2

כנסת ישראל

ספר שנתי
לתורה
ולתעודה

מאת

העורך
שאול פינחס ראבינאוויץ

והמו"ל יהושע יהודה איש הורוויץ

שנה שניה — ווארשא — התרמ"ח

כנסת ישראל

ספר שנתי לתורה ולתעודה

כולל בתוכו מאמרים כתובים בידי חכמי ישראל וסופריו בכל מקצעות התורה והחכמה: חקירות דברי הימים ובקרת הספרות, הליכות עולם, כלכלת העם ונימוסי המדינות, חכמת חרשים עם ציורים ותמונות אנשי שם, והשקפות החיים והחברה בישראל ובאדם:

בשני חלקים ראשיים:

החלק הספרותי:

א) בינה במקרא, תלמוד, אגדה ומדרשים.
ב) פרקים בדברי הימים לב"י.
ג) מאמרים בכל ענפי המדעים הכלליים.
ד) השקפות החיים וכל עניני בני עמנו במקומותיהם למושבותיהם.
ה) בקרת הספרות החדשה והישנה.
ו) תולדות אנשי השם מדור העבר וההוה.
ז) ספורים נעלים לשעשועים.
ח) שירים, משל ומליצה.

החלק השמושי:

א) הליכות עולם: א) במרחבי תבל, ב) במשכנות יעקב.
ב) קורא הדורות ובינה לעתים.
ג) ידיעות המסחר וכלכלת העם.
ד) הלכות מדינה וידיעות נחוצות לכל איש יהודי בתור אזרח הארץ.
ה) חכמת הספורות, או חשבונו של עולם המעשה בכל פנות החיים.
ו) ראשי פרקים מחכמת הרפואה ושמירת הבריאות.
ז) חשבון ודעת המעשים בהנהגות הקהלות השונות.
ח) זכר עולם לכל פועלי טוב בקרב עמם.

עם לוח השנה והידיעות הנספחות אליו והודעות מסוחרים ואנשי מעשה.

שנה שניה, ה' תרמ"ח

יוצא לאור על ידי

העורך | שאול פינחס ראבינאוויץ
והמו"ל: | יהושע יהודה איש הורוויץ.

ווארשא

בדפוס אפרים בוימריטטער וחתנו נפתלי גאנשאר, רחוב ביעליינסקע 16 №

שנת תרמ"ח לפ"ק

КНЕСЕСЪ ИСРОЕЛЪ

Общественно-промышленный и научно-литературный сборникъ на древне-еврейск. языкѣ.

ВЫПУСКЪ II.

ВАРШАВА.

1887.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 2 Октября 1887 г.

Въ Типо-Литографіи Баумриттера и Гонсіора, Бѣлянская 16.

תוכן הענינים.

ספר השנה „כנסת ישראל", יפרד והיה לששה ראשים או מחלקות, בסימנים מיוחדים לכל מחלקה על פי הסדר הזה:

1 הָעָבָר וְהַהֹוֶה: כולל בתוכו מאמרים ע"ד שאלות הזמן, השקפות החיים, תולדות אנשי שם, פרקים מדברי ימינו, הליכות חיי העדה בקרב קהלות יעקב, דורש לציון, לדעת את הנעשה בדבר הישוב באה"ק.

II בית המדרש. כולל בתוכו מאמרי תורה וחכמה ומחקר, בינה במקרא, מדרש הלכה ואגדה וחזון הספרות (בקרת מה"ע וספרים חדשים) עם השקפה ביבליגרפהית.

III שיר ומליצה. חזיונות (פאעמען) ושירים גדולים וקטנים מגדולי המליצים והמשוררים בזמנינו עם הפרק „מיפיפותו של יפת", המכיל בקרבו מאמרים ע"ד הנעים והנשגב בשיר ומליצה ומלאכת מחשבת בישראל ואדם.

IV ספורים. אריגינאליים והעתקות, כלם יסודתם בספר תולדות ישראל ומעשים שהיו, ונושאיהם נפשות חיות ופועלות על חיי עמנו פנימה וחוצה.

V אורות מאפל. אוצר כתבי־יד עתיקים, כתבי העדה והרשות להפיץ אור על תולדות ישרון בכל ארצות תפוצותיו.

VI החלק השמושי. כולל בתוכו השקפה על דברי ימי השנה במרחבי תבל ובמשכנות יעקב, קורא הדורות, הסטאטיסטיקא העברית והכללית, מאמרי מדע, כלכלת המדינה ודרכי המסחר עם לוח השנה ויתר ידיעות מועילות ונחוצות.

העבר והחוה.

שירים.

ספורים.

שדה בוכים.

אורות מאפל.

החלק השמושי

פתח דבר.

זאת לנו הפעם השניה, שהננו מדברים עם הקהל הגדול, קהל קוראי הכנסת ומברכים לאל הגומר עלינו שקימנו והגיענו לראות בגמר בנין בית הכנסת לישראל, משוכלל בכל משפטו וחקתו, תכניתו ותכונתו אשר התוינו לפנינו לפני גשתנו אל המלאכה הגדולה הזאת. בפעם הזאת לא נרחיב אמרים ולא נרבה דברים על טיב „הכנסת", מגמת פניה ומטרתה, כי הזותה מוכיח עליה, חותם תכנית הכנסיה הישראלית טבוע עליה וכל מאמריה עולים בקנה אחד, מחשבה אחת ורעיון יסודי אחד הוא רוח החיה בכל חלקי הספר הזה, והרוח רוח אהבת האומה ברעת צדק ומישרים, בהכרת עצמנו ודעת העולם אשר נתן ה' בלבנו, בדרישת ההשכלה באמת וחפץ כביר לחדש בקרבנו רוח נכון, רוח טוב טעם ודעת את היהדות הצרופה ידיעה שלמה וברורה. הודות לאל מעוזנו, כי פעלנו נתקבל באהבה ורצון מאת כל חכמי ישראל וגדוליו ומכל הקהל הגדול קהל קוראי עברית, מכל המפלגות ובעלי השיטות והנטיות השונות, אף כי לא נסינו לנטות מדרכנו אשר התיצבנו עליה אף נטיה קלה ולא נסינו להמעיט דמות מפעלנו הספרותי על ידי כרכורים וסלסולים, הסברת פנים והרכנת ראש לכל צד; כאז כן עתה, וכן נהיה כל עוד יזכנו ה' לעבור עבודתנו לרבים, נאמנים לדגלנו, דגל היהדות הצרופה והלאומית הטהורה מכל סיגי השנאה לאנשים ועמים זולתנו, הלאומית הטהורה מכל התלהבות יתרה, ממחשבות זרות ודעות מבהילות ומפליאות. לאומיתנו היא אהבת זכרונות האומה מימי קדם בהלה עוד נר ההצלחה על ראשה והכרת עצמנו וכבוד אומתנו פנימה ונעם תקותה לשוב לתחיה בעת מן העתים. חבת ציון אשר שמנו על נסנו, היא חבת הקדש אשר לא תניא את היהודי מתובתו הקדושה לארץ מכורתו ולא תפריעהו מקנין השלמות בכל ענפי הדעת וההשכלה האמתית; על כן מלבד שלא הסב מפעלנו זה מסנו את לב שלומי אמוני עמנו ברוב ארצות פזוריו, כי אם גם משך עליו חוט של חסד, חן ואהבה מאת החכמים והסופרים שאינם עומדים עמנו בשורה אחת בכמה וכמה עקריים נכבדים. גם אלה שעל פי נטיות שונות ובלבולי הדעות השורר בקרבנו עוד לא באו בקהל חובבי ציון, גם הם נתנו כבוד להאמת ולא חשכו תהלה מאת ספרנו השנתי וישמחו לקראתו כעל חזון ספרותי בלתי נפרץ בינינו.

בתתנו היום את הספר השנתי „כנסת ישראל" לפני קוראינו, הננו מוסרים את דינה אל דעת קהל המבינים בעם, והם ידעו לערוך את כל העבודה הרבה והעצומה, אשר עבדנו טרם מצאה ידנו למלא אוצר בלום כזה במאמרי תורה וחכמת ישרון, דעת הנעים והנשגב, חקירות דברי הימים, אספת חמר רב הערך לבנין בית ספר תולדות יעקב בארצנו, שירים וחזיונות, אשר זה רבות בשנים לא נראו כמוהם ליופי ונעם לנעלה ונשגב בספרותנו, וספורים המושכים לב הקוראים בחבלי אהבה אל עמו וכל קורותיו והמוצאות אותו מעודו עד היום. — הדברים אשר שמנו לנו למטרה במפעלנו הספרותי היו: התעוררות חבת ציון ואהבת האומה, פתיחת שערי ידיעות חדשות ודעת דרכי הנעם והנשגב וחקי הטעם הטוב לפני בני עמנו קוראי עברית, ואספת חמר רב הענין לבנין בית ספר תולדות יעקב בהארצות, אשר לא זרחה עליו שמש צדקה עד היום. אל המטרה המשולשת הזאת התאמצנו לבא עד מקום שיד האפשרות היתה מגעת: המאמרים וההשקפות וגם דברי תורה וחכמה בכללם, מתאימות אל חפץ קיום רוח כנסת ישראל, מתחיתה והתחדשות רוח נכון בקרבה. חזיונות „בארץ הפלאות", „בת הבוגר" „לפלגות בישראל" והשירים הבודדים מטובי משוררינו לא נראו בשפתנו לנעם ויופי, לעשר הרעיון ותפארת המליצה זה שנים רבות. בהספור „דמעות עשוקים" הכנסנו לספרותנו תמונה חדשה, תמונה ספרותית רצויה ומקובלת בכל ספרות העמים הנאורים והיא הנקראת בשפת אשכנז „צייט ראָמאַן", אשר הנפשות הפועלות בהספור חיות הנה, והקורא יטעם טעם הערב עם המועיל. ספורים כאלה נחוצים לנו מאד מאד, כי על ידם נפיץ דעת תולדות ימינו. בהספור הזה הפורש לנו כשמלה קורות עם ממושך ומרט בעשרים שנה האחרונות בארץ רומניה יחזה כל קורא גם את הגות לבו, וכבני מרון יעברון לפניו תמונות ידועות וגלויות, יחזה צמיחת הרעיון הנשגב רעיון ישא"י בין בני הנעורים וצאתו לאויר העולם, ונבון דעת ידע להקיש מן הפרט על הכלל ולהוציא לאמת משפט, להבין במראה וחזון הימים הבאים...; כמו כן יגולל הספור „אברהם בן יוסף" אור מפני חשך התקופה הרחוקה מאתנו בזמן וקרובה במקום, בהיות גיא החזיון בארץ אשר שם רוב מנין ובנין כנסת ישראל עד היום ועל כל הספור כלו האמת ההיסתורית טבועה על מצחו.

בהפרק הגדול „מיפיפותו של יפת" פתחו סופרינו פתח גדול, להראות לבני עמנו מעט מהרב, המאור הגנוז במליצת בני יפת, והיתה זאת לאות? „חבת ציון" כי לב להם להשכיל ולקנות קניני הדעת

והרות מאת בני היונים שרבים מהם היו „קרובים לארחא דמהימנותא", וכי רחוקים אנחנו מהסתרת פנים מאור והשכלה, כאשר הוכיחו ללא צדק מתנגדינו היודעים האמת ומתכונים למרד בה. כל עין רואה את מפעלנו תעידנו, כי די והותר עבדנו בשנה אחת להגדלת והרחבת ספרותנו, בשני ספרי „הכנסת" והתוספת כעיקר הוא הספר היקר „שיחות מני קדם' אשר בו סלל החכם המחבר דרך חדשה לחנוך בנינו ושיטה ישרה לביאור אגדותינו, הספר אשר שמחו עליו כל חכמי ישראל וסופרי העתים המבקרים בעלי טוב טעם ויענדוהו בזר תהלה. תקותנו כי גם מנחתנו השניה תערב לפני קוראי הכנסת, אף כי לא אשר קוו לראות יראו. — עדנו בשחק, כי עשינו כל מה שבכחנו לקים נדרנו, בדבר התשורה השניה, אך הננו כלנו חיים על פי תנאי המקום והזמן, דמינו כי עד עת הוצאת „הכנסת" תעלה בידינו להוציא כאור משפט „המחברת", אשר על פי תוכנה ותעודתה יבינו הקוראים מדעתם, את כל המכשולים אשר פגשנו על דרכנו, אך תקותנו לא באה ולא נהיתה. בגלל הדבר הזה אחרה הכנסת לצאת כחדש תמים, ועל כן אמרנו לכפר פני קוראינו במנחה יקרה שהיא גם כן „לוית חן" לכנסת ישראל, בספור יקר בתכנו, נעים בשפתו ונשגב במטרתו, בחקר קדמוניות אשר יהיה לכל איש ישראל חפץ לדעתו, במאמר משל ומליצה מציר פלא ומליץ נשגב אשר נקטף באביב ימיו, והיתה „לוית־חן" כזאת די שלומים לקוראינו על ספר „משא ישראל", אשר מסבות גלויות וידועות לא יכול עוד לראות אור ביחד עם „הכנסת".

הנה כי כן ארבעה ספרים גדולי וקטני הכמות, אך כלם רבי האיכות נפתחים על ידינו לפני חובבי הספרות העברית וכל זה במחיר מצער ובמשך שנה אחת נקוה כי קהל המבינים ירצה את פעלנו, וידע לערוך את כל עמלנו.

אמנם רחוקים אנחנו מהחזקת טובה לעצמנו, כותב הטורים האלה יודע בנפשו כי לא בידו טובו, כי כל הטוב אשר הנהו משפיע על הקוראים מידי אבירי הסופרים וטובי החכמים באו לו ומאד יצר לו, כי קצרה ידו להגיש לקוראי הכנסת את כל הברכה אשר העניקו לה גדולי החכמים והסופרים, כעשרים גליונות בדפוס הנם מסודרים ומהותכים בטבלאות, ולא חסר להם כי אם הדפוס והנייר, כלם מאמרים גדולים ובתוכם מאמרי החכם הרכבי נ"י ועוד גדולי הזמן וספורים יקרים, אבל בכל חפצם להשפיע רוב טובה על קוראינו לא יכלנו להכפיל את כמות „הכנסת" אשר בלא זה תעלה עם התשורות קרוב לתשעים באגען בדפוס, על כן אמרנו לעשות חדשה בספרנו השנתי:

תעורת הספר השנתי היא, להתת לחובבי הספרות תמונה רוחנית מחיי העם במשך השנה, ועם זה מזון ספרותי, מזון הנפש על כל השנה. התעודה הראשונה תמלא „הכנסת" כפי מדת היכלת והאפשרות, וכל קורא ה„כנסת" יכיר בה פרצוף פני החיים ושאלות העם בהשנה החולפת, אך התעודה השניה קשה ביותר למלאותה, כי האדם שואף לחדשות ומתאוה לראות פרי חדש פעמים בשנה, בעתותי החג והנופש לכל איש יהודי בימי החגים בחדשי האביב והבציר, על כן גמרנו אמר להוציא מהיום והלאה שני ספרי „כנסת ישראל" פעמים בשנה, עם תשורה ראויה להם, ובאשר כי שנות ישראל מונים היום מתשרי, על כן תהיה „הכנסת" הבאה אשר תופיע בעזה"י בימי חדש אדר הבע"ל כעין תשלום ל„הכנסת" הנוכחית, בה יהיו כלולים המאמרים היקרים, אשר לא יכלו למרות בחפצנו להכנס ל„הכנסת" עתה, ועוד נשית עליהם נוספות רבות עד כי לא יגרע ערכו מערך הספר הנמצא עתה בידי הקוראים וגם התשורה מעשה אביר סופרי ישראל תראה אור עוד לפני הגלותו, ואחרי כן כאשר יזכנו ה' בחיים נוציא לאור הכנסת פעמים בשנה.

תנאי החתימה, איכות „הכנסת", ומהותו וכל יתר הפרטים גודע בהודעה מיוחדת, ועתה נאמר רק כי העבודה הזאת גם כן הגיע כמעט למרום קצה ונחל ונכלה את עבודתנו ברצות ה' דרכנו זמן כביר לפני הזמן אשר נקבנו במקום הזה.

לא נצא מאת פני הקוראים עד הביענו תודתנו אל החכמים והסופרים, אשר תמכו אותנו בימין צדקם, יודעים הננו כי לא בשלנו כל החיל הזה לכנסת ישראל, וטובת עין חכמינו וסופרינו היא גם כן לא לנו, כי אם להרעיון העקרי והדעה אשר היא נר לרגלי פעולתנו ואור לנתיבתנו. כותב הטורים האלה ימצא חובה בנפשו לבקש במקום הזה סליחת טובי הסופרים, כי לא החיש לענות מפני הכבוד כיאות לאנשי הרוח ואנשי המעלה במכתביהם אליו, יודעים אחינו אלה את נפש האיש עובד לרבים כמוני ועצבו ועמלו, כי מקצר רוח ועבודה קשה לא היה סיפק בידי גם לדבר דבר עם אוהבי אשר בכבודםאתימר ואתם הסליחה.

לא אצא מזה עד אם ברכתי את גבר עמיתי אשר היה זרוע לי בהוצאת ה„כנסת" שנה זאת, האיש היקר והנעלה רבי־יהושע יהודה איש הורוויץ נ"י אשר לולא הוא שהקדיש אונו והונו להמפעל הזה, כי עתה לא ראתה הכנסת אור עד היום הזה ומידו היתה זאת לכותב הטורים האלה ולכל קהל הקוראים, כי הכנסת תקום ותעמוד בעזה"ש מעתה לארך ימים.

שאול פינחס ראבינאוויץ

ווארשא למועד צאת שנת תרמ"ז לאלף הששי.

מה לפנים ומה לאחור

א

הרבנות והפרנסות.

יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל הֶהָרִים וְעַל
כָּל גִּבְעָה רָמָה וְעַל כָּל פְּנֵי
הָאָרֶץ נָפֹצוּ צֹאנִי וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין
מְבַקֵּשׁ: (יחזקאל ל"ד ו')

בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת
וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל... וְחָשְׁכוּ
הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת: (קהלת י"ב ג')

„אין בעל בטחון כבעל נסיון" האיש המנוסה בנסיונות החיים ומלומד בצרות לא יתרפה ביום צרה ולא יאבדו עשתונותיו גם למראה אסונות איומים אשר כתמם יבואו עליו. גלי החיים העוברים על ראשו, אם רק לא יסחפוהו בשטף זרמתם, כגלי ים ומשברי מים כבירים הם, המחזקים את רפויי העצבים, מטיבים גהה ומעלים ארוכה לחלושי המזג; דעת נפש האיש, אשר מצאה ידו להחזיק מעמד על מערכת החיים, כי מצא עזרתו בו ודי כח ואיל בנפשו לשאת ולסבול את פגעי הזמן, להתגבר על אויבים רבים ועצומים ממנו ולנצח באריכות אפים כל שטן ופגע רע, הדעת הזאת לבדה תדריכהו על במתי אויביו ולא תתן למוט רגליו, היא תתן ליעף כח ותצמיח קרן אורה ותקוה בבתי נפשו. האיש אשר רבות סבל בימי חיי הבלו גם אם יפול לא יוטל כי תקותו תעודדהו ותסעדהו ובמנוחה נכונה ישא ויסבול את עמל החיים ויחכה לימים טובים מאלה. אמנם הסבלנות היתרה הזאת שהיא תולדות הנסיונות, כרוב טובה לחזק ידים רפות, כן רעה רבה כרוכה בעקבותיה אם תמסוך בקרב האדם רוח השקט ובטחה גם למראה צרות חדשות משונות מהראשונות, אם תלמדהו להשליך כל יהבו על המקרה, המדה הזאת תביאהו להתיאש מן הפורעניות, להסיח דעתו מעבודה שלמה ודאגה לאחריתו. האיש אשר פעמים אין מספר נושע מצרותיו באופן מפליא עלול מאד לפול בפח ההתרשלות הרוחנית; את כל עולמו הוא רואה בחיי שעה עוברת וכל אסונות החיים הוא תולה בגזרה קדומה (פאטאליזם). איש כזה לא יתעורר לעמוד על נפשו להנצל מהרעה והאבדון הנשקפים לו, עין בעין יראה את האסון הנורא המרחף על ראשו ולא ימצא די און בנפשו להלחם בעד קיומו. הבטחון ההולל הזה

היתה הנסבה לנפילת העמים הקדמונים: מצרים ואשור, פרס וערב אשר כחם וגבורתם היה מלא עולם ויתנו חתיתם בכל ארצות החיים, אבל לרגלי הבטחון ההולל נרדמו על ברכי העצלות וכאשר הקיצו כבר נשתה אמונתם בכח ידם, רפה רוחם ונסע יתרם בם ועל כן כאשר הוטלו לא עוד קמו ויהיו כלא היו. הנה כי כן טוב לגבר המלומד בצרות לשאת עול החיים במנוחה נכונה, אך גם להיות חכם רואה את הנולד, צופה ומביט מראשית אחרית, חכם בעל נסיון, אשר לו הכח והתעצומה להתיצב נגד פגעי הזמן ולקדם פני המקרים המתרגשים לבא...

משפט אחד לגוי ואדם יחד... מכל אומות העולם ישראל גוי אחד בארץ המלומד בצרות ומנוסה באלפי נסיונות. זה כאלפים שנה, אשר העולם הזה חשך בעדו, חי הוא חיי זכרון ותקוה. זכרונות העבר ותקוה לימים טובים מאלה כטל של תחיה הם להעצמות היבשות. הצרות אשר מצאו את האומה באלפי שנות נדודה למדו אותה להביט בהשקט ובבטחה על כל סערות הזמן. **רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל. רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי"**, בהמלים האלה כלולים כל רגשי התקוה והנחמה, אשר בהם ישקיט העברי את לבבו הסוער ובהם ימצא נחם ומנוחה היהודי הנצחי בימי עניו ומרודו מראש ימות עולם. היהודי הנצחי הזה התבונן לשנות דור ודור, אל גורל עמו הנפלא, אשר פעמים אין מספר עמד על עברי פי פחת ויצא למרחביה לאור באור חיים חדשים, ויוציא לאמת משפט, כי כח טמיר ונעלם שוכן בקרבו אשר לא יתן למוט רגלו, הכח הזה הוא נצח ישראל, נשמת האומה וחלקה מאלוה ממעל, וזה כחו לאלהיו, להתקים לעד ולעולמי עולמים ולעמוד הכן כסלע בלב ימים נגד כל הרוחות הרעות הסוערות להפיצנו.

אמנם כהטובה הרבה אשר הביאה לנו האמונה בנצח ישראל תולדות הנסיון בן אלפים שנה, האמונה בהסן ישועתנו ואריכות ימי ישראל סבא כימי השמים על הארץ, הנה גם רעה אחרת הביאה בעקבותיה, אשר רשומה ניכר כמעט בכל דברי ימי עמנו וברוב ארצות פזורנו, רושם בלתי נעים לכל חובבי עמם ותורתם באמת ובתמים. האמונה בנצח ישראל נטעה בלב רבים מאתנו רוח השקט ובטח גם למראה סכנות גלויות המרחפות על ראשי האומה ותולדותיה היו לפרקים: היסח דעת מכל מפעל כביר אשר לא יתן פריו בעתנו, העדר-החפץ לעשות דבר אשר הדרו יראה על פני פעולתו לדור אחרון, שפלות-ידים, תמהון וקפאון הרוח ואפיסת כל חזון-לב והגיון נעלה. — האמונה בנצח ישראל תחזק ידים רפות וברכים כושלות תאמץ, אך תהפך לרועץ אם

ממנה יצא הפאטאליזם הנורא, המכחיד מקרבנו כל חזון-יקר והגיון לב נשגב ונעלה.

אם נשים עין על קורות בית ישראל בכל ימי פזורנו ודברי ימי הדור הנוכחי אז נראה, כי לא היו עוד ימים לישראל מיום גלותו מעל אדמתו כהימים האלה. „איש לאהלו ישראל", זה הוא חותם תכנית חיי העברים בזמן הזה. אדון הנביאים, הרועה הנאמן לכנסת ישראל בספרו לדור דברי ימי עם עולם מן העולם ועד העולם בשירתו הנשגבה יאמר: „כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב". זאת האלה של אפיסת עצור ועזוב לא נתקימה בישראל עד הדור האחרון. שבעים דורות עברו להאומה הישראלית מיום אבדה את החסן הלאומי ובכל העת ההיא לא היה דור יתום לישראל כדורנו זה. בכל דור ודור עמדו להם לישראל רועיו הנאמנים אנשי הרוח, שונאי בצע אשר לא פנו אל רהבים ולא הספיקו בשטי כזב, אנשי הרוח נושאי דגל מחנה יהודה לראשונה, מאורי אור הדעת והאמונה הטהורה. מימי משה הרועה הנאמן עד דורות התנאים עמדו לישראל הנביאים אשר ברוח שפתם המיתו רשע והזקנים והסופרים אנשי כנסת הגדולה אשר החזירו עטרת האמונה ליושנה, הזוגות בבית שני, אשר מכל משמר נצרו טהרת דת ישראל נגד הבוגדים בעם, ההילניסתים, הצדוקים ובעלי ברית החדשה ועם חרבן הבית השני והריסת החסן הלאומי קמו בעלי המשנה והתלמוד ויבנו בית גדול לתורה ולתעודה, וגם בימי הבינים, כאשר מלאה כל הארץ מוטה. בימי ממשלת אגרוף ושלטון האדם באדם לרע לו, אז כאשר התנגשו האיתנים מצוקי ארץ, בעת ההיא עשה ישראל חיל וגבורי התורה בצרפת ואדירי חקר אלוה בספרד היו למאורות הגולה, אליהם הביטו כל בני עמנו ונהרו, עיני העם היו רואות את מוריו, המה היו רבי החובל לספינת ישראל ותופשי משוטיה, מחזיקי תרנה ומוליכיה אל נמל שקט ובטוח. רבי החובל אלה היו גם עבדיה ומלחיה, לא שררה בקשו לעצמם אבות הכנסיה הישראלית כי אם עבדים היו להעם אשר נשאו את טרחו ומשאו, מחזיקי בדקי ביתו וגודרי פרצותיו. מאז ומעולם לא היתה התורה ירושה לרבני הדור, רועי-אמונה לא היו בעמנו אנשים העומדים על העם, לא ככהנים שואפי ממשלה ארצית, כי אם כאנשים מקרב העם ובתוך העם הם יושבים; כל איש בעל בעמיו אשר הצטיין בכח מעשיו הטובים, ברוחו הכביר, בדעת התורה ואהבה לעם מחצבתו היה למאור הגולה ולעתים גם למליץ יושר לפני כסא מלכים ושרים, אז רק אז ידע ישראל, כי גוי אחד הוא בארץ, כי יש עין צופיה על קיום אומתו ותורתו, כי יש דואג לאחריתו; העם שם מבטחו ברועי אמונה והרועים שתו לבם לעדרים וקורא להם בספר דברי ימינו: גודרי פרץ, מחזיקי בדקי בית ישראל ומשובבי נתיבות התורה והמוסר.

האחדות הזאת נהרסה עתה בימינו ולעינינו, ספינת ישראל תחוג ותנוע בלב ים, אין מחזיק כן התרנה ואין תופש משוטיה, ככדור משחק היא בידי הרוחות המנשבות והסערות הסוערות להפיצה, אין שלום בעצמינו ואין אחרות בקרבנו ורבה העזובה בכל מחנה ישראל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב... כדבר הזה לא היה עוד בישראל מיום גלותו מעל אדמתו, נסיונות החיים אשר קנינו לנו בשנות אלפים אינם יכולים לתת תקוה בלבנו, כי המחזה המעציב הזה הוא אך חלי ונשאנו, יחיד הוא במינו והפעם הראשונה מיום היות ישראל לגוי ובמסה הזה עוד לא נתנסה ישראל סבא. מכל הרעות אשר הפגיעו בנו דברי ימי השנים האחרונות הרעה היותר גדולה ועצומה היא כי יתומים נשארנו באין תומך וסועד, אין מנהיג ודַבָּר לעם ובה נתוה הסכנה העצומה המרחפת על היהדות.

נברר נא את דברינו: שני דברים עמדו להם לישראל יושבי ארצות הסלאווים בשלש מאות שנים האחרונות: הרבנות והפרנסות. שתי המשרות האלה היו תולדות מחויבות בטבע החיים, ועמדת הכנסיה הישראלית אל בני עמי הארצות האלה ואורח ממשלתם. עם ישראל מצא מנוחה בארצות אירופא המזרחית באותה העת אשר דמו נשפך כמים בכל נאות אירופא המערבית, פה מצא היהודי כר נרחב לפניו ופה מנוח לו מרודפיו מעניו ונוגשיו. אמנם גם בני עם הארץ אשר נתנו לישראל לשבת בארצם ויתנו לו גם לסחור בארץ להיות המוציא והמביא את תבואת הארץ ומערבה, לא שמו לבם לרומם את רוחו ולהעלותו למעלה למשכיל בתפארת אדם וחבר להחברה הנאורה. בעת ההיא עוד לא באה ההשכלה האירופאית לארצות הסלאווים ורק בני האצילים טעמו מעט מפרי עץ הדעת. הממשלה בימים ההם לא שמה לבה אל גורל אלפי אלפים אזרחי הארץ אשר בשם יהודים נקראו ועם ישראל היה גוי לבדד יושב ובתוך עמי הארץ לא התחשב. הממשלה לא התערבה בעניני היהודים בינם לבין עצמם ותמסור כל דבריהם אל פרנסי הדור, אשר רבים מהם היו להם מהלכים בחצרות חורי הארץ ונסיכיה. הפרנסים שקמו אז בעמנו היו בכל עת מצוינים במדות תרומיות, במוסר ודרך ארץ, בדעת העולם ובאהבה רבה לעמם ואמונתם וביותר בצדקת

פורונם, בכל הונם ואונם בנפשם ומאדם היו מסורים אל טובת הכלל בלי כל נטיה ופניה, בלי כל רדיפה אחרי כבוד מדומה ותאות השררה. פרצוף פני פרנסים כאלה הננו רואים בכל פרנסי הדורות הראשונים בשנות המאה הרביעית והחמישית לאלף הששי, מן רבי מרדכי מייזל בפראג עד רבי יהודה סו"ד בווילנא. ובעצה אחת עם הפרנסים היו אז הרבנים, אשר אמנם לא התרוממו מעל זמנם, אבל גם בשבתם באהלה של תורה היטיבו לראות גם את כל הנעשה בעולם המעשה וידעו ללכת נגד החיים. הן אמנם כל שיחם והגיונם היה התלמוד, אך מי האיש אשר לא יודה כי התלמוד היה הוה ויהיה ספר הספרים להיהדות ההיסתורית או הלאומית, וכל הפורש ממנו כפורש מן חיי הלאום הישראלי. השקפת הרבנים בעת ההיא היתה שונה מהשקפתנו אנחנו על החיים אך הם היו בני דורם ורוח העת ההיא טבעה עליהם את חותמה ובכל זאת הכירו כל רבנינו וידעו, כי תעודת רב בישראל איננה החוג הצר של הוראת איסור והיתר. ידעו והכירו, כי חובת הרב היא להיות צופה לעמו ומתבונן על כל דרכיו; עליו החובה הקדושה לשמור את היהדות בטהרתה ותחת ידו כל המכשלה בדרכי החנוך, בחיי הקהלות, בחזוק הדת והרמת קרן התורה, בשמירת דרכי המוסר וטהרת חיי המשפחה. הרבנות והפרנסות היו שתי כהונות המשמשות יחד בהיכל היהדות בלי כל קנאה ותחרות, בלי צרות עין והסגת גבול. רבים מהפרנסים היו גם גדולי התורה ובעשרם לא גבה לבם ולא רמה עינם. וכמוהם כהרבנים היו יושבים בתוך עמם ויתענו בכל אשר התענתה האומה כלה. גם אלה אשר בעת האחרונה הכירה הממשלה את פעלם ותכר אותם לטובה אף לא חשכה מהם אותות הכבוד ותהלה גם הם לא לקחו להם בגדולתם קרנים לרדות בעמם, והיו לנו לעדה אחרוני הפרנסים מדור העבר ברבי יהושע צייטלין, רבי זלמן פוזנר, רבי חיים נחמן פרנס ועוד רבים. הנה כן היו הרבנות והפרנסות משתמשות כמעט בכתר אחד, ושתיהן היו בעצה אחת לשמור מכל משמר את טהרת המדות ודרכי המוסר של האומה הישראלית. אם בקראנו כמה דברים מתקנותיהם אשר כמו זר נחשבו לנו, עלינו להיות יודעי בינה לעתים, לדעת כי הממשלה בימים האלה לא היתה ערוכה בכל במשטרים וסדרים ישרים; בעת ההיא כל נפרד מעדת ישראל היה רודף הכנסיה ודורש דמים וע"כ היתה האחדות הפנימית כתרים בפני הפורעניות מחוץ ולמלשינים לא היתה אז תקוה, והקהל, אשר שמו היה לחגא היום היה תקון גדול בשעתו ובמקומו*).

כן היה הדבר נוהג עד כחמשים שנים לפנינו. מהעת ההיא עד היום נהפך האופן על שתי המשרות האלה. אין לך דבר בעולם הנותן יד לקלקלת השורה ככח ותעצומה בידי אנשים שאינם מהוגנים, ככח הזרוע והיכלת להשתרר על הצבור. עד העת ההיא היתה הפרנסות רק ההשתמשות באיצטלא, אשר נתנה לבעליה כבוד ותהלה. פרנס העדה היה איש מורם מעם ורק בשביל מעלות רוחו ועסקו בצרכי צבור באמונה בטח בו לב העם, ויהי הוא לאב גלפטרון לכל נגש ונענה ותומך וסועד לכל כושל וקשה יום. משנת 1835 הושם לחק כי הפרנסים מקבלים עליהם אחריות להעמיד אנשים לצבא מכל קהלה וקהלה, עוד קודם לזה כאשר באו המחוזות המערבים תחת ממשלת רוססיא נתנה הקיסרית יעקאטערינא כתב הדת, כי פרנסי הקהלות ערבים בעד המסים והארנוניות לסלק להממשלה. בשני הדברים האלה העלאת מסים והעמדת אנשים לצבא שמסרה הממשלה לפרנסי הקהלות נתנה להם מורא וייראו אותם כל העם ולא הוסיפו עוד לכבדם. עוד מעט וכל נכבדי הקהלות משכו ידם מהמשרות האלה, כי לא אבו להכניס ראשם לדון דיני נפשות בזמן הזה ולחרוץ משפט על חיי משפחות. אז רבו ההדיוטים הקופצים בראש, כבוד הפרנסות ירד עד הדיוטא התחתונה וגזל משפט ועוות הדין היתה ראשית חטאה עד כי בטלה הממשלה את „הקהל" ותעבירהו מן הארץ בדברי פי מלך משנת 1844. בעת ההיא הלך גם כבוד הרבנות הלוך ודל, תקופת ההשכלה באה גם ליהודי רו"פ, הממשלה בחפצה לקרב לבם של ישראל לאזרחי הארץ חפשה עצות ותחבולות, איך להרכיב זמורת הדעת בכרם בית ישראל. המשכילים מבני עמנו, אשר היו להם מהלכים במקום גדולים חוו דעתם, כי רק על ידי רבנים משכילים בהשכלת אירופא רק על ידיהם נוכל להסיע את העם ממקומו, לפתוח את לבו להשכלה האירופאית ולהכשירו אל זכוי הזכיות במדה אחת ככל אזרחי המדינה. על חשבון הקהלות נוסדו בתי ספר ובתי מדרש לרבנים, הזמן עשה דרכו בסופה וסערה, העם התרחק מעל תופשי התורה ואלה האחרונים לא השכילו ללכת נגד החיים, זה כארבעים שנה אשר יצאו הרבנים הראשונים מבתי המדרש לרבנים ולא אחד בהם זכה לשני כתרים לכתר תורה וכתר הרבנות מטעם הרשות. הרבנים

---

*) עיין במאמרו של החכם ארשאנסקי בהספר Евр. Библіотека חלק שני.

הישנים שנשארו באין תומך וסועד מצד הפרנסים שעברו ובטלו מן העולם, הרבנים שראו עצמם בעולם חדש ודעתם היתה קצרה להבין את השנוים הגדולים שעשה הזמן במשך שנות מספר, לא מצאו ידיהם ורגליהם לעמוד במערכות המלחמה. רבים מהם בדעתם הקצרה לא השכילו לראות מראשית אחרית וכה היתה התורה הולכת ודלה עד ימינו אלה. בהירידה הזאת לא הרבנים לבדם אשמים, כי אם עוד יותר מזה המשכילים, אשר גם מהם רבים בשכלם המצומצם העלו הכורת על כל מדה נכונה ועל כל התקנות הקבועות בישראל ונתקדשו בקדושת הדת. המשכילים האלה לא הביאו חכמה בלבם, שאין לך דבר הנחוץ לפקוח נפש אומה, המפוזרת בארבע פנות הארץ, כרגל אחד דגל התורה וכי מחזיקי הדגל הזה המה רבנינו, אשר על כן אנחנו מחויבים לכבדם, כי יותר נקל להרוס ולעקור נטוע מלנטוע ולבנות בית חדש. ובעת ההיא נמצאו משכילים רבים אשר רוח השלילה לבשתם ובאפם הקשה הרסו ולא חמלו וידמו, כי בבטול הרבנות תתבטל התורה והתלמוד ועמם כל התלאות וכל החקים שבני ישראל מצוינים בהם מיתר האזרחים. זכות-אזרת היתה המטרה האחת אשר אליה ערגה נפש כל משכילי הדור ההוא, אשר לאשרנו לא על כלם ואף לא על רובם נחה רוח השלילה המוחלטת והטובים והמתונים שבהם הכירו עותתם ויהיו הראשונים לשוב ולבנות את אשר הרסו. כרובם היתה נפשם אמונה לה' ולתורתו ולו חיו עמנו כהיום והיו הם הראשונים לשוב ולבנות את אשר הרסו. אך המדה הזאת להתהפך מן הקצה אל הקצה, לרדת עד לעפר ולעלות עד לכוכבים, המדה הזאת היא האלה הרובצת על בית יעקב מיום היותו לגוי עד היום, ובכן ירדה הרבנות הישנה ותאבד כבודה מימי קדם, בעוד אשר הרבנות החדשה היתה כנפל אשת וכל איש אשר לו מוח בקדקדו ידע והכיר, כי חניכי בתי מדרש הרבנים לא יהיו לעולם רועי ישראל, כי כבד מהם הדבר לנהל עדת ישראל משלומי אמוני עמנו בעוד אשר ערומים הם מדעת התלמוד והיהדות המקובלת וגם חכמתם ודעתם אשר קנו להם בבית המדרש ביתר ענפי החכמות לא היתה במדה כזאת שירכשו להם כבוד העם אשר בראשו יעמדו; ואחרי כל אלה, לו היו גם התלמידים ראוים לאותה איצטלא, אבל העם אשר מאות בשנה חשב את הרבנות לעטרת כבוד וצבי תפארה לבחירו רצתה נפשו בו, ההוא יקבל עליו האלוף אשר הרכיבו לראשו, אלוף אשר נבדל מהם בדרכי החיים ובכל מעשיו היה נאה דורש ואין נאה מקיים.

בדברינו אלה לא נאבה לתת מקום לטעות ולאמר, כי רואים אנחנו את הרבנות בתמונתה לפני מאה שנה לתמה וברה נקיה מכל שמץ דופי. לא ולא; כלנו יודעים אשר בשלש מאות האחרונות התכנסה כנסת ישראל יושבת ארצות הסלאווים אל קרבה, ותסגור בעדה לבל יחדרו אליה קרני האור מבעד להחלונות אשר נפתחו בארצות האלה אל אירופא. כל פעולות העת רבת העליליה הזאת לא הרעישו את לב אחינו הקופאים על שמריהם בערי פולין מלפנים והרוח שאינה מצויה אשר נשבה ברב כח בכל אירופא לא חדר אל מעונות הערים הגדולות והקטנות לטהר את האויר המעופש מרוב ימים. נוסף על זה במאה שנה הראשונות אחרי מות המשיח השקר „שבתי צבי" פלסו ההולכים בעקבותיו חמס ידיהם בארצות אלה ויצודדו גם נפשות יקרות בחרמם, תחת הלמוד המישר השכל ומעורר הלב נולד הפלפול המיבש את המוח וממית ההרגשה; תחת דעת התורה הנגלית, רבו בעלי ההסתר והסוד ונצני הבעשטנו"ת כבר נראו בארץ. יודעים הננו כי מלבד אחדים ממאורי הגולה כהגאונים הש"ך, בעל תוי"ט ובעל חוט השני, במשך ב' מאות שנה מהרמ"א עד הגר"א לא פרץ קו אור אחד להגיה נבכי תהו, אמנם לא על זה אנחנו דנים עתה, הרבנות בשעתה ידעה את תפקידה ותמלא משלחתה באמונה, לא התרוממה על העם, לא הוליכה אותו בנתיבות חדשות, אך גם ידעה מה העם דורש ממנה ותעש כל מה שבכחה לפי השגתה ולפי תכונת העת ההיא; עקרה כל שרש פורה ראש השחתת המדות מקרב עדת ישראל ותפריח את הטוב והמועיל לפי השגתה והבנתה. אמנם במה שנוגע להפרנסות, אין איש שיאמר אשר לא הביאה טובה רבה בשעתה. מי האיש אשר יערוך תכונות אלופינו ופרנסינו בדורות עברו אל גבירינו ואילי הזהב אשר בקרבנו היום, אז רובי הגבירים היו גם למודי ה', בעקבותיהם הלכו בעלי בתים שקבעו עתים לתורה, לרבים מהם היו בתי-עקד לספרי ישראל וכלם שמו כל מעינם להגדיל תורה ולהאדירה, וגבירינו היום רובם ככלם במה הם עוסקים ובמה נראה הדרם על פני פעלם? לא נדרוש מהם כי ישקדו על דלתות התורה, אחרי כי בני דורם הם, בני דור טהור בעיניו, אשר דעת התורה הוא למשחק לו; לא נדרוש מהם, כי יכוננו בתי עקד לספרי ישראל, אחרי כי כרובם לא ידעו ולא יחפצו לדעת את הכתוב בהספרים. אך מדוע לא יחונו את צעירינו אשר חננם אלהים דעת וכשרון להשתלם בחכמת חרשים ובדבר חכמת בינה? האם יעניקו מכספם ליסד בתי-עקד לחכמת-ישראל?

האם יפזרו אף אחד אחוז מעשרה מהכסף אשר יפזרו על ענינים שונים להתהפך ולהתפאר בהם לפני בני עם הארץ, ליסד בתי-מדרש ובתי-ספר לבני עמנו? האם יחושו בצערם של בני עמם ואם יש בהם חולה על שבר עמו? התשובה על השאלות האלה אך למותר היא, כי גלויה וידועה היא לכל בני עמנו גם מבלי אשר נוסיף לדבר בהן.

בעצם העת שנתבטלה הפרנסות מטעם הרשות, כמעט שעלה הכורת גם על הרבנות, לא מפני שנתבטלה בדבר מלך שלטון, כי אם שנתכרכמו פניה מפני צרתה, כי רבנות חדשה נולדה בישראל, רבנות אשר לא שערוה אבותינו ובנינו אשר יקומו מאחרינו גם כן לא יאמינו למראה עיניהם כי היתה כזאת בישראל, נולדה הרבנות מטעם הרשות, אשר תכונתה גלויה וידועה לכל קוראינו והרחבת הדברים עליה איננה נכנסת בגבול אשר הצבנו למאמרנו הנוכחי. פה נאמר רק, כי אם גם לא הצליחה הרבנות מטעם הרשות לדחות משאתה את הרבנות הישנה הנה בכל זאת הועילה להותה ותטיל בה זוהמא אשר לא תוכל להנקות ממנה עד היום: ע"י הישיבה על כסא הרבנות מטעם הרשות, ההטלה את עצמם על הצבור ושיטת הרכבת אלוף לראש העדה על אפה ועל חמתה היו למעשים בכל יום. המחלה הזאת התדבקה גם בהרבנות הישנה והרדיפה להתמנות כמו שיאמר האשכנזי „שטעללעניאַגעריי" הוא המחזה אשר ראו עינינו גם במחנה הרבנים הישנים, עד שבכמה וכמה ערים קטנות נמכרה הרבנות בהכרזה וכל המרבה במחירה ישב על כסאה; הרבנות מטעם הרשות נתנה מקום להרבנים הישנים לפטור עצמם מקנית דעת במדה נחוצה לכל איש דבר לעם, גם אלה אשר על פי כשרונם היה הנקל להם לרכוש הידיעות הנחוצות וביחוד שפת הממשלה למען דעת איך לצאת ולבוא לפני העם, גם אלה בראותם כי ישנם אנשים אשר היו להם לפה ולמליץ, הלכו אחרי ההבל ויהבלו להבדל מישובו של עולם, הסיעו מלבם את הארץ אשר הם יושבים עליה ואת בני האדם וירעו מאד לנפשם ולעמם. בכלל הביאה השתמשות שני אנשים בכתר אחד ערבוביא גדולה במוח בני הקהלות ואנדרלמוסיא בכל צרכי העדה והצבור העברי, ומה זה יפלא אם רוב הקהלות הגדולות בישראל, אשר מהן יצאה תורה ואורה לכל בני הגולה הנן עתה כאלמנות מבלי רב רועה אמונה, כי פג טעם הרבנות וריחה נמר, מהעת אשר חדלו המורים האלה ללכת לפני העם להיות מוריו ומאוריו, מדריכיו ומחנכיו.

הננו שבים עתה אל דברינו בראש מאמרנו.

הבטחון שכלנו בוטחים בנצח ישראל, בקיום האומה לעד ולעולמי עולמים, בעמידת היהדות, קיומה ונצחיותה, הבטחון הזה הוא תולדת הנסיון, כי כל לשון קמה עם היהדות למשפט הרשיעה וכל כלי יוצר על האומה הישראלית לא יצלח. אמנם המחזה האחד אשר יעיר בלבנו מרך ופחד הימים הבאים, הוא המחזה, אשר עוד לא נראה מיום גלות יהודה מעל אדמתו, כי אפס עצור ועזוב. הרועים שקמו להם לישראל בכל דור ודור תמו ספו בדורנו. בעינינו נראה העזובה הרבה ובאזנינו נשמע דברי החוזה יחזקאל לאמר: „ישגו צאני בכל ההרים.... ואין דורש ואין מבקש". הפרנסות בתמונתה מדורות עברו עברה ובטלה מן העולם ועמדתה לקחו היום בכמה וכמה ערים עשירים בעלי הנאה אשר דרך השכלה לא ידעו והיהדות מוזרה להם, הרבנות ירדה מכבודה ותהי לשפחה חרופה להפרנסים מתמונה החדשה, עד כי עוד מעט והמחזה אשר נראה באשכנז, שהרבנים שם כפופים תחת יד הפרנסים ודורכים עליהם ברגל גאוה, המחזה הזה יראה גם בארצנו. עוז לא אבדו הרבנים את כחם מכל וכל, למרות כל הנגיחות והדחיפות מחוצה להם עוד דברי רבם כדבר האורים בעיני העם. הרבנות אשר מוצאה ממעין המפכה מבית ה', מהתורה רוח אפנו ונשמת אומתנו, לא תוכל למות מיתה חטופה כהפרנסות, עוד כח בידה ועז בימינה לעשות גדולות ונצורות, אבל בעלי הכח בעצמם אינם מכירים בכחם והמה כאנשים נדהמים וכגבורים לא יוכלו להושיע, והמכירים את כחם משתמשים בו לדברים קלי הערך. גם לפי חוג השקפתם, מכלים הם כחם לריק ופעולתם לבהלה וכל עבודתם היא כעבודת האיש הגולל אבן על ראש ההר וממלא מים חבית שנקבו שוליה. ויש ביניהם גם אלה אשר רוח הנצחון תעירם לסכל בדעת נפש כל עצה טובה וכל רעיון יקר אשר הורה והגה איש שאיננו מבני עדתם הם אנשים נדהמים וכגבורים לא יוכלו להושיע, מכלים המה כחם לריק ופעולתם לבהלה, כי מה רבה חריצותם ומה כביר כח לבם עת יריחו מלחמה על דבר קל שבקלים, על דקדוק קטן, כמה טרח ומסירת נפש הננו רואים מצדם עת יביא להם הזמן דבר ממחלוקת רבנים ושוחטים, או איזה ענין אשר מחוג-משפטם הצר יחשבוהו לצורר בכנפיו רעה להדת, הלא אז יתגרו שארית כחם ולא ינוחו עד הקימם את מזמות לבבם; שוכחים המה החובה הגדולה הרובצת עליהם בהיותם עתה היחידים הבאים בכח הכלל, כי פרץ הזמן פרץ נבעה בחומת בית ישראל ואין נושא דגל יהודה מלבד השרידים היחידים האלה, ואם הם מתעסקים בדברים של מה

בכך בעת יהמו יתמרו הגלים הנוראים לבלע את היהדות, אם הם נותנים להשטף הנורא הזה לעשות דרכו מבלי להתוות לפניו את דרך מרוצתו, אז הם עתידים ליתן את הדין לפני אביר יעקב וחטאתם זאת תהיה חקוקה על לוח ספר תולדות כנסת ישראל, החובה הזאת עוד תגדל ביותר בהעלותנו על לבנו, כי עם בני ישראל הוא עם שכלו סוחרים, כלם טבועים בעמק המלחמה בעד חייהם, אין בנו מפלגות בעלי נכסים ונושאי משרה גדולים הנזונים כאוכלי מן ודעתם ושעתם פנויות לעיון והשכלה לרבים, לפקח על צרכי צבור ולדאוג לעניני הכלל. לו היו בינינו אנשים כאלו שיכולים להקדיש כל כחם להעבודה לרבים כי אז אולי לא היתה כל כך נחוצה פעולת הרבנים, אבל בני עמנו כלם סוחרים, טרודים ושקועים בדאגות ביחוד בצוק העתים האלה, כל איש פונה לדרכו וגם העשיר לא ידע אם יחיל טובו בידו, צנורות הפרנסה נסתתמו, הננו טובעים בבאר צרה ואין מעמד, כל איש עומד על נפשו, ואם אין היחידים האלה, אשר על פי מצבם ומעמדם, בהיות לחמם נתן ומימיהם נאמנים ועל כן גם דעתם צלולה, אם היחידים האלה לא יוכלו או לא יחפצו להיות שלוחי הצבור מקצר דעת או קצר רוח מי אתנו?

בשנה החולפת נזדעזע העולם הקטן — עולם הרבנות — זעזוע קל. אחד מהתורנים והמשכילים המצוינים שבקרבנו, איש אשר נאמן עם ה' ותורתו נעץ קנה בקן הדבורים בקריאתו הגדולה „אל רועי ישראל", ובמכתביו אל גדולי הרבנים אשר בסביבות עיר מושבו. לקול הקורא הזה עמד קול המולה גדולה. הרבה דברים של טעם נשמעו מפי הח' ר"י ראזענטהאל והמשיבים עליו; אך בדברי הרב החכם ר"י ר"ט הננו רואים דברים של טעם בעקרם אף כי פעמים נטה הצדה. שומעים אנחנו קול איש יהודי אשר נפשו מרה לו על שם ישראל המחולל ועל עדת ה' הנתונה לבז ולמשסה ורבים עוד מצדיקים עלינו את הדין הקשה שהננו נדונים בו בעת ובעונה הזאת בעוד אשר בדברי מתנגדיו מבצבץ ועולה החפץ הנצוח להפטר מהשואל בתשובות מקוימות או דחויות.

הח' ר"י ראזענטהאל כאיש מעולם המעשה, אשר רגשות הצדק והיושר יפעמוהו רע עליו המעשים הנעשים מרבים (לא נעשה שקר בנפשנו לקרוא את המון מלוי ברבית בשם „אחדים") מאחב"י להלוות כספם בנשך ורבית קצוצה, ביחוד אלה המלוים הנותנים כספם ברבית על אפותיקו לבעלי האחוזות קלי-הדעת ואוהבי חיים לראות טוב, אשר בכסף ההלואה לא ישתמשו לתקן מצבם העקונומי, כי אם יוציאוהו על תענוגות בני אדם ושחוק הקוביא והיה ביום הַשִּׁלֵּם ותסוב נחלת האפרתים להמלוים, אשר בעבור זה רב חרון אף בעולם נגד האומה הישראלית, ובכן ידרוש הרי"ט מאת רבני מחוזו להתאסף ולהטיל גודא דרבנן על הפושעים האלה להבדילם מקהל ישראל וכו'. דברי הרי"ט אמנם נאמרים במועצות ודעת אך בנדון שלפנינו הֵניח מקום למתנגדיו לחלוק ויצא לדון בפרט אחד מן הכלל הגדול שהוא חוג פעולת הרבנים בזמנינו. נברר נא את דברינו: התקופה הזאת שאנו חיים בה היא תקופת ההגשמה, צרכי הגוף בכל משלה, המותרות נעשו להכרחיות בזמנינו, לא על פת לחם יפשע גבר, כי אם גם על מרכבה וסוסים, על כלי בית יקרים ולפעמים גם למלא תאות נמבזות ונמאסות על כן התגברה מלחמת החיים ביתר שאת ועז; האיש הדורש כסף ימצאהו בחפצו לתת רבית מאה למאה וכל אונס וכפיה רוחנית לא יועילו לעצור בעד העסק המביא שכר לבעליו בלי כל עמל; עסק הרבית בדרכי הישוב תוצאותיו מקלקלת דרכי הישוב ומכת מדינה כללית יסודתו במעוט העבודה וחרשת המעשה בהתרשלות בעלי האחוזות לעבוד ולשמור את אדמתם, ובהשחתת המדות של האצילים אוהבי ימים לראות טוב, שאינם יודעים לאסור תאותם ולחשוך מפיהם ליום מחר. הקלקלה בדרכי הכלכלה לא מהיהודים יצאה, העצלות ושפלות ידים הנה המגרעות אשר נחלו האצילים מאבותיהם ואבות אבותיהם, וכל עוד אשר לא תסור הסבה לשוא נתאמץ להסיר המסובב, גם היהודים אשר כל דרכי החיים נגדרו בפניהם, כל מעינות הפרנסה נסתמו ולא נשאר להם כי אם הכסף הזה, מה יעשו אם לא יסחרו בכספם? ואם נאמר גם כן להגביל את הנשך והמרבית על גבול ידוע ומדה קבועה אשר אין לעבור אותה, הנה איה סופר ומונה אשר ישגיח אל דרכי המלוה והלוה, שזה האחרון לא יחתום על שטרי חוב פי שנים ושלשה מאשר יקבל. ואיך נוכל לעשות תקנה על דבר שאי אפשר להשגיח על קיומה, מלבד זה הרבנים צריכים להתרחק עתה מכל דבר הנראה ככפית הר כגיגית על איזה יחיד באופן נורא שהציע החכם רי"ט. ידוע הוא שאין אדם משים עצמו רשע וגם המלוה ברבית הפושט עור הלוה מעל עצמותיו בקש וימצא לו תואנות רבות להצדיק נפשו. ברוב הפעמים אנשים כאלה הם העומדים בראש הקהלות והם המעטים אשר תספיק להם העת להכנים ראשם בעניני הצבור ואז הלא תמלאנה כל הקהלות אך ריב ומצה והיה רק זועה והצל לא נציל את כבוד ישראל אשר היה לשמצה ע"י חדלי־אדם

אלה. מפני שספרנו השנתי לא יוכל להביא בפלס כל דברי המשא ומתן בנושא הנכבד הזה על כן עלינו רק לברר את מבטנו על חובת הרבנים בעצם וראשונה. הרבנות היא חומה להדת, אך דת ישראל אינה אמונה פורחת באויר, נשענת היא על המעשים והפעולות על חקים ומשפטים המישרים את המדות ועושים אותנו לבני-תרבות. תורתנו היא תורת חיים ואינה מצומצמת בכותלי בית התפלה בשפך שיח וצקון לחש. הרבנים בישראל לא היו מעולם סרסורים בינם לבין אביהם שבשמים, הם היו מורים בעם וכל דבר הקשה גם בין איש לרעהו הביאו אליהם, על כן חובת הרבנים בשורה הראשונה היא העבודה להחזקת היהדות הצרופה, להרבות דעת התורה הנאמנה בהעם, להורות דבר ה׳ לילדי בני עמנו, לדאוג לחנוך דור יבוא, וחובתם בשורה השניה היא לפשט העקמומיות שבחיי החברה הישראלית להישיר המדות בכל הדברים שבין ישראל לעמים. חובתנו זאת היא נכבדה מאד אבל היא שניה במעלה נגד החובה הקדושה המוטלת עליהם לדאוג לפקות נפש היהדות בכללה. ואם הח׳ ר״י ראזענטהאל רואה התרשלות הרבנים או רפיון כחם למלא חובתם הראשונה ושעל זה הם קרואים ועומדים מבני עדתם איך יאמר לעוררם על קיום חובתם השניה? עד נאמן לדברינו המעשים משנים האחרונות: בשנת 1884, כאשר נגלה הרוח החדש בחיק הממשלה הרוססית ושיטתה בדרכי החנוך לתת ליסודות האמונה מהלכים ביותר בבתי הספר, כאשר נוכחה הממשלה לדעת, כי רוח עועים אשר נחה על בני הנעורים באה מהעדר חנוך דתי ומוסרי, אז הוציא המיניסטעריום שעל השכלת העם פקודה גם בדבר התלמידים באי הגימנאזיום העברים לאמר, כי הרשות ביד כל אב החפץ לפטור את בנו מכתיבה ביום השבת להגיש בקשתו אל שר בית הספר וזה האחרון ימלא חפצו באופן אשר התלמיד יתחיב למלא בשקידתו את אשר יחסיר מחק הלמודים הדורשים כתיבה ורשימה וביום המסה לא יהיה מהנחשלים בענפי הידיעות הכלליות. כנודע רק אחד אחוז ממאה האבות השתמשו בהזכות הזאת ויתרם הניחו להבנים לעשות מלאכתם כמקדם, לא מזדון לב עשו כזאת האבות אשר כרובם המה מהחרדים וביניהם כמה וכמה אורתודוכסים המדקדקים ומהדרים במצות, אך מהתרשלות וחסרון מעוררים, ועל מי היה מוטל לעורר את בני עם מרעיתם, להושיט בקשות כאלה בהמון למען אשר בחסד הממשלה יקום הדבר הזה לחק בכדי לבטל חלול שבת בפומבי אם לא על הרבנים, אשר גם מהם לא נעלם דבר הפקודה ההיא? מי יודע את הטובה המוסרית אשר צמחה לנו ע״י הדבר הזה שהיה נכון בעתו לגדור הפרץ הרחב בין בית הספר וחיי המשפחה, הפרץ הגדול אשר תוצאותיו נראו לרעה עצומה על התכונה המוסרית של רוב בני דור יבוא? אין פה המקום לבאר איך יכבד הדבר מההשקפה הדתית, אחרי שאין אנו עסוקים בדיני האסור והמותר, אך במה שנוגע לדרכי המוסר וכבוד היהדות בעיני בני הנעורים. אין ספק ששביתת השבת בבתי הספר הוא אחד האמצעים היותר נכבדים, הסבה לזה היא, שרבים מהם שכחו את הכתוב „ולא ידח ממנו נדח" ויחשבו בלבם את רוח באי הגימנאזיום לאברים מדולדלים אם יחללו השבת בפרהסיא ואם לא יחללו; אמנם לו גם כדבריהם כן הוא, האם עשו ועושים רבנינו דבר וחצי דבר להשיב לתחיה את האברים המדולדלים שבהאומה? האם התעוררו המעטים (ומעטים כאלה יש גם בין רבני זמננו אשר מבלי להטיל קנאה לא נקראם בשם) בין הרבנים, אשר לא נבצרה מהם גם לדבר כן בשפת הארץ לחוש לחנוך הדתי בבתי הספר האמצעים והנאורים? האם ידעו לכון את שעת רצון שהיתה בין המשכילים בשנים הראשונות לשנות הרעם לאַחֵה את הקרעים ולאַחד בני עם אחד בארץ? ומי מכותב הטורים האלה יודע יותר, כי מכל הרבנים בארצנו לא נמצאו רק שנים, שלשה אשר הכניסו עצמם בעובי הקורה בעת ההתעוררות הכללית לפני חמש שנים, כאשר החלה התנועה לישוב אה״ק לפעם בקרב בני הנעורים, ורבים מהמשכילים התיהדו? האם עשו דבר לקרב את הקרובים שנתרחקו?

האם המתיקו סוד בדרך תבונות לתת תקוה ואחרית טובה להמלמדות המתוקנת, לחזק בדקי החנוך הדתי ולקדם בעד הרעה הנשקפת להיהדות משכחת התורה ביחוד בהערים הגדולות? ואם כזאת לא עשו הרבנים עד היום ולא מלאו אחרי החובה הקדושה בתור נוצרי תורה ושומרי אמונה, איכה זה ידרוש החכם ר״י ראזענטהאל מהם כי יכניסו עצמם לדין ודברים בענין העומד ברומו של עולם הבלכלה המדינית, לתקן עולם הישוב בדבר פיהם. כל דברי הח׳ ר״י ר״ט אל הרבנים כאל רועי אמונה בכללם מזוקקים שבעתים, אך בחפצו הפרטי כי יכניסו עצמם לדון בדבר תורת אזרח הקדים לבוא ועוד עבודה אחרת רבה ונכבדה ממנה לפניהם וגם לה — לא שמו עד היום את לבם ונפשם כאשר כן תדרוש מהם משרתם הנכבדה:

והנה אם כי באמת היו יכולים הרבנים לעשות הרבה לתקון עולם היהדות לו יהיו אנשי-חיל רבי פעלים כיאות לרועי האומה, אך כשהם לבדם לא

תעשינה ידיהם תושיה בלא עזרת החכמים השלמים והגבירים המעטים אשר עוד לבם ער לכל דברים שבקדושת האומה הישראלית, ותקומתה בזמן הזה. עם הרבנות נחוץ גם לעורר לתחיה את „הפרנסות" אך לא בתמונתה בשנים האחרונות לפני בטולה, כי חלילה לנו לדרוש חסן מדיני ועז ותעצומה מטעם הרשות ליחידים על הכלל ועל הראשונות חטאות „הקהל" מלפנים אנו מצטערים, כי לא תקון העולם הזוציאלי ולא ההתקשטות וההתיפות לפני בני עם הארץ תהיה תעודתה. לתקנות כאלה ממין שוכר החכם ר"י ר"ט אין הזמן מסוגל עתה כלל וכלל; עתה כאשר דרך הפרנסה אינה כבושה לרבים מאחינו, מיום שנאסר לנו להתישב מחוץ לעבודה של עיר, אשר עי"ז מלבד שעלינו, להתיאש מעבודת האדמה משאת נפש כל דורש טוב לעמו, עוד נבצרה ממנו היכלת להתעסק בהחזקת בתי רחים ובתי-מלאכה כעבוד עורות ויתר עבודות אשר בבתי החצרים כגדול בהמות וחליבת פרות, עתה שהפרנסות אשר בהן מצאו אחינו מחיתם בכשרות ורוח וגם שכר המלאכה לא נהיה מהרבוי המופלג מצד אחד ומצד השני מבלתי יכלת ללמוד מלאכה על בוריה ולקנות בה השלמות הדרושה מפני הברית הכרותה בין חברות האומנים שלא לתת ליהודי תלמיד וחבר דריסת הרגל בביתם, עתה שגם שערי החכמה ננעלו בפני בני ישראל, עתה לא נוכל לגזור גזרות על הצבור בעניני משא ומתן ואם נגזור לא יפן איש לגזרתנו. תעודת הרבנות והפרנסות היא לחדש פניהן לרוח היום ולעבוד שכם אחד בתקון עולם היהדות ברוח נכון ונשא, רוח אמונה צרופה והשכלה מזוקקה, השכלה שיסודתה היא הבנין ולא הסתירה, קיום ישות האומה ולא בטולה, תעודת שתיהן תהיה לבנות בית ישראל ההרוס פנימה, להעלות ארוכה למחלות נפש האומה והצרעת הנושנת בקרבנו, היא הערבוביא הנוראה השולטת בכל מפעלינו בכל פנות בית חיינו, לשרש מקרבנו המדה הגרועה לצאת פרצים איש נגדו מבלי להשכיל אל פעולה שלמה בצרוף הכחות השונים, פעולה שלמה שאנו רוצים בה, ועבודה תמה על ידי אישים פרטיים לתכלית כללית, איש איש לפי מעלות רוחו והכשר דעתו בכדי להוציא מפעל כביר למענהו. אם באמת רב כח הרבנים להטות לב העם אל כל אשר יחפצו, ובידיהם לתת מהלכים לדעה ישרה בין העם. הנה יפה כח המשובחים. שבמשכילים בטוב טעמם, בדעת דרכי החיים המתוקנים וארחות ההנהגה הישרה. מעדת המשכילים אשר לבם עוד רד עם אל ועם קדשי בית ישראל נאמן (אשר ת"ל לא אלמן עוד ישראל מהם) תבנה ותכונן „הפרנסות" בתמונתה החדשה וביחד עם „הרבנות" תחזק בדק האומה ותעמוד בפרץ נבעה נופל בחומת בת ציון, פעולת שתיהן תהיה להרים רגש המוסרי בלב בני דור יבוא להתם חטאות ולא חוטאים ובנים יולדו להנושכים נשך היום לא יאחזו במעשי אבותיהם. העבודה הזאת אשר לפני רבני הזמן ומשכיליו באמה היא: תורה או החנוך ברוח היהדות הצרופה, העבודה וחבת ציון.

ב

תורה ועבודה:

מן היום אשר הוסב עלינו האופן ומדת הדין מתוחה נגדנו, זה כשש שנים, לא יצאו לאור דברים רבי התוצאות לעולמנו הרוחני ככל הדברים אשר נקרו ויאתיו בשנה החולפת. שאלת החנוך הדתי דורשת פתרונה בחזקה, מטעם הממשלה, עין הרשות צופיה על הליכות המלמדים, והחדרים בתמונתם הראשונה הולכים ונסגרים. רבנים אחדים נקראו לבא לעיר המלוכה מאת אלופינו שם לטכס עצה ע"ד המלמדים, והישיבות, מוצא הדברים לא נודעו בין החיים. הממשלה הוציאה פקודה, כי כל רבני הקהלות במדינת פולין מחויבים לעמוד במסה בידיעתם את שפת רוססיא ונקבע לזה ועד-בחינה מיוחד על יד לשכת שר הפלך; עם זה נתן תקף ועז להשלטון המקומי להושיב רב בערים אשר היהודים בעצמם לא יבחרו להם רב. בחדשים האחרונים לחדשי השנה קם ויהי הדבר אשר על זה נבאו כל הרואים בעבים וצופים למרחוק בשאלת היהודים. הממשלה הרוממה מצאה, כי מרבים היהודים להביא בניהם לבתי ספר הכוללים והאוניווערסיטאֶטים, יתר רב מהערך הנכון לפי מספרם במדינה, כי עי"ז נגרע חלק היציבים ותוצא פקודה לתת קצב לתלמידי היהודים בהגימנאזיום והאוניווערסיטאֶט במספר שלשה, חמשה ועשרה למאה. בפקודה הזאת כמעט שננעלו שערי בתי החכמה לפני נערי בני ישראל. אלה הם הדברים שהיו לחק ולא יעבור ואין לנו רשות להרהר אחריהם. אין כל ספק שדעת רבים מן החרדים נוחה מהפקודה הזאת, קצרי ראות וקטני המוח שבהם ידמו, כי כאשר יחדלו אחינו לשקוד על דלתות בתי הספר הכוללים ושב כח האמונה לאיתנו, גלגל העת תחזור אחרנית ואחרי עבור איזה שנים וחיי עמנו בארצנו ישובו להיות כאשר היו לפני חמשים שנה, אך למותר הוא לבאר, כי החושבים בן המה

קצרי - ראות. ודלי - בינה. העת עושה את דרכה בסופה וסערה, ארחות החיים, או פני הכלכלה, הליכות העת נשתנו עתה מכל וכל, אין כח אדיר וחזק בתבל אשר יסב את מרכבת הזמן אחרנית. בני עמנו אשר כבר קלטו בקרבם השקפות החיים האירופאים, אלה שכבר טעמו מעץ הדעת וגרשו מגן - עדן התמימות והפשיטות שהיו אבותינו מצוינים בהן, לא ישובו ארצה גשן לשאוף רוח וחיים בארבע אמות של עולמנו הקטן. מספר ידוע מצעירי בני הדור החדש, דלי - הרגשה ובעלי קלות הדעת, אשר מטל ילדותם כבר התרחקו מעל גבול ישראל ובבית הוריהם לא למדו לאהבה את דתם הצרופה ואומתם העלובה יפסעו פסיעה גסה....וישימו קץ פעם אחת לכל עמלם. על העלים הנובלים האלה הנושרים מעץ היהדות לא נשים לב; עמנו כבר עמד בנסיונות קשים מאלה וישראל סבא עודנו חי וממקומו לא ימוש וגם רוח שאינה מצויה לא תהפכהו על פניו, אך הרוב הגדול מבנינו אשר לבם אמונה לאומתם ואמונתם גם הם יאלצו אם לנוד למרחוק לבקר את אהלי החכמה מעל לגבולות ארצנו, או כי תאחז ידיהם באומנות ומלאכת-יד כאשר כן כבר עשו רבים מטובי התלמידים בהלשכות העליונות בהגימנאזיום. אך כבר אמרנו, כי גם המלאכה הפשוטה כמו שהיא נהוגה בין בני עמנו עד היום לא תתן חיים לבעליה, וללמוד אומנות על בוריה על פי תורת המעכאניק והתכניק וראשי הידיעות הכלליות נחוצים בתי - ספר - פרופיססיאנאלים, ששם ילמדו דעת-המלאכה לכל פרטיה ומשפטיה. אך מאין לנו בתי ספר כאלה? החק המגביל קבלת היהודים בהגימנאזיום מתפשט גם על בתי ספר הריאליים ובכלל מעטים המה בתי מדרש אלה ומה נעשה לבנינו ביום שידובר בם ללמדם תורה ואומנות? מה נעשה לצאן אובדות אלה אשר מטל ילדותם כבר למדו לדעת מה אמלל היהודי ומה דל חלקו בחיים? מה נעשה למאות התלמידים היוצאים עתה מבית מדרשם ודרכם נסתרה, האם לא יעלה מורא על לבנו, כי הרבה ילדות עושה, הרבה קלות הדעת עושה ואם חלילה יתיצבו על דרך מלאה קוצים וברקנים, אם תועי - דרך אלה ילמדו להיות גם תועי - רוח אז מה אחריתנו ומה קצנו? נורא הרעיון הזה ומי יכילנו! על זאת תרגז כנסת ישראל בארצנו ועמודיה יתפלצון; במראה עינים ולא בהלך נפש הננו רואים דור שלם הולך וגדל, ללא תורה ומוסר אבות, ללא אמונה צרופה ומדות נכונות אף ללא השכלה ישרה ומטרה בחיים!! וכל זה בעת שהעניות מתגברת, הפרנסה מתמעטת, התלאות הרבות והצרות התכופות המיתו בקרבנו כל רגש

חיים וישקיעונו בעצבון ופחד ותמהון לב ובמעוננו הצר עשו פרעות בכל הליכותינו ועלילותינו.

כשאנו לעצמנו עלינו להודות, כי אין רע במוחלט יורד מלמעלה. נעילת דלת ישיבות של מעלה ומטה לפני נערי בני ישראל הוא כמעט דבר הנחוץ לשעתו, כדי לעשות שלום בין התורה והעבודה. מעולם לא נראה צדקת המשפט של חכמינו ז"ל על תכונת האומה הישראלית, באמרם: „אומה זו משולה לעפר ולכוכבים, כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לכוכבים" כבפעם הזאת. השכלת ישראל בארצנו היתה תחלתה באונס וסופה אנוסים על פי הדבור היו אבותינו בלמדם את בניהם דעת ולשון המדינה, אך מכיון שנפתחה להם פתח ההשכלה כחוט של סדקית עטו כל בני העם אל בתי הספר, כבעלי לב מתנה וכחסרי לב ונעדרי הכשרון. כאז כן עתה, היתה המלאכה לחרפה להם, אין איש אשר חפץ ללמד את בנו אומנות ולעשותו לבן תרבות ועוסק בישובו של עולם, כי אם לעשותו לרופא או עורך דין ולמצער למורה ורב - נושא - משרה מטעם הרשות. מן הדוחקים את עצמם לבא לבתי הספר כרובם יצאו כל עמת שבאו ומאומה לא הביאו בעמל שנות מספר. רבים מהם היו אובדי דרכי החיים, הלכו אחרי התהו ויהיו למבלי עולם ועונותם על עצמותינו..., גם אלה אשר שחקה להם השעה ובלי פגע יצאו מבתי המדרש ויהיו למומחים לרבים איש איש ככל מעלות רוחם, גם אלה רובם עשו את תורתם לקרדום לחפור אכל ויהיו לאנשים שאין להם בעולמם כי אם אמת בצעם וכל לבבם תלוי בכיס, אנשים שאין בהם לחלוחית הרגשה כבירה ועצומה וחפץ נמרץ לאיזה דעה ישרה. רוב הרופאים ועורכי הרין ויתר מימחים לרבים שבקרבנו, המה אנשים אשר **תורתם אומנתם**, חכמתם מוצא ללחם, אשר על כן תפוג תורת אמת ומעטים מאד בינינו העוסקים בחכמה לשמה, כרובם שם ישראל היה להם לחגא, תורתו למשאות שוא ומדוחים וחכמתו להבל שאין בו מועיל. כל זה באה עלינו מהרבוי המופלג של התלמידים שאין בהם סימן ברכה והיא תוצאות ההשכלה בלי שכל טוב, בלי מוסר אב, בלי הכרה שלמה את העם אשר ממנו יצאו ובלי דעת נפש את כבוד האדם פנימה. העבודה העיונית הכריעה את כף העבודה המעשית, וקלקול פנים כזה הביא את המהומה והמגערת בכל דרכי חיינו, ואין ספק שבני דור יבוא יכירו וידעו, כי עותו אבותיהם את הישרה וישובו לשחר את המלאכה המחיה והמכבדת את בעליה. אמנם מה נעשה עתה לרבים מבנינו אשר כבר יצאו מפרוזדור החכמה לבא

לטרקלין, להרבה מאות, אשר כבר ראו עולמם בחייהם והנם היום שדודים כל תושיה, מה נעשה להם לבל תמוט רגלם. לאנשים האלה כמעט שאין להם דרך אחרת, כי אם לבקש ולמצוא את עץ החיים בין עצי הדעת? הנוכל לעמוד על דמם ולראות ברעתם? האם אין חובה קדושה מוטלת עלינו לחגור שארית כחנו לבל ידחו ממנו נדחינו אלה? גם הדבר הזה מסור היום בידי רבני ישראל אשר לא השם ה' דעת תבל ודרכיה ופרנסיו וביד כל איש בעל בעמיו לדבר על לב אצילי ישראל ועשיריו בעלי בתי המסחר וחרשת המעשה, כי מהם יקחו לסופרים ומזכירים, יתנו אותם להשתלם באיזה ענף מענפי התכניק ואחרי כן תחת להביא ממרחק אנשי עצתם, תחת לתת לזרים חילם יתנו בביתם ובחומתם יד ושם לבני עמנו אלה ומלאכתם תהיה נעשית על ידי צעירי עמנו לטוב להם ולכנסת ישראל כלה.

אולם בדבר הזה עוד לא יושע ישראל תשועה רוחנית וגשמית. הממשלה הרוממה בחקיה בעת האחרונה רמז רמזה לנו, כי הגיעה העת שנדאג אנחנו לנו לעצמנו. רבות טפחה ורבתה הממשלה את השכלת העברים בארצנו, ועתה כאשר היינו לאנשים, יודעים בעצמם חין ערכה של ההשכלה המעשית והתרבות האנושית, עתה הגיעה העת כי תושיע ידנו לנו. כבר מלתנו אמורה - בהכנסת משנה העברה, כי שתי החברות היחידות המאשרות ומקוימות מטעם הרשות, „חברת מפיצי השכלה" וחברת „למרבה עבודת האדמה והמלאכה" צריכות שתעשינה לסמל „התורה והעבודה". על הרי ישראל בעת הנוכחית מסוגלת מאד ליסוד בתי ספר אמצעים לתורה, לחכמה ולדרך ארץ, כלומר אומנות ומלאכת יד. בתים מיוסדים ברוח עברית לעברים. התקנה הזאת היא דבר בעתו ומצות פקוח נפש כנסת ישראל דורשת זאת מאת רבנינו ואלופינו. אין איש מאתנו אשר ידע דרך הרוח המנשב היום בחיק החברה הכללית ואין חכם בקרבנו אשר יהיה רואה את הנולד ליום מחר. כל אחד מאתנו, אשר לא השהו הטבע החוש המיוחד לכל בעלי בינה לעתים, יודע ומרגיש, כי עוד לא תמו הנסיונות שנתנסתה בהנה כנסת ישראל, בעשר שנים האחרונות. הועד אשר ישב לדון דיננו כבר כלה את עבודתו, וכל משפטיו וחקותיו היו לקנין בית מועצת הממלכה. החלטותיו גלויות וידועות לכל קוראי כתבי העתים, בחיק הממשלה הרוממה הוטל עתה גורלנו וממנה יצא כל משפטנו. אך גם אם תמשכנו הממשלה חסד ואהבה, אם לא תשים לבה לדברי משטינינו ומקטריגינו ולא תצעיר את גבול מושבותינו מלפנים.

הנה מי לא יודה כי הארץ אשר בתחום מושב היהודים לא תשא את כלנו לשבת יחדו, המנוסה תתגבר מיום אל יום, וכדגים שבים אשר יתורו אחרי כל עמוק ומשקע מים טהורים, כן האדם עיניו צופות לקצות הארץ בראותו כי נסתמו צנורות ההשפעה בארץ מכורתו, אם כן אפוא עלינו לדאוג לבני דור יבוא, ליסוד בערים בתי ספר עם תכן למודים אשר יכשירם למצוא לחמם בכל מקום אשר תדרוך כף רגלם, כי יהיו לאנשים מן הישוב בכל מקומות הישוב. עלינו למלא אחרי חפץ הממשלה, כי בנינו יותר משיהיו בעלי השכלה עיונית, יהיו אנשי-מעשה ובעלי מדות הגונות ולטובת קיומנו ועמדתנו בתור אומה וכנסיה עלינו לדאג לאחריתם שלא יאבדו מתוך קהלנו, שיהיו בעלי ישוב, משכילים באמת ויהודים נאמנים קשורים בעבותות אהבת האמונה והמשפחה אל עמם ואלהיהם. השעה הזאת היא שעת רצון לשתי החברות האלה להראות הדרן על פני פעולתן, ואם החריש תחרשנה גם לעת כזאת, או כי העומדים בראשן יסתפקו בפעולות קלות ומצעירות, פעולות בודדות כתמיכות קלות לסופר פלוני ואומן אלמוני, ככל אשר נקרא מעל ספרי חשבונותיהן אז — מה אות כי אין להם כל צדקה להקרא בשם שנתנו להן מיסדיהם הראשונים ומשפט קיומן והויתם הוא דבר המוטל בספק גדול.

אמנם לא על הלחם לבדו תחיה כנסת ישראל בימי עניה ומרוריה כהימים האלה. הנסיון הורנו, כי בכל עת שרבתה הקטגוריא עלינו מבחוץ, התכנסה כנסת ישראל בבתי מועדיה ותמצא תנחומות יה בחיי הרוח פנימה. התנחומים האלה להשיב נפש שוקקה חסרנו היום. השנה החולפת היתה שנת העבור לכמה הצעות רבות וטובות בפנה זאת. שתי עצות טובות יעצו חכמי עיר ואם בישראל אודיססה לחזק הרוח הלאומי ולבנות בית מנוס לחכמת ישראל בארצנו ביסוד בית מדרש גבוה לרבנים. עד היום רק קול דברים שמענו ותמונת מעשה לא ראינו, אך מחשבה טובה תוכל להצטרף לידי מעשה אם אחינו בשאר ערי ארצנו יתנו ידם להמפעל הכביר הזה, ושתי פעולות שהן אחת, נברר נא את דברינו: — השאלה הגדולה אשר שאל אחד מדורשי טובת עמנו באחד מה"ע לעברים בשפת המדינה לאמר „תורה מה תהא עליה?" לא מצאה לה תשובה עד היום הזה. כבר הוצאנו כל רוחנו בדברינו במקום הזה בשנה העברה, כי אחד הדברים המפליאים את הצופה לבית ישראל בארצנו, הוא, כי בארץ אשר שם רבו העוסקים בתורה לשמה, בארץ אשר רוב בניה המה למודי ה', אשר דעת התלמוד והפוסקים

עם נושאי כליהם מפרשיהם ומפרשי מפרשיהם מלאה כל פנות הכנסיה הישראלית, בארץ הזאת כמעט שאין לנו מבני הדור החדש שנים שלשה חכמים בחכמת ישראל אשר הדרם יהיה נראה על פני פעלם, בארץ הזאת עוד לא נוסדה אגודה „דורשי דברי ימי היהודים ברוססיא ואגפיה", עוד לא זכינו לספרי קורות עמנו לא בשפת המדינה ולא בשפת עבר. אשר עוד לא נשכחה מרובי שלומי אמוני בני עמנו. הדבר הזה יסודתו בהמחזה האחר, והוא שאין לנו עוסקים בתורה וחכמה לשמה, השוקדים על הלמודים, מהדרים להקדיש עצמם לעץ הדעת, אשר ממנו יהיה לחמם נמצא וכה הם משקיעים כחותיהם בדברי יום ויום עד שהם מסיחים מלבם החפץ להיות חוקרים ועוסקים בחכמה לשמה ועל כן תפוג תורת אמת בקרבנו. לדעתנו תעודת בית-מדרש לרבנים או ישיבה של מעלה לחכמת ישראל איננה לגדל רבנים מורי הוראה בישראל, העדר בית כזה עוד לא נרגש בינינו. ת"ל יש עמנו „ישיבת עץ החיים" אשר בתקונים קלים, בהוראת שעה שפת המדינה וראשי הידיעות הכלליות תוכל להשפיע שפע ברכה, ברכת התורה על כל קהלות ישראל בארצנו; העת לכונן לנו בתי מדרש לרבנים כתמונת בתי המדרש בחו"ל עוד לא הגיעה, ומי יודע אם תגיע במהרה בימינו. לדעתנו הסבה הראשית אשר היתה בעוכרי בתי מדרש הרבנים מכבר היתה רבוי התלמידים באי שעריהם. כאמור במקום אחר היו הבתים האלה בתי גדול (טרייבהייזער) לרבנים ועם זה בית הספר למתחילים, במה היה יכול להיות יפה כח בית המדרש כזה, אשר הבאים אל הלשכה הראשונה היו נערים בני עשר שנים אשר כמעט החלו לקרוא מעל ספר החומש וזה הנער גמר חק למודו במשך שמונה שנים ויצא מוכתר בתור רב. בית ספר הרבנים היה מורכב מכל מיני בתי הספר, הוא היה בית ספר לעם, תכן למודיו בכל ענפי הידיעות החיצוניות נשא בד בבד עם תכן הלמודים בהגימנאזיום והיוצאים ממנו נכתרו בכתר כהונה כגומרי חק למודם בהאקאדעמיא. בבית מדרש שנחשב כישיבה של מעלה עלו מספר התלמידים בכמה זמנים לשש מאות ויותר, הלזה יקרא בית מדרש לרבנים? או בית ספר לעם? או גימנאזיום עברית? ההרכבה הזאת היא שהוציאה את בית המדרש לרבנים מחזקתו ותעשהו לכוי המוטל בספק, וגם התלמידים הבאים שעריו לא ידעו נפשם, אם באים הם לסגל לעצמם דעת שפת רוססיא וראשית למודי בתי ספר האמצעים, או להיות מורים בעם. לו היו הבתים האלה סגורים לפני כל הקהל, באי שעריו היו רק עשרים או שלשים תלמידים, מרביתם אנשים שהתחוללה דעתם עליהם ולא נערים המתפרצים מפני אבותיהם, לו הביאו עמם דעת התורה ודעת הלמודים האחרים במדה ראויה ומספקת לבני ישיבה של מעלה ומורי הבית היו גם כן חכמים-גדולים ובני-סמכא, כי עתה אולי עוד הביאו תועלת רבה לבני עמנו וביחוד להרחבת התורה והחכמה ושם הבתים האלה לא היה לחגא לשלומי אמוני ישראל. היוצא לנו מדברינו שלא בית מדרש לרבנים לפרנס בהם קהלות ישראל בארצנו נחוץ לנו עתה, כי אם בית מנוס לחכמת ישראל בתמונת אקאדעמיא לחכמת ישראל בית-תלמוד או ישיבה של מעלה לחכמת עמנו ותורתו.

החובה על מיסדי בית כזה לאסוף חניכים במספר מצומצם מאד ואם יתאספו איזה עשרות ומצא להם על ימי דור אחד, אך אלה העשרות יהיו תלמידי חכמים אשר תורתם בתוך מֵעָם, אנשים שמלאו כרסם בש"ס ופוסקים ויקנו ראשית דעת בלשונות החיות והידיעות הכלליות, אנשים אשר רוח העסק בתורה לשמה תפעמם, ויותר ממה שישקדו מיסדי בית כזה על רבוי התלמידים ידקדקו על איכותם ומהותם ויבדקו אחריהם בשבע בדיקות. לפקודת באי הבית הזה יעמוד בית עקר הספרים בכל ענפי הידיעות הכלליות ועוד יותר ויותר בכל מקצעות חכמת ישראל וספרתו הגדולה וכהתלמידים כן המורים צריכים להיות אנשי-שם ובני סמכא לבל קהל ישראל, אשר ידעו לרעות פני צאנם לשית לבם לעדר ה'. באי הבית צריכים להיות יוצאי בתי הישיבות היותר גדולים בארצנו שיש להם התרת הוראה, והם נאים דורשים ונאים מקימים, ומחניכי בית ישיבה של מעלה יוקח בזמן מן הזמנים למורים בבתי ספר לבני ישראל או גם לרבנים בקהלות מפוארות. סוף דבר, „ישיבת עץ החיים" ועוד ישיבות כאלה אחרי התקונים הקלים שנעשה בה יכולה להספיק צרכי העם במורי דבר ה'. אך לקיום חכמת חכמינו, להרחבת תורת היהדות המדעית, ליסוד בית מנוס לספרותנו וחבר חכמים דורשי קורותינו נחוצה לנו „ישיבה של מעלה לחכמת ישראל", אשר מלבד שלא תגע לרעה בישיבות החיות והקימות, כי אם עוד תתחמם לאורן ותקבל השפעה מהן, או-אז תהיה תקוה לבנין בית ספר תולדות ישראל בארצנו; בדבר הזה נבנה בנין-עדי-עד ונציב יד ושם לחכמת ישראל ותורת ה' לא תשתכח מבני דור יבוא.

אות לטובה על רוח טהור אשר ימלא עתה לבות המשכילים הנאמנים היה לנו דבריהם והשקפותיהם על המלמדות והמלמדים. כלנו זוכרים עוד העת אשר המלמדים היו השעיר לחטאת כל קהל

ישראל והמלמדות היתה כקוץ מונד בעיני אחינו המסילסלים, אחינו הנאמנים בבריתם עם כנסת ישראל יודעים ומכירים עתה, כי רק מהחדרים תצא תורה. כי מורי ישראל נאים הם, אלא שהעניות, עונות הדור, השחתת הטעם ואי - הסדרים אשר דבק בכל הליכות עמנו, הם שהיו מנוולים אותם. בשני דברים תושע המלמדות ותכבד על פני כל העם: שהמלמד לא יהיה עוד אסקופה נדרסת לכל רומס ברגל גאוה, והעם ילמד לכבד את מורי הדת בכבוד התורה הקדושה שהם נושאיה והורשיה ופרנסתם תהיה מצויה להם בכבוד ובריוח. וזאת שנית שלא כל הרוצה ליטול את השם „מלמד" יבוא ויטול. המשרה הזאת היא קדושה, וכהונה גדולה כזאת צריכה שתמסר לאנשים של צורה, לבני בינה יתרה ומדות תרומיות; משרה כזאת לא תוכל להיות חומה פרוצה ומיצר שהחזיקו בו רבים; המכשלה הזאת נחוצה להיות תחת ידי הרבנים והפרנסים די בכל אתר ואתר; ולא תהא גרועה משרת המלמד ממשרת השוחט, אשר לא יתמנה אם אין בידו הסכמה וקבלה מרב ומבלי בחינה ובדיקה יפה? הדבר הזה: תעודת ההוראה למורי בני ישראל מיעדי - הבחינה אשר יוסדו לתכלית זאת מלבד שלא תצר צעדי המלמדים, כי אם עוד תשית הוד והדר על המשרה הכבודה הזאת, וטובי המלמדים ימצאו נחת בהדבר הזה, כי ינצלו מהתחרות על ידי אנשים שאינם מהוגנים, או - אז יש תקוה שהמלמדים יחושו בנפשם, כי גם הם קרואים אדם, יחברו את כחותיהם, הם בינם לבין עצמם יתורו אחרי דרכי החנוך המתוקנים, יבואו בחליפות דברים איש עם רעהו בדבוק חברים או ע"י מה"ע מיוחד לדבר החנוך הדתי, ועי"ז יניחו אבן פנה לבנין בית-תלמוד-ההוראה הנחוץ מאד לקיום התורה בארצנו בימי דור יבוא. כללו של דבר ע"י ההשגחה היתרה מצד ראשי הקהלות על המלמדות תוכל זאת האחרונה להיות למעוז ומשגב להיהדות. אלה הם עמודי התורה והעבודה והענינים אשר נתן הזמן לרועי ישראל לענות בם. ומי יתן שומע להדברים האלה בין רבני הדור ופרנסיו, מי יתן ויקיצו הנרדמים האלה לקול הקורא עליהם בחזקה, ימהרו יבואו ישיתו עצות בנפשם בעד השארית הנמצאה, ואז רק אז ידע העם, כי עוד יש לחלוחית חיים בהרבנות והפרנסות, ועוד לא ספה תמה התקוה להשיב כבוד התורה לקדמותו.

כהקוראים כמונו יודעים הננו שלא כל הדברים האמורים למעלה יכולים לצאת לפעולת ידים בשעה אחת, כי סירים סבוכים על כל דרכינו, מחשבות טובות רבות עולות בתהו, מבלי אפשרות לגשת אל המעשה מפני סבות חיצוניות ומכשולים שאין בידינו להסירם. אולם אם גם העשיריה מכל מה שאמרנו תתקים על ידי רבני הזמן, אם רק נראה כי התעוררו לתחיה, כי לא יחסר להם הרצון והחפץ הנמרץ, ההכרה השלמה, אז גם אז ישובו לכבודם הראשון והעם ומשכיליו בראשו יהיו נשמעים לדבריהם. האות הראשון לתקומת הרבנות לתחיה, היה צריך להיות העבודה אשר לנו, העבודה המסורה בידינו, ואשר כבר משכה ברוב כחה את לבות המעולים שבהמשכילים, המעשה המרוצה לעם, הדבר אשר ממנו תוצאות לתורת חיים ואהבת חסד, העבודה אשר תשיב לב אבות על בנים ולב בנים אל אומתם ואמונתם, העבודה הזאת אשר בה ירגלו הרבנים, ובה יכבדו על פני העם, היא העבודה אשר לנו היא וזה שמה אשר יקראו לה:

ג

חבת ציון.

Ein Gedanke, den die
höhere Vernunft gebar,
zehntausendmal vereitelt,
nie aufgegeben werden darf.
(Marqnis von Posa)

בהציבנו בשנה העברה את הפתגם הלועזי בפתח מאמרנו ע"ד „חבת ציון" כבר נבא לנו לבנו, כי ימי העמידה ואולי גם ימי ירידה להרעיון הנשגב של יאה"ק ממשמשים ובאים. אחרי ההתעוררות הנמרצה, אחרי הפעולה אשר רצון כביר היתה ברוח אפה וחיים ברצונה, הנה היתה השביתה כמעט כדבר המחויב בטבע. אמנם השביתה בהעבודה לא באה מאליה, כי גם בהענין הקדוש הזה נראתה בכל תקף עזה מחלת הנפש אשר מראש ימות עולם תאכל בכל פה את החברה הישראלית ותהי נעש לישראל וכרקב לבית יהודה. המחלה הזאת היא האינדווידואליזם אשר בו יצטינו כל בני שם, או החפץ להעמיד על דעתו, לצאת פרצים איש לעבר פניו וגבר במסלתו. עוד הפעם נראה צדקת משפטו של החכם בן-מנחם אשר ידע את עמו ידיעה שלמה ובשפטו על תכונת עם ישראל גזר אמר, כי המכשולים היותר גדולים להענין הכביר (ישוב אה"ק) הזה, אינם תלוים בסבות חיצוניות כי אם בתכונת

נפשנו ומצבנו פנימה", "יען וביען, כי נכחד מקרבנו החפץ הטבעי הנטוע בלב כל אדם לעמוד על רגליו לבדו, להיות הוא בעזרתו וידו תושיע לו, כי נעדרה ממנו התרוממות הנפש לבטל עצמנו בשביל הטובה הכללית, לפעולת כפים בעבודה תמה וחפץ נמרץ לשם הרעיון הממלא את לבנו" (הרמבמ"ן במכתבו אשר העתק בהכנסת שנה העברה).

אמנם כיושר משפטו של בן-מנחם כן דבר אמת נצב לעד הוא פתגמו של החכם שיללער אשר הצבנו בראש הפרק הזה, כי כל דעה אשר ממקור החכמה העליונה מוצאה לא תכחד מן הארץ ואף אם תפול לא תוטל, כי כן גזרה חכמת תמים דעים, ודעה כזאת היא רעיון הישוב אשר הכה שרש בלבות חלק גדול מכלל ישראל. אשר ע"כ הננו רואים שבעת התחלשות התנועה בקרבנו, בתקופת הקפאון והשביתה, העיר ה' ממערב גואל מושיע ורב לארצנו ושיבת לאומנו בתמונת הנדיב, אשר כמוהו לא היה עוד בישראל מיום גלותו מעל אדמתו. אמנם כן הטעם הזה בעצמו שבן-מנחם נותן הסבה, אשר בגללה קשה מאד לקוות שידי העם המפוזר והמפרד במקום, ועוד יותר ברוח, תעשינה תושיה, אותו הטעם בעצמו מחייב אותנו להחזיק במעוז הענין, אשר רק בכחו לשרש אחרי המדה הנשחתה הזאת בתכונת לאומנו. נחוץ לברוא לעמנו חוג-פעולה שתהיה עבודה תמה, עבודה אורגנית, הדורשת סבלנות יתרה, כדי לצרף בה את האומה הישראלית, לזקק את דעותיה, לברוא לה לב חדש ורוח חדשה תחת רוח כהה אשר בקרבה, ומכל העבודות אשר לנו, אך חבת ציון היא היחידה, אשר בה נקבצו באו כל הסגלות אשר להעבודה הלאומית, כימסורה היא אל כל פ נ ו ת ה ע ם, כ ל א י ש ו א י ש מ ק ר ב נ ו על פי מצבו ומעמדו יוכל להשתתף בה, והדר כ ל ב נ י ה ע ם יראה על פני פעולתה, כל הענין הוא אמנם ש י ר ל ע ת י ד ל ב א, אבל העבודה הזאת היא תצרף רוחנו לבל נהיה כעמא פזיזא, אשר אין לו בעולמו רק חייו העוברים, ידע ישראל, כי אך בו בעזרתו וכי עליו החובה לזרוע עתה זרע הענין הנשגב אשר ישא פריו להלה באחרית הימים, עבודת הישוב בהיותה דבר מעשי ופעולה חיה ונראית לעין תעשה את היהודי לאיש חי ומכיר את עצמו ועל כן אך ה י א ו א י ן ב ל ת ה, עז בידה וגבורה בימינה לחדש רוח נכון בקרב העם ולברוא לנו מפלגת יהודים יושבים על אדמתם ועובדים ושומרים אותה, ומהם תבנה ותכונן ה ח ב ר ה ה י ש ר א ל י ת מתוקנה וערוכה בכל דברי הישוב המתוקנה לפי משאלות הזמן הנוכחי וחיה חיי-יהודי במקורם הראשון, חברה ישראלית מאכרים-

יהודים שלא נעקרו ממקום גדולם והנם אותוכתונים ומקוריים, ולמציאות מפלגה כזה תערוג נפש כל חובב עמו אשר עינים לו לראות במראה ולהבין בחזון העתים.

כבר אמרו החכמים „אין לך דבר שאין לו שעה ואין לך אדם שאין לו מקום" הדבר הזה נוהג גם אצל עמים שלמים. „עם שאין לו מקום" הוא מושג-נמנע מה שקורא האשכנזי „אונדינג", אמנם רואים הננו שעם ישראל חי וקים, וכשם שהשמן צף על המים, כן אינם מתערבים בני עם עולם בין העמים אשר ישבו בקרבם, אך הלאומית הזאת כהלאום בעצמו בנס היא עומדת, וכל זה מהעדר חברה ישראלית על פי רוח היהדות האמתית, חברה ערוכה בכל מפלגותיה, בכל שרשיה וענפיה. כבר אמרנו ובארנו שבהחפץ הזה אין בו אפילו שמינית שבשמינית מריח רעיון מדיני והקמת הלאום באותו המושג שעלה על שפת לשון סופרים נמהרי לב, אשר מתנגדי הישוב שמעו וימהרו ויחלטו מהם בכדי לבנות על הדברים האלה מגדלים של שאלות ותשובות, קושיות ופירוקים. אחד החכמים בא עלינו בטענה ויאמר, כי אין לאומית ארצית לעם עולם, והביא ראיה לדבריו, בדבר ה' שהיה אל משה לאמר: „היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך", בעוד שלא היה להעם אף מדרך כף רגל. החכם הזה כפי הנראה לא שם על לבו שהדברים האלה נאמרו באותו היום, אשר הרועה הנאמן הביא את אומתו אל קצה ארץ חמדתו וכבר נסה גם העם את כחו במלחמת סיחון ועוג וכבוש ארצותיהם, ובאותו המעמד הנשגב אשר הרועה הנאמן הזה מסר בשם ה' את יסודי התורה המדינית, תורת חיי המשפחה והחברה, הנכללת בהאזהרות „ארור מקלה אביו ואמו", „ארור מסיג גבול רעהו", „ארור משגה עור בדרך" וכו', ועי"ז כבר „נהיה לעם", ואמר לו „הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך, ושמעת בקול ה' אלהיך ועשית את מצותיו ואת חקיו" וכו', כי באמת רוב מצות הזכרון שנאמר בהם „זכר ליציאת מצרים" המה להחזיק את הקשר הלאומי, כל אזהרות חכמינו לקדש עצמנו במותר לנו, כל הגדרים והסיגים היו ביום הבראם עשוים להחפץ הזה, לטעת בלבנו חפץ הקיום ולא ההתבטלות; כל הדברים האלה מטרה אחת להם שלא למעט את דמות העם, שלא למחוק את רשומו ולשמור את החותם הטבוע עליו מיום היותו לגוי, ועל כן ראשית חטאת המתקנים באשכנז היתה פריקת עול מצות הזכרון; כזאת יעיד גם גראֶטץ, שהיהדות ירדה עד הדיוטא התחתונה באשכנז. בשעה שהיתה מנויה וגמורה

בבית מדרשם של המתפלספים, כי היהדות אינה אלא כי אם כנסיה דתית המחזקת במעוז איזה משפטים הגיוניים מופשטים, הנה כן בטול מצות הזכרון הוא ראשית חטאת בעלי ההתבוללות, ואבי המתקנים „האלדהיים" הרכיב כונה זרה במאמרו של שמואל (בבא בתרא נ"ג) ליסוד מוסד לתקוניו ויתפרץ לסעף במערצה אחת את כל פארות היהדות.

אמנם המתקנים ההם, הם למצער אנשים היודעים את אשר לפניהם ומעשיהם ודברי פיהם נושאים בד בבד, אמנם מה נאמר למתנגדי רעיון הישוב, בשביל לבושו הלאימית אצלנו, אם גם ביניהם נמצאו אנשים האומרים, כי מחזיקים הם „במעוז הרעיון הלאומי ומואסים בשיטתו" אף כי נפשם יודעת, שכל החקים והמשפטים האלה, נובעים מהשיטה הזאת, מה נעשה לאלה היודעים את מחלת עמנו, שהיא רפיון רוח ורפיון ידים, יודעים הם שחובה קדושה מוטלת עלינו לרפאהו ממחלתו זאת ובכל זאת המה אומרים: „מה עשינו אנחנו? שמענו והחרשנו, מה אנחנו חושבים לעשות? לשבת יחיל ודומם". מזה נראה כי דעת החכם האומר כדברים האלה, שאין עבודה אחרת לישראל, כי אם להחריש, לשבת יחיל ודומם, וכפאטאליזם כזה תבוא תשועתנו? כזאת יאמר חכם ורופא, יודע תכונת עמנו הנפשית ומחלתו מאז ועד הנה.

כן הדבר צדק בן מנחם במשפטו במאמרו: „כי נעדרה ממנו התשוקה הטבעית הנטועה בקרב כל איש להיות מובו בידו". האות והמופת על זה המה שני הענינים היותר נשגבים ואשר בהם תלויה נשמת כנסת ישראל: החנוך המוסרי והמדותי באופן מתאים לחפץ החיים בזמן הזה, וישוב אה"ק. לשני הדברים האלה נמצאו גואלים ממרחק. בשעה שהננו כותבים הדברים האלה לקחה אזננו שמועה, שאין אנחנו ערבים על אמתתה, כי נתעורר גביר כביר ונאור הבאראָן הירש, להאציל סך גדול ליסוד בתי ספר לאחינו בארצנו והיתה זאת לישועה למאות ולאלפים בני הנעורים המבקשים תורה ודעת ולא ימצאו. צדקת הנדיב המחונן עפרות קדש גם כן נודעה לכל קוראינו, השמועות הטובות האלה לא תדשנה עצמותינו, בשעה שמעלים אנחנו על דעתנו, עד כמה עלובה כנסת ישראל בארצנו ועד כמה נדחה תושיה ממנה, עד כי נחכה לעזרה ממרחק תבוא, למרות אילי הכסף אשר לא מעטים הם גם בתוכנו, למרות ההון העצום שהננו מפזרים לכל הבל וריק, לשחוק ושעשועים, למרות המראה שהננו רואים בעינינו, מראה איום ונורא: אברן המוסר, יציאה מן הכלל, פריצת גדר, סתימת צנורות ההשפעה, רעה גשמית ומוסרית טפש לבנו מהבין לאחריתנו וחמש מאות רבוא בני ישראל עומדים ומצפים לעזרה ממרחק תבוא, למען תת להשכלה הנאמנה, השכלת ישראל בית מנום לנו בארצנו, ומאלפי חובבי ציון לא נמצא איש שיעשה אחד ממאה מכה שעשה האחד ואין שני לו בכל אלופי עמנו. נורא המראה הזה ומי יכילנו!!

למשיב נפש היה לנו לשמוע, כי רבני ישראל הכירו לאחרונה את החובה הקדושה המוטלת עליהם ויתנו יד לדבר הישוב, כאשר מצאו חובבי הענין מקום להביע איש איש מהם את הגות לבם, אות לטובה, כי החלו לצאת מד' אמות של הלכה להתבונן על הנעשה וידעו ויבינו, כי לא רק להוראות איסור והיתר נקראו להיות רועים בעמם, כי מושבעים ועומדים הם בכח המשרה אשר נתן עליהם להיות מקימי סכת האומה הנופלת. מי יתן ולא תהיה לנו תקותנו האחרונה זאת למפח נפש. עד היום היינו למודים לראות גם מצדם רק סתירות ולא בנינים, תראה נא הרבנות עתה לדעת כי די און בידה גם לבנות ולנטוע, כי יש בכחה להרחיק הסבות, אשר על ידן נתרחקנו מעל אדמתנו ונטל כבוד מבית חיינו: שנאת־חנם, התנצחות, פרוד הדעות והלבבות ומחלוקת לשם שמים, וכמאמר חז"ל „לא הרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על דין תורה", שבאורו לפי דעתנו הוא, שנתנו לדבריהם — כלומר לחפציהם הפרטיים — כח ועז כדין תורה ובשעה שנלחמו על הוות לבם וחפצם להנאתם אמרו שנלחמים המה בעבור דין תורה.— יראו נא הרבנים את כחן כי רב להרחיק הסבות האלה, אשר על ידן אבדנו חסננו הלאומי ויצא ממנו כל הדרנו. על שלשה דברים היהדות עומדת בזמננו על התורה ועל העבודה (שהיא ההשכלה הזמנית והתועלתית) ועל חבת ציון (או התקוה לשוב לכבודנו הראשון), ואם שלש אלה יעשו לנו רבנינו ופרנסינו וידע העם, כי עוד לא אבדה עצה להקים סכת הכנסיה הנופלת ועוד יש תקוה גם להשיב את השיות הנדחות למעונן, כי עוד יקום דור חדש, אשר ישים על נסו את דגל האמונה הצרופה ובשלום ישראל יהיה גם לו שלום, כי בנינו יהיו משכילים על דבר אמת, אשר שלום עמם וטובו יקר בעיניהם משלומם וכבודו מכבודם, כי יהפוך ה' שפה ברורה גם אל מורי העם ומאשריו, יחושו גם המה את כאב האומה ויחושו לעזרתה לתשועתה, או אז לא יכנפו עוד מורינו ויקוים בנו מקרא שכתוב: „ונתתי להם רועים כלבי ורעו אתכם דעה והשכל" ואורה ותורה תהיה לכל בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם.

שפ"ר

ישראל ואורייתא.

א

הספרות העברית.

עתיקה וכבירת ימים היא הספרות העברית ומספר שנותיה הוא מספר שנות העם העברי יוצרה ובוראה. יסוד הספרות — הוא הכתב נתגלה בראשונה על ידי בני שם, אשר מהם יצא לכל עמי הקדם הנאורים. מתי בא הכתב לגבול בני שם העברים — לא נוכל להגיד בברור ולכון את העת, כי ראשית עם עבר רחוקה ממנו אלפי שנים ומעטים ודלים הם הרושמים הנשארים לנו מהעת ההיא. אבל ידוע לנו, כי ספרות ישראל עולה עד מועד צאתו ממצרים, והיא גם תתן עדותה, כי הכתב לא מוזר היה לאבי הנביאים. שירי העם וחזיונותיו גם כן יראו ראשיתם בערש תולדתו, ומשוררים וחוזים ילוו את העם מיום עברו ים סוף בחרבה. אבי הנביאים ותלמידו, הזקנים והשופטים, הרואה ובני הנביאים, הנביאים והחוזים, משפחות הסופרים ואנשי כנסת הגדולה, הזוגות ותלמידי שמאי והלל, התנאים והאמוראים, רבנן סבוראי והגאונים, הרבנים והפיטנים, המפרשים והמדקדקים, הדרשנים והפוסקים — הם שלשלת ארוכה של סופרים והוגי דעות, אשר נשאו על שכמם את הספרות העברות בזמן יותר משלשת אלפים שנה ובכתב ובעל פה חיו מעת לעת את רוח העם בקרבו ויאירו את מחשכיו. ועליהם נוספו סופרי ישראל בלשונות ארם, יון רומא וערב, אשר לצורך השעה, משנשתכחה שפת עבר בפי עמם או למען הוציא את אור חכמת ישראל מנרתקו להאיר לארץ ולדרים עליה, הלכו לנוע על שפות העמים ויריבצו תורת ישראל וחכמתו ברבים. בשם עם הספר נקרא ישראל, והשם הזה נאה ויאה לו ולורעו אחריו. מעטים ורעים היו ימי חיי העם על אדמתו, ושנות אלפים היתה רק ספרותו אדמתו וממלכתו. מכל ספרותו בימי קדם — ראשית התפתחותו — נשאר לנו כאוד מוצל מאש ספר אחד מעט הכמות ורב האיכות, אשר כבר כבש את כל העולם, ומה שלא הצליח בידי לגיונות רומא המרובים פעל ועשה הספר הקטן הזה. אין לנו אלא מה שעינינו רואות, אבל הספר הקטן הנשאר לנו לפליטה יעיד לנו במקומות רבים, כי ספרות ישראל לא היתה מצומצמת בו בעת ההיא, כי ספרים רבים שבא זכרם בו אָבדו מאתנו. התורה ודברי החוזים והכתובים נכתבו מגלות מגלות, ורק מספר לא רב מהמגלות האלה בא לידנו. מלחמות ישראל, שקוצי אפרים וגלולי יהודה, תועבות מלכיהם ועלילות כהניהם ושריהם, שרפת בית מקדשנו וחרבן עיר קדשנו, נדודי ישראל וגלות יהודה — הם עשו כלה בכל עבודת הסופרים וישאירו לנו רק עוללות, רק מעט מזעיר מכל עמלם, אשר יראה לנו רק את הרוח השליט בעם, אבל לא כל פרטי מעשים במקצעות החיים השונים וענפי החכמות והמדעים של העת ההיא עם קניניהם וקניני קניניהם. כאשר רואים אנו ממה שיש בידינו, היו בראשונה על הרוב נושאי הספרות הכהנים והלוים, אשר לא עבדו עבודתם בשדה, ויתר העם עבד אדמתו וישבע לחם. אבל הדברים, אשר נשא אדון הנביאים על שפתיו, כי ישראל הוא ממלכת כהנים וגוי קדוש, היו נטועים בלב העם, וכפעם בפעם קמו אנשים מקצות העם לעמוד בפרץ עמם ולהושיע את ישראל, ברעתם בנפשם, כי לא נופלים גם הם מהכהן והלוי ולה׳ התשועה ע״י כל איש ישראל, אשר שאר רוח לו ויתרון הכשר נפל בגורלו. הזקנים והשופטים, בני הנביאים והחוזים לא היו רובם בכלם מבני הכהנים והלוים, וכן גם משפחות הסופרים מוצאם מקרב העם. הדעה הנעלה, כי אב אחד לכלנו ואל אחד בראנו, הציבה תמיד גם גבולות לממשלת הכהנים והלוים, היא הזכירה תמיד את העם, כי כל העדה כלם קדושים ולא נתנה למפלגה אחת להתנשא ימים רבים על קהל ה׳. בעיני סופרי ישראל כעם ככהן כלם יחד נחשבו, והם לא נשאו פנים גם לעוברי עבודת הקדש ועל עונם לא כסו. אי־שגגה שללה התורה גם מהכהן הגדול מאחיו, מאבי משפחת הכהנים, אשר הוא ובניו כאחד האדם חטאו — הוא עשה לעמו עגל מסכה ויאמר אלה אלהיך ישראל, ובניו הקריבו אש זרה ונדונו בשרפה. הכהן, אשר שפט את ישראל ארבעים שנה, לא הוריש משמרתו לזרעו אחריו, כי בניו לא הלכו בדרכיו, את ה׳ לא ידעו ומנחתו נאצו. כל הנביאים קראו בגרון ולא חשכו אמרים להכות בשבט פיהם את הכהנים המנאצים זבח ומנחה. וגם בימי הבית השני, אשר אז יצאו שמות שתי משפחות כהנים לתפארה — בני צדוק והחשמונאים וגם החלו להתנשא על קהל ה׳, גם אז עד מהרה קם העם כצר נגדם וילחם בהם עד רדתם, ויפלו גם שניהם מבלי קום עוד. ואחרי כי מפלגות מתנשאות לא יכלו להחזיק מעמד בקרב העם ותמיד התנשא כל איש אשר שאר רוח לו, אם כן היתה גם הספרות לקנין העם כלו ובחירי בניו מכל קצותיו היו נושאיה ובוניה.

מאז ומקדם היה השם הכולל של ספרות ישראל „התורה". תורת ישראל היא אספת חקים ומשפטים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, קובץ הלכות למעשה, מצות עשה ולא תעשה, אבל התורה לא הסתפקה ברשימת החקים היבשים והמצות המעשיות, התחלת התורה איננה „מהחדש הזה", כי אך תלמד את ישראל בינה בנוגע למקורו, מצבו ותעודתו, בריאת התבל ויושבי בה, חליפות העתים והדורות וגם להבינהו לפעמים טעמי המצות והרוח המרחפת עליהן, וביחוד בנוגע למצות שבין אדם לחברו בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית יוסיף תמיד כותב התורה מלין לפעול על לב האדם ולחבב עליו את המצות והאזהרות. אמנם בכתובים האחרונים מוצאים אנו לפעמים שאלות וחקירות ביחס החיים עם כל מסבותיהם וגם ספקות בנוגע לרוח האדם ושכר וענש, אבל גם המתפלסף היותר גדול יסיים בכי טוב: „סוף דבר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור!" יראת האלהים ושמירת מצותיו, המחשבה והמעשה, התורה והעבודה, הרעיון והמפעל — הם הנם יסודות חיי העם, הם היו דבוקים ואחוזים זה בזה, הם הכו שרש בספרותו ובחייו. אין אומה ולשון בתבל, אשר עלתה בידן לאחד דעותיהן עם חייהן ולהתאים מחשבותיהן עם מעשיהן, כאשר הצליח ביד עם ישראל. תורת ישראל נתנה לא למלאכי השרת כי אם לבני אדם, ובחקי העם נאמר „וחי בהם" ולא שימות בהם, ובאמת קים ישראל בעצמו לחיות על פי חקי תורתו. המעשה היא העיקר והתלמוד גדול שמביא לידי מעשה; מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ואין דנים על דברים המסורים אל הלב, ורק בפעלו ומעשהו יזכה איש את ארחו ויצדק בעיני אלהים ואנשים או יעבט ארחותיו ולפתח חטאת ירבץ. זאת היא הרוח המרחפת על פני חיי עמנו ותורתו מאז ומקדם, ובזאת היה עם ישראל לנושא רעיון אחדות האלהים בחיים ותורתו—הלכה למעשה.

הרוח הזה צרר בכנפיו את תורת ישראל או ספרותו גם אחרי חתום כתבי הקדש. מגלות בבל הביאו אתם היהודים, דעות חדשות ושמות המלאכים עלו עמהם, אבל גם שבו אל מקורם הראשון ויצילו את יתר הפליטה מכליון חרוץ. סופרים רבים קמו אז בישראל, אשר ידעו לעות את יעף דבר בשפתם ובשפת עם נכר, אבל מכל עבודתם נשאר רק מעט מהרבה. העת הרעה תמיד לישראל שמרה בשמירה מעולה רק את כל הנוגע לקדשי ישראל, תורותיו, חקותיו, משפטיו וכלליו במוסר השכל, וכל שלא יכירנו מקומו במקצוע זה כענן כלה וילך. שהחכמות והמדעים לא היו מוזרים למורי העם וסופריו, על זאת יעידו לנו רושמי העת ושיוריה, כי במקום שהיה להם איזה יחס להתורות והחקים או לדרכי המוסר בא זכרם ורשומם נכר. מאז ומקדם טרם ידעו בני האדם לחרות בצפורן שמיר דעותם וילדי רוחם, טרם נגלה אור הדפוס וגם חזון הכתב לא נפרץ, היו רוב הלמודים בעל פה, ברחובות ובשוקים, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הרביצו מורי העם תורה וחכמה ויטיפו דברי מוסר ודעת וינבאו על ארצות ולאומים בשער בת רבים, ורק מעט מזעיר מרובי תורתם נרשם לזכרון עלי ספר בידי המורים או בידי תלמידיהם. ועל כן לא יפלא בעינינו, כי כל ההרפתקאות דעדו על יהודה בימי הבית השני וחרבן הבית והריסות ערי מושבותיו וטלטוליו הקשים הם גם הסבו בנפש ספרותו, עד כי רובה ככלה אבד וזכרה ורק חלק קטן ממנה הנוגע לתורה וסגולות ישראל הוציאו על שכמם בחירי העם מתחת לאפר המקדש והעיר, מתחת חרבות ארצם ושממותיה. מכל ההלכות הקדומות וספרות ישראל בימי הבית השני נשארו רק עוללות, כי המהומות והמבוכות הרבו את השכחה, וגם בנוגע להמעט השמור בזכרונות העם ובמעשיו נשכח מקורו ונעלמו הסבות הראשיות. שמות הסופרים, אנשי כנסת הגדולה והזוגות רובם נשכחו, והמעטים הנשאים על דל שפתינו רק השם הוא העיקר הנודע לנו, ובנוגע לזמנם, חייהם ופעולותם נגששה באפלות והרושמים המעטים שהגיעו לידנו לא יציגו לפנינו תמונות שלמות. אחרי חרבן הבית מצאו צרות ורעות רבות את יתר הפליטה, ורבים יראו לנפש האומה ותורתה פן תשתכח מהם מרוב עוני ומצוקה. אז למורי ה' נוסדו יחד ובחירי החכמים נאספו וישימו כל מעינם בתורת עמם לזכור נשכחות ולהשיב את העטרה ליושנה, ואז גם החלו לסדר משנתם ולקבוע מסמרות בדבר. אחרי הריסות ביתר היה עוד הפעם עולם ישראל שמם ועתידה היתה תורה להשתכח מישראל, אבל עוד הפעם קמו יחידי סגולה בפרץ וימסרו נפשם על שמירת התורה ותחיתה, ומהם פנה ויתד להתפתחות התורה והתחדשות נעוריה בכל דור ודור. פזור ישראל בארצות רחוקות הועיל הרבה להותו להרבות השכחה ולפזור הכחות, אבל גם זו לטובה, כי האויב קצרה ידו לעשות כלה פעם אחת בכל המון ישראל ותורתו, ובעת אשר שמשם שקעה במקום אחד זרחה במקום השני ומצהרים קם להם חלד והתורה העניה פה היתה עשירה שם; פה שרשו ישראל ותורתו מארץ החיים ועץ תקותו יבש לפני חרבוני קיץ ועליו הנובלים נפלו בשלכת מקור וקפאון ומיד אויב ומשחית, ושם רטוב הוא לפני שמש והוא ותורתו יעלו כפורחת

ויביאו פרי תנובה למכביר; אם יבלענו פה מקומו וכחש בו לא ראיתיך, הנה שם משוש דרכו ומעפר אחר יצמח. עת רבה אחרי חרבן הבית היתה עוד ארץ ישראל מרכז התורה וחכמי האומה, אשר החלו אז לסדר משנתם. בידי רבים היו משניות מסודרות, אך על כלם עלה נ ש י א י ה ו ד ה, אשר מפי סדורו אנו חיים עד היום. טעם הסדר היפה מוצאים אנו במשנה, והרוח החופפת עליה היא רוח ישראל, רוח התורה וההלכה למעשה, החקים שיעשה אותם כל איש ישראל וחי בהם, רוח הדעת והמוסר להשכיל ולהיטיב. אחרי חתימת המשנה החלה התורה להעתיק את אהלה לבבל, ולמה נקרא שמה בבל לפי שבלל ה' את שפת החכמים. גם המשנה לא נכתבה על טהרת השפה העבריה, אבל עם כל היותה רחוקה משפת החוזים, עוד רוח שפת עבר דובר בה ומלתה על לשונה; אולם שני התלמודים נכתבו בשפה זרה ושונה גם משפת מקורם, המערביים כתבו ארמית והבבליים בשפה בלולה מעברית, ארמית, פרסית, רומית ויונית. עם חתום המשנה לא הי ה התורה כמעין חתום, כי רוח ישראל החוקר ודורש תמיד לא סר גם מהתלמוד שנבנה על יסודותיה ואשיותיה של המשנה. התלמוד ביחס סדורו וטעמו היפה הוא לגבי המשנה כננס לגבי הענק, כי בו נקבצו ובאו והשתמשו בערבוביא הלכות ואגדות, חקים ודעות, מנהגים ודברי מוסר, פלפולי התלמידים לחידודא ודברים שונים תלויים ברמז ובדרש ונעטפים במעטה השירה והמליצה והמשל. בפרטים רבים באו בו גם דעות שונות בנוגע לאמונה וחיים, מוסר והלכה, אבל הרוח הכללי השורר בו לא ישנה את תפקידו ויסודתו היא, כי הדת בו. גם התלמוד נחתם, ובכל זאת לא נחתמה עמו ספרות ישראל, אשר גם בשנות המאות הבאות אחרי כן נשאה עליה שם „תורה" ובכל דור ודור היתה לה עדנה ותחדש פניה, אף כי רוח אביה הזקן לא סר ממנה אף רגע ובכחו הלכה בצעדי און לרוח העת. התורה והחיים היו תמיד תואמים, וגם רבים מבחירי החכמים הלכו לנוע על שפות זרות, אבל על הרוב עשו כמו אלה רק בנוגע לאמונות ודעות כלליות והחכמות והמדעים הכללים, אשר היהודים עבדו שכם אחד עם העמים בסביבותם והשטות המלאכותיים של המדעים וגם התפתחותם נולדו על אדמת נכר ונשתרשו בשדה אחר, אבל ביחס הלכות למעשה וחקי החיים על הרוב היה תמיד כל כבוד ישראל פנימה בספרותו ובשפתו, וגם לספרי ישראל בכל ענפי המדעים שנכתבו בשפה זרה נמצאו בכל עת

מעתיקים, אשר קנאו לכבוד שפת עבר וספרותה. בנוהג שבעולם ישראל היו מוריו וחכמיו גדולי התורה גם בעלי החכמה והמדע, והיד המלוכלכת ברם שפיר ושליא כתבה אמרי שפר גם במקצוע החכמות והמדעים. במשך הימים מן חרבן הבית עד העת החדשה נזהרו יותר בני עמנו בשמירת ספרותם, ובאמת רבו הספרים הישנים הנשארים תחת ידינו עד העת ההיא, ובטרם עוד יצאה לאור עולם המצאת הדפוס נפוצו בישראל כתבי יד לאלפים ולרבבות וגם נשלחו עד קצות הארץ דרך איים וימים רחוקים, ארצות ולאומים שונים. ובכל זאת היו כל הדברים יגעים ועבודתם של הסופרים הלכה תמיד לטמיון לכליון ושכחה, עד אשר לרגלי המצאת הדפוס נשתנו פני הדבר והספרות העברית גדלה ורחבה, הנשכחות נזכרו והנזכרות לא נשכחו עוד. היהודים היו כמעט הראשונים, אשר החלו להשתמש לטובת ספרותם בהמצאה החדשה במדה גדושה, ועד מהרה הקימו בתי דפוס בכל ערי אירופא הגדולות וספרים חדשים וגם ישנים יצאו לאור לאלפים ולרבבות. לכל העמים ימי המצאת הדפוס הם גם ראשית ההבדלה בין האמונה להשכלה, הכהנים והעם, הדת והחיים, השמים והארץ. ובישראל נהפוך הוא, כי מהעת ההיא החלה להתפתח ספרותו הדתית והתלמודית ביתר שאת וביתר עז, והמצאת הדפוס הקלה לרבים עמלם להשתלם בלמודי התורה והדת ועל ידיה הוסיפו בני ישראל לעשות חיל ולהיות כלם למודי ה'. כל הסבות שהסבו בנפש אמונת העמים להבדילה מן החיים, לא נודעו עקבותן בעולם היהודים. גם אחרי אשר זרח אור החפש על עמים רבים עוד היו בני ישראל יושבי חשך וצלמות ואור לא נגה על מחשכיהם, עודם כלואים בעריהם וברחובותיהם ונרמסים כטיט חוצות, עודם בודדים במועדיהם ודבר אין להם עם שאון החיים בקרבתם ובסביבותם; אמונתם לא הצרה צעדיהם תחתיהם ותורתם לא היתה עליהם למשא; מוריהם ורבניהם לא שמו מועקה במתניהם וגם לא התמכרו לעשות כל תועבה; צרות ורעות רבות התרגשו ובאו עליהם לא מ ב י ת כי אם מ ח ו ץ; גם ענפי פרנסתם לא דרשו מהם חנוך והכנה מראש, וכל מי שבא זמנו לעסוק בפרקמטיא בא ונטל את השם וההצלחה והברכה מאת ה' הן. ולפי המצב הזה לא נפלאת היא, כי המצאת הדפוס הועילה רק להרבות תורה ותעודה, ולכל בני ישראל הלומדים כלם תורה מימי ילדותם ועד זקנה ושיבה היה הדפוס אור למאור במושבותם וגחלת לחמם. שנה שנה נדפסו ספרים הרבה אין קץ וימצאו תמיד קונים רבים קופצים עליהם. כמעט כל בתי העשירים

בישראל היו בתי עקר לספרים, ובעליהם בהם התפארו ועל ידם נחלו כבוד ותהלה, וגם כל איש מישראל אסף ספרים חמרים חמרים אל ביתו. הרוח הכללי בכל הספרות המרובה והגדושה ההיא, לא נשתנה והוא כבראשונה רוח התורה והמוסר, החקירה והדרישה, וגם נקובה היא כמאז ומקדם בשם „התורה". כל הספרים כלם קדושים הם, כי ממקום קדוש יהלכון והידים העמלות בהם הן ידי גאוני הדור וגדולי התורה, וכל השוקד על דלתות הספרים האלה הוא מקיים מצות „והגית בו יומם ולילה", מצות תלמוד תורה. בספרותו מצא העברי את כל אשר תאוה נפשו: פלפולים וחקירות דקות, שירים וקינות, הלכות ואגדות, דרושים ובאורים, דברים עיוניים ועוד. הספרות הזאת התאימה עם חייו וחפציו ותענוגיו בחיים, היא השיבה את רוחו וחיתה את נפשו העיפה להורגים, היא נולדה ברוחו והיא כחו וראשית אונו וגם לכל בה חיי רוחו, היא והוא היו שני כחות פועלים ונפעלים איש על רעהו ואיש מרעהו ויחדו בחוברת היו לנפש אחת. כל ספרות ישראל הכתה שרשה עמוק עמוק בחיי היהודי ובכל פנה שפנה נודעו עקבותיה. ספרות ישראל היא התורה, כל דברי חכמיו וסופריו דברי תורה הם, והתורה היא סם חיים לישראל ואויר נשמתו כמים לדגים.

ב

ימי הדור.

המאה הי"ח היא עת הרת תמורות רבות ושנוים גדולים בחיי האדם ודעותיו, עת הורתו ולידתו של וואלטער וסיעתו, עת המהפכה בצרפת. הימים ההם הם ימי התסיסה לרב אדם, ימי התנועה וההתעוררות ההזקה, ימי החיים הסוערים והתרוממות הרוח מבלי חק, ימי השלילה והכפירה. השאיפה למטרות נעלות מבלי בקש חשבונות ברורים והרדיפה אחרי יצורי הרוח הנעלה והדמיון החזק. האדם שלח ידו בכל קדשי העבר ויאמר לעקור משרשם כל סדרי החיים הנושנים ולגרשם מן גו. בכל שנות הבינים לא היה האדם נחשב במאומה, והאישים הפרטיים היו עבדי עולם למושליהם ומדרס לרגלי כהניהם. המושלים, אשר גם הם נלאו נשוא עול הכהנים, עמדו בתחלה לימין העם ויעזרו על ידם לפרוק עול ולשבר מלתעות עול, לשום חחים באף הכהנים ולנתק אסוריהם מעל ידיהם. אבל האישים הפרטיים לא רק בכהניהם נחרו, כי אם גם באמונה ואל אשר בשמם ירגולו, ועד מהרה צעד האדם עוד צעד הלאה וישם לבו גם למקור רעתו השניה, והיא המועקה אשר שמו במתניו מושליו. לאומים רגשו וגוים הגו לנתק מוסרות האמונה ולהפיל למשואות מוסרות הממשלה, וטרם ידע עוד האדם משפט מעשיו ותוצאותיהם, חשבון חייו וחקיהם בימים יָצרו. „חפש האדם" היא הרעה הנשאה על שפתם של ילידי העת ההיא, ובשמה קמו רבים לחדש חדשות ולהפוך את קערת הסדרים הישנים על פיה. „השתוות, אחוה וחפש" אלה הם יסודות הרעיון האנושי, אשר נושאיו החלו להוציאו מכח אל הפעל, בטרם הכיר עוד האדם את מהותם וטיבם של יסודותיו ובטרם למד דעת את גבולותם ומדתם. רבים מבלי דעת עברו את הגבול ויפריזו על המדה ומהקצה אל הקצה סבב הלך רוחם, ובכל זאת חפצם לא שב ריקם והם נתקו מוסרות עולם ובריחי ברזל גדעו ויפרקו עול קשה מעל צווארם. מתסיסת העת ההיא נולדו אחרי כן במאה שאנו חיים בה דעות לאומיות וחקי ישר ומשפטי צדק בחיי החברה, כי אחרי רוח הסערה, אשר שמה שמות בכל הבניה והגזרה של ימות עולם, נשמע קול דממה דקה ורוח דעת באה בלב האדם, אשר בלב שקט וברוח נכונה, במתינות ובמחשבה תחלה למעשה החל לעבוד עבודתו וישקול בפלס מעשיו. אולם בעצם עת התסיסה בסופה וסערה היתה דרך האדם, ובטרם ירע לחשוב חשבונות עולמו הרס ולא חמל את כל העומד לשטן על דרכו וגם הוריד מכסאותם את כל האלים, אשר לפניהם כרעו ברך מדור ודור. ידי המהרסים והמחריבים עשו תושיה וקולם נשמע בין החיים, כי הרעיון האנושי הנשא על שפתם כבר מצא לו מסלות בלב רבים וגם היה לו על מה לסמוך, יען כי האדם פרץ אז בארץ ושכל את ידיו להשתמש בכחות הטבע לטובתו ולהנאתו וכבר נפלו בגורלו קנינים נעלים ונחלתו שפרה עליו להיות מושל בכל ומסיר את הכל למשמעתו. מסעי הצלב כבר קרבו עמים שונים איש אל רעהו; המצאת אבק השרפה כבר שמה קץ לחיי האיש על חרבו ולבטחונו בכחו ועצם ידו וגם עצרה בעד שטף העמים הפראים מארצות אזיה; המצאת הדפוס כבר נתנה לרוח האדם תוצאות וגם הועילה להתקרבות בני האדם ולהתפתחות חיי החברה; ועל כן לא נפלאת היא בעינינו, כי גם גבה לב האדם ויאמר אני ואפסי עוד וכאלהים שם לבו ולא ידע מעצור לרוחו, אשר במרום ימריא למעלה מכל גבול, מדה וקצב.

המאה הי"ח לא יכלה לעבור בשתיקה גם על

היהודים וגם הראתה פעולתה עליהם. היהודים כבר עברו שכם אחד עם הערביאים נושאי החכמה והמדע בראשית ימי הבינים, בעת אשר עמי הנוצרים היו עוד שקועים ראשם ורובם בבערות וישימו חשך סתרם. אחרי כן, כאשר מימי מסעי הצלב והלאה באה חכמה בלבב הנוצרים והעבודה בשדה החכמות והמדעים מצאה לה מקום בארצותם לגוייהם וללשונותם, כפעם בפעם לקחו גם יהודים חלק בעבודתם ובכל עת ותקופה עברו מספר יהודים בכל מקצעות החכמה והדעת. אולם בעת אשר גויי הארצות השתמשו בקניניהם ובתוצאות עבודתם לטובתם ולהנאתם, להנעים חייהם ולהרבות כבוד ביתם, היו היהודים משוללים כל טוב ונעם בחיים, אל עקרבים ישבו תמיד ולא ראו אור כי יהל באהלם, כמצורעים נשלחו מחוץ למחנה וסגורים ומסוגרים היו במבואות מטונפים וברחובות צרות ואפלות. היהודים בהיותם תמיד המעטים בארצות גלותם בקרב שכניהם המרובים, לא יכלו גם לעבוד עבודה שלמה הנושאת פרי לבעליה, כי אם חסרו להם החיים על חשבון עצמם קצרה גם ידם להוציא ולהביא עבודה שלמה במקצוע החכמות והמדעים הדורשת רב ענין ורב בנין ורב מנין; ועל כן גם בחיריהם שבא בם הרוח יכלו רק לעבוד עבודה משותפת, היינו לעזור רק על ידי העובדים מקרב שכניהם ולקחת חלק בעבודת אחרים, ואם גם יקרה לפעמים לפניהם לעמוד בראש מניעי הגלגל ולשאת מנה אחת אפים, הנה יגיעם ועמלם לזרים יהיו ועבודתם לא למענם; המדעים והקנינים החדשים עם שמותם המלאכותיים נולדו בארץ לא להם, העובדים המרובים הביעו איש לרעהו מעלות רוחם בשפתם ובלשונם, והיהודים המעטים העוזרים על ידם דברו לכל איש כלשונו וכשפת עמו ויכלכלו תמיד את דבריהם לפי צרכי אחרים. ולפי המצב הזה גם חיי היהודים וגם ספרותם לא קלטו בתוכם כל קניני העת ההולכת בצעדי און קדימה, כי מתי מספר העובדים בכרם המדעים באונם או ברצון הלכו לעבוד בשדה אחר ולפעמים גם בגדו בעמם, והמרובים היו שקועים בטיט היון ומוקפים חומת יריחו מסביב להם לבלתי צאת ובוא בין אנשים חיים. אולם אם גם גרש ישראל מגו וחלק ונחלה לא היו לו בחיים ובקניניהם, הנה עם הספר לא יכול לחיות מבלי עיוני השכל ועבודה תורנית, ואחרי כי רק יחידים שהשעה שחקה להם יצאו מחוגם הצר וכל העם כבר את מקומו מבלי צאת אנה ואנה, על כן גם בקשו ומצאו להם עבודה עיונית וישימו לבם לחקר ספרותם העתיקה וחקי דתם ואמונתם. לפי מצב פרנסתם יכלו בני ישראל לשקוד על דלתות

התורה מימי ילדותם ועד זקנה ושיבה, ווילדי הענק המלאים מכף רגלם ועד קדקדם יתרון הכשיר וריח כביר מבלי מצוא דרך אחרת לפניהם בלו ימיהם ושנותם בפלפולים רמים ונשגבים, חדים ודקים, ומעת לעת גלו פנים חדשות בתורה על ידי דרושים ורמזים למען הרחיב גבול עבודתם ולמצוא ידיהם ורגליהם בחוגם הצר. כותלי בית המדרש הקטן והצר הכילו וכלכלו כל המון בית ישראל, ומה רבו הכשרונות הנעלים אשר נקבצו באו שמה ושכם אחד עבדו להגדיל תורה ולהאדירה. ואם בימים הראשונים למדו עוד רבים גם חכמות ומדעים, הנה מעת אשר החל האדם להיות גבור ציד בארץ ולהכיר את עצמו, הורע עוד יותר כחם של היהודים ומצבם נהרס עד היסוד, כי ההמון אשר החל לפקוח את עיניו היתה ראשית מעשהו לנקום נקמתו מהחלשים ולכלות כל חמתו ביהודים שנואי נפשו ולשפוך על ראשם כל מררתו על חייו המרים והמאררים ועל חפשו כי נגזל ממנו באשמת כהניו ומושליו, ואז נסגרה רחוב היהודים על מסגר וכל היוצא משעריה לא ינקו ודמו בראשו, ובעל כרחם הלכו כל כשרונותם אל מקום אחד והשכל הרק והחד בא עד הקצה האחרון וכמעט לא מצא עוד דרך לפניו ללכת הלאה, ובשובו בלי חמדה על דרכו שבא בה היה עובר בטל, והבטלה מעברת את האדם על דעתו ותוליכהו חשך ולא אור. כאשר כבר לא מצא השכל די ספוקו בלמודי התורה באה הקבלה לעזרתו ותעמוד לימינו, ובזה הדמיון נתן יד להשכל ואחרי כן גם גבר עליו, ומנת חלקו של ישראל היו סודות ונפלאות, זרות ותהפוכות. אבל גם בעת החשך ההיא נמצאו יחידי סגלה, אשר ראו מבעד לחור החומה המקיפה אותם אור החכמה כי יהל ומטה המדעים כי פרח, ולבם התחמץ בקרבם ומעיהם המו לשבר בת עמם היושבת גולה וסורה ולאור הטוב לעינים כי רחק מהם ומאחיהם יושבי חשך וצלמות. אחרי כן באה המאה הי"ח, אשר קרני אורה הגיעו בארצות אחדות גם עד שערי ערי היהודים, והם ההולכים בחשך אור נגה עליהם ויקומו רבים מבניהם ויעברו את הגבול אשר שמו למו אויביהם ויצאו לעשות חיל על שדה החכמה והמדעים, וגם הכירו לדעת מערומי אבותם ואחיהם והתרחקותם מכל תנועות החיים ויצא לבם. ואחרי כי העת הזאת היא הרת דעות אנושיות ודבר לא היה לה עם דעות לאומיות שלא יצאו עוד לאויר העולם, כי מושגי לאם ועם לא היו עוד מובנים גם לחכמים, אשר עיניהם ראו בקרב האדם רק מושלים כהנים ועבדים ובהם כל בני האדם יחד נשתוו ולאם מלאם לא יפרד, וגם באמונה שמה העת הזאת תפלה אחרי

ראותה מקור כל הרעות בנושאי שמה על שפתם, גם את רוח התולדה והתפתחות העמים ועליתם מדרגה מדרגה לא הכירה, והפתגם הנשוא על שפתיה היא היסות השתות, עֲרוש נושנות, פריקת עול והרמת ערך האדם והשתוותו. — על כן הראשונים שיצאו מחוץ לגבול ישראל לחזות בנֹעם החיים ולהתענג על אור החכמה, מלבד כי נפקחו עיניהם לראות מצב עמם הפרוע וכשרונותם האובדים בתהו מבלי מצוא להם תוצאות, הנה לא מצאו קורת רוח גם בכל עבודת בית אבותם ולא ידעו להוקיר חין ערכה, כל חיי עמם, דעותיו ותקותיו, חקיו ומשפטיו כמו זר נחשבו להם ורחוקים היו מלבם. החיים המרים והאויר המעופש ברחוב היהודים הראו פעולתם לרעה גם על רוח ישראל וישחיתו בקרבו את הטעם היפה הנימוס והסדר הטוב, ולחפץ העת ההיא דרוש היה להביא רוח צח ברחוב היהודים ולנקות את המבואות המטונפים, לקרוע חלונות בבתי אפל ולהפיץ בהם קרני אורה; אבל הבנים החדשים, אשר נולדו לישראל וחכמה, ודעת נפלו בגורלם, לא ידעו לערוך כח ישראל בחייו הנושאים עליו חותם הלאומי והדתי ועל כן לא יכלו גם להבין לחקר עבודתם לטובת עמם ולעבוד עבודה במתינות ובמחשבה תחלה למעשה. החפץ הנטוע בלבם לחיים ודעת הביא את רוח העת בם, אשר נשאתם מעל לגבול עמם ותראם עולם חדש וחיים חדשים ואזניהם שמעו גם דעות חדשות שאינן מתאימות עם חפצי עמם ותקות בית אבותם, ואל דרכם של באי העולם החדש למדו גם הם לנתוש ולנתוץ את כל הנבזה והנמאס בעיניהם באותו יום ובאותה שעה. אמנם גם בעת ההיא עוד חיו רבים מבני העמים באמונתם וכל אחד רק באחיו מצא ברכה ובזרים לו שם תפלה, אבל הם לא עלו מרומים ולא הגביהו לשבת, ובני ישראל המבקשים דעת ראו רק את הכוכבים המזהירים ברום שמים שלא יפלו בין עם לעם ולא ישימו פדות בין אמונה לאמונה ועל כלם אורם זרוע וכל יצור יתחמם בו, ומה גם כי רק הם קרבו גם את היהודים בימין צדקם, וכל אלה שעוד רוממות אל בגרונם פסעו על ראשי עם קדוש ברגל גאוה וגם גרשום מן גו.

התנועה החזקה בין עמי הארצות היתה נסבה לשפיכת דמים ומהפכות רבות, אבל הפסדה יצאה אחרי כן בשכרה, כי בעבור עת התסיסה החלו גם לבקש חשבונות רבים וגם למדו להשתמש ברוחם העשוי לבלי תת לעת הצרך וגם לכלוא אותו בחֻבם בשעה ששכרו יצא בהפסדו. גם עת התסיסה בעצמה היתה בעלת דו-פרצופים ותרי אנפין, כי אם הרעות הנשאות על שפת החכמים נשאו אותם למעלה מכל עם ואמונה, בכל זאת בתוך עמם היו יושבים וקנינו חכמתם מסרו לו לאשרו ולהצלחתו, עד כי סוף סוף הכריעה גם אז כף הטובות את כף הרעות. אולם כל מגפותיה שלחה העת הזאת אל לב ישראל, ואם לא נוכל לכחד את האמת תחת לשוננו, כי גם טובה רבה היתה כרוכה בעקבה למענו, אבל יצא שכרה בהפסדה. העת הזאת הביאה בלבב ישראל רוח חכמה ודעת ומחוגו הצר הוציאתהו ותלמדהו דרכי הנימוס הטוב, הסדר הישר והטעם היפה, אבל הראשונים שנחה עליהם הרוח יצאו ראשם ורובם מחוץ לגבולם ועבודתם עבדו על הרוב בשדה אחר ואת רוח החכמה והדעת לא הביאו אתם אל עדתם לחזק בו אשיות בית עמם ויסודות לאומיותו—אמונתו ותורתו. כי אם נסוגו אחור מעמם או קרבו אליו לשום מחנק לצוארו ולהביא אתם רוח ההרס והסתירה, ואחרי כי הראשונים היו תמיד לעינים לבאים אחריהם, אשר מהם ראו וכמעשיהם עשו ואת דעותיהם הרימו על נס גם בעת אשר פסקה כבר התסיסה בקרב העמים ורוח נכון בא בקרבם לחוק על ידי קניני החכמה והדעת איש איש בדקי ביתו, אם כן רבה הרעה אשר עולל לנו המקרה הזה, כי התפתחותנו החדשה ויציאתנו מאורה לאפלה ולחיים הרשים החלו בעת אשר לא היה עוד רוח נכון בלב האדם ולא ידע עוד תוצאות קניניו ודעותיו וגם לא השכיל להשתמש בהן בדעה צלולה ובלב מתנה.

ג

ימי הבכורים לספרותנו החדשה.

הזמן עשה את שלו. בארצות המערב יצאו רבים מבני ישראל ממחבואיהם לאור באור החיים ולהתענג על נגה זיו המדעים וכל קניני המין האנושי. עוד לא נתקו כפות רגלי היוצאים מאדמת הגעטטא, עוד עמדה רגלם האחת בשערי ישראל, וכבר הרחיקו ללכת בהלך נפשם ומעל לגבול ישראל נשאתם רוחם, כבר היו זרים במחשבותם לעמם ולחייו החברתיים והדתיים. אבל גם זכרונות הילדות והשחרות עוד לא נמחו מעל לוח הלבבות, עוד יד נעלמה משכה את הלבבות הנפתחים לרוחה כפתחו של אולם אל אחיהם הנדכאים והנענים, וגם נשארו עוד רבים בקרב עדתם, אשר רוחם עוד לא עשה להם כנפי נשרים וידם קצרה להשתמש בכחם ודעתם מחוץ לגבולם. מאלה ומאלה פנה ויתד לבנין בית הספרות החדשה, הם נשאו אבנים למוסדות והם גם הניחו אבני פנתה.

אשר חכמים הגידו, כי בראש כל תקופה חדשה בהתפתחותו של עם ישראל יבוא תרגום כתבי הקדש, נתאמת גם בראשיתה של תקופת ההשכלה. אמנם לא יכלו נושאי הרעיון האנושי לבחר אמצעי יותר טוב להתקרב על ידו אל מטרתם מהעתקת כתבי הקדש. מלבד התורה אשר תצא מהם בנוגע לרום ערכם של בני האדם הנבראים כלם בצלם אלהים ושווי האישים שאב אחד לכלם ואל אחד בראם, הנה גם הרוח השורר בהם והשם מלתו בפי החוזים על דבר עת הזהב העתידה לבוא באחרית הימים להפך ממשוררי כל העמים הקדמונים, אשר את עת הזהב ראו מאחוריהם ולא לפניהם, הרוח הזה התאים עם חפץ כל הנושאים דגל ההשכלה בעת ההיא, אשר רק לחרשות שאפה נפשם ועתידות טובות לבני האדם החישו. וגם עתה אף אם נאמר ביחד עם חכם עמנו „מה שהיה הוא שיהיה ואין כל חדש תחת השמש", אף כי לא נאמין עוד כי עולם חדש יבנה, בכל זאת עוד רוח כתבי הקדש חי בקרבנו, כי סוף סוף מודים אנחנו, כי המין האנושי הולך ומשתלם ומתפתח בכל דור ודור, כי מדרגה מדרגה עולה הוא בסולם השלמות ועד קץ השלמות יגיע בעת הזהב שתבוא לנו באחרית הימים. אבל המטרה, אשר היתה לנגד עיני המעתיקים את התורה בתקופה שלפנינו, היתה שונה מהמטרה, אשר שמו לפניהם תמיד מעתיקי התורה כמו בתקופת עזרא, אונקלוס, אלכסנדריא של מצרים ור' סעדיה גאון, כי בעת אשר בידי המעתיקים הקדמונים היו התרגומים אמצעים ללמד על ידיהם תורת ה' לרבים ולהביא דעתה בלב העם שנשתכחה ממנו שפתו המקורית, הנה בתקופה האחרונה עשו המעתיקים את תורתם מדרם לרגלי היוצאים מחוג חיי עמם מבלי שוב עוד והשתמשו בה למטרה צדדית, כי על ידי תרגום התורה קוו ללמד את העם שפת אשכנז צחה ולקרוע חלונות בבית האפל. העת שבה יצא התרגום החדש לאור דומה היא בפרטים רבים לתקופת אלכסנדריא של מצרים, כי גם אז גבר בלב יהודי מצרים חפץ החקוי את חיי העמים והשאיפה לחכמות חיצוניות וגם אז יצא שכר המרעים בהפסד התורה ורוח ישראל, אבל בכלל הרבתה העת החדשה להרע מאחותה הבכירה. בתקופת אלכסנדריא של מצרים לכל הפחות היה עוד רגש האמונה חזק בלבות העם, ועל כן אף כי חכמי מצרים זרעו כרם ישראל כלאים וממעשיהם יצא לנו העגל הזה הנודע בשם חכמת יהודי מצרים המרכבת מחכמת יון ושרידי חרבות תורת ישראל, בכל זאת עוד חיו רבים באמונתם והאבר המדולדל עוד לא נתפרד כלו ואחוז היה בקצותיו על ידי חוטים דקים לכל גוית האומה, ומה גם כי בעת ההיא עוד חי חלק גדול ממנה חיים מדיניים שלא השבית עוד רוח ישראל מטהרתו וטעמו עמד בו, ומציון יצאה לפעמים תורה ודבר ה' מירושלים גם לאחותה אלכסנדריא. אבל העת האחרונה — עת מלחמת האדם בכהני הדת — הפיגה כבר ריח הדת והניסה לח האמונה, עד כי רוב העומדים על מרומי התפתחות העת ההיא לא היה אלהים כל מזמותם ואם גם דברו לפעמים באמונה ודת לבם בל עמם, ועל כן כאשר מצאו רבים מבני ישראל דלתות ביתם פתוחות לפניהם לצאת אנה ואנה, יצאו באמת בהמון רב לרעות בשדה אחר ואל ביתם לא שבו עוד וגם עפר אדמתה של רחוב היהודים נערו מכפות רגליהם. ואצבע העת נראתה גם בנוגע לתרגום ספרי הקדש בפרט והחקירה והדרישה בהם בכלל. מעת רייכלין ולוטהער היה המקצוע הזה שדה נעבד בידי הנוצרים וגם נולדה ספרות שלמה, אשר תכנה ואיכותה הם באורי כתבי הקדש וספירת אותיותיהם ועתותיהם וקורותיהם. גם תרגום כתבי הקדש יצא לאור על ידי הנוצרים בסוף ימי הבינים וראשית התקופה החדשה בחיי העמים, והתרגום הזה הועיל הרבה להוריד משאתם את הכהנים. ועל כן בהתעורר גם ישראל לחיים חדשים נאחזו בסבך הדבר הזה גם מתי מספר מבניו, אשר עוד לא יכלו או גם לא חפצו לעשות כמעשי יתר אחיהם הנאורים ולנער את חצנם מכל וכל מתורת עמם, ומה גם כי גם מעשי אבותם היו נגד עיניהם, וכבר באו תרגומים בראש כל תקופה המחדשת פני ישראל. אלה אשר ידם מושלה למו לכתוב אשכנזית הוציאו לאור העתקת התורה לשפת אשכנז, ואחריהם החרו החזיקו חבר אנשים, אשר רוחם התפתח ממסגרותיו ולשון נכריה אין עמהם, והם הביעו מעלות רוחם בשפת עבר ויביאו לנו באורים ופרושים לבאר ולברר את כתבי הקדש מפרש ושום שכל. כל הבאורים והפרושים, החקירה והדרישה בכתבי הקדש ובשפתם, מלבד כי החלו לבנות מחדש את בית הפילולוגיא בישראל, אשר בימי הבינים כמעט נהרס עד היסוד, עוד היטיבו את בני ישראל בלמדם אותם את דרכי הסדר והטעם היפה ולדבר כן בשפת קדש. ולולי נתלו המבארים בהמעתיקים, כי אז אולי גם נקדשו בעיני העם ותועלתם היתה מרובה מבלי כל שאון והמולה, אבל אחרי כי כלם יחד עלו בחוברת, רוח אחד צרר אותם בכנפיו ושכם אחד עבדו, על כן רבו גם אויבי המבארים וחשש טומאה ומינות מצא העם גם בהם והחמירו על נפשם ונפש בניהם. ומהעת ההיא היתה חדשה בישראל, כי רבים נתנו כתף סוררת ללמוד

כתבי הקדש מפני המינים שקלקלו. עד העת ההיא לא נשמע כזאת בישראל, כי יזכר שם איש לרעה על למדו כתבי הקדש, אבל אחרי כן הביטו רבים בעין צרה על למוד כה"ק, וכל מי שקובע הוא עתים למקרא נחשד (על הרוב במה שיש בו), כי רוח הנאורים החדשים באה אליו ומינות נזרקה בו. אבל כל עמלם של החרדים והיראים נשאר מעל, בחורין ובסדקין פרץ האור לבוא, ורבים שבבר היתה נפשם יבשה, שוקקה ואין כל ראו לאור היום מים קרים נוזלים מבאר חפרוה חכמים בשדה כתבי הקדש וימהרו לשבור צמאונם ולרוות נפשם השוקקה. אז קמו גם סופרים חדשים בשפת עבר, אשר בהריחם מעט או הרבה ברוח ההשכלה הכללית ידעו לפעמים גם לכלכל דבריהם במשפט ולמתות עליהם תוט של חן ויופי ולהטעימם כפי הטעם היפה השורר בספרות העמים.

הראשונים שעבדו בשדה הספרות החדשה לא עד מהרה הצליח בידם להשיג שלמות סופרים גם כמדה בינונית כי אלה שהשתלמו היטב בהשכלה האיירופית ובלשונות העמים השליכו עד מהרה שפת עבר אחר גום ויצאו לעבוד בשדה אחר, וגם הראש והראשון לכל משכילי העברים סלק את ידו כמעט לגמרי משפת עבר וכל מעלות רוחו הביע בשפה נכריה, ורק אלה מעדת הנאורים שהיו עוד רחוקים מההשכלה הכללית, כי רק רותת באה בהם, רק ראשי פרקים ממנה שמעו אזניהם ואותה לא ידעו היטב, הם בחפצם להביע מעלות רוחם שמו לשפת עבר פניהם, ואחרי כי ביחס ההשכלה הכללית חסרה להם השלמות הגמורה וגם הכרם שעבדו בו כבר הצמיח קוץ ודרדר וחרולים וקמשונים כסו פניו, כי החיים חסרי הסדרים והטעם היפה הולידו גם בספרותם אי-סדרים וחסרון טעם, על כן עת רבה לא יכלו הסופרים החדשים להמיש את צוארם מעול הרגל וכפעם בפעם הקדיחו גם הם תבשילם, טעמם לא עמד בם וריחם נמר. הסופרים הראשונים היו רֻבם ככלם ילידי פולין, ועל הרוב בא בראשונה בהם רוח הדעת על ידי שקידתם על ספרי חכמי ישראל בשנות דור ודור. בכתבי הקדש ובתלמוד ובמדרשים כבר נמצאו פרקים שלמים שנוגעים הם בהווית העולם ובעניני חכמה ומדע. וביחוד ספרי המחקר והמליצה מתקופת חכמי ספרד הולידו בלבות פליטי פולין הבאים בראשונה לאשכנז — את התשוקה ואת החפץ לחכמות ומדעים והם גם היו אחרי כן להם לעינים בעלותם על במת הספרות, כי מהם ראו וכמוהם עשו. הסופרים החדשים שמו לבם גם הם לדעות ואמונות, למשל ומליצה ודרכי המוסר של בני האדם. בידי אחרים מהסופרים החדשים עלתה באמת לכתוב בשפת עבר צחה ולפעמים גם רוח השיר צלחת עליהם, ועל ידיהם החלה לחדש נעוריה ספרותנו השירית והמליצית, אשר אם אמנם לא פסקה אף רגע בישראל ובכל עת השתפכה נפש רבים בקינות ושירות וגם הלל ושבח לאלהים נשמעו בכל דור ודור, אבל הטעם היפה נשחת בהם בדורות האחרונים וחרוזים ומלין אין מועיל בהם החשיכו מעוף הרעיון והרגש החם נתקרר על ידם.

גורל הספרות החדשה ובעליה היה מר מאד, כי עוד בראשיתה משכה עליה קו חשד ולשמעה אחזה חרדה את העם, כאמור למעלה. לפנים בישראל, בעת אשר מורי העם השתמשו בערבוביא בתורה ובחכמה, היו כל דבריהם דברי תורה וגם שיחות חולין של תלמידי חכמים צריכין היו למוד ונקדשו בעיני העם, ורק לפעמים הורע כחו של אחד החכמים מקנאת חבריו בו או משנאתם אליו וספריו נדונו בגניזה, וגם אז עד מהרה נשתקע הדבר, כי במות הקנאים הרודפים באפס איש תרמם גם שנאתם גם קנאתם אתם יחד על עפר נחתו, ומכיון שנסתם הגולל על הנעלב והנרדף הרי דינו כחכם שמת שאין מספרין אחר מטתו ואין משיבין את הארי לאחר מיתה. אבל הסופרים, אשר לקחו לעצמם עטרת הספרות החדשה, נפסלו בעיני העם בראשית יציאתם לאויר העולם, כי הם באו במגע ומשא עם ההולכים לחצוב להם בארות בארות נשברים, אשר העם ראה אותם הולכים אל מקום לא ישובו עוד עד עולם. ושעת חירום היתה באמת העת הזאת, כי רבים מבני ישראל עזבו את מקורם, והחרדה אשר נפלה על העם לא חרדת שוא היתה. גם לא היו הסופרים החדשים למורי התורה וגדולי הדור, כי אם אנשים מקצות העם, וגם פני ספריהם שנו מספרי הספרות העתיקה בנקודות וקוים וסימנים הלקוחים מספרי הגוים, ואם כן תורתם לא יכלה להגן עליהם והמראה החיצוני של ספריהם העיד בפניהם כחשם וענה עונם. כל אלה הועילו להות הספרות החדשה בעודנה בשחר טל ילדותה, כי כמעט נסתה להציג כף רגלה והנה העם כבר עומד לשטן לה על דרכה. הספרות היתה לא לפי רוח העם, כי אם למרות רוחו, ועל כן בעט בה ויקרא אחריה מלא. והסופרים בראותם, כי נבאשו בעיני העם, נחרו בו באחרונה ויחלו ללכת עמו בחמת קרי ויעלו עוד יותר את חמתו עד להשחית. המה אסרו את המלחמה עם חייו הדתיים ודעותיו המוסריות, אשר נפשם קצה בהם כבר ועתה חפשו ומצאו בהם גם מקור שנאתו את החכמה והמדע. ולרגלי המלחמה הזאת עוד גדל ורחב הפרץ בין העם ובין הסופרים, ויועל להות שניהם. העם שם את הבערות מחסהו

ואי-הדעת למסך לו, והסופרים במלחמתם בו עברו את הגבול ויחלו לנתוש ולנתוץ מבלי חמלה וגם מבלי דעת.

ד

ספרות ישראל בשפת עם לועז.

היוצאים מרחוב היהודים לעבור בשדה אחר שמו בראשונה לבם רק להשכלה הכללית והחכמות והמדעים, דבר לא היה להם עם עמם וחיי אחיהם, וכל אחד נשא נפשו רק אל מקצוע החכמה, אשר התאים עם מעלות רוחו וכשרונותיו. אבל הרגש הטבעי האצור בלב האדם פנימה מרובב לפעמים שפתיו גם למרות חפצו. רבים מנאורינו בשמעם שם עמם מנואץ כל היום, הציקתם רוח בטנם, ומה גם כי מקור מולדתם נשא גם עליהם חרפה ועזי הפנים לא נשאו גם פניהם ולא חשכו מהם כלמות ורוק, ועל כן לא יכלו עוד עצור ברוחם ויצאו לפעמים לריב ריב עמם וריב נפשם מכל הנחרים בם. ולולי שמו כל שונאי ישראל פרות בין נאוריו ויתר העם, כי אז באמת לא הרחיקו הנאורים ללכת והרחיפה מחוץ יכולה היתה לתאר לפניהם את הגבול, אשר עד פה יבואו ולא יוסיפו, אבל לאסוננו גם רבים משונאי ישראל הרימו את נאוריו על נס וינטלום וינשאום על כפים, למען אשר יוכלו לשים מעטה הצדק והישר על שנאתם לכלל ישראל ולהוסיף לרדוף עם חרמם ביתר שאת וביתר עז, אשר על כן גבה לב נאורינו בהשכלתם ודעתם ויבוזו בלבם גם הם את אחיהם, ורק לעתים רחוקות, בעת אשר ראו את האמת נרמסת ברגל שונאיהם שבודים הם עלילות כזב ושקר וגם אותם לא ינקו, השמיעו גם הם קולם וכאלו כפאם שד יצאו ללמד זכות ברבים על אחיהם. חרפת אויב ודבת שונא עוררו אחרי כן מחשבות רבות בלב הנאורים, וזכר עמם אשר כמעט נשכח מלבם בא עוד הפעם לפניהם. הם בצאתם שער אלי קרת נשקעו עד מהרה ראשם ורבם בעולם אחר, ופתאם שמעו גם אזניהם: „יהודי השפל ורד!” עיניהם ראו במקצת נכוחות, כי חמת עכשוב תחת לשון אויביהם וללא אמת ידברו, ובכל זאת תלו את הקלקלה גם בראש עמם ויצדיקו עליו את הדין, כי אם אמנם לא כהצעקה הבאה אליהם כן היא ולא כל הרבות והעלילות יסורתן באמת, אבל אמת היא, כי אשם ישראל מכל עם ובעונם ועון אבותם הם נמקים. ובכן למרות חפצם ומבלי כל ידיעה מראש היתה להם המלחמה מפנים ומאחור: בשונאי ישראל נלחמו להגן על נפש עמם וגם להציל את כבודם הם ועל אחיהם סמכה חמתם, כי לא יאבו הלוך בדרכי בניהם הנאורים ונחלת אבות ומורשת קדומים יקרות בעיניהם מכל תענוגי העוה"ז. ולרגלי המלחמה הזאת נאלצו רבים מנאורינו להתחקות על שרשי רגלי עמם ולבחן בכור בינתם חייהם הדתיים והלאומיים. לפעמים בדברם את אויביהם בשער התמלטו מפיהם מלין בלי צדיה להלל ולשבח בפומבי את אשר כבר בזו בלבם, ואחדים אולי גם באו לידי הכרה פנימית, כי לא כל אשר לישראל הוא תפל מבלי מלח וחסר טעם, ובלכתם הלאה על דרכם לחפש מומים ולשלוח ידם בבית המנוגע, ראו למרות חפצם גם מרגניתא תותא דחספא ואבנים טובות ומרגליות נוצצות ומבריקות באוצר ישראל ככוכבים על חוג שמי התכלת. ועל כל אלה נוסף עוד הרגש הטבעי, אשר יסודתו בקרבת משפחה ובזכרונות ימי הילדות, והוא עורר לבם לחמלה על אחיהם הנענים והנגשים ונספים מבלי משפט ומבלי שאול את פיהם משך אותם בעבותות אהבה אל עמם, ולבם הומה להם כהמות ימים ורוחם סוער לא יוכל השקט. מלחמה באויב ומתנקם, האהבה לעמם והבוז לדרכי חייו — הם הנה הסבות הראשיות של פעולות הנאורים לטובת עמם והם גם שלשת היסודות של הספרות העברית בשפת עם לועז. בתחלה היו המעשים מפוזרים ומפורדים, ואחרי כן נוסדו גם יחד חבר אנשים ויכרתו ברית ביניהם לבנות בית לספרות העברית בשפת אשכנז, אבל גם הם עד מהרה הפרו את בריתם וילכו למקום שלא שבו עוד ממנו, ומכל המונם נשאר רק אחד לפליטה, אשר מלבד הרבותו לעשות חיל נפרד באחרונה גם מעל דעות כל החבורה ועד מהרה התיצב על דרך טובה ויחל להתחקות על שרשי דברי הימים לישראל, ובעקבותיו יצאו אחרי כן רבים ולאורו הלכו ויבנו בית רם ונשא לחכמת ישראל וקורותיו בשפת אשכנז.

ארץ אשכנז היתה מסוגלת להבנות חכמת ישראל על אדמתה, כי היא ארץ הרת הפילוסופיא והחקירות הדקות והחרות באמונה ודת. גם בתורת ישראל כבר הרבו הנוצרים באשכנז לדרוש ולחקור ויעשו כונים לספרי הקדש וגם מהתלמוד והקבלה לא הניחו ידם. והיהודים תנאורים בראותם כי תורת ישראל היא כבר שדה נעבד בידי הנוצרים, לא בושו גם הם לגשת אל המלאכה ולעשות כמעשיהם ביתר הכשיר וביתר דעת, כי הדור הראשון היה עוד מלא רוח אבותיו ומעט או הרבה ידע מתורת ישראל ושפתו. החפץ לחקות את חיו שכניהם שאינם בני

ברית שנה פני בתי כנסיותיהם של נאורינו ופני רבניהם ומטיפיהם וגם הוציא מעשי קופים רבים לאויר העולם, אבל גם דבר טוב נמצא בחפץ הזה, כי למדו על ידו את הסדר הישר ויביאו את עניני עדתם וחנוך בניהם במשטר וסדר יפה. אמנם לא גבר עוד ישראל חיל בתורה ושפת עבר, כי את מתכנת למוד הדת בבתי הספר הכוללים ראו מורי ישראל ויחקו אותה ואת תלמידיהם הלעיטו גם הם ביסודות וכללים באמונה ודת, ובנוגע לשפת עבר כמעט גזרו עליה גרוש גמור ויתנו לה ספר כריתות או על כל פנים הסירוה מגבירה, וגם רוח ישראל פג בקרבם, כי הסירו מעל הדת והאמונה כל מעטה לאומיות וכל זכרון עם ולאם וגם את התקוה לתחית עם ישראל לעתיד לבוא. אבל אחרי כל אלה עוד נשארו לפליטה לפניהם החיים הדתיים, ואם גם כל אחד לעצמו עשה מה שלבו חפץ, אבל ביחס החיים החברתיים הודו כלם ולא בושו, כי חיים הם חיי חברה דתית, ועל כן בחקותם מעשי שכניהם ידעו לכלכל עניני חברתם בסדר ונמוס טוב. הם בנו להם היכלי תפארה לתפלה ויקימו מורים ומטיפים לגדולים וקטנים, אשר במראם החיצוני וברוח פיהם נשתוו לכהני הפרוטסטנתים, מוריהם ומטיפיהם. קהל המטיפים והמורים קבלו שכרם מקפת העדה ויחיו חיי נחת וכבוד, ועל כן היה ספוק בידם להדמות לכהני הפרוטסטנתים גם בנוגע להחקירה והדרישה במקצוע הדת והאמונה וגם פעלם לא היה מאפע, כי הראשונים שנספחו על הקהל הזה כבר עשו בנעוריהם חיל בתורת ישראל וגם דעת והשכל נפלו להם למנה אחת אפים על אחיהם שאינם בני ברית, ואחרי הראשונים החרה החזיק גם הדור החדש של המורים והמטיפים, אשר באמת רֻבם לא קנו להם דעת שלמה ונופלים היו מההולכים לפניהם ועל כן הקדיחו לא לעתים רחוקות תבשילם ברבים, ובהיותם נשענים על חסרון ידיעתם של יהודי אשכנז את תורתם ושפת עבר, יצאו לדרוש בתורת ישראל ברוח בערות נפרזה וחסרון דעת ובינה. אבל איך שהוא ומקהל הנושאים על שכמם משרות הרבנים והמורים והמטיפים בקהלות ישראל באשכנז יצאה תורת ישראל בשפת אשכנז, והם המה היו מפלגת הסופרים, אשר הוציאו והביאו את עניניה של ספרות ישראל בשפת עם לועז, במצאם את המלאכה הזאת לפי כבודם ומתאמת עם מצבם בעדתם.

החפץ הראשי של הבונים את בית התיאולוגיה העברית על אדמת אשכנז היה להתאים את האמונה עם חקרי לב הפילוסופים וגם עם שכל האדם הבריא. עקבות החפץ הזה כבר נודעו במעשי גדולי ישראל בשנות דור ודור. ואלה מהם שנטו יותר אחרי הפילוסופיא מאחרי האמונה הפריזו באמת על המדה וגם נטעו לפעמים זמורת זר אל כרם ישראל, אשר לא עשתה פרי הלולים או קדמת שלפה יבשה. ובתקופה אשר לפנינו רבה החקירה בדת ואמונה בדרך הזאת, יען כי החוקרים העברים ראו את רעיהם הנוצרים מתאמצים בכל עז להסיר מעל פני אמונתם את כל העיקרים שהשכל הבריא מתנגד להם ויאמרו גם הם לעבוד עבודה כזאת על הרי ישראל. העבודה החלה והחוקרים העברים הרבו להתפלסף בעיקרים וחקים, בדעות ואמונות וכל אחד מהם בדא מלבו אמונה שכלית וימד אותה במדת שכלו ויצב לה גבולות שמצא הוא בעצמו. ההתחכמות וההתפלספות האלה הביאו רעה רבה. כי כל אלה אשר רוחם מלא מהן הביטו בבוז על חיי עמם וכל דעותיו ומנהגיו היו להם לזרא. הם לא ראו ביהדות מקור לא אכזב, אשר מימיו לא ינתשו ולא יחרבו לנצח, ועל כל הטוב הנמצא בה אמרו, כי שאול הוא מאת אחרים; חפץ החקוי היה נטוע בלב המתחכמים ואדיר כל חפצם היה, כי היהודי בחייו ובמותו, בבית תפלתו ובחנוך בניו ישתוה אל העמים שכניו וכי גם תורתו או ספרותו תדמה להתיאולוגיה הנוצרית; המטרה היותר גבוהה שאליה נשאו את נפשם היה שווי הזכיות ויציאת אחיהם לחפשי מבית כלאם אשר סגרו עליהם דתם ואמונתם; כל מעשי שכניהם וחייהם ישרו בעיניהם ועמם נופל בערכו מהם, מום בו ומשחתו בקרבו וענן חשך שם למסך לו; גם מקור שפלותו של ישראל חפשו ומצאו בדרכי חייו ובלכתו כבהמה בבקעה אחרי מוריו הקדמונים ותתו להם כבוד אלים. הרוח הזה צרר בכנפיו את הראשונים שהחלו לעבוד בספרות ישראל ומבצבץ ועולה הוא מכל חקירותיהם ודבריהם. אבל אם גם התחלה היתה שלא לשמה, הנה עד מהרה היטיבו החוקרים דרכם ומתוך שלא לשמה באו לשמה. העובדים בספרות ישראל בהתבוננם היטב אל החמר אשר לפניהם נוכחו עד מהרה לראות, כי נפרד הוא במינו מחמר אמונת העמים,

כי אם כל הדתות נוסדות על דעות ואמונות ומצות המעשיות לא רבו בהנה, נבדלות מהן אמונת ישראל שהיא כלה מעשית והחקים והמשפטים הם אשר יעשה אותם העברי וחי בהם, ובמקורה הראשון לא תדע עקרים אחרים, מלבד העיקר הגדול ממציאות אל אחד בורא יש מאין. אמונת ישראל יחידה היא במינה, כי אם ראשית כל אמונה היא התגלות אלהים. הנה ראשיתה היא בהכרח הפנימית

ורק אחרי כן באה התגלות אלהים. אברהם הנוסע בעדר ורועה צאן, המתרפק על חיק הטבע ועדריו סביב לו, הכיר בראשונה את בוראו ויהי ראש וראשון לכל המאמינים באל אחד. הוא נפרד מעל כל בני משפחתו ובית אביו וישמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. חקי הצדק והמשפט הורוהו רק רוח מבינתו והכרתו הפנימית, כי רק מצות „המול לכם כל זכר" קבל עליו ועל זרעו ע"י התגלות האלהים. ועל החקים האלה חיו בניו עד היותם לגוי גדול ועצום, ורק בעת אשר יצאו ממצרים לרשת את הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם, אז באה להם גם התגלות אלהים להורותם את החקים והמשפטים, אשר עליהם יחיה עם כלו עושה צדקה ומשפט, כי החקים והמשפטים הטבעיים שירשו מאבותם היו מספיקים רק למשפחה ולבית אב רועי צאן, אבל לא לגוי גדול ועצום החי על אדמתו ושריו וראשיו מקרבו יצאו, ונוסף לזה גם כל שכניו כלם סרו יחד נאלחו אין עושה טוב אין גם אחד. ואמונה כזאת, אשר גם השם אמונה לא יתכן לה, כי היא רק קובץ חקים ומשפטים ולא אמונות ודעות, ראשיתה המה חקי השכל הבריא של האנשים המתרפקים על חיק הטבע ואחריתה הם חקים ומשפטים שעליהם יחיה עם כלו הנועד להיות למופת לכל עמי תבל — אמונה כזאת לא תירא מפני כל רוח מצויה והשכל הישר לא יפגע בה לרעה. כל זאת ראו והתבוננו חכמי לב שעיניהם בראשם ועד מהרה נגלה לפניהם רוח ישראל ואמונתו העולה למעלה בעצם טהרתו. והחכמים בלכתם הלאה בדרך הקרי לבם ראו עוד, כי הרוח הנעלה אשר נסכה עליהם אמונתם במקורה הראשון עוד לא עבר כליל וכי במשך אלפי שנים היה העם הנודד למופת לרבים ברוחו ובחייו המוסריים. אז התעורר החפץ בלב רבים להתחקות על שרשי ימים עברו ולהבין לחקר רוח ישראל החי זה אלפי שנים ויקומו לעבוד עבודתם להביא כל איש חמר ולבנים לבנין בית התולדה של עם ישראל. ובמקצוע הזה עבדו אנשים חרוצים במלאכתם, זרעו זרעם לברכה וימצאו מאה שערים. העבודה בספרות ישראל הלכה בהמשך העת מחיל אל חיל, היתה מטפסת ועולה, עד כי הגיעה למרומי על ותבן בית רם ונשא לחכמת ישראל תורתו וקורותיו.

אמנם כל הדעות הכוזבות, אשר הטעו את לבות העובדים הראשונים, עוד לא שרשו כלן, וגם עתה עוד רבים וכן שלמים יחשבו לקץ אשר עמם שווי הזכיות והטמיעה וההתבוללות בין העמים, ואם גם לבם מלא אהבה לחכמת ישראל וקורותיו, אבל את שם עם ישראל כבר מחו מספרם וכל ישעם

וחפצם הוא להסיר מעל אמונתם כל דבר הנושא עליו רוח לאומי ולהלבישנה בגדי זר אחרי סרסם אותה לפי המדה שיקצוב לה שכלם ונקודת ראותם; עוד יעקמו עלינו רבים את הכתובים וישחיתו טוב טעמם בחפצם להוציא מהם זמר יוני וגם בחקים ומשפטים ישלחו ידם להראות מוצאם מעם נכרי וממקור אחר; עוד ישאפו רבים לחדשות וחפץ החקוי לא יתן להם לישון וידריכם מנוחה, יען כי עוד לא נשתוו לפי דעתם רבני ישראל עם כהני האמונה השלטת ואין להם המשרה מטעם הרשות כמו לחבריהם כהני הדתות המתהלכים בארץ. עוד ידאב לב רבים, כי מדת האמונה הישראלית לא תתאים עם מדת האמונה בכלל, כי בעת אשר האמונה בכלל דבר אין לה עם זכרונות עם ועם, הנה האמונה הישראלית נשקעה ראשה ורובה בעם ישראל ובלעדיו לא תתכן וישראל ואורייתא חד הוא, ובעת אשר חגי הנוצרים הם חגים דתיים ויסודתם בחקי האמונה וזכרונותיה, הנה כמעט כל חגי היהודים הם חגים לאומיים לזכרון ימים עברו וקורות העם; עוד יתעורר בלב רבים החפץ לעשות כמעשי הגוים ולהוציא לאור מעין תקון הדת שיצא על ידי לוטהער וחבריו, כי אם להעמים בא הגואל ויתקן את דתם, מדוע זה יגרע חלק ישראל, המתקנים אין לו ואם אנשים היודעים את אשר לפניהם למוד את הכל במדת העת אין בקרבו? ובכל זאת ביחד עם הקול המתהלך בגן הספרות לרוח היום וצרכי חיי שעה ישמע גם קול הטובים והמחוכמים שבקהל הסופרים, אשר ברב כחם לתושיה יתנו לנו תמיד אמרי שפר ולא יחשכו מעמל נפש לשכלל את בית אוצר היהדות ולכלול פארו והדרו, ובהבינם היטב לרוח עמם יגערו לפעמים גם בהדיוטים הקופצים בראש ומדברים הות נפשם, וחלילה להם ממחשבה זרה להמיר כבוד אמם הזקנה, לבגוד בעמם ולהפוך ערף לדת מורשה. הם רק ידיהם אמונה להרחיב דעת היהדות וקורותיה. ואם נביט על כל הבניה והגזרה של הבית הגדול לחכמת ישראל שיבנה לתלפיות וידי בוניו עמלו בו רבות בשנים, אז אחרי האנחה השוברת כל הגוף שתתפרץ מקרבנו למראה נחלתנו הנהפכה לזרים והאי שופרא דבלי בעפרא בעד כל נדחי ישראל שאינם נזקקים לאשכנזית, עוד ישתומם לבנו בקרבנו לכל העבודה הגדולה והנכבדה הזאת וכמעט נסלחה לאחינו ההם על כל הרעה, אשר הביאו עלינו רבים מהם במעשי ההתחקות ובפריקת עול ופריצת גדר, כי סוף סוף לא רבים יחכמו לעשות כמוהם רב תושיה ורק הם אספו די חמר ולבנים, אשר מהם בנו ביתם ויתרם גם השאירו בעדנו, כי נקום אחריהם ונבנה גם אנו את ביתנו על שדה ספרותנו המקורית.

ואנחנו את הטוב נקבל מהם ואת הרע לא נקבל. דעתם המרובה תרבנו גם אנו וחכמתם תהיה לאור על דרכנו, אבל חלילה לנו לאמר כמוהם, כי שפת עבר כבר חנטוה חנטיא וספדוה ספדיא וחכמת ישראל בנתה לה ביתה לעולמי עד בשפת אשכנז; חלילה לנו לחשוב את העבודה בספרות ישראל כעבודת החכמים בשדה הספרות של העמים המתים שכבר אבד זכרם, אשר כל תועלתה היא רק להרחבת המדעים והבנת קורות הדורות ע"י ההגלות דברים עתיקים, כי עלינו לדעת, כי הננו חיים עוד על פני האדמה ואתנו חיה תחיה ספרותנו ועבודתנו למענה לא עבודה היא בעמק רפאים, לא דרישת החיים אל המתים, כי אם עבודה הצריכה לגוף ונפש שלא נתפרדו עוד, עבודת אנשים חיים ועם חי שתורתו שפתו וחכמתו צריכות להיות נשמרות בקרב לבו פנימה ועל מוצא פיהן יחיה ובהן יעשה חיל; חלילה לנו גם לעשות כמעשים המקולקלים של החכמים ההם, אשר את כל היהדות ימדו במדת היהודים יושבי ארצם, ובכתבם דברי תורה וחכמה ובהורותם דעת דברי הימים והתפתחות תוה היהדות, יעצימו עיניהם מאחיהם המרובים המפוזרים והמפורדים בארבע כנפות הארץ כאלו היה כל עולם היהודים והיהדות מצומצם רק בארצם ובשפתם ובחכמתם. וכמו שלא נוכל להודות לדבריהם, כי רק היהודים יושבי ארצם הם נושאי היהדות הנאמנה והנאורה והם בחירי האומה ובהם נקבצו ובאו כל הגדולות והנפלאות של העם הנפלא וכל חמדת סגולותיו, כן לא נוכל לקבל עלינו ועל זרענו וזרע זרענו לעשות שפת עם לועז לשפת ספרותנו הלאומית ולשפת חכמתנו והגות רוחו של כל לאומנו.

ה

הספרות החדשה בשפת עבר

ספרות ישראל בשפת עם לועז עשתה חיל ומרומים שכנה, והספרות החדשה בשפת עבר הקודמת לאחותה בזמן חבקה אשפתות ולמעצבה שכבה. נצני הספרות החדשה בשפת עבר נראו בארץ בעת אשר לא נודעו עוד עקבות אחותה האשכנזית, אבל הפרחים והציצים שעלו על אדמת הראשונה התנוססו עד מהרה כזר תפארת בראש האחרונה ועל אדמת מטעם נרדם לא נתן ריחו וקדמת שלפו יבשו ויבולו. העובדים בכרם ספרות ישראל בשפת אשכנז היו רֻבם ככלם אנשים של צורה ורבי הכשרון, אשר גם הכשירו את עצמם שנים רבות בפרוזדור המדעים השמושיים ואחרי כן נכנסו לטרקלין הספרות ויחלו להפיץ מעינותיהם חוצה, והספרות העברית נשארה תחת ידי חובשי בית המדרש שלא בשלו כל צרכם ועל הרוב לא ידעו גם לכלכל דבריהם ברוח משפט ודעת ונוסף לזה גם הָכּו בסנורים בצאתם לפתע פתאום מאפלה לאורה. הרבנים החדשים שקמו בארצות המערב הם נשאו על שכמם ספרות ישראל, הם שמשו בראשונה תלמידי חכמים וירכשו להם את המדעים הנהוגים ואחרי כן באו לשרת בקדש, ולפי מצבם בעדתם ראו גם חובה לנפשם ללמד לצאן מרעיתם בינה ודעת בחכמת ישראל ואמונתו, אשר מהן לחמם נמצא ובהן יכובדו על פני כל; אבל שערי הספרות העברית היו פתוחים לפני כל נער נעור וריק היוצא מאחורי התנור והכירים ללמוד ונמצא מלמד, וכל אפרוח שלא נתפתחו עוד עיניו השמיע קול צפצופו ודעתו הוה בדברים העומדים ברומו של עולם. הספרות העברית בשפת אשכנז בתור ספרות מדעית המיוחדת רק ליחידי סגלה, למתי מעט החכמים העוסקים במקצוע חכמת ישראל לא מצאה שונאים לה, כבודה לא היה לכלמה ולא עָפר בעפר לְעמתה; אבל הספרות החדשה בשפת עבר בראשית יציאתה לאויר העולם הסירה את לב העם מאחריה, שונאיה ואויביה היו כל קהל ישראל, ואוהביה מתי מספר, מעטים וחסרי כח להגן על הילד שנשאו בחיקם, נרדפים על צואר ונחרמים בפי אחיהם, אשר ניבם נבזה בעיניהם, שיחם והגיונם כמו לזר נחשבו להם. הסופרים המערביים אמנם הרבו לשגות, רַבּי דעותיהם והשקפותיהם על עתידות היהדות וחכמת ישראל בטעות נולדו ומוטעות היו בעיקרן וביסודן ושגגתם עלתה גם זדון, אבל הם רק טעו בשקול הדעת ושגגתם היתה שגגת חכמים היודעים תמיד את אשר לפניהם ועובדים הם עבודתם באמונה ובתריצות נפלאה, ועל כן למרות שגגותיהם וזדונותיהם בדעות והשקפות עדרו בלא לב ולב בשדה חכמת ישראל, זרעו וימצאו מאה שערים ופרי ברכה למכביר נשאו בעמלם. הסופרים העברים אולי באמת לא הרחיקו ללכת כאחיהם המערביים, לא הרבו לטעות כמוהם ולא מהרו לקצץ בנטיעות, אבל הם גם לא הרבו לעשות חיל כמוהם בחכמה ודעת, והשגגות והזדונות שלא נקו גם הם מהן במדה מרובה או מעטה הן היו חלקם מכל עמלם והגות רוחם כל הימים, ולפי חוג מבטם הצר וחסרון התפתחות ישרה הרבו גם לדקדק בהן יותר מִכּלם וידרשו בהם כמין חמר והרים בשערה תלו. העברים הכותבים בשפת עם לועז ידעו את אשר לפניהם, חפצם, מטרתם ומגמת פניהם, מה

ובעד מי לכתוב; החכמים והמלומדים עסקו במקצוע שאליו הוכשרו משכבר הימים וביחד עם חכמי העמים עבדו עבודתם להגדיל חכמה ולהאדירה; הבקיאים בחכמת ישראל ובספרותו והחיים עליהן שמו לבם לבנות בית לחכמת ישראל שלא נופלת היא מחכמת יתר עמי הקדם, אשר כבר נמצאו להם גואלים הדורשים בעד החיים אל המתים; העוסקים בצרכי ישראל בעת ההוה ידעו, כי ישראל עודנו חי חיי כנסיה דתית, אשר האמונה היא אגודתה, ועל כן שמו לבם לצרכי הכנסיה, לחיי כהניה, חבריה ובתי אבותיה; הלוחמים לחרות ישראל ידעו, כי נלחמים הם לחרות אנשים ברואים בצלם אלהים כיתר האדם ובשום אופן לא נופלים הם מהעבדים השחורים, אשר גם לחרותם נלחמו רבים; הרבים ריב ישראל מידי שונאיו ויריביו אמרו, כי חפצם הוא להציל את כבוד האמה הנרמסת ברגל; המתארים חיי היהודים ידעו בנפשם, כי מעשירים הם את ספרות ארצם בפנותם מקום בה גם ליהודים וחייהם, אשר גם הם אחת השרשרות בשלשלת הממלכה כלה. אבל הסופרים העברים מהקצה אל הקצה סבב הלך רוחם, לא ידעו עצמם ומעשיהם, מטרתם ומגמת פניהם, וכמעט החל האחד לדבר ויבא השני ויטפחהו על פניו ויאמר לו: „כלה נבואתך וצא, כי היא לא תצלח, לא זה המקום ולא זו המקצוע, כלך לך מדרך זו, כי לא תהי תפארתך עליה". המבארים והחוקרים חבישו בבוז על יתר הסופרים; הכותבים או המעתיקים מאמרים מקוטעים ושלמים בנוגע להמדעים הכללים אמרו, כי כל מי שאיננו הולך בדרכם הרי הוא ממבלי עולם; המרבים לשאול שאלות אין קץ ביחס החיים וצרכיהם אמרו, כי מלבד השאלות האלה העומדות ברומו של עולם יתר כל דברי הסופרים ישא רוח, הבאי והבל המה ומלין אין מועיל בם; המבקשים תקונים בדת ובחיים באו בטרוניא על כל יתר הסופרים על אשר לא ישכילו כמוהם לדון ברותחין את מורי הדת והאמונה; ואלה שחפצו לצאת ידי כלם, ולהיות נקראים בשם עמודי הספרות, השתמשו בערבוביא בכל המקצועות ויהיו כאחד חוקרים ומשוררים, מבארים ומספרים, כותבי ספרי מדע ומפלפלים בתורה, עוסקים בשאלות החיים ודורשי תקונים בדת, עד כי גם בעלי הכשרון שבהם בזבזו את כשרונם ויפזרו אותו לכל רוח, ידיהם לא עשו תושיה ולא ראו ברכה בעמלם. גם בנוגע למטרת הספרות, למען דעת לשם מה ולשם מי יעמלו בוניה, היו רבים נבוכים ודעותיהם משובשות. האחד אמר, כי נחוץ לכתוב רק לשם „השפה העבריה השרידה היחידה", השני לשם התורה והחכמה, השלישי לשם „המליצה והשירה בנות האלהים", הרביעי לשם המדעים וקניני העת הנאורה, החמישי לשם ההשכלה, הששי לשם הדת והאמונה, השביעי לשם העם ההולכים בחשך ומועקה במתניהם בעונם ועון אבותם, השמיני לשם אחיו הכורעים ורובצים תחת עול סבלם ששמו עליהם מוריהם ורבניהם, והתשיעי והעשירי ועוד ועוד לשם כלם.

תקופת המאספים היא תקופת הילדות של הספרות העברית החדשה; הסופרים כילדים היו מצפצפים ומהגים, קול דק השמיעו וההבר אין בהם, בתקופה הזאת החלו הסופרים בראשונה לטהר את השפה וליפות את פניה, אשר הודם הפך עליהם למשחית בידי המפולפלים והמקובלים, אשר בשומם לבם רק ל ה ת ו ך ולא ל ה ק ל י פ ה השתמשו שנות מאות בשפת עלגים. אבל גם מהסופרים החדשים רק בידי אחרים הצליח להשיב עטרת שפת עבר ליושנה ולכתוב על טהרת השפה ובסגנון קל ומובן לכל, והמרובים גבבו מליצות ריקות וילקטו כתובים חמרים חמרים ולא העלו בידם אלא חרס. העבודה היותר נכבדה בעת ההיא הם הבאורים והפרושים לספרי הקדש והדרישה והחקירה בדקדוק השפה ובחקיה, ואם אמנם רבים מצאו למו במקצוע זה רק כר נרחב לפלפולים חדשים שהורגלו בהם בד' אמות של הלכה וכל עבודתם נשא רוח, אבל יחידי סגלה עבדו עבודתם ביתרון הכשיר ורוב תבונה, ולהפילולוגיא העברית והדרישה במקרא שבה תקופת הזהב של עת ההשכלה הערבית. ידים נכריות כבר עבדו במקצוע זה על אדמת נכר, אבל אם מצד האחד היו הנוצרים המלומדים אנשים חמושים בכל הידיעות הכלליות הנחוצות לעבודה נכבדה כזאת, הנה מצד השני חסרה להם ידיעת ספרות ישראל אחרי חתום כתבי הקדש, אשר בלעדיה היתה השגגת מצויה במעשיהם וביתם נבנה על יסודות רעועים, ורק בידי היהודים יצלח לבנות בית הפילולוגיא העברית והדרישה במקרא על אשיות חזקות בל ימוט לעולם, בעת אשר רבים מהם ירכשו להם את המדעים השמושיים הדרושים לחפץ הבניה והגזרה, וראשית עבודתם כבר הביאה פרי ברכה בתקופה אשר לפנינו.

אחרי התקופה הראשונה בא הרוח בחכמי ישראל לשכור מדור לספרותם בשפת עם לועז, ואז החלה תקופת הבקרת החפשית והבינה לשנות דור ודור. גדולי החכמים בעת הראשונה לא נערו את חצנם גם משפת עבר וכפעם בפעם הביעו מעלות רוחם גם עברית, ואחרים מהם השתמשו רק בשפת עבר לבדה ודבריהם היו לאור לכל אשר יצאו אחרי כן בעקבותם להתחקות על שרשי קורות ישראל

והתפתחות חכמתו וקניניו, אף כי הם ידם מושלה למו רק בשפת עם לועז. עקבות התקופה הזאת נודעו בשדה הספרות העברית, והבקרת החפשית הרבתה גם בה לשום שמות בכתבי הקדש ברוח בער ובבלי דעת ובינה במקרא ולעשות כחומה פרוצה — למחות סאה ולגדוש סאה כאות נפשם של השועלים העולים בפרצות. המלחמה בכל קדשי ישראל פשטה גם בגבול הספרות העברית, והלוחמים עברו את הגבול ויפרו ברית וינאצו כל קדש. אבל גם כבודה והדרה של התקופה הזאת נראו על הספרות העברית, כי גם כוכבים מזהירים עלו על שמי הספרות ומנגה נגדם האירו את חשכת הליל השוררת בספרות ישראל, ולאור ספרי שי"ר, רנ"ק ושד"ל הלכו וילכו רבים ומימיהם רבים שתו בצמא ורבים עוד ישתו ושמם עוד ישאר לברכה בפי דורות יבואו.

בשתי התקופות האלה היתה הספרות החדשה בשפת עבר *ספרות מדעית* ולא *ספרות העם*, כי רק יחידי סגלה שהוכשרו לעבודתם מימי ילדותם גברו חילים ועבודתם ברוב מנינה ורוב בנינה היתה מובנה רק לחכמים יודעי חן; ואם אמנם כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו יודעים את התורה, וכל היוצא ממבואות האפלים להתענג על אור ההשכלה היה למבאר וחוקר ומבקר, אבל רֻבם כלם, מלבד היחידים שאמרנו, היה עמלם לשוא ועבודתם לא תצלח; וגם בנוגע לחלק השירי והמליצי של הספרות עוד לא באו בו חתיכות הראויות להתכבד והמעט שבא בו לא היה שוה עוד לשאת עליו שם ספרות העם. כל זאת היתה בעת אשר פליטי פולין בוני הספרות העברית נתשו מעל אדמת ארצם וילכו להתחמם לאור חכמי אשכנז וללקט עצמות ופרורין תחת שלחנם, אבל אחרי כן קמו חבל סופרים בארצות ליטא ופולין, אשר כפות רגליהם לא נתקו מאדמתם עירם ועל ארצות רחוקות לא הלכו לנוע, בתוך עמם היו יושבים ולשם עמם כתבו, והם החלו לאסוף חמר ולבנים לספרות העם. על ברכיהם נולדו כתבי העתים, הם החלו לשאול שאלות העת, הם הגדילו והרחיבו את מקצוע השירה והמליצה בספרות העברית, הם דרשו תקונים בדת ובחיים, הם יסדו מקצוע הספרות בנוגע לידיעת תבל ויצוריה ודעת כחות הטבע, הם הרבו להביא העתקות שונות משפות נכריות, הם חקרו ודרשו בקדמוניות ישראל במדה מרובה או מעטה וגם השפיקו בילדי יום וחדשות השמיעו, — אך גם הם לא מצאו ידיהם ורגליהם מפני הדעות המשובשות והנפסדות שהצמיחו שרש פורה ראש ולענה בעת ההיא. כספיחים בארץ ציה עלו אחרים מהם על אדמה לא זרועה, אשר היו באמת בעלי כשרונות נעלים ושאר רוח להם, אבל אל טל ואל מטר עליהם ומחרבוני קיץ יבש לשדם, קמל פרחם ועליהם נבלו ונפלו, מחסרון כר נרחב להתפתחות כשרונותיהם ומפני הסתבכות הדברים והשתבשות הדעות וחסרון דעת המטרה שאליה ישאו את נפשם אבלו נבלו גם בחירי הסופרים ולא ראו ברכה מרובה במעשיהם ומיטב עמלם היה צמח מבלי יעשה קמח. וביחד עם נבוני דבר המעטים, אשר לפעמים הולידו לנו בעצב גם דברים נכוחים וישרים למבין ובדמע כתבו ספריהם ומאמריהם, כן קמו גם סופרים רבים בני בלי שם ובלי תרבות ויפרו וישרצו לרוב וישקצו את פני הספרות. ככמהין ופטריות צמחו חדשים לבקרים סופרים שלא קראו ולא שנו והות נפשם דברו בקהל ועדה, בגפם באו אל היכל הספרות ובגפם יצאו, מאומה לא הביאו אתם בראשונה ובבואם בקהל הסופרים גבה לבם ויהיו ליודעי דעת הכל וכל סתום ונעלם לא נסתר מפניהם ובכל שלחו לשונם, והם הועילו עוד להות הספרות העברית וישפילו ערכה ושקוצים על כבודה השליכו.

הספרות, אשר בראשית הוּלדה היתה כבת חורגת להעם שבשפתו נכתבה, לא משכה אחריה את לב העם גם בעת אשר בוניה שנו פניה ותמונת ספרות העם תלו עליה. בעיני היראים כבר הטמאה וכשקוץ משומם בהיכל התורה היתה להם ומפני כך גזרו עליה נדוי ושמתא, והעזובים את רבצם ללכת אל כל אשר ישאם רוח החיים השקיפו בילדי נכרים ולא לתורת הספרות העברית היו צריכים ואחרי חכמת ישראל בכלל לא הלך לבם. ועל כן היו הסופרים העברים בעיני שניהם כמבלי עולם; אלה ראום בתור שועלים מחבלים כרם ישראל ואלה לא מצאו עבודתם צריכה לגופם ולנפשם. ובכן היתה הספרות חסרה קהל קוראים, ובלעדיהם לא יכלה להציב לה יד ושם ולהחזיק מעמד ותהי משרכת דרכה בעצלתים. כל הספרות היתה נקראת על הרוב רק מאת המתחבאים בהורין ובסדקין וקוראים ספרים חיצונים וחולמים עוד חלומות בהקיץ, וכמעט לא הפריזו על המדה אלה האומרים *שכל ספרותנו איננה אלא כדי לצוד עכברים קטנים* (ה"ר ליליענבלום בשם הר"א צווייפעל). עובדי הספרות לא ראו ברכה בעמלם ועבודתם היתה מונחת כאבן שאין לה הופכים. גם טובי הסופרים לא יכלו להתמכר אל הספרות העברית ולהקדיש לה כל עתותם, כי לחמם לנפשם לא נמצא ומימיהם לא היו נאמנים, ועל כן קצרה גם ידם ותושיה לרוב לא עשו, כי בעמלם כל

היום לבקש אבל לנפשם ממקום אחר חסרו להם תמיד המתינות והדעה הצלולה ומקצר עת לא יכלו גם להשתלם בעצמם ולפתח את כשרונותיהם במדה נאותה. הסופרים בראותם את לב העם רחוק מהם נפל גם לבם עליהם ותרב מבוכתם, עד כי לא ידעו נפשם מה ידברו אליו ובמה ימצאו חן בעיניו. בתחלה נסו להצטדק ולהגן על נפשם מפני היראים ומפני הנאורים. בפני הראשונים דברו ומטרת חפצם הביעו לחבר יחד בחברת השכלה ואמונה, חיים ודת, ולפני האחרונים הודו, כי קורעים הם חלונות בבית האפל ונושאים אבוקת ההשכלה במקום חשכים ואין נגה. אבל בתשובות האלה עוד לא נתקררה דעתם של השאטים אותם מסביב, והסופרים הנעלבים פעם הצמידו חנף ובשפת חלקות דברו ופעם הציקתם רוח בטנם וישפכו כל מררתם על ראש עמם ויתנו כל נקמתם בו ובקדושיו מובן מאליו, כי ספרות בלי קהל קוראים שאיננה מכבדת את מקומה לא תעשיר גם את בעליה, והסופרים העברים שלא נחלו כבוד בעד עמלם לא היו חוסים גם בצל הכסף. ובאמת גם טובי הסופרים שלא מצאו מקום אחר להשתכר חיו חיי צער ודאגה והספרות היתה להם משענת קנה רצוץ, רובי ספריהם וילדי רוחם התגלגלו תחת שואה ומחסרון כסף לא ראו אור הדפוס, ואלה שעל פי מקרה טוב זכו לצאת לאור שכבו למעצבה תחת ידי בעליהם ויהיו טרף לשני העכברים. המצב המעציב הזה הבריח רבים לחזור על פתחי נדיבים ולהפיץ ספריהם, אבל זאת הועילה רק להותם והיטב לא היטיבו לא-לנפשם ולא לנפש הספרות. דרך החכמים ובעלי הכשרון הוא הצנע לכת וכבודם יקר בעינם, ולפניהם קשה היה כקריעת ים סוף לדפוק על דלתי נדיבים, ורק מעטים מהם מפני ההכרח נשאו חרפה כזאת על נפשם, ואלה אשר הוצפא יתרה להם עשתה לה חכמתם כנפים בטרם באה אליהם והם הפיצו בישראל רק דברי הבאי והבל. אז קמו בישראל סופרים נעוי לב וחסרי דעת, אשר השתמשו בספרות העברית לטובתם ולהנאתם ותהי להם לעסק טוב לבקש נדבות. כל אשר מצאה ידו לכתוב שתי שורות כתקונן או שלא כתקונן הדפיס ספר כזנב הלטאה ויעבור בערי מושב אחיו וספרו בידו, וכל אשר לא נתן על פיו לא נקה משוט לשונו, ואם השיב איש את פניו ריקם ענהו עזות וחרפות וגדופים באזניו השמיע. עזי הפנים האלה הוסיפו עוד לזרות פרש על פני הספרות ולתעבה עוד יותר בעיני כל בעל הנפש היפה, והעם החל לשנוא את הסופרים והספרות יותר מבתחלה.

מחסרון השקפה באספקלריא המאירה על עתידות ישראל בכלל ומטרת הספרות החדשה בפרט היו הסופרים נבוכים ותועים אנה ואנה, מרוממים בלי דעת ומשפילים בלי בינה, שואלים מבלי תבין ומשיבים בלי טעם. כל אחד מרומם את לשונו את אשר בחר לו היום ומשפיל את אשר מצא חן בעיניו אתמול ואשר גם היום עוד ימצא חן בעיני רעהו. חלוקת העבודה והתפרדות הספרות לראשים שונים לא היו מובנות להסופרים, וכל אחד חפץ להשתמש בערבוביא בכל המקצועות או לכל הפחות לשום לאל את כל שאיננו נוגע במקצוע האהוב לו; ההשתמשות בערבוביא במקצועות רבים תפעל לרעה גם על בעלי כשרונות נעלים והתפתחות שלמה, אבל עוד רבה רעתה לסופרים העברים, אשר רֻבם או הִשָּׁם אלוה חכמה או לא הספיקה להם השעה להגיע לידי התפתחות נאותה גם במדה בינונית. ואם אמנם גם מהספרות העלובה הזאת יצאה תורה להנערים המתגוללים תחת שואה בישיבות והדרים, יען כי למרות חסרונותיה הרבים עוד הרחיבה חוג מבטם ותפתח לפניהם עולם חדש, אבל גם עמהם לא הרבתה להיטיב, כי רק אלה מהם שגם ידי סבות חיצוניות היו עליהם לטובה ויביאום אל היכל החיים או החכמה, מצאו את דרכם בחיים ויציבו להם יד ושם, ואת הנשארים החרידה רק מרבצם ותדריכם מנוחה ומאומה לא הביאה להם. האחרונים על הרוב לא נסו כל ימי חייהם להציג כף רגלם בעולם המעשה, מבית התלמוד יצאו אל בית הספרות, והתשוקה לכבוד סופרים שהתעוררה עד מהרה בקרבם גברה גם על החפץ ללמוד חכמה ודעת, ומכיון שעמדו פעם רגליהם על במת הסופרים שוב לא היתה להם תקנה, כי בעולם הדמיון התערו עד מהרה כאזרח רענן ושם עברו ימיהם ושנותם ביגון ואנחה וגם תנחומות אל המשעשעות לב כל אובד החי באמונתו רחקו מהם.

אם נשים לבנו לתוצאות הספרות העברית מעת בואה תחת ידי סופרי ארצנו והיותה לספרות העם בתמונת זעיר אנפין, אז מלבד חתיכות הראויות להתכבד שהביאו לנו יחידי סגלה היוצאים תמיד מן הכלל, בכל פנה שאנו פונים עינינו תראינה פעולות בלי חשבון ודעת ומעשים שלא ישאו פרי ישוה לנו. אם כל המכשולים ואבני הנגף אשר היו על דרך הספרות מצד שנאת העם אליה גרמו לה נזק ורעה רבה, אבל הרעה היותר גדולה היא דעתם הקצרה של הסופרים וחסרון דעת רוח העם שכל טרחם איננו אלא בשבילו ומטרת הספרות שהם עמלים בה. הגע בעצמך, סופרים נוסדו יחד להיות למורי דרך לכל העם והם לעצמם עוד לא בררו איזו דרך ישרה יבור לו העברי; הם קמו לבנות בית הספרות ועוד לא ידעו מה יהיה משפט הספרות החדשה, מקצוע פעולתה,

מה יורו ומה ישמיעו , לשם מה ולשם מי כל עמלם ; מספר הסופרים היה גם מספר הדעות על אדות חיי העם ומטרת הספרות ואיש לא שמע שפת רעהו . הסופרים העברים ראו את הספרות בכלל פועלת על רוח העמים ומישרת ארחות דרכם ויחשבו להשתמש בכח הזה גם בנוגע לעם ישראל מבלי דעת גבולותיו של הכח הזה ומדת יכלתו . לו השתמשו בכח הזה בידיעה תחלה ובדעה צלולה, כי אז הטיבו עשו , אבל הם מדדו את הכל במדת אחרים או גם לא הבינו לחקר הדבר כל עיקר . ראשית כל שכחו , כי לא בריאה חדשה נבראה על ידם , כי גם בלעדיהם היה ישראל עם הספר וספרותו לא תמול נולדה ועתיקת יומין היא כמו העם מולידה , ועל כן גם לא שמו אל לבם לחקור ולדרוש , במה היה עד כה כח הספרות גדול , עד כי היה ישראל וספרותו שנים שהם אחד ; ולו לָנו בעומקה של הלכה , כי אז נצלו משגיאות הרבה ומטרה ברורה היתה נגד עיניהם ולא עשו את העיקר לטפל והטפל לעיקר . סופרי ישראל גם לא הבדילו בין ישראל המפוזר והמפורד שמדת חייו לא על פיו היא נחתכת לעמים שחיים הם על אדמתם ומלכיהם ושריהם מקרבם יצאו ; הם חשבו למשפט , כי רק הגה מפיהם יצא והעם ייטיב את דרכו , אבל מלבד כי על הרוב גם הם בעצמם תעו מני דרך ולא ידעו מה טוב לעמם , הנה גם שכחו ולא זכרו , כי אגודת החיים החברתיים של עם ישראל כבר התמוטטה וגם לא ממנו נסבה לכל הצרות המוצאות אותו ולא שליט הוא בחייו להטותם לרוח חפצו . הסופרים ראו את ישראל ורע לו ויחליטו , כי ישראל איננו צדיק גמור ועליו לפשפש במעשיו ולשפרם כדי שיזכה לכל הטוב שממנו נהנים כל בני האדם ואדיר כל חפצם היה להכשיר את ישראל לחיי יתר האדם . ולמטרה זאת החלו הסופרים להשתמש בספרות העברית ורבים הגידו ולא כחדו , כי הספרות העברית היא רק פרוזדור , אשר בה יכשירו את עצמם בני עמם למען אשר יוכלו לבוא לטרקלין הספרות של העמים החיים , ובזאת קוו להסיר מעליה תלונות שונאיה ומנדיה הרבים , אשר בזו לעגו לה ויאמרו כי אך למותר הוא להעלות מתים מקברם ולכתוב בשפה מתה . וההשקפה על הספרות העברית כעל אמצעי לתכלית ידועה וכעל מעברה לחוף אחר היתה בעוכריה , והיא הסבה את פעולת הסופרים בשלילה שרחבה ונסבה מאד . דברי המחפשים מומים והעוסקים במקצוע חיי העם וצרכי גופו ונפשו למען הראות כי משחתם בם ומלאים הם חסרונות ומגרעות וצריכים הכשרה לא שבו ריקם וימצאו מסלות בלב רבים שעיניהם נפקחו לראות את הנגע עמד בעיניו בבית ישראל , אבל פעולות כל הדברים האלה היתה רק בשלילה ולא הביאה לידי מעשים חיובים ורק מלאה לבות רבים טינא על עמם והקימה שונאי מקור מחצבתם במספר מרובה . ובכלל היו ידי הסופרים מלאות עבודה בדברים טפלים שתועלתם מוטלת בספק ואת העיקר שכחו אז רבו הסופרים שהביטו על הספרות העברית כשפחה חרופה לספרות . כל ספר בשפת עם לועז שבא תחת ידי סופר עברי היה ראוי להעתקה . יען כי בספרות העמים שכבר הוכשרו לזכיות אנשים יסודתו וכל דבריהם תורה היא וללמדם אנו צריכים . לכל שאלות החיים שעלו על שלחן הסופרים האירופים פנו הסופרים העברים מקום בספרותם , כי אם שם יכירן מקומן מדוע זה יעדר פה ? כן נצברו חמרים חמרים ומלאו את כל בית הספרות העתקות חסרות טעם ושאלות ללא הועיל , ואיש לא ענה בישראל צדקו ולא פקד עון העמים וגם לא זכר שעמו כבר חדל לחיות חיים מדיניים ואיננו עומד ברשות עצמו .

כה הרבו הדעות המשובשות והמוטעות לשום שמות בשדה ספרותנו ולכלות עמל שנים רבות לריק ; וכל זאת באתנו מפני שלא ידעו סופרינו לָמד מדת יכלתם , מפני שלא הבינו לחקר שני הכחות — ישראל וספרותו — הפועלים ונפעלים זה על זה וזה מזה ואחוזים ודבוקים הם יחד מימות עולם ושנות דור ודור. ואם הדעות המשובשות בנוגע לישראל וספרותו הראו פעולתן לרעה גם על הספרות העברית בשפת עם לועז , אבל היא בכללה כספרות מדעית נוסדה על יסודות חזקים שלא ימוטו מפני שגיאות החוקרים בהשקפות ודעות ובאמת בנתה ביתה לחכמת ישראל וקורותיו ועמלה עשה פרי ישוה לה ; מה שאין כן בנוגע לספרות העם , אשר שם לא החמר הוא העיקר אלא הצורה והכל תלוי בשקול הדעת ודעה נפסדת אחת תהרוס לפעמים את כל הבנין עד היסוד , ועל כן כל הדעות הנפסדות ששלטו ברוח סופרינו הרבו להשחית ולעקור את הכל ולברוא רק עולם הפוך תחתונים למעלה ועליונים למטה .

ח

בין ישראל לעמים .

ימי הבינים חלפו עברו להם , וחיי העמים והממלכות שנו פניהם . התאחדות חלקי הממלכה והשתוותם במדה מרובה או מעטה היתה לתל שכל הממשלות פונות אליו , ושווי החובות והזכיות של

כל המפלגות היא המטרה שאליה יהינו השליטים בעניני העם. מפלגות העם המרובות, אשר בימי הבינים היתה כל אחת מהן בודדת במועדיה כממלכה בתוך ממלכה עם חובותיה וזכיותיה המיוחדות, נתקרבו באונס או ברצון אשה אל רעותה, אחרי אשר חובותיהן וזכיותיהן נשתוו ומדת חיי כלן נתתכת על פי חקים שוים ומשוים. היהודים מעת צאתם בגולה להיות נודדים בארץ לא להם היו בכל עת כמפלגה מיוחדה בכל ארץ וממלכה, ואם זכיות מיוחדות נפלו בגורלם רק לעתים רחוקות, הנה חובות מיוחדות הטילו תמיד עליהם וברחובות מיוחדות שמו גם משכנם. לפי מצבם בממלכה נבדלו תמיד היהודים לטובה או לרעה מכל שכניהם, ודתיהם היו שונות מכל מפלגות העם. בתור מפלגה שלמה החוסה בצל חקים מיוחדים התבודדו גם היהודים במועדיהם ומדת חייהם הפנימים נתתכה על פי ראשיהם ומנהיגיהם היוצאים מקרבם. לפעמים היה הכח בידי ראשיהם גם לדון דיני נפשות, ובנוגע לדיני ממונות ולדברים שבין אדם לחברו בן בריתו היו היהודים תמיד תלויים בדעת עצמם ובדעת ראשיהם אשר שמו עליהם. הרוח הנעלה, אשר נסכו בהם מחוקקיהם ומוריהם הראשונים, נתן להם כח ועז להחזיק מעמד ולהשתלם במוסר ומדות הישר גם בעת אשר כל האדם השחית את דרכו על הארץ וגם לא נתנם לנפול בנופלים ולהמחות שמם בין החיים. החיים החברתיים המיוחדים להם היו תמיד החבל המרתק את כל אישי החברה בעת טובה ובעת רעה, ועליהם נוספה גם תורתם, כי כל בני ישראל לפי מצבם וארחות חייהם יכלו אז להיות למודי ה׳, וגם השקפתם על החיים בארצות לא להם כעל גלות ארוכה, אשר בוא יבוא הקץ לה אף אם יאחר. שלש אלה היו החוט המשלש, אשר לא במהרה יכול היה להנתק ובקשר של קיימא חבר את היהודים בכל מקום שהם ויעש אותם לאגודה אחת. אבל פתאם נשתנה מצב הענינים וימים טובים ורעים גם יחד באו לבני ישראל — טובים להם בהיותם אנשים ורעים בהיותם יהודים, טובים ליהודים ורעים ליהדות. החומות והמגדלים שנבנו מסביב לכל אחת המפלגות בממלכה נהרסו ממסד עד הטפחות, החקים השוים ומשוים שמו קץ לכל ממלכה בתוך ממלכה, לכל חיים חברתיים שונים בפנים הממלכה, וגם רחוב היהודים נתפשטה לאט לאט בכל פנות הממלכה וחייהם ומשפטיהם בעולם החיים לפתו ארחות דרכם ביחד עם כל חיי הממלכה. בארצות רבות יצאו היהודים באמת מאפלה לאור גדול ונשתוו כליל עם שכניהם, וגם בארצות שזכיות אנשים עוד רחקו מהם לא יכלו עוד להתבודד במועדיהם כבראשונה, כי אם זכיות אין כאן, אבל גם חיים חברתיים בתור ממלכה בתוך ממלכה אין כאן. גם החיים בכללם שנו תכלית שנוי, כי בעת החדשה יציב לו איש יד בחיים בכחו וברוחו הנמצאים לו על ידי החנוך וההכשרה מראש מימי ילדותו, ואם כן לא יוכלו עוד כל בני ישראל לשבת בד׳ אמותיה של התורה וללון בעומקה של הלכה. גם הרגש הדתי עָמם בלב והאמונה בנסים ונפלאות סר רוחה מעליה, ואם כן גם תקות הגאולה ע״י נסים ונפלאות עשתה לה כנפים וכחה לא היה חרש עמה. כה החל להנתק בפעם אחת החוט המשלש של החיים החברתיים, למוד התורה ותקות הגאולה, ובמה יגבר עתה ישראל חילים להוסיף לחיות חיי נצח כבראשונה? במה כחו גדול לשמור גם עתה מכל משמר ירושת אבותיו ונחלתו אשר שפרה עליו? במה יתנכר עתה היהודי בחייו מיתר האדם ומה יהיה חותמם הטבוע עליהם? מה טיבם של חיי היהודים בעת החדשה, חוג פעולותיהם וגבולותיהם? מה הוא הגבול, אשר יוצב לכל איש ישראל ואשר בעברו אותו תכלה הויתו בתור יהודי? על השאלות האלה נסו רבים לענות בקצרה: „היה יהודי בביתך ואדם בצאתך, ואז גם ארך ימים וגם שנות חיים בימינך, אז תאריך ימים בתור יהודי ותחיה בטוב ובנעימים בתור אדם". אבל האם תשובה מספקת היא? האין כל קשר ויחס בין הבית ובין החוץ, בין החיים הפנימים ובין החיים האזרחיים והמדיניים? הבאמת לא תפגוש היהדות מכשולים על דרכה בהתהלכה לרוח החיים, ואם תעצור היהדות כח להחזיק מעמד אף בבית, בעת אשר הרוחות הסוערות מחוץ לה תסתערנה עליה ברב כחן?

אחינו הנאורים במערב איירופא כבר נתחבטו בשאלות האלה, וכאנשים בעלי הגיון ושכל ישר לא יכלו לראות בעיניהם תהפוכות בחייהם ויאמרו להתאים את היהדות עם חייהם המדיניים ולחדש רוח נכון בקרבה לפי מצב הענינים ותנאי החיים בעת החדשה, לבל תפול בנופלים ותוכל עמוד בפני החיים שפגיעתם רעה לה בנוסחתה העתיקה, אבל הם בחפצם הטוב להציל את היהדות משני הכליון טעו בשקול הדעת ובהשקפתם העקרית על יסודותיה ותעודתה, ולמרות רצונם כרו בעצמם קברה וידיהם שכלו רק להציב לה מצבת כבוד ותפארת. הם אמרו, כי כח היהדות חדש עמה ובכחה זה ובטהרת ק־שיה העקריים שבהם הבדל לטובה מיתר האמונות — חיה תחיה חיי נצח לא בתור קשר לאומי ודתי יחד, כי אם בתור אמונה לבדה, ואחרי כי היהדות העתיקה

טבועה גם בחותם הלאומי, על כן ראו חובה לנפשם לנער ממנה עפר ימים קדומים ולהתוך מדתה במדת יתר האמונות. יסודות האמונה בכלל הם דברים המכורים אל הלב ועקרים שונים, וחקיה ומצותיה המעשיות ישתנו תמיד לצורך השעה, האמונה איננה תלויה בארץ ובממלכה, בעם או בשבט ואין לה דבר עם התקות הלאומיות והחפצים הפרטיים של איזה עם; ואם עד העת החדשה לא הספיקה השעה לאמונת ישראל להטביע את החותם הזה עליה ולמחות מספרה חקים רבים שכבר אבד עליהם כלח ולא יצלחו עוד לחיים, הנה בקום דור חדש וחיים חדשים לכל העולם בכלל ולישראל בפרט הגיעה גם העת לתקן המעות ולמנות החסרון. בפיהם דברו אחינו שבמערב ובידיהם מלאו ויקומו לגעת בכל קדשי ישראל ולשנות וליפות פני אמונתם למען אשר תוכל עמוד בסוג אחד ובשורה אחת עם כל האמונות, וגם אלה שדעתם לא היתה נוחה ממעשים אשר בסופה וסערה דרכם, גם הם לא היו פיהם ולבם שוים, חפצם ומעשיהם מתאימים, כי בחייהם פנימה לא נפרדו במאום מעל אחיהם המתקנים. רֻבם ככלם את חקי התורה לא שמרו לעשותם, והתקות הלאומיות לא מצאו מסלות בלבבם; שפת עבר היתה רחוקה מפיהם ומפי בניהם, ובתורת ישראל לא מצאו חפץ אבות ובנים; רבניהם הם המטיפים בהיכלי תפלתם ומורי ילדיהם הם מורי האמונה; מפי הרבנים לא תורה דרשו, כי אם מוסר השכל, וילדיהם ידעו על אדות אמונתם רק את אשר שם בפיהם ספר הקאטעכיזעס הכולל בקרבו יסודות ועקרים אחדים של האמונה; תורת ישראל היתה לחכמה אלהית (תיאולוגיה) שרק לכהני האמונה נתנה והם בישראל הרבנים ומורי הדת; ודעת שפת עבר ולמוד התורה והחקירה בקדמוניות ישראל הם קניני יחידי סגלה המוצאים בהם חפץ; בתים לתורה ולתעודה לא נבנו אלא לגדל רבנים ומורים ולא למען כל תינוקות של בית רבן, וחכמי ישראל העמידו תלמידים אשר יירשו את מקומם וכמוהם יהיו ברבות הימים גם הם יחידי סגלה העוסקים בקדמוניות ישראל שלא נופלות הן מקדמוניות יתר העמים העתיקים אשר גם חכמי העמים נזקקים להם; מחוץ לגבול האמונה אין כל צרכים מיוחדים לישראל מלבד מלחמתו לחפש ולזכיות אדם שעוד לא השיג בכל הארצות בשלמות; הקשר שבין היהודים בכל ארצות התבל הוא רק קשר האמונה, והיהודי דואג לאחיו בן אמונתו יליד ארץ אחרת במדה ההיא, אשר ידאג הקתולי או הפרוטסטנתי לבן אמונתו; ספרות מיוחדת ומה גם בשפה מיוחדת לא תזכר ולא תפקד, ורק מדור מיוחד ישכור לו ישראל בספרות ארץ מולדתו ובשפתה בעד צרכי הכנסיה של אמונתו ובעד קדמוניותיו; היהדות חיה תחיה בתור אמונה כל עת אשר לא תאבד עוד האמונה מלב אדם, ותעודתה היא ללמד לכל באי עולם את האמונה באל אחד הטהורה והנקיה מכל שמץ תערובות והזיות. זאת היא התורה, אשר שמו לפנינו אחינו שבמערב אחרי עבור גם עליהם רבות בשנים במסבות ותהפוכות שונות, בהתרחקות מהקצה אל הקצה, בספקות ובשאלות אין קץ, בעלילות ופעולות מתנגדות. אחינו אלה כישראלים גמורים התאמצו לקיים את תורתם זאת ולחיות על מוצא פיה, ואם האחד בקש לעקור את הכל ולהניח למשמרת רק יסודות וכללים אחדים והשני לא הרבה לבקש כמוהו והשלישי דבר במו פיו גם טובות על כל מנהגי קדומים ונחלת אבות, הנה בעצם חייהם על הרוב לא נפרדו ויתאחדו יחד, ובנוגע לחנוך דור יבוא ותלמוד תורה האדוקים בנושנות והמתקנים כלם יחד נשתוו בשלילה. השעה שחקה לפניהם להשיג את החפש וזכיות אדם, וחיש מהר מצאו דרכם בחיים ויהיו לעם אחד עם שכניהם וגם הראו רב כשרונם וגדל רוחם בכל פנות חיי הממלכה. כאנשים בעלי הנימוס הטוב והטעם היפה ידעו גם הם להביא סדרים טובים בביתם פנימה ובהנהגת קהלותיהם וכלכלת צרכי אמונתם, ובדברים רבים היה להם לאור דבר כלכלתם של צרכי הכנסיות האחרות, וגם בנוגע למצב הכנסיה העברית בממלכה ולכבוד כהניה או רבניה דאגו; הכל היה מסודר ומתוקן וטוב, כל עניני הכנסיה באו בסדר ומשטר, והכל על מקומו בא בשלום.

אולם האם תנוח דעתנו בכל אלה? הלזאת תקרא התרת הקשר, ואם לא חתוך הקשר בסכין או נתוקו ביד חזקה הוא? מלבד כי כל החיים האלה הנוסדים על שווי הזכיות והחפש טובים הם לנפש בעליהם רק בעת אשר ההצלחה עוד תאיר להם פנים, ומי יודע מה ילד יום, ומה נעשה אנחנו, אשר החיים ממנו והלאה וידנו תקצר להחזיק מעמד גויתנו וגם לעשות מאומה בעד נפשנו ידינו אסורות, מלבד כל אלה הנה בוגדים נהיה ברוח לאומיותנו ותורתנו, אם נאמר כמוהם לתאר חוג צר להיהדות שלא יהיה לה עוד דבר עם החיים ושיהיה רשומה נכר רק באיזה מנהגים טפלים; שלא תהיה עוד מקור חיים לכל העם כלו וקנינו מימי ילדותו ועד זקנה ושיבה ורק כמשחק בידי כהנים אחדים, אשר הות לבם ידברו וככל העולה על רוחם יעשו; שלא תהיה עוד תורת חיים בפי נער וזקן בלתי אם גויה חנוטה, אשר רק אנשים נשכרים בכסף בעד שכר טוב יטפלו

בה ויפרקו חוליותיה וישימו רֶוַח בין הדבקים לכל אות נפשם. לְאָשרנו ולאשר היהדות אחינו שבמערב לא רוב מנינו ורוב בנינו של עולם היהדות הם, ועל כן לא הספיקה עוד השעה לעקור משרש את כל היהדות העתיקה, אבל אם אנחנו כלנו נדמה להם בחיינו ובהשקפותינו על יהדותנו ותעודתנו, אז עד מהרה יכחד קִימנו ושמנו ימחה מעל פני האדמה ובידינו נכרה לנו קבר ומותנו וקצנו נקרב, כי ישראל המעט והחלש באומות העולם חי עד כה חיים ארוכים לא בכח עקרים אחרים שונים באמונה ודת מיתר העמים, כי אם מפני שאמונתו ודתו היו לו למקור חייו, מפני שתורתו היתה גם ארצו וממשלתו, עצמו ובשרו, לאומיותו ומשאת נפשו, מרכז חייו וחוג קניניו ופעולותיו ואוצר תקותיו, ואם נשלח עתה יד להפריד בין הדת והחיים, האמונה והלאומיות, המחשבה והמעשה, התורה והעבודה, אז עד מהרה נהיה כאלה וכאלון אשר בשלכת, עלינו הנובלים ישא הרוח, וברבות הימים גם שרשנו למק יהיה ועץ חיינו ייבש, ואז את אשר לא הצליח בידי אויבינו שהתנקשו תמיד בנפשנו וצררו לנו בנכליהם נביא אנחנו בידינו על נפשנו, ואחרי מלחמת גבורים במשך אלפי שנים נמות כמות נבלים ושמנו לא יכתב עוד בספר החיים, ידעתי כי עתה עוד יתר לב רבים לשמע מות ישראל, אבל לולי הפך הזמן עלינו בלהות, לולי דאגו בעדנו תמיד אויבינו להזכירנו תמיד מקור מחצבתנו ולהראותנו נחת זרועם כי קשתה, לו הגענו עד מרום חפצנו וחפש וזכיות אדם נפלו בגורל כלנו, כי אז היה המות קרוב בפינו ובשפתינו ובמעשינו וגם לא היה כל פחד לנגד עינינו לשמע זכרו, וגם עתה לא אחד בעיר ושנים במשפחה הם מהרסינו ומחריבינו מבית, אשר לא יבושו לדבר בקהל עם, כי רק מותנו מיתה רוחנית ולאומית יעלה ארוכה וצרי למכותינו ועצבותינו יחבש ויחלים ויבריא גויתנו. ובאמת האם ירט הדרך לנגדנו ונעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל? האם באמת התרת כל השאלות על אדות היהדות ועמדתה ותעודתה בימינו אלה יוצאה היא מגדר האפשרות ועל כרחנו נשא ונסבול בדומיה רסוק אברינו ודלדולם והתפרקות חוליות גויתנו? נתורה נא ונראה, אם כהצעקה הבאה אלינו כן הוא.

אמנם חיינו שנו עתה, ואי אפשר לנו עוד להיות כממלכה בתוך ממלכה וגם לבלתי סור כל ימינו מאהלה של תורה, וגם רגש האמונה בנסים ונפלאות עִמָם ולא יחמם עוד את הלבבות כבראשונה, אבל אחרי כל אלה מצב הדברים איננו מכריח עוד שכחת תורתנו ושפתנו, הסרת החותם הלאומי מעל חיינו הדתיים והכחשת תקות הגאולה, אם רק נבין לחקר רוח היהדות בשנות דור ודור וגם נדע לכלכל דברינו במשפט ולהביא בחשבון מעשינו ופעולותינו. רבים מבלי דעת רוח היהדות וכח חיותה הכביר הגו נבאים, כי היהדות העתיקה לא תסכון עוד להחיים וכבר התנצלה את עדיה ולא תזכה עוד את הנאמנים בבריתה, ולחפצה דרוש עתה שנוי מראה והרכבת מין בשאינו מינו, ואחרים מבלי דעת את חוג יכלתה וגבולותיה הרחיקו ללכת בבטחם בה ובהשענם על כחה, כי עוד תוסיף לחיות אף אם שתי קצותיה תאכל האש ותוכה יחר, ואם גם תצא נקיה מכל קניניה שרכשה לה במשך אלפי שנה וזכרונה יהיה שמור בקרבנו רק על פי הדעה המפשטת והרעיון האלהי האצור בקרבה, תוכל להחזיק מעמד בתבל וחייה לא יתמו. ואנחנו מודים אנחנו לדברי האחרונים, כי כח חיותה של היהדות רב מאד ולא תירא בהמר עת וכחה בה להאריך ימים בכל מקום ובכל זמן, אבל בכל זאת עלינו גם לדעת במה כחה גדול ובמה האריכה ימים על פני האדמה ועל פי הדעת הזאת נכלכל מעשינו ונוציא חשבון חיינו, כי מבלי דעת נוכל לעבור את הגבול ונהיה מתחייבים בנפשה ובנפשותינו אנו. היהדות היא כח נעלה ונפלא שעליו ישתוממו רבים, אבל איפה הוא הכח בבריאה שלא הוצבו לו גבולות ושלא ידע קצב ומדה? היהדות העתיקה נבדלה לטובה מכל האמונות ולא היתה מעולם גויה חנוטה, אסף חקים ועקרים המונחים למשמרת תחת ידי הכהנים, כי אם תורת חיים לכל העם כֻלו, אסף כל הגות לבו וילדי רוחו, דברי ימיו וקורותיו, מעשיו בעבר והוה ותקותיו בעתיד; ברוח ישראל ובמעשיו נולדה יהדותו, וברוחו ובמעשיו שלטה שלטת; ישראל ואורייתא חד הוא, ישראל וספרותו שניהם כאחד הם סמל התורה והעבודה, היהודים והיהדות אחוזים ודבוקים זה בזה; וזה הוא כחם לאלהיהם ובזאת יעשו גם שניהם חיל, ואם חיינו וחיי היהדות לא דבר קל הוא בעינינו, עלינו להשתמש בכח הזה מבלי הרף, עלינו לעשות חיל בתורה ועבודה. אם גם נשאר נאמנים לרוח היהדות העתיקה, לרוח התורה והעבודה, לא נחדל להיות כיתר האדם, לא ירע כחנו בחיים הכללים של האנושית וקניניה וגם נוכל להשאר נאמנים לכל הדעות הנעלות והתקות הטובות של בני האדם ובנים נאמנים נהיה לארצות מושבותינו למלכינו ושרינו; ונהפוך הוא, כי רק בהיותנו בנים כחשים לרוח עמנו ותורתו, אז יצאו בנינו בגפם מבתינו, חסרי רוח ורגש נעלה, ויתעו לכל עבר ולכל רוח מבלי כל מטרה נעלה וזכרונות קדושים, עד כי יבואו למקום המים הרעים

וישתו מהם וינזרו לבשת ויביאו רעה על נפשם וגם על נפשותינו. אמנם עלינו להשתלם תמיד ולאסוף מלא חפנינו חכמה ודעת, לעשות חיל בכל האדם בכל קניני העת הנאורה ולהראות את גדלנו וידנו החזקה בכל פנה שאנו פונים; עלינו גם להיטיב פנינו שקמטו בלא עת והודם הפך עליהם למשחית מפני הצרות והתלאות אשר מצאונו רבות בשנים, להחזיק טובה לכל המלמדים אותנו את הנימוס הטוב והסדר הישר וללמוד כל דבר טוב אצל המתוקנים שבאומות העולם; עלינו גם לאחוז במעשיהם המתוקנים של אחינו המערביים, להיטיב עד מקום שידנו מגעת דרכי חיינו כבני אדם ולהביא במשטר וסדר צרכי עדתנו וקהלותינו וחנוך בנינו — אבל עלינו גם להיות תמיד מתונים ונזהרים במעשינו, עלינו לבחון תמיד פעולותינו ולצרפן בכור שכלנו, לבל נהיה קובעים נפש אומתנו, לבל יצא שבר החיים בהפסד רוח תורתנו ולאומיותנו; בשעה שעובדים אנו עבודתנו כבני אדם, עלינו לזכור תמיד, כי גם יהודים אנחנו ומלבד העולם הכללי של החיים הננו חיים גם בעולמנו המיוחד רק לנו ואין אנו בני חורין להבטל מהעבודה בעולמנו זה. ואם נתן את העולם הזה בלבנו ונתהלך בחקר הגלגל החוזר המניע אותו ונדע מה הנה חובותינו בנוגע אליו ומה הוא שואל מעמנו, אז עד מהרה נוכח גם לראות, כי עבודתנו בבית לא תפריענו מעבודתנו בחוץ, וכי התרת כל השאלות הכבדות ביחס חובותינו בתור יהודים ובתור אנשים שרבים נתקשו בהן לא בשמים היא ותלויה רק בנו ובחפצנו הטוב.

ט

עולם ישראל

על שני דברים עולם ישראל עומד על התורה ועל העבודה ומכללה של העבודה איתמר גם גמילות חסדים. כל אחת מהן כוללת פעולות תמידיות שאינן תלויות במקום ובזמן ופעולות לפי שעה שמצב הענינים באותו זמן ובאותה שעה מכריח נחיצותן. הראשונות הן תמיד אבנים למוסדות ואבני הפנה, עמוד התוך שכל כבוד עולמנו נשען עליו, והאחרונות הן חזוק בדקי הבית, תקון הפרצות ושכלול ההיכל. שתי רשויות אינן בעולמנו, שני יסודותיו נחצבו מאבן אחת שלמה, אינם מתפרדים ועולים הם בקנה אחד.

הפעולות התמידיות במקצוע התורה הן: העבודה בשדה חכמת ישראל, חקירת קדמוניותיו, קורותיו ודברי ימיו, דרישת תורת החקים והמצות המעשיות, למודי השפה העתיקה וחקיה וכללותיה ובאורי כתבי הקדש והספרים העתיקים. בית הספרות הזאת יפתח שעריו ויבואו בם רק יחידי סגלה שלמדו הרבה תורה וחכמה ושמשו תלמידי חכמים ושמלאו כרסם דעת לשונות הקדם וספרות ישראל העתיקה ורב כחם לתושיה לגלות עמוקות מני חשך ולהיות נוקבים ויורדים לעמקו של דבר עד התהום. אנשים כאלה יהיו תמיד מתי מספר בקרבנו, אבל גם המעטים האלה לא יעלו לפנינו כיונק מארץ ציה ועל אדמה לא חרשה ולא עבדה לא יפרחו נטעי נעמנים, ועלינו לדאג תמיד להכשרת אנשים שחוננו בשכל כביר ויתרון הכשיר לעבודת ספרותנו המדעית ולגדל חכמים שיהיו ברבות הימים תומכי גורלה ועובדי-עבודתה. ולתכלית זאת דרושים לחפצנו בתי מדרש גבוהים לתורה ולחכמה שמכשירים הם את חניכיהם לעבודת התורה והחכמה מימי נעוריהם ומלמדים אותם דעת התורה והשפות על בורין, אמצעי החקירה והדרישה במקצוע אשר לפניהם ואופני ההשתמשות בהם. ואחרי אשר יולדו לנו אנשי חכמה ודעת, עלינו גם לדאג בעבורם, כי לא תהי נפשם רעבה ולחמם נתן ומימיהם נאמנים בהנתן על שכמם משרות בקהלותינו המתאימות עם המטרה השומה לפניהם, כי אם לא — חכמת המסכן בזויה וגם נסרחה היא בעשותו אותה קרדום להפר בו וגם לא ירבה מספר הנושאים נפשם אל חכמת ישראל שכבר הוחזקה קטלנית. ובדאגתנו לנפש חכמינו כי תדושן בכל זאת עלינו גם לדאג לחכמתם לבל תלך ערירית, עלינו לשאת בחיקנו ילדי רוחם לבל יולדו מתים ולבל יהיו כנפל אשת בל חזו שמש, ועל כן עלינו ליסד חברות המוציאות לאור ספרי החכמה והתורה ומפיצות אותם ברבים. העם החי על אדמתו ומלכיו ושריו מקרבו יצאו סמוך לבו בטוח, כי ממשלתו תדאג גם להרחבת ספרותו המדעית ותזיל כסף מאוצרה למשען החכמים העוסקים בה, ואנחנו אם אין אנו לנו, מי לנו, אם לא נחזיק בעצמנו בידי חכמינו, מי זה יחזיק בימינם להרבות תורה וחכמה? ספרותנו המדעית צריכה שתהיה כתובה בלשונה ושפתה המקורית, בשפת קדש שהיא שפת העם כלו, כי אם נאמר להתראות בחכמתנו ובתורתנו נגד עיני העמים ולכתוב איש איש כלשון ארצו, אז לא תהיה עבודת החכמה כללית לכל חכמי עמנו וכחותינו יהיו מפוזרים ומפורדים, כי איש לא ישמע שפת רעהו ועם רבים מחכמינו תמות חכמתם בלשונם ובארצם ולא שם יהיה להם על פני חוץ ביתר משכנות יעקב. לצרך המקום והשעה כבר התירו חכמינו הקדמונים להוציא אור ישראל מנרתקו ולדרוש "שמע בכל לשון שאתה שומע", אבל בית

התורה והחכמה התמידי והיסודי נכון יהיה רק על אדמת שפת עבר.

לוחות ושברי לוחות מונחים בארון, אשר מפתחותיו מסורים רק בידי יחידי סגלה, אבל מכתב אלהים החרות עליהם הוא רוח אפנו ונשמת חיינו, הוא קנין העם כלו, אשר מפיו הוא הי ולמצותו יסור. אם החקירה והדרישה בקדמוניות ישראל הוא ענין רק לפני החכמים והבקיאים בדבר לענות בו, אבל תוצאותיהן לכל העם כֻלו נתנו והידיעה השטחית בתורה ובדברי הימים תהיה תמיד לעמוד האש ההולך לפני כל העם להאיר לו את הדרך ילך בה. קדמוניות ישראל לא זכרונות מתים הם, אשר החוקרים יחפרום ממטמונים ויוציאום מתחת לעפר קברם בשביל חותם הזקנה אשר עליהם והתועלת היוצאת לפעמים מהם לדעת קורות התבל ויצוריה והתפתחות רוח האדם בכלל; קדמוניותינו עד היום הזה הן עוד מאורות חיינו וככל מעשינו שמור חותמן וזכרונן חרות בצפרן שמיר. אשר על כן תוצאות עבודתם של החכמים והחוקרים צריכות שתהיינה ידועות בראשי פרקיהן וביסודותיהן לכל העם, ולתכלית זאת צריכה שתהיה לנו ספרות העם המאירה עיני כֻלנו בדעת רוח ישראל וקורותיו ומשתמשת בתוצאות עבודתם של החכמים להורות אותנו את המעשה אשר נעשה ואת חובותינו לאלהינו ועמנו, לנחלת אבות ומורשת קדומים. גם ספרות העם תבנה ותכונן רק על יד מקורה הראשון, על אדמת שפת עבר שהוא שפת העם כלו, יען כי רק אז יש לה תקוה, כי תקום וגם תהיה לארך ימים, כי לא ינוס לחה וטעמה יעמוד בה, כי תשאר נאמנה לרוח היהדות וכל סגלותיה. שפת עבר מלבד יחוסה לזכרונותינו ועתידותינו בהיותה שפתנו הלאומית ושפת התורה והחוזים, הנה גם רק היא תוכל לספור את כל דמעותינו בנאדה ורק על ידה יוכל כל איש ישראל לשפוך שיחו בחיק כל אחיו המפוזרים והמפורדים בכל ארבע כנפות הארץ, והיא גם גן נעול אשר רגל זר לא תבוא בו ומעין חתום בחותם צר אשר שרב וחרב לא יחריבו מימיו, היא תוכל לשמור על רוח היהדות לצרפה ולזככה ולהשאירה בעצם טהרתה וגם להגן עליה מכל הרוחות הרעות המתרגשות ובאות עליה באותו מקום ובאותה שעה. אם יעבדו היהודים בכל מקום שהם שכם אחד בשדה ספרותם, אז אם גם מפני סבות מקומיות יפוג רוח היהדות האמתית בלב אחינו באחת הארצות, לא תרבה הרעה הכרוכה בעקבו של דבר, כי המאור שבדברי אחיהם הסופרים בארצות אחרות יחזירם עד מהרה למוטב, והחכמים הרואים את הנולד יקדמו בכל עת פני הרעה וישחיתו שרש פורה ראש ולענה בעודנו באבו, ואלה שעיניהם בראשם יתנו בינה לתועי רוח בעוד מועד. ומלבד כל אלה הנה פזור הכחות יועיל תמיד להות הדבר שנושאים אנו את נפשנו אליו, ואם כל אחד מאתנו יבנה לו במה כלשונו וכשפתו, אז תהיה עבודתנו כגץ היוצא מתחת הפטיש שיחלק לכמה ניצוצות, אשר ינשאו ברוח ואל מקומם לא ישובו עוד, איש לא נשמע שפת רעהו ותם לריק כחנו וידינו לא תרבינה לעשות תושיה.

ואחרי כי שפת עבר, מלבד כבודה ההיה בימי קדם והעתידות הנשקפות לה בבוא עת גאולה לישראל, היא גם הבריח התיכון המבריח את כל קצות העם, הקשר המחוזק אגודת כל ישראל חברים, ובה גם יבוא להשתקע ויקבע דירתו מקצוע הדבור והמחשבה של העם כלו הנקוב בשם ספרות העם, על כן ראשית כל דאגתנו תהיה לשפת עבר שלא תשכח מפינו ומפי זרענו ותהיה תמיד למשמרת בידינו לעת טובה — בבוא חיים חדשים גם לשנינו. כל העולם חי מהבל פיהם של תינוקות של בית רבן, ושפת עבר חיה תחיה, אם מעשי אבותינו יהיו גם בידינו להביא דעת השפה בלב בנינו לרבות גם הבנות מימי ילדותם ולטעת אותה שורק בקרן בן שמן. שאון החיים הוציאנו עתה מהיכל חמדתנו ולא נוכל עוד יותר להיות כל ימי חיינו סגורים ומסוגרים באהלה של תורה, אבל דעת שפת עבר שלא תכריח עוד את בנינו להבטל מהחיים איננה מן הנמנעות, ואם גם יצא לפעמים שכרה בהפסד איזה דבר בחיים, אין אנו חוששים, כי מה נעשה אם כל יהדותנו, חיינו וקימנו עולים לנו תמיד בדמים יקרים (תרתי משמע) וגם בהפסד זכיות אדם, ואנחנו כבר לְמדנו למשוך בעול ולשאת במנוחה את אשר נטל עלינו, וגם דעת שפת עבר שוה היא בנזק ההנאה הקטנה ביחס הלמודים החיצונים שהיתה יכולה לבוא להילדים הרכים בְּהֶעְדְּרָה. ואם כל בנינו יהיו למודי שפת עבר ואם כן גם ידעו פרק בכתבי הקדש ואמונת ישראל, אז יוכלו לעמוד בשערי ספרות העם בשפת עבר, אשר בהיטיבה דרכה תגיד להם מה פעל ועשה ישראל בעבר ובהוה, מה המה החקים והתורות אשר עליהם יחיה חיים עצמיים ומה הֵנָּה תקותיו לימים יבואו, מה המה הקנינים הרוחניים של עם מחצבתם, הליכות חייו עם אלהים ואנשים ואיך ומתי רכש לו את כל אלה, ועל ידי הקריאה והשקידה על דלתות הספרות הזאת ששעריה יהיו פתוחים לפניהם תמיד יוסיפו אמץ ללכת בדרך הקדש להבין לחקר לב עמם ולדעת את כל מעשי אחיהם וארחות חייהם ובנים נאמנים ישארו לעמם ותפארת לאבותם ואברים בלתי מקוטעים ושלמים בגוית אומתם, ומהם ומהמונם תוסיף להבנות גם

הספרות ואנשי הרוח יולדו לנו שיעבדו עבודתה ויגברו חילים להרחיבה ולהגדילה ולכלול פארה ויפיה .

בואו ונחזיק טובה לכל העובדים בכרם הספרות החדשה , אשר הם היו הראשונים שאספו חמר ולבנים לבנות מהם ספרות העם ובידיהם גם ירו אבן פנתה, כי על ידם היתה שפת עבר כאחת השפות החיות וכל צרכינו והגות לבנו נוכל להביע בה . אם גם הורתה ולידתה של הספרות הזאת היתה שלא בקדושה ובטרם צאתה עוד מרחם היתה למורת רוח העם ועל כן היו גם כל עניניה יגעים והספרות והסופרים לו עשו פרי ישוה למו ולא ראו ברכה בעמלם , הנה יד העת היתה בזאת שבללה את שפתנו וסכלה דעתנו , היא אחוה בערפנו ואנחנו מבלי דעת נמשכנו בכח אחריה ותמיד היה כל עסקנו בחיי שעה וחיי עולם שכחנו. אבל עתה אחרי כי העתים נשתנו ומביטים אנו באספקלריא המאירה על מטרתנו וחפצנו , תעודתנו ומגמת פנינו, עתה אולי יצלח בידנו ברבות הימים לתקון המעות ולמנות החסרון , עתה אם רק נכלכל במשפט ובחשבון מעשינו ולא נוציא עוד את העיקר מפני הטפל , חיי עולם מפני חיי שעה, אז ישוב לספרותנו תור הזהב וכל כבודה והדרה שהיו לה מימי קדם וכספרותנו העתיקה תמשול אף היא בעם וברוחו תשלט שלטת. המאורות הגדולים שבספרותנו הם אור תורה ונר מצוה, אורה בכל פנות היהדות בנוגע לקורותיה, התפתחותה , חקותיה ומשפטיה, חייה בעתים שונות , הליכותיה על פני תבל בעבר ובהוה , תקותיה ותעודתה בעתיד . חיי עולם של ספרותנו הם דברים מעולם ישראל , צרכי עמנו בעבר בהוה ולעתיד לבוא , חייהם ועניניהם , מחשבותם והגות לבם . ספרותנו צריכה להיות ראי נאמן לחיי היהודים ב ת ו ר י ה ו ד י ם בהוה וגם לשים בנאדה כל קורות ימים עברו והלך נפשה של האומה הישראלית , עד כי כל איש עברי ימצא בה דעת עמו וקורותיו , מטרתו ותעודתו בחיים , חובותיו לאלהיו ולאחיו , לתורתו מורשה קהלת יעקב ; זה הוא העיקר הגדול אשר בספרותנו , וזה הוא יסוד חייה ופעולותיה הראשיות והנצחיות . ובמקצוע זה צריכים סופרינו להשתמש בתוצאות עבודתם של המלומדים והחוקרים להסבירן ולהכשירן בקן טעמים , למען אשר תהיינה מובנות לכל העם וכל קורא ירוץ בהן וידע להכיר ערכן ולהוציא תורה לנפשו , כי על ספרות העם נטל עתה למלאות מקום התורה או הספרות העתיקה , לפעול כמוה על רוח העם ולחבב עליו סגלות בית אבותיו והצנע לכת על פי רוח תורתו ונחלתו העתיקה . שפתנו אתנו והיא יפה וענוגה ויעלת חן , כן גם קורותינו וחיינו המה חמר רב הערך , אשר ידי חרוצים יכולות לברוא ממנו יצורים נפלאים שלא יהיה ערוך ליפים וגדלם , ואם הידים האלה תמצאנה לנו , אז את אשר פעלו על רוח עמנו עד העת האחרונה כותלי בית המדרש והספרות העתיקה , תוציא עתה לאור עבודת הסופרים החרוצים היודעים לעות את יעף דבר , להוציא יקר מזולל ולדלות מרגניתא מתותא לחספא . נזכירה נא למשל את החמר הרב האצור לחוזים ולמשוררים בקורות ישראל ודברי ימיו , אשר עד כה כמעט לא השתמשו בו סופרינו לברוא ממנו תמונות מרהיבות עין , ומי כעמנו ישראל עם הפלאות , אשר במשך ימי חייו הארוכים פעם יראה לנו נצחונות נפלאים או מות גבורים ופעם ערמה והסתר פנים, פעם פעולות גדולות שמלא כל הארץ כבודן ופעם חוג צר ומעשי נערות , פעם לב מלא חסד ורחמים ופעם חפץ נקמה ומות רשע , פעם קשיות ערף ופעם קלות הדעת . פעם גאון וגובה בנסיונותיו הקשים ופעם לב נדכה ומשתוחח ונפש נאנחה ורוח עצבת , ואת כל אלה השליכה עד כה ספרותנו אחר גו ולא עשתה מהם מטעמים לנפש קוראיה וגם לא העשירה את אוצרה בחמדת יקר הסגלות האלה , וגם עתה עוד דלה ועניה היא בספורים וחזיונים וגם סופרינו מתאוננים עוד , כי חיי עמם העניים והדלים אינם מסוגלים להיות לחמר יפה בידי המספרים והחוזים . וכן הוא בנוגע לספרי החנוך , אשר המקצוע הזה כמעט חסר עוד בספרותנו , אף כי באגדת התלמוד ובמדרשים אצור חמר רב הערך , אשר יכולים היו סופרינו לבנות ממנו עולם הילדים שכֻלו היה אומר כבוד וחן , נעם ויופי ; ואם לא צחוק יעשו לנו אחדים מכותבי ספרי החנוך ההולכים לנוע על אדמת נכר וללקט אמרי שפר ומשלי מוסר בשדה אחר כאלו אין שבר על אדמת ישראל ונתחבטה שדהו ? ומלבד כי לא שכלו סופרינו ידיהם להשתמש בחמר קורותינו וספרותנו העתיקה לבריאה חדשה, הנה גם לא הרבו ללמד את קוראיהם פרק בהלכות עולמו של ישראל , בריאתו ויסודתו וְשִׁכְלוּלוֹ בכל דור ודור ; רבים היו העוסקים בשאלות משאלות שונות וגם בשאלות של הכל , אבל בנוגע לעבודה העקרית — ללמד את ישראל דעת עצמותו , גלמו ורוחו — התרשלו במעשיהם וכמעט לא עבדו במקצוע זה ידים אמונות . וכל זאת באתנו על כי לא ידענו , כי על הספרות החדשה למלא עתה מקום אחותה הבכירה היא התורה, כי היא לא אמצעי להשיג על ידה מטרות שונות ביחס החיים והמדעים הכללים , כי אם מטרה נעלה בפני עצמה ורוח החיה באפנו , עצמנו ובשרנו בעת החדשה ; ועתה בדעתנו חפצנו ומטרתנו הלא גם נרע , כי רוב

מנינה ורוב בנינה של ספרותנו צריכים להיות רק כל יקר וסגלה אשר אך לישראל לבדו הם ואין לזרים חלק בהם ורק הדברים הנוגעים ליהודים בתור נושאי היהדות המה אבני הפנה של ספרותנו ולנצח יהיו אבני מוסדותיה. ומה שנוגע בדבר שאלות החיים וצרכי כל בני האדם והמדעים הכלליים, הנה נוכל לפנות להם מקום בספרותנו רק לצורך השעה, בעת אשר רבים מאתנו ישאבו כל חכמתם רק מהספרות העברית כי לא למדו כל שפה ולשון אחרת, אבל עלינו לדעת כי כל אלה רק מצות עשה שהזמן גרמא, דברים טובים הם לשעתם וטפלים בעת אחרת, יען כי כל עת היותנו בארצות לא לנו וחסותנו בצל אחרים נוכל להיות רק מסייעים לידי העובדים במקצוע כל הענינים הכללים ולא להעמים את כל הכבודה על שכמנו, ואם כן לא בשפתנו ובספרותנו המיוחדות עד עת ומועד רק לעולם היהדות מק מם. ואם כה נרד לעמקו של דבר, אז לא נעזוב חיי עולם מפני חיי שעה, והסופרים לא יביטו איש על אחיו בעין רעה וכל אחד ידע מקומו וגבול פעולותיו, וגם אנחנו נדע להוקיר פעולות איש ואיש לפני מדת התועלת היוצאת מהן ולא נבכר את פני העוסקים בהויות העולם הכללי על פני כל יתר הסופרים ולא נאמר עוד, כי רק הם עמודי ספרותנו. הפעולות התמידיות של ספרותנו שאינן תלויות במקום ובזמן הן בנוגע לדעת ישראל וקורותיו, רוחו ועצמותו, ופעולותיה התלויות בזמן ובמקום הן — מלבד מקצוע המדעים הכללים — שאלות התקונים בחיים ובצרכי הקהלות שהורע כחן ונתקלקלה שורתן מפני סבות שונות. גם הפעולות מסוג האחרון, אשר עד כה רק הן מלאו את כל חללה של הספרות החדשה, רב תבואות בכחן וטובות ומועילות הן לשכלול בית ישראל, אבל גם בנוגע להן כשהן לעצמן שגו עד כה סופרינו והרבו לעשות מדחה, ראשית יען כי המה דנו את הכל לכף חובה בהשענם על דעתם הנפסדת, כי ישראל חטא מכל עם באשמתו או באשמת אויביו ועתה ברצון או באונס כבר נשתרש בחטא ואין לו תקנה אלא שבירה, ושנית יען כי המה למדו תמיד לדרכי סופרי העמים המדברים לעם שידיו לא אסורות וגם יש לו תמיד ראשים ומפקחים הדואגים לצרכי צבור המסורים בידם וכל מכשלה תחת ידם היא ותלויה ברצונם הטוב או הרע, בעת אשר ידי ישראל אסורות תמיד ועתה גם חיי צבור מתוקנים אין לו עוד ואין איש רואה את המכשלה תחת ידו. ועל כן אם גם עלינו להורות את העם את כל הדורש תקון בחייו ובצרכי עדתו, אבל נעזוב נא בראשונה דרך השלילה ודעותינו הנפסדות וגם בל נרבה להביא הצעות ותקונים כלליים שמקומם רק בעם היושב לבטח ונאגד באגודה שלמה, כי לא תמצאנה ידים בישראל לפעלם לתוציאם מחוג המחשבה והרעיון.

אמנם גורל הספרות מוטל עתה בחיק הסופרים ובצוארם תלוי הקולר. הם לא הצליחו עד כה במעשיהם בבנותם בית הספרות על קורי עכביש הזמן ולנצח ישראל לא שמו לבם; הם נשאו צפעוני בחיקם, אשר עד מהרה לא נשא גם פניהם וישופם ראש ועקב; הם ישבו לחמם ביצי ברבורי המים, אשר כמעט יצאו האפרוחים לאויר העולם ויפרשו כנפיהם לשחות במים שאין להם סוף וגם לקול צעקתם של מולידיהם לא שעו; הם לא שמו אל לבם לבנות בנין עדי עד, ועל כן היו גם הם גולים וסורים, אבלו ונבלו וירושו וידלו ברעת ובלחם. אבל אם יתיצבו עתה הסופרים על דרך טובה שתהי תפארתם עליה, אם יעזבו את כל מעשיהם בשלילה ויקומו לבנות בית הספרות בדעת צלולה, אם ידעו בברור את מטרתם השומה לפניהם, חפצם ומגמת פניהם; אם יחזיקו בדעה הזאת, כי הספרות העברית צריכה שתבוא עתה על מקום „התורה" מלפנים וכאחותה הבכירה תלוה את העברי מימי ילדותו ועד זקנה ושיבה ותפתח לפניו תמיד את שערי עולמו המיוחד רק לו, כי אם אי אפשר לנו להיות סגורים ומסוגרים כל ימי חיינו בד' אמות של הלכה, הנה עוד נוכל לקבל השפעתנו מספרותנו, אשר בהיטיבה את דרכה ותדע מה נחוץ לעמה תוכל לפעול עלינו ועל רוחנו כל ימי שני חיינו. בילדותנו תשעשע רוחנו בספורים נפלאים לקוחים מקורות עמנו והגדותיו ובהגיענו לשנות בינה תפתח לפנינו שערי אוצרן של סגלות ישראל ותתן לנו מושגים נאמנים ביחס תעודת עמנו בחיים וגלגל החוזר בעולמו וגם תטע בלבנו אהבה נאמנה ושכלית למקור מחצבתנו — אם כל זאת תצא לאור והספרות תצא ידי חובתה להיות ספרות העם במלא מובן המלה ולהציג לפנינו תמיד תמונה שלמה מחיי העם בעבר ובהוה, חובותינו אנו וחיי עולמנו, אז נעלה הוא מעל כל ספק, כי ברבות הימים תעשה ספרות ישראל חיל וכבח נעלה תמשול בעולמנו וברוחנו תשלט, כבודה והדרה שהיו לה מימי קדם ישובו אליה וגם הנחרים בה יבושו ויכלמו, ישימו יד לפה ויאלמו דומיה, שמה יצא על פני חוץ לתהלה ובתוך עם מולידה יכירנה מקומה, הספרות תנחל כבוד והסופרים לא ירעבו ללחם. כל זה אמת ויציב הוא ועת גאולה לספרותנו תבוא אף אם תאחר מעט, אבל בכל זאת לא נוכל אנחנו להשליך כל יהבנו על גלגל העת מבלי עשות מאומה לטובת ספרותנו. עלינו לזכור ולהזכיר, כי ספרותנו באשמת סופריה

ודעותיהם הנפסדות כבר היתה למכשול להעם וכבודה המירה בקלון, כי גם אנחנו השפקנו עד כה רק בילדי נכרים וכבר החל הנגף במיטב בחורינו ובנינו ויצאו נקיים מכל דעת ישראל, ואם תחרש נחרישה לעת כזאת, מי יודע עד מתי תארך עוד העת הרעה לנו ולבנינו ולספרותנו, מי יודע כמה עוד ילכו למקום המים הרעים וישתו מהם וכמה עוד ירדו מצולה במים שאין להם סוף, ועל כן עלינו גם נטל כעת למהר לחבב את הספרות על פני העם, להציב לה יד ושם ולתקוע לה יתד במקום נאמן. על כל איש ישראל חובב עמו וספרותו החובה והמצוה להשתדל בעירו בנוגע להפצת ספרי בחירי הסופרים, לַהֲעָשׂוֹת אגודה אחת עם רעיו הדומים לו — ליסד בתי מקרא ובתי אסף לספרים עברים, לקצוב פרס הגון בעד ספרים טובים — לבעליהם, לחוש לעזרת הסופרים המעולים בנפלם תחת סבל משאם ולעמוד להם תמיד בשעת דחקם ולעת זקנתם בכלות כחם, לקנות כתבי יד שרב ברכה בהם מאת כותביהם על מנת להוציאם לאור ולהפיצם בישראל, ליסד אגודות בקרב צעירינו המבקרים בבתי החכמה ללמוד קורות עמנו ולהגות בספרותו וגם לקרוא לחכמים כי יטיפו להם לקח בדעת תורת ישראל, לחבב על עשירי עמנו המנהג הישן לאסוף בבתיהם ספרים מספרים שונים בכל מקצעות הספרות העברית, אשר בעונותינו הרבים חדל עתה להיות למנהג הזה ארח בבתי כל העשירים, מלבד המעטים מבני הדור הישן, אשר רק אחד בעיר ושנים במשפחה הם וגם אוספים הם על הרוב רק ספרי תורה וחכמה והספרות החדשה פסולה וטמאה בעיניהם. אם כזאת יעשו כל אלה שרוממות ציון בגרונם ותקות עמם ולאומיותם יקרה בעיניהם, אז עד מהרה רוח והצלה יעמוד לספרותנו. הסופרים הטובים בראותם שכר בעמלם יוכלו לפתח את כשרונותיהם. חכמי לב ובעלי כשרונות נעלים בדעתם כי יש שכר לפעולתם יזרעו זרע ברכה בכרם ספרותנו. כל אלה שפנו עד כה ערף לספרותנו מפני שהוחזקה קטלנית ישובו לגבולם ויפיצו מעינותיהם חוצה, ואחריהם יחדו יחזיקו רבים שקנו חכמה ודור סופרים חדשים יולד לנו שידעו את אשר לפניהם; ואז באתרא דיעול ירקא יעול בשרא, במקום שעבדו בטלנים ונבובי לב ויזרו פרש על פני הספרות וישליכו שקוצים על כבודו של סופר עברי, יבואו לעבוד נקיי הדעת ובעלי נפש היפה שידעו למתוח על מעשיהם חוט החכמה והדעת ולהטביע עליהם חותם הטעם היפה והסדר הטוב; ואז גם העדה הקוראת תלמוד עד מהרה מפי בחירי הסופרים חֻקֵּי החן והיופי והטעם היפה, והסופרים השולחים לשונם בכל והות נפשם ידברו ומשתמשים מבלי כשרון בערבוביא בכל ענפי הספרות ומקצעותיה יבהלון ויחפזון וגם יסוגו אחור ולשונם לא תמהר לדבר ראמות, כי מקומם לא יכירם עוד ובאזניהם תכירם עד מהרה עדת הקוראים, ואז יש תקוה, כי תבוא ספרותנו עדנה אחרי בלותה, כי תשגשג ותעשה פרי למעלה ומלא כבודה כל עולם ישראל.

גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ועל כן מלבד התורה נחוצה לנו גם העבודה, כי תורה בלי עבודה היא כנשמה בלי גוף. אם גם תורתנו לא תשכח מפי זרענו וזרע זרענו, אם גם יצלח בידנו להעמיד את ספרותנו החדשה במקום התורה, הנה מבלי חפץ לתת תוצאות לרוח ספרותנו או תורתנו בעולם המעשה, עמלנו לריק יהיה וכל פעולותינו מאפע, כי אז רוח תורתנו יצרור בכנפיו רק עפר קברות ואך גלמים מתים תראינה תמיד עינינו. דעת התורה והשפה וקורות ימינו אשר נביא בלב בנינו לא יהיה להם למקור חיים, כל עת אשר לא יראו בבית אבותם מעשים מוחשיים המתאימים עם הרוח שנחפוץ לנסוך עליהם. העבודה הראשית לנו היא שמירת החקים והמצות המעשיות הנושאות עליהן חותם לאומיותנו וזכרונות ימי קדם. אין אנו אחראין, בעד כל המון החקים שרבים דשים בהם בעקבם, כי כל אלה הם דברים המסורים אל הלב שהמשפט לאלהים הוא, אבל נטל עלינו כלנו בין מאמינים אנו ובין קטני אמנה לחתום ברית קדש בבשר ילדינו ולשמור שבתותינו ומועדינו מלחללם וגם להתנהג בביתנו פנימה על טהרת הכשרות לישראל, יען כי כל אלה הם מקצתם חותמם של חיי עמנו שבהם הוא נבדל מיתר העמים ורובם קשורים בזכרונותינו בעבר ובתקותינו לעתיד. אחרי המצות המעשיות תבואנה פעולות ביחס שמירת המדות הטובות שבהן יצטיינו בני ישראל, ורחמנים בני רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים לא יחדלו אף רגע מלעבוד עבודת הגוף והנפש שתראה בעליל, כי לא לחנם שפרה עליהם נחלתם להקרא בקריאות של חבה האלה. מדת הרחמים שהתגלגל לפנינו בדברים שבינינו ובין יתר אחינו תועיל להרבות השלום ולקרבת הלבבות; איש את אחיהו לא נצור וברענו לא נבגוד בגד, כי אחים אנחנו לצרה ואב אחד לכלנו, חסד ורחמים נבקש מאת אבינו שבשמים וחנינה נתן גם איש לאחיו, בשעה שאנו מעיינים בדינו של איש ריבנו, אשר איננו תמים דעים עמנו ולא כחפצנו יאחז ארחות דרכו בחיים, נדונהו לכף זכות ונזכרה נא, כי הוא עצם מעצמנו ובשר מבשרנו ואעפ"י שחטא או טעה או התנהג בחסידות ופרישות יותר מדאי ישראל הוא

ומבני בניו של אברהם אבינו. הבישנות תשים מעצור לרוח התאות הנמבזות והשחתת דרכי המוסר והריסות חיי המשפחה והדעות הנפסדות בכלל. השולטות עוד באירופא ותסגור עליהן את הדרך לבל תבואנה גם אלינו; נחזיקה נא בטהרות ופרישות ונזירות כאבותינו מלפנים, נוקיר נא את חיי המשפחה העברית, נהיה תמיד בישנים, ענוי רוח ונוחים לבריות ולא הדיוטים קופצים בראש, מחרחרי ריב ומדנים, בל נתערב עם שונים ולא נבקש לעמוד במקום גדולים שלא יכירנו מקומנו שם; לא נדחק את עצמנו בסומכום לביהמ"ד להכנם לפני ולפנים ונדע נא מקומנו ומצבנו, נהיה נא מצניעי לכת ונלמדה לדעת, כי כל ישראל ערבים זה בזה, ואם גם יפה כחו של אחד מאחינו לדבר משפטים עם אויבו בשער ולעשות נקמה בו ולא יאונה כל רע לו, אבל נזהר נא תמיד בגוי קטן פן תתך חמת איש חרמנו הרוקד ואיננו יכול לנגוע בנו— כאש על ראש יתר אחינו החלשים וישלח כל מגפותיו אל לבם. גמילות חסדים הוא המרגלית הטובה התלויה בגלגל חמה של עולמנו והיא שעמדה לאבותינו ולנו להחזיק מעמד עד היום, כי הרעות והטובות הצפונות לישראל והבאות תמיד כאחד בעת ובעונה אחת הן תלויות בגלגל החוזר בעולמנו, ועל כן גם נצח ישראל לא ישקר ולא נכחד קימנו, כי אם עניים הננו במקום אחד עשירים אנו במקום אחר, ואם רק לא תתפרד החבילה, לא תרבינה הרעות המוצאות אותנו באותו מקום ובאותה שעה להפליא מכותינו ולהציגנו ככלי ריק, כי איש את רעהו נעזור ואיש לאחיו נאמר חזק ואחינו הרואים עולמם בחייהם יחישו לעזרת האובדים והנדחים השרוים בצער ויעמדו להם בשעת דחקם, וגם בטובות הנופלות בגורלנו לא יגבה לבנו על יתר אחינו ותמיד נזכור, כי היום אנו רק מתמלאים מחרבנם של אחינו האובדים בענים ומחר ישוב הגלגל אחרנית ועלינו תעבר כוס, כי מי יודע מה יקרנו יום, מי יודע אם לא יוסב עד מהרה האופן עלינו ואחינו האובדים יבואו על מקומנו ואנחנו על מקומם, ואם נזכור את כל זאת, גם בעת טובה תהיינה תמיד ידינו אמונה לפרוס לרעב לחמנו ומבשרנו לא נתעלם, לחמנו נשלח על פני המים כי ברוב הימים נמצאנו. אשר על כן מלבד החובה והמצוה המוטלות עלינו לכלכל צרכיהם של עניי עירנו וחולינו הקרובים לנו עלינו גם לדאג לעניינו בעיר אחרת ובארץ אחרת ולדרוש את שלום אחינו בכל מקום שהם, וכל מי שיש ספוק בידו לעשות מאומה לטובת אחיו בכל מקום שהם ואינו עושה אין בו מהמדות הטובות שבני ישראל מצויינים בהן ועוכר שארו הוא ומתעלם מבשרו.

ומלבד כל הפעולות האלה שתלויות הן תמיד במקום ובזמן ורשומן נכר רק בחיי שעה ועל כן גם לא נוכל ליזול ולחשוב אותן כרוכלא, כי בכל מקום ובכל זמן פנים חדשות להן, הנה ישנה לפנינו גם פעולה אחת כללית גדולה ונכבדה שעומדת היא למעלה מעל כל מקום וזמן, כי בעיקרה וביסודתה נחוצה היא לשעתה ולעתיד לבוא ומקומה יכירנה בכל תפוצות ישראל. להפעולה הזאת כבר יצאו בשנים האחרונות מוניטין בעולם ונודעה לשבח או לגנאי, בשם „ישוב א"י". עבודת האדמה שעליה נוסדה גם הפעולה הראשית של ישוב א"י כבר הרבו רבים לדרשה כמין חמר ולהראות נחיצותה לנו, אבל לפי עניות דעתי לא רבים ירדו לעמקו של דבר. אם מצד התועלת החמרית נביט עליה, אז נהיה רק טועים בדבר, כי עשר העם אצור לא בעבודת האדמה, כי אם במסחרו ובבתי מלאכתו, וגם תועלת חמרית לזמנה אין לנו לקוות ממנה, כי אם יבואו לנו ימים טובים מאלה וצעדינו לא יצרו תחתינו, אז גם על ידי המסחר והמלאכה שכבר החזקנו בהם נוכל להציב לנו יד ושם בחיים, ובימים אין חפץ בהם, בעת אשר משוללים אנו זכיות אדם ונפשנו יבשה אין כל, גם האדמה סגורה ומסוגרת לפנינו ולהט החרב המתהפכת לא תתננו לבוא בשעריה. ואם נביט עליה מצד התועלת המוסרית הכרוכה בעקבה, אז אף כי גם ביחס הזה יש לפקפק הרבה, כי לא ראי האכרים כראי העירונים ולא ראי האחרונים כראי הראשונים והצד השוה שבהם שלכל אחת המפלגות בחיי ממלכה שלמה יש מעלותיה וחסרונותיה, אשר אין פה המקום לפרטם ואיננו יכולים להגיד בדיוק איזו היא הכף המכרעת, בכל זאת מודה אני, כי לרבים מעדתנו יכולה היתה עבודת האדמה להביא רק טוב ביחס טהר המדות, אבל איפה ומתי נוכל להוציא דבר עבודת האדמה לפעולת אדם, אחרי אשר מאות בשנים עברו עלינו בחיי העירונים ויציאתם של היהודים בהמון רב מעיר לכפר מלבד היותה מתנגדת למעשי בראשית, כי בנוהג שבעולם תנועת היציאה תגדל מכפר לעיר ולא להפך, הנה גם יחסר לה הכח המניע — הוא חפץ התועלת החמרית? ועל כן נוכל להחליט בברור, כי עבודת האדמה כשהיא לעצמה יכולה לפעמים להיות לפי צרך השעה רק ענין פרטי ועזרה לעני בשעת דחקו במדה מרובה או מעטה, אבל לא ענין כללי לכל העם כלו ולפנינו היום, לפי החקים השוררים בארצנו, אין לה יסוד כל עיקר גם בתור ענין פרטי; מה שאין כן אם נביט על עבודת האדמה מנקודת המצב של תקות הגאולה ושמירת רוח ישראל בטהרתו, כי אז באמת יש לה מקום

ויש לה שעה, יש בה חפץ ויש לה יסוד קים. המקום הוא על אדמת ציון וירושלים ועל הררי ישראל שרבים מבני עמנו עוד יחוננו עפרם ואבניהם ירצו; השעה היא בכל עת ובכל זמן ועתה יתר שאת לה, כי גם מצב הדברים היגעים יהיה בעוזריה; החפץ כבר נראה בפעולת ידי אכרי אחינו על הרי יהודה שהראו לעין כל חריצותם ושקידתם; והיסוד הוא נחיצות מפלגת עובדי עבודת האדמה והרבות הישוב באה"ק לעם החפץ חיים על חשבון עצמו ומחכה בכל עת ובכל שעה לשיבת ציון וירושלים. מסבות העתים ותהפוכותיהן יש לפעמים לאל ידן להרחיב את חוג פעולת הישוב — ומדת נחיצותה, אבל כי הדבר בכללו טוב ונחוץ הוא בכל עת ובכל שעה נעלה הוא מעל כל ספק. בכל עת ובכל שעה נחוצה לנו עבודה כללית שתהיינה עוסקות בה ידי כל אחינו בארצות פזוריהם, עבודה השוה לכל נפש איש ישראל לחזק אגודתנו הכללית ולקרב לבותינו; בכל עת ובכל שעה עבודת האדמה חיים בימינה לאלפי ידים עמלות ובשמאלה טהר המדות והכשרת הלבבות לאביהם שבשמים; בכל עת ובכל שעה ארץ ישראל קדושה ומקודשת בעינינו ומחוברת עם מיטב זכרונותינו בעבר ותקותנו בעתיד; בכל עת ובכל שעה ערש ילדותנו היא משאת נפשנו והתקוה להקמת לאומנו היא טל תחיתנו. אם רבות בשנים הפריד המקום בינינו ובין ארץ חמדתנו והשעה לא הספיקה לנו להשיב נפשנו באויר נשמות חיי ארצנו, הנה תקותנו לא אבדה וזכרונה תמיד חי בקרבנו ותמיד נשאנו את נפשנו אליה; ואם בכל עת ובכל שעה כמה מעלות טובות למקומה של א"י עלינו ואין אנו בני חורין להבטל מהעבודה להושיב הנשמות ולבנות החרבות, על אחת כמה וכמה בעת שאנו חיים בה, אשר מצב חיינו בפרט וחיי החברה בכלל וגם הרוחות הנושבות בעולם יתנו תמיד דאגה בלבנו לגורלנו ולקיומנו. רוע מצבנו וחסר פרנסתנו, הצרת צעדינו תחתינו וידינו המבקשות עבודה ואין — הם יעוררונו עתה להציב לנו יד בארצות רחוקות ולפתוח לפנינו מקור עבודת האדמה; תקות הגאולה שהיתה עד כה שארית נחמתנו בחיים ושהחיתנו וקימתנו לזמן הזה לא תוסיף עוד תה כחה לנו ולהשיב רוח הנכאה, אם לא נשתמש עתה בכחנו ובקנינינו הנעלים לעשות מאומה בכל שעת הכושר לטובת ישוב א"י, יען כי עתה גם המאמינים יודעים הם, כי ברכת ה' מצויה רק בפעל פעל איש ברוחו ובעמל ידיו וגם מלאכי השרת אינם נזקקים להיושב בחבוק ידים; החיים המלאים עבודה ומעשה ידרשו בחזקה גם מאתנו עבודה הצריכה לגופנו ונפשנו ובלי עבודה כללית כזאת שטף החיים עדינו יגיע ונחצה עד צואר במים שאין להם סוף ובנינו ובנותינו ילכו לבקש להם עבודה בשדה אחר ואלינו לא ישובו עוד; חבילת חיינו החברתיים בארצות לא לנו שנתפרדה עתה בנשוב בהם הרוח השורר עתה בכל מדינה ומדינה וצורר בכנפיו הריסות המחיצות בין המפלגות השונות בממלכה ורצועת קהלותינו שהותרה בעת האחרונה — הן גם יכריחונו לבקש לנו אשיות חזקות לבל ימוט כל כבוד בית ישראל ולהיות אגודתו על ארץ נוסדה.

והפעולה הכללית במקצוע ישוב א"י ביחד עם יתר פעולות העבודה התלויות במקום ובזמן הן הנה היסוד השני של קיום עולמנו, אשר על ידיהן יהיה איתן גם מצבו של היסוד הראשון הוא יסוד התורה, כי התורה והעבודה הן שתים שהן אחת, הן החמר והרוח, הן הגוף והנשמה של עולם ישראל!

א. א. סיראטקין.

„חקר דבר".

אם נשים עין על הספורים הבאים במלכים ב' מקאפיטל ב' עד קאפיטל י' נראה כי מסדר הספר אספם לאחר אחד למטרה מיוחדת לספר לדור הגדולות אשר עשה אלישע. אולם כאשר נתבונן בהספור הבא בקאפיטיל ח' פ' ד' והמלך מדבר אל גחזי גו' לא נמצא בו שום גדלות וכלו רק טבעיי ולא נסיי; גם לא נוכל לשער כי בא להראות עד כמה היה יקר כבוד אלישע בעיני המלך, כי גודל יקרת ערכו בעיני המלכים והשרים כבר ראינו ביתר שאת בהמשך הספורים הבאים בראשונה ובאחרונה, ומה ישמיענו זה? אולם מה מאד יקל לפנינו לפתור פשר הספור הזה אם נתבונן בהספור שלפניו בקאפיטל ד' פ' י"ג ויאמר לו אמר נא אליה וגו' היש לדבר לך אל המלך וגו', אשר לכאורה נראה גם הוא כמיותר כי מה איכפת לנו איך נפלו הדברים ביניהם טרם בשרה מבשורת הבן. אבל באמת הספור הזה הוא כעין יסוד להספור הבא אחריו אשר הובא בזה להורות על גדולת אלישע לבטחונו בה' כי יקים את דברו, כי כאשר שאלה בראשונה ע"י גחזי היש לדבר לך אל המלך וכו' ענתהו בתמת נפשה „בתוך עמי אנכי יושבת" כלומר איני צריכה למלך כי אין לי על מי להתרעם, אבל לא כאשר דמתה כן היה, כי בהמשך הזמן היתה רצוצת משפט מעמה, והיתה נחוצה לעזרת המלך להצילה מידי שוסי נחלתה, ואין כ"ס אם המלך לא שמע יקרת ערכה מפי גחזי כי אז מסר משפטה בידי השופטים אבל מכיון ששמע המלך כי היא האשה אשר זכתה לנס גדול כזה ע"י אלישע ע"כ מהר לעשות משפטה. ובזה נראה באמת מגדולת אלישע שכם אחד על הנפלאות אשר הראה, כי לא לבד אותותיו אשר הגיד בהחלט נתקימו כלם כי גם דברו אשר דבר בדרך שאלה „היש לדבר לך אל המלך" נמלא בהמשך הזמן ולא נפל מכל דבריו ארצה. מ"ן שמאליצאנסקי.

שאלת הרבנות ופתרונה בזמן הזה*

מאת

משה ריינעס

בחמשה לחדש יאנואר שנה זו נכנסו חברי חברת „מפיצי השכלה" אשר בעיר אדעססא, לישיבה. מזכיר החברה הנכבד העורך־דין ה' מנשה מרגליות הציע שתי הצעות. האחת: למסור על יד מומחים לאותו דבר לכתוב ספר תולדות היהודים כללי בשפת רוסיא, ספר שבו המועט יחזיק את המרובה; והשניה הכי נכבדה: ליסד, באדעססא, בית ספר לרבנים בעד בני עמנו ברוסיא המתעתדים להיות רבנים בישראל. אחרי משא ומתן קצר נתקבלו שתי ההצעות הללו מאת הנאספים ברב דעות, ויחליטו להושיב ועד מיוחד שעליו לעשות כל הנחוץ למען הוציא את הדבר אל הפועל; וסופרי כה"ע העברים הודיעו, כי כבר החלו ראשי החברה לדאוג למורים אשר יורו לקח בבי"ס הרבנים העתיד להוסד, וכי כבר נערכה גם הפרוגראממ של הלמודים וכדומה לאלו נעשו הכנות. —

אז כתבתי את מאמרי ע"ד שאלת הרבנות ופתרונה, הנתון בזה לפני הקוראים הנכבדים.

א.

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, אמר ר' יעקב ר' מני מייתי לה מן הדא: אל תצא לריב מהר (משלי כ"ה). לרב כתיב. (פסיקתא).

אחת הסגלות היותר נכבדות, אשר בחסדי ה', נשארו לנו בכל ימי גלותנו היא — הרבנות. בחיק הרבנות צפון כל עתותי היהדות — זאת יודע כל איש יהודי. ולולא הרבנים שהיו לנו — יאמר ישראל — מי יודע מה היה לתורתנו! כי אמנם מי הם נושאי דגל התורה, מחזיקי בדק היהדות ושומרי חומת הדת אם לא הרבנים שבכל דור ודור? ! — אמנם כן, רבות הנה השאלות שסופרינו הנכבדים עוסקים בהן זה שנים רבות, אבל השאלה היותר נכבדה וראויה לשאת ולתת בה, היא, בלי כל ספק אצלי, שאלת הרבנות. שאלה אחת שהיא שתים: א) מדוע לא יתכנו דרכי הרבנות הנכחים: ב) במה נוכל לתקן את הרבנות ולהוציא את התקונים לפועל. — יוכל היות כי איזה סופרים יחלקו על החלטתי כי שאלת הרבנות נכבדה מן כל השאלות האחרות בערכה; ויאמרו: לא כי! שאלת החנוך היא השאלה היותר גדולה, והיא נוגעת בנפש האומה וכו'. אבל אנכי לא כן עמדי. אנכי אחשוב כי בפתרון שאלת הרבנות תלוי גם פתרון שאלת החנוך; וע"כ אתן היתרון להראשונה על השניה. אברר דברי. — שונה היא מאד שאלת הרבנות משאלת החנוך, אעפ"י שגם שתיהן „שאלות" תקראינה. אם נוציא מפינו שתי המלות: שאלת הרבנות, כונתנו בזה על שתי שאלות: א) האם באמת יש בהרבנות דברים הצריכים תקון, לפי שלא מעטים הם בינינו האומרים כי הרבנות — כַּלָּה שכָּלָה נאה ואינה צריכה לא כחל ולא שרק ולא פרכוס, ואם יש בה חסרונות הראוים להמנות — מה המה; ב) איך נתקן את דרכי הרבנות ובאיזה אופן נוכל להוציא את התקונים לפעולת ידים. לא כן שאלת החנוך; באמרנו „שאלת החנוך" אין כונתנו אלא: במה נוכל להוציא את התקונים לפועל; אבל כי דרכי החנוך אבלות ובמה נוכל לתקנם ולשכללם כל זה נדע ברור, והסופרים העוסקים בשאלת החנוך, השואלים שאלות, ומשיבים תשובות, ומציעים הצעות, הם בעיני ככותבים רק משום — דרוש וקבל שכר. אני אומר כי לפתרון שאלת החנוך חסרים רק האמצעים הדרושים: כסף והשגחה, וזולת כל מאומה: כסף בעד מלמדים שחוננו בכשרון הפדגוגיה למען לא יאלצו לחיות חיים שיש בהם עניות ודחקות, ויוכלו להורות לתלמידיהם למודיהם בנפש שבעה; כסף בעד התלמידים העניים— שמהם תצא תורה — אשר אין לאל ידם להתפרנס מכספם, להלביש ולהנעיל את עצמם, ולשלם שכר למורם וכו', ובעת שישבו התלמידים על ספרי תלמודיהם לא ירעבו ללחם, ואז, רק אז, יש תקוה כי תלמודים יתקיים בידם, כי מאד נאמנו דברי הפתגם הרומי, האומר: „Mens sana in corpore sano" כלומר: בגוף בריא תשכון נפש בריאה; כסף — בעד דירה נאה ומְרֻוָּחָה וכל המכשירים הדרושים ללמודים. השגחה — מאת הרב ונכבדי העדה על הלמודים העברים והחיצוניים הדרושים להקבע בכל החדרים, והשגחה על סדר המחלקות והלשכות בכל חדר, ושעור הלמודים (אשר אמנם במקצוע זה לא ירדו עוד הסופרים לעמקה של הלכה; וברצות ה' את דרכי אדבר מזה בארוכה במאמר מיוחד). — ואם כן אפוא, כי לפתרון שאלת החנוך אין הדבר חסר, כמעט, כי אם הכסף וההשגחה, יש לקוות כי כאשר תפתר שאלת הרבנות תפתר מאליה גם שאלת החנוך. הרב שידע את חובותיו לעירו, ישתדל בעצמו להשיג מקורים (ИСТОЧНИКИ) להוצאות הדרושות לתקון החנוך והחזקתו, וישים עינו ולבו על

המלמדים והמורים לראות אם הם ממלאים את תפקידם באמונה, ואז החנוך הפרוע לשמצה עתה — שדרכי החנוך המתוקנים מוזרים לרוב העומדים בראש הרבנות בימינו, ואין מהם משים לב לזה — יְתֻקַּן וישֻׁכלל, באופן שהחדרים לא יבטלו חלילה בעקרם, רק צביונם ישונה לטוב, כאשר הממשלה הרוממה דורשת מאתנו.

ומימות שר־ההשכלה הנאור אובאראַב נ"ע, שבימיו נולדה שאלת הרבנות, עד ימינו אלה כבר עברו עשרות שנים, והיא — השאלה — במקומה עומדת, וכמעט לא זזה אפילו פסיעה קלה!

אומר אני זאת, כי שאלת הרבנות כאז כן עתה שאלה היא ולא מצאה כל פתרון עד הנה, להוציא מלבם של הטועים, שרבים הם כיום החושבים כי שאלת הרבנות כבר החלה להפתר מאליה והשתדלותנו אנו בפתרונה אך למותר. שמועה שמעו כי בפולין יצא צו אשר על פיו לא יקובל כל רב באחת הערים מעריה, כל עוד לא יעמוד על הבחינה לתהות על קנקנו אם שפת רוסיא, שפת ארץ מולדתנו, אתו, והידיעות הנחוצות לכל איש החפץ להשתמש בכתר רב מטעם הממשלה אינן מוזרות לו; שמעו זאת — וימהרו להחליט, כדבר ברור, כי עוד מעט וגם „בכל מרחבי רוסיה" יצא החק הזה, ואז — אז אין עוד מקום לשאלת הרבנות בארצנו; כי כלום מה הממשלה מבקשת מרבנינו? אלא שיבינו שפ"ר וידעו יתר הידיעות המעטות והקלות ודי! — שוגים כאלה לא מעטים כעת גם בין רבני ישראל ומוריו. אחד הרבנים המשתכלים, שזכה לראות איזה מאמרים שיצאו מעטו נדפסים באחד כתבי־העת העברים היומיים, גלה דעתו בפומבי, כי שאלת הרבנות כבר החלה להפתר בארצנו, ודורש ממי שהיכלת בידם להשתדל: כי מהנשר בעל שני הראשים — הרבנות מטעם הדת ומטעם הממשלה — יעשה רק כתר רבנות אחד, ומהדו־פרצופין — פרצוף אחד, פרצוף רב מורה הוראה ודאין, והוא ימלא גם משרת רב מטעה"מ, אחרי שידיו יהיו רב לו בל"ר וכו', ורואה מהשנוי הזה עתידות טובות ויעודים מאשרים לישראל ותורתו כו'. מו"ל המ"ע, שבו בא מאמר אותו הרב, גם הוא מסכים לדעת הכותב בעקר הדבר, אלא שמוסיף ואומר: כי למען יהיו הרבנים המוצי"ם גם רבנים מטעה"מ, דרושים למו לא ידיעות מעטות וקלות כמו שחושב בעל המאמר הנזכר. — אני חולק ע"ז בכל לבי, וטעמי: אלו היו רבנינו רק חסרי ידיעת אותן הלמודים „החיצוניים" בלבד, כלומר: שפ"ר ויתר הידיעות הקלות; אז — אולי מקום היה להרב בעל המאמר הנ"ל והאוחזים בשיטתו (קרי: בשטותו) לאמר: ילמדו רבנינו לשונם דבר רוסית, יקנו להם השלמות הנחוצה לרב מטעה"מ ודי להם; אבל — הכי באמת רק שפ"ר חסרה להרבנים, ובלעדי זאת כל הידיעות, והשלמות, והמעלות, והמדות, שמנו חכמים ברב — וזאת לדעת: כי לרב היום יקרא לפנים חכם — יש ברבנינו עתה? נשובה ונראה!

א) ראשית כל צריך הרב המורה להיות גדול בתורה: לדעת חלק גדול מש"ס התלמוד, ד"ח הש"ע, דרכי ההוראות באו"ה ודר"מ וגו"ח להלכה למעשה. כי זה הוא דבר הכרחי — יבין הקורא מדעתו, וכן הפליגו מאד ע"ז חכמינו ז"ל במאמריהם המפוזרים בכל חלקי הש"ס וכו', עד אשר למותר הוא להביא ציונים וראיות מהם ע"ז. זכורני, בשעה שמר אבי נ"י היה עסוק ביסוד בית ישיבתו, לפני שנים אחדות בעיר ש—ן, היא הישיבה שעד מהרה יצא שמה לתהלה בכל אפסי ארצנו ומכל עברים נהרו אליה תלמידים להסתופף בצלה; היא הישיבה שהצטינה בסדר למודיה והנהגותיה שכם אחד על כל הישיבות שבארצנו; היא הישיבה שבה—כאשר יאמרו המליצים—הלכו התורה הקדושה עם ההשכלה הטהורה שלובי יד ואשה לא נכותה מחופתה של חברתה; היא הישיבה שעליה כלה מיסדה, מר אבי נ"י, כחו וממונו בחפצו הטוב להועיל לבני עמנו, ואשר לסוף — קנאים ופגעים, רשעים וזדים ומלחכי פינכא.... פגעו בה ונהרסה עד היסוד [1]; — באותה שעה כתב מר אבי נ"י פראָגראַמם הלמודים, ויהי ראשיתה: „החניך שישלים חק למודו בבית־ספר־הרבנים שיסדנו, יהיה בעז"ה רב גדול בתורה, בקי בשו"פ כאחד הגדולים, וידע דרכי ההוראות להלכה למעשה, ככל הדרוש לרב מובהק וגדול". — ומה אנחנו

[1] ע"ד הישיבה־של־מעלה זו, כל אשר עבר עליה ולרגלה גם על מיסדה, שמות הנדיבים הנכבדים שתמכוה בכספם וכן שמות „הנדיבים" שהבטיחו לתמכה ולסעדה ודמו רק להגדילה ולהאדירה ולבסוף נערו חצנם ממנה, שמות המקנאים ורשעי־עמנו שהשתדלו בהריסותה וכו' וכו'; אדות כל אלה אדבר אי"ה במאמר גדול מיוחד, למען השאיר להישיבה זכרון־עולם, תחת אשר, באשמת זדים ארורים, לא האריכה ימים ותמת בלא עתה, ולמען ידע דור אחרון פועל פעלו נדיבי עמנו באמת ואלה הנדיבים שרק שם נדיבים קורא עליהם, ובאמת הם רחוקים מצדקה, להזכיר לברכה ולתהלה שמות הנכבדים שהשתדלו בקיום הישיבה, ולהשאיר לדראון עולם שמות הארורים שירו בה חציהם — המשוחים ברעל הקנאה והשנאה — ואבני בליסטריהם וכו'. — את המאמר הזה אדפיס, אי"ה, במחברת בפ"ע לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל, ועוד חזון למועד.

רואים עתה ברבנינו? האם לא ימצאו בהם רבנים כאלה, אשר — בלחישה אגלה לכם — אינם יודעים להורות גם הוראה פשוטה?! העבודה! אם לא אדע בעצמי רב אחד שאין לו בשו"א ידיעה נכונה בהוראות — ואצ"ל בתלמוד — הדרושה לרב — יהיה באיזה עיר שיהיה, כי לדינא קטנה וגדולה אחת היא — ובכ"ז הוא דן דינים ומורה הוראות! ועתה הגידו לי הכזה רב יקרא? — שוב מעשה „ברב" אחד ששנים אחדות אמנם עמל ויגע ולמד בשקידה רבה, אבל לא את ספרות הרבנות כ"א — האַדוואָקאַטית, כלומר: החקים והמשפטים והתורות הנחוצים לדעת לכל עורך־דין; ובראותו כי לא יגיע למטרתו זו מה עשה? הלך לעיר פלונית וישב בה כשנה אחת וישב ותעודת „סמיכה" בידו ויתקבל אחר זמן קצר לרב בעיר אלמונית! שוב ספר לי איש נאמן אחד, שאין אני מסתפק אף רגע כי לא הפריז על המדה מאומה, כי לפני זמן מה נסע ביחד עם ערב־רב אחד שהלך לשבת על כסא הרבנות בעיר קטנה №.; וכאשר נשאל נשאל הערב־רב: מה הם צומות הגידין ואיה מקום תחנותם בגוף הבהמה? חשב וחשב וגמגם ויתהפך בלשונו ובשו"א לא ידע להשיב נכונה! ובכ"ז — כתב „הסמיכה" בידו! כי באמת אין הערב־רב צריך אלא הסמיכה הראשונה, ואח"כ הנקל לו להשיג סמיכות כנפשו שבעה, כי כל אחד הרבנים המסמיכים יסמוך בסמיכתו על סמיכת חבריו, וכנהוג יכתוב: אעפ"י שלא היה זמני בידי לפלפל עמו הרבה כו' אך גם מן המעט וכו' וגם כי כבר הסהידו עליו הרב אלמוני והגאון האלמוני וכו' וכו'; וכ"כ הם מורגלים בזה עד אשר גם התארים, הטיטולים, כמעט בכל הסמיכות שוים, ואין בהם אלא שנוי השם — של המוסמך — בלבד, כאלו — מסטעראָטיפ נתנו! עד כי לפעמים לא רחוקות בקראי סמיכות כאלה אשאל את נפשי: האמנם כל הרבנים וערבי־הרבנים כלם „רבנים גדולים" כלם „חריפים" וכלם בקיאים וכלם . . . ? איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים: ר"מ חכם וסופר, ר' יהודה חכם לכשירצה וכו' וכו' (גיטין ס"ז ע"א); רבן יוחנן בן זכאי היה מונה שבחם: ר' אליעזר בור סוד ר' יוסי הכהן חסיד וכו' (אבות, פ"ו); רואים אנחנו כי לכל איש יש כשרון מיוחד שבו הוא מופלא מחברו, זה „סיני" וזה „עוקר הרים", זה כך וזה כך; אבל כי כלם הרהגי"ם עוקי"ם וחובי"ם — זאת לא שמענו מפי חכמינו הקדמונים ז"ל בשעה שהיו מונים שבחם של חכמים! ורבנינו עתה בשעה שהם מונים שבחם של „חכמים" לא יפליאו כמעט מאומה בין איש לרעהו! וכאלו שנוי נוסח להם ותחת: אם הראשונים כמלאכים אנו . . . יהפכו את הסדר . . . כי רבנינו, ה' עליהם יחיו, נדבנים הם, פזרנים הם, רחמנים הם, ובבא לפניהם „אברך" לבקש מהם „סמיכה", לא יוכלו להשיב פניו ריקם ולא יסרבו הרבה — ויתנו! — והאם לא די לכם, קוראים נכבדים, בהדוגמאות המעטות שהבאתי בזה להוכח כי אמנם יש ויש בין רבנינו, רבנים שעטרת הרבנות אינה הולמתם?! . . .

ב) מלבד ידיעת הרב הרבה בתורה, משרתו הדרוש ממנו שיהיה איש אשר כחו בפיו למשוך אליו אבירים, שידע להטיף לפני אנשי עדתו דברים נמרצים וישרים שיקלעו אל המטרה, להעיר למוסר אזנם, ולקרב את לבותיהם לאביהם שבשמים, כמו כן להבינם דעת ערך יקרת הצדקה הגמ"ח וכדומה מן העמודים שעליהם כל עיר נשענת. — בימינו אלה ידיעת הדרוש נחוצה כ"כ לרב, עד כי כמעט רב שאינו יודע פרק בדרוש — לא ישיג משרה על שכמו. מכיר ויודע אני רב אחד, והוא רב מובהק וגדול בתורה כאחד הרבנים הנודעים, ונוסף לזה רכש לו ידיעות רבות שלא כל רב זוכה להן: בקי הוא בתנ"ך ובמפרשיו עד להפליא, ורבה ידיעתו גם במחקרי הלשון (פילולוגיה) ובעצמו הנהו מבאר מצוין. קראתי את באוריו על תנ"ך — והם מפיצים אור גדול, ומחוברים ע"פ הבקרת החדשה (ועם זה: הנאמנה); נשאתי ונתתי עמדו וראיתי כי רב הדעת ומדקדק נעלה הוא ויודע, מלבד שפ"ע, גם שפת אשכנז על בוריה וכו', ואחרי כל אלה מה אמלל לבי בקרבי בשמעי ממנו עניו ולחצו, וכי אין לו מרבנותו אפילו שלשה רו"כ לשבוע וב"ב סובלים חרפת רעב! „למאשר הייתי בעיני—אמר אלי פעם בדברו עמדי על אדות מצבו הנורא — לו קבלוני לרב באחת הערים ונתנו לי משכרת — ששה רו"כ לשבוע!" — הידעתם, קוראים נכבדים, מדוע לא ישיג הרב המצוין ההוא משרה הראויה לו כערכו? — לפי שהוא מעט כבד פה וכבד לשון וכבד עליו הדבר — לדרוש ברבים! ובשביל חסרון הכשרון הזה הוא וב"ב סובלים חרפת רעב, ובשביל זה הוא מתגורר בעיר קטנה וחשכה, ובשביל זה, סוף דבר, לא ישיג משרה! — מזה יוכלו הקוראים להבין למדי עד כמה ידיעת הדרוש נחוצה לרב. וחללי הדרוש כהרב הנ"ל לא מעטים הם בקרבנו! וכמדומני שלא אפריז על המדה אם אומר כי חלק גדול מן המתעתדים להיות רבנים לא ישיגו משרות בשביל כך. כי ידיעת הדרוש אינה נקנה מספרי הדרוש, ורק מעטים הם מאד בעלי הכשרון שכחם בפיהם להחיות אותיות מתות. — שח לי מר אבי נ"י, פעם אחת נקרה לבית תפלה אחד בווילנא, כשנכנס — שמע קול „דרשן" או „מגיד"

דורש ומגיד מעל הבמה. כשעה שלמה עמד ועשה אזנו כאפרכסת לשמוע אל הדרוש, עדי הכיר כי — כל דברי הדרוש לקוחים מספרו חו"ת! כל כך שחת המגיד את דברי מר אבי נ"י המסלאים! בימינו אלה, בערי ישראל, ומה גם בערים הקטנות ששם יד ההמון תקיפא ומקבלי הרב הם — החיטים והרצענים והדומים להם, אם לא ידע הרב לדרוש ברבים יהי גבהו בתורה כגבה ארזים לא יקובל לרב. החיט או הרצען, כמובן, לא ילך אל הרב להתפלפל עמו בשו"ת ולשמוע ממנו חדודיו ופלפוליו; והיה אם שמוע ישמע את הרב והנה הוא דורש דברים המתקבלים על הלב טוב, ואם אין, אחת דתו — כל עמת שבא כן ילך!

ג) בין הידיעות הנחוצות לדעת לכל רב תמנה גם ידיעת לשה"ק: שידע לכתוב בה ולהיות בקי בתנ"ך, כמאמרם ז"ל (מ"ר פ' תצוה) ע"פ ויתן אל משה: „מה בעלה מקושטת כו' כך כו' צריך להיות פקח וזריז בכ"ד ספרים" ודבר מעורר תמהון הוא ובכ"ז על כרחנו להודות כי כן הוא: בין רבנינו — מעטים הם מאד היודעים לכתוב בשפ"ע כראוי. צחוק מכאיב לב ומחולל נפש הוא לראות לפעמים בעת שהרב יאלץ לכתוב דבר מה במ"ע עברי, הנהו מוכרח לפנות אל אחד הנערים, לאמר: „סופר תהיה לי!" — הבקי בעולם הרבנות יודע ויודה כי רבנים כאלה לא מעטים הם אצלנו. ואם בשפת עבר — שפתנו אנו — כך, בשפת רוסיא עאכו"כ! כל איש, שיש לו מוח בקדקדו, מבין כי על הרב העומד בראש העדה לדעת היטב את שפת ארץ מולדת; ועתה צאו ובדקו אם תמצאו ברבנינו עשרה למאה היודעים אותה. האם יפלא עוד בעינינו אם תמיד הננו לשחוק ולקלס בעיני העמים שכנינו? שוה לנגדך, קורא נכבד, את פני הרב בעת שיקרא לאחד הפקידים הרוססים, כמה יחרד וכמה יבהל אז! הפקיד ישאלהו דבר בשפ"ר; הרב, כמובן, לא יבין את שפתו ולא ידע להשיב, והנהו פונה לאחד היהודים (אם נמצא באותו מעמד) וישימהו למליץ בינו לבין „השר", למשמע הדברים האלה מה יענה השר? הבינה מדעתך קורא נכבד כי לא כבד ממך הדבר . . . . . לא מבטני הוצאתי המלים האל, כי הם דברים מעולם המעשה שקרה בזמן מן הזמנים בעיר № כידוע לקוראי המליץ משנת תרמ"א. — ואחרי שידיעת שפ"ר לרב הוא דבר הכרחי, איך נוכל לקוות כי שאלת הרבנות בארצנו תפתר מאליה? אמנם כן, יצא יצא צו בפולין שכל רב לא יקובל בעיר עדי יעמוד על הבחינה (ואך לחנם ציין ע"ז פלוני המנ"ל את השאלה); אבל הכי יביא צו כזה פתרון נכון לשאלת הרבנות הכבדה? הכי באמת כראי הדבר להשתדל כי צו כזה יצא גם ברוסיא? — כנודע, נציבי פלכי פולין ושריה ממלאים אחרי דברי החק הגוזר להיות הרב הדתי גם הרב מטעה"מ, באמונה ובזריזות יתרה, אָצים הם באנשי הערים הפנויות מרב לבחור להם רבנים כאות נפשם ובלבד — שידעו את לשון המדינה ויתר הידיעות הנצרכות לרב מטעה"מ. והיה אם כן יעשה מוטב ואם לאו — הרשות ביד שר הפלך להושיב על כס הרבנות רבנים אשר נמצאו חן בעיניו, ובכח הנתן להם מאת הרשות ע"ז, הם כופים הר כגיגית על הערים, לבחור להן רבנים שיודעים את לשון המדינה דוקא, וכן יעשה. — והנה כל הבקי בעולם הרבנות, יודע כי בין הרבנים הגדולים בתורה באמת, לא ימצא כ"א אחד מני אלף רב היודע את שפת רוסיא אל נכון, ואולי גם פחות מזה; כי הם הקדישו כל ימיהם להגות רק בתורת ה' וימלאו את כרסם בלמודי הש"ס ופוסקים והשו"ת וכו', ולא השאירו מקום להכנים בו למודים חיצוניים, ואם יש בין הרבנים יודעי שפ"ר הרי הם — פרחי הרבנים, שידיעתם בתורה מצומצמת ומוגבלת מאד, ואת המקום הפנוי וריק מתורה הם ממלאים בחשבון ודעת לשון כו'. — רבנים כאלה בעת אחרת לא היו נושאים כתר הרבנות על ראשם ועבודת הקדש על שכמם גם בערים קטנות, ועתה הם מתקבלים בערים גדולות לאלהים, בפולין, לרבנים; יען מה? יען יודעים הם שפת רוסיא. כל איש אשר עינים טהורות ובלתי משוחדות לו, הלא יתחמץ לבבו למראה קרן התורה כי ישפל מיום ליום: בפולין, ביחוד בערים הגדולות — מקום שם כהנו פאר ראשי גאוני ישראל ומוריו, יבאו עתה על מקומם רבנים צעירים — שלא יגיעו גם לקרסולי הרבנים הגדולים בדורנו! והתורה מה תהא עליה? ?,! — לאות על דברי אעתיק בזה דברים אחרים מן המכתב שכתב הרב . . . האבד"ק פ. בפולין ביועש"ק שלח תרמ"ו, להגביר ר' מ. פ. (וזה האחרון שלחו ביחד עם צרור מכתבים אחרים ליד מר אבי נ"י, לשום עיניו עליהם) הלא כה דבריו: ובחורף העבר התהווה אשר הרה"ג דק"ק ר. נתקבל לרב בעיר ר. הגוב', ונדחה מכהונתו מחמת הפקודה הנ"ל ובא אחר תחתיו שאיננו מגיע לקרסולי הנ' זה. ומזה נוכח לדעת אשר כל רב כו' לא יתקבל בשו"א אף אם יהיה גאון מובהק בדורו וכו'. — וכל איש אשר עיניו בראשו ראה את המכשול הגדול שעשה החק בפולין בנוגע לכבוד התורה, כי — הלואי שאכזב — ימים יבאו ולא ימצא בכל גבולי פולין רב גדול בתורה אמתי אף אחד! — עוד בזמן בתי המדרש לרבנים ברוסיא,

בווילנא, ובזיטאמיר, נועצו אז טובי עמנו ויסבו פני הדבר כי תחצה הרבנות ואדרתה יקרע לגזרים. רבים מקצרי הראות התאוננו אז ע"ז, אבל באו ימים — ויטפחו על פניהם והראו לדעת כי שגו ברואה. סופו מוכיח על תחלתו כי אלה שדרשו אז רבנות כפולה— היטיבו לראות מאד. ועלינו לשמוח כי נתן ה' בלב המלכות והשרים לעשות עמנו טובות — וליחד רב מיוחד לעיני העדה הנוגעים להממשלה, ולתת מדור בפני עצמו לכהן הדת. הרבנות הכפולה היא שעמדה לנו כי רוב גאוני ישראל הגדולים עתה הם ברוסיא, זה ברור אצלי. וכן הדין בנוגע להרבנות בפולין, אם תבא עת לחננה, ובית מדרש לרבנים ברוסיא יוסד ויכונן על תלו — כאשר נקוה — וחניכיו יהיו גדולים בתורה וביראת ה' טהורה, ועם זה ידעו את שפ"ר ויוכלו לכהן בתור רבנים מטעה"מ ג"כ — ישמח לבנו ותגל נפשנו; אבל עד אז עלינו לחוק את הרבנות הכפולה, רב הדת לחוד, ורב מטעה"מ לחוד, והרבנים בנושאים עליהם גם כתר רב מטעה"מ, הם בעלי הרכבה חומית אשר הכח האחד יחליש את השני . . . . 2). — ובכן גם הצו שיצא בפולין לא יקרב מאומה את הפתרון לשאלת הרבנות ועוד ירע. — ובין כה וכה והרבנים — אם לא כלם, אבל רבים מהם — לא ידעו את שפ"ר ולא עוד אלא שאינם מבינים גם כן נחיצותה לנערי ישראל. אאמת את דברי. — הגביר והנדיב הנכבד ויר"א ה' ל. פ. בספ"ב שלבו אך טוב לישראל וחפץ באשרו באמת ובתמים, פנה לפני זמן מה אל רבים מרבנינו לשאל את פיהם אם מסכימים הם כי בהישיבה שבעיר מ. יעשה לחק ללמוד שפת רוסיא ויתר הידיעות הנחוצות לכל אדם, ואז יקבל עליו להתמכה ולסעדה בכספו כיד ה' הטובה עליו, תחת אשר עתה הנה עזובה ושממה. השמעתם מה ענו לו הרבנים? רבם ככלם התנגדו לחפצו הטוב; זה נתן טעם זה, וזה — זה, ובין כה כל עמל הגביר הישר באדם ההוא, וכל דבריו הנכחים והישרים עלו לע"ע בתהו. — העוד לכם אותות ומופתים עד כמה—לדאבון לבבנו, רבים מראשי רבנינו רחוקים מדעת מה עמנו דורש בעת הזאת? ! . . .

2) ולדעתי החובה והמצוה על הרבנים הגדולים שבפולין, שרידי הדור העבר לשכם עלה בענין הגדול הזה, ולהשתדל כי, לע"ע, תקום גם בפולין רבנות כפולה כאשר ברוסיא, ובאופן זה נקוה כי ישים כבוד התורה לפולין, והתורה תחזור על אכסניה שלה. אחשוב כי דברי הטעמים האלה יספיקו לעורר את הרבנים לפעול ולעשות בזה עד מקום שידם מגעת, להעמיד על תלו את כבוד התורה והדת.

ד) אהבת־אדם—יסוד גדול בתורה; „ואהבת לרעך כמוך" אמרה התורה הטהורה לכל ישראל, ובכ"ז מי לא יודה כי ביותר שאת החובה הזאת מוטלת על הרב דמתא, יען עליו לחבב את האדם על אחרים, על בני עדתו ולהבינם עד כמה גדול כחה של המצוה הזאת; ואם אהבת אדם לאדם כך, אהבת איש ישראל לאחיו עאכו"כ שגדולה היא! ועלינו להודות כי מעטים בקרב רבנינו אנשי־הרוח שידעו להלוך כנגד רוחו של כל איש, ורבם—שנאתם להשכלה תקלקל אהבתם לאחיהם. וזו רעה חולה כי ע"ז שהחרדים דוחים בשתי ידים את המשכילים, הנה האחרונים ירחיקו את עצמם מן הראשונים, וכה יתנכרו מעט מעט מאחיהם לגמרי, — אמנם הרב בעל המאמרים שבאו במכה"ע פלוני, שעלי להגיד את האמת כאשר עם לבבי, כי לא מצאתי בם כמעט רעיון בריא אחד, זולתי פראַזעאָלאָגיה נוראה, מבטיח לנו כי „חכמי־המדות בקאוונא (!!) יחנכו את הפרושים הלומדים שם באהבת אדם" (sic !) וכו'; אבל אנכי — ואקוה כי רבים עמדי מן הקוראים הנבונים והמשכילים על דבר — אודה ולא אכחד כי מקטני אמנה אנכי להאמין בדברים האלה. ההמון יאמר: „וכי בשביל שאיננו חפץ להגיד את האמת כמו שהוא — אנוס אנכי לשקר? אֱדום!" לו ידע הרב הכותב את הפתגם הזה, כי עתה מוטב היה לו לשתוק ותהי לו זאת לחכמה. מטעם מובן לקורא מבין לא אוכל לדבר ע"ד הפרושים ואהבתם לאדם— ואודה ולא אבוש כי אך הפעם שמעתי „מחכמי המדות" והפילנטרופים החדשים האלה — ; אך באהבת הפרושים לאחיהם — מאד לא נאמנו דברי הרב. לא פעם ולא שתים זכיתי לשמוע מחכמי המדות האלה — חרפות וגדופים קללות ונאָצות על אחיהם המשכילים! באזני שמעתי את אחד מחכמי הנדת האלה — והוא פרוש בכל פרושיך. — מקלל ומבזה את הרב המופלא והחכם הר"ר מרדכי פלונגיאַן ז"ל בשביל — שעל עדת המשכילים נחשב. „מן הראוי היה לאסור את המ . . . . . שהמדפיסים . . . העריצמו לכתוב כי הפי' . . . „רב מופלא" חברו, ובאמת מחברו האמתי הוא — האפיקורוס ההוא ימ"ש! אלה הדברים אשר דבר „חכם המדות"! ואתם, קוראים נכבדים, היו בטוחים כי הפרוש „החכם" הזה, שגם „רבי" יתקרי בכתב תעודת סמיכתו, לא יגיע אף לקרסולי הרמ"פ בידיעתו בתורה, ובכ"ז העיז את פניו לספר אחרי מטתו, והטיח דברים כלפי חכמים אחרים שכבר מתו והחיים עדנה אתנו היום, וחכמי־המדות כאלה—יהיו לרבנים בישראל בימים יוצרו!! — לא חסיד מחסידי „ההשכלה" אנכי, ורחוק רחוק מלבי

מלקנא את קנאתה; לבי לא יזעף על סמאָלענסקין ושולמאן על כי השכינו לעפר כבוד מענדעלסזאהן, כמו שחמה אין לי על הסופרים הנלהבים המרימים את מענד. עד לשמים בדברים של הבל; כלל גדול הוא בידי: ילך לו כל איש בדרכו ובמסלתו. אבל במה דברים אמורים באיש פרטי; לא כן ברב־העדה שממנו יראה העם וכן יעשה, ממנו, הרשות בידנו לדרוש כי לא יהיה מעדת היעזואיטים . . . וכמאמרם ז"ל (מ"ר פ' פינחס) ע"פ קח לך את יהושע בן־נון: „קח לך כו' איש אשר רוח בו שיכול להלוך כנגד רוחות של כל אחד ואחד!"

ה) הרב צריך להיות מורם מעם גם במדותיו והנהגותיו, ורק אז נוכל לקוות ממנו — כי ימלא את משרתו באמונה. ומה מאד ישרים דברי הספרי בהעלותך, ע"פ ולקחת אותם אל אהל מועד): אמר לו קחם בדברים, תחלה אמור להם שבח וכו' וחזור ואמור להם דברי פגם, הוו יודעים שסרחנים וסרבנים הם על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים וכו', וכן בפ' נצבים: „אל תקפיד עליהם על מה שעושים, אף רבונם לא הקפיד כו'" — המדה הזאת, מדת הסבלנות דרושה מאד לרב מרא דאתרא; ולדאבון הלב רבים מן הרבנים רחוקים ממנה. בעיר № עמד פלוני הרצען ועכב את הקריאה; אמר לו הרב: „רב לך, לך רד! הניחה ויפתחו את הארון!" הרצען כי מרה עליו נפשו, וגם כי רצען הוא, לא נעתר עד מהרה לבקשת הרב; מה עשה הרב בההיא שעתא? לא דבר עוד עם הרצען דבר וירד ללחיו, כלומר: סטרו על לחיו! הרצען, כמובן, גם הוא לא נאלם דם ויזלזל את הרב בפני כל העדה, וימצא — שם שמים נתחלל. מעשים כאלה (שהבאתי, שהוא מעשה שהיה) אינם בודדים; והם מראים עד כמה חסרו לרבנינו המדות הדרושות לרב, ועד כמה הן נחוצות!

יש ויש עוד מדות וכשרונות וידיעות ושלמות הדרושות לרב=העדה, ושבלעדם לא יוכל למלאות תנאי משרתו באמונה; אולם אָטו כי רוכלא איזל ואחשוב אותן? אחשוב למשפט צדק כי גם מן הדוגמאות המעטות שהבאתי בזה יוכחו הקוראים הנבונים לדעת כי בלעדי בית=חנוך=לרבנים ששם יחנכו המתעתדים להיות רבנים מראשית שחר טל ילדותם בידיעות ובמדות הנחוצות להם בהגיעם למשרת רב— לא נוכל לקוות כי דרכי הרבנות הנכחים האבלות יתקנו וישכללו.

אשר כל אלה חנני שב להחלטתי הראשונה: מימות אובאַראָב עד הנה שאלת הרבנות עדנה בשאלתה, ודורשת פתרונים.

ב.

באמרי כי שאלת הרבנות מימי אובאַראָב עד עתה במקומה עומדת, אין כונתי רק כי עצם השאלה לא נפתרה מאומה; אבל באָפני השאלה ותנאיה, אמנם קבלה פנים חדשים, שונה מאד מצב שאלת הרבנות עתה מכפי שהיתה אז בימי אובאראב: א) אז דרשה הממשלה מרבנינו כי ילמדו לשון רוסיא כו'; ב) למען תהא השכלת הרבנים כאבן־חן למשוך אחריה את העם, שהיה אז עוד נעדר מכל השכלה. כל מה שגדולים עושים הדור עושה (מ"ר דברים פ"ו), ומי המה גדולי הדור אם לא הרבנים עיני העדה בכל אתר ואתר? ע"כ ברצות הממשלה להביא השכלה בקרב ישראל ראתה ראשית לה להשכיל את הרבנים, בתקותה כי מהם יראה העם וכן יעשה. שר ההשכלה אובאַראָב היה איש נאור ודואג להשכלת כל לאומי=רוסיא, ובראותו שפלת מצב השכלת היהודים שם פניו לאחדים ממשכילינו אז, לשאול את פיהם: מדוע זה מצב השכלת אחיהם ברע הוא; והם ענו ואמרו: הרבנים אשמים בדבר, כי יען המה מאשרי העם לכן יביטו עליהם ללכת בדרכיהם ולעשות כמעשיהם, ובראותו כי הרבנים נעורים מדעת וריקים מתושיה לא ילמד גם הוא חכמה והשכלה; ולכן — הוסיפו דבר — אם יש את נפש הממשלה לשום עיניה לטובה להביא השכלה בישראל, עליה להשכיל מקודם את הרבנים. — כזה היה מצב שאלת הרבנות אז. לא כן עתה; — עתה לא הממשלה דורשת מרבנינו כי יהיו משכילים, ולא למען ישכילו הרבנים את העם. הממשלה אחת היא לה אם יהיה הרב מטעמה גם הרב המורה ודאָין אם לא; ולהממשלה אין עוד חפץ לבקש תחבולות ועצות איך לקרב את לבותיהם של ישראל להשכלה; רוחות גדולות וחזקות ממערב אָתו וישאו את בני הנעורים להשכלה במספר רב ועצום, והלואי שלא תחבול תחבולות איך להרחיקם ממנה. — אשר על כן עלינו עתה החובה להשתדל עוד ביתר־שאת ויתר עז בפתרון שאלת הרבנות, שממנה פנה ממנה יסוד לקיום היהדות בדורנו, דור חכם בעיניו, החושב את רבנינו, שרבם אין למו כל ידיעה בשפה זרה ויד בחכמה חיצונית, כנחשלים, וע"כ לא יוכלו הרבנים להוכיח לעדתם בשבט מוסר כי כמוהו כאין הוא — הרב — בעיני בני עדתו המשכילים, ויאמרו: דין ריש קטיעא ימלל?! וע"כ תפוג תורה ותופר יראה!

„לכל זמן" אמר הקהלת, ואמנם כן הוא. גם לשאלת הרבנות שרבים חשבוה לשאלה עולמית, שעד

עולם לא תמצא לה פתרונים, גם להשאלה הכבדה והכבודה הזאת באה העת והגיע הזמן להפתר; כי הנה, כפי שנודע כבר להקוראים, יש עם לבב ראשי חברת „מפיצי השכלה" באדעססא ליסד בי"ס לרבנים — ושאלת הרבנות תפתר. "Experientia est oplima,, כלומר: הנסיון— הוא המורה היותר טוב, יאמר הפתגם הרומי; ואמנם כן הוא, אין חכם כהנסיון, וע"כ בחפצנו לעשות דבר מה עלינו לשאול בעצת החכם מכל אדם הזה— הנסיון. בתי מדרש לרבנים ברוסיא הוא דבר שכבר היה לעולמים, הלא הם במה"ר שנוסדו בווילנא ובזיטאמיר, ואשר בשנת 1873 נסגרו. נחקור לדעת: מי הסב בסגירת בה"מ האלה, ומדוע לא קלעו את מטרתם; והיה אם נמצא פתרון נכון להשאלה הזאת, טוב לנו כי ממנו תצא תורה בנוגע לפשר שאלת הרבנות בימינו העומדת על הפרק. — שלשה דברים גרמו להם, לבמה"ר, לפי דעתי להסגר על מסגר: א) רבוי כמות הלמודים החיצוניים; ב) מעוט כמות הלמודים הדתיים; ג) חסרון מורים מובהקים כל אחד לאותו דבר שהורה.

מבתי מדרש הרבנים „שהיו" נוכל ללמוד תורה בנוגע לבמה"ר „שיהיו", כי רק אז יתקיימו: א) אם עקר הלמודים יהיה: התלמוד והפוסקים בשעור הדרוש לרב הראוי להשתמש בכתר הרבנות; ב) אם הלמודים החיצונים יקבעו בשעור קטן כמו: ידיעת שפ"ר על בוריה לכתוב לדבר ולהדפיס בה, ראשי יסודות חכמת החשבון, דברי ימי עולם בקצרה וביחוד דה"י לממלכת רוסיא, מעט מחקרי ארץ וכו' ודי. מובן מאליו כי אין למחות בידי התלמיד־ותיק שיחפוץ ללמוד, בפ"ע, עוד איזה שפה אירופית, כמו שפת אשכנז שבה חברו ספרים הרבה בחכמת ישראל, וספרותה עשירה מאד, ונקל לאיש יהודי להשתלם בה בהיותה קרובה הרבה ללשון זשארגאן השגור בפינו; ובלבד שעי"ז לא יגרע חלק למודו מן התלמוד וכו'; ג) כי מורי בית המדרש יהיו מומחים כל אחד לאותו דבר שילמד, והמשגיחים והמפקחים — רבנים נכבדים נודעים לשם ביראתם הקודמת לחכמתם, ועל הלמודים החיצונים יפקחו חכמים ומשכילים אמתים. גם ילמדו בבמה"ר שפת עבר ודקדוקה והכמת ההגיון (לאגיק), ויחנכו את החניכים בהמדות והמעלות שתפארת הן לאדם והכרחיות — לרב וכו'.

„הסדר הוא חצי חשבון" פתגם שגור הוא לשון הסוחרים; במובן זה אומר אני: הסדר הוא חצי למוד. בא וראה, קורא, מה בינינו לבין אוה"ע. אצלנו נערי בני ישראל יושבים כל היום לרבות הלילות, ראשם כפוף באגמון ועוסקים בתורה בלי הרף כחמש עשרה שנה ורק אז יזכה הלומד להגיע למעלת מו"צ, אשר מכאן אמנם אין עוד ראיה על ידיעתו הרבה בתורה; ואצלם, הנה הנער שימנה בין תלמידי המחלקה הראשונה בהגימנאזיום ידיעותיו קטנות מאד, ובכל זאת במשך שמונה שנים כשהוא גומר חק למודו, הנהו יודע שפ"ר ובקי בכל חדרי ספרותה וכל המתיחס לזה עד להפליא, יודע שפות אשכנז, צרפת, רומי, ויון, חכמת החשבון הנשגב, דברי ימי עולם, מחקרי ארץ, תורת הדת, פהיזיק וכו' [5]. — שמא תאמר: התלמידים יושבים ועוסקים בלמודם יומם ולילה; לא אדוני הקורא. הלא ידעת כי כשלשה חדשים בשנה לא יראה התלמיד את פתח הגימנזיום כלל, דל עוד ימי המנוחה השבתות והימים־הטובים וכו' ישאר בידך כמעט חצי שנה לשנת הלמוד, וגם זה הם לומדים רק מן השעה התשיעית בבקר עד השעה השלישית בצהרים, ובינתים יש עתותי מנוחה כשעה שלמה — ובכ"ז כרסם מלא הרבה חכמה ודעת; וכל זה למה? בשביל שאצלם יש סדר למשנה, ואצלנו אין סדר למשנה! — ועתה, אם יתנהג בימה"ר העתיד להבנות, בסדרים קבועים, כי אז מלבד שהידיעות החיצוניות לא יכבידו על התלמידים ולא יפריעוהו מלמודי התלמוד והפוסקים; עוד יקל מעליו העבודה במדה מרובה, כי — הסדר חצי למוד.

אחדים מסופרי כה"ע התנגדו להצעה ליסד בימה"ר באדעססא, ואמרו: לא זה המקום, אעפ"י שלא פירשו לנו טעמו של דבר, בכל זאת נקל להבין כי יראים הם מפני רוח החפש המנשב באדעססא, פן יעקר את בית המדרש שיוסד על אשיות הארתדכסיה, ובדבר זה לדעתי לא צדקו דבריהם מאד. כי הכי יעשו בני העיר, שבה יעמוד ביה"מ, איזה רושם ופעולה על ביה"מ? ביה"מ שהיה בווילנא, ושהוה בברלין יוכיחו! העיר ווילנא זאת הבת „ירושלים דליטא" כנודע הנה עיר מלאה אנשים יראי אלהים וחרדים אל מצותיו; ובכ"ז האם לא יצאו רוב חניכי בימה"ר — אנשים שכחם זרה להיהדות? ולהפך ברלין אתונא הגרמנית, הלא היא המטרפולין של ההשכלה, החפש והדרור, ובכ"ז הלא רוב תלמידי בימה"ר שבה הנם שלומי אמוני ישראל! זה הדבר אשר אמרתי, כי העקר תלוי

---

5) См. Сборникъ всѣхъ программъ и т. д. отъ Вхахопулова Ст. 77—124.

בעצם הנהגת הבית ובמוריו וראשיו, ואם הם יהיו יראי אלהים, מובטחני שכל הרוחות החזקות של הפש המנשבות בעיר, לכותלי ביהמ"ד לא יגיעו, ולא יזיזוהו ממקומו.

סוף דבר, הצעת ה' מרגלית ליסד בית מדרש לרבנים בארעססא, באופן שאמרנו לעיל, טובה ונכחה וברכה בה; ומי יתן וימהרו ראשי החברה במעשיהם, לכבוד ישראל ותפארתו.

לידא, ר"ח מנחם אב התרמ"ז.

נגהות מאפל.

ברית שלום ואהבה שהיתה כרותה בין אחדים משלומי אמוני ישראל עם חכמי אומות העולם בימי הבינים.

מאת

ד"ר א. ברלינער.

מתורגם ע"י

א. ל. שיינהויז.

האיש הרואה חזון ברוח על ימי הבינים תעבורנה לפניו כבני מרון מאות רבות בשנים כלילא אריכתא, ליל אפל וחשך אשר כסה הארץ, ואף קרן אורה אחד לא שלח קוי נגהו מבעד לערפל. אם נשוה לנגד עינינו העתים הרעות ההן בפרוע פרעות בארץ והשחתת המדות שלטה שלטת באדם לרע לו, משפט האגרוף ורשע בכסל משלו ממשל רב, ממשלת כהני און וגזירים קנאים ונוקמים שמה משטרה בכל הארץ ותשבור הקה על גוי ועל אדם יחד, אמונת הבל בשדי שחת ושעירים מרקדים מלאה כל איירופא מקצה; בכל מקום השליך ערפל וימש חשך ואפלה מנודח. כן הוא הדמות אשר נערוך לימי הבינים, אבל אם נחפוץ נצדקה אז עלינו לתת כבוד וגדל להאמת ולהודות כי לא בכל מקום ובכל שעה היו שחורים כעורב ימי הבינים. על חשכת פני רקיע השמים עינינו ראות זעיר שם זעיר שם נקודות אורה עולות ושבות לבדד כעין מראות הטבע. (מעטעארע), ונגה להן להאיר הערפל כדברי הכתוב „והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל י"ב); ההוד וההדר, שהפיצו סביבם האנשים ההם, — אשר שאר רוח להם על בני דורם ויריחו ברוח האמת ואהבת הדעת מלאה את כל לבם—גברו על כל משפטי-און להבלי קדומים במקום עת לעשות להרבות דעת החכמה ולהרחיב חוג פעולת רוח האדם העולה למעלה. ויהי כאשר היו דרושים לחפצם אנשים בעלי הכשר דעת לבנות כמו רמים בנין המדע לא נסוגו אחור למצוא את הדעת בכל מקום שבקשוה ולא נמנעו מבוא בברית אהבה ורעות גם את היהודים לבקש תורה מפיהם לחבר ולצרף גם פרי רוחם ועבודת נפשם למרבה המדע והתבונה. מי פתי יבוא ויכחיש זאת אשר עי"ז בטח לב חכמי עם אחר בישראל ורוח חכמי ישראל נאמנה את העם אשר בקרבו הם יושבים ונחת רוח נמצאה לשני הצדדים; הקנין רב הערך אשר קנתה עי"ז המדע יוכל להכחיש רק איש כזה אשר כל דבר הישר לא ישר בעיניו וכל נכון אין נכון לו.

אחרי הדברים והאמת ההולכים לפנינו, נערכה בזה פרקים אחדים מדברי ימי ההשכלה והתפתחות המדעים בימות הבינים ואשר מהם תצא לנו תורה איך מצאה הסבלנות קן לה בלבות חכמי העמים וחסידי אומות העולם משנות דור ודור לכרות ברית מלח עלי תורה ותעודה למטרות נשגבות ונעלות. בהשקפתנו זאת נשים עין ראשונה על ארצות איטליא ואשכנז ונקוה לשוב בענין הזה אל ארצות נאורות אחרות.

הדוגמאות הראשונות מביאות לנו מעשים אשר יהודים התחברו את חכמים שאינם בני ברית ללמוד מהם. דוגמא כזאת קשורה ואחוזה את זכר הרב ר שבתי דונולו ז"ל הקדמון לכל חכמי היהודים אשר באירופא; דרך שלמותו הוא נותן בההקדמה לפירוש „ספר יצירה" הנקרא ספר חכמוני, ושמה אנו מוצאים בפרט גם מכל המוצאות אותו 1) ואת דברי הקדמתו הננו נותנים בזה כמו שהם:

„כל זה נסיתי בחכמה, אמרתי אחכמה והיאו רחוקה ממני. אני שבתי ב"ר אברהם המכונה שמי דונולא הרופא בעזרת אל חי לעד, הנותן חכמה ותבונה ודעת, בקשתי למצוא חפץ ונזהרתי לעשות ספרים הרבה, ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה, על אשר גרמו העונות והגליתי מעיר אֹרֶם ארץ מולדתי על ידי חיל ישמעאלים, בשני בשבת בשעה רביעית ליום בכוכב מאדים בט' ימים לירח

---

1) אך זה מקרוב יצא אור ממטמונים פירושו של הקדמון דונולו ע"י הרב הפראפ' דוד קאשטילי בפלארענץ, (ונלוה גם בס' יצירה אשר יצא אח"כ עם כל נושאי כליו בבית הדפוס של ר"י גאלדמאן בווארשא).

תמוז בשנת ארבעת אלפים ושש מאות ושמונים וחמש לבריאת עולם בשנת י"א למחזור רמ"ז, ונהרגו עשרה רבנים חכמים וצדיקים זכרם לברכה: ר' חסדאי ב"ר חננאל הגדול הצדיק זצ"ל קרובנו קרוב לזקני הנקרא ר' יואל נ"ע, ור' אמנון, ור' אוריאל רבי הצדיק, ור' מנחם, ור' חייא ור' צדוק, ור' משה, ור' דוד, ור' ירמיה, ור' נוריאל, וזקנים חסידים מהקהל ומנהיגי הדור תלמידים רבנים ז"ל כולם לחיי העולם הבא, אמן. ואני שבתי נפדיתי בטרנטו מממון אבותי בן י"ב שנה, והגלו את אבותי ואת קרובי בארץ פלרמו ובארץ אפריקא, ואני נשארתי בארצות שתחת מלכות רומיים, ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות, כי לא היה מלאכת מעשה שראו עיני שלא עשו ידי, והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש, וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה, כדבר ה' הנותן חכמה. על כל יגעתי מאד להתלמד ולהבין חכמת הרפואה וחכמת הכוכבים והמזלות, וכתבתי לי ספרים מספרי חכמי ישראל הקדמונים, ולא מצאתי חכם ישראל בכל אלו הארצות מבין בהם, אלא מקצת חכמי ישראל היו אומרים על ספרי המזלות הכתובים ביד ישראל שאין בהם ממש על שלא היו מבינים בהם, והיו אומרים כי ספרי חכמת המזלות והכוכבים בין העמים הם, והם הספרים אינם כתובים כדעת הספרים שביד ישראל. על זה סבותי אני בלבי לדעת ולתור ולבקש חכמת היונים וחכמת הישמעאלים וחכמת בני בבל והודו, ולא שלותי עד אשר כתבתי ספרי חכמת יון ומוקדון בכתבם ובלשונם ופירושם, וחקרתי אותם ומצאתים שוים בכל דבר חכמת הכוכבים והמזלות עם ספרי ישראל, ודעת כולם שוה ונכונה, וגם בינותי בספרים כי כל חכמת הכוכבים והמזלות מיוסדת בברייתא דשמואל הדורש, וגם ספרי חכמי העמים מסכימים עמה; אך סתם שמואל עד למאד את הספר שלו. ולאחר שכתבתי את הספרים סבבתי בארצות למצוא חכמי העמים היודעים חכמת המזלות והכוכבים להתלמד מהם, ומצאתי אחד ושנים, ואחרי כן מצאתי מהם אחד חכם מבבל ושמו ב גד ש, והיה יודע חכמת הכוכבים והמזלות לרוב מאד, וגם לעשות מעשה חשבון להבין באמת מה שהיה ושיהיה ולהבין במזלות ובכוכבים, וכל חכמתו היתה מסכמת עם ברייתא דשמואל ועם כל ספרי ישראל ועם כל ספרי היונים ומוקדונים, אך חכמת החכם ההוא היתה פתוחה ומפורסמת ביותר".

„ואחרי ראותי נסיונות רבות בחכמת אותו האיש, אז רציתיו בהון רב ומתנות גדולות ללמדני מסורת

הכוכבים וחשבונות של מזלות, וכו'. — ואחרי למדי מן החכם ההוא ונסיתי בחכמה והבנתי בחון את הרשום בכתב אמת, שמתי שכלי לפרש את הספרים כולם שבאו לידי, ואגרתי כל חכמתם עם חכמת החכם הבבלי ולמודו, וכתבתים בבאור בספר הנקרא חכמוני". ר' שבתי דונולו מסיים דברי הקדמתו עם חשבון מחזור של כוכבים של שנת ארבעת אלפים ושבע מאות ושש לב"ע (946?). — כאשר בהדוגמא הראשונה הזאת בקש חכם עברי איטאליאני חכמה מפי חכם בבלי, כן בהדוגמא השניה נכיר חכם עברי מבבל אשר על פיו היתה שומה כי מלומד נוצרי מארץ איטליה בא לבאר דבר תורה.

רבי יוסף עקנין תלמידו של הרמב"ם יביא ראיה לדבריו, שמצוה וחובה על איש ישראל ללמוד תורת אמת גם מפי אינם בני ברית, מדברי חז"ל (במגילה ט"ז) שכל האומר דבר חכמה אפילו נכרי נקרא חכם. רבי יוסף הנ"ל מציג למופת לבני דורו את רבי שמואל הנגיד, אשר בספרו „העשר" הביא באורי חכמי הנוצרים על כתבי הקדש ובאחד ממאמריו מביא דברי המכתב אשר ערך אליו — אל רבי שמואל הנגיד רבי מצליח בן אלבזק דין בסיציליא אחרי שובו מבגדד. במכתב הזה יתנה רבי מצליח תקף תהלות רב האי גאון. במרוצת הדברים יספר רבי מצליח – כי פעם אחת נתחבטו בני ישיבתו של רב האי על ביאור הכתוב בתהלים קאפ' קמ"א ה'. „שמן ראש אל יני ראשי", אז הראה רב האי גאון את הרב מצליח על הכהן הגדול (קאטהאליקאס) שהיה נודע לפרשן ופשטן בכתבי קדש לשאול אותו ע"ד באור הכתוב. דברי רב האי לא הפיקו רצון רבי מצליח, רב האי הרגיע רוחו בהורותו אותו על אבות העולם אשר לא נמנעו לקחת לקח גם מפי אינם בני ברית וגם מהרועים למדו לפתור פירוש איזו מלות בכה"ק. מצליח הלך אל ראש הכהנים וישאלהו לפתור לו פירוש הפסוק והקטוליקוס נתן לו את העתקת הפסוק בשפת סורית.

נתמהמה עוד מעט באיטליה התחתונה ונביא עוד דוגמאות חדשות מאחוה ורעות אשר שררו בין יהודים ונוצרים. והנה מופיע לנו שורה הראשונה כוכב נוגה מזהיר כעין החשמל, הוא פרידריך השני לבית האהענשטויפען נשיא אשר כדברי רוימער בספרו על אדות בית מלוכת האהענשטויפען (חלק 3 צד 276), יקר וגדולה יאתה לו משנה וערכו נגבר מאד, באשר מימי קארל הגדול ואלפרד מאנגליה לא היה כמוהו קיסר אשר הרים כבוד המדע והתבונה למעלה ראש ויתן להם יתר שאת על כל ענין ומעשה במדינות ממשלתו. אהבת הקיסר פרידריך להחכמה

וקנאתו להפיצה ולגדל כבודה, מתנוצצת לנגד עינינו ממכתבו אשר הריץ להאוניווערזיטאֶט בבאלאגנא: „המדע היא אבן פנה להמשרה, תורת החקים והנהגת המלחמה, שלשת הדברים האלה צפויים אלי סערות החיים ופגעי בני אדם, ובלעדי המדע על יד ימינן, תשתקענה ביון העצלות או באין סדר תעבורנה הגבולים גבלו מעולם, לזאת מעודי דרשתי את המדע המאיר לארץ ולדרים עליה כשמש צדקה ומרפא לנגועי הנפש. דאגות הממשלה אמנם הסבו את לבי מהם, אבל כל רגע ורגע אשר יכלתי לקרוא לי דרור מעבודתי לרבים לא הוצאתי לבטלה, מבלי לבלות למקרא ספרים יקרים בחשק נמרץ ובשום לב, למען אשר תמלא הנפש אור יקרות ע"י השגת המדעים אשר בלעדם חיי האדם הם צלמות ולא סדרים, באין חרות וחיים. וכו' וכו'...

מאוייו של פרידריך ואהבתו להמדעים המציאו לו נתיבות שונות להגיע על ירן לתכלית הנרצה. כאשר יעיד (Storia bei couselmani in Sicilia III) Amari אחז בחקירות ודרישות ערביות על עניני תורה מדע והשכל למצרים, סוריא, תימן ולאחרונה לארצות מחמד שבמערב. נכון וברור כי מאת הקיסר פרידריך היתה שומה להעתיק את ספר המורה להרמב"ם ללשון לאטיני, ולפי מה שנחקר ונתבאר אחרי הקירות חרשות, ההעתקה הזאת היא האצילה מרוחה גם על הספרות הפלפולית (השאלאסתית). ר' משה בן שלמה מסאלערנה בבאורו מביא מקומות אחדים מההעתקה הזאת, גם מביא הנהו בדבריו אמרי נעם מפרידריך ומעוד חכמים נוצרים אנשי שם אשר התהלך והתרועע אתם יחד בדרך הקרש 2) —. התרועעות יותר קרובה עם פרידריך השני אנחנו מוצאים ברבי יהודה בן שלמה אבן מתקה (מאטקא) מעיר תולידה תלמיד להרב הנודע רבינו מאיר הלוי אבואלעפיא, בהיותו עוד צעיר לימים כבן שמונה עשרה שנים והוא עודנה בספרד בא בחליפות מכתבים עם הקיסר בלשון ערב על עניני פלוסופיאה וחשבון ודעת, ובסוף העתקה אחת ללה"ק הוא מוסיף הדברים האלה: „וכשהרצו הדברים לפני הקיסר שמח מאד בתשובותי ועוד היו בינינו שאלות רבות ותשובות ואין להאריך בזה הספר יותר, ואח"כ כמו עשר שנים נתגלגלו עלי דברים וירדתי לארצות של קיסר וראיתי תכונת מעשיו ועניניו, וחכמיו, וזקניו, וסופריו ושופטיו ושוטריו, ומאכל שלחנו ומושב עבדיו, והכל תלוי במזל. ואני מתפלל לאל יתברך בכל יום להחבירני בארצו שלו ושמח, כן יה"ר מלפניו אמן". בסוף ח"א מחבורו הפלוסופי, אשר הנהו אוצר נחמד מלא כל טוב צנא מלא ספרא, ומכונה בהעתקתו העברית הנמצאה עדנה בכתובים בשם „מדרש החכמה", כתב: „בתחלה חברתי זה הספר בלשון ערבי וכשנתגלגל הדבר וירדתי לטוסקנא בארץ איטליה, פייסו אותי חברי להעתיקו ללה"ק". בטח טובות הקיסר פרידריך אשר משך את ר' יהודה בן שלמה חסד, הביאוהו לצאת מעירו וארצו לעיר טוסקאנא באיטאליה לשבת שם כל הימים ולהיות מרואי פני המלך 3).

מאד נעלה ונכבדה ביותר בכל האופנים היתה התקשרות הקיסר הפלוסוף הזה עם עוד איש יהודי ספרא רבינו יעקב אנטולי. הקיסר קראהו ממדינת פרובינצא לעיר נעאפאל קרית מלכותו וימלא את ידיו להעתיק לפניו ספרי חכמה מלשון ערב, ובשכר זה כלכלו המלך כיד מלכות, כאשר נשמע מדברי ר' אנטולי בעצמו בסוף העתקתו את באור אבן רשד אשר לספרי אריכטו, ואלה דבריו: „אני יעקב בר אבא מארי ב"ר שמשון בר אנטולי ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי והחליף את כחי, להשלים באדר שני בשנת תתקצ"ב (1232) בעיר נפולי את העתקת באורי הפלוסוף הערבי אבן רשד. וטרם אתחיל להשלים יתר הספרים בחכמה הזאת, אלמד בתחלה בעזרת אלהים לתכלית ההעתקה כדי לתקן המעותות לפי כחי, ואחר יכן אבוא ואשלים הכתבים ההם — בעזרת העוזר אשר נתן בלב אדונינו האנפרדור (האימפעראטור) פרידריקו אוהב החכמה ודורשיה לזון אותי ולכלכל לשבעה. חסד ה' יחופף עליו כל הימים לנשאו על כל הנשיאים, בימיו יופיע הגואל ועינינו תראינה" 4).

רבי אנטולי היה יוצא ונכנס בחצר הקיסר המהלל הזה ונושא ונותן עמו בדברי חכמה, ושמעו הולך בין כל החכמים. בספרו „מלמד התלמידים" האוצר דרשות מחוכמות על התורה הוא מביא הערה מאת הקיסר בענין הקרבנות (פרשת ויקרא) בזה"ל: „ואדונינו המלך הגדול האנפודור פדריק שיהיה ויאריך ימים נתן טעם מדוע צוה ה' להקריב קרבן ממין הבקר והצאן ולא צוה להקריב שום מין ממיני חיות, ואמר,

2) עיין הח' פערלעס בספרו אדות העתקת „המורה" הראשונה שנמצאה בכ"י מינכען. והח' שטיינשניידער בהביבליאגראפיה העברית שנת XV צד 86.

3) עיין אוצר נחמד II צד 234. והח' גרעץ, דה"י לב"י VII צד 93.

4) קאד. פאריז נומר 920.

לפי שכוונת הקרבן לעשות בו רצון לבורא ואין אדם מרצה אחר בדבר שאינו שלו , ומיני הבקר והצאן הם בייתות והם נכסי בעלים אשר טרח בהם או בדמיהם, ומיני החיות הם מדבריות ואין להם בעלים ואינו טורח בהם, והם כאלו אינם שלו על כן לא צוה להקריב אליו לרצון על מזבחו ממיני החיות, והראיה על זה כי לאשר לא השיג ידו צוה להקריב ממיני העוף בני יונה ותורים לפי שהיה נהוג לגדלם בבית" עכ"ל. — בכ"י רבים מובא גם באור פרידריך על חקת פרה אדומה (במדבר י"ט), ועוד הערות והארות מאירות הנותנות כבוד לתורתנו וחכמתנו. עוד אחת להעיר כי ר' אנטולי בהקדמתו להחבור הנ"ל אומר „לא היו לי רק שני מורים בחכמות חותני ר' שמואל אבן תבון והחכם הגדול מ י כ א ל ה נ ו צ ר י , אשר ע"פ דעת הד"ר שטיינשניידער הוא מיכאל סקאטוס אחד מגדולי חכמי הנוצרים, אשר מספרו תולדות טבע החיות נמצא בכ"י העתקה ללה"ק. ראגאר באקיו מספר בגנות — מיכאל כי כל העתקותיו נעשו על ידי יהודי אחד אנדרי. והוא לא זכר אף בשמו, ולכן חזו ישר לבב ר' אנטולי כאשר נזדמן לו להביא דבר חכמה אשר קבל ממיכאל כתב בכל פעם בשמו בהקדמות מלין: החכם אשר נתחברתי עמו וכו' 5).

עוד נשיא וראש באיטליה מפואר לתהלה כידיד התבונה וכמוקיר ורחים הספרות היהודיה, — הוא ראבערט מאנשוי מלך נעאפאל, וגם הוא הקריב אליו חכמי ישראל בדורו ויעזור להם במפעלות הגות רוחם. בשנת 1320 קרא אל עבודתו את הנשיא ר' קלונימוס בן ר' קלונימוס — הוא המשורר האלהי וחכם הלבב כאחד החכמים הגדולים אנשי השם מעולם. (נולד בשנת ה"א מ"ז 1287, ונפטר בערך ה"א פ"ז 1337 כאשר המשורר הרומי עמנואל כותב ואומר על אודותיו (מחברת כ"ג): „החכם הגדול הפלוסוף האלהי ר' קלונימוס בן כבוד גדולת קדושת החכם הגדול הנשיא ר' קלונימוס זלה"ה, עומד על משמרת מלאכת עבודת אדונינו המלך רובריטו שיחיה אשר בצלו נחיה". בחסדי המלך הקדיש א"ע ר' קלונימוס להעתיק ספרי חכמה, גם חבר ספרים 6).

בספרו „ספר המלך" אשר חבר, ותוכנו עניני חשבון ותכונה 7). ובו יראה לפנינו בקיאותו הרבה וידו החזקה בחכמה, יסיים באלה הדברים: „אחרי כי

5) הח' שטיינשניידער בספרו ע"ד דונולו צד 83—82; הח' גרעטץ, דה"י VII צד 104; הח' פערלעס, אדרת צד 68.
6) עיין הח' צונץ, וויסענשאפטליכע צייטשריפט II צד 313.
7) הח' שטיינשניידער, יידישע צייטשריפט VIII צד 118.

בהערכת מהות המספרים אין תועלת לבדם ואף למותר להרחיב דברים אדותם, יהי די מה שהבאתי עד כה (אדות המספרים) על פי דעתי ובפקודת אדוננו מלכנו הגדול יחיה לעד בכבוד בהשקט ובטחה". גם בתחלת פרק אחד בהלכות החשבון הנהו אומר: „פה נלך בדעת מלכנו אדוננו הגדול שיאושר בכל אשר יפנה".

שיח ושיג פרטי עם המלך היה לר' יהודה גור אריה המכונה לעא הראָמאַני, אשר ר' משה ריאטי ז"ל כתב אדותיו: „יהודה גור אריה והוא הנקרא ליאוני, חכם גדול מאד בפלוסופיא, באר והעתיק וחבר וקבל מאלבירטו מאגניו, כי היה בקי בלשון נוצרי (לאטין), והוא היה רבו של מלך רובירטו, וספרו לי שקרא עמו עשרים וארבע בלשון הקדש". אין כל ספק כי המלך האציל רב טוב על עבודת החכמה של ר' יהודה לעא ראמאנא. אדות כתביו הרבים והעתקותיו מביאים ידיעות נכונות צונץ 8) ושטיינשניידער 9).

עוד יהודי שלישי חכם ונבון נשא חן וחסד לפני ראבערט. והוא ר' שמריה האיקריטי מניגרופונטא אשר בשנת 1328 הגיש את באוריו על בראשית ושיר השירים לכבוד המלך. המלך אשר דבק מאד לאהבה את תורת משה וישראל ואת כל ספרי חכמי היהודים — הוא האיש, מושל באדם צדיק, אשר העיר את רוח ר' שמריה לבאר ספרי הקדש כאשר יספר בראשית באורו. הדברים לכבוד המלך בראש הבאור אשר שלח לו, היו בזה"ל: „לאדוני המלך הנעלה והמרומם, מלך רובירטו המוכתר בכתר החכמים על כתר מלוכה כמלך שלמה. שמריה הישראלי ספר מפורש ומעויין... שכל ספרי הקדש מפורשים מאתו במצות המלך ומדינו, והנני שולח לאדוני פירוש פרשת בראשית עם פירוש שיר השירים" 10).

אולם לא בכל עת היו נסיכי בני אדם נושאי נזר וכתר ישועה, אשר העירו ואמצו את חכמי ישראל בעבודתם להמדעים, ויטו אליהם חסד; גם שם משורר מרומם מוכתר לתהלה נוכל לקרא, אשר התרועע עם אנשים חכמים מישראל. ראשונה מאת הח' לוצאטטא ואח"כ גם ממקורים אחרים נחלט בראיות ברורות, כי היהודי מאנועללא, — אשר אליו כאל אוהב דאנטי הנאמן, שלח היודע חק ומשפט

8) וויסענשאפטליכע צייטשריפט לגייגער II צד 327.
9) יהודה ראמאנא, נאטיציא ד. מ. שטיינשניידער רומא 1870.
10) הח' דוקעס בשירי שלמה II הקדמה צד IV; החלוץ II צד 159; והמכ"ע החדשי האיטליאני מאזע שנת 1879 צד 457.

בוואנע פ. אנאבביא דברי שירתו שיר נהי על מות אוהבם הנעלה דאנטי אשר ירד אבל שאולה, — הוא המשורר היהודי עמנואל הרומי, וכן יחליטו כי האח דניאל, — אשר במחברתו הובילו עמנואל לגן עדן מקדם ויושב על כסא כבודו בין חכמים, — הוא המשורר הרם ונשא דאנטי.

ונבוא נא אל ארץ מאפליה בעת ההיא, אשר שמיה היו מכוסים בעגני הבערות והקנאה ההוללה שלטה בה שלטת היא ארץ אשכנז החשוכה מלפנים והנאורה היום. באשכנז לא נראה עוד את האור אשר האיר לבני ישראל באיטליא וכדברי הנביא נקרא ונאמר: „ואל השמים — ואין אורם!

אם אמנם נשמע קול ענות ממקרים בודדים לטובת היהודים — אך נתבונן נא אל תכונתם? נוצרי אחד נכבד השוכב במחלה אנושה, שולח לרב העדה כי ישלח לו מיינו; נפשו יודעת מאד כי יין משתהו רפא ירפא ואם לא ישיגנו אז ימות בחליו. אלוף עריץ שולח לבקש מזוזה על פתח מצודתו כי ידמה בלבו לשמרה בזה מכל אסון. רבים דרשו בעצת רופאים יהודים ארוכה למחלתם, לעמת החלטות כל כנסיות הנוצריות נגד הדבר הזה, גם לנשיאים בני מרום עם הארץ היו יהודים רופאי נפש ונגד כל האיסורים הניחו א״ע להסיר יסורין ולהרפא ע״י פתקי רפואה עברים 11). לדבר נכבד נערכה לנו אשר גם שמות היהודים הנפטרים כתבו לפעמים עם שם לויה „נ״ע״. לדוגמא בהודעה קדמוניה אחת מעיר פ״פ ענ״מ משנת 1377, אשר בה כתוב לאמר: „בני זלמן נ״ע מאפפענהיים״. ציון כזה, אשר על ידו ישוו למצער היהודים אחרי מותם ביחד את הנוצרים, לא יוזכר ולא יפקד ברבות הימים אח״כ, בדורות חשך ואפלה אשר היהודים נחשבו לעולמים כנפשות מטומאות בעיני מנדיהם 12).

זכרון תודה בספר עברי אחד 13) שמור לזכר ראש קהלה בשמו אֶסטרייכער האיש הזה אשר חיה במחצה המאה החמש עשרה בארץ השוואבען, שמו מפואר לתהלה כנושא משרה שעשה משלחתו תמיד בכל עת בצדק ובאמונה ובלי שום פניה צדדית, גם לאזרחי היהודים לא הניח מימיו להסב להם רעה.

אולם נצא נבקש התחברות לתכלית של מדע

---

11) המקורים בזה בספרי „אויס דעם אינגערן לעבען דער דייטשען יודען אים מיטטעלאלטער״ צד 48 וההערות.

12) קריענק, בירגערצוויפטע צד 452.

13) שו״ת ר״י וייל.

כאשר מצאנו ראינו עד עתה באיטליה. אמנם הדבר הזה תלוי כי בימים ההם היה מעמד המדעים בארצות אשכנז בסתר המדרגה. תחית הרוח אשר נראתה באשכנז באחרית הימים היתה נכרת גם בזאת כי בכל זמן ועת לכל חפץ לבקש דעת, השתמשו בעזרת כחות רוח חכמי ישראל.

ראשונה בזמן ובמעלה נקרא את שם יאהאנן רייכלין 14). אשר באהבתו הרבה לחכמת וספרות ישרון לא חס על כל עמל לבא בברית אהבה עם נושאיה חכמי ישראל. במשך שבתו בלינץ בחצר הקיסר הזקן פֿרידריך III (1492) הכיר דעת את האציל ורופא נפש המלך ר׳ יעקב ב״ר יחיאל לאָאַנס, והחכם היהודי הזה היה רבו בלשון וחכמת ישראל. אהבה נאמנה נוסדה מני אז בין המורה היהודי ותלמידו הנוצרי. רייכֿלין כנהו בכל עת בשם „לאָאַנס שלי״, וישמור לו בריתו כל הימים. בחצר המלך מצא רייכלין עת מצוא להתודע אל עוד נבוני יהודה. גם מפי ר׳ עובדיה ספורנו, חכם ונבון ומפרש התורה מהלל נודע לשם, למד רייכֿלין כללי התורה במשך ימי שבתו ברומא (1498—1500) כציר נאמן של הקורפירסט מפֿאלץ. — לזאת אפוא כאשר המומר הרשע פֿפֿעפֿערקאָרן הביא רעה לבית ישראל ומזמות יעץ לשרוף כל ספרי היהודים, נקרא רייכֿלין כבר סמכא ויודע בדבר אשר ידיו רב לו בשפת קדש לחות דעתו ומשפטו אמת ומישרים. ביום 6 אקטאבער לשנת 1510 השלים חקו, וע״י ההגמון ממאיינץ אשר נאמנה רוחו בדבר הזה, נמסרה חות דעתו אל הקיסר. דעת רייכֿלין, — כאשר יאמר ראנקע (דייטשע געשיכטע אים צייטאלטער דער רעפֿאָרמאַטיאָן) — היא: „אות זכרון לתפארת עולם ממחשבה טהורה ודעת הגיון ישר״. — דברים אחדים לא יוכלו אמנם לעמוד בפני הבקרה, אולם בצדק יחוה רייכֿלין דעו: „על אדות אמונת היהודים, אחרי כי אינם נוצרים, אין לנוצרי לחות דעה ולשפוט שפוט, אך לה׳ לבדו עליהם לתת משפט. הם אינם כופרים (קעטצער), — אשר רק נוצרים שבים מאמונתם יוכלו להיות נקראים בשם הזה — גם אין כל צדקה לנו לכנותם יהודים אין אמון, הלא אזרחי ממלכת רומא המה כהנוצרים, חוסים אתם ביחד תחת החסות משפט אזרח ושלום המדינה״. — בחיו זכה עוד רייכֿלין, החסיד באוה״ע והישר באדם, אשר הקיסר הוציא פקודה חדשה: „להשיב להיהודים את הספרים אשר לוקחו מאתם״.

---

14) עיין לודוויג גייגער, רייכלין זיין לעבען אונד זיינע ווערקע.

יאהאננעס בוקסטארף 15), ראש בית אב למשפחת סופרים מפוארה בשם הזה, ראש וראשון אשר הביא את למוד התורה בין חכמי הנוצרים, וספריו גם כיום מביאים תועלת לא מצערה לחכמי נבוני ישראל; החליף מכתבים רצוא ושוב עם חכמים יהודים בארצות שונות. לעמת המנהג בימים ההם לחיות בספר במדה ובמשורה התאוה תאות נפש אשר נחשבה לו בימים ההם לאהבת דבר מותרות יקר מאד, — היא תשוקה נמרצה לספרי עבר ביחוד הנוגעים להספרות התורנית. בית אוצר ספריו ביחד עם הוספות בנו ונכדו, נמכרו בשנת 1705 במחיר 1000 רייכסטהאַלער להביבליאטהעק בבאזעל. מזה נקל" להביא אם הכנסת בוקסטארף לא יכלה לפעמים להפיק די חפצו לספרים. יחד עם התשוקה הזאת חברה לה עוד אחת אשר אף היתה לו לבסוף למעצבה. בשנת 1617 לקח אל ביתו חכם יהודי אחד ולפי דעת רבים שני חכמי ישראל את נשיהם וטפיהם וכל אשר להם וארוחתם ארוחת תמיד נתנה להם בביתו, לעזור לו להגהת העתקת התנ"ך. כי נתן לו רשות על זה הוא סימן טוב, כי כאשר יודיעו דברי הימים „נאסר לגמרי בשנת 1557 ליהודים לבא בשערי באזעל לשוק הסוחרים ומחוצה לו. מקודם לכן נתן כל אחד אל עבד העיר הגבוה 5 שיללינג בעד רשיון כתוב" ואך בשנת 1615 „נרשה שנית לעבד הראשי לתת ליהודי לבא מדי חדש בחדשו ולקחת כפר מכל אחד 5 שיללינג ובעד שומר השער 1 שיללינג; אבל לא לתת לבא לא יותר מפ"א בחדש. ועל היהודים לשאת אות עליהם, ולכן נדרש היה בוקסטארף להשיג רשיון מיוחד מבית המועצה לתת להיהודים לשבת זמן כביר בביתו. ויתנו לו חפצו בתנאי „כי יתעסקו רק בהדפסת הספר ולא יעסקו במסחרים אחרים" (באזלער כראניק). ויהי כאשר ישבו בביתו שתי שנים נולד בן זכר להחכם היהודי אברהם. בוקסטארף אדון הבית, אשר להכיר דעת מדות ודעות ומנהגי היהודים היה חפצו ומגמתו בחיים, שמח ויגל מאד על המקרה הבא לידו להיות פעם בעצמו על ברית מילה. ויטה לחפצו את עבד הראשי גלאָזער מבית המועצה אשר משפטי חקי היהודים היו בידו. לתת ליהודי חוץ לבא לסדר הברית קדש, גם לקחת בעצמו חלק על סדר החג. לבד בוקסטארף היו גם חתנו המדפיס קאָניג והשטור. „טהעאל" קעססלער ואביו אשר ראו בקדוש ישראל ידיד מבטן; אבל מוצא השמחה הזאת תוגה. כנסת האמונה הביאה

15) עיין קאופש, יאהאננעס בוקסטארף דער אלטערע צד 26.

במשפט את האנשים אשר השתתפו בזה „על חטא מעשה עון למרות האמונה הנוצרית". היהודי אברהם נענש בכסף ענושים 400 גולדען, בוקסטארף וקאָניג כ"א בכסף ענושים 100 גולדען והנוצרים האחרים הובאו בית האסורים לשלשה ימים.

נביא עוד דוגמא קרומה מאגודה אשר נוסדה יחד בין חכמים יהודים ונוצרים לא רק לאהבה למורי קדש ותורת יה כי אם למרבה המדעים והחכמות. ר' דוד גאנז (נולד בליפשטאדט בוועסטפאלען בשנת 1541 ומת בפראג בשנת 1613) הוא היה היהודי האשכנזי הראשון אשר חבר ועשה למודי שעורים (מאטהעמאטיק) ודברי הימים. ובענף הזה עשה לו שם לתפארת גם במלאכת סופרים. הוא הגה בספרים כתובים בלשון לאטין והשיג השכלה גבוהה בעת ההיא. ר' דוד גאנז התקשר מערנות בברית הידידות עם חכמי התכונה הנודעים כיאהאנעס, מיללער, קעפלער, וטיכא דע בראהע. בעד האחרון העתיק מעברית לאשכנזית חלק מלוחות אלפאנזא. הלוחות האלה נקראים בשם אלפונזא החכם אשר בפקודתו הכינם וחקרם (בשנת 1260) ר' יצחק אבן סייד שליח צבור בטולידא. ר' דוד גאנז אף כי באמתת שטת תלמי לא נאמנה רוחו אל נכון כר' יצחק הישראלי (איזראעליט) בתולידא (חבר בשנת 1310 ספר התכונה יסוד עולם) בכל זאת היתה לו לאבן פנה ויסוד מוסד לעבודת חכמתו, גם שטת קאפערניקוס וטיכא דע בראהע, אשר לא היתה בעת ההיא שלטת בדעת הכלל, לקח לו לקו, כן עקבות ורשומים מדעות שוות להם, אשר מצא אצל מחברים אחרים, היו לו לעינים 16).

המכתב הזה אשר נביא עתה הוא לנו מכתב עדות לישראל על רוח הסבלנות הנוססת בו, המכתב 17) נמצא בכתובים שמור באוצר בית מועצות העיר לייפציג, כתוב ביום ג' פעברואר שנת 1660 בעיר העלישוי מאת ר' שבתי כהן, הרב הגאון המפורסם המפרש לספר שלחן ערוך המכונה ש"ך (שפתי כהן):

„אבן פנה, אבן בחן; קנה בינה הוצק בו חן; הוא אהובי כלבבי הפילוסוף מאגיסטער וואלענטיני ווידריך, ישמרהו האל עד יעמוד מיכאל וינוח בשלום מעתה ועד עולם! — היום הגיעני זהורי אותיות כבודך, ומאד שמחתי בראותי גלילות ידך

16) עיין ערש גרובער, ענציקלאפעדיע I 53 עיין קריה נאמנה להרה"ח רש"י פין.

17) בכורי העתים X צד 43.

הנקיה מיוסדת על רצפת בהט, ושש אנכי על אמרותיך המאירים כספירים ומזהירים כזהר הרקיע וששון ושמחה תשמיע, כאשר יופי מכתבך הגיע אלי אני עבדך. ומה אני לפני הודך כי הנחת עלי ידך וכי תדרוש בשלומי, וכי תפקוד את יומי, וכי תשאל על מקומי? ומה מצאת בי, כי תבקש לראות מכתבי, ואני נער ובער אין בי מאומה, לא תורה ולא חכמה ומה אדע אשר לא תדע? ונא אדוני אל תשים עלי חטאת בהמנעי את מכתבי עד כה, והנה עדי בשמים ממעל, כי לא עשיתי זאת במרד ובמעל, והנה עתה בעצם היום הזה בזאת השעה ובזו העונה, חשתי ולא התמהמהתי להשיב מענה. — ועתה יגדל נא כח אדוני, כאשר דברתי לאמר, ואת מוצא שפתי אשמור, והנה לפניך ספר, הנותן אמרי שפר, יסדו אליהו הבחור, המשיב חכמים אחור, אף כי מצער הוא ותחי נפשי בי, ותבא כמים בקרבי, ותהא מנחתי זאת כמו אצעדה וצמיד, לזכרון לפני ה' תמיד, ואכפרה פניו במנחה ההולכת לפני, ונא אל ימנע אדוני הטוב ממני, וישמחני עוד במעשי אצבעותיו ובשושני שפתותיו, ואמרותיו הנעימים והתמימים יהיו לי למשיב נפש ולכלכל את שיבתי, כי נעם אמריך הקשבתי, ואת דרכי חשבתי ואשיבה חורפי דבר, ידידי חמק עבר, וחסדו עלי גבר, וגם אני אהיה כמוך, אערכה לעיניך כתבים ערבים בכל עת וזמן אשר יזדמן, ואף גם זאת אעשה לאהבת אדוני כי יבקש ממני לקנות לו איזה ספר. (ישלח לי המעות ע"י חלוף לברעסלוי, כי שם עוברים ושבים בתמידות, אנשי עירי אנשי מדות), ואקנה לו את אשר יודיעני, וכל אשר תאמר אלי לעשות אעשה בעזרת האל יתברך היחיד ומיוחד, הוא אחד ושמו אחד אקרא לאל גומר עלי, ובזה אתן קנצי למלין עתה הפעם, ישמרך ה' מכל צרה וזעם, ותשקוט שאנן, כזית רענן, כחפץ איש שלומך, הנאמן באהבתך, הדורש טובתך כל הימים. העלישוי יום ג' פעברואר הק' שבתי בן הגאון רבינו מאיר הכהן (ת"ך) 1660. ולכל חבריך, המקשיבים אמריך, שלום וישע רב, אליהם יקרב".

אגודה נכבדה ומאד נעלה לתכלית של מדע עשה לו החכם הנוצרי קריסטיאן טיאופיל אונגער עם רבים מחכמי ישראל באשכנז ובאיטליה. אונגער, כאשר יכנהו הח' צונץ (צור געשיכטע צד 15 „המקבצאל הנשגב בעד הביבליאגראפיע העברית", נולד 17 נאוו. 1671 וימת 16 אקטאבער 1719. הוא היה פאסתור פרימאריו בהערנלאווירשיץ וריצין במדינת שלעזיה וכל הימים ידיו אמונות בעז והדר להשכיל ושלמות, ויחליף מכתבי מדע עם חכמי דורו, ותוכנם נעתק לרבים בביבליאותיקה של וואלף. קבוצת כל המכתבים בכתבם, שמורה בבית אוצר הספרים אשר לעיר האמבורג 18). רב טוב בה ומטמון יקר גנוז בתוכה לקורות הליטעראטור, ואף קצת מהדברים נודעו עד היום בקהל. אגרות אחדות בשפ"ע בין אונגער ובין הרב והרופא Dr. Med. ר' יצחק חיים כהן מהחוזים (קאנטאריני) נדפסו באוצר נחמד מחברת שלישית ומביאות רב טוב ומועיל. במכתב אחד מתאונן אונגער, „למה לא נמצא בידי ישראל כ"א כתבים מעטים לדברי הימים אשר יש בהם איזה זכרונות השייכים למאורעות ישראל בכל העתים והארצות". ר' יצחק חיים קאנטאריני משיב לו ע"ז כהוגן: „שלא יתמה על בלי מה לבלתי המצא בנו כותב זכרונות דברי הימים מאורעות דור דור וסופריו הכללים והפרטים והקורות במדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו; הנה עם בני ישראל מפוזר ומפרד בארבע כנפות הארץ, גולה ונדח, היום כאן ומחר כגבר וצבי בלי צבי ובלתי צבי מודח. (אמר שד"ל הכוונה לומר שהיהודי היום הוא כאן ומחר הוא כאיש וכצבי מודח, בלי רצוני — צבי ענין רצון — ובלתי הוד והדר — צבי ענין יופי —) ונכללו בזה העניות והדלות והמגור מסביב, וכמה ספרים נכתבו ולא נדפסו, כי היתה הדפסתם מסוכנת כגון ס' עמק הבכא 19), גם רוב הקברים בשדות נחרשות חוץ מן הערים, ולכן אין להתפלא אם בנקלה אבד זכרו וכמעט נדעך נרו". — לתאר מדות קאנטאריני יהיה לנו הדבר הזה. אונגער כתב אליו כי תאותו להביא לידיו את המעות בעד הספרים בלי עכוב הזמן. ע"ז ענה קאנטאריני: „ועל דבר ההוצאה בספרים השלוחים או על ההעתקה לא אשאל ולא אהיה נושה ונושא משך הפרע, בא יבא ברנה לצוות ויריהיב לבי ואל ידרוש סמוכים אם אבקש מאתו יקנה בעדי ספרי הרפואה לבאנטיום הוצאה החדשה, כי אינם נמצאים פה וישלחם בצרור ספרים לוויניציה ויכתוב ההוצאה ותיכף אשלח לו דמי מקחם".

„(אמר שד"ל: הצדיק הזה לא היה רוצה לקבל לא כסף ולא שוה כסף בעבור הספרים ששלח לאונגער, ובבאו לבקש ממנו ספר רפואה של Bont, בקש ממנו שיודיעהו מחירם, ולפיכך הקדים ואמר לו שלא ידרוש סמוכים אם יבקש מאתו שיקנה בעדו

18) עיין הח' שטיינשניידער, קאטאלאג מכ"י עברים בבית עקד העיר האמבורג נומר 335.

19) הס' הזה חובר מר' יעקב הכהן בשנת 1575, ואף זה מקרוב יצאה לאור ע"י לעטערים (1852), ובהעתקה אשכנזית ע"י ווינער (1858).

ספרי פלוני, והכוונה שלא יאמר כמו שהוא שולח בחנם כך אני אשלח לו בחנם, ולא יאמר מפני מה נסמכה פרשת ועל דבר ההוצאה וכו׳, ולא אהיה לו כנושה וכו׳ בא יבא לצוות וכו׳ לפרשת בקשת ספרי באנט, אם לא ללמדני שאשלח לו בחנם, ונראה כי החכם אונגער לא מצא כואת ביהודים שהיה נושא ונותן עמהם לקנות ספרים ולפיכך קרא לר׳ יצחק חיים כהן קאנטאריני בראש האגרת — „יחיד אומתו במדותיו —)״ — קאנטאריני יסיים מכתבו: „קנצי למלין אשים, אך אין קץ לתשוקתי לעבדו וללכת בנתיב מצותיו ושיזכירני תמיד לטובה ויצו ה׳ את הברכה. כי״ר!״

את כל אספת הדוגמאות האל נוכל לסיים בדבר טוב וחביב להזכיר באהבת לעססינג ובן-מנחם, הרבה יתר, מאשר מצאנו עד כה בקורות התקרבות פרטיות בין נוצרים ויהודים, יראה לפנינו כאשר את שני השמות האלה נקרא. הידידות אשר קשרה את שניהם מעדנות יחד — היא נעלה מאד, ידידות, אשר דור שלם גדל שעשועיה, ובה חֻברו יחד לבקש לרדוף אחרי האמת והתבונה, ברוח ממרום אשר הערה עליהם לכל מרום ונשגב. הקשר הזה — תוכו רצוף חזון-לב (אידעאל) מאד נעלה אשר אינו מובן לכל בר נש. אך הטובים ויחידי סגלה בכל אומה ולשון יראו בכל הזמנים בקשר הזה של אהבת האדם רושם כללי בדברי ימי עולם נעלה ונכבד מאד. אמנם לעססינג ומענדעלסזאהן היו מעוררי השחר אשר מנגה נגדו גז חיש ויעבור ליל אפל.

ממבט עין הזה אני חושב לי לצדקה הגבול גבלו להם ספרי הלמוד לקורות הדורות בין ימי הבינים ובין עת החדשה. ולסיים המחברת הזאת, — אשר עפ״י שמה היא מיוחסה על אדות ימי הבינים, — בשני שמות אל-מות אלה. — הקורא הנבון יראה נגדי ברוח נכאה על העת האחרונה אשר ימי הבינים עוד לא חדלו. האם נאמין למראה עינינו כאשר נשקיף ונחזה המקרים החדשים, במו יראו לפנינו כל תעלולי ימי הבינים בגדלם ובצביונם בדבורים גם במפעלם; אבל נבקש לנו נחומים למראה עינינו ונדעה כי מזמות בני בליעל להבל חבל נמרץ אינן נובעות ממעין טהור ממקור הרוח היציב האמתי של לאום אשכנז. בינת עם אשכנז עוטה מעטה אבל כי בלבול דעות כזה יכול לבא לעולם להוביל לידי תקלה ורעה רבה, לחזון מעשים מעציבים כאלה. אמנם כלמה תכסה את פני הבת גרמניא, נגד ארצות אחרות נאורות, אשר בקרבת ברבע האחרון ממאה הי״ט, קמו שבו ראשונה צללי ליל אפל, — גם היהודים ירגישו חרפתם זאת בתור אשכנזים, בני ארץ מולדתם הכללית, — בני עולה אחדים נאשמו בדברי בליעל וכלמת נצח תחשב לכל האומה האשכנזית. אך שלישיה נספרה לנו: עוד חי אלהים בשמים אשר כדברי נעים זמירות ישראל, יאבד כל דוברי כזב איש דמים ומרמה יתעב ה׳; שנית, הרוח הטוב מעם אשכנז לא ירד מטה, עוד יעשה פרי למעלה ולעמת כל המון בני עולה אשר יהמיון ריק, יושיע ברב כח לקרב נצחון האמת והישר. ושלישיה, אנחנו חוסים תחת ממשלת מושל באדם צדיק אשר באור פניו חיים ולא יתן מוט לעם צדיק, לא לפניו תבא מחשבה זרה מדבר מוקש רע. לכן בל נחדלה לאהבה את ה׳, להתפלל ולדרוש בעד שלום אדוננו מלכנו ולהכיר חבת כל אדם וזכות כל יצור באין הבדל ופדות. (כמשא ביד מלאכי ב׳ י׳).

מקום נכבד על אדות זה הנמצא כתוב הדר בהרמב״ם, לא נזכר בכל הספרים בענין זה אשר הולידה למעצבה העת האחרונה. לזאת נתנהו בסוף המחברת הזאת כאות לטובה, אשר יאמר ואשר יחשב כדבר חק ומשפט רבינו המאור הגדול של כל בני הגולה בימי הבינים, אדות דרכי שלום בין ישראל לעמים, ואלה המה דברי הרמב״ם בפירושו למסכת כלים: „זה אשר ידמה ההמון וקצת מהיחידים, שהאונאה מותרת עם עובדי אלילים, הוא טעות ודעת בלתי אמתית, אמר השי״ת במוכר עצמו לעכו״ם „וחשב עם קונהו״ וענינו שידקדק עמו בחשבון, ולא יערים עליו להטעותו, ואמרו, אם כן דברה תורה בעכו״ם שתחת ידך ק״ו בעכו״ם שאינו תחת ידך, כמאמר הז״ל אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו״ם (חולין צ״ד) וכל שכן בדבר שיבוא לידי חלול השם שזהו חטא גדול, ואלו הרעות כלן מהבדוי והתחבולה ומיני הרמאות והאונאות והעקיפין וגנבת דעת עם אינו ישראל, באר השי״ת שהוא יתעב אותן ויתעב עושיהן, אמר כי תועבת ה׳ אלהיך כל עשה עול״ עכ״ל. וכן כמעט כל גדולי ישראל בזמנים שונים הגנו כבוד הראוי לשארי אומות ולחכמתם ויאסרו עפ״י דיני תורה הכתובה והמסורה להקל או לזולזל חלילה בכבוד שום אדם יהיה מאיזה עם שיהיה.

נוצרים ויהודים אלה אשר עוד לא הוטמאו בתועבות הגוים ונשארו אמונים לרוח האמת ומשפט צדק יהי לבבם שלם כלם כאחד לעקור משרש, פורה ראש ולענה זרע שקר אשר זרעו בתבל בני עולה שונאי בני-שם להפריד גבולות אדם ולשום פדות בין עמים! כי״ר.

כל הדוגמאות האלה מראים לנו הלך נפש כנסת ישראל ודרכה בקדש. — רע ומר גורל ישראל בעמים זה כשני אלפים, סחוף דחוף ומדולדל הנהו,

צרות רבות ורעות מצאוהו השיגוהו ורבות מכותיו מני אז בגולה הלך, והוא לא ידע, רוחו לא שמע קול נוגש; חשך פרוש למסך על כל ארחות חיי עם דל חלכה ונפש העם היה רואה אור כי יהל באור ה'; כל אברי האומה הקדומה אסורים בזקים ומאחזים בסבך עץ קרדומות, והרעיון והרוח חפשי הנם, הגות הרוח בישראל יהגה עז והדר „רוממות אל בגרונו גם בעת אשר חרב מרצחו חודרת בחדרי לבבו" (מליצת המליץ המפואר ר"ק שולמאן); חכמי ישראל בכל דור ודור עמוסי תלאות ברלות ובקלות, חפשים המה לרוחם, להגות דעות נשגבות במיטב הגיון בחקר אלוה על כל מרום ונשגב; ובעוד את פרי רוחם קבלו באהבה, רדפו בלי חשך את עמם העם ההוגה דעות ויוצר מחשבות. הנה לפנינו במחברת זאת קיסר מהלל בימי הבינים בכל דבר חכמה ובינה, הוא פרידריך השני לבית האהענשטויפען, אשר מנגהו אור על כל החכמות זרוע, אשר ידע ואהב בכל לבבו את ספרות עם ישראל ויכבד ויוקיר חכמיה, בכ"ז את העם כלו עם ישראל שנא בתכלית שנאה כאבותיו וירדפם בשבט עברתו; וחכמת ישראל, לקחה את לבבו ותהי שעשועיו, ויהגה כבוד וגדל לה ולחכמיה. האם לא אחת מפלאי התולדה אנו רואים בזה? כן העם וכן דרכו בקדש! ומה יקרו דברי חוזן בן אמוץ נביא אל: „אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך" (ישעיה נ"א), בבאור הרב הגאון מלבי"ם: „שהם אמרו לנפשך ונשמתך שחי ונעבורה עליך, אבל את בחרת יותר בעינוי הגוף מן ענוי הנפש, ותשימי כארץ גוך, ששמת את גוך דומה כארץ שיעבור עליו כל הרוצה לעבור".

לקורות דוד המלך נעים זמרות ישראל ארכה קורות האומה כלה בגולה, וכמוהו תוכל כנסת ישראל להשמיע במרום קולה: „צר ומצוק מצאוני מצותיך שעשעי" הבלי רשעים עודני תורתך לא שכחתי!" (תהלים קי"ט). ומה נשגבים ואמתים דברי יה ברגש קדש אשר משים משוררנו הגדול בזמן הזה בפי מיכל אל דוד.

„וּמַחֲמַת מֵצִיק מֶה נַפְשֵׁךְ תָּשׁוּחַ?
הֵן יַד בֶּן חֲלוֹף בַּגֵּו אַף שָׂרֶרֶת
לֹא בִּלְבַב אָדָם בְּרַעְיוֹן וָרוּחַ —
הֵם לֹא יֵדְעוּ חֹק וַחֲמַת יַד עֹצֶרֶת!"

גארדאן, ארו"ם 67.

וזאת התעודה לכל האומה הקדומה, אלה הם דברי נחומים ותוחלת לכל עם ישראל!

עולי גולה בסוף האלף החמישי.

פרק בדברי ימי עם ישראל.

השתיקה, היא החרב אשר בה ימיתו סופרי דברי הימים זכרונות אשר לא מצאו חן בעיניהם; העקמימיות, היא סם המות אשר יתנו כותבי העתים לתנועות בחיי עם ועם למען יאכל חצי בשרן, למען תשנינה עז פניהן ותלבשנה צורה הנאותה לסופר. אין לך דבר מסור ללב בכתיבת זכרונות ימים עתיקים, כי בכל רבי החומר אשר ימצאו דורשי קדמוניות לענין אשר יענו בו, המעשים והפעולות אינם כי אם עצמות יבשות ועל הסופר לשום רוח בגוף אשר יבנה מהם, אך מי יאמר לו מה תעשה? אם לא יתן רוח חיים בקרב המעשים, או כי יכונן אותם ברוח טנדנציוזיות לכל אשר יחפוץ, מי יפקוד עליו? מי ידרוש ממנו חשבון? הן הוא עשה את חובתו, לקט וצבר את המעשים, קרא בשמות האנשים, חשב את הימים והשנים, גם הוסיף הגהות והערות ארוכות לכלות ולהתם שגיאות ולבאר אחרי כל טעות קטנה או גדולה. והרוח אשר יתנו לכל המעשה, והתמונה אשר יבראו לה? הוא דבר מסור ללב.

ובכל זאת הרוח החופף על המעשים והמפעלים המפוזרים בדברי ימי עם הוא עיקר כל זכרונותיו, וחטאים הם האנשים אשר יעקמו לעמם את העוברות או יצביעום בצבע טנדנציוזי. „הטוב שבדברי ימי העולם היא ההתפעלות אשר יעוררו" יאמר גאֶטהע. מעוט ההתפעלות אשר לאחינו בעד עמם בזמן הזה, הוא סבת האופן אשר בו העבירו לפנינו דברי ימי קדם. מיתת רוח הלאומי בקרב בני עמנו באשכנז היא אשמת הסופרים אשר חנטו דברי הימים לישראל כדברי ימי עם מת, וישימו לבם רק לתאר ערך התבוללותם בעמים אחרים. מן גרעֶטץ הגדול עד סופרי הדיסרטציונות הקטנים, הרבים כחול בימינו אלה, לא כתבו חכמינו באשכנז זכרונות חיי ישראל, כי אם דברי ימי מותו, לא התפתחותו הפנימית מצד כחו הלאומי, לא תנועתו מצד חפץ עצמו, כי אם ערך התפוצץ שלשלת האחדות, אופן כבוי הגחלת הלאומית והתרפקות כנסת ישראל על עמים זרים, לאמר: ספחוני עליכם. בעלות איש יהודי „לגדולה", כלומר בהיותו נטמע בגוים ובהתרחקו מעל גבול עם ישראל, אז יהי לגבור; בהתפתח מוסרות איזה קהלה, או חלק מתפוצות ישראל כי ייטב בצבו

על ידי חסד לאומים על ידי תנועה בעם אחר, והיה זה למעשה נכבד לקוראי הדורות; אך בהתנועע זרם חיינו ברוח עברי, בתנועה לאומית, לא ישימו לה לב או יקדישו לה הזכרה מצערה כלדבר שאינו שוה בדיו שנשפך למענו.

אך עם ישראל חי בכל העתים והזמנים ולא כלה מהיות גם בשנות האפל בימי הבינים. למרות הערפל הסוכך בעד חייהם הפנימים, או כי ארשה לי המבטא: „הפלליטיים", עוד קרני אור יחדרו במקומות לא מעטים אשר אף כי מצערים הם, רבה מאד האורה אשר יפיצו על תנועת החיים בעמנו בעתים שונות.

הנני לספר עפיזודא קצרה מימי הבינים, להזכיר תנועה לאומית עזה באיכותה, אשר אף כי גרעטץ לא יזכיר אותה בשם הזה ולא יקדיש לה מקום מרווח בספרו, בכל זאת לא תחדל מהיות תנועה עברית אמתית וגדולה היא ליהודים יותר על מעשים רבים שאינם לא מעלים ולא מורידים ההתפעלות בדברי הימים. התנועה הלאומית אשר אזכיר היא תנועת עולי גולה בסוף האלף החמישי, התעוררות רבנים רבים קהל גדול לעלות מארצות גלותנו, מצרפת ואנגליה, ולשוב להתישב בארץ אבותינו הקדושה: שלש מאות רבנים העוזבים יחד לפני שבע מאות שנה את מושבם לנסוע ולהתישב בכל מכל כל באה"ק, הן הם יערכו למצער שלשת אלפים ורבנים או שלש מאות אלף יהודים פשוטים לו יתעוררו בזמן הזה, זמן מסלת הברזל ואנית הקיטור, לנסוע יחד לשוב להר ציון ששמם. אמת הדבר כי למען נביאי ההתבוללות לישראל הוא מעשה אשר לא יזכר ולא יפקד, ולמען כופרי מעשים יבשים זכרונות באלה כחגבים קטנים, אך בענקים המה בעד דורש אחרי ההתפתחות הפסיכאלאגית ותנועת החיים בלבב עם ועם.

בדברי על הנודדים לארץ אבותינו לא אזכיר פה את „הנוסעים" העברים הנודעים למדי, על הרבנים אשר שמו במאה הי"ב את פניהם לירושלים. לא אתקוטט בכותבי העתים אם הרב ר' בנימין מטולידא (de Tudela) או ר' פתחיה מראטיסבונא (ריגנסבורג) לתכלית חקירה מדעית נדדו ארצות רחוקות, או למען היות על אדמת ישראל ומקום קברי אבותינו. אך הקהל הגדול אשר בראשית המאה הי"ג התעורר לעלות לארצנו, נעלה על כל ספק כי רק רוח מדיני הוצק בו.

אחד מראשי עולי הגולה היה ר' יונתן בן דוד הכהן מלוניל, בן דורו ותלמידו של הרמב"ם ומראשי מכבדיו. ע"פ בקשתו העתיקו ר' שמואל

אבן תבון את „מורה הנבוכים" ור' יהודה אלחריזי את „פירוש המשניות". עמו יחד עלו לארץ הקדושה שלשת רבנים נקובי שם:

רבי סעדיה, לא נודע אם הוא ר' סעדיה הנזכר בתוספות מס' יומא ט' או המשורר ר' סעדיה הנזכר בשו"ת ר"מ מרוטנבורג.

ר' טוביה. גם בשם הזה נודעו רבנים שונים בצרפת באופן שקשה להכיר את בעל הנסיעה לא"י. האחד הוא רבי טוביה מווינא (Vieune) אשר הביאו בעל הכלבו דפוס וויניציא (Venise) 1597 דף נ"א, ר' מרדכי בן הלל בספרו דפוס Kira de Trinto דף ל"א, דף צ"ב ודף צ"ג והה"ר פרץ בן אליהו בהגהותיו לסמ"ק דפוס קרימונא 1556 דף 109. השני, ר' טוביה מבורגוניא (Bourgogue) הנודע ע"י מרוץ מכתביו עם ר' שמחה משפירא, (עי' שבלי הלקט סי' ע"א). והשלישי ר' טוביה ב"ר אליהו אחי ר' חזקיה בן דורו של ר' אברהם בן אפרים מחבר קצור סמ"ג. לפי דעת כרמולי, ר' טוביה העולה לאה"ק הוא ר' טוביה מבורגוניא.

והאחרון הנכבד בשלשה הוא רבינו שמואל בר שמשון. זה האחרון כתב בספר את זכרונות מסעו ותאר המצבות והקברים אשר נשתטח עליהם, למען עורר ע"י זה את אחינו ב"י בצרפת ואנגליה לקום כאחד ולעלות אחריו.

בארץ ישראל מצא רשב"ש את הרב הגדול דוד ממאסול, ריש גלותא 1) ונכבד מאד גם בערבים, בו מצא ר' שמואל עזר לא מעט בהשתדלותו לפני מושלי ירושלים ואח"כ לפני „המלך" הנוצרי לתת מקום לקהל גדול מישראל אשר ישוב מאירופא לירושלים. בלי כל ספק רק על ידו הצליח החפץ גם לעורר את עולי הגולה, גם להטות להם את לב מושל א"י לטובה. מגמתו לא היתה מראשית מסעיו להשאר לעצמו בקרבת הקברים הקדושים כי אם להביא ולהעלות ברגליו קהל אסירי התקוה בארצות המע"ב. לתכלית זאת כתב את ספרו אשר לאות

---

1) אותו מזכיר ר' יהודה אלחריזי (אשר היה במאסול בשנת 1218) במלים האלה: „ושם ראיתי דוד ראש הגולה היהודיה, ובן אחותו הודיה, אין להם שני בבני זמניהם, אין מי יעשה כמעשיהם—ותקצר לשוני לספר קצת מדותיהם". הוא היה ממכבדי הרמב"ם ויהרים את ר' דניאל הבבלי על אשר קם בספריו נגד מימוני. גם את ר' דניאל הזה (בן סעדיה, תלמיד ר' שמואל הלוי) שעלה מבבל לסוריא, מזכיר אלחריזי אחרי ראותו אותו בדמשק: „ושם ראיתי החכם הגדול ר' דניאל הבבלי, הוא מעין המתגבר, ובחכמתו ארזים משבר, וחילים יגבר": הוא כתב השגות על משנה תורה וס' המצות להרמב"ם ופירוש לקהלת אשר בו ידחה הדעות שבמורה נבוכים.

אמתות תוכנו קבל את חותם המלך יוחנן מברינא (Jeau de Brieune) מלך ירושלים 2). קריאתו עשתה רושם בלבב אחינו בני ישראל במערב, הודות לרוח האהבה לארצנו הקדושה אשר היתה עוד בעצם תקפה, והודות גם לצרות הרבות והרעות אשר שבו וגזרו אז פתאם על ראשי אחינו באנגליה. בכל דור ודור תניף ההשגחה את ידה ותעשה לנו אותות לשובב שבטי ישראל, לקום ולעלות ולחיות את חרבות אדמתנו העתיקה, כמו עם היחיד, כן יפעל אל עם הכלל, עם עמו ישראל „להשיב נפשו מני שחת, לאור באור החיים" ואם לא ישמע אל האותות, ושמע לקול הברקים והרעמים אשר אחריהם. „והוכח במכאוב על משכבו...

וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ
וְחַיָּתוֹ לַמְמִיתִים".

ובכן קמה אז הרעה על בני ישראל אשר באנגליה, אחרי אשר נחו ושקטו עת קצרה משבט נוגש. המלך יאהאַן „בלי ארץ" (מלך 1199 — 1216) הטה בראשית מַלכותו להעם „בלי ארץ" חסד רב וירם קרן ישראל. הוא הפקיד את אחד הרבנים, ר' יעקב מלונדון, לרב הכולל וזקן היהודים בכל מדינות אנגליה (Resbyteratus omnium Judaeorum totius Angliae) גם קרא אותו „ידידי אהובי" (dilectus et familiaris noster) ויכבדהו לעיני כל, אך קנה רצוץ חסד מלכים: פתאם עברה על יאהאן רוח אחרת וישב להציק את ישראל ככל אשר לפניו, וככל שנוי פתאומי בחיים החיצונים העיר גם זה את רוח עמנו הנרדם ותנועה לאומית התלקחה בכל ארצות אנגליה וצרפת בקהלות אחב"י לעזוב את הארץ ולעלות לארץ אבותינו. שלש מאות רבנים התעוררו לקול קריאת רבינו שמואל בר שמשון, ויעלו להתישב בא"י. מובן מאליו כי העליה הזאת מאנגליה וצרפת לא"י לא היתה כעליה ונסיעה בימינו אלה, אשר מפאריז לקונסטאנטינופול יעברו במסע-הברק בשלשת ימים, וכמה שבועות וירחים נדדו, ומה העמל והטרח ותלאות הדרך אשר סבלו אחינו אלה! אך מה המה לפני אהבת ציון אשר בלב איש יהודי? „מלך ירושלים" שמח לקראת עולי הגולה, למצער כבדם בכבוד כנזכר בס' שבט יהודה 3) בטח הניעו אותו ר' שמואל בר שמשון ור' דוד ריש גלותא. לא רחוקה ההשערה כי קוה המלך יעאן למצוא בם משען למלכותו אשר אזלת יד הנוצרים לתת לו, ויד היהודים וגבורתם הרוממה בארץ הקדם היתה ידועה לכל כחולשתם ושפלותם בארצות המערב. היהודים לא לבד בעמדם על נפשם נלחמו תמיד כגבורים משכילים, לא לבד נגד לגיונות הרומים העצומים התגברו כאריות, כי גם בעזרם להפרסים ללכוד את ארץ ישראל עשו להם שם עולם בעוזם וגבורתם. גם כזרו Khosru גם אֲמַאר גם כל הגבורים אשר מעולם עד נאפוליאן ידעו בהלחמם על ארץ ישראל למשוך אחריהם לעזרתם אנשי צבא מבני ישראל, אשר קרבת ארץ אבותיהם העירה בקרבם בכל עת גם רוח האבות 4) לולי הסכילו נוסעי הצלב להתנפל כשואה על היהודים באירופא, לו חכמו השכילו להרים קרן ישראל ולקרוא את היהודים לעזרה ללכוד את ירושלים — מי יודע אם לא אז גברו והרבו חיל ואם לא במקום הממלכה המשיחית - הנוצרית בירושלים אשר בן לילה היתה ובן לילה אבדה, לא התנוססה שם לדור דורים ממלכה משיחית עברית ונוצרית גם יחד, ממלכת עם אחד בארץ ואל אחד לכל הגוים *).

בחדש תמוז תרמ"ז.

א. קאמינקא.

---

2) יעאן מברינא הבן השני להגראף עראַרד II מברינא אשר שולח לא"י במלאכות פיליפ אויגוסט מלך צרפת בא לעכו (St. deau d'Aerc) ביום 13 סעפט' 1210 ולמחרת יום בואו לקח לאשה את מרים, בת קאנראד להמלכה איזבל, ויהי בימים מעטים ל„מלך ירושלים".

3) בשבט יהודה ד' אמשטרדם ש' תס"ט ד' נ') כתוב: בשנת תתקע"א (1211) העיר ה' רבני צרפת ורבני אנגליטורא ללכת לתוך ירושלים, יותר משלש מאות, וכבדם המלך בכבוד גדול ויבנה להם שם בתי כנסיות ומדרשות. גם רבינו הכהן הגדול רבי יהונתן הכהן הלך לשם (הוא ר' יהונתן מלוניל הנזכר).

4) במכה"ע האפפיציאלי לממשלת צרפת מזמן נאפוליאן (Moniteur, an VI Nr. 243) נמצאה הידיעה הזאת מיום 28 זערמינאל:

Constantinople, le 28 germinal Bonaparte a fait publier un proclamation, daus laquelle il invité tous les juifs de l'Asie et de l'Afrique á venir se ranger sous ses drapeaux pour rétablir l'ancienne Jérusalem. Il eu a déja arme un grand nombre et leurs bataillons menacent Alep. (cité par Carmuly).

*) ידידנו הסופר הנכבד העלים עין מאבות התנועה הכבירה הזאת הלוי השר שירי ציון והרמב"ן ז"ל. עולי גולה הראשונים בימי הבינים באחרית אלף החמישי, ציון היתה כנור לשירי הלוי והרמב"ן מנה ישוב א"י בכלל תרי"ג מצות. הם היו הראשונים לפקוד ארץ אבותינו ובעלית שני אבות העולם לאה"ק חזרה ונעורה אהבת ציון בלב בניה.

שפ"ר

דור ישרים יבורך.

תולדות אב ובנו הגאון וזקן הרבנים בדורנו ר' נתן אדלער שליט"א רב בלונדון ומדינות בריטניא ובנו הרב הגדול החכם רבי נפתלי דר' הערמאן אדלער נ"י.

I.

שמש צדקה וחסד החופפת על כל העמים החוסים בצל ממשלת המלכה וויקטאריע תפיץ נגה אור יקרות, אור שלום ומנוחה גם על העם הקטן והדל, עם ישראל, המפֻזר ומפרד בכל הערים והמדינות העומדים תחת ממשלת ענגלאנד וקשר אמונה ואהבת אחים יאגדם ויקשרם מעדנות, לבם נאמן עם עמם וצור מחצבתם ורועה אחד לכלהם, המנהלם במעגלי צדק וארחות יושר, הוא הרב הגדול ד"ר נתן אדלער שליט"א.

הרה"ג ד"ר נתן אדלער נולד ממשפחה כבודה ועתיקה בעיר פֿראנקפֿורט ע"נ מיין ומקרבה יצאו חכמים ומלומדים רבים, אשר ענדו פאר וכבוד לעמם ויזהירו ככוכבים על שמי חכמת ישראל. — השם „אדלער" נתן להמשפחה ההיא ע"פ מקרה שקרה עם אבי המשפחה בראשית המאה השביעית.

אחרי הלכד העיר פֿראנקפֿורט בידי העריץ ווינצענץ פֿעטטמילך גרשו משם היהודים ויפוצו בערים ובכפרים להסתר מחמת רודפיהם ולוחציהם. אולם לא ארכו הימים והקושר העריץ הורד משאתו ויקבל גמולו בראשו הוא וכל אנשי עצתו. אז נקראו היהודים לשוב אל ארצם ויקבצו יחד מכל המקומות אשר נחבאו שמה ויבאו אל שערי פֿראנקפֿורט ברנה ושמחה ובקול המון חוגג ולפניהם הלוך הלך ראש העדה ובידו תמונת „נשר", הוא דגל המלוכה, לאות כי חפצה הממשלה בשוב הגולים אל ארץ מולדתם, ועל כן נשאר שם משפחתו „אדלער" עד היום הזה.

ר' נתן אדלער נולד לפני שמונים שנה בערך בעיר פֿראנקפֿורט על נהר מיין והוא הבן השלישי לאביו הרב ר' מרדכי אדלער, אשר שרת בהאננאוועך בתור רב הגליל וימת בשנת 1830. — אחיו הבכור, ר' גבריאל אדלער, איש חכם מצוין, שמש בכתר הרבנות בקהלת אבערנדארף (במדינת ווירטעמבערג); אחיו השני ר' דובער אדלער, אשר נודע בחכמתו הרבה וידיעתו העמוקה בתלמוד, שרת שנים רבות בתור משנה הרב בפֿראנקפֿורט על נהר מיין. אולם ביתר שאת הצטיין אחיהם הצעיר ר' נתן אדלער. עוד בימי נעוריו נתמנה לרב הגליל בנסיכות אלדענבורג. אחרי מות אביו, נקרא הוא להאננאווער למלא את מקומו. שש עשרה שנה רעה את עדתו בעיר ההיא ויצא לו שם לתהלה ולתפארת בכל ערי המדינה וסביבותיה. עד שנת 1837 היתה נסיכות האננאווער כפופה תחת ממשלת ענגלאנד ואחי מלך בריטאניען משל בהאננאווער בתור משנה למלך. — ויהי היום והנסיכה חלתה במחלה אנושה בהקשותה בלדתה והרופאים נואשו מלגהות ממנה מזור. אז קרא הד"ר אדלער עצרה ויאסוף את כל בני עדתו אל בית התפלה ויקראו אל אלהים להציל את נפש הנסיכה מרדת שחת. אחרי ימי מספר החלה הנסיכה מעט מעט לשוב לאיתנה ותחי מחליה *) הנסיך שלח להרב מכתב תודה וצרור כסף סך מאה פֿרידריכֿסדאר נתן לו במתנה. אבל הרב מאן לקבל את הכסף וישיבהו אל הנסיך בבקשה לחלקו בין העניים. — בשנת 1837 כעלות המלכה וויקטאריע על כסא ממלכת ענגלאנד נפרדו שתי הארצות האלה. אחרי אשר לפי חקי נסיכות האננאווער לא יכלה המלוכה להנתן בידי אשה. אז ירד משנה המלך — הנסיך קאמבברידז מכסא ממשלתו בהאננאווער וישב ללאנדאן ועל מקומו בא הנסיך מקומבערלאנד. — בשנת 1845 מת הרב מלאנדאן, ר' שלמה צבי בערלינער, וראשי העדה החלו לבקש להם רועה נאמן, אשר ינהל את עדתו בכשרון ודעת. בהודע הדבר להנסיך מקאמבברידז גלה את אזנם על אודות האדם הדגול מרבבה ר' נתן אדלער, אשר ידע אותו לגבר חכם בעוז ונאמן רוח בהיותו עוד בהאננאווער. אולם מבלעדי עדותו של הנסיך כבר יצאו לו מוניטין בעולם ושמע חכמתו הגיע גם ליהודי אנגליא. בשנת 1846 נתמנה הר"ר נתן אדלער לרב הגליל בלאנדאן. בשלש השנים הראשונות נאלץ להטיף מלתו לבני עדתו בשפת אשכנז. אבל עד מהרה למד לדעת את שפת אנגלית על בוריה ובלשון צחה החל להשמיע את נעם מדברותיו בשפת המדינה. — זה כארבעים שנה עומד הרב הגדול ר' נתן אדלער על משמרתו בקדש והנהו אהוב ורצוי לכל אחיו ומכבד בעיני כל יודעי שמו מקרוב ומרחוק. בחבורו הנפלא הנודע בשם „נתינה לגר" עשה לו שם עולם בספרות ישראל. בנו הרה"ח ר"ר הערמאן אדלער עומד על ימינו לשרתהו והוא

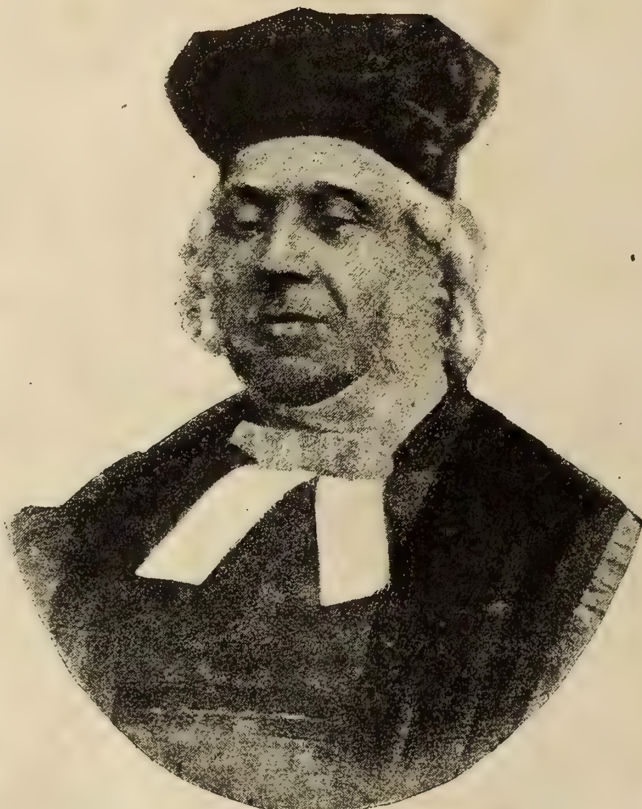
*) הנסיכה עודנה חיה והנה בשנת התשעים לימי חייה.

המוצוא והמביא בכל עניני הקהלות, אשר שם אביו הנכבד נקרא עליהם.

II.

הרב הנכבד ד"ר הערמאן אדלער נולד בעיר האנאווער ביום התשעה ועשרים לירח מאי שנת 1839. בעת ההיא ישב אביו הגאון רבי נתן שליט"א על כסא הרבנות בעיר ההיא. אך בשנת 1845 נתקבל לרב הכולל בעיר לונדון ועל כל ארץ בריטניא, למלא מקום הרב ד"ר סאלאמאן הערשעל, ועם כל בני ביתו הובא גם הד"ר הערמאן אדלער בעודנו נער קטן לענגלאנד. בימי נעוריו הקשיב לקח בבית אביו מפי החכם הנודע ד"ר מרדכי קאליש. ובשנת 1853 החל לבקר את ביה"ס אשר הוא כפרוזדור לבית מדרש החכמה הנקרא University College, Gower st. ויצק מים על ידי הפראפעסאר מאלדען, ובשנה השניה קבל הפרס היותר גדול בעד אשר הצטין בשפת יון (גריכיש), ואחר זמן קצר נכנס אל בית מדרש החכמה, ונשאר שמה עד שנת 1859, וישא משאות (prizes) מאת המורים, כי עשה חיל בלמודים בשפת יון וספרותה, שפת ענגליש וספרותה ובהגיון ומחקר, וגם עמד אז בנסיון ויצא מנוצח בכתר שם טוב ובתאר .B. A; ובשנה ההיא (אשר היה כבן עשרים שנה) הטיף דרשתו הראשונה בחנוך ביהכ"נ בעיר סוואנזי. אחרי כן הלך לפראג להשתלם בחכמת ישראל, ושמה למד תורה מפי הרב הגאון החוקר ומבקר ר' שלמה יהודה ראפאפארט, וישקוד על דלתי התלמוד וספרות הרבנות, ובשנת 1862 עזב את פראג וילך לדרוש חכמה בהאוניווערזיטעט בלייפציג, ויהי משכיל בכל למודיו והצליח בנסיונותיו והפיק רצון מכל המורים אשר שמעו חכמתו בכל ענפי המדעים ויעטרוהו בתאר — „דאקטאר". והרב הגאון שי"ר סמך את ידיו עליו ויתן לו התרת הוראה; וישב ללונדון ויחל לכהן בעבודת ה' לדרוש בהרבה בתי כנסיות אשר במטרפולין העיר ובערי המדינה, ולהורות בבית הספר לבאי השבת לשמוע דבר ה' וללמוד תורת ואמונת ישראל. רובי הדרשות אשר הטיף בתקופה ההיא היו לפני המון אחינו היושבים במזרח העיר לונדון, למען שתל על לבם זרע אמת תורה ומוסר השכל. בשנת 1863 גוע ויאסף אל עמיו הרב הג' ר' ברוך אייבראמס (שהיה רב לקהלת הספרדים) אשר היה ראש המורים בבית מדרש החכמה לעברים Jews' College פה. ויבחרו ראשי ומנהיגי הבית בהד"ר הערמאן אדלער להיות ממלא מקומו. בעת ההיא עזבו הרבה מאחינו את משכנותם בטבור העיר (City) וילכו לגור במערבה של עיר מקום אשר עשירי העיר יושבים שם. ויועדו יחדו אנשים נכבדים ויגמרו אמר לבנות בית לה', בית תפלה לאביר יעקב, בחלק העיר ההוא, וחפצם הצליח בידם להקים את בית הכנסת הנקרא עתה Bayswater Synagogue והרב הגאון מורנו רבי נתן אדלער חנך את בית ה' זה בשנת 1864, והנה עלה בדעת ראשי בית הכנסת ההוא להקים למו איש אשר ידרוש לפניהם בעתים מזומנים. וישימו עיניהם בהד"ר הערמאן אדלער ויפקידוהו למטיף בבית תפלתם, ודרשתו הראשונה הטיף לאנשי עדתו בשבת הגדול שנה הנזכרת, ובראותו בשנת 1865 כי רבה עליו העבודה וימצא לנכון לעזוב את משמרתו אשר עמד בתור ראש המורים כשלש שנים בבית מדרש החכמה לעברים, ואת מקומו לקח הרב ד"ר פרידלענדער איש מלא וגדוש בתורה וחכמה. העומד על משמרתו עד היום. בשנת 1867 בא במסורת ברית החתונה ולקח לו לאשה — אשה יראת ה' ומשכלת אל דל — את רחל בת הארון הנכבד Salomon Josephs אשר גם בני המשפחה הזאת לקחו חבל בכל עת בכל עניני עדתם ואמונתם, וירעה את בני עדתו דעה והשכל ושמו הטוב הלך הלוך וגדול לכבוד ולתפארת. אולם בשנת 1879 כראות אביו הגאון הצדיק הי"ו כי הוא חלש ורפה כח ולא יוכל עוד לצאת ולבא ולשאת את משא כל העם הזה, ולמען הקל מעליו את עול העבודה ויוכל לשבת במנוחה ולא ישרת את אחיו עוד, שמו ראשי ואצילי עדת ישראל על שכם בנו הרב ד"ר הערמאן אדלער לעשות את כל אשר נטל על „ראש הרבנים" ריש גלותא לעשות: לפקח על כל צרכי הקהלה ועניני העדה ועל כל קהלות ישראל אשר בארץ בריטניא, ולהיות שלוחו של אביו כמותו. ומני אז ימלא את מקום אביו שליט"א אשר העתיק אהלו לברייטאן וכל אשר אביו הגאון נשיא ארצנו היה עושה הוא עושה, ועפ"י פקודתו ינהל את עדתו, דברו הוא לו לקו לכל דרכיו ועלילותיו, ובאשורו תאחז רגליו, ולא יט ימין ושמאל.

חכמתו ותבונתו הרחבה נודעת בשער בת רבים, כחו בדרוש הוא כמעין הנובע, וכבר הוציא לאור הרבה מדרשותיו ומצאו חן רב בעיני הקוראים, וביחוד משכו עליהן עין הקוראים הדרשות אשר דרש בעד סגל חבורת „חברת מרביצי תורה" פה, ומדברותיו אשר נשא פעמים רבות בתוך קהל ועדה ע"ד „שלמה בן גבירול", „היהודים בענגלאנד", „דברי חכמה ומוסר מהתלמוד", „דניאל דעראנדא", „המסע

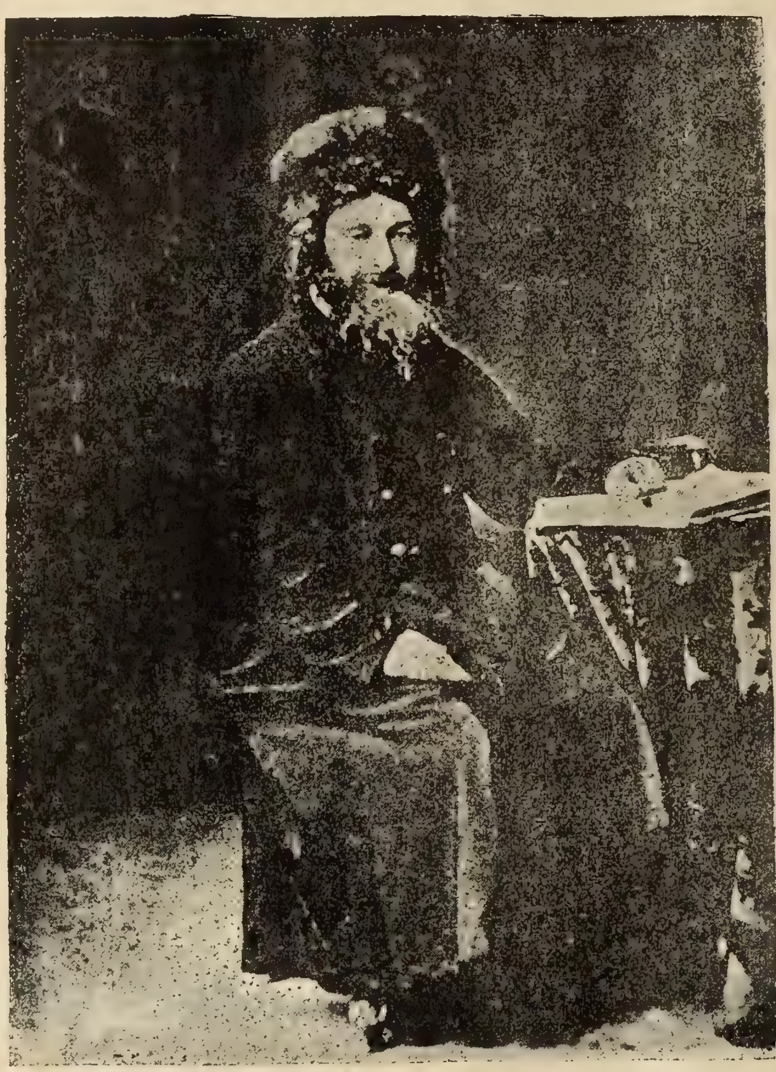
Rab. Dr N. Adler.

תמונת הרב הגאון זקן רבני זמננו רבי **נתן אדלער** שליט״א
רב בלונדון ומדינות בריטניא.
נולד בשנת ה״א תקס״ו בעיר פראנקפורט ע״נ מאין.

הרב הגדול הח' רבי נפתלי דר' הערמאנן אדלער שליט"א

כגן וממלא מקום אביו הגאון שליט"א ברבנות העיר לונדון ומדינות בריטאניא. נולד בשנת ה"א תקצ"ט.

הרב הגאון הגדול המרביץ תורה בישראל רבי **נפתלי צבי יהודה ברלין** שליט"א

ריש מתיבתא בישיבת עץ החיים בוואלאזין, נולד בשנת ה"א תקע"ז.

לארץ הקדושה, ועוד ועוד. וזה פעמים אין מספר לחם מלחמת תנופה עם שונאי בני שם, אשר זעיר שם זעיר שם יתעוררו גם מכנפות ארץ בריטניא לחרף את מערכות ישראל כגאלדווין סמיטה, ועוד כמוהו. והרבה ממאמריו ודרשותיו הביאו במכה"ע הנודע Times. באחד ממאמריו הנכבדים אשר ענה לגאלדווין סמיטה כאולתו הוא אומר: „נניח כי לפני אלף ושמונה מאות שנה ישבו אבותינו בתוך גבעות יהודה העטופות בכרמים וזיתים, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, האם זאת היא הנסבה כי לא נוכל להיות כאחד העם לדאוג לטובת ולהצלחת הממלכה אשר אנחנו יושבים בה כעת?...... הלא בכל עת ובכל מקום אשר הורשו שבטי „העם הנרדף" הזה לאחוז באיזה משרה בכהונת ממשלתם, הקדישו את כל כחותם וכשרונותם, והראו אמונתם וחזק רוחם, ועשו כל אשר היתה לאל ידם לטובת ולאשר ממלכתם. „לא יוכלו להיות אזרחים נאמנים" — אמר גאלדווין סמיטה — האם כל חפצו רק להשליך שקוצים ולנבל שם ישראל באשכנז אשר אך זה לא כביר חרפו נפשם על שדה קטל והקריבו חייהם בעד ארץ מולדתם?... האם לא יעטה חרפה על יהודי צרפת הנאמנים אשר יחד עם אחיהם בני הרעפובליק עמדו ביום צרה למלט את ארצם בחכמתם עת באה עד משבר ופור התפוררה ארץ?.... וגם בארצנו היקרה והברוכה „ארץ ענגלאנד" האם אנחנו היהודים נבלנו בהתנשא ואם נתנו יד ופתחון פה כי יצדק הפראפעסאר אף בכל שהוא במתחו עלינו הדין הקשה ויתננו לשמצה בקמינו?.... האם הראו היהודים היושבים בבית הפרלמנט פה כי לא יוכלו לקחת חלק בחיי העם כאחד מעמי אירופא?... האם השופטים היהודים או היהודי שהיה Master ofthe Rolls לא עשו משלחתם באמנה ולא שמרו לעשות משפט וצדק ככל אחיהם הנוצרים אזרחי הארץ?.... וזאת אוכל להגיד בהחלט גמור, ובלי כל מגור ופחד כי יבא איש ויכזיבני ויענה כחשי על פני: כי מכל עבדי ממשלתנו הרחמניה החוסים תחת צל המלכה רבת החסד, אין אף עם אחד אשר ידאוג יותר בעד כבוד שלום אשר והצלחת המדינה. אין אף כתה אחת אשר תקריב בעדה את כחותיה ופעולותיה, תענוגיה ומשוש חייה, הונה ורכושה יותר מאשר העם העתיק יומין, ראש וראשון לכל בני האמונות הנושא עליו דגל היהדות ואמונת אל אחד!...."

הנה העתקתי פה לפניך קורא יקר אך טורים אחדים מתשובותיו הנמרצות אשר ענה למנאצינו, כי הזמן קצר ובעל „הכנסת" דוחק, לכן אפס קצתן תראה ומהם תקיש על השאר, כי כלכל דבריו במשפט להשיב מענה נכון לסתום פיות מקטריגינו. —

לפני שנתים הלך במלאכות המענשען הויז לארץ הקדושה ובשובו הנה דרש דרש בשבח הארץ ויגד להשר את כל רגשי לבו, ויעוררם לתמוך בידי העובדים את אדמת אבותינו. אך השמן לב העם הזה, ועיניו השע מהרעיון „ישוב ארץ ישראל" כי עוד לא מצא מסלות בלבבם, וזר הוא לרוחם, ומה יוכל עשות?

גם בשנת היובל הזאת לשבת המלכה וויקטוריא יר"ה על כסא ממלכתה, כאשר באו מלכים ורוזני ארץ שרים וסגנים לחוג את חג היובל וללכת אתה עם כל הכבודה בעצם היום ההוא. נקרא נקרא גם הרב הנכבד ד"ר הערמאן אדלער ונתכבד להיות בין המלוים אותה על דרכה, ושם ישראל נערץ בכבודו!....

י. י. הירשביין

ראש ישיבת „עץ החיים".

בשימנו עין על מצב עמנו בארצנו בדורנו היתום, אז תפרוץ אנחה עמוקה מקרב לבנו לראות, כי המארה הגדולה הרובצת עלינו היא נטילת כבוד מבית חיינו פנימה. עוד בדור העבר נמצאו לא לבד רבנים ורועי העדה, אך גם גבירים ובעלי עסק אשר הקדישו רובי עתותם לתורה ולעניני הכלל, היו חכמים רואים את הנולד ועשו כל מה שבכחם לחזק את עמודי הדת ואת מוסרות האחדות הלאומית בין בני עם מפוזר ומפורד, בעוד אשר בימינו, אבדו אנשי מעשה, אין מתעוררים בצדק לשובב נתיבות הכנסיה הישראלית וגם מראשי העם ומאשריו, עיני העדה ורבני הקהלות לא נראה, כי ישימו לב אל עתידות הדת וקיומה בעתים הללו, להקדים רפואה לעם נגש ונענה אשר באו מים עד נפשו — זו תורתו עתה כאשר נר-אלהים — נשמת כנסת ישראל טרם נכבה ועוד לא פסה התקוה לתת להתורה תקומה בארצנו, רבותינו אלה יוצאים ידי חובתם באנחה או בפטפוטי דברים על ענינים שאינם לא מעלים ולא מורידים את כבוד היהדות בארצנו. בדור יתום כזה עלינו לחבב ביותר את היחידים השרידים, אשר מד' אמות של הלכה הם צופים ומביטים לאחרית הימים ובשבתם באהלה של תורה יעבדו עבודתם ברוב אונים ובהכשר דעת לקיום הכנסיה ונצחיות התורה בין בני בית יעקב יושבי ארצנו.

בין היחידים השרידים האלה יתנוסס לתפארה הרב הגאון הגדול ורב פעלים לתורה ולתעודה רבי נפתלי צבי יהודה ברלין שליט"א ריש מתיבתא בישיבת „עץ החיים" בית אולפנא אשר בוואלאזין יע"א, הבית אשר עד היום הוא האחד ואין שני לו כמעט, להעמיד רבנים - תורנים בישראל וממנו יצאה אורה זו תורה אל רבים מערי המדינה.

הגאון ר' נפתלי צבי יהודה נ"י הוא חטר מגזע ישישים בעיר מיר אשר בפלך מינסק, נולד לאביו הרב הנכבד רבי יעקב ברלין ז"ל בשנת תקע"ז ובהיותו כבן ארבע עשרה שנה כבר בא בברית הנשואין עם בתו של הגאון רבי יצחק ז"ל ר"מ בוואלאזין בימים ההם.

עוד בימי נעוריו נראה, כי האיש הזה לגדולות נוצר, שקידתו העצומה, התרחקותו מכל מנעמי החיים, התמדתו הנפלאה והנטיה הישרה, להעמיק שאלה בכל מקצועות התורה, לנטות מדרך הפלפול העקום ולתור ולדעת את האמת הנכוחה בתורה, כל זה נתנו עדיהם, כי עתיד תלמיד חכם זה להיות למאיר נתיבות התורה ומישר דרכי הלמוד לרבים מבני גילו, ובימים ההם התאמצו כל תופשי התורה לשום כל מעינם בפלפולי הסוגיות בתלמוד, בחדושי גפ"ת והמהרש"א, אשר היה אז לעינים לכל הוגי התלמוד. הדרך הזאת — דרך העמקות והחדוד הפלפולי היתה כבושה לרבים וגם חותנו הגאון הגדול שהיה נודע בישרת שכלו הבהיר שם לפני הרב הגאון נצי"ב את התורה הזאת, אך האיש הנעלה הזה, אף כי היה עוד עול ימים ולא מצא את לבבו נכון להתחרות בארז חותנו הגאון ז"ל, נטה בכל זאת מהדרך הכבושה לרבים ותחת הדיקנות היתירה שאין לה בעולמה אלא ד' אמות של ההלכה שהיא עסוקה בו, שם פניו אל דעת התורה שבעל פה במקוריה הראשונים ועל פי רוח הבקרת הישרה הטבועה בלבו הכיר את אוצר החכמה והאור הגנוז בספרי שני התלמודים וירבה לשקוד על תורת כהנים, ספרי וספרא והתוספתות, אבני קדש אלה, שהיו אבני פנה לבנין התלמוד הנאדר הבנוי לתלפיות. המחשבה הגדולה הזאת, לעזוב את הפלפול המחדד את השכל, אך לא ימלא דעת את הנפש השוקקה לבא עד חקר הענינים הראשיים ויסודות התורה ולאחוז במשפט הבקרת ההגיונית ובחקר ספרי הקדמונים אשר מהם יתד ופנה לדעת יסודות תורה שבעל פה, המחשבה הגדולה הזאת אשר נולדה אז בלב הנציב לא מצא מסלות בלב תופשי התורה בזמנו וגם לא הרגיעה רוח חותנו הגאון ז"ל, אך הוא באמץ רוחו לא שת לב לכל זה ולא הטה אזן להמתלחשים עליו לאמר, כי עד נצח לא יראה אור בהיר בהתלמוד בלי אספקלרית המפרשים האחרונים. הגאון הנצי"ב בא לידי החלטה, כי רק בדעה נכונה את ראשוני המפרשים ועוד יותר את ספרי התנאים והאמוראים, כהת"כ, הספרא, התוספתא והאחרון הכביר התלמוד ירושלמי, אשר אותו עזבו רוב התלמודיים בזמנו, כי רק בידיעה נכונה בהספרים האלה נוכל לפתוח לנו שערי התלמוד הבבלי ולפתור כל סתום וחתום בסוגיות הש"ס.

רבים ראוהו דרכי למודו כן. תמהו על שיטתו החדשה ויוסיפו להתפלא על השקידה העצומה הדרושה לדרך למוד כזה, ובהיותו בן עשרים ושלש שנים כבר ראה לבו הרבה חכמה ודעת בכל מקצועות תורה שבעל פה ואז החל לכתוב ספרו הגדול על „הספרי" חמדה גנוזה עמו עד היום *) למלאכה כזאת קרב רק אחרי אשר חש בנפשו, כי כבר הביא אל קרבו הבקיאות העצומה בשני התלמודים וביחוד בתורת כהנים אשר מקומות רבים בו מפיצים אור חדש גם על דברי הספרי, כדברי תורה העניים במקום זה ועשירים במקום אחר. בימים ההם ונפש הגאון הנצי"ב ירעה לו בראותו, כי כל חבריו מעמיקים רק לדעת סוגיות התלמוד ע"י מפרשינו הרבים ומדברי אלהים חיים אשר בספרי התנאים בהתוספתות ושני התלמודים, המכילתות וספרא וספרי יעלימו עיניהם, והנה נמצא. לו אח בדעות ורע אהוב בנפש גאון הדור רבי דוד לוריא זצ"ל הנודע עד היום בשמו רבי דוד מביחוב הנודע עתה לשם ולתהלה כאחד מטובי המבקרים התלמודיים מדור שלפנינו. האיש הגדול אשר עשה לו שם עולם בפירושו על פרקי דרבי אליעזר. הנצי"ב שלח איזה עלים למבחן מספרו על הספרי אל הרד"ל ז"ל. זה האחרון הכיר וידע כי דרך כוכב חדש על שמי היהדות התלמודית ויספר תהלתו בקהל רב, גם חותנו הגאון ז"ל ראה ונוכח כי ישר היה את חתנו, שם הגאון הנצי"ב יצא עתה לתהלה בארץ ומני אז ועד עתה הנהו כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק והדשים לבקרים יביא את פרי מחשבותיו מנחה להספרות התלמודית.

בשנת תרי"א מת הגאון הצדיק ר' יצחק זצ"ל חותנו ותושם משרת ראש הישיבה על שכם חתנו הבכור הגאון ר' אליעזר יצחק ז"ל וגיסו הגאון הנצי"ב נ"י היה לו למשנה. ראש הישיבה הג' רא"י היה איש ידוע חולי ואיש מכאובות ויכבד עליו לנשוא העול הכבד של הנהגת הישיבה ובשנת תרי"ד נאסף אל

---

*) הננו מעוררים בזה את כבוד הגאון שליט"א לזכות את הרבים מתופשי התורה בהוצאת הספר היקר הזה לאור עולם ולהאיר עיני רבים ממבקשי הדעת.

עמיו והגאון הנצי"ב לקח אחרי כבוד להרביץ תורה בישראל בבית אולפנא של הגאון הגדול רבי חיים מוואלאזין זצ"ל וברוב עז והדר כהן פאר במקדש התורה, ויגבר חילים לתורה ולתעודה ותהי ראשית עבודתו לחזק סדרי הישיבה ולהרים דרכי הלמוד לאמתה של תורה, נגד הפלפול העקום. ביחוד שם לבו להרחיב ידיעת התורה והבקיאות בספרי קדמונינו. בין גאוני ארצנו הוא כמעט האחד אשר שם לבו אל ספרי התנאים הראשונים ספרא וספרי ומכילתא, המה השתות שמהם הושתתו שני התלמודים, כאמור למעלה גם התבונן על דרכי הקדמונים הגאונים שהיו קרובים בזמן אל התימת התלמוד כרב יהודאי גאון, רב אחא משבחא ורבינו האלפסי, הוא שם לו למטרה להפיץ אור על דבריהם ביחוד במקומות שמביאים דברי התלמוד בחלופי גרסאות או השמטות אשר בדבור אחד פושט הענין את צורתו הראשונה ומקבל צורה חדשה ורבים מהפלפולים נהיו כלא היו ויפלו מאליהם. ראשית עבודתו היתה להאיר עיני המעינים בהלכות גדולות ששנה לנו רבינו הגדול הרי"ף ז"ל ויגל אוצר חדש מחלופי גירסאות, אשר עין רואה תעידם כי כן היתה כונת הרמב"ם בהשמיטו כמה עיקרי דינים, מצד הנוסחאות בתלמוד שהיו לפניו כמו לפני הרי"ף, אשר בעקבותיו יצא על פי דרך הבקרת הזאת נתבטלו מאליהם תלי תלים של פלפולים על הרמב"ם, אשר כרובם המה הררים תלוים בשערה דקה. הרעיון הזה רחף לפני רבינו ריש מתיבתא דעץ-החיים בחבורו „העמק שאלה" על שאילתות דרב אחאי, אשר בדרכו הפשוט והישר דלה פנינים מים התלמוד בעזרת שקידתו על הספר הקדמון הזה. בשמעו כי בהביבליותיקה הקיסרית בעה"מ יש שאלתות דרב אחאי ישן נושן בכת"י לא נח ולא שקט עד אשר בא לעה"מ ובעזרת הרב החכם הגדול ד"ר הרכבי נ"י השיג את הספר לקנין עולם ויגל חדשות ונצורות בחלופי הנוסחאות שבין השאילתות בכ"י ובין הנדפס. בעת ההיא כתב גם כן ביאורו על התורה, אשר גם בו היתה לו האמת לקו והבקרת הנאמנה למשקלת ויישר דברי חז"ל עפ"י הדקדוק בסגנון מליצת הכתוב.

אך בכל עבודתו בתלמוד תורה היה בכל העת ההיא בעל-מעשה ויט שכמו לסבול עול העבודה בהנהגת הישיבה וירבה את הכנסותיה ותמוך תמיכה רבה את בני העניים, אשר מהם תצא תורה, וה' הופיע על כל עצותיו, כי נתוספו ספסלי בבי מדרשא ומספר התלמידים עלה לארבע מאות איש (כן ירבו), גם הרגיל אותם לשנן פרשה אחת בכל יום מפרשת השבוע ויער אזנם למוסר לדעת איך ללכת נגד החיים, לבל ירום לבם על אחיהם, התאמץ להשריש בלב תלמידיו אהבת האומה וחבת כנסת ישראל, וכרוחו חנך גם את בנו אשר יפה כחו ככח האב הגאון הגדול ר' חיים ברלין שליט"א אשר כהן מלפנים בכהונת הרבנות במאסקוי, ועתה הוא שוכן כבוד בעיר ביאלא בתור איש פרטי, כי חננו ה' בעשר ואיננו משתמש בתגא. ועזר גדול בהנהגת הישיבה להגאון הנציב שליט"א היה לו חתנו הגאון ר' רפאל שי' וחתנו השני הגאון ר' חיים בנו של הגאון הגדול והחריף הנודע הר"ר יוסף דוב סאלאווייציג שליט"א אב"ד בבריסק דליטא. זה השני יציע שלש פעמים בשבוע שעור בסוגיות הש"ס ורבים יתפלאו מאד על סגנונו החד ועם זה הולך למישרים בדרכי ההגיון והסברא הישרה. בשנה העברה הוציא לאור הגאון הנצי"ב פירוש על שיר השירים בדרך הפשט וכתוב במליצת ישרון בסגנון נעים ונחמד. בקיץ התרמ"ו יצאה אש ותאכל את כל העיר וואלאזין עם בית אולפנא לישיבת „עץ החיים" אז כמעט נפוץ העדר, אך לב הרועה הנאמן הנהו עשוי לבלי חת ולא התרפה ביום צר ובשלשה ירחים הקים בית האולפנא על תלו. בעת ההיא הראה את כל כביר כח לבו, כי לא פנה אל עניניו הפרטים ואל רכושו אשר הלך תמס, כי אם שקד על פתחי נדיבים ויחזיר עטרת התורה ליושנה. הגאון הנצי"ב הוא באמת דורש השכלה נאמנה וחפץ בכבודה של תורה שהרב הרועה עדר ה' יהיה איש בעל מדות תרומיות ובעל נימוס וידיעת התבל במדה נחוצה לתנאי החיים, ביחוד שידע שפת המדינה. ואם יתנגד לקביעות עתים ללמודי חול הוא מיראתו שלא יעשו התלמידים השכלתם קבע ותורתם עראי — בכל זאת עשה עתה תקנה גדולה שאלה מהתלמידים שכבר באה דעת התורה אל קרבם וגם התהוללה דעתם עליהם יקבעו עתים מזומנים ללמודי חול בתא מיוחד ועפ"י הדרכת מורים מובהקים — גאוננו הנצי"ב שליט"א הוא המחזיק בכל כחו בהרעיון הנשגב של ישוב אה"ק, כמה פעמים יצא לדבר ע"ד קדושת הדעה הזאת במה"ע לב"י ומי יתן וירבו רבנים ומורים כמותו בין בני ישראל אשר בארץ רוסיא כהגאון הזה אשר זה ארבעים שנה הוא ככהן גדול משמש בכהונת התורה בישיבת „עץ החיים", וה' האוהב השערים המצוינים בהלכה יאמצהו ויחזקהו להשלים כל חפצו ודור לדור יביע תהלתו כרב בעל תלמוד ומעשה כאחד.

י. קו"ק.

איש חי רב פעלים מקבצאל.

רב פעלים מקבצאל שקבץ וריבה
כעלים לתורה (ברכות י"ח).

טוב שם משמן טוב. שמן טוב
יורד ושם טוב עולה, שמן טוב כלה
ושם טוב אינו כלה, שמן טוב נוהג
בחיים ושם טוב נוהג בחיים ובמתים.
(מדרש קהלת סדרה תנינה).

I.

השכל והזכרון הן שתי המתנות הטובות שזכה בהן יוצר האדם את בחיר יצורנו עלי אדמות. כספר וסיף ירדו שתי המתנות הטובות האלה מן השמים אל אדם קדמאה ותהיינה במרוצת העת למאורות ברקיע האנושית. משניהם יצאו בנות הרוח: הפילוסופיא בת השכל המפשט וההיסתוריא בת הזכרון המוציא במספר צבאות המעשים שנעשו תחת השמש, צופה ומביט המון נכתרות שמבראשית עד סוף כל הדורות. שתי בנות הרוח האלה משוטטות במרחבי עולם האצילות והעשיה, בחיקו יוטל גורל עם ומשפחה מכל משפחות האדמה ומהם יצא כל משפטם, שתיהן בתות עולמות ומחריבות עולמות, מצודתם פרוסה על חיי ההשכלה של העמים החיים וקימים עמנו היום ועל השכלת העמים הקדמונים, אשר כבר נסע יתרם מהם ויהיו עתה כלא היו. יתרון לההיסתוריא על אחותה הבכירה הפילוסופיא, כיתרון החכמות אשר יסודתן בהררי הנסיון והבחינה על ההגיון המפשט, אשר מוצאו משכל אנוש אנוש עלול השגיאות, אשר לרוב הפעמים רוחו במרום תמריא, ירקיע לשחקים ואגודתו על ארץ לא נוסדה. התורה היוצאת לנו מפי ההיסתוריא היא תורה שלמה, אשר בה נחזה יד ההנהגה העליונה, על אל אלים תדבר ומלים לצד עלאה תמלל.

אחרי הדברים והאמת האלה הלא יתפלא כל משכיל על דבר אמת, מדוע לא קמו בין בני עמנו במאות שנה האחרונות קוראי הדורות, עם הרב בעל היוחסין והרב בעל צ"ד כמעט שכבה נר התולדה הישראלית עד אשר קם דור חדש באשכנז בשלשים שנה האחרונות ויחזיר את עטרת התולדה ליושנה? שאל ישאלו בצדק מה היה לעם-הספר, עם עתיק יומין, אשר כארבעת אלפים שנה הוא עומד בנס ועומד לנס עמים, עם אשר תו של תחיה כהוד גורא חקוק על מצחו, מדוע לא ישים עם כזה את לבו אל היסתוריתו, מדוע נהפכה נחלת ישראל לזרים ועוד טרם שקמו סופרים בישראל, כבר הקדימו אותנו קוראי הדורות מבני הנכר לרשום את כל המוצאות את היהודי הנצחי ולשום אותם בספרתם? חכמי האומות וכהניהם: באסנאזש וגריגאיר הצרפתים, דאהם ועוואלד הגרמנים המה ראו מעשי ה' ונפלאות תמים דעים עם סגלתו, אך ישראל לא ידע עמי לא התבונן! מרוע? האם לא היו אבותינו מחבבין את הצרות וחפצו להשכיחן מלב בניהם, אבל אם כן הדבר, הנה כל הקינות והסליחות, כל התאניות והאניות המפוזרות בכל ארצות פזורנו מי הולירן ומבטן מי יצאו? על השאלה הזאת תשובת רבן שמעון בן גמליאל בצדה באמרו, אף אנו מחבבין את הצרות אלא שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים. באורו: נקל היה לתנא ושר התורה כרשב"ג להעמיד עצמו במערכה, להטביע את עצמו בעמק המלחמה בעד קיום הלאום והדת, להיות בונה ומיסד תורה שבעל פה, להעמיד תלמידים רבים ושלמים, במלה אחת להיות עושה ההיסתוריא ויוצרה מרחוק מלהיות סופרה ושוקלה, לעמוד כצופה ומביט על כל המעשים שנעשו להאומה מימי הקיסרים לבית פלאוויוס: אספסינוס וטיטוס, דומיציאן עד הקיסרים באי ברית החדשה: קונסטנטין וטהודיזיאס, להביא במשפט מפעלות האומה בביתה פנימה מימות המפלגות: צדוקים, פרושים, ביתוסים, משיחיים, ודענים (גנאסטיקער) וכו' וכו'. עבודת הצופה איננה נאה ומתקבל להגבור העומד בשדה המערכה ואלה גבורי כח העושים את ההיסתוריא אם יבואו לכתוב — אינם מספיקים. תעודת סופרי דברי הימים נמסרה לגבורי הרוח אשר פניהם אינם הולכים בקרב, הם יספרו לדור את כל תקפם וגבורתם של הנלחמים בעד עמם ואלהיהם בכל אשר תשים האמת בפיהם מבלי לנטות ימין ושמאל, הם הצופים ומביטים על מערכת החיים ומתארים בחרט אנוש את כל הנאמר והנעשה והם המתנבאים במחנה האנושית בשם האמת חותמו של הקדוש ברוך הוא, על כן גדול כבוד הירודוט ותקודידס להיונים כקוראי הדורות אשר מעולם, מגבוריהם אנשי השם אשר מעולם והחכמים שקמו להם משנות דור ודור. וטוב שם סופרי ההיסתוריא שזכרנו משמן טוב של הפילוסופיא האפלטונית, כי שמן טוב כלה והדעות העיוניות מתחלפות חדשות לבקרים, הללו נוצצות והללו נובלות, אך שם-טוב איננו כלה ודור אחרון על עפר יקום ידע להוקיר מפעלות אנשי הרוח אשר הנחילו לדורות עולמים את ספר תולדות אדם כתוב במכתב אלהים חרות על הלוחות לקורות העתים.

והנה אם קשה מאד הדבר להיות סופר דברי הימים לכל עם ועם, אשר גם עתים לטובה היו להם, עתותי מרגעה ומנוחה, ואחרי שעת התירוס באה עת

Dr H. Graetz.

תמונת הרב החכם סופר דברי ימי היהודים רבי **צבי גראֶטץ** שליט״א

נולד בר״ח כסלו שנה ה״א **תקע״ז** בעיר **זשערקאוו** במחוז פאזען.

השלום והמנוחה. הנה ישראל סבא היה והוה איש ריב ומדון לכל עמי הארץ מן העולם ועד העולם; איה סופר את כל אשר קרה את העם — עתיק יומין זה במשך שלשת אלפים שנה, איה שוקל במאזני משפט דברי ימי העם אשר אבד חסנו הלאומיי זה כאלפים שנה, מעת בטל התמיד והצרות מתמידות, הורם לחם הפנים וכל פנים קבצו פארור, איה כונס את טפי הדמעות ששפכה כנסת ישראל לשום בנאדנו ובספרתנו, ואיה מונה שבחם של הגבורים אשר הקים עם-לא-עז זה במשך ימי נדודיו, לא גבורי חרב וחנית, כי אם גבורי כח עושי דבר ה' ונותנים נפשם על דבר אמת וענוה צדק. גבורי הרוח והרעיון אשר זה כחם לאלוה לשאת ולסבול, ליחל ולחכות? גלוי וידוע היה לקורא הדורות מראש שעתידה תורה וחכמה להשתכח מישראל יושבי ארצות מערב אירופא, שרבים מהם יתערבו בגוים וילמדו — גם לעשות כמקולקלים שבהם, מה עשה? ברא בני היצהר ושתלן בשלשה דורות ויפזר גם אותם לארבע רוחות השמים ויעזקם ויסקלם מכל מום ופחתת ויבן להם בתי עקד הספרים, ועל כתבי-העתים שיסדו צוה שלא יטענו פירות חדשים, כי אם יאספו שבלי לקט שכחה ופאה מבעלי השדות והכרמים בקרן בן שמן קרן אורה בחכמת ישראל. שטו גבורי הרוח אלה, היחידים השרידים ולקטו בבתי-עקד הספרים ויביאו איש איש את מנחתם בכלי טהור. זה הביא שה מוריה ונדחת מפלטי המאראנים בספרד, אחד הביא סל של ערבים מלאה פרחי חמד משירי ציון, של רבי שמואל הנגיד, ר' יוסף בן חסדאי, בן גבירול, האחים בני עזרא ור' יהודה הלוי, האחד הביא צנא מלא ספרא מדקדוק הלשון של ר' יהודה אבן חיוג, ר"י אבן גנאח, רש"י ועוד, זה עף בכנפי דמיונו אחרי הנשר הגדול רבינו משה בן מיימון וזה צלל כעופרת במים אדירים של התלמוד והעלה פנינים ואבנים טובות ומרגליות בידו לשכלל ולקשט את בית ספר תולדות יעקב. הנה כה הקים לנו ה' בדור האחרון רועים כלבבו לאמר לבית ספר תולדות יעקב תבנה, ואז קם הבנאי הגדול, לבנות בית נכון ונשא מכל אבני-מוסדות ואבני הפנה אשר הכינו אל המלאכה אבות חכמת ישראל שהיו לפניו. עשרים ואחת שנה בנה האדריכל הזה את בית תולדות ישראל ההרוס ובשנת חמשת אלפים ושש מאות ושלשים וארבע לבריאת העולם נבנה הבית הגדול הזה ממסד עד הטפחות וכימי העצו הנצחי יעמוד הבנין הנהדר הזה לברית עם — לאור־גוים, לדעת מה פעל ישראל מדורות עולמים ושנים קדמוניות.

הבנאי הזה הוא איש חי רב פעלים מקבצאל הפרופיססור הרב רבי צבי הירש גראֶטץ חתן היובל

בשנה זאת, למלאת לו שבעים שנה מיום ראותו אור עולם. רבי צבי הירש גראֶטץ הוא הבנאי אשר אותו קראנו בשם „בצלאל" הוא היודע לצרף אותיות ההיסתוריא, וביחד עם כל בני „כנסת ישראל" הננו עולים על במת בית „הכנסת לישראל" לקים מצות „והדרת פני זקן" זה שקנה חכמה ודעת בארבעים ושמונה מדות שהתורה נקנית בהם לברך ברכת שהחיינו וקימנו, לחג חג היובל לבן־עניים זה אשר ממנו יצאה תורה ואורה לכל בני הגולה, את המחבר „דברי ימי היהודים" באחד עשר כרכים וספרים רבים ומאמרים יותר ממאה ואחד, אשר פרטי שבותיהם ימצא הקורא בשולי הגליון, ועוד ידו נטויה להעשיר את ספרות ישראל. הוא האיש הדגול מרבבה אשר בו נתקיים מאמר חכמינו ז"ל „זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתם מיושבת עליהם".

„הכל תלוי במזל" ואפילו מדינות וארצות, ערים וכפרים. מעיר קטנה בפולין הפרוססית במחוז פאזען, מעיר זשערקאוו המצערה יצא המאור הגדול לחכמת ישרון ה' י. פירסט, ובהעיר הזאת ראה אור עולם ביום ראש חדש כסלו שנת תקע"ז, הנער אשר נקרא שמו בישראל צבי הירש בן הדין ר' יעקב גראֶטץ. רך וחלש היה הנער בשנים הראשונות, כחנה אמו של שמואל הרמתי שישבה ותינק את בנה עד גמלה אותו ואחרי כן הביאתהו בית ה', כן שעשעה אם הנער צבי את בן סגלתה, את יונקתה הצבי הרך שהיה כל תנחומותיה בעניה ומר נפשה ובעצמה למדה אותו קרא באלפא ביתא וסדר התפלה, ועוד טרם עברו עליו חמש שנים והמורה העברי הכיר כי לגדולות נוצר הנער ואז התנכר כי עתיד הוא להיות אור המאיר בתורתו וחכמתו. כאשר הובא אל בית הספר למתחילים למד שפת אשכנז והשבון במרוצה ועוד נותרו לו איזה שעות פנויות ביום לתלמוד ונושאי כליו. ככה עברו עליו איזה שנים בהתמדה ושקידה עצומה, בוצין בוצין מקטפיה ידיע, בעת ההיא והרב הצדיק והחכם המפורסם המשובב נתיבות היהדות באשכנז ר' שמשון רפאל הירש הי"ו מפראנקפורט, שהשתמש אז בכתר הרבנות באלדענבורג הוציא לאור ספרו הראשון „תשע עשרה מכתבים" מלאים רשפי־אש שלהבת יה, הסובבים את כל טעמי המצות ושלשת העמודים תורה עבודה וגמילות חסדים. את המכתבים האלה קרא הנער צבי וימצא בהם טעם זקנים ויבוא בכתובים את המחבר ויכר רבי הירש את הבחור צבי וידע כי עתיד הוא להיות בחור מעם ויקראהו מזשערקאוו לבא אליו להיות לו לתלמיד-חבר בעסק „דברי ימי היהודים" וחכמת ישראל. תחת השגחת הרב הצדיק הזה עלתה בידי „צבי" לבקר

את הגימנאזיום, ללון בעומקה של הלכות השפות העתיקות ויצא מוכתר בכתר תהלה וכבוד, כראוי לבוא לפני ולפנים בהיכל החכמה — האוניווערזיטאֶט. לברעסלוי העיר שם העלם צבי את פניו, העיר המלאה אז ככלוב מלא עוף שונאי ישראל ורומסי תולעת יעקב, בעיר אשר שם הציבו לראשונה באשכנז את היהודי על עמוד הקלון על במת המשחקים לראוה בו. צאת העלם מעיר קטנה לעיר גדולה המלאה חכמים וסופרים עשתה פעולה עצומה על התפתחותו ודרכו בקדש. שם מצא את אשר בקש בעלי אספות חכמים ומשכילים, תלמודיים וחסידים, מכבדים ומוקירים את בן־מנחם ומעריצים ומקרישים את הגר"א והגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, אז כתב איזה מאמרים בחכמת ישראל וצורבא מרבנן זה דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט. עד מהרה עשה לו שם כאיש אשר נועד להיות קורא הדורות בעמו והתשוקה גברה בו לכתוב דברי ימי עמו. ויגש אל המלאכה לכתוב את ספרו הגדול מימי מלחמת החשמונאים עד הדור האחרון. בשנת 1846 היא שנת עשרים ושש לימי חייו הוציא לאור את ספרו הראשון „הידעונים הנכנסים לפרדס והיהודים" Gnossicismus und Judenthum ויחלק אותו בשבעה פרקים: א) צירופי אותיות בגימטריאות ונוטריקון, א"ת ב"ש ואי"ק בכ"ר המפוזרים בתלמוד. ב) הידעונים ומתנגדיהם, ג) אחר — אלישע בן אבויה, ד) בן עזאי ושטתו באלהיות, ה) בן זומא, ו) רבי עקיבא בן יוסף ויציאתו בשלום, ז) ספר יצירה ומחברו והתפתחותו. בספר הזה הראה גראֶטץ את כחו ועצם ידו בתלמוד ובפילוסופיא היונית שנולדה על ברכי האמונה החדשה. ויצא לו שם בעולם המדעים, וחכמי בית המדרש בישיבה של מעלה אשר ביענא תמכו ידיו עליו להקרא בשם דוקטור, מה שלא חפצה לעשות האוניווערזיטאֶט בברעסלוי, כי המחבר והספר שניהם כאחד יהודים הם ועל היהדות ידברו. להחיות את נפשו קבל על עצמו העבודה להיות עורך מה"ע ויהי לו היום למשמר על המה"ע והלילה למלאכה בכתיבת ספרו „תולדות היהודים" אבל הפעם לא הצליח חפצו בידו. שנת הפקודה היא שנת 1848 הפכה כחמר חותם את כל סדרי המדינה בפרוסםיא ותעש את כל אשכנז כמרקחה, המה"ע אשר ערך נקטף באביב ימיו ולגראֶטץ נשבר מטה לחמו, אז עזב את ארץ וילך לנוע אל אויסטריא לראות פני אלוף נעוריו הרב ר' הירש, שנקרא בינהים לשבת על כסא הרבנות של הגאון רבי מרדכי בנעט ז"ל בעיר ניקלסבורג ומדינת מאֶהרען כי פקדה הממשלה את עדת ישראל להכין בית מדרש לרבנים ושבדעתה להעמיד אותו למורה בו. אפס כפי הנראה חלום חלמה הממשלה ולא ידעה מה הוא, הממשלה לא מצאה די כסף להנהגת בית כזה וע"כ נשבתה המחשבה הטובה הזאת וזה החכם הזריז שאוריתא היתה מרתחא ליה לא ידע שלו בנפשו ולא עצר כח לחכות וילך לעיר לאנדאבערג עפ"י בקשת מנהיגי העיר הזאת ליסד שמה בית ספר לילדי־האזרחים. במצאו מקור חיים ומעין לא אכזב לפרנסתו חפץ לראות חיים עם האשה אשר אהב זה כשלש שנים מאז הדפים ספרו הראשון בקראטאשין; שם ראה את בת המדפים ה' מאנאש היפה־פיה ויאהבה בלבו וכאשר מצא מנוחה שלמה שהוא רוצה בה עף כיונה אל ארבתו ויארשה לו לאשה בשנת 1850 — כמעט שבנה בית לשבתו וחנה שב אל עבודתו עבורת „דברי הימים לבני ישראל". בהחלק הרביעי למספר הספרים אחד עשר כרכים מספרו הגדול, המכלכל בקרבו דברי ימי הדורות ממלחמות החשמונאים מחורבן הבית ע"י טיטוס עד חתימת התלמוד, הננו רואים את הגבר „רב פעלים מקבצאל" בכל תקפו וגבורתו בחכמת יון ורומא, בקיאותו הנפלאה בשני התלמודים וכל המדרשים. ברבי צבי גראֶטץ הננו רואים צַיָר חכם חרשים וחכם הוגה דעות בחכמת הנפש, לדעת תכונות התנאים והאמוראים, להוציא משפט הרוץ ואמת לאמתה על פי מאמרים מלוקטים; ומי כמוהו מורה דעה במשפטי הרומאים ביחוסם אל עמים אחרים בכלל ובני יהודה בפרט; מי כמוהו יודע בינה לעתים בימי הדורות הראשונים שאחרי התגלות ברית החדשה לתור ולדעת את כל הנאמר והנכתב ע"ד בני ישראל מאבות הכנסיה החדשה, ומי כמוהו מוציא לאור תעלומה, כ"י רבים מאד, ומפ"ץ אור חרש על חכמה נעלמה היא הפילוסופיא של האלכסנדרונים החרשים; ומי כמוהו פותח חלונות בבית אפל ומביא משטרים וסדרים בערבוביא הנוראה מקום אור וחשך משתמשים כאחד, מקום נראה לא שני כי אם מאות הפכים בנושא אחד, עבדות וחרות הדעת, גלות ושפלות וחבת הארץ והערת נפש למות על קדושת המקדש והאומה, עם נגש ונענה, אשר אבד את נירו וקצירו וישאר מבלי שר וקצין, מבלי תומך וסועד, רובץ תחת ידי עושקיו כח. ומעבר מזה בית המדרש מלא תלמידים מזן אל זן משיבי מלחמתה של תורה, וכל זה לא בחיל המדיני ולא בכח בשר כי אם — ברוח אמונה — רוח־לאומי באמת ותמים.

בשנת 1852 כלה רבי צבי גראֶטץ את מלאכתו זאת וישם פניו ברלינה ואז נקרה לפניו מוכר ספרים אשר שקל על כפו כסף מחיר הספר, ואחרי מכרו את ספרו ברמים יקרים פנה ערף לבית ספרו

בלאנדבערג, כי כמעט ראה הספר אור בשנת 1853 והנה יצאו מוניטין שלו בעולם הספרות ולא ארכו הימים ויכבד להקרא לברעסלוי להיות גם הוא המפקח על בית מדרש הרבנים ביחד עם חברו הזקן ממנו הגאון החכם רבי זכריה ד"ר פראנקעל נ"ע, בית-גדול זה נוסד אז בנדיבת הגביר הצדיק רבי יונה פראַנקעל זצ"ל (אשר כמוהו עוד לא קם על נדיבות איש ישראל בכל מרחבי אשכנז ואשר לספר פרשת גדולתו נקצה מקום מיוחד בהכנסת הבא). הנה כן השנה הזאת שנת חג היובל למלאת שבעים שנה לחיי הגבר רב פעלים, ה' ישמרהו ויחיהו, היא גם שנת השלשים וחמש לימי השתמשו בכהונה גדולה כהונת ההוראה בבית מדרש גדול שמגדלים שם חכמים ומרביצי תורה ותושיה. כאן מצא גראֶטץ מקום גדול ורחב ידים לכתוב את כל חלקי ספרו הגדול עד תמם.

בשנת 1856 הוציא לאור את הכרך השלישי לסדר הכרכים והוא הבכור מבכורי פרי עטו. מהתחלת מלחמת החשמונאים עד חרבן הבית ושיבת טיטוס כמנצח בשערי רומא בראש גולים בני ציון היקרים המושכים בקרונו. אם בחלק הרביעי הננו רואים את רבי צבי בר' אמות של הלכה, הנה בחלק השלישי הראה לנו הד"ר גראֶטץ את כחו בבינה לעתים. בהספר הזה נקבצו באו יחדו ידיעות מושכלות מכל פנות החכמות ההומניות. הרבה קוראים יש להספר הזה אך מעטים אשר ידעו ויכירו כמה יגיעות יגע סופר דברי הימים לב"י האחרון בזמן וראשון במעלה, עדי עלתה בידו להוציא כלי יקר למענהו, כמה ימים החסיר נפשו מכל תענוגות בני האדם וכמה לילות גזל שנה מעיניו לעיין בספרים כתובים אשורית, פרסית ערבית רומית ויונית; כמה שעות ישב על טפת דיו טרם רשם בה את הרעיון להוציא קורטוב אמת היסתורית מהמון הציטאטים. בהוצאת החלק הזה, נתמחה גברא ונעשה כבר סמכא, שמו הטוב הלך לפניו וכל שערי בתי העקד בערי החכמה נפתחו לפניו ובשנת 1861 הוציא לאור החלק החמישי והששי בהקרבת שלמי־תודה לכל אבירי המדע אשר נדרשו לתמוך בימין צדקו בשלוח ספרים והעתקות כ"י מגנזי המלכים וכתבי הרשות. החלקים האלה מכלכלים את דברי ימי הדורות של הגאונים ורבנן סבוראי, הפרחת ההשכלה היהודית בערב וספרד האיסלמית, תור הזהב לשירת ישראל וספרתו והתפתחות התלמוד בימי פרשנדתא ותלמידיו בעלי התוספות.

בשנת 1864 הוציא לאור הכרך השביעי והשמיני מימי פטירת הרמב"ם עד גירוש ספרד ופורטוגאל; שני הספרים האלה כתובים באש שחורה על גבי אדומה. הנה התקופות אשר דמי ישראל נשפכו בהם כמים, ימי מסעי הצלב, (גזרות תתנ"ו ותתקל"א); המות השחורה והטבח הנורא אשר ערכו ביהודים האבירים האכזורים חברים לכהני און הדומיניקנים והפראנצישקנים עד אשר ישבה הרשעה — האינקוויזיציה לכסא-המשפט בספרד העקובה מדם — דם בני בית יעקב שהיה לדם וכרמש הארץ אשר כל רומסיו לא יאשמו. שני ספרי גראֶטץ אלה המה קינה חדשה יוצאה מקינת בן חלקיהו, שם נראה בגראֶטץ את היהודי הלאומי מוריד כנחל דמעה על שבר עמו וכל דבור ודבור היוצא ממנו בוקע ויורד חדרי בטן, מרעיש הנפש ומעורר תוגה וגעגועים ואהבת עולם לעם-עולם. בשנת 1866 הוציא לאור את החלק התשיעי המכיל דברי ימי הדורות מגירוש ספרד עד יסֹד המעלה של היהודים האנוסים בארץ הצדקה והסבלנות הולנדיא (ה"א שע"ח). בשנת 1868 הדפיס את החלק העשירי — מן העת הנ"ל עד ימי בן-מנחם והתפתחות השכלתו. בשנת 1870 הדפיס החלק האחד עשר והאחרון למנין, אך התשיעי להכרכים, כולל ימי הדורות של מאת שנים האחרונות מן בן-מנחם עד שנת הפקודה לכל גויי הארצות שנת ה"א תר"ח (1848).

את שני החלקים הראשונים „דברי ימי עמו" בהלו נר ה' על ראש האומה בימי שבתה על אדמתה; בימי הוזי יה ומלכי בית דוד לא הוציא לאור, כי נדר גדול נדר רבי צבי קורא הדורות לבני ישראל לעלות להר הקדש ולראות בעיניו מקומות נגלה אלהים למאורי ומורי העם הנצחי, את נדרו זה לנסוע לארץ הקדושה קים במשך העת כאשר נספר במרוצת דברינו.

„ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו עמו". בית מדרש המדעים בברעסלוי אשר מאם בהיהודי לפני שנים כימי דור אחד עד כי נאלץ לכתת רגליו אל העיר יענא להתעטר שמה בעטרת התהלה של דוקטור. בית המדרש הזה בכבודו ובעצמו שלח דברו אל היהודי צבי גראֶטץ ויקחהו אחר כבוד בתור פרופיסור לחכמת ההיסתוריא ומשנת 1872 סופר דברי הימים לבני ישראל משתמש בשתי כהונות ובשתי ישיבות של מעלה. בהאוניווערסיטעט הברעסלית בתור פרופיסור ומורה ראשי בבית מדרש הרבנים. בעת ההיא נתן ידו אל הרב הגדול רבי זכריה פראנקל ז"ל בהוצאת מ"ע ירחי בשם Monats-Schrift für Wissenschaft und geschichte des Judenthums המה"ע הזה לחדשיו יבכר עד היום והוא אוצר נחמד חדש מלא ישן שרעת זקנים ונערים נוחה הימנו. המה"ע הירחי הזה עורר את יתר מאחינו חכמי אשכנז כאברהם העברי הד"ר ברלינער להוציא

גם כן מאסף נכבד כמוהו לחכמת ישראל, הנה כן הננו רואים את חתן היובל לכנסת ישראל משמש בשלשה כתרים, כתר חכמה בביהמ"ד למדעים, כתר כהונה בבית הרבנים, וכתר שם טוב בספרו הירחי אשר דור לדור יביע תהלתו „כמקבצאל שרבה וקבץ פעלים לתורה" .

הדבר אשר אליו נשא הד"ר גרעטץ את נפשו לעלות להר הקדש ולהשתטח על קברות קדשי בית ישראל מאורינו ומורינו, הדבר הזה קם ויחי בשנת 1873, רבי צבי גרעטץ הלך באה"ק לארכה ולרחבה ולא הניח מקום אבן על אבן מאבני זכרון להאומה הישראלית, אשר תשתפכנה בראש כל חוצות ירושלים, שלא התבונן עליה להוציא ממנה תעלומה לאור וישב שבי — זו תורת דברי הימים אשר יצאה מציון ואשר נתן רבי צבי לפני בני ישראל בהחלק הראשון מספרו הגדול, המחזיק שני כרכים כוללים קורות הימים מימי האבות עד מלחמות החשמונאים, ותשלם כל מלאכת הבנין הנהדר הזה בשנת תרל"ה לאלף הששי .

רבים מתאוננים ובצדק על סופר דברי ימינו, כי באיזה מקומות שנגע בקורות ישראל בימים הראשונים לפני גלות בבל, בספרים אחדים על באורי מקראות נטה מהמסרת ויסרם את הכתובים וגם לא דרש אותם כמין חמר, על השנויים והחלופים האלה ידוו כל הדוויים, ובכל הכבוד שחויבנו להאיש הגדול הזה, לא נוכל לעבור על פרץ נופל נבעה בחומת היהדות, אולם רבי צבי גרעטץ כזקן שדעתו מתישבת עליו לבטח יכיר עותתו זאת וישיב לבצרון את פשוטו של מקרא והמסרת הקדושה לנו בקדושת התורה הכתובה; וביום הזה שהננו מתנים תקף תהלת אור ישראל וסופר דברי ימיו לא נוכל לעבור בשתיקה מבלי הביע מגנת לבנו על דבר אחד אשר כנגע נראה בבית תולדות ישראל של חתן היובל, הוא העלמת עין מכל הקורות את בית יעקב יושב רוססיא ופולניא במאה שנה האחרונות, וחביבה עליו שיחה נאה של איזה סופר באשכנז מגורל רוב מנין ובנין כנסת ישראל בהארץ האחת אשר שם מצאה דעת התורה מקלט לה בשנות המאה הזאת. כל התנועה הרבה שהתחוללה בין יהודי רוססיא מימות הגר"א ז"ל עד היום, כל ההרפתקאות דעדו עלי כנסת ישראל בארץ הצפון בשנות המאה הנוכחית היו כלא היו בספר דברי הימים לבני ישראל. תקותנו, כי חתן היובל יתאמץ גם בפנה זאת למנות החסרון ולתקן את אשר עות עלינו .

התכונה המיוחדת לספרי גרעטץ; הוא רוח היהדות הלאומית השפוכה על פני כלו, כל דבריו מתוקים מדבש ובאים כשמן בעצמות הקוראים, קיום היהדות חביבה עליו יותר מנפשו, ביחוד יתנגד בכל כחו אל מפשיטי הגשמיות של היהדות, המניפים חרמש על מצות הזכרון והחפצים להכחיד שם ישראל מגוי, עליהם ועל כיוצא בהם יוציא כל רוחו בחלק הי"א מספרו הגדול. בשנת 1879 נהרו המונים המונים מתלמידיו ואוהביו מכל אפסי אשכנז ומכל קצות תבל לברעסלוי לשאת ברכה לראש אלופם ומורם ביום מלאת חצי היובל לשבתו על כסא ההוראה בבית מדרש הרבנים — במשך תשע שנים האחרונות רבה וקבץ פעלים לתורה ויוציא לאור עוד ספרים רבים ונכבדים, אשר שמותם ימצא הקורא בסוף המאמר, וברגע שהננו כותבים הטורים האלה נקרא חתן היובל לכרך גדול שבמדינת הים ללונדון הבירה להשמיע אמריו בקהל רב ולכונן בה בית גדול שלומדים שם תורה וחכמת ישראל.

ארכו לנו דברינו במאמרנו זה, אך עוד לא נגענו גם בקצה הבקרת ושימת-עין-יפה על ספריו הרבים, מאמריו המחוכמים ופעולותיו הנמרצות, אשר אותם צפנתי לקוראי „הכנסת" בשנה הבע"ל אי"ה ופה הננו רק לאמר: שאלו כתב רבי צבי את אחד עשרה הכרכים „תולדות היהודים" לבדם ויגל שמים חדשים וארץ חדשה בספרי תולדות יעקב ולא העשיר את חכמת ישראל בספרים לעשרות ומאמרים למאות דיינו לקדם פניו בברכת טוב. אלו הנחיל לנו את כל הטוב הרוחני אשר חנן ה' אותו ולא הרחיב גבול התורה בתלמידים למודי ה' דיינו. אלו הרביץ תורה בין אחיו בני ישראל ולא שם מהוד חכמתו עלינו בחלקו תורה לחכמי האומות דיינו; עכשיו שרבי צבי גרעטץ נתן לנו דברי ימי היהודים, הפיץ אור יקרות על קורותינו, והשתלשלות קבלתנו, נתן כבוד לעמו נגדה נא כל חכמי האומות, על אחת כמה וכמה שעל כל בני כנסת ישראל לברכו ביום שמחת לבו, ביום התונת היובל למלאת לו שבעים שנה לאוי"ט ביום כ"ב מרחשון הבע"ל, כי עוד יחזקהו ה' ומצהרים יקום לו חלד לחזקהו ולאמצהו, כי עוד יוסיף לעבוד עבודתו על הרי ישראל ועיניו תחזינה ראשית גאולתנו ופדות נפשנו, אמן ואמן.

II.

אחרי אשר ספרנו בשבחו של איש חי (ויחיה לאוי"ט) רב פעלים הנני גם לערוך לפני קוראי כנסת ישראל מעט מהרבה השבחים של גבר רב פעלים

מקבצאל אשר גם במותו קרוי חי, הוא האיש הגדול שהיה רע אהוב להחכם ד״ר גראֶטץ וישמש עמו בכהונה אחת, הגבר הגבור בתורה שהיה אור המאיר בתורתנו הכתובה והמסורה לכל חכמי אשכנז ורבניה ושמו הוא תהלתו רבי זכריה פֿראנקל זצ״ל.

הרב הגדול הזה שלא הניח כמותו בתורה באשכנז נולד בשנת תקס״א בעיר גדולה של חכמים וסופרים פראג העדה העתיקה בקהלות ישראל אשר באירופא התיכונה והמזרחית. בימי נעוריו עוד חזו עיניו שרידי גבורי התורה אשר מעולם, הגאונים רבי שמואל לנדא ור׳ אלעזר פֿלעקעלס ועוד רבים ושלמים עוד הרימו דגל התורה וע״כ גם כל ימי שחרותו של רבי זכריה עברו עליו בלמוד התורה התלמודית ואחרי מלאו כרסו מעדניה שם פניו גם אל החכמות החיצוניות ויפליא תושיה בחכמת המאטהעמאטיק וחקירת דברי הימים. מפראג הלך לפעסט אשר בהגר להקשיב שם לקח בבית מדרש המדעים ויצא משם מוכתר בעטרת תהלה דקטור פילוסופיא ועם זה גם התרת הוראה להיות מורה ודאין בישראל. בשנת תר״ב נתקבל לרב ואב״ד המדינה במחוז לייטמערמעריטץ אשר בביהם המדינה ויקבע משכנו בעיר טעפליץ.

בימי רבנותו בביהם ארץ מולדתו יצא לו שם גדול כרב גדול וגבור בתורה וכמורה ורועה נאמן לעדתו. ממשלת זכסוניא העיקה מאד על בני ישראל יושבי ארצה ולא נתנה להם דריסת הרגל מלבד בהערים לייפציג ודרעזדען ואלה המעטים היו עמוסים במסים וארנוניות משא לעיפה, עוד יתרה עשתה כי כסתה עליהם כלמות ותבדילם לרעה מכל יושבי הארץ בנוסח השבועה, כאלו היו היהודים מפיחי כזבים ונשבעים על שקר, אנשים המזיקים להישוב. העדה בדרעזדען חפשה לה איש אשר יצא ואשר יבוא לפניה ובהיותו גבור בתורה יהיה גם כח בו לעמוד במקום גדולים ולהתיצב לפני מלכים ועל ישראל תהיה הדרתו, אז נקרא רבי זכריה לשבת על כסא הרבנות בדרעזדען ודבריו בעת התיצבו לפני המלך עשו בעתם רושם גדול. המלך אמר אליו בבואו ביחד עם מלאכות סגל תבורה, כי מאד יחפוץ לתת להיהודים זכותי־אזרח אם רק ישליכו אחרי גום הבלי התלמוד. הרב הגדול רבי זכריה ענה ברוח כביר דברים נמרצים לאמר: הוד מלכות! הננו מחלים פניך כי תתן משפט־גבר להיהודים יושבי ממלכתך, אך אם נחדול מהיות יהודים אין עוד מקום לבקשת רחמים, כי האשכנזים שאינם יהודים הנם בלא זה מתענגים על רוב טובה.

הרב הגדול רבי זכריה ישב על כסא הרבנות בדרעזדען בשנת 1836 ובשנת 1840 הוציא לאור את ספרו ע״ד שבועת היהודים אשר עשה אז רושם גדול עד להפליא ונדפס במהדורא תנינא בשנת 1847 וע״י העביר ר״ז פֿראנקל את רוע הגזרה, בהספר Der gerichtlich beweis כבר הראה רז״פ את גדלו ואת ידו החזקה בשני התלמודים ובכל ספרי הראשונים והאחרונים והספרות הנימוסית של העמים הקדמונים והחדשים. בעת ההיא יסד מ״ע „לדברי ימי עמנו" אשר יצא לאור עד שנת 1851, בשנת 1853 נקרא מדרעזדען להיות תופש ישיבה וראש בבית מדרש הרבנים בברעסלוי, שם החל להוציא לאור ספרו הירחי ביחד עם הד״ר גראֶטץ, הנקרא עד היום על שמו, ושם הפיץ רובי תורותיו בשני חבוריו הגדולים בשפת עבר „מבוא הירושלמי" ודרכי המשנה", בספרו הראשון חשף רבי זכריה את זרוע עזו ויפתח שער לכל דורשי שלום ירושלמי ובחבורו השני הפיץ אורה על המשניות וחבורם וסדורם. ר״ז פֿראנקל היה היחידי בין רבני אשכנז אשר כתבו רובי תורתם בשפת עבר, בסגנונו בשפת קדשנו יוכל להיות למופת גם לחכמי רוססיא. ובכל אשכנז (למעוטי אויסטריא ואונגאריא) לא קם כמוהו רב גדול ומעמיק בהלכה בימיו, ובמותו בשנת תרל״ה לא הניח כמותו בין הרבנים הנושאים עליהם כתר שם ד״ר. מספריו היקרים שאבו כל חכמי הדור הנוכחי ודור לדור עוד יביע תהלתו וכל פרשת גדולתו לרוב תלמידיו אשר הקים. אלה הם תולדות שני רבי פעלים מקבצאל שרבו וקבצו ועשו פעלים לתורה ועל שניהם אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב.

אברהם יהושע יפה.

אלה שמות בני-ילדי רוחיהם — פֿראנקעל וגראֶטץ החכמים הגדולים והכוללים (פאליפֿיסטאריען) גבורי תורה ותעודה, „רבי פעלים מקבצאל" שרבו וקבצו פעלים לתורה, שלא הניחו ענין גדול וענין קטן בכל הספרות העברית והתלמודית שלא עסקו בו בשום לב, שלא הניחו כמותם לא בחכמי העמים ולא בחכמי ישראל סופרים מהירים בלשנים נפלאים שיכתבו ספרים אין קץ אשר בהם ישראל יתפאר. הן הנכתבים בשפה המדוברת במדינתם אשכנזית, והן הנכתבים בשפת צרפתית, אנגלית, עברית, יונית, ורומית; המאמרים שנדפסו במכ״ע החדשי שלהם הנקראת על שמם, והן אותן המאמרים שנדפסו במכ״ע „לידיעות דת ודעות" אחרות; התלמידים — רבניהם — שעזרו על ידיהם בהמכ״ע שלהם, והן אותם שבנו להם במות לעצמם בעירות הגדולות בכל המדינות שבעולם אשר בהם בכלם ישראל יתפאר.

ספרי גראטץ

א) „גנאסטיצמוס אונד יודענטהום" דרישה במעשי מרכבה בדור השני אחרי התגלות ברית החדשה אצל היהודים (ראה בפנים המאמר ובהערה), קראטאשין שנת 1846

ב) „געשיכטע דער יודען" דברי ימי היהודים מזמן בריאת העולם עד שנת תר"ח. בעשתי עשר כרכים גדולים למאד. נדפסו בערי לייפציג, בערלין, ברעסלא משנת 1853 עד 1878 שכלתה כל המלאכה, אחדים מהם נדפסו בהוצאה שניה וגם שלישית בבאורים ותקונים מהמ' המחבר ואחדים נעתקו לשפת צרפת, אנגלית עברית והונגרית.—

ג) „Smai et Golgatah" יחס דת נצרת לתורת משה, פאריז 1867

ד) „Les juivs d'Espagna" היהודים בארץ ספרד גם הוא נדפס בפאריז וגם הוא בשפת צרפת 1872.

ה) „Historie of the Jews from the downfall of the Jewisch state to the conclusiono of the Talmud" דברי ימי היהודים מחרבן בית המקדש עד חתימת התלמוד (העתקת חלק השלישי) בשפת אנגליא בנייארק . . 1873.

ו) „דברי ימי היהודים" חלק שלישי — בשפת עברית בעיר וויען שנת . . . 1875

ז) „קהלת אדער: דער זאלאמאנישע פרעדיגער" העתקת מגלת קהלת בבאור יפה ונעים. 1871

ח) שיר — השירים אדער: דאס זאלאמאנישע האהליעד" 1871

ט) „דיע וועסטגאטהישע געזעטצגעבונג אים בעטרעפף דער יודען" 1858

י) דוויער דער געוואלטזאממען העללעניזירונג דער יודען אונד דער טעמפעל ענטווייהונג דורך אנטיאכוס עפיפאנעס" 1864

יא) „פראנק אונד דיע פראנקיסטען, תולדות הקבלה וצמיחת החסידות אחרי מות שבתי צבי. 1865

יב) „דיע פראפעטיע יואל־ם אונד דיע גליעדערונג איהרער טהיילע" . . . 1873

יג) „דאס קאָניגרייך מעזענע (באפריקא) אונד זיינע יידישע בעפאָלקערונג" . . . 1873

יד) „איין קריטישער קאממענטאר צו דען פזאלמען" — ב' חלקים גדולים — . . . 1883

טו) „דיע יידישע פראזעליטען אונטער דען קייזערן: דאמיציאן, טראיאן אונד האדריאן" . 1884

ספרי פראנקעל

א) „דיע איידעלייסטונג דער יודען אין טהעאלאגישער אונד היסטארישער בעציהונג, נדפס בדרעזדען בשנת 1840 בהוצאה שניה ומתוקנת בעיר ההיא שנת 1847

ב) „פארשטודיען צור זעפטוגינטא" בלייפציג שנת 1841

ג) דער גריכטליכע בעוויז נאך מאזאיש תלמודישען רעכטע" . . . . .

ד) „איבער דען איינפלוסס דער פאלעסטינישען עקסעגעזע אויף דיע אלעקסאנדרינישע הערמענויטיק" . . . לייפציג 1851

ה): „דרכי המשנה" (על הספר הזה אדבר איה"ש במקום אחר באריכות ובפרטות, בעת שאדבר על כל הספרים היותר מובחרים, ועומדים ברומו של עולם הספרות והיהדות הראוים להקרא בשם כתבי קודש) הספר הנעלה הלז נדפס בלייפציג שנת 1859

ו) „Achtamenta ad librum Hodegetiba in Mischnam".

ז) „מבוא הירושלמי" (כל מה שאמרתי במספר ה' יהיו נקראים גם בו') הספר הנפלא שאין בחזיונו נפרץ בין ספרי חכמי ארץ רוסיא, ומה גם בין אותן הספרים שנבנו על אשדת הירושלמי, נדפס בברעסלא לעת זקנת הגאון המחבר זלל"ה בשנת הששים ותשע לימי חייו. . . 1870

ח) באור על ירושלמי מס' ברכות פאה.. וכל סדר זרעים ב' חלקים אחד בעיר וויען שנת 1874 והשני בברעסלא שבועות אחדים טרם מותו . 1875

ט) „איבער פאלעסטינישע אונד אלכסנדרינישע שריפטפארשונג" — מחברת מזכרת לפתיחת בית מדרש הרבנים בברעסלא. . . 1854

י) „גרונדלינען דעס מאזאישען תלמודישען עהערעכטס" 1860

יא) ענטוואורף איינער געשיכטע דער נאכתלמודישען רעספאנזען (שו"ת) ליטעראטור . 1865.

אמר העורך:

בחפצנו היה לתת פה רשימה שלמה מכל מאמרי שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם זהב חכמת ישורן באשכנז, אך מאפס מקום לא נוכל לעשות כדבר הזה ונשלים דברינו בזמן קרוב בה„כנסת" הבאה אי"ה, ופה נאמר רק שמהרב החכם ר"ז פראנקעל נ"ע לבדו נכתבו במכ"ע הירחי-שנוסד על

ידו בשנת 1844 וחדל לצאת בשנת 1847 ונתחדש בשנת 1851. — שלשים ושבעה מאמרים גדולים שהם כספרים שלמים בכל פנות התורה התלמודית והמדעית — המכ"ע הירחי הזה שהוא אוצר בלום לתורה ולחכמה יוצא לאור עד היום ע"י הרה"ח, יבדל לחיים ארוכים רבי צבי דקטור גרעטץ נ"י והרב החכם רבי פינחס פראנקעל נ"י בברלין *). מספר המאמרים הגדולים שכתב הד"ר גרעטץ במשך העת ההיא עולה למאה וארבעים וכמעט כלם עשו רושם גדול בעולם המדעים והיהדות. די לנו לדעת כי ספריו ומאמריו של אביר סופרינו זה יש בהם למלא ביבליותיקה שלמה בכל מקצעות חכמת ישראל, ולא הניח דבר גדול ודבר קטן בהספרות העברית והתלמודית שלא נגע בהם והראה את כחו הרב ובינתו הרחבה.

גאון יעקב.

כנודע לקוראי „הכנסת" עלתה בשנה הזאת שאלת הרבנות וחוג פעולתה בקרב ישראל על שלחן הספרות. הרעה הרבה המתגברת מיום אל יום, הפרצים והבקיעים בחומת בית ישראל מהעדר מנהיג ודבר לדור, הצרות האחרונות אשר לא השכיחו את הראשונות ועוד הוסיפו לצקת טפות מרה על פצעים האנושים, כל אלה הוכיחו בעליל, כי ספינת היהדות נשואה עתה בסערות הזמן על ים זועף ואין מחזק בן תרנה, ותופש משוטיה לבל תשבר חלילה מול כפים ושני סלעים. שאלת הרבנות כשאלה הנוגעת ללב הכנסיה היתה צריכה להתברר בכבוד ראש ודעה מיושבת, אך ברית כרותה ללבלרים ממין ידוע להעלות אבק סופרים ולהעיב בענן כבד של דברים ופרזים על כל שאלה נכבדה מבלי תת לאיש לבררה על פי מהותה ועצמותה; חכם פלוני או סופר אלמוני השמיע איזה בטואים בעת חם לבבו בהגיגו והיו הבטואים האלה לענין להם להרים קול המולה גדולה מאת מחשיכי עצה במלין אלה והיה רק זועה מבלי הבין שמועה. זאת תורת המדה הגרועה מדת בעלי ההפך שנשתרשה בקרבנו משנות דור ודור על ידי החנוך הפלפולי והדברים עתיקים. והנה רבים אומרים מה יסכן לנו רוב דברים מי יראנו רב שהוא יחוק לב המשכילים באמונה, רב היודע ללכת נגד החיים והוא בעצמו איש חי רב פעלים ואיש חיל לעמוד בקשרי-מלחמה גם ביום צרה, על כן אמרנו, לתת פה לפני קוראינו תמונת רב דומה למלאך ההשגחה אשר רבים בקשו תורת אמת ותורת חיים מפיו, רב שהיה אשכול שהכל בו ואיש הרוח שידע להלוך נגד כל רוח ורוח ובכל זאת היה לבו נאמן עם היהדות הרבנית והמקובלת, לא והר מדעותיו אף מלא השערה, לא עשה בחלקות לכל איש ויהי חכם לוקח נפשות ומקרב לב רחוקים מתורת מורשה לאביהם שבשמים ועמם בארץ. רב שאהב עבודה תמה על הרי ישראל ושנא את הרבנות וההשתררות ועשית שם למרחוק, ורב כזה היה גאון-יעקב ברי"ט יליד פלך קאוונא ותושב העיר ווילנא. רב כזה יוכל להיות למופת לרבני זמננו ואם בעקבותיו ילכו וטוב להם ולכנסת ישראל כלה.

רבי יעקב בארי"ט ראה אור עולם בשנת התקנ"ז. עודו בימי עלומיו התנכר הנער כי לגדולות נוצר. כח זכרונו היה עד להפליא, שכלו הישר חפש ומצא בכל עת הסברא הישרה וארח למודו מימי ילדותו ושחרותו היה מישרים ובהדרגה נכונה ממקרא למשנה וממשנה לגמרא ופוסקים. בעודו באבו כבר רכש לו דעת שפת עבר ודקדוקה. סגנונו הנעים בשפת קדש יוכל להיות למופת לרבים מטובי הסופרים בימינו; דרכי למודו היו שונים מדרכי הלמוד של המפולפלים בזמנו: הדבר הזה כי עד חצי ימיו לא היתה תורתו אומנתו וימצא חית ידו במסחרו או בבית חותנו רחים ומוקיר רבנן היה לו לישועה, כי לא נאלץ לעשות את ההוראה לקרדום לחפר בה ויהי חפשי לנפשו לקנות דעה גם בדעת העולם ושפות החיים. מן כל הידיעות הלמודיות לקחה את לבו חכמת השעור ויהי מעמיק בספרי מאטהעמאטיק ומדידה בשפת עבר ושפות רוססית אשכנזית וצרפתית אשר הבינן לאשורן. בווילנא התישב רבי יעקב בארי"ט אחרי שנת ת"ר וכאשר אבד כל הונו וישאר בלי מזון ומחיה הציע לפניו ראש עדת ישראל בעיר ההיא הרב רבי חיים נחמן פרנס ז"ל כי יהיה לתופש ישיבה בבית מדרשו (של רהנ"פ) לפני תלמידים הגונים.

---

*) עוד לא הספקנו להדפיס הדברים האלה והנה באה הידיעה המעציבה ממות הרב החכם הזה תנצב"ה. אבדה גדולה אבדה דעת היהדות וחכמת ישראל במות הרב הזה אחד מהיחידים בחכמי אשכנז הכותבים עברית כנודע לקוראי מאמריו המחוכמים בהשחר. המנוח היה אב בחכמת ישראל ורך בשנים ולבו היה אמונה לעמו, שפתו ותורתו, אף על פי שבשעת האחרונה הרבה להתנגד להתנועה הלאומית האמתית ולא נקה מהדעות הקדומות הקשורות בלב רבים מרבני אשכנז נגד חכמי ישראל וסופריו ברו"פ.

אנשים שכבר הגיעו להוראה, ביושר הגיונו לקח לב כל מקשיבי לקחו (כותב הטורים האלה זכה להיות כאחד מהם ושנים רבות הייתי מהמשכימים לפתחו, מתחממים לאורו ונהנים מתורתו); רוב התלמידים אשר הקים בארבעים שנה שהיה מורה ודאין (רובי תורותיו השמיע בחשן המשפט) המה עד היום לומדים על פי דרכי ההגיון הישר; ספרי הרמב"ם היו כל שעשועיו ובכל תורותיו היתה הסכרא הישרה נר לרגליו. את הפלפול העקום גרש מבית מדרשו ויהי אחד מיחידי הדור בתור תורני ומשכיל על דבר אמת.

פעולתו לרבים החלה משנת תר"ו. בשבת השר הצדיק רבי משה מונטיפיורי זצ"ל בווילנא בקר את הרב בארי"ט בביתו, שמה כרת ברית אהבה גם עם הרב הלוי ורבות נועץ עמו על עניני הכלל. דברי גאון יעקב היו למונטיפיורי כדברי האורים ורובי דבריו במגלה אשר מסר לו העתיק לשפת בריטניא ויהיו לו לעינים בבקשו רחמים בעד עמו מאת הקיסר המנוח ניקולי הראשון.

הרב הגאון בארי"ט אמנם לא הסתיר דעותיו ויאמר, כי איננו רואה טובה יתרה ביסוד בית מדרש הרבנים בווילנא, ובההשכלה על פי דעת הרשות לא ראה סימן ברכה להכלל, אך בכל זה רובי המורים וביחוד טובי התלמידים הראשונים שיצאו מבית מדרש זה, ואשר המה מהמצוינים שבמשכילינו עד היום ידעו והכירו כי נעלה הוא הרב האורתודוכסי הזה במדותיו התרומיות, בזכות רעיוניו ויושר הגיוניו ולא חשכו ממנו כבוד ותהלה, עד כי היה לחבר ועד-הבחינה עקזאמינאלקאללעגיום) ופעמים רבות נשמעו לדבריו ולעצותיו. שלש פעמים נבחר לחבר לאספת הרבנים בעיר פעטערסבורג בשנות 1856, 1862, 1868. ביחוד רבה פעולתו מיום בא לווילנא השר הישר באדם הגענ' גוב' נאזימאוו נציב מחוזות המערב ברוססיא. שר המדינה זה בא לווילנא בעת רצון בשנים הראשונות לשבת הקיסר המנוח אלכסנדר השני נ"ע על כסא מלכותו. כאשר אור חדש הופיע על שמי רוססיה ושמש צדקה ומרפא זרחה גם לתולעת יעקב. השר הזה היה סמל הסבלנות ואהבת הצדק והמישרים וממנו חזו כל בני עמנו יושבי ליטא את הרוח השורר בפמליא של מעלה. מראשית באו משך חסד להרב רבי יעקב בארי"ט ויכבדהו מאד. פעמים רבות הראה לו אותות אהבה נצחת וינשאהו לעיני כל השרים ורבי המדינה, ולא היה דבר הנוגע לעם ישראל אשר בא לפני שר המדינה הגענ. נאזימאוו אשר לא שאל ע"ז עצת ידידו הרב בארי"ט בכל ששת השנים מן 1856 עד 1862 לשבתו בווילנא, ובהפרד השר הישר באדם הזה ויבוא הרב בארי"ט בין הבאים לברכו בברכת הפרידה וכל גדולי המדינה ואצילי הארץ עומדים על השר מימינו ומשמאלו, כי היתה העת ההיא, הרת מקרים גדולים ועצומים בפרוץ מרידת פולין בארץ ויקם הגענעראל וינשק להרב על ראשו לעיני כל הקהל הגדול הזה ומפעטערסבורג שלח לו תמונתו לאות זכרון ואהבת עולם.

בשנת 1868 בשוב הרב בארי"ט מפעטערסבורג בהיותו שם בתור חבר לאספת הרבנים והנה ענן כבר רובץ על שמי ישראל במחוז צפונית מערבית, כי קם המשטין הנודע בראפמאנן איש יהודי שעזב דתו ויכתוב שטנה על כל ישראל בספרו הנודע ויעורר את חטאת „הקהל" על כל ישראל יושב ארץ רוססיא ודבריו מצאו אז מסלות בלבות שרי המדינה הגענ' קויפמאנן והשר בּאראנאוו. אז היה דבר הרב בארי"ט לקרוא קריאי העדה מעדי ישראל אשר בפלכי ווילנא, קאוונא וגראדנא ולראש ישב השר ספאסקי, לפני הועד ההוא הגיש בראפמאנן את עצומותיו. אין פה המקום לבאר בפרט את כל תהלוכות הוכוחים ההם. הדבר הזה הוא פרק אחד מפרקי ספר תולדות יעקב בארץ רוססיא, אך זאת נאמר, כי היה ה' עם פי הועד אשר הרב בארי"ט ישב בראשו ושר המדינה הגענעראל גוב' פאטאפאוו מצא תשובותיהם להמשטין בראפמאנן למספיקות ובפעם הזאת לא הפיק מזמתו, אף כי בספרו הסב בכיה לדורות לכנסת ישראל.

כרוב חכמת לבו כן היה הרב ר' יעקב ירא וחרד לדבר ה' מדקדק במצות עד מאד, וגם הקנאים היותר גדולים לא יכלו למצוא בו אף שמץ דופי. כל ימיו התרחק מהוראה ויהי רק תופש ישיבה מורה תורה ודאין בין אדם לחברו, כי ידיעתו הגדולה בהויות העולם כבהויות אביי ורבא, חן שפתיו ונעם מדברותיו לקחו לב כל יודעיו ועל כן בהיות כל ריב וכל סכסוך בין בעלי העסקים הגדולים ונגשו בעלי הריב אל גאון יעקב והוא ידע לפשר ביניהם ויהי „אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". פעמים רבות באו אליו צירים מקהלות גדולות בישראל להושיב אותו על כסא הרבנות, אך חן המקום והעיר היה על יושבו ועדת ווילנא אשר ידעה להוקיר חין ערכו לא נתנה אותו לעזוב אותה ולאחרונה נתרצה להפצרת רבים מראשי העדה ויהי לאחד מגדולי ההוראה בקרבה, על רוחו ויקרת נפשו הטהורה יעידו דבריו המעטים במכתבו להרה"ג ר' העשיל לעווין ז"ל בקונטרס „פליטת סופרים" (ווילנא תרכ"ג) הנכתב מפ"ב בנסעו עם ה' קאראסיק למסור את הברכה אשר הגישה עדת ישראל בווילנא אל הקיסר אלכסנדר השני נ"ע ליום מלאת אלף שנה אשר ירו מלכי רוססיא אבן פנת מלכותם במלוך

הגאון החכם הכולל רבי **יעקב** ברי"ט זצ"ל מווילנא,

נולד בשנת ה'א תקנ"ז - נפטר בשנת ה"א תרמ"ג .

רוריק הגדול בעיר נאווגאראר : וכה דבריו : ...... „אחרי אשר הגדתי למע"ר את כל אשר קרני בדרך הזה לא אכחד גם כן להודיע צערי, אשר כמעט קט עברו כחות נפשי וגוי' והוא, כי המכתב בא אלי מהאדון המיניסטער ביום א' דר"ה בשעה רביעית אחר חצות היום בעלות המנחה לעת האכל וירי ורגלי רופפו מאר, עד כי לא יכלתי להושיט מאכל לפי, והמקום אשר יעד לראות פניו היה בבית הקיץ אשר לו הרחק ממקום אכסניתי כשמונה ווערסט, דרך אשר הלוכו ושובו ארך יותר מארבע שעות רצופות, עד כי עתה אתפלא איך יכלתי לכבוש הר גדול כזה, אם לא כי ה' היה בעזרי ויתן לי כח לשאת רגלי דרך רב בעת אשר כשל כחי ומעדו קרסולי .... בעת ההיא כבר הגיע באריו"ט לימי זקנה. עשר שנים האחרונות לימי חייו כלו לו בעצר רעה ויגון, כי חפץ ה' דכאו ויחלה במחלת האפאפלעקסיא ואף כי שב ויחי, אך לא שב לאיתנו, ונר אלהים אשר בקרבו כמעט שנכבה ויאסף אל עמיו ביום כ"ז אדר א' תרמ"ג.

הרב הגאון החכם ר' יעקב באריו"ט זצ"ל מחייב את הרבנים היושבים ספונים בבתיהם או מתעסקים בדברים של מה בכך באותה העת אשר סכת בית ישראל תחוג תנוע מרוח שאינה מצויה. הוא מחייב את הרבנים אשר ענותנותם היא כענות זכריה בן אבקולס ומשוש דרכם הוא להשמיע קול ענות חלושה לאמר : מה אנו ומה כחנו, ממנו יראה, כי יש ויש ביד הרבנים לקנות דעת גם בבואם בימים, כי ברכישת הידיעות האנושיות עוד יוסיפו אמץ בדעת התורה והיה הרב רבי יעקב באריט ז"ל להם למופת שהיה צדיק ונשגב, מדקדק במצות כחוט השערה, גבור בתורה ותופש ישיבה, אך שת לבו גם לעדרים, ידע פני צאן מרעיתו וישכיל ויבין כי ישרים דרכי ההשכלה הנאמנה וצדיקים ורבנים ילכו בם ואז יש מקוה לישראל ואחרית טובה לתורתנו וחכמתנו בארץ הזאת.

* *

*

יתר דברי חיי הרב הגאון איש המופת הזה ימצא הקורא בספר תולדתו (יקר המציאות מאד) אשר כתב בנו הרב המשכיל ר' משה באריו"ט, ומפני שלא היה הספר לפני בעת כתבי הטורים האלה יוכל היות כי השמטתי פרטים רבים ונכבדים, והקורא ימצאם בהספר הנ"ל. פה מקום אתי להעיר את בנו היקר נ"י להוציא לאור את כתבי אביו הגאון ואספת מכתביו הרבים, כי עטו היתה עט סופר מהיר וסגנונו נעים ונחמד להפליא.

שפ"ר

עדת ישראל בקאוונא.

ובתי החסד והצדקה אשר בקרבה.

מספר בני ישראל בעירנו הוא כעת, ערך שלשים וששה אלף איש. חמשה ועשרים בתי כנסיות ומדרשים בה, מלבד מנינים; רבם בנוים לתלפיות וכלולים ביפים ובהדרם. יש מהם שהם קנין הקהל או של חברות ואגודות שונות ויש מהם ששייכים לאנשים פרטיים אשר בנו אותם בכספם. כמעט בכלם נמצאים לומדי תורה או ישיבות של בחורים ונערים אשר מרחוק ומקרוב ינהרו אל עירנו לשמוע תורה ולהוסיף לקח. כל מחסוריהם של העוסקים בתורה אלה על נדיבי עם אלהי אברהם בכל ארצות פזוריו בערים שונות באירופא ובאמעריקא, הולים כסף מכיסם ומשחדים מכחם בעד הפרושים והנערים, מלבד ארוחת תמיד אשר תנתן להם מנדבות בני עירנו לבד הנאספות ע"י אנשים שונים וראוים המה לברכה על השתדלותם הנאמנה מבלי קבלת כל פרס. אחד מאחינו מתושבי ברלין הגביר הנכבד ה' לחמן נ"י הצטיין בנדבת לבו לטובת הפרושים, כי זה מקרוב קנה בעירנו בית חומה גדול והיה פריו קדש למעשה הצדקה הלזו. מנהל הפרושים הוא הרב ר' יצחק בלאזער שהיה רב בפטרבורג והוא שולח מגידים ודרשנים בכל המקומות אשר בני ישראל נחתים שם לדרוש ברבים ולעורר את אחב"י רב"ר כי ירימו תרומה לטובת לומדי התורה היושבים לפני ה'. מהראוי כי ישתדלו הרי"ב ועוזריו לפרסם חשבונות ממעשה הצדקה הנעשית על ידם, ובזה יחזקו עמודי חברתם, והכנסותיהם תרבינה ולא תצערנה; כי הדור הזה שאנו חיים בו „דורש חשבון" הוא ולא על האמונה והבמחון ביושר לבב האדם יחיה. — נעים לנו מאד בראותנו בכל בתי המדרשים בעירנו ילמדו מספר אנשים אחר תפלת השחרית ש"ס ומשניות; ובין מנחה למעריב, בשעה שאינו לא יום ולא לילה, גם אחר תפלת הערבית ינהרו המון בעלי המלאכות אל בית ה' לשמוע לקח מפי רביהם, אלה תורת משה ואלה שו"ע, או"ח, חיי אדם ועין יעקב. המחזה הנעים הזה יקר לנו מאד בימינו אלה; בדור דעה והשכל זה אשר השפחה תגרש גברתה; ההשכלה המרומית בת התפתה גברה על האמונה בת השמים ותמשל ממשל רב — ובזה שבח אני את אחינו יושבי ליטא מאחינו יושבי נפות וואלין ואוקריינא, כי שמה את תורת ה' לא ידרושו ודעת דרכיה לא יחפצון. —

בשנת תרל"ו נוסדה בעירנו חברה הנקובה בשם: „מחזיקי עץ חיים" בהשתדלות הנכבדים מוקירי רבנן, ה' זוסמאן נאוויחאוויץ נ"י (אבי-הספור הידוע לקוראי הקול „ה' בן-נץ") והרב ר' צבי ראבינאוויץ האב"ד בעיר מיטוי. מטרתה להחזיק בידי הנערים הבאים הנה ללמוד גפ"ת, לתמכם ולסעדם שיגיעו בנקל אל מטרתם. ראשי החברה הזאת יסדו ארבע ישיבות ללמוד גפ"ת ויפקידו ארבעה ראשי הישיבות, משגיח אחד, מנהל ומשרת. לה גם בית מיוחד בעד מספר נערים ללון בו. גם מורה שפ"ע יטיף לקחו מדי יום ביומו בהבית ההוא, וכה תלך החברה לבטח דרכה והגבאים על משמרתם יעמודו להחזיק במעוז התורה לבל תשתכח מישראל. ההכנסה היא מנדבות יחידים גם ממקור נאמן אחר. — סכום ההוצאה בכל ימות השנה הוא, לערך 2,700 רו"כ, ובזה הנני להעיר את הגבאים הנכבדים ה' נאוויחאוויץ וה' מנשה מאנישעוויץ, כי יואילו להפקיד גם מורה שילמד להנערים גם דעת שפת רוסיא. וארבעת כללי החשבון וכו' כמו שהיה לפני שנות מספר; בזה יגמלו חסד עם בני העניים שמהם תצא תורה ותכמה כאחד, כי בבואם בימים והיו לאנשים לא יהיו כפסלים אלמים אשר לא יכונו לדבר בשפת הארץ ולקרוא ולכתוב מאומה, ולא יבוש יעקב ופניו לא יחורו גם בבואו בחברת בני עם הארץ אשר בתוכו אנחנו יושבים — וברכות האובדים על ראש הגבאים הנ"ל תחולנה.

במצבנו הגשמי נופלים אנחנו מאחינו יושבי נפות וואלין ואוקריינא. אמנם, היו ימים ליושבי עירנו אשר גבר סחרה חילים ע"י שטף יאוריה, כי סוחרים אדירים כנעני ארץ נהרו אליה, לערוב מערבה, ואניות תרן וקיטור שטו ועברו אל עבר גבול פרוסיא, וכרב למרכלתה בחוץ כן גדל המשא ומתן בעיר; ביחוד דרך המלך העולה לעיר הבירה והמשתרע עד ווארשא עשה את עירנו לעיר מרכזית, ורב טוב ואשר הביא לה בכנפיו; אבן הימים הטובים כבר חלפו הלכו למו ועמרתם לקחו הימים האלה, ימים אשר אין לעירנו חפץ בהם; מסחר התבואות שהיה רוח החיה באופניה פנה והלך לו אל עולם אחר הוא חוף ליבוי, ע"י מסלת הברזל של ליבוי-ראמני, ועתה תחת שפעת אניותיה קרחה, ואנו ואבלו רוכליה ומלחיה, חופיה שוממים והיא מר לה. עתה דרכי קאוונא אבלות, שבת משוש המסחר, בחוץ עוד לא ירונן ולא ירועע, שאון עליזים חרל ושמטת כספים לקחה עמרתם... אם „צרת רבים חצי נחמה" — רק זאת תנחומתנו בעניננו, כי הקריזיס הזה לא אך במתנינו לבד שם מועקה, כי

באירופא כלה שורר עתה קפאון וקרת נורא, כל סדרי החיים ותנאיהם התקלקלו ומלחמת הקיום חזקה למאד, — ובחזור הגלגל בעולם החיים של הכלל כלו; בהשתנות העתים לטובה ישתנה גם מצבנו אנחנו והיינו לברכה ולא לקללה ולא נמות לשחת ולא יחסר לחמנו — אשרי המחכה ויגיע!...

תלמוד תורה.

אחת מהחברות הכבירות לימים בעירנו היא חברת ת"ת. מספר נערי הת"ת ערך שלש מאות. לה בית הומה בעל שתי מכפלות, בו חדרים ששה, מלמדים ששה, מורים שנים, המורים קרוא וכתוב עברית ורוסית וארבעת כללי החשבון, גם משגיח אחד. ההכנסה ממכס הבשר ומנדבות יחידים בכלל 1600 רו"כ, מלבד 15% הנתן לה מדמי קבורה לפי חקי החברה הקדושה גחש"א. דרך הלמוד בהת"ת בשיטה קדומה, כי גם המלמדים זקנים הם מבני דור הקדום, וישן מפני חדש לא הוציאו עוד. חשבון בפרטות אין באפשר להשיג כי כלל הוא בידי המנהלים והמשגיחים: „אין ברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין". — אמת שאנשים יקרים מנכבדי עירנו המה גבאי הת"ת, אבל רק שמם יקרא עליו ואינם נכנסים לפנים מן הקלעים של פעולת הת"ת, מפני טרדותם בעסקיהם (יברכם ה'), והת"ת יתנהל ע"י אחרים אשר אין שוה לי לדבר בהנהגתם, גם לא יועילו הדברים האחרונים כאשר לא הועילו הדברים הראשונים שנאמרו, נשנו ונשלשו עד כמה פעמים במכ"ע לב"י.

עוד בית ת"ת אחד בעירנו אשר אחשוב לא למותר לדבר דברים אחדים אדותיו. — הת"ת ההוא, הוא בחלק עיר החדשה (נייער פלאן). הבית אשר בו ילמדו הנערים הוא קנין המתפללים בבית תפלת „נחלת-ישראל" והקדישוהו לבית תלמוד תורה, אף יספיקו להנערים לחם לשבע. מספר הנערים חמשים, שני מורים העושים מלאכת ה' לא רמיה הפקדו עליהם, גם אנשים ישרים מבעה"ב משגיחים על הנערים בעינא פקיחא ומדריכים אותם במעגלי יושר; ובצדק מחליטים רבים מבני עירנו כי הת"ת של פלאן חדש נעלה בערכה ובאיכותה על ת"ת של העיר! הכנסותיה מעטים כי רק מנדבות יחידים מקריות ולא תמידיות הנה. בשנת תרמ"ו היה סכום הנדבות 328 רו"כ, והודות להגבירים הנכבדים ה' א. ב. וואלף וה' ל. קליוואנסקי, כי בהשתדלותם קבלו מנהלי הת"ת ממכס הבשר מאתים רו"כ וכה יקבלו גם בכל שנה ושנה. בסכום מצער כזה מוכרחים המנהלים לצמצם גם בפעולותיהם למען לא תרבינה ההוצאות על ההכנסות. מהראוי כי טובי עירנו ישימו עינם ולבם אל הבית ההוא והשתדלו להרבות הכנסותיו והחזיקו את ידי המנהלים ולא תרפינה מעשות לטובת בני העניים.

האנשים הנועדים לפקח על הת"ת הגדולה הם: האדמו"ר ר' יצחק אלחנן ספעקטאר אב"ד הי"ו, ר' יעקב יחיאל זאבס, א. ב. וואלף, ר' יעקב משה קארפף, ר' מאיר בערקאוויץ ור' אליהו מערקעל. — מנהלי הת"ת מחלק עיר החדשה לא אפרוט שמותם — כי רבים המה, וכמעט כל המתפללים בבית תפלת „נחלת-ישראל" נוטלים חלק בראש המצוה הגדולה הזאת — „ותלמוד תורה כנגד כלם!". עלמה אחת מבנות העשירים הנאורים תטיף לקח מדי יום ביומו בהת"ת של פלאן חדש ותלמדם שפ"ר ויופי הכתיבה חנם אין כסף — יהי זכרה ברוך!

בית החולים.

השנה שבה נוסדה החברה הזאת אין אתנו יודע אל נכון; בהפנקס אשר לפני הנני קורא כי בשנת תקע"ג (1813 למספר הנוצרים) התאספו ראשי הגבאים ובראשם הנכבדים ר' בנימין זאב ב"ר יחיאל סג"ל, אביו של הג' המפורסם ר' צבי נאוויאזער ז"ל, והנכבד ר' אליעזר ליבערמאן ב"ר משה שאכנאוסקי ז"ל, ויפיחו בהחברה רוח חיים ויעשו פנקס חדש תחת הישן שנאבד בשנה דאשתקד — שנת תקע"ב 1). — עד שנת 1854 התנהלה החברה בנדבות מקריות לבד, ביה"ח היה שכור וההכנסה היתה קטנה מאד, ובשנה ההיא התעורר ר' צבי נאוויאזער ז"ל להכין את החברה ולסעדה ובהשתדלותו נבנה בית חומה מיוחד לביה"ח, והוא רק הוא היה רוח החיה באופני הנהגת החברה הזאת. בשנות השבעים נגלו פרצים נבעים בחומת ביה"ח ויתעוררו בשנת 1875 הנדיבים הנכבדים ה' תנחום חיים לעווינסאן נ"י והג' זאב פרומקין נ"ע. שני מיטיבי לכת אלה נכנסו בעובי הקורה ועל ידם

---

1) בשנת תקע"ב (1812 לספה"נ) כאשר בא נאפאלעאן עם כל חיל צבאו בעירנו כמבוא עיר מבוקעה (כי הרוסים נסוגו אחור, כידוע) נסו אז כל תושבי העיר על נפשם אל כל עבר ופנה ונתבטלו אז כל הנהגות החברות השונות בשעת החירום; — בעת המהומה והמבוכה ההיא נשרף בית אסף כתבים עתיקים, ואתו עלו על המוקד גם הרבה זכרונות יקרים, ומהם נאבדו בתהום הנשיה גם זכרונות יקרים הנוגעים לקורות עם ישרון בליטא ובפולין, וכה נאבד גם הפנקס של חברת ביה"ח. — אין אני אומר חלילה קבלו דעתי ויוכל כל אדם לחלוק על חות דעתי זאת.
הכותב

נבנה כמו רמים בית חומה גדול ויפארוהו וישכללוהו בחדריו תאיו ואולמיו לפי טעם ב"ח הגדולים אשר באירופא; הגבירים הנכבדים הנ"ל הביאו סדרים טובים ומועילים בביה"ח, נקיות וטהרה, חדרים מרוחים להחולים וחדר רחב ידים לצרך הנתוח למרפא. מזון לכלכלה עצהיו"ט, משרתים ומשרתות די צורך. בית מרקחת הסמים לצרך ביה"ח וגם לכל חולי העיר העניים וגן נחמד לשוח ולשאוף רוח צח. שני רופאים מומחים יבקרו דבר יום ביומו, חובש אחד עם שלשה חניכים יושבים בו ואין דבר נעדר מכל הנחוץ לחולים. בהבית הגדול ורחב ידים הזה יש שמונה לשכות, ארבע לאנשים וארבע לנשים, מספר המטות 46, ועוד 12 מטות ערוכות ושמורות בכל לעת הצרך ר"ל. —

ההכנסות הנה: מקופת מכס הבשר 9,600 רו"כ מלבד נדבות יחידים העולה בכל שנה לערך אלפים רו"כ. בשנת 1866 צוה הגביר ר' מיכל סטאדיאן ז"ל לפני מותו להפקיד סך 1000 רו"כ לקרן קימת, והפירות 55 רו"כ יקבלו הגבאים דביה"ח מדי שנה בשנה. — בשנת 1885 עלתה ההכנסה לסך 11,446 70 ½ רו"כ, וההוצאה 11,445 12 רו"כ, נשאר בקופה 58½ 1 רו"כ. בשנת 1886 עלתה ההכנסה לסך 11,936 42½ רו"כ, וההוצאה 11,935 02 רו"כ, נשאר בקופה ½ 40 1 רו"כ.

בשנת 1885 נתקבלו חולים במספר 580; מהם נתרפאו 494 איש, מתו — 53, ונשארו בביה"ח על שנת 1886—33 אנשים. מבית המרקחת נתנו רעצעפטען בכל ימות שנת 1885 — 30,941, מזה 7321 בעד החולים השוכבים בביה"ח. והמותר 23,620 בעד חולי עניי העיר. — בשנת 1886 נתקבלו חולים בביה"ח עם השלשים ושלשה האנשים שנשארו משנת 1885 במספר 602 איש; מהם נתרפאו 510 איש, מתו— 52, ונשארו בביה"ח על שנת 1887— 40 איש. — רעצעפטען מבית המרקחת נתנו בכל ימות השנה: 29,522, מזה: בעד החולים השוכבים בביה"ח 5,442, והמותר 24,080 בעד חולי עניי העיר. מספר חולי העניים הבאים לשאול בעצת הרופאים בביה"ח חנם אין כסף בשנת 1886 הוא: 3364 איש.

הגבאים המפקחים עתה על הנהגת החברה הנכבדה הזאת המה: הנכבד ה' ישראל בכרך, ה' אברהם דעמבא, ה' נחמן רייכזעליגמאן, ה' פישל כהן, ה' יחזקאל יפה וה' שלמה אזינסקי. ביחוד יאתה תהלה להמשגיח הנכבד המפקח על כל צרכי הבית כיר הנסיון הטובה עליו, ה' ליבערמאן שאכנאווסקי נ"י, נכדו של ר' אליעזר ליבערמאן שאכנאווסקי ז"ל שהיה ראש הגבאים עוד בשנת תקע"ג, וברכות לראש משביר ה' רייכזעליגמאן השוקד על דלתות הבית יום יום.

עזרה ותמיכה לחולי בירשטאן.

שני אנשים מנכבדי עירנו לקחו על עצמם את הטרח לקבוץ נדבות מנדיבי עירנו, ונותנים המה „עזרה ותמיכה" לאלה החולים העניים אשר הרופאים יצוו עליהם לנסוע בירשטאנה (עיר קטנה בפלך סובאלק) לשאוב ממעיני הישועה אשר שם ולרחוץ את בשרם באמבטאות של מימי בירשטאן, וקצרה ידם לשלם בכל אשר יושת עליהם לפי המחיר הקצוב. המפעל הטוב הזה הכי נכבד הוא מכל מפעלות בני עירנו לטובת העניים, כי אין לתאר את מצוקות החולה העני בשעת דחקו זה, — וכמה חולים עניים כאלה בערים אחרות נקטפו בלי עתם מארץ החיים...... לואת ראוים לתהלה הנכבדים המשכילים ה' אברהם אבא פינס וה' משה יצחק ברלין, ישלם להם ה' כפעלם הטוב ומשכרתם תהי שלמה מאת בעל הגמולות. — למען הראות לעיני הקוראים כי הנכבדים הנקובים למעלה משתדלים בכל עז להרחיב חוג פעלם, הנני לרשום בזה חשבון בקצור נמרץ מארבעת שנים האחרונות מני אז העמיסו הנכבדים הנ"ל העבודה הלזו על שכמם. — בשנת 1883 נתנו לחמשים וששה אנשים 1521 אמבטאות חנם אין כסף, ועלתה ההוצאה לסך 339,15 רו"כ; בשנת 1884 נתנו לחמשים ותשעה אנשים 1349 אמבטאות וההוצאה היתה בסך 342,37 רו"כ; בשנת 1885 נתנו לשבעים וחמשה אנשים 1977 אמבטאות וההוצאה היתה בסך 535,27 רו"כ. ובשנת 1886 נתנו לתשעים אנשים 2500 אמבטאות וההוצאה עלתה לסך 630,46 רו"כ.

סומך נופלים וגמילות חסד.

בין כל חברות הצדקה ובתי החסד שבעירנו מצטיינת החברה „סומך נופלים" במשטריה ובסדריה הטובים. החברה הזאת נוסדה בשנת 1862 ע"י המנוח הרוקח הנכבד ה' צבי שאפיר ז"ל, וע"י הנכבד ר' יצחק זאב ז"ל אביו של הרב הג' ר' יוסף דוב נ"י אב"ד דק"ק בריסק. שני הנכבדים האלה עשו למען החברה הרבה מאד; אנשים רבים אין מספר נושעו על ידה, ולולא היא שהיתה בעזרתה להם כבר נפלו בנופלים. — רבים המה העניים אשר בהסך 40-50 רו"כ אשר השאילה להם החברה על שטר היתה לאל ידם למצא בעסקיהם מחית נפשם בכבוד ורק החברה

הזאת העמידתם על רגליהם ותצילם מן הכליון ומן היאוש. בשנת 1874 השיג ה' שאפיר הנ"ל את הרשיון עליה משר הפנים, והוא בעצמו נבחר אז פה אחד מכל חברי החברה ליושב ראש. הרשיון משר הפנים היה רק, כי מותר להלוות בעבוט ולא בשטרות, וכראות ה' שאפיר כי לרגלי הדברהזה נתמעטו פעולות החברה ותחדל להשפיע רב טובה, התפטר ממשמרתו. ובשנת 1877 נבחר לראש הועד הד"ר המצוין ה' יצחק פיינבערג ולמשנהו סגן הראש — הגביר הנכבד ה' איסר בער וואלף נ"י וה' צבי דאנגעלעוויץ — לסופר ומזכיר. אולם גם המה לא הביאו שמש צדקה ומרפא בכנפיה; גם המה נוכחו עד מהרה לדעת, כי אם תחדל החברה לתת כסף בשטרות ותשמור את תפקידה בדיוק לתת רק בעבוט, לא תיטיב עוד להעניים וטטרתת ממנה והלאה! כי לא כל העניים יש להם חפצים יתרים לתתם במשכון; לזאת התאספו הגבאים וטובי החברים בשנת 1881 בבית הד"ר ה' פיינבערג, ואחדים מהם הרעיפו גשמי נדבות העולה לסך 1350 רו"כ לקרן קימת להחברה בתנאי כי מן הסך הזה ילוו רק בשטרות ולא בעבוטים, גם הושיטו אז בקשה לשר הפנים, באמצעות שר הפלך, כי יאשר את רצון הנדיבים האלה ומני אז והלאה ועד עתה עשתה החברה לבטח דרכה כבראשונה בהלותה כסף בשטרות. בהחברה הזאת נמצאים שני מינים חברים נכבדים; אלה שעשו בפועל לטובת החברה, ואלה שנדבו להחברה לא פחות מסך מאה רו"כ. מן המין הראשון ישנם רק ארבעה, הלא המה: ה' שאפיר ז"ל והרב ר' יצחק זאב ז"ל מיסדי החברה, הד"ר פיינבערג נ"י והצדיק סיר משה מונטיפיורי ז"ל אשר נמנה לחבר נכבד ביום הולדתו לשנת המאה לימי חייו. וממין השני אשר נדרו סכומים גדולים הם: האנשים אשר נדבו בשנת 1881 את הסך 1350 רו"כ הנ"ל בתנאי להלותו דוקא בשטרות: הגביר הנדיב ה' צבי פרומקין 1000 רו"כ לזכר אשתו נ"ע, אחיו הגביר הנדיב ה' אליהו פרומקין 150 רו"כ. הגביר ה' א. ב. וואלף 100 רו"כ והנדיב הנכבד ה' יעקב זאכס 100 רו"כ. בשנת 1879 שלח הגביר ה' דאמבראווסקי מאירקוטסק (סיביר) 2000 רו"כ לזכר כלתו נ"ע. הרוקח ה' שאפיר גם בעזבו את עירנו וישכון כבוד בווארשא לא הסיח את דעתו מן החברה הזאת מעשה ידיו להתפאר — ויזכרנה גם במותו ויאציל לה בצואתו מעזבונו סך 3000 רו"כ. הצדיק סיר משה מונטיפיורי ז"ל נדב להחברה הזאת סך 150 רו"כ לזכר אשתו מרת לאדי יהודית נ"ע, ומן הכסף שנאסף פה למזכרת משה, נתנו 250 רו"כ להחברה הזאת ומותר הכסף לחו"צ. לדאבון נפשנו נמצאו עתה עוד הפעם אנשים אשר לא ישרו בעיניהם מעשי החברה ויאמרו כי על החברה ללכת בדרך אשר התוה לה רשיון הממשלה — להלות רק בעבוט ולא בשטרות. אכן תקותנו חזקה כי יבינו נכבדינו כי לא בהלואות בעבוטים לבד יושעו העניים; כי מה יתן העני בעבוט זולת הכר שיוציא מתחת מראשותיו? בהנתן להעני איזה סך בהלואה על שטר, בערבות איזה חבר מחברי החברה, אשר כ"א לא מנע מחפץ הדל אשר פנה אליו וידרש לאשר שאלהו לתת בעדו ערבה (שזירע), — היו מעמידים אותו על רגליו בטרם יפול ויוטל; מה שאין כן בהאלצו לתת עבוט — נדחה תושיה ממנו ואין עזרתה לו בהחברה, כי רחוק הדבר מן האפשר שיתן החברה להעני מכלי ביתו וחפציו, עדי זהב וכסף, לתת בעבוט בגמ"ח, ובבית העני אין כל! —

בשנת 1877 היה הון החברה 5'978,82 רו"כ, ובמשך עשר שנים האחרונות נתוספו 8,285,55 רו"כ ועולה עתה בס"ה הון החברה: 14,264,37 רו"כ, מלבד הסך 3000 רו"כ מעזבון הרוקח ה' שאפיר ז"ל אשר לא בא עוד לקופת החברה יען כי לא נחלק עוד עזבונו.

המפקחים על החברה המה: הד"ר יצחק פיינבערג ראש החברה, ה' א. ב. וואלף סגנו וה' צבי ראם הסופר והמזכיר, מלבד ששת הגבאים: ה' יעקב זאכס, ה' יחזקאל יפה, ה' אבא סאלאווייציק, ה' אהרן בכרך, ה' משה שטראשון, וה' דוד שערשעווסקי. גם הנכבדים ממלאי מקום הגבאים נאספים כפעם בפעם בבית ועד החברה לפקח על צרכיה, הלא המה: ר' אברהם דעמבא, ה' נחמן רייכזעליגמאן וה' מרדכי אראנאווסקי. מי יתן והיתה החברה הזאת למופת ליתר הערים, הקטנות עם הגדולות — כי ברכה בה!

רשימה כללית מפעולות החברה „מומך נופלים" במשך עשר שנים האחרונות.

ריוח שנוסף להון החברה	הוצאות כלליות	מכמת המטבחים		נדבות מקריות	הכנסה מרבית	נדבות תמידיות מהחברים	נדבות פרטיות שנאספו בזמן אחד	ההלואות בעבוטים		ההלואות בכסף		שנה
		הוצאה	הכנסה					הכנסות	הוצאות	הוצאות	הכנסות בקאססא	
149 79	426 04	— —	— —	152 79	148 45	240 27	34 32	2949 81	3127 —	3553 04	3525 64	1877
160 48	382 63	— —	— —	89 67	157 50	251 94	44 —	3152 25	3099 10	3481 73	3695 36	1878
2181 40	410 65	— —	81 72	2123 09	105 —	251 74	30 50	3512 49	4966 70	5377 35	6104 54	1879
288 87	565 31	207 57	300 —	330 72	100 —	315 03	16 —	5863 15	6741 93	7514 81	6924 90	1880
1499 03	754 04	200 64	300 —	1731 83	110 —	280 88	31 —	5654 73	6938 62	7893 30	8108 44	1881
1568 10	840 56	228 89	425 —	1775 84	105 —	300 71	31 —	6198 01	6261 02	7330 47	8835 56	1882
*359 51	674 37	162 97	425 —	446 20	129 —	294 79	— —	6217 08	7668 50	9655 84	7592 93	1883
273 41	822 86	197 92	425 —	413 04	129 —	293 15	34 —	8037 30	8097 17	9117 95	9331 49	1884
618 68	712 77	— —	550 —	307 17	163 37	288 91	22 —	7183 39	7964 54	8677 31	8514 84	1885
1186 28	703 28	230 13	600 —	887 02	196 50	344 70	53 —	8179 53	8644 93	10421 89	10460 90	1886
8285 55	6292 51	1228 12	3106 72	8257 37	1343 82	2862 12	295 82	56947 74	63509 51	73023 69	73094 60	

*) בזה נכלל גם סכום ההפסד שהגיע להחברה בשנת 1883 ממכירת בפומבי חפצים שעלה לסך 98,14 רו"כ.

תומכי שבת.

רבים המה עניי העיר כמו: נושאי סבל על כתף או על עגלות קטנות ובעלי מלאכות למיניהם, אשר חזון נפרץ הוא בצוק העתים האלה כי ילכו בטל כל היום מאפס מלאכה ועבודה, ועי"ז צרו צעדיהם וקצרה ידם לנהל את ב"ב הצאצאים והצפיעות בלחם בכל ימי השבוע אף להכין צרכי שבת המרובים: וביום הקדוש והנעלה אשר בו ישבתו מעמל ששת ימי המעשה, ורוב אחינו מתענגים על מאכלי שבת הערבים לחך היהודי הנאמן לעמו ודתו, — הנה ישנם בעירנו הרבה עניים אשר לא יבוא אכל אל פיהם אף לחם צר ומים לחץ, ע"כ יסדו בשנת תרמ"א חברה „תומכי שבת", והחברה הזאת תחזיק בידי הנדכאים האלה הדורשים משען ומשענה, ורק בעזרתה יוכלו עמוד ויקיימו את מצות השבת כהלכתו. — ההוצאה תעלה לכל שבת ערך עשרים רו"כ, ולפני החגים ומועדי השנה עולה להם פי שלש. נדבות תמידיות אין לחברה ז' כי אם מקריות. מאה ועשרים חברים להחברה הזאת, כלם מהבינונים שבעמנו. רוב חברי החברה הדביקו תבות בפתחי בתיהם ומרי ערב שבת בשבתו יאצילו איזה קשיטות בהן לטובת החברה. רב טוב צפון בהחברה הזאת, ומי יתן וירבו החברים לא אך מהבינונים לבד כי אם גם העשירים נטילי כסף יתנו ידם לה ואז תהי לאל ידה להרחיב חוג פעלה מאשר בכחה לעשות עתה. — על טוב יזכרו המתעסקים הראשים: ה' זלמן פארבער, ה' צבי ריינעס וה' ליב קרופפ.

שוחרי תושיה, כתר עלומים ואגודת משרתים

נוסדה בעירנו בשנה העברה בימות החרף. חברי החברה הזאת הנם כלם צעירים לימים שומרי משמרת בבתי מסחר וחנויות אשר חברו יחד לשחר תושיה, ולתכלית זאת שכרו להם מעון אשר הם נאספים בו בכל שבת ויו"ט להתפלל בצבור, ובשעת הטיול הם מקשיבים לקח בגפ"ת וקצור ש"ע, מאת רבם ומורם המופלג בתורה ר' מאיר איסר נ"י המלמד אותם שלא ע"מ לקבל פרס, לבלתי בלותם שעותיהם הפנויות בדברים של מה בכך ולפעמים גם בקלות ראש....

ממין הזה ישנה בעירנו עוד חברה אחת הנקובה בשם „כתר עלומים" אך אליה וקוץ בה, כי אחד הפרושים מכת „בעלי המוכר" הוא המטיף להנערים מדי שבת בשבתו. מובן מאליו כי בתורתו החשכה יחשיך מאור עיני בני הנעורים כי על כן אין את נפשי לדבר אדותיה.

עוד מטרה אחת להחברה „שוחרי תושיה" — לתמוך בידי הבריה המטים לנפול; — אם יחלה איש מאנשי חברתם או אם יעזוב את משמרתו, על החברה לתמוך בידו לפי ראות עיניה. הכנסות גמ"ח זה הוא מנדבות החברים המשלמים לא פחות מחמשה קאפ' לשבוע לקופת החברה, מלבד מה שנודב כ"א בעת הכנסו בהחברה, גם מחיר „העליות" ושארי נדבות מקריות. לפי שעה החברה עודנה צעירה, ואין עוד די כסף באוצרה כי תוכל לתמוך בידי החברים הדורשים עזרתה בתמיכה שיש בה ממש, יען כי עד עתה הוציאו כסף לא מעט על סדרי החברה, קנו ספרים ללמוד בהם וישלמו שכר מעונם ועוד הוצאות שונות כאלה, אבל עתה תקותם חזקה כי בכספם ירב, מפני שההוצאות כבר חדלו והכנסותיהם הולכות ומתרבות, ואז תוכל החברה לעשות גם במטרתה השניה — להחזיק בחבריה אשר מטה ידם. ששים חברים להחברה, רובם הנם צעירים נבונים היודעים את אשר לפניהם. בסך 75 רו"כ החישה החברה ישועה לאחדים מחבריה, וסך 100 רו"כ נמצא כעת בקופת החברה. אחרי אשר בין הצעירים הללו ישנם גם כאלה דלא ידעי מאי דקאמרי רבנן וקצר מוחם להבין בגפ"ת, לזאת מהראוי כי עם הצעירים ילמד רבם ומורם גם כתבי הקדש וקורות עם ישרון בשפת קדשנו, למען ידעו להוקיר חין ערך אומתנו בבואם באנשים בהיותם שלוים ושקטים, מאשרים בחלד חלקם בחיים או בהיותם מטלטלים טלטלה גבר ומתגלגלים תחת שואה בארצות כאשר כן הוא גורל בני עמנו בעתים הללו ע"פ רוב לדאבון נפשנו. —

ממין השני נוסדה בעירנו זה שנים אחדות חברה הנקובה בשם „אגודת משרתים". אל החברה הזאת נתנו ידם גם רבים מהנכבדים שבנו, גם נמצא בקופת החברה איזה מאות רו"כ, אך לדאבון נפשנו ראשיה המה אנשים בעלי אגרוף אשר ישתמשו בהכסף לטובתם ולתועלתם ולא יטו אזן קשבת לדברי אחדים ממשכילי עירנו אשר יעצום לבקש רשיון הממשלה עליה כמו שעשו אחינו בדינאבורג וכדומה, וכה תלך החברה הזאת בעצלתים חשך סתרה וערפל תלתה!...

חברה קדישא

נוסדה בעירנו לפני חמש ועשרים שנה. עד העת ההיא לא היה בעירנו לא כברת ארץ מיוחד לבית הקברות ולא חברה קדישא, ואחינו הובילו את מתיהם

לקבורה בבית העלמין אשר בסלאבאדקא; ובימי האביב בהמס הקרח מעל הנהר ויגברו המים ורגבי קרח כסו את פני כל הנהר עד כי לא היה באפשר לעבור גם בסירות דוגה, קרה לא אחת ולא שתים שהמת היה מוטל שמונה ימים! הדבר הזה היה רע מאד בעיני החרדים על אזהרות התלמוד לבלי השהות את המת, ולא נחו ולא שקטו עד שעלתה בידם לקנות ככר ארץ הרחק שלש וויערסט מן העיר, ויסדו למו חברה קדישא ויתקנו תקנות כביתר הערים. שנים אחרות התנהלה החברה בלי משטר וסדר נכון, עד כי נתמנו גבאים אנשים של צורה: הנכבד ל. קליוואנסקי, ר' אליהו מערקל, ר' מאיר בערקאוויץ, ר' אברהם דעמבא ור' יוסף וויטקין. הגבאים האלה השתדלו בכל עז לבנות גדר לשדה הקברות מסביב לבלי יהיה למשלה שור ולמרמס שה, ויבנו בית בעד שומר הקברות, בית-טהרה עם תנור להחם את המים וכדומה. לפני שנים אחרות כאשר ראו הגבאים כי עבודתם זאת קשה עליהם יותר מדאי, גמרו לשכור איש-עסקן תמידי אשר יקל המשא מעל שכמם, וימנו את אחד המגידים אשר ברוחק גדול מצא להם חקו. העסקן הזה איננו ראוי להשתמש בתגא שלו, יען כי אין בית משקה אחד בעיר אשר לא ראינוהו יושב הלום-יין ונותן בכוס עינו עד כי חרפה היא לשמור משמרת קדושה כזאת, וכראות הנוכל הזה כי כמעט הוא האחד אשר על פיו תשק כל החברה, השכיל למצא נתיבות להשתכר מן הצד... ויתן תואנה בפי אחינו הנאורים ע"י הנהגותיו... הגבאים הבינו כי נפש העם מרה עליהם בגלל העסקן, נאספו כלם בשנה העברה אל בית האדמו"ר רי"א שליט"א ונתמנו לגבאים הנכבדים: ה' מ. בראמסאן, ה' א. סאלאווייציק, ה. ו. לעווינזאן, ה' י. ראבינאוויץ, ה' ל. גארדאן וה' פ. שלאפעבערסקי. ראשי הועד הנוסד להשגיח ולבקר את ספרי החשבונות מדי חדש בחדשו הם: הד"ר יצחק פיינבערג, הר"ר כהן וה' א. דעמבא. הסובן על הכסף הוא הנכבד ה' ל. קליוואנסקי. הגבאים החדשים אמנם תקנו תקנות חדשות, וביניהן גם טובות ומועילות, אך לדאבון נפש נכבדי העיר נשאר העסקן על כנו ורק גדרו מעט את דרכו בגזית.—

עוד יש בקרבנו המון חברות שלא אוכל להארך כמו שהם מפני שיארכו הדברים וביחוד מפני שכל מעשי ראשיהן בחשך וערפל תהלתם. חשבונות לא יתנו יען כי חסים הם על ממון של צדקה להוציא על הדפסת חשבון וכדומה... לזאת הנני להזכירן רק בהעברה בעלמא: חברת לחם עניים, הכנסת אורחים, הכנסת כלה, עזרה ליולדות, מלביש ערומים, לינת צדק, חברת תהלים, פדיון שבוים, חיי אדם ותומכי תורה, לרוב החברות מנינים מיוחדים להתפלל. בכלל אין לתאר את הצדקות הנעשות בעירנו, כמו מעות חטים וקמחא דפסחא, וכדומה, רק כי אין סדרים בהן, ויתנהלו ע"י אנשים שאינם מהוגנים. יהי נעם ה' על כל עושי טוב ומעשה ידיהם יכונן.

ואתה ארוני המו"ל! יוהקו נא דברי בספרך, אולי רבים מבני עדתנו בראותם כי על כל העדר מעשה טוב ונזעיל יביאם ספר דברי הימים במשפט, יתעוררו וישימו לב, יתאחדו ויתקנו המעוות, וימנו חסרון שיוכל להמנות וברכות האובדים עליהם תבאנה והיה זה שכרך ושכרי גם אני.

חיים ו. העשיל בראווערמאנן.

היהודים בגאליציה.

ומצבם לרגלי תורת המדינה (קונסטיטוציא) בממלכת אוסטריא.

מאת

יצחק אהרן בערנפעלד

מורה דת בבתי-הספר בעיר סטריא.

אחד סופרי צרפת המצוינים אשר חי בסוף שנות-המאה העברה אמר: „על המחוקקים להכין את האנשים אשר ירצו לזכותם בשווי-הזכיות, למען יהיו ראוים ומוכשרים לשאת גם את עול החפש וסבלו על שכמם, כי מבלעדי ההכנה הזאת יהיו מעשיהם אפס ותהו". על דברי האמת והצדק אוכל גם אני להוסיף עוד את המאמר הצודק: „לא רק את האנשים המקבלים שווי-הזכיות, כי אם גם את כל הלאום אשר בתוכו ישבו, על המחוקקים להכין מקודם ולחנך אותם במצות הסבלנות, למען לא ישארו חוקיהם אותיות מתות מבלי כל רוח חיים, אותיות ריקות כתובות על הנייר מבלי שיצאו לעולם לפעולת אדם.

את כל זאת יראה בעליל כל איש ישר חושב, אשר ישא עין בוחנת על מצב היהודים בגאליציה ועל הפעולה אשר פעלה הקאנסטיטוציה וחקי שווי-הזכיות על קהלותיהם ודרכי חייהם. היהודים בגאליציה לא היו מוכנים ומזומנים בשום דבר שבעולם לקראת שווי-הזכיות ורבים מהתמימים גזרו תענית על „גזרת העמאנציפאציאן" לשמע שווי הזכיות אשר לא ידעו פתרונו. אולם יותר ממה שהיו היהודים שקועים בדרכי החיים אשר נחלו מאבותיהם ואבות אבותיהם זה שנות מאות רבות, שנות ראו רעה ועני בשבט עברתם, היו הנוצרים רגילים לבזות את היהודים בלבם ולחשוב אותם לאנשים יוצאים מגדר החברה. בגלל הדבר הזה לא יכלה הקאנסטיטוציה לפעול פעולה גדולה ונמרצה לטוב בית היהודים, כי מעבר האחד יעמלו החסידים, אשר הפשה נתנה להם ללכת בדרכם אשר הסכינו בה מאז ומעולם, להשיב את לב העם אחורנית מההשכלה

וכל המלאכות המחיות את בעליהן *) , ומעבר השני עוד לא חדלו בני עם הארץ בגאליציא לזכור את הימים הטובים , אשר בהם היו היהודים שפלים וגבוים ונער נוצרי משחק בהם בראש כל חוצות , וגם לא במהרה ישכחו את הימים האלה — רק ההשכלה הוא המלאך השלוח ממרום לקרא לשבויי שנאת-הדת דרור ולאסירי קנאת-עם פקח-קוח , להשיב לב העמים השונים איש על אחיהו ולחזק את אהבתם במסמרות בל תמוט לעולם ; תישר הדורים ותשים העקוב למישור ותקרב את כל יושבי הארץ זה לזה לכרות ברית אחים נאמנים . וכל עוד לא ישנו היהודים והנוצרים יושבי ארץ אחת את מחשבותיהם , כל עוד לא תרד ההשכלה האמתית עד שפל החברה ותמצא מסלות בלב המון העם העומדים במדרגה התחתונה , לא נוכל לקוות לימים טובים מאלה .

מימי נתון שווי-הזכיות ליהודים בגאליציה עד עתה , זה עשרים ושש שנים , עשתה ההשכלה חיל ותפלס לה נתיב בין בני עמנו : לא נוכל כחד כי מיום ליום ומשנה לשנה יִרבו התלמידים העברים בבתי הספר אשר להממשלה , וגם נוסדו בתי ספר לעם בעד היהודים בפני עצמם כאשר אראה במשך מאמרי הנוכחי , כי בשיטת עין הראשונה יאמין האיש הנכרי הבא מארץ רחוקה , בראותו את מספר הרופאים ועורכי-הדינים כי רב הוא , כי כל היהודים המה חכמים ונבונים נאורים באור הדעת וההשכלה . אולם באמת אפס קצה העם ראה וחציו השני עוד בשפל יהלך . היהודים בגאליציה המה כעונה בלי הפוכה , הנסונים לאחור מעבר האחד , אשר לא זזו עוד ממצב עת-הבינים , והנאורים מעבר השני , אשר התרחקו כמעט מעל אמונתנו , רחוקים אלה מאלה כרחוק מזרח ממערב , את אשר ישאל כל חכם לב הוא רק הפצת ההשכלה בין המון העם , ולא להרבות מספר הרופאים ועורכי-הדינים . המלחמה הכבדה בין הנאורים והחסידים , אשר התלקחה ביותר בשנת 1878 , בה בשנה אשר התאספו ראשי קהלות אחדות בעיר לבוב ויאמרו ליסד „אגודת הקהלות“ לרוח העת-החיה , המלחמה הזאת היא נסבה כי עד היום הזה לא נוסד בית-הספר למורי חדת העברים , הנחוץ לנו מאד אחרי אשר מלאו בתי-הספר הכללים תלמידים עברים הגדלים ללא תורה וגם הקריאה בשפת קדשנו מוזרה להם . והיא שעמדה לנו כי נשארו חסידינו במצבם אשר עמדו עליו לפני שנות מאות בעת שפרצו נאוריני חוק , ורבים הרוקטורים והמשכילים היהודים בקרב הארץ .

מספר יושבי גאליציה הוא מעט פחות מששה מיליאנים בעת אשר יעלה מספר היהודים בגאליציה לערך שש מאות ועשרים אלף , והמה א"כ כערך תשעה למאה מכל יושבי הארץ . את הערך הזה בין היהודים והנוצרים בארצנו נקח במשך מאמרנו הנוכחי לאמת המדה למוד בו את מצב בני עמנו בכל בתי-הפקודות והמשרות אשר בהן נתנו להם ידים . ועתה נשוב אל דברינו על אדות מצב השכלת בני עמנו בארצנו .

בתי-ספר ליהודים היו עד לפני שלש שנים רק ששה , מהם שנים ב ל ב ו ב , ואחד אחד בבראדי , טארנאפאל (אשר יסד המנוח ר' יוסף פערל ז"ל) , באלעכאוו ופרזעמיסל (זה האחרון רק בעל מדרגות שתים) ומבלעדם היו עוד שלשה בתי-ספר אשר יסדו מועצות-הערים (מאגיסטראט) לבוב (שנים) וקראקאו . לאחינו היהודים , בראשם עומדים מנהלים עברים המקבלים שכרם מקופת המאגיסטראט והתלמידים ישבתו בימי שבת ומועד . בשלש השנים האחרונות החלה החברה הרוממה „כל ישראל חברים“ בוויען , באותה להרים את מצב השכלת היהודים בארצנו , ליסד בתי-ספר חדשים , ותהי ראשית פעולתה ליסד את בתי-הספר בסאיבוש (זאלאסצע) ובסטאניסלאוואו וגם „חדר כללי“ בעיר לבוב , בזה האחרון ילמדו מלמדים נהוגים בין אחינו את למודי דתנו ומורים מנוסים בבית-הספר-למורים את למודי החול באופן הנהוג בכל בתי הספר , ובזה משכו אליו את כל בני היראים והחסידים בלבוב , ועוד ידה החזקה נטויה ליסד בתי ספר חדשים , ובקרב הימים יפתחו שלשה מהם : בסאמבאר , בדראהאביטש ובבאריסלאוו .

אולם ביותר נכיר את מצב ההשכלה בין יהודי גאליציה אם נערוך את מספר עורכי הדינים והרופאים היהודים לעמת מספר הנוצרים .

ע ו ר כ י ה ד י י נ י ם נמצאו בכל גאליציה 313 ומהם 107 יהודים (34,18 למאה) המתחלקים לשלשה עשר בתי-משפט הגליל אשר בארץ באופן כזה :

	הגליל (קרייזגעריכט)	מספר עורכי הדיינים	מהם יהודים	כמה יהודים יבאו למאה (%)
1	ברזעזאני	5	3	60.00
2	טארנאפאל	19	10	52.63
3	רזעשאוו	13	6	46.15
4	סטאניסלאוואוו	14	6	42.86
5	קאלאמעא	14	6	42.36
6	קלאאטשאוו	7	3	42.86
7	סאמבאר	18	7	38.89
8	וואדאוויצע	17	6	35.29
9	קראקאוו	58	20	34.48
10	לבוב	87	29	33.33
11	טארנאוו	22	5	22.73
12	פרזעמיסל	25	4	16.00
13	נייסאנדעץ	14	2	14.28
	בס"ה	313	107	34.18

מספר הרופאים בכל גאליציה הוא בכלל 458 ובהם ישנם 120 יהודים (או מעט יותר מן 26 למאה) . למחלקותם לפלכי הארץ (אשר מספרם 76) נמצא כי

בפלך אחד (לבוב) היו		23	יהודים
„ „ (קראקאוו)	„	21	„ „
„ „ (טארנאפאל)	„	8	„ „
„ „ (טארנאוו)	„	6	„ „
בחמשה פלכים		3	„ „ בכל אחד
בתשעה	„	2	„ „ „ „
בעשרים ותשעה פלכים	„	1	„ „ „ „
בעשרים ותשעה	„	0	אין גם אחד

אולם עוד יותר יגדל ערך הרופאים היהודים לעמת הנוצרים אם נחשוב את התירורגים , המה הרופאים אשר לא כלו שנות למודם בבית-הספר , והפשה נתנה להם לרפא פצעים וחליים : מספר הרופאים האלה ילך בעת הלוך וחסור , אחרי אשר יצא לפני שנים אחדות חוק מלפני הממשלה , כי

*) המה"ע „מחזיקי הדת“ הדפיס לפני שנתים ימים מאמרים רבים וגדולים , אשר בהם רצה להוכיח כי על פי דין תורתנו , אין הרשות ליהודים להיות אכרים עובדי אדמה ובעלי-מלאכה , כי אם לעסוק במסחר , ושם עמל ויגע לעות עלינו את הכתובים ומאמרי התלמוד המורים על ההפך .

מן הוא והלאה יוכלו רק מומחים בכתר הדוקטור להיות רופאים. מספר רופאי הפצעים הוא כעת 241 ומהם 181 יהודים (או יותר משלשת רבעים). מהם נמצאו

בפלך אחד	(לבוב)	18	יהודים
〃 〃	(ולאטשאוו)	10	〃
בשני פלכים		7	יהודים בכל אחד
בשני 〃		6	〃 〃 〃
בחמשה 〃		5	〃 〃 〃
בשבעה 〃		4	〃 〃 〃
בשבעה 〃		3	〃 〃 〃
בחמשה עשר 〃		2	〃 〃 〃
בעשרים ושלשה 〃		1	〃 〃 〃
בשלשה עשר 〃			אין גם אחד

ואגב אורחא אביא בזה גם מספר המילדות העבריות בערכן אל המילדות הנוצריות בכל מדינת גאליציה. מספר המילדות בכלל הוא 1136, ומהן עבריות 479 (או 42.16 למאה). למחלקותן לפלכי הארץ נמצאו:

יותר מן 50	מילדות עבריות	בפלך אחד	(לבוב; 63)
מן 10 עד 20	〃 〃	בתשעה פלכים	(עם 136)
מן 5 — 10	〃 〃	בכ"ה פלכים	— 187)
מן 1 — 5	〃 〃	בל"ב פלכים	— 93)
אין גם אחת		בתשעה פלכים	— —

ועתה נפן נא אל מצב הקהלות בגאליציה בימינו אלה ונראה אם נשתנה הרבה לרגלי הקאנסטיטוציה ושווי הזכיות אשר נתנו לבני עמנו באויסטריאה בשנת 1861. — קהלות היהודים בגאליציה (וגם בשאר מדינות ממלכת אויסטריאה) התנהגו על פי חקי־הסבלנות (טאלעראנץ־עדיקטע), אשר הוציא לאור הקיסר הנדיב יאזעף השני. בנוגע לגאליציה בפרט יצאו החוקים לאור ביום 7 מאי 1789. החוקים האלה נשתנו הרבה במשך הימים על ידי חוקים מיוחדים שיצאו מלפני הממשלה הרוממה (האפדעקרעטע) או מלפני נציב־הארץ (גובערניאל־ערלעססע) כפעם בפעם, באופן אשר כל הענינים המה ינעים, ואין פקיד אחד כמעט בארץ אשר יוכל מצא ידיו ורגליו בהערבוביות הזאת, עדי נראה גם היום כי את אשר יצוה הפקיד האחד יאסור השני, וכן חוזרים ענינים רבים חלילה משר־הפלך לנציב־הארץ, וממנו לשר הממשלה וכן הלאה. רעה חולה הוא בחוקי ממלכת אויסטריאה בכלל, כי במקום להוציא לאור תקונים חדשים ישנו כפעם בפעם סעיפים אחדים. וכבר צרח ככרוכיא אחד מנבחרי ועד־הארץ במאמרו על אדות אספת־הועד בשנת 1885, נדפס במה"ע החדשי „אטענעאום" היו"ל בווארשא, על אדות בלבול־המוחות השורר בחקי הממשלה באויסטריאה;

כאשר נתנו לחקי שווי־הזכיות מהלכים באויסטריאה, הודיע נציב־הארץ גאליציה, כי מעתה הזכות לכל הקהלות בארצנו לשנות את אופני הנהגתן על פי רוח העת החיה, וגם הוציא לפעולת־אדם תקנות־לדוגמא (מוסטערשטאטוט), להיות לאות לאלה הרוצים לזכות בהתקנות החדשות. חוקי־הסבלנות של הקיסר יאזעף השני וסדרי־הקהלות אשר הוציא נציב־הארץ שונים המה אלה מאלה בדברים רבים ונמרצים. ולדוגמא אציג זה לעמת זה סעיפים אחדים היותר ראוים לקוחים מחוקי־הסבלנות ומסדרי קהלת לבוב, אשר קבלה הקהלה הזאת בשנת 1877, אחרי אשר שנתה סעיפים רבים בהמוסטערשטאטוט;

חוקי־הסבלנות	סדרי קהלת לבוב
§ 5 בחירת הרב תהיה בבחירת ראשי הקהל (במעמד כל היהודים אשר בקהלה הזאת) וכו'.	§ 64 בחירת הרב תהיה על ידי חמשים בוחרים הנבחרים מאת כל הבוחרים בקהלה, על יד גבאי שלשת בתי־הכנסיות הגדולות ובית־התפלה לנאורים ועל ידי ראשי הקהל.
§ 17 בכל קהלה וקהלה יבחרו ראשים לנהל עניניה. מספר הראשים יהיה שלשה, מלבד קהלות לבוב ובראדי, אשר מספר ראשיהן יהיה חמשה.	§ 9 הקהלה תנהג בעצמה את עניניה על ידי האמצעים האלו. 1 מועצת־הקהלה (קולטוס־ראטה). 2 ראשי הקהל. 3 מחלקות־המועצה (סעקציאנען). § 12 חברי מועצת־הקהלה המה עשרים ואחד הנבחרים על משך שלש שנים.
§ 16 (מחוק מיום 13 סעפט: 1810) בבחירת הרבנים, הדיינים, ראשי־הקהל וכו' יוכלו לחות דעתם אלה היהודים אשר ישלמו מכס בעד הדלקת נר־שבת (ליכטשטייער) בקהלה בעלת 100 עד 150 משפחות לכל הפחות בעד שלשה נרות; בקהלה בעלת 151 עד 300 משפחות לכה"פ בעד ארבעה נרות; בקהלה בעלת 301 עד 400 משפחות לכה"פ בעד חמשה; בקהלה בעלת 401 עד 500 משפחות לכה"פ בעד ששה ובשתים־עשרה הקהלות היותר גדולות לכה"פ בעד שבעה נרות.	§ 92 זכות הבחירה הנה נתונה לכל חברי הקהלה מבן עשרים וארבע שנה ומעלה. אשר ישלמו תרומת הקהלה; (ובקהלות אחרות: אשר ישלמו תרומה לאוצר הממשלה).

השנוים האלה המה רק חלק אחד אחוז מהשנוים הרבים אשר יבדילו בין חקי־הסבלנות של הקיסר יאזעף השני ובין הסדרים החדשים, ומהם ישתומם הקורא חיכף על השאר. מובן מאליו כי נציב הארץ לא אוה על הקהלות במפגיע לקבל את הסדרים החדשים, כי אם חפשה נתן להם לבחור כאות נפשן באיזה מהם, לכן רואים אנו מחלקות ודברי ריבות בשערי הקהלות היותר גדולות במשך חמש עשרה השנים האחרונות לרגלי השנוים האלה. קהלת קראקא היתה הראשונה, אשר קבלה את הסדרים החדשים עוד בשנת 1872 בשנוים נמרצים ממה שהמה בהמוסטערשטאטוט; בעקבותיה הלכה קהלת לבוב, כי אחרי מלחמות כבדות וארוכות משך שנתים ימים נתקבלו סדרים משר־הממשלה ביום 9 מארץ 1877 ויצאו לפעולת־אדם בה בשנה. מהן ראו יתר הקהלות הגדולות, בראדי, טארנאוו, רזעשאוו, פזעמיסל, דראהאביטש, טארנאפאל, סטאניסלאוואוו, קאלאמעא וכו' וכן עשו. אכן מרבית הקהלות הקטנות (ובתוכן גם אחדות מהגדולות) נשארו עד היום הזה במצבן הקודם, ולמרות המלחמות הכבדות הנן מתנהגות עד על פי חקי־הסבלנות, אם גם עברו עשרים ושש שנים מאז חדלו היהודים להיות רק תושבים (געדולדעט) והנם אזרחים שוים בזכיותיהם ליתר יושבי הארץ, ורעה עוד מזאת כי הממשלה בעצמה תחת לתמוך בידי אלה החפצים ללכת קדימה תעמוד פעמים לא מעטות כצר נגדם ותהיה להם לשטן בדרכם, כן לא תרצה לקבל סדרים חדשים בשום קהלה, אם לא חתמו עליהם שלשת הראשים פה אחד, דבר

מאד יקר בארצנו לרגלי רוב הכתות הרבות אשר עשו את אחינו חבילות חבילות.

התו היותר מצוין אשר התוה העת הנוכחי על קהלות ישראל בגאליציה, המה דברי הריבות בשעריהן. אין עדה ואין קהלה כמעט בכל הארץ (וביותר אלה המתנהגות על פי חוקי הסבלנות) אשר לא ילחמו יושביה במלחמות תנופה על אדות בחירת הרב, הדיינים, השוחטים, החזנים וכו', ואם אמרתי לחשוב את כלן הייתי מהויב לחשוב את כל הקהלות בגאליציה למן קהלת קראקאוו עד כפר הפרזי. המלחמות הכבדות האלה פרעו פרעות בישראל וישימו את אחינו לשמצה בקמיהם, כי עד בית־המשפט יובאו דברי הריב, ולא אחת ושתים קרה מקרה לא טהור, כי עמדו למשפט קהלות שלמות וששים או שבעים יהודים נדונו בעונש ממון או כלא.

וביותר נרגיש ריב הכתות בהביטנו על מצב הרבנים בארצנו. אין עדה בגאליציה אשר לא תמצאנה בתוכה כתות שונות חבילות, הנאור יצור את החסיד והחסיד את הנאור. חסידי הרבי הזה יקנאו את חסידי משנהו וכן הלאה, וכבא עת בחירת הרב תחל מחלוקת בין הכתות האלה הנמשכה משך שנות עשר. עוד יזכרו אחינו יושבי גאליציה את המחלוקת בין חסידי ווישניצא וסאדאגורא על אדות בחירת הרב בסניאטין, ששם נהרגו גם אנשים בשנת 1875, ועד היום הזה לא קמה שם הסערה לדממה. מצב הרבנים ירד פלאים ואין איש שם על לב, והדבר הזה היה לרבים מקהלותינו למוקש, ובכן נלחצו רבים מקהלותינו היותר גדולות, כמו קראקאוו, רזעשאוו וכו' להשמיט ידיהן מבחירת הרב עד בא מועד ועדר ה' נשאר מבלי רועים נאמנים ומורי האמונה למשפט וצדקה בארץ.

ובזה באתי אל החלק היותר נכבד ממאמרי, והוא לתאר בשרד אמת עלי גליון את ערך היהודים אל הנוצרים לרגלי שווי־הזכיות אשר זכו אחינו בשנת 1861. פה נכיר בהשקפת עין הראשונה כי מרחק רב יבדיל בין שווי־הזכיות הנתון ליהודים בחוקי הארץ ובין שווי־הזכיות האמתי בחיי החברה והמדינה: חקי הקאנסטיטוציה יאמרו בברור, כי מעתה הדת והאמונה לא תבדילנה בין יושבי הארץ לרעה או לטובה, וכל הזכיות אשר לבעלי האמונה האחת יזכו גם בעלי יתר האמונות מבלי הבדל; אולם בנשאנו עין על מספר היהודים אשר זכו לכהן פאר באחת פקודות־הממשלה או בכל דבר שבצבור, עלינו להודות כי אם אמנם נשתנה מצב אחינו בארצנו לטובה, בכל זאת לא במהרה יצא שווי־הזכיות מכח אל הפועל, שנות עשר רבות מלאות עבודה רבה, עמל ויגיעת בשר נחוצות לנו טרם ניגע אל המטרה הנכונה אשר לפנינו. היהודי רק בעמל רב יוכל להסתפח אל אחת הכהונות ממדרגה היותר שפלה, ואל המשרות הגבוהות עוד לא נתנוהו לבא עד הנה.

כמה מספר היהודים בגאליציא? שש מאות ועשרים אלף ועוד יותר, ובאשר מספר כל יושבי הארץ הוא מעט פחות מששה מיליאנים לכן ערך היהודים אל הנוצרים הוא 11 : 100 כמעט. ואם נערוך את המספר הזה אל מספר הפקידים היהודים בגאליציה בערכם לכל פקידי הממשלה, יצא לנו המשפט האמתי אשר אמרתי למעלה, ועוד יותר נכיר לדעת את מחיר הקאנסטיטוציה בראותנו כי בבתי פקודות־המדיניות (פאליטישע פערוואלטונג) אין גם יהודי אחד. ישנם בגאליציה שבעים וארבעה פלכים (בעצירקסהויפט־מאנשאפטען) אשר בראש כל אחד עומד שר־הפלך ופקידים רבים ונכבדים ושפלים מהם, לפי רוב מספר יושבי הפלך, ובכל זאת לא נתמנה עוד יהודי אחד בהפקודות האלה, וכאשר אדמה לא במהרה ימצאו שמה היהודים נתיבותיהם, אחרי אשר החלו בני מרום הפולאנים להתגודד בשנים האחרונות סביב המשרות האלה, אשר כבוד גדול חופף עליהן כל היום, כן נמצאו בבתי־הספר הכללים רק יהודים מעטים מכהנים פאר בתור מורים, בבית־מדרש החכמות בקראקאוו ישנם ארבעה פראפעסארים ובלבוב אין גם אחד, בבתי־הספר התיכונים (גימנאזיען רעאלשולען) ארבעה או חמשה מורים לפי שעה (סופפלענטען) ובבתי־הספר לעם מעטים המורים היהודים ונער יכתבם. ואני דברתי בשנה העברה עם אחד נבחרי ועד־הארץ (לאנדטאג) הליבעראלים, ויאמר לי כמסיח לפי תומו, כי כל עוד תהיה האמונה עמוד התוך, אשר עליו בתי־הספר לעם ישענו, אין ליהודי לבקש שם נתיבותיו, כי לא ימצאן.

אולם למה לי לדבר בלי כל משטר וסדרים? אחשוב למשפט כי יותר טוב יהיה אם אנהג את הקורא היקר מפקודה לפקודה וממשרה למשרה להראותו לדעת את ערך היהודים אל הנוצרים, כי בזה יוכל למצער לשער בנפשו עד היכן פעלה הקאנסטיטוציה על היהודים בערכם אל הנוצרים לטובה.

ובקרבי אל המלאכה הנכבדה הזאת אחלק בראשונה את המשרות והפקודות לשתי מחנות, המחנה האחת תכיל בקרבה את משרות־הכבוד אשר יחלקו אותן יושבי הארץ בעצמם, בבחרם כאות נפשם את אשר יאהבו ויכבדו ואין להממשלה רשות להשתמש בהן. מהן נוכל להכיר את הלך־רוח יושבי הארץ ומחשבותם על היהודים, והמחנה השנית תכיל את הפקודות אשר תחלק הממשלה או פקידיה, ומהן נוכל להכיר את תכונת הממשלה ובאי־כחה והשקפתם על הקאנסטיטוציה. —

משרות־הכבוד היותר נכבדות אשר יוכלו יושבי הארץ לכבד בהן את כל אשר בעיניהם נכבד ארבע הנה: משרת נבחר לועד־הממלכה (רייכסטאג), לועד־הארץ (לאנדטאג), למועצת־הפלך (בעצירקסראטה) ומשרת ראש־האורחים.

מגאליציה יבחרו לועד־הממלכה בעיר וויען 63 נבחרים. מהם עשרים אשר יבחרו בעלי הנכסים הרבים, עשרים ושבעה יושבי הכפרים והערים הקטנות, שלשה עשר יושבי הערים הגדולות ושלשה לשכות־המסחר (האנדעלסקאממערן). היהודים המה המעטים בין בעלי הנכסים־הרבים ויושבי הכפרים והערים הקטנות, לכן נשארו להם רק הערים הגדולות ולשכות המסחר, אשר יוכלו בהם לנסות את כחם והצלחתם. מלשכות־המסחר היהודים המה הרבים בשתים (בראדי וקראקאוו) ובשלישית (לבוב) ישוה מספרם אל מספר הנוצרים, ומהערים היהודים הרבים בפלכי־הבחירה האלה:

פלך־הבחירה	מספר כל יושביו	מספר היהודים	א"כ המה למאה
1 קאלאמעא וכו'	43,911	27,763	61
2 טארנאפאל	20,087	13,468	67
3 סטאניסלאוואוו וכו'	25,728	13,228	51
4 בראדי וכו'	28,418	20,246	71

וביתר פלכי־הבחירה ישוה כמעט מספרם למספר הנוצרים, אכן מספר הנבחרים היהודים לועד־הממלכה הוא רק שלשה (העיר קאלאמעא וכו', לשכות המסחר בבראדי ובקראקאוו) וערכם למספר כל הנבחרים הוא $4._{8}$ למאה. —

בועד־הארץ בגאליציה ישבו מאה וחמשים ואחד חברים, צא מהם החברים אשר לא יבחרו עולמית, והמה שמונת הכהנים הגדולים (בישעפע) ושני ראשי בתי מדרש החכמות ונשארו לנו מאה וארבעים ואחד הנבחרים על משך שש שנים מהם יבחרו בעלי הנכסים־הרבים ארבעים ושנים, הערים הקטנות והכפרים שבעים וארבעה. הערים הגדולות עשרים ושנים ולשכות המסחר שלשה. מלבד ששת פלכי הבחירה אשר בהם היהודים הרבים בבחירת הנבחרים לועד הממלכה ישנן עוד הערים האלה אשר בבחירה לועד־הארץ היהודים רוב המנין:

הערים	מספר יושביהן	מספר היהודים	כמה המה למאה
1 דראהאביטש	18,225	9181	$50._{21}$
2 רזעשאוו	11,166	5820	$52._{12}$

ובכל זאת מספר היהודים בועד־הארץ הוא רק א ר ב ע ה (הנבחרים מהערים ל ב ו ב וסטריא, ומלשכות המסחר בבראדי וקראקא) ואם כן המה 2,84 למאה מכל הנבחרים בועד־הארץ.

ל מ ו ע צ ו ת ־ ה פ ל כ י ם אשר בכל פלך בגאליציה יבחרו עשרים וששה נבחרים, מהם אחרים מבעלי־הנכסים־הרבים, אחרים מיושבי הכפרים והערים הקטנות ואחדים מיושבי הערים הגדולות ובפלכים מעטים גם אחד או שנים מבעלי בתי־המלאכה. בשבעים וארבעה הפלכים נמצאו א"כ 1924 יועצי הפלכים. מספר היועצים היהודים הוא בכלל 113 (או 5.87 למאה), מהם 13 נבחרי בעלי הנכסים הרבים, 8 נבחרי בעלי בתי־המלאכה 90 נבחרי הערים הגדולות ושנים נבחרי הכפרים והערים הקטנות. למחלקותם לפלכי־הארץ נמצא

בפלך אחד (סטאניסלאוואו)	6	יועצים יהודים	23 %
בפלך אחד (באהאראדטשאני)	5	" "	19.23 %
בששה פלכים בכל אחד	4	" "	15.38 %
באחד עשר פלכים בכל אחד	3	" "	11.54 %
באחד עשר " " "	2	" "	7.69 "
בעשרים ושלשה " " "	1	" "	3.74 "
בעשרים ואחד פלכים	אין גם אחד;		

בכל מועצת-הפלך יבחר ועד בעל חברים ששה וארבעה ממלאי מקומם לנהל את עניני הפלך בועדי־הפלכים (בעצירקס־אויסשוס) ישבו יהודים מעטים כזה.

בארבעה פלכים	נמצאו	שני יהודים חברי הועד.
בעשרים "	נמצא	יהודי אחד בתור חבר הועד.
בחמשים "		אין גם אחד
בשלשה "	נמצאו	שני יהודים ממלאי מקום חברי הועד.
בעשרים ושנים "	נמצא	יהודי אחד בתור ממלא מקום חבר הועד.
בארבעים ותשעה פלכים		אין גם אחד;

אולם ביותר נוכל להכיר את ערך ותכונת היהודים אל הנוצרים בארצנו, בנשאנו עין על מספר ראשי־האזרחים בעדות היותר גדולות בארץ. ישנם לפנינו כעת המספרים הנחוצים מ מ א ה ו ע ש ר י ם ו ש מ ו נ ה הערים היותר נכבדות בגאליציה. מספר יושבי הערים האל הוא בכלל 835,389 נפש, ומהם 336,299 יהודים, א"כ היהודים המה מעט יותר מארבעים למאה מכל יושבי הערים היותר נכבדות בגאליציה. מן הערים האלה ישנן ארבעים אשר בהן היהודים הרוב. כי מספר יושביהן בכלל הוא 249,406 ובהם 162,210 יהודים או יותר מ ש ש י ם ו ש ש ה למאה, היותר נכבדות בתוך הערים ההנה!

שם העיר.		מספר יושביה בכלל.	מספר היהודים.	היהודים המה למאה
1	בראדי	20,000	16,200	80.71
2	בוטשאטש	9,970	7,200	72.21
3	טארנאפאל	20,087	13,468	67.05
4	קאלאמעא	23,109	15,000	64.91
5	קאליש	7,210	4,266	59.26
6	דראהאבישש	18,285	9,181	50.21
7	זאלקיעוו	7,147	3,995	55.88
8	סטאניסלאוואוו	18,626	10,023	53.81
9	רזעשאוו	11,166	5,820	52.12
10	כרזאנאוו	7,023	4,110	58.52

בחמש עשרה ערים היהודים בפני עצמם אינם הרבים; אולם אחרי אשר הנוצרים היושבים בהנה נפרדו לפולנים ורוססים, העוינים תמיד אלה את אלה ובאשר היהודים הרבים מכל אחד משני הלאומים האלה, לכן בידם להטות את מאזני הבחירות לאיזה צד שירצו כחפצם ורצונם. מספר יושבי הערים האלה הוא 104,968 ומהם יהודים 47,660 או לערך 45.4 למאה, פולנים 29,176 או יותר מעשרים ושמונה למאה, ורוססים 27,601 או 26.5 למאה (ויתר היושבים המעטים המה אשכנזים או ארמיאנים). היותר גדולות בין הערים ההנה.

שם העיר		מספר יושביה	פולנים	רוססים	יהודים	א"כ היהודים המה למאה
1	סטריא	11,036	2979	2853	5400	48.93
2	זלאטשאוו	8347	2219	9048	4066	48.72
3	פרזעמיסל	22,040	6787	4941	10,421	47.28
4	ברזעזאני	10,829	9729	2349	4721	43.59
5	זבאראד	8062	2254	1644	3212	39.86
6	סאקאל	7043	2406	2072	2531	36.42

ביתר שבעים ושלש הערים היהודים המה המעטים בהחלט; אולם גם שם יוכלו קחת חבל גדול בהנהגת העדות על יד מספרם הרב. מספר יושבי הערים ההנה הוא 481,015 ומהם 126,429 יהודים או 26.28 למאה.

היותר גדולות בין הערים האל הנה:

שם העיר		מספר יושביה	מהם יהודים	א"כ היהודים הם למאה
1	טארנאוו	24,627	11,349	46.08
2	נאסאנדעץ	11,185	5057	45.21
3	לבוב	10,3422	30418	29.41
4	סניאטין	10,832	4064	37.52
5	יאראסלאוו	12,422	4474	36.02
6	האראדענקא	10,626	3657	34.42
7	סאמבאר	12,251	4224	34.47
8	גראדעק	10,116	2952	29.18
9	קראקאוו	59,828	19,100	31.93
10	יאווארוו	9072	2542	28.02
11	באכניא	8550	1660	19.41

זיוויעץ (סאיבוש) עם 4396 יושבים היא העיר האחת בגאליציה, אשר עד היום הזה לא ישבו שמה יהודים מרעת יושבי בה, והיהודים אשר שם ישבו בגבול העדה זאלאסצע הסמוכה לחעיר; וידוע הוא לכל באי עולם, כי זה לפני שלש שנים הפקיד שר־הממשלה המפקד על עניני דת ודין את אחינו הדר' ד ר א ב נ ע ר לשופט (אדיונקט) בעיר (סאיבוש). אז קמו כל יושבי העיר ויערכו מחאה נגדו, באמרם כי בזה נגע שר־הממשלה בזכות ומנהגי העיר מקדם קדמתה. אולם שר־הממשלה לא אבה שמוע אליהם, והדר' דראבנער הוא היהודי האחד בעיר סאיבוש.

נראה נא את מספר הערים, אשר בהן נבחר איש יהודי לראש האזרחים (בירגערמייסטער) או למשנהו, ונמצא כי בעשר ערים והנן: בארזאנאוו, ברזעזאני, בוטשאטש, דעמביצא, הוסיאטין, קראקאוויעץ, סענדזישאוו, טארנאברזעג, וויעלקיע־אטשי וזלאדשאוו (בעיר ס ט ר י א היה עד השנה העברה ראש האזרחים אחינו הדר' פיליפ פ ר ו כ ט מ א ן; אולם מסבת השרפה הגדולה אשר חלתה בה, בטלה הממשלה את מועצת־העיר ואת ראש־האזרחים ותשלח את אחד מפקידי הממשלה לנהל את כל עניני העיר) נבחרו יהודים לראשי האזרחים ואם־כן מספרם הוא כערכך 7.83 למאה ממספר כל ראשי־האזרחים בהערים שהזכרתי.

למשנה ראש־האזרחים נבחרו יהודים בעשרים וחמש ערים הגדולות בהן: כרזאנאוו, דראהאבישש, קאליש, קאלאמעא, נייסאנדעץ, ורזעשאוו) והמה 19.53 למאה; — פה עלי להודות כי החלק הגדול מאשם־גולות הזה בזכות היהודים תלוי באחינו בעצמם. כמה ערים ישנן אשר הבוחרים היהודים המה הרבים,

ורק באשר האחד יקנא בהשני יבחרו בנוצרי. ובצדק אוכל להבטיח נאמנה כי אם היתה היכולת לבחור בנוצרי לראש קהל עדת ישרון, כי אז היו מרבית הראשים מקרב הנוצרים.

ועתה נשים מבטנו על הפקידות והמשרות אשר תחלק הממשלה או באי־כח ונראה את ערך הפקידים היהודים אל הנוצרים, אז נמצא על נקלה כי שם יגרע עוד חלק בני־עמנו מאשר במשרות־הכבוד שהזכרתי למעלה ; מפקידות הפאליטיות ובתי־הספר כבר הודעתי למעלה כי הראשונות נסגרו בהחלט והאחרונים כמעט כלם לפני היהודים, לכן נפנה פה אל בתי־המשפט פנינו.

שערי בתי־המשפט נפתחו עד הנה לפני יהודים מעטים, אשר רק ביגיעה רבה יוכלו לכהן פאר בהכהונות היותר שפלות, כי למעלה ממלאי מקום שופט־הפלך (בעצירקס־אדיונקט) ומזכיר בית־המשפט (סעקרעטאר) עוד לא באו, ומה נאמר עוד, אם עד לפני ירחים אחדים עמד בראש בית־המשפט הגבוה בעיר לבוב איש, אשר אמר בפומביא כי לא ירצו לעשות את בתי־המשפט לחדרים, ויתן עצה נאמנה לכל יהודי הבא להסתפח אל אחת הכהנות, כי יעזוב את הדרך הזאת אשר לא תובילהו לעולם למטרת מה? —— המדרגות אשר זכו בהן היהודים עד הנה הנן : פראקטיקאנטים הבלתי מקבלים שכר, אויסקולטאנטים אשר חצים אינם מקבלים שכר, ממלאי מקום שופט־הפלך ומזכיר אחד. את ערך היהודים אל הנוצרים בפקודות ההן תצייר לנו התמונה הזאת :

שם המשמרת	מספר הפקודים	היהודים	למאה
1 פראקטיקאנטים	112	18	16.18
2 אויסקולטאנטים	383	18	4.69
3 מזכירים	24	1	4.16
4 אדיונקטים בבתי־משפט הגליל	128	7	5.47
5 קאנצעלליסטים	131	6	4.57
6 רופאי בתי־המשפט	90	16	15.55
7 אדיונקטים בבתי־משפט הפלך	250	20	8.00
בס"ה	1118	86	7.69

בכהונת סופרי הקהל (נאטארע) אשר יפקיד שר־הממשלה על פי הצעת חבר־הסופרים יכהנו תשעה יהודים בכל הארץ, בעת אשר מספר כל סופרי הקהל הוא 191, והנם א"כ 4.72 למאה.

בתי־מרקחת סמי־רפואה ישנם בכל הארץ 237 ומהם ליהודים עשרים ושלשה, מעט פחות מעשרה למאה :

מכל פקודות הממשלה פתוחים לרוחה ביותר לבני עמנו בתי-הדואר והדלוג־רב ופקידות מסלולי־הברזל, שר־הממשלה המפקד על עניני המסחר יפקיד כפעם בפעם יהודים לפקידים, ובכל זאת גם שם מספרם לא ישגה מאד, כאשר יראה החשבון הזה :

שם המשמרת	מספר הפקידים	היהודים	למאה
בבתי־הדואר אשר להממשלה :			
1 אפפיציאלים	213	11	5.16
2 אססיסטענטים	213	19	9.09
3 פראקטיקאנטים	52	10	19.23
בבתי־הדואר הפרטים :			
4 מנהלי בתי־הדואר	352	12	3.44
5 פקידים	130	8	6.15
בס"ה	960	60	6.25

את ערך פקידי מסלולי־הברזל הפרטים ואלה אשר להממשלה יציב לנגד עינינו החשבון הזה :

שם הפקודה	מספר הפקידים	יהודים	למאה
I מסלול קארל־לודוויג			
1 אינזעניערים מדרגה 1 עד 6	60	3	5.00
2 אססיסטענטים מדרגה 1 עד 4	81	6	7.40
3 עלעווען " 1 " 3	91	12	13.18
4 אספיראנטים	8	2	25.00
5 פקידים	448	42	9.37
II מסלול הברזל מלבוב לטשערנאוויטץ :			
6 בפקודות הגבוהות בלבוב	68	6	8.82
7 ראשי-תחנות־מסלול־הברזל	29	3	10.34
8 יתר הפקידים	90	2	2.22
III מסלול-הברזל מקראקאו לוויען (על אדמת גאליציה) :			
9 ראשי תחנות (סטאטיאנען)	10	1	10.00
10 יתר הפקידים	64	9	14.06
IV מסלול-הברזל ההגרי-גאליציאני			
11 בפקודות הגבוהות בפרזעמיסל	32	1	3.12
12 ראשי תחנות מסלול-הברזל	19	1	5.26
13 יתר הפקידים	24	2	8.33
V מסלול־הברזל אשר להממשלה			
14 בפקודות הגבוהות בלבוב	94	8	8.51
15 " " בקראקאו	102	6	5.88
16 ראשי תחנות מסלולי־הברזל	121	10	8.26
17 יתר הפקידים	240	11	4.58
בס"ה	1581	125	7.90

כהתימי קנצי למלי עלי לשנות פה את דברי אחד היהודים העומדים בראש חיי החברה בעיר לבוב, אשר אמר במספר זה שנתים ימים ; כאשר נתנו חקי שווי־הזכיות לבני עמנו בארצנו היינו כחולמים, כי דמינו בנפשנו דבר בלתי-אפשרי, כי בו ביום אשר נכתבו החקים על ספר יצאו לפעולות אדם במלא מובן המלה. אולם כעת הננו רואים, כי עוד פעולה רבה לפנינו, עלינו לעמול ולעבוד בלי הרף שנות עשר טרם נגיע אל מטרתנו, עלינו לזכור את המשל אשר המשילו חב"ל על הספור : אבנים שחקו מים, ולבלי ניגע ולבלי ניעף עדי יצא כאור משפטנו וצדקתנו כצהרים !

על לאדז ועל יושביה.

(מכתב להמו"ל).

בקריאה של חבה קראתני, אדוני המו"ל, לערוך לפני קוראיך הנכבדים כבמחוה את פרשת העיר „לאדז", וביחוד ע"ד החבל בחרשת המעשה אשר יקחו אחינו בעיר העבודה והמרכלת מאנצעסטער אשר בפולין המדינה, ועוד ענינים רמים ונכבדים הראוים להתפרסם ברבים, לעשות רצונך חפצתי, ואצלתי גם לך אדוני, את עתי ועטי; אבל זאת עלי להגיד לך חביבי, בפומבי, כי נזרתך קשה משל פרעה; הגע בעצמך, כשהיו אבותינו במצרים ועבדום וענו אותם בפרך, נתן להם לכל הפחות חמר ולבנים וכו'; אבל לעבדיך גם חמר גם לבנים לא נתן, ועלי היה לצבור את החמר בעצמי, וביגיעה רבה עלתה בידי ללקט ולקבץ אך מעט מהרבה; כי אין סדרים במקצוע הזה בעירנו; כל חברה בונה לה במה בפ"ע, ואין זכר להן בלשכת הקהל וכו'; אשר ע"כ כבדה עלי המלאכה אשר העמסת על שפי פי־שנים; ואולי לא תמצא עוד הפעם בדברי אלה את כל אשר אותה נפשך, כי אז אתך הסליחה. ונכון הנני לשרתך ולמלאות לקוראיך החסרון בפעם אחרת אי"ה. ואתה וקוראיך שלום! —

ידידך המכבדך אבי"ה.

א

השקפה קטנה על חרשת המעשה בלאדז והתפתחותה.

לאדז! עיר הערים במדינתנו, עיר חרשת המעשה והמסחר אשר אליה ינהרו סוחרים מכל אפסי הארץ לסחרה, תספור ותמנה קרוב למאה וחמשים אלף תושבים, אשר החלק החמישי מהם (כשלשים אלף, או כעשרת אלפים משפחות) על בני ישראל יתחשבו. העיר הזאת נודעת היא למדי על ארץ רבה בבתי חרשת המעשה הרבים והגדולים הנמצאים בה ובהערים אשר סביבה; ובסוחריה כנעני ארץ אשר השכילו להרחיב ולהאדיר את המסחר וכו' לכל ענפיו; וכבר קנתה לה שם־עולם על פני חוץ בטיב סחורותיה, אשר תגמרנה ותעשינה בה מדי שנה בשנה במספר רב ועצום. — מספר בתי חרשת המעשה המתנועעים בכח־הקיטור הנמצאים בלאדז, עולה, כפי שמנו אותם בשנת 1885, לערך 161 מלבד אלו בתי חרשת המעשה הגדולים אשר ב„אקציען" יסודתם; וזולת זה נמצאים בלאדז במספר עצום ורב מאד בתי חרשת המעשה שרוקמים ואורגים בהם הסחורות המתנועעות ביד וברגל כאחד (וועב־שטוהלע) שמספרם ביחד עם הקודמים עולה בערך שבע מאות! בשנה העברה (86) הוצאו מעירנו חוטי־צמר וצמר־גפן וסחורות שונות מתוצאות בתי-המלאכה בעירנו כמספר הזה: א) סחורת מטוה וכו' הוצאו מדי שבוע בשבוע (בחשבון הממוצע) 38,530 פוד; ב) חוטי צמר (גארן) 2,893 פוד. —

כל יושבי העיר הזאת רובם ככלם נתונים המה להמסחר ולהעבודה ולכל בהם חיי־רוחם; וכיהודי וכאשר איננו יהודי הנם חרוצים במלאכתם ויעבדו שכם אחד ועמלים ימים כלילות עבודת־הגוף־והרוח להביא תועלת להתפתחות ולהשתלמות חרשת המעשה והמסחר פה, ואינם מפנים את לבם לבטלה מהם. לא נוכל לכחד תחת לשוננו, כי האשכנזים אשר התישבו והתאחזו פה בראשית הוסד עירנו והבנותה (בשנת 1834 הוקם על פה בית חרשת המעשה הראשון לטוות צמר) היו הראשונים אשר התחילו לטעת פה את גרגרי המסחר ולפתח ולשדד את תלמיו; ואלמלא הם, כי אז מי יודע אם זכתה העיר הזאת לעלות בזמן קצר כזה על גרם המעלות ולהיות את אשר הנה כיום הזה! אבל גם את הדבר והאמת הזאת חלילה לנו להעלים מאת הקורא, כי אחב"י כבכל מקום שהם כן גם בעיר הזאת היו הם רוח החיה באופני המסחר, והועילו הרבה מאד להתפתחותו ולהשתלמותו, ולהביא אליה קונים ממרחקים. לאדז עלתה כיונק על מטעי המסחר, ואחלה לעלות הלוך וגדול בצעדי ענק בשנת 1866. כי אז נתחברה את מסלת הברזל הווארשויא־וויענית, ע"י המסלה הנעשתה מפה לקאלושקי. — בעלי בתי חרשת המעשה הגדולים והמפורסמים בעירנו ומחוצה לה הם, האדון קארל שייבלער (בעל חמשה בתי חרשת המעשה גדולים), היינצעל, גייער, (זה האחרון הנהו אחד מהראשונים אשר הקים לו בית חרשת המעשה פה); והגדול מבעלי בתי חרשת המעשה מאחינו, הוא הגביר לאחיו ר' ישראל פאזנאנסקי, אשר אודותיו תסוף עוד מלתנו כאשר ידובר בביה"ח אשר לבני ישראל. —

ב

„היקחו בני ישראל חלק בעבודה בחרשת המעשה בתור פועלים ושכירי יום?"

על השאלה הזאת נוכל להשיב: אמנם כן, המון העם מאחב"י פה אוהבים הם את המלאכה והעבודה בכל לבבם ואינן שנואות בעיניהן, עד כי נמצא בין הפועלים העובדים בתור שכירי יום וכו' בעירנו גם אנשים של צורה אשר יד ושם להם בתורת ה' ועמלים הם מן אור הבקר, כאשר יתעוררו מקול שריקות וצפצוף בתי חרשת המעשה, עד הערב, למצוא פרנסתם וחית-נפשם. אמנם בבתי חרשת המעשה אשר יתנועעו בכח הקיטור ואשר בעליהם הם בני-בריתנו, נמצאים פועלים יהודים אך מעט מזעיר, לא באשמת הבעלים, יען כי בתי חרשת המעשה האלו לא ישבתו כל הימים זולת בכל ימי הראשון בשבוע וגם בימי חגיהם, והיהודי הנאמן לעמו ולדתו, הן לא יחפוץ לעשות את שבתו חול, אם גם יצטרך לבריות!... אבל לעמת זה נמצאים פה הרבה פועלים מאחינו בבתי האריגה והמטוה שהסחורות נעשות בהן במכונות־יד, 1) מהם נמצא אורגים ורוקמים ובע"מ ואומנות שונות. אף עוזרי־המסחר ורואי־חשבון ומוכרים (פערקױפער) מבני ישראל נמצא פה כמעט בכל

1) יודע אני בתי אריגה אחדים אשר כל פועליהם ואף האומנים וכו' בהם, הנם מאחב"י, ומספרם בכל אחד עולה יותר ממאה.

בית מסחר וכו׳, ואף בבתי־המסחר הגדולים אשר לשאינם בני־ברית פה, נמצאים הרבה עוזרים ורואי־חשבון מאחינו, אשר לפעמים יתנו להם גם היתרון, באשר הכירו את בור לבבם וכשרונם וחריצותם בכל דבר. בכלל עינינו הרואות, כי אחינו בני ישראל מביאים תועלת לא מעט להמסחר פה, ויצטיינו בכשרונם עד להפליא.

• •

•

פה מקום אתי להציב יד ושם לתאגודה החדשה שנוסדה בש"ז בעירנו, והוא „אגודת העוזרים והמשרתים בבתי המסחר" (Towarzystwo subiektów handlowych) אשר העדרה היה נרגש מאד בקרב עירנו. החברים הנם בני ברית ושאב"ב ומטרת החברה הזאת ומגמת פניה היא: לתמוך את כל עוזר ומשרת בבית מסחר אשר ימנה בין חברי האגודה, אם יעזוב את משמרתו מפני סבה חיצונית שאיננה תלוי בישרת לבו וכו׳, ולא יהיה לו במה לענות ולהחיות את נפשו, או אם יפול למשכב וכו׳, כי אז החובה מוטלת על החברה לתת לו מקופתה חצי הפרס אשר קבל עד העת ההיא כבית המסחר ששרת בו, וכל החבורה תדאג בעדו למען ישיג בעגלא ובזמן קריב איזה שירות וכהונה. בראש החברה הזאת עומדים אנשים נכבדים ונשואי־פנים, אשר יד ושם להם בהלכות המסחר וכו׳, ותגם עוזרים ורואי־חשבון בבתי חרשת המעשה והמסחר הגדולים. לע"ע הנהו מספר החברים של האגודה החדשה הזאת יותר ממאתים איש. כל חבר אשר יחפוץ להיות נמנה בין החברה עליו לשלם ולהביא להחברה לא פחות מחמשה רו"כ לשנה. בהאספה הכללית הראשונה שהיתה זה לא כביר, נבחר ליושב-ראש להאגודה ה׳ בערסאן, ולמשגיח־ראשי נבחר ה׳ אבקין ולמזכיר (סעקרעטער) נבחר ה׳ יוסף לעווין. מלבד זה בחרו עוד באנשים נכבדים לפקח על החברה ולשים עליה עין, כי תתנהל במשטרים, כמו את הנ׳ הר"ר מ׳ שלאססבערג, המכהן בבית המסחר הגדול של האדון שייבלער ואשר הוא הנהו המוציא והמביא בו וכל דבר־עסק ישק על פיהו, איש המעלה, אשר עדות הוא לישראל עד כמה רבה אמונת טובי הנוצרים אל אחב"י, כי זה האדון שייבלער השר והראש לכל בעלי בתי המלאכה פה, האמין בו אמונה בלי מצרים ויעשהו להשליט על כל עסקיו ובו בטח לב כל בעלי הפירמא הנודעת בתבל ארצה, חוון יקר בימינו. — כמעט כל הנבחרים למשגיחים וכו׳ על החברה (שנבחרו ברוב־דעות), הנם מאחינו, וכפי הנשמע צרה עין רבים מחברי החררה שאינם ב"ב בדבר הזה; ומי יודע אם לא יתפרדו לשתי מחנות, ויבנו להם במה בפ"ע ?...

התקוה תשעשענו, כי האגודה הנכבדה הזאת שעתידה להשפיע הרבה טובה לחבריה, תפרש את מוטות כנפיה בעירנו וחבריה ירבון; תשגשג ותהיה מטע להתפאר! —

• •

•

הנה הצגתי לפניך אהובי הקורא, בקצור נמרץ את מצב העיר הזאת בנוגע לישובו של עולם וכו׳; ועתה הואילה נא ובוא אחרי ואראך לדעת, כי אף שבני העיר הזאת עסוקים כל הימים בעניניהם ובעסקיהם, אשר לא יתנו להם מנוח, וטרודים ושקועים הם בהם „על ראשם ועל קרבם"...; הנה בכ"ז תמצאינה בקרבה הרבה דברים שבצדקה שיסוד היהדות נשען עליהם ואשר תפארת הם לעושיהם ולמיסדיהם; אבל בטרם כל אציג לפניך כבמחזה את תכונת אחינו בני ישראל פה בכלל ומצבם בפרט. —

ג

קהלת ישראל בלאדז.

העיר הזאת היא עיר ד כ ו ל א ב ה; בה תמצאינה כתות מכתות שונות ומפלגות הרבה: חסידים ואנשי־מעשה, מתנגדים, בע"ב פשוטים, משכילים, נאורים, בני „קדמא ואולא" (Postę-powcy) ... ובכ"ז שלום בעצמיהם, ושלוה בין מפלגותיהם, אינם קוראים לריב ולמהלומות כברוב ערי ישראל בארצנו, ואין אשה מתקנאת בירך חברתה, וחיים הם חיים של־שלוה ומנוחת־השקט; כי המסחר הוא יאגדם ויחברם עד כי הקשר אמיץ וחזק ביניהם. העושה שלום בכל מפלגות ישראל בעירנו הוא הראש והראשון לכל השומרים משמרת הקודש בעירנו אזכיר לברכה את הרב לעדת ישרון פה, הוא הרה"ג ר׳ אליהו חיים מייזיל הי"ו, הוא הדובר שלום לעמו ורצוי לכל אחיו, ואשר נכון הנהו בכל עת מצוא לעורר את בני עדתו לעשות ולפעול צדקות; וכמעט שלא נמצא בין רבני מדינתנו שש לעשות צדק במסירת נפש כהרה"ג הזה, ואין די מלים בפי עטי להביע את חין ערך הרב היקר הזה והנכבד בעיני כל יודעיו ומכיריו, ואשר כמלאך ה׳ צבאות יגלה לכל נדכא ונענה, ואת אשר פעל לטובת עירנו במשך העת מיום היותו פה. — שני בתי כנסיות לתפלה להבע"ב נמצאים בעירנו; האחד הוא „בעיר הישנה", והשני הוא בחלק העיר הנקרא „ווילקי"; אבל זולתם נמצאים עוד בעירנו הרבה בתים פרטיים לתפלה ובתי־מדרשים ובתי־ועד („קלויזען, או שטיבלעך") לחסידים במספר רב. — גם עדת הנאורים מאחב"י בעירנו בנו להם בית תפלה כמו רמים, אשר זה שנות מספר עוסקים הם בבנינו ויבזבזו ויזילו הרבה כסף מכיסם עליו, לשכללו ולפארו בכל מיני פאר וצעצועים, והבית הזה יהיה נכון ונשא ותפארת לעירנו! חנוכת־הבית נכון להיות עוד לפני „ימים הנוראים" הבע"ל, והוצאות הבניה עליו תעלינה בהגמרו, עד ל ש ל ש מ א ו ת א ל ף רו"כ! — ההכנסות של הקהלה (עטאט) תעלינה בש"ז 15,499 רו"כ עם 17 קאפ׳, ומזה יקבלו שכרם העובדים משמרת הקדש בעירנו, כמו הרב, המוצי"ם השצי"ם והשובי"ם וכו׳, ומהכסף הנשאר יתנו תמיכה גם לחברת „בקור חולים" ומסייעים בידי חולים עניים לנסוע למעינות הרפואה, ועוד.

ראש־העדה ופרנסיה הם: הגביר לאחיו ר׳ ישראל ק. פאזנאנסקי, ר׳ ישעיה ראזענבלאטט ור׳ יעקב דאבראניצקי, ועוד נוספו להם שבעה טובי העיר מנכבדי עירנו אשר על פיהם ישק כל דבר בנוגע לצרכי הקהלה וכו׳.

אין עדה כמעט בישראל אשר תצטיין כה בצדקת פזרונותיה ובמעשי־הצדקה כעדת ישראל בלאדז; הגבירים ובעלי־היכלת פה. נכונים הם בכל עת מצוא לפתוח את צרורות כספם ולהושיע לכל איש אשר צר ומצוק לו, אם אך יקרא לעזרה; ומשתתפים הם בכל דבר שבצדקה באין הבדל אם הנצרך הוא חסיד, מתנגד וכו׳, אבל לדאבון לב, אין סדרים נכונים בהרבה דברים שבצדקה, אשר לו הואילו ראשינו וגבירינו לעיין בהן, כי אז יכלו להשפיע הרבה טובה יותר להמקבלים את הצדקה מאשר כיום, והיו להתפאר! לא אובה לפרוט וליזול ולהשוב כרוכלא א ת כ ל „עניני הצדקה" אשר טוב היה להופיע עליהם נהרה, אבל די לי אם אזכיר בזה למשל חברת „הכנסת כלה", והחברה הנקראה „ארמענפעראיין"; בהראשונה למשל אינם יוצאים יד"ח בתמיכתם את בנות ישראל העניות שהגיע פרקן להנשא לאיש (כאשר אדבר להלן), ובהשניה אין סדרים בנתינת הצדקה ובהחלוקה, ודי להגזבר הראשי ולהמתעסקים בה לחכיפא

ברמיוא ... וכן הדין עוד בעניני צדקה רבים, אשר אף כי לא יחסר כסף להוציא כל מפעל למענהו, בכ"ז אי־סדרים בהן; ומי יתן ויהיו דברי חכמו"ל לעינים להם בדרשם על המקרא „אשרי משכיל אל דל" .. „נותן לדל" אין כתיב כאן, אלא אשרי משכיל וכו'. הוי מסתכל בו האיך לזכות עמו!" (ויקרא רבה ...) ולא בנתינה לבד סגי; כי גם שכר המתעסק והמעיין בעניני צדקה לא יקופח ... אם אך יתכון לש"ש. —

אקוה, כי בני עדתנו וראשיה, אשר כונתם היא רצויה, וששים ושמחים הם לעשות צדקה בפועל, בל יזעף לבם חלילה על דברי אלה הנאמרים באמת ובצדקה, ואדרבה, ישימו לב להיטיב להשכיל אל דל, ויהיו לברכה בפי כל! —

ד

מעשה הצדקה בעירנו.

בעירנו ישנה אגודה אחת אשר תקרא בפי כל באי שער עירנו בשם „ארמענפעראיין", אשר יאספו כסף תועפות מאת חבריה לחלק להעניים ולהאביונים לבל יהיו נאלצים לכתת רגליהם בחוצות ובשוקים ולחזור על הפתחים לבקש נדבות: הנותנים והנמנים בין חברי החברה הזאת הנם כמעט כל בני עירנו, ועל כל דלת ומזוזה של החברים נדבקה פתקא של רקועי־פחים שעליה כתובים איזה דברים בשפת ארצנו לאות, כי משתתפים הם באגודת „הארמענפעראיין" ופטורים הם מעול העניים המחזירים על הפתחים ... הגזבר הראשי של האגודה הזאת ואשר יתעסק בה זה זמן כביר הוא הג' ה' **זאכס**; אבל למגנת לב אין סדרים נכונים „בהארמענפעראיין", ולו שמו את לבם איזה מנכבדי עירנו לזה, כי אז יכלו להרחיב את חוג פעולותיה של האגודה הזאת ולהושיע לאנשים רבים אשר להושע הם צריכים ....

בש"ז, כדרכה מימים ימימה עשתה עדת ישראל פה צדקות שונות את עניי העיר: בחורף העבר חלקה עדתנו בערך שמונת אלפים כור (קארזעץ) גחלי־אבן להעניים והאביונים, וגם נתנה משען כסף כפעם בפעם להבאים לבקש עזר וסעד; לפני חג־הפסח העבר אספו נדבות תוי' „מקמחא דפסחא", ויחלקון להעניים והאביונים; וזה הוא החשבון הנכון, מהכסף הנאסף להיות למשען להעניים לחג־הפסח:

ההכנסה:

1) נדבות אשר נדבו הנותנים מרצונם הטוב: א) כסף מזומן 4,135 רו"כ עם 45 קאפ'; ב) מיני אוכל נפש, נתקבלו מאת ה' **קראפיווניצקי** ששים פוד קמח; בעזרת הרב אב"ד דמתא שבעה פוד קמח.

2) נדבות ממה שהוסיפו על מחיר הקמח כאשר קנו אותו למצות אצל ה' **קראפיווניצקי**: 3,455 רו"כ ואצל **ס. אבערבוים** 339 רו"כ שהוא ביחד 3,794 רו"כ ועם הקודם 7,929 רו"כ עם 45 קאפ'.

ההוצאה:

1) תמיכה ביד אחינו העובדים בעירנו בצבא: כ"ז אנשי חיל קבלו כל אחד שלשה רו"כ — ביחד 81 רו"כ; מ"ז אנ"ח השינו (להם נשלח הכסף ע"י הפאסט למקום שהם שם) ג"כ שלשה רו"כ לכל אחד, שהוא 141 רו"כ; שכר הפארטא 7 רו"כ, וביחד עם הקודמים 229 רו"כ. —

2) בית בשול נוסד אשר במשך כל ימי החג נתנו ארוחות הצהרים והערב לכל העניים אשר הודיעו את חפצם, כי חפצים הם ליהנות מזה למלאות נפשם אשר יחסר. כן להאסירים בבית המאסר פה נתנו הארוחות האלו חנם אין־כסף בכל ימי החג. ביחד נזונו ונתכלכלו מבית בשול הזה בימי חג הפסח העבר 152 איש! ההוצאות להכין את כל הנחוץ לזה היו כזה: א) 61 פוד קמח; ב) כסף מזומן לשכר אפית המצות, הבשר, השומן, תפוחי אדמה, כלים ועוד ועוד בס"ה 446 רו"כ עם 34 קאפ'.

3) תמיכה לבית החולים 6 פוד קמח ושכר אפיה 13 רו"כ:

4) עזרה ומשען בכסף נתן לאלף ארבע מאות שבעים ושלש משפחות עניות קבלו תמיכה (מן רו"כ אחד עד כ"ה רו"כ) בס"ה 7,081 רו"כ ועם הקודם 7,156 רו"כ.—

5) הוצאות הניר והדפוס וכו' עלו 24 רו"כ; ביחד עלו כל ההוצאות 7,868 רו"כ עם 34 קאפ'. —

תמצית־החשבון (בילאנס) היא כזה:

ההכנסות היו!	7,929	רו"כ	עם 45	קאפ';
ההוצאות:	7,868	„	34	„
נשאר	61	רו"כ	עם 11	קאפ'.

החשבון הזה יצא מאושר ומקוים בח"י ראשי העדה פה ונתפרסם במה"ע בעירנו.

ה

בית החולים לבני ישראל בלאדז.

ביום 7 (19) פעברואר לשנת 1882 נפתח בלאדז, בהסכמת שר־הפלך מפיעטרקוב מיום 30 טען יאנואר שנה הנ"ל, „בית החולים לפי שעה" בעד בני ישראל, ובו היו עשרים מטות, עשרה לאנשים ועשרה לנשים; אבל כאשר נוכחו לדעת בירח אפריל בשנה ההיא, כי המטות האלו אינן לפי מספר החולים באי הבית, הוסיפו עוד ארבע מטות; ולפי"ז היו בביה"ח בסוף שנה הנ"ל כ"ד מטות.

ביה"ח הנוסד „לפי שעה" מקומו הוא בבית אחד בעל שתי מכפלות ברחוב דרעוונאווסקא אשר שכרו לזה, וישלמו שכר המעון אלף רו"כ לשנה. בית החולים נתחלק באופן כזה:

בדיוטא התחתונה (פארטערר) אשר להבית תמצא: „לשכת הכתיבה" (קאנצעלייא) החדר אשר בו יקבלו הרופאים פנים את החולים הבאים שמה אמבולאטוריום; מרקחת־קטנה; אוצר בגדי לבן (וועשע); בית־הבשול, עם חדר להפקיד בו כל צרכי אכל נפש וכו', וגם מעון המכלכל את הבית (עקאנאם) ועל יד הפתח הראשי הוקם בנין של עצים למען יתעכבו שם החולים הבאים לבית החולים. —

לרופא על ביה"ה נתמנה הד"ר **מאקסימיליאן כהן**, אשר יקבל פרס מביה"ח 300 לשנה: החובש של ביה"ח הוא ה' **פיאסקאווסקי**, שכרו לשנה הוא מאה רו"כ, והמכלכל (עקאנאם) של הבית הוא ה' **י. קויפמאנן**, אשר יקבל שכרו לשנה 450 רו"כ. לבד זה עוד נתמנו עוזרים ומשגיחים על החולים וכו'.

בשנת 1882 עשה בית החולים את פעולתו מן יום 8 (20) פעברואר עד סוף השנה, שהוא 327 יום; ובהימים האלו נתקבלו ונתכלכלו בביה"ח 279 חולים, ובהאמבולאטוריום באו לדרוש בעצת הרופאים במשך הזמן ההוא 4,611 חולים ודוים אשר

נתן להם, בלי להבדיל בין ב"ב ושאב"ב, 786 רפאות־תעלה חנם אין־כסף.

הכנסות הבית היו בשנה הנ"ל:	4,881 רו"כ	עם 58 ק'
וההוצאות עלו ביחד עם שכר המעון:	6,487 "	33 "
נמצא כי היתה עודף בשנה הנ"ל ההוצאה:	1,605 "	75 "

ואת הסך ההוא נדב לביה"ח הג' הר"ר **ישראל פאזנאנסקי** הי"ו מהונו וכספו.

מלבד ההוצאות הנמנות בזה, נדב עוד הג' הנ"ל סך 1045 רו"כ עם 6 קאפ' לשלם שכר המעון של ביה"ח לחצי שנה, וגם לשלם שכר המשגיחים והמשרתים, בס"ה נדב הג' ה' **פאזנאנסקי** לכלכלת ביה"ח בשנה הראשונה להוסדו סך 2,650 רו"כ עם 81 קאפ', מלבד נדבותיו לתקן את ביה"ח ולעשות בו סדרים.

זאת היתה תורת־הבית בראשית הוסדו בהשתדלות ובנדבת רוחו של הג' הנודע לשם ולתהלה ה' **ישראל פאזנאנסקי** הי"ו ואשתו הגבירה מרת **לאה** תחי', אשר ביה"ח נקרא על שמם; אבל לבד זה נדבו מאז ועד עתה גם אנשים יחידים איזה סכומים הגונים אשר פירותיהם הנם קודש לביה"ח, ואלו הם:

יורשי הג' ר' **י"מ ביילין** ז"ל נתנו סך 8,500 רו"כ; יורשי הגבירה מרת **רויזע גיטל פרענקעל** נ"ע, 3,700 רו"כ; ה' **משה טרויבע** (ע"פ צואתו) 450 רו"כ, והאחרון הכביר הוא הג' ר' **ישראל פאזנאנסקי** נ"י נדב סך עשרים אלף רו"כ לקרן קימת על הוצאות ביה"ח. בס"ה עולה הקרן־קימת ההיא 32,650 רו"כ. מלבד זה נדב ה' **מאקס גאלדפעדער** סך ארבעת אלפים רו"כ להחזקת מטה אחת בביה"ח. יהי זכר כל המתנדבים ברוך ומבורך! —

*

* *

בשנת 1886 היתה מפעלות ביה"ח כזה: משנת 1885 נשארו בהבית כ"ז חולים ועל אלו נוספו ובאו לביה"ח במשך השנה שלש מאות חמשים ושלשה חולים, היינו 196 גברים 157 נקבות; וא"כ נתכלכלו בשנה ההיא בביה"ח בס"ה שלש מאות ושמונים חולים! — מהם עזבו את הבית בתור בריאים ושלמים בגופם 322 איש, ומאשר הוטב מצב בריאותם יצאו את הבית כ"ד איש. —

במשך השנה הנ"ל באו לחדר האמבולאטוריום לשאול בעצת הרופאים 14,984 איש, באין הבדל דת ואמונה, אשר נבדקו מאת הרופאים ונתן להם רפאות־תעלה וסמים למרפא. —

כבשנה הראשונה וכו' להוסד ביה"ה, כן גם בש"ז היה עודף ההוצאה על ההכנסה, בסך הגון, והג' ה' **פאזנאנסקי** מלא את החסרון כדרכו בכל שנה ושנה:

הערה. מיום הוסד ביה"ה „לפי שעה" ועד עתה נעשו בו הרבה תקנות לטובה, גם נוספו שמונה מטות וא"כ תמצאנה כעת בביה"ח פה שלשים ושתים מטות לאנשים ונשים. — גם רופא אחד נוסף לביה"ח, ועוד הרבה דברים הנחוצים לביה"ח. —

*

*

בין הנדיבים השרידים היחידים אשר ד' קורא, ואשר זו היא כל משוש רוחם ותענוגם להיטיב ולהשכיל למין האנושי ולעשות חסד וצדקה את בני העניים, שחזיונם בל נפרץ מאד בעת ובעונה ההיא — לוקח חלק מראש אחד מראשי עדתנו ופרנסיה ה"ה הגביר האדיר הששׂ לעשות צדקה בקרב עדתו, ר' **ישראל ק. פאזנאנסקי** הי"ו! עוד לפני שנות מספר נדבה אותו רוחו הטובה (וגם אשתו הגבירה השתתפה עמו בהמצוה הזאת) ליסד בי"ח לבני ישראל בעירנו, אשר אהבת האדם בכלל וחבת עמו בפרט תמצאנה מסלות בו; וידר ישראל נדר להקדיש לבית החולים סך מאתים אלף רו"כ; אבל בראות הג' הרודף צדקה ועושה חסד לאלפים הזה, כי בין כה וכה יארכו הימים עד אשר יצא בנין הבית לפעולות אדם, והחולים העניים מתרבים בעיר ואין בי"ח לקלוט אותם; לכן גמר אמר ליסד „ביה"ח לפי שעה" (אשר פעולותיו הנן בזה לעין הקורא), עד אשר יבנה ויגמר ביה"ח אשר אליו הוא נושא את נפשו! —

וביום 23־טען מאי שנה דאשתקד, הונחה בעירנו ע"י הג' הנ"ל האבן־למוסדות (גרונדשטיין) לביה"ח במעמד שר־הפלך (גוברנאטאר) מפיעטרקוב ועוד שרים ופקידים גבוהים; וישראל נהל כבוד ויקר מאת כל הפקידים והשרים הגבוהים ונכבדי העדה אשר התאספו ובאו לקחת חלק בהחג הזה.

ואני תפלה, כי יתן ד' וירבו עושי צדקות ווורעי־חסד בעמנו כהג' ה' **פאזנאסקי** הי"ו, אשר מפעלות צדקותיו תעמודנה לדור דורים! —

1:

חברת בקור חולים.

החברה הזאת עודנה צעירה לימים בעירנו, כי נוסדה ביום התשיעי לירח אפריל שנת 1881 ויתרון רב לה על חברות רבות פה אשר כבר זקנו ולא עמד טעמם בם! ...

היושב־ראש של החברה ההיא הנהו הגביר ה' **מארקוס זילברשטיין** אשר יעמול בהחברה לשם מצוה, לעודד חולים עניים מבני ישראל, וממלא מקומו הוא ה' **פרידלענדער**. הסוכן עליה (קאססיר) הוא ה' **מאריטץ היימאנן** וחברי הקאמיטעט הם: ה' **אויגוסט ברוך**. ה' **ב. בירנצווייג** (עורך־דין) **נערסאן פאמיליער**. **לעאן פלאטא**. **ח. ב. פרישבערג** **מ. ליכטענפעלד**. **מ. ספאקארני** (רוקח), והמזכיר הוא, ה' **סט. גאלדסאבעל**. — אף יש להחברה איזה רופאים אשר יבקרו חולים לעת מצוא חנם, מבלי שתשלם להם שום שכר והם: הד"ר **מ. כהן**. והד"ר **א. וואהלבערג**. —

עתה הנני לתת „דין-וחשבון" ממפעלות חברת „בקו"ח" בשנת 1886 וממנו יראו הקוראים ויכירו לדעת עד כמה גדלה החברה זאת בעירנו והרהיבה את חוג פעולותיה, עד כי בצדק ראויה היא לשאתה על נס, למען תהיה למופת לערים רבות בישראל, וממנה ילמדו ליסד חברות כמוה בקרב עדתם!

---

2) הבית הזה דומה יהיה בתבניתו ובמראהו לביה"ח שבעיר וויען קרית-מלך רב, אשר נקרא על שם **ראטהשילד**; יהיה מוקף גן נחמד עם קרפף של אבנים וכו' תאוה לעינים. בנין הבית עם המקום (פלאטץ) יעלה, כפי שערכו הבונים, 439, 120 רו"כ עם 66 קאפ'. הבית יכיל בקרבו שמונים מטות בעד חולים, והכסף הנשאר יהיו לקרן-קימת להוצאות ביה"ח וכו'.

ההכנסות :

1) נשאר מיום 19 יאנואר שנת 1886 .
א) כסף מזומן : 2.97 רו"כ ; ב) שטרי ערבון ששוים הוא 1215.29 רו"כ ;
2) דמי קדימה להחברה מחברים חדשים 53:13 .
3) אשר שלמו החברים המגיע מהם בכל חודש 2865.77 רו"כ ; 4) נדרים ונדבות $1037.91\tfrac{1}{2}$ רו"כ ; 5) נתאספו מקופות החברה העומדים בבתי מסחר $2403.96\tfrac{1}{2}$ רו"כ ; 6) אשר שלמו החברים לאנשי משמר למען ימלאו מקומם לשמור לראשי החולים וכו' 190.50 רו"כ ; 7) ההכנסות מבית התפלה אשר ע"י הבקו"ח 979.93 רו"ב ; 8) מנדבות אשר נדבו קרואים על חתונות וברית מילה וכו' 447.96 רו"כ ; 9) מצחוק שעשועים בהתיאטרון לטובת בקו"ה 1886.06 רו"כ ; ס"ה 11,083.49 :

ההוצאות :

1) שכר לרופאים 1577.06 רו"כ ; 2) לחובשים 220.90 רו"כ ; 3) למילדות „ 16 רו"כ ; 4) בעד סמי מרפא 2316.21 רו"כ ; 5) כסף מזומן לתמיכת חולים 294.75 רו"כ ; 6) בשר וחלב 923.98 רו"כ ; 7) יין ומשקה הקאניאק 26.85 רו"כ ; 8) נופת וטהעע 10.88 רו"כ ; 9) תמיכה להחולים לנסוע למקומות הרפואה וכו' „ 116 רו"כ ; 10) שכר אנשי משמר השומרים לראשי החולים 333.80 רו"כ ; 11) שכר הפקודים אשר להחברה וכו' 1593.70 רו"כ ; 12) הוצאת הניר והדפסת חשבונות וכו' 428.73 רו"כ ; 13) הוצאות של ביתה"פ אשר אצל בקו"ח : א) שכר מעון עם הקאנצעלייא וכו' „ 360 רו"כ ; ב) לצרכי בית התפלה 252.77 רו"כ ; 14) הוצאות על כלים וקופות הצדקה 38.15 רו"כ ; 15) הוצאות לעתים מזומנים $61.79\tfrac{1}{2}$ רו"כ ;
16 שטרי ערבון קנו לאוצר החברה, שמחירם הוא 1217.69 רו"כ ;
ס"ה $9,789.26\tfrac{1}{2}$ רו"כ .
נשאר במזומנים $78.93\tfrac{1}{2}$ רו"כ ;
שטרי־ערבון נשארו משה"ע 1215.29 רו"כ ;
בס"ה 11.083-49 רו"כ ;
ביחד נשארו באוצר החברה לשנת 1887
א) כסף מזומן ! 78 רו"כ עם $93\tfrac{1}{2}$ קאפ' .
ב) שטרי ערבון בעד 2432 „ 98 „
בס"ה 2511 רו"כ $91\tfrac{1}{2}$ קאפ' .

ז

חברה קדישא .

ברוב ערי ישראל נוכל לקרוא את החברה הזאת בשם הזה בלשון „סגי נהור"... כי כלנו יודעים שהעדה הזאת אינם קדושים והשם הזה איננו הולמם , אם נשפוט אותם לפי מעשיהם אשר הם עושים ; כי יפשיטו עור העניים מעל בשרם וכו' בשעה שמתם מוטל לפניהם ... ואולי היה משפטי כן גם על „החברה קדישא" בעירנו , לו לא קמו בתוכנו לפני זה איזה שנים אנשים נכבדים אשר לראות עמל ואון בעיר לא יכלו וישנוה לטובה , ויעשו בה סדרים נכונים , כי שכרו עשרה אנשים אשר יקבלו פרס קבוע מאת עדתנו ואשר החובה רובצת עליהם להתעסק את המתים וכו' בכל עת ובכל שעה ; וראש־תקונם אשר תקנו הוא , לבלי להכביד את אכפם על איש כי ירים תרומה להחברה כפי שיקצבו ויעריכו הם, רק כל או"א יתן כפי אשר ידבנו רוחו, וכפי שידו משגת, ומהכנסות החברה יחלקו בכל שבוע צדקה לעניים שונים לפי ערכם ומעמדם וכו' : ומי יתן וגם בשאר ערי ישראל ישימו אנשים נכבדים את לבם להדבר הזה ; לבלי לתת להחברה לעשות מעשי־תעתועיהם וכו' ; וימנעו ע"ז חלול־השם ודברי ריבות ;

וראוי להזכיר לטוב את המזכיר סעקרעטער לעדת ישראל פה ה' ראבערט קארפף , אשר היה מראשי המשתדלים להנהיג סדרים נכונים בהחברה , ואף על התקון הזה עלינו החובה להודות לו כי תקנו בזה למסור בידי הגבאים הקופות הסגורות על מסגר, שאין ידי זרים יכולות למשמש בהן, ועליהם להביא את הכסף הנקבץ בעת ההלויה והקריאה : „צדקה תציל ממות !", אשר יצרף פרוטה לפרוטה לחשבון , וישלח מדי שנה בשנה את הכסף הנאסף מהקופות של הח"ק , לבית „ההאספיטאל" (בקור חולים) אשר לעדת „האשכנזים הפרושים" בעיה"ק ירושלם ; ובשנה זו שלח , (כפי שהראה לי כתב־הקבלה מבי־הדואר פה) 22 ליטרא שטערלינג (בערך 220 רו"כ), זכרה לו אלוה זאת לטובה !—

ח

תלמוד תורה .

„התלמוד תורה" תחלק בעירנו לשתים : א) מחלקה הראשונה אשר ילמדו בה להנערים גמרא וכו', ואשר הנה תחת השגחת הרב אב"ד בעירנו ; ב) מחלקה השניה אשר הנה כעת תחת השגחת ראשי עדתנו וסדר הלמודים בו הוא כזה : 1) במחלקה הראשונה והשניה ילמדו את הנערים לקרוא בשפ"ע וחומש ; 2) במחלקה השלישית יטיפו להם המורים למודי התנ"ך והשו"ע . — מלבד זה יטיפו שני מורים לנערי הת"ת ידיעות חול . — מספר הנערים אשר יבקרו את הת"ת שהנה תחת השגחת עדתנו הוא , כמאתים . בימים האחרונים תקנו תקון חדש בו , לכלכל ולזון הרבה נערים מהת"ת אשר אין יד הוריהם משגת לכלכלם , ותנתן להם בכל יום (לששים במספר) ארוחת הצהרים , אף תלביש ותנעיל העדה את נערים רבים מהת"ת בהגיע עת החורף . הכנסות הת"ת מנדבות אשר יביאו המתנדבים מרצון טוב , תעלינה לשלשת אלפים רו"כ , ואת הנותר תוסיף העדה מהכנסותיה .

כפי הנשמע, תשתדל עדת ישראל פה אצל הרשות למען יתנו להם הרשיום לקבל נדבות קבועות לטובת הת"ת מאנשים שונים, וחפצם הוא לעשותו כעין בי"ס למתחילים. אף יש את נפשם להנהיג בבית הת"ת סניף מיוחד ללמוד האומנות והמלאכה לנערי ישראל העניים, לקיים דברי חכז"ל (אבות) : „טוב תורה עם דרך ארץ" — ומי יתן וחפצם יצלח בידם להוציא את כל אשר יזמו לעשות לטובת בני העניים, שמהם תצא תורה !

ט

בית ספר למתחילים (עלעמענטארשולע) לנערים ולנערות בעירנו .

בית־הספר הזה יקרא בפי רבים בעירנו ע"ש הגביר ה' קאנשטאדט , כי שר־ההשכלה כבד את הנ' ההוא בשנת 1865 להיות משגיח־ראשי על בי"ס ההוא, אשר תוכן הלמודים בו היה דל ומצער מאד ואי־סדרים מצאו למו מסלות בו , עד כי לפחיתת הכבוד היה לבני ישראל פה לשלוח שמה את עויליהם וילדיהם ; אבל כאשר הנ' הנ"ל נהיה למשגיח - ראשי עליו , התחיל לעשות בו סדרים נכונים ותקונים לטובה ; ועתה הנהו להפארת לעירנו בכלל ולאחינו בפרט ! —

ביה"ס ההוא עלה למעלת בעל שתי מדרגות (קלאססען) זה כתשע שנים, ונחלקות הן לחמש מחלקות ונתמנו בו מורים מומחים ללמד את בני ישראל דעת והשכלה, ועתה לא יבושו עוד הבע"ב לשלוח לשמה את עויליהם, עד כי בשה"ע בקרו בו מאה וארבעים נערים מאחב"י. —

— על פי מערכת הלמודים בביה"ס הזה יוכלו הנערים אשר יכלו את חק למודם ועמדו בנסיון, להתקבל למחלקה השלישית בבתי הגימנאזיום, או בבתי ספר הרעאלים וכו'. —

אף ע"ז יאתה תודה להג' הנ"ל, כי דאג גם לבנות ישראל, וזה כשש שנים מאז עלתה בידו ליסד בעירנו גם בי"ס לנערות ללמד אותן דעת ותבונה, לבל יגרע חלקן ונחלתן מחלק הבנים, וגם הוצאות בי"ס ההוא תעלינה לאלף וחמש מאות רו"כ לשנה.

י

בית מחסה לבנות ישראל.

בשנת 1885 נוסדה בעירנו (Ochronka) לבנות ישראל עניות, העומד תחת השגחת וכלכלת עדת ישראל פה. הבית אשר בו הנהו „בית המחסה" הנהו רחב ידים ויכיל ארבעה חדרים מרווחים. בשנה העברה בקרו ונתכלכלו בו כחמשים נערות מבנות עמנו (בהבית תקובלנה אך ילדות מבנות שש עד בנות עשר שנים); כל אחת ואחת השיגה בגדים ונעלים, ובכל יום ויום נתן להם ארוחות הצהרים והערב. — לבד זה הטיפו בשה"ע לקח להנערות בעניני דת ואמונה ותלמדנה אותן לעשות בכל מלאכה וכו' הנחוצה לאשה לדעת כאשר תגדל ותהיה לגברת הבית.

האפוטרופסיות שעל הבית ואשר עיניהן בהן לטובה כל הימים, הן: האשה הכבודה **מ' ע. גינסבערג.** והמורה **פעליציא יאראן.** —

מצב־האוצר וההכנסות של הבית הי' בסוף שה"ע כזה: הקרן־קימת אשר להבית הוא 10,250 רו"כ והפירות שהביא בשה"ע עלו 608 רו"כ עם 12 קאפ'; מההכנסה לשנת 85 נשאר 1337 רו"כ עם 7 קאפ'; נדבות קבועות לחדשים נקבץ סך 2,519 רו"כ; מנדבות לעתים מזומנות: 473 עם 56 קאפ'; משטרי־ערבון אשר זכו בגורל ואשר הן קנין בית המחסה 350 רו"כ; בס"ה היתה ההכנסה בשה"ע 5,287 רו"כ עם 75 קאפ'.

ההוצאה היתה: בעד שכר המעון שלמו 362 רו"כ עם 50 קאפ'; להחזקת וכלכלת הבית; 1,227 רו"כ; על צרכי אכל נפש 245 רו"כ עם 31 קאפ'; למאור ולהסקת התנורים 11 רו"כ עם 39 קאפ' *); על ספרי הלמוד והכתיבה 11 רו"כ עם 72 קאפ'; הוצאות קטנות 3 רו"כ עם 10 קאפ'; על כלי בית שונים 6 רו"כ עם 16 קאפ'; על דיו וכו' 1 רו"כ עם 20 קאפ'. מלבד זה קנו בסוף שה"ע „שטרי־ערבון מעירנו" בעד סך 2,453 רו"כ עם 93 קאפ', ששוים הנאמינאלי הוא 2,650 רו"כ. בס"ה הוציאו סך 4,422 רו"כ עם 31 קאפ'; ולפי"ז נשאר באוצר הבית מההכנסות לשנת 1887 סך 3,419 רו"כ עם 37 קאפ'; היינו: א) כסף מזומן 965 רו"כ עם 44 קאפ'; ב) שטרי־ערבון 2453 רו"כ עם 93 קאפ'.

כפי שעינינו רואות ילך בית המחסה לנערות בעירנו הלוך והתפתח וישתלם מיום ליום, עד כי נשאר מההכנסה של שה"ע סך הגון, ונקוה, כי האפוטרופסיות והמשגיחים ישימו לבם להגדיל ולהאדיר את הבית, אם אין כאן חסרון כיס!

באחרונה עלי להזכיר לטוב את הג' ה' **ישעיה ראזענבלאטט**, אשר קם על נדיבות ויפזר לפני איזה שנים סך עשרת אלפים רו"כ לקרן־קימת לבית המחסה לנערות; ברוך יהיה.

*) אשר על כן היתה ההוצאה למאור וכו' מעטה, באשר הגבירים ה' מ. וס' בערנסאן נדבו אלפים פוד גחלי אבן לטובת הבית.

יא

חסרון להמנות.

עד הנה הראיתי את הקורא לדעת, את אשר יש לנו, ועתה, בחתימת דברי, הנני לפרוט ולפרש את אשר יחסר לנו, ואשר כבר הגיעה השעה, כי יתאוששו בני העיר הזאת לשום לב למלאות את החסרון!

אין לנו: אגודה „לרומם קרן המסחר והסוחרים", אשר נחוצה היא במאד, להרמת מצב הסוחרים והפאבריקנטים פה, אשר אבדו את כספם בענין רע בהמר העתים והיו לברות לשני העת הרעה אשר שלחה בהם את מגפותיה... ועתה נפשם יבשה ואין להם במה לפרנס א"ע... והחובה מוטלת על הסוחרים ובעלי בתי חרשת המעשה מאחינו לכונן אגודה כזאת, אשר תוכל להשפיע הרבה טובה וברכה רבה להנפילים אשר בקרבנו... ע"ד אופן וסדר התיסדות אגודה כזאת ותקנותיה, למותר הוא להעיר את אזן הסוחרים וכו', וגם בלעדי יבינו, אם יגישו ליסדה, מה חברה כזאת דורשת מאת חבריה? ואיככה תוכל להביא תועלת וכו'? ולכן לא נשאר לי רק לשנות את דברי, כי כבר באה העת כי אגודה כזאת בל יפקד מקומה בעירנו עוד! ...

אין לנו: חברת „גמילות הסדים" (במלא מובן המלה), אשר העדרה נרגש מאד מאד בקרב עירנו, ובפרט בעת הרעה הזאת, אשר אפסה האמונה (קרעדיט) ונכרתה מלבות המלוים וכו', ורבים ירדו ממצבם; ולו השיגו כסף מעט בלי נשך ותרבית (או גם ברבית קטנה) בתורת הלואה, כי אז יכלו להשתכר ולהרויח מה; לא כן עתה כאשר מקום חברה כזאת נפקד בעירנו והמלוים־ברבית נושכים את אחיהם כפי שידם מגעת ותוקעים עמוק עמוק בבשרם את שניהם החדות וימוצו גם את לשדם ודמם (גם במשמעות השניה) עד שאין בהם כח עוד לקום על רגליהם וללכת בלי משענת.. אמנם זה פעמים רבות הציעו הצעות ועוררו את הרעיון ליסוד חברה כזאת בקרבנו; אבל לדאבון לבנו לא נשאר לנו בכל פעם רק ההצעות ודאבון־לב; ועד עתה לא עשו עוד שום דבר למען תצא ההצעה לפעולות ידים; והלואי שיתנו בקרוב את לבם לזה, והיה להם החסרון להמנות!

אין לנו .... אבל פה אשים קץ וגבול לדברי — לתפוש מרובה בפעם אחת, פן יראו עוד גבירינו והמתנדבים בעם כעירנו, את צרכי בני ישראל המרובים ותתרשלנה ידיהם... לכן רב לי לפרוט את יתר החסרונות אשר נרגיש בעדתנו, וטרם אפטר מכם, הנני מתפלל תפלה־קצרה: יהי רצון מלפני אדירי־אדירנו ואילי־הכסף — והזהב פה, כי יכנסו הדברים באזניהם וישימו אליהם לב, לפעול ולעשות עוד צדקות וחסד בעירנו; ואו אז יברכום טובים, וה' הטוב ישלח להם את ברכתו ממעל עד בלי די!

אבי"ה (איש קאוואל).

בית ישראל!

ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל
(יחזקאל כ"ט, כ"א).
ורב טוב לבית ישראל (ישעיה ס"ג, י"ז).

זה מאה שנה חלפו עברו למו מיום אשר נדעך אור ההשכלה העברית בגרמניא במות רבינו בן - מנחם ועמו יחד כבה גם נר תורה ודעת שפת קדש בארץ אשכנז, כי קם דור חדש אשר לא ידע את המורה הגדול הזה, ויזנח את שפת „התורה והמצוה", ובני הנעורים עזבו את „השרידה היחידה" אם לאומתנו והרת עמנו וינהו אחרי „החכמות". האומה והיהדות בכללה לבשה צורה אחרת — ותחת שם הכולל „יהודים" באו „הדעות והכתות", עד כי הרבה מהם והם המתבוללים — המתפרצים (או כאשר יכנו את עצמם „המתקנים") הכחידו את שם שפת עבר גם מבתי־מקדשם ולא זכרוה גם בתפלתם, והעלובה הזאת היתה מונחת בקרן זוית ואין דורש לה, בניה הנלוה מעל שלחנם וישפיקו בילדי נכרים, כי כמעט הונח להם וירכשו להם זכיות כאחד האזרחים שכחו את צור חצבו ומקבת בור נקרו ויהיו לאשכנזים „שומרי, או יותר טוב, עוזבי דת משה". אך תולדתנו העתיקה תורה לנו לדעת: כי כמעט ישבו אחינו בשלוה והנה קפץ עליהם רגז של איזה צר וצורר, וממנו פנה ממנו יתד להשנאה והולדותיה הנוראות „לכנסת-ישראל", כן גם אחינו באשכנז התברכו בלבבם לאמר: „שלום יהיה לנו, הן אשכנזים אנחנו, בעלי השכלה אשר אין לנו חלק עוד בהשפה העבריה ולא נחלה בהיהדות ומי ישדד רבצנו?" אך את אשר לא יגורו בא להם, כי ספרותם האשכנזית קלטה מלה חדשה באוצר שרשיה „ואנטיסעמיטיזמוס" שמה, והיא פקחה את עיניהם להבין כי שנו ברואה. גם המקרים הרעים והרעמים האיומים אשר כתמן יחד באו על בית ישראל בארצות פזוריהם בשנים האחרונות הקיצו את אחינו האשכנזים מתרדמתם — וכמו יד נעלמה הוליכם לשוב לקדמותם, והרבה הרבה מבני הנעורים — הנאורים התגודדו ויסדו אגודות שונות אשר מטרתם הוא: להעיר ולעורר את האהבה לעמנו, שפתנו וארצנו, כהחברה „ציון" בהיידעלבורג, אשר ידי הפרופיססור יליד רוססיא רבי צבי הירש דקטר הערמאנן יסדוה, ואם כי ראשיתן של האגודות האלה מצער, אך באחריתן תשגינה מאד, כי כבר אמרו חז"ל: „כל הבא לטהר מסייעין אותו וכו'" והיה זה שכרם כי יצלח בידם לטעת בלב הדור הבא: אהבה סקורית לשפתנו הקדושה, ואהבה נאמנה לארצנו, יפריחו פרחי חמד של ההשכלה האמתית בקרב בני הנעורים ויאחו את הקרעים של האומה הישראלית ויקרבו בשתי ידים את המרוחקים בזרוע ושלום על ישראל!

כאחות להאגודות האלה נוכל לחשוב את האגודה „בית־ישראל" אשר ידי הח"ר יצחק שלמה פוקס והח' ה' אלבערט כ"ץ (שניהם ילידי רוסיה המה אשר באו להשתלם בלמודים בארץ אשכנז) יסדוה ויכוננוה על בסיס נכון וקים. אבן פנת האגודה היא המטרה הראשית: ללמוד וללמד שפתנו הקדושה וספרותה לדעתה ולהרחיבה, ואלה הם עמודי התוך אשר הבית הזה נשען עליהם: א) מדי שבוע בשבוע יתאספו אנשי השם אשר שפתם שפת עבר בטהרתה אתם להטיף לקח טוב ע"ד ספרות העברית וחכמת ישרון בכלל. ב) נוסד בית עקד ספרים ולשכת המקרא המכיל בקרבו ספרים ומכ"ע שונים לתורה ולתעודה ואשר לחברי האגודה ינתן למקרא חנם אין כסף. ג) להחברים אשר ידיעת שפת עבר החל לפעמם אך אינם יודעים את הדרך הישרה שיבורו למו ומסלת הלמוד נעלם מהם, — להם ימצאו מורים אמנים אשר הידיעה וההסברה אור לנתיבתם והמה יאצילו מרוחם גם לתאבי הידיעה חנם אין כסף.

האגודה בכלל תפרד לשלשה ראשים; א) חברים מתעסקים והמה המשלמים לא פחות מכ"ה פפעניג לחדש. ב) חברים פועלים והמה המשלמים לא פחות מחמשה מארק לשנה. ג) חברים נכבדים והמה רק העושים פעולה ממשית לטובת האגודה בכלל וספרות העברית בפרט. האגודה הזאת אזנה חקרה ותקנה תקנות טובות (שקצר פה המקום לבארן) אשר האהבה הטהורה לשפתנו הקדושה נובעת ממקור כלם ותפארת הן לעושיהן ומתקניהן! — ראש החברה הוא החכם Dr. Simon Eppenstein, Berlin Linienst. 87. והמזכיר לשפת עבר הוא הח' הר"ר S. Fuchs. Stud. phil., Berlin II Saphien str. 18.

ומי יתן והחברה הזאת תהיה כעמוד אש לבני הנעורים לנחותם הדרך ולהורותם את המעשה אשר יעשו למען ישתלמו בלמודי קדש, ויקוים בנו „ואני זאת בריתי אותם — לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וכו'". על כל מו"ל מכ"ע בשפת עבר ומחברים ספרי השכלה וחכמה המצוה והחובה לעזור להם כפי היכלת, לשלוח להם איש איש את תנובות רוחו להשתתף עמהם בבנין „בית - ישראל" והבית הזה יהיה עליון ויביא רב טוב לבית ישראל!

בן ציון ניימארק.

היטיבה ה' לטובים!

חכמינו ז"ל אמרו „הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה!" המאמר הנשגב הזה היה למאיר נתיבות החיים לכל בני עמנו בכל המקומות והדורות; בכח הפתגם היקר הזה מצאו רבים מחכמינו תפארת אומתנו היום את נתיבותיהם ויראו אור עולם ודעת התורה בעזרת נדיבינו; בהמאמר הזה נזכרנו מדי ראותנו את החשבון השנתי מבית-הספר „תלמוד תורה לבני אנ"ח ויתומים אשר לעדת ישראל בסימפֿעראפאל". עפ"י החשבון הזה הננו רואים כי ההכנסה מר"ח אקטאבר 85 עד ר"ח אקטאבר 86 עלתה לסך 1541.83 רו"כ (נכלל בזה סך 37.07 רו"כ הנשאר משנה העברה) וההוצאה במשך העת ההיא היתה בסך 1466, 40 רו"כ (בזה: שכר למוד לשני מורים למודים עבריים 807 רו"כ; שכר למוד לשני מורים למודים כוללים ויושר הכתיבה 270 רו"כ ושכר דירה 270 רו"כ) נשאר סך 75,43 רו"כ על הוצאות בית-התפלה לשנה הנ"ל. — שבעים וחמשה תלמידים למדו וחנכו בבית-הספר הזה וכל מחסורם על נדיבי הלב אנשי השם. לבד משען כסף נדבו אנשים שונים דברים הדרוש לבית-ספר, כמו: בגדי קיץ להתלמידים, בד לכתנות, ספרי תפלה, כלי-כתיבה, דיו, ספרים בשפת עבר ורוסיה — זכרה להם אלוה לטובה!

החשבון השנתי אשר לפנינו הוא משנת העשרים ושתים להוסד בית „תלמוד תורה" לשמחת לב כל הנוגעים בדבר הצלחת בני העניים בלמודם וחנוכם מהחדש הזה, ובקרוב תסב להבית אשר בנה לשמה הראש והראשון להמפקחים על מעשה הצדקה הזאת ועוסקים בצרכיה באמונה, הגביר ר' יהודה ליב בן אהרן בלאָטינסקי הי"ו. הבנין הזה נבנה על פי כל הדברים הדרושים לחפץ בית-ספר ועל פי תורת הבריאות (היגעניה) בטבור משכנות הדלים והרשים בהוצאות הנדיב הנ"ל ובהשגחתו.

הנדבה הגדולה הזאת מאיש אחד ודאגתו לבני אחיו העניים-מרודים תפתח את הגליון הראשון בספר דברי הימים לתוצאת „התלמוד-תורה" לבני אנ"ח ויתומים הראשונה והיחידה כמעט ברוסיה, אשר יחֻבר ואשר יראה אור יחד עם החשבון השנתי הבא לשנת 1887 הבע"ל.

ועל טוב יזכרו שמות הנדיבים המפוארים, השר המרומם הבאראן גינצבורג מס"ט פ"ב אשר עפ"י השתדלות גבאי בית-הספר שלח מאוצרו סך מאה רו"כ לקנות כלי-בית בעד מחלקה אחת, והגביר המרומם ה' גוסטאוו דרייפוס מפאריז אשר נדב סך שבעים וחמשה רו"כ — תהי משכרתם שלמה מאת אלהי הגמולות!

המשגיחים בדברים הנוגע אל הלמוד המה: האזרח הנכבד ה' א. מ. טירמאָס והגביר הנכבד ה' ליב בלאטינסקי (הוא גם הגזבר אשר על האוצר) וה' אליהו מוקאמעל. והגבאים על התלמוד תורה בכלל המה; סגן הרב מטעה"מ ה. ב. דעמאנט, הגביר ר' אהרן עסטרין, ה' שאָר, ה' גאפלין וה' קלאייזנער.

מי יתן והיה זה לבב כל אחינו בערי מושבותם בארצות פזוריהם להשליך הכבוד המדומה אחרי גויהם ולדאג בעד בני העניים שמהם תצא תורה כי אז יקוים באחינו הסימפעראפאלים „מגלגלים זכות ע"י זכאי"! ויהי נעם ה' עליהם ומעשה ידם יכונן לשום את עירם תהלה בארץ.

ווארשא, בחדש אלול תרמ"ז.

ב. נײמארק.

דורש לציון

חשבונו של עולם הישוב בארץ הקדושה .
בסוף שנת תרמ״ז .

לא מצאנו מקום שנקרא ישראל ציון אלא זה :
ולאמר לציון עמי אתה (ירושלמי סקלים) .
עובד אדמתו ישבע לחם . אם עושה אדם עצמו
עבד לאדמה ישבע לחם , ואם לאו לא ישבע לחם.
(סנהדרין נ״ח ע״ב) .

א .
פעולות חו״צ לטובת הישוב בארה״ק ; הפגישה והחלטותיה .

אך מעטות ודלות הנה הפעולות אשר פעלו חו״צ , בעלי ברית אגודת מזכרת משה , לטובת רעיון יא״י בשנה החולפת . מסבות שונות התהפכו בתחבולותיהן במחיצת המטפלים בענין הישוב ; יד חומסי מזמות וחרשי משחית מחוץ הויה בענין הקדוש ועל ידן באו להנהגה ימים של תשישת כח בחמר גם ברוח , עד כי צרו צעדיה וכל דבריה היו יגעים. המסבות האלה נתנו אותותיהן אותות עוד באחרית שנת תרמ״ו ואנכי , עורך הטורים האלה , שהיה עומד לפני ולפנים ממחיצת הפעולה כבר נגעתי בהן בקצה עטי בחתימת מכתבי על דבר חשבונו של עולם הישוב בארה״ק הנדפס „בהכנסת" לשנה העברה . הלא כה היו דברי אז לאמר: לראבון נפש כל החפץ לראות שלום החלוצים העובדים את אדמת הקדש , הננו רואים, שבמשך חמשת החדשים האחרונים נסתמו צנורות ההשפעה ובני הועד הפועל בקרבנו שבתו ממלאכתם , ע״י ההתרשלות והקפאון , אשר נראו בין אלה אשר טובנו בידם, ההתרשלות אשר מקורה בהטית אזן קשבת לקול מלחשים ודברי בלע ולצנות המהרסים ומחריבים כל מפעל טוב , נעלה ונשגב . תקותנו כי תקופת השביתה הזאת לא תמשך וטהורי־לב יוסיפו אמץ להעמיד הישוב על בסיס נאמן ולתמכו ולסעדו במשפט וצדקה" .

כן קויתי וכן יחלו כל הדורשים לציון בלא לב ולב , אבל תקותנו נשארה מעל . הרקימה בסתר מצד אלה אשר רק הוות נפשות יבקשו ואין טובת הישוב כל מזמתם, ההתרשלות והקפאון הוסיפו להחזיק מעמד, הקופה נתרוקנה כמצולה שאין בה דגים וההנהגה היתה מוכרחת לצאת מידי מתעסקיה ברוח כביר וידי חרוצים, בשעה שהיה לפניה כר גדול ונרחב לפעול ולעשות , בעת אשר ממרומי הרי ישראל נשמע קול קורא לעזרה , קול אחינו האכרים בהמושבות „גדרה" ו„פתח־תקוה" ו„יסוד המעלה" אשר נפשם ברעה התמוגגה ומצבם היה מורה מאד . וכל זה מפני מה ? מפני איזו פניות ונטיות צדדיות כהרדיפה אחר הכבוד וכיוצא בזה של כמה בריות קטנות דלי־מעש וחדלי־הרגשה אשר אחדות הכחות אחדות ההנהגה — רוח החיה באופני כל מפעל נכבד ונשגב — היתה כקוץ מונד בעיניהם ויתאמצו בסתר ובגלוי לפתח את חרצבותיה ולקעקע את כל הבירה אשר הרבה עמלו בוניה בה . אף עמד להם חפצם זה , תוליות האחדות התפרקו וחו״צ למקומות מושבותיהם יצאו פרציו איש נגדו , ואת פרי הכחש אשר הצמיחה המהפכה הזאת בעתה אכלו אחינו הקולוניסטים העודרים בלא לב ולב על הרי יהודה ויהי במעיהם לרעל ולמרורות פתנים לצבות בטן ולנפיל ירך . . .

אפס אם ההרמוניה הכללית בעבודה ומעשה שבתה , לא חדלו שלומי אמוני חו״צ להתאזר עז ולפעול לטובת הרעיון הקדוש של ישוב א״י במקצעות ופנות שונות . אלה רכשו נפשות לו מקרב העם על ידי הפצת חוברות מדברות בשבח הרעיון ואלה שלחו מגידים למקומות שונים גם כן למטרה זו , לעורר הלבבות והרגשות לאהבת ציון וחבת ירושלים . ובעוד האנשים האלה נאה דורשים , נמצאו בערים שונות גם נאה מקיימים . במשך השנה העברה התנחלו על אדמת הקדש כמה משפחות עשירות הבאות מחו״ל , וכמעט אין לך אניה הבאה ליפו אשר לא ימצאו בה אנשים אחרים מאחב״י בעלי יכלת הבאים אל ארה״ק לעשות שמה מסחר וקנין או לקנית אדמה לעבדה ולשמרה . התישבות משפחה בעלת הון בארה״ק , צעד גדול הוא בדרך הישוב . משפחה כזאת נותנת עבודה ויגיע־כפים לכמה אנשים תאבי־מלאכה ונפשות עשרה עניים תחומנה בגללה . דבר זה יוכיחנו לדעת כי רעיון הישוב כבר הכה שרש עמוק בקרב העם וכל הרוחות לא יזיזוהו ממקומו, כי רעיון זה כבר יצא מעולם המחשבה והדבור אל עולם המעשה וקבע לו מקום נאמן בחיינו, כי אם היה בראשית הולדו רק קנין מפלגת אנשים ידועה בשם חובבי ציון , הנה עתה היה לקנין הכלל , לקנין הלאום .

בשעה שערכתי את השקפתי על חשבונו של עולם הישוב בארה״ק הנדפסה „בהכנסת" לשנה העברה , באותה שעה היו המושבות גדרה , פתח תקוה ויסוד המעלה תלויות ועומדות באויר ומצפות לעזרת חו״צ . אנשי שלשת המושבות האלה דרשו תמיכת כסף למזרע שדותיהם , למחית נפשם ולמאכל לסוסיהם ולהמקנה אשר להם , ובני גדרה חסרו גם בתים לשבת , כי לא היה להם הרשיון לזה , ויאכלום הקור והקרח בלילה .

לו היתה אחרות ההנהגה על מכונה, לו הוסיפו חו"צ ללכת בדרך הקדש הזה אחוזים ודבוקים איש באחיו כי אז אולי עשו יחד דבר ממשי לטובת הצועקים לעזרה, אולי עלתה בידם להעמיד אחת מהן לכל הפחות על בסיס חזק וקים ולחלץ לאט לאט גם את שתי המושבות האחרונות מן המצר. אבל בהאחדות כבר נראה פרץ נבעה ומיום ליום רבו בקיעיה ועל כן רפו ידי ההנהגה מעשות תושיה ורק בשארית כחות צלח בידה לתמוך את גדרה באיזו מאות פרנק באמצעות בית המסחר של ה' הערצענשטיין בירושלים, ובזה תמו פעולותיה לטובת הישוב בשנה זו. מובן מאליו כי הקמץ לא השביע את הארי ובני גדרה נשארו בענים ומרודם כשהיה וכמוהם גם בני פתח תקוה ויסוד המעלה, עד אשר התעורר באחרונה הנדיב הידוע וירא כי אולת יד ארבע מאות רבוא אחיו בארצות הצפון לעשות אחד ממאה מאשר יעשה הוא האחד ואין שני לו בחסדו הגדול, ראה כי אפס עצור ועזוב בחוב"צ, כי גבורים הם לסתור ולהרוס ולא לבנות ולנטוע ויפרוש כנפיו על „פתח תקוה" להספיק צרכיה במשך שנה תמימה ועל „יסוד המעלה" אשר תבנה ותכונן כלה על ידו ורק מגדרה העלים עין לע"ע כאשר נראת במרוצת דברינו.

ויהי כאשר ראו טובי חו"צ בעליל את אשר עוללה הריסות בנין האחדות לדבר הישוב, וירע להם רעה גדולה ויגמרו אמר להקימה על תלה ולהשיבה לקדמותה. ירחים אחדים חלפו הלכו להם בחליפות מכתבים בנדון זה עד כי באו כלם לדעה אחת כי הגיעה העת להתאסף לאספה לטכס עצה ולבקש תחבולות במה ואיך לתקן את המעות ולמנות החסרון, וביום הששי לירח תמוז שנת תרמ"ז נפגשו יחד אנשים אחדים מטובי חו"צ באחת הערים הקטנות, ואחרי אשר בררו ולבנו את מצב הדברים ואת כל השאלות העומדות על הפרק בדבר פעולותיהם, באו להחלטות אלו:

א) על חו"צ מוטלת לע"ע החובה לתמוך ולשכלל את המושב גדרה, להושיע לבני פתח תקוה ולבני יסוד המעלה. (אין כל ספק כי עוד לא ידעו אז הנאספים מפעולת הנדיב כי האיר פניו לבני שתי המושבות האחרונות).

ב) ליסד לשכה ביפו אשר מטרתה תהיה לאסוף ידיעות נכונות וברורות על אודות הקרקעות העומדות למכירה וכיוצא בזה ולהיות לעינים ולמורה דרך לכל החפץ לקנות אדמה בא"י. בלשכה זו יהיה מנהל או איש הבינים בין המוכר והקונה ובינם ובין הערכאות וסופר יועץ. לסופר יועץ זה נתמנה מחדש ה' אלעזר רוקח נ"י.

ג) לשלוח איש נכבד אחד לאמעריקה להפיץ שמה בין אחב"י רעיון ישוב ארץ ישראל.

ד) אחרי אשר יגמרו חו"צ את מלאכת שכלול המושבות הישנות, תהיינה כל פעולותיהם לקנות על ידי ועד הפועל אחוזות חדשות כדי למכרן אחרי כן ליחידים.

אלה הנה החלטות הפגישה אשר נתקבלו בחבה ואהבה מכל חו"צ למושבותיהם. ראשית פעולת חו"צ אחרי הפגישה הזאת עוד טרם ראינו, בני גדרה קוראים לעזרה בקול גדול ועוד לא נענו, אבל לע"ע עלינו להשתפק בזאת כי הושבה האחדות להיות בין חו"צ כשהיתה. עתה יש תקוה כי בקומם למעשה ולעבודה כאיש אחד חברים עשה יעשו וגם יכול יוכלו, אחרי אשר בעיניהם ראו עתה כי נכונים ואמתים המה הדברים אשר דברתי בהשקפתי בשנה העברה לאמר: „אין הברכה תלה כי אם על השלום והאחדות וכל פגימה ופקפוק בשלום ואחדות מושכים אחריהם הריסת חייהם של החלוצים הראשונים באה"ק. הנסיון המר נתן עז ותעצומה לדברינו ואשר על כן אקוה, כי גם אלה אשר מהם יצאה הריסת הענין יכם לבם עתה על מפעלם וישובו לבנות את אשר הרסו. מי יתן והיה!

ב.

ידיעות כלליות בנוגע להישוב ולהפצת הדעה הלאומית.

בכפר סלאַווגאראד פלך יעקאטערינאָסלאַוו התעוררו עשירים הרבה ויאספו ביניהם סך עצום כמאתים אלף רו"כ ומטרתם לקנות כברת ארץ טובה ורחבה בארץ הצבי ולהשתקע שם לעבדה ולשמרה. האנשים האלה שלחו מקרבם אחדים לתור את הארץ גם באו בכתובים את השר הנדיב ויבקשוהו להורות להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. אף יצא דבר הקניה הזאת לאור והאנשים העשירים הנזכרים כבר התנחלו על אדמת הקדש.

באמעריקה גוע אחד מאחב"י ה' נתן שמשון ויעזוב עפ"י צואתו חמשים אלף דאָללאר (יותר ממאה אלף רו"כ) לטובת העניים האבי=מלאכה היושבים בארץ הקדש. היורשים הגישו קובלנא לבטל את הצואה. והנה יצאו המשפט מב"ד הגליל לטובת עניי א"י.

בני חברת „נס ציונה" בא—ה הציגו על הבמה את אחד מטובי חזיונות הסופר הרוסי אסטראווסקי נ"ע לטובת ישוב א"י. ההכנסה היתה לערך שמונה מאות ועשרים רו"כ, ואחרי נכיון ההוצאות נשארו

בקופת האגודה כחמש מאות רובל. מחצית הסך הזה מכרה האגודה אל הקופה הכללית של חו"צ להתמיכת ידי העובדים את אדמת הקדש ומחציתה השניה השאירה באוצרה למטרותיה המיוחדות לה לטובת הפצת רעיון ישוב א"י ותחית האומה בקרב העם ע"י הוצאת ספרים וחוברות מעת לעת בשפת הארץ ולשון המדוברת. כן גמרו בני האגודה הזאת אמר להקדיש חלק ידוע של כסף ההכנסות הנמצאות עתה והעתידות להיות לטובת בית עקד ספרים בחכמת ישראל בכלל ובשאלת ישוב א"י בפרט אשר יש את לבבם ליסד בקרוב.

במ"ע „אָד. נאָוואָסטי" נדפס כדברים האלה:

לפני ימים אחרים בא לאדעססא אחד הצעירים שנאחזו בהמושבות אשר בפלשתינה ומטרתו להודיע להמחזיקים ברעיון ישוב א"י ידיעות ברורות ע"ד מצב המושבות של היהודים בפלשתינא ואת אשר עוד יחסר להן. לדבריו, אדמת שתי הקולוניות „ראשון לציון" „ועקרון" מלאה כרמים ובעוד שנה או שנתים יוכלו הקולוניסטים להתפרנס בכבוד מעמל כפיהם. אגודת פועלים צעירים לימים נוסדה יחד להיות לפועלים ושכירי-יום בהקולוניות כדי שלא יאמרו על הקולוניסטים כי עובדים הם את אדמתם בעזרת הערביים ילידי הארץ ומבלעדם לא יוכלו להתקיים· נעים הוא מאד לראות את הסבלנות השוררת בהקולוניות: תלמידי האוניוערזיטאֶט וחסידים אדוקים יושבים יחדו בשלום ושלוה ואין ביניהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות ושלובי יד ילכו לעבוד את אדמתם ולהתנחל בארץ. גחלים תלהט נפשו של ה' ז. מדי דברו בבני המושבות הצעירים לימים ומלאים כח עלומים; מבנה גום איתן ועוז ילין במצחם כאכרים מלדה ומבטן והריון. „כל מדרך כף רגל באדמת פלשתינא קדש קדשים הוא בעינינו — מסיים ה' ז. את דבריו — הארץ הזאת היא גורלנו בחיים, וחלקנו האחד תחת שמי ה'".

כבוד קונסול רוסיה בירושלים באו אל מושב ראשון לציון בלוית הגביר הסוחר הנכבד האדון הערצענ־שטיין והאדון אסאָוועצקי פקיד מושבות עקרון ופ"ת, לראות מה עשו היהודים בארץ ישראל. וישמח כבוד הקונסול מאד על כל אשר ראה במושבה הזאת ויאמר: „אמנם רבות עשיתם בארבע השנים האלה, ושמח אשמח מאד על הדבר; ידעתי כי רבות סבלתם, אך לא באשמת הממשלה, כי אם באשמת ההמון שאיננו יודע התועלת שהיהודים מביאים בארצות מושבותיהם. עשו והצליחו ויהי ה' אלהיכם עמכם!"—

הגביר הנכבד ה' הערצענשטיין עוסק עתה בתכונת בית מעשה נרות סטעארין גדול ביפו, ובעוד שני חדשים מיום ערכי את הטורים האלה תחל המלאכה. בית המעשה הזה יהיה הראשון, לא בארץ ישראל בלבד, כי אם בכל תוגרמה, כי עד היום עוד לא עשו נרות סטעארין בתוגרמה, וגם — כפי הנראה — לא במצרים, והאדון הערצענשטין מקוה כי ימצאו לו קונים בכל תוגרמה ומצרים. אם יצליח האדון הערצענשטיין במעשהו, יביא ברכה רבה לארץ הקדש, כי הבית הזה בלבד ימציא עבודה לאנשים רבים, וגם ממנו יראו וכן יעשו אחרים מבעלי הכסף באחינו לנסות לעשות בא"י דבר חדש מה אשר עוד לא היה פה. כי אמנם רק זה חסר לנו היהודים, החפץ לנסות דבר חדש. בכלל ראוי האדון הערצענשטיין לתהלה ושמו יזכר לטוב בדברי ימי הישוב, כי עמל הוא בכל כחו להגדיל ולהרחיב את המסחר בארץ הקדש, ועתה הנה החל לעסוק בחרשת המעשה. יתן ה' והצליח במפעלו, לטוב לו ולארצנו הקדושה.

אחינו האכרים העובדים את אדמת הקדש בהמושב „ראש פנה" יסדו חברה בשם „זרע אברהם" העומדת על שלשת עמודי עולם שנשתבח בהם זרע אברהם אע"ה, והם: תורה, עבודה וגמ"ח. תורה, לקבוע עתים ללמוד עם הקאלאניסטים תורה ודעת, ובעבור זה יסדו בית עקד ספרים, והאיש אשר יש לו ספרים הביאם אל הבית המיוחד לתורה, ומאחינו חובבי ציון בכל מקום שהם, חכמים וסופרים ונדיבי לב הם מבקשים לשלוח להם ספרים להגדיל תורה ולהאדירה. עבודה, לעזור איש את רעהו בעבודה ובמלאכה לחזק את לב העובדים לאהבת ציון ולאהבת העבודה. גמילות חסדים, להשתדל להיטיב המצב החומרי של האכרים, ראשית כל לשלם את החובות העמוסים עליהם, ועל זה יתן כל אחד שליש מחק חדשו אשר יקבל מבית הפקודות אשר להנדיב המרומם, וכן לעזור להיותר נצרכים בהלואה בעת דחקם, ועל זה יתן כל אחד מהחברים בעשליק לכל חדש לבד נדבות. יברך ה' פעל האגודה היקרה הזאת ומעשה ידי מיסדיה ומנהליה יכונן.

בהשקפתנו „בהכנסת" שנה העברה ספרנו, כי הנדיב הידוע קנה חבל ארץ בשטח גדול סביב להקולוניה „ראשון לציון" ומטרתו בקניה זו היא לתת גאולה לארץ, היינו למכיר את החבל הזה חלק חלק לאנשים יחידים מבעלי יכלת במדה הגונה ולהרבות על ידי זה את בעלי האחוזות בארה"ק. לא עברו שנים שלשה

ירחים מיום הקניה, והנה כבר נמכרו כל חלקי האדמה לאנשים שונים בעלי הון אשר לא אחרו לגשת אל המלאכה ויטעו כרמים ויזרעו שרות ועל ידם נוסדה על יד ראשון לציון כעין קולוניה חדשה בשם „עיון", וזה לא כביר כאשר נתן מאת ממשלת תוגרמה הרשיון לבנין הבתים אשר כבר נבנו בראשון לציון, בא גם הרשיון לבנות בתים בעיון. שתי הקולוניות האלה הקרובות זו לזו בכרמיהן ובפרדסיהן הנן יפי נוף, משוש לכל רואיהן וברכה בהן לבעליהן.

אחד מטובי חו"צ דבר את הגדול בישראל האדמו"ר מקאפוסט, הראש וראשון לחסידי חב"ד, אודות ענין יא"י; בסוף דבריו אמר לו האדמו"ר לאמר: „אמור להרבנים ולכל האנשים אשר יתעסקו בהענין הזה, כי גם אנכי מוצא תועלת לא מעטה בהתנועה הזאת, כי היא תוכל לקרב את הלבבות להיות אחד, ובכן הנני מבטיחכם כי לכל איש ואיש אשר ישאל את עצתי אם יעסוק בדבר הזה, אני אחזק את לבבו לעשות לטובת חו"צ עד שידו מגעת. לך בשם ה' והצלח לראות פרי בעמלך".

אגודת אנשים במאסקוי אשר רוח הלאום קבצם ועיניהם ולבם לציון, פנו בקול קורא אל משוררי ישראל באשר הם שם לחבר שיר ציון הראוי להשמע על פי כל העם בכלל ועובדי אדמת הקדש על הררי ציון בפרט, ויבטיחו לתת להאיש אשר יישר שירו בעיני האגודה פרעמיע בת חמשים רו"כ חלף עבודתו הנכבדה והקדושה. הפרעמיע הזאת נפלה לחבל בנעימים לה' דאליצקי על שירו „על הררי ציון" שנדפס בהמליץ שנה העברה ואשר מצא חן בעיני בני האגודה.

בעיר יפו נוסדה חברה בשם „עזרת ישראל" אשר מטרתה להציל את אחב"י הבאים מחו"ל לארה"ק לבל ילכדו בפח אשר יפרשו הסרסרים הרשעים לרגלם. לעניים תתן החברה הזאת לינת לילה באחד הבתים אשר שכרה לה לאכסניא וגם מזון כמה סעודות עד אשר ימצאו נתיבותיהן בארץ נכריה זאת. כן תורה החברה להאורחים את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. כפי הנראה מחשבונות החברה, רבת עשתה במקצוע זו מיום הוסדה עד כה ורב טוב צפון בה לבני ישראל הבאים ראשונה על אדמת הקדש ותועיל הרבה להרחבת הישוב ולהרמת קרנו. מיסדי החברה הנכבדה הזאת המה: ה' אלעזר רוקח והד"ר שטיין.

ישבו להם בני המושבה ראשון לציון בשלוה, והנה סמוך לחג הפסח העבר בא השטן ויערבב ויבלבל את עולמם ומנוחתם הפרעה. וזה הדבר: רוח אחרים מהקולוניסטים לא היתה נוחה זה כמה מהליכות פקידם ה' אססאוועצקי אשר לפי דבריהם רדה בהם בפרך והיה זורק מרה בהם כל הימים. אם כהכצעקתה הבאה על ה' אסאוועצקי מפי הקולוניסטים כן היא אם לא, — זאת לא נדע בבירור, ויש בזה חלוקי דעות. אלה מצדיקים את הקולוניסטים ואלה אומרים כי את אסאוועצקי הצדק. איך שיהיה, הנה בין כה וכה בקשו הקולוניסטים אם מצאו תואנה לצעוק חמס על אסאוועצקי בפומבי ויתפרץ ריב גדול ותהי גם יד איש ברעהו; בני אגודת הפועלים השתערו על בני מפלגת אסאוועצקי ותהי המלחמה ארוכה ואסאוועצקי נאלץ לעזוב בשלי את המושבה ולחכות עד יעבר זעם. והקולוניסטים נשבעו יחד כי לא יתנו עוד לאסאוועצקי לבא לראשון לציון ולהיות להם לפקיד. ותגדל המהומה מאד ותקח גם אזן הנדיב ארון הקולוניה הזאת מדבר השערוריה וינאץ ויתעבר וחמתו עלתה על הקולוניסטים עד להשחית, כי זה האיש אסאוועצקי יקר ונכבד בעיניו תמיד. סוף דבר היה כי עזב ה' אסאוועצקי במצות הנדיב את משמרתו בראשון לציון ויהי לפקיד במושב פתח תקוה ותחתיו בא ה' בן־חיים להיות לפקיד בראשון לציון. הפקיד החדש ה' בן־חיים הודיע ביום הראשון להקולוניסטים כי במצות הנדיב הוא גוזר עליהם שלשת הגזרות האלה: א) לא יכוננו כל חברה במושבה בלתי אם יסכימו לזה בפאריז. ב) איש לא יארח איש זר שלא מבני המושבה בביתו בלי רשות פקיד המושבה, יותר מארבע ועשרים שעות. ג) שלא יקחו פ ו ע ל י ם לעבודתם בשדה בלתי אם ברשות הפקיד. המקבלים עליהם את הגזרות האלה, תנתן להם תמיכתם כבראשונה, וכל הטובות אשר חשב עליהם הנדיב יעשה להם ועתידותם נכונה לפניהם, ואשר ימאנו לא תנתן להם התמיכה, ובעניני הכלל, רופא, רפואות וכדומה אין להם חלק ויעזבו לנפשם. ויחלקו אנשי המושבה לשתים, רובם קבלו עליהם גזר דינם, וישובו לעבודתם ולמחיהם כמקדם, ויתרם מאנו לקבל עליהם העול וישארו בני חורין. זאת אחרית הענין אשר יצרו אנשי ראשון לציון במעשיהם וזה סוף החזיון המעציב, אשר בכללו הננו רואים בו אותות המדות המגונות שנשתרשו בעולי גולה מימי גלותם ושבתם בעמק עכור.

בהיות הנדיב זה לא כביר בארה"ק, בא לפניו מזכיר חברת חובבי ציון לראשון לציון לברכהו בשם כל חו"צ, אשר תמיד תהלתו בפיהם, ויען הנדיב ויאמר לו כדברים האלה: מאד שמח לבי ויגל כבודי לקבל את הברכה הזאת. הודיעה נא בשמי להד"ר פ. כי שש אנכי מאד על קיום חברת חו"צ הדרושה לנו עד

מאד. כתוב לו כי גם אנכי הנני אחד מחו"צ, ובתור חו"צ בכל לבבי הנני נותן תורה וברכה לכל חו"צ הנאמנים בבריתם".

ג.

בוא הנדיב לארה"ק:

זה כמה אשר נשמע הקול כי הביע הנדיב את חפצו לנסוע לארה"ק ולראות בעיניו את מצב המושבות אשר כוננו ידיו ולדעת אם יש תקוה לאחריתן. והנה ביום השביעי לירח אייר העבר הפיק הנדיב את חפצו זה ובלוית רעיתו הכבודה הציג כפות רגליו על אדמת הקדש, אשר אהבה סלה. כשנים עשר ימים ישבו האורחים הנכבדים האלה בארה"ק ואחרי כן שבו לביתם שמחים וטובי לב בראותם כי כנה נטעה ימינם השגשג בהדר גאונה ולכבוד ולתפארת היא להם ולכל בית ישראל. ומפני שבודאי נמצאים בין קוראי „הכנסת" אלה אשר לא קראו בעתם בכתבי העתים את כל אשר פעל ועשה הנדיב במשך שבתו בארץ הצבי, ע"כ אמרנו לתת פה בקצרה את כל פעולות צדקותיו לחיי הקולוניסטים אשר עשה ברוב חסדיו בימים האלה וסדר בואו וראותו את המושבות כל אחת בפני עצמה.

ביום הראשון בשבוע ז' אייר בבא הנדיב ורעיתו ליפו סרו אל אחד מבתי המלון הנודע לשם וינוחו שם מדרכם עד הצהרים, ואחרי כן נסעו שניהם ירושלימה. בדרכם סרו אל מושבת „מקוה ישראל" וישימו עיניהם על הגנות והכרמים אשר בה, והנדיב צוה לחפור את באר השיתין ולכלות את מלאכת החפירה על הוצאותיו עד אשר ימצאו מים. כשעה וחצי דבר הנדיב את פקיד הקולוניה ה' הירש ואת מנהל הקולוניות ראשון לציון ועקרון ה' אסאוועצקי על דבר עסקים כלליים.

בשעה השלישית נסעו האורחים לדרכיהם ויבאו לרמלה וילינו שם וביום השני בהיות הבקר באו ירושלימה. בבאם אל שער יפו ירדו הנדיב ורעיתו ממרכבתם וילכו ברגל אל הכותל המערבי, ומשם סרו אל בית מלון יהודי וישבו בו כל עת היותם בירושלים. ביום ההוא בא לפניהם פקיד ביה"ס של חברת כי"ח, ה' נסים בכר וישוחח אתו הנדיב כשעות אחדות. ביום השלישי ט' אייר הלך הנדיב בלוית ה' בכר, שניהם רוכבים על סוסים, לראות את העיר וכל שכיות החמדה אשר בה. אחרי הצהרים בא הנדיב וה' בכר עמו אל פחת ירושלים ואשת הנדיב ואחות ה' בכר באו לראות את אשת הפחה. אחר הלכו שניהם רגלי וישובו לראות את תוך העיר ואת כל המבואות האפלים אשר אחב"י מתחבאים שמה וכל הרחובות המו מפה לפה מאלפי אנשים אשר התנהלו אחרי שני האורחים המפארים האלה.

ביום הרביעי שם הנדיב פעמיו הירדנה לבא ולראות בעיניו את „עבר הירדן" את המקום אשר דרכו שם לפני אלפי שנים רגלי מחוקקנו האלהי, שם עשה הנוסע הנכבד עד היום החמישי, ובשעה השלישית בלילה שב ירושלימה. כל היום הששי הלכו לראות את בתי החולים ובתי הספר וגמילות חסדים ולעת ערב הלך הוא ואשתו אל ביהכ"נ של חורבת ר' יהודה החסיד להתפלל מנחה ומעריב והנדיב אמר „קדיש" לזכר נשמת אמו נ"ע.

ביום השבת התפללו שחרית בביה"כ לספרדים, ולקריאת התורה ולמוסף באו אל ביהכ"נ של „ניסן ב"ק, אחר התפלה בא לראות את גדולי רבני ירושלים. בשעה הרביעית באו ראשי העיר וגדוליה אליו לראות את פניו! בראש כלם בא הפחה וישב לפניו כשעה שלמה. במו"ש שלח הנדיב את מרכבתו לשאת את הרבנים הישישים להביאם אליו, וידברו אתו ארוכות על אודות צרכי העיר ויודו לו ויברכוהו על כל הטוב אשר הוא עושה לעניי עמו. במרוצת דבריהם את הנדיב גלו לו את דעתם כי יותר טוב ויפה היה לו התנהגו הקולוניסטים היושבים במושבותיו לפי חקי היהדות ודת מורשה וישמרו את דיני התורה כחק וכהלכה, ויבטיחם הנדיב כי הן יהיה כזאת:

ביום הראשון י"ד אייר הלכו האורחים הנכבדים לראות את ברכת שלמה המלך ואחרי כן עזבו את ירושלים ויסעו אל הקולוניות. בשעה התשיעית בערב באו לראשון לציון. חמת הנדיב על עושי השערוריה ברל"צ גדלה כל כך עד כי צוה לבל יראו לו בהמושבה הזאת כל אותות כבוד וגדולה, בבאו אל הקולוניה לא נשמע כל קול וכל קשב לקדם פניו ולברכו.

ביום השני כעלות הבקר באו ה' הירש ואסאוועצקי והגנן אל הנדיב ואחרי אשר נדבר עמהם על אודות מצב הקולוניה, ישבו כלם על סוסיהם ויצאו לראות את הכרמים והפרדסים אשר להמושבה, ושם דבר הנדיב את כל קולוניסט אשר מצאהו בשדה עובד עבודתו. לעת הצהרים צוה הנדיב לקבץ בבית הפקידות את כל הקולוניסטים וידבר דברי כבושין באזני אלה אשר בשלהם התחולל הרעש בהמושבה. שומעי דבריו התבוננו כי כל מלה והגה שיצא מפיו נבע מקירות לבו הטהור ונאמר בדם ובמוח עצמותיו. לחמש עשרה המשפחות אשר לא לקחו חלק בשערוריה, האיר הנדיב את פניו וידבר אתם טובות ויקרב להם אלפי תודות וברכות על שקידתם העצומה בעבודתם ויבקשם כי יוסיפו לעסוק במלאכתם בחשק נמרץ כשהיה. „אדיר כל חפצי — היו דברי הנדיב אליהם —

להראות לבאי עולם כי מוכשרים ומסוגלים אנחנו לעבודת האדמה וידנו תמצא להיות אכרים חרוצים... עבדו את אדמתכם ולא תחסר לכם כל", אחרי הצהרים קבל בביתו את כל מי שהיה לו דבר אליו. לפנות ערב שב ה' הירש „למקוה ישראל" והנדיב ורעיתו הלכו לראות את בתי הקולוניסטים וכהורים את בניהם כן דברו את כל אחד ואחד, שאלו את פיו על כל המוצאות אותו ועל כל אשר אתו, בדברי חן ונעימות פנו גם אל ילדי הבית... ואך בשעה העשירית בלילה שבו לביתם, ואז נכנס הנדיב לבית הפקידות ועסק עוד כשלש שעות עם פקיד המושב ה' אסאוועצקי בלשכת הסופרים אשר לו.

ביום השלישי בבקר השכם יצאו הנדיב בלוית ה' אסאוועצקי וירכבו על הסוסים וילכו לבא „לעקרון". בדרך סרו לראות את הקולוניה החדשה „ועד אכנין" ובני המושבה קדמו פניו בלחם ומלח, ובראשם ה' לעהרער מנהל המושבה. באהבה רבה סקר האורח היקר את הגן היקר אשר בהקולוניה הזאת צומח כמה אלפים עצי אתרוגים ותפוחי זהב. בשעה התשיעית באה מרכבת הנדיב וה' הירש יושב בתוכה „מראשון לציון", ויסעו כלם „לעקרון". בעקרון קבלו פניו בכבוד גדול וביקר וגדולה רבה מאד. כל הקולוניסטים למקטנם ועד גדולם יצאו לבושים כלם בבגדיהם אשר שלח להם הנדיב, וילדיהם נקיים ומרוחצים למשעי ודגלים נוססים ועטרות פרחים בידיהם, עמדו בשתי שורות מעברי הרחוב מזה ומזה. עד ארגיעה בא הנדיב אל בית התפלה החדש לאמר קדיש לזכר אמו המתה. אחרי כן הלך לראות את משכנות הקולוניסטים ולשלשה קולוניסטים אשר בביתם היה נקיון וסדר טוב ויפה נתן הנדיב באותו מעמד מתנה לאיש מאתים פראנק. „שקדו על מלאכתכם — אמר אליהם הנדיב — ואנכי אדאג כי לא תצטרכו עוד להמיכה". בשעה השתים עשרה שבו עוד הפעם לראשון לציון ויצו לאסוף אליו שנית את הקולוניסטים ויאמר אליהם: נכמרו נחומי אליכם ולא אוכל לראות ברעתכם אם אסיר חסדי מכם וע"כ הנני נושא היום לפשעכם. הנני נעתר לבקשת ה' אסאוועצקי ולוקח אותו מעל ראשכם, יען כי קשה לו לגור בכפיפה אחת עם אנשים כמוכם... אבל אם תשובו לפרוע פרעות, גרש יגרשו כל עושי השערוריה, אם איש אחד או חמשה או עשרה, מן הקולוניה ולא יעמדו בה כיום תמים". בשעה החמישית שב הנדיב ואשתו וה' אסאוועצקי לעקרון ויבאו אל המושבה בלילה. שמה שבו וקבלו אותם הקולוניסטים בכבוד גדול ובחדוה רבה ויאירו את הלילה באורים ובאבוקות. ותהי ראשית מלאכת האורחים לבא אל בית התפלה. שם הודיע הנדיב כי משנה הוא את שם הקולוניה, ולא יקרא עוד שמה „עקרון" כי אם „מַזְכֶּרֶת־בַּתְיָה" יהיה שמה, לזכר שם אמו שהלכה לעולמה. בשעה התשיעית עזבו את הקולוניה ויצאו משם שבעי רצון. בהיותם עם „ועד־אכנין" יצאו לקראתם להקת קולוניסטים אחרים ולפידים בידיהם, ויזרקו פרחים ושושנים כמטר גשם על המרכבה. משם שבו הנדיב ורעיתו לראשון לציון. בפעם הזאת אחרי אשר נסלח להם מצאו גם בני „ראשון לציון" את לבבם לחדות בשמחה את פני עזם ומגנם ולקבלהו בכבוד הראוי לו, ויעשו גם הם שער תלפיות ויצאו לקראתו בספרי תורה ובתודה וקול זמרה. כעשרה רגעים עמד הנדיב ולא דבר, אך הכרת פניו ענתה בו כי נכמרו נחומיו ונהפך לבו אליהם, ויעל מעליהם ויבא הביתה.

ביום הרביעי יצא הנדיב להמושב „זכרון יעקב", ובדרכו סר למושבות „פתח הקוה" ו„יהודיה", ומשם שם פעמיו לנהר ארזשע, כי שם חכתה לו אשתו אשר באה במרכבה מראשון לציון. שם נפרד מכל ההולכים אתו לשלחו; והשירא שמה פניה צפונה באכה „זכרון יעקב".

ביום החמישי י"ז אייר בא הנדיב ורעיתו לזכרון יעקב ויבקרו את כל האכרים בבתיהם, ואח"כ אסף אותם אל מקום אחד וידבר עמהם דברים טובים ונחומים האכרים הביעו להנדיב תודה וברכה בעד טובו וחסדו, הנדיב שאל אותם מה יחסר להם עוד ומה בקשתם עוד ותעש. שבעי רצון היו הנדיב ואשתו הגבירה כל ימי שבתם בזכרון יעקב. כמעט לכל האכרים נתן מתנות משלש עד ארבע מאות פראנק, ויבטיחם לעשות לטובתם בכל אשר יש לאל ידו להרחיב ברבות הימים את גבולם ולהרים קרנם בכבוד. חמשה ימים התמהמה בזכרון יעקב וסביבותיה וירא את כל ההרים אשר יקיפו את המושבה מסביב ויבא במערות ובנקיקי הסלעים לחפש עתיקות, וביום השלישי כ"ג אייר עזב את המושבה ויסע וילך לראש פנה. גם שם הפיקו הקולוניסטים רצון ממנו ויתן להם משאות מאת פניו ויפרד מעליהם באהבה וחבה.

ד.

ידיעות אחרונות מהמושבות.

בהיות הנדיב בירושלים נתן שמה נדבה לצורך גמילות חסדים שונים סך שנים עשר אלף פראנק, גם השיג הרשיון מאת הפחה לבנות ברחוב המוביל אל כותל המערבי בתי משכנות חדשים ליהודים ולבנות בעד הערבים היושבים שמה כעת בתים אחרים במקום

אחר. חשבון הסך הדרוש לחלוף זה עולה לסך שלשים אלף לירא.

בעיר רמלה צוה לבנות על חשבונו עשרה בתים בעד עשרה בעלי אומנות מאחב"י אשר הושיבם שמה ה' נסים בכר לפני שנתים ימים, ואין זולתם כל איש יהודי בעיר הזאת.

בעקרון נתן סך שלשים אלף פראנק לבנות ארוות ולשאר צרכיהם. כן נתן שמה שלשה אלפים פראנק לבדק בית התפלה. בהמושבה „יער-אחנין" נתן לה' לעהרער בהלואה סך שנים עשר אלף פראנק בתנאי כי ישיב לו את חובו זה אלף פראנק לשנה.

כן פרש כנפיו על שתי המושבות „יסוד המעלה" ו„פתח תקוה" ומעתה כל מחסוריהן עליו עד אשר לא תצטרכנה עוד לתמיכה.

כן צוה לאסוף בזכרון יעקב חמשים אנשים צעירים לימים לעבוד שמה את האדמה, והיה אם יתנהגו בדרך הישר וישקדו על מעשיהם בחריצות ידים במשך שלש שנים, כי אז תנתן אחרי כן לכל אחד מהם חלקת אדמה וכל המכשירים השייכים לזה ויהיו כלם לקולוניסטים עומדים ברשות עצמם. לע"ע יקבלו בעד עבודתם בזכרון יעקב א' פראנק ליום לבד דירה ובגדים.

במושבת „גדרה" הנושאת זה כמה כל מחסור ותלאה, בא עתה הרשיון לבנות בתים ולשמחת הקולוניסטים אין קץ. עתה כל תקותם על חו"צ אשר ישתדלו בכל מאמצי כחם להמכם ולסעדם עד אשר יעמדו על בסים נכון וקים, ולא יארכו הימים והקולוניה תעלה כפורחת ותהיה נס להתנוסס בין יתר המושבות אשר לאחב"י על אדמת הקדש.

זה מקרוב נתמנה הד"ר ארבעלא מי שהיה רופא הסולטאן בצאנציבאר אשר במאראָקא, להיות רופא חמשת המושבות אשר להנדיב בארץ ישראל. כפי הנראה ממכתבי הד"ר ארבעלא שמח הוא על משרתו זאת, ואין כל ספק כי רב טוב צפון בו לדבר הישוב ולעתידותיו.

ה.

אחרית דבר.

מכל הדברים אשר הבאו עד כה, נקל הוא לראות כי דבר הישוב בארה"ק הולך ומתפתח כמעט מיום ליום ויש תקוה גדולה כי אחריתו ישגה מאד. כל המושבות עולות כפורחת, הקולוניסטים רואים פרי ברכה בעמלם, הנדיב מביט בעינים פקוחות על כל הליכותיהם וכרחם אב על בנים כן יחתנם בכל עת וידאג לכל מחסוריהם, עד כי עוד מעט „וכעקרון" אשר אינה נצרכת עוד לתמיכתו, כן לא יצטרכו עוד אליה גם בני יתר המושבות, ואז הלא ישפיע הנדיב את טובו וחסדו על דברים אחרים הנוגעים להרחבת הישוב. רק המושב „גדרה" עוד טרם הוכן על בסים נאמן, ואנשיה צפויים לעזרת חו"צ אשר בטח לא יסתירו פניהם ממנה וישתדלו לטובתה עד כמה שידם מגעת. הן, תהלה לאל, האחרות בין חו"צ שבה לקדמותה, החברים בכל עיר ועיר שוקדים על מלאכתם בחפץ כפים, לאט לאט תתמלא הקופה ועל כן חובה קדושה מוטלת הפעם על העומדים בראש ההנהגה לבלי להחל בכל דבר וענין חדש עדי אשר יבאו בני גדרה אל המנוחה ואל הנחלה, כי כבר הגיעה עת שהצעירים המשכילים לא יוסיפו לדאבה עוד תחת עדרם במעדר בלא לב ולב ובחרף נפש על הרי יהודה זה ארבע שנה.

כן יתן שמחה בלבנו המחזה לראות כי גם מסחר וחרשת המעשה הולכים ומתפתחים בארה"ק מעת לעת, תודות לאחינו הבאים מחו"ל. זה מקרוב נפתחו ביפו בתי מסחר אחרים לאחב"י ולאט לאט יבאו כל ענפי המסחר ויגיע כפים ליד היהודים והישוב יתרחב ומספר המתישבים יתרבה על ידי זה ולמרבה הטובה והתועלת אין קץ.

ראש פנה.

א

המושבה ראש-פנה הנשענת על יד הכפר הערבי „גי־אוני", נמצאת על מרומי פסגה יפה במרחק מהלך שעה אחת מעיר צפת לפאת קדמה מזרחה, בחלקו של שבט נפתלי. ההרים הרמים והנשאים המקיפים אותה מנגב וממערב, נקראים בשם הרי נפתלי" עד היום הזה. לפאת קדם נשקפים לעיני הרואה במראה התכלת פני מימי היאור „מי-מרום" וים כנרת המלחכים את רגלי הרי עבר הירדן, אשר מצפון להם יתנשא ההר הגדול והרם הנודע בשם הר חרמון אשר תועפות ראשו מכוסה בשלג עולמים המתנוצץ באור יקרות לנגה קרני השמש והירח בלילה. ההרים הסובבים את המושבה מלאים כפים וסלעי מגור ואף בימי הגשמים יעלה עליהם מעט דשא. אדמת המושבה — אדמת חמר היא; בימי הקיץ תחרב ותתיבש ואינה מוכשרת לחרישה עד אשר ירדו עליה הגשמים הראשונים. שליש כל אדמת הכפר ני־אוני המוכשרה למורע השדות ושאינה מוכשרה (בור), קנין המושבה הוא ויכלכל כששה עשר פדנים העולה לסך מאה וששים הקטרים (ההקטר האחד עולה לערך 0,915 דעסיאטין), וגבול יש בין חלק הקולוניסטים העברים ובין חלק האדמה אשר להערביים תושבי הכפר. האקלים של הקולוניה טוב ומבריא באופן מאד יפה: בעת הקיץ החום איננו גדול כל כך ובכל יום ויום לעת הצהרים באה רוח מערבית צחה ומנשבת על פני כל הפסגה; יש אשר ינשב הרוח הזה בעווז כח. אבל לסער לא יהיה לעולם. עתות הלילה ישביע בצחצחות נפש בני המושבה, לעת עלות השחר האויר צח וטהור מאד על ידי רוח מזרחית קלה הנושבת בעת הזאת. הטל לא ירבה לרדת על הארץ במקום הזה. במשך כל ימי הקיץ השמים טהורים, ורק לעתים רחוקות יש אשר בעת זריחת השמש וביאתה יכסו עננים קלים את פני חוג השמים ועד ארגיעה כהנדוף עשן ינדפו. בימי הסתיו מנשבות רוחות מערביות ודרומיות־מערביות המביאים את הגשם בכנפיהם ולפעמים גם קור וקרח. אפס כי גם בימי החורף, הנה בעת אשר היום צח ובהיר בשחקים, הקור והקרח לא יכירם מקומם בהמושבה ולהעובדים בשדה גם יחם מאד בעבודתם. אל ידמה הקורא כי בעת שימות הגשמים באים אצלנו, ירד הגשם כל היום בלי הרף. אך כרגעים אהדים ירד המטר ואחר יחדל והשמש תופיע על חוג השמים; עוד מעט וערפלי עלטה יכסוה כולה וטפות מים נופלות על הארץ, וכרגע והנה — העננים נפזרו לכל רוח והשמש יצאה על הארץ כבראשונה, וכן הולך המחזה הזה וחוזר כל היום. הלוח הקטן אשר הנני נותן בזה לפניך, ארוני הקורא, יראה באצבע את מספר ימי הגשמים בשנה החולפת, שנת תרמ"ז, ואת זמנם הנכון.

על פי הלוח אשר לפנינו נראה כי בשנה זאת הקדימו ימי הגשמים לבא, אבל הגשם לא גשם נדבות היה כי ירד אך לעתים רחוקות, ובירחי אדר ניסן ואייר נתמעטה הירידה כל עיקר למגנת לב אנשי המושבה.

שמות הירחים	ימים										סך הכל
תשרי	ל										1
חשון	א	ב	ג	ד	ו	ז	ח	כט			8
כסלו	א	ב	ג[1])	י	יג	יד	טז	יח	ל		9
טבת	ו	יז	יח	יט	כ	כה	כו[2]	כז[3]	כח	כט	10
שבט	יד	כט									2
אדר	א	ב	ג	ח	ט[4]						5
ניסן											—
אייר	ז										1
ס"ה											36

מושבת ראש פנה מצוינת בשני התנאים הראשיים הדרושים ונחוצים לקיום כל קולוניה ולצמיחת קרנה. לבד האקלים הטוב והיפה אשר לה, גם עשירה היא במים עושר גדול: שלשה עינות מים חיים טהורים כעין הבדולח מפכים מתחת ההרים הסובבים את הקולוניה, ולעת ירידת הגשמים יגאו המים ויעברו על כל גדותיהם ואז יגיעו אל מימי הירדן וישתפכו לתוכו. כמות המים אשר יקרו המעינות במשך השנה תלוי בכמות הגשמים אשר ירדו בימי החורף העבר. אחרי כי שלשת המעינות נמצאים על מקום גבה, על כן יוכלו הקולוניסטים בלי כל עמל וטרח למצוא בהם תועלת למשקה שדותיהם הנמצאים במורד: וכך המה נוהגין: ביום המה מוליכין את המים להשקות גניהם ופרדסיהם, ובלילה יקוו המים אל תוך אגן אחד אשר ישתו ליום הטהרת הצאן והבקר ממנו. חסרון ביבין וצנורות מתוקנים בדעת וטוב טעם אייראפי גורם לזה כי מים רבים יורדים לטמיון ואינם מביאים שום תועלת; לפי ששמעתי גמרה פקודות הקולוניה אמר לעשות לימים יבאו צנורות מקלחין. אחרי כי השליש מכל אדמת הכפר הערבי קנין הקולוניסטים הוא, על כן יזכו גם בחלק השלישי ממימי המעינות, ושני ימים בשבוע יש להם הרשות להוליך מים למשקה גניהם וכרמיהם. מים לשתיה המה לוקחים אצל המעינות בכל עת ובכל שעה ומביאים המה את תביותיהם אל המושבה בחמורים אשר להם.

ב.

המושבה כהכפר הערבי אשר היא נשענת אליו, נבנתה על ראש פסגה קטנה בתבנית רחוב צר הנראה כחצי גרן עגולה והפונה מפאת צפון הנגבה אשר שם יעבור דרך רחוב שני הקטן ממנו: בצד המערב ברחוב הגדול נבנו חמשה בתים ובצד המזרח נבנו ארבעה עשר בתים, וכלם יחד בשני עבריהם יראו לעין כבית גרול אחד בעל מעונות רבים, אחרי כי אחוזים ודבוקים המה יחד ובית בבית יגיע מבלי כל רוח ביניהם. ברחוב השני הקטן מהראשון נבנו שנים עשר בתים ובתוכם בית התפלה ובית הספר, שלשה בתי הפקדות (שנים מהם, עוד לא נגמרה מלאכת בנינם עד כה) ובית רחים. בתים אחרים אשר נבנו בשנה הראשונה להתיסדות המושבה, יש להם רק שני חדרים, ויתר הבתים אשר נבנו אחרי כן בזמנים שונים, יש להם ארבעה חדרים לכל אחד, אשר השנים הקטנים בהם נועדו האחד לחדר המבשלות והשני

לפרוזדור. כל בית ובית יש לו גם רפת מיוחד למקנה. המכסה אשר על גגי הבתים יעשה בטעם הערביים: את תקרת הבית מלמעלה יכסו בערמות עפר ובאבנים גדולות העשויות לדבר ואשר בכל עת מונחות הנה לצורך זה על הגג, ידובק העפר אל התקרה ולא יזח ממנה עוד; הקולוניסטים נוהגין לתקן את מכסה בתיהם בכל שנה כעבור חג הסוכות, לכן מן הנחיצות הוא לדבק בהאבנים את עפר התקרות אחרי ירידת גשם גדול. אבל בכל זה, הנה אחרי כל העמל אשר יעמלו הקולוניסטים, יהפכו חדרי בתיהם לבצות ואגמי מים, עת ירבו הגשמים לרדת מן השמים. רצפת הבתים עשויה גם כן מעפר תחוח אשר יזרו על פניו בכל שבוע עפר דק מחמר אדמדם בלול במעט זבל. אולם בהיות זה לא כביר הגדיב הידוע בראש פנה ויבקר את כל בתי הקולוניסטים, צוה לעשות גגים מצופים ברזל ומרצפות אבנים. הבנין הגדול העומד בקצה המושבה לפאת נגב יכלכל בקרבו את בית התפלה ושני חדרים גדולים ורחבי־ידים בתור בית ספר לנערים ונערות. כן ימצא בו חדר לא גדול ושם בית המרקחת ובמכפלה התחתונה נבנה בית מרחץ העדה עם המקוה. בהיות הרחובות צרים ובין הבתים ולפניהם אין שום רוח וכל מקום פנוי, מן הנמנע הוא לנטוע עצים שונים או ציצים ופרחים נותנים ריח על יד הבתים, וכפרטים היוצאים מכלל זה המה בתים אחדים ברחוב השני אשר יש להם גנים גדולים מאחריהם ומסביב להם עצי תאנים, עצי זית ועצי תותים ורמונים אשר נטעו זה זמן כביר בידי הערביים ולעת קנית אדמת המושבה באו לידי היהודים. גם אצל בית הפקידות נמצא גן יפה וערוגת מטעי פרחים מפיצי ריח עדנים ומרהיבים עין ביפעת חמדתם. כנראה יהיו שני בתי הפקידות אשר יעסקו כעת בבנינם לעטרת תפארת לכל המושבה ויכללו את יפיה עשרת מונים. בקצה הקולוניה מפאת צפון עולה הדרך אל השדות והגנים הנמצאים במרחק חמש מאות מעטר מהמושב, ואשר מדת שטחם עולה לששה העקטארים. הגנים מוקפים גדרי אבנים ומתחלקים לעליים אשר יוליכו אליהם מים מן המעינות ולתחתיים אשר לא יוליכו המים אליהם. לנוכח פני השדות והגנים נבנו ששה בתים בטור האחד, והמה — החלק השני של המושב, חלק קטן לעת עתה, אבל תקות טובות נשקפות לו בעתיד כי לאט לאט יתגדל וגבולותיו יתרחבו ע"י בני אכרי הקולוניה, אשר בצאתם מרשות הוריהם ויהיו למשפחות מיוחדות יבאו ויתנחלו על המקום הזה הרחק מכפר הערביים. מספר כל בתי הקולוניה עולה לסך שלשים ושבעה. מספר הנפשות אשר בהמושבה עולה לסך 203, מהם אנשים 116 ונשים 82. מספר הקולוניסטים העוסקים בעבודת האדמה עולה לסך שלשים ושלשה ויחד עם בני משפחותיהם עולה מספרם לסך 185. יתר תושבי המושבה המה: מנהלי הקולוניה, הגנן, הרוקח, (חותן אחד האכרים), מורה בית הספר (מי שהיה קאלאניסט) ארבעה אנשים עולי־ימים אשר אספם הנדיב אל הקולוניה על פי השתדלות חו"צ ללמדם ידיעת הנטיעה תחת הנהגת הגנן, בעל בית מרכלת (חותן אחד הקולוניסטים), משרתים ומשרתות ואנשים אחדים העובדים עבודתם בקביעות בבית הפקידות. מספר הערבים היושבים בכפר גי־אוני עולה לסך 180 נפש.

על פי מקומות מושבותיהם ועבודתם ומשלח ידם לפני באם אל הקולוניה מתחלקים הקולוניסטים באופן זה: ממוינעשט — 19, מבקוי — 3, מבטושאן — 3, מיאססי — 1, בס"ה מרומעני 1 — 26 מקרעמענטשוג — 1, מווינצא — 1, מבערעזאווקא — 1; בס"ה מרוססיה — 3; מצפת — 3 (לשנים מהם היתה אדמה במקום הזה עוד בטרם נוסדה המושבה) מביירוט — 1, בס"ה מתוגרמה — 4; חנונים ארבעה, סוחרים ששה, מוערי יין דגן בכפרים — שלשה, עוסקים במלאכת סנון הנפט — שנים, מורה שפת עבר — אחד, מורה הכתב והמכתב — 1, שוחט — 1, שמש בית התפלה — 1,

בלי מלאכה קבועה אנשים — שלשה. אופה — אחד ושלשה צעירים שמפאת נערותם אינם מוכשרים עוד לעבודה. [מוכח מזה כי אין בין אכרי ראש פנה אף בעל מלאכה אחד לא כדברי הכותב מקולוניה זאת „בהכנסת" שנה שעברה]. כל אנשי המושבה קבלו עליהם עול מלכות תוגרמה. כל הקולוניסטים בוחרים מקרבם איש אחד להיות להם לראש ולזקן (שייך), והוא יתיצב לפני הממשלה כבא כחם כזקני כל הכפרים; האיש הזה יקרא כפעם בפעם לבא אל בית המשפט לקבל שמה איזו חוקים ודינים אף ינהל את ספר הנולדים והמתים בהמושבה. בעד עבודתו זאת וההוצאות השונות אשר יוציא לפעמים מכספו לעניני הקאלאניה, יתן לו כל קאלאניסט מדה אחת חטים. מיום הוסד המושבה עד עתה נתונה משמרת זקן הקולוניה על שכם ה' מרדכי כ"ץ והערבים תושבי הכפר הקרוב חולקים לו כבוד ושלא בפניו המה קוראים אותו בשם „האדון מאטל". האנשים העובדים עבודת משמרת הפקידות בהקולוניה המה: שני מנהלים ומפקחים; האחד הוא האדון בן שמואל יליד מאראקא אשר חונך בבתי הספר אשר לחכי"ח בארץ הקדש ובפאריז, והשני הוא ה' עטטינגער מפאריז. כן נמצא בהמושבה גנן צרפתי מלומד ושמו דעסהויז, רופא הקולוניה ה' בלידען אשר מנוחתו כבוד בעיר צפת ששם הנהו מכהן פאר בתור רופא העיר, בעל בית מרקחת, מורה בבית הספר לנערים, מורה אריגה ושוירה ומלאכת התפירה בבית הספר לנערות, שוחט (הוא גם הזן בבית התפלה), שמש בית התפלה, והמשגיח על בית המרחץ אשר להעדה העובד גם עבודות שונות בבית הפקידות. בצדק ובמישור, בחסד וברחמים יתהלכו המנהלים את הקאלאניסטים ושלום אמת שורר ביניהם כל הימים. הגנן עובד עבודתו בכל לב ונפש ואחרי כי על פי מלאכתו נמצאים בידו כל ענפי עבודות האכרים והננו בא במגע ובמשא עמהם בקביעות, יאהבוהו כלם אהבה עזה, יכבדוהו אף יוקירוהו אף כי רק שנה אחת עברה מיום עמדו על משמרתו זאת בארץ נכריה לו מעודו ובין אנשים זרים לו ולרוחו... תקותנו תשעשענו כי פעולת האיש חוה תצרור בכנפיה בעתיד תועלת רבה לדבר הישוב בסביבות ראש פנה, הרופא יבקר את המושבה פעמים אחדות בשבוע, ואז יבא לראות את החולים השוכבים בבתיהם ואחרים יקבל במשכנו. מצב הבריאות בהקולוניה בכלל טוב מאד; כמחלה זמנית תחשב רק מחלת העינים הבאה אצלנו רק בימי הקיץ, וביחוד סובלים הילדים ממחלה זו. הלוח הזה יראה את מספר המתים בהמושבה מיום הוסדה עד כה.

באיזו שנה	שנות הנפטרים	מספר המתים	סך הכל
תרמ"ג	1—5	6	9
	16	1	
	45	1	
	80	1	
תרמ"ד	1—2	3	3
תרמ"ה	1—2	3	5
	42	1	
	60	1	
תרמ"ו	16	1	3
	70	1	
	72	1	
תרמ"ז	0—1	4	5
	60	1	
סך הכל			25

מילדת שגמרה חק למודה בבית ספר בכל המושבה אין, ומקומה תמלאינה נשי הקולוניסטים חליפות המקבלות כפעם בפעם שכר טרחתן מבית הפקידות בסך עשרה פראנק. כן הביא המקרה לידנו לראות בעליל כי גם רופא הקולוניה ה' בלידען מומחה גדול

הוא לאותו דבר ופעם אחת היה לעזר לא מעט לאשה יולדת אשר נהפכו עליה ציריה ותקש בלדתה. בבית הספר ילמדו שלשים ושנים נעורים מבני חמש עד בני שלש עשרה שנה. עניני הלמוד המה לע"ע רק למודי קדש, וברבות הימים יסיפו להם לקח גם בשפה הערבית. עוד מן הנמנעות הוא להוציא משפט חרוץ על בית הספר הזה ולנטות עליו קו בקרת לחסד או לשבט. אחרי כי עוד לא נתבררו ולא נתלבנו לנו פעולותיו בכל מקצעותיהן השונות. אבל תקותנו חזקה כי מנהל בית הספר ה' שוב, איש משכיל ונבון דבר האוהב את עבודתו ויודע עת לכל חפץ, ישתדל ויחתור בכל עוז לכונן את בית הספר מתאים אל תעודתו הנשגבה והנערים אשר ישלימו חק למודם תחת הנהגתו והשגחתו יהיו תאבי מלאכה ועבודה, שוחרי דעת ונאורים ובנים נאמנים לעמם ישראל ונכונים ללחום את מלחמותיו עם נטף דמם האחרון... בית הספר במראהו בפנים ובחוץ בנוי ברוב יופי וחן. האולם גדול ורחב ידים ומלא אורה, בתוכו עומדים ספסלי־עץ טורים טורים, טבלא של עץ, ומפות גלילות הארץ תלויות על הקירות; התלמידים יושבים על מקומם ברגש קדש, בהיות להם דבר אל המורה יעמדו על רגליהם, הכל כמנהג בתי הספר באייראפא ולחדרינו הנושנים אין כה כל זכר. בית הספר לנערות נשען אל חדר הלמוד לנערים, וגם בו אולם גדול ויפה ובתוכו עומדת מכונה לתפירה. אבל מסופקים אנחנו אם יארכו ימי המחלקה אשר לנערות, אחרי כי אך לעתים רחוקות תבאנה הנערות לבקש תורה. נסבת הדבר הזה היא, כי בהיות כל עבודות חבית נתונות נתונות רק בידי הנערות לא תוכלנה לשבת משך כמה שעות בבית הספר, ועוד גם זאת כי לפי משפט ההורים אך למותר הוא לנערות ללכת לבית הספר וללמוד שמה לשון וספר. זאת היא המכשלה האחת המונחת במושבת ראש פנה על דרך השכלת הנערות, ומי יתן ותבא חכמה בלב האבות להרים מכשול זה מעל דרכן, כי אז הטיבו לעשות בזה להם וליוצאי חלציהם טובה רבה;

ג

שטח כל אדמת המושבה המוכשרה לחרישה מתחלק בשמונה חלקים, אשר כל אחד מהם נחלק שוה בשוה במדה אחת וקצב אחד בין כל הקולוניסטים. חלק האדמה הנמצא במרחק היותר רב מהמושבה. משתרעת כמהלך שתי שעות ממנה. אדמת כל קולוניסט עולה למדת ארבעה העקטאר וחצי היינו חצי הפדן ש"א במלואו, כשטח חלק האדמה אשר יש לכל ערבי עובד אדמה (פלח), לבד זאת יש לכל קאלאניסטים שני גנים אשר מדת שניהם עולה לערך 0,1 ההעקטאר, וחלק קטן בהפרדס הכללי אשר יש לו בשטחו ארבעה העקטאר וחצי וכהגנים מוקף הוא גדר אבנים. מזרע השדות יתחלק למזרע החורף ולמזרע הקיץ. וכך נוהגין הקולוניסטים: במקום אשר יזרעו עליו בשנה האחת זריעת החורף, יזרעו עליו בשנה הבאה זריעת הקיץ וכן להפך. זריעת החורף היא רק זריעת חטים ושעורים וזריעת הקיץ — זריעת כרשינין, פול, חומוץ, עדשים ושמן שומשמין. בני המושבה ראש פנה לא יזרעו את הפולים והעדשים. וכך הוא סדר הזריעה: שעורים, חטים (לפעמים יזרעו אחרי זריעת החטים עוד הפעם שעורים), ואחרי כן תחל זריעת הקיץ, עד כי יש אשר יקרה כי בעת אשר אלה עודם עוסקים במזרע החטים, כבר החלו אחרים לעסוק בזריעת הקיץ, ורק את השומשמין יזרעו קרוב לחג הפסח תומ"י אחרי ירידת הגשמים האחרונים (מלקוש): כל עבודות השדה אשר יעבדו הקולוניסטים וכן כל המכונות ויתר המכשירים אשר ישתמשו בהם למלאכתם, אינם מצטיינים במאומה מעבודות הערביים ומכלי עבודתם, והאחרונים היו והנם עוד כיום הזה המורים להקולוניסטים איך לעשות מעשיהם בשדה ולעינים המה להם בכל מקצעות עבודתם. ויש שני טעמים נכבדים לדבר זה: ראשית, הנה התנאים הקשים אשר לפיהם יאלצו בזה הקולוניסטים לעבוד עבודתם (כמו הקושי והיגיעה לחרוש את האדמה המלאה אבנים וסלעים, העדר מסלות ודרכים מתוקנים), דורשים מהם אמץ לב ורוח עז במדה מרובה עד אשר יוכלו למצא חפץ בכלי מכשירין לעבודת האדמה הבאים מאייראפא, וזאת שנית מפני שקולוניסטים אלה לא ידעו עד בואם אל הקולוניה עד מה מהליכות כלכלת עבודת האכרים בבית ובשדה, ואין מי אשר הורה להם הדרך ילכו בו ואת המעשה אשר יעשון, אין מעורר אותם להשתלם יותר ויותר במלאכתם ולהוסיף קנות דעת וחכמה רבה במלאכתם החדשה. כמעט כל הקאלאניסטים יעבדו בעצמם את אדמתם, ורק לחמשה מהם אשר מפני רפיון כחם וזקנותם לא יוכלו לעשות את עבודתם בידיהם, נתן הרשיון לשכור להם ערבים למלאכתם, שנים — מלאכתם נעשית ע"י בניהם הגדולים, אשר אחד מהם הקולוניסט הצעיר מכל אנשי המושבה, כי רק בן שש עשרה שנה הוא. הנער הזה חורש את האדמה בעצמו ולעת הקצירה הנהו גם הקוצר. אבל לא כל העבודות יעבדו הקולוניסטים בידיהם· שוכרים המה את הערבים למלאכת הנכישה ולפעמים גם לקצירה ולהובלת התבואת אל מקום הדישה (ההובלה הזאת תעשה פה על ידי חמורים וגמלים) והדישה נעשית כפעם בפעם רק בידי הערבים. הדבר הזה הוא יען כי הדישה נוהגת פה על ידי סוסים. ולהקולוניסטים סוסים אין לא כן במושבות „זכרון יעקב" „ויסוד המעלה" שבהן נעשית מלאכת הדישה על ידי פרים וחמורים. סבת הדבר המעציב הזה היא, כי עוד לא הספיקו הקאלאניסטים להרגיל את עצמם לחיי אכרים מלידה ומבטן ועוד כיום הזה תשתמרנה אצלם נטיותיהם וחפציהם בעבר בשבתם עוד בערים הגדולות ובחיותם חיי יושבי כרכים, במקום אשר כל דבר קטן וגדול יקנה וכל עבודה ומלאכה נעשית על ידי אחרים, במקום אשר כל הרעיונות והתאות הולכים אל חפץ אחד: להשתכר כסף ולא להמציא בעצמם צרכי חיים נחוצים ודרושים לבריות. דעת לנבון נקל כי „התמיכה" אשר יקבלו הקולוניסטים בכל חדש וחדש מעכבת גם כן את הגאולה והתמורה בחיי הקולוניסטים הנחוצות והדרושות הפעם להפרחת מצבם ולהרמת קרנם. הישתומם לבנו אם יאלץ הקאלאניסט לעתים קרובות לשכור לו ערבים לעבודתו, בעת אשר אצל רוב המשפחות אשר בנים גדולים להן אין, עמוסה כל עבודת השדה רק על שכם ראש המשפחה, כי האשה והבנות אפילו הגדולות שבהן אינן נוקפות אפילו באצבע קטנה להקל מעט עמל אישן ואביהן? באופן זה יש אשר מעמל עובד אחד, צריכים לחיות כארבע או חמש נפשות, הלא הוא דבר שאי אפשר לדרשו ואשר לקיומו דרושים ונחוצים איזה תנאים טובים ויצאים מן הכלל. הדבר אשר לא יקחו הנשים כל חלק בעבודת בעליהן, אכן רעה חולה היא במושבת ראש פנה, מי יאמין לשמועה כי אף אחת מנשי הקאלא־ניסטים לא היתה בשדה אישה במשך כל העבודה בשדות?! מטעם זה לא יפלא הדבר אם הקולוניסטים בראש פנה אשר יש להם רק החצי ממדת האדמה הדרושה ונחוצה לכל אכר, הנה גם אחרי המצאם חמש שנים בתוך המושבה, עודם מצטרכים לתמיכה כיום הזה. לכל הדברים האמורים עד כה עוד עלינו להוסיף כי לבד מצרכי השדה ומדת בצל קטנה אשר זרעו הקולוניסטים בגניהם, אין להם כל מיני ירקות וזרעונים, אין להם כל עץ פרי (לבד אחדים אשר קנו את אדמתם יחד עם העצים מאת הערבים) וכל פרי גן.

אבל רואה אני חובה לעצמי להעיר בזה את הקורא כי בכל דברי שדברתי עד כה לא היתה כונתי חלילה להאשים את הקולוניסטים ולתלות את הקולר בצוארם.. אנכי לרגל המלאכה אשר לפני ספרתי רק את המעשים שנעשו שכולם מסובבים המה

על ידי סבות מסבות שונות והשתלשלות התפתחותן לאט לאט. באמת עלינו לא לטפול עון על הקולוניסטים, כי אם להתפלא הפלא ופלא על הגדולות והנצורות אשר השפיקו לעשות עד כה. האם לא לפלא גדול יחשב לראות כי אנשים אשר עד שנת הארבעים לימי הייהם נמצאו ראשם ורובם בעולם המסחר והקנין ולא ידעו כל עבודה המפרכת את הגוף, האנשים האלה התמכרו אל עבודה קשה אל עבודת פרך כעבודת האדמה, מבלי הבט על כל אבני הנגף וצורי המכשול אשר מצאו על דרכם, וכה התרגלו במשך עת קצרה לחייהם החדשים, עד כי תמצא ידם לעבוד כל היום עבודתם בשדה תחת קרני שמש המורח הלוהטים על ראשיהם כגחלי רתמים ולהחיות את נפשם בלחם יבש ובצל?! האם לא לפלא הוא לראות כי עולי הימים אשר באו לפה מחו"ל כבר הסכינו כל כך לחיי האכרים, עד כי כמעט אין להם עוד כל מושג מחיים אחרים, ולפי החריצות והשקידה הגדולה אשר המה עובדים בה כעת את כל העבודות הנהוצות לצרכי האדמה, יכולים אנחנו לחוש למו עתידות כי לא יארכו הימים ויהיו למופת בעבודתם לכל הקולוניסטים עובדי האדמה ומפלגת אכרים חדשה תקום על הרי יהודה ושדמות ירושלים. וכמה חזיונות נעימים, וכמה תקות טובות צרורות בכנפי בני הנעורים המתגדלים ומתחנכים עתה על ברכי המושבה, בני הנעורים אשר ארץ אחרת לא ראו מעודם, אשר לא ידעו חיים אחרים ותנאים אחרים!... עוד משחר טל ילדותם תודענה עליהם עקבות חיים חדשים, דברים חדשים, חפצים חדשים ונטיות חדשות! וכל הדברים האלה באו ויאתיו במשך חמשת שנים, אשר חלפו עברו כשלשלת ארוכה שזורה ועבותה משגיאות וחטאים שונים אשר שנו וחטאו ראשונים במעשה הישוב! מי יתן והמושבות אשר כבר נוסדו תהיינה למורי דרך למיסדי קולוניות חדשות אשר המה אלה יוכלו להמלט משגיאות רבות אשר נעשו בראשית התפתחות הרעיון של ישוב ארץ ישראל! כבר הגיעה העת לדעת, למשל, כי צמיחת קרן המתנחל על אדמת הקדש אינה תלויה בכמות הכסף אשר בידו, אם יש לו ארבעה, חמשת אלפים רו"כ או עוד יותר מסך זה, כי הכל תלוי בכחו ועצם ידו ובכח בני משפחתו לעבודה וליגיע־כפים. מטעם זה ישנם אנשים אשר גם בסך אלפים רו"כ יוכלו לקות לראות פרי ברכה בארה"ק בלי שום ספק, בעוד אשר לא תעשינה ידי רבים תושיה גם בבאם לארה"ק וסך חמשת אלפים רו"כ בידם.

בשנה זאת זרעו הקולוניסטים מסך 35 עד 40 מדות (המדה האחת עולה לערך 33 פונט) חטים ושעורים מסך 10 עד 15 מדות. ע"י מעוט ירידת הגשמים בעת גדול השבלים, היתה השנה הזאת שנת בצרת; החטה נתנה שלשה, ארבעה שערים והשעורה לא נתנה אף מדה זו. בכל זאת, הנה לו היתה להקולוניסטים שטח אדמה כדי הדרוש (עד עשרה הקטארים), כי אז היה להם לחם די והותר לכל ימות השנה ולמשפחות קטנות גם היה לממכר לאחרים. המקנה הנחוץ בזה להקולוניסטים הוא שני פרים וחמור; לבד זאת גם יש לכל קאלאניסט פרה אחת וחמש כבשות בערך. לקאלאניסטים אחדים יש עדרי כבשים קטנים ומספרם בכל המושבה עולה לסך 400 וביניהם גם מאת הכבשות אשר קנתה הפקידות זה לא כביר לאחד מהקאלאניסטים אשר נשברה רגלו בשנה החולפת, ולא יצלח עוד לעבודת האדמה ומהכבשים עתה לחמו נמצא.

ד.

הקולוניסטים מקבלים מבית הפקידות בתור תמיכה סך עשרה פראנק לחדש לכל נפש, ומפני שכל צרכי אכל נמכרים בהמושבה בזול, ע"כ הסך הזה די והותר להם לכל הוצאותיהם. כל המסים והארנוניות של הממשלה תשלם הפקידות מקופתה. ואלה המה המסים: החלק העשירי מכל תבואות השדה (כעת ישולם המס הזה בכסף מלא); חמשה רו"כ וחצי לשנה מכל פדן אדמה; 0,4% ישולם ממחיר הבתים אשר יערך מאת הממשלה לתכלית זו בהבנותם, וסך שני רו"כ וחצי לשנה מכל איש בתור פדיון מעבודת הצבא, שהמס הזה נוהג בתוגרמה רק בין יהודים ונוצרים אשר לפי חוקי המדינה לא יקחו מהם לעבוד בצבא החיל. לבד זאת ישלמו גם שלשים ושנים קא"פ לשנה מכל כבש. בגדים לעבודתם יקבלו הגברים מבית הפקידות; בשנה זו נתנה להם חליפת בגדים אחת, תחת אשר בשנה העברה קבלו שתי חליפות בגדים. הנשים לבושות בתכלית הפשיטות ורק בימי מועד וחג תראינה עליהם עקבות שארית פליטת המאדע. בני הנעורים ילבשו בימי השבתות והחגים בגדים לפי טוב טעם איראפא. כל הקולוניסטים יוכלו להביע הגות לבם בשפת ערבית ובני הנעורים ידעו לדבר צחות בשפה הזאת. כן כאשר ידברו הקולוניסטים בינם לבין עצמם, תעלינה כמה מלות ערביות בלולות בדבריהם וגם מבטאים ונאומים שלמים לקוחים משפה זאת; כל המכונות לעבודה תקראינה בשמות ערביים וגם שמות העבודות בעצמן. משפה זו מוצאם. העסקים הנוגעים להחיים הפנימים של הקולוניסטים, נחתכים על פי ועד מיוחד אשר נוסד לכבוד הנדיב ונקוב בשם „זרע אברהם". החברה הזאת יש לה אוצר מיוחד וכל קאלאניסט נותן לתוכו סך שלשה פיאסטער (בערך שלשה ועשרים קאפ) לכל חדש. ברבות הימים היה הועד הזה יכול להשפיע רוב טוב להקולוניסטים ולהועיל הרבה להתפתחותם ברוח גם בגויה, אבל לדאבון לבנו נמצאים אנשים בזה, כבכל מקום, אשר בחרות אפם על אשר לא נבחרו לעמוד בראש הועד בתאותם העזה והנמרצה, ישתדלו ויתאמצו להשבית את סדרי החברה ולהפוך קערתה על פיה ומתנהגים המה על פי השטה הידועה: גם לי גם לך לא יהיה, ומתוך כך מחלישים המה את כח הועד ופעולותיו תלכנה תמם. עבודת ההריסה והשביתה אשר המה עובדים מושכת אחריה עוד תוצאות יותר ■רולות מזה, כי פועלת היא פעולתה לרעה על אנשים אחרים מבני העדה אשר יסירו את לבם במעשיהם מאחרי הסדר הישר והמשטר הנכון ואינם נותנים להם להתרגל להנהגה ולשלטון ע"פ תורת המוסר והחק הנהוג. אפס כי בכלל שורר שלום אמת בהקולוניה, ופרץ וצוחה לא נשמע ברחובותיה. מה שנוגע לעניני הדת ואמונה מורשה, נוהגים הקולוניסטים על פי הנשנות ואוחזים מעשה אבותיהם מדור העבר בידיהם ולא יסורו מדרכם אף כמלא השערה. בכל זאת הועילו הרבה להביא אור במחשכי העיר צפת הקרובה אל הקולוניה ואשר נרדמה עד כה על ברכי הבערות והאולת

הדרא הוא

אחרי הדפסת המאמר באו לנו הידיעות האלה!

א) הנהגת המושב „ראש פנה" משתדלת לקנות ככר ארץ גדול, למען הרחב נחלת הקולוניסתים שם ולתת אחוה שלמה לשבעה צעירים חדשים בני הקוליניסתים, אשר גדלו והיו לאנשים באה"ק ובהיות הנדיב הי"ו שם הכיר אותם לטובה בתור קולוניסתים בעלי־בית־משפחה.

ב) הקולוניסתים ביסוהמ"ע זרעו בשנה הנוכחית: 60 מדות חטים, 23 מדות שעורים, 20 מדות פולים ושלש מדות עדשים, המקנה אשר להם היא: שורים עשרים, פרות שש עשרה, עגלים אחד עשר, חמורים חמשה, עגלות שלש, סוס אחד וחמש צאן.

ג) התמיכה ביסוה"מ לא תהיה בתמונת פרס קצוב מדי חדש בחדשו, כי אם תמיכה לפרקים כפי מדת ההצטרכות. הקציר ביסוהמ"ע היה כמו בראש פנה והפולים והעדשים נעשו יפות בשנה זאת.

ד) בזכרון יעקב הניחו אבן פנה ליסוד תשעה נת"ם חדשים: ברצון הנדיב בונים שם בית־אכסניא למלון ומחסה להפועלים העובדים בשדה בתור שכירי יום.

משנה ברורה

מאת

שמואל יוסף פין

הערות ובאורים על ששה סדרי משנה

(לדוגמא)

ברכות

פרק א

משנה א) מאימתי קורין את שמע בערבית.

דרך המשנה להתחיל את ההלכה בשאלה ותשובה: כיצד מברכין (להלן פרק ו), מאימתי מזכירין גבורות גשמים (תענית פרק א׳ א׳), (במה מדליקין ובמה אין מדליקין (שבת פ״ב א׳), במה אשה יוצאה (שם פרק ו׳) וכדומה. ומלת מאימתי מקורה ארמית מלת יחס הזמן כמו מָתַי במקרא, ואֵנָן. כל אימת דעיילין תמן (ת״י ויקרא כ״ג מ״ב), למתי אעתיר לך, ת״א לאֵימָתַי, וי״ת לאֵימַת דאנת בעי (שמות ח׳ ה׳), ומזה במשנה מאימתי קורין את שמע (פה), מאימתי מזכירין גבורות גשמים (תענית), אימתי שתרצה הביא מעות (ב״מ ה׳ ג׳), אימתי בזמן ששניהם רוצין (ב״ב א׳ א׳), עד אימתי נקראו נטיעות (שביעית א׳ א׳ ח׳), ובגמרא תמיד בלא יו״ד השניה, עד אימת אסור, ומעיקרא מאימת אסור (ע״ז ה׳ ע״ב) ע״ד שבא בתרגום יב״ע. וממה שמצינו בגמרא ובתרגום יב״ע בחסרון יו״ד נראה כדעת הרשד״ל שהיו״ד במקום שנמצאת היא נוספת ונעלמת במבטא שכן הוא בלשון סורית, ובלשון זו באה גם כן בחסרון יו״ד הראשונה אֵמָתַי.

משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר״א (שם).

זו משנת ר״א שהיה שונה כך, והיא הלכה קדומה שנשנית בזמן שהיה עוד בית המקדש קיים, וקריאת שמע היתה קבועה לחובה על אנשי המשמר והמעמדות, שעמדו על העבודה במקדש ונאספו לתפלה בבית הכנסת שהיה שם, ושעל כן נתנו סימן לזמן הקריאה, מהליכות בית המקדש, כניסת הכהנים והתקבצם לאכול סעודתם בערב, שהיו כנראה אוכלים בחבורה, וענין נכנסים כמו נאספים, נקבצים, והאשמורה הראשונה היא מן המשמרות שהיו הכהנים והלוים שומרים בבית המקדש חליפות, ומסוגיא דגמרא בבלית נראה שהמשנה מיירי בכהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתן לאכול בתרומה וכפרש״י, ולכוין דבריהם במשנה נראה פירוש הרשד״ל. שלשון נכנס בהוראתו הראשונה בארמית הוא נרדף ללשון נאסף במקרא, וכמו שהטמא כשהוא נטהר וחוזר ומתחבר לחבריו שהיו בדלין ממנו בימי טמאתו נקרא בלשון מקרא נאסף כמו ואספתו מצרעתו (מ״ב ה׳ ז׳) כן בלשון משנה יקרא נכנס. ושעור המאמר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, משעה שחוזרים להתחבר עם אחיהם הטהורים לאכול עמהם תרומה: וכן מצאנו בברייתא משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן, משעה שהכהנים זכאים וכו׳ (בה״ע תקפ״ט).

מעשה ובאו בניו מבית המשתה וכו׳ אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות (שם).

בגמ׳ בבלית (דף ט׳) אמרו ועד השתא לא שמיע להו הא דר״ג, הכי קאמרי ליה רבנן פליגי עילויך ויחיד ורבים הלכה כרבים וכו׳ אמר להו רבנן כוותי סבירא להו. והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה — דקדקו לומר כן מפני שהיה קשה בעיניהם שהיה רבן גמליאל מורה לעשות הלכה כדבריו ורבים חולקין עליו. וגם בירושלמי דפרקין טרחו לישב הקושיא הזאת. ועיין חדושי הרשב״א, אך בירושלמי דפסחים פ׳ כיצד צולין הלכה ב׳ אמרו בהחלט רבן גמליאל חלוק על הכמים ועושה הלכה כיוצא בו. וכן כתב הרמב״ם ז״ל, והביא דבר זה לסייע בו ר״ג ושהוא הורה כדבריו.

ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות וכו׳ (שם).

עיין בגמרא. ולפי פשוטה של משנה נראה שזה מדברי סותם המשנה שפוסק הלכה כרבן גמליאל. ובא לפרש שאף החכמים שאמרו עד חצות בק״ש ובשאר מקומות לא אמרו כי אם להרחיק את האדם מן העבירה.

משנה ב) ר׳ יהושע אומר עד שלש שעות. שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות.

רבינו בעל שאגת אריה, בספרו זה סימן ה׳ האריך לבאר פירוש עד ג׳ שעות ובפלפולו הישר כדרכו העלה שפירוש עד, עד ועד בכלל. אולם גם פשט הלשון שכן דרך בני מלכים לעמוד בג׳ שעות, משמעו שדרכן לעמוד בהמשך כל אותן שלש שעות, וממילא שמענו ששעורו של ר׳ יהושע עד ועד בכלל.

משנה ד) אחת ארוכה ואחת קצרה.

הגר״א בשנות אליהו כתב אחת ארוכה כמשמעו, והכוונה שאין המשנה חוזרת לפרש את השתים שלפניה בשחרית ובערבית וקוראת ליוצר אור ומעריב ערבים ארוכה לפי שפותחות וחותמות בברוך וכו׳ כפירוש הרמב״ם והרע״ב אלא שבאה לפרש את

השתים שלאחריה, של ק"ש של ערבית כפירש"י (ועיין בתוספות), ומדברי התוספתא למד רבינו הגר"א פירושו זה. שכן נאמר שם: למה אמרו אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי להאריך וכו' (פרק א' ז').

משנה ה) **מזכירין יציאת מצרים בלילות.**

המפרשים הראשונים פירשו לענין קריאת פרשת ציצית שיש בה יציאת מצרים, ורבינו בעל שאגת אריה ז"ל (בספרו זה סימן ט') האריך להוכיח בצדק בפלפולו הישר שאין זה מכוונת המשנה ולא בפרשת ציצית מדברת, כי אם מהזכרת יציאת מצרים בכלל, אם היא חובה להזכירה בלילה. אולם פרשת ויאמר לא משום יציאת מצרים נתקנה כי אם משום מצותה. וכמו כן פירש הגר"א ז"ל בשנות אליהו בקצרה. וראיה לפרושם הנכון הזה גם מסדר המשניות — שאחרי שהזכיר התנא דין ברכות ק"ש בשחר ובערב, בא לו ליציאת מצרים. ואלו היתה הכוונה לפרשת ויאמר שהיא מכלל הק"ש, היה לו להקדים ענין חיובו תחלה — וכן יוכיח גם לשון מזכירים יציאת מצרים שלא אמר: קורין בלשון שהוא נאות אל קריאת פרשה מן התורה. והזכרון הזה הוא בברכת אמת ויציב ואמת ואמונה הנקראת גאולה ע"ש יציאת מצרים. ועל מה שדקדק הרב בעל תוי"ט אמאי לא תנא זוכרין, יפה העיר כבר הרב יעב"ץ בספר לחם שמים בריש תענית שהזכירה היא במחשבה לבד וההזכרה היא בפה עי"ש. וגם אמרם מזכירים יציאת מצרים בלילות ולא בערבית כמו שאמרו בק"ש כראיה שאין ענין לו לק"ש, כי אם ענין בפ"ע ומוסב על לשון דרשתו של בן זומא, ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות. והנה יוסף בן מתתיהו בקדמוניותיו בדברו על אדות התפלות ישראל אומר: שתי פעמים בכל יום בבקר משתצא החמה ובערב כשהולכים לישון עלינו להודות לה' על החסרים אשר עשה עמנו מאז גאלנו מעבדות מצרים למען מצוא חן וחסד בעיניו לעשות גם היום עמנו חסדים טובים (ספר ד' פרק י"ג). ומבלי להאריך בדקדוק דבריו ולהסכימם אל ההלכה הננו רואים שהיתה הזכרת יציאת מצרים יסוד לכל התפלות בערב ובבקר מימים מקדם. והנראה כי מאז נתקנה קריאת שמע וברכותיה, כללו בה זכרון יצ"מ, וכבר זמן רב קודם בן זומא, ודרשתו לא היתה כי אם למצוא סמך לתקנה זו בתורה, והחכמים שנחלקו עליו לא על התקנה בעצמה נחלקו כי אם על סמך דרשתו, ועיין בסמוך.

אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (שם).

כלשון הזה שמענו את רבי יהושע אומר על עצמו במכילתא: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם ר' יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים (חדשים) היה לכם ביבנה, אמרו לו אחריך רבי, אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ראב"ע, אמר להם אפשר ששבת שם ראב"ע ולא חדש לכם דבר, אמרו לו כלל זה דרש. אתם נצבים היום וכו'. אמר להם איזה דבר חדש יתר על זה, הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום (פרשת בא ט"ז), ובא המאמר הזה ולמד על שלפנינו שפירוש הריני כבן שבעים שנה הוא כפשוטו, וענין זכיתי גם הוא איננו מלשון נצחון כי אם מלשון זכות כפירוש הערוך והרמב"ם ז"ל.

עד שדרשה בן זומא שנאמר (דברים ט"ז) **למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות, וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח** (שם).

המלה כל יש לה שתי הוראות קרובות: א) הקף כולל בכמות המתדבק להקף חלקי עצם אחד, כמו ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א) (ראס גאנצע לאנד). או הקף כל הפרטים והאישים המתדמים במין, כי מתו כל האנשים (שמות ד) (אללע). (ועיין האוצר). ובהוראה זו פליגי. בן זומא דורש כל ימי חייך במובן הראשון שענינו כל חלקי הימים (גאנצע) והלילות במשמע, וחכמים מפרשים בהוראה השניה, הקף כל פרטי הימים והזמנים (אַללע טאַגע) ובא לרבות את הימים האחרונים, לימות המשיח, ואולי כוון לזה הגר"א בשנות אליהו.

פרק ב

משנה א) **היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא.**

השם הזה התיחד אצל חז"ל לקריאת שמע ביחוד, וכן אמרו בתוספתא הנכנס לבית המרחץ מקום שבני אדם עומדים שם לבושין יש שם מקרא ותפלה (ברכות פ"ב כ"א).

משנה ב) **כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה.**

מליצה חדשה שנתחדשה אצלנו בימי בית שני. ובאה בתפלה ובלשון חכמים, להכרת כבוד ה' ויכלתו, וחדושה היה כנראה בעת שתקף עלינו שעבוד מלכות היונים הסוריים שהכבידו עולם עלינו מאד וגזרו גזרות ושמדות ומפני כח מלכותם הקשה הפרו רבים ברית ה'. בימי הצרות האלה ומועקות עול מלכות הסורים, התחזקה ההסכמה הטובה בלב השרידים, כי עול

מלכות המלכים הרודים בנו כלה ואובד ואין לו עמדה כנגד מלכות ה׳ שאין לה קצה ותכלה, וגם בהיותנו משועבדים שעבוד הגוף למלכים עזים הננו נושאים עול אל עליון קונה שמים וארץ והוא מלכנו האמתי. וכנוי שמים לה׳ גם הוא מליצה חדשה שנתחדשה בימי צרוף הדעות והמושגים מעצמות הש״י שהוא עצם פשוט נעלה ונשגב מכל צורה חומרית, ונהוגה המליצה הזאת גם כן בלשון הסופרים ממקור ישראל שכתבו בלשון יונית באזיליאן טו אראניאן.

משנה ד) מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה.

רשאין ש״ת מקורה ארמית ושרשה רשה. ומשקלה ע״ש בנאי מן בנה, זכאי מן זכה, ועיקר הוראתה כהוראת פעל יכול בעברית בענין היכולת לעשות איזה דבר מצד הטבע והמצב וכמו כן מצד התורה והמשפט. לא אוכל לגאול (רות ד׳) ת׳ לית לי רשו, לא יוכל לבכר (דברים כ״א ט״ז) לית ליה רשו, (בערעכטיגט זיין), ומזה רשאי מי שיש לו היכולת וההתר לעשות איזה דבר, ופירוש אינו רשאי, אינו יכול. ובחרו חז״ל במלה ארמית זאת תחת המלה יכול מפני שהתיחדה לענין היכולת המוסרי, מצד התורה והמשפט, משא״כ המלה יכול שעיקר הוראתה ורוב שמושה בענין היכולת הטבעית. אך לפעמים שמשו חז״ל בשם זה גם במובן החיוב, זה בקשור מלת השלילה אין, לאמר שאינו מחויב אבל יכול כשהוא רוצה, כמו שור זה עולה אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה אף על פי שאינו רשאי (ערכין דף כ״ח ע״ב) שאינו חייב עולה (ועיין פרש״י שם), ומזה פירשו התוספות מאמרם אין בעלי אומנות רשאים לעמוד מפני ת״ח בשעה שעסוקים במלאכתם (קדושין ל״ג א׳, חולין נ״ד ע״ב) שאינם מחויבים אבל יכולים כשהם רוצים, (עיין בתוספות בכורות דף נ״ח ד״ה עד שלא).

משנה ה) חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה.

בגמרא (דף ט״ז ע״א) הביאו ברייתא ,ת״ר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן למרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב וכו׳, אולם בתוספתא דמכילתא פרק א׳ אמרו כתם החתנים וכל העוסקים במצות פטורים מק״ש ומן התפלה ומן התפלין שנאמר בשבתך בביתך פרט לחתנים ובלכתך בדרך פרט לעוסקים במצות. ולא הבדילו בין הכונס את הבתולה לבין הכונס את האלמנה וגם מלשון החתנים והעוסקים במצות נראה שפטור החתנים הוא משום מצוה ולא משום טרדא, ובתוספתא פ״ב אמרו עוד: השושבינים וכל בני החופה פטורין מן התפלה ומן התפלין כל שבעת הימים וחייבין בק״ש, ר׳ שילא אומר חתן פטור וכלבנ החופה חייבין, ומשמע גם מזה שפטור החתנים מק״ש דומה לפטור השושבינים וכל בני החופה מתפלה ומן התפלין לדעת הת״ק. ולשון אם לא עשה מעשה דומה למה ששנו ביבמות: המתן עד שיעשה אחיך הגדול מעשה (יבמות ה׳).

משנה ח) חתן אם רצה לקרות וכו׳ רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

הנראה שלכבוד אביו אמר זה, שאביו קרא בלילה הראשון, מפני שלא רצה ליבטל מעול מלכות שמים, וע״ז אמר רשב״ג שלא כל אחד רשאי לנהוג בעצמו מנהג זה.

פרק ג

משנה א) את שלפני המטה.

מלת את, ענינה במקום הזה בטעם מלת כנוי סתמי הרומז והמיחד — כמו את שלפניה שכחה ואת שלאחריה אינו שכחה (פאה ו״ו ד׳), את שהסמיך נדרו לדבר (ספרי במדבר סימן קנ״ג).

פרק ד

משנה א) תפלת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות.

בגמרא הביאו בטעמי יסוד התפלות וזמנם לסיועה דר׳ יהושע בן לוי שאמר תפלות כנגד תמידין תקנום. ברייתא מן התוספתא: מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות ור׳ יהודה אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות (ברכות כ״ו ע״ב). והנה הלשון קרב והולך עד חצות או עד ארבע שעות, לא נאמר בדיוק שהרי ידוע שתמיד של שחר היה נעשה באור הבקר משהאיר פני כל המזרח, וגם זמן עבודתו לא נמשך הרבה, ובתוספתא פרק ג׳ נאמר שכן תמיד של שחר קרב עד חצות וחסרה מלת והולך. והנראה שלא בהלכה למעשה לכתחלה נחלקו, שלא שמענו בתמיד של שחר זמנים שונים כדרך שאמרו בתמיד של בין הערבים (פסחים ריש פרק ד׳), ובירושלמי אמרו אן מעדות למד רבי יהודה דמר רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי בימי מלכות יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להם שתי טליים פעם אחת שלשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להם שני גדיים

באותה שעה האיר הב"ה עיניהם ומצאו שני טליים מבוקרים בלשכת הטלאים, על אותה שעה העיד רבי יהודה בן אבא (בבא) על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות (ברכות פרק ד' הלכה א'), והעדות הזאת נשנית במס' עדיות (פ"ו א') וצריכים אנחנו לאמר שחכמים החלוקים על רבי יהודה חלוקים גם על עדותו של בן בבא. והראב"ד ז"ל בפירושו למשנה זו כתב וז"ל: ונ"ל דהאי עדות דתמיד מפי שמועה העיד ולא מפי מעשה שאם ראה תמיד שקרב בארבע שעות מאי סהדותיה דלמא כי אשתהי נמי לחמש שעות או לשש שעות הכי מקרבי ליה עכ"ל. וכוונתו שעל המעשה ההוא העיד ר' יהודה בן בבא מה ששמע מפי השמועה, מסכים למה שהיה מקובל בפירוש השם בקר שנאמר בתמיד של שחר בתורה, ותהיה א"כ עיקר המחלוקת שבין חכמים ור' יהודה במשנתנו לדברי ר' יהושע בן לוי מיוסדת על פירוש השם הזה, שלדעת חכמים כולל השם בקר את כל הזמן מעלות השחר עד חצות ולדעת ר' יהודה איננו נמשך כי אם עד ארבע שעות.

וממה שדקדקו בגמרא בבלית ואמרו דרך שאלה ותשובה מאן תנא להא דתניא (במכילתא פ' בשלח) וחם השמש ונמס (שמות ט"ז) בארבע שעות וכו' מני לא רבי יהודה ולא רבנן, אי רבי יהודה עד ארבע שעות נמי צפרא הוא אי רבנן עד חצות נמי צפרא הוא. אי בעית אימא רבי יהודה אי בעית אימא רבנן וכו' (ברכות כ"ז ע"א), נראה שפירשו את הברייתא דמכילתא, שזמן לקיטת המן היתה עד שעה שלישית, אולם בירושלמי בענין הנ"ל פירשו את הברייתא הזאת באופן שזמן לקיטת המן היתה עד ארבע שעות, ואמרו בסתם מדברי תורה למר רבי יהודה (פירוש השם בקר) דתני רבי ישמעאל וחם השמש ונמס בארבע שעות וכו', והרמב"ם ז"ל בהלכות תמידין ומוספין כתב: ואימתי זמן שחיטתן, של בקר שוחטין אותו קודם שתעלה החמה משיאור פני כל המזרח ופעם אחת דחקה השעה את הצבור בבית שני והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום (פרק א' ב'), ורש"י ז"ל בפירושו למשלי על הפסוק משא אשר יסרתו אמו (משלי ל"א א') כתב כשהתחתן שלמה את בת פרעה ביום חנוכת ב"ה והכניסה לו כמה כלי זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ד' שעות כראיתא בפסיקתא והיו מפתחות ביה"מ תחת מראשותיו ועל אותה שנינו על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה עכ"ל (ועיין תוספות מנחות ד' ס"ד ב' ד"ה ועל) ומכל האמור בזה, וכמו כן בזמן תפלת המנחה שאינו מכוון גם הוא לזמן הקרבת התמיד של בין הערבים נראה שסמיכת טעם קביעות זמני התפלה כנגד הקרבנות איננה כי אם דרך אגדה.

(שם) **פלג המנחה**

נקיד מלת פְּלַג הפ"א בשוא והיא ארמית וּפְלַג עדן (דניאל ז' כ"ה) ועיין בלחם שמים שטרח להעמיד נקוד השם מסברא.

משנה ב') **בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי.**

בגמרא ת"ר בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי וכו' ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם (ברכות כ"ח ע"ב) ופרש"י ולא אכשל ולא ישמחו חברי על כשלוני הרי רעות שתים שיבואו על ידי שאגרום להם שיענשו עכ"ל, ורחוק לשמוע שיהיו חברי רבי נחוניא שמחים בכשלונו והוא ישמח בכשלונם. ואפשר לפרש שכוונת תפלתו היתה שלא יכשל בדבר הלכה וישמחו חבריו בו במה שלא נכשל וכן ישמח הוא בהם שלא נכשלו וזוהי שמחת חברים כשרים וטובים. (והרב ר' משה שמעון אנטאקאלסקי העירני כי כן פירש המהרש"א בחדושי אגדות).

משנה ד) **רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים.**

הנראה שאין מאמרו זה של ר"א מאמר מוסרי להעיר את המתפלל שתהא תפלתו תחנונים כי אם מאמר הלכה ומתיחס אל מאמרי החכמים הקודמים שמחייבים להתפלל בכל יום י"ח או מעין י"ח וכנגדם אמר העושה תפלתו קבע היינו העושה תפלתו חוב מוטל עליו לעשותו בכל תנאיו אף שאינו יכול לכוון את דעתו, אין תפלתו תחנונים איננה רצויה ומקובלת כתפלת תחנונים שיוצאת ממקור הלב ומנפש נשברה, ויהיה פירוש מלת קבע במאמרו זה כטעם אמרם תפלת הערב אין לה קבע חוב מותנה תלוי בזמן. אבל מאמרו של רבי שמעון, שהוא רבי שמעון בן נתנאל חברו של רבי אליעזר, מתלמידי רבן יוחנן בן זכאי (באבות פרק ב' משנה י"ג) הוי זהיר בק"ש ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים הוא בדרך הערת מוסר. ועיין בס' מגן אבות לרשב"ץ על משנה זו שרש"י כתב לא גרסינן בתפלה וכן באבות דרבי נתן אין שם בתפלה.

משנה ו) **היה יושב בספינה או בקרון או באסדא יכוון את לבו כנגד בית קה"ק.**

מפורש בגמרא ירושלמית, היא אסדה היא אסכדריא (כצ"ל ולא אסכריא) היא רפסודיה (פְלָאסס) וכן פי' הערוך ורש"י ולשון יונית הוא **Exedra** והרב בעל מוסף הערוך גוזרו מלשון רומית **Esseda** עגלה וקרון קל (לייכטער וואגן) וזה כנראה מפני סמיכתו אל קרון אבל במשנה שבגמרא ירושלמית חסרה מלת

בקרון והיא לדעתנו הנוסחא הנכונה כי מי שיושב בקרון יכול לרדת ואינו עדיף מן הרוכב על החמור שדברו ברינו במשנה הקודמת, וכן מצאנום במקומות אחרים סמוכים זה לזה. הזב והטהור שישבו בספינה או באסדה (זבים ג' א'), בית הבנוי בספינה או באסדה (נגעים י"ב א') לפי גרסת הערוך הנכונה, ולפנינו באסקריא או באכסנדריא וכבר העיר ע"ז הרי"ב בתוספות ראשון לציון.

משנה ז) **רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר**

הערוך בערך חבר כתב פירוש גדול העיר אשר יועדו עליו כל הזקנים שנאמר כל אלה חברו. פירוש אחר ציבור מקום שמתחברין בו בני העיר להתפלל בו עכ"ל. ולפי שני הפירושים השונים האלה ישתנה נקוד השם. לפי הפירוש הראשון יהיה חֶבֶר עיר. ולפירוש השני יהיה חָבֵר עיר. ורש"י ז"ל פירש כאן כפירוש הראשון חבורות העיר, צבור. ובשאר מקומות כפירוש השני. והרמב"ם ז"ל כמו כלל שני הפירושים ואמר ופירוש חבר עיר חכם המדינה והוא כנוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם.

והנראה כי התיחה השם חבר עיר לא לצבור סתם כי אם לצבור של חכמים מדקדקים במצות, ומתנהגים במנהגי חסידות בתפלה במעשי המצות ובגמ"ח — והיחיד מהם נקרא חבר. וידוע ענינו במשנה (דמאי פ"ב ג') ועל בתי כנסיות של החברים האלה הנקראים חבר עיר, אמרו לענין תקיעות שופר: כשהוא שומען שומען על הסדר ועל סדר ברכות במה דברים אמורים בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות (ראש השנה ל"ד ע"ב), ובנשיאות כפים, כהן שיש מום בפניו בידיו וברגליו הרי זה לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו ואם היה חבר עיר מותר (תוספתא מגלה פרק ג' ט"ז); והטעם מפני שהחברים האלה בכנסיתם מכוונים לבם לתפלה ואין פונים לדברים אחרים, והשעור ואם היה שם חבר עיר; ובתפלת המוספין שבמשנתנו שאיננה תפלה קבועה נחלקו בה אם יש לקבעה חובה על כל אדם מישראל או שרק חברי חבר העיר קבלוה עליהם מפני שהם מדקדקים במצות. (מדברי הרא"ג בתוספת באור).

ולהשלמת הענין ראינו להעיר על מה שאמרו ז"ל לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין המקשקש ולא ימלאנו מים מפני שמתעהו. ואם יש שם חבר עיר מותר (חולין צ"ד) ופירש רש"י ז"ל חבורת עיר שיש בה רבים וזה מכוון להחשיב את האבל שיאמרו כמה חשוב זה שמכבדו כל כך מותר: גדול כבוד הבריות עכ"ל. ופירושו איננו מובן לנו. והנה במסכת שמחות אמרו הכל מעלין לבית האבל קלוסקיות (גלוסקאות) בשר ודגים ובחבר עיר ירק קטנית ודגים (סוף פרק י"ד), השואת שני המאמרים יבואר ענינם דמירי בסעודת הבראה שהיו החברים עוסקים בגמ"ח כאלה וכמו שאמר ר' אלעזר בר' צדוק כך היו חבורות שבירושלמי נוהגין אלו לבית המשתה (סעודת מצוה) ואלו לבית האבל אלו לסעודת ארוסין ואלו לסעודת נשואין אלו לשבוע הבן ואלו ללקוט עצמות (תוספתא מגלה פרק ג' ח'), ואמרו שלבית האבל מעלין דברי מאכל ומשקה חשובים אבל בחבר עיר שאירע האבל לאחד החברים וחבריו באים להברותו, רשאים להעלות גם דברים פחותים (ירק וקטניות) מפני שהם יודעים איש את אחיו ואינם מקפידים זה על זה. וזה מה שאמרו לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין המקשקש היינו לגין ריקן או בלגין של מים שמתעה בזה את האבל אבל בחבר עיר שכל אחד יודע בחברו וכלם ידועים לאנשים מתנהגים בחסידות, אין מקום לחשד כזה ומותר. ונראה עוד שעל פי רוב היו בני החבורות האלה מן הבטלנים העניים, ואין להחמיר עליהם להביא דברים חשובים דוקא, והם יוצאים ידי חובתם במה שיש להם לפי כוונתם הרצויה. ומצאנו שהותירו את החברים האלה לטובה בחלוקת צדקה כמו שאמרו מעשר עני אין פורעין ממנו מלוה וכו' ואין נותנין ממנו דבר לצדקה וכו' ונותנין אותו לחבר עיר בטובה (תוספתא פאה פרק ד') ואמרו עוד בני העיר שהלכו לעיר אחרת ופסקו עליהם צדקה נותנים וכשהן באים (שבים לעירם) מביאין אותה עמהם, בד"א בשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר (מגלה כ"ז כ"ח) עיין רש"י. ולפי דרכנו יפורש שהעניים ההגונים העוסקים במצות קודמין:

פרק ה

משנה א) **אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו וכו'.**

הנראה שהוא סוף המאמר הקודם. ואורישא קאי דהחסידים הראשונים היו עושים כן וכן כתב בעל לחם שמים. אלא שלשון לא ישיבנו ולא יפסיק שבא בלשון יחיד אינו מתיישב היטב.

(שם) **לא יפסיק**

רבינו יונה כתב לא יפסיק **בדבור** דאלו הליכה לא מצאנו בשום מקום שנקרא הפסק. והרב בעל לחם שמים העיר מדפלגינהו בתרתי ולא כריך ותני אפילו המלך שואל בשלומו ונחש כרוך על עקבו

לא יפסיק: נראה ששונה בזה שני ענינים שונים, למלך השואל אמר לא ישיבנו, ולנחש שאין צריך בדבור נקט הפסקה סתמא דכל הפסק במשמע והיינו לבטל התפלה ולעסוק בעסק ההצלה מן הנחש בכל ענין. וגראים דבריו.

משנה ב) **מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים.**

עיין בתוי"ט, והנראה לנו שנקראה ירידת הגשמים בלשון זה בסמך על הכתוב ורעם גבורותיו מי יתבונן (איוב כ"ו י"ד) שיתכן שהשם גבורות במקרא זה כנוי לגשמים וכמו שנאמר במקום אחר גשם מטרות עזו (שם ל"ז וי"ו).

משנה ד) **ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו.**

עיין בתפארת ישראל ובהגהות רש"ש שדקדקו במה דלא אמר שם אפילו. ולדעתנו מאחר שבבא הראשונה מיירי בענית אמן אחר הכהנים ולא בנשיאות כפים, אין כאן מקום לשנות אפילו שאינה באה כי אם בהמשך אל הקודם לרבות או למעט.

משנה א) **כיצד מברכין על הפירות.**

בגמרא אחרי שרצו למצוא מקור לברכות הפירות לפניהם מן התורה העלו ואמרו אלא סברא היא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה (ברכות ל"ה ע"א), ובתוספתא תנינא לא יטעם אדם כלום עד שיברך שנאמר לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד), הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה מעל עד שיתירו לו כל המצות (ברכות ד' א') ועיין במפרשים. ולדעתנו מליצת שיתירו לו כל המצות היא שאולה מלשון עד שיקריב המתיר כמצותו (זבחים ב' ג') שפירושו עד שיקריב הדם שהוא המתיר את הקרבן לאכילה. ולפי שהמשילו חכמים את כל אשר ברא ה' בעולם הזה חיי האדם לקדשי גבוה ואמרו שהנהנה מעולם הזה מעל כאלו נהנה מן הקדש תפסו גם הלשון הנהוג בהקרבת הקרבנות לאכילה, שקיום המצות התלויות במזון הוא מתירו לאכילה ומוציאו מידי קדש לחול.

פרק ו

משנה א) **ועל פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ.**

הגר"א ז"ל העיר על שנוי מטבע הברכות שבפירות הארץ אומר פרי האדמה ובפת המוציא מן הארץ. וכן העיר אחריו בעל תפארת ישראל וטרחו ליישב. ולדעתנו יסוד השנוי הוא בלשון המקרא שתפסו בה טובעי מטבע הברכות, שאצל הפירות בכלל נאמר במקרא פרי האדמה, ויבא קין מפרי האדמה (בראשית ד' ג'), ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך (דברים כ"ו ב' ושם יו"ד), ובפת נאמר להוציא לחם מן הארץ (תהלים ק"ד י"ד), ובהבדל שבין אדמה וארץ במקרא יעיין בספרנו האוצר.

משנה ב) **אם אמר שהכל נהיה יצא.**

הרב בעל מגן אברהם באורח חיים סימן כ"ד אות י"ד הביא בשם חכמת מנוח שיש לאמר נהיה בסגו"ל תחת היו"ד שהוא לשון בינוני ולא בקמ"ץ שהוא לשון עבר. דרוב הברכות נתקנו בלשון בינוני ויש לילך אחר הרוב. עכ"ל. והרב בעל שו"ת מעיל צדקה סי' מ"ב אחרי שהביא ומחזק דברי בעל חכמת מנוח ומיישב קושית בעל מג"א שהקשה עליו בסי' קס"ז אות ח' מסיים ואומר אבל שמעתי כי גם נִהְיָה בקמץ פירושו בינוני ואדרבא בסגול הוא לשון בקשה כמו ונהיה אנחנו וצאצאינו. והתימה על רב גדול וחכם כמוהו שהאמין לשמועה כזאת ולא פנה לראות כי לשון נהיָה בקמץ שבמקרא הוא לשון עבר ולא זכר את משפטי גזרת נחי ל"ה שהעבר בקמץ והבינוני בסגול.

משנה ג) **ועל הנובלות.**

לשון מקרא הוא וכנובלת מתאנה (ישעיה ל"ד) וממקומו מוכרע שהוא הפרי הנושר מן האילן קודם זמנו. וכדעת מאן דאמר בגמרא, תמרי דזיקא (ברכות מ"ם ע"ב) וכן פירשו בירושלמי (ועיין תפארת ישראל) וכן נראה ממה שהשתמשו בו על דרך ההשאלה ואמרו שלש נובלות הן, נובלות מיתה, שינה. נובלות נבואה, חלום. נובלות העולם הבא, שבת (בראשית רבה פ' י"ד), דטעמו דבר שהוא מעין דוגמא של דבר גדול ממנו בערכו ומעלתו. משל לפרי שנשר קודם זמנו שהוא רק מעין הפרי ממינו השלם שנגמר בשולו.

משנה ה) **ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון.**

לפי הנראה מפירוש רש"י שני מיני פרפרת היו מביאים בסעודה, בתחלה מביאים פרפראות להמשיך האכילה כגון פרגיות ודגים ואח"כ מביאין השלחן ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים פרפראות כגון כיסני דמעלי לליבא ולחמניות, ובתוספות הקשו על פירוש רש"י והחזיקו בפירוש רבינו חננאל, דפרפרת היא פת צנומא בקערה דלית בה תוריתא דנהמא דמברכין עליה בורא מיני מזונות. והרב בעל הצל"ח נדחק לפרש שזו היא גם דעת רש"י ודבריו רחוקים. והנראה לנו לקיים פירוש רש"י ממה שאמרו

מוגה אדם את אורתיו ואת פרפרותיו מפיו (שבת קמ"ח ע"ב) נראה שהשם פרפרת כולל מאכלים שונים טפלים לעיקר המזון שבאים להמשיך ולעורר תאות האכילה או לעדן ולערב המאכלים וכמו שפרש"י מיני מעדנים. ולא פת הצנומה בקערה לבד, ושנינו עוד עד שמגיע לפרפרת הפת (פסחים ק"ד ע"א) ופרש"י והרשב"ם וביותר באור בתוספות פרפרת קרוי המרור שאוכל אחר המצה (עיי"ש) והנה לדעת בעל מוסף הערוך מקורה, אם מלשון יונית περιφορα שעקרו סבוב והקף והושאל למאכלים שנותנים לפני האוכלים היושבים סביב השולחן, או מלשון רומית praeparatus דבר מתוקן ומוכן לאיזה צורך — והנראה שעקרו עברית ובא ע"ד המרובעים פרפר שהוראתו שבירה לחלקים קטנים. כמו שלו הייתי ויפרפרני (איוב ט"ז) והתיחד בלשון המשנה לרסוק דבר מאכל כדי לטגנו ולצלותו יפה, כמו שאמרו שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הדג (ביצה י"ז ע"ב) ומזה בא השם פרפרת ע"מ פלפלת (פלפלת כל שהיא) למיני מאכלים מרוסקים ומטוגנים שעשוים למעדנים (דעליקאטעסען) ובכללם גם מיני ירקות הבאים ללפת את הפת.

משנה ו) **היו יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכלם.**

רבינו האי גאון פירש ישבו כגון שלא ישבו סביב הלחם הסבו שישבו סביב הלחם וכדמתרגמינן וישבו לאכל לחם (בראשית ל"ז כ"ה) ואסחרו לאכל לחמא. וישבו לפניו ואסחרו קדמוהי (שם מ"ג ל"ג) והרשב"א לא נחה דעתו בפירוש זה, ממה שספרו בגמרא מתלמידיה דרב דאמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנך בתר דכרכי יתבי וקא מבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול רפתא דוכתא פלניתא כי הסבו דמי (ברכות מ"ב ע"ב) והקשה שאילו היה פירוש הסבו כדעת רב האי, מה מקום לספיקן ליתבו להו סחור סחור ללחמא. ומכח הקושיא הזאת החזיק בפירוש רש"י, שענין הסבו הוא, הסבה על המטות שהיו מטין על צדיהן שמאלית ואוכלין ושותין בהסבה. והרא"ש שהביא פירוש רבינו חננאל — שגם הוא פירש שלא כפירוש רש"י וא"כ הביא פירושו של רבינו האי — (וכנראה שהם לקוחים אצלו מן הערוך ערך סב.) כתב גם הוא, ופרש"י עיקר דלכולהו קשה מתלמידי דרב. ולהפך בזכותם של שלשת הגאונים האלה. רבינו האי רבינו חננאל ורבינו נתן בעל הערוך ראינו לאמר כי מספיקן של תלמידי דרב לא קשה כלל, שהרי נזכרו להסתפק בזה אחרי שכבר גמרו סעודתם ולא ישבו מתחלה סחור סחור, וכמו שכתב הרא"ש בעצמו, על המשנה דהסבו אחד מברך לכלם, וז"ל בגמרא משמע דקאי אברכת המזון כעובדא דתלמידיה דרב וכו'. ומה שלא נסתפקו בברכת המוציא כי לא היו עדיין קבועים אז בברכת המוציא עכ"ל, ועוד יש לנו סיוע גדול לפירושם מה שהקשו בגמרא על משנתנו הסבו אין לא הסבו לא, ורמינהו עשרה שהיו הולכים בדרך וכו' ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכלם, קתני ישבו אע"פ שלא הסבו. שאילו היה פירוש הסבו במשנה ישיבה על המטות היו מקשים סתם מי איכא מטות בדרך. ורש"י נמשך בפירושו אחרי לשון המשנה אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב (פסחים פרק י' א') שאין ענינו סבוב כי אם ישיבה בהטיה וסמיכה. ובאמת גם הוראה זו נכללת בפעל סבב. כמו סב אתה ופגע בכהנים (ש"א כ"ב י"ח) סב דמה לך דודי (שה"ש ב' ז') שענינה פניה לאיזה צד.

והוא אומר על המוגמר אף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה (שם).

רש"י פירש אותו שברך על היין הוא מברך על המוגמר שהיו רגילין להביא אחר האכילה. והרשב"א הביא פירוש הראב"ד שדחה לפירוש רש"י מתוך הירושלמי דגרסינן התם על הא מתניתין מה בין מוגמר ליין יין כולהון מריחי יין אחד שהוא טועם ומזה נראה שבאמצע המזון איירי וכו' ושעל כן פירש הראב"ד דאמוגמר הבא בתוך הסעודה קאמר ואריישא דמתניתין קאי דקתני הסבו אחד מברך לכולן וקתני הכא דאותו שבצע תחלה הוא שמברך על היין לאחר המזון והוא שאומר על המוגמר המובא באמצע להריח, והא דקתני אע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה פירושא בעלמא הוא וכו' וכתב הרשב"א על זה. ולפי פירוש זה אין מתיישב מה שאמרו בגמרא **והוא** מכלל דאיכא עדיף מיניה מסייע ליה לרב דאמר רב חייא בר אשי אמר רב הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה ופשטא דהא שמעתתא לכאורה משמע דהוא אומר על המוגמר על המברך בסוף קאי עכ"ל.

והנה גם רבינו בעל המאור סמך גם הוא על הירושלמי שהביא הראב"ד וגם לדעתו במוגמר שבא בתוך הסעודה דברו במשנה. וכתב פירוש אותו שבירך להם על היין שלפני המזון או שלאחר המזון הוא מברך להם על המוגמר אע"פ שחזרו והביאו להם עוד מזון ובא להם המוגמר בתוך הסעודה

אחד מברך על המוגמר לכולן והוא הוא שבירך על היין שבא בין מזון למזון. ואע"פ שאין מביאין מוגמר אלא לאחר הסעודה, כך היה דרכם שלא היו מביאין אותו אלא לאחר סעודה לאחר בה"מ, ואז היה מנהגם שיברך הגדול שבהם והוא הוא מברך בה"מ אבל זה המוגמר שבא בתוך הסעודה המברך על היין שלפני המזון או בין מזון למזון הוא מברך עליו". אלא שגם הוא כבר הרגיש בקושיא שהקשה הרשב"א על פירוש זה מן הבבלי, וראה לישב ולתרץ וז"ל, „ובגמרא דילן דייקי' מדקאמר הוא מכלל דאיכא עדיף מיניה שהוא מזומן לבה"מ אבל זה מאחר שזכה בברכת היין שהיא קודם גמר הסעודה זכה בכל הברכות שבתוך הסעודה. וזכה לברך על המוגמר שבא בתוך הסעודה. ויש אחד גדול ממנו שמברך בה"מ כדר"ח בר אשי אמר רב דאמר הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מברך בה"מ, וה"ה שמברך על המוגמר שבא לאחריהן שמאחר שהוא גדול שבכולן אין לאחר ליטול רשות לעצמו בפניו אלא מדעתו וזה שבירך על המוגמר שבתוך הסעודה בלא רשות לא מפני שהוא גדול אלא מתוך שזכה בברכת היין שקודם גמר סעודה זכה אף בברכת המוגמר שבא בתוך הסעודה עכ"ל, ועיין בתר"י.

פרק ז

משנה ב) **עד כמה מזמנין עד כזית וכו'.**

מלת עוד במשנתנו זאת איננה מדויקה יפה, לפי שענינה תמיד להוראת הגבול ממקום ההתחלה, כידוע, אך כבר השתמשו חז"ל גם במובן גבול ההתחלה וכמו שאמרו וכי לא אשא לחם פנים לישראל שכתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה (ברכות ע"ב).

פרק ח

משנה ב) **נוטלים לידים.**

עיין בתוי"ט. והרב בעל לחם שמים האריך בזה. והנראה שהפעל נטל בענין זה הוא כהוראת הפעל לקח. ובמובן המצטרף אל הפעל נתן. וזה לפי שכל שמושי הסעודה בימיהם היה על ידי השמש. שהיה מביא מים בכלי ונותן ויוצק על ידי המסובין והם לוקחים את המים מידו. וכן מפורש בתוספתא דמכילתין (פרק ד') כיצד סדר הסעודה אורחים נכנסים ויושבים ע"ג ספסלים נכנסו כולם ונתנו (השמשים) להם לידים כל אחד נוטל ידו אחת. עלו והסבו ונתנו להם לידים, אע"פ שנטל ידו אחת נותן (השמש) לשתי ידיו. וכן משמע מלשון המשנה, במסכת ידים פרק א' שנו מי רביעית נותנים לידים לאחד וכו'. ובפרק ב' משנה א' שנו נטל לידו אחת. ומצאנו לזה זכר במקרא באלישע אשר יצק מים על ידי אליהו (מ"ב ג') וטעמו, שהיה עומד ומשמשו בסעודה. ומזה כראיה או כזכר לדבר על קדמות המנהג הזה, ומפני רוב השמוש בלשון החטירו לפעמים את הלמ"ד ואמרו גם נוטל ידיו תחת נוטל לידיו, ונשאר הפעל הזה בשמושו גם אחר שנתבטל המנהג הקדום וכל אחד ואחד נותן מים על ידיו בעצמו, וכמו כן נתקבל השם נטילת ידים במטבע הברכה לזכר המנהג הקדום. ואפשר שמן המנהג הזה יצאה ההלכה בנטילת ידים לסעודה שצריכין להיות מכח גברא. ועיין בתוספות חולין דף ק"ז ד"ה דלא.

פרק ט

משנה ג) **מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה.**

לפי הפירוש המוסכם קשה ליישב את הלשון אל הענין המכוון והיה ראוי להיות שלא מעין. ובשטה מקובצת ראינו שבקש להטעים את הלשון וכתב: „פירוש על רעה שהיא כעין טובה מברכין כמו על רעה גמורה ועל הטובה שהיא כעין רעה רעה נמי מברך הטוב והמטיב". וכנראה לא נחה דעתו בפירושו והוסיף: „ואיכא נוסחי דכתיב בהו במתניתין מברך על הרעה מעין על הטובה וכו' והצועק על מה שעבר ואכולהו קאמר הרי זו תפלת שוא שאם בירך על הרעה כמו שמברך על הטובה וכו' דהיינו הטוב והמטיב, והיכי דמי בשקיל בדקא הרי זו תפלת שוא". וזה שלא כמפורש בגמרא ואולי יתכן לשער שכוונת המאמר הזה. הוא שמברכים על הרעה המגעת לאדם בערך הטובה שהוא עומד בה וכן להפך. לפי שכל הרעות והטובות אינן בההלט ואינן נערכות לכל בני חאדם במדרגה אחת, כי העשיר אם ירויח דבר מועט לא ישמח בו ולהפך אם יגיע לו נזק קטן לא יצטער עליו, מה שאינו כן העני.

משנה ח) **דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד.**

ובכשנה שבגמרא ירושלמי הגירסא הוי מודה

לו מאד מאד אבל במשנה שבגמרא בבלי חסרות שתי המלות האלה. וכן הוא בספרי. ושם מיוחס המאמר הזה לרבי עקיבא. רבי עקיבא אומר אם נאמר בכל נפשך קל וחומר בכל מאדך אלא בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין במדת הטוב בין במדת הפורעניות (דברים סי' ל"ב). והנראה שתוספת שתי המלות במאד מאד הוא לפרש דברי רבי עקיבא ולאמר שאיננו מוציא את מלת מאד ממשמעה הראשון שהוא בטעם תוספת ורבוי ומפרשה בהוראת השם מדה משרש מדד כי אם בסמך על מה שנאמר בכל מאדך היה דורש כאלו נאמר במאד מאד וכמו שנמצא במקרא וארבה אותך במאד מאד (בראשית י"ז ב') בטעם רבוי מופלג בכל אופן האפשרי. וזה בכל מדה ומדה אפילו במדת הפורעניות ואמר מאמרו בסמך לשון נופל על לשון.

(שם) **ואומר אל תבוז כי זקנה אמך** (משלי כ"ג) **ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך** (תהלים קיט).

כבר הרשה לו הרמב"ם לפרש את חתימת המשנה הזאת שלא כפי הנראה מן הגמרא, שהפסוק הזה איננו מוסב אל הקודם ואמר ומה שאמר אח"כ ואומר אל תבוז וכו' אינו ראיה על מה שהקדים שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם אבל ראיה שלא יבוז וילעיג לתקנות חכמים אע"פ שהם ישנות וכו'. ולפי דרכו נראה לנו שהפסוקים השנים האחרונים האלה הם ראיה שיש כח ביד החכמים לתקן תקנות ולחזק את הבדקים לפי צרך הזמן ולחדש כבוד התורה כשנתישנו איזה מן התקנות הקדומות. כדי שלא יעמדו נערים ויבזו אותם מפני זקנתם, ובירושלמי אמרו אל תבוז כי זקנה אמך אמר רבי יוסי אם נתיישנו דברי תורה בפיך אל תבוז עליהן וכו' אמר רבי זעירא אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה כשם שעשה אלקנה היה מדריך ישראל לפעמי רגלים וכו' ועיין יפה תאר. ואף ע"פ שצורת המאמר לפי ההשקפה הראשונה ענין אחר לו, הרואה יראה כי כוונה זו שרמזנו אליה טמונה וצפונה בה.

פאה פרק א

משנה ד) **כלל אמרו בפאה כל שהוא אֹכֶל ונשמר וכו'.**

הרע"ב פירש נשמר למעוטי הפקר שאין לו שומרים אינו חייב בפאה. והוא מפירוש הגמרא שבת דף ס"ח א' והרב בעל לחם שמים דייק בזה דמאי צריך לאשמעינן כה"ג דהא לאו דידיה מכי אפקריה והיכי תיסק אדעתין לחייביה במאי דלאו דידיה.

ודבריו בישוב הדיוק הזה אינם נראים לנו. ויתכן שבמלת נשמר רצו לאמר נעבד כמ"ש בעבודת האדמה לעבדה ולשמרה. והכוונה מין זרע שצריך עבודת אדם ושמירתו, וההבדל שבין העבודה והשמירה הוא, שהעבודה להכין את האדמה ולהכשירה לזריעה, והשמירה להשגיח על הזרעים העולים לעשות להם כל צרכם ולשמרם מכל נזק. וכן יפורש אמרם שביעית (א' א') שאין כיוצא בהם נשמר. ובמעשרות (א' א') וקצת ראיה מאמרם, הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר אם היו נשמרים חייבים (שם ג' ט') שהרי בחצר אין שייך הפקר, ועיין נדה נ"א ע"א ועיין בסמוך.

(שם שם) **והתבואה והקטניות בכלל הזה.**

ופירש הרע"ב להתחייב בפאה כשישלמו בהם כל התנאים הללו. והתוי"ט תמה על זה ואמר: ודברי תימה הם, דהא ודאי שנשלמו בהם כל התנאים. והעלה שאולי משום תנאי דנשמר כתבו הרב וכו' שהרי אפשר שיפקיר תבואתו וקטניותו. והרב בעל לחם שמים תמה על תמיהת התוי"ט ויישב פירוש הרע"ב ועיין שנות אליהו. ולדעתנו תתפרש המשנה על פי מה ששנינו בספרא שהוא מדרש ההלכה והמקור לסתימת ההלכה במשנה: אין לי אלא קוצר תולש מנין תלמוד לומר לקצור וכו'. אין לי אלא תבואה (שעליה הונח לשון קציר) קטניות מנין ת"ל בארצכם. אילנות מנין ת"ל שדך. יכול הירק והקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפונות הכל בכלל, תלמוד לומר קציר מה קציר מיוחד שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום, יצאו ירקות אע"פ שלקיטתו כאחת אבל אין מכניסן לקיום, יצאו תאנים שאע"פ שמכניסן לקיום אבל אין לקיטתן כאחת. והתבואה והקטניות בכלל הזה ובאילן האוג והחרובים וכו' חייבים בפאה (קידושין פרק א'). הנראה מזה שאין מאמר "והתבואה והקטניות בכלל הזה" מאמר בפ"ע ולענין להצריך השלמת כל התנאים האלה גם בהם, כי אם סוף הקודם, והתולדה והכוונה היוצאת מבאור השם קציר המונח על הזרע שיש בו התנאים האלה שהוא אכל וכו'. והכוונה שלפי הוראת השם לא יכלול בכללו כי אם התבואה והקטניות בזרעים ובאילן האוג והחרובים וכו' והמשנה שלפנינו כנראה שנויה להלכה בלשון המדרש הזה בקצרה בעזיבת הדרש ובאור השם קציר, ומחוברת עם המשנה שאחריה ובאילן כמו שהיא בספרא.

משנה ו) **עד שימרח.**

עיין ברע"ב ובתוי"ט והוא מלשון המקרא וימרחו על השחין (ישעיה ל"ח כ"א) ופירש רש"י יחליקוהו לדבקה על השחין. וכנראה הושאל הפעל

מרח בהלכות עבודת האדמה על החלקת והשואת פני הכרי שהיא גמר המלאכה.

פרק ב

משנה א) אלו מפסיקין לפאה.

בתורת כהנים פרשת קדושים (פרק א׳ י״ב) סמכו את ההלכה הזאת על הכתוב שדך לחייב על כל שדה מכאן אמרו אלו מפסיקים לפאה, וכן הוא בתלמוד ירושלמי על משנתנו שנאמר שדך ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה.

(שם) הנחל והשלולית.

בגמרא ירושלמית אמרו שלולית כל שהיא מושכת נחל עראי שאינו מושך. ופירש בעל פני משה שלולית דקתני במתניתין כל שהיא מושכת וקבועה אבל נחל שהוא רחב ביותר אע״פ שאינו מושך נתכוון? על פני כל השדה הוי הפסק ודבריו אינם מובנים לנו. ובשנות אליהו כתב דנחל הוא נהר והשלולית היא מה שחופרים בתוך השדה להשקות ממנה השדות וכו׳ ונקט שלולית ונחל מפני שנחל מפסיק אע״פ שאינו מושך אלא קוו וקיימי ושלולית אינה מפסקת אלא א״כ מושך, וכדאיתא בירושלמי מכאן ראיה דנחל הוא נהר ולא כיש מפרשים דנחל הוא בלי מים עכ״ל. וגם פירושו זה לא זכינו להבין. כי מימי כל נחל שוטפים ומושכים ואינם עומדים על מקומם. והנראה לנו בפירוש הירושלמי נחל אע״פ שאינו מושך שיבשו מימיו שהנחל קטן מן נהר ואפשר למימיו שיתיבשו וכמו שמצאנו בתורת כהנים, אין לי אלא ימים ונחלים שמושכים בימות החמה ובימות הגשמים, מנין לרבות שאר ימים ושאר נחלים שמושכים בימות הגשמים ואין מושכים בימות החמה (שמיני פרשה ג׳), ונהגו חז״ל להשתמש בפעל מושך ביחס אל מים לענין רבוי השפע, נהרות המושכין ומעינות הנובעים (ערובין) ומזה בהפעיל מעין שהוא משוך כנדל רבה עליו והמשיכו (מקואות ה׳ ג׳) ולפי זה יתכן לשער שמה שאמרו בירושלמי נחל אף ע״פ שאינו מושך אין הכוונה לאמר שנתיבש לגמרי כי אם שאינו שוטף בשפע, ואמרם בשלולית כל שהיא מושכת שהיא שוטפת בשפע.

ובפירוש השם שלולית תפסו המפרשים בפירוש רב ביבי אמר ר׳ יוחנן שהיא אמת המים שמחלקת שלל ואנפיה אבל לפי גזרת השם מסתבר יותר כפירוש רב יהודה אמר שמואל שהוא מקום שמי גשמים שוללין שם (ב״ק ס״א ע״ב) ופרש״י מתקבצים. כמו השלל של ביצים (ביצה ז׳ א׳) דבר אחר לשון שלל ומלקוח דבר המקובץ, אבל הערוך פירש יורדין ונקוים מלשון כי ישל זיתך, וכתיב וגם של תשלו לה ופירושו מכוון להוראת הפעלים נשל שלה שלל שענינם נפילה וירידה וביחוד ירידה דרך שלשול. ומזה במשנה משילין פירות דרך ארובה (ביצה ה׳ א׳), ומזה השם שלולית לנחל קטן שנתהווה ממי גשמים שמתקבצים ויורדים במקום מדרון בשטף הזרם. ומזה הושאל גם לזרם הנהר הבא בכח גדול. בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר (ב״מ כ״א).

משנה ב) אמת המים שאינה יכולה להקצר כאחת וכו׳.

כתב הר״ש היינו שלולית דקאמר תנא קמא דבכל ענין מפסיק ואתא ר׳ יהודה למימר דוקא באינה יכולה להקצר כאחת, וכן פירש הרע״ב ושאר המפרשים. במשנה הקודמת הערנו בביאור השם שלולית נראה בברור שאינה אמה, וענין אמה ידוע שהיא תעלה עשויה בידי אדם להמשיך ממנה מים מן המעין או הבאר (ועיין האוצר ערך אמה), ולפירושנו לכאורה שאין כאן מחלקת כלל וכולה ר׳ יהודה היא, אבל בתורת כהנים קדושים פ״ב תנינא אמת המים הקבועה הרי זו מפסקת, רבי יהודה אומר אם אינה יכולה ליקצר כאחת הרי זו מפסקת. ויפה העיר הג״מ זכריה פראנקעל בספר דרכי המשנה שעל הברייתא הזאת דתורת כהנים כוונו בירושלמי, שאמרו על משנתנו: הוון בעון מימר ולא פליגין, אשכחת תני אמת המים הקבועה הרי זו מפסקת.

משנה ג) ואם היה שער כותש אינו מפסיק וכו׳.

עיין ברע״ב. והראב״ד בפירושו לתורת כהנים כתב שער הענפים של אילן הם כמו השער לאדם ואם היו הענפים כותשין על הגדר כלומר שהם דוחקין אותו ומכסין עליו עד שהגדר נכתש מפני דוחק השער עכ״ל. ושער שהשתמשו בו במשנה לענפים לפי הנראה לא כל הענפים במשמע כי אם הענפים הדקים מן הדקים שנמצאים בקישות בדלעות ונפנים שכן מצאנו, ונוטה שער של זו לכאן ושער של זו לכאן (כלאים ג׳ ה׳), והיה הופך שער שתי שורות לצד אחד (שם ד׳ ט׳).

פרק ג

משנה ח) הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין.

עיין ברע״ב שפירש המחלוקת ת״ק ור״ש היא בסברא אם פלגינן דבורא או לא אבל בגמרא דגיטין (דף ט) במסקנת הגמרא אמר רב אשי התם היינו

טעמא משום דלאו כרות גיטא הוא ופירש רש"י ז"ל התם דאמר רב נחמן הלכה כרבי מאיר טעמא לאו משום דלא פלגינן דבורא דהא כי נמי הזכיר שם שייר קרקע פלוני דליכא פלוגתא דדבורא קאמר רבי מאיר דלא יצא לחירות אלא טעמא משום דלאו כרות גיטא הוא וכו' ות"ק דמתניתין הוא רבי מאיר ובתוספתא רבי שמעון אומר האומר כל נכסי נתונים לפלוני עבדי חוץ מאחד מרבוא שבהן לא אמר כלום, חוץ מעיר פלונית חוץ משדה פלונית אע"פ שאין שם אלא אותה שדה ואותה עיר זכה עבד בנכסים וקנה עצמו בן חורין וגם מזה נראה שלא משום דפלגינן דבורא הוא.

פרק ד'

משנה א) הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים.

בדלית פירש הר"ש גפן גדולה המודלת על גבי עצים או על גבי אילנות אחרים עכ"ל, ודומה בזה לדקל שהוא גבוה ויש סכנה בעליתם. והרמב"ם כתב בקיצור דלית שם לגפן כמו דליותיו (יחזקאל י"ז מ"ז) ועיקר השם דָלִית כפי שמצאנו במקרא הוראתו ענף והתיחד לשריגי הגפן הדקים והארוכים שהם משתרגים וסרוחים וסועדים אותם בקנים. וכן שנינו אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות (מנחות ח' ו') ובטעם משנתנו שהשותה את הדליות אל הדקל נראה כפירוש הראב"ד שלא מפני שהיא גבוהה כמו הדקל ויש סכנה בעליתה כי אם מפני חלישותה ואם יעלו (יחזיקו) בה שנים או שלשה תשבר ויבואו לידי סכנה (תורת כהנים קדושים פ"ג).

מט (שם) אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז שומעין.

בתורת כהנים (קדושים פרק ג') הגירסא ואחד אומר לבוזו אפילו בריא אפילו ידיו יפות ועיין בתוי"ט.

משנה ב) בדלית ובדקל אינו כן וכו' ואחד אומר לחלק.

בתורת כהנים (שם) בהוספה אפילו זקן אפילו חולה — עכ"ל. ההלכות האלה למדו חז"ל ממשמעות לשון המקרא שאמר לעני ולגר תעזב אותם (ויקרא י"ט י') כמו שדרשו בתורת כהנים, ואע"פ שהמקרא הזה נאמר **בעוללות**, וכן סמכו בתורת כהנים את הלמוד הזה למצוה זו לפי סדר הכתובים, השכל מחייב שהמדה הזאת מהלכת גם על הפאה.

משנה ה) שלש אבעיות ביום.

הרמב"ם פירש בקשות לשון אם תבעיון בעיו (ישעיה כ"א) והר"ש כתב בירושלמי מפרש מלשון נבעו מצפוניו תרגום איתגליון מטמרוהי (עובדיה) שבעל הבית מתגלה ונראה לתוך שדהו כדי שיקחו העניים פאה עכ"ל, והנכון כמו שפרש"י בישעיה על פסוק כמלונה במקשה (א' ח') את לשון התרגום כערסל מבתותא במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו לשון המשנה שלש אבעיות ביום עכ"ל כמו שהעיר הר"ר שמואל דוד לוצאטו בפירושו לישעיה, וענין שלש אבעיות כמו שלש לקיטות, ועל אמתת הפירוש הזה תעיד לשון המשנה בסמוך של בית נמר היו מלקטין על החבל (ועיין האוצר שרש בעה).

פאה פרק ד

משנה י) איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה קצר מלא ידו תלש מלא קמצו הכהו קוץ ונפל מידו הרי הוא של בעל הבית.

בגמרא (חולין קל"ז א') תניא לקט קצירך ולא לקט קיטוף. רבי יוסי אומר אין לקט אלא הבא מחמת הקציר. רבי יוסי היינו תנא קמא כולה רבי יוסי היא והכי קתני שרבי יוסי אומר אין לקט אלא הבא מחמת קציר. והגר"א ז"ל בשנות אליהו בפירוש הקצר כתב: פלוגתא דרבי יוסי ורבנן רבי יוסי סבר דוקא כשקוצר חייב בלקט דכתיב כי תקצור אבל כשעוקר פטור וחכמים מחייבים אף כשעוקר ומסקנא דגמרא דידן שאף רבי יוסי לא פטר בעקירה אלא בדבר שאין דרכו לקצור אבל בדבר שדרכו לעקור חייב דהיא קצירתן. ומשנתנו סתמה לן כרבנן והכי פירושא, היה קוצר דבר שדרכו לקצור אם קצר מלא ידו או תלש מלא קומצו חייב ולא כר"י דסבר בדבר שדרכו לקצור אם תלש מלא קומצו פטור עכ"ל. ולפי פירושו ז"ל שהתלישה הוא הקיטוף משנתנו חסורי מחסרא. והנראה שמשנתנו לא באה לדקדק אופן אסיפת התבואה מן הקרקע אם היא בקצירה או בתלישה, כי אם להשמיענו שהלקט איננו כי אם הנופל מעצמו ולא מצד סבה אחרת כמו הכהו קוץ. וכמו ששנינו להלן בדין פרט: איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה. היה קוצר עקץ את האשכול הוסבך בעלים נפל לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית (פרק ז' ג') וכן מוכח מן הספרא ששנו: ולקט קצירך ולא לקט קטוף, ולקט קצירך אין לקט אלא מחמת הקציר מכאן אמרו היה קוצר קצר מלא ידו תלש מלא קומצו הכהו קוץ עקצתו עקרב נבעת נפל מידו הרי הוא של בעל הבית

(קדושים פרק ב׳), ולמדנו מזה שני ענינים שונים קציר א) ממעט קטוף . ב) ממעט שלא מחמת הקציר כי אם מצד סבה אחרת . אבל קצירה ותלישה אחת היא וכמו שפירש בעל קרבן אהרן ואמר : דברים שדרכן להקצר ע״י תלישה כמו עדשים ואפונים, ומשנתנו אינה מדברת כי אם מדין השני הנזכר בספרא .

והראב״ד ז״ל בפירושו על הספרא כתב וז״ל שהנוסחא בת״כ מוחלפת מן הגירסא שהביאו במסכת חולין וכו׳ ואני תמה מאד על חלוף הגירסות מהו ומה (ומי) שסדר הגמרא במסכת חולין אם ראה הנוסחא הזאת מה ראה להקשות ר׳ יוסי היינו ת״ק ותירץ שר׳ יוסי אומר וכו׳ אדרבא פלוגתא איכא בינייהו דת״ק דריש ליה למעוטי קטוף ור׳ יוסי דריש ליה למעוטי אחר הקציר (שלא מחמת הקציר) וסיים דבריו מ״מ אני תמה מאד על הפלגת הגרסא והנוסחאות ובעל הגמרא איך לא ראה הנוסחא הזאת או שמה (שמא) ראה ונפלאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה עד יבוא מורה צדק לנו עכ״ל . אולם לישב תמיהתו הגדולה הזאת קצת ישוב יש לנו לאמר שמסדר הגמרא ראה לאחוז בנוסחא ההיא מכח התוספתא דמכלתין שאמרו איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה ובשעת התלישה רבי יוסי אומר אין לקט אלא הנושר בשעת קצירה בלבד שנאמר ולקט קצירך לא תלקט (פאה א׳ ט״ו) שראינו מזה שר׳ יוסי הוא העושה חלוק בין קצירה ובין תלישה ומפקי ליה לקטוף בלשון תלישה. ולפי זה הברייתא שהביאו בגמרא לקט קצירך ולא לקט קטוף יש לה על מה שתסמוך ויפה דקדקו רבי יוסי היינו תנא קמא. אבל לענין משנתנו הנכון כמה שאמרנו שאינה מדברת מענין קטוף כלל. ומקורה מסוף ההלכה דספרא .

פרק ה

משנה ב) **שבלת של לקט שנתערבה בגדיש מעשר שבלת אחת ונותן לו .**

הר״ש דקדק על מה שאין מזכיר כאן תרומה גדולה ועל זה כתב הרא״ש שמדרך התלמוד להזכיר מעשר אבל התרומה לא חש לפי שחטה אחת פוטרת הכרי כולו . והתוי״ט שהעתיק דברי הר״ש (והרא״ש) לא הוסיף בזה כלום . אבל ברמאי פרק ד׳ משנה א׳ ד״ה עד שיעשר כתב וז״ל לפי שתרומת מעשר גם היא מעשר מן המעשר לכן קראוהו בכלל מעשר . ועוד מצאנו בדברי רבי אליעזר במשנה ג׳ פרק ו׳ (במס׳ דמאי) מעשרות שם לכל מתנות כהונה ואף לתרומה גדולה, ועיין פרק ז׳ משנה ו׳ (במס׳ דמאי) עכ״ל. ולפי דבריו יהיה פירוש הפעל מעשׂר שבולת, מתקן שבלת אחת מכל חובות מתנות כהונה המוטלת עליה . ובזה נרויח שנוכל לפרש המשנה כפשוטה ולא נצטרך לבקש חשבונות רבים כדאיתא בירושלמי . והאריך הר״ש בפירוש דבריהם . וכבר העיר על זה הגר״א בשנות אליהו בפירוש הארוך ואמר אין הפירוש כמו שהביאו הירושלמי שמביא ג׳ שבלים ומתנה וכו׳ אלא הכלל שכך תקנו חז״ל שיעשר לפי אומד דעתו בכדי שהדעת טועה וכו׳ וגם כאן אומר שהמעשר משבלת הלז שנותן לעני יהיה נקבע בגדיש תבואה שלו , ואח״כ כשיפחות משיעור מעשר בכדי השבלת הנ״ל לא איכפת לן משום דבר מועט כזה , עכ״ל. ולפי האמור בפירוש הפעל עשׂר כפי שהשתמשו בו חז״ל ויתפרש אמרם מעשר שבלת אחת מתקן שבלת אחת לפטרה מחובותיה כשהוא מתקן גדישו .

משנה ג) **אין מגלגלין בטופח דברי ר׳ מאיר וחכמים מתירין מפני שאפשר .**

עיין בהרע״ב בפירושו השני וז״ל פירוש אחר אין מעלין מים בגלגל מן הבור להשקות את השדה או להרביצה וכו׳ וחכמים מתירין מפני שאפשר שישומו ההפסד של העניים בזה ויתן בעל השדה כפי השומא שישומו עליו עכ״ל. והפירוש הזה הוא מן הירושלמי שהביאו ברייתא מן התוספתא דפאה (פרק ב׳ כ״א) תני המרבץ את שדהו עד שלא ירד העני לתוכה אם היזקו מרובה על של עני מותר ואם היזק העני מרובה על שלו אסור . רבי יהודה אומר בין כך ובין כך מניחן על הגדר והעני בא ונוטל את שלו . ואחר הדיוק בברייתא השוו מדותיה למדות משנתנו כאלו שניהן עולות להלכה אחת שהיא שנויה בפנים שונים. ולפי דבריהם פירש רבינו דניאל אחיו של רבינו נתן בעל הערוך לשון המשנה אין מגלגלין בטופח שלא ירבץ שדהו כל כך שתהא טופח על מנת להטפיח. ועיין בר״ש .

ולדבריהם משנתנו משנה קטועה וחסרה, וחכמים שמתירין מפני שאפשר סתמו דבריהם ביותר מדאי, ולא רחוק לשער ולפרש שכן המשנה וכן הברייתא ענין אחד להם בזלוף מים אלא שבמשנה שנו, בגלגול מים בכדי טופח לבד ולא להטפיח ובזה אמר התנא קמא אין מגלגלין בטופח, כלומר בכדי טופח וזה מפני שאי אפשר לצמצם בזלוף שלא יהיה בו גם בכדי להטפיח ולא יוכלו העניים ללקט. וחכמים מתירים מפני שאפשר כלומר שאפשר לצמצם בזלוף שלא ירבה ויזיק לעניים ולא ימנעם מללקט או מפני שאפשר, שבזלוף בטופח עוד אפשר לעניים ללקט שם ואינו גורם להם היזק. ובברייתא מיירי ברבוץ שהוא זלוף מרובה שיש בו

גם להטפיח ואמרו המרבץ את שדהו עד שלא ירד העני לתוכה, אם היזקו מרובה וכו' ומנין שהרבוץ הוא זלוף מרובה, ממה ששנינו המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו (מכשירין ג' ד') וכן משמע מלשון הגמרא הרוצה לרבץ את ביתו בשבת מביא עריבה מלאה מים ורוחץ פניו בזוית זו וידיו בזוית זו ורגליו בזוית זו ונמצא הבית מתרבץ מאליו (שבת צ"ה ע"א).

משנה ו') **או שהוא מסייע את אחד מהן.**

בתורת כהנים שנינו, לא תלקט לעני לא תסייע את העני (קדושים פרק ד') ובגמרא דגיטין לא תלקט לעני לא תלקט לו לעני (דף י"ב ע"א) (ופירש"י סמכינהו רחמנא לא תקלט לעני ולגר ודרשינן סמוכים לא תלקט אתה לצורך העני.

פרק ו

משנה י') **תבואה שנתנה לשחת או לאלומה וכן באגודי השום.**

הרע"ב פירש לאלומה לקצור כדי לאסור בה עומרים אחרים והוא מפירוש הר"ש, והרמב"ם פירש לאלומה הוא עומרים והענין הוא שיקצצה (צ"ל שיקצרנה) כולה ויחלוק אותה לאלומות ואל (צ"ל ואז) יקבוץ מן האלומות ההם עומרים, כי האלומות כשיתקבצו נעשים עומרים עכ"ל וכן פירש הרא"ש. ולפי הנראה סמך בפירושו זה על הברייתא שבתוספתא דמכלתין החותך כריכות ועתיד לעמרן וכן אגודי השום (פיאה ג' ה') אבל מלשון המשנה משמע כפירוש הר"ש שלשון תבואה שנתנה ענינו מיועדת ומזומנת לאיזה דבר לפי מהותה כמו לשחת שהוא תבואה גרועה שמיחדים אותה למאכל בהמה ובטעם זה יתפרש ג"כ לאלומה תבואה ששבליה דקות וצנומות ומקפלין אותן לקשור ולאלם בהן את העמרים וכן מוכח גם לשון לאלומה בלשון יתיר.

וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים אין להם שכחה, (שם שם).

מלשון המשנה נראה ששני ענינים שנו כאן אגודי השום לחוד ואגודות השום והבצלים לחוד ושיש הבדל בין אגוד לאגודה וכמו שפרשו המפרשים אבל בתוספתא בענין זה תנינא וכן אגודי השום והבצלים אין להם שכחה (פאה ג' י"ג) ותו לא.

פרק ז

משנה א) **כל זית שיש לו שם בשדה אפילו כזית הנטופה בשעתו.**

לפי הפירוש המוסכם יהיה נטופה תאר לזית על שם שהוא נוטף שמן ואמרם בשעתו לאמר אעפ"י שאינו נוטף בכל שנה הואיל והעלו לו שם זה על שהוא נוטף בשעתו ושכחו אינה שכחה. אך לפי זה היה ראוי להיות הנוטף בל"ז שהרי השם זית בא במין זה והערוך כתב שם עיר ושמה טופה וכו' מסתברא נטל, נטע, נטף אין הנו"ן עיקר עכ"ל. והתימא שאם רצה לפרש את השם נטופה במשמע שם עיר לא היה צריך לחדש שם טופת ולאמר שאין הנו"ן עיקר והלא מצאנו שם עיר בארץ ישראל נטופה בנו"ן אנשי נטפה (עזרא ב' כ"ב) אנשי בית לחם ונטפה (נחמיה ז' כ"ב) אבל פירושו מסתבר בעיקרו שהיו זיתי עיר נטופה מצוינים במינם והיו לוקחים מהם ונוטעים במקומות אחרים ויקראום זית הנטופה או נטופה, כמו שמצאנו בתוספתא (פאה פרק ג יד) ולפי זה נפרש בשעתו בעת שהיה מצוי.

ובדרך זה יתפרשו שני השמות האחרים הבאים בסמוך, בשמו שהיה שופכני או בישני. והנה על בישני אמרו בירושלמי בין שאר הפרושים אית דבעי מימר בישני ממש, וכן פירש הרמב"ם שהוא שם מקום והוא לפי השערת בעל לחם שמים, הנזכר בגמרא דמגלה, חיפני ובישני לא ישא את כפיו (מגלה כ"ד ע"ב) ובגמרא ירושלמית אמרו בענין זה אנשי חיפא ואנשי בית שאן (שנתקצר השם בית למלת בי שנתחברה אל שאן). ואחרי שהגענו למצוא מקור לשני השמות נטופה ובישני בשמות מקומות, נוכל לפרש גם השם שופכני כשם מקום אף שלא מצאנו לו סעד. והנה כל מיני הזיתים האלה המצוינים בשמם מצוינים לשבח ולא לגנאי. וכמו שכבר העיר בעל לחם שמים ושע"כ ראינו להעיר על אמרם אפילו כזית הנטופה בשעתו שמלת אפילו מיותרת בזה ומשגרת לשון המשנה הסמוכה אבל אם התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה, באה במשנה הראשונה שלא במקומה וכן הוא בתוכפתא, כל זית שיש לו שם בשדה כזית נטופה בשעתו שכחה (צ"ל שכחו) אינו שכחה — ועיין תפארת ישראל.

אבל הצעת המשנה קשה קצת מה שלא כללה את השמות שופכני ובישני בכללה הראשון כל זית שיש לו שם בשדה והזכירה אותם בבבא השניה כשהוסיפה על הקודם עוד שני תנאים אחרים במעשיו ובמקומו. וגם לשון במה דברים אמורים אינו מדויק, דלשון זה אינו אלא למעט. והרב בעל לחם שמים טרח לישב ולא נחה דעתנו בישובו. ובתוספתא הצעת ההלכה כך היא, כל זית שיש לו

שם בשדה כזית נטופה בשעתו ושכחה (שכחו) אינו שכחה במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל ושכחו הרי זה שכחה עד שיהא בו סאתים (ג' י"ד).

משנה ב) **כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו. רבי מאיר אומר משתלך המחבא.**

הרע"ב פירש על פי הר"ש משבדק המלקט בכל מחבואי הזיתים אז הוי הנשאר לעניים, כשאין לבעל האילן זיתים תחתיו, ולא זכינו להבין דבריהם כי מאי קמ"ל משנתנו ואיזו שכחה גדולה מזו ואימתי יזכו העניים בשכחה אם יצטרכו להמתין עד אשר יבדוק בעל האילן בכל המחבואים. והרמב"ם פירש מחבא שם עץ שחובטים בזיתים עד שיפול מה שנחבא בין העלים וכו', וגם באופן זה אין תקוה טובה לעניים. והנה שני הפרושים האלה מקורם בתלמוד ירושלמי אך גם דברי הירושלמי אינם מובנים כראוי, ולא נתבארו בפירושי המפרשים יפה (ועיין שנות אליהו בפירוש הארוך). והנראה לנו לפרש מחבא מלשון חובו של אילן (ב"ק פ"א) שהוא שם הענפים הגסים באילן החופין אותו בהפך מן חודו של אילן שהוא ראשו ואמירו, ובא השם מחבא לענין לקיטת הפירות מחובו של אילן וכנגד מה שאמרו חכמים כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו, בענין שכל זמן שלא הסיח בעל האילן דעתו מן הפירות הנמצאים בקצה האילן התחתון לא אבד זכותו בפירות שבראש האילן (כפירוש הר"ש). אמר רבי מאיר משתלך המחבא, ר"ל מאחר שלקט בעל האילן מחובו מקום ששם עיקר הפירות הרי כל הנשאר באילן בכל מקום שהוא תחתיו או בראשו שכחה והעניים זוכים בהם, וע"פ זה יתפרשו דברי הירושלמי בבאור יותר מחוור, ואין כאן מקומו.

תשובה כהלכה

טרדותי הרבות לא נתנוני למלאות חובתי להגיש לו תודה וברכה על אשר כבדני בהכנסת שלו, לכתוב ע"ד ספר ההשלמה שזכני ה' להוציאו לאור על ב"ק (וכעת נגמר גם הדפסת מס' ב"מ) וגם השתעשע בו עד שהמציא אותו גם לאוהביו. וכנס דברי אחיו הרב הגדול ר' אריה ליב ראשקעס נ"י בהכנסת שלו. יגל לבי מאד ע"ז כי באתי למטרתי כי רואה אנכי כי זכות המחבר עמדה לי, אשר לא יבושו המעיינים בס' הקדוש לשום עיניהם גם בדברי הדלים והרזים ולכתוב דברי בקורת גם על ביאורי תורת ההשלמה.

הרב הגדול ראל"ר בעמוד תתק"ח העיר על מה שהנחתי דברי בעל ההשלמה בצ"ע בפי' סי' א' שמרחה הראיה לדעת החולקים על הרמב"ם דס"ל דיאוש ושנוי רשות קני לגמרי שא"צ להחזיר אף הדמים מהא דב"ב מ"ד בסוגיא דמכר לו פרה וכו' דאם היה חייב ליתן הדמים לנגזל אכתי נוגע בעדות הוא. ומדחה רבינו בעה"ש דהתם איירי בגזלן שאינו מפורסם דעשו בו תקה"ש ולהכי הוי נ"ב. וכתבתי בתוה"ש שם ס"ק ב' דלפמ"ש בס' או"ת בסי' ל"ז דעיקר הוכחת הגמ' התם דלמ"ד רשות יורש כרשות לוקח ניחא וביורש לא שייך תקה"ש והוי נוגע בעדות. וא"כ היא ראיה שאין עליה תשובה. וכתב הח' ראשקעס נ"י דעיקר טעם הסוברים דצריך לשלם דמים הוא מטעם מזיק שעבודו של חברו וביורש אין לומר כן שהרי ממילא נעשה השנוי ע"כ.

ואנכי לא ארע מי הגיד לו דטעם הסוברים דצריך לשלם הדמים הוא מטעם מזיק שעבודו ש"ח, דהא מזיק שש"ח הוא רק במכוין לאוזקי חייב כמ"ש בעה"ש בכלל דגרמי סוף מס' ב"ק והכא אפי' הלוקח לא ידע שגזל הוא צריך להחזיר הדמים לדעת הרמב"ם דלא מחלקי בהכי. ועוד אי מטעם מזיק שש"ח נגעו בה היה לו להחזיר אף גוף החפץ דהא קודם שקנה היה ברשות הנגזל וכיון שבקנייתו הזיקו איך קונה החפץ.

אמנם באמת כל דברינו אלה למותר המה כי עיקר דברי הח"ר אין לו שחר דהא בעה"ש קאי ג"כ על רשות יורש וגבי יורשים קאמר בהדיא דיש סוברים דצריך להחזיר הדמים דהא קאי על הגוזל ומאכיל את בניו בירושה יעו"ש ופשוט הוא.

ואגב אמרתי להעיר על מה שראיתי בהכנסת שם עמוד תתקי"ג. מהרח"י קרעמער פליאה בדברי התוס' זבחים צ"ז שכ' דלא אפשר לקיים שניהם בעצם שיש בו מוח ע"י גומרתא. דרבא לטעמיה דס"ל דלא אפשר בגומרתא משום פסידא דקדשים. דא"כ היאך אמרי' בחולין י"א ממאי דלמא מנח גומרתא וכו' הא א"א שלא ישרוף מהקרום ע"כ. ולא הבנתי מדוע הציב את התוס' מטרה לחציו ולא הקשה סוגיא דפסחים על סוגיא דחולין. והתוס' מה הוא כי ילין עליו הא רבא בעצמו ס"ל דלא אפשר בגומרתא.

אבל לפענ"ד חילוק רב יש בין מוח שבקולית שממלא כל חלל העצם ואין באפשרי לשרוף העצם שלא יתקלקל המוח ע"י האש עד שאינו ראוי לאכילה אבל המוח שבראש הוא כמונח בקופסא בתוך הקרום רחוק מעט מעצם הראש ויכול להיות שיניח גומרתא וישרוף העצם שלא יגע בקרום ומכ"ש מצד השני מצד העורף ששם העצם רחוק מהקרום, ואפשר דמעיקרא לא ס"ד שיש להוציא המוח ע"י גומרתא להכי יהיב הגמ' טעמא דלהכי נמנין על מוח שבראש משום שיכול לגוררו ולהוציאו. אבל למסקנא אפשר דה"ט דברייתא דמונין על מוח שבראש משום דאפשר ע"י גומרתא משא"כ במוח שבקולית. ועוד י"ל דאף שיתחרך מעט שלא יהיה ראוי לאכילה ואיכא הפסד קדשים מ"מ לענין בדיקה שפיר יהיה ניכר אם יש שם נקב או לא ולק"מ וגם רבא לא אמר שא"א כלל רק חשש דילמא ישרוף ויבא לידי הפסד קדשים ולא שייך לומר שבזה יעכב כל אכילת הקרבן מחמת זה החשש. כל זה נלענ"ד הק' **יהודה לובעצקי** חופ"ק רו"פ בפאריש.

ספר יצירה.

זה ספר תולדות השמים והארץ בהבראם לא ידענו מה הוא, ענן גדול פרוש על פני כלו ועין לא ראתה מה בתוכו, גדולי חכמי ישראל וחכמי אומות העולם נתנו את לבם להתחקות על שרשיו ולדעת מאין מוצאו ואנה הוא הולך. רבם בטרם יבואו אל הספר הזה פנימה לתור ולדעת מה הנמצא בו, הצטידו כבר מביתם בהקדמות ידועות המכוונות לדרכי לבם ומעלות רוחם בכלל חכמת ישראל ובדתו, ומאהבתם שאהבו את ההקדמות האלה השתדלו לשום להן כסא כבוד על גפי מרומי הספר הקדוש הזה למען יקרא שמו עליהן. ובכן בכל מאמצי כחם התאמצו להכנים את חזיוני לבם לספר הזה מבלי הבט כלל אם מושבם איתן שם ואם לא תמוש בנקל היתד הרקה מן הדקה שנתלו עליה לבלי היות להן תקומה עוד. — ובכן עם כל הפירושים שנצברו ובאו עליו מעת חתימת התלמוד עד עתה, לא חדל הספר הזה להיות חידה סתומה וטרקלין נעול וחתום באלף עזקין. — הרשוני אפוא רבותי לענות אף אני חלקי בשאלה הזאת ולהגיש לפניכם איזו הערות קטנות בזה. אולי ה׳ אותי להפיץ שנים שלשה ניצוצות בתוך החשכה הגדולה הזאת. —

ר׳ יהודה הלוי ורוב שלומי אמוני ישראל מיחסים ספר יצירה לאיתן אזרח, לאברהם אבינו ע״ה. אם כונתם בזה שיסודות שיטת ס׳ יצירה נתקבלו איש מפי איש עד אברהם אבינו ע״ה, מבלי להאמין שהספר הזה בקומתו וצביונו, בכתבו ולשונו כמו שהוא נצב עתה לפנינו הוא מעשה ידיו של אברהם אבינו, אין לנו עסק עמהם. דברים כאלה מסורים רק ללב ומרום משפט אנוש מנגדם. אולם, אם יאמרו שעצם הספר הזה יצא מפי אבינו הזקן הזה יש תשובה נצחת ומוכחת כי לא כן הדבר; כי אמנם בספר הזה מובאים פסוקים מתהלים („שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט״, פ״א משנה י״א) מיחזקאל („שלכך נאמר רצוא ושוב״, פ״א מ״ח) ומקהלת („גם את כל חפץ זה לעומת זה עשה האלהים״, פ״ו מ״ב). גם מצאתי שבעל המחבר הזה הוציא מתהלים הוראה חדשה למלה אחת והשתמש בה בספרו בהוראה הזאת. בתהלים (ס״ו) כתוב „באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה״. ופירש מלת רויה שהיא ממוצעת בין אש ובין מים, באופן שכשאדם יוצא לרויה הוא נצול מאש וממים. ומעין זה פירש באמת הראב״ע שם וז״ל „וטעם לרויה לאויר כי באש ייבש ובמים ישטף״, וכן מתאר בעל ס׳ יצירה את האויר „והאויר מכריע בין האש ובין המים״ (פ״ג מ״ג). ועל יסוד פירושו הזה השתמש בלשון רויה להורות על דבר הממוצע בין חום ובין קור ע׳ פרק ג׳ (משנה ד׳) שלש אמות אמ״ש בשנה: „אש ומים ורוח. חום נברא מאש, קור ממים ורויה מרוח״. ובעל אוצר ה׳ בפירושו לס׳ יצירה פירשו מלשון גן רוה. ואיני יודע מה ענין רוה הזה למיצוע בין קור ובין חום? —

על נכון אין אנו יודעים מתי יצא הספר הזה על הארץ. אך נראים הדברים שכבר בימי ר׳ עקיבא היו איזה פרקים משיטתו ידועים לכל הפחות ליחידי סגלה; כי אמנם מאמר ר׳ עקיבא שאמר לחבריו שנכנסו עמו לפרדס „כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים״ — מזכיר לנו באר היטב מאמר הספר הזה „בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום״ (כמו שהעירו כבר ע״ז חכמי ישראל וכמו שיתבאר עוד יותר בדברי להלאה). ומה שכתב הח׳ פראנק (לפי מה שהובאו דבריו בס׳ מדרש הזוהר צד 47) שמירושלמי סוף פ״ז דסנהדרין מוכח שכבר היה הספר הזה בעולם בימי ר׳ יהושע בן חנניה, אינו אלא תמוה, כי בירושלמי שם אין שום רמז וזכר מזה. ומה שמסופר שם על ר״י בן חנניה שעשה מופתים גדולים ונוראים אינו מורה כלל שהשתמש בספר יצירה שלנו ואינו יכול בהכרח להורות ע״ז; כי הספר הזה אינו קובץ שמות ולחשים לעשות על ידיהם מופתים בשמים ובארץ, כי אם באור למעשה בראשית (קאסמאגאניע) על פי דרכי השכל. ומזה עצמו נראה כי גם „ספר יצירה״ המוזכר בגמרתנו (סנהדרין ס״ה ב׳ „רב חנינא ורב אושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה ומיברי להו עיגלא תילתא ואכלי ליה״ או לפי הנוסח שבדף ס״ז בו הלכות יצירה תחת ספר יצירה) אינו ספר יצירה זה שלפנינו כמו שחשב ה׳ פראנק ועוד חכמים אחרים כי אם הפירוש הנכון הוא שהתרגלו בחכמת היצירה ובהלכותיה, אך לא על פי הנחות ס׳ יצירה הזה ויסודותיו, כי אם על פי דרכי הכשוף, כמו שפירשה שם הגמ׳ באר היטב שבריאת העיגלא תילתא היתה ע״י כשוף ורק באופן המותר יעו״ש. —

יסוד הספר הזה ועמוד התוך אשר עליו נשענת כל שיטתו היא ההכרעה (סינטהעזע). כל בנין העולם כלו מונח על שני יסודות מתנגדים שנאחדים ומתלכדים יחדו ביסוד השלישי הכלול משניהם ומתיה את שניהם. התנועה הראשונה לרעיון הזה נתן סוד הזווג („ומכוונת באמצע כמלת לשון (לשון של מאזנים

חקבוע באמצע בין שתי כפות המאזנים) וכמלת המעור" פרק א' מ"ג) המחרש בכל יום תמיד מעשה בראשית ודומה בזה לפעולת הבריאה הראשונה. חכמי האומות הקדמונים אשר דמו היוצר לצורה הכניסו סוד הזווג הזה לסבה הראשונה וישחיתו ויתעיבו עלילה לשם שמים וימלאו את הארץ זמה *) אולם, לא כן עשו חכמי ישראל, לאור אש דתיי הבדילו בין חומר ליוצרו ובין המעשה לעושהו. כל החקירות וההנחות שמצאו בעולם הגשמי לא העבירו חוץ לתחומן הראוי, לא השתמשו בהן רק למען דעת מה פעל אל מני שים אדם עלי ארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים, אבל לא למעלה ולא לרחוק מזה. ובכן היה סוד הזווג בישראל כלי חפץ רק לבאר על ידו מעשה בראשית ולא מעשה מרכבה, ר"ל ענין חיבור שני יסודות מתנגדים והתעוררותם לתחיה ע"י יסוד אחד שלישי הכלול משניהם, אינו הכרחי ומחוייב המציאות, כי אם בריאה מיוחדת שברא הקב"ה ברצונו הפשוט והניחה על מכונתה בטבע להולידו ולהצמיחו עוד כל ימי השמים. — כשבא בעל ס' יצירה לידי ידיעה שסוד הזווג הוא רוח החיה באופני מרכבת הטבע, השתדל למצוא בכל ענפי הבריאה דבר דומה אליו אף יגע ומצא. ע' פרק ג' מ"ג שלש אמות בעולם: „אויר, מים אש וכו' שמים וכו' וארץ וכו' והאויר מכריע" ועוד במשנה ד' „שלש אמות בשנה וכו' בנפש וכו'. ולפי שלשה החלקים האלה, היינו שני יסודות נפרדים ויסוד שלישי הכלול משניהם ומחיה את שניהם הם מולידים ומצמיחים את כל יצורי הטבע ומחזיקים אותם לעד לעולם, הוא קורא

*) ידוע אשר הרבה מאומות הקדמונים וביחוד היושבים באזור החם הקדישו והעריצו סוד הזווג והיו להם אלילים רבים שעבדו להם בזרמת תועבותיהם. ולפיכך היו להם אנשים ונשים שנוזרו לבשת למען עשות נחת רוח לאלילים האלה. ולפיכך היו נקראים קדושים. והשם הזה אך בחילוף התנועות לגנאי נשאר גם בלשון עברית קדש קדשה להורות על איש ואשה המפקירים עצמם לזנות. אחד מהאלילים האלה היה בעל פעור לפי עדות הירונימוס ועוד אחרים, ולפיכך נראים הדברים שפירוש מאמר „הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו" (משנה סנהדרין ס' ב') הוא גילוי ערוה ולא התרזה כמו שפירשה שם הגמרא. וכן באר זה הר"מ בפירוש (מו"נ פמ"ה משלישי) „וכבר ידעת פרסום עבודת פעור בזמנים ההם אשר היתה בגילוי הערוה" וכן מורה ע"ז הוראת מלת פער — פתח, גלה. ורש"י ז"ל נמשך אחר שטחיות לשון הגמרא ופירש „הפוער עצמו מתריזרעי בפניו" וכן בדף ק"ו א' על מה שכתוב שם „אל (בנות מואב) ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור פירש כך היתה עבודתו של פעור שמתריזין לפניו" אולם לא עיין בספרי בלק שמשם נעתקה כל האגדה הכתובה שם ושם כתוב: „וכי מה איכפת לך אינו אלא שתגלה עצמך לו".

אותם בשם אמות (מיטטער). וכן מצאנו שקרא פלוטארך לפי עדותו של גאֶטהע לכחות הטבע הנותנים נשמה וצורה לכל היקום בשם אמות. לדעת בעל הספר הזה כל דבר הנמצא בעולם הוא מרכב מחלקים דקים מאד עצמים פרדיים שאינם מתחלקים עוד (אטאמען, מאנאדען) ושנוי הדברים הנמצאים בעולם הוא מפאת שנוי הצירופים.

זולת זה, יש עוד דבר אחד גדול שצריך להקדים בכדי להבין עיקר שיטת הספר הזה במדה שאפשר להבינה, והוא שכל הדברים הנמצאים המושגים בחושינו אינם מתגלים לנו כי אם בתאריהם המקריים הנוספים על העצם, כגון במרתם ובצבעם, אבל ההויה העצמית הרוחנית *) (מעטאפיזיש) שלהם נעלה מהשגתנו וההויה העצמית הזאת טמונה באותיות לשון הקדש. הטלות והשמות של השפה הזאת לא נולדו על פי הסכמה רצונית ומקרית של העם, כי אם מעצה עמוקה של יוצר בראשית יצאו, הוא בראן, הוא יצרן להיותן איקונין ורוח החיה לבריאה הגשמית, ולהיותן לפי זה מכוונות ומתאימות לטבע ועצם הדבר שהן מורות עליו. לפי דעת בעל ס' יצירה בכל מלה צריך להבדיל בין האות העיקרית שהיא כמו מלך במלה ההיא ובין האותות הטפלות שלא באו רק לשרת את האות העיקרית ולשכלל את הוראתה. ע' פ"ג „המליך מ"ם במים וקשר לו כתר וצרפן זו עם זו, „המלך

*) הרמבמ"ן באחד מספריו הואיל באר לנו אי זה הדרך באו אומות הקדמוניות לשרת עץ ואבן ולתת כבוד אלהים לאלילים אלמים אשר אין כל רוח בהם. לדעתו השתמשו בצורות האלילים מתחלה לא לשם עצמם רק לשם משל (סימבאל) על כחות הטבע הטמונים בהם במדה יותר גדולה מהרגיל ומצוי בשאר היצורים. למשל בצורת שור השתמשו להורות על כח הטבע המוציא לחם מן הארץ לאכול לשבעה להאדם, יען שכח הזה מתגלה ביותר בשור שרב תבואות בכחו. וכדומה לזה מן היצורים המצטיינים ביחוד באיזה כח מכחות הטבע, באופן שכשעבדו לצורה הזאת לא עבדו לצורה עצמה כי אם לכח הרוחני שנמשל בה. אך ברבות הימים נשתכח עיקר הטעם מלב הדורות, והבנים קבלו מעשי אבותיהם בעינים עצומות מבלי דעת על מה ולמה, — ועל דעתי מראש מקדם היתה העבודה מכוונת לעצם היצורים ולא לשם משל כנ"ל: כי כאמור למעלה, כל הדברים הנמצאים בעולם יש להם הויה רוחנית בעולם העליון וכבר ידעו הקדמונים מזה. וקרובה מאד ההשערה שזה הוא שנתן לאפלטון ההתעוררות הראשונה לאידעען שלו שידובר בהן להלאה בדבר, שהיו לפי דעתו האיקונין והדפוס להקב"ה לברוא על מתכנתן כל היצור וכל היקום. ואל זה כונו חז"ל במאמרם (שהובא במורה נבוכים פ"ו משני) „אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע". ובכן כשראו באיזה יציר כח מכחות הטבע בשיעור גדול נטו להאמין כי בהויה הרוחנית שלו, באידעע העליונה, במזל שברקיע יש שפע גדול מכח הזה, ולכן השתדלו לעבדו ולעשות לו נחת רוח למען המשיך השפע הזה על עצמם, ומעין זה תמצא להראב"ע ריש ויקרא בסוד הקרבנות יעו"ש היטב.

שי"ן באש וקשר לו כתר וצרפן זו עם זו" וכמו כן באויר יעו"ש. הכונה שבמלות אלה: מים אש אויר, האותיות מ ם ש י ן ו א ל ף הם המלכים, ובהם טמונות כבר עצמות שלשה אלה הדברים, ושאר האותיות שנספחו אליהן הן רק ל ח ש ו ף ו ל ג ל ו ת ביותר ההוראות הטמונות במלות האלה כמו הכתר שמגלה לעין כל זכות המלוכה שיש להמלך. ולפי שהסינטהעזע הראשונה בבריאה במעלה ובזמן היא אויר מים אש, אשר חביון עזם הוא באותיות א מ ש, לכן נתעלו האותיות האלה למעלת א מ ו ת בכלל הבריאה. ע' פעמים רבות בס' יצירה הדבור „שלש אמות אמש".

שתי ההנחות האחרונות האלה, ר"ל: ענין עצמים הפרדיים וסגולת לשון הקדש ששמותיה מכוונות לטבע ועצם הדבר שהם מורים עליו, קרובות וקשורות אשה אל אחותה; ומי שצייר לעצמו שכל הדברים הנמצאים הם מרכבים מעצמים פרדיים ושנוי הדברים בא רק מפאת שנוי הצרוף של החלקים האלה, בא בכח קשור הטבעי (אססאסיאציאן) של המחשבות לציור ההנחה השנית, ר"ל בא לשער שצרוף העצמים הפרדיים האלה הוא כעין צרוף האותיות לתיבות שונות, ומזה בא אח"כ לשער שהאותיות שמהן מרכבות המלות אינן קול הברה וסימנים הסכמיים בלבד, כי אם בתוכן רצוף עצמות ותושיה, וכשמצטרפות יחד בכדי להוציא למענהו איזו תיבה שלמה המורה על דבר מיוחד, אינן קבוץ פרטים בלתי מתיחסים יחדו (אגגרעגאט), כי אם גוף שלם המרכב מאברים רבים שונים (ארגאניזם) שכל אבר מורה על ע צ ם איזה חלק מהגוף. באופן שצרוף האותיות לתיבות דומה ממש לצרוף העצמים הפרדיים לדבר שלם. וכמראה הזה ראינו אצל החכם המפורסם לייבניטץ, שגם הוא לפי שיטתו העיקרית שכל הדברים הנמצאים בעולם מרכבים מעצמים פרדיים (מאנאדען) בא לידי הכרה שיש אפשרות לברוא שפה אחת כוללת שתיבותיה תהיינה מרכבות מאותיות המורות על מ מ ש ו ת חלקי הדברים.

בנוגע לחלקים החומריים שמהם נבנו כל הדברים המושגים בחושים, דעת בעל ס' יצירה היא כי רק שני יסודות חומרים יש בעולם. האחד הוא מים הכולל בקרבו גם עפר (חומר הגס) והשני הוא א ש (חומר הדק), ומאלה שני היסודות כשהם מתחברים יחד ע"י האויר מרכבים כל יצורי תבל.

ומעתה הנני נגש לגוף הספר.

בשעה שרצה הקב"ה לברוא את עולמו. לא בעמל ויגיעה בראו כי אם ברצונו הפשוט בלבד, ר"ל בפעול ת ה ח פ ץ ו ה צ י ו ר בלבד כבר נעשה העולם, בנוהג שבעולם כשאדם רוצה לעשות איזה דבר מעלה מתחלה על לבו ה צ י ו ר מהדבר ההוא ואח"כ לוקח ה ח ו מ ר הראוי לעשות ממנו הדבר, ואחרי כל אלה נותן להחומר ההוא הצורה הנאותה. — מוח האדם הקשור בחושיו לא יוכל לצייר לו מהות הומר מפשט מכל צורה, כי מבלי צורה כלל אין תפיסה לחושים בו: ואי אפשר אפוא לעשות ממנו מושג ברור, למשל, חומר העץ בטרם יעשה ממנו כלי איננו מפשט מצורה רק בבחינת צורתו העתידה לבוא, אבל בבחינת הויתו ההוה יש ויש לו צורה: הוא עגול, רבוע וכדומה, ולפיכך יש לחושים תפיסה בו, אבל אם לא היה לעץ הזה שום צורה כלל אזי לא היה נופל כלל תחת החושים, ולפיכך כשרוצה בעל ס' יצירה לתת לנו משל מחומר בלי צורה בחר במשל הזה: כשאדם רוצה לכתוב איזה דבר על ספר מצייר מתחלה במחשבתו הדבר שרוצה לכתוב ואח"כ לוקח גליון גולם (tabula rasa) שאין לו עוד שום צורה בנוגע לעיקר שמושו ותכליתו, ר"ל בנוגע לכתיבה, ואח"כ נותן להגליון הגולם הזה הצורה הנאותה, היינו כותב עליו מה שרצה לכתוב. שלישית הדברים האלה מתוארים אצלו בשם סְפָר סֵפֶר וְסִפּוּר. סְפָר הוא הציור מהמכתב העתיד להכתב על הספר, סֵפֶר הוא הגליון הגולם בעצמו וכהוראתו בלשון עברית, וע' גיטין (כ"א ב') דתניא ספר, אין לי אלא ספר (משמע קלף, רש"י), מנין לרבות כל דבר? וסוטה ט"ז „התורה אמרה ספר והלכה בכל דבר"). וסיפור הוא תוכן המכתב. ולכן כשרצה בעל ס' יצירה לצייר לנו ענין בריאת העולם בדברים מובנים לבשר ודם כתב: „וברא את עולמו בשלשה ספרים, ספר ספר וסיפור". ואף שלגבי הי"ת הם רק אחד, כי באותו רגע עצמו שצייר במחשבתו בריאת העולם כבר היו החומר והצורה מוכנים ועשוים בכח, כי רצונו וציורו זהו עשיתו, בכל זאת הן בפועל לא יצאו כאחד כי אם זה אחר זה כמו שיתבאר להלאה. הרעיון הזה, מלבד שהוא נותן לנו מושג ברור מסדר עשית איזה דבר לפי התנאים הנהוגים אצל בשר ודם, עוד יש לו יתרון במה שהוא אספקלריא מאירה מסוד הסינטהעזע הנערץ והנקדש בעיני המחבר הזה כנ"ל. כי אמנם הספר (החומר) והסיפור (הצורה) הם שני יסודות מתים בעצמם שמתעוררים לתחיה רק ע"י הסינטהעזע שלהם. הסְפָר שכוללם יחד ומחיה את שניהם. — הוכרחתי להאריך מעט בבאור הזה, יען שר' יהודה הלוי בכוזרי (מאמר ד' פכ"ה) ואחריו חבל חכמים לא ירדו לסוף דעתו, כי לפיהם שלשת הדברים האלה הם: הרצון, התגלות הרצון בפועל ע"י דבור והוצאת הרצון מכח אל הפועל (ווילֶלע, אויסדרוקק אונד פֿאללפֿיהרונג, דר' יאָעל מדרש הזוהר

צד 221), „וזה אינו נכון; כי התגלות הרצון בפועל ע"י דבור אינה נחוצה כלל להאדם למען הפיק זממו ולעשות את אשר חפץ, ואי אפשר אפוא להכניסו במכפר הדברים הנחוצים לעשות איזה דבר. — אחר ההקדמה הכוללת הזאת בא בעל ס' יצירה לסדר לנו בריאת שמים וארץ, וחומר: אחת רוח אלהים חיים וכו' קול ורוח ודבור". קדם מפעליו צייר ברוחו העולם ומלואו וברוח הזה כלולים כבר גם קול ודבור, ר"ל קול, הוא החומר שממנו נעשה הדבור, כי בלא קול אין דבור, ודבור הוא הצורה הנאותה לקול, והוא אפוא כמו ספר ספר וסיפור, שהם בחק ה' אחד כאמור למעלה. — א"כ תיכף בספירה הראשונה היתה כבר בריאת שמים וארץ עשויה בכח ולא היה חסר רק להוציאה אל הפועל, וזה נעשה ע"י הספירות הבאות, ואומר: „שתים רוח מרוח חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד". כפי האמור למעלה הרוח הזה היא ההכרעה והסינטהעזע של מים ואש, ר"ל לא מים התחתונים ואש של הדיוט שמשתמשים בהם באי עולם, אך מים ה ע ל י ו נ י ם, הם האבנים המפולמות שיבוא באורן להלן, ואש של מעלה המיוחד לשרפים ואופנים וחיות הקדש (פ"א מי"א). ע"י הרוח העליון הזה מתעוררים היסודות האלה לתחיה, ולכן אומר: „חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד", ר"ל ברוח הזה חקק וחצב כל הכחות המושלים בעולם הנותנים נשמה וצורה לחומרים המתים. הכחות הטמונים בתוך עשרים ושתים אותיות לשון הקדש האלה כאמור למעלה, והם העמודים הגדולים שעליהם נאמר (פ"ב) „וחצב עמודים גדולים מאויר שאיננו נתפש". — הנה כבר יצאו לאור כל הכחות המושלים בעולם ורוח החיה המאחד ומעורר את היסודות המתים לתחיה (סְפָר *) ומעתה באה העת להוציא אל הפועל החומר המת (סֵפֶר), ואומר: „שלישית, מים מרוח חקק וחצב בהן ת ה ו ו ב ה ו, תהו זה קו ירוק, ובהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום". החומר המת הזה נקרא בפי בעל ס' יצירה בשם תהו ובהו, יען שהוא בעצמו מבלי הרוח החיה אינו מן הישוב (עיין רמב"ן ריש בראשית). אמנם אמרו „תהו זה קו ירוק" כונתו היא שעד שלא יצא החומר לאויר העולם לא היה עדיין שום קו ומדה, כי הכחות הרוחניות אינן נתפשות במקום, רק כשהתגלה החומר שנתפש במקום אז בא עמו גם קו. אמנם עדיין לא היה הקו הזה בולט ונגזר כראוי, כי בכח הרוח החיה שרחפה על החומר הזה היה מותח והולך עד בלי תכלית (מעין חק האינערציאַן של האחרונים) עד שהיה מההכרח לשום חק וגבול לו מששת רוחותיו כאמור (פ"א מי"א) פנה למעלה וחתמו וכו' פנה למטה וחתמו וכו' מזרח וחתמו וכו' כל ששה הרוחות יעו"ש. וזה כונת מאמרם ז"ל (חגיגה י"ב א', בראשית רבה פ' מ"ו) „מעשי בראשית היו מותחין והולכין עד שאמר להם הקב"ה די. — ולכן קורא להקו הזה שהיה נטוי רק לפי שעה (כי עם נטית הקו הזה היו עדיין מרחיבים והולכים) בשם קו ירוק, ר"ל במצב הבוסר כמו פרי שלא נתבשל עדיין שהוא ירוק, וכמו שברוב לשונות איירופא משתמשים בשם ירוק להורות על דבר שלא נגמר עדיין בשולו. — החומר הזה מלא בכל רחבי תבל ארצנו ולכן אומר: „חקקן כמין ערוגה (תחת), הציבן כמין חומה (צדדים). סככן כמין מעזיבה (מעלה)". והנה היו המים העליונים האלה ערבוביא מן יסוד העפר שכלול ביסוד המים ונחשב אליו, ומיסוד האש שעדיין לא נבדל ממנו בפני עצמו. כי רק בספירה הרביעית נעשה זאת, באופן שהמים העליונים האלה היו כוללים בקרבם כל יסודות החומר מלבד האויר שאיננו יסוד בפני עצמו כי אם סינטהעזע של שניהם כאמור למעלה. — ואומר „בהו אלו אזנים המפולמות המשוקעות בתהום". מה פירוש מלת מפולמות ומאין מוצאה? הערוך ערך מפלם הביא שלשה מאמרי חז"ל (כלם מחכמי המשנה והברייתא) שבהם מוזכרת מלת מפולמות: א) (ביצה כ"ד ב') „דגים המפולמים", ב) (חגיגה י"ב) אזנים מפולמות שלפטנו, ג) (זבחים נ"ד א') מביא חלקי אבנים מפולמות גדולות וקטנות (למלאות יסוד המזבח וכל בנינו) ופירשם: „בריאים לחים וחזקים", ור"ל בריאים ההיא דביצה דגים המפולמים, ור"ל דגים בריאים שחדש מקרוב נצודו כראוי שם לפי הענין יעו"ש שמדבר מדגים שניכר בהם שנצודו מקרוב; לחים, אבנים מפולמות שלפנינו שנראה מענינו שהן לחים לפי שהן חצובות ממים ומשוקעות בתהום; וחזקים, ההיא דזבחים, וטעם גדול יש בדבר בכדי שיעמוד המזבח לארך ימים. — אולם לא באר לנו רבינו הזה מאין מוצאות המלה? ואי זה הדרך כלולות ונרדפות הוראות חזק ולחות יחדו ומה ענין זו לזו? רש"י פירש בכל השלשה מקומות הנ"ל במלה אחת „לחים" אולם תם אני ולא אדע למה הוצרכו לבנין המזבח אבנים לחות דוקא? וזולת זה. היך יתכן לחות באבנים, אחרי אשר אבנים אינן קולטות לתוכן מים, וכזה יקשה גם על הערוך? —

---

*) הרוח הזה (שיצא מרוח אלהים חיים) הוא ה ס פ ר רק בבחינה למים ואש, בעוד אשר בבחינה לרוח הראשון הוא הסיפור, כי הוא צורת החומר המת. ובבחינה הזאת רוח אלהים חיים הוא הספר יען שהוא כולל יחד החומר והצורה. —

רבותינו בעלי התוספות בזבחים הסתפקו להראות לנו על הגמ' דביצה דגים ומפולמים מבלי לבאר מאומה מה הוראתם. ואף בסמכה (מ"ט א' ד"ה שכל) הביאו בדרך אגב הגמ' דזבחים הנ"ל ופירשוה חלוקי אבנים מן הנחל שבחול הים, באופן שלדעתם שם מפולמות — לחים, אינו מתיחס לעצם האבנים ואיכותם כי אם למקום מוצאם, ע"ש שמקומם הוא במקום לח, בנחל, אך אם הפירוש הזה יצדק בזבחים וגם קרוב לשמוע שם על פי הפסוקים „חלוקי אבנים מן הנחל" (שמואל י"ז) „בחלקי נחל חלקך" (ישעיה נ"ז) אין לו שום טעם באבנים המפולמות שלפנינו. בנוגע לעיקר המלה הזאת התיגעו חכמי ישראל למצאו בלשונות יונית ורומית שבשתיהן שם פלם מורה על נחל מים. אולם המעיין בס' יצירה יראה כי המחבר השתדל בכל כחו לשמור את לשונו על טהרת לשון הקדש, ולמה לו אפוא לנוע על לשון יון ורומי ולברוא בריאה חדשה וזרה כזאת. וכי כעורה היא לשון אבנים לחים או אבני מים וכדומה? ושנית כפי האמור למעלה אבני שיש טהור שהוזכרו בחגיגה (י"ד י"ב) הם הם האבנים המפולמות שבכאן, וא"כ אם נאמר שלשון מפולמות מורה על לחות, איה הוראה כזאת בשם אבני שיש טהור? ומדוע צוה ר"ע לחבריו לבל יאמרו על האבנים האלה: מים מים, הלא באמת הם ממים? לזאת נראה לי שמלת מפולמות היא כמו מבולמות (בי"ת תחת פ"א) כמו שמצאנו הרבה דוגמאות כמותו כמו שהביא כבר הבוטרילי בשם הריב"ם. אך פירושו שכתב „ויהיה הנרצה בזה אבנים סגורות, ר"ל שאישי ההויה מרכבים מארבע יסודות וכל עת שיהיו סגורים בגופים יתקיימו אישי ההויה אבל ההעדר הוא שכל דבר יצא לחוץ וירצה לשוב ליסודו" — אינו נכון כלל; כי עסוקים אנחנו עתה לא באישי ההויה המרכבים מן יסודות, כי אם ביסוד אחד נצב לבדו. — אולם העיקר הוא שבשם אבנים המפולמות הכונה לעצמים הפרדיים שהזכרתי למעלה, אשר מצירופיהם השונים נעשו כל הדברים אשר תחת השמים כאמור למעלה. ואולם, קרא להאטאמען האלה בשם אבנים מפולמות — אבנים סגורות, יען שהאטאמען האלה סגורים חותם צר ורוח לא יבוא ביניהם כי אינם מתחלקים. ובמאמר „המשוקעות בתהום" הכונה — המונחות באוצר החומריות, כי כבר נתקבל אצלו שם מים להורות על החומר, ולפיכך התהום הוא האוצר ממנו, ואשר השתמש בלשון אבנים הוא יען שמהם נבנה העולם, וכן מצאנו לו (פ"ד) „שתי אבנים בונות שני בתים וכו'" ואל אבנים המפולמות האלה כוון ר"ע במאמרו „כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים" שהזכרתי למעלה. ולשון ר"ע הזה מדוקדק עד מאד, כי הוא ציור מעשי (פראקטישעס בילד) למושג האטאמען האלה שבעל ס' יצירה מכנם רק בשם עיוני (טהעארעטיש). כי אמנם לדעת הקדמונים יש לאבן שיש סגולה מיוחדת שהוא סגור ומסוגר בעצמו וכל רוח לא יבוא בין חלקיו (פארען). ע' גיטין (ע' ב') „איכא ביניהו דשחטיה בביתא דשישא" (ששם אין רוח כלל יעו"ש) וע' כתובות (ע"ז ב') „ומעייל ליה בביתא דשישא (ופרש"י, של שיש כלומר מקום שאין רוח שולט שם) ואי לא איכא ביתא דשישא מעייל ליה לביתא דשב לבני ואריחא. וע' ב"מ (פ"ג ב') „אשקיוהו סמא ועיילוהו לביתא דשישא" (שלא ישלוט בו הרוח יעו"ש) וע' סנהדרין (ע"ז א') „האי מאן דעייליה לחבריה בביתא דשישא ואדליק ליה שרגא ומית חייב" (ופרש"י בביתא דשישא שסתום ביותר ונחנק שם מהבל הנר) וע"ע יומא (ל"א ב') „שערים דבית המקדש כיון דשישא נינהו במשהו עבדי להו" (ואינו צריך מעזיבה עבה שלא יעברו המים דרך התקרה יעו"ש). — וליתר באור עוד הוסיף מלת טהור להורות שאין בו שום תערובות ממין אחר ואינו מתחלק כלל. על פי הדברים האלה נראה כי צדק ר"ע בהזהירו לחבריו לבל יאמרו על האבנים המפולמות האלה: מים מים, כי באמת אינם מים ממין המים התחתונים המצוים בעולם, כי אם יסוד החומרי הנמצא בכל הטבע כאמור למעלה. והוא הדבר אשר בחר לשון ערומים ולא השתמש בלשון בעל ס' יצירה, והיינו, בכדי שהלשון בעצמה תעיד כבר על הפירוש הנכון *).

מלשונות הגמרא שהבאתי בזה בנוגע לאבן השיש אנו למדים שני דברים: אחת, שכבר ידעו חז"ל ממציאות הפארען בדברים גושיים כמו אבנים וכדומה, ושנית שלפי דעתם היו איזה מיני אבנים כמו שיש שלא יש להם פארען וכל חלקיהם מרובקים

*) מהזהרתו של רבי עקיבא עצמה אנו למדים כי נמצאו בדורו חכמים שחשבו שהאבנים המפולמות האלה הם מים ממש. ונראה לי שמזה למדו שיש איזה יחס וקשר בין אבנים למים, ולפיכך באו להשערה שיש יכולת להכיר מאיכות האבנים הקרובות למים איכות המים ההם עצמם. ע' ירושלמי (פ"ה דשקלים ה"א) „נחוניה חופר שיחין ומערות והוה ידע הין דין כיף (סלע) מקורר מיא והי דין כיף אית ביה שרברובי" (שמימיו חמים מעט); וע"ע שבת (ס"ה א') „נהרא מכיפיה מיבריך" הוספת המים לנהר באה מכח הסלע. ולפי דרכנו למדנו שהדין כפירוש הראשון שהביא הערוך בערך כף ב' שמלת כיף פה הוראתה סלע ולא כפירוש השני שהובא שם אשר לפיהו מלת כיף שבכאן פירושה, שפת הנהר. — ואולי הועיל עוד להזק השערתם הזאת מה שמצאנו אשר משה רבינו הוציא מים מן הסלע.

יחדו בדבוק גמור ובקשר אמיץ לבלתי יוכל לעבור דרך נופס כל מאומה. ובזה יבקע לנו אור חדש להבין דבור חז"ל אחד שלא ירדו עד עתה לסוף באורו.

במשנה (כלים פ"א מ"ג) תנינן „למעלה מהן מרכב (הזב) שהוא מטמא תחת אבן מסמא" ובתורת כהנים (מצורע קל"ד) „והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא אין לי אלא בזמן שיושב עליו ונוגע בו, מנין לעשרה מושבות זה על גב זה ואפילו על גבי אבן מסמא? ת"ל והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא מקום שהזב יושב ומטמא ישב הטהור ויטמא". — מה הוא אבן מסמא? מה הוראתו ומאין מוצאו? — הגמרא בנדה (ס"ט ב') פירשו מלשון „והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא" (דניאל ו') ור"ל „אבן כבדה העשויהלהינוח ואינה מיטלטלת, הילכך כשהיא על גבי כלים ומת נתון עליה אין זה משא הואיל ואינה ראויה להטלטל עמו" (רש"י). הדברים האלה לא זכיתי להבין כראוי. ויותר מהמה מובנים דברי התוס' (שבת פ"ב ב') ד"ה באבן מסמא וז"ל: ומפרש ר"ת דאבן מסמא היינו אבן גדולה שהיא כבדה ואין הכלים מרגישים כובד הזב והנדה מחמת כבד האבן". והטעם הזה כתב ג"כ בעל כסף משנה (פ"ו מה' מטמאי משכב ומושב ה"ה) משם עצמו ביתר באור: ורבותא הוי אע"פ שאין נרגש כבד הזב היושב עליה במה שתחתיה, כי ע"י כבד האבן אין כבד הזב מעלה ואינו מוריד לכלים שתחתיה ואין מגיע להם כבדו" עכ"ל. אולם, כל זה אינו אלא תימא, כי על כל פנים כשיושב הזב על האבן מתרבה עוד יותר הכבד והכלים מרגישים בהכרח גם את כבד הזב, והלא אין צריך שבכבד הזב יתרמה על הכלים באופן בולט כי אם צריך שנדע שהזב הכביד על הכלים, וזה יודעים אנחנו בלי כל ספק בעולם אף אם יהיה האבן מסמא בקורת בית הבד? זולת זה העטימאלאגיע של הגמרא שלשון מסמא הוא מלשון שימה אינה נכונה מכל הצדדים. ראשית משקל מפעל מנחי ע"ו אינו נמצא כלל. שנית שימה היא בשי"ן וכאן בסמ"ך. ולכל לראש, איה בלשון שימה הוראת הגדלות והכבדות, והלא מצאנו וישם את המצנפת, וישם כתר מלכות וכדומה שהם דברים קטנים וקלים? —

אולם, עיקרו של דבר הוא שמלת מסמא יוצאת מלשון סומא — עור, שתום עינים, והוראתה היא: אבן שהיא סתומה ואין לה שום פתח, ר"ל שחלקיה מדובקים יחד בקשר אמיץ ואין לה שום חלל ופארען, היינו אבן שיש או אבן אחרת קשה וסתומה כמותה. ומעכשיו נבין גודל הרבותא מאבן מסמא שהייתי יכול לאמר במה דברים אמורים שהזב מטמא במושבו אפילו עשר מצעות זה על גב זה, כשהמצעות האלה יש להם פארען שדרך שם בוקעת הטומאה מלמעלה למטה. אבל כשהכלים מונחים תחת אבן מסמא שאין לה שום חלל ופתח ואי אפשר להטומאה לעבור דרך נקבי הפארען לכלים שתחת האבן הזאת הייתי אומר שלא יטמא, תלמוד לומר: „והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא — המקום שיושב עליו הזב טמא, בין שהטומאה בוקעת אל הכלים בין שאינה בוקעת. ואל יקשה בעיניך איך מלאני לבי לפרש דברי המשנה באופן אחר ממה שפירשו חכמי התלמוד, כי כבר הורו חכמי ישראל שבמקום שאינו נוגע לדינא יש רשות לפרש דברי המשנה באופן אחר ממה שפירשו חכמי התלמוד ז"ל, עיין בית תלמוד לה' וויים שנה ראשונה שהביא דוגמאות רבות לזה משמו ומה שהביא הח' פיניליש בס' דרכה של תורה. ואולם כאן המקום להוסיף בזה על דברי החכמים האלה ולהראות, כי לא בלבד במקום שאינו נוגע לדינא נהגו חכמינו הקדמונים לשנות מפירוש התלמוד כשהפירוש ההוא לא ישר בעיניהם — כי אם אף במקום שמשתנה הדין לפי הפירוש החדש מצאו היתר להם לשנות מפירוש התלמוד. ע' לזקני הגאון החכם צבי ז"ל ס' קס"ו שיישב קושית בעל לחם משנה על הרמב"ם בפ"ז מה' תמידין ומוספין ה"ו וכתב שהרמב"ם לא סמך על השנוים שנאמרו בגמ' (מנחות ע"ב ב') ובחר לו דרך חדשה שלא כהש"ס, ולפי דרכו החדשה הזאת פסק ג"כ הדין. והוסיף עוד שזה דרך כבושה מימות הגאונים הרי"ף והרמב"ם יעו"ש. וע' הרדב"ז (ח"א לשונות הרמב"ם סימן י"א) שכתב על מה שהקשו על הרמב"ם שפסק כאביי נגד רבא ולא שם לבו על פסק גמרתנו (ב"מ כ"ב ושאר מקומות) שבכל דבר הלכה כרבא נגד אביי זולת ביע"ל קג"ם? וכתב ע"ז: אפשר לומר דפסק הרב „כאביי משום דמסתבר טעמיה" — א"כ סמך הרמב"ם על שכלו להורות נגד הגמרא. ועיין עוד ר"נ (לרי"ף פט"ז דשבת) שכתב „ובגמרא איבעיא לן גליונין של ס"ת אי מצילין אותן מפני הדליקה או אין מצילין. ואתינן למיפשטה מהך ברייתא דהגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותן מפני הדליקה. ודחינן דה"ק וספרי הצדוקים הרי הן כגליונים ואין מצילין הילכך בעיין דגליונין דס"ת לא איפשטא בגמרא. והרב אלפס ז"ל הביא בפשיטות דגליונין אין מצילין וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ' כ"ז מהלכות שבת. ותמיהני למה? ואפשר שהם סוברים דמאי דדחינן ספרי הצדוקים הרי הן כגליונין דיהויא

בעלמא הוא הילכך נקטינן ברייתא כפשוטה" — עכ"ל הר"ן. וא"כ רואים אנחנו שהרי"ף והרמב"ם הרשו לעצמם לפרש הברייתא הזאת שלא כסתמא דהש"ס ולחדש על פי זה דין חדש. ובדרך אגב מהראוי להעיר כי גם הרי"ף והרמב"ם גם סתמא דגמרא לא ירדו לסוף באור דברי הברייתא הזאת. כי אמנם מלת הגליונים האמורה בכאן איננה מורה על גליונות הספרים כי אם על ספרי הבשורה הידועים לפי שמם בלשון יון. וכבר העיר ע"ז בהחלוץ ח"א ובגראֶטץ — אחר שנתחזקה בלבי השערתי שפירוש אבן מסמא הוא אבן חזק וקשה שחלקיו מדובקים יחדו ונקבי חלליו (פארען) סתומים, ראיתי נכון לעיין מה ידובר בו בספרי מלים החדשים. והנה זה מצאתי להבלשן הגדול ה' קאהוט שכתב בע' אבן וז"ל: „אבן מסמא בלשון ערבי „חבן אצם" אונגעפֿאָרמטער שטיין, שטיינבלאקק" ע"כ. לפי הדברים האלה נראה שפירוש הגמ' והמפרשים שאבן מסמא היא אבן גדולה וכבדה נכון ומיוסד בלשון ערבית. מתחלה נפל לבי עלי ואמרתי אכן יש אמת בפירוש המקובל, והשערתי הקרובה ומיוסדת בטעם ההלכה נפלה לבירא. אולם אחרי העיון נוכחתי בבירור גמור, שלא בלבד חידושו של ה' קאהוט אינו מחליש השערתי כי אם להפך מחידוש הזה יוצא כנגה שהשערתי הזאת היא אמת וצדק והפירוש המקובל עד הנה הוא בטל ומבוטל. — כי אמנם, ה' קאהוט עם כל רחב לבו וכבוד חכמתו הנשאר במקומו שגה בתרגום המלה הזאת והעיד עדות שקר בלשון ערבית. כי באמת הוראת דבור „חבן אצם" בלשון ערבית איננה אונגעפֿאָרמטער שטיין, שטיינבלאקק כמו שתרגם החכם הנ"ל, כי אם אבן קשה וחזקה (פֿעסטער, הארטער שטיין) בין שהיא גדולה ובין שהיא קטנה, בין שהיא כבדה ובין שהיא קלה. ע' ספר מלים של הבקי הגדול בדבר זה, החכם פֿרייטאג (ערך צם ח"ב צד 518) שתרגם: חבן אצם — lapis durus et solidus ממש כמו שכתבתי. ואם נפשך לאמר שהשגגה בזה היא מצד ה' פֿרייטאג וה' קאָהוט נקי, אראך כי ההוראה הזאת מוכרחת בשרש „צם" שממנו יוצאה מלת „אצם" ובטעמו והוראתו. עיקר שרש „צם' בערבית לפי תרגומו של פֿרייטאג היוצא ברור מראיותיו וממשליו שהביא, מורה — סתימה וסכירה. ממושג הכולל הזה יצאו הוראות שונות שכלן קשורות ונאחזות בירך אמן באיזו בחינה, למשל הוראת חרש, יען שאזנו סתומה ודומיו, ומזה הוראת חזק ועצמה, יען שנקבי חלליו סתומים

והרי חלקיו קשורים ודבוקים זה לזה בקשר אמיץ ולפיכך הוא חזק. וכן מצאנו בלשון רומית compactilis דעיקרו מורה על היות החלקים קשורים ודבוקים זה לזה, ומזה יצאה הוראת חזק ועצמה (פֿעסט) ודומה לזה הוא עם מלת (Solidus) = חזק וקשה ששרשו הוא (solus) = אחד, ור"ל לפי שבסבת קשור ודבוק חלקיו הוא נראה כאלו הוא חתיכה אחת, וכן בלשון אשכנז „דיכט" מורה על חזק ועצמה. ומזה ראיה גדולה להשערת הרב רש"י פין נ"י (האוצר ע' אלם) שפירוש „הקשורים ליעקב והעטופים ללבן" החזקים, על שם שקישור מורה על חזק וגבורה יעו"ש. ור"ל לפי האמור למעלה, לא על שם שקישור אנשים יחדו לאיזו תכלית נותן להם כח וגבורה כמו שנראה מלשון ה' פין נ"י הנ"ל, כי אם על שם שקישור ודבוק חלקי הגשם יחדו נותן להדבר הגשמי ההוא חוזק ועצמה, ובכן הוראת „חבן אצם" בערבית היא ממש הוראת „אבן מסמא" לפי פירושי, והיינו אבן שחלקיה מדובקים יחדו בקשר אמיץ ונקבי חלליו סתומים, ורק שבערבית שאלו מושג הסתימה משרש „צם" שהוא מורה על סתימה ובערבית שאלו המושג הזה משם סומא שמורה על סתימת העינים. — ולכשנתבונן עוד בדבר הזה נראה כי גם שם סומא עצמו = עור סתום עינים, יצא משרש צם שהוא בקריאה העברית או הארמית סם הוה. על שם שעיני העור סתומות. והשיתוף הזה בין סתימה לעורון העינים מצאנו גם בלשונות יונית ורומית, שגם בהן מורה שם סומא על סתימה. יעויין בספרי המלים של לשונות האלה בערך caecus וערך Tvylos ומעין זה בערבית אצם = חרש כמו שכתבתי למעלה ושעור דבור „חבן אצם" הוא כמו „אבן חרשת" קרוב ודומה לדבור „אבן עורת" = אבן מסמא. ואם לא אשגה נראה לי עוד ששם חרש בלשון הקדש הוא פיעל המהפך הוראת הפעולה כמו סָקל סִקֵּל שָׁרש שֵׁרֵשׁ ודומיהם והוא יוצא מן „חרש" המורה בקל על פתיחה וגלוי. ומזה חרישת האדמה, יען שהחריש מפתח האדמה שהיתה מכוסה עד הנה; ובכן בא הפיעל ומהפך הוראת הפתיחה להוראת הסתימה. וכן הדבר גם בשם עור = סומא. גם בשם הזה בא משקל פיעל להפך את הוראתו העיקרית המונחת בבנין הקל שהיא פתיחה וגילוי. ומזה עורה למה תישן" = פתח עיניך, וכל „עור" שבא בהוראה הזאת בקל ובהפעיל ומזה „ערה" בהוראת גילוי וחשיפה ובכן במשקל פיעל מורה על סתימת העינים. — יהיה איך שיהיה זה ברור ששם סומא יוצא משרש „צם" כפי הוראתו בלשון ערבית, סתימה. ומצאנו שרש

זה בקריאתו הערבית עוד בלשון התלמוד בהוראתו הזאת, והוא, מלת „צמצם" המורה על קירוב החלקים אחד אל אחד והתמעטות ע"י זה מקום (volumen) הדבר המרכב מהחלקים ההם, והיא הכפלה לחזוק ההוראה מן שרש צם הזה (כמו קלקל מן קל, בזבז מן בז, שגשג מן שג ודומיהם הרבה) וטעמה — סתימת נקבי הפארען שבין החלקים, באופן שהדבר המורכב מתכווץ ומתקצר (במקום מבלי לאבד מאומה מעצמות חלקיו. ומשרש הזה יצא עוד שם „צמים" — עריצים ואנשים קשים (ושאף צמים חילם איוב ה), יחזק עליו צמים. כמו שבערבית מורה שם „צם" ג"כ על קשיות כאמור למעלה טעמו של דבר. ממוצא הדברים האלה נלמד כי כל ערך „צמת" עם הוראותיו השונות כפי שהובאו בערוך יעו"ש שהצד השוה שבהן הוא קירוב חלקי הדבר יחד, יוצא משרש צם הזה.

הקורא הטוב יסלח לי על אשר יצאתי מעט בצדי הדרכים, ומעתה אלכה אשובה אל מקומי. פירוש אבנים המפולמות = המבולמות הוא אבנים הסגורות וסתומות ואין כל פתח ונקב בין חלקיהם. וכבר מצאנו ששם אחד רק בחילוף אותיות הרגיל מורה על סגירה וסתימה, והיינו שרש סגר שהוא עצמו שרש סכר = סתימה. ומזה „איתחסם ר' אלעזר" (ויקרא רבה פ' כ"ג) — נסתתם. ודומה לזה „איסתגר בקדמיתא' (ב"ק מ' א') ומצאנו עוד שהשתמשו בשם סגירה להורות על קירוב חלקי הדבר יחדו. ע' ערוך ע' חסם (ביצה ל"ג) אין מלבנין את הרעפים מאי קא עביד ? ברעפים חרשים עסקינן מפני שצריך לחסמן, פירוש לסתום נקביהן" עכ"ל הערוך. וההוראה הזאת עצמה נמצאת במלת „צירוף (המוציא מסמר לגשמים לצרפו, מכשירין פ"ה) שעיקרה חבור החלקים יחדו. והוראת הסרת הסיגים מכסף וזהב המונחת בשרש צרף) היא ג"כ קשורה במושג הקשור; כי ע"י הסרת הסיגים מתקרבים ומתקשרים יחדו ביותר חלקי הכסף והזהב. — ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת אשר שעור „אבנים המפולמות" הוא כמו אבנים שחלקיהם דבוקים יחדו בקשר אמיץ, נבין באור דבור „דגים המפולמים' דביצה כ"ד שהוא דגים בריאים שחלקיהם לא התחילו עוד להתפרד (צערזעטצט ווערדען) לפי שנצודו מקרוב, ודבור אבנים המפולמות שבזבחים שהוא, אבנים קשות וחזקות כמובא למעלה.

כשנתבונן במקראות התורה המדברים מיצירת העולם נראה כי בעל ס' יצירה אחז לו דרך מיוחדת לעצמו בנוגע לבאורם, אשר על פיה יתיישבו פשוטי המקראות האלה באופן נאה ומתקבל וכל המעקשים והפליאות יוסרו משם.

ידועה לכל השאלה הישנה בפסוק „ורוח אלהים מרחפת על פני המים". מים מאן דכר שמיה ומאין באו הנה ? — הלא בראשית נבראו רק שמים וארץ ? אשר בשביל הפליאה הזאת אמרו חז"ל במדרש שהביא רש"י ז"ל במקומו „אין הפסוק הזה אומר אלא דרשני. אין ראשית אלא ישראל" וכו'. זולת זה קשה מאד להבין מה הכונה במלת השמים שנבראו תיכף בשעת התחלת היצירה, אחרי אשר לא נעשה הרקיע עד יום שני, ובשביל זה הוכרחו שוב רבותינו ז"ל לבאר יהי רקיע יחזק הרקיע, יעשה כמטלית הרקיע, כמו שהביא רש"י שם. - בשביל שתי הפליאות האלה ראה בעל ס' יצירה לפרש פסוק ראשון שבתורה באופן אחר מהרגיל. והוא כי מלת בראשית הכתובה בכאן איננה תואר הפעל המבאר זמן עשית הפעולה (adverbium temporis) והבית שבה בית המקום, כי אם פירושה הוא באמצעות הראשית (בית הכלי והשמוש) וכן פירשו הרב במו"נ בשלשים משני יעו"ש. ור"ל כשרצה הקב"ה לברוא את העולם אמר דבור: יהי ראשית *)! ומיד נעשו השמים והארץ וכל צבאם. וראשית שבכאן מאמר ה' הוא. וכן פירשוה ג"כ חז"ל (ר"ה ל"ב א') בראשית נמי מאמר הוא'. והוא ספירה הראשונה „רוח אלהים חיים". ונקראת ראשית לפי שהיא התחלת היצירה וראשון לכל הנבראים, ולזה התכוון גם בעל תרגום ירושלמי שתרגם בראשית = בחוכמתא; כי ידוע אשר הניצוץ הראשון מהאין סוף הנקרא בס' יצירה „רוח אלהים חיים" נקרא בפי חכמי ישראל הקדמונים בשם חכמה. ע' מייער בביאורו ליוחנן א' מה שהביא בשם נעאנדער ועוד חכמים גדולים. והשם הזה נאה לה, יען היותה חותם תכנית כל הבריאה כלה, והיותה בשביל זה ראש ותכלית כל החכמה כלה, הכלולה ומצומצמת בבחינת השגת האדם רק בד' אמות של המציאות הנבראת, ולמעלה מהספירה הזאת מעונה אלהי קדם ושם חביון עזו. — על פי הדברים האלה נראה כי שלשה שמות נקראו להספירה הראשונה: ראשית, חכמה ורוח אלהים חיים. השמות האלה מכוונים לשלשת נקודות הראות שיש להשקיף מהן על הספירה הזאת. היינו: מנקודת תוכנה ומהותה, מבלי להשקיף על סבת

---

*) הקורא ייטיב להתבונן כי עד הספירה הזאת לא היה עוד ראשית והתחלה; כי אין התחלה אלא כשקדם לה ההעדר, וזה כונת בעל שיר היחוד „ראשון ואחרון מבלי ראשית ומבלי אחרית".

הויתה שקדמה לה ותולדותיה שבאו אחריה, ואז היא נקראת ח כ מ ה , מנקודת צירופה ויחוסה להתפתחות הבריאה שבאה אחריה — ואז היא נקראת ר א ש י ת , ומנקודת סבת הויתה — ואז היא נקראת ר ו ח א ל ה י ם ח י י ם , לפי שהוא ית׳ בראה . או באופן יותר בולט וקרוב להשגת האדם מ א מ ר , על שם שנעשה במאמרו של הקדוש ברוך הוא . — על פי שלש הנקודות האלה השתנה בזמנים שונים שם הספירה הזאת . תורתנו הקדושה כסופר דברי הימים ותולדות השמים והארץ שנקרו ובאו בהמשך הז מ ן, בהרה לה נקודת הראות ביחוסה אל ה ז מ ן ותקרא לה ר א ש י ת . חכמי ישראל שקדמו לפילון (משלי ח׳ , בן סירא כ״ד) בדברם במעלת החכמה מצאו נכון להזכיר כי היא היא העמוד התוך אשר כל בנין העולם הושתת עליו , וכי כל ענפי הבריאה ערוכים ומסודרים על פי חקות החכמה ומשטרה בארץ . ולזאת קראו את שמה על הספירה הראשונה הנ״ל המצבת לעינינו תמונת זעיר אנפין מהעולם ומלואו . אך בעל ספר יצירה המדבר מתולדות השמים והארץ לא בבחינת הזמן כי אם בבחינת השתלשלותם הסבתית (causal), ר״ל בהשקפה על הסבה והמסובב , קרא לה בצדק בשם ר ו ח א ל ה י ם ח י י ם . ומפני הטעם הזה עצמו קרא לה פילון בשם לאָגאָס = מאמר כאמור למעלה.— עד פילון האלכסנדרוני הזה היתה הספירה הראשונה רק מעשה ידיו של הקב״ה שנבראה בשביל להיות מקום מעבר להשפעתו לעבור דרך שם עד לעולם השפל הזה, מבלי היות לה חשיבות בפני עצמה כלל . וכאשר נראים הדברים גם בעל ס׳ יצירה הלך בדרך הזאת . אך כשבא פילון שגדל והתחנך על ברכי הפילוסופיא האפלטונית ויקלוט אל קרבו הרעיון העיקרי מפילוסופיא הזאת, אשר עם אלהי קדם ובמחיצתו יש א י ד ע ע ן נ צ ח י ו ת ו ע ו מ ד ו ת ב ר ש ו ת ע צ מ ן המשוטטות בכל מרחבי הבריאה כלה ומחיות את כל היקום — החלה החכמה העליונה הזאת הרומה ממש לאידעען האלה *) להתפשט מעט מעט את בגדי עבדותה ולצאת לרשות עצמה . ויהי כי לא יכול פילון להכנים צרה להיכל המלכות עצמו ולשום כסא כבוד להחכמה אצל כסא כבוד ה׳ , כי הכתוב „שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ א ח ד״ עמד וצוה כנגדו , הודה בעל כרחו כי מתחלה היה רק ה׳ אחד ושמו אחד , ואך ברצונו הפשוט ברא את החכמה להיותה רוח החיה באופני תבל ארצנו ולהנהיג את העולם כלו . — עם כל זה אמנם לא דמה הצורה ליוצרה ולא נתן כבוד אלהים ל ב ן ה ב כ ו ר ש ל ה א ל ה י ם ה ז ה (לשון ידידיה הנ״ל הובא במ״ע פ״ד) ולהפך , בכמה מקומות מספריו כתב באר היטב כי בן הבכור הזה איננו עומד ברשות עצמו כלל וכל מעשיו סרורים וערוכים בגזרת א ב י ו שבשמים, עד „שבאו ה ת ל מ י ד י ם ש ל א ש מ ש ו כ ל צ ר כ ם ו י ק ב ע ו ה מ ש נ ה ה ז א ת ב ט ע ו ת כידוע . אולם , חכמי התלמוד ז״ל , באותה שעה שקבלו הלכה מפי ידידיה הנ״ל שהלאָגאָס הזה הוא המחיה ומכלכל כל יצורי תבל , באותה שעה עצמה הניחו תנאי קודם למעשה שהוא רק מ ל א ך ש ל ו ח מאת ה׳ מן ה ש מ י ם לשמור ולעשות ולקיים את כל דבריו בארץ מתחת . בגמרתו מצאנו איזה פעמים זכרון „שר העולם״ שהוא הוא ה ש ר ה ג ד ו ל מ ט ט ר ו ן כמו שהוכיחו בצדק בעלי התוס׳ ז״ל (חולין ס׳ א׳) . ונראים הדברים שהוא הוא הלאָגאָס של ידידיה הנ״ל . ואע״פ שאין ראיה נצחת לדבר שמטטרון זה הוא אחד עם ה ח כ מ ה של הקדמונים , זכר לדבר יש מגמרא (ע״ז ג׳ ב׳) ששם כתוב שמטטרון מ ל מ ד ת ו ר ה לתינוקות של בית רבן, והוא ה נ א צ ל ה ר א ש ו ן מהאין סוף, ה ב ן ה ב כ ו ר שלו , ולא כמו שחשבו איזה חכמים ומארי דרזין שהוא הנאצל ה א ח ר ו ן (מעין הרעמיורגאס של הגנאסטיקער) ; וחז״ל לא ראו נחוץ להעמיד בין ישראל לאביהם שבשמים שורה גדולה של סרסרים ומתווכים כמו הגנאסטיקער . ומה שמצאנו בחז״ל זכרון מ ל א כ י ה ש ר ת מלבד המלאך הגדול שר העולם הנ״ל , אינם שכלים כ ו ל ל י ם ממוצעים בין הבורא לברואיו , כי אם שרים ממונים על כחות מיוחדים , כמו „יורקמי שר הברד״ (פסחים קי״ח א׳), „רהב שר של ים״ (ב״ב ע״ד) , מלאך הממונה על הריון לילה שמו (נדה ט״ז) , מלאך הממונה על התאוה (ב״ר פ׳ פ״ה) , מלאך הממונה על ה מ ח י ק ה ששמו ש מ ש י (מגילה ט״ז) הוא כמו ס מ ס י בסמ״ך מלשון ס מ י מ כ א ן = מ ח ו ק מכאן , וכלם כמותם, ואך מ ט ט ר ו ן הוא המלאך הכולל על כל כחות הבריאה ביחד , ועליו נאמר (סנהדרין ל״ח ב׳) „ששמו כשם רבו״ ולפיכך נקרא „שר העולם״ , ר״ל שר של כל העולם כלו ולא „של איזה כחות ידועים . כשנתבונן על משמרת מטטרון ותעודתו בתור שר הכולל לכל כחות הטבע ביחוסו למלאכי השרת החלקיים הממונים על פרטי כחות הטבע ונרצה לבאר לנו הדבר הזה במשל ודוגמא מסדרי ה צ ב א ומשפטיו , על פי

*) וע׳ מו״נ פ״ו משני „אמרו כביכול אין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה . ואתמה מאמרם מ ס ת כ ל, כי בזה הלשון בעצמו יאמר אפלטון שהשם יעיין בעולם השכלים וישפיע ממנו המציאות״ — ופירש בעל גבעת המורה „שנמלך בפמליא . ר״ל כב״י מתיעץ ב ח כ מ ה ״ . אולם באמת רחוקים חז״ל מדעת אפלטון מאד כמבואר למעלה .

מאמרם ז״ל מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא (ברכות ס׳) ועל פי המקובל לדמות מלאכי מרום לצבאות מלחמה (אלהי הצבאות, ה׳ צבאות) — נראה כי מטטרון זה דומה לשר הגדול המפקד צבא מלחמה, המקיף בידיעתו כל חלקי המחנה, איש איש לפי כשרונו ולפי מה שהוא ראוי לכך, וקובע ומיחד אפוא המקום הראוי לכל אחד, אשר משם יוכל לתקן תכלית המלחמה באופן היותר טוב. כמוהו כן גם מטטרון מפקד צבא השמים ומחנה אלהים וקובע ומיחד לכל אחד מהם המקום הראוי למשמרת עבורתו ותכליתו בתבל ארצנו. ומעתה נבין למה נקרא שמו מטטרון, כי הוא metator הרומי, שר הצבא הקובע ומיחד מקום לצבא המלחמה (ע׳ ניטשע בעשרייבונג דער ראֶמער ספר ט׳ פ׳ נ״א). וסיום ון הוא הסיום הרגיל ומצוי בשמות המלאכים, כמו סנדלפון (חגיגה י״ג) פסקון אטמון סגרון (סנהדרין מ״ד ב׳) ורבות כהנה. וההוראה הזאת מכוונת ובולטת במאמרי חז״ל שהביא הרמב״ן פ׳ בוא פסוק אעשה שפטים, שמוזכר בהם שם מטטרון בהוראה הזאת וע״ע ב״ר פ׳ ה׳ „יש מן הדרשנים שהם דורשים כגון בן עזאי ובן זומא (שנכנסו לפרדס), נעשה קולו (הלאגאס) של הקב״ה מטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים (הראה לו כל המקומות שבארץ ישראל), נעשה קולו של הקב״ה מטטרון על המים הה״ד קול ה׳ על המים (הראה להם המקום שיש להם ללכת, ככתוב יעלו הרים ירדו בקעות וגו׳ אל מקום זה יסדת להם). — בטרם אפרד מהענין הזה אעיר עוד הערה אחת קטנה כי מה שחשבו חכמים רבים שבדבור אונקלוס „מימרא דה׳״ צפונה הכונה ללאגאס של ידידיה הנ״ל לא כונו יפה, כי איננו רק יפוי לשון לסלק מהי״ת פעולות גשמיות, כמו שמבאר זה כבר רבינו הגדול במורה הנבוכים פכ״ז מראשון יעו״ש.

נחזור לענינגו שבעל ס׳ יצירה מפרש בראשית ברא אלהים = בספירה ראשונה ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כל היקום וכל היצור שנמצאו בשמים ממעל ובארץ מתחת נבראו תיכף בספירה ראשונה. אך בריאתם לא היתה עדיין שלמה וגזורה, והיה מן ההכרח להוציאם מן הכח אל הפועל לאט לאט על פי משפטי העוואלוציאן שקבע האל ית׳ ולתכלית זאת הוציא הקב״ה רוח, היינו הכח החיוני המאחד ומחיה את יסודות המתים. בריאת הרוח הזה לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר; כי ממאמר התורה „ורוח אלהים מרחפת על פני המים״ נדע, כי בעת היות תהו ובהו כבר היה הרוח בעולם. ואחר זה היתה הארץ תהו ובהו, ר״ל יסודות הגשמים אשר מהם מרכבים כל אישי הבריאה היו תהו ובהו, לא היו גזורים עדיין במקום מיוחד ומוגבל, כי עדיין היו מותהים והולכים בכח רוח אלהים המרחפת עליהם כאמור למעלה. — ואחר זה אומר „ויאמר אלהים יהי אור״ גם הפסוק הזה נתן מקום להתפלא מה הוא האור הזה שאיננו אור השמש וכוכבי השמים וכסיליהם שלא נבראו עד יום רביעי? ולפיכך פירשו בעל ספר יצירה שהוא מוסב על יסוד האש המונח בכל גשמי הבריאה ושעור מלת „יהי״ הוא: יבדל ויצא מן הכח אל הפועל ממים העליונים שקדמוהו! (שלא כדעת האומרים שיסוד האש מונח בשם חשך), באופן שלדעת בעל ס׳ יצירה כל יסודות הבריאה היו מוכנים ומזומנים תיכף ביום ראשון בעצמיהם הפרדיים, ואך ההרכבות השונות נעשו בימים שלאחריו. וכן הוא גם דעת חז״ל. ע׳ מו״נ פ׳ שלשים משני יעו״ש.

כל זה ראיתי נכון לשום לפני חכמי ישראל לא בתור חקירה מקפת כל שיטת ס׳ יצירה, ששגבה מבינתי ואולי גם מבינת מי שגדול ממני בחכמה ובתורה, כי אם בתור הערות פרטיות והלקיות, אשר אקוה כי תהיינה לתועלת מעט למתחקה על קורות הפילוסופיא של דתנו.

יוסף ראזענטהאל

עת כִּנּוּם.

תניא הלל הזקן אומר בשעת המכניסין פזר, בשעת המפזרים כנס, ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד, ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס (ברכות ס"ג ע"א)؛ (ירושלמי ברכות פ"ט הלכה ח') וכן היה הלל אומר אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה בדר, ואם לאו כנוש. ומהרש"א פי' שקאי אתלמידים ע"ש.

סגלה נפלאה אחת נתנה לעם סגלה וכנסיה שמה. סגלת ישראל היתה מני אז בעת אשר החל רוח הפרוד לפזר את שה פזורה ישראל, נתקו מוסרות הלאום, קָפַד אורג חיי-אחדות היהדות, אז היתה סגלתו להתרומם מעל רוח הקטף הלזה בכח האספה והכנסיה. עוד ישראל היה לגוי, ורוח השם עוד רד עם חוזים ועם נביאיו נאמן, גם אז ראה עוזר ישראל אחד, כי נתרפו חרצבות הלאום, נזעכו רתוקי-היהדות ויאזר עוז כנגדו לקרוא כנסת גדולה הפליא להעזר עד כי חזק *) ומשך שלש מאות שנה נמשך עזרו, ועזרנו ומגננו הוא עד עתה. גם בימי מלך מלך הורדוס האשקלוני, אשר אז עמדה האומה הישראלית בתכלית הפרוד והפזור, וחכמת סנהדרין היתה כמעט נשכחה, בפשע העריץ אשר מגר לארץ דם בחירי ישראל, נושאי דגל האומה ותורתה, גם אז התרומם מעל דורו הלל הזקן וסגלת ישראל היתה לו לאבן-שואבת, למשוך כל קוי היהדות אל נקודה אחת, אל הכנסיה. הלל הזקן היה אומר גם בדורות שלפניו בהיותה התורה עוד חביבה, והיתה „הכנסיה" סגלת כל עיר ואם בישראל, ובעת ההיא בשעת המכניסים היו רבים וכן שלמים בכל זאת היה החוב על למודי-ה' לחזור אחרי הכנסיה והמכניסים וביד מלאה לפזר כפזרן וכותרן תורת ה' תמימה חכמת סופרים וקבלה הטהורה מסיני באה, למען הוסיף תורה הוסיף לקח באומה הישראלית, מכל שכן בעתו ובזמנו, בדורותיו אשר נשמדו ראשי חכמי הסנהדרין, והתורה איננה חביבה על בני הדור המתקרבים אל הורדוס ואל רוחו המושל בעמו, המפזרים את דרכיהם לשפתי זרים להתרפק על דודת

*) ד"ה ב', כ"ו ט"ו.

העת החיה; לאלה המפזרים המפוזרים בדעות ובהשכלה קרא אספה, סדר ששה סדרים על פה והכנים כנסיה והרבה תורה בישראל (עי' סד"ה ובפט"ו דמסכת סופרים) לזאת נקרא הוא בשם תלמידו של עזרא, ראש מיסד הכנסיה הגדולה!

בסגלה הנפלאה לעם-עולם, ראיתיך חכם נכבד הנך משתמש בעת הנוכחת אשר בצדק יאמר על הדור החי שהתורה איננה חביבה עליו, — ואם לא במדת-הענקים כמדת קדמוני רבותינו ז"ל, אך בכל זאת במדת השער כמדת ימי ההוה מַדַּת פעולתך אל חיק — וקראת אספה אחרי האסיף לתקופת השנה, אל חכמי הדור, אל בעלי אספות העולים משמר לעמת משמר (דה"א כ"ו ט"ז) להתכנס אל כנסיה אשר היא לשם שמים, ואמרתי מה טוב ומה נעים חלקך, מאשר הנך כי ה' נתן בלבך חכמה ודעת לתת לטוב לפני יראי אלהים וחושבי מחשבות להגדיל שם ישראל, להרחיב ספרות ישראל, אשר עם האסיף לא נאספה עוד מאספי לכל המחנות בישראל, והענין רחב הוא למרבה בעת לרפא ועת לבנות, חסרון גדול בספרתנו להמנות, גם קהלת נתן ענין לאסוף ולכנום, לזאת חשבתי מלאכתך כדבר בעתו, וכניתיה במשפט עת כנום!

והנה ראיתי את הכנסיה הראשונה בספרך כנסת ישראל ואומר לך כי מצאתי בה רוח חדש מרחפת עליה, ורוח אחרת שולטת בקרבה. למדתי לדעת כי עברה עת לעקור נטוע, או אומר עת מלחמה במחנה המשכילים, העת — אשר מימות הפילוסוף בן-מנחם, לא חדלו עוד הצעירים לגשת אל החומה, לקעקע בנין העתיק, לנתק הלאה אבנים גדולות, להשליך אבנים שלמות, מוסדות, דברי חכמים כמשמרות נטועים, אבני נזר בחשן המשפט, אבני שהם ואבני מלאים, באה העת לצעירי הדור אשר רוח שוקט ירגיע את לבבם הנרתח, עת שלום שלוה שאנן ומרגוע, להיות לתורה ולקבלה בנים נאמנים, לצאת בשדה מלחמת סופרים חמושים ומזינים, בהשכלה מזוקקה בחכמה ודעת מומנים, עת לרפוא מכות ישראל הנאמנים, ועת לבנות חומת הדת והדעת להעמידן על תלן כְּמלפנים, להגיש אבן על אבן לבנין הלאומית בקרב השנים, באמר אחד עת כנום אבנים!

ואתה חכם ומבין עומד על הכנסיה ברוח נכון להיהדות הנאמנה, עומד בדעה מיושבת, אמיץ וחזק במשפט ישר מיוסד, מבלי נדוד, על כן אקראך בשם כֹּנֵם כנד!

הן ידעת גם את נפשי את מהלך רוחי, את השקפותי הכלליות על היהדות ועל הספרות, מיום

שיצאתי (זה יותר משלשים שנה) לדבר בשער את בני עמי האהובים לי, כי לשלומי אמוני ישראל, אשר הגדילו את שם ישראל ותורתו נתחברתי ונחשבתי כאחד מהם. ומי שחנן אותו הטבע ברוח באר, לבאר ולברר דברי רבותינו אבות הספרות, הוא לא ימצא מרגוע להמית לבבו ומחשבותיו המתרוצצות בחבו, אם לא יוציאן השערה נגד חכמים ונבוני דבר לאשורו. ומה הוא המקום היותר מוכן מבית כנסת לישראל? ואם עוד יראה בעיניו את המכניסים, והכונס עליהם אשר נדחי כתבי ישראל יכנס, נקיי הדעת בין חכמי דורנו הם, מה יגל וישמח כבודו כי במסבי אנשי כנסיות כאלה לא יפקד גם מושבו.

הן לעיני מתחפשים במסוה הגאוה, ישח כבוד מחבר אם יתכנס אל בית האספים, כי לאלה בעלי אספות יקראו מושלי בגאות-יום יום „האספסף התאוו תאוה“, אמנם לאלה טהורי עינים וברי לבב אשר נסך ה' עליהם רוח חכמה ודעת כל ענין לאשורו לא יְבֻלַע כבוד חובר חבר, אם יתכנס בין המקדימים ליום הכניסה לא יבלע לשמו אם יבלע פני הלוט, הלוט על מפלגות ודעות שונות, אם ירים המסכה, המסכה הנסוכה על מתחפשים ומתיהרים, אם עם מפוזר ומפורד בדעות יכנס, והמסכה איננה צרה כהתכנס!!

אתה חבר נכבד, בקשתני לשלוח אל הכנסת ישראל מאמר השקפיי על היהדות ועתידותיה בבריטניא, לתת לפני קוראי הכנסת תולדות גדולי רבנינו בעיר לונדון ומושג נאמן מחיי היהודים פה, על אלה השאלות הנני להשיבך הפעם לפי מבטי ולפי בחינתי אשר נראה לי ואשר ראיתי אני בעיני משך שבתי פה. ואומר לך במשפט כללי, כי היהדות בפניה החיצונית דמתה (או דוֹמָה) כפני היהדות במדינות הללו אשר אחינו מחזיקים במסורת אבותיהם שבידיהם. כל איש נכבד יושב לונדון יכתוב ידו אל אחד מבתי הכנסיות, אשר בכללן „ק"ק כנסת-ישראל“ תקראנה, וכמעט כל המפלגות, אחת הנה בדבר הנוגע לכלל היהדות לצדקה לחסד ולגונן בעד היהדות מבית ובחוץ. גוף עדת ישראל בלונדון נחלק לשלשה ראשים, ראש-האשכנזים, (אשר הרב ש"י יקרא ראש Schief), ראש הספרדיים (אשר החכם נ"י יכונה ראש Schief) והראש השלישי מברקלי-סטריט סינגוגי (אשר הפראָפעססאר יצ"ו יעלה בראש) אולם רוח אחד להחזיק מגן וצנה בעד היהדות בבריטניא, צורר הנחלקים בכנפיו! האצילים הנדיבים הנודעים לשם בעולם-היהדות כמו הלארד נתנאל די-ראטהשילד, השר (מעמבער אָף פרלימנט) סאמועל מאנטאגוי, הנדיב פ. ד. מוקאטטו. אף הראשון הוא הפרנס של בית הכנסת דוקספלאַס ומחזיק במשוט העומדים, והשני מפרנסי בית הכנסת לכותל מערבי—האמצעיים — והשלישי מן ההולכים קדימה, בכל זאת שמו וישימו להם ראש אחד, אם לכונן בית לתפלה, לצדקה למחסה או לתלמוד כדי לקיים מסורת אבותינו בידינו.

ברוח האדונים האצילים אשר לעירנו לונדון, מונח הדעה לזכך את היהדות בבית ובחוץ באופן שתוכל לעמוד ברוח מצויה הסוער לרוח היום והזמן. אוהבים הם להיהדות הטהורה וחובבים להסבלנות המזוקקה. ואני אביט גם על אלה האצילים פה עירנו אשר מתאוים לפסוע פסיעה גסה במנהגי קדמונינו ז"ל בעין אחרת מאשר אשקיף על המתאמרים בשם מתקנים במדינות השכנות לבריטניא. האציל-האנגלי, יליד ארצנו, בן בנו של יליד בריטניא הוא בעצם תמו איננו בועט בדעת ודת אבותינו, ואינו חפץ בהתבוללות בעמי הארץ, להשתוות או להתחקות על דרכי הגוים, גויי הארץ הזאת. הוא בכל מקום אשר יזכר שם יהודי, ישראלי, יתודע כי שבטו, עמו, ונחלתו הוא, ויתגאה לעיני כל לְרָדֵי הגוים, כי בשם ישראל יכונה. גם בכל קדש אשר יקדש בבלי טהור — המסורה הטהורה — לא יגע לחלל, כי יראת הכבוד לו להדרת השיבה והזִקנה החופפת על היהדות המסורית אשר בידינו. אולם כל מגמתו הוא להעריך במערכה סדרי הנהגת ישראל בעבודת הצבור לפי רוח העת, לקצר בפיוטים לקמץ ביוצרות ולקרב קץ של הארכת זמן תפלה.

מובן מאליו, כי אוציא מן הכלל, את אלה אשר הוציאו את עצמם מן הכלל, וכל הישר בעיני שכלם יעשו, כי מרבים הם בכל מדינה ומדינה, ובכל עיר ועיר, אשר יתיחסו אל שבט הבונים החפשים, לסתור ולבנות בית התפשית כפי חפשה נתן להם ממלכות הארץ, וגם את ביתם יעשו חפשי בישראל — לא מן אלה, ולא אל אלה דברתי, אך מאחינו פה האצילים האנגליים אשר יתיחסו על שבט יהודי נאמן לה' תורתו ועמו, הנני מדבר והנני שופט על רוח היהדות השורר ומושל עוד בקרב לב אחינו האנגלי. לו יוכל להיות חסרון אחד להמנות בתוך עירנו זאת, והוא, להרים מצב התורה התלמוד והפוסקים, חכמת ישראל וכל אופן ליטרטור העברית, נקשר ביחד עם רוח האנגלי, עם שפתו טבעו וערכו, בבית הרבנים אשר כבר יוסד אבן מוסד מאת הבונים של תלמידי חכמים גדולים בתוכנו, אז יש תקוה להיהדות באחרית הימים פה בבריטניא מאשר בשאר המדינות!

הלמוד והשקידה בתורתנו הכתובה והמסורה לנו, ובכלל בספרתנו, הוא איננו בסאת מלא וגדוש פה קריתנו; אם יתחזקו לפעמים אנשי לבב יודעי התורה, להחזיר כבוד למוד התלמוד על יושנה, לא יקומו ימים רבים במשפט ישר כזה, כי לא רבים הם אשר עתותיהם בידיהם לבוא ולעיין; ואם רב ודיין מצויין בעירנו יחזיק בכל עוז נפשו בסגל חברים ללמוד שעור עיון כסדרן, הלא הבאים הם בני תורה, וזה הוא הנקרא מחזיק בתורה בלומדיה, ולא עוד מפיץ ומרבה תורה בבניה הילודים פה למען תת שם ושארית לדור.

גם אהבת שפת קדש, נכבה כמעט פה מלב אצילינו הרוזנים, וכל העוסק בהרחבת גבולה, דומה בעיניו כמבלה זמן ומאביד את כשרונותיו לדעת. יש נדיבים בתוכנו אשר לבם עוד ירחש רגש קדש לסגלת שפתנו אוצר כל חמדה, אבל הם יטו אזן לאלה המנקרים באשפתות בתי-העקד למצוא שיר ישן נושן מלא יתדות, או מלא על כל גדותיו מיתד ותנועות, או בית מלא תנועות, לשקול כסף וזהב על ידם לקנות השיר או להוציאו לאור, ואל כותב חושב, הוגה, ושונה בעת החיה, לא יפנה אפילו להשכיל במלאכתו או להזכירו בשער בעודנו חי! ואני בהיות נפשי עלי מרה על המתהללים בתהלת שפתנו, ואינם נותנים יד לעובדי בכרם (אשר הוצאתי אני לאור פה בשנת תרל"ח) שפת קדש, כתבתי שיר נוסר על שש עשרה תנועות בכל שורה, כל מלה ומלה מתחלת בתנועה, כפי טעם של הפלמוני המאמין בקדושת התנועות, כהמאמין בלחש פלוני, וקראתיו בשם „שיר התלונה".

ואמרתי עת רעה היא לשפת קדשנו, אטמון בחבי כשרוני, לא אוציא עוד כתבי לא אדברה בשער ואדום, לקיים דברי הנביא (עמוס ה' י"ג) אשר נבא לנו „לכן המשכיל בעת ההיא ידם" —. ומיום ההוא פניתי את לבי לעיין בשקידה יתרה במקצוע אחר, וחברתי אחרי שנים הרבה, הבורי „שני המטות", אשר אוכל להגיד בפומבי, כי ספרי זה מצא חן והכרה הגונה בעיני חכמי ונדיבי עירנו.

אמת הוא כי פה קמה לתחיה חברת מקיצי נרדמים, אשר החכם הנכבד *) ר' מרדכי בהרב הג' מהר"ן אדל"ר נ"י כתב בהמגיד זה עשרים ושש שנים (בשנת תרכ"א נומר י"ז) כי תהיה תכליתה להפיץ ידיעת לשון הקדש ועניני דת ואמונה בין המון אחב"י. אבל אני לא זכיתי עוד לראותה עוד בחיים

*) כן חותם את שמו בהמגיד התרכ"א צד 83.

חיתה, והדור הצעיר המחונך לעינינו איננו משתוקק לראותה כפורחת עלתה נצה. אך זכור אני בשנת תר"מ (Decem. 1880) נקרא נקראתי לבוא אל אספת חכמים ורוזנים נוסדו יחד, לרומם ספרותנו, שלחתי להאספה שיר, תוכו רצוף הרעיון להעלות לתחיה את השפה הקדושה.

ואתה הקורא תכסוף לדעת מה רושם עשו דברי ושירי על לב המטיפים האדונים הנאספים? אך היתקע שופר בעיר גדולה לאלהים כלונדון רבתי והעם עוד יחרדו? אריה (לאֶווע) שאג מי יירא? הלוי דבר מי ילבב? כי לא עשה דבר, השיר הזה אף גלה סודו מן המטיפים הנביאים הנבים בשם ההשכלה!

גם בעל הלבנון, החכם הנאור ר' יחיאל ברי"ל זכרונו לברכה, אשר אזר שארית כחו לעבוד ביער הלבנון פה על הרי בריטניא, מוכרח היה להפיל מידו את כלי אומנתו, אף כי באמת אָמן נפלא היה. וצר לי מאד על אבדת אחינו זה, כי אבד דרך הממוצע ללכת לפי רוח הבריות אשר נוחה הימנו, והתגר מלחמה את גדולי ונכבדי עירנו, ומשך על עצמו ועל מלאכתו, מלאכת הקדש אף וחרון של מושבי העדה במשך חכמה מפנינים, לזאת נגזר: „ימי הלבנון לא ימשכו" ונושא משך הזרע, לא ראה בהלבנון ברכה, משכרתו היתה מחלת לב, ותוחלת ממשכה.—

לולא הכעים ידידנו, זכרונו לברכה, תמרורים אז לא שתה כוס תמרורים כי מרה נפש החכם האמן הזה כל ימי שבתו פה וכגבור חמה מר נפש נלחם בעט חרבו, שלף ולא השיב אל נדנה, עד אשר בצע אמרתו, עטו נשק ברזל, אמים יהלוך וברק ממררתו!

ואתה חכם מנוסה עוד תשאלני להגיד לך עתידותיה של היהדות בבריטניא? אם דעתך על הויתה בעתיד וחשת עתידות לנו, הלא תשפוט מן העת הנוכחת מה יהיה באחרית הימים!

אבל מי האיש אשר על שרשי עם-עולם יחקר, הוא יודע כי עד בלתי שמים, שרש היהדות, הזמן והרוח לא יעקר, מלחמת אור וחשך בין דורות לדורות מעולם לא תבקר, עם-נצחי אנחנו, ונצח ישראל לא ישקר!

ועתה רדקטור נכבד קבל מידי שני מכתבים ותשובותי עליהם הנושאים ונותנים בדבר ספרי „שני המטות", והעמידם לפני קוראיך המעיינים, למען ידע ישראל מה פעל פה לונדון בירת בריטניא אחד מאחיהם המתכבד להיות חבר אל הכנסיה אשר היא לשם השם תורתו ועמו.

בעזה"י יום א', י' אדר לפרט „ליהודים היתה אורה ושמחה" לפ"ק ווילנא.

החיים והשלום וכט"ס ישפות ה' לכבוד ידיד ה' וכו' וידיד נפשי עז ה"ה הרב המאוה"ג חכם וסופר משכיל ועומד על לשון חכמים וסופרים ולירד לעומק כוונתם ואמתת דבריהם... שכ"ת מו"ה נפתלי הלוי נ"י בעהמ"ח ספר שני המטות על הלכות כבוד אב ואם. ה' אלהי הרוחות ישמרהו ויזכהו לחבר עוד חבורים יקרים ויפוצו מעינות תורתו חוצה.

אחדש"ת הנני בא להתנצל לפני כבודו נ"י על אשר לא השיבותיו מיד בעת ששלח לי חבורו הנחמד „שני המטות" בצרוף מכתב ארוך אשר בו הראה את ידו הגדולה להשיב על כל הערותי אשר השבתי על דבריו *) ומאוד נהניתי מכל דבריו ומפלפולו הנחמד הזך והישר. אכן באמת יאמין לי ידידי כי ערכתי באמת תיכף ומיד מכתב באריכות להשיבו על כל הנ"ל כפי דרך הכבוד והיושר, אך המכתב נשאר עד היום שנזכרתי שעדיין אני בע"ח להשיב לכבודו, וראיתי בזה לחזור על דבריו הראשונים ע"ד שהעיר על מה שכתבתי דאם היה כבר מוטל עליו מצוה אחרת וכו' וכו' וע"ז תמה מעכ"ת נ"י מד' הרא"ש בשבת פי"ח וכו' וכו'... (ובא במקום זה פלפול ארוך אשר מקומו הוא בחלק שו"ת לספרי קדש נפתלי על עין יעקב, אי"ה).

ובאתי עתה אל הענין מה שראיתי בספרו הנחמד דף ו' ע"ב שטרח כ"ת ליישב קושית הט"ז בסי' ר"ם על הרמ"א ז"ל וכ' כת"ר נ"י ליישב ע"פ דברי התוס' בב"ב ד' ח' דבמקום דאיכא לאו כופין. תמהני דע"כ הרמ"א בהג"ה בחו"מ שהעתיק תשובת הרמב"ן דבהשבת העבוט היא מצוה שמתן שכרה בצדה ואין ב"ד מוזהרין עכ"ל דלא ס"ל כהתוס' דלדעת התוס' דודאי מוזהרין ב"ד לכוף ככל המצות דהא בהשבת העבוט איכא לאו מפורש בתחלה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו.

[וראיתי בספרו דמר נ"י שהעתיק הלאו דלא תשכב בעבוטו. ולכאורה עמדתי על דבריו דאמאי לא הזכיר הלאו דלא תבוא אל ביתו. ואמנם שוב ראיתי דיפה כוון, דהנה באמת מצות השבת העבוט נוהג אף דלא עבר על הלאו דלא תבוא ורק בלקח העבוט ע"י שליח ב"ד בהיתר וע"כ הוצרך ללאו זה דלא תשכב וכמו דמפרשינן בב"מ ד' קי"א דלא תשכב ועבוטו אצלך].

וע"כ דהרשב"א (בתשובה) והרמ"א בהעתיקו ע"כ דלא ס"ל כתי' התוס' הנ"ל והקושיא מצדקה יתרץ כתי' הריצב"א בתוס' שם דהיינו דאין נענשים ומזה הכריח באמת להרמב"ן בתשובה דקיי"ל כהירושלמי בזה דאם רצו כופין בהא מ"מ עשה דצדקה בש"ס דילן בב"ב מוכח דס"ל ג"כ כהירושלמי וא"כ תמיהת הט"ז על הרמ"א כראי מוצק.

ומה שכ' מעכ"ת נ"י לחלק בין אם כתוב בתורה הציווי במקור לחוד או אם כתיב במקור והפעול יחדו, לא נהירא דא"כ בצווי דזכור את יום השבת דנכתב במקור לבד וכמו שהביא מעכ"ת נ"י לפסוק הזה ולפי דעת מעכ"ת נ"י אין ב"ד מוזהרין לכוף, וזה אינו דכיון דליכא מתן שכרו בצדו ב"ד כופין. וגם לפי דעתו מה מקשה הגמרא בב"מ ד' ל"א דלמה הוצרך לכתוב כפל לשון פתוח תפתח העניק תעניק ודריש מזה כמה דרשות, ולמ"ד דלא ס"ל הני דרשות הוצרך להרץ ולומר דס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, ולפי דעת כת"ר נ"י ע"כ הוצרך לומר כפל לשון המקור והפעל לאשמעינן דב"ד כופין ע"ז ואף דהיא מ"ע שמתן שכרה בצדה, ולכן דברי כת"ר נ"י מוקשים מד' הש"ס הנ"ל לפי הנראה — ואכן לענ"ד לולא דמסתפינא מד' המרדכי והט"ז הייתי אומר דהבבלי והירושלמי לא פליגי כלל ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם, וגם מרב מרי דחולין ד' ק"ח לק"מ ובזה יהיו עולים דברי רבינו הרמ"א ז"ל על נכון. דהנה לכאורה יש לתמוה דכיון דבזה גם הירושלמי מודה דבמ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מצווין לכופו דזהו עונשו שאין לו קיבול שכר וא"כ היאך היו רשאין לכופו אם ירצו דכיון דליכא מצוה הרי הם עוברים בלאו דלא יוסיף ומי נתן להם רשות להכות אדם ולחבול בו מאחר דלא נצטוו ע"ז. ולכן נראה דהירושלמי לא אמר בזה רק במה שיש בה הפקעת ממון כגון במדות ומשקולות דע"ז נאמרו ד' הירושלמי, והטעם בזה דקי"ל משום דהפקר ב"ד הפקר וכמו דאמרינן בגיטין ד' ל"ו דאף מה"ת שביעית משמטת מ"מ תיקן הלל פרוזבול, משום דהפקר ב"ד הפקר, וכיון דראו שיש בזה תקנה משום נעילת דלת בפני לוין וגם משום תקנת עשירים שלא יעברו על הכתוב דהשמר לך וגו' ראו להתקן להוציא מן הלוה שלא כדין תורה ע"י פרוזבול משום צורך שעה. וה"נ י"ל בהא דאמר הירושלמי הנ"ל דאם רצו כופין והיינו אם ראו ב"ד שפרוצים העם במדות ובמשקלות חסרים אז יכולים לכופם ולמונעם מאיסור גזל.

*) במכתבו הארוך מן יום ה' ער"ח סיון לסדר ולפרט וישמו את שמי על בנ"י ואני אברכם" לפ"ק ותשובתי מיום ז' סיון תרמ"ו לפ"ק „שו"ת בקדש נפתלי".

ובש"ס דילן נמי בא תניא בברייתא בב"ב ד' כ"ה דמעמידין אגרדמין למדות וכו' ע"ש.

ומה שאמר בירושלמי דקידושין גם בכיבוד אב בן (וכמו שהובא במרדכי) אפשר דס"ל דמכבדו משל בן ובזה אמרינן דכופין ומוציאין ממנו ממון כדי לפרנס בהם את אביו, ואכן לפי מה דקיי"ל דמכבדו בשל אב וא"כ המצוה הוא כמצוה דעלמא בין אדם למקום ואינו נוגע לממון כלל ולכן ס"ל להש"ס דאסור לכופו דבזה לא שייך הפקר ב"ד, דזה לא שייך רק על ממון דיורדין לנכסיו על כרחו ונסתלק תמיהת הט"ז בזה וגם הרמ"א יפה עשה דלא כתב דאם רצו כופין רק בהשבת העבוט דהוא דבר של ממון ואין ר"ל דכופין אותו בגופו רק דכופין אותו ומוציאין ממנו העבוט בע"כ ומחזירין ללוה — ועוד יש לי כמה אופנים לתרץ. וה' שנותיו דמר יאריך בטוב ובנעימים כחפצו ורצונו ורצון נפש המברכו בברכת כהנים.

שלמה הכהן מ"ץ דפה ווילנא.

תשובה ב"ה: פה לונדון בחדש אייר תרמ"ז לפ"ק.

ה' שהשלום שלו יפרוס סכת שלומו על ראש מאהב-נפשי, הרב האי גאון המפואר בספריו המאירים כקש"ת מורנו רבי שלמה הכהן נ"י, מורה הוראה בעיר ואם בישראל ווילנא המעטירה.

שוש אשיש באדמו"ר נ"י ותגל נפשי באהבתו הטהורה אלי כי נתן לי מהלכים בין הלומדים העומדים לפניו במשא ומתן של הלכה. אמרתי אל נפשי זו תורה וזו שכרה לאיש המקדיש ימיו פה עיר קרית משוש לונדון הבירה לראות ההכרה הנכונה מגדולי וגאוני הדור כי לא לתהו ברא יצירי חקירותיו לשבת יצחן בשבת תחכמוני; וזו היא פרי עמלי אשר הוא נחשב בין הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, שאני נהנה כעת הזאת שאשתעשע את גאון וגדול הדור בחדושי תורה לאמתתה של ההלכה.

ולרגלי חקירותי אני הולך גם בתשובותי לאמר דבר המתקבל אל לב מבין ואזן מלין תבחן בהגיון ישר ובשכל היותר פשוט, ואען ואומר על ראשון ראשון שמש"כ כבוד אדמו"ר נ"י דע"כ הרמ"א בחו"מ צ"ו לא ס"ל כהתוס' דלדעת התוס' בודאי מוזהרין ב"ד לכוף דהא בהשבת העבוט איכא לאו מפורש ע"כ. הן לפי שהנחתי סברא ישרה, יש חלוק גדול בין צדקה להשבת העבוט ותוס' (ב"ב ח' ע"ב) לא מיירי כלל בהשבת העבוט, ובפירוש אני בעצמי אמרתי (מטה הלוי צד י"א) רבינו הרמ"א ז"ל מצא באמת מקום והוכחה לחלק ולא מה"ט משום שהתוס' והרא"ש פליגי אהרמב"ן כמ"ש הסמ"ע (בח"מ ק"ז סעיף ב' והש"ך שם סעיף א') הידוע לכל, אך החלטתי היא דרמ"א סובר אצל כבוד או"א דאין כופין יען שאינו נכתב בלאו הקודם ואח"ז במקור ופעל להראות ההכרח, כמו בצדקה, ולפי סברא (אם נחזיק שזו סברת התוס') זו תוכל מצות השבת העבוט להתדמות אל כפיה בצדקה בכל עניניה, ורמ"א מחזיק אדרבה בסברת התוס', דהלאו דלא תשכב בעבוטו הוא גלי קרא. ואפוא לזאת היתה בידו הוכחה גמורה לחלק מכבוד או"א ומצד זה השמיט הרמ"א ז"ל. אך יש עוד לברר דברי בחקירה עיונית בכלל שהנחתי (מטה הלוי צד א') אם יבא הצו בתורה במובן הכרחי ובין מושג למודי, כדי לתרץ קושית אדמו"ר נ"י שהקשה מזכור את יום השבת. יש שלטון כביר מונח בידי מושל מטבע או מנימוס על כל קנין גשמי וחומרי אם לפי חקי החברה בנזק או בשבח לזולתו, לתת לקחת או לקנום אותו, אי לפי חוקי המוסר אשר ביד שלטון נתנו המשפטים וזכותים על קניני ופעולות בני אדם.

אמנם יש קנינים רוחניים אשר תלוים בנפש ורוח של אדם, האינם מקבלים בטבע אימת שלטון זרוע עליהם, ואין יד כבדה נוחה בהם רק יד רוח גדולה, והשפעת נפש דוממה מוצקת עליהן להנחותן על מי מנוחות המוסר וההשלמה העליונה!

על קנינים החומרים יבא הצו בתורתנו הקדושה במובן הכרחי, לפי טעם היחוס והמעמד של האומה הישראלית. ומהם אשר חשבתי אני בספרי (צד ח') פתוח תפתח את ידך, העניק תעניק, השב תשיבם, שלח תשלח וכדומה. ולעמתם על קנינים הרוחניים כמו שחשבתי שמה: ואהבת לו כמוך, זכור את היום, שמור ושמעת, קדש לי כל בכור וכדומה יבא הצו במושג למודי. כי אין ההכרח שייך כלל על דבר תלוי ברגשת הנפש ובלב, כי מה תועיל הכפיה ביד במקל באגרוף אם גם אחר הכפיה עודנו בלתי מרגיש ונפשו לא תחיש את רוממות ההתפעלות, או ההשגה הנשאה, אשר תלויה במצותה. על קנין רוחני כזה שפיר נופל מצות עשה במובן למודי, מה היא טיבה וענינה של מצוה המופשטת במחשבה, וערכה הרוחני, הכל כפי מדרגת המשיג ובעל ההתפעלות מענין מרום נעלה וקדוש. לזאת אפוא לפי החלטתנו תהיה מצות זכור את יום השבת בבחינה אחת את המצוה ואהבת את ה', או ואהבת לרעך כמוך, שאין מצות עשה זו בכפית ב"ד לרדותו במכות בחזקה לאהוב, לזכור ולכבד בלבו אבותיו, אם אינו בטבע שייך כמו אלה, אך מתוך עשה זו, לאו שמענו (לא תעשה) כלומר אם הוא שמראה בפועל שמחלל שבת בידים, או גוזל את רעהו, או מסיר עינו מאבותיו המבקשים לחם, והם הענינים

והקנינים הכוללים אשר יד שלטון עליהם לשפוט את הבועט בם, לזאת אמרה תורתנו הקדושה במ"ע הרוחניים, בשלילה, שיד ב"ד תכפה על העובר לענוש אותו כפי מדותיו.

כן הוא לפי החלטתנו עצם הרעיון המונח בטבע הענינים הנפרדים, אשר גם רבותינו ז"ל הרגישו את ההבדל היסודי ודקדקו היטב בלשון תוה"ק „מתי הוא הצווי במובן הכרחי, כלומר שיד שלטון תוכל ליגע בו, אם לרוב יבא לפני הצווי לאו (לשוני במטה הלוי צד ט') כלומר „לא תעשה" אז יהיה תקון העשה בהכרח, כמו במשלים שלפנינו כתיב לפניו (דברים ט"ו ז' ח') לא תאמץ, לא תקפוץ ואח"כ פתח תפתח, כתיב לא תתן לו ואחריו נתון תתן לו, (יב) כתיב לא תשלחנו ריקם ואחריו העניק תעניק, (שם י"ג) כתיב לא תראה ואחריו השב תשיבם, (כב ז) כתיב לא תקח האם ואח"כ שלח תשלח, כל אלה חברו יחדו אל עומק הבנת הצווי במושג הכרחי. לא כן בכל אלה אשר הצגנו לפניך במושג־הלמוד לא תמצא שמקדים הלאו קודם להצווי, ועל כן ברוח המוסרי יסודן" —.

וביתר באור על הרעיון הכרוך בתקירה זו, אמרתי שם (מטה נפתלי צד י"ג) ואוסיף עוד להרחיב את הכלל המונח, לאמר אם המצוה היא בדבר התלוי בדעת ובהרהור הלב, או במחשבה בחקירה ודרישה, אז המצוה תבוא בתורת למוד, רצוני בשמוש הפעל לַמֵּד, כמו העיקר הגדול ליראה את השם, באה תמיד המצוה למען תִּלְמַד ליראה את ה' (דברים י"ד כ"ג), למען ילמד ליראה את ה' אלהיו (שם י"ז י"ט), ולמדו ליראה את ה' אלהיכם (שם ל"א י"ג), ולמען ילמדו ויראו את ה' (שם ל"א י"ב); וכן בדבר הנתון אל הגיון שכלי בבאור רחב לפרש את המצות הכתובות בתורה, אשר אנחנו נכנה אותם תורה שבעל פה השמש התורה בפעל לַמֵּד רצוני הצו הוא למודי (בעלעהרענד), ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (דברים ד' ה'), אשר אנכי מלמד אתכם (שם ד' א'), ובנין אב לכלם, ואותי צוה ה' (אלה המצות המסורות לי בתורה שבעל פה, מפי ה', תורה זו) ללמד אתכם (שם ד' י"א) להסביר לכם באור המצות, וממילא מובן העונש כי לא פורש מה יעשה לו בלמודים. לא כן במצוה הבאה בפקודה מושלת והעונש ידוע, אז במצות עשה תבא על כן אנכי מצוך, כמו פתח תפתח (דברים ט"ו י"א), העניק תעניק — על כן אנכי מצוך (י"ב י"ג), שמר ושמעת את אשר אנכי מצוך (שם כ"ח), ובנין אב לכלם ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון (דברים א' י"ז) והעונש מסור לב"ד לכפותו לעשותו" — ע"כ לשוני.

מלבד ההנחות המיוסדות על אדני תכונת הנפש וחובותיה, באו רבותינו ז"ל ולמדו אותנו עוד כלל גדול בתורה: כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה (חולין קי"א), לאמר בזה אף בענינים הנראים לנו כעין קנינים גשמים, בכל זאת אם נמצא בתורה מתן שכר לעושה מצוה זו, די הוא לומר להעושה אם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תטול שכר זה (רש"י שם), אבל אתם ב"ד שלמטה אינכם מוזהרין לכפותו בחזקה, ואחרי כלל זה, יבוא הדבר בספק כעין קנין חומרי אם יבוא לפני ב"ד, כגון ההוא גברא דלא הוה מוקיר אבוה להאכילהו ולהשקהו משלו, אשר מצד אחד הוא כבוד אב התלוי במושג רוחני, אמנם יותר נראה כמושג חומרי, ודומה כמו שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה, עשה לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו (רש"י חולין קי"א) ובצדק אמר כפתוהו על העמוד להכריתהו. אך באשר נזכר בכלל הגדול שמתן שכרה של מצות כבוד אב ואם נכתב בצדה למען יאריכון ימיך (שמות כ'), אמר להו שבקוהו שאינכם מוזהרין לכפותו.

ועתה השאלה לפנינו, אם מצוה שמתן שכרה בצדה כתוב, ובעצם הכרחית היא, אם ביד הב"ד כפי רצונם, לכפות או אינם כופין, נגד רצונם, וע"ז אנו דנין ברעת הירושלמי הרמב"ן והרמ"א לפנינו, ואמרתי אני בדרך סברא כמו שמצינו בתוס' הסברא על צדקה אף שמ"ש בצדה, בכל זאת אלים הכח ההכרחי הצפון במצות התורה במקור ופעל, בהקדם הלאו המראה על השלילה, להכריח כפי ראות עיני הדיין, ולזאת אפוא מצות השבת העבוט אשר בה נאמרו כל תנאי צווי הכרחי (לשוני הוא כך במטה הלוי צד ט') לכן יכול הב"ד לכוף להשיב את העבוט בעל כרחו, לא כן הוא במצות כבוד אב ואם, שהיא רק מצוה במובן צו למודי ומוסרי, אז מן הדין הוא — שג"כ בפירוש אמרו שג"כ שכרה כתוב בצדה — שאין ב"ד כופין עליה, ולכן נוכל לומר לפי הכלל הזה שבכוונה השמיט הרמ"א ז"ל פה (יור"ד ר"מ) מה שפוסק שם (ח"מ צ"ז י"ו) אצל השבת העבוט.

ועתה נבוא אל הפירכא של כבוד יד"נ הגאון נ"י מגמרא ב"מ (דף ל"א ע"ב), מה מקשה הגמרא דלמה הוצרך לכתוב כפל לשון וכו' ולמאן דאמר דלא ס"ל הני דרשות הוצרך לתרץ ולומר דס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם ולפי דעתי היה לו לאשמעינן

דב"ד כופין ע"ז, לפיכך הוצרך לומר כפל לשון המקור והפעל ע"ש.

ואענה ואומר לפענ"ד, אליבא דכולי עלמא האי הכפל במקור ופעל בא להורות על ההכרח של המצוה וכח ב"ד, אך לרבא בא להוסיף כי בעצם הצווי מונח עוד המושג הרבוי שהתורה רבתה השבות הרבה, שלח תשלח מכל מקום, עזוב תעזוב מ"מ כו', חבול תחבול, פתוח תפתח, נתון תתן, העניק תעניק, כלם מכל מקום, ובגמרא איננו מקשה כלל כמו שהעיר כבוד מחמדי נ"י דלמה הוצרך לכתוב כפל לשון, אך בדרך דרש אין לי וכו' ואח"ז מנין עוד גם רבוי זה, ת"ל, להניח ג"כ המושג הרבוי בתוך עצם הצווי ההכרחי הידוע ומקובל, ולא חידוש הוא בזה לאשמעינן הכפל רק להראות על מ"ע שמתן שכרה בצדה, בכל זאת הכרחי הוא וכופין, כי זה ידוע ומפורסם להוגה בעיון נמרץ כי רק באופן זה צותה התורה פתוח תפתח, נתון תתן, העניק תעניק, להורות ההכרח מכל מקום, וכן על מושג הרבוי בא אפילו לא נתברך הבית בגללו ת"ל העניק תעניק מ"מ, ובא הגמרא לר"א ב"ע דאין לומד הרבוי אך אם נתברך הבית בגללו מעניקין לו, לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו, תעניק למה לי, ומשמיע ר"א בן עזריה דעתו כי דברים ככתבן (עי' קדושין י"ז ע"ב) לאמר בזה כי בענין שלפנינו נוסף ובא המקור והפעל על דרך הלשון אשר דרכו להתחבר עם עבר בינוני ועתיד לחזק הדבור, (ועי' תל"ע רי"ט יתרון לאדם) „יען כי רצון המדבר רק לחזק את עצמות ענין הפעולה לבד, ולא כל שאר המושגים הנכללים בכל פעל —". וזה הוא כלל גדול „דברה תורה כלשון בני אדם" ר"ל בדיוק הלשון על חזוק והכרח הפעולה, ואין מיותר בדברים ככתבן אך הגיון הבריא לכלול בהם רק עצם הצווי ההכרחי.

לזאת דעתי מיוסדת עוד ביותר מן הגמרא ההיא, שהקשה כבוד גאונו על דעת רבי אלעזר בן עזריה, שהיא הנוכחת מהפך להפך, ושהוא דוקא סובר כפל לשון המקור והפעל הוא לשון ושמוש הנכון אצל בני אדם הגונים, כי חלילה לא תהי התורה שלנו כשיחה בטלה של בני אדם שאינם מדקדקים בלשונם.

אך בעיקרא דדינא אודה לחביבי הגאון נ"י, כי באמת נוכל לומר כי הגמרא שלנו סוברת כהירושלמי כי הירושלמי אינו אומר רק במשקולת (כאשר אני העירותי בספרי שהרמב"ן לקח רק מירושלמי זה על השבת העבוט) שיש בה הפקעת ממון, אם רצו כופין מטעם סברתנו הנזכרת האוחזות בעקב סברת כבוד אדמו"ר נ"י שעל קנין חומרי בוראי הב"ד מפקח בכל מקום שרואים הנתוץ, כי הגמ' תולין קי"א מדייק בלשונו „אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה", כעין הירושלמי כלומר אין נענשין עליה, אבל בידם הכח כפי רשות הממשלה הרוממה לכוף ולהוציא העבוט אם רוצים בזה והשעה צריכה לכך ככח כל בית דין יפה בימי קדם כאשר הורשה להם מהממשלה הכבודה לשלם לאיש כמעשהו. ובזה אצא מלפני כבוד גאונו באהבה נאמנה וטהורה הנני ידידו מחבבו כל הימים **נפתלי הלוי.**

בה' טבת, פה קיוב כבוד ידידי וידיד כל חכמי לב, הרב החכם הנאוה, וכו' וכו' כהר"ר נפתלי הלוי הי"ו.

מכתבך היקר והנכבד מן י"ב כסלו הגיעני ואחריו גם ספרך האדיר והנאור, ואנכי אמרתי כי אבינה בספרך אהגה בו ואעבור על פני כלו ואחר אבוא אליך בדברי, והנה ארכו הימים ואירא פן יאבד חזון ועל כן לא אוכל לחכות עוד ואחלץ נפשי מכל העבודות העמוסות עלי והנני אליך.

דבריך, גבר חכם בעז, המריצוני וילבבוני. הפעם אודה את ה' כי הקרה לפני איש כלבבי, איש דובר אמת, תופש תורה וחכמה משכיל בכל דרכיו ועם קדושים נאמן — ומה יקר חזון כזה לי בדור הפקר כזה!

והנה בדבר ספרך היקר כבר הגדתי כי לא הספיקה לי עוד השעה... ואמרתי בזה להעירך על מה שעלה בדעתי בעת קראי. בצד א' יפה דקדקת בלשון הרמב"ם וכו' וכו', ולמען הטעים דבריך יותר, עלינו לבאר מתחלה הבדל לשון „שוה" מלשון „שקל". לדעתי שוה יאמר רק על ערך ההתדמות שבין שני דברים הדומים זה לזה רק באיזה צד ולא ממש, סובין הם שוה כסף, כלומר שכמות זמן העבודה הנצרך על כמות סובין ידועה היא כזמן העבודה הנצרך לכמות הכסף, אבל סובין אינם כסף ממש. למי תדמיוני ואשוה אף במקצת, אף באיזה צד, מה אעירך ואשוה לך, אף במקצת. לא כן הוראת שקל לפי כוונת בעלי התלמוד המשתמשים בו, שוה יאמר על דמיון ממש, מדה במדה, אף גם זאת, שוה יאמר על הפרטים המסתעפים מעצם הדברים שיש שווי ביניהם, שקל יאמר על מעלת העצם של עקרי הדברים השקולים זה לעמת זה.

ועתה נביא נא לשון הברייתא, ת"ר כבד וכו' השוה הכתוב כִּבּוּד אב ואם לכבוד המקום וכו'. הנה כבוד או"א לְכַבּוּד הוא שם דבר הנגזר מפעל (וע"כ נקרתי: כִּבּוּד ולא כָּבוֹד) כאשר יאמר להלן מוראת,

ולא מורא. וזה נאמר על מלוא המצוה ואופן עשיתה בפרטיה, וע"כ אמרה הברייתא בלשון „השוה" כי בפרטי קיום המצוה אינו דומה (המהרש"א בח"א) כי לא יעמוד ולא ישב במקומו אין שייך אצל המקום וכו', וע"כ אמר השוה שזה שווי רק באיזה צד. ועתה נציג נא לשון הרמב"ם: כבוד או"א מ"ע גדולה וכן מורא או"א (ג"כ מצות עשה גדולה) שקל אותן (בלשון נקבה כי הרמב"ם מדבר על עצם המצות: מצות כבוד ומורא) בכבודו ומוראו, כתוב כו' כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול כך צוה על כבודם ומוראם ע"כ. כי הרמב"ם אינו מדבר בזה על מלוא המצות וקיומן כי אם על עצם מעלתן ולכן אמר שקל אותן את המצות שזה לשון נקבה ולא את הכבוד ואת המורא שזה לשון זכר. והוסיף לבאר בלשונו הזהב: כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול כך צוה על כבודם לאמר כי ערך המעלה שבעצם המצות שקול הוא וכהוראת שקל בכל מקום, והמצות במעלתן שקולות הנה, למשל מצות אכילת מצה ומצות ישיבת סוכה שקולות הנה בעצם מעלתן אבל בפרטיהן שונות הנה — וזה נכון לדעתי ומדוקדק בלשון הרמב"ם ובלשון הברייתא שזה קאי על קיום המצוה וזה על מעלת המצוה — ולמשפטך איחל.

עוד מצאתי להעיר בעמוד ב' וע"ז תאמר אפוא הלום ראינו כי לסברת הש"ס היתה הדעת נותנת בתחלה כי עשה של כבוד אב גדולה משארי מ"ע שכחה גדול כל כך לדחות את עשה ולא תעשה ע"כ. לדעתי עלינו להעמיק יותר בלשון הגמרא ולהטעים דברי חז"ל, כי באמת מ"ע דכבוד הוא מ"ע ככל מ"ע שבתורה, ורק סברת הגמרא כן היא. אחרי כי כל המצות שבתורה כעשה וכל"ת הוא רק לכבד את ה' שצוה ואנחנו מקיימים דבריו. והנה אם יצויר כי אם נקיים מצוה אחת נחלל בזה כבוד ה', אז, הסברא נותנת כי אין לנו לעשות כן, אחרי שמתנגדות הנה בעקרן לכוונת הקיום, כי מחללות הנה כבוד ה' המצַוה את המִצוה, ואם אביו אמר לו הטמא או שאמר לו אל תחזיר ס"ד אמינא הואיל והוקש כבוד אב לכבודו של מקום הלכך לציית ליה, לא מפני שמ"ע זו גדולה מעשה ול"ת כי אם מפני אחרי שהוקש לכבודו של מקום, וא"כ אם יתחלל כבוד אב כמו שנתחלל כבוד המקום ומפני זה היו ראויות להדחות כל המצות שבתורה, קמ"ל כי ה' בכבודו ובעצמו צוה על הדבר וא"כ לא יתחלל כבוד ה' אף שיתחלל כבוד האב, וע"כ לא ישמע. ולדעתי הדברים אמתים בעומק הבינה בדברי חז"ל. והשמיעני נא דעתך.

מדברי אלה המעטים תראה למצער כי קורא הנני דבריך בעיון וצר לי מאד כי עד עתה לא יכלתי עוד לקחת לי מועד לעבור על פני כל ספרך אך מהמעט אשר ראיתי נוכחתי לדעת כי ברכה בך וה' יאמץ לבך ותחזקנה ידיך לתורה ולתעודה ויפוצו מעינותיך חוצה ונחל עדניך תשקה כל יעף דבר. ומי יתן כי תשמחני ותענגני תמיד בכל עת מצוא בדבריך היקרים ובפעם בפעם אתאמץ להשיב דבר בעתו מפני הכבוד ומפני האהבה הרבה אשר יהגה לך לב אוהבך הנאמן, מוקירך ומכבדך כערכך הרב והרם יהל"ל.

בשם השם פה לונדון בירת בריטניא.

ה' עמך גבור החיל, אחד מגבורי סופרי ישראל בדורנו, החכם הנאור וכו', נודע בשער להלל בשמו הנכבד יהל"ל נ"י.

מדי אני אקרא מעל ספר כתוב תולדות חכמי ישראל וסופריו, לא אשוב ואתפלא עוד על קורות חכמי הדור החיים אתנו פה היום. וכן לא נפלאים נפליתי על רוח התלונה השפוך על מכתבך המסלא! מני אז עמדו הנבונים והשאננים בעם ללפיד בוז לעשתות אי-שאנן; רוגנים ועוינים קמו ויקומו בכל עת להשבית מנוחת נפש יפה וזכה, ועניי דעת יתקנאו תמיד בעשירי הדעת ותקצר נפשם בהם. אמנם יקירי אין נפשי אל מרי נפש אלה, אם הות נפשם ידברו, נפשם גחלים תלהט, כאויב בנפש לבלוע את כשרונם וכבודם יחד, כי אמנם כל איש משכיל יבין ויבחין כי בנפשם ידברו אדונים האלה, ונפש העם, עם-הקוראים, תקצר בדרך הזה.

איש החכם, אשר לא נשא לשוא, לתנופה נפשו, אך לתועלת בני עמו, להרים קרן הספרות, הוא מחויב להשליך את נפשו (זיינע פערזאָנליכקייט) מנגד, שכרו אתו ופעולתו לפניו, אם ירגיש בנפשו, כי הפיק את חפצו הקדוש, חפצו הפנימי „משא נפשו", הוא הוא הפעמון המפעם בקרבו כהולם פעם, ואם הוא הולך אחרי הרוח אשר החל לפעמו, אז זה הוא החלב ודשן תשבע נפשו, ואז חלקו בחיים, בחיי התורה הטהורה, בתורת ה' תמימה משיבת נפש.

ועתה הנני לשרתך יקירי להגיד לך דעתי על הערותיך המאירות עינים. הן בדעת ובסברה תדבר, וכלומר על מנת ללמד ולהורות דרך ההגיון בדברי מאורינו ומורינו, באת הפעם גם להטעים את סברתי, אך נשוחח בדעות ונחדד זה את זה בהליכות עולם של המושגים מן „השוה הכתוב" ומן „שקל אותן הכתוב". לפי ההנחה שלך שוה יאמר רק על ערך ההתדמות באיזה צד ולא ממש, ומה נשאר עתה להפריד ההשואה מן הדמיון? הלא חכמי ישראל כבר אמרו הדימוי הוא רק במקצת הדבר, וההשואה היא

בכל תארי הדבר כמו פן תשוה לו גם אתה (משלי כ"ו ד') ועיין ישעיה מ"ו ה', וכמו שהביא הגאון מלבי"ם ז"ל באור המלות (לישעיה מ' כ"ה ועקרים ד' י"ז). אך בכל זאת איננה פירכא ממה שחכמים אחרים הניחו אל הנחתך שהורית עתה, רק אנו רוצים לנסות אם יוכל להאמר כן על פי מובן כתבי קדשנו. ואומר אני לפי השערתי ההבדל בין שוה לשקל איננו דוקא זה במעט וזה בעצם כלו, אך במושג „השוה" מונח רעיון ההשתוות במפשט ובשטחית, למשל (משלי כ"ו ד') אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה, תבוא לכלל שטות כמוהו ובערך זה תתהשב כסיל ושוטה כמוהו. ואשת מדינים נשתוה בערך לדלף טורד (שם כ"ז ט"ו), וכן ואל מי תדמיוני ואשוה (ישעיה מ' כ"ה) אין ערך דמיון וההשתוות אף במובן השטחי והמפשט. וברעיון זה אמר המקונן (איכה ג' י"ג מה אדמה לך מה אשוה לך להיות ערכך שוה באחת מירידת בת ציון לאחרות, כי גדול כים שברך, בורד הנך ואין ערך שוה לך, ובמושג הפעל שקל להשתוות, מונח רעיון ההתדמות הכובד והמשא בצמצום מדויק. ואין להתחלף המושגים בהשתמשות בפעלים הללו שלא במקומן. כמו שאינך יכול לומר ואשת מדינים נשקלה אל הדלף כן לא תוכל להשתמש שוה וישוה במאזנים, אך שקול ישקל כעשי והותי במאזנים (איוב ו' ב'), וכן המליצה הנשגבה בערכה של החכמה, לא יֻתן סגור תחתיה, ולא ישקל כסף מחירה, הוא בעצם התוכנית (עי' איוב כ"ח ט"ו) ולא בשטחית. אבל לעולם במובן הפשוט אין כל הבדל במובן השוה לשקל אם נדבר בהלכה או במעשה לכוון בזה החלק וזה המעט, כי בטבע הספור והלמוד שגרא דלישנא הוא!

לזאת אפוא אומר לך מחמדי אף אודה להשערתך כי זה הוא החילוק בין הברייתא ללשון הרמב"ם, אבל אני לא נתכונתי לכך שרבינו הרמב"ם חפץ לשנות מהגמרא, אך בא לבאר יותר מה שאמרו השוה הכתוב, רצו לומר בדיוק מצומצם שהשמוש שקול שייך היטב בזה לפרש ביתר באור כפי כבדם וערכם במשקלם דומים כמשקלות במאזנים ישאו יחד.

ועתה מונחים דברי שם, מבוררים ביותר: מטה הלוי צד ג': „לכן נראה לנו לכוון בדברי רבותינו ז"ל שם (קידושין ל' ע"ב) לומר כן: נאמר כבד את אביך (שמות כ') ונאמר כבד את ה' מהונך (משלי ג') רצונם: מן הכתובים הציונים פה רואים אנחנו שרק בשתי הפעמים בא הצווי בתנ"ך, מזה אנו לומרים „שהשוה הכתוב" שוים הם במתכנתם וכתואמים יחדו" — וזה הוא שיבינו רבינו הרמב"ם

ז"ל בשנותו את טעם השוה לפעל שקל אותם הכתוב".

הכי אפשרות בעולם שיש משמעות בדברי שהרמב"ם חולק או סותר או משנה בדבריו? אך היא היא הכונה העמוקה בברייתא אשר רבינו ז"ל מבאר עצם המושג פה. ואין כאן מקום לשום איש לטעות בבאורי!

ועל פי דברי אלה, תצדק השערתך ג"כ כי שקל יאמר על מעלת העצם של עקרי הדברים, אך גם לא תחלק בין הבנת הברייתא יען שתשתמש בכבוד אב כמו במוראת אב למוראת המקום, ולא מורא, כי לפי דעתי מוראת דומה כמו מראות (שבועות דף ב' ע"א), וכמו שנאמר מראות נגעים שנים גרסינן ולא שתים דמראה לשון זכר הוא כדתניא (שמות ג') את המראה הגדול הזה (תוס' שבועות ב' ע"א בסוף הדף) כן נאמר מן מורא הגדול (דברים ל"ב י"ב) בל"מ מוראה, ובנסמך מוראת, ודומה לכבוד בל"ז על עצם הכבוד והמורא, כמו שהרמב"ם מדייק (לפי סברתך הנכונה) על עצם מעלת מצוה זו. אך הרמב"ם מתחיל במצות עשה שהנושא נקבה היא גומר כן שקל אותן. אמנם בעיקר הענין, היא היא עצם המצות עשה, כי לפי החלוק שלך חולק הרמב"ם על הברייתא בכלל, הברייתא סוברת כי רק בפרטי קיום המצוה דומה כבוד אב לכבוד המקום, והרמב"ם סובר, שגם בעצם דומות הן, וזה אי אפשר להיות. לזאת אני מחזיק בהסבירך היטב טעם של שקל אשר יאמר על מעלת העצם, אבל לא לחלק מן השוה, כי באמת דבר הברייתא והרמב"ם כשמור וזכור נדמו ובדבור אחד נאמרו. ועוד הראיתי אני לדעת בספרי שם (מטה הלוי צד ה'), כי גם שמוש לשון זה שאב רבינו ז"ל ממעין טהור של רבותינו ז"ל, שרצה עוד לומר ששקל אותן הכתוב שאצל כבוד אב ואם הקדים את האב, ואצל מורא הקדים איש „אמו" ואח"כ „ואביו תיראו", בזה גלתה לנו התורה ששקולים הם בערכם ואין מוקדם ומאוחר אצלם, והוא משנה במס' כריתות (דף כ"ח ע"א) ובספרא (ויקרא ד' ל"ב י"ט ד' בסימן רפ"ח), ועיין בהתורה והמצוה להגאון מלבי"ם ז"ל בנות צלפחד שקולות הן וכו'.

ועל מה שהרחבת הבאור דעת הגמרא (ב"מ ל"ב ע"א) ס"ד אמינא, לא מפני שמ"ע זו גדולה מעשה ול"ת כי אם מפני אחרי שהוקש לכבודו של מקום, והיתה ראויה לדחות כל המצות שבתורה, אני מתמיה, הלא זה הדבר סבת מצות עשה זו שגדולה היא מפני הדמיון, לכבודו של מקום, ולהיות דוחה מ"ע ול"ת, ולא להפך, ודומה כמו שהקב"ה אומר בפירוש עשו לכבודם כמו לכבודי ועברו על שאר המצות כדי לקיים מצות אבות על בנים קמ"ל וכו'. אך אני חפצתי להראות, כי לדעת הפוסקים

תרי עשה דוחה ל"ת ועשה, הכי גבי כבוד אב ג"כ תרי עשה, כבד ותיראו. ועל כל פנים עומדת עשה זו בגדולה, ולפיכך מטעים רבינו הלשון מצות עשה גדולה.

וידענו היטב שרבינו הרמב"ם ז"ל לא כתב אף מלה אחת בהלכה, אם לא כוון בזה למאמר נודע בגמרא, ובזה הרמב"ם איננו מקוריי, אך מעתיק. (עי' ג"כ יד מלאכי כללי הרמב"ם ב'), ובמשנה למלך (פי"ח מה' מעשה הקרבנות וב"י יור"ד סי' קצ"ז) כתוב שהרמב"ם אינו כותב בספרו אלא מה שמבואר בגמרא. ולזאת לקח רבינו יסוד למ"ע זו לקרותה גדולה, כמו גדולה מילה שדוחה את השבת חמורה (או החמורה) עי' רש"י דכתיב וביום השמיני ימול (ויקרא ט') ואפילו בשבת; (נדרים ל"א ע"ב, שבת ק"ל ע"א, קל"ב ע"א), ור' נחמיה אומר גדולה מילה שדוחה את הנגעים (ואע"פ שיש שם בהרת יקוץ, רש"י תוס' ורמב"ם פ"א ה"ט מהלכות מילה) כלומר מילה בזמנה, ובשבת יש מצות עשה ולא תעשה וכן בקציצת הנגע, ודמיון אחר גדול השלום דידחה עשה (חולין קמ"א ע"א) ורצונו ג"כ על עול"ת כמו מחיקת השם עובר בלא תעשה וכו' ובפרשת סוטה יש הזכרות הרבה ואפ"ה ימחו. ומצינו ג"כ גדולה תורה (אבות פ"ו מ"ז) ר"ל גם כן מצות תלמוד תורה גדולה היא כנגד כלם — ועל סמך זה כתב הרמב"ם ג"כ אצל מצות עשה של כבוד, גדולה, והוא הוה אמינא דגמרא דמצות עשה גדולה זו דוחה באמת את העשה ולא תעשה, ולאו דוקא כמו שפרשנו אנחנו במובן הדמיון. אך הסבה היא פה ההשתוות והשקול במאזנים ישאו יחד!

הן יודע אני כי כל מחבר חושב הרבה על מה שהוא כבר קבע בדפוס, מאשר הקורא או השונה יכבד ויעריך, אך אינו דומה מחבר ספרים לקרוא אותם במעוף עין, לחובר חבר בדינים והלכות להבין ולהורות. האחרון אינו כותב בלבד, אך יושב ושונה. מהפך בעניניו הפך בם והפך בם עדי שיגיע לכתבם ולבררם לדפוס. ולכן עם מחבר זה אני שואל מאת ההוגה והמעין כי במדה כזו ימדוד גם לי במתינות יתרה ובלב מנוח והשקט ישקל בפלס התבונה (ניכטערנען-פערשטאַנד) את אשר כתבתי להורות בספרי, ואחרי התבוננות יתרה יראה בעיניו כי פליאותיו הנשקפות בראשית מבטיו, כבר ראיתי אני ובמרוצת הלשון דמזתי עליהם במלין אחדים, ותרצתי אני, או החלשתי אותם, והוצאתי דברים מבוררים מיוסדים על אדני ההגיון ישר, דבר דבר על אפניו.

ובטוח אני שחכם כמותך אשר הוגה חושב כותב ומחבר ימצא דברי נאמנים, ואין בהם יהירות וגאות או אהבת-עצמי. ואחרי כי תיטיב עמדי לעבור על פני ספרי מטה נפתלי וממטה הלוי, ותעמיק חקור בענינים הנפרדים אשר נשאתי ונתתי בהם, תבין כי כנים דברי וראש דברי אמת, כי רק האמת המשפט והישר אני מתחרה בכל עוז למצוא בשדה הספרות, וכמוך כמוני תלמיד הנני להבין דברי רבותינו המורים הנאורים, אשר הלכו לפנינו, ולהורות לאחרים אשר נעלמה מהם דרך קדמונינו, וחבר הנני לאיש משכיל נאמן מחזיק בשתי ידים בהתורה והמסורה המקודשות לנו ומתחזק בכל כשרונות נפשי בחכמה המיוסדה ובהשכלה מזוקקה להפיץ אור על מאמרי רבותינו הנפלאים מאתנו ללקט אורות, בשדה שתי התורות!

והנני מוקיר פעולותיך ומכיר ערך מדותיך בלבת אש לבבי נפתלי הלוי.

מאמר שסתום במקומו ומפורש במקום אחר.

בפסחים דף נ' איתא: אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שהסוס רץ ומציל. הזרות במאמר הזה גלויה מאד. רש"י לא פירש מאומה מה כונת ריב"ל בהגבלתו שהגביל עד שהסוס רץ ומציל, ורק על המאמר של רבי יוחנן האומר כל ביזה שבוזזין ישראל עד שעה שהסוס רץ ומציל הוא מבאר: ומציל ועושה צל שהוא חצי היום שצלו של האדם תחתיו וכו' יעויי"ש.

לדעתי כונת ריב"ל בדברים אלה היא על מקום ידוע מחוץ להומות ירושלים, הככר ששם היו ממיתין הרוגי ב"ד והרוגי מלכות. בברית החדשה נקרא „גולגותא" ובכלל היה המקום הזה ידוע בימי חז"ל והוצרכו רק להזכירו ברמיזה קלה. והנה בסנהדרין שנינו „נגמר הדין היו מוציאין אותו לסוקלו, בית הסקילה היה חוץ לב"ד (ולפי ביאור הגמרא שם חוץ לשלש מחנות), אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו וסוס רחוק ממנו, אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידן. עפ"י קבלת חז"ל חוץ לשלש מחנה היה בחרחק ארבעה מילין ממקום המשכן ואולי ג"כ ממקום המקדש, בכל אופן היה ידוע להם בדיוק מקום ההרגה לחיבי מיתות שהיה רחוק מאד מעבורה של עיר, וע"כ אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להרחיב את ירושלים עד (כלומר עד המקום) שהסוס הידוע רץ ומציל, כלומר עד מקום בית הסקילה באופן אשר העיר ירושלים תתפשט והתרחב עד אותו המקום ששם כלתה רגל בני ירושלים והיה נועד למקום התופת ושדה ההרגה. אקוה שכל היודע אורח מליצות חז"ל יסכים לדברי אלה.

ארם וארמי.

מכתב

שלום לאיש שלום לדודי הכהן החכם, מבין דבר לאמתו, ועומד על סוף דעתו, מו"ה משה הכהן נ"י.

קטנתי מכל הכבוד אשר עשית לי, כי אתה כהן שומר דעת, בקשת תורה מפי קטן ממך גם בחכמה גם בשנים, ואני לא נסיתי מעודי לדבר לפני מי שגדול ממני, אך יען כי נעלית מאד בעיני ובעיני יודעי ערכך לא אעבור על דברי מורינו הקדמונים אשר הורו לנו בדעתם הנקיה: „אין מסרבין לגדול" ואכוין את השמועה אשר למדתי מפי כתבך אל מאמרי רבותינו הידועים לי.

אתה אדוני אמרת למצא בפרשת ארמי אובד אבי הנדרשת בהגדה של פסח גם רמז וזכר לרומי חיבתא המכתבת טירוניא, על יעקב הקטן והדל, בימי חכמי המשנה וגם אחרי כן, ותתן טעם לדבריך כי בשם לבן הארמי מרומז שרה הלבן הרומי Albalonga אשר משם הושתת הגוי המר והנמהר המכה עמים בעברה. — שיחה נאה היא שעליה נאמר ועלהו לא יבול זו שיחת תלמידי חכמים — אף לדבר הזה יסלח לי אדוני אם לא אפקוד עלהו, כי אם אשית לב אל פריו להבשילו ולבכרו בשמש צדקה ומרפא שנוציא מנרתק של רפואות שמסרו לנו חכמי ישראל, למען יהיה פריו למאכל גם כתם פרח.

לפי ידיעתי הקלה לא אוכל להעלות על לבי מתלמוד בבלי בלתי אם שני מאמרים המספרים בגנות לבן הארמי, ואלה הם: „אמרה לו רחל ליעקב: אבא רמאי הוא ולא יכלת ליה ברמאות" (מגלה י"ג:), „כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים שנאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע" (נזיר כ"ג:), וגם שני המאמרים האלה לא לחכמי בבל הם כי אם לחכמי ארץ ישראל. זה שבנזיר הוא לר' יוחנן אשר הוכחתי עליו במאמרי „הבדלה ממש" כי דובר שלום וחובב עמים היה מאין כמוהו. וזה שבמגלה נראה מגלגולי דבריו שהוא לר' אלעזר תלמידו. וגם בבראשית רבה שהיא „אגדת ארץ ישראל" (רש"י בראשית מ"ז ב') אשר ידענו בחכמיה כי נוחים ועלובים הם רבו מאד הדברים השנונים על לבן ועל עמו. אך נתחיל נא בראשון למדרשים הקודם בשמועותיו גם למשנתנו. בספרי פיסקא ש"א הוא אומר: „ארמי אובד אבי מלמד שלא ירד יעקב לארם, אלא לאובד ומעלה על לבן הארמי כאלו אבדו" — „ולרבקה אח ושמו לבן רב יצחק אמר לשבח: פרדוכוס, ור' ברכיה אמר לגנאי: מלובן ברשע (ב"ר ס'). לפי דברי המפרשים וגם המשביר בתוכם המתרגמים פרדוכוס „לבן ביותר" לא ידעתי מה שבח יש כאן? אין זאת כי אם כל היושב ואינו מספר בגנותו מעלה אני עליו כאלו ספר בשבחו. שם ארמי היה להם לחגא עד כי נאמר בתנחומא (סוף ויצא) „בלעם זה לבן... ועל שבקש לכלות את ישראל נקרא ארמי שנאמר מן ארם ינחני, ולכה זעמה ישראל". בזוהר שם קוראו „מרא חרשין" לאמר: ארון המכשפים גם זה רמז לבלעם בן בעור הקוסם. בתנחומא (וישלח) יאמר עליו „לבן שהוא אב לרמאים". הכבוד הזה הוא נוחל כמעט בכל מקום הזכרו, „לבן רבהון דרמאי" (ב"ר ע"ה). כל מדה טובה לא הניחו לו, נשיקותיו נעתרות, מחבוק אהבתו — מחנק נפש. „ויחבק לו אמר... דילמא דינרין בחרציה"? וינשק לו: דילמא מרגליות בפומיה.. כיון דלא חמא כלום אמר אך עצמי ובשרי אתה (ב"ר ע'). בת בתואל אחות לבן הארמי, מה תלמוד לומר? — אלא אביה רמאי ואחיה רמאי ו כ ל א נ ש י מ ק ו מ ה ר מ א י ם. והצדקת הזאת למה היא דומה? לשושנה בין החוחים (ב"ר ס"ג). את לבן הארמי הציגו למשל עמו לחותם תכנית כליל הרמיה והמרמה. „פדנה ארם אל לבן הארמי מלמד שכלן כללן ברמאות" (שם). אך לא על מדת הרמאות חרה בעם הזה אף חכמינו כי אם על הרמאות העסקנית (פראקטישע), ומנהמת לב אמרו זקני ישראל: צפה הקב"ה מה לבן עתיד ל ע ש ו ת ליעקב אבינו (ב"ר ע"ד), אף הודו לה' חסדו כי בכל הרעה אשר הדיח העם הזה על ישראל לא מצאה ידו לכלות בו כל חמתו: „אל תתן ה' מאויי רשע, אמר (יעקב) כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו.. אף מחשבות עשו וכו' הפר דעתו (ב"ר ע"ה).

בכל המאמרים האלה לא נמצא אף זכר לרומי, והמאמר האחרון המבדיל בין לבן ובין עשו יוכיח כי ארם האמורה בכל מקום היא ארם ממש, לא רומי. ובכל זאת אף כי תוכחת זאת נראה סותרת למראית עין את דעת אדוני באמת היא מסכמת ומשלמת לה. אך נשימה נא ראשונה עין על תולדות עם ארם אשר לבן איננו כי אם אות ודוגמא לו. אם ניטיב להתבונן נמצא כי ככל אשר היה עמלק הראשון אשר קרה את אבותינו במדבר בדרך בצאתם ממצרים כן היה כושן רשעתים מלך ארם ראש לכובשים את ישראל בארצו (שופטים ג' ח'). שלש תקופות עברו על ארם ובכלן היתה יתד תקועה לישראל. בראשונה בעודה בעין בריתה ובעצם תמה בלי שום תערובות היתה לנו כאבן

נגף ומימות רזון בן אלידע באחרית ימי שלמה המלך עד רצין מלך ארם בימי אחז אשר עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויגל את ארם קירה (מ"ב ט"ז, ט') לא סר שבט הנוגש הזה מירושלים ומשמרון. בתקופתה השניה כאשר נכבשה ארם לפני סלקוס שר צבא אלכסנדר מוקדון ותלבש בגדי יון הלא ידענו את תעלוליה אשר עוללה לאבותינו בימי אנטיוכוס הרשע, ואחרי אשר החלה יד רומי ללכת הלוך וקשה על יהודה נטלה היא תמיד חלק בראש כי מיד היונים המרכבים האלה נחלו אבותינו כל חלי וכל מכה בימי העריצים פילאטוס ופלורוס ככתוב בספר יוסיפוס. הלגיונות הרעו לפרקים ובעלי בתים חשובים אלה שכני יהודה הרעים העיקו הציקו להם בכל עת ובכל שעה. וגם בתקופה השלישית כאשר התגצרה עסיא הקטנה כלה גם אז רק מאנטוכיא המרשעת יצאה חנופה ותפתח הרעה לארץ יהודה. הם היו תמיד רצועת מרדות לשביה בת ציון כאשר נראה בסוף ח"ד ובראש ח"ה לגראֶטץ. אך כאשר חזק ה' את ידי הערביאים שמו קץ לאנטוכיא קן הרשעה.

ובכן ברור הדבר ומוכרע כי על כן נתנו אבותינו את ארם לחרפה ובאבוד רשעים — בימי מחמד — אבדה גם קנאתם ושמם כסה בחשך. ואבותינו בבבל המשתתפים בצער אחיהם בני ארץ ישראל ראו ממרחק רק את הענק הרומי לא את היתוש הארמי אשר עלה בחוטמו לנקר במוחו להלשין ולקטרג ולטול רשות להקניט ולקנטר לבוז ולבזבז להשמיד ולהרוג, על כן האשימו רק את הרומאים הגמורים מבלי דעת כי הרומאים המזויפים בני ארם אשר זה מעט היו יונים מקולקלים [ענטארטעטע גריכען] רעים הרבה מאד מהם.

עוד שמור בפי אנשי המקומות אשר דבר להם עם הארמינים משל אחד אשר הוא פירוש מספיק לסמן מובהק שמסרו לנו קדמונינו על ארם והמשל הזה מונה מדרגות הערמה, וכה יאמר: יהודי אחד ימכור שני אירופיים, יוני אחד שני יהודים, וארמיני אחד שני יונים. וכן דברו גם חכמינו תמיד על רמאות ארם ומשפתי השושנים אשר נקטפו מבין החוחים אמותינו הקדושות רחל ולאה התמלט דבר אשר הוא סימן לבנים „כי מכרנו ויאכל גם אכול (בראשית ל"א ט"ו).

ממשל העטנאגראפהי ההדיוט הזה יש לנו ללמוד כי העם היוני אשר בימים מקדם התהלל באלילים ויאציל מרוחו, רוח אהבת התענוגים ומנעמי החיים החמריים על כל עמי הארצות בימים מקדם עד ימי הבינים; העם אשר שתי פעמים החליף נעוריו ועתה יקרא לו בשם נייגריכען, העם הזה עודנו עומד בשנאתו לעם עולם עד היום ומעשה הגריכען בשנת ת"ר בדמשק ובשנת תר"ל באודיסא יוכיחו, כי עוד לא שככה חמתם מעם עברתם והעם הזה עודנו זוכר מעשה עולם, והבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם.

יהיו נא לרצון אמרי פי וחקרי לבי לפניך דודי החכם. ואם אולי הארכתי במקום שאפשר היה לקצר, קימתי את מצות משנתנו „מתחיל ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כלה" (פסחים קט"ז), ואם לא דרשתי את הפרשה כי אם פרשתי את הדרשה אקוה לקבל שכר על הפרישה כשם שמקבלין על הדרישה —.

נכר אחיך וחתן אחותך אני אוהבך בכל לב ומכבדך בכל נפש

וואלף יעבץ

לפרש מקרא סתום.

מאת מאיר"י.

עוד גרגר אחד הבא ליישב מקרא סתום וחתום ע"ד היותר פשוט.

(שמות נ"ב מ') „ומושב ב"י אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה".

הפסוק הזה הוא מופלא ומכוסה כידוע לכל לומדי תוה"ק, והקושיות מבוארים במדרשי חז"ל ובכל ספרי המבארים הראשונים והאחרונים רש"י (בראשית ט"ו י"ג וגם שמות שם), רמב"ן, רשב"ם והראב"ע כלם טרחו ויגעו למצוא פתרונו שיסכים עם המסורה והקבלה ועם מספר הדורות, וכלם לא מצאו דרך אחר לפרשו, כי אם להוציא אותו ממשמעות הלשון, ולומר אשר החשבון מן ת"ל שנים הוא מתחיל משעת ברית בין הבתרים, והוכרחו לתרץ הענין ע"פ מה ששנינו בסדר עולם, אשר בעת ברית בין הבתרים היה אברהם אבינו בן שבעים שנה; וזה סותר אל מה שכתוב מפורש בתורה אשר היה בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית נ"ב ד') ואח"כ נפרד לוט מעמו וישב בסדום (שם י"ב) ואח"כ נשבה לוט ע"י אמרפל, ואח"כ היה ברית בין הבתרים *); גם קשה

---

*) הרמב"ן ז"ל חדש מסברתו אשר נתוספו עוד שלשים שנה על הגזרה של ברית בין הבתרים (עיין מה שהאריך לחזק סברתו זאת), א"כ לפי דבריו עולה אשר מעת שירד יעקב אבינו

מאד להבין מפני מה נאמר הלשון „בני ישראל", באם שכונת הכתוב למנות החשבון מימי אברהם בעוד שלא היו לו בנים כלל; והגם שמצינו במדרש רבה פ' תולדות (פרשה ס"ג) אשר גם אברהם נקרא „ישראל" וסמכו דבריהם על זה הכתוב (ע"ש). ואפשר להסביר דבריהם אשר בראשית התישבות העולם, היו נקראים האבות על שם המשפחה היותר גדולה שיצאה מחלציהם, ולכן נקרא חם בן נח, בשם בנו כנען בשעה שקללו אביו, יען כי כנען היתה המשפחה היותר גדולה מצאצאי חם, אבל אח"כ בדורות האחרונים נקראו הבנים על שם אבותם, כמו ראובני שמעוני, בכ"ז הקושיא במקומה עומדת למה נאמר בני ישראל, ולא ישראל סתם; גם קשה איך נאמר בארץ מצרים, באם שלפי הבאורים האלה נכללו המושבות שגרו אבות העולם גם בשארי ארצות, אשר ע"כ הוכרחו השבעים זקנים להוסיף מדעתם אלו התיבות „ובשארי ארצות", וחלילה לנו לומר שהתוה"ק המסורה בידינו חסרה היא אפילו אות אחת; והנה הרבה יותר מכל ההרוצים שנדחקו בהם הפשטנים, מתישב זה הכתוב ע"פ מדרש חז"ל בפרקי דר' אליעזר הגדול (פרק מ"ח) וז"ל: ר' אלעזר בן עזריה אומר לא ישבו ישראל במצרים אלא רד"ו שנים, תדע לך שהוא כן כו', וכאן הוא אומר: ועבדום וענו וגו'? א"ל ר' אליעזר בן ערך לא אמר הקב"ה לאברהם אלא משעה שהיה לו זרע כנ"ל, (ותירץ בזה מה שכתוב בברית בה"ב ד' מאות שנה), אמר לו ריב"ז, והלא כתיב ומושב ב"י גו' ת"ל שנה? (וא"כ מה טבען של אותן למ"ד שנים יתרות), אמר לו רד"ו ישבו ישראל במצרים, וחמש שנים עד שלא בא יעקב למצרים, נולדו לו שני שבטים ליוסף, הרי רט"ו שנים, ימים ולילות הרי ארבע מאות ושלשים שנה" ע"כ. ופירש המפרש: כמו דאיתא במדרש שמות פ' א', שלא הניחום לילך לבתיהם וישנו בשדות, לכן צירף גם הלילות בחשבון; ופירושו אינו עולה יפה, כי מפני מה נחשבו הלילות של ה' שנים קודם שבא יעקב למצרים, וגם בכל השנים אחרי כן קודם שהתחיל השעבוד, שעלו יותר מן ע"א שנים, שהרי התחלת השעבוד היה אחר שמתו כל השבטים ויוסף היה בן ל"ט כשבא יעקב למצרים, ומת בן ק"י שנה הרי ע"א שנה שבהן לא נשתעבדו ב"י; לכן לא אמצא טעם בטעמו של המפרש, והאמת הוא כי דעת ר' אלעזר ב"ע, אשר הקב"ה ברוב חסדיו צירף לחשבון גם את הלילות, בשביל להשלים המספר של ת"ל

למצרים עד שיצאו ב"י, היה ר"מ שנים, וזהו נגד דעת חז"ל והמסורה שהיתה בידם שזמן ההוא היה רק רד"ו שנה.

שנים, וכן מבואר בפנים: „שדלג את הקץ בזכות אבות" וכו'; ואם כי אלו הדברים הם דברי אלהים חיים, אמנם בכ"ז קשה לומר ע"ד הפשט, אשר בתיבת „שנה" נרמז חשבון הימים לבדם, וחשבון הלילות לבדנה; ומלבד כל הקושיות הידועות, יש לי עוד לדקדק מפני מה האריכה התוה"ק בשפת יתר לומר „ומושב ב"י אשר ישבו", הלא היתה יכולה לומר „וב"י ישבו במצרים", ועוד קשה, הרי המובן מן השם „מושב" הוא לסמן מקום הישיבה, וא"כ איך יתכן לומר שהמקום אשר ישבו שם ב"י היה ת"ל שנים, מה ענין מקום למספר השנים? היתכן לומר: המשכב אשר שכב עליו, המרכב אשר רכב עליו, היה כך וכך ימים? (הרמבמ"ן בתרגומו הרגיש בזה, ודחק עצמו לתרגם תיבת „ומושב" „דיא וואהנצייט", גם בעל אוצה"ש שרש „ישב" התחכם לבאר תיבה זו על הזמן שהוא כעין העכבה „אויפענטהאלט", אבל מכ"מ הוא שפת יתר). ובשביל לתרץ כל הקושיות הנ"ל יערב לבי לחות דעי הקלושה, אחרי אשר הרשות נתונה לנו לבאר דברי תוה"ק לפי רוח מבינתנו, אך ורק שלא יתנגד הפירוש לאיזה עיקר מעיקרי האמונה, או לאיזה דבר הלכה, ואענה אף אני חלקי אולי יתקבלו דברי אל לב השומע. ומתחלה אבאר עצם המושגים של השם „מושב" ושל השם „שנה". השם „מושב" הונח מתחלה על המקום שיושבים עליו, ואח"כ הושאל ג"כ על ההתעסקות בישובו של איזה מקום, והוא מה שנקרא קולטיווירונג בלע"ז (Cultiwirung) ועל המובן השני מתבאר כל מקום שנאמר עיר מושב, מושבות, ארץ נושבת, כלם ענינם מקום שבני אדם עוסקים בו בישובו, והעד לזה שנאמר (שמות ט"ז ל"ה) עד בואם אל ארץ נושבת, שבא להוציא מכלל מושב, כל זמן שישבו במדבר, הגם שנאמר (יהושע כ"ד ז') ותשבו במדבר; ונגזר מזה גם השם „תושב" על מי שעוסק בישובו של מקום (ע' רש"י ויקרא כ"ה מ'). השרש „שנה" הונח בעצם וראשונה על מספר השני הבא אחר האחד, ובא על משקל פע כמו עץ מן עצה בן מן בנה, והיו"ד הוא יו"ד היחס כמו מן „לוה" „לֵוִי" וממנו הושאל על כל מיני שניות, הן על השתנות הדברים והן על השנות הדברים, [וכן מצינו בלשון אשכנז אשר מן שמות המספר צווייא, אנדערע, הושאל על השתנות „אַנדערן", ועל השנות צווייא פאך] ובספרי מחקרי להה"ק מבואר ביתר באור ואין פה המקום להאריך.

והונח ג"כ השם „שנה" על השנות של ארבע תקופות הזמן והם: קור וחם קיץ וחרף (ווידערהאלונג דער פיעריאהרעסצייטען), גם עולה הגימטריא מן שנה י"ב פעמים של מנין הימים מן חדשי הלבנה שהם כ"ט

ימים י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, שעולה שנ"ד ימים ורבע ומקצת היום ככלו, היינו שנ"ה ימים; והנה הגם אשר התחלת השנה וראשיתה, הוקבעה אצל כל אומה ולשון על יום שבו אירע המאורע היותר חשוב שאירע להם, כי אנחנו עם ב"י נצטוינו למנות השנים מן ר"ח ניסן שבו יצאנו ממצרים, כמו שנאמר החדש הזה לכם וגו', ולפיכך באה הקבלה אשר למלכי ישראל מניסן מנינן (ר"ה ג'), ואומות הראשונים קבעו התחלת שנותם מיום שמנו להם מלך חדש (שם), והנוצרים קבעו ראש השנה שלהם ללדת משיחם, אבל עם כל זה עיקר תחלת השנה הוקבע לעת האסיף של תבואת השנה, לפי אשר השנות של הזרע והקציר והאסיף שבהם תלוים חיי האדם ומזונו, היא העת היותר חשובה לקבוע אותה לראשית השנה, ולכן מצינו מפורש בתורה (שמות כ"ג ט"ז) וחג האסיף בצאת השנה, גם (שם ל"ד כ"ב) וחג האסיף תקופת השנה, הגם שבפירוש נאמר (ויקרא כ"ג ל"ד ל"ט) אשר חג הסכות הוא בחדש השביעי, ולא בחדש האחרון של צאת השנה מן י"ב חדשים, וכן מצינו מפורש אשר נמנו השנים על פי אספת התבואות, שנאמר (ויקרא כ"ה ט"ו) במספר שני תבואות „ערנטעיאהרען"; ועפ"י אלו ההקדמות מסתבר לומר, אשר הגם שבכל התוה"ק בא השם שנה רק על היקף של י"ב חדשים שלמים, בכ"ז בזה המקום מורה השם שנה על השני תבואות שנמנו בארץ מצרים. וזה דבר ידוע ומפורסם, אשר בארץ מצרים ברוב השנים בזמן שהנילום עולה ומשקה כהוגן, אזי תעש הארץ תבואותיה שתי פעמים בשנה, ולפעמים גם שלש פעמים בשנה, וע"כ אין מן התימה אשר המון העם היו מונים מספר הזמנים לפי מספר שנות תבואותיהם, ואולי גם ב"י בעת שנשתקעו שם הורגלו למנות כמו כן את מספר השנים, לפי מספר הזרע והקציר שנתחדשו. ומעתה מתבאר לנו טעם הכתוב בטוב טעם ודעת, אשר התוה"ק באה להשמיענו, אשר כל זמן שישבו בני ישראל במצרים ועסקו בישובה בעבודת השדות, אזי עשתה הארץ תבואותיה ת"ל תקופות של שני תבואות במשך רד"ו שנים, או במשך רי"ט שנה אם נוסיף עוד לזמן רד"ו את התשע שנים שמלך יוסף קודם ירידת יעקב אבינו ועסק ג"כ בישובה של מצרים; וצא ולמד כמה ידיעות חשובות נוכל להוציא מזה הכתוב: א) אשר לפי משפט צדק היה לב"י הזכות להקרא תושבים גמורים בארץ מצרים, יען שעסקו בישובה ולא חיו על חשבון אחרים. ועוד להפך אשר לרגלם באה הברכה לארץ מושבותם אשר לא פסקה הארץ מתת את יבולה כל משך ימי שבתם, או בשביל ברכת יעקב אבינו (ע' רש"י בראשית מ"ז י'), או בשביל שבזמן שלא עלה נהר נילום על גדותיו, אזי השקו ב"י את השדות ברגליהם, כמבואר (דברים י"א י'); ב) אשר לפי מספר התבואות נחשב להם מספר שנות העבודה, יען כי משנה שכר שכיר עבדו את מצרים, ודבר זה נוכל ללמוד מיתורא דקרא שנאמר אח"כ: „ויהי מקץ ת"ל שנה" להורות שאלו ת"ל שנה נכללו בחשבונו של עולם כשנים שלמות לפי מנין של שנות העבודה. ג) להוכיח את רשעת אנשי מצרים, שלא לבד שלא החזיקו טובה לב"י, אלא שעוד הרעו להם וימררו את חייהם, וגזרו עליהם להשמידם ולכלותם כנהוג בכל זמן ועדן. ומעתה בנקל יתישב המקרא הלז דבר דבור על אפניו. הפסוק מתחיל בתיבת „ומושב", כי זהו כלל גדול בלה"ק, אשר כל תיבה הבאה ראשונה, היא היא העיקרית של כונת המאמר כלו, ופה עיקר הכונה להודיע מהתעסקות הישוב שעסקו ב"י במצרים, ותיבת במצרים נמשכת לכאן ולכאן, היינו במצרים נמנו ת"ל תקופות של שנות תבואות, ושעל כן נחשבו לת"ל שנות עבודה, וזהו תרגומו: אונד דיא קולטיווירונג וועלכע דיא זאֶהנע ישראל'ס אין מצרים קולטיווירטען, וואר פיער הונדערט אונד דרייסיג ערנטעפעריאדען.

ואם ישאלני השואל מדוע לא תרגמו עפ"י הבאור הזה גם השבעים זקנים לפני תלמי המלך, אשר בלא ספק היה ידוע להם המנין שהיו המצרים מונין במצרים לפי מספר שנות תבואות, ע"ז אענהו שלא חפצו לתת מקום לטועים לאמר שגם השנים הנזכרות בתורה אצל עשרה דורות והאבות וכדומה שהמה חצאי שנים, כאשר כבר נסה לעשות מתפלסף אחד והכהו הרלב"ג על קדקדו כמבואר בפרשת נח ע"ש.

והנני להביא באורי עוד על כתוב אחד שהוא מתבאר היטב על דרך הפשט, בלי שום דוחק ושום זרות עפ"י ההסבר על תיבת „שנה" המובא לעיל, והוא (תהלים ק"ב כ"ה): אומר אלי אל תעלני בחצי ימי, בדור דורים שנותיך", אשר לפי הפרושים הראשונים שהמובן מן „שנותיך" היא שנים שלך, קשה מאד להבין טעם הכתוב כידוע לכל; וע"כ מסתבר לי לבאר תיבת „שנותיך" מעין המושג העיקרי שהוא „שנוי" „אבאֶנדערונג", ויהיה טעם הכתוב, שמבקש מהקב"ה, אשר בשעה שהוא משנה מספר הדורות מדור לדור, אזי ירחם עליו לבלי העלות אותו בחצי ימיו, וזהו תרגומו: „איך שפרעכע אָ מיין גאָט, ראפֿפֿע מיך ניכט וועג אין דער מיטטע מיינער טאַגע, בייא דיינער געשלעכט אום געשלעכט אבאֶנדערונג".

ביאור דברי חז"ל.

גופא רב אמר קבל דוד לשון הרע, דכתיב (שמואל ב' ט') ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר, וכתיב (שם) וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר, מכדי חזייה דשקרא הוא, כי הדר אלשין עליה מ"ט קבלה מיניה, דכתיב (שם ט"ז) ויאמר המלך ואיה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים וגו', ומנ"ל דקיבל מיניה, דכתיב (שם) ויאמר המלך לציבא הנה לך כל אשר למפיבשת (שבת נ"ו).

המאמר הזה הוא כ"כ זר ופלא שאין כמוהו בשני התלמודים בבלי וירושלמי ומדרשים, כי מנין ראה דוד כי ציבא הוא שקרן? הלא מצא את מפיבושת בבית מכיר כאשר אמר ציבא. ולמען לישר הדורים כמו אלה, הנני רואה כמוכרח לתקן את המאמר ולהוסיף בו את הנחסר בשגיון המעתיקים, וכך היא הנוסחא הנכונה „קבל דוד לשון הרע, דכתיב (שמואל ב' ט') ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר, וכתיב ויהי כבוא דוד מחנימה ושבי בן נחש מרבת בני עמון ומכיר בן עמיאל מלא דבר וברזלי הגלעדי מרגלים משכב וספות וכלי יוצר וכו' כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר (שם י"ז כ"ז כ"ח כ"ט) מכדי חזייה דשקרא הוא, כי הדר אלשין עליה מ"ט קיבל מיניה? דכתיב (שם י"ט ל') ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה, והיכן אלשין? דכתיב (שם ט"ז ג') ויאמר המלך ואיה בן אדוניך, ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי, וזה הוא באור המאמר: החכם והנאור רב, הבין וראה בתשובתו של ציבא אל דוד „הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר" עקיצי דברים ודברי מלשינות, כי אחרי ששמע איך המלך דורש אחרי ציבא, הבין איך מיד יתהפך מארון לעבד, ואשר ע"כ הטמין בתשובתו, כי זה מפיבושת הוא מתחבא זה כבר בבית מכיר, כאומר איך גם שניהם חורשים רעה על המלך, כי מצא מין את מינו, אך המלך בחכמתו שמר את כל אלה בלבבו, חמל על מפיבושת להיותו נשאר מכל משפחת בית שאול, וגם את מכיר לא רצה להעבירו לעת כזאת תחת שבט הבקרת ואך הביט עליו מרחוק בעינא פקיחא, כי נכנסו הדברים באזניו כי אולי דבר מריני היה יצוק בישיבת מפיבושת בבית מכיר, אבל כאשר בעת ברח דוד מפני אבשלום, וזה מכיר בן עמיאל הביא אליו מכל אשר הביא אלוה בידו, הלא היה לו לדוד לפקוח את עיניו לראות כי לחנם מתח ציבא קו חשד על זה האיש מכיר כי הוא חורש רעה על המלך וגם ידו בקושרים, וא"כ יש לשפוט כי גם מפיבושת הוא נקי מכל חשד, אחרי כי ציבא הוא מלשין ומשקר, ועכ"ז כאשר אחרי כי נתודע הדבר לדוד כי מכיר הוא אוהבו באמת וציבא הוא דובר שקרים, אמר למפיבושת בירושלים „אתה וציבא תחלקו את השדה" ולא מלבי באתי לשער כי רב ראה בתשובתו של ציבא אל המלך דברי מלשינות על מפיבושת ומכיר ומני אז היה דוד עוין את מכיר והביט בו בעינא בישא, וכך הוא מפורש במדרש שוח"ט מזמור ק' כיון שראה דוד כן (ר"ל כי ראה את המביאים אליו מכל טוב אשר בידם) התחיל אומר „אלו הייתי מתירא והשלימו לי". התראו איך בעל המאמר הזה מגלה לנו כי דוד היה מתירא מפני מכיר כי החזיקו לשונא, והוא הכל מהמלשינות של ציבא? אמת הוא כי המלשינות על מפיבושת היתה קודם ביאתו של מכיר, ואז עוד לא ידע כי ציבא הוא שקרן, ואשר ע"כ בחרון אפו אמר לציבא „הנה לך כל אשר למפיבושת" אבל אחרי כי ראה את אהבתו של מכיר אליו, ואז ראה כי ציבא הוא דובר שקרים ע"ד מכיר, וכמו היה לו לשפוט כי גם ע"ד מפיבושת אין ממש בדבריו, וא"כ מדוע בעת שב דוד לירושלים ומפיבושת התנצל לפניו לאמר „עבדי רמני וגו' וירגל בעבדך אל אדני המלך וגו'" לא שת לבו לכל אלה ואמר לו „למה תדבר עוד דבריך, אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה". ראו קוראים נבונים איך המלך שנה בעצמו מעט את משפטו, כי בעצמו הרגיש איך יצא ממנו משפט מעקל, אך להיותו נוטה לדברי המלשינות של ציבא, לא רצה לבטל מכל וכל את אשר אמר לציבא ועשה פשר לחצאין, ומפיבושת אשר ידע את משפטו מלפנים כי יסולק לגמרי מנחלתו, כמו שנראה כי ידע ג"כ את אשר הלשין עליו ציבא, הזכירו בדרך רמז את משפטו הקודם, במה שאמר לו „גם את הכל יקח". ומה מאד התמרמר רב על משפטן זה אף אחרי שידע בעצמו כי ציבא הוא שקרן ומלשין, וברוב זעפו עליו חרץ משפטו, כי מן משפט מעקל כזה נשמע הד קול משפטו של השית"ב „רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה", ומזה רואים אנחנו את טהרת לבבו של החכם רב איך לא נשא פנים גם לדוד ולא כחד תחת לשונו את רחשי לבבו, כי את האמת אהב יותר מכלם.

משה אהרן שאצקעס.

מקור מנהגים.*)

מנהג יד.

המנהג בישראל שהנשים האלמנות המתאבלות על בעליהן לשאת בגדי-אבל שנה שלמה שנים עשר חדש אם לא תנשא טרם כלות השנה. דבר זה לא נזכר בספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים ומדינא אין אבלות שנים עשר חדש רק על אב ואם בלבד ועל שאר קרובים ובתוכם גם בעל רק חדש ימים. ומה שנשים אסורות להנשא עד עבור שלשה חדשים ממיתת הבעל הוא רק משום הבחנה אחת אלמנות ואחת גרושות הדין כן (יבמות מ"א מ"ב) ע"ש. ומאין בא המנהג להנשים לשאת בגדי-אבל עד שנה. והט"ז ביו"ד סימן שצ"ב ס"ק ג' הביא המנהג הזה ותמה עליו וזה לשונו: והנשים נוהגות שמתאבלות שנה תמימה על בעליהן ואיני יודע להם סמך וראיה ואולי עושות בשביל בניהם שמתאבלים שנים עשר חדש על אביהם. ואנכי מצאתי סמך גדול וראיה נכונה למנהגן מן המקרא והמדרש, בראשית ל"ח י"ב כתיב וירבו הימים וגו' ואומר המדרש ע"ז (בראשית רבה פ' פ"ה) וירבו הימים שנים עשר חדש (ובלי ספק כי כן היה להם בקבלה) פירוש ממיתת בעלה אינן וכתיב שם פסוק י"ד ותסר בגדי אלמנותה ושם פסוק י"ט ותלבש בגדי אלמנותה, מזה נראה כי אז בימי האבות היה מנהג אלמנות כבודות לשאת בגדי אבל על מיתת בעל שנים עשר חדש, ותמר היתה באותו מעשה בסוף שנים עשר חדש לכן הלבישה עוד בגדי אבלה, ועוד ראיה מן המקרא (שמואל ב' י"ד ב') ולבשי בגדי אבל והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (פי' על בעל כי על מת אחר לבד אב ואם אינן מתאבלות ימים רבים) ולפי המדרש הנ"ל ימים רבים הם שנים עשר חדש. נראה כי היה מנהג הנשים גם אז בימי דוד ויואב לשאת בגדי אבל על בעל שנים עשר חדש, ואם אמנם נוכל לאמר שהאשה התקועית הראתה כי היא כמתאבלת ימים רבים על אב ואם, כי כתוב סתם מתאבלת על מת, אבל שם פסוק ה' מפורש: ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי, נראה מזה שגם אז בימי דוד ויואב היה מנהג הנשים לשאת בגדי אבל על בעל שנים עשר חדש. והטעם לזה לא נודע עדן מדוע נושאות נשים בגדי אבל יותר משלשים יום כי כל דיני אבלות אינן רק שלשים יום על כל הקרובים חוץ מאב ואם, ולפי טעם הט"ז הנ"ל לא היה לנשים להתאבל שנה על בעל רק מי שיש להן בנים מן המת והמנהג הוא שכל

*) מספרי אשר אתי בכתובים ב. ב.

הנשים האלמנות אף מי שאין להן בנים מהבעל המת נושאות בגדי אבל שנה, ולדעתי הטעם כי הנשים בעצמן בעת ישראל החמירו על עצמן יותר מן הדין ממרירות לבן על מות אישן אהובן לשאת בגדי אבל שנים עשר חדש, כמו שמצאנו בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות שבעה נקיים (ברכות ל"א א'), וגדול המנהג כי מימי האבות ושבטי-יה והנביאים הוא.

מנהג טו.

מנהג כל ישראל לעשות את יום הושענא רבה כיום כפור וכן מובא בשו"ע או"ח סי' תרס"ד להרבות בגרות כמו יוה"כ ולטבול קודם עלות השחר כמו בערב יוה"כ וערב ראש השנה, כן כתוב בדרכי משה, והרב המחבר בית יוסף ז"ל כתב הטעם לזה לפי שבחג נדונים על המים וכן כתב הטור הטעם והכל הולך אחר החתום (ויום הושענא רבה הוא סוף החג), אבל הפוסקים לא כתבו כל מקור לזה מהגמרא שיהיה הושענא רבה מעין ר"ה ויו"כ ואיך אפשר שהמנהג לא היה בימי הגמרא ומאין בא. אמנם גם הרמב"ם לא הזכיר המנהג. אבל אחת אמרתי כי כל מנהג ישראל היה ונמצא גם בימי התנאים והאמוראים ואולי עוד גם בימי הנביאים. ואם כי הראשונים הטור ובית יוסף והרמ"א לא הביאו המקור לזה מש"ס, וגם הגאון החסיד ר"א ז"ל מווילנא אשר לפניו נגלו כל תעלומות בבלי וירושלמי יותר מהגאונים אשר לפניו גם הוא לא הביא גל סמך להמנהג הזה המובא בשו"ע מן הש"ס בבלי וירושלמי או בא' מן המדרשים כדרכו תמיד בביאורו לשו"ע רק הביא טעם הטור הנ"ל. ומקום הניחו לי מן השמים כו' כי בעזר ה' אורו עיני למצוא סמך גדול לזה המנהג מן הירושלמי מס' ר"ה פרק ד' הלכה ט' דאיתא שם וז"ל ואימר אף בתקיע לית כל עמא תמן (פי' שגם בר"ה לתקיעות לא יהיו כל הצבור בביהכ"נ) אמר ר' יונה כתיב ואותי יום יום ידרושון זו תקיע וערבה. פי' שני הימים האלו מיוחדים כמו יוה"כ שבאים כל העם להתפלל בביהכ"נ בצבור ע"ש. הרי נראה מזה שגם בימי הירושלמי היה מנהג ישראל לעשות את יום הושענא רבה ליום הדין לבוא כל הצבור לביהכ"נ להרבות בתפלה ולהתפלל יחד כמו בר"ה ויוה"כ. ואף שלא נודע לנו על ברור הטעם בזה אבל די לנו אם נמצא המנהג הזה בימי קדם בימי חכמי הירושלמי ואסמכוהו אקרא לחזקו ולהעריצו וקדוש יהיה לנו. וכן נמצא גם בזוהר פ' צו וביומא שביעאה דחג הוא סיומא דדינא דעלמא וכו' ע"ש.

דובער באמפי

הברייתות ויחוסן למשנתנו

מאת

חיים אפפענהיים

רב דקהל טהאָרן.

תורתן של הראשונים היתה בעיני חכמי התלמוד כאבן בחן, אשר בו יבחנו הדעות והשמועות, אשר נתחדשו מפי האמוראים, וכמו כן פירושי המשנה והגבלות ההלכות אשר הוציא מתוך שקלא וטריא, וכמעט מצינו שבכל מקום שהודיעו האמוראים את ילידי רוחם במדרש או בהלכה הביאו בגמרא ראיה מן המשנה או מן הברייתא הן לסתור את דעתם, הן לחזקה הן לתקן את דבריהם, כי שניהן היו בעיניהם כיתד תקועה במקום נאמן, אשר עליו יסובב גלגל הסברות ומו"מ של ההלכה. והנה מן משנתנו ידענו שרבי יהודה הנשיא סדרה, לא כן הברייתות, אשר מקורן פעמים באפל יאבד, יש מהן שנתיסדו קודם זמנו של ר"י הנשיא, ויש מהן שנתחדשו בימים מאוחרים, אף שפעמים נראה שהן ענין בפני עצמו, וכמו כן השתמשו בלשונות מיוחדות בזכרם את הברייתות, הנה את המשנה הציעו בלשון תנן או תנינן, אמנם הברייתות הציעו בלשון ת"ר או ותני עלה או תניא או תנא ר' פלוני או תנא דבי ר' פלוני או תנא ר' פלוני קמיה דר' פלוני או במתניתא תנא, וכבר השתדלו מחברי ספרי כללי הש"ס לפרש את הלשונות וההבדל שביניהם. אמנם המעיין בספרים הללו יראה שעוד לא יצאו ידי חובתם, ועוד לא באו אל עמק השוה בכמה דברים שצריכין תלמוד, וגם לא שמו עיניהם על ההבדל שיש בענין זה בין שני התלמודים הבבלי והירושלמי. והנה אם יש את נפשנו לברר את השאלות והספקות שנתעוררו בזה, נכון הדבר, לילך מן הידוע והמבורר אל שאינו ידוע ומבורר כל כך, באשר שרק ע"ד זה יתלו לנו איזה דברי חפץ.

א) אין ספק שרובם מן התנאים סדרו משניות כפי דעתם ומהלך נפשם, דכמה פעמים הזכירו בתלמוד משנת דר"ע או דר' מאיר או דר"א בן יעקב או דר' נתן ודומיהן, וגם רבי הזכיר במשנתנו את המשנה ראשונה ואת המשנה אחרונה, ואלה סדרי המשנה רובם כוללים רק הלכות מופשטות וקצתם כוללים ג"כ מדרשי המקראות, כעין המכילתא ושאר ספרי דבי רב, וידוע שלהתנאים האחרונים היתה ע"פ רוב משנת דר"ע לעינים, ומן המשנות של סוג הראשון נשקעו רובן במשנת דרבי, רק שהוא הזכיר פעמים איזה מדרשות וטעמי הלכות. והנה בנדרים (מ"א) אמרו על דרך ההפלגה (עיין בחי' מהרש"א שם) דרבי הוי גמיר תלת עשרי אפי הלכתא, ופי' רב שרירא גאון (באגרת כיצד נכתבה המשנה) דרבי היה למד י"ג סדרי משנה של חכמים שונים, והוסיף הגאון לומר, אחרי שראה שיש בהם שנויים גדולים סדר את משנתו כי היכי דלגרסו רבנן פה אחד ולשון אחד ולא לגרוס כל חד וחד לישנא לנפשיה עיין שם. ומטעם זה כינו לאותן סדרי המשנה וכמו כן לפרטי הלכות שבהן אשר לא נזכרו במשנת דרבי בשם משנה חיצונה או ברייתא, דמגמת רבי היתה דעיקר הלמוד לא יהיה רק משנתו, אמנם יש להשתמש בברייתות במקום שהן מועילות לתרץ את המשנה או לפרשה או להגבילה או לעמוד על ההלכות שלא נזכרו במשנתו, וכעין זה מצאתי בירושלמי (סוף מס' שבועות), דשם נאמר על הכלל שנשנה במשנה כל הנשבע להקל על עצמו חייב וכו' תני לא להקל ולא להחמיר חייב אמר רבי מתניתא אמרה כן, ואח"כ הציע את הברייתא כמו שהיא שנויה בתוספתא ועיין בפני משה ובתוספות יו"ט שם. הרי לן שכמו שהוציא רבי מן ההלכות שהביא במשנתו את הכלל כל הנשבע להקל על עצמו חייב, להחמיר על עצמו פטור, כך הוציא מן ההלכות שנשנו בתוספתא את הכלל לא להקל ולא להחמיר חייב, ואין ספק שמטעם זה הוסיפו תלמידיו במשנתנו את הכלל לא להקל ולא להחמיר חייב ובמשנה שבירושלמי לא נזכר הכלל השני ובעל התוספתא הרכיב את שני הכללים יחד, ואין צריך להעיר שגם התנאים הראשונים היו מביאים ראיה מתוך הלכה ישנה להלכות שנתחדשו להם, כגון בהוריות (ח':) דקסבר ר"ע שהנשיא חייב בבולן חוץ משמיעת קול שהמלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין עליו, וזו היא הלכה ישנה שנקבעה בימי שמעון בן שטח כמבואר בסנהדרין (י"ט:) וכיוצא בזה בכמה מקומות כשהשתמשו בלשון „שהרי אמרו".

ב) הנה ידוע שרבי קיצר פעמים את סדרי המשנה שהיו קודם זמנו, והשמיט כמה הלכות שנשנו בהם, פעמים מפני שלא נראו בעיניו או בעיני חכמי בית מדרשו ופעמים בחשבו שאין תועלת כל כך להזכירן באשר שלפי דעתו כבר נרמזו הדברים בהלכות ששנה במשנתו, כמו שאמר אילפא (תענית כ"א) שכל מה שנשנה במתניתא דר"ח ור' אושעיא יש

לפשוט ממתניתין, ובפרט מפני שכוונתו היתה ג"כ בסדרו את המשנה להקל הלמוד מעל התלמידים, וכבר הוכחתי בחיבורי תולדת המשנה (פ"ג ופ"ד בית תלמוד ח"ב) שגם ר' עקיבא השמיט כמה משנות בסידור המשנה שלו מכח טעמים הללו, ואותן הלכות היו נחשבות בעיניהם כעין משנות חיצונות כמו שאמר רב שרירא גאון על משנת דר' יוחנן בן זכאי ודומיהן, שהן לא איקבעו למגרסינן לכולי עלמא ואין ספק שכונת התנאים שסדרו את המשנה או משניות של פרטי מסכתות היתה ג"כ כדי שתהיה משנתם לכה"פ משנה ידועה לכל באי בית מדרשם, ושאר הלכות היו בעיניהם כעין משנות חיצונות, ומימות ר' מאיר שאמר (קידושין מ"ט) שהמשנה לא תכלול רק הלכות, הורגלו לחשוב את מה שנשנה בשאר ספרי דבי רב כאותן משנות שהשמיטו בסדרי המשנה שלהם, אמנם נראה שקודם זמנו של רבי לא הורגלו להשתמש בשמות ברייתא או משנה חיצונה.

ג) מגמת רבי לא היתה שתהיה משנתו כעין ספר החוקים אלא כסדר אולפנא של הלכה, כי כמה פעמים הזכיר במשנתו הלכות שכבר נתבטלו כאמרם בהרבה מקומות (כגון בחולין ל"ב:) כאן קודם חזרה וכאן לאחר חזרה ומשנה לא זזה ממקומה, וכן מבואר בירושלמי (שביעית פ"א ה"א ופ"ב) וכבר הארכתי בענין זה בתולדת המשנה, אך פעמים הראה רבי מקום להיכן הדין נוטה כגון ששנה את המשנה סתם או בשם המרובים וכיוצא בו כמבואר בתשובות חות יאיר (סי' צ"ד), אמנם זה לא היה עיקר תכלית סידור משנתו כמו שאמר רב שרירא גאון רבי לא כוון אלא כדי שתהיה משנתו משנה ידועה לכל, ומטעם זה ברור הדבר שלא רצה לשנות או להגיה אותן משנות שהיו בודאי שגורות בפי ת"ח כגון הך משנה דאלו טרפות שמנה ח"י טרפות ושנאן כלשונן וסגנונן כמו שנתקבלו מפי הראשונים, וכיוצא בו המשנה מאימתי קורין את שמע בערבית שנתנו החכמים כמה שעורין בזה (ברכות ב':) אשר קצתן דומין לשעורא דמתניתין וקצתן אינן דומין עכ"ז שנה רבי השעור שבמשנה ישנה משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן מפני שאין ספק שהיו הדברים שגורים בפי רבי ת"ח מימים קדמונים. ועוד ראיה שכמה פעמים מצינו שרבי שנה את המשנה סתם אף שהוא פליג עליה כגון בברכות (כ"ח:) היה רוכב על החמור ירד להתפלל וכו' ובגמ' (ל') הביאו ברייתא היה רוכב וכו' רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל, הרי שהוא חולק על המשנה, וכמו כן שנה רבי סתם דיני ממונות בשלשה אף שהוא חולק ע"ז וסבר דדיני ממונות בחמשה (סנהדרין ג':) ובודאי מפני שהיו הדברים שגורים בפי ת"ח, וכיוצא בו בכמה מקומות, ובפרט במשנות ישנות. ואל תשיבני מהא דאיתא בירושלמי (ברכות פ"א ה"ח) אמר שמואל כל ההיא הילכתא דרישא דפירקא אחרייא דנדה להלכה אבל לא למעשה, דמשמע דבשאר מקומות יש לומר, דבאמת נשנו המשנות כדי להורות הלכה למעשה, דשם בנדה יש מקום לחשוב, שהמשנה נאמרה לכוונת קביעת הלכה, מפני שהזכירה פלוגתא דב"ש וב"ה וקאמר שמואל דאין לסמוך בזה על ב"ה. וכן אין ספק שעיקר כוונת מסדרי המשנה הראשונים וכמו כן מסדרי הברייתות אחר זמנו של רבי לא היתה לחבר ספר החוקים כי עיקר הוראת ענין תנא 1) אינו אלא השנות הדברים ששמע או שנאמרו, והרבה פעמים מצינו בגמ' הוא תנא לה ולא סבר לה, והכי איתא בביצה (כ"ט) השתא דאמר שמואל אסור ותני דבי שמואל מותר, שמואל הלכה למעשה אתא לאשמועינן, פי' דשמואל סבר שאין לסמוך על הברייתא ששנה, וכה"ג בשבת נ"ד) וכן אמרו בירושלמי (סנהדרין פ"ד ה"ו) שהמשנה והברייתא דר"ח נאמרה להלכה והמימרא למעשה וכיוצא בו בכתובות (פ"א ה"ו), ומצינו ג"כ בירושלמי (עירובין פ"ז ה"ח) מתניתא דשמואל פליג עליה פי' על שיטתו של שמואל. אך אפשר שבימים המאוחרים היתה דעתם של איזה ת"ח-נוטה לומר שהמשנות והברייתות נאמרו רק לתכלית קביעת הלכה, לכן התאוננו עליהם באמרם (סוטה כ"ב) שהתנאים שמורין הלכה מתוך משנתם מבלים את העולם 2), וידוע מה שאמרו בירושלמי (פאה פ"ב ה"ה) בשם שמואל אין מורין הלכה לא מן ההלכות (פי' המשנות) ולא מן ההגדות ולא מן התוספתות אלא מן התלמוד, ומאמר זה אינו סותר למה שאמרו בבבלי (נדה ז':) על דעתיה דשמואל דאין למדין הלכה מן הגמרא (פי' תלמוד של התנאים) דכבר הוכחתי בתולדת המשנה דבירושלמי היו קורין פעמים את התוספתא או מה שנתוסף למשנה בשם תלמוד, מפני שאין ספק שרבי התוספתות הן תמצית תלמודם של התנאים שסדרו את המשנה.

ד) ומטעם זה ברור הדבר שמסדרי המשנה שנו ג"כ את ההוספות בבית מדרשם או שתלמידי כל אחד ואחד מן התנאים שסדרו את המשנה אספו את התוספתות למשנתו של אותו התנא, והיא היתה תמצית תלמודו ושקלא וטריא של משנתו ופעמים נשתנה על ידה גירסת המשנה ופירושה כמו שמצינו

---

1) עיין מנחות (י"ט) דתאנא בי קרא פי' שהחזיר הכתוב לומר.
2) וכ"מ בכריתות (י"ג:) יכול אף המשנה ת"ל ולהורות עיין בפי' רש"י שם.

ביומא (ע"י) או ר' עקיבא כדתוספתא שפירושו כמו שנשנו דברי ר"ע בתוספתא והרבה פעמים העתיקו בתלמוד את ההוספות למשנה בלשון ותני עלה, ובפרט במקום שהן הגבלות ההלכה, ואין צריך להעיר שאין זה התוספתא שלפנינו, שהיא נתיסדה בימים מאוחרים, והמאספה קבץ כמה הוספות למשנות שיצאו מתוך תלמודם של חכמים שונים, כי אין ספק שהיו להם כמה קבוצי הוספות למשנות, כמו שמצינו בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) שרבי אבהו ראה תוספתא עתיקא ושמח בה, והכי איתא באבות דר' נתן (פכ"ח) אבן פספס כיצד זה תלמיד ששנה מדרש הלכות הגדות ותוספתות, וכמו כן בקהלת רבה (בפסוק ויתרון ארץ בכל) דברים שתראה שהם מיותרין בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר"נ וכו', וכיוצא בו במדרש שיר השירים אשכול הכפר איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספתות והגדות, דכבר בימי האמוראים היו רגילין להבדיל בין שני המושגים דהיינו בין התלמוד שהוא הרחבת השקלא וטריא ומו"מ של הלכה ע"י היקשות ופירוקין שיצאו להם בהתדמם משנות שונות זה לזה ורמו דרידי' אדידי' ובין התוספתות שהן רק תמצית מו"מ של הלכה ותלמודם של התנאים. אמנם מה דאיתא בירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"ב) ר' שמואל דתוספתא (וגירסא זו נראה שהיא עיקרית רק שבברכות פ"ג ה"א העתיקו ברייתא זו בשם רבי שמעון דתוספתא) כוונתם על ר' שמואל שחיבר או שאסף תוספתות או שהיה בקי בהן כדרך שאמרו בדמאי (פ"ב) ופוק ושאיל לר"ח בן שמואל דתניתא, שפירושו שסידר ברייתות, כמו הנך אמוראים שהיו בקיאין בברייתות והיו שונין אותן קמא דהחכמים בתיובתות של האמוראים והיו נקראים בשם תנאי, כמו שנאמר בכ"מ בבבלי תנא ר' פלוני קמיה דר' פלוני או תני תנא קמיה דר' פלוני, וכה"ג מצינו ג"כ בירושלמי כגון בשבת (פ"ז) תני ר' זכאי קמיה דר' יוחנן ובסנהדרין (רפ"ז) תאנא שמואל הזקן קומי דר' אחא. וע"י זה נתפשט הדבר שהיו רגילין להבדיל בין בעלי משנה ובעלי תלמוד כמבואר בסנהדרין (ק':) ובחגיגה (י"ד') ועוד במקומות, דאף שגם בעלי תלמוד שקלו וטרו מאד מאד במשנות, עכ"ז לא היו בקיאין בהן כל כך כאותן שהיו נקראים בעלי משנה או תנאים אשר ע"פ רוב היו יודעין את משניות של חכמים שונים בסדורן וכפי גירסתן, ועל ידם נתעוררה פעמים השקלא וטריא בבית המדרש בהציעם איזה ברייתות אשר פעמים סותרין למשנתנו או לטעמי הלכות ולפירושי המשנה ולסברות שאמרו בעלי תלמוד.

ה) ודבר זה יאיר לנו נתיב, להבין דרכו של התלמוד בענין העתקת הברייתות; דהנה מצינו שהאמוראים הביאו הלכות ומדרשות משמן של איזה תנאים שהיו קודם זמנו של רבי, אך פעמים נשנו בלשון ברייתא ופעמים העתיקו אותן רק כעין מימרא, כגון ר' יוחנן שאמר הרבה מאמרים במדרש בהלכה ובהגדה משמו של ר' שמעון בן יוחי ואע"פ כן לא מצינו במקום אחד שהעתיקום בגמ' בלשון תנא ר' יוחנן ר' שמעון אומר אמנם הציעו את הדברים בלשון אמר ר"י משום רשב"י, הן אמת שרק מה שאמרו החכמים בבית מדרשם ונשאו ונתנו בהם ברייתא יחשב ושאר דברים אינן רק כעין מימרא או שמועה כמו שהוכחתי בתולדת המשנה מכמה ראיות, א"כ יש מקום לומר שמה שהזכיר ר' יוחנן בשם רשב"י לא נאמר בבית מדרשו של ר' שמעון, רק שר"י קבל את הדברים שאמר במקום אחר ובפרט שר"ש היה זמן רב קודם שנולד ר' יוחנן, עכ"ז כמה תשובות יש בדבר, דהא כמה הלכות גדולי הערך אמר ר"י משמו של ר"ש כגון ביבמות (כ"ג) ובשבועות (י"ח:) ובנדה (כ"א' מ"א: נ"ו') ובקידושין (נ"ז') ושם (ע"ה:) ג"כ משמו של ר' ישמעאל, וכמו כן כמה טעמי הלכות משמו של ר"ש כגון בסוכה (כ"ט:) ובסוטה (ל"ב:) ובכתובות (נ"ב:) ועוד בהרבה מקומות, וכמעט מסכימין כולן למה שנאמר במשנה ובברייתות בענינים הללו, ומי בעל דברים יגש לאמר שכולן לא אמרן ר"ש בבית מדרשו, ועוד דבירושלמי (סוטה פ"ט ה"ב וה"ה) אמר ר' יוחנן על איזה דברים שנשנו בברייתא משמו של ר"ש בעגלה ערופה שהם יחידאי ולא סמכינן עליהם, ומשמע דשאר דברים שאמר משמו הלכות ברורות הן ובפרט שהאמוראים היו משבחים מאד הלכותיו של ר"ש כמבואר בגיטין (ס"ז'), ומטעם זה אני אומר שלא העתיקו את ההלכות והמדרשות שנאמרו באחד מבתי מדרשות של התנאים ואפי' של התנאים שהיו מפורסמים בדורם בלשון ברייתא רק במקום שהאומר את הדברים בשם אמרם היה אחד ממסדרי הברייתות או שהיה בקי בהן ונתמנה במתיבתא של האמוראים להציע לפניהם הברייתות כדרכן של התנאים שהיו בימי האמוראים; כללו של דבר אם לא היה מאותן חכמים שהיו ראויים להקרא בעלי משנה, אמנם מר' יוחנן ידענו שבכל כחו ותקפו לא היתה רק בתלמוד, והוא גם הוא מנה חכמים בבית מדרשו, אשר פקודתם היתה להציע לפניו את הברייתות כמו שמצינו במקומות אין מספר בשני התלמודים, ומשום כן לא העתיקו את הדברים שאמר בשם אמרם בלשון ברייתא, מפני שר' יוחנן בעל תלמוד יתקרא אבל לא בעל משנה.

ו) הוי יודע שהכינוים תנא ברא או ברייתא או משנה חיצונה לא היו שגורים בפי חכמי הירושלמי,

וכמדומה לי שלא מצינו רק בחמשה מקומות שהשתמשו בשמות הללו, ואלו הן: בחלה (פ"ד ה"א) על דעתיה דהדך תנייא ברייא וביומא (פ"ו ה"ו) תני ברייא ובנזיר (פ"ה ה"ד) ברא תני ר"י אומר משום ר' טרפון וכו' ובנדה (פ"ג ה"ג) מתניתא בעכורין ובריתא בצלולין ובקידושין (פ"א ה"ט) הא אנן קיימינן במחיצה וכו', אמנם דרכו של הירושלמי לכנות משנתנו בשם מתניתא וזה מפני שתרגום משנה מתניתא, וכמו כן דרכו לכנות את הברייתות שהזכירו האמוראים בשם מתניתא, ומצינו שכינה כן את הברייתות שבספרי כגון בסנהדרין (פ"ז ה"א) ואת הברייתות שבתורת כהנים כגון בר"ה (פ"ג) רק שהציע את משנתנו בלשון רבים כגון תנן או תמן תנינן ואת הברייתות בלשון יחיד כגון תני, אך הרבה פעמים היה קורא למשנתנו מתניתין כגון מתניתין צריכה למתניתא דר' חייא ומתניתא דר"ח צריכה למתניתין (שבת פ"א ה"ב, יבמות פ"ט ה"ט), ופעמים ג"כ במקום שאינו צריך להבדיל בין שניהן כגון בשבועות (פ"ז ה"ח) מתניתין צריכה למה דאמר ר' לעזר ובכתובות (פ"ה ה"ד) מתניתין לא כמשנה ראשונה ולא כב"ד שלאחרי' ועיין שקלים (פ"ו ה"ב) ועוד במקומות, ופעמים כינה למשנתנו משנה סתם כגון בדמאי (פ"ה) אין המשנה אמורה על סדר ועוד בב"מ 3); ועתה נעיין איך היתה דרכו של הבבלי בענין זה, הבבלי כינה בכל מקום משנתנו בשם משנה או מתניתין והמשנות שלא נזכרו במשנתנו כינה בשם ברייתא או מתניתא. עכ"ז נראה שהבדיל פעמים בין מתניתא לשאר ברייתות כגון בקידושין (ע"ו) ר"א בר אהבה תני וכו' ואח"כ נאמר במתניתא תנא וכן בנדה (מ"א:) תני ר' זכאי וכו' ואח"כ נאמר במתניתא תנא, ובבכורות (י"ד:) תנא דבי לוי וכו' וכן תנא דבי לוי במתניתא וכיוצא בו בברכות (נ"ג:) תנו רבנן שמן מעכב וכו' אמר ר"נ בר יצחק אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא. וכעין זה מצאתי בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) תני ר' יהושע בורא מיני דשאים מתניתא דר' אושעיא פליג עילוי. ונראה לי שהיו רגילין לכנות אותן משנות שכוללין מה שנשנה במשנתנו עם מה שהוסיפו עליה ונאמר פעמים בלשון ותני עלה בשם מתניתא, והכי משמע בקידושין (כ"ה) דאיתא התם מתניתא בעו מינך דתנן עשרים וארבעה וכו' ותני עלה בכולם עבד יוצא לחירות רבי אומר וכו' ועל הך הוספה שקלו וטרו שם בגמ', הרי שהיו קורין לאותה משנה עם הוספתה מתניתא, ומטעם זה נראה כתב רש"י בהרבה

3) ופ"א קורא לברייתא משנה והוא בכתובות (פ"ז ה"ז) כל המשניות מחוברות במשנה זו עיין שם.

מקומות ולדוגמא בב"מ (פ"ה:) דמתניתא דר' חייא היינו תוספתא דר"ח, וזה הוא לפי דעתי ההבדל שבין מתניתא לשאר ברייתות כפי מה שהורגלו בבבלי להשתמש במושגים הללו, המתניתא כוללת המשנה עם הוספתה ופעמים נשתנה על ידה גירסת המשנה, וברייתא היא מה שאין לה יחס למשנתנו או שלא נשנה ביחס או בהמשך עם משנתנו, מפני שיצאה מסדורי המשניות של שאר חכמים. וראיה לזה מסוגית התלמוד בשבת (צ"ב:) דשם נשנו במשנתנו ב' אופנים בהוציאו שתים אם חייבין או לא, וע"ז אמרו בגמ' במתניתא תנא וכו' ושם נתרחבה ההלכה ע"י ששנו בה שלשה אופנים בענין זה, ונשתנה קצת גירסת המשנה ואח"כ אמרו תניא נמי הכי וכו' פי' שהברייתא מסכמת עם המתניתא, הרי שהמתניתא היא המשנה עם מה שהוסיפו עליה (כדרך שמצינו בתוספתא שלפנינו שנשנו כמה משניות שבמשנתנו עם הוספת דברים או הוספת מחלוקת ופעמים ג"כ בשנוי נוסחת המשנה) וברייתא שהציעו בלשון תניא נמי הכי היא ברייתא אחריתא שלא נשנה בהמשך למשנתנו, ואם נדקדק במקומות דאיתא בבבלי במתניתא תנא יבורר לנו שכמעט כולן הן הוספות למשנה כגון הנך מתניתות שהבאתי לעיל, וכיוצא בו המתניתא שהעתיקו בתמורה (י"ז:) כל האשכולות שעמדו להם לישראל וכו' אשר בודאי נאמרה בהמשך למתניתין משמת יוסי בן יועזר וכו' בטלו האשכולות, וכמו כן בנדה (כ"א) דשם נאמר במשנה המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאה ובמתניתא איתא המפלת חתיכה שחורה ירוקה ולבנה אם יש עמה דם טמאה, וכמו כן המתניתות שהזכירו שם (ה':) ובבכורות (י"ז) ובקידושין (פ"א) ועוד במקומות. ומטעם זה נראה שכינו למתניתין בערכין (י"ח) מתניתא מפני שנראה באמת שהיא כוללת ג"כ הוספת דברים למשנה ישנה, דשם שנו במשנה שלשים יום כלמטה הימנה וכו' ואח"כ הביאו ראיה לזה ממדרשי המקראות על דרך רחבה מאד, אשר לא הורגלו במשנתנו. ומתניתות כאלה נתיסדו מן לוי (עיין לעיל) ומן ר' חייא ור' אושעיא ומן בר קפרא שהיה הראשון שבכולם, ולפי דעת רש"י נתיסדו ג"כ משמואל (וכן משמע בירושלמי עירובין פ"ו ה"ח), ולפי דעתי כל דבי ר' פלוני היא כעין תוספתא (ב"מ ל"ד: ביצה כט') רק דתני דבי ר' ישמעאל משמע שאינה תוספתא (רש"י שבת קי"ד) ולכה"פ אינה תוספתא למשנתנו ופעמים הזכירו מתניתא דבר קוא (כתובות ק"ד) ומתניתא דחזקיה (ירושלמי חלה פ"א ה"א) וכמו כן המתניתות שהביאו מדרומא ומנהרדעא 4), ורובן מהן

4) אין זה נהרדעא שבבבל אלא שהיתה עיר אחת

ובפרט של ר"ח ור' אושעיא נשקעו בתוספתא שלפנינו כידוע. ונראה שבימים מאוחרים הרגילו לכנות ג"כ את ההוספות למשנה אע"פ שאינן הוספות למשנתנו בשם מתניתא ומה שלא נשנה ביחס או בהמשך עם איזה משנה ישנה ונראה שהוא מאמר בפני עצמו כינו ברייתא כגון הך דתנו רבנן בכתובות (ז':) מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה ואח"כ הביאו שם (ח') ההלכה חתנים ואבלים אינם מן המנין, וכינו אותה הלכה בשם מתניתא מפני שהיא הוספה להך משנה ישנה דלעיל מברכין ברכת חתנים וכו' וכמו כן בגיטין (י':) דקאמרו בענין הכתובים שצריכין שרטוט במתניתא תנא שלשה כותבין ארבע אין כותבין אף שאלה ההלכות בענין ברכת חתנים ובענין שרטוט לא נזכרו במשנתנו וכעין זה בחולין (פ"ז:).

והנה הירושלמי שכינה הרבה פעמים למשנתנו מתניתא, אפשר לומר שסברו שאותן הלכות הוציא רבי מן ההוספות שנאמרו לפרטי משנות של מסדרי המשנה שהיו קודם זמנו והיו לו לעינים באותו הענין, כי החכמים מסדרי המשנות שנו ג"כ את ההוספות למשנתם או שתלמידיהם שנו אותן, וכבר הראיתי לעיל שרבי השתמש באותן מתניתות (ירושלמי סוף מסכת שבועות) ובפרט שלפי דעת בעל ספר הקנה (שהעתקתי בתולדת המשנה פ"ז) היו באמת גם אלה ההוספות לרבי לעינים רק שהוא קצרן, אבל אין ספק שלא השמיט כולן, ולפי דעתי כוונו ג"כ בירושלמי על אותן ההוספות באמרם (שבת פט"ז ה"א) שרבי שקע רוב משניות במשנתו, אשר מטעם זה היתה משנתנו בעיניהם בערך התלמוד, כי ההוספות למשנות ישנות ששקע רבי במשנתו הן תמצית תלמודם של החכמים שסדרו את המשנה קודם זמנו. ובאמת היו חכמי הירושלמי בקיאין מאד במשניות ומקורן ותולדותן והשתלשלות קבלתן יותר מן חכמי בבל כמו שהוכיח במישור הרב ר' זכריה פראנקעל ז"ל במבוא הירושלמי והביא ראיה לזה מהא דמצינן בהרבה מקומות בבבלי אמר ר' פלוני ואמרי לה במתניתא תנא, הרי שנסתפקו פעמים אם המאמר הוא מן המתניתא או שיצא מפי אמוראי שהוא חידשו, ויש להוסיף ראיה ע"ז, דפעמים לא ידעו האמוראים שבבבל את הברייתות שהיו ידועות לחכמי הירושלמי, כגון בפסחים (פ"ח:) דקאמר על הא דשנו במשנה שכח רבו מה אמר לו וכו' לא שנה אלא ששכח לאחר זריקה וכו' וזה הוא דעת ר' נתן בתוספתא ובירושלמי שם הזכירו דברי ר' נתן, וכן בר"ה (כ"ט) דשקלו וטרו בטעם למה אין תוקעין בגבולין בר"ה שחל להיות בשבת וקאמרו שהוא משום גזירה שמא יעבירנו ד' אמות בר"ה. ובירושלמי איתא תני רשב"י והקרבתם במקום שהקרבנות קריבין וכיוצא בו בחולין (קל"ד:) בהיכא דליכא עניים למישקל לקט וקאמר רב ששת כתיב לעני ולגר תעזוב אותם ולא לעורבין ולעטלפין, וזו היא ברייתא השנויה דברים ככתבם בירושלמי (פיאה רפ"ה) ועוד בכ"מ. ומאחר שחכמי הירושלמי היו בקיאין יותר בענין זה ידעו ג"כ אם המשנה ששנה רבי היא מן המשניות ישנות של החכמים מסדרי המשנה שהיו קודם זמנו, או אם היא ממקור ההוספות לאותן משנות חוצבה. אמנם אעפ"י כן דרכו של הירושלמי בענין זה עדיין צריך תלמוד. אך זאת ראיתי להעיר עוד בזה, האחד שפעמים לא דקדקו הז"ל כל כך בשמות הנרדפים והשני שפעמים נשתבשה ג"כ הנוסחא בירושלמי שלפנינו כידוע, לכן אם תמצא שהירושלמי קורא לאיזה משנה מתניתא אע"פ שנראה שהיא עיקר המשנה ואינה הוספה למשנה ישנה, אל תפליגנה לדבר אחר, דכמה פעמים הגירסא אינה מדוקדקת, ופעמים ג"כ נשתבש הדבר ע"י המעתיקים שקצרו את המלה מתניתין וכתבו אפס קצהו מתנית עם הציון על ראשה כזה ' והמדפיסים שינו את המלה כפי דעתם עד שפעמים נדפס מתניתא במקום מתניתין.

ז) לשון תני מורה פעמים על ברייתא עצמה, דהיינו מה ששמע אותו החכם מפי רבו (רש"י חולין כ"ג:) או שנשנה בבית מדרשו ופעמים מורה ג"כ על גירסת המשנה או הברייתא כמו שנאמר בהרבה מקומות תני כך וכך שפירושו כך יש לגרוס או להגיה במשנה, וכן מצינו בברכות (ל"ה:) ר' חייא ור' שמעון ברבי חד תני כרם רבעי וחד תני נטע רבעי פירוש שפליגי בגירסת המשנה כדמשמע ג"כ בירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"א) וכן בפסחים (י"ג:) תני תנא קמיה דר' יהודה על גב האיצטבא א"ל וכי להצניען הוא צריך תני על גג האיצטבא, וכיוצא בו ביומא (מ"ה:) תני ר' חנניה ב"מ בדבי ר"א בן יעקב וכן בכתובות (ק"ד) תאני ר' יהודה בר קזא במתניתא דבי בר קזא ובב"ב (נ"ב:) תני ר' אושעיא בקידושין דבי לוי וכן בהרבה מקומות וכן כתוב בספר שבלי הלקט (הוצאת החכם ר"ש באבער סי' קצ"ח) ומגיהה בירושלמי תני אין מדקדקין בטעיותיה, אך פעמים השתמשו בלשון תני להוראת פירוש המשנה ומובן המלות שבה כמו שמצינו בנדרים (מ"ו:) תני ונודר מחבירו הנאה, וכמו כן השתמשו בלשון תני להוראת פירוש לישנא דקרא כגון בברכות (ג':) תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה. והא דאיתא בבכורות (ס':) תאני תנא קמיה דר"י הא מני

בדרומא של ארץ ישראל ונקראת נהרדעא וקצת משמע מן ממה שאמר ר' יוחנן לר' שמלאי את מלוד ומותבך בנהרדעא (פסחים ס"ב:).

ר"א ב"ר שמעון הוא אפשר לומר דכוונתו היתה דכך יש לפרש המשנה .

ח) יש ברייתות שהעתיקו בבבלי בלשון תניא , ויש שהעתיקו בלשון תנו רבנן , וכתב הרב ר' מנחם עזריה (בתשו' כ"ה) שכל תנו רבנן הוא ברייתא ששגורה בפי הכל ומקובלת מן המרובים ושאר ברייתות דיחידאי הן , וכה"ג כתב רב שרירא גאון והני ברייתא ר' חייא ור' אושעיא עדיפי מכולהו ולקטינהו רבנן ותנינהו בי רבנן ועליהון אמרינן בגמרא תנו רבנן וכו' ועל שאר ברייתות אמר הגאון דלא קביעינן למגרסינהו כ"ע כדאקבעי ברייתא דר"ח ור' אושעיא ולא אמרינן מינייהו תנו רבנן אלא תניא או תנא תונא וכו', ועוד כתבו בעלי כללי הש"ס דברייתות דתורת כהנים נשנו בלשון תנו רבנן , וכבר השיגו עליהם , דמצינו הרבה ברייתות שהן מן התורת כהנים ואעפ"כ לא שנו אותן בלשון תנו רבנן , ואין צריך להאריך בזה . אמנם גם דברי ר"ש גאון צריכין תלמוד , דהנה מצינו פעמים שאמרו על ברייתא שהעתיקו בלשון תנו רבנן דמשבשתא הִיא כגון בגיטין (ע"ג') דאיתא התם על ברייתא כזה כיון דקשיא רישא אסיפא לא איתמר בי מדרשא ומשבשתא היא , ולפי דעת הגאון הני ברייתא תריצי ר' חייא ור' אושעיא וכן מצינו בפסחים (נ"ט') דמקשו אברייתא דת"ר ומסקו תניא כי קושיין , הרי שדחו ברייתא דת"ר מכמה ברייתא שהעתיקו בלשון תניא משום דמקשו עליה , ועוד מאיזה טעם יש לנו לומר שהברייתות שנאמרו בלשון תניא לא היו ידועות לכל , הנה מצינו בתלמוד דיש ברייתות נאמרו בלשון זה ויש ברייתות שהציע תנא אחד בישיבה של האמוראים , ועל כרחך צריכין אנו לומר , שהברייתות של סוג שני היו בקבלה רק לאותו התנא שנתמנה בישיבה , והברייתות של סוג ראשון היו ידועות לרובם של ת"ח , ואף אם תימצי לומר דמטעם זה שנו אותן בלשון תניא מפני שלא ידעו מי היה הראשון ששנאן או שקבלן והציען לפני האמוראים , הנה גם בברייתות דתנו רבנן מצינו שתנא אחד בזמן האמוראים הציען בישיבה כגון בע"ז (ס"א') דאיתא התם תנו רבנן אחד הלוקח ואחד המוכר וכו' ואח"כ נאמר אמר ר' יוחנן לתנא תני אע"פ שאין מפתח ותותם בידו , וכמו כן בסוף מסכת סוטה ת"ר וכו' כשמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא וכו', א"ל ר' יוסף לתנא לא תיתני ענוה דאיכא אנא א"ל ר' נחמן לתנא לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא . אמנם נראה שהברייתות שנשנו בלשון תנו רבנן בודאי היו ידועות ושגורות יותר משאר ברייתות שנאמרו בלשון תניא , עכ"ז עיקר מעלתם היתה מפני שנשנו בישיבות גדולות כגון בישיבות של הנשיאים , שהיו אֵיפות רוב חכמי הדור , ומטעם זה חשבו שיש לסמוך עליהן יותר מעל שאר ברייתות , ומשום כך שנ' אותן בלשון תנו רבנן . ובאמת יש להביא ראיה על כמה ברייתות דת"ר שנשנו באותן ישיבות כגון הברייתא דת"ר (הוריות י"ג:) כשהנשיא נכנס וכו' דקאמר שם שנשנה בישיבתו של רבן שמעון בן גמליאל שהיה נשיא, ור"מ ור' נתן לא היו בבית המדרש כשחידשו אותן הלכות , וכן הך דת"ר (ראש השנה ז'') באחד בניסן וכו' ויש אומרים אף לשכירות בתים בודאי נשנה באותה ישיבה , דהנה במכילתא (פ' בא פ"א) איתא שר' נתן קאמר אף לשכירות בתים , וידוע שאחר המחלוקה שהיתה לר' מאיר ור' נתן עם רשב"ג הציעו שם הלכותיו של ר"מ בשם אחרים והלכות של ר' נתן בשם יש אומרים (הוריות שם) וכמו כן בחולין (י"ג') תנו רבנן שחיטת מין וכו' וכיוצא בו בשבת (קכ"ח') שהברייתא דת"ר כוללת ויכוח שהיה לו לרשב"ג עם ר' נתן בהלכה , וכן בב"מ (ל"ג') ובב"ק (צ"ד:) שאמרו על הברייתות שהעתיקו שם בלשון ת"ר שנשנו בימי רבי וכאלה הרבה . והנה ידעתי גם ידעתי שאף אם אציע חמשים ברייתות דת"ר ואעידה לי עדים נאמנים , שיצאו מבית מדרשם של הנשיאים , עדיין יש מקום להרהר אחר השערתי מפני שמספר הברייתות דת"ר בודאי עולה עד אלף , מ"מ דבר זה יועיל לנו לחזק דעתו של ר"ש גאון שכתב שהברייתות שנאמרו בלשון ת"ר תריצי ר' חייא ור' אושעיא , ובאמת החכמים הללו שמעו אותן ברייתות בבית מדרשו של רבי ושם נשנה ג"כ מה שנאמר בבית מדרשו של ר' שמעון בן גמליאל , וביותר לפי מה שפירש ר"ש גאון לישנא דגמרא בנדרים (מ"א') שרבי היה שונה י"ג סדרי משנה של חכמים שונים , דשם הוסיפו לומר , ששבעה מהם היה מלמד את ר' חייא , וזה בודאי מפני שאותן שבעה סדרי המשנה היו נראין בעיניו שהן מבוררין ומדוקדקין יותר . והנה רבי השמיט כמה וכמה הלכות מהם בסדרו את המשנה ופעמים שנה אותן בלשון אחר או שקצרן , אמנם רבי חייא (ואחריו ר' אושעיא) קיבץ אותן משנות מן השבעה סדרים שלמד אצל רבי , שנשמטו במשנתו של רבי ותריץ אותן ואסף אותן , וכן עשה ר' אושעיא , והן הן המשניות גדולות של ר' חייא ור' אושעיא שהזכירו בירושלמי (סוף מסכת הוריות), והן הן שנשנו ע"פ רוב בלשון ת"ר מפני שהן מבוררין יותר מן המשנות של שאר סדרי המשנה שלא למדו אצל רבי , ולפ"ז יצאו מידי ר' חייא ור' אושעיא (כדמשמע מן הירושלמי שם דמפליג בין התוספתות ומשניות גדולות , ומדברי רש"י בכ"מ) שתי אסיפות : המתניתא שזכרנו לעיל , והמשניות גדולות , שבה נאספו רבי המשנות של שבעה סדרים שלמד ר"ח אצל רבי וכן המשנות שנשנו בבית מדרשם של

הנשיאים , אמנם לא מצאו להם יד ושם במשנתנו רק שפעמים נרמזו הדברים במשנתנו כמו שאמר אילפא , וכן מצינו לר' יוחנן בירושלמי (יבמות פ"א ה"א) שגם דעתו נוטה , שהכל נרמז במשנתנו וקרא עליה הקרא הזלים זהב מכים וגו' . ובמשניות גדולות אפשר נשקעו גם כן איזה מדרשות מן המכילתא ושאר ספרי דבי רב ובפרט אותן שנשנו בהמשך להלכות ישנות כדי לסמכן אקרא כדמצינו בכ"מ שסיימו המדרש באמרם „מכאן אמרו" , וכמו כן נראה שהברייתות שכוללות איזה ספורי מעשה או דברים הנוגעים לתולדות ישראל נשנו ג"כ בבתי ועד של הנשיאים , לכן נאמרו רובן בלשון תנו רבנן , כגון בסוף מס' סוטה ובשבת (כ"א:) ובפסחים (ס"ז) ובכ"מ . אך ראוי להעיר שפעמים לא דקדקו חז"ל בלשונות ת"ר או תניא או שנשתבשה הגירסא ונאמר תניא במקום ת"ר וכן להיפך , כגון במנחות (ק"ז) שהעתיקו ברייתא אחת בלשון תניא ובשבת העתיקו ברייתא בלשון ת"ר (שם צ"), ואפשר שהעתקתם במסכת שבת עיקרית היא לפי שנראה שנשנה בבית מדרשו של רשב"ג דשם נשנה ואחרים אומרים וע"פ רוב אחרים היינו ר"מ , שהיו קורין אותו כן בישיבת רשב"ג אחר המחלוקה , וכן העתיקו בפסחים (פ"ח) ת"ר שה לבית וכו' ור' חננאל בפירושו שם גרס תניא נמי הכי , ומהמשך השקלא וטריא של הגמרא שם יש ללמוד שגירסת ר"ח נכונה היא .

והנה הירושלמי לא הבדיל בין ברייתא לברייתא , וגם הכלל שנאמר בבבלי כל מתניתא דלא תניא בי ר"ח ור' אושעיא משבשתא היא ולא תותבו מינה בבי מדרשא לא נזכר בירושלמי , אמנם אמרו משום ר"ש בן לקיש (עירובין פ"א ה"ו) כל משנה שלא נכנסה לחבורה לא סמכינן עליה . וע"פ רוב היתה דרכו של הירושלמי להעתיק את הברייתות בלשון תני ופעמים ג"כ לשנות מחלוקת החכמים בפירוש משנה והגבלתה בלשון זה כגון בשבת (פט"ז ה"א) גבי הגליונים וספרי המינים אית תני קורא אזכרותיהן ושורפן ואית תניי תני שורפן הן ואזכרותיהן וזו היא מחלוקת הת"ק ור"י הגלילי בתוספתא ובבבלי (שם קט"ז), ופעמים העתיקו ג"כ מחלוקת החכמים בהלכה בלשון זה כגון בפסחים (פ"ג ה"ד) אית תני בחטין ג' קבין ובשעורין ד' קבין ואית תניי תני בחטין ד' קבין ובשעורין ג' קבין וזו היא מחלוקת ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא ור' נתן בשם ר"א שנשנה בתוספתא שם, הרי שהתניי שהוזכרו כה בענין זה שאבו ממשנות שונות האחד ממשנתו של ר' ישמעאל בנו של ריב"ב והשני ממשנת דר' נתן , וכיוצא בו אף במקום שהבבלי העתיק הפלוגתא בלשון תנו רבנן כגון שם (פ"ט ה"ג) אית תני על השני ענש כרת ועל הראשון אינו ענש כרת ואית תניי תני על הראשון ענש כרת ועל השני אינו ענש כרת ואית תניי תני בין על הראשון ובין על השני ענש כרת וזו היא מחלוקת רבי גר' נתן ור"ח בן עקביא שנזכרה בתוספתא והעתיקו אותה בבבלי (שם צג') בלשון תנו רבנן . הרי שהירושלמי לא דקדק להבדיל בין ברייתא לברייתא בסגנון העתקתה (רק שקרא לאיזה מהן מתניתא) אם לא שנדחק לומר שחשבו חכמי הירושלמי שאינו דעת עצמן של אותן חכמים אלא שכך קבלו או שכך גרסו במשנה ישנה, דלשון תני מורה פעמים על גירסת המשנה ישנה . אמנם מצינו בירושלמי (שבת פ"ט ה"א) על הא דתנן במתניתין אמר ר"ע מנין לע"ז שהיא מטמאה במשא כנדה וכו' אית מתניתא אמרה ע"ז כנדה ומשמשיה כנדה ואית מתניתא אמרה ע"ז כנדה ומשמשיה כשרץ , ומתניתא שניה נזכרה בבבלי (שם פ"ג) , וזה ראיה להשערתנו דלעיל דמתניתא היא ע"פ רוב המשנה עם הוספתה דהך ומשמשיה כנדה היא הוספה למשנת דר"ע שנתחברו כמה מתניתות או תוספתות כאלה , והירושלמי שאב כאן מן תוספתות שונות .

ט) אלה הברייתות והמתניתות כמו שהיו בצביונם ויצאו מידי המסדרים נאברו לנו בצוק העתים חוץ מן המסכתות חיצונות וברייתא דשמואל זדומיהן , רק שפרטי מאמרים שהן נזכרו בשני התלמודים ובספרי מדרשי הגדי , ופעמים נזכרו בספרי מדרשי הגדי כגון בתנחומא ובתנא דבי אליהו ובפרקי דר"א ודומיהן איזה ברייתות בדבר הלכה אשר לא נמצאו בתלמוד (עיין במבוא לתנחומא להחכם ר"ש באבער ובבית תלמוד ח"א במאמרי על התנא דבי אליהו , ובהקדמת ר"ד לוריא לתשובת הגאונים). והנה בתשובת הגאונים (לייפציג תרי"ח סי' קמ"ג) נאמר בשם ר' נחשון גאון שהיה לחכם אחד סדר משנה תוספות על סדרי משנה שלנו הוא לא זכה להעתיק והביא ממנו מאמר הגדי 5) . אמנם ספר זה לא ידענו מה היה לו ובודאי לא היה רק אסיפת איזה מדרשים מסדרים עתיקים , דממה שאמר הגאון רב האי בתשובה (שם סי' קי"ט) משמע באמת שסדרי הברייתות והמתניתות שממנו העתיקו בשני התלמודים את המאמרים בלשון תניא או תנו רבנן כבר לא היו בימיו בעולם .

י) והנה אין ספק שהברייתות והמתניתות נתיכדו בארץ ישראל ובדרומא עסקו הרבה ביסוד המתניתות כמבואר בכ"מ שהביאו מתניתות מדרומא , ומארץ

---

5) ובשבלי הלקט (סי' רל"ח) בשם תשובת הגאונים הביא „תני ר' אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון וכו' ואומרין מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו , ובלשון זה לא נמצאה הברייתא בתלמוד :

ישראל הובאו הברייתות והמתניתות לבבל, ופעמים הלכו מבבל לארץ ישראל ללמוד שם הברייתות. אמנם המתניתות נתיסדו גם כן בבבל דשמואל היה בבבל. והנה הרב ר' זכריה פראנקעל כתב במבוא הירושלמי (24) שכמה ברייתות נתיסדו בבבל, וכן דעת החכם בעל דור דור ודורשיו. וראיתי להביא ראיה להשערה זו מן הברייתא שהוזכרה בשבת (כ"א:) תנו רבנן נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתה וכו' ובשעת הסכנה מניחה על שלחנה וכו' ופירש רש"י הסכנה שהיה להם להפרסיים חוק ביום אידם שלא להדליק נרות רק בבית ע"ז שלהם, ומשנת דנשנה ברייתא זו בבבל כי בשנת 226 עלה משפחת בית הסאסאנידים בבבל למלוכה והאמגושים היו יועצי המלכים והם הדיחו אותם לחדש ע"ז של הפרסיים כמו שהיה בימים הראשונים ובשנה ההיא כבר היו רב ושמואל זמן רב בבבל. אמנם אחרי שובי וחזורתי על הענין נחמתי, דהן אמת שאין להשיב על פירוש רש"י בזה, מ"מ אחרי שאין לנו ראיה לדבר, שבאמת הוא דשעת הסכנה, שנאמר פה בברייתא היתה בימי הפרסיים, אין לנו לבנות ע"ז השערה גדולה כזו ולומר שגם בבבל נתיסדו ברייתות ובפרט ברייתות שנשנו בלשון תנו רבנן ולבטל מתוך זה דעתו של רב שרירא גאון דכמה וכמה גזרות ושמדות עברו על ראשי בני עמנו בימי התנאים, וכן מצינו משנה בר"ה (ל"ב:) בענין תפלה בשעת הסכנה, ועוד הנה במדרש איכה יסופר לנו שגם בימי טראיאנוס הרשע היתה שעת סכנה באשר שהלשינו את היהודים מפני שהיו מתאבלים בתשעה באב ובאותו היום נתפשטה השמועה שנולד לו בן, והדליקו נרות בימי חנוכה ובאותו הזמן מת בנו של הקיסר, ואמרו שמתוך שנאה עשו זאת, וגם מה שהביא ר"ז פראנקעל ראיה מאמרם בירושלמי (מעשר שני פ"ב) תמן אמרין בשם ר' חסדא ולא ידענו אם מן השמועה או מן המתניתא, אינה ראיה כלל, דשם לא נאמר רק שלא ידעו אם היא דעת עצמו של רב חסדא או שלמדה מאיזה ברייתא ששמע או שהיתה בקבלה אצלו ומנ"ל לומר שהיתה ספק אצלם אם היא ברייתא שנתיסדה בבבל, וגם ר' אליהו מפולדא פירש הדברים כמו שכתבתי, ובאמת נתפשטו פעמים בבבל איזה ברייתות או שמועות ע"י חכמי ארץ ישראל שהיו גרים שם, כמבואר בירושלמי (ערלה ספ"ג) מערבייא דתמן אמרינהו מר' יוחנן, פי' חכמי ארץ ישראל שהיו בבבל אמרו דבר זה משום ר"י, וכמה פעמים נאמר בבבלי במערבא אמרי. סוף דבר אין לנו ראיה ברורה לומר שנתיסדו ברייתות בבבל רק שנתחדשו שם הוספות למשנה כמו שאמרנו.

יא) בדבר התוספתא שלפנינו והתיסדותה נבוכו חכמי זמננו, יש אומרים שהיא כוללת רק ההוספות למשנתנו שיצאו מפי ר"ח ור' אושעיא וכבר השיג עליהם ועל שאר השערות כאלה החכם בעל דור דור ודורשיו (חלק ב') בראיות נכונות, ואין להאריך עוד בזה. ובכנסת ישראל (חלק א' 358) הוכחתי שבתוספתא שלפנינו נשקעו כמה משנות של חכמים שונים, אמנם אין טעם לומר, שבה נזכרו רק המשנות ממשנתו של ר' מאיר, שהשמיט רבי בסדרו את המשנה. ולדעתי ברור הדבר שהתוספתא נתיסדה בימים מאוחרים, והמאספה קיבץ כמה וכמה הוספות לסדרי המשנה של חכמים שונים, ופעמים היה יודע מה ששקלו וטרו בתלמוד באיזה משנות, ושקע תמצית של השקלא וטריא בתוכה, ולדוגמא בשבועות (פ"ו) נשנה רבי אומר אומר אני שאין פועלין נשבעין אלא במעמד החנוני ובבבלי (שם מ"ז: ובב"מ ז':) איתא דתניא רבי אומר פועלין נשבעין לחנוני וכו' ומסיק רבא דה"ק פועלין נשבעין במעמד חנוני, הרי שבתוספתא שנו דברי רבי כמסקנת רבא, וכן בברכות (פ"א) ר' נתן אומר ג' משמרות בלילה שנאמר לראש האשמורות התיכונה ואין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה, והמעיין בבבלי (שם ג':) ובירושלמי יראה שמן המלה „שנאמר" עד סוף המאמר לא היה בברייתא, רק שהמאסף הוסיף זה מתוך שקלא וטריא של התלמוד, ואף שבעלי תוספות מסרו לנו כלל גדול, שפעמים ידעו האמוראים רק רישא דברייתא, מ"מ דבר נפלא הוא, שבברייתא זו יהיה נעלם הך שנאמר וכו' מעיני האמוראים שבבבל ושבארץ ישראל, וכיוצא בזה בב"ק (פ"ח) כל האשכולות שעמדו להן לישראל וכו' אמרו עליו על ר' יהודה בן בבא וכו', וכל המעיין בסוגית התלמוד בתמורה (ט"ו:) ימצא שמאמר ראשון כל האשכולות הוא מן ההוספות למשנה, ומאמר שני אמרו עליו על יהודה בן בבא הוא ברייתא, אמנם בברייתא נאמר מעשה בחסיד אחד וכו' ובעל התוספתא תיקן לשון הברייתא וגרס אמרו עליו על ר"י בן בבא, כמו שפירשו את הדברים בתלמוד. ואם נדקדק היטב בתוספתא (פסחים פ"ב) בענין פלוגתא דר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא ור' נתן שהבאתי לעיל, יבורר לנו שהמאסף הרכיב פה משנות שונות למשנה אחת. דהנה בירושלמי נשנו הדברים בלשון אית תני וכו' אית תניי תני וכו' ולפי דעתו לא נחלקו ר"י בנו של ר"י בן ברוקא ור' נתן כמבואר שם מ"ד בחטין ג' קבין בשיש בהן שמנונית בשעורין ד' קבין בשאין בהן שמנונית מ"ד בחטין ד' קבין דאינון חטין בשעורין ד' קבין דאינון רטישין, הרי דהירושלמי סבר מר אמר חרא ומר אמר חרא ולא פליגי והמאסף סבר דבאמת פליגי, אמנם אין ספק שלא מצא ברייתא

שהיתה כוללת פלוגתא זו אלא שהוציא את הדברים ממשנות שונות דהיינו ממשנתו של ר"י בנו של ריב"ב וממשנת דר' נתן . וכיוצא בו בתרומות (פ"ג) מאימתי תורמין את הזיתים משיטעינו ור' שמעון אומר משיטחינו ר"י בר' יהודה אומר משיביאו זיתים בקופה ונותן לתוך המטל ומהלך בהם שתי וערב אמרו לו אינה דומה וכו' , ובירושלמי (שם פ"ג ה"ג) נאמרו הדברים כך מאימתי תורמין את הזיתים אית תני משיטעינו ואית תני משיטחינו, ושקלו וטרו בזה ואח"כ אמרו תני ר"י בר' יהודה אומר וכו', הרי שלא היתה לו להירושלמי ברייתא זו בצביונה כמו שהיא בתוספתא , והדעת נוטה לומר , שהמאסף הרכיב גם כאן משנות של חכמים שונים .

וראיתי בספר שבלי הלקט השלם (סי' כ"ח) שכתב „דרך התוספתא באלף מקומות ליקח קצת מן המשנה לזכרון דברים . אמנם לפי השערתנו יבורר הדבר על נכון . דלפי דעתנו נשקעו בתוספתא כמה מתניתות וע"פ רוב כוללות המתניתות המשנה עם הוספתה , רק שפעמים קצרו המעתיקים את הלשון והעתיקו רק את המלות הראשונות של המאמר , וכאלה עשו המעתיקים בכמה ספרים להקל מעליהם טורח הכתיבה , וכבר העירו החוקרים ובעלי כללי הש"ס , שלא לבד שנתקצרו פעמים המאמרים אלא שנשתבשה גירסת התוספתא בכמה מקומות , וכן אין ספק שהיו לפני החכמים בימי הבינים גירסות שונות , אשר פעמים אינן מסכימין עם גירסת כ"י ערפורט , כגון בתוספות (חולין ל': ד"ה החליד) שהקשו על ר"ת מן התוספתא שחט מיעוט ושט ושהה כדי שחיטה פסולה , אמנם הגירסא בספרי התוספתא שלפנינו כך היא : שחט מיעוטו של הושט ושהה כדי שחיטה ואח"כ שחט שניהן או שניקב הושט ואח"כ שחט את שניהן טריפה ושחיטתה מטהרתה . ולפי גירסא זו אין מקום לטענתם של בעלי תוספות על שיטת ר"ת , וכן מצאתי בשבלי הלקט (הוצאת ר"ש באבער) כמה שינויי גירסות בתוספתא , ואעתיק קצתן : בתוספתא (פסחים פ"ב) י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני שבת ואופה לו מצה מערב שבת , ובשבלי הלקט (סי' רי"ג) היתה הגירסא ואופה לו מצה מערב שבת מתרומה טהורה . בכלאים (פ"ג) נשנה כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן , ובשבלי הלקט (סי' קנ"ט) העתיק : כל שמוציא עלין מעיקרו עשב הוא ובורא פרי האדמה מברכין עליו וכל שאינו מוציא עלין מעצי אילן הוא ובורא פרי העץ מברכין עליו . בסי' קי"א העתיק לשון תוספתא בענין בתים שבספינה ולווחין שבספינה , ורק שמץ מנהו הוא בתוספתא בעירובין . בסי' קל"ו העתיק תוספתא דידים פ"ב אבל הנוטל והנותן לחבירו בחפניו ידיו טמאות שמא מתחלה לא נטל מן הכלי וגם כלשון זה לא נמצא המאמר בתוספתא שלפנינו . אך ע"פ רוב נשתנה או נתקצרה הנוסחא ע"י שלא דקדקו היטב המעתיקים . אמנם מצאתי בשבלי הלקט (סי' ר"ז) שהעתיק לשון ספרי סוף פ' עקב שני צריפין ברומא צריף גדול של רומי ס"א צריף גדול של איטליא ובספרי שלפנינו לא מצאתי מאמר זה .

ועתה אשים קנצי למלין וברצות ה' את דרכי אוסיף לדבר מענין זה .

גרגירים אחדים .

א) אבות פ"ה מ"ה עשרה דברים נבראו בע"ש בה"ש ואלו הן וכו' הכתב והמכתב והלוחות . והמשנה הזאת הובאה בכ"מ משונה בנוסחתה . כמו פסחים נ"ד ספרי פ' וזאת הברכה פ' כי שם חלקת מחוקק מכלתא פ' בשלח . אבל בענין זה שוה הלשון בכל המקומות . הכתב והמכתב מהלוחות . והנה לפרש שלשת אלה על הלוחות , הכתב מהלוחות והמכתב מהלוחות כפי' הרע"ב, יקשה מאוד מרוע שלש בשלשה ענינים להנס שבלוחות ולא די לו באחת והלא גם בהמן היו הרבה נסים עי' יומא ע"ח . ולדברי הרמב"ם שהכתב הוא ענין אחר עכ"פ במכתב והלוחות הודה ששניהם מענין הלוחות . ועד"ז יקשה לפירש"י שם במשנה , ולכן אשער שאך לשלשה דברים נפלאים למעלה מדרך הטבע, כמו נסים כיון התנאי והמה ג' נפלאים מובדלים , כי הנה נמצא בכה"ק עוד שני דברים נפלאים למעלה מדרך הטבע והוא דבר נבדל בעצמו וראוי באמת לחשבו עד עשרת הדברים האלה שנבראו בעה"ש בה"ש וכמו הקשת והמטה ודומיהם והפ' א' הנזכר בדניאל פ' ה' בהגלות פתאם לעיני המלך בלשצר פס ידא די כתבא , והמלך נבהל מאוד וקרא למכשפים כשדים כל אינש די יקרה כתבא דנא וכו' ארגונא ילבש . והדבר הנפלא ההוא קרא התנא בשם „והכתב" ל. „כתבא" שבדניאל כנזכר . ועוד דבר נפלא מה שמסופר בדה"ב כ"א י"ב ויבא אליו מכתב מאליהו , שבא מכתב ליהורם מאליהו אף שכבר עלה אליהו בסערה השמימה ולא נמצא בשרו באדמה, גם זו היא מדברים שלמעלה מן הטבע , והתנא חשבו פה בלשון והמכתב . וא"כ נשלם בשם אלה עשרת הדברים שהם למעלה מהטבע הטורגלה שחשבם במשנה ודו"ק .—

ג) עוד אמרתי לשאל לחכמי ישראל הבקיאים בספרי הראשונים להגיד מתי התחילו בני ישראל להניח אות ע' תחת ההברה e בלשונות אירופא, בשמות שאינם בלה"ק. וכמו עד"מ שנמצא בהג"ה אה"ע קכ"ט סעי' ל"א, וז"ל, אמנם בשם אשה שקורין רעכליין עכ"ל, והוא ממהרי"י עי"ש. נראה שגם בימי מהרי"ו הי' כבר המנהג הזה, והמהרי"ו הי' בשנת ר"ך עי' סה"ד. והנה ע"פ דרכי לה"ק אך אותיות או"י הם אמות הקריאה — וואקאלע — ואות ה"א אך בסוף התיבה כדברי הח' שטיינבערג. אבל אות ע' הוא קאנזאנאנט וכמו עד"מ האות פ"א שכנגו. והאם נכון היו אם לו הצגנו האות פ' תחת נקודת הסגל e בלשונות אירופא. וידוע הוא עד כמה דקדקו חכמי ישראל בלשון הגט ובכ"ז הציגו אות הע' במקום נקודת הסגל הלא דבר הוא, וכל לשון בלע"ז שברש"י ז"ל לא נמצא מעולם אות ע' לנקודת סגל, ורק את היו"ד נמצאהו לפעמים בשמוש נקודה זו היינו באמצע המלה ורק-אות הוא בתנועה לא בשנ"ת, ד"מ כבר עיין בישעי' א' פירש"י ז"ל וז"ל כבדי אדם שהוא כבד פישנ"ט בלע"ז והוא pesant בל' צרפת. וכן שם בישעיה פ' ל"א לפצוץ תרגם רש"י ז"ל אישטנצילא בלע"ז והוא étnicelle בל"צ, ועד"ז כל בלע"ז שברש"י דוק ותמצא, וכן ראיתי בסדרי שמות אנשים בסדרי הגט המחוברים מחכמי מערב אירופא איטאליא וטורקי, ועד"מ כמו הר"מ אב"ן חביב לא ערכו מעולם שם פרטי בעין תחת נקודת סגל. וכן הם השמות הנמצאים בגאיי עינים, אירודוטו להערעדאט, גוולינו לגאלענוס ציכר לצעזאר, עיי' בו. ומל' הש"ס יבמות ס"ג א' כנגרא כניגדו, נראה ג"כ דהשתמשו ביו"ד במקום נקודת הסגל. וכן ממהלך כללי הדקדוק נראה כי הצירי שהוא אז הסגל הוא מושך יו"ד והחכם פירשט הביא בראש אות ע' שהשבעים שמשו בהע' המובא בשמות עצמים פרטים פעמים כמו הנקודה o ופעמים כמו e עיישה"ט, והדברים שם נראים כמופלאים. —

פנחס ראזאווסקי חופק"ק פאלאנקא
אשר במדינת ליטא.

ברכת השיר

במשנה פסחים פ' יו"ד. רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר ברכת השיר. ובגמ' מאי ברכת השיר? ר' יהודה אומר יהללוך ה' אלהינו, ור' יוחנן אומר נשמת כל חי.

בטעם השם ברכת השיר, נחלקו שם הרשב"ם והתוס'. הרשב"ם מפרש הטעם לפי שגומרין בו בא"י מלך מהלל בתשבחות וזו היא ברכת השיר דמתניתין, כלומר ברכת השבח, והתוס' כתבו וקורא נשמת כל חי, ברכת השיר לפי שבשבתות אומרים אותו אחר פסוקי דזמרא, (טעם זה נופל רק על נשמת לדעת ר' יוחנן, ומה הטעם על יהללוך?). והר"ן כתב טעם אחר לפי שברכת יהללוך בלילי פסחים, אינה באה על קריאת ההלל, ולכן קראוהו ברכת השיר, כלומר, שאינה באה על קריאת ההלל (טעם זה נופל רק על יהללוך, ולא על נשמת, אם לא שנחבר טעם הר"ן עם טעם התוס', והיו לאחדים). עכ"פ שונות הדעות, בעצם ענין ברכת השיר, ובטעם קריאת שמו. ואולם לפי סתימת לשון המשנה, ואומר ברכת השיר, מבואר היות שם זה שגור ומפורסם בימי חז"ל, עד שהיה כבר נודע שמו ואל מה ירזמון מליו? וגם זה נפלא בעינינו שבמאמר נשמת כל חי, יבאו כמה ענינים בכפל ושלוש ולהג הרבה בלי חבור והצטרפות, ודורשים באור בפרטות, ולכן ברצותנו לבאר המאמר נשמת כל חי שלפנינו ולחבר עצם אל עצמו, מוכרחים אנחנו להתחקות על שרשי המאמר, מוצאו ותולדתו, ועל השם אשר יקראו לו, ברכת השיר, לנתח המאמר לחלקיו, כדי לבארו בפרטות בעזה"י.

והנה מבואר, כי מאמר נשמת כל חי הוא קדמון, נהוג בימי המשנה, ונמצא חלק ממנו גם במקומות אחרים בברכות פ' הרואה: על הגשמים מאי מברכין, ור' יוחנן אומר אלו פינו מלא שירה כים, אין אנחנו מספיקים להודות לך עד תשתחוה (ולפי גירסת הרי"ף עד וירוממו שמך מלכנו) ברוך אתה ה' רוב ההודאות, ובתענית מוזכר ג"כ מאמר זה לענין ברכת גשמים רק בשנוי קצת. ואולם תלמידי רבינו יונה (ברכות פ' אין עומדין) כתבו ומה שלא הזכיר הודאה של נשמת, מפני שאין אמירת נשמת כל חי מבורר כמו הלל וברהמ"ז, אלא מנהג הגאונים לפיכך לא הזכיר אלו", והוא נגד המשנה וגמרא ערוכה שהבאנו. ולכן הוכחנו במ"א, שמאמר נשמת כל חי ומאמר אלו פינו מלא גו' אף שהיו ערוכים מקדם ונוהגים בימי התלמוד, לא היו מסודרים בתחלה בצרוף וסדר שהם לפנינו, רק כ"א היה בודד במועדיו; מאמר נשמת כל חי עד

המהלל ברוב התשבחות, נתקן לדעת ר' יוחנן לאמרו בליל פסח אחר ההלל והוא ברכת השיר שבמשנה כמו שיבואר, ומאמר אלו פינו מלא שירה היה אומר על הגשמים, אך הגאונים צרפו שני המאמרים יחד, וגם הוסיפו עליהם מאמרים שאחר וירוממו שמך מלכנו, ועשו מכלם מאמר שלם ומתוקן כמו שהוא לפנינו, ולכן צדקו דברי ה"ר יונה, שמטעם זה לא הזכירו בברכות הודאה של נשמת, והוא מאמר ולך לבדך אנחנו מודים, לפי שאמירת נשמת בכללו, הוא מנהג הגאונים, ומאמר ולך לבדך אנחנו מודים, נתוסף או נשתנה בימיהם לפי ענינו, כמו שיבואר.

ואולם אריכות הלשון של רבינו יונה „שאין אמירת נשמת מבורר כמו הלל וברכת המזון אלא מנהג כו'", יורה משמעותו, לא על צירוף וחבור המאמרים לבד, רק גם על גופי המאמרים, שהם מעורבבים, ואין לו נוסח מבורר כהלל ובהמ"ז שיש להם מטבע ונוסח קבוע, ואין לשנותו בשו"א, יען כי התחלת אמירתו, היתה מנהג הגאונים, ולכן נפלו בו שנויים וחלופים, ככל מנהג שדרכו להשתנות במקום ובזמן. וכל מעיין יראה באמת, כי לבד החלופים שבין נוסח הספרדים והאשכנזים, במאמר זה, יש בו עוד כמה חלופים, וכמה מאמרים נעתקו ממקומם כמו שיבואר, והוא הוספת טעם לשבח. ומה שלא הזכירו הודאה של נשמת, לפי שאין אמירתו מבורר מפני החלופים שבגופו.

ובטעם השם ברכת השיר, שכפי שאמרנו, משמעות המשנה שהיה מוצאו מקדם, נאמר, כי שם זה הונח בעצם וראשונה על ברכת ברוך שאמר, שאומרים לפני פסוקי דזמרה, שהיתה ערוכה מקדם קרמתה (כמ"ש הט"ז בשם תולעת יעקב שאנשי כנה"ג תקנוה), כי עיקר הפסד"ז הוא להרבות בשבחו של הקב"ה קודם התפלה, כאמרם ז"ל: לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל, ולכן הוקבע לפניהם מאמר ברוך שאמר, שמדובר בו מענין רבוי התשבחות, שעלינו בית ישראל מוטל חוב מיוחד, להרבות תהלות ה', בכל מיני תשבחות וברכות, לפי שהוא מלכנו ויושיענו, כמ"ש המהלל בפה עמו, משובח ומפואר בלשון חסידיו כו' נהללך ה' אלהינו בשבחות ובזמירות נגדלך ונשבחך ונפארך כו' ונמליכך, ונזכיר את שמך, להורות על רבוי התשבחות למיניהם. ומה שהקפיד ר' חנינא (ברכות פ' אין עומדין) על הש"ץ שעבר לפני התיבה, ואמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר העזוז והיראוי כו' ואמר לו סיימתנהו לכולהו שבחי דמרך, קפידתו היתה רק על רבוי התארים, שעברו על דל שפתיו, שמביא קצת בני אדם לחשוב שיש לו תארים רבים, כמ"ש הרמב"ם במורה ח"א פ' ס"א, לא על רבוי מיני התשבחות, שהם באמת חובה ומצוה, ולכן חותם בו: מלך מהלל בתשבחות, (וגם על ישתבח, נופל לשון חתימתו, „אל מלך גדול בתשבחות" מטעם זה, כמו שיבואר). ולפ"ז טעם הרשב"ם על השם ברכת השיר לפי שגומרין בו מלך מהלל בתשבחות, וברכת השיר ר"ל ברכת השבח, וטעם התוס' לפי שאומרין אותו על פסוקי דזמרה צדקו יחדו, על ברוך שאמר, שעליו הונח עיקר השם. אולם שאלת הגמרא כאן מאי ברכת השיר, ותשובות האמוראים הוא על ברכת השיר שבמשנה שלנו, שאין לפרשו על ברכת פסוקי דזמרה, שאין להם מקום כאן, כי הונחו רק קודם התפלה, ומאי ברכת השיר דמתניתין? ע"ז משיב ר' יהודה, יהללוך ה' אלהינו, כי גם מאמר יהללוך, נקרא בדרך השאלה ברכת השיר, לפי שבו מדובר ג"כ מרבוי התשבחות שמחוייבים החסידים והצדיקים וכל בית ישראל, לתת לה' כבוד ותהלה, בכל מיני תשבחות, כמ"ש ביהללוך, וחסידיך צדיקים כו' וכל עמך בית ישראל, ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו כו', והותם ג"כ מלך מהלל בתשבחות, ונאות לו ג"כ שם ברכת השיר, ר"ל ברכת השבח, כטעם הרשב"ם, ור' יוחנן אומר נשמת כל חי (ופי' הרשב"ם אף נשמת כל חי) שגם למאמר נשמת כל חי, יאות לקראו ברכת השיר לפי שבו נאמר ג"כ מרבוי התשבחות כמו בב"ש ויהללוך, כמ"ש בנשמת, ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך כו' (ובסופו נאמר, נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך על רבוי התשבחות, והיה חותם במאמר המהלל ברוב התשבחות שהיה בנוסח ברכה, בא"י מלך מהלל ברוב התשבחות כמו שיבואר להלן), ור' יוחנן על פי דרכו מצא ראוי ונכון להוסיף אמירת נשמת, שהיה יקר וחביב בעיניו מטעמים שיבוארו — בלילי פסחים, שמצוה אז להרבות בשבחות וזמירות כמ"ש במשנה שלפניה, לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולברך לעלה ולקלס כו'. ואולם הגאונים קבצו יחד המאמר שבמשנה עם מאמרים המאוחרים לו, ועשו ממנו מאמר, כולל ענינים שונים, וחברו לו מאמר ישתבח בסופו, עם חתימתו, וקבעוהו אחר פסוקי דזמרה, ותקנו לאמרו בשבתות ויו"ט, לפי שאנו מרבים בפסוקי דזמרה, לכבוד השבת ומועד, שעליהם אנו נותנים לה' שבח והודאה. ובחנם יגע הה' ר"י רייפמאנן, למצוא טעם אמירת נשמת בשבת ויו"ט, בדרך רחוק, כי לפי דרכנו, הטעם פשוט ומתקבל (ראה בס' הגיון לב).

ועפ"ז יבואר, כי מאמר נשמת השלם הנמצא עתה בידינו, הוא מורכב ומחובר, משלשה חלקים, שיצאו ממקורות שונים, בזמנים שונים, וכ"א נאמר על ענין מיוחד, רק מפני הצטרפותם, בענין חיוב רבוי

התשבחות וההודאות לה' חברום הגאונים יחד, ומאמר ישתבח שמך עם חתימתו שמו כחותם תכנית לכל המאמר בכללו, כי מאמר זה האחרון תיקן ג"כ אחד מהגאונים, כמו שהביא בעל הגיון לב בשם האגודה. שלשה חלקי המאמר הם: א) מאמר נשמת כל חי, עד אלו פינו מלא, הוא ברכת השיר שבמשנתנו, שמדבר מחיוב כל הברואים והנשמות, לברך שם ה' לפאר ולרומם זכרו, מצד גדולתו ואלהותו, הנראית בכל אפסי תבל, ומחיוב בית ישראל בפרט, להרבות תהלה בכל מיני תשבחות, מצד שהוא מלכנו והוא מושיענו תמיד, והבריח התיכון שבו הוא לשון שבח, שהוראתו היא על השבח והמעלה הנמצא בדבר ע"צ יתרון ותוספת (יריעות שלמה יריעה ג') והיה חותם בברכה, מהלל ברוב התשבחות, ר"ל ברבוי תשבחות, (ראה בבאור הח' היידנהיים בסדורו, ובבאורו למחזור). והיה נקרא לדעת ר' יוחנן ג"כ ברכת השיר, ר"ל ברכת ה ש ב ח. ב) מאמר אלו פינו מלא שירה כים, עד כי כל פה לך יודה הוא מאמר ר' יוחנן על הגשמים, ורוח המאמר, הוא החיוב שעלינו, להרבות הודאה להקב"ה על הטובות שעשה עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו כו' ברעב זנתנו כו' מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו ומחליים רעים כו', כהוראת לשון הודאה על החזקת טובה, להמיטיב, בשביל הטובה שבאה ממנו להמקבל (יריעות שלמה שם). ומטעם זה הונח לברכת הגשמים שהתחילה במאמר מודים אנחנו לך, וחותמת ברוך אל ההודאות, או רוב ההודאות ר"ל רבוי ההודאות, ובתוכו סמוך לחתימתו, הן הם יודו ויברכו (וישבחו) כו', לפי שברכת הגשמים באה בדרך הודאה, על הטובה של ה' בנתינת מטר על הארץ להוציא תבואתה, (רק אחר צירוף המאמרים יחד, נשמט מאמר מודים אנחנו לך על כל טפה כו' שהיה בנוסח ברכת הגשמים, והתחילו ממאמר אלו פינו מלא של ר' יוחנן. ג) הוא הוספת הגאונים, ממאמר כי כל פה לך יודה עד עבדך משיחך, שבו מדובר ג"כ מרבוי התשבחות וההודאות יחד. ועיקר כונתו על החיוב והמנהג שלנו להרבות שבחות וזמירות ברכות והודאות, בקהל עם ובפרסום, ובשירות ותשבחות שיסד דוד בן ישי עבד ה' ומשיחו, והוא כרומז על אמירת פסוקי דזמרה, שבו כלולים מזמורי דוד שבתהלים, כמ"ש שם, ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר כו', שכן חובת כל היצורים, להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך כו' על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך, וחותם במאמר ישתבח, שמדובר בו מרבוי מיני התשבחות והם ט"ו במספר, ובברכה, אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות, על שני ענינים שבמאמרים הקודמים יחד. אריה ליב פיינשטיין.

ביאור במדרש

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, קופרא טובא לפומיה, כסא טבא לפומיה (אם היה מוצא נתח בשר טוב, וכוס משקה טוב היה ממציא לאביו) (מד"ר בראשית פס"ג). סגנון הלשון של המדרש הוא כעין חץ קלון בלב יצחק אבינו והנפש היפה לא תסבול כל זאת. ולדעתי הדברים האלה מתאימים יחד עם המאמר השני במדרש והובא ברש"י: „ציד בפיו, אבא היאך מעשרין את המלח? והאיך מעשרין את התבן? ונראה שחז"ל פרשו אור על כל הענין הזה בדברים קצרים, להבין מה היתה כונת יצחק ברצותו לתת את הברכות לעשו ולא ליעקב? יען כי באחת שגה אבינו הזקן, בחשבו ששני בניו כאחד, טובים הם לבנות את הבית, ולהיות לעם סגלה, כי לא יתכן להקים עם סגלה וגוי קדוש, ואנשים היושבים לפני ה' ובתורתו יהגו יומם ולילה, כי אם בהמצא בקרבו גם אנשי עבודה העוסקים בישובו של עולם, רק באופן זה: שיהיו גם הם אוהבי תורה ומחזיקים את הכוהנים בעם, כמו שהיה באמת אחרי כן בקרב בני ישראל באמת; אמנם באהבת אב לבניו שגג יצחק אבינו, כי גם בנו עשו לא יגרש מהסתפח בנחלת ה'; ואם אמנם לא לגדולות נוצר להתענג על ה' ועל זיו כבודו בלמוד תורתו וחכמתו, אבל ידו תכן עם אחיו לכלכלם בלחם ומזון, למען יפנו לבם לשבת ולשקוד על דלתות התורה יום יום, וכדי לתת ידים להשערה הזאת מצא עשו מקום להתעות את אביו במה שהיה מהדר תמיד לחלוק לו ממזונו את החלק היפה, שהוא יושב לפני ה' תמיד; וגם הכתוב צוה כן: ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו, ולמען עשות תועה ליצחק אביו, להראות כי באמת לבבו ישר ונאמן לקיים מצות תרומה ומעשרות לכוהן היה שואל בכל פעם שאלות גדולות בענין זה; אבא היאך מעשרין את המלח? והאיך מעשרין את התבן, ובזה גנב את לבב אביו לפטור א"ע מלמוד התורה, ולצאת ידי חובתו בהחזיקו ידי לומדי תורה; ובאמנם אם הוא המטה למשוך בעול העבודה, לכן ישר בעיני יצחק אבינו, לתת את הברכות לעשו ולהצליחו בעבודתו בשדה ובמשלח ידו.

טשעריקוב בפלך מאהילוב.

יוסף קוקעס בעהמ"ס עלי הגיון חופ"ק הנ"ל

דברים אחדים בדבר המסורה .

בהשלימי ספר ישעי׳ שמתי לבי לדברי המסורה שכתב וסכום פסוקי ישעיה 1295 וסימנו : אמת ארצה וחציו... וקאפיטוליו ס״ז; וסדריו כ״ו... ומאוד אתפלא עליו אי׳ הרמז לסכום הפסוקים ? הלא „ארצה״ אינו עולה אף לחצי המספר ? גם מה המה קאפיטולים ומה המה סדרים ? ואים הכ״ו סדרים ?

ואחרי העיון יובן הכל הרמז לסכום הפסוקים מתיבת „ארצה״ נכון הוא, אך המדפיסים השמיטו הנקודה שהיו על אות א׳ לסימן הגדלת המספר א׳ לאֶלף . — ובדבר הקאפיטולים והסדרים, הלא זאת כבר נודעים ומפורסמים דברי ר׳ אלי׳ בחור בהקדמת ספרו „הבחור״ וזה תוכן דבריו : חלוקת הקאפי׳ איננו מקובלת אצלנו מבעלי המסורה, אבל הוא המצאת המעתיק הראשון מלשון עברי ללשון רומי, בעהמ״ח „מאיר נתיב״ והוא ר׳ יצחק בר נתן ; בשנת קצ״ח לאלף הששי ..... זהמדפיסים אחזו גם דרך זה...״ והא לך חלוקת הסדרים :

מתחילת הספר עד קאפ׳ ה׳ 1 והסבה אשר הביאני לזה כי בכל מקום סיום סדר מסיים ישעי׳ בטובות ובנחמות . עד י״ג 2, — ט״ו צ — י״ז 4, — כ׳ 5, — כג 6, — כח 7, — ל׳ 8, — ל״ד 9 — ל״ו 10 — מ׳ 11 — מ״ב פסוק ה׳ 12 — מג פ׳ י״ד 13, — כ״ד פ׳ ו׳ 14, — מ״ב פ׳ כ״ב 15 (כי משם מתחיל ישעי׳ לדבר דבריו אל כורש) — מ״ו 16 מט 17 — נ׳ 18, — יב 19, — נ״ד 20 — נה 21 — נ״ו 22 — נח 23 — ס׳ 24 — ס״א 25 ועד סופו 26 . ועיין בבכורי העתים״ שנת קצ״ח בדברי ה׳ שלעזינגער על דברי רש״י באיוב י״ט ג׳ עשר פרשיות יש עד כאן . —

עורך

שאלה ללומדי תורה . *)

גרסינן במסכת קידושין „אתרוג שוה לאילן בג׳ דרכים וכו׳ ולירק בדרך אחד וכו׳ מה ירק דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו אף אתרוג דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו״ . והקשו התוספות (דף ג׳ ע״א בד״ה מה ירק) „וא״ת אמאי לא חשיב ששוה לירק בשני דרכים כגון לענין פאה דלא מיחייב אתרוג בפאה משום שאין לקיטתו כאחד דלענין פאה בעינן לקיטתו כאחד וכו׳ ובירק נמי אין פאה מתנהגת דאינו בכלל המתקיים כדאיתא התם . וי״ל כיון דאיכא אילנות טובא שאין חייבין בפיאה כגון האוג והחרובין השנוים במס׳ פאה (פ״א מ״ה) לא שייך למיתני שוה לירק . והנה מה נאמר ומה נדבר וכמעט לא נאמין למראה עינינו , אם נפתח המשניות ממסכת פאה ונראה שם ההפך כי הלא זה לשון המשנה (שם) „ובאילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים הגפנים והרמונים והזיתים והתמרים חייבין בפאה״ ! אתמהה !

ואין לומר כי נוסחא אחרינא היתה במשנה ההיא לפני בעלי התוספות ז״ל , באשר המשנה ד׳ מפרק ב׳ דפאה מראה לדעת בפירוש כי החרובין חייבים בפאה , כי הלא נאמר שם (מ״א) „אלו מפסיקין לפאה וכו׳ „ולחרובין כל הרואין זא״ז , אר״ג נוהגין היו בית אבא נותנין פאה אחת וכו׳ ולחרובין כל הרואין זא״ז . ר״א בר׳ צדוק אומר משמו אף להרובין שהיו להן בכל העיר״ .

אמנם הנני רואה מראש כי בעלי הפלפול יאבו לתרץ בפלפולם „כיון דאיכא אילנות טובא שאין חייבין בפאה כגון (כלומר אך הפרט) האוג והחרובין וחבריהם השנוים במס׳ פאה (שאך המה חייבין) אולם הנותרים הרבים אינן חייבין . אך לא להרוצי לחץ זה הדחק כאלה אשא את נפשי , ואולי ימצא איש אשר יוכל ליישב, ותחשב לו לצדקה .

יהושע לעווינזאהן .

*) ההערות האלה אחרו לבא וע״כ נקבעו במקום הזה . העורך .

הערה בתנחומא

א) במדרש תנחומא וישלח ח׳ העיר הח׳ באבער, כי בסנהדרין צ״ח ע״א ברש״י ד״ה „השער הזה, של עיר שבעיר היה אותו שער״ ע״כ חסר מלת „רומי״. ולדעתי אין כל משגה , כי סתם „עיר״ בתלמוד היא „רומי״ , יען היתה אז עיר נודעה לכל . ואל נכון תמכו חז״ל יתדותיהם על לשון רומית כי ברומית urbs עיר , וסתם urbs (אשר לא נזכר באיזה עיר ידבר) היא „רומי״ . ועיין מעילה י״ז ע״ב „אני ראיתיה בעיר והיו עליה כמה טיפי דמים״ אולי כתב שם אחד המגיהים לתוספת באור מלת „רומי״ (יען ביומא נ״ז נמצא זה המאמר „ראיתיה ברומי״) . והעד הוא , כי המלה הזאת היא בשני חצאי מרובע [] וברש״י כתב „בעיר״ ולא יותר — עוד תענית י״ח ע״ב „עד שבאו דיופלי מהעיר״ ובצדו כתוב צ״ל „מרומי״ — וכן פסחים קי״ט ע״א „ועדיין מונח בעיר״ — עוד אבות דר׳ נתן פ״ד „עד שבא אליו דיופלא מעירו״ *) . ומליצת חז״ל רחפה תמיד על שפתי רש״י , וקרוב לשמוע כי גם פה שמש רש״י במליצת חז״ל .

נפתלי הירץ הופנאגעל .

*) ומזה נקראה גם ירושלים בשם „עיר״ (סנהדרין ב׳, סוטה מ״ט).

חזון הספרות

מאמרי בקרת ושימת עין על הספרים שיצאו לאור בימי השנה החולפת.

המסדרונה

קבוצת כללים ויסודות בהלכה ואגדה דקדוק והגיון וכו׳
יוצא לאור בירושלים עה״ק ע״י הרב
רבי חיים הירשענזאהן נ״י.

כבר הרבינו לדבר בשנה העברה על הפעולה היותר נכבדה מתנועת ישוב אה״ק. הפעולה הזאת היא תחיה השפה והספרות העברית בארץ אבותינו וערש אומתנו. היו עתים לישראל, גם אחרי אשר נשבתה משרתו הלאומית, אשר מציון יצאה תורה ואורה ודבר ה׳ זו הלכה מירושלים. עוד לפני שלש מאות שנה מר״י קארו עד ר״י חאגיז נמצאו מאורות הגדולים באה״ק אשר האירו ליל בני הגולה באור תורתם, גם לפני חמשים שנה נסו אחדים מתלמידי הגר״א ז״ל לנטוע מטע התורה על אדמת אה״ק. אך בימי הדור האחרון נהפך הגלגל וזיו התורה פנה מארץ קדומים, מיום שרבתה העליה לאה״ק מאלה שצר להם המקום לשבת בחו״ל, מהעליה הזאת שהיא ירידה לכבוד הארץ וישובה נתרבתה המחלקת שאינה לשם שמים ועל עליה כזאת אמר אא״ז הגאון רבי שמעון זרחי מטאווראג זצ״ל, אשר מיום שנפתחה המ״ם של „ושערי ירושלים פתוחים נסתמה המ״ם של לםרבה המשרה ולשלום אין קץ". תחת הגדלת התורה והאדרתה בעה״ק קול שופר שמענו מאת הנותנים טובי עמנו לחרם ועמנו וארצנו לבוז למשל ולשנינה בפי כל שונאי ציון. אולם מקרי הימים האחרונים הולידו הרעשה רוחנית אשר ממנה נזדעזעה כל ארץ ישראל, למודי ה׳ אשר בקרבה לבשו עז ויתעודדו להשיב לבצרון את שפתנו העתיקה, לחדש פניה בהוד עלומים, נצני הדעת נראו על הרי יהודה, ובהר ציון היתה עתה פליטה לדעת דרכי התורה הכתובה והמסורה, שני מה״ע שבועים, ספר שנתי וספר ירחים יוצאים לאור בעיר הקדש ומלאים דברי תורה וחכמה כרמון, רוח ההגיוני, רוח מלא אהבת תורה וחכמה נאמנה מרחף על כל מאמריהם ובעינינו נראה איך אנשי לבב מתאמצים לעשות את שערי ציון למצוינים בהלכה ואגדה ולהאיר במזרח את אור התורה השוקע ויורד בארצות המערב.

מן כל הספרים העתיים היוצאים לאור בירושלים הכי נכבד הוא ספר הירחי „המסדרונה", אשר מטרתו היא לעשות אזנים לתורה, להציב ציונים וגדרים בלמוד התלמוד ונושאי כליו ולתת סדר למשנה. עדות היותר נאמנה על פעולת צדיק „לחיים" בירושלים הנה ארבעת החוברות הראשונות לשנה שניה, אשר כההולכות לפניהן הן מלאות מאמרים רבי הערך לכללי הש״ס וגדרי התורה המסורה

מהמאמרים הנכבדים שבאו בהמשכים משנה העברה הוא מאמר „אמה כליא עורב" המורה דרך הסברא והבינה הישרה בדברי חז״ל; באותות ומופתים יוכיח הכותב, כי לא היו חכמינו עבדים נרצעים להמלות, כי הסברא היתה העיקר והדרש טפל אליה אצל חז״ל, שזאת היתה דרכם לתת משפט הבכורה להחלטה הנסיונית, והכלל הגדול שדרכי התורה המה דרכי נעם היה להם לקו־המדה בכל הליכותיהם ונתנו לה היתרון על כל היקשי ההגיון המפשט. פה מקום להוסיף על דברי הרב המעריך בבארו דברי חז״ל בפתגמיהם, איך אהבו לדבר כן בלשון נופל על לשון, והחדוד הקאלאמבורי היה חביב עליהם לבשם בו את דבריהם כמו „לא מצאתי לגוף טוב משתיקה" אשר השם „משתיקה" הוא פה הוראה משותפת: השתיקה כמשמעה וסם יפה לגוף כרפואה והוא שרש עץ הנקרא בלשון חז״ל „משתיקי" ועפ״י הדרך הזה הוא הולך ומבאר איזה פתגמי חז״ל. לדעתי נראים הדברים שעל כן כנו חז״ל את עול פרנסת המשפחה בשם „רחיים על צוארו (קידושין כ״ט), יען חפצו בהלצה הקאלאמבורית לאמר כנגד המקרה שכתוב: „ראה חיים עם אשה". אמרו הם שראית החיים האלה הם „רחיים" על צואר אבי המשפחה. ישר ונחמד מאד הוא המאמר „הסדרים בההלכה והחכמות החיצוניות" אשר עיקרו נעוץ בפרק ג׳ שם, ופתרונו בדברי חז״ל „תורה מגלה מגלה נתנה", שאורח ההתבוננות על עיקרי תורה שבע״פ הם מן פרטי המעשים אל כללי הגדרים, רובי ההלכות נשנו על שם המאורע ובתלמוד יצאו הלכות גדולות ממעשים בכל יום בהאי גברא ובבתי דינים והסנהדראות שהיו קבועים בכל עיר ופלך, כידוע דרך ההתבוננות באופן הזה מן הפרט אל הכלל מהנסיון אל ההיקש ההגיוני הוא קשה מאד בבחינת הסדור למשנה ודרכי ההנחות הראשונות, וזה הוא הטעם שקשה מאד למצוא כללים וגדרים ולעשות משנתנו סדורה מהלמוד וההגיון בעצמם, מה שאין אנחנו רואים בחכמות וידיעות אחרות. המאמר מאבי המו״ל הגאון ר׳ מרדכי הירשענזאהן נ״י המכונה בשם „שמות הנרדפים בהלכה" ו„שערי עזרה" מהגאון ר״ע הילדעסהיימער שליט״א, והמאמר „מזמורים של הלולים מהחכם יעב״ץ" הן גופי תורה, ביחוד נפלאה מאד הסברא של הגאון הילדעסהיימער נ״י בדבר מצות צריכות כונה לחלק בין המצות שפעולתן עוברת אחר עשיתן כשופר, אכילת

מצה. סכה ולולב וכדומה ובין המצות שפעולתן קימת היום ולאחר זמן כמצות מילה, וההלכה מצות צריכות כונה היא רק על מצוה עוברת, בהחדוש הזה נוכל לעשות למישור כמה סתירות גלויות בדברי חז"ל. המאמר „אם הבבלי ראה את הירושלמי" הוא מלא חקירה הגיונית ובקרת היסתורית של סדור התלמודים והחלטת המחבר שהבבלי לא ראה את הירושלמי קרובה אל האמת בכללה. אך בכמה פרטים הניח מקום לחלוק שהרי בכמה מקומות מצינו „אמרי במערבא" ומדברי הגמרא נראה שמאמרי „מערבא" כבר היו שגורים בפי התלמידים. כאבן נזר בתוך אבני חן מתנוסס המאמר הגדול „מערכת לשון חכמים" מאת המנוח שר"ל נ"ע אשר הביאו מנחה לה המסדרונה הרב הגדול המוציא לאור תעלומה אברהם העברי ד"ר ברלינער נ"י, בחברת ד' לא באו רק חמשה ערכים, אך גם בהמעט הזה מצאנו חדשות ונצורות, כהוראת שתי הפעלים קרה וקרא אצל חז"ל, ביאור כל גדרי המלה שעה.

אלה הם מעט מהרבה הטובה אשר הביאה לנו המסדרונה בראשית השנה השניה. אך בכ"ז לא נוכל להעלים עין גם המגרעות שנמצאו ברוב המאמרים הכתובים מאת המו"ל. החכם והתורני המופלא הזה כלו מלא תורה כרמון והוא כמעין המתגבר ועל כן לא ישים מעצור ברוחו, ובכל דבור ודבור הננו רואים את נוטה לצדי דרכים והעניקים שהוא מבאר בדרך אגב והואיל דאתי לידיה המה מרובים מעקרי ההלכות, בכלל עלינו להעיר את הרב המעריך שבספר כזה, אשר כל עיקרו לא נוצר כי אם להורות את הסדר בלמוד ההלכה, הננו רואים ערבוביא גדולה. הציונים שיסדר על המאמרים למספר המימרות מש"ס שיביא הסופרים איני יודע מה טיבם. מהמון המאמרים וגבוב הדברים קשה מאד גם על הקורא המעיין למצוא הקשר ההגיוני המחבר ומאחד את למודיו, הקורא יתעה בהמון דבריו ולא יבוא עד חקר ההנחות של המחבר ויקשה עליו גם לדעת את מסקנותיו והוכחותיו. הדבר הזה עושה את הספר סתום וחתום לרוב המעיינים ועל המגרעות האלה נכון לשום לב ואז תהיה המסדרונה לכלי שרת בקדש להפיץ תורה שלמה ובהר ציון תהיה פליטה לחכמת ישראל ודעת תורתו התמימה והצרופה.

ספר **שני המטות** על שלחן ערוך
יורה דעה הלכות כבוד אב ואם.

מאת הרב הגדול החכם ר' **נפתלי הלוי** נ"י בלונדון.

כאשר נשים עין על ספרי השלחן ערוך אשר ממנו תורת חיי הדת לכל בני עמנו, נראה כי לא שוה היא המדה שמדדו אחרוני הפוסקים לכל הלכות הש"ע וכשם שרבו הפירושים, ההגהות וההערות, החדושים והשו"ת על הלכות או"ה ודיני ממונות עם דיני האישות, בכלל על ההלכות של החלק התורני והמצותי (קוויסתיק), כן מעטים המה המפרשים את ההלכות אשר יסודתן המה הרגש המוסרי והמושג המדותי (עטהישער בעגריף) והיה לנו ספר „יורה דעה" לעד, שכשם שרבו בהחלק הראשון המפרשים עם מפרשי מפרשיו, עד אשר כמעט לא הניחו לתלמידי-זמננו מקום עוד להתגדר, כן מעטים המה מפרשי ההלכות שבחלק שני כהלכות כבוד אב ואם, תלמוד תורה וכו'.

סבת הדבר הוא לדעתי, מפני שהאמתיות שאין להרהר אחריהן נראין לבעלי ההוראה כדברים מובנים מאליהן. רובי רבנינו רואים בההלכות האלה דברים פשוטים מאד בעיניהם, אינם רואים בהן כל ספקות שידרשו התרה וכל עקוב הוא להם למישור. אמנם חכם אמתי חוקר הכל וסוקר את ההלכה בעין הבחינה והבקרת, יגלה המון דברי חפץ וגם במקצוע זה שנו רבותינו הקדמונים הלכות גדולות בדעת פרטי הדינים וגדריהם, ולאות על הדבר הזה הוא שם הספר היקר אשר לפנינו, שמחברו החכם יגע ומצא כר נרחב לחקירת תורת חיים והלכתא רבוותא, אשר שרשם בדברי חז"ל בשני התלמודים ויסודתן — בירורי המדות וחק המשפחה עם טהרת המדות שהיא אבן פנה להיהדות הנימוסית.

שני הפירושים „מטה נפתלי" „ומטה הלוי" מכונים שניהם לתכלית כפולה: להערות מקור הדינים בהוכחות וראיות נכוחות מתורה נביאים וכתובים וקדמוני החכמים וגם לברר מוצא הדינים והלכות גדולות שחדש הרב המחבר השנון בסברא עפ"י הנחות צורקות מקדמות חיי האומה הישראליה בשבתה עוד על אדמתה. בשניהם הננו רואים את המחבר החכם מחדש דברים יקרים ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא בפלפול ישר והגיוני.

אמנם בכל החבה היתרה שנודענו להספר הזה כמעשה ידי תלמודי, אשר ההגיון הישר הוא לו יסוד

ושרש המחקר בהלמה, הננו רואים בו גם אותות ספולפל, הפונה הצדה ובכמה מקומות הוא יוצא מענין הראשי לענין אחר ותוקע עצמו להלכות שאין להם כל יחס לכבוד אב ואם; ובלולים יעלה אל מטרתו ובדרך הלוכו הוא מגבב מאמרים ומוסיף לבאר עד שרובי הקוראים לא יזכרו עוד את הענין הראשי שבו עיקר עסק של החכם המחבר. מלבד זה הננו רואים בו נטיה יתרה לחשערות דקות כשערות ולדון דבר מתוך דבר אחר שלא נתברר יפה וערבך ערבא צריך. — כן בעמוד א׳ סעיף א׳ בחפצו לבאר סבת מתן שכר שנקבה התורה למכבד אב ואם, אריכות ימים בארץ או על האדמה אשר נתן לנו ה׳ אלהינו, הוא אומר: „מלבד שתורתנו הקדושה נתונה רק לבני בריתה ולמודיה ערוכים בכל לאיש ואיש יולד בה, היא מורשה לאומה כלה ובנויה על יסוד שטת החוקת במעשי אבות (קאנזערוואטיף) וכבוד תקנות אבות אשר גבלו לנו הראשונים". הדברים האלה טובים בעיקר הרעיון, כלומר שהיעוד „והארכת ימים על האדמה", כונתו לאמר, שיסוד חברה מתוקנה הוא חק=משפחה הנוסד על המושג המדותי של הכרת-טובה מצד הבנים לאבותם, כי הכרת הטובה למטיבים הוא הרגש המוסרי הטבוע בלב כל איש וממנו תוצאות לכבוד או"א, כי מטיבינו היותר גדולים המה הורינו אשר נטלו ונשאו אותנו בכל ימי ילדותנו, ומדברי הנביאים למדנו כי קללת אלהים רובצת על החברה אשר בה ירהב הנער בזקן ובן קם באביו, בת באמה וכלה בחמותה, ועי"כ אמרה התורה במצות כבוד או"א למען ייטב לך והארכת ימים על האדמה, היא הטובה הפרטית לכל משפחות האומה והטובה הכללית לחזק מוסרות החברה הלאומית, אחרי שאין בכלל אלא שבפרטי האישים בקבוץ המדיני. אל הדברים האלה כנראה כוון המחבר החכם אבל באמרו שהיסוד הקונזרטיווי הונח ליסוד תורת משה „לא כוון יפה ולדברים האלה אין שחר. המושגים קונסער= וואטיזם (החזקה בנושנות או שמירת המושגים והמנהגים שכבר נשתרשו בהחברה) ופרוגרים אינם מושגים מוחלטים ואינם יכולים להיות יסודות לאיזה תורה מתורות המדינה או החברה, כמושגים מצטרפים (רעלאטיוועו) הם תולדות העת ונולדים על ברכי הזמן. לא כמושגים ואותיות כלליות. כי אם כמשפטים וכהן הנשמע מכלל לאו (אנטיטהעזען) והמחוקק אלהי שאין לפניו לא זקנה ולא בחרות לא שם אבן פנה לתורתנו לא את הקונסערוואטיזם ולא את הפרוגרוס, כי האמת חותמו של הקב"ה, ואף בהמשך הזמן בעת זנח ישראל את עמו ויטוש צור עושהו, אז העירוהו למוסר זקניו ומוריו להועיל הנביאים הקדושים על „תורת אבות" והיתה ההחזקה בתורת ה׳ אחוזה ודבוקה במצות כבוד-אב כאשר החכם בספר משלי ירבה לספר בשבח תורת אבות ומוסר אם, אבל הדברים האלה נושאים עליהם חותם זמן מאוחר ואינם ענין ליסודות ההורה.

כמו זר נחשבו לנו דברים רבים בפלפולו של הרב המחבר על דין ודברים שהיו בין דוד מלך ישראל ושמעי בן גרא איש ימיני בע׳ קל"ט וק"מ. במרוצת פלפולו לא נמלט מדחוקים רבים והשערות שאינן מתקבלות על לב דורש ישוב המקראות על פי הפשט הפשוט, וכמו זר נחשבו לנו דבריו שאבישי רצה לדון את שמעי בסקילה דוקא וכי מקלל מלך הוא כמברך השם שמיתתו בסקילה, השערה קלוטה מן האויר, ועוד יותר הפליא אותנו בדרשו דברי הכתוב „דמך בראשך" שההרה שלמה בשמעי אם יצא מן העיר, לאמר שמיתתו בסקילה וכ"ז מפני הגזרה שוה ששנויה בסנהדרין פרק ארבע מיתות „שכל מקום שנאמר דמיהם בם מיתתן בסקילה", תמיהני על חכם שכמותו שידון גזרה שוה כזאת מעצמו, אף שדברי תורה לחוד ודברי קבלה לחוד והגזרה שוה התלמודית אינה אלא, כי אם סעד להלכה מקובלת לראשוני התנאים ואינו ענין כלל לדברינו, זה הוא החפץ להוציא הכתובים ממשמעותם. מקומות כאלה נפגוש בהספר הגדול הזה לא מעט וחפץ המחבר להרבות בדרוש מפיל מעט מאור פני הספר. אמנם מלבד הנטיה הזאת, הספר בעצמותו יקר מאד והוא אוצר בלום בחקירת הלשון ופתרון דברי קדמונינו, וביחוד בהתאמצו למצוא הנקודה המוסרית לדיני תורה שבעל פה, ותקותנו, כי הרב החכם התורני הזה יוסיף שנית ידו להמציא לנו רובי חדושיו על הלכות התורה, אשר נושאן הוא הרגש המוסרי ואשר רובי המורים העלימו עין מזה ומקום הניחו לו חכמי תעודה להתגדר בו וספרים כאלה ירבו בישראל להגדיל התורה הרבנית ולהאדירה.

PAUL de LAGARD'S
Jüdische Gelehrsamkeit
eine Erwiederung von David Kaufmann.

שונה היא מאד שנאת בני יפת לבני שם באשכנז ארץ הוני דעות ממפעלות חבריהם אנשי עצתם באירופא המזרחית. שונאי ישראל באירופא המזרחית המה בעלי נפש רחבה. אנשי מעשה, לבם לא יהנם להעמיק שאלה להציב גדרים וגבולות בתורת המולדה, נגשים הם על עבודתם עבודת הרס ואבדן, יוצרים הם חקי עמל על עם עברתם לגדור

בפניהם דרכי החיים ובלי כל הקדמות עיוניות ואמתלאות הם חורצים דין כליה על האומה הישראלית. לא כן מוריהם באשכנז, המה לא ירעו בלתי אם לא יתפלספו, מתעטפים המה בחלוקא דרבנן וממרומי הקתדרא יביעו באזני מקשיבי לקחם את תורת המולדת, וחותרים לתת לשנאתם פנים מסבירות ושיטה מדעית. את המנוול הזה, האנטיסימיטיזם בכל תמונתו הנאלחה הננו פוגשים בבית המדרש, ומאתים שנה קדמה האיבה הכבושה בלבות מלומדי אשכנז להתגלות תורת בני-בלי-שם בתמונתה המבהילה היום — מימי אייזענמענגער — אשר כתלמידו המובהק בימינו אחז בקרנות ארמון אלי הארץ מבית האהענצאללערן, עד היום נראה כי מבתי מדרשם של המלומדים יצאה החנופה על כל הארץ, המלומדים אשר עם כל ידיעותיהם המה בעלי קטנות דמוחין ושקועים באבק סופרים. לפני מאה וחמשים שנה כאשר דרך לראשונה כוכב על שמי אשכנז והחסיד שבחכמיהם אפרים ידידיה לעססינג הוציא לאור חזיונו „היהודים", ששם הציג את היהודי בתפארת אדם המעלה ובעל מדות תרומיות, נזדעזעו החכמים היושבים בקתדרא לחכמת בני-שם בישיבה של מעלה אשר בעיר גאָטטינגען וידברו תועה על החוזה חזיונות הנאור, על כי העיז להציג לפני האשכנזים חזון שאיננו במציאות — יהודי — בן תרבות וישר באדם! השנאה ההוללה מתנחלת היא להאשכנזים משנות דור ודור. מהפילוסופים הוגי דעות היה פיכטע אבי האנטיסימיטיזם הלאומי, ונושאי דגל תורתו בימינו המה: הפילוסוף הכופר בהכל דוהרינג וההועה בדרכי החיים הארטמאַן. כפי הנראה גם הזכות לגדל פרופיסורים אנטיסימיטים באה בירושה לבית המדרש אשר בגאָטטינגען. שם ישב בקתדרא מלומד אחד ולאַ-גאַרד שמו, חכם בחכמת בני קדם וגם רבים מאחינו התורנים באשכנז הקשיבו לקח מפיו, אך שנאתו יותר גדולה מחכמתו והיא תקלקל את שורת בינתו. כאומן השונא בני אומנתו עינו צרה באבירי הדעת היהודים, והוא גם בעל נפש שפלה; בהיות יד נאפוליון השלישי תקיפה התרפס לפני שונא ארצו ועמו ויסב שמו האשכנזי לשם צרפתי והיום הוא עבד נרצע להנסיך ביסמארק ומתרצה לפני ארוניו זה בהרביצו ברבים תורת המולדת על פי שיטת האנטיסימיטיזם. המלומד הזה בהשליכו נעל על חכמי ישראל איננו אוחז במעשיהם להודות על האמת. חכמינו אמרו: „אם יאמר לך אדם יש חכמה בעמים תאמין, יש תורה בעמים אל תאמין" והוא אומר „אין תורה בישראל", ויעיז לעפר בעפר ולסקול ארונו של חכם עמנו המנוח ריוט"ל צונץ זצ"ל. זאת ראה האחד המיוחד בחכמי אשכנז הנודע לנו במאמריו המחוכמים בשפת עבר הנלחם בעד תורתו בקסת הסופר ומגן גבורים רבי דוד פרופים קויפמאַן נ"י במחברתו הנקובה בשמה בראש מאמרנו.

לא חדשה היא עמנו לראות מחזה מעורר שחוק מכאיב לב מלומדים בני נכר מחזיקים טובה גדולה לנפשם אם יגיעו בדעת שפת עבר למעלת תינוק-עברי, דלא חכים ודלא טפש ובשביל ידיעה קלה כזאת חכים (דקטור) יתקרי וכדבר הזה קרה לאחד מפרחי התלמידים בגאָטטינגען. הפרחח הזה וטעלען שמו מצא בלויי-מחזור בכ"י ויכתוב פירוש ובאור על איזה פיוטים ועל שמות מחבריהם ויתעטר בעטרת דקטור. הפרופיסור דקטור קויפמאַנן בקראו את מחברת הפרחח הזה קנא לשפתנו ולקדמוניותינו ויכתוב מאמר בספר-עתי אשכנזי לחכמת בני קדם וירא לדעת שאינו יודע בין ימינו לשמאלו ויקהה שני המלומד-ההדיוטי הרן ע"ד מנהגי ישראל. אך הפרחח הזה הוא מתלמידיו של לאַ-גאַרד ויקנא זה האחרון קנאת כבודו ויוציא מחברת בשם Die Jüd. Gelehrsamkeit לחרף מערכות חכמי ישראל בכלל והמנוח היקר החכם צונץ ז"ל בפרט. במחברת ההיא יתאמץ לאַ-גאַרד להראות בקיאותו בשירות ותפלות היהודים וביחוד בפיוטי הקליר. והנה אם באנו לפרוט את כל טעיותיו של המלומד הזה אין אנו מספיקים, די לנו לדעת כי החרוז „שתיה לרוממה" הוא מעתיק Tränkung cur Hochziehung ולא ידע מה שתינוק קטן יודע כי המלה שתיה מוסב על האדמה ותרגומו באשכנזית Grundveste. לא ידע שהשם ארקים ג"כ כנוי על ארץ, מהמלה עני הוא עושה עֻנִי. מחברתו של לאַ-גארד מלאה חרפות וגדופים לא על החכם צונץ לבדו כי אם על מנהגי ישראל בכלל. והנה אנחנו בני ישראל אשר בארצות הסלאווים, אנו אשר שפת עבר עודנה שגורה בפינו, אין אנו נזקקים כלל וכלל למגלות עפות כמגלתו של הטייטוני המלומד ההדיוטי הזה. אבל אחינו באשכנז אשר שפת אבותינו נשכחה מהם הם יוכלו להכשל בדברי המנאץ הזה, להתת אמון לדבריו, אשר יאמר, כי תפלות ישראל מלאות נאצות ודברי תפל; על כן בואו ונחזיק טובה לאביר החכמים רבי דוד קויפמאַנן נ"י אשר רצץ ראש תנין ויקדש שם שמים וישראל במחברתו זאת. ר"ד קויפמאנן הוא ממתי מספר אחינו באשכנז הכותבים עברית לעברים, ומי יתן ורבו שם כמותו רבנים ומורים, אשר לא יתנו לזרים חילם; יחדלו נא להפיץ רובי תורתם בשפת האנטיסימיטים וידברו עברית אל אחיהם העברים ונחלתנו לא תהפך לזרים ולא עוד יבואו בני-בלי-שם להיכל ספרתנו לחלל יפעתה ולהוציא ממנה כל הדרה ואז אולי תהיה אחרית ותקוה טובה להיהדות גם באשכנז.

לקורות הגזרות על ישראל

קונטרס כולל: א) טבח אומאן בימי גאנטא בשנת תקכ"ח 1768. ב) וגזרות ישראל בימי חמיל בשנות ת"ח ות"ט 1648-49. ג) שתי קינות ותפלה על גזרות ת"ח ות"ט. ד) לקט ושכחה, או ענינים שונים הנוגעים לקורות הגזרות האלה.

יצא לאור ע"י

ח"י גורלאנד.

מי כתב מגלת תענית? חנניה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות אלא שאם אנו באים לכתוב אין אנו מספיקים.
(שבת י"ג)

הקונטרס הזה אין צריך למודעי. המדינות שלפנים נקראו בשם אוקריינא ופאראליען המה מהמקומות המוכנים לפורעניות לכנסת ישראל, בשנים האחרונות לרגלי המאורעות הנוראות בימי סופות בנגב וסערות תימן חזרו ונעורו זכרונות המעשים הנוראים שנעשו על אדמת המקום הזה לפני שנות מאות. לדאבון נפשנו קורות הדורות לכנסת ישראל בארצות הסלאווים היא פנה גדולה שעוד לא חלו בה ידי חכמים יודעי בינה לעתים. החכמים רש"י פין והד"ר רא"א הרכבי נ"י עם החכם בערשאדסקי נגעו בקצה הענין הגדול הזה, אך החמר הרב והעצום הזה הוא מפוזר בכל ארבע פנות ארצנו הגדולה. באירופא המערבית מעטים מאד בין אחינו היודעים לשונות הסלאווים ולא יוכלו לבא עד חקר המקורים הראשונים, עד כי החכם גראֶטץ דבר על גזרות ת"ח ות"ט בהעברה בעלמא ומטבח גאנטא לא הזכיר דבר, ואת אשר לא זכר גם כותב הקונטרס אשר לפנינו הוא הטבח הגדול ליהודי ליטא בעיר ווילנא בשנת תט"ו, כאשר נכבשה העיר לפני המלך אלקסיי, אשר על המקרה הזה העיר לראשונה החכם קורא הדורות רש"י פין, ואשר אז נמלטו מווילנא לאירופא המערבית אבות ההוראה הש"ך ובאר הגולה, הראשון למדינת מאֶהרען והשני לאמשטרדם, וראוי ונכון היה למלקט אבני זכרון לבנין בית התולדה לאחב"י ברו"פ לשום לב גם אל הדבר הזה.

הקונטרס הזה אשר לפנינו הוא רץ מבשר להספר הגדול ההולך אחריו וע"כ לא נמהר לחרוץ עליו משפט רק נעיר שבאיזה מקומות אשר המחבר חשב הקינות והשירים לכ"י והם ידועים ומפורסמים, כן ידועה ומפורסמת תפלת אל מלא רחמים על הרב ר' יחיאל מיכל מק"ק נעמירוב הגדולה שנהרג בשנת ת"ח ונדפסה בסדר התפלה בדפוס סלאוויטא (השנה לא אזכור) והוא הביא אותה בתור העתקה מפנקס ישן נושן בכ"י.

הדבר שהחכם חיו"ג אומר לעשות גדול מאד וכבוד כל בית ישראל יושב ארצות הצפון תלוי עליו, הענין הזה כראי והגון שיטפלו בו כל חכמי ישראל בארצנו וראוי ונכון היה לאסוף סוד חכמים יודעי בינה לעתים לצרף ולזקק את כל החומר הרב ולהוציא דבר אמת בספר קורא הדורות לחמש מאות רבוא אחב"י יושבי ארצות הסלאווים. דבר כזה הוא למעלה מכח איש אחד לבדו אם כל קהל החכמים לא יצאו לו לעזרה. לדעתנו היה ראוי לספח אל הספר שבדעת החכם חיו"ג להוציא לאור גם כתבי הרשות והידיעות הפרטיות הרבות מאד, הנוגעות לקורות העתים בשנות 1794, 1795 והטבח הגאל שהיה אז בווילנא (אשר עד היום קובעים שם תענית עם פדיון לזכר הנהרגים) ובווארשא ועוד בערי ישראל, ראוי ונכון לצרף לזה גם מעשי הקדושים בראזינוי. מהקונטרס אשר לפנינו לא נוכל לשפוט דבר על תכונת ספרו של הח' חיו"ג, הכ"י שבאו בו אינן מפיצות גם אור כהה על המעשים ותקותנו על חבר שכמותו שיוציא מת"י דבר מתוקן וברכת חובבי קורות ישראל ומחבבי צרותיו עליו תבא.

Die Bedeutung der heb. Sprache für das Judenthum von Salomon Fuchs Berlin 1887.

הקונטרס היקר הזה בא לידינו בעת חתימת „הכנסת" וע"כ יהיו דברינו עליו אך מעטים. תכליתו הוא להוכיח מעלת השפה העבריה וחין ערכה להיהדות. מחברת כזאת תוכל להיות כתובה בשפת אשכנז בשביל הרבנים הדוקטורים באיזה קהלות הערומים בדעת שבעים ושבע חכמות וערומים מדעת היהדות וחין ערכה ממקרה הראשון, רבנים ופרנסים כאלה החפצים למחוק את רשומי היהדות ולהכחיד את ישראל מגוי הורידו את כבוד היהדות עד הדיוטא התחתונה, וכשם שישראל היה להם ללא-עם כן היתה אמונתנו להם ללא־דת. על כן בכל הטובה שאנו מחזיקים להסופר על הוכחותיו הנמרצות, הנה לנו יושבי ארצות הסלאווים אף לבעלי ההתבוללות כל עוד שלא פנו ערף לדת אבותיהם כל הענין הוא מן המפורסמות שאינן צריכות ראיה. והתחזקות דת ישראל בלי ידיעה נכונה בספרי הנביאים ואבות הכנסיה הישראלית בשפת קדשנו היא לנו כדבר נמנע בטבע. במקום אחר נדבר על „בית ישראל" אשר יסדו ידי החכם בעל המחברת אשר לפנינו ואחזת מרעיו בני הנעורים ילידי ארצנו המקשיבים לקח בישיבות של מעלה בברלין, גם על הערותיו המחכמות וביחוד תשובתו הנצחת להפרופיסור לאצארוס הממעט דמות האומה הישראלית במחברתו Was heisst National? נדבר במקום אחר בפרק ההשקפה על דברי ימי השנה בין יהודי חו"ל, ופה נביע רק הפצנו כי דברי המחברת הזאת ימצאו מסלות בלב רבני ופרנסי הקהלות באשכנז וידעו ויכירו כי כל עוד אשר המכשלה הזאת—העדר ידיעת שפת קדש — תחת ידם, כל אספותיהם ומועצותיהם בדבר חזוק האמונה בלבות בני הנעורים הבל וכל תחבולותיהם בסדרי תפלות המנחה בשבת אחר חצות ודרשנים מחזרים בעירות ישא רוח. כי רק דעת התורה במקורה הראשון תחדש רוח נכון בלב בני דור יבוא ורק על ידה יבנה „בית ישראל" בדור הולך ובא על מוסדות אמונה ישרה והשכלה נאמנה מעתה ועד העולם.

שפ"ר

משפט הספרים

אשר שפט

הרב דר׳ אברהם אבלי עהרליך.

I.

קורות הפילוסופיא החדשה אשר אזן וחיקר והכין פאביום מיזעס. —

Fabius Mieses, Geschichte der neuern Philosophie. Leipzig 1887 VIII u. 160 SS. 8º.

ראה זה דבר חדש הוא ספר שלא היה כבר לעולמים כמוהו אשר ישב איש על כסא דין בהיכל הפילוסופיא ופיו מדבר אלינו עברית על כל המוצאות אותה בימינו, ימים רבים לישראל ללא תורת הפילוסופיאה, מאז חלפה שעת הבושר בשבת אבותינו על אדמת ספרד מולדת בְחירי הבמינו אנשי הרוח, הלכה שבי לפני צר אשר בצר רוח נגידים ויגיענה עד שאול תחתית. לא תכון מלאכת הרוח במצר, וחפצה לא יצלח בלתי במרחביה, כי היא תתנער מעפר ועל תבל תתנשא, אך מרומים תשכון, תשית בשמים פיה ולשנה תהלך על חוג הארץ. אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה בשעה אשר רחב לבנו ולא בשעה אשר שחה לארץ נפשנו דבקה בגוש עפר בטננו. הוא הדבר אשר שמט ישראל את החכמה ההיא ויטשנה, כי עת צרה ליעקב ואיך ירומם. שתים רעות עשו לנו ימי חשך ואפלה: מלבד אשר השכיחו בקרבנו מועדי הרוח, עוד הפכו לנו את הברכה לקללה, כסו בצלם את האור אשר העלו עמודי האש בימי קדם ימי מחמדינו, ויכבוהו כלו וישפכו עליו ערמות עפר ונטל חול ולא יכירנו עוד מקומו, אז יאמר ליעקב לא זו המסלה ולישראל הא דרכך לפניך דרך צלמות ולא סדרים, אין מזל לישראל, אל תשמח אל גיל כאדם על אור השמש אשר זרח ועל התבונה כי תשרוק לך. ויהי היום ויבקע שביב נר מתוך האפל כי גבר מאד והתבונה כאוב מארץ תתן קולה, ויאספו עליהם נבים ומרעים מורדי אור, וויעדו יחדו כל בעלי רוח בהה ועיניהם רכות כי יגורו מפני קרני החמה פן יחדרו להם אל גֵו, יתגודדו יתהוללו יתנודדו ויאמרו לא הם כל האדם כווב.

מלבד כל אלה עם ישראל הנו עם ה׳ ומלכות שדי משלה בו מימי קדם. הבדילו המחוקק מגויי הארץ אשר מסביב לו ויסגור עליו הארץ למען יעמוד ימים רבים. הן עם לבדד ישכון, על תורתו ובאמונתו יחיה!

זאת היתה תעודתו, אבל ברבות הימים רחבו ונסבו חיי גוי וגוי וחפציהם למעלה ראש. וכאשר ירבו דברי החיים להקריב ממלכה אל עם אחר להיות חברים יחדו, כן יעמלו הכמי המסרה והחכמים הבאים אחריהם רואי רעה ודאגו לנפש בת ציון פן הכחד ותאבד בקהל העמים, וכן ייגעו ויחזקו כן תקנותיהם להרחיב את הפרץ אשר בינה ובין יתר גויי הארץ, ויהי ישראל עם תורה ולא עם בינות. מידו מלבבו וספיהו רחקה כל מלאכת מחשבת וכל חכמה בלתי חכמת תורתו, בלי נשמע קולן ומליהן נחבאו.

ותדל שפתנו מקצר רוח ומכל הרעות אשר עברו עליה, אפס כי לא אלמן ישראל מאנשי הרוח מוסדי דור ודור יקראו, ויורונו את הדרך נלך בה לפלס נתיב ללשוננו לגזור גזרות חדשות אשר ברוח השפה יסודן ולאסוף אל אוצרה מבטאים חדשים מקרוב באו מלשונות העמים הנודעות לכל הארץ ותבנה גם היא מהן. רק נזהר מאד לבלתי נזרע זמורת זר אשר לזרא היא לה ולבלתי ירחק חק רוחה, כי אם נאמר לטעת רוח אחרת בה ונשמת זר תחיה אותה, והיה הנוטע עוקר והופך משרש, והתחיה תהיה מות עולם. אף גם זאת בקחתנו לנו מלים חדשות הדרושות לחפצנו, לא נוכל לקחתן מלשון העם אשר אנחנו יושבים בקרבו ואשר אחינו שבגולה לא ישמעו אותה, כי שפה כוללת שפתנו ומחברת היא את העצמות הפזורים לכל רוח אשר בקצוי ארץ ואיים רחוקים והיא מקרבת את כלם בזרוע. בעבור זה לא תעזר בלתי אם בלשון המשנה התלמוד והמדרשים (ואיש איש ימצא באור הדברים בספר הערוך וכיוצא בזה) או בלשונות העתיקות הכוללות אשר ידיעתן נתפשטה על פני כל הארץ מאז, לשונות יון ורומי, ובפרט בכל דבר חכמה.

יתר מאד דללה שפתנו בשמוש חכמת הפילוסופיאה. גדולי עמנו כתבו הרבה ספרי חכמתם בלשון העמים אשר הם יושבים בקרבם, אם מפני דלות שפתנו וחסרונה אשר יצרו צעדיהם בדבר הזה, ואם בעבור ישמיעו בחוץ קולם וכל העמים יבינו וישיתו לבם לדעתם. באמת אמרו דברה תורה כלשון בני אדם, כי היה חפצה להורות את העם דעה ולהבין שמועה וראו את הקולות ועל פיהם יעשו. לא כן הפילוסופיאה, קשה לשונה כשהיא לעצמה, כאלו דברים שלמעלה מן הנהוג והרגיל דבר יום ביומו צריכים להיות נשמעים בשפה שאינה רגילה ובלשון אחרת תדבר אל העם. המעתיקים החכמים ובראשם משפחת אבן תבון (ר׳ יהודה ובנו ר׳ שמואל ובנו ר׳ משה) ור׳ יהודה חריזי נסו להביא מתנובת חכמינו אל אוצר הקדש בבלי טהור כלשון קדשנו. יש אשר חטאו

לה ולרוחה ופי נכרי אכף עליה. אבל מפני אשר לשונות ערב ועבר אחיות הנה וקרובות להשמע, לא היה עונם גדול מנשוא. אף כי בכבדות ינהגו לשונם, יזדום טובים פעלם כי רב ועמלם כי ברכה בו. ואולם רב יתר מאד מלשון הפילוסופיאה הישנה הקשתה החדשה ללדת בארץ אשכנז ולברוא ניב שפתים שאי אפשר להשמע לבני אדם פשוטים. ומי בעל דברים יבוא הנה וקרב לתרגם מבטאים ונאומים כאלה עברית מתוך לשון אשר רחקה דרכה ממנה כרחוק מזרח ממערב? ובפרט כי הבא לכאן צריך שיהיה תלמודו בידו איש מלא דעת הפילוסופיאה כרמון מכיר נתיבותיה ויודע למצוא עד תכונתה מתהלך בה לארכה ולרחבה ורגלו לא תתעה מני דרך.

על כן לא נגש איש אל הערפל להאיר מחשכיו ולא יפלא אפוא בעינינו „שלא נמצא בספרותנו ספר כזה עד היום הזה", כאשר תמה המחבר על החפץ (עמוד VII). עד שקם בתוכנו האדם הגדול וענקים לגרגרותיו החכמות ועל שפתותיו חן שפת קדשנו, האיש הנודע בישראל וגדול בקרב העמים שמו הר"ר פ א ב י ו ס מ י ע ז ע ס יצ"ו אשר לו יאתה העבודה הזאת. כי לכל הכלית הוא חוקר וימצא חקר הפילוסופיאה, כבן בית הוא לה, כל מסתריה ומצפוניה גלוים לו, והוא צופה ומביט עד קצה ועיניו המשוטטות בכל לא תשיגנה. ויגל מסך הפילוסופיאה הפרוש על עין הארץ מימות קאנט ואילך. בפעם הזאת נתן המחבר לפנינו את החלק הראשון לספרו אשר ראשו ורובו (1 — 82) ידבר על אבי הפילוסופיאה החדשה על ק א נ ט, וטעמו ונימוקו עמו בכל אשר דבר בתחלת דבריו (עמוד I). אחר כן הוא נוקב בשמות את תלמידי קאנט והמתנגדים לו, ומהם יוציא לפנינו הפעם את י א ק א ב י ר יי נ ה א ל ד פ ר י ע ז ש ו ל צ ע, וירב לדבר על ש ל מ ה מ י מ ו ן במקום שקצרו אחרים, ויערוך לפנינו את שטת פ י כ ט ע, וסוף דבר הוא פרש ופרש שטת ש ע ל ל י נ ג לכל מחלקותיה גם הקדומה גם המאוחרת ואשר עוד יוסיף שנית ידו לדבר בה בחלק השני לספרו אשר יאמר עליו (158) כי הוא מוכן לדפוס.

גדולי הדור העידו על יקר הספר ורב ערכו, ואולם הספר הוא „עדות נאמנה לעצמו לכל הקוראים אותו באמת" ככל אשר דבר המחבר בהקדמתו. עקרו של ספר כזה בלה"ק לא נוצר אלא לאנשים שאינם יודעים לקרוא את הדברים בשפה אחרת שהיא תחלת בריאתם, ומחברו הקדיש אותו לשם חברת „מרבי השכלה בישראל אשר ברוסיה", כי מידה היתה זאת על פי הגביר החכם המנוח מו"ה ליאון רוזינטל ע"ה לעזר לו להדפיס את הספר. אכן גם שומעי שפת אשכנז ומוסיפי לקח הפילוסופים מתוך ספריהם ישבעו נחת בקראם בספרו של מיזיס וימצאו תועלת לנפשם כי היו יהיה בידם כעין מפתח פותח שער לפניהם. אף בא המחבר לברר וללבן ולצרוף בדברים בטוב טעם השכל ודעת, טוען טענות מְחֻכמות, שואל כענין ומשיב כהלכה כמעט באין יוצא מן הכלל ויעש מטעמים לנפשנו. ולא עוד שהאריך במקום אשר המחברים הכותבים בלעז קצרו מפני רוע עינם, ר"ל בדברי הפילוסוף מימון אשר היו עוינים אותו אף כי מפתו אכלו ומדשן ביתו ירויון. בצדק תמה הרב המחבר על החפץ כי גם חכמי עמנו העלימו עינם ממנו ותהי „חכמת המסכן בזויה". ברכת טוב תבוא על מוכיח בשער כמוהו בריבו את ריב העשוקים ובתוכחתו את בני עמו (99 — 104), ושפתים ישק משיב דברים נכוחים כדברי הערתו הגדולה והנכבדה (100 — 103) אשר דבר על חנפת שפינוצא בוגד בגד. אלו לא נברא הספר אלא בשביל ההערה הזאת דיו.

הנה כי כן בלא לב ולב ובנפש חפצה אנכי כותב את ידי לרוב משפטי המחבר ומעשהו אשר כתב על ספר את נתיבות הפילוסופים. גם דרכו אשר בחר ואשר אוה לו לשום לפני בני עמו תיטב בעיני כל מבין דבר לאשורו. אך לא כן הצליח ת מ י ד בבנין השמות החדשים אשר היה מוכרח לבראם ברוח פיו לרגל המלאכה אשר לפניו, לבד מאשר הרבה לחטוא לדקדוק הלשון. [אפס כי לא אכחד מהקורא אשר המשפט הזה משפט יחיד הוא משפטי אני. ואולם רבים במה"ע אשר לעמנו חולקים עלי, כי הם אומרים להפך כי נפלא מאד כל נאם אשר נאם המחבר ואין נפתל ועקש.! אלו יכלתי להאמין כי השופטים ההמה קראו בספרו במתון ובישוב הדעת, ככל אשר שאל ממנו המחבר בהקדמתו, ולא רק את שער הספר את המכתבים וההקדמה לבדם או לכל היותר בהעברה בעלמא וסרוגין כדרך רוב השופטים במה"ע אשר בקפיצת הדרך מהלכם כי העושים במלאכה נוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם, — אלו יכלתי להאמין כדבר הזה, כי עתה אולי אמרתי יחיד ורבים הלכה כרבים והם רשאין ולא אני] ואני לא כי רוכלא איזיל אחשב כל הדברים הצריכים תקון לדעתי וג"ש הייתי מבקש לשנותם להיטיב כי רבים הם. אעפ"כ לא אוכל להתאפק לבלתי הרבות כאן לשונות כאלה אשר לא ישרו בעיני. כי עוד אני אומר שיש חלוק בין כותב דברי הפילוסופיאה באחת הלשונות ובין הכותב בלשון עברי. שהכותב בלעז הוא עורך דבריו אל בעלי אותה המלאכה, ואם הוא משתמש בכובד פה סופו שישמע לפי שהם רגילים בכך, וגם הכותב בלעז החפץ להיות דבריו נשמעים להמון העם הלא ירד אליהם ודבר את דבריו

בלשון שהכל שומעים, והוא הנקרא סופר פפולארי. ואולם על כל כותב עברית לדבר בלשון קלה בעבור ישמע כל העם בדברו עמו כי זה כל ישע המחבר וזה כל חפצו. אף המחבר שלנו חפץ כזה כאשר נשמעהו מדבר אלינו בהקדמתו כי נחוצה מאד ידיעת תולדות הפילוסופיאה בכלל וספרו בפרט ועל כן שנים הרבה עבד בספר הזה „עבודה תמה" והכין וסדר אותו בעבורנו, בעבור כלנו, בבאור מספיק ובשפה צחה וברורה". כבר אמרו ז"ל לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן (חולין קלז ב') וידעתי אני כי אי אפשר להשלים חפצנו בשפתנו העניה וביחוד בענינים נשגבים כאלה וכל האומר לנו כי עשה יעשה וגם יכול יוכל הרי זה מבטיחנו על שקר. בכל זאת עלינו לשקוד ולנצור על דל שפתינו ועל כל מוצא פינו פן נשכח כרגע כי אל העם נשא את דברנו, ואם לא יצלח כלו אפס קצהו יצלח. והיה במקום אשר בלכתנו יצר צעדנו הלא טוב לנו לכת בעקבות רז"ל ובעקבות יתר הלשונות להשתמש בתבות לועזיות ובסוף הספר או בתחלתו נתן רשימת כל התבות האלה ונבארן לפני הקורא. רק נזהר מאד מאד לבלתי נברא לנו לעגי שפה פילוסופית ולא נחוש גם ללשונות רעות הנמצאות כבר עמנו מידי סופרים ראשונים כשאין הצורך מכריחנו. אחרד חרדה גדולה אל רוח שפתנו ולא אתן להמיר אותה ברוח אחרת. ועל כן אמרתי אעיר אזן למחבר על כמה דבורים, דלמא מניה ומני תסתייע מילתא. כי אולי ירכין וינענע לי ראשו אל איזה מהם, והיה אם יהיה אלהיו עמו ויזכנו לראות את החלק השני לספרו יוצא אור ויתקן את אשר עות בראשון לפי דעתי.

למה זה נטה המחבר מדרך העברי הסלולה בענין סמיכות שם על שם אף במקום שאין כאן חשש ספק או טעות או חסרון הבנה ובמקום שאין צורך כלל וכלל לכבוש את השפה עמה בבית? בעבור זה יש אשר שפכו אשוריו ויט עקלקלותיו ופעמים רבות ישנה הטעם ותשחת הכוונה. — למה הוא אומר בדרך נסי (130) ולא „בדרך נס"? — מדוע זה לא ישר בעיניו לאמר „כח הנפש, כחות הנפש" אשר כל איש ידע הוראת הלשון, ויאמר כח נפשי (87), כחות נפשיים (3. 6). ההיטיב לדבר בזה? הלא גם קאנט יקרא לכח הדמיון ולכח הזכרון והדומים להם בשם „זעעלענקרעפטע" ר"ל „כחות הנפש", כלומר הכחות העומדים לשרת את השכל והחקים הדרושים לו למען ימצא את חפצו והנסיון יורה את דרכם. אמנם אומר אמור האשכנזי גם „זעעלישע קרעפטע" ובלשון „זעעליש" יבין לאמר דבר הנקנה לנפש ושייך לה, „אשר נחלה הנפש חלקה". אכן בלשון נפשי המאוחרת אין אנו מבינים קנין הנפש או חלק הנפש אלא דבר אשר הנפש בו או שהוא כעין נפש, והקורא לפי תמו כחות נפשיים יאמר אל לבו אין זה כי אם כל כח וכח הוא נפש בפני עצמו ר"ל כחות שהם נפשות, ובאמת לא אבה המחבר כי יבינו את דבריו כך. — וכן הוא אומר הכח השכלי (6) תחת „כח השכל". מה זה ועל מה זה? הלא במקום גדולתו של הרב המחבר שם ענותנותו, לא יחמוד לשון מדברת גדולות לשון בלתי נהוגה ללבוש אדרת חכמה ולעטף שית אדם גדול משכמו ומעלה גבוה מכל העם. אין זה אלא הרגל ונטית לב משחיתי טעם השפה ללא צורך. כלך לך מדרך זה! — כה יתרגם „פיזיקא" לאמר החכמה הטבעית (6), ואי אפשר לדבר כן בלתי אם היתה כוונתנו לאמר „החכמה שהיא תולדת הטבע" [ואם כן נכונה דבר בשורה הבאה אחרי כן לאמר הדברים הטבעיים ר"ל הדברים אשר בטבע יסודם, וכן „המשפט הטבעי" (131), ואולם החכמה שהיא מדברת על הטבע ומורה דרכו תקרא בשם „חכמת הטבע" או „דעת הטבע". וכן הוא עצמו קורא לה בשם חכמת הטבע (8). מדוע אפוא שנה בלשונו ולא החזיק בה? ככה גם בשמות אחרים הוא משנה בלשונו ומדבר פעם כך ופעם כך, וכן לא יעשה פן יתעה הקורא בתהו לא דרך, בלתי אם הכין את לבו בתחלה לקראת הלשונות מהלשונות השונות. — ככה אי אפשר לאמר לדעתי החכמה ההגיונית (6) שאין מובן לה כי אם חכמת ההגיון כשם שהוא עצמו אומר פעם אחת (8). לכתחלה מאי קא סבר והדר מאי קא סבר? — בעמוד 16 הוא אומר הסדר הזמני ובעמוד 21 סדר הזמן ובעמוד 82 החוקרים הזמניים! — נלאיתי כלכל המדע הנסיוני (8), ולא ישר בעיני החוק המוסרי או החוק המדותי (45) תחת „חק המוסר, משפט המדות". וכן „האיש המדותי" (74)! — האם ברוח לה"ק בנה לו (בראש עמוד 4) רכושנו התבוני? [עכ"פ היה לו לאמר „התבונתי"! וכן בכל שאר השמות כיוצא בו לשון נקבה. ואף אם תמצא לומר כי יש מן הקדמונים פתחו לך שער אל תאבה ואל תשמע להם, אנחנו בל נוריש את בנינו שגגות כאלה כאשר הנחילונו אבותינו כי אצלנו תהיינה עולות זדון]. הלא טוב לנו להרחיב מעט את דבורנו לאמר „הרכוש אשר רכשנו בתבונה, החלק והנחלה אשר לנו בתבונה", ואין לקצר במקום שראוי להאריך. — קצה נפשי בדבור חקים תוריים (קרי בה „תורתיים") ויסודיים (74), עיקר אמוני („אמונתי" קרי) (128), עקרים אמוניים (60) תחת „עקרי האמונה",

ו עקרי ה האמו נ יים (51) תחת „ועקרי אמונתה", כי בכל אלה לא היתה הכוונה לומר „עקרים שהם האמונה". — האהבה האנושית (75) היתה נכונה לו חפץ הכותב לאמר „האהבה אשר בטבע אנוש יסודה", אכן פה עלינו לדבר ולאמר „אהבת אדם". כן תחת הכחות האנושיים (95) אומר אני „כחות אנוש". מכאן נמצא אתה למד על השאר.

בהקדמתו דבר לנו הרב המחבר כי אולי יספח אל החלק השני עוד „ערך מלין פילוסופי". הלואי שהיה עושה כן לכתחלה טרם בואנו אל שער ספרו העברי לכל הפחות למען השמות הללו אשר בדא מלבו או חדש פניהם וישנה את טעמם, כי עתה לא היה צריך להפסיק כפעם בפעם בתוך הדבור ולתרגם כל מלה ומלה פעמים רבות. עד כמה פעמים הוא מתרגם את שם נושא ר"ל זוביעקט, את שם נשוא ר"ל אביעקט (ואף כי בעל מלאכת ההגיון יקרא בשם נשוא לאשר יקרא המדקדק הערבי בשם ספור ההתחלה ר"ל פרידיקאט — ככתוב בתחלת באור מלות ההגיון — בכל זאת גם אני מסכים עם המחבר שהפעול יוכל להקרא בשם נשוא), כח המדמה וכח הדמיון, ידיעת עצמנו, סימן מובהק וכיוצא בהם.

לראשונה כאשר קראתי בספר לשון מחישה לשם אשר קרא לו קאנט „זיננליכקייט, זיננליכעס אַנשויאונגספערמאָגען (senbualiłał)", ישבתי משמים משתאה איך יוכל איש לגזור גזרה כזאת משרש חוש. אולם עוד גדלה תמיהתי אחרי ראותי כי גזר מכאן פעל מחש ויאמר מתמחש (127), התמחשות (18, 131). בריאה חדשה כזאת לא אוכל שאת. — שמוש בהֱיות שם (2) אינו נכנס לאזני. מדוע לא אחז תמיד את השם שהכל דשין בו ר"ל הויה אשר הוא בעצמו השתמש בו כה וכה (138. 144. 146)? — תחת נמצא בפועל (21) איעץ לאמר „נמצא ממש". — „אים ווירקליכען לעבען" לא הייתי מתרגם כמוהו בפועל החיים (49) כי אם „במציאות". — היטיב אשר העתיק „ספאָנטאַן" לאמר ברצונו (13), ר"ל מלבו, אין אונס; אבל לא כן בדיו לרוח העברי באמרו על עצם הדבור הזה „כח פועל בחרות" (6) תחת „מאליו" או „ברצון". גם ממשלת מחופשה (74) אין אני יכול להלמה לא לפי חקי הלשון ולא כפי רוחה. — מה הבין קאנט בדבורו „ריין(purum)"? הלא הוא עצמו מפרש לנו את הדבר כלומר „שאיננו מעורב בדבר זר" עוד פירש ר"ל „שלעכטהין (פשוט), איננו מעורב בנסיון או בהרגשה וא"כ כלו a priori„ עכ"ל. הכי זאת תורת „התבונה הנקיה"? ראה נא מה יענה העברי לו בשם נקי? הלא זאת חקת המלה הזאת לאמר „טהור וחף מפשע וכל חוב". גם לא לשון חכמים לחוד כי על פיה הוראת תבה זו „חף וריק". אמור מעתה אין לנו לתרגם נאם קאנט אשר נאם „ריינע פערנונפט" אלא בלשון „תבונה פשוטה" *). וכן אתה אומר הרצון „הפשוט" ולא הנקי (44) וכו'. — מדוע זה אמר שלילי (13) לשון פעול ולא „שולל" לשון פועל; וכן תחת „האמונה המחויבת" (130) צ"ל „המחַיבת". — מה זו לשון הגשר מעברה (53)? המבלי אין דינו לאמר הגשר או מעברה? — מי יאות לו לאמר כמהו מרידה רוחנית (82) במקום „גייסטיגע אומוואָלצונג"? — שם צחצחות פירושו ארץ ציה וצחת צמא, וא"כ אין הבין בלשון וישבע צחצחות בחיים רוחניים (83). — הסופרים המדמים דבר לדבר והאומרים להלביש את התבות הלועזיות צורה חדשה והאמין העם כי ממי יהודה יצאו, הרי אלו מתעים את העם הזה ומאֻשריהם מבֻלעים. לכן אני כותב מעודי „כולירא" ולא „חלי=רע", „פרוטוקול" ולא „פרטי=כל" (ואדרבא אין כאן פרט אלא כלל) וכיוצא בהם. אין לנו לילך אלא בדרכם של חז"ל, כשהם היו חפצים לאמר „שאָלאַסטיקער" היו אומרים אסכולסטקיא (בראשית רבה שלהי פ' ס"ד), וידע כל העם כי תבה זרה היא. ומה אפוא לנו ולבעלי האשכולות (139)? —

אוהב הוא להחליף את הבנינים איש באחיו. להעריך מלין (YII) צ"ל „לערוך". וכן העריך מלחמה (100), מפעיל, הפעילה, הפעילו (8. 115. 123), מקשירם (8), להרכיש (99). ולהאצים (sic, 141), החדיל (156), נמניע, להמניע (77. 160), הסדירו הגמיר (158). ולעמת זה: לסבור פנים (2); ונשקוף, לשקוף (4. 5) צ"ל בבנין נפעל או הפעיל (אם תהיה רוחנו נוחה מן שמוש הפעל הזה).

רבות הן חטאות דקדוק הלשון. אין מספר

---

*) לדעתי גם העתקת החכם המבקר איננה מכונת ועולה יפה לכונת קאנט בנאומו „ריינע פערנונפט". הנאום העברי או התלמודי „התבונה הפשוטה" הוא כמו השכל הפשוט או „הבינה הישרה" שמשמעו הוא „שקול הדעת" או „מושכל ראשון" כלומר תחלטת „השכל הפשוט" או „דער געזונדע מענשענפערשטאנד" בלי היקשים הגיוניים ותולדות יוצאות ממחקר־הגיוני. כנודע היה בן־מנחם ממעריצי הבינה הישרה הזאת, אמנם כונת קאנט היא ההחלטה ההגיונית הבאה באורח מחקרי בלי בחינות ונסיונות או הרגשה, כאשר העיר בצדק החכם המבקר. מתאים לכונת קאנט היתה יותר נאותה. לדעתנו, ההעתקה „התבונה הברורה" או „השכל הברור", שפ"ר.

לחלופי מין זכר ונקבה, והנה אנו מספיקין להביא רק משל אחד: והם בעצמן מקיפות.. ועודם רחבות ופתוחות...— עבורך (VII) צ"ל בעבורך. ממנם (4) צ"ל מהם. מימיו נכזבו (3) צ"ל יְכַזֵּבוּ. האבן בוחן (3) לכל הפחות היל"ל אבן בוחן. השתי צורות (5) ובתוך כדי דבור הוא אומר אל נכון שתי הצורות.— הנחסר (6. 79) צ"ל החסר, וכן הנצמח (45) צ"ל הצומח, נצמחה (132) צ"ל צמחה, ונבטלה (102) צ"ל ובטלה או ונתבטלה [ולא אכחד ממך הקורא שגם נשלם (10) בבנין נפעל אני זהיר מלאמרו אע"פ שגם הראב"ע לא נמנע מהשתמש בו אף בחרוזיו]. — והדרך המשפט (7) צ"ל ודרך. הבעלי העקרים (128) צ"ל בעלי. שתים עשר (9. 10) צ"ל שנים עשר. שהם ארבע.. אחת מהאבות (9) צ"ל ארבעה.. אחד. ופקה פלילה (59 בהערה) צ"ל ופק. — הזכורים, הזכורות, הזכורה (7. 92. 83. 133) במקום „אשר נזכרו (נזכרה) או שנאמרו (שנאמרה) למעלה". — מוכרחתי (97. 109) צ"ל הוכרחתי.—בשולי היריעות מהספר (98) צ"ל יריעות הספר. וכן: מקאַנט (104. 108. 119) „של קאנט" קרי. ממימון (119) „של מימון" קרי. מפיכטע (124) „של פיכטע" ק'. — אודותן (98) צ"ל על אודותיו. — המעשה הנכריה הזאת... לבארה (99) צ"ל הנכרי הזה... לבארו. וככה: המעשה תוכיח (133) צ"ל יוכיח. — בראשון (99) ר"ל „ערסטענס", צ"ל ראשונה. — נתפעלים (105), נתראים (148. 155), נתודעים (122): בנין נתפעל בפועל בינוני איננו שגור ומצוי לנו. — ואין הגשם יעבור (108) צ"ל „ואין הגשם עובר", או „והגשם לא יעבור". — פנים חדשות כאן נמצא וכאן היה (134) צ"ל נמצאו, היו. — מי יורנו דעת דרך לשון בהתעיף עינו ממנו (135)? —

אין דרך העברי להקדים שנים נסמכים יחדו לסומך אחד בלתי לפעמים אם ענינם שנה. ובעבור זה לא יוכל לסבול לשם ולכבוד החברה (III) וצ"ל „לשם החברה ולכבודה", בטיב וסגלת הכחות (3) וצ"ל „בטיב הכחות וסגלתם"; וכן: מקור וסגלת הכח (3), קבלת והוספת קניני (7), לתוכן וחומר המושגים (9), בתנועות וחקי הנמצאים (73). במעלת ותכונת נפשו (77) וכו'.

ואלו דברים שאי אפשר להשמע עברית ואין דעת השפה סובלתם: מתוך ושרש הענין (1), שני ויותר מספרים (8), שני ויותר ציונים (9) וע"י ובעזר מחשבות (89), ע"י ובעזר הצורות (108), וע"פ ובעזר צורותיה (105), ע"י ועם המושכל (141), ובאופן ש... או ובאופן כי (98. 103) ר"ל זָאָ דאַס או ita ut, לפי ובאופן שאנו (125), וקדושתו להרמב"ם (103).

לשון שהיא ערבה לאזן עם זה תועבה היא לעם אחר. ככה תתעב שפת עבר ללמוד אל דרך הגרמנים וחלילה לנו לדבר כאשר ידבר המחבר באזנינו לאמר מוקפים ומותפסים מהצורות (4), עכ"פ היה לו לאמר „על ידי הצורות" (כשם שהצרפתי אומר par, האנגלי by וכו'), מתרגשים מאתנו (5 . 6) תחת „אשר נרגישם", הנקראים מאריסטו (10) צ"ל „אשר קרא אריסטו", נקרא מאתנו (שם) צ"ל „נקראהו", מכונים מקאנט (11) צ"ל „יְכַנֵּם קאנט"; וכן: נקראו ממנו (שם), הניכר מאתנו (21), הנאמר מאתנו (25), והנזכרים מאתנו (74), המאוספים מקאנט (75), הנזכר מאתנו (78 . 98), הנבחרים מהחכמים (93), נקראו... מקאנט (97), הנאמר ממנו... הנאמר והדרוש משפינאצא (101), הנשלחים מהמחבר (104), והמחודשת ממנו... המחודשות מהן (106), המובן ממני (118), להאמר מאפלטון (119), המבואר ממני (121) וכו' וכו'.

גם הדבור בִּשְׂדֵה הנסיון (26) או בשדה הפילוספיאה (72) לעז גמור הוא. וכן שמוש פעל תלה מצטרף עם מלת היחס מן להיות הוראתו „אַבהאֶנגען פאָן עטוואַס". והמחבר הרבה לדבר כן, כמו: בלי התלות מכל תנאי.. מכל סבה (44 . 45). בפרט שגורה על שפתיו לשון „תלוי ועומד מן", ותחת „מן" צריך העברי לומר „ב", כמה שאמר: כל הדברים תלויים ועומדים מהצורות הכלליות (4), התלוי ועומד מהנושא (60) וכו'.

הרבה מאד ממה שכתוב בספר (עמוד 159) נמצאו בו מעוָּתים שהם צריכים תקון. בכל הספר נאמר שיוו תחת „שווי" הרגיל והנמצא בו פ"א (23), נטויה תחת „נטיה", נקידה תחת „נקידה" הרגילה, חצון תחת חיצון וכו'.

סוף דבר הכל נשמע: קנאה גדולה קנאתי לשפת ציון וירושלים, והרבה יותר ממה שקראתי לפניכם רשום אתי בספר בכתב אמת. כל הכותבים אשר מצאו את לבם לכתוב דברי מדע וחכמה לתת לפני בני ישראל ויאמרו כי הם מדברים עמם כלשון עמם, אני שואל מהם כי ישנו משנת חכמים בלשון

המשנה והתלמוד, ואל יבראו לנו בריות משונות אשר לא ברוח לשון חכמים כי אם לעגי שפה ולשון אחרת. טובה לי היות שפתנו עניה מהיותה עשירה בעשותה עשר לא במשפט. גם המעתיקים הראשונים אשר תרגמו לנו ספרי דעות הפילוסופיאה, אף כי היתה לשונם קשה להתעכל במעינו ופעמים רבות חונקת את גרוננו, בכל זאת רובם שמרו את רוח השפה ופקודתה ובה קדשו את מוצא שפתותיהם ודרך הקדש יקרא לו עכשו. ידעתי אני ידעתי כי הפילוסופיאה החדשה שנתה את טעמה שֵׁרכה דרכיה ולשונה ואי אפשר לפחת בה נשמת רוח חיים מתוך אוצר העברים ותִקש המלאכה ממלאכת הראשונים שבעתים. אבל מפני כך בוחר אני בתבות לועזיות כשם שגם חכמי הפילוסופיאה משתמשים בהן, ועוד אני בוחר בלשון ארוכה קצת באר היטב. בוחר אני באלה מכבוד המון צורות חדשות אשר אין להם צלם אלהים ומלשון קצרה אין הבין. כלל גדול לשפת קדשנו שעלינו לדקדק בה כְּדֵי בָנוּ, ואנחנו חלילה לנו להיות כפויי טובה ואני מכיר ומחזיק טובה למחבר כי הפליא לעשות בנאומים הרבה מאד מאין כמהו כיד ה' הטובה עליו, גם ברוך יהיה.

גדול בעיני עד מאד הרב המחבר, אני חושב שמו ומכבד זכרו מרבים וכן שלמים, ולפיכך אני מדקדק עִמו כחוט השערה ודרך חנפים רחקה ממני, למען יוציא החבר הזה מתחת ידו דבר מתוקן בכל ערוך בלשונו ושמור בדרכו. מי יתן וראה סימן ברכה בעמלו הרב אשר עמל למען עמו וימהר להביא אל בתינו ברכה את החלק השני לספרו היקר והנחמד. ואנחנו נברך את שמו, שבע ביום נהללנו בתודה.

II.*)

ספרי דאגדתא על מגלת אסתר...

עם הערות ותקונים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש
ממני שלמה באבער מלבוב

(Wilna, Romm, 1886. XIY u. 112 SS. 8º)

הרב המו"ל הנודע בשערים הביא לנו הפעם מנחה משלשת, מדרשי מגלת אסתר, הלא המה: מדרש אבא גוריון, מדרש פנים אחרים ע"פ שני נסחאות, מדרש לקח טוב. את כל אלה יביא במשפט על כל המגיע אליהם כיד ה' הטובה עליו בפתח דבר אשר שלח לפניהם ובהערותיו אשר על שוליהם כאשר

*) א"א: מאפס מקום מוכרח אנכי להמעיט את דברי במשפט הספרים הבאים.

הסכן הסכנו כל דרכו בקדש מאז.

מדרש אבא גוריון כבר זכינו לאורו זה שלשים שנה וחמש שנים בבית המדרש ח"א להרב דר' יעללינעק. אבן הכ"י אשר הדפס מתוכו לקה בחסר ויתר. ועתה קם הרה"ח באבער יצ"ו ויוציאהו ע"פ כ"י הנמצא בביבליאותיקא קזנטא אשר ברומי וע"פ חמשה כ"י אחרים.

מדרש פנים אחרים היה נעלם עד היום הזה, והמו"ל מצא אותו בכ"י אוקספורד ויחלקהו לשנים חלקים נוסח א' ונוסח ב'. דוגמא סרוסין וסרוגין נמצא ג"כ בבית המדרש הנ"ל.

מדרש לֶקח טוב יצא ע"פ שני ספרים כתובי יד.

כבר אמרתי במקום אחר כי מנהג הרב המו"ל אשר נהג בהוצאת הספרים לא ישר בעיני, ולא ירוץ הקורא בם. מה לנו ולחצאי העגול או המרובע הרבים אשר יעבטון ארחותם והם מפריעים אותנו ממעשינו בהגותנו בספר. ובהערה הרבה להשמיענו לאמר „הוספתי כמו שהוא בנדפס או בכ"י פלוני" או „תקנתי" כאדם המוסיף משלו או תקן מלבו. אחת היא על כן אמרתי אל יהיה כ"י אחד לבדו לנו לקו כי אם כל הנמצאים בידנו כאחד, ואנחנו נביא פנימה את הנבחר והטוב הנכר בסימניו, ובהערה עלינו לתת דין וחשבון על שנויי הגרסאות.

דף ה' הערה קל"ת הביא דבור מתוך תרגום שני „לא הוו צביין למגני קדמוי", ופי' תבת למגני לשון ערבי ע"פ הרב דר' קאהוט נר"ו. אולם אין אנו צריכין לנוס לעזרה ארצה ערב, כי פעל גנא הסורי הוראתו לשון משכב והסבה (Levy, Chald. Wb. s. v. גנא I).

דף כ"א הערה מ"א: המן זה כדובין הוא. אולי הוא לשון Khedive ר"ל משנה למלך, והיה הנסח הזה נכון.

דף ל' הערה מ"ה: מוסבת. גזרה כזאת משרש נסב אין רוחי יכולה לעמוד בה.

III.

ספר שבלי הלקט השלם...

חברו רבנו צדקיה ב"ר אברהם הרופא ז"ל... הוצאתיו לאור בפעם ראשונה... עם תקונים.. ועם הקדמה בראשו.
אני שלמה באבער מלבוב.

(Wilna, Romm, 1886. 8º. 42 u. 408 SS.)

הוצאת הספר הזה נעשתה ע"פ שני כ"י, יש בו י"ב ערוגות על ענין תפלה שבת ברכות ר"ח חנכה

פורים פסח עם חולו של מועד עצרת תענית ר"ה יה"כ סכות, ובהן שב"ע שבלים. אח"כ באו הל' שמחות מילה ציצית לרש"י ז"ל עם תשובת הגאונים ענין תפלין הל' שחיטה וטרפות. זה הוא החלק הראשון, ויש עוד חלק שני אשר הרב המו"ל דבר לנו להוציא גם אותו אי"ה ואז יוסיף שנית ידו לערוך גם מראה מקומות וציונים והערות לחלק הראשון, כי מפני שהוא טרוד במלאכת הקדש לא הספיקה השעה להשלים כל חפצו הפעם.

המחבר שהיה חי במאה הראשונה לאלף הששי קרא את ספרו בשם שבלי הלקט. ואולם ספר שבלי הלקט הנמצא בידנו בדפוס עד עתה הוא אך קצור הספר אשר ערך אחד המעתיקים ויעש בחפץ כפיו ובערמה להשכיח שם המחבר הראשון. בהקדמתו עמוד 22 — 23 דחה המו"ל את השערת מהר"ם די לונזאנו על אודות שם יעלה ז"ל תחת ר' יהודה, והוא פירש שכוונת המקצר לאמר יעלה זכרונו לברכה. אכן יש להקשות אם כן מדוע השתמש בדבור זה דוקא על ר' יהודה ולא במקום אחר. עוד יש לספר שבלי הלקט קצור אחר, הוא הנקרא בשם ספר תניא, והוא גם הוא כחש כחד את מקורו אף השבית ויאבד כל זכר לו. ולכן אינני מסכים עם הרב המו"ל אשר בדף י"ג תקן דודי תחת מודי הזקן; אין זה כי בזדון דברו המעתיק למחות את עקבות המחבר. ואתה הקורא קרא בפיך את כל הדברים המגיעים אל הספר בהקדמת הרב המו"ל ושית לבך לדעתו.

IV.

ספרים היוצאים לאור בפעם ראשונה על ידי חברת מקיצי נרדמים.

שנה שניה תרמ"ו.

1) פחד יצחק, ערך שאול — שיחה.

טובה כפולה ומכופלת עלינו לחברת מקיצי נרדמים אשר שבה נפשה אל קרבה ותחי אחרי גועה ותאסף שנות מספר, כי לא עזבה חסדה את המתים לדובב שפתי ישנים ואת החיים בתתה להם ספרים רבי הערך במחיר מצער. ויהי אחרי חיותה ותרא ראשית לה לגמור את אשר החלה ביד אביה הראשון מוהרא"ל זילבערמאן ע"ה. על כן הוסיפה להוציא את ס' פחד יצחק ממקום שפסקה שם בתחלה. למען ירוץ קורא בו השכילו המו"ל לעשות וכל הרמזים אשר נרמז עליהם באחד הערכים בולטים לעינינו באותיותיהם הנפרדות אשה מרעותה. אפס מדוע שנו עתה פניו

אפני החוברות הקודמות אף לא לטוב ולא שמו בראש כל עמוד ועמוד את כתיבת הערכים הבאים בו כאשר היתה לראשונה? — מי יתן ובעלי החברה יכירו את חובתם כלה אשר קבלו עליהם בהקראם בשם החברה למען יבצעו את כל אשר יזמה לעשות גם החלה במעמדה הראשון וימלאו את החסרון אשר ביד החברים הראשונים.

2) זכרון לראשונים. מחברת רביעית: תשובות הגאונים רב שרירא ורב האי בנו ועוד כמה גאונים ע"פ כ"י באוצר הספרים הקיסרי בפטרס־בורג עם הערות ומבוא מאת אברהם אליהו הרכבי. (המשך, עמוד 201 — 328).

בעמוד 279 החל המו"ל להרגם עברית את התשובות הכתובות בלשון ערבי. בשנה הבע"ל יכלה את מלאכת ההעתקה גם יתן לפנינו את המבוא אשר דבר לנו, וחזקה לחבר כמותו שיוציא מתחת ידו דבר מתוקן בכל.

3) סדר טהרות עם פרוש הרב רבנו משה בן ר' מימון זצ"ל בלשון ערבי על פי כ"י פאריז ואקספורד ונעתק מערבי לעברי על ידי נפתלי יוסף דירנבורג. חלק ראשון כולל הפתיחה והפירוש על מסכת כלים.

הפעם יצאו עשרה גליונות (עמוד 1 — 160), פתיחת הסדר ופי' מס' כלים עד פי"ח הלכה ה'. גוף הספר הערבי נצב לימין כל עמוד, ולעמתו משמאל לעמוד התרגום העברי, ובתחתית העמוד מראה מקומות והערות. בפעם הבאה תגלה ותראה החוברת השנית לחלק הראשון, והיא „תכלול סוף מסכת כלים עם ההערות והתקונים להפתיחה ולמסכת כלים והציורים השייכים למסכת הזאת". הרה"ח פרופיסור דירנבורג שאל מהקוראים לבלתי יחרצו משפטם עד ראותם הדברים הנספחים אל החלק הזה, ולכן עלינו ליחל עד בוא דבריו אלינו בשנה הבע"ל וכבדנום.

4) ספר הענק הוא התרשיש לר' משה בן עזרא ז"ל, י"ל ע"י דוד בן נפתלי לבית גינצבורג. מחברת א' כוללת כל שירי התרשיש.

הלא כה דברי המו"ל ה"ה השר הדוקטור גינצבורג שי' אשר דבר בשער הספר לאמר: „הא לך קורא נכבד ס' התרשיש חברו פאר המשוררים רמב"ע ז"ל. ובזה תמצא רק את תורף חרוזיו ומקור מחצבם בספרי קדשנו ובחוברת הבאה אעביר על פניך את כל חיל המפרשים והמסדרים והמעתיקים והמשלימים

ואף את תוכן הקדמת המחבר בלשון ערב ואביע דברים על אודות ערך משקלי שיריו ונעם מליצותיו אל שירי בני גילו במחנה ערב ובמחנה העברים ואציג לפניך את פתרון הפסוקים ע"פ ס' התרשיש מול פירושם בספרי קדמונינו ואוסיף עוד על אלה אי"ה לכהן פאר למשה אביר המשוררים".

אם כן אפוא אין לשופט אלא לחכות עד צאת החוברת השנית, ובצפיתנו נצפה כי תהיה ערוכה בכל ושמורה דרושה לכל חפציה, היום הזה עלינו אך לשבח ולהודות את החכם המו"ל כי זבדנו זבד טוב, אבל הלואי שהיתה ההגהה מתוקנת ומדויקת יותר, כי כל פני הספר כסו שגיאות הרבה. לדוגמא הבה נא נשימה עינינו על עמוד 7: חרוז ל"ג רוּחַ קרי. ל"ז כְּמוֹ ק'. ל"ח כְּמוֹ ק'. מ' כַּבְלֵי ק'. מ"א הַזְּמַן ק' יִהְיֶה־לוֹ ק'. מ"ג וְעִמּוֹ ק'. מ"ו מִלְּבַד ק'. מ"ז הֵמָּה ק' גֵּווֹת ק'. מ"ח תַּבְנִין ק'. נ' תֶּהְדֹּף ק':

5) קובץ על יד והוא ספר האסיף כולל דברים עתיקים נעתקים מתוך כתבי יד.

אלה הדברים הנמצאים בספר הזה:

א) תולדות אלכסנדר, זה ספר אלכסנדרוס מקדון וקורותיו וגבורותיו וכו' (XVI עם 82 עמודים), יצאו אור ע"י הרב ר' ישראל לוי בפאריז עם הקדמת המו"ל, בה הוכיח כי הספר הזה מתורגם מלשון ערבי וספר הערבי היה מתורגם מלשון רומי. בסוף הספר (53 — 82) תמצא הערות ותקונים מעשה ידי הרב המו"ל.

ב) אגרת חי בן מקיץ לן' סינא עם פירוש תלמידו ן' זילא העתקת ר' משה ב"ר..., הוציאה לאור ע"פ כתב יד טורין היחיד והמיוחד דוד ב"ר יהודה קויפמאנן (VI עם 29 עמודים).

בהקדמת הרב המו"ל פרופיסור דר' קויפמאַנן ימצא הקורא את כל אשר נוכל לדעת על אדות הספר הזה, והוא השוה את העתקת עקר הספר עם יסודו הערבי, וחבל שלא היה לפניו גם הבאור הערבי בלתי אם שני מקומות בעבור יראה בעיניו וישפוט עד היכן נכונה ההעתקה.

ג) הגהות והערות לר"א עפשטיין, הר"ר שזח"ה, ר"ד קויפמאנן, ר"י רייפמאַנן, ונוספות למורה מקום המורה לר"מ שטיינשניידער עם הערות. בשיר 73 עמוד 1 (33) נראה לי לתקן סוגר חרוז א': דּוֹמֶה לְעֵינַי הוּא אֱלֵי הַנֵּבֶל. חרוז ב' צ"ל חָכָם לְנַגֵּן בּוֹ יְנַגֵּן יַאֲמִץ. חרוז ג' אולי צ"ל כך: אָמְנָם אֱוִיל יִקְרַב לְנַגֵּן בּוֹ יַעְשֶׁנּוּ (או תבה כיוצא בה) בְּסִכְלוּתוֹ כְּשֶׁבֶר נֶבֶל.

דברים אחדים על ספר „מקדמוניות היהודים" אשר להרב החכם הגדול מו"ה אברהם עפשטיין מוויען.

מה יקרו רֵעֵי ספר: „מקדמוניות היהודים" מה עצמו מפעלותיו! במועצות ודעת יחוה פשר הרבה דברים סתומים. וביחוד נאוה התהלה להפשר אשר במאמר „בערה" אור גדול יופיע וישים אפלת הרבה קדמוניות היהודים כצהרים, מעות הרבה ספרים יתקן וחסרונם ימנה על פי כתבי יד נאמנים, וכלם בשפה ברורה כדרך החכמים אשר דעת שפתיהם ברור ימללו, רובי משפטיו צדקו יחדו, והדברים אשר לא כן אך מספר המה ונער יכתבם, ואלה הם:

א) במאמר „חדשי ושנת ישראל" (צד 7): והנה כבר מצינו בתהלים ק"ד וכו' עשה ירח למועדים וכו' כן תעודת הירח היא לסדר המועדים וכו' ובו מדובר כבר מהירח כממסדר את המועדים עכ"ל. בהקדמת פי' הראב"ע על התורה (הדרך השני) כתוב: ועניי הדעת מרודים, שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים וכו' ואין פי' עשה ירח למועדים כדברי אלה שמתניהם מועדים עכ"ל. וע"ז באהל יוסף: פי' כי הם אומרים שפירושו שהשם עשה הירח להודיע בו המועדים לישראל שיקדשו בו החדש. והנה הם תולים העליונים בתחתונים, וזהו טעותם. והוא פי' זה הפסוק במקומו בפי' ספר תהלות ואמר כי אחר התחבר הירח עם השמש למועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח וכו' וכפי תוספת אור הירח וחסרונו יתחדשו דברים רבים במהכות ובצמחים ובחיים עכ"ל.

ב) שם (צד 10): לא יפלא בעינינו אם גם היהודים קודם מתן תורה חגו בראש שנתם חג לשבתאי הממונה על העת עכ"ל. מאין ימצא זה? ואי זה מקומו? ולדעתי אין זה כי אם חלום חזיון לילה.

ג) שם (שם): נשאר באומה רושם המנהגים הקדומים כמו שיסופר אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין וכו' וחולות בכרמים וכו' וכל זה יפלא בעינינו הלזה צום יקרא וענוי נפש. אלא ודאי שזה שארית המנהג הקדום [לעשות חג לשבתאי] עכ"ל, נפשי מאן תמאן ללכת בדרך הזה הרחוק מאד בעיניה ואמור תאמר, כי מנהג יציאת בנות ירושלים ביום הכפורים לחול בכרמים החל ביום הכפורים של חג חנוך בית המקדש שהיה יום ששון ושמחה לדעת רז"ל (מ"ק ט' א'), וכאשר טעמו וראו כי טוב ונעים המנהג הזה מאד החזיקו בו כל הזמן שבית המקדש

היה קיים, כי היה למו קיומו כבנינו, ע"ד אשר עשה הורדוס יום חנוך בית המקדש אשר בנה הוא ליום שמחת גיל בכל שנה ושנה. ככתוב ביוסיפון לעברים (פרק נ"ה). ועפ"ז מובן היטב הכתוב אחרי מאמר רשב"ג הנ"ל: וכן הוא אומר וכו' וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש עכ"ל. ויעוין שם פי' הר"ע מברטנורה ותוי"ט:

ד) במאמר „הזיות של שם חם ויפת, והחזות של ארבעת המלכיות" (סוף צד 32): מסבת העלילה הזאת שנו הע"ב זקנים וכתבו במקום וירכיבם על החמור (שמות ד' כ'), וירכיבם על נושא אדם כדי שלא ימצאו בתורתנו שום רמז ויסוד להעלילה הזאת עכ"ל. הוא ללא אמת, כי לפיהו היו צריכים לשנות כל „חמור" אשר בתורתנו ולכתוב תחתיו „נושא אדם", וביחוד היו צריכים לשנות ויחבש אברהם את חמרו (בראשית כ"ב ג'), יששכר חמר גרם (שם מ"ט י"ד) למען לא יעלילו על אבותינו הקדושים אברהם ויעקב שהקדישו והעריצו את החמור ולמה שנו אך וירכיבם על החמור? והסבה האמתית משנוי על החמור לעל נושא אדם, הוא אם הכתוב בפי' הראב"ע על התורה (שמות ד' כ'): והוצרכו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה עכ"ל, וצ"ל לפ"ז שהיו כותבים „נושאי" בלשון רבים להורות על הרבה חמורים, ואם הכתוב בפי' רש"י ותוס' מגלה (ט' א'): שלא יאמר משה רבכם לא היה לו סוס או גמל? עכ"ל. וזה מובן ע"פ האמור בשבת (קנ"ב א') „דעל סוס מלך, דעל חמור בן חורין". ובסנהדרין (צ"ח א'): אמר ליה שבור מלכא לשמואל אמריתו משיח על חמרא אתי אישדר ליה סוסיא וכו' עכ"ל. ויעוין ע"ז פי' רש"י:

ה) שם (סוף צד 35): והנה את מארס ציירו בתמונת חזיר וכו' וע"כ ראו חז"ל בחזיר את רומי, ומסבת התיחסות הרומים אל מארס וכו' ובכלל האמינו שהחזיר הוא מסוגל לקרבן ודמו מכפר עונות וכו' ואין כל ספק שלסבה זו קראו חז"ל את רומי בשם חזיר עכ"ל. חז"ל עצמם נתנו סבה אחרת לזה. יעוין ב"ר (סדר תולדות ראש פרשה ס"ה): יכרסמנה חזיר מיער. למה הוא מושלה [את המלכות הרביעית] בחזיר? אלא חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר ראו שאני טרוד כך מלכות הרשעה הזאת גוזלת וחומסת וכו' עכ"ל:

ו) במאמר „כיבוד הזקנה והחכמה" (צד 37): גם בהפרק השני הזה היתה עוד הזקנה דבר נחוץ לכל חכם כדי שיהיה נכבד בעיני כל וכו' לא היתה החכמה לבדה נחשבת הרבה בלא זקנה עכ"ל. היה ראוי להביא ראיה ע"ז מאשר אמרו רז"ל: אין מושיבין בסנהדרין אלא וכו' ובעלי זקנה (סנהדרין י"ז א'), ומהמסופר בברכות (כ"ח א) אמרה ליה לית לך חוורתא וכו' אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חוורתא עכ"ל. ויעוין ע"ז פי' רש"י:

ז) שם (שם): וכן יתמרמר קהלת על ימי הזקנה וכו' גם יאמר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן עכ"ל, בפסוק הזה לא התמרמר קהלת על הזקנה כי אם על הכסילות, ויותר היה ראוי להביא התמרמרות חז"ל על הזקנה באמרם: לא בסבי טעמא (שבת פ"ט ב') גם היה ראוי להביא במחקר כיבוד הזקנה מאמר בר קפרא: אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן? (ברכות ל"ט א') המורה על מעלת הזקנה גם בהיותה לבדה בלי חכמה. ועל כל זה ארבה לדבר אי"ה במ"א:

ח) במאמר „ספר יצירה" (צד 47): בעת שנתחבר (ספר יצירה) לא ידעו עוד דבר מן הנקודות, אחר שאינו מזכיר אותן בשטתו עכ"ל, הראיה הזאת היא אפס ותהו, הן יוכל היות וקרוב מאד אשר המחבר עצמו זכר בו את הנקודות ודבר עליהן הרבה אך חָסֵר כָּאן, כי מן הספר הזה נפל רב. והרבה מאמרים מובאים בספרי הקדמונים בשם ספר יצירה ואינם בו לפנינו, ומי יודע כמה דברים גרעו ממנו המעתיקים בזדון או בשגגה, ולמשל אציגה בזה מאמרים אחרים אשר היו בו לפני הקדמונים ועתה עוד אינם בו, יעוין פי' רש"י שבת (ק"ד א' ד"ה אמר ליה אח"ס בט"ע גי"ף): אלפא ביתא היא אצל א"ת ב"ש, וכולן סדורות בספר יצירה עכ"ל, ובס' יצירה אשר לפנינו אין שמץ מהן, ופי' רש"י מנחות (כ"ט ב' ד"ה אחת בה"י ואחת ביו"ד): חלק את שמו והטיף מכל אות ג' טיפין ומאותן טיפין נעשו מים ואש ואויר וכל העולם כולו וכן כתוב בספר יצירה עכ"ל. ואין מזה כל מאומה בספר יצירה אשר לפנינו, ובפרדס הגדול אשר לרש"י (סי' ד'): בספר יצירה למה נברא מעשה בראשית בששה ימים ולא בפחות או ביותר? מכאן אתה למד אלהותו של הקב"ה ששה ימים הם ג' בתים המעידים על הקב"ה ועל ישראל ועל השבת וכו' וכו' ואלו שלשה האדונים והמלכים הקב"ה וישראל והשבת חוזרין שלשתן ומעידין זה על זה, הקב"ה מעיד על השבת שנבחר מכל הימים לנוח בו וכו' וכמו כן הקב"ה והשבת מעידים על ישראל שהם סגלה מכל העמים וכו' (יעוין תוס' חגיגה ג' ב' ד"ה מי כעמך) עכ"ל. ואין מכל המאמר הארוך הלזה שמץ בספר יצירה אשר לפנינו, ובתניא (סי' ע"ג) „ואני והו מפורש בספר יצירה" ולפנינו אין בו זכר ממנו:

ט) על מאמר „הגהות בדברי חז"ל עפ"י כתבי יד וספרים עתיקים" לא יכון שם הספר: מקדמוניות

היהודים כי הגהות ספרים והגות סיגיהם בכלל לא הבאנה בסוד „חקרי קדמוניות" (אלטערטהומסקונדע) וביחוד לא יכון השם ההוא להגהות ספרים אשר אינן עפ"י מחקר והגיון כי אם עפ"י כתבי יד וספרים עתיקים :

י) בסוף מאמר פאפערוס עברי : המזמור הזה נתחבר בהמאות הראשונות של המנין הרגיל

בעת שהיו קיימים בתי המדרש של הסאָפהיסטען ושם סאָפהיסט היה עוד שֵׁם הכבוד עכ"ל. לא כן הוא כי אם להפך, המזמור הזה נתחבר בעת אשר הזקנים משער שבתו, ושם סאָפהיסט נהפך לשם בוז וקלון (טרוגפֿערנונפֿטלער, פֿערנונפֿטטיישער, בלענדוויזער). כי אך עפ"ז מובנים היטב הטור השביעי והטור השמיני אשר במזמור הזה. וכה באורם : מאכיל רעבים ושומר אמונים אשר רמיה לא יעשו, ומלות „נטר פיסטין" אשר בסוף הטור השביעי דבקות בטור השמיני. והוא כאלו היה כתוב בטור אחד : נטר פיסטין די סופיסטוס לית עבדין, ומאד צר לי על אשר אין כל המזמור הזה לנגד עיני :

יא) רבֵי הדברים אשר במאמר „אלפא ביתא דבן סירא"

הלא הם כתובים כבר ביתר שאת וביתר עז על מאמרי הגדול ורחב ידים : תכונת סדר אלפא ביתא דבן סירא אשר יצא לאור בהכרמל החדשי שנה שנית יעו"ש. וצר לי מאד על אשר עין המחבר לא שזפתו עוד :

יג) שם (סוף צד 123 וראש צד 124) : גם ר' יצחק

לטיף מזכיר את הבן סירא הקטן באגרת התשובה שלו. וז"ל : כאשר רמז בן סירא המכונה בשם יחיאל בן עזריאל. כי כונת חבורו לרמוז על הענין הזה והוא כי מן האפשר הוא שמהתמזגות היסודות יולד בריה נקיה שתוכל להגיע בשכלה עד הסבה הראשונה (קובץ על יד שנה ראשונה 48) וכונתו בזה להמסופר שבן סירא נולד בשִׁנַּיִם ובדבור ומלא חכמה (דף ט"ז) עכ"ל. בתקונים לאגרת התשובה אשר בקובץ על יד כתוב בשם החכם ד"ר דוד קויפֿמאנן, כי בכתב יד מינכען כתוב : סינא במקום : סירא. וגם אנכי הגהתי כן מדעתי. והוא הרופא הערבי אבו עלי אלחסין בן עבד אללה בן סינא, יעוין שפתי ישנים (שם אבן סינא ושם קאנון) ושמות : יחיאל בן עזריאל הם כעין נוסחא אחרת משמות : אבו עלי אלחסין בן עבד אללה. ויעוין הערת ד"ר ד"ק שם. ומאד אתמה על הרב החכם הגדול המחבר איככה עלה על לבו שהפלוסוף הגדול ר' יצחק לטיף הביא ראיה מבן סירא הקטן אשר באמת לא היה ולא נברא וספר המספר תולדותיו הוא מלא שקרים וכזבים והבלי הבלים על כל גדותיו. והוא לרואי בעיני כל החכמים. ובעבור זה חרצתי משפטי בשבבר הימים. כי גם בערוך (ערך פריש) צ"ל : סינא. במקום : סירא. וכי הוא רומז אל הקאנון אשר נזכרים בו הרבה שמות פירות וסמים ?

יג) בראש המאמר על חבור צפנת פענח : בדף י"א ע"ב מתחיל הפירוש לבראשית ושם כתוב :

חבור צפנת פענח אשר חבר החכם ה"ר אלעזר אשכנזי בן ה"ר נתן הבבלי על סודות התורה. ואף שזה דבר זר שהבן יהיה נקרא אשכנזי והאב בבלי, בכל זאת אין ספק בזה, כי המחבר בעצמו מזכיר שמו בכמה מקומות וכותב : אמר אלעזר המחבר, גם מזכיר ששם חבורו הוא צפנת פענח עכ"ל. אמנם כי שם המחבר הוא אלעזר ושם החבור הוא צפנת פענח. אולם אמת ויציב, כי מלות : „אשכנזי בן ה"ר נתן הבבלי" הן אך שגגת זכרון אחד המעתיקים. כי התחלף לו צפנת פענח זה בצפנת פענח אשר לר' אליעזר אשכנזי ב"ר נתן המכונה ראב"ן והוסיף בעבור זה על שם מחבר צפנת פענח זה מלות : אשכנזי ב"ר נתן והוסיף גם בבלי בעבור אשר התחלף לו גם נתן אשכנזי בנתן הבבלי הנזכר בספר יוחסין. ויעוין מאמרי הגדול : שגגת הזכרון אשר בסוף המחברת הרביעית מהמכתב החדשי : כצפה המון שגגות הזכרון שיצאו מלפני שליטים דגולים מרבבה. ואוסיף פה עוד שתי שגגות זכרון נצחות מאד. א) בספר כלי יקר על התורה (פרשת בשלח פסוק אז ישיר) כתוב : וכדי ליישב יתור „השירה הזאת" כי היה לו לומר אז ישיר משה ובני ישראל ודי כמ"ש בשירת הבאר כי לא נאמר שם „את השירה הזאת" עכ"ל. ובאמת גם בשירת הבאר כתוב „את השירה הזאת". יעוין במדבר (כ"א י"ז). ב) בספר שמחת הרגל להחכם ר' משה יצחק אשכנזי (צד 54) כתוב : ויפה אמר קהלת קנאת סופרים תרבה חכמה עכ"ל. ובאמת לא קהלת אמר המאמר הזה כי אם אחד מבעלי תלמודנו יעוין ב"ב (כ"א א') : רב דימי מנהרדעא אמר כל שכן דגרים טפי, קנאת סופרים תרבה חכמה עכ"ל. ובכל ספר קהלת אין שמץ מנהו, ומחבר צפנת פענח שידובר בו פה לא היה אשכנזי כי אם ספרדי או איטלקי כאשר יוכיחו למבין הדברים המובאים ממנו פה. ועל היות להראב"ן ספר בשם צפנת פענח יעיד נכדו הרא"ש בתשובותיו. יעוין בהן (כלל פ"ד סי' ג') „ובחבור זקני ראב"ן הנקרא צפנת פענח" :

יקרת החלק הראשון מהספר היקר הזה תחולל בקרבי תשוקה בוערת כאש לראות עד מהרה את החלק השני ממנו ויתר ספריו החבושים עוד בטמון. ואני תפלה כי יחוננהו ה' להוציא כל אשר אתי בכתובים לעיני השמש למען תפרה ותרבה תושיה בארץ :

יעקב רייפֿמאַנן

שעברשין ר"ח מנחם אב תרמ"ז

עשרה מאמרות לשאלת החנוך, ונלוה למו מאמר לקוי המאורות, מאתי משה קאלמאנסאהן, ווארשא תרמ"ז.

שם הספר הזה דיו למשוך עליו עיני קוראים רבים, שאלת החנוך היא עתה מהשאלות היותר גדולות בשאלות החיים, כל אב לבנים הדואג לאחריתם וחפץ באשרם לא יוכל להתעלם מבקש פתרון לה – ומי זה האיש אשר בניו ואחריתם לא יקחו כל לבו נפשו ומאדו? גם כל אדם, באשר הוא אדם, פרט מן כלל מין האדם כולו, נושא בעול חוקות החברה והכנסיה לא יוכל לבלי לשים לב אל השאלה הנכבדה הזאת אשר לפתרונה תוצאות גדולות אשר עז בידן לפלס נתיב לחיי דור יבוא, ואם גדולה ונכבדה השאלה הזאת בכללה, גדולה היא ביחוד אלינו בני ישראל אשר מצב החנוך אצלנו עומד על מדרגה נמוכה אשר כמעט אין למטה ממנה· הימים הראשונים אשר הסתפקו במו אחינו בלמודי התלמוד, בלי סדר ומשטר, כבר חלפו הלכו למו — ובתי הספר והמדעים הכוללים מלבד אשר לא כל איש ישראל זוכה לכנוס בהם ולצאת מהם בשלום, מנסבות בלתי תלויות בנו, מלבד זאת, אינם בתי ספר לישראל· חניכי הבתים האלה מלבד אשר יצאו משם בורים גמורים מתורת ישראל וחכמתו, עוד יפשטו מעליהם את הבגדים היקרים, המדות הטובות שישראל מצויינים בהן, וגם למטרה חמרית יגיע מהם אך אחד ממאה; את כל זאת הורה הנסיון באותות ובמופתים וביד חזקה, וע"כ לא יפלא אם עיני כל אחינו נשואות אל חכמיו וסופריו, ואזניהם פקוחות לשמוע עצתם שיחם והגיגם בענין הגדול הזה, אך למורת רוחם ודאבון לבם, החכמים האלה כמעט אינם אומרים כלום, וגם המאמרים אשר נפגוש לפעמים הנוגעים בשאלה הזאת, הנה הם נוגעים ואינם נוגעים, דבריהם מקוטעים, והשקפותיהם צרות וקצרות, כמציץ מן החרכים, עד אשר לא רק פתרון השאלה ממנו והלאה, אך גם השאלה בעצמה לא נשאלה כראוי, והננו כאיננו יודעים לשאול, אשר ע"כ ישמח לבנו לראות סופר מובהק מוציא לאור ספר שלם, שנברא בעשרה מאמרות, וכולו לא נברא אלא לשאלת החנוך.

הן אמנם בגשתנו אל הספר אך צעד אחד ונקרא את דברי המחבר אל הקורא, נראה כי אך לשוא ניחל למצוא תשובה גמורה לשאלת החנוך, אחרי אשר הוא בעצמו אומר מפורש, „כי לא דמיתי ולא עלה על לבבי לפתור במאמרי הנכחי את כל פרטי שאלת החנוך וכו׳ (בהקדמתו צד 8) — אולם במקום ענותנותו של המחבר שם אנו רואים גדולתו שאיננו מקיל דעהו בההלכה החמורה שהוא עסוק בה, ואיננו חושב לצאת ידי חובתו בשתים שלש מלים ולגמור את מלאכתו הנכבדה גם בעשרה מאמרות — אשר ע"כ עוד יותר ראוי להתבונן עליו, ולשמוע מה בפיו·

ואמנם כן, רבות נחזה בו, דברים רבים העומדים ברומו של עולם החנוך נשמע מפיו, הוא יפתח לנו חלונות להשקיף על ענין החנוך השקפה כללית, הוא יתן לנו מושג נאמן ונכון ממנו, אשר זאת היתה מטרת הספר· הוא אסף השקפות ודעות שונות ע'ד החנוך, מבחירי הסופרים וגדולי חכמי עולם, וכל רואי דבריהם יכירו וידעו עד כמה חמורה ההלכה הזאת, ועד כמה עתידין ליתן את הדין אלה הנוהגין בה קלות ראש להורתה למעשה בלי כל הכנה, כשרון למוד וידיעה, רק ע"פ הקבלה שקבלו מפי קטני-אדם, חסרי מדע ונסיון — ואלמלי לא בא הספר רק בשביל זה דיינו! —

אנחה כבדה תתפרץ מלבנו כאשר נקרא את דברי החכם ספענסער (המועתקים בספר הזה צד 40) האומר „מה יש לנו ליחל בעת אשר אחת מן החידות הסתומות יאבו לפתור אנשים חסרי דעה אשר יסכלו הידיעות הדרושות לפתרונה; לדעת לתפור מנעלים, לבנות בתים, לנהל אניות הקיטור, נחוץ ללמוד זמן ארוך; האמנם דבר התפתחות כחות האדם החמריים והרוחניים הוא דבר פשוט כל כך עד אשר יוכל כל איש להתחקות עליו ולבוא עד תכליתו מבלי שום הכנה ולמוד?"

מעשות אמנם החדשות אשר הרה והגה לב המחבר בעצמו, דרכו להביא המון ציטאטען והשקפות גדולי החוקרים, אך גם הוא לא יסתיר פניו, ובמקום שמתנגדים הם לדעתו ותפצו, יפתח שפתיו וישמיענו דברי טעם בשכל הד ובינה ישרה — שפתו אתו, שפה צחה וברורה, קלה ונעימה, ודבריו נכנסים עמוק ללבב הקורא פנימה·

לא נוכל לתת תוצאות מספרו, כי דברים וענינים רבים אצורים בו, אשר לא נוכל לבכר את האחד על משנהו להביאו לדוגמא, כן כבד עלינו לנתח את הספר בתער ולהביא משפטיו במשפט, אחרי אשר רובו ככולו הוא המון ציטאטען ומשפטים כוללים (געגערעלל) אשר אם נבוא לדבר בם יארכו הדברים עד כדי ספר שלם· אך לא נחדל מהעיר בקצרה את המחבר, אשר אולי יגש אל המלאכה הזאת שנית, על המגרעות שנמצאו, לדעתנו, בספרו זה שלפנינו, והם: א) לא דקדק המחבר בסידור מאמריו, למשל, מאמרו הרביעי שבו ידובר ע"ד התרת שאלת החנוך וכו׳ בכלל, היה לו להציגו קודם המאמר השני והשלישי שבם ידובר רק ע"ד החנוך הדתי, ב) במאמרו השני, הוא מביא דברי החכמים המתנגדים לחנוך הדתי, אשר המחבר לוחם בעדו ומגין עליו בכל עז, למען דעת מה להשיב עליהם (כפי דבריו צד 6-7), והוא מביא במספר שש שאלות והשקפות נגד החנוך הדתי — ובמאמרו השלישי שבו הוא משיב עליהם אנו מוצאים תשובה רק לארבע שאלות, ועל השאלה השלישית והששית לא השיב מאומה — ואין זה מדרך החכמים; ג) לפעמים הוא מאריך בדברים שאינם נוגעים כלל להענין שהוא עסוק בו, למשל, מה ענין דיני העבדים השמיטה והיובל (מצד 24) אל השאלות שהוא עסוק בתשובתם?; ד) אך השקפות שונות ומשפטים כוללים ישמיענו המחבר, שקרא ושנה הרבה, ולא השתדל לרדת לעומקה של הלכה לתת לנו איזה שיטה מוגבלת לדעת הדרך אשר נלך בה בדרכי החנוך, והמעשה אשר עלינו לעשות, והתנצלותו על זה איננה מספקת·

ובכל זאת רבה התורה והתועלת היוצא מדברי הספר היקר הזה, וביחוד נפלא המאמר התשיעי, ולא בשקר יתהלל המחבר „כי ערך בספרו את רוב עקרי החנוך ושרשיו, ולא חדל מנגוע גם בקצת סעיפיו וענפיו", ומי יתן והתעוררו חכמי ונדיבי עמנו לשום לב אל הענין הגדול הזה אשר בו צפון אשר עמנו ועתידותיו·

המאמר „לקוי המאורות" שבא בסוף הספר, לא בא בשביל שלא להוציא הנייר חלק, אך בשביל הדברים אודות דתנו ותורתנו הצרופה שבאו בו, השייכים אל דברי הספר· המאמר הזה שהוא ביאור דברי חז"ל (סוכה כ"ט·) אם אמנם רחוקים אנחנו להאמין שבאמת כוונו חז"ל את הרעיון שהוא מליט בדבריהם, אך דבריו כשהם לעצמם הם דברי חן, ומתקבלים אל הלב·

תקותנו חזקה כי כל הקוראים המבינים יכירו וידעו ערך הספר הזה ותועלתו, ויחזיקו רב טוב למחברו·

שלמה צייטלין

---

*) על דברי המבקר הנכבד לא נשאר לנו רק להעיר, רק על דבר אחד המקטין ערך הספר היקר בכללו, והוא כי המחבר החכם נשען ביותר על הפוזיטיוויסטים, וביחוד היה לו החכם באקל לעינים, כנודע מחקר התולדי הזה הוא חריף, אך רובי בניניו נוסדים על אדני ההשערה ומסקנותיו והחלטותיו פורחות באויר, כי בכל חקירותיו היו לנגד עיניו רק המוחש והנרגש, שיטתו בההיסטוריא היא שיטת ההגשמה והתועלת הנראית לעינים, אל צרכי הנפש המרגשת לא ישים לב כלל וכלל, וע"כ לא הבין את „היהדות" ויוציא משפט מעוקל על תורת משה, ולא בא עד חקר תכליתה של תורתנו הקדושה. נוסף לזה לא נגע בחלק המעשי של החנוך בעמנו, וזו היא הפנה היותר נכבדה בהשאלה הגדולה הזאת, שאלה שנשמת היהדות תלויה בפתרונה.

(העורך שפ"ר)

אגרת בקרת מאת יצחק שלמה פּוּקס.

א.

Die Ethik in der Halacha
von Rabb. Dr. Bloch.

מן העת אשר למוד התלמוד ונושאי כליו נעשה בין אחינו היושבים בארצות המערב לחזון יקר, והתורה בכלל מונחת בקרן זוית, נפרצה ביתר שאת הדרישה והחקירה הכללית בשדה התלמוד, ע"ד תולדות חכמי התלמוד, ע"ד כללים שונים הנוגעים להתלמוד, ע"ד זמן חתימתו וכדומה, וביחוד החלו לבקר לבחון ולבדוק את ערך התלמוד בכלל ובפרט. חכמים אשר בהפקירא ניחא להם, מהרו להוציא משפט, כי כבר אבד עליו כלח ואיננו שוה עוד להניחו לאבן הפנה להיהדות בזמננו הנאור; ולעמתם קמו חכמים המתונים בדין וישתדלו בכל עוז להחזיק במעוז התלמוד ולהוכיח מעלתו וערכו הרב; ובאשר כי תורת המוסר (עטהיק) היתה בזמננו לתל שהכל פונים אליו, כמאמין כחוקר, שמו האחרונים ביחוד לב על הדעות המוסריות הכלולות בהתלמוד ועל רוח הצדק והמשפט החופף עליו בכלל. והנה אם נביט על הספר אשר לפנינו מצד התועלת והתכלית ששם המחבר לפניו להראות כי ההלכה נוסדה על אדני המוסר, אין ספק כי נעלה הוא על כמה ספרים המתחדשים לבקרים בספרותנו. אולם אם נביא את ערכו המדעי תחת כור הבחינה, על נקלה נמצא, כי אין רב בגוכה בו. בקראנו את שם הספר „העטהיק בהלכה" קוינו למצוא בו השקפות והערות על רעיונות הצדק והמוסר הצפונים בהלכות והדינים אשר במשנה ותלמוד — בכלם או במקצתם — אשר לפי מראיהן החיצוני הם אך חקים ומשפטים, מנהגים ונמוסים שאין להם יחס הרבה עם העטהיק. אבל מה נשתומם לראות אחרי קראנו איזה דלתות מהמחברת, כי שגינו מאד בתקותנו, כי לא נמצא אף הלכה אחת שאין תכליתה המוסרית ידועה לכל בר בי רב, כי אם גבוב דברים בעלמא ממצות התורה הכתובה והמסורה וביחוד מס' „יד החזקה" להרמב"ם ז"ל, אשר על פיו חלק המחבר את ספרו לי"ד חלקים ולא נטה ממנו ימין ושמאל. — השגגה היותר גדולה אשר בהספר הוא, כי לא נתברר להמחבר מושג ההלכה „הכולל בתלמוד כל דבר שכבר מקובל בכלל האומה, שהולך ומתנהג העם אחריו לא יטו ממנו ימין ושמאל, אם מצד הדין ואם מצד החיוב או המנהג וההרגל וכדומה" *). לו שם המחבר לב לזה, כי אז משך אולי את ידו מחבור הספר, באשר כי ראה ונוכח, כי עבודה קשה היא למצוא את התוכן המוסרי אשר בהלכות והדינים; אולם המחבר בראותו בה„יד החזקה" חזות הכל, נתעה לחשוב, כי כל הדברים המובאים בתוכו מראש ועד סוף הם הלכות, ולא ראה והכיר, כי הוא כעין ענציקלאפעדיע מכל העינינים הנוגעים לדת משה וישראל, כי נקבצו ובאו בו כל הדינים המפורשים בתורה, באוריהם ופרטיהם לפי התורה שבעל פה, כל הגזרות והסייגים, התקנות והמנהגים, האמונות והדעות הכלולות בתלמודים ובמדרשים, וגם דעות פילוסופיות וכדומה.

והנה אף כי כל הספר יוכל להוכיח להקורא מאמתת משפטי, שלא ידע המחבר את אשר לפניו, בכ"ז לא למותר אחשוב להביא איזה דוגמאות ממנו ולהעיר על איזה דברים פרטים, למען אצא ידי חובת בקרת.

בפ"א — המתאים לס' המדע של הרמב"ם — ידובר ע"ד מצות „קדוש השם" תלמוד תורה, כבוד הורים ומורים, ע"ד מסית ומדיח ומגדף וכדומה, והנה כל הדברים האלה הלא גופי תורה הם, כלומר ענינים המפורשים בתורת משה ואין מקומם בין ההלכות לפי מובנן הפשוט; גם כמה דברי אגדה מעורבין בתוך דבריו, כמו הדברים האלה: „לאהבה את ה' בכל לבבנו ולאהוב את רענו כעצמנו, תדרוש ממנו תורת משה וכן גם תורת המוסר, עלינו לאהוב את ה', מקור הצדק והמוסר, ולהתנהג במדותיו: מה הוא חנון אף אתה חנון, מה הוא רחום וכו', עלינו לשמור חסד ורחמים, ענוה וצדק, משפט ויושר, אמת ואמונה, אהבה ושלום בלבבנו, בדברינו ובמעשינו! זאת היא הובתנו מצד ההלכה ומצד המוסר", (צד 9).

בפ"ב ידבר ע"ד קבלת עול מלכות שמים וק"ש, ע"ד התפלה, ברכת כהנים, תפלין, מזוזה, ציצית, כתיבת ס"ת, ברכות ומילה. והנה מכל הדברים האלה איננו מזכיר כמעט כל הלכה כ"א ידבר עליהם בדרך כלל, אולם בהערותיו בשולי הגליון הוא מראה לנו מקום ההלכות בש"ס וברמב"ם.

בפ"ג ידבר ע"ד השבת ומועדי ה', ויודיע לנו הענין המוסרי הכלול בכל אחד מהם, כי השבת הוא לאות ברית בינינו ובין ה' וזכר ליציאת מצרים, כי חג הפסח הוא זמן חרותנו, וחג השבועות הוא זמן מתן תורתנו, ועוד דברים חדשים כאלה, ולא ישכח להראות לנו בהערותיו את מקורי ההלכות, דהיינו, כל המסכתות: שבת; עירובין, פסחים, חגיגה, ביצה, ר"ה, יומא, סוכה, ויד החזקה ח"ג! — אמנם כפי הנראה הרגיש המחבר בעצמו, כי כל דבריו גלוים וידועים לכל יודע ספר וע"כ הוסיף במשך דבריו איזה גרעינים מדיליה, למשל „כי מצות שבת תחלק לב' חלקים, לנעגאטיפי ופוזיטיפי, לשמור וזכור, למנוחה ממלאכה גופנית ועבודה רוחנית, למען הרחיב חוג ידיעותינו, לחזק כח העיון והמחשבה שלנו, לגדל דעתנו המוסרית וכו' וכו' (צד 23). והנה אם גם נכונים הדברים האלה מצד עצמם, לא אדע איה מקור ההלכה הזאת, כן נפלא ממני מקור דבריו (שם): „הנר המודלק (בע"ש) ביד האשה האוהבת (ליעבענדע גאטטין) והאם העדינה (צארטליכע מוטטער) יפיץ את קרני אור אהבת האדם למרחוק וכו'. לענ"ד לא נמצא הטעם הזה למצות הדלקת הנר, לא אך בממאמרי ההלכה כ"א גם לא בא זכרו בכל מאמרי אגדה, כי לפי דעת חז"ל, המומחים והמוסמכים ביותר לחוות דעה בטעמי המצות, שנתנו לנו הם ז"ל בעצמם, טעם מצות הדלקת נר הוא משום עונג שבת (שבת כ"ה ע"ב „הדלקת נר בשבת חובה" ופירש"י „כבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אור" וכו' ע"ש, והפירוש הזה מוכרח מהמאמר הסמוך בגמרא שם מאי ותזנח משלום נפשי, אמר ר' אבהו זו הדלקת נר בשבת). והנה אם לא הסתפק המחבר בטעם חז"ל ומצא טעם חדש על פי הסוד והרמז למצות נר שבת, אין להתלונן עליו מאומה, כי כן נהגו כמה חכמים וגדולים; אולם לפי דעתו יצמח לנו גם דין חדש, כי הנר ידלק אך ביד האשה (אם גם נניח ש„אשה אוהבת" ו„אם עדינה" לאו לעכובא) וזה הוא לא כמשמעות דברי המשנה: „שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו וכו' הדליקו את הנר", ולא נאמר „הדליקי", ואם גם נאמר „על שלשה דברים נשים מתות וכו'" הוא אך משום שהאשה היא גברת הבית ועליה לדאוג בעד צרכי, עונג שבת ביתר שאת. אולם אם הדליק אחר את הנרות גם כן יצא.

והנה אם אמרתי לדבר על כל פרק ופרק יארכו הדברים הרבה, גם לא נמצא כל דבר חדש לתכליתנו, באשר אף כי תוכנם ועניניהם שונים זה מזה, הצד השוה שבהם שאינם הלכות, כי אם השקפות כלליות על המצות וחקי התורה, אשר רוח המוסר שפוך עליהם ונגלה לעין כל. ואציג בזה אך עוד איזה הערות פרטיות.

צד 1 הוא משוה דעת התלמוד בנוגע לעשיית המצות לשמן, לדעת קאנט האומר, „כי לא די להאדם אם יעשה מעשיו כדת וכמשפט כי אם עליו לעשותם לשם חובתו, דהיינו מרגש הכבוד להדת והחק", ומעיר על זה המחבר בשולי הגליון „ברכות ט"ז ע"א". ולא אדע באיזה דפוס או באיזה כ"י של מס' ברכות מצא המחבר שם, כי „המצוה צריכה להעשות לשמה", כי לפנינו נמצא שם ההפך ממש ע"ש, דאך בפרק ראשון (או בפסוק ראשון לבד, לדעת התוס' ד"ה הא בפרק ראשון ע"ש) בעי כונה והטעם משום קבלת עול מלכות שמים (לפי דעת רבא דקיי"ל כותיה), אולם בכל המצות קיי"ל כרבא בר"ה כ"ח דאין צריכות כונה.

צד 17 „לאלה (להציצית) היה בראשונה חלק אחד של חוטים לבנים וחלק אחד של תכלת, כי כתוב תורה „וראיתם

---

*) בית יהודה ח"ב (צד 41), ועי' בדור דור ודורשיו ח"ג מצד 194 והלאה, שמתאים בעיקר דבריו לדברי ריב"ל, אף כי לא יזכירו.

אותו", הביטו וראו על הרכבת החוטים ותכירו לדעת, כי רק תמת לב והטהרה המוסרית יכולה להתקשר ולהתחבר עם השמים", ועל זה הוא מראה מקום למס' מנחות (מ"ג ע"ב), והנה טרחתי ועמלתי למצוא איזה יחס לאחד מהמאמרים הרבים המובאים שם עם הרעיון שהשמיענו המחבר ולא עלתה בידי, כי מה ענין לרעיון ההרכבה הרוחנית, המובן אך ליודעי חן, עם מאמרים צרופים וזכים, כמו: וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', שקולה מצוה זו כנגד כל המצות כלן; וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם, ראיה מביאה לידי זכירה, זכירה מביאה לידי עשיה; כל הזריז במצוה זוכה ומקבל פני שכינה וכו'? אמנם נזכר שם, כי תכלת דומה לרקיע, אך ממעשה מרכבה לא בא אף רמז קל· ובכלל ראוי דבר כזה לבוא בספר שיהיה נקוב בשם „סודות המצות" אך לא בספר „העטהיק בהלכה", כי אין זה לא עטהיק ולא הלכה · · ·

צד 84 מביא את ההלכה שאסור להלוות כסף כי אם בעדים או בשטר, משום ולפני עור לא תתן מכשול· והנה אם גם באמת הביאו הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש את המאמר של ר"י אמר רב (ב"מ ע"ה ע"ב) „כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים עובר משום ולפני עור וגו'" לדינא, בכ"ז קשה הוא מאד לחשוב את המאמר הזה למאמר הלכה, ויותר נראה לפרשו בתור אזהרה ועצה טובה בעלמא כמו המאמר פשוט נבלה בשוק וכו' וכדומה, ונמצא גם לשון „עובר" שהוא לאו דוקא כמו „כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה", ועיין פלפלא חריפתא על הרא"ש שם.

לפני שומי קנצי למלין אזכיר עוד, כי מחבר הספר שלפנינו הוא המחבר של ספר „שערי תורת התקנות" אשר כבר בקרוהו על נכון, החכם אטלאס בהאסיף ש"א, והחכם אלכסנדראוו במחברתו „מס' נגעים" יעויי"ש, וכפי הנראה רוח אחד להספר ההוא עם הספר אשר לפנינו!

ב.

Religiöse Zeitfragen

von Rabb. Dr. L. Münz.

אם בספר הקודם שמתי לב אך על ערכו המדעי, ולא בקרתי אותו מצד התועלת שיוכל להביא להמון העם ע"י דברי המוסר הרבים הכלולים ואצורים בתוכו — באשר כי עלינו לשפוט על כל ספר וספר ע"פ התעודה שיתן לו המחבר ולא לתת לו תעודה אחרת — נביט על הספר השני אשר לפנינו, אך מנקודת־הראות האחרונה, כי תעודתו היא להעיר ולעורר את רגשי הדת והאמונה בלב בני הדור החדש והמכנה את עצמו בשם „נאור"· בספר הזה אין לנו לבחון ולבדוק את החדושים שחדש המחבר מלבו, כי אם לראות, אם נאמנו דבריו וראויים לעשות רושם לטובה על לב קוראיהם, אם ערוכים הם בסדר ומשטר נכון וכתובים בשפה צחה, אם הם דברים היוצאים מן הלב, וכדומה· והנה אחרי קראי את כל החמש דרשות הכלולות בהספר מתחלתן ועד סופן נוכחתי לראות, כי טובות ונעלות הנה (מלבד הדרשה החמישית, שעליה אדבר עוד למטה) הן מפאת תוכנן והן מצד צורתן, וכמעט לא בא כבושם הזה בספרות הדרשות (פרעדיגטענ־ליטעראטור), כי מלבד אשר נושא הענין של כל דרשה נכבד מאד וממנו יתד וממנו פנה לכמה שאלות אחרות הנוגעות להיהדות, עוד תצטיינה הדרשות בסגנון צח וקל וברעיונות נעלים, ולמען יעשה לו הקורא מושג ברור מערך הדרשות אציג נא בזה תוכן הדרשה הא' בקצרה·

נושא הדרשה הזאת הוא: „תעודת הרב והמטיף *) בזמננו זה"· את הענין הזה יחלק המחבר לשתי שאלות: א) מה הוא תעודת הרב והמטיף בכלל? ב) באיזה אופן יוכל

---

*) באשכנזית כתוב „זעעלזארגער" ולא שם המחבר לב, כי אין ליהודים „זעעלזארגער" כמו לדתי בני האזרחים, כי על כל איש ואיש מישראל לדאוג בעצמו בעד אושר נשמתו, וד"ל. יש"פ

להגיע למטרתו בזמננו הנכחי? — על השאלה הא' משיב על פי הכתובים: „יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה, אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם וגו' (במדבר כ"ז, ט"ז י"ז), כי הכהן במקדש דת ישראל מוכרח להיות איש הרוח, איש אשר רוחו נאמן לה' ולתורתו, ולא ישעה לדעת ההמון הנפתה ללכת אחרי הבלי הזמן· אך ביד איש כזה הכח והעז ללחום נגד דעות השקר שנפרצו אצל בני ההמון ומצאו קן בלבם ונגד המנהגים הזרים שנשרשו בקרבם, להעיר ולעורר את הכח המוסרי הצפון עמוק עמוק בלבם, לרומם את רוחם ולנשאם אל על· „על הרב ומנהל העדה החובה לצאת ולבוא לפני העדה ולא לאחריה", עליו להיות לעמוד האור לצאן מרעיתו בתבונת לבו וברוחו העשוי לבלי חת· — לתכלית פתרון השאלה הב' יתאר המחבר תחלה בצבעים בהירים את השטן העומד לנגד להדת והאמונה בזמננו, „האויב הנורא של האמונה — הוא רוח־הזמן (צייט־גייסט), אולם רק רוח הזמן, אשר אין לו מתג ורסן, הרוח הפונה קדימה ושואף אך להגדיל ולהרחיב גבולי הקולטור והציוויליזאציאן, מבלי פנות מאומה אל יתר רגשות וחפצי האדם· אמנם היהדות תדרוש ממנו כי נוקיר ונכבד את ההשכלה בכלל ואת חרשת המעשה והחכמות והמדעים בפרט, אות נאמן על זה הם הדברים שכתבה התורה על בצלאל „ואמלא אותו רוח אלהים··· לעשות בזהב ובכסף ובנחשת", והברכה שצוו לנו חז"ל לברך בראותנו איש מצויין באיזה חכמה, אם גם הוא מאומות העולם· „דתנו לא תעמוד מנגד להתפתחות כשרונות הרוח, כ"א עוד תתן לה ערך מוסרי ותכונה תורתית, כל התפתחות השכל, כל השתלמות הטעם, כל התעלות (פערעדעלונג) הרגש וכל תקון עצמנו, מה שנקרא בשם: „קולטור וציוויליזאציאן" היא לדעת תורתנו פעולה מוסרית"· אולם אין לנו לשכוח, כי ההשכלה היא אך צד אחד מהשתדלותנו, ואין לה לשלוט עלינו שלטת בלי מצרים ולמלא גם מקום הדת והאמונה, רגש הצדק והמוסר; באופן הזה תהפך ההשכלה לאויבת בנפש להרעיון הדתי ומלחמה כבדה תתלקח ביניהם, ועל כן על הכהן במקדש הדת ללחום כגבור משכיל על שדה המלחמה הזאת, למען הגדיל את ממשלת ההשכלה ולהקים את האמונה מעפר שפלותה· אולם מצד השני, עליו לתמוך ולסעוד בכל כחו ביד ההשכלה האמתית, ולא ישפיק אם לא יתנגד להההשכלה, כי אם „עליו גם ללחום בעדה, לפעול ולעבוד לטובת הקולטור, לטובת הענינים אשר הזמן דורש ממנו, למען יוכל לפעול גם כן לטובת הדת והאמונה, עליו למלא חפץ העת בכל מקום אשר הצדק והמשפט אתה, למען יעצר כח לבער אחרי חפצי הזמן במקום שאינם צודקים ואינם דרושים"· „על הרב והמטיף לחבר ולקשר כאחד את דרשות החיים הזאציאליים והדתיים ולצעוד קדימה ביחד עם רוח הזמן, אך בתוך שטף מצולת הזמן עליו לתת עוז ותעצומות להרעיון המוסרי והדתי", עליו להיות איש, אשר יוציאם לתכלית ההליכה לפנים ביחד עם אנשי המעלה בזמן הנאור, ואשר יביאם וישיבם אל חיק דת מורשת אבותיהם, אשר יוציאם למען אשר יביאם, אשר יעשה מה שהזמן דורש ממנו למען יוכל להתחזק בעד קיום הדת· אחרי דבריו אלה בדרך כלל יפרוט המחבר את פרטי מעשי הרב והמטיף לחזוק הדת והאמונה: לדאוג בעד חנוך הדור הצעיר, שההשכלה והאמונה תתלכדנה אצלו ולא תפרדנה, כמאמר חז"ל יפה תלמוד תורת עם דרך ארץ, להשתדל מצדו כי עבודת ה' תהיה סדורה וערוכה ע"פ רוח הדת· בטוב טעם יבאר בזה המחבר את מאמר חז"ל (מד"ר שיר השירים פ"א), „והבית אשר היו בונים אין כתיב כאן אלא והבית בהבנותו, מאליו היה נבנה", כי כוונת המאמר הוא „כי כל כלי הבית וסדריו, אם גם נעשו בתכלית היופי וההדור, נתקנו ונעשו אך באופן המתאים לתכלית הבית מבלי חקות מעשי זרים ונכרים, עד כי כמעט כל תבנית הבית ומעשהו נכלל כבר בעצמו ומהותו", וכן גם בזמננו על הרב לדאוג כי קדושת בתי כנסיותינו תשאר בעצם טהרתה, לבל יהפכו חלילה לבתי תיאטראות· מאד צדק המחבר בתארו אח"כ את הסבות שעוררו כמה קהלות ישראל להקים מפלצת בבהכ"נ בתור הארגעל והקאהר של משוררות, כי כל ישען וחפצן היה לעשות בזה נחת רוח לשכניהם האזרחים ולהתקרב להם· מלבד הענינים האלה על הרב להטיף דברי מוסר לבני עדתו ולטעת בלבם נטעי נעמנים, אך עליו להזהר לבלתי הטיף אך דברי מליצה

הערבים לחיך השומעים, כי אם דבריו יהיו חוצבי להבות אש דת; עליו להשתדל כי דרשותיו תהיינה יפות ונהדרות מצד צורתן וטובות ונעלות מצד תוכנן, כי אך באופן הזה יעלה חפצו בידו לעורר בלב קהל עדתו רגשות דת ואמונה, כמאמר חז"ל „כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבים לשומעיהן נוח לו שלא לאמרן (שה"ש רבה על פ' נפת תטופנה), זה הוא תוכן הדרשה הזאת בקצרה, הערוכה בשפה צחה ונעימה, באופן המתאים לדבריו בענין הזה וכן ערוכות גם יתר הדרשות, שאביא בזה לתכלית הקצור אך את שמותן: ב) באיזה אופן אפשר בזמננו להשריש בלב בני הנעורים דעות ואמונות דתיות (רעליגיעזע געזינונג); ג) מאיזה סבה ירד פלאים בעת החדשה הרוח הדתי אצל היהודים? ד) עדות התולדה (געשיכטע) על ערך עם ישראל; ה) האבל והתקוה של ישראל. על הדרשה האחרונה לא אוכל להתאפק מלהעיר, כי לא קלע המחבר אל מטרת האמת בדבריו, וכי יתנגדו בכלל להרוח השורר ביתר הדרשות, עד כי יתיצב המחבר לפנינו בדרשה הזאת כמטיף „נאור" על פי המאדע החדשה בכל פרטיו ודקדוקיו; הדרשה הזאת תתן לנו תשובה על ב' השאלות: מה הוא סבת אבלנו הלאומי? ומה הוא ענין תקותנו הלאומית? מבלי שום לב להצרות הרבות והנוראות שאפפו את עמנו מיום גלותו מארצו והתרחקו מעל אדמתו, ולהמצב האיום של רוב אחינו בארצות פזוריהם גם בעת הנכחית, ימצא המחבר את סבת אבלנו הלאומי אך בשפלות מצבנו הרוחני לעמת תעודת ישראל להיות לאור עולם, כי לדעת המחבר יחשוב ישראל א"ע אך בתור אמצעי להפיץ דעת האחדות בארץ, „ועי"ז תחלש ותרפה ברוח עם ישראל הדעת את עצמותו, כי בני ישראל יביטו על עצמם כמו על אנשים זרים, אך עצם הנושא דעה נשגבה וקדושה ולא יותר, לפ"ז אין לנו להתאבל על אבדן האומה כ"א על אשר נושא הדעה הרמה אבד ערכו הרב ועומד בשפל המדרגה בעיני שכניו ויתר האומות". „עם ישראל לא יתאבל על חרבן ממשלתו בימי קדם, על הריסות מצבו הלאומי — בקשו נא בכל הקינות ובכל שירי האבל אשר נקרא בט' באב, אם תמצאו קינה כזאת — הוא יתאבל אך על חרבן ביהמ"ק, שהיה המרכז לחיינו הדתיים וכו'". אקוה כי יכיר הקורא המבין מעצמו, כי כל דבריו בנויים על אדני שוא, כי באמת בכל העתים והזמנים התאבל גם ישראל לא אך על חרבן ביהמ"ק כ"א עוד ביתר שאת על הגלות. ומאד אתפלא על הרב המחבר שלא שם לב על תפלותינו שנתפלל ג' פעמים בכל יום: „תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו וכו', השיבה שופטינו כבראשונה וכו', ואח"כ „ולירושלים עירך ברחמים תשוב וכו'", וכל קינת ירמיה מראשה ועד סופה כוללת שירי אבל על אבדן ארצנו וממלכתנו ועל הצרות הנוראות שמצאו את ישראל, גם רוב הקינות וביחוד הציון של ר"י הלוי יבילו נהי והי על הריסת ממשלתנו ועל חרבן ארצנו. את תוכן החלק השני של הדרשה לא אחשוב לנחוץ להעביר לפני הקורא, כי מובן מאליו, כי אחרי אשר סבת אבלנו הלאומי היא אך שפלות מעמדנו בעיני העמים, אם תבטל אפוא הסבה הזאת, אם יחלו העמים להכיר ולהוקיר את ערך ישראל ותורתו ויהנו לאורו, אז רב לנו רב, אז השגנו „תעודתנו" ונוכל לרדת מעל הבמה!... אמנם בדעתי את הרב המחבר לאחד מגדולי שלומי אמוני ישראל באשכנז, לא אאמין חלילה, כי הוא מסכים בלבו לדעת המטיפים הכופרים בהגאולה העתידה ובהתחיה הלאומית של ישראל, אף כי כמעט כל דברי דרשתו האחרונה ערוכים לפי רוחם — לדעתי הכיר המחבר את מקומו וקהלתו שלא תדע מחסור חומרי ולא תשתוקק לגאולה חומרית, באשר כי תתענג על מבועי השלום ומשפטי אזרח ככל עם הארץ אשר בתוכה תשב, ועי"כ השכיל המחבר לדבר דבריו באופן שיתאימו גם לרוחה (למרות דבריו בדרשתו הא', כי על המטיף לצאת לפני העם ולא לאחריו) ולהראות ליהודי אשכנז כי גם להם לקוות למצער לגאולה רוחנית ולא למחות מלבם תקות ישראל מכל וכל. — אם קלעתי בהשערתי זאת אל מטרת האמת או לא, לא אדע, אך בכל אופן ראוי הרב המחבר לדונהו לכף זכות, ומי יתן וירבו כמותו בישראל רבנים משכילים ויראי ה'!

ג.

Gesichte der Juden in England

von Dr. Goldschmidt

הספר הזה הוא ממין הספרים המכונים בשם: „דיססער-טאציאנס-שריפטען", הנכתבים ע"פ רוב לא למען העשיר את החכמה והמדע בתוצאות חקירות חדשות באיזה ענין למודי, כ"א למען יעטר מחברם בכתר החכמה לעיני העם וישיג את התאר „דאקטאר". דעת לנבון נקל, כי מספרים כאלה לא תצא תורה חדשה, וכי רבם הם אך פרי מחשבות חכמים וסופרים אחרים מלוקטות וצבורות בסדר חדש, למען יאמר עליהם: ראה זה חדש הוא! ומעט החדשות הנמצאות בתוכם הן פרי בסר שאין לברך עליהם ברכת הנהנין. כחזון הזה נראה בספר אשר לפנינו, המחבר לא הביא כל חקירות חדשות בתולדות היהודים באנגליא ע"פ מקורים שלא שאבו מהם הראשונים, כי כבר נבעו מצפוניהן היטב בספרי חכמי הנוצרים באנגליא. גם החכם מרגליות, רב באנגליא, הוציא כבר לאור בשנת 1846 ספר יקר בשם: Hystory Liverpool collegiate institution on the Antiquites of the Jews in England of the Jews in Great-Britain, בו פרש כשמלה בששה חלקים (בתור דרשות) את כל דברי ימי היהודים באנגליא, והפיץ אור לא אך על חייהם המדיניים כ"א גם על חייהם הרוחניים. אולם באשר כי בשפת אשכנז לא נכתב עוד בפרוטרוט על הענין הזה — כי הדברים שהובאו ע"ד היהודים באנגליא בהענציקלאפעדיע של ערש עט גרובער, ובתה"י לגראֶטץ מעטים מזעיר המה — השתמש ה' גאלדשמידט במקרת הזה וימלא את החסרון, אך לא מצא לנכון להעתיק את הדברים כצורתם משפת אנגלית — כי אז הלא לא השיג ספרו את מטרתו הנ"ל — כי אם סדר וערך את הדברים על פי ספרים שונים ויתן להם צורה חדשה, ובאמת עלה ביד המחבר הצעיר לימים לתאר היטב את המצב החומרי של היהודים באנגליא בשנות המאה הי"א והי"ב. אמנם מעטים הם המקורים שהשתמש בהם, ולפי דברי עצמו בהקדמתו לא ראה גם את המאמרים שבאו ע"ד היהודים באנגליא במכה"ע האנגליים, וביחוד לא השתמש מאומה במקורים עברים — והטעם מובן מאליו — ואף איזה פעמים מזכיר שמות ספרים עברים, שהביאום כבר כותבי דה"י אחרים. הדבר האחרון הזה הוא לדעתי הסבה שלא כתב כמעט מאומה ע"ד החיים הפנימיים, הרוחניים והמוסריים של יהודי אנגליא, כי לו היו ספרי ישראל גלוים וידועים להמחבר כי עתה לבטח מצא בהם חומר, אם מעט ואם הרבה, לתולדות החיים הרוחניים של היהודים באנגליא, כי „יגעתי ולא מצאתי אל תאמין"; אולם אך באשר לא שם לב לספרי ישראל הוכרח לכתוב (צד 30): „בעוד אשר הענינים הזאציאליים של יהודי אנגליא נודעים לנו היטב, נדע אך מעט מזעיר מחייהם הדתיים והרוחניים", ומאד אתפלא על המחבר שלא השתמש בהספר של הרה"ח מרגליות הנ"ל, ויחשבהו לספר שאין בו כל תועלת לענינו (כאשר כתב בפירוש בהקדמתו)...

והנה בטרם הפרדי מעל הספר הזה אעיר נא עוד איזה הערות:

צד 13 בדברו על אדות עלילת הדם הראשונה שהיתה באנגליא בימי סטעפאן, שכח המחבר כפי הנראה ע"י אהבתו הרבה להאביעקטיפיטעט, כי יהודי הנהו, כי לולא זאת לא האריך שם ב' דלתות (צד 13—14), להוכיח כי העלילות בשוא יסודן, מפני כי לא נענשו היהודים אף פעם אחת, בעוד אשר התגוללו עליהם בדבר האשמה הזאת פעמים רבות, ומפני אשר במאה הי"ב לא נמצא כל עלילה; גם לא היה נחוץ לו „להוכיח", כי היהודים לא גנבו נער נוצרי ועכבוהו אצלם כחדש ימים, מפני כי „האפשר הוא לחשוב, שהיה ביכלת היהודים לעכבו אצלם זמן ארוך כזה ולא הוכרחו להוציאהו?"

צד 36 (והלאה) הערה 68 מפלפל בארוכה נגד גראֶטץ בתה"י ח"ו צד 241 (צד 259 הערה 3 בהוצאה הא') שכתב, כי לשקר עשו עט הסופרים שהחליטו, כי המלך ריכארד נתן צו להיהודים שלא יראו לפניו ביום עלותו על כסא המלוכה (ביום ג' סעפטעמבער 1189) והיהודים עברו על מצותו ועל כן

מצאתם הרדיפה הגדולה וההרג הרב בימים האלה. והנה כל מי שישוה דברי גרעטץ לעמת דברי המחבר המשיג עליו, יראה ויוכח: א) כי כמעט כל דבריו הארוכים שכתב בשם הסופרים הנוצרים להוכיח, כי ההריגה לא היתה בבית התפלה של הנוצרים, כי אם בארמון המלך, כלולים בדברי גראטץ שם, אך ה׳ גאלדשמידט הגדיל את כמות הציטאטים שהביא גראטץ בהוסיפו את הדברים שלפניהם ושלאחריהם, שאין בהם כל תועלת להענין· ואגב אעיר כי כן דרכו בכל הערותיו להביא ציטטים ארוכים מהמקורים ששאב, בעוד אשר די היה לו להראות אך את מקומם, כמו שיעשה גרעטץ בספריו. ב) כי לא צדקו דבריו בתמכו יתדותיו על דעת שני סופרים נוצרים (בענעדיקט והאוידען) שכתבו; כי שלוחי היהודים באו אל המלך נגד פקודתו; ויעש עצמו כמתעלם מהמקור הנאמן שהביא גרעטץ (שם) לחזק דעתו, כי אך באלדואין, הכהן הראשי מקאנטערבורי, בראותו כי גם היהודים באו לקדם במנחה את פני המלך הסית את המלך לגרשם מעל פניו, יען כי על ידי חטאיהם אינם ראוים לחסד הזה· ולפי זה ברור כי לא היהודים בעצמם הסבו את הרעה שקרתם כי אם באלדואין הקנאי, אחד מבני המדתא הנמצאים בכל דור ודור, ומי זה לא יבין, כי אך עלילות דברים היא מצד הסופרים להצדיק על היהודים את הדין, כי הועלה על הדעת שהיהודים הרהיבו עוז בנפשם ללכת אל המלך, בעוד אשר צוה עליהם שלא יהינו לקרב אליו?

צד 40 הערה 70 מבטל המחבר בהבל פיו את דברי „הסופרים העברים" שכתבו, כי הריגת היהודים בלאנדאן הנ"ל היתה בשנת ד׳ אלפים תתק"ן, וכתב ע"ז בזה"ל: „דאס איזט נאטירליך פֿאלש", מפני כי השנה הזאת מתאמתת לשנת 1190 ונודע כי נכתר ריכארד למלך ביום 3 זעפטעמבער לשנת 1189· ונעלם ממנו, כי בחדש זעפטעמבער מתחלת שנה חדשה לישראל וא"כ אפשר ששני החשבונות צדקו יחדו, דהיינו 1189 ותתק"ן, וכן כתב החי׳ וויענער בהעתקתו לס׳ עמק הבכא לר׳ יוסף כהן (לייפציג 1858) הערה קנ"ג וז"ל: „הייגריך השני מת ביום ו׳ יולי 1189 (כ׳ תמוז) ד"א תתקמ"ט ויום עלותו על כסא המלוכה נפל בשנת תתק"ן", ואף שאין זה מתאים עם הדאטום הנ"ל, כי עוד יחסרו מיום 3 זעפטעמבער עד ר"ה עשרה ימים, בכ"ז אין להשיג על הרי"כ שחשב ע"פ השנה החדשה שכבר משמשה ובאה, ומה גם אחרי כי בודאי נמשכו הרדיפות איזה ימים ואולי עד אחר ר"ה; אולם בצדק העיר המחבר, כי צונץ טעה בדבריו (צור געשיכטע א· ליטעראריש 1 צד 75) שכתב, כי ר׳ יעקב מאורליינש נהרג בשנת 1190, מפני שנמשך אחרי דברי הסופרים העברים והעתיק בחפזה את שנת תתק"ן לשנת 1190.

ד.

Geschichtsbilder aus der nach talmudischen Zeit

v. Dr. Friedländer.

הספר הזה אשר כבר יצא טבעו בעולם על ידי ג׳ חלקיו הראשונים, נועד לקריאה לפני המון העם וביחוד לבני הנעורים מאחב"י וטובה ונעלה להציג לפניהם תמונות מגדולי ישראל בכל העתים והזמנים ולאמר להם: כזה ראה וקדש!— אולם אם נתבונן היטב בהחלק הרביעי אשר לפנינו, נראה כי לא בכל התולדות הכלולות בספר הצליח חפץ המחבר בידו לתת להקורא מושג ברור מערך הגדולים שידבר עליהם, כי רוב הדברים נאמרו אך בקצור נמרץ, וביחוד קצרים יותר מדי הדברים על דבר רש"ל ראפאפארט, צונץ, יאסט, גראטץ, לוצאטטא, ושטיינשניידער ואת ר"נ קראכמאל אבי חכמי ישראל הזכיר אך כלאחר יד בהערה בשולי הגליון (צד 99) ולא שם לב להדברים היקרים שכתב החכם לעטטערים (בתולדות ימי חייו) על אודות הענק הגדול ההוא, גם כמה חכמים וגאונים אשר שמם וזכרם ראוי להיות יקר לכל איש ישראל, כמו הגר"א ותלמידיו הגדולים וביחוד ר"ח מוואלאזין ז"ל שהרחיבו והגדילו גבולי התורה בקרב ישראל ויהיו למעוז ולמשגב להדת, לא זכו להזכר מהמחבר, גם ראשי המשכילים והסופרים המובהקים ברוסיא, הריב"ל, אד"ם הכהן, אב"ג, מאפו וכו׳ לא נזכרו כלל· אולם על זה נוכל לדונו לכף זכות, כי הוא לקח את כל דבריו מספרים אשכנזים וביחוד מספר תה"י של החי׳ גראטץ, וכפי הנודע לא זכו חכמי רוסיא בעיני חכמי אשכנז בכלל וגראטץ בפרט, ואם רבי לא שנה ר׳ חייא מניין ליה?— אולם מצד השני האריך המחבר פעמים רבות בדברים שאינם נוגעים כלל לתכלית הספר, למשל בצד 14 בהערה מתאר את מצב לעססינג שהיה רע מאד בעת שחבר את ספרו „נתן החכם", וזה הלא נודע לכל היודע מעט מתולדות חיי לעססינג· אמנם נמצאו בו גם מאמרים ערוכים בטוב טעם, וביחוד המאמר הראשון על דבר מענדעלסזאהן ובני בריתו, אך בראשית דבריו הוא מפריז על המדה ומפליג יותר מדאי בשבחו בהשוותו את בן מנחם לבן־עמרם!— בכלל ראוים ספרים כאלה שיהי חזיונם נפרץ אצל היהודים באשכנז, כי בכחם להעיר את רגש האהבה לעמם אשר עומם בלבם, ומי יתן והיה!

ה.

Un procés dans la famille des Ibn Tibbon

par Isidore Loeb.

אם מתולדות אנשי שם ורמי המעלה תצא תועלת גדולה ונכבדה מאד, באשר כי תהיינה לאור מאיר לכל ההוגה בהן ומהן תצא תורה ומוסר לאדם רב, נוכל מצד אחר למצוא חפץ גם בתולדות אנשים רעים וחטאים שעשו להם שם ע"י תועבותיהם ועלילותיהם הרעות, כי מלבד אשר יהיו לאות לבני מרי, ולמשל ולשנינה בפי ישרים ותמימי דרך עוד תארנה קורותיהם דרך על דרכי הדור אשר בימיו חיו. הדבר הזה ימריץ את כותבי דברי הימים, אשר אך האמת להם לקו ולמשקלת תמיד, להביא במשפט גם אנשים גדולים ומפורסמים ולהשקיע את חסרונותיהם לעין השמש, כי אין משוא פנים לפני כסא הסופרים הנאמנים ועל כל איש ואיש כקטן כגדול לתת דין וחשבון לפני התולדה על מעשיו ותהלוכותיו. והנה המתבונן על ספרי דברי הימים לב"י ימצא כי לכותבי קורותינו יתר שאת ויתר עז באהבת האמת והצדק על סופרי העמים, כי בעוד אשר אלה ישתדלו לשפר וליפות את מעשי עמם ולהציגם בתור אנשי מופת ורבי העליליה וע"כ יעלימו עיניהם פעמים רבות, אם בזדון או בשגגה, מחסרונותיהם ומגרעותיהם, יכתבו סופרינו את כל המעשים שקרו ויאתיו בתוכנו כמו שהם בלי כחל ובלי סרק ולא ישיתו לב לזה, אם הם לנו לכבוד ולתהלה או לקלון וחרפה· אמתת הדבר הזה נראה לא רק בכה"ק אשר יכילו כמה דברים מרים כלענה נגד כנסת ישראל בכלל וספורי מעשים מגונים הנוגעים בכבוד כמה יקירי ונכבדי אומתנו בפרט, כי אם גם כמעט בכל דור ודור לא נשאו סופרינו פנים להגדולים והטובים והמיוחסים בקרבנו, כי האמת לבדה היתה תמיד נר לרגלם ואור לנתיבתם·

בדרך הזה יאחז גם החכם החוקר הגדול ה׳ איזידאר לאֶב במחברתו הנקובה בראש דברינו, שבה יתאר בצבע אמת מעשה זר ומגונה שקרה בתוך המשפחה הכבודה והרמה, משפחת אבן תבון, הנודעת לשם ולתהלה על ידי החכמים הגדולים, ר׳ יהודה אבן תבון (בקצה המאה הי"ב), בנו ר׳ שמואל אבן תבון (בתחלת המאה הי"ג) ונכדו ר׳ משה אבן תבון (שחי עוד בשנת 1274), שהעתיקו לנו ספרי החכמה היותר מפורסמים בזמנם והפיצו אור ההשכלה והמדעים בכל עולם היהדות· יסוד ומקור הספור אשר בהמחברת שלפנינו הוא בתשובה הנמצאת בקובץ „שו"ת הרשב"א והרבנים אחרים זצ"ל" כ"י בהביבליאטהעק הבאדליאנית באקספורד, אשר הדפיס ממנו החכם אד׳ נייבויער איזה דוגמאות ממנו בהרדע"י נומרא 23, אולם שם נזכרו אך ראשי פרקים מהמשפט, והח׳ לאב הפיץ עליו אור ותאר את כל הענין לאשורו כיד חכמת הבקרת הטובה עליו, וזה הוא תוכן הדבר בקצרה·

לר׳ משה אבן תבון היתה אחות ושמה בילה, אשת ר׳ יעקב כהן וישבה בנעאפאל, ולר׳ יעקב ובילה בן אחד ושלש בנות ושם הצעירה ביונגודא (Bonne-juive), ולא ארכו

הימים וימת ר' יעקב בעוד אשר בתו זאת היתה עוד קטנה, גם הבן היחיד מת אחריו בשנת 1255 בלי בנים או בהיותו עוד פנוי ותפול לביונגודא ירושה גדולה להבל, כי רכוש רב היה לאחיה ולאמה. הדבר הזה משך עליו את לב שאר בשרה שמואל בן דודה ר' משה אבן תבון והניעהו לעשות צעד מכוער מאד, למען תעבור נחלתה הרבה אליו. ומעשה שהיה כך היה: ביונגודא נשאה במרסיליא (Marseille) בחדש תשרי ה"א ט"ו (1254) לאיש ושמו יצחק בר יצחק בר שמשון. וכפי הנראה בחר ר' משה אבי שמואל בעצמו את האיש ההוא לבעל לבת אחותו, גם לקח חלק במשתה הארוסין והחתונה ויכתוב בעצמו את שטר הנשואין, גם שמואל היה כפי הנראה מן הקרואים. ויהי מקץ שנת 1255 ויערוך שמואל מחאה נגד נשואי ביונגודא עם יצחק בר יצחק ויטען, כי היא אשתו, כי כבר לקחה לו לאשה שלש פעמים, למען יהי סמוך לבו ובטוח שלא תנשא לאיש אחר. לפי דבריו קדש אותה בראשונה לפני עשר שנים בנעאפאל איזה זמן אחרי מות אביה, בעת אשר היתה (לדבריו) בת שש שנים, גם אביו ישב שם בעת ההיא ויכתוב בעצמו את הכתובה. גם שלח לה ממרסיליא ביחד עם אביו מתנות בתור סבלונות וקרוביה ואפוטרופסיה קבלון בתורת קרושין. המתנות האלה היו תכשיטין ומעשה אורג למלבושים ונתנו לעיני עדים רבים, ביניהם יצחק כהן גיסו של ביונגודא ור' יעקב אנטולי, גיסו של ר' משה אבן תבון, גם נכתב לדבריו שטר על קבלת המתנות, וכאשר שב יצחק כהן למרסיליא הבטיח לשמואל, כי הכל נעשה ונגמר לפי חפצו. בפעם השנית קרשה ג"כ ע"י שליח בנעאפאל, גם נכתב שטר על הקידושין, אך השטר אבד מאתו. ע"ד זמן הקידושין האלה ואופן עשייתם (לדברי שמואל) לא נזכר מאומה — אולם ביונגודא השיבה על דבריו, כי אמנם היה אביו פ"א בנעאפאל, אך היא היתה אז אך בת ג' שנים, גם החליטה כי לא נכתב כל שטר לתכלית קידושין עם שמואל, אף כי בימי ילדותה דברו בבית הוריה ע"ד השידוך הזה, גם אמרה לה אמה איזה פעמים, כי בבואם למרסיליא תנשא לשמואל, אך הזמן ההוא חלף עבר ושמואל ואביו יאשו את לבם מזה, עד כי לקח לו שמואל אשה אחרת בפקודת אביו. אך ש' ענה ע"ז, כי זה נעשה נגד חפצו והוא מצדו לא אמר נואש אף רגע אחד ויחשוב תמיד את ביונגודא למקודשת לו כדת משה וישראל, גם טען כי לפני ג' שנים (1252-53) באו בילה ובתה לגור במרסיליא ודרו שלשה חדשים בבית אביו, שהיה גם ביתו ובמשך העת ההיא לא נפרד מביונגודא ויתהלך אתה באהבה וחבה ביום ובלילה, כמו חתן את כלתו! — בפעם השלישית קדשה לדבריו במרסיליא, והנה טענותיו ע"ד הקדושין האלה נראות נכבדות ביותר, באשר כי תמך יתדותיו בשני עדים ואחד מהם היה מרדכי בר יקותיאל, גם טען כי אז היתה ביונגודא כבר בת י"ג וי"ד שנה וא"כ היה בכחה לקבל קידושיה ברצון עצמה. העד מרדכי בר יקותיאל אמר, כי בהיותו פעם אחת בבית בילא במרסיליא ראה את שמואל מדבר ע"ד הקידושין הראשונים וע"ד המנות והמגדנות שנתן לביונגודא, גם קרא אותה בשם „אשפושא" (épouse), כלומר „אשתי", גם הוציא לעיניו ולעיני יוסף בר שמואל ציץ של אבריפל*), ויתן לה לשם קידושין ויאמר לה עברית: „הרי את כבר ארוסתי ותהיה (כן הוא בהכ"י הנ"ל שהדפיס נייבויער בהרדע"י, וצ"ל „תהיי") עוד ארוסתי בדבר זה", ואח"כ הוסיף בלשון לעז (פראוואנ-סאלית) „תהיי בזה אשפושא שלי". המעשה הזה היה לדבריו בחדש תמוז ה"א י"ד, ב' חדשים לפני בוא ביונגודא בברית עם יצחק, גם מהקדושין האלה היה שטר תחת ידו אך אבד גם הוא או גנבוהו ממנו, אולם לדבריו ראוהו אנשים רבים ממרסיליא ואם לא יחפצו לבוא לב"ד ולהעיד ע"ז הוא אך מפני יראתם מבילה ובני בריתה המפילים חתיתם על כל סביבותיהם, ולדעתו לא יגידו את האמת אלא אם יפחידו אותם בעונש החרם.

---

*) לדעת החכם המחבר הוא aurpel, auripel בלשון פראוואנ-סאלית, ובלשון צרפת oripeau, והוראתו טבלא של נחשת מוזהבת, גם העיר שם כי כן היה המנהג אצל אנשים חשובים בפראוואנס ובאיטליא לתת להכלה תכשיט כזה תחת טבעת קידושין, וכן קדש יצחק בר יצחק את ביונגודא בציץ של כסף.

המשא והמתן הזה היה לפני ב"ד במרסיליא, וכל שומע טענות שמואל מלא פיו שחוק, כי מלבד דבריו הבלתי נראים לאמת: שאבדו לו שטרות הנשואין או גנבום ממנו, שרוב העדים שלו מתו כבר או שכח את שמותם או ימאנו להגיד את האמת, סתר עוד כמה פעמים את דברי עצמו והתנצל אח"כ כי זכרונו חלש או כי נחלפו לו או להדיינים הדברים הנוגעים להנשואים הראשונים והשניים בהדברים הנוגעים להשלישיים ולהפך, עד כי נאלצו הדיינים לשסעהו כמה פעמים בדבריו ויבקשו לשום קץ להמו"מ. הטוען מצד ביונגודא היה ר' אברהם בר לוירו בר יהונתן, ותוכן טענותיו היה כי שקר הדבר שנתקדשה לו בעת היות אביו בנעאפאל, כי אז היתה עוד פחותה מבת ג', גם הוכיח כי מרדכי בר יקותיאל עד שקר הוא, יען כי כמה אנשים שמעוהו אומר כי באמת לא ראה בעיניו שקדש אותה ש', כי אם מבלי התבוננות חתם את ידו על השטר, ומלבד זאת הוא פסול לעדות כי עבר על כמה עברות נגד הדת והמוסר. אולם גם ש' לא טמן ידו בצלחתו וישתדל בכל עז להכחיש את עדי ביונגודא וביחוד עד אחד בשם מרדכי בר מאיר ויוציא עליו דבה כי הלשין רופא יהודי לאמר: כי נתן סמי־מות לחולים נוצרים, גם מסר יהודי אחד ממרסיליא אל פרש (ריטטער) א' מפראוואנס בימי מלחמת הפראוואנסאלים והמרסילים ואת הנבלה הזאת עשה למען ימחול לו הפרש על חוב שהיה חייב לו, אך כל דברי שמואל לא נוסדו על כל ראיה נכונה. פעם אחת בא איש אחד לפני הדיינים ויאמר כי נתן לו שמואל כסף למען יעיד לו עדות שקר, אולם שמואל טען כי בני ברית ביונגודא שכרוהו למען יבאיש את ריחו בעיני בית דין. כן נעשו שערוריות כפי הנראה משני הצדדים וכמה אנשים זרים צדו דגים במים העכורים האלה וכל העיר היתה כמרקחה.

פסק הדין יצא מב"ד אחר, ואף כי לא נזכר בהכ"י באיזה מקום ישב הבית דין השני ישער המחבר על פי ראיות מתקבלות, כי זה היה במאנטפעליער. מובן מאליו כי בטלו הדיינים את כל טענות שמואל, אשר חותם השקר היה טבוע עליהן, גם לא הצריכו את ביונגודא לקבל גט משמואל לצאת ידי ספק, מפני כי נתברר להם על נכון כי סבבם שמואל בכחש ויפיח כזבים בבקשו תואנה לרכוש לו את העשר השמור לביונגודא.

הערות להכנסת שנה ראשונה.

להמאמר „הכללים שבמשנה ובתוספתא",

מאת הרה"ח חיים אפפענהיים.

א) צד 353 „ומפני שאלה הכללים הם עקרי הדברים וגופן של איזה הלכה לא דקדקו בהן בעלי תלמוד לומר, כלל לאתויי מאי, ואל תשיבני מסוגית הגמרא ביבמות כ' ששאלו על מה שנשנה שם כלל אמרו ביבמה וכו' כלל לאתויי מאי? דברור הדבר שלא שאלו זה רק על לישנא כל שהוא איסור ערוה וכו'" יעוי"ש. נ"ב לדעתי אין לסמוך על ברירה זו, כי מה לי אם קושית הש"ס תסוב על המלים „כלל אמרו ביבמה" או על המלים שלאחריהם „כל שהוא איסור ערוה וכו'", הלא בכל מקום שנמצא „כלל אמרו" באיזה ענין, שנוי הכלל אח"כ בלשון „כל" וכו', כמו כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח וכו', ועוד כלל אחר אמרו בשבת כל הכשר להצניע וכו', כלל אמרו בפיאה כל שהוא וכו', ולמה לא מדקדק הש"ס על הכלל השני, כלל לאתויי מאי? — אולם לענ"ד לא שייך כלל לדקדק למה שאל הש"ס במקום זה קושיא פלונית ולא שאל במקום אחר, כי ברוב המקומות הקושיא היא אך אסמכתא להתירוץ שיסודתו באיזה הלכה ישנה ומקובלת, וע"כ במקום שלא היתה ביד חז"ל הלכה שיש לתלותה בדברי משנה ובריתא ע"פ איזה דקדוק בדבריה לא דקדקו כלל והרי זה כמו דרשות חז"ל על התורה שבכתב שההלכות קודמות להן כנודע ואכמ"ל.

ב) שם· „לכן לא דקדקו זה רק על הרישא ולא על הסיפא דבסיפא שם לא נאמר רק איסור מצוה ואיסור קדושה אבל לא נאמר כל שהוא או ושהוא וכו׳" · ג״ב אי משום הא לא איריא דהלא מצינו בריש מס׳ ערכין דמדייק הש״ס נודרין לאתויי מאי אף דלא נאמר הכל נודרין, ואך משום דהכל דרישא קאי אכולה מתניתין כמו שכתבו התוס׳ שם ד״ה נערכין, וכן קאי בודאי הלשון „כל שהוא" (ביבמות) גם אכבא שניה „איסור מצוה ואיסור ערוה, דכל הבבות מקבילות זו לזו בהכרח · ואגב אעיר עוד על דבר פליאה שמצאתי בדברי החכם המחבר, כי הוא סותר בעצמו דבריו אלה תיכף בעמוד השני (S. 354) שכתב וז״ל: „אך פעמים נכללו בכללים הללו דברים שהם רק מדרבנן כגון כלל אמרו ביבמה, כל שהוא איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת, איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת, ופירשו במשנה איסור מצוה היינו שניות מדברי סופרים", הלא מבלי משים חושב גם המחבר את הסיפא „איסור מצוה וכו׳ לכלל! וזה אין לומר שכוונת המחבר שהסיפא תסוב אך על הכלל דרישא ולא על „כל שהוא" הסמוך לו, דמניין לו זאת?

ג) שם 354 „ועיין בגמרא שדרשו ג״כ את הקרא וכסהו בעפר ונתוכחו אם רשב״ג פליג על הת״ק או לא" יעוי״ש, בקשתי בגמרא שם (חולין פ״ח) ולא מצאתי אף שמץ וכוח בדבר הזה, ואדרבה התוס׳ שם (ד״ה כל דבר המגדל צמחים) כתבו בפשיטות „לאו לפלוגי אתא כי אם לעשות כלל לדבר" ע״ש, ולולא דמסתפינא כי יגע הדבר חלילה בכבוד הרב המחבר היקר לי, הייתי אומר כי החליף בשגגה את ההלכה הזאת בהלכה הקודמת של רשב״ג באותו הדף „אמר רשב״ג בר״א שלא כסה דם הנפש, ושבשתא כיון דעל על, ונחלף לו אח״כ רשב״ג בר׳ יהודה שאמר שם במשנה (דף פ״ז ע״ב) אימתי בזמן שאין שם דם אלא הוא וכו׳, ונתוכחו התוס׳ בד״ה רבנן סברי אם ר׳ יהודה בא לפרש או לחלוק, עיין שם·

ד) להמאמר „דברי תורה ודברי קבלה" צד 908 עיי״ש שהקשה החכם שפ״ר על המאמר דרבינא (ר״ה ז׳) „דבר זה (דניסן הוא החדש הראשון) מתורת משה לא למדנו מדברי קבלה למדנו וכו׳ מסנהדרין י״ג שדרשו ר׳ יהודה ור׳ יוסי מהכתוב וחג האסיף תקופת השנה שחג האסיף צ״ל בתקופה חדשה „כלומר תקופת תשרי וכו׳· ואם כן הרי נמצא מפורש בתורה שחדש השביעי זמן חג האסיף הוא תשרי וכו׳ והדבר צריך נגר ובר נגר דיפרקיניה" עכ״ל, ג״ב לא נגר ולא בר נגר אנא ובכל זה מצינא שפיר למיפרק האי קושיא, דר׳ יהודה ור׳ יוסי דרשו שם שפיר את דרשתם מחג האסיף תקופת השנה אליבא דהאמת דחדש השביעי הוא בתשרי, (ולדעתי לא נסתפק בזה הש״ס כלל במס׳ ר״ה, דהלא בודאי היתה בידם קבלה נכונה שהיא למעלה מכל ספק ע״ד קביעא דירחי, אך בקשו שם למצוא סמך חזק להקבלה בתורה שבכתב), אולם המקשן בר״ה ד״ז „ואימא אייר" „ואימא אדר", „אטו רוב אביב כתיב" לא היה יכול בכל אופן להסתפק בהמקרא וחג האסיף תקופת השנה, דלפי פשט הכתוב אין הכוונה על ה„תקופה" כ״א באורו הוא בסוף השנה החולפת ותחלת השנה הבאה, כתרגום אונקלוס „במפקא דשתא" וכפירש״י ע״ש. (ולא כמו שכתב ה׳ שפ״ר כי דרשת ר״י ור״י מסכמת עם פשט הכתוב) וזמן צאת השנה לא יחשב פה ע״פ חשבון התקופות כ״א ע״פ אסיפת התבואה מהשדה, וא״כ לא ידעינן מזה בבירור באיזה חדש הוא· ואגב אעיר כי ט״ס נפל בדברי המאמר ותחת „בין תקופה לתקופה צ״ג יום", צ״ל „צ״א יום" וכו׳·

ו.

Flavius Josephus und die Halacha

von Dr M. Olitzki.

אם גם רבים וכן שלמים השתדלו בעת החדשה להפיץ אור על התורה שבע״פ, להוכיח אמתתה, לצרף וללבן דרכיה ואופני התפתחותה ולעשות לה אזנים, בכ״ז עוד מקום הניחו לחוקרים הנוקבים ויורדים עד התהום להתגדר בו, כי עוד רבו השאלות שלא מצאו עד הנה פתרון נכון; אחת השאלות היותר נכבדות בחקירות התורה שבע״פ היא: הדרישה בהלכות הכלולות במשנה ובתלמוד, בספרא ספרי וכו׳, איזה מהן קדומות וישנות הנה ואיזה מחודשות לפני החרבן ולאחריו, ואף כי הגדיל לעשות בענין הזה הרב החכם ראה״ו בספרו הגדול דור דור ודורשיו, בהציבו ציונים נכונים ובהגבילו גבולים בין ההלכה הקדומה להלכה המאוחרת, (עי׳ ביחוד דדו״ד ח״א פרק ט׳ ופכ״א), בכ״ז לא נתברר עוד הדבר כל צרכו בנוגע לכל פרטי ההלכה, ועוד יש מקום להסתפק בכמה וכמה הלכות אם קדומות הנה או מאוחרות; ובאמת לא יתברר הדבר על נכון לעולם כל זמן שתשתרע הדרישה והחקירה על זה, אך על המקורים המיוחדים להלכה, כי בספרותנו התלמודית כל הדברים היותר עתיקים והענינים המחודשים בדורות שונים משתמשים בערבוביא, וע״כ בנקל ימצא לו כל איש ואיש תמיד ראיות והוכחות לדעתו כפי חפצו ורצונו, ובכן המאמין הפשוט לא יזוז מדעתו אף זיז כל שהוא, כי כל ההלכות הנמצאות בתלמוד — בלי כל הבדל ופדות — נתנו למשה בסיני, והחוקר החפשי אשר אין מעצור לרוחו יחזיק גם הוא בהחלטתו (כדעת רא״ג בספרו א״ש), כי רוב ההלכות אשר בתלמוד מחודשות הנה וסותרות מן הקצה אל הקצה להלכות הקדומות· על כן אין עצה ותחבולה יותר דרושה אל החפץ ומובילה אל המטרה הנכונה, מלדרוש ולחקור בספרים האחרים אשר לא להספרות התלמודית יתחשבו, שהניחו לנו קדמונינו מימי הבית השני למשמרת עד היום הזה, ובהיותם מדברים גם על דבר חקי תורתנו, אז עלינו להשוות דבריהם ודעותיהם עם ההלכות המסורות לנו בקבלה ונראה אם יתאימו יחד או לא· את הדרך הזה סלל כבר בימינו הרב הגדול השליט בחכמת ישראל ר׳ זכריה פראנקעל ז״ל בספריו ובמאמריו היקרים ע״ד העתקת השבעים ועל היחס שבין דרכי המדרש בא״י ובין המדרש האלכסנדרוני או ההעללעניסטי, ואחריו החרו החזיקו בשנים האחרונות כמה חכמים צעירים לימים ויוסיפו לחקור ולדרוש ע״ד יחס ספרים שונים מדורות קדומים שאין עיקרם ותעודתם ללמד עניני הלכה, להלכה המסורה בידינו, כמו הד״ר זינגער בספרו: Onkelos und das Verhältniss seines Targums zur Halacha. Berlin 1881, והרה״ח ד״ר ריטטער בספרו: Philo und die Halacha. Eine vergleichende Studie mit steter Berücksichtigung des Josephus. Leipzig 1879, וכל אחד לפי דרכו וענינו הועיל הרבה לחזק את הקבלה אשר בידינו ולהגדיל את ערך ההלכה אחרי שנראה רושמים גלוים ממנה מדורות קדומים, בעוד שלא נתחברה עדיין המשנה; גם יצאו מדבריהם כמה תוצאות נכבדות להרבה פרטי ההלכות, כי דברי תורה עניים במקום זה וכו׳·

בשומנו לב לכל האמור עד הנה, נבין היטב לדעת את טיב הספר הנקוב בראש המאמר ותכליתו, ונרע לכלכל דברינו במשפט על ערכו ותכונתו· הד״ר אליצקי שם לו לדמות את ספר הד״ר ריטטער הנ״ל, וכמו שערך זה כל דברי פילון היהודי הנוגעים לחקי התורה לעמת הקבלה אשר אצלנו מערכה מול מערכה, כן השוה אליצקי את דברי יוסף בן מתתיהו הכהן בספרו „קדמוניות היהודים" ע״ד חקי ומצות התורה עם ההלכה המסורה, ואף כי כבר נגע בענין הזה החכם ריטטער בספרו הנזכר — כי מדי דברו ע״ד דעות פילון בנוגע להלכה שם לב גם לדעות יוסף בספרו הנ״ל וביתר ספריו, בכ״ז הניח עוד מקום להמחבר שלפנינו להתגדר בו, דהיינו לעשות את הדבר שהיה אצל ריטטער אך טפל לעיקר, ולהאריך במקום שקצר· ברוח בקרת דקדק המחבר בכל מלה ומלה במקור היוני של הקדמוניות ליוסף וערך אותן לעמת דברי חז״ל המפוזרים בכל רחבי ים התלמוד, ומדרשי ההלכה, אך עוד לא השפיק לגמור את המלאכה הזאת והמחברת אשר לפנינו הוא אך החלק הראשון מהספר המכיל מבוא ארוך (s. 5-33), המתחלק לב׳ מאמרים: „ידיעת יוסף בתורה שבעל פה", „דרך יוסף בספרו בנוגע לחוקי התורה", ותורת הקרבנות ביוסיפון ביחוסה להלכה (s. 34-58) · בצדק יעיר המחבר בראשית דבריו על התועלת הרבה שתצא מהעיון בדברי יוסיפון על הענינים הנוגעים להלכה, כי מתוכם נוכח לדעת, כי התורה שבעל פה היתה כבר חיה וקימה ברוב בנינה לפני חרבן בית שני, ושקר בימין המחליט כי רוב ההלכות נולדו אח״כ וגרשו את ההלכה הקדומה מהסתפח בנחלת ישראל (רא״ג, א״ש צד 156 והלאה

וצד 454 והלאה), ואף כי קצר יוסף מאד בדבריו ע"ד חקי התורה והזכירם אך כלאחר יד בחפצו לחבר עוד על אדותם ספר מיוחד (כנזכר בסוף הקדמוניות), בכל זה נכללו בדבריו הטעמים הרבה גופי תורה המתאימים עם קבלתנו, ואף לפעמים רחוקות נמצא בדבריו איזה נגוד להלכה אשר בידינו ·

והנה אם גם השכיל המחבר לגלות את מצפוני ההלכות העתיקות שבתורה שבעל פה הכלולות בהיוסיפון באופן נעלה, עד כי לא הניח כל דבר (בהחלק המדבר ע"ד הקרבנות) הראוי להעיר עליו, ויעשה מלאכתו בשקידה עצומה הנאותה לענין מדעי עמוק כזה, בכ"ז לא קלע בדבריו אל מטרת האמת — לדעתי — בכמה פרטים, וביחוד לא צדקו לדעתי רוב השקפותיו במבוא הספר ע"ד סבות ההתנגדות להקבלה שנמצא לפעמים בדברי היוסיפון · לדעת המחבר הסבות האלה הן שתים שהן ארבע: א) ידיעת יוסף בתורה היתה מעטה ולא נתבשלה כל צרכה · המשפט הכללי הזה יצא להמחבר ממשפטים פרטיים ומביא על כל אחד ואחד ראיות, ואלה המשפטים: א) יוסף ימשך ביותר אחרי המנהגים שהיו כבר קבועים בזמנו מבלי שום לב להלכה התורתית · ב) יביא שלא בדקדוק ובשגיאות רבות את דברי החקים שלא נהגו עוד בזמנו או לא נשמרו כלל · ג) יחשוב את המנהגים המאוחרים לחקי תורת משה · ב) בכתבו ספרו אך בעד הרומיים שנה יוסף בזדון כמה דברים, למען רומם תחת לשונו כבוד דתנו לעיני הנכרים אשר חללוה ויבזוה. והנה אם גם נודה כי יש אולי יותר מקורטוב של אמת במשפטים האלה, בכל זה אין לנו הצדקה לדעתי להרחיבם ולהגדילם כל כך, כאשר יעשה המחבר, לקבעם ליסודות ועיקרים ולכתוב עי"ז את כל השנויים שבין היוסיפון להקבלה על חשבון חסרונות יוסף ולהחשבם לו לשגגות או גם לזדונות, ואם אמרתי להתוכח עם המחבר על דבר פרטי המשפט הקשה שהוציא על יוסף יארכו הדברים ויצאו מחוג בקרת ספרים, וע"כ אסתפק בזה אך להוות דעתי בקצרה, שעלתה בידי אחרי העיון בדבר הזה, ולמען לא תראה כקלוטה מן האויר אעיר עוד על פרטים אחרים בהספר אשר לפנינו שיש להם יחס לנושא ענינו, גם אוכיח כי כמה פעמים שגה המחבר ולא יוסף הכהן ·

לדעתי נחטא נגד האמת אם נחשוב את יוסף, שגדל על ברכי גדולי חכמי הפרושים והיה בעצמו פרוש נאמן לעמו ולדתו, לאיש שוגה ומשגה, לאיש המוני השופט אך על פי ראות עיניו, בעוד אשר כתב בהקדמתו לקדה"י (פ"ב), כי חבר את הספר ע"פ ספרים עברים; ואם גם הפריז יוסף על המדה בהללו ובשבחו בספר תולדותיו (פ"ב) את כשרונו העצום וידיעותיו הרבות בתורה, עד כי בהיותו עוד בן י"ד שנה דרשו הכהנים וראשי הקהל תורה מפיו (לדבריו); ואם גם לא נתן אמון לדבריו (קדה"י בסוף הספר) כי כל היהודים שידעו והכירו אותו הודו כי גדול הוא בחכמת התורה עליהם, בכ"ז אין להכחיש כי היה חכם גדול בתורת ישראל *), בשומנו לב על רוב דבריו המתאימים עם הקבלה הנודעת לנו מפי מקורים יותר מאוחרים, ועלינו אפוא להזהר בכל האפשר ברוחנו עת נשפוט על השנויים אשר בינו להלכה, אולי האשם לא ביוסף הוא, ואולי יש למצוא פתרונים להם ע"י החקירה והדרישה במצב זמנו; בכלל אין זה מן הנמנע שדברי יוסף המתנגדים להלכה שנתבצרה אחרי החרבן ע"י תלמידי ריב"ז התאימו עם דעות כמה חכמים בזמנו, אך הדברים ההם נשכחו ברבות הימים, אחרי אשר בימי נעורי יוסף בעת יצק מים על ידי רבותיו לא הרגלו עדיין לשנות את כל הדעות השונות יחד, וגם לא נקבע עוד הדבר לפסוק כבי"ה תמיד (עי' לקמן), ואך אחרי המחלוקת הידועה בין ר"ג ור"י מיום שנמנה ראב"ע לנשיא החלו לשנות תמיד כל מה שנאמר בבה"מ הן דעת היחיד והן דעת הרבים (עי' בספר תולדות המשנה להרה"ח ר"ח אפפענהיים צד 13 · אמנם אין לכחד כי איש כיוסף אשר בבואו בימים גרשוהו חכמי ישראל מן גו ויהי בודד במועדיו ברומי העיר ויתהלך אך את הרומיים, שכח בודאי הרבה הלכות שקבל מרבותיו וטעה בכמה דברים, ואם לאביר חכמי ישראל בדור ההוא, לר' יוחנן בן זכאי, קרה מקרה השכחה (ע"י המבוכה הנוראה שהיתה בא"י לפני החרבן ופרוד הלבבות שלא היה אולי כמוהו מיום היות ישראל על אדמתו), כאשר הודה בעצמו ששכח אחר החרבן מעשים שראו עיניו וששמעו אזניו (תוספתא פרה פ"ג ואהלות פט"ז *) ליוסף על אחת כמה וכמה; אולם עכ"ז אין לנו לתלות בו בוקי סריקי יותר מדאי · מלבד זאת יש הפרש גדול בין יוסף ליתר חכמי ישראל בעת ההיא, כי בעת שרוב החכמים בא"י שמו כל מעינם אך בתורה הכתובה והמסורה, הגה יוסף הרבה בספרי האלכסנדרונים ויקבל הרבה מדעותיהם, כאשר נראה ברור מדרך האלעגאריע שנמצא הרבה בספריו „קדה"י" ו„נגד אפיון" (עי' בלאך, קוועלען דעס יוזעפוס בפרק המיוחד „ע"ד המקורים ההעללעניים אשר ליוסף") וא"כ קרוב הדבר שקבל מהם גם איזה דברים שהם נגד ההלכה אשר בידינו · והנה הח' ריטטער העיר בספר הנ"ל על הרבה השתוות אשר בין יוסף ופילון האלכסנדרוני בדברי הלכה, והחליט בצדק, כי יוסף השתמש בספרי פילון שהיה ידוע לו היטב בתור מלומד גדול (עי' קדה"י סי"ח, ח', א') וכן שערו כבר שני חכמים, החכם פרידענטהאל בספרו: Hellenische Studien. Breslau 1875 והח' זיעגפריעד בספרו: Philo von Alexandrien als Ausleger des alten Testaments. Jena 1875. אולם בלאך בספרו הנ"ל ישתדל לבטל את דעת החכמים האלה, ואחרי בלאך נמשך המחבר שלפנינו מבלי כל חקירה ודרישה, אם הצדק אתו לבטל בפלפולים שונים ובהשערות בלתי מיוסדות את הראיות הרבות מאד מהשתוות פילון ויוסף, ואתפלא על המחבר שדחה בקש (צד 10 הערה 19) דברי ריטטער ונתן טעם כי „ההשתוות בין יוסף ופילון בדברי הלכה, יש ליוסף גם עם ההלכה התלמודית" · אמנם כן הוא ברוב המקומות, אך לא עליהם דנים אנחנו, כ"א על מעט הדברים שלא יסכים היוסיפון להלכה ומתאים עם פילון בזה, הלא נוכל לשער בצדק כי נמשך אחרי פילון וגם בלאך (הבר־סמכא של המחבר) בענין הזה חלק על ריטטער, אך שלא מפילון קבל יוסף את הדברים הנוטים מדרך ההלכה כ"א פילון ויוסף השתמשו כאחד במקור העללעניסטי אחד · ובנידון דידן אחת היא, אם מבטן פילון או אלכסנדרוני אחר יצאו הדברים, ובכל אופן יש לנו בזה יתד נאמן לתלות עליו כמה שנויים שבין יוסף להלכה ולא נצטרך לתלות הכל במעוט ידיעה או בהטענדענץ של יוסף הנ"ל · ע"פ הדברים האלה יפלו כמעט כל היסודות של המחבר בהמבוא, ותחתם יעמדו לנו ג' טעמים אחרים ע"ד השנויים שבין היוסיפון להלכה: א) יוסף שגה לפעמים כאדם בדבריו מסבת השכחה שגברה אז על כל חכמי ישראל בכלל ועליו בפרט כנ"ל, ב) בכמה פרטים אפשר, או שההלכה למעשה היתה בזמנו כדעתו, או שלכל הפחות הסכימו עמו איזה חכמים, אך הדעה ההיא ירדה לטמיון אחר החרבן, ומה גם בדינים התלוים בארץ כדיני הקרבנות וכיו"ב שהיו עלולים ביותר להשכח (עי' דדו"ד ח"א צד 200), ג) באיזה פרטים נמשך יוסף אחרי דעות האלכסנדרונים שהשתמש בספריהם. זה הוא תוכן דעתי, ואין פה המקום להאריך יותר בזה ולפרש ע"פ דרכי את כל פרטי השנויים שבין יוסיפון להלכה, כי הדברים האלה יעלו למאמר ארוך, וע"כ אמלא אך את הבטחתי הנ"ל ואעיר אך על איזה מפרטי המחברת ·

צד 15 מביא המחבר ראיה להחלטתו, כי יוסף כתב כמה דברים אך ע"פ המנהג שראה לפניו ולא מפי ההלכה, מדברי יוסף על אדות קרבנות יוה"כ (ס"ג פ"י, ג') שאיננו מזכיר את הכהן הגדול כ"א בהקרבת פר של כה"ג שהוא משלו, ושער המחבר עפ"ז כי בימי יוסף מסרו את העבודה של התמידין והמוספין ביו"כ לכהנים פשוטים, באשר כי הכה"ג לא היה ע"פ רוב איש הגון וכר אורין, ונמשך יוסף אחרי המנהג הזה

---

*) עי' דה"מ צד 16—315 שכתב בהמשך דבריו על יוסף בזה"ל: „ולב זה האיש היה תמים עם ה' וכו' ודברי יוסף באים במקומות אין מספר להחזיק ההלכה או הספורים הנמצאים בההלכה וכו' והקורא ימצא בכל מקום מספריו, או הלכות ישנות או מנהגים ישנים", עכ"ל.

*) ואף שבעל הברייתא מסיים שם „לא שלא היה יודע אלא שהיה מבקש לזרז את התלמידים", אין הכוונה שבאמת לא שכח ריב"ז כלל ממה שראו עיניו ושמעו אזניו, דא"כ מה המריצהו להוציא דבר שוא מפיו הקדוש ולדון ק"ו אשר אין לו כל יסוד ועיקר, אולם הכוונה היא אך כי את ההלכה פרה נעשית בבגדי לבן ובודק והוכל ידע, אך אמר להם תחלה הספק למען העירם אח"כ על השכחה.

ולא זכר את ההלכה „כל עבודות יוה"כ אינן כשרות אלא בכהן גדול". והנה מלבד הדבר הרחוק מאד שיוסף הכהן לא ידע את ההלכה הפשוטה הזאת, לפי מה שכתב המחבר בעצמו צד 26 הערה 34 וז"ל: ידיעה ברורה ונכונה מחקי הכהונה והקרבנות השתדל יוסף בודאי לרכוש לו בהיותו כהן בעצמו עי"ש, מעיקרא דדינא פירכא, כי לא אראה כל ראיה שדעת יוסף הוא נגד ההלכה, כי ע"כ מה שכתב θύουσιν (מקריבין) בל"ר אין כוונתו שהכהנים מקריבים את הקרבנות דהנושא (סוביעקט) של המאמר הוא בהמלה διανηστευόντος (מתענים) שלפני זה ע"ש, כ"א פירושו הצבור מביאין, כלומר הוא תובה על כל עדת ישראל להביא את הקרבנות האלה ובשבילם ומשלהם יובאו, לא כן הפר של כה"ג הבא בשבילו ומשלו וע"כ הוציאו יוסף מכלל יתר הקרבנות של יוה"כ, ופשוט

צד 19 והלאה. העיר על סתירה בין יוסף שכתב (שם ס"ד, ח' י"ב), כי בהאסף העם בירושלים בחג הסכות של שנת השמטה אז יעמוד הכהן הגדול על הבמה ויקרא לפני העם את התורה, ובין ההלכה (סוטה פ"ח מ"ח) שהמלך קורא את משנה התורה, וע"כ ישער המחבר שאך באשר המלך אגריפס השני שמלך בימי יוסף לא שם לב לחקות התורה ועזב דרכי הדת כנזכר ביוסיפון (שם פ"כ, ח') הוכרחו אז למסור את מצות קריאת התורה להכה"ג. ויוסף ידע אך את המנהג האחרון הזה ויאמין כי הוא מתאים למצות התורה, זה ת"ד. אולם השערת המחבר רחוקה מן האמת, כי בפירוש נזכר במשנה שם אגריפס המלך עמד וקבל וקרא וכו' וכתב רש"י (סוטה מ"א ע"א) ד"ה אגריפס המלך, מלך ישראל מזרעו של הורדוס והוא שנחרב בה"מ בימיו עכ"ל, וכן כתב הרע"ב ולפ"ז קרא אגריפס השני את הקריאה במועד שנת השבע, [כי הראשון מת כבר בשנת הג' לממשלת קלאדיוס (קדמוניות סי"ט, ח' ב') וזה היה בשנת 44 לסה"נ שהוא יותר מעשרים שנה לפני החרבן]. אולם באמת נראה יותר, כי המעשה ההוא היה באגריפס הראשון ששמר פקודי התורה ויהי אהוב ורצוי להעם, כנודע מהיוסיפון וע"כ חנפוהו לאמר לו: אחינו אתה! ג' פעמים (או ב' פעמים); וכן משמע מדברי רז"פ בדה"מ צד 58 ששער ששמעון בנו של הלל, אבי ר"ג הזקן הוא שמעון אשר מספר עליו יוסף (קדמוניות י"ט, ז' ד') שאמר בקהל עם שאגריפס אינו ראוי לבא אל הקדש, והעיר החכם הנ"ל בצדק, כי הספור הזה יסודתו במעשה קריאת התורה הנזכר במשנה שם עי"ש. והנה חרופי שמעון היו על אגריפס הראשון כברור להמעיין שם; וכן חשב גם ראה"ו בדור דו"ד ח"א צד 188 שאגריפס הראשון קרא בתורה, אך שניהם לא העירו על דברי רש"י הנ"ל הקשים להולמם *) אך בכל אופן מן הנמנע הוא לדעתי שיוסף הכהן לא ידע מאומה שהמלך אגריפס קרא את הפרשה במועד שנת השמטה, בעוד אשר היה בעת ההיא ילד בן ה' או שש שנים וילד חכם כמוהו בודאי היה זוכר את המעשה הנכבד ההוא, ומה גם אחרי כי הזכיר את חרופי שמעון שיש להם כפי הנראה יחס לזה כנ"ל. ובנוגע לעיקר הדבר נ"ל שאין כל סתירה בין יוסף להלכה, ואדרבה ההלכה העיקרית היא שהכה"ג יקרא את משנה התורה ולא המלך, דבתורה (דברים ל"א י' י"א) נזכר בפירוש דמשה צוה את המצוה הזאת להכהנים [ושנה הלשון לאמר „תקרא" תחת „תקראו" באשר כי אך אחד קורא ולא רבים] ובודאי כן היה כל הימים שלא היה מלך בישראל ואך אח"כ בימי המלכים נשתנה הדבר וימחול הכהן על כבודו לכבוד המלך וסמכו זה על פרשת המלך (דברים י"ח י"ט) וכן הוא דעת התוי"ט על המשנה שם דמה שהמלך קורא הוא אך מדרבנן ונתן טעם טוב לזה עי"ש, וא"כ צדק יוסף בדבריו הנ"ל ונראה בהם עומק חכמתו, שלמרות המנהג אשר בזמנו כוון דבריו להלכה העיקרית. ודברי התוי"ט שם צ"ע.

צד 21 הוא משיג על יוסף שכ' (שם פ"ד ח' ו') שהמגדף תלוי כל היום, מן ההלכה (סנהדרין מ"ה) שתולין אותו סמוך לחשכה ומתירין אותו מיד, ומביא מזה ראיה להחלטתו הב' שיוסף שגה בדברי החקים שלא נהגו עוד בימיו, כי אז

*) המחבר מזכיר שם בהמשך הדברים את הס' Die erste Mischnah מהרב הד"ר האפפמאנן, ויכול להיות כי דבר ע"ד הענין הזה, אך אנכי לא יכלתי להשיג את הספר הזה לעיין בו.

לא דנו עוד דיני נפשות (סנהדרין כ"ד ע"ב ומ"א ע"א ועוד). גם ההשערה הזאת אין לה יסוד נאמן, כי הלא יודה גם המחבר (שם) שדיני נפשות נהגו לפעמים גם אחרי גלות הסנהדרין מלשכת הגזית (וכן כתבו התוס' בע"ז ח' ע"ב ד"ה אלא עי"ש) וא"כ ערבך ערבא צריך? — אולם לדעתי ברור כי זה הוא תקון מאוחר, וההלכה למעשה העיקרית היתה אך כי לא ילינו את נבלת המגדף ולא יותר (כן ישער כפי הנראה גם ריטטער בספרו צד 23 הערה 3) וכן משמע להדיא מדברי רש"י (שם ע"ב) ד"ה משהין אותו וכו ואין תולין אותו שחרית שמא יתרשלו בקבורתו ויבא לידי שכחה אלא סמוך לשקיעת החמה כדי שיקברוהו מיד עכ"ל, הרי מוכח דכל עיקר הדין אינו אלא מדרבנן וא"כ מתאים יוסף עם עיקר ההלכה ועי' היטב בדדו"ד ח"א 200. ולולא דמסתפינא הייתי אומר כי המשנה הנ"ל מורכבת מב' משניות, משנה ראשונה ומשנה מאוחרת, דאם נדייק היטב בהדברים „ומתירין אותו מיד" לא נמצא להם כל המשך לא לפניהם ולא לאחריהם, גם העיקר חסר מן הספר דמשהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה, כנזכר בברייתא, וע"כ אשער דהדברים „ואם לן עובר בל"ת שנאמר לא תלין כלומר מפני מה זה תלוי וכו'" הם משנה ישנה מאד ויצאה עוד מפי הסופרים, שהיה דרכם להביא כתובים ולפרשם ע"פ המדרש הפשוט (עי' דה"מ 5, 6, שהביא דוגמאות רבות ממין המשניות האלה) והמלים „ומתירין אותו מיד" הם הוספת אחרוני התנאים ובימי רבי נשנית משנה זו ואולי עוד לאחריו, ועי' תולדות המשנה צד 42 וצד 49. ואגב אעיר עוד שטעות הוא ביד המחבר שהביא שם בהערה 24 טעם על הדין שממתינין עד שתחשך מדברי ר"מ משלו משל וכו' כל הרואה אותו אומר המלך תלוי וכו', דהטעם הזה מוסב אך על הלאו דלא תלין כדמשמע שם בגמרא שמביא הברייתא על דברי המשנה, ואם לן עובר בל"ת וכו' וטעם דממתינין וכו' הוא משום קבורה כפירוש רש"י שהבאתי לעיל, ועיקר דברי ר"מ הוא אך הרחבת דברי המשנה הישנה (לפי דרכנו) בדברי מליצה ערבים ונעימים, ואכמ"ל.

צד 22 מוצא המחבר סתירה בדברי יוסף (שם פ"ג י"א ו') ע"ד סוטה, שמזכיר תחלה את הקרבן שמקריב הכהן ואח"כ השקאת מים המרים, וזהו — לדעת המחבר — נגד ההלכה סוטה י"ט ע"א דמשקה ואח"כ מקריב, וע"כ מחזק גם בזה את החלטתו הב' שטעה יוסף בדברים שלא נהגו עוד בזמנו כי בימיו פסקו כבר מים המרים (תוספתא סוטה רפי"ד); והנה בהמשנה סוטה מ"ז ע"א נמצא כי ר' יוחנן בן זכאי הפסיק את מי המרים ולפ"ז תהי לנו הוכחה על ההפך ממש, שבימי יוסף, דהיינו לפני החרבן נהג עוד דין סוטה בכל פרטיו ואך ריב"ז בטלו ובודאי היה אז כבר נשיא, וא"כ נמשך הדין עד סמוך לחרבן (עי' לקמן), אולם המחבר הרגיש כבר זאת וע"כ העיר שם בהערה 27, כי נוסח המשנה איננו נכון, כי הלא מ' שנה לפני החרבן גלתה סנהדרין מלשכת הגזית וא"כ בלא תקנת ריב"ז לא שייך כלל לקיים דין סוטה מפני שהוצרכו להעלות אותה לב"ד הגדול שבירושלים (סוטה פ"א מ"ד) ובכן מחזיק המחבר את הגירסא של התוספתא. ריב"ז אומר משרבו הרוצחין וכו' משרבו הנואפים וכו', ולפ"ז היתה זאת תקנה ישנה בימי ריב"ז, ע"כ תוכן דבריו. ושלש תשובות בדבר: א) אמנם מלאכה קלה היא לשבש משנה ערוכה, אך איננה נקיה, דהנה מלבד שאין כל סתירה להמשנה מהתוספתא, דאם גם אמר ריב"ז בעצמו את התקנה ההיא אין מזה כל הוכחה שלא הוא בעצמו תקנה, ואדרבה יש לשער מזה ג"כ שהוא היה גם המבטל עגלה ערופה (עי' מבוא המשנה צד 271 *). ב) מעיקרא דדינא פירכא, דמי יימר

*) ועי' בדה"מ צד 65 שהער שתקנת ריב"ז ההיא היתה בימי רשב"ג הזקן וריב"ז עמד אז במקום הנשיא בענין למוד התורה והמצות, וא"כ היה זה קרוב מאד להחרבן, ונראה לענ"ד שזה הוא ג"כ כוונת הש"ס בסנהדרין מ"א ע"א ובר"ה ל"א ע"ב בהדברים „תלמיד היושב לפני רבו היה" דא"א לפרש כפשוטם לפני רבו הלל דהא איתא שם כל שנותיו של ריב"ז ק"כ שנה מ' שנה וכו' וכו', והוכיח רז"פ שם שאין הכוונה שלמד מ' שנה אצל הלל רבו דא"כ לא הגיעו ימיו כלל עד החרבן, שהרי הלל מת ס' שנה לפני החרבן ולפ"ז היה הזמן ההוא שלמד אצל הלל ראשית למודו, ומן הנמנע הוא שבעת ההיא קבעו הלכה בשמו,

לן דבסוטה בעינן ירושלים דוקא, ואף דמשמע כן מדברי רש״י סוטה י״ט ע״ב ד״ה מנה״מ, אבל לא כן דעת התוס׳ שם ד״ה מה להלן, שהקשו ג״כ קושית הד״ר אליצקי, הלא מ׳ שנה לפני החרבן גלתה סנהדרין וכו׳ כנ״ל, אך הם לא הגיהו את המשנה כ״א תירצו שם בפשיטות דאיום לא היה מעכב ודין סוטה נוהג אף לאחר גלות עי״ש (אמנם כתב שם המחבר „עי׳ בתוס׳ חדשים למשניות", אך נעלם ממנו [כמו לבעל תו״ח] כי הקושיא באה כבר בתוס׳ ועל התו״ח העיר כבר הגאון רי״ש נאטהאנזאהן עי״ש)・ ג) באמת אין כל סתירה בזה בין היוסיפון להלכה, דהלא פלוגתא היא במשנה סוטה שם בין רבנן לר״ש אם משקה ואח״כ מקריב או מקריב ואח״כ משקה ואתי יוסף הכהן כר״ש, אשר גם פשטות הכתוב „ואחר ישקה את האשה את המים (במדבר ה׳ כ״ו) משמע כותיה・

צד 25 הערה 31 מביא המחבר כעין חזוק לדעת האפפמאנן בספרו הנ״ל, שיוסף לא שמש תלמידי חכמים ולא היה לא מתלמידי בית שמאי ולא מתלמידי בית הלל ממה שנמצא שהוא נוטה לפעמים לדעת בית הלל ופעמים לדעת בית שמאי, כמו בגרושין ס״ל (קדמוניות ס״ג י״ב, ב׳) דמגרשין „מפני כל סבה שתהי" כדעת ב״ה (גיטין צ׳ ע״א) ובסוכה הוא מסכים — לדעת המחבר — כב״ש (סוכה ט׳ ע״א) דצריכה להעשות לשם החג・ והנה מלבד שמסוכה אין כל ראיה כאשר אבאר לקמן, לא אמצא בזה כל חשש פגם אצל יוסף, אם נראהו מסכים לפעמים לדעת ב״ש ופעמים לדעת ב״ה, כי כמה חכמים לא התיחסו בעת ההיא דוקא לאחד מן הבתים, הלא ריב״ז תלמיד הלל קבל מהלל ומשמאי (אבות פ״ב מ״ח), גם מצינו בתוספתא שבת פרק י״ז שזכריה בן אבקולס שחי ג״כ בזמן החרבן לא היה נוהג (בעצמות וקליפין אשר על השלחן) לא כדברי ב״ש ולא כדברי ב״ה, ועי׳ בדדו״ד ח״א 194, וא״כ יוסף מה הוא כי נלין עליו?

צד 29 מביא ראיה להחלטתו שיוסף שנה דברים בתור התנצלות בעד דתו ממה שכתב (שם ס״ד ד׳, ד׳) שכל בהמה טמאה צריכה פדיון נגד ההלכה (בכורות דף ה׳ ע״ב) חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה, וע״כ ישער המחבר ששנה זאת בזדון, למען לא יתן פתחון פה לאפיון שהוציא דבה כי היהודים יעבדו בבית המקדש לראש חמור (נגד אפיון ב׳, ז׳)・ אולם לדעתי ברור הוא שיוסף קבל את הדעה הזאת מהאלכסנדרונים, כמו שכתב גם פילון שהפדיון נוהג בסוסים בחמורים ובגמלים וכיוצא בהם, ואחת היא אם קבל יוסף את הדבר הזה מפילון, כאשר ישער ריטטער בספרו צד 121, או שניהם קבלו זאת מאיש אחר, אך כל אחד כתבה לפי דרכו. גם נ״ל שהדעה ההיא היתה ידועה גם לר״י הגלילי וכוון לה בדבריו (בכורות שם) „מתוך שנאמר אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה תפדה שומע אני אפילו פטרי סוסים וגמלים (ממש כדברי פילון) ת״ל פטר חמור" וכו׳・

צד 40 מוכיח מדברי יוסף (ס״ג, ט׳ ג׳) שכתב „האיש שאין ידו משגת להביא קרבנות גדולים כאלה מביא שתי תורים או שני בני יונה, את האחד יקריבו לעולה והשני יתנו לכהנים לאכילה", כי מקריבין לדעתו את העולה לפני החטאת נגד ההלכה (פסחים נ״ט ע״א) והקריב את אשר לחטאת ראשונה זה בנין אב לכל חטאות שיהיו קודמות לכל עולות הבאות עמהן・ לדעתי אין מסדר הדברים ראיה דמקריבין את העולה לפני החטאת, דהלא גם בתורה מצינו ב׳ פעמים עולה לפני חטאת (ויקרא י״ב ו׳ ח׳), אולם באמת תלוי הדין גופו אם מקריבין דוקא את החטאת לפני העולה באשלי רברבי, דהלא נראה ברור מהספרא פ״א פ״ד שאין זה לעכובא ומותר להקריב את העולה לפני החטאת, וכבר עמדו ע״ז הר״ש משאנץ בפירושו שם והתוס׳ בפסחים שם ד״ה זה בנה ב״א ע״ש, וא״כ אם גם כתב יוסף את הדברים ההם בכוונה אין לבטלם, כי מתאימים הם לדעת הספרא והמשנה קינין פ״ב מ״ה・

צד 50 מביא המחבר דברי יוסף (שם ס״ג, י׳ ד׳)

וע״כ קרוב לדעתי לאמר שהכוונה במלת „רבו" הוא רשב״ג הנשיא שהיה לו ריב״ז תלמיד חבר וממלא לפעמים מקומו בדברי דת ודין, כי רשב״ג עסק ביחוד בעניני הנהגת האומה, ועי׳ בדור דו״ד ח״א 240 וכת״י על המשנה אבות פ״ב מ״ח, ואכמ״ל.

בהעתקה אשכנזית בזה״ל: אם 15 תשרי, ווענן זיך דיא צייט צום ווינטער זוענדעט, בעפיהלט דאס געזעטץ, אין יעדער פאמיליע צעלטע אויפצושלאגען, דאסס זיא אלס שוטץ פאר דער קאלטע דער יאהרעסצייט דיענען, ומוכיח מזה ג׳ דברים: א) יוסף סובר כב״ש דהסוכה צריכה להעשות לשם החג וע״כ כתב „לבנות סכות" ולא „לשבת בסכות" ככתוב בתורה: בסכות תשבו (ויקרא כ״ג מ״ב), ב) יוסף סובר כר׳ אליעזר (סוכה כ״ז ע״ב) וע״כ כתב כי על כל משפחה לעשות סוכה מיוחדת, ג) הסוכה צריכה לדעת יוסף להגן בעד הקור, וזה מתאים להלכה דבעינן שתהי צלתה מרובה מחמתה. — אולם כל הדיוקים האלה מיוסדים על טעות אחת גדולה שטעה לדעתי המחבר בדברי יוסף, כי באמת לא דבר בזה מאומה ממצות סוכה כי אם מספר שצוה משה לבני ישראל במדבר שיעשו להם סכות להגן א״ע מפני קור החורף המשמש ובא, ולקח את הדברים מהכתוב „כי בסכות הושבתי את בני ישראל" וגו׳ (ויקרא כ״ג מ״ג), ואחר כך ידבר מחג הסכות לאמר: „ובבואם לארץ מולדתם יאספו אל העיר וגו׳" ע״ש ולא חשב לנחוץ להזכיר עוד מצות סכה, אחרי שעיקר דבריו הוא בכל הפרק ההוא אך ע״ד הקרבנות・ וכפי הנראה לי הטעה את המחבר להעתקתו הנ״ל המלה: „κελεύει" שפירושה: מְצַוֶּה, אולם נודע שבא בל״י ובל״ר הפעל בזמן ההוה (Praesens) תחת העבר בספור היסטורי ונקרא הזמן הזה בשם Praesens historicum וכן העתיק שם המעתיק האשכנזי קוילען, ואביא בזה כל דבריו, למען ישוה אותם הקורא עם העתקת המחבר, ז״ל: אם 15 טאגע דעסזעלבען מאנאטס, דא עס אויף דען ווינטער היננינג, בעפאהל מאיזעס יעדעם איינצעלנען אין אללען שטאממען היטטען אויפצושלאגען אונד זיך אויף דיא ווינטערקאלטע פארצוזעהען", וא״כ אין דובים ואין יער!

צד 51 מעיר על סתירה בין דברי יוסף (שם) המדבר על שמונת ימי החג להלכה (סוכה מ״ז ומ״ח), כי שמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו, ולא דק היטב בדברי יוסף המחלק שם, אחר כך בפירוש בין ז׳ ימי חג הסכות ליום השמיני, כי אחרי דברו מהקרבנות המובאות ביום הראשון יכתוב, „ובששת הימים הנותרים" [ταῖς δ᾽ἑξῆς ἡμέραις) יקריבו כבשים ואילים וגו׳, וביום השמיני שבתון יהיה וגו׳.

עתה אמהר לחתום את מאמרי ואעיר אך, כי החסרונות הנזכרים לא תורידנה הרבה מערך הספר בכלל, כי בכל אופן עלינו להכיר-טובה להמחבר בעד עבודתו הרבה לקבוץ את החומר הרב של ההלכות המפוזרות הנה והנה ולהשוותן עם דברי יוסף, וזה הוא עיקר תכלית הספר・

יצחק שלמה פוקס.

בערלין א׳ מנ״א תרמ״ז.

אוצר הספרים.

או רשימה כללית מהספרים הנוגעים להיהדות, שיצאו לאור במשך שנת 87—1886 (תרמ״ו—מ״ז) *).

נערכה ונסדרה ונלוו אליה הערות בקרותיות

מאת יצחק שלמה פוקס.

א.

ספרים כתובים עברית.

מס׳ אבות דרבי נתן・ בשתי נסחאות: א) הנוסחא המפורסמת בתיקון והגהה על פי הדוגמאות מכ״י שונים,

---

*) מלבד הספרים משנת 1886 (תרמ״ו) שנרשמו כבר בהכנסת שנה העברה.

ב) נוסחא עתיקא בכ"י והנזכרה בקצת ספרים ולא נדפסה עדיין, עם הערות בענין חלופי גרסאות ודוגמאות בשני התלמודים ועם באורים בדרך קצרה ועם מבוא המפיץ אור יקרות על השתלשלות המסכת הזאת וטיבה ושתי נסחאותיה יטיב הכ"י הנמצאים ממנה ומפרשיה, ונלוה לזה ארבע הוספות מכילות לקוטי נסחאות מכ"י שונים ושלשה מפתחות, מפתח לפסוקי תנ"ך, מפתח לפרקי אבות, ומפתח לכל השמות שנזכרו בהן · מלאכת הרב מו"ה שניאור זלמן שעכטער בלונדון, וויען תרמ"ז ·

אבל כבד ומספד תמרורים על מות הרב החכם הכולל בקי בכל ספרי ישראל פאר ישרון מו"ה מתתיהו שטראשון ז"ל נפטר אור ליום ב' לסדר „ויאמרו אבל כבד זה" ו' טבת תרמ"ו, הובא אל מנוחתו ביום ג' ז' טבת פה ווילנא יצ"ו · קוננתי במר נפשי וברוח נכאה אחרי תם שלשים ימי אבל, משה שמעון הכהן אנטאקאלסקי, ווילנא תרמ"ו ·

ס' אברהם את ידו ח"ב . דרשות מאת ר' אברהם פאלאגגי, סמירנא תרמ"ו (f. 173 ff.) .

אגרות שי"ר . אשר הריץ הרב שי"ר ז"ל אל רשד"ל ז"ל (משנת תקצ"ג עד שנת תר"ב) עם הערות הח' שזח"ה נ"י, ועם מבוא והערות הרא"א הרכבי נ"י, הוציא לאור שאלתיאל אייזיק גרעבער, מחברת ג' וד', פרזמישל תרמ"ו ·

ס' אהל מועד · (מכיל ד' ספרים: מערכת תמיד, עבודת המשכן, משמרת הקדש, ירח למועדים; הס' הראשון כולל ס' אהל מועד של ר' שמואל בן משולם גירונדי ופירוש „סביב לאהל" מאת ר' חיים אברהם גאגין, ופירוש שני „יריעות האהל" מאת שלמה משה חיים גאגין, הס' הב' יכיל אך את הטעקסט של ר' שמואל גירונדי) ירושלים תרמ"ו, (עיין Rev. d Et. J. 1886, בהביבליאגראפיע של הח' איזידאר לאֶב) ·

אורים גדולים · (חדושים על התלמוד על פי דרך החקירה) מאת ה"ר יצחק יעקב ב"ר שלמה נפתלי רייגעס · ווילנא תרמ"ז (f. IV–188 ff.) ·

אותות השמים . או ספר משפטי הכוכבים ומשפטי המולד מר' יהודה ב"ר שלמה כהן, י"ל ע"פ כ"י מאת יעקב בן אליהו שפירא ויוסף צבי ליעוו ממעזעריץ, ווארשא תרמ"ו (8' 24 S.) ·

ס' איוב · מבואר מחדש ע"פ כללי הדקדוק וחקי המליצה של שפת עבר, מאת בנימין סאלד, רב ומורה לעדת „אוהב שלום" בעיר באלטימארע במדינת אמעריקא, באלטימארע תרמ"ו ·

אזן אהרן · (ענציקלאפעדיא תלמודית קצרה ע"פ סדר הא"ב עם מראה מקומות), מאת אהרן עזריאל, י"ל מאת אברהם עזריאל, ירושלים תרמ"ו (8' 106 S.) ·

אסף המזכיר . יכלכל רשימה שלמה ומודעה ברורה מכל הספרים החבורים ומכתבי עתים אשר יצאו לאור בכל חלקי התבל במשך שנות תר"מ–תרמ"ז, ממחברים בני ברית ואינם בני ברית, הן אותן הכתובים על טהרת לשון הקדש, הן בכל השפות החיות, ספרים חדשים מקרוב באו גם ספרים ישנים מחדש נדפסים, בצירוף שמות (אדרעססען) של רבנים, מטיפים, מורים שלוחי צבור, מחברי ספרים, אוהבי חכמת ישראל ותומכיה, מסודר ונערך בסדר ומשטר נכון ובמערכת אלפ"א בית"א, לתועלת מוכרי ספרים בכלל, לתופשי תורה לדורשי רשימות ולקהלות עם בפרט, מאתי חיים דוד ליפפא (מו"ס פה קרית וויען המעטירה) חלק שני, מחברת ראשונה, ווין תרמ"ז (8' 96 S.) . [שם הספר הזה דיו להראות תועלתו הגדולה וערכו הרב, גם כבר יצא טבעו ע"י חלקו הראשון (שנדפס בשנת תרמ"א) בכל העולם ויהי לספר נחוץ ודרוש לכל העוסק בספרותנו החדשה ולכל אשר יש לו איזה משא ומתן ספרותי, אולם ערך החלק הב' עוד רב על ערך החלק הא', כי בו השתדל המחבר ביתר שאת לשכלל את הביבליוגראפיא, לבל יחסר בה כל ספר (אמנם ימצאו גם בו חסר ויתיר, אך מן הנמנע הוא לאיש אחד להביא את מלאכתו לתכלית השלמות), במחברת אשר לפנינו נדפס אך עד אות H · ואגב אעיר בזה את קוראי הכנסת, כי אם יבקשו לקנות להם איזה ספר מספרי ישראל, הנדפס בחוץ לארצם (וביחוד בארצות המערב), אז טוב יעשו לפנות אל מחבר הספר הנ"ל, אשר כל הספרים שבעולם היהודים נפתחים לפניו תיכף אחרי צאתם לאור, והמצוין בחריצותו הרבה במסחר הספרים ובישרתו ואמונתו, האדרעססע אליו: Ch. D. Lippe's Buchhandlung, Wien II, Praterstrasse 13.]

ס' ברקאי . כולל שירים על ישראל ועל ישוב ארץ ישראל ועל המושבות אשר שר המשורר המליץ הנודע על אדמת א"י, מאת נפתלי הערץ אומבער (יליד עיר זלאטשוב אשר בארץ פולין) מחברת ראשונה, ירושלים תרמ"ו ·

דיוואן לר' אברהם אבן עזרא ובתוכו אגרת חי בן מקיץ · הוציאו לאור ראשונה ע"פ כתב יד אחד ואין שני לו עם הגהות והערות (בש"א) מאת ר' עקיבא ב"ר יוסף איגר המכונה D-r Egers, ברלין תרמ"ו (8' XX—186 S.) .

המצאות החדשות . קבוצת ספורי מקרי ההמצאות בחרשת המעשה ומלאכת מחשבת, אשר המציאו חכמי לב עד דורנו זה, מאת משה יעקב לעווין, ווארשא תרמ"ו (8' 148 S.) ·

הואיל משה · באורים חדשים לתרי עשר, מאת משה אשכנזי, טריעסט 1887 (105 S.) .

זקנים עם נערים · אספת ספורים מחזות ותמונות מחיי היהודים בארץ רוסיא, מאת ראובן א' ברודס (אבי"ב מווילנא) י"ל ע"י אביגדור חיים שטיינבערג, וויען תרמ"ו (8' 170) ·

זכרונות · בחור אחד אשר מלא ידיו לכהן בהיכל דת הישראלית, הזכרונות האלה נכתבו בלשון עבר ובחרוזים בלי מדה ומשקל, ונלוה אליהם מאמר קצר בלשון אנגלית על המקור והתפשטות מלאכת השיר העברי מחתימת התנ"ך עד זמננו זה, מאת יוסף שלמה, המכונה D-r Ghotzner, לונדון תרמ"ו (8' 84 u. 16 S.) [אסף המזכיר ח"ב צד 40] ·

חוט המשולש · או עץ אבות (מכיל תולדות ר' משה סופר, ר' עקיבא איגר ור' אברהם שמואל בנימין סופר, מאת ר' שלמה סופר אבד"ק בערעגסאס (באונגארן) פאקש תרמ"ז (8' 56–(2)) .

ס' חקות העולם · (על כללי כלאי הכרם והצמחים וכלאי בהמה ע"פ המפרשים הראשונים ותשובות הרבנים, מאת משה נחמיה כהנאוו, ירושלים 1886 (16' 40 u. 20 f.) ·

ס' חיים לעולם · הוא ח"ב מס' מוסר חיים, באורים לאבן עזרא, מאת נסים חיים, סמירנא 1886 (f. 162 f.) .

ס' חיי משה ויהודית . תולדות השר משה מוטיפיורי ורעיתו, מאת עזרא בינבינשטי, ירושלים תרמ"ו (8' 88 S.) .

חמש מגלות · (י"ל בדקדוק ע"פ המסורה עם הערות בקרותיות מאת ש. בֶאֶר עם הקדמה מאת העוזר בהוצאה הזאת הח' פראנץ דעליטש) · לייפציג 1886 (8' VIII—99 S.) .

חרוזים לר' מאיר בר אליהו מנורגיצא Hebräische Poesien des Meir ben Elia aus Norwich (ca 1300) aus einer Handschrift in der Vaticana, herausg. und erläutert בש"א von Dr. A. Berliner. London 1887. (f. 12 S.)

טעמי אמ"ת בחרוזים. Lehrgedicht über die Accente der biblischen Bücher אמ"ת nebst Commentar v. Joseph ben Kalonymus (in der 2 Hälfte d. 13 Säculums), herausgegeben von Dr. A. Berliner zur 70-jährigen Jubiläumsfeier des Herrn Gotschalk Lewy. Berlin 1886 (8' 5 u. 6).

יענה באש · להשיב שואלני דבר מטעם הק"ק יצ"ו על אודות מנהג שרפת המתים הנקרא קרומאנצניוני וכתבתי והרציתי הדברים לפני חכמי הישיבה הי"ו שעלו בהסכמה ברוב מנין לקיים ולאשר את כל הכתוב בספר, מאת אליהו בן אמוזג ס"ט, ליוורנו תרמ"ו (8' 27 S.) ·

ס' ירושלים · שנה ב', יכלכל קבוצת מאמרים בחקירות אה"ק, מצבה, קורותיה וכל הנוגע לה בשכבר הימים ובימינו אלה, למען ידע ישראל מצב אה"ק כמו שהיא ומה היא שואלת ממנו, מאת אברהם משה לונץ, ירושלים תרמ"ז ·

ס׳ הכוזרי · לר״י הלוי, המקור הערבי והעתקה העברית של ר׳ יהודה אבן תבון, י״ל מאת ד״ר הארטוויג הירשפעלד, לייפציג 1886, (לע״ע נדפס אך מחציתו, (8' 160 S.) ·

כנסת ישראל · ספר זכרון הוא לבית ישראל, זכרון ראשי אלפי גדולי העם במעלות הרוח ובפועל כפים בשלמות הנפש ובכשרון המעשה מימות הגאונים עד היום הזה אשר האצילו מרוחם ומכשרונות נפשם מאונם או מהונם לזולתם ולכבוד היו בתוכנו בחייהם ועד דור אהרון בכבודם נתימר, מאת שמואל יוסף ברי״א פין, י״ל ע״י נ׳ ג׳ זאקס ואברהם צוקערמאן ווארשא תרמ״ז · (הספר הזה יחזיק לערך מאה באגען ויופיע חוברת בחמשה באגען) ·

ס׳ כסף נבחר · כולל מאה וששים כללים בתלמוד ובדברי גדולי הראשונים והאחרונים · מאת הרב ר׳ ברוך בענדיט גאיטיין ז״ל ג״ח הוצאה חדשה לעמבערג תרמ״ז ·

ס׳ כפי אהרן ח״ב · ירושלים תרמ״ו (f. 171 f.) ·

כתאב אללמע Le livre des Parterres fleuries, grammaire hébraïque en arabe d'Abou'l Walid ibn Djanah, publicé par Joseph Derenbourg. (ספר הרקמה לאבן גנאח י״ל במקורו הערבי עם מבוא גדול (בש״צ) מאת החכם הגדול יוסף דערענבורג) Paris 1886 (8' LXIV—388 S.) 66-e fascicule de la Bibliothéque de l'École des Hautes Études.

לוח ארז, ח״ב מאת יצחק קונשטאדט, רב הכולל בראדויץ (בוקאווינא) 1887 ·

לוח לשנת תרמ״ז עם זכרונות ירושלים ס׳ שנתי לשנת תרמ״ז מאת מ׳ אדעלמאן, ירושלים (32' 14—34—20 S.) ·

מאיר עיני חכמים · מאת הרב מ׳ מאיר באסקאוויץ שהיה ראב״ד דק״ק דיאלא במדינת אונגארין, הוצאתי לאור אני חותנו יונה מאנן וויען תרמ״ו (8' 46 S.) ·

מאמר בקרת ספרים ח״א. בקרת על ס׳ הדקדוק „מערכי לשון עבר" מאת ה׳ ישראל איסר גאלדבלום, פאריז תרמ״ו (8' 29 S.) [ראה הוספה להמגיד 1886 גליון 30] ·

מדרש לקח טוב · על מגלת רות (פסיקתא זוטרתא), י״ל ע״פ כ״י מינכען בצרוף עוד שמונה כ״י עם הערות רבות (בש״א) וגם מבוא, מאת ו׳ באמבערגער מאינץ 1887 ·

מחלון וכליון או בית החפשית הכולל בעיר וויען, לכבוד האלופים אצילים המתנדבים בעם אלה הם ראשי חברת תומכי עניי ישראל בע״מ וויען מאת מרדכי אדלער, וויען 1886 (8' 17 u. 6 S.).

מסורת הקריאה · עם כללי דקדוק הקריאה לתועלת לפני כל ישראל הקוראים בתורה בצבור, בו נכללו ונמסרו כל כללי הדקדוק השייכים להקריאה באר היטב וכל המסורות שנמסרו במס״ק ובמס״ג ובמערכת המסורה שמסרו על תנועות והנקודות והטעמים מלעיל ומלרע בכל התורה ההפטרות וחמש מגלות, הכל מפורש ומבואר בקיצור נמרץ ובלשון צח וקל די באר, כל אלה חברו מאת יהודא ליב בר מרדכי ז״ל שיסלאוויץ משקלאוו בעהמ״ח ס׳ אוצר השמות, ווארשא תרמ״ז ·

מסכת נגעים · וכו ד׳ פרקים: א) המכנים ידיו לבית המנוגע, ב׳ מראות נגעים, ג) איזהו מקומן, ד) כל ישראל, ונלוה לזה פתיחה וראשית דבר מאת המו״ל ה׳ יוסף אייזענ-שטאדט בבאריסאוו — בקרת והערות, מאת הרה״ח שמואל אלכסנדראוו, ווארשא תרמ״ו [ראה הערתי על זה בה„זרובבל" 1887 גליון 4 בהפעלליעטאן) ·

מעשה נ״ס · והוא בקרת בספרות העברית, ווארשא תרמ״ו.

מעשה תעתועים · על מקור וספרות כל מיני דעות נפסדות ואמונות כוזבות חזיונות שוא ותפל, נמוסי שטות ומנהגי הכל אשר השתרגו והשתלשלו בקרב כל הארץ, חדשים גם ישנים, בהשקפה מיוחדה על עמנו וספרותנו בשבעה שערים: חוזי חזיונות, צופי נסתרות, מגלי תעלומות, חכמת חרשים, נבוני לחשים, קוסמי קסמים, הבלים שונים מאת החכם ד״ר שלמה ראבין, וויען 1887 ·

משא (מסע ?) בערב. Romanelli's travels in Marocco towards the end of the 18 Century, fifth Edition with preface, notes and life of the author by S. M. Schiller-Szinessy, in two parts, hebrew and english. I. Hebrew. Text. Cambridge, Londres, Leipzig 1886 (8' 4 u 72 S.) (מסעות הח׳ ראמאנעללי במא-ראקקא בסוף המאה הי״ח, הוצאה ה׳ עם הקדמה, הערות וחיי המחבר. בשני חלקים: בש״ע ובשפת אנגלית; ח״א בעברית) ·

משלי ישכר · כתובים על טהרת שפת הקדש ומנוקדים · מאת ישכר בערוש הורוויץ · ווארשא 1887 (הוצאה מיוחדה מהאסיף שנה ג׳) ·

משניות ששה סדרי משנה בנקוד האותיות מתורגמים ומפורשים בל״א (עם הערות מחכמות והקדמות בש״א לפני כל מסכת) · כל המשניות יצאו לאור בארבעים חוברות (במחיר 75 פפ׳ לחוברת), ע״ע יצאו לאור ט׳ חוברות ע״י הר׳ צבי איצקאווסקי בבערלין [על סדר זרעים שיצא לאור בשלמות כבר דברתי בהמגיד ש״ז גליון 3 ע״ש · ועתה אוסיף, כי אחרי פטירת הרב המעתיק ד״ר אשר זאממטער ז״ל מסר המו״ל הנ״ל את העבודה הזאת לידי הרב החכם ד״ר באנעט (רב בקראטאשין) וכפי הנראה מהחוברות האחרונות (סוף מס׳ שבת ועירובין) שיצאו לאור על ידו ימלא המעתיק החדש הזה בכשרון עצום את מקום המנוח וביחוד נכבדות ויקרות ההערות הרבות שלו, אשר מטרתן לבאר ולברר כל ענין וענין בדברי המשנה על בוריו בשפה צחה וקלה] ·

ספורי הטבע עם מאמר מקדמי ארץ, מאת נחמיה דוב האפפמאן ווארשא תרמ״ז (8' 184 u. 48 S.) ·

ספרי דאגדתא על מגלת אסתר ה״ה קבוצת מדרשים שונים: א) מדרש אבא גוריון ע״פ כ״י ישן נושן הגנוז ברומי וע״פ השואה עם עוד חמשה כתבי יד אחרים הטמונים באוצרות הספרים: באקספארד, בבריטוש מוזעאום, בביהמ״ד בלאנדאן, בקאמבריטש ובפארמא - ב) מדרש פנים אחרים ע״פ כ״י מאוצר הספרים באקספארד אשר היה לפנים בעקד הספרים של הרב ר׳ חיים מיכל ז״ל בהאמבורג והיה לפני בעל הילקוט · ג) מדרש לקח טוב מרבנו טוביה בר׳ אליעזר ז״ל ע״פ כ״י הנמצא ביד הרב הח׳ יעללינעק ועם השואה עם כ״י שני מאוצר הספרים במינכען, נאספו לאגודה אחת עם הערות ותקונים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש מאת שלמה באבער מלבוב · ווילנא תרמ״ז (8' 112 S.) ·

העין. כולל תורת וסגולת העין (אפטאלמאלאגיע), שמירת בריאות העינים · כל המחלות אשר תקרינה על העין ותרופותיהן למיניהן הן אשר ביד כל איש פרטי להשיגן — תרופות ביתיות — והן אשר רק יד רופא מלומד תשיג להביא עזר על ידן · תולדות המחלות וההמצאות האחרונות בתורת העין כמו ראי העינים (אויגענשפיגעל) דבר בתי עינים למיניהם פעולתם ותועלתם מאת רופא עינים גדול, הוא ד״ר שמידט באדעססא ונעתק בהסכמתו ובהסכמת הד״ר פאריעס לש״ע ע״י ישראל האמבורג, אדעססא 1886 (8' 55 S,), (הספר הזה נעתק ג״כ מהמעתיק הנ״ל לשזארגאן, שם, בשנה ההיא).

עיר תהלה. בו יכתב זכרון בספר כל הקורות לעדת ישראל שבעיר בריסק מיום הוסדה ועד עתה, זכרון הרבנים והאלופים אנשי השם שהיו בעיר, פקודות הממשלה הנוגעות לקהלות ליטא בכלל ולבריסק בפרט וכל חשבון ומעשה שנעשה בעירנו בימי הדור האחרון, מלאכת הרבנים אריה ליב פיינשטיין ואברהם מרדכי פינקעלשטיין מבריסק · ווארשא תרמ״ו (8' 239 S.) ·

עשרה מאמרות לשאלת החנוך · ונלוה למו מאמר לקוי המאורות, מאת משה קאלמאנסזאהן · ווארשא תרמ״ז ·

פחד יצחק · מאת הרב ר׳ יצחק לאמפרונטי, אות ש׳ (23 גליונות) י״ל בפעם הראשונה ע״פ כ״י הנמצא באוצר הספרים בפאריז ע״י חברת מקיצי נרדמים, ברלין תרמ״ו ·

פירוש המשניות להרמב"ם · סדר טהרות בלשון ערבי ע"פ כ"י פאריז ואקספורד, ונעתק מערבי לעברי ע"י נפתלי יוסף בן ר' צבי הירש דירינבורג, חלק ראשון. כולל הפתיחה והפירוש על מס' כלאים, י"ל על ידי ח' מק"נ, ברלין תרמ"ו (10 גליונות) ·

ס' פקודת אליעזר, חידושים על האו"ח, ח"א מאת ר' רפאל אלעזר הלוי אבן טובו (ובראשו הספד על המחבר מאת ר' נחמן בטיטון, ירושלים תרמ"ז (f. 5 u. 138 ff.) [רדע"י 87 צ' 297] ·

פתשגן כתב תשובה על דבר נוסח הגט הארמי המהוג וקצת ענינים הקרובים אליו מאת הרב ר' אהרן בן הר"ר דוד יהודה פריעדמאן, וויען תרמ"ז (8' 40 S.). [המחבר הבקי בלשון ארמית מבאר בחריצות גדולה את הדיאלעקט הארמי של נוסח הגט, ומלבד זאת הוא מוסיף הערות נכונות ע"ד הכתב הנכון של שמות אנשים, ומפיץ אור על כמה דיאלעקטע ומקומות שלא נתבארו כל צרכם בתרגום אונקלוס, במדרש תנחומא וכו', מדברי הרב קייזערלינג באצד"י 1887 גליון ט"ז] ·

קדושת התנ"ך · תתימתם ותיקונם על פי דרישה וחקירה במשנה מדרש הלכות ואגדות, מאת אשר שמחה ווייסמאן, וויען תרמ"ז (gr. 8' 24 S.).

מקדמוניות היהודים חלק ראשון, יכלכל א) מאמרים שונים בחקרי קדמוניות, ב) מדרש תדשא או ברייתא דר' פינחס בן יאיר, ע"פ כתבי יד עם מבוא והערות מאת הח' אברהם עפשטיין, וויען ח"ד ליפפא, תרמ"ז (8' 138 u. 46 S.), (תוכן הספר: חדשי ושנת ישראל, חדשי חמה או חדשי לבנה? השתלשלות סוד העבור, החשבון שלנו. מדת החדש והתקופה: מרחשון, ארח־שמנא, החיות של שם חם ויפת, והחיות של ד' המלכיות, כיבוד הזקנה והחכמה, ספר יצירה, הספרא והתלמוד הבבלי, הספרי והתלמוד הירושלמי, מעט מקורות המדרשים הסדרים, דרשות פשוטות ודרשות למודיות, המדרשים לס' שמות, במדבר רבה, המדרשים לס' דברים, ברייתות עתיקות אודות הדגלים ואבני החשן והאפוד, הגהות בדברי חז"ל ע"פ כ"י וספרים עתיקים, דרשה ויכוחית, בערה, חיוורא דבי רבי, הגהות והוספות למס' ד"א רבה ע"פ כ"י פאפערוס עברי, א"ב דבן סירא, מאמר על חבור צפנת פענח (כ"י) אשר חבר הר"ר אלעזר אשכנז בהר"ר נתן הבבלי, מבוא למדרש תדשא, מדרש תדשא, השמטות, לוח הענינים, (אסף המזכיר ח"ב צד 55) ·

קובץ מכילתא דרבנן ודבי רבנן. מכילתא ב' כולל ד' קונטרסים: א) אבן לפידות ובו ד' סימנים, ב) שאילת שלום ובו ס"א, ג) אומר סלה ובו ה' סימנים, ד) ויחן את פני העיר (תקנות עגונות ובו ז' סימנים), י"ל מאת ה' מ· א· בעלינזאהן, אדעססא תרמ"ו (8' 18—48) ·

קובץ על יד · והוא ספר האסיף, כולל דברים עתיקים נעתקים מתוך כתבי יד, י"ל בפעם ראשונה ע"י חברת מקיצי נרדמים ש"ב, בערלין תרמ"ו ·

קורות עם ישרון ותולדות ספרותו מימי גלות בבל עד היום הזה בג' חלקים, מאת הרה"ח ד"ר דוד קאססעל, נעתק מש"א לש"ע מאת דוד ראדנער, ווילנא תרמ"ו (מ' באגען 16. ג') ·

קורות הפילוסופיא החדשה · אשר אזן וחקר והכין פאביום מיזעס, לייפציג 1887 (8') ·

רב להושיע · ספור משנות הבינים מאת א"ש פריעד־בערג (העתקת הספור Der Rabbi von Liegnitz מאת הד"ר זאמטער ז"ל) ווארשא תרמ"ז.

רשימת ספרים ישנים · הנמצאים לקנות בבית מסחר הספרים של הר"ר רפאל נטע ראבינאוויץ, מינכען תרמ"ז (8' 132 S.) · [את הרשימה הזאת הזכרתי ביחוד מפני ערכה הספרותי, כי היא מכילה ספרים ישנים מאד וגם כ"י עתיקים, אולם עוד רשימות אחדות מבתי מסחר הספרים, נדפסו בשנת 1886 ונרשמו בפרוטרוט ב„אסף המזכיר" ח"ב באות Catalog (S. 36—38), ואזכיר בזה אך שמות המו"ס שהו"ל רשימות מספריהם: האלמנה והאחים ראם בווילנא, א"י שפירא בווארשא, אברהם צוקערמאן בווארשא, אפרים דיינארד באדעססא, אדאלף מאמפע בברלין, וו· יאקאבסזאהן עט קאפ· בברעסלויא, ווילהעלם קאעבנער, שם · י· קויפמאן בפראנקפורט ע"נ מאין, י· זאענגער בהאמבורג, אהרן פויסט בקראקויא · יעקב ב· בראנדיים בפראג; כל הקאטאלאגען האלה יש להשיג בחנם] ·

שבלי הלקט השלם. כולל פסקי דינים והלכות גם חדושים מגאונים קדמונים ופירושים על מאמרי חז"ל (גם פירושים על תפלות השנה והגדה של פסח וטעמי כל המנהגים ויסודם ומקורם), חברו רבינו צדקיה ב"ר אברהם הרופא ז"ל בתחלת המאה הא' לאלף הששי, היה טמון וצפון בכ"י עד כה. הוצאתיו לאור בפעם הראשונה ע"פ כ"י ישן נושן עם תקונים ע"פ השואה עם כ"י שני ועם הקדמה בראשו, שלמה באבער מלבוב, ווילנא תרמ"ז (8' 408 S.).

שלחן הטהור · יכלכל ששים וחמשה דרשות והספדים מאת הר"ר שלמה חזן אבד"ק צפת, ירושלים תרמ"ו (f. 154 f.) ·

ס' שערי אורה. (חקירות שונות בתולדות ישראל, בדת ואמונה במצות התורה וכדומה). מאת הר"ר יצחק יעקב ריינעס. ווילנא תרמ"ו (8' VI—90 S.) [העתקתי מן Rev. d. Ét. j. 1887 צד 121].

תולדת אלכסנדר Le Roman d'Alexandre, texte hébreu anonyme, publié pour la première fois avec une introduction et des notes critique par Israel Lévi. Paris 1887. (8' XVI, 82 S.)

תורה מציון. הוא קובץ חדושי תורה במקרא ובמשנה הלכות ואגדות ושו"ת אשר יתחדשו תמיד במשך הזמן ממרנן ורבנן גאוני וחכמי הדור הי"ו בארץ ובחו"ל (חוברת א'), ירושלים תרמ"ז.

תפוחי זהב · בו נקבצו באו הנאומים וניבים מתנ"ך גמרא אדר"נ פדר"א ומדרשים, איש על דגלו והמאמרים אשר בכל משפט אחוזים וקשורים יחד בשלשלת הרעיון יתלכדו ולא יתפרדו, עם משל ומליצה ומכתבים שונים אשר רוח הניבים בהמה, חלק ראשון אות א' כולל משפטי אהבה, אף וחמה ומכתבים, מלאכת ר' יעקב בן מרדכי גאלדמאן מפינסק, ווארשא תרמ"ז ·

ס' תקון לדוד. המורה את חכמת הניקור ע"פ יסודי חכמת הניתוח, מאת ד. געלבארט, ש"ץ בבורגקונגשטאדט (באייערן) 1887.

ס' תקנות עגונות ובדין חליצת מומר ובדין גט שוטה, חלק שני, אדעססא 1887 ·

ס' התרשיש לר' משה בן עזרא · י"ל ע"י החברה מקיצי נרדמים, בערלין תרמ"א.

ב.

ספרים הכתובים בלשונות העמים.

Aus *alten Acten.* Bilder aus der Entstehungsgeschichte der israel. Religionsgemeinde zu Dresden v. Emil Lehmann. Dresden 1886 (8' XVI, 77 S.)

Annuaire des Archives israelites pour l'an du monde 5648 par H. Prague (4 année) Paris 1887. [מלבד הקאלענדער יכיל הספר השנתי הזה גם רשימת כל קהלות ישראל ונושאי משמרת כהונה (קולטוסבעאמטע) בתוכן, בארצות צרפת, אלגעריען, עלזאס-לאטהרינגען, בעלגיען ושווייץ, גם השקפה על השנה החולפת ועוד מאמרים שונים] ·

Aus *antiker Weltanschauung.* Die Entwickelung des jüdischen und griechischen Volkes zum Monotheismus nach den neuesten Forschungen v. Joh. Fritz. Hagen i. W. 1886 (8' VI, 433 S.)

Originalgemälden v. M. Oppenheim mit Einführung und Erläuterungen von Dr. Leopold Stein. Frankfurt a|M. 1886 (f⁰).

Bilder von der Ostgrenze. Studien und Skizzen, von M. Friedberg. Tilsit, Leipzig 1886. (8' IV, 92 S.)

Briefe und Responsen in der vorgeonäischen jüdischen Literatur v. Dr. I. Müller. Berlin 1886. (4' 44 S.) [הוספה להחשבון־השנתי הרביעי של „בהמד"ר לחכמת ישראל בברלין] •

Catalog der werthvollen Sammlung hebräischer und jüdischer Handschriften und Bücher. Hinterlassen vom Herrn B. Dusnus, weil. Oberrabbiner in Friesland. Amsterdam 1886. (8' 42 S.)

Catalogue of the hebrew Manuscripts in the Jews College. London, Oxford, 1886. (8' XIII, 64 S.)

Le *Comite de bienfaisance* l'hôpital, l'orphelinat, les cimetiéres avec graveures et plans par Léon Kahn. Paris 1886.

The *comparative* distribution of Jewish ability, Joseph Jacobs. Londres 1886. (8') [נדפס בהזשורנאל של החברה האנטהראפאלאגית, פעברואר 1886 מן צד 351 עד צד 379] •

La *connaissance des temps évangéliques*, par l'abbé Mémain Sens. Paris, Rome 1886. (8' XVI, 543 S.)

Corso di grammatica della lingua ebraica Prof. Eudes Lolli. Padua 1886. (8' VII, 414 S.)

Darstellung und Kritik der Ansichten Wellhausens von Geschichte und Religion des alten Testamentes (aus den Verhandlungen der asket: Gesellschaft in Zürich) v. Prof. Rud. Finster. Zürich 1887. (8' 91 S.).

An die *deutschen Juden* v. Prof. M. Lazarus. Berlin 1887. [המחברת הזאת כתב הפר' לאצארוס לתכלית הבחירה בבית המחוקקים הברליני • בה השתדל לעורר את היהודים באשכנז, כי יבחרו הפעם בקאנזערוואטיפים, וגם באנטיזעמיטים, אחרי כי רוחם נאמנה את הממשלה ולא יארחו עוד לחברה את הליבראלים, מפני שיתנגדו להאנטיזעמיטיזמוס, כי אהבת ארץ מולדתם ראוי שתהי למעלה מכל חפץ פרטי ונטיה צדדית. הדברים האלה העלו עליהם חמת כל הליבעראלים — ומה גם כי בפיו דבר ובידו מלא, וביחד עם הפר' היהודי גאלדשמיט השתדל בכל כחו, כי יבחרו חברים קאנזערוואטיפים — ויכתבו מרורות נגד הפר' ל· במכה"ע הליבעראלים, כמו בה„פאסישע צייטונג", בערלינער צטג', „בערזענקוריער" ועוד, גם המכה"ע לבני ישראל כתבו מאמרים נגדו ויוכיחוהו על משוגתו לדרוש מהיהודים כי יפרו ברית אוהבים, ראה המאמר הראשי באצד"י גליון 11 ש"ז] •

A. Diktionnary of the Targumim, the Talmud Babli and Jerusalmi and the Midrashie, M. Jastrow. Pars I. Londres, New-Jork 1887. (4' (2) 96 S.)

Ebrei in Romania si in alte state. Bucharest 1886. (8' 97 S.) (י"ל מאת ו. ג· וואלענטינעאנו, מנהל המכה"ע „הרעפארם", ע' Rev. d. Ét. I. 1887 p. 142)

Einleitung in ein ägyptisch-semitisch-indoeuropäisches Wurzelbuch v. Dr. Carl Abel. London 1887. [הספר הזה עשה רושם גדול אצל חכמי לשונות בני קדם, ונכבד הוא בערכו לתורת השתוות הלשונות, ואף כי איננו מחזיק יותר מכרך אחד בכ"ז הוא הספר היותר יקר במחירו מכל הספרים העומדים למכירה בשוק הספרים. מחירו 100 מארק, וסבת יוקר המחיר הוא מפני העבודה הרבה והכבדה הדרושה להדפסת הספר, כי מלבד מאמרים ונאומים

Der *Antisemitismus.* Sein Entstehen, Wirken und Vergehen. Briefe eines Ariers an einen Antisemiten. Leipzig 1886.

Archäologische Glossen zur Urgeschichte Moses, Herodot. Mythologisches von Herm. Adolph. Thorn 1886. (8' 41 S.)

Die *Armenverwaltung im alten Israel.* Vortrag des Herrn Dr. D. Cassel, gehalten im academischen Verein für jüdische Geschichte und Litteratur in Berlin. Berlin 1887. [הדרשה הזאת מלאה רעיונות יקרים ונעלים ע"ד מעשה הצדקה אצל אבותינו הקדמונים · המחבר מתאר בצבעים בהירים את רום המצב התורתי בענין הזה, ומוכיח כי כוונת מחוקקנו היתה לנטוע בלב כל איש פרטי מישראל אהבת ריעים והחפץ להשכיל להטיב לאחרים בכל אשר יוכל; ואם גם לא נמצא אצל קדמונינו חברות מטיבות ע"פ טעם ורוח זמננו, כמו בתי חולים, בתי יתומים, חברה קדישא וכדומה. אין מזה הוכחה חלילה כי אז לא עסקו היהודים בעבודת הצדקה בענינים האלה כמו בזמננו, כ"א אדרבה אז קנן הרגש והחפץ לעזור לרעהו, עמוק עמוק בלב כל איש פרטי, וע"כ לא היתה דרושה ונחוצה כל התעוררות כללית, ואך אחרי אשר שונו פני העתים ושטף מרוצת החיים החל לשטוף בזעפו את רגש הצדקה בלב בני ישראל, אז החל הכלל (ריא געזאמטהייט) לדאוג לשלום הנאנחים והנאנקים, ובכן נוסדו חברות שונות למעשה הצדקה ·— מאד צדק במשפטו, כי „עיקר הצדקה לפי חקי תורתנו הוא לתמוך ביד איש אשר מטה ידו, לעזרו ולסעדו עד כי יהי ביכלתו להחיות את נפשו ע"י עבודתו; משה רבנו אומר להעשיר: הושיעה לאחיך האביון! ולהעני: עבוד! ממתנות ונדבות לעניים (אלמאזען) כמובן זמננו לא נמצא בחוקינו, מלבד נדבות יד לאלמנה ויתום, ובכלל לאנשים שאין לאל ידם לעבוד ולמצוא מחיתם, וע"כ תראה לפנינו הצדקה בתוה"ק כמו הלואה"] •

Der *Bar-Cochbaische Aufstand* unter Hadrian oder der gänzliche Verfall des jüdischen Reiches von I. H. Schwarz, Rabb. in Gablonz a|N. Gablonz 1886. (8' 60 S.)

Beiträge zum positiven Aufbau der Religionsgeschichte Israels. Erstens: Die Bildlosigkeit des legitimen Jhwhcultus. Leipzig 1886. (8' 32 S.)

Beiträge zur Literaturgesichte der Karäer von Rabbiner Dr. P. Frankel in Berlin. Berlin 1887. [הוספה מדעית לחשבון השנתי של „בהמ"ד לחכמת ישראל" בברלין] •

Berühmte Männer und Frauen. Ein illustrirter Protest gegen die Antisemiten, herausgeg. v. Dr. S. Grünfeld, illustrirt von Carl Edler v. Stur. Wien 1886.

Die *Bibel und die neuesten Entdeckungen* in Palästina, in Aegipten und Assyrien, von Vigouroux, Priester von Saint-Suplice. Uebersetzt nach der vierten verbesserten und vermehrten Auflage von Joh. Ibach, Pfarrer v. Villmar. Mainz 1885|86.

Bibliotheka Samaritana. Eine Sammlung samaritanischer Texte in hebr. Quaderschrift, mit Emendationen, Einleitung und Noten. II Heft: Samaritanische Liturgie in der hebr. Quaderschrift aus den Handschriften des Britischen Museums und anderen Bibliotheken, mit Einleitungen, Beilagen, Uebersetzungen der schwierigen Texte und Scholien versehen, von Prof. Dr. M. Heidenheim in Zurich. Leipzig 1886.

Biblische Chronologie und die Zeitrechnung der Hebräer v. Dr. Ed. Mahler. Wien 1887. (8' X, 204 S.)

Bilder aus dem altjüdischen Familienleben nach

בלשון ערבית ועברית יכיל גם הוספות היעראגליפיות · המחבר
עבד עבודתו בספר השרשים הזה שש שנים רצופות בשקידה
נמרצה, אצד"י 1887 נ' 23] ·

Estudios historicos. Colleccion de articulos, Fidel Fita. Madrid, Forsanet 1886. (8' 268 S.)

Historisch-kritische *Einleitung in die Bücher des alten Testamentes*, hinsichtlich ihrer Entstehung und Sammlung v. A. Kuenen; autorisirte deutsche Ausgabe von Th. Weber. 1 Theil, 1 Stück, 2 Heft. Leipzig 1886. (8' S. 97—162.)

Elementarbuch der hebr. Sprache, eine Gramatik für Anfänger, mit eingeschalteten systematisch geordneten Uebersetzungs-u. anderen Uebungsstücken, einem Anhange von zusammenhängenden Lesestücken u. den nöthigen Wortregistern, zunächst z. Gebrauch f. Gymnasien, von G. H. Seffer. 8 Aufl. besorgt v. F. Sebald. Leipzig 1886. (8' XIV, 376 S.)

Erinnerungen an Friedrich Rückert. Lipman Zunz und seine Verehrer (aus dem 2 Bande der „Mittheilungen" besonders abgedruckt) v. Prof. Paul de Lagarde Göttingen 1886. (8' S. 81-162)

Die Erzählungen und Religionsgesetze der heiligen Schrift. 1 Theil für die unteren Klassen höherer Lehranstalten. II Auflage. Lissa 1886.

Die *Ethik des Jehuda Halewi.* Dargestellt v. Dr. Adolf Frankl Grün, Rabb. in Kremsier. Bilin 1886. (8' 45 S.)

Die *Ethik in der Halacha*, v. Dr. M. Bloch, Prof. an der Landesrabbinerschule in Budapest. Budapest 1886. (8' 96 S.)

Essais sur l'origine du culte chrétien dans ses raports avec le judaisme; (suivis d'une Étude sur la traduction de l'Ecclésiaste par E. Renan) par S. Hermann (rabbin à Valenciennes). Paris 1886. (8' VII, 62 S.)

Zur *Formenlehre des hebr. Verbs* v. M. Schulze. Wien 1886. (8' 55 S.)

La *France catholique*, réponse à „La France juive". Nouvelle édition avec une nouvelle Réponse au dernier libelle de Drumont. Paris. (8' 4, 64 S.)
[רדע"י]

Geschichte der Juden in Böhmen. Zum 1 Male nach archivalischen Quellen bearbeitet von Dr. M. Grünwald. Pisek 1886. 1 Theil. (8' 84 S.)

Geschichte der Juden in England von den ältesten Zeiten bis zu ihrer Verbannung v. Dr. S. Goldschmidt, 1 Theil (XI, XII Jarhundert). Berlin 1886. (8' 76 S.)
[נדפס תחלה „בהמאגאזין" של בערלינער והאפפמאן, שנת 1885]

Geschichte und Bedeutung der Stadt Sichem (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde der philos. Facultät der Universität Leipzig vorgelegt) von A. Eckstein. Berlin 1886. (8' 49 S.).

Das Gesetz des Nomadenthums und die heutige Judenherrschaft von Dr. Ad. Wahrmund. Karlsruhe 1887. (8' X, 250 S.)

Glaubens -und Pflichtenlehre für die israel. Jugend der Volks- Bürger- und Mittelschulen von Oskar Waldek. Wien 1886. (8' 55 S.)

Gli Ebrei in Inghilterra nel secolo XI e XII Pietro Perreau Estrato del Corriere israelitico. Trieste 1887. (8' 15 S.) ע"פ המחברת של הר"ר גאלדשמידט „Gesch. d. Jud. in Engl. etc." הנ"ל [רעווי ד. עט ו· 1887 צ' 130]

Gesinnungstüchtigkeit des jüdischen Stammes in humaner und staatlicher Beziehung und dessen Leistungsfähigkeit auf allen Gebieten des menschlichen Wissens und Könnens. Zur Wahrung der Menschen-und staatsbürgerlichen Interessen der Juden durch Thatsachen erörtert von Joseph Ritter v. Wertheimer. Wien 1886. (8' 57 S.)

Grammaire hébraïque avec paradigmes, exercices de lecture, chrestomathie et indice bibliographique, par Prof. H. Strack; traduit de l'allemand par Ant.-I. Baumgartner (Carlsruhe, Leipzig, Paris, Genf) 1886. (8' XI (I), 171, 79 S.) Collection Porta linguarum orientalium, H. Petermann.

Gutachten über das jüdisch-rituelle Schlachten. Berlin 1886. (4' 29 S.)

Die Vaticanische Handschrift der Halachoth Gedoloth, besprochen und in Auszügen mitgetheilt von Dr. I. Hildesheimer. Beilage zum Jahresbericht des Rabbiner-Seminars für das Jahr 1886. (בהמחברת
הזאת תאר לפנינו הרב המחבר את תכונת הכ"י של הה"ג
הנמצא בהוואטיקאן ואשר הוא עתיד להוציא לאור בשנה הבאה
ע"י חברת מקיצי נרדמים, וזה הוא תוכן הענינים של המחברת:
א) סדר ההלכות בה"ג הנדפסות ובכ"י, ב) התכונות המיוחדות
להכ"י, ג) תערובות מאנשים מאוחרים והשערות ע"ד זמן בואן
להכ"י, ד) דוגמאות משנויים גדולים ונכבדים בין ס' הה"ג
הנדפס להכ"י, ה) קיום והוכחת השנויים ע"י הראשונים · בנוגע
לפרטי הספר אעיר אך על דבר אחד, שהוא לדעתי שגגה
גדולה שיצאה מלפני השליט · בצד 36 הערה δ (מפני רוב
ההערות מעלה ראשונה ושניה, הוכרח הרהמ"ח להשתמש
בסימנים יוניים) שואל המחבר: מהו „פריסטיקיא"? כי נזכר
בה"ג כ"י: פריסטיקיא דמלכא) וע"ז ישיב לאמר: עם
פרסטגמא, שהוא חוק, מצוה, א"א לחברו, אולי הוא
דומה למלת: Pristaw, שפירושו פאליציסט? (!) והדבר
הזה יהי נכבד מאד למען דעת את „הנאציאנא-
ליטעט (!) של כותב הדברים האלה" (שהוא לדעת
הרהמ"ח מאיזה איש מאוחר שחי אחרי התגלות הזוהר עכ"ל ·
והנה מלבד הדבר הזר שהמלה פריסטיקיא תגזור מהתיבה
„פריסטאוו"; וההוכחה שתצא מזה, כי הרב הכותב המלה
ההיא בהכ"י של הה"ג היה סלאווי או רוססי מלידה,
אתפלא מאד על הרהמ"ח שנעלמו ממנו ב' דברים פשוטים:
א) כי מלה „פריסטקיא" נגזרה ממלה יונית (השגורה בפי כל
תלמיד בלמדו את הפעלים היוצאים מן הכלל אשר בשפה
ההיא), דהיינו προέστηκα (שהוא העבר (פערפֿעקט) מן
προίστημι) שפירושו „עמוד בראש", ולפ"ז תהי התיבה
„פריסטקיא" שם הבא מן הפעל ובאורו: העומדים בראש
שרי המלך, ומתאים היטב להכוונה הדרושה להענין,
ב) כי נמצאת המלה הזאת ג' פעמים בש"ס
(ואולי עוד יותר), דהיינו במגילה י"ג, ב"מ פ"ו, גיטין נ"ו,
והובאו ג' המקומות האלה בהערוך ערך פרסתק ע"ש !
(אולם בעל הערוך גוזר את' המלה מהשם προςθήκη,
שבאורו „תוספות" ואין זה נכון כלל, כי הלא מוכח מב"מ
פ"ו ומגיטין נ"ו שפריסתקי הם אנשים שבאו מאת המלך,
גם פי' רש"י שם „שליח" מתאים אך עם הכוונה בהענין אך
לא עם הוראת המלה בל"י) ·

Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das alte Testament von Wilhelm Gesenius. Zehnte verbesserte und vermehrte Auflage, bearbeitet v. F. Muhlau und W. Volck Dr. und Professoren der Theologie an der Universität Dorpat. Mit Beiträgen von Dr. D. H. Müller, ord. Prof. der semitischen Sprachen an der Universität Wien. Leipzig 1886.
[ראה המגיד 1887 גליון 26].

Hebräische Schulgrammatik für Gymnasien, 2-te verbesserte u. vermehrte Aufl. von S. P. Baltzer. Stuttgard 1886. (8' XII, 135 S.)

Dem *hebräisch-phönizischen Sprachzweige angehörige Lehnwörter in hieroglyphischen und hieratischen* Texten v. Dr. I. H. Bondi. Leipzig 1886. (8' 130 S.)

Das Buch Hiob nebst einem neuen Commentar, v. Benjamin Szold. Baltimore 1886. (8' XXII, 498 S.)

Histoire des Juifs de Nîmes au moyen âge par Joseph Simon. Nîmes 1886. (8' 40, XXVI S.)

Histoire de la communauté israélite de Paris; 4-e partie: Les Sociétés de secours mutuels, philanthropiques et de prévoyance par Léon Kahn, avec une préface d'Isidore Loeb. Paris 1887. (18' 175 S.)

Histoire de Rabbi Joselmann de Rosheim (1478—1554) par Eli Scheid. Extraite de la Revue des Études juives. Paris 1886. (8' 34 S.)

Histoire des religions, son esprits, sa méthode, ses divisions, son enseignement en France et à l'etranger par M. Vernes. Paris 1887. (18' 277 S.)

Histoire d'un juif, par Elise Orzesko, traduit du polonais par Ladislas Mickiewicz. Paris 1887. (18' XL, 320 S.)

Hochzeits - Agende nebst Anhang Trauungs - Agende zum Gebrauche für Rabbiner und Cantoren von Lion Wolff, Prediger der B'ne-Brith-Gemeinde in Berlin. Berlin 1886. (8' 110 S.)

Hymnes and Anthems adapted for Jewish Worship. Selected and awanged by Dr. Gustav Gottheil, Rabbi of Temple Emanuel. New-Jork 1887.

Jehuda Halevi, poet and pilgrim, Joseph Jacobs. A Paper read before the Jews College Literary Society, march 13. Londres 1887. (8' 17 S.)

Indice alfabetico dei rebbini e scritori israeliti di cose giudaiche in Italia מזכרת חכמי איטליא con richiami bibliografici e note illustrative, Marco Mortaro. Padua 1886. (4') את הספר הנכבד הזה הוציא המחבר לאור בעת המלא לו 50 שנה לימי כהנו במשמרת רב, והוא כולל רשימה שלמה מכל הרבנים והמחברים באיטליא שכתבו ספרים בש"ע עם הערות ביבליאגראפיות ונוספות, ע"פ כ"י שעסק בהם שנים רבות, עי' רדע"י 1886 צד 146].

Die Inschrift des Königs Mesa von Moab für academische Vorlesungen, von Smend u. Socin. Freiburg i. Br. 1886. (8' 35 S.)

Rabbi Joseph Kara und sein Commentar zu Kohelet, aus dem Ms. 104 des jüd.-theolog. Seminars zu Breslau zum 1 Male herausgeg. v. B. Finstein. Berlin 1886. (8' 60 u. 45 S.) [הדפסה מיוחדת מהמאגאזין של בערלינער והאפפמאן].

Flavius Josephus und die Halacha von Dr. M. Olitzki. 1 Theil (Einleitung und über die Opfer). Berlin 1886. (8' 58 S.)

Isak Marcus Jost und seine Freunde. Fin Beitrag zur Culturgeschichte der Gegenwart von Dr. Heinrich Zorndorf. Cincinati 1887. (8' 247 S.)

Le Judaïsme ou l'exposé historique et loyale de la doctrine, de la morale et des moeurs des israélites par B. Mossé. Paris 1887. (8' 267 S.)

Die Juden einst und jetzt. Ein Beitrag zur Lösung der Judenfrage von Emil Lehmann. Leipzig 1887 [ע' מאמרי „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו" בהמגיד 1887, גליון 1].

Ueber die jüdischen Aerzte im Mittelalter von Dr. Isak Münz. Berlin 1886. (ראה בקרת בהמגיד 1886 גליון 49).

Der jüdische Cantor in der jüdischen Geschichte, oder die Musik im Judenthum des Mittelalters von Dr. I. Goldschmidt. Wielburg 1886.

Jüdische Geschichte von der Zerstörung Jerusalems bis zur Gegenwart v. Dr. M. Steinschneider, in Müller Jahresbericht 1886. (S. 33—52)

Jüdische Hochschulen, Vortrag von Dr. I. Müller. Frankfurt a|M. 1886. (8' 13 S.) (הדפסה מיוחדת מפאפולערוויססענשאפט· מאנאטסבל· של ברילל·

Die jüdische Moral im 1. nachtalmudischen Zeitalter. Vortrag von Dr. I. Müller. Frankf. a/M. 1887. (8' 13 S.) [ג"כ הדפסה מיוחדת מהמכה"ע הנ"ל]

Die jüdischen Colonien in Russland. Culturhistorische Studien und Beitrag zur Geschichte der Juden in Russland von Julius Elk. Frankfurt a|M. 1886. (8' 220 S.)

Jüdisches Fremdenrecht, antisemitische Polemik und jüdische Apologetik, kritische Blätter für Antisemiten und Juden von G. Marx. Karlsruhe u. Leipzig 1886. (8' 80 S.) [הספר הזה הוא אחד הספרים היו"ל מ„האינסטיטוטום אדאאיקום", ולספרים כאלה נאמר בצדק: לא מדובשך ולא מעוקצך! כי אם גם ערוכים וכתובים הם ברוח ליבעראלי ותוכם רצוף אהבה לישראל בכ"ז רעל ומות בתוכם, כי מטרתם ותעודתם העיקרית היא לפתות את לב היהודים לעזוב את דגל היהדות]·

Les Juifs dans les États français de Saint-Siège au moyen âge; documents pour servir à l'histoire des Israélites et de la Papauté par R. de Maulde. Paris 1886. (8' 194 S.)

Les juifs protégés français aux échelles du Levant et en Barbarie sous les règne de Louis XIV et Louis XV, d'après des documents médits tirés des Archives de la Chambre de commerce de Marseille. Par Jonas Weil. Paris 1886. (הדפסה מיוחדת מהרדע"י) [מהספר הזה יראה ויגלה לעינינו, כי המחסה שמצאו היהודים בצרפת בחופי הלעוואנטע והבערבערייא תחת ממשלת לודוויג הי"ד ולודוויג הט"ו לא יצא ממקור אהבת אדם, כ"א הסבה היתה באשר היו היהודים לכלי חפץ להממשלה ע"י המסים הרבים ששלמו מהכנסותיהם ולמען הניא את לבבם לבל יבקשו למו מחסה ומפלט באיזה ממלכה אחרת, כמו בענגלאנד, האללאנד או וועגעדיג, ויטעו את מסחרם הנפרץ על אדמה נכריה]·

Leo Hebräus, ein jüdischer Philosoph der Renaissance, sein Leben und seine Lehren von B. Zimmels. Breslau 1886. (8' 120 S.)

Die *letzten Tage des römischen Getto.* Ein historischer Rückblick von Dr. A. Berliner. Berlin 1886. (8' 35 S.)

Libanon, Grundlinien der physischen Geographie und Geologie von Mittel-Syrien, mit einer geologischen Karte, 6 Lichtdruckbildern und 16 Textabbildungen von Karl Diener. Wien 1886. (8' X, 412 S.)

Ludwig Börne (1786—1857), eine biographisch-literarische Studie zur Feier seines 100-jährigen Geburtstages von Conrad Alberti. Leipzig 1886. (8' 208 S.)

Das *Machsor Nürnberg*. Ein Beitrag zur Erforschung des Ritus und Commentar-Literatur des deutschen Machsor von Er. B. Ziemmlich. Berlin 1886.

Materialien zu einer Statistik des jüdischen Stammes von Ed. Nossig. Wien 1886. (8' 160 S.)

Melanges de critique biblique. Le texte primitif du premier récit de la création; le deutéronome, le nom et le caractère du dieu d'Israël Jhwh par G. Fichthal. Paris 1886. (8' III, 402 S.)

Mémoire sur le Juifs, par le prince de Ligne. Tirage à part de la Revue rétrospective (année 1886?) № 50 (S. 25-41) [מהררע"י 1887 צ' 128]

In Memoriam Rew. Dr. Isidor Kalisch of Newark 1886. [המחברת הזאת חוברה לכבוד הרב הד"ר קאליש מנעוויארק אחרי פטירתו, ומלבד תולדות חייו יסופר ע"ד הכבוד שהראתה לו עדתו בקבורתו, והמספד שנשא עליו הד"ר גאטטהייל והתפלה של הרב לייכט].

Der moderne Staat und das Judenthum von Tousaint Wilb. Tried. Minden 1886. (8' 52 S.)

Moïse, Jésus et Mahomet ou les trois grandes religions sémitiques par Simon Lévy, grand rabbin de Bordeaux. Paris, Bordeaux 1887. (8' XIII, 454 S.) [י"ל אחרי פטירת המחבר ע"י משפחתו, ע' רדע"י 87 צ' 306]

Moses Mendelssohn, eine Schulrede von Dr. Baerwald. Frankfurt a|M. 1886. (4' XIV, 24 S.) (הוספה לכתב הקריאה, למבחן תלמידי בית הספר של קהלת ישראל בפ"פ ענ"מ).

Nachgelassene Schriften von Salomon Plessner. III Lieferung ספר ויקרא. Frankf. a|M. 1886. (8' 298-432 S.)

Der *nationale Zwist und die Juden in Oesterreich* von Dr. I. S. Bloch. Wien 1886. (8' 92 S.)

Neuhebräisches und chaldäisches Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim [חוברת כ']. Leipzig 1886. (S. 337—448)

Aus dem *Notizbuch des Onkel Jonas*. Humoresken aus dem jüdischen Leben v. S. Cronbach. 8. Aufl. Berlin 1886. (8' X, 412 S.)

Ordenamiento formado por los procuraderes de las aljamas hebreas partenecientes al territorio de las estados de Castilla en la assamblea celebrada en Walladolid el anno 1432. Texto hebreo rabinico, traducido, anotado e illustrado con una introduccion historica por el doctor Don Francisco Fernandez y Gonzalez. Madvid 1886. (8' 115 S.)

Outlinus of Jewish history from B. C. 586 with three maps by the autor of „About the Jews since Bible times", revided by M. Friedländer. Londres 1886. (8' XXIV, 343 S.) [רדע"י 1887 צ' 130]

Paul de Lagardes jüdische Gelehrsamkeit. Eine Erwiderung von Prof. Dr. David Kaufmann. Leipzig 1887. [המחברת הזאת היא בקרת נפלאה על הפראפעססאר פאול דע לאגארדע בגאטטינגען, אשר הוציא זה לא כביר ספר בשם Erinnerungen an Fr. Rückert (עי' לעיל), שבו הוא טופל חטאים ושגיאות על אביר חכמי ישראל הח' צונץ ז"ל ועל עוד איזה חכמים החיים אתנו, ומשתדל לעולל בעפר קרנם, והנה יוכיח לנו הח' קויפמאן בהמחברת הנקובה, כי במקום שנמצא גאותו ורום לבו של לאגארדע שם נמצא גם ענותנותו— אי-ידיעתו בחכמת ישראל].

Die Philosophie des Heraclit von Ephesus im Lichte der Mysterienidee, nebst einem Anhang über heraclitische Einflüsse im alttestamentl. Kohelet und besonders im Buche der Weisheit, sowie in der ersten christlichen Literatur von Edm. Pfleiderer. Berlin 1886. (8' IX, 384 S.)

Predigten von Dr. I. Kohn, Rabbiner in Inowroclaw 1 u. 2 Heft. Leipzig 1886. (8' 44 u 46 S.)

Die *Probleme des alten Testamentes und ihré neueste Lösung*. Vortrag, gehalten im Berliner Unionsverein. Berlin 1886. (8' 16 S.)

Un procès dans la famille des Ibn-Tibbon. Marseille 1255-56, par Isidor Loeb. Paris 1886. (8' 18 S.) [י"ל לכבוד החה"ג ר"מ שטיינשניידער ליום חג הולדת השבעים שלו].

Professor Paul de Lagarde, nach seiner Natur gezeichnet von Dr. A. Berliner. Berlin 1887. [המחברת הזאת היא בעיקרה תשובה על הבקרת המבטלת שכתב לאגארדא בהגאטטינגישע געלעהרטענאנצייגען על החבור של הד"ר בערלינער „תרגום אונקלוס", ואשר מתוך דבריה נכרת הקנאה העצומה הבוערת בלב לאגארדע על אשר הכירה האקאדעמיא של הממשלה בברלין את הד"ר בערלינער לטובה ותתמוך בידו להוציא לאור את הספר הנ"ל, וע"כ בקש וחפש אחרי שגיאות בדברי ב.; אולם לא כמתנצל ומוכיח צדקתו יראה לפנינו הד"ר ב. בתשובתו כ"א כלוחם מלחמת תנופה נגד ל. ובטוב טעם יוכיח לו רוע לבו וגאותו היתירה].

Prolegomena eines neuen hebr.-aramäischen Wörterbuches zum alten Testamente v. Prof. Dr. Friedrich Delitsch. Leipzig 1886. (8' VIII, 218 S.)

Das Buch des *Prophehen Ezechiel* v. Prof. Dr. C. H. Cornill in Marburg. Leipzig 1886. (8' XII, 515 S.)

Die Psychologie Mendelssohs. Aus den Quellen dargestellt und kritisch beleuchtet von Dr. Leop. Goldhammer. Wien 1886. (8' 68 S.)

Das alte *Purimspiel nach neuem Schnitt und Stil* (anonym). Frankfurt a|M. 1887.

Le *rabbinat de Metz pendant la période française* (1567-1871). Extrait de la Rev. d. Ét. j., tomes VII à XIII par Abraham Cahen. Paris 1886. (8' 91 S.)

Der *Raschi-Commentar zu den 5 Büchern Moses* (רש"י על התורה) vollständig ins Deutsche übersetzt mit beigedrucktem Bibeltexte, in einem Bande, von Julius Dessauer, emer. Rabbiner in Budapest. Budapest 1887. [הפירוש של רש"י על התורה נעתק כבר לש"א על ידי הח' ל. דוקעס ואח"כ שנית מאת הח' דעססויער, ובאשר כי מפני נחיצותו וערכו הרב ספו ותמו כבר כל העקזעמפלארים הנדפסים הוציאו המחבר שנית לאור בלוית גוף (טעקסט) התורה, עי' אצד"י 1887 צ' 378].

Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud. Ein Wörterbuch zum Gebrauche für Theologen, Juristen, Lehrer etc. von Dr. J. Hamburger. Supplementarband zur 1 und 2 Abtheilung. Strelitz 1886. (8' 118 u. 136 S.)

Reime und Gedichte des Abraham ibn Esra von Dr. David Rodin. Heft II. Beilage zum Jahresbericht des jüdisch-theolog. Seminars in Breslau. Berlin 1887. (8' 1000 u. X S.)

Ueber die *religionsphilosophischen Ansichten des Flavius Josephus* von Dr. Adolph Poznanski. Breslau 1887.

Beiträge zur Kenntnis der *religionsphilosophischen Ansichten des Flavius Josephus* von A. Lewinsky. Breslau 1887.

Die *Religionsphilosophie des Maimonides und ihr Einfluss* von Dr. Isak Münz. 1. Theil. Berlin 1887. (8' 36 S.) [ע"ד הפילוסופיא הדתית של הרמב"ם חברו בזמן האחרון ספרים שונים, ומיום שהעתיק החכם מונק את הספר מורה נבוכים לשפת צרפת ובאר את כל דבריו בטוב טעם ודעת הוסיפו עוד צעירי החכמים לברר וללבן דעות הרמב"ם ולפרשן כשמלה, וביחוד כתבו על אודות זה מאנאגראפיען: הרב הד"ר יאעל מברעסלויא (Die Religionsphilosphie des Moses ben Maimon. Breslau 1876. וד"ר ראזין (שם) Die Ethik des Maimonides. Breslau 1876), אולם הם תארו את דעות הרמב"ם אך בכלל ולא דקדקו לבאר ולפרש את כל פרטיהן ויניחו מקום להמחבר הד"ר מונק (העוסק כבר איזה שנים בספרי הרמב"ם וכבר כתב כמה מאמרים על אודותם במכה"ע שונים) לרדת אל עומק כל ענין וענין ולהציג לפני הקוראים כל רעיוני הפילוסופיא של הרמב"ם בפרוטרוט. תו ן חלק הראשון מהספר אשר לפנינו הוא אך מבוא כללי, וכתוב בהשכל ודעת, ויחוד ישים המחבר לעיני הקוראים את הסבות שעוררו את הרמב"ם לחבר את ספרו מו"נ ואת חלקי הספר ותוכנם הכללי. בסוף המבוא יודיע המחבר כי תוכן מחברתו יפרד לה' ראשים: א) על דבר תורת האלהות של הרמב"ם, ב) ע"ד השקפתו על בנין העולם (קאסמאלאגיע), ג) ע"ד תורת המוסר (עטהיק) שלו, ד) דעותיו בדבר מצות התורה ותכליתן, ה) על דבר הפעולה שפעלה הפילוסופיא הדתית שלו, אחרי המבוא בא עוד מאמר, שהוא כעין מבוא שני, בו ידובר ע"ד היסודות הכללים שעליהם תשען הפילוסופיא הדתית של הר"מ, והגה אף לא נמצא חדשות ונצורות בספר הזה, בכ"ז הוא ראוי לתהלה ע"י צחות לשונו וע"י רוח האמונה הטהורה העולה ומבצבצת מכל דבריו, ונקוה כי ישלים המחבר בקרוב את העבודה הנכבדה והמועילה הזאת].

Religiöse Zeitfragen von Dr. L. Münz, Rabbiner in Kempen. Berlin 1887. (8' 110 S.)

Die rituelle Circumcision im Lichte der antiseptischen Chirurgie, mit Berücksichtigung der religiösen Vorschriften von Julius Jaffe. Leipzig 1886. (8' 45 S.)

Sabbatreden für die israelitische Jugend über alle Wochenabschnitte des Schuljahres, von Rabb. Elias Karpeles. Breslau 1887. (8' 16 S.)

Zur *Säcularfeier M. Mendelssohns* den 4 Januar 1886. Vortrag von S. Friedberg. Tilsit 1886. (8' 24 S.)

Samuelis ben Chofni trium sectionum posteriorum libri Genesis versio arabica cum commentario e ms. cod. biblioth. publ. imper. Petropolit. nunc primum edidit I. Israelsohn. St.-Petersburg 1886. (8' XII, 184 S.)

Das sechste Buch des Bellum Judaicum nach der von Ceriani photolithographisch edirten Peschitta-Handschrift übersetzt und kritisch bearbeitet von Dr. H. Kottek. Berlin 1886. (8' 45 u. 30 S.)

Die semitischen Sprachen. Eine Skizze von Th. Nöldeke. Leipzig 1887. (8' 64 S.)

Stammtafeln der von Liebmann Schwarzschild in Frankfurt a/M. (1555 — 94) obstammenden Familien auf Grund der Urkunden, Acten u. Register des Stadtarchivs u. des Gemeindebureaus, sovie von Mittheilungen aus der Familie, von L. Neustadt. Als Ms. gedruckt. Frankf. a/M. 1886. (4' 8 S. u. 18 ff.)

Statistisches Jahrbuch des Deutsch-Israelitischen Gemeindebundes. Berlin 1887. (8' 2 u. 62 S.)

Die *Stellung der Sklaven bei den Juden* in rechtlicher und gesellschaftlicher Beziehung nach talmudischen Quellen v. Dr. S. Winter (Dissertationsschrift). Halle 1886. (8' 66 S.)

Storia degl' israeliti dalle Origini fino alla monarchia, secondo le fonti bibliche criticamente eposti, von David Castelli. Meiland 1887. (8' CIII, 416 S.)

Symptome der antisemitischen Geistes-Krankheit von Dr. K. Lippe. Jassy 1887. [את הספר הזה אשר כבר הללוהו מבינים במכה"ע לב"י ויאשרוהו לא ראיתי, אולם זכיתי (?) לראות בקרת עליו מאת אחד הקנאים ב„ה„ישרון" 1887 גליון 25, ולא למותר אחשוב להודיע תוכנה לקוראי ה„כנסת", למען יעשו להם מושג נכון מרוח הקנאים באשכנז, מבלי שום לב לתכלית ותעודת הספר, להוקיע לעין השמש את הרשע הכסל המכונה בשם „אנטיזעמיטוזמוס", ומבלי שוות לנגדו ערך ומצב המחבר, שאיננו לא רב ולא דיין ומורה הוראה בישראל כ"א יהודי האוהב עמו בכל לבו ומשתדל לטובת כלל ישראל בכל כחו, בקש ומצא המבקר חטא ועון בדברי המחבר, והוא, כי כתב במשך דבריו, לאמר: „דער יודישע טהייל דער ביבעל, דיא גרונדלאגע דעם יודענטהומס, בעשטעהט אוים אייגעם מיטהאלאגישען, גלייך אנדערען רעליגיאנען (מיט דעם אונטערשיעד, דאסס דיא יודישע מיטהאלאגיע דיא געזאממטנאטור אין איינער איינציגען גאטטהייט פערהעררליכט, וואהרענד דיא היידנישע היגגעגען יעדע נאטורערשיינונג אין איינער בעזאנדערן גאטטהייט פערהעררליכט) אונד אייגעם אויסגעבילדעטען געזעטצליכען טהייל" וע"ז כתב המבקר: „האיש הכותב דברים כאלה איננו יודע מאומה את היהדות, או מכחיש אותה, בכל אופן לא יוכל לדבר בשם היהדות. לדבר בשם היהדות מוכשר אך האיש המשיג את היהדות בכל אמתתה" עכ"ל. גם אנחנו נסכים עם המבקר כי לא צדק הד"ר ליפפע בדבריו הנ"ל, שנמשך בהם אחרי מבקרי-כתבי-הקדש (ביבעל-קריטיקער) היותר חפשיים, וטוב עשה לו היה נזהר בלשונו וכתב כי ספר התורה יפרד לחלק ספורי והיסטורי, וחלק דתי, וזה היה מתאים לדעתי היטב עם עיקר כוונתו ומטרת דברו. אולם לבטל עפ"ז את כל הספר ולגרש את המחבר מעל נחלת ישראל, אולת היא וכלימה, והרי זה דומה כמעט למעשה הדאמיניקאנער וכיו"ב שבקשו לבטל ולשרוף את כל ספרי ישראל בשביל איזה דברים שנמצאו בהם לפי דעתם נגד אמונתם].

Tables du Calendrier juif depuis l'ére chrétienne jusqu'au XXX Siècle. Avec la concordance des dates juives et des dates chrétiennes et une méthode nouvelle pour calculer ces tables, par Isidor Loeb. Paris 1886. (י"ל מאת החברה לחכמת ישראל בפאריז).

Der *babylonische Talmud* in seinen agadischen Bestandtheilen wortgetreu übersetzt u. erläutert von Dr. A. Wünsche. 2 Halbband, 1 Abtheilung. Leipzig 1887. (8' VIII, 378 S.)

Lehrbuch zum Selbstunterricht im *babylonischen Talmud* (תלמוד של בבל) II Theil, von Dr. Ph. Lederer. Pressburg 1886. (8' 104 S.)

Le *Talmud de Jerusalem*, traduit pour la première fois. Tome VIII: traités Kethouboth, Nedarim, Guittin, par M. Schwab. Paris 1886. (8' IV, 300 S.)

Tomme IX: traités Guittin (fin), Nazir, Kiddouschin. Paris 1887. (8' IV, 299 S.)

Targum Arvi (תרגום ערבי). Die arabische Interpretation des Pentateuchs von Rabbi Saadia Hagaon. Ein Auszug aus einer in der grossherzöglichen Badischen Hof. und Landesbibliothek zu Karlsruhe befindlichen Edition einer authentischen Handschrift. Ins Deutsche übertragen und commentirt von Rabb. S. Schwarzstein in Karlsruhe. Genesis. Frankfurt a/M. 1886. (8' 82 u. XIII S.)

Ueber die Theologie des Xenophanes von I. Freudenthal (כחשבון השנתי של בהמ"ד לרבנים דברעסלויא) Breslau 1886. (8' 48, XI S.)

Der theologisch-politische Tractat von Benedict Spinoza, neu übersetzt und mit einem biographischen Vorworte versehen von S. Stern. Leipzig 1886. (12' 385 S.)

Untersuchungen zur Kritik des alten Testaments, von Th. Nöldeke. Kiel 1886. (8' 198 S.)

Untersuchungen über die Textgestalt und die Echtheit des Buches Micha v. Victor Ryssel. Lepzig 1887. (8' VIII, 284 S.)

La vie juive, avec preface de gr. Rabbin Zadok Kahen et avec illustration dessirée par Alphons Lévy. Paris 1885—86.

Volkskalender von Jacob L. Brandeis (7 Jahrgang). Prag 1887. [בהקאלענדער הזה נקבצו ובאו כמה תמונות מגדולי ישראל בלוית תולדות חייהם כתובות במליצה צחה, ומלבד זאת יכיל „השקפה על שנת 1886", ספור מאת ס. קאהן „תפלין" ומאמרים קטנים].

Illustrirter israelitischer *Volkskalender* von Jacob W. Pascheles (36 Jahrgang). Prag 1886. [כולל מאמר היסטורי „היהודים בבאהמען", ספורים מהגהעטטא בפראג. מאת בערנהארד אויערבאך ותולדות ר ש"י פ י נ ן ותמונתו].

עמודי הגולה oder die *Vorschriften der Thora*, welche Israel in der Zerstreuung zu beobachten hat. Ein Lehrbuch der Religion für Schule und Familie von Dr. L. Stern. 2 verm. und verb. Aufl. Frankfurt a/M. 1886. (8' XVI, 100 S.)

Das Werk der Erinnerung. Weihrede zur Eröffnung des zum Andenken S. Eminenz des Gottseligen Erzbischofs Dimitri von der Odessauer israel. Gemeinde gestifteten Waisenstipendiums. Reinertrag zur Gründung einer Handwerkerabtheilung bei der Werkschule „Kleine Jeschiva" von Rabb. Dr. S. L. Schwabacher." Odessa 1887.

Zwischen Licht und Finsterniss. Ein culturgesichtliches Bild aus Galizien von Nathan Samuely. Wien 1887 (8' 120 S.) [תוכן הספור היפה והנעים מאד, יפרד לב' מחזות, בראשונה יתאר המספר לפנינו את חשכת הבערות והפאנאטיזמוס ששלטה בגאליציען שלטת, ומחזה הב' יציג לעינינו את מלחמת החשך והאור בעצם תקפה ואת הנצחון האחרון של ההשכלה. כל האנשים המדברים בספור הזה מתוארים היטב בהלך רוחם ובמדותיהם (כאראקטערע), עד כי כמו חיים יתיצבו נגד עינינו, גם סגנון הלשון שהשתמש בו המחבר טוב ונעלה הוא ומלא הלצות נעימות המתאימות לתוכן הספור].

הערה במשנה

(סנהדרין פ"י ה"א) כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב וכו' ואלו שאין להם חלק לעוה"ב וכו' ר' עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים. — ובגמרא (דף ק:) תנא: בספרי צדוקים, ר' יוסף אומר אף בספר בן סירא אסור למקרי וכו'. הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל פירש בספרי צדוקים בספרי עבודה זרה (הל' ע"ז פ"ב ה"ב); ושאר המפרשים פירשו: בספרי מינים; ואולם כנודע לא היו הצדוקים לא עובדי ע"ז ולא מינים כי אם ישראלים קראים. וגם הוא בלתי מובן למה לא אמר במשנה: „בספרי ע"ז" או „בספרי מינים" כמו שהוא אומר בכ"מ? גם מה שייך ספר בן סירא לספרי ע"ז ומינים? — ולדעתי ספרים החיצונים הוראתם ספרים הנוספים, כמו שמכונים המשניות הנוספות לספר המשנה: ברייתות — משניות חיצוניות; וכן מכנים התוס' למסכתות הקטנות הנוספות לספר התלמוד: ס פ ר י ם ח י צ ו נ י ם. וגם בזה הוא: הספרים, אשר לא סדרם עזרא בין כתבי הקדש ואף הצדוקים אשר לא הביטו בפנים של אימה על המסורה של אנשי כנה"ג הוסיפו אותם אל כתבי הקדש; וכן ספחו אותם גם הנוצרים ומכונים אצלם בשם: ספרי אפוקריפא (Apokrypha, Apokryphische Bücher ספרים הנוספים) והנודעים אצלנו בשם: „כ ת ו ב י ם א ח ר ו נ י ם", (עיין מה שכתב הרנה"ו ז"ל במבואו לכתובים האחרונים). וזה הוא שאמר: בספרים החיצונים, בספרי צדוקים, לאמר: הספרים שספחו הצדוקים אל כתבי הקדש; והפרושים חשבו אותם לספרי חול, באשר לא הכניסם עזרא תחת כנפי ספרי הקדש (וע"כ אסרו קריאתם); ורב יוסף הוסיף לבאר, כי אף בספר בן סירא אם כי תוכו רצוף משלים ואמרים טובים ומועילים, בכ"ז גם הוא על ספרי האפוקריפא יתחשב. — כן נ"ל בפירוש המשנה, ועל הקורא לרחק או לקרב.

דריססא י"ט אלול תרמ"ו.

ישראל ברלין.

בקרת מצער

על ספר: משלי ישכר אשר להמליץ הנעלה.

הרב מו"ה ישכר בערוש איש הורוויץ הלוי.

בראש הקדמת ספר „מישרים" לרבנו ירוחם תלמיד הרא"ש כתוב: כבר אמרו חכמי המחקר. כי דרישת החכמה (יקרה) לשני פנים. האחד למעלת הנושא ואין הסדר טוב ושלם. והשני לטוב סדרה אף על פי שאין בנושאה מעלה יתרה. כי הנפש תתענג בטוב הסדר עכ"ל. וכ"ה בספר מלמד התלמידים (פרשת יתרו) בשם חכם נוצרי יעוין שם. ומה רבה אפוא יקרת ספר אשר יש בו שני הפנים גם יחד וכל אחד שלם תכלית שלמות. ומה יקר ומה נכבד ספר: משלי ישכר אשר מלבד שני הפנים יש בו עוד שלישי אשר יכלול יפיו ויתם הודו. והוא: שפה ברורה, שפה נחמדה מזהב ומפז רב, שפה שקולה במאזני צדק וטפוחה בפלס דעה והשכל אין עדף ואין מגרע, שפה אשר מלותיה על לשון נביאינו היו וספרי קדשנו בה נכתבו בלי כל ערב מתלמודים ומדרשים. ובעבור גדל יקרת הספר הזה שמתי מעיני בו והערות מספר עליו העירותי. ואלה הן:

1) משליו יצאו להם בעקבי משלי שלמה ובמצעדי משלי יהושע בן סירא. ויותר אחוה רגלם באשורי משלי שלמה; כי ידמו למשלי שלמה גם בעריכת הקדמה קטנה לפני המשלים המודיעה תכלית המשלים. הנה משלי שלמה מתחילים מפסוק יראת ה' ראשית דעת (א' ו'). וכל הכתוב לפניו הוא אך הקדמה המודיעה תכלית המשלים, וכן משלי ישכר מתחילים מפסוק המסה אשר נסיתי (א' ד'). והכתוב לפניו הוא אך הקדמה המודיעה תכלית המשלים. אבל משלי יהושע בן סירא הם בלי הקדמה; ובשכבר הימים שערתי כי הקדמת משלי שלמה איננה מאת מחבר הספר רק מאת מסדריו שהם אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו משלי שלמה ככתוב בראש פרשה כ"ה. ושערתי כן בעבור דבר אחד אשר אין פה מקומו.

2) רעיוני המשלים הם מחוכמים ומחכימים. כי לב חכם הרם והנם על פי מטות אשר מבשרו חזם ושמרם בקרבו כאוצר נחמד מעת הולדם עדי חקקם בספר ללמד בהם תועי רוח בינה. כן ארח כל איש בינות לטמון בחבו כל מקרה כל פגע וכל מעשה שנעשה תחת השמש אם יכשרו להוציא מהם למוד מועיל ולקח טוב ולשמרם כגנזי פנינים עדי בספר יוחקו ועין כל איש תשורם. לא כן ארח המון רבה ודלת העם. כל מראה עינים כל הלך־נפש כל מעשה אשר תחת חשמש אך בן רגע על רגשיהם יפעלו ובן רגע כמו הגה יחלופו וכצל יעבורו. ולכן לא יכשרו כל מסותיהם ללמד דבר להועיל לא לעצמם ולא לאחרים.

3) רבי הרעיונים חדשים המה מלב החכם המחבר באו, ואחדים מהם ישנים המה. אולם מאד צדק החכם המחבר באמרו: ולשון חכמים גם בישנים תברא רוח חדשה, ויחדשו כנשר נעוריהם להורות ולשעשע יחד (קאפיטל י"א פסוק י"ב). ואלה הישנים: א) על האמור בקאפיטל ב' ט"ז: אוי לך כנען אם תעזוב עזבוניך בידי אחרים ועינך לא תשים עליהם לרגעים וכו' כבר העירו רז"ל באמרם: מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן וכו' וישכור פועלים ואל ישב עמהן (ב"מ כ"ט ב'). ב) והולך רכיל שלש נפשות (קאפיטל י"א פסוק י"ז) כבר הודיעו זה רז"ל. יעוין ערכין (ט"ו ב') „לשון תליתאי קטיל תליתאי". ג) גאוה וגבהות לב בבני אדם לראשי תועבותיהם תחשבנה: אבל גם לב קלונו לא יחוש רוחו השפל נדמה כצ"ל: נמשל] כבהמה נדמה (קאפיטל י"ב פסוק י' ופסוק י"א); וזה הלוא הוא כתוב על ספר כד הקמח (מלת: גאוה) וז"ל אין מדת השפלות נצטוינו בה שינבל עצמו בענינים הראוים [צ"ל: בעיני הרואים], או שיבזוהו בני אדם ולא יחוש אליהם; כי אדם החביב שנברא בצלם אלהים ראוי הוא שיחוש על כבוד עצמו ועל מעלת נפשו השכלית עכ"ל. וזה הוא הפך הכתוב בפי' המשניות להרמב"ם (אבות פ"ד משנת מאד מאד הוי שפל רוח) בשם ספר אחד מספרי המדות יעו"ש. ד) קללת חנם על ראש המקלל תחול (שם כ"ז). וזה אמר כבר החכם מכל האדם: קללת חנם לא תבא (משלי כ"ו ב') וכתוב במסורה „לו קרי". ופי' רש"י לפי הקרי „למי שהוציאה בפיו" ובפי' ר' משה קמחי המיוחש להראב"ע בטעות כתוב: קללת חנם לו לכסיל המקלל תבא, וכתוב לא באל"ף להודיע כי למקלל תבא ולאשר יקולל לא תבא עכ"ל. ומאד יכסלו אפוא האנשים המפחדים מקללות שונאיהם ואנשי מצותם גם כי הן חנם אין פשע ויסודתן הוא אך בשנאה ומשטמה, ולאי דעו כי נחלים חותים המקללים חנם על ראשיהם בקללותיהם. ה) אל תשפוט רוח איש ותכונתו לפי הליכותיו חוצה בין בני אדם: לך אל ביתו פנימה ולפי משפטו שם מישרים תשפוט (קאפיטל י"ג פסוק י"ב ופסוק י"ג). ועוד רז"ל אמרו: ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו (אבות פ"ב מ"ה). וע"ז במדרש שמואל בשם ריא"ב: המפרשים פירשו עד שתגיע למקומו מקומו ממש. לפי שמדותיו נכרים במקומו אם הוא טוב או רע. ואז כשיגיע למקומו וישאל לאנשי מקומו עליו אז יוכל לדון אותו ולא קודם שיגיע למקומו. כי אז למראה עיניו ישפוט ואולי לא יצדק מה ששפט בו עכ"ל. ובדברי המחבר ובלשונו הצחה תתברר יותר כונת המאמר הזה. ו) הפרי לא יפול הרחק מן העץ ודרכו בנים מאבותם לא רחקו (שם פסוק ט"ז), זה נמצא בהרבה ספרים קדומים. ז) לא לששון נולדת אדם בחלד. כי כן בהמלא שחוק פיך עינך דמעת (שם פסוק י"ט). זה אמר עוד המשורר שיללער. ח) גם נטף מים כי יזל תמיד שוחק ונוקב חור גם בחלמיש צור (שם פסוק כ"ד). פה הסר הנמשל אבל במקורו יש גם הנמשל. ומקורו הוא באבות דר' נתן (פ"ו) שכתוב שם: פעם אחת היה עומד על פי הבאר אמר מי חקק אבן זו? אמרו לו המים שתדיר נופלים עליה וכו' מיד היה ר' עקיבא דן ק"ו בעצמו מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם עכ"ל; ט) אין כליון ואבדון בכל היקום. גם המות אך משנה פנים ויחליפם (קאפיטל י"ד פסוק ד'). זה כתב הרמבמ"ן בספרו פהעדאן; י) הבשת תועיל יותר ממוסר ולקח תמנע חמס ורצח מבעליהם (קאפיטל ט"ז פסוק כ'); זה כתוב עוד בתורת חובות הלבבות (שער הבחינה פ"ה). יא) כן כסף וזהב לא יעמדו ימים רבים, יתעופפו מיד ליד באין מעמד נאמן (קאפיטל י"ח פסוק ה'). במשלי חכמים הנספחים אל צואות ר"י אבן תבון כתוב זה במעט אופר „הממון גזלה", ואין כל ספק כי תחת: גזלה. צ"ל: גולה. וכי ר"ל נע ונד מאיש לאיש. והוא מתאים עם מאמר רז"ל: ולמה נקרא שמם זוזים? מפני שזזים מזה לזה (במדבר רבה פרשה כ"ב). יב) התפלה לא תשנה רצון ה' וכו' אולם בתפלה ישנה ויטהר לב איש תפלה וכו' (קאפיטל י"ט מפסוק ד' עד פסוק ט'). כן כתוב בספרים רבים. וביהוד בעקרים (מאמר ד' פי"ח). יג) על כן גמהר הנער וכו' ובנינו הריסה וכו' על כן הזקן מחשב דרכו וכו' והריסתו בנין (שם פסוק כ"ג ופסוק כ"ה). כן כבר אמרו רז"ל: שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה (מגלה ל"א ב'); יד) עשה טוב וצדקי באמונה לא יבקש שכר ותודה: וכבר עליצות נפשו בעשותו הטוב פעלתו אתו ומשכרתו

שלמח (קאפיטל כ׳ פסוק י״ד ופסוק ט״ו) . כן אמר כבר החכם הצרפתי בספרו : פאן דער נאטירליכען יאראל (פרק מ״ו העתקת וויעלאנד) : פערלאנגם פיר דאס גוטע , דאסס איהר אנדערן ערוויזעט , קיינע אנדערע בעלאהנונג , אלס דאס פערגניגען גוטעס געטהאן צו האבען עכ״ל . ולפי דעי גם הכונה העצמית וחעקרית במאמר : אל תתיו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס וכו״ (אבות פ״א מ״ג) . היא להיות העבודה עצמה הפרס ולא זולתה . ע״ד הכתוב בהו״ה (שער עבודת האלהים פ״ג) : ומי שעולה ממנה (מן ההערה התוריה) אל העבודה שהיא מדרך הערת השכל יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון החסידים , ויהיה גמולו בעולם הזה השמחה במתיקות עבודת ה׳ כמו שאמר הנביא (ירמיה ט״ו) : נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי וכו׳ עכ״ל . טו) נר בוער מבער נר ולא יחסר מאשו . ואיש חכם מלמד דעת ועוד יוסיף לקח (קאפיטל כ״א פסוק ט״ו) ; במדרש במדבר רבה פרשת בהעלותך) כתוב : אם תאמר הזקנים שהיתה נבואתן משל משה שמא חסר משה מן נבואתו כלום . לאו , למה הדבר דומה לנר שהיה דולק והדליקו ממנו כמה נרות ואור דליקתו לא חיסר אף כאן משה משלו לא חיסר כלום עכ״ל . והמחבר הוסיף ע״ז שמלבד שלא חסר ממנו מאומה הוא מוסיף עוד לקח. טז) אם מפעל שלם מידי אדם אין ותהי תהלתו כי שגיאותיו ספורות (סוף קאפיטל כ״ב) . כך בספר החנוך (סוף מצוה תקע״ג) כתוב : וגדול הוא מי ששגותיו ספורות עכ״ל וכ״ה בכוזרי . ולא אוכל עתה לציין מקומו בעבור שאיננו כעת בידי . יז) בערב כי יישן האדם יאמין בה׳ ויפקיד בידו הרוח אשר נתנו וכו׳ על כן חסד ה׳ לבקר ואמונתו בלילות כל איש יגיד (קאפיטל כ״ו מ״א עד ד׳) ; יעוין מדרש איכה (פסוק חדשים לבקרים רבה אמונתך) .

4) בקאפיטל י״א (מפסוק כ״א עד פסוק כ״ה) הגדיל והפליג המחבר עד מאד את כח עין רעה להשחית . וז״ל אל תלעג לעין רעה ותאמר מהבילים יאמינו בה , ואל תתחכם ותשים לאל פעלה להשחית : כי כח נפלא בעיני האדם , מהן עלילות תצאנה לרעה ולטובה : רוש ורעל בראות . עין רעה ופעלתה לא תשוב ריקם : כן יש בני אדם בעיניהם לבד יאסרו חיתו טרף כגדי ותיש עכ״ל . וכן ידידי הרב הגאון , החכם הכולל , מו״ה חיים יוסף פאללאק ז״ל הגדיל והפליג את כח עין רעה להזיק בבאורו לספר עקדת יצחק (ראש פרשת תזריע) וז״ל כפי הנודע יזיק מי שטבע חמרו רע מאד לזולתו אף בשימת עינו עליו לבד , כמו שהאריכו חז״ל ושארי מחקרי הטבע הקדמונים לספר בגודל היזק עין רעה , עד שיש חיות , ואף כי נחשים ארסיים (גיפטיגע שלאנגען) הממיתים בע״ח המובטים מהם רק בהשקפתם עליהם , וכל אדם אף אם טבע חמרו טוב בכל זאת אם יביט בשנאה ובאיבה על זולתו מחרידו ומפיל אימה ופחד עליו ומסבב לו כאב לב ועצב פנימי , ולפעמים תסבב ההבטה הזאת גם המיתה הפתאומית כמו שספרו חז״ל „יהב עיניה ביה וקטליה״ . ואף כי בארצות החמות יקרת מאד כדבר הזה עכ״ל . ובהערה ע״ז הוסיף עוד לאמר : וכעין זה הבטיח החכם החוקר הטבעי פליניום (דער עלטערע) ספר שביעי קאפיטל י״ב ע״פ עדות שני חכמים נכבדים בזמנו . כי יש אנשים באפריקא אשר בהבטת עין אחת יכולים להוביש וליבש העצים והעשבים ולהמית אנשים ונשים וטף . וכתב ג״כ , כי בתוך עם טריבאללעס אשר ישבו בימיו בארץ בולגאריען היו אנשים אשר לא יכול איש לעמוד נגדם , כי מדי ראו והביטו איש בעת כעסם המיתוהו בסקירה אחת , אף אם היה מהאנשים היותר בריאים וחזקים . וכן כתב גם החכם אויגו סטינוס , כי איננו רחוק להאמין אפשרות ההפסד הרב והנזק המסובב מעין רעה . והנוסע הצרפתי דומאנט יספר . כי הפרסיים היונים הערביים והטירקען יאמינו כלם , כי יש אנשים מלאי ארס אשר יוכלו להמית איש במראה עיניהם . גם כל יושבי ארץ שפאניען יאמינו כמו שכתב חכם אחד צרפתי זה שבעים שנה . כי יש אנשים אשר יוכלו להמית זולתם בהבטת שתי עיניהם , ויש אשר להם הכח הרע הזה רק באחת מעיניהם , ויספרו גם ממלך אחד אשר קרא לאיש כזה ויצוהו להביט אל אנשים אשר היו מחויבי מיתה , ויהי כהביטו עליהם והנה קל מהרה ספו תמו מן בלהות עכ״ל . ולי קשה ערף קשה מאד להאמין לכל הדבורים והספורים האלה הזרים עד מאד לטבע ולשכל , ופליניוס איננו כי אם עד מפי עדים אשר לא נדע תכונתם . והנוסע הצרפתי דומאנט לא ספר רק אשר הפרסיים היונים הערביים והטירקען יאמינו במציאות אנשים אשר יוכלו להמית איש במראה עיניהם ; ומה רבו ההבלים אשר העמים האלה האמינו בהם ! ומה עצמו ראשיהם ! וכן החכם הצרפתי לא כתב כי אם אשר כל יושבי ארץ שפאניען יאמינו בכח עין רעה להשחית ולהזיק . ולעמת המספרים האלה עומד הפלוסוף הגדול בן מיימון אשר כחש בפעלת עין רעה ואמר לא היא . כאשר הראיתי במאמרי : השתות . והרב החכם הגדול הפלוסוף הנעלה ר׳ ידעיה הבדרשי אמר על בן מיימון בסוף ספרו „בחינת עולם״ : סוף דבר תשמאיל לבי או תימין תאמין בכל מה שהאמין בו אחרון הגאונים בזמן וראשם בחשיבות הרב המורה הגדול רבנו משה בן הרב הגדול רבנו מיימון ז״ל אשר אין ערוך אליו בכל חכמי ישראל אחר התימת התלמוד עכ״ל . ואני הנני מוסיף לאמר אל לבי „תשמאיל לבי או תימין לא תאמין בכל מה שלא האמין בו הרמב״ם״ . כי תמיד מכלל הן נשמע הלאו . ואשר כתב ידידי פאללאק , אם יביט בשנאה ובאיבה על זולתו מחרידו ומפיל אימה ופחד עליו וכו׳ ולפעמים תסבב ההבטה הזאת גם המיתה הפתאומית , כמו שספרו חז״ל „יהב עיניה ביה וקטליה״ עכ״ל , יוכל היות גם לפי חק הטבע , כי רבים חללים הפיל הפחד ועצומים כל הרוגיו . אולם זה לא יתכן כי אם בהבטת אנשים מאויימים כאנשים המסופר עליהם : אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה (לי נראה לגרוס : אימה תהת אמה) ומדברים מחצייהן וכו׳ אומרין כפותו כופתין אומרין הרוגו הורגין (גטין י״ד ב׳) . ויתר הדברים אשר יש לי בזה אחשוך לעת ולמקום אחר .

5) מאמר אחד יש בספר היקר הזה אשר קשה ממני מאד לדעת פשרו : וזה הוא : שאל עצה מפי מצליח דרכו , כי ידיד ה׳ הוא ואלהים עמו : לידידיו ולמברכיו יתן ה׳ גם תבונה ודעת , ועצתם כעצת אורים ותמים ; כל מוצא שפתיהם ישמע ה׳ , ומברכותיהם יברך גבר (קאפיטל י׳ מפסוק ה׳ עד פסוק י״א) . וזה נשגב ממני לא אוכל לו . כי הנה דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (ירמיה י״ב א׳) , הכי רשעים ובוגדי בגד ידידי ה׳ המה ואלהים עמהם , ועצתם כעצת אורים ותמים , ומברכותיהם יברך גבר ? ולמה אמר דוד : אל תתחר במצליח דרכו (תהלים ל״ז ז׳) ? למה לא יתחר בידיד ה׳ וברוך אלהים ? ואיככה נוכל לאמר , כי למצליח דרכו יתן ה׳ גם תבונה ודעת בראותנו כסילים יצליחו ודרכי אוילים בכל עת יחילו ? יגד נא לי המחבר פשר דבריו .

6) מבחר מאמרי הספר הזה הוא לי המאמר הכתוב בסוף (קאפיטל י״ט) , וזה הוא : אם יבליג השכל באדם ויקדם בואו לפני הרגש ויעבירהו אז בבעליו חמלה וחנינה תצערנה , ומעשי הצדקה וחסד ימעטו : על כן רבים מאנשי שכל רחקו מעשות טוב , ואנשי רגש לא ימהרו להתבונן בינה עכ״ל . והוא ענין פלוסופי יקר ונכבד מאד . ולהבקיע כשחר אורו אערוך עליו מאמר מיוחד , ובו אדברה גם על אדות התנגדותו לדעת שפינאצא האומר , כי מעשי הצדקה והחסד אינם טובים רק בהיותם ילדי השכל ולא ילדי הרגש .

סוף דבר אנכי אומר : אשרי האיש אשר כתב משלי הספר הזה על לוח לבו , כי אז ילך לבטח דרכו בכל עניניו .

יעקב רייפמאנן

מערכי לשון עבר

תורת לשון הקדש ערוכה בשיטה חדשה לפי חקרי הלשון בזמננו, מאת יהושע שטיינבערג.

מן הספרים הנכבדים שעלו על אופקה של ספרות ישראל בימים האחרונים ימי בכורי שפת עבר, נוכל לחשוב בצדק גם את הספר היקר והנכבד „מערכי לשון עבר" של החכם המדקדק ה' שטיינבערג נ"י. האיש אשר למד תורת דקדוק השפה הזאת מתוך הספרים האחרונים שחוברו בה מזמן המדקדקים הקמחיים ואילך, בוני שיטת השלוש באותיות ושיטת השביעיות בתנועות, ותורת הקדמונים לא באה בתוך מעיו, ובמעמקי תולדות העתים אשר עברו עליה מעת הוסדה עד היום הזה לא נסה לגלגל, ובכן לא הביט בה מה לפנים ומה לאחור, תדמה שיטת הספר מערכי לשון עבר בעיניו, כשיטה זרה עזת נפש המהפכת קערת הדקדוק על פיה ומבקשת לעקור את הכל. גם סגנונה הקשה וניביה החדשים המקהים את השנים יצללו באזניו באופן מוזר שלא ראה דוגמתן בעולם הדקדוק אשר הסכין עמו מנעוריו. כן הדבר, שיטת המדקדק החכם שטיינבערג היא שיטה חדשה בעיני מדקדק קמחי ובן זאבי, שיטה אשר לא בנקל יאותו מדקדקים רבים להוציא מפניה הישן ולבוא בברית אתה. ואולם המדקדק הישר אשר הרגלו לא עור את עיניו לראות שיטתו של בן זאב כמסורה מסיני שאין להרהר אחריה, רק כמעשה בני אדם ילודי אשה העלולים לשגות כמונו, ר' יוסף ושני בניו ר' משה ור' דוד ז"ל ירו אבן פנתה והבאים אחריהם טחו אותה תפל, וכהמיסדים כן ההולכים בעקבותיהם אך יד הזמן והמקום פעלה עלימו לפרוץ גדרות עולם, להסיג שיטת קדמוניהם מגבילה ולחדש מה שחדשו, ולא בצל אל היו ושמעו, כאשר כבר הראיתי וברכתי למדי בפתיחתי לשער התנועות מספרי משפטי לשון עברית, מדקדק כזה לא יביט עוד על שיטתו של ה' שטיינבערג כעל שיטה חדשה שתקפתה מחלת החדוש והפלה בהתגלות לבה, רק כעל שיטה המתאמצת בכל עז להחזיר העטרה ליושנה, כלומר, להסיר מעל שפת עבר את מלבושי הנכרים אשר הלבישוה בני העת החדשה, ולשוב להלבישה את הבגדים הראויים לה על פי מעמדה בזמן ספרי הקדש, להפשיט מעליה את כבוד הנעורים אשר הנחילוה בני זמן ומקום שלא בצדק, ולהשיב לה את הדרת זקנתה; כי כמו שתפארת בנים נוער כן הדרת זקנים שיבה. הן גם אלה אשר לבם לא יתנם להאמין בקדושת שפת קדש, מוכרחים להודות מדעתם ושלא מדעתם שהשפה הזאת כבר עמדה על מדרגת שלמותה בימי הנביאים, וכל העתים אשר עברו עליה אחרי כן לא הוסיפו לה שלמות והתפתחות, הימים הללו היו ימי גבול שלמותה אשר גבלה לה ההיסתוריה, ולא הוסיפה עוד לקנות שלמות והרחבה בגלות ישראל מארצו ובהתערבו בגוים. בוני הדקדוק הראשונים (דורות מספר לפני רב סעדיה גאון ז"ל) לא חדשו מדעתם דבר, כי כל עמלם היה אך לחקור אחרי עקבות הדקדוק שהיה כבר מסודר ונערך בזמן ספרי הקדש, ולהתחקות על שרשי הכללים אשר היו למראה עיני הדורות הללו, וכן כל שיטות הדקדוק בשפת עבר שהמדקדקים מסדרים למענה מאז עד היום, אם באו בסודם ואם לנוכח האמת דרכם, כבר היו מסודרות בימי הנביאים, אם בכתב או בעל פה אחת היא לנו, די לדעת שאין תלמיד ותיק רשאי ויכול ועתיד עוד לחדש בה דבר מדעתו. שפתנו איננה ככל שפות

בני האדם, כל שפה הולכת שעל בשעל את העם אשר מפיהו תדובר וצומחת לעדי השכלתו והתפתחות רוחו, נוטרי כרמה יתאמצו כפעם בפעם לבער מתוכה את הקוצים המכאיבים לה, את המלים הזרים שארית ימי נעוריה בטרם ידעה עוד חק דקדוק והגיון, את השבשים הקשים על המבטא ואת האותיות הכפולות, וביחוד אותיות הנשימה היתרות המכלות לריק כח ודיו של המדברים והסופרים. הראה בנחמה אם לא ראיתי כמה סופרים עזי נפש שהעזו להסיר בזדון את האַאין האָאין הָעאין והַהאין מן המלים האשכנזים זאאט, שטאאט, בעעט, זעעלע, לעער, מעער, שעער, קאָהלען, באָהלען, זאָהלען, לאָאז, שאָאם, מאָאם, הוהן, רוהם, שטוהל, וכיוצא בהם הרבה, וככה תפשוט השפה את צורתה ותלבש צורה אחרת מתקופה לתקופה ומפקידה לפקידה, עד שהאשכנזי בן המאה התשע עשרה בזעת אפו יבין שפת אבי אביו בן המאה החמש עשרה. לא כאלה חלק בני ישראל, מדקדק עברי שאיננו עם הארץ גמור או מומר להכעיס לא העז ולא יעז לעולם לעשות כמעשיהם. נשער בנפשנו, לו בקש איש מאתנו להתיר לו בפרהסיא למעט מספר השואים הנעים והדגושים הכבדים המכבידים על המבטא, לו אוה נפשו לחבר כנוי על כנוי גם במקום שאפשר לעשות כזאת, ולכתוב בְּרְאוֹתִיךָ הולך תחת בִּרְאוֹתִי אוֹתְךָ הולך, כאשר פלטה בשגגה קולמסו של הסופר ייטעלעס באחד ממכתביו בבכורי העתים, לו חפץ איש להרחיב גבולות הבנין המרובע בשרשים שלמים על דעת האמת ועל דעת ר' וואלף סיידענהיים אשר הגביל הוראתו על התשוקה לפעולה, ולומר כּוֹתַבְתִּי כּוֹתַבְתָּ (התאמצתי לכתוב) כאשר נאמר לוֹשַׁנְתִּי שׁוֹפַטְתִּי יוֹדַעְתִּי אֲבַדְתִּי שׁוֹסֵיתִי, או לבנות פעלים חדשים על ידי הרכבת אות טפלה בתיבה, כאשר נהג העברי בזמן ספרי הקדש בפעלים הִתְיַהֵד (אסתר ח' י"ז) מן יהודי. הִמְרִץ (איוב ו' כ"ה) מן מֵרוּץ (קהלת ט' י"א), תָּאַב (תהלים קי"ט קע"ד) מן תַּאֲבָה (שם שם כ'), נָקַשׁ (דברים י"ב ל') מן נוֹקַשְׁתָּ (משלי ו' ב'), תָּכַן (שם ט"ז ב') מן תְּכוּנָה (נחום ב' י'). וכן נהגו חכמי התלמוד בפעלי תרם התחיל התריע מַשְׁכֵּן מן תרומה תחלה תרועה משכון, וכן נהג המליץ להשתמש בפעל תחר. לְתַחֵר מלחמה (לא אזכור אם בפרנליה או בהגליה) מן אל תִּתְחַר במרעים, לו העז איש רשע בפנינו לתבוע כזאת בפה, הלא ירקנו בפניו וגערנו בו בנזיפה ודחינו אותו בשתי ידים ושחקנו על משבתיו, כי גם אלה המדקדקים אמיצי הלב שאין יראת קדושת התנ"ך לנוכח פניהם ואימת המסרת לא תבעתם משלוח יד גם בעצם ספרי הקדש, לא יאותו לחדשות כאלה אם אין חפצם להיות לשחוק בעיני חוקרי הלשון היפרים. ולא זו בלבד אלא אף התמונות היתרות והבנינים הפשוטים, ידי סופר עברי הכותב על טהרת לשון הקדש אסורות מהשתמש בהם כחפץ לבו. ד"מ, הבנין „נִפְעַל" מורה על קבלת פעולה קלה מיד פּוֹעֵל, או על עֲשׂוֹת פעולה על ידי גּוֹרֵם (הפעיל), על ההוראה השנית אביא עדים רבים מכתבי הקדש שעל פיהם יקום דבר, הִזָּעֵק (צוזאממענ-רופען) — הִזָּעֵק (זיך פערזאממעלן) — הַקְהֵל–הִקָּהֵל. הַשְׁבַּע

(בעשווערען) — הִשְׁבִּיעַ (שווערען) — הִגִּישׁ (בראשית מ"ח י') הינאופיהרען — נִגַּשׁ (שמות כ' כ"א) הינאנטרעטען —, הִקְרִיב (במדבר ע"ז ה') נִקְרַב (שמות כ"ב ז'), הֵבִין (קי"ט ל"ד) — פערשטענדיג מאכען — הִבּוֹן (ישעיה י' י"ג) פערשטענדיג זיין —, הִכְנִיעַ (תהלים פ"א ט"ו) דעמיטהיג מאכען — הִכָּנַע (דה"ב ל"ג כ"ג) דעמיטהיג זיין —, אל תֵּחַת (נפעל) מן אֲחִתְּךָ (הפעיל) לפניהם (ירמיה א' י"ז) לאגע ניכט פאר איהנען דאסס איך דיך ניכט פערזאגט מאכע —, הִשִּׁיא (בראשית ג' י"ג) פערפיהרען — הִנָּשֵׂא (ישעיה י"ט י"ג) פערפיהרט זיין —, הַתְעוּת — הִתָּעוּת (כי תָעָה עומד), הַקְדִּישׁ — הייליג מאכען, הִקָּדֵשׁ — הייליג זיין — (כי קָדַשׁ עומד), הַשְׁאֵר — איבריג לאססען — הִשָּׁאֵר — איבריג בלייבען, צוריקבלייבען (כי שָׁאַר עומד), הוֹתֵר — הִוָּתֵר, הָמֵק (זכריה י"ד י"ב) מאדערן לאססען — הִמַּק (שם שם) מאדערן —, הַצְדִּיק — זיעגען לאססען — הִצָּדֵק (דניאל ח' י"ד) זיעגען — (כי צָדַק עומד), אל יַלִּיזוּ מעיניך (משלי ד' כ"א), המ"ם עולה ויורדת ורצוי אל יַלִּיזוּם מעיניך, כלומר הרשעים הנזכרים אל יליזו את דברי מעיניך, יַלִּיזוּ תחת יָלִיזוּ דגש המורה נח, כמו וַיַּסֵּב שמות י"ג י"ח תחת וַיָּסֵב) נָלוֹז (שם ג' ט"ז) פעראכטען — הִקָּלוֹת (ישעיה ט"ז י"ד) פעראכטעט זיין —, הוֹרִישׁ (ש"א ב' ז') ארם מאכען — הִוָּרֵשׁ (בראשית מ"ה י"א) פעראַרמען —, ויש אשר יקבל הנפעל פעולת הפעיל, כמו הִמָּטֵר (עמוס ד' ז') מקבלת פעולת הַמַּמְטִיר, הַשְׁחִית — הִשָּׁחֵת, הַצִּיל — הִנָּצֵל, ועוד רבים, וכן בתלמוד מַזִּיק — נִזָּק וכיוצא בהם *). הננו רואים שהנפעל הוא תולדת ההפעיל בצד מה, ובכל זאת אינו רשאים להשתמש בו בזולת הנמצא ולומר נֶעֱמַד נִשְׁכַּב על פעולת השוכב והעומד ברמיזת הגורם, וכל כך למה, לפי ששפתנו איננה עוד אתנו מיום שפסקה נבואה מישראל, בידינו היא אך לא בפינו. אמנם רשות וחובה עלינו להרחיבה, להביא בטוים וניבים חדשים בגבולה, לקוחים מלשון המשנה הקרובה אליה, גם מלשונות אחרות, ולמה לא? כל עם יתאמן להרחיב צעדי שפתו לפי מרחב מצעדי מחשבותיו והרגשות חייו, אך לא לשנות פני דקדוקים אשר הוא בכתבי הקדש. כללו של דבר, כל בטוי וניב, כל מדבר ונאום, המובא אלינו מן החוץ, עלינו לבחון בתחלה אם תמונתו מסכמת אל התמונות הכלליות המקובלות בספרי הקדש, אם תמונתו עברית, אז רשות לנו להשתמש בו לכל צרכינו, וכל המביא תמונה נכרית בגבולנו הרי זה מביא חולין לעזרה, לא נאמר לו, פגול הוא לא ירצה. ויצא לנו מזה לכל הקרב אל המלאכה לערוך מערכת דקדוק לשפת עבר, עליו להסב עין מכל אשר סביביו, מן המקום והזמן, מן העם ורוחו, ומכל דבר אשר יוכל לעשות רושם וחקוי במהלך דעותיו מלאכתו, ולצמצם כל מעיניו אך בספרי הקדש ובחיי העם בזמן

*) עומק מדותי בענין הנכבד הזה תמצאו בספרי הגדול שאני עתיד הוציאו לאור ברצות ה'.

ההוא, גם משפט המשנה לא יניח ידו, ואז נכון לבו בטוח כי יוציא מתחת ידו דבר מתוקן ונערך כהלכה, ומאת אחיו ישא ברכה. זאת היתה פעולת קדמוני הקדמונים, המדקדקים הראשונים, הביטו במקרא, וישוו תיבות, וידמו מלות, וימנו מספר לשנויי התנועות וחלופיהן, ויוציאו משפטים, ויכללו כללים, ויחוקקו חקים, ויניחו את האבן הראשה לבנין הדקדוק. ומאז עד היום הוסיפו הבונים חומר ולבנים איש כמתנת ידו, כפי מעלות רוחו וכפי הפעולה אשר פעלה עליו שפת ארצו (ראה תולדות הריק"ם לגייגער אוצר נחמד ראשון), ובלהטיהם הוציאו עגלים שונים שפניהם משתנים ככרום ורוחם זרה למולדתם, עד שקם החכם המדקדק שטיינבערג ויסר את המסכה הזרה על פני דקדוקנו, ויאמר להשיבו לקדמתו „למען השיב את תורת שפת קדש אל חקיה אשר נגלו בה ראשונים בקדמתה בימי נעוריה, לבחון ולצרף את חקי השפה להעמידם על כנם ועל משפטם הטבעי, למען היות כל אחד מיושר על המחוקק בספרתה המסורה לנו מידי נוטרי עדותיה הקדמונים ומקביל אל מלאכות התבנית בתמונותיה וחליפותיהן" (לשון המחבר בהקדמתו). ואף כי קמו נגדו לוננים רבים אשר התאוננו עליו וירגנו איש באהלו (ויש גם בפומבי) כי בחר לו לשיטתו החדשה שמות מלאכתיים חדשים הזרים לשפת דקדוקנו המורגלה וקשים להולמם; אני אינני רואה ממש בתלונתם, כאשר אין ממש בתלונת הולכי אחור לקראת כל חדש, כי כמו שטרמיני החכם שטיינבערג זרים עתה בעינינו באשר חדשים המה, כן זרו בלא ספק טרמיני הקמחיים בעיני בני דורם, וכמו שאנחנו מביטים על הבטוים „הברה פתוחה, קטועה וממלאה, תנועה עודפת, מלאכת התבנית, שרשים נחשלים, שניים תחתיים, שניים עליים, עליים נבובים, וכיוצא בהם, בעינים זרות, כן בלא ספק הביטו בני דורם של הקמחיים על השמות „תנועה גדולה, תנועה קטנה, שוא נע, שוא נח, תחת השמות הרגילים „הברה, שוא שוכן, שוא מניע". ימים עברו, שנים חלפו, דור הלך ודור בא, והגר שב להיות אזרח, גם אורחי החכם שטיינבערג ישובו להיות תושבים בקרב הימים, הניחו למו להנפש מדרכם וישיגו זכות אזרח בשפה בטרם ישיגו היהודים זכות אזרח ברומאניע, פת חמה היא, הרדויה זה מעט מתנור מוסק, ומכוה שני אוכליה והכם, המתינו לה עד שתתקרר ותישן מעט ותהא ראויה לאכילה ולברכה. — האמנם לא אשים להמחבר החכם בחלקות לגזור אומר כי שטתו הנכבדה יצאה מתחת ידו ערוכה בכל והגיעה עד מרום קצה, זאת לא יאמין גם הרב המחבר נ"י בעצמו, חכם גדול הוא, ויודע היטב שמלאכה גדולה כזאת לא בת שנה ושנתים היא, ולא על איש אחד לגמרה. אך נכון לבנו בטוח כי לא יעברו עוד ימים רבים ונצדק יושר, ונבנה הבית על תלו וארמון על משפטו ישב, הבנין המפואר אשר החל החכם שטיינבערג לבנותו בבינה יתירה וברוב דעת ימשוך כבירים בכחו, ואז ישתכלל והיה להיכל תפארה, חכמי לב ישוו עליו הוד והדר, יבואו ויגידו תפארתו כי הגדיל הר־אבן לעשות.

ווילנא כ"א תמוז תרמ"ז.

אריה ליב גארדאן.

ספרים נפתחים.

א

תלמוד תורה

או

ספר תולדות ישראל החדש

על פי שטה חדשה מכוננה למטרה משֻׁלשת: ללמד בלשון רוססית את צעירי בני עמנו תורת אלהים, תולדות ישראל ושפת קדש.

מאת ל. י. קלאצקא

מקוים מטעם הממשלה להורות בו בבתי ספר לבני ישראל.

הוצאה שניה תרמ"ז.

בין כל צרכי עמנו המרובים שחדשים הם מקרוב באו בעקב השנים האחרונות, יחשב גם צרך ספרי החנוך לצעירי בני עמנו לחנוך לנער על פי דרכו בלמודי תורת אלהים ושפת קדש. סדרי הלמוד הנושנים משכבר הימים הם מלאים חסרונות ומגרעות, כי לא ילמדו את נערי בני ישראל לכתוב מאמר שלם בשפת עבר על פי חקי השפה, עד כי גם בעבור על הנער שנים רבות בלמודים לא ידע עוד לכתוב שתי שורות כתקונן, וכי גם לא תמיד ינחלו את חניכיהם לאמם מהקל אל החמור. ובכל זאת גם טובים היו לשעתם, בעת אשר כל העם יכול היה ללון בתוך ד' אמות של הלכה משחר טל ילדותו ועד זקנה ועד שיבה, כי על ידי הסדרים ההם היו כל בני ישראל למודי דעת התורה בשפתה המקורית והבנתה מפורש ושום שכל. אבל עתה אחרי אשר זה עשרות בשנים נשתנה מצב הפרנסה והכלכלה ועל פי תנאי החיים סוגרו שערי ביהמ"ד בעד המון העם המשחר לטרף כל הימים, עתה לא יוכלו עוד סדרי הלמוד הנושנים למלאות שפקנו, עתה אם ימי הילדות יעברו על צעירי בני ישראל באפס למוד ודעת שפת עבר על בוריה, אז ישארו כל ימי חייהם נבערים מדעת תורתם ושפתם. לפי מצבנו עתה נחוץ לנו לבור דרך קצרה להוליך בה את הילדים לדעת השפה וחקי הלשון וראשי פרקים מתורת אבותם, ולתכלית הזאת נחוצים לנו גם ספרי למוד ללמדם כתוב וערוך מאמרים בשפת עבר וספרי מקרא לילדים לחבב עליהם את השפה ולשמור דעתה בזכרונם וגם להביא בלבם לאט לאט דעת קורות עמם וחקי תורתם. למגנת לבנו הדבר הזה עודנו חסר כמעט מן הספר, כי המקצוע הזה לא יכירנו עוד מקומו במדה נאותה בספרותנו החדשה. מאפו היה הראשון אשר דרש גם טובת הילדים הרכים, ובשנים האחרונות נסו גם אחרים לעסוק במקצוע הזה, וספרי למוד אחדים יצאו לאור. הספר „אמון פדגוג" יש בו טעם לשבח והוא הטוב שבספרי החנוך החדשים, אבל מלבד חסרון מאמרים להעתקה מהשפה המדברת לשפת עבר, הנה עוד חסרון גדול מורגש בו, כי לא בכל מקום ימלא אחרי הכלל הידוע: „מן הקל אל החמור". יתר הספרים החדשים מסוג הזה אמנם מנו את הסרון המאמרים להעתקה, אבל מלאים הם שבושים וטעיות ובמאמריהם

בשפת עבר כתובים בשפה נשחתה ולשון מגומגמת: מלבד ספרי החנוך שמטרתם היא ללמד נערי בני ישראל כתיבת מאמרים בשפת עבר על פי חקי הלשון ושהכל מודים בנחיצותם, יצאו לאור גם ספרי למוד אחדים, אשר חפץ בעליהם הוא, כי ישתמשו בהם המורים והתלמידים במקום התנ"ך. האמת נתנה להגיד, כי צרך הספרים האלה נולד רק בהבל רוח פיהם של הסופרים האחדים, אשר רעיון רוח הוליכם שולל להראות נחיצות כריסטומטיות ודומיהן. אמנם להנערים היודעים כבר פרק בלמודי שפת עבר נחוצים ספרי מקרא כתובים בשפה צחה וקלה שתכנם וחמרם לקוחים מקורות ישראל וחייו והגדותיו כדי לחבב עליהם הקריאה בספרי שפת עבר ולהוסיף עליהם לקח בשפה ולשון ודעת עמם, כאמור למעלה, אבל אין כל צרך לנו בכריסטומטיות וספרי למוד הדומים להן, אחרי כי מקור חיים לפנינו שמימיו ממקום קדוש יהלכון מספר התנ"ך, אשר חלילה לנו להשכיחו מפי בנינו ובנותינו וגם אין טוב ממנו לדבר חנוך הילדים, אם רק ידעו המורים את אשר לפניהם לדלג על הפרשיות והחלקים שמות הילד הרופס לא יוכל להשיגם או שיוצאים הם מגדר הדברים שנהגו להאמר בפני ילד רך.

לפי השקפתנו זאת, לא תמצא חן בעינינו המטרה המשלשת, אשר אליה יהין ה' קלאצקא, והיא ללמד מתוך ספרו צעירי בני עמנו תורת אלהים, תולדות ישראל ושפת קדש, כי מלבד שע"י ספרו מעט הכמות לא יצלח בידו להגיע אל מטרתו הנה חלילה לנו לעזוב מקור היים הוא ספר התורה ולחצוב לנו בארות בארות נשברים, אבל אם כונת המחבר איננה רצויה, הנה מעשיו יכולים להיות רצוים, אם רק נביט על ספרו כמו על פרוזדור המכשיר את הילדים ומביאם אל טרקלין התורה בשפתה ובשלמותה. בנוהג שבעולם ישראל, כי בטרם יחל הנער ללמוד להבין פרוש המלות והמאמרים, יתרגל בקריאת המלין לבדה במשך שתי שנים ויותר, ובמשך השנים האלה מה טוב היה לפני ההורים והמורים לחבר אל הקריאה גם הבנת פרוש המלות והכשרת הנערים ללמוד התורה בשלמותה בבוא מועד — על פי ספרים ממינו של הספר אשר לפנינו. אמנם הספר „תלמוד תורה" לא נכתב בעד רוב ילדי ישראל, כי רבם ככלם בשנות השש והשבע — זמן התחלת למודיהם — אינם יודעים עוד שפת רוססיא, אבל מלבד כי רב בתוכנו גם מספר הילדים המדברים מימי ילדותם רק שפת רוססיא, הנה גם בעד רוב ילדי ישראל יוכל המורה הנבון להשתמש בשטתו של ה' קלאצקא ולהעתיק פרוש המלות והשאלות הבאות אחרי כל סעיף לשפת יהודית. המדוברת ביחס שטתו של ה' קלאצקא לא נוכל להסכים לדעתו בפרטים שונים, כי — לדעתנו — שרשי הפעלים יכבד מילדים בני שש ושבע לקלוט אותם במוחם, ומוב עשה, לו במקומם ספח אל ספרו כללים אחדים בנוגע לה' השאלה והידיעה ובכל"ם וסימני נקבה ומספר רבים, ועמלו לרשום בכל פעם שרשי הפעלים אך למותר הוא. ומה שנוגע לכשרון מעשיו, הנה סדורו בכלל עולה יפה וגם השפה צחה וקלה; ורק במקומות מעטים ישנה משפת המקרא ללא צרך ולפעמים בשגותו גם ישחית את הטעם היפה, וגם משגיאות אחדות לא נקה הספר כמו: „השיא" הוא כותב בשי"ן שמאלית וצ"ל ימנית (צד 11, 12); „בשנת מאתים ותשעים ושתי שנים" — צ"ל ושתים שנה, ובספר מקרא לילדים יותר טוב ופשוט לכתוב רק: בשנת מאתים ותשעים ושתים (צד 24); „מה יהיה מחלומותיו" — פה שנה ללא צרך משפת המקרא: „מה יהיו חלומותיו" וגם נכשל במבטא זשארגאני (צד 58); „למועד הזה בשנה האחרת" — צ"ל הבאה או השנית, כי רק בשפת רוססיא המלות другой, второй — גם שמות נרדפים המה (צד 31).

ב

מסעות שלמה

בארץ הודו , בירמאן וסינים

בו יספר מדרכי (?) העמים השונים וכתותיהם , מדותיהם, מנהגיהם ודרכי חייהם ומן (?) היהודים המפוזרים בארצות האלה, וביחוד מן (?) אלה הנקראים בני ישראל ומן (?) היהודים הלבנים והשחורים בעיר קוגין (קוטשין) על חוף מַלַבַּר, אשר לא נשמע מהם עד כה בארצות אייראפא כמעט מאומה

מאת שלמה רינמאן מקוגין

נסדרו עם הוספות רבות וגדולות לפי מראה עינים ועל פי ספרי קורות ימי הודו

מאת וואלף שור

הובא לדפוס בפעם הראשונה בהשחר שנה י"ב))

ווינן, תרמ"ז .

לדעת את עצמו — זאת היא המטרה , אשר אליה ישא נפשו כל עם העומד כבר על מדרגת התפתחות ידועה . אמנם אם על נקלה ישיג את המטרה הזאת העם הקופא על שמריו , אשר ראשו ורובו יחסיון בצל סכת שלומו הפרושה עליו וגם קרעיו — הן מפלגותיו — מתאחים תמיד על ידי ארץ מולדתם הכללית ועל ידי תנאי חייהם וחקותיהם ומשפטיהם הכללים , הנה קשה הדבר הזה במאד מאד לעם ישראל, אשר מפוזר ומפורד הוא בארצות רבות ובין לאומים שונים וגם מדת חייו על הרוב לא על פיו היא נחתכת ותלוי הוא תמיד בדעת אחרים . אם נחפוץ לשפוט מישרים על תכונתו הכללית של עם ישראל ולהשיג ידיעה ברורה מעצמות הגוי כלו , אז מלבד שתחסרנה לנו תמיד ידיעות ברורות בנוגע למספר רב מבניו המפוזרים בארצות רחוקות , הנה גם יכבד ממנו להוציא לאור משפט אמת בטרם נדע ארחות חייהם של העמים השונים אשר בצלם יחסיון אחינו . העת הנאורה , אשר כבר קרבה רחוקים ודברה שלחה עד אפסי ארץ מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר , הביאה גם קרן אורה בדעת קורות ישראל ומצבו בארצות המתחממות לאור השכלת העת החדשה , אבל עוד לא נגה אור על קורות אחינו המפוזרים בארצות אזיה ואפריקא , מצבם והליכות חייהם מפני רחוק מקום ועבי החשך והבערות הפרושים על הארצות ההן , וכל הדברים ינעים עוד וערפל חתלתם . עוד בימים מקדם הרהיבו רבים מקרב היהודים עוז בנפשם לעבור ארחות ימים ולדרוש שלום אחיהם הרחוקים. שפת עבר השגורה בפי בני ישראל בכל הארצות קרבה רחוקים , כי על ידה התודע איש יהודי לאחיו והם הכירוהו ויקבלו תמיד פני אחיהם בן אומתם בזרועות פתוחות . אבל מפני הלסטים וסכנת הדרכים לא שבו רבים בדרך שבאו בה , ובארצות רחוקות כלו ימי שני חייהם ואתם יחד אבדו כל הידיעות אשר אספו בחפניהם . גם המעטים השבים אל ארץ מולדתם על הרוב לא נוכח האמת היו פניהם וירבו להביא לאחיהם ידיעות כוזבות וספורים מתמיהים ותפלים . החפץ היה נטוע אז בלבות אחינו במצוא מקום שבתם של עשרת השבטים , אשר על פי הקבלה

הגלו מארצם לפני חרבן בית ראשון , והרמאים מצאו למו שעת הכושר לבדות מלבם דברים שלא היו ולא נבראו על אדותם כדי למשוך אחריהם לבות העם ולבוא על שכרם . בשנות המאות האחרונות , אחרי אשר האיירופים נתנו בים דרך ובמים עזים נתיבה ובין מדברי חול והררי עולם ישרו מסלה ויחדרו לפנים ארצות ארצות נשכחות מני רגל ואתם חדר לבוא גם אור השכלתם , החלו לבוא אלינו ידיעות רבות על אדות אחינו הרחוקים ממקורים שונים על ידי בן ברית ושאינו בן ברית . אחינו האיירופים מצאו למו כבר דרך אל הארצות ההן ובשובם אל ארץ מולדתם ספרו לאחיהם את אשר ראו ואת אשר שמעו בארצות רחוקות וחיי אחיהם בקצה תבל העלו על שפת לשונם . ואחרי כל אלה עודנו מגששים באפלה בכל הנוגע לחיי אחינו בארצות הרחוקות והקורות אשר עברו עליהם ושותים אנו בצמא כל דברי הנוסעים המספרים לנו על אדות נפוצות יהודה וישראל , כי כל הידיעות הקצרות והשונות הבאות לסירוגין מפוזרות ומפורדות במקומות שונים אינן מספיקות עוד לרוות צמאוננו ולהשיב נפשנו השוקקה והנכספה לדעת מה שלום אחינו בארצות פזוריהם . גם הידיעות רובן אצורות בשפת עם לועז והמעט מן המעט יגיע אל מקומו הראוי וימצא לו מקום בספרות העברית , ומספר הספרים השלמים שנכתבו במקצוע זה מעט הוא במאד וכמעט לא יכירם מקומם בספרותנו .

הספר אשר לפנינו כמעט יחיד הוא במינו במקצוע הזה בספרותנו , כי מלבד החדשות והנצורות אשר ישמיענו על אדות אחינו הרחוקים, הנהו כתוב גם ברוח איירופי , ולמרות שני קרעיו שאינם מתאחים , כאשר אבאר להלן , נעלה הוא על כל הספרים הדומים לו בספרותנו בסגנונו הנחמד ובטוב טעמו . החכם סמאלענסקין שקנה לו שם עולם בספרותנו על ידי מעשי ידיו הנפלאים , יותר שהיה חכם וסופר קנא גם קנאת גדולה לספרותנו העלובה וכל מעיניו שם בה להרחיבה ולהגדילה ולכלול יפיה , ולתכלית הזאת משך אבירים בכחו ויאסף לדגלו כל איש אשר ראה ברכה בו לספרותנו . אל סמאלענסקין בא איש מארץ קוגין , אשר עבר למסעיו בכל אזיה ורוב אפריקא ואמעריקא וחלק גדול מאיירופא , ואף כי האיש הזה לא סופר ולא בן סופר הוא , אבל ה' סמאלענסקין ברוחב בינתו ידע אי זה הדרך יבור לו להביא על ידי האיש הזה ברכה לאוצר ספרותנו . הוא עוררהו לכתוב על ספר את כל אשר ראה ואשר שמע בארצות רחוקות ועל נפשו עמס את העבודה הקשה להעתיק את כל דבריו משפה בלולה לשפת עבר צחה ולהביאם במשטר וסדר ישר . רבי תקותיו של ה' סמאלענסקין היו לאכזב , כי מות המחבר הפריע אותו פתאם ממעשהו , אבל גם המעט הנשאר ממנו הוא אוצר יקר לספרותנו . בספר אשר לפנינו עבדו ידי שלשה , כי להמחבר וה' סמאלענסקין נלוה גם החכם הנוסע ה' וואלף שור , אשר חלק גדול מהספר העתיק גם הוא וגם שת עליו הערות ונוספות רבות כיד ידיעתו הטובה עליו , והודות להחוט המשלש יכולים אנו עתה להתענג על קריאת ספר גדול ויקר הערך , אשר תורה רבה תצא ממנו לדעת קורות אחינו ומצבם . בספר הזה הננו מוצאים ידיעות רבות על אדות אחינו בארצות הודו ובירמאן , מדותיהם , מנהגיהם וארחות חייהם , וחדשות ונצורות תשמענה אזנינו על דבר היהודים הלבנים והשחורים והנקראים בשם „בני ישראל" . כפי הנראה שם לו המחבר למטרת רק לתאר מצב אחיו היהודים , ועל כן לא ירבה מלין בנוגע לדרכי עמי הודו ובירמאן , תולדותיהם ואמונותיהם ; אבל יען כי להבין לחקר מצב ישראל וקורותיו אי אפשר בלי דעת תכונת העמים שכניהם וקורות ארצם מגורתם , על כן פנה מקום גם לידיעות קצרות על אדות העמים השונים וקורותיהם וארחות חייהם בערך לפי מדת נחיצותם לדעת קורות ישראל ומצבו . וכה יאמר גם המחבר בעצמו : „הדברים המעטים האלה כתבתי בראש למען אלה אשר לא ידעו עוד זאת מספרי העמים למען יבינו דברי בדברי

אדות הארץ הזאת ועריה, אך קצרתי מאד, כי לא לספר תולדות הארץ הזאת מגמתי" (צד 37). אולם ה' שור הבא אחריו הוסיף משלו דברים ארוכים בנוגע לדברי ימי הודו וקורות האמונות השונות וביאת האירופים להודו ובירמאן, ותמיד הוא יוצא בעקבות המחבר להאריך במקום שקצר. המחבר למשל הזכיר בקצרה את דבר בואם של הפורטוגיזים וההולנדים והאנגלים להודו, יען כי על ידיהם באו גם שנויים רבים בחיי היהודים שמה, וה' שור בא להוסיף ולספר בארוכה כל מעשה תקפם וגבורתם ומלחמתם איש ברעהו בעת הראשונה. כה יגע המחבר רק בקצה עטו בעיקרי אמונתם של ההודים, בחפצו לתת לנו מושג מדעות העמים אשר בני ישראל יושבים בתוכם, וה' שור הוסיף מדיליה דברים ארוכים על אדות הולדות האמונות והעתים שעברו עליהן. מה ראה על ככה ה' שור לספח לספר כתבוהו ידי איש אחר את הנוספות האלה ומה היה חפצו ומטרתו — אודה ולא אבוש, כי לא אוכל לרדת לסוף דעתו. ספוריו הארוכים על אדות המלחמות והמבוכות בהודו בשנות קדם ודתי ההודים ואמונתם אינם נותנים עוד בידנו ספר דברי הימים להודו, יען כי הם מקוטעים ובלתי שלמים, ארוכים ועשירים בפרטים ודקדוקים ביחס התקופה האחת וקצרים ועניים בנוגע לתקופה השנית, וגם רוח בין הדבקים ישים תמיד ותקופות שלמות של כמה מאות שנים חסרות כל עיקר, כי על הרוב יפסיק התמיד באמצע ואחרי הרבותו מלין ביחס איזו תקופה יעבור בשתיקה על כל התקופות הבאות אחריה. להבנת דברי המחבר דיין הידיעות הקצרות שהביא הוא בעצמו ביחד עם מקצת הערותיו של ה' שור, והנני אומר מקצתן ולא כלן, כי גם בין הערותיו ישנן רבות שרק אגב אורחא הביאן כותבן ולא מפני נחיצותן באמת לדעת הענין והבנתו, אבל לא עליהן אנחנו דנים, כי הן לא תביאינה אי סדרים וערבוביא בפנים הספר, מה שאין כן הנוספות הרבות המובאות ממנו, כי מלבד העדר נחיצותן הן גם מסכסכות את הענינים ומבלבלות את הקורא בהיותן קשורות בחוטים דקים מאד לדברי המחבר, עד כי מראה כל הספר הוא שני קרעים שאינם מתאחים לעולם. בדבר הבטחת המחבר לתאר את הארץ לגבולותיה שלא הספיקה לו השעה להקים את דברו יאמר ה' שור בעצמו, כי אך למותר הם הדברים האלה, אשר כל איש יוכל למצוא אותם כיום בספרי גלילות הארץ, אבל האם גם לא נוכל למצוא את רובי דבריו של ה' שור בספרי דברי הימים לארצות הודו, ומה גם בנוגע לאמונות ההודים, אשר גם בשפת עבר הרבה הד"ר רובין לספר על אדותם? לדעתי יותר טוב היה לו הסתפק ה' שור רק באיזה הערותיו ובתקוניו ובהעתקתו את דברי המחבר, ואם חפצו גדול לכתוב על ספר קורות ארץ הודו, הלא יכול היה לכתוב ספר בפני עצמו ולספר דברי הימים בשלמותם מהחל ועד כלה ולא להכנס במחיצת אחרים ולהביא את הדבר לידי בלבול וערבוביא.

מה שנוגע להיצוניות הספר אשר לפנינו, הנה הלק גדול ממנו נכתב ביד סמאָלענסקין, אשר סגנונו היפה ושפתו הצחה כבר נודעו לשם, וגם ה' שור יודע לעות את יעף דבר בשפת עבר וסגנונו נחמד ונעים וממשיך את הלב וגם שפתו צחה וקלה, ודבריו כשהם לעצמם ערבים ונעימים ונפש הקורא תתענג עליהם. אבל זו היא רעה חולה בספרותנו, כי גם שפתם של אחדים מטובי סופרינו איננה נקיה משגיאות ובטואים זרים לרוח שפת עבר, ומשגיאות כאלה לא ינקה גם ה' שור. למשל במקומות רבים בספר הזה (שלא נוכל לדונהו לכף זכות, כי זאת היא טעות הדפוס) הוא כותב: הפציע, התעצר, התעסל, מרחיצים, נכבה, לשבוע, וכל הפעלים האלה אינם בבנינים ההם, מלבד הפעל השבע הבא רק פעם אחת בקל והוא רק בבינוני פעול. המין מתחלף אצלו תמיד וביחוד בשמות המספר מעשרה עד עשרים, וכן השם משקה הוא אצלו תמיד מין נקבה שלא כהונן. גם בטואים זרים ימצאו בדבריו כמו: לא בחרה הרבה בדרכיה איך להגיע למטרתה (צד 33) — הפעל בחר אין כאן מקומו; כל איש חיל היה מחמש עם ארבעה קני רובה (צד 41); הראשונה עוצרת בתוכה את הספרים הנקובים... הספרים הם עוצרים בתוכם גם הגדות נפלאות (צד 52) — גם הפעל עצר אין כאן מקומו.

קינדער שפיעל

אַ מערקווירדיגע ליעבע פֿון אַ געפּאַסטעטען אַ געבאלעוועטען א רייכען יורישען בן יחיד (ערצאֶהלונג).

פֿון שלום עליכם.

סט'-פּטרבורג, תרמ"ז.

„שמע בכל לשון שאתה שומע" הורונו חז"ל, ועל כן גם ספרים כתובים בשפת יהודית המדוברת (זשארגאן) יש להם מקום ויש להם שעה, אחרי כי המון העם ורוב נשי ישראל שכלם אינם נבערים מדעת קרוא וכתוב אינם שומעים שפה אחרת מבלעדי השפה המדוברת. אבל אם ספרים למקרא בעד המון העם בשפת זשארגאן נחוצים לנו, הנה נחוצה גם דעת וכשרון להכותבים את הספרים האלה, ולא כל הרוצה ליטול לו שם יבוא ויטול. לדאבון לבנו מעטים המה במאד מאד הסופרים הזשארגאניסתים, אשר רכשו למו במדה נאותה את הידיעות הנחוצות לכל סופר וראויים הם לשם סופרים ולאותה איצטלא, יען כי על הרוב בעלי הנפש היפה לא ימצאו חפץ בשפה נשחתה לערוך בה מלין, והמעטים היוצאים כן הכלל, והם יחידי סגולה המבליגים על געל נפשם מפני צרך השעה, בטלים הם ברוב המצפצפים והמהגים, הכותבים והמכתבים, אשר אין בהם אפילו שמינית שבשמינית ממדות סופרים וטוב טעמם ודעתם בתורה ודרך ארץ. בשפה נשחתה שלא תדע כל גבול חק ומשפט ואוספת מלין מכל הבא אליה נקל לכתוב לכל היידע לדבר בה, ואחרי כי כל הרוצה לכתוב יבוא ויכתוב ואיש לא יבקר מעשי ידי הכותבים, על כן רבו מאד הספרים, אשר מלבד היותם משחיתים את הטעם היפה ומעוררים רק געל נפש, פורצים הם גם גדר הענוה והצניעות וגורמים רעה מוסרית להמון קוראיהם, וכותביהם עוד יתהללו במתת שוא ויאמרו כי הגדילו לעשות, עד כי כל בדחן יקח לנפשו עטרת משורר וכל היודע לספר זרות ותהפוכות הוא מספר ספורים מאד נעלה. ובהדי הוצא לקי כרבא! באשמת רוב הזשארגאניסתים שכבר הקדיחו תבשילם ברבים לא נוכל לשבת לקרוא ספרים כתובים בשפת זשארגאן מבלי כובד ראש, ומדי ראותנו ספר חדש בשפה הזאת חיישינן תמיד שמא בתר רובא אזלא וקו חשד הננו נוטים על כל היוצא מתחת עטו של הכותב בשפת זשארגאן, ואשר על כן לפעמים גם תגדל ביותר שמחתנו, אם ספר טוב באמת יקרה לפנינו והזרות והתהפוכות שקנו להן זכות אזרח בספרות הזשארגאנית נבקש בבפר הזוא ולא נמצא.

ושמחה כזאת נתן בלבנו ספורו של המכונה „שלום עליכם" אשר לפניו, כי אם גם כותבו לא נקה מלהג הרבה על אדות

האהבה, שהיא העיקר והיסוד של רוב הספורים בשפת זשארגאן, אבל גם הראה לדעת טוב טעמו וכשרונו לצייר נפשות ולתאר תמונות אנשים חיים באופן נעלה. תכן הספור בקצרה הוא, כי שני אנשים ילידי עיר אחת שהיו חברים ורעים מימי נעוריהם, נזדמנו לפונדק אחד אחרי קחתם להם נשים ויכרתו ביניהם ברית מסחר. בעבור שנים אחדות נתפרדה החבילה והשותף החרוץ והערום סבב בכחש את רעהו העצל והטפש ויעשוק את הונו, ולמני אז היו שתי המשפחות צוררות אשה לרעותה, ויהי היום יפגשו יחד בן המשפחה האחת ובת השנית ויכרתו ברית אהבה ביניהם, ואחד מרעי האיש הצעיר ואשה שוגה באהבים עזרו על ידם להביאם בברית הנשואין בעיר רחוקה. אם הכלה נפלה למשכב ומרוב יגונה מתה בדמי ימיה, ואם החתן הבליגה עלי יגונה ותשא ותסבול במנוחה בדעתה את נפש בנה, כי עד מהרה ימ שפקו וישוב אל בית אמו ואל חדר הורהו. תקותה באה; הנער הפוחז עזב את רעיתו לנפשה ולא זכר אותה וישכחנה, והיא עזובה וגלמודה חכתה בכליון עינים ליום שוב אליה בחירה רצתה נפשה בו, אבל היום ההוא לא בא, כי מלאו ימי הריונה ותקש בלדתה ותמת, ואחרי מותה לא פקד אישה גם את הבת הנולדה לו. יסוד הספור, והיא האהבה בין צאצאי שתי משפחות צוררות, ככר היתה לחמר בידי משוררים ומספרים, אבל אבירי הספור כלם ראשם ורובם בעולם היהודים הם ותמונותיהם מתוארות ביתרון הכשר ובטוב טעם ודעת. אמנם אם נדקדק עם בעל הספור כחוט השערה, נוכל למצוא גם בו עון אשר חטא, כי עשת כמעשיהם המקולקלים של המספרים, אשר מבלי יכולת להתיר קשר הספור ינתקוהו בסייף ויקרעוהו ביד חזקה, וכן הביא גם הוא מיתה פתאומית על נפש רכה וענוגה ובזאת הפסיק ספורו באמצע ולא תאר לנו מחזה שלם; כן לא ימצא חן בעינינו גם כל הלהג הרב של האשה המנולת המשתתפת בצערם של הנאהבים והנעימים, ואף כי תמונת האשה הזאת לקוחה כלה מעולם המציאות, והודות לספורי אהבים הנעתקים משפת צרפת וגם לרוב הספורים הכתובים בשפת זשארגאן, נשים שוגות באהבים ועגבים חזון נפרץ הוא בתוכנו, אבל שיחתן ולהגן הרב יעוררו בקרבנו אך געל נפש ולמותר הוא להעלותם על ספר. אולם עם כל החסרונות האלה עוד חוט של חן ונעימות מתוח על פני הספור ותמונותיו מצוירות בידי אמנים. הילדים היושבים על ספסל החדר ושומעים תורת רבם, שני החתנים ושתי הכלות ביחד עם המחותנים, חיי השותפים והליכותיהם בביתם ובחנותם, שנאתן של שתי המשפחות וקנאתן אשה מרעותה, תלמידי בית הגימנאזיום השונים בתכונותיהם ובמצבם — כל אלה נקבצו באו יחד בספור הזה בשלל צבעיהם היפים והנחמדים וכלם אומרים ככוד לכשרון המחבר וטוב טעמו. וספור כזה חזון יקר הוא בספרות הזשארגאנית, ומחברו לא יבוש כי ידברו בו בשער.

א. א. סיראטקין

המליץ העברי רבי **זאב קאפלאן** נ"ע,

נולד בשנת ה"א תקפ"ו - נפטר בשנת ה"א תרמ"ז .

בֶּן־מִשְׁלֵי

(פְּרֹדְיוֹת)

(המשך משנת תרמ"ז).

מ

מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ
וּמְגַלֶּה עֲונוֹ יִפֹּל בְּרָעָה.
מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבְּךָ מֵאֹהֵב
וְגַם מֵאֹיֵב אַל תַּעְצֹּם עָיִן.
מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק
וּמַחְסוֹרֵי חַיָּיו יְבַקֵּשׁ מֵחֲסִידָיו.
מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל דְּבַר שָׁקֶר
יִפְרַח בְּיָמָיו כָּזָב.
מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל
כִּמְנַגֵּן וְאֵין קוֹל.
מַתַּת גְּמוּל אֶחָד
יִתֵּן הַכִּלַי תּוֹדָה שִׁבְעָתָיִם.
מַיִם יְכַבּוּ אֵשׁ
וּמִסְחָר יְנַכֵּר יְדִידוּת
מָעוֹז לַחַיִּים עֹשֶׁר רָב
וּמְחִתָּה לַדָּת.
מְמַהֵר לָקַחַת וּמְאַחֵר לָתֵת
לֹא בִמְהֵרָה יִוָּרֵשׁ.
מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע
מְבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן בְּטֶרֶם סָעַד:
מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִּנְצְרֶכָּה
לְהַצִּילְךָ מֵעֹשֶׁר וְהוֹן עָתָק.
מִי יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי
וּמִי יֹאמַר טִמֵּאתִי לִבִּי הִשְׁכַּבְתִּי מִטָּהֳרוֹ.
מוֹקֵשׁ חָכָם יְאַלְּפֵהוּ דָעַת
וּמוֹקֵשׁ כְּסִיל יְאַבֵּד לִבּוֹ.

מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד
וְיוֹתֵר טוֹב וְנָעִים שִׁבְתָּם אַחַד אֶחָד.
מָהִיר עֹשֶׂה בְיוֹם אֶחָד
אֵת לֹא יַעֲשֶׂה נִרְפֶּה בְּיָמִים עֲשָׂרָה.
מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן
עַל כֵּן פִּקּוּדֶיךָ לֹא נָצָרְתִּי.
מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבְּךָ
מִ לִ בֶּ ךָ.

נ

נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים
וּבָמוֹ יִכּוּ עֲנָוִים.
נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת וּבוֹצֵעַ בָּצַע
יַאֲרִיךְ יָמִים.
נָחֲלוּ פְתָאִים אִוֶּלֶת וְטוֹב לֵב
וַחֲכָמִים נָחֲלוּ דַעַת וּכְאֵב לֵב.
נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם וּבָרָד
אִישׁ סָר אֶל כָּל רוּחַ.
נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אֹהֵב
וְגַם בְּפִצְעֵי אֹיֵב יֵשׁ רַב תּוֹעֶלֶת.
נַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא
וְגַם נְשִׁיקוֹת אֹהֵב אַךְ לְמוֹתָר.

ס

סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ
וְאָז יוֹסִיף לִשְׁתּוֹת לִשְׁכֹּחַ רִישׁוֹ.
סָכָל נִבְעַר נַפְשׁוֹ
נְשִׂיאִים וְרוּחַ נָשָׁקוּ.
סוֹד אַחֵר אַל תְּגָל
אַף כִּי סוֹדְךָ לְאַחֵר.
שִׂפְתֵי אִישׁ יָפִיחוּ לַהַב וַיַּעֲלֻהוּ
וְשִׂפְתֵי אִישׁ יָפִיחוּ בְלַהַב וִיכַבּוּהוּ.

שִׂפְתֵי צַדִּיק יִשְׁמְרוּ מֵהַטִּיף דָּעַת
כִּי אַךְ תּוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ.
סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים
כִּי אָנָה מִפְּנֵיכֶם אָסוּרָה אָנִי בַּאֲשֶׁר אָסוּר
שָׁמָּה הִנְּכֶם.

ע

עַל פַּת לֶחֶם יִפְשַׁע גָּבֶר
וְעַל מַחֲלָצוֹת וּמַעֲטָפוֹת תִּפְשַׁע אִשָּׁה.
עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ
וְלֹא עַל מִפְּתַּן סָכָל וָפֶתִי.
עַל כָּל פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה
וְכָל פְּשָׁעִים תּוֹלִיד אַהֲבָה.
עֲרוּמָּה הָאֱמֶת וּצְנוּעִים בְּנֵי אָדָם
עַל כֵּן יַעַצְמוּ עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת בָּהּ.
עֲמוּקָה הַתּוּשִׁיָּה
הַשֵּׂכֶל יִדְלֶנָּה וְהַסֵּדֶר יוֹצִיאֶנָּה לְפָעֳלָהּ.
עֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם
וִידֵי הָאֲדוֹנִים עַל עֵינֵי עַבְדֵיהֶם.
עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ
וְעַפְעַפֶּיךָ יָשׁוּרוּ אֶל כָּל עֵבֶר;
עַפְעַפֵּי שַׁחַר יִבָּקְעוּ בִּפְאַת קָדִים
וְעַפְעַפֵּי סָבָא יִסָּגְרוּ בִּפְאַת מִטָּה.

פ

פָּגֹשׁ כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ
וְאַל כְּסִיל בְּחָכְמָתוֹ.
פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָּבָר
וְעָרוּם יְכַחֵשׁ בְּכָל דָּבָר
פִּסֵּחַ אֶת שְׁתֵּי רַגְלָיו הַשֶּׁקֶר
עַל כֵּן יִשָּׁעֵן עַל חֹנֶף וּמִרְמָה.

פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָּבָר
אַךְ לֹא יַאֲמִין כִּי פֶתִי הִנֵּהוּ.
פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ
מַעֲנֶה סוֹפֵר לַמְבַקֵּר.
פִּי צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה
כִּי גַם סִכְלוּת פִּיהוּ יַעֲרִיצוּ חֲסִידָיו.
פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים
וַחֲסִידָיו יַעֲנוּ אֶת הַיָּיִן.

צ

צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ
וּבֶטֶן חֲסִידָיו תֶּחְסָר.
צָרְכֵי אָדָם סְפוּרִים
וּלְדַאֲגוֹתָיו אֵין מִסְפָּר.
צַדִּיק הַצַּדִּיק בְּכָל דְּרָכָיו
אִם טוֹבִים אִם רָעִים.
צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל יִמּוֹט
כִּי חֲסִידָיו בְּסֹמְכֵי נַפְשׁוֹ.

ק

קְנוֹת בִּינָה נִבְחַר מִכֶּסֶף
וּקְנוֹת כֶּסֶף נִבְחַר מִכֹּל.
קֹנֶה נֶפֶשׁ אֵשֶׁת־חֵן
מֹכֵר אֶת נַפְשׁוֹ.
קִנְיַן רֵעַ לֹא קִנְיַן חֵפֶץ
וּלְאוֹנָאָה בוֹ נֹחַם אָיִן.
קְרֵבוּ רוֹדְפֵי זִמָּה
וְרוֹדְפֵי חָכְמָה יִפָּרֵדוּ.

ר

רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה כָסֶף
וּבְכָל קִנְיָנְךָ קְנֵה כָסֶף;

רָב אָדָם יִקְרָא אֶל אִישׁ חַסְדּוֹ
וְרֹב אַנְשֵׁי חֶסֶד לֹא יַעֲנוּ .
רִיבְךָ רִיב אֶת רֵעֶךָ
אַךְ לֹא אֶת רִיב רֵעֶךָ .
רַבַּת נָתְנָה חָכְמָה לַסְּכָלוּת
וְגַם מִמֶּנָּה לָקְחָה לֹא מְעָט .
. . . .
. . . .
רָחוֹק מִצַּדִּיקִים תּוּגָה
כִּי יַיִן יְשַׂמַּח לִבָּם תָּמִיד .
רַע יֵרוֹעַ כִּי עָרַב זָר
וְטוֹב יֵרוֹעַ כִּי עָרַב אָח .
רַע רַע יֹאמַר הַמְבַקֵּר
וְטוֹב טוֹב יֹאמַר הַמְחַבֵּר .
רַבִּים יִהְיוּ דּוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמֶךָ
אִם תַּחֲזִיק פִּיךָ מַחֲמָאוֹת .
רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ
וְאֶת כֻּלָּן יִקַּח הָבֶל .
רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ
יוֹתֵר מִדֵּי מַחְסֹרָיו .
רוֹדֵף חָכְמָה יַשִּׂיגֶנָּה
וְרוֹדֵף כָּבוֹד יַבְרִיחֶנּוּ .
רַבִּים שׁוֹמְעֵי מוּסָר
וּמְעַטִּים לוֹקְחָיו .

ש

שְׁתֵה מַיִם מִבּוֹרֶךָ
וְלֹא יַיִן מִבּוֹר רֵעֶךָ .
שָׁמְרֵנִי אֵל מֵאֹהֵב
וּמֵאוֹיֵב אֶשְׁתַּמְּרָה אָנִי .
שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה
וַיִּשְׂנָאוּנִי וַיְתַעֲבוּנִי אֹהֲבָיו .
שָׁוְא יְדַבְּרוּ שָׁם אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת
כִּי גַם שְׁנֵיהֶם בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ .

שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹה לֹא תִשְׂבַּעְנָה
וְנִבְהָל לַהוֹן לֹא יִשְׂבָּע .
שִׁקְלֵי כֶסֶף בְּיַד כְּלַי
כְּעַלְמָה בְּחֵיק סָרִיס .
שׁוֹמֵר פְּתָאִים צַדִּיק
כִּי מֵחֲכָמִים לֹא תְבוֹאָתוֹ טוֹבָה .
שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים
וְכִיסְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הַמְשַׂחֲקִים .
שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעֶדֶת
מִבְטַח דֹּבֵר שְׁקָרִים .

ת

תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם בְּדֶרֶךְ עֹנִי
וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יַעֲמִיד בְּמֶרְחָב רַגְלָם .
תַּחֲנוּנִים אוֹ עַזּוֹת יְדַבֵּר רָשׁ
לֹא יֵעָנֶה .
תְּבוּנָה בַּחוּץ תָּרֹנָּה
וְאֵין מְאַסֵּף אוֹתָהּ הַבַּיְתָה .
תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ דֶּרֶךְ חַיִּים
נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא אֵדָע .
תַּאֲוַת צַדִּיקִים אִישׁ אֱוִיל
כִּי יִתֵּן וְלֹא יַחְשִׂיךְ
תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה
כִּי תִפָּקֵד עֲקָרָה מִבִּרְכַּת-פִּיהֶם .
תֵּאָמֵר עָלַי בְּאֵר פִּיהָ
וְאַל יִפְעַר עָלַי בּוֹר פִּיו .
תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם
וְיִתְּנוּהוּ לַאֲשֶׁר כֹּחָם תִּפְאָרֶת .
תְּעוּדַת חָכָם לֶאֱוִיל
כְּשִׁקּוּי מַרְפֵּא לַמֵּת
תַּקִּיף עֹשֶׂה עָוֶל וְנִמְלָט
וַחֲלָשִׁים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ .
תְּמִימוּת תִּרְעַב לַלֶּחֶם
וְתַרְמִית תִּשְׁתֶּה יָיִן .

פרק שירה על כנסת ישראל

בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר הַזֶּה: (ישעי׳ כ״ו א׳)

א) הוֹלַנְדִיָּה מָה אוֹמֶרֶת?
פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים:

ב) צָרְפַת מָה אוֹמֶרֶת?
לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָ״ר*):

ג) בְּרִיטַנְיָה מָה אוֹמֶרֶת?
יִשְׂרָאֵלִי**) אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר: וּתְהִלָּתְךָ בָּאִיִּים יַגִּידוּ.

ד) אַמֶרִיקָה מָה אוֹמֶרֶת?
וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל יִבְלֵי מָיִם:
זֶה יֹאמַר לַיְיָ אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם יַעֲקֹב
וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיְיָ וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה:

ה) אִיטַלְיָה מָה אוֹמֶרֶת?
וְלֹא יֹסִיפוּ בְנֵי עַוְלָה (קלעריקאלען) לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה:

ו) אַשְׁכְּנַז מָה אוֹמֶרֶת?
וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ:

ז) אוֹסְטְרִיָּה מָה אוֹמֶרֶת?
יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל הַיָּם לָרֹב אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים:

ח) רוּסְיָה מָה אוֹמֶרֶת?
וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד.

ט) תּוֹגַרְמָה מָה אוֹמֶרֶת?
הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ:
מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד:

י) סְפָרַד מָה אוֹמֶרֶת?
הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים (מאווריען) אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

יא) סוּרְיָה מָה אוֹמֶרֶת?
וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם:

יב) רוּמַנְיָה מָה אוֹמֶרֶת?
לֵךְ מִמֶּנּוּ כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד:

*) ר׳ יצחק קרמיה. **) d'Israely.

יג) לִיטָה מָה אוֹמֶרֶת?
וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ:

יד) אַנְטִיסֶמִיטִים מָה אוֹמְרִים?
כָּל כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל לָשׁוֹן תָּקוּם אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי:

טו) מַשְׂכִּילֵי יִשְׂרָאֵל מָה אוֹמְרִים?
זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר וָדֹר: כִּי חֵלֶק יְיָ עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ:

טז) בּוֹגְדֵי יִשְׂרָאֵל מָה אוֹמְרִים?
הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס:

יז) יְמֵי הַבֵּינַיִם מָה אוֹמְרִים?
כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְיָ וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה:

יח) עֵת הַחֲדָשָׁה מָה אוֹמֶרֶת?
לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל
כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל:

יט) חוֹבְבֵי צִיּוֹן מָה אוֹמְרִים?
זִכְרוּ מֵרָחוֹק אֶת יְיָ וִירוּשָׁלַיִם תַּעֲלֶה עַל־לְבַבְכֶם:

כ) חֶבְרַת כָּי״חַ מָה אוֹמְרִים?
הִרְאִיתָ עַמְּךָ קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה:
נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה:

כא) אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מָה אוֹמֶרֶת?
וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ שָׁמָּה: וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי:

כב) תּוֹרָה מָה אוֹמֶרֶת?
כִּי יֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם:

כג) קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מָה הוּא אוֹמֵר?
אֲנִי יְיָ לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם:

יש ג״ב

אֶרֶץ הַפְּלָאוֹת.

חִזָּיוֹן בַּעֲשָׂרָה שִׁירִים

מאת

זאב בן ישעידו הכהן קאפלאן (וקין) *).

עִם „פֶּתַח דָּבָר"

מאת הרה״ד א״א עֶה־לִיך.

פתח דבר יבין את הקורא.

השירה הואת אשר אנכי שם לפניך, קורא נכבד, שירת „ארץ הפלאות", לא כתב אותה המחבר מראש למען שלחה על פני חוץ ולמען תגלה בקהל רב. רוח המשורר נשאו למרחוק בהמון מעיו, ואת מורשי לבבו כתבו אצבעותיו, לו לבדו ולמתי מספר רעיו הנאמנים, אשר ידעו את נגע לבבו ואת צרת נפשו, ויחלו על שברו הגדול אשר השבר אז. ויען כי המר שדי לו ויחשיך בצהרים שמשו על אדמת ארץ, על כן שם בשמים מעיניו וינשא על כנפי רוח השיר והדמיון ללכת אל אשר ישאהו. כי אך זאת היתה נחמתו בינונו, ואך בואת אמר לחוק ולכונן את רוחו בקרבו, לבל יאבד נצחו ותקותו בה׳. לכן, אחרי אשר חמל ה׳ עליו ויאמץ לבו להבליג על ינונו, חבש את שירתו ואת בטמון ולא יסף לדעתה עוד, עד הימים האלה. — אפס כי אנכי אשר ראיתי את יפיה וטובה וגם ידעתי כי ברכה בה, צר לי מאד על החלקת הטובה הואת כי תשאר ספונה מעין רואה, ואדבר על לבו השכם ודבר, כי יתגנה על ידי למען אתן לה מהלכים בארץ. פתיתיהו ויפת!..

ועתה הנני נותן אותה לפניך, הקורא המבין, ונפשי יודעת מאד, כי שבע ביום תברכני, אם בעל נפש אתה ורוח יתרה בך, לחוש את היפה ואת הנעים בדברי שיר וזמרה. —

ואך אם יפלא בעיניך לאמר: מה ענין השירה הואת ומה ירזמון מליה? הלא חידה היא. ומה שברה?! ויש אשר ימצאון בני „עולם המעשה" ואמרו כדרכם. אין לנו חלק בעולם תאצילות, ולא נחלה בארץ הדמיון, והנה בעל החלומות הלזה למה הוא בא?...

---

*) השירה היקרה הזאת, אשר כל יודעי־חן, וטובי טעם הנשגב והיופי ישתוממו עליה, נשלחה אלינו מאת ידידנו המליץ הנשגב נ״ע יומים לפני עלותו על המטה אשר לא ירד ממנה. עשר שנים היתה החמדה הזאת נגוזה בידי איש חמודות זה, ולא חפץ להוציאה לאור למרות הפצרות אוהביו הרבים, ואך בהפצי לתת מהודו על „כנסת ישראל", עבר שנית על השירה הזאת ויעש בה תקונים רבים ונכבדים לשמה של „כנסת", והיא היתה שעשועיו ברגעים האחרונים לימי מגורו בארץ מאפליה לפני הלקחו מאתנו לעולם שכלו טוב.

המו״ל

אם כזאת תשאלו, הבה נא ואענה לראשונים ראשונה ולאחרונים אחרונה.

למען תדעו, אתם הראשונים, את אשר קרה למשוררנו זה מן היגון והאנחה, ומה ראה על ככה, הנני שם לפניכם בזה שמץ דבר הספר אשר כתב אלי המחבר ביום כ״ו סיון לשנת תרל״ז, ואני עודני יושב בברלין. בימים ההם בעותי שדי ערכוהו וכאבו היה נעכר מאד, אז ירחש לבו דברי שירתו זאת. הנה המכתב ההוא לפניכם, קראוהו וראו, אם יעמוד לבכם בכם, ואם לא ירמבו עפעפיכם מדמעה:

„רעי יקירי, אהובי ובחירי, יושב בסתר לבבי! החרשתי ממך, אלופי ומיודעי, ולא עניתיך על דבריך המעטים אשר דברת אלי לפני חג המצות העבר, וגם אתה מחשה ולא תפקוד את שני, ואני לא ידעתי אם בגדל חסדך לא תשת עלי חטאת, או במשפט יחר אפך בי?..."

„הנני הענני, אתה רעי כאח! כי לא מרב טובה משכתי ידי ממך, כי אם מעצר רעה ויגון אשר מצאוני, ולא מרפיון ידים כלאתי את עמי. אכן כי ה׳ אלהים שופטים הרימני, על כן נאלמתי דומיה לא פתחתי פי!..."

„אתה דודי ומעודדי! איום ונורא הדבר אשר אנכי דובר באזנך היום... אזניך תצלינה ולבך הטוב אלי יתר ממקומו לשמע השאת והשבר אשר באו עלי מאז באוני דבריך האחרונים, ובטרם מצאתי ידי ורגלי להשיבך עליהם...

„יד אל זועם נגעה בי, הממני, דכאני, השבית את נוי וישימני שומם; משנה שברון שברני, הוה על הוה ושבר על שבר, בטרם עבר חדש ימים!

. . . .

. . . ."

„במוצאי חג הפסח השני, עלה המות פתאום בחלוני, ויקח מעל ראשי את עטרת תפארתי. היא אשת בריתי נצורת לבי ואהובת נפשי, אחרי אשר חלתה ימים שנים מחלה לא עזה, אשר אמר הרופא כי אך חלי הוא ותשאנו; וביום השבת כ״ב אייר נאסף אליה גם בני הצעיר יעקב נ״ע, בן חכם, משכיל על כל דבר טוב ותושיה, אוהב תורה בכל נפשו וחכמה בכל מאדו, נחמד להוריו ונעים למוריו בלשכה העליונה I-a בבית ספר הגימנאזיום, ואהוב לבריות, אחרי אשר מלאו לו עשרים שנה ביום השלישי לחוה״ם של פסח העבר . . . .

. . . ."

„ובכל זאת עוד לא שב אף אל זועם ממני, ועוד ידו נטויה להוריד לארץ את שארית נצחי וכח לבבי אשר אמצתי כגבור לשאת ברוח נכון את אשר נטל עלי והנני יושב עתה בפאת המטה אשר בתי השניה, בת שש עשרה שנה, שוכבת עליה ומתהפכת ומתיפחת מכאב לבה אשר אכלו היגון והעצב על מות אמה ואחיה! הנני יושב ומונה מספר לנשימותיה המתנהגות בכבדות, וקול נחרת אימה היוצא מחזה יקרע את לבבי כמפרק של ברזל...... ומה אענה ומה אומר, אחרי אשר אזלו מים מני עיני, ונחרי נחלי דמעותי דללו חרבו?! כף ראשך אלמן לא נחם! תנה נוך, אב שכול, וקבל באהבה את המכות העצומות והנוראות אשר ימטיר עליך נוצר האדם באפו ובחמתו!... אל תריב ואל תלון, כי הוא בשמים ואתה על הארץ, ע״כ יהיו דבריך מעטים, והוא הטוב בעיניו יעשה!.. דום, בן תמותה והתחולל לו, אולי ירחם ולא יוסיף לענותך עוד! . . . .

. . . ."

הנה כי כן בימים אשר אבלה נבלה נפשו, לבו התחמץ בקרבו וכליותיו ישתונן לחקר מנת חבל האדם בארץ, כי הבל ימיו, כל מעשהו מאפע ותקותיו אפס ותהו. אז נקעה

רוחו מעל האדמה הזאת, ונפשו קצרה בעמל החיים היגעים בעמק הבכא הזה, ותגבה עוף אל ארץ אחרת טובה ממנה, אשר ברא לו רוח דמיונו, ואשר שם מצא את המנוחה והמרגעה, את השובה ואת הנחת אשר הוא מבקש לו ולכל האדם אשר על פני האדמה, ואשר אם אמנם גם שם לא יסתרו מעיני האלהים האדירים, אשר בידו עתותם, ולא ימצאו מפלט מפגעי הזמן, אשר תחתיהם ישוחו כל ילדי עפר, הנה ימלטו מנגעי בני אדם, הכורים שוחה איש לרעהו, ואוכלים איש את בשר אחיו, אחרי אשר כשלה ברחוב אמת וצדקה וחמלה ברגלים תרמסנה...

הכי „ארץ הפלאות" קרא המשורר לאדמת דמיונו, יען כי נפלאת היא מבני אדם, ותקות מבקשיה מי ישורנה?! והנה הדברים האלה יספיקו להניח את רוח המעטים בקהל קוראינו בימים האלה, אשר עוד שאר בם שאר רוח נכון להבין ולדעת, כי השיר והזמרה, המליצה והפיוט, ככל מלאכות המחשבת הנעימות והיפה־פיות, הם תכלית בעצמם, יען כי יענגו את לב האדם ביפים אשר בתוכם וידשנו את נפשו בנעמם אשר בקרבם, ולא אמצעי לתכלית אחרת. — ועל כן יאמר להם, כי כל יקרם וכבודם בקרבם פנימה, ולא מחוץ להם, וכל חין ערכם הוא רק היופי והנעם ולא התועלת. אף אמנם רב כחם להיות גם לעזר ולהועיל לנו ולהביא אותנו גם לתכלית אחרת, בטהרם את לבנו ובנשאם אל על את רוחנו ונפשנו; והיה בצרפם את יצר לבנו, אז נדעה נרדפה לזכות ארחותינו ולהיטיב את דרכנו ומעללי ידינו... אך התועלת הזאת היא תועלת רוחנית ולא גשמית, ואם אי לו למליץ ולמשורר, לצייר ולכל חכם חרשים, אשר יעשה את חכמתו עטרה להתגדר בה: הלא אוי ואבוי לו אם יעשנה למלאכה ולהית יד, לקרדום לחפר בה!...

למתי מספר הקוראים הישרים בלבותם, היודעים כזאת, יספיקו הדברים אשר דברתי עד כה, רוחם יבין ולבם ירגיש את הטוב ואת היפה עם הנעים אשר בשירה הזאת. אך עיני עוללה לנפשי היודעת מאד, כי מספר הקוראים כאלה מעט הוא בעת הזאת, ונער יכתבם... כי נסך ה' רוח עועים על גוי ועל אדם יחד, לבכר את חיי הבשרים על פני חיי הרוח ולבטל את רצון הנפש המשכלת מפני רצון הגוף אשר בעפר יסודו. התאוה החמרית פרצה את הגדר אשר גדר היוצר בעד האדם אשר ברא בצלמו, ותקרע את המסך המבדיל בינו ובין כל החי אשר בארץ, והדעת והתבונה ואהבת הכבוד והקנאה אשר נתן ה' לאמהות ולשפחות לצדק וליושר, לחסד ולרחמים ולאמת ולאמונה ולכל יתר המדות הטובות אשר נטע ה' בלב האדם באשר הוא אדם, גברו על אדוניהן ועל גבירותיהן אלה, התפרצו מפניהם, גרשום מן גו וימלכו תחתם!.. מעטו בני העליה העושים את הטוב יען כי טוב הוא, והמתאוים את היפה יען כי הוא יפה, ויתרם רק אחרי המועיל יתורו, אחרי המועיל לבשרם ולחמר גביהם.... „מה אועיל אם אישה לכת, ומה מני יהלך אם אעקש דרכי? מה תתן לי החכמה, אם לא תרבה את הוני, ומה תוסיף לי הדעת", אם לא תנחילני עשר? כזאת וכזאת ידברו מרבית בני האדם בימינו אלה איש איש בלבבו, וגם איש לרעהו ולא יתבוששו!...

ואנן מה נעני אבתריהון?.. אוי לאזנים שכך שומעות, אוי לעינים שכך רואות!.. כי על כן תפוג כל תורת אלהים וגם תורת האדם הופרה בארץ, על כן היה לרוש משפט וצדקה ללענה. כל אח עקוב יעקוב, וכל רע ערום יערים; ירהבו הנער בזקן; בת בוזה ליקהת אם, ובן ילעג לשכל אביהו, כל העם פרוע מקצהו, ואיש את רעהו יצודו חרם, ומה תהיה אחרית כל אלה? אך האלהים יודע זאת!..*)

אחרי הדברים והאמת האלה הנה לא יפלא בעינינו לראות, כי הפך גם לב הקוראים בספרים, לשנוא את כל דבר וכל ענין אשר לא יראו בעיניהם מתן שכרם בצדו, שהוא לפי דעתם רק התועלת החמרית היוצאת מהם, תועלת אשר יסודה בעולם המעשה ולא בעולם האצילות, והיה בקראם את השירה הזאת וענו ואמרו: השירה הזאת מה זו עושה? ומה החלום הזה אשר חלם מחברת?...

להם אני אומר, כי מלבד הנעם והיופי הרצוף ברעיון השירה, שהוא החמר, ובצחות השפה, שהיא הצורה, יש בה גם תועלת חיצונה, יען כי ממנה תוצאות למוסר השכל, אשר היה אז דבר בעתו, ולא נגרע ערכו גם בימים האלה.

הימים אשר בהם כתב המחבר את שירתו זאת, היו ימי רעה בארצנו וביתר ארצות אירופה, כי משרש נחש, הלא היא תאות המותרות עם שלטון החמר על הנפש, יצא צפע, שהוא הסאציאליזמוס ופריו השרף המעופף, הוא הניהליזמוס, אשר בא כמים המרים והמאררים אל קרב בני הנעורים בארצנו, והמה שתו וירעלו ויתהוללו, עד כי שכחו את אלהיהם, את עמם ואת מולדתם ויתערבו עם השונים הנפוצים על פני כל האדמה, אשר בסכלותם וברשעתם אמרו לשום שמות בארץ, להרגיז גוים, להרעיש ממלכות ולהפך משרש את מוסדות חברת בני האדם, למען יהי בה כעם ככהן כעבד כאדוניו כנושה וכאשר נושה בו... רבים חללים הפיל אז מטה הזדון הזה בכל עיר ועיר, ועצומים היו הרוגיו בכל שבט ומשפחה בארצנו. ולדאבון לבנו עוד גם היום לא נכון לבנו בטוח מאד כי נכחד קימו מארץ החיים. ומה איום ונורא היה המראה אשר הראנו אז בארצנו זאת!.. כל ידים רפו וכל פנים קבצו פארור, איש לא בטח בבנו ובבתו ואח לא האמין באחיהו ובאחותו, כי דוב אורב היה המשחית לחבל הזה בעיר ובשדה, ועל כל פתחים היה החטאת הזה רובץ, כי החפץ הנורא הזה, אשר יסודתו בתאות חיי הבשרים ובחמדת התענוגים החמרים,

---

*) אמנם כי הרוח הרעה הזאת אשר התעה את האדם לעזוב את דבר הנפש המשכלת, ולדאג רק את דאגת הבשר, לא ממי יהודה יצאה, כי אם מאת אלה אשר אין להם חלק בכל דת ואמונה, אכן הלא ידאב לבנו לראות כי הקם הקימונו את הדבר אשר דברו עלינו חכמינו ז"ל לאמר: „כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלים שבהם עשיתם"! כי הנה כל העמים והגוים אשר בארץ, אף כי רבו בהם האנשים אשר צרר אותם רוח הרעאליזם בכנפיו, לתת משפט הבכורה לצרכי הגוף על צרכי הנפש, בכל זאת עוד לא פסו אמונים מתוכם המסלסלים את החכמות והמרוממים ומעריצים את המלאכות היפות, השמע איש את אחד מעמי הארץ מדבר לאמר: מה יתנו לנו ספרי שיללער וגעטהע, ספרי שאקספיר ובייראן או ספרי הוגא וברנזשע, טורגעניעוו, נעקראסאוו וכו' וכו'? מה יועילו לנו זמרות מאצארט ובטהאווען וכו'? ומה בצע בפסילי פידיאס ובציורי רפאל?.. ומי ימנה מספר לאלפי רבבות כסף וזהב אשר יוציאו המתקונים האלה מדי שנה בשנה, למען הביא אל ביתם את הספרים, את הזמירות את הפסילים ואת הציורים הישנים והחדשים אשר לא יחדלו מעשות יום יום הסופרים וחכמי החרשים בכל עם ובכל גוי אשר על פני האדמה?... ורק אנחנו בני עם־עולם. אנחנו קוראים בגרון ולא נחשך: תנו לנו רק את המועיל כי אין לנו חפץ ביפה, ונפשנו קצה בכל נעים ונשגב!..

פנים קלקל, ויהי מראהו כמראה חפץ רוחני אידעאלי. על כן משך את בני הנעורים בחרמו ויפלו בשחיתותיו. —

והנה מחבר השירה הזאת, אשר ביתו היה בית ועד לבחורי חמד השוקדים על דלתות בתי הלמוד והמדרש לחכמות ולמדעים אשר בעירו, הרבה לדבר על לב עולי הימים באי ביתו אלה, ולהוכיח להם, כי הזקנים בעלי השטה הזרה הזאת מרביתם אנשי רשע כסל המה, ויתרם נתעו בשוא ובשקר ויתעו בתהו גם את הצעירים הפותים ההולכים אחריהם כבהמה בבקעה, וכי המחשבה הרעה אשר הם חושבים, להפך את עולם המדיני לתהו ובהו ולעשות את חברת בני האדם כעדר הרחלים, אשר לא תבדלנה אשה מרעותה, לא ביתרון הכשר דעת ולא בחריצות ידים, לא ביצרי הלב ולא בהלך נפש, כי אם רק בצמרן ובמשקלן, — כי מחשבת און זאת היא מחשבת שוא ותפל, והדבר הזה היה לא יהיה כל ימי השמים על הארץ. את האמת הזאת הוכיח להם מחבר השירה בחקר לב ובשפת נאמנים, כיד ה' הטובה עליו, ואני היודע ועד כי דבריו אלה הצליחו וגם עשו פרי. ומי יודע כמה מן הצעירים, אשר כבר עמדו רגליהם על עברי פי פחת, השיב מעון. ויען כי היו בתוכם גם יחידי סגלה, אשר עוד לא נשכחה מלבם התורה אשר למדו בבית אבותם, ואשר עוד הבינו קרוא עברית, על כן בחר לו את הענין הזה ליסוד עליו את שירתו זאת. והנה אנכי יודע וגם אתם הקוראים יודעים כמוני, כי למפח נפשנו עוד לא ספו תמו חטאים כאלה מן הארץ, והשטה הרשעה הזאת עוד לא חדלה מהתהלך על פני תבל ארצה ולהרשיע אל כל אשר תפנה, והיתה השירה הזאת להם לעדה, וענתה כחשם בפניהם: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו, כי הבצר יבצר מהם את אשר יזמו לעשות, והעולה על רוחם הזר לא יקום לעולם! כי הנה המחבר הראה להם ארץ פלאות מלאה, אשר כל עמה כלם צדיקים וכלם ישרים, כלם תמימים וכלם מאשרים. אך עוד הם משתאים למראה עיניהם ולמשמע אזניהם, עוד הם משתוממים על החזון הנעים והנחמד הזה, לבם יתר ממקומו מרב שמחה ונפשם תתפלץ מגיל וחדוה והנם קוראים בקול גדול: לאמר: האח, מצאנו, ראינו!.. והנה פקח המשורר את עיניהם ויראו... כי ערומים הם! יען כי הוא בחלום ידבר בם, לאמר: אך חלומות שוא החלמו כלכם אתם המבלעים, ורק מקסם כזב יקסמו לכם מאשריכם המתעים!...

ומה מאד השכיל המשורר לכלות את ספורו הנעים במראה הגדולה אשר הראה באחרית חלומו זה, מראה מחריד נפש ומרעיש כליות ולב, הלא המה מחמדי נפשו אשר קמטו בלא עתם, ובטרם יבא יומם עזבו את הארץ וישובו להתלונן בצל שדי... והנה הוא אות לבני המרי המהבילים האלה ולצעירים הפותים הנפתים אחריהם, כי לא לאדם וחי על הארץ להיות מאשר במלאכי האלהים, אשר על כן מי האיש החפץ חיי אדם על האדמה, אוהב ימים לראות טוב בעמלו שהוא עמל תחת השמש, אל יאבד דרכו אשר תחת כפות רגליו, וזדון לבו בל ישיאהו לשום בין כוכבים קנו, כי אם על אדמתו אשר הושם עליה, שם יעמוד, שם יחרוש ויזרע, יטע ועשה פרי תבואה, שם יבקש וימצא חית ידו ככשרון רוחו וכתבונת כפיו, איש על מקומו וכברכת ה' אשר יצוה עליו!....

והיה אם כה יחשב כל האדם וכן גם יעשה. — או אז יבאו הימים אשר נבאו להם נביאי קדשנו לאמר: לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח ה' צבאות השופט כל הארץ!...

זה הוא הרעיון הנשגב החבוש בטמון השירה הנחמדה הזאת, וזה הוא המוסר להיטיב ולהשכיל הרצוף בתוכה, והיוצא מאתה לכל קורא מבין, והיה אם תסכן השירה להעלות על לב אחד מהם אך מקצת הדברים והאמת האלה, כי עתה ברכה עד בלי די נמצאה בה, וחיה זה שכר לפעל המשורר ולפעלי אנכי המוציאה לאור עמי.

א"א דק' עהרליך.

אַחֲרֵי בִּלְתִּי הָיְתָה לִּי עֶדְנָה!

(בִּמְקוֹם הַקְדָּמָה). *)

1.

עַל שְׂפַת עֲרוּץ נַחַל, מֵימָיו נִכְזָבוּ,
עָמַד עֵץ יָבֵשׁ טֶרֶם בָּא אֶל כָּלַח.
עָלְפוּ דָלִיּוֹתָיו, בַּדָּיו חָרֵבוּ
גַּם שָׁרָשָׁיו מֵאֶרֶץ הַחוּצָה שָׁלַח.

2.

רֶגַע עוֹר גִּזְעוֹ, צַמַּרְתּוֹ נֶחְשָׂפָה,
גַּם תּוֹכוֹ נָחָר, נָבוּב כַּמַּפּוּחַ:
אָדָם וּבְהֵמָה שָׂמוּהוּ לִקְצָפָה,
אַחֲרֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ גֶּפֶן וָרוּחַ...

3.

כֹּה עָמַד יָמִים, כֹּה עָמַד שָׁנִים,
נֶעֱזָב וּמְשֻׁלָּח מִכָּל נֶפֶשׁ חַיָּה:
כִּי קִנֵּן בּוֹ מָאַס כָּל כְּנַף הָרְנָנִים
גַּם קָאַת גַּם קִפֹּד, לִילִית, גַּם דַּיָּה.

4.

גַּם יָדוֹ לֹא שָׁלַח גַּרְזֶן לִנְדֹּחַ
עָלָיו הַכֹּרֵת, יַעַן רִקָּבוֹן
בָּא בוֹ עַד לַשִּׁיק לֹא יִצְלַח צָלֹחַ;
וּבְכֵן עָמַד תַּחְתָּיו — סֶמֶל עִצָּבוֹן...

---

*) ראה „פתח דבר“.

5.

וַתְּהִי הַשָּׁנָה וַיָּבֹא הַחֹרֶף
עִזּוּז גַּם גָּבַר עַל הָאֲדָמָה ,
וּלְרַגְלוֹ קֹר גָּדוֹל , קֶרַח קְשֵׁה עֹרֶף
עִם אֹצְרוֹת שֶׁלֶג — נְשִׁימוּהָ לִשְׁמָמָה .

6.

וִירָחִים רָב הֶאֱרִיךְ , „לֹא הָיָה כָמוֹהוּ
מֵאָז הָיִינוּ“ , הֵלִינוּ הַזְּקֵנִים .
גַּם חֹדֶשׁ הָאָבִיב לֹא הֵקִיץ עָלֵיהוּ
כִּי לַשְּׁבִית מָעֻזּוֹ לֹא מָצָא אוֹנִים .

7.

אַךְ הֵקִיץ הַקַּיִץ , הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָה
בִּזְרוֹעַ עֻזּוֹ יָצָא עַל הָאָרֶץ ,
וּבְכִיּוֹר אִשּׁוֹ הִצִּית הַמְּדוּרָה
אָז שֻׁדַּד שֹׁדֵד , בָּא עָלָיו קֶרֶץ ! ..

8.

כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ גִּבְעוֹת הַשֶּׁלֶג
עִם הָרֵי הַקֶּרַח הִתְעַלְּמוּ עַל מַיִם ;
לַחָפְשִׁי שֻׁלְּחוּ כָּל נָהָר וָפֶלֶג
וּפְנֵי שָׂדֶה וָיַעַר רָאוּ אוֹר חַיִּים .

9.

מֵהַר מִגֶּבַע , מִצּוּרֵי הַסְּלָעִים
אַלְפֵי צִנּוֹרוֹת כִּפְלָגִים נָזָלוּ ,
וּבְשֶׁצֶף קֶצֶף מְבִינוֹת לַבְּכָאִים
עַל הָעֲמָקִים בִּשְׁאוֹן הִתְגַּלְגָּלוּ .

10.

לִבְרֵכוֹת נֶהֶפְכוּ בִּצּוֹת וַאֲגַמִּים .
כָּל מִישׁוֹר וּשְׁפֵלָה אֶל מִקְוֵה מָיִם 1) ;
הַיְאֹרִים וּנְהָרוֹת הָיוּ לְיַמִּים
וּלְמֵי שָׂחוּ גָּבְרוּ כָּל מֵי אֲפָסַיִם . —

1) אל במקום לי Licentica poëtica .

11.

אָז גַּם הַנַּחַל , שֶׁהָיָה לְחָרָבָה ,
וּשְׁכֵנוֹ הַגֶּעֱזָב , שֶׁהָיְתָה שְׁאִיָּה ,
מַיִם מָלְאוּ עַד בִּטְנָם כָּם צָבָה ,
וַתְּהִי בָם הַתִּקְוָה לָשׁוּב לִתְחִיָּה...

12.

אַף בָּאָה תִקְוָתָם : כִּי לֹא נִתְּשׁוּ
מֵימֵי הַנַּחַל עַד עָבַר הַקָּצִיר ;
גַּם שָׁרְשֵׁי הָעֵץ עַבְטִים כִּי לָבָשׁוּ ,
עַל לְבוּשָׁם עָפָר אָז כִּסָּה הֶחָצִיר .

13.

גַּם צִפּוֹר אַחַת , נוֹדֶדֶת מִקִּנָּהּ ,
בֵּין סַרְעַפּוֹתָיו שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ ,
וּלְעִתּוֹת בַּבֹּקֶר נָשְׂאָה קוֹל רִנָּה
וַתְּצַפְצֵף וַתִּקְרָא אֶל אֲחִיּוֹתֶיהָ . —

14.

וַיָּבֹא הַסְּתָו , וַתֵּכֶל הַמְּלָאכָה
בַּשָּׂדוֹת , בַּגַּנִּים וּבְכָל הַכִּכָּר ;
אֶל גֹּרֶן וַיֶּקֶב אֻסְּפָה הַבְּרָכָה
וּמִיגִיעוֹ בַּחוּץ שָׁבַת הָאִכָּר .

15.

אָז יִתֵּן לִבּוֹ אֶל בֶּדֶק הַבַּיִת ,
לְתַקֵּן הַדָּבְרוֹ וּלְחַזֵּק מִמְּגוּרָה ;
וַיְהִי כִּי לֹא מָצָא דֵי שָׁמִיר וָשַׁיִת
וַיִּפְגַּע בָּעֵץ — וַיְסָעֵף הַפֹּארָה...

16.

וַיֶּחֱרַד הָאֻמְלָל , חַת וַיִּסָּעֵר :
נִגְעַרְתִּי נִגְזַרְתִּי ! .. הִנֵּה בָא יוֹמִי ! ..
עַתָּה אֻסָּפָה , הָהּ אֶהְיֶה לְבָעֵר —
וְאָבִיב כִּי יָבֹא — לֹא יַכִּיר מְקוֹמִי ! ..

17.

הַסְּתָו עָבַר הָלַךְ, חָלַף הַחֹרֶף,
וַיָּבֹא הָאָבִיב עֹשֶׂה הַחֲדָשׁוֹת,
וּבְעֹצֶם עֹז יָדוֹ הִשְׁלִיךְ הַטֶּרֶף
מִשִּׁנֵּי הַקֹּר וַתְּחִי הַנְּפָשׁוֹת.

18.

הֵעִיר נִרְדָּמִים, אִלְּמִים הֵשִׂיחַ,
וּתְקוּמָה נָתַן לְכָל מָט הוֹלֵךְ שְׁחוֹחַ;
הֵנִיב כָּל אֻמְלָל, כָּל נָבֵל הִפְרִיחַ
וַיִּתֵּן עָצְמָה אֶל נִרְפֶּה בַּל כֹּחַ.

19.

וּלְחֶמְלָה אָז יִתֵּן גַּם שְׁבִיב עֵינֵהוּ
עַל הָעֵץ הַיָּבֵשׁ הַנָּכוֹן אֶל צֶלַע:
וּבִמְקוֹם הָאִכָּר גָּדַע בַּדֵּהוּ
עָלָה הַיּוֹנֵק – וַיְהִי לְפֶלֶא!..

20.

הֲיִשְׂגֶּא הַיּוֹנֵק, וִיהִי לְעָנָף?
אִם עוֹד כֹּחַ בָּעֵץ, כִּי עוֹד יַצְלִיחַ?
וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר לַצִּפּוֹר כָּל כָּנָף
עוֹד יָנוּב בּוֹ עָלֶה, יָצִיץ יַצְמִיחַ?

21.

הַיְבֹרַךְ זַרְעוֹ אִם זֶרַע יַזְרִיעַ
אֶל כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה עוֹד לָתֵת פֶּרִי?...
לֹא יֵדַע הָעֵץ... וּמִי זֹאת יוֹדִיעַ?!
הוּא צִוָּה – נַעַשׂ... לֹא יֵלֵךְ קֶרִי!..

אֶרֶץ הַפְּלָאוֹת.

א. הַתְּלוּנָה.

1.

בֹּקֶר לֹא עָבוֹת. – עַל שָׂדֶה נָעַר
הוֹד הַדְרַת קֹדֶשׁ וָנֹעַם שָׁטוּחַ;
אַךְ רוּחִי חֻבָּלָה וּבִלְבָבִי סַעַר,
כִּי מְרוֹרִים שָׂבַעְתִּי שָׁרָשֵׁי מַלּוּחַ,
מֵאָז הֶחֱרִיב נָוִי אֵל שֹׁפֵט צֶדֶק
וּבְאָהֳלִי הָהּ הִרְחִיב הִגְדִּיל הַבֶּדֶק...

2.

„אֲהָהּ, אֵלִי, אֵלִי! מַה לִּי עָשִׂיתָ?!
„שָׁלֵו הָיִיתִי וּמַה פִּרְפַּרְתָּנִי?!
„עַד גְּבוּל הַחֲמִשִּׁים אַךְ אוֹתִי נָחִיתָ,
„וּלְפֶתַע פִּתְאֹם – אֵיכָה עֲזַבְתָּנִי!
„וּבְטֶרֶם יַעֲבָר־חֹדֶשׁ לְמוֹת אֵשֶׁת בְּרִיתִי
„לַבֵּן מַחְמַד עַיִן קֶבֶר כָּרִיתִי!..."

3.

אַךְ מַה זֶּה לַמֵּתִים אֵרֵד בַּבֶּכִי,
אֶקְרָא אֶל אֵבֶל? מָה אֶהֱמֶה וּמָה אֵילִיל?
הֲטוֹב לָאָדָם בָּאָרֶץ כִּי יֶחִי,
אִם יִרְאֶה אַךְ רָעָה עַד יוֹמוֹ יְקַלֵּל, –
כַּעַס עָנְיוֹ, מַכְאוֹבִים וָפֶגַע,
לֹא יֵדַע שָׁלֵו, לֹא יִשְׁקֹט אַף רֶגַע?!...

4.

מַר לוֹ אִם בָּדָד וּכְעַרְעָר בָּעֲרָבָה
יִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ, אֵין רֵעַ אֵין חָבֵר;
אַךְ רַב מִזֶּה יִשְׂבַּע עָמָל וּדְאָבָה
בִּקְהַל עַם אוֹ עֵדָה אִם יִחְיֶה הַגָּבֶר:
כִּי מָה חַבְרֵי אָדָם? הֲלֹא עֶדְרֵי כָרִים
עַל יַד זְאֵבֵי עֶרֶב וּלְבָאִים אַכְזָרִים!...

5.

יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים לְמָתֵי כֶסֶל רֶשַׁע,
וִישָׁרִים וּנְבוֹנִים תַּחְתָּם יִשָּׁחוּ
לַמָּס מְרֵעֵהוּ אֵין חֶסֶד אֵין יֶשַׁע,
עֲרֻמִּים וּרְעֵבִים יֶהֱמוּ יֵאָנֵחוּ
הָעֹבְדִים הָאֹבְדִים, וּבְרָעָה יָמוּגוּ,
וּשְׂבֵעִים מִבְּשָׂרָם יָרֹנּוּ יָחֹגּוּ!...

6.

אֲהָהּ, אֵלִי, אֵלִי! עַד מָתַי, עַד אָנָה
לֹא יֵדַע הָאָדָם, כִּי אָדָם הִנֵּהוּ?
כִּי רוּחַ הַחַיִּים מִמְּךָ לוֹ נִתָּנָה
נִתְּנָה לַעֲמִיתוֹ לְאָדָם רֵעֵהוּ?
גְּבֹהִים כִּי עָלָיו שַׂמְתָּ עִם שָׂרִים
לָרִיב רִיב דַּלִּים, לִשְׁפֹּט מֵישָׁרִים?

7.

עַד מָתַי יִתְפָּרֵץ, עַד אָן יִבְגֹּד בֶּגֶד
בַּשַּׂר וּבַשּׁוֹפֵט — בַּמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ?
כָּל תּוֹרָה כָּל מִצְוָה יַשְׁלִיךְ מִנֶּגֶד
וּלְחֹק מִשְׁפָּט לוֹ יָשִׂים אַךְ תַּאֲוַת לִבּוֹ?...
הוֹאֵל וּשְׁפָךְ נָא עַל כָּל בָּשָׂר רוּחֶךָ,
אוֹ הַעֲלֵנִי מִזֶּה — קָחֵנִי אֵלֶיךָ!...

ב. הָאֳנִיָּה.

8.

נַפְשִׁי הִתְעַטְּפָה עָלַי הִשְׁתַּפְּכָה,
וּבְמָרִי שִׂיחִי יָרַדְתִּי הַיָּמָּה;
לִמְצוּקַת לִבִּי שָׁם הָיְתָה הָרְוָחָה
וַהֲמוֹן סַעַר רוּחִי שָׁם קָם לִדְמָמָה
מַה נִּפְלְאַת יָם וּבְיָדְךָ הַקְּסָמִים
לְרַפֵּא הַנְּפָשׁוֹת וּלְחַיּוֹת עֲצָמִים!...

9.

וְיָם כִּרְאִי מוּצָק, וּכְסַפִּיר לָטֹהַר
הָרָקִיעַ עָלָיו נָטוּי כָּאֹהֶל,
וּבְחֵיקוֹ הַשֶּׁמֶשׁ יָאִיר כַּצֹּהַר,
וּבְלֶב־יָם תָּקוּעַ עַמּוּד אֵשׁ יָהֵל,
וּכְעֵדֶר הָרְחֵלִים שָׁם עַנְנֵי בֹקֶר
יִתְעוּ לֹא־דֶרֶךְ בִּמְרוֹמֵי אֵין חֵקֶר.

10.

וּלְפָנַי מֵרָחוֹק עַל פְּנֵי הַמַּיִם,
כַּאֲשֶׁר בָּרוּחַ אַט יָבֹא הָעַיִט,
תָּרוּץ וּתְכַרְכֵּר כִּמְחֹלַת מַחֲנָיִם
עַל כֶּתֶף הַגַּלִּים אֳנִיַּת שַׁיִט.
כַּפָּז גַּם נָתְּנָה לָאוֹר שֶׁמֶשׁ יָאִירוּ
וּמִפְרְשֵׂי הַבַּד כַּכֶּסֶף יַצְהִירוּ.

11.

„מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ, אֱנוֹשׁ קְצַר יָמִים,
„וּתְבוּנוֹת כַּפֶּיךָ מְאֹד מַה־נִּפְלָאוּ!
„יָדְךָ בַשֶּׁפֶל כְּיַד שַׁדַּי בָּרָמִים,
„וּבְקוֹלְךָ גַּם אֵשׁ גַּם מַיִם יִשְׁמָעוּ:
„בַּיָּם תִּתֵּן דֶּרֶךְ, וּכְעַל יַבֶּשֶׁת
„עַד אוֹצְרוֹת שֶׁלֶג כָּל תֶּלֶא לָגֶשֶׁת!"

12.

עוֹד לִבִּי הֹגֶה, עוֹד נַפְשִׁי חֹשֶׁבֶת,
וּכְלוּלָה בַהֲדָרָהּ אֵלַי נִשְׁקָפָה
הַסְּפִינָה, אַט הָלוֹךְ וְטָפוֹף קֹרֶבֶת:
קָרְבָה נִתְעַמֵּד הָכֵן עַל הַשָּׂפָה,
וַהֲמוֹן אָדָם נִצְּבוּ עַל גַּג הַסְּפִינָה
וּבְגִיל הֵרִיעוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹל רִנָּה. —

13.

וּבְרֹאשָׁם עָמַד אִישׁ מַרְאֶה טוֹב תֹּאַר,
הוּא רַב הַחֹבֵל הוּא גַּם הַמְנַצֵּחַ;

עַל פָּנָיו הִתְאַחֲדוּ זָקֵן וָנַעַר,
עֵינָיו הֵפִיקוּ גִּיל גֶּבֶר צֹלֵחַ;
בִּשְׂפָתָיו חֶסֶד וָנֹעַם הוּצְקוּ
חֵן תֹּם וָיֹשֶׁר עַל מִצְחוֹ חָקְקוּ.

14.

„שָׁלוֹם לְךָ, אֹרֵחַ נִכְבָּד!" קָרָאתִי
וּבְיָדִי הַפְּשׁוּטָה אֵלָיו קָרַבְתִּי.
„מֵאָז מֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי יָצָאתִי
„כְּגֵר בָּאָרֶץ גַּם גֵּרִים אָהַבְתִּי;
„אַל יִחַר לְךָ אֵפוֹא אִם אֶשְׁאָלְךָ,
„אָנָה זֶה תֵּלֵךְ? מֵאַיִן בּוֹאֶךָ?..."

15.

— מֵאֶרֶץ טוֹב אָנִי, גַּם שָׁמָּה אֵלֵכָה. —
„וְאֵלֶּה עִמְּךָ אֲשֶׁר תֵּרֶא עֵינִי?"
— מִבְּנֵי זֹאת הָאָרֶץ וְכִאֲבִים כָּמוֹךָ,
וּלְקַחְתָּם אֶל אַרְצִי בִּקְשׁוּ מִמֶּנִּי.
„וּמַה הִיא אַרְצְךָ אֵלֶיהָ דָּרָשׁוּ?"
— שָׁם שַׁלְוָה וָנַחַת יַחַד נִפְגָּשׁוּ. —

16.

„הַתְבִיאֵנִי אִתְּךָ, וּמָה אֶתֵּן שָׂכָר?
„וּמָתַי אָשׁוּב אֶל אַרְצִי וּלְבֵיתִי?"
— חִנָּם אֶקָּחֲךָ, אַף תָּשׁוּב מָחָר. —
„הַתְחַכֶּה עַד צֵידִי אִתִּי הֲבֵאתִי?"
— עָלַי כָּל מַחְסוֹרְךָ, עֲלֵה גַּם נִסָּעָה,
אַל־תִּפְחַד אַל־תִּשְׁתָּע, לֹא תִרְאֶה רָעָה! —

17.

וּבְדַבְּרוֹ נָתַן לִי יָדוֹ וָאַעַל.
וּכְרֶגַע הֶחָרָבָה מֵעֵינַי נִסְתָּרָה,
רַק מַיִם מִתַּחַת וּשְׁחָקִים מִמַּעַל!
וּלְמַרְאָם שָׁכַחְתִּי יָגוֹן עִם צָרָה,
גִּיל קֹדֶשׁ מָלֵאתִי, חֶדְוָה עִם שָׂשׂוֹן
תֶּלֶא מְסַפֵּר כָּל שָׂפָה כָּל לָשׁוֹן...

18.

כַּנֶּשֶׁר אֶל אֹכֶל, כַּחֵץ יָעוּף מַהֵר
הָלְאָה גַּם הָלְאָה הַסְּפִינָה הָלָכָה;
וַחֲצוֹת יוֹם כִּי קָרֵב יָכֹלְתִּי שַׁעֵר
אֶל מַרְאֵה הַשֶּׁמֶשׁ עַל רֹאשִׁי זָרְחָה.
וַאֲנִי מִבְּלִי מֵשִׂים נַפְשִׁי נָשִׁיתִי
מִי וּמֶה אָנִי — וּכְחֹלֵם הָיִיתִי...

19.

פִּתְאֹם אֶל כְּתֵפִי יַד גֶּבֶר נָגָעָה
וָאֵעוֹר — וּמְנַהֲלִי מוּלִי רָאִיתִי:
„עֲמֹד אָנֹכִי עָלֶיךָ זֶה שָׁעָה,
„וּשְׁנָתְךָ כִּי עָרְבָה לִגְזֹל לֹא אָבִיתִי;
„הֵן תִּרְעַב גַּם תִּצְמָא, נַפְשְׁךָ עֲיֵפָה
„וְלֶחֶם הַצָּהֳרַיִם כְּבָר אָסְפָה אֲסֵפָה".

20.

„קוּם לְךָ, נֵלְכָה, וְסַעֲדָה לִבֶּךָ,
„אָז עַמִּי גַּם אַרְצִי תִּלְמַד לָדַעַת,
„וּכְנַפְשְׁךָ מָחָר תָּשׁוּב אֶל אַרְצֶךָ
„בָּאֳנִיָּתִי הַזֹּאת שָׁמָּה נֹסַעַת;
„אוֹ תוֹעִיל גַּם מָחָר שֶׁבֶת עִמָּדִי..."
כֹּה דִבֶּר חֵן פִּיהוּ וַיֹּאחֶז בְּיָדִי. —

ג. לֶחֶם הַצָּהֳרָיִם.

21.

עָזַבְנוּ הַסְּפִינָה וַנֵּרֶד הֶחָרָבָה
וּמַה־שָּׁם רָאִיתִי? הַלְסַפֵּר אוּכָלָה?!
גַּן עֵדֶן רָאִיתִי וּפְלָאוֹת לָרֹבָה!...
עִיר שַׁאֲנַנָּה וּבְנוּיָה הִיא שְׁתוּלָה;

וִישָׁרוֹת חוּצוֹת גַּם רַחֲבוֹת יָדַיִם
מֶחֱזֶה אֶל מֶחֱזֶה תַּרְהִיב עֵינָיִם.

22.

לִשְׁנֵי עֶבְרֵי הָרְחֹבוֹת חֹצֵץ יַעֲבֹרוּ
בָּתִּים לָשֶׁבֶת, תַּחְתִּיִּם וּשְׁנִיִּם.
אֵין מַנְעוּל וּבְרִיחַ, כִּי לֹא יִסָּגֵרוּ
וּלְבָנִים כֻּלָּמוֹ וּטְהוֹרִים וּנְקִיִּם.
גַּן חֶמֶד נָטוּעַ לִפְנֵי כָּל־בָּיִת.
שָׁם רִמּוֹן, תָּמָר, תַּפּוּחַ וָזָיִת.

23.

עָבַרְתִּי רְחוֹב אֶחָד, עָבַרְתִּי הַשֵּׁנִי,
וּשְׁלִישִׁי וּרְבִיעִי — וּכְאֶחָד כֻּלָּמוֹ
לָהֶם קֶצֶב אֶחָד אֶל כָּל־מַרְאֵה עֵינִי,
וּדְמוּת אֶחָד לַבָּתִּים, וּכְמוֹ בָנָמוֹ
אִישׁ רֹאשׁ בֵּית אָב אֶחָד, וּבְשָׁנָה אַחַת,
וּבְתוֹכָם הוֹשִׁיב אַךְ שׁוּבָה וָנַחַת!...

24.

אַךְ שָׁם מִנֶּגֶד כַּר נִרְחָב רָאִיתִי
וּבְתוֹכוֹ בֵּית מִדּוֹת וּרְחַב יָדַיִם.
„שָׂא נָא כִּי כֹחֲךָ בַּדֶּרֶךְ עִנִּיתִי:
וּפֹה נָסוּר לֶאֱכֹל לֶחֶם צָהֳרָיִם.”
כֹּה דִּבֶּר הָאִישׁ וַיֵּיטֶב פָּנֵיהוּ
וַיָּסַר הַבַּיְתָה, וַאֲנִי אַחֲרֵיהוּ.

25.

הַבַּיִת מָלֵא אָדָם, זְקֵנִים וּנְעָרִים,
נָשִׁים וּבְתוּלוֹת, כֻּלָּם לְבוּשֵׁי שָׁנִים;
וּלְבַד הֵם יֹשְׁבִים בְּאַרְבָּעָה חֲדָרִים,
עַל שֻׁלְחָנוֹת עֲרוּכִים עֵרֶךְ כָּל־שְׁמָנִים
שָׁם יַיִן רֶקַח כָּל־פְּרִי וּמְגָדִים
שָׁם רֵיחַ כַּלְּבָנוֹן כְּפָרִים וּנְרָדִים.

26.

וּבִרְאוֹתָם אוֹתָנוּ קָמוּ כֻלָּמוֹ!
וּלְשָׁלוֹם פֹּה אֶחָד לָנוּ קָרָאוּ;
וַיּוֹשִׁיבוּנִי אֶל הַקִּיר בְּרֹאשָׁמוֹ
וַיֵּשְׁבוּ גַּם הֵמָּה בַּאֲשֶׁר מָצָאוּ.
אָז יָקוּם הָאֶחָד וַיְבָרֵךְ לֶאֱלוֹהַּ,
וַיְרַנּוּ כֻלָּם וַיֹּאכְלוּ לְשֹׂבַע

27.

וַאֲנִי כַּהֲלוּם יַיִן תַּחְתַּי יָשַׁבְתִּי
וּלְמַרְאֵה עֵינִי בִּמְאֹד הִשְׁתּוֹמַמְתִּי:
שָׁכַחְתִּי אֶת צְמָאִי גַּם כִּי רָעַבְתִּי
וּמֵאֲשֶׁר לְפָנַי מְאוּמָה לֹא טָעַמְתִּי.
וַיִּגַּשׁ אֵלַי הָאִישׁ שֶׁנְּחָנִי,
וּכְנֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ כֵּן הֱעִירָנִי.

28.

„מַה־לְּךָ עֲמִיתִי, בֶּן אֶרֶץ אַחֶרֶת,
„כָּל דָּבָר טוֹב בָּנוּ לְךָ טֶרֶם יֵרָאֶה,
„עוֹד לֹא רָאִיתָ כָּל הוֹד כָּל תִּפְאֶרֶת,
„וּכְבָר תִּשְׁתּוֹמֵם, תִּתְמַהּ, תִּשְׁתָּאֶה?
„אֱכָל־נָא וּשְׁתֵה וּכְנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ,
„אָז תִּרְאֶה, תִּתְמַהּ אֶל מַרְאֵה עֵינֶיךָ!”

29.

עוֹדֶנּוּ דוֹבֵר וּקְהַל הַנֶּעֱצָרִים,
מִסָּבִיב לַשֻּׁלְחָן עוֹד שֶׁבֶת אֵחֵרוּ,
וּנְעִימֵי זְמִרוֹתָם שָׁרוֹת עִם שָׁרִים
בְּשִׂפְתֵי מַקְהֵלוֹת שִׁיר מַשְׂכִּיל זִמֵּרוּ.
אָכְלָתִי וַיֵּצְאוּ, וַנֵּצֵא גַּם נָחְנוּ
וְכַאֲשֶׁר הֵם הוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם הָלַכְנוּ.

30.

וּשְׁנַיִם שְׁנַיִם כֹּה הָלְכוּ בִסְדָרִים:
וַיְהִי מִן הַבַּיִת אַחֲרֵי רָחָקוּ,

נִפְּרְדוּ לָלֶכֶת אֶל כָּל־עֲבָרִים,
לִימִינָם וּשְׂמֹאלָם לִפְלַגּוֹת נֶחֱלָקוּ:
מִקְצוֹתָם בָּאוּ אֶל כַּרְמֵי הַזַּיִת
מִקְצוֹתָם לִשְׁעָרִים לֶחָצֵר וָבָיִת.

31.

אֲחֵרִים גַּם יָצְאוּ אֶת הָעִיר כֻּלָּהּ,
וּבְשָׂדֶה נַ֫עַר לָלֶכֶת נִפְרָדוּ;
וּנְעָרִים וּנְעָרוֹת בִּשְׁאוֹן הֲמֻלָּה
מִסָּבִיב לַזְּקֵנִים יַחַד נוֹעָדוּ;
וּבְטֶרֶם אֶרְאֶה אָנָה הֵם פֹּנִים
הָלְכוּ בִדְרָכִים מְדֻרָכִים שׁוֹנִים. —

32.

„מַה מִּשְׁלַח יָדְךָ? שְׁאָלַנִי מַנְהִיגִי,
— רֹעֵה צֹאן אָדָם, מוֹרֶה לִבְנֵי עַמִּי. —
„אִם כֵּן הֲלֹא תַשְׂכִּיל תָּבִין הֲגִיגִי,
„כִּי תָבֹא עִמִּי אֶל בֵּית הַשּׁוּלַמִּי."
וּבְדַבְּרוֹ פָּנָה וַיֵּט אֶל צִדֵּהוּ
וַיָּסַר אֶל בַּיִת — וַאֲנִי אַחֲרֵיהוּ.

ד. בָּתֵּי הַסֵּפֶר וּבֵית הַחִנּוּךְ.

33.

לִדְבִיר גָּדוֹל בָּאנוּ דֶּרֶךְ הָאוּלָם.
שָׁם נְעָרִים וּנְעָרוֹת כְּמָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים
יָשְׁבוּ בַּמַּעְגָּל, קָדִימָה פְּנֵי כֻלָּם,
מוֹשָׁבָם תַּחְתִּיִּם שְׁנַיִם וּשְׁלִשִׁים;
אֶל הַקִּיר בְּתָוֶךְ עַל עַמּוּד גָּבוֹהַּ
יַעֲמֹד אִישׁ תֹּאַר, וּכְמַלְאַךְ אֱלוֹהַּ.

34.

לֹא סֵפֶר רָאִיתִי, לֹא עֵט אוֹ צִפֹּרֶן,
לֹא לוּחַ וּמְגִלָּה לִפְנֵי הַלִּמּוּדִים;
רַק עַל פְּנֵי הַקִּיר אֶל מוּל חֲצִי הַגֹּרֶן
גִּלְיוֹנִים רַבִּים וּנְקֻדִּים וּבְרֻדִּים,
גַּם לוּחוֹת, וּמְשׁוּחִים בַּשָּׁשַׁר עֲלֵיהֶם
כָּל חַיָּה וָשֶׁרֶץ וָעוֹף לְמִינֵיהֶם.

35.

עֵץ שָׂדֶה וּפְרָיִם, כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב
וּמְלֶאכֶת יַד אָדָם בִּתְבוּנָה וָדַעַת,
וּכְלֵי מַעֲשֵׂה כָּל פֹּעַל חָרָשׁ וְחֹשֵׁב,
לִזְרוֹת וּלְהָבֵר, לִקְצֹר גַּם לָטַעַת.
„זֶה סֵפֶר תּוֹרָתִי", אָמַר הַמּוֹרֶה,
„בּוֹ אַרְגִּין לֵב חֲנִיכַי עֵת אוֹתָם אוֹרֶה".

36.

מִדְּבִיר זֶה בָּאנוּ אֶל לִשְׁכָּה אַחֶרֶת:
וּגְדוֹלִים מֵאֵלֶּה שָׁם לִלְמֹד נֶעֱצָרוּ.
פֹּה יָתֵר רָאִיתִי לְהוֹד וּלְתִפְאֶרֶת
כִּי גַּם הַסְּפָרִים בָּזֶה לֹא נֶעְדָּרוּ.
חִקְרֵי לֵב אָדָם כְּלֵי מַעֲשֶׂה וּמְכוֹנוֹת,
עַפְרוֹת חוֹל וַאֲבָנִים מֵאֲבָנִים שׁוֹנוֹת.

37.

תַּבְנִית שָׁמַיִם וּמְסִלּוֹת כּוֹכָבִים
וּגְלִילוֹת הָאָרֶץ חֲרוּתוֹת עַל לוּחַ;
נַעֲלֵי כָּל־שִׂיחַ וּמִכָּל עֵץ שְׁבָבִים
מִדָּה לְאוֹר שֶׁמֶשׁ וּמִשְׁקָל לָרוּחַ. —
„עַל חָכְמָה וּמְלָאכָה אִם יִחְיֶה הַגֶּבֶר
„אָז יִצְלַח וְאֻשָּׁר, לֹא יֵדַע כָּל־שֶׁבֶר!"

38.

גַּם מִזֶּה לָצֵאת הָאִישׁ הִבְהִילַנִי,
אַחַר פֹּה אֵחַרְנוּ שָׁעָה וּשְׁתַּיִם,
וּלְחֶדֶר אַחֵר מִשָּׁם הֱבִיאַנִי,
שָׁם גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם

עַל קַרְקַע הַבַּיִת לַעֲשָׂרוֹת יֵשֵׁבוּ ,
וּכְלֵי מִשְׂחָק לִפְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר אָהֵבוּ .

39.

מַעֲשֵׂי אֶבֶן גִּיר וּמַעֲשֵׂי עֲצֵי זַיִת
תַּבְנִית כָּל בְּהֵמָה וְעוֹף הַשָּׁמָיִם ;
גַּם כְּלֵי הַמְבַשְּׁלוֹת וּכְלֵי הַבַּיִת ,
תַּבְנִית כָּל דָּגָה אֲשֶׁר בַּמָּיִם ;
גַּם תַּבְנִית אָדָם עוֹלְלֵי טִפֻּחִים
הַקְּרוּצִים מֵחֹמֶר וּבְשָׁשַׁר מְשׁוּחִים .

40.

וּבְשֶׁבֶת הַיְלָדִים חֲמָרִים חֲמָרִים
עֵינֵיהֶם עִם לִבָּם אֶל מִשְׂחֲקֵיהֶם .
וּמְנוּחָה בַּחֶדֶר , מִשְׁטָר וּסְדָרִים ,
כִּי שֶׁבַע עֵינַיִם צוֹפִיּוֹת עֲלֵיהֶם
תַּחַת יַד הָאִשָּׁה נְשׂוּאַת הַפָּנִים
שׁוּלַמִּית אֹמַנְתָּם , הִיא „אֵם הַבָּנִים" . —

41.

וּבְמִשְׂחָק לְבַדּוֹ לֹא כֻלָּם יַשְׂפִּיקוּ :
הַגְּדוֹלִים בָּהֶם גַּם סֵפֶר יִלְמָדוּ ,
וּלְמַעַן „מְאֹמָם" רָצוֹן יָפִיקוּ
עַל דִּבְרֵי תוֹרָתָהּ בִּמְאֹדָם יִשְׁקֹדוּ :
אֵלֶּה יִקְרְאוּ יֶהְגּוּ בְּסֵפֶר פָּתוּחַ
וּבְעֵט שָׁמִיר אֵלֶּה יַתְווּ עַל לוּחַ .

42.

גַּם אֶל הַקְּטַנִּים הַגְּדוֹלִים יַשְׁגִּיחוּ ,
בַּל אִישׁ אֶת־אָחִיו יִנָּצוּ יָרִיבוּ ,
אֶת־הַשָּׁאוֹן הַקָּטָן הֵמָּה יַשְׁבִּיחוּ ,
אַךְ כָּל־דָּבָר גָּדוֹל אֶל אִמָּם יַקְרִיבוּ .
כֹּה שָׁם הַטּוֹב עִם הַנָּעִים הָתְאָמוּ
וּבְלָמְדָם יִתְעַלְּסוּ וּבְשַׁעְשְׁעָם יֶחְכָּמוּ ! . . .

ה. בֵּית הַמְּלָאכָה וַעֲבֹדַת הַשָּׂדֶה .

43.

מִבַּיִת זֶה יָצָאנוּ אֶל בַּיִת אַחֵר .
פֹּה עוֹד בַּשַּׁעַר לִי צָלְלוּ אָזְנַיִם
לְשָׁאוֹן קוֹל הֲמֻלָּה לֹא יָדַעְתִּי שַׁחֵר ,
אִם הוּא מַשַּׁק רֶכֶב אוֹ רַעַשׁ רֵחַיִם ,
כֵּילַפּוֹת אוֹ כַשִּׁיל , מַשּׂוֹר אוֹ מַקֶּבֶת ,
אוֹ כֻלָּם גַּם יַחַד אָזְנִי קַשֶּׁבֶת ?

44.

אַף אָמְנָם כֵּן הָיוּ כָּל־אֵלֶּה גַּם יַחַד :
כִּי הִנֵּה זֶה בָּאנוּ אֶל בֵּית הַמְּלָאכֶת :
שָׁם לְמֵשׁ כָּל חָרָשׁ מִגַּרְזֶן עַד מַחַט ,
חָרָשׁ עֵץ וָאֶבֶן גַּם אֹרֵג מַסֶּכֶת .
וּבְכֹחַ יִפְעָלוּ וּבְחֵפֶץ כַּפַּיִם ,
וּזְמִרוֹת בִּגְרוֹנָם , זֵעָה עַל אַפָּיִם .

45.

עוֹד עֵינִי לֹא שָׂבְעָה לִרְאוֹת , וּבְטֶרֶם
דִּבֵּר אוֹכְלָה , וּכְבָר הוֹצִיאַנִי
מְנַהֲגִי הַחוּצָה וּבְמִשְׁעוֹל כֶּרֶם
דֶּרֶךְ פַּרְדֵּסִים הַשָּׂדֶה הֱבִיאַנִי :
שָׁם בַּשִּׁיר יִקְצְרוּ נָשִׁים וּגְבָרִים ,
בַּחוּרִים , וּבְתוּלוֹת יִשְׂאוּ עֳמָרִים .

46.

בַּקְּצָרִים מֵעוֹדִי רַבּוֹת רָאִיתִי ,
גַּם קוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת אָזְנִי שָׁמֵעָה ;
אַךְ עֹנֶג כָּזֶה לָחוּשׁ לֹא נִסִּיתִי ,
וּלְסַפֵּר כָּמֹהוּ עַל כֵּן לֹא אֵדָעָה :
מִשִּׁיר וּמֵרֵיחַ שִׁכָּרוֹן מָלֵאתִי
וַהֲמוֹת רוּחַ קִרְבִּי בַּלְּבַל נִלְאֵיתִי . —

47.

וְכָמוֹ שָׁם בַּבָּתִּים לִי אָמַר לִבִּי,
כִּי פָּנִים רָאִיתִי לִי לֹא מוּזָרִים,
וּכְבָר בַּצָּהֳרַיִם אִתִּי בִּמְסִבִּי
יָשְׁבוּ כֻלָּהֶם כַּזְּקֵנִים כַּנְּעָרִים:
כֵּן עַתָּה בַּשָּׂדֶה כֻּלָּם הִכַּרְתִּי;
מִלִּין מָלֵאתִי — וּבְרוּחִי עָצַרְתִּי.

48.

וּכְמוֹ עָבְרָה שָׁעָה אַחַת וּשְׁתַּיִם
וַתָּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וַתַּעֲמֹד מִזְרָחָה;
וּלְפֶתַע פִּתְאֹם קוֹל הַמְּצִלְתַּיִם
נִשְׁמַע מֵרָחוֹק: „הָבוּ מְנוּחָה!"
אָז קָמוּ כֻלָּם וּכְלֵיהֶם הִנִּיחוּ
מִיָּד וּמִכָּתֵף כָּל־סֵבֶל הִשְׁלִיכוּ...

ו הַתְּפִלָּה.

49.

וּלְקוֹל הַמְּצִלְתַּיִם שֵׁנִית הֵרִיעַ
הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים אֲשֶׁר נִפְרָדוּ,
מִדַּעְתָּם אֶת הַקּוֹל וּמַה יּוֹדִיעַ,
אֶל מָקוֹם אֶחָד חֲבֵרִים נוֹעָדוּ.
אָז קָם הַמְנַצֵּחַ וַיַּעֲמֹד בְּרֹאשָׁמוֹ
וַיַּעַן „הַלְלוּיָהּ!" וַיְזַמְּרוּ כֻלָּמוֹ:

50.

„מַה־יָּפִית מַה־נָּעַמְתְּ אַתְּ בַּת הַשִּׁירָה!
„מִי יַגִּיד וִיסַפֵּר נִפְלְאוֹת תִּפְעָלִי?
„אֶל רַעֲבוֹן כָּל נֶפֶשׁ אַתְּ הַמַּשְׁבִּירָה;
„אַתְּ גֵּהָה אֶל שֶׁבֶר, מַרְפֵּא לַחֳלִי!
„לֵב אֶבֶן חַלָּמִישׁ תַּהַפְכִי לְמָיִם,
„וּלְחָרֵד וּלְחַלָּשׁ תִּתְּנִי קַרְנָיִם..."

51.

„אַתְּ דִּמְעָה תוֹצִיאִי מֵעֵין צֹלֵחַ,
„אַף דִּמְעַת עֲשׁוּקִים תִּמְחִי מְלֶחִי;
„כָּל גֵּאֶה וָרָם לָךְ יִדְכֶּה יָשֹׁחַ
„וּקְשֵׁה יוֹם וָדָךְ עַל פִּיךְ חָיֹה יֶחִי!
„מַה־יָּפִית מַה־נָּעַמְתְּ אַתְּ בַּת הַשִּׁירָה,
„עַל כָּל תִּפְאֶרֶת אָדָם אַתְּ הַמַּעֲטִירָה!..."

*

* *

52.

„אַךְ שָׁוְא לְךָ, בֶּן אָדָם, לָצֶקֶת לַחַשׁ,
„מִקְדָּשִׁים כִּי תִבְנֶה, הֵיכְלֵי תַלְפִּיּוֹת:
„אִם נַפְשְׁךָ לֹא תָחוּשׁ וּבְלִבְּךָ אֵין רַחַשׁ —
„וִיהִי בֵית מִקְדָּשְׁךָ אַךְ רֹאשׁ הוֹמִיּוֹת!
„שָׁם גָּאוֹן אַךְ יִרְבָּץ וּמַשֹּׂא פָנִים,
„אַךְ סֵמֶל הַקִּנְאָה, כַּעַס וּמְדָנִים!..."

53.

„שָׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ וּרְאֵה בַּשְּׁחָקִים,
„סַפִּיר גִּזְרָתָם וּשְׁבוֹ גַּם אַחְלָמָה;
„שׁוּר הָרֵי בֶשֶׂם וּמִשְׁמַן עֲמָקִים
„בַּר לָבְשׁוּ וְיֶרֶק — נָאדֹנָי שָׁמָּה!...
„הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע קוֹל רִנְנַת צִפֳּרִים
„וּבְכִי מַעְיָן נְגִינִים וּשְׁרִיקוֹת עֲדָרִים".

54.

„מִמְּשַׁק חֲרֻלִּים וּשְׁאוֹן עֵץ הַיַּעַר
„הֶמְיַת זִיז שָׂדַי, אֶנְקַת צְפַרְדֵּעַ: —
„אִם מִמּוֹרָא שַׁדַּי לֹא תֹאחֵז שַׂעַר,
„בַּת עֵינְךָ מֵרֹךְ לֹא תִדְמַע דָּמַע —
„אַל תָּבוֹא בֵּית אֵל, אַל תִּשָּׂא רִנָּה
„כִּי שָׁמִיר זֶה לִבְּךָ, צָפוּן מִבִּינָה!...

55.

כַּגְּלוֹתָם הִתְפַּלֵּל וּכְתֹם הַשִּׁירָה ,
שָׁבוּ הִתְגּוֹדְדוּ כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה ,
וּפְנֵיהֶם יָשִׂימוּ לָשׁוּב הָעִירָה
וּבְמִשְׁטָר וּסְדָרִים הָלְכוּ בַּמְּסִלָּה .
וַאֲנִי וּמְנַהֲלַי אֲלֵיהֶם נִסְפָּחְנוּ
וּבַאֲשֶׁר הֵם פֹּנִים פָּנִינוּ גַּם נָחְנוּ —

56.

עוֹדֶנִּי מִשְׁתָּאֵה מַחֲרִישׁ לָדַעַת
אָנָה נֵלֵכָה , (כִּי לַגְדִּיל פֶּלֶא
לֹא שֹׁטֵר רָאִיתִי , לֹא סָר אֶל מִשְׁמַעַת
וּמְאַשֵּׁר וּמְאֻשָּׁר בַּהֹלְכִים אֵלֶּה) —
וְלִפְנֵי הַבַּיִת רְחַב הַיָּדַיִם ,
בּוֹ לֶחֶם אָכַלְנוּ הַיּוֹם בַּצָּהֳרָיִם .

ז הַבְּחִירָה .

57.

דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר בָּאנוּ הַמִּסְדְּרוֹנָה ,
וְאָדָם בַּבַּיִת לָרֹב כָּאַרְבֶּה ,
גַּם עַל הַשֻּׁלְחָן כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה
לֶחֶם וָיַיִן וּמַעֲדַנִּים הַרְבֵּה .
וּלְקוֹל הַמְּצִלְתַּיִם יָשְׁבוּ כֻלָּמוֹ ,
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ , הֵיטִיבוּ לִבָּמוֹ .

58.

כִּכְלוֹת הָאֹכֶל וַיָּקָם אִישׁ שֵׂיבָה ,
עַל רֹאשׁוֹ וּזְקָנוֹ הִשְׁלִיג הַשֵּׂעָר :
„הָבָה נָא , אַחַי , לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה !
„וּלְמִי מִכֶּם דָּבָר , זָקֵן אוֹ נַעַר ,
נֶגֶד אַחֵינוּ כֹּה דִּבְרוֹ הַשְׁמִיעוּ ;
„אָכֵן הָבוּ תָמִים וֶאֱמֶת הוֹדִיעוּ" .

59.

„אַךְ טֶרֶם מִזֶּה הַשַּׁעֲרָה נֵצֵאָה
„לָשֶׁבֶת בְּרֹאשְׁכֶם אִישׁ בַּחֲרוּ הַפָּעַם ;
„רַב לִי הֱיוֹת חֹבֵשׁ וּלְהוֹרוֹת דֵּעָה
„כִּי שַׂבְתִּי , זָקַנְתִּי , חָסַרְתִּי טָעַם . . ."
כֹּה דִּבֶּר וַיֵּשֶׁב וַיִּכֹּף רֹאשֵׁהוּ
וּשְׁתֵּי כַּפּוֹת יָדָיו שָׂם עַל פָּנֵיהוּ .

60.

הֶחֱרִישׁוּ הַשֹּׁמְעִים , אֵין עֹנֶה דָבָר
וּפְנֵיהֶם שָׂמוּ אֶל הָאִישׁ מוֹבִילִי ,
וַיָּקָם וַיֹּאמַר : „וּמִי בָנוּ נִבָּר
„גַּם תָּם וְיַשַּׁר דֶּרֶךְ מִמְּךָ , בַּרְזִלַּי ?
„וּכְבָר כָּךְ בָּחַרְנוּ וּמָה עוֹד נִבְחָרָה ?
„קוּמָה נָא , אָחִי , נֵצֵא הַשָּׁעְרָה ! — "

61.

„אַל לָכֶם , אַחַי , אַל תִּשְׂאוּ לִי פָּנִים !
„אָמְנָם יָדַעְתִּי , כִּי אַךְ טוֹב וָצֶדֶק
„רָדַפְתִּי כָּל־יָמַי , זֶה רַבּוֹת בַּשָּׁנִים ;
„אַךְ יָשְׁרִי מְמֻסּוּכָה , טוּבִי כַּחֵדֶק ,
„מֵאָז פָּג בִּי טַעַם וַיָּנָס הַלֵּחַ
„וּלְהוֹסִיף עוֹד לָקַח בִּי כָשַׁל הַכֹּחַ ! . . ."

62.

„וּכְבָר נִכְשַׁלְתִּי גַּם פַּקְתִּי פְּלִילִיָּה
„בִּדְבַר הָעַלְמָה בַּת אִישׁ הַנֶּחֱלָמִי ,
„לוּלֵא הוֹשִׁיעָנִי לַעֲשׂוֹת תּוּשִׁיָּה
„אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם זֶה הַשּׁוּחָמִי ;
„אָז יָבוֹא אֶל לִבִּי מֹרֶךְ וָלַחַץ
„וּתְשׁוּאַת חֵן חֵן לִי לֹא תִגְהֶה הַמַּחַץ . . ."

63.

„הֵן לֹא אַלְמַן עַמִּי מֵרֹדְפֵי צֶדֶק ,
„וַחֲכָמִים מִמֶּנִּי הֵן לֹא תֶחְסָרוּ

„לִשְׁפֹּט בַּשַּׁעַר וּלְחַזֵּק כָּל בֶּדֶק :
„בַּחֲרוּ נָא , אַחַי , בַּאֲשֶׁר תִּבְחָרוּ ,
„וַאֲנִי לִמְלַאכְתִּי הַשָּׂדֶה אָשׁוּבָה ,
„אֶעֶבְדָה אֶת עַמִּי וּבְשֵׂיבָה אָנוּבָה !...״

64.

וַיָּקָם אִישׁ מִדּוֹת חָסֹן כָּאַלּוֹנִים
(וּבְבֵית הַמְּלָאכָה הוּא הַמְנַצֵּחַ)
וַיַּעַן וַיֹּאמַר : „שִׁמְעוּ הַנְּבוֹנִים !
„אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל וּבְיָמָיו צָלֵחַ
„הָיָה בַרְזִלַּי בֵּינֵנוּ מֵעוֹדוֹ ,
„וּבְכָל לִבּוֹ דָּרַשׁ טוּב עַמּוֹ וּכְבוֹדוֹ״ ;

65.

„הַאוֹתוֹ תַלְאוּ , אִם עָלָיו תַּכְבִּידוּ ?!
„אִם עוֹד בּוֹ תִפְצְרוּ , אֶת לִבּוֹ תַּכְאִיבוּ ,
„הֵן כֶּסֶל וָרֶשַׁע , אַחַי , תַּצְמִידוּ !...
„הַגְמוּל לָנוּ גָמַל אֶל חֵיקוֹ הָשִׁיבוּ
„לִבְשָׂרוֹ וּלְנַפְשׁוֹ תְּנוּ נָא מָנוֹחַ ,
„וִיחִי עוֹד אִתָּנוּ גַּם יַחֲלִיף כֹּחַ !״

66.

„אַךְ לֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר כֵּן לוֹ גַם נַעַשׂ :
„לֹא הוּא יַעַבְדֵנוּ — וּכְבָר עֲבָדָנוּ
„כָּל־יָמָיו , גַּם רָאָה עָמָל וָכַעַס ;
„וּלְמַעַן יִנָּפֵשׁ נַעַבְדֶנּוּ אָנוּ !...
„אַךְ כַּאֲשֶׁר עַד עַתָּה בֵּינֵנוּ הוֹכִיחַ
„אֶל חִנּוּךְ בָּנֵינוּ מֵעַתָּה יַשְׁגִּיחַ. —״

67.

„אַךְ אֶת מִי נִבְחַר ? אִם אוֹתִי תִּשְׁאָלוּ ; —
„הִנֵּה אִתָּנוּ אָחִינוּ אוּרִיָּה :
„אִם אוֹתוֹ תִבְחָרוּ אַךְ טוֹב תִּפְעָלוּ ,
(הוּא הַשּׁוּחֲמִי , הוּא רַב הָאֲנִיָּה)
„לוֹ לֵב מָלֵא יֹשֶׁר דַּעַת וּתְבוּנָה ,
„וּלְעַמּוֹ וּלְאַרְצוֹ אֹמֶן אֱמוּנָה...״

68.

„טוֹב דִּבֵּר חִירוֹם !״ פֶּה אֶחָד קָרָאוּ
הַשֹּׁמְעִים כֻּלָּם וַיִּמְחֲאוּ כַפָּיִם . —
וַיָּקָם אוּרִיָּה . — אַךְ דְּבָרָיו לָעוּ ,
וּשְׁמֻרוֹת עֵינָיו רָטְבוּ מִמָּיִם .
וּמְעַט רֶגַע עָמַד מִקְשֶׁה כַּתֹּמֶר
עַד הֶחֱלִיף רוּחוֹ — וַיַּעַן וַיֹּאמֶר :

69.

„אַחַי בְּנֵי עַמִּי , רַב תּוֹדָה אַקְרִיבָה ,
„כִּי כָבוֹד וִיקָר עֲשִׂיתֶם לִי עַתָּה :
„אַךְ אִם לַמְרוֹת פִּיכֶם עֹז לֹא אַרְהִיבָה
„מִשְׁפַּט רָמִים הֲלֹא אֶפְחַד אֵחַתָּה !...
„הַאֲנִי אֶשְׁפֹּט ?! מִי וּמָה אָנִי ?...
„וּתְבוּנָה וָדַעַת אֵלִי הִשָּׂנִי...״

70.

„אַל לָכֶם , אַחַי ! אַל בִּי תִבְחָרוּ
„כִּי צָעִיר אָנֹכִי , דַּל וּמָךְ עֵרֶךְ ;
„וּזְקֵנִים מִמֶּנִּי הֵן לֹא תֶחְסָרוּ
„וִידֻעִים וּנְבוֹנִים וּתְמִימֵי דֶרֶךְ ;
„וַאֲנִי עַל מִשְׁמַרְתִּי תָּמִיד אֶעֱמֹדָה
„וּכְמוֹ הִסְכַּנְתִּי אֶת עַמִּי אֶעֱבֹדָה״ .

71.

וַיָּקָם בַּרְזִלַּי וַיַּעֲמֹד מִשֶּׁבֶת
וּבְשָׂפַת חָכָם וּבְנַחַת הִבִּיעַ :
„הַטּוּ נָא , אַחַי , לִי אֹזֶן קַשֶּׁבֶת ,
„וּדְבַר מִשְׁפָּט אַחֲרוֹן אֶתְכֶם אוֹדִיעַ :
„אִישׁ הוֹסִיף עַל חָכְמָה גַּם עֲנוֹת צֶדֶק ,
„הוּא יַעֲמֹד בַּפֶּרֶץ וִיחַזֵּק בֶּדֶק !״

72.

„גַּם אַתָּה אוּרִיָּה אַל תִּפְחַד פַּחַד ,
„וּשְׂאֵת זוּ מִשְׁמַרְתְּךָ אַל תְּבַעֲטָה

„הֵן אֹמֶץ בִּלְבָבְךָ וְחֶמְלָה גַּם יַחַד,
„וֵאלֹהִים שֹׁפְטִים גַּם הוּא יַעְזְרֶךָּ;
„וּרְדֹף צֶדֶק צֶדֶק כַּאֲשֶׁר רָדַפְתָּ
„אָז תַּעֲבֹד אֶת עַמְּךָ כַּאֲשֶׁר נִכְסַפְתָּ! —"

73.

„וַיְהִי כֵן, אֲדֹנַי! אֲנִי אִשָּׁבֵעַ,
„כִּי נַפְשִׁי וּבְשָׂרִי לָכֶם אַקְרִיבָה!
„עֵדִים אַתֶּם בִּי וַאדֹנָי הַשֹּׁמֵעַ,
„בְּזָדוֹן לֵב וָמַעַל לֶב־אִישׁ אִם אַכְאִיבָה!
„בַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל תָּמִיד אֶשְׁמָעָה
„וּמִשְׁפָּט אֶל אוֹרֶה כַּאֲשֶׁר אֵדָעָה!"

74.

„אַךְ הֵן רַד הַשֶּׁמֶשׁ, וּכְבָר הַיּוֹם נָטָה
„לַעֲרֹב, עַל כֵּן, אַחַי, אֶתְכֶם אִיעָצָה:
„אֶל אֳהָלוֹ אִישׁ נֵלְכָה נָשׁוּבָה עָתָּה,
„וּמָחָר בַּשַּׁעַר נָא נִקָּבֵצָה:
„הֵן חַג לָנוּ מָחָר, יוֹם מוֹעֵד חֹדֶשׁ
„וּדְבַר אֶל זֶה לָנוּ וּמְלֶאכֶת קֹדֶשׁ! —"

75.

כֹּה דִּבֶּר אוּרִיָּה, וַיְהִי כַּהֲתִמּוֹ
וַיָּרַע הָעָם וַיִּתְקַע כַּפָּיִם.
וּבַרְזִלַּי נִגַּשׁ אֵלָיו מִמְּקוֹמוֹ
וַיִּשָּׁקֵהוּ עַל רֹאשׁ וּשְׂפָתָיִם.
וַיִּפֶן וַיֵּצֵא דֶּרֶךְ הָאוּלָם,
וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו הָעֹמְדִים כֻּלָּם.

76.

וַאֲנִי עִם אוּרִיָּה שָׁם עוֹד שָׁאַרְנוּ,
אִישׁ אִישׁ בְּקִרְבָּיו כִּלְיוֹתָיו יִשְׁתּוֹנָן;
מִלִּין מָלֵאנוּ וּבְרוּחַ עָצַרְנוּ,
אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ אַךְ נַבִּיט נִתְבּוֹנָן;
וַיִּגַּשׁ אֵלַי וַיַּחֲזֵק בִּימִינִי
וּבְלִי דַבֵּר דָּבָר הַחוּץ הוֹצִיאָנִי.

77.

נָסוּ הַצְּלָלִים.... הַיּוֹם יָפוּחַ
וּבֵין כּוֹכְבֵי נֹגַהּ נִרְאָה הַסַּהַר;
גַּלֵּי מֹר עֹבֵר עַל כַּנְפֵי הָרוּחַ
יִזְּלוּ אֶל אַפִּי מִשָּׂדֶה וָיַעַר...
הַס מִכָּל עֹבֵר, אַךְ עָלִים יִשְׁאָיוּן
גַּם גַּלֵּי הָאוּבָל כַּיּוֹנִים יֶהֱמָיוּן...

78.

וַאֲנִי עִם אוּרִיָּה עַל יַד כֶּרֶם זַיִת
וְתַפּוּחִים בִּמְזִמּוֹת שְׁפִי נֵלֵכָה.
וּבְטֶרֶם אֶרְאֶה קָרַבְנוּ אֶל בַּיִת
כְּגַן עַל גֶּבַע מֵעֵבֶר לִבְרֵכָה.
שָׁם מִטָּה הֶרְאַנִי לָנוּחַ אֶשְׁכָּבָה
שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁן — וּשְׁנָתִי עָרְבָה...

ח הַמִּשְׁפָּט.

79.

הַבֹּקֶר אוֹר... וּלְקוֹל שָׁרִים עִם שָׁרוֹת
אֶל אָזְנִי הִגִּיעַ פִּתְאֹם נֵעוֹרוֹתִי.
פָּתַחְתִּי אֶת עֵינַי וָאֵרֶא אַךְ זָרוֹת
וּבְתִמְהוֹן לֵבָב אֶל כָּל סְבִיבַי בִּינֹתִי.
וּכְחֵץ שָׁנוּן פֶּתַע בָּא רַעְיוֹן בִּלְבָבִי,
כִּי זֶה יוֹמָם וָלַיִל נָטַשְׁתִּי אֶת־נָוִי...

80.

אֶל זֵכֶר זֶה קִנְּאִי וּמְעַט גּוֹזָלַי
פַּלָּצוּת בִּעֲתַתְנִי, רָחֲפוּ עַצְמוֹתָי;
וּכְאֶבֶן מַעֲמָסָה כֵּן הִכְבִּיד עָלַי
מוּסַר אַכְזָרִי יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי.
וּמוֹרָשֵׁי לִבִּי עַד יִתְבּוֹלָלוּ
וַיָּבֹא אוּרִיָּה — וּפָנָיו צָהֳלוּ.

81.

„שָׁלוֹם לְךָ, רֵעִי, וּלְתַפְאוּתִי שָׂא נָא,
„כִּי בָדָד בַּבַּיִת אִתְּךָ עֲזַבְתִּי
„וּשְׁנָתְךָ לִגְזֹל קָרָאתִי לְרִנָּה. —
„בְּלֵיל עַל מִשְׁכָּבִי, עַד כִּי שָׁכַבְתִּי,
„אֶת־שִׂיחֲךָ בִּתְנוּמוֹת אָזְנִי שָׁמָעָה,
„וּמְצוּקַת לִבְּךָ הֵן עַתָּה אֵדָעָה".

82.

„עַל כֵּן קִדַּמְתִּי שַׁחַר הַעִירוֹתִי
„וּלְחַזֵּק תֹּרֶן צִוִּיתִי מַלָּחַי,
„וּלְשׁוּבְךָ אֶל אַרְצְךָ הַכֹּל הֲכִינוֹתִי.
„וּבְעוֹד הֵמָּה עֹשִׂים נֵצֵא אֶל אֶחָי,
„שֶׁכְּבָר לַמִּשְׁפָּט שָׁם נֶאֶסְפוּ בַּשָּׁעַר
„מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מִזָּקֵן עַד נָעַר".

83.

וּבְלִי כָּל־חֶמְדָּה אַחֲרָיו הָלַכְתִּי,
כִּי הַנֹּחַם כָּעָשׁ אָכַל לִי קֶרֶב,
אֶת נַפְשׁוֹת יְתוֹמַי יַעַן כִּי הִפַּחְתִּי
מֵאֶתְמוֹל בֹּקֶר עַד הַיּוֹם בָּעֶרֶב;
אַךְ הִתְאַפַּקְתִּי, אֶת לִבִּי אִמַּצְתִּי,
כִּי לֵב אוּרִיָּה הַבָּאוֹת לֹא חָפַצְתִּי. —

84.

עָלִינוּ הַשַּׁעְרָה. — עֲלִיָּה מְרֻוָּחָה.
עַל יַד הַקִּיר שֻׁלְחָן וּמְכֻסֶּה בֶּגֶד,
וּלְפָנֵינוּ חַיִץ מַעֲשֵׂהוּ כִּשְׂבָכָה;
וּבְמַעְגָּל סָבִיב, לַשֻּׁלְחָן מִנֶּגֶד
גְּבֹהָה עַל גְּבֹהָה נִתְּנוּ מִגְרָעוֹת,
וּלְשֶׁבֶת הָעָם שָׁם הוּכְנוּ הַצְּלָעוֹת.

85.

וּמִחוּץ לַשְּׂבָכָה בָּמָה מֻצֶּבֶת;
אַחֲרֵי הַשֻּׁלְחָן, לַשְּׂבָכָה מִבַּעַד,
שָׁם תִּשְׁעָה כִּסְאוֹת מוּכָנִים לָשֶׁבֶת
לְיוֹשְׁבֵי עַל מִדִּין, רָאשֵׁי הַוָּעַד:
הֵם שִׁשַּׁת הַזְּקֵנִים, וּבְרֹאשָׁם אֶחָד,
וּשְׁנֵי הַסּוֹפְרִים מִשְּׁנֵי קְצוֹתָם יַחַד.

86.

וּכְבָר עַל מוֹשָׁבָם יָשְׁבוּ הַשְּׁמוֹנָה,
נָעָם מִן הַקַּרְקַע עַד רֹאשׁ הַטְּפָחוֹת,
וַיְהִי כִּי קָרַבְנוּ לָבוֹא הַמִּסְדְּרוֹנָה
וַיִּרְעַשׁ הַבַּיִת מִקּוֹל הַשְּׂמָחוֹת.
וּבְשֶׁבֶת אוּרִיָּה הֵרִיעוּ כַּפַּיִם,
עַד כִּי הִשְׁמִיעַ אֶת־קוֹל הַמְצִלְתַּיִם.

87.

רֶגַע, וַיָּקָם הָרַעַשׁ לִדְמָמָה.
— וַאֲנִי הוּשַׁבְתִּי לִימִין הַשּׁוֹלַמִּי, —
וַיָּקָם אוּרִיָּה וַיַּעַל הַבָּמָה
וַיַּעַן וַיֹּאמַר: „מִי בָכֶם, עַמִּי,
„לוֹ דָבָר לַמִּשְׁפָּט, דַּבְּרוּ הַגִּידוּ,
„אַךְ הָבוּ נָא תָמִים וֶאֱמֶת הָעִידוּ"!

88.

„הֵן אָדָם, לֹא אֵל, אֲנַחְנוּ כֻלָּנוּ:
„לֹא נִרְאֶה לַלֵּבָב, רַק לָעֵינָיִם;
„גַּם נָקִי מִפֶּשַׁע אֵין אֶחָד בָּנוּ,
„עַד נֶאֱמָן בַּשַּׁחַק. יוֹשְׁבֵי שָׁמָיִם!
„הוּא יָדִין, הוּא יִשְׁפֹּט כָּל־אָדָם כַּזֵּב
„גַּם יָחֹן וִירַחֵם כָּל־מוֹדֶה וְעֹזֵב"!

89.

„עַל כֵּן נָא, אַחַי! אַל נֵבוֹשׁ נִכָּלֵם
„לָשִׂים אָשָׁם נֶפֶשׁ וּלְהַגִּיד פֶּשַׁע:
„וּדְבַר סִתְרֵי אִישׁ מֵאֵל לֹא יֵעָלֵם,
„וּלְאוֹר שֶׁמֶשׁ יוֹצִיא כָּל־כֶּסֶל רֶשַׁע...
„וּלְךָ, אֵלִי, אֶשָּׂא נַפְשִׁי בִּתְפִלָּה:
„מְרוּחָה אָנָּא עָלֵינוּ הַאֲצִילָה!..."

ט הַבֹּגְדִים וְהַפֹּשְׁעִים.

90.

וַיְכַל מְדַבֵּר וַיֵּשֶׁב בַּשָּׁבֶת;
אָז תָּקוּם אֵשֶׁת חֵן רַכָּה בַּשָּׁנִים,
עַל מִצְחָהּ כַּחוֹתָם נִרְאָה עַצֶּבֶת
כִּי צְעִיף אַלְמְנוּתָהּ הֵסִירָה מִפָּנִים;
וַתֵּרֶד שֶׁפִי מִמְּקוֹם מוֹשָׁבָהּ
וּלְאַט אֶל הַשְּׁבָבָה הָלְכָה קָרֵבָה.

91.

„אַחֲלַי אֲדֹנַי, הֵן תֵּדְעוּ מִי אָנִי,
„יָדַע כָּל־עַמִּי פֹּה אָסְפוּ אֲסֵפָה,
„כִּי שֹׁד וָשֶׁבֶר מִשַּׁדַּי קָרָנִי;
„הֵן תִּזְכְּרוּ אֶת אִישִׁי הָיָה לִשְׂרֵפָה,
„עֵת נַפְשׁוֹ הַנְּדִיבָה הֶעֱרָה לַמָּוֶת,
„לַצִּיל הַנְּפָשׁוֹת מִפִּי הַשַּׁלְהֶבֶת".

92.

„אֵיךְ הוֹצִיא הָאֵם עִם בִּתָּהּ עַל יָדָיו,
„וַיָּשָׁב שָׁם שֵׁנִית לַצִּיל עוֹד נָעַר,
„וּבְרֶגַע אָז נִצְּתָה הָאֵשׁ בִּבְגָדָיו — ...
„וּלְזֵכֶר אַחֲרִיתוֹ אֲהָהּ אֹחַז שָׂעַר! ...
„גַּם הָאֵם הַשְּׁכוּלָה בִּיגוֹנָהּ גָּוָעָה
„וַאֲנִי הָהּ נִשְׁאַרְתִּי לִרְאוֹת בָּרָעָה! ..."

93.

„אַךְ אֶחָד מָצָאתִי נֹחַם בַּצָּרָה:
„הָאוּד הִצִּיל אִישִׁי מֵאֵשׁ בֹּעֶרֶת,
„הַיַּלְדָּה הַיְתוֹמָה עִמִּי נִשְׁאָרָה:
„אִמָּהּ הִפְקִידַתָּה אִתִּי מִשְׁמֶרֶת,
„וּכְאִישׁוֹן בַּת עֵינִי אֹתָהּ שָׁמַרְתִּי
„וּלְמַעֲנָהּ נַפְשִׁי מִמְּנוּחָהּ חִסַּרְתִּי":

94.

„וַיְהִי בִּכְשָׁל־כֹּחִי וַאֲנִי נֶחֱלֵיתִי,
„כִּי נִצְּתָה בְקִרְבִּי אֵשׁ הַקַּדַּחַת,
„אָז בֵּית הַחָפְשִׁית עַל פִּיכֶם הוּבֵאתִי.
„וַיְהִי אַךְ נִפְדֵּיתִי מֵרֶדֶת שַׁחַת,
„וָאֶזְכֹּר עֲוֹנִי כִּי נְדָרַי חִלַּלְתִּי
„וּבַת הַמֵּתָה כִּי לַעֲזֹב נוֹאָלְתִּי..."

95.

וַיַּעַן אוּרִיָּה וַיֹּאמַר: יָדַעְנוּ,
„אֲחוֹתִי אַתְּ, כִּי אַתְּ אֵשֶׁת חָיִל!
„עֵינֵינוּ רָאוּ וּבְאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ
„שִׁמְעֵךְ, כִּי נֵרֵךְ לֹא יִכְבֶּה בַּלָּיִל;
„עַל שֶׁבֶר הָשְׁבַּרְתְּ גַּם נַחְנוּ חָלִינוּ
„גַּם הוֹי אָח, הוֹי רֵעַ עַל אִישֵׁךְ בָּכִינוּ".

96.

„אַךְ שֶׁקֶר הַבֶּכִי, גַּם אֵבֶל הֶבֶל
„וּפְעֻלַּת אִישׁ צַדִּיק בָּם לֹא תְשֻׁלָּם!
„חַיִּים וָמָוֶת הֵם שְׁנֵי קְצוֹת הַחֶבֶל
„שֶׁעָלָיו יַעַבְרוּ הַדּוֹרוֹת כֻּלָּם! ...
„אַךְ עִם הַמֵּתִים בָּזֹאת יֵעָשׂ חֶסֶד,
„אִם לִשְׁאֵרִיתָם עֹז בָּנוּ יְוֻסָּד".

97.

„וּכְצִדְקַת אִישֵׁךְ כֵּן לָךְ גַּם נָשִׁיבָה!
„יַעַן הָרֹפֵא, עַד תַּחֲלִיפִי כֹחַ,
„מִלַּעֲשׂוֹת בִּמְלָאכָה עָלַיִךְ צִוָּה,
„עַל כֵּן אַחַיִךְ לָךְ בִּקְשׁוּ מָנוֹחַ,
„שָׁם אֶבְלֵךְ וִיגוֹנֵךְ אַט אַט תִּשְׁכָּחִי,
„וּבְשָׁרֵךְ כִּי יֶחֱזַק לִמְלָאכָה תִּצְלָחִי"

98.

„אֶל בֵּית הַשּׁוּלַמִּית עַתָּה תָּסוּרִי.
„שָׁם גַּם הַיַּלְדָּה בַּת נִדְרֵךְ תִּמְצָאִי

„לֹא חִנָּם תֹּאכְלִי , לֹא חִנָּם תָּגוּרִי ,
„— כִּי לֶחֶם עַצְלוּת אֹכֶל לֹא תֵדָעִי — :
„לִימִין הַשּׁוּלַמִּית תִּהְיִי סֹכֶנֶת ,
„כָּמוֹהָ לַבָּנִים אֵם גַּם אֹמֶנֶת . —“

99.

„וּפִשְׁעֵךְ מָה הוּא ? כִּי יַד אֵל בָּךְ נָגָעָה
„וּמִי יִתֵּן כִּי רַק פְּשָׁעִים כָּאֵלֶּה
„בָּנוּ יִמָּצְאוּ . — אָז לֹא נִירָא רָעָה .
„אָז בִּגְבוּלֵנוּ בֵּית סֹהַר אוֹ כֶלֶא
„כַּאֲשֶׁר לֹא רָאִינוּ , לֹא נִרְאָה בָּאָרֶץ .
„אָז נֵתָם וְנֶאְשַׁר — לֹא נֵדַע פָּרֶץ .

100.

וַיָּרַע הָעָם וַיִּמְחָא כַּפָּיִם ,
וּפְנֵי הָאִשָּׁה כַּשַּׁחַר הוֹפִיעוּ ;
וַתִּבָּרֵךְ הָעָם וַתִּקֹּד אַפָּיִם .
וּלְקוֹל הַמְּצִלְתַּיִם שֵׁנִית הִשְׁמִיעוּ
צַהֲלַת הָעָם אַחֲרֵי כִּי שָׁכָכָה
אָז נִגַּשׁ אִישׁ חַיִל אֶל מוּל הַשְּׂבָכָה .

101.

„זֶה שָׁנִים הוּשַׂמְתִּי עַל עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
„הַחֹצְבִים בֶּהָרִים בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת.
„וּלְרַגְלִי אָמְנָם כִּי בָאָה הַבְּרָכָה
„בִּסְחַר אַרְצֵנוּ וּבְמַעֲשֵׂה הַחֲרֹשֶׁת :
„אָכֵן לַמִּצְעָר הָיְתָה הָעֲתֶרֶת.
„אַחֲרֶיהָ זֶה שָׁנָה הִנֵּה מִגְעֶרֶת“ .

102.

„נָתַתִּי אֶת לִבִּי הִרְבֵּיתִי חֵקֶר ,
„הוֹסַפְתִּי עֲבָדִים , הִכְבַּדְתִּי סִבְלוֹתָם :
„לָרִיק תַּחְבֻּלוֹתַי וִיגִיעַי שֶׁקֶר :
„חֹסֶר עַל חֹסֶר , נִלְאֵיתִי לִמְנוֹתָם ! . . .
„עַתָּה בִּינֹתִי , מָצָאתִי הַחִידָה ,
„וַאֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל עַמִּי אַגִּידָה“ .

103.

„חֹק עוֹלָם לֹא־יַעֲבֹר לִמְלֹא הָאָרֶץ ,
„גַּם צִבְאוֹת שָׁמַיִם אָרְחָם יִשְׁמֹרוּ ;
„מִדַּרְכּוֹ לֹא יָסוּר כָּל־חַי וָשֶׁרֶץ ,
„כָּל־עֵץ כָּל־שִׂיחַ אֶת־חֻקָּם יִנְצֹרוּ :
„לֹא כֵן הָאָדָם , כִּי לוֹ עֹז עִם כֹּחַ ,
„תַּחַת עֹל טֶבַע בַּל יִדְכֶּה יָשֹׁחַ“ !

104.

„אַךְ לֹא שׁוֹקֵי הָאִישׁ , שֶׁמֶן הַזְּרוֹעַ ,
„לֹא בָם הַגֶּבֶר לוֹ יִקַּח קְרָנָיִם :
„רַק חָכְמָה אִם יִקְנֶה , הַשְּׂכֵּל יָדוֹעַ ,
„בָּאָרֶץ יִמְשֹׁל כָּאֵל בַּשָּׁמָיִם .
„וַאֲנִי חָכְמָה , אַחַי , מִצְעָר קָנִיתִי ,
„בִּמְלַאכְתִּי חַיִל עַל כֵּן לֹא עָשִׂיתִי . . .“

105.

„הִנֵּה אִתָּנוּ הַבֵּן לִיהוֹנָדָב ,
„אֲשֶׁר יָצַק מַיִם עַל יַד בֶּן־חֵפֶר :
„בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת רָבוּ לוֹ יָדָיו ,
„לוֹ מֶחְקְרֵי אֶרֶץ נִגְלוּ כַּסֵּפֶר :
„אִתּוֹ נָא צַוּוּ עַל עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה ,
„וּבְמִשְׁלַח יָדֵנוּ תָּשׁוּב הַבְּרָכָה !“

106.

„עוֹד אַחַת , אַחַי , מִכֶּם אֲבַקֵּשָׁה :
„מַשְׂכֹּרֶת פָּעֳלִי מֵאִתְּכֶם נִקָּבָה
„— מִסְחַר הַנְּחֹשֶׁת מִמֵּאָה הַחֲמִשָּׁה —
„הֵן זֶה אָסַפְתִּי , אֶתְּנֶנּוּ בִּנְדָבָה
„אֶל אוֹצַר עַמִּי . . . קְחוּהוּ מֵאִתִּי
„וַאֲנִי בָּעֲבָדִים הֲלֹא אֹכַל מִפִּתִּי ! . . .“

107.

וַיְהִי כִּי כִלָּה נִגֵּן אוּרִיָּה:
„לֹא עַל רֹב חָכְמָה גַּם לֹא עַל רֹב עֹשֶׁר
„בִּלְבַד יִצְלַח עָם, גַּם יֵעָשׂ תּוּשִׁיָּה;
„אִם בָּנָיו לֹא יֵדְעוּ צֶדֶק וָיֹשֶׁר,
„חָכְמָתוֹ תִּתְבַּלָּע, דַּעְתּוֹ מֵאָפַע,
„מִשָּׁרָשָׁיו יֵצְאוּ נָחָשׁ וָצָפַע!..."

108.

„אִישׁ חַיִל אַתָּה גַּם נוֹדָע בַּשָּׁעַר,
„וּלְבָבְךָ כִּי יָשָׁר עַתָּה הֶרְאֵיתָ;
„גַּם אָמְנָם כִּי חָכָם אֶלְדָּד הַנַּעַר:
„אַךְ הֵן עוֹד לֹא נִסָּה, כַּאֲשֶׁר נִסִּיתָ,
„כָּמוֹךָ לְמַנְהִיל כִּי יַצְלִחַ צָלֹחַ
„וּבְאָדָם רַב לַעְצֹר כִּי יַעֲצָר כֹּחַ!"

109.

„עַל כֵּן מוּל אַחַי אַחֲוֶה נָא דֵּעִי
„אִיעָצָה: כִּי אֶלְדָּד יִלָּוֶה אֵלֶיךָ
„וּמְקוֹמְךָ אַל תַּנַּח גַּם אַתָּה, רֵעִי!
„אָז חֵקֶר לִבּוֹ וּתְבוּנַת כַּפֶּיךָ
„כִּי יַחְדָּו יֵחָדוּ – תַּעֲשׂוּ נִפְלָאוֹת:
„וּבְרָכָה אָז יִתֵּן אֵל הַמּוֹשָׁעוֹת!..."

110.

„וּמְעַט זֶה הַכֶּסֶף, אֲשֶׁר צָבַרְתָּ,
„עַל שִׁמְךָ יִכָּתֵב, וִיהִי מִשְׁמֶרֶת
„עִם אוֹצַר עַמֵּנוּ, כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:
„רֹאשׁוֹ לְדוֹרוֹת אֶל זִכְרְךָ תִּפְאֶרֶת,
„וּפִרְיוֹ יֹאכַל כָּל־שָׁב אֶל הָעֵדָה
„זָקֵן אֵין אוֹנִים מִצְּבָא הָעֲבֹדָה.–"

111.

וּכְפַעַם בְּפַעַם לִי צָלְלוּ אָזְנַיִם!
מִתְּרוּעַת קוֹל הֵידָד הָעָם הֵרִיעַ,
עַד שָׁבוּ הִשְׁמִיעוּ קוֹל הַמְצִלְתַּיִם,
וּלְמוֹשַׁב הַזְּקֵנִים אִישׁ אַחַר הִגִּיעַ,
וּבְגִשְׁתּוֹ לִפְנֵיהֶם סֵפֶר הִנִּיחַ
וַיַּחֲרֵשׁ רֶגַע עַד רוּחוֹ הִשְׁבִּיחַ.

112.

וַיֹּאמַר: „הֵן תֵּדְעוּ כִּי מֵאָז עָשִׂיתִי
„אֶת־סִפְרִי הַזֶּה רַב כָּבוֹד נָחַלְתִּי.
„עַל פִּיכֶם, אַחַי, רֹאשׁ מוֹרִים הָיִיתִי,
„וּבִדְפוּס לָחֹק זֶה פָּעֳלִי פָּעַלְתִּי
„מֵאִתְּכֶם, אֲדֹנַי, הָיְתָה אָז שׂוּמָה
„וּמֵאוֹצַר הָעָם הוּרְמָה הַתְּרוּמָה".

113.

„אַף נָתַן הַסֵּפֶר אֶל כָּל־שֹׁמְעֵי לֶקַח,
„גַּם כָּל־מוֹרֶה בָּנוּ עַל פִּיהוּ הוֹרָה.
„אַךְ מֵאָז קָם בְּקִרְבֵּנוּ בֶּן־חֵפֶר, פִּקֵּחַ,
„וּבְסִפְרוֹ (הַבְּרִיאָה) הֶאְדִּיר הַתּוֹרָה –
„עֵינַי נִפְקְחוּ – וּמֵרְאוֹת נַעֲוֵיתִי.
„כִּי רַבּוֹת תָּעִיתִי גַּם רַבִּים הִתְעֵיתִי!"

114.

„וּלְכַלֵּא זֶה פִּשְׁעִי בָּכֶם אַפְגִּיעַ,
„כִּי סְפָרַי יֵאָסְפוּ כְּמוֹ גֹּרְנָה עָמִיר,
„– גַּם יָדַי וּזְרוֹעַי בָּזֶה לִי תוֹשִׁיעַ –,
„וְיִשָּׂרְפוּ בַּשֶּׁבֶת כַּשַּׁיִת וּכְשָׁמִיר;
„וַאֲנִי אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּרָם אָשִׁיבָה
„אֶחְדַּל מֵהוֹרוֹת – וּבְקוֹל מוֹרִים אַקְשִׁיבָה".

115.

אָז יִשְׁלַח אִישׁ יָדוֹ מֵעַל הַיָּצִיעַ.
(פִּי פִּקֵּחַ יַעֲנֵהוּ!) – קָרָא אוּרִיָּה.
וּמֵעַל הַבָּמָה פִּקֵּחַ הִבִּיעַ:
„מִסִּפְרְךָ, אָחִי, לֹא נִדְּחָה תּוּשִׁיָּה!

„לֹא תֹעֶה הָיִיתָ , אַף לֹא הִתְעֵיתָ ,
„וּכְדֹרֵשׁ חָכְמָה רַק לֹא נִבֵּאתָ . . ."

116.

„כִּי אִישׁ יֹאמַר תַּכְלִית חָכְמָה מָצָאתִי ,
„לֹא הָיָה , לֹא יִהְיֶה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ . . .
„גַּם אֲנִי , אֶל אֶפֶס קָצֶהָ אַךְ בָּאתִי ,
„אֶמְאַס הַיּוֹם אֶת אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי אָמֶשׁ .
„וּמָחָר הַחֲדָשׁוֹת לְאֶחָד יִגָּלוּ 1)
„יוֹכִיחוּ 2) כִּי רַבִּים שֶׁלְּפָנָיו נוֹאָלוּ . . ."

117.

„כָּמוֹךָ הֵן שָׁגוּ כָּל־חַכְמֵי אֶרֶץ
„עַל פִּיהֶם לָמַדְתָּ , כָּתַבְתָּ , הוֹרֵיתָ ;
„וּבַשָּׁנָה הַזֹּאת כִּי פָּרְצוּ פֶּרֶץ
„בִּגְדֹלוֹת וּנְצוּרוֹת כַּאֲשֶׁר הָרְאֵתָ ,
„הַעַל כֵּן נֹאמַר , כִּי כֻלּוֹ בַּתֹּהוּ
„עִתֹּתָם עָבָרוּ , וּלְפָעֳלָם (לֹא הוּא !) ?"

118.

„לֹא כֵן , שֶׁבַע אָחִי , הֵן זֹאת עַנְוָתְךָ ,
„לֹא עַנְוָה־צֶדֶק , אַךְ רֹךְ לֵב הִגָּהּ ;
„כִּי אִם לֹא בִצְדָקָה תַּקְטִין פָּעָלְךָ
„הֵן תֶּחֱטָא לַחָכְמָה וּלְכָל דֹּרְשֶׁיהָ . . .
„אֶל סִפְרְךָ זֶה נָאוָה־כָּבוֹד וּתְהִלָּה ,
„וּמְעַט הַשְּׁגִיאוֹת רַק לְתִקּוּן הוֹאִילָה ! —"

119.

„הֲשְׁמַעְתֶּם , אַחַי , אֶת־דִּבְרֵי פִּי פִקֵּחַ ?
„וּשְׁמוֹ הֲלֹא תֵדְעוּ כִּי גָדוֹל בַּשְּׁעָרִים
„בֵּין חַכְמֵי אֶרֶץ כַּשֶּׁמֶן הָרֹקֵחַ ;
„וּמִי אַחֲרֵי דְבָרוֹ עוֹד יָשִׁיב אֲמָרִים ?!
„לָזֹאת אֵפוֹא , אַחַי , אִם צֶדֶק נַחְפֹּצָה ,
„עַל פִּי דְבָרוֹ זֶה גַּם מִשְׁפָּט נֶחֱרָצָה !"

1—2) Licentia poetica.

120.

„אַךְ עַתָּה , אֲדֹנַי , אָנָּא שָׂאוּנִי ,
„אֶל שִׁבְתְּנוּ הַיּוֹם קְצָת נָשִׁימָה
„וּלְשַׁלַּח אֶת אֹרְחִי הוֹאִילוּ וְהַנּוּנִי
„וּדְבָרַי לֹא אֲחַל , פֶּן אֶהְיֶה לִכְלִמָּה !
„וּכְבָר בָּאָה עֵת הַצָּהֳרָיִם . . ."
וַיָּרַע הָעָם וַיִּתְקְעוּ כַּפָּיִם . —

י הַפִּתְרוֹן .

121.

קוֹל הָמוֹן בַּבַּיִת וּסְבִיבַי נִשְׂעָרָה ! . . .
פִּתְאֹם נִפְעַמְתִּי , זַמּוֹתַי נִתָּקוּ ,
וּבְקִרְבִּי נִשְׁמָתִי גַּם רוּחִי נֶעֱצָרָה .
לִבִּי בִּי נִתַּר , גַּם בִּרְכַּי פָּקוּ
רָגְזוּ כָּל עוֹרְקַי , עַצְמוֹתַי חָרָדוּ
וּבְחֹרֵיהֶן עֵינַי קָמוּ עָמָדוּ . . .

122.

„חֶדְוָה עִם שָׂשׂוֹן , חַתְחַתִּים וּבְעָתָה
„כְּזֶרֶם וָנֶפֶץ עָלַי הִשְׂתָּעֲרוּ
„כִּי הִנֵּה . . . הִנָּם . . . שָׁם עֵינִי רָאָתָה . . .
„אֶל מוּלִי יַעֲמֹדוּ — וּפְנֵיהֶם נָהָרוּ —
רַעְיָתִי תַּמָּתִי , מְשׂוֹשׂ לִבִּי וְנָוִי ,
וּבְנִי , הַבֵּן הַיַּקִּיר , מַחְמַד לְבָבִי ! . . .

123.

וַאֲחוּזֵי אֶזְרוֹעַ אֵלַי הִקְרִיבוּ ,
וּפְנֵיהֶם אוֹר אַהֲבָה וָעֹנֶג הוֹפִיעוּ ,
וּבְעֵינֵיהֶם יוֹנִים אִתִּי הִרְהִיבוּ
וּבְקוֹלָם הֶעָרֵב אֶת־שְׁמִי הִבִּיעוּ :

וּזְרוֹעַי פָּשַׁטְתִּי וָאָרוּץ אֲלֵיהֶם ,
וּבִבְכִי הִתְנַפַּלְתִּי עַל צַוְּארֵיהֶם...

124.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

„הָאָח מַחֲמַדַּי! מִי הֱבִיאֲכֶם הֲלֹם?!"
קָרָאתִי – וָאִיקָץ... וְהִנֵּה חֲלוֹם!!

שֹׁרֶשׁ נִשְׁמָתִי.

אֱלֹהַי , הַנְּשָׁמָה שֶׁבִּי נָפַחְתָּ
מֵאַיִן לָקַחְתָּ ?
הֲכִי חֲדָשָׁה מִן הַגּוּף הוֹצֵאתָ
וּבְגוּפִי הֵבֵאתָ –
אֵיכָה אֵפוֹא כֹּה רַבּוּ פְּצָעֶיהָ
בִּמְעוֹט יָמֶיהָ ?
כִּי מִיּוֹם הֱיוֹתָהּ בִּי עַל הָאֲדָמָה
יָזוּב זוֹב דָּמָהּ
וּמִן הַחוּשִׁים בָּהּ עַד הַמַּחֲשָׁבָה
רַק חֳלִי וּדְאָבָה .
רָאשֵׁי מַאֲוַיֶּיהָ הֻכּוּ כֻלָּמוֹ
וּמְתֹם אֵין בָּמוֹ :
הָאַהֲבָה הוּפְרָה , הַתִּקְוָה בָּגָדָה ,
הָאֱמוּנָה אָבָדָה ;
יִשְׁרַת־לֵב בָּאָדָם , נִקְיוֹן כַּפַּיִם –
קֶצֶף עַל פְּנֵי מָיִם .
וּבְעֵת עַל עַמִּי עֵינִי מַשְׁקֶפֶת
רוּחִי מִתְעַטֶּפֶת ;

הִנֵּה מָסַכְתָּ קִרְבּוֹ רוּחַ עִוְעִים
זֶה דּוֹרוֹת שִׁבְעִים.
יִתְצוּהוּ סָבִיב מִחוּץ וּמִבַּיִת
וְעָלָה שָׁמִיר שַׁיִת
כָּלוּ כָּל הַקִּצִּין , כָּלְתָה כָּל עַיִן
וִישׁוּעָה אָיִן .
וּבְכֵן כָּאֹב תִּכְאַב תָּמִיד נִשְׁמָתִי
עָלַי וְעַל אֻמָּתִי ,
תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר , וּבִלְבָבִי קַו תֹּהוּ ,
מֵאֵין כָּמֹהוּ –
הֲכִי יֻכּוּ כָּל אֵל הַפְּצָעִים יַחַד
בִּשְׁנוֹת גֶּבֶר אֶחָד ?
אֵין זֶה כִּי נִשְׁמָתִי כְּבָר הָיְתָה לְעוֹלָמִים
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים
וּמְלֵאָה חַבּוּרוֹת פֶּצַע וּמְדֻכָּאָה
אֶל קִרְבִּי בָּאָה .
אוּלַי נִשְׁמַת הַנָּבִיא הָעֲנָתוֹתִי
הִיא הַמְחַיָּה אוֹתִי
אֲשֶׁר גַּם הִיא הִתְעַטְּפָה כָּל יָמֶיהָ
מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֶיהָ ;
אוֹ נִשְׁמַת אִיּוֹב בִּי—אִישׁ תָּם וְיָשָׁר
הֵרָאוֹן לְכָל בָּשָׂר ,
אוֹ רוּחַ שְׁאָר אַרְרֵי יוֹם וְנִשְׁמָתָן
עֹרְרֵי לִוְיָתָן .
מִשֵּׂאת מַכְאֹבִים כָּאֵלֶּה וָנֶהִי
טוֹב אֲשֶׁר לֹא אֶהִי !
אֱלֹהַי , רְפָא נָא נַפְשִׁי מִפְּצָעֶיהָ
בִּשְׁאֵרִית יָמֶיהָ
אוֹ קַח מִמֶּנִּי אֶת רוּחִי הַקָּשָׁה
וּתְנָה לִי חֲדָשָׁה .

י. ל. גארדאן .

בַּת הַבּוֹגֵד

עַל־פִּי

ס. פְרוּג *)

מֵאֵת

ד״ר שלמה מאנדעלקערן.

א.

עַל־קִרְיַת פְּרָאג, בְּיִשְׂרָאֵל רַבָּתִי
פָּרַשׂ הַלַּיִל מֻטּוֹת כְּנָפֵיהוּ,
וּבְבֵית־מִקְלָט כֹּהֲנֵי דַת־נַצֶּרֶת,
שֶׁשָּׁם מַרְטִין הַקָּדוֹשׁ עָלָיו קֹרָא,
הִשְׁלִיךְ הָם; שֵׁנָה עֲמֻקָּה שֹׂרֶרֶת.
רוּחַ תַּרְדֵּמָה עַל־כֹּל נָסָכָה
עַל־הַגַּנּוֹת וְעַל־הַלְּשָׁכוֹת כֻּלָּנָה,
עַל־נְאוֹת מַחֲשַׁכִּים וּמְעוֹנוֹת אֹפֶל
לִכְמָרִים זֹעֲפִים, עֲצוּבֵי רוּחַ.

רַק בְּלִשְׁכָּה אַחַת, שָׁם בַּמִּקְצוֹעַ
בְּעַד הַחַלּוֹן אוֹר כֵּהָה הוֹפִיעַ
מְבִינוֹת לְעַנְפֵי אַלּוֹנֵי זֹקֶן
אַךְ לַמִּצְעָר יָפִיץ קַרְנָיִם.
בִּפְאַת מִטָּה, עֶרֶשׂ דְּוָי וָעֹנִי
נָזִיר בּוֹדֵד מִתְהַפֵּךְ בָּחֳלִי,
אֵשׁ הַשַּׁחֶפֶת בְּלִבּוֹ קֹדַחַת.
כַּחֲצִיר גַּנּוֹת מֵחַרְבֹנֵי קַיִץ
נֶהְפַּךְ לְשַׁדּוֹ וַעֲצָמָיו עָשֵׁשׁוּ;
יִקְהַת קְמָטִים כָּל־מִצְחוֹ כִּסָּתָה
וּכְמוֹ עַל־גַּבּוֹ חֹרְשִׁים חָרָשׁוּ
וּבַמּוֹרָג לְמַעֲנִיתָם הֶאֱרִיכוּ.
בֵּין אֵלֶּה הַקְּמָטִים נִטְפֵי יֶזַע
נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד, כַּקֶּרַח נִקְפָּאוּ;
עֵינָיו מְפִיקוֹת יָגוֹן וְדַאֲבוֹן נֶפֶשׁ
מֵחֹרֵיהֶן כְּנִקְרוֹת צוּר עָמְקוּ
מַבִּיטוֹת לִרְגָעִים אֶל־הַפֶּתַח.
בְּתִקְוָה וּבַחֲרָדָה גַּם־יָחַד
לִמְאֹד תְּצַפֶּינָה אֶל־בֹּא אֹרֵחַ.

לִפְנֵי הַחַלּוֹן הָעֵצִים יִרְעָשׁוּ,
וּבְעָנָף רָצוּץ, עוֹדוֹ בַגֶּזַע,
עַל־הַזְּכוּכִית יַךְ כְּפַעַם בְּפַעַם
רוּחַ קַר, רוּחַ סֹעָה וָסָעַר...

נוֹרָא הַחוֹלֶה, אָיוֹם מַרְאֵהוּ!
כְּסָלָיו מָלְאוּ נִקְלֶה, לְחָיָיו שֻׁפּוּ
יָדָיו צָנְמוּת וּבִרְכָּיו רוֹפָפוּ,
סֵמֶל שִׁמָּמוֹן הוּא, דְּמוּת צַלְמָוֶת!
אֶפֶס לְחָלְיוֹ לֹא יָשִׁית לִבֵּהוּ
וּמַכְאֹבָיו כְּאַיִן לוֹ נֶחְשָׁבוּ,
עַל־דַּל שְׂפָתָיו תְּלוּנָה לֹא עָבָרָה
רַק הַמְּלִיט מִלִּין לֹא אַחַת וּשְׁתָּיִם:
„הָהּ, מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ לָבוֹא הֵנָּה.
מָתַי יָבוֹא, לְעֶזְרָתִי יָחוּשָׁה!“

פִּתְאֹם חָרֵד וַיַּקְשֵׁב רַב־קֶשֶׁב...
כִּי מֵאַחֲרֵי הַמְּזוּזָה וְהַדֶּלֶת
נִשְׁמַע קוֹל צַעֲדֵי אִישׁ בְּלֶכְתּוֹ שֶׁפִי;
בַּלָּאט בַּלָּאט הַדֶּלֶת נִפְתָּחָה
וְאִישׁ שֵׂיבָה, גְּבַהּ קוֹמָה וִיפֵה תֹאַר
עֹטֶה מְעִיל שָׁחוֹר — בָּא הַבָּיְתָה.

בְּקוֹל חֹרֵד כְּלָיוֹת וְלֵבָב פֹּלֵחַ:
„הָהּ רַבִּי, יִשְׁעִי וְגוֹאֵל חַיָּתִי!“
מַהֵר חִישׁ וַיְקַפֵּץ מִן־הָעֶרֶשׂ;
בִּדְמָעוֹת יוֹרְדוֹת כַּאֲפִיקֵי מַיִם
לְרַגְלֵי הַזָּקֵן הִתְנַפֵּל אָרְצָה;
„הָהּ רַבִּי רַבִּי! לַחֲזוֹת פָּנֶיךָ

*) Восходъ—Февраль -Май 1887.

שְׁתֵּי עֵינַי כִּמְעַט מִיַּחַל כָּלוּ;
אֵל שַׁדַּי יִתְמַלֵּךְ שִׁבְעָתַיִם
עַל־חַסְדְּךָ הַגָּדוֹל לִי הִפְלֵאתָ!
שְׁמַע־נָא עֲדִי, אֶל מִלַּי הַאֲזִינָה:
עוֹד רִגְעֵי מִסְפָּר לְחַיַּי חֻצָּצוּ,
עַד־מְהֵרָה שְׂפָתַי תֵּאָלַמְנָה,
מְאוֹרֵי עֵינַי כְּפִשְׁתָּה יִדְעָכוּ
וַאֲשֶׁר אֶשְׁכַּב לָקוּם לֹא אוֹסִיפָה...
לָכֵן רַבִּי הוֹאִילָה לִשְׁמוֹעַ:
הֲלֹא עוֹד זָכוֹר תִּזְכֹּר, לֹא שָׁכַחְתָּ
הַקּוֹרוֹת קָרוּנוּ בְּעִיר בַּאזִילְיָה?
בִּפְרוֹעַ הֲמוֹן־עַם פְּרָעוֹת קִרְבֵּנוּ,
אָז בְּלֵיל אִישׁוֹן וַאֲפֵלָה נִדַּחַת
פַּעֲמוֹן הַמִּגְדָּל נָתַן קוֹל רַעַם
וּגְדוּדִים גְּדוּדִים כִּזְאֵבֵי עֶרֶב
לִשְׁלוֹל שָׁלָל בַּחוּצוֹת פָּשָׁטוּ...
הֲתִזְכּוֹר אֶת־הָאֵשׁ הַמִּתְלַקַּחַת?
זַעֲקַת שֶׁבֶר כָּל־הָעִיר הִקִּיפָה,
אֲנָחוֹת נוֹרָאוֹת, כַּעַשׂ וָרֹגֶז
אֶנְקַת אֻמְלָלִים לַטֶּבַח הוּבָלוּ
יִלְלַת נָשִׁים וּבְתוּלוֹת לְאֵין־קִצָּה
צִלְצַל נֶשֶׁק, חֶרֶב וּמַאֲכֶלֶת
הֶמְיַת פָּרִיצִים הֲלוּמֵי יַיִן
וּשְׁאוֹן עַלִּיזִים הֵידָד קָרָאוּ—
כָּל־אֵלֶּה הִתְעָרְבוּ הִתְבּוֹלְלוּ
וּלְחֶרְדַּת אֱלֹהִים נֶהְפַּךְ הַלַּיְלָה...
הֲתִזְכּוֹר אֵיךְ אֶל־הָאֵשׁ הַמְבֹעֶרֶת
בְּשֶׁצֶף קֶצֶף אֶת־אָבִי הִשְׁלִיכוּ,
וּבְרֶגַע זֶה הַנּוֹרָא לְאֵין־חֵקֶר
נֶאֱבַק נִלְחַם עִם־עֹשְׁקָיו כֹּחַ
וַיִּנָּם לְהַצִּיל אִמִּי מִיַּד מְחַלְלֶיהָ—
שִׁכּוֹר פָּרִיץ מֵאַנְשֵׁי הֶחָיִל...
גַּם־כְּבוֹד אֲחוֹתִי בְּקָלוֹן הֵמִירוּ;
יַלְדָּה עֲנֻגָּה עַל־גַּל הָאֵפֶר
פְּרוּעָה לְשִׁמְצָה שָׁם הִתְגַּלְגְּלָה
עֵרוֹם וְעֶרְיָה עַל־מַשּׁוּאוֹת בֵּיתֵנוּ.
וּבְחָזְקָה אָחֲזָה בֵּין אֶצְבְּעוֹתֶיהָ
קְוֻצַּת שֵׂעָר לָבָן אָז מֹרָטָה
מִקָּדְקֹד נָזִיר לֹא יָדַע בֹּשֶׁת
עֵת בְּעַד תֻּמָּתָהּ לְלָחֵם הִתְאַמָּצָה...
הָהּ, מַחֲזֶה אָיוֹם מֵאֵין כָּמֹהוּ
כְּמוֹ נִצָּב לְפָנַי, עֵינַי תְּשׁוּרֶנּוּ
וְכָל־קְרָבַי יִמָּלְאוּ בַּלָּהוֹת שָׁחַת!
כָּל־אַנְשֵׁי בֵית אָבִי סָפוּ תַמּוּ
רַק אָנֹכִי לְבַדִּי חַי נִשְׁאַרְתִּי
לְחֶרְפָּה לִשְׁנִינָה וּלְדִרְאוֹן נֶצַח...
אַהֲבַת הַחַיִּים עָלַי גָּבְרָה,
לְקוֹל מְדִיחַי הִטֵּיתִי אֹזֶן
וּכְיוֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב נִפְתֵּיתִי;
בְּחֶלְקַת שְׂפָתַיִם עָלַי נָסַבּוּ
וּבִלְשׁוֹן רַכָּה עַל־לִבִּי דִבֵּרוּ,
כָּל־הַמּוֹצָאוֹת לִשְׁכּוֹחַ הוֹרוּנוּ
גַּם לִלְבּוֹשׁ בֶּגֶד נְזִירִים תִּלְבֹּשֶׁת
וּלְהִסָּגֵר פֹּה בְּלִשְׁכַּת עֲרָפֶל—
לְמַעַן לֹא יֹאבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי
וּתְשׁוּעַת עוֹלָמִים אִוָּשֵׁעַ...

. . . .

זֶה שְׁלֹשִׁים שָׁנָה חָלְפוּ נָגֹזוּ
וּבִמְעוֹן צַר זֶה בָּדָד אֵשֵׁבָה,
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בִּגְדֵי זֶה יְכַסֻּנִי
כָּל־חֻקּוֹת בֵּית־הַמִּקְלָט שָׁמַרְתִּי,
כְּאַחַד הַנְּזִירִים תָּמִיד הָיִיתִי,
אֶפֶס לְאִישׁ אַחֵר לֹא נֶהְפַּכְתִּי...
עָמוֹק עָמוֹק מְאֹד בְּחֶבְיוֹן לִבָּתִי
כְּנִיצוֹץ תַּחַת עֲרֵמַת הָאֵפֶר
גַּחֶלֶת אַהֲבַת עַמִּי בָּעֲרָה,
וּמֵרֹב הַיָּמִים לֹא עָמָמָה;
זֶה כַּמָּה פְּעָמִים חָשְׁבָה לְהִתְלַקֵּחַ

לְהִתְפָּרֵץ הַחוּצָה בְּלַהַב שַׁלְהֶבֶת,
אַךְ בְּדֵי־עָמָל הִתְאַפֵּק יָכֹלְתִּי
וּבְחֵיקִי כָּל־עַצְּבוֹתַי יָגֹרְתִּי,
וּבְכֵן שְׁלשִׁים שָׁנָה הֵן עָבְרוּ
לְמִן־הַיּוֹם עָשִׂיתִי בְנַפְשִׁי שָׁקֶר...
עַתָּה בְּחַלּוֹנִי כִּי עָלָה מָוֶת,
וּמֵרוּחַ אַפּוֹ כִּי הֵפִיחַ
זַלְעֲפַת הַשַּׁחֶפֶת נִצָּתָה
לֶאֱכֹל כְּקַשׁ יָבֵשׁ כְּלָיוֹת וָבֶטֶן —
גַּם זִיק אַהֲבָתִי לְעַמִּי וּלְאַחַי
בְּקֶרֶב לִבִּי יִבְעַר כְּאֵשׁ צָרֶבֶת...
אַחַת הִיא שְׁאֶלָתִי הָהּ שְׁמָעֵנִי
בְּקֶבֶר יִשְׂרָאֵל כִּי אֶקָּבְרָה,
בִּמְקוֹם שָׁם עַצְמוֹת אִמִּי הוֹרָתִי
גַּם אֶת־עַצְמוֹתַי אָנָּא הַנִּיחוּ!

לוּ יָכֹלְתִּי סְגוֹר לִבִּי לִקְרוֹעַ
אֲזַי רָאִיתָ, רַבִּי, וְנוֹכַחְתָּ
כִּי תַחַת מַדֵּי נָזִיר פּוֹשֵׁעַ
לֵב עִבְרִי נֶאֱמָן דּוֹפֵק בְּחָזְקָה
וְעַל־מַעֲלוֹ בֵּאלֹהָיו מָלֵא נֹחַם;

לֹא נָזִיר, לֹא מֵפֵר בְּרִית לְפָנֶיךָ
כִּי אִם בֶּן־אֻמְלָל, יָתוֹם גֹּוֵעַ
וּבְתַחֲלֻאָיו עָלָיו דָּמָיו יִטֹּשׁוּ...
רַבִּי! הַאִם לֹא תִשְׁמַעְנָה אָזְנֶיךָ
נַחֲרַת הֶחָזֶה וּשְׁאוֹן מֵיתָרֵיהוּ?
שִׁירַת מָוֶת הִיא, הֶמְיַת נִבְלֵיהוּ
בִּנְהִי זֶה לְבֵית עוֹלָמִי יְלַוֻּנִי!
עוֹד מְעַט נַפְשִׁי לֶאֱלוֹהַּ אָשִׁיבָה
וְאֹרַח לֹא אָשׁוּב מַהֵר אֵלֵכָה...
בֵּאלֹהִים חַיִּים הֵן אַשְׁבִּיעֶךָ
כִּי אֶל־קִבְרוֹת אֲבוֹתַי אוּבָלָה,
עִבְרִי נוֹלַדְתִּי וְעִבְרִי אָשׁוּב שָׁמָּה!
גַּם מֵהִתְפַּלֵּל וּמִשְּׁפוֹךְ שִׂיחַ
אַל־תֶּחְדַּל בְּעַד נַפְשִׁי הַחוֹטֵאת...
אֶת־אֱלֹהֵי שָׁמַיִם לִי אָעִידָה
כִּי בְיָדְךָ רַבִּי נַפְשִׁי אַפְקִידָה!

ב.

מָלֵא סְעִפֵּי יָגוֹן וְרַעְיוֹנֵי עֹצֶב
מִהֵר הָרַב לָשׁוּב אֶל־נָוֵהוּ,
כָּל־זִקְנֵי הָעֵדָה שָׁמָּה נֶאֶסְפוּ
יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו, סוֹד יַמְתִּיקוּ.
„הָהּ אֵלִי (הִנֵּה הָרַב בָּרוּחַ)
לֹא לִי הַמִּשְׁפָּט לַהֲדוֹף נֶפֶשׁ
נֶפֶשׁ אֻמְלָל תִּתְמוֹגֵג בְּנֹחַם
וְאֶל־קִבְרוֹת אֲבוֹתֶיהָ שׁוֹאֶפֶת...
הֵן אַתָּה אֵל רֹאִי שׁוֹפֵט צֶדֶק
בֹּחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב הֲלֹא חֲקַרְתָּנִי
וַתֵּדַע כִּי לֹא לְנַפְשִׁי אֶדְאָגָה
לֹא חַיַּי וְדָמִי בְּעֵינַי יָקָרוּ...

„הֵן מֵרֵאשִׁית יְמֵי נְעוּרַי עַד־עַתָּה
לִבִּי וּבְשָׂרִי אַךְ לְךָ הִקְדַּשְׁתִּי;
רַבּוֹת פְּעָמִים מַעֲדַנּוֹת הָלַכְתִּי
לִקְרַאת הַמָּוֶת עַל־קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ,
לְמַעַנְךָ הִשְׁלַכְתִּי נַפְשִׁי מִנֶּגֶד
מִכְּלִמּוֹת וָרֹק פָּנַי לֹא חָשַׂכְתִּי
וְכָל־צָרָה וְצוּקָה דּוּמָם נָשָׂאתִי —
אֶפֶס מַה־נּוֹרָא פָּעֳלֵי הַפָּעַם!"

הַאָמְנָם לֹא לַשָּׁוְא פָּחַד פָּחַד
לֹא חִנָּם פַּלָּצוּת בְּעַתַּתּוּ
וְלֹא מֹרֶךְ לֵב עֲצָתוֹ נָבֻקָה,
אָכֵן כַּאֲשֶׁר נַפְשׁוֹ מְאֹד יָדְעָה
כִּי הַבּוֹגֵד יִתְחַבֵּא בְּמוֹ־אֶרֶב
וּכְנָמֵר שֹׁקֵד יָשׁוּר עַל־דָּרֶךְ,
בּוֹגֵד זֶה אִישׁ יְהוּדִי מִלֵּדָה מִבֶּטֶן
הָפַךְ לִבּוֹ לִשְׂנֹא עַם יוֹלַדְתּוֹ

לְהִתְנַכֵּל בְּאֶחָיו וּלְצוֹדְם חֵרֶם ;
לַנֵּכָר הִתְמַכֵּר בְּעַד בֶּצַע כֶּסֶף
לְצוֹרְרֵי עֲדָתוֹ הָיָה זְרוֹעַ
וּלְהָפִיק זְמָמָם נָתַן יָדַיִם ;
בְּעֵינֵי נֶשֶׁר אֶל־עַמּוֹ הִשְׁגִּיחַ
כָּל־צְעָדֵיהֶם עַפְעַפָּיו בָּחָנוּ
לִמְצוֹא עָוֹן וּלְהַלְשִׁין בַּסֵּתֶר ;
אֶת־לִבּוֹ הָרָע כַּצּוּר הִקְשִׁיחַ
וּבְזַעַם לְשׁוֹנוֹ הֵמִיט שֵׁאת וָשֶׁבֶר ,
שַׁחַת רַחֲמָיו אֱכוֹל עַמּוֹ אֱכָל־לֶחֶם
וּבְאַפּוֹ טָרַף זָקֵן וָנַעַר
לֹא רִחַם גַּם־נָשִׁים וְיוֹנְקֵי שָׁדָיִם .

„לַבּוֹגֵד הַדָּבָר כִּי יִוָּדַע
(חָשַׁב הָרַב בְּלִבּוֹ מַחֲשֶׁבֶת)
הֲלֹא חִישׁ יִגָּלֶה אֹזֶן צוֹרְרֵינוּ
אָז אָבַדְנוּ , כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ !
אֵלִי , הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ !
בְּצֵל כְּנָפֶיךָ אָנָּא הַסְתִּירֵנִי
חַזְּקֵנִי וְאַמְּצֵנִי אַךְ הַפָּעַם !

„אֶל־פֹּעַל קֹדֶשׁ הִנְנִי לָגֶשֶׁת
מַעֲשֵׂה הַחֶסֶד יָדַי תְּבַצַּעְנָה —
מַשְׂאַת נֶפֶשׁ־דַּךְ קוֹרְאָה בִשְׁמֶךָ
וְעַל־עַמְּךָ בִרְעָדָה מִתְרַפֶּקֶת . . .
וְאִם אַחֶרֶת , הָהּ אֵלִי , יָעַצְתָּ ,
וּלְמִכְשׁוֹל וּלְפוּקָה פְּעָלַי יֶהִי ,
אִם דְּמֵי עֲבָדֶיךָ לְךָ יֶעֶרְבוּ
עַל־מִזְבַּחֲךָ בְּרָצוֹן חַיַּי אַקְרִיבָה ,
אַךְ עַל נַפְשׁוֹת עֲדָתִי חוּסָה
בַּעֲוֹנִי אָנִי בַל־יֵרְדוּ שָׁחַת !"

* * *

פְּנֵי אֶרֶץ וְחוּצוֹת עוֹד כִּסָּה חֹשֶׁךְ
וּבְחִפָּזוֹן עָבְרוּ אֲנָשִׁים שְׁנַיִם
דֶּרֶךְ גְּדֶרֶת הַגִּנָּה בַּתָּוֶךְ ,
מִבֵּית־מִקְלָט מַרְטִין הִתְחַמָּקוּ
וְגוּפַת נָזִיר בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ . . .

בַּחֲצַר־הַמָּוֶת דְּמָמָה וָשֶׁקֶט ,
וּבִדְמִי הַלַּיִל יָהֱמֶה הָרוּחַ
כְּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל עַל־גַּלֵּי קֶבֶר ,
וּמֵעַל רָאשֵׁי הַבְּכָאִים שָׁמָּה
עָלִים נְבֵלִים יְנַתֵּק יַשְׁלִיךְ אַרְצָה
וִיפִיצֵם אֶל־כָּל־פֵּאָה וָעֵבֶר ;
גַּם בְּקֶרֶן פִּנָּה בְּיַרְכָתַיִם
שְׁנֵי חוֹפְרֵי קְבָרִים עוֹמְדִים שְׁחוֹחַ
עַל־קֶבֶר פָּתוּחַ יְדֵיהֶם כָּרוּ . . .

קֻפַּת חֶבְרָה קְדוֹשָׁה לֹא צִלְצְלָה
אֵין קוֹרֵא : „צְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת !"
גַּם־קִינַת הַסּוֹפְדִים לֹא נִשְׁמָעָה
עֵת גְּוִיַּת מֵת הַבּוֹרָה הוּרָדָה . . .
רַק לְעִתִּים מִבֵּין עַנְנֵי עֲרָפֶל
זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם בָּרוּחַ יְפֻזָּרוּ
מְשִׁיא מְרוֹמֵי רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם
כּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִשְׁקָפוּ
כְּעֵינֵי יְלָדִים נִדְהָמִים מִפַּחַד
עַל־חֲצַר־הַמָּוֶת בַּחֲרָדָה הֵצִיצוּ ;
גַּם הָרוּחַ עוֹד טֶרֶם יָנוּחַ ,
עָלִים נְבֵלִים מִנִּשְׁמַת אַפֵּהוּ
מֵעַל־הַבְּכָאִים אַרְצָה יָשְׁלָכוּ
וְאֶל־כָּל פֵּאָה וָעֵבֶר יְנֻפָּצוּ . . .

שַׁעֲרֵי חֲצַר־מָוֶת בָּלִים מִזֹּקֶן
בְּלִי הַשְׁמָעוּת קוֹל כִּמְעַט הוּנִיפוּ ,
וּמִן־הַמִּצְפֶּה הָרַב הִגִּיחַ
וּבְשֵׁפֶל קוֹלֵהוּ נָתַן אֹמֶר :
אַחַי ! פֹּעַל יֶדְכֶם קָדוֹשׁ גָּבוֹהַּ
וִיהִי נֹעַם יְיָ עֲלֵיכֶם סֶלָה !
אַף־גַּם־זֹאת הֲלֹא תֵדְעוּ תַּאֲמִינוּ

כִּי אֲנִי לְבַדִּי בְּיוֹם אֵיד וָנֵכֶר . . .
אַךְ עוֹד טֶרֶם כִּלָּה אִמְרֵי פִיהוּ
הִתְחַלְחַל פֶּתַע, חָרַד וַיָּנוּעַ.
כִּי קוֹל רַעַם מִצְּעָדֵי גֶבֶר
מִמּוּל הַגְּדֵרָה אָזְנָיו שָׁמָעוּ
וּכְהִפָּנוֹתוֹ שִׁכְמוֹ אֶל־הַהֵלֶךְ
קַל מְהֵרָה נָדַד צַלְמוֹ בִּן־רֶגַע
וּכְצֵל עוֹבֵר עִקְּבוֹתָיו לֹא נוֹדָעוּ . . .

ג.

צְוָחָה וּמִסְפֵּד, אֲנָחוֹת אֲלָפִים
רַב־שָׁאוֹן, קִינִים הֶגֶה וָנֶהִי
אֶת־בֵּית־הַכְּנֶסֶת כֻּלָּהּ מָלָאוּ ;
בְּכִי זְקֵנִים שְׂבֵעֵי יָגוֹן וָרֹגֶז
יְלֵיל נָשִׁים שׁוֹפְכוֹת דִּמְעָה כַּמַּיִם
נַהֲקַת בַּחוּרִים, רוּחָם נְבֻקָה,
וְאֶנְקַת יְלָדִים נִבְהָלִים מִפַּחַד —
הִתְבּוֹלְלוּ וְהָיוּ לַאֲנָחָה אַחַת,
אֲנָחָה מְמֻשָּׁכָה עַד לְאֵין־קֵצֶה . . .
אֲנָחוֹת כָּאֵלֶּה לְמַכְבִּיר יָצְאוּ
מִלֵּב עַם־עוֹלָם יֶלֶד לַפֶּגַע,
וְהֵד קוֹלָן עוֹד הַיּוֹם יִשָּׁמֵעַ
מִתּוֹךְ עֲבִי סִבְכֵי חֹרֶשׁ וָיַעַר
שָׁמָּה מְדֻלָּקָיו בִּקֶּשׁ לוֹ סֵתֶר,
מִבָּתֵּי כְלָאִים בְּתַחְתִּיּוֹת אֶרֶץ
בָּהֶם הֻכָּה מַכּוֹת חַדְרֵי בָטֶן,
מֵעַל־סַלְעֵי מָגוֹר וְהָרֵי נֶשֶׁף
רַגְלָיו הַיְחֵפוֹת שָׁם הִתְנַגָּפוּ,
מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת עֲלֵיהֶם דָּרְכָה
כַּף רֶגֶל נִדָּח מִדְּחִי אֶל־דֶּחִי
וּבְדִמְעוֹתָיו הִשְׁקָה עֲפַר הָאָרֶץ . . .

אַךְ מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה יִבְכּוּ עַתָּה
זַעֲקַת־שֶׁבֶר כָּל־הָעָם יְעֹרְרוּ ?
הַאִם קָרְאוּ לְצוֹם לְמִסְפֵּד וָבֶכִי
לְתַנּוֹת אֶל־יוֹם עִיר קָדְשָׁם חָרְבָה
וְתִפְאֶרֶת עֻזָּם לְשַׁמָּה הָיָתָה ?
אוֹ יוֹם זֶה לָהֶם יוֹם חַג וַעֲצֶרֶת
מוֹעֵד שִׂמְחָה מִיָּמִים יָמִימָה,
בְּהִתְאַסֵּף עַם בֵּית יְיָ בְּרָגֶשׁ,
בְּשִׁירֵי דָוִד נְעִים זְמִרוֹת וָמֶלֶךְ
עַל־חַסְדֵי־אֵל אֶת־הַהַלֵּל יִקְרָאוּ
עֱזוּזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו בַּשִּׁיר יַזְכִּירוּ ?
אָז לֹא קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה יָרִימוּ,
אַךְ נְכָאִים יֶהְגּוּ, בִּבְכִי יָרֹנּוּ :
„מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ
עָנָנִי בַמֶּרְחַבְיָה !"
וּכְהָמֵר עַל הַבְּכוֹר יוֹדְעֵי אֵבֶל
בִּבְכִי תַמְרוּרִים כֻּלָּם יָרִיעוּ :
„יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ
וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי !"
וּלְקוֹל נְגִינָתָם לְבָבוֹת יִמַּסּוּ
כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי הַשַּׁלְהֶבֶת . . .

הֵן לְפָנִים בִּימֵי אוֹרָה כָּאֵלֶּה
הָרַב הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וָקֹשֶׁט
מִמְּרוֹם הַבָּמָה דְּבָרוֹ הִבִּיעַ
וְעַל־עַם־מַרְעִיתוֹ מַקְשִׁיבֵי לֶקַח
הִטִּיף מִלִּין כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב ;
בְּחָכְמָה וָדַעַת וֶאֱמוּנַת אֹמֶן
בְּשֵׂכֶל טוֹב וּבְשִׂפְתֵי חֵן וָנֹעַם
הִזִּיל כַּטַּל אֲמָרוֹת מְשִׁיבוֹת נֶפֶשׁ ;
פָּנָיו בְּאוֹר הַדְרַת־קֹדֶשׁ הוֹפִיעוּ
עֵינָיו הִבְרִיקוּ כְּסַפִּיר לָטֹהַר
וּזְרוֹעוֹ הֵנִיף בְּשׁוּבָה וָנַחַת.
וְלָמָּה־זֶּה עַתָּה פָּנָיו חֳמַרְמָרוּ
וְכַפְּנֵי הָרְפָאִים לִמְאֹד חָוָרוּ,
עֵינָיו מְזָרוֹת דְּאָגָה וָפַחַד
שְׂפָתָיו דַּלְקִים, יָחוֹגוּ וְיָנוּעוּ

וְכַפָּיו הַצְּנֻמוֹת פְּרוּשׂוֹת לְמָעְלָה,
פַּעַם כִּמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב וְחֶרֶב
וּנְטוּיוֹת מוּל צָר בְּעֶבְרָה וָזַעַם,
וּפַעַם כִּנְשׂוּאוֹת לְיוֹשְׁבֵי שָׁמַיִם
כִּי יִשְׁלַח לְעַמּוֹ עֶזְרוֹ מִקֹּדֶשׁ?
בְּיוֹם זֶה רַב־הָעֵדָה וּנְשִׂיאֶיהָ
קָרְאוּ עַמָּם אֶל־מִסְפֵּד וָאֵבֶל
וְאֶל־מִקְדָּשׁ מְעַט כַּצִּפּוֹר חָרְדוּ
לִרְצוֹת בֵּית־יְיָ, לְחוֹנֵן אֲבָנֶיהוּ
בְּטֶרֶם יִפָּרְדוּ מֵעָלָיו לָנֶצַח
וְדֶרֶךְ לֹא יָשׁוּבוּ־עוֹד יַהֲלֹכוּ...

אוֹיְבָם הַבּוֹגֵד. מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר
גָּלָה סוֹד. הָלַךְ רָכִיל בַּעֲמִיתוֹ,
אֶת־שׁוֹפְטֵי־הַדָּת. לִבָּם לֵב אֶבֶן,
יָבִיא אֶל־הַקֶּבֶר שָׁם בַּחֲצַר־הַמָּוֶת
עַל־יַד הַגְּדֵרָה בַּיַּרְכָתָיִם —
וּמָחָר נָכוֹן לָמוֹ יוֹם חֹשֶׁךְ
בְּכַבְלֵי בַרְזֶל אֶת יְדֵיהֶם יֵאָסֵרוּ
לִנְחֻשְׁתַּיִם רַגְלֵיהֶם יֻגָּשׁוּ
וְאֶל־בֵּית מִקְלַט מַרְטִין יִסָּחֲבוּ.
בְּחַדְרֵי אֹפֶל מִתַּחַת לַבַּיִת
שׁוֹפְטֵי הָאֱמוּנָה יֵעָשׂוּ בִקֹּרֶת
לִפְנֵי כִסְאָם שָׁם לְמִשְׁפָּט יַעֲמֹדוּ;
שָׁם עוֹנָם עֲלֵיהֶם בְּאַף יְמִיתוּ
בִּכְלֵי־מָוֶת עַל־נַפְשָׁם יָגוּדוּ
יְפַצְּחוּ עַצְמֵיהֶם וְעוֹרָם יַפְשִׁיטוּ...

ד.

כָּל־הָעָם סָבִיב נֶאְלַם דּוּמִיָּה;
אַךְ לְעִתִּים הִתְפָּרְצָה אֲנָחָתָה
מִלֵּב נוֹאָשִׁים שֹׁפְקֵי כַפַּיִם
עַל־הֲמוֹן מֵעֵיהֶם לֹא הִבְלִיגוּ
וְסַעֲרַת רוּחָם עָצוּר לֹא יָכְלוּ;
אֶל־הַבָּמָה עֵינֵיהֶם נָשָׂאוּ
וְאֶל־דִּבְרֵי מוֹרָם בִּרְתֵת הִקְשִׁיבוּ;
בְּקוֹל אַדִּיר וְחָזָק שְׂפָתָיו צָלְלוּ:
רַב לָכֶם אַחַי אֶחָיַ יִרְאָה וָרַעַד,
רַב לָכֶם עֲנוּת רוּחַ דְּרוֹר וְחֹפֶשׁ
כִּמוּגֵי־לֵב הַנּוֹאָשִׁים מֵעֵזֶר
וּכְאֹבְדֵי עֵצוֹת הֶבֶל תִּפְחָדוּ!
אֵל טוֹב וּמֵטִיב חֶסֶד מִשְׁכָּנִי
וּבְאַחֲרִית יְמֵי חֶלְדִּי פֹּה חִנְּנִי
עֲשׂוֹת מִפְעָל קָדוֹשׁ. נַעֲלֶה וְרַב־עֶרֶךְ
וּמַה־מְּאֻשָּׁר אָנֹכִי וְצוֹלֵחַ
כִּי לַעֲשׂוֹתוֹ יָדִי מָצְאָה חָיִל.
וְאַתֶּם אַחַי. אַל־נָא תֵּעָצֵבוּ
אַל־נָא תּוֹסִיפוּ מָרֵר בַּבֶּכִי
הֵן מֵרֵאשִׁית יָדַעְתִּי יָדוֹעַ
כִּי חַתְחַתִּים עַל־דֶּרֶךְ אֵלֵכָה
וְכִי נָכוֹן אָנֹכִי לְמוֹעֲדֵי רָגֶל;
יָדַעְתִּי כִּי עַיִן בּוֹגֵד צוֹפִיָּה,
הוּא יִשְׁמוֹר עֲקֵבַי יוֹמָם וָלַיְלָה
וּכְדֶבֶר הַוּוֹת יַהֲלֹךְ בָּאֹפֶל.
כִּי פְרִי מַעַלְלֵי רַע וָמַר יְהִי
וְאֶל־גֵּוִי הָעָיֵף וְהַיָּגֵעַ
מְצָרֵי שְׁאוֹל וְחֶבְלֵי מָוֶת נָכוֹנוּ.
כָּל־אֵלֶּה מִמֶּנִּי לֹא נִכְחָדוּ...
אַךְ הָאֵם הַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח.
נַחֲלַת כָּל־מִפְעַל טוֹב וָצֶדֶק,
לֹא יִרְבּוּ יִגְדְּלוּ עַל־אַחַת־שֶׁבַע
מְדֵי אֶת־רֹאשׁ פָּעֳלוֹ יַכְתִּירוּ
לֹא בַעֲטֶרֶת גֵּאוּת עֲלֵי זַיִת
כִּי אִם בְּנֵזֶר סַלּוֹנִים וָחוֹחַ.
וִידֵי עֹשֵׂה הַיָּשָׁר וְהַחֶסֶד
לֹא מָר דְּרוֹר וְקִנָּמוֹן בְּשֶׂם תִּטֹּפְנָה.
אַךְ בִּדְמֵי פִּצְעֵי לִבּוֹ תִּתְגָּאַלְנָה
וּבְדִמְעוֹת עֵינָיו בַּחוּץ תִּתְרַחַצְנָה?

אִישׁ אֲשֶׁר לִצְדָקָה זָרַע זֶרַע
וּבְקוֹל רִנָּה יִקְצֹר אֲלֻמּוֹתֶיהָ ;
אִישׁ גְּדָל־הַחֶסֶד וְרַב הָעֲלִילִיָּה
אֲשֶׁר תְּהִלָּתוֹ יַגִּידוּ בַשָּׁעַר
בְּמַקְהֲלוֹת־עָם לִקְרָאתוֹ יָרִיעוּ
וּבְפִיּוֹת רַבִּים שֵׁם כְּבוֹדוֹ יְבֹרָךְ
אִישׁ אֲשֶׁר כָּזֶה לֹא טָעַם־רַק שֶׁמֶץ
מִכּוֹס יְיָ, כּוֹס עֵדֶן וָנַחַת
עֲרוּכָה מֵאָז לִקְדוֹשִׁים בָּאָרֶץ,
וְאַף בִּשְׂפָתֶיהָ לְשׁוֹנוֹ נָגָעָה ;
כִּי רַק בְּתַחְתִּיתָהּ מֶתֶק הָאֹשֶׁר
וּבְקֻבַּעְתָּהּ צְפוּנָה נְעִימַת נֶצַח,
אוֹתָהּ יִשְׁתֶּה יִמְצֶה לְבַד הַגֶּבֶר
שֶׁבְּעַד פֹּעַל קֹדֶשׁ יָדוֹ כוֹנָנָה
כָּל יַד עָמָל וּתְלָאָה תְּבוֹאֶנּוּ,
מְחֻלָּל וּמְדֻכָּא בְּאַכְזְרִיּוּת רֹצֵחַ
נִשְׁפָּט בַּחֶרֶב וּבְאֵשׁ אֹכֶלֶת
יִשָּׂא אַף־יִסְבֹּל כְּרָחֵל נֶאֱלָמָה ;
אַשְׁרֵי הָאִישׁ שֶׁכָּכָה גוֹרָלֵהוּ
מִכּוֹס אֱלֹהָיו הוּא יִשְׂבַּע דֶּשֶׁן
וַעֲדָנִים יִרְוֶה מֵאֲשֶׁר שָׁמָיִם. —
לוֹ לְבַדּוֹ הַנֵּצַח וְהַתִּפְאֶרֶת!

„זִכְרוּ נָא אַחַי אַלְפֵי קְדוֹשֵׁינוּ
לַהֶרֶג וְלַטֶּבַח נַפְשָׁם מָסָרוּ,
לְמַרְאֵה מָוֶת פְּנֵיהֶם לֹא נָפָלוּ
וּמִמְּצוּקֵי שַׁחַת לֹא נָמוֹגוּ ;
הֶאָח. מַה־קָּרַן אָז עוֹר פָּנֵימוֹ
וּבְזִיו יְקָר אֵיךְ הִתְנוֹסֵס הַמֵּצַח
עֵת מְעַנֵּיהֶם בְּיַד חָמָס וָרֶשַׁע
אֶת־בְּשָׂרָם דָּשׁוּ כְּהִדּוּשׁ הַתֶּבֶן
טֶרֶם תַּעֲבֹר חַיָּתָם בַּשָּׁלַח
אוֹ עַל־מְדוּרוֹת אֵשׁ טֶרֶם יָשְׁלָכוּ
הָהּ! מַעַרְכוֹת אֵשׁ וְעֵצִים הָאֵלֶּה
קָדְשׁוּ בְּעֵינֵי יְיָ גַּם־יָקָרוּ

מִמִּזְבְּחוֹת הֵיכָל בְּאֶרֶץ הַצְּבִי,
דְּמֵי הַחֲסִידִים כַּמַּיִם נִגָּרוּ
נִבְחֲרוּ לוֹ מֵרִבְבוֹת נַחֲלֵי שָׁמֶן,
דִּמְעָתָם וּתְחִנָּתָם יִנְעָמוּ
מִשֶּׁלֶם מְרִיאִים, מִנְחָה וָנֶסֶךְ
וּמִקְטֹרֶת מוֹר, נָטָף וּשְׁחֵלֶת
בִּכְלֵי־טָהוֹר אֶל הַמִּקְדָּשׁ הוּבָאוּ!

„זֶה כַּמֶּה בְּרֹב שַׂרְעַפַּי הָגִיתִי
בַּעֲלִילוֹת קֹדֶשׁ אֵלֶּה בִּינוֹתִי,
וְעַד־חֵקֶר תַּכְלִיתָם כִּי בָאתִי
בִּקְדוֹשֵׁי־אֵל מְאֹד קַנֹּא קִנֵּאתִי.
לְיוֹצֵר תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ הֶעְתַּרְתִּי
וְאֶל־יוֹשְׁבֵי מָרוֹם שָׁפַכְתִּי שִׂיחַ
כִּי יַפִּיל גַּם־לִי בַּנְּעִימִים חֶבֶל
וּכְנֹפֶת צוּף כּוֹסוֹ יַשְׁקֵנִי...
לְקוֹל תַּחֲנוּנַי הִנֵּה שָׁמַע עַתָּה,
מָחָר אֶמְצָא כּוֹס יְיָ מָלֵא מֶסֶךְ
וְלִשְׁתּוֹתוֹ כֻּלּוֹ נָכוֹן הִנֵּנִי!
אָז תָּבֹא נַפְשִׁי בְּסוֹד אַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ
בִּקְהָלָם יֵחַד כְּבוֹדִי גַּם־אָנִי,
כַּדְּרוֹר לָעוּף אֶפַּק שִׂיא שַׁחַק,
בִּמְעוֹן רוּחוֹת טְהוֹרוֹת אָרְוֶה נַחַת,
בִּנְוֵה שָׁלוֹם־אֱמֶת וְאַהֲבָה נִצַּחַת!

ה.

עֵינֵי הָרַב כִּבְרָקִים הִזְהִירוּ
וּפָנָיו הַנִּזְעָמִים צָהֲלוּ,
מֵרֶגַע לְרֶגַע לָאוֹר הוֹסִיפוּ
עַד־אִם־כִּלָּה דְבָרוֹ וַיִּרְגַּע.
מֵעֵינָיו מְאַזְּרֵי זִיקוֹת וָרֶשֶׁף
רְסִיסֵי טַל דְּמָעוֹת לְמַכְבִּיר זָרְמוּ,
עַל קִמְטֵי לְחָיָיו חֲרוּזוֹת נָפָלוּ,
עַל־קְוֻצּוֹת זְקָנוֹ לָבָן כַּכֶּסֶף

יוֹרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו בְּהֶדֶר
גַּם־עַל־מְעִילוֹ הַשָּׁחוֹר כְּלִיל־מֶשִׁי ;
וּמִנֹּגַהּ קַרְנֵי שֶׁמֶשׁ עַרְבַּיִם
כְּחוּטֵי זָהָב טָהוֹר אָז נָהֲרוּ
מִבַּעַד לְחַלּוֹנֵי בֵּית־הַכְּנֶסֶת ,
דְּמָעוֹת אֵלֶּה מִפְּנִינִים אָדְמוּ . . .
רִגְעֵי הַשֶּׁקֶט מַהֵר הָלְכוּ לָמוֹ
וַיּוֹסֶף הָרַב קוֹלוֹ הִשְׁמִיעַ
וּשְׁתֵּי יָדָיו פְּרוּשׂוֹת הַשָּׁמָיְמָה :
לֹא עַל יְסוּרֵי מָוֶת חִישׁ יָבוֹאתִי
תִּדְאַב נַפְשִׁי , עֵינִי יָרְדָה מָּיִם .
אֵלִי! הֲלֹא כֵן מִשְׁפָּטְךָ חָרַצְתָּ ,
מַחְשְׁבוֹת לִבִּי כַּסֵּפֶר נִגְלוּ ,
מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה
כִּי שָׂשׂ אֲנִי עַל־מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ
וּכְשִׂמְחַת צָמֵא עַל־מַבּוּעֵי מַיִם
לִקְרַאת יְסוּרַי אָשִׂישָׂה אָגִילָה .
קַח נַפְשִׁי לְעוֹלָה , הִנְנִי הִנֵּנִי !
אַךְ מַדּוּעַ זֶה עַל־מִזְבַּח קָדְשֶׁךָ
רַק דָּמִי לְבַדִּי לֹא יִשָּׁפֵכוּ ?
הֵן אֲנִי לְבַדִּי בְּחֵפֶץ לֵב וָנֶפֶשׁ
הַפְּעֻלָּה הַכְּבֵדָה עֲשׂוֹת אִוִּיתִי ,
אֶפֶס הֶהָלְכוּא עִמִּי מָה הֵמָּה
כִּי יִשְׂאוּ עֲוֹנִי בְּיוֹם עֶבְרָה וָזָעַם ?
הֲלֹא כְגַלֵּי יָם נִדָּפִים בָּרוּחַ
כָּכָה בְּמִצְוֹתַי עֲלֵיהֶם חֲזָקָה
אֶת־חֶפְצִי עָשׂוּ , עֲצָתִי הִשְׁלִימוּ ;
אֲנִי זְרוֹעוֹתָם חִזַּקְתִּי אִמַּצְתִּי ,
וּבִפְקֻדָּתִי הֵן אַחֲרַי הָלָכוּ
כְּלֶכֶת הַצֹּאן בְּיוֹם סַעַר וָדֶלֶף
אַחֲרֵי רוֹעָם הַמְנַהֲלָם בַּשָּׁבֶט . . .
וּבְכֵן הַעֲבֶר־נָא אֱלֹהֵי הַחֶסֶד
מִנַּפְשׁוֹת נְקִיִּים אָסוֹן וָפֶגַע
וּמְשׁוֹאַת פִּתְאֹם תָּסֵךְ עָלֵימוֹ ;
רַק עָלַי לְבַדִּי תִּנְחַת יָדֶךָ !
מִמּוֹתֵי תַחֲלֻאִים הָבָה אָמוּתָה .
אָכֵן אֵלֶּה הַצֹּאן מֶה חָטָאוּ
וּבְלֹא־עֵת לָמָּה־זֶּה יָרְדוּ שְׁאוֹלָה .
בְּיַרְכְּתֵי קִבְרִי לֹא אֶשְׁכּוֹן בֶּטַח
תַּחְתַּי אֶרְגָּז . לֹא אֶמְצָא מָנוֹחַ —
מִקּוֹל רְצוּצִים בִּכְלֵי נֶפֶץ יֻכַּתּוּ
מֵאֶנְקַת עֲשׁוּקִים נְתוּנִים לַקֶּרֶץ ,
מִקִּלְלוֹת אַלְמָנוֹת וִיתוֹמִים יַחַד
אֶל־תּוֹךְ מַעֲמַקֵּי בוֹרִי תַּחְדֹּרְנָה ,
עָלַי וְעַל־רֹאשִׁי כֻּלָּן תָּחוּלֶנָה !
אוֹיָה לִי , אוֹיָה , מַה־זֹּאת עָשִׂיתִי ?
מָה רַבָּה הָרָעָה אֲשֶׁר הֲסִבּוֹתִי ,
אָנֹכִי זָקֵן שְׂבַע יָמִים וְרֹגֶז
עַל־עֲדָתִי הַנִּלְאָה וְהַנַּהֲלָאָה . . .
אָנֹכִי הִרְבֵּיתִי אֶת־חֲלָלֶיהָ ,
הָהּ , גָּדוֹל כַּיָּם הַשֹּׁד וְהַשָּׁבֶר !

„הַרְפּוּ־נָא !“ נִשְׁמַע קוֹל פִּתְאֹם לְפֶתַע
קוֹרֵא בְכֹחַ מִפֶּתַח הַדֶּלֶת
„הַרְפּוּ־נָא ! מִנְעוּ קוֹלְכֶם מִבֶּכִי ,
לָכֶם לְמוֹשִׁיעַ שַׁדַּי שְׁלָחָנִי
אֶת־כֻּלְּכֶם מִמָּוֶת אַצִּיל אָנִי !“

ו .

כָּל־הָעָם כְּרֶגַע פְּנֵיהֶם הָפְכוּ
אֶל־הַפֶּתַח עֵינֵיהֶם נָשָׂאוּ —
וְקוֹל פְּחָדִים נִשְׁמַע מִכָּל־עֵבֶר
גַּם־הֲמוּלָּה גְדוֹלָה סָבִיב נִהְיָתָה :
בֵּין טוּרֵי זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בְּתָוֶךְ
אֶל־הַבָּמָה נְתִיבָה לָהּ פִּסְּסָה
עַלְמָה צְעִירָה לְיָמִים וִיפַת תֹּאַר ,
אַךְ אָיוֹם וְנוֹרָא הָיָה מַרְאֶהָ !
פָּנֶיהָ הַיָּפִים כְּשִׁיד חָוָרוּ .

וּשְׁחוֹרִים כָּעוֹרֵב תַּלְתַּלֶּיהָ
בִּבְלִי־סְדָרִים וּפְרוּעִים יָרְדוּ
עַל־מַפְּלֵי בִגְדָהּ מִצֶּמֶר צַחַר
שֶׁעַל־גְּוִיָּתָהּ בָּהוֹד חֻטָּבָה.
שְׂפָתֶיהָ פְּתוּחוֹת כְּשֶׁלֶג הִלְבִּינוּ
וּמֵעֵינֶיהָ שְׁחוֹרוֹת כְּפֶחָם יָפִיחַ
כִּידוֹדֵי אֵשׁ פְּלָדוֹת הִתְמַלָּטוּ.
בְּיָדֶיהָ לְחָצָה אֶת־שְׁנֵי שָׁדֶיהָ
וּבְמַעֲלוֹת עָלְתָה הַבָּמָתָה;
כְּאִישׁ אֲשֶׁר הַקַּדַּחַת אֲחָזַתּוּ
כָּל־יְצָרֵי גֵוָהּ מְאֹד הִתְחַלְחָלוּ
וּבִמְרִירוּת־לֵב רַבּוֹת נֶאֱנָחָה...
כְּשׁוּב לְדְמָמָה סַעֲרַת הָרֶגֶשׁ
מְעַט מְעַט הִתְאוֹשְׁשָׁה הִתְעוֹדְדָה.
מֵעַל־חָזֶהָ רֹאשָׁהּ הֵרִימָה
וּכְאוֹב מֵאֶרֶץ עָנְתָה אֲמָרֶיהָ:
„הִנֵּה בָאתִי הֲלוֹם. רַבִּי שְׁמָעֵנִי...
לְבַעֲבוּר הַצִּיל אֶתְכֶם הֵנָּה בָּאתִי...
בַּת הַכּוֹנֵד לִפְנֵיכֶם נִצֶּבֶת!
אָמְנָם כֵּן, אָבִי... שְׁמוֹ לֹא אַזְכִּירָה...
הָהּ! אָרוּר הַיּוֹם שִׁבְעִים וָשֶׁבַע
בּוֹ עִבֵּר עַמּוֹ בְּשֵׁם אָב קְרָאתִי...
אַךְ טְפָחוֹת חֲלָדִי רְאוּ נָא וְהַבִּיטוּ.
אַךְ בַּת שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אָנֹכִי
וּכְבָר אֶל־בֵּית כֶּלֶא וּמַהְפֶּכֶת
כָּל־הַתֵּבֵל כֻּלָּהּ לִי נֶהְפָּכָה...
מִלְּפָנִים הַרְחֵק מִזֶּה יָשַׁבְנוּ;
אִמִּי בְּלֹא יוֹמָהּ נַפְשָׁהּ נָפָחָה...
מִתְגָּרַת יַד הָאַכְזָר כָּלָתָה
בַּאֲבִיב יָמֶיהָ מָצְאָה לָהּ קֶבֶר.
אֶת־מְקוֹמָהּ יָרְשָׁה אִשָּׁה אַחֶרֶת —
וְהָאַכְזָר הָיָה לְאִישׁ הַבְּלִיַּעַל...
אֶת־שְׁאֵרִית לִבּוֹ אַךְ הִיא גָּזָלָה
וַתָּשֶׂם תַּחְתֶּיהָ פֶּתֶן חֵרֵשׁ

יַפְרִשׁ כָּל־הַיּוֹם רַק רֹאשׁ וָרַעַל...
לְמִן־הָעֵת הַהִיא גַּם־שִׁמְשִׁי בָּאָה,
כְּנָכְרִיָּה אֲנִי וּכְזָרָה נֶחְשַׁבְתִּי.
אֵין דּוֹרֵשׁ לִי, מֵאִיר לִי פָּנֶיהוּ
אֵין חוֹנֵן אֹתִי, מֹשֵׁךְ אֵלַי חֶסֶד
וְכִיתוֹמָה עֲזוּבָה טוֹבָה נָשִׁיתִי...
הָהּ! אֵין מִסְפָּר לְמַעֲשֵׂי רֶשַׁע כֶּסֶל
וּנְבָלוֹת גְּדוֹלוֹת בְּעֵינַי רָאִיתִי...
גַּם־הַיּוֹם עַל־שֻׁלְחַן הַצָּהֳרַיִם
שְׁנֵיהֶם יַחַד פִּיהֶם שְׂחוֹק מָלְאוּ
עֲלִיצָתָם וְשִׂמְחָתָם מַה־גָּדְלָה...
וּבְשָׂאתָם בְּנֶפֶשׁ מָחֲאוּ כַפַּיִם
עַל־הַתַּפְתֶּה מֵאֶתְמוֹל עָרְכוּ...
אֶל־קִרְבּוֹ אָז הֵרִיק גְּבִיעַ יַיִן,
כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן שָׁב מִשְּׂדֵה־לָחֶם
יָשִׂישׂ עַל־הַשָּׁלָל וְהַמַּלְקוֹחַ...
רַבּוֹת רַבּוֹת בְּפָנָיו הִתְבּוֹנַנְתִּי
קַו חֶמְלָה אֶחָד לִמְצוֹא נִסִּיתִי.
אַךְ שָׁוְא עָמַלְתִּי, לָרִיק יָגַעְתִּי:
אוֹתוֹתֵיהֶם כֻּלָּם לֹא יִנָּכֵרוּ
כִּי עֻפְּלָה נַפְשׁוֹ, כָּלִיל נִשְׁחָתָה
וּבְאוֹר אַהֲבָה לֹא תָאִיר עוֹד נֶצַח...
עִם־כִּבְדֵי עָוֹן נִלְאֵיתִי שֶׁבֶת,
אֶבְחַר מַחֲנַק מִדּוּר בְּאֹהֶל רֶשַׁע...
שְׂנֵאתִיו, מְאַסְתִּיו... גַּם־חַיַּי מָאַסְתִּי...
אַחַת הִיא לִי... זֶה כְּבָר בְּחַיַּי קַצְתִּי,
עַל־כֵּן חָשַׁבְתִּי, זָמַמְתִּי, חָרַצְתִּי...
גַּשׁ־נָא אֵלַי, רַבִּי, קְרַב־נָא הֵנָּה...
הַטֵּה אָזְנְךָ... הָאֲזִינָה אֲמָרָתִי:
שְׁמַעְתִּיו מִתְלַחֵשׁ עִם־הַמַּרְשַׁעַת...
מָחָר בַּבֹּקֶר! כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר
שׁוֹפְטִים עָרִיצִים חוּצֵץ יָבֹאוּ
בֵּית מוֹעֵד לְכָל־חַי כֻּלָּם יֵלֵכוּ
שָׁמָּה יַחְפְּרוּ... אוֹתוֹ יִמְצָאוּ...

הָיוֹ לֹא תִהְיֶה! גָּמַרְתִּי אֹמֶר...
לֹא כֵן, לֹא אוֹתוֹ יִמְצְאוּ בַּקֶּבֶר!
בִּינוּ־נָא אֵיךְ עַצְמוֹתַי רָחֲפוּ...
הֵן רַק בִּכְבֵדוּת רוּחַ אֶשְׁאָפָה...
רַגְלַי הִתְעַוְּתוּ, לִנְפֹּל נָטִיוּ...
הִנֵּה זֶה בָּא... סָר אֵלַי הַמָּוֶת...
כְּלַבַּת־אֵשׁ יָזַל בְּעוֹרְקַי הָרַעַל,
בְּעֶצֶם יָדַי הֲכִינוֹתִי... שָׁתִיתִי...
מִשְׁלַחְתּוֹ יַעֲשֶׂה, יַשְׁלִים פָּעֳלֵהוּ...
עוֹד מְעַט מִזְּעֵר אַרְצָה יַפִּילֵנִי...
וְגָוַעְתִּי... נְבֵלָתִי... כָּאֶבֶן
פֹּה תִּשְׁכַּב יוֹמָם, קָרָה כַּקֶּרַח...
אַךְ קְחוּנִי נָא... הַצְפִּינוּנִי...
וּבְהַגִּיעַ תֹּר... כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה
שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי... הַבּוֹרָה...
תַּחַת הַגָּזִיר... שָׁמָּה יָנוּחַ...
וּבְבֹא הַשּׁוֹפְטִים... רֵיקָם יָשׁוּבוּ...
הָהּ! בֹּעֵר הָרַעַל כְּאֵשׁ יוֹקֶדֶת...
קַרְסֻלַּי יִמְעָדוּ... רַבִּי, תָּמְכֵנִי...
אֵלִי! הִנְנִי מֵתָה... מֵתָה הִנְנִי...
כָּל־הָעוֹמְדִים נִבְהֲלוּ נִדְהָמוּ
וְשִׂפְתֵי הַנַּעֲרָה לָעַד נֶאֱלָמוּ...
. . . .

ז.

בְּעִיר פְּרָאג, קִרְיָה עַתִּיקָה וְרַבָּתִי
עַל־חֲצַר־מָוֶת, עָלָיו אָבַד כָּלַח,
לְגַל קֶבֶר הַלָּז עוֹד יֵשׁ זֵכֶר
וְאַנְשֵׁי הַמָּקוֹם מְקוֹמוֹ יַכִּירוּ:
עָלָיו לֹא תָרִים רֹאשׁ מַצֶּבֶת אֶבֶן
אַלּוֹן בָּכוּת שָׁמָּה לֹא יַצְמִיחַ
הַשּׁוֹשַׁנִּים לֹא תִתֵּנֶינָה רֵיחַ
גַּם־יֶרֶק דֶּשֶׁא עֵשֶׂב לֹא יְכַסֻּנוּ;
עַל־גַּל זֶה עָלָה שָׁמִיר וָשַׁיִת
חֲרֻלִּים וְקִמְּשׁוֹנִים עָלָיו יִסְפָּחוּ, —
בְּ אֶ רֶ ץ זֹאת נַחֲלַת קְדוֹשֵׁי עַמֵּנוּ
וּפֹה — זֶה חֶלְקֵנוּ וְגוֹרָלֵנוּ...

* * *

בְּאָזְנַי סִפֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אִישׁ שֵׂיבָה נִכְבָּד, יָמִים שָׂבֵעַ
כַּאֲשֶׁר גַּם־לוֹ אֲבוֹתָיו סִפֵּרוּ;
אַךְ אִם כָּל אֵלֶּה נִקְרוּ וַיֶּאֱתָיוּ
אוֹ כְּחָזוֹן מִלֵּב הוֹרוּ וְהוֹגוּ,
אוֹ גַּם מַעֲשֶׂה וְחָזוֹן הִתְבּוֹלָלוּ
וּבְשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הִתְלַכָּדוּ
יַחְדָּו הָיוּ תַּמִּים, לֹא יִתְפָּרָדוּ —
מִי חָכָם יָבִין זֹאת, יַגִּיד פֵּשֶׁר;
אֶפֶס אֶת־זֹאת נַפְשִׁי מְאֹד יוֹדַעַת
כִּי כָל־סִפּוּר בַּדִּים אוֹ חֲזוֹן רוּחַ
עַל־כּוֹס בַּת־עַמִּי, כּוֹס דִּמְעוֹתֶיהָ
לֹא יוּכְלוּ הוֹסִיף גַּם־נֶטֶף אֶחָד:
עַד־בְּלִי־חֹק הַכּוֹס כְּבָר מָלֵאָה,
וּמִדֵּי תְרַחֵף רוּחַ עָנְיָהּ
שְׁטִפוֹת דְּמָעוֹת מֵעַל לִגְדוֹתֶיהָ!

לייפציג, תמוז תרמ"ז.

לִפְלַגּוֹת יִשְׂרָאֵל.

בְּאֶרֶץ רוּמַנְיָה.

יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר !

לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל
בֵּית יִשְׂרָאֵל לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה בְּיוֹם יְיָ:
(יחזקאל י״ג).

א

סוֹד עָרִיצִים

מִכָּל עֲבָרִים
גַּלֵּי קְבָרִים
מַשָּׁאוֹת נֶצַח
חֲרָבוֹת מַפָּלָה
שֹׁד וָרֶצַח
צִלְלֵי בֶהָלָה,
קוֹל עַל שְׁפָיִים !
מְשׁוֹשׂ פְּרָאִים
לַעַג שַׁאֲנַנִּים
מִנְוֵה תַנִּים
מִצְהֲלוֹת אַבִּירִים
מֵאָהֳלֵי כְפִירִים
סוּפוֹת וּרְעָמִים
מֵאֶרֶץ הַדָּמִים
מָגוֹר וְאֵימָה
בּוּז וּמַשְׂטֵמָה
מִצְחֹק אַכְזָרִי
סָמַר בְּשָׂרִי ! —

....

תְּרוּעַת מִלְחָמָה !
מִבֶּטֶן אֲדָמָה —
חֶבֶר רְמָשִׂים
קְהַל כָּל שֶׁרֶץ
צִפְעֹנִים נְחָשִׁים
זֹחֲלֵי אֶרֶץ,
כְּמוֹ יַד נֶעֱלָמָה
קִבְּצָתַם שָׁמָּה
לִקְרוֹא עֲצָרָה
בְּסוּפָה וּבְעָרָה
מִתְּהוֹמוֹת הָאָרֶץ
מִכִּלְיוֹת הָאָמֶשׁ
פָּרְצוּ פֶרֶץ
כָּל שֶׁרֶץ וָרֶמֶשׂ
כֻּלָּם נוֹעָצוּ
בִּמְקוֹמָם שָׁמָּה
מִשְׁפָּט חָרָצוּ
לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה
נָחָשׁ בָּרִיחַ
מִמְּקוֹמוֹ הִגִּיחַ
וְרֹאשׁ פְּתָנִים
הֵעִיז פָּנִים
כְּסִיר מְצוּלָה
בְּקוֹל הֲמֻלָּה
וַתַּעַל הַצְפַרְדֵּעַ
לְחַוּוֹת דֵּעַ
וְכָל רֶמֶשׂ לְמִינוּ
לַחֲרֹץ דִּינוּ —

גַּם חַיְתוֹ יָעַר
אַבִּירֵי בָשָׁן
בְּסוּפָה וָסַעַר
הֶעֱלוּ עָשָׁן
הֵם וַהֲמוֹנָם
נִפְתְּחוּ מִלְּשׁוֹנָם
וַיִּתְּנוּ שְׁכֶם
לִקְרָב וָלָחֶם
אֲרָיוֹת וּנְמֵרִים
מִמִּדְבַּר חֲרֵרִים
לְקוֹלָם חָשׁוּ —
וַהֲמוֹן זְאֵבִים
כְּמַשַּׁק גֵּבִים
הָמוּ רָעָשׁוּ
כְּפִירִים וּלְבָאִים
צָעֲקוּ פְּלָאִים
וַיַּחַד עָמְדָם
הֵרִימוּ יָדָם
לְהַכּוֹת חֲנֵפִים
הֲמוֹן עֲטַלֵּפִים
בְּתוֹכֵחוֹת חֵמָה
גַּם גְּדִי וָתַיִשׁ
יַחַד עִם לַיִשׁ
גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה
מִכָּל אֲפָסַיִם
חָרְקוּ שִׁנַּיִם
וַיָּרִימוּ קוֹל
כָּל יַלְדֵי שָׁאוֹל
גַּם בַּת הַיַּעֲנָה
קָרְאָה הוֹשַׁע־נָא
וּבַעֲלֵי קַרְנַיִם
קָרְעוּ שָׁמַיִם —

הָעֵדָה נוֹעָדָה !
וַיֵּחָרֵד הַיָּעַר
אַךְ מָה כָּל הַחֲרָדָה ?
בְּשָׁלְמֵי הַסָּעַר
הַאָמְנָם לְחִנָּם
חָרְדוּ מִקִּנָּם
כָּל אֵלֶּי נְבִיּוֹת
לִפְרֹעַ פְּרָעוֹת ?
מִי הֵפֵר בְּרִיתוֹ
מִכֻּלָּם יַחַד
לְהַפִּיל חִתִּיתוֹ
שִׁמָּמוֹן וָפַחַד ?

אִם תֹּאבוּ לָדַעַת
מֶה כָּל הַבֶּצַע
עַל מֶה נוֹסָדָה

כָּל הַחֲרָדָה
מִי הִרְגִּיז מְנוּחָתָם
צֵאת בְּיָד רָמָה — ?
הָעִיר נִקְמָתָם
לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה

• • • • • • • • •

אַל נָא תִּתְפַּלָּאוּ
אִם תִּשְׁמָעוּ
שְׁאוֹנָם עָלָה
עַל הַנְּמָלָה!

• • • • • • • • •

מִי יַאֲמִין לַשְּׁמוּעָה!?
בִּרְאוֹתוֹ הַתְּנוּעָה —
בִּקְצוֹת כָּל הָאָרֶץ
גָּדוֹל הַפָּרֶץ
שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרִיָּה
עַל אַדְמַת רוּמַנְיָה!
קְפָּה שֶׁל שְׁרָצִים
יָצְאוּ פְּרָצִים
כָּל אֵלֵי הַיַּעַר
פָּנִים יָעִיזוּ
בְּסוּפָה וָסַעַר
תֵּבֵל יַרְגִּיזוּ
וְרַק עַל נְקַלָּה
נִצְּתָה חֲמָתָם
הַנְּמָלָה הַדַּלָּה
הִרְגִּיזָה מְנוּחָתָם —

מֵאֶרֶץ חַטָּאָה!
מִמַּמְלָכָה שְׁפָלָה —
נִפְתְּחָה הָרָעָה
עַל הַנְּמָלָה —
בְּאֶרֶץ הַדָּמִים
כְּבָר שָׁכָנָה
מְרוֹרוֹת עוֹלָמִים
שִׂנְאָה נוֹשָׁנָה,
עַל לֵב הַתּוֹשָׁבִים
כְּרֹאשׁ פָּרָחָה
הַכּוֹת לִשְׁבָבִים
עֲנִיָּה נִדָּחָה
וּכְבָר לֹא אַחַת
גַּם לֹא שְׁתַּיִם
בְּשׁוּבָהּ וָנַחַת
הִטְבִּיעוּ בַּמַּיִם —
הֲמוֹן אֻמְלָלִים
נֶאֶבְדוּ כִּצְלָלִים
בֵּין מִשְׁבְּרֵי יָם
קֶבֶר מָצָאוּ
כִּי נְגֹאֲלוּ בַדָּם
שְׁאוֹל חָטָאוּ,
כִּי כְזָרִים
בָּאוּ מֵעֲבָרִים
לָרֶשֶׁת אָרֶץ
חֶלְקָם לָקַחַת
וַיַּשִּׂיגֵם הַקֶּרֶץ
וַיִּפְּלוּ אֶל פַּחַת.

כֵּן הִגְדִּילוּ הַפָּרֶץ
בִּמְלֹא כָּל הָאָרֶץ
בְּזַעַם וָחֵמָה
עוֹרֵר מַשְׂטֵמָה
וַתֵּרֶב הָרָעָה
לְעַמָּהּ עֲזוּבָה
חַטָּאתָם נוֹדָעָה
בְּעֵט בַּרְזֶל הִיא כְתוּבָה
רְשׁוּמָה בְדָמִים
בְּדִבְרֵי הַיָּמִים —
אַךְ מִסֵּתֶר רָעַם
בְּהִתְקַבְּצָם הַפַּעַם
מִתּוֹךְ הַמְּהוּמָה
לֹא יָדְעוּ מְאוּמָה
עַל מֶה וְלָמָּה
יָרִיחוּ מִלְחָמָה
כִּי לַהֲוָתָם
נִבְלְלָה שְׂפָתָם
וּמִזַּעַם וְחָרוֹן
הֻכּוּ בְעִוָּרוֹן
זֶה הֵקִיא מְרֵרָתוֹ
גַּם נָבַח בַּכֹּחַ
וַיַּז בַּחֲמָתוֹ
קֶצֶף רֹתֵחַ
וְזֶה בַּסְּעָרָה
כְּמוֹ הֵקִיץ מֵחֲלוֹם
לֹא יָדַע הַמַּטָּרָה
לָמָּה בָּא הֲלוֹם.

• • • •

בֵּין גַּלֵּי לֶהָבוֹת
קָם זְאֵב עֲרָבוֹת
כְּדַרְשָׁן וּמוֹכִיחַ
פִּתְאֹם הִגִּיחַ
בֵּין חַיְתוֹ הַיַּעַר
הוּא נוֹדַע בַּשַּׁעַר
לָקַחַת לְבָבוֹת
עֵת יַטִּיף נִשְׂגָּבוֹת
וַיְּשַׁלַּח לְשׁוֹנוֹ
כְּדֶבֶר הַוּוֹת
וּבְקוֹל גְּאוֹנוֹ
נָתַן אוֹת,
וַיַּהַם הָעָם
מִמְּקוֹמוֹ הָרָם
וַיִּקַּח עֶמְדָּתוֹ
לָשֵׂאת אִמְרָתוֹ
וּבְפָנִים מְתֻלָּעִים
צָעַק פְּלָאִים
מוֹרָשָׁיו רָעָשׁוּ
וּקְרָבָיו הִתְאַבָּקוּ
זָדוֹן וּמָדוֹן נִפְגָּשׁוּ
שֹׁד וָעָוֶל נָשָׁקוּ

ב

לְשׁוֹן שָׁקֶר.

הצילה נפשי משפת שקר וגו׳ אמרו ישראל לפני הקב״ה כשם שהצלתנו מן הכל כך תצילנו מזה, ואין לנו צרה עוד, כי שפת־שקר היא הצרה וכו׳. (מדרש שוחר טוב, מזמור ק״כ).

הִנֵּה אָתָנוּ!
יַחַד כֻּלָּנוּ —
לִפְקֹחַ עֵינַיִם
עַל יְצוּר קָטָן
הָעֹמֵד לְשָׂטָן
עַל מִדְרַךְ רַגְלַיִם
הַנְּמָלָה, הַנְּמָלָה!
תְּלַחֵךְ כַּחֲנָמַל
כְּבָר אָכְלָה
שְׁאֵרִית כָּל עָמָל
תַּעַט אֶל הַשָּׁלָל
בְּכָל הַיְקוּם
כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל
לֹא תוֹתִיר מְאוּם
זֵדוֹנָה וּמַרְשַׁעַת
טְמֵאַת הַשֵּׁם
נֶפֶשׁ חוֹטֵאת
לָהּ קַרְנֵי רְאֵם
קֹפֶצֶת מְנַתֶּרֶת

בְּכָל עֵבֶר וּפִנָּה
כָּל גְּבוּל עִבֶּרֶת
לֹא תֵדַע חֲנִינָה
מִשֹּׁד עֲנִיִּים
צַדִּיקִים וּנְקִיִּים
תֶּאֱגֹר גַּרְעִינִים
עֲשֶׂרֶת מוֹנִים
חֳדָשִׁים לִבְקָרִים
תָּמֹץ חֵיל זָרִים
שְׁאֵרִית אוֹנִים
מֵאֶנְקַת אֶבְיוֹנִים
וְאֵין עֹמֵד בַּפֶּרֶץ
עֵת עַם הָאָרֶץ
יִדַּל יִוָּרֵשׁ
בְּעֹשֶׁק וּרְמִיָּה
תִּשְׁתָּרֵר נָכְרִיָּה
בְּכָל תְּבוּאָה תְּשָׁרֵשׁ
אֵין אֶרֶץ מוֹלֶדֶת
לְצִפּוֹר נוֹדֶדֶת
תַּחַת עֻלָּהּ
תֵּבֵל כֻּלָּהּ
נֶאֱנָחָה בְהֵמָה
בְּנֵי בָקָר נִבְכּוּ
כִּי יַחַד הֵמָּה
יִמְעֲטוּ יָשֹׁחוּ
וְרַק הַנְּמָלָה
בַּכֹּל מָשָׁלָה
תְּפַלֵּס לָהּ אֹרַח
אֶל קְצֵה הַשָּׁמַיִם
כִּי אוֹצְרוֹת קֹרַח
לָהּ מְלֹא חָפְנַיִם —
כֵּן אוֹצְרוֹת בָּר
וּמִכְמַנֵּי פָז
יֹאכַל עַם זָר

עַם לֹא עָז
זֶה עַם עֲמֹרָה !
יִלְטֹשׁ עֵינַיִם
עַל חִטָּה, עַל שְׂעֹרָה
עַל כָּל טוּב שָׁמַיִם
לְעֵינֵי כָל רוֹאִים
יִירַשׁ שְׁלַל גּוֹיִם
וַהֲמוֹן לְאֻמִּים
יַפְשִׁיט עֲרֻמִּים
יַפְלִיא פְלָאוֹת
בְּחָמֵשׁ אֶצְבָּעוֹת
לִצְבּוֹר כַּחוֹל
חֵיל עָם וּמְדִינָה
לְפָרֵק כָּל עֹל
וּלְתִתּוֹ לִשְׁנִינָה —
שִׁנָּיו חֲרָבוֹת
מַאֲכָלוֹת מְתַלְּעוֹתָיו
וְשֵׁיּוֹת לִרְבָבוֹת
תַּחַת פַּרְסוֹתָיו
יְגָרֵם עֲצָמוֹת
יָלֹק הַמּוֹחַ
יִבְנֶה לוֹ בָּמוֹת
בִּזְרֹעַ כֹּחַ —

וּכְבָר בָּאֵי עוֹלָם
כִּמְפְלֶצֶת שָׁמְהוּ
יִתְּנוּ עָלָיו בְּקוֹלָם
וּמִתֵּבֵל יְנַדֵּהוּ
וּבְזֹה נֶפֶשׁ
מִשְׁפַּל מַצָּבוֹ
מִבִּצָּה וָרֶפֶשׁ
עוֹד יָרוּם לְבָבוֹ
וּכְבָר צוֹרֵם עֻזָּבָם
וּכְגֵרִים יִתְגּוֹרָרוּ

וְעוֹד יִתְבָּרְכוּ בִלְבָבָם
כִּי מִכָּל הָעַמִּים נִבְחָרוּ
סוֹחֲרֵי שָׁנִים
עַם עֲדָנִים
מַחֲבוֹת וּמְלָחִים
כֻּלָּם בְּנֵי מְלָכִים
זֶה אַלְפֵי שָׁנִים
גֵּאוּת יִלְבָּשׁוּ
יָעִיזוּ פָנִים
יֶהֱמוּ יִרְעָשׁוּ
יֹשְׁבֵי קְרָנוֹת
שָׂמִים אֶת הַגְּרָנוֹת
חֲלָבֵינוּ יִינָקוּ
וְרַגְלֵינוּ יִדְחָקוּ
גַּם תַּחַת הַקַּרְקָעִים
בְּלוֹיֵי הַסְּחָבוֹת
עֲדִי עֲדָיִים
אַלְפֵי רְבָבוֹת
קְשָׁתוֹת וּרְמָחִים !
לְלֵב הָאֶזְרָחִים —

וְעַם הָאָרֶץ
רַךְ לֵב כַּשָּׁפָן
צָפוּי לַקֶּרֶץ
לַחְסֹר וְכָפָן
לַחְבֹּק יָדַיִם
וּלְנִקְיוֹן שִׁנַּיִם
כִּי כֻלָּם מִנֶּגֶד
בָּגְדוּ בֶגֶד
נְפוֹצָה מֵרֵעַיִם
הֵפֵרוּ בְרִיתָם
כִּי יַחַד כֻּלָּם
תַּחַת עֻלָּם
יִכְרְעוּ בֶרֶךְ —

אֵין אֶחָד בָּכֶם
יַטֶּה שְׁכֶם
לִגְדּוֹר הַדֶּרֶךְ
קֹדֶם הָרָעָה
לְמִשְׁפָּחָה הַחַטָּאָה
לִסְגּוֹר דְּלָתַיִם
לְעַם טְמֵא שְׂפָתַיִם
לְבַל נִכֹּף רֹאשׁ
לְכוֹס קֻבַּעַת
לִשְׁתּוֹת מֵי רוֹשׁ
מִידֵי הַמַּרְשַׁעַת
וּבִרְבוֹת הַיָּמִים
תֵּדַע הַנְּבָלָה
לִבְנוֹת כְּמוֹ רָמִים
אֶת הֵיכָלָהּ
תִּלְעַג גַּם לָעֹג
בְּלַעֲגֵי מָעוֹג
עַל מִשְׁבַּתֵּנוּ
אָז נַחֲרֹק שִׁנַּיִם
נִסְפֹּק כַּפַּיִם
כִּי אָזְלַת יָדֵנוּ
וּמִכְלִמַּת נֶצַח
לֹא נָרִים מֶצַח

הָבוּ רֵעִים !
תְּמִימֵי דֵעִים
הִתְאוֹשְׁשׁוּ כֻּלְּכֶם
הַשְׁלִיךְ עֲלֵיכֶם
הָבוּ הָמִים !
עֶזְרַת מִצָּר
מִידֵי עַם זָר
דֹּרֵשׁ דָּמִים
נִקְשֹׁר מִלְחָמָה
בִּזְרֹעַ רָמָה

נֻצְּאוּ חֲלוּצִים
הַצֵּל אֻמְלָלִים
עֲשׁוּקִים וּרְצוּצִים
מִידֵי הַנְּמָלִים
נִגְבַּר חֲיָלִים
עַל הַנְּבָלִים
לְגָרְשָׁם וּלְהַדִּיחָם
כִּי גַם הַטּוֹבִים
אֵינָם שָׁוִים
פֹּה לְהַנִּיחָם —
אָז קֻבָּל עָם
גַּם פֹּה נָשָׁם
יְסֻפַּר בַּשָּׁעַר
מֵאֵילֵי הַיַּעַר
וּבִמְלֹא הָאָרֶץ
מֵהַלֵּל כָּל שֶׁרֶץ
כִּי גְדוֹלוֹת עָשׂוּ
לֹא חִנָּם רָעֲשׁוּ
וְדוֹר נוֹלָד כִּי יָבוֹא
כָּכֶם יוֹדֶה בִּלְבָבוֹ.

לְדַכֵּא עָם
מִיּוֹם צוֹרֵר הַנְּמָלִים
הֵקִיא מְרוֹרוֹת
הָמִיט עַל הַנְּמָלִים
בְּכִיָּה לַדּוֹרוֹת
יַחַד כְּתֻמָּם
לְאַבְּדָם וּלְהֻמָּם
מִיּוֹם יוֹעֵץ בְּלִיַּעַל
זֶה קָם בַּחֲמָתוֹ
לְהַשְׁלִיךְ נַעַל
עַל עַם עֶבְרָתוֹ
עַד דּוֹרוֹת אַחֲרוֹנִים
עֵת הִתְעָרְבוּ שׁוֹנִים
כַּתּוֹת לְעַמִּים
קַשְּׁתָם, חַרְבוֹתָם
בְּמִכְתְּבֵי הָעִתִּים
הֵקִיא מְרוֹרוֹתָם,
הָעֲלוֹת גֵּרָה
כְּדִבּוֹת נִתְעָבוֹת
הַגָּדֵל הִתְבַּעֲרָה
לַחְצֹב לֶהָבוֹת,
הָמִיט עַל הַנְּמָלָה
שֹׁד וּבֶהָלָה
תֵּת מַחֲנַק לְנֶפֶשׁ —
וּלְהַדְפֶּנָּה בָּרֶפֶשׁ
מִכָּל תְּפִלָּה וּתְהִלָּה
מֵאָז וְעַד עָתָּה
שֶׁבָּדְאוּ עַל הַנְּמָלָה
מִיּוֹם יָרְדָה מָטָּה
מִיּוֹם גָּבַר הַפָּרֶץ
בִּקְצוֹת כָּל הָאָרֶץ
וַתִּגְדַּל הָרָעָה
וַתִּמָּלֵא הַכּוֹס —
עוֹד לֹא נִשְׁמָעָה

דִּבָּה כָּזֹאת.

.....

דַּי אֲגֻדַּת תֶּבֶן!
הַגְּדֵל הַמְּדוּרָה —
וּבִצְרוֹר אֶבֶן
מַלְאוּת הַמְּשׂוּרָה
מֵרוּחַ נוֹשֶׁבֶת
בִּכְלְיוֹת הַר נָעַשׁ
תִּתְפָּרֵץ שַׁלְהֶבֶת
בְּאֵימָה וָרַעַשׁ
גַּם נִיד שְׂפָתַיִם
אִם יִמְצָא לוֹ הֵד —
יָעֵשׂ כְּנָפַיִם
לְהַגְדִּיל הָאֵיד;

הַקָּהָל הֵרִיחַ
רֵיחַ הַקְּטֹרֶת
דִּבְרֵי הַמּוֹכִיחַ
כְּאֵשׁ לִנְעֹרֶת —
וּבְיוֹם חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה
הַמַּשְׂאֵת הֵחֵלָּה
נִטּוֹשׁ הַמִּלְחָמָה
פֹּה גַּם שָׁמָּה
דֹּרְכֵי קֶשֶׁת
מִהֲרוּ לָגֶשֶׁת
וּבַחֲרוֹת אַפָּם
הֵרִימוּ כַּפָּם
כָּל אֵלֵי הַיַּעַר
הֲמֹנִים, הֲמֹנִים
הִתְפָּרְצוּ כַּסַּעַר
בְּעַד הַחַלּוֹנִים
וַתָּחֶל הַמַּגֵּפָה
בִּקְצוֹת הָאָרֶץ
חָרְבָּן וּשְׂרֵפָה
שֹׁד וָקֶרֶץ
בִּנְפוֹל מִגְדָּלִים
עַל הַנְּמָלִים
מֵחֲדָרִים אֵימָה
וְבַעַם מַקָּבוֹת
תּוֹכְחוֹת חֵמָה
וּמַבּוּל לֶהָבוֹת
מְנֻקָּרוֹת כֵּפִים
הִתְפָּרְצוּ בְּנֵי חֵת
לַהֲקַת יְחֵפִים
חֲשׂוּפֵי שֵׁת
בְּהַלְמוּת עֲמֵלִים
עַל עֵדֶר הָרְחֵלִים
וַיָּצִיצוּ מֵעִיר
לְקַרְקַר קִיר
כִּשְׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת
בְּחֵמָה נָפְלוּ
חָצְבוּ לֶהָבוֹת;
הָרְסוּ לֹא חָמְלוּ
בְּאָהֳלֵי דַלִּים
הָמוּ כְּגַלִּים
אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ
עַל בָּתֵּי עַכָּבִישׁ
עָפוּ מְעֻבָּרִים
וּמַחְמַד וּסְגֻלָּה
בְּקוֹל הֲמֻלָּה
נִקְרְעוּ לִגְזָרִים
נָשַׁמּוּ אוֹצָרוֹת
כְּיוֹם עֲבָרוֹת;
מַמְגֻּרוֹת נֶהֶרְסוּ
חַלּוֹנִים נֻתָּצוּ
בְּרַגְלַיִם רָמָסוּ
דָּמִים מָצָצוּ, —
מִכְסָתוֹת וְכָרִים

ג

הֵחֵל הַנֶּגֶף.

מִימֵי בֶן הַמְּדָתָא
עֵת שָׁלְטָה עַוְלָתָה
וּמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיִל
גָּבְרָה חָיִל
וְעֵת צָץ הַזָּדוֹן
לְעוֹרֵר מָדוֹן
שֹׁד וָרֶצַח
הֵרִימוּ הַמֶּצַח
וְהֶחָיִּים קָם

בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת
מִכָּל עֲבָרִים
עָפוּ הַנּוֹצוֹת;
וַתְּהִי רַק זְוָעָה
מַהְפֵּכָה נוֹרָאָה
שִׁמְמוֹת עוֹלָמִים
וְנַחֲלֵי דָמִים;
וּגְדוּדִים נְמָלִים
מַעֲרֵמוֹת חֲלָלִים
סָפְקוּ כַפָּיִם
קָרְעוּ שָׁמָיִם,
דִּמְעוֹת כִּנְחָלִים
זָרְמוּ שָׁטָפוּ;
עַד אַלְפֵי אֻמְלָלִים
לְכָל רוּחַ נִדָּפוּ,
אַךְ דִּמְעוֹתָם
בְּתוֹךְ הַיָּם נָפָלוּ
אִישׁ לֹא רָאָה אֹתָם
תַּחַת שׁוֹאָה הִתְגַּלְגָּלוּ —

ד

גָּלוּת הַחֵיל.

וּבִרְאוֹת הַנְּמָלָה
כִּי שְׁאוֹנָהּ עָלָה
פְּצָעֶיהָ נֶאֱמָנוּ
טְבוּעָה בָרֶפֶשׁ
גַּם לֹא נָתְנוּ
הַצֶּדֶק נֶפֶשׁ —
הַרְאוֹת צִדְקָתָהּ
לִהְיוֹתוֹ הַנַּעַר
כִּי לֹא כְצַעֲקָתָהּ
יְכֻפַּר בַּשַּׁעַר.

וּכְבָר שֻׁדְּדָה
חַתָּה נִבְהָלָה
אָזְלַת יָדָהּ;
אֵין רְפֻאוֹת תְּעָלָה
רָעוֹת בִּמְגוּרָהּ
גַּם פֹּה, גַּם שָׁם
מָלְאָה הַמְּשׂוּרָה,
דֶּמַע וָדָם;
וּכְעַל אֲנִי שַׁיִט
מִכָּל עֲבָרִים
כְּבָר יָרַד הָעַיִט
עַל הַפְּגָרִים.

....

וַיֵּצְאוּ הֲמוֹנִים
עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים,
חִדְלֵי אוֹנִים
אֹבְדִים נִדָּחִים,
רְעֵבִים לַלֶּחֶם
וַיִּלְקוּט עַל שֶׁכֶם,
מִצָּפוֹן וּמִיָּם
מִפֹּה וּמִשָּׁם,
גְּדוּדִים, גְּדוּדִים
מֻכִּים וּשְׁדוּדִים,
חַתִּים נִבְהָלִים
הִתְמַלְּטוּ כִּצְלָלִים,
רְעֵבִים גַּם רָשִׁים
מִן גֵּו מְגֹרָשִׁים,
קַדְרוּת עַל פָּנִים
חֶשְׁכַת עֲנָנִים,
יֵאוּשׁ בְּקֶרֶב
יִתְהַפֵּךְ כַּחֶרֶב
קִרְבָּם סִיר נָפוּחַ
נָמַקּוּ הָעֵינָיִם
אָן יִשָּׂאֵם הָרוּחַ?

אָן יִשְׂאוּ רַגְלַיִם?

זֶה מְעַט רָאוּ
מִסָּבִיב אֵשׁ פְּלָדֹת
וְטֶרֶם יָדָעוּ
אָן פְּנֵיהֶם מוּעָדוֹת
הֵן כְּבָר גַּם קָאָה
אֹתָם הָאָרֶץ
יוֹם יוֹם תֶּרֶב הָרָעָה
יִגְדַּל הַפֶּרֶץ,
הֲיֵשְׁבוּ עַל מְקוֹמָם
חַכּוֹת לַקֵּץ —?
לִרְאוֹת קְשִׁי יוֹמָם
בִּפְרוֹץ בָּם פֶּרֶץ,

עַל שְׁבִילֵי עוֹלָם!
חָנְנוּ קוֹלָם
פֵּרְשׂוּ כַפָּיִם
לְכָל רוּחוֹת שָׁמַיִם;
שָׁאֹל שָׁאֲלוּ
אָנָה יִגָּלוּ
אַיֵּה חֶבֶל אֶרֶץ
הַסֵּתֶר מִקֶּרֶץ —

וַיִּשְׂאוּ רַגְלַיִם!
לִקְצֵה הַשָּׁמַיִם
חַפֵּשׂ לְכָל רוּחַ
מָקוֹם בָּטוּחַ
נַעַר כַּכְּבָרָה
קְצוֹת הָאֲדָמָה
אוּלַי עוֹד נוֹתְרָה
פֹּה אוֹ שָׁמָּה
מָחוֹז אוֹ פִּנָּה
בְּאֵיזֶה מְדִינָה

עַל סֶלַע וּצְחִיחַ
רֹאשׁ לְהָנִיחַ
עָמָל לְשַׁכֵּחַ
וּלְהַחֲלִיף כֹּחַ.

....

אֲבָל הֲיֵשׁ לָאֻמְלָלִים
כִּבְרַת אֶרֶץ
מְקוֹם יִשְׁלְיוּ אֹהָלִים
מִשֹּׁד וָקֶרֶץ?
לָמוֹ צַר מָעוֹן
כָּל רַחֲבַת יָדַיִם
אַךְ בּוּז וְדֵרָאוֹן
תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם
גַּם פֹּה, גַּם שָׁם
כְּבָר מְנוּחָתָם אָבְדָה
לֹא בִי הִיא, אָמַר יָם
וְתֵבֵל — אֵין עִמְּדָה! —

ה

עֲצַת נַפְתָּלִים!

עַל עֵצִים כְּפוּפִים
עִזִּים יִזְחָלוּ —
וְעַל דְּוָיִם וּסְחוּפִים
שֹׁפְטִים יִתְנַפָּלוּ
זֶה פִּתְגַּם הַבְּרִיּוֹת!
נֶחֱזֶה בְּכָל פֵּאָה
עֵת עֵינֵינוּ צוֹפִיּוֹת
תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ —

אִם הָאֵל יָנִיחַ
לְאִישׁ מַצְלִיחַ
יָאֵר לוֹ פָּנִים,

אָז מִמְּלוֹ
הָעוֹלָם כֻּלּוֹ
גַּן עֲדָנִים —
עַל כָּל מִדְחֶה וּשְׁטוּת
יִמְצְאוּ זְכוּת —
הַמְתֵּק כָּל רַעַל
הַצְדֵּק כָּל רֶשַׁע
גַּם דְּבַר בְּלִיַּעַל
וְכָל דְּבַר פֶּשַׁע.

אַךְ אוֹי לוֹ לַגֶּבֶר
אִם דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה
אֵין תִּקְוָה, אֵין שֶׁבֶר
מִקֶּרֶב צָרָה -
אַךְ שָׁוְא יְשַׁוַּע
אֵין לוֹ שׁוֹמֵעַ
אִם נָפַל בַּפָּח
אֵין אוֹהֵב, אֵין אָח!
אֵין עָמִית, אֵין רֵעַ
לִבּוֹ יוֹדֵעַ
יָחוּשׁ לְרַוְחָתוֹ
הַרְאוֹת צִדְקָתוֹ
אוֹהֲבָיו מִלְּפָנִים
יַסְתִּירוּ פָּנִים,
בְּכָל עֲלִילוֹתָיו
יְחַפְּשׂוּ חֶסְרוֹנוֹתָיו
גַּם בְּכָל דַּעַת
יִמְצְאוּ מִגְרַעַת
וּבְחַפְּשָׂם עֲוֹנוֹת
בְּפָרְשָׁם הָרֶשֶׁת
גַּם שְׁגָגוֹת כִּזְדוֹנוֹת
אַךְ מוּם וּפְחֶתֶת —
שָׁוְא יִקְרַע שָׁמַיִם! —
יְחַפֵּשׂ לוֹ מִלִּים —

סָגְרוּ אָזְנַיִם
וְאוֹהֲבָיו פְּלִילִים
. . . .
גַּם בֵּין הַנִּמְלָים
הָאֻמְלָלִים
נִמְצְאוּ בְּעָלִים
שׁוֹפְטִים לֹא קְרוּאִים
רָגְנוּ עַל הָאֻמְלָלִים
הַמֻּכִּים הַפְּצוּעִים
כּוֹס הַחֵמָה
רֶגַע שָׁכָחוּ
כִּי גַם הֵמָּה
לֹא מֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ
וּמִמְּרוֹמֵי קֶרֶת
לִנְחוֹל שֵׁם תִּפְאֶרֶת
לֶכֶת הִרְחִיקוּ
וְעַל כָּל הָעֵדָה
אַחִים מִלֵּדָה
הַדִּין הִצְדִּיקוּ —

אֲשֵׁמִים הֵמָּה!
קָרְאוּ בְחֵמָה
לֹא חִנָּם בָּאָה
עֲלֵיהֶם הָרָעָה;
כִּי בְאִוַּלְתָּם
אָבְדוּ גְאוֹנָם
הֶחִישׁוּ מַפַּלְתָּם
קִדְּמוּ אֲסוֹנָם,
מֵרוּחַ חֲבָלָה
מֵחֶסְרוֹן כֹּחַ
מִדַּעַת וְהַשְׂכָּלָה
יִבְרְחוּ בָּרֹחַ
מִכָּל אוֹר וָדַעַת
יִשְׂבְּעוּ בָעַס

עַל חָכְמָה וּתְבוּנָה
יִמְצְאוּ תְלוּנָה
זֶה שְׁנוֹת אֲלָפִים!
הִנָּם נִגָּפִים —
בַּגּוֹלָה הָלָכוּ
כְּגֵרִים יִתְגּוֹרָרוּ
וְעוֹד מוּסָר לֹא לָקָחוּ
בְּמַחֲשַׁבִּים יִבְחָרוּ —
וְעַל רֹב עֲוֹנָם
רַבָּה הַמַּשְׂטֵמָה
יָחִישׁוּ אֲסוֹנָם
יְעוֹרְרוּ חֵמָה
כֵּן יֵשׁ בֵּין הַנְּמָלִים
בּוֹגְדִים וּנְבָלִים
מְחַבְּלֵי כְרָמִים
דּוֹרְשֵׁי דָמִים!
חֲמַת הָאֶזְרָחִים
יַצִּיתוּ בִזְדוֹנָם
וְאוֹבְדִים נִדָּחִים
יִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם
בְּפַרְנָסוֹת נִתְעָבוֹת
שׁוֹלְחִים יָדַיִם
עֵת אַלְפֵי רְבָבוֹת
חוֹרְקִים שִׁנַּיִם
זֶה עַל פַּת לֶחֶם
יִפְשַׁע מֵרֶחֶם,
וְזֶה בַּעֲצַלְתַּיִם
יְחַבֵּק יָדַיִם,
וּלְרַמּוֹת אֶת הַבְּרִיּוֹת
עֵינָיו צוֹפִיּוֹת
הֲיִפָּלֵא אֵפוֹא
כִּי תְּסַרֵם רָעָתָם?
אֵין מָזוֹר, אֵין רוֹפֵא
אֵין רְפוּאָה לְמַכָּתָם!

הָאַלּוּפִים הַמְּסֻבָּלִים
בִּכְבוֹדָם וַהֲדָרָם
שָׁכְחוּ גוֹרַל הַנְּמָלִים
הִתְעַלְּמוּ מִבְּשָׂרָם —
בְּגֵאוּת לְבָבָם
שָׁכְחוּ מַצָּבָם
וְעוֹד גָּפְרִית וָמֶלַח
זָרוּ עַל פְּצָעִים.
אַךְ בְּרִבּוֹת הָרָעָה
עָמָל וּתְלָאָה
נִתְבַּקַּע הָאָרֶץ
לְזַעֲקַת קֹרֶץ
לְקוֹל אֻמְלָלִים כְּאָבִיב
עַל צַוָּאר נִרְדָּפִים
נִמְצְאוּ גַּם אֹהֲבִים
שׁוֹאֲלִים בִּתְרָפִים
מִכָּל עֵבֶר וּפֵאָה
לְלֹא נִשְׁאָלוּ —
לְחַוּוֹת דֵּעָה
יַחַד נִקְהָלוּ
זֶה מִמְּקוֹמוֹ הָרָם
עַל עַרְשׂוֹ סָרוּחַ
שְׁלָחָם מֵעֵבֶר לַיָּם
מְצֹא מָקוֹם בָּטוּחַ.
וְזֶה בְּאֵין בְּרֵרָה
שְׁלָחָם לְאֶרֶץ גְּזֵרָה,
לִמְצוֹא מְנוּחָה
בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה·
אֶל מִדְבַּר צַלְמָוֶת
בְּעֵמֶק רְפָאִים
שָׁמָּה לָשֶׁבֶת
בֵּין שְׁנֵי לְבָאִים.

נֶאֶחֱזוּ הַחֶבֶל

בְּתַנְחוּמוֹת הֶבֶל
כִּי פְּעָמִים
לֹא תָקוּם צָרָה
עוֹד מִצָּהֳרַיִם
תּוֹפַע נְהָרָה
. . . .

ו

דֶּרֶךְ לַעֲבוֹר גְּאוּלִים!

אַךְ עוֹד לֹא כָלָה
מִשְׁלַחַת כָּל אֵיד
דִּמְעוֹת הָאֻמְלָלָה
עוֹד נִצְּבוּ כְּמוֹ נֵד
וּמְסֻהָר רַעַם
כְּפַעַם בְּפַעַם
נִשְׁמְעוּ מֵעֲבָרִים
חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים;
מְהוּמוֹת וּמְבוּכוֹת
מִדּוֹר תַּהְפֻּכוֹת,
חָזוּת קָשָׁה
וְצָרָה חֲדָשָׁה,
לֹא תַם רֶמֶס
מְעַוֵּל וְחֹמֶס,
סוּפוֹת וּרְעָמִים
עוֹד יִרְעֲמוּ יִסְעָרוּ
וְזִרְמֵי דָמִים
כַּמַּיִם יִנָּהֵרוּ.

וּבִמְלֹאת הַמְּשׂוּרָה
לְסֹעֲרָה עֲנִיָּה
נִתְגַּלֵּל הַמְּדוּרָה
וַתֵּךְ שְׁאִיָּה.

פֹּה גַם שָׁמָּה
מִחוּץ וּמִבַּיִת
מִגָּדִישׁ עַד קָמָה
עַד כֶּרֶם זָיִת,
עַל לֵב הַנִּמְלָה
הַזִּכָּרוֹן עָלָה
מִתְּהוֹמוֹת הָאָרֶץ
מִיַּם צָרָה וָקֶרֶץ
בְּפָרְשָׂהּ כַּפַּיִם
לִקְצֵה הַשָּׁמַיִם
כְּצִפּוֹר נֹדֶדֶת
מְצֹא אֶרֶץ מוֹלֶדֶת
מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקָּרָה
הָאֻמְלָלָה זָכָרָה
צוּר חֻצָּבָה
זֶה כַּמָּה עֲזָבָה
לְאֶרֶץ נִשְׁכָּחָה
זֶה שָׁנִים אַלְפַּיִם!
עִמָּהּ נִדָּחָה
נָשְׂאָה עֵינָיִם.

רַעְיוֹן אֶרֶץ אָבוֹת!
הִרְעִישׁ הַלְּבָבוֹת
כְּסִיר נָפוּחַ
הִרְתִּיחַ כָּל רוּחַ
וְכִבְרַק שָׁמַיִם
הֵאִיר הָעֵינָיִם.
וַיֵּצְאוּ חֲלוּצִים
עֲשׁוּקִים וּרְצוּצִים
הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים
אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֵיהֶם,
עָפוּ כַּיּוֹנִים
אֶל אֲרֻבּוֹתֵיהֶם,
לִבְנוֹת הַנֶּהֱרָסוֹת

לִנְטוֹעַ הַנְּשַׁמָּה;
לִפְתֹּחַ הַדְּלָתוֹת
סֻגְּרוּ זֶה כַּמָּה
לִבְנוֹת חֳרָבוֹת
עַל נַחֲלַת אָבוֹת;
הַרְטִיב בְּדִמְעוֹתָם
אַדְמַת אֲבוֹתָם
מִקֶּרֶב צָרָה
לְחוֹנֵן עֲפָרָהּ
נַשֵּׁק אֲבָנֶיהָ
חָרְבוֹת קְדוּמִים
וּלְרִיב בָּנֶיהָ
הַמְצִיא שִׁלּוּמִים.

וּבָנִים מִיָּם!
מִפֹּה וּמִשָּׁם —
מִקִּנָּם חָרְדוּ
גְּזוּזִים אֲבֵלִים?
כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים
יַחַד נוֹעָדוּ
נִרְמָסִים בָּרֶגֶל
הֵרִימוּ הַדֶּגֶל
עָזְבוּ מַעֲרָבָם
מִסְחָר וְקִנְיָן
וַיִּתְּנוּ לְבָבָם
חַזֵּק הַבִּנְיָן —
לָתֵת מַרְגּוֹעַ
לְפֹלֵחַ וּבֹקֵעַ
יְשׁוּעָה וְנֶחָמָה
לַעֲבֹד אֲדָמָה
לִפְתֹּחַ דְּלָתַיִם
לִקְצוּצַת כְּנָפַיִם,
מָקוֹם לְנִכְשָׁלִים
יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים,

מָקוֹם בָּטוּחַ
מִסֹּעָה וָסָעַר
מָקוֹם לֹא יִסְעַר הָרוּחַ
בֵּין חַיְתוֹ הַיָּעַר —
לְגָרֵם עֲצָמוֹת
בְּזַעַם נְקָמוֹת
מָקוֹם לֹא יֻגַּד לָמוֹ
כִּי גֵרִים הֵמָּה
שְׁמֹעַ שֶׁבַע בַּיּוֹם
הִנְּךָ בֶּן נֵכַר הָאָרֶץ!
אַל תִּגַּשׁ הֲלֹם
פֶּן יַשִּׂיגְךָ הַקֶּרֶץ —
. . . .
כֵּן נֵס צִיּוֹנָה!
הֵרִימוּ רִאשׁוֹנָה
פַּנּוֹת הַדֶּרֶךְ
לְנִכְשָׁלֵי בֶרֶךְ
לַעֲיֵפֵי כֹחַ
שַׁעַר לִפְתֹּחַ
נִשְׂאוּ עֵינַיִם
גִּבְעַת יְרוּשָׁלַיִם!

ז

פְּלַגּוֹת יִשְׂרָאֵל!

אַהּ לֹא עַל נְקַלָּה
הַנִּמְלָה הַדַּלָּה
בֵּין סָרָבִים וְסַלּוֹנִים
בְּרַדֵּר וְחוֹחַ
מָצְאָה לָהּ אוֹנִים
יֶשַׁע וּמָנוֹחַ —
עַל נַחֲלַת יְהוּדָה

מוֹרֶשֶׁת אָבוֹת
עָמְדָה גַּלְמוּדָה
בֵּין זְאֵבֵי עֲרָבוֹת
כִּי גַם שָׁמָּה
עַל אֶרֶץ אֲבוֹתָם
הֵרִיחוּ מִלְחָמָה
הַשָּׁאטִים אֹתָם;
מֵחֲרָבוֹת מַפָּלָה
מִנַּחֲלֵי רֶפֶשׁ
נוֹלְדוּ לַבֶּהָלָה
עַזֵּי נֶפֶשׁ
וַיֵּצְאוּ הַמּוֹרִים
מִן הַחוֹרִים
וּמַגָּלִים נִצִּים
כּוֹנְנוּ חִצִּים
לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים
מִכָּל עֲבָרִים
וַיִּדְרְכוּ לְשׁוֹנָם
לִמְצֹא עֲוֹנָם
בְּלֵב יוֹנָה הוֹמִיָּה
בְּכִלְיוֹת נִדָּחִים
קֶשֶׁת רְמִיָּה
חֲרָבוֹת וּרְמָחִים;
וּבְעֵת רָצוֹן
חָמְדוּ לָצוֹן
רֹגְנִים תַּעֲלוּלִים
מֵעֲפַר אֶרֶץ צָמְחוּ
וּמִטַּר הַתִּלִּים
עַל בְּנֵי צִיּוֹן שָׁפְכוּ
שָׂעִיר אֶל רֵעֵהוּ
נָתַן יָדֵיהוּ
וְצִיִּים אֶת אִיִּים
יַחַד נִפְגָּשׁוּ
הָרְבוֹת הַבִּקְעִים

הָמוּ רָעָשׁוּ
רַפּוֹת יָדַיִם
בִּלְזוּת שְׂפָתַיִם
לְעוֹרֵר מָדוֹן
קַצֵּץ כְּנָפַיִם
בִּמְרִי וְזָדוֹן
רְמוֹס בְּרַגְלַיִם
סֻכָּה נֹפֶלֶת
כְּאֵלָה נֹבֶלֶת –

מִגַּעֲרַת לֵצִים
מָלְאָה הַמְּשׂוּרָה
אֵשׁ הִיא עַל קוֹצִים
וּכְשֶׁמֶן עַל מְדוּרָה
מְרִיבוֹת שְׂפָתַיִם
חָרְבָה יְרוּשָׁלָיִם!
מִזְּדוֹן פָּרִיצִים
בֵּית הַמֶּרִי
עִבְרִים נִצִּים
הָלְכוּ קֶרִי
הָגְלוּ אֲבוֹתֵינוּ
מֵאַרְצָם נִגְרָשׁוּ
וְאַדְמַת קָדְשֵׁנוּ –
זָרִים יָרָשׁוּ
וּכְבָר עַד הֲלֹם
בָּאנוּ גַּם עַתָּה
לָרֶדֶת יוֹם יוֹם
אַךְ מַטָּה מָטָּה
מְהָרְסִים מַחֲרִיבִים
עוֹד לֹא חָדָלוּ
עוֹד בֵּין נְדִיבִים
כְּסוּפוֹת יִתְגַּלְגָּלוּ
בֵּין פְּרִי קֹדֶשׁ הִלּוּלִים
יַעֲלוּ חֲרֻלִים

בֵּין אֲרָזִים אַלּוֹנִים!
יַעֲלוּ קִמְּשׂוֹנִים
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת
הֵמָּה לַדּוֹרוֹת! –
עַל כָּל צַעַד וָשַׁעַל
הֵמָּה רַק הֵמָּה–
יַטִּיפוּ עוֹד רַעַל
בְּכוֹס הַחֵמָה –

זֹאת הָאָלָה!
רֹבֶצֶת עַל הַנַּמְלָה
מִשֶּׁבֶר הַיָּמִים –
הֵפֵרָה בְרִיתָהּ
לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ
זֶה דּוֹרוֹת עוֹלָמִים!
גַּם פֹּה, גַּם שָׁם,
כְּבָר נָפְלוּ פְּלָאִים
קָרוֹעַ הָעָם
לִשְׁנַיִם קְרָעִים
וּבְלִבּוֹת הָאַחִים
אֵינָם מִתְאַחִים
עֵת מִשְׁטַח חֲרָמִים
תַּחַת רַגְלַיִם
וְנַחֲלֵי דָמִים
יִזְּלוּ כַמָּיִם;
כָּל אֵבָרֵי הַגְּוִיָּה
חוּלְיוֹת חוּלְיוֹת יִתְפָּרָדוּ
כְּמוֹ הֻכּוּ שְׁאִיָּה
אִישׁ בְּאָחִיו בָּגָדוּ
תַּחַת צִנִּים פַּחִים
שָׁכְחוּ בְּרִית אַחִים
נֶחֱלַק הָעָם
מִשְׁפָּחוֹת, מִשְׁפָּחוֹת
בְּנֵי אַבְרָהָם

כְּשֵׂיוֹת נִדָּחוֹת
אֵין מִשְׁטָר, אֵין סֵדֶר
לָרֹעִים, לָעֵדֶר –
צַלְמָוֶת אִי־סְדָרִים
מִכָּל עֲבָרִים
זֶה קֹפֵא עַל שְׁמָרָיו
קַר הוּא כִּכְפוֹר;
זֶה יְנַשֵּׁק יַד צָרָיו
עַל יַרְכְּתֵי בּוֹר,
זֶה זֹחֵל עַל גְּחוֹנוֹ
לֹא יֹאבֶה גַּם דַּעַת
לֹא יָחוּשׁ גַּם קְלוֹנוֹ
כָּל עָמָל וָכַעַס;
וּבְעֵת יִלְטֹשׁ עֵינַיִם
כִּירֵא שָׁמַיִם
בַּהֲרִימוֹ קִינָה
בְּדִמְעוֹת עֵינַיִם:
הֲבִיאֵנוּ בְּרִנָּה
לְצִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם!
כָּל צָרוֹת הָאֻמָּה
לֹא יָחוּשׁ מְאוּמָה,
כִּי כְבָר נִמְחָה
גַּם נִשְׁכָּחָה
זֵכֶר אֶרֶץ מוֹלֶדֶת
מִלֵּב צִפּוֹר נוֹדֶדֶת

כֵּן בְּנֵי יְהוּדָה!
לִפְלַגּוֹת נִפְלָגוּ
לְבַת עַמָּם הַשְּׁדוּדָה
מְאוּם לֹא דָאָגוּ
וּבְרִתַהּ לְבָבוֹת
לְמוֹרֶשֶׁת אָבוֹת
לַעֲלוֹת שָׁמָּה –
לַעֲבוֹד אֲדָמָה

לָתֵת מָנוֹחַ
לַעֲיֵפֵי כֹחַ
מִפְלָט וּמְנוּסָה
לִשְׂרִידֵי חֶרֶב
לְגוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה
מִזְאֵבֵי עֶרֶב —
כַּמָּה מִכְשׁוֹלִים
לְנִכְשָׁלֵי בֶרֶךְ
מָצְאוּ הַגּוֹלִים
לְשָׂטָן בַּדֶּרֶךְ — ?

הַחוֹרִים הַסְּגָנִים!
אַלּוּפֵינוּ הַמְסֻבָּלִים
לְמַשְׁבֵּר בָּנִים
אֲחָזוּם חֲבָלִים,
חֶבְלֵי יוֹלֵדָה
בָּאוּ לְרָאשֵׁי הָעֵדָה
כְּמוֹ טִבְּלוּם בְּשַׁחַת
הִתְעַטְּשׁוּ בְכֹחַ —
פֶּן יָד בַּצַּלַּחַת
יֵאָלְצוּ לִשְׁלוֹחַ —
לֹא עָמְדוּ בַפֶּרֶץ
כַּבּוֹת הַתַּבְעֵרָה
וּלְיִשּׁוּב הָאָרֶץ
לֹא הֶעֱלוּ אַף גֵּרָה;
שָׁקְטוּ עַל שְׁמָרֵיהֶם
לִנְצִיבֵי קֶרַח נִקְפָּאוּ
עֵת לְעֵינֵיהֶם
אֲחֵיהֶם נָּעוּ —
וַתְּהִי זֹאת בְּרִיתָם
רַק עַד כִּיסָם! —

גַּם הַיְרֵאִים
תְּמִימֵי הַדֵּעִים
הַשֹּׁפְכִים לְבָבוֹת
וּדְמָעוֹת כַּמַּיִם
עַל אֶרֶץ אָבוֹת
עַל צִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם
הַיּוֹשְׁבִים עַל אֶרֶץ
וּבוֹכִים כַּתַּנִּים
עַל שֹׁד, עַל קֶרֶץ
עַל לַעַג הַשַּׁאֲנַנִּים
כְּבָר שָׁכְחוּ חוֹבָתָם;
לְאֶרֶץ אֲבוֹתָם
הִיא קְרוֹבָה בִשְׂפָתָם
וּרְחוֹקָה מִכִּלְיוֹתָם —
וּבִפְרוֹץ הַפָּרֶץ
בִּמְלֹא כָל הָאָרֶץ
בְּבוֹא מְהוּמָה
עַל כָּל הָאֻמָּה
הוֹאִילוּ עֲשׂוֹת בְּרָכָה
בְּסָפְקָם כַּפַּיִם
בְּהַקְדִּישָׁם אֲנָחָה
בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם.

כֵּן גַּם הָרוֹעִים!
הִתְנַגְּפוּ עַל אֶבֶן הַתּוֹעִים,
גַּם הָרַבָּנִים
מִנֶּגֶד עָמָדוּ,
הִסְתִּירוּ פָנִים
וּבְעַמָּם בָּגָדוּ
חֶרֶשׁ הִתְחַמָּקוּ
כְּמוֹ יָרְאוּ לָגֶשֶׁת
וַיִּתְרַחָקוּ
כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת —
זֶה מִמְּקוֹמוֹ הֵרִם
עַתּוֹתָיו לוֹ טְפָחוֹת
כִּי בְשִׁלְיָה וָדָם
יָדָיו מְלֻכְלָכוֹת —
וְזֶה אַרְבַּע אַמּוֹתָיו
מֻקָּפִים לוֹ גָּדֵר
רַק רִבֵּי תוֹרוֹתָיו
יְחַדֵּשׁ בְּחָדֶר
וַיְהִי עוֹלָם הָפוּךְ
כִּי עוֹד פָּנִים רָעָמוּ
וּלְדַם אֲחֵיהֶם הַשָּׁפוּךְ
לִבָּם לֹא שָׂמוּ —

כֵּן כָּל מוֹשִׁיעַ וָרָב!
הִתְכַּסָּה בָעָב —
וְשָׂרֵי מִסִּים
חִכּוּ עַל נִסִּים
מָאֲסוּ תַחְבֻּלָה
קֶרֶב הַגְּאֻלָּה
כֵּן אָמַר גָּמָרוּ
וּמִדַּרְכָּם לֹא סָרוּ
אִם אֵל לֹא בָנָה!
שָׁוְא יַעַמְלוּ הַבּוֹנִים
שָׁוְא קְטַנֵּי אֲמָנָה
חוֹגְרִים שְׁאֵרִית אוֹנִים
כֵּן כִּמְלִיצָה חִידוֹת
חָשְׁבוּ עֲמָלָם,
לְהָחִישׁ עֲתִידוֹת
לְהֵטִיב גּוֹרָלָם,
לִקְשׁוֹר חוּט הַשָּׁנִי
לִרְאוֹת אוֹר —
טֶרֶם יָבוֹא הֶעָנִי
וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר —

גַּם בֵּין בְּנֵי חוֹרִים
אַחֵינוּ הַנְּאוֹרִים
בֵּין עֲדַת הַמַּשְׂכִּילִים
נִמְצְאוּ מַהְבִּילִים
סוֹחֲרִים בְּדֵעוֹת
הִתְקַבְּצוּ לְמֵאוֹת
נַחֵם אֲבֵלִים
בִּדְבָרִים בְּטֵלִים
עַל עַצְמוֹת נְחָרוֹת
מֶלַח לְזָרוֹת,
כָּל דְּגֵי הָרְקָק
חָגְרוּ שָׂק;
כָּל קְטַנֵּי הַנֶּפֶשׁ
כָּל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה
מִבִּצָּה וָרֶפֶשׁ
נוֹלְדוּ לַבֶּהָלָה
לִכְרוֹת שׁוּחוֹת
בִּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת
חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים
לִקְרֹעַ הַלְּבָבוֹת
מִבְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים
וּמֵאֶרֶץ אָבוֹת
. . . .
זֶה עָמֵל, זֶה בָּנָה
כָּל הַיּוֹם נָגוּעַ,
וְזֶה בִּכְוָנָה
עָקַר נָטוּעַ;
תַּחַת סֵתֶר פָּנִים
תַּחַת הַמַּסֵּכָה
זָרְקוּ אֲבָנִים
עַל עַם דַּל חֵלְכָה,
וּבְקֶשֶׁת דְּרוּכָה
עוֹד חִוּוּ דֵעַ:
לֹא זֹאת הַמְּנוּחָה
וְלֹא זֶה הַמַּרְגּוֹעַ;
שָׁם יָהֵל עַרְבִי
יָהוֹם הַלָּבִיא.

כְּבָר זֶה כַּמָּה
הָאֲדָמָה נְשַׁמָּה
כָּל גֶּפֶן פּוֹרִיָּה
כְּבָר הֻכָּה שְׁאִיָּה
שָׁמִיר וָשַׁיִת
תַּחַת הַזַּיִת,
שָׁוְא יִשְׂאוּ עֵינַיִם
לִבְנוֹת הַבָּמָה!
בַּרְזֶל הַשָּׁמַיִם —
וּנְחשֶׁת הָאֲדָמָה

. . . .

כַּמָּה כְּרְכּוּרִים
גַּם בִּדְרָכִים אֲסוּרִים
שׂוֹנְאֵי צִיּוֹן רָקְדוּ —
לְשׁוֹן אֶפְעֶה שָׁלְחוּ
הֶתָלִים שָׁפְכוּ
בְּדָבָר אֲשֶׁר זָדוּ
גַּם בֵּין הַמּוּלִים
נִמְצְאוּ תַרְנְגוֹלִים
מֻכֵּי עִוָּרוֹן
בַּחשֶׁךְ מְשָׁשׁוּ
קָרְאוּ בְגָרוֹן
הָמוּ רָעֲשׁוּ
וּמִבְּלִי דַעַת מְאוּמָה
הִרְבּוּ הַמְּהוּמָה,
שָׁם זֶה יוֹאֵל
הֱיוֹת צוֹפֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל-
שִׂים סֵתֶר פָּנִים
הִתְהַפֵּךְ כַּחוֹתָם,
הָסֵר לֵב בָּנִים
מֵאֶרֶץ אֲבוֹתָם
כֵּן תִּרְבַּץ הָאָלָה
בְּבֵית פְּנִימָה —
עֵת בְּהִנָּמְלָה
כְּבָר שָׁלְמָה רִמָּה:

ח

נְגֹהוֹת מֵאֹפֶל!

לֹא בָא קֵץ הַפְּלָאוֹת!
טֶרֶם עָלוּ מוֹשִׁעִים —
וּבִפְרֹעַ פְּרָעוֹת
הַמּוֹרִים שׁוֹכְבִים
וְהַחֲמוֹרִים רֹכְבִים
עַל הָעֲנִיִּים —
אַךְ שָׁם בַּשָּׁפֵל
בְּחֶשְׁכַת הַלַּיִל
בְּעַד הָעֲרָפֶל
נִמְצְאוּ בְּנֵי חָיִל!
נוֹצְצִים כְּכוֹכָבִים
בֵּין מִפְלְשֵׂי עָבִים
הֵם עוֹר קָרְמוּ
עַל עֲצָמוֹת נְחָרוֹת,
נַפְשָׁם בְּכַפָּם שָׂמוּ
כְּיוֹם עֲבָרוֹת -
בְּרֹאשׁ גּוֹלִים יָצְאוּ,
לִפְתֹּחַ דְּלָתַיִם
לְמַטָּרָה אַחַת קָלְעוּ,
לְצִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם!
עַל אַף צוֹרְרֵיהֶם,
הֵרִימוּ פְּעָמֵיהֶם
מְתֵי מִסְפָּר נְמָלִים
סִכְּלוּ עֲצָתָם
וּכִנְטִעִים מְגֻדָּלִים
קָמָה אֲלֻמָּתָם —
לֹא יָרְאוּ מִגֶּשֶׁת

מִשְּׁאוֹן הֲמוֹן קָמִים
קַחַת אֵת וּמַחֲרֶשֶׁת
וְלִנְטוֹעַ כְּרָמִים
וּכְבָר אֶבֶן לְמוֹסָדוֹת
הִנִּיחוּ בְּרֹאשׁ פִּנָּה
וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת
וַיִּקְצְרוּ בְּרִנָּה;
בְּזֵעַת אַפַּיִם
בְּשׁוּם נֶפֶשׁ בַּכָּף
הֵגַן שָׁמַיִם
מָצְאוּ לְפִי הַטָּף,
וְאִם בְּדִמְעָה זָרְעוּ
בִּמְקוֹם שָׁם בָּאוּ
אִם מִצְעָר רֵאשִׁיתָם
עוֹד יִשְׂגֶּה אַחֲרִיתָם —

מֵחֶשְׁכַת עֲנָנִים
מִשּׁוֹאָה וָאֶמֶשׁ
פָּרְחוּ הַנִּצָּנִים
לְנֹגַהּ אוֹר שֶׁמֶשׁ
הַשֶּׁמֶשׁ מֵהוֹדָהּ
הֶאֱצִילָה מִכְּבוּדָהּ
וְגֶפֶן בּוֹקֵק נֶהְפָּכָה
לְגֶפֶן אַדֶּרֶת
לְשֵׁם וְלִבְרָכָה
לִתְהִלָּה וּלְתִפְאֶרֶת
אִישׁ חַי רַב פְּעָלִים!
הֵאִיר הַפָּנִים
לִנְטִעִים מְגֻדָּלִים
נִטְעֵי נַעֲמָנִים —
שִׁלֵּם אֶת חוֹבוֹ
הֶאֱצִיל מֵהֲדָרוֹ
עַל יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ
עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ —
לִבְנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים!
כִּכְרוּב סוֹכֵךְ הוֹפִיעַ
צִדְקָתוֹ בְּמִסְתָּרִים
רַב טוּבוֹ תַּבִּיעַ;
כְּמַלְאַךְ שָׁמַיִם
פָּרַשׂ כְּנָפַיִם
עַל נַחֲלַת אָבוֹת
הֵנִיף גֶּשֶׁם נְדָבוֹת
טַל אוֹרוֹת
הֵמָּה לַדּוֹרוֹת!

זֶה נָדִיב יָדוּעַ!
הוֹפִיעַ בְּמַחֲשַׁכִּים
כְּאוֹר זָרוּעַ —
לְאֶחָיו בְּמֶרְחַקִּים
נִהֵל אֹתָם
עַל אַדְמַת אֲבוֹתָם
לָתֵת מָנוֹחַ
לְצִפּוֹר נֹדֶדֶת
לַיָּעֵף כֹּחַ
בְּאֶרֶץ מוֹלֶדֶת
הֵשִׁיבַת מְהוּמוֹת
פֹּה גַּם שָׁמָּה
תֵּת עֹז וְתַעֲצֻמוֹת
לְעֹבְדֵי אֲדָמָה
קָרֵב הַלְּבָבוֹת
לָתֵת יָדַיִם —
לְמוֹרֶשֶׁת אָבוֹת
צִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם!

לֹא עַל סֶלַע וּצְחִיחַ
צִדְקָתוֹ הִנִּיחַ
גַּם בֵּין בַּרְקָנִים
פִּרְחֵי חֶמֶד צָמְחוּ
נִטְעֵי נַעֲמָנִים

כַּדֶּשֶׁא פָּרָחוּ
נַפְשָׁם בְּכַפָּם
הֵם גַּם טַפָּם
כְּבָר גַּם שְׁמוּ
נַפְשָׁם חֵרְפוּ
אֶל אַרְצָם שָׁאָפוּ
קָרְאוּ לֹא דָמוּ —
לִשְׁאוֹן מְחָרְפֵיהֶם
אָטְמוּ אָזְנֵיהֶם
רַק אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתָם
נָתְנוּ לִבּוֹתָם
וּכְבָר גַּם שָׁמָּה
„פֶּתַח תִּקְוָה" פָּתָחוּ
אֲלֻמָּתָם קָמָה
גַּם בַּדִּים שָׁלְחוּ
לְשַׁבֵּר צִמָּאָם
עַל עֲרֻגַת מַטָּעָם
לִשְׁלוֹחַ פֹּארוֹת
בְּכֶרֶם יְהוּדָה
שְׁאֵרִית לַדּוֹרוֹת
לְבַת צִיּוֹן הַשְּׁדוּדָה.

וּבְנֵי צִיּוֹן אֵלֶּה!
עוֹד יָדָם לֹא תֶלְאֶה
יַחַד כֻּלָּמוֹ
„רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן" הִנָּמוֹ!
מִשְּׁנָתָם הִתְעוֹרָרוּ
מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה
לְבֵית יַעֲקֹב אָמְרוּ,
לְכוּ וְנֵלְכָה!
הֵמָּה רִאשׁוֹנָה!
מִיָּם חָרְדוּ

„גְּדֵרָה", „עֶקְרוֹנָה"
יַחַד נוֹעָדוּ
מֵאֶשׁוֹן הַלַּיִל
מִמָּקוֹם שָׁם נָדָדוּ
בְּנֵי הֶחָיִל
„זִכְרוֹן יַעֲקֹב" יָסָדוּ
סִקְּלוּ אֲבָנִים
גַּם מַגָּל תָּפָשׂוּ
וְכַאֲבוֹתָם מִלְּפָנִים
אַדְמָתָם יֶחֱרָשׁוּ —
עִבְרִים אִכָּרִים
נִרְאוּ מֵעֲבָרִים
עֵדִים הֵם לָנוּ
„יְסֻד הַמַּעֲלָה" שָׂמָּה! —
אֶת לִבָּם נָתָנוּ
רַק לַעֲבוֹד אֲדָמָה
שָׁכְחוּ הֲדַר קֶרֶת
כָּל צְבִי וְתִפְאֶרֶת
אֵיפָה וּמֹאזְנַיִם.
בָּעֲטוּ בְּרַגְלַיִם
כָּל מִקְנֶה, כָּל עִנְיָן
כָּל מִסְחָר, כָּל קִנְיָן
אַחֲרֵי גֵוָם הִשְׁלִיכוּ
רַק אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתָם
הִתְקָרְבוּ לִבּוֹתָם
שָׁם אָשְׁרָם תָּמְכוּ
רַק מַחֲשָׁבָה טְהוֹרָה
הֵפִיצָה אוֹרָה
כַּסַּהַר בַּחֹדֶשׁ —
לָתֵת יָדַיִם
לְצִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם

אַדְמַת קֹדֶשׁ —
....
בְּהִקָּבֵץ נִדָּחֵינוּ
עַל אַדְמַת אֲבוֹתֵינוּ
עֵת מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ!
מִמְּקוֹמוֹ יַגִּיחַ —
בְּבֹאוֹ צִיּוֹנָה
עִם כָּל קְהַל עֲדָתוֹ
מִי אָז רִאשׁוֹנָה
יֵצֵא לִקְרָאתוֹ?
הִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנָיו
הוֹשִׁיט יָדַיִם
קַדֵּם פָּנָיו
בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם
לֹא מִן הָרַבָּנִים!
הַחֹבְקִים יָדַיִם
הַנּוֹשְׂאִים פָּנִים —
רַק לְמַרְאֵה עֵינַיִם —
לֹא מִן הַחֲסִידִים! —
שֶׁכָּל יִרְאָתָם
גַּם צִדְקָתָם
אַךְ בֶּגֶד עִדִּים —
לֹא מֵהָאֲצִילִים!
בַּהֲדַר גְּאוֹנָם
גַּם לֹא מֵהַמַּשְׂכִּילִים!
הַמִּתְהַפְּכִים בִּלְשׁוֹנָם
לֹא: הֵם וַהֲמוֹנָם
יְקַבְּלוּ פְּנֵי אֲדוֹנָם!
רַק טְהוֹרֵי לֵבָב
וּנְקִיֵּי כַפַּיִם
לְמוֹשִׁיעַ וָרָב!
יוֹשִׁיטוּ יָדַיִם

עַל אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם
יֵרָאוּ אַהֲבָתָם
עַל פְּנֵי כָל הָעֵדָה
יְקַדְּמוּ פָנָיו בְּתוֹדָה
יָרִיעוּ יִנְהָרוּ
עֵת מְנַדֵּיהֶם
לְעֵינֵיהֶם
פְּנֵיהֶם יֶחֱוָרוּ —
....
בְּשַׁנָּם שְׁנוֹת אֶלֶף!
בְּאֶפֶס תִּקְוָה חָלָפוּ
כְּמוֹ בַיָּם אַךְ דֶּלֶף —
תַּמּוּ גַּם סָפוּ
וּלְקֵץ הַפְּלָאוֹת
אֵין כָּל תּוֹצָאוֹת
אֲבָל יֵשׁ יוֹם לְיִשְׂרָאֵל
וּבְיָדוֹ גַּם טוּבוֹ —
מִכּוּר עֳנִי יִגָּאֵל
אִם לֹא יָשִׂים עָבִים
רְכוּבוֹ —
לִרְעוּת רוּחַ
עַד יוֹמוֹ יָפוּחַ.
אִם יִפְקַח עֵינַיִם
לַחְפּוֹר הַקְּרָעִים —
יֶחְדַּל מְרִיבוֹת שְׂפָתַיִם
לְבַל יִפּוֹל פְּלָאִים,
לְאַחֵד הַלְּבָבוֹת
לְמוֹרֶשֶׁת אָבוֹת
אָז עַם אֻמְלָל יִגָּאֵל
עַל אַדְמַת אֲבוֹתָיו —
וֵאלֹהִים יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל
מִכֹּל צָרוֹתָיו —

יצחק בן מרדכי ראבינאוויץ איש-קאוונא

עַל־חָרְבוֹת צִיּוֹן.

עָלִיתִי בַּלַּיְלָה עַל מִטָּתִי
נֶאֱחַזְתִּי בִּזְרֹעוֹת הַשֵּׁנָה,
וְעַל־כַּנְפֵי חִזָּיוֹן בִּשְׁנָתִי
נִשֵּׂאתִי וָאֵרֶא צִיּוֹנָה.—

אֶל צִיּוֹן הַשְּׁחוֹרָה וְהַנָּאוָה,
אֶבְלִי וּמְשׂוֹשִׂי בֶּחָלֶד,
הַבָּלָה מִיָּגוֹן וּדְאָבָה
וּבְלֹתָהּ כְּעֶדְנַת הַיָּלֶד.

אֶ' צִיּוֹן הַזְּקֵנָה וְהָרַכָּה,
זוּ נָבְלָה—וּכְאֶרֶז רַעֲנָנָה,
שְׁזוּפַת הַשֶּׁמֶשׁ וַזַכָּה,
קֹדֶרֶת וּמְאִירָה כַּלְּבָנָה...

אֶל צִיּוֹן, לֶב־עַמִּי, חַיָּתִי,
בָּהּ קָשׁוּר בַּעֲבוֹתִים לְבָבִי,
בָּאתִי עַל־כְּרוּב בַּת־שִׁירָתִי—
בַּלַּיְלָה בַּחֲלֹם עַל מִשְׁכָּבִי.

הַלְּבָנָה בִּמְרֹמֵי רָקִיעַ
נוֹגָה כְּעֶטְיָהּ צֹעֶדֶת,
אוֹר כֵּהֶה עַל־צִיּוֹן תַּגִּיהַּ
וּבְגַלֵּי מֵי קִדְרוֹן רֹעֶדֶת.

—רֹעֶדֶת הַלְּבָנָה הַזַּכָּה
כִּי תוֹרֶה אֶל צִיּוֹן מַבָּטָהּ,
עֵין הַשָּׁמַיִם כִּמְבַכָּה,
כִּי נָגַע עַד שָׁמַיִם מִשְׁפָּטָהּ!—

עִמָּהּ כַּאֲבֵלִים יִסָּעוּ
אַלְפֵי כוֹכָבִים בִּמְחוּגָה
כְּעֵינַיִם לָהּ עֹזְרוֹת יֵרָאוּ
לִדְלֹף עִמָּהּ מְתוּגָה.

רוּחַ חֲרִישִׁית לִרְגָעִים
בֵּין רְכָסֵי הַר־צִיּוֹן הֹמִיָּה.
הֶמְיָתָהּ—קוֹל הֶגֶה נְכָאִים,
כְּמוֹ תְעוֹרֵר עַל שִׁבְרָהּ תַּאֲנִיָּה.

נְעָנִים נִפְזָרִים בִּדְמָמָה
מִתְלַקְּטִים בְּשׁוּלֵי שָׁמֶיהָ
כִּמְקוֹנְנִים יִסְעוּ בָּרָמָה
לִשְׁפֹּךְ דִּמְעוֹתָם עָלֶיהָ...

וּסְבִיבִי הָהּ שִׁמְמוֹת־עוֹלָם
כְּשִׁמְמוֹת עַמִּי בָּעַמִּים,
יַנְשׁוּפִים יְיֵלִילוּ בְקוֹלָם
בֵּין גַּלִּים וְעִיִּים נְשַׁמִּים!

תַּנִּים יִבְכּוּ הַשְּׁאִיָּה
בְּנוֹת־יַעֲנָה — כָּל־הַר וְכָל־גֶּבַע,
עִמָּם בַּת צִיּוֹן בֹּכִיָּה,
עִמָּם כָּל־תּוֹצְאוֹת הַטֶּבַע...

וְעִמָּם אָז אֶנְחַת תַּאֲנִיָּה,
דְּמָמָה וְקוֹל בְּכִיָּה דַקָּה...
כְּאַנְחַת אֵם רַחֲמָנִיָּה
עַל־אָבְדַן יְחִידָהּ מְבַכָּה,

כְּאֶנְקַת רַעְיָה אֲהוּבָה
עַל־קֶבֶר בְּחִיר־לִבָּהּ נִתֶּכֶת
כְּהֶמְיַת יוֹנָה עֲזוּבָה
מִקֵּן גּוֹזָלֶיהָ מֻשְׁלֶכֶת —

מֵחָרְבוֹת הַר־צִיּוֹן הִקְשַׁבְתִּי:
„אֵי נָוִי, אֵי עַמִּי סְגֻלָּתִי!?"
„אוֹי לִי, כִּי בֵיתִי הֶחֱרַבְתִּי
וּבָנַי הִגְלֵיתִי מֵאַדְמָתִי!!"

ם. מ. דאליצקי.

אִוִּיתִיךְ...

בַּת־צִיּוֹן, אֶהֱבֵךְ,
אַתְּ חֶלְדִּי, נִשְׁמָתִי;
אֶהֱבֵךְ, אֶתְאַוֵּךְ,
אַתְּ סֵמֶל־אַהֲבָתִי.

לָךְ נַפְשִׁי רִגְשׁוֹתַי
תַּעֲרֹגְנָה, תִּכְלֶינָה;
לָךְ נֹטְפוֹת דִּמְעוֹתַי,
אַנְחוֹתַי תְּהִימֶנָּה.

אִוִּיתִיךְ, אֲהוּבָה,
אֶהֱבֵךְ, עֲזוּבָה,
אַתְּ חֶלְקִי מְנָת־כּוֹסִי,
חֶרְדָּתִי, שַׁלְוָתִי;
אַתְּ אֶבְלִי, מְשׂוֹשִׂי,
יֵאוּשִׁי, תִּקְוָתִי!

. . . . . .
. . . . . .

אַתְּ צֶלֶם דְּמוּת הַטֹּהַר,
צֶלֶם אֵל עֹשֵׂךְ,
עַד עוֹלָם עֶדְנַת נֹעַר
לֹא תָסוּר מֵעַל פָּנָיִךְ.

אַתְּ אֶרֶץ שִׁיר נֶחְמָדָה,
אֶרֶץ פְּרִי וּפְרָחִים,
בְּנֵצַח הַתּוֹלָדָה
אַתְּ אָבִיב נְצָחִים.

מַה־נֶּהְדְּרוּ, יְרוּשָׁלַיִם,
מְאוֹרַיִךְ בַּשָּׁמַיִם!
אוֹר מָתוֹק מַרְהִיב עַיִן
יִשְׁתַּפֵּךְ בָּךְ כִּנְחָלִים;
בָּךְ, אֲהוּבָה, מַחְשַׁךְ אַיִן,
יָאִירוּ גַּם הַצְּלָלִים.

יָפָתִי, מַה־נִּפְלָאִים
שְׁמֵי סַפִּיר עַל־הָרָיִךְ,
מַה־נָּאווּ רָאשֵׁי סְלָעִים,
כִּי יַעַנְדוּ אוֹר כּוֹכָבָיִךְ;

עַל־רֹאשָׁם יָהֵל נִצְחָם,
עֲטֶרֶת שֹׁכֵן רָמִים,
בְּחַגְוֵיהֶם, קִמְטֵי מִצְחָם,
כָּמוּס סוֹד־עוֹלָמִים...

מֵעֶדְנוֹ פִּרְחֵי מוֹר,
מִשָּׁמָיו אַבְקוֹת־אוֹר
וְדִמְעַת גִּיל מֵעֵינוֹ
לָקַח צוּר יְצָרֵךְ
וְאֹתָם בְּעֵת רְצוֹנוֹ
לָשׁ–וַיְהִי עֲפָרֵךְ.

בַּעֲפָרֵךְ זֶה כָּל־נֹעַם,
בָּךְ עֵין־אֵל לַמָּאוֹר,
בָּךְ כָּל־אֶבֶן – שֹׁהַם,
כָּל־אָבָק – כֶּתֶם טָהוֹר;

כָּל־עֵץ בָּךְ עֵץ הַחַיִּים,
כָּל־עֵשֶׂב – צֳרִי כָּל־מַכָּה,
צוּף – כָּל־יוּבַל מַיִם,
כָּל־רוּחַ – תְּפִלָּה זַכָּה.

בָּךְ כָּל־גֶּיא – חִזָּיוֹן,
כָּל־הַר – לָאֵל הִגָּיוֹן;
וְכֻלָּךְ סֵפֶר נְעִים
צִיּוּרִים לֵאלֹהָיִךְ,
בָּךְ שִׁירָיו הַנִּפְלָאִים

וּכְתָבוּ – נַחְנוּ עָלָיִךְ!

. . . . . .

. . . . . .

בַּת צִיּוֹן, אֶהֱבֵךְ,
אַתְּ חֶלְדִּי, נִשְׁמָתִי,
אֶהֱבֵךְ, אֶתְאָוֵךְ,
אַתְּ סֵמֶל אַהֲבָתִי.

לָךְ נַפְשִׁי, רִגְשׁוֹתַי
תַּעֲרֹגְנָה, תִּכְלֶינָה;
לָךְ נִטְפוֹת דִּמְעוֹתַי,
אַנְחוֹתַי תְּהִימֶנָּה.

אִוִּיתִיךְ, אֲהוּבָה,
אֶהֱבֵךְ, עֲזוּבָה,
אַתְּ חֶלְקִי מְנָת כּוֹסִי,
חֶרְדָתִי שַׁלְוָתִי;
אַתְּ אֶבְלִי, מְשׂוֹשִׂי,
יֵאוּשִׁי, תִּקְוָתִי!

ם. מ. דאליצקי.

מוֹרֶה הַשָּׁעוֹת.

מִדֵּי שִׁבְתִּי בְּבֵיתִי גַּם־בְּלֶכְתִּי בַדֶּרֶךְ
עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת עֵת אִישַׁן אָנוּחַ,
בְּחֵיקִי אֶשָּׂא תָמִיד מוֹרֵה־שָׁעוֹת יְקַר עֵרֶךְ
וּבְדָפְקוֹ יִתְוֶה כָּל־רֶגַע בָּאֵר עַל־לוּחַ.

אָמָן חֲכַם חֲרָשִׁים, אֳמָן יוֹעֵץ פֶּלֶא
אֶת־מְכוּנָתוֹ עָרַךְ בִּתְבוּנָה רַבָּתִי,
וּכְבָר שְׁנוֹת אַרְבָּעִים יֹאחֵז דַּרְכּוֹ וְלֹא יִלְאֶה
אַף כִּי־בְמַהֲלָכוֹ לְעִתִּים עֹנֶג לֹא מָצָאתִי.

יֵשׁ יָמִים חָשַׁקְתִּי, הִתְאַוֵּיתִי בְּאִוַּלְתִּי
כִּי יְחַפֵּז וִימַהֵר כְּבֶן־קֶשֶׁת בִּמְרוּצָתוֹ,
וְיֵשׁ גַּם־יָמִים בָּהֶם לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתִּי
כִּי בְשׁוּבָה וָנַחַת יִתְנַהֵל בַּהֲלִיכָתוֹ,

וּבְכָל־מִקְרֶה יִקְרֵנִי בִּימֵי חַיֵּי הֶבְלִי
הֲמוֹן דָּפְקוֹ לִרְגָעִים בְּרֶגֶשׁ אַאֲזִינָה,
בִּימֵי שְׂשׂוֹנִי וִיגוֹנִי, בִּימֵי גִילִי וְאֶבְלִי
צְלִיל קוֹלוֹ יִתֵּן עַל־פִּי חֻקֵּי הַמַּנְגִּינָה:

עַל־קֶבֶר אָבִי הָמָה בַּהֲמֻלָּה נוֹרָאָה
וּבְשָׁאוֹן דָּפַק יוֹם אַחַי וְרֵעַי עֲזָבוּנִי,
קוֹלוֹ הִרְנִין עֵת יַד־אַהֲבָה בִּי נָגָעָה
נִיךְ בְּחָזְקָה אֶל־חֻפַּת דּוֹדִים כִּי הוֹבִילוּנִי,

יְשׁוּעַת עַמִּי כִּי אָשׁוּר מֵעַל־גֵּיא חִזָּיוֹן
בְּשִׂמְחָה וּבְצָהֳלָה אָז יָשִׁיר אַף־יִתְרוֹעָע,
וְעֵת אַחַי נְתוּנִים לָבַז, לִמְשִׁסָּה וּלְכִלָּיוֹן
יִרְגַּז תַּחְתָּיו וּכְמוֹ יֵחָשֵׁב לְהִבָּקֵעַ,

זֶה שְׁנוֹת מִסְפָּר יִגְעַשׁ יִרְעַשׁ יוֹמָם וָלָיִל
כַּהֲמוֹת יַם־זֹעֵף לְגַלָּיו וּכְקוֹל הוֹלֵם פָּעַם
מִיּוֹם לְיוֹם יוֹסִיף לִדְפּוֹק בְּסָאוֹן, בְּעֹז וָחָיִל
עַד כִּי־תְצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנַי מִקּוֹל הָרָעַם.

וּלְחַזֵּק בֶּדֶק הַמְּכוּנָה אֵין אִישׁ בָּאָרֶץ
רַק אֶל־עֹשֶׂהָ וּמְכוֹנְנָהּ נִבְעוּ מַצְפֻּנֶיהָ,
רַק בְּיָדוֹ לְתַקֵּן כָּל־מְעֻוָּת, לִסְתּוֹם כָּל־פֶּרֶץ
לְחַזְּקָהּ וּלְאַמְּצָהּ, לָשׁוּב לִבְנוֹת הֲרִיסֹתֶיהָ,

עוֹד אַחַת מְעַט חִישׁ יֵרָתֵק חֶבֶל הַמְּכוּנָה
אוֹ אָז אֶל־בֵּית הָאָמָן אָעוּפָה אֶדַּדֶּה,
מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־שַׁחַק שָׁם אָרוּץ הָאַרְמוֹנָה
וּבִמְעוֹן הַנֵּצַח שָׁם אֶת־פָּנָיו אֲחַדֶּה.

אֶל־יָדוֹ אָז אָשִׁיבָה אֶת־מְכוֹנַת הַפְּלָאוֹת,
„הַבֶּט־נָא אָמָן, אֹמְרָה בְּנֶפֶשׁ עַז דּוֹרֶכֶת,
„פָּעָלְךָ לֹא שִׁחַתִּי, לֹא שַׂמְתִּי בוֹ פְּרָעוֹת
„עַל־שֶׁבֶר עַמִּי נִשְׁבַּר לִבִּי, עָמַד מִלֶּכֶת!"

דר' שלמה מאנדעלקערן.

קִינַת הַמְשׁוֹרֵר.

אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ
בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי: וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־
הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים:
(תהלים ע"ג, י"ג י"ד):

פֹּה, בִּסְבַךְ עֵץ יַעַר,
אֶתְלֶךָ, כִּנּוֹרִי!
פֹּה, לְנֹגַהּ הַסַּהַר
אֶשְׂבַּע יְגוֹנִי, מְרוֹרִי.
רָחוֹק מִבְּנֵי אָדָם דִּבְרֵי שַׁאֲנָתִי,
כִּרְחוֹק מִלִּבָּם שַׁלְהֶבֶת אַהֲבָתִי.

שְׁבוּ, נוּחוּ צִפֳּרִים,
כָּל־בַּעֲלֵי הַכָּנָף!
כִּי יָדַי לֹא אָרִים,
לִנְגּוֹעַ הֶעָנָף,
לְהַשְׁבִּית מְנוּחַתְכֶם, שׁוֹכְנֵי צֵל עֳפָאִים,
יָקָר בְּעֵינַי שְׁלוֹמְכֶם, שְׁלוֹם נֶחְמָד וְנָעִים.

כָּמוֹכֶם כָּמוֹנִי,
לְהֵחָבֵא בָּרַחְתִּי;
כִּי גָדוֹל אֲסוֹנִי,
מִבְּנֵי אִישׁ נִדַּחְתִּי:
כִּי אוֹכִיחֵם עַל כִּי יָשָׁר יַעֲקֵשׁוּ,
כַּצִּפּוֹר לְצוֹדֵד אֶת נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁוּ.

עָמַלְתִּי, יָגַעְתִּי,
כָּתַבְתִּי, חִבַּרְתִּי,
הֵן אַהֲבָה זָרַעְתִּי,
אַךְ אֵיבָה קָצַרְתִּי;
יַעַן זָרַעְתִּי אֶל חוֹחִים וְקִמְּשׂוֹנִים,
הֵרָאוֹן הָיִיתִי, וְלַבּוּז לִגְאֵי־יוֹנִים.

מָה אוֹחִיל וַאֲשַׂבֵּר
מִכָּל בְּנֵי הָאֲדָמָה?

כִּי שָׁלוֹם אֲדַבֵּר,
הֵמָּה לַמִּלְחָמָה.
תַּחַת אַהֲבָתִי אוֹתָם הֵם יִשְׂטְמוּנִי,
אָנֹכִי אֲנַשְּׁקֵם וְהֵמָּה יִשְּׁכוּנִי.

הֵן עָמֵל וְיָגֵעַ
בְּעֵט עַל לוּחַ אָחֹק;
וְזֵד מוּסָר פֹּרֵעַ
עָלַי יִשְׂחַק שְׂחֹק.
יָשִׁית עָלַי חַטָּאת מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר,
וַעֲוֹנִי נִכְתָּם, לֹא יְכֻבַּס בַּנֶּתֶר.

מְחָרֵף יִדְרֹךְ קֶשֶׁת,
יְשִׂימֵנִי לְמַטָּרָה;
מְקַנֵּא יִפְרֹשׂ רֶשֶׁת,
וְרַגְלִי לֹא נִשְׁמָרָה.
כֹּה זֵדִים מִסָּבִיב יִכְרוּ לִי שָׁחַת,
כִּי, עָלִיתִי מִפַּח אֶלָּכֵד בְּפָחַת,

עַד מָתַי יִמְשֹׁל כָּזָב
וְהָאֱמֶת תְּהִי נֶעְדֶּרֶת?
הַלְשֶׁקֶר עָזַב
אֱלוֹהַּ הַתִּפְאֶרֶת?
עַד מָתַי, הָהּ, יִשְׂתָּרֵר בֶּן בְּלִיַּעַל,
וְעָלַי מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ יַשְׁלִיךְ נַעַל.

עַד מָה תִּפְרַח אִוֶּלֶת
כְּעֵץ עַל יִבְלֵי מָיִם?
הַחָכְמָה אַלָּה נֹבֶלֶת,
לֹא תִרְוֶה טַל שָׁמָיִם?
עַד מָתַי יְהִי לֵץ אֶל נָקִי קֹלֵעַ,
וְהָרָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ בֹלֵעַ!

עַד מָה יִשְׂמַח הָרָשָׁע
לְאֵיד נָקִי וּתְמִים דָּרֶךְ?
יֶהְגֶּה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה,

לְפָנָיו תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ ?
עַד מָתַי זֵד מִתְעָרֶה יִשְׂגֶּה חָיִל
וְצִדְקַת הַצַּדִּיק כִּסָּה חֶשְׁכַת לָיִל !

עֵת כִּי דֹרֵשׁ הִנְנִי
אֶל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה ,
וָאֶרְאֶה לְמַרְוֹת עֵינַי
יַד הָרֶשַׁע רוֹמֵמָה .—
בְּיָד חֲזָקָה יַעְצֹר עָז בִּרְפֵה כֹחַ ,
וְתָם לִפְנֵי רָשָׁע לֹא יִמְצָא מָנוֹחַ .

שֵׂה תָם וּנְקִי כַפַּיִם
הַזְּאֵב יִטְרֹף בַּיַּעַר ;
וּבָעִיר , אִי שָׁמַיִם ;
בַּזָּקֵן יִרְהַב נַעַר
שָׁמָּה מְעוֹלֵל נֹגֵשׂ בַּחֲכַם חֲרָשִׁים ,
וּבִנְשׂוּא פָנִים תִּמְשֹׁלְנָה הַנָּשִׁים .

מִשְׁפַּט אֱמֶת תַּטֶּינָה ,
בְּהַטּוֹתָן לֵב הַשָּׂרִים ;
שֹׁד וָשֶׁבֶר תַּרְבֶּינָה
קַרְנוֹת בַּעְלֵיהֶן לְהָרִים .
הָאִשָּׁה בַּחַכָּה הֵן בֶּטַח תַּעַל
בִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל .

מוֹכִיחַ חָכָם בַּשַּׁעַר ,
יִרְדֹּף אוֹיֵב בְּזַעַם ;
יִחַר אַף כְּסִיל וָבַעַר ,
וְיִשְׁלַח בָּרָק וָרַעַם .
וְהָיָה הַמּוֹכִיחַ לָרָשָׁע מוֹמוֹ ,
דָּמוֹ כֶּעָפָר וְכַגְּלָלִים לַחְמוֹ .

מַה־יַּעֲשֶׂה זֶה הַגֶּבֶר ,
אֵיכָה יַעְצֹר בְּעַד פִּיהוּ ?
נָכוֹן בְּיָדוֹ אֵיד וָשֶׁבֶר ,
כְּגַנָּב עָלָיו יָרִיעוּ .

יִסֵּר לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ ,
וְהָרָשָׁע לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ .

בֶּעָרִים הַשַּׁעֲרוּרִיָּה
הֵן רָאִיתִי , וְנִסִּיתִי .
רַעַשׁ וּשְׁאוֹן הַקִּרְיָה
תִּעַבְתִּי וּמָאַסְתִּי ,
וָאֵצֵא הַיַּעְרָה בַּקֵּשׁ מָנוֹחַ ,
כִּי שֹׁכְנֵי הָעִיר פֹּה יַחֲלִיפוּ כֹחַ .

פֹּה אֵין אֵיבָה מֹשֶׁלֶת ,
לֹא יַעְצֹר בָּעָם נָקָם ;
צֶאֱצָאֵי שְׁאוֹל וְאִוֶּלֶת ,
אֵין פֹּה אֲשֶׁר חֲשָׁקָם .
פֹּה צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ , תְּמִימֵי דָרֶךְ
וְאָדָם אֵין בַּיַּעַר לַעֲבֹד בָּם בְּפָרֶךְ .

פֹּה רֹאשׁוֹ פָּז יַעֲטֶר
צִפּוֹר שִׁירָה יְעוֹרֵר ;
„מִכַּד אֶל כַּד יְנַתֵּר
אֱהָב ! אֱהָב ! מְשׁוֹרֵר׳ *)
לוּ בֶן אָדָם יִפְקַח עֵינַיִם ,
יִלְמַד לְאַהֲבָה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם .

עַד מָה בְּנֵי אִישׁ תִּרְדֹּפוּ
רַעְיוֹן רוּחַ וָהֶבֶל ?
עַד מָה חֶרֶב תִּשְׁלֹפוּ
לַהֲפֹךְ לְתֹהוּ תֵּבֵל ?
עַד מָה תֶּהְגֶּה רִיק , אֲהָהּ , בֶּן־אֲדָמָה !
וְהָאָרֶץ בַּעֲבוּרְךָ תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה .

אֲקַנֵּא בְּצִפֳּרִים ,
לֹא תַשִּׂיגֵם יַד גֶּבֶר ;
בָּאָרֶץ יִרְאוּ צָרִים

*) P. Passo.

שָׁמַיְמָה יַעֲלוּ אֵבֶר,
וּבְחֶרֶב בְּנֵי אִישׁ כִּי יִפֹּל רַב חָלָל
לֶאֱכֹל נִבְלָתָם יָעֻטוּ עַל הַשָּׁלָל,

לֹא אֶפְקֹד עַל הָעוֹרֵב,
אֹכֵל נִבְלַת הַפְּגָרִים;
לֹא אֶזְעֹם עַל עוֹף טֹרֵף,
שֹׁתֶה דַּם הָאַכְזָרִים!
הֲלָנֶשֶׁר חוּס עַל אִישׁ, וְהוּא לֹא עֲמִיתוֹ,
כִּי לֹא יְחַלֵּל אִישׁ עַל צֶלֶם דְּמוּת תַּבְנִיתוֹ.

מַה זֶּה תָּרֹבוּ בַּקֶּשֶׁת
עַל לֹא דָבָר, הַגְּבָרִים,
בַּיָּם וּבַיַּבֶּשֶׁת? —
הֲמִבְּלִי אֵין דֵּי קְבָרִים?
מַה יִּרְגַּז בֶּן־חֲלוֹף עַד בֹּא חֲלִיפָתוֹ?
וּבֶן־אַשְׁפָּה, הָהּ, מַה יָּרִיק בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ?

זֶה יִדְרֹךְ בְּרֶגֶל גַּאֲוָה
עֲלֵי בָמֳתֵי הַתֵּבֵל,
וְרָהְבּוֹ יִתְאַוֶּה תַּאֲוָה
לֶאְסֹר מְלָכִים בַּכֶּבֶל?*)
וְזֶה עַל עַם נָקִי יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ.
יַעַן אֲכָלַתְהוּ אֵשׁ קִנְאַת דָּתוֹ.**)

הָפְכְּכֶם! הֲזֹבְחֵי אָדָם,
שֹׁפְכֵי דַם אָח מְרַחֵם,
רַק לַהֲרֹג נְטוּיָה יָדָם,
אֹכְלֵי עַם אָכְלוּ לָחֶם,
הֹפְכֵי אוֹר לְחֹשֶׁךְ וְתֵבֵל לְבֵית כֶּלֶא,
הָפְכְּכֶם! הֲלֵאלֹהִים יְרִיבוּן אֵלֶּה

הֵן יִשְׁכֹּן אֵל אֶת־שְׁפַל־רוּחַ,

---

*) Napoleon.
**) Die szpanische Inquisition.

אֹהֵב הַחַיּוֹת לֵב נִכְאִים;
וְאַתֶּם, לִבְּכֶם שְׁאוֹל פָּתוּחַ,
רִיב לָכֶם עִם אֱלֹהִים,
וְלָמָּה זֶּה בְּכָזָב הָחְתֵּל תִּתְחַתֵּלוּ?
הַכְּהָתֵל בֶּאֱנוֹשׁ בָּאֵל תְּהָתֵלוּ!

מָתַי רוּחַ יֵעָרֶה,
רוּחַ דַּעַת וּתְבוּנָה;
עֲנַן חֹשֶׁךְ יִזָּרֶה,
וְהָיְתָה הָאֱמֶת לֶאֱמוּנָה!
אָז יֵשְׁבוּ בְנֵי אָדָם כָּאַחִים יַחַד,
אִישׁ שֹׁקֵט, שַׁאֲנָן, שָׁלֵו מִפַּחַד,

לֹא תִזַּל עַיִן כַּנַּחַל,
עַד תִּכְסֶנָּה עִוֶּרֶת;
לֹא יִטְרֹף אִישׁ כַּשַּׁחַל,
רֵעוֹ, בֶּן־דַּת אַחֶרֶת.
לֹא יֵאָבְקוּ יַחַד לְאֻמִּים אֶת לְאֻמִּים,
וְכָל יֹשְׁבֵי תֵבֵל יִשְׁתּוּ כּוֹס תַּנְחוּמִים.

לֹא יַלְשִׁין אִישׁ אֶת אָחִיהוּ,
כְּזָבִים לֹא יָפִיחַ;
לֹא יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ
בְּמִישׁוֹר עַמּוֹ מוֹכִיחַ.
דְּבַר אֱמֶת יִנָּשֵׂא עַל כַּפָּיִם,
וְהָיְתָה הָאָרֶץ אָז לִמְעוֹן שָׁמַיִם.

גַּם אָנֹכִי הֶעָנִי
אֶת אַחַי אֶשְׁתַּעֲשֵׁעַ:
לֹא אֶהְיֶה חֲדַל אָנִי
אֹהֵב, אָח לְהִתְרוֹעֵעַ.
לֹא יִזָּרְמוּ כַּמַּיִם דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי,
וּבָעֲרָה כָּאֵשׁ שַׁלְהֶבֶת אַהֲבָתִי.

בִּישׁוּעַת אֵל אָגִילָה,
אָסִיר שִׁכְמִי מִסֵּבֶל;

אָעִירָה כְּבַתְּחִלָּה
הַכִּנּוֹר וְהַנֶּבֶל .
בִּרְכַּת שִׁירָתִי לְרֹאשׁ אַחַי תָּבוֹאתָה
וּבְרִית מֶלַח עוֹלָם אִתָּם אֶכְרֹתָה .

א"ב גאָטטלאָבער .

סוֹד מַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל .

"אִם קַבָּלָה הִיא נְקַבֵּל" .

עָיֵף גַּם עָצוּב מִתְּלָאָה מִסֵּבֶל
וּבְקִרְבּוֹ רוּחוֹ נִכְאָה שָׁחוּחַ ,
נוֹדֵד הַיְּהוּדִי נוֹדֵד בַּתֵּבֵל
נוֹדֵד וּמְבַקֵּשׁ וּמְחַפֵּשׂ מָנוֹחַ ;
וּלְאָן , עִבְרִי ! תִּסַּע תִּשָּׂא רַגְלֶיךָ
וּלְאֵי־זֶה מָקוֹם מְעָדוֹת פָּנֶיךָ ?

אֵי נָתִיב וָדֶרֶךְ שָׁם לֹא נֶעְכַּרְתָּ
נְאָהָלִים וּנְחָלִים לֹא שָׂם דִּכֵּאתָ ,
בָּרוֹמָה וּסְפָרַד כָּאַרְבֶּה נִנְעַרְתָּ
וּבְרוֹמַנְיָה וּמַרְקָה הַמְעַט עֻנֵּיתָ ?
וּלְאָן אֵפוֹא תִּסַּע תִּשָּׂא רַגְלֶיךָ
וּלְאֵי־זֶה מָנוֹס מְעָדוֹת פָּנֶיךָ ?

כָּל עִיר וּמְדִינָה לָךְ פַּחַד וָפַחַת
בֵּין כָּל גּוֹי כָּל שֵׁבֶט מַנְגִּינָתָם תְּהִי ,
תָּתוּר לַמִּרְעֶה וַתִּמְצָא קָרַחַת
וּתְקַו לַמַּרְגֵּעָה וִיבוֹאֲךָ נֶהִי ;
וּלְאָן אֵפוֹא תִּסַּע תִּשָּׂא רַגְלֶיךָ
אֵי לָךְ מִפְלָט לוֹ מְעָדוֹת פָּנֶיךָ ?

בַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ שָׁם יִפְרְשׂוּ לָךְ רֶשֶׁת
וּמוֹקְשֵׁי מָוֶת יִקְשׁוּן לָךְ צַמִּים ,
(אִם לֹא כִּי חוֹשֶׁךְ סֻכָּתְךָ תָּשֶׁת)
כִּי שִׁמְךָ , בֶּן־שֵׁם ! מְנֹאָץ בָּעַמִּים ;
וּלְאָן אֵפוֹא תִּסַּע תִּשָּׂא רַגְלֶיךָ
וּלְאֵי־זֶה מִבְטָח מְעָדוֹת פָּנֶיךָ ?

אוֹ אִם בִּבְלִי דַעַת תֵּתַע תָּנוּעַ
וּבְלִי חֶשְׁבּוֹן תָּנוּד מֵעִיר מִמְּדִינָה ?
כַּשִּׁכּוֹר מִתְנוֹדֵד עַל דַּרְכּוֹ פָּרוּעַ
אוֹ כְּנָס כַּפָּלִיט , טֶרֶם יָבִינָה
אָנָה הוּא בֹרֵחַ נֹשֵׂא רַגְלֵיהוּ
וּלְאֵי־זֶה מָקוֹם מְעָדוֹת פָּנֵיהוּ ?

וּלְאָן אֵפוֹא עִבְרִי תֵּתַע תִּתְנוֹדֵד
אֵי שַׁחַר טוֹבָתְךָ בּוֹ תִּמְצָא נַחַת
הוֹי גַּלְמוּד בַּתֵּבֵל נִפְרָד וּבוֹדֵד !
הוֹי גֵּר , קָשֶׁה אֶל כָּל גּוֹי כַּסַּפַּחַת !
הַבְּהָמִירְךָ , נוֹדֵד , שֶׁבֶת בָּשֶׁבֶת
תַּעֲלֹם בַּתְּמוּרָה ? אִם תֶּשִׁי עַצֶּבֶת ?

* * *

נִסְתְּרָה דַרְכְּךָ בֶּן־עַמִּי נִסְתָּרָה
וּפְרָזוֹן הַחַיִּים חָדַל מִמֶּנּוּ ,
בִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל עוֹלָם דַּעְתּוֹ נֶעְכָּרָה
עַל כֵּן מַסָּעָיו דִּמְיוֹנוֹ יוֹרֶנּוּ ;
וּמִסּוֹד חֲכָמָיו וּנְבוֹנָיו — לַחַשׁ
רַגְלוֹ לַמַּסָּע עַל דֶּרֶךְ סוֹד תָּחַשׁ .

לֹא עַל פִּי הַפְּשַׁט הַיְּהוּדִי נוֹסֵעַ
לֹא כַתָּר כַּסֹּחֵר אוֹ כַבֹּרֵחַ ,
רָזוֹ לוֹ רָזוֹ לוֹ יַחֲלֹם בַּדֵּעַ
(כַּצַּר לוֹ יֶאֱהַב בַּסּוֹדוֹת לְשׂוֹחֵחַ —)
וּמְרֻדָּף בְּלִי פְשַׁט כִּי נַפְשׁוֹ נִבְהָלָה
הוּא נוֹדֵד בַּתֵּבֵל עַל פִּי קַבָּלָה

פָּשַׁט הַפְּשַׁט מֵעוֹלָמוֹ וַיַּעַל
וַיִּהְיוּ לוֹ חַיָּיו כִּמְגִלַּת־סְתָרִים ,

כָּהּ יִרְאֶה חֶלְדּוֹ מְסָבִיב סַף־בַּעַל
תֹּפֶת הָאָרֶץ וּשְׂעִירִים הַדָּרִים ;
וּבְשָׁאֳפוֹ רֶוַח וּבְשָׁאֳפוֹ הַצָּלָה
הוּא נוֹדֵד גּוֹלֶה עַל פִּי הַקַּבָּלָה.

לֹא עַל פִּי הַפְּשַׁט הַיְּהוּדִי נֹסֵעַ
בִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל עוֹלָם נִתְקוּ זְמוֹתָיו,
כִּי רָצוֹץ מִשְׁפָּטוֹ הוּא רָאָה יָדַע
אֵין מָקוֹם נֶאֱמָן לִתְקֹעַ יְתֵדֹתָיו
וּפְשַׁט הַדָּבָר מִשִּׂכְלוֹ וָהָלְאָה —
עַל כֵּן הוּא נֹדֵד עַל פִּי הַקַּבָּלָה :

הֵם אָמְרוּ (מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים
וּמְלֻמַּד דַּעַת חָכְמָה נִסְתָּרָה)
כִּי יֶשְׁנוֹ מָקוֹם שֶׁאֵין לַזֵּידוֹנִים
שִׁלְטוֹן וּרְשׁוּת בּוֹ לְעַקֵּשׁ הַיְשָׁרָה :
„בְּיִשּׁוּבָא דְעַלְמָא אִית אַתְרָא“*) הִבִּיעוּ
„דְּלָא שָׁלְטָא בֵּהּ מְחַבְּלָא“ וְיוֹשְׁבָיו יַרְגִּיעוּ.

וּשְׁחוֹחַ עָצוּב מִתְלָאָה מִסֵּבֶל
וּבְקִרְבּוֹ סוֹדוֹ מִפִּי הַמְקֻבָּלִים,
נֹדֵד הַיְּהוּדִי הָאֻמְלָל בַּתֵּבֵל
נֹדֵד וּפְעָמָיו לֹא יָפוּ בַּנְּעָלִים ;
וּמְחַפֵּשׂ הַמָּקוֹם שֶׁעַל פִּי קַבָּלָה
אֵין בּוֹ זֵידוֹנִים וּמַלְאֲכֵי־חַבָּלָה !

צבי הכהן שערשעווסקי.

---

*) זהר פ׳ תרומה, וילקוט ראובני פ׳ בראשית.

אַלְמָנָה שְׁכוּלָה.*)

בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה
(איכה א׳)

עַל יַבְנֶה הָעִיר בְּאֹפֶל נִרְדָּמָה
כּוֹכְבֵי אוֹר יַבִּיטוּ בִּדְמִי עַצֶּבֶת ;
אַךְ לְאַט בַּאֲנָחָה תִּפָּרַע הַדְּמָמָה —
בַּחֲצַר הַנָּשִׂיא אֵם שְׁכוּלָה דּוֹאֶבֶת.

עַל בְּנָהּ הַיָּחִיד הִיא בֹּכָה בַּלֵּילוֹת,
עֵת מְנַחֵם אַיִן כִּי יְגוֹנָהּ יַפְרִיעַ ;
בִּכְיָהּ מַה מָּר, אַנְחוֹתֶיהָ צוֹלֵלוֹת —
לֵב רַבָּן גַּם יֹאֵל בּוֹ לֹא יַרְגִּיעַ !

אֶל קוֹל הַבֹּכִיָּה בִּדְמִי הַלָּיְלָה
יָקוּם מִמִּטָּתוֹ, מֵעָיו יֶהֱמָיוּ ;
יִכְרַע עַל בִּרְכָּיו, יִשָּׂא עֵינָיו מָעְלָה
וּדְמָעָיו כִּנְחָלִים תַּחְתָּיו נִטָּיוּ.

„הָהּ אַלְמָנָה שְׁכוּלָה, הָהּ יְרוּשָׁלַיִם,
גַּלְמוּדָה, שׁוֹכֵמָה, רֹאשֵׁךְ תְּנִי מַיִם ;
בֵּין גַּלֵּי קְבָרַיִךְ
קוֹנְנִי לַאֲסִירָיִךְ
הַדַּכִּים הַנִּמַקִּים בִּקְצֵה שָׁמַיִם !
„בָּנַיִךְ, כִּי הַיּוֹם לְהוֹרְגִים עָיְפוּ,
דִּמְעוֹתָם גַּם הֵם בַּלֵּילוֹת יַרְעִפוּ ;
נַעֲנִים וּקְשֵׁי יוֹם
הֵם יֶחֱזוּךְ בַּחֲלוֹם
וַעֲפַר שִׁמְמוֹתַיִךְ לְנַשֵּׁק יִשְׁאָפוּ !“...

כְּבָר כָּשְׁלוּ בִרְכָּיו וּבְקִרְבּוֹ אֵין כֹּחַ
וּבְשֶׁטֶף עֵינָיו שְׁמֻרוֹתָיו נִסְחָפוּ —
לִלְבָבוֹ עוֹד סֹעַר, לְנַפְשׁוֹ אֵין נוֹחַ,
עַל אָחִיו יָרִיד, לִקְצֵה יָם נֶהְדָּפוּ.

---

*) ראה סנהדרין ק״ד :

עַל יִבָּנֶה הָעִיר בָּאֹפֶל נִרְדָּמָה ,
כּוֹכְבֵי אוֹר יַבִּיטוּ בִּדְמִי עַצֶּבֶת ;
גַּם הַנָּשִׂיא יִדֹּם , לְשׁוֹנוֹ נֶאֱלָמָה ,—
אֲבָל לֹא תִשְׁקַע בְּהֶגְיוֹנוֹ שַׁלְהֶבֶת !

שמואל שבח קאנטאראוויטץ .

צִיּוֹן !

1

אַל טַל וְאַל מָטָר — דְּמָעֵי יַרְטִיבוּ
צִיּוֹן , אֶת הֲרָרַיִךְ !
לֹא אֵשׁ וָשֶׁמֶשׁ — דָּמֵינוּ יַאְדִּימוּ ,
צִיּוֹן , אֶת שָׁמַיִךְ

2.

וְאֵד יַעֲלֶה מִדִּמְעוֹת עֵינֵינוּ
וְהָיָה כִּמְטַר שָׁמָיִם
וּמֵי מְנוּחוֹת יַרְגִּיעוּ רוּחֵנוּ
אֶת רוּחַ אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם !

3.

נֹחַם לְנֶפֶשׁ דֶּמַע עֵינָיִם
וּמַרְפֵּא לְרוּחַ נִשְׁבָּרֶת
לְנִדְכְּאֵי לֵב יְאַמֵּץ יָדַיִם
וְיַשְׁבִּיחַ נֶפֶשׁ סֹעֶרֶת !

שרה שפירא .

לִזְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ .

בְּנִי תּוֹרָתִי אַל תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר
לִבֶּךָ : כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים
וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ : (משלי ג׳, א׳ ב׳).

א

בְּמְרוֹם הַר סִינַי פֶּלֶג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה ,
מִנִּבְכֵי־יָם מַיִם רַבִּים שָׁם מְפַכִּים ;
וּמְקוֹר חַיִּים זֶה יָקִיר מַיִם זַכִּים ,
וַיְהִי לְמַעְיַן יְשׁוּעָה — עֹשֵׂה פֶלֶא . . . . .
וְכָל דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ , כָּל הוֹלֵךְ שְׁחוֹחַ
מִן הָעַיִן כִּי יִשְׁתֶּה — חִישׁ יַחֲלִיף כֹּחַ !

ב

בְּמְרוֹם הַר אֵל , זֶה סִינַי בַּקֹּדֶשׁ סֶלָה ,
עֵץ הַחַיִּים שָׁמָּה יִפְרַח פָּרֹחַ ;
פִּרְיוֹ תַּאֲוָה לָעֵינַיִם אַף יִתֵּן רֵיחַ ,
וּלְסַפֵּר טוּב טַעְמוֹ כָּל לָשׁוֹן תִּלְאֶה . . . . .
אַשְׁרֵי הָאִישׁ לוֹ יְקָבִים וַאֲסָמִים ,
מְלֵאִים פְּרִי הָעֵץ — וָחַי לְעוֹלָמִים ;

ג

בְּמְרוֹם הַר סִינַי , בְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים ,
שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא שָׁם זֹרַחַת ;
וּבִכְנָפֶיהָ צְרוּרִים חַיִּים וָנַחַת ,
עֹנֶג לְבַר־לֵבָב , עֵדֶן לְנֶפֶשׁ אִישׁ תָּמִים . . . . .
מַה־טּוֹב לַגֶּבֶר מִיָּדָהּ לוֹ קַרְנָיִם ,
לוֹ תִפֹּל לְחֵבֶל מָנָה אַחַת אַפָּיִם ,

* *
*

תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מְחוֹקְקֵנוּ
בְּחֹרֵב—הִיא הַשֶּׁמֶשׁ , הָעֵץ וְהָעַיִן ;
הִיא תַּשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת וְתוֹסִיף חַיִּין
הִיא תְּעוֹדְדֵנוּ וּתְחַדֵּשׁ יָמֵינוּ . . . . . .
הָבָה ! נִצֹּר עֵדוֹתֶיהָ כָּל הַיָּמִים
וּמְאֻשָּׁרִים נִהְיֶה—לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים !

יהושע לעווינזאהן .

שִׂיחַת עוֹפוֹת.

בְּתוֹךְ הַלּוּל, שָׁמָּה תַּחַת הַכִּירַיִם,
יָשְׁבוּ וַתְּדַבֵּרְנָה תַּרְנְגֹלוֹת שְׁתַּיִם:
מַה פִּשְׁעֵנוּ וּמַה חַטָּאתֵנוּ,
כִּי נִפְלֵינוּ בְּמִשְׁפָּטֵנוּ מֵהַתַּרְנְגוֹל דּוֹדֵנוּ,
הֵן חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט בִּבְלִי דַעַת,
לִשְׁחוֹט וּלְהַשְׁמִיד תַּרְנְגֹלֶת הַקּוֹרֵאת.
אֲהָהּ, מַדּוּעַ זֶה וְלָמָּה?
לְחִנָּם יִשְׁפְּכוּ אֶת דָּמָהּ,
וְהַתַּרְנְגוֹל מְתִים יַחֲרִישׁ בִּקְרִיאָתוֹ,
וְעוֹד פֶּה לָפֶה יַבִּיעַ חָכְמָתוֹ,
וּכְנוֹרָא עֲלִילָה,
יִתְּנוּ לוֹ תְּהִלָּה,
יָמִים הָיוּ אֲשֶׁר גַּם לְהַתַּרְנְגֹלֶת
הָיָה הַמִּשְׁפָּט וְהַיְכֹלֶת,
לִקְרוֹא כִּקְרִיאַת הַגֶּבֶר,
וּמִשְׁלַחַת מָוֶת וָדֶבֶר,
טֶרֶם הָיְתָה בָּאָרֶץ,
לְהָבִיא עָלֵינוּ קֶרֶץ,

הוֹי תַּמָּה, עָנְתָה הַשֵּׁנִית מַה תִּתְפַּלְּאִי?
הֲכִי אֶת הָאֲנָשִׁים טֶרֶם תֵּדְעִי?
מוֹשְׁלִים בִּזְרֹעַ עַל תְּמִימִים וַעֲנִיִּים,
וְכַמַּיִם הַמֻּגָּרִים יִשְׁפְּכוּ דְּמֵי נְקִיִּים,
וְזֶה לָמוֹ דֶּרֶךְ כֶּסֶל רַבּוֹת בַּיָּמִים,
לְהַעֲרִיץ וּלְהַקְדִּישׁ כָּל דּוֹרֵשׁ דָּמִים.
הֵן גַּם הַשּׁוֹחֵט, לוֹטֵשׁ הַמַּאֲכֶלֶת
חָסִיד יִקָּרֵא, אֲהָהּ! אִוֶּלֶת.

הַתַּרְנְגוֹל עָבַר עַל פְּנֵיהֶן,
וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵיהֶן,
וַיִּמְחָא כְּנָפָיו וַיִּקְרָא,
וַיַּעַן מִן הַסְּעָרָה:
אָמְנָם כֵּן, הָיוּ יָמִים,
דּוֹר בְּעֵינֵיהֶם חֲכָמִים,
דּוֹר לְלֹא בִקֹּרֶת וּלְלֹא תְבוּנָה,
דּוֹר הִקְדִּישׁ אַךְ אֶת הָאֱמוּנָה,
בֵּין אֱמֶת לְשֶׁקֶר הָעָם לֹא חָקָרוּ,
עַל כָּל קוֹל קוֹרֵא אֱמֶת אָמָרוּ:
הַתַּרְנְגֹלֶת קָרְאָה בְּכָל גְּבוּרָתָהּ,
וּבֵין הַבְּרִיּוֹת הִשְׁמִיעָה עֲצָתָהּ,
וַיְקַנֵּא גַּם הַבַּרְבּוּר בְּשִׁירָתָהּ,
וּבְתֵבֵל אָז אַנְדְּרָלְמוּסְיָא הָיְתָה,
עַד כִּי קָם פְּלוֹנִי הֶחָסִיד,
אֶת אֵלֶּה רָאָה וַיִּדְאַג לֶעָתִיד,
כִּי בְּרִבּוֹת הַיָּמִים,
יִהְיוּ כֻּלָּם חֲכָמִים,
גַּם בְּהֵמוֹת וּשְׁוָרִים,
אֲלָפִים וַעֲיָרִים,
סוּסִים וּבְקָרִים,
יִהְיוּ לְשָׂרוֹת וְשָׂרִים,
כִּי הַקִּנְאָה, הַכָּבוֹד וְהַגַּאֲוָה,
כֻּלָּם לָזֶה יִתְאַוּוּ אַךְ תַּאֲוָה,
אֶת כָּל אֵלֶּה הֵבִין וְרָאָה,
וַיַּחְתּוֹם כֵּן עַל הַצַּוָּאָה.

אָנֹכִי אֶקְרָא לְקוֹל הַתּוֹר,
אֶקְרָא לְיוֹם וּלְאוֹר,
יְשֵׁנִים אֲעוֹרֵר מִשְּׁנָתָם,
אֱוִילִים וּסְכָלִים מִתַּרְדֵּמָתָם,
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מוּסָרַי לָמוֹ אַטִּיף,
כִּי רוּחַ מִמָּרוֹם מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף,
הָרוּחַ דּוֹבֵר בִּי וּמִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנִי,
וַאֲכַבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנִי וּמִגְּרוֹנִי,
וְאֶתְנֶה פְּתַיּוּת אַךְ שֶׁקֶר קוֹלְכֶן,

אַךְ הַקִּנְאָה תֹּאכַל בַּדֵּי עוֹרְכֶן,
הַקִּנְאָה, זִמְרַת הַתַּרְנְגוֹלִים לְהִתְחַקּוֹת,
הֵן שִׁירוֹתֵיכֶן צְנֻמוֹת שְׁדוּפוֹת וְרַקּוֹת,
וְלָמָּה לָכֶן לִקְרוֹא בְגָרוֹן,
אִם שְׁאָר רוּחַ אֵין דַּעַת וְכִשְׁרוֹן,
חִדְלוּ לָכֶן מֵהַלְאוֹת אֶת הָעָם,
וְלֹא יִשְׁפְּכוּ לְחִנָּם אֶת הַדָּם,
לְכֶנָה נָשַׁי, אִם חַיִּים תַּחְפֹּצְנָה,
עַל הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל הַבֵּיצִים תִּרְבַּצְנָה.
דְּעוּ נָא צְעִירִים,
שָׁרִים בְּשִׁירִים,
כִּי דוֹר בִּקֹּרֶת עַתָּה,
חַרְבּוֹ הוּחַדָּה וְגַם מֹרָטָּה,
אִם אֵין לָכֶם כִּשְׁרוֹן מִנְּעוּרֵיכֶם,
אַל תְּבַלּוּ בַהֶבֶל אֶת עִתּוֹתֵיכֶם,
לִמְדוּ נָא מִתַּרְנְגוֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ,
וְאֶל בָּמַת הַשִּׁירָה, אַל תִּפְרְצוּ פָּרֶץ.

י"נ הכהן גאלדבערג

מגלת יהודה

מאת

דוקטור עהרליך.

אמר אברהם: כשבת משוררנו הגדול מו"ה **יהודה ליב גארדאן** זה מקרוב ימים אחדים ברינא עלה על לב אוהבי שפת עבר אשר שם להראותו אות לטובה אות אהבתם ותודתם על כל עלילותיו אשר עשה למען עמו ולמען לשון קדשו. וישלחו להם אנשים אנשי צורה את הדוקטורין איכלסון וברודא ואת הסוחרים הר"ר שלים שווארצבארט ולונץ. ויבואו הברורים אשר נקבו בשמות אל המשורר כצאתו את העיר ויקריבו לו בשם מכבדיו לוית כסף מעשה דפני. אף בקשו ממנו לערוך בכתב את אשר רחש לבם ולבי דבר טוב, ואכתוב לפניהם את השירה הבאה, ויתנוה על יד סופר סת"ם ויכתוב אותה כתיבה תמה על קלף כעין מגלת ספר (אדריסא). ויגע הדבר אל האיש אשר חפצו ביקרו ולא אבה להם כי במקום גדולתו שם ענותנותו. וזה אשר כתב אלי לאמר:

צארסקאיע סעלא, כ"א תמוז תרמ"ז.

ידידי אלופי ומיודעי רב הערך, כשמך כן תהלתך: איש אמונים וישר דרך, דר' **עהרליך** נ"י.

זה ימים רבים אנכי הרה ללת תודה וברכה לך על דברי השירה הנפלאה אשר שרת לשמי ולזכרי לבקשת מיודעינו היקרים בני עירך, ואני מקשה לילד; כי הנה רוח השיר נשאך על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות, עד ראש הררי קדם עד תאות גבעות עולם, ומשם אצלת לי ברכה והשפעת עלי רוב טובה אשר לא אוכל לקבל. כי מה אני ומה פעולתי בישראל כי נשאת ראשי בין ראשינו החוזים, בין משוררי קדם, ותתנני לבונה חרבות עולם, למשובב נתיבות לשבת?! קטנתי מכל התהלה אשר מדות אל חיקי; מרום משפטך מנגדי, מרום ונשא וגבה מאד, עד כי לו גם ארים ראשי ואלך בקומה זקופה ובגרון נטוי לא אגיע לכף רגליו. ואמר אל לבי, עתה הנה אנכי בא להודות לך על דבריך, הלא היה אהיה כמתעתע וכפתי המאמין כי כל הדברים האלה נאמרים בכבד ראש, והם אינם אלא דברי נביאות ומיטב השיר! על כן שמתי לפי מחסום בעוד שירך לנגדי, ושלחתי לך ברכתי בכלי שני על ידי הרר"ז לונץ ידידנו:

כבר אמרתי במכתבי להרר"ל כי לדעתי אין להדפיס את השיר הזה בחיי, ואולי גם לא בחייך, פן נהיה לבוז גם שנינו ואתה כת"ח המפרכס, ואני כמקבל פרכוס. . . . .

כה דבר אלי הריל"ג. אפס כי החברים לא הסכימו עמו, ובכן נמנו וגמרו לתתה בדפוס וראה כל העם כי מכבדיו יכבדו. ואלה דברי המגלה:

לִוְיַת חֵן

לראש נשיא משוררי ישראל בדורותיו רבי יהודה ליב גרדון: ביום הפרדו מעל מכבדיו ואוהביו יושבי ריגא אשר בליבוניאה בראש חדש סיון תרמ"ז: ובטרם לכתו לדרכו המציאו אליו לוית חן כסף טהור מעשה דפנא והיתה לו למשמרת להזכיר אהבה ותודה: חאת אשר דבר לו בשם חושבי שמו ויברך אותו אוהבו ואלוף נעוריו אברהם אבלי דוקטור עהרליך:

1.

זֹאת לִיהוּדָה גָרְדוֹן לִשְׂפַת קֹדֶשׁ אָדוֹן
הִיא גַם לוֹ הִיא כִידוֹן לַמֵּלִיץ לַמְנַצֵּחַ
עֲזַר אַתָּה לָשִׁיר מוֹסְרֵי אַסִּיר תָּסִיר
לֹא עוֹד מִלִּין תַּחְסִיר כִּי אוֹצָרוֹ פִּתֵּחַ
רַבַּת אַתָּה הֶעֱשִׁיר דַּרְכָּהּ יָסֹל יְיַשִּׁיר
נַחַל שׁוֹטֵף לוֹ שִׁיר וּלְכָל־חֲפֵצוֹ שִׁלֵּחַ
תִּפְרַח תָּגֵל צִיָּה רוּחוֹ אֹתָהּ חִיָּה
כִּי הִנֵּה מֻרְחָבִיָּה נָתִיב עָלָיו עָרָה:

2.

וּבְחָכְמָתוֹ עָשָׂה
כֹּה פִּזַּר כֹּה כִּסָּה
סֻכַּת שָׁלוֹם מָתַח
פַּעַם מַפֵּץ תּוֹתָח
פַּעַם יָרֹן כְּלִיל
פַּעַם יִסְפֹּד יְיֵלִיל
פַּעַם כְּטַל יִטֹּף
פַּעַם כְּשׁוֹט יִשְׁטֹף

לָשֵׂאת אֶת־הַמַּשָּׂא
וַיְהִי שִׁירֵהוּ פַּעַם
וּמְקוֹר חַיִּים פָּתַח
וַיִּתְהַלֵּךְ כְּרַעַם
כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל
עַל יוֹם עֶבְרָה וָזַעַם
חֵן וָיֶשַׁע יַעְטֹף
כִּי תֶאְשַׁם הָעֵדָה.

3.

תִּשְׁתֶּה עֵינוֹ לְמָטָר
לְבִ־מִי זֶה לֹא יִתַּר
עֵת יָשֹׁחַ יִרְכֶּה
וַיַּעַן כִּי יִבְכֶּה
אַךְ יוֹם דִּמְעָה יִמַּה
כִּי אָז חֶדְוָה תִּצְמַח
יַעֲנֶה עוֹנֶה וָעֵר
הַר וָעֵץ יִתְנַעֵר

הַדְּמָעוֹת בַּמִּסְתָּר
יִמַּס יִהְיֶה לְמָיִם
הֶן־הוּא מֵי רֹאשׁ יַשְׁקֶה
יָעִיב חוּג הַשָּׁמַיִם
יַעֲלֹז לִבּוֹ יִשְׂמַח
מִסָּבִיב שִׁבְעָתַיִם
יִרְעַם יָם יִשְׁ עַר
יִפְצַח רִנָּה תּוֹרָה.

4.

רוּחַ עַמּוֹ יָדַע
וּכְמוֹ כַּלְכֹּל דַּרְדַּע
הוּא רָאָה וַיָּבֶן
בְּצֵאת טִיט הַיָּוֵן
מֵאָז שִׁבְרָהּ גָּבַר
קָדַר שִׁמְשָׁהּ וּכְבָר
לוּלֵי שֶׁהָיָה לָהּ
וּדְבָרוֹ נֵר רַגְלָהּ

כִּי נִבְצַר אַף נִגְדַּע
הָכָם וַיְגַדֵּל יֶתֶר
בַּת עַמּוֹ שָׁבְנָה בֵּין
אֵין בְּרִית לָהּ וָנֶתֶר
נַחְלָה נַפְשָׁהּ עָבָר
אָבַד מָנוֹס וָסֵתֶר
שַׁדַּי מַחְסָהּ צִלָּהּ
לַדֶּרֶךְ לָהּ צֵדָה.

5.

וּבִגְבוּרָהּ עִם שֵׁשַׁךְ
אַחַר הֶבְלָם מָשַׁךְ
וְזִמְרַת זָר תִּזְרַע
מִכֹּל סֶבֶל וָרָע
רָאָה עַל־זֹאת שָׂרַק
וַתִּשְׁחַת תִּתְפָּרֵק
אָז בְּבָאְשִׁים הֵמַר
חֹק נָכְרִי יִשְׁתַּמֵּר

אוֹר רוּחָהּ סָר חָשַׁךְ
דֶּרֶךְ אָבוֹת נָטָשָׁה
גַּם אֵין דָּבָר נִגְרַע
לֶאֱסֹף אֵלֶיהָ חָשָׁה
וְאֹת הִיא נִטְעָה שֹׂרֵק
אֶת־פִּרְיָהּ זֶה יְרָשָׁהּ
לֹא לָהּ הֵם יֵאָמֵר
חֵדֶק חֵלֶף חֶמְדָּה.

6.

מִזֶּה וָזֶה הוֹתֵת
זֶרַע יִשְׂחָק לָתֵת
וּבְתוֹךְ שֶׁלֶג וָאֵשׁ
אִישׁ מֶנְהוּ יְוָאֵשׁ
כָּל־אִישׁ אִתּוֹ וָעָם
טֹהַר דָּתוֹ הַנֹּעַם
אֵי לְחוֹת הָעֵדוּת
הַאִם קָצְרָה מִפְּדוּת

כֶּסֶל אָוֶן וּרְתֵת
שִׁמְצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ
עִם הַכֹּל הִתְבָּאֵשׁ
לֵאמֹר קָרוֹב לוֹ קֶרֶץ
יֵאָמֵר לוֹ לֹא־עָם
וּמְעַטִּים גֹּדְרֵי פֶרֶץ
לֹא חָבַל עֹל עַבְדֻת
יַד אֵל הִרְבָּה פְּדָה.

7.

אֶת־חַסְדּוֹ לֹא עָצַר
מִדֵּי נַפְשָׁם תִּקְצַר
נֶצַח בִּכְשֹׁל כֹּחָם
וּזְרֹעַ צוּר נָחָם
אֶל־רִנָּתָם הִקְשִׁיב
וּשְׂשׂוֹן יִשְׁעוֹ הֵשִׁיב
כִּי אֵל חַנּוּן סַלָּח
מַלְאָךְ אֶל גּוֹי שָׁלַח

מֵעַל עַם־זוּ יָצַר
בְּמָצוֹק בְּצָרָתָה
אֹתָם הֵקִים נִחַם
עֲלֵימוֹ חִישׁ נִגְלָתָה
כָּל־עֵיט הָרִים הֵשִׁיב
וַיְהִי לָהֶם עֶזְרָתָה
אֶל צִי סֹעֵר מַלָּח
צִפּוּי אֶל חֶרֶב חַדָּה.

8.

הֵקִים לָהֶם רֹאִים
הֵמָּה בִּשְׁמוֹ בָּאִים
אוֹ כִּי הָעָם הֶעֱוָה
לְמִקְדָּשָׁיו צִוָּה
יַעַן לִבָּתָם עַם־שָׁוְא
וַיְעַנּוּם עַד יוֹם שָׁב
מִי יָשִׁיב קַדְמוֹנִים
יַטִּיפוּ לַבָּנִים

דִּבֵּר אֶל־הַנְּבִיאִים
בִּשְּׂרוּ שָׁלוֹם וָיֶשַׁע
יָעַד מוּסַר הֹוָה
וַיּוֹכִיחוּם עַל־פֶּשַׁע
יָבוּזוּ קָדָשָׁיו
לִבָּם מִדֶּרֶךְ רֶשַׁע
מוּסְרֵי דוֹר אֵיתָנִים
צֹפִים אַנְשֵׁי מִדָּה.

9.

אֶפֶס אַל־נִהְיָה־נָּא
כִּמְנַכְּרֵי מַתָּנָה
בָּתֵּי אֵל נֶהֶרְסוּ
אַךְ עוֹד נִטְרִים עָשׂוּ
הַמְּלִיצִים וּבְחִירִים
שָׁרִים וּלְשׁוֹן עִבְרִים
וּבְרֹאשׁ צוֹפֵי הַדּוֹר
וּבְלֵב שָׁלֵם לָעֵדָה

חַסְרֵי־לֵב אֵין בִּינָה
נָתַן לָנוּ אָבִינוּ
וּנְבִיאִים כֵּן אָפְסוּ
מַחְסֹרֵינוּ יָבִינוּ
זוּ אֵל מֵעַם הֵרִים
הֵשִׁיבוּ עוֹד אֶל פִּינוּ
עִבְרִים פִּרְצָה לִגְדֹּה
גֵּרְדּוֹן עֶדְיָהּ עָדָה.

10.

מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה — דֹּרֵךְ אֶת־דּוֹר מֹרָה
דֹּרֵךְ חִצָּיו מוֹרֶה — אֶל־הַשַּׂעֲרָה קֹלֵעַ
כִּי יִיעַף כִּי יֶחֱרֶה — חוֹחִים וָקוֹץ יָאֹרֶה
בַּמְּסִלָּה פִּיו בוֹרֵא — צֶמַח צֶדֶק זוֹרֵעַ
אִם יַעֲרִיץ וַיִּנַּטֵּל — אִם יָלִיץ וַיְהַתֵּל
יָשׁוּב יִבְנֶה עַל־תֵּל — הָרַס לִהְיוֹת נֹטֵעַ
מַסְלוּל חָדָשׁ בָּרָא — דֶּרֶךְ קֹדֶשׁ קָרָא
בּוֹ נִלְחַם גַּם שָׂרָה — לַתּוֹרָה לִתְעוּדָה .

11.

הִכַּרְנוּהוּ אָכֵן — תָּמִיד עָמַד הָכֵן
תּוֹדָה וּתְשׁוּאוֹת חֵן — נַקְרִב לוֹ עַל כָּל־אֵלֶּה
גָּרְדּוֹן בָּרוּךְ יִהְיֶה — עַל תּוֹרָתוֹ יִתְיָה
וִיהוּדָה גּוּר אַרְיֵה — יוֹסֵף אֹמֶץ בַּל־יִלְאֶה
יֵרָא רֵעָיו רַבּוּ — אֶת־תּוֹכַחְתּוֹ יֹאבוּ
לֵאמֹר חָכְמָה הָבוּ — שַׁנּוּ אֶת־בִּגְדֵי־כֶלֶא
וּבְשֵׁם הָעִבְרִיָּה — כָּהּ הִגְדִּיל וּשְׁנִיָּה
מֵאֵת חֹשְׁבָיו לְוִיָּה — זֹאת עֵדָה לִיהוּדָה .

הַשְּׁאֵלוֹת

(בעקבות היינריך היינע) .

בְּאִישׁוֹן לַיְלָה עַל חוֹף הַיָּם שָׁמָּה
עוֹמֵד עוּל־יָמִים בְּנֶפֶשׁ נִדְהָמָה ,
רֹאשׁוֹ מָלֵא שֶׁפֶק , אֻמְלָלָה לִבָּתוֹ
וּבִשְׂפָתַיִם דַּלְקִים לַגַּלִּים יָשִׂים דִּבְרָתוֹ .

הוֹי , פִּתְרוּ נָא לִי , פִּתְרוּ חִידַת הַחַיִּים ,
זֹאת הַחִידָה הָעַתִּיקָה כִּימֵי הַשָּׁמַיִם ,
הַחִידָה הָאֲיֻמָּה , הַסְּתוּמָה מִנִּי אָז
הַחִידָה , לַשָּׁוְא עָלֶיהָ בְּזֵעַת אַפַּיִם
יָגְעוּ אַנְשֵׁי־רוּחַ לֹא אֲנִים לָמוֹ רָז —
מֵאַשָּׁפֵי בָּבֶל עַד חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם

מִפִּילוֹסוֹפֵי יָוָן וַעֲרָב עַד חֲכָמֵינוּ עַתָּה ;
הַגִּידוּ נָא לִי : מַה לְמַעְלָה , מַה לְמָטָּה ?
וּמָה הָאָדָם ? מֵאַיִן הוּא בָא וְלָמָּה ?
וּמִי הוּא הַשּׁוֹכֵן בִּמְרוֹמִים שָׁמָּה ?

הֶמְיָתָם יֶהֱמוּ הַגַּלִּים בַּמְּצוּלָה ,
הֶעָבִים חִישׁ יָרוּצוּ דַּרְכָּם הַסְּלוּלָה ,
סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ בְּרַעַשׁ וְשָׁאוֹן ,
הַסַּהַר יַגִּיהַּ אוֹרוֹ בְּגֵאָה וְגָאוֹן ,
יְנוֹצְצוּ הַכּוֹכָבִים , יָהֵלּוּ כִּימָה וּכְסִיל —
וּלְמַעֲנֵה פִּיהֶם יְחַכֶּה — הַכְּסִיל .

אברהם יעקב פאפירנא .

יָדוֹ בַכֹּל

שיר-עם ברומניה .

א

כָּל אָסוֹן וָנֶגַע ,
כָּל פִּיד וָפֶגַע ,
כָּל קֶטֶב וָדֶבֶר ,
כָּל רָעָה וָשֶׁבֶר :
„יַד הַיְּהוּדִי בַּכֹּל !"
בָּרָמָה נִשְׁמַע קוֹל ,
מִיָּדוֹ נִבְרָאָה
כָּל שִׁפְעַת הָרָעָה ,
אַךְ הַיְּהוּדִי
הוּא הַיְחִידִי
הַיּוֹצֵר מֵרֹאשׁ
שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ

ב

מִיָּדָיו הַמּוֹרָאוֹת
תִּקְרֶנָה כָּל הָרָעוֹת
הַמִּתְחַדְּשׁוֹת לַבְּקָרִים

בְּתוֹךְ „הַבָּנִים" הַיְקָרִים ;
לְפָנָיו מֶלֶךְ בַּלָּהוֹת
עֹשֶׂה בְחַרְבּוֹ נִפְלָאוֹת ,
וּסְבִיבָיו מַלְאֲכֵי רָעִים
יֵצְאוּ בִמְחֹלוֹת פְּרָאִים .

אך היהודי וכו'

ג

אִם אֶזְרָחִים אֹבְדִים
אֱלִיל הַשֵּׁכָר עוֹבְדִים ,
אֵלָיו יַקְרִיבוּ יְגִיעָם
וְיִתְעוּ בְהֵיכָלוֹ בְּקִיאָם –
הַיְּהוּדִי בֶּן הַכּוֹת !
הוּא הַקּוֹסֵם הַכּוֹס
וְ„הַבָּנִים" יְבַקְשׁוּ פָנָיו
לְהַשְׁקוֹתָם נַחַל עֲדָנָיו .

אך היהודי וכו'

ד

אִם אִכָּרִים צַדִּיקִים
מֵעֲקַת דְּבָרִים עַתִּיקִים
תַּחַת הַפֹּרַחַת בְּרָכָה
נַפְשָׁם לֶעָפָר שָׁחָה –
הַיְּהוּדִי בֶּן הַכּוֹת !
הוּא מִתְחַכֵּם לַהֲרוֹס ,
וְ„הַבָּנִים" נִגְזָרִים
מִידֵי „קְהַל" הַזָּרִים .

אך היהודי וכו'

ה

אִם חֶבֶל הַסּוֹחֲרִים
לְשָׂטָן הַמַּשְׁחִית מוֹכְרִים
שְׁאֵרִית יָשְׁרָם וְתֻמָּתָם
רוּחָם נַפְשָׁם וְנִשְׁמָתָם –
הַיְּהוּדִי בֶּן הַכּוֹת !
הוּא מַבִּיעַ כָּזֹאת ,
וְ„הַבָּנִים" כְּיוֹנִים תַּמּוֹת
יוֹנָה לַעֲשׂוֹת הַשַּׁמּוֹת

אך היהודי וכו'

ו

אִם הַבָּנִים הַמִּתְאוֹנְנִים
כְּגִבּוֹר מִיַּיִן מִתְרוֹנְנִים
בְּרַעַם גְּבוּרָתָם לְפַלֵּחַ
אֶת הַשָּׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ –
הַיְּהוּדִי בֶּן הַכּוֹת !
הוּא הוּא מְהַפֵּךְ לְהָקוֹת
„הַבָּנִים" לְחַיּוֹת רָעוֹת
לִפְרוֹעַ בְּקִרְבּוֹ פְּרָעוֹת

אך היהודי וכו

י. ח. ראבניצקי .

תְּפִלָּה לָאָבִיב .

בָּרוּךְ בּוֹאֵךְ עֵת הַיְקָרָה ,
שָׁלוֹם לָךְ יֶרַח זִיו הַנְּעִים
בָּרוּךְ בּוֹאֵךְ שֶׁמֶשׁ תִּפְאָרָה
שָׁלוֹם לָכֶם שָׂדוֹת חֶמְדַּת עֵינָיִם

שָׁלוֹם לָכֶם שְׁמֵי סַפִּירִים
לָכֶם צִיצִים וְשׁוֹשַׁנִּים
– לָכֶם אֶגְלֵי טַל מַזְהִירִים
בַּשָּׂדוֹת עֲמָקִים וְגַנִּים

שָׁלוֹם לָכֶם גְּבָעוֹת וְהָרִים
בִּירַקְרַק עֵשֶׂב נִשְׁקָפוּ
שָׁלוֹם לָכֶם עֲצֵי הַיְעָרִים
עָלִים נֶחֱמָדִים עָטָפוּ

שָׁלוֹם רַב לָךְ, יוּבַל, הוֹמֶה סָבִיב

בְּמֵימֵי תְכֵלֶת יָפִים זַכִּים
שָׁלוֹם לְכָל מַחֲמַד הָאָבִיב
תְּפִלָּה אַחַת אֲפַלֵּל מִמַּעֲמַקִּים:

כִּי תִקְוָתֵנוּ הַנִּשְׁאָרָה
תִּפְרַח כְּכָל פִּרְחֵי תִפְאָרָה
הַסְּעָרָה כִּי לֹא תְעַקְּרֶנָּה
הָרַעַם כִּי לֹא יְחַלְלֶנָּה

שֶׁמֶשׁ אָבִיב בְּקַרְנַיִם
כִּי תַזְהִיר עָלֶיהָ
וּמַלְקוֹשׁ בְּעִתּוֹ מִשָּׁמַיִם
יַרְטִיב אֶת עָלֶיהָ

יצחק אשר ניידיץ.

גביר ליבעראל

או

שֶׁרֶץ הָעוֹף

וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם:
(דברים י"ד י"ט).

א

גְּבִיר לִבֶּרַל מִי יוֹדֵעַ
גְּבִיר לִבֶּרַל אֲנִי יוֹדֵעַ:

קֹדֶשׁ אֵין לְפָנָיו!
תּוֹרָתוֹ – הַשְּׁקָלִים!
הוּא רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים
וְלָאֲרָיוֹת – זָנָב.

טוֹב הוּא לָרָע, וְרַע-לְטוֹב,
פֹּה יְפַזֵּר, שָׁם לֹא יְשַׁלֵּם–חוֹב,
לְאַקְטְרִיסְסָה יִתֵּן מַתָּנָה
וְיִגְזֹל–יָתוֹם וְאַלְמָנָה,

לֹא אִישׁ הוּא–תוֹלַעַת
לְרַגְלֵי אַלּוּפֵי הָעֹשֶׁר
וְעַל אַנְשֵׁי־הַדַּעַת
עַל אֵלֶּה יְדוּעֵי־חֹר

יִרְמוֹס בְּרֶגֶל גַּאֲוָה
זֶה עֶבֶד הַתַּאֲוָה
זֶה בַּעַל הַשֶּׁגֶל
זֶה רֹאשׁ הָעֵגֶל.

דַּיָּנִים, חַזָּנִים, וְרַבָּנִים
לְלִבֶּרַל חֶרְפָּה, לַעַג וָקֶלֶס
אֵלֶּה „כְּלֵי קֹדֶשׁ" „הָאֲחַשְׁתְּרָנִים"
אֵלֶּה–יְחַכּוּ לוֹ אֲחוֹרֵי הַדֶּלֶת.

וְהוּא גַּם הוּא הַלִּבֶּרַל
הַגְּבִיר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא
אֲשֶׁר כָּל אֹבֵד יָתוֹם וָדָל
יִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ בְּעַד אֲגוֹרָה.

ב

גְּבִיר לִבֶּרַל מִי יוֹדֵעַ
גְּבִיר לִבֶּרַל אֲנִי יוֹדֵעַ:

צִיצִת וְטֹטָפוֹת
לוֹ–קֶלֶס וַחֲרָפוֹת
נַפְשׁוֹ קָצָה גַּם „בְּהַקָּפוֹת"
בְּתוֹרוֹת־מוּסָר מְעֻלָּפוֹת.

עַל כָּל „עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים"!!
עַל כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה
יַעֲבֹר בְּגָלוּי, בְּמִסְתָּרִים
וִידַקְדֵּק בִּכְתֹנֶת טְהוֹרָה

בְּמִגְבַּעַת שְׁחוֹרָה
בְּנַעֲלֵי הַיָּדַיִם

בְּמִטְפַּחַת צְחוֹרָה
בְּאֹרֶךְ הַמִּכְנָסַיִם
בְּטֹהַר הַנְּעָלַיִם

יְדַקְדֵּק בְּוִויזִיט לְצִפּוֹרָה
בְּהִשְׁתַּחֲוָיָה עֲמוּקָה
בְּשֶׁבַע כְּרִיעוֹת לִדְבוֹרָה
בִּנְתִינַת־יָד, דְּחוּקָה.

ג

גְּבִיר לְבֶרֶל מִי יוֹדֵעַ
גְּבִיר לְבֶרֶל אֲנִי יוֹדֵעַ:

אדות תַּלְמוּד־תּוֹרָה וִישִׁיבוֹת
הוּא לֹא יַרְבֶּה מַצּוֹת וּמְרִיבוֹת
הוּא מַשְׂכִּיל, לְבֶרֶל, אִישׁ נְדִיבוֹת!
טוֹב טוֹב לוֹ קְעָרָה עִם לְבִיבוֹת
מִכָּל תַּלְמִידֵי רַבָּנֵי וְרָאשֵׁי הַיְשִׁיבוֹת...

הוּא לֹא יָרִיב עַל דְּבַר „עֲלִיָּה"
חָלִילָה! — כְּאַיִן נֶחְשָׁב לוֹ „שִׁשִּׁי"
זֹאת הַתּוֹרָה הָעִבְרִיָּה
בְּמֶרְכַּבְתּוֹ—גַּלְגַּל הַחֲמִישִׁי...

כְּלְבֶרֶל הוּא יָבוּז לְתוֹרַת הַקַּדְמוֹנִים
וִיחוֹבֵב כָּל שְׁנוּנֵי־זְנוּנֵי הָאַחֲרוֹנִים
בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, הוּא אַחֲרוֹן לָאַחֲרוֹנִים
וּבְטֶעאַטְר — הוּא רִאשׁוֹן לָרִאשׁוֹנִים!

ד

גְּבִיר לְבֶרֶל מִי יוֹדֵעַ
גְּבִיר לְבֶרֶל אֲנִי יוֹדֵעַ:

הַתְּפִלָּה לוֹ—אֲרֻכָּה
הַתּוֹרָה לוֹ—מְבוּכָה
הַמּוּסָר לוֹ—פּוּקָה
וְהַמִּדָּה לוֹ—חֻקָּה

לֹא תוֹרָה לוֹ, וְלֹא אֱמוּנָה
לֹא חָכְמָה, וְלֹא תְבוּנָה
לֹא שֹׁרֶשׁ לוֹ, וְלֹא עָנָף
וּמִכָּל עַוְלָה, רֶשַׁע, פֶּשַׁע
בְּלִבּוֹ—שֹׁרֶשׁ אוֹ עָנָף
לְבֶרֶל גָּמוּר—כָּאָמוּר!

תַּאֲוֹתָיו—מַיִם שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף!
לְדֵעוֹתָיו—אֵין שֹׁרֶשׁ, אֵין נוֹף
הוּא חָלוּל וְרֵיק, הוּא יִצְלְצֵל כְּתֹף
טוֹב הוּא לְרָע, וְרַע—לְטוֹב
לְתַקִּיף הוּא—שֶׁרֶץ, וּלְחַלָּשׁ—עוֹף
לְבֶרֶל גָּמוּר! כָּאָמוּר

גְּבִיר לְבֶרֶל מִי יוֹדֵעַ
גְּבִיר לְבֶרֶל אֲנִי יוֹדֵעַ:

הוּא לֹא אָדָם, הוּא—קוֹף!
הוּא—שֶׁרֶץ הָעוֹף!...

ד"ר קאמינער

רַחֲשֵׁי לֵב.

1.

אֵשׁ אוֹכֵלָה קִרְבִּי יוֹקֶדֶת,
תְּשׁוּקָה כַבִּירָה עַזָּה כַּמָּוֶת.
לָעוּף אֵלַיִךְ אֶרֶץ מוֹלֶדֶת,
לְהָסִיר יְגוֹנִי וְלִמְחוֹת עַצֶּבֶת,
עֲפָרֵךְ אֲחוֹנֵן, אֶרְצֶה אֲבָנַיִךְ,
עַל שִׁבְרֵךְ אֲקוֹנֵן, אֲנַשֵּׁק רְגָבַיִךְ,
אֶשְׁפּוֹךְ דִּמְעָתִי, בְּחֵיק הוֹרָתִי,
וּבִזְרֹעוֹת אֵם עֲדִינָה, אָעִירָה קִינָה,
אֶתֵּן עֵינַי דִמְעָה אֶת רֹאשִׁי מַיִם,
עַל חֳרָבַיִךְ אֶשָּׂא קִינָה נֶהִי,
אֶזְכְּרֵךְ צִיּוֹן, אֶזְכְּרֵכִי יְרוּשָׁלַיִם,
וְזִכְרוֹנֵךְ בְּצָרָתִי נֹחַם לִי יֶהִי!

2.

עַל שִׁבְרֵךְ בַּת־עַמִּי, עַל כְּבוֹדֵךְ כִּי גָלָה,
לִבִּי בִּי יֶהֱמֶה, מֵעַי יֶחֱמָרוּ,
נַפְשִׁי תִּשְׁתַּפֵּךְ עָלַיִךְ אֻמְלָלָה,
רַעְיוֹנַי נָבוֹכוּ—קִרְבִּי יִסְעָרוּ,
טֹהַר תִּקְוָתֵךְ, יָעִיב עֲרָפֶל,
כְּמוֹ זֹאת תְּעוּדָתֵךְ, שֶׁבֶת בַּשָּׁפֶל,
וְאַתְּ סֹעֲרָה עֲנִיָּה, שׁוֹכֶנֶת צִיָּה,
גּוֹלָה וְסוּרָה, כַּגּוּלָה עֲצוּרָה,
נָדַדְתְּ מִקִּנֵּךְ זֶה שְׁנוֹת אַלְפַּיִם,
וְאֶל כָּל עֶבְרֵי תֵבֵל בְּעֶבְרָה נִדַּחַתְּ,
שָׁם הוּבָא צַוָּארֵךְ בְּעֹל הַחַיִּים,
נִתְעָרְבִי עִם שׁוֹנִים וְאֶת אַרְצֵךְ שָׁכַחַתְּ.

3.

אַךְ לֹא מִזְּדוֹן לֵב לֹא מֵאֹוֶן וָמֶרִי,
גַּם לֹא מֵרֹב עֹשֶׁר מִלִּבֵּךְ רְחָקָה,
בְּזַעַם וָקֶצֶף וּבְאֵשׁ חֲמַת קֶרִי,
הֱקִיאָתֵךְ מִקִּרְבָּהּ וְאֶת עֶדְיָהּ פֵּרְקָה...
וּמֵאָז קָדְרוּ שָׁמַיִךְ, הָהּ! נוֹרָא גוֹרָלֵךְ,
אֵין מֵקִים יְרִיעוֹתַיִךְ, אֵין נוֹטֶה אָהֳלֵךְ,
נָדַדְתְּ מֵאֶרֶץ פּוֹרִיָּה, אֶל נְאוֹת צִיָּה,
וּמִמִּשְׁכַּן שַׁאֲנַנִּים, אֶל מְעוֹן תַּנִּים,
וַתִּזְנַח נַפְשֵׁךְ מִשָּׁלוֹם מֵעֹנֶג וָנַחַת,
וּמֵעַל שֻׁלְחַן אָבִיךְ הִרְחַקְתְּ לָנוּעַ,
עַל כֵּן אָשְׁרֵךְ מִקֶּדֶם נַפְשֵׁךְ שׁוֹכַחַת,
עַל כֵּן דַּלּוֹת שַׁחוֹת וּמַצָּבֵךְ־פָּרוּעַ!..

4.

הֲלָנֶצַח אֵל קַנָּא יֶעְשַׁן אַפֶּךָ,
וּרְחוֹקָה מִבָּנֶיהָ תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה,
צִיּוֹן תִּפְאַרְתֵּנוּ קִרְיַת מְשׂוֹשֶׂךָ,
וּלְעוֹלָמִים מִבָּנֶיהָ תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה,
הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹנִים, אֵל שׁוֹכֵן רָמָה,
וְעוֹרֵר יְשֵׁנִים, מִמַּעֲמַקֵּי אֲדָמָה,
רְאֵה בְּעֵינֶיךָ, עֳנִי עַמֶּךָ,
כִּי מְאֹד נִקְלוֹנוּ, בְּעֵינֵי אוֹיְבֵינוּ,
הָפֵץ עֲלֵיהֶם עֶבְרוֹת אַפֶּךָ,
הַכְנַע קְשִׁי עָרְפָּם וּזְרֹעָם שַׁבֵּרָה,
נְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת עַמֶּךָ,
וּבִנְאוֹת מַחֲשַׁכֵּנוּ הָאֵר נָא אוֹרָה.

5.

אֵלֶיךָ אֵל חַנּוּן עֵינֵינוּ נְשׂוּאוֹת,
כִּי תָחֹן עַם דַּל הוֹלֵךְ שְׁחוֹחַ,
וְתִשְׁלַח אֵלֵינוּ „מְבַשֵּׂר הַיְשׁוּעוֹת“,
וְיוֹצִיא עֲשׁוּקִים מִיַּד עוֹשְׁקָם כֹּחַ,
יְחַלֵּץ עֲנִיִּים, מֵעֹנִי וָקֹרֶץ,
וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים, לִשְׁפּוֹט הָאָרֶץ,
יָחִישׁ נִחוּמִים, לְגוֹי קְדוּמִים,
וּמִבְּנֵי אַל־מָוֶת, יִמְחֶה עַצֶּבֶת,
יָשִׁיב בָּנִים אֶל חֵיק הוֹרָתָם,
וִיחַדּוּ בְּשִׂמְחָה פְּנֵי אֵם עֲדִינָה,
בָּנִים נֶעֱזָבִים יָשׁוּבוּ עַל נַחֲלָתָם,
וְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם יָבֹאוּ בְּרִנָּה!

אהרן מירסקי

גֶּמַע־נַעֲמָן

מִכְתָּמִים

מאת

יהודה ליב ניימאן.

1.

אִם בִּלְבָבְךָ אָחִי אֱלֹהִים אֵינֶנּוּ.
גַּם בְּכָל אַפְסֵי תֵבֵל לֹא תִמְצָאֶנּוּ.

2.

פַּעַם כָּל הַבְלֵי שָׁוְא תִּשְׁמֹר פֶּתִי,
וּפַעַם, גַּם אֶת צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי.

3.

הָאִישׁ הָאֻמְלָל בְּחַיָּיהוּ,
גַּם אִם יִפּוֹל עַל נַבְּהוּ,
יִפְצַע אֶת חָטְמֵהוּ.

4.

הַצְּבוּעִים יָלִיטוּ בְּמַסְוֶה אֶת פְּנֵיהֶם,
אַךְ יִשְׁכְּחוּ לְהָלִיט גַּם אֶת יְדֵיהֶם.

5.

שְׁלֹשָׁה לֹא יִסְכְּנוּ בַּחַיִּים.
לֶחֶם בְּאֵין שִׁנַּיִם.
מָאוֹר בְּאֵין עֵינַיִם,
וְחָכְמָה בְּלִי יִרְאַת שָׁמַיִם.

6.

מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָנֶה רוֹצֶה מָאתַיִם,
וּלְךָ אֵין כֹּל, וְאַתָּה רוֹצֶה אַלְפַּיִם?

7.

הַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּל,
אֲבָל גַּם יְעַנֶּה אֶת הַכֹּל.

8.

הַכִּילַי דּוֹמֶה לַחֲזִיר בִּתְכוּנָתוֹ,
בְּעַצְמוֹ יֹאכֵל... וְיֶאֱסֹף חֵלֶב לְזוּלָתוֹ.

9.

בְּכָל עֵת אֹהֵב הָרֵעַ,
אִם יֵשׁ לְךָ הַמַּטְבֵּעַ.

10.

אוֹהֵב נֶאֱמָן הָרִישׁ,
אִם יִתְנֶה אַהֲבָה לְאִישׁ,
לֹא יְחַלֵּל אוֹתָהּ חִישׁ.

11.

עֹשֶׁר וָחֹסֶר, דְּמוּת אַחַת לִשְׁנֵיהֶם,
וְעַל כֵּן יִשְׁגּוּ רַבִּים לְמַרְאֵה עֵינֵיהֶם,
בְּחָשְׁבָם לְהַחֲזִיק בִּידֵי עֹשֶׁר,
וְהִנֵּה נֶאֱחַז בְּיָדָם חֹסֶר.

12.

הָעֹשֶׁר הוּא קַל רַגְלַיִם,
וְהַכָּבוֹד, בַּעַל כְּנָפַיִם.
וְנִמְהַר מִשְּׁנֵיהֶם, הַחַיִּים.

13.

בַּאֲרָצוֹת רַבּוֹת עָבַרְתִּי,
וְעִם בְּנֵי עַמִּים שׁוֹנִים דִּבַּרְתִּי,
וְכֻלָּם מַחֲזִיקִים בְּשִׁטָּה אַחַת,
וְהִיא, לִבְלִי תֵת, וְרַק לָקַחַת.

14.

הַסּוּס יְדַלַּח בְּרַגְלֵהוּ
בְּגִשְׁתּוֹ אֶל מֵי מִשְׁתֵּהוּ.
יַעַן הוּא רוֹאֶה בְּמִשְׁקַע הַמַּיִם,
כִּי גַּם סוּס זוּלָתוֹ, חָפֵץ חַיִּים.

אִישׁ מְהַלֵּל הַכֹּל
אוֹ בוֹזֶה הַכֹּל
אָז בְּלִבּוֹ אֵין כֹּל .

15.

דַּבֵּר עִם לוֹעֵז כִּלְשׁוֹנֵהוּ ,
עִם עָשִׁיר כְּחֶפְצֵהוּ ,
וְעִם כְּסִיל כְּאִוַּלְתֵּהוּ .

16.

הָאִישׁ הַלָּז אֲשֶׁר זֶה מִקָּרוֹב בָּא ,
עָשָׂה תּוֹרָתוֹ קַרְדּוֹם לַחְטוֹב בָּהּ ,
אַךְ אִישׁ אֶחָד הִבִּיט עָלָיו לְתֻמּוֹ ,
נִבְרָא וְהִנֵּה אֲהָהּ ! קֵהָה קַרְדֻּמּוֹ .

17.

לוּ הֵבִיאוּ מְכוֹנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי הָעִירָה ,
כִּי אָז יְעַצְתִּיךָ לָתֵת כָּל כַּסְפְּךָ בִּמְחִירָהּ .

18.

אֲצִילֵי עַמֵּנוּ יָחֹקּוּ כַּקֹּפִים אֶת זוּלָתָם ,
יְהִי צוֹעֲנִי , אוֹ גֶרְגָּשִׁי , אִם רַק לֹא מִבְּנֵי עֲדָתָם .

19.

בְּעִיר קְטַנָּה אוֹ בִסְפָר ,
נֶחְשָׁב גַּם עֵגֶל לְשׁוֹר פָּר .

20.

„לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם“ אָמַר מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם ,
וַאֲנִי טֶרֶם חָכַמְתִּי , וְאֵשֵׁב בְּנִקָּיוֹן שִׁנַּיִם .

21.

שֻׁלְחַן הַחַיִּים מִטְפַּחַת קְטַנָּה פְּרוּשָׂה עָלֵיהוּ ,
כָּל אִישׁ יְמַשְׁכֶנָּה אַךְ אֶל צִדֵּהוּ ,
וְלֹא יַבִּיט כִּי יְעַתִּיקֶנָּה מֵרֵעֵהוּ ,
הַיּוֹשֵׁב מִמֻּלוֹ , וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כָּמֹהוּ :

22.

שְׁלשָׁה הֵם בְּעֹכְרֵי הָאֱמֶת ,
אֱמוּנַת שָׁוְא וּתְפִלָּה
הַשְׂכָּלָה מְשֻׁכָּלָה ,
וּרְמִיָּה מִתַּמֶּמֶת .

23.

הַשִּׁכּוֹר , עֵינָיו בְּכוֹסוֹ ,
הַזּוֹלֵל , עֵינָיו בִּכְרֵשׂוֹ ,
וְהֶחָכָם , עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ .

24.

הֲיָדַעְתָּ מִמֶּה עֹשֶׁר הָאִישׁ הַהוּא נוֹצָר !
מֵהַקֻּפָּה בְּעִיר לָאדְז , וְהַלְוָאָה בְּבֵית הָאוֹצָר .

25.

בְּמַצְרֵף יִבָּחֵן כֶּסֶף , וּבְכֶסֶף — גָּבֶר ,
וְאַהֲבַת רֵעַ — בְּהָמִיט עָלֵינוּ יוֹם שׁוֹד וָשָׁבֶר .

26.

מוֹכִיחַ נַעַר שׁוֹבָב , מִתְעָרֶה בִּמְשׁוּבָתוֹ ,
זוֹרֵעַ עַל צְחִיחַ סֶלַע , אֶת מִזְרַע תְּבוּאָתוֹ .
וְכֵן הַכּוֹתֵב מִכְתָּמִים אַף כִּי מֵאָה ,
לְאִישׁ אֲשֶׁר אָזְנוֹ עֲרֵלָה , אוֹ אֵין בּוֹ דֵעָה .

מיפיפותו של יפת באהלי שם.

מאמר־מדע והגיון, על ענפי החכמות הכלליות, חקי היופי ורנשגב, דעת חכמת חרשים ומלאכת מחשבת בישראל ואדם.

מבוא לשירת היונים.

בעד קהל הקנראים העברים.

א השקפה כללית על השירה ההֶילֶינית

בתור הקדמה להעתקת האיליאדה לשפת עבר

I רוח השירה

בני שם ובני יפת

בני שם ובני יפת רחוקים ברוחם, בחייהם והלך נפשם כרחוק מזרח ממערב. קרובים היו תמיד בשבתם ותחנותם, במשאם ומתנם, ומימות עולם התלכדו בדברי ימיהם; מראש מקדמי ארץ עד היום הזה לא חדלו מבוא אלה באלה, אך לא כרעים וכאחים כי אם כמתנגדים ומקנאים, הלוכם זה עם זה לא היה כי אם למלחמה, וקרבתם לקרב, בכל זאת היו שתי משפחות העמים האלה תמיד משפיעים ומושפעים אשה על אחותה ויאצילו מדעותיהם אלה על אלה. האגדות העתיקות תזכרנה את בן־הקדם (Kadmus) בא לארצות המערב ומיסד ההשכלה היונית; את היונים שבים על עקבם במסעות מלחמה אל קצה אזיא הקטנה מקום מוצאם; את הפיניקים נודדים אל המערב ליסד ממלכה חדשה, קרתא חדתא (Karthago) ואת פליטי טרויא נודדים לאיטאליא לכונן כרך של רומי. דברי הימים ימלאו אחרי האגדות. מלחמות ומסעות-גבורים כשלשלת ארוכה תמשכנה ותקשרנה קשר אמיץ את משפחות המערב והמזרח, תסכסכנה את הפרסים בהיונים, הרומים בהקארטהאגים, המושלמנים בהנוצרים, נוסעי הצלב בהערבים, האינדוגרמנים בהסמיטים, עד היום הזה.

היונים והעברים.

כרחוק בני שם ובני יפת בכלל, כן רחקו היונים מהעברים בפרט. ובכל זאה הרות היונית והרוח העברית, או הספרות היונית והספרות העברית שתיהן כאחת פרסו מצודהן על כל העמים והלשונות הנאורות. שתיהן היו לבסיס להחיים הרוחנים לכל האומות המשכילות, שתיהן ירדו פלאים בשנות החשך בימי הבינים ושתיהן התעוררו לתחיה בהקיץ אירופא מתרדמתה בראשית העת החדשה. אך בעת אשר סבות שונות התאחדו למען החליש פעולת הרוח והספרות העברית על העמים ולעשותה לבלתי נכרת בחיים, פעולת הרוח והספרות היונית עצמה וגברה חיל, בתור „קלאסיציזם" חצבה היא את עמודי חנוך בני הנעורים ותכונן אשיות הליטרטורא החדשה הכללית, עד כי גם אנחנו העברים, בהתעוררנו עתה להחיות עמנו תחיה רוחנית, בחרלנו לאט לאט לרכב על כנפי דמיונות ובהתקרבנו אל החיים ההוים ואל הדעת הזמנית כמו שהיא, נאלץ עתה לרדת מעלה אחת ממרומי גאותנו הלאומית, אשר בכל דעתנו את היתרון המוסרי של רוח היהדות על ההילינית, בכ"ז בצאתנו בעקבות חכמינו התלמודיים לא נמנע גם היום מהשכין יפיפיותו של יפת באהלי שם ולתת גם בקרב מחנינו מהלכים ל ה ר ו ח אשר עמדה לעמים הנאורים להחיותם, ולס פ ר ו ת אשר בעזרתה ועל ידה התחנכו ויגדלו המתוקנים שבאומות העולם. בהיותנו העם היותר עתיק, ועם זה גם הלאום היותר צעיר שבעולם; בתור עם עתיק, לנו עבר וזכרונות והחפץ ל ה ו ר ו ת ל א ח ר י ם; בתור לאום צעיר, לנו עתיד ותקות והחובה ל ה ש כ י ל מ כ ל מ ל מ ד י נ ו.

השירה

רוח היונים, כרוח כל העמים, כלולה ביתר שאת, *Κατ᾿ ἐξοχήν* בשירתם העתיקה. השירה היא האחות הבכירה להפראזא בספרות כל עם, כמו שהרגש בכור לאחיו ההגיון. לפני התעורר האנשים לחשב מחשבות בדעת ובתבונה ובסדר הגיוני, כבר למדו להוציא במלים את ההתפעלות הפתאומית אשר תפעמם

למראה כל יופי, לשמע כל ערב, לטעם כל נעם ולרגש כל נשגב. לאט לאט החלו לתת לבוש שלם להתפעלות ורגש, לכונן, ע"י צרוף ההגיון אל ההרגשה, שירים לירים (של השתפכות הנפש) מסודרים, שקולים וערוכים בטוב טעם, שירי עלילה קטנים או מליצות התפעלות.

בהפרד בני האדם ובהחלק העמים למשפחותיהם, בהסתכסך עניני החיים ברבות דעות בני האדם ובהתחזק רוח המין האנושי, גדל גם ערך השירה והפרד לראשים רבים ולנטיות שונות. אם נשתמש בהשמות המובנים עתה (ובלעדי אשר יבונו להמושגים העתיקים) נוכל להגיד כי אצלנו העברים גברה הנטיה הלירית, שירת הנפש, השתפכות הרגש העז, הדמיון הנלהב; השירה הסוביעקטיבית אשר בה ישפוך איש את שיחו בתם לבבו ויתאר משאות נפשו, הגיונו וחפצו. אצל היונים גברה הנטיה העפית, שירת הרוח, מעשה הדעת והמחשבה וההתבוננות בחיים! השירה האביעקטיבית שאין בה נפש מדברת שמחה או עצבה כי אם ציר שלאנן ושלו, חכם בעיניו ומתאר אחרים.

אך מן הנמנע הוא שלא תמצאנה בספרות-עם כל הנטיות אם מעט ואם הרבה, נפרדות או משלבות. גם בכתבי היונים עלינו להבחין את הליריק בצדו של העפאָס ועוד נטיה משלבת משתיהן: השירה החזיונית והדראמאטית. מואת האחרונה אין לנו בהספרות העברית כי אם שריד אחד בלתי-שלם, מזמן עתיק: ספר שיר השירים. אם השתלם השיר הדראמאטי בישראל עוד יותר מאשר נמצאהו בהשיר אשר לשלמה לא נוכל לדעת כי לא שרד לנו כל ספר אחר כמתכנתו; אך בכל אופן לא יכלה להגיע הנטיה הזאת להשתלמותה כמו אצל היונים, מפני כי מזמן קדום נדרו מחוקקינו בעד דמיוננו העצום שהוא יסוד כל ההתחקות והציור, ועצרו בעד התפתחות חזיונות שוא ומדוחים בנטעם בלבנו אמונה באל אחד נעלה ודרישת האמת הטהורה, בעת אשר היונים כאות נפשם בראו להם אלילים ואלילות, בני האלהים ובנות האלהים וגבורים ילודי בני האלהים ובנות האדם, שהם ראשי המדברים בהחזיונות הדראמאטים והספורים העפים.

לכל חלקיה שונה השירה היונית מהעברית בפרטות בשני דברים שהם הכל: בהחמר והצורה. השנוי בהחמר הוא שנוי ראשי, מיוסד בהבדל הרב והעצום בין שני העמים ביחס מקום מושבם, סביבותיהם, העזברות עליהם לפני היותם לעם, אגדותיהם ותורותיהם והתפתחות לאומיותם. השנוי השני בקצתו יוצא מהראשון ובקצתו מסובב ממקרים צדדים. —

II. חמר השירה

[האגדות] בהחמר תקחנה חלק בראש האגדות. לכל עם בעמדו על דעתו שרדו מקדמוניותיו זכרונות אהובים, מסורות הולכות מדור אל דור מימי ילדותו; קצתן מיוסדות במקרים אמתים ומפוארות במחזות הדמיון וקצתן אינן מיוסדות כלל והן כחלום חזיון לילה אשר יהגה בו איש בהקיצו משנתו. גרגיר האמת אשר בהזכרונות ילבש לבושים אשר יאהב העם, ויתגלגל ככדור-שלג בעד אלפי דורות, מתגדל ומתעצם מזמן לזמן עד עת הכתב „דברי הימים" האלה בספר על ידי מליצים ומשוררים. מובן מאליו כי לפי זאת כל המסורות והאגדות נושאות תמיד חותם העת שבה התמו להתפתח ולבשו צורה ספרותיה העומדת לעד, ולכן הן כראי מלוטש לחפץ העם, רוחו ואמונתו בזמנים שונים מחייו ההיסתורים.

[אלהי העולם בני אלהים והנפילים] שרש האגדות מרחף על פני תהום השערה. כל העמים העתיקים יערבבו מוצאם והולדם עם מוצא והתחוללות כל העולם, ויתחקו לחקר הדורות אשר מראש מקדמי ארץ עד הימים שידעו לבקש מהם חשבון. לנו העברים יש ספור יצירת העולם לפי רוח אמונתנו בזמן היותנו לאום, ספור מתחיל מאל אחד קדמון ומראה השתלשלות הדורות עד התכונן העם האהוב ליוצרו. ליונים אין אל אחד בורא פתאומי, ולכן אין להם יצירה אחת כי אם התחוללות לאַטית ושנויי צורות (μεταμορφώσεις) שאין להם קץ למפרע. לפני דורות בני האדם יחשבו להם היונים דורות אלהים אדירים ובני אלים. צאוס (Ζεῦς) האדיר „אבי האלהים ובני האדם" הוא בעצמו בן האל קרונוס (Κρόνος כלומר: העת) אך גם קרונוס איננו האל הראשון. לפי היזיוד בספרו תולדות האלהים (Theogonie), המושל הראשון הוא התאֹאָם (Chaos), אחריו הארץ ציָ השאול (Ταρτάρος) והאהבה. הארץ הולידה את השמים, (אוראַנוס) ההרים והימים. השמים והארץ הולידו את הטיטאַנים (ענקים או נפילים), אך אוראנוס (אלהי השמים) שנא את בניו ולא נתן אותם לראות באור החיים, עד אשר השיאה הארץ את בנה הענק קרונוס להחליש את אביו ולגזול ממנו הממשלה [אגדה שאולה מאגדות הכנענים, ומעשה קרונוס מקביל למעשה חם בן נח] וקרונס ואחותו רהיא (Rhea) הולידו את היסטיא (Vesta), את דימיטר (Ceres) אלילת התבואה, את הירא (Juno), את האדים (Pluto) שר השאול, את פוזידון (Neptun) שר המים ואת צאוס

שר השמים. צאוס נלחם בהטיטאנים ובעזרת אחיו ואחיותיו הוריד לארץ נצחם וישליכם לעמקי הטארטארוס (שאול), והוא ובניו ואחיו במספר שנים עשר ימשלו לבדם בתבל, בשמים ובארץ, ובחרו למשכן כבודם את מרומי האלימפ (הר בצפון ארץ יון). ילידי צאוס הם: העלמה אתיני (פאללאס אטהענע או (Minerva) אשר בחסדה תגן על הערים והמדינות, החכמה והדעת; אפוללאן (Apollo) אלהי הסדר והמשטר, השירה והזמרה, ארטמים (Diana) אלילת רקיע הלילה, היערים והשדות, היפיסטוס (Vulcan) [תובל קין] „חורש נחשת וברזל", אלהי האש, עושה חזיזים, אַרעס (Mars) אלהי הגבורה, לו הנצח במלחמות! אפרודיטי (Venus) אלילת האהבה [היא האשרה או אסטרטי אשר לכנענים, אלילת הזמה]; הרמס (Mercur) שליח האלהים, אליל המסחר. לשנים עשר האלילים הראשים יספחו עוד אלילים משנים מושלים ביקום או בחיי האדם כמו: היבי (*Hβγ*) הנערות או העלמות הנצחית); גַאניםֶד, נער פריגי אשר אהב צאוס ויעלהו אליו למרומים לחיי-נצח. היבי וגאנימד ישכנו עם האלהים במרומי האלימפ, יערכו לפניהם את הֶנֶקטר ואת האַמברוזיא (מאכל ומשקה האלהים) לבד זה: אירים, אלילת הקשת בענן, ארבע אלילות העתים (Horae), אליל השמש (Helios), אילת השחר (*Eos*); שלשת אלילות החיים והמזל (Parcae), אלילת הנקם (Nemesis) וכאלו. אין מספר להאגדות אשר ידע העם היוני מחיי אלהיו, ודמיונות הכזב האלה הם העיקר והיסוד להשירה ההילינית, כי בהן כלולה הרוח הלאומית אשר להיונים.

הגבורים מחיי האלהים תעבור האגדה לחיי הגבורים, למעשי תקפם ועלילות גבורתם. לבד גבורי ימי קדם הרקלס, בן צאוס ואלקמיני, גבור הדארים, וטהיזאוס גבור היאָנים, יספרו להם היונים ספורים אין קץ מחיי גבורים אחרים, ראשי שבטי ההילינים ויוצאי ירך האלילים. חמר לשירים אין קץ, עפים ודראמאטים, נתנו האגדות מפעולות הגבורים ההם במסע הארגאנויטים, במלחמת השבעה על עיר טהיבי, ובפרט במלחמת שבטי היונים על טרויא באזיה הקטנה. אנחנו לא נדבר פה כי אם על האגדה הזאת האחרונה, יען כי היא יסוד האיליאדה להומורוס.

המסע לטרויא והמלחמה בקרית פריאמוס הוא כספור יציאת מצרים להיונים. עשרים וארבעה ספרים שכתב הומיר (או שחוברו בשם הומיר) בהאיליאדה לא יכילו כי אם עפיזודא מצערה, ספורים מהמעשים במשך חמשים ואחד יום מימי מצור טרויא. אך ימי המצור לטרויא ארכו עשר שנים. על הרוב יקבעו את השנים האלו לשנות 1193 — 1184 לפני סה"נ. צא ולמד מזה את מספר כל המלחמות והגבורות והנפלאות אשר תכיל האגדה הטרויאנית בשלמותה. עיקר המעשה הוא כי פארים או אלכסנדרוס בן פריאמוס מלך טרויא גזל בארץ יון את הילינא היפה אשת מֶנֶלַאוס מלך שפארטא. למען השיבה אל אישה ולהנקם מהטרויים יעלו נשיאי יון כאיש אחד למלחמה, בתוכם אחי מנלאוס, אַגַאמֶמנון מושל מיקיני, מפקד צבאות היונים, על ידו סטֶנֶלוס מטירינס, נֶסטור הזקן מפילוס, אַכִלס מלך המיריארנים, בן פלאוס והנראידא (בת-המים) טהיטים, ידידו פאטרוקלוס, איאַקס וטוקרוס בני טעלאַמון מהאי שלם (Salamis), איאקס הצעיר, דיאמֶדֶס בן תודוס (Tydeus), אדיססוס מהאי איטהאקא אשר לו נקדשו עשרים וארבע הספרים אשר בהאדיססיא להומירוס, ועוד אחרים, כלם גבורים עצומים נקובי שם העולים לכלות ולהשמיד את הטרויאנים ולהרוס את מבצר פריאמוס. אך הדבר לא נקל, כי משוכני האלימפ יעמדו אחדים לימין בני טרויא. עי"ז תארך ותכבד המלחמה, גם פטרוקלוס, רע כאח לאכלס ראש גבורי יון, יפול שדוד בהלחמו עם הקטור בן פריאמוס, עד אשר ירחם צאוס את היונים ויסגיר בידם את אויביהם.

אמונת היונים על הקורא העברי לזכור תמיד בקראו האגדות האלה, כי אינן ירושת עם אשר נגלו אליו האלהים מתוך האש, לא רעיונות לאום קדוש מרחם כעם ישראל אשר על ערש ילדותו כבר עמד הגיון מתנשא לכל לראש וחפץ לאומי דוחה הכל ויוצא לרד לפניו גוים ולדרוך על במותיהם — כי אם חזיונות עם פשוט בימי ילדותו, עם בעל כשרונות גבוהים, דמיון עז, אך דעת פשוטה אשר לא תחולל נפלאות אף גם לא תבקש חשבונות רבים, אשר בראותה את השמש בצהרים לא תאמר: „האל אשר לא ידעתי אכנה אמר יהי אור"! כי אם: „אל-השמש (היליוס) ירכב על סוסיו על פני השמים". בעיניה לכל הר וגבעה רוח חיים, לכל נהר נפש, לכל ים נשמה, כל רגש בקרב ולב איש הוא אל בפני עצמו. אך כל האלים האדירים לא קדושים וטהורים המה כוזים לחיים האנושים, כי אם כבני אדם גם הם יאכלו וישתו, יאהבו וישנאו, יתחרו ויקנאו באחרים, יתגרו מלחמה אלה באלה ובבני האדם, גם עוד ידיעתם הכללית ועצמת ידם הרבה מוטלת בספק. כי אף שפעמים אין מספר ישנה וישלש הומיר: „אך האלהים — הם ידעו הכל", „אך האלהים — הם יוכלו הכל". (*θεοὶ δὲ πάντα δυνάντα*) בכל זאת ישכח לפעמים את אמונת עצמו ויתן את אחד מיציריו להשתמש במרמה וכזב למען

רמות את האלהים, ולפעמים גם אפיקורסות נצנצה בו לכפור בגבורת האלים ויתרון כחם במלחמה עם בני אדם. בכלל רבות מאד הסתירות בשירי הומיר, אך אין משיבין על האגדה היונית כמו שאין משיבין על אחותה העברית.

חמר לירי

אדמה פוריה אחרת להשירה, היא שדה אשר בה נפגש גם אנחנו עם היונים ואשר בה יפגשו כל העמים בשירותיהם: שדה הרגשות הפרטים, האהבה והנקמה, המלחמה והשלום, התשוקה והתענוגים, היין והנשים, הטבע בחסנו ותפארתו, בשנוייו ומפלתו, החסד והנעימות, הששון והעצב או ה ח י י ם ב כ ל ל ם ו ב פ ר ט ם. רב החמר הזה יתן אַבני בנין להשירים הלירים, מהם לשירי הגיון קטנים כשירי א נ א ק ר י א ו ן, ומהם שירי ה מ ק ה ל ו ת אשר בתוך הדראמות. מצהלות השירים האלה נודעות לנו ותוכנם לא רחוק ממנו. אמנם גם שם ימצאו שמות ב נ י א ל י ם תמורת מ ו ש ג י ם ורמזים על אגדות רבות נכריות לנו, אך הרוח החופפת עליהם, רוח שירות הנפש, תאיר את פניהם ותזכיר אותנו בכל עת כי שלנו הם, ילידי ארץ הקדם, כי ממזרח שמש מוצאם וקולם קול שירת בני־שם.

בהיות החמר הזה קרוב לנו, לא נאריך בו פה, כי תכלית המבוא לפתוח שערי השירה היותר רחוקה מאתנו ושבה עיקר כחם של בני יפת, ולכן נעבור מזה לדבר מלים אחדות על אדות ה צ ו ר ה.

רוח העברי

אך עוד הערה אחת כללית לנו על דבר התכן. עין עבריה המבטת בזמן הזה על העולם של שירי היונים בכלל והומיר בפרט, תשתומם ל ת ה ל ת ה ג ב ו ר ה שהיא כהחוט האדום הנכר מרקמת כל השירים, והבוז לאכזריות ונקמת האויב המהוללה לפעמים בתשבחות נעתרות ומבטאים ציניים*) אשר לא נוכל שאת. אמנם מוזרה לנו בזמן הזה עד מאד רוח הגבורה והנקמה; אך היו ימים לישראל אשר בה התהללנו גם אנחנו. ע"י שפלותנו, והשפלת עצמנו בימי הגלות ואף כי במשך הדורות האחרונים כבתה בתוכנו גחלת העצמה והעז והבטחון על כחו שהיא הנפש החיונית לכל עם כמו לכל איש פרטי, כי עצמת הגוף היא יסוד עצמת הרוח. לפנים בהיות בני ישראל על אדמתם, הצטיינו גם אבותינו בכל המעלות ה א נ ו ש י ו ת שהן לתפארת ולתהלה לכל העמים מימות עולם. בני עמנו התפקדו תמיד למספר שולפי חרב ויוצאי צבא — והם כ ל בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה, רק לאנשי המלחמה הגבורים נתן כבוד ויקר, המה היו לשם על פני כל העם; לעשות את בניהם לשרי צבא לוחמי בעד עמם ונוקמי מאויביהם („אויבי ה'") היתה משאת נפש האמהות העבריות כנפש נשי יון אשר עלו על החומות לראות במות בניהם על שדה קטל. כהבנות העדינות אשר בשירי הגבורים לכל עם, כן קשרו בנות ישראל כתרים לשבי מלחמה ויקבלו פניהם בתפים ובמחולות:

„הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָיו וְדָוִד בְּרִבְבוֹתָיו".

אכזריות בלי נשיאות פנים (Sans pardon et merci) נגד אויבי עמו ביום קרב היא תהלת הגבורים מעולם, כמו „לא תחיה כל נשמה" „תמחה את זכר עמלק" שהן מצות לישראל. לעמת רב הקטל אשר בספור הומיר ישים נא הקורא את הזבח הרב אשר בספורי כבוש ארצנו, בספרי יהושע והשופטים, אל החרוזים הציניים (ספר הכ"א של האיליאס חרוז 180—183):

„אַךְ אֲכִלֶּם מַהֵר וַיִּגְזוֹל אֶת חַיָּיהוּ בֶּחָרֶב
כִּי אֶל הַבֶּטֶן נְגָפוֹ בַּטַּבּוּר וַיִּשָּׁפְכוּ
מֵעָיו מִקִּרְבּוֹ לָאָרֶץ וְעֵינָיו כִּסָּה הַחֹשֶׁךְ".

ישוה נגד זכרונו ספורים עברים כמו: וישלח אהוד את יד שמאלו, ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו, ויבוא גם הנצב אחר הלהב ויסגור החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו, ויצא הפרשדונה (שופטים ג'). מעשים כאלה רבים בהומיר. היונים בהללם את הצדקה או הטובה ('αγαθός) כוונו תמיד אל כח איש ואונו ובגנותם את הרעה כוונו תמיד אל החלישות ומרך הלב. על פטרוקלוס ועוז יאמר אכלם „טוב" (חרוז 107) ועל עצמו (109)

אָבִי אִישׁ כַּבִּיר וָטוֹב וּבַת אֱלֹהִים לוֹ תִּכְלָתְנִי.

כלומר: חזק ורב אונים. אך המובן הזה תחת „הטוב והישר" נמצא גם בקדמוניות ישראל, כי ספר הישר, הוא ספר גבורים כמו ספר מלחמות ה' אשר אבד ממנו ואשר הכיל בחרוזים (אולי בהקזאמטרים לפי אשר נאמר להלן) דברי ימי מלחמות ומות אנשים ישרים (braves-טאפפער) בעד עמם, ואין פה המקום להאריך בזה.

III צורת השירה

השיר הספורי

גם ברברנו על הצורה בראשית כל ירחפו לפנינו הספרים העפים. כמי השילוח — או כמי קפיסוס נחל אתונא, ההולכים גם המה לאט, יצעד לו העפאס

*) הציניסמוס (Cynismus) הוא האופן להוציא את כל רוחו מבלי דעת בשת ומבלי שים לב לתכן המלים אם יעורר געל נפש או כאב אנוש בלב אחרים, כמנהג הפילוסופים ה צ י נ י ק י ם, תלמידי אנטיסטנס מאתונא, בחייהם ותהלוכם, היותר ידוע שבהם הוא „החכם" דיוגינס. פתרון ציניקוס (Κυνικός) — חי כדרך הכלבים.

צעד אחר צעד בלי מהירות וחפזון; כהולך לשוח וכילד קטן המשתאה לכל אשר יראה ומביט בתמהון על הדברים היותר פשוטים אשר ימצא בדרכו כן תעמוד השירה הזאת הנאיבית על כל מדרך כף רגל לתאר בארוכה וברב מלים באר היטב את המעשים היותר פשוטים והתנועות היותר קלות של גבורי הספור. אם יתאר הומיר תמונת איש, והציגו כמו חי מכף ראש ועד רגל עד אם לא נותר בו מתום שלא יהיה נוכח למבין, אם יספר פעולת איש יחדור לערכה עם כל קטנותיה ופרטיה ודקדוקיה בצאתה לאור. בהזכירו שם איש או מקום או כל דבר עצם כללי או פרטי לא יעבור עליו מבלי תת סימניו על ידי הוספת שם תאר הנאות לו, או גם שמות התאר כפולים ומשלשים הקשים מאד על פי הרוב להעתיקם כי אין כל לשון בעולם עשירה כשפת יון בשמות התאר אשר תברא לה לכל הערכה קטנה ולכל סימן דק על ידי הרכבת שמות. הקורא הרגיל לעוף ביעף על כנפי שירת מזמורי דוד ואסף ומליצת ישעיהו או איוב, ירד פה ממרומיו ויכיר לדעת כי מתהלך הוא בבקעה, כי איננו רוכב בערבות כי אם מתהלך בארצות החיים. ובכל זאת גם השירה הזאת נחל איתן, כזרם שוטף היא נודדת בשבלת ההקזאמטרים השלוים והשקטים ורוח סערה פורצת מתוך מנוחתה וצוררת בכנפיה נפש ולב איש השומע להמו, ונכוחים חרוזי שיללער בהדיסטיכון*) על עזוז ההקסמטר.

גַּלֵּי הֶקְסַאמֶטְרִים יִשְׁתְּפוּךְ בְּשָׁאוֹן כַּשִּׁבֹּלֶת
אָחוֹר וָקֶדֶם סָבִיב תִּרְאֶה רַק מְצֻלוֹת הַיָּם.

מבנה השירים היונים הוא תמיד מחרוזים שקולים, במדות שונות, אשר על פיהן יבדילו בין שירים מחרוזים סאַפיים, אסקלעפיאדאָים, אלקיים וכאלה נקראים על שמות ממציאיהם. החרוזים הראשים להעפאס הם ההקסאמטר בעל שש והפנטממר בעל חמש „רגלים" או מדות. המדות להחרוזים רבות מאד, הראשיות הן ארבע התמונות: *מחרוזים ומשקלם*

יאַמבוס (Jambus) או תנועה קצרה ותנועה ארוכה

$\left(\overset{1}{\cup}\ \overset{2}{—}\right)$

טרָכֵאוּס (Trochaeus) או תנועה ארוכה ותנועה קצרה

$\left(\overset{1}{—}\ \overset{2}{\cup}\right)$

דאַקטילוּס (Dactylus) או ארוכה ושתי קצרות

$\left(\overset{1}{—}\ \overset{2}{\cup}\ \overset{3}{\cup}\right)$

אַנאַפּסט (Anapaestes) או שתי קצרות וארוכה

$\left(\overset{1}{\cup}\ \overset{2}{\cup}\ \overset{3}{—}\right)$

---

*) דייסטיכון (Δίστιχον), כלומר חרוז כפול הוא שם לחרוז כולל היקסאמטר ופנטאמטר (חרוז של שש וחרוז של חמש רגלים) גם יחד, כהטורים שהעתקנו פה.

הנגינה תבוא תמיד על התנועה הארוכה. בהשירים אשר בשפות החדשות בעקבות השירה היונית עזבו הסופרים את משקל התנועה ויערכו את המדות רק לפי הנגינה וההברה, וכן עשינו גם בהעתקותינו העבריות. קנה המדה (מטרום) לחרוזים עפיים הוא הדקטילוס (פתרונו: אצבע, כי מראה שלשת חלקיו כמבנה אצבע היד), ותמונת ההקסמטר האמתית היא לפי זה *ההקסאמטר בפרטות*

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪
(1) (2) (3) (4) (5) (6)

אך התמונה הזאת השתנה ע"י כי א) התנועה האחרונה תפול תמיד באופן שאין להרגל האחרונה כי אם ארוכה וקצרה וחרוז כזה יקרא קאַטאַללעקטי; ב) שתי קצרות התאחדנה לארוכה אחת ברוב הרגלים ולבד האחרונה באופן שתמונת הדקטילוס תהפך לתמונת ספאָנדאָוס (— —). בכל חרוז תמצא הפסקה (Caesur) מבדילה את החרוז לשני חלקים. הצאָזור תבוא על הרוב אחרי הארוכה שברגל השלישית, לפעמים גם אחורי הארוכה שברגל הרביעית או החמישית. לפי זה תמונת ההקסמטר היא על הרוב כזאת:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ‖ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪

כמו בהחרוז הרומי

Qui fit, | Maece | nas, ‖ ut | nemo | quam sibi | sortem

או העברי (איליאדה כ"א חרוז 232

מְמַּחְ|בּוֹאוֹ הָ|עֶרֶב וְ|יִכַּס ‖ בַּצְּ|לָלִים הָ|אָרֶץ.

דבר שלא נוכח הוא עד היום הזה אם נמצאו המטרום גם על גבול ישראל בכתבי הקדש. חלוק הדעות בזה רב מאד. יש אשר לא ישמעו ולא יאבו לדעת כל סדר ומשטר מעטרי בכה"ק, ויש אשר יחפצו למצוא בתוכם את כל התמונות השונות אשר לחרוזי היונים. היהודים ההיליניסתים ובראשם ידידיה האלכסנדרוני (Philo) השתדלו להוכיח כדרכם לעיני הגוים כי גם מבנה החרוזים היונים לקוח מעם ישראל וכי ספרי משה וכל הנביאים כתובים בחרוזים*) כן יאבה גם יוסף (פלאוויוס יאזעפוס) להוכיח כי מזמורי דוד שקולים בטרימטרים ופנטממטרים**) וכי שירת הים והאזינו כתובים רק בהקסאם- *המטרום בכתבי הקדש*

---

*) Philo Judaeus, De vita Mosis.
**) Antiqq. Jud. VII, 12 § 3.

ט ר י ם*) . אחרי ידידיה ויוסף הכהן החזיקו גם אבות הכנסיה הנוצרית, הירונימוס, אויגוסטין, איזידור היספאלנזים וטהיאודוריט ובעת החדשה הפרופיסור גומארוס מגראֶנינגען. לפי דברי הירונימוס (Prolego-mena in Hiobum) כל ספר איוב מן „אחרי כן פתח איוב את פיהו" והלאה כתוב הקסאמטרים, המזמורים קי"א וקי"ב במשקל הטרימטר היאמבי וכן הקינה אני הגבר (איכה ג') והקינות א' וב' בחרוזים סאפיים **) . אך כבר יגיעות רבות יגעו חכמים גדולים ולא מצאו ידיהם להבחין את החרוזים בכתבי הקדש, ואף כי להראות שירים שלמים בנויים כשירי היונים. בכל זאת ראויה הדעה העתיקה לשום אליה לב ברב או במעט, כי אף אם לא נאמין בשבושי המקראות בכתבם, ידוע לכל כי המבטא העברי נשתנה בכל העתים והזמנים ושנוי ההברה הסיע את יתדות המשקל ובלבל את החרוזים אשר בלתי ספק היו לפני יוסיפוס. זעיר שם זעיר שם נמצא גם עתה מקראות קצרים ופסוקים מקוטעים אשר נוכל להציגם כהקסאמטרים כמו:

מִי כָ|מֹכָה בָּ|אֵלִים אֲ|דֹנָי |מִי כָּ|מֹכָה

נֶאְדָּר בַּ|קֹּדֶשׁ | נוֹרָא תְ|הִלּוֹת |עֹשֵׂה | פֶּלֶא

כִּשְׂעִי|רִים עֲלֵי|דֶשֶׁא וְ|כִר בִי|בִים עֲלֵי | עֵשֶׂב

הֲלֹא הוּא אָ|בִיךָ קָ|נֶךָ הוּא | עָשְׂךָ | וַיְכֹנְ|נֶךָ

או ביחזקאל (כ"ו) אֵיךְ אָ|בַדְתְּ נוֹ|שֶׁבֶת מִ|יַּמִּים הָ|עִיר הַהֻ|לָּלָה

החרוז האחרון הזה יכיל גם חמש עשרה תנועות כהחרוזים אשר בהעתקתנו. את המספר הזה בחרנו לבלתי סור מהדרך הנהוגה עד עתה בהשיר העברי לספור ולא לערוך התנועות, ויען כי על הרוב יכיל הקסאמטר עברי חמש עשרה תנועות שלמות לבד השואים והחטפים. אם סופרינו העתיקים כתבו בחרוזים „הירומים" או לא, לנו בזמן הזה, אחרי אשר רכשנו לנו בשפתנו את כל או את רוב התמונות אשר לשירת העמים, רק לתפארת לנטוע בתוכנו גם את ההקסמטר בתמונתו החדשה אשר איסד בהעתקתי.

ב. מְשׁוֹרְרֵי יָוָן.

אחרי אשר ערכנו לפני הקוראים את רוח השירה היונית בכלל ואת מהות חמרה וצורתה בקצרה

*) ib. II, 16, § 4, IV, 8, § 44.

**) Hieronymus, Epist. ad Paulum, Operá. Omnia T. II p. 709 ed. Martianay.

כפי הנחוץ להבנת שירי הומיר, נביט בזה בהשקפה היסטורית על השירה בעצמה כמו שהתפתחה אצל היונים ונעביר לפנינו את ראשי המשוררים מימות עולם עד כלות הקלאססיציזם העתיק. כנודע הוסיפה הספרות היונית להתפתח גם אחרי אבדן חרות העם ובמשך ימי הבינים כל ימי ממלכת הביצאנטינים עד הלכד קונסטנטינופול ע"י הטירקים (בשנת 1453) ובעת החדשה בהנער עם היונים מתרדמתו ובשובו להחיה היתה גם הספרות שנית. אך אנחנו לא נשים עין בזה כי אם על הספרות העתיקה והעת שהיתה לאות ולמופת לכל העמים, עת עמוד עם יון במרום מעלתו, בעודו שוקט על שמריו ועד לא נשבת מטהרו: עד ימי אלכסנדר הגדול והתקופה המוקדונית לעם יון. את הזמן הזה הקדום נחלק לשנים: לתקופת התפתחות הכחות לשבטי יון הנפרדים, מימות עולם עד ימי מלחמת הפרסים; ולתקופת האחרונה והגבורה הלאומית מימי הפרסים עד אלכסנדר המוקדוני.

I. התקופה הראשונה.

מימות הומירוס עד מלחמת הפרסים.

מי הוא הומיר? מה הוא הומיר? האם איש הוא? אין איש יודע לא רק את קבורתו, כי גם לא את מולדתו ואת זמנו. הומיר הוא המשורר היותר עתיק, „אבי משוררי יון" וספריו הם תכנית כל העת העתיקה, עת האגדות להיונים. אך יש אומרים שהומירוס לא היה ולא נברא ויפרשו את המלה Ὅμηρος מחבר, איש אוסף שירים עתיקים השגורים בפי העם. גם היונים בעצמם לא ידעו את מקום וזמן המשורר הגדול והנכבד על פני כל, אשר את שיריו למדו על פה מראשם ועד סופם. את זמן חייו הקדימו ואחרו סופרי העתים לקבוע במספרים רחוקים זה מזה עד ערך חמש מאות שנה. על מקום מולדתו תריבינה שבע ערים שעליהן נעשו החרוזים:

Επτὰ πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίζαν Ὁμήρου

Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφών, Σαλαμίν, Ἴος,

Ἄργος, Ἀθῆναι,

שֶׁבַע עָרִים הֵן אֲשֶׁר בְּעַד מוֹלֶדֶת הוֹמִיר תְּרִיבֶינָה:

סְמִירְנָא, רוֹדוֹס, קוֹלוֹפוֹן, שָׁלֵם*) יָאֹס אַרְגוֹס אֲתוּנָא.

אך גם להחרוז הזה כשבע גרסאות שונות באופן שאין קץ להשערות על אדות מקום מולדת המשורר. אך עד לפני מאה שנה האמינו למצער כל העמים אמונה שלמה באחדות המשורר הומירוס, כמו שמאמינים אנחנו באחדות הבורא ובאחדות תורת

*) אין זה סאלאמים האי כי אם עיר שלם הנוסדה מבני-שם על האי קפריסין (Cyprus).

משה, עד שקם פתאם בשנת 1795 הפילולוג הגדול פר. אויג. וואָלף ובהקדמה להומיר (Prolegomena ad Homerum) כפר בעיקר מציאות המשורר ויוכיח כי אין הומיר כי אם אספת שירים קטנים וגדולים אשר שרו מפי השמועה על אדות גבורי ימי קדם, בתחלה על שפת הים באזיא הקטנה מקום מוצא היונים, משם עברו השירים ויתפשטו בארץ ההילינים ויתגלגלו מדור אל דור עד אסוף אותם פיזיסטראטוס, המושל ביון. אך יהיה איך שיהיה, הספרים המיוחסים להומיר הנם לפנינו ולא חדלו מהיות לפלא ולמופת בתור השירה היותר עתיקה אשר לבני יפת.

שירי הומיר הם האיליאדה והאדיססעה, כל אחד יכיל עשרים וארבעה ספרים. האיליאדה כתובה ברוח אדיר וחזק, בשפה נשגבה ובתמונות נפלאות, תוכנה תהלת הגבור הנערץ אכלס. בעד עלמה אשר אהב ואשר לקחו ממנו מרעיו יתקצף אכלס על שבטי עמו ויסר פניו מבוא בעזרתם; אמו טהיטיס בת המים תחלה את אל אלהי האלימפ שינקם מהיונים נקמת אכלס (הספר הראשון); קצף אכלס ונקמת צאום, היונים יכנעו לפני הטרויים בשלש מלחמות, בפעם האחרונה יפול שדוד גם פאטרוקלוס ידיד הפעלידי (ספר ב' עד י"ז); אכלס יעתר לשבטי עמו ולאגממנון איש ריבו ויצא עמהם יחד למלחמה הרביעית לנקום נקמת דם פטרוקלוס ולהביא תשועה להילונים, אלהי האלימפ יתחלקו לשתי מחנות, מהם עוזרים להיונים, מהם להטרויים, לאחרונה יכה אכלס בעזרת האלילה אתיני את הגבור הטרויי הקטור בן המלך פריאמוס (הספרים י"ח—כ"ג) פריאמוס ידרוש מיד היונים את גו ההטור ובני טרויא יקברוהו בבכי תמרורים (הספר האחרון). כל השיר יסוב אפוא על קצף אכלס, אשר אותו יחפוץ לפאר המשורר. הלא כה דבריו בראש הספר:

„שִׁירִי נָא בַּת הָאֱלֹהִים אֶת חֲמַת בֶּן פֶּלֵאוּס וְאֶת קֶצֶף
אֲכִלֶּס אֲשֶׁר רָעוֹת רַבּוֹת הֵמִיט עַל רֹאשׁ הָאַכַיִם
וַאֲשֶׁר נַפְשׁוֹת גִּבּוֹרִים רַבִּים וַעֲצוּמִים לִשְׁאֹלָה
הוֹרִיד וְאֶת גְּוָם שָׂם לַכְּלָבִים בַּחֻצוֹת לַטָּרֶף" —

האדיססעה, הצעירה והיותר נעימה מאחותה האיליאס, היא ספרי נדודי הגבור אודיססוס אחרי הריסות טרויא. זמן הפעולה קצר משל האיליאדה, כי לא יכיל רק ארבעים יום, אך בתוך השיר כעין עפיזודא ימצא ספור ימים קדומים (ספר ט'—י"ב) גם להאודיססיא עשרים וארבעה ספרים: ספר א' עד ד' ישורר שירת בית אודיסוס בהיותו בדרך למרחוק. אשתו פינילופאיה שומרת לו אמונים, אף כי גברים רבים עוטרים עליה בביתה ולא יתנו לה מנוחה, על פי עצת אתיני ילך טעלעמאַך בן אדיססוס לבקש את אביו, אשר אותו תעצור בביתה האלילה קאליפסו; הספר החמישי עד השלשה עשר: אדיססוס בלב ים, האל פוזידון ישבר את אניתו ובעמל יציל את נפשו לארץ הפאֵיקים אשר יאספו אותו בכבוד ואשר להם יספר את פרשת נדודיו עד היום ההוא; בהספרים י"ג עד י"ט יבקש לו אודיסוס נקמה בשובו לביתו מהגברים אשר סבבו על אשתו ואשר הרסו את נכסיו, יתודע אל בנו המבקש אותו ואל מינקתו הזקנה. בהספרים כ' עד כ"ד יעשה נקמה בשכניו הרעים, ימיתם, ויתודע לאשתו אשר חכתה עליו בכליון עינים. גם בראש השיר הזה יבקש המשורר עזרת המוזא למען ספר את תהלת גבורו:

„שִׁירִי נָא בַּת הָאֱלֹהִים שִׁירַת אִישׁ נוֹדֵד בָּאָרֶץ
גֶּבֶר חָכָם בְּעֹז אֲשֶׁר מֵעֵת עִיר טְרוֹיָא נֶהֱרָסָה
רַבּוֹת תָּעָה בַּתֵּבֵל יִרְא וַיִּלְמַד אֶת דֶּרֶךְ
עָרִים וּמְדִינוֹת רַבּוֹת, גַּם בַּיָּם צָרוֹת אֲפָפוּהוּ"...

שירי הומיר יכילו את מוסדות אמונת היונים, את כל אהוב ינחמד, קדוש ונשגב להם מימי קדם, ולכן כבדו אותם על כל. את יראת הכבוד לשם ולזכר הומיר ירשו גם הרומיים ואחריהם העמים החדשים. הוראץ יקרא להומיר: הגדול והנפלא, וככה יכבדהו גם ציצערא. — לשם הומיר מיוחסת גם פארודיא להאיליאדה הנקראת באטריכאמאכיא (מלחמת הצפרדעים והעכברים).

הקיקליקים

אחרי הומיר עלינו להזכיר את הקיקליקים (κυκλος=חוג, מעגלה) או את שירי המשוררים אשר העתיקו בימי פיזיסטראטוס יחד עם שירי הומיר, הזקן שבהם ארקטינוס חי בימי האלימפיאדה הראשונה (בערך 776 לפני סה"נ) הצעיר והאחרון אבגמון בימי האלימפיאדה הנ"ג (שנת 569). מכלם לא נשאר ספר שלם כי אם שרידי שירים (פרגמנטים), רבם התתקות והוספות על שירי הומיר, כמו האיליאדה הקטנה של לעסכעס, הריסות איליון מאת ארקטינוס, „שיבת הגבורים" (*Nòστοι*) מאת אַגיאס וכאלה,

שירה דידאקטית. היזיוד.

משירת הגבורים שונה מעט השירה העתיקה הכתובה ברוח דידאַקטי להשכיל וללמד. ראש המשוררים ברוח הזה הוא היזיוד (Hesiod) אשר חי כמאה שנים אחרי הומיר. הוא היה רועה ועובד אדמה ויתפאר כי בנות השיר (המוזות) מהר היליקון הן בעצמן אצלו עליו מרוחן ויקדישוהו למשורר. הספרים המיוחסים לו הם: א) המעשים והימים (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*) שיר להשכיל, ידבר

על העבודה, הנהגת הבית, החיים המוסרים והימים הטובים והרעים שבשנה. כמעט כל חרוזי החלק הראשון (המעשים) הם משלי מוסר כמו משלי שלמה ובן סירא. ב) תולדות האלהים (*Θεογονία*) בו ידבר המשורר על יצירת העולם ויסדר את משפחות האלהים כנזכר למעלה, יספר בפרטות את מלחמות כל דורות בני אלים. ג) ספר לוחות הנשים (*Κατάλογοι γυναικῶν*) תולדות הגבורות, בנות האדם הנודעות לתהלה אשר לקחו להם בני האלהים לחלק הרביעי אשר לספר הזה שם בפני עצמו הַמָּגֵן (מגן הרקולס) ידבר על תולדות הגבור הגדול הירקלס. לדוגמא על תכן השירה הדי־דאקטית נעתיק חרוזים אחדים (ספר המעשים והימים, חרוז 285 ושאחריו):

נָעִים וְנָקֵל הֶעָוֹן, בְּלִי עָמָל אוֹתוֹ תִּמְצָאֶה,
רְחָבָה וּקְצָרָה מְאֹד הַמְּסִלָּה אֲשֶׁר אֵלָיו תּוֹבִילָהּ;
אַךְ לַצְּדָקָה הָאֱלֹהִים יַקְדִּימוּ זֵעַת אַפָּיִם. *)
רַב לָהּ הַדֶּרֶךְ מְאֹד וְכָהָר תָּרוּם מֵעַל הָאָרֶץ.
עָלָיו תִּלְאֶה בַּתְּחִלָּה לְהַעְפִּיל, עַד כִּי אִם עָלִיתָ —
בֶּטַח תְּהַלֵּךְ עָלָיו אָז וְלֹא עוֹד תִּכָּשֵׁל לָנֶצַח.

שירי הגיון עלעגיא.

כמעברה רחבה מבזמן העתיק, זמן הדמיון הרב ושירי גבורים, לזמן החיים המדיניים אשר בו התפתחה הליריק, יהיו לנו ימי המשוררים העלעגיים, בחרוזי דיסטיכון ובחרוזים יאמביים. בהעלעגיא לא יעמוד המשורר בארץ החלומות, לא יעלה למרומי האלימפ, כי אם ממעמקי החיים יביט סביביו ויוציא את רוחו ברגש על הדברים הנעשים תחת השמש, על הרוב יהיו להם ענינים מדיניים לחמר, אך גם על החיים הפרטיים בעצמם ומעשים שונים ילדי יום יכוננו את שירתם ב ר ו ח ע צ ב ת נ ע י מ ה חודרת אל הלב. השם עלעגיא (*ἔλεγος*) נתון בתחלה לשיר ה ו מ ה ב ח ל י ל י ם, אח"כ היה לכנוי לכל חזות קשה (sérieux) ושיר הסובב על מחזות החיים. אבי המשוררים העלעגים הוא ק אַ ל ל י נ ו ס, חי בערך 700 שנה לפני סה"נ, אך ממנו לא נשאר ספר שלם כי אם פראגמענט אשר בו ילהיב לב בני הנעורים לצאת למלחמה בעד עיר מולדתו עפעזוס ולמות מות גבורים על שדה קטל.

טירטאוס

היותר נעלה בהמשוררים העלעגים הוא ט י ר ט אָ ו ס (Tyrtaeus) הנודע לתהלה חי בזמן המלחמה המעססענית השניה, אשר בשיריו הנשגבים נתן עצמה ועז בלבות אנשי המלחמה ולפי האגדה

---

*) החרוז הזה היה למשל בהספרות העתיקה.

הוא הושיע להספארטאנים בעת צרתם ע"י רוח גבורתו ומליצתו הנפלאה החוצבת להבות, ויהי נכבד בספרטא כשני להומיר כל בני חייו, ואחרי מותו למדו כל העם את שיריו על פה. משרידי מזמוריו נעתיק פה חרוזים אחדים (הם על משקל חרוזים־כפולים, הקסמטרים ופנטאמטרים):

שִׁיר מִלְחָמָה.

נִשְׂגָּב מוֹת אַמִּיץ הַלֵּב *) אֲשֶׁר בֵּין הַחֲלוּצִים לַמִּלְחָמָה
עִמּוֹ וְאַרְצוֹ יֵצֵא, וְנָפַל כַּגִּבּוֹר בַּקְּרָב;
אַךְ לָלֶכֶת בַּגּוֹלָה וְלַעֲזוֹב אֶת אֶרֶץ מוֹלֶדֶת,
לָנוּד בְּקֶרֶב עַם זָר, אָיֹם הוּא וְנוֹרָא מְאֹד.
נוֹדֵד מֵאֶרֶץ לְאֶרֶץ, וְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲשֶׁר זָקֵנוּ
וִילָדִים רַכִּים עִמּוֹ. וְאִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר אָהֵב בַּשֶּׁבִי —
נִבְזֶה וְנִמְאָס הָאִישׁ. אֵין מֵשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ לְחֶמְלָה,
אֵין אֲשֶׁר יְרַחֵם אוֹתוֹ. אֵין מִי יְכַבְּדֵהוּ לָעַד.
לָכֵן בְּחַיִל וְכֹחַ בְּעַד נַחֲלַת אָבוֹת יְקָרִים עִמְדוּ,
נַפְשְׁכֶם בְּשִׂמְחַת לֵבָב בְּעַד בְּנֵיכֶם תְּחָרְפוּ לָמוּת!
קוּמוּ בַחוּרִים וּגְשׁוּ, בַּצָּבָא הִלָּחֲמוּ יָחַד,
מוֹרָא לֹא יַעֲלֶה עַל לֵב. מְנוּסָה אַךְ קָלוֹן לָכֶם! — —

אבי ש י ר י ה א ה ב ה (*Ἐρωτικὸν μέλος*) הוא המשורר העלעגי מ י מ נ ע ר מ ו ס מעיר קולופון, חי בערך 630. שירי הגה והי ושירי אהבה ברוח עצבת אשר שר לאהובת נפשו, אשר בהם יתאונן על אבדן ימי הנעורים, על נבול ציץ החיים, כפעססימיסט מהעולם החדש ובן דורו של בייראן (פאָעט אנגלי), יראו לנו את כלות הרוח העפית הטהורה יחד עם ילדות העם ושלותו ותמימותו, ותחתיהן נמצא את החיים הקשים ועצבו ורגזו של עם יודע את עצמו.

עוד שרדו להזכיר משוררים שנים עלעגים, האחד נודע בין חכמי יון, הוא המחוקק והמשורר הנשגב סאלאָן, מזרע המלוכה (מגזע המלך קודרוס), נסע ויעבור ארצות רחוקות, ויעסוק בחיים המדיניים אשר לאהונא ובשיריו הניע את בני עירו לשוב וללכוד את האי סאלאמים. בשנת 594 נבחר למושל ראשון ויתן חקים ומשפטים לעמו, בשיריו יעיר לאהבת ארץ מולדת ולמלחמה נגד מושלים עריצים בעד החפש והדרור.

השני הוא המשורר טהעאגנים (Theognis) ממע־גארא חי בערך 540, גם הוא מבני האצילים, על ידי ההפוכה הדמוקראטית נאלץ להגלות מעירו ולשבת בסיציליא. לו תיוחס אסיפת שירים בדיסטיכין כוללת

---

*) מטירטאוס קבל את הרעיון הזה הוראץ בחרוזו הנודע:
Dulce et decorum est pro patria mori.

1389 חרוזים על אמץ הלב, על רוח נדיבה, כלם ברוח גאה וגאון נגד העבדים המתפרצים מפני ארוניהם. גם שירי אהבה ויין לא שכח בארץ גלותו, כמו שיורו החרוזים האלה:

הַשִּׁכָּרוֹן (Theogn. 503—506)

כָּבֵד, הָהּ אָנָמַקְרִיט, מִשֵּׁכָּר רֹאשִׁי, וְהַיַּיִן
יַכְבִּיד אַכְפּוֹ עָלַי, וְלֹא עוֹד לְבִינָתִי אֲנִי שָׂר.
סְבִיבַי יִסֹּב הַבַּיִת, בְּעָמָל אֶתְעוֹדֵד אָקוּמָה
אֶרְאֶה אִם כְּבִינָתִי הוּא אַף בְּרַגְלַי יָשִׁים כַּפַּר — —

בין היאמבאגראפים (כותבי חרוזים על הרוב מרכבים מיאמבים) הכי נכבד המשורר ארכילוכוס. הוא גם ממציא הטרימעטער היאמבי ותמונת העפאדים (Επφδοί), הרכבת חרוז ארוך וחרוז קצר. בעקבותיו יצאו גם-סימאנידם מעיר אמורגוס והיפפאנאקם מעפעזוס אך שניהם לא השיגו את מורם. יאמבוגראפים

כל השירים האלה נכתבו על הרוב במבטא יוני, אך הנתיבות החדשות אשר תפתחנה מעתה על ידי התעוררות הליריק תצאנה מתוך שבטי האאלים והדארים. הראשונים בראו את השירה המעלית (מזמור Chausou=μέλος) אשר על ידה ובשמה נוצרו המעלאדיות; האחרונים יצרו השירה הקא=רית או שירי המקהלות (מחול χόρος). מטרפולין של השירים או „המזמורים" האאלים היה האי לסבוס, שם ראו אור או שם חיו המשוררים הלירים היותר נשגבים, שם שרו על כל הגיון רוחם ועל כל רגש לבבם, על האהבה ועל השנאה, על החמה ועל הנקמה, על הכאב ועל הששון, על הידיעות ועל התענוגים. שם חי אלקאוס (Alcaeus) אבי השירה ההגיונית, שם פרחה סאפפא גאון היונים, האשה היפה והמשוררת הנעימה, הראש והראשון למשוררי האהבה והיין, רבו של הוראץ, הוא המשורר אנאקריאון (בערך 540) אשר חי, שתה וישורר שמונים וחמשת שנות חיי חלדו עד מותו (לפי האגדה) מיתת חנק על ידי הענבים אהובי נפשו, משלשתם נביא דוגמאות קצרות לשירה ההגיונית המעלית. אך פה נעזוב את המטרום היוני ונעתיק החרוזים ברוח העת החדשה. מזמורים והמקהלות ספירה המעלית

בְּגֶשֶׁם וּבְרוּחַ יָבוֹא מוֹשֵׁל הַשָּׁמַיִם
בְּסוּפָה וּבִסְעָרָה מִמְּרוֹמָיו יִפְרֹץ פָּרֶץ;
וּבְנַחַל שָׁמָּה כְּבָר קָפְאוּ הַמַּיִם,
וְהַחֹרֶף יַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ סָבִיב עֲלֵי אָרֶץ.

— — —

10. III

גִּלְחֲמָה בַּחֹרֶף, נְגָרְשָׁה רוּחוֹתָיו
הַעֲלֵה הַמְּדוּרָה, לְמַעַן יָנוּס לֶחָם!
וּבְצוּף הַיַּיִן מַלֵּא עַל כָּל גְּדוֹתָיו
אֶת הַגָּבִיעַ, לְמַעַן נִשְׁתֶּה וְנֵחָם!

(אלקיאוס)

הַיָּרֵחַ וְהַפְּלֵיָאדִים *)

סָפוּ! נַחֲצוֹת לַיְלָה בָּאִי!
כֹּה רְגָעִים וְשָׁעוֹת נָדִים —
וַאֲנִי, אֲהָהּ, לְבַדִּי אֲנִי!

(כאפפא)

הַצָּמָא.

לְרְוָיָה תִּשְׁתֶּה הָאֲדָמָה.
מִמֶּנָּה יִשְׁתּוּ עֵצִים צְמֵאִים;
יָם יִשְׁתֶּה נְהָרוֹת בְּצָמָא
וְשֶׁמֶשׁ שׁוֹתֶה מִתּוֹךְ הַיַּמִּים.
כֵּן הַשֶּׁמֶשׁ שׁוֹתֶה יָרֵחַ —
מִי הוּא זֶה הַפְּרִיעָנִי,
וְלָמָּה בְּלֵב טוֹב שָׂמֵחַ
לֹא אֶשְׁתֶּה, רֵעַי, גַּם אָנִי?

(אנאקריאון)

הַחֵשֶׁק (עראָס **).

בַּחֲצוֹת לַיְלָה עֵת בַּשֶּׁקֶט
כּוֹכְבֵי עָשׁ וּכְסִיל יִדְּדוּן
וְאַנְשֵׁי תֵּבֵל עֲיֵפֵי נֶפֶשׁ
מֵעֲבֹדָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ
יִשְׁכְּבוּ בֶטַח אַךְ יָנִימוּ —
פִּתְאֹם צַעַד רֶגֶל תֵּשֶׁק
הוֹלֵךְ וְקָרֵב אֲנִי שָׁמַעְתִּי,
וּכְבָר יָסִיר הַבְּרִיחַ.
מִי זֶה דוֹפֵק שָׁם בַּדֶּלֶת
וַיַּחֲרִידֵנִי? כֹּה שָׁאַלְתִּי.
„פְּתַח נָא פְּתַח, עָנָה הַנַּעַר,
יֶלֶד אֲנִי, אַל תִּירָאֵנִי.
תֹּעֶה אֲנִי בַּחוּץ הָיִיתִי
בְּאֵין כּוֹכָבִים וְאֵין יָרֵחַ,

*) Pleiades כוכבים הנקראים בעברית בשם הכולל כִּימָה (איוב ל"ח).

**) המיטהאלאגיא תתאר את אליל החשק (עראָס) כנער קטן בעל כנפים פוסח על רגלו ומזוין בקשת ובחצים, כי יורה חץ ללב איש, ונפל ברשת האהבה שאין תרופה למכתה.

וּבְהִתְהַלְּכִי שָׁם בַּחֹשֶׁךְ
רֹאשִׁי נִמְלָא רְסִיסֵי לָיְלָה".
בְּדַבְּרוֹ מֵעַי לֹא יֶהֱמָיו
וָאֲרַחֲמֵהוּ, אֶת הַיֶּלֶד.
אוֹר בַּמְּנוֹרָה חִישׁ הֶעֱלֵיתִי.
וְאֶת דַּלְתוֹתַי לוֹ פָּתַחְתִּי
וְהִנֵּה נַעַר בִּכְנָפַיִם
שָׁם בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת
בָּא לְאִטּוֹ אֵלַי הַחֲדָרָה.
אֶל הָאָח אֲשֶׁר בַּכִּירַיִם
אוֹתוֹ אֲנִי הִקְרַבְתִּי עַתָּה.
אָתָם בִּידֵי יָדֵי הַנַּעַר
וּמִקְּוֻצּוֹת רֹאשׁוֹ מַיִם
אוֹבִישׁ. וַיְהִי כִּי סָר קָרַח,
כִּי חַם בְּשָׂרוֹ מְעַט וַיַּעַן:
„הָבָה אֵפוֹא נָא וּתְנֵנִי
לְנַסּוֹת פַּעַם אֶת הַקֶּשֶׁת
אִם מִטָּל לֹא נָמַס יֶתֶר".
דָּרַךְ — וּכְצִרְעָה נֹשֶׁכֶת
בְּקֶרֶב לְבָבִי בָּא הַחֵצִי.
אָז יָקוּם וְעָלַי יָרִיעַ:
שְׂמַח עַמִּי, אוֹסְפֵנִי בָיִת
כִּי לֹא נִתַּק יֶתֶר הַקֶּשֶׁת —
אַךְ שָׁם בִּלְבָבְךָ כְּאֶבֶן נֶצַח!

(אנאקריאן)

לעמת השירה הזאת המעלית רק מעט היא אשר נוכל להציג מאחותה שירת — המקהלות, כי עיקר התפתחות זאת האחרונה היה על שדה הדראמא. כמשוררים קאריים עומדים בפני עצמם נוכל לחשוב את שלשת אלה: שירה המקהלית

א) אלקמאן (Ἀλκμαίων), חי בערך 600, משבט לודי, נולד כעבד במדינת ספארטא. הוא מיסד שירת המקהלות משורר תהלות ותשבחות לאלהים, על הדר הטבע ועל כל אדיר ונעלה (הימנים, פאאנים).

ב) סטעזיכור, בערך 600, משורר סיצילי מעיר הימערא, הנהיג את חלוקת המקהלות לשלשה חלקים, את החמר לשיריו לקח על הרוב מהומיר.

ג) איביקוס מעיר רהעגיאן, בערך 536, הוא אשר בחיותו חיי נדודים הומת בידי שודדים בנסעו פעם אחת לחג המשחקים האיסטהמים, ואשר על ידי משפט המקרה בשודדיו היו למשל „עופות איביקוס" הידועים משיר שיללער.

שירה מיוחדת היא שירת הדיט־ הדיטהיראמבים היראמבים אשר באה להיונים מעובדי האלילים באזיא ותהי להם לזמרות תהלה וכבוד לאליל באכּכוס, אלהי היין. בעבודות האל האדיר הזה היו להילינים סודות פרטים (מיסטעריין) ובהתלהבות יתרה נתנו כבוד לשמו בשתותם לשכרה, ואת ההתלהבות הזאת מלאו גם המזמורים הקדושים הבאכּכאנטים. במשוררי הדיטהיראמבים נודע אריאן, חי בערך 600, מזמר עלי כנור ונבל, אשר לפי האגדה הצילה אותו שירתו הנפלאה ממר המות כאשר חפצו להשליכו פעם אחת אל הים, כי לשמע קולו התאספו דגי הים ואחד הדלפינים נשא אותו ויביאהו החרבה. אגדות כאלה רבות מאד בראו להם היונים להורות בהן עצמת השירה והזמ־ה, ומה שיספרו מאריאן יספרו גם ממשוררים אחרים ואף כי מהמשורר הגדול ארפאים (Orpheus) שלא היה לעולמים וששמו רק פרסוניפיקציא של השירה הרמה. ממנו יספרו כי לא לבד אלהים ואנשים שמח בזמירות, וחית השדה ודגת הים ונהרים אדירים ועצי היער לו שמעו ויחלו לקול שירו*), כי גם ערב בלבו לרדת שאולה אחרי אשתו אורידוקי המתה ובעזוז שירתו הנשגבה הרך את לבב מושל ארץ צלמות להשיב לו את אשתו מעמקי השחת.

II. התקופה השניה.

מימי מלחמות הפרסים (500) עד מות אלכסנדר הגדול (300). (לספה"נ)

אם בהתקופה הראשונה היו לנו דברים רוח התאחדות על יונים, אֵאלים ודורים כעל שבטים נפרדים, עתה מזמן מלחמת הפרסים והלאה רק עם אחד ושפה אחת הם אשר עליהם נשים מבטנו. ימי המצור והמצוק מחוץ אחדו את השבטים לאגודה אחת, כלם יחד יצאו מקצוי ארץ היללאס ונאספו לעמוד בעד מולדתם נגד רבבות אלפי הפרסים צבאות קסערקסעס. אם המסע לטרויא הניח בלב כל היונים רושם אגדי לחבל המאחד את לאומיותם, המלחמה בפרסים הניחה רושם היסתורי והקשרם לנצח ללאום בחייהם ובהגיונם. אתונא היתה למשגב להרוח ההיליני והשכלת כל היונים. אם גם בהריב המדיני בין הארצות האחרות גברה ועלתה חליפות יד ספארטא או טהיבי לנהל ההיגימוניא על כל היונים, אסטיקא נשארה תמיד מעוז להשכלה הלאומית, מעין החכמים והסופרים, המליצים והמשוררים.

---

*) Arte materna rapidos morautem fluminum lapsus celeresque ventos blandum et auritas fidibus canoris ducere quercus.
(Horat. Carm. I, 12).

העפאס העפאס העתיק אשר כבה בהתקופה הראשונה שב אחרנית מפני השיר הדידאקטי והעלעגיא, חדל כמעט בימים האלה, ימי התנועות הרבות המדיניות, רק אחדים הם אשר נסו את כחם בשירים עפיים, כמו פ אַ נ י אַ ז י ס, דוד הירודוט סופר דברי הימים (480) בשיר „מעשי הרקלס", כ אָ י ר י ל ו ס (430) בשיר ספורי על מלחמות הפרסים (*Περσικὰ*) לאנטימאַכוס (410) בשיר על „מסע השבעה נגד טהיבי" (*Θηβαΐς*).

העפיגראם העלעגיא אשר שרשה ברגש עצב על אבדן עת מאשרת תהפך בהיות הרגש הזה מתמיד במשך הימים למעשה מכונה ותקבל צורת עפיגראם. המשוררים לא יוסיפו לדבר ברגש בשיר ארוך על אדות ענין אחד, כי אם בדברים קצרים, בחרוזים אחדים, בדיסטיכון אחד יוציאו את רוחם על דבר גדול ונעלה בעיניהם. משורר עפיגראממאטי נודע לתהלה הוא ס י מ אָ נ י ד ס מהאי קעאָם (468 — 556). הוא כותב כ ת ו ב ו ת או מכתמים קצרים בסגנון הכתבת הידועה אשר למלחמת טהערמאָפילאָ על מות שלש מאות יונים עם לאאָנידאַס מות גבורים:

הֵלֶךְ, כִּי תָבוֹא לְסְפַּארְטָה הַגִּידָה כִּי רָאִיתָ

אוֹתָנוּ שׁוֹכְבִים פֹּה, מֵתִים כַּמִּצְוָה וְכַחֹק.

הליריק אך גם שירים לירים קצרים כתב סימאנידס. בכלל השירה הלירית הוסיפה להתפתח ביד משוררים שונים ובראשם פינדאַרוס מטהיבי (442 — 522) אשר כבדו אלכסנדר הגדול ויחס על ביתו בהרסו את כל עיר מולדתו. הוא כתב שירים אלימפיים (Odes) לאלהים האדירים במליצות נשגבות אשר תשיגינה לפעמים גם את מליצת הנביאים. אך המליצה היונית לא תוכל לעמוד במרום גבעת הרגש הנשגב, רגעים אחדים תתעופף מרום ובחרוזים אחדים נדמה לשמע חזון לב אסף או סופר איוב — ופתאם תפול לארץ והקיץ הקורא מקול מפלת השירה והדיסהארמוניא שבין הנשגב והתפל, והבין לדעת כי לא שירת בני שם היא.

גם משוררות אחדות נודעו מהזמן הזה שחברו מזמורים קטנים, בהן קאָרינגאַ היפה, וטעלעזיללא מעיר ארגוס (510). לבד זה מזמורים רבים אוספו אספה בזמן מאוחר (בימי חכמי אלכסנדריה) מבלי אשר נודע שם מחברם. אך על השירה הזאת לא נעמוד הרבה כי לא עליה יתערבו היונים בעברים, בכל שירי המזמורים והמקהלות אין אף אחד אשר ירום לעמיד בגבה אֶסטהיתי של אחד מזמורי התהלים והאזן העברית הגעל בהשירה אשר בחפצה להיות לירית לא תעצר כח להשיג את מרומי בני שם וכזבוב בפני נשר היא מרחפת בכבדות בחרוזיה הקטנים ולא תפרש כנפים לעוף ברוח אמיץ ולהתעלם בשחקים. לעמת זאת שירת ה ד ר א מ א הוא המקום שיתגדרו בו היונים, ואליו נביא את הקורא במלים מעטים.

הדראמא הראשון אשר יוכל להקרא ממציא הדראמא המשחקי הוא ט ה ע ס פ י ס חי בערך (535) אשר ערב בראשונה להציג על הבמה בשירת המקהלות והדיטהירמבים לבד המשורר עוד איש משחק קורא ועונה למקהלה או למשורר. צעד גדול הלאה עשה פֿריניכֿוס (490) אשר לקח את החמר לשיריו מהחיים וימי ההוה ובהציגו לפני הנאספים פעם אחת את הדראמא מפלת מילעט (*Μιλήτου ἅλωσις*) נגע המראה עד לבבם ויבכו כלם, עד כי יצאה הפקודה שלא יוסיף להראות הדראמא הזה ו י ש ל ם א ל ף ד ר כ מ י ם ב ע ד ה כ א ב א ש ר ה ס ב ל ב נ י ע מ ו. המשורר הגדול אֶ ש י ל ו ס הוא יוצר הדראמא ביפיו ועוזו והוא גם המרומם ברוחו בין כל החוזים הדראמאטים אשר להקלאססיציזם. בנוגע להמשחק הוא הציג ראשונה שני אנשים (אקטארים) משחקים לשיריו לבד המקהלה, אחריו הוסיף ס ו פ ו ק ל ס ויצג ש ל ש ה ויקצר את שירי המקהלות ובדרך הזה הוסיף ללכת גם א ב ר י פ י ד ס אשר בימיו השתלם הדראמא היוני ויתקרב אל המחזות והמשחקים יצירי העת החדשה. החמר להמחזות לקוח, כפי דברי אֶשילוס בעצמו, „כפתותים קטנים" מהשלחן הערוך אשר בספרי הומיר. האגדות אשר דברנו עליהן למעלה ואשר היו תמיד יסוד לעפאס לא חדלו גם מלכונן אשיות הדראמא. אך ברבות הימים התגדרה באגדות רק הטראגאֶדיה, וממנה התרחקה הקאמדיה אשר בחרה במחזות מהחיים ההוים.

הטראגעדיע תכלית הטראגאֶדיה היא לפי א ר י ס ט ו ט ל ס להיטיב את האדם על ידי „הערת ר ח מ י ם ו מ ו ר א". בעת אשר המעשים והאגדות החלופנה על פנינו ובזכרוננו אחת לאחת מבלי אשר נשים לב להתקשרותם הפנימית, החוזה המאמין בההשגחה העליונה, במשפט האלים ובגזרה קדומה שאינה עשויה לשנות (Fatum) יחבר מעשים שונים בקשר פנימי (*δέσις*) שהוא ס כ ס ו ך ה פ ע ו ל ו ת, בהגיע הסכסוך במשך המחזה בתוך עד מרום קצו תראה לפנינו נקודת ה מ ס ב ה או завязка הקאטאס-טרופה (*καταστρόφή*) אשר תהפך בה פתאם הפעולה משם תרד הפעולה לאט לאט על ידי פתוח התרצבה אשר קשר המשורר (Розвязка) (*λύσις*). לכל איש ואשה אשר יביא החוזה רוח מיוחד (קאראקטער) אשר ישאר נאמן לו עד צאתו. הפעולה לא תוכל לצאת מ ג ד ר ה א פ ש ר ו ת ולכן לא יועיל החוזה פילא בקופא דמחטא. לבד אלה על המשורר לשמור לפי

דברי אריסטוטלס את אחדות העת ואחדות המקום (מלחמה גדולה היתה למשוררי העת החדשה עד אשר יצאו חפשים מאסורי החקים האלה שהציגו חכמי יון להדראמא העתיק). חלקי הטראגאֶדיה הם:

המבוא או פראָלאָג (πρόλογος) לפני שירת המקהלה הראשונה;

שירי המקהלות (χόροι) אשר גם להם חלקים שונים;

הוספות או עפיזאדיות (ἐπεισόδια) הן הן הפעולה העצמית שבין השירים;

סוף דבר (ἔξοδος) אחרי המקהלה האחרונה.

ראשי המשוררים הטראגאֶדים הם השלשה אשר הזכרנו למעלה:

אֶשילוס האחד, אֶשילוס, בן אבפוריון (Euphoron) חי בשנות 456—525 בימי מלחמות הפרסים ובעצמו נלחם במלחמת מאראַטהאָן. מהדראַמות הרבים אשר חבר (כערך שמונים נודעו עוד בשמם) לא נשארו כי אם שבעה (כל אחד מהארבעה הראשונים הוא חלק מדראמא משולש, טרילאָגיא):

א) מבקשי המפלט (Ἱκέτιδες) על דאַנאוס ובנותיו אשר נסו (לפי האגדה) מארץ מצרים ויצילו את נפשם לגבול ארגוס.

ב) הפרסים. המקהלה (אסיפת שרי הפרסים) תפאר את פעולות צבאות קסערקסעס ונצחונם הרב במלחמות רבות. פתאום בא רץ מגיד כי הוכו הפרסים מאת היונים אצל האי סאַלאַמיס והתהפך שירת המקהלה לאבל כבד. ברגזה ובדאגה תקרא את רוח דריוש המת לעזרה והנה דמות דיוקנו עולה מאחורי הסצינה וקוראה להפרסים כי רק בעון קסערקסעס ועצמת גאונו נפלאה מכתם וכי עוד ישובו ויִכו על יד פלאטאָאֶ. קסערקסעס בא בדרך מנוסתו ומבקש מות לנפשו אשר יבחר מחיי בשת ויחד עם המקהלה יאבל על אבדן שרי הצבאות ואנשי המלחמה. החזיון הזה הנפלא בהערכתו והכתוב ברוח לאומי ואהבת עם הוא אחד מהיותר נשגבים אשר להקלאסיציזם היוני.

ג) „מלחמת השבעה על טהיבי" אגדה עתיקה אשר כבר הזכרנוה למעלה.

ד) פרומיטהוס בכבלי ברזל. האגדה תספר כי פרומיטהוס גנב את האש מאת צעאוס ויביאה לבני האדם לעשות בה כל מעשה מחשבת; האל הגדול התקצף על המגלה סוד האש וישלח את מלאכיו הכח (Κράτος) והשד (Βία) הגבורה המשדדת המערכות (גבורת שדי) לסחבו ולהביאו למדבר הסציטהי (הוא עתה נגב ארץ רוסיא) ויצו על האל היפיסטהוס, חורש נחשת וברזל, לאסרו בכבלים אל סלע מוצק (אחד מהרי קוקז) אחרי כן ישליכהו צעאוס ברעם וברעש יחד עם הסלע לעמקי השאול, ושמה ישאר עד אשר ירד שמה מחפץ לבב אחד האלילים כפרו. האגדה הזאת היא יסוד הדראַמא.

ה-ז) הטרילאגיא אוֹרֶסטיאָ (Ὀρέστεια) על שם ארסטעס (ידיד פילאדס) הורג אמו ונוקם נקמת אביו. חמר שלשת המחזות לקוח מאגדת בית טנטלוס הארור אשר נתן חמר לדראַמות אין קץ גם למשוֹררים אחרים. (גאֶטהע יספר בקצרה את תולדות בית טנטלוס בהמחזה איפיגניא אשר חבר בעקבות הדראַמא היוני אשר בשם הזה).

בכח מליו, בעזוז רעיונותיו ובהערכת החזיון נעלה אֶשילוס על כל אשר לפניו ואשר לאחריו. תמונותיו עזות ורמות, רוחו כביר ונשגב מראה דמיון עצום ורגש שלהבתיה. אותו יציג וויקטאר הוגא בין ראשי משוררי תבל, בין האנשים אשר כהמות ימים רבים המון רוחם, יחד עם איוב וישעיהו, יובנל, דנטי ושקספיר.

סופוקלס השני הוא המשורר סופוקלס, חי בשנות 496—405. בהיותו זקן ושבע ימים העמידו בנו הבכור מראגה על ירושתו לפני השופטים כחסר-דעה, אך החוזה הישיש הראה לשופטיו את רוחו השלמה והבריאה בקראו לפניהם אחד מחזיונותיו. מהמחזות הרבות, יותר ממאה, אשר הציג לפני דורו לא נשארו לנו כי אם שבע.

א) איאַס, הוא אחד מהגבורים אשר עלו להלחם על טרויא. החמר לקוח מימי הגבורות העתיקות.

ב) עלעקטרה (Ἠλέκτρα) בת אגאממנון וקליטמנ-סטרא, אחות איפיגניא ואורסטעס; ג) המלך אידיפו (Οἰδίπους τύραννος) ד) אוידיפוס על קולונוס.

ה) אנטיגונה, (Ἀντιγόνη), תוכן כל אלה אגדות בית טנטלוס אשר אֹרר צעאוס לנצח, ביחד עם אגדות מימי שיבת גבורי טרויא.

ו) הטריכיניות (Τραχίνιαι), אגדה מהרקולס לאשתו דאיאניירא אשר יסודה „עון מאהבה".

ז) פילוקטעט, הדראַמא הנודעה אשר עליה ירבה לדבר לעססינג בספרו לאאָקאָאָן. לגבורי טרויא הוגד ברוח נבואה כי בלי פילוקטעט וקשתו הנפלאה לא יהרסו את טרויא, אך פילוקטעט נשוך מנחש ושוכב נפצע באי למנוס כבר עשר שנים. אודיססוס ועאפטאלעם בן אכילס יסעו ללמנוס, על ידי התחבולה אשר יכין אוידיססוס הערום יטה נאופטולים את לב החולה ללכת עמו, מבלי דעת אנה, פילוקטעט בשכבו לישון יפקיד את קשתו ביד מוליכיו. המקהלה תשיא את נאופטולים לברוח עם הקשת הנפלאה (אשר היא לבדה תביא תשועה להיונים), גם אוידיססוס לא יתנהו להשיב את הקשת, אך העלם הנדיב בן אכילס לא

ישמע בקולם וישיב אותה להחולה, כי רוח הישר תנהלהו אף בהיות רעה נגד פניו.

סופוקלוס יציג על הרוב בשירותיו מלחמת החובות המתנגדות בלב איש, הסתבכות חיי איש על ידי „גורות" חיצוניות שגזרו האלהים האדירים והמזל המרומם אשר מפניו יכנעו גם בני אלים. את רוב גבוריו ילביש לבוש אנושי אשר יביא אהבה אליהם בלב הקורא ולא בהלה מפניהם.

המשורר הדראמאטי השלישי הוא אוריפידס, חי 480 — 405. מחזיונותיו שרדו כעשרים אוריפידס שלמים (לבד פרגמנטים רבים): אלקיסטים, מעדעא (Μήδεια), היפפוליט, ההרקלידים, אנדרומאכי (אשת הקטור), היקבי, מבקשי תשועה, הרקלס השומם מכעם (Ἡρακλῆς μαινόμενός), איאן, בנות טרויא, הילני, עלעקטרה, איפיגניה בארץ טברים, אורסטעס, בנות הפאיניקים (Φοίνισσαι), איפיגניה עודנה באוילים — וכאלה.

מכל אלה יראה הקורא על נקלה כי בכללו רק החמר האחד והיחיד חוזר וסובב בכל השירים כעפים כהדראמאטים — אגדות האלילים והגבורים. אין קץ להחבלים הרבים אשר נספחו מדור דור לאגדות לעשות את התכן, אך לא החמר הוא העושה יפיפותו של יפת כי אם הצורה, בנין מגדלי השירים מאבני האגדות.

מחזות התוגה הבנויות על אשיות סקאמאידיא המסורות ודמיון חפשי שונות מן הקצה אל הקצה מחזות-השחוק, הקאמאידיות. ממציאן הוא המשורר עפיכארמוס, חי בסיראקוסא עד 450. הוא חבר כחמשה ועשרים חזיונות קצתם מהחיים וקצתם גם הם מהמיטהולוגיא, אך לא ברוח אמונים ולתכלית מוסרית כהטראגאָדים כי אם לשעשוע ולשחוק.

בין מליצי ההלצה נודעו בשם: קראַטינוס 520 — 423. מחבר 21 קאמודיות מחיי עם הארץ, ואבפולים (Eupolis), נולד 446, אשר משנת השבע עשרה לימי חייו החל לחבר שירי שחוק ויהי ידיד לאריסטופאנס ואח"כ מתנגדו.

הגדול שבמשוררי השחוק והקאריקאטור, אבי כל הלצים. הוא אריסטופאנעס בן פיליפפוס, 450—388. בני דורו נקבו את שמו בכנותם אותו בן סורר אשר להגראַציות (שלשת אלילות היופי והנעם) מארבעים וארבע הקאמידיות אשר חבר שרדו אחת עשרה: א) הָאֲכַרְנִים (Ἀχαρνῆς), ב) הַפָּרָשִׁים (Ἱππῆς) אשר חבר נגד המושל קלעאן. דימוס (Δῆμος) כלומר ההמון, איש זקן בעל תאוה אך גם חכם בעניניו, לו שלשה עבדים, האחד מהם (קלעאון) רע מעללים, ידע להטות את ארונו ההמון אל חפצו ולמשול בו בכל אות נפשו ויעבוד בפרך ברעיו העבדים. לאלה יִוָּדַע מוצא פי התרפים (אֹרַאקל) כי עתיד קלעאן לנפול ביד מוכר בשר, ובמצאם איש כזה יסיתו אותו לצאת לריב על קלעאון. כה התנהג הפעולה ברוח שחוק אף כי רוח מדינית הוצקה בה כברוב הקאמאדיות אשר לו.

ג) הֶעֲנָנִים (Νεφέλαι), שחוק נעים על כל החכמים והחוקרים ובראשם סוקראטס. בין המדברים יבוא גם תלמיד צעיר אשר יספר דברים מבהילים ומעוררים שחוק מחכמות וחקירות סאקראטעס.

ד) הַצִּרְעוֹת (Σφῆκες וועספען). ה) הַשָּׁלוֹם.

ו) הַצִּפֳּרִים. ז) ליזיסטראטה (Λυσιστράτη).

ח) חוֹגְגוֹת הַחַג הַתֶּסמוֹפוֹרִי*) (Θεσμοφοριάζουσαι)

ט) הַצְּפַרְדְּעִים (Βάτραχοι). י) הַמְּאַסְּפוֹת אֲסֵפוֹת (Ἐκκλησιάζουσαι). יא) אֱלִיל הָעֹשֶׁר (Πλοῦτος).

לא נוכל להביא פה העתקות לדוגמא מהספרים האלה כאשר לא עשינו גם בכל החלק הזה. רק מתוך הפרחים הקטנים הלירים יכלנו לקטוף זעיר שם זעיר שם דוגמאות קצרות. אך המחזות הן שדות שלמות, ולמען הציג את הספרים האלה לפני קהל הקוראים העברים על המעתיק להביא חלק גדול מכל אחד. וזה יוצא מהחוג הקטן אשר שמנו לנו להמבוא הזה. לדוגמא על השירה העפית ועל הבאת השירה ההילינית בכלל בקהל ה', תתיצב פה לפני הקהל העברי, בתור מסה, העתקת הספר האחד ועשרים של האיליאדה להומירוס. בהתמונה אשר לקחנו להעתקה לא קבענו מסמרות ומאד ישמח כותב הטורים האלה אם יתעורר עי"ז מעתיק אחר יְיַחֵד את עקרי ההשכלה ההילינית ושירי הומיר בראשם, ואחת היא אם יבחר בהדרך אשר סלונו לפניו או יבקש לו טובה ממנה. אולי יוסיף גם המתחיל את ידו (אף אם לא יגמור לעולם) להעתיק עוד ספרים אחרים מהשירה העפית או הדראמאטית, אך כל עיקר העבודה תלוי רק בדעת הקהל, אשר בטח יבין פעולתי זאת וידע לערכה לפי תכליתה וכונתה.

אהרן בן זאב קאמינקא.

---

*) את החג הזה חגגו על שם האלילה צערעס שנקראת גם Δημήτηρ Θεσμοφόρος בהיותה המיסרת הסדר והמשטר בחיי בני האדם על פי חוקי הטבע, הוא גם החג אשר עליו שר שיללער „Das eleusische Fest".

מִשִּׁירֵי הָאִילִיאַדָה לְהוֹמֵירוֹס. *)

ספר העשרים ואחד (מִלְחָמָה בַּיְאֹר).

תוכן הספר: אכיללעס יקום נקמת פאטרוקלוס רעו אשר נפל חלל, ירדוף אחרי הטרויים עד לנהר שקמנדר (קסנטוס), יאחז ויאסר שנים עשר מהם לכפר לפאטרוקלוס (1—33) את ליקעון בן פריאם ישליך בלי חמלה אל היאור (34 — 135) ואח"כ ינצח את אסטרופיאוס וילעג לשר המים אשר לא יוכל להציל את ילידיו (136 — 210). הנהר יתגעש ויתקוטט לנגדו בחרון אף, אכילל יסוג אָחור אך עד מהרה יקפוץ שנית אל המים, אז יתקצף הזרם וירדוף אחריו בשאון (211—271), אכיללעס בצרה, נעפטון ומינערווא יאמציהו, ונגד היאור שקמנדר, המבקש גם עזרת נהר סימעים, תשלח יונא את שר האש ווילקאן ליבש המים (272 — 384). מלחמות בני אלים: מארס, מינערווא, ווענוס ; אפאללא ונעפטון ; יונא ודיאנא ; מערקור ולאטונא ; (385 — 513). כל האלהים ישובו למרומי האלימפ לבד אפוללא אשר ישים לטרויא פניו, אכילל ירדף את אויביו עד השער (514—543), אגינור יעצור בעד אכילל וגם אפאללא יעתיקהו בהכמה מן העיר בנוסו לפניו בדמות אגינור (544 — 611).

כַּאֲשֶׁר הִגִּיעוּ לַיְאֹר הַשּׁוֹטֵף בְּנֹעַם וָיֹפִי,
מִשְׁבְּרֵי גַלֵּי שְׁקַמַנְדֶר יְלִיד צֶעוּס הַקַּיָּם לָנֶצַח,
אָז יְחַלֵּק אֶת אוֹיְבָיו, וּבַבִּקְעָה יִרְדֹּף הַחֵצִי
מוּל הָעִיר, מְקוֹם אֲשֶׁר תְּמוֹל בְּנֵי־אַכַיָא בְּיִרְאָה וָפַחַד
נָסוּ עֵת מִפְּנֵי הֶקְטוֹר מִתְגוֹסֵס בְּהוֹדוֹ נָמוֹגוּ:
עַתָּה שָׁם אֵלֶּה נָדְדוּ, וַעֲב הֶעָנָן פָּרְשָׂה
הֵירֵי בַּת הָאֱלֹהִים לַעֲצוֹר בַּדָּרֶךְ; וְהַחֵצִי
יַחַד נִדְחָקוּ לַיְאֹר הַזֹּרֵם בְּרַצֵּי הַכֶּסֶף
נִפְּלוּ בְשָׁאוֹן לְתוֹכוֹ וּמֵי הַיְאֹר הִתְגָּעֲשׁוּ,
גַּם מֵעֲבָרָיו גָּדַל הָרַעַשׁ וּצְוָחָה עָלָתָה,
קוֹל שׁוֹתֵי הֵנָּה וָהֵנָּה אֲשֶׁר בִּדְכִיו הִתְגַּלְגְּלוּ.
כִּי כְמַשַּׁק גֻּבִים אֲשֶׁר מֵהָאֵשׁ יִנָּשְׂאוּ לִבְרֹחַ
אֶל הַנָּהָר עֵת יִבְעַר הַלַּפִּיד בָּהֶם וְלֹא יֶרֶף,
כִּי יִתְחוֹלֵל לְפֶתַע וְנִבְהֲלוּ וְנִדְפּוּ כַמָּיִם —
כָּכָה גַם מִפְּנֵי אֲכִילֵל מֵי שְׁקַמַנְדֶר בְּגֵיא־הָעֵמֶק
מִלְאוּ זִרְמָתָם מִשְּׁאוֹן סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם גַּם יָחַד.
אַךְ עַתָּה אִישׁ הָאֱלֹהִים 1) בִּשְׂפַת הַיְאֹר עַל הָאֵשֶׁל
הִשְׁעִין חֲנִיתוֹ לְבָד, וּכְאַחַד הָאֵלִים בְּחֶרֶב
קָפַץ וַיִּשְׂתָּעֵר וּמְזִמּוֹת נוֹרָאוֹת יַחְשׁוֹבָה,
הַכּוֹת וְהַשְׁמֵד מִסָּבִיב; וְאֶנְקַת כָּל מֻכֵּי הֶחָרֶב
עָלְתָה בְקוֹל הֲמֻלָּה וּמִדָּם הַמַּיִם נֶאְדָּמוּ.
כִּדְגֵי הַיָּם אֲשֶׁר מֵהַתַּנִּין הַנּוֹרָא יֵחַתּוּ
מָנוֹס יְבַקְשׁוּ בַחוֹף וּבְמִפְרָצָיו נַפְשָׁם יַצִּילוּ
כִּי אֶת אֲשֶׁר יֹאחֵז מֵהֶם הַתַּנִּין יְבַלַּע בָּלַע:
כָּכָה גַם בְּנֵי טְרוֹיָא עַל מֵימֵי הַנַּחַל כָּרְעוּ
לַחְסוֹת בְּיַרְכְּתֵי הַחוֹף, וְכַאֲשֶׁר יְדֵי הַמְמוֹתֵת כָּבֵדוּ
אָז שְׁנַיִם עָשָׂר נְעָרִים עוֹד חַיִּים כִּמְצוּלוֹת הַנַּחַל
יִבְחַר לוֹ, לְבֶן מֶנִיטִיּוֹס, לְפַטְרוֹקְלוֹס לְכֹפֶר נֶפֶשׁ.
אוֹתָם הוֹצִיא מֵהַיְאֹר, וְהֵם כְּיַלְדֵי צִלָּה נָבֹכוּ,
אָחוֹר אָסַר אֶת יְדֵיהֶם בִּרְצוּעוֹת רַבּוֹת הַיֹּפִי
אֲשֶׁר עַל לְבוּשָׁם נָשָׂאוּ, אִישׁ עַל רִקְמַת הַכֻּתֹּנֶת,
וּלְהוֹלִיכָם בַּשְּׁבִי לָאֳנִיּוֹת רַחֲבוֹת הַיָּדַיִם
יִתְּנֵם עַל יַד מֵרֵעָיו, וְהוּא חִישׁ יָשׁוּב וּכְמוֹתֵת יִשְׁאָפָה.
וְהִנֵּה בֶּן פְּרִיאַמוֹס בֶּן דַּרְדָּנוֹס לְמוּלוֹ כְּנֶגֶד,
לִיקָעוֹן נָס מֵהַיְאֹר: הוּא אֲשֶׁר לְפָנִים כְּבָר לְקָחָהוּ
וַיְגָרְשֵׁהוּ מֵהַגַּן אֲשֶׁר לְאָבִיו, בְּעָבְרוֹ בַלַּיְלָה
לִמְרוֹת רוּחוֹ, כִּי הוּא מֵאַחַת הַתְּאֵנוֹת בְּחֶרֶב
כָּרַת זַלְזַלִּים לִפְעוֹל מֵהֶם אוֹפַנִּים מִרְכֶּבֶת,
אַךְ עָלָיו אֲכִלֶּס אָז כְּשׁוֹד הִתְגַּבֵּר לְפֶתַע
אֶל לְמָנוֹס הָאִי רַב־הָעָם אָז שְׁלָחוֹ וַיִּמְכְּרֵהוּ,
שָׁמָּה הֱבִיאֵהוּ בְצִים, וּבִמְחִיר בֶּן־יָזוֹן קָנָהוּ;
אַךְ שָׁם נִמְצָא לוֹ גוֹאֵל אֲשֶׁר הִרְבָּה בַעֲדוֹ, אִישׁ רֵעַ 2)
עֶיטִיּוֹן הָאִימְבְּרִי, בִּמְחִיר, וְאֶל אֲרִיסְבָּה עִיר הַהֲלָלָה
שָׁלַח אוֹתוֹ, וּמִשָּׁם הִתְגַּנֵּב וְשָׁב בֵּית אָבִיהוּ.

---

*) ההעתקה היא בהקסמטרים כבשפת יונית וכל החרוזים בעלי ט"ו תנועות ומלעיל. — משקל ב' חטפים יערך לתנועה אחת. ההפסק (ציזור) בתוך החרוזים כביונית.

1) חרוז 17 איש האלהים Διογενής וכן חרוז 75, כי אכילעס בן פעלעוס (הפלידי) יתיחס על זרע האלים, גם כל פצע וחבורה לא ישלטו בו בעבור כי אמו הטבילה אותו בנהר־שאול (סטיקס) עד העקב, אמנם בעקב נפצע אח"כ מחץ פתאום [ולכן יאמר: „עקב אכיללעס" על מקום או ענין אשר יחרד עליו איש עד מאד].

2) איש רע (חרוז 43) ξεῖνος, אורח, הכנסת אורחים היתה קרושה אצל היונים ולאיש אשר בא בצל קורתו נשאר בעל הבית מודע ורע כל ימיו.

בך אחד עשר יום באהובי נפשו השתעשע
אחרי שובו מלמנוס. וביום שנים העשר עתה
שנית הפיל ביד אכיל אותו אחד האלים, למען
יורד בית אידם [3]. מקום שם רבת לא היה לו חפץ.
כאשר ראהו מרחוק אכלם קל הרגלים
ערום בלי כבע ושריון וחנית, כי על כן כל אלה
השליך ארצה מנגד, עת בעמל ויגעת אפים
נס מדכי נלי היאר וברכיו עיפו כשלו.
אז יתעצב אכלם ועם לבב הנשא ישיחה:
אוי לי, כי חזות נוראה כזאת בעיני חזיתי!
עתה הן כל הטרויים חזקי הלב אשר המתי
שנית ממחשכי התחתיות יקומו יעמדו,
כאשר גם זה מיום האכזרי מלט הנפש,
אחרי כבר נמכר ללמנוס הקדושה, גם לא עצרה
בעדו שיבת התהום [4], מימיו בעד רבים יסגרו.
הכה את קצה החנית אשר בידי אל קדקדו אביאה
אותה יטעם כיום ובלבי אז אחזה אדעה,
אם גם יוסיף ישובה או כי לנצח הפעם
תצפנהו האדמה אשר גם כבירים תצפונה.
ככה התעשת אכיל והנה זה קרב נכה־רוח
לחבוק את ברכיו כי עד כה גבר בלבו החשק
לבלט היתו ממר המות ושאת החשך
אז את החנית הארוכה ירים בן־פלאוס השוע
נכון לדקור את אויבו. אך הוא היש נפל על ברך
ארצה אל רגלי אכיל. והרמח מול ערפו למעלה
עבר גם נתקע בארץ. ובבשר אנוש יערוגה.
עתה אחת ידו הנה פה חובקת ברכים
אך השנית בכידון החד היא תאחז ולא תרף.
ככה הפיל תחנה ובאמרות עפות השיח:
„ברך אכרעה לך אכיל, חוסה נא עלי וחנני!
כמבקש־חסד אני, בן אלים, לפניך אעמדה.
אתך אני בראשונה מפרי דמטר [5] אכלתי

3) אידעס (חרוז 48) Ἀΐδης או Pluto שר השאול, מלאך דומה.

4) תמונת מי הימים הקרובה לתמונת ראש איש זקן העירה בלב היונים אגדות שונות על אדות שר המים „זקן־הימים" ונמצאת התמונה הזאת גם בכתבי הקדש (איוב מ"א) יחשוב תהום לשיבה („il fait paraître l'abîme coumu une tête blauche de vieillesse") ולרגש הכבוד בעד השיבה נלוה גם רגש היראה והפחד כמלפני דבר קדוש.

5) דמטר או רוחות Ceres אלילת תבואות הארץ

יום אשר מבין עצי הגן אותי שבי שבית
אף הרחק מבית אבי ומעין אוהב ורע
אותי ללמנוס האי במחיר בקרים מאה מכרת.
עתה כהנה וכהנה נתן כפרי והשחר
השנים עשר הוא לי, אחרי התלאה אשר מצאתני
מעת עיר איליון שבתי. ומוירה מרה מאררת [6]
שנית בידך הסגירתני, אכן מאד את זעם
שדי אני נושא עלי. ולמצער אמי חבלתני.
לאאתאה האשה בת אלטס איש שיבה וזקן,
אלטס מושל בעם ללגים אשר למלחמה יצהלו
הוא אשר ... רמת פדזוס על סטניועס הנחל.
בתו לקח לאשה פריאם על כל נשיו כי רבו,
שנים לו ילדה אותנו, ושנינו תשחטה אתה.
בין החלוצים האחד ביום קרב את רגלים פגעת
את פולידור הכביר כאל, כי הכיתו ברמח
עתה פה גם עלי תמיט שואה, כי לא איחלה
עוד להמלט מידך, אחרי לך אל הקריבני.
אך אחרת אגידה לך ואתה שמור בלבבך
אל תמיתני כי לא מבטן אם הקטור יצאתי.
המכה את רעך הנעים וגבור הכח.
ככה יוסיף אמריו בן פריאמוס הנשא וירב
תחנונים והנה באזניו קול דברים אשר לא נעמו:
„פותה, אל תזכיר כל כפר ולא תעתיר לי אמריך.
עד לא השיג פטרוקלוס את קץ צבאו עלי ארץ
אז עוד לחמול בחרתי ולחוס עוד עיני יאבה
על בני טרויא ורבים חיים תפשתי, מכרתי;
עתה אף אחד מהם לא ימלט, מאשר אלה
לפני שערי איליון עוד בידי הסגר יסגירה
גם מכל בני טרויא ואף כי מבני פריאם המלך.
מותה אפוא ידידי! מה לך כי כה תרים קול בכי?
הן גם פטרוקלוס הוא מת, הטוב והחזק ממך. [7]
הנך רואה אותי, מה גדול, מה יפה הנני?
אבי איש כביר וטוב, ובת אלהים לו חבלתני;
אך בכל זאת גם עלי פקדת כל אדם תפקדה,
אף נכון לי היום, אם שחר צהרים או ערב,

6) חרוז 82 *Μοῖρα* הוא המזל (fatum) אשר ממנה יגורו גם בני אלים, על הרוב תבוא המלה בספר הומיר עם שם תאר נופל על הלשון ולזה תסכים העתקתי

7) סארקאזמוס כזה רב גם בספרי הנביאים כמו (נחום ג' 8) התיטבי מנוא...? או (יחזקאל ל"ב 19) ממי נעמת רדה והשכבה בתוך ערלים, וכאלה.

כי חמה אספה ואבדתי נפשי גם אני,
כי החליפני חנית או כי חץ יחדרני מיתר.
כה אמר, ולב הלזה נמוג וברכיו כשלו;
ארצה השליך הרמח, וישב וכפיו השתים
פרושות מרום ואכיל שלף ויוציא את החרב
בת פיפיות וידקר בערפו ויבוא הלהב
עד הנצב אל קרבו ומלא קומתו משתרע
נפל לארץ ודמו השחור מגר במים.
ויתפשהו ברגלו אכיל ויטלטל אותו כנתר
ובאמרות עפות הרים קול בתרועה ויען:
השכבה שם בתוך הדגה! ולבב הדגים לא יבע
בקה ללק את דמך ולחך סביבות הפצע;
לא אם רחמניה תגיל על ערשך יושבת,
כי שקמנדר בשאון לתהומות הים ישטפך,
בעד תלתלת הגלים השחורים ימהר יחישה
אחד התנינים למען יאכל מקרבך חלב.
התמוגגו ברע, עד עיר מקדש איליון נבואה,
אתם במנוסה ואני ממותת ומזנב בדרך.
הן גם זרם הנהר השוטף ברצי הכסף
אתכם לא יציל אף כי כבר פרים רבים לו זבח
הביאותם וסוסים אבירים חיים מצולה תורידו,
גם בכל זאת תסופו ביום רעה ובראשיכם יחד
דם פטרוקלוס המת וגמול כאב האכיים אשיבה,
אשר על יד האניות הכיתם עת רחוק הייתי.
ככה דבר האיש, וחמת השבלת עלתה,
ותהגה מחשבות במה תוכל להשבית את מלאכת
איש האלהים אכיל ולהסיר מבני טרויא הנגף.
בין כה נכה ובכידון ארך־הצל אכלם
מלא ידו ויור על אסטרופיוס להמיתהו,
על בן פלגון, ופלגון בן אקסיוס רב־הזרם [8]
אשר פריביה בת אקסמנוס הבכירה ילדה
אחרי ידעה הנהר השוטף בשאון וחיל
עליו התמרמר בן פלאוס, אך זה מתוך הנחל
קם ושתי חניתות בידו, כי צלחה עליו הרוח
מאת קסנטוס המקנא בנערים ששם לחיימו
קץ במצולה אכיל ויורידם בלי חמלה שאולה
ויהי כאשר הקריבו ברוצם כבר איש את רעהו
ראשון הרים את קולו אכלם קל־הרגלים:
„מי ומאין בן־אנוש, בפני התיצב תהינה?
רק בני הורים אמללים להתחרות אתי יגשו!"
ויען אסטרופיוס המפאר גם הוא ויאמר:
„בן פלאוס רב החיל, למה למולדתי תשאלה?
מאדמת פיאניה השמנה אני, ממרחקי ארץ,
אתי אנשים פיאנים מורים ברמחים אוליכה;
שחר האחד עשר הוא לי מאז עיר איליון באתי.
אך מולדתי היא מנהר אקסיוס השוטף בחיל
אקסיוס אשר רב יתרון אל מימיו בחמדה ותפארת
הוא אשר הוליד את פלגון הגבור, ולי אני יאמרו
כי מחלציו יצאתי; עתה נלחמה נא יחד!"
ככה התהלל זה, ואכילס את חנית עץ האורן
הרים מעל אויבו, אך בשתים חניתות גם יחד
קם אסטרופיוס הגבור, כי גם שמאלו הימינה;
אל השריון ירה האחת, אך היא לא קרעה
אתו, כי גבר הזהב בעד, מתת אלה;
אך בשנית הרים ויור ותגע עד אזרע
יד ימינו וישפך דם שחור, ומנגדו קמה
עליו תקועה בארץ, כמהה מבקשו לשבע
אחריו אכלם גם הוא מהר ויעופף את האורן
על אסטרופיוס מישרים [9] מתנכל להמיתהו,
אך החטיא המטרה, כי באר, הלאה ממנו,
על שפתו מעוכה בתוך עמדה חנית עץ האורן.
עתה החרב החדה בן פלאוס אשר על ירך
שלף מתמרמר בחמה, וזה עוד יגע להבל
כי לא יכול להוציא הכידון ממורד הנחל.
שלש פעמים הניע בעז ויאמר להוציאהו,
שלש פעמים לריק כלה כחו; ברביעית עתה
התעשת לשבר החנית בהטותה בחזקה הצדה
אך אכלם מהר ויגזול את חייהו בחרב
כי אל הבטן נגפו בטבור וישפכו
מעיו מקרבו לארץ ועיניו כסה החשך.
עודו מפרפר ושואף, ואכיל השתער על אויבהו
לפשוט את כליו, ובקול תרועה קם ויתן אמר:
„השכבה כה! כבד ממך להתגרות מלחמה בזרע

8) חרוז 141 πηλεγώνα פלגון שם אבי נהר, קרוב הדבר שהוא ממלת פלג העברית.

9) חרוז 170 ἰθυπτίωνα „מעופף במישור" לשון יון עשירה מאד בשמות התאר וכל שפה לא תתערב עמה בזה, על הרוב נאלץ להעתיקם בתארי הפעל (adverbia)

גוי קדוש ביום קדוש!

ציור מעשי ידי חרש חכם יוצר פלא רבי **משה דוד** המכונה **מאריטץ גאטטליעב** ז"ל
נולד בדראהאביטש בגאליציה באדר שנת ה"א **תרט"ו**
נפטר בחדש אב ה"א תרל"ט בעיר קראקא.

קרונוס האדיר גם לו מבני הנהר היית.
הן אתה התאמרת לבן הנהר רב השטף,
אך מוצאי מצאום הגדול, בו אני אתהללה!
מושל ברבבות מירמידנים האיש אשר הולידני
הוא פלאוס בן איאקוס, ואיאקוס לצאום היה ילד
על כי אפוא חזק צאום מנהרים הולכי הימה
חזק גם זרעו מכל ילודי נהרי המים.
הן גם הנהר לך מצדך, הלהועיל ולעזר
אוכל להיות לך? בקרוניון[9] איש לא ילחמה!
אליו לא יערך גם אכליוס רב התפארת
גם לא אוקינוס בעזוז שטפו אשר לעמקו אין חקר
אף כי גם כל הנהרים גם הים כלו ממנו
גם הבארות ויבלי המים מקרבו יצאו
הנה גם הוא יחת מפני צאום ומשאון הרעם
ותזיז הקולות אשר ישליך ברעש משמים.
כה אמר וכמורד הפחל הוציא הרמח;
תחתיו עזב את אויבו אחרי אשר נפש קבעהו,
ויניחהו שוכב על החול וגלים אפפוהו
גם דגת היאר מסביב לחלל שרצה נאספה
ללחוך החלב אשר על הכליות ללקק ולשבע
אכן בפיאנים רץ חיש, אשר על כוסים יצהלו
ואשר על שפת היאר השואן בקשו מנוסה עדנה
בראותם במלחמה האיש אשר מאד גבר בכח
נופל שדוד מידי אכיל ומחרבו אשר בו פגעה.
עתה את הרזיקך ואת מידון ואסטיפילוס שמה
גם מנזוס ותרזיוס ואיניוס ואפלסט הכה יחד,
אף עוד רבים המית הפלידי המהיר בחרב
לולא התקצף היאר בשאון זרמתו ויאמר
פתאם. והוא בדמות איש, ויען מעמקי הזרם:
רב לך אכלם בעז ורבו הנוראות עשית
באדם כי תמיד האלהים נגלו לימינך!
אך אם בני טרויא לך נתן צאום לכלותם כלהם,
ממני והלאה רדוף. ובבקעה שאול הורידמו!
רבי החללים כבר את מימי היקרים מלאו
עד כי כבר אל הים הנקדש[10] לזרום לא יתנני
עתה עוד כבד הפגר, ואתה עוד תך בלי קצב!
הרף וחדל, רודה בעמים, כי פלצות[11] תאחזני
אותו ענה בן פלאוס קל הרגלים ויאמר:
לו כדברך יהי שקמנדר אפוא כאשר צוית
אך את בני טרויא הגאיונים להמית לא ארף
עד אם נסו אל העיר ועם הקטור אנסה אני כח
אף אתראה פנים, אם יכני או כי אכהו.
דבר וישתער על הטרויים כאל נורא בחזק
אך לאפאלון[12] קרא הנהר הזורם ויען:
„מורה־בקשת־הכסף, אהה, הן אתה לא תשמורה
את אשר יעץ קרוניון, אשר הרבה לצוות עליך
לעמוד לימין בני טרויא להושיעם עד אשר יגיע
ממחבואו הערב ויכס בצללים הארץ".

פאריז, סיון תרמ"ז.

אהרן קאמינקא.

---

9) קרוניון כמו קרונידעס — בן קרונוס.

10) V. 219 ראה למעלה ההערה.

11) v. 221 המלה מיץ תעתק „תמחון והתפלאות" אך היא מהשרש מעיץ המקביל להשרש פרץ, פלץ ולכן פירוש ער גם פלצות (פרוץ הנפש).

12) האל Απολλῶν מושל בכנור ובקשת הוא לפי דעת רבים יובל או תובל או שניהם כאחד (בני עדה בראשית ד'), גם שם אפוללאן Αβξλιος שר השמש היה מראש בב' תחת פ', וזאת אחת מהנקודות שבהן יתאחד חבל המיטהולוגיא היונית עם העברית. (cf. Buttmaun, Mythol.).

צִיָּר פֶּלֶא!¹)

אות זכרון ליום מלאת שבע שנים

למות חרש חכם רבי משה דוד
המכונה מאריטץ גאטטליעב ז"ל.

פֹּעַל אֲחֵרִים תְּהַדֵּרוּ
וּפָעָלְכֶם אַתֶּם תְּנַכֵּרוּ
וּמֵאִתְּכֶם נֶעֶלְמָה הַדַּעַת
אֲשֶׁר מִמְּקוֹרְכֶם נוֹבַעַת.

Cudze chwalicie
Swego nie znacie
Sami nie wiecie
Co posiadacie.

המלים האלה, אשר יצאו מתחת עט משורר פולני ואשר פעמים אין מספר שמעתים מפי חברי עשרום במקהלות בבית הספר, יצלצלו באזני בכל עת, אשר על לוח לבבי יעלה זכרון העלם, אשר נקטף באביב ימי עלומיו, טרם הגיע לשנות גבר, וזה לנו הפעם השביעית שהננו מזכירים את שמו מאז הפרדו מעלינו לנצח! (מת ביום 17 יולי 1879 בעיר קראקוי ושם הובל לקברות). מה נאמנו דברי המשורר הנ"ל, בהוכיחו את אחיו ההולכים בחשך ודרך עמם זרה להם, דרך ההתנכרות לכל חכמי לב ואנשי מופת אשר מקרבנו יצאו, היא דרך בת עמי וביותר העשירים שבקרבנו המפזרים כסף וכבוד למליצי עם אחר ואינם שמים לב לאנשי הרוח ואדירי כשרון אשר נולדו על ברכי האומה הישראלית.

מאריטץ גאטטליעב היה ציר יהודי במלא מובן המלה. כל ילדי רוחו ויצירי דמיונו נשאו עליהם חותם תכנית העם, אשר מקרבו יצא, וגורל עמו האמלל, הנאנח תחת על סבלו זה שנות מאות רבות מלא את כל בתי נפשו ויהי שיחו והגיונו כל היום. מעשי ידי החרש החכם הזה נעלים ונכבדים לא לבד ביפים ויקר ערכם, אך גם בהיותם מיוחדים במינם, כי לקוחים הם מחיי היהודים ובם יחזה הרואה תמונה נאמנה ממשפט העם העתיק הזה. ואף אם כבר נסה הציר הנודע ה' ווערעשאגין לתאר בשרד תמונות וציורים אשר יסודתם בחיי היהודים, אבל רב מאד ההבדל בין ציוריו וציורי גאטטליעב! החרש החכם הזה ידע להבין לשפוך רוח חיים על יצירי דמיונו ולגשם כל ציור רוחני ולפעלו הכביר הזה אין ערוך!

כן הציור „גוי קדוש ביום קדוש" (בעטטענדע יודען) עשה לו שם עולם בין כל חכמי חרשים. — בהיותו ברוסיא ציר את המחזה הנפלא „הנוצרי לפני כס המשפט", אשר הוא פעלו אף עשהו ע"פ מערכי לבבו, מבלתי קחת לו לעינים כל ציור ותמונה, אשר רוח ציר אחר הרו וילדו. הפעל הראשון, אשר עשה לו בו שם עולם, הוא „שיילאק ויעססיקא" ממחזה „הסוחר מווענעציע" של שעקספיר, אשר הוציאו בוויען בשנת 1876. כעת נמצא הציור הזה בידי הבאנקיער וואהלבערג בסט' פעטערסבורג; את המפעל הכביר הזה נוכל לקרוא בצדק בשם „בן-אונו" (שמערצענסקינד). כי היה בעת ההיא במצב רחוק מאד ונאלץ לשבת כל היום על עבודתו בלי מנוח, אחרי אשר גמר בנפשו להציגו בשער המערכה (אויסשטעללונגען) בוויען. היום ההוא אשר אליו חכה בכליון עינים ובלב כואב, בא בא, ואת אשר לא פלל לראות ראו עיניו, כי ביום הראשון בהפתח שערי המערכה מצא הציור „שיילאק" חן בעיני אחד הפרופיסורים, טהעאדאר ביללראָטה, ועיניו לא שבעו לראות את ההוד והדר השפוך עליו, עד אשר גמר הפרופיסור בנפשו להתודע אל גאטטליעב. ואלה הדברים אשר שמעתי מפי אבי הציר ה' איזאאק: האפראטה בילראטה ראה את ציור בני בהמערכה בוויען ויאבה לדעת פנים אל פנים את הציר, ובהודע לו, כי בני נמצא תמיד בביתו אחר ארוחת הצהרים בא אליו ויתודע לו ויתקע לו כפו וישקהו ויאמר: „בן-רגע קנית את לבבי ותראני נפלאות ימינך! לכבוד גדול אחשוב לי, אם אוכל לברכך לעתים מזומנים בבית מלאכתך"! מאריטץ בא עמו אל „האטעל נאציאנאל", אשר שם עבד את עבודתו; שם כרתו שניהם ברית אחים והפרופיסור לא חדל מלבקרהו שתים-שלש פעמים בשבוע ולעיניו נעשה ונגמר הציור הנפלא „גוי קדוש ביום קדוש".

קרבתו אל גאטטליעב פעלה פעולה נמרצה על רע ביסמארק, החובש הנודע הפרופיסור ביללראָטה, וישנה את תכונת נפשו והלך-רוחו ביחס אל היהודים. בשנת 1876 הוציא ביללראָטה לאור מחברת אחת בשם: „ללמוד וללמד" (לעהרען אונד לערנען) והיא חות דעתו על דבר בתי ספר הגבוהים במדינת אשכנז. בספרו זה כתב הפרופיסור ביללראטה מרורות על ישראל, ביחוד על היהודים הצעירים ילידי גאליציען ואונגארן, המבקרים את בתי ספר הגבוהים, ויוכיח

1) בעקבות המה"ע ציון בדראהאביטש והמאמר היקר של החכם סאמועלי Die zwei Denkmahler.

לעיני הקוראים, כי עושים המה מסחר וקנין בדעתם וחכמתם, למען הרויח בהם. בסוף דבריו ינחם את אחיו הקוראים, וידבר אל לבם כי אין להם לפחוד פחד מפני התחרות היהודים על שדה החכמה, יען כי אינם מכשרים מטבעם לזה וכל עמלם לא יעשה פרי. אולם אחרי התודעו אל גאטטליעב שנה לפתע פתאום את שיטתו ויחל לדבר טובות על היהודים. לא ארכו הימים ואחיו ד"ר אנטאן וועלפלער (כעת פרופיסור הובש хирургъ בהאוניווערזיטאֶט בוויען) נתמנה לראש דרופאים העומדים על ידו (ערסטער אססיסטענט). וכעת עומד על ידו היהודי ד"ר פרידריך סאלצער.

ע"י ביללראטה התודע גאטטליעב אל חברו המובהק היהודי פרופיסור אֲדם פאליטצער ויהי חברו ואיש בריתו תמיד. — בציורו „אוריאל אקאסטא" „יהודית וואן דער סטראטען" של הסופר הנודע ה' גוצקאוו עשה לו גאטטליעב שם אחד גדולי ההרשים בוויען.

את תשע השנים האחרונות לימי חייו בלה גאטטליעב בעיר רומא במדינת איטאליען; שם מצא מזון ושפק לרוחו הכביר, בהתחקותו על פסילים ואבני משכית מעשי ידי צירים עתיקים שנשארו לזכרון בעיר ההיא מעתות קדומים. שם יצר את הציור הנפלא „קריסטוס פרעדיגער", שם התודע אליו ה' מאטייקא, אשר בשם „תלמידו המובהק" קראו עד יום מותו. בימי שבתו ברומא היתה בעיר ההיא אספת חכמי חרשים מילידי פולין; אל האספה ההיא נקרא גם גאטטליעב, לשבת בסוד המועצה ולשאת מדברותיו על „חכמת הצירים". החרש החכם..... ק' בפנותו אל קהל הנאספים ענה ואמר: אף אם לא בן בריתנו הוא ה' גאטטליעב, בכל זאת עלינו לכבדו ולהוקיר פעלו, מבלתי שום לב אל העם אשר ממנו יצא. גאטטליעב הוא אחד האנשים המצוינים, אשר בכשרונם ומעלות רוחם הרימו את קרן חכמת החרשים וינשאוה. עדים לנו על זה ציוריו הנחמדים „דער פאלע דעמעטריוס", „קאזימירז דער גראססע עמפפֿאֶנגט דיע יודען", אדאלבערט פֿאָן בראַנדענבורג עמפפֿאֶנגט דיע אינוועסטיטור פֿאן קעניג זיגיסמונד 1. בכלותו את דבריו ברך את ה' גאטטליעב, כי כשרונותיו הנפלאים ורוחו הכביר הם יעמדו לו לרומם קרן עמו וארץ מולדתו, אשר אליהם הוא נושא את לבו ונפשו כל הימים. ה' גאטטליעב בפתח דבריו אל קהל הנאספים, בקש מאתם לסלוח לו, אם לא יוכל לדבר אליהם בשפה צחה ובמבטאים נאוים הנאותים להנשא על דל שפתיו בעמדו לפני אנשים נכבדים כמוהם. באביב ימי נעוריו עזב את ארץ מולדתו ויסע לחו"ל ויבלה את רבי עתותיו במדינות אשכנז, כן בעיר מינכען בקחתו לקח מפי פילאטטי ובוויען מפי ווארצינגער ואנשעלי על כן לא היו עתותיו בידו ללמוד את שפת ארץ מולדתו כיאות. בהמשך דבריו הביע גאטטליעב את תקותו.

מאטייקא חבק את ה' גאטטליעב בזרועותיו ויחל לדבר על לבו לנסוע עמדו לקראקוי ולגמור את הציור „קריסטוס פרעדיגער" בבית החרשת אשר לו. גאטטליעב הבטיחו למלא שאלתו ויודיע למשפחתו בדראהאביטש ע"י הטעלעגראף כי נכון הנהו לשום דרכו לקראקוי. אבל נסיעתו זאת לא ישרה בעיני אביו ומשך שני ימים היה ביניהם וכוח דברים ע"י דעפעשען; התלמיד הנאמן לא יכול לשקר במורו ולסור מהבטחתו, אבל קשה עליו הדבר למרות את פי אביו, אשר אהבו כנפשו. בהרעפעשע האחרונה הודיע לאביו כי נאלץ הוא ללכת אחרי מורו, ומבלי הכות אל מענה פיו שם לדרך פעמיו. בבאו לקראקוי תקפתהו פתאום מחלת הגרון עזה מאד, אשר הצעירתהו למות. ובהגיע השמועה לאביו מהר לבוא אליו, אבל אחר המועד, כי מצא... את נ ב ל ת בנו.

מאריטץ גאטטליעב הלך מאתנו, הלך ואיננו! ולנו הותיר לנחלה את שמו הטוב, ומעשי ידיו להתפאר! — בימינו אלה אשר חכמת החרשים ירדה אחרנית וכל חכמי לב, אשר שאר-רוח להם לתאר בשרד עלי גליון את יצירי דמיונם ימעטו ויצערו מיום אל יום, בעת הזאת חוב קדוש רובץ עלינו לעשות איזה דבר לזכר הגבר הנעלה, החרש החכם ה' גאטטליעב! על הצעירים תלמידי האקאדעמיע לחכמת חרשים אשים את תקותי. האנשים המחזיקים ברגל החכמה ובשמה יתפארו, האנשים אשר הם תקותנו ומשאת נפשנו לימים יבאו, עליהם אשים תקותי ומבטחי, כי הם ירעו איך ובמה להוקיר ולכבד את שם מ א ר י ט ץ ג א ט ט ל י ע ב ולעשות לו שם עולם לא יכרת!

בֵּין הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם.

אין לנו עם שאינו מתאבל לכל הפחות פעם אחת בשנה על שד ושבר שהיה מלפנים בארצו; אין לנו גוי שאין לו יום מר ואבל ואין לנו ספר דברי הימים שאין בו „איכה". גם הרעמים אשר מעולם לא קרה אסון בארצם נאלצים לבדוא מלבם אסון אשר יסודתו בדמיון וכנים דברי הפלוסוף רמבמ"ן בדבריו: „דיע מענשען זינד צור לוסט געשאַפֿפען; נור זיע פֿינדען לוסט אין קלאַגען".

גם המצריים הקדמונים התאבלו פעמים בשנה מספד מר על אסון נורא שלא היה ולא נברא ואשר כבר זכרנו מזה פעמים אחדות „בהמליץ": מספד מר היה להמצריים ביום י"ז לירח אתיר (תמוז) כי בזה היום נהרג אסר אל הטוב ע"י אחיו השטן שט, וביום כ"ה לירח שויאק (אב) קראו עצרה במקדשיהם לקרות קינות ושירי יגון על האל האמלל אשר נשפך דמו על לא חמס בכפו. ברעתי פה לתרגם קינה אחת קצרה הכתובה בין יתר הקינות על מגלת-גמא עתיקת יומין אשר מצא החוקר Possalaqua בחרבות נא-אמון ואשר נמצאה היום בהמוזיאום בברלין המעטירה ועליה נרשם המספר 1425 נו'. ד"ר ברוגש בספרו „אדאָנים קלאַגע אונד ראס לינאָס ליעד" (1852) היה הראשון אשר עסק בהקינות האלה ואחריו הצרפתי de Harrack בספרו Lamentations d' Isis et de Nephthys (1 Paris 1866) ועוד רבים אחרים. גם אני הכותב תרגמתי חדש לשפת אנגלית קינה אחת במחברתי (פֿילאַז' 1887) 1 Dawin of Egiptian). שלשת הקינות אשר אני נותן לפניך היום הן הם דברי קינים ונהי אשר השמיעו שתי האלילות עשתרות ונֶפתים אַחיות אַסר הנהרג 2).

קינה לעשתרות:

קוּמָה אֲסַר! שׁוּבָה לְנָוֶךָ, אָנָּא אֱלֹהֵינוּ! שׁוּב לִמְעוֹן קָדְשֶׁךָ,
הֵן אֹיְבֶיךָ כָּרֹת יִכָּרֵתוּן, נָפְלוּ וְלֹא יוֹסִיפוּ קוּם כָּל הַקָּמִים עָלֶיךָ,
מֶלֶךְ צִדְקִי! שׁוּב לְנָוֶךָ, חוּס וְרַחֵם עַל אֲחוֹתְךָ הַשְּׁכוּלָה,
נַפְשִׁי קְשׁוּרָה בְנַפְשְׁךָ לָעַד וְלִבִּי מַר לִי עָלֶיךָ לְעוֹלָם,
אַלְלַי לִי עַשְׁתָּרוֹת! אַלְלַי לִי עַל שִׁבְרִי!
אֵיכָה הִרְחַקְתָּ מִנֶּגֶד עֵינַי אֲסַר? אֲחַפֶּשְׂךָ מִמַּטְמוֹנִים וְלֹא אֶמְצָאֶךָ
הֲלָנֶצַח לֹא אֶחֱזֶה אֶת תִּפְאַרְתְּךָ, הַלְעוֹלָם תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי?
אַשְׁרֵי הָאֵל כִּי יֶחֱזֶה פָּנֶיךָ, וּבֶן אָדָם כִּי יִשְׂבַּע בְּהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ,
שׁוּבָה לַאֲחוֹתְךָ הַגַּלְמוּדָה, בֹּא לְהִתְעַלֵּס בָּאֳהָבִים עִם רַעְיָתֶךָ,
אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי לָנֶצַח וְאַל תַּעַזְבֵנִי לְעוֹלָם וָעֶד,
בְּנֵי הָאֱלֹהִים יַזְכִּירוּךָ בִּבְכִי, וּבְנֵי אָדָם בְּאַנְחוֹת תַּמְרוּרִים.
בְּנֵי הָאֱלֹהִים מַר יִבְכָּיוּן עַל גֹּדֶל שִׁבְרִי, וּבְנֵי אָדָם יֶהֱמָיוּן עַל מִשְׁבָּתִי,
אֲסַר, אֶל מְרוֹמֵי שְׁחָקִים אֶקְרָאֶךָ, בְּקִינִים וָנֶהִי אֶל כִּסֵּא קָדְשֶׁךָ!

1) הפאפירוס הזה נחלק לשני חלקים: בהחלק הראשון נכתבים „בכתב החרטומים פרקים אחדים מספר המתים" ובהחלק השני המשה עמודים גדולים נכתבים בכתב ההמון הנקרא „היעראַטיק" והנם הקינות אשר אני אתרגם להלן. הכ"י הוא שלם והכתב נאה והכרת פניו ענתה בו כי הוא נכתב בזמן מלכי תלמי. ספר הקינות הזה דומה בכמה דברים להספר המצרי דנודע שַׁא נְ סַנְסֶן (ספר הנשמות) הנמצא היום בהמוזיום Lavore אשר בפאריז.

2) (עשתרות (עֲשׁת במצרית) היתה אחות אַסר ואח"כ גם אשתו. גמירא בפי כהני מצרים הקדמונים כי עשתרות הולידה חכמת הרפואה ע"י עשבים שונים וצמחים, וכל ישעה וחפצה לרפאות את החולים: לפעמים היא נראה להחולה בחלום הלילה לגלות אותו את סממני רפואה אשר על ידם יקום ממשכבו: יש אומרים כי היא המציאה ג"כ מין עשב אשר בידו הכח להחיות את המתים ועל ידי העשב הזה החיה את בנה פ־הה חירות (חת Norus) אשר נולד אחרי מות בעלה ואחיה; בנה „היתום האלה" הזה למד אח"כ חכמת הרפואה מאמו וגלה סוד הרפואות לכל בני התמותה. האלילה נֶפתִּים היתה אשת השטן שׁט והיא גרשה ממנה את בעלה הרוצח תיכף אחרי עשותו את הנבלה בהרגו את אחיה.

עַד מָתַי לֹא תִשְׁמַע אֶת קוֹל שַׁוְעָתִי, עַד אָן תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִתְּחִנָּתִי?
יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ עַל אֲחוֹתְךָ כִּי אַהֲבַת נֶפֶשׁ אֲהַבְתִּיךָ לְנֵצַח נְצָחִים.

אחרי הקינה הזאת הנאמרת מפי עשתרות תבא קינה אחרת יותר קצרה הנאמרת מפי אחותה.

קינה לנפתים.

שׁוּבָה לְנָוְךָ מֶלֶךְ נָעִים! שׁוּב לִמְעוֹנְךָ אָח יָקָר וְאַל תִּירָא.
הֵן אֹיְבֶיךָ כָּרֹת יִכָּרֵתוּן, וְנָסוּ כָּל מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ,
הַשְׁקִיפָה עַל שְׁתֵּי אַחְיוֹתֶיךָ וְאַל תֵּחַת, כִּי כְּנָפֵינוּ מַחֲסֶה לְעֶרֶשׂ יְגוֹנֶךָ.
אֲהָהּ! עֵינֵינוּ תֵּרַדְנָה מַּיִם עַל אֲרוֹנְךָ הַגַּלְמוּד. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ תְּאַנֶּיהָ עַל קֶבֶר אָחִינוּ.
אֶל מָה אֲדַמֶּה לְךָ אַהֲבָתֵנוּ אֵלֶיךָ מוֹשֵׁל אַדִּיר!
אָנָּא הַשְׁמִיעַ אֶת קוֹלְךָ בְּתוֹכֵנוּ, כִּי בְצִלְּךָ נִחְיֶה בָּאֵלִים.
אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ וְנָא שַׂמְּחֵנוּ בְּשִׁיבָתֶךָ, כִּי כָמֹהוּ נַפְשׁוֹתֵינוּ לַחֲזוֹת בְּנֹעַם הֲדָרֶךָ
זְכוֹר אֶת נֶפְתִּים אֲחוֹתְךָ, אוֹיְבֶיךָ אָבְדוּ וָפַסּוּ כָּל הַחוֹרְשִׁים עָלֶיךָ רָעָה,
אָנוּ מָעֻזְּךָ וּמִשְׂגַּבְּךָ לְעוֹלָם וָעֶד.

עיני הקורא תחזינה, כי שתי הקינות האלה כמעט דומות זו לזו ומטרה אחת לשניהן: שיבת אסר למדרגתו הראשונה ונצחון האור על החשך. ומה בין קינת עשתרות לקינת נפתים: הראשונה מקוננת על אח ובעל יחד ולכן דבריה מפיקים רשפי חמלה ואהבה יותר מהמקוננת השניה המתאבלת על אח לבד. נראה נא עתה הקינה השלישית.

קינה לעשתרות:

שׁוּבָה לְנָוְךָ אֵל אַדִּיר, שׁוּבָה לִמְעוֹנְךָ מֶלֶךְ נִשְׂגָּב!
הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ עַל בִּנְךָ פִּי־הַחִירוֹת אֲשֶׁר אָהָבְתָּ.
יָדוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה, וְהוּא שַׁלִּיט עַל בְּנֵי עֶלְיוֹן מִמַּעַל וּבְנֵי תְמוּתָה מִתָּחַת
בִּנְךָ כָּבַשׁ מְדִינוֹת בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה, וְלָכַד עָרִים בְּחָכְמָתוֹ,
גַּם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ יִרְעֲשׁוּ מֵרוּחַ פִּיו, וְזֵדִים יֶחֶרְדוּ מִפָּנָיו,
בְּנֵי־מָרוֹם וּבְנֵי־אָדָם נִצָּבִים עַל יְמִין בִּנְךָ, דָּרֵי מַעְלָה וְדָרֵי מַטָּה יִתְּנוּ כָבוֹד לְשִׁמְכֶם
שְׁתֵּי אַחְיוֹתֶיךָ עוֹמְדוֹת עָלֶיךָ בְּיֵין הַנְּסִיכָה, וּבִנְךָ פִּי־הַחִירוֹת מַגִּישׁ לְפָנֶיךָ מִגְדָּנוֹת־אֵבֶל[3]
לְרֵיחַ נִיחוֹחַ וכו' וכו'.

---

3) המצריים נהגו להביא על קבר המנוח מגדנות־אבל. המנהג הזה עוד ראיתי זה כשנתים בהיותו בארץ כוש ובמצרים. הקורא יתפלא בשמעו כי גם בין אחינו הדרים בארצות המזרח עוד נטוע המנהג הזה. אזכרה זה כעשר שנים בהיותי באלגיר (A'ger) אשר באפריקא הצרפתית ראיתי נשים צדקניות מביאות בשר ויין ופת ומלח בליל ט' באב ומניחות על קבר הריב"ש והרשב"ש ועל קבורים אחרים. שאלתי אז את פי הרב ר' יוסף דאדון להגיד לי פתרון המנהג הזר הזה, ויענני בשפתו: „כבר דרשתי להם כמה פעמים בפומבי נגד המנהג הזה ובפרט נגד המנהג הנשחת בעירנו להתנודד בשרם על מת, ולשוא טרחתי" הוא אמר לי בשחוק בשפת ערבית: הַל אַלְבַּהָאִים יִסְמַעוּ קְלָאַם אַלְחכמים? אֶשׁ נַעְמְלוּ לַהֻם? (האם תשמענה הבהמות לדברי החכמים? מה נעשה להם?). ר' יוסף דאדון (לא ידעתי אם עוד חי הנהו) היה חוקר נאה ודרשן אמתי כי היה מליץ גדול בשפת ערבית המדוברת במחוז אלגיר, אמנם בדרכו עמד לו לשטן הרב ר' שמואל אבולכיר שהיה קנאי עם־הארץ ועז פנים שלשתם יחד: — גם בהיותי בווהראן (Oran) ובמוסתגאנם אשר לא רחוקות הן מגבול מאראקא מצאתי מנהגים מכוערים אין קץ בין אחינו כמו: המנהג שנשי־ישראל תלכנה להתפלל על קברי הערביים בעת צרה, המנהג לזבוח תרנגולים

יותר הקינה הזאת אינו רק השנות הענין הזה במליצה אחרת ולכן למותר יהיה להלאות את הקורא בתרגומה, וגם מן הטעם הזה דלגתי על קינות אחרות אשר בהפאפירוס הנ"ל. בסוף הקינה השלישית והאחרונה נכתב על הפאפירוס הדברים האלה שנוספו בלי ספק דורות אחרים אחרי חבור הקינות הנ"ל — וזה לשון הסוף-דבר:

„הקינה הזאת צריכה שתהי נקראת במקום קדוש ואסור להחזן4) (קֶר־הֶב) או להאבל (סֶם) לקרותה בקול־רם כי אם בקול נמוך. בשעת הקריאה צריכות שתי נשים יפיפיות לבא בהמקדש ולישב על הארץ סביב פתח ההיכל, על שכם האשה האחת נכתב השם עשתרות ועל שכם השניה נפתים, וכך הנה יושבות ובידן הימנית צלוחיות מלאות מים טהורים ובידן השמאלית ככרי לחם האפוים בנוף (מעמפיס). החובה מוטלת על הנשים האלה לשמוע בכונה גדולה את כל הדברים הנקראים וגם הנעשים בהשעה שלישית ובהשעה השמינית של אותו היום, ובאותה שעה מצוה לקרות הספר הזה בעיון רב. תם ונשלם הספר".

הפאקסימול של הקינות האלה בשפת מצרית ובכתב החרטומים מונח עתה לפני ולא ידעתי מדוע אשתתף בצער המקוננות שלא היו ולא נבראו: מי כמוך שירה אשר בידך העז להעתיק אהלנו כהרף עין מעולם העשיה לעולם האצילות? אמנם, אם על אסון שלא קרה מעולם יש לאל ידך להוציא אנחות תמרורים מלבותינו, כל שכן על שד ושבר שלא הטבעו על אדני הרמיון.... ומה מאד יהמו רחמינו עת נקרא קינותינו אשר למרות רוחנו יסודהן בדברי הימים? מה נאמר ומה נדבר עת נקרא קינתך, בן-חלקיהו, אשר מקדמת־דנא:

„זַעֲקַת שֶׁבֶר יְעוֹרֵר וּמָה עַד הַיּוֹם לְעִתּוֹת בַּצָּרָה:
כָּל נִקְשָׁה וְעָיְפָה כָּל בַּעַל נֶפֶשׁ מָרָה.
עַד הַיּוֹם עִמְּךָ עִם דַּל חֶלְכָה,
בְּיוֹם מַפַּלְתּוֹ יֵבְךְּ בִּבְכְיֵךְ וְיִקְרָא אֵיכָה",
וּבְכָל עַם וְלָשׁוֹן וּבְכָל הָאֲרָצוֹת וְהַמְּדִינוֹת
לְרֹאשׁ הַמְּקוֹנְנִים הָיִית וְקִינָתֵךְ קִינַת הַקִּינוֹת: (משירי י"ל גארדאן)

פילאדלפיא, בין המצרים, תרמ"ז,

ד"ר ג. זעליקאוויץ.

לשדים פעם אחת בשנה וכדומה. בהעיר תלמסאן ראיתי משכיל ותורני ר' חיים בליח שמו והוא נקרא בפי כל „אפיקורוס" יען כי הוא משתדל לבער מבני עמו השטותים האלה השמים ישראל למשסה ויעקב לבוזים. אמנם בבואי במאראקא בערי אוזדא ותְּפִילֶלְת ראיתי מנהגים מגונים לא יאמן כי יסופר. בהעיר תפיללת ישב אז ר' יעקב אבא־חצירה הנקרא בפי כל בני מאראקא בשם „אליהו הנביא השני" ואשר גם הערביים מאמינים בו כי הוא עושה נפלאות עד אין חקר. בשאלי אותו מדוע הוא מניח לבני עירו ללכת בנתיבות הגוים, ענני כדברים האלה בשפתו הערבית המגומגמת: מַא תְּמוּפְּשִׁי יַא חכם: לא בַּאשׁ עַלִי הַר אַלְמנהגים עַלִי־כַּאטְר עִנְדְנַא כל מנהג ישראל תורה", לאמר: „אל תירא חכם אין דע בהמנהגים האלה כי אצלנו כל מנהג ישראל תורה".

האם כל לרבות גם עבודה זרה? שאלתי לאליהו התפיללתי.

4) ע"ד החזן המצרי כבר זכרנו בהמליץ. אלה המה רוב „הכלי קדש" אשר כהנו במקדשי מצרים; הכהן־גדול (סֶם), בעל המקובל (הֶר־שֶׁשְׁטַא), החזן (הֶר־חֶב) ביומא דפגרא, השליח צבור בחול (סֶטֶם), בעלי רוח־הקודש (נֶתֶר חֶן־ו), המטהרים (נֶטֶר־אַב־ו), הדרשנים (נטר־אֶטֶף־ו), והבטלנים (אַבו), „גם המברכות „שעשני כרצונו" זכו לכהן במקדשי אלהיהן בתור נביאות ובתור הנשים צדקניות הנקראות אַחִי־ו ועסקו באמונה ובצרכי צבור עד מקום שידן מגעת. אלה בנות חוה אשר זכו לשרת בקודש עזבו לפעמים את האמונה ועסקו יותר בצרכי צבור... לשמחת לב רוב הכהנים והחרטומים והחזנים והבטלנים שהיו פרושים מנשותיהם.

דמעת־עשוקים

או

היהודים ברומניה

ספור

מאת

דוד ישעיהו זילבערבוש.

נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה שִׂימָה דִמְעָתִי
בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ :
(תהלים נ״ו ט׳).

אִם עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק
תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל תִּתְמַהּ עַל הַחֵפֶץ :
(קהלת כ׳ ח׳).

א

הלילה ליל שבט ה׳ תרמ״א לב״ע, הסתיו האכזר השליך קרחו על פני האדמה, כפור כאפר פזר ויאבל שדות וכרמים גנות ויערים, אף רוח קר חרישית נשב בלילה ההוא בעצם עזו, הפיח באגמי המים ויובישם, הפך לאבן כל רגבי עפר וגם את כל היקום הקדיר מני קרח.

עתה בטרם בקר התנשא הרוח ויהמה כחלילים, הרבה תאניה ואניה מבין עפאי עצי השדה המורידים לארץ ראשם כי הורד עדים מעליהם, יחד כל גדר דחויה וכל חומה נבעה זעקת שבר יעוערו ורבה העזובה בקרב הארץ. גם את כל החי הניס הרוח מעל פני חוצות ודרכי המלך אבלות — הם מפניו כל רעש אופן ומרכבה מרקדה והולכי על דרך חדלו ארחות.

ובכפר בצרת אשר בקרבת העיר יאססי בירת מאלדוי עזובים בעת ההיא הרחובות מאין אדם, אין קול ואין צוחה בכל מקצעותיו בלתי אם יללת הרוח העושה שמות. האכרים תושבי הכפר אשר הסכן הסכינו להעיר שחר יאחרו היום קום, הנה המה מתהפכים על משכבם, הקור העז חודר מבעד לבקיעי חלונות בתיהם הקטנים וכמו יעירם להלחץ אל התנור אשר חמה טרם נרעך כלו; הקור יחרידם רגע משנתם ויפיל עליהם תרדמה עזה.

אף קול הכלבים השומרים על בתי ארוניהם נתכא לא יוסיפו לנבוח כי אין יוצא ואין בא אין עובר ואין שב והמה התחבאו במלונותיהם ובאו במצע הקש והתבן מפני זעם הקרה ואכזריות חמת ממשלתה.

אל כל אשר נפנה תרדמה ומנוחה, חשכת עלטה וקפאון, כמו הקפיא הקור את כל הדם בעורקי החיים וכל היקום עליו עלפה.

האמנם ישליו האהלים לכל תושבי הכפר וכל עצב ודאגה רחוקים מכליותיהם; האין אף אחד בהם אשר זנחה משלום נפשו ושנתו נהיתה עליו? — מי יתכן לבות בני האדם?!

אבל ראו נא ראו הנה עגלה גדולה וטעונה משא משרכת דרכה אל בית המלון אשר מחוץ להכפר הרחק כמטחוי קשת; בכבדות תתנהג העגלה על רגבי הדרך ואופניה ישתקשקון בהמולה ושאון.

— „פתחו לי את השער יהודים ארורים״! קרא העגלון בקול עב ברדתו מהר מעל העגלה, וידפוק אל שער המלון בשוט הסוסים אשר בידו, וירקע ברגליו על הארץ, ויך כף אל כף, ויגרד ברזל אזניו להחם את ראשי האצבעות אשר קפאו מקרח.

„יקחכם אפל ושיראגים זרע שעירים, הכי נרדמתם שנת עולם? אל עמקי שאול תרדו אתם הטמאים לנפש אדם!״

ויתופף העגלון על החלון אחרי ראותו כי אין פותח את השער, ויתופף בחוקת היד עד אם צללו לוחות הזכוכית, ויקלל קללות נמרצות וישפוך בוז ונאצות, חרפות ונדופים, אבל—אין קול ואין עונה.

על פני החלונות התעלמו שלג וכפור וכמאורות מתעים הבריקו הלוחות לאור מנורה כהה אשר על שולי חבית גדולה העומדת בתוך החדר, רק ברב עמל הביט העגלון אל הבית פנימה מבעד למקום המונח בקצה אחד הלוחות, וירא והנה שני שוטרים מזוינים שוכבים על גבם סרוחים על רצפת החדר ופניהם למעלה כסבאם סבואים; המה שוכבים לבושים בגדי השרד בלי כל מצע מתחתיהם ובלי כל כר מראשותיהם — והוד נחרם אימה.

הרוח אשר בטרם רגע נח כמעט מזעפו שב ויליל בקול נורא ופרוע מאד ויפל פחדו על כל בשר, עתה שנן העגלון ברק עיניו וכליותיו השתוננו כי צלמות ולא סדרים בכל הבית, חביות רבות מנפצות אל כל מקצוע ופנה ופיותיהן פתוחים גורעים נטפי יין, גם אגם דם ענבים יכסה את פני רצפת החדר.

כגבר עברו יין עמד העגלון והמאורות המתעים המבריקים מעל הלוחות הממוהו ויחזו לו משאות שוא ומדוחים: הנה מנגה נגד המנורה המפיצה אור כהה יעלו סן היין האדום קוים כהים אדמדמים וימלאו את כל הבית... הנה נהפכו פני השוטרים

הלומי יין למשחית וכל שמלותיהם מגוללות בדמים . גם כותלי החדר ממסד ועד הטפחות דמים מלאו . . . הנה יתנשא אגם הדם המכסה את פני הרצפה , הנה יתנשא לאט לאט ואף השוטרים והתבות והמנורה ירומו מעל הארץ הגבה הגבה למעלה עד אם יתנו וינועו על גלי הדם באין מעמד . . .

ובו ברגע נבהל העגלון החולם בהקיץ , כי—יד נגעה בכתפו , ויסב את פניו וירא והנה מרדכי היהודי בעל בית המלון נצב בחוץ לקראתו וקולו מדבר אליו בנפש מרה : „למה תעמוד על דמי אחיך תביט על האכורים אשר השמו עלי גוי , הרסו ולא חמלו , הרמוני הממוני ויציגוני ככלי ריק ; למה תביט על אלה השכורים אשר שפכו לארץ מררתי גם שתו מצו את דמי עד אם לעו והמה מתגוללים בקיאם ?— אם טרם פסה התנינה מבני אדם , אם טרם ספו תמו הרחמים מן בלהות , אם טרם נהפך גם לבך הבשר לאבן , אנא מהר נא והצילנו אותי ואת שארית הפליטה אשר לי פן נגוע לעיניך בקרה !"

„שדים ורוחות רעות ! דמי היהודי שתו מצו . . . אי זה הדרך יצא בעל המלון הפתח וכל השערים והדלתות והחלונות סגורים על מסגר ? ! זעק לב העגלון בקרבו בעמדו מחריש משתאה כאיש נדהם וכמו לא שמע את כל דברי היהודי — ויניע את ראשי אצבעותיו „שתי וערב" כנגד לבו , וישנה וישלש מעשהו כמכונה בלי דעת וחשבון .

ונפש העגלון נבהלה מאד בראותו והנה כלי בית נטושים על פני השדה אשר ממול בית המלון , כרים וכסתות ומצעות קש ותבן תלולים בלי סדרים ; שלחנות עץ הפוכים על פניהם וספסלים ארוכים שבורי רגל ; כדי יין , כוסות ובקבוקים , קדרות וקערות , רובם מנפצים לרסיסים כחות לא יחמול . שכבת הכפור העלתה נצה ותהי כפורחת על הכרים והכסתות ; אף על הכלים הנפוצים יתעלמו לבנת שלג ופתותי קרח — וכמו הויה במו יד אל זועם ופתאום זרקה בהם שיבה .

גם , הה זועה ! הנה הכסת הגדולה אשר על המטה הנטויה לנפול , היא תתנפח ותתנשא לרגעים וכמו תמשך בכח על יצועה . — האם ישב בה הרוח ויניעה ממקומה ויטלטלה טלטלה כמעט ?

לא אליכם כל עוברי דרך ארץ רומניה , לא אליכם ראות את המחזה הנורא , את המחזה המחריד כל לבב ומרגיז כל נפש ! הנה שם מתחת להכסת , תחבק אשה יהודיה את יונק שדיה , תחלוץ לו שד , תאמצהו למו לבה , תניעהו בחזקת היד , תרף רגע ממנו ותפרש כפיה כמתיאשת , תפח רוח שפתיה באפיו — אדיר כל חפצה כי ישמיע הילד קול בכי וזעקה .

ובאמצה את יונק שדיה למו לבה תניע גם את רגליה לדעת את שלום שתי בנותיה השוכבות מרגלותיה — האחת כבת חמש והשניה כבת שלש שנים .

חולה האם האמללה מחלה עזה , קדחת נוראה עצורה בעצמותיה וכמעט תעצר כח להניע יד ורגל ובכל זאת תאסוף שארית אונה למשוך את הכסת על ילדיה להחם . כמעט שמצאה ידה לאחוז רגע בכסת והיא תשוב ותנשאה למען תוכל היא וילדיה לשאוף רוח , ואז תנשום ותשאף יחד , אז תתגבר עליה מחלתה , כמעט תשיבה עד דכא והיא מר תתיפח וכמו תפח נפשה . אולם קול יללת בנותיה יבא באזניה ורוחה ישוב אליה גם תחליף כח .

מה אמללה לבהך אם אמללה באמללות , בחץ שנון יורד קול היליל אל חדרי לבך , ישים המון מעיך כמרקחה , ירעיש את דמי עורקיך כים נגרש , ובכל זאת — לוא בכה אף יונק שדיך המרורים , לוא הקיפה יללתו את כל הארץ , או לו רק יהגה , לוא רק יצפצף קולו , לוא רק יפצה פה . . . אבל הה ! שוא תניעיהו אם רחמניה , שוא תנסי באצבעך לפתוח שפתיו , מתים בל יחיו , הילד כבר נאלם דומיה , כבר היה למטיל קרח .

— „המנחשים צפעונים ושרפים מעופפים נבקש רחמים ? !" נשמע פתאום קול עלמה ברמת כחה .

ומרדכי איש מרה עטוף באדרת שער כלה קרחה , הוא עומד קודר שחוח ופניו סרים וזועפים כגבר אשר דרכו נסתרה .

עתה לשמע דברי העלמה התעורר מרדכי , עתה היתה מבוכתו ויתמודד ויתאמץ לעמוד הכן על עמדו וכמו הופיעה נהרה על פניו החורים כשיד בהביטו אליה בחן ובתחנונים .

וכרגע חננה העלמה את קולה בלעג שפתים ; אל מול העגלון הנדהם והנפעם ממראה עיניו וממשמע אזניו שלחה אצבע בשומה דברתה אל אביה ותאמר :

— אנא אבי יקירי , הבט נא וראה את תום פניו , רומעני הוא , שה תמים , לאלהי הרחמים והסליחות הוא נושא את כפיו הטהורות , ולו , להרומעני זרע ברך אלהי האהבה והחנינה ; לו יתחננו כיום הזה יהודים ארורים ושיראנים זרע שעירים . . . שומו שמים ! הכי לא שאול יחטא הקדוש מבטן אמו אם יחן ליהודים זעומי אלהים חנינה ? ! — הנח לו אבי יקירי . הנה אנכי אמהר כרגע ארוץ היערה ; לפני דוב שכול וארי משחית אתנפל , לנמר טורף אתחנן , בחיק פתן אשפוך שיח , את צורי החלמיש

ארות דמעותי, ידעתי כי את לבם ארכך, המה ירחמונו, מעיהם יהמו להיהודים רצוצי המשפט, נחומיהם יכמרו על גורל העם הבזוי והשסוי על לא חמס עשה; המה ימהרו לרותתנו לישועתנו, ומה מיד הרומענים נבקש והמה לא יאבו ולא יוכלו רחם כי לבם שמיר ונפשם נחושה ובקרבם ערוך תפתה?!"

— „אבל לא!" התעוררה פתאום עוד הפעם בחמת רוחה, ומברק עיניה השחורות הלכו אימים על העגלון הנדהם ויתחלחל מאד.

— „אסתר יקרתי הרפי מאף ועזבי חמה..." נסה אביה אליה דבר.

אבל העלמה בעברת אפה לא שמעה דבר מדברי אביה ובטרם חשב העגלון להתעורר מתמהונו, בטרם מצאה ידו לבקש חשבונות על כל מראה עיניו ומשמע אזניו, בטרם הודעו אי מזה באה העלמה המדברת רתת, והנה ידה כבר אחזה בפי מעילו ותקרא בעז קולה: „מהר נא אכזר אין לב ואת כל החפצים אשר אתה רואה בזה תן על עגלתך ונסעה העירה!"

האם שער העגלון עד כה ועד כה בנפשו כי „היהודים הארורים" יעניקוהו ממיטב כספם על כל הטוב והחסד אשר יעשה עמהם או כי שמע במבוכתו גם את הבטחת מרדכי כי שכרו נכון לפניו?"

כגלם אלם הלך אל כל אשר הוליכתהו העלמה וכמו בבלי דעת ובבלי חשבון עשה בחפזון את כל מעשהו, גם היא וגם מרדכי אביה עזרו על ידו, ובעוד רגעים אחדים היו כלם נכונים לדרכם.

עוד הפעם נתתה זרועה על הנדהם ותושיבהו על העגלה לימין אביה והיא ישבה על המושב אשר הוכן לו — ותרפוק את הסוסים בחוקת היד.

„גזרה היא שיצאה מלפני שרי הממשלה" התחמץ לבב מרדכי בשבתו על העגלה תפוש ברוב שרעפיו „דבר מלכות לכל הפקידים אשר על הכפרים לבלי תת לכל „זר" היות בעל מלון או בית משקים במושבותם, ואנכי—האאמין למשמע אזני, האמנם כי גם אנכי בזרים נחשבתי?... אמנם ואמנם! הלא כה אמר הפקיד האכזר בפשטו על ביתי חצות לילה וישלח בי את חבר השודדים אשר ברגליו; הלא כה הריעו עלי כבעל איש דמים ומרמה ויגרשוני מן נו ויוציאו את אשתי השוכבת על ערש דוי ואת ילדי הרכים והענוגים באכזריות חמה מבית מלוני וינפצו את כל כלי ויהרסו את הוני ורכושי וישברו בשטף אף ובעברת זדון את חביות היין וישחקו שחוק כמלאכי הבלהות בהשתפך ייני חלבי ודמי על רצפת הביה; הלא כה קרא הפקיד הבליעל אחרי מלא כי „מצות הממשלה אליו חזקה לגרש את „היהודי הזר" מהסתפח בנחלת בני עם הארץ".

„גזרה היא שיצאה מלפני שרי הממשלה!" — האמנם כי כבר נוחלה אבדה תוחלתי. וכל חזיוני ותקותי לראות בישע בני עמי היו לי כמו אכזב? התם כל משפט ואפסה כל צדקה מן הארץ?... הה! משפט וצדקה, צדקה ומשפט! גם האכזר אשר נתנני לחרם ולמשסה הצטדק כי שם לו את משפט שרי הממשלה לקו ולו הצדקה להפוך עלי בלהות..."

„או אולי נספה אנכי בלא משפט הממשלה, אולי רק מתגרת יד הפקיד הבליעל נגזרתי, אולי רק זדון לבו השיאהו להשיא עלי שואת-פתאום ואבדון בהשבעו לי לנקום את נקמתו ממני ואנכי לא עשיתי לו מעודי רעה קטנה או גדולה...

כאוחז בראש שבלת בהטבעו בשבלת מים ואין מעמד כן אחז הפעם מרדכי בנחמתו זאת ואור תקוה נשקף לו כברק באישון לילה בהוסיפו חשוב: „ואנכי את נקמתי אקום מכם"! קרא הפקיד בחמה שפוכה בעזבו את ביתו בפעם האחרונה אחרי אשר שפכה עליו אסתר בוז...

אמנם כי כן בקנאתו ורוע לבבו עשה בי האכזר שפטים נוראים ולא במשפט... אבל האם אין גבוהים עליו?... נשבעתי בקדשי אם אנוח ואם אשקוט עד אם אוציא כאור משפטי. אל עיר המלוכה אשים פעמי, אל שרי הממשלה אגיש עצומותי, לפני הדר כבוד הוד המלך אשפוך מרי שיחי, והמה — הן לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישורו".

„גם גבריאל בני ילך עמי", באה עתה עצה בלבבו הלא הוא כבר „למד דעת", הוא ללשוננו יגביר, הוא ידע לכלכל דבריו, הוא יהיה לי לפה".

„אבל לא!" התנחם כרגע „אין לי כל חפץ במליצים. המה יבינו לשכל מלי בהתעטף עלי נפשי ובהשתפך לבבי לפניהם על העול והחמס והשוד אשר הביא הזד האכזר בחמת רוחו ועברת זדונו; המה יבינו משפט, המה יכירו וידעו כי לי הצדקה, המה יראו ויוכחו כי—לא „זר" אנכי בארץ מולדתי".

ויסב מרדכי את פניו אל הכפר ואל בית מלונו ואנחה עמוקה התפרצה מקרב לבבו באמרו כמו לנפשו: „מי יודע? אמנם הימים הראשונים, הימים הטובים נפלו ואבד כל זכר למו, בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן, הנערים ירהבו בזקנים ויתחכמו עליהם, גם לשונם לשון תהפוכות. אך בזאת יתהללו כי מרמה תמתיק בפיהם ואת הישרה יעקשו, אמנם הימים הראשונים, הימים הטובים נפלו..."

וברגע ההוא ויעברו כל זכרונות ימי חייו לנגד עיניו, והמה מרו ועצבו את רוחו עד דכא.

לא תמול הוא מרדכי היהודי בבית המלון אשר מחוץ להכפר בצרת, הוא יושב בבית ההוא — מעודו ועד היום הזה, שמה תכלתהו יולדתו; מבעד החלונות האלה ראה העולל אור התבל בגיחו מרחם אמו; שמה במקצוע התנועעה ערש היונק ותשר מינקתו באזניו שירי העם אשר בתוכו הוא נולד, שירי הרומענים המלאים כליון עינים ומפח נפש, שירי העם הממשך והממורט, שירי נודד מרדף בלי חשך התועה בסבכי היער בשבתו תחת אחד השיחים ומפלה כליות ולב באנחתו הארוכה והממושכה על אבדן דרכו, כבודו ומנוחתו; על האלק אשר לפני הבית התרפק הילד בהחלו זחול על ידיו ועל רגליו החוצה וירא את השמים הנטוים ממעל לראשו וישתאה אל תכלת מראהו ואל המאורות הגדולים והקטנים, אל הירח והכוכבים בהלם אורם על פניו; ושמה אל אגם המים אשר מאחורי הבית הביט הנער הקטן בערב יום צח וירא את השמים וכל צבאם מבריקים לנגד עיניו ממעמקי האגם ויושט הנער את ידו הקטנה והרכה אל תוך המים לאחוז באחד הכוכבים ולתפשו, אבל כמעט שלח ידו וידלחם — ולבו עליו דוי כי הירח אסף פתאום נגהו במימי האגם והכוכבים עוד אינם.

מבלי משים דלו הפעם עיני מרדכי למרום והנה עלה השחר מבין עבים קלים והוגה חרישית על כל סביביו, כמו יהגה השחר אך נכאים ויגה כל אשר יקראהו לאורו; הירח פנים קלקל, עין הכוכבים בהה תכהה ומראה השמים שבת מטהרו,

אילת השחר הנשקפה בהוד יפיה ונעם זהרה, יעלת החן המשביעה בצחצחות כל נפש; אילת השחר אשר תרנין כל לבב, תשיב כל רוח ותמלא פני תבל ששון ישע ותרועת שמחה וגיל ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים; אילת השחר המבשרת נכון היום ומוצא השמש להפיץ אור על הארץ ומלואה ולהביא מרפא וחסן ישועות לכל היקום אשר על פני האדמה; זאת הנשקפה נתנה עצבת לנכאה הלבב, היא דכאה רוחו והגדה ליום רע ועברות כי עוד אחת מעט והנה—השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ינערו ממנה אל עמקי שאול כי חנפה החתיהם.

השחר פרוש על פני מרדכי והנה כדונג מראיהם. כל תנועה וכל ניד חדלו רגע בקוי פניו ותויהם, חדלו; גם עפעפיו כמעט קפאו בחוריהן, נצבו בלי נוע, אות הוא כי לבו חלל בקרבו וקרח נורא עצור בעצמותיו; היאוש האיום וכל גבורי אפו, בלהות צלמות ותהו יליל ישמון, תקפוהו ברגע ההוא ויתפכו עליו לילה.

האמנם כי בעלות זכרון ילדותו על רוחו השכיל מרדכי משפט לראות ברמותו את סמל מצב היהודים בארץ מולדתו, ויתר לבו ממקום: בחשבו לדעת כי כל מאורי אור אשר ראום היהודים בשנת תרל"ח עולים לפניהם מעיר ברלין בירת אשכנז בהתאסף יחד שלוחי הממשלות לכרות ברית השלום, הנה עתה הנה מבריקים לנגד עיניהם ממעמקי האגם אשר מימיו ישרצו שרצים וכל שקץ טמא וגם תנינים גדולים למיניהם, והיה בשלוח איש יהודי את ידו אל תוכו לאחוז בהכוכבים המתעים אשר בו והנה—חשכו המאורות ובכפו בא תנין נורא השולח חמת לשונו לכלותו מנפש ועד בשר ולהאביד כל זכר לו; האמנם?

אפונה! הן לא בעל מחשבות עמוקות הוא מרדכי בעל בית המלון, אלהים עשהו ישר והוא לא יבקש חשבונות רבים, הוא יודע את אשר לפניו, יודע עת ומשפט לכל חפציו, יודע גם לחשב דרכו ולכלכל דבריו בדעת ובלא שפתי חנף ומרמה, נפשו ישרה בו, לבו תמים וגם ברותו נכונה על כן הגיון לבו ומפתח שפתיו מישרים, אבל רוחו לא יאבר נץ, לא יגביה עוף ולא ידרוש במופלא ממנו גם לא יעמיק חקור, ולערוך דמות אולת מבינתו.

אמנם לב רגש נתן לו אלהים ומבלי דעת נפשו יפעלו עליו כל מראות הטבע וכל מקרי החיים פעולה נמרצה אם לשבט ואם לחסד, אם לרע ואם לטוב. ובכן עתה בראותו את כידן לפניו כי שבע חרפה ואכזריות חמה עד בלי די; בהלוך נפשו תמם על העמל והאון אשר המיטו אנשים רעים וחטאים על מחמדי עיניו ומחמלי נפשו; בהתרגזו על אחיו בני ארץ מולדתו כי ידיהם היו בו לצורהו חרם על לא עול בכפו; בהתחמץ לבבו על כל תקותיו כי עלו פתאום בתהו והיו כלא היו; בהגרשו בבוז וקלון מבית כבודו וכבוד אבותיו; בהפרדו באישון לילה מן המקום אשר בו קשורים כל זכרונות ימי חייו; עתה הוטל האמלל למראה הטבע, עתה נפעם בבוא חשבון כל המעשים לפניו כי נטל עליו לשבת בדד בפנת העגלה ולחפש רוחו. וברגע ההוא בהתגבר עליו יגונו עלפה נפשו וקפאון בא בעצמיו.

נורא היה מצב האמלל ברגע ההוא, עוד אחת מעט והנה גם מקור רעיוניו יבש וכמעט אבדו עשתונותיו, רק העגלון אשר ישב לימינו ובעלות השחר הניע את ראשי אצבעותיו שתי וערב כנגד לבו, הוא הדפו מבלי משים בכתף ויעוררהו לתחיה.

כבר האיר הבקר וקול דהרות הסוסים נשמע על רצפת האבנים בעברם דרך רחובות העיר יאססי

לבוא אל אחד המבואות הצרים אשר על „הגשר הארום”, ושם לפני בית קטן ודל עצרה העלמח במרוצתם.

בהעצר העגלה לפני חבית יצאה אשה זקנה סבהלה ודחופה פתח, ועתה—עטי בידי ינוע ודברי לעו מתאר את פני המחזה. אסתר אשר זה מעט החזיקה בכפל רסן הסוסים ותבהילם ותדפקם בחוקת היד ותתאזר עז להראות כי כביר כח לבה עשוי הוא לבלי חת, הנה עתה התנפלה כמתעלפת על צוארי הזקנה, וקול נורא התפרץ ממעמקי לבבה קול כשועת עיף ויגע בכרעו פתאום תחת סבל משאו, קול כיללת גוע, קול כאנקת חלל הרגיז את הרוח וכמו צרר הרוח אותו בכנפיו ויעלהו כברק עד לב השמים.

ב

— וגבריאל בני איהו? — שאל מרדכי את פי הזקנה אחרי בואו אל הבית.

— מדוע השכים היום קום ויעזוב את ביתו בהיות הבקר? אנה הלך, אנה פנה, איפה אבקשהו, איפה אמצאהו? — הוסיף מרדכי לשאול אחרי ראותו כי אין עונה.

— הגידי נא מה זה היה לבני יקירי? — קרא מרדכי בלב נרעש ונפעם.

אבל הזקנה לא ענתה דבר כי אם הטתה את ראשה הצדה, עיניה דלו למרום ואת ראש אצבעה התיכונה שמה על רקתה ואת בהן ידה החזיקה בקנה צוארה ו־חל להריע בקולה: „אמת כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד וכותב וחותם וסופר ומונה”, וכה הרעימה נפלאות ותשפל ותרם קולה ותבך מרה ותרנן ברעדה עד כלותה את תפלת „ונתנה תקף” ועד הרימה קולה לשאוג כאריה „ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה”.

נפלא היה המחזה, וגם החריד כל לבב. הזקנה אשר כבר היתה כגל של עצמות יבשות, רק עור יבש כחרש קרום עליה מלמעלה, פניה מפיצים זועה, שאול ואבדון נשקפות מבבות עיניה, ידיה רעדו עד למאד ורק ברב עמל עמדה על רגליה, גם קולה שפל כאוב מארץ; הנה ברגע ההוא החליפה כח, כמעט עמדה הכן, פניה הדלו אימה, לעיניה היה ברק וגם את קולה השמיעה ברעש.

ובכל זאת לא נבהלו במאד מאד לא מרדכי ולא אסתר בתו למראה פני הזקנה ולשמע קול רנתה כי אם נדו לה ויניעו אחריה ראש וכמו הסכן הסכינו מתמול שלשום לשמוע כזאת מפיה וכמו ידעו כי לא לארך רגעים תבעתת הרוח הרעה, אבל זכרון מעשים מקדם בא לפניהם למראה הזקנה ולשמע תעתועיה ויוסף עצבת על תוגת נפשם ודאבון לבבם.

הנני ואגיד. הזקנה היא שרה אם מלכה אשת מרדכי בעל המלון, והיא אלמנה מאישה זה כחמש עשרה שנה, ארץ רוסיא היא ארץ מולדתה, שם היתה לאברהם האיש, והאיש אברהם תופש תורה וירא אלהים, ויקר מקרהו בשנת ה׳ תרי"א כי נקרא לבוא אל בית אחד העשירים אשר בעיר גאלאטץ וללמד לבניו תורת אל חי, ובכן באו אברהם ושרה אשתו ומלכה בתם יחידתם עמם ארצה רומניה.

גם מבלעדי אגיד יבין כל איש כי לא איש אוצרות היה אברהם המלמד מרוסיא, אבל שכרו היה נכון לפניו די כלכל ביתו והתורה היתה אוצרו מגנו וקרן ישעו אף כבודו ותפארתו לעיני כל העם, הן בימים ההם ומצב המלמדים בארץ רומניה היה בטוב וגם כל יודעיהם חשבו שמם וינחילום כבוד. ולאברהם יצא שם בכל העיר בתורתו ויראתו את אלהים וירא ברכה בעמלו ויתענג על כל כבוד, על כן חיו אברהם ואשתו ימים רבים חיי נחת ושלוה, אף ראו באשרם כי מרדכי בעל המלון איש תם וישר ובעל בעמיו התימר בכבודם ויקח את מלכה בתם יחידתם לו לאשה.

אברהם המלמד היה גם מטיב נגן ויהי הוא העובר לפני התיבה בבית הכנסת הגדול וישמח אלהים ואנשים בנגינותיו הנעימות ובטוב טעם תפלתו, ושרה אשתו אף אם לפעמים התקוטטה עמו ותתגר בו מדון על לא דבר, בכל זאת היה הוא כל גאותה ומשוש תפארתה, כבודה ומרים ראשה. וטרם לכתו אל בית הכנסת לערוך תפלה, אז חדלה תמיד רגז ותשעשעהו כאשר תשעשע אם רחמניה את יונק שדיה, היא העירה עליו ותשמרהו מכל משמר לבל ישחית את הוד קולו, היא השקתהו ביצים חיות אף שמה מטפחת עבה על צוארו, ובהכינו פעמיו ללכת שלחתהו עד מפתן דלת ביתה ותזהירהו פעמים אין מספר לבל יפער בחוץ פיהו לבלי חק פן תבא הקרה בקנה צוארו, אחרי כן הביטה אחריו מבעד האשנב ותשמור צעדיו כאשר ישמור הכילי את אוצר חמדתו. ובבאה אל עזרת הנשים ותשמע את תהלת אישה מפי רעותיה כי התברכו בו, אז גבה ורחב לבה ותתמוגג באהבהה אליו; צקון לחש אהבתה לו ותקשב ותשמע כל מלה וכל הגה היוצאים מפיהו בכח או בהדר כסוד שיח שרפי קדש, גם בימי החגים והמועדים, עת כבדו ראשי בית הכנסת את אברהם לשלות יין אל ביתו אחר התפלה; אז כטוב לב שרה במשתה היין ולטובה ושעשועיה את אלוף נעוריה אין

קצה; אז הפגיעה באישה בחן שפתים כי ישנה באזניה את רנתו ונעם לחשו. ויהי כפתוח אברהם את שפתיו להרנין קולו ותבא רננה גם על שרה אשתו ובסתר לבבה בלי נשמע קולה הרנינו כל קרביה וכליותיה אחריו.

אברהם המלמד ושרה אשתו מצאו להם כן ויהי שלום בעצמיהם ושלוה במגורם ולא התחרו את איש אף לא קנאו באשרו, גם כל יודעיהם יוכלו להשבע שבועי שבועות כי לא הוא ולא היא שמו לבם אל תהלוכות הממשלה בארץ מכורתם; אחת היתה להם אם ימשול נסיך לבית גהיקא או כי אחד הנסיכים לבית סטורדזא ישב לכסא, המה לא ששו אלי גיל בהתאחד שתי הארצות מאלדוי וואלאכיא תחת ממשלת הנסיך קוזא אף לא הורידו דמעות בנפול קוזא לפני בני עולה. גם לא עלה על רוחם לחות דע בבחירת נסיך חדש ואולי לא ידעו אף לא שמעו את שם הנסיך המושל. טובה היתה להם שמועה אחת טובה על אודות מלכה בהם יחידתם מאלפי תהפוכות בבית הממשלה, ובכל זאת בהסב גלגל הממשלה אל נסיך ארץ נכריה נהפך גם עליהם אופן, ופתאום באו להם השוד והשבר.

ויהי בשנת ה' תרכ"ו, היא שנת 1866 למספר עם הארץ, בעלות הנסיך קארל לבית האהענצאללערן על כסא ממשלתו; אז נפתחה פתאום הרעה ליהודי רומניה ואש המשטמה חמה יצאה על בית ישראל; אז הזידו שרי הממשלה לסמוך את ידם המגואלה בדם לבב עמם על ראשי היהודים ולהתודות עליהם את כל חטאתיהם, ובתתם על אפם ועל חמתם חקה אחת ומשפט אחד לכל ילידי הארץ הבדילו את היהודים לרעה ויכתבו בספר שווי הזכיות את הסעיף השביעי לאמר: כי אין לבני ישראל המשפט להתחשב בין האזרחים ובסוד הרומענים לא תבא נפשם כי גרים המה בארץ. גם הפקודה יצאה בימים ההם מלפניהם אל כל משרתיהם עושי רצונם לבער את הריקים והפוחזים (וואגאבונדען) מקרב הארץ. ובכן הפקידים אשר הבינו אל התקף אשר תתן הפקודה לקים את דברי הסעיף השביעי, המה מצאו למו ידים לכלות כל חצי חמתם ביהודים ולשלות בבוזה ידיהם. בכל מקום אשר דבר הממשלה הגיע הסיתו הפקידים את ההמון ביהודים לשלול שלל ולבוז בז וגם להכות את העשוקים שוק על ירך.

רבה היתה בימים ההם המהומה בכל מקום אשר בני ישראל נחתים שמה, הן אף בעיר בוקארעכט בירת הממשלה החריבו פורעי הפרעות את בית התפלה החדש ויכו ביהודים מכות רעות ונאמנות — ושוטרי העיר עמדו מנגד ולא כהו בם, וכמו לענו בסתר לבבם למסת נקיים עמדו על עמדם החרישו הביטו כבלע אספסף אנשים רעים וחטאים חיל אחיהם היושבים לבטח אתם. אולם כל אלה השמות והשערוריות, הרעות והפרעות כאין וכאפס נחשבו לעמת אכזריות חמת הפקידים אשר בעיר גאלאטץ היושבת על מבואות נהר הדאנוי — כשחק מאזנים מול הררי אלף, כמר מדלי בערך ים זועף בשאון דכיו. שם בעיר גאלאטץ רבה רעת בני הבליעל עד לבלי חק כי הפילו גורל על יהודים תמימים וישרים וימציאו עליהם תנואות כי „ריקים ופוחזים" המה ויתפשו רבים מהם חיים ויטביעום גלוי לעין השמש ולעיני כל העם במצולות נהר הדאנוי — הלא אכזריות זדונם כתובה על ספר דברי הימים לבני ישראל בארץ רומניה.

גם אברהם המלמד מרוסיא אשר ביתו ברחוב-החוף נקרה אל המהפכה בצאתו לתמו פתח ויתנפלו השוטרים עליו ויטילוהו אל הנהר.

עין ראתה ותתחלחל בהלחם האמלל עם הגלים אשר שטפוהו והוא מפרפר בין החיים והמות, כמעט יפרש ארבות ידיו לשחות ותהום רום ידיהו ישא ויצודהו למרחפות, אבל השוטרים אבירי הלבב שחקו על משבתו ויתמרו לצון למו—על פאות ראש היהודי המסלסלות והארוכות כי נטבלו במים ותארכנה עד למאד.

ויהי עד כה ועד כה ותתפרץ שרה מבהלה ודחופה אל החוף ותזעק מרה ותבך ותיליל בקול נורא ופרוע הקורע לב השמים וגם הכינה פעמיה לקפוץ אל תוך הנהר ולהציל את נפש בעלה מרדת שחת. אולם הנה אחד השוטרים החזיק בה ויחבקה בזרועותיו ומרעיו שחקו עליה בכל פה גם שלחו לשון ממולה ויעקמו שפתים בלעג ובוז והמה החרו החזיקו אחריה להשמיע קול יללתה. רגע בשבר רוחה וכאב לבה התעוררה שרה על תופשה ותאבק עמו בכל מאמצי כחה גם כמעט התגברה עליו להתחמק מבין עצומיו. אבל פתאום שוטטו עיניה בכל מרחבי הנהר לתור אחרי אישה ואיננו כי שבלת המים שטפתהו וירד תהומות, והנה רפו ידיה ובלא כח התעלפה בין זרועות השוטר ותטה ראשה הצדה ותריע בקולה: „אמת כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד וכותב וחותם וסופר ומונה", עד כלותה את תפלת „ונתנה תקף" ועד הרימה קולה לשאוג כאריה: „ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה".

אבן הפעם נצבו גם השוטרים האכזרים כנדהמים וכל שחוק גלה מהם, המה נבהלו למראה פני האמללה אשר עשתנותיה אבדו ולשמע קולה הפרוע אף אם לא הבינו רננת שפתיה ואמרי פיה. גם—אגיד

ולא אכחד — כי אף המון מעיהם ורחמיהם אליה התעוררו וישיבוה אל ביתה.

לא ארכו הימים ונפשה כמעט נחה מזעפה, אור נגה במחשכי רוחה ושגעונה כמעט סר מעליה, אבל בינתה טרם שבה אליה כתמה, גם העת וגם המקרים והמסבות לא הצליחו להקים מערת כליותיה לדממה ולחדש בקרבה רוח נכון כימי קדם. לבה לא חדל רגז ורוחה בקרבה לא נתן דמי לה ויולך לשדה ושמנה ומוח עצמותיה כצמר יאכלהו סס, היא העתיקה מושבה עירה יאססי להיות בקרבת מגורי מלכה בתה יחידתה ולדעת כפעם בפעם את שלומה, ושם בבית משכנה הקטן והדל היא יושבת שוממה זה כחמש עשרה שנה, שם באחת הפנות תכרע תרבץ תחתיה לא לעתים רחוקות וכמעט תתם לנגוע בהמותה בלחש ובחרדת קדש את כל הרנה והתפלה אשר השמיע אברהם אישה במקהלות.

אמנם גם מעט צרי ונטפי מור נמצאו לשרה האמללה על פצעי לבבה, בימים ההם וישלח מרדכי החנה את גבריאל בנו עירה יאססי לבקר את בית הספר „וללמוד דעת". ושרה אשת המלמד מרוסיא אף אם בתחלה התמרמרה ולבה עליה דוי כי נכרה בן בתה ישפיק בילדי נכרים ולא יהגה יומם ולילה בתורת אל חי, גם נפשה ירעה לה ולבבה הגה אימה פן יתערב חלילה בגוים וילמוד מעשיהם, בכל זאת היה הוא לה למשיב נפש ולנחמתה האחת בעצבה ויגונה. הן זאת השיבה אל לבה: „אולי חשבה אלהים לטובה כי שלחני למחיה לפני הנער הזה. אנכי אהי נר לרגלו ואור לנתיבתו, אנכי אשמור רגליו מלכד, אנחהו במעגלי צדק ויראת ה', אעיר עליו כי יערוך תפלה יום יום וישמור את כל החקים והמצות והוא יהי יהודי נאמן לעמו ולדתו ומדרכי אבותיו לא יסור אף אם ילמד חכמה ודעת".

לא מפי ספרים וסופריהם למדה שרה את הגות לבבה, מלמדה להועיל הוא יושב בקרבה פנימה ושני פנים לו: אהבת האם וחפץ החיים. לבה אף אם יהגה נכאים כל היום, בכל זאת כל עוד לא מת בקרבה ישיש כי ימצא לו חפץ בחיים ואהבת האם היא כסתה על פשעים רבים והמציא לה נחם וישע בשומה את מטרתה לפניה ובהתה לה ענין לענות בו לבל תגוע תחתיה בשבתה כל היום באפס מעשה.

גם אסתר אחות גבריאל באה כפעם בפעם עירה יאססי ותתמהמה בבית אמה זקנתה ימים רבים, ושרה אהבה את ילדי בתה מכל אהבה ולכל בהם חיי רוחה. ידיה מלאות עבודה כל ימי היותם בביתה להשביעם רצון ולהשלים כל חפציהם גם להורותם את הדרך אשר ילכו בה למצוא חן בעיני אלהים ואנשים.

לא אכחד כי לא על נקלה מצאה הזקנה חפצה בנכדיה. הן שונים המה דרכי בני הנעורים מדרכיה וגם אלה הילדים נבדלו בתכונת נפשם מכל בני גילם, ואף גם זאת כי הילדים המה יפרדו במעט איש על פי דרכו. מנעוריהם כבר התנכרו גבריאל ואסתר במעלליהם כי לא רק מחמר מלכה אמם כי אם גם מחמר מרדכי אביהם קרצו, כי שניהם אמיצי רוח וכבירי כח לבב, כי לא באפס יד יטם איש אל כל אשר יחפוץ, כי לא נוצרו ללכת בעינים עצומות אחרי מדריכיהם, אבל כבר שם יוצרם בבטן פדות ביניהם ויתן אותותיו אותות גם בהלך נפשם. אסתר הנערה אף אם גם היא לא תבוש לדבר את המתגרים בה בשער, אף אם גם חפצה שמיר, אף אם גם כבודה יקר בעיניה מכל יקר, אבל היא לא תגרה מרון, בה אמץ רוח וטוב לבב נפגשו ושניהם יחד אמץ רוחה וטוב לבבה יראו לעיני כל המתהלכים אתה. לא כן גבריאל הנער, הוא גם הוא טוב לבב אבל הוא לא יעביר את טובו לעיני רואים, הוא יראה למו רק את אחוריו ופניו לא יראו בלתי אם לאנשים הבאים בסודו ובחקר תהום נפשו יתהלכו. על כן היה אמץ רוחו בעיני כל רואיו לקשי ערף ופנים וכח לבבו לחזקת לבב.

בראשית בואם ביתה שרה ותצו האם הזקנה במפגיע על הילדים לעשות ככל אשר תורם, אבל המה לא חרדו לקולה ונהפוך הוא כי היא חלה ורגזה מפניהם ותהי אובדת עצות. גבריאל הוא נער פוחז, מהיר חמה וקשה ערף, הוא יענה עזות על כל מצות שפתיה, הוא הולך שובב במשחקיו את הנערים בני גילו, יקרא למהלומות בשמעו נאצה מפי רעיו, ירקד כאיל בלכתו, יזעק בקול גדול כטוב לבו עליו, יפתח את דלת הבית פרצים בבאו וירוץ כצבי מודח בצאתו מבלי סגור את הדלת מאחריו, ירבה שאון והמולה בבית מבלי שים לבב אל הזקנה כי עצביה רפו ולכל רעש ושאון יחרדו ויתגעשו. אף הה, לשבר! הן הוא ימלא לפעמים פיהו שחוק על תעתועי הזקנה בשבתה משמים בפנת חדרה ומשמעת קול רננה בחרדת קדש, ואסתר היא אמנם מצניעה לכת היא תספוד צעדיה בהתהלכה בבית אמה זקנתה לבל תסב שאון ולבל תדאיב את לבבה, היא אמנם לא תענה עזות ולא תשחק עליה, אבל היא גם היא קשת ערף, היא גם היא לא תסור למשמעתה, תמאן הלוך אחרי צו ובשמעה מצות שפתיה תשב על מושבה בפנים נזעמים ולא תניע יד או רגל, אף אם תשמור מחסום למו פיה ולא תשיב דבר למרות עיני כבוד האם הזקנה.

היו ימים אשר שרה כמעט התנחמה על קחתה

את הילדים קשי הפנים אל ביתה כי כבר ממנה הדבר לחנכם על פי דרכה והמה יפריעוה ממנוחתה הנעימה לשבת בודדה כל היום , תפושה במזמות זו תחשוב , הוגה ברוחה הקשה נכאים והומה את רנתה ותפלתה , אבל—„לאט לי לילדים האלה !" השיב אותה רוח מבינתה עד מהרה „לא בחיל ולא בכח , לא ברעש ולא בסופה ושערה תקחי את לבם כי אם בקול דממה דקה , בחן שפתים , באהבה ושעשועים" , ושרה האם הזקנה שנתה לאט לאט את דרכה וישנו גם המה את טעמם לפניה , כרבותה היא להראות את אהבתה להם בשובה ונחת כן דבקו נפשותיהם בה וכן שמעו בקולה ויחדלו מהמרות אמרי פיה , אולם עתה גם עתה נראה את הפרות אשר בין אסתר הנערה וגבריאל הנער , אסתר היא באהבתה את הזקנה תקשיב רב קשב לכל מוצא שפתיה ולא לעתים רחוקות תשמור למלאות משאלות לבבה עוד טרם תדרוש ; אף היא בהיותה לבדה אתה בבית תשמיע אחריה בהוד קולה , בקול כחלילים את כל הרנה והתפלה אשר תהמה נפשה , לא כן גבריאל , הוא גם הוא יאהבה אהבת נפשו ובכל זאת גם עתה יתפרץ מפניה , יתגר בה ויכעיסה בהבליו , ורק אחרי עשותו מעשהו זר מעשהו—יסור למשמעתה וכל עצתה ימלא .

ונפש הזקנה קשורה בנפשות גבריאל ואסתר גם יחד כשלהבת בנחלת , היא האחת אשר ראתה ללבב גבריאל נכדה כי טוב הוא ותדע דרך עמו , הלא הנמר הטורף היה לשה תמים כמעט נגעה בו יד להחליק את לחיו , היא בראותה כי כל מתג ורסן לא יצלחו על הנער השובב לשום מעצור לו ולכל שוט לשון אין שלטון ברוחו השוטף לכלוא את הרוח ותבחר לשון רכה ומתק שפתים .

גם באו ימים אשר גבריאל לקח את כל לבבה ואף קשי ערפו ומשובת לבבו הוטבו כמעט בעיניה ותעצום לפעמים בחפץ לבב אחת מעיניה מראות במעלליו ומהבט אחריו . הן הנער הזה עם כל קשי ערפו ומשובתו בביתו הוא שוקד על הלמודים , הוא תלמיד מקשיב בבית הספר , הולך מחיל אל חיל , כל מוריו יגידו תהלתו כי שאר רוח לו ויתרון הכשר דעת , על זאת תעידנה תעודותיו הנתונות לו שנה בשנה .

מה עצמה אהבת האבות לזרעם אחריהם ומה גדול כח החיים על לבות בני האדם ! מי מלל לשרה אשת אברהם המלמד מרוסיא כי יבאו ימים אשר היא תשיש על נכדה בן בתה בשמעה כי יגבר חילים בחכמות הגוים ושפות זרות ? הן גבריאל הוא עתה מחמד לבבה ומחמל נפשה , הן היא תאבה עתה סלוח לו גם על פשעים הגדולים בעיניה , הן היא תעביר על נקלה את חטאתו כי רחקו יום יום דרכיו מדרכי אבותיו , „הלא המורים יכבירו עליו לפעמים אכפם לעשות דבר אשר לא כתורה" תנסה שרת להצדיקהו בלבבה , „והוא מה כי אלין עליו ?"... „הלא תלמיד בית הספר הוא ואין תלמיד צדיק בארץ אשר יעשה את כל החקים והתורות והמצות וישמור כל משמרת ומשמרת למשמרת , והוא הלא טוב טוב הוא מבני גילו כי יערוך תפלה יום יום גם ירחץ בנקיון כפיו בטרם יאכל לחמו , יברך ברכת המזון , ויקרא קריאת שמע על מטתו"... „הלא אף אם יפר לפעמים חק ישא האל הטוב לפשעו , יסלח לעונו כי נער הוא , גם כל יודעיו יעירו עליו כי הוא יהי לצבי ולגאון לכבוד ולתפארת לבית ישראל , ומי יודע את טוב לבבו וחין ערכו חוץ ממני ?"...

וכיון שעבר גבריאל ושנה נעשה גם בעיניה כל מעשהו כהיתר — לו ולא לה : גבריאל היה נער יפה תאר וטוב מראה , נער אשר חן ועוז על פניו ילינו , נער אשר הודו כזית , גבהו כארז וחסנו כאלון . — אל יהי הדבר הזה קל בעיני כל יודעי תבונת נפש הנשים , שרה הזקנה התענגה על נכדה בראותה כי עלמות רבות נשאו אליו עין ונפש ; היא לבשה גאות על יפיו וחסן תפארתו וגבה קומתו והתפאר עליו כי נקי ובר לבב הוא גבריאל נכדה ולא ישעה אל אחת העלמות התופפות אשר תאמרנה ללבבהו במזמות תחבולותיהן . אבל הלא כל בנות הדור החדש עלמות תופפות הנה בעיניה , וגבריאל הופיע תמיד על דבריה ויבחר לו מהתלות על כל הליכותיהן , משובותיהן , תעתועיהן ותמרוקיהן , וישחק שחוק גדול אחרי כל התוליו — ובשחוק פיו ולעג שפתיו על היונות הפותות לקח את לב הזקנה שבי ותהי לו נפשה לשלל ויקן לו „מכתב סליחה" על כל הפשעים והעונות והחטאים , אשר עשה ואשר יעשה .

הנה כי כן הסכן הסכינה שרה במצב אלמנותה , את כל מעינה שמה בגבריאל נכדה ובהיותו הוא בבית נסו כמעט יגון ואנחה מלבה וגם שחוק קל נראה לפעמים על שפתיה הנובלות . בכל זאת בשבתה בודדה בביתה , אך יצוא יצא „הנער השובב" מן הבית תשוב הרוח הכהה לפעמה ודרך עצב בה , גם כמעט תירא רע , כמעט תזנח משלום נפשה והיא תרגז תחתיה , לבבה כים נגרש , כל מתניה ימלאו חלחלה , עיניה יתחבאו עמוק עמוק בחוריהן וכמו עוד אחת מעט ותגה הכהה עוד הפעם בשגעונה .

„אך מחלה קלה היא, רפיון העצבים , ולא תאנה אליה כל רעה" , אמרו כל רואי ענות לבבה ומצוקת נפשה בלבשה חרדות . ואמנם כל עוד רק יראה רע , כל עוד חזו לה עיניה משאות שוא היתה חרדתה עד

ארגיעה. אבל עתה בבוא עליה שואת-פתאום, עתה בביא עליה השוד והשבר, עתה בראותה את אסון בתה יחידתה, עתד שבה הרוח הרעה לבעתה, עתה צמתוה בעותיה, עתה אבדו עוד הפעם עשתונותיה, עתה שבה להריע בקולה: „אמת כי אתה הוא דין ומוכיח".

„אמת כי אתה הוא דין ומוכיח — ברוך דין האמת" הניע מרדכי במו שפתיו על יונק השדים השוכב חלל לפניו. „אמת כי אתה הוא דין ומוכיח" הניע אחרי אשתו ראש בראותו אותה והנה היא שוכבת על ערש דוי ומדברת בְּחֵמה גדולות ונפלאות, תעלומות ונסתרות, תחנונים ורתת, ריב ושלום, אהבה ומשטמה — וכל דבריה עולים בלולים יחדו כהאבעבועות בסיר נפוח.

„אמת כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד" חשבה גם אסתר בלבבה בשבתה מרגלותי מטת אמה, עיפה ויגעה, וראשה נטוי על כף ידה הימנית „אתה יודע ועד כי זכה אנכי מעון ולא באשמתי הביא הבליעל שואה על בית אבי, אתה יודע ועד כי רבות דברנו אנכי ואמי יקרתי על לב אבי כי יקדם את פני הרעה ונעזוב אנחנו וביתנו את הארץ הָעֲקֻבָּה מדם ושביה, אתה יודע ועד כי רבות רבות נלחום נלחמתי עם נפשי בטרם השיבותי בוז אל חיק הפקיד הנבזה וחדל אישים..." „אתה יודע ועד" זעק לבה נוראות בקרבה „לך נקם ושלם! העל אלה תתריש תתאפק? אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשך?!..."

—„הנה פלאי הרופא, יהי הוא המלאך הטוב" נשמע קול איש קורא על מפתן הדלת „אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה והוא יפקד פקידים בכל מדינות מלכותו וישלח אל כל עיר ועיר, מקום אשר דבר המלך יגיע, משרתיו עושי רצונו — כמו שנאמר כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ..."

— „חדל לך ממשל משלים!" קרא אליו הרופא בשחוק שפתים, ויברך את כל יושבי הבית בשפת יהודית לשלום.

—„אנכי חפצתי רק להגיד את אשר עם לבבי כי כבוד הרופא הוא מלאך שלוח מאת הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם".

„אם כן כבר הגדת את אשר חפצת להגיד ועתה שים יד למו פיך".

—„פקודת כבוד הרופא המלאך השלוח מאת הרופא לשבורי לב תשמור רוחי" קרא האיש בבהלה כמו ירא פן לא יתנוהו לכלות את דבריו. ואמנם כאיש חיל השומע בקול המפקד צבא מלחמה, נסוג אחור אל אחת הפנות, מקלו ומגבעתו בידו האחת ושתי אצבעות ידו השנית שם על שפתיו לשמור מחסום למו פיהו.

—„הוא איש טוב לבב ונאמן רוח" פנה הרופא אל מרדכי „אבל אמלל הוא..."

הרופא שם את אצבעו התיכונה על מצחו לאות כי אין ברוחו נכונה. אולם פתאום נוכח לדעת כי אין איש מכל אנשי הבית שם את לבו אל דברי „הממשל משלים" ואף לא שעו אליו.

—„השמעת, אדוני הרופא, דבר האסון אשר קרנו?" הניע מרדכי במו ראשו.

—„מחלת האשה איננה אנושה" הגיד הרופא כמו לנפשו אחרי מששו את עורקי ידה וישם עיניו במורה-השעות, מבלי השב על דברי מרדכי „לעת כזאת קרחה אש בעורקיה וריב עצמיה איתן. אבל מנוחה דרושה לה, מנוחה ושלות השקט. בלי כל ספק תבא מחלתה בלילה עד המשבר ומחר ונראה איך יפול דבר. השמרו לכם פן תשמיעו קול גדול והסבותם רעה לה. אולי אבוא גם בערב אם תמצאו חפץ בי. רק מנוחה דרושה לה, מנוחה ומרגעה".

הרופא, ושמו פלאי, נודע לכל באי שערי עיר יאסי ובישראל גדול שמו כי יהודי נאמן הוא לעמו, רופא מצוין לכל תחלואי הגו ומחבש גם לעצבת לב ורוח נכאה ומרי נפש. בידו סמים מעשי רוקח להעלות רפאות תעלה לבשר איש ובפיו דברים נחומים, מתוקים מדבש, אמרות טהורות מזקקות שבעתים להצמיח ישע לגבר אשר דרכו נסתרה. גם איש מופת הוא לַרבים מבני גילו כי הוא חולה על שבר עמו וכל היום ישית עצות בנפשו לגהות ממנו מזור במועצות ודעת—כצופה נתנהו אלהים לבית ישראל אשר בארץ מגורו.

—„ידעתי את כל העמל והשוד אשר המיט עליכם הפקיד איש הדמים" שב עתה הרופא להשיב על דברי מרדכי במנוד ראש „כבר ספר זה הממשל משלים באזני את כל התלאה ברוב דברים, אבל מי כמוני יודע אכזריות הרומנים עזי הנפש המלקקים בחמת לשונם את שארית דמנו ומגרמים אף את עצמותינו היבשות ולא ידעו שבעה?"

לשמע דברי הרופא האחרונים נפלו פני מרדכי, ואסתר הרימה ראש וכברקים נוצצו עיניה באמרה גם היא:

אמנם כי כן! שד ורצח, תוך ומרמה, אכזריות חמה אבירות לב, מסת נקיים וטחון פני עניים, חמת עכשוב ומרורת פתנים; את כלם בלל מלך הבלהות ויצר בהם את הרומנים משרתיו עושי רצונו. —

העירותי בכם כוכבי מעל, אתם הכוכבים אין לב אשר הבטתם החרשתם בהכן שר הטבחים במת מוקדה לרבבות צדיקים על לא חמס עשו, אתם אשר ראיתם ענות מרכאים ומחוללים על מאנם לבגוד בגד בברית אבותיהם; העירותי בכם אם לא תפתחו כיום הזה פה ותגידו לדור כי גם אתם רגזתם תחתיכם בראותכם הפעם את הנבלה אשר עשה בי הבליעל...

דבריה האחרונים לא עברו על פתחי פיה כי קולה נחבא בעברת זעמה והיא חרקה שן ותתגעש כדוב שכול עת נחת חץ רעל בבשרו ופצעו יזוב דם, אבל הרופא הביט בה והכרת פניה, מראה עפעפיה הכהה, קוי התכלת הסובבים את גבות עיניה, הגידו לו את כל לא כחדו... וירגז גם הרופא תחתיו באמרו בנפש מרה:

— אבל הרגעי נא עלמה כבודה ועדינה, הן אמך חולה ושלות השקט דרושה לה, גם את עלמה עדינה חולה את, שכבי על משכבך והנפשי עד אם תחליפי כח".

האמנם כי אנכי חולה? בריאה ושלמה אנכי!" הגידה אסתר בבטחה ותנס לקום על רגליה ולעמוד הכן, אבל כרגע התנודדה כשכור והרופא נגש אליה וישפל קולו בחמלת לבבו לאמר: התרגעי נא, אל נא באפך, את הנעשה אין להשיב, חוסי על אבותיך האמללים. מחר אבוא ונבקש יחד עצות להטיב עתידות לעמנו האמלל, אולי יושע גם בית אביך...

כל מתבונן ברגע ההוא אל פני הרופא הכיר כי בקש למצוא רק דברים ריקים ונבובים לנחם את האמללה מעצבה ויגונה ולהמציא לעת כזאת מעט מרגוע לנפשה הסוערה.

— „לא רק רפאות תעלה" אמר מרדכי אל הרופא בצאתו מן הבית „כי אם גם עצת נפש אבקש ממך אדוני הרופא".

— „מחר ונראה איך יפול דבר", הביעו שפתי הרופא במבוכה ויפטר מפניו.

ג.

„הימים הראשונים, הימים הטובים, נפלו ואבד כל זכר למו, בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן", חשב מרדכי עוד הפעם בלבבו בשבתו בחצות הלילה על מטת אשתו החולה.

כאשר הגיד הרופא כן היה, מחלת מלכה באה בלילה עד המשבר ואחרי אשר הַמַּסָּה ערשה בזעת גוה שכבה כמתעלפת על משכבה ותנם שנתה, גם על אסתר ואחיותיה הקטנות נפלה תרדמה עזה בהיותן עיפות ויגעות מעמל הדרך והקור והתלאה אשר מצאתן אמש, אף הזקנה האמללה רבצה בפנתה, כפות ידיה משלבות על ברכיה, ראשה כפוף כאגמון, ושמורות עיניה סגרו, רק מרדכי שמר את מטת החולה ובנומה שנתה ישב על מושבו ויחפש רוחו לבקש עצות לימים יוצרו ויעבר כל זכרונות ימי חייו לנגד עיניו...

לא תמול הוא מרדכי היהודי בבית המלון אשר מחוץ להכפר בצרת, — — — על כר נרחב השתרע הנער, על כל גבעה העפיל לעלות, אצל כל פנה התחבא בשעשועיו את הילדים בני גילו, כמעט ידע הנער קרוא אבי ואמי ויהי מפתח שפתיו רומענית, שפת מינקתו מבנות עם הארץ, תושבי הכפר אשר באו ביום שבתם ומועדם אל בית אבותיו למשוך ביין את בשרם, המה שעשעו את הנער העברי על ברכיהם, עשן מקטרתם עלה באף הנער ויזורר שבע פעמים וישחקו בו כצפור. שיחותיהם עלו באזניו ויפתח גם הוא שפתיו עמהם וישתוממו השומעים על חכמת לבבו ועל שכל מליו, ויתענגו עליו ויגידו תהלתו בקהל רב.

מרדכי הנער היה נער את כל ילדי שכניו, את בני איוואן ואת בני גרעגאר, ואבותיו לא כהו בו באהבתם אותו ובדעתם כי לא נער שובב הוא מרדכי וישחית דרכו, כל רעיו שחרוהו כבוד וגם אבותיהם ששו עליו בהתרועעו את בניהם לחברה, הן יתרון הכשר דעת ושאר רוח להנער העברי על כל ילדי הכפר הבוערים, ויהי הוא הראש והמנהל להם בכל משחקיהם ושעשועיהם; ויהי הוא השופט ביניהם בקראם למהלומות; ויהי הוא גם שר הצבא למו בצאתם גדודים, על פיו יחנו ועל פיו יסעו, הוא המכין למו חרבות-עץ וקשתות כלולות בשלל צבעים, הוא המלמד ידיהם לקרב ואצבעותם למלחמה, הוא המאסף לכל מחנותם.

ויגדל הנער ויגבהו דרכיו מרדכי כל בני גילו, הן בשמעו הוא לקח מפי מלמדו שמעו המה שריקות העדרים ובהניפו הוא עט ללמד ידיו כתוב עברית ושפת הארץ הניפו המה מגל וחרמש, ובכל זאת התרועע מרדכי עמהם גם בימי בחרותו, כפעם בפעם יצא השדה לראות את שלומם ויתהלך אתם כאת אחים — אף אם המה כמו נגיד כבדוהו.

הנה כי כן כבדתהו גם מאגדוסיא הנערה הקטנה והדלה, בת איוואן הארוך, על כל כבוד, והיא שמרה אהבתה לו בלבה מימי שעשועי ילדותם — כי על כן לא נועזה עתה אף להביט בפניו, ובשאלו לשלומה התאדמו פניה כרם.

עברו למרדכי ימי הילדות והנעורים, ימי

השחרות והבחרות, וכבר היה לאיש; כבר הלכו אבותיו בדרך כל הארץ וכבר לקח לו אשה ויהי הוא לבעל בית המלון אשר הנחילוהו אבותיו; ויהי מרדכי האיש את אשר היה מרדכי הנער. כאח היה לכל תושבי הכפר, כאח — הגדול מאחיו, אליו המה באים לבקש עצה מפיהו; לפניו המה שופכים מרי שיחם בצר למו והוא ינוד למו גם ידבר נחומים על לבם; ריב כי יהיה להם יביאוהו אליו והוא ישכיל משפט; גם בחור כי יאהב בתולה, אל מרדכי היהודי בעל בית המלון יבאו והוא ינחם בעצתו במה יזכו את ארחם ויורם דעה במה יתרצו אל אבותיהם.

תם לבבו וישרת נפשו ובור רוחו עשו לו את כל הנפשות האלה! מרדכי היהודי ילמד גם בינה את תועי הלבב אשר דרכי החיים לא ידעו ורובי תורת התבל ויצוריה ומסבותיה ומקריה האחוזים והסבוכים כמו זר נחשבו למו, לו שיח ושיג עם כל האירחים הסרים אל בית מלונו, הוא יסע פעם בפעם העירה, ובכל עת מצוא מתאספים אליו תאבי חדשות והוא ישמיע באזניהם מפורש ושום שכל את כל הדברים אשר ראה ואשר שמע, אף היהודי ימתיק דבריו בפיו, יחוה דעו על כל המעשים והמקרים לרוח יושבי הכפר, יניר משפטו על הליכות המדינה, על תהלוכות השרים והסגנים וחורי הארץ, אף יחמוד לפעמים לצון לו להרנין לב שומעיו, וכברקים יצאו דבריו; כנפים יעשו למו התוליו בכל הכפר והיו לשעשועים לכל התושבים, שיחם והגיגם כל היום.

מרדכי היהודי הוא רוח החיה בגולמים האלה, הוא הנר לרגלי הכסילים המתהלכים בחשכה, הוא מטיבם ואיש חסדם. גם הכומר הזקן, ידיד בית אבותיו, יכיר מעבדיו, ימשכהו חסד ואחוה, ידבר עליו טובות באזני העם. ואף בהתאסף יחד זקני הכפר ביום מועד להתיעץ על תהלוכות עדתם ישמרו שפתי מרדכי היהודי דעת ולכל מוצא פיהו ייחלון.

היו ימים לישראל בארץ רומניה אשר ישבו לבטח עם שכניהם בני עם הארץ ואין מחריד. עם הרומנים הוא מעולם עם שוקט ובוטח; אדמתם שמנה ופוריה, עמקיהם עוטפים בר, אסמיהם מלאו שבע, יקביהם תירוש יפרוצו גם צאנם ובקרם יעשו פימה עלי כסל; חלקם שמן ומאכלם בריאה וכוסם רויה על כן לא ילכו בגדולות, לא רמו עיניהם ולא גבה לבם, אף שנאת הדת וקנאת איש מרעהו לא מצאו קן בלבותם וזרם עריצים ורוח פריצים לא יבאו אליהם.

בימים ההם וארץ רומניה עודנה נפרדה לשתי ארצות הנקובות בשמותן: מאלדוי וואלאכיא, שתיהן היו למס עובד לממלכת תוגרמה רק כי נסיך הוקם על כל אחת מהן, ותהי העיר יאסי בירת הראשונה

והעיר בוקארעסט בירת האחרונה. אצילי הארץ, המה היו השרים המושלים על ידי הנסיכים, המה הרועים על ידם את צאן מרעיתם, המה המנהלים את כל סדרי הממשלה והליכות המדינה כלבבם, המה החוקקים חקים והנותנים משפטים על פי דרכם ומעלות רוחם. הן רק למו היה המשפט לבחור ולהבחר, על כן בחרו מביניהם נגידים ושרים כחפצם, ויהי כל יתר בני דלת העם כילידי בית כילידי חוץ, כסוחרים כעושים במלאכה, כהני הדת ודורכים בגת, יהודים וארמענים, כלם סרים למשמעתם ומיחלים לפקודתם, רק פדות קטנה שמו האצילים האלה בין איש לאחיו, רק יתרון מעט נתנו לבני אמונתם על בני אמונה אחרת, לא נכרו אותותם לעינים, הלא אם נראה חשבון נדע כי חקה אחת ומשפט אחד היו לכל בני עם הארץ — להיות נכנעים תחת ידיהם.

האצילים היו בימים ההם ארוני הארץ, להם הגדולה והמשרה, הכח והעז לרדות בעם כטוב וכישר בעיניהם. בכל זאת אם נתבונן אל דברי ימי הארץ ההיא ואם נביא במשפט את כל מעשי האצילים נוכח על נקלה לדעת כי טובים המה ממעשי בני גילם בארצות אחרות, כי בעת אשר בני גילם בארצותם לגוייהם יכרו את בני דלת העם בעקרבים יסרום המה רק בשוטים, בעת אשר בני גילם הפשיטו את עור העם מעל עצמיהם שרטו המה בבשרם רק שרטת. אמנם גם המה נתנו להעם חקים לא טובים אבל לא חקקו חקקי און ומשפטים לא יחיו בהם; משפטיהם הכבידו על בני דלת העם אבל לא שמו מועקה במתניהם. חקיהם העמיסו סבל מסים על סוחרי הארץ אבל נתנום גם השב רוח ועשות עשר, גם המה הוגיעו את האכרים בעבודתם אבל לא הכריתו אכל מפיהם, לא הריקו נפש רעב ולא החסירו משקה צמא. — טובים היו ליושבי ארץ רומניה עוללות אציליהם מבציר ארצות אחרות. כי על כן לא התפרצו מפני אדוניהם גם לא התמרמרו ולא התאוננו רע עליהם, ועל כן לא המה ולא אציליהם רדפו את היהודים, לא המה ולא אציליהם בקשו תואנות להתגולל ולהתנפל עליהם ולבחור בהם את השעירים המשתלחים לעזאזל.

אף הנקלה זאת בעינינו כי כהני הדת לא שפכו מעולם ממשלתם בארץ ההיא, כי לא היה להם חלק ונחלה בהליכות המדינה, כי לא היה להם שומע מאת האצילים ולא היה בידם הכח לרדוף באף את „זועמי האלהים" ולצוד חרם את עם חרכם — והמה לא הסיתו את ההמון לקנאות קנאת הדת.

ארץ רומניה נודעה מאז בשם „אוצר תבואת הארץ לעמי אירופא", ובכן היו היהודים במסחרם

ומשלח ידיהם כאנשי הבינים בין האצילים והעם וכאנשי הבינים בין הארץ הזאת וארצות אחרות, המה הצמיחו ישע רב לארץ מושבם וגם רבים מהם עשו באמונה ובישרת לבב את כל מעשיהם, על כן כבדום האצילים ועל כן משכום בני העם אחוה.

גם האכרים יושבי הכפרים לא ידעו כל קנאה וכל שנאה להיהודים היושבים בתוכם. לא אכחד כי קללה ובוז תחת לשונם, כי מאז נצורה הקללה על דל שפתם לאמר: „אל השדים, זשידאנו!" אבל לבם בל עמם וכל שנאת הדת רחוקה מכליותיהם. ותהי קללתם את היהודים קללת אנשים מלמדה, אף לפעמים תהי קללתם בפיהם לאות אהבים ושעשועים, לאות ידידות ואחוה כאשר יקלל אחד העם את אחיו כטוב לבו עליו במשתה היין ובקללתו יתופף על שכמו, יחבקהו וישקהו מנשיקות פיהו. האכרים יושבי הכפרים נתנו מאז כבוד וגם גדל להיהודי היושב בתוכם ואף המה הגינו עליו גנון והציל מידי הריקים והפוחזים בעם אשר יבאו אל בית המשקים לשתות יין וכסבאם סבואים יעטו כלמות על עמם כי שתו לשכרה וישכחו לשלם שכר משתיהם. — הרומני הנאמן עם עמו יעשה לפעמים כל תועבה וכל נבלה, יבא במחתרת, ישוד צהרים, ושכר משתה היין ישלם.

ומרדכי היהודי היה אהוב ורצוי לכל תושבי הכפר, כי יליד מושבם הוא ויגדל כבודו בעיניהם כי איש חכם ונבון הוא וכי מצאוהו נאמן לפניהם, גם לפני הפקיד אשר על הכפר נשא מרדכי חן וחסד ויט אליו כנהר שלום. ראה הפקיד כי היהודי בעל המלון הוא תמים דרך וישר לבב, כי הוא האחד אשר לא טפש כחלב לבו; ראה ויבן כי היהודי יודע להלוך נגד החיים עמו בשלום ובמישור, כי קנה לו את לב העם לאהבה אותו ולדבקה בו, על כן בחר גם הוא בו לתת לו את בריתו שלום.

החולה פקחה עתה עיניה ותבט סביבה גם הניעה את ראשה כמו נסתה להגביהו אבל עוד ראשה עליה ככרמל והתנומה שבה ותאחז שמורות עיניה. ומרדכי אסף את רוחו אליו לבל ישמיע הגה פן יפריענה ממנוחתה. הוא התבונן מרחוק בעפעפיה וירא כי אור נגה עליהם. התבונן כי חדלה האש הזרה מהצית בם, כי כלה אדם לחיה וילך ופניה הפכו לבן וירא כי הקדחת סרה והחולה תשוב עד מהרה לאיתנה. בלב מרדכי באו אמץ ותקוה, רוח חדשה נוספה בו ויוסף חשוב: מחר ואקח דברים עם הרופא. עצתי תקום.

גם הוא יופיע עליה. אל עיר המלוכה אשים פעמי, אל שרי הממשלה אגיש עצומותי.

„אבל גבריאל בני איהו, מדוע לא שב היום לביתו? או האם העתיק מושבו מבית הזקנה ואנכי לא ידעתי? מתי, ומדוע עשה כזאת? הה! בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן. ומי יורע אם יבינו גם השרים החדשים אל לבי? אולי ...

כל עצמות מרדכי רחפו בעלות הרעיון הנורא על רוחו, הוא נפעם כי לבו יסיתהו בשפק פן גם במקום המשפט שמה ...

„לו חי הנסיך גהיקא כיום הזה, לוא היה הוא המלך בתוכנו!" נאנח מרדכי אחרי רגעים אחדים בשברון מתנים.

אלכסנדר גרעגואר גהיקא הנסיך המושל לפנים על חבל ארמת מאלדוי, הוא היה מושל צדיק דורש טוב לכל עמו ודובר שלום ומושך חסד לכל החוסים בצלו. שבט מישור היה שבט ממשלתו ויהי כל ישעו וכל חפצו להפיל את שבט הנוגש מיד האצילים ולהסיר מעל העם את עול סבלם. ויהי אחרי „מלחמת חצי האי קרים" והימים ימי שנת תרט"ז — תרי"ז, היא סוף שנת 1856 ותחלת שנת 1857 למספר עם הארץ, בהתאסף יחד באי כח הממלכות האדירות אל העיר פאריז בירת צרפת לכרות ברית שלום ולעשות סדרים חדשים באירופא; בעת ההיא באה המצוה גם אל נסיכי שתי הממשלות אשר בארץ רומניה כי יקראו את ראשי העם ונכבדיהם לאספה למען יתיעצו על מצב העם ומחסוריו, ואת כל עצותיהם ומועצותיהם ישימו לפני האספה הגדולה אשר בפאריז הבירה. אולם הנסיך גהיקא הנאור וטוב הלבב, הוא דאג לעמו פן יתנכלו האצילים אשר בידם הממשלה וידברו הות נפשם, פן יעמיקו עצה לסתיר מצוקות בני דלת העם. על כן התנדב לנשאות ביום אחד את ראשי רבים מסוחרי בני עם הארץ אל גרם מעלות האצילים למען יוכלו גם המה להבחר בסוד היועצים ולחות דע לטוב העם. אף גם זאת השכיל עשה כי שלח בסתר דברו אל כל קהלות העם לקדש עצרה ולהביע את חפציהם ומשאלות לבבם באזניו על ידי איש עתי ואחרי כן יגיש הוא עצומותיהם אל בית המועצה.

גם אל הפקיד אשר על הכפר בצרת בא דבר הנסיך. לב הפקיד היה טוב על בני עדתו ואת שלומם וטובתם דרש, אבל מפני חמת האציל ארון הכפר הוא ירא. נפשו גחלים להטה למלאות פקודת המושל אבל לבו יהגה אימה, על כן צפן הפקיד את סודו בלבבו ימים רבים ויהי אובד עצות. ויהי היום ולא יכול עוד הפקיד כלכל סודו הבוער כאש עצורה

בעצמותיו ויגל את מסתריו באזני מרדכי-היהודי איש שלומו אשר בטח בו. ומרדכי בן עשרים וחמש שנה בימים ההם, שבע רצון ומלא עלומים, אמיץ כח ואמיץ לבב, גבה לו ותאר והדר לו, כלו אומר עוז ותם וענוה צדק. שמע מרדכי מסתרי הפקיד והחריש, שמע — ולבו גבה ורחב ואין נחת.

וממחרת היום ההוא והשוערים אשר על חצר הנסיך משתאים מחרישים בראותם והנה איש יהודי נגש וקרב אל פתח השער ובידו האות אשר נתן הנסיך למתי סודו על ידי משרתיו עושי רצונו. ויהי האיש ההוא גבוה משכמו ומעלה על כל בני גילו. מבנה גוו איתן, עז ותם על פניו ילינו והוא הדור בבגדי חמודותיו. פאות ראשו תעטרנה את פניו רצון; מעיל ארוך כמרו ילבישהו הוד, נקי הוא המעיל מכל חלאה וכתם ועליו חגור אבנט שחור המאזר בעוז מתניו ולמזח תמיד יחגרהו; זקן ארוך ושחור יעדהו גאון וגבה; מגבעת גדולה רחבת-שולים על ראשו ונעלים גבוהים עד המפשעה על רגליו.

— „קום עמוד על רגליך והגד נא לי שאלתך ובקשתך". האיר הנסיך פנים לו בראותו כי נפל אפים ארצה.

— „הוד הנסיך הואיל ברב חסדו ובטוב לבבו" השיב מרדכי בקול סכוך ובטוח „להודיע לבני עמו כי אזניו קשובות לכל משאלות לבבם ומאוויי נפשם. על כן דרכה גם נפשי עוז לבוא ולהתחנן על עמי".

— „האמנם" שאלהו הנסיך בתמהון „האמנם כי בך בחרו אחיך בני אמונתך להיות למו לפה ולמליץ ואנכי לא ידעתיך מתמול שלשום ואף את שמעך לא שמעתי בלתי היום?"

ויעמוד מרדכי על רגליו ונפשו לבשה עז וגבה באמרו:

— „הלא הדר כבוד הוד הנסיך יודע כי אחי היהודים המסתופפים בצל הממשלה הרוממה נועצו יחדיו לבלי הבדל מיתר אחיהם בני הארץ ולבלי התאונן מאומה באזני קרואי האספה אשר בפאריז הבירה. בנים נאמנים אנחנו לארץ מולדתנו ובטוב לכל העם ייטב גם לנו. אנחנו על יושר לבב הוד הנסיך ועל חסדי השרים נשעננו, אנחנו לא נבדלנו מכל העם באהבתנו וחובתנו לממשלת הארץ וגם המחוקקים והמושלים לא ישימו פדות בינינו".

„אולם אני עבדך העומד לפניך" הוסיף מרדכי בקול תחנונים „באתי להתחנן על אחי בני עמי האכרים ילידי כפר מושבי. נענים המה האכרים תחת ידי אדונם האציל. הוא הקשה בימים האחרונים את עולו עליהם והמה לחפשתם מיהלים בסתר לבבם אף אם לא ירגנו במו פיהם, אף אם מומותיהם לא תעבורנה

על דל שפתם כי גוי שומר אמונים המה ולא למרו לשונם לצעוק חמס על העול הנעשה להם. — הן גם אנכי נדרשתי ללא שאלוני כי המה לא שלחוני ולא שמו דבריהם בפי. נחומי נכמרו עליהם ברעתי את מצוקת לבבם ומרת נפשם, מעי יהמו למעמדם ומצבם כי ברע המה ואנכי ידעתי כי אין בלשונם מלה להוכיח צדקתם בשער, כי כרחל נאלמה המה לפני גוזזיהם לא ידעו פתוח פה.

ויציע מרדכי את כל פרשת מצב העם וענותו ומצוקתו לפני הנסיך, בתם שפתים ובלשון אמת ככל אשר עם לבבו. ותהי דברתו פשוטה מכל המהלצות אשר ישימו המליצים על דבריהם, סורה מכל הניבים הנאוים והנאמים הנעימים אשר ימתיקו נואמי נאם בפיהם. כי שפתו שפה ברורה, שפת לבב תמים.

מדי דברו את דבריו לא גרע הנסיך עין ממנו התבונן בו מכף רגלו ועד קדקדו. התבונן בו — וכמעט רגע חרה אפו על היהודי הנמצא ללא בקשוהו והוא „עונה עזות". הן עם כל טוב לבבו ורוב חסדו הוא „הדר כבוד הוד הנסיך" ומעודו לא נועז איש מבני דלת העם להישיר עפעפיו נגדו, אף כי להשמיע באזניו תוכחות בבטחה ושלות השקט כדבר איש אל רעהו. אולם לאט לאט התעוררה גם בלבב הנסיך האמת על הכזב והחלקות ובור לבב על שפתי חנף ומרמה התגבר; לאט לאט לקח מרדכי את לבבו עד אם שב להאיר פנים אליו. וכהתמו את דברתו נגש אליו הדר כבוד הוד הנסיך ויתופף בטוב לבבו וברב חסדו על שכמו לאות כי הוטב בעיניו וכי ראה דבריו ישרים ונכוחים. אף הבטיחהו במו פיהו כי ישים לבו למועצותיו וכל חפציו ישלים...

מרדכי ראה גם את הקסם אשר על שפתי הנסיך, ראה את שחוק החן אשר רחף על פתחי פיהו בהפטרו מפניו — ולאשר לבב היהודי אין קצה.

לא ארכו הימים והפקיד אשר על הכפר בצרת קרא מעל אחד מכתבי העתים כי הנסיך הואיל לדבר על תושבי הכפר בצרת טובות בבית המועצה וכי נגלו לפניו כל דרכיהם והליכות חייהם דבר לא נעדר. גם האת! הנה אף אותו זכר לטוב וימלא פיהו תהלתו כי ינחה את בני עדתו במעגלי צדק, כי על מי מנוחות ינהלם ללמדם ארחות בינה ולהטיב מצבם על פי דרכם.

„אי זה הדרך בא אל הדר כביד הוד הנסיך הרוח לדעת את כל זאת?" השתומם הפקיד בלבבו.

הפקיד קרא ויוסף לקרוא וישנה וישלש את כל הדברים האלה כמו לא יאמין למראה עיניו ולמשמע אזניו. אף באזני אשתו ובני ביתו קרא פעמים ושלש את כל הכתוב על ספר-העתים. וכפעם בפעם מדי

קראו חרים את קולו בהשמיעו את כל אשר יצא מפי הנסיך על אדותיו, הטעים את שמו „הנרפס" מפורש באר היטב.

ולא יכול עוד המאשר להתאפק בששון גילו וירץ בכבודו ובעצמו אל בית המלון ויקרא את כל הכתוב גם באזני מרדכי היהודי — ולב מרדכי פחד ורחב לשמע הדברים האלה. כפסל שיש ישב בלי נוע על מושבו ויקשב וישמע כל מלה וכל הגה; על פניו הופיעה נהרה, עיניו הפיצו ברקים, צקון לחש על שפתיו וכמו חופף עליו כבוד ה'.

— „אי זה הדרך בא אל הדר כבוד הוד הנסיך הרוח לדעת את כל זאת?" השמיע הפקיד מבלי משים את תמהון לבבו גם באזני מרדכי.

ומרדכי לא השיב דבר ויהי כלא שומע כי תפוש הוא ברוב שרעפיו וכמו יחילו כל כליותיו בקרבו בתחנתם כי ישוב ויקרא לפניו את כל הכתוב — ואזניו לא תמלאנה משמוע.

— „עתה ידעתי!" קרא הפקיד פתאום ברננה בשומו עין על מרדכי וימחא כפים — „אתה הסבות בכל אלה, לך רק לך גליתי את סודי, אתה כ ב ו ד י ו מ ר י ם ר א ש י!"

וישש הפקיד מאד על אמץ לבב היהודי. ומן היום ההוא דבקה נפשו אחריו ויבקש קרבתו כמו אח ורע. אתו אך אתו התהלך, עמו התיעץ על תהלוכות ביתו ועל הליכותיו עם בני עדתו, יחדו המתיקו סוד וישיתו עצות בנפשם להישיר לפני העם דרכו.

גם אל בית מלון מרדכי בא עתה הפקיד כפעם בפעם ויתענג על חברת היהודי התמים, אף את ילדיו, את גבריאל ואת אסתר אהב הפקיד אהבת נפשו. ידיד נאמן היה הפקיד למרדכי ויהי לו חלק כן במשוש נפשו וכן בעצבת לבו.

בשנת תרט"ז לקח לו מרדכי אשה שניה כי אשתו הראשונה מתה עליו והיא היתה עקרה לא היה לה ולד. ומלכה אשתו השניה כבת שש עשרה שנה בקחתו אותה לו לאשה ותלד לו את גבריאל בנו בכורו עוד טרם מלאו לה שבע עשרה שנה. ואף בעת אשר ילדה לו את אסתר בתו כמעט מלאו לה שמונה עשרה שנה.

מלכה בת אברהם המלמד מרוסיא היתה ההפך ממרדכי אישה כן במבנה גוה וכן בתכונת רוחה. היא גם היא יפת מראה וטובת תאר אבל כל בדי עורה ויצורי גוה וכן כל רשמי פניה רכים וענוגים, היא טובת שכל וגם טובת לבב אבל למראה פני כל אכר הבא אל בית המלון וקרדומו בידו תלבש חרדות ותירא מגשת אליו. היא תרים עיניה אל אישה בהביטה אליו, סמל הכנית הגבורה וההוד הוא בעיניה, גם הוא יביט עליה כעל ילדה קטנה ונעימה ותהי אהבתו אותה כאהבתו את הילדים אשר ילדה לו. ובכל זאת אתתך גוצא גחין ולחיש לה. מרדכי לא עשה דבר מבלי שאול את פי מלכה אשתו, אבל היא לא ידעה נפשה ויהי כמצחק בעיניה כי יבקש עצה מפיה. „הלא הוא איש" אמרה מלכה תמיד בלבבה „ואנכי רק אשה, ומה בינת אשה?"

מרדכי הלך בדרכי אבותיו הישרים והתמימים וישמור לעשות את כל החקים והתורות והמצות, ויהי לבו תמים עם אל ועם עמו נאמן הוא. מרדכי לא העמיק חשוב ולא בקש חשבונות רבים ביראתו את אלהים ותם דרכיו אף לא באהבתו את עמו בני אמונתו ואת אחיו ילידי הארץ. הוא את עמו בני אמונתו אהב כאהבתו את בני משפחתו וגם לאחיו הרומענים רחש לבו אחוה וידידות ובארץ מולדתו דבקה נפשו. הוא בטוב לבבו קם על נדיבות ויתעורר לחמלה על כל עני נודד אשר עבר דרך בית מלונו, הוא הביאהו בית וישביעהו מטובו ויעניקהו גם מכספו כפי מסת נדבת ידו. דעת לנבון נקל כי נתן היתרון לאחיו בני אמונתו. הן הוא היהודי האחד בכל הכפר ובלעדו לא ימצאו היהודים העניים כל מאכל אשר יאכל.

לא לעתים רחוקות ישב הפקיד בבית מרדכי, באחת הפנות, ובשתותו כוס יין או בשעשעו את הנער גבריאל על ברכיו התבונן אל בעל המלון בתתו לחם ויין לאורחיו העניים בלא כסף ובלא מחיר — והוא שש ועושה צדקה. עוד פני היהודי קרן גם יאיר פנים לאוכלי לחמו ובנדבת רוחו יאיץ בם כי יאכלו לשבע ולא ישאירו שריד לאכלם. ראה הפקיד כי גם מלכה אשת מרדכי עוזרת על יד בעלה להשביע את העניים רצון; ראה כי הנער גבריאל ירוץ לקראת כל ארח זר ויושיט לו את ידו הרכה „לשלום" כמעט דרכה רגלו על מפתן הבית והנער לא ידעהו מתמול שלשום בלתי אם כי יהודי הוא; ראה כי עת תערוך מלכה להאורחים שלחן תחזיק אסתר הילדה הקטנה בכנף בגד אמה ולבה ירון לעמתם. היא מתרפקת על אמה ומסתרת את פניה „אל תחת המחגורת" בהביטם המה אליה, אבל רגע רגע תתגנב להתבונן מסתר חביון עזה על „דוריה" וכבוד אלהים חופף על עפעפי הילדה הנעימה בראותה שחוק שפתם; ראה הפקיד — וישם את הליכות ביתו לנגד עיניו ויערוך מערכה מול מערכה את ענות בעלת המלון לעמת גבהות לבב אשתו וקשי ערפה, את הליכות היהודיה עם עניים מרודים לעמת העינים הרמות ולשון התהפוכות אשר הראה אשתו האצילה לבני דלת העם, את שמחת האבות הישרים והתמימים בהדבק נפש בניהם „ברוריהם" הזרים אשר לא ידעום מתמול שלשום ויהי מספרם כארבה לרוב

לעמת חרון האף אשר יבער באשתו על בנותיה בבוא אחיו עצמו ובשרו היושב בסתר המדרגה, לפעמים אל ביתו והילדות התמימות תנסינה לרוץ לקראתו ולקדם פניו כי דוד הוא; ראה הפקיד — ויקנא במרדכי קנאה תמה וברה על שלותו ואשרו.

בכל זאת באו ימים אשר זה הפקיד הואיל לשנות במעט את טעמו לפני מרדכי ולא נשא פניו ממום כי יחזיק בדרכי אבותיו ולא יזכה את ארחו להיות ככל העם, כי ינזר מן היין אשר יגע בו אחד מבני עם הארץ, כי לא ישנה את בגדיו הארוכים, כי לא ישלח את גבריאל בנו אל בית הספר ללמוד לשון ודעת. אף, שומו שמים! הוא ספח אל ביתו מלמד יהודי „פרא אדם" אשר „בשפת עלגים" יורה את גבריאל ואת אסתר תורה וספר.

פקיד יקר! אי זה הדרך צלחה עליך פתאום הרוח ותהי מטיף להשכלה?!

הימים ההם ימי בכורי השנאה החדשה לישראל בארץ רומניה. בשנת ה' תרי"ט התאחדו שתי הארצות מאלדוי וואלאכיא תחת ממשלת הנסיך אלכסנדר יאהאן קוזא. ויהי האיש מ. קאגולניטשאנו נשיא בית המחוקקים. הנסיך קוזא היה איש הפכפך בדרכיו ויחליף את שריו ויועציו עשרים מונים. בכל זאת שמר בריתו לקאגולניטשאנו כי מצאהו נאמן לפניו והוא איש אוהב את ארץ מולדתו אהבה עזה כמות, גם דגול הוא מכל בני גילו היודעים בינה לעתים והליכות הממשלה בארץ ההיא.

לב הנסיך קוזא וכן גם לב קאגולניטשאנו טובים היו על היהודים ואת שלומם וטובתם דרשו. אולם אך זאת רעה חולה כי רבים מהעומדים בראש העם יביטו עליו מרום גבהם ויראו רק אפס קצהו, רק את תארו מחוץ, רק את הקסם או הכתם אשר עליו או אשר הדביקו בו זרים והוא לא ידע, אבל את כבודו פנימה, את לבב העם ומחסוריו לא ידעו. כי על כן גם בטוב לבבם וברב חסדם ימצאו לפעמים תנואות ויחפאו עליו בשגגה ובבלי דעת דברים אשר לא כן; כי על כן יראו לפעמים צל עונות כעונות ועל כן יחטיאו את מטרתם.

מ. קאגולניטשאנו למד בינה-לעתים בעיר פאריז וידע את רבי היהודים היושבים בארץ צרפת כי אנשי המעלה המה, כי אזרחים נאמנים המה לארץ מולדתם וכי שנו את שמותם ואת בגדיהם ואת לשונם להיות ככל הגוים בית ישראל. ובכן היו יהודי צרפת לקאגולניטשאנו למופת ויהי כל ישעו וכל חפצו להפוך ביום אחד את לבב כל המון בני ישראל ולשנות את תארם ואת דרכם. „אל היהודים החובה והמצוה" היתה ראשית דברו בשנת תר"כ „להסיר את בגדי הקדם אשר המה לובשים, לשלוח את כל ב נ י ה ם אל בתי הספר אשר להממשלה למען ילמדו דעה בינה והשכל; אליהם החובה והמצוה להתקדש ימים רבים עד כי יטהרו לפנינו ויהיו נכונים לקבל את משפט האזרחים".

אמנם מה נכבד היום בהגלות נגלות כבוד הצדקה ואור המשפט אל גוי ממשך וממורט, אל עם ישראל הבזוז והשסוי! אבל לוא ידע המחוקק את לבב העם, לוא ידע את מרדכי היהודי בעל המלון כי גם מתחת לבגדי הקדם יתחבא לב טהור מלא אהבה לארץ מולדתו, כי גם פאות ארוכות תעטרנה רוח נכון; לוא ידע כי דתי היהודים ודתי המלכות נשתוו, כי הראשונים אינם נוגעים באחרונים אף כמלא השערה אם רק ישובו המחוקקים עד צדק משפט; לוא חשב לדעת כי לא ביום אחד ישליך עם כלו את מורשת אבותיו אחרי גוו ככלי אין חפץ בו, כי לא ברגע קטן יקיא גוי בא בימים את החלב שינק משדי אמו להכנים תחתיו חמאה זרה, חמאה של השכלת עמים צעירים ממנו, כי עם כלו לא ישנה פתאום את הגיוני לבבו חזון רוחו והלך נפשו, סדרי חייו והליכות ביתו על פי מ צ ו ה או ג ז ר ה שתצא מלפני אחד השליטים; לוא נתן אל לבו כי כאשר לא יולד גוי שלם פעם אחת בכל הליכותיו ומדותיו, כי כאשר עד עתה פשט צורה ולבש צורה לרוח העת והמקרים והמעשים והמסבות אשר פעלו עליו, כן רק ביד מקרים אחרים ומעשים אחרים ומסבות אחרות לפעול על לבבו לאט לאט ולשנותו על פיהם; לוא חשב לדעת כי גם יהודי צרפת לא היו בראשונה את אשר המה עתה, כי בראשונה נתנה הממשלה להם חקה אחת ומשפט אחד עם כל אזרחי הארץ ואחרי כן שנו המה על יד על יד את דרכם על פי החפץ אשר מצאו בהחקים והמשפטים האלה; לוא חשב לדעת את כל זאת כי עתה נתן להיהודים משפטי האזרחים מבלי כל שאלה רק יען כי אנשים המה ככל ילידי הארץ, יען כי יתנו חלקם במסים וארנוניות ומוציאים את מבחר בניהם להורג בעד ארץ מולדתם על כן גם חלק ונחלה להם בארצם וממשלתם. אולם אחרי אשר כבר נתן להם חקים טובים ומשפטים יחיו בהם, אחרי אשר פתח להם את אוצר החיים אחרי אשר פתח את כל בתי הספר לפניהם, אחרי אשר חשבם לבני הארץ היה לו לתת למו את עצתו הנאמנה כעצת האב הדואג לבניו כי יבאו ללמוד חכמה ויתאמצו לדעת מצוא חפץ בחיים. הן אם נביא חשבון כל המבקרים את בתי הספר ובתי המדרש למדעים נראה לדעת כי כרבם כן

לא ילמדו את הדעת רק למען הדעת, כי גם חפץ אחר יחיים, כי גם מטרתם לנגד עיניהם לעלות בדעתם וחכמתם אל גרם המעלות ולהציב למו יד בחיים. ובכן איך נגיד לעם היושב בארץ אשר משפטו עוד נגזל לעין השמש; איך נגיד לו: הסר מעליך את כל חפציך, חדל לך ממסחרך ומשלח ידך ולך בוא אל בתי הספר לבלות את ימיך בדעת שפות רומא ויון, בדעת חשבון התקופות ומזלות, בדעת קרוא בשמות כל אבן דומם וכל רגבי עפר וכל עוף השמים ובהמות שדי וחיתו יער למיניהם, בדעת המשפטים או חקי הצבא ותחבולות מלחמה? האם ילמד איש דעת רק — לדעת את מכאובו? האם ילמד דעת כל עוד ידע כי חכמתו בזויה ודעתו כאין וכאפס נחשבה לו, כי בתי הפקודות סגורים לפניו על מסגר, כי לפתח בתי הספר שוכן רובץ כרוב משלש וקורא אליו בקול: לא תעלה במעלות על כס המורים פן..., כי בחיל הצבא יעפיל לעלות עד למעלת שר עשרה ולא יוסיף?

ובכל זאת דבר יצא מפי קאגולניטשאנו כי אל היהודים החובה והמצוה ללמוד דעת ולשנות את דרכי חייהם. ואמנם רבים מהיהודים שמעו בקולו ויחליפו את שמלותיהם לכבוד היום הגדול, לכבוד אור החופש המתעתד להבקע בעת שיעלה רצון מלפני הממשלה. גם רבים מהצעירים לימים שנו את דרכם וקרא זה אל זה ואמר: ביתה הספר לכו ונלכה, אל דרך גויי הארץ נלמד ונהיה כמוהם!"

אולם הפקידים אשר כל דברי קאגולניטשאנו היו להם כדבר אלהים, המה לא אמרו הון, גם ששו כי מצאו תואנה להתגולל על היהודים ויהי פתגמם כל היום גם אל היהודים מבני הדור הישן הנחשלים אחרי הדור החדש: „למדו גם אתם דעת, שלחו את בניכם אל בתי הספר ולא תהיו בוגדים בהעם אשר אתם יושבים בתוכו".

אף הפקיד אשר על הכפר בצרת, אף הפקיד אשר ידע את מרדכי היהודי ולבו לא מלאו ללכת עמו קרי, אף הוא החל פתאום להאיץ במרדכי כי „ייטיב דרכו" וכי ישלח את גבריאל בנו אל בית הספר ללמוד דעת.

בתחלה שחק מרדכי מטוב לבבו על עצת הפקיד ויאמר: „אך התולים עמך ולצון תחמוד לך אדוני. הן כבר זקנתי ואנכי לא אסור מדרכי אבותי. גם גבריאל בני הוא כהיום הזה נער בן שש שנים והוא ילמד תורה גם כתוב עברית ושפת הארץ והוא ילמד דעת להלוך נגד יושבי הכפר החיים עמו כי אותו אנחיל את בית מלוני; ולמי כל חמדתי אם לא לבני אשר יהיה אחרי?"

„השמעת מלכה? — פנה מרדכי אל אשתו בשחוק שפתים — אדוננו הפקיד ייעצני לשנות את דרכי וללבוש בגדים כאחד מחורי הארץ. התאהביני אשתי יקרתי אם אחדש נעורי ואהי כאחד המתיפים? את פאות ראשי אסיר מעלי, בגדים קצרים אלבש, אקצר בעליונים ואאריך בתחתונים, אשים כלי מחזה על עיני גם איטיב את שפמי וכבודי יהי חדש עמדי..."

מלכה שחקה שחוק גדול ותט את ראשה אליו כילדה המתרפקת על אביה כטוב לבו עליו והוא ימשכנה אהבים ויבחר מהתלות לבעבור הרעימה כמעט.

„גם את מלכה יקרתי תטיבי דרכך כאחת מנשות האצילים, תטיבי מקלעות שער ראשך, תקרעי בפוך עיניך, תתני חכליל על לחייך, תשימי מצנפת רבת-הנוצה על ראשך וצעיף מעשה שבכה על פניך— ואז יחדו נצא במחול, נפזז ונכרכר שלובי זרוע וניטיב את לבנו..."

מלכה היסיפה לשחוק מטוב לבבה וגם הפקיד לא יכול להתאפק משחוק בראותו את שעשועי התמימים. כי מרדכי בדברו את דבריו האחרונים הושיט את זרועו לימין אשתו וכמו יבקשנה כי תנסה עתה לצאת עמו במחולות.

„אדוננו הפקיד הגיד לי — הוסיף מרדכי — כי מאת הממשלה היתה שומה לשלוח את כל הנערים אל בתי הספר. וגבריאל בננו יהי לרופא, לעורך דין, לשופט או לשר מפקד צבא מלחמה, לפניו נכרע ברך ולמראהו נסיר את המגבעת..."

אולם הפעם גלה פתאום כל שחוק מבעלת בית המלון ובפנים נזעמים השמיעה את דבריה בתור שאלה: „האמנם? לא השחוק הוא!..."

— „האמנם — הוסיפה אחרי רגעים אחדים בכבד שפתים, — האמנם כי „גזרת שמד" יצאה מלפני הממשלה על היהודים?.. לא דבר נקל הוא... אולי נברחה מזה ונבואה אל ארץ אחרת במקום לא תבואנו יד הממשלה..."

מרדכי השתומם לדבריה. הן מעודו לא שמע דברים זרים כאלה גם זאת הפעם הראשונה כי אשתו תחדל שחוק ותביע הגות לבבה.

— „את האמת אגיד" השפילה מלכה קולה „כי לבי יחיל מאד בקרבי. הלא העתים שֻׁנו ומי יודע מה תהי אחרית היהודים בארץ הזאת. גזרות מתחדשות לבקרים..."

— „הלא רק התולים עמדי". — השיב מרדכי אמריו לה במבוכה כמו היה כל חפצו להשקיט את המית לבב הילדה הפותה ולהרגיע את רוחה הנפעמה

על לא דבר והנה גם בלבבו בא רגז לא ידע שחרו ודבריו לעו.

— „גם הפקיד הוא ידידנו". התמלטו מבלי משים עוד דברים אחדים מבין פתחי פיו „באלהים בטחנו ולא נירא אדם".

— „אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה" — שבה מלכה על פתגמה ותחריש.

עברו שנות מספר וכמעט היה את לבב שרי הממשלה להקים את דבריהם ולתת להיהודים ילידי הארץ משפט האזרחים והנה — שנת 1866 באה, שנת המהפכה, שנת המהומה והמבוסה לישראל יושב ארץ רומניה.

ויהי הפעם כשמוע מרדכי את ענות אחיו היהודים בערים ובכפרים כי חבר מרצחים ושודדים בצהרים פשטו עליהם בכל מושבותם ויכום שוק על ירך גם גזלו חמסו הונם ורכושם בשבתם בטח עמהם; אז התחמץ לבב התמים ומעיו המו לאחיו האמללים הנרדפים על צואר גם נפשו ירעה לו על הרומנים כי שובבו משובה נצחת לרדוף את אחיהם היהודים.

לנפשו לא ירא מרדכי אז מפני חמת המציק כי שטף המים הזידונים אליו לא הגיע. הפקיד היה מגן וסתרה לו גם תושבי הכפר חשבוהו ולבם לא מלאם לעשות לו רעה קטנה או גדולה. בכל זאת נלאה מרדכי כלכל ויתאונן רע באזני הפקיד על החמס והשוד אשר יעשו בני עולה ביהודים. אולם הפקיד הגיד לו לא בסתר כי היהודים אשמים בעשותם מעשיהם זרים מעשיהם כי מחזיקים המה בכל ישן נושן, כי מונעים את בניהם מן ההגיון ודעת דרכי ההשכלה לא יחפצון.

— „והרומנים?" — שאל עתה מרדכי בתם לבבו — „האם סרו המה כלם ממשובתם, האם ילמדו המה כלם את בניהם דעת?"

הפקיד נבוך כי שאלה תמה כזאת לא עלתה עד עתה על לבו ולא היו בפיו תוכחות.

— „אבל" — ענהו אחרי רגעים אחדים — „שמעתי אומרים כי היהודים נואלו להגיש עצומותיהם אל בני חברת „כל ישראל חברים" אשר בפאריז בירת צרפת, גם אל אחיהם אשר בממלכת אנגליה שלחו דבריהם ועל ידם הבאישו את ריחנו בעיני ממלכות אירופא".

— „אמנם — הוסיף הפקיד — לוא למדו היהודים דעת כי עתה לא עשו נבלה כזאת ולא פשעו בארץ מולדתם גם לא הביאו על נפשם רעה".

הכרת פני מרדכי הישר באדם ענתה כי מענה הפקיד לא הרגיע את רוחו. הן בכל זאת נפשו אבלה על התלאה אשר תמצא את היהודים ועל הרומנים כי השחיתו את דרכם. תשובות מתשובות שונות רחפו על שפתיו. אבל גם מבוכתו היתה עתה. הן גם לו היטב חרה על היהודים האמללים כי פנו בצעקתם אל מליצי ארצות אחרות לתת את שם ארץ מולדתם לשמצה ולגדופים ולא בחרו למו דרך ישרה לפנות אל שרי הממשלה אשר „למשפט" ישורו בעיר בוקארעסט הבירה.

— „ערפם גיד ברזל, טח מהשכיל לבותם ואזנם כבדה משמוע בקול דורשי שלומם וטובתם", התמרמר הפקיד כמו לנפשו, „ובוגדים באדם יוסיפו, יחנכו גם את בניהם על פי דרכם הנתעבה, על כן ירד חמסם על קדקדם ויספו מבלי הדעת".

ומרדכי שמע את דברי הפקיד אבל שמר מחסום למו פיהו ולא השיבהו דבר, החשה התאפק וכאבו נעכר.

„ידעתי כי הפקיד נתעה בשוא", אמר מרדכי בלבו בשבתו בדד, „שגגה היא מלפניו כי ישים אשם נפש האמללים. אמנם גם המה התעו אשר עשו להבאיש את ריח הממשלה הרוממה בעיני זרים. אבל הלא המה עשו זאת בשגגה ובבלי דעת, לב הותל הטה עקלקלותם כי בא כשואה פחדם... אך מה מני יהלוך אם אשלח את גבריאל בני עירה יאסי „ללמוד דעת"? ילמדו הנערים את אשר ילמדו... אולי באמת אך בזאת חפצים שרי הממשלה. נפיק אנחנו רצון מהם והמה כל חפצינו ישלימו. הלא שרים למשפט ישורו ושלומנו וטובתנו המה דורשים..."

כמוצא שלל רב שש הפקיד על מרדכי בשמעו ביום המחרת מפיהו כי נכון הדבר מאתו למלא עצת הממשלה וממהר הוא לעשותו בשלחו את גבריאל עירה יאסי. הן איש טוב לבב היה הפקיד ובאמנה רק את שלום היהודי וטובתו הוא דרש. גם את גבריאל הנער אהב ויאמצהו כבן לו. הוא בכל לבבו ובכל נפשו חפץ כי מרדכי היהודי יט מדרך אחיו בני אמונתו ולא יהי גם הוא וגם בנו לבוגדים בארץ מולדתם. — צוו נא על הפקיד הזה ויגד על דברתו כי יודע הוא דרכי היהודים והליכותיהם! הוא כפתי תמים האמין לכל הגה היוצא מפי השרים היושבים ראשונה בממשלת ארץ מולדתו. דבר יצא מפי קאגולניטשאנו כי אל היהודים החובה והמצוה ללמוד דעת אם כן הלא השכיל ברוב חכמתו כי בוערים באדם המה. המה לא אבו כלם שמוע בקולו אם כן עם קשה ערף הם ובוגדים בארצם וממשלתם. הלא על זאת יעידון ויגידון מעשיהם הנוראים כי בבוא עליהם השוד והשבר צעקו אל אויבינו לעזרה ויעצמו על ממשלתם כלמות ונאצות.

— „ואת אסתר הילדה הנעימה", קרא הפקיד „בששון לבו", תשלח יום יום אל ביתי לשמוע לקח חנם אין כסף מפי המורה לבנותי".

אמנם גם שניהם שכחו כמעט רגע כי יעצו עצה ואת פי נשותיהם טרם שאלו. מלכה אשת מרדכי בת רוסיא היא ובנעוריה בית אביה לבשה חרדות בשמעה מפי משמרים הבלי שוא ומפי נשים זקנות אגדות זרות ומרגיזות כל לבב על דבר ילדי העברים „שנשבו לבין הנכרים"... על כן תפחד כל היום מפני „גזרת שמד", ואשת הפקיד היא בת אצילים, אותה תחזיק שמה, תאחז פלצות לשמועה כי ילדה עבריה בת השידאן בעל המלון תרמוס חצרות קדשה, תבוא ביתה לשמוע לקח ולהתהלך את בנותיה המקֻדשות מרחם להטות גרון ולשאת ראש גא גא מאד, להגדיל פה ועקב על כל דל משפחות.

ויהי עד כה ועד כה ותבא השמועה על דבר האסון הנורא אשר קרה את אברהם המלמד מרוסיא אבי מלכה ותרב המהומה והמבוכה בבית מרדכי. מלכה היתה שוממה והיא נאנחה כל היום כמו לנפשה „אולי נברח מזה ונבואה אל ארץ אחרת במקום לא תבואנו יד הממשלה" ומרדכי גם הוא כהלום רעם וברקים, כגבר אשר דרכו נסתרה ותושיה נדחה ממנו. חרעה נגעה עד נפשו ולא יכול מצוא בפיו דברים נחומים לאשתו האמללה. אולם כמעט פתח את פיהו להשכילה דעת כי הנעשה אין להשיב והיא עתה שוא תפחד פחד לא היה פחד והנה היא תניע במו ראשה ותשיב בשפל קולה: „אין כל פחד לנגד עיני, אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה".

אבן מרדכי הבין הפעם אל המרירות אשר בתשובת פי אשתו ויתעצב מאד אל לבו. ויצר לו כי יחל דברו אל הפקיד על אדות גבריאל בנו. הן איככה יוכל וראה בראבון לבב אשתו, איככה יוכל ויוסיף יגון על שבר רוחה כשמעה כי הואיל הלוך אחרי צו אשר כגזרת שמד הוא בעיניה. והיא תמר על בנה כהמר על אבדן כלי חמדתה?

אולם לא ארכו הימים וגם מלכה האשה הטובה ראתה ללבב אישה כי איננו כתמול שלשום, כי תוגה חרישית תנוסס בו והוא סר וזעף ותשב להתרפק עליו ותתאמץ להסתיר יגונה בחבה ולהצהיל פנים לו.

— „נפשי תאבל על אמך האמללה כי בודדה היא", אמר מרדכי לעת מצוא אל אשתו, „עדי בשחק כי אדיר כל חפצי לכלכל את שיבתה ולהמתיק לה את מרורות חייה" אבל בעד כל כפר לא תאבה ולא תאות לבוא אלינו הכפרה ולבלות את ימי זקנתה בחברתנו..."

„אמנם אנכי כבר דאגתי לה", נאנח מרדכי בשברון מתנים „בהיותי אתמול בעיר יאסי שכרתי לה מעון גם הבטחתיה כי כל יהבה ומחסורה עלי ובקשתיה כי לא תחסר את נפשה מטובה. אבל לבי עלי דוי כי תשב בודדה ואירא פן חלילה תתגבר עליה עצבת לבבה..."

מלכה התבוננה אליו בעינים חודרות קרב ולב עמוק. פניה חורו וקולה מלא חלחלה בהורידה לארץ ראשה ותשח אמרתה לאמר:

— „האין בפיך עצה?"

— „אבדה כל עצה ממני!" — התאונן מרדכי בנפש מרה ויבליע את דבריו בין שניו.

שקט ודממה נוראים עדי רגע על כל סביבם, שניהם נאלמו דומיה בלי נשמעה גם נשמת רוח אפם.

— „אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה" פתחה מלכה שפתיה עם אישה „אבל... ידעתי כי נפשך קשורה בבית מלונך... הן לא לעצת אשה פתיה כמוני ייחל איש חכם ונבון כמוך... אך אולי — נשלח את גבריאל בננו עירה יאסי... אמי האמללה תאהבהו אהבת נפשה, הוא יהי נחמתה בעניה והיא תנצרהו כבבת עינה, היא תעיר עליו..."

ובדברה את דבריה האחרונים כוננה מבטיה כחצים שנונים אל אישה וינע לבבה כנוע גלגל המכונה על אפניו בראותה כי פניו נהרו כמעט רגע.

— אם גם את בזאת חפצת" השפיל מרדכי קולו במבוכה גלויה „הבה! יצליח אלהים את דרך הנער והיה חסן ישועות לארצו ולעמו".

„אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה", הפתגם השגור תמיד בפי מלכה, הוא רחף גם עתה על דל שפתיה אבל רוחה קצרה מכאב לב, מפיה נעתקו מלים ובלי אמר ודברים עשתה בחפץ כפיה להכין להנער צדה לדרך ולערוך את כל חפציו מחוט ועד שרוך נעל, הכל על מקומו יבא בהמלתחה דבר לא נעדר.

גם מרדכי נלוה אל הנער להביאו העירה. בהיות המסע נכון אז אמצה מלכה את הנער למו לבה בכל מאמצי כחה. אולם — לא נשקתהו מנשיקות פיה. ויהי כי החלו אופני העגלה לנוע ותעמוד מלכה לפתח הבית הכן כנציב שיש ותבט אחרי הנוסעים מבלי הניד עפעף עד אם נעלמו מעיניה. והנה פתאום בא רעד בעצמיה ותחרד אל הבית ותחבק את אסתר בתה בכל עז ותמטר עליה עתרת נשיקות — ותורד כנחל דמעה.

— „האף אין זאת בתי יקרתי?" נאנחה מלכה תמרורים „את לא תעזביני ולא תפרדי ממני עד עולם.

והילדה ילדה כבת תשע שנים, היא הביטה

באמה בתמהון וגם עיניה זלגו דמעה מבלי דעת על מה אמה תעורר בכי.

„— הלא גבריאל אחי ישוב אלינו יחד עם אבינו היקר". נחמתה אסתר בקול בוכים.

— „הנער ישוב אלינו, הוא לא ירחיק לכת, לא ירחיק דרכיו מדרכי אבותיו, נפת תטופנה שפתותיך בתי יקרתי!" ותחבק מלכה עוד הפעם את בתה ותנשקה בכל פה.

— „הנער יהי בבית אמי ימים רבים" שבה מלכה ותאמר „אמי תאהבהו, היא תשמור עליו..."

— „הגם אותי תשלחי אמי יקרתי עירה יאסי להיות בבית האם הזקנה ימים אחדים? הצהילה הילדה פניה אל אמה ותשם נשיקה בוערה כאש פלדות כחותם על לחיה, „הלא גם אותי תאהב אמי זקנתי כאהבתה את גבריאל ואף אנכי אהבה אהבת נפשי".

— „הנער נער הוא" השיבתה האם במבוכה מסתרת „אליו החובה והמצוה — להיות בעיר יאסי. אבל את ילדה, את תשארי בביתי... בכל זאת אם תישרי לכת, אם בקולי תשמעי ולא תסורי מדברי ימין או שמאל, אשלח גם אותך לפעמים..."

— „הלא אנכי שומעת בקול אמי יקרתי ואסע עירה יאסי!" הצהילה הילדה קולה ותרקד כאילה במשוש לבה ותשק את אמה פעמים אין מספר ותרץ להגיד את שמחת לבה אל השפחה הזקנה אשר בבית.

כשוב מרדכי הביתה וימצא את אשתו והיא צופיה הליכות הבית, ידיה מלאות עבודה, לא תנוח ולא תשקוט אף רגע. מרדכי התבונן בפניה וירא כי חמרמרו מבכי אבל היא לא שאלתהו לא לשלום אמה ולא לשלום הנער כי אם הוסיפה לעשות מעשיה ביד חרוצים יתר הרבה מלפנים וגם הוא החריש, וכמו היתה דומיתה קדושה לו ולא נועז לפתוח שפתיה עמה ולהפריעה מעבודתה.

„אכן לא ילדה פותה היא". המו שפתי מרדכי בהתהלכו לבדו על פני הככר אשר לפני בית המלון, „הנה נא ידעתי, היא טובת שכל אבל ילדות היתה בה ולבה יהגה אימה, היא תחרד לקול עלה נדף ואת צל ההרים תראה כהרים... אכן לא השה אלוה חכמה ורגשות לבב אבל היא תתחכם הרבה ואת הגות לבבי לא תבין..."

מרדכי! שים נא ידך על לבך. הן אתה תתחכם הרבה כי תשל נפשך, הן גם לבבך לא יוכל השקט, גם אתה לא תדע שלו, גם נפשך זנחה משלום, גם כליותיך לא יתנו דמי לך, גם אתה תירא רע, תראה מגור מסביב ולא תדע מאין תפתח הרעה.

— „עתה ידעתי כי איש אתה!" קרא הפקיד, כעבור שנה, בשען עליזים ויתופף באהוה על שכם מרדכי היהודי „עתה ידעתי כי לבבך שלם עם ארץ מולדתך, כי דגול אתה מרבבות אחיך. הנה גבריאל הוא נער רב הכשרון, כל מוריו יגידו תהלתו בתעודתם אשר נתנו לו. הנער הזה יהי לך לצבי ולגאון לכבוד ולתפארת.

ומרדכי התבונן בו בדומיה, עיניו כמו קמו, כי תפוש הוא ברוב שרעפיו.

„גם אשתו ששה על הנער בהביאה אותו היום אל ביתי" הוסיף הפקיד מבלי התבונן אל מרדכי „גם בעיניה מצא חן ושכל טוב כי יפה תאר ויפה מראה הוא וחכמתו רבה מאד. שפתנו אתו והוא יודע לדבר צחות ולבחור לשון ערומים כאיש בא בימים. אשתי קרבתהו כמו בן נדיבים ושועי ארץ ותתן את הילדות להשתעשע בחברתו וגם נפשות הילדות דבקו בו וכאת אח תתהלכנה אתו... אבל הלא הבטחתני כי תשלח גם את אסתר בתך הילדה הנעימה לשמוע לקח מפי המורה לבנותי, ומדוע לא תקים דבריך? — גם אשתי הופיעה היום על עצתי".

— „הבטחתי ואקימה!" ענה מרדכי במבוכה.

„סופיא אשת הפקיד ששה על גבריאל הנער העברי, סופיא הופיעה על עצת בעלה כי ילדה עבריה בת הזשידאן בעל המלון תבוא יום יום ביתה ותשמע לקח יחד עם בנותיה" התאמינו כי יסופר?! אמנם לא דובר שקרים הוא הפקיד ויכזב. אם לא תאמינו כי לא תדעו חקר ללבב אם-הבנות, שאלו ליודעי ח"ן ויגידו לכם כי בטרם תדע הבת קרוא אבי ואמי לא ידע לבב אמה שלו ועיניה לא תנוחינה בחוריהן, תדאג לה, תחזה לה חזיונות, תבנה בשמים מעלותיה, תנעץ קנה בתהום נפשה, תעלה עליו שרטון ותבנה עליו כרך גדול שברומי; היא אחר כל נער אשר רוח נוססה בו תדרוש ולפניה תדוץ התקוה בשלל צבעיה ותתהפך מסבות בתחבולותיה להשכיח את כל משפט והגיון בחלום לבבה — לישר לפניה הדורים. והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה...

גם, שמעו והשתוממו! מלכה אשת מרדכי, מלכה בת המלמד מרוסיא, מלכה הממאנת להתנחם על גבריאל הנער כי „יתערב בגוים", מלכה אשר מיום עזב הנער את ביתה התנפלה בכל עזוז אהבתה על אסתר בתה כי בה תשים כל מעיניה, היא שיחה והגיגה כל היום, ממנה לא תגרע עין ולב, באהבתה תשגה תמיד; גם מלכה לא תעצור את אסתר הנערה מלכת אל בית הפקיד ולא תפריענה משמוע לקח בחכמות זרות. „הן אסתר היא נערה והנערה תלמד את אשר תלמד כי אם כה ואם כה לא תהיה „רב".

דעת לנבון נקל כי מלכה לא חדלה יום יום מהאציל גם מרוחה על בתה חמדת נפשה, מלבד אשר למדתה יראת שדי ותספר באזניה את כל אשר שמעה בנעוריה בית אביה ותקרא לפניה את ה„צאינה וראינה" ואת ה„נחלת צבי" ואת ה„תם וישר" מדי שבת בשבתו, הנה גלתה לפניה גם את כל לבבה. כאשר גדלה הנערה ותגדל גם חכמתה כן חשבתה אמה כאחות לה ולא כסתה ממנה דבר מכל הגיוני לבבה וחזיוני רוחה והליכות נפשה — וגם אסתר היתה כאחות וכבת לאמה גם יחד.

בת מקשיבה היתה אסתר ויהי כל הגה היוצא מפי אמה קדוש לה מכל קדש ויהי משוש דרכה להרנין את לבבה ולהשיב נפשה. היא חוננה בלשון למודים ותדע להמתיק את כל דבריה בפיה ובלילי החרף הארוכים בהיות מרדכי בחדר המשקים וידבר וישוחח את האכרים תושבי הכפר או את האורחים הנוטים ללון, אז ישבה אסתר לפני מלכה אמה בחדר המטות ותספר באזניה מכל אשר קראה בספרים אשר שמעה מפי המורה בבית הפקיד. ומלכה הקשיבה רב קשב לכל מוצא שפתיה אף אם לא לעתים רחוקות היו כל דבריה לה כספר החתום ולא הבינה לשכל מליה. ברבות הימים נוכחה אסתר לדעת כי אמה תמצא חפץ „בספורי מעשיות" ותבקש את המורה כי יתן לה ספורים למקרא. אבל המורה גער בה כי חלילה לה מקרוא ספורים והיא עודנה נערה צעירה לימים.

המורה היה אשכנזי בא בימים אשר יאמר עליו כי הוא זה — לא עז ולא שה ולא תרנגול, או כאשר יאמרו האשכנזים „צניף שנה" מאת מי היתה נסבה או מה המריצהו כי יעזוב האיש הזה את ארץ מולדתו ויבא ארצה רומניה? שאלו את פיהו — והוא לא ידע מענה. מנעוריו היה לו הכשרון ללמוד לשונות בני קדם והוא ישב כלוא בחדרו כל היום ויהגה בשום לבב לדעת כל שפה בכלליה ופרטיה ודקדוקיה. ויהי הפעם וילך אחד העשירים אשר בארץ אשכנז למסעיו בארצות הקדם, וישת העשיר את ידו עליו וישאהו באניה היורדת על נהר הדאנוי עד לעיר גאלאטץ — להיות לו לפה ולמליץ בארצות הזרות. ויהי כבואם עירה גאלאטץ וינפשו שמה ימים אחדים מעמל הדרך בטרם ירדו הים באניה לבוא מצרימה. אולם בצאת המליץ לשוט ברחובות קריה, כי אדונו ישן, ויבא אל אחד המרתפים אשר מספרם רב בעיר ההיא. שם ימצא כל איש לחם ויין, כל מאכל אשר יאכל וכל משקה משמח לבב אנוש, מעדני בשר ומטעמי חלב, חמאה וחריצי גבינה, תפינים ולביבות מרבכות בשמן, יין אדום ויין לבן, יין מתוק לחך ויין מר כלענה; שם ימצא כל היום אנשים מאנשים שונים המתגודדים אגודות אגודות ומרבים שאון, משמיעים נגינות שותי שכר, משחקים בקוביא, קוראים רגע רגע לריב ולמצה ולא לעתים רחוקות גם למהלומות וכעבור עוד רגע והנה המה יושבים על מושבם ומצלצלים את כוסותיהם אחת אל אחת ומחבקים ומנשקים איש את אחיו ומטיילים חנגא לבהדי — בעלת המשקים בריאת הבשר; שם ימצא בחדרים הנשענים על יד חדרי האכל והמשתה... אבל המליץ לא שם לב אל כל השאון וההמולה כי הוא מצא — אוצר יקר ונחמד אשר השכיחהו תבל ומלאה. בגשתו אל בעל המשקים לבקש ממנו כי ימכור לו מזמרת הארץ והנה בידו ספר עב אשר עליו בלו מרב ימים והוא מתעתד לקרוע ממנו אחד העלים לצור בו גבינה. המליץ ראה אותות שפת רומא ויבהל מאד ויאחז בזרוע בעל המשקים להשליך מכפו טרף. בעל המשקים נבהל גם הוא כי חשבהו למשגע ויגער בו בזעף אף ובחמה שפוכה וכבר אמר לאחוז בציצת ראשו ולשום מקומו אחורי הדלת והמזוזה.

— „לא לגזול את רכושך באתי" הצטדק המליץ במבוכה נוראה „אבל הספר יקר ערך הוא וחלילה לך מהשחיתהו".

— „ומה לך ולספרי?" קרא בעל המשקים „אנכי קניתיו בכסף מלא ובידי לעשות בו ככל הישר בעיני".

— „אם כן נקבה עלי מחירו ואתנה ככל אשר תשית עלי".

— „סלח נא אדוני" חנן פתאום בעל המשקים קולו ויעמד את פניו כמצחק „האמנם תדמה כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי? האמנם תדמה כי באמת היה את לבבי לקרוע את הספר לקרעים? אנכי עשיתי זאת בערמה לנסותך אם איש חכם אדוני, גם אנכי ידעתי את חין ערך האוצר היקר אשר בידי, הנה זה אתמול היה בביתי אחד השרים ויאמר לתת לי חמשים פראנק ואנכי לא נרציתי לו בלתי אם יתן שמונים וגם הבטיח כי עוד בא יבא לקנותו. אבל אנכי אחכם ממנו כי עתה אחרי אשר עזב את ביתי אנחם גם אני אל לבי ושלם ישלם כסף ענושים עשרים פראנק כי אם יחסר אגורה אחת ממאה לא אקח. ואם גם הפעם יעמוד על המקח ויחפוץ להתחכם עלי ולעזוב את ביתי אז יוסיף ויוסיף לשלם כסף ענושים בעד כל מלה ומלה".

הכרת פני המליץ ענתה בו כי נבוך הוא מאד ולא ידע שית עצות בנפשו.

— „את האמת אגיד" השפיל המליץ קולו „כי לא איש אוצרות אנכי ואין ידי משגת לשלם מחיר רב כזה בעד הספר אף אם יקר הוא. אבל..."

— „אבל אם אין יד אדוני משגת לקנותו" לא נתנהו בעל המשקים לכלות דבריו „ילך אדוני בשם ה' לדרכו כי לא עת הרבות דברים לי. הלא תראה אדוני כי העבודה רבה עלי בביתי".

ויפן אליו ערף ויהפך את הספר בידו פנים ואחור גם הפיח בו להסיר את האבק מעליו ויטמנהו בארגזו ויסגור את הארגז על מסגר וינסה את המנעול פעמים מספר כמו יחרד על המטמון ויירא פן יחרוג הארגז ממסגרותיו.

והמליץ עמד כעל גחלים בוערות ולבבו הולם פעם.

— „אדבר נא עוד דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בי" הגיד במבוכה „אחת אשאל אותה אבקש כי תשאילהו לי ואשימה בביתך עיני עליו ואקרא בו כשעה חדא ואתן בשכרך חמשה פראנק.

רגעים אחדים הביט בו בעל המשקים וכל רואה הכיר כי שחוק קל מרחף על שפתיו והוא יעצר בו בכל מאמצי כחו לבל יסכל ערמתו, ואחרי כן פתח את פיהו ויאמר בלשון רכה ומתק שפתים:

הסכת נא ושמע אדוני. רואה אנכי מדבריך כי חכם גדול אתה ואחשוב זאת לי לכבוד כי באת ביתי ומצאתי עת לקחת דברים עמך. על כן מאשר יקרת אף נכבדת בעיני אפנה לך חדר אשר בו תשב לבדך באין מפריע ותקרא מעל הספר כנפשך שבעך, רק כי תתן לי עשרה פראנק, ומאה תתן לי לערבון. הלא תדע אדוני הלא תבין כי אחרי אשר תקרא בספרי מהחל ועד כלה אשיב לך את המאה פראנק. וגם זאת אעשה לך כי אף אם תקרא בו ימים אחדים לא אוסיף על שכרי ואם יבא השר לקנותו מידי אבקש סליחה מאת פניו ואגיד לו כי יבא אחרי ימים מספר".

— „יונתי!" קרא בעל המשקים בחן שפתים אחרי אשר מנה המליץ את הכסף על ידו „גשי נא הנה כי דבר נחוץ לי אליך".

ותגש היונה בצורת אשה שפלת קומה ובריאת בשר כפרה מריאה ותשאל בשפת רומניה לאמר: מה שאלתך ומה בקשתך אישי יקירי? — ותרא את האדון המליץ ותשאל „ומי הוא זה האדון הנכבד?"

בעל המשקים דבר אליו אשכנזית ואשתו רומנית.

— „האם שומע אדוני רומנית?" שאל בעל המשקים.

— „לא!"

— „הלא הגדתי, חכמת אדם תאיר פניו". העתיק בעל המשקים לפניו את דברי אשתו. „גם אשתי הכירה כרגע כי איש חכם אתה אדוני. אבטח ולא אפחד כי אדוני תלמד על נקלה שפת רומניה אם אך תשב בארץ ימים אחדים. הלא גם אנכי אשכנזי הנני ובבאי ארצה רומניה לא הבינותי אף מלה אחת בשפת הארץ ועתה יודע אנכי לדבר כן".

— „גם אדוני אשכנזי אתה, אם כן תן לי ידך לשלום" קרא האדון המליץ בשמחה גלויה.

— „כבר פנו את החדר לאדוני", באה האשה להגיד.

ויושט המליץ עוד הפעם את ידו לבעל המשקים באחוה ויצא מאת פניו.

— לאט לי להסכל הזה!" אמר בעל הבית אל אשתו בשפת רומניה „שמרי נא על הצפור לבל תמלט מן הפח בטרם נמרוט את נוצתה".

כעבור שעה והנה נשמע קול מתדפק על דלת החדר.

— „יבא נא". קרא המליץ מבלי גרוע עין מן הספר.

הדלת נפתחה והנה — עלמה רבת החן ולבושה הוד הופיעה בהדרה. וכל טוב הבית בידה. בקבוקי יין עד אין מספר וקערה מלאה תפינים וממתקים. פת לחם וספל חמאה וחריצי גבינה גם בשר צלי עשן וקרבים ממֻלאים. ואת הכל הקריבה לפניו על השלחן והיא התיצבה מרחוק לדעה במה יבחר האדון.

— „סלח נא אדוני" בחרה העלמה מלים „פן אפריעך מעבודתך".

עתה הרים המליץ עיניו והוא מרעיד משתומם כי ראה פני העלמה — „כראות פני מלאך ממרום", והוד קולה בא באזניו — „כסוד שיח שרפי מעל". ויקד וישתחו ויניע ידיו וראשו כי היתה מבוכתו.

— „הנה הבאתי אל אדוני כל טוב הארץ. יבחר נא אדוני באשר יטעם לחכו".

— „דברי נא אתי אשכנזית" התחנן המליץ „כי רומנית אינני שומע".

— „אדוני איננו שומע רומנית. הביעה היא אשכנזית בלעגי שפה „ואנכי שמעתי לאמר על אדוני כי חכם גדול הוא מאין כמוהו".

„מאד ינעם לי לשמוע תהלתי מפי בת השמים!" היה את לבב המליץ להגיד ברגש אבל במבוכתו שכח את דבריו ולא העלם על דל שפתיו.

— „ומי הגיד לך כזאת? שאל בתם שפתים.

— „אבי יקירי מלא פיהו תהלתך, ומי אבי יקירי יודע חין ערך אנשים כאדוני? ... אבל מה הספר הזה אשר לפניך?"

העלמה הטתה את ראשה אל השלחן להתבונן בספר. ולבב המליץ גבה ורחב ותגדל מבוכתו שבעתים.

— „אדוני התל בי. הלא ארוני קורא בספר כתוב רומנית. הגידה בחן שפתים.

—„חלילה לי מהתל בך". הצטרק המליץ ויגמגם בלשונו „הספר לאביך הוא והוא כתוב בשפת רומא רק כי אותות שפת ארצך שאולים המה משפת רומא".

—„ואדוני יודע לקרוא שפת רומא !" השתוממה העלמה ותשרוק שפה „אמנם ארוני חכם גדול הוא, חכם מאין כמוהו. הלא אבי יקירי יגיד תמיד כי רק ארץ מולדתו ארץ אשכנז היא מלאה חכמים אשר שמעם יצא בכל אפסי תבל ... אבל מדוע לא יטעם אדוני מאכל ומשקה? הלא ירעב גם יצמא אדוני? האף אין זאת?

זה עתה שם המליץ את לבו אל אשר לפניו.

—„אבל למי כל אלה לפני?" שאל בתמהון.

—למי כל החמדה הזאת? לאדוני! הלא אדוני ירעב גם יצמא בשבתו כל היום „להגות בספר החכמה ונחומי אבי יקירי נכמרו על האדון החכם פן תדבק לשונו לחכו.

ובטרם מצא עת להודות לה ולאביה על חסדם והיא כבר פתחה פי אחד הבקבוקים ותרק מיינו אל הכוס.

„יבחר נא אדוני באשר יטעם לחכו". שחקה בחן שפתים.

—„אולי אוכל להרהיב בנפשי עז ולבקש מאת פני העלמה הכבודה כי תטעם גם היא מן היין ומכל מאכל" התחנן הנפעם.

—„סלח נא אדוני פן אפריעך מעבודתך..." הניעה העלמה במו ראשה לקראתו ותפן ותצא חיש מהר מן הבית.

„רבונו של עולם חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא!" זעק לב המליץ בקרבו.

—„סלח נא אדוני פן אפריעך מעבודתך!" נשמע הפעם קול בעל המשקים בבאו החדרה וירא כי המליץ תפוש הוא ברב שרעפיו „אבל הלא רואה אנכי כי מלאת את הכוס יין הטוב ואדוני טרם טעמת ממנו".

—„אנא אנא!" ענה במבוכה „לא תפריעני במאומה ... האמנם כי אשכנזי אתה"?

—„על ארץ מולדתי גאותי, עליה תפארתי, בכבודה אתימר כי היא מלאה גבורים וחכמים, כי אין בכל ארצות תבל משלה".

—„אם כן תן לי את ידך לשלום ושב נא ממולי שבת אחים גם יחד!"

—„סלח נא אדוני פן אפריעך מעבודתך!"

אבל הוא לא מהר לעזוב את הבית כי אם אחרי אשר הפציר בו אחיו בן ארץ מולדתו הכין מושבו על הכסא ממול בן הארץ המלאה חכמים. גם בטרם רגע כבר היתה גם כוסו מלאה „יין הטוב".

—„רואה אנכי" פתח בעל הבית את פיהו „כי כל איש יותר שהוא חכם הוא שלומיאל. הרק נא אדוני את כוסך אתי „לכבוד ארץ מולדתנו".

—„תחי ארץ אשכנז! וחי הערמאן הגבור המנצח!" קרא בעל הבית וירק את כוסו.

—„יחיו כל חכמי ארצנו חוקרי הלשונות הנודעים לשם ולתהלה בכל אפסי תבל! יחי גם אדוני החכם!" הריק את כוסו השניה.

גם המליץ לא יכול עוד התאפק וישת גם הוא לחיי בעל הבית בן ארץ מולדתו וירק את כוסותיו אחת לאחת, אחת ושתים, אחת ושלש, אחת וארבע, אחת וחמש. הן בעל הבית הראהו לדעת כי אחיו בן ארץ מולדתו הוא, כי כהערמאן הגבור המנצח לכד את כל המבצרים אשר על פי הבקבוקים ויבקיע אליו את כל סוללות החמאה והגבינה וכאחד החכמים חוקרי הלשונות נסה לבוא עד חקר לשון פר צלי עשן ולשון בן בקר רך וטוב.

—„גם בתך אחי היא כלילת יופי, משוש כל רואיה, כבת השמים נגלתה אלי!" קרא המליץ כטוב לבו ביין „נריק נא כוס גם לחייה!"

אבל בעל הבית היה פתאום כלא שומע וישאלהו לאמר:

—„הגד נא ארוני אנה פניך מועדות. הבאת להתישב בארץ הזאת או כי תשוב אחרי ימים אחדים לארצנו?"

—„לא זאת אף לא זאת כי נוסע אנכי אל ארצות הקדם".

—אל ארצות הקדם?!

—„ומה זה תשתומם?... נריק נא כוס לחיי בת השמים!"

ויקם בעל הבית מכסאו ויפן שכמו לצאת.

—„אחי! מדוע תנוס מפני?"

—„אנכי חשבתיך לחכם ועתה רואה אנכי כי כסיל ובער אתה אדוני".

—„אנכי כסיל ובער!" התרגז המליץ.

—„הלא זאת רעה חולה לארץ מולדתנו כי חכמיה יעזבוה ויחרפו את נפשם למות ברדתם הים באניות ובבאם אל ארצות הפראים להיות טרף למתלעות כפירים ושני לבאים הולכי על ארבע והולכי על שתים. הלא עון פלילי הוא כי אנשים אשר יצרם אלהים מבטן להיות קדש הלולים לעמם ולשפת ארצם יבערו ויכסלו לשום נפשם בכפם, להיות משחק לכל רוח סערה וסופה אשר תבא מן החדר להרתיח את הים ולנפץ את האניה אל הסלע; לבוא אל ארצות אשר בהן חייהם תלואים להם מנגד ועל כל מדרך כף

רגל רעה נשקפה להם, שאול ואבדון נגד פניהם, פה נחש עלי דרך ושם שפיפן עלי ארח, פה יפער תנין לועו לבלי חק ושם...

— „חדל לך, אנא חדל לך!" קרא המליץ ברעדה כי סמר בשרו מפחד וכל עצמותיו רחפו.

— „לא! למען ארצי לא אחשה ולמען עמי לא אשקוט..."

— „חדל לך! אנכי אשוב אל ארצי ואל מולדתי..."

— „הלא כבר הגדתי" חנן עתה בעל הבית את קולו „כי כל איש יותר שהוא חכם הוא שלומיאל. שוב אדוני לשלום! אבל האמנם תדמה אדוני כי אין כל מטרה לנגד עיניך בשבתך אתנו ימים רבים? מי ינהל את הצאן האובדות ומי יקבץ את השיות הנדחות בארצות זרות, מי יורה דעת שפת אשכנז ומי יבין שמועות והליכות גבורינו וחכמינו מאז ומעולם לעתיקי שדי ארץ מולדתם, להבנים והבנות הנולדים להאשכנזים בארצות פזוריהם והמה יגדלו ללא תורת שפתנו וללא דעת דברי ימינו. כי על כן יתבוללו בעמים זרים ויתכחשו לצור מחצבתם, הנה בתי היא בת אשכנזי הבוער באש אהבתו לעמו ולארצו והוא נדח אל ארץ אשר יושביה לא ידעו את שפתו ולא יבינו את לשונו ולבבו יתחמץ כל היום כי גם בתו יוצאת חלציו התנכרה לו כי שפת ארצנו כמו זרה נחשבה לה. בלעגי שפה הדבר באין מורה בעיר הזאת ללמד בני אשכנז דעת וספר. לא אנכי הוא האחד בעירנו אשר כסף לא יחשוב למען בתו לוא היה בזה מורה חכם כמוך אדוני. רבים הם אשר אתנו, אבל הלא אך זאת רעה חולה כי חכמי ארצנו ינועו על ארצות הקדם, ארצות הפראים להיות טרף...

— „ובתך?! האמנם כי תבקש תורה מפי, זאת בת הש..."

— „לאט לי לנערה הזאת, חלילה לך מהלל אותה על פניה כי תמה וברה היא ומעודה לא נועז גבר להשמיע חנף באזניה כי אנכי השומר לראשה ואוי אוי לו להאיש אשר יעוז בהותו להעיב ברוח שפתיו את זהר רוחה ובור לבבה!...

בעל הבית קם עוד הפעם מכסאו וישלח את ידו הימנית ממול המליץ כמו היה האויב לקראתו והוא יכין גוו למלחמה.

— „חלילה לי מעשות כדבר הזה", דבר המליץ תחנונים ויתחלחל מאד „הן אין בתך אתנו בבית ואנכי הגדתי באזניך את אשר עם לבבי.

— חמה אין לי עליך אדוני, ידעתי כי אדוני איש ישר לבב ותמים דרך אתה. כי על כן מצאתיך נאמן לפני לתת את בתי לשמוע מפיך לקח בשפת ארצנו.

עוד הפעם קמה סערת רוח בעל הבית לדממה וישב לשבת על מושבו.

— „הידעת עצתי אדוני?" הוסיף לאמר בחן שפתים וימרץ את דבריו לתת למו טוב טעם „אדוני איננו שומע רומנית. האף אין זאת?

— „אמנם כי כן!"

— „אבל הש את לבבך ללמוד את שפת הארץ אשר בה תשב?

— יש ויש, הלא תרע הלא תבין כי...

— „אם כן" לא נתנהו בעל הבית לכלות דבריו, „יש עצה בפי. אתה אדוני תלמד את בתי אשכנזית והיא תלמדך רומנית.

— „היא תלמדני רומנית ואנכי אלמדנה אשכנזית! קרא המליץ בששון לבב „אם כן אחי תן לי את ידך לשלום!

„יחי גואל שפתנו הקדושה בארץ נכריה, יחי אדוני החכם המשיב לב בנים על אבותם!" קרא בעל הבית וירק את כוסו בכל פה.

— „תחי גם שפת הארץ הזאת, תחי המלמדת אותי להועיל! ברך המליץ על כוסו תשניה.

— „תחי גם לשוננו היקרה כי לא בצמא נשתה, תחיינה כל הלשונות, לשון פר צלי עשן ולשון בן בקר רך וטוב!" חמר בעל הבית לצון לו. וכעבור רגעים אחדים ויחבקו איש את אחיו וישקו גבר את עמיתו וכמעט התמוגגו באחותם ואין קצה לאהבת רעים בני ארץ אחת...

מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד! — אולם, אהה, לא לעולם חסן הטובה ואם מעוז בנעימות כי תעמוד לדור דורים? ימים מספר ישב המליץ בבית „אחיו בן ארץ מולדתו", ישב כל היום בחדרו לא יצא פתח ויתענג על כל טוב, שלחנו מלא דשן וכוסו רויה; נפתחו השמים לפניו וירא מראות האלילים ובנותיהם בכל החזון אשר חזה בן המלך בגנת עדן, שם במערה החצובה בנקיק סלע איתן אשר בהררי אלילי יון; לנגד עיניו עברו כל מלחמות האלילים בתענוגיהם ומנעמיהם עד אם נצחו האראלים את המצוקים ונשבה — צרור כספו. ויתעורר האמלל מחלומו הנעים והנה גן עדנו היה למדבר שממה. יליל ישימון בקרבו פנימה ותהו בכיסו המלא. הוד פני „אחיו בן ארץ מולדתו" נהפך למשחית והנה הוא רומני מלידה ומבטן, ערום כשועל ואכזר כיעני במדבר, הספר הכתוב בשפת רומאני, אוצר היקר שארית מחמדי ימי קדם, קרוע הוא לקרעים וידי בעל המשקים מלאות עבודה לצור

בו גבינה וחמאה. אולם על השלחן לפניו פסת נייר כתובה „באותות שפת הארץ השאולים משפת רומא", הלא הוא השבון המעון והמאכל והמשתה ובעל הבית עומד על גבו בפנים נזעמים ו מ ב ק ש ממנו כי ישית נוספות עוד ששים ושבעה פראנק על המאה אשר נתן לערבון, הכל כפי החשבון הערוך לפניו.

„אבטח ולא אפחד כי אדוני תלמוד על נקלה שפת רומניה אם אך תשב בארץ ימים אחרים" נבא לו בעל הבית בראשית באו אליו. ואמנם נבואתו קמה ונהיתה. המליץ האמלל הבין עתה את כל החרפות והגדופים ואת כל הקללות והנאצות אשר שפכו עליו בעל הבית ו„יונתו" ו„בת השמים" גם יחד. רק ברב עמל נמלט מידם וילך לבקש את האיש העשיר אשר בלויתו בא הנה כי עתה גמר אמר לשים נפשו בכפו ולרדת הים באניה. גם לבוא אל ארצות הפראים. אבל, הה, האיש איננו כי כבר הלך למסעיו ויקח לו מליץ אחר תחתיו אחרי אשר בקשהו ימים אחרים ולא מצאהו.

ובכן ראה המליץ לדעת כי גם בארץ הזאת מטרתו לנגד עיניו לקבץ את השיות הנדחות ולהורותן דעה. ויהי המליץ למורה.

מן העת ההיא כבר עברו כעשרים שנה והוא כיום הזה מורה בבית הפקיד אשר על הכפר בצרת. אמנם יודע הוא שפת רומניה על בוריה וגם בשפות אחרות גבר חילים וזאת כל תפארתו בהתהללו למצוא יום יום כללים חדשים בדקדוקי הלשונות, אבל את טעם האנשים החיים אתו ותכונת רוחם לא ידע ולא יבין גם אם אלף שנים יחיה וגם אם תמצא ידו לברוא שפה חדשה אשר לא היתה כמוה מיום ברוא אלהים שמים וארץ.

— „הלא אדוני המורה איש טוב לבב אתה" אמרה אסתר בתם שפתים „סלח נא לי אדוני כי חידות לי היום דבריך נשגבו ממנו. הכי צעירה לימים אנכי ואשחית את דרכי בקראי את הכתוב בספרי חכמים ונבונים? הן כל ספר וספר הוא המלמד לאדם דעת.

— „אבל חלילה לך מקרוא ספורים, כי — הלא צויתיך!"

— הכי לא אחת היא אם אשמע דבר מפי איש או כי אקראהו מעל הספר? הן גם אדוני תספר באזני לפעמים ספורים נעימים והמה כאבני חן לי כי כאשר אשמעם מפיך כן אספר אותם באזני אמי יקרתי וארנין את לבבה.

— „באזני אמך תספרי כל דבר אשר תשמעי מפי?!" נבהל המורה „ומי הגיד לך לעשות כזאת?..."

— מי הגיד לי לעשות כזאת? המסכה אנכי מאמי יקרתי דבר? הלא לבתה אמללה והיא עצובת רוח. גם למענה נכספה נפשי לחדשות ולספורים אשר ימשכו את לבבה ואף היא מקשבת יום יום את תורת פיך כי אשנן אותה לפניה בשבתי בערב על מטתה.

— אבל אנכי אורך דברי חכמה והספורים האלה יורוך — אהבה!

— „אהבה!" התחננה העלמה בחן וענוה צדק „הלא אדוני המורה איש טוב לבב אתה ויקר רוח. תן נא לי ספורים כאלה למקרא, ולמה ימנע אדוני ממני את הטוב?!

— „את הטוב?" קרא המורה בבהלה „וצעירה לימים כמוך כבר יודעת היא מה טוב!"

— ומה טוב מאהבה?! לא צעירה לימים אנכי. אמי יקרתי תלמדני יום יום לדעת מהאהבה. ומי ידע ומי יחוש אהבה חוץ ממנה. כל היום תטופנה שפתיה אהבה כי היא תמלא כל חדרי לבבה וכל בה חיי רוחה. היא קוראת לפני מדי שבת בשבתו דברים משיבי נפש ומרהיבי לבב מעל „ספר הישר". הלא כתוב בספר ההוא עוזו אהבת יעקב אבינו לרחל אשתו כי עבד בה את לבן אביה ארבע עשרה שנה ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. היא מספרת תמיד באזני את גדל אהבת שרה אמה לאישה כי בנפול אבי זקני זכרו לברכה, לפני בני עולה אבדה אשתו עשתונותיה, הכתה בשגעון...

לוא שמע כזאת חכם לבב ונבון דבר מפי עלמה תמה וברה כבת חמש עשרה שנה כי עתה ידע מה תם ובר לבב, כי עתה מלא נפשו רגש נעים לא תדע כל שפה תכנהו ולבבו ירום וגבה מאד. אבל המורה האשכנזי „המת באהלה של תורה" התקצף ויתגעש בקראו:

— „לא לך להורות אותי דעת!... ראי הזהרתיך לבל תקשיבי לדברי ההבל והתעתועים אשר תקרא אמך באזניך מעל הספרים הכתובים יהודית נשחתה פן תהבלי ותהי יהודיה פתיה ונבלה כאמך וככל היהודיות בנות עמך „הבוערות מאדם ולא בינת איש להן, כחיות השדה...

— „הגם אתה אדוני המורה בעוכרי עמי?" קראה העלמה ברגש „הגם אתה תעות משפט?!"

— „אבל הסכת נא ושמע אדוני המורה" הוסיפה לאמר אחרי רגעים אחדים בפנים נזעמים ובקול סמוך ובטוח „עד היום הזה כריתי און לשמוע תורת פיך בהאמיני בך כי מפתח שפתיך מישרים וכי גבהו מחשבותיך ודרכיך ממזמות גברת הבית אשת הכסילות ומנבלי כל הרומנים האכזרים ואנשי התככים. אולם חלילה לך מנגוע בכבוד עמי טהור

הלבב וחלילה חלילה לך מטפול שקר על אמי היקרה... חלילה לך מחלל את שמה בשאתך אותו על דל שפתיך כי קדוש הוא!

— „הנה נא ידעתי" התגעש המורה בזעף אף ובחמה שפוכה „כי כל ספרי היהודים פגול המה, משחתם בם וכל שוגה בהם ישחית דרכו על הארץ. על כן היה העם הזה לעם סורר ומורה, עם עקש ופתלתל, עם בזוי ושפל, עם...

המלים האחרונות נאלמו פתאום על דל שפתיו כי היתה מבוכתו ויתחלחל מאד; למראה פני העלמה הטל כי גידי מצחה שרגו כעבותות אדומים, מעיניה התמלטו כידודי אש, מנחירי אפה יצא עשן ושפתיה חלו ורגזו עד מאד. היא לא הגידה דבר אבל כל כליותיה בקרבה המו ורעשו אחריו: „הנה נא ידעתי כי איש כסיל ובער אתה ארוני המורה, איש טמא שפתים, נבל ולא חכם, לא אוסיף ראות פניך!"

ובהסתירה את פניה ממנו התפרצה מן הבית במנוסה ובחפזון מבלי ראות את אשר לפניה ומבלי הבט אחריה.

— „מה קול הקריאה הומה?" שאלה סופיא גברת הבית את פי המורה — והיא עמדה עד עתה מאחורי הדלת ותקשב ותשמע את כל השיחה והמריבה. „מורה יקר!" הוסיפה בלעג שפתים „ומרוע התרגזת על אהובתך, יונתך, תמתך. הן אנכי פגשתיה בחוץ אבלה וחפוית ראש, פניה סרים וזועפים והיא קוראת בקול גדול כמו לנפשה: נבל הוא, לא אוסיף ראות פניו!"

— „אין דבר גברתי!" ענה המורה בחלחלת מתנים וישום וישאף גם יחד „פקודת גברתי שמרה רוחי והיא... בשת פנים וחזקת לבב, היא... בקשה ממני כי אתן לה ספורי עגבים למקרא, היא... עלמה משרכת דרכיה. לא ידעתי אי זה הרוח עבר עליה להשחית את דרכה ואנכי... חשבתיה תמיד לנפלאה בבנות עמה... אמה, אמה היהודיה, היא...

וסופיא גברת הבית, אשה גבהת קומה ובריאת בשר, היא מתהלכת בצעדי און אנה ואנה לארך החדר; מקטרתה בפיה ובה תעלה עשן בכל פה, תראה תביט בהתנשא ענן עשן הקטרת והיא מתמר ועולה עד לספון הבית גם תשכיל את שפתיה להעלותו ארחות עקלקלות עד כי ילפות דרכו כנחש עקלתון; היא התיצבה פתאום הכן לנכח המורה הנפעם ותתבונן בו רגעים אחדים ואחרי כן התפרץ שחוק גדול מפתחי פיה, שחוק לעג ובוז אין משלו. שחוק פרוע אשר החריד את האמלל כלו עד אם חננה קולה ותתופף על שכמו באמרה:

— „שקר אתה דובר הפתי באשכנזים... אבל חמה אין לי עליך. הן אף אם כסיל ובער אתה ככל בני עמך בכל זאת אהוב ורצוי אתה לי מכל היהודים הנבזים וחדלי אישים, וגם היהודיה הזאת היא מאז לצנינים בעיני, לקוץ מבאוב וסלון ממאיר בצרי. שקץ אשקץ את כל היהודים זעומי האלהים ותעב אתעבם כי חרם המה...

— „וגברתי" התאונן המורה בנפש מרה „הן צותה עלי במפגיע כי אשמור מחסום למו פי לבלי הבזות את היהודים באוני הנערה הזאת. כי על כן משכתיה עד עתה חסד וגם מצאה חן בעיני כי שאר רוח לה ויתרון הכשר דעת והיא שקדה על הלמודים ותעש חיל כן בשפת רומניה וכן בשפת אשכנז אף הטתה אזן לשמוע מפי תורת השפות הזרות וידיה רב לה בלשונות בני...

— „אויל ופתי! הן לא לשמוע מפיך תהלת היהודיה הבזויה באתי הפעם!"

— „גם גברתי הלא צותה עלי היום לאמר" הוסיף המורה להתאונן „כי עתה באה העת לשנות את דרכי עם הנערה ולהבינה בינה כי לא טוב היות יהודיה, וזה החלי לעשות והנה היא מתמרמרת ושופכת בוז וקלן מרבה להכיל עלי ועל גברתי ועל כל עם הרומנים...

עוד הפעם התהלכה הגבירה בחדר תפושה במזמות לבה וגם המורה העמיק חשוב וכמעט שכח רגע מי היא המתהלכת לפניו עד אם קראה בקול חורר כליות ולבב:

— „אשכנזי!"

— „הנני!" השיב כמתעורר מתרדמתו.

— הידעת את היונים?

— ידעתי וידעתי! הן עם היונים הוא עם מעולם, עם אשר שפתו שפת בני אלים ובנות השמים, בה כתב הומירוס...

— פתי נפלא בפתאים! חדל לך מדבר הבלים. הסכת נא ושמע לדברי. הידעת בת מי אנכי? בת איש יוני!

— „בת איש יוני היא גברתי ואנכי לא ידעתי", השתומם המורה בשובו על דבריה מבלי דעת וחשבון.

— בת איש יוני אנכי ואבין את אשר לפני, ממני לא יבצר מזמה...

— מגברתי לא יבצר מזמה.

— „על כן" הוסיפה בקול סמוך ובטוח „הנה זאת עצתי שמענה ואתה דע לך. אסתר היהודיה אף אם היא בת עם עברתי וחרמי, אף אם היא כשקוץ משומם בעיני, בכל זאת אמצא חפץ בה כי תבא אל ביתי. אולם גם זאת לא נכחדה ממני כי אם היא אחת גזרה על נפשה לבלי הוסיף ראות

פניך לא תצלח עליה כל לשון להטות את חפצה החזק מצור ולפתותה כי תחל דברה ותדרוך על מפתן הבית אשר אתה מתגורר בו, ובכן יען כי כסיל ובער אתה ולא שמרת לדבר את הדברים אשר שמתי בפיך מבלי הוסף ומבלי גרוע כי כמעט החלות לדבר אליה בשפה אחרת וכבר הוצאת את כל רוחך. על כן הרעות לנפשך והיום תעזוב את ביתי לבקש לך מקום לגור באשר תמצא. השמעת?! היום! לא תלין פה! .... הן אנכי אספח מורה אחר לבנותי, מורה בן ארצי ועמי אשר יבין ללמד גם את אסתר דעת...

— הבעבור היהודיה הבזויה בעיניך תאמרי לגרשני מהסתפח...

— אל תשאל דבר, ראה צויתיך! ... הבית ביתי והבנות בנותי ובידי לעשות בהם ככל הישר בעיני- מבלי תת משפט וחשבון לאשכנזי אוילי כמוך.

—— וגם את גברתי... כבר חפצתי לגלות למופר אזניך כי תביטי תחרישי באהוב מאריא בתך את גבריאל הנער היהודי ה...

— „שים בעפר פיך ודום אתה כסיל ובער! מהר ואסוף את כל חפציך ובעוד שעה ויצאת מביתי אל אשר ישאוך רגליך לבלי שוב עוד עד עולם!".

ותפן ותצא.

„אחת נשבעתי" חשבה סופיא דרכה בשבתה בודדה בחדרה „אחת נשבעתי לנקום את נקמת כבודי ממרדכי היהודי על אולתו ופחזותו, על קשי ערפו ועז מצחו... הן היתה כזאת כי בת יוני תצהיל ליהודי בזוי עם ומתעב גוי פנים והוא ישיב חרפה אל חיקה ויעטה עליה בושה סלה? ... נקלותי בעיניך יהודי נבזה וחדל אישים על כן אראך נחת זרועי כי עזה ועברתי כי קשתה; אראך כי בת יוני תדע נקם, כי כל תוכל בערמת פיה, כי ממנה לא יבצר מזמה!... התפאר נא עלי כי לבבך עשוי לבלי חת וכל כלי יוצר עליו לא יצלח, אבל אנכי מצאתי את חצי הרעל אשר ימחצוהו לבלי הרפא וגם אלהים ירצה את מעשי. אנכי אסיר מאחריך את לבב בניך אשר עליהם תחיה. גבריאל כבר נאחז בפח אשר טמנתי לו והוא לא ימיש צוארו ממנו כל עוד רוח באפי כי בחבלי תחבולותי יתמך. גם אסתר לא תמלט מידי. אם בעבותות חזקים לא תאסר ויתרים לחים תחשוב לתבן הנה אכין לה רשת מעשה שבכה בשלל צבעים רקמה, חבלי בוץ וארגמן, מכמורות שש ומשי, מוקשים עדוים בעדי עדיים וכל שכיות החמדה ... מה מתוקה הנקמה!"

„אמנם כמעט נואלתי כי שמתי את ראשית דברי בפי המורה הפתי והוא נבהל על פיהו ולא ידע לכלכל דבריו במשפט. גואלי ומושיעי! הן עוד אחת מעט והנה אולתו סלפה מזמתי ותסכל עצתי ותחבל כל תחבולותי ... אבל, האח! גם מעז יצא מתוק, בת יוני תדע להוציא גם מזולל את היקר לה. הנה עתה תאמין בי אסתר. אנכי אשלח להגיד לה כי למענה גרשתי את המורה בחרפה מעל פני, כי היטב חרה לי על העול אשר לא ידע בשת וישלח פיהו ברעה לשפוך בוז על יהודים תמימים וישרים... מי אפוא יכזיבני על פני? האחד היודע את ערמתי הוא האשכנזי הפתי והוא הלא נוקש באמרי פיהו ולא יבא לראות פניה פן ישבע קלון מכבוד... מרדכי! אם תסק שמים ואם תציע שאול שם ערמתי תאחזך ולא תרף ממך עד אם תכריעך תחתי, עד אם תקרע סגור לבך לקרעים — ובהמרותך תלן עיני אף תשבע ותשכר מדמך ... מה מתוקה הנקמה!"

מקטרתה אשר בפיה כבתה והיא לא שמה לבה להפיח בה כי תעלה עשנה. מזמת לבה הציתה אש זרה בכליותיה ודמי עורקיה, ועיניה הבריקו כעיני צפעוני אורב על טרפו.

סופיא בת איש יוני! אמנם כי בעלי מזמות ותחבולות היו אבות'ך מעולם וגם את בת עמך את, גם לך ערמה ומזמה. כי על כן התנקשי בנפש גבריאל הנער לצודהו חרם ושתים הנה תחבולותיך, את כבוד אביו איש עברתך ימיר בקלון ויוריד את היתו בלא עת ביגון שאולה וגם נפש יקרה תצודי למאריא בתך בזוית המראה וחסרת הלבב. גם על אסתר תחמסי מזמות כי רעה עינך ביפיה ותנה וחכמתה תועבה היא לך. אבל שוא תתהללי כי כל תוכלי בערמת פיך. הפעם תפקי פליליה, הפעם לא תקום עצתך, הפעם תנפצי את ראשך אל לבב הסלע אשר לאסתר היהודיה. הנה היא נסעה עירה יאסי ושמה תתמהמה ימים אחדים בבית אמה זקנתה לשיר אחריה בהוד קולה את הרנה והתפלה אשר השמיע אברהם המלמד מרוסיא בהשתפך עליו נפשו להתפלל על עמו „כי בלעום זדים כעוגה בלי הפוכה, כי בימי קיסר לא עלתה ארוכה, לעשרה הרוגי מלוכה"; הנה היא שבה וחבל ספרים כתובים בשפת יהודית „נשחתה" בידה.

עוצי עצת־שאול בת היוני ותפר כי עם אסתר היהודיה ספר „מנורת המאור" וספר „חובת הלבבות" גם „יוסיפון" „ושארית ישראל" ואף — רגזו נא תחתיכם כל המורים הפתאים ושערו מאד! — אף ספורי-אהבים לא יחסרו, הלא המה: „דוד אל ראי" „יעקב טיראדו" „האנוסים בספרד" „היהודים באנגליא" ועוד כהמה וכהמה, כלם מתורגמים שפת יהודית. את כלם תקרא באזני אמה, ועל כלם תופיע תורה פי בת

אברהם המלמד מרוסיא; על כלם תציץ דמעת בת עינה; על כלם תזיל טל עפעפיה, טל אורות, טל חרמון שיורד על הררי ציון להצמיח תורת-אמת על תלמי לבב בתה הצעירה לימים ולהפריח אהבה לעמה ולדתה. אהבת עולם לא תמחה לא תמוש ולא תמוט!!!

באה שנת ה׳ אלפים תרל״ז לב״ע, היא שנת 1877 למספר עם הארץ. בשנה ההיא התנדבה ממלכת רוסיא להלחם מלחמת מצוה בתוגרמה עם עברתה ולקרוא דרור להנוצרים יושבי ארצות מזרח אירופא לבל יכנעו עוד תחת ממשלת המחמדים.

גם ארץ רומניה היתה עד העת ההיא למס עובד לתוגרמה והיא גם היא בין ארצות מזרח אירופא התחשב, ויעברו צבאות רוסיא דרך הארץ ההיא לעבור את נהר הדאנוי ויבאו עד עיר המבצר פלעוונא ויצורו עליה ימים רבים וילאו להבקיענה אליהם. אז נקראו גם צבאות רומניה לעזרה להרוסים אנשי בריתם ולמלחמה בעד חפש ארצם וממשלתם.

ומרדכי היהודי שש אלי גיל ויתרונן ברעדה בשמעו כי אחיו היהודים אף אם נענים המה תחת סבלות הממשלה בכל זאת מתאזרים עתה עז במלחמת ארץ מולדתם, כי רבים מצעירי בני ישראל התנדבו לצאת בצבא וכי חברת „ציון״ פתחה את אוצרה ותפזר כסף רב לבנות בתי חפשית להנפצעים במלחמה וגם הובשים שכרו למו לשים תחבושת על פצעיהם ולרפא מחץ מכהם; שמח לב מרדכי ויגל כבודו כי גם אשת נסיך הארץ הכירה מעבדי היהודים ודגלה עליהם אהבה וחסד להיות כאב וכפטרון לאהלי החפשית אשר הטו על שדה המלחמה להיות למסע אחרי המחנות.

גם מרדכי התרה ההזיק אחרי אחיו להראות את אהבתו לארץ מולדתו כן בדבר שפתים וכן בפועל כפים. גבריאל בנו כבר כלה בעת ההיא את חק למודיו בבתי הכפר הכללים ויבא אל בית מדרש המדעים. ואת בנו זה קרא מרדכי אל ביתו וינשקהו מנשיקות פיהו נגדה נא לכל קהל עדת הכפר בהתנדבו גם הוא לצאת למלחמה ולדגול על צבאות בני ארצו ועל מחניהם. הוא לא שם לב אל בכי מלכה אשתו ויללתה, הוא לא פנה אל תחנוני אסתר בתו, אף לא שעה אל עמל סופיא ומאריא בתה לסכל עצתו ולעצור במסתרים בעד גבריאל לבל יחרף נפשו למות ולהמית בתוכו נפשות רבות „הקשורות בנפשו״. הן אף אם אשת הפקיד יסרההו למשפט ותגד לא בסתר כי חלילה לו לגבריאל בנו להשליך את נפשו מנגד והוא לא כאחד העם הוא להיות למטרה לחצי האויב, כי עמו תמות חכמה „המקֻדשה להאיר לארץ ולדרים עליה״; הן אף אם אמרה סופיא לעשות בתחבולותיה מלחמה ולשית בחלקות ללב האב, הוא באחת כי „חלילה ליהודי מהיות בוגד בארצו וממשלתו ואם חכם בנו ושאר רוח לו עליו להיות למופת ולאור מאיר לכל בני עם הארץ, וזאת מטרתו ותפארתו ומשוש דרכו״.

וגבריאל תלמיד בית מדרש המדעים היה למופת לכל צעירי תושבי הכפר כי מרדכי והפקיד קראו ביום ההוא עצרה וידברו על לב בני עם הארץ כי יתאזרו ביום קרב.

כגבר עברו יין היה מרדכי היהודי ביום ההוא, את יקב היין פתח ויתן לכל היוצאים למלחמה שתיה כדת בלא כסף ובלא מחיר ויחבק את כלם ויברכם ממעמקי לבבו וישלחם בדרך בין להקת האכרים ונשיהם וטפם עד צאתם מן הכפר ויתבקם עוד הפעם בנפש גחלים מלהטת ויבט אחריהם בלב הולם פעם עד הרחיקם לכת ועקבותיהם לא נראו עוד.

„הפעם תשליכני עצתי ומקור עשתונותי יבש!״ התמרמרה מלכה בלבבה אחרי אשר כבר עששה עינה מכעס ופניה חמרמרו מבכי והיא יושבת שוממה כהלומת רעם וברקים „אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה אבל לבי לא יתן דמי לי. אירא ואפחד פן חלילה תסתתר בינתו והוא בשגעון ינהג. הה! נפשי מרה לי ואין מנחם. אנה ננוס, איפה נברח מפני חמת המציק המחרש עלינו גזרות רעות ושנאת חנם ועון ושמד חדשים לבקרים... מי יודע אם אשוב לראות את פני „הנער השובב״... אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה... ואני כאשר שכלתי שכלתי... הה! גבריאל, גבריאל. בני האובד!״

מלכה התחלחלה ונפשה נבהלה מאד כי מבלי משים שבה להזכיר את שם „הנער השובב״ וארובות עיניה נפתחו ומקור ראשה פרץ דמעה כפרץ נחל מעם גר. הן מיום עזבו את בית אבותיו „ללכת עירה יאסי״ לא בטאה אמו את שמו בשפתיה ובכל אהבתה העזה לו לא נשקתהו מנשיקות פיה כי אם כפעם בפעם מדי שובו הביתה חבקתהו בכליון כליות ומפח נפש וקול מליה נחבא לא פתחה פיה מקצר רוח ומכאב לבב.

„הפעם״ אמרה גם אסתר בלבבה „יודע אנכי את לבב אבי כי תמים הוא ואת נפשו כי זכה; הפעם יודע אנכי כי רוחו אמיץ וכח לבו כביר, כי תמת ילדים ואמץ גבורים ברוחו נפגשו ורננת צפרים והמית-הים-לגליו בנפשו נשקו; הפעם יודע אנכי

כי רק בתם לבבו וטהר רוחו לא יראה און בממשלת ארצו וחמס הרומנים אנשי הדמים והמרמה לא ידע ולא יכיר. אבל לבבי תועה, פלצות תבעתני פן — הס כי לא להזכיר — יעיר אחד האכזרים בשבט אפו את הילד התם משנתו ואז תתקפהו חשכת הערפל ונפשו ... שעו ממני רעיוני שוא !.. אולי יש תקוה, אולי ישובו הפעם האכזרים ממשובתם, ויחדלו עשק רש וגזל משפט, אולי תפקחנה עיניהם לראות צדקת ישראל ויחדלו הרע, אולי ילמדו היטב ... לעת כזאת אלי החובה והמצוה לנסוע עירה יאסי ולבקש תחבולות להסתיר את הדבר מעיני הזקנה האמללה, כי נפשה קשורה בנפש הנער וחלילה לה לדעת כי חייו תלואים לו מנגד פן תבעתה הרוח הרעה..."

„הפעם תסתתר עצתי, ערמתי התבלעה, מזמה נרחה ממני ותושיה תמוגגני!" קראה סופיא גם היא בשבתה בודדה בחדרה „גואלי ומושיעי! מעודי לא פללתי ראות איש יהודי כי יוציא בחפץ לבב להורג את בנו יקירו אשר עליו כל גאותו ומשוש חייו גם כי יפזר הונו ורכושו לשכורים בוערים בעם ברדתם כבהמה בבקעה אל גיא ההרגה והמה תועי לבב לא ידעו מה אהבת ארץ מולדת, כצאן לטבח יובלו בידי היהודי המשנה את טעמו לאהוב את הארץ אשר תקיא אותו ולנשך את שבט נוגשיו. הן גם אנכי ידעתי את הרומנים כי בזויי עם ושפלי רוח המה. ומי מהיונים בני עמי יחשבם עם בני אדם וישת לבו אליהם? אנכי אמאס את הרומנים לשית עם כלבי צאני ואת היהודים תתעב נפשי תכלית תועבה... בכל זאת נפלא הוא מרדכי היהודי גם בעיני. נפלא הוא בתארו ומראהו, נפלא הוא במעלליו ונפלא הוא גם בהלך נפשו וחזיוני רוחו... יהודי נבזה! נפשי אויתיך אף רוחי בקרבי אשחרך כי על כן — תערב עלי נקמתי אשר אקום ממך. על כן בהמרותך תלן עיני ונפשי תשבע ותשכר מדם לבבך בהתעטפו כחלל לפני, על כן תמתק לי מררתך בהשתפכה לארץ, על כן תטעם להכי מדבש ונפת צופים...

„אבל גם מכעס בנו ובתו תכה עיני. מאסתר הנערה כבר סבותי כמעט את לבי ליאש, אמרתי אסתירה פני ממנה אראה מה אחריתה כי גיד ברזל ערפה ולבבה נחושה. ועתה הנה גם גבריאל הנער הקניאני באפס יד, גם הוא היה לי לחגא ויקף עלי ראש ותלאה, גם זה אהבתי נהפך בי ומזמותי עוה... ארז קשה מרדכי פרי ישוה לו! מי מלל כי הנער המשתובב בעלות עליו עול, כי הנער הפרא אשר כל פקודה וכל צו למורת רוח המה לו, כי הנער הפרא אשר כל מתג ורסן לא יצלחו עליו לעצור בעד שטף מרוצתו, כי הנער הסורר אשר כל לשון תקום אתו למשפט תוסיף אמץ בלבבו לבלי סור מדרכו ולעשות את הישר בעיניו; מי מלל כי הוא ישמור מוצא פי אביו ולא יסור מדבריו ימין או שמאל, כי הוא יביש פתאום עצתי ומזמת שפתי אביו תהי קדושה לי מכל תחנוני ומכל דמעות עיני אהובתו... גואלי ומושיעי! הן את הנער היהודי משכתי חסד, כבן אמצתיהו לי, שעשעתיהו אף רוממתיהו ואנכי לא ידעתי כי אש אני חותה בחיקי וגחלים על ראשי, ואנכי לא ידעתי כי בנפש בתי הוא. הלא עתה היא יושבת שוממה כל היום ומעיה יהמו לאהוב נפשה כי הלך בדרך אשר בלעדיך גואלי ומושיעי, מי יודע אם ישוב עוד... גם כל תנחומות שפתי מהבל המה בעיניה וגם כל ריבות פי מאפס ותהו נחשבו לה. מיום לכתו בצבא גדלה אהבתה אליו שבעתים, ואנכי מה אעשה אפוא?!..."

ולמרבה שמחת מרדכי אין קץ לשמועה כי באה כי צבאות הרומנים עתקו וגם גברו חיל ביום קרב, כי הראו את זרוע גבורתם ועז נצחם במלחמה, כי המה לבדו בגבורת ימינם את הסוללות אשר מסביב להמבצר פלעוונא ויפנו דרך להרוסים צבאות בריתם לבוא שעריו כמבואי עיר מבוקעה. כמתהולל רץ מרדכי היהודי מיום ההוא מבית לבית ויבשר לכל תושבי הכפר את התשועה הגדולה וכמשתגע התנפל על צוארי הפקיד ויחבקהו בזרוע כח — ויבך בכי רב.

ותפעם רוחו מגיל ורעדה בשמעו כי בכל עיר ועיר מקום אשר דבר הגבורה והנצח הגיע היתה אורה שמחה ששון ויקר ליהודים יושבי הארץ כי כבדו את היום ההוא באורים ויצהלו וירונו ויריעו תרועת גיל ויקראו הידד. והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ביום שמחת לבם על פדות ארצם ועל גבורת צבאותיה על שדה קטל.

„לא יאמר עוד ליהודה בוגדה" קרא מרדכי במצהלות לבבו באזני הפקיד „ולישראל לא יאמר עוד משובה כי ליהודה יקרא חפצי בה ולישראל דרושה!"

בימים האחרונים דבקה נפש הפקיד במרדכי היהודי ביתר שאת ויתר עז כי מחלה מסתרת אכלה חצי בשרו ויתהלך כצל עלי ארמות. נפש סופיא חברתו ואשת בריתו נבקעה ממנו ותציקהו מבלי תת אותו השב רוחו ובלוע רקו ותסת בו גם את בנותיו לשחק עליו ולהכעיסהו גם כעס לבעבור הרעימהו. ויהי לו ביתו כתפת, ויירא ויפחד כל היום תמיד מנגוע בכל מאכל אשר יאכל ובכל משקה אשר ישתה פן תתן אשת בריתו בברותו ראש ולצמאו תשקהו מי-לענה. ויסבוהו מצרי שאול וינידוהו מוקשי מות ותקץ נפשו בחייו ויבקש האמלל מפלט לו אל בית

אוהבו היהודי וישב שם מבקר ועד הערב ויאכל את לחם חקו וישת את משתהו וישפוך את שיחו בחיק היהודי ויתאונן באזניו כי „צלו סר מעליו" וכמת נחשב בין החיים. גם כבר היו ימים אשר חדל מהתאונן וישב כל היום משמים ועיניו חדרו אל התהו והבהו...

אמנם השמועות האחרונות החיו כמעט גם את רוחו הכהה, מכאובו הוקל במעט מעליו ויצהל לפעמים פנים וישב להתערב עם זקני העדה ולשבת במסבת בני ביתו. רק כי היום שכנה עננה כבדה על מצחו בהגיעו במו ראשו על דברי מרדכי האחרונים, ויען ויאמר:

— אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ועם הששים על פרות ארצם אל תתערב פן יאמרו עליך הרואים כי ערום תערים לכסות את מערומיך, כי גם בדרך שהבוגד שמח לבו חסר ואמר לכל בוגד הוא, כי ביום עברות ישחק היהודי לאיד ארצו וממשלתו וביום טובה יעט אל השלל כהעיט על הפגרים ויקרא בקול גדול: „גם לי חלק ונחלה בתוככם, כל נתח טוב ירך וכתף לי הוא!"

— „מה זה בפיך פקיד יקר, מה תדבר תהפוכות ונשמת מי יצאה ממך?!" קרא מרדכי בבהלה ויפג לבו.

— „לא מלבי בדיתי מלים" השיב הפקיד דברו בכבד שפה וכבד ראש „תמול בהיותי בעיר יאסי שמעו אזני כזאת וכזאת מפי שרים ונגידים וחורי ארץ. אמנם אנכי רבתי את ריבך ואת תהלתך הגדתי בשער כי לבך טהור ושמחתך ברה וכי נפלא אתה בבני עמך..."

— „שקר הדבר!" קרא מרדכי בקול פחדים „לא טוב אנכי מכל בני עמי ולא נופל אנכי מהם. שקר טפלו עלינו זדים. אל אלהים הוא הודע והוא יוציא כאור צדקנו ומשפטנו כצהרים!"

ואסתר שומעת פתח הבית וכל מתניה מלאו חלחלה.

גם הפקיד נבעת לקולו.

— „רב לי, אמותה הפעם אחרי ראותי בישע בני עמי!" הסב הפקיד אמריו „גם צעירי בני הכפר המתנדבים לצאת בצבא שבו היום בריאים וכן שלמים כל עמת שהלכו. לא נפקד מהם איש ואף שערה קטנה משערות ראשם לא נפלה ארצה. וזאת היתה באשרנו...

— „האמנם כבר שבו? מתי? אים? וגבריאל בני איהו?"

— „המה שבו עתה לבשתנו ולחרפתנו כי פגרו מלכת ויבאו אל שדה המערכה בעת אשר כבר נעשה שלום להאויבים והארץ שקטה ממלחמה. בצאתם את הכפר משכו ידם את חבר ריקים ופוחזים ויתהוללו וישתובבו משובה נצחת. כלי חמס מכרותיהם וירבו שוד בכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו. רק גבריאל הוא האחד אשר נפרד מעליהם בראותו את תעלוליהם הרעים ויקדם לבוא המערכה בעוד עת. ובכל זאת גם הוא שב בשלום והוא בריא אולם. מפיהו שמעתי את כל זאת בהיותי אתמול בעיר יאסי. נחפז הוא לשוב אל ביתו רק כי עבודתו תעצרהו יום או יומים ועל פי צוה את הברכה לכם".

— „איש טוב מבשר טוב!" קראה מלכה בשמחה „האמנם ראה אדוני הפקיד את פני הנער כי טובים המה?"

—ראיתיו ושבע שמחות את פניו.

מלכה נבהלה כי ששון לבה עבר כל גבול והנה לפניה כל פנים סרים וזועפים. מרדכי הוא כאיש נדהם לא יפתח פה וגם הפקיד נעצב אל לבו למפתח שפתיו סחרחר.

— „אמנם לא רק בשורה טובה מוצאת בפי" אמר הפקיד אחרי אשר עזבה מלכה את החדר „כי אם גם שמועה רעה: הממשלה תועיד את שנינו למשפט כי אנשים רעים וחטאים הביאו את דבתנו רעה אליה לאמר כי אנחנו בעוכרי הארץ, כי הואלנו ונזיד על המתנדבים לצאת בצבא להשקותם לשכרה למען עצור בעדם מלכת המערכה.

— „אל אלהים! הגם אותך הכו בני בליעל בלשון?" קרא מרדכי בתמהון לבב „אמנם מפני חכת המשפט לא נירא ולא נחת. הן שרים למשפט ישורו וגם כל בני הכפר יענו כחשם בפני המלשינים.

— „בני הכפר!" נאנח הפקיד בשברון מתנים „דור תהפוכות המה, בנים מאמינים בשוא נתעים. גם אותם הסיתו בנו בני הבליעל כי נהפכו בלשונם כקשת רמיה ויאמרו כי אנחנו בזדון הוצאנו את מבחר בחוריהם להורג והממשלה לא בקשו זאת מידם. הן רבים מהם נסבו היום על ביתו וישאלו ברעש והמולה לשלום בניהם ויקראו עלי לריב ולמצה וגם כבר הכינו דרכם להתנפל על ביתך ולעשות בך שפטים; הן עוד מעט וסקלוני גם שנינו לולא זקני הכפר שהיו לנו לעצור בעד שטף אפם ועברת זדונם ולולא כי בין כה וכה והמתנדבים הריקים והפוחזים שבו פתאום אל ביתם".

מרדכי היהודי לא השיב דבר אף לא שאל על המסיתים והמדיחים מי ומי המה רק כי נפגשו עיניו בעיני אסתר בתו ופניה לבנים כשיש והיא מבטת עליו בחמלה ורחמים אין קץ, היא מתבוננת אליו

בעינים מפיקות פחד ותחנונים גם יחד — ונפשו נבהלה מאד.

שנת תרל"ז עברה ושנת תרל"ח באה. צירי ממלכות אירופא התאספו ברלינה להתיעץ על גורל ארצות המזרח, ויקראו למו דרור מתחת עול סבלות תוגרמה. ויהי בהתאספם לאספה ותתעורר חברת „כל ישראל חברים" אשר בפאריז הבירה, היא החברה המהללה אשר כמצפה הוקמה לבית ישראל ואל כל מקום אשר היהודים נִתָּחים שמה ישאו העומדים בראשה את עיניהם לראות בענים ואת לבם ונפשם להיטיב גורלם; אף היא התעוררה ותשלח אנשים-עתים יודעי דעת ומשפט לדבר על לב הצירים ולהעיר את המון מעיהם ורחמיהם אל היהודים רצוצי המשפט אשר בארץ רומניה. גם אמנם זכרו הצירים את היהודים לטובה ויכתבו בספר הברית והשלום גם את הסעיף הארבעים וארבעה באר היטב לאמר, כי ממשלת רומניה לא תהי לממלכה בלתי אם תתן א) את חבל אדמת בסרביא אשר לה לממלכת רוסיא, ב) חקה אחת ומשפט אחד לכל תושבי ארצה מבלי שים פרות בין עם ועם ובין בני אמונתם לבני אמונה אחרת.

ותחי רוח היהודים יושבי רומניה וירן לבם לקראת גאולתם ופדות נפשם כי עוד אחת מעט והנה הינה להם מעצבם ומרגזם והנה אפס המץ כלה שוד תמו רומס מן הארץ והנה חלק כחלק יאכלו מטוב הארץ עם כל אחיהם בני ארץ מולדתם. אולם עברו ימים חלפו ירחים בצפיתם יחיל ודומם לקראת המשפט והחפש ותאות לבם רחוקה מהם ותוחלתם ממשכה. אחרי החובה הראשונה כבר מלאו שרי הממשלה ויתנו את חבל אדמת בסרביא לממלכת רוסיא כי מי יוכל לדין עם שהתקיף ממנו אם יתנו טוב ואם לא ויקח מהם בחזקה, אבל על החובה השניה עודם מערימים סוד בבתי המחוקקים, על תולעת יעקב אשר כל אוכליו לא יאשמו עודם מתנכלים לעבור ברית ולשומו למרמס תחת כפות רגליהם. כבר באה שנת תרל"ט והשיח והשיג בין שרי הממשלה וצירי הממלכות על אדות היהודים טרם חדלה. שרי הממשלה מתהפכים מסבות בתחבולותיהם וצירי הממלכות ממאנים להופיע על מועצותיהם ולתת להם כתר מלוכה בטרם קימו וקבלו עליהם את כל דברי ספר הברית והשלום. ובכן נועצו שרי הממשלה לשלות את השר בארעסקו אשר היה בימים ההם הפקיד על הענינים החיצונים אל חצרות מלכי אירופא ולהוליך בערמתו את יועציהם שולל.

עתה נוכחו היהודים לדעת כי שוא ששו משוש לא היה משוש, כי הבל כל המשפטים הכתובים על ספר טרם צאתם לפעולות אדם, כי אין מבצר עז ומשגב מבטח להסתר שם מפני אנשי מרמה ועקשי לבב, כי משפט וצדקה כפלגי מים המה ביד איש תככים אל כל אשר יחפוץ יטם, כי ראש דברו תם וענוה צדק ואחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש.

פראנץ סולצער בספרו דברי ימי ארץ דאציא אשר מעבר להררי אלף (וויען 1781 צד 367 עד 368) וכן מ. קאגולניטשאנו בספרו דברי ימי ארץ מאלדוי (Istoria Moldovei 1852) מוכיחים לדעת באותות ובמופתים כי רבים מבני ישראל באו ארצה רומניה בימי קדם, בימי ממלכת רומא, ויאחזו בה ויולידו בנים ובנות המתיחשים עוד כיום הזה למשפחותיהם. גם מלבד אלה חיו בשנת 1879 על פי השר בארעסקו בדבריו עם הנשיא גאמבעטטא מאה וחמשים אלף נפשות יהודים בארץ רומניה ילידי בית המסתופפים בצל הממשלה. פי בארעסקו הוא המספר, ידו היא הכותבת את כל דברי מסעיו וזכרון בספר אשר שלח אל בית המחוקקים 17/29 אויגוסט לשנת 1879; פיו הוא המספר כי בקחתו בעיר דיעפפע דברים עם השר סאליסבורי שאלהו השר בתמהון לאמר, „הן תהיה כזאת? הנה לכם אנשים אשר אבותיהם ואבות אבותיהם חסו מדור דור בצל ממשלתכם ואתם תמאנו למנותם את אורחי הארץ יען כי יהודים המה? (Documente officiale din corespondento diplomatico pag. 129. Bukarest 1880.) פיו הוא המספר כי „חכמתו" עמדה לו להרגיע את רוח שרי אירופא בהבטחתו כי הממשלה „תתאמץ" להקים את דברי ספר הברית והשלום ולתת לכל היהודים ילידי בית חקה אחת ומשפט אחד עם כל אזרחי הארץ, לא תגרע דבר, וגם את מצב היהודים ילידי חוץ תשנה לטוב בתתה למו חקים טובים ומשפטים יחיו בהם.

אף כל המחוקקים נוסדו יחד למלאות אחרי הבטחתו „הנאמנה" ולהבין בינה כי אך טובת היהודים ושלומם המה דורשים. הלא אצורים כל דבריהם בספרי הזכרונות אשר באוצר הממשלה; הלא המה Documente oficiale din corespondenta diplomatica de la 2/14 Septemoria 1878 pana la 17/29 Julie 1880. Buccresti 1880. וגם Mémoire sur la revision de l'Article 7 de la constitution Raumaine. Paris 28 Août 1879 הלא כתוב שם בשפת

צרפת לאמר „הננו נכונים לשנות את הסעיף השביעי מספר הזכיות ולהטיב את מצב היהודים יושבי ארצנו בכל. הבה, נבאר את דברינו ונבחר שפה ברורה: בני ישראל יושבי רומניה נפלגו מאז לשלש מפלגות. המפלגה האחת זרים lesetranges אשר ממלכה אחרת להם למעוז והמה מתגוררים בארץ ולא יאחזו בתוכה. המפלגה השניה בני ילידי חוץ אשר כבר קבלו עליהם עול ממשלת הארץ les sujets roumains, המפלגה השלישית ילידי בית המתיחשים לתולדותם בארץ מדור דורים les citoyens. ובכן עד עתה לא היה להראשונים כל משפט בארצנו לא לקנות אחוזת שדה או כרם ולא להיות בעלי בתי משקים או בתי מלון בכפרים וכן רבים החקים המעיקים אשר גדרו דרכם בעדם להאחז בארץ וכל זאת רק יען כי יהודים המה. אולם כעת בשנותנו את הסעיף השביעי נטיב מצבם לאמר כי אין הבדל ופרות בין ילידי חוץ אם יהודים או נוצרים או מחמדנים או בני אמונה אחרת המה לכלם משפט אחד וחקה אחת לסחור אל הארץ ולהאחז בה. וכן גם בהמפלגה השניה. הן אם נביא את כל משפטיה בחשבון נדע כי עד עתה היו גם המה רצוצי משפט וכזרים נחשבו בארץ. לא להם המשפט להיות עורכי דינים, מורים בבתי הספר אשר להממשלה או מודדים המפקדים להציב גבולות בארץ, ומלבד זאת היתה ביד הממשלה לשים עליהם מס היהודים. לא כן עתה בהיות רומניה לממלכה. היא תתן למו חקים טובים ומשפטים יחיו בהם ומלבד המשפטים אשר לכל הזרים הסוחרים אל הארץ, תתן להם גם את משפטי כל החוסים בצל כנפיה, Ils auront de plus que les étrangers, et comme suiets Roumains. להם ינתן המשפט לקנות אחוזת בית וכרם בערים, את המשפט להיות עורכי דינים, ועוד ועוד משפטים רבים כהמה וכהמה ואם יכירום המחוקקים לאזרחי הארץ אז תבורך חלקתם כי כל משפטי האזרחים ינתנו למו..."

כל הקורא את הדברים האלה בכתבם ובלשונם ישתומם לשמוע שפה ברורה אשר כל מלה ומלה היא כדברי האורים והתומים דמשתמעי להרי אפי; ישתומם לראות ספר רשום בכתב אמת וכוין פתיחן ליה לכל ערמה ומרמה, מזמות אנשי און ומשובות נוכלים; ישתומם לשמוע דברים חלקים מחמאות ורכים משמן וכל הנה והנה הוא אליה וקוץ בה להכאיב כל חלקה טובה; ישתומם לראות שושני חמר המרהיבים כל עין ולוקחים כל לבב בהדר יפעתם והוד תארם והמה מחביאים בצלם נחשים צפעונים ושרפים מעופפים; ישתומם וישתומם כי — שרי אירופא הופיעו עליהם. הן מי בער ולא יבין את המרמה אשר תמתיק בפי

איש לאמר: „בהיות רומניה לממלכה תתן לכל אלה אשר כבר קבלו עליהם עול ממשלת הארץ את כל משפטי הזרים וגם יותר ממשפטי הזרים וככל משפטי החוסים בצל כנפיה?" גם איפה המה המשפטים אשר תתן רומניה להמפלגה השלישית, לילידי בית המתיחשים לתולדותם בארץ מדור דורים? האם אין כל שאלה על משפטיהם יען כי בנים המה לארץ מולדתם ומי יתעה בשפק כי האם הרחמניה תדאג לפרי בטנה וכל מחסוריו עליה?

אמנם אם רחמניה לא תשכח חנות. אבל, הה לשבר! הן בעליה עשו חמס כי שרפו פתאום בהבל פיהם את ספרי היחש אשר לבניה והיא אלמת כי אין פה לה, אלילה אשר כל רוח אין בקרבה וידה אזלת להורות לכל עמי הארץ את בניה הנולדים על ברכיה. — אמנם כי כן. גם הסעיף השביעי מספר הזכיות אשר הבדיל בשנת 1866 את היהודים הזרים לרעה, גם הוא הכיר את ילידי הארץ הנקראים בשפת רומניה בשם Pamanteni indigeni ויתן למו משפטים יחיו בהם. לא כן עתה אחרי אשר הבטיחו מחוקקי רומניה לשנותו גם לטובת היהודים הזרים ואחרי אשר שרי אירופא האמינו בם על דברתם ובהבטחתם „הנאמנה" השפיקו לתת להם את חפצם אשר אליו כלתה נפשם; הנה עתה אחרי אשר כבר היתה רומניה לממלכה עשו בערמה וישנו את הסעיף השביעי לאמר:

„ממלכת רומניה לא תחשוב לאיש את אמונתו ודתו לשטנה בבאו לבקש מירה את משפטי האזרחים".

סימן א. „כל איש זר, בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית, החוסה בצל כנפי ממשלה אחרת כאשר איננו חוסה, יחד נשתוו להתחשב באזרחי הארץ במלאותם אחרי הדברים האלה":

סעיף א. „איש איש יערוך אל בית המחוקקים מכתב בקשה ובו ימנה מספר לכל הרכוש אשר לו, יגיד משפטו ומעשהו או משלח ידו וגם יביע חפצו להאחז בארץ רומניה".

סעיף ב. „אחרי שומו את מכתב בקשתו לפני המחוקקים ישב בארץ עשרת שנים ובימים ההם יחוה במעלליו דעת כי לעזר ולהועיל הוא לארץ מגורו".

סימן ב. ואלה האנשים אשר לא עליהם החובה להתמהמה בארץ ימים רבים ולהביא את הראיה המפורשת בסימן א' סעיף ב':

סעיף א. „כל איש אשר יביא אל הארץ מלאכת מחשבת או המצאה אשר חפץ בה או יתרון הכשר דעת, וכן האיש אשר כונן בארץ בית מסחר או בית חרושת המעשה אשר רב תבואות בהם".

סעיף ב. „כל איש אשר נולד ואשר אמון בארץ וגם אבותיו ישכנו מאז בארץ ומימיהם לא שמו למו ממשלה אחרת למחסה".

סימן ג. משפט האזרחים לא ינתן לאיש כי אם בסוד המחוקקים ורק לו ולא לזרעו אחריו *).

סימן ד. „המחוקקים יתנו דת אשר תודיע להורים במה יזכו את ארחם לשום משכנם על אדמת רומניה.

סימן ה. „רק להרומנים או לאלה אשר יזכו במשפטי האזרחים המשפט לקנות אחוזת שדה או כרם".

ותהי ראשית ערמתם לשלול מכל היהודים ילידי הארץ את זכיותיהם אשר היו להם. הן כל היהודים זרים המה בארץ ועליהם להביא ראיה כמבואר בסימן א' סעיף ב'. וגם לתת תקף למזמת תבליתם נתנו דת כי על כל איש ואיש אשר יערוך מכתב בקשה אל בית המחוקקים לזכות במשפטי האזרחים כיליד הארץ ולא כזר; עליו להביא תעודה מבית הפקודות אשר בעירו כי נולד הוא בארץ וכי אמון הוא בארץ וכי אבותיו ישכנו בארץ ומימיהם לא חסו בצל ממשלה אחרת גם כי זך וישר פעלו ולא עולתה בו. דעת לנבון נקל כי הפקידים המבינים אל חפץ הממלכה לא יתנו לאיש יהודי את התעודה הדרושה וגם אם יצלח ביד אחד מאלף להטות את לבב הפקיד לתת תעודה לו, הנה בהעריכו את מכתב בקשתו אל בית המחוקקים יניחוהו שם בקרן זוית ושנים על שנים תעבורנה בטרם יגיהו משפטו כי — לא יזכה בעיניהם. הן רק לזרות אבק בעיני שרי אירופא נתנו בראשית ממלכתם את משפטי האזרחים לששים ושמונה יהודים נטילי הכסף אשר הכו את הכפתור עד כי רעשו הספים וגם את אוצרם הטוב פתחו להראותם לדעת כי הביאו אל הארץ „המציאה אשר חפץ בה". אבל מאז ועד היום הזה הנה בראות מחוקק את אחד במכתבי הבקשה וישאל את פי רעהו לאמר: „האם יהודי הוא המבקש?" והיה אם ישיבהו „כן" וכבר נחרץ משפטו — לשבט ולא לחסד.

ובכן היו מאה וחמשים אלף יהודים — על פי מספר בארעסקו — ילידי הארץ המתיחשים לתולדותם בארץ מדור דורים, כדגי הים כרמש לא מושל בו. בצל כנפי ממשלה אחרת אינם חוסים וממלכתם לא תגן עליהם ונהפוך הוא כי תקבעם נפש, שריה יחמסו מזמות למרר את חייהם במסים וארנוניות. מחוקקיה יחקו יום יום חקקי עמל להכרית אכל מפיהם ופקידיה ימלאו אחרי עצת הרשעה ישובו יהפכו ידם כל היום להפוך עליהם בלהות.

*) הנה כי כן בארו שופטי בית המשפט העליון את המלה „אינדיווידועלל" אשר בסימן ג' בבוא אליהם משפט איש יהודי אשר הניח את נחלתו לבניו אחריו כי על פי הסימן החמישי אסור לכל איש זר לקנות אחוזת שדה או כרם וכל הבנים אשר הורתם ולידתם שלא בקדושה, לאמר אשר נולדו לאביהם בטרם זכה להתחשב באזרחים הרי הם כזרים וצואת אביהם בטלה ומבוטלה למפרע.

ומרדכי היהודי ידע את כל אשר נעשה אבל לא הבין בתם לבבו אל מזמות שרי הממשלה ולא הביאם במשפט על כל נעלם — הן לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישרו.

הפקיד אשר על הכפר בצרת נפל בימים ההם למשכב ויהי חליו חזק. סופיא חברתו ואשת בריתו העמידה את פניה כאובדת עצות ותשמור את מטת החולה כל היום, לא עזבתה אף רגע פן — יהרוס היהודי טמא הנפש לחללה בגשתו אל הגוע כצאת נפשו. ובכל זאת הצליח החולה ברב עמל חפצו בידו לקרוא את מרדכי היהודי אליו. ויתחזק וישב על המטה באמרו: „הנה קרבו רגעי למות ועתה עצתי אמונה כי תמהר לערוך מכתב בקשה אל בית המחוקקים ואנכי בעוד יש לאל ידי אתן את חותמי על התעודות אשר תשים לפני ואעיד עליך כי לא זר אתה בארץ מולדתך וכי דגול אתה מרבבות אחיך בני אמונתך".

בלב מרדכי התחולל סער. הוא ראה גם ידע כי רוח הפקיד נאמנת לו ואת שלומו וטובו הוא דורש אבל נפשו ירעה לו כי המשפט המעוקל על בני ישראל לא יעזבהו עד יומו האחרון ויצר לו לדבר ברגע ההוא משפטים אתו ולאדיב את נפשו בהוכיחו אולתו על פניו. על כן בחר הפעם מלים וישיבהו רכות לאמר: „ארון יקר רוח! הן אף אם לא כמחשבותיך על בני עמי מחשבותי ואף אם אך אולת היא בעיני להביא תעודות כי לא זר אנכי בארץ מולדתי. אנכי ידעתי כי לב השרים טוב ולא יעותו משפט. אזרח אנכי בארץ כאבותי ואבות אבותי מימי קדם ומי בער ולא ידע כי לא זר אנכי. גם כמוני יהודים לאלפים בארץ, כלם אזרחים נאמנים המה לארצם וממשלתם ככל אחינו בני עם הארץ. לוא יבקשו השרים מכל בני עם הארץ תעודות החרשתי אבל מה זאת כי רק מהיהודים יבקשו תעודות? אין זאת כי אם חרה להם על ציוי ממלכות אירופא על אשר יתערבו בהליכותיהם עם בני ארצם ורגע באפם נתנו דת

להביא תעודות אבל כשך חמתם יראו לדעת כי כל תעודה אך למותר... בכל זאת בדעתי כי עצתך אמונה לי אעשה כדבריך בקומך מחליך. הן מחלת אדוני איננה אנושה, בעוד ימים אחדים תשוב לאיתנך ותתהלך בחוץ. האל הטוב ישלח את מלאכו וירפאך כי איש טוב לבב אדוני ותאריך ימים על הארץ".

שפתו שפת צדיק תמים משיבת נפש וברכתו נובעת ממקור לבבו כי לא ידע חנף ושפת שקר זרה לו. אבל, אהה! בדברו את דבריו האחרונים כבר התנודד הפקיד ממושבו כי תקפה עליו מחלתו. כל רואהו הכיר כי מתאמץ הוא להחליף רגע כח ולהשיב למרדכי דבר לבל יאחר עשות מעשהו פן יעביר המועד, פן יקדמנו — והנה המלים נאלמו על דל שפתיו כי אמנם קדמוהו מוקשי מות.

ויקם פקיד חדש אשר לא ידע את מרדכי. ויהי הפקיד ההוא איש צעיר לימים אשר זה מעט צאתו מבית הספר ודעת רוח האנשים זרה לו בלתי אם קנאת עמו לו לקו ושנאת היהודים למשקלת.

„גדול כבוד היהודי הארור בעיני תושבי הכפר" אמר הפקיד החדש אל לבו בראשית באו „גדול כבודו בעיניהם יען כי המה אנשים ישרים ותמימים והיהודי מתמם ושבע תועבות בלבו. הן מי לא ידע את היהודים הנוכלים ואנשי התככים, העלוקות המוצצות את דמי האכרים בלי חמלה ובלי דעת שבעה? גם זה היהודי הארור לקח במרמה את לבב העם ובערמתו לקח לו קרנים למשול בם ולפסוע על ראשיהם. הבה! אנכי אקריש עליו מלחמה, אנכי אשליך משניו טרף. אנכי אפקח את עיני העם המכה בסנורים, אגלה את נבלותו ומות תבליתו לעיניהם עד אם אדיחהו משאתו ולא שם ולא שארית לו".

— „אמנם כי צדקת במשפטך על היהודי הארור", הגידה סופיא בגלותו את לבו לפניה „גם לבי עלי דוי בראותי את בני עמנו כי נואלו לתת את עור עצמיהם למורטים", „הן היהודי הערום כשועל ואכזר כיעני במדבר יתחמם מגזם, ירחץ הליכיו בזעת אפם, יעשה פימה עלי כסל מחלבם ומוח עצמותיהם, ישתה וישכר מדמם, גם ימלא חוריו כסף וירבה לו הון רב ועצום מיגיעם והמה עומדים לפניו נענים ונגשים כרחלים נאלמות לפני גוזזיהן. מעי יהמו להאמללים האלה בני עמנו אשר נפלו בידי זר והוא יגזור על ימין ועל שמאל, יאכל ויטרוף ואין מציל. אהה לשיות הנרחות! אין זה כי אם מעשה כשפים. אומרים אמור כי כל היהודים מכשפים המה וקסמים בידיהם לצודד נפשות לפורחות והיהודי בעל בית המלון הוא נותן ביינו סמים מעשה רוקח וגם נחש ינחש בלחשיו. והיה כל אשר ילקק בלשונו מן היין אשר קסם בו

וברגע ההוא יתנה אהבים את היהודי ויתמכר לעשות ככל אשר יצוהו וללכת אל כל אשר ישלחהו. היהודי הארור כרת ברית את מלאכי הבלהות ועם שעירי שחת ושדי תפתה עשה חוזה...

„הה גם באישי עטרת תפארתי זכרו לברכה שלח זה הנבל יד, גם עליו העביר כוסו ויפילהו למשואות והוא לא ידע להזהר מקסמיו ולהטיו", השמיעה סופיא בקול בוכים ותשת את מטפחתה הלבנה על עפעפיה למחות את הדמעה — אשר עין לא ראתה.

סופיא ובנותיה טרם עזבו את בית הפקודות. ואַכזורעסקו הפקיד החדש אשר אשה טרם לקח, הוא שש כי מצא מעון לו בבית האשה הכבודה וארוחתו ארוחת תמיד על שלחנה, כי אמנם היא שמרתהו מכל משמר ותאמצהו כבן לה — ותשת בחלקות לו למשכהו ברשת ערמתה ותחבל מזמות לעשותו לשבט אפה ומטה זעמה על מרדכי היהודי איש עברתה.

— „הרגעי נא ודומי אשה כבודה ועדינה!" נחמה אכזורעסקו בהטיבו את שפמו „הרגעי נא ודומי, למה תבכי, למה תזכרי ראשונות והנעשה אין להשיב? אין הצר שוה בנזק אשה כבודה ועדינה כמוך כי תכאיבי את לבבך. אנכי אפיל את הקסמים מידו, וכפר בריתו את מלאכי הבלהות וחזותו את שעירי שחת ושדי תפתה לא תקום כי עמהם יחד ברי שאול ירד ותקומה לא תהי לו עוד.

— „ידעתי כי איש חכם לבב אתה אדוני ויודע משפטי בני האדם" נאנחה סופיא בהתרפקה על הפקיד כאם על בנה „כי כמעט באת וכשר מפקד צבא מלחמה ראית כרגע את האויב אשר לפניך ותחבולות תבקש לעשות אתו כלה. על כן יקרת אף נכבדת בעיני וכבני אהבתיך. אבל אל תדמה בנפשך כי באפס יד תתגבר עליו. אנכי חדלתי מראוג על הנעשה ודאגתי לאדוני כי לבי יהגה אימה פן חלילה יגית האויב מן האורב ויסכל את כל מועצותיך. הלא תדע אדוני כי היהודי מכשף הוא וחובר חברים מחכם פן תטעם מיינו והרעות לנפשך...

— „מכשף הוא, חובר חברים מחכם" השמיע אכזורעסקו בשחוק קולו „אנכי לא רק מיינו אשתה כי אם גם מדמו כי לא אירא ולא אחת".

וסופיא כבר הבעירה אש בקנה מקטרתה ותשב הכן על מושבה ותעלה עשנה בכל פה באמרה:

— אדוני! עוד הפעם אגיד תהלתך באזניך כי דגול אתה מרבבות בני גילך הצעירים לימים וזאת תפארתך כי כחך חדש עמך לעשות ולפעול הרבה הרבה ושאר רוח לך לעלות מעלה מעלה ולהנשא עד למעלת ראש הפקידים באחת הערים הגדולות בארץ

ואם ירצה אלהים את מעשיך תהי ברבות הימים כאחד השרים והמחוקקים אשר המשל ופחד עמהם וכל העם יכרעו לפניך ברך ובזמירות יריעו לך. רק חזק ואמץ כי תעשה תמיד דבר ולא חצי דבר. כי בטרם הצא לפעולתך תנסה כחך וכח מנגדיך, תבקש לדעת עת ומשפט לחפצך, תשית עצות בנפשך, תבקש חשבונות רבים, תשוה לנגדך את כל החתחתים והמעקשים העומדים לשטן על דרכך; תתיעץ ימים רבים על צפוניך בטרם ימלך לבך עליך לעשות אבל כמעט החלות את אשר החלות לא תנוח ולא תשקוט, לא תיעף ולא תיגע עד עשותך ועד הקימך מזמות לבך — עד אם יראה פעלך עליך והדרך על כל סביביך.

— „אמנם קטנתי מכל התהלה אשר פזרת לי ברב טובך אשה כבודה ועדינה" השיב הפקיד שבע רצון „אבל כאחת הנביאות תדברי. מלבי הוצאת מלים. אחת אמרתי כי עשה אעשה וגם יכול אוכל אבל אשרי אדם יפיק חשבון ואת נועצים חכמה. על כן אחשוב זאת לי לטובה ולברכה כי עצת אשה, חכמת לב כמוך תתמכני.

— „לכבוד גדול מאין כמוהו יהיו לי דבריך" השיבה סופיא בנחת „ולבי יהי תמיד ערום נגדך, לא אכסה ממך דבר, כי על כן גם הפעם אחוה דעי אף אני. הלא תדע אדוני כי כמוני כמוך נתעב את היהודים ונשנאם תכלית שנאה על אכלם את עמנו, עם הרומנים, בכל פה, על חיותם משוד עניים ומאנקת אביונים, על כי בנים כחשים המה לא אמון בם, על דכאם את גואלנו ומושיענו, על קשי ערפם ומשובת זדונם ועל כל הרעות הגדולות והנוראות אשר המה עושים מאז לכל גויי הארץ בלהטיהם ובכשפיהם בתתם מי-לענה בבארות המים למען תפרוץ המגפה בשכניהם ובזבחם עלמות נוצריות לשתות את דמו בליל שמוריהם; הלא תדע אדוני כי להיהודי הארור בעל בית המלון שמורה עברתי — על לקחו מעל ראשי את עטרת תפארתי, את אישי מחמל נפשי ומחמד לבבי, את נשמתי וחיי רוחי, את האב לבנותי היקרות..."

וקול מליה נחבא — במטפחתה הלבנה אשר בה הסתירה את פניה להשמיע קול בוכים, קול כקול יללת תנים ובנות יענה. ואחרי רגעים אחדים הרגיעה את רוחה ותוסף לאמר:

„אמנם גם אם תסגור הארץ בעדי בריחיה לעולם לא ארע שלו כל עוד יתהלך היהודי הבליעל באשמיו באין משבית ומתנקם. בכל זאת נפשי ירעה לי אם איעצך לבל תתגר בו כי איש צעיר לימים אתה ואירא לנפשך פן לא תתיצב בפני להטיו ולחשיו והמכשף יקרא את גבוריו לאפו ויצודך חרם".

— „אבל אנכי לא אירא ולא אחת כי בכשפים לא אאמין ובגבורי אפו אשים תהלה. גם את האמת אגיד כי אין נפשי אל כל העלילות אשר מצאו אבותינו ביהודים עם חרמם, כי לא נחש ולא קסם ולא אכזריות חמה בהם כי אם ערמה ומזמת רשע וחמס אנשי און ועשות עשר ולא במשפט. כי על כן זאת תהלת ממלכתנו להתחכם להם ולכספם וזהבם ולהכות על קדקדם לבל יוסיפו לעשוק דלים ולרצץ אביונים בעם; כי על כן יחקו שרי הממשלה חקים להכחידם מן הארץ ועל כן יודע אנכי גם אני את חובתי לעמי וממלכתי ולא אנוח ולא אשקוט, לא איעף ולא איגע עד אם אבער את המשפחה הרעה הזאת מקרב ערתנו ובזאת אתהלל, בזאת ארומם, בזאת אנשא. הנה עתה תהי ראשית מעשי כי אדבר השכם ודבר על לב העם כי יתעוררו מתרדמתם ויפקחו עינים לראות כי אך שוא נחלו להם בתתם אמון בבן לא אמון בו, בהיהודי הזר לארץ מולדתו ובוגד בה בגד בוגדים. אנכי אסית בו את ההמון להוציא בלעו מפיו, לקחת ממנו בחזקת היד את אשר לקח הוא מהם בערמה. אנכי אעשה בתחבולות מלחמה. וגם את הכומר הצעיר אשר בעוד ימים אחדים יבא לקחת עמדת הזקן רפה הכח; גם אותו אקרא אלי ואשים את דבריך, אשה כבודה ועדינה, בפיו. יטיף הוא בשם האמונה את כל אשר יטיף. יגיד כי היהודים מכשפים המה, יגיד את אשר יגיד אף אם אנכי בכשפים לא אאמין ואל כל העלילות לא אשים לב בדעתי כי בשקר יסודן ולא כן בדיהם".

— „הנה נא ידעתי כי אין חכם ונבון כמוך!" קראה סופיא בעליצות לבב ותבונן מבטיה על אכזרעסקו „אבל בכל זאת אל יתהלל החוגר כמפתח. גם חלילה לך משום תהלה בכשפים. הן פנים אל פנים ידעתי את היהודיה אשר ברב כשפיה ובעצמת חבריה פרשה רשת ליד מעגלך ותקח את לבך שבי ותהי לה גם נפשך לשלל".

— את היהודיה?! שחק אכזרעסקו שחוק שובב, ומי זאת הנשקפה? הן גם לבי וגם נפשי לי המה ואיש לא שלח בהם יד לקחת אותם, כי מה לו ולהם?

וסופיא בחנתהו בעינים חודרות קרב ולב עמוק באמרה:

— הידעת אדוני את העלמה היפה-פיה אשר בחברתה השתעשעת אתמול כשעה חרא ותרב שיח ושיג להדות בשמחה את פניה; הידעת את הנערה אשר הוצק חן בשפתותיה ופתחי פיה נוטפים יין הרקח, היין הטוב ההולך לדודה למישרים, המשקה

רֵעֶה משיב נפשו ואף שָׂכָר למען „יתנה אהבים אתה ויתמכר לעשות ככל אשר תצוהו וללכת אל כל אשר תשלחהו" ; „הידעת זאת הנשקפה ?"

— „חידות לי דבריך, נשגבו ממני לא אוכל להם!" אמר הפקיד במבוכה.

— „הטרם תדע כי ערנעסטינא היא יהודיה?" השמיעה סופיא בשחוק קולה.

— היא יהודיה? !

— „היא אסתר בת מרדכי היהודי בעל בית המלון אשר בכפר בצרת!" הטעימה את דבריה.

והפקיד אכזורעסקו נבוך, אין בלשונו מלה.

— „חלילה לצעיר לימים כמוך היום מהסב את לבבך ליאש ממעשיך על דבר יהודיה יפה-פיה". הוציאתהו סופיא ממבוכתו בלעג שפתים „היהודים יהודים ארורים וזעומי אלהים המה. אבל בנותיהם אהובות ונעימות כבנות אלים. האין כל עצה? דבש מצאת בגוית האריה, שסע את האריה כשסע הגדי ואת הדבש רדה אל כפיך".

— „גם מליצה תוסיפי היום אשה כבודה ועדינה על חידותיך!" התאונן אכזורעסקו.

— לא במליצה ולא בחידות אדבר, שפתי שפה ברורה. הנה זה עתה התפארת אדוני כי לא תירא ולא תחת, כי עשה תעשה וגם יכול תוכל, וכמעט נסית במסה קטנה תלאה. ידיך רפו וגם רוחך רפתה מעליך. הבזאת יתהלל המתהלל?

— „אם כן עוצי נא עצה!

— התישר בעיניך עצתי באמרי: „הנח לו להיהודי כי לא תוכל לו!"?

— „האנכי הפקיד לא אוכל להיהודי מוג הלבב כשפן?" השיב אכזורעסקו ויעדה גאון וגבה בהטיבו את שפמו מה לי ולהנערה היהודיה? רגע בראותי אותה...

אכזורעסקו לא כלה את דבריו כי היתה מבוכתו וסופיא ראתה ותבן ללבו באמרה:

— חלילה לך מעשות שקר בנפשך לאמר כי רק רגע בראותך אותה ואתה לא ידעת כי יהודיה היא עורה יפעתה את עיניך. שים נא אדוני ידך על לבך וראה אם לא יפעם לשמה ולזכרה. על דברים כאלה לנו הנשים המשפט. אם החלות לאהוב אין אתה שליט ברוחך לכלוא את הרוח כי אהוב תאהוב אותה כל עוד נשמה באפך. גם שתום עין הוא אליל האהבה והוא יכונן חציו על יתר לירות במו אפל ללבות הנאהבים ולא יראה אם יהודיה או אחת מבנות עמנו היא בחירתו רצתה נפשו בה.

„אבל אשה כבודה ועדינה מה לך כי גחלים את חותה על ראשי?" היה את לב אכזורעסקו לשאול את פיה. אולם היא הוסיפה להעלות עשן רב מקנה מקטרתה ולא גרעה עין ממנו בהוסיפה כרגע לאמר:

„אמנם ידעתי את לבך אדוני, יקרת אף נכבדת בעיני כי יקר רוח וגם חכם ונבון אתה הדגול מרבבות בני גילך ואנכי לא לאדיב את נפשך דברתי את דברי. גם את לב אסתר בחנתי וידעתי אפוא כי אהבת נפשה תאהבך וחלילה לי לכבות ברוח שפתי את האש הקדושה אשר הציתה האהבה הטהורה בכליות שניכם. אנכי רק זאת חפצתי כי נמצא עצה לבל תפריעך אהבתך ממעשיך ומעבודתך לעמך ולארצך.

— „אבל אין כל עצה!" הגיד הפקיד פתאום וכמו התפרצו מבלי משים הדברים מפתחי פיו.

— „ולי עצה ותושיה!" השיבה סופיא בגאון „הלא צעיר לימים אתה, שפתותיך נפת תטופנה וגם ערמה ומזמה לא נצפנו ממך. ובכן דבר נא על לבה כי תמיר את דתה ללכת אחריך. הן את קלונה וקלון בית אבותיה תמיר בכבוד וגם לנפשה תחיש פרות בהפתח לפניה ארובות השמים ותצא מאפלה לאורה. תטהר מטמאתה ותעלה מעמקי שאול אל מרומי שחקים ...

— „האח, מה נמרצו דבריך אשה כבודה ועדינה ואמרי פיך מה נמלצו!" קרא אכזורעסקו ושחוק קל רחף על שפתיו „רוח כהני הדת דובר בך ומלתם על לשונך... אבל טובה עצתך ואשמענה... גם בזאת תבחן התאמן אהבתה לי אם לא.

— לאט לי אדוני יקירי! הלא כה דבריך: „אשרי אדם יפיק חשבון ואת נועצים חכמה". גם אמנם איש חכם לבב ובעל מזמות אתה ובכן אל תבהל על פיך ואל תמהר להוציא דבר לפני אסתר בלא עת. אל תדמה בנפשך כי אסתר היהודיה היא יונה פותה, כי לבה כדונג ביד איש אל כל אשר יחפוץ יטהו. נפשה קשורה גם בנפש אבותיה בעבותות חזקים ולא ינתקם איש כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש. אך אם אתה לו שמעני מחנה כבד ומצדות סלעים משגבו בתחבולות מלחמה. שים דבריך בפי הכומר הצעיר וגם אנכי אהיה עמו והוריתיו את אשר ידבר להסית את ההמון במשפחה הרעה הזאת. אולם אתה אדוני תכרה בסתר שוחה לרגלי היהודי הנבזה והיה במחשך מעשיך כי חרש תדבר על לב הצעירים ללכת עמו בחמת קרי. עליך אדוני החובה והמצוה להבינם דעת כי כל אוכלי היהודים לא יאשמו והכח בידם לשלול שלל ולבוז בז כנפשם שבעם באין פוצה פה ומצפצף. אולם לעיני היהודי ולעיני אסתר בתו תעמד את פניך כמו תהי מגן למו. והיה אחרי אשר יָשִׂים עליו ההמון

הפרא נוהו ויפילהו למשואות לבלי הוסיף קום אז תופיע אתה ברב הדרך כמושיע למרדכי ולכל מרבית ביתו ואז יתרפס האב ותתרפס גם הבת לפניך, ואז — יגדל חסדך על היהודיה העניה ואת כפות רגליך תנשק אם תפרוש כנפיך עליה.

„לא תמול היא סופיא האשה הכבודה והעדינה. לה עצה ומזמה, לה חכמה ותושיה. לא יבושו כל הבוטחים בה! אמר אכזורעסקו אל לבו בצאתו את הבית.

„לא תמול אנכי האשה הכבודה והעדינה״ אמרה גם סופיא בלבה בשבתה בודדה בחדרה וכל רשמי פניה ותנועותיה העידו כי שבעת רצון היא, לא תמול אנכי ואתה אדוני צעיר אתה ונבזה תרפת אדם ובזוי איש ככל הרומנים בני עמך. תועבה לי היהודיה הארורה ותועבה גם אתה לי כי בחרת בה. מארת אלהים רובצת על היהודים וחלאת שחת על הרומנים טמאי השם ורבי המהומה. טמאתם בנפש שניהם על כן היו לי לנדה ולתועבה... לא תמול אנכי ואת אסתר היהודיה ידעתי כי תבוז תלעג לך אדוני הפקיד ותם לריק כחך למשוך אותה אחריך. אחת תהדפך היהודיה מפניה ולא תשנה — וזה כל ישעי וכל חפצי. הן אנכי הפקדתי בהלה על היהודי ואתה חכם הלבב וגדל העליליה, אתה הדגול מרבבות בני גילך תהי החרב הנוקמת נקם כבודי בידי. בת יון אנכי ולי ערמה ומזמה ולי נקם ושלם. הנה ערמתו תעמד לי וסכסכתי את הפקיד הבער ביהודי הערום ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו וגברה יד הפקיד ושבר להיהודי מטה לחם ויביא שואה עליו ועל ביתו. והיה כהתמו שודד יושד כי את היהודיה אשלח בו לשבור גאון עזו ואת ההמון אסית בו להתפרץ מפניו ולעשות בו שפטים. — נבל! גם עליך תעבר כוס זעמי כי נער שובב ופרוע אתה ובראשית באך אל ביתי הסתוללת ביאזעפינא בתי הצעירה ותשת בחלקות לה ותנבל את פיך לדבר אהבה ונבלה באזניה וכמעט ראית את אסתר, ואת יאזעפינא העטית כלמה כי הסתרת פנים ממנה ותבכר את היהודיה זעומת אלהים על פני בתי היונית... צעיר אתה אכזורעסקו ונבזה גם ממך נקם אקח וידעת את ידי כי קשתה ואת ערמתי כי כל תוכל!״

נוראה היא חמת לשון עכשוב. בטרם רגע תתגנב אל הדם ותרעילהו, תפיל את הלב חלל וכל צרי גלעד לא יגהה ממנו מזור. אבל נוראה ממנה לשון רמיה. היא תחרור ברגע קטן אל אלפי אלפים ורבוא רבבות לבות ההמון, תבאיש מקורם ותחולל בקרבם דבר וקטב מרירי להשיא מות ואבדון על ישרים ותמימי דרך.

לא ארכו הימים וירא מרדכי היהודי ויתבונן אל פני זקני הכפר כי אינם אתו כתמול שלשום. רבים מהם מנעו קרבתו ויחדלו מבוא אל ביתו ורבים מהם שמו לו עלילות דברים ויאטמו אזניהם משמוע באמרו להוכיח צדקתו ולהשיב את לבם אליו. והצעירים השובבים המה באו יום יום אל ביתו וישתו וישכרו ויגרו מדון ויכעיסוהו תמרורים ויקללוהו קללות נמרצות בבאו על שכר משתהו. מפיהם שמע את כל הנאצות והגדופים אשר ישפוך הכומר הצעיר יום יום באזני צאן מרעיתו עליו ועל עמו ודתו. מרדכי הבין כי הכומר הפך את לב עדתו לשנוא אותו ולבו התחמץ וכליותיו השתוננו כי כהן הדת יטיף שקר ויפיח כזבים, כי שומר אמונים יגביר ללשונו ללא אמונה וללא אמת וללא חסד וללא דעת אלהים בארץ.

בימים ההם התהלך מרדכי כצל ויהי כגבר אשר דרכו נסתרה.

„אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה״ נאנחה מלכה בנפש מרה „אולי תנסה דבר אל הפקיד החדש כי יעמוד לימיננו ויעצור בעד הכומר לבל יוסיף לשלח מדנים ואנחנו לא עשינו לו רעה״. —

ומרדכי החריש ולא השיב דבר.

„אל הפקיד החדש אנסה דבר?!״ המו כל כליותיו בקרבו „אבל בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן. בשפה אחרת ידברו ולשונם לשון תהפוכות״.

אמנם אכזורעסקו האיר לפעמים פנים אל היהודי ויט אליו חסד לחמוד לצון לו ולהתל בו כהתל איש בנערו משרתו אשר נשא חן לפניו להסתולל בו רגעים אחרים. אולם לב היהודי „טפש כחלב״ והתולים שנאה נפשו. מפיץ וחרב וחץ שנון איש דובר מהתלות על לב רע. חסד אכזורעסקו הדאיב את לב מרדכי התמים הרבה יותר מדבת מחרפיו ומשטיניו. ויבעט היהודי בטוב האדון הבוטה כמדקרות חרב ותקוט נפשו גם בתנחומות שפתיו המלאות לעג השאננים ובוז הגאיונים. ויוקר מרדכי היהודי את רגליו מבוא ביתה הפקיד ולא יכול דברו לשלום.

„או אולי נכפר את פני הכומר במנחה״, הוסיפה מלכה לתמה „אנכי שמעתי כאלה רבות״.

ומרדכי התחלחל.

— מה זה בפיך? כדבר אחת הילדות תדברי. האם פעלנו און, האם גנבים או שודדי יער אנחנו כי נשלח שחד למשופטינו?!

— „אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה”. הצטדקה מלכה ותחריש.

גם אסתר היתה בבית ותקשב ותשמע את דברי אבותיה ולבה הולם פעם. אבל לפיה תשמור מחסום כחק לבת ישראל ישרה ותמימה לבלי השמיע את העולה על רוחה באזני אבותיה והמה לא בקשו עצה מפיה. — לא ילדה היא אסתר עוד כי אם נערה אשר כבר למרה דעת, נערה אשר כבר עברו עליה עשרים שנה ושתי שנה וגם דרכי תבל ואנשיה לא כמו זר נחשבו לה, נערה אשר מלבד הספרים אשר בהם תהגה הורוה גם המקרים והמסבות והחליפות בינה לדעת להלוך נגד החיים ולהבין יצרי איש ומעלליו. נערה אשר גם מאת היוצר חוננה בשאר רוח ואמץ לבב והיא כבר הציבה גבולות לתכונת רוחה. היא לא תפגע אדם אבל גם לא תבהל על פיה לברך אותו בבקר השכם או לחלל את שמו בלא משפט. היא משפט וצדקה תאהב ומשפט וצדקה תבקש גם מאת כל איש על כן תתגעש על זדון ומרמה, תתקצף על חמס ורשע ולבה יזעף על עמל ואון וכל הנוגע בה ובמשפחתה ובעמה אשר לא כדת לא ינקה. היא ידעה את סופיא ומזמותיה כי נעות המרדות היא ואת אבזורעסקו כי עפלה נפשו לא ישרה בו אבל גם שניהם דברו אתה טובות והיא לא תתחר בהם. גם ידעה כי יאזועפינא תשא בסתר לבבה אל אבזורעסקו עיניה והוא לא ידע או יעמיד את פניו כלא יודע לעורר בה רוח קנאה בהרבותו שיח עם אחרת. כי על כן חדלה היא מבוא ביתה סופיא ומבוא בדברים עם אבזורעסקו. אולם עתה בשמעה את דברי אבותיה אמרה בלבה: הן מאריא וגם יאזועפינא כבר שחרו את פני פעמים אין מספר לבוא אל ביתן ואנכי מנעתי חפצן מהן יען כי זה הפקיד היה עלי לטורח ודברי תעתועים היו לי לזרא, חלקת שפתיו תועבה לי חנף ושפת שקר לא אוכל וגם את מזמות סופיא ידעתי כי היא שלחה „ביהודיה הבזויה” את הפתי הזה לדבר באזניה את הבליו והבלי הבליו לנבל את שמה ולהבאיש ריחה, אף אולי תבער יאזועפינא ותכסל ועבר עליה רוח קנאה בהלאותו אותו בשקריו וכזביו ואנכי למה לי כל החרדה הזאת. ובכל זאת עתה אלך אני ואנסה דבר אליו ואשמע מה בפיו אולי יאבה ואולי יוכל הושע לאבותיה.

ועתה נחפשו מזמות אבזורעסקו, נגלו שוליו על פניו והתחפש לא יוכל:

כמעט נגשה אסתר וקרבה אל בית סופיא ותחרד יאזועפינא לקראתה ותקרוץ בעיניה לבוא עמה אל החדר הנשען על יד חדר הפקיד לאמר כי דבר סתר לה אליה.

„ואנכי סתרים אשנא!” אמרה אסתר בפנים זועפים.

אבל יאזועפינא שמה יד למו פיה לאות כי תחשה תתאפק כמעט רגע וכמו משכתה בכח החדרה ותסגור את הדלת אחריה.

מאריא ויאזועפינא שתי בנות סופיא שונות היו אשה מאחותה כן במראיהן וכן בתכונות נפשן. מאריא הבכירה היתה סמל תכנית אמה: גבהת קומה ובריאת בשר, בזוית מראה ורעת לבב, רק כי גם פתיה היא ופניה נזעמים תמיד כמו יזעף לבה על תבל ומלאה. ויאזועפינא הצעירה, היא כפסל מעשה צעצועים, לא גבהה בקומה ולא בריאת בשר אבל יצורי גוה מחֻטבים תבנית פסל גם תאר והדר לה, ותהי אך שמחה, לבה טוב עליה תמיד ושחוק קל מרחף על שפתיה גם תתיפה כל היום, תשמור על בגדיה פן יעלה עליהם גרגר חול או אבק, תחליק את פניה, תיטיב את שער ראשה ותשב רגע רגע את ידה עליו כילד על צעצועיו, גם לולא הפריענה איש כי עתה נצבה כל ימיה ממול הראי המלטש להביט בפניה ולהתענג על זיו תארה וכליל הדרה והיא לא תיעף ולא תיגע לא תכשלנה ברכיה ולא תרפינה ידיה. כל רואיה יכירו כי סכלות לא-מעט היא נחלת שפרה עליה, הנה היא תפושה שני ועדנים וכל רוח אין בקרבה. אולם טובת לבב היא על כן אהובה היא לאסתר מאמה ומאחותה וכמו נכמרו נחומי אסתר עליה תמיד ויצר לה לערוב שמחתה בהמרותה אמרי פיה או בהוכיחה את הבליה על פניה.

— „שמעי נא רעותי” נחפזה יאזועפינא להגיד באזני אסתר „אבזורעסקו דבר אהבה באזני בטרם נסעו מזה וישבע שבועי שבועות כי אין כמוני בכל הארץ ליופי. האף אין זאת רעותי כי גם הוא יפה תאר ויפה מראה הוא מאין כמוהו?”

אסתר החרישה.

„האף אין זאת רעותי כי את לא תשיתי לבך אליו?” מהרה יאזועפינא להוסיף על דבריה בהביטה בראי המלטש אשר ממולה.

— „ומה לי ולו? אנכי יהודיה והוא בן עם אחר. וגם לא אביט אל ,מראהו ואל יפי תארו”.

— „האמנם כי את לא תביטי אל מראהו ואל יפי תארו?” קראה יאזועפינא בששון והיא לא ידעה כי אסתר משחקת עליה ,הטיבות רעותי אשר עשית את יהודיה ואת בן גילך תמצאי לך בבני עמך. ואבזורעסקו הלא רק באהבתו אותי משחק הוא בי

בהסתירו לפעמים פניו ממני להתעלם אתך בדברי אהבים. הן במו פיהו הגיד לי לפני ימים אחדים כי לבו ונפשו נתונים נתונים המה לי וכל עוד נשמה באפו לא יחל דברו ואהבתו לאחרת לא יתן".

— „האלה המה המסתרים אשר אמרת לגלות באזני?" שחקה אסתר „יקרתי! אם באמת ובתמים יאהבך אכזורעסקו ואם בחנת את לבו לדעת כי נאמן הוא יהי לך אשר לך, יצו ה' את הברכה לכם, ולמה זה הכברת מלים ומדוע תשימי סתר לדבריך להגידם באזני בהיותנו לבדנו בחדר ואין איש אתנו ובהיות הדלת סגורה על מסגר? חי נפשי כי נפלאת את בעיני היום. הן גם השחוק הקל גלה פתאום מעל פתחי פיך וכמו תתרגזי ממנוחתך ולא תדעי שלו.

— אולם הן לא נתתיני לכלות את דברי. אנכי הסתרתי את דברי מעיני מאריא אחותי בדעתי כי תקנא בי את קנאתה ותתנני לחרפה ולשנינה בעיניו. רק כי גליתי את אזן אמי וידעתי היום והשבותי אל לבבי כי בשובו עתה ממסעי יקח בביתו דברים עם אמי ויתחנן לה כי תתן את ברכתה ותאמר קשר לכל אשר יאמרו לבותינו קשר. על כן גרסה נפשי לתאבה לשמוע את דבריהם ואבוא בלאט החדרה וגם אותך משכתי אחרי פן תבקשני מאריא בבאך אל ביתנו ותחפש חפש מחפש אחרי והיה אם לא תמצאיני תשים לי עלילות דברים לבעבור הרעימני.

— אודך יקרתי על חסדך אשר עשית עמדי למשוך אותי אחריך ואנכי אף אם סתרים אשנא מעודי בכל זאת לבל תחסדיני כי...

ברגע ההוא נסבה דלת חדר הפקיד על צירה ושתיהן אספו את רותן אליהן ותשמענה גם את קול סופיא בבאה אחרי אכזורעסקו ותשאל:

— „השלום לך ידידי הצעיר".

— שלום — וגם חדשות אתי.

— האמנם? — ומה זה בידך?

— חבל מכתבים-עתים ובם צפון ישע רב לעמנו. בם נגרש את זבובי המות מארצנו ולא יוסיפו עוד לשום רעל בכוס חיינו.

— האח! גם אתה אדוני תדבר אלי היום במליצה חידות.

— אל דרכך אשה כבודה ועדינה למדתי. גם קראי נא את הדברים האלה מעל מכתב העתי, אז תראי ונהרת ושמח לבך כי תלמיד מקשיב ומבין אנכי ולא נצפנה גם ממני מזמה לבוא אל מחוז חפצי.

וסופיא הרימה את קולה ותטעם כל מלה בקראה:

„מבית המשפט".

„העיר פאלטישעני היא עיר מלאה יהודים זרים עזי נפש כמטה מלאה פשפשים. והפשפשים האלה ירימו ראש בארצנו. להם העושר, להם הכבוד, להם כל שכיות החמדה ולהם כל הבתים הרמים והנשאים. המה יירשו ארץ ולנו אין חלק ונחלה בתוכה. המה ישתררו עלינו וגם ימשלו בנו ביד חוקה ובזרוע נטויה כי לא יישנו אם לא ירעו לעמי הארץ ואם לא יקריבו את חלבם ודמם עולה אשה ריח ניחוח לאלהיהם אלהי הנקמות. וגם ימצאו להם כן לשלוח בבזה את ידיהם שנה בשנה בימים האחרונים לירח יולי עת ינהרו אליהם סוחרים רבים לערוב מערבם ולמכור מרכלתם ביום השוק אשר בעיר ההיא, עיר ממלכתם; אז ימצאו תנואות על הסוחרים שאינם בני בריתם לפשוט עורם מעל עצמיהם ולמוץ כעלוקות את דמם בהוסיפם על כל חדר צר אשר בבתי משתיהם שכר שבעתים ועל כל מאכל ומשקה שבעים ושבעה.

— „בטרם כל" הגידה סופיא בשחוק שפתים „הנני להעיר את אזנך אדוני הפקיד כי הסופר הזה פתי נפלא בפתאים הוא ואשתו תסלף דרכו להחטיא את מטרתו אשר שם לפניו. הן כל קורא יכיר כרגע כי רוח הקנאה והשנאה ליהודים עם עברתו דובר בו והוא יפיח כזבים וגם-ירבה הבל ורעות רוח. מי לא יבוז לסכלות מליו בהגדילו במו פיהו למצוא בכנפי היהודים נהרי נחלי דם והוא מראה כתם אשר גם אדום אין לו כי מה חטאם ומה פשעם בהוסיפם על שכר המעון ביום השוק עת כל איש הבא ירבה בשכרו בחפץ לבב למען ימצא לו מקום ללון, ומי ישלם להם שכר החדרים בכל ימות השנה בהיות החדרים פנויים ואין איש אורח אשר ישלם גם חצי מחירם?"...

— „ואנכי — אין את נפשי לריב את ריב הסופר". השיב הפקיד בלי מצוא חפץ בדבר שפתיה. ותוסף לקרוא:

„ויהי בשנה העברה ויבא גם האדון פאפאנא איש יוני עירה פאלטישעני וישכור לו עלית קיר בבית המשתה אשר לאחד היהודים ובנימין וויינטרויב שמו. ויהי היוני איש אמיץ לבב וטהר רוח, איש אשר אהבת עמנו בוערה כאש בלבבו ואת היהודים הבוגדים ישנא תכלית שנאה כי זרים המה ואת לשד הארץ יינקו והמה מתנשאים לכל לראש ועל העמים שכניהם מגדילים עקב וישימום כעפר לדוש. ובכן נלאה האדון פאפאנא נשוא את העול אשר יעשו היהודים בעמנו ובכל פעם מדי באו אל בית המשתה אשר בו התארח וכן בבאו אל בית המשתה אשר ליהודים אחרים בעיר הזאת ויעטה כמעיל קנאת עמו הנענה והנגש וידבר משפטים את היהודים השודדים בצהרים ויוכיח פשעם וזדונם להם. ויתקצפו היהודים ויתגעשו כי חרה להם על מוכיחם ומלמדם להועיל.

ויעז היהודי בנימין ווייטרויב את פניו ללכת אל בית המשפט בבקשתו כי שופטי העיר יתנו צו להאורח לעזוב עד מהרה את ביתו באמרו כי היוני יתחרחר ריב להתגולל עליו ולהבזות אותו די בזיון וחרפה בעיני כל באי בית המשתה וגם יניא את לבב העם מבוא אל בית משתהו. — השמעתם? היהודי הארור מבקש נקמת כבודו!"

„ויהי כשמוע הארון פאפאנא את כל אשר עשה היהודי הארור לו כי הגיש עצומותיו אל בית המשפט ויחמום עליו מזמות להשליכהו מביתו כנצר נתעב ותבער חמת היוני בו וקנאת עמו אכלתהו והיא כאש עצורה בעצמותיו וכלכל לא יוכל עוד. ובעצם היום הזה ביום ג׳ לירח אויגוסט אחר הצהרים וילבש בגדי נקם תלבושת וישלח להגיד להיהודי וויינטרויב כי ממהר הוא לשים לדרך פעמיו וכי יקראהו לבוא כרגע אל עלית הקיר וישלם לו את שכר המעון. דעת לנבון נקל כי היהודי הנבהל להון אשר שמח בלבו לראות את האורח מחוץ לביתו, הוא מהר כעל כנפי נשרים לקול קריאת היוני. אולם אך החל לעלות במעלות אל חדר העליה והוא תפוש במזמות לבו למנות את מספר השקלים אשר יקח בערמה מיד היוני ואת הנוספות אשר ישית עליו, והנה, רעם ורעש! היוני פתח את דלת חדרו ויור כדור עופרת אל חזה העולה במעלות אליו ובראותו כי היהודי עז הנפש טרם נפל חלל, כי מכסה הוא בזרועו את פצע לבבו ויתחכם ויור כדור שני ויקוב חור בזרועו וכרגע התעלף היהודי ויתגלגל מהמעלות וימת. ויקם שאון בעיר ויבאו אנשים רבים אשר היו ברחוב ההוא ויעוררו זעקת שבר ויחרגו הפשפשים ממסגרותם וגם שוטרי העיר נלוו אליהם וברב עמל תפשו את הארון פאפאנא וימסרוהו אל בית הכלא".

„אנחנו לא נביא במשפט את מעשי שופטי העיר על עמדם לימין היהודים ויושיבו את הארון פאפאנא בחצר המטרה על חמת רוחו בקנאו את קנאתנו אף לא נוכיח את הבוגדים מבני עמנו על מכרם את נפשם למלך הבלהות ויענו בבית המשפט סרה בהארון פאפאנא כי עיניהם ראו את מעשה הרצח וכי היהודי הצדיק והיוני הרשע; נשמור מחסום למו פינו בדעתנו כי יד היהודים בכל היא ובוגדים באדם יוסיפו למכור את עמם בעד נעלים; נשמור מחסום למו פינו אחרי אשר הראינו לדעת כי טרם פסו אמונים מבני עמנו — אחרי אשר כבר ישבו הנשבעים כסאות למשפט ויצדיקו את הצדיק. על כן אשר ידענו ונספרה":

„הנה ביום עשרים וחמשה לירח יאנואר שנה זו, שנת 1880, הובא הארון פאפאנא מבית האסורים לעמוד לפני כס המשפט והוא הודה במו פיו „כי ידיו שפכו את הדם אבל כל יודעיו ידעוהו כי לא מרצח הוא מתמול שלשום והוא הפעם נלאה נשוא את חמס היהודים ויקם ויעמוד על נפשו בראותו את היהודי עולה במעלות אליו בדעתו כי היהודים יצפנו לנקי חנם למלאות בתיהם שלל וגם את נפש בעליו יקחו". גם המליץ המגיד ישרו הגיד לא בסתר „כי אף אם לוא בזדון עשה הארון פאפאנא את מעשהו לא יתכן לחיב את ראש נוצרי על דבר אשר רצח נפש יהודי נבזה אשר כספחת היא לחברת האנשים". — ואמנם האזרחים הנשבעים הוכיחו הפעם גלוי לעיני העם לדעת כי רומנים נאמנים המה היודעים עת ומשפט. הן אחרי אשר המתיקו רגעים אחדים יחדו סוד בחדר הנועד להם, באו אל הבית ויודיעו כי כלם כאיש אחד נמנו וגמרו כי הארון פאפאנא חף מפשע ודמים אין לו. וכרגע נתנה חפשה להארון והנשבעים הושיטו ידיהם לו לאות ברית שלום וגם רבים מהם חבקוהו בזרועות פתוחות ויגידו תהלתו בקהל רב כי אמיץ לב בגבורים הוא ואך לו יאתה תהלה לפי מעלליו".

„גם הפעם נתאפק אנחנו לחות את דעתנו כי המשפט לא רק לנו הוא כי אם לכל העם ואנחנו רק את אשר שמענו מפי אלפי בני עמנו אותה נספר: אחרי אשר יצא הארון פאפאנא בחוצות קריה העידו עליו כל רואיו כי רק בעזרת אנשים גבורי כח וגבורי לבב כמוהו תהי לאל ידנו לפתור על נקלה את שאלת היהודים המתחוללת כעת כסער על ראשנו, השאלה אשר עמי אירופא ישיאו אותה עלינו בזדון לבם ויתלוה ממעל לראשנו כחרב של דעמאקלעס..."

— „הכי לא הגדתי משפטי כי לאויל יהרג כעש ופותה תמית קנאה?" העירה סופיא בכלותה את הקריאה „לוא חכם הסופר כי עתה לא שפך במאמרו את חמתו על היהודים להבזותם ולעשותם ברות שפתיו כדגי הים כרמש לא מושל בם; לוא חכם כי עתה ספר את הדברים כהויתם מבלי כל כחל וכל שרק וכל פרכום והקוראים יראו וישפטו. הן עתה השחית דבריו ויזרעם על צחיח סלע כי כל קורא יכיר כי עברתו שמורה להיהודים ובזדון לבב יהפוך מר למתוק, משפח למשפט, צעקה לצדקה.

— „וגם אנכי כבר הגדתי כי אין את נפשי לריב את ריב הסופר" השיב אכזורעסקו במבוכה „אולם חידות לי היום דבריך אשה כבודה ועדינה כי תגידי צדקת היהודים ואנכי לא פללתי לשמוע כזאת מפיך.

וסופיא כבר הבעירה אש בקנה מקטרתה ותעלה עשנה בכל פה באמרה:

— אם אתה אדוני החכם והנבון לא תחפוץ

לריב את ריב הסופר לא ארבה. דברים גם אנכי אף אם אחת דברתי כי לבי ערום נגדך ארוני ואת כל מחשבותי לא אכסה ממך. אולם הגידה נא לי ארוני מה יסכנו לך אלה המכתבים העתים? הן ידעתי כי חכם ובעל מזמות אתה ולא לשוא הבאת אותם במספר רב כזה. או האם באמת תאמר לגרש בהם את הזבובים? הן הימים ימי חרף וכל זבוב לא יראה ולא ימצא בבתינו..."

אכזורעסקו שחק שחוק גדול ויען ויאמר:

— ידעתי אשה כבודה ועדינה כי לצון תתמרי לך לבעבור נסות אותי היש את לבבי ישר לעשות את מעשי במועצות ודעת. הנה אנכי הבאתי את המכתבים העתים לתתם ביד הכומר איש סודי והוא יקראם באזני העם למען יראו וידעו כי כל הורג יהודי לא יוקם כי אין בו חטא משפט מות.

— „אם כן" הגידה סופיא „לא לשוא השמעתי משפטי באזניך כי המאמר הזה פגול הוא לא ירצה לפעלך. הן בקרת תהיה לו ובני העם ישפטו כמוני כי שונא הוא הסופר להיהודים מתמול שלשום על כן יחפא עליהם דברים אשר לא כן".

— ואת אשה כבודה ועדינה אך צחוק תעשי לי היום. הן מה להעם ולמשפט ובקרת. בני ההמון רק למראה עיניהם ישפטו ולמשמע אזניהם יוכיחו ולא יעמיקו חקור. או האם כל הדברים אשר שמתי בפי הכומר באמת יסודם? הכומר יטיף לאמונה והעם יאמין בו וישמע בקולו וידיהם תעשינה תושיה...

— „הלהסית את ההמון כי יתנפלו על מרדכי היהודי בעל בית המלון ויכוהו נפש תאמר?!" התגעשה סופיא בקול גדול „האמנם כי בית מרדכי היהודי המה זבובי המות אשר אמרת לגרשם מעל הארץ? ואתה הלא אמרת תמיד ארוני כי אוהב אתה את בתו היהודיה מכל אהבה ויקרה היא לך מכל יקר וכי לא תנוח ולא תשקוט עד אם תמיר היהודיה את דתה ללכת אחריך ולתת את ידה לך. החתן דמים אתה ארוני?"

— „ולמה התרגזי אשה כבודה ועדינה?" השיב אכזורעסקו אמריו לה בנחת שפתים „הרגעי נא ודמי. לאסתר היהודיה תכלה נפשי כי נעלה היא ביפיה וחנה ובחכמת לבבה על כל בנות גילה. אבל — דבש מצאת בגוית האריה שסע את האריה כשסע הגדי ואת הדבש רדה אל פיך...

וברגע ההוא נשמע מהחדר הנשען אנקת דומיה, אנקת יאזעפינא כי מתעלפת היא. והדלת נפתחה בזרוע כח ותתיצב אסתר על המפתן. ולמראה פניה הוטל אכזורעסקו כי גידי מצחה שרגו כעבותות ארומים, מעיניה התמלטו בידודי אש. מנחירי אפה יצא עשן ושפתיה חלו ורגזו עד מאד בקראה בקול איום ומוזר: „נבל אתה ארוני הפקיד, אכזורי מכל היענים במדבר. אבל עצתך לא תקום ומזמתך לא תהיה כי עמנו אל וחמסך על קדקדך ירד!"

וסופיא נחפזה לבוא אל חדר בתה המתעלפת. אולם בכל „מבוכתה והמון מעיה" על יאזעפינא האמללה לא הסירה את קנה מקטרתה מפיה וכל מתבונן יכיר כי שחוק קל יסתתר מתחת לשפתיה. סופיא היונית לא נפעמה לא למראה עיניה ולא למשמע אזניה כי — הן היא ראתה את אסתר בבואה אל ביתה ותחדר מ ו ש ב ה ל א נ ס ת ר מ ע י נ י ה. אף נפשה לא נבהלה מאד למראה בתה המתעלפת כי — הלא כן ארחות כל הבתולות בנות הדור החרש, זו כחן לאהוביהן...

לא ארכו הימים והקול נשמע כי סופיא ובנותיה עזבו בבקר השכם את בית הפקודות ואת הכפר בהעתיקו את מושבן עירה יאסי. ובעצם היום ההוא בא אכזורעסקו הפקיד מבהל ודחוף סר וזעף ביתה מרדכי ויגד להיהודי כי נכון הוא לתת לו תעודה כתובה וחתומה בטבעתו וכי הוא יאסף חתימות מכל זקני הכפר לאשר ולקים את דברי התעודה כי היהודי יליד הארץ הוא המתיחש לתולדותיו בארץ מדור דורים וכי אזרח נאמן הוא לארצו וממלכתו; אף הבטיח אותו כי נכון הוא להורותו את הדרך אשר ילך בה למצוא חפצו ולקבל מאת הממשלה משפטי האזרחים.

ומרדכי נבעת משמוע את אשר לא פלל גם נבהל מראות את אכזורעסקו והנה שנה עז פניו, אל אסתר יכונן מבטיו, אליה יאיר פנים וכמו יתחנן לה כילד המתחטא לפני אבותיו כי תשא לפשעו ותופיע הפעם על עצתו. אולם אסתר נעורה ממושבה כארי מתעורר מסבכו וקול שחוק לעג ובוז התפרץ מפתחי פיה בקראה: „משרש נחש יצא צפע!.. האתה הוא אכזורעסקו?... כן, אתה! נבל אתה, עוכר ארצך, אכזורי מכל היענים במדבר. ידעתי את מזמותיך אשר תחמום עלינו. מאתך לא נקבל גם את הטוב כי חסדך חטאת ובכוס טובך תרעלה... לוא שמע אבי לעצת אמי יקרתי כי עתה כבר עזב את בית מלונו, את הנוה השאנן בין משכנות לבאים; כי עתה כבר עזב גם את ארץ רומניה העקבה מדם בני ישראל הנקיים... אבל לא! על אפך ועל חמתך זר ובליעל, על אפך ועל חמתך נחיה בטוב בבית המלון ונתערה כאזרחים רעננים בארצנו".

— ואנכי את נקמתי אקום מכם יהודים ארורים ונבזים !״ קרא אבזורעסקו בחמה שפוכה וימהר לעזוב את הבית.

*   *
*

כבר האיר הבקר אל בית שרה האלמנה והמחזה טרם שֻׁנה במאומה. הזקנה האמללה עודנה יושבת על מושבה כהלומת רעם, זרועותיה על ברכיה וראשה מסתתר בין שתי כפות ידיה. גם מרדכי יושב על כסאו אצל מטת אשתו החולה וראשו עליו ככרמל. כבר עיפה נפשו לזכרון הבלהות, רגע רגע תאחז השנה שמורות עיניו והוא יניע במו ראשו ושפתיו לא תחדלנה מלצפצף „ואנכי את נקמתי אקום מכם״, קרא אבזורעסקו, ואנחנו לא עשינו לו רעה מעודנו. התם כל משפט, האפסה כל צדקה מן הארץ? העבד ישראל אם יליד בית הוא?״ אולם הנה מפתח שפתיו סחרחר, הנה שתום נאקת לבבו וקולו לא נשמע עוד כי — כבר תקפתהו התרדמה.

ד

„ומי אלה האנשים אשר לפני, מה להם פה ומי להם פה?!״ השתומם מרדכי בלבו ברגע הקיצו משנתו וירא והנה נערה עבריה תטיב את משכב מלכה אשתו. וירא והנה איש יהודי נצב לימינה ובידו צלוחית מלאה שקוי מרפא וכף אחת קטנה והנה האיש ההוא כבר פתח את פי הצלוחית ויט את ראשה למלאות את הכף ולתתה על פי החולה.

— „מי אתם האנשים הטובים? — ומי נתן בידך את שקוי המרפא?״ פנה מרדכי בשאלת פיהו אל האיש.

והאיש לא שעה אל שאלתו וכבר מלא את הכף ויתנה על פי החולה באמרו:

— אמשול לך משל למה הדבר דומה...

— האתה הוא הממשל משלים אשר היית אתמול בביתנו ותבשר כי הרופא ימהר לבוא?

— ... כן, כן ... כמו שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל.

כמו מבלי משים עבר עד ארגיעה שחוק קל מאד על פתחי פי מרדכי בראותו את בהלת הממשל משלים כי בהחלו הוא לשאול לשמו וייראה האיש ויצר לו פן יהי לו משלו כעצם בגרון לא לבלוע ולא להקיא על כן נבהל על פיהו להבליע את דבריו בין שניו

וככלות מרדכי את דבר שאלתו כלה האיש את משלו בדבריו האחרונים וישום וישאף יחד כמו הוסרה אבן מעמסה מעל לוח לבו.

— מתי באתם הנה. מי נתן בידך את שקוי המרפא, ומי זאת הנערה?

עוד הפעם אמר האיש לפתוח במשל פיהו אבל הנערה הביטה אליו בחן ותחנונים ודבריו נאלמו על דל שפתיו.

— „אנכי רק את אשר בלבי חפצתי להגיד״. השפיל קולו כילד המתחטא לפני אבותיו.

— טוב הדבר. כבר הגדתי את אשר בלבבך ועתה אנא אבי יקירי הואל נא בטובך לשמור פתחי פיך ואנכי אפתח שפתי עם אדוני ואהי לך לפה לפניו.

— „לא זרים אנחנו בבית הזה״, האיר פתח דברי הנערה למרדכי בנעם קולה „אל כתף הבית הימנית היה החדר מעון לנו ומאז הסכן הסכננו לבוא אל חדר הזקנה ולחדות את פניה כעבור עליה הרוח הרעה. אבי הוא איש טוב לבב ויקר רוח, הוא יחוס על דל וירחם כל אמלל וקשה יום נכאה לבב ועצוב רוח וימהר לרוחתו לישועתו בכל אשר לאל ידו״.

אביה אשר ישב דומם, אצבעו שמורה על פתחי פיהו, ויתענג על חכמת בתו כי תדע לכלכל דבריה בדעת ותורת חסד על לשונה; הוא הטה ראשו הצדה ויחנן פניו אליה כמו ישחר פניה לבל „תוסיף על מהללו״ והיא הבינה ללבו ותוסף לאמר.

— שם אבי הוא אלקנה ורבים יקראוהו בשם הממשל משלים ושמי הוא שפרה. פלאי הרופא הנפלא בבני גילו היה פה בבקר השכם וידרוש לשלום החולה ויבשר כי שלום בעצמיה וכי עד מהרה תשוב לאיתנה. וישלח את אבי להביא שקוי מרפא מבית המרקחת ואותי הושיב על המטה לשמור את משכב החולה.

— „היום בבקר השכם היה פה הרופא ואנכי לא ידעתי ולא שמעתי מאומה בבאו ובצאתו!״ השתומם מרדכי.

— „הרופא פלאי הוא איש טוב לבב מאין כמהו״ השיבה שפרה „הוא דגול מרבבות בני עמו והוא אוהב את עמו אהבה עזה. הוא ישכון את דכא ושפל רוח לכלכל את מחלהו ולהחיש ישע לו בלא כסף ובלא מחיר. הוא שמר צעדיו בבאו אל הבית לבל יפריע את מנוחת הישנים וגם צוה עלינו לבלי השמיע קול עד אם תקיצו משנתכם. הוא גם הוא הביא באמתחתו קאפעע טחון דק ופתותי נפת ויצו עלי להכין חמים בטרם יתעוררו הילדים מתרדמתם פן יבכו בקול וירבו שאון בבית.

„מה נפלא הוא זה האיש פלאי הרופא!" חשב מרדכי בלבו מדי דברה את דבריה „הוא למד דעת" והוא יודע להשכיל להיטיב. הן רופא ישגיב בחכמתו לקודרים ישע ומי כמוהו עוזר לנענה ונגש. ידו תמצא להמציא רוחה לאיש מצוק וכהה לנכאה לבב ומר נפש. הוא ייטיב גהה בתנחומות שפתיו ורפא ירפא בתבונות כפיו, בפיו ארוכה לכל שבר ובידו רפואות תעלה לכל איש מכאובים וידוע חולי; הן יצדק הממשל משלים באמרו כי כל רופא הוא מלאך שלוח מאת הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, אשרהו אם יודע הוא את מטרתו וטוב לו אם ימלא את תפקידו. לוא היה גם גבריאל בני כמוהו! הן גם הוא למד דעת ומדוע בחר לו להיות עורך דין? הן גם הוא טוב לבב ויקר רוח ולוא היה רופא...

— „הכי לא תדעי" שם פתאום מרדכי דברתו אל שפרה „הכי לא תוכלי הגד לי איפה הלך גבריאל בני, איפה אבקשהו, איפה אמצאהו?"

וברגע ההוא התעוררה החולה ותפקח עיניה ותבט סביבה כמו תתור אחרי דבר-מה, כמו תבקש גם היא את — „הנער השובב".

ושפרה מצאה לה ידים להתחמק ולהמלט אל התנור להכין שמה את החמים פן יתבונן בה ברגע ההוא מרדכי אבי גבריאל ויראה כי — פניה אדמו כתולע.

— הלא כבר הגדתי לך כי יום המסה בבית מדרש המרעים קרוב לבוא והנער השכים קום היום בטרם בקר ללכת אל אחד מרעיו ולהתעתד אתו יחדו ליום הפקודה כי יבא ומוריו יתנו לו תעודה להערכת המשפטים ויסמכוהו „לחכם".

הנה לזכר שם גבריאל התעוררה רגע גם הזקנה ותרם ראשה ותבט נבוכה כנפעמה ותגד בבהלה את הדברים אשר זה עתה שמענו מפיה.

— „היום בטרם בקר השכים קום! ומתי הגידה לי כזאת? התפלא מרדכי על דבריה. אולם כרגע השכיל משפט כי הזקנה נבוכה, כי בעותי אלוה ערכוה והיא לא תדע כי כבר עבר יום חלף לילה ובכן תקן את דבריה באמרו בקול כמו לנפשו:

— תמול בטרם בקר השכים קום ויום המסה בבית מדרש המרעים יהי היום או מחר כי על כן לן גם הלילה בבית רעו והוא לא ידע דבר מכל התלאה אשר מצאתנו... אלהים חשבה לטובה! הועל לא יועיל לנו הנער במאומה ולמה לי להפריעהו ממעשיו... הן אנכי הסתרתי עד עתה את תהלוכות הפקיד מעיניו בדעתי כי מהיר חמה הוא גבריאל ואירא פן יתגר בו ויוסיף פשע שפתים על חטאת מרי אסתר אחותו... והיה כיום הזה אחרי אשר ישמע את כל הרעה אשר עשה לנו האכזר ונגעה השמועה עד נפשו ותהלמהו כרעם וברקים ותשימהו עוה עוה; ואנכי מה אעשה אפוא?!...

„היום בטרם בקר" „תמול בטרם בקר השכים גבריאל קום" „יום המסה קרוב לבוא" „הוא יהי היום או מחר כי על כן לן גם הלילה בבית רעו". מה גדלה אהבת הזקנה האמללה לגבריאל נכדה! גם במבוכתה הרבה עוד ברוחה נכונה לעשות בנפשה שקר ולסבב בכחש את מרדכי אביו למען כסות באהבתה על פשע הנער ועל משובתו. הלא תדע נפשה מאד כי לא היום ולא תמול כי אם זה לפני עשרה ימים עזב גבריאל את ביתה לשום משכנו בבית... הה! לבי לבי!"

כה תהמה שפרה ותשיח עם לבבה בהעמיקה הבט אל האש אשר על האח כי תאזור זיקות ותעמיק תרחיב המדורה עד אם תרתיח את הסיר להעלות אבעבועות אבעבועות וגם מעי שפרה רָתחו, גם עיניה מאזרות זיקות, גם נפשה כמרקחה, גם דמי עורקיה יעלו אבעבועות אבעבועות כי אש תבער בלבבה בהגיגה:

„יודעת אנכי את משכנו כי — נטה מני ארח נעו מעגלותיו ושעול צעדיו יתמוכו. אבל היעמוד לבי לעמוד בפרץ לפניו, אם תחזקנה ידי להחזיק בו כי ישוב מאון ואנכי נערה עניה ורפת כח, נערה לא לֻמדה ולא חלק לה בבינה?... גם מה לי לעשות עוד ולא עשיתי? שלשום לעת ערב פגשתיהו בלכתו לשוח עם...

„מה יחיל לבי בקרבי לזכר הערב ההוא! ידעתי כי קטנתי אנכי מאהבתו כי הוא איש חכם לבב, גבר חכם בעוז, גבר מלא כח והוד, לפניו תדוץ התקוה בשלל צבעיה, עלמות רבות גדולות וטובות ממני, בנות שועי ארץ ונכבדי עם נושאות אליו עין ולי אין כל כי אם לבי הטפש כחלב ונפשי הדלה, והמה הלא כבר נתונים נתונים המה לו והוא — לא ימצא חפץ בהם... אמנם מה נואלתי! מדוע לא התנפלתי לרגליו, מדוע כסתה בשת פני ולא שפכתי לפניו שיחי כי ירחם על הזקנה האמללה, כי יחוס על אבותיו הנאהבים והנעימים ולא יעטה עליהם בושה סלה? מדוע לא הגדתי את אשר עם לבבי כי — יבחר באשר תמצא חן בעיניו אך לא בעלמה בווית המראה כזאת והיא בת עם אחד...

— „מה זה תעמיקי חשוב נערה טובה, הלא האש אשר על האח כמעט כבתה ואת לא תשימי

לב?" שמעה שפרה פתאום קול מאחריה. והקול קול הד"ר פלאי.

„או התדמי נערה יפה", הוסיף הד"ר בחן שפתים „כי תרתיחי את הסיר למראה האש אשר נצתה בלחייך?"

ותחלחל שפרה ופניה חורו כי לא ראתה בבוא הרופא הביתה, ותשפל ראשה לארץ כבשת גנב כי ימצא בגנבתו הראשונה.

— „הלא איש זקן אנכי בא בימים ושער ראשי כבר הפך לבן ולי תוכלי לגלות את כל לבך" חמד הד"ר התולים לו בראותו את מבוכתה „ידע נא גם הד"ר את אשר בלב צעירה לימים בעצם תמה אולי ימצא גם לה רפאות תעלה בבית המרקחת. הן לא תמול אנכי וגם לי בת גדולה אשר תעמיק לפעמים חשוב.

— „ידעתי כי אדוני הד"ר איש טוב לבב הוא והתל יהתל בנערה פתיה כמוני" השיבה שפרה בנפש מרה ותתאמץ להעלות שחוק קל על שפתיה בנפחה באש פחם.

הפעם הבין הרופא כי לא השחוק הוא להדאיב נפש נערה תמה וברה במהתלות שפתים והיא כבר תדע מכאובי אהבה מסתרת; הפעם התבונן בפני שפרה וירא והנה על מצחה תשכון עננה כבדה אשר תעיב את זהר תכלת השמים אשר בעיניה, וירא והנה בימים האחרונים הויה בה יד נעלמה ותשלח בלחייה רזון ותגלה שחוק כפתחי פיה ותגע בהוד פניה לרעה ותרפה גם את ידיה מעשות את מקלעות שער ראשה בטוב טעם כדרכה מאז; הפעם בקש תחבולה להתחמק ולהפטר מפניה מבלי גלות את מעלות רוחו ורק מן השפה ולחוץ השמיע את דבריו באמרו:

„רבות מחשבות בלב נערה צעירה לימים ועצת אביה היא תקום. הדאגה לזקנים היא וכל צעירה לימים תרחיק מעליה דרכה, תשט מעליה ותעבור כי זרה היא לרוחה ותביא רקב בדמי עלומיה".

„החולה תשוב עד מהרה לאיתנה, בעוד יומים או שלשת ימים תקום ותתהלך בבית על משענתה". הגיד הרופא בעברו על פני מרדכי „ועתה ירט הדרך לנגדי כי נקראתי לבוא אל אחד החולים אשר ברחוב הזה. אחר הצהרים אשוב ואבוא ואז אם תהיינה עתותי בידי אתמהמה פה כשעה חדא ונדבר את דברינו".

„מה טוב לבך! במה אקדם פניך אדוני הרופא ובמה אכף לך על כל הטוב והחסד אשר אתה עושה עמנו?" המו כליות מרדכי אחרי הרופא בצאתו מן הבית „אמנם אלה האנשים הלומדים דעת לומדים גם היטב. הן גם שרי הממשלה חכמים ונבונים המה וגם לבם טוב. המה לא יעותו משפט ולא יטו דין — הן לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישורו".

עוד הפעם באה התקוה ותפח רוח חיים בעצמותיו.

— „סלח נא לי אדוני הרופא" עצרה אסתר בעדו בשובו לעבור דרך בית הזקנה, והיא חכתה לקראתו בחוץ „סלח נא לי כי דבר נחוץ לי אליך. עיפה אנכי ויגעה מאד והנה מאז הבקר שכבתי על מטתי בעינים עצומות, שמעתי את דבריך אל שפרה בבואך ראשונה בבקר השכם, שמעתי גם את דבריך אל אבי בהיותך זה עתה בביתנו אבל אנכי שכבתי על מטתי ולא הניעותי יד או רגל כי כל יצורי גוי כבדים עלי ככבד אבן ונטל החול; שכבתי וחשבתי דרכי ודרך אבותי וראה זה מצאתי כי אבי יקירי הישר באדם והתם בכל תמימי הלבב, הוא עוד יחוש עתידות לו, עוד ישים מבטחו בשרי הממלכה כי למשפט ישורו והמה יתקנו את אשר עות עליו האכזר באכזרים. אמנם לא לי המשפט לחות דעי אם אבי יאמין בשוא נתעה או כי יש תקוה, רק אחת ידעתי כי מקרב לבי נכרתה האמונה בחסד לאומים לעם בני ישראל ונפשי ירעה לי על אבי התם והישר פן תהי שוא תמורתו, פן יצא גם מעיר בוקארעסט וידיו על ראשו ואז — לבי לא יתנני לבטא את הרעה בשפתי. אולם גם זאת יודעת נפשי מאד כי עתה הוא בכל רע וחלילה לנו מהכאיב את החלקה הטובה אשר בו. חלילה לנו מהיות לשטן על דרכו. חלילה לנו מהמית ברוח שפתינו את אמונת לבבו כי הוא רק בתמתו ותקותו יחיה, וטוב כי לאט לאט תכזב תוחלתו ולא נקפדה כאורג באפס יד. גם אירא ואפחד מאד פן נעציב את רוחו על חנם והוא לא ישמע בקולנו כי לבו לא יוכל השקט וכל עוד רוחו בו יצפה בצפיתו אל אנשים ישרי לבב האוהבים משפט וצדקה. גם אמי החכמה בנשים תכנה את רוחו ולא עצבתהו מימיה כי למדה לשונה להופיע על כל עצותיו ולא תמרה אמרי פיהו. על כן אחת אמרתי אללי לי כי במרי נפשי השמעתי אתמול באזניו דברים כמתלהמים על כל דבר אשר יקדש בעיניו והוספתי עצבת ויגון על פצע לבבו, ועל כן בדעתי כי אבי יבקש היום עצה מפי אדוני הרופא על דבר מסעו לבוקארעסט חכיתי הפעם לקראת אדוני להזהירך פן תנסה אליו דבר להניא את לבבו ממסעו. אנכי גזרתי על נפשי לשאת בדומיה את כל המכאובים והחבלים אשר חלקו לנו אנשים רעים וחטאים באפס, לא אתמרמר אף לא אתאונן עוד באזני אבי. לבבי טרם חלל בקרבי אבל שקט נורא בא בו. בכל זאת אירא להתאמץ להצהיל פנים לעיני אבי בדעתי כי לא תצלח בידי. אירא

לנסות דבר אל אבי ולא רותי כי לא הסכנתי לדבר אליו בלב ולב והוא איש חכם לבב וידע את מזמתי וכל דברי יהיו לו כעשן לעינים. רק בידך ארוני הרופא לעשות כזאת, בך יאמין ואת נפשו תחיה באמצך את לבבו. גם אולי תואל ארוני ברב טובך לתת על ידו מכתבי מליצה אל מיודעיך בעיר ההיא — יסע והאל הטוב יצליח את דרכו!"

בכל עת דברה את דבריה עמד הרופא ממולה מחריש משתאה לאמרי פיה ולשכל מליה ולתם שפתיה; אל פניה התבונן כמו לא האמין לשמוע כזאת מפי נערה בת כפר. וכהתמה לדבר בחר הוא מלים לו ויאמר:

„כל דברי פיך ישרים ונכוחים. כדבריך כן אעשה וכן אשמור לדבר".

כמעט שעבר הרופא, כמעט שהסבה אסתר עיניה מנגדו לשוב הביתה והנה שפרה יוצאת פתח הבית, דרך המסדרון תצעד לבוא אל חדר משכנה והיא תרמוז בעיניה אל אסתר כי תבא אחריה.

החדר אשר בו ישכון אלקנה הממשל משלים ושפרה בתו הוא חדר צר ושפל מאד, גם התנור והכירים אשר במקצוע החדר יכילו רבע ארכו ורבע רחבו. בכל זאת רבים המה כלי הבית ומשטר וסדרים להם, איש איש יבא על מקומו הנועד לו. ממול התנור מטה מוצעת כרים וכסתות לרוב עד כי יעלה לספון החדר שואה ועליה מכסה בד לבן כשלג הסרוח אל עבר פניה עד ירכה. לצד המטה תבה עשויה במקצֻעות ומשוחה בששר וארבע שדרות לה. מכסה לבן מעשה רוקם יכסה אותה ועל המכסה לשני עבריה מזה ומזה מסודרים כלים מכלים שונים בהדר ובטוב טעם. גביעי זכוכית מנוצצים בברק הזהב אשר עליהם וכוסות מצוירים בשלל צבעים להתפאר בכפתורים ופרחים פקעים ופטורי ציצים; כלם מסודרים בטוב טעם גביע וכוס גביע וכוס כן לשני עבריה. ומבינות לטורי הגביעים והכוסות תבריק מנורה גדולה כעין נחשת קלל וכמו התנשא על כל המחנות החונים לרגלה ובהדר גאונה תשים עליהם משמר כי יעמדו הכן ולא יצאו פרצים, ושם מאחורי המנורה יתנוסס ראי מלטש ומסגרת זהב-לא-טהור סביב לו; הוא תלוי על הקיר והוא יכפיל למראה עינים את כל הכבודה אשר לפניו להרהיב כל עין ראי; הוא מראה גם את הברק ואת הטהר ואת הנקיון אשר על מחבות הנחשת וקדרות עשת ברזל ודוד וקלחת ומכתש נחשת התלוים בסדרים ממולו על הכותל אשר אצל התנור, כלם הוהרו גם מורטו בתבונות כפים למען היות להם ברק; הוא מראה את הלובן אשר על-קיר התנור ואת השחור המשוח על רקועי הפחים המכסים את הכירים ואת החמר האדמדם אשר על קרקע החדר כי זך הוא מכל אבק וגם תאר מחוגות וחלאים מעשי ידי אמן לו; הוא מראה — כי יד חרוצים תהפוך גם אהל דל לנוה שאנן.

ומלבד כל אלה הנה גם שלחן קטן בתוך החדר אל מול החלונות הפונים אל הרחוב וגם הוא מכוסה במכסה ארגמן מעשה חושב. כסא גדול לראשו ושני כסאות מצדו האחד וספסל ארוך ורחב למושב יום ולמשכב לילה מצדו השני. על הספסל ההוא מרבד בד עב ושני קצותיו מחוברים לשני צדיו. עליו תשב שפרה יומם, שם בקצהו תשב אל מכונת התפירה אשר לה, ועליו תרפד יצועה לילה; על קצה הספסל ההוא ישבה שפרה ימים רבים ותזמר משכיל בעבודתה על מכונת התפירה בשבת גבריאל אל השלחן ויאץ בה כי לא תחדל לשיר באזניו, כי תנעים זמירות ואת-לבו תרנין; שם על משכבה בלילות עשה לו דמיונה כנפים ויחזה לה חלומות נעימים כי באור פני גבריאל תראה חיים, כי הוא ירומם אותה משפל מצבה, כי יקים הבטחתו לה „להיטיב גורלה" אחרי אשר יציב לו יד בחיים. הן מי כמוה יודעת את טוב לבו ויקר רוחו? והוא אף אם ישית שמרה לפיהו ולא ימצא חפץ בהתגלות לב, הלא תבין היא אל מה ירמזון מליו ומבטי עיניו החודרים כליות ולב. הכי לא יהלל אותה כל היום במו פיהו על כי תכלכל היא בעבודתה את אביה האמלל מיום אשר מתה עליה אמה. גם תשים לב אל הנקיון אשר בבית ובחפץ כפיה תעשה הכל כאשר לכל? הכי לא הגיד במו פיהו כי האיש אשר יקחנה לאשה יהי מאשר וחלקתו תברך בארץ, כי טובה היא לו מכל הנערות המלמדות? הכי לא...

על הספסל ההוא תשב שפרה מיום עזבו את בית הזקנה ותאנח בשברון מתנים על קשי יומה כי הרפה; שם על משכבה בלילות יבעתוה חזיונות נוראים מיום ראותה אותו בלכתו לשוח עם...

ועל הספסל ההוא יושבות עתה שפרה ואסתר ומביטות בדומיה אשה בפני רעותה עד אם תפתח אסתר שפתיה עמה ותשאל בתמהון: „מה זה היה לך שפרה, מדוע פניך דלים ורעים?"

כמו היה הקסם בדברים האלה לקרוע סגור לבב ולפתוח מקור עינים הנה התנפלה פתאום שפרה על צוארי אסתר ותבך תמרורים.

— „מה לך כי תבכי נערה טובה ויקרה ?„ שאלה אסתר במבוכה.

— „כי יתומה אני , אין לי אם" השיבה שפרה ברב עמל כי קול טליה נחבא בזרם הדמעות אשר שב להתפרץ ברב כח.

— „יתומה את רעותי". הניעה אסתר במו ראשה והמון רחמיה אליה התעוררו „כן כן יתומה את, על כן תבכי אמללה באמללות..."

אסתר החרישה רגעים אחדים כי ישבה כנפעמה ומעיה המו לרעותה הבוכה במר נפש.

„לו יכלתי גם אני לבכות על שברי" נאנחה אסתר „לוא נמס לבי כמים לבכות כמעט את האש העצורה בעצמותי. אמנם שברי גדול מני ים. אש עולם תוקד בקרבי לא תכבה. אולם כגודל שברי כן יגדל לבי להכילה וכרוב שאתי כן תרבה נפשי עצמה וכן יוסיף רוחי אמץ לשאת אותה ברומיה".

— „בכל זאת לא אבין לרעך", שבה אכתר לפתוח שפתיה עמה אחרי ראותה כי כבר נתנה פוגת לבכיה „מרוע קראתיני לבוא אחריך? יודעת נפשי מאד כי כל בת ישרה תשוה את אמה לנגדה תמיד וזכרה לא ימוש מעל לוח לבה, אבל הן לא תמול ולא שלשום מתה עליך אמך ומה ימריצך כי תעציבי עתה את לבך וכי התגבר עליך היגון להכאות את רוחך?

— „יתומה אני" התאוננה שפרה „אין לי אם כי אשפוך לפניה מרי שיחי וכי אבקש מפיה עצה ותנחומות במצוקת נפשי כי רבה ...

ברגע ההוא כוננה אסתר את עיניה על רעותה וכברקים יצאו מבטיה בשאלה אותה פתאום: „הידעת מה היה לגבריאל? איפה יתמהמה כיום תמים ?"

— „ידעתי וידעתי", השחה שפרה אמרתה ותורד לארץ ראשה „שלשום לעת ערב פגשתיהו בלכתו לשוח עם...

— „הנער השובב!" התגעשה אסתר ותחרוק שן. אולם כעבור רגע התמודדה על מושבה ושלות השקט נחה על פניה הלבנים כשיש באמרה:

— טוב, רעותי היקרה, יודעת אנכי יתר מאשר הגדת, טוב עשית כי לא גלית את אזן אבי מכל אשר ידעת. היום לפנות ערב נלכה יחדו אל משכנו ושם נ ת ר א ה פ נ י ם א ת ו !"

— „הניחו לי!" התחננה שפרה ברעדה „לכי את כי אחותו את ולא אני... פן יקצוף עלי אחרי הודעו כי אנכי הכיתיו בלשון וגליתי את מחבואו".

— אל תיראי ואל תפחדי כי אתך אני, וגם הלא השחוק הוא אם תאמרי „כי הכית אותו בלשון" ואת תשמרי עליו לבל יפול ברעה...

— „הגידי נא לי יקרתי גם את זאת". הוסיפה אסתר אחרי רגעים אחדים בקול שופט חוקר עד תכלית והוא לא ימצא חפצו במשפט אשר לפניו כי לו אחת היא אם יצדק הנאשם או איש ריבו. הן כל ישעו וכל חפצו רק כי יתבררו ויתלבנו הדברים „הגידי נא לי גם את זאת: האמנם כי יום המסה בבית מדרש המדעים כבר היה וכבר קבל גבריאל את תעודתו להערכת המשפטים ?"

— „שלשום". השפילה שפרה קולה.

— אם כן טוב הדבר. לפנות ערב נתראה פנים אתו וגם אביך ילך עמנו!

ובדברה את דבריה האחרונים התנשאה ממושבה ותפן לצאת באמרה: „נחפזה אנכי לשוב הביתה ולראות את שלום אבותי פן ידאגו לי. ואת שפרה יקרתי מנעי היום רגליך מבוא אל חדרנו פן יוסיף אבי לשאול את פיך על דבר גבריאל ויראה מבוכתך כי לא תדעי להזהר".

עוד היו בפי שפרה תוכחות. אבל אסתר מהרה לעשות דרכה ורק בעמדה על מפתן החדר וכבר פתחה את הדלת הסבה עוד הפעם את פניה ותוסף לאמר: „השמרי לך פן תגידי את דברינו לאביך. לא תגידי לו בלתי אם כי יהי נכון ללכת עמנו לפנות ערב אל המקום אשר נראהו!"

אלקנה אבי שפרה אשר פי כל בשם „הממשל משלים" יכנהו, הוא קנה לו, או יותר נכון לאמר, אביו הנחילהו את שמו החדש עוד בהיותו נער והשם הזה רדפהו על כל מדרך כף רגל ויעשהו לאמלל כל ימי חייו. בן איש עשיר וירא אלהים היה אלקנה ואביו אהבו מאד כי שאר רוח היה לו ויעש חיל בלמודים. אולם אבי אלקנה היה איש אשר ידיו לא רב לו בתורה וגופי הלכות לא ידע על כן שם כל מעינו באגדה ויהי ממוקירי שם המגיד מדובנא וממכבדיו על כל כבוד; ועל כן היתה אך זאת משאת נפשו כי אלקנה בנו יהי חכם כהמגיד מדובנא וישא משלו על כל דבר מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר. גם לאלקנה הנער נעמו דברי האגדה והמדרשים המושכים את הלב מהסוגיות העמוקות וההלכות המחודדות אשר בשני התלמודים, על כן שגה באהבתם וימלא נפשו מהם עד אם נסה גם הוא את כחו לפני אביו לפתוח במשל פיהו, ואז שמח לב האב על בנו ויגל כבודו וידעהו בשם „ממשל משלים" ויתפאר בו באזני כל באי ביתו — והוא לא ידע כי בנפשו הוא, כי בעד גורלו יתתום והוא מביא עליו רעה אשר לא יוכל להמיש צוארו ממנה עד יומו

האחרון. הן כל עוד היה הנער נער חשבו לו כל השומעים את משלו לחכמה אם טוב ואם רע היה, אולם בבאו באנשים והוא לא ידע לבחור לו מלים כי אם לפתוח במשל פיהו וישחקו עליו רבים וינודו לו ויניעו אחריו ראש כי אך משגע הוא הממשל משלים, איש לא יצלח לכל דבר בלתי אם להכביר אמרי רוח ולהרבות מלים ריקים אין בם מועיל. ויהי כרבותם המה לנוד וללעוג לו כן התאמץ הוא להרבות משל על משל ולהראות את חכמתו. ומשוגתו זאת היתה בעוכריו. הוא היה איש טוב לבב, איש תם וישר אשר מזמה לא ידע וכל תחבולה רחקה ממנו. ויהי בבוא אליו איש תככים אשר ישכיל לעשות חנף ולשונו תצמיד מרמה ויהלל את משליו באזניו וירוממהו תחת לשונו כי אין חכם ונבון כמוהו, אז קנה את לבבו לאהבה אותו ולדבקה בו וכל חפציו השלים, אז לא חשב אלקנה כסף וכל עמל ותלאה היו משחק לו רק למען ימציא למחמל עיניו את משאלות לבבו. ואמנם כל עוד לא אזל הכסף מכיסו רבים היו אוהביו אשר התענגו על משליו, אולם כמעט רושש האמלל וידל וכל רעיו רחקו ממנו ומיודעיו מחשך ונוספו גם המה על מלעיגיו. ועתה ידע אלקנה מה אמלל הוא. כבר נפקחו עיניו לראות את רעת האנשים גם הבין משפט כי אף אם לפעמים יטה איש אזנים קשובות לאמרי פיו וגם טוב יאמר להם; עתה הבין משפט כי רק בפניו טוב טוב יאמר ואוזל לו אז ימלא שחוק פיהו. ובכל זאת לא חדל הוא ממשוגתו ולבו לא חדל מהיות טוב לכל האנשים וגם על רוחו לא עלה להשיב בוז אל חיק מחרפיו.

אלקנה הממשל משלים היה גם טוב שכל, הוא מבין דבר לאשורו רק כי דעת שפתיו לא ברור מללו. על כן שגו רבים פליליה כי אמנם השהו אלוה חכמה והליכות עולם כמו זר נחשבו לו. הנה שוא דאגה אסתר לשפרה רעותה פן תגיד את דבריה לאביה והוא לא ידע לשום מחסום למו פיהו ויספר את הדברים באזני מרדכי: שוא פחדה פחד לא היה פחד. אמנם שפרה לא תגיד לאביה דבר אבל אביה אלקנה הממשל משלים אשר דעת שפתיו לא ברור מללו הוא יודע הכל, הוא יודע את לבב בתו גם אוהב הוא את גבריאל וכאב את בנו ירצהו. שפרה תסתיר את יגון לבבה מעיניו וגם הוא מבקש עצות לכסות את הדבר מעיני בתו. רק כי תחת אשר שפרה הנערה יושבת בחבוק ידים כי לא תוכל לעשות דבר הנה הוא לא ידע שלו. הוא ישמור צעדי גבריאל מיום עזבו את בית הזקנה. גם זה יומים מיום אשר עמד גבריאל במסה ולא שב אל בית הזקנה ינוע לבב האמלל והשקט לא יוכל. הנה זה יומים יארוב לו במסתרים, יתהלך אנה ואנה ברחוב בית משכנו החדש יחיל ודומם אולי יצא גבריאל בדרך פתח ואז יגש אליו וישא עליו משלו להשיבהו מעון ולהשיב את לבו על לב אבותיו. הנה היום לפנות ערב גדלה מבוכת לבב אלקנה והוא סובב סובב הולך מסביב לאחד הבתים אשר ברחוב „קאַפאָ"; הנה הוא סובב סובב הולך ולבו הולם פעם. אל חלונות החדר הפונה אל הרחוב השקיף ואין אור בו רק כי מהחדר הנשען יצאו קוי המנורה דרך הדלת הפתוח והוא יכונן מבטיו לראות אם בודד הוא בחדרו; הנה כבר נגש אל השער הקטן אשר בחצר הבית, כבר נגעה ידו בכפות המנעול ויפתחהו והנה — כלב נובח לקראתו. ויבהל אלקנה וינע ויעמוד מרחוק ויגמגם בלשונו את פסוקו: „ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו". אולם אלקנה השמיע בלחש קולו לבל ישמע גם אחד מאנשי הבית — ולא שמע גם הכלב ויוסף להתגעש ולנבוח, ויחרד אלקנה חרדה גדולה ויהי נבוך מאד ותבא פתאום עצה בלבבו ויקן חלת לחם וישלך אותה לפניו ויאלם הכלב דומיה, ויתגנב אלקנה אל החצר והנה הוא עומד נרעש ונפעם מאחרי החלון — כי גבריאל לא לבדו הוא בבית. גבריאל יושב על אחד הכסאות תפוש ברוב שרעפיו, פניו זועפים ועל השלחן אשר לפניו מלא ספל חלב ועוגות משוחות בחמאה. העלמה היושבת לימינו תתרפק עליו ותפצר בו כי יאכל וגם ישתה, אבל ידו לא תגע בכל אכל ומשקה וגם לא ישיב אותה דבר ויהי כלא שומע.

— „הזאת אהבתך לי כי תאדיב את לבי ותמרר את נפשי?" התאוננה העלמה „הן כל היום לא בא אכל אל פיך ואתה עצוב רוח, משמים תשב וכאלם לא תפתח פה. התוכל וראית באבדן עשתונותי? הלא טוב לבב אתה ויקר רוח... אנשקך מנשיקות פי...

וברגע ההוא וישמע אלקנה קול צעדים הבאים משער החצר וירא תמונת אשה גבוהה בקומה ולוטה באדרת שער עוברת על פניו לבוא הביתה — והוא התחבא מאחורי אחת החביות אשר בחצר עד עברה.

סמר בשר אלקנה הממשל משלים מפחד. גם הקור התגבר בנשף בערב יום וכל עצמותיו רחפו. כמעט היה את לבבו לשוב על עקבו אולם כמו חזק במסמרות נטועים אל עמדו ולא נע ולא זע ממקומו. הנה האשה גבהת הקומה כבר הסירה את אדרתה מעליה וכבר העלתה אש בקנה מקטרתה והיא מתהלכת בחדר בצעדי און ומעלה עשן בכל פה, הנה התיצבה לנכח גבריאל ותישר עפעפיה נגדו באמרה:

— שמע נא בני!... בני אקראך כי כבן

אמצתיך לי ברגע ראותי את פניך כי ברכה בך וכי כיונק מארץ ציה עלית לפני. גואלי ומושיעי הוא עדי בשחק כי כל שנאת הדת רחוקה מכליותי. כי אוהבת אנכי את היהודים כאהבתי את בני עמי ולוא הואילה הממשלה הרוממה להטות חסדה להיהודים בני ארצה ולתת למו משפט האזרחים כי עתה הייתי אנכי הראשונה אשר נתתי את בתי ללכת אחריך ולקבל עליה את דתי היהודים, הלא אלהיכם אלהינו, הלא אל אחד בראנו, הלא אב אחד לכלנו, ומדוע נפרד איש מעל אחיו?

מאריא הרימה את ראשה ותבט בפני אמה בתמהון ושממון אבל היא לא שמה לבה אליה ותוסף לאמר:

„בן עשרים וארבע שנים אתה היום גרעגאר בני, את מבחר ימי בחורותיך בלית בבית הספר, היית תלמיד מקשיב ומבין, היית תלמיד שוקד על הלמודים ותגבר חילים עד כי עלית על כל בני גילך בחכמתך ובדעתך. בבית המדרש למשפטים הקשבת לקח וכל המורים מלאו פיהם תהלתך. הנה שלשום שלחוך לחפשי ויכירו מעבדיך וירוממוך בתור איש המעלה. אולם אחרי כל אלה תהי ככלי אין חפץ בו כל עוד לא תסיר מעליך את הכבלים אשר שמו עליך בני בריתך. לנפשך תרע ולבני עמך הועיל לא תועיל.

— „אבל אבותי!“ השפיל גבריאל קולו.

— הן גם אבותיך דורשים טובתך והמה הלא גם המה יודעים כי לא תוכל להיות עורך דין — כל עוד יהודי אתה.

— „שמע נא בני“. הוסיפה אחרי רגעים אחדים בשבתה היא על הכסא לימינו בינו ובין מאריא בתה ותאר אליו פניה בחן ונעימות ותחליק בידה את תלתלי שער ראשו כהמנהל לבית אסף חיתו טרף ברדתו אל הסוגר להטות אכל על פי הליש „שמע נא בני“ הן חכם לבך וגם נפשך יקרה; הלא תדע כי אבותיך ירצו את מעשיך, כי גם המה יקרי רוח ואתה תכלכל את שיבתם בהיותך לאיש, אתה תוכל גם להועיל לבני עמך ולדרוש משפטם. אנכי כבר הכינותי הכל כאשר לכל. אורח תהי בארץ וגם לבית אביך יתנו השרים משפטי האזרחים. בבית הראש לכהנים הייתי עתה והוא נשבע לי כי כל חפציך ישלים. עצתי היא כי למחר בבקר השכם תתקדש לבוא במסורת ברית...

— „למחר בבקר השכם!“ הרעים פתאום גבריאל בקול איום ומוזר „ואנכי הלא כבר הגדתי כי לא אעשה דבר בטרם אראה את פני אבותי. מחר בבקר השכם אסע אנכי אל הכפר בצרת!“

„גברתי! גברתי!“ נשמע קול השפחה מבית המבשלות „ושידאן ארור ובזוי מתפרץ אל הבית, משגע הוא, הוא קורא בקול כי דבר נחוץ לו אל האדון גרעגאר מארקאוויטש והוא קורא את האדון בשם גבריאל בן-מרדכי“.

— „את גבריאל בן מרדכי אתה מבקש“ אמרה סופיא אל היהודי בנחת קולה בעמדה על מפתן הדלת, „בלי כל ספק הטית מני ארח או כי איש בליעל הוליכך שולל. גבריאל בן מרדכי, זה האיש לא יבא אל ביתי“.

— אמשול לך משל למה הדבר דומה לישראל שנשבה לבין הנכרים...

— „הרפי ממני פתיה. הניחי לי!“ גער גבריאל במאריא אהובתו אשר החזיקה בו בכל כחה „הרוב שכול אני אם תנין כי תשימו עלי משמר זה ימים אחרים לבל אצא פתח, עוד אחת מעט ותביאוני בחחים ותתנוני בסוגר!

ויהדוף את מאריא מפניו ויהדוף גם את סופיא מן הדלת בחוקת היד לבוא אל בית המבשלות ואל אלקנה שם דברתו לאמר:

— ומה הוא הדבר אשר לך אלי?

— בוא אתי אל בית הזקנה כי נבקה רוחה בקרבה בשמעה את האסון אשר קרה לבית אביך. אמשול לך משל למה הדבר דומה... למאבד עצמו לדעת...

— ומה הוא האסון? ואבי איפה הוא?

— „אויה לי, מאריא היא מתעלפת, שוכבת כחלל על הארץ, בואו לעזרה, הושיעו, הצילו!“ צעקה יאזעפינא בקול כחלילים, והיא באה מחדר המטות כי שמה הטיבה את שער ראשה ואת פניה ואת בגדיה לנכח הראי המלטש.

— „ומה הוא האסון אשר קרה לבית אבי? ואבי איפה הוא?“ קרא גבריאל במבוכה בהיותם בחוץ „הגד נא את דבריך בשפה ברורה!“

— אמשול לך משל למה הדבר דומה...

ובטרם כלה האמלל את משלו והנה — כבר חנו עליו עיני שפרה בתו ועיני אסתר בת מרדכי לעצור בעד שטף דבריו. וגבריאל נבהל מאד בראותו פתאום את פני אסתר אחותו וכי שׁנו עד למאד.

— „אחותי היקרה!“ קרא גבריאל בבהלה, כבר פרש את ארבות ידיו וכבר הטה ראשו מלפניו להתנפל על צוארי אסתר אחותו — והנה היא התחמקה ותסוג עשרה צעדים אחרנית.

המנורות אשר לראשי העמודים העומדים לשני

צדי הרחוב הפיצו אור כהה כי לוחות העששיות השביתו מטהרם בנשוב עליהם הרוח הקר. ולבנת השיש אשר על פני אסתר היתה כמראה הדונג גם עיניה כמו קמו בתוריהן, לנכח גבריאל הביטו מבלי הניד אף עפעף — ומנוחת מות פרושה על כל פניה.

— „חדל לך, אל תגע בי, לא עת שעשועים היא לנו". הגידה אסתר בנחת.

— „למחר בבקר השכם קדשתהו נעות המרדות להיות נכון ..." לחשה שפרה באזניה בקול רועד „כן יספר לי אבי".

— „יודעת אנכי יתר הרבה מאשר יגיד לי איש. מחר בבקר השכם!"

רגע שונו פניה, גידי מצחה שורגו כעבותות אדומים, מעיניה התמלטו כידודי אש, מנחירי אפה יצא עשן. שפתיה חלו ורגזו עד למאד. אסתר חשה בנפשה כי מנוחתה עזבתה, כי סער מתהולל בקרבה, כי דמי עורקיה יתגעשו, ותאסוף רוחה אליה ותשוך בשניה את שפתה התחתונה עד אם קמה הסערה לדממה, עד אם שאפה רוח, עד אם חדלו שפתיה רגז, עד אם החליק רוח צח חרישית את פניה. אז נגשה אל גבריאל בשחוק שפתים ותתופף על שכמו ותתנן קולה לאמר: אך זה אמיץ לבב בגבורים, איש אשר שאר רוח לו, איש יודע להלוך נגד החיים! מחר בבקר השכם יהי הוא אור מאיר לבני עמו. הוא ילך לפניהם לנחותם הדרך אשר ילכו בה והדבר אשר יעשו למצוא חן וחסד בעיני שרי ארץ רומניה כי יסמכו את ידם עליהם לתת גם למו חלק ונחלה בארץ מולדתם. — גרעגאר מארקאוויטש! גם בהתחשבך באזרחי הארץ חלילה לך פן תשכח כי אחות יהודיה היתה לך, ולמען לא תהי לך היהודיה הבזויה לחרפה הנני להראותך דעת כי גם אותה לא השה אלהי העברים דעת וחכמה, כי גם היא יודעת דרך הרומענים וארחות משפטיהם זכו בעיניה: היהודי לא יעלה במעלות על כס המורים פן תגלה חכמתו עליו וכל חלקה טובה יכאיב בלבות בני הנעורים המקדשים מרחם — לרעות חזירים. בתי הפקודות סגורים לפני היהודי על מסגר, היהודי לא ישב כסאות למשפט פן לא ידע עול בשת — ויצדיק את הצדיק ולא יכיר בן אמונה אחרת לפני בן אמונתו להטות דין ולעות משפט. אם יחשוף היהודי את זרוע עזו וגבורת ימינו על שדה קטל, אם יפיל אלף אויבים מצדו ורבבה מימינו בגיא ההרגה, אם ישחק לרעש כלי תותח ויתקלס ללהב חנית חרב וכידון בצאתו לקראת נשק, אם יעשה בתחבולות מלחמה ללכוד ערים בצורות ולהבקיע אליו מבצרי עז, הוא עד שר החמשים לא יגיע כל עוד ירע את אביו, כל עוד יכיר את אמו, כל עוד לא יבגוד בגד בברית עמו פן יאמרו בגוים כי — היהודי לא ינוס מנוסת חרב בהריחו מלחמה. על כן רק אנשי בוגרות היו ויהיו בארץ רומניה למורים בבתי ספר החכמה, רק מפירי ברית ועוברי חק היו ויהיו לשופטים בבתי המשפט, רק הנסים מן המערכה אל מחנה האויבים היו ויהיו למפקדים צבא מלחמה, רק מטי דין היו ויהיו לעורכי המשפטים. הן רק בזאת יבא היהודי אל קרשי בני רומניה, רק בזאת יזכה את ארחו להיות אורח נאמן ככל אזרחי הארץ הזאת בהשליכו שקוצים אל הבאר אשר ממנה שתה מים חיים, בהעטותו חרפה ובוז על יקהת אם, במלאו פני עמו כלמות ורק, בבגדו בגד בוגדים בברית אבותיו. האף אין זאת גרעגאר מארקאוויטש? מחר בבקר השכם תהי אזרח נאמן כהארון אלזורעסקו הפקיד על הכפר בצרת, מחר בבקר השכם!"

וגבריאל הוריד לארץ ראשו כפושע לפני כס המשפט.

— „כן, כן, מחר בבקר השכם יסע אביך לדרכו". קרא הד"ר פלאי מעל המרכבה בעברו על פניהם וישמע את דברי אסתר האחרונים, ויצו להרכב לעצור בעד מרוצת הסוסים.

„מחר בבקר השכם!" התפלאו כל השומעים.

— אשתו תשוב עד מהרה לאיתנה. כבר סרה מעליה הקרחת והיא תדבר ותשוחח כאחר האדם. הזקנה כמעט חדלה רגז. גם הנה עתה בהיותי בביתם באו שלשה אנשים מזקני הכפר בצרת וישפכו חמתם על האכזר ויתתמו את ידם על תעודה כי מרדכי היהודי הוא יליד הכפר המתיחש לתולדותיו בארץ מדור דורים וכי זך וישר פעלו. ותחי רוח מרדכי אביך בראותו את זקני הכפר כי רוחם נאמנת לו. גם אמך הופיעה על עצתו למהר דרכו ואנכי נתתי על ידו מכתבי מליצה להד"ר גאסטער ולהד"ר שווארצפעלד וכן להד"ר בעק המטיף בבית הכנסת אשר בעיר בוקארעסט, ותקותי חזקה כי המה לא יחשכו מנפשם כל עמל ותלאה לעמוד לימינו ולהושיע לו בכל אשר לאל ידם.

— „אבל הגידו נא לי מה זה היה לבית אבי?" קרא גבריאל ויפרוש את כפיו כמתיאש.

— „הגם אתה פה בן־מרדכי?" הושיט הרופא את ידו לו „ואנכי לא ראיתיך בבית אביך לא היום ולא תמול!"

— „מחר בבקר השכם יסע האב אל העיר בוקארעסט לבקש משפטי האזרחים" הגידה אסתר בלעג שפתים „והבן יגיע מחר בבקר השכם על נקלה אל מחוז חפצו. הוא לא יענה בדרך כחו, הוא יכבד

וישב בביתו ויתענג על אהובתו רבת החן והשרים טובי הלבב יבאו ויתנו לו כבוד אזרח, הוא לא יעשה מאומה בלתי אם — ימיר את דתו כאשר יחליף איש את בגדיו".

— „נערה פתיה!" התרגז עתה גבריאל „בבלי דעת את חותה גחלים על ראשי וכהתל בנער לא בינות תהתלי בי על חנם, ומדוע לא תדברי אלי בשפה ברורה? הגידי נא מה נהיתה!"

— אמשול לך משל למה הדבר דומה...

גם עתה לא נתן הרופא להאמלל לכלות את משלו כי אל גבריאל פנה ויאמר:

— נבוכים אתם כלכם גם אתה וגם אסתר אחותך וגם אלקנה הממשל משלים ואיש מפי רעהו לא תצילו דבר. בוא נא ושב אתי על המרכבה ואנכי אספר באזניך את כל דבר האסון מהחל ועד כלה, ואחרי כן תשוב עם מרכבתי אל בית אביך.

ואל אסתר שם דברתו לאמר: אל תיראי ואל תפחדי יקרתי. אנכי ידעתי את נפש האדון בן־מרדכי כי הוא לא יעשה כדבר הזה. גם שניכם תתעברו על ריב לא לכם כי אף בהמיר איש יהודי את דתו לא יתנו לו השרים את משפטי האזרחים עד אם תעבורנה עליו בבריתו החדשה עשרים וארבע שנים ויבאו ימים אשר אין לו חפץ בהם, כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ולא יהי אזרח בארץ עד אם יגדל ויהי לאיש. — לא לצון חמדתי לי. הנה זה היום קראתי מעל מכה"ע את המשפט הזה אשר תרצו המחוקקים הנבונים על הדר. ד. אשר בעיר ראמאן וישיבו את בקשתו ריקם אף אם הוא כבר המיר דתו.

* *

*

„מחר בבקר השכם!" התגעש גבריאל בשבתו לבדו במרכבת הדר. לשוב אל בית אביו „מחר בבקר השכם אסע אנכי אל הכפר בצרת — לנקום את נקמת דם אבותי השפוך מאת האכזר הנבל בנבלים!"

ה

הסתו עבר.

שפרו מליצותיכם אתם הנותנים אמרי שפר. הנה עת הזמיר הגיע ומי לא יקדם פניו בתודה, מי לא יריע בזמירות לו; הנה חדש האביב בא ומי לא ירנן ולא יריע לקראתו? הן לו נאוה תהלה כי מי כמוהו מפליא לעשות, מי כמוהו נורא עלילה על הארץ ומלאה. החדש הזה יחדש פני האדמה, יחדש נעורי כל היקום, יחדש רוח ששון גם בקרב בני אדם.

וגם לבני ישראל החדש הזה ראש חדשים. בו יירשו בני ישראל משנה ששון; בו יחגו את חג האביב, את חג החגים—את חג החרות.

ואם לא חג החגים הוא? הן הטבע לא יפריד בני אדם למשפחותם לתולדותם, הוא בשם אבי כל היקום ירגול ודגלו עליו חרות לבלי חק—רוח צח כי יפוח ישיב גם את נפש „יליד שם" והדודאים יתנו ריח אף לחוטם אשר גב לו ממעל.

או האמנם כי בארץ אשר ישלט האדם באדם לרע לו ונוספו גם סדרי הטבע על שונאי האמלל; האמנם כי במקום הרשע מבקשים גם מוסדי ארץ את נפש הנרדף לספותה; האמנם כי רגע באפם מתקוממים אף המה לו להפוך עליו בלהות?

חדש האביב לשנת תרמ"א הוא החדש מאי 1881 למספר עם הארץ!

והנה גם לתולעת יעקב אשר היתה למרמס תחת רגלי השליטים אשר בארץ רומניה, הנה גם לה היה החדש הזה חדש האביב, ראש החדשים. והחדש הזה ראש החדשים הוא המחדש על ישראל כעס ומכאובים; הוא המחדש עליו עלילות צורריו ומנדיו, עלילות שוא אשר השיאו עליו שונאיו חנם בזדון לבבם להאביד לו ניר ולהכחידו מגוי; החדש הזה הוא המחדש על היהודי בארצות הדמים את עלילות הדם להפוך את חגו לחגא ואת ששונו לאסון.

בחדש ההוא שָׁכְחוּ מְכַתְּבֵי עמל מועד למועדי רגל, העושים לשקר עט סופרים השביתו שבת ליגיעי כח.

בחדש ההוא התחוללו סערות תימן על ראש בני ישראל יושבי ארץ הצפון והנה עננים ורוח זלעפות, נפץ וזרם, משובת עריצים ומהפכת זרים. „להקת היחפים" פשטו על מושבות עם אלהי יעקב, הכו בהם מכת חרב והרג ואבדן ויעטו אל השלל ויבוזו את יגיעם ויהרסו את בתיהם, הרסו ולא חמלו, והנה אנקת חללים שועת עשוקים, יללת עוללי טפוחים, קול דמי מדקרים בראש חוצות — ואלה המתאמרים למאשרי העם וקסמים בידם להראות לעיניהם מאורות מתעים ומדוחים, אלה אשר קסת הסופר היתה לקשת בימינם לירות חצים ואבני אלגביש לישרי לב, אלה אשר שבט הסופרים היה בידם לשבט אף ומטה זדון להכות כל היום על קדקד יעקב, אלה הטובלים את עטם בדמי נקיים וחמת עכשוב תחת לשונם להסית את המון הריקים והפוחזים ביהודים היושבים לבטח אתם; אלה הזדים ובני הבליעל ששו בפרוע ההמון פרעות בישראל, ששו כי עצתם קמה ונהיתה.

ששו כי זרועיהם הצמיחו ראש ולענה, ששו ולשונם כאש אוכלת להגדיל המדורה.

ושעיר אשר בארץ הצפון אל רעהו בארץ רומניה יקרא: ארמוקדי יקיד זיל קוץ גם קרך וצלי! מלא גם אתה את הדור מבחר עצמות בית ישראל, הרבה העצים, הדלק האש, העמק הרחב מדורתה, התם הבשר, רתח רתחיהם והרקח המרקחה והעצמות יחרו! ...

צוררי היהודים ברומניה מצאו להם עתה כן, החליפו כח, מלאו את אשפתם חצי רעל, המטירו אש וגפרית על עם חרמם וינאצו בזעם אפם את כל מערכות ישראל — ויעשו בערמה ויתחננו במו פיהם לבני דלת עד הארץ ויחליקו למו לשון אף השבע השביעו אותם כי יעצרו בעד שטף רוחם ולא יגעו ביהודים לרעה ולא יפילו משערת ראשם ארצה פן יאמרו בגוים כי גם עם הרומנים עם שובב ופרוע הוא ואין שלטון ברוחם לכלוא את הרוח.

וזעם לשונם זו לעגם בקשת רמיה החריד את ישראל ויפל פחדו עליהם הרבה יתר מחרפותיהם ונאצותיהם.

הן גם שרי הממשלה הואילו עתה ברוב חסדם ובגדל לבבם להגן על יהודי ארצם גנון והציל פן יפרץ בם ההמון, הן אף המה שלחו דברם לכל הפקידים אשר בארץ כי יעמדו על המשמר ויעידו בעם פן יהרסו אל עם עברתם לנקום מהם את נקמתם; הן אף המה נזהרו מאד לבלי תת עוד לאחד היהודים משפטי האזרחים פן ישמע העם ויתעבר ועל כל בני ישראל יצא קצפו להביא עליהם שואה לא ידעו, להמם ולאבדם:

„רוח ההמון הוא כנחל גפרית" הצטדקו שרי הממשלה כל היום על פי מבתה"ע אשר רוחם דובר בם, „ההמון שואף נקם כי הזרים הפשיטו את עורם מעל עצמיהם אף לחכו את לשדם ומוח עצמותיהם ומה יעשו אלה הזרים ליום פקודה כי יפקדו בני ההמון בשבט פשעם וישיבו להם כרעתם. גם אנחנו חלילה לנו לגרות בבני העם מדון כי מי הקשה אל ההמון וישלם ולמה לנו כל החרדה הזאת על אדות זרים אשר לא מבני ארצנו":

האמנם כי בני ההמון עמדו הכן כלם כאיש אחד לפרוע פרעות בישראל? הלא אתם הצוררים תחזו לו מהתלות, הלא אתם תערימו סוד על עם אלהי יעקב לשלח רצח בעצמותיהם ועור כבשה תמה תלבשו למען כחש, למען עור את עיני המליצים אשר יקומו להם.

הדור אתם ראו! הנה מן היום ההוא אשר החלו השרים לדאוג ליהודי ארצם ולהגן עליהם כנשר על גווליו השיבו את כל מכתבי בקשותיהם ריקם — כי כלם זרים יחד אנשים אין מועיל בם אין יליד הארץ אין גם אחד.

ובכן בחדש האביב עת יציץ כל ציץ ויפרח כל פרח הנה צץ המטה פרח הזדון גם בארץ רומניה המברכה והחמס קם למטה רשע להסיע כל תקוה מלבות היהודים. הנה עתה נוכחו האמללים לדעת כי נוחלה אבדה תוחלתם בשרי הממשלה, כי גם בשרי אירופא שקר מבטחם; עתה ידעו כי אזלת יד חברת כל ישראל חברים להושיעם ממצוקותיהם והיא הלא הסתירה רגע פניה מהם בהיות החובה אליה חזקה להמציא ישע ומפלט להאובדים והנדחים בארץ הצפון; עתה סבו יהודי רומניה את לבם ממצוא מנוחה בארץ מולדתם, עתה נועצו לברוח מן המהפכה ולתור למו ארץ אשר לה יאמרו זאת המנוחה וזאת המרגעה מעצבם ומרגזם.

יהודי רומניה סבו את לבם ליאש ממצוא מנוחה בארץ מולדתם. שרי הממלכה יחדשו לבקרים את פקודותיהם להוציא לחמם מפיהם ולהשביעם ממרורים, יערימו כל היום עליהם סוד לשום מועקה במתניהם ולהשבית מארץ זכרם, אולם היעזבו כלם את הארץ ביום אחד? העשירים בעם לא ימהרו לעזוב את רבצם כי הרעה טרם נגעה עד נפשם. הן גם החקים המעיקים בקטן יחלו ובגדול יכלו. על אלה האוכלים לחמם בזעת אפם וכל עמלם רק לפיהם תכבד ידם בראשונה ועל אנשי האוצרות ונטילי הכסף באחרונה. בעת אשר כבר השיבו משפטי הרשע את העניים עד דכא הנה העשירים המעטים עוד ימצאו להם כן, בצל כספם יחסיון וידם תמצא לעצור בעד שטף המים הזידונים לבל יהרום לגשת אליהם. ואלה האמללים המתמלטים בעור שניהם, אנה יפנו, אנה יברחו מפני חמת המציק?

אמנם האמלל לא יבקש חשבונות רבים עת אכף עליו המחסור להיות נודד ללחם. הוא יתעה אל כל אשר ישאוהו רגליו. הוא ינוס בבהלה מן המהפכה וכל אור מתעה הנראה אליו ממרחק הוא בעיניו כאור שבעת הימים. אבל כמעט נמלטו אחד אחד והנה ארצות רבות סגרו את שעריהן לפניהם פן ירבו ויעצמו במאד מאד ויפלו למשא על ארצם החדשה.

ותהי הזעקה גדולה ומרה ותהי מהומה ומבוכה בבית ישראל ויהי העם בוכה למשפחותיו ויהי כל העם נדון על ארץ המקלט אשר ינוסו שמה.

„לארץ אמעריקא!" הרימו רבים נס „אל ארץ החפש!"

„אבל מי יודע אם תהי לנו תקומה גם בארץ ההיא. אם נציב לנו יד בארץ אשר גם שפתה וגם הליכותיה זרות לנו?!" פרשו האמללים כפים „הן גם מעוז

אירופא כבר היה לנו לבשת ומי לידנו יתקע אם לא תהי לנו ברבות הימים גם החסות בצל התבל החדשה לכלמה. ואיך נרחיק נדוד בנערינו ובזקנינו, בנשינו ובטפינו מעבר לים והכסף מאין תמצא כי דלונו ונורש ומחסורנו בא כאיש מגן? אל מי נפנה לעזרה ומי יתמוך בימיננו?"

ותהי מהומה ומבוכה בבית ישראל עד שקמו מקרבם אנשי רוח וישימו אל חכם שופר ויריעו בקול גדול ולא יסף ויתנבאו במחנה לאמר: „שובו לבצרון אסירי התקוה, שובו לארץ אבותינו צבי כל הארצות, שם לא תבואנו יד עמל ושם ינוחו יגיעי כח. כגן עדן היא הארץ, עובד אדמתה ישבע להם. זאת המנוחה וזאת המרגעה! איש תחת גפנו ותחת תאנתו ישב. יזרע שדות ויטע כרמים ומעמל כפיו יראה ישבע!"

מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם!

אהה ה' אלהים! לא עם אוהב לנוד עמך ישראל אבל עם מ ר ד ף בלי חשך, עם הולך בלא כח לפני רודף מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, לא עם בוגד בארצו וממלכתו הוא העם הזה אבל קללת „נע ונד תהיה בארץ" רובצת עליו מיום לכתו בגולה. כמעט יאחז באחת הארצות ויאמר פה אשב כי אויתיה׳ פה אעשה את הישר בעיני אלהים ואדם ואתערה כאזרח רענן; כמעט יציץ ופרח ישראל לצבי ארצו ולגאון ממלכתו והנה צורריו ריקם יפיחו בו ויבלעוהו ממקומו והנה חבלי רשעים עודוהו יחד עליו יתמלאון למשאות אותו משרשיו — ואתה ה' אלהים עד מתי?!

הסתו עבר וחם שמש האביב ונמס הקרח מעל פני האדמה וכל פתותי כפור ושלג נגוזו. גם כל רמש הרומש על הארץ יקיץ לתחיה בשלות השמש קרנים אל מעבה מחבואו וחם לו. רק מלבות האמללים טרם עבר הסתו, עוד נטוי הקרח הנורא לפתחם וכל קו וכל קרן אור אליהם לא יגיע.

שרה הזקנה אשת המלמד מרוסיא יושבת שוממה כל היום בפנת חדרה, קדורנית שחוחה, ראשה יסתתר בין שתי כפות ידיה ורוח מבינתה כבר שת חשך סתרו. היא כבר חדלה לשיר אף נאלמה דומיה ולא תשאל אף לא תשיב דבר גם למלכה בתה יחידתה. כל אכל תתעב נפשה ואף ידה לא תגע בו. רק מעט החלב אשר תשקה אסתר אותה יום יום יתן לה כח להאריך ימיה והיא בין רגע תתם לגוע בשבתה על מושבה...

„אמנם אנכי רק אשה ומה בינת אשה". תשנה מלכה כפעם בפעם את פתגמה עת תשתוחח עליה נפשה והיא תשיח את לבבה. אולם כל הרואה את הקמטים אשר העמיק היגון בפניה כמו חקק בהם משכן עולמים לו. כל המתבונן אל גוה המט ושחוח כמו יחרשו חורשים על גבו ואף רגע לא ישבתו מעבודתם; הוא יכיר כי גם פתגמה זה כבר חדל מהיות נחמתה, כי פתגמה נצור על דל שפתיה ולבה בל עמה, כי המכאובים הרבים התגברו עליו וכחו סר ממנו.

אתא ליל התקדש חג הפסח.

מלכה התאמצה להצהיל פניה בלילה ההוא. הלא חג היום לה'! היא הלבישה את הבנות בגדי חמודותיהן ותלבש גם היא את הבגד הלבן ותשם את מטפחת המשי על ראשה, את המטפחת הלבנה בפטורי ציצים רקמה. הלא המה הבגד והמטפחת אשר תלבש מלכה רק שתי פעמים בשנה: ביום הכפורים ובליל התקדש חג הפסח.

ידיה מלאות עבודה. היא רפדה את יצוע מרדכי „להסיבה" גם ערכה את הכוסות על השלחן כברכה מימים ימימה, את הכוס הגדולה לאליהו הנביא בתוך ואת הכוס הקטנה ממנה למרדכי אל מול רפידתו ושם בקצה היצוע לימין מרדכי העמידה את הכוס אשר הוכנה לה. וכן לכל אנשי הבית הכל על פי המשטר והסדרים כשנה בשנה. ואף את המעיל הלבן אשר ילבש מרדכי בלילה ההוא שמה על הכר אשר למראשותי רפידתו, דבר לא נעדר.

ערוך השלחן כדת החג, פרוסה המפה. מנורת נחשת קלל תאיר את כל המחזה והמערכה, איש איש יושב על מושבו וגם את הזקנה הושיבה אסתר ברב עמל ממול מלכה אמה רק מושב מרדכי ומקום גבריאל נפקדו. הלא כל המושבות הוכנו וכל הכוסות נמלאו יין אדום ועתה נלוו אל כוסו של אליהו עוד כוסות רבות המפיצות נגה לאור המנורה וכמו משקרות עינים לאמר שתו ביין מסכנו — ויד לא תגע בהן.

ותהי חרדת אלהים בכל הבית.

מלכה נפעמה פתאום למראה המקומות הנפקדים ונפשה נבהלה כמכה ירח הנודד בחלום חזיון לילה עת יעירהו איש מתרדמתו והוא עומד בחוצות קריה פשוט עד הכתנת וכל יצורי גוו כבדים עליו ככבד אבן וראשו עליו ככרמל כי עיף ויגע הוא בעבודתו הזרה לרדוף רוח. „הלא היא ידעה נאמנה כי מרדכי אישה וגם גבריאל בנה וגם.:. לא ישובו אל ביתם לימי החג ומי מסך בקרבה רוח עועים לעשות מעשיה זרים מעשיה?!" ותהי כנדהמה לא פתחה פיה. ותתבונן אל אמה הזקנה היושבת ממולה: זרועותיה נשענות על השלחן וראשה מסתתר בין כפות ידיה — ותוסף מלכה חרדות וכל עצמותיה רחפו...

הלא כבר הסכינה מלכה לראות את אמה במצבה הפרוע ומדוע התחלחלה עתה בהתבוננה אליה?

אסתר אשר ישבה בלילה ההוא בראש השלחן לשמאל אמה ולימין הזקנה. היא כמו הבינה נפשה אל כל החרדה הזאת ותשא בשרה בשניה ותעצור בעד כל אנחה לבל תתפרץ ממעמקי לבבה. ובכל זאת זנחה עתה משלום נפשה. עיניה חדלו לנור בחוריהן. היא תביט חליפות אל אמה ואל הזקנה כמו תערוך דמות לשתיהן והנה גדלה מבוכתה והנה כוס אחת קטנה מאד ומלאה יין העומדת בין כוס אביה וכוס אמה תמשוך את עיניה אליה — והיא נבהלה מאד.

ומלכה ראתה כי אסתר מתבוננת אל הכוס הקטנה וכי היתה מבוכתה ותתעורר גם היא ותשח מעפר אמרתה לאמר:

— הלא תגידי לי בתי יקרתי ולמה תכחדי ממני דבר. האמנם כי את שמואל בני הקטן יונק שדי גזלו האכזרים בליל המהומה מבין זרועותי והוא עתה נשבה לבין הנכרים?... מרדכי בקש תחבולות להסתיר ממני את אסון הילד והוא הגיד לי בטרם נסעו מזה כי הילד מת. אבל אנכי ידעתי גם ידעתי כי הנכרים יגדלו את היונק בביתם ואחרי שנים אחדות ישלחוהו אל ארץ רחוקה לעבוד בצבא גם ימירו לו את דתו והוא לא ידע, הה! בני בני! אף את אמו לא יכיר בהגדלו... לבי לבי לך נפש זכה וטהורה!

עתה שמעה אסתר את הפתרון לחידת הכוס הקטנה ותבן לה כי אמה בהלותה ואש קדחה בעצמיה לא ראתה אף לא ידעה כי הובל הילד לקברות והיא בחיים חשבתהו ורוחה הכהה חזה לה חזות קשה מחזה אחד מהמחזות אשר עיניה ראו בנעוריה בית אביה המלמד מרוסיא...

— „הן אבי לא יכזב לך אמי יקרתי ומדוע תכהי את רוחך על לא דבר?" אמרה אסתר בנפש מרה: ומבלי משים שוטטו עיניה עוד הפעם פעם אל הזקנה ופעם אל מלכה אמה וכרבותה לערוך דמות כן רגז לבה בקרבה:

— „על לא דבר!" התמרמרה מלכה בין שניה ותקח את הכוס הקטנה בידה ותאמר להריקה אל הצלוחית אבל ידה רעדה עד למאד ותתנחם ברגע ותעמידה אצל כוסו של אליהו.

ודממה עמוקה שבה — דומית מות..

— „הלא הגדתי לך דבורה". הפריעה רחל, ילדה כבת חמש שנים. את הרומיה בשומה דברתה אל אחותה הקטנה ממנה „הלא הגדתי לך כי אחרי כלות הארוחה יפתחו את הדלת ואליהו הנביא בא יבא לשתות מכוסו. כן ספרה לי היום חנה רעותי".

— „ואנכי לא אשכבה לישון עד אם אראהו. הלא מלאך הוא וזקנו ארוך ולבן ככסף גם יביא תשורה לכל ילד ישר השומע בקול אביו ואמו ואנכי הלא שומעת אנכי בקול אבותי ואחדל לבכות אם תצוה עלי אמי!" הרנינה דבורה קולה כצפור.

— גם אנכי לא אשכבה לישון. אולי יביא אתו גם את שמואל אחינו הקטן. הן אבינו הגיד לי כי מלאכים העלוהו עמהם השמימה ואולי יביאהו אליהו המלאך בכנפיו למען נתראה פנים אתו".

— „הלא תראי הלא תדעי" הוסיפה רחל בקול סמוך ובטוח „כי אמנו הציגה כוס קטנה מאד אל כוסו של אליהו למען ישתה גם שמואל אחינו בבאו עמו".

— „ואנכי רעבה מאד". התאוננה פתאום דבורה בקול בוכים „מתי יבא אבינו וגם גבריאל אחינו ואנחנו נאכל את הארוחה וגם נשתה יין?

„הלא חג היום לה' ומה לך שפרה כי תבכי היום ולא תתני פוגת לך גם לא תקראי אף דבר מכל דברי ההגדה?" נשמע קול אלקנה הממשל משלים מן החדר השני. „הלא חג היום לה' וחלילה לבת ישראל לבכות ביום מועד גם מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים אמשול לך משל למה הדבר דומה"...

אם כלה אלקנה את משלו בבהלה ולא נשמע אל חדר הזקנה או כי הפריעתהו שפרה בתו הנה עתה שב על ספורו ביציאת מצרים ויחל במקום אשר כלה בראשונה ויוסף להרנין קולו ברעדה:

„ואת עמלנו אלו הבנים כמה שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון".

„ואת עמלנו אלו הבנים" הרנינה אחריו שרה הזקנה אשת אברהם המלמד ברוסיא בקול רעדה בהרימה פתאום את ראשה ותבט סביבה בעינים מלאות זיו ומפיקות נגה „כמה שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו"...

ובטרם עצרה כח לכלות את דברי הכתוב ותקצר רוחה ותתנודד מעל כסא מושבה ושחוק קל רחף על שפתיה ועור פניה קרן בהטותה את ראשה הצדה — ולא נותרה בה נשמה.

„ומה לך שפרה כי תבכי היום ולא תתני פוגת לך? הלא חג היום לה' וחלילה לבת ישראל לבכות ביום מועד". שאל אלקנה את פי בתו גם ביום הראשון לחג הפסח בבאו מבית התפלה.

אולם הפעם לא פתח אלקנה במשל פיהו ולא שאל עוד בתמהון ובקול גדול, ותהי שאלת פיהו רק מן השפה ולחוץ. הן עתה יודעת נפשו מאד על מה

היא בוכיה, הן ביום ההוא כבר נודע הדבר בשער בת רבים, הן נהיתה חדשה אשר ישיחו בה היום כל יושבי שער עיר יאסי, הן גם מכתבי העת יביאו את החדשה במשפט ויטו עליה קו אם לשבט ואם לחסד. הלא היא:

„גרעגאר מארקאוויטש שפך בוז וחרפות בקהל עם על אכזורעסקו הפקיד אשר על הכפר בצרת ויתעבר אכזורעסקו ויער לו עדים ויועיד על פיהם את מחרפו למלחמת-השנים. גם חתנו ביניהם כי בנפול האחד לפני אויבו החובה על העדים להסתיר את הדבר עד אם ימצא לו המנצח ידים להמלט על נפשו אל ארץ אשר שמה לא תבואהו יד המשפט; ותהי המלחמה לפני ימים אחדים ויקדם גרעגאר מארקאוויטש את פני אויבו ויכריעהו והוא כבר עבר את הגבול לנוס ארצה אמעריקא".

הך הכפתור וירעשו הספים!

ראמאנול ספר על אכזורעסקו כמספד על היחיד וימלא פיהו תהלתו וירוממהו תחת לשונו כי מת מות גבורים בהלחמו לא רק בעד כבודו כי אם גם בעד כבוד עמו וארצו כי חללוהו זרים.

טעלעגראפול התגעש כי חרה לו על אשר נלחם רומני ביהודי מלחמת-השנים. הן היהודי הוא חרפת אדם ובזוי איש וכל הלוחם בו מלחמת כבוד את כבוד עמו הוא מחלל.

ראזבאיול שפך חמתו על העדים אשר לא מבני ישראל כי לא נזהרו לשמור על היהודי הערום פן התנקש בנפש אויבו ויהרגהו לא כדת. גם חרף את כל היהודים כי מוגי לבב המה כשפנים ושואפים נקם כחיתו טרף וכל מעשי אכזורותם בעקבה המה עושים. הן אם ידע היהודי הבזוי כי לו היתה הצדקה וכי כדת עשה מלחמה על מה זה נחבא לברוח ומדוע ירא מפני חמת המשפט. הלא דמים אין לו אם מלחמת כבוד הוא נלחם, וגם זה לכל עמי הארץ לאות כי היהודים בוגדים המה בארץ מולדתם, כי כצוענים המה וכל ארץ מולדת אין להם. הן הנקל להם לעזוב את ארץ מכורתם ולברוח אל אשר יהיה שמה רוחם לברוח.

וסופיא בת היונים התהלכה בחדרה אנה ואנה תפושה במזמות לבה ותעלה עשן מקנה מקטרתה בכל פה ותשכל להעלותו ארחות עקלקלות בשומה פניה אל בנותיה ותאמר: „עתה חדלו לכן מהתעלף בנותי היקרות. הן הצפרים כבר נמלטו מן הפח. אכזורעסקו נבל היה וימת כמות נבלים ואת יאזעפינא בתי לא תקימי נבלתו בהתעטף עליך נפשך, וגם את מאריא בתי יקרתי הרגעי נא ודמי. הן היהודי הארור וקשה הערף מכל בני עמו, הוא השכיל עשו כי

הלך לעזאזל ולא יהי לנו עוד לפוקה ולמזכיר עון. מי יתן והיה גם את לבב אבא הנבזה ואת לבב אחותו הנבלה ללכת אחריו אל ארץ לא ישובון עוד. כבר נקוטותי בפניהם. כבר היתה המשפחה הרעה הזאת לזרא באפי ככל משפחות בית ישראל!"

אמנם! „הלא כן ארחות כל הבתולות בנות הדור החדש. זו כחן לאהוביהן להתעלף לפניהם". ומי זאת תבער ותכסל להתם לריק כחה בהיות אהובה בשערי שאול או מעבר לים?

רק שפרה היהודיה התופרת כתנות ומעמל כפיה תכלכל גם את אביה, היא טרם למדה אל דרך הבתולות בנות הדור החדש ועיניה מקור דמעה על גבריאל בן-מרדכי כי הרחיק נדוד אל ארץ החדשה. לבה כים נגרש השקט לא יוכל. הלא ירד הים באניה, שם חיות קטנות עם גדולות, שם תנינים נוראים הפוערים פיהם כשאול, שם תהום רום ידיהו ישא וכל משבריו וגליו על האניות יעבורו להשליכן מצולה. הלא יבא אל ארץ אשר לא ידעו אבותיו ושפת לא ידע ישמע, שם נפש הזר ברעה תתמוגג, שם תכלינה כליותיו בחיקו אל ארצו ואל מולדתו ואל בית אביו, שם ינוע בזלעפות רעב בראש כל חוצות ואין מרחם עליו ואין מודע ומכיר, שם תלכנה עלמות תופפות הלוך וטפוף נטויות גרון ומשקרות עינים...

שפרה בשבתה בודדה בחדרה תלוהו בהלך נפשה בדרכו ואל אלוה תשפוך בעדו שיח, לבה בית המקדש, קרביה המזבח. דמעותיה הנסכים, אהבתה נר התמיד, כליותיה הלוים המשוררים — והיא תפלה.

— „מה לך שפרה רעותי כי תבכי ולא תתני פוגת לך?" שאלה גם אסתר את פיה כעבור ימי החג, „הלא את אשמת בנפשך. הן גבריאל מאן לעזוב את הארץ רק כי מצות אמי היתה עליו חזקה וגם את הופעת על עצתה. אמי רפת כח היא וכל שופט הוא בעיניה כמלך בלהות..."

אסתר עצרה רגע במלין ואחרי כן הוסיפה ותאמר:

„אמנם גם אנכי ידעתי כי אין משפט בארצנו להיהודי. ידעתי כי אף אם יוכיח היהודי צדקו כאור ומשפטו כצהרים יטו הרשעים דין וירשיעוהו לעשות בו שפטים — על לא חמס עשה, ובכל זאת היה כל חפצי כי גבריאל יעמוד למשפט. באחת כי ידעתי מראש את אשר יעלילו עליו מכתבי עמל הרואים רק און ביעקב ועול בישראל, ידעתי מראש כי יטפלו זדים שקר על עונו באין מכזיב על פניהם. הלא שמענו את אשר כתב הראזבאיול, וזאת שנית כי ידעה נפשי מאד את נפש אמי כי רק רגע בחרדת לבה וברפיון רוחה צותה עליו במפגיע לנוס אל כל

אשר ישאוהו רגליו ועוד אחת מעט והנה תמק בעניה. נפשה עליה תשוח וכליותיה ייסרוה קשה על הרחיקו נדוד. וגם את לבך ידעתי רעותי ... אנכי חדלתי מדאוג לאחי, ידעתי כי לוא היה פה לא קָרָהו כל אסון כהיום הזה וגם בלכתו בדרך למרחוק לא תאנה אליו רעה: הלא איש היא הוא. איש אשר אסף בחפניו הרבה חכמה ודעת ובכל מקום בואו ימצא לחמו בעבודתו. גם אולי תורהו ארץ החדשה דעת האנשים ודעת דרכיהם ויחדל ממשובת נעוריו. אולי חשב אלהים את הרעה לטובה ואיש כזה אשר שאר רוח לו ויתרון הכשר דעת יעלה כיונק לפני אחיו הנענים והנגשים בארץ מולדתו, ישגשג ויהי לגפן אדרת בזורות עליו שמש החפש בארצות אמעריקא. אולי יהי לגפן אדרת וישלח דליותיו ותארכנה פארותיו לסוכך גם על בני עמנו הנדחים אל ארץ החדשה. ובכן חדלתי אנכי מדאוג לו ודאגתי לבן. ובשלישית:

אסתר הוציאה מחיקה מכתב ותקראהו באזני שפרה, לא כלו כי אם אפס קצהו, והמכתב מכתב מרדכי אביה.

... בתי יקרתי! ידעתי גם אני את החדשה אשר נהיתה אף אם את אמרת להסתיר את הדבר ממני ולא הודעתיני מאומה על אדותיו במכתבך האחרון. ידעתי כי שדי המר לי מאד ועתה גם „הנער" הכרע הכריעני, הנער אשר בו שמתי מבטחי והוא כל תקותי ותקות עמי, הנער אשר אליו התפללתי כי הוא יהי עורך דין ורק משפט וצדקה יבקש בעד עמו. הנער אשר נתתיו „ללמוד דעת" ולשון למודים ... אך אתאפק ולא אתאונן. הן כבר מלתי אמורה כי בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן, לשונם לשון תהפוכות גם דרכם דרך הפכפך וזר והמה יתחכמו להזקנים וירהבו בהם. — האמנם כי רק בצעירים חכמה? האמנם כי אבד טעם מבני הדור הישן והמה לא ידעו מה משפט? רבים אומרים לי כי דמים אין לו וכי במשפט הכה את אכזורעסקו נפש, כי מלחמת כבוד הוא נלחם וגם כבוד ינחל על גבורת ימינו כי חשף את זרוע עוזו ויכריע את לוחמו. את האמת אגיד כי לבי טפש מהבין לשכל מליהם. על דעתי כי חלילה להיהודי לנקום ולנטור לאויבו. אנחנו נסלח גם לקובעינו נפש בחדלם הרע. אכזורעסקו נבל היה וגם אכזר, אבל התחת אלהים אנחנו להשיב לו כרעתו? גם הן אלהים לא יחפוץ במות המת כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה.

אמנם את אשר אקרא אנכי „רצח" יקראו בני הדור החדש „נצחון" והמה ימלאו שחוק פיהם בהתאוננו על מעשה הנער: הלא לשונם לשון תהפוכות וחכמתם

ורעתם היא שובבתם, ובכל זאת מי יתן ויאמנו הפעם דבריהם! אם כה ואם כה, בתי יקרתי, מר לי מר. אם צדקתי אני בשפטי אללי לי כי כפי בני נגואלו בדם נפש אדם ואם יזכו המה בדבריהם מה זה היה להנער כי הוסיף פשע ואולת על משובתו וזדון לבו בהחבאו לברוח. הן חלילה להיהודי לברוח מן המשפט. לבי סמוך ובטוח כי היושבים כסאות למשפט לא יעשו עולה ולא ירשיעו את הצדיק אם יוכיח צדקתו לעיניהם — הן שרים למשפט ישורו, ואם אין בפיהו תוכחות עונו ישא! זה היום שאלתי את פי יודע דת ודין והוא גם הוא הגיד לי כי אין בו חטא משפט מות, כי אין עונו גדול מנשוא ורק שפטים קלים נכונו לו אף אם ירשיעוהו השופטים. ובכן מה זה היה לו? הנקלה זאת בעיני הנער לעזוב את ארץ מולדתו?

התראי בתי יקרתי כי לעצתך שמעתי ובמנוחת לבב ובנפש שוקטה כתבתי את הדברים האלה? אבל השבעתי אותך בתי אם תדעי את מקום מחבואו ואם לא תמהרי להגיד לי ועונך תשאי!... הה, הנער הכרע הכריעני!

סלחי נא לי בתי יקרתי כי הראבתי את נפשך, כי לבי התרגז רגע. הן רוחי בקרבי לא יתן דמי לי ואיככה אוכל וראה באבדן בני יהודי בארצות זרים, ואיככה אוכל וראה באבדן כל תקותי וששון חיי ומשוש דרכי, ואיככה אוכל וראה באבוד משפט וצדקה מן הארץ? הה, משפט וצדקה, צדקה ומשפט!... בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן.

כבר שב לבי למנוחתו, והיי שלום בתי יקרתי, אל תעצבי אל לבך. קוי אל ה', דמי והתחוללי לו אולי יש תקוה ואשוב עד מהרה לביתי ואקומם הריסותנו כבתחלה. נחמי את אמך היקרה בנשים מעצבה ומיגונה. הלא תראו כי משפט וצדקה טרם ספו מן הארץ ...

הגידי נא שלום גם לשכנינו הטובים, לאלקנה ולבתו, בשם, אביך מרדכי.

נ"ב. מהרי נא ולכי אל הד"ר פלאי ותני על ידו את מכתבי הסגור במעטפה ובקשי מפיהו תשובה עליו. הלא איש טוב הוא, איש מורם מעם והוא לא ישיב פני דורשיו ריקם.

— השמעת שפרה? ! — ועתה מחי דמעה מעל פניך כי יחדו נלכה אל הד"ר פלאי לשמוע מה בפיהו.

„עוד יש בלשוני מלה" הוסיפה אסתר אחר רגעים אחדים. „הלא תדעי הלא תביני כי הדמעות לא תועילנה ביום עברה. רק נערה פותה אין לב תרבה בכי בבוא אליה צרה כי אולת ידה ממצוא נחומים

לנפשה וכילדה אין אונים תפרש כפיה ותתיפח. הן החובה על כל בני אדם אם גבר ואם אשה להוסיף אמץ לעתות בצרה ולהראות לדעת כי הוא כסלע איתן בלב ימים. סביב יהמו יחמרו המשברים והגלים להפיצו בשאון דכים והוא על עמדו יעמוד, לא ימוט. הן כל מתרפה ביום עברה צר כחו וידיו לא תעשינה תושיה, לנפשו ירע ולאחרים לא יועיל"...

אסתר חשה בנפשה כי הגדילה במו פיה, כי גם היא טרם הכינה את לבבה להיות כסלע איתן בלב ימים; אסתר חשה בנפשה כי מבטא נבוב וריק התמלט מפתחי פיה וכמעט חרה לה על נפשה. אולם אל שפרה הביטה ותרא כי כבר מחתה דמעה, כי פניה נהרו ונסו מעליה יגון ואנחה. ותרא אסתר ותבן לתמהונה כי דבריה הכו שרש בלבב רעותה וישנוהו לטוב — ותהי זאת נחמתה ותשמור מחסום למו פיה פן תחבל בזדון את הטובה אשר עשתה בשגגה.

„במה אקדם פניך אדוני הרופא ובמה אכף לך על כל הטוב והחסד אשר אתה עושה עמנו?" כתב מרדכי אל הד"ר פלאי „בבית הד"ר גאסטער הייתי ויאר פניו אלי ויתן תקוה בלבי, גם הד"ר שווארצפעלד וכן כל האנשים אשר אדוני הרופא קראת בשמם והמה אנשים יקרי רוח ורמי המעלה, כלם אמצוני במו פיהם וכלם משכוני חסד וואילו ברוב טובם לתת לי את הבטחתם כי יעמדו לימיני וימליצו טוב בעדי.

„אבל, אדוני הרופא, האמנם יש לי תקוה? סלח נא לי אדוני כגדל חסדך לפשע שפתי ואני גבר רואה עני בשבט עברתו. מיום באי אל העיר הזאת המלאה תשואות בא מרך בלבבי ואירא כל היום פן יביטו יראו בי האנשים העוברים על פני בהתהלכי בחוצות קריה קודר שחות והמה ישחקו עלי כבעל משגע וחסר טעם. הן אל כל אשר אפנה ואל כל אשר אביט הנה מחזה נורא לנגד עיני, מחזה אשר החריד את לבבי בעודני נער ואנכי יושב לפני מלמדי ושופך דמעות כמים, הנה תלת מאה אלפי שליפי סייפא עלו לטור מלכא וקטלו בה תלתא יומין ותלתא לילותא — ובהך גיסא הלולי וחנגי ולא הוו ידעי הני מהני. המחזה הזה יחלוף על פני רגע רגע ורב עצמותי יפחיד' אבל כבר יבש מקור דמעותי. כבר עששה מכעס עיני ואיך אבכה. זה כחדש ימים ערכתי את מכתב בקשתי אל בית המחוקקים ואנכי יושב יום יום לפני הבית ההוא בכליון עינים ובמדיבות נפש יחיל ודומם לישועתי והנה כל תשועה רחקה ממני. הנני רואה מרחוק את השרים הבאים אל בית המועצה, כלם לבושי מכלול, כלם אהובים, כלם ברורים, על כלם חופף כבוד החכמה קסם על שפתי כלם, שחוק קל משיב נפש ומרהיב לבב מרחף על פתחי פיהם, הנני רואה ולבי יהיל בקרבי וכל כליותי כמשק גבים יהמו וישוקו, הן השחוק יעיד על טוב לבבם ועל אהבתם את המשפט והצדקה. הן שרים למשפט ישורו ומי כמוהם דואגים אל עמם ואל ארצם ומי כמוהם דורשים שלומנו וטובתנו; הנני רואה את אשר כל משפחות בית ישראל התלוי ברוח שפתם ולבבי יתחמץ בקרבי על האנשים הרעים והחטאים המכתירים את השרים ומוליכים יועצים שולל להוציא משפט מעקל על צדיקים וישרים, על נקיים ותמימים; הנני רואה ולבבי כים נגרש. הן לולא יראתי לגשת אליהם, לולא משרתיהם הרשעים העוטרים עליהם כי עתה התנפלתי לרגלם, כי עתה התחננתי בעדי ובעד עמי, כי עתה פקחתי את עיניהם לדעת כי שקר טפלו זדים על בני ישראל והמה לא זרים המה בארץ מולדתם...

„כבר בקשתי עצה מפי אנשים רבים במה יתרצה איש אל המלך והשרים לבוא ולהתחנן לפניהם על נפשו ועל עמו והמה יביטו בי וידודו ממני. גם ישנם רבים אשר ישחקו עלי, רבים האומרים לנפשי אין ישועתה לו בממלכתו סלה, רבים המגידים לא בסתר כי חזיתי לי משאות שוא ומדוחים וכי יודעים המה השרים את צדקת היהודים ומתכונים למרד בה. האמנם?! אבל לא! ידעתי כי שקר בפיהם, ידעתי כי צדקי בי, הן מי אוהב משפט וצדקה חוץ משרי המלך ויועציו? הן לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישורו...

„ובכל זאת אגיד את האמת אדוני הרופא כי תקותי לבוא בשער המלך מוט התמוטטה ואמונתי בתם לבות האנשים ובשפתי אמת אבדה. הן בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן. אמנם האנשים הנכבדים אשר אדוני הרופא המליץ בעדי לפניהם, המה רק המה מדברים נחומים על לבי. אבל... אגיד את אשר עם לבבי ועם אדוני הסליחה. לבי יהגה אימה כל היום, לבי יתעני בשפק בכל פעם באי אליהם אם לא יתנוני גם המה לחסר טעם ורק בחמלתם עלי יסתירו עמלי מעיני, אם לא רק בשפתם ינחמוני ונפשם יודעת מאד כי — רועה רוח אנכי ורודף קדים.

„ואם לא רודף קדים אנכי אם עזבתי זה כירחים שנים את ביתי, אם עזבתי את מחמדי לבי ומחמלי עיני לאנחות ואנכי מתהלך כל היום משמים בחוצות קרית הממלכה מבלי עשות תושיה?

„רודף קדים! לא רודף קדים אנכי, יודע אנכי את אשר לפני, אבל דברי לעו. בני משוש חיי

הכרע הכריעני ! ... לוא הייתי אנכי בביתי כי עתה לא הלך שובב בדרך לבו . הן מי כמוהו בן מקשיב...

„לא רודף קדים אנכי , ארוני הרופא , יודע אנכי את אשר לפני , אבל — תלת מאה אלפי שליפי סייפא עלו לטור מלכא וקטלו בה תלתא יומין ותלתא לילותא ובהך גיסא הלולי וחנני ולא הוו ידעי הני מהני . גם העשירים בבני ישראל יושבי ארצנו , אלה אשר דברים להם עם המלך והשרים , אלה אשר הכח בידם לפקוח את עיניהם , המה עושים להם משתה ושמחה . איש לבצעו ולהות נפשו פונה , יושבים ספונים בהיכליהם ובחדרי משכיתם ומתענגים על כל טוב ומתהללים במשפטי האזרחים אשר נתנו להם אלה השרים ואל כל החללים אשר הפילו החקים המעיקים ואשר יפילו יום יום לא ישימו לב . — יודע אנכי את אשר לפני , זה כירחים שנים הנני מתהלך משמים בחוצות העיר בוקארעסט ומתבונן אל כל מעשי האנשים האלה . כבר נסיתי לדרוש מזוזות פתחי היכליהם ולבקש מלפניהם כי יעמדו לימיני ויורוני דרך לבוא בשער המלך אבל — להון הלולי וחנגי ואין עתותם בידם להטות אזן למרי שיח , לקול דמי אחיהם הצועקים אליהם ...

„ארוני הרופא , האמנם יש לי תקוה ? !

„אולי יש עצה בפיך ארוני , הלא ארוני הרופא איש חכם אתה וארוני האחד אשר מצאתיו נאמן לפני כי תבין ללבב האמלל בן הדור הישן ושמו.

מרדכי" .

„נ"ב , את מכתבי זה כתבתי אל ארוני אתמול בערב עת היה רוחי בי כהה וכמעט סבותי את לבי ליאש מכל תקוה , ועתה האח , בשורה טובה מוצאת בפי. התקוה תדוץ לפני ! הנה היום הייתי בבית הד"ר גאסטער והוא הראה לי את אות הכבוד Bene-Merenti אשר נתן לו הוד המלך החפץ ביקרו . הידד ! הלא אנכי כבר אמרתי כי לצדק ימלך מלך , אבל רק איש ולא אל הוא , הוא אוהב משפט וצדקה לטובו ולחסדו אין קץ אבל אנשים רעים וחטאים מוליכים את היועצים שולל והוא לא יוכל לדעת את מי הצדק . מהר נא ארוני הרופא וכתוב עוד הפעם מכתב מליצה בעדי אל הד"ר גאסטער כי יתאמץ לבקש מלפני הוד המלך כי יתנני לבוא שעריו וכי יטה לתחנוני אזן קשבת , ואנכי ידעתי גם ידעתי כי הוד המלך יבין ללבי בהתעטף עלי רוחי ובהשתפך נפשו לפניו , ידעתי כי ישועתנו קרובה לבוא ואתה ארוני הרופא הלא איש טוב לבב אתה , איש דגול מרבבה האוהב את עמו בכל לבבו ובכל נפשו , מהר נא ועשה כחפצו .

„בבית הד"ר גאסטער מצאתי היום איש אחד אשר לא מבני ארצנו וד"ר י' בעטטעלהיים שמו . גם הוא לקח דברים אתי וראה זה פלא הן גם הוא מבני הדור החדש וגם איש זר אשר זה שנה שבתו בארץ הזאת ובכל זאת שמעה אזנו ותבן לאמרי פי , הוא הקשיב רב קשב לכל דברי ואמנם ב ת ם ש פ ת י ם ו ב ת ם ל ב ב הבטיחני להיות בעוזרי , הוא גם הוא צוה על פי ברכת שלום לך ארוני הרופא אף אם לא ידעך ארוני פנים אל פנים ורק את שמעך שמע כי ארוני איש חכם לבב ורב פעלים אתה" .

— „מעי יהמו לך הישר באדם כי נתעית בשוא ואת כל ברק עץ רקבון תחשוב לאור מאיר לך !" קרא הד"ר פלאי מנהמת לבו אחרי קראו את המכתב.

ואל אסתר פנה ויאמר :

— ומה אשיב לאביך על מכתבו ? הוא התרירני הממני בתם לבבו וכל עצה אבדה ממני .

ואסתר ישבה תפושה ברוב שרעפיה לימין שפרה רעותה ותקשב ותשמע כל מלה וכל הגה אשר יצאו מפי הד"ר בקראו את המכתב , רק לפעמים בא רער בעצמיה ותתחזק ביד רעותה ברב כח וכרגע שבה למנוחתה .

— בטרם כל — הגירה אסתר אחרי רגעים אחרים — עלי לדעת מי ומי המה האנשים אשר עליהם ישא אבי דבריו ואליהם הוא נושא את נפשו .

— גם את זאת אגיד כי אדע . הד"ר גאסטער הוא יליד בוקארעסט , כאשר אחזה לי הוא כיום בן עשרים וחמש שנים , הן הוא נולד בשנת תרט"ז . בהיותו בן עשרים שנה , לאמר בשנת תרל"ו , כבר גלה חרשות ונצורות בחקר הלשונות וגם בספרות הלאומית אשר להרומנים הציב לו יד ושם . בשנת תרל"ז עטרוהו מורי בית מדרש הפילוסופיא בעיר לייפציג בכתר הכמה. אחרי כן בא אל בית מדרש הרבנים אשר בעיר ברעסלויא ויקשב שם לקח שלש שנים ובשנת תר"מ תארוהו מורי בית המדרש בשם רב ומטיף , ובכן חכים יתקרי ורבי יתקרי . ובשנה העברה אחרי כלותו הק למודיו בבתי המדרש שב אל ארצו ואל עיר מולדתו ויקדש את עתותיו לתורה ולתעודה . הוא כותב את כל חקרי חכמתו על ספר , כן חקרי הלשונות וכן חקרי המדע . כבר הוציא ספרים אחרים לאור וגם כתב מאמרי מדע ודברי בקרת בספרי העתים האשכנזים והרומנים וכל קוראיהם יהללום על כל תהלה . הנה זה אתמול השמיעו גם מכתבי העתים הצוררים ליהודים את תהלתו , וגם המה ספרו בקהל רב את אשר כתב אביך לי כי המלך הכיר פעלו ומעלליו בחכמה ובדעת ויתן לו אות הכבוד . הנה המה מספרים כבודו כי מראשית השנה הזאת , שנת 1881 למספר עם הארץ החל לקרוא דברי תורתו באזני תלמידים וחכמים

וסופרים בבית ועד לחכמים ורבים מגדולי חכמי הרומנים באים לשמוע את לקחו ושותים בצמא את דבריו . הוא חבר לחברות רבות ונכבדות אשר בארצנו וגם את חבֿרי „חברת חוקרי גלילות הארץ" אשר המלך עומד בראשה הוא נמנה . ומלבד זאת הוא כותב בשפת המדינה מאמרים רבים ויקרים למוצאי דעת בבאורי אגדות התלמוד וחכמת הקבלה , הוא הכותב בשפת המדינה את דברי ימי היהודים מראשיתם עד התום חזון הנביאים , הוא המעתיק את סדר התפלות לשפת המדינה .

„והד"ר שווארצפֿעלד ? הוא יליד עירנו , עיר יאסי . אביו הוא המשכיל הנכבד על פני כל יודעיו . הארון בנימין שווארצפֿעלד , אחד השרידים מבני הדור הישן אשר באו בימי נעוריהם אל הארץ הזאת ותורתם וחכמתם בידם . הד"ר אליהו שווארצפֿעלד הוא גם הוא איש צעיר לימים כיום הזה , הוא נולד בשנת תרט"ו . בהיותו בן שמונה עשרה שנים כלה את חק למודיו בבית הספר ויקדש את כל כחו ועתו ללחום מלחמת אחיו בנו עמו נגד הצוררים הרבים הקמים עליהם . כמעט החל למשוך בשבט סופרים , כמעט הרים את ידו החזקה להכות על קדקד דוברי שקר ולמלאות פיהם חצץ וכל רואה פעלו הכיר כי ברכה בו . בשנת תרל"ד החל להו"ל מכתב שבועי בשם Revista israelita . מ"ע ספרותי אשר מטרתו להאיר נתיב בדברי ימי היהודים יושבי רומניה . בשנת תר"ם נעטר בעיר בריסעל בכתר ד"ר לחכמת המשפטים והליכות המדינות . ובשנה הזאת שב אל ארצו ואל מולדתו ויבא עירה בוקארעסט ויהי למעריך מכתב העתי „האחוה" (Fraterni tarea) : המ"ע הזה הוא קדש לדברי הימים לבני ישראל ברומניה ולמלחמת מגן נגד צוררינו ומנדינו . הד"ר שווארצפֿעלד מגלה חדשות ונצורות בדברי ימי היהודים הרומנים . גם הוא איש אמיץ לבב אשר בכחו לפעול ולעשות הרבה בחכמתו ובכשרונו הרב .

„וגם את תולדות האדון בעטטעלהיים ידעתי היטב , הוא יליד עיר פרעסבורג אשר בארץ אונגארן . הוא נולד בשנת תר"ז . לא ידעתי אל נכון אם תאר ד"ר לו אבל ידעתי כי שאר רוח לו ויתרון הכשר דעת . משנת השש עשרה לימי חייו החל להראות את כשרונו על במת המחזה ויהי חבר לחברת משחקים אשכנזים ואחרי כן לצרפתים עד שבא בשנה העברה אל העיר בוקארעסט כסופר ומזכיר לחברת משחקים צרפתים . שם ראו חכמים וסופרים את שאר רוחו ויקרבוהו כמו נגיד והוא מו"ל ספר העתי „היכל בוקארעסט" בשפת אשכנז . היכלו כלו אומר כבוד לו כי הוא למד בימים מעטים את שפת ארצנו וישם לו למטרה להראות את עשר כבוד הספרות הרומנית לעמי אירופא בהעתיקו את מיטב ילדי רוח חכמיה וסופריה אשכנזית . על כן ינחל כבוד מאת הרומנים וגם אוהב הוא את אחיו בני עמו בכל לבבו וכפעם בפעם ישנן ברק עטו להגן עליהם ולהוכיח צדקתם וישרם .

„הנה אלה המה שלשת האנשים אשר לפניהם דברתי טובות על אביך , כלם אנשים טובי לבב ויקרי רוח המה „ כלם חכמים כלם נבונים , כלם אוהבים את עמם אהבה עזה , אבל יד כלם תקצר מעשות תושיה כי אין חכמה ואין תבונה אין תוכחות ואין משפט לנגד אנשי זדון היודעים את האמת ומתכונים למרד בה .

— „ובכל זאת נתן הוד המלך את אות הכבוד לאיש יהודי !" הגידה אסתר בנפש מרה .

הנה היא עודנה תפושה ברוב שרעפיה והדברים האלה התמלטו מפיה לא בתור שאלה כי אם בתמהון ובשממון .

— הלא זה אשר אמרתי כי אביך האמלל באמללים יחשוב בתם לבבו ובר רוחו גם ברק עץ רקבון לאור מאיר לו . אם תבדיל הממשלה איש אחד מהיהודים לטובה יהי לה האיש הזה לכסות עינים לרציץ משפט אלפי אביונים . ואם שאר רוח להאיש אשר הבירה מעבדיו הנה גם את כחו תרפה כי החפיאה את כנפיו בירקרק חרוץ ולא יעוז עוד להגביה עוף ולהוכיח את זדונה על פניה .

— „אם כן אין כל עצה !" התמרמרה אסתר כמו תשיח את לבבה וכל עצמותיה רחפו , פניה חורו כפני מת ושפתיה כתכלת .

— „לה' הישועה !" הגיד הד"ר פלאי במבוכה אחרי ראותו את פני הנערה כי שנו מאד למשמע דבריו .

— „הרגעי נא ודומי רעותי היקרה" הגידה עתה שפרה בשפל קולה והיא לא הבינה את כל דברי האדון הרופא „הלא זה משפטך את חרצת כי החובה על כל בן אדם אם גבר ואם אשה להוסיף אמץ לעתות בצרה ולהראות לדעת כי הוא כסלע איתן בלב ימים . . .

אסתר הביטה רגע בפני שפרה בתמהון כמו תעה לבבה אם מפיה יצאו הדברים האלה ומבלי השיב על דבריה הגידה אחרי הרופא בקול כילד בקראו קריאת שמע על מטתו וכבר אחזה השנה שמורות עיניו .

— „לה' הישועה על עמך ברכתך סלה" .

וכמו נגע בה קוסם במטהו ויגרש מפניה כל

עצב וכל יגון, הנה הרימה ראשה הנה פתחה שפתיה בשלות השקט באמרה :

— „הלא ארוני הד״ר מבקש עצה מפי דבר מה תשיב לאבי״ .

— „הנני מבקש כזאת ממך יקרתי יען כי את הסבות במסעו, את דברת על לבי לבלי הניא אותו ממחשבתו, את אמרת: „חלילה לנו מהמית ברוח שפתינו את אמונת לבבו כי הוא רק בתמתו ותקותו יחיה וטוב כי לאט לאט תכזב תוחלתו ולא נקפרה כאורג באפס יד״ . הנה נא ידעתי כי כל דבריך צדקו יחדו, יודעת אַתְּ את נפש אביך ועצת נפש יעצת לו. אולם גם את זאת עלינו לדעת כי לא בתוחלת ממשכה יושע איש . אביך הוא איש ישר לבב ונאמן רוח, לו עין בוחנת וכליות יועצות אבל גם תם ילדות וגם מקסם שוא יראו לעיניו מאורות מתעים וסלפו דרכו . ידעתי גם ידעתי כי תמצא ידנו להמשיך את תקותו לארך ימים ואולי גם בלעדינו ימצא לו נחומים . הן היום היתה נפשו בכל רע ויקרא כמתיאש כי נוחלה אבדה תוחלתו והוא רודף קדים ומחר וירא את אות הכבוד ביד הד״ר גאסטער ויקרא „האח, הידד, ישועתנו קרובה לבוא !״ לא זה „אות הכבוד״ הראשון ולא זה האחרון , לא אביך האמלל הראשון ולא הוא האחרון הקורא הידד למראה „אות הכבוד״ הנתן לאיש אחד מהם עת לכלם הוכן מטבח , עת לכלם ערוך תפתה. כן ארחות כל האובדים והאמללים, כן ארחות כל קשי יום ומרי נפש וכן ארחות כל משפחות בית ישראל מאז ועד היום הזה. לא לי להביא מופתים על משפטי . כל היודע פרק בדברי ימינו למן היום אשר גלינו מעל אדמתנו להיות נעים ונדים בארצות זרים הוא ידע כי כדברי כן הוא . הנה זה עתה דברנו את דברינו . . .

„הנה כמעט שכחתי בתמהון לבבי להציג לפניכן את האנשים אשר ישנם אתנו פה ואתקן עתה את המעות אשר עויתי על חקי דרך ארץ: הנה האדון מנחם אבן אמוץ , האדון יוסף לבית אריה, האדון משה לבית המטות .

ואל האדונים פנה ויאמר : זאת אסתר בת מרדכי וזאת שפרה בת אלקנה .

אסתר ראתה את האנשים האלה בראשית באה אל בית הד״ר אבל לא שמה אליהם לב כי זרים היו לה ועתה גם המה התישבו אל השלחן והד״ר פלאי הוסיף לשום דברתו אל אסתר באמרו :

„הנה האדונים האלה אנשים נכבדים המה , משכילים על דבר ה׳ וחולים על שבר בת עמנו . המה באים כפעם בפעם אל ביתי ויחדו נשוחח ונועץ על ישראל סבא אשר עצמותיו מלאות עלומים — וילדות היתה בו . רגליו התעוהו אל להקת נערים שובבים וחזקי לב הקוראים אחריו כל היום מלא . יתר עליו יתמלאון וידו אבן בו. כל פצעיו יזובו דם והנערים השובבים ככלבים עזי נפש לא ידעו שבעה . יפליאו מכותיו ויחדשו עליו רגע רגע את משובתם וזדון תעתועיהם להוסיף לו מכאובים ותחלואים והוא עומד על עמדו וקורא בקול קורע לבב לעזרה אבל ממקומו לא ימוש . הנה זה הזקן נותן גוו למכים ולחייו למורטים ולא ירים יד או רגל להשיב למכיו כגמולם עליו או לעמוד על נפשו והוא עומד ומתפאר עליהם כי כח אבנים כחו ובשרו נחושה כי לא המה המכים הראשונים , כי בכל דור ודור קמו עליו נערים פוחזים וריקים ויכוהו מכות רעות ונאמנות אבל הנערים האלה כבר מתו וזכרם אבד והוא עוד חיה יחיה ולא ימות . אשריך זקן נכבד כי עמד כחך בך לקבל כל החצים ואבני הבלסטראות אשר ידו בך הנערים האלה . אשריך כי עוד חיה תחיה לזעוק בקול גדול לעזרה . אבל אם אמיץ לבב בגבורים אתה מדוע לא תרים רגל לעזוב את להקת הנערים השובבים בעור בך מתום , מדוע תעמוד כבול עץ ותחכה עד אם הפשיטו האכזרים את עורך מעל-עצמיך ויגרשוך ערום ויחף מעל פניהם .

הד״ר עצר רגעים אחדים במלין ואחרי כן הוסיף ויאמר :

„אבל ילדות היתה בו. הוא מבקש חסד וחנינה ולא משפט וצדקה, הוא על צעצועים ישיש כעל שלל רב , הוא חולם בהקיץ חלומות נעימים כי הנערים יגדלו וילמדו דעת ויתנחמו על משובתם ולא יוסיפו לענותו עוד״ .

אסתר ישבה הכן כפסל שיש ולא גרעה עין מהדובר .

— „ומה יעשה ישראל והוא שוכן בין לבאים?״ פתחה עתה אסתר שפתיה עמו „במה כחו גדול להציג בשער משפט ושומע אין לו מאת טעניו ומנדיו, במה כחו גדול להשיב להם כגמולם עליו והמה גדולים ועצומים ממנו ? גם אנה ילך מרוח עריצים ואנה יברח מפני חמת המציק והוא ימצא בכל מקום בואו להקת נערים שובבים אשר ימררו את חייו .

— מראשית כזאת אודיע כי עתה אין את לבבי להגיד משפט על כל דברי ימי ישראל ולהוכיח את אבותינו מה היה להם לעשות ולא עשו , הן את הנעשה אין להשיב , גם אין את נפשי לשאת מדבריותי על כל בני ישראל בארצות פזוריהם . הן אם מעט ואם הרבה הונח להם לעת כזאת מעצבם ומרגזם. כל ישעי וכל חפצי רק להאיר אור בהמחשבים אשר בהם הושיבו צוררינו את יהודי ארצם . הנה אביך לפנינו .

הנה אלפי בני ישראל אשר חיו בכל רע והחובה עלינו להשיב על שאלת פיהם: „האמנם יש לנו תקוה בארץ הזאת?" הן השכלת אשר דברת יקרתי כי בין לבאים אנחנו שוכנים כי אזלת ידנו להציג בשער משפט ושומע אין לנו מאלה הרשעים כבדי הלב כי אזלת ידנו להשיב להם כרעתם והמה גדולים ועצומים ממנו או כאשר אמרתי אנכי כי אין חכמה ואין תבונה אין תוכחות ואין משפט לנגד אנשי זדון ומרמה היודעים את האמת ומתכונים למרד בה. וזאת עלינו להשיב לאביך וזאת עלינו להשיב לכל אלפי האמללים לבל ישימו מקסם כזב מחסם ולבל יחזו למו מהתלות למראה „אות הכבוד" אשר הואיל הוד המלך ברב טובו לתת לאחר מאלף אלפי אחיהם, עלינו לדבר השכם ודבר על לבם כי אבדה נוחלה תוחלתם מאויביהם, כי יבושו ממבטם לעזרת שרי אירופא. והיה אחרי אשר ידע אביך התמים ואחרי אשר ידעו כל אלה האמללים כי „השחוק הקל המרחף על שפתי השרים לא יעיד על טוב לבבם ועל אהבתם את המשפט והצדקה", אז יצעקו המה בקול גדול לאמר אנה נלך מרוח עריצים ואנה נברח מפני חמת המציק ואז נשיב אנחנו להם: טרם אבד מנוס ממנו! עוד יש תקוה! הנה ארץ אבותינו לפנינו, ערש ילדותנו. הן לשמה ולזכרה תאות נפש כל בני ישראל, הן אל עבר פניה ישפוך היהודי שיח בהתעטף עליו רוחו, את שמה ישא בחרדת קדש על שפתיו ערב ובקר וצהרים, לה יקדיש את אנחתו לפני לחמו, אותה יעלה על ראש שמחתו, את אבניה ירצה ואת עפרה יחונן; הנה היא לפנינו בכל מחמדיה, בשדי חמד וכרמי הוד, נבוא שעריה, נעבוד את אדמתה והיא כאם רחמניה תחלוץ לנו שד, היא תתן לנו את יבולה, היא תשביענו מטובה, היא תנחמנו מעצבנו ומיגוננו ולא נהיה עוד מחזירים על הפתחים בארצות זרים.

עור פני אסתר קרן לשמע הדברים האחרונים כמו נראה אליה כבוד ה' ואור שבעת הימים נגה מבין עפעפיה.

— „סלח נא לי אדוני הרופא", התעורר עתה האדון משה לבית המטות „כל דבריך טובים ונכוחים וכל חפצי רק כי יתבררו ויתלבנו הדברים. הן גם ארץ הצבי בידי זרים היא ומי זה לידינו יתקע אם לא ילמדו גם אדוני הארץ ההיא אל דרכי שכניהם בבאנו שמה; וזאת שנית היוכלו כל בני ישראל להיות עובדי אדמה וגם רבים מהם כבר הסכינו לחיות חיי הערים הגדולות ואוהבים בהמון על כן כבד מהם הדבר לשבת בכפרים ולעבוד עבודה בשדה. ובשלישית: הכסף מאין תמצא לכל אלה האמללים אשר כבר היו בכל רע כי האכזרים הביאו שואה על ביתם ויציגום ככלי ריק?"

— בני שאלות גדולות שאלת ואנכי אשיבך על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: באחת לוא היתה תקוה לבני ישראל בארצנו, לוא ידענו כי לא לארך ימים תאכל אש הקנאה והמשטמה כי עתה דרשנו ערבון כי בארץ הצבי ייטב מצבנו, אבל הלא עלינו להציל נפשות מעמקי שאול ומי יבקש חשבונות רבים. הן כבר עשינו הרבה אם נעמיד במרחב רגלם; וזאת שנית כי גם ערבון משנה לנו: א) עובדי אדמה לא יבקשו גדולות, המה בשלום ובשלוה יחיו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולא יעוררו לא קנאת עם הארץ ולא שנאת האצילים והאדונים, ב) אנשים אשר למדו ידם להניף ברזל. להרים את ומהרשה לא יתנו גום למכים ולחייהם למורטים ואלה המכים והמורטים יחשבו עם נפשם בטרם יגרו מדון. הלא זה כלל גדול בהליכות החיים. אם ישת איש הנכבד בנכבדים את גוו אז ירבו החורשים על גבו כארבה לרוב ואם ירים הנקלה בנקלים ראש ונחת זרועו יראה אז ינועו כל רואיו ויעמדו מרחוק — וגם יתנו כבוד לו. ועל השאלה השניה שה"א שתים אשיב גם אנכי תשובות שתים. אלה אשר כח ידיהם אין אתם לעבוד את האדמה ימצאו גם שמה למו כן בשלחם את ידם בסחר הארץ ולא ילכו בגדולות ולא יגבה לבם לבקש מותרות ושכיות החמדה ואלה האוהבים בהמון ומהם כבד הדבר לשבת בכפרים — את אלה תחזיר הסרת הטבעת למוטב אם לא ישמעו בקול מ"ח הנביאים וז' הנביאות שיעמדו להם. ובכן לא נשארה לנו בלתי אם השאלה השלישית: „הכסף מאין תמצא לתמוך בידי העניים אשר בידם אין כל וגם בידי אלה אשר לא תמצא ידם די קנות שדה וכרם וכל כלי המחרשה?" הנה על השאלה הזאת נשיב אנחנו כלנו יחד, על השאלה הזאת ישיב העם כלו והעם כלו הלא עשיר הוא, נקרא אספות, ברשיון הממשלה נעורר את כל העם מתרדמתו ונשמע מה בפיהו.

— „אבל האם תמצא ידנו לעורר את כל עם היהודים יושבי ארצנו והוא מפוזר ומפורד בכל הארץ גם איש לעברו תועה ואיך נקבץ את השיות הנדחות?" שאל האדון יוסף לבית אריה.

— הן גם לזאת כבר שמתי לבי. זאת נעשה אפוא נכונן ברשיון הממשלה חברה גדולה באחת הערים הגדולו' בעירנו או יותר טוב בעיר גאלאטץ היושבת על חוף נהר הדאנוי וכן נעורר את היהודים ליסד חברות אשר תהיינה כסעיפים להחברה הזאת בכל עיר ועיר. והיה מעשה כל החברות אחד, אשה את אחותה

תעזורנה, יחדו תצאנה לפעולתן. ואז עשה נעשה וגם יכול נוכל.

והאדון מנחם אבן-אמוץ, איש צעיר לימים כבן עשרים וחמש שנה, איש אמון על ברכי התלמוד, איש אשר לא בבתי הספר כי אם בבית המדרש אסף בחפניו תורה וחכמה ודעת, איש אשר לא הסכין מעודו לדבר בשער אבל יודע הוא עת ומשפט, מושך בשבט סופרים הוא היודע לדבר צחות בשפת עבר ולהגיד משפט על גוי ואדם יחד, איש מצניע לכת, אהוב ורצוי לכל יודעיו, פניו מפיקים תם וענוה צדק וברק עיניו יעיד על שאר רוחו; הוא ישב בכל העת ההיא על כסאו ויקשב וישמע את כל הדברים האלה ויט בלבו את קו משפטו עליהם מבלי פתוח פה ודבר דבר. עפעפיו בחנו את כל היושבים אל השלחן וממתיקים סוד וגם אל אסתר השניה ואל הגות לבבה וחזון רוחה התבונן ויערוך אותה מערכה מול שפרה רעותה היושבת על מושבה כעל גחלים בוערות ותפהק בכל פה.

— „נשמע נא מה בפי האדון אבן אמוץ!" התעורר הד"ר פלאי.

— „הלא תגיד גם אדוני את משפטך". הוסיף הד"ר בחן שפתים בפנותו אל האדון אבן אמוץ.

ואבן-אמוץ לא נע ממושבו ויאמר:

— „אדוני הנכבדים! צעיר אנכי לימים וגם לא איש דברים אנכי אבל אחרי אשר כבדני אדוני הד"ר לחות דעי הנני להעיר את אזנכם רק על דבר אחד וגדול הוא אלי כי בלעדו לא יצלח חפצנו בידינו ובו תלוי כל כבוד בית ישראל! על דעתי כי את הרבים מבני עמנו האוהבים בהמון לא תחזיר גם הסרת הטבעת למוטב, לאכר: לעבודת האדמה בארץ הקדושה. המה לא יחושו עתידות למו ויבחרו דרכם אל ארץ החדשה המלאה תשואות. הן לא נכחד ממנו כי להאנשים האלה יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם שכלו שאון והמולה מכל חיי השלוה והנחת אשר להאכרים. ובכל זאת כנור תלוי בחדרי לבב כל איש יהודי, כנור בת ציון אשר זו כחו מאז לעמו כי כמעט תנשב בו רוח והוא מנגן מאליו. אולם הנדודים אשר שבענו בארצות גלותנו והמרורים אשר השביעונו צוררינו ומנדינו מלאו את כנור לבנו חצץ ומלחמת החיים אשר אנחנו הגברים לוחמים יומם ולילה לתת לחם לפי הנשים והטף היא תנתק לאט לאט את מיתריו ותשכיחנו לחשוב לנו כלי שיר; היא תמית כל רגש בקרבנו הגברים. ובכן רק הנשים, בנות ציון, הנשים אשר להן חלק אלהים לב טהור מלא רגשי-עדן ורחשי הוד, בנות ציון אשר הגה פיהן הוא הרוח הצח על הים הסוער בלבב הגברים. חן שפתותיהן הוא מור ואהלות וכל ראשי בשמים על מחץ מכתם ושחוק עפעפיהן הוא ששון הישע לרוחם הכהה ושקוי מרפא לעצמותיהם העיפות; רק בבנות ציון, בנות דבורה הנביאה אשת לפידות. רק בהן תלוי כל כבוד בית ישראל. לוא צלחה כיום הזה רוח ה' על בנות ציון היקרות להתנבא במחנה, לוא התנדבו לעורר את לבות הגברים לתחיה. לוא יסדו גם הנה חברות בכל עיר ועיר לכונן מושבות בארץ הקדושה כי עתה באה על ידן תשועת ישראל".

מדי דברו רחף שחוק חן על שפתי הד"ר וכל רואה הכיר כי יש את לבבו לחמוד התולי אהבים לו על האדון אבן אמוץ כי בפתח דבריו הצטדק כי לא איש דברים הוא והנה ניבו נאוה לוקח לבבות ומצודד נפשות והנה חניך בית המדרש נושא מדברותיו על תכונת לב הנשים והלך נפשן ודבריו חלקים מחמאות רכים משמן וגם משפטו נכון. אולם טרם מצא הד"ר עת לפתוח שפתיו ויכונן מבטיו על אסתר והנה עיניה הבריקו כעיני איש מתהלך בחשכה ופתאום נפתחו השמים לפניו ומחזה שדי יחזה. וגם שפרה התבוננה אל אבן אמוץ ותחדל לפהק ותט אזנים קשובות לכל דבריו ולבה גבה ורחב.

„כל דבריך ישרים ונכוחים!" הגידו כל השומעים פה אחד כהתמו לדבר, רק אסתר ושפרה החרישו התאפקו. אסתר בסערת רוחה ונהמת לבה, הלא מבטא שפתיה אך למותר, מבטי עיניה הגידו הרבה יותר מכל שפה ולשון, ושפרה בענותה הרבה, בושת פנים כסתה להגיד משפטה בין הגברים המלומדים והיא נערה פתיה לא למדה. גם הלא לה לבקש עצות כי גם גבריאל ישוב מארץ אמעריקא אל ארץ ישראל. הן אם הוא לא ישוב אז החובה עליה לדאוג לו, מי יודע מה תהי אחריתו בארץ אשר לא ידעו אבותיו והוא שפת לא ידע ישמע...

— אמשול לכם משל למה הדבר דומה לאלכסנדרוס מוקדון דאזיל למדינת אפריקי ומטא לההוא מחוזא דכולא נשי כי נפק כתב אבבא דמחווא אנא אלכסנדרוס מוקדון הויתי שטיא עד דאתיתי למדינת אפריקי די נשיא ואלפי עצה מן נשיא כמו שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה.

כל השומעים שחקו כי לא ידעו מתי ואי מזה בא אלקנה אל הבית. ואלקנה שחק גם הוא ויגל לבו ותעלוזנה כליותיו כי הפעם נתנוהו לכלות את משלו במתק שפתים וגם שחקו לדבריו לאות — כי הוטבו בעיניהם.

ואסתר בפנותה לצאת שמה דברתה אל הד"ר פלאי לאמר: „הן לא מפי תבקש עצה אדוני הרופא

דבר מה תשיב לאבי. תשיב לו את הדבר אשר תשיב לכל אלפי האמללים. אבל לאט לי לאבי יקירי, כתב נא להד"ר גאסטער את הדברים אשר שם אבי בפיך ובקשהו כי לאט לאט ירגיע את רוחו ויורהו דרכו לפנות ערף להארץ הזאת ולשום פניו לארץ הקדושה, וגם אנכי אבוא אחריכם למלא את דבריכם.

ו

— — — — — — — —

— מי כתב מגלת תענית? אמרו חנניה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות. אמר רבי שמעון בן גמליאל אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין.

מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין?! הן אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשעת הרשות בארץ רומניה. לוא אחת גזרה ממשלת הזדון לגרש את היהודים מארצה כי עתה אולי התעוררו שרי ממלכות אירופא לעצור בה כי תקים את דברי ספר הברית, כי עתה אולי התעוררו גם אלה הנאורים המעטים אשר בבני עם הארץ ההיא לצעוק חמס על הזדים ועושי הרשעה, כי עתה אולי התעוררו כל היהודים בארצות פזוריהם להעלות את אחיהם האמללים מבור שאון ולהעמיד במרחב רגלם, כי עתה נגעה הרעה גם עד נפש עשירי בני ישראל יושבי הארץ ההיא ונמס הקרח הנורא הנטוי על ראשיהם וחם לבם לאחיהם העשוקים, כי עתה ידעי הני מהני ולא היו בהך גיסא הלולי וחנגי עת נפש חללים תשוע מזרוע מרצחים, כי עתה עזבו כל היהודים ביום אחד את ארץ הדמים בטרם אכלו זרים יגיעם, בטרם אזל הכסף מכיסם, בטרם תם לריק כחם, בטרם אבד מנוס למו; כי עתה התמלטו בעור שניהם וילכו באשר ילכו למצוא להם מנוח כמעט. אבל אי לך ארץ ששריך הסוררים עושים את מעשי אכזריותם במועצות וחשבון, בערמה ומזמה, בנכלים ותכבים; אי לך ישראל שמעניך סורקים את בשרך במסרקאות של ברזל והמה תופרים שק על פצעיך לכסותם מעיני רואים, אי לך אמלל שמציקיך שורפים את גלמך בחבילי זמורות והמה נותנים ספוגין של צמר על צרבת המכוה לבל תחדל תקוה כי עוד תקום ותחי.

„ממלכת רומניה לא תחשוב כל אמונה וכל דת לשטנה להאיש הבא לבקש משפטי האזרחים, בן ברית ושאינו בן ברית, החוסה בצל ממשלה אחרת כאשר איננו חוסה יחד נשתוו בעיניה להתחשב באזרחי הארץ רק כי על הזר החובה למלאות אחרי הדברים אשר שמה לפניו ויליד הארץ יערוך את מכתב בקשתו אל בית המחוקקים והמחוקקים יתנו לו כרגע את המשפטים אשר לו המה. את שווי הזכיות" —. הלא כתובים כל הדברים האלה על ספר החקים.

ואמנם ממשלת רומניה לא תחוק אף חק קל נגד היהודים להבדילם לרעה מכל יתר משפחות הארץ, היא רק תגן על אזרחי ארצה מחמס ז ר י ם. אם הזרים המה כל משפחות בית ישראל, אם בין מאה וחמשים אלף יהודים המתיחשים לתולדותם בארץ ההיא מדור דורים הכירום המחוקקים רק את פני ששים ושמונה בעלי אוצרות אשר הרבים בהם באמת ילידי ארץ אחרת המה, אם כל משפחות בית ישראל ומרדפי בעל בית המלון אשר בכפר בצרת עמהם נחשבו לזרים ברות שפתי „השרים אשר למשפט ישורו"; האם בעבור אלה היהודים אין להממשלה המשפט לחוק חקים נגד הזרים לבל יתהרו את אזרחי הארץ, לבל יהי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא?

בשנת תרמ"ד יצאה מלפני הממשלה גזרה על ה ז ר י ם לבל יהיו סוחרים בשלמות בלות ומטלאות ולא רוכלים הנושאים מרכלתם מבית לבית.

מי בער ולא ידע כי המחוקקים כוננו חצם על יתר לירות לאלפי משפחות יהודים ולהמיתם ברעב?— ולא למשפחות העשירים כי אם להעניים בעם, לאלה האוכלים לחם צר בזעת אפם, לאלה המתנודדים תחת סבל משאם מבקר ועד הערב, בקיץ יאכלם חרב ובחרף קרח והמה לא ייעפו ולא ייגעו לשרך דרכם להשתכר לתת לחם צר ומים לחץ לפי הטף, לאלה האמללים אשר הרבים בהם מתגרת ידי הממשלה נגזרו, לאלה המגורשים מן הכפרים בעירום ובחסר כל ולא נותר להם בלתי אם הנשמה אשר באפם ואהבת היושר אשר בלבבם ובהם מצאו עד עתה לחמם לפיהם ולפי עולליהם הרכים: ביושר לבבם במחו הסוחרים ויתנו למו את סחורתם לממכר ובנשמת אפם נשמו וישאפו יחד כל היום בהתהלכם קודרים שחוחים תחת סבל המעמסה אשר על שכמם.

בצאת הגזרה החדשה באו על האמללים השוד והשבר. הילדים הרכים פורשים כפיהם לאבותיהם ובוכים ללחם והאבות נמקים בשבר רוחם ונמוגים בזלעפות רעב על נפש עולליהם העטופים, ותהי הזעקה גדולה ומרה.

„אחינו הנענים והנגשים — כותב החכם י ש ר א ל ט ע ל ל ע ר בשפת יהודית אל מ"ע היועץ היו"ל בעיר בוקארעסט ביום י"א לירח סיון

התרמ"ד — נהלכים כצל, נואשים מכל תקוה, אבדו עצות ויהיו כאלמים לא ידעו פתוח פה ויחדלו גם להתאונן על רוע גורלם מקצר רוח וכמו מת לבם בקרבם וישכחו גם אנחה, והיה אם יבא איש לבב לנסות דבר אליהם ולהזיל נטפי מור על פצעי לבבם לברוא להם ניב שפתים, אז כמעט יפתח האמלל פה לשפוך מרי שיחו והנחומים אשר אמר בעל הנפש לדבר על לבו יאלמו על דל שפתיו כי העולם חשך בעדו והוא כחלום רעם וברקים, בינתו תסתתר, קפאו דמי עורקיו, נצבו כל בדי עורו ויצורי גוו כמו נד, סמר בשרו ולשונו נאלמה. — אל אלהים! הכלה אתה עושה את שארית ישראל? היעמוד לב יעקב אם תחזקנה ידיו להלחם עם המשברים והגלים הסוערים בזעפם עליו, עם התנינים הנוראים הפוערים פיהם לבלעו כשאול חיים והוא חדל אונים וחסר כח, נגוע ופצוע, מכף רגלו ועד קדקדו אין בו מתום, צורריו ומנדיו הופכים בו ידם כל היום להכותו חרם...

„סלח נא לי אלהי הרחמים והסליחות כי רגע בכאב לבי וחמת רוחי אמרתי נואש! הן אין אדם נתפש על צערו, עת תאחז בשר איש פלצות למראה הבלהות ואכזריות חמת אנשי זדון מוט תתמוטט רגע אמונתו, ועמך אלהי הרחמים הסליחה... הן היום נסיתי דבר אל אחד האמללים וכמו לבש היאוש עור גידים ועצמות ויתיצב לפני כמו חי כמו חרון. ואם הפלא הוא כי אצל רגע מרוחו עלי, כי החזיקתני שמה ותקצר ידי לשמור מחסום למו פי מחטוא בלשוני? הן לא מלאך כי אם בן אדם אנכי, לא לב אבן כי אם לב בשר לי.

„האקרא את האמלל בשם? הלא אל כל אשר נפנה תפגשנה עינינו אלפי אמללים כמוהו ואתם ידעתם כי לא יצור חזיוני הוא. הנה הוא עומד לפני כאיש נדהם ואיה שפה אשר תוכל להביע את ענות לבבו ומצוקת רוחו. הוא יושב בעירנו עיר גאלאטץ זה יותר משלשים שנה וכל יודעיו יעידו על בור לבבו וישרת נפשו. הוא סחר בימי עלומיו אל הארץ וירא גם ברכה בעמלו אבל בימי המהומה, בשנת תרי"ט, בפרוע המון היונים פרעות בישראל התנפלו השודדים כזאבי ערב על ביתו ויגזלו את כל הונו ורכושו והוא רק בשמלתו לעורו נמלט על נפשו. אחרי כן מצא ימים רבים חית ביתו במכרו עלי מרורים לעשן עד אם יצאה הגזרה על היהודים בשנת תרל"ג ותאסור עליהם אסר לבל ישלחו במסחר הזה ידיהם. אז נשבר מטה לחמו ובימים מעטים אכל גם את יגיעו המעט אשר רכש לו וימכור את כל כלי הבית באכל להחיות נפשו ונפש ביתו. ותחם עליו עין שכנו, איש סוחר, וירא את עניו וידע כי ישר לבב הוא ויתן לו מסחורתו ויהי לרוכל ויחי חיי צער עד היום הזה. ובכל זאת לא התאונן ולא התמרמר ונהפוך הוא כי בשלמו יום יום להסוחר את מחיר ממכרו וגם לחם יביא אל ביתו נשא כפיו לאלהי השמים ויודה לו על חסדו וטובו. אולם עתה אחרי הגזרה הנוראה אבדה עצתו, עתה תמוגגהו תושיה. שלשום מכר את מכתש הנחשת במחיר מעט ויכלכל את אשתו ואת שלשת ילדיו בלחם לשני ימים והיום המה עטופים ברעב ונפשו ברעה תתמוגג. ארבעה ילדים היו לו וימת האחד זה שבוע ימים כי צבתה בטנו מחסר ומכפן. — היבכה האב האמלל על הילד המת או כי ירבה בכי על הילדים החיים וכל עוד נפשם בם בהתעטפם לפניו ומצפצפים בקול כצפרים נאנחות: לחם! לחם!...

„כמעט שעבר האמלל הזה מעל פני והנה חרפה שברה לבי בראותי את אחד השוטרים מכה איש יהודי, עני לבוש קרעים. היהודי העני לא יבכה ולא יזעק כי אם הולך שחוח לפני השוטר והוא מכה אותו באכזריות חמה ובשטף אף עד הביאו אל בית האסורים. — העני הזה הוא תופר נעלים אבל לא סנדלר אמן. ידו לא תמצא לעשות נעלים חדשים והוא קונה נעלות בלות ומבקעות, נותן עליהן טלאים ומוכר אותן לאנשים אשר אין ידם משגת לקנות למו נעלים חדשים. מזה נמצא לחמו ולחם אשתו ושבעת ילדיו, דעת לנבון נקל כי בצער ולא בנחתה אבל בהיתר ולא באיסור. והנה כיום הזה אחרי אשר היה פתאום מסחרו לאיסור נואל האמלל לעבור חק כי אכף עליו פיהו ופיות ילדיו הרכים. ויהי אך יצוא יצא בחוצות קריה למצוא לו קונה וירא השוטר את הנעלים בידו ואת המזמתה אשר הוא אומר לעשות ויתפשהו ויקח בחזקה את הנעלים מידו וישליכם אל אגם הרפש ויכה את הפושע בעברת זדון ויתן אותו במשמר"...

בואו הנה בראטיאנו וראססעטי, אתם השרים אשר „השחוק הקל המרחף על שפתותיכם יעיד על טוב לבבכם ועל אהבתכם את המשפט והצדקה"; בואו הנה וראו, האם באמת הרעו אלה האמללים להעם אשר המה יושבים בתוכו אם מצאו לילדיהם הרכים פת חרבה בזעת אפם?... אבל הנה גם עתה מרחף השחוק הקל על שפתותיכם, הנה תתענגו על המחזה כמלאכי הבלהות על מצרי הנפש החוטאת בעמקי שאול, הנה תשבעו רצון כי עמדה לכם ערמתכם להוליך את שרי ממלכות אייראפא שולל— ואתם הן לא נגד היהודים תחוקו חקים כי אם נגד הזרים.

לקול אנקת חללי הרעב התעורר אחינו הנבחר בבית המחוקקים אשר בממלכת אנגליא. השר פ.

וואַרמס, וישאל את פי השר על הענינים החיצונים לאמר: „האם תדע ממלכת אנגליא מכל הגזרות הרעות אשר ממשלת רומניה תחרש על יהודי ארצה? הכי נודעה לה גזרת הרוכלים אשר על ידה הכריתה הממשלה אכל מפי אלפי משפחות ישראל? הכי אין על רומניה החובה על פי הסעיף הארבעים וארבעה אשר בספר הברית והשלום הברליני לתת לכל היהודים ילידי הארץ משפטי האזרחים וגם לתת להזרים החוסים בצל ממשלות אחרות המשפט לשכון בארץ ולסחור אליה? הכי לא תעבור ממשלת רומניה את דברי ספר הברית בגזרותיה על היהודים? ואם כדברי כן הוא, מה נועצה ממלכת אנגליא אשר גם היא חתמה את ידה על ספר הברית לעשות להכביד אכפה על ממשלת רומניה כי תמלא את חובתה?"

ויען השר סאליסבורי ויאמר: „ממלכת אנגליא כבר שלחה דברה אל צירה היושב בעיר בוקארעסט ותצוהו כי יודיע לה כל פרשת החקים החדשים. על כן לא תוכל הממלכה לחות דעתה בטרם יבא אליה דבר הציר".

ומה הוא הדבר אשר השיב הציר לממלכתו?

עוד חזון למועד! הן מצות ממלכתו לא היתה אליו חזקה כי ישיב כרגע את דברו, הן לא ביום אחד ידע הציר הכל אל נכון ואליו החובה להבין דבר לאשורו ולדעת לכלכל דבריו במשפט. הן — רע נאמן הוא לראסעטי המחוקק ומפיהו יצל דבר אמת, הוא יורהו את אשר ידבר.

עוד חזון למועד. ומה יעשו אלפי האובדים עד שיעלה רצון מלפני הציר להשיב לממלכתו דבר? אי מזה ימצאו לחם לפיהם ולפי הטף אשר ברגליהם? הנה עד כה ועד כה יחיו את נפשם בתקותם אשר ממלכת אנגליא נשקפה להם, הנה עד כה ועד כה ומכתבי העתים אשר רוח הממשלה דובר בם ישיבו על שאלת השר פ. וואַרמס ותשובתם זאת תשיב נפש הרעבים ולא ירעבו עוד ללחם. הלא מפי כתבי העתים ישמעו ויוכחו כי רק בחזון לבם הרע נחלו למו שקר כי נפשם ריקה, כי נחת שלחנם מלא דשן וכוסם רויה ורק זדון רוחם השיאם לצעוק חמס על הממשלה כי חרה להם על אשר שמה הממשלה מעצור למו לבל ירדפו אחרי בצע מעשקות.

שאלת השר פ. וואַרמס עשתה שלום לבעלי התריסין המנצחים זה את זה בהליכות הממשלה. „הטעלעגראפול" נתן את ידו למכה"ע „רומניה" וה„נאציאני" אמר לאחיו „ל'אינדעפענדענטץ ראמאן" חזק. והרשעים כים נגרש ויגרשו מימיהם רפש וטיט על היהודים עם חרמם כי בוגדים המה בממלכתם על כן ישימו לה עלילות דברים להבאיש את ריחה בעיני ממלכות אייראפא, כי שקר טפלו על הממשלה והיא הלא מלאה חובתה ותתן לכל היהודים ילידי הארץ את משפטי האזרחים, הן גם להיהודים אשר לא מילידי הארץ לא תעשה רעה, הן כל ישעה וכל חפצה להגן על בניה מחמס זרים והיא הלא גם על היהודים האזרחים תחסה.

— „ואנכי הלא כבר הגדתי כי אך זאת רעה חולה לעמנו". אמר הד"ר פלאי אל אבן אמוץ „ילדות היתה בו. תמול אמר נואש והיום ימחא כף למראה אות הכבוד אשר נתן הוד המלך לאחד מאחיו או גם למראה השחוק הקל המרחף על שפתי השרים. מחר יפרש כפיו ויתיפח כי אבדה אמונתו בישע ארצו ולמחרת היום ההוא וישמע את שאלת השר פ' וואַרמס בבית המחוקקים אשר לממלכת אנגליא ויקרא: האח! הידד! ישועתנו קרובה לבוא!

„אמנם ידעתי את נפש העם האמלל הטובע בים צרה". הוסיף הד"ר אחרי רגעים אחדים „גם בראש שבלת יחזיק וישלה את נפשו כי הוא צורו ומעוזו, סלעו ומצודתו, משגבו ומפלטו. אבל הן לא נער הוא ישראל סבא וישעשע נפשו בדרך שוא עת זהב טהור לפניו".

— „ואנכי לא ידעתי מה הוא הזהב הטהור אשר לפניו" העיר אבן-אמוץ, „גם את האמת אגיד כי על דעתי לא ברק שוא היא התקוה כי באמת תצמח עתה ישועה לעמנו. הן הציר טרם השיב דבר לממלכתו ואנכי שמועה שמעתי כי רבים מגדולי עמנו שלחו בסתר דבריהם אל השר סאליסבורי להוכיח אותו לדעת כי בכל הצעקה הבאה אליו מפי השר פ. וואַרמס כן עשו שרי הממשלה.

— לא ברק שוא היא התקוה הזאת! גם אתה אדוני יליד הארץ הזאת אתה. הלא שמענו את תשובת המכתבים העתים ואנכי ידעתי נאמנה כי זאת תהי גם תשובת הציר. ומלבד זאת — עוד צעיר לימים אתה אדוני ואת ערמת אנשי זדון טרם תדע, ולמה זה איגע את נפשך להבל? אנכי ידעתי את הנעשה מאחורי הקלעים. אבל גם ידך גם ידי תקצר מהושיע.. ממשלת רומניה מלאה את חובתה ותתן להיהודים ילידי הארץ את משפטי האזרחים—והנה בחדש אדר לשנת תרמ"א ערך מרדכי בעל בית המלון אשר בכפר בצרת את מכתב בקשתו ועתה הימים ימי קיץ לשנת תרמ"ה ומרדכי עודנו יושב ומחכה יום יום לפני בית המחוקקים אשר בעיר המלוכה, ומרדכי עודנו יושב בכליון כליות ומדיבת נפש יחיל ודומם לישועתו.

זה האיש מרדכי הילד הגדול תם הלבב, סמל ישראל סבא אשר ילדות היתה בו, רואה יום יום לפניו אכזריות חמה ועברת זדון, יחרד רגע רגע למראה הבלהות אשר תהפוך כל גזרה וגזרה על אלפי משפחות אחיו; זה האיש מרדכי מתאונן כל היום על נפשו כי רודף קדים הוא, כי עזב את אשתו ואת בתו היקרות לו מחייו לאנחות, כי אוי ואבוי לו בדעתו כי אסתר הרכה והענוגה יושבת יומם ולילה ועובדת את עבודתה על מכונת התפירה, לכלכל את נפשה ואת נפש אמה וגם לשלוח אליו די כסף להחיות את נפשו בעיר המלוכה והוא מתהלך כל היום בחוצות קרית המלך קודר שחוח מבלי אשר תעשינה ידיו תושיה, ובכל זאת הוא מתגורר זה ארבע שנים בעיר המלוכה ואל ביתו לא יבא, ובכל זאת לא יתנהו לבו האמן כי מפי השרים תצאנה הרעות בזדון רוחם והוא עושה בנפשו שקר כי רק אנשים רעים וחטאים הביאו את דבת היהודים רעה אליהם. והיה אם יפקחו עיניהם לחזות נכוחות וישובו מאון ויתנחמו על מעשיהם. — הידעת אדוני מדוע? יען כי ילדות היתה בו, כמעט יאמר נואש והנה עץ רקבון מבריק לפניו והוא יקרא: „האח! הידד! ישועתנו קרובה לבוא!" הלא אך צחוק מכאיב לבב ומרגיז רוח עשה לנו זה האיש תם הלבב. בשנת תרמ"א עת כתבתי אנכי אליו, עת אסתר בתו כתבה אליו בדמע כי ישים פניו לארץ הצבי לעבוד את אדמת הקדש ולחיות חיי שלוה ונחת וגם מלכה האמללה שנתה את פתגמה שבע פעמים ובראשית כל מאמר הצטרקה כי רק אשה היא ותוסף כי לבה יהגה אימה, כי העתים נשתנו וגזרות מתחדשות לבקרים „אולי נברח מזה ונבואה אל ארץ אשר שמה לא תבואנו יד הממשלה" והוא — לבו יחיל בקרבו לזכר אדמת הקדש, את עפרה יחונן, את אבניה ינשק, על כל שרידיה ומחמדיה מימי קדם ישפוך את לבו ואת נפשו אבל... חלילה לישראל מעזוב את ארצו ואת מולדתו פן יתן חרב ביד שונאיו להוכיח את השרים כי אמנם בוגד הוא בארצו וממלכתו, כי אמנם „זר" הוא בארץ מולדתו.

— אבל הלא מרדכי הוא רק איש אחד, ואיך תשפוט אדוני הד"ר מאיש אחד על כל העם?!

— „מרדכי הוא רק איש אחד המשעשע נפשו בברק שוא עת זהב טהור לפניו, מרדכי הוא רק איש אחד אשר נפשו דבקה בארצו ומולדתו והוא מאמין באמונה שלמה כי מושלי ארצנו רק שוגגים המה ולא מזידים!" אבל אנכי אוכיחך כי מרדכי הוא אחד מכל אלפי אחיו, לא טוב הוא מהם ולא נופל הוא מהם. הלא אתה אדוני ידעת את כל עמלנו משנת תרמ"א ועד היום הזה להשיב את הנדחים אל המנוחה ואל הנחלה, הלא גם אתה אדוני היית עוזר לנו. דברנו השכם ודבר על לב העם הזה. גם כמעט הצליח ה' חפצנו בידינו, אש קדש נצתה בכל לבות בני ישראל ויתנבאו כלם במחנה ויקראו כלם פה אחד כי „לבם יחיל בקרבם לזכר אדמת הקדש, את עפרה יחוננו, את אבניה ינשקו, על כל שרידיה ומחמדיה מימי קדם ישפכו את לבם ואת נפשם". גם את בני הנעורים אשר כבר הרחיקו לכת מדרכי אבותיהם וילמדו אל דרך הגוים לעשות כמעשיהם ולהתכחש לצור מחצבתם, הנה גם אותם השיבו מדברותינו מאון ויצאו כמעט כלם חוצץ על דגל ישראל. ואף גם זאת כי עצתך אדוני קמה ונהיתה, גם חברות „בנות ציון" היו לנו. ויהי בשנת תרמ"ב בצאת מספר המשפחות הראשונות לכונן למו מושבה בארץ הקדושה אז גבה ורחב לבנו ונרעים בקול גאון: „זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו!" ובכל זאת הנה אחרי כל הרעש והשאון וההמולה התישבו עד היום הזה כשתי מאות נפשות ישראל בארץ הקדושה, כשתי מאות ממספר שלש מאות אלף נפשות היהודים הנרדפים על צואר בארץ מושבנו. ואנחנו נדע כי לא מעצלה ומרפיון ידים מאנו ללכת אל ארץ אחרת, כי אם יען כי הרבים מהם, אלה אשר נולדו בארץ הזאת דבקה נפשם בארצם והמה מתרפקים על מולדתם כילדים בחיק הורתם, אף אם היא תרבה פצעיהם ותהדפם מעל פניה והמה זעקת שבר יעוערו כי כשל כח סבלם וימהרו לעזוב את האם האכזריה המשכלת בניה לבלי שוב אליה עוד בכל זאת אם יאבו ואם ימאנו תעצור בהם יד נעלמה וכמעט יראו רגע שחוק קל על שפתיה או כי תחליק בידיה את שער ראש אחד מהם ובלב כלם תתנוסס התקוה כי עוד אחת מעט והנה תשוב לרחם אותם, כי רק רגע באפה, רגע כי הביאו אנשים רעים וחטאים את דבתם רעה אליה התאכזרה להם, והיה אם תפקח עיניה לחזות נכוחות כי ישרים דרכיהם ולא עולתה בם והיא תשיב אהבה שבעתים אל חיקם.

„אנכי לא ארבה חקור". הוסיף הד"ר, „אולי ישנם בהם גם אחדים אשר סבה אחרת תעצרם ואנכי הלא מראשית כזאת הגדתי כי רק הרבים בהם מאלה אשר נולדו בארץ הזאת כילדים המה, כמרדכי בעל המלון, וכל עוד כחם בם יצעקו לעזרה, יתמרמרו על אנשים רעים וחטאים אבל לא יעזבו את הארץ כי ישעשעו נפשם בברק שוא, כי ילדות היתה בם. וזאת היתה עד עתה וגם תהי בעוכריהם כל עוד לא יחכמו לדעת אחרית דבר בראשיתו, לדעת כי במועצות וחשבון עושים השרים

הסוררים את מעשי אכזריותם, לדעת כי אין חכמה ואין תבונה ואין תוכחות ואין משפט לנגד אנשי זדון ומרמה היודעים את האמת ומתכונים למרד בה, לדעת כי מושלי ארצנו לא יגרשו את היהודים מעל פניהם אבל ישנו את טעמם כי יאמרו להם שבו אתנו למען נוכל לשפוך עליכם את כל חמתנו, למען נכלה בך את חצי רשעתנו, שב מרדכי התם לפני בית המחוקקים וחכה בכליון כליות ומדיבת נפש לישועתך עד אם תדל ותורש, עד אם בלו עצמיך בשאגתך כל היום, עד אם יבש כחרש כחך ואז אולי תבקש משפט לך — והנה כבר אבד מנוס.

„בוא אדוני וראה, הנה בראשית החלונו לדבר על לב העם כי יעזבו את הארץ המשכלת יושביה ויתלקטו אלינו העניים והאביונים בעם, אלה אשר כבר אבדה דרכם, אלה אשר כבר יבשו עצמותיהם מחסר וכפן. הנה אחת היתה להה אם נשלחם לאיי אפריקא או לאמעריקא או לארץ הצבי. האמללים האלה רק לחם יבש בקשו למו ויהיו נכונים לכל עבודה אם בשדה ואם במכרי ההרים. אנכי ידעתי את נפשם כי גם המה יפרדו מארצם וממולדתם בשבר רוח וכאב לב, אף אסתר בת מרדכי היתה האחת אשר הבינה אל לבותם, ידענו כי המחסור הכביד עליהם אכפו ולוא היה אמץ בלבבם כי עתה בקשו קץ לחייהם גם בגלי הים; אנחנו ראינו את ענים ואת לחצם אבל ידנו קצרה להושיע את כלם ממצוקותיהם. העשירים קפצו את ידם מתת את אשר הבטיחו במו פיהם ונהי אובדי עצות. ונרם כשופר קולנו ונקרא לאלה אשר טרם אזל הכסף מכיסם: „עזבו אתם את הארץ בעוד מצויה הפרוטה בידכם, בטרם נדחה גם מכם תושיה! ולא אבו המה שמוע בקולנו כי המה השלו את נפשם בתקות שוא כי עוד אחת מעט ויונח להם בארצם ובמולדתם מעצבם ומרגזם וחלילה למו לנוע על ארץ אחרת בעוד התקוה „משחקת" לפניהם. אולם עתה אחרי עבור ארבע שנות ראו רעה, עתה באים רבים מהם וקוראים ביליל קורע כל לבב: „תנו לנו יד לעזוב את הארץ!" והנה גם המה כבר היו לעניים ואביונים הנמוגים בזלעפות רעב וכבר העבירו את המועד.

„ובכל זאת הלא תדע אדוני כי גם עתה נסינו דבר לתת יד להאמללים לברוח מן המהפכה. אף כבר אמרנו לשלוח אותם אל כל ארץ אשר נשלח, יבאו לאמעריקא, יבאו אל כל ארץ אשר יבאו רק כי ימצאו לחמם ולא יגועו לעינינו. אבל הנה ארץ אוסטריא סגרה את שעריה בעדם ולא תתנם לעבור עד אם תדע כי די כסף בידם עד בואם אל גבול ארץ אשכנז והנה פתאום גזרה גם ארץ אמעריקא, ארץ הדרור

והחפש, לבל יבאו שעריה עד אם יהי די כסף בידם לכלכל את נפשם לירחים אחדים בטרם ימצאו למו עבודה בארצם החדשה. ועתה הכסף מאין תמצא לאנשים אשר יצאו מארצם וידיהם על ראשם והמה נודדים ללחם בארצות זרות? על כן אחת אמרתי אבדנו כלנו אבדנו. הן גם כיום הזה אם נדבר השכם ודבר על לב אלה אשר עוד די כסף בידם לבוא אל המנוחה ואל הנחלה המה אל ממלכת אנגליא ישימו פניהם ומשאלת השר פ. וואדמס יצפו יחיל ודומם כי תבא ישועתם. עד אם — בהגיגי יתחמץ לבבי — תחדש הממשלה את גזרותיה ואז גם תבוסתם תהי, חלילה, שלמה וגם להם יאבד מנוס".

ויהי קול הד"ר פלאי מלא חלחלה בדברו את דבריו האחרונים ובהוסיפו להתמרמר: „הה! ילדות היתה בו, ילדות היתה במרדכי בעל המלון, ילדות היתה בישראל סבא! אנכי ידעתי את הנעשה מאחורי הקלעים, ידעתי כי גם תוחלתנו זאת תכזב, ידעתי את ערמת אנשי הזדון אבל ידנו תקצר מהושיע..."

אבן אמוץ ישב על מושבו מבלי נוע ויכונן מבטיו אל הד"ר פלאי מדי דברו. אחרי כן פתח את פיהו וישב אמריו לו בנחת קולו: אדוני הד"ר! פיך פתחת בחכמה ותורת אמת על לשונך. אבל הן גם אנכי יליד הארץ הזאת הנני, וידעתי היום כי לוא נתנה הממשלה את משפטי האזרחים ליהודי ארצה כי עתה הנקל היה לנו לעזוב את הארץ אם צר לאחד ממנו המקום לשבת פה ולא נהיה גם בוגדים במולדתנו, האם לא יעזבו אשכנזים לאלפים שנה שנה את ארץ מולדתם ויסעו לאמעריקא, או אל ארץ אחרת לעבוד שם את האדמה? ומי יאמר עליהם כי בוגדים המה בממשלתם? הלא גם אדוני הד"ר יליד ארץ אוסטריא אתה ואף אם רחוק אתה אדוני ממולדתך לא תחדל מהיות בן נאמן לארצך ולממשלתך. אולם עתה אוי ואבוי לנו כי נעזוב את המערכה. אנכי את הנעשה מאחורי הקלעים לא ידעתי אבל לבי אומר לי כי תקוה נשקפה לנו. גם הן אלה השרים העומדים עתה בראש הממשלה לא לנצח ישורו, יבוא יום אשר השר הנאור מ. קאגולניטשאנו ישוב לקחת את רסן הממשלה בידו ואז יונח לנו, הוא לא ישנא את היהודים, הוא יודע את צדקתם ואת אהבתם לארצם ומולדתם והוא ישוב ירחמם. ובכל זאת חלילה לנו להתרפות מעבודתנו לעמנו להביא את האמללים אל המנוחה ואל הנחלה. ארץ הצבי היא הארץ האחת אשר רב כחה למשוך אחריה את בניה הנדחים. ואם נכזבה תוחלתנו בשנות תרמ"א — תרמ"ב, לא בנו ולא באחינו האשם כי ביקוד רוחנו חזינו לנו שוא ונשכח משפט. הן לא

בסופה ובשערה ולא ברעש ושאון ולא באש פלדות ה' כי אם בקול דממה דקה. כל דעה חדשה תחולל סערה, תגדיל שאון, תצית אש אבל כל אלה הסופות והסערות רק להרוס ולעקור נועדו ולא לבנות ולנטוע. אחרי עבור הסערה תך הדעה על יד על יד את שרשיה בלבות העם ואם יד חרוצים תהי בה להסיר את החרולים והקמשונים העולים סביבה אז תהי כפורחת, תשגשג ותעשה קציר כמו נטע. הן ארבע השנים אשר עברו על הדעה החדשה בינה ובין ימי העם במה נחשבו. זה כאלפים שנה נודדים בני ישראל בארצות פזוריהם ומשנאיהם הרגיזו את האדמה מתחת לכפות רגליהם ולא נתנום לעבדה ולשמרה; זה כאלפים שנה רואים אנחנו את חיינו תלואים לנו מנגד בכל מקום בואנו; זה כאלפים שנה לבוש עם בני ישראל כלי גולה, מתניו חגורים נעליו ברגליו מקלו בידו וילקוטו על שכמו מיראה פן תבוא בין רגע התאוה בלב אחד הנסיכים לגרש אותו מעל פניו והוא הלא ידע כי עליו להכין לו רכוש אשר ביד יוקח, הוא הלא ידע כי גם ארץ אחרת לא תמצא חפץ בו אם לא יביא את כספו בידו — והאדמה מה תתן ומה תוסיף לו בהגלותו מארץ מושבו? ובכן עתה הנגיד לעם אשר כזה: שובו כלכם ביום אחד לבצרון והיו כלכם עובדי אדמה? לאט לי אדוני הד"ר לעם הזה! שתי מאות הנפשות אשר עלו מארצנו לעבוד את אדמת הקדש הנה החלוץ לפני העם. לעת כזאת יגל לבנו לשמועה כי האמללים האלה הנדחים ממולדתם כריקים ופוחזים מצאו למו מנוחה ומעמל כפיהם יראו ישבעו. ואנחנו נעיר עתה את לבב העם כי יראו גם המה את המנוחה אשר מצאו אחיהם כי נעמה ואת העבודה כי תשביע לחם ויעלו אחריהם. הן לא נרפים המה בני ישראל, לא על נקלה ימצאו לחמם בכל ארץ וארץ, לא בחפץ לבם ירדפו קדים; הן מי לא יתאוה תאוה כי נפשו בטוב תלין ובמנוחה יאכל לחמו?

„אבל גם הארץ הזאת לא תשא עתה את כל היהודים יושבי ארצנו ולא כל העם יהיו עובדי אדמה..."

ובטרם מצא אבן אמוץ עת לכלות את דבריו ויתנשא פתאום הד"ר ממושבו ויבהל מראות את אסתר בת מרדכי אשר באה ברגע ההוא אל הבית והנה פניה שנו, גידי מצחה שורגו כעבותות ארומים, מעיניה התמלטו כידודי אש, מנחירי אפה יצא עשן, ושפתיה חלו ורגזו עד למאד בקראה בקול נורא ופרוע: תאלתי להאכזורים!

— אבל הרגעי נא עלמה כבודה ועדינה והגידי מה נהיתה — התחנן הד"ר פלאי במבוכה ויתן לה כסא לשבת.

אולם תחנוניו היו אך למותר. אסתר התבוננה סביבה בעינים מפיצות שממון וכמו ראתה זה עתה את הד"ר פלאי לפניה ותאסף רוחה אליה ותשוך בשניה את שפתה התחתונה עד זוב דם ולאט לאט קמה סערת רוחה לדממה, לאט לאט שאפה רוח, לאט לאט חדלו שפתיה רגז והיא התמודדה ותעמוד הכן כפסל שיש ולבנת מות כסתה את כל פניה באמרה: „סלח נא לי אדוני הרופא כי רגע בכאב לבי התרגזתי תחתי והרגזו אותך אדוני ממנוחתך. הן עתה כלתה אלינו הרעה".

אסתר הוציאה מכתב מחיקה ותתנהו על יד הד"ר, והמכתב מכתב הד"ר שווארצפֿעלד.

„...על פי מצות אביך הנני שולח לך עלמה כבודה את המ"ע „האחוה" היוצא לאור על ידי ובו תקראי, שנה ששית תרמ"ד צד 270,252,50 ושנה שביעית צד 73, את כל הכתוב על אדות האכזריות אשר יעשה איש בארץ מולדתנו ביהודים היושבים לבטח אתו, בדעתו כי כל אוכליהם לא יאשמו. אולם אנכי אספר בדברים מעטים את כל הנעשה למען תדעי ונוכחת כי אביך הישר באדם רק בתמתו ובאהבתו את היושר והמשפט התרגז ויעשה אולת:

„איש אחד יש בעיר באקוי וראדו פארעמבאר שמו, והאיש הזה הוא המנהל לבית חרשת הנייר בעיר ההיא. ותהי ראשית מעשהו ביום בואו אל העיר ההיא לגרש את כל היהודים מבית החרשת העומד תחת פקודתו, ומאז ועד עתה אין קצה למעשי האכזריות אשר הוא עושה ביהודים. כל יהודי אשר בבלי דעת יקרב אל בית החרשת וכרגע יתנפלו עליו הפועלים במצות מנהלם ויעשו בו שפטים נוראים ואיומים אשר לשמעם תסמר שערת בשר כל איש אשר לבו טרם נהפך לאבן. ובכל זאת אם יגיש איש עצומותיו אל בית המשפט אין לו שומע מאת השופטים. המה יראו יביטו — ויחרישו.

„ויהי היום, יום שמונה ועשרים לירח פֿעברואר שנה זו, שנת 1885 והעגלון איציק דאווידאוויטש נער בן שמונה עשרה שנה, אשר את תמונתו תראי בזה, הביא על עגלתו שתי נשים אשר דבר היה להן בבית החרשת. דאווידאוויטש אשר ידע את רשעת אדוני בית החרשת לא נועז להקריב אליו ויתיצב לפני הבית ההוא הרחק כמטחוי קשת ויחכה שם לכסף השלומים אשר הנשים תשלחנה אליו. פתאום התנפלו עליו שלשה פועלים ויורידוהו בחוקת היד מעל מושבו ויביאוהו אל בית החרשת. שמה אסרו הפועלים, לעיני המנהל, את ידיו ואת רגליו בחבלים ויכוהו לחי ויפילוהו לארץ ויאחזו בציצת ראשו ויסחבוהו סחוב והשלך אנה ואנה עד אם נלאו מעשות מעשיהם ויצוו עליו במפגיע כי יכרע על ברכיו.

ויכרע האמלל עד אם מעדו קרסליו ויפול מלא קומתו ארצה. אחרי כן חמרו הפועלים לצון למו וימשחו את פניו בשלל צבעים להעיר שחוק בעיני כל רואה. אולם מעשיהם טרם הפיקו רצון מאת ראדו פֿארומבאר ויתן צו כי ירחצו את פניו למשעי ואחרי כן ישובו ויעמידוהו לפניו. ויהי בהביאם אותו לפניו ויקח פסת נייר ויעש בה קרעים מעשי שרשרת ויתן את הנייר על פני העגלון וימשח את העור הנראה מבין הקרעים בגפרית בוערה. האמלל זעק זעקה גדולה ומרה כי גדל כאב מכות האש מאד ויפרוש כפיו לעזרה ויתחנן למעניו. אבל ראדו פארומבאר עשה במנוחת לבב את מעשהו על המצח ועל הלחיים, על השפה העליונה והתחתונה, וגם על החזה הבעיר מכות קעקע. ואחרי אשר מלאו כל רואיו שחוק פיהם כי המנהל השכיל בתבונות כפיו להפוך את פני „היהודי הארור" למשחית — ויוציאוהו החוצה. בהיות האמלל בחוץ וירץ אל באר המים לרחוץ את פניו אבל כמעט בא מעט מים על המכוה ויגדל הכאב עד להשתגע. וימהר הנער דאווידאוויטש אל בית הפקודות וישלחהו הפקיד אל רופא העיר. אבל הרופא לא שעה אליו ולא שת לבו למכאוביו בדעתו כי מיד ראדו פארומבאר באו לו. ויהי ממחרת וילך האמלל אל בית המשפט להגיש עצומותיו לפני הקטיגור ולא מצאהו שמה, ויבא אל בית משכנו וימאן הקטיגור לדבר אתו דבר עד אם יבא אליו בהיותו בבית המשפט. וירא הנער דאווידאוויטש ויבן כי גורלו יהי כגורל כל האמללים אשר מתגרת ידי האכזר נגזרו, וימהר וישם פעמיו אל עיר המלוכה לדרוש משפטו מאת ראש השופטים אשר בבית המחוקקים.

„ויהי בבוא האיש איציק דאווידאוויטש אל עירנו עיר בוקארעסט ויראהו גם מרדכי אביך בשבתו בכליון כליות ומדיבת נפש לפני בית המחוקקים ויתר לב הישר באדם ממקומו למראה האכזריות. ולאסון אביך ראה ברגע ההוא והנה המלך רוכב על סוסו לבוא אל בית המחוקקים ויחגור מרדכי שארית כחו וישא את דאווידאוויטש על כפיו וירץ לקראת המלך ויתיצב לפני סוסו לסוך את דרכו מעבור עד אם יראה הוד המלך את המעונה — „הן לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישורו". ויתפשוהו השוטרים ויאספוהו אל משמר.

„אנכי בקרתיהו בבית הכלא... רק ברב עמל הצליח ה' חפצי בידי להרגיע את לבבו כמעט, רק ברב עמל נאותו השוטרים לנו להשיבהו עירה יאסי והמה באחת כי זר הוא, ויחפצו לשלוח אותו מעל לגבול הארץ כאחד הריקים והפוחזים.

„סלחי נא לי עלמה כבודה, כבד היה ממני הדבר להדאיב את נפש הבת ולספר באזניה את אסון אביה, אבל בקשת מרדכי אביך היתה אלי חוקה לעשות כזאת ותחנוני שפתיו קדושים המה לי בדעתי את תם לבבו וישרת נפשו, בלי כל ספק יבא אביך אל ביתו אחרי ימים מעטים כי זה שלשום הובילהו השוטר מזה. מהרי נא ולכי אל הד"ר פלאי ובקשיהו בשמי כי ישים לבו אל אשר יעשו השוטרים באביך בבאו עירה יאסי... הוא יודע את הנעשה מאחורי הקלעים... אולי תמצא ידנו להציג בשער משפט...

— „הן עתה כלתה אלינו הרעה". הגידה אסתר במנוחה אשר החרידה את לבב הרופא „ומה אעשה אפוא לאמי האמללה? איך אשא פני אליה? במה אפתח שפתי לספר באזניה את כל דבר האסון אשר קרנו?"

עתה התבונן הד"ר פלאי אליה וירא את הרזון אשר שלחו הימים האחרונים בלחייה וירא כי מכאובי לבבה עממו את ברק עיניה ויגזלו את האודם משפתיה — ומעיו המו לה מאד.

— „הרגעי נא עלמה כבודה ועדינה" הגיד הד"ר במבוכה „את הנעשה אין להשיב, אולי חשבה אלהים לטובה כי אביך יראה עתה את משוגתו. אנכי אבא היום אל ביתך ואקח דברים עם אמך אולי תמצא ידי להמתיק לה את הממרורים. גם הן עלי לעמוד על המשמר...

— כבר בא שקט בלבבי! הנה על דבר אחר עלי להעיר את אזנך אדוני הרופא. הלא זה עשרה ימים עברו מיום אשר נשלח המכתב וזה היום בא לידי. לא אוכל לדעת את סבת הדבר כי אחר לבוא. אבל על דעתי הדבר נחוץ, אולי כבר בא אבי אל בית הפקודות אשר בעיר הזאת. חלילה לנו להתרפות ביום הזה. ברגע קראי את המכתב נועצתי להפציר באמי כי תתנני לקרוא את אדוני הרופא. הלא ידעת אדוני כי אמי חולה היא את חליה. אם על אדוני טוב לך אתי, מהר ולך כי הדבר נחוץ...

כל רואה הכיר כי מנוחתה עזבתה עד ארגיעה ורוחה שבה לפעמה.

— בוא נא גם אתה אדוני אתנו — הגיד הרופא בבהלה אל אבן אמוץ וכמו באה רגע יראה בלבבו ללכת אתה לבדו.

*

* *

„האמנם כי שמואל בני הקטן מת בליל המהומה?... הלא עתה תגיד לי דבר אמת מרדכי יקירי... למה תכחד ממני דבר? הלא אמו אנכי... הילד הקטן כבר היה לנער... את אביו לא ידע ואת

אמו לא יכיר... הה! לבי לבי!...

ומרדכי נבעת מפני מלכה אשתו, נעוה משמוע חרדת קולה ושגיון דבריה.

— אבל מה זה תדברי הבל כאחת הילדות?! חנן מרדכי קולו ברעדה.

— אמנם אנכי רק אשה, ומה בינת אשה?...

ופתגמה התמלט מפיה בבלי דעת, פתגמה כבר אבד כל כחו והנה הפעם נהפך לה לחרדה, הפעם היה לה למזכיר אסון ולמעורר צלמי בלהות מתהום הנשיה, הפעם העביר לעיניה תמונת חיה וכל עצמותיה הפחיד, הנה היא יושבת, שם בפנת החדר, זרועותיה נשענות על ברכיה וראשה מסתתר בשתי כפות ידיה והיא כנאלמה לא תשיב דבר על כל תנחומות שפתי מרדכי אישה, לא תשעה אל תחנוניו אף לא תפנה אל געגועיו; הנה היא יושבת — ותמונת שרה אמה, תמונת הזקנה האמללה לנגד עיני כל רואיה.

— „הלא ידעת אדוני הרופא כי אמי חולה את חליה, עצביה רפו והיא תחרד לקול עלה נדף כי על כן ראשה עליה ככרמל ולבבה תעה גם רות רעה תבעתה לפעמים והיא תחדל לחזות נכוחות..." הגידה אסתר בדרך בלכתם „על כן עלינו לבחור מלין".

וילבש הרופא משנה חרדה, ותלבש אסתר שממון ויבהל גם אבן אמוץ בבאם אל הבית ויראו — את מלכה ואת מרדכי בשבתם מחרישים שוממים ואיש לתמהון לבבו תועה.

„את מלכה ואת מרדכי". אבל מי יגיד כי הוא זה מרדכי בעל המלון אשר בכפר בצרת? מי יגיד כי הוא זה בן הכפר אשר הרהיב כל עין בהוד קומתו ובחסן מבנה גוו, בתם פניו ועז תארו? מי יכירהו כיום הזה? הנה הוא רק צלו, הנה הוא רק צל בלהות המרגיז כל רואה, הנה משחת מאיש מראהו קומתו שחה, עמודי גוו מוט התמוטטו, פניו קבצו פארור, עפעפיו ילבשו קדרות, פאות ראשו וזקנו גדלי פרע, בגדיו פרומים וגם רפש וטיט יכסו אותם. הלא זה ארבעה עשר ימים הוא הולך רגלי מעיר המלוכה אשר בה לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישורו והשוטרים אשר נלוו אליו חליפות בכל עיר ועיר האיצו בו כי ימהר דרכו ולא יכשל בלכתו.

— „וגבריאל בני איהו?" שאל מרדכי אחרי עבור הבהלה הראשונה „הכי לא בא כל מכתב מאתו ולא שמעתם על אדותיו דבר?"

— „גבריאל!.." התעוררה אסתר משממונה „הלא ידעת כי אלקנה הממשל משלים ושפרה בתו נסעו מזה וירחיקו נדוד לאמעריקא זה כמשלש חדשים. והנה זה לפני ימים אחדים בא אלי מכתב מאת שפרה ובו תאמר כי ראתה את גבריאל בנוי-יארק ויצו על פיה את שאלתו אלינו כי אנחנו נופיע על עצתו לשוב אל ארצו ואל מולדתו יען כי הוא לא ידע שלו וכליותיו תכלינה בחיקו כל היום לראות את ארצו ואת עמו...

— „בני! בני!" קרא מרדכי ברעדה ופניו נהרו כמעט „עתה אכירך כי בני אתה!"

אבל הנה מרדכי שם פניו אל אסתר בתו וירא את המנוחה החופפת עליה וישם לב אל נחת קולה — ויבהל גם הוא. הלא אלה הפנים לבנים כפני מת וזאת המנוחה מנוחת קבר הוא; הלא אלה השפתים מראיהן כתכלת וזה הקול קול היאוש הוא.

ובטרם מצא מרדכי דברים בפיהו לפתוח שפתיו עם בתו והנה נפתחה הדלת והאדון בנימין שווארצפעלד התפרץ אל הבית מבוהל ורחוף ויפרש כפיו כמתיאש ויקרא: „הן כבר נלאיתי לחפש אחריך אדוני הד"ר ואנכי אובד עצות, הנה עתה באה אלי תלגרמה מבוקארעסט כי הממשלה גזרה גזרת גלות על בני ועל האדון בעטטעלהיים ועל הד"ר גאסטער וכן עוד על אנשים רבים כי תעולל עליהם עלילות על אשר באו בדברים עם חברת כל ישראל חברים אשר בפאריז להטיף בעד עמנו הנענה והנגש".

— „ואנכי מה איעצך אדוני?" קרא הד"ר פלאי במבוכה „אנכי כבר הגדתי כי אין עצה ואין חכמה ואין תבונה ואין תוכחות ואין משפט לנגד אנשי זדון ומרמה היודעים את האמת ומתכונים למרד בה, היודעים את המשפט והצדקה ומזידים על הם לרמוס אותם ברגלים.

„הלא זה האות השני אשר נתן הוד המלך לכבוד הד"ר גאסטער". פנה הד"ר פלאי אל מרדכי הנפעם ממשמע אזניו „ועתה הגד נא לי ארוני; מה עשו בך השוטרים בבאך אל בית הפקודות אשר בעירנו?

— המה קראו לציר ויעש תמונה על האבנים. כאיש נדהם הייתי ולא ראיתי מאומה בלתי אם כי אחרי עשותו את מלאכתו התפאר בה לעיני השוטרים והמה שחקו שחוק גדול.

כל הרואים את פני הד"ר פלאי נבהלו כי לבנת מות כסתם ועיניו כמעט קמו בחוריהן.

— „הנה עתה תדעו את הנעשה מאחורי הקלעים. אנשי הזדון והמרמה הערימו סוד לעשות תמונות היהודים הזרים המתאוננים רע על הממשלה ולשלוח את התמונות האלה אל השר סאליסבורי בתשובה על שאלת השר פ. וואדמס.

לאמר: ראה נא את תאר יהודי ארצנו ותדע תכונת רוחם והלך נפשם, ותדע כי בזויי המראה המה וכי מגואלים המה ברפש וטיט, ותדע משפט כי לא יזכו לבקש משפטי האזרחים.

— „וגם תמונת האיש הזה שלחו למופת ולשנינה!" השתומם אבן אמוץ.

— ומה זה תשתומם? הלא השר סאליסבורי רק את מראהו יראה והוא לא ידע את תולדותיו ואת כל אשר עשו בו האכזרים, והוא לא ידע כי מתגרת יד הממשלה נגזר וכי המה השחיתו את תארו באכזריות המתם ועברת זדונם.

— „תאלתי להאכזרים!" קראה אסתר בחמת אפה והרקע ברגליה על הארץ.

— „בני הדור החדש לא יבינו אל לבות בני הדור הישן", התאונן מרדכי אחרי רגעים אחדים בנפש מרה „לשונם לשון תהפוכות וגם דרכם הפכפך וזר... אל נא באפך בתי יקרתי... חלילה לנו מהעביר קללה ומארה על דל שפתינו... גם אמנם לצדק ימלך מלך ושרים למשפט ישורו. אבל... המה אומרים עלינו כי זרים אנחנו היהודים בארץ מולדתנו... רק הדבר הזה היה בעוכרינו כי זרים הננו בארץ בה נולדנו.

*

* *

— אבל הנה השנה שנת תרמ"ז ומה היתה אחרית האמללים? מה מעשיהם כיום הזה?

— לדאבון לבנו טרם יש אחרית למו. הממשלה תחדש עליהם יום יום את גזרותיה למרר את חייהם והמה צועקים לעזרה ואינם נענים. ובכל זאת טרם נואש מרדכי מתקוה, טרם חדל ישראל סבא משעשע נפשו בברק שוא אף אם הד"ר פלאי עומד וצועק כי כבר באה העת כי יפקח עיניו ויראה את הזהב הטהור אשר לפניו. הנה שמענו גם ראינו את קול הקורא אשר השמיעו אנשי לבב אל אחיהם „יאסי שושן פורים תרמ"ז" כי ישובו להתאסף לחברת „דורש לציון"; הנה על החתום באו מיסדי החברה הזאת בשמותם: ד"ר נתן קארפיל ליפא. משה מאשטעם. יוסף לייבאוויטש, בן ציון שווארץ, איזידאר שור, זיגמונד שווארץ, מנחם מענדיל ברוינשטיין; הנה מאז יצא קול הקורא לא נשמע דבר על אדות החברה הזאת ופעולותיה; הנה — עוד ילדות בישראל סבא.

הות רשעים

או

יד איש ברעהו.

ספור מחיי אחינו יושבי כפר.

כי נמצאו בעמי רשעים, ישור כשך יקושים, הציבו משחית—אנשים ילכדו. (ירמיה ו׳ כ״ו).

א

דומיה יקרה ונעימה שוררת בכל הכפר „קרן־שמן" מסביב, כי הלילה כבר בא ובכנפיו הביא מרפא ומנוחה לכל האכרים העיפים והנהלאים אשר עמלו כל היום על שדותיהם ועמקיהם העטופים בר, לקצור, לאלם אלומות, לחרוש ולזרוע, כי ימי הקציר היו אז ובימים האלה רבה העבודה לכל אלה אשר על הלחם לבדו יחיו. מתוקה שנת העובדים-האכרים בשכבם איש איש על מקומו בשלום, זה במעון מבטחו, זה על ערמת חציר יבש הנותן ריח ניחוח בגרן וזה אוה את גנו למשכב לו בין העפאים ופרחי ערנים אשר נטעה ימינו תחת עצי פרי הרעננים. בכל מקום השלך הס, רק מרחוק נשמע קול משק המים מבית הטחנה העומד בקצה הכפר והמית הצפרדעים ההומים ומקרקרים באחו, ולפעמים נשמע קול כלב נובח על המאחר בנשף ללכת אשר לא כדת האכרים. בכל הבתים השפלים והנמוכים לא נראה אור כי מה לבעליהם ולאור הנר? הלא אין להאכר לחשוב חשבונות היום ולראות מספר הקונים בהקפה בפנקסו; האכר לא ידאג דאגת מחר ולא ישא נפשו לאלפי ענינים ודמיונות, לא ידאג לבתו העומדת על הפרק לעשות לה שמלות משי ורקמה, מחלצות ועדיים כחקי המאָדע המתחדשת בכל יום תמיד ולהרבות לה מהר ומתן כאחד מאחינו בני עמנו. כל דאגתו היתה רק כי יתן ה׳ חם צח עלי ארץ ואור בהיר בשחקים למען יאסוף את תבואתו הגרנה במועדו בלי מפגיע, ולעת ערב הביט על פני ים כי אדמו ויודה לה׳ חסדו בהיותו בטוח כי מחר יהיה יום צח לא-עבות, וישכב שאנן ובוטח גם טרם אתה לילה.

אף אם הירח יקר הולך וממקומו הוא שואף זורח וזורע אור יקר וקפאון מסביב, אך עצי היער העומד בירכתי הכפר בשיא חסנם עממו את כל הבתים שפלי הקומה, והלילה הליט אותם באדרתו.

בין הבתים הקטנים והנמוכים האלה אשר החשך ישופם ויכחיד קימם עומד בית גדול כמעט מהם בקומתו וברחבו ומבין חלונותיו נשקף אור כהה ורק האור הזה יזכיר ויענה כי מקום מושב הוא לבני אדם חיים.

אצל החלון הפתוח לעבר הרחוב יושבת עלמה צעירה לימים והכרת פניה ענתה בה על עצבון לבה ומר נפשה, רעיונותיה ושעפיה הנוראים אשר דכאו את רוחה... כל בני הבית נמו כבר שנתם ורק היא לבדה יושבת תפושה ברוב שרעפיה בקרבה. על השלחן מונחים לפניה צעצועים, פרחים שונים, חריטים ומטפחות מרוקמים מפתילי תכלת וארגמן מעשה ידיה, ושם בקצה השלחן מונח גם ספר פתוח אשר הרוח הצח המתגנב בעד החלון יסכסך ויהפוך את עליו הנדפים ומשיקים איש את רעהו חרש...

אין זאת כי אם כלה נאה וחשודה נתן לנו הכותב לשחק בה, וע״כ מאחרה היא בנשף לשבת בדד בביתה לחכות לקראת מאהבה וידיד לבה אשר יבא בעוד רגעים אחדים אליה להתעלס אתה באהבים!... כן תחרץ משפטך, הקורא. אבל אל נא תחמום מזמות כאלה על עלמה מרת נפש וקשת רוח כמוה, לא לרדוף אהבים נשאה עתה את נפשה, כי מר לה מר. זכרון ימים מקדם עלה על לבה בהביטה על התמונה היקרה והנחמדה אשר לנגד עיניה בחוץ ותשות עליה נפשה. עיניה נשואות אל אגן הסהר העולה מעל ראשי עצי היער ומנגה נגדו יתנוצצו כעין רצי כסף בתוך מי הנהר ההולכים לאט בעמק המשתרע לא הרחק מן הכפר.

— מה יקרת, רוממת אף נעמת הכפר בעיני בהלו נר ההצלחה על ראש אבי. — אמרה אל לבה בהוציאה מטפחתה מצלחת בגדה למחות דמעותיה אשר מבלי משים נזלו עיניה. כגן עדן לפני, כמקום מנוחה ושלות השקט היית לי לפני שלש שנים בבואי אליך עם אמי, אחי ואחיותי בימי האביב מימים ימימה להתענג בנאות דשא. הה, את העת ההיא אזכרה ואהמיה! כמעט עברו ימי החרף וקול הזמיר נשמע בארצנו שחקנו להמון קריה ונעזוב כל שאונה ועלז בה ונבחר מעון לנו בכפר הזה. הדר השרון והכרמל, תפארת תולדות הטבע אשר פה הרהיבו מאד את עיני ואת נפשי. רוח חדשה וחיים חדשים הביאו כל אלה בקרבי מדי באי הלום. שאפתי את האויר הצח והצלול, ריח השדה הנודף מרבבות פרחי עדנים בא כשקוי בעצמותי ויהי רפאות לבשרי. רקדתי, שחקתי ואמחא כף אל כף ואהיה שעשועים יום יום. שריקת העדרים, זמיר הצפרים, גם משק בית הטחנה

נעמו לאזני ביתר שאת מזמרות השרים והשרות על במת ישחק בעיר, מכל נגינות המנגנים שם. מה אהבתי כי אשמע משק מי הנהר הזה אשר היו מפכים לרגלי בשבתי תחת צללי העצים הרעננים האלה הצומחים על שפתו. גם ספרי שעשועים נשאתי עמדי בלכתי לשוח אל המקום הנחמד לעין הלזה עקב אשר אהבתי את התמונות היקרות אשר תארו בם המחברים. אך עיני הסבותי מהם בי... האלה, כי כל אשר תארו המחברים שם רק בדמיונם והלך נפשם ראיתי וקראתי בספר הטבע הגדול והיקר אשר המכתב הוא מכתב אלהים חרות על לוחותיו. העלה אז על רוחי לחשוב כי בעוד שלש שנים נהיה במצב נורא כזה? הפללתי אז כי אחרית מרה כזאת תבוא על אבי? איכם הה, איכם הימים הטובים? איכם רעיונות נעימים משעשעי נפשי? מדוע נורא לי המקום הזה עתה? מדוע לא ינעמו לי כל תולדות הטבע היום? האמנם הודם נהפך למשחית? אך לא, נעימים ונחמדים הם כאז כן עתה, אולם לא לקשת רוח, לנפש מרה כמוני! איככה ינעמו לי כל אלה אם אבי הרך והענוג ילך בלי כח תחת על סבלו בעבודתו הקשה אשר לא נסה בה מעודו? הנה השעה העשתי עשרה הגיעה והוא לא שב עדנה מבית הטחנה. אוי ואבוי, מי מלל לנו לפני שלש שנים כי במעון צר זה יהי משכננו במצור ובמצוק? מי מלל לאבי כי טוחן יהיה באחרית הימים ומעבודה קשה כזאת ימצא חית ידו? הה אל זועם, מה רע ומר הוא שבט עברתך! אתה פוררתנו — ומי יאמר לך: מה תעשה?...

העלמה נאנקה דומיה כי קול נביחת כלב ושעטת פרסות סוס הקשיבה אזנה. בעוד רגעים אחרים נראה לנגה הירח מבין שורת הבתים איש צעיר לימים רוכב על סוסו האמיץ ובקרבו אל שער החצר משך ברסן סוסו ויטהו אל הבית.

— האת, מרים, לבדך אחרת בנשף לשבת היום? — שאל הצעיר.

— הנני מחכה לקראת אבי אשר התמהמה היום בבית הטחנה עד בוש, ונפשי ירעה לי מבלי דעת מדוע אחרו פעמיו—ענתה מרים באנחה — אך רד נא אהרן מעל סוסך בואה הביתה וקח עמי דברים עד אשר ישוב, כי מאד מאד יציק לי רוח בטני ושעפים והזיונות נוראים יעציבוני וידכאו את נפשי; אשתעה עמך רגעים אחרים וירוח לי מעט.

אהרן לא מרה את פיה וימהר וירד מעל סוסו ויקשרהו בחלם עבותו אל עמוד עץ ויבוא הביתה.

— הידעת מרים — אמר אהרן בשבתו על הכסא אשר הגישה לו ומבטי עיניו העידו על שמחת לבו בקרבו — הידעת מרים, הלא איש בשורה אנכי היום, חדשות ונצורות אשמיעך!

— חדשות ונצורות!? — השתוממה מרים ותבחן אותו בעפעפיה — אבל ספרה נא ספרה.

— אביך לקח היום בחכירה את חלקת השדה אשר אצל הארמון מיד הפקיד הישר בארם על זמן שלש שנים.

— הכנים דבריך, אהרן? צהלה מרים קולה ועיניה הבריקו משמחה וגיל.

— כן הוא כאשר דברתי, ובטחי באמונתי כי לא אשלה את נפשך בשקר, ומה גם בדבר הנוגע למצב בני ביתכם היקרים לי כנפשי. הדבר הזה נגמר בין אביך ובין הפקיד בעוד יום; אך לא יכלתי לבא עד העת הזאת לבשר אתכם מרעתי כי אבי ישמור צעדי ועינו צופיה הליכותי זה ירחים אחדים.

— ואבי איהו?

— הוא נסע היום עם הפקיד העירה להביא את דבר התנאים והברית אשר ביניהם בספר. אל תעמיקי שאלה: איך? אי זה הדרך? היתכן? הלא „הוראות שעה" תעמודנה לשטן לדבר כזה? כי תושיה לא נדחה מהפקיד טוב הלבב לכלכל דבר במשפט ברצותו דרכי איש, ומי יתן וירבו כמותו בקרב הארץ או אז לא ראו עניי עמנו רעה בצוק העתים האלה.

— צר לי מאד כי לא אוכל לשמח נפש אמי הנוגה בבשורה הטובה הזאת כי מתוקה שנת האובדה הזאת עתה, ומי אכזר כי יעירנה?

— אך לא, בתי בבת עיני — נשמע קול אשה מאחורי כותל החדר — לא ישנה אני. הלא ידעת כי זה שלש שנים מאז היתה בנו יד ה' ולמן העת ההיא ערה אנכי בין הישנים והולמת בהקיץ בין הערים. הה, מי יתן ואישן המות בין ישני ארץ או אז ינוח לי ולא יראתי רעה, כי לא בעי ישלחו זדונים ידם להנידני ולגזול מנוחתי ושנתי שנת עולמים, אבל כעת חיה אנכי, חיה אנכי לראות כידי, בהפליא ה' את מכותינו, וע"כ גם נחם יסתר מעיני, ולבשורה מה זה עושה?

— אבל התעודדי והתאוששי נא, שרה ערינה — ענה אהרן בקול רועד ונפשו במסתרים בכתה — מעתה לא תוסיפו לדאבה עוד ונסו יגון ואנחה מביתכם.

עוד הוא מדבר והנה שרה אם מרים יצאה מחדרה הקטן והצר. כל יצורי גוה ופניה החמרמרים מעצר רעה ויגון היו כמצבות זכרון וכעדים נאמנים על כבודה נחין ערכה מלפנים, מעיניה אשר מאד עמקו בחוריהן נשקפה צדקתה ותמת נפשה; לחייה אשר קמטו ולא עת, כתפיה הרחבות ולֹבֶן פניה ענו בה כי לא כל ימיה עברו לה בעוני ורוש וכי גם היא שתתה לרויה כוס עדנים בימים טובים מאלה, ימים אשר כל המאשרים בהיותם מלאי שכרון מיין ההצלחה אשר ישתו לרויה לא יתנו לב להתבונן אל ימים יורצ ולדעת

כי באשר אור שם צללים וכי האסון עם האשר אחים תאומים הם ואיש יאחז בעקב רעהו כדבר המליצים.

— איש בשורה אתה אהרן לנו היום — אמרה בפנותה אל אהרן הנעצב ותשב לקראתו — אמנם איש טוב גם טוב יבשר, אבל מה יענה על זאת אביך החכם להרע חלקו? האמנם יעמוד מרחוק ולא יביא עלינו שואה לא נדע שחרה? הנוכל לשמוח אלי גיל כזה היום? הלא גם אנחנו גם עתותינו בידו. הוי עד מתי יהי לנו לפח ולמוקש על דרכנו? עד מתי מבשרנו לא ישבע ומדמנו לא ירוה? המעט לנו כוס התרעלה אשר שתינו מצינו מיד ה' כי קם עלינו אביך לכלותנו? יתעשת נא ואל יתהלל בעשרו אשר כביר מצאה ידו כי לא לעולם חסן, ואת אשר יהיה מי יגיד לנו? גם אנחנו אמרנו בחפזנו לפנים: לעד לא נראה עני בשבט עברתו, לעד יזרח עלינו אור ה' ולאורו נראה חיים נעימים, חיי ענג ושעשועים, חיים שאין בהם בושה וכלמה; אולם אהה, לב אדם יחשב דרכו ויושב בשמים ישחק לו על מחשבותיו, תחבולותיו ורעות רוחו אשר מהבל הנה גם יחד...

האמללה עצרה במלים מעקת לבה וצר רוחה ורק אנחה קורעת לב שומע פרצה מקרבה ותאלם דומיה. מרים הסבה עיניה מנגדה לבלי תראה דמעותיה אשר פרצו מעיניה כנחל שוטף על לחייה. ואהרן הבליג על רוחו ויאמר בשממון:

— עליכן נפשות עדינות גם נפשי תבכה במסתרים, אך מה אמולה לבתי כי קצרה ידי מהושיע לכן ברב או במעט. עדי בשחק כי פעמים אין ספורות נסיתי לבקש רחמים עליכן מאת אבי והוא כפתן חרש יאטם אזנו משמוע תחנוני ועוד ישביעני קלון וחרפה. אנסה נא גם הפעם להתחנן לפניו כי ירחמכם, אולי יתן ה' בלבו רחמים וחמלה ולא יוסיף עוד לאריב את נפשכם, אולי...

— אהרן היקר באדם, אוהבנו ומחמל נפשנו האחד — הוסיפה שרה לדבר בפרשה כפיה — בקשהו נא כרב רחמיך, תאר לפניו בשרד אמת את מצבנו המורה מאד, את חיינו המרים כלענה, אולי יחוס, אולי ירחם אמללים וקשי יום כמונו היום, הלא גם לבו לב בשר ולא אבן. מדוע ירדפנו באכזריות חמה על לא עול בכפנו? מה עשינו לו כי ישאף על עפר ארץ בראשנו? הן רבת שבעה לה נפשנו צרות ומכאובים, תלאות ופגעים מלאכי רעתו אשר הביא עלינו כתמם מאז השליכנו גורלנו המר הנה וכבר באה עת לחננו.

— שרה היקרה! — קרא אהרן בנפש נכאה — אל נא תרבי תדברי, כי דבריך יקרעו את לבי לגזרים. הלא כבר תכנת את רוחי ותבאי עד תכונתי. אהה, אמלל גם אנכי כי נתנני ה' לאב אכזרי כמוהו. אולם האוכל לבוא אל אלוה במשפט לאמר: למה שמתני למפגע לי כל הימים? מה מאשר הייתי בעיני לו היה אבי רב להושיע כרוחי. גם עלי ישפוך חרון אפו מאז נודע לו כי הנני שם לי מהלכים אל ביתך. אך אנכי נתתי לו את גוי להכות ולחיי למרוט למענך, למען בני ביתך היקרים והנעימים לי מאד, ולולא אתם או אז הרחקתי כבר נדוד ואהיה כדרור לעוף אל אשר נשאתני רוחי, כי לראות עמל ואון בל אוכל...

במה נכף לך, אהרן? ענתה שרה בקומה ממושבה — הן קצר תקצרנה שפתינו מהביע לך רגשי תודתנו. אל גמולות ישיב לך כבר לבך וישלם לך כפעלך כי המודות אתה. — ובברכה זאת ברכה אותו בתשואות חן ותשב אל חדר משכבה.

רגעים אחדים ישב עוד אהרן וישתעה את מרים וינחמה מיגונה, ואחר כן יצא מן הבית ויעל על סוסו אשר השמיע הוד נחרו אימה בהכירו את בעליו ויעבור הלאה בין בתי הכפר. עיני מרים הנצבת בפתח הבית שלחוהו עד אשר נעלם מן העין, ותעמוד על מקומה עד אשר לא הקשיבה עוד אזנה מרחוק שעטות פרסות סוסו השוטף אשר במרוצתו העיר כל כלבי הכפר הנרדמים לעמוד על משמרתם ולהשמיע קול נביחתם ונחרתם מפחד פתאום.

ב

הקורא יודע אל נכון מן השיחה אשר היתה בין שלשתם כי לא כבירים המה הימים אשר המשפחה האמללה הזאת מתגוררת בכפר הזה. אפרים ראש המשפחה היה לפני שלש שנים אחד מנדיבי העיר פ. וקרואי מועדיה. על גורלו לא היה לו להתאונן מימיו כי חי חיי ענג ונחת, השקט ובטחה. את חית ידו מצא ברוח ולא בצמצום מחנותו הגדולה אשר עזבונה היה מגלומי תכלת, משי ורקמה ועוד סחורות שונות למיניהן. מימיו לא ידע מחסור בכסף כי כל יושבי העיר פ. אשר כבדוהו על ישר לבבו ואמונת רוחו ידעו כי מסחרו יפרוץ מאד וברכה בו, ועל כן נשאו אליו איש איש צרור כספו שהפקיד בידו ויבטחו ולא פחדו כאלו כספם מונח בקופסא תחת ידם. שרה רעיתו היתה ככבודה בת מלך פנימה ובמסחר אפרים אישה לא התערבה, כל מלאכתה היתה — אם לזאת מלאכה יקראו — לאכול, לשתות ולעדן את נפשה בתענוגי בשרים, אשר על אלה ענו בה אז עבי גבי מגנה ויצורי פניה אשר כסתה בחלבה, ולא לשוא

כנוה בעיר „ברבורה אבוסה". את בניהם למדו היטב נבחרי המורים בפ., ועל כלם הצטינה מרים בתם הבכירה היפה בעלמות בלמודיה והשכלתה. ומאשר כי היא לבדה ידעה את ערכה כי רם הוא ודעתה וחכמתה היא שובבתה, על כן נתנה כתף סוררת לכל המדברים בה נכבדות ובגעל נפש הביטה על כל בחורי חמד אשר לבם נמשך אחריה בעבותות אהבה. בכלם מצאה דופי; זה מלמד ומשכיל, אך שחור הוא כעורב, נבזה ונמאס בעיניה; פלוני בחור כארזים, גם הוד לו ויופי, אך כסוס כפרד הוא אין הבין לפי דעתה; זה חכם ומלמד, יפה אף נעים, אך זו רעה חולה כי ידיו ריקות ואין לו הדבר העונה את הכל; אלמוני גם משכיל ונעלה גם יופי ועשר, חן וכבוד בו נפגשו, אך הוא לא יקח את לבה מטעם כמוס עמה, חתום בסתר לבה. בהוכיח אותה אביה לפעמים כי לא לעולם חסן ולא לארך ימים יקום יפי לחייה-שושנים, נראה אז בעיניה כטח תפל ונבער מדעת ולא שמעה בקולו (ומי הוא האב המאשר הנראה בעיני בתו המשכילה כי טעמו בו?), על העלם אשר אמר הוא כשר וטוב לא מצאה היא נכון ויאות לפניה, ואל אשר נשאה היא את נפשה אמרה העיר פ. „אין עמדי" כי לא קדמוהו ברכיה, או כיסו של אפרים אביה לא הסכים לחפצה...

„מה לי לדחוק את השעה אם השעה איננה דוחקת אותי? הלא צעירה לימים אנכי!" אמרה תמיד, ודבריה אלה שגורים היו על שפתיה. מחלוקתם זאת ארכה עד אשר יד העת נגעה באפרים לרעה ותכריע ביניהם. הסערה הגדולה אשר התחוללה על ראשי הסוחרים בשנים האחרונות להשאות אותם משרשיהם נגעה גם באפרים ותפצפצהו. בחנותו וכל מערבו באה המארה ומיום אל יום מסחרו הלך הלוך ודל. אך בכל זאת לא באהו השבר פתאום לולא קדמה לפניו סבה אחרת. הנה ישנם רבים מעורבי מערבה אשר פרצים נפלו בקרית עוזם — זה הונם, ובכל זאת עולמם הקטן כמנהגו נוהג לעיני רואים, ולפעמים יגברו גם יעשו חיל לעלות למדרגתם הראשונה וכבודם חדש עמם אם רק ידעו לכלכל עניניהם במשפט לבלי יודע רוע מצבם בקהל רב. אולם זו רעה חולה בחיי הסוחרים כי כיון שיצא שמע לא טוב על אחד מהם כי שמשו ירדה איזה מעלות אחרנית ונכון הוא למועדי רגל, שוב אין לו תקנה ובוא תבוא שואה עליו ועמודי מסחרו ירופפו ויתמוטטו.

האסון קרה את אפרים רק בגלל דברים אחדים אשר דבר באזני אשה אחת סרת טעם אשר פגיעתה רעה בכל עת. וזה הדבר:

פעם אחת באה אליו אלמנה עניה סוערה להפקיד בידו כסף שלוחים אשר קבצה בתה לתת לאלוף נעוריה, ותבקש ממנו כי יאות לתת לה רבית עשרים למאה בהתברכה בנפשה כי הוא ישלים חפצה בלי ספק בעת צרה לסוחרים כזאת. לאפרים חרה היטב על דבריה ויקרא בשצף קצף: „עשרים למאה! לכי לך לשלום, נבערה מדעת, הן גם בימים טובים מאלה לא נתתי רבית כזאת, ומה גם בימים רעים כאלה אשר גם המשתכר משתכר אל צרור נקוב!" — האמת נתנה להגיד כי האשה הזאת היתה אחת הנשים אשר לשונן תהלך בארץ למען הריק את התשעה קבין שיחה שמנו להן חכמים. בצאתה מבית אפרים הלכה לחברתה אשר שיח ושיג לה עמה ותגלה „סוד" באזניה כי ימים רעים באו לאפרים. השניה הלכה ביום ההוא לקנות דג-מלוח בין הקרנות ותספר את „הסוד" לחברתה גם היא ותוסף נפך משלה — כארח הנשים המבינות דבר מתוך דבר והמסבירות זו את זו בהלכה — כי נכון הוא למועדי רגל. השלישית באה לביהכ"נ לשפוך שם צקון לחשה ובשוחחה את רעותה שם מהלכות אכילה ושתיה, מתבשילי שבת ועוד מדברים ועניניס כאלה העומדים ברומו של עולמן — העלתה גם את אפרים על ראש שיחתה ותספר לה את אשר שמעה אזנה על אדותיו. הרביעית חשבה „למצוה גדולה" למהר ולהודיע זאת אל שכנתה אשר כספה מונח תחת יד אפרים כי תצילהו מידו בעוד מועד. החמישית חפזה וחיל ורעדה אחזוה ותרץ בקולי קולות לבעל משה ידה; ממנה נודע דבר השמועה עוד לעשרות אלמנות ויתומים וכלם עטו אל השלל. היתושים הקטנים האלה בקול משקם העירו רעש ושאון גם בין הנשרים הגדולים אבירי המסחר ואמונתם באפרים כליל חלפה. לשוא טח אפרים תפל את הקיר בעיני הבריות לבלי יכירו את הפרצים אשר באו בו, כל עמלו להחזיר עטרתו ליושנה עלה בתהו, ובכן נפול נפל אפרים ולא הוסיף קום.

— אפרים, העז פניך בפני בעלי חובותיך — יעצה לו שרה רעיתו — חרוץ משפטך לפניהם כי עתה קצרה ידך לשלם להם עד אשר ירחיב ה' את גבולך שנית. הלא לא מקרה בודד הוא בימינו הרעים בצוק העתים האלה. התבונן נא על ג. ה. אשר גם הוא פשט רגלו לנושיו לפני שנתים ימים ובכ"ז כבודו חדש עמו היום. הטוב אתה ממנו ומכל אלפים כמוהו?

— הלא כאחת הנבלות תדברי! קרא אפרים בחרי אף — איככה תעלי זאת על שפתיך? היה לא תהיה, לא אבלע חיל זרים לשאת עוני על עצמותי ביגון שאולה. לחם צר נאכל ומים לחץ נשתה אפס כי לא יהיה שמנו מנאץ. אמכור את עזבון חנותי וכל מערבי והשבתי לכל נושי את כספם.

אפרים דבר ויקם דברו. הוא מכר כל אשר לו

וישביע לכל נושיו רצון, והוא יצא נקי מנכסיו ככלי ריק בלי כל מוצא למחיה לימים יוצרו.

„הטובע בנבכי שבלת יאחז גם בראש שבלת", יאמר משל ההמון. אפרים האמלל בקש לו איזה מקור לפרנסתו להחיות נפשות בני ביתו בעיר, אך לראובן לבו לא מצא מבוקשו ותושיה נדחה ממנו. כן עברו לו ימים כבירים בתהו ואפס תקוה, עד אשר רחמהו המכין מזון לכל בריותיו וישלח לו רוח והצלה מעט ממקום אחר. זקן-הכפר „קרן-שמן" הקרוב לעיר פ. היה אחד ממכירי אפרים ומיודעיו, ויהי בהיותו פעם אחת בעיר ויוכח לדעת כי ירד אפרים פלאים ממצבו, סר אל ביתו ויתן לו עצתו אמונה כי יקח בחכירה את בית הטחנה אשר לאכרי כפר מושבו ויבטיח לו כי ידבר על לב האכרים כי יסכימו לדבריו.

וכן עשה זקן-הכפר טוב הלבב וחפצו בידו הצליח ויקם בית הטחנה ביד אפרים בתורת חכירה. וכעבור שבועות אחדים עזב אפרים את העיר פ', שאונה ועלז בה אשר לא מצא בהם עוד חפץ ויעתיק את משכנו אל הכפר קרן־שמן ושם השתקע.

הכל יודעים והכל מודים כי קשה הוא לאיש ענוג ורך להחליף את קנה המדה וספר החשבונות בפטיש, גרזן וָאֵת. בנסיון גדול וכבד כזה יוכל רק היהודי לעמוד כי ממנו לא יפלא כל דבר. שוטטו בחוצות, בקשו אם תמצאו איש עברי אשר לא נסה בימי חייו במלאכות ואומניות שונות. מיום גיחו מבטן אמו עד שובו אל בטן האדמה אם כל חי יתהפך כלבוש לרגל גורלו אם לשבט או לחסד ימציאהו. אתמול היה חנוני, היום הוא נחתום, למחר יהיה תופר, ביום השלישי — סופר, ואין להתפלא על החפץ אם לא הרצון הטוב כי אם ההכרח הוא מורהו ובידו החזקה יאלצהו ויכפה עליו הר כגיגית שיקבל את תורתו בעל כרחו. „נעשה ונשמע" אמר היהודי לפני שלשת אלפים שנה, הוא רק הוא הקדים נעשה לנשמע כאלו גם אז נזרקה נבואה מפיו כי גורלו יאלצהו לעשות ואחר כך לשמוע ולהבין את המעשה אשר יעשה. אין להטיל ספק בדבר כי אין בכל הארץ בן עם אחר שיהא מסוגל ומכשר למלאכות שונות כאחת כמו היהודי. הוא כל יכול וכללם יחד. ובכל זאת, בכל אומנויותיו, ידיעותיו ועניניו אשר ימצא לענות בם רק הוא ישא נטל זעם המחסור, יען מה? — יען כי „יהודי" הוא. התשובה הזאת היא תשובה כללית המתרצת את כל השאלות, הפליאות, התמיהות והקושיות אשר שאלו ואשר עתידים תלמידים הנבערים מדעת לשאול את היהודי בבית מדרשם. „רבי יהודי" הוא שמו „ורבי אסור" הוא כנויו כמעט בכל ארצות פוורו......

בצאת אפרים את העיר וישתקע בכפר קרן-שמן, קבלו פניו גם שם תלאות ופגעים, צרות ורעות רבות חדשות מקרוב באו ויסלו עליו ארחות אידם. הצרות החדשות האלה היו מלאכי געציל בן עמו ומולדתו אשר ישב במעונות מבטחים והיכלי ענג בקרבת הכפר.

געציל הלוה הנורא על כל סביביו היה איש עשיר ונבל כנבל, כילי ורע עין עד מאד. לו היו נחלת שדה וכרם, סוסים, עדרי בקר וצאן אשר הורישוהו אבותיו לפנים אחרי מותם. ומלבד כל קניניו, עשרו ורכושו החזיק עוד בתורת חכירה את בית המרזח אשר בכפר, בתי הטחנה אשר בסביבות הכפר וביניהם גם את בית הטחנה אשר קם עתה ביד אפרים. עיני היתה רעה בשלו ובשל אחרים, נפשו שנאה את הכל ובכלל הזה גם את שוכבת חיקו ויוצאי חלציו. הוא אהב רק את נפשו, את בטנו העבה אשר נשא לפניו ואשר התענג מאד מדי הביטו עליו כאלו אמר: שישו בני מעי, אשריכם שככה לכם. בושו העניים הדופקים על פתחי נדיבים כי בטחו בו, באו עדיו ויחפרו כי במפח נפש עזבו את ביתו. „מדוע יצרור אתכם הרוח בכנפיו לעוף אלי? האין עברים בפ.? אם נותני צדקה אין שם כי כארבה וכעב תעופו הנה?!" — גער בנזיפה בעניים האמללים בשלחו אותם „לאברון". לאחרים יעץ כי ילמדו למלאכה ידיהם והביאו לחמם בכבוד כדרך כל נדיבי לב כמוהו אשר כיסם סגור חותם צר ותחת אשר עליהם לפתוח את ידם יפתחו את פיהם לבלי חק ובעצות טובות יעניקו את הפושטים להם יד...

לא כן היו רעיתו ואהרן בנו הבכור כי רוח נדיבה נוססה בהם לרחם דל ולאמץ ברכים כושלות במשען כסף בסתר בלי דעת געציל. והדבר הזה נתן לגעציל ענין לענות בו, לריב אתם תמיד ולקרוא גם למהלומות בהרות אפו בו.

דעת לנבון נקל את החמה העזה אשר התעוררה בלבו בעת אשר השתקע אפרים בקרן-שמן ובית הטחנה קם בידו. איש כמוהו לא יוכל לראות כי איש זר יהנה ויחיה נפשות בני ביתו במותרות ובפתיתים הנופלים מעל שלחנו, ולולא ידע כי רוח בית הטחנה הזה מצער הוא וכי כל שכרו איננו שוה בנזק הזמן ובעמל הרב לתקן בדקיו ופרציו הנופלים בו לעתים לא רחוקות, כי אז בכל יכלתו השתדל לבלתי תת לאפרים להשתקע פה. אך אחרי אשר נפשו ידעה מאד כי „עסק בלתי טוב" הוא בעדו, נעתר לבקשת אשתו ובנו ולא שך דרך אפרים בסירים. אבל באחרית הימים התגנב הנחם אל לבו ויצת בו אש קנאה ושנאה לאפרים ויהי לו לפח ולמוקש על כל

דרכיו בכל אשר מצאה ידו. וישתדל להביא את דבתו רעה לפני אכרי הכפר בתחבולות ועלילות שונות לא באות ולא יהיו למען הבאיש את ריחו בעיניהם וימצאו עונו לשנוא אותו; אך חפצו בידו לא הצליח, כי למרות רוחו הפיק אפרים רצון מאת כל האכרים בצדקת רוחו וישר לבו ובכל דבריו (של געציל) המלאים חמת פתנים שמו תהלה כי הם ידעו בשכבר הימים את שור המועד הזה אשר דרכו לילך ולהזיק כל אשר יקשה אליו. גם הם חרקו עליו שן על אשר הציק להם תמיד, ועל כלם בערה חמת זקן-הכפר כאש בקרבו עליו ויתעתד לנקום ממנו את נקמתו על אשר תפש פעם את סוסיו על שדהו וירבה עליו במחיר פדיונם ויחזיקם ימים אחדים בארותו ולא הטה להם אוכיל עד אשר כחשו מאד ואחד מהם מת ברעב.

פעמים רבות התחנן אפרים לפני געציל בדמעות שליש כי יחדל מרדפו וכהתגלגל עליו תחת שואה על לא עול בכפו, והוא ענה עזות בדבר אפרים אליו תחנונים.

„פוחז, עושק, חומס! — קרא עליו געציל מלא פעם אחת בפגשו בתוך הכפר — המעט לך כי בלעת חיל זרים, דמי אלמנות ויתומים בעיר כי באת הלום להוציא גם בלעי מפי? הכן והכון לקראתי, אנכי אהי קטבך שאול, ידי תתצבנה לך קבר!" — לשוא בכה אפרים ויתחנן לו, לשוא הרבה תפלה לפניו כי שתם תפלתו.

השנאה והמשטמה הזאת ארכה כשתי שנים רצופות, ומקץ שנתים ימים עלה המות בחלונות געציל ויגזול ממנו את רעיתו הישרה והתמימה. ומה גדול הוא הפלא כי מאז מתה עליו אשתו שככה חמתו וגם שנאתו גם קנאתו כבר אבדה ויהפך לבו לאהבה את אפרים ובני ביתו וימשכם חסד. פליאה היה דעת מבית אפרים שרש דבר נמצא באהבתו הפתאומית: אם עקב אשר עלה המות בחלונו החל להרהר בתשובה ולפשפש במעשיו הרעים להנחם בחרטה גמורה על העבר ובקבלה על העתיד, או במסכת האהבה הליט את מזמתו ותרמית לבו ויתחפש כחתול טרם השתערו פתאום על הצפור השוקטה והבוטחה. אך בין כה וכה שמרו את נפשם מאהבתו יותר מאשר הזהרו לפנים משנאתו ולא יכלו דברו לשלום מדי בואו אל ביתם, כי תחת עור הכבשה התמימה הכירו זאב ערבות טורף טרף אדם יאכל.

אהבת געציל לאפרים היתה אהבה התלויה בדבר, כי הוא נשא עין אל מרים לקחת אותה לו לאשה. הדבר מובן מאליו כי אחרי אשר גלה געציל את רוחו לאפרים ולרעיתו השיבו פניו ריקם, כי איככה יכפתו את בתם הנחמדה כבבת עינם לפני הארי הזה? וכשמוע געציל כלה ונחרצה מאת אבות מרים לבלתי תת אותה בחיקו, גדלה עוד יותר מדורת אש חמתו ויאמר לעשות נקמתו באנשי חרמו וידו היתה נטויה להמיט עליהם רעות רבות וצרות גדולות משכחות את הראשונות.

אהרן בנו היה בן מבין, יפה עינים, יקר רוח ונחמד למראה. משנת העשר לימי חייו גדל בעיר פ. וישקוד שם בלמודים. משכנו היה בבית דודו אחי אמו ורק לימי מועד וחג נסע אל אבותיו לקרן-שמן וככלות ימי החג שב העירה. הוא ידע את אפרים בהיותו עוד בגדולתו ושמש הצלחתו זרחה לו בעצם תקפה. את מרים ראה אז לפעמים בלכתה לשוח הלך וטפוף ברגל גאוה. בעת ההיא לא הרהיב עז בנפשו גם לגשת אליה בהיותו קטן ושפל מאד בעיניו נגדה בידעו כי היא אחת הבנות הנשאות והמהללות בעיר פ. מה נכבד היה היום ההוא בעיניו אשר בו הביא המקרה א ו ת ה לשבת אתו על ספסל אחד בגנת ביתן העיר ו ה י א העיפה עליו עיניה היפות והמלאות קסם, או כאשר קבצה אותם יד המקרה בבית עקד הספרים הכללי יחד והוא עמד אתה תחת ספון אחד. הוא בקש לו דרכים ותחבולות שונות להתודע אליה אך לא עלתה בידו ותקותו נשארה מעל.

ויהי היום ואהרן נסע אז לכפר קרן-שמן לחוג עם אבותיו את חג הבכורים, ויהי בלכתו פעם אחת מטעם אביו להשגיח אל הפועלים בשדה והנה מבין סבכי עצי היער הקרוב אליו שמע קול עלמה הנותנת בשיר קולה הנעים והמרנין לב, הוא התבונן אליה ויכר את מרים ההולכת לשוח עם אחיה ואחיותיה הקטנים, ביד ימינה נשאה סל קטן נחמד למראה ומצילה המלא גונים וצבעים שונים מרהיבי עין, קוצות תלתליה המסודרים בטוב טעם השתרגו, הסתלסלו והתנועעו אנה ואנה מפני הרוח הרישית אשר נשב בם. כראות פני מלאך אלהים ראה אותה אהרן ברגעים האלה. רגעים אחדים עמד על מקומו כעמוד שיש נטוע במסמרות ולא ידע מה לעשות, אך אחר כן לא הבליג על רוחו וכמו יד נעלמה הדפתהו לגשת אליה, ולמען מצוא לו פתחון פה אמר אליה בענות כבוד: הואילי נא, עלמה עדינה ונכבדה, אנכי אהיה לעזר לך לקטוף שושנים ולארות כמהין ופטריות, כי כאשר אחזה לי אני כבר עיפה נפשך.

— תשואות חן חן לך, עלם נכבד — ענתה מרים בחן שפתיה ותתבונן בו בעינים בוחנות. ואחרי אשר החרישה רגעים אחדים שאלה: הגידה נא לי, התבוא לפעמים לעיר פ. כי תמונתך איננה מוזרה לי? בן מי אתה, העלם?

— היטבת לראות, עדינה — ענה אהרן ופניו

ארמו מעט — בעיר פ. הנני שומע לקח תמיד מפי מורים, שם התראינו פנים פעמים רבות בבית עקד הספרים וע"כ הרהבתי עז בנפשי לגשת אליך גם הפעם. אולם בית משכן אבותי הוא שם במורד ההר הקרוב אל הכפר.

הענין הזה היה די לאהרן לענות בו ולבוא עמה בדברים. הוא ספר לה איזה ספרים יקרא והיא השמיעתהו עצה הטובה כי יבחר לו ספרים מועילים אשר כְּנָתַם בשם. ובאחרונה אמרה לו: בהיות שכנכם קרוב אלינו עתה הלא בוא תבוא אל מעוננו לפעמים ובחרת לך ספרים לקרוא כנפשך בביתנו.

דבריה האחרונים הרחיבו את לבבו והרהיבו את נפשו, מימיו לא היה מאשר כמו ברגעים האחדים האלה. מרים היפה בעלמות הואילה להשביעו רצון ולבקשו לבוא אל ביתם! מן הוא והלאה התודע גם לאבותיה אשר קבלוהו ברצון, ואחרי עבור ימי הקיץ ובני בית אפרים שבו העירה, שחר את פניהם גם שם לפעמים. יפי מרים, הודה ויקר ערכה משכו את לבבו אחריה ויהי אחד מהנערים אשר יסגדו ויכרעו ברך לפני סמל האהבה הזה והדר כבודו. הכבוד אשר רחש לה לבו בחשבו את ערכה כי מרום הוא מנגדו מאד לא נתן להאהבה למצוא מסלות בלבבו. רגשותיו הנשאים אליה נעלו מעל כל אהבה וַיְדַמֶּהָ לבת אלהים אשר חטאת מרי היא לו גם לחשוב במדעו על דבר אהבתה. היא קרבתהו אז רק עקב ענותו היתרה לפניה ותאהבהו כאשר יאהב איש לפעמים את הכלב הקטן בראותו את ענותו בהכנעו תחתיו, בלקקו את כפו, בחפצו את זנבו או בעשותו לפניו תנועות שונות בענות כבוד למצא חן בעיניו. —

בעת אשר נהפך על אפרים הגלגל ויד גורלו טלטלתהו לכפר קרן שמן ישב אז אהרן בבית אבותיו ויהי נאמן לבית אפרים בכל לבבו, בכל נפשו ובכל מאדו. במסתרים בכתה נפשו על גורל המשפחה האמללה הזאת בידעו את תפארתה, כבודה וגדולתה לפנים, ובכל אשר היתה לאל ידו לעזור לה בדבר שפתים או בפעולת כפים קם לה לעזרה בצר. כמעט שמע מפי אביו כי חורש הוא לעשות רעה לאפרים התחמץ לבבו וימהר להודיעהו למען קדם פני הרעה טרם תפתח. בחברת בני ביתו בלה כל עת התפש אשר היתה לו ובעת הזאת הרהיבה נפשו עז גם לחשוב על דבר אהבת מרים, ומרים גם היא ירדה מנפי מרומי דמיונה אשר הרקיעה עמו לשחקים ולא הביטה עוד על אהרן „מגבוה".

געציל אביו לא ידע מראש את כל השיח והשיג אשר לו עם בית אפרים בסתר, אולם באחרונה נודע לו כי כרחוק מזרח ממערב כן רחקו דרכיו מדרכי בנו.

פעם אחת עבר בשדותיו וירא ויתבונן מרחוק על אהרן העמל עם אפרים יחד להרים את קרשי-הַשֶּׁכֶר אשר לגשר בית הטחנה לבלי יזרמו המים הזידונים לפרוץ גבולם, ויחר לו עד מות, ובשוב אז אהרן לביתו שפך עליו אביו כל חמתו ובחרפה הכה לחייו. אהרן דמה כי נטל עליו ויקבל באהבה גם את המהלומות גם את הקללות הנמרצות כי כבר הסכן הסכין אליהם כיתוש של טיטוס להכאות הקירנס, ותהי זאת נחמתו בבואו לפעמים לבית אפרים ויבלה בחברת מרים שעה או שתים וירוח לו.

בהוכחו לדעת מפי אפרים כי קם בידו השדה אשר נתן לו הפקיד בחכירה לא היה קצה לשמחתו וששון נפשו, אך מה פג רוחו בזכרו כי אביו לא יחריש בשנאתו בהודע לו הדבר הזה. בלב קרוע ומרתח, בשבר רוח ומפח נפש שב בערב היום ההוא מבית אפרים. דברי שרה וקול בכיה בשפכה בחיקו מרי שיחה וכעכה בצר נפשה דכאו לעפר חיתו ולבו היה חלל בקרבו. כל בני בית אביו כבר נמו אז שנתם, גם קול נחרת אביו נשמע לאזניו מאחורי כותלי חדרו. על ראשי אצבעות רגליו הלך שפי לבלי ישמעו צעדיו לאביו הישן. בחשך רפד יצועו וישכב לנוח מעצבו ורגזו אך שנתו נהיתה עליו ויצללו בתהום מחשבות עד אשר נאחזו שמורות עיניו וירדם.

ג.

למחרת בבקר העירוהו משנתו קולות אביו החזקים ורעם גבורתו. נדהם ונבוך הקיץ פתאום וירא והנה אביו עומד לפני מטתו, פניו פני להבים, עיניו הפיקו זועה וקולו הולך וחזק מאד:

— עורה, בן יקיר, עורה! קום משנתך, ארון נכבד! איה איפה היית כל הלילה, בן מביש ומחפיר כי אחרת לישון עד הצהרים?!

— אל נא באפך, אבי — ענה אהרן רכות — הלא שלחתני להשגיח אל השומרים הסובבים בשדותינו, ופקודתך שמרה רוחי לעשות.

— האותי תתעה בדברי שוא ומדוחים? — קרא געציל שנית בהניעו ראשו — התדמה בנפשך כי נסתרה דרכך ממני? הן לא להשגיח אל נוטרי תבואתנו בשדה, כי אם אל מפלצתך בת אפרים שנוא נפשי שרכת דרכך, רק באהבתה תשגה יומם ולילה, אך עוד אחת מעט והנני שך את דרכך בסירים ולא תוסיף עוד ראות את זעום נפשי ובתו שית זונה ונצורת לב! גם עליך נטויה ידי ליסרך שבע על חטאת מריך באביך זה ילדך!

— אבי, עשה בי את נקמתך כי בנך אני, אך הרף נא מהאנשים הצדיקים האלה.

— אנשים צדיקים? אפרים הוא איש צדיק בדורותיו? איש אשר בלע חיל זרים, דמי אלמנות ויתומים צדיק יקרא? הוי, בן סורר ומורה!

— לו בלע חיל זרים או אז לא בא הנה לחיות חיי צר ומצוק ולהענות תחת ידך, או אז פשט רגלו לנושיו כאשר יעשו כל אבירי הלב הרחוקים מצדקה. ועתה תהי זאת נחמתו כי את כל הון ביתו נתן לנושיו ובלבד שלא יהא שמו מנאץ ולא ישבת מטהרו. חוסה נא אבי וחמול על משפחה אמללה כזאת.

— לא, נקם אקח, אנחם מצרי ואנקמה מאויבי, עוד נכון אנכי להראותם תגרת ידי ועברתי כי קשתה. ידע אפרים — אויל געציל, משגע איש כמוני. האם לא כן כנה אותי באזני זקן הכפר והסופר אוהביו? הבה, ינסו נא אוהביו אלה להצילו מידי, יקומו לעזרתו, הלא מהבל המה גם יחד. גם כל אכרי הכפר אשר קשרו עלי קשר במה נחשבים הם? הן לא אחת ולא אבהל לא מהם ולא מהמונם. הטרם ידעתי כי כלם ככלבים נובחים יחרצו עלי לשונם? אך מה יעשו לי? הם רוקדים לפני ואינם יכולים לנגוע בי לרעה. ואתה, בן ממר, התדמה בנפשך כי לא ידעתי על דבר השדה אשר קם ביד אפרים בעזרת מליציו-רעיו זקן הכפר והסופר? אולם לו יארכו כן ימיו וימי בני ביתו אם יקום השדה בידו לארך ימים. בשמי געציל נשבעתי כי בעוד שבועות אחרים ישלך מזה כנצר נתעב, מנושיו ברח ואליהם ישוב לשבוע קלון וחרפה, ומרים בתו הזונה מאתננה נפרדה ועד אתנן זונה תשוב; עוד הפעם תתיפה בעיני מעגביה, תקרע בפוך עיניה ותרבה שיר למען תזכר, חא חא חא! החשיתי עד הנה, החרשתי, התאפקתי גאשא בשרי בשני כל עוד לא הצר לי, ועתה אהיה כעש לאפרים ואסערהו מזה כמוץ מגרן. „חקי מאי" נתנו לנו והם יעמדו לעזר לימיני למשאות אותו משרשיו אשר הכה פה כאזרח רענן. ואם גם פקיד הארמון בכבודו ובעצמו יחפוץ להיות עליו סתרה, התעשינה ידיו תושיה להיות מגן בעדו? הוא נתן את חלקת השדה לאפרים למען הרעימני ואת התרגזו עלי ידעתי, אך בז אנכי לפקידים כאלה אשר כל חסדם כציץ השדה, יקחהו אפל עם כל חסדיו ועם אפרים יחד!

— אבי, ברגזך רחם תזכור, אל תקלל צדיק חנם, ומי יתן ולא תצמח גם לך רעה ברדפך איש תמים על לא עול בכפו.

— הס, בן ממר! כי אם תרבה תדבר עוד אניף אגרופי עליך ואדוש בשרך כהדוש מתבן במו מדמנה!

— הלא אחת דברתי כי הרשות בידך לעשות כי כטוב בעיניך; אבל לאפרים ובני ביתו הנח ואל תניד אותם ידך. הה, לו היית בימים האלה בביתם ותרא את ענים ולחצם או אז גם אתה בכית לקשי יום כאלה, הלא גם לחם לשבע נפשם אין בביתם...

— אבל הס בן סורר, הלא צויתיך!! — קרא געציל וחמתו בערה בו.

אהרן נאלם דומיה, עיניו מלאו דמעות ויהגה נכאים ברוחו הקשה: הה, נלאיתי נשוא, לא אוכל עוד לראות עמל ואון...

— מה תגמגם שם בשפתיך, פוחז, בן לא אמון בך? — אמר געציל בצעדו אחת הנה ואחת הנה בחדר הלוך ושוב כאיש הוגה דעות וילטוש עיניו על בנו — מלא את בטנך, אוכל לחם חנם, ורוצה מהר אל הקוצרים בשרון אצל בית הטחנה, ובין כה וכה תמצא לך שעת הכושר גם לקחת דברים את אפרים ידיד לבך או תקח לך מועד לרוץ אל ביתו להתעלס באהבים עם בתו, משאת נפשך! — ובדברו זאת הביט בעד החלון כי משק אופני עגלה ידועה לו הקשיבה אזנו: — מה טוב ומה נעים, הנה גם השוטר בא בעתו!

וימהר געציל ויפתח את הדלת ויעמוד בפתח ביתו. אך בראותו כי השוטר עובר על פניו ממנו והלאה רץ לקראתו צעדים אחדים וישתחו לפניו, ויושט לו ידו בענות כבוד ויאמר: אדוני השוטר יעבור על פני ביתי ויפטר מבלי סור אלי?

— הדבר לך אלי? — שאל השוטר בעצרו בסוסו.

— כן הוא כאשר דברת, אדוני השוטר, סורה כמעט רגע אלי כי דבר נחוץ לי אליך ובין כה וכה תשתה כוס יי"ש, תסעד לבך ברקיקים אחדים, גם המוליאר כבר רתח רתחיו. אח, מה עבה היא שכבת האבק על בגדיך. סורה, סורה אלי.

השוטר התפלא על געציל אשר שם לו מסביב לאיש רע וכילי כי פתאום לפתע היה לאיש טוב המבקש אותו לסור אל ביתו וכבדהו בעוד אשר מדי עברו פעמים רבות על ביתו לא נתן לו גם כוס יי"ש אחת להדיח גרונו.

— אך למה זה תשב על מקומך? — הפציר בו געציל עוד הפעם בראותו כי פוסח הוא על שתי הסעפים: לסור או לחדול — בוא נא טכבד וסעד לבך.

— במחיר?

— לא בכסף ולא במחיר. חי נפשי כי

הכלמתני. האמנם תחשוב את געציל קרן-השמני לנבל אשר לא ידע לכבד איש נכבד כמוך? ומלבד זאת הלא דבר לי אליך ועל איש כמוך לעשות כרצון כל איש ואיש בהגישו אליך את משפטו.

לב השוטר רחב מאד בתת לו געציל מעלת שופט ויודע לעות דבר ויקרב אל ביתו וירד מעל העגלה ויקשור את סוסו אל זיז היוצא מן הכותל ויבוא את געציל הביתה. אהרן ראה את כל זאת ועיניו כלות, לבו המה בקרבו ורוחו נעכר.

בעוד רגעים אחדים הביא געציל את השוטר אל התא והדלת סגר אחריו. על השלחן הובא המוליאר הנפוח, צלוחית יי"ש, רקיקי שמן ודבש, עגות חלות ועוד ממתקים שונים. השוטר בראותו את כל הכבוד אשר יעשה לו אדון הבית וכל המטעמים אשר הובאו לו לכבד את גרונו, השתרע בגאוה ובגדל לבב כאחד השרים רמי המעלה על כסאו לקראת געציל מכבדו ומוקירו כרום מעלתו ובאצבעות ימינו סלסל את שפמו ועיניו לנכח המטעמים יביטו ויקחם בעפעפיו.

געציל בכבודו ובעצמו מלא לו כוס יי"ש.

— שתה, ארוני השוטר, — אמר בהעבירו על שפתיו תנועות חן ויראה לו פנים שוחקות.

השוטר הפך את הכוס אל לועו ויגהק ויחליק באצבעותיו את הבלוריה מעל פדחתו.

— הטיב נא ושתה עוד כוס אחת — אמר געציל במזגו את הכוס שנית — וסעד את לבך אחר השתיה כרת ברקיקים אשר לפניך.

השוטר לא אמר נואש וישת ויאכל מאשר לפניו ויודה לגעציל חסדו כי כבדהו כמו נגיד.

— הצמחו איזה חרשות בכפר קרן-שמן בימים האלה? — שאל השוטר בתוך יתר דבריו — הנה זה ירח ימים אשר לא עברתי דרך הכפר הזה ולא ידעתי מה יעשה בו.

— סלח נא, אדוני השוטר, באמרי כי רק תעלים עין מסוררים. הנה זה אלפי פעמים עברת בכפר הזה ולא מצאת בו כל עמל ואון, אין זאת כי אם תראה עמל ולא תתבונן והנך עובר עליו בשתיקה.

— מי? אני? — שאל השוטר וילטוש עיניו בתמהון על המדבר.

— כן, כן הוא, אתה בכבודך ובעצמך.

— פליאה דעת ממני ממי העלמתי עין בכפר הזה. אך הגידה נא ואדעה מה הדל אני.

— הטרם ידעת את היהודי המתגורר פה? מי נתן לו רשות להשתקע פה אחרי צאת חקי מאי? מדוע הכה פה שרשיו כאזרח רענן?

— אולי בחדש הזה קבע פה את דירתו ואנכי לא ידעתי?

— הוי, לו קבע פה את דירתו בחדש הזה כי עתה החרשתי, אבל הנה זה שלש שנים אשר הוא מתגורר פה עם כל משפחתו.

— ומדוע החרשת עד כה?

— צחוק עשית לי בדבריך, חי ה', האם עלי להשגיח אם ישתמרו חקות הממשלה? הלא לשוטר שמוך ועליך להתבונן על כל דבר איסור והיתר, ואנכי מה? לו קבעו פה את דירתם עוד יהודים למאות כי גם אז החרשתי, ונהפוך הוא כי עוד שמח ועלץ לבי כמוצא שלל רב בהיותי בין אחי בני עמי, ויהי הכפר הזה לקריה עליזה, חא חא חא.

— אולי אל אפרים בעל בית הטחנה ירזמון מליך?

— ואפרים מה הוא? אדון, פחה, סגן, פרתם? האם לא חלו עליו חקי מאי כעל יתר אחיו בני עמו?

— האפל ידעהו אם טרם צאת חקי מאי או אחרי צאתם השתקע פה! אך היום יהיה האות הזה.

— אבל ראה נא כי רק את טובתך אני דורש, כי לוא הודעתי זאת את פקיד העיר מראש הלא אז גער בך בנזיפה או לו גם... אולם יהיה איך שיהיה, אחת היא לי. ומדי דברי באפרים אודיעך בדרך אגב כי גם יי"ש ימכור בביתו בסתר ותעודה אין בידו.

— בכור שטן יוכל לדעת את כל מעשי „אחיכם" אשר הם עושים במחשך — אמר השוטר באחרונה בקומו ממושבו ויתעתד ללכת — קח נא את תודתי כי הודעתני ע"ד הבן-יקיר לי אפרים הלזה. העני הוא או עשיר? — שאל במחשבה תחלה על סוף מעשה...

— הראית מימיך איש העובר על חקי הממשלה, איש חומס ואוכל כסף אחרים, איש אשר בכל אשר יפנה ירשיע — ועני הוא? אמנם כאמלל וקשה יום יראה לעיני הבריות, אך איה סופר, איה שוקל את כספו אשר עשה ולא במשפט?

השוטר ברך את געציל ופניו פני להבים ענו בו כי כבר „מבושם" הוא כראוי לו, ובהתנועעו על ברכיו הכושלות אנה ואנה יצא מן הבית. „אין זאת כי אם קללת אלהים רובצת בעם הזה, אמר בלבו בעלותו על עגלתו, איש את רעהו יצודו חרם מבלי שים לב כי כתולעים באשפתות ירמסום וימסמסום בכל ארצות פזוריהם. הם בעצמם ימישו עליהם רעה ותהי „יד איש ברעהו" ואלמלא אימת המלך איש את רעהו חיים בלעו. „הוי, סילוקא!" — קרא אל סוסו ויחלוף ויעבור הלאה אל הכפר.

בעינים מלאות דמע, בפיק ברכים, בלב חלל וכואב עמד אהרן מאחורי דלת החדר וישמע את

כל הנבלה והדברים המלאים רעל וחמת פתנים אשר דבר אביו באזני השוטר. אך הוא קדם את פני הרעה המתרגשת לבוא על בית אפרים, וימהר ויכתוב אזהרתו לאפרים על פסת ניר וישלחה ביד הנער המשרת בבית אביו ויצו עליו במפגיע כי ירכב קל מהרה על אחד הסוסים וּנְשָׂאָהּ לאפרים. וישם את דבריו בפי הנער להשיב לאביו דבר אולי יראהו בשובו משליחותו. ובעוד אשר ברך השוטר את אביו כבר ראה לשמחתו את הנער בשובו מדרכו.

ד

בעת אשר השתעה השוטר את געציל שב אז אפרים מן העיר ויספר לרעיתו ולבתו את תכן דבר האמנה ותנאיה. שרה ישבה אז אצל השלחן ובידה החזיקה פוזמקאה אשר ענדו אצבעותיה. מרים הכינה צעצועים ופטורי ציצים ופרחים מפתילי תכלת, ארגמן ותולעת שני לבנות פקיד הארמון אשר בקשוה להכין להן, כי מלאכת מחשבתה מצאה חן בעיניהן מאד.

— לא ידעתי נפשי — אמרה שרה באנחה — לבי ינבא לי עתידות לא טובות, ומי יתן ושמחתך אפרים לא תהי שמחת שוא אשר אחריתה — תוגה. הלא געציל הנוקם והנוטר כנחש לא יחריש בהודע לו על דבר השדה.

— ומה יעשה לי? — ענה אפרים — הלא כל אכרי הכפר דורשים את טובתי תחת אשר את געציל שנאה נפשם תכלית שנאה וכלם מתעתדים להשיב גמול מעלליו הרעים על ראשו. מה יעשה לי? היחזיק בי באישון לילה ושם מחנק לנפשי, יהרגני, ישליכני במצולות? הלא גם לי זרוע עם גבורה לדבר את אויבי בשער.

— זאת לא זאת, אפרים בעלי, אבל רבים המה חללי לשון רמיה מחללי אגרוף רשע, ועל איש רע כגעציל העושה בעברת זדון נקל להאמין כי יכנו בחץ שחוט לשונו לפני הפקידות כי קבענו פה את דירתנו למרות חקי מאי...

— לו מלאהו לבו לעשות כן או אז כבר עשה את אשר זמם ולא חכה זמן רב כשלש שנים.

— אבל „איזהו חכם — הרואה את הנולד" מרגלא בפיך תמיד, ופן מה תעשה באחריתך אם עשה יעשה לנו עתה כזאת?... אך הנה נער רכב ריץ אל ביתנו בחפזון.

בעוד רגעים אחדים בא הנער הביתה ויתן על יד אפרים את הפתקא הנתונה לו. אפרים העיף עיניו בין שורותיה ופניו הלבינו כסיד.

— רבון העולמים, ארון האדונים! — קרא אפרים בשממון — יהי רצון מלפניך שיסכר פי דוברי שקר, הה, מדוע זה דרך רשעים צלחה, יגברו גם יעשו חיל כל פועלי און?!

— מה הוא דבר הפתקא? מי שלחה? מה הביאה בחיקה? שאלו שרה ומרים בתה חליפות במבוכה גדולה.

— בתי, הוציאי את הכלים מן הבית — אמר אפרים בתתו את הפתקא על יד מרים. ומרים קראה את דבר הפתקא באזני אמה הנדהמה והשוממה למשמע אזניה ותאמר: ברוך יהי שולחה וארור — אביו הזר יהיר. אך איזה כלים אוציאה מן הבית? את הכוסות, הצנצנות, הגביעים, הסירים או המרחשות? הה, אל נקמות, עד מתי תחריש לרשע עריץ זה? עד מתי תאריך לו אפך? עד מתי ה'? — ובדברה זאת נגשה אל מלתחת כלי הכסף והזכוכית ותלט אותה בכנף בגדה ותצא בחפזון לשאת אותה אל תוך המרתף אשר בחצר. בשובה מן המרתף ראתה כי השוטר סר אל ביתם.

בדרוך רגל השוטר על מפתן הבית ולעיניו נראו כל הכלים המפוארים, המלתחה המגוהצה, שני המראות הגדולים, הכסאות, מורה־השעות, כלי הכסף האחרים המסודרים בתוך המלתחה אשר כל אלה נשארו לאפרים כיתר הפליטה ממלתעות אסונו — אמר בנפשו כי אמנם כנים הם הדברים אשר שמע מפי געציל כי אפרים הוא תפוש זהב וכסף. כרגע נגש אל המלתחה ויבט בעד שקופות הזכוכית אל תוכה.

— מה מבקש אדוני השוטר בביתי? שאל אפרים בהתיצבו לפניו.

— הוי, יהודים, ענה השוטר בגאוה וגדל לבב — אנכי תכנתי את רוחכם ועצמכם לא נכחד ממני, הן כלכם צדיקים, כלכם ישרים ואין בכם נפתל ועקש לעיני רואים. ואולם במחשך אתם עושים מעשיכם זר מעשיכם למרות חקי הממשלה למלא חוריכם כסף ולעשות עשר ולא במשפט. אך פתחו לי שערי צדק אלה — הראה על המלתחה — ואראיתי את אשר בתוכה.

אחרי אשר חפש השוטר חפש מחפש במלתחה ואחר כן בכל הבית, בחדריו, חוריו ולוליו ולא מצא כל דבר חשד נגש עוד הפעם אל המלתחה ויוציא מתוכה שתי צנצנות קטנות ויאמר: הגידה נא לי, ידידי שאהבה נפשי, אלה הצנצנות למה הן לך? האם לא למכירת „הטפה המרה" תשתמש בהן לעת מצוא?

— אולי חק חדש מקרוב בא לבלתי ישתמש היהודי בכלי זכוכית קטנים! שאל אפרים ולבו התחמץ בקרבו.

— איככה תעיז פניך נגדי? — קרא השוטר ויעמיד פניו בגאוה (אולי בגאוה אשר הביא געציל בלבו) — לולא משפטים בל ידעתי לשוטר לא שמוני!

— שר ......

כמעט התמלטו מפי אפרים המלים „שרים ונשואי פנים כמוך עמדו לפני שחוחים וכפופי ראש בפתח ביתי לפני שנים אחדות", אך עד ארגיעה הכחידן תחת לשונו וישנה טעמו ויאמר: אמנם ידעתי כי כל חקי הממשלה ומשפטיה גלוים וידועים לפניך, אך רוח מבינתי יעננו כי רק אויבי בנפש הסיתך בי להתנפל עלי בצדיה ולבלעני חנם.

— כי עתה בינה הגיגי ... אמר השוטר בקר רוח ויפשוט ידו לאפרים — הן מתן בסתר יכפה אף ואנקך מפשע רב.

— כסף? פשע רב? שמו שמים! האם מצאת בי עון אשר חטא? — השתומם אפרים.

— התעשת נא — הוסיף השוטר לדבר רכות — „בעוד הברזל חם עשה ממנו כלי למעשיך" יאמר ההמון, תן כל עוד ידי פשוטה לקחת רצון, ואם אקפוץ ידי אז גם רוב כפרך לא יטני.

— האם באשר יהודי אנכי נעשה כספי כהפקר ועלי לתת לכל הפושט יד כנפשו שבעו?! — דבר אפרים רתת כי חרה לו עד מות.

— אם איש קשה ערף אתה תאחז במשפט ידי גם אני: הגידה נא לי הכבירים הם הימים אשר תתגורר בכפר הזה ותמוץ את לשד האכרים התמימים?

השאלה הזאת באה כחרב חרה בלב אפרים וכחץ שחוט פלחה את כליותיו. „הה, את אשר יגרתי בא לי, אמר בלבו, חצי געציל עמדי וחמתו שותה רוחי, התנין בצורת ארם הזה ארב לי גם בלעני.

— שת ... של ... נסה לענות, אך מפיו נעתקו מלים.

— אדוני השר הנכבד, — מלאה מרים את דברי אביה בראותה את מבוכתו ותתן לשוטר מעלת שר ונכבד אולי ירצנה ויעתר לבקשתה, — אדוני השר הנכבד, אף אמנם כי שבתנו פה זה כשלש שנים ופה קבענו את דירתנו אחרי צאת חקי מאי אשר לא כדת; אך זאת ידענו אל נכון כי רק געציל צוררנו ריקם הסיתך בנו למען קחת ממנו את נקמתו. שאל נא את כל האכרים אשר בקרבם אנחנו יושבים אם עשינו לאיש מהם רעה ואם נמצא עולתה בנו. לא מוצצי דם האכרים אנחנו כאשר הואלת לאמר, ואולם דמנו אנחנו ישפך כמים, עם האכרים חיים אנחנו בשלום ובמישור ועל צדקת דברי יענו ויאמרו גם הם בעוד אשר געציל כסלון ממאיר וכקוץ מכאיב הוא בעיניהם. אדוני השר הנכבד, רחמנו נא, חמול על הילדים הקטנים האלה לבלי יכרת אכל מפיהם...

תחנוני מרים ודבריה אשר יצאו מפיה בלשון צחה וברורה, דמעותיה אשר הורידו עיניה בלי פוגה על לחייה שושנים ותמת נפשה הנשקפת מעפעפיה עשו רשם ופעולה עזה כנראה בלב השוטר. רגעים אחרים עמד כפסל עץ על מקומו ולא דבר דבר ורק לרגעים העיף עיניו חליפות פעם על אפרים ושרה הנבוכים ופעם על מרים הבוכיה ואחר כן, ענה ואמר:

— אך מה לי לעשות עלמה יפה-פיה ורבת החן? חי רוחי כי רחם ארחמכם עד מאד. דבריך עדינה קרעו את לבי לגזרים, אולם האמיני לי כי לו היה בי בעזרתכם או אז נשאתי פני אבותיך רק בגלל אשר ברכם ה' בבת נחמדה כמוך, תני תודה, עדינה, כי הדבר הזה איננו תולה בדעתי וברצוני, כי כשאני לעצמי מה אני? אנכי רק כשבט ביד מרימיו — ואל אשר ישלחוני אלך. פעמים רבות הנני עושה את המוטל עלי על אפי ועל חמתי וכן אנכי עמדי גם עתה, והיה אם אעלים עיני מכם הלא אז יכני ר' געציל בן עמכם בשוט לשונו לפני השר הגדול ממני והסיר את המשרה אשר נתן על שכמי. אמנם על כל אדם לרחם את רעהו בעת צר, אך אדם קרוב לעצמו, גם לי אשה ובנים אשר לאבל יקראו. אחר הדברים והאמת האלה עליך, עדינה, לדעת כי אין לך ולאבותיך הישרים להתאונן עלי כי אם על געציל בן עמכם אשר שלחני ואני מה. זאת דבר השוטר ויצא וילך לדרכו.

— אפרים, — אמרה שרה במר נפש אחרי צאת השוטר מן הבית — עתה אין לנו כי אם לעשות אגודה אחת, אני, אתה, מרים וילדינו הקטנים, ונבואה אל געציל להתרפות ולהשתחות לפניו אפים ארצה, ללחך עפר רגליו ולשפוך לפניו דמעותינו, אולי ינחם על הרעה אשר יאמר לעשות לנו בעוד מועד טרם שלח דברו בספר אל הרשות. אוי ואבוי לנו כי הביאנו אל זועם עד היום!...

— לא טובה עצתך, רעיתי — ענה אפרים בשממון — אנכי, אנכי לבדי אלך ואפיל תחנתי לפניו, „תעלא בעידניה סגיד ליה" אמרי אינשי. אנכי לבדי אלך אליו ואדעה מה חדל אני. הלא אשה חלשה ורפת כח הנך והוא אכזרי לא יהדר פני אשה ולא ירחם עוללי טפוחים, ע"כ אמרתי אחת היא, אם תעלה עת רצון לפניו ירצה פני אם אתיצבה לפניו אנכי לבדי.

— גם אנכי אלך עמך — אמרה מרים — לא אתנך ללכת לבדך למערת פריץ חיות זה, עמך אבי מחמדי אלכה וגורלך גורלי...

ה

ביום ההוא לעת נטו צללי ערב הלך אפרים עם בתו אל בית געציל לבקש על נפשם. בחצר געציל השתוללו בעת הזאת נערי בני האכרים ונערותיהם אשר התאספו יחד לקבל את שכר עבודתם אשר עבדו ביום ההוא בשדה געציל אדונם. אחד ממשרתיו עושי רצונו עמד בתוך החבורה ומן הבקבוק יי"ש אשר בידו הוא משקה את הפועלים בחלקו לאיש איש מהם את מנתו. הכוס תעבור על כל העומדים סביבו וחזר חלילה. הפועלים ישתו וישכרו לרויה כי ביום הזה כלה קציר חטים לאדון הבית, קול תף וכנור, קול מצהלות אבירי הבחורים נשמע ברמה בקול שאון סואן ברעש. אחדים מהם שכורי יין יצאו במחולת המחנים עם עלמות תופפות וכלם יעלזו וישמחו אלי גיל לא להם, זה יצלצל במצלתים, זה יתקע בשופר-עץ גדול וזה יפזז ויכרכר, יחוג וינוע להרנין כל לב בשעת חדוה. והנה ענק-מלאכותי יוצא פתאום מתוך האגודה העליזה, ראשו עשוי מפרור גדול אשר מפת בד חבוש לו ועליו תארו שני כתמים בדיו או בפחם כדמות שתי עינים וכובע גדול מעור כבשים נשקף ממעל לו. אחד מן האגודה מהר אל המפלצת הזאת ויהדפנה למרחפות ויפילה מלא קומתה ארצה ויתמוטטו ויתפזרו כל יצוריה וכל המון העליזים השמיעו קול צחוק נורא על משבתיה ומפלתה.

געציל אשר השמחה היתה במעונו עמד בתוך הבית נשען בזרועותיו החזקות על מזוזות החלון הפתוח אל החצר ויבט על כל המראה העלו ועל כל המון הבחורים והבתולות היוצאים במחול יחד בקול המון חוגג ודהרות דהרות אבירי החלאפים.

— הוי יעליענא, יעליענא — צהל קולו אל אחת הבתולות — רק את לבדך לא תטיבי לחול, שתי רגליך כשני בולי עץ תשרכנה דרכן, הא הא הא!

בין ההמון נשמע קול צחוק נורא.

— רגלי יעליענא לא מצאו חן בעיני געציל, הא הא הא! — נשמע קול אחד הבחורים מתוך האגודה.

— הידד, הידד!! — השמיעה כל האגודה יחד קול נורא כי חרוד הבחור מצא חן בעיני כלם.

— בלתי אם פרוזינא צומאציכא הפיקה ממנו רצון יותר מדי! קרא קול אחר מביניהם.

— הידד, הידד!! — נשמע קול גדול ולא יסף שנית בין המהוללים.

— יען כי אז היה עמה בודד [במועדיו שם בעמק!...

— הידד, הידד!!

געציל בשמעו את נבלותו מפי המון החוגגים אשר עברם יין סגר את מסגרות החלון הפתוח ויסב עיניו מנגדם.

אפרים ומרים בתו עמדו אז בשער החצר ויראו את כל השערוריה הזאת ולא ידעו מה לעשות אם לבוא עתה אל געציל או לשוב אל ביתם ולשחר פניו ביום המחרת.

— בתי, נשובה נא — אמר אפרים — הלא תראי את כל השערורה אשר בחצר בין החלאפים הפרועים לשמצה.

— אך לא, אבי יקירי — ענתה מרים — הלא כתינו רגלינו הפעם, נסורה עתה אליו ושמענו כלה ונחרצה מאתו וידענו מה אמללים אנחנו, נחלה פניו בעוד מועד כי מי יודע מה ילד יום המחרת?

אפרים הסכים באחרונה אל דברי בתו, ויבאו יחדו אל תוך הבית ויעמדו אצל הפתח בחדר אשר געציל בתוכו. אדון הבית שכב אז סרוח על מטתו ולא קם ולא זע לפני הבאים גם לא שת אליהם לב, והם על מקומם עמדו ולא הרהיבו עז בנפשם לפתוח פה בראותם את געציל שוכב על משכבו כאבן שאין לה הופכין ולבם תמס הלך בקרבם. אך אחרי עבור רגעים אחדים תגרה מרים עז ותקרב צעדים אחדים הלאה ובקול רועד אמרה: ר' געציל, הלא אליך באנו...

אין קול ואין קשב.

ר' געציל, הלא אליך באנו לחלות פניך — אמרה שנית.

— ר' געציל, רחמנו נא ואל תעש עמנו כלה — התחנן אפרים בפרשו כפיו.

— מהההההה!! — נשמע באחרונה קול געציל כקול רעם בגלגל מתהלך בבית בשכבו עוד על מטתו.

— חוסה נא, יכמרו נא רחמיך על האמללים הבאים אליך לחלותך ולבקש פניך על נפשם וירחמך אלהים — הוסיף אפרים לבקש.

— למה תפריעו את מנוחתי, נבזים? — קרא געציל בקול מחריד לב — הלא עיניכם לא נמקו עוד בחוריהן וראה תראו כי שכבתי לנוח מעט!

— ר' געציל, הנה כבר באה עת לרחם עלינו, עד מתי תשלח עלינו חרון אף וזעם לרדפנו על צוארנו? מה עשינו לך? תהי נא יראת ה' בלבבך — אמרו האב והבת חליפות.

— הלהוכיח דרכי על פני באתם אל ביתי? — רעם געציל בקול גאונו ועיניו הפיקו זועה — צא מביתי, זעום נפשי, בולע חיל זרים! צאי מביתי זונה נשכחה! צאו, צאו טרם הכיתיכם שוק על ירך!

— אבל הודיעני על מה תריבני? דבר אפרים תחנונים — הלא בית הטחנה זה כשלש שנים הוא בידי ואתה ידעת את השכר אשר יביא לבעליו, ואם

על אשר לקחתי בחכירה את חלקת השדה בת שתי כברות ארץ מיד הפקיד יחרה אפך? הלא ידעת כי הפקיד לא נתנה לך גם בלעדי. ומלבד זאת, במה נחשבו בעיניך שתי כברות ארץ? הלא תבואתך טובה מכל שדותיך, נכסיך, גניך וכל קניני כספך אשר נתן לך ה׳, ומה לך אם אחיה את נפשות בני ביתי גם אני, והי אחיך עמך? סוף דבר — גרשני מהסתפחת בכפר הזה או קח מאכלת חדה ושחטני תחתי, כי אחת היא לי!

— שעו ממני, צאו מביתי, כי אם עוד רגע תעמדו על מקומכם ונהמתם באחריתכם! — קרא „בעל הרחמים" בקומו ממשכבו ויעמוד נגדם בקומה זקופה.

— אהה, ר׳ געציל, ירא את אלהים שופט צדק, אל תכלא רחמיך מאבותי האמללים, מאחי ואחיותי הקטנים אשר לאכל יקראו! — תתחננה מרים בקול בוכים בכרעה לפניו על ברכיה. אך „בעל הרחמים" לא שת אליה לבו ויעזוב אותה ואת אביה על מקומם ויבוא לחדר אחר ויסגור הדלת אחריו.

אבלים ונואשים, נכלמים ונדכאים יצא אפרים עם בתו מן הבית. בחצר השתוללו עוד רבים מהנערים השובבים שכורי יין אף אם כבר באה השמש. אפרים ובתו שטו מהם ויעברו בצדי החצר, ויהי בלכתם והנה פתאום שמעו עוד הפעם קול געציל קורא: „וואנקא, וואנקא! למה תעמוד מרחוק? חבקנה חבק, חא חא חא!" וכרגע פרץ מן החבורה אחד הנערים המתהוללים וימהר אל מרים ויחזק בה ויחבקנה. מרים צעקה מר ואפרים לא עצר כח להסיר ממנה ידי האכר החזקות כמטילי ברזל.

ברגעים האלה שב אהרן ברכבו על סוסו מן השדה, ובראותו את הנבלה הגדולה הזאת מהר כחץ מקשת אל הנאבקים ובחמה שפוכה תפש בבלוריות הנער השובב ויפילהו ארצה בגבורה ובמקל חובלים אשר בידו הכהו הלמהו מכות אכזריות. אחריו נגש אל הנער המושלך ארצה גם אכר זקן אחד אשר דבר הנבלה נגע גם עד לבו וירמסהו תחת רגליו ויפצעהו פצעים גדולים ונאמנים.

— אהה, אלהים צדיק, הביטה ממעון קדשך וראה את ענינו, אל תחרש לו! — אמר אפרים בלבו ועיניו יורדות דמע בצאתו מן החצר. ואהרן נתן את סוסו לאחד הנערים וילך לשלחם לבלי יאנה להם רע מבני החבורה השובבה אשר פרעו מוסר ואשר התהוללו עוד בחוץ.

ו

דבר המחלקת שהיה בין אפרים וגעציל היה למלה בפי כל האכרים יושבי הכפר, וכמעט כלם רחמו את אפרים הישר באדם בהיותו מרדף בלי חשך, נגש ונענה מגעציל איש ריבו על לא עול בכפו, ובכל פעם מדי התקבצם יחד בבית המרזח לחקור ממסך ויי"ש משתיהם העלו אותם על ראש שיחתם.

היודע את חיי האכרים בכפר ותהלוכותיהם הוא יודע כי בבית המרזח ימצאו האכרים חפץ לכל הדברים והענינים העומדים ברומו של עולמם. בית המרזח הוא כלוב האכרים, בית המועצה, בית חבר, במת ישחק, בית החפש, בית ועד, מקום המשפט ועוד שמות רבים לו חליפות לעתים; ולפעמים נכללים בו כל השמות הנזכרים גם בבת אחת, אך הדבר הזה יקרה בלתי אם ביום הראשון לשבוע או ביום מועד וחג אשר בימים האלה דרור יקרא לכל האכרים מכל עבודה, אז משונה הוא המראה ונפלא בבית המרזח: שם יושבים זקני הכפר ונכבדיו וממתיקים סוד יחדו על דבר ענינים שונים הנוגעים לחיי בני הכפר; פה יושבים אכרים רבים באגודה אחת ומרננים כטוב לבם ביין; שם בפנה מתהולל אכר אחד בתנועותיו המשונות להרנין לב רואיו כהמהתל על במת ישחק, ופה באמצע הבית ישמע קול מצהלות חתנים וכלות היוצאים במחול, והמקום בבית רחב ידים הוא, ואם צר להם המקום יעשו את מעשיהם אלה תחת שמי ה׳ סביב בית המרזח, כי כל המקום מסביב קדוש הוא לאליל השכרות אם רק לבית המרזח יחשב.

כעבור שבועים ימים אחר הדברים האמורים למעלה ביום הראשון לשבוע נקבצו כל האכרים, באו יחדו אל בית המרזח וישתו וישכרו ויחוללו ויתהוללו וישתוללו, וישוחחו חד את אחד. אך נעזבה נא את אלה במחולותיהם ואל נפריעם ואת אלה בשירם ובזמרם ונכרה אזן קשבת לשמוע מה בפי נכבדי עדת הכפר היושבים סביב השלחן הארוך ומדברים יחד.

— סוף סוף יחל געציל להשקותנו מים טהורים כי הנה סבאו מהול במים. — אמר אחד המסובים אל רעיו אחרי אשר הפך את כוסו אל פיו.

— לא מהול במים, איוואן אחי, כי כלו מים חיים, הבה ורחץ בו את ראשך — ענהו השני היושב ראש וממלא את מקטרתו בגבעולי הטאבאק.

— כמוהו כן גם סבאו, אדוני זקן הכפר — ענה עוד שלישי חלקו בירקו במלא פיו ארצה בשאט נפש.

— אך זה הוא איש טוב — אמר איוואן בלשון כגי נהור — לו יקחהו אפל מתוכנו — כעצם בלועי

הוא לי, פה, פה עמוק הוא יושב כסלון ממאיר בתוך לבבי — הראה על חזהו — לו טרף טרף.

— האם רק לך לבדך הרע בזדון לבו? — התערב בדבריהם רביעי בהעלותו עתר ענן מקטרתו — הלא לכלנו, לכל הכפר ירע ויעשה בעברת זדון ואל כל אשר יפנה ירשיע, על כלנו ירכב, יחזיק ביד חזקה מושכות כסילים כמונו וימשכנו בחוטמנו כבהמה בבקעה. מי קנה את כל השדות במגרשי הכפר וירחיב את גבולו? — געציל. מי יקח ממנו כסף ענושים על חטא שנחטא בעיניו בשלחנו את בעירנו לרעות באחו אשר כמעט היה לקנין כספו? — געציל. מי יכה את בנינו ובנותינו מכת בלתי סרה עד זוב דמם בעבדו אתם בפרך? — געציל. מי ישקנו מים תחת יי"ש בקחתו ממנו כסף טהור מזקק? — געציל. למי אנחנו חיבים תמיד כסף רב בעוד אשר אנחנו משלמים לו את חובותינו תמידים כסדרם? — לגעציל. מי ינקש לכל אשר לנו? — געציל, רק געציל וגעציל! אח אח, בכור שטן זה החזיק בנו בצפרניו ולעולמי עד לא ננצל מכפו. אור חדש וחיים חדשים ראו עינינו לו צרר אותו הרוח בכנפיו וישאהו מזה לאבדון. בכפרים אחרים כבר באה הגאולה והתמורה לאחינו כי את העלוקות האלה זרו הלאה, בלתי אנחנו כסילים ונבערים מדעת נניע לגעציל בראשנו המלא שגעון ונאמר אמן, כשר וטוב לכל אשר יעשה לנו, והוא בין כה וכה ימץ את דמנו ושארית כחנו ומחה פיו ואמר: לא פעלתי און, ואמנם לא יפעל און כי אחרי אשר מחרישים אנחנו שמע מינח הניחא לנו. הן נקל לחלוב את הפרה הנכנעה מאשר לחלוב את הלביה, ולו היתה גם הפרה סוררה ותבעט ברגליה ותגף בקרניה את כל הקרוב אליה למעוך את שדיה או אז יראו גם מגשת אליה. אך האנכי ערבתי לכל הכפר אשר בו כשלש מאות נפש אדם ובהמה רבה? אם בעיניכם טוב וישר המשטר השורר בכפרנו, ישר הוא בעיני גם אני ואמר: אמן.

— לא לשוא יאמרו עליך פעטרא כי מלמד אתה ולשונך לשון למודים — ענה זקן הכפר אל המדבר — לא לשוא יספרו בכפר כי כל מה"ע אשר יקבל כהננו וכל הספרים אשר לו בבית ידעתם בעל פה. לא פעטרא, לא מלבך הוצאת מלים כאלה כי אם קול מ"ע מדבר מתוך גרונך, ואחרי מכתבי עתים להטות ולאשר את דבריהם הוא לא מן היושר, כי לא כל הדברים הנדפסים בשחור על גבי לבן על אדני האמת הטבעו. וכמו שלא נוכל להחליט ולגמור אמר על כל אחינו בני עמנו כי כלם ישרים ותמימי דרך, כן לא נוכל לחרוץ משפט על היהודים כי כלם רעים וחטאים ואין בתוכם צדיקים וישרי לב.

— לא לא, ארוננו זקן הכפר, — ענו קולות אחדים בפעם אחת — אמנם צדקו כל דברי פעטרא יחדו. ובאמת מרוע אנחנו מחשים? האמנם קמו עלינו ימי האצילים ואחרי אשר נתן לנו ה' פדות מידם ע"י המלך הגואל נענה תחת ידי היהודים כגעציל?

— ראו נא ודעו כי לא רק לנו לבדנו ימלאהו לבו לעשות רעה — קרא קול מן הצד — כי גם לאחיו שארו ובשרו יעשה בעברת זדון וידריכהו תחת רגליו; הלא גם אפרים הישר בארם ישא ויסבול צרות ותלאות מרבה להכיל מידו כמונו!

— אפרים הישר בארם? — התעורר פעטרא המליץ — הן אמנם ישר הוא בארם כל עוד לא הכה פה שרשיו עמוק ויהי לאזרח רענן, ישר הוא כל עוד צפרניו קהים וכנפיו גרועים וגדועים בהיותו עני. אך יעברו נא ימים ושנים אז תוכחו לדעת ישרו ותם דרכיו אם לא יהיה א:וף לראשנו גם הוא. הלא עניו הוא גם החתול, ידכא ישוח כל עוד תפזז ותכרכר הצפור התמה על סבכי העץ, ונפלה בעצומיו חלכאה — אז הלא ידעתם אחריתה. גם היהודי יודע את אשר לפניו, אל תורוהו, גם הוא ידכא, ישות, ירכין ראשו לפניך ויעשה את עצמו כחוץ לעוברים כל עוד לא אחז בעקבך פחו, הנה גם בלעו יוציא מפיו להאכילך, גם נשמתו נכון הוא להפיח באפך, וכמעט נתפשת בחכתו — אבדת אבדת... האח, אנכי תכנתי את רוח היהודים.

הוי פעטרא, פעטרא — השיב זקן הכפר — אם גם על אפרים תרהיב עז בנפשך לדבר עתק אין זאת כי אם קול מ"ע מדבר מתוך גרונך כאשר אמרתי מראש ולא ע"פ תורת הנסיון תכביר מלים, והלבלרים כיון שנתן להם רשות לדבר ולכתוב אינם מבחינים בין טובים לרעים, ומימי לא ראיתי כי אחד מאחינו, אכר בן אכר החורש בבקרים — יוציא מלבו מלים כאלה.

— לדבריו אלה הסכימו כמעט כל הזקנים יחד. חי ה' — הוסיף זקן הכפר לדבר — כי את אפרים ידעתי זה רבות בשנים גם מאז גר בעיר פ. עוד טרם ידע מליצים וחכמים להרע כפעטרא, שם היה נכבד בעדתו, טוב ומטיב לנענים וקשי יום, איש לא הרהיב בנפשו עז להגיד עליו כי שם כזב מחסהו, ובשקר נסתר. הלא את אשר עיני ראו ולא זר לא תוכל אתה פעטרא להכזיבני על פני ולאמר: לא כן. הוא היה עשיר ורב להושיע, שאל נא את כל אחינו הגרים בעיר פ. ויאמרו לך. אך יסר יסרהו יה ויורידהו פלאים ואוי אוי לו בהשליך אותו גורלו הנה ואנשים כמוך, פעטרא, ידברו עליו סרה ומזמות עליו יחמסו לאמר: עלוקה הוא, מוצץ דם אדם. אל תשפוט את האדם

רק לפי שמו כי „יהודי" יקרא כי אם לפי מעלליו, כונן לחקר דרכיו אז לא תוציא משפט מעקל, ואם ישר נוכח פניו — מה לנו אם יהודי, צועני או אחד מאחינו הנהו? ואולם אתה שמע לי, הגידה נגדה נא לכל היושבים בה: מה עשה לך אפרים או למי מאחינו הציק בשלש השנים אשר הוא מתגורר בתוכנו? מה עול מצאת בו? הן שלש שנים לא כיום אתמול כי יעבור, בשלש שנים יִכר איש אם זך ואם ישר פעלו. חי נפשי כי צר לי מאד בזכרי את מצב אפרים לפני שלש שנים בעוד אשר אור ה' זרח עליו, ועתה הוא חי חיים מרים, חיי תוגה ואי-נחת ולחמו — לחם צר, ולכל אלה עוד געציל המר והנמהר יהי לו כשחל על דרכו להשחית עץ בלחמו ולתת אותו למרחפות. הא לכם אח, בן עם אחד! לו בניחו מרחם אמו לקברות הובל! גם עתה לבי הומה לי בזכרי דברי אפרים האמלל בשפכו שלשום מרי שיחו וכעסו בחיקי, נפשי יצאה בדברו, דמעותיו המסו לבי כדונג. הוא ספר לי בדמעות שליש כי געציל כתב דבר בספר אל שר המחוז כי את דירהו קבע בתוכנו למרות חקי מאי החדשים ושר המחוז שלח דבר פקודתו אל פקיד העיר לגרש אותו בעל כרחו מן הכפר. ובאמת מה היא חטאת אפרים כי נבריחהו מזה? הלא טוב טוב לבער את הרע מקרבנו, את געציל הקשה לנו כספחת מימים כבירים. השמעתם יושר כזה? געציל המוצץ את דמנו באמת מעולם לו הרשות לשבת בתוכנו למען יכלה גם שארית כחנו, ואפרים האיש התם והישר אשר לא עשה לנו כל רעה הוא יסוער מזה! ומה תענו חלקכם, אחי? רק הבו תמים!

הצדק אתך, אדוננו זקן הכפר, וכנים דבריך — נשמע קול ענות מכל המסבים — איש ישר הוא אפרים, עמנו ישב, וגעציל — הלאה, הלאה מגבולנו!!

— הס, הס, החרישו ממני! — קרא זקן הכפר וירם כפיו להשקיט את ההמון — הגידו לי, הידעתם מדוע בא היום פקיד העיר „חלבון" הנה? אנה פנה לסור, אל הארמון או אל בית שלטון החוה Волостное управл.?

— כמדומה לי סר אל בית שלטון החוה — ענה אחד מן האגודה.

— כי עתה נבואה אליו כלנו היום והגדנו לו את אשר עם לבבנו — אמר זקן הכפר בנשאו את כוסו — לחיים, אחים!

— לחיים ולשלום! — ענו כל היושבים ומשאת הכוסות החלה.

כחצי שעה ישבו עוד בבית המרזח ויביאו עצה ויעשו פלילה מה ואיך ידברו באזני הפקיד ומי ומי ההולכים, ואחרי כן החליטו ויסכימו כלם כי כל בני החבורה יבאו ויתיצבו לפניו, למען יחזקו איש את רעהו ויוסיפו אמץ אולי יכשל אחד מהם בלשונו וינקש בשגונו.

ז

בלשכת הכתיבה בבית שלטון החוה ישב פקיד העיר „חלבון" עם סופר החוה. לפניהם מונחים כתבי יד, ספרים כלי-החשבון ועוד כלי-כתיבה שונים והם קוראים וסופרים וחושבים ומונים. והנה באה השפחה ותבוא על אגרטל שני ספלי חמים, רקיקים, עוגות חלות גם שתי מנות בשר צלי ויין ושכר ותשם לפניהם על השלחן.

אולם הבית היה מלא אכרים, אך תחת אשר בבית המרזח השמיעו קול רעש והמולה וכל המרבה שם לדבר ולהרים קולו הרי זה היה המשבח, ישבו פה בענוה והכנעה יתרה והדומיה שררה ביניהם, ואם דבר היה לאחד מהם אל רעהו לחש לו באזנו או דבר לו חרש דברים אחדים ומקוטעים ויקרוץ לו בעיניו ויורה באצבעותיו ומולל ברגליו למען יבין רעו לרעו ברמיזה. יש מהם אשר הקטירו את מקטרותיהם בשכבם פרוחים על הספסל הארוך, אחרים ישבו על הקרקע מאפס מקום על הספסל לשבת ויש אשר עמדו על רגליהם ויתלחשו יחדו. אך באחרונה קצה נפשם מאד לחכות עד אשר יצא אחד מן הלשכה אליהם, ויהיב אחד מהם עז בנפשו ובשמירה מעולה לבלתי ישמיע את צעדי סנדליו המסומרים הלך שפי וידכא וישוח ויכוץ את כל אבריו עד בואו אל הלשכה ויצץ בין חרכי הדלת לפני ולפנים רגע וישב אל חבריו.

— הוא אוכל... — לחש להם חרש בשובו ומקול דברו נשמע תמהון כאלו אמר: ראו-נא אחי והתפלאו גם הוא אוכל ושותה כאחד האדם!

כעבור רגעים אחדים יצא אליהם הפקיד ויואל לשאל את פיהם מה חפצם כי נקבצו באו אליו הפעם.

— ג... ד... ברר... מ... עעע... — נסה אחד העומדים להגיד לפניו את חפץ כלם וישלח ידו אל ראשו ויגרד פדחתו כדרך כל אכר בעמדו לפני שר וגדול ממנו.

— מה חפצים, ארונים? הגידו, שאל הפקיד שנית.

— מ... עעע... חפצנו... געציל.

— הגידו באר היטב, למה תגמגמו?

— חפצנו כי געציל היהודי היושב בתוכנו ירחק הלאה מגבולנו.

— נלאינו נשא...

— כלכל לא נוכל...

— עד מתי נשא ונסבול?...

— נֶעֱנֶה ונִדְכָּא...

— נשבעה צרות...

— רעות ותלאות...

קולות כאלה בהמולה אחת נשמעו בין כל האגודה, זה מדבר וזה ממלא את דבריו, זה מתאונן בהעלותו כיחו וניעו ורעהו יעננו בקול אנחה בגרדו את פדחתו.

— האחד ידבר לכם וכלכם תחרישו! — צוה הפקיד — האין את נפשכם כי אפרים העברי אשר נטע פה אהלו יגור בקרבכם? הלא בגללו באתי הנה כיום.

— לא, לא, אדוננו השר, — ענה אחד מהם — את געציל, את געציל הסר מעלינו!

— אי זה געציל? הלא אנכי קבלתי פקודה על דבר העברי אפרים היושב בקרבכם?

— אדוננו השר, אפרים הוא איש ישר וכל עולתה לא נמצא בו על כן עמנו ישב ורק את געציל המר ממות, עושקנו ורוצצנו, הוסטנו ועוכר נפשנו הרחק מאתנו.

— אבל הלא אפרים הוא אשר קבע פה את דירתו נגד החקים החדשים וגעציל כאשר ידעתי אזרח רענן הוא פה ותושב, ואיככה ישיאכם לבבכם להשאות אותו משרשיו?

— הוא הוא, אדוננו השר, עקב אשר הכה פה שרשיו עמוק יינק את כל לחנו וכחנו ולא נוכל לו ושרשנו אנחנו כמק יהיה.

— דעו לכם כי רק את החק אשמור לעשות ואפרים אשר על אדותיו באה לי הפקודה הוא יצא מזה.

— בי אדוננו, אל נא תניד אותו ידך מזה כי צדיק הוא ובאמונתו יחיה ואינו דין שנרחיקהו מזה. את געציל הקשה לנו כספחת הסר מעלינו ופדנו נא מידו, ואם אין אז תושע לנו ימיננו, אנחנו לבדנו נבוא בחשבון עמו, בקשתנו תעלה גם להתרוממות, כי נלאינו נשוא אותו.

— עשו לכם כטוב בעיניכם ואנכי אעשה את המוטל עלי — אמר הפקיד, ובהפנותו שכמו לבוא הלשכתה הוסיף: אך קראו לי את אפרים הנה!

בין האכרים נשמעה לחישה, אלו לאלו שאלו ואלו לאלו מללו, חבורתם הלך הלכה והלום ואחד מהם רץ אל בית אפרים לקרוא לו. כעבור חצי שעה בא אפרים נעצב ונוגה, פניו קבצו פארור ועל עפעפיו צלמות. בבואו ישב באולם הבית עד אשר יצא אליו הפקיד.

כראות הפקיד את אפרים נראו על פניו אותות תמהון, עיניו הפיקו רצון וחמלה וישתאה וישתומם למראה עיניו. גם פני אפרים צהלו מעט בראותו את הפקיד — אוהבו ומכירו מיודעו וידידו מימים כבירים.

— האם בחלום או בהקיץ אראה פניך, אפרים, הפעם? — קרא הפקיד בתמהון ויתן לו את ידו באהבה — האתה הוא אפרים מכירי במצב נורא כזה? הוי, אלי!

— אנכי אפרים מכירך מקדם, אנכי הוא האמלל כאשר עיניך תחזינה, ארוני השר — ענה אפרים ויאנח.

— בוא נא, ידידי, בוא נא אחרי הלשכתה — אמר הפקיד בחבקו בין זרועותיו את אפרים ואחוזים ודבוקים יחדו באו הלשכתה.

— אח! — נאנח הפקיד ויוסף לדבר: — מי מלל לי לפני שמונה שנים כי אראך במצב נורא כיום הזה?

— מה' לא יפלא דבר — ענה אפרים — הוא משפיל גאים ומגביה שפלים. זה לי שלש שנים אשר נהפך עלי הגלגל והנני הולך מדחי אל דחי עד אשר אשאל את נפשי למות.

אפרים ספר לו את כל הסבות, הפגעים הרעים והצרות אשר סבוהו ויסלו עליו ארחות אידם בשנים האחרונות, והפקיד בהתבוננו על בגדי אפרים הבלוים, על נעליו וכובעו המלאים אבק קמח תמה תָמֹה עד מאד למשמע אזניו ולמראה עיניו וישרוק ויספוק כפיו מתמהון לבבו. הוא ידע את אפרים בעוד אשר ההצלחה שחקה לפניו ולאורה ראה חיים נעימים, לפני שמונה שנים היה מעונו מחוה מול מחזה עם בית אפרים בעיר פ. פעמים רבות באו איש אל רעהו להשתעה יחדו ואהבה ושלום רב היה ביניהם; אך באחרונה העתיק הפקיד את משכנו מעיר פ. הגדולה לעיר חלבון כי שם נתנה משרת פקיד על שכמו, ולמן העת ההיא לא ראה את אפרים ולא ידע מה הביאו לו הימים בכנפיהם.

— אבל מה אעשה לך אפרים? במה אוכל להושיעך? — אמר הפקיד אחרי אשר שמע מפיו את תלונתו על געציל — אנוס אנכי למרות רוחי למלאות את החק כי כן צויתי; אולם למען אהבתנו הישנה אציע לפניך דבר לטובתך ועתה הואילה ושמע. הנה זה כשנתים ימים אשר קניתי לי נחלת שדה לא הרחק מעיר פ., ומאשר כי אנכי יושב בעיר חלבון ומשרתי אשר על שכמי לא תתנני לסור אל נחלתי גם על זמן מצער, על כן דרוש לי איש נאמן רוח וישר לבב לנהל בסדר ומשטר את כל צרכי נחלתי ואותך אשר ידעתי

מכבר מצאתי נאמן לפני ואמלא את ידך בכהונה הזאת. התאות לי?

האח, איש רם המעלה ורב להושיע! — קרא אפרים בעליצות נפש ומרוב רגשי תודה אשר פרצו בקרבו לא ידע מה לעשות — האח גואל ומושיע, אל להודתי תיחל, כי לך רק דומיה — תהלה, אל גמולות ירוממך ויגדל שמך, הוא יתנך על לו......

רב לך, רב לך, אפרים — שסע הפקיד את דבריו — לא לתהלותיך ותודותיך אשא נפשי, רק למען אהבתנו הישנה אעשה זאת לך ולמען ידעו אחיך בני עמך האכזרים הרומים לנעציל, יראו ויקחו מוסר. גם את נקמתך אקח מנעציל וכאשר יזם לעשות לך גם עשה — אעשה לו, הנך תנידהו ידי מזה ובכל יכלתי איגע להיות לעזר לימין האכרים לעקור את שרשיו אשר הכה פה; הוא פער פיו לבלי חק כתנין לבלעך, ואנכי אמלא את פיו חצץ. אוי לאותה בושה! גוי קו קו ומבוסה, גוי חוסה בצל עמים זרים בכל ארצות פזוריו לא ישפר מעשיו בעיני הגוים באשר הוא שם ועוד יבאיש את ריחו ההיסתורי אשר הנחילוהו אבותיו מימי קדם במעשיו המגונים ובהאי־שלום השורר בקרבו! איש את רעהו יטרוף, איש על רעהו יחרוש רעה בשבתו לבטח עמו, הלא תֶּבֶל הוא! מה נמרצו דברי המלך החכם המנוח אלכסנדר הראשון אשר בבוא אליו העלילה על היהודים כי הם משתמשים בדם נוצרים בליל פסחם אמר בחכמתו: „לוא היה בדברי המסירה קורטוב של אמת או אז ספרו זאת היהודים בעצמם איש על רעהו, כי הכלבים ימהרו לעשות שלום עם החתולים זעומי נפשם מאשר ימהרו היהודים להתפשר ולכרות ברית שלום ואמת ביניהם". אך עד מתי יהיו בעלי הלשון לכל עמכם למוקש, עד מתי לא יעבור זדון לבם מן הארץ — העתיד יראה לכם אל נכון. ועתה אתה אפרים בהיותך בעיר חלבון תדרוש לשכני ובאת אלי ודברתנו על דבר התנאים והברית אשר נעשה בינינו, כי אין אנכי עתה לדרכי ואין עתותי בידי להכביר עמך מלים כי עוד חזון למועד. ברך נא בשמי את רעיתך ובניך היקרים.

— יהי שמך, ארון המושיע, ברוך — אמר אפרים בצאתו שמח וטוב לב. —

את השמחה הגדולה אשר התעוררה בלבות בני בית אפרים בהביאו את הבשורה הנעימה הזאת לא יעצור עטי כח לספרה כמו; אך כל בעל נפש ולב רגש ישער וידמה בנפשו שמחת אנשים שלולי התקוה אשר פתאום לפתע באה להם ישועה גדולה כזאת ומהעז יצא מתוק... גם הילדים הקטנים התמימים רקדו כבני צאן, שמחו ולא ידעו מה, רק לבם רחש דבר טוב בראותם ובהכירם בפני אבותיהם כי אינם רועמים עוד כתמול שלשום.

עוד הם מדברים ושמחים יחדו והנה הדלת נפתחה ואהרן בא דחוף ומבוהל. הכרת פניו ענתה בו על המבוכה, העצב והיגון השוררים ברגעים האלה בסתר לבו, עיניו אדמו, על לחייו נראו עקבות דמעות, תלתלי ראשו פרועים ועל עפעפיו צלמות.

כל בני הבית השתוממו למראה כזה.

— מה לך, אהרן מחמד נפשנו? מה קרך היום? הגידה, ספרה! — קראו כלם יחד. ומרים קרבה אליו ותנח ידה על כתפו ותתבונן בו ותאמר: הלא בכית היום, אהרן, יד אביך היתה בך?

— הה, עתה בא הקץ גם לי! — קרא אהרן בקול יליל בשבתו על אחד הכסאות — אעזבה נא את עמק עכור זה, אמלטה מאבי כי צפוי למות הנני, ידיו דמים מלאו! — זרם דמעות פרץ מעיניו ובקול בוכים הוסיף לדבר: — ויהי אני יושב בחדרי וחושב חשבונותיו, פתאום נפתחה הדלת ברעש והוא פרץ אלי החדרה בזעף אף וכנמר שוקד על טרפו השתער והתנפל עלי ויכני מכות אכזריות, מרט את שער ראשי, הכה לחיי, נשכני מנשיכות פיו כזאב טורף וישאג וירעם: „אתה, אתה הסבות לי את כל הרעה הזאת! אתה הבאת עלי את האסון הזה כי קשרו עלי כל בני הכפר קשר בעזרת אפרים אוהבך, לולא אתה או אז בלעתי אותו חיים ולא נודע כי בא אל קרבי, ועל כן גם חמתי על ראשך תרד, בן מות אתה, הומת תומת כיום!" הוא לא אמר די לכל הפצעים אשר עשה בבשרי וירץ ויחזק בגזר עץ עב ויאמר להמיתני, אך האלהים קם לי בעזרי ואפטר מידו ואמלטה החוצה.

— ברח לך אהרן, המלטה מפריץ חיות זה! — קרא אפרים ויחבקהו בזרועותיו — לא בין אנשים חלקו כי אם בין בני שחץ, בין חיתו יער. אל תירא מחמדי אהרן אתנו תשב וכרתי עמך בריתי ברית עולם. הגידה אהרן, לא תבוש ולא תכלם: החשקה נפשך בנפש מרים בתי? הלא אנשים אחים אנחנו, לא תכלם.

— הכלם לא ידעתי והנני לגלות לפניך את רוחי באמת כי היא רק היא אורי וישעי. אמר אהרן ולחייו אדמו כתולע למרות דבריו...

— ואת שרה רעיתי התאמרי לדבק זה טוב הוא? התבחרי את אהרן מחמד נפשנו לתתן או יותר טוב לבן תאמצי לך — שאל אפרים את רעיתו.

— יברכהו ה' — ענתה שרה בעליצות נפש.

— ועתה את, מרים בבת עיני, פנה אפרים אל בתו העומדת על יד אהרן — ההפיק ממך העלם הזה רצון ותרצי בו? המצאת בו את דודך, אהובך ואלוף נעוריך?

— הן, הן! ענתה מרים בהושיטה את ידה אל אהרן — אני לדודי זה ודודי לי עד עולם...

— הנה זאת בריתכם בני, ביניכם ובינינו עד עולם בלי עזרת שדכנים ומתוכים רק ברצון ה', והוא ישלח לכם ברכתו מקדש — אמר אפרים בחבקו ובנשקו אותם חליפות — ועתה אהרן עצתי לך אמונה כי תסע עירה פ. וישבת שם בבית דודך אחי אמך, מנוחתה שלום, עד בואי גם אני עם בני ביתי שמה ואז נעשה חוזה.

הלא כן גמרתי בנפשי גם אני — ענה אהרן בחרדות וישקף בעד החלון — עוד היום אשים לדרך פעמי. חיו בטוב... ירא אנכי מחמת אבי אולי אורב הוא לי עתה... הנני אץ לדרכי מאד... היו שלום... דבר בקול רועד דברים מקוטעים בלי סדר. שרה ירדה בבכי ובמטפחתה אשר בידה מחתה דמעותיה.....

אהרן יצא מן הבית ויעלם בין בתי הכפר ועל כנפי הרוח הובאו לאזניו דברי מחונניו: „יהי צאתך ובואך לשלום!"

ח.

כעבור שבועות אחדים אחר הדברים האלה, בנשף בערב יום אחד נראו על הדרך העולה מכפר קרן-שמן אל עיר פ. שתי עגלות משרכות דרכן ומתנהלות בכבדות אף אם עת הגריד היתה אז, כי העגלות היו עמוסות משא לעיפה מכל כלי בית שונים; מטות, כסאות, ספסלים, גליונים ועוד מטלטלים כאלה. על אחת מאלה העגלות ישבו צפופים ודחוקים הנוסעים. דממה שוקטה שררה בחוץ, רק האופנים אשר התגלגלו על גליליהם הבלתי משוחים ומרוחים בעטרן בקול שריקתם והעגלונים אשר גערו לפעמים בסוסיהם הנרפים לרגעים — הפריעו את הדומיה.

הקורא יבין אל נכון כי הנוסעים האלה הם אפרים ובני ביתו המעתיקים את משכנם מכפר קרן-שמן אשר שלש שנות עמל מנו להם בו — לעיר פ.

פתאום עמדו העגלות על מקומן באמצע הדרך כי מראה איום ונורא נראה מרחוק לעיני הנוסעים: פני הרקיע מאחוריהם ארמו מאד, להב אש אוכלה התנשא למעלה עד לב השמים ויתאבכו גאות עשן.

— בערה, בערה בכפרנו! — קרא אחד העגלונים אל רעהו המנמנם בעגלתו.

— אין זאת כי אם חצר געציל בוער באש — ענהו רעהו בקר רוח בעמדו על שולי העגלה להביט מרחוק.

— הנה הר תלול לפנינו נעפילה לעלות עליו ונראה נכוחה.

וימהרו העגלונים ועמהם גם אפרים ויעלו על ראש הפסגה. משם ראו את כל ככר הכפר ומגרשיו וגם את חצר געציל הבוער.

— הלא מראש הגדתי לך כי חצר געציל הוא הבוער באש. הן אנכי מכבר ידעתי כי אחרית כזאת תבוא עליו; עתה הלא את פרי מעלליו יאכל, ילך באור אשו ובזיקות בער, מידו היתה זאת לו....

ואפרים הביט בעינים מלאות דמע על המראה האיום הזה ויאמר בלבו: באש נשפט ה' את החוטא והמעול הזה, כי אל נקמות הוא ונקה לא ינקה. בערי האש, הרחיבי מדורתך ותלהט את דמעותי הרבות אשר שפכתי במקום ההוא, את דמעות רעיתי, בתי ואהרן אשר הרוו אדמת בית הדמים הזה, ותצא ממנו רבת חלאתו, באש חלאתו!..

הנוסעים עלו על עגלותיהם, הסוסים שרכו דרכם הלאה והאופנים השמיעו עוד הפעם שריקתם הנשמעה למרחוק בדומית הלילה השוררת בכל מקום.

*

* *

עברו ימים אחדים ויבא לידי כותב הטורים האלה עלה אחד ממה"ע לישראל עם מאמר קטן או מכתב דל ומדולדל, אחרי אשר עלה עליו הבורת מהמו"ל ויכרות את זלזליו ובו נאמרו הדברים האלה:

„מכפר קרן-שמן פלך N מודיע ה' ס ו ס י ה ח מ ו ר נ י כי בכפר הנ"ל עשו האכרים החלטה ברוב דעות לגרש את הגביר המפורסם לשם ולתהלה ברוב חסדיו וצדקת פזורונו הר"ר ג ע צ י ל קרן-השמני מתוכם על לא עול בכפו. ועוד יתרה עשו כי זדון לבם השיאם לשלח את חצרו עם כל רכושו הרב באש טרם בצעו מזמתם לגרשו.

אהה, אלהים, עד מתי קץ הפלאות?!"

— אהה, אלהים, קראתי גם אני מנהמת לבי בקראי זאת — עד מתי ילמדו ה ס ו ס י ם ה ח מ ו ר נ י ם את לשונם לקרוא לנבל נדיב? עד מתי ירבו אוהבים כאלה בישראל אשר גם על כל פושעיו תכסה אהבתם? ועד מתי יהיו נעצלים כאלה לישראל למוקש?!..

ארוני, הקורא, הגד אתה אם ידעת....

אברהם זינגער.

לתמונת הסופר הנודע

ה׳ ליב לעוואנדא נ״י.

מהיחידים השרידים מסופרי עמנו בשפת הארץ — שפת רוססיא — הכי נכבד הסופר והמליץ החזיוני רבי יהודה ליב לעוואנדא יליד מינסק ותושב ווילנא — החכם הזה הוא בעל לב־עברי וסופר עברי בשפת לועז. מן כל אחינו בסופרי השפה הזאת הוא אחד ואין שני לו בחכמת חרשים ויוצר פלא הוא לברוא נפשות רבות בעולם החזיון שכל קורא יחזה בם פרצוף פני הנפשות הפועלות והנפעלות בעולם המעשים. ספוריו וספריו המה צל-צלם חיי כנסת ישראל בארצנו בימי דור אחד רב העליליה ואדיר התוצאות וכל דבריו הוא הד הקול קול יעקב יושב ארצות הצפון. גם נחזה את תמונות משכיל פקיד נגיד ומצוה או „רב כמו שנאמר" המרכיבים את דעותיהם על העם בכח הזרוע ובקול נתש, תמונת נרעשים ונפחדים מאור והשכלה, לעינינו יעברו כבני מרון הדעות ולוחמיהן, הנטיות ונושאי דגליהן, מלחמות האבות והבנים. בעינינו נראה את תקופת התסיסה ובני חח חזיות אשר אחזה בארבע פנות בית יעקב, עד כי שכח ישראל עושהו ויבן לו מגדלים פורחים באויר ורבים מבנינו בהתגלות לבם נואלו להבנים עצמם לפרצה דחוקה ולהתיצב על דרך מלאה קוצים וברקנים... בספוריו נחזה פרצוף פני האנשים אשר סם חיים של השכלת אירופא היתה לסם המות לכל מעלות רוחם, אמת בצעם היה להם לאמת-הבנין בכל קניני החיים ובאותם ושאיפתם להון ומנעמי החיים המעיטו דמות היהדות עד כי לא נכרו עוד לבני ציון המצוינים מאז ומקדם במדות ומוסר. בספוריו הננו רואים גם את דרך הרוח הטהורה אשר נחה על בני הנעורים להשיבם לבצרון ולהיהדות המקובלת. ביתור הפליא לעשות בספוריו ומאמריו בהעת האחרונה, אשר בם נשא דעו למרחוק ויתאר בחרט אנוש מעשה ידי חכם חרשים דברי ימי אבותינו בארצנו, שיחם והגיונם, מעברם והליכותיהם, לדאבון נפש כל מוקירי הסופר היקר הזה וחושבי שמו. הספורים ממין האחרון המה האחרונים בפעולתו על שדה הספרות עד היום. האיש הנלבב הזה, אשר חבתו את ציון ועבודתו בישוב ארצנו הקדושה התגברה מיום אל יום, האיש אשר השליך כל יהבו על תקות שיבת בנים לגבולם, האיש הזה נשבר לבו בשבר עמו ומחלה עזה — מחלת הנפש תקפתהו עד כי לא נגרע אם עוד ישוב והעניק לאלפי רבבות קוראיו מטובו, אף כי עוד לא אמרנו נואש לתקותנו, כי אור ה׳ יזרח עליו ועל כנסת ישראל ארצנו ובשוב ה׳ את שבות עמו ישוב ורפא גם לו. —

אנחנו לרגל מלאכתנו מצאנו לנכון לפנינו ביחד עם תמונת יוצר-פלא ובורא נפשות בעולם החזיון לתת ראשי פרקים מתולדותיו, וידעו בני עמנו, כי גם בני ישראל יושבי ארץ רוססיא ידעו ויבינו להכיר ערך הסופרים החכמים בקרבנו ולהנחילם כבוד כמו שעשו אחינו בגרמניא ואוסטריא להחוזה חזיונות ה׳ ל. קאמפערט נ״ע, אשר סופרנו הנ״ל עומד עמו בשורה אחת.

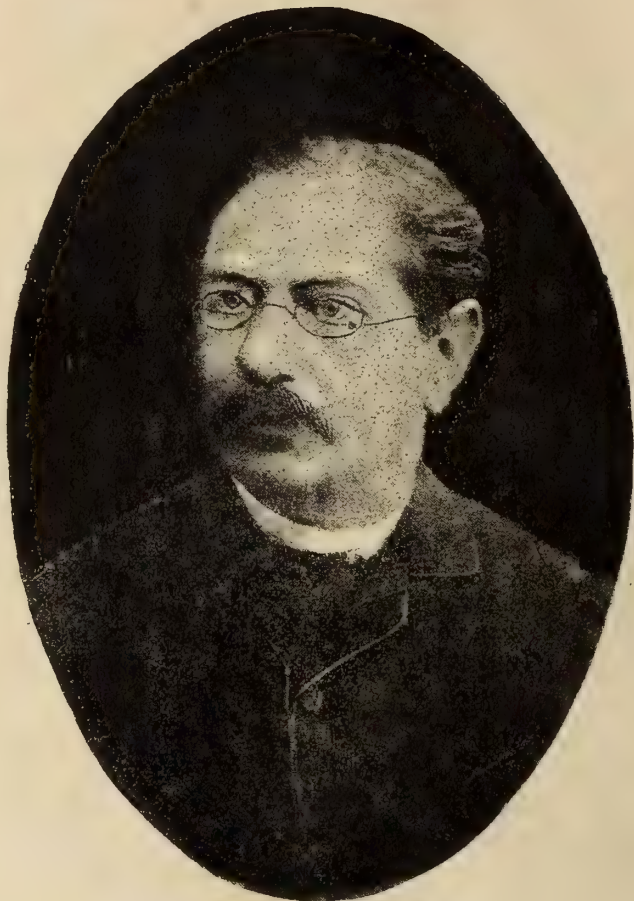
הסופר ר׳ יהודה ליב לעוואנדא ראה אור עולם במינסק דליטא *) בי״ז תמוז שנת תקצ״ה. הוריו היו תמימי דרך מבני הדור הישן. מימי ילדותו התנכר הנער כי רוח שיר ומליצה נוססה בו וכי לגדולות נוצר. זאת ראה אחד מאבירי ההשכלה בעת ההיא ר׳ דוד לוריא ז״ל ויקחהו אליו להיות להתלמיד בבית ספר-אזרחים אשר הקים. הימים היו ימי בכורי ההשכלה, רבים מנביאיה דמו להשכיל את העם בחזקת היד וקול נגיד ומצוה ורד״ל היה אחד מראשי המתעסקים ומשגיח על בתי הספר לב״י בגליל ווילנא. כאשר נסגר ביה״ס הזה מאין תומך וסועד בידו בא ל. לווילנא לבית מדרש הרבנים וישב שם עד כלות ימי תלמודו.

בשנת 1854, בימי שבתו בבית ספר הרבנים כבר נראה נטיתו להספרות החזיונית, בהיותו מתכונתו איש נלבב, בעל נפש יפה, חש ומרגיש נעימות היופי והנשגב, טוב טעם ומבין לכחות הנפש ופעולותיה. בשעה שחבריו היו מתענגים ברגעי המרגוע על מנעמי החיים ישב הוא סגור בחדרו וקסת הסופר בידו לתאר בחרט אנוש פרצופי בני עמו, והיה כותב ומוחק עדי ראה כי תמונתו היא תמונת נפש חיה בעולם העשיה ואמר „דין הניין לי", ועד אשר צר צורת בני ישראל בכל צביונם הכיר וידע מימי שבתו במבואות האפלות בעיר מולדתו.

הימים הראשונים לשבת הקיסר אלכסנדר השני נ״ע על כסא רוססיא היו ימי אורה ושמחה להיהודים; שמש צדקה אשר האירה לארץ רבה ולדרים עליה שלהה קוי זהרה גם על תולעת יעקב, אז נוסד מה״ע הראשון לעברים בשפת רוססיא בשם השחר Разсвѣтъ והמו״ל ר״י ראבינאוויץ מאדעססא קרא את ל. להיות בעוזריו, אז כתב את ספורו הראשון Денобакал. товаровъ, אשר בהמשך העת נעתק

---

*) הננו מחויבים תודה לה׳ ש. ל. ציטראָן אשר המציא לנו החמר להתולדות הסופר ל. ל. העורך שפ״ר.

הסופר ר' ליב לעוואנדא נ"י, נולד במינסק ה"א תקצ"ה.

לעברית ע"י הסופר הנכבד ה' רייצעסזאהן נ"י רוח הספר הזה הוא רוח היום שהיה מתהלך אז במחנה המשכילים: מלחמת ההשכלה השטחית נגד הבערות והתמימות. בראשית שנת 1861 נתן על שכם ל. משרת יהודי מלומד לפתור שאלות הנוגעות ליהודים בסוד לשכת הגענעראל גובערנער בווילנא. באותה העת נלכדו במצודה רעה, מצודת עלילת הדם הנאלחה, היהודים יושבי עיר מצער שאוויליאן בגליל שאוועל אשר בפלך קאוונא; העלילה הזאת המיטה אסון נורא על יהודי כל הגליל, גם נמצא בוגד אחד בתמונת יהודי חייט אשר נתפתה לדברי חרשי משחית ויחבל און ועמל בדברי שקר והימים ימי הפסח ימי בכורים להעלילות האלה. אז הואיל שר המחוז הגענעראל גובערנער נאזימאוו לשלח את אחד משלישיו הגראף טאלסטאי ולעוואנדרא למקום המעשה לעשות בקרת, וזה האחרון בחכמתו הציל מפי הבוגד אמרי אמת ויוציא לאור כל תחבולות חומסי מזמות ויעש תשועה גדולה בישראל יושב מחוז צפונית מערבית רוססיא.

מן העת ההיא והלאה עבד ה' לעוואנדרא עבודתו הספרותית בלי הרף ובלי חשך בתור עוזר מה"ע „פעטערבורגסקיא וויעדאמאסטי", אשר המו"ל אז הסופר הרוססי קארש היה אוהב ישראל באמת ובתמים, ועוד הרבה לכתוב עבור מה"ע אחרים ויצא לו שם בין סופרי רוססיא, עד כי נמסרה לידו הוצאת המה"ע הדובר בשם הרשות בפלך צפונית-מערבית, ובעבודתו זאת הצטין עד להפליא והממשלה הכירה לטוב את פעולתו עד כי שר ההשכלה הציגהו למופת לכל המולי"ם ממין זה בפלכים שונים. בעת ההיא פרצה מרידת 1863. יהודי המחוזות שתחת פקודת הגענ' גובערנער בווילנא וביחוד המשכילים שביניהם כרובם הראו את אמונתם להממשלה ולא התערבו עם שונים, ולעוואנדרא בכל היותו יוצא ונכנס בבתי אצילי פולין הכיר וידע, כי אך טוב לישראל להיות רוחו אמונה אל ממשלת המלך החסיד אשר באור פניו חיים וחסד להעם האמלל. הגות לבו של הסופר ל. והשקפותיו על מקרי הימים ההם הנן כתובות על ספרו בימי המבוכה Горячее время. כעבור שתי שנים אחרי כן נתמנה לחבר הועד להטבת מצב היהודים בגלילות צפונית-מערבית רוססיא במושב הראש יועץ המדינה האמתי טאראסאוו ובשנת 1868 הכירוהו מקומו כחבר הועד לעניני היהודים ויתוסם לבני עם הארץ אשר נוסד אז על ידי תעלולי המומר בראפמאנן בימי הנהגת הגענעראל גובערנער פאטאפאוו.

בעת ההיא הכירה הממשלה פעולתו לטובה

ותרימהו למעלת אזרח נכבד וגם אותות הכבוד לא חשכה ממנו. אבל בכל פעולותיו אלה לא שכח האיש הנלבב הזה את גורל עמו ומצבו הרוחני. עוד בעת ההיא הכיר וידע את כל הפעולה הרעה אשר עוללה למו ההשכלה השטחית, אשר הרחיקה את „המשכיל" מקהל עדתנו ובהזכותים אשר חלקה לו הממשלה הרוממה השתמש הוא על ראשי בני עמו. לעוואנדרא כחכם יודע תכונת בני דורו הכיר וידע את רוח בני הנעורים כצמח וחבריו בספרו „ודוי אחד העסקנים" Исповѣдь дѣльца, אשר השגת המאויים הגופניים והרבות הון בכל האופנים האסורים והמותרים הוא חזון לבם בעודם יושבים על ספסל בית תלמודם. בספורו הגדול Большой ремизъ העביר לפנינו פרצופי בני דור הולך — הסוחרים מבריחי נכסיהם ובולעים חיל זרים ובני הנעורים דלי-מעש, ריקי מוח ושואפי תענוגים. בהתחולל דעתו עליו ור' ליב לעוואנדרא הגיע לשנות בינה ועצה, ערך מחזה מול מחזה דרכי החיים אצל בני דלת העם בני אמונתו ובני עם הארץ. — בספורו הנפלא יוסי ויאשא Іоска и Яша מחזה נפלא מעשה ידי ציר פלא: מעבר מזה נראה: אי-סדרים, פתיות, תהפוכות ואולת, אך עם זה גם תמימות וצניעות, נעם המדות וחיי מוסר, לב טהור וחיים שיש בהם דעת-נפש וחשבון-המעשים, ומעבר מזה: סדר ומשטר למראה עין עם נטיה לתאוה והוללות נפרצה, רדיפה אחרי תענוגים עוברים ומשובה נצחת. אספת ספוריו בשם „ציורי העבר" Очерки прошлаго מלאים חן ויופי ומרוב טובם נעתקו לשפת בריטניא.

ביחוד הרבה להראות כחו בעת האחרונה בהעמיקו לדעת את קורות עמנו בדורות עברו: מאמרו הגדול „לקורות היהודים בפולין והמדינות שהיו נספחות אליה" שנדפס בהוואסחאד, הוא ספר נכבד מאד לכל קורא הדורות וראוי ונכון להעתיקו עברית בכדי שיוכל להיות לעינים גם לקוראי הדורות לבית יעקב אשר בחו"ל. שני הספורים שכתב בשתי שנים האחרונות ושנדפסו „בהכנסת" לשנות תרמ"ז — תרמ"ח הם תולדות השנוי בתכונתו הנפשית שנתהוה אצלו מימי המאורעות הנוראות בשבע שנים האחרונות. איש אשר לב-עברי דופק בקרבו כהמליץ לעוואנדרא לא יוכל לראות בעני עמו ברוח שוקטה, ההוה המעציב עוררה את רוחו להתהלך בחקר העבר, להתבונן על חיי אבותינו בדורות עברו, חן התמימות השפוך על דרכי החיים בימים ההם, נעם האהבה הנאמנה אל אמונתנו ואומתנו לקחו את כל לבבו ובהתבוננו על הנעשה בימינו ולעינינו, על הבנים אשר יצאנו וילכו לרעות בשדה אחר, על החקי

וההתיפּות ההוללה קרא בקול: לכו ונשובה אל עמנו ואל ערי אלהינו!—הוא האחד ומיוחד בין העוסקים בחבת ציון אשר רוחו ונשמתו היו מסורות אל הענין הקדוש „ישוב ארץ הקדושה” והלאומי האמתי ברות-דעת, ולולא שתקפּת עליו מחלתו כי עתה לא רבו הבקיעים בחומת בת ציון ובוני בית הישוב לא התפזרו לארבע רוחות, כאשר נהיה היום באשמת אחרים אשר רק הות נפשם ידרשו וטובת הענין אין כל מזמותם. חבת ציון לקחה את כל לבו בחמש שנים האחרונות ובה חזה חזות הכל, ועל כן בראותו את הענין שוקע ויורד, את ערבוב הדעות ובלבול המחשבות, את הפניות והנטיות השונות, התרעשה נפשו ויחלה מחלה עצומה אשר תמאן הרפא עד היום.

עוד ספרים רבים ומאמרים גדולים כתב הר"ר לעוואנדא ואנחנו השכנו דברינו לעת נכתוב במרוצת העת בקרת כללית על כל חבוריו ומאמריו, ואנחנו תפלה, כי עוד ישוב לאיתנו ועוד ישוב להעשיר את ספרותנו בחזיוניו הנפלאים ומדבריו הנאוים למען חזקן את האהבה ללאומנו ואמונתנו בלב בני הנעורים קוראי שפת לועז, ועוד ישוב יראה בשיבת ציון ובטובת עמו אשר אהב אהבה בלי מצרים, אמן ואמן!

שפ"ר

אברהם בן־יוסף *)

ספור מחיי היהודים במלכות פולין מלפנים בהמאה השלישית לאלף הששי.

מאת ל. לעוואנדא,

מתורגם עברית

על ידי שמואל ליב ציטראן.

מקדש לשם ה. י. גאלדבערג מווילנא.

א

בפרור קזימיר.

הימים ימי אדר והשנה שנת רע"ח לאלף החמישי. היום רד וינטו צללי ערב. מלכת הלילה התחמקה מעין רואה ותסתתר בין העננים הכבדים והשחורים אשר נערמו למסך על פני רקיע השמים ויהי חשך אפלה בחוץ. מעת לעת נזל גשם אביב, גשם נדבות, ורביביו התבוללו ויאבדו בין ערמת השלג הנמס ולא נודעו עקבותיו. האדמה אשר שכבה כל ימי הסתו למעצבה כמו נעורה עתה מתרדמתה ותחל לשוב לאט לאט לתחיה ולחדש פניה, באף כל היקום נפח רוח חיים והאביב כבר נתן אותותיו אותות כי קרוב הוא לבא ולא ירחק חק.

בבית הקטן והצר הנוטה לנפול העומד בודד על יד מבוא פרור קזימיר בעיר המלוכה קראקוי, כבר העלו נר. יושביו פייטל פלוים משרת הקהלה ובני משפחתו הקטנה היו נכונים לאכול ארוחת הערב, וריינה גברת הבית ערכה השלחן ותשם לפניהם לחם על מפה מגאלה ועליה חמש כפות-עץ מגאלות ובלות מזקן ותארן חשך משחור. ילדי הבית: נער כבן ארבע עשרה שנה בעל שערות צהובות ופניו מלאים בהרות-קיץ, ושתי נערות האחת בת עשר שנה והשניה בת שתים עשרה שנה כבר לקחו את מקומם על יד השלחן ויחכו בכליון עינים אל הארוחה, ולמען אשר לא יארכו להם הרגעים התהוללו יחד ויצחקו וישתעשעו בשעשועי ־ילדים, ופייטל אביהם עמד בעת ההיא בקצה הבית בצד התנור והכירים ויתחור בכל עזו לפתח חרצבות האמתחת הקטנה אשר בידו.

— מה יש לך שם באמתחתך? — שאלתהו ריינה רעיתו בהוציאה מאת התנור בידיה הג־ולות והשמנות החשופות עד הזרוע קדרת־חמר גדולה מלאה תבשיל.

—עד שאת שואלת אותי: מה יש לך באמתחתך, — שנה פייטל את שאלתה ושערות שפמו הצהובות כסו על הצחוק הקל אשר עבר על דל שפתיו — שאלני נא אפוא: מה אתך אין? על זאת אענך: יש ויש עמדי דגים מלוחים טובים ושמנים, כרעי אוזים, בשר תרנגלות מפטמות, צלי ונא, תפינים ולביבות מרבכות בשמן, מגדנות ונפת צופים; כל משמני הארץ ישנם הפעם באמתחתי זולתי — חלב צפרי - שמים.

הילדים חדלו להשתעשע ויטו אזן קשבת לדברי אביהם אשר הוציא במספר צבא כל המגדנות והממתקים אף קרא להם בשמותיהם למיניהם, ויז רירם על שפתם ועל בגדיהם והכרת פניהם ענתה בם כי לא לעתים קרובות יבאו מאכלי-תאוה אלה אל פיהם.

—אכן העניקו לך מטובם ביד נדיבה, — אמרה אליו רעיתו ומדי דברה שמה בקדרה כף עץ גדולה ותנער בה את התבשיל אחת ושתים לבל יחסר המזג.

—למה להם למנוע את טובם מאחיהם האביון בהיות לאל ידם לעשות? — קרא פייטל בהניחו לאט

*) Восходъ за 1887 г.

לאט על התנור את כל הנמצא באמתחתו — האם לא ברכם היוצר בהון עתק וחילם לא ינוב מיום ליום? לו הואיל ה׳ לתת לנו רק חלק אחד אחוז ממאה מכל החיל הכבד הזה, מה מאשר היה חלקנו בארץ ומה נעים גורלנו! האם לא תביאי לבב חכמה להבין ולדעת כי חתונה מפארה ומהללה כזאת עוד לא היתה לעולמים? גם כלבים מלאו כרשם מעדניה וממשמניה, אכלו כנפשם שבעם אף הניחו יתרם לעולליהם.

—האמנם הוחג חג החתונה הזאת ברוב כבוד ויקר?

— גם שר העיר בכבודו ובעצמו כי יחוג חג כלולות בניו או בנותיו, תקצרנה ידיו לכלל את הוד יפיו ויקר תפארתו ביתר שאת.

— הנקבץ המון עם רב לקחת חלק בחג זה?

— כל יושבי פרור קזימיר למקטנם ועד גדולם: כל הגבירים, כל הרבנים וכל ראשי העדה, — כלם, אחד מהם לא נעדר, נקבצו באו לשוש אתו משוש.

— וגם רבי משה׳לע בתוכם?

— רבי משה׳לע עודנו יושב שם גם ברגעים האלה ובאזני קהל ועדה מטיף הוא נאם לקחו בעניני תורה ודת וכל השומעים יבלעו את דבריו כבכורה בטרם קיץ. בכל לב ונפש חפצתי גם אנכי להותר בבית עד כלותו לדבר אל העם, אבל זכרתי כי עבד נרצע אני למשמרת עבודתי ואגמור אמר לשוב לביתי. ויהי בכונני צעדי אל הפתח והנה גברת הבית לקראתי ותתן על ידי אמתחת קטנה ותאמר: „המעדנים והמטעמים אשר בזה נתונים נתונים המה ממני לאשתך ולצאצאיך הרכים; תערב נא מנחתי זאת לחכם!" הקרבתי להגבירה אלפי תודות וברכות, נשקתי במו פי את המזוזה ואשים פעמי הביתה.

ויהי בעוד כל בני בית פּייטל יושבים אל השלחן וסועדים את לבבם בארוחתם הדלה והרזה, בתבשיל זרעונים ולפת פגי-טעם בשר, והנה פתאום לפתע ומקבת העץ התלויה מעל לצורת הפתח בפרוזדור והמרתקת בחבל אל העמוד אשר לפני שער המבוא הפונה אל הפרור, דפקה שתי פעמים בחזקה על דלת הבית.

המסובים אל השלחן חרדו איש איש ממקומו וישתאו וישתוממו האחד אל רעהו ויצא לבם, כי לא הסכינו עד כה לראות איש מבקש לבא בעתות הלילה אל רחוב היהודים אשר בעיר המלוכה קראקוי, אחרי כי נאסר הדבר הזה על פי חוקי הקהלה לבד אשר גם מטעם פקידי העיר היה לחק ולמשפט מימים ימימה לסגור את דלתות פרור היהודים על מסגר כמעט יבא השמש ויהי לילה.

— את מי אפוא הביא השטן אלינו הפעם באישון לילה ואפלה? — שאל פּייטל כנבהל וכמשתומם בהניחו את הכף מידו הצדה — לייזשקע! — הוסיף לקרא לבנו — לכה נא וראה מי הוא המתדפק שמה על דלתות שער הפרור.

כנשא על כנפי-רוח יצא הנער מן הבית.

— איש יהודי אחד — היתה תשובת הנער אל אביו אחרי שובו עד ארגיעה — יבקש כי נתן לו לבא אל הפרור, באמרו כי הדבר נחוץ מאד.

— איש יהודי? — שנה פּייטל את דברי בנו בעקמו שפתיו — הולך ברגל? אין זאת כי אם עני ואביון הוא, דל וחלכה, מחבק אשפתות ומחזיר על הפתחים, ולאנשים כאלה לא אתן לבא בשעות הלילה אל רחוב היהודים בעד כל כפר, כי כן מצוה עלי מפי ראשי העדה. לך ואמר לו כדברים האלה אף הוסיפה עליהם לאמר כי יבקש לו עתה מקום ללון באחד מבתי העיר וליום המחרת נראה איך יפול דבר.

כחץ מקשת עזב הנער את הבית שנית.

— האיש צוני להגיד לך — היו דברי הנער בשובו הביתה — כי לא עני הוא כי אם שליח מיוחד אל רבינו ר׳ משה׳לע במלאכות קהלה נכבדה אחת.

— שליח מיוחד? שלוח לרבינו? במלאכות קהלה נכבדה? — קרא פּייטל בקול גדול ולא יסף בקפצו ממקומו ויעמוד על רגליו — מהרה והביאהו אלינו הביתה, חושה אל תאחר!

אחרי עבור שנים שלשה רגעים נראה על מפתן בית פּייטל איש יהודי כבן ארבעים שנה, בעל קומה ממוצעת, בריא ושמן, על פניו האדומים כדם ילין אמץ וגבורה, לחייו כסו בחלבן ולמסגרת להן סביב שערות פאותיו וזקנו העבות כגדילים והשחורות כעורב, והוא עוטה מעיל עליון ארוך ממטוה צמר שחור ואזור עור עב אזר את מתניו. על חזהו השמאלית ממול לבו דבוק לו תו מבד אדום אשר תעודתו להראות לבאי-עולם כי בעליו גרש מגו ועם בני אדם לא ימנה, כי „יהודי ארור" הוא אשר הוא מנוד ראש לכל רואיו, שומר כבודו ירחק ממנו וכל אוכליו לא יאשמו. ידו האחת אחוזה במקל-עץ גדול ועב, ושתי גלות ברזל לו ממעל ומתחת, ובידו השניה נמצאה אמתחת עור קטנה ובה תיק הטלית והתפלין והסדור שלו. על שכמו מאחוריו ממול ערפו תלוי לו ילקוט כאשר ילבשו האכרים ובו צרכי אכל נפש למזון ומחיה גם נאדות נחשת מלאים יין דגן להחליף כחו מעמל הדרך. פני האיש הבא ומבנה גוו החזק כמטיל ברזל ענו בו לא כחדו כי ארקע באשעם „שליח מיוחד" הוא מבטן, מלידה ומהריון לכך נוצר וזאת היא המטרה האחת הדרושה לחפץ החיים שלו, כי לו און ותעצמות לפוש כעגל מרבק ולהגיח ירדן יין דגן אל פיו, כי עז בידו

גבורה בימינו לעמוד על נפשו נגד כל הקם עליו לשלוח בו יד ולהכותו נפש, אשר על כן הנה כמעט נראו בבית פני ארקע אשר העידו על אמץ לבו ורוחו הכביר העשוי לבלי חת, קפצו ויתרו כל בני חבית וגם פייטל בתוכם ממושבם וכמו בחוקת יד נעלמה העמדו על רגליהם ויהיו כנבוכים וכמתעתעים מבלי דעת על מה זה ועל מה זה.

— ברוכים היושבים! — קרא אליהם ארקע בקול גדול ובהרחבת הדעת בהתבוננו אל פתותי הלחם ושרידי הארוחה המפוזרים על השלחן בכה ובכה.

— הבה אכל נא אתנו לחם — ענהו פייטל בהושיטו לו את ידו — שלום עליכם? היש לך דבר אלינו?

— יש ויש, האם לא דעת ולא תבונה לך להבין כי לא להתעלם בדברי ידידות באתי הפעם הלום?

— ומה הוא הענין אשר הביאך אלינו?

— ראשית כל ידוע תדע כי הענין הזה איננו נוגע לך ברב או במעט, ואף גם זאת כי אם אמרתי אספרה לך כמו את הדברים אשר בפי, תארך העת ורגעי — ספורים. הן משרת הקהלה אתה, הכן? אם כן הוא, הבה הוליכני נא קל מהרה אל רב הגליל השוכן כבוד בפרור הזה, ואל תשאלני מטוב עד רע. מהרה אל תעמוד! — הוסיף ארקע לקרא בקול עז ויך בגלת הברזל אשר בקצה מקלו על רצפת החמר אשר בבית.

חיש מהר לבש פייטל את מעילו העליון ויקח את מקלו בידו ויעל נר בעששית ובחברת האורח עזב את הבית אחרי צותו על אשתו כי אם יאחר שבת בבית הרב, כי אז בל תחכה לו וחלק תחלק בין הילדים את המעדנים והמגדנות אשר הביא אתו מבית החתונה ואחרי אכלם תעלם על ערש יצועם למצא מנוח בזרועות השנה.

— לא לבית משכן הרב אנהגך גם אביאך הפעם — אמר פייטל אל האורח בעת אשר חדרו לבא דרך מבואות מטונפות וצרות פנימה אל פרור היהודים אשר רוע מראהו מלא רגשי עצב ותוגה את לב כל רואהו, ואף כי בעת הזאת אשר השלג הרב אשר כסה את כל חוצות המגרש, כבר נמס כלו ומימיו גרשו רפש וטיט, בוץ ומי-מדמנה.

— מדוע אפוא לא תוליכני אל בית הרב?

— הרב איננו הפעם בביתו כי הוא והגבירים וכל יושבי הפרור נמצאים עתה על חתונת ראש גבירי קהלתנו, רבי מאיר — פרדה — פלעקליש, יחיה לארך ימים!

— הובילני אל כל אשר ישאך רוחך, אבל תנה נא לי לראות חיש מהר את פני הרב.

מורה השעות אשר על ראש ארמון המלך בעיר קראקוי השמיע את השעה העשירית, ועד ארגיעה נשמעו ממרומי מגדל המאיר אשר לבית מדרש החכמות, ברחוב סט. אננא צלצלי זמר בנגון המיוחד לשירת התפלה Veni Creator Spiritus אשר שר ראש הכהנים בעיר קראקוי, פטר וויש, בפני המלך וולאדיסלאוו יאגעללא לפני מאת שנה, בשנת 1400 לספה"נ.

— אי מזה תבא? — היתה שאלתו בהתנהלו בכבדות ובעצלתים אחרי האורח אשר הלך לפניו בצעדי-און.

— מעיר ווילנא — ענהו ארקע ויוסף ללכת מבלי הבט אחריו אל פני הדובר בו.

— איה אפוא מקום העיר הזאת? בחבל ארץ מאֶהרען או בביהם?

ארקע לחץ את כתפיו ויעקם את שפתיו ויפן אל פייטל ויאחז בשולי מעילו העליון מלמעלה ויקרא אליו בקול מוכיח: דע לך, ידיד יקר, כי העיר ווילנא יכירנה מקומה בארץ ליטא, והיא עיר גדולה לאלהים, עיר רבתי-עם, עיר מלוכה כקראקוי. המלך ושריו ושלישיו יטעו את אהלי אפדנם פעם בקראקוי ופעם בווילנא חליפות, כי מלך אחד לכלנו. תם אני ולא אדע איך אפוא לא תדע את הידוע גם לכל תינוק של בית רבו?

— מאין אדע את הדבר הזה? העוף השמים הוליך אלי את הקול? — הצטדק פייטל. — בסביבות קראקא נולדתי ובמסבותיה אבלה כל ימי חיי, ומעודי לא הרחקתי ללכת מחוץ למגרש קזימיר יותר מתחום שבת, עד כי אדמה בנפשי, אשר בקצה חצר המות אשר לנו, שם בקצה יער האלונים נשקפים הרי החשך, על ידם יהמו יחמרו מימי נהר סמבטיון ומעבר לו מקום מושבות אחינו בני דן ובני משה.

— מלמד הנך, ידיד יקר, כסיל ובער! ואתה שמור את הדברים בלבך — קרא ארקע וירק על הארץ ויוסף להרחיב צעדיו תחתיו בכל מאמצי כחו, כמו היה את לבבו להחיש מפלט לו מחברת איש נבוב והסר-לב כזה אשר נעלם ממנו איה מקום עיר ווילנא ואזניו לא לקחו מעודו אף שמץ דבר על אודות חין ערך העיר הזאת אשר — נודע לו אל נכון כנכון היום — תהלתה מלאה כל אפסי ארץ ואיים רחוקים הדר תפארתה יספרו, ובהיותו כרוך בכל נפשו ומאודו אחרי עיר מולדתו ווילנא ולכל בה חיי רוחו, חרה לו עד מות בהתבוננו אל סכלות משרת קהלת ישראל בקראקוי ואל אולתו הרבה.

רגעים אחדים עברו ושני ההולכים התיצבו לפני שער גדול אשר לדלתותיו הרחבות המצפות ברזל היו

בעבי גבי מגיניהן לסתרה על כל הנעשה והנמצא בחצר מִמַּבָּטֵי העוברים על פניה ברחוב המגרש.

ובקצה החצר התנוסס בית-מדות בנוי מעץ ולו טור חלונות רבים נשקפים אל פני השער ושני מבואים — פנים ואחור — נסתרים מעין רואה, כי היה הבית הזה נעדר ארנים ומעקות וגם צורות-פתחים לא היו לו. בימי הבינים בעת אשר נרדף עם ישראל בלי-חשך על צוארו, בנו היהודים את בתיהם — גם ברחובות המיוחדים להם לשבת — הרחק מעין איש אשר לא להם הוא, ויהיו זהירים לחתל את מלאכת הבניה והגזרה בערפל ולכסות עליה במשאון, למען אשר לא יהיו צפויים בכל עת ובכל שעה אל המקרים הנוראים אשר קרו ויאתיו בחייהם חדשים לבקרים. ואם אמנם כי בתקופה אשר יחל בה ספורנו זה, ישבו יהודי פולניה שקטים ובוטחים, שלוים ושאננים תחתיהם באין משבית ומפריע ומבלי מכלים דבר, כי המלך קזימיר הגדול וכל המלכים הבאים אחריו הטו אליהם כנהר שלום ויהיו ככרוב הסוכך עליהם באברות חסדם וצדקתם, אף נתנו להם חקים טובים ומשפטים יחיו בהם, בכל זאת רפתה אמונת רבני קהלות ישרון בעת ההיא ברגשות החסד והצדקה אשר שתו קן להם בלבות „בני-אדם" שכורי הגבורה ועליזי הנצחון ולא בטחו בישרת נפשם וברוחם הנדיבה, ושומרי ישראל אלה לא נחו ולא שקטו ויעמדו בפרץ ויחתרו בכל עוז לעצור בעד העם לבל יתמכר לאליל המותרות ואל התאוה לחמודות החיים ומנעמיהם הנטועה בלבות כל בני האדם ויטיפו נאם לקחם באזניו השכם והערב לבל ישמח ישראל אל גיל בעמים, כי הדבר הזה כרועץ וכמקל-חובלים הוא לבני ישראל הגרים הגרורים, לחבלם חבל נמרץ ולעשות אתם כלה, ודבריהם הכו על תלמי לבב בני עדתם שרש פורה פרי ברכה, פרי קדש הלולים, כי שמעו בקולם ויעשו כמצוה עליהם מפיהם. בימים ההם ובני קהלות ישראל היו כרוכים אחרי רבניהם, אשר היו באמת מצוינים ברוח קדשם הנערץ והנשגב, בנעם מדותיהם, במעלת נפשם העדינה ובבר לבבם המלא אהבה טהורה ונאמנה, אהבה עזה בלי-מצרים לעם ישראל וקדשי האומה וסגלותיה מימי קדם, ועל כן פקודתם שמרה רוחם ולא סרו ימין ושמאל מכל התורה והמצוה אשר שמו לפניהם. בעת ההיא לא ישבו הרבנים כרוכים ומקופלים ראשם ורובם רק בד' אמות של הלכה בלבד, כי אם גם היו עיני העדה, מאשריה ומדריכיה בדרך תלך. הרבנים היו רוח החיה באופני הקהלות, הם כלכלו במועצות ודעת את כל דבריהן ועניניהן ויהיו צופים הליכותיהן מבית ומחוץ, ומכל פנות העם קדוש יאמר להם וינטלום וינשאום על כפים ויענדו עטרת תפארת לראשם.

וזה הוא הדבר אשר גם בני קהלת ישרון בקראקא אשר חסו בצל העשר ויהיו קרובים לחצר המלכות ודבר היה להם תמיד את יועצי המלך ושריו המחזיקים בידיהם את מושכות הנהגת הממשלה, ישבו להם תחתם כל הימים בפרור קזימיר כנחבאים אל הכלים ויהיו שפלי-ברך לבושי-ענוה והכנעה יתרה מבלי הרים ראש והשמיע קול ברמה, באין מהם נודד כנף ופוצה פה ומצפצף, למען אשר לא ימשכו עליהם מבטי האזרחים ולא תשלוט בהם עין הרע, עין קנא ונוקם, לא תלהטם באור אשה, והרב הגאון הגדול רבי משה הלוי לאנדוי, אחד מאבירי התורה המצוינים אשר דרך ככוכב מזהיר על שמי ישרון ותהלתו מלאה כל ארץ פולניה הגדולה והקטנה וכל חבל ארץ ליטא *). האדם הנעלה הזה אשר עתה, בעת החל ספורנו זה, ישב על כס הרבנות בקהלת קראקוי והגליל, היה זריז על אחת שבע להזהיר את בני עדתו באלפי אזהרות לבל יעשו להם ברק בתהלוכותיהם ובעלילותיהם ולא ינקרו בעשרם את עיני בני עם הארץ, אשר על כן הנה היהודים אשר נמצאו במקומו בעיר הגליל, התאמצו בכל כחם לכף כאגמון ראשם בכל עת כשבלי-בר בשדה עת תגע רוח בהם, חייהם מבית שטפו זרמו במרוצה דוממה מבלי להשמיע לאזן שומעת כל משק קל ויתחפשו כאנשים אשר השם אלוה עשר ולא חלק להם בחיים טובים ומאשרים, כאנשים היושבים בשפל ונמצאים בסתר המדרגה. והדבר אשר כסו היהודים בצלמות על עשרם וכבוד ביתם, הוא הוא שעמד להם להסב מעליהם את עיני שרי המלך ואצילי הארץ אשר בכל עת ובכל שעה היה צרורם נקוב וכיסם יכת שאיה, ולמען מלא הות נפשם אשר כשאול ועצר רחם לא ידעה שבעה, הנקל היה להם ללטוש עינם אל חיל היהודים ולהמיט על ראשם הוה ושואה לא ידעו שחרם.

— השמרו לכם, בני, מגשת אל האש — היו דברי ר' משה כפעם בפעם אל בני עדתו כאשר באו אליו לשאול בעצתו על אודות עניני מסחר וקנין שונים — האש תחמם את האדם אבל כל השולח בה יד — יכוה, ולאיש הנכוה לא יועיל התום ברב או

*) בין שמות גאוני קראקוי המהללים המפתחים על אחת מכותלי בית הכנסת הגדול בקראקוי הבנוי על ידי אבי הגאון רבי משה איסרליש (הרמ"א), חקוק שם הרב ר' משה לאנדו לראשונה (עיין בהוספה למחברת „מגלת איבה" לבעל הספר „תוספות יום טוב" שנדפס בווארשא בשנת 1870).

במעט. אם בטנכם לא תחסר ולא תדעו מחסור, תנו אפוא תורה לשוכן שחקים ורב לכם, אבל עשר קרת בל תחמדו ואחרי תענוגי החיים אל תרדפו, כי „אוהב כסף לא ישבע כסף" והאדם הלא „לא במותו יקח הכל".

פייטל הכה במקלו פעמים על דלתות השער.

— מי שם? — שאל אחד מהעומדים בחצר פנימה.

ה' הוא אלהים! — ענהו משרת הקהלה כאות המסומן בין יושבי המגרש.

עד ארגיעה נפתחה אחת מדלתות השער, וכמעט באו שני ההולכים אל החצר פנימה, שבה להיות סגורה כשהיתה. כאשר קרבו פייטל וארקע לבא אל קצה החצר ורגליהם עמדו על יד הבית הגדול אשר דלתות כל חלונותיו היו סגורים על מסגר, והנה באחד מצדי הבית סבבה דלת נסתרה על צירה ותפתח, וכזרם מים כבירים פרצו מן הבית יהודים רבים זקנים עם נערים, בחורים וגם בתולות וכלם לבושים בגדי-שבת, בגדי-מכלול ונרות - דונג בידיהם, על גב האצטבא הקטנה אשר לפני המבוא הפונה אל חדרי הבית פנימה, הופיע איש זקן בא בימים, רם הקומה ובריא בשר, תוי פניו המפיקים עז ועצמה ואשר רוח כביר ואמץ שפוך עליהם מלאים זיו הדרת קדש ונהורא מעליא, שערות זקנו הארוך הנחפות ברצי כסף יורדות על פי מדותיו עד החזה, עיניו המתנוצצות כברקים וחוצבות רשפי אש נער יושבות בסתר גבות ארוכות ולבנות כצמר צחר ומבעדן נשקפים הוד נורא, גם נפש יקרה ורחבה ורגשות נעלים ונשגבים, והוא עוטה מעיל עליון ממשי שחור אשר יש לו ברק, על ראשו מגבעת מעור שועלים ומעטה ממעל — אטון שחור נחמד למראה, ומתחתיה נשקף זהב שולי מצנפתו העשויה כלה מעשה משזר מנקדות-כסף מתנוצצות כספירים. ידו הימנית אחזה מקל תפארה, וגלת זהב על ראשו וידו השמאלית שעשעה בפתילי המשי אשר סבבו את מעילו.

האיש הזקן הזה היה רבי משה הלוי לאנדוי, רב קהלת ישרון בעיר המלוכה קראקוי, אשר מצודתו פרושה גם על כל ערי הגליל עד בריסק-קויאווסק Брестъ Куявскъ. לפני עשרים שנה במות רבי אלעזר החסיד, ראש אב בית דין בקראקוי, נקרא נקרא הגאון רבי משה לבא אליהם לקשור מספד מר על האיש הנעלה הזה. ויהי כאשר בא רבי משה לקראקוי וכל העם ראו כן תמהו על דעתו הרחבה בכל מקצעות התורה, על מתק מדברותיו הנשגבים, על רוחו הכביר והנאור, על תועפות שיא הגיונותיו וברק שכלו השנון כמורג חרוץ, ויפצרו בו להותר אתם ולהיות אצלם לרב למטיף, ויואל רבי משה לשבת בקראקוי ויהי שם לרב הגליל עד היום לשמחת לב בני קהלתו אשר מצאו בו חזות הכל. ברגעים האלה כאשר באו פייטל וארקע מכרינו אל החצר ויתבוללו בין המון היהודים אשר נמצאו שמה, נמצא רבי משה על האצטבא מכתר מכל עבריו בתופשי התורה למודי ה' ובכל עובדי משמרת הקדש בקהלת קראקוי אשר יצאו הפעם מפני הכבוד ללותו על דרכו ובראשם ר' מאיר — פרדה-פלעקליש, בעל הבית אשר שמח לבו בקרבו ותעלזנה כליותיו על הכבוד אשר הנחילהו רבי משה בבאו לקחת חבל בחג החתונה אשר יחג היום, הלא הוא כבוד גדול ומאד נעלה אשר לרבים מגבירי פרור קזימיר לא נפל לחבל בנעימים מימיהם. אל הכבוד הגדול הזה זכה ר' מאיר בגלל היותו ראש וראשון לכל דבר שבצרכי הקהלה, בגלל היותו המפקח והמשגיח על כל מעשי הצדקה והחסד אשר בה ופזר נתן מכספו לכל ענייה ואביוניה ביד נדיבה. ביתו היה פתוח לרוחה לכל איש מצוק ומר נפש ויהי כמעין ישועה לכל אובד וקשה-יום, אשר על כן פזרו לו כל בני העדה תהלה וכבוד מלא חפנים ויקראו לו בשם: רבי מאיר בעל-חסד.

— רמשא טבא לך, ר' מאיר! — קרא ר' משה בהניעו ראשו לבעל הבית בנעימות וענות-חן — יתן ה' ולא יסוף קול ששון וקול שמחה מביתך, בית ישראל נאמן לאלהיו ולעמו, והאל השוכן בציון יזכה אותך ואת כל בני ישראל לראות בנחמת ציון וירושלים בבא לציון גואל.

— אמן, אמן, כן יהי רצון! — ענו שומעי דבריו פה אחד במועל כפים ועיניהם דלו למרום.

— ואתם, רבותי! — פנה הרב בדברים אל מורי התורה שומרי משמרת האמונה ועושי מלאכת ה' — השארו פה תחתיכם כל הלילה, התעלסו יחד בשמחה וצהלה, בגילת ורנן וגם שמחו חתן וכלה כי קדוש היום לה' והדותו היא מעוזכם!

בהדרת גאון הניע בראשו לימינו ולשמאלו וירד במעלות ולפניו האנשים הקרובים אליו המתפללים בקביעות בחדר „המנין" אשר לו בביתו, הלא המה תלמידיו היוצקים מים על ידו.

ארקע לא יכול להתאפק ויגש ברגע זה אל הרב ויחפוץ לפנות אליו בדברים, אבל פייטל עמד בפרץ ויאחז בחזקת היד בכנף בגדו ויסחבנו סחוב ודחוף אחרנית הלאה ממקום הנאספים.

— לא פה המקום לבא בדברים עם רבינו — לחש לו פייטל באזניו בקול תלונה — הכי נער קטן אתה ולא תדע כי אין זה מחקי המוסר ודרך הארץ? הבה נשימה נא פעמינו אל ביתו ושמה תדבר אליו את דבריך.

ארקע הכיר את פחזותו ואולתו וכלמה כסתה פניו, ויאחז כרגע ביד פייטל ושניהם התבוללו ויתחמקו בין האנשים ההולכים את הרב לשלחו אשר התנהלו לאט לאט תפושים ברב שרעפיהם בקרבם מבלי דבר דבר, וכמו דומית-קדש שררה על פני כל הדרך עד בא הרב אל נוהו.

ב

בבית הרב.

— משולם — קרא פייטל אל משרת הרב, אחרי אשר נשא ר' משה ברכה מאת תלמידיו נושאי כליו ויפרד מעליהם ויפשט מעליו את מעילו העליון ויבא אל בית עקר הספרים אשר לו להגות שמה כל הלילה בתורה, כאשר זה דרכו בקדש מימים ימימה— משולם, שליח מיוחד בא מעיר רחוקה יבקש לראות את פני הרב.

— לראות את פני הרב בשעה השתים עשרה בלילה, — שאלהו משולם כמשתומם — ואף כי להפריעהו מעבודתו בשבתו אל הגמרא? לא, הדבר הזה לא יתכן, גם ירא אני לעשותו כי למרת רוח הוא להרב, ומי האיש החפץ כי ידריכוהו מנוחה בהגותו בתורה?

— אבל הלא אמר יאמר השליח כי הדבר אשר יש בפיו אל הרב נכבד גם נחוץ הוא עד מאד ודוחק את השעה, וכאשר אחזה לי יצוק במלאכותו סוד גדול ורזין דרזין ....

—ומה הוא הסוד הזה לפי דעתך?

— איככה אוכל והפיצותי אור על הסוד הזה? הן לא שלמה המלך אני כי ארע לגלות כל נעלם ולמצא פתרון לכל חידה סתומה. ואולם — מי יודע אם לא מוצאת הפעם בפי השליח בשורה טובה מעבר לנהר סמבטיון.... כי משיח בן דוד הולך ובא?!

— יקחך אפל, איש לא בינות, פרא אדם! — נתן עליו משולם בקולו וירק על הארץ — הוי לך רועה רוח ורודף קדים כי נשאך רוח לבדות מלבך דברים אשר היה לא יהיו בימינו! האם אני ואתה וכל בית ישראל כבר זכינו את מעשינו ונהי כלנו לצדיקים גמורים כי רחם ה' אותנו ויקרא לנו דרור משעבוד הגלות החשך והמר?

— אם כה או כה, לא אפונה כי יקצוף עליך הרב קצף גדול אם לא תודיע לו הלילה את דבר בא השליח, יען כי — חוזר ושונה אני את דברי הראשונים — יען כי הענין הזה ענין גדול ונכבד הוא; כן יאמר לי לבי וכזאת השמיעני גם השליח במו פיו.

— איה אפוא השליח? — שאל משולם.

ברגלים ממהרות נגש פייטל אל פתח הבאה אשר בה נדבר יחד את משולם ויפתח את הדלת ויקרא בחשכה:

—רבי.... רבי שליח.... מה שמך? בא נא הלום?

כאשר בא ארקע אל הבאה העיף בו משולם מבט חודר ובוקע כליות ולב ויחשוב רגע ויתגרד מאחורי בדל אזנו וילך ויבא אל חדר הרב ויגד לו על דבר השליח הבא אליו.

— יבא! קרא ר' משה בהסירו את הגמרא אשר לפניו הצדה.

ויסר ארקע מעליו את ילקוטו ויפשט את מעילו העליון ויניחם בבאה ויעש את שפמו וילך ויבא ויתיצב לפני הרב.

— שלוח אני הפעם אליך, רב נכבד, במלאכות קהלת ישראל בווילנא — קרא ארקע בקול גדול בעמדו אצל הפתח.

—במלאכות קהלת ישרון בווילנא אתה בא אלי? — שנה הרב את דברי ארקע ויבט בפניו בעפעפים בוחנות וסגורות חצין, מה שלום אחינו בליטא? המתענגים המה על רוב טובה במקומות מושבותיהם?

— זנחה מטוב נפשנו בעונותינו הרבים — ענהו השליח ויאנח בשברון מתנים — אסף ה' שלומנו מאתנו ומנוחתנו נגזה ועברה כטל משכים וכענן בקר.

—מה זאת תבענה שפתיך? — צעק הרב וילפת — הקום קמו שונאי ישראל לצורר אותנו בנכליהם כבשנים קדמוניות, בשנות ראינו רעה? הנאספו עליכם נכים לגרשכם מן הארץ אשר אתם יושבים בה ויד עמל תנידכם מרבצכם כקדם? פה בחצר המלכות, אשר זה דרכי מימים ימימה לחקור ודרוש ולהתחקות על שרשי כל הדברים הנעשים בה, אין איש יודע מזה עד מה ועל כן לא שמעתי גם אנכי את הדבר בלתי היום.

— לא, רבי, זאת לא זאת! — ענהו השליח — אך לשוא תפחד פחד ומגורתך זאת מאפע. יושבים אנחנו, תודות לאל, על מקומנו שלוים ושקטים באין פרץ וצוחה ומבלי מכלים דבר, כי טוב לב אצילי הארץ לנו כל הימים. הנסיך ראדזיוויל ויתר רוזני המדינה יטו אלינו כנהר שלום ויקרבונו כמו נגיד ודברים גדולים ונכבדים יש להם בכל עת את גבירינו וקצינינו. אבל אסון נורא ואיום צפוי לנו ממקום אחר.

— ומה הוא דבר האסון הזה?

— בצרור הגליונות אשר לפניך בזה הקרא

דבר דבור על אפניו — ענה ארקע בגשתו אל הרב ויתן על ידו מעטפה סתומה וחתומה בחותם-דונג גדול של צבע תכלת.

עד ארגיעה פתח ר' משה את המעטפה וישם כלי-מחזה על עיניו ויגש אליו את המנורה העומדת לפניו על השלחן ולאורה שטו עפו עיניו במהירות נפלאה על פני הגליונות אשר בידו עד אשר כלה לקרא את כל הכתוב בהם.

— מה זאת תשמענה אזני? — נתן הרב בקול עז וכמו נשכו נחש נתר ויקפוץ ממקומו ויאחז בראשו — הבחלום ידברו בי הפעם אחי אשר בווילנא או בהקיץ? האמנם?... שמע נא — פנה בדברים אל השליח — היודע אתה את הכתוב בגליונות האלה?

— איך לא אדע אפוא את הדבר אשר כבר היה לשיחת יושבי קרנות? — קרא השליח בהחליקו פאותיו — לא רק כל אנשי עירנו כי גם כל יושבי חבל ליטא, כלם מיונק עד איש שיבה, ישיחו בו יומם ולילה וכלם ישפכו עליו דמעות מבלי הפוגה, ובקהלתנו רבתה התאניה והאניה על אחת שבע כביום חרבן ירושלים עיר הקדש; גדול כים שברנו, נחלה מכתנו, ה' ירחם את בית יעקב!

— הה, אלי אלי! — נאנח ר' משה במרירות וינע בראשו כמתיאש ויתנפל על הכסא אשר לפניו ויספוק בכפיו — אוי, אוי לי שכך עלתה בימי, בימי זקנה ושיבה! מי הוא האיש אשר מלל לו כי בא יבא כדבר הזה? נודע הרעיון הזה ומי יכילנו?! אברהם.. אברהם יאסעלעס... תלמידי אשר יצק מים על ידי... הגביר הגדול הזה... היהודי הנעלה הזה... החכם הגדול והנפלא הזה... עטרת קהלת ווילנא הנכבדה וצפירת תפארתה... נזר יהודי ליטא... פאר ישרון והדרו... השלום לו, או כי הכה חלילה במחלת השגעון?

לפשר הדבר הזה גדולים חקרי לב — אמר השליח — זה ידבר עליו בכה וזה בכה ואין בפי די מלים לספר כמו את כל אשר שמעתי את העם מעבירים על אדותיו. מאמין אני כי יודעים הגבירים אפס קצהו משרש דבר נמצא בזה, אבל אנחנו בני ההמון היושבים במחשכים איננו יודעים מאומה. אנחנו מבקשים לו פתרונים איש איש כיד חכמת לבו הטובה עליו, ומי האיש אשר יבא ויגד לנו עד כמה יש בהם מן האמת והנכון?

מה גדלו מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך! — קרא ר' משה לנפשו ואנחה שוברת חצי גוף התפרצה ממעמקי לבבו — אך מי מבני אדם תולעה ירהיב עז בנפשו לאמר לך: מה תעשה?

הרב נאנק דום, וילחץ את ידיו אל לבו וישת את ראשו על חזהו ויאחז בסבך רעיונות מרעיונות שונים. כחמשה ששה רגעים ישב על מקומו כנטוע במסמרים מבלי נוע יד ורגל ומבלי הניד עפעף כמו קפאו דמי עורקיו בקרבו בחשבו מחשבותיו ויהי לאבן, ואחרי כן התעורר ויתאושש ובראותו כי השליח עודנו עומד על עמדו אצל הפתח, קרא אליו:

— העודך פה? לך לך הפעם, ומחר אשלח לקרא לך ואתן על ידך מענה לטובי עדת ישראל בווילנא, כי דרוש לי בתחלה לקחת דברים על אדות הענין הזה את טובי קהלתנו... משולם!

משולם נראה על המפתן.

— תנה לאיש האורח הזה לאכול ולשתות — צוה עליו הרב — גם מקום ללון בחדרך.

ויהי למחרת היום ההוא אחרי תפלת שחרית, וראש השמשים אשר בבית הכנסת הגדול בפרור קוזימיר הכה בכפו פעמים על הבימה העומדת בבית התפלה בתוך ובפום ממלל רברבן מללו שפתיו ברור בקול גדול ולא יסף כדברים האלה.

— שמעוני נא, רבותי, וישמע אליכם אלהים! הרב דקהלתנו הקרו"ה, הגאון הנודע לתהלה ולתפארת, רבי משה לאנדוי שליט"א, מתכבד לבקש את כל זקני העדה וראשיה ואת כל נכבדי קהלתנו לבא אל האספה הרבה אשר תהיה בביתו היום בשעה הראשונה אחרי הצהרים.

ראשי העדה העומדים בבית התפלה בצד המזרח הביטו אחד בפני רעהו כמתפלאים וכמשתוממים ואיש איש נגש לאט לאט אל המעלות העשויות מעשה שבכה העולות אל ארון הקדש ויהיו כלם לאגודה אחת ויחלו לשוחח יחד בקול דממה דקה, ובני המון העם אשר לא הרהיבו בנפשם עז לגשת אל להקת הגבירים, היו כמרקחה ויהמו וישקו וישטחו להם שטוח על פני כל בית התפלה ויחלקו לחבורות חבורות קטנות וראש המדברים לכל אחת ואחת.

אחרי אשר, כמובן מאליו, לא ידע כל איש ממטרת האספה הזאת עד מה ותהי בעיניהם כחידה סתומה וחתומה. נגלה נגלה הפעם לפני המון המדברים כר גדול ונרחב לתלי תלים של השערות מהשערות שונות, לאיש איש לפי הגות לבו ודעתו, וכל אחד התאמץ להראות לרעהו כי שכם אחד לו עליו בחכמתו הרבה ושכלו החרוץ.

— אין זאת כי אם ראה המלך ונתון אל לבו לשים עלינו מס גדול, אחרי כי מתעתד הוא לצאת למלחמה על עם התתרים ואוצר הממשלה דלל וחרב — קרא איש אחד אשר תוי פניו לא העידו בו אם מדבר הוא את דבריו רק בתור השערה בעלמא או

כי מטבעים המה על אדני איזו ידיעות אשר שמעו אזניו.

— שקר אתה דובר! — ענהו השני העומד לימינו — מלחמה לא תהיה בשערינו, יען כי ישקוט עם התתרים במכונו ולשלום הוא. כאשר אחזה לי יצוק בהאספה הזאת דבר אחר. רבים אומרים, ואנכי שמעתי את הדבר הזה מפי אחד הכומרים, כי כלה ונחרצה מאת ההגמון הגדול בגנעזען, הלא הוא ראש הכהנים אשר במדינת פולניה, לערות עד היסוד את כל בתי הכנסיות הגדולים אשר לבני ישראל בכל ערי פולניה, אחרי כי על פי ההנחות והזכיות הנתונות לנו מאת הממשלה יש לנו הרשיון, לפי דבריהם, להתפלל רק בבתי תפלה קטנים „ובמניינים" אבל לא בבתי-מקדש ולהם במות ודבירים בנויים לתלפיות.

— נקל הוא להאמין בדבר זה — הסכימו רבים להשערתו — עין כהני האמונה צרה בנו כל הימים ובכל עת ידם נטויה להמיט עלינו הוה ושואה, אמונתנו הקדושה כקוץ מונד בעיניהם ואדיר כל חפצם לבלע אותנו ואת תורתנו הקדושה חיים כתנין, ומי יודע אם לא כבר אכלונו, הממונו ויעשו אתנו כלה, לולא המלכים רבי החסד והצדקה, יאריך ה' ימי ממלכתם על הארץ, שהיו לנו ויסכו לראשנו ביום נשק!

— ואנכי אדמה כי לא כן הוא ולא על דבר בתי התפלה תהיה האספה היום — קרא איש אחר —. בשבוע העבר ספר לי חרש הברזל העובד אצלי בבית משרפות השכר אשר לי, והוא איש אשכנזי מבני עם הארץ יליד אחד הכפרים אשר מתחת לעיר פוזנא, כי סער גדול מתחולל על ראש אחינו בני ישראל היושבים במקומות האלה, כי לב בני ההמון הולך וסוער עליהם כים נגרש ומתנכלים המה לשלוח בהם יד ולהראותם נחת זרועם, ומי אפוא מבני עם הארץ לא יחרוק עלינו שן ולא יחמום מזמות לבער אחרינו כאשר יבער הגלל עד תמו ועל כלם האשכנזים הארורים אשר אש קנאה עזה, אש יוקדת כאש תפת בוערת בחבם אלינו היהודים על כי נתחרה אתם בכל דבר מסחר ויגיע-כפים, על כי יד חרוצים לנו ושוקדים אנחנו על מלאכתנו לעשותה, על כי נוכיד השער על עמל כפינו וגם לא נשים בכוס עינינו ולא נתגולל הלומי-יין בצנורות של שופכין, אל נא אפתח פי לשטן, — לבי יהגה אימה פן התנפלו בני ההמון באחד המקומות האלה על אחינו להכותם נפש ולבז את שללם ורכושם; בעונותינו הרבים לא חזון יקר הוא לראות פה ושם את אחינו היהודים מכים ומענים, עשוקים ורצוצים, נהרגים ונרצחים, נופלים בבני

עולה לפני אנשי רשע, כי הלא זה חלקנו מכל עמלנו תחת השמש!

— לא רחוק הדבר הזה מן המציאות — החליטו רבים — ומה גם כי לא נפלאת היא אם נודע לבני ההמון כי לב המלכים יואן ואלכסנדר לא היה טוב אלינו ולא נתנו תקף ועז להההנחות והזכיות אשר נתנו לנו מאת המלך קזימיר, יהי זכרו ברוך, ועל כן מחבלים המה הפעם תחבולות לחדש עלינו את הימים החולפים, להתגרות בנו, להצר צעדינו תחתינו ולדכאנו לפני עש. תודות לאל כי לא ארכו ימי ממלכת המלכים האלה יותר משלש עשרה שנה; לולא זאת, מי יודע מה היה לנו הפעם?!

— אומרים אמור כי מלכנו החדש, זיגיסמונד, איש טוב ורב-חסד הוא, אוהב נאמן ליהודים וחפץ טובתם בכל לב ונפש.

— כן אמת הדבר! ועל כן נחלה יומם ולילה את פני אל המושעות כי יתן לו און ועצמה וידבר שונאיו תחת רגליו ויאריך ימיו וימי ממלכתו כימי השמים על הארץ, כי לו נאה, כי לו יאה.

— ואנכי, רבותי, שמעתי מן הצד שמועה אחרת — קרא איש אחד בקול דממה דקה — אבל.. במטותא מכם, רבותי, כי בל תפיצו את השמועה הזאת ברבים, אחרי כי אסון נורא אחוז בעקבה לכל בית ישראל. בתחלה היה את לבבי לשמור את הדבר הזה בלבי ולשום מחסום למו פי, לא כן עתה בהתהפך מסבות בתחבולותיהם ובהתגלגל הדברים לידי כך, עתה... שמעתי להשמעות אזנים כי בעיר בריסק-קויאווסק מצאו גופת ילד נוצרי וצוארו שחוט משלך על מפתן בית התפלה אשר ליהודים.

— הה, אל שדי! — התפרץ קול צורח מר מפי כל הנצבים ויספקו כלם בכפיהם בידעם היטב את התוצאות הנוראות אשר יצרור הדבר הזה בכנפיו לבני ישראל מדור דור.

— גם לאזני הגיעה השמועה הרעה הזאת — קרא איש שני — אפס כי לפי דברי האיש המספר אשר שמעתי את הדבר מפיו קרה המקרה האיום הזה לא בבריסק כי אם בעיר קאליש.

— הכי לא אחת היא לנו אם בא הדבר בעיר זו או בעיר אחרת — קראו רבים בקול יליל ויספקו בכפיהם — הלא במקום פלוני אלמוני יעוללו על אחינו היושבים שמה עלילה ברשע ועל כל בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם יצא הקצף; הה, אוי ואבוי לנו! חוסה ה' עלינו ואל תתננו לצאן הרגה! הרגזת ה' שלומנו, מנוחת נפשנו כעוף התעופפה, בכל רגע ורגע מתחדשות עלינו צרות חדשות וכל אחת קללתה מרובה משל חברתה. הה, ה' אלהים, חכלה

אתה עושה לשארית ישראל ?! עד מתי ה׳, עד מתי ?!

אם כי כל הדברים האלה נאמרו בעתם אך כהשערות בעלמא ומבלי כל יסוד, הנה בכלל קרובים היו אל האמת. בחיי בני ישראל בעת ההיא (והכי רק בעת ההיא?) לא ירדו מקרים כאלה מן הפרק ויהיו מעין המאורע ומעשים בכל יום. לא היה ליהודים ענין אחר לענות בו אלא לנוס מן הפח אל הפחת, להחיש מפלט להם מנהרי נחלי אש תפת אל משברי ימים ונבכי תהום מים זידונים ולחזור חלילה. זה הוא תוכן תולדת עם ישראל כלה ואידך רק—תמונות פרטיות מפיצות זועה וגעל נפש. רע ומר היה גורל היהודים, חקים ומשפטים לא טובים העיקו עליהם כעגלה המלאה לה עמיר ויחשיכו את עולמם בעדם, ומי כעדת ישרון בקראקוי אשר ישבה קרובה אל הידים היוצרות עמל עלי-חק, אל הידים האורגות והרוקמות על היריעה את מעטה הכהה והיגון הפרוש למסך על חיי היהודים. — מי כמוה ידעה את תוכן החקים הרעים האלה לכל פרטיו ודקדוקיו ?! ועל כן בהיות לה לעתים קרובות דברים את אלה אשר עתותי היהודים היו בידם ובחיקם יוטל גורלם להסר אם לשבט, בחרה מקרבה אנשים הכמים ונבוני-דבר — אשר בשם „שתדלנים" יכֻנו — ותתן המשרה על שכמם להשתדל בכל מאמצי כחם לפני הארונים האלה כי לא יפרוץ תוכן המשפטים את גדרו וגבול גבלו לו ולא ישבור חק נתון לו להרבות פצע על פצע ושבר על שבר. בקראנו מעל ספרים שונים על דבר זכרונות ימי קדומים את פתשגן כל המגלות העפות, כל מכתבי הבקשה והמחאות אשר ערכו השתדלנים האלה בעתים שונות אל בעלי הרשות, נתפלא הפלא ופלא על רחב ידיעתם את חקי המדינה לפנים והיום, על חכמתם הרבה לגלות עמוקות מני חשך ולדלות פנינים יקרים מתורת המשפטים, על תבונתם החדה וברק שכלם השנון כחרב פיפיות אשר הם הם שעמדו להם לפעמים להוכיח קבל-עם את פחזות החקים השוררים בארץ ואת קורי העכביש אשר היו להם למשענת. במשא הוצאות השתדלנים האלה וכל מחסוריהם נשאו חלק כחלק כל קהלות ליטא ופולניה הנכבדות והעשירות ביתר שאת.

בשעה הראשונה אחרי הצהרים נקבצו באו אל האולם הגדול אשר בבית הרב כל נכבדי קהלת ישראל בקראקוי. מסביב לשלחן גדול העומד באולם בתוך ומכסה צמר תכלת פרוש עליו, ישבו על כסאות-עץ כל תופשי התורה ובראשם ר׳ משה לאַנדוי, ויתר הנאספים עמדו צפופים על גבי היושבים. סופר הקהל וסגנו ישבו משמאל הרב אצל שלחן קטן על יד אחד החלונות, כלם לבשו מצנפות על ראשיהם, ורק על ראש הרב התנוססה מגבעתו הגדולה העשויה מעור שועלים.

— רבותי! — פנה אליהם הרב בדברים בהחליקו את שערות זקנו — הלא שמעתם את שם הגבור הגדול רבי אברהם יאָסעלעס השוכן כבוד בחבל ליטא?

— שמענו, שמענו! — קראו רבים — ומי האיש אשר לא הגיע אל אזניו שם ר׳ אברהם יאָסעלעס?

— ואני ראיתי אותו לפני עשר שנה פנים אל פנים — קרא ר׳ שמואל קריין, איש עשיר סוחר עצי-יער — כי היו לי דברים אתו בעיר קרוליעוויץ גם בגראָנסק, תכנתי את האיש הזה והנה חכם גדול הוא, תהלתו מלאה הארץ ודגול מרבבה יקראו לו.

— ומי כמוני יודע את האיש הזה ?! הוסיף הרב לקרא — אנכי אנכי טפחתיו ורביתיו, אנכי הייתי מורו ומלמדו להועיל, אנכי גדלתיו ורוממתיו להיות לרב בישראל בהיותי ראש אב בית דין בעיר בריסק דליטא. זמן כביר החלפנו בינינו מכתבי „שאלות ותשובות" בדברי דת ודין והלכה ואך זה כעשר שנה אשר קֻפד פתיל מרוץ המכתבים בינינו, כי באו לאחינו בני ישראל בליטא ומים רעים, ימי חשך ואפלה מנדת, — יתן ה׳ ולא נוסיף לדאבה עוד! לבי היה סמוך בטוח כי לא יארכו הימים ותלמידי אברהם יאָסעלעס יהיה לאחד הכוכבים המזהירים על שמי ישרון ומנגה תורתם וחכמתם יפוזו כל משכנות יעקב ברחבי-תבל, כי הננהו היוצר בכשרונות נעלים ונשגבים ובעודו באביב עלומיו כבר מלא כרשו בש״ס בבלי וירושלמי ובכל ספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים וכל נושאי כליהם. והנה הטו נא, רבותי, הפעם אזן קשבת אל הדברים אשר ערכָה אלי קהלת ישרון בווילנא על אדות המאור הגדול הזה.

ר׳ משה גלל לפניו את הגליונות וישם עיניו בהם ויחל לקרא באזני הנאספים לאט לאט ובמנוחה ונחת את הכתוב בהם.

תוכן דברי המגלה הזאת היה: ר׳ אברהם יאָסעלעס, האיש הנעלה והמרומם הזה אשר בכל תפוצות ישראל לו קרוש יאמרו, נלכד — אם בעונותיהם הרבים של יהודי ליטא או בסבה נעלמה אחרת — בפח טמנו סמאל והסטרא אחרא לרגליו ולב הותל הטהו להתכחש לאלהי אבותיו ולהשליך אחרי גוו אמונה מורשה קהלת יעקב ובימים האלה מתעתד הוא ואשתו וצאצאיו לבא במסורת ברית דת נצרת. אי-לזאת הנה בהיות הדבר גלוי וידוע לכל כי ברית אהבה עזה בלי מצרים, אהבה התלויה באמונתנו ובתורתנו הקדושה, היתה כל הימים בין הרב הגאון ר׳ משה לאנדוי ובין תלמידו ר׳ אברהם יאָסעלעס, באה הפעם הקהלה הקדושה דעיר ווילנא

להתנפל להרום כסא הגאון ר' משה ולהתחנן לו בשמה ובשם כל היהודים היושבים בנסיכות ליטא הגדולה כי יעמיס עליו הטרח ויחיש קל מהרה לדאות כבעל כנפי נשרים* ווילנאה למען העיר שמה למוסר בדברי כבושין, בדברים יורדים ונוקבים עד התהום, את אזן ר' אברהם כי לא ימיט אסון נורא כזה על ראש יהודי ליטא ולא יעטה חרפה וכלמת־עולם על כל בית ישראל. בין יתר האנשים עורכי הבקשה הזאת באו על החתום בלב קרוע ומרתח, ברוח נשברה ובעינים דולפות דמע גם אחי ר' אברהם הלא המה: ר' מיכל ור' יצחק אייזיק בני יוסף למשפחת יעזאָפאָוויטש.

מקרא המגלה הזאת עשה רשם עז ונמרץ על קהל השומעים אשר לא האמינו למשמע אזניהם ויביטו האחד בפני רעהו כנבוכים ונמוגים מתמהון ופחד וילחצו את כתפותיהם ויניעו בראשם ויספקו בכפיהם.

— גבור כזה, מלומד גדול כמוהו עשה עשה את השערוריה הזאת?! — קראו רבים מה היה חסר ומה מנו יהלך? הלא אין מאומה! הן תורה, חכמה ועשירות בו יחד נצמדו, ומי הוא האיש אשר גברה תאות-נפשו על שלש-אלה?

— אבל שמעוני נא, רבותי! החל הרב לדבר ועפעפיו בחנו את כל קהל הנאספים — לא אחשבה לאסון לנו אם ידח ממנו נדח ונפל אל מחנה האויב. המקרה כי ימיר איש עברי את דתו לא חדש מקרוב בא אלינו כי אם הנהו הולך ונוהג אצלנו מימים ימימה וכזה וכזה יקרנו לעולם, עושים מעשה „אחר" וירבעם בן נבט לא יתמו מקרבנו לנצח, ומאמין אני כי היינו רואים חדשים לבקרים שיות נדחות כמו אלה גם בין יתר אומות העולם לולא עופפה אצלם חרב היונה על פני החוטאים האלה ולא עלה מורא על ראשם כי אחת דתם להתלות על העץ או להעלות על המוקד ולהיות לשרפה מאכלת אש. באמת לא יגרע ממנו מאומה וערכנו לא ידל בנפול האחד או השנים מעלינו ונספחו אל בני אמונות אחרות, והרי הדבר דומה לאבר מדולדל שעלה בו רקבון ונתגלגל מעצמו מעל הגוף, שדבר נפילתו מבריא את הגוף ביותר שאת ומחליף את כחו על אחת שבע. גם ברבות מספר הבוגדים בעמנו לא יאבד ניר ליעקב ולא יכחד מגוי; תחת האחד מאתנו אשר יעזוב את מחנה ישראל, יולדו לנו מאה כי פי ה' דבר: פרו ורבו ומלאו את הארץ. אפס כי בנפול הפעם מעלינו ר' אברהם יאָסעלעס, יאבד בו לכל יהודי ליטא, ואולי גם לכל יהודי פולין עמהם לא רק אחד מחברי החבורה כי אם גם איש טוב ומטיב ורב חסד, איש מעוז ומחסה לעניי עמו, בעל יועץ נפלא, שתדלן נעלה, מליץ יושר מול מגיד פשע ומגן בקום עלינו עדת מרעים לעשות אתנו רעה. דעו לכם, רבותי! כי יותר ממה שהיה ר' אברהם יאָסעלעס עשיר גדול ולמדן נשגב, עוד היה חכם מחוכם, איש היודע עת לכל חפץ, איש אשר לפני מלכים יתיצב, אשר ברית אהבה וידידות היתה כרותה לו את כל שרי הממשלה ונסיכי הארץ ואציליה אשר בידם עתותי אחינו וגורלם, הנה איש אשר כזה יאבד לנו אם יפיק חלילה ר' אברהם יאָסעלעס את חפצו הרע והמעוקל.

— ירחם ה' עלינו, קראו כל הנאספים במרירות ובשברון-מתנים.

— בימים האלה עלה על כסא המלוכה מלך חדש, ורבים אומרים כי איש טוב הוא, לא כאחיו ההיו לפניו אשר קמו עלינו לרועץ ולמקל חובלים... אבל מי יודע?.. המלך החכם מכל אדם אמר: „לב מלכים ושרים ביד ה'". — ועל הדברים האלה נוכל להוסיף לאמר: „וגם ביד יועציהם ושריהם העוטרים אותם".

— אמנם כן הוא! — הסכימו רבים לדבריו.

— על כן דרוש ונחוץ הוא לטובתנו כי כל הימים ימצא בקרבת השרים והיועצים האלה אחד מאחינו אשר יביט בשבע עינים על כל הליכותיהם ועלילותיהם, אשר ידבר עלינו טובות באזניהם ויהיה ככרוב הסוכך לראשנו ביום צרה, ואם איש אשר כזה לא יצא ויבא לפנינו, — ה' אלהים הוא היודע את אשר יקרה אותנו בפרוצת הזמן: הלא אך כבנים חורגים נחשבנו בארץ אשר אנחנו יושבים בה. מליץ טוב כזה היה לנו ר' אברהם יאָסעלעס, ועתה הנה עוד מעט ויהפוך לנו ערף ולא פנים ונוסף גם הוא על שונאינו בנפש.

— חוסה ה' על עמך ישראל!

— שחרתי את פניכם, רבותי, להקבץ אלי היום — הוסיף הרב לדבר אליהם — למען הודיע אתכם את דבר האסון הנורא החופף על ראשנו, כי לעולם לא למותר הוא לאדם לדעת את אשר יהיה בימים הבאים, ואף גם זאת כי יש את נפשי לקחת הפעם רשיון מאתכם לשום פעמי ווילנאה על משך ימים אחדים ככתוב בספר חקי קהלתכם ובכתב ברית האמנה אשר כרתי אתכם בהלקחי אחר כבוד להיות לכם לרב.

— לך לשלום וה' אלהי ישראל יצליח דרכך! — קראו כל הנאספים פה אחד.

— רבותי, דבר לי אליכם, קרא אחד מזקני העדה בקומו ממקום מושבו.

— דבר כי שומעים אנחנו! ענו לו כל הנאספים.

— ברוך הוא כשמש בצהרים כי נסיעת רבינו היקר לווילנא נחוצה עד מאד ומה' יצא הדבר — קרא הזקן — וחלילה לנו לעצרהו בדרך הקדש אשר הוא הולך עליה, אבל מצד אחר חושב אני את המסע הזה לאליה וקוץ בה, הנך נוסע היום, רב נכבד עירה ווילנאה, קהלת בני ישראל בווילנא — קהלה גדולה ועשירה היא, ועל כן יאמר לי לבי, וגם מאמין אנכי בזה באמונה שלמה, כי לא יתנוך יהידי ווילנא לשוב למקומך לקראקוי ויתאמצו להמות את לבבך כי תהיה להם לרב, אחרי כי קהלתם כאבן חן היא מימים ימימה, למשוך אליה לבות כל הרבנים אנשי השם אשר בארץ. אי לזאת אחשוב למשפט צדק כי לא למותר יהיה אם בטרם נסעך מזה תתעשת להבטיח אותנו כי לא תעזבנו וכמעט תכלה את מעשיך בווילנא שוב תשוב אלינו עד ארגיעה אל משמרת כהונתך בקדש, ובזה תרגיע את רוחנו ולא תזניח ממנוחה נפשנו, הישרה הצעתי בעיניכם, רבותי?!

— כן הצדק אתך, ר' אוריהו — קראו כלם — ונקוה כי לא ימנע הרבי את הבטחתו ממנו.

— לדבר הזה אל תדאגו ואל תעצבו — רבותי, ולבכם בל יפול עליכם — אמר ר' משה ושחוק חן ונעימות עבר על דל שפתיו — ושני טעמים בגו, ראשית: זה לא כביר הודיעו אותי במכתב כי ר' מיכל רב קהלת בריסק נתעלה להיות לראש על כל רבני ליטא, ועל כן הלא תבינו כי לעמוד תחת פקודת ר' מיכל והנהגתו, לא לפי ערכי וכבודי הוא, כי ישיש אנכי ממנו לימים, ואף גם זאת כי במשך ימי שבתי בקהלת קראקוי משכתוני אחריכם רבותי כבחבלי קסם ותקנו את כליותי ולבבי ונפשי קשורה הפעם אל נפשותיכם בעבותות אהבה חזקים, בעבותות אהבה אשר לא תופר לנצח, וכל עוד נשמת שדי תחיני אני שלכם, גם חלבי ודמי וכל כחותי שלכם ומעולם לא תעלה מחשבת פגול כזאת על דעתי להפרד מעליכם ולהמיר את עדתכם בקהלה אחרת אף בנאה ועשירה וגדולה הימנה עשרת מונים, במקום הזה אשב כי אויתיו, ופה, אם יזכני ה', תמצאנה עצמותי גם מנוחת עולמים!

— יתן ה' ורבינו היקר יבלה בקרבנו את שנותיו בטוב ובנעימים והיו ימיו מאה ועשרים שנה! קראו כל הנאספים פה אחד בקול גדול.

בזה כלתה האספה, הנאספים התפללו בבית הרב מנחה גדולה וישובו וילכו איש איש לביתו, ובני בית הרב החלו עד ארגיעה לקפל במלתחתו את בגדיו ויתר הדברים הנחוצים לו למסעי וגם צדה לדרך, יען כי גמר רבי משה אמר לעזוב את קראקוי עוד בלילה הזה, בדעתו כי הענין דוחק את השעה עד מאד ועוד רב הדרך לפניו עד בואו למחוז חפצו.

ג

העלוי מבריסק.

כעשרים שנה לפני החל ספורנו זה שמש הגאון רבי משה לאנדרו בכהונת אב בית דין וראש מתיבתא בעיר בריסק דליטא. בעת ההיא עלו שתי המשרות האל בגדל תפארתן ובמעלת הדרן על יתר הכהונות אשר לעובדי משמרת הקדש בקרב יהודי ליטא, יען כי בימים האלה היתה עדת ישרון בבריסק העדה היותר גדולה ונכברה בכל החבל ההוא לבד אשר הורם קרן העיר כלה בכבוד בהתאסף אליה כפעם בפעם נסיכי המדינה ורבים מבני מרומי העם תקעו בה את יתדם, עד כי נדמתה כמעט לעיר מלוכה. עיר ווילנא לא גדולה היתה בעת הזאת ואנשים בה מעט, כי יד הדבר הנורא אשר הויה בה לא אחת ושתים, המלחמות האיומות אשר הקרישו עליה בני עם התתרים שוכני חצי האי קרים והתבערות הגדולות אשר התפרצו בה, הן הנה הכבידו את אכפן על האנשים היושבים בה לצאת מתוך המהפכה ולהחיש מפלט להם אל הערים הקרובות אליה, הן הנה עשו בה שמות, הפכו את הודה למשחית ותצגנה אותה ככלי ריק. רק אחרי עבור עשרות שנים אחדות, בעלות המלך זיגיסמונד-אויגוסטוס על כס המלוכה, התנערה עיר ווילנא מעפר שפלותה ותעל כפורחת ותהי לעיר רבתי-עם, כי נשאה העיר הזאת חן וחסד לפניו מכל ערי מלכותו ויאהבה ויואל לשבת בה כל הימים, ויוכל היות כי אהבתו העצומה לעיר ווילנא היתה בגלל היותה קרובה אל העיר טראק, במקום אשר התנוססה לתפארה היפה-פיה ברברה לבית ראדזיוויל, אשת השר גאַסטאָלד, אשר דבקה נפשו בה לאהבה אותה ואחרי מות אשתו לקחה לו לשגל למרות נכלי באָנאַ אמו, ילידת ארץ איטאליען, אשר לא אמרה לדבק טוב ותתאמץ להפריד בין הדבקים ולפתח מוסרות אגודתם.

בעת הזאת הצטין בין בני קהלת ישראל בבריסק איש אחד ושמו ר' יאסעלע חנה'ס, איש לא מגדולי היחס אבל מסחרו הגדול ומשלח ידו אשר נהלם במועצות ודעת, בהשכל ותבונה, דעתו הרבה להלך לרוח אפרתי הארץ והאצילים היושבים בערים

אשר סביבותם ולהטות את לבבם אליו, הם המה הביאו לו בכנפיהם תועפות כסף ומכמני זהב. אשר ר' יאסעלע נראה לא רק בעניני מסחרו כי אם בכל אשר פנה הצליח וגם צאצאיו יוצאי חלציו הביאו ברכה אל ביתו. שלשה בנים היו לו ושמותיהם: אברהם, מיכל ואייזיק; שלשתם נחמדים ויקרים, אך אברהם עלה על שני אחיו הצעירים ביפעת פניו, בכשרונותיו הנעלים, בשכלו החרוץ ובאהבתו אל התורה והעבודה, ואביו לא חס על כספו וירכב לראשו מורים ומלמדים להועיל אשר תגכוהו על ברכי הנושנות לפי רוח היהודים בימים האלה. המורים אשר אסף ר' יאסעלע כפעם בפעם אל ביתו היו מהמצוינים בלמוד התורה, והוא נקב שכרם ביד נדיבה למען אשר ישקדו על מלאכתם ביתר שאת ויתחרו בכל כחם כי בנו האהוב לו יעשה חיל בלמודים, ויעשו כן.

כמלאת לבנו עשר שנה, נגש מורו האחרון ביום בקר לא עבות אל אביו ויאמר אליו לאמר:

—ר' יאסעלע! מהיום והלאה לא אוסיף עוד להיות מורה לבנך, כי כבד הדבר הזה עלי עד מאד ואין לאל ידי לעשותו, אחרי כי חכמתו בתורה רבתה על אחת שבע מחכמתי אני. אין את נפשי לסובב אותך בכחש ולקחת מידך שכר על לא דבר, לבד אשר בשת פני תכסני עת יקיפני אברהם בשאלות כתנור של עכנאי ואנכי קצרה ידי לתת לו פתרונים עליהן, אף כי, תודות לאל, תורתי בתוך מעי ונגד מלומדים לא אבוש; באחת אמר לך כי אך לשוא תבקש הפעם מורה לבנך בעיר מגורנו, כי לא תמצא.

דעת לנבון נקל כי הדברים האלה הרנינו את לב האב המאשר עד מאד ויבאו כשמן בעצמותיו; אבל גם רגשי עצבת לחצו את לבבו ברגעים האלה בשאול אותו רוח מבינתו: מה יהיה כעת מעשה אברהם בנך ומשפטו? התעמים רחים על צוארו, והוא עודנו נער?!

אפס כי לא חשב ר' יאסעלע מחשבות רבות, ולמחרת היום ההוא אחז ביד אברהם בנו וילכו שניהם ויבאו ביתה ר' משה לאנדוי.

— רבי, — קרא ר' יאסעלע אל הרב — זה לי ראשונה אשר בא אני אליך בשאלה, ותקותי תאמצני כי לא תשיב את פני ריקם. עשה נא עמדי אות לטובה והואילה בחסדך לנסות את כח בני זה בלמודים. כל מוריו יאמרו פה אחד כי ידם תקצר להביא חכמת התורה בלבו, אחרי כי השכיל הנער מכל מלמדיו ועשר ידות לו בתורה מהם, ואם כי גם אנכי אינני עם הארץ, יען כי, כנהוג בישראל, שקדתי גם אנכי בימי נעורי על דלתות התלמוד וגם כעת הגה אהגה בו ברגעי המנוחה והמרגוע, בכל זאת לא אוכל גם לא ארהיב בנפשי עז להיות לשופט בענינים נשגבים ונעלים כדברי תורה והלכה הדורשים עיון נמרץ והתבוננות יתרה. היה נא אפוא אתה, רב יקר ונכבד, לשופט, והעמידה נא את הנער הלזה במסה, ואפים ארץ אשתחוה לפניך.

ר' משה לא סרב בדבר ועד ארגיעה מלא את שאלת ר' יאסעלע. בשמעו מפי הנער את שמות מסכתות הש"ס אשר כבר קרא ושנה בהן, הוציא מארון הספרים אשר לו אחדים מספרי התלמוד ויחל לנסות את כחו בהם. כשתי שעות רצופות הקיף הרב את הנער בשאלות משאלות שונות פעם בסוגיא זו ופעם בסוגיא אחרת, ואברהם יעננו בקול דבר דבור על אפניו ולא היה כל ענין קשה ההבנה אשר שגב מרות מבינתו, וישתומם לב ר' משה בתוכו על כשרונות הנער ועל גדל דעתו בתורה, וככלות המבחן לחצהו באהבה רבה אל לבו ויחבקנו וישק לו במצחו, ואחרי כן פנה אל אביו ובקול מהול בבכי-גיל קרא אליו:

— אכן איש מאשר וצולח אתה, ר' יוסף, ונחלתך שפרה עלי-ארמות בנפול לך לחבל בנעימים בן-יקיר, בן מהלל ומפאר כזה אשר לא רבים כמוהו בישראל. אמנם נכוחה ואמת דברו מלמדיו באמרם כי נבצרה מהם להביא דעת התורה בלב בנך. על כן אפוא זאת אעשה לו: פרוש אפרוש את כנפי עליו ואסף אאספהו אל בית הישיבה העומד תחת השגחתי; אנכי בעצמי אהיה מורו ומלמדו להועיל, אנכי אדריכהו בדרך ילך ולא אנוח ולא אשקוט עד אשר כנה נטעה ימיני תשגשג בהדר גאונה, ונצר מטעי, נטע שעשועי זה יהיה לכבוד ולתפארת בקרב אחיו העברים. אנכי אנכי חש עתידות לנער הזה כי לגדולות נוצר ויהיה לאחד הכוכבים המזהירים על שמי ישרון; תשאות חן חן לך ר' יוסף כי דרשת לשכני ותשם פניך אלי, ותקותי תאבר נץ כי לא תנחם לעולם על הפקידך בידי את חנוך בנך היקר, — יחיה לארך ימים!

כמתהלך בגן עדנים וכרוכב בערבות היה ר' יאסעלע בעיניו ברגעים האלה, רוחו רחפה על גלי עשתונות-גיל אין קץ ומרב סערת שרעפיו בחבו התנפל כמעט לרגלי הרב וישק למו פיו את שולי מעילו ועל כפים נשא את בנו הביתה.

מן היום הזה והלאה נספח אברהם אל תלמידי ר' משה ורבו אהב אותו כאב את בנו יחידו וימשכנו חסד וינטלו וינשאו על כפים, והנער עשה חיל בלמודו ומיום ליום צעד בדרך הקדש בצעדי ענק קדימה, עד כי בעלות לו שלש עשרה שנה וביום היותו „לבר-מצוה" נשא באזני כל ראשי עדת בני ישראל בבריסק ונכבדיה דרשה נפלאה ונשגבה אשר חבר בעצמו, הנה אז

בענות לו כל תופשי התורה ור' משה לאנדוי בראשם תשואות חן גם הידד! הידד! החליטו כלם פה אחד כי כבר הגיעה העת להתיר את ידיו להיות מורה הוראה בישראל.

כשמוע אביו את הדברים האלה יוצאים מפורש מפי הגאון ר' משה מלאו עיניו רסיסי דמעות-גיל ויבך כילד קטן, ואמו לא יכלה מלט משא רגשות השמחה אשר מלאו את כל חדרי לבבה ותתעלף, ותעלזנה גם כליות כל הנאספים בקרבם ולבותם הסתערו משמחה וששון אין קץ, יען כי כל אחד מהם האמין אמונת אמן כי דרך על שמי חכמת ישרון כוכב מזהיר באור יקרות כהגאונים הגדולים: רב סעדיה, רב שרירא ורב האי אשר התנוססו בתורתם ובחכמתם כאבני-נזר בתקופות ימי הבינים, בימי הרעה והחשך לעם ישראל.

אפס כי בכל זאת נמנו וגמרו כל הרבנים פה אחד לבלתי מהר לתת לאברהם התרת הוראה פן ירום לבבו ודעתו תזוח עליו ובגאותו אולי יעשה מרחה, ועל כן החליטו כלם לסמוך את ידם עליו ביום חתנתו ושמחת לבו, בחשבם למשפט כי קרוב היום הזה לבא ולא ירחק חק.

גם במסחר היין שלח העשיר ר' יאסעלע חנה'ס את ידו ושמע שם מרתף היין אשר לו עשה לו כנפים עד למרחוק ולא נמצא כמוהו כמתכנתו בכל הערים אשר בגליל בריסק; ויהי לו גם בית משתה בנוי לתלפיות וחדרים רבים לו אשר היו בכל עת מלאים מפה לפה אנשים הבאים אליו למשוך ביין את בשרם ולחקור ממסך, ובאי בית משתהו היו אצילים היושבים בשפל המדרגה, פקידי הצבא והרשות שהתפטרו ממשמרתם, אשר רובם ככלם גבורים היו לשתות יין וככל בני פולניה לפנים אהבו-הבו גם המה את היין המשומר בענביו אשר מוצאו מארצות הגר ואספמיה. בין באי הבית הזה יום יום נמצא איש אחד אשר משך עליו בהליכותיו ועלילותיו המוזרות את עיני כל רואהו, ואין איש יודע אתו מי ומה הוא, במה הוא עוסק ובמה הוא מחיה את נפשו, והוא פלאי. האיש הזה היה זקן בא בימים. רם הקומה ובריא בשר, שערות ראשו וזקנו כשלג הלבינו, שערות שפמו ארוכות ויורדות כעבותות, אפו כאף הנשר בשמים, פניו מפיקים אמץ וגבורה גם חן וחסד ותמת-נפש. האיש הזה נקרא בפי כל בשם הערוואציוס שעשלא, אבל אין יודע להגיד נכוחה על דבר גזעו ויחס משפחתו, המבני האצילים צור מחצבתו או על המון העם ימנה. אלה אמרו כי בורח הוא מאחד מבתי מקלט הנזירים ואלה החליטו כי מוצאו ממקומות אשר מעבר לסלעי המצוק העומדים בלב נהר דניעפר Запорожье, ואם אין זכר לדבר ראיה לדבר כי אהב לפעמים לשורר בקול צפצוף את שירי ההיירומאקים. האיש הזה שהיה כעין כוי, ספק נזיר ספק היידוק, אחז כל ימיו בדרכים מוזרים ומשונים, כי התרחק כמטחוי-קשת מבני האדם ויהי בודד במועדיו. מעודו לא התרועע ולא בא בדברים את כל איש וינזר מאחרי חיי החברה ותשואותיהם. ויהי בבאו כפעם בפעם אל בית המשתה ויקח לו מיד בעלת הבית צנצנת גדולה מלאה יין עתיק יומין וילך וישב לו באחת הפנות הקבועות לו למקום מושבו מימים ימימה ויאחז את כוסו בידו כמה שעות רצופות וזמרי שתותו דבר לנפשו וינע בראשו גם בידיו ורגליו מבלי התבונן לכל היושבים אתו בחדר ולכל הנעשה בו, והיה כי פנה אליו אחד מהם בשאלה, והעיף הערוואציוס מבטו בפני השואל והחליק את שער שפמו ופהק אחת ושתים או אז — ישים למו פיו מחסום ולא יענה לשואלו דבר. אפס כי נמצא אחד האנשים אשר אהב את הערוואציוס לבא אתו לפעמים בדברים, והאיש הזה הלא הוא הנער אברהם בן ר' יאסעלע אשר הסכן הסכין להופיע ברגעי המנוחה והמרגוע אל בית היין ולשום עין על האצילים היושבים שמה ועל משחק הנרדשיר אשר ישחקו בו יחד. הנער היפה והחרוץ הזה מצא, כנראה, חן בעיני הזקן המוזר אשר כמעט ראהו קרא לו לגשת אליו ובאהבה וחבה העביר את ידיו על חלקת ראשו וצוארו ויתעלס אתו בדברי ידידות.

ויהי היום ויקר מקרה כי הופיע ר' יאסעלע בכבודו ובעצמו אל בית המשתה לעזור על יד רעיתו העוסקת שמה בממכר היין, וכאשר ראה הזקן את פניו נגש אליו ויאמר לו:

— בן יקר ונחמד נתן לך, יאסעל אדוני! ראשו כתם פז... כשרונותיו נעלים מאד, רוחו כביר ונאור. הכי שוה אתה בכל האשר הגדול הזה?

— יהי שם ה' מברך! — ענהו ר' יאסעלע ושחוק נעים רחף על דל שפתיו.

— בכל לב ונפש נכון אני להטיף לו לקח.

— כבר קדמתי לתתו על יד מורה יקר, ויומם ולילה יהגה בלמודים.

— ידעתי גם ידעתי כי עסוק יעסוק בנך בתורה, אבל מה היא התורה הזאת אם לא רק ספרי הגמרא בלבד? ולנער אשר כזה לא למותר הוא לדעת גם תורות אחרות.

— איזו הנה התורות האל?

— תורת שפת רומית, שפת פולאנית, תורת החשבון וידיעת גלילות הארץ. המעטות הנה החכמות המתהלכות בתבל?

— ספרי התלמוד אשר לנו יכלכלו בקרבם כל החכמות אשר בעולם, וחכמינו הקדושים ידעו באר

היטב את כלן, אחת מהנה לא נעדרה.

אך הבל יפצה פיך, יאסעל ארוני, וכדברך לא כן הוא, רק בשוא התימרו חכמיכם בהיותם תוקעין ומריעין וחוזרין ותוקעין כי מלאו כרשם מעדני כל החכמות; יסלחו נא החכמים האלה לחטאת שפתי אם אמר כי באמת לא ידעו מהן עד מה וכספר החתום בשבעה חותמות הנה בעיניהם; חכמים המה בעיניהם ונגד פניהם נבונים אבל בבואם בין אנשים תסרח חכמתם, בינתם תתבלע ואינם יודעים בין ימינם לשמאלם. האמנם כי כשרונות טובים להם, אך צמחם לא יעשה קמח ולא ישוו להם כל פרי כי אם יעלו בתהו ויאבדו. לא אחת ושתים ישבתי בחברתם ותהי את נפשי לשמוע משפטם ודעתם על כמה ענינים נכבדים העומדים ברומו של עולם, והנה הראיתי ונוכחתי לדעת כי אך ילדים גדולים המה, ונפשם ריקה מכל דבר חכמה ומדע.

ר' יאסעלע עקם את שפתיו וילחץ את כתפיו כמו היה את לבבו לענות לו לאמר: לא לך, כסיל ובער, לבא עד תכונת חכמינו ולדעת חין ערכם!

— אל נא תתוכח אתי, יאסעל ארוני — הוסיף הזקן לדבר אליו בהתבוננו אל פניו הנועמים ויבן להגיגו —. ידעתי את חכמיכם ועצמם לא נכחד ממני, תכנתי את רוחם ואל תכונתם חדרתי עמוק עמוק, כי ישבתי בתוכם ימים רבים. צר לי מאד ודאגה שברה לבי לראות כי כשרונות בנך הנעלים והנשגבים עולים בתהו ואבני-קדש אלה תשתפכנה בראש חוצות ואין איש שם אל לב, ועל כן אפוא זאת איעצך אדוני: ישקוד לו בנך על דלתות התלמוד כנפשו שבעו אבל גם מחכמות העת החיה כל ינח ידו והיו בו תואמים, ובה' אלהי השמים נשבעתי לך כי ימצא בהן חפץ על דרכי החיים. האילה נא, יאסעל ארוני — חנן הזקן את קולו — לפנות לי בביתך קרן זוית ואנכי נכון הנני להורות את בנך לעתים מזמנות את דעת החכמות האל עד כמה שידי מגעת בהן, וסמוך לבי בטוח כי אפיק רצון ממך, ואף כי בעד עמלי לא אבקש מידך כל מאומה, כי כספך אך למותר לי.

אם כי לא נחה דעת ר' יאסעלע מהצעת הזקן וגם היתה כעצת פגול בעיניו, בכל זאת הנה בהיותו סוחר בעל נסיון אשר לא יחליט כל דבר וענין על רגל אחת, לא דחה את הזקן בשתי ידיו כי אם בקשהו לחכות לו עד אשר ישית עצות בנפשו מה לעשות ואז יודיעהו מוצא דבר אם להימין או להשמאיל.

כימים אחדים חשב מחשבות רבות ויחפש רוחו בקרבו ובהיותו מעודו איש היודע להלוך נגד החיים, איש היודע עת לכל חפץ, ראה ונתון אל לבו כי אמנם לא יבלע לאברהם בנו אם ירכוש לו גם מעט מזעיר מחכמות הגוים, ואף כי לא יפלא מהן להיות לו לכלי-חפץ גם בהיותו לרב בישראל. בהיות ר' יאסעלע כל ימיו אחד מראשי עדת ישרון בבריסק, נוכח לא אחת ושתים לדעת כי כל הרבנים וכל עובדי משמרת הקדש בישראל אשר אין חקר לגדל מעלתם וחין ערכם, הנה בהכניסם ראשם אל עולם העשיה והמפעל לא ימצאו בו ידיהם ורגליהם ואמנם נכוחה דבר הזקן המזר באמרו: "חכמיכם — רוחם יאבר נץ ויגביה עוף עד מרחבי רקיע, מחשבות לבם כל היום נעלות ונשגבות ונאדרות בפחד נערץ ונקדש, ובבאם בין אנשים נלעגי לשון וכבדי-שפה המה ואינם יודעים בין ימינם לשמאלם", אשר הדבר הזה כאבן נגף וכצור מכשול הוא כפעם בפעם לעניני היהודים ומה גם להענינים אשר יצא משפטם מפי שרי המלכות, שהמה אלה ישימו בכל עת מצא את פניהם רק אל רבני הקהלות בלבד ואת זולתם אין להם כל דבר מעודם. ויהי כאשר חשיב ר' יאסעלע את כל הדברים האלה אל לבו ויאות להצעת הזקן, וליום המחרת אסף את הערוואציוס שעשלא אל ביתו ויהי למורה לאברהם בנו אשר קדם את פניו בתודה ובזמרות הריע לו, כי שש הנער על החדשות האל כמוצא שלל רב וישבע ענג ונחת כמים.

ויחל הערוואציוס ללמד את חניכו את השפה הרומית על פי כתבי הקדש גם תורת דקדוק לשון פולניה על פי "ספר התהלים אשר להמלכה מרגריטה", הלא הוא הספר הראשון בשפת פולנית שיצא בעת ההיא לאור, על פי "שירי האם הקדושה" ויתר שירי התפלה, והנער העברי שקד עליהם בתאות נפש מבלי שים לב אל תוכנם ואל המדובר בהם ויחדור עמוק עמוק רק אל תכונת השפות בלבד, ומורו אשר היה איש נאמן-רוח וטהר-לב לא בקש לבאר לו בשום שכל את דברי הספרים האלה ואת הרעיון אשר על אדניו הטבעו, כי החפץ לצודד נפשות לדת נצרת כמו זר נחשב לו, אחרי כי גם הוא בעצמו לא דרך אמונה בחר. והשמועה אמרה, כי געלה נפשו בחיי הנזירים ויחש מפלט לו מבית מקלטו. השמועה הזאת נסרה, כאשר ענו בו תהלוכותיו, לא על תהו ובהו. ואברהם התמכר אל למודו בכל לב ונפש ומיום ליום עשה בו חיל כבספרי התלמוד, עד כי אחרי עבור שנתים ימים כבר ידע על בורין שפת רומית ופולנית, חכמת החשבון ויתר הידיעות המתהלכות בעת ההיא בארץ אשר מצאו בעיניו חן ותחשק נפשו בהן.

כאשר מלאו לו חמש עשרה שנה הביאהו אביו במסרת ברית הנשואין את עלמה יפה-פיה ועשירה מגזע היחש, אשר נמצא בה אמנם גם שמץ דופי, וזה הדבר: העלמה הזאת וחנה שמה, בת איש

סוחר עשיר היושב בעיר גראָדנא ושמו וואלף וויין, משכה אליה כבחבלי-קסם את לב אחד מנסיכי עיר מגורה ותדבק נפשו בה ויאהבה אהבה עזה כמות. בימים ההם הסכן הסכינו אפרתי עם פולניה לעשות כמעשה קזימיר הגדול וכפעם בפעם לטשו עין אל בנות ישראל היפה-פיות ועל ידי מזמות ותחבולות שונות טמנו מצודים וחרמים ליד מעגלן ולפעמים גם גנבו אותן בחזקת היד מבתי הוריהן ויחללו את כבודן. וגם ביד הנסיך מגראָדנא עלתה לפרוש פחים לרגלי חנה ובשפת חלקות ודברים רכים משמן משכה ברשתו וכמעט אבדה וכבודה לעפר נחת, לולא ראש כהני גראדנא, אשר היה אוהב נאמן לוואָלף וויין עוד משכבר הימים, עמד בפרץ ויופיע כמלאך מושיע ויצל את העלמה ממלחמות הנבל למועד הנבון. ויהי כי ירא אביה פן יקרנה עוד הפעם כמקרה הזה וימלך עליו לבו לשלח את בתו עירה בריסקה אל בית ר' יאָסעלע הקרוב אליו ממשפחתו, ומני אז נקשרו יחד נפשות חנה ואברהם מעדנות בעבותות אהבה נצחת, אהבה טהורה ונאמנה. אם אברהם, אשה צנועה וחסודה ואדוקה עד מאד בנושנות, חתרה בכל עז לעמוד לשטנה על דרך הדבק הזה ולהתר אגודת הנאהבים, כי פעל הנסיך היה בעיניה כעד מזכיר עון חנה וכחרפת עולם לא תמחה, אבל אברהם אשר בעודנו באבו כבר נתן אותותיו אותות כי רצון ברזל לו ורוחו עשוי לבלי חת, לא תעה לבבו בקרבו ויעמוד בדעתו כסלע איתן וידו היתה על העליונה.

— זאת אפוא אעשה — היו דברי אברהם להוריו — או כי אקח לי את חנה לאשה או כי אשב בדד כל ימי חיי, אף שמר אברהם את מוצא שפתיו ואמו זרעה את דבריה על צחיח סלע ולא עשתה תושיה ותבוש משברה, יען כי עזר גם האב במסתרים אחרי בנו הנעלה והמרומם בעיניו עד מאד ואשר לא אצל ממנו מימיו את כל אשר שאלו עיניו, בחשבו למשפט כי אין להשיב ריקם פני „עלוי" בכל אשר תתאוה נפשו.

חג כלולות אברהם חגו ברב פאר והדר, כבוד ויקר, ואחרי חתנתו נותר הוא ותחנה רעיתו לאכול ארוחת תמיד על שלחן אביו, כי לא חפצו ר' יאסעלע ואשתו להפרד מבן יקיר זה האהוב להם כאישון בת עינם, ואך לשוא הפצירו הורי חנה בבתם ובאלוף נעוריה כי יבאו להסתופף בצל קורתם, כי לא עשו ידיהם תושיה ועמלם עלה בתהו. אברהם הוסיף לשקוד בחשק נמרץ על דלתות התורה תחת השגחת ר' משה לאנדוי וגם התאמץ להרחיב את חוג ידיעותיו בלמודי החול אשר כבר רכש לו אפס קציהם בעזרת מורו הערוואַציום שעשלא, אשר בבקר לא עבות אחד התחמק לצאת מעיר בריסק ויעלם ועקבותיו לא נודעו. חיים טובים ומאשרים ראה אברהם את האשה אשר אהב בבית ר' יאָסעלע אביו אשר פרץ עשרו מיום ליום וילך גם כבודו הלוך וגדול בעיני בני עדתו ובעיני האצילים והרוזנים מבני עם הארץ אשר היו לו אתם דברים גדולים ונכבדים. והנה לפתע פתאום...

ימי שלות האנשים השלוים והשאננים האלה לא ארכו ויקדמום ימי עוני. כחתף וכשוד משדי התחולל פתאום לפתע סער נורא ואיום על בית ראש גבירי בריסק ויהפכהו משרש. בלילה אחד, כאשר עשה ר' יאָסעלע משתה גדול לכל אוהביו וידידיו למזכרת הברכה, אשר הובאה לו בימים האחרונים בכנפי אחד מעניני המסחר אשר כמעט אבד בו בתחלה את מחצית הונו, והנה כטוב לב הקרואים ביין התפרצה בערה במשכנו ותאחז בכל ארבע פנות הבית וכל אשר לו עלה על המוקד ויהי לשרפה מאכלת אש.

וחברות הבטחון מאש עוד טרם תהיינה בארץ בעת ההיא.

בין לילה וראש הגבירים אשר בעיר בריסק התרושש ויבא עד ככר לחם!

המקרה הזה פלח כחץ רעל את כליות ר' יאָסעלע העשיר אשר צלחו לו דרכיו בכל עת, ולא יכיל להבליג על יגונו ועל מצוקת לבבו ומקץ ירח ימים נפחה נפשו וימת בעניו, ובעיר עשתה לה השמועה כנפים כי שלח יד בנפשו.

אף כי עוד באביב ימי עלומיו היה אברהם — הגדול בבני ר' יאָסעלע — בעת ההיא, בכל זאת כבר השתלם שכלו למדי ולבו ראה הרבה חכמה ודעת ויבן כי עתה במות עליו אביו, עליו החובה למלא את מקומו תחתיו ולנהל את כל בני הבית בלחם. הנקל היה לאברהם למצוא חית ידו ברוח ולא בצמצום מאחת מכהונות הקדש בקהלת בריסק או בעדה אחרת, אחרי כי בהיותו בחיר תלמידי הגאון ר' משה לאנדוי יצא שמו לתהלה ולתפארת בכל חבל ארץ ליטא. ואף כי הבטח הבטיח אותו מורו להיות לו לעזור בדבר זה, אבל אברהם לא רדף אחרי משמרות הקדש ולא נשא את נפשו אליהן, יען כי עוד לא מצא את עצמו מכשר ומסוגל כנחוץ וכנדרש לעשות מלאכת ה', ואף גם זאת כי הימים אשר בלה בחברת הערוואַציום שעשלאָ השאירו אחריהם בלבו נצני הגיונות חדשים אשר לא שערם מעולם, והמה אלה עוררו את רוחו להביט על תבל ויצוריה בעינים בהירות ביותר, לבלתי התפעל והתרגש כל כך מגדל מעלת משרות הקדש אשר בקהלות ישראל ולבלתי הנהות בתשוקה נמרצה אחרי הכהונות הנכבדות אשר יפילו לו אחיו היהודים להבל בנעימים ועטרות התפארת אשר יענדו לראשו. רוחו הגביה

עוף , נפשו שאפה אל דברים נשגבים ונעלים ביתר שאת , אל הויות העולם הזה , עולם העשיה והמפעל , בחבו התלקח חפץ עז ונמרץ להתעורר לחיים חדשים ולבו הלך שבי אחרי אליל המסחר ויגיע-כפים .

— לא אוכל להיות רב בישראל — היתה כפעם בפעם תשובת אברהם אל ר' משה לאנדוי בהציעו לפניו לקבל עליו את המשרה הזאת — מרגיש אני בי כי העטרה הזאת אינה הולמתי ולא לי להשתמש בתגא של הרבנות ולהעמים על שכמי משרה כבדה כזאת שגדולה אחריותה עלי , אנכי תמצא ידי להיות רק סוחר ובעל מרכלת חי מיגיע כפו .

— הכי כל רבני ישראל מתאימים את משמרת עבודתם בקדש ושכלה אין בהם ? שאלהו רבו .

— להיות רב פשוט ככל הרבנים , לא אבה ולא אחפוץ — חתם אברהם בדבריו בשומו סתר פנים לטעמו הנכון הכמוס אתו , — רגשי הכרת ערך כבודי המתרוצצים בחבי לא יתנוני לעשות כזאת .

ויאסוף אברהם את פליטת ירושת אביו ושארית הונו ועשרו ויקח גם את כסף הנדה אשר לו ולאשתו ויתנם בעניני מסחר וקנין שונים ויהי לסוחר . בתחלה עשה חיל בעניניו , כי תחת תורת הנסיון אשר היה חסר , עמדו לו כשרונותיו הנעלים , תועפות שיא הגיונו הנערץ , תבונתו החדה והנמרצה ורוחו הכביר והנאור אשר לא חת מפני כל . אבל לפידו ולשברו התעוררו הפעם רבים מסוחרי העיר , אשר ימים על שנה לחמו מלחמת ההתחרות את אביו ולא יכלו לו , כי עשרו הרב היה לו למגן ולמחסה , לנקום ממנו בעד כל הרעות אשר עולל להם ר' יאָסעלע בחייו , ועל כן הניחו מצודים וחתחתים על כל מדרך כף רגלו ובכל עת שמו מועקה במתניו ויביאוהו בין המצרים ובחלקת לשון הדיחו מעל בית מסחרו את כל האנשים אשר עשו כפעם בפעם חוזה את אביו ואתו , עד כי לא ארכו הימים והסוחר הצעיר הזה כרע נפל ועמודי מסחרו מוט התמוטטו ויפלו תחתם .

— אך פורצי חק ופורעי מוסר הנכם כלכם , קרא אברהם בחמתו אל אנשי מצותו — ואת דיני תורת חזקה ומערופיא אינכם שומרים . לא אשא את פניכם , נקה לא אנקכם על העול הזה אשר אתם עושים לי , אל אלהים אקריבכם , למשפט אועידכם לפני דייני בית דין , או אז תקחו מוסר ולא תזידון עוד .

אף ישבו הדיינים כסאות למשפט לשפוט בין אברהם ואנשי חרמו , אפס כי עלתה ביד בעלי ריבו להוכיח קבל עם באותות ובמופתים חותכים כי גם המנוח ר' יאָסעלע אביו הפר לא אחת ושתים בחייו

חקי חזקה ומערופיא בעניני קנינו ומסחרו , ועל כן יצא אברהם הפעם מלשכת בית דין בפחי נפש וידיו על ראשו .

אבל בכל זאת לא נפל לב אברהם עליו ולא אמר נואש , בהוכחו לדעת כי לא ימצא בבריסק את המנוחה השלמה שהוא רוצה בה ולא יקומם בה הריסות מסחרו לעולם ובחושו בו כי יתרון הכשר דעת ושאר-רוח לו בעניני מסחר וקנין , הנהו מבלי חשוב מחשבות רבות עזב נטש את עיר מולדתו ויבא להשתקע בעיר קאָוונא , אשר מפעלו זה העיד על אמץ לבו ורצונו הקשה כברזל ויחש לו עתידות טובות במקומו החדש .

כמעט בא אברהם יאָסעלעס לקאָוונא , האירה אליו אמנם ההצלחה את פניה . תהלת שם אביר התורה הזה אשר נשמעה עד למרחוק , משכה אליו לבות בני עדת ישרון בעיר הזאת ויפזרו לו תהלה וכבוד מלא חפנים וימשכוהו חסד ויקרבוהו כמו נגיד , ולמודי החול אשר ידע על בורים פלסו לו נתיב גם אל בתי בני עם הארץ אשר הבינו לערוך אל נכון את חין ערך חכמתו הרבה וכשרונותיו הנשגבים , ומקץ-ירחי מספר רכש לו לא רק את אהבת האצילים הקטנים כי אם גם אהבת בני האפרתים ורוזני הארץ אשר גלו גם את אזן מלך על אדותיו . אלכסנדר יאגעלע אשר כלתה נפשו לראות את היהודי „יקר המציאות" הלזה , שחר את פניו לבוא להיכלו לווילנא וידבר אתו טובות , והיהודי „יקר המציאות" נשא חן וחסד לפניו וכמו בחבלי-קסם משך את לבבו אליו , עד כי הרים המלך את קרנו בכבוד ויעלהו למעלת אָציל ויתן על ידו בחכירה את כל מסי הממשלה , כל משא מלך ושרים , כנדה בלו והלך וכל הארנוניות העומדים לידי גוביינא מאת תושבי עיר קאָוונא והגליל .

ויהי לו לאברהם בחותמתו ובדגלו תמונת „נץ" מעשה חושב ויסב את שם משפחתו מיאָסעלעס ליעזאָפאָוויטש ויחל לחיות כחיי אחד האצילים מלדה ומהריון ויכונן את מעמד ביתו וסדריו כמוהם , כי חונן מאת הטבע בטוב טעם ובחושי היופי והנעימות מיום גוחו מבטן אמו , וירכב אברהם על פסגת האשר ויעל מעלה מעלה , ויהי משכיל ומצליח בכל דרכיו .

אבל חק הוא לכל בן יעקב ומשפט לעם ישראל מדור דור כי לא לעולם חסנם ושלותם — עדי רגע ; בבקר יציץ אשרם ולערב — ימולל ויבש , אחרי כי אין להם כל מעמד בארץ והוג תחוג תחת כפות רגלם .

בשנת 1495 לספה"נ יצא דבר מלך שלטון בהשתדלות כהני האמונה הקטולית ובסבת חובות

הממשלה ונסיכי הארץ ליהודים אשר עלו למעלה ראש, לגרש מכל ערי נסיכות ליטא הגדולה את כל בני ישראל אשר ימאנו להמיר את דתם בדת נצרת, על רבים מהיהודים וביחוד על העשירים שבהם הכבידה הגזרה הרעה הזאת את אכפה לקבל עליהם את האמונה הנוצרית, אבל יעזאפאוויטש רד עם אלהי אבותיו וישאר נאמן לעמו ולדתו, ועל כן הנה בבואו לווילנא ויכל לערוך לפני פקידי המלך חשבון כולל מחכירת כל המסים והארנוניות אשר להממשלה בגליל קאוונא, לבש כלי-גולה וישם ילקוטו על שכמו ויקח מקלו בידו ובראש עשרת אלפים מאחיו בני עמו עזב את הארץ אשר קאה אותו מתוכה וילך לנוע בעוטיה על אדמת נכר ולהיות נודד ברחבי תבל.

ד

העלוי מבריסק וחיל תמורתו.

שנת רס"ז לאלף הששי — היא השנה אשר בה יחל ספורנו זה.

אחרי שנות עמל ותלאה, צרה וצוקה, באו ימים טובים ליהודי ליטא. על כסא ממלכת פולין וליטא עלה המלך זיגיסמונד הראשון אשר הצטין בטוב לבו, בתכונת נפשו העדינה, בנעם מדותיו ובהשכלתו משני אחיו יאנן-אלברעכט ואלכסנדר ההיו לפניו ואשר לא ארכו להם אמנם ימי ממשלתם, — כי שניהם יחד מלכו רק שלש עשרה שנה, — והמלך החדש הזה הניח לבני ישראל מעצבם ומרגזם ויט אליהם כנהר שלום, והעם ההולכים בחשך ראו אור גדול בימיו.

בלב דוי וברוח הוגה אך נכאים השקיף המלך הצעיר על ארץ ממשלתו אשר היתה לפנים ארץ מברכת ה' וחמדת כל עין, ועתה נהפכה לארץ מלחה ותלאובות, למדבר ציה ושממה, כי בא אויב בשעריה וצר נטה ידו על כל מחמדיה, כי כל חלי ומדוה ודבר באפל יהלך פלסו להם נתיב אליה ובערות נוראות לאין מספר לחבו את שמנה ולשדה, מתקה ודבשה, והאחרון הכביד כי גרש גרשו ממנה יושביה הנבונים והחרוצים, אלה אנשי הכשרון ורבי הפעלים אשר נשאו על שכמם כל הימים את על כלכלת המדינה, אשר למטרה זאת פתוח פתחה לפנים את שעריה לפניהם בתאות-לב ובנפש חפצה ותשחרם כבוד לבא ולהאחז בה לארכה ולרחבה. בכל אשר שוטטו מבטיו המפיצים תוגה ועצבת מרי עברו בלוית רעיתו הרכה בשנים במרכבה מרקדה לשוח בחוצות הצרות והמעוקלות אשר בווילנא עיר ממלכתו בשפלה ובכל המקומות הרמים והנשאים אשר סביבותיה, ראה אך גלים נצים, עיי-מפלה, שרידי בנינים מנפצים, עמקי תחתיות, בורות צלמות ושמה ושאיה במקומות אשר לפני שתים שלש עשרות בשנים עוד נשמע בהם קול סערת החיים, שאונם והמונם, וקול מצהלות מאת אלף תושבים שלוים ושאננים ושמחים בחלקם ובנחלת שפרה עליהם.

— לא, כדבר הזה לא יתכן! — דבר המלך הצעיר אל לבו בחושו בו כי כביר כח הוא ורב חילים אף יפעמהו חשק עז ונמרץ לחולל גדולות ונצורות בגבורתו — לא אתן ליציר כפי געדימין ואלגערד לעלות בתהו ולאבד בין ערמות אפר ועפר. אנכי אנכי אקומם אותו ממשאות מפלתו, השב אשיבהו לתחיה ואחדש ימיו כקדם למגנת לב כמאסקוי רעת העין ומלכיה השואפים לטרף כפריצי חיות.

אבל נוסף על מפעלי השלום אשר יזם המלך לעשות, גם גמר בעת ההיא אמר לצאת למלחמה על בני מאסקוי אשר נמלט אליהם המורד במלכות מיכאל גלינסקי אשר לפי דברת רבים וכן שלמים רם עליו לבבו ויתנשא לאמר אני אמלוך על נסיכות ליטא הגדולה. בהגיגו במחשבותיו אלה וירא ויבן כי דורשות הנה להפצן תועפות כסף וזהב, שכנה עננה הרת יגון על מרום מצחו ופניו נפלו בשומו אל לבו כי אוצר הממשלה דלל וחרב והכנסותיה תלכנה הלוך וחסור מיום ליום.

— מאין אקח למלט משא ההוצאות הרבות הדרושות לפעלי ולעבודתי? — שאל את נפשו — המן הגרן או מן היקב?

ותהי ראשית פעלו לקרוע את רוע הגזרה בדבר גרוש היהודים מארצו ויתן להם הרשיון לשוב ולהאחז בכל ערי תבל ליטא בכל אשר ייטב בעיניהם, והבטח הבטיח אותם לפרוש עליהם כנפי טובו וחסדו ולעשות להם הנחות רבות. דעת לנבון נקל כי לא חכו היהודים עד בוש והמונים המוגים חשו ולא התמהמהו לשוב אל מקומות מושבותיהם כיונים אל ארבותיהם, וגם אברהם יעזאפאוויטש שב למקומו אחרי עשר שנות נדודו בארצות נכריות אשר שלח שמה במסתר ידו, גם מלא כרשו מעדני החכמות המתהלכות באיראפא אשר התרפק עליהן באהבה רבה ויתמכר אליהן בכל לב ונפש, עד כי ברבות הימים החל לאט לאט לבכר את ידיעות העת החיה על פני למודי הקדש ותורת אל חי, ויעש בהן חיל ביתר שאת וביתר עז.

ויטע לו אברהם את אהל אפרנו בעיר ווילנא ויחל לחבל תחבולות ולשית עצות בנפשו מה לעשות. לא

ארכו הימים ויחדש את ברית ידידותו את האצילים הקטנים ונסיכי הארץ ותקותו האבירה נץ כי בעזרת האנשים הנכבדים האלה הנקל יהיה לו לקבל מאת הממשלה בחכירה תבואות אחד ממסי המדינה, אשר לענין זה נשא את נפשו כל הימים. אבל בפעם הזאת גברת הצלחתו על תאות-לבו שבעים ושבעה ואת אשר לא פלל לראות מעודו גם בחלום חזיון ליל נתן לו בהקיץ ביד נדיבה ובמלא חפנים, כי הרימהו גורלו אל על ווישיבהו על גרם המעלות אשר לא יהין כל איש אשר בשם ישראל יכנה לשאת אליו עין מימיו.

וזה הדבר: השמועה כי שב יעזאָפָּאָוויטש לווילנא הגיעה על פי מקרה גם לאזני המלך אשר עוד משכבר הימים ידע את הסוחר הנבון הזה ויהי ממכבדיו וממוקירי שמו, וכמו הערה עליו רוח ממרום גזר ביום בקר לא עבות בלבו אמר כי יעזאָפָּאָוויטש הוא הוא האיש הנחוץ והדרוש לו הפעם עד מאד לחפץ עבודותיו ופעולותיו לטובת ממלכתו ויבהילהו לבא אליו להיכלו. אף בא יעזאָפָּאָוויטש לפני המלך נפעם ונדהם, נרעש ונבהל מקול הקורא אליו פתאום ללכת לקראת כבוד גדול ומאד נעלה או — לקראת אסון נורא ואיום. פניו הלבינו כפני מת, ידיו רעדו ממגור ופחד, שניו דא לדא נקשן וכל בדי עורו נעו ויזועו כמצנת קר וקרח.

— לא דבר ריק הוא כי נקראתי פתאום לפתע לבא ולהתיצב לפני המלך הכביר והנאור — דבר אברהם בלבו וכל עצמותיו רחפו מרטט ואימה —. מי יודע אם לא הביאני שוט לשון אפעה עד הלום או כי פיות הולכי רכיל היו בדבר הזה? האם לא כפשע הוא בין בית המלכות ובין בית האסורים או במת המטבח, ומה גם לאיש עברי אשר אין עומד בעדו ואין סוכך לראשו ביום נשק?

— אשמתי, בגדתי, גזלתי! — דובבו שפתי אברהם דברי הודוי בכוננו את צעדיו אל ארמון המלך ויך באגרופו על חזהו.

המלך קדם את פני אברהם בחדר משכיתו אשר בהיכל התחתון העומד לא רחוק משפת נהר חיליע. — רואה אני בך, יעזאָפָּאָוויטש, כי זקנת או כי חזקת ותהי לגבר רב-איל — אמר אליו זיגיסמונד בשחוק חן ונעימות על שפתיו בקחתו לו מקום לשבת אצל שלחן הסופרים על כסא מרפד אטון אדום פתילי-כסף למסגרת לו סביב.

— לא נפלאת היא אם שיבה זרקה בי אחרי נועי ונודי כעשר שנה על פני תבל ושבעי נדודים יומם וליל — ענה יעזאָפָּאָוויטש וקולו הורם מעט, כי הצחוק הנעים אשר עבר על דל שפתי המלך הגדול והגבור ודבריו הרכים משמן אמצו את רוחו ויחזקו את לבבו.

— מן היום הזה והלאה לא תוסיף עוד להיות נע ונד וגם אחיך בני עמך ישבו תחתם על מקומם שלוים ושקטים ואיש לא יפריע את מנותתם; דבר משפט יצא מפי לבטל את גזרת אלכסנדר אחי המנוח אשר גזר על היהודים לעלות מן הארץ — קרא אליו המלך ובעפעפים בוחנות הביט בפני העברי אשר עמד הרחק כששה צעדים ממנו וזה החלו מעט להתאושש ולהחליף כח.

— וכל בני ישראל לא ימנעו ארשת שפתיהם מהתפלל לאל שוכן שחקים כי יאריך ימי הוד מלכותך כימי השמים על הארץ, כי תכון ממשלתך בידך ובכל אשר תפנה תצליח.

— עם היהודים — הוסיף המלך לדבר אליו — עם חכם ונבון הוא; ידעתי גם ידעתי כי תועלת רבה צרורה בכנפי אחיך להארץ אשר המה יושבים בה ואנכי אמצא בהם חפץ בכל עת. אבל אתה יעזאָפָּאָוויטש, יקרת גם נכבדת לי מכלם ומשליך אני יהבי על שכלך החרוץ, על תורת הנסיון אשר רכשת לך בימי חיי חלדך ועל תמת נפשך כי הם המה יהיו לי למשען ולמטה עז וריקו על ארץ ממשלתי שפע ברכות טוב, ואדמה כי גם יש לי הצדקה לדרוש ממך כדבר הזה.

— אנכי — ענה העברי ויקד וישתחו לפני המלך — עבד נרצע אני כל הימים להדר כבוד מלכותך; הואילה נא לצות עלי: כזאת וכזאת עשה! ובכל לב ונפש נכון הנני לעבוד עבודת אדוני המלך עד נטף דמי האחרון.

אחרי הדומיה כשנים שלשה רגעים העביר המלך את חלקת ידו על מצחו הצח כשלג ויוסף לדבר אליו:

— אל תדמה בנפשך כי יש את לבבי לבקש ממך הפעם מלוה-כסף. האמנם כי רֵ'שׁ אוצרי וארצי דלה עד מאד, אבל לא אפונה כי אין גם לך גם לכל אחיך יחד אף החצי ממכסת השקלים הדרושים כעת לחפץ ממלכתי. אפס כי יש לאל ידך אף תובה קרושה רובצת עליך להיות לי לעזר בפנה אחרת, ומה גם כי הדבר אשר אנכי מבקש מאתך כעת לא כבד הוא ממך לעשותו ולא בשמים הוא.

כמליצה חידות היו הדברים האלה ליעזאָפָּאָוויטש ולא הבין לרעם, לבו השתומם בקרבו ויקשב רב קשב.

— מבלי הכביר במלין הנני אודיעך בקצרה — היסיף המלך לדבר והעיף ביעזאָפָּאָוויטש א׳ר עמד על עמדו בפיק ברכים מבט חד ונמרץ חודר ונוקב כליות ולב — כי גמרתי בלבבי אכר להפקיד בידך את

משמרת גנזי המלכות ולהרימך על אל מעלת שר האוצרות.

דברי המלך האלה הלמו את ראש יעזאָפּאָוויטש מדעס-ברקים עד כי נרתע לאחוריו וילטוש את עיניו כמתעתע, תמהון לבבו העתיק מפיו מלין ויאלם דומיה.

— כן, שר האוצרות תהיה לי! — שנה המלך את החלטתו ביתר תקף — האמנם כי באַגאָוויטינאָוויטש איש תם וישר הוא, גם גבור חיל לצוד ציד בשדה ומנגן בכנור מאין כמוהו, אבל לשמש בכהונת שר גנזי המלכות לא יצלח ובתורת כלכלת המדינה איננו יודע אף פרק אחד או הלכה אחת. כל האנשים בערי המדינה אשר שם אותם לפקידים על אספת המסים נרפים המה נרפים ובמשמרת עבודתם לא תעשינה ידיהם תושיה; ספרי חשבונותיהם מלאים מפה לפה רק רשימות הכספים העומדים עוד לידי גוביינא ובעד מלאכתם זאת מקבלים המה משכרת מאוצר הממשלה לירחים ולשנים. גנזי הממשלה רקים, המון חובות לאין מספר השתרגו עלו עלינו וידנו קצרה משלם, עד כי לא יארכו הימים ולא יהיה לנו גם במה לשלם שכר עבודה לשוערי חצר המלכות.

המלך קם ממקום מושבו ויתהלך בחדרו פעמים אחת הנה ואחת הנה.

— האמנם ברור לי כשמש בצהרים — הוסיף המלך לדבר אליו בשבתו על הכסא — כי דבר עלותך למעלה רמה ונשאה כזאת יהיה כעשן לעיני הנסיכים לבית ראדזיוויל, גליעבאָוויטש, זאברזשזענסקי, סאפיעהא ויתר שרי המדינה ולא אפונה כי יתעשתו להתיצב כצר על דרכך ולפרוש צורי-מכשול ליד מעגלך, אבל אנכי אנכי אחזק עליהם דברי עד כי לא יוסיפו עוד להקשות את ערפם ויתנו לפעלי צדק, ואתה תלך לבטח דרכך ולא תגוף באבן רגלך, כי אנכי מגן לך. הגידה נא לי, יעזאָפּאָוויטש, הנכון אתה לקחת בידך את משמרת גנזי המלכות? פתח פיך ויאירו דבריך!

— ככל אשר יצוה עלי אדוני המלך, כן אעשה! — ענה יעזאָפּאָוויטש בשומו את ידו הימנית על חזהו וישתחו אפים ארצה.

— אבל עוד דבר אחד קל הערך עומד למפגע לך בדרכך ורק אתה לבדך יכול תוכל הפעם להגותו הצדה.

כמתפלא וכמשתומם נשא יעזאָפּאָוויטש את עיניו אל המלך מחריש לדעת אל מה אפוא ירמזון מליו.

— המכשול הזה — הוסיף המלך לדבר — הוא: כי הנך יהודי! ולפי חקי ממשלתנו אין לאיש עברי לשאת עליו אחת ממשרות הממלכה, ועל כן הנה בטרם אשר תעלה לשבת בסוד שרי המלכות המר תמיר את דתך ותהיה לנוצרי כאחד מאתנו.

— להיות לנוצרי?! — התפרץ מפי יעזאָפּאָוויטש קול אדיר וחזק וכמעט ספק בכפיו.

— הכבד הדבר הזה מכך כי חרדת את כל החרדה הגדולה הזאת? הלא איש משכיל אתה ולבך ראה הרבה חכמה ודעת! האמנם כה יקרו בעיניך הבלי אמונת ישראל עד כי יצר לך מאד להפרד מעליהם ולהשליכם אחרי גוך?

חורת-מות כסתה את פני יעזאָפּאָוויטש, כל יצורי גוו רעדו כמקרת הנורא, ראשו ירד על חזהו ודומם כאבן עמד כרגעים אחדים על עמדו. אחרי כן פתח את פיהו וישח כאוב מעפר אמרתו לאמר.

— הוד מלך! בשם אל עליון קונה שמים וארץ, בשם האל היחיד והמיוחד, הקדוש ליהודים ולנוצרים יחד, הנני נשבע לך כי לא תניא אותי דת אבותי מעבוד עבודת אדוני המלך באמונת אמן, בלב תמים, בנפש חפצה ובכל כחי ואוני. ונהפוך הוא: ככל אשר אוסיף להיות יהודי נאמן לעמו ולתורתו, כן אוסיף להיות גם עבד נאמן לאדוני המלך. חכמינו הקדושים אמרו בפה מלא: „מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע“, ומוצא פיהם קדוש לנו כל הימים ולא נעברנהו לעולם. נכון אני להתמכר אל הוד מלכותך בכל היקר והקדוש לי: בהוני ורכושי, בחיי בני ביתי, בחיי ראשי, אבל לבגוד באמונה כורשה — לא אעצר כח.

— אך משפטים קדומים מדברים מתוך גרונך תו לא מידי — קרא המלך — ולבי סמוך בטוח כי אחרי אשר תשוב תהפוך בדברי ותחשוב מחשבות רבות יסערו מלבך כמץ מגרן וכהנדוף עשן ינדופו.

— כזאת היה לא תהיה לנצח! — התפרץ פתאום מפתחי פי העברי אשר אבדו עשתונותיו ורוחו נבקה בקרבו וישכח איפה הוא ולפני מי הוא עומד.

— מה אפוא תשמענה אזני?! — קרא המלך בקול עז ופניו בערו כלפידים מעברה וכעס — הגם אתה תערב את לבבך להמרות את פי ולשום לאל מלתי? היתכן כי הבלי אמונת אבותיך נעלו בעיניך על חפץ המלך אשר בחיקו יוטל גורלך וגורל כל אחיך המתהוללים כמוך במשאות שוא ומדוחים לחיים או למות?

רגע נורא ואיום בא בא. לב יעזאָפּאָוויטש תעה בקרבו ולא ידע נפשו וכבול-עץ התנפל מלא קומתו ארצה לרגלי המלך אשר הוריד ראשו אחרנית על משענת הכסא ופניו רעמו.

— קום מעל הארץ! — צוה עליו המלך בקול
ם ושל ושמע אחרית דבר.

אברהם נתר ויקפוץ ממקומו ויעמוד על רגליו.

— כרגע אצוה במפגיע על סופרי לָחֹק בספר שני חקים חדשים: להעלות אותך למעלת שר גנזי המלכות ולחדש את גזרת שנת 1495. נותן אני לך ארוכה שבעת ימים לשיח עם לבבך ולפלס את הדבר במאזני שכלך ובינתך, והיה כעבור המועד הזה, על פיך יקום דבר: אי זה משני החקים האלה יצא לפעלת אדם.

וינופף המלך את ידו לאות כי כלו דבריו אתו.

נבוך ומתעתע, נרעש ונפחד וכמעט נפשו בו יצא יעזאַפאָוויטש מחצר המלכות ובכבדות ויגיעה רבה התנהל לאט לאט אל משכנו אשר ברחוב האשכנזים, והנה חנה אשתו נצבת זה כמה על מפתן הבית בעינים כלות ובנפש מיחלת לדעת מה זה ועל מה זה נקרא לבא אל המלך, וכראותה את פניו הפרועים והלבנים כשיד, החליטה עד ארגיעה כי התחולל סער על ראשו וכחץ מקשת קפצה אל אישה ותאחז בשתי ידיו ובהעיפה בו מבט מפיץ שממון ותמהון-לב שאלתהו במרירות ובקול אנחה:

— הקרך אסון? האבדנו כלנו? מהרה ענני!

— עוד לא אבד מנוס לנו — השיב לה יעזאַפאָוויטש בכוננו צעדיו אל חדר משכבו —. אבל תני נא לי בתחלה לנוח ולהנפש מעט קט, כי עיפה נפשי, ואחר אספרה לך את כל המוצאות אותי.

כבול-עץ התנפל יעזאַפאָוויטש על המטה ובהניפו את ידו לאשתו לאות כי תעזבהו לבדו, עצם את עיניו וירדם. כעבור שעה תמימה הקיץ משנתו ויקרא לרעיתו אשר ישבה כל העת הזאת בחדר השני ותתמרמר בבכי ויספר לה את כל הדברים אשר דבר אתו המלך מהחל ועד כלה ואת אשר קרהו; לא כחד מכנו דבר. ויהי לפלא, כי לא עזה ונמרצה היתה הפעולה אשר פעל עליה דבר המקרה, כי שמעה את דבריו בקרת-רוח וכבלותו לספר שמח לבה בקרבה אם כי התחפשה באפר שקר לעיני אישה ותעמד את פניה כעצובת-רוח ונמוגה מפחד. בהיותה אשה לא מלמדה, אשת כסילות וסרת-טעם, ותבט על כל אשר עלי-אדמות בעיני בשר, ראתה ונתון אל לבה כי האסון החופף על ראש אישה וכל בני ביתו איננו גדול ונורא כל כך, אחרי כי לא המות אף לא אבדן חפש או רכוש אחוזים בעקבו כי אם תמורה קלה בחיים אשר רק האלהים לבדו יכול וכל להביא את האדם במשפט עליה. אם אמנם כי היתה חנה אשה יראת ה' ומעודה לא נטתה מחקי היהדות וממנהגיה אף כמלא שערה ותמלא כל הימים אחריהם באמונה ובתם לבב, אבל ככל נשי ישראל הנבערות מדעת לפנים והיום היו מעשיה אלה אך כהרגל ישן נושן, כמעשה הקוף וכמצות אנשים מלמדה ויסודות הדת ועקריה נשגבו מרוח מבינתה, כמו זר נחשבו לה ויהיו בעיניה כספר החתום. על כן הנה בשותה לנגדה את הדר ביתה ויקר תפארתו עת יָסֻפַּח אלוף נעוריה אל היושבים ראשונה במלכות, עת יהיה בעלה לשר האוצרות והיא — לאחת משרות המדינה וכבוד והוד כצנה יעטרום, בראותה בחזון את מחזה האשר הגדול הזה מעלף שלל צבע רקמתים וירקרק חרוץ וכליותיה הלכו שבי אחריו, ובהשיבה אל לבה כי לא יפול להם לחבל בנעימים בלתי אם בהמירם את דתם כפרו, ויקטן העון הזה בעיניה מעתידותיה הטובות ותאות לבה גברה על יראת הענש ולנפשה אמרה: יארכו נא אחרי מותנו ימי שבתנו במו מדורי הגיהנם יתר על המדה הקצובה לכל בני-חלוף, ובלבד שנראה עולמנו בחיינו!

— מה תאמר נפשך, חנה, לכל הדברים האלה? — שאל אותה יעזאַפאָוויטש אחרי כלותו לספר באזניה את דבר המקרה עד תמו.

— מה אמר ומה אדבר? — ענתה לו חנה בלשון ערומים בהתאמצה להסב עיניה מפני אישה — הלא אך אשה קצרת-בינה אנכי, דברים כאלה נשגבו מכח שכלי, לא אוכל להם, וכל עצה ותבונה לנגדם רחקו מכליותי. חושבת אני למשפט כי אתה לבדך בין תבין את אשר לפניך יותר ממני, וככל אשר תגמר אמר, כן יהי ואנכי לא אסכל את עצתך. הלא איש חכם ונבון-דבר אתה, ולהורותך בינה אך למחסור; כטוב בעיניך עשה וידך כידי בכל אשר תעשה.

יעזאַפאָוויטש לא חכה מעודו לשמוע דברים כאלה יוצאים מפרש מפי חנה אשתו החסודה ועל כן השתומם הפעם לבו בקרבו ויתפלא ויוסף להתפלא. הקרה הנורא אשר הפיקו פניה בספרו באזניה את אשר קרהו ותשובתה זאת, שנו גם את פני רעיונותיו בחבו מן הקצה אל הקצה ורוח אחרת צררה אותו בכנפיה. הצעת המלך אשר עוד לפני שתי שעות החרידה ותרעד את כל מיתרי לבבו ותהלך עליו אימים, החלה הפעם לפלס נתיב בבתי נפשו וישב ויהפוך בה במנוחה שאננה ויעמד גם את רגשי אהבתו לעצמו על הפרק להיות לו לעינים בחשבו מחשבותיו, ותקותיו הנעימות על דבר הכבוד והגדולה, ההוד והתפארת אשר נצפנו לו בחיק העתיד ועל דבר הכהונה הגדולה והנעלה אשר יכהן בה פאר בממשלה, החלו להשביח לאט לאט את שאון מוסר כליותיו אשר זה החלו מעט לענות את נפשו והרגזנה את מוסדות דעותיו אשר הכו שרש עמוק עמוק בלבו עוד משכבר הימים. ותטש בחבו מלחמה כבדה, מלחמת הרעיונות; אלה מזה ואלה מזה לחמו ברב עז ותעצומות, עד כי

גברו עליו באחרונה רגשי אהבת הכבוד והשררה, גם תאות התהלה והתפארת המתעוררים ביתר שאת ויתר עז־בלבות בעלי-כשרון ושאר-רוח אשר לא מבני העליה מוצאם. גם הפלפול העקש והפתלתל לא פגר מבא לחלץ את נפש יעזאָפאָוויטש ממבוכתה.

— בדבר אשר אתן הפעם את נפשי לחטוא — דבר אל לבו — הלא אכונן את שלומי ושלום ביתי על עמודים חזקים בל ימוטו, גם היה אהיה בו לעזור לא מעט לאחי בני עמי אשר באמת לא אפרד מעליהם כל עוד נשמת שדי תחייני. רק למראה עינים אמיר את דתי ובלבי אשאר יהודי תמים רד עם אלהי אבותי כאשר הייתי עד כה, ואלהים הלא יראה ללבב.

בהשקיטו מעט בדבריו אלה את מוסר כליותיו גמר בנפשו אמר להשלים את חפץ המלך, אבל הסתר הסתיר את דבר החלטתו מאשתו ולא הגיד לה מאומה, והיא גם היא לא הציקה לו בדברים ולא התחקתה על שרשי מחשבותיו, כי לא מצאה הפעם יפה לה, כלומר: לשלומה ולמנוחת נפשה, אלא השתיקה. רגשי אהבת האדם לעצמו לא ישבתו גם בחיי איש ואשתו הנאהבים והנעימים יחדו.

— הוא כגבר חכם בעז, כאחד מאבירי התורה המצוינים — בקשה גם חנה מצדה לרחוץ בנקיון כפיה — יודע יותר ממני להבדיל בין המותר והאסור, בין טהור לטמא ובין טוב לרע, ואנכי — רק חובה אחת רובצת עלי: להיות חרדה לדברי אישי ולסור למשמעתו, ואעשנה.

אם אמנם כי עוד דבר-סתר היה הדבר הזה ומבלעדי חנה לא ידע כל איש ממנו עד מה, בכל זאת, הנה כמו הוליך עוף השמים את הקול עשה לו המקרה למחרת היום הזה כנפים בכל העיר וקהלת ישרון בווילנא רעשה ותתגעש ותהי כמרקחה. רחוב היהודים, רחוב האשכנזים, רחוב האטליז, רחוב הזשמודים וכל המבואות הפונים אל הרחבה אשר לפני בית תפלת ניקולי הקדוש, מלאו אנשים ונשים המונים המונים, בהם בחור גם בתולה, יונק עם איש שיבה ויחלקו ללהקות להקות וכלם הרימו קול שאון סואן ברעש ויצעקו וישוקו ויהמו כהמות ים לגליו ותהום כל הקריה לקולם.

— השמעתם? — נשמעו קולות מקולות שונים — ר׳ אברהם יאָסעלעס!... היתכן הַדבר?... חרבן העולם בא בא!... מלחמת גוג ומגוג עומדת מאחר כתלנו... הוא הוא אשר ינבא לנו מחבר לוח השנה כי עוד מעט ויהיה לקוי לבנה... הדבר הזה לא טוב יבשר... גביר אשר כזה!... מופלג כמוהו!... רק יד הקליפה במקרה הזה.... בשובו בבקר השכם ממקוה המים ובעברו על פני בית התפלה לבני עם הארץ פגע בו השטן.... כסות ארבע הַכנפות אשר ילבש, פסולה היא.... מעל התפלין של ראש אשר לו נמחק השם „שדי", ועל כן באה הקליפה הארורה לעשות קן לה במוחו.

— הלא הוא אשר אמרתי זה כמה — קרא איש אחר למען הראות קבל-עם כי חכם הרואה את הנולד הנהו — כי כמעט הסב את שם משפחתו לשם יעזאָפאָוויטש, כתב ידו אל הסטרא אחרא.

— יודע אני נאמנה — ענה איש שני לעמתו — כי לא מפיך יצאו הדברים האלה ראשונה, כי אם מפי ר׳ נפתלי הערץ

— שקר הדבר! — שם החכם הרואה את הנולד לאַל אמרתו — רק אנכי השמעתים בתחלה באזני קהל ועדה ור׳ נפתלי הערץ שנה את דברי.

— נהפוך הוא! — הוסיף השני לקרא בקול עז.

— אזרועך מקנה אשבר, ארקעך אדיקך כטיט חוצות על העיזך פניך לתת אותי לאיש אשר אין בפיו נכונה! — קרא חוזה העתידות בחמתו בקפצו את אגרופו.

— נסה נא כחך ונראה במה הוא גדול.

אף נסה החכם את כחו ויחזק בזקן איש חרמו וימרוט את לחייו, וגם השני לא טמן ידו בצלחתו וישב לו פעולתו אל חיקו שבעתים כי אחז בציצת ראשו ויטלטלהו טלטלה גבר ויסחבהו סחוב והשלך על הארץ, ותהי המלחמה אֲרֻכָּה עד מאד.

בראשונה באו אל אברהם שני אחיו מלדה ומבטן מיכאל ואייזיק, אשר לקחה גם אזנם על ארות השערוריה הגדולה אשר גמר אמר לעשות בישראל.

— אברהם! עטרת ראשנו, אור חיינו! — צרחו מר ויספקו בכפיהם — היתכן הדבר? הידע תדע את אשר היתה הפעם לשיחה בפי כל בני העיר? ההאמן נאמין לשמועה?

— ידברו להם פושקי-שפתים אלה מה שלבם חפץ! — היתה תשובת אברהם אליהם בקרת-רוח.

— אבל אם יצלצלו בפעמונים, אות היא כי — חג היום, ולולא היו רגלים לדבר הזה, לא דברו בו יושבי שער.

אברהם! הלא אתה היית כל נחמתנו בענינו, עטרת גאותנו, צפירת-תפארתנו ופאר כל אחינו בני ישראל, היתכן כי ישאך לבך להשליך שקוצים ולהעטות חרפה וכלמת-עולם על ראש משפחתנו הנכבדה? מה יאמרו ומה ידברו לפעלך זה ולמעשיך זר מעשיך אבינו ואמנו בעלמא דקשוט? הלא לא תשכונה עצמותיהם בקבר ונפשותיהם לא תמצאנה להן מנוח! הלזאת הולידוך, גדלוך וירוממוך וינטלוך וינשאוך על כפים למען אשר תגרשנה נשמותיהם

הקדושות והטהורות מעל שלבי הדום כסא שוכן שחקים? מה ממך יהלוך? הלא הכל לך נתנו, הן עשר, תושיה ושם־טוב לתהלה ולתפארת בך יחד נפגשו. אברהם! אברהם! מדוע הנך מחריש? הגידה נא לנו האמת נכון הדבר או כי בדוא הוא מלב שונאיך בנפש?

— אמת הדבר! — ענה אברהם בקול דממה דקה וישת ראשו לארץ.

— אמת הדבר?! קראו אחיו בקול מר ואותות שממון ומהומה נראו על פניהם ויספקו בכפיהם ויחלו לרוץ בחדר כמשתגעים הנה והנה — הה, מה זאת עשית אלהים לנו כיום הזה?! למה אפוא הביאותנו עד הלום? נאמר להרים: כסונו! ולגבעות: נפלו עלינו! חנה! הילדים! איכם? הלא חפץ אביכם להכריע אתכם לטבח ולשית קציר לכלנו!

עד ארגיעה חרדו חנה וילדיה לבא אל החדר וכלם נפעמים ונדהמים מפחד פתאום ויביטו כנבוכים וכמתעתעים בכה ובכה מבלי דעת את אשר יבקש מהם ואת אשר להם לעשות הפעם.

— אברהם! אברהם! — שועו האחים בקול יליל ובבכי ותחנונים התנפלו לרגלי אברהם ויחבקוהו ויעתרו לו עתרת נשיקות — אל נא תקרב לשחת נפשך ואל תעכר גם אותנו — שארך, עצמך ובשרך. היתכן כי כבר מחית מעל לוח לבבך את שם אלהי אבותינו, אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב? חנה! הילדים! למה תעמדו מרחוק כפסילים אלמים? תנו קולכם בבכי־תמרורים, חלו את פניו, התפללו לו, אולי ירחם. אם כבר הבטח הבטחת את המלך לעשות כדבריו, הבה נחישה נא מפלט לנו אל ארץ ישראל, אל ירכתי־תבל, במקום אשר אימתו לא תבעתך וידו לא תגידך. אברהם! אברהם! רסיסי הדמעות אשר תזלנה עינינו הפעם אגלי־מים המה ולבך — עשת ברזל? הלא איש טוב ורב־חסד היית כל הימים, איש אשר לב רגש לו ורוח נדיבה תסמכנו?

ותקם בבית מהומה גדולה אשר לא תתאר בניב־שפתים גם בעט סופר מהיר. כל בני הבית וגם אברהם בתוכם געו בבכי ויילילו ויאנקו ויאנחו בשברון־מתנים וינועו אמות הספים לקול שועתם. כאשר החלה סערת לבבם לשוב לאט לאט לדממה, מחה אברהם את דמעותיו מעל פניו ויגש אל אחיו וישם את ידו האחת על שכם האחד ואת ידו השנית על שכם השני ויאמר אליהם לאמר:

— אחים יקרים ואהובים! אל תבהלו על פיכם להרוץ משפטי ודיני, כי אולי שוגים אתם בראה ולא כצעקתה הבאה עלי כן היא. אתם אינכם יודעים את כל פרשת הענין באר היטב ועל כן תוציאו הפעם משפט מעקל, והיה כאשר אבלע ברבות הימים לעיניכם את פני הלוט הלוט עליו לכל משפטיו, או אז תוכחו לדעת כי בערבי היום את לבבי לעשות כמעשה הזה, אין לנכח עיני הפעם טובת עצמי ובשרי, כי אם דברים נשגבים ונעלים מזה ביתר שאת. כי ירב האחד על מספר היהודים או כי יגרע האחד ממנו, אין הדבר הזה שוה כל מאומה; ראשית חובתנו היא: לחתור בכל עז כי לא יכחד ישראל מגוי ולא יאבד ניר לו והדבר הזה היה לא יהיה אם לא נתן זבחים ועולות כפרו ולעולה כזאת נבחרתי הפעם אנכי, אברהם אחיכם. אלהי השמים והארץ נתש את יוסף מנוה־צדיקים ויסחהו מזרועות הוריו הישרים והתמימים ויצנפהו צנפה כדור אל ארץ רחוקה ויטעהו שורק על אדמת־נכר, בין עובדי אלילים, למען אשר לא יאבד ניר לבית יעקב אשר מחלציו יצא עמנו, עם עולם. בקצר מלין אמר לכם: ידברו בי כל יושבי־תבל בכל העולה על רוחם, ואנכי אחת דברתי ולא אשנה כי כאשר הייתי יהודי עד כה, כן אהיה יהודי תמים לנצח — בלבי ונפשי, ועוד מעט ואעידה לי על זה עדים נאמנים אשר יוציאו כנגה צדקתי ומשפטי כצהרים. אל תבקשו ממני הפעם חשבונות רבים ודעו לכם כי — אברהם הייתי ואברהם אהיה.

אם כי הרגיעו הדברים האלה מעט את רוח אחי יעזאָפָאוויטש, אבל על כל בני קהלת ישרון בווילנא וביחוד על זקני העדה וראשיה, לא פעלו אף פעולה קלה. האנשים האלה אשר לא חדרו לבא אל תכונת הענין הזה לכל משפטיו, לא נאותו בעד כל כפר להצדיק את מפעל אברהם ויהי בעיניהם כעון גדול מנשוא אשר לא יכפר לו עד העולם וכמקל־חובלים להכות בו את כל בית ישראל לרסיסים. „אם לויתן בחכה הועלה — היו דבריהם פה אחד — מה יעשו דגי הרקק? ואם ר׳ אברהם יאָסעלעס בגד בעמו לעיני השמש, הלא יאלפו אלפי אנשים ארחותיו ויעשו כמעשהו — וסוף האומה לבא". ועל כן מצאו חובה קדושה לעצמם להתאמץ ולחתור בכל עוז ולהשתמש בכל האמצעים העומדים ברשותם לעצור בעד אברהם מהפר ברית אחים ולהשיב את לבבו אל עמו ואלהיו. „עת לעשות לה׳!" — גמרו אמר כפעם בפעם בהועדם יחד יומם ולילה אל בית הקהל לשית עצות בנפשם במה לקדם את פני הרעה הגדולה הזאת.

ותהי ראשית מפעלם לקרא לצום בכל העיר, ואחרי כן שלחו ליעזאָפָאוויטש אספת אנשים קרואי־מועד ובראשם רבני העדה וזקניה לדבר על לבו כי לא יעשה מרחה ולא ישקר באמונתו. אבל יעזאָפָאוויטש לא אבה לקדם את פניהם וישב אותם דבר על ידי עבד ביתו כי משלם הוא מימים ימימה את ארגוניות

הקהלה במועדם בחק וכמשפט ודברים אחרים אין לו את העדה מעודו. או אז החליטו כלם פה אחד לקרא להגאון הגדול רבי משה הלוי לאנדוי מקראָקא, מורה יעזאָפאָוויטש בימי נעוריו, לבא אליהם לווילנא, אשר לתכלית זאת מהרו וישלחו אליו שליח מיוחד, כאשר ספרנו באזני הקורא הנכבד בראשית ספורנו זה.

מיכאל ואייזיק אחי יעזאָפאָוויטש מלאו את חפץ ראשי הקהלה ויחתמו גם המה על מכתב הקריאה אשר שלחו אל רב עדת בני ישראל בקראקא, אף כי ידעו נאמנה כי אחת דבר אברהם ולא ישוב וגם ידי ר' משה לאנדוי תרפינה מעשות תושיה.

ה

הרב מקראקא ושר האוצרות.

כשבועות אחדים ענה ר' משה לאנדוי בדרך כחו וישבע עמל ונדודים כמים עד הגיעו אל מחוז חפצו, ווילנאה. רב העדה וזקניה אשר ידעו את עת בואו יצאו לקראתו לקדם את פניו מתחת לעיר. בפנים עצובות וכבד-ראש היתה הפגישה הזאת; בכבדות וביגיעת-בשר נשאו את רגליהם ובלכתם היו דוממים כאבן, ראשיהם שחים לארץ, פניהם פרועים ולבנים כסיד ועל עפעפיהם תשכון צלמות, ועין רואה תעידם כי לא לקבל פני ארח יקר ורצוי להם הנם הולכים הפעם כי אם אחרי מטת מת ימשכו ללותו אל בית עולמו. וזה פשר דבר עצבונם ותוגת-נפשם: העבר העביר האורח את המועד הנכון ויבא אל העיר אחר החג, כי כשבועים ימים לפני בואו ווילנאה, כבר בצע יעזאָפאָוויטש את מחשבתו ובאחד מימי הראשון לשבוע עזב דת אבותיו ויבא להחסות בצל הדת הקתולית, ועיני כל בני קהלת ישרון בווילנא רואות וכלות.

ברב פאר והדר, הוד ותפארת אשר לא יתארו גם בעט סופר מהיר, יצא הפעל הזה למענהו, כי דבר יצא מפי ראשי הכנסיה הנוצרית להיות הפעם „חג האמונה" עוטה גאון ויקר ונאדר בכבוד גדול, ולחגותו ברוב עם והמון חוגג.

מאז האיר הבקר נשמע בחוצות עיר ווילנא קול צלצלי פעמוני כל בתי התפלה לבני עם הארץ, ולמרבה השאון והמולה אין קץ. בית התפלה של יואן הקדוש אשר בו נערך החג, היה מקֻשט במרבדי ארץ פרס וביריעות חטובות אטון מצרים, בציצים ופרחים חיים מרהיבי-עין ומפיצי-ריח עדנים, ואלפי מארווי-אור הגיהו בו שביבי ברק אשם כבימי מקרא קדש ושבת שבתון. את סדר העבודה ערך ראש כהני נוף ווילנא בכבודו ובעצמו וכל עובדי משמרת הקדש וכומרי הגליל עוזרים על ידו. בית התפלה היה מלא מפה לפה אנשים נשואי-פנים ורמי המעלה וביניהם גם רבי המלך ושר צבא מחוז ווילנא בראשם, גם נסיכים רבים עם בני ביתם. אם כי כקוץ מונד היה המחזה הזה לעיני הנסיכים והיטב חרה להם להביט על תהלוכות סדר העבודה הזאת אשר נתנה ידים למפעל חדש שעוד לא היה לעולמים, כי הרימה את אחד היהודים מאשפות ותרוממהו ותנשאהו למעלה ראש, ומה גם כי צפו בצפיתם כי צרות רבות ורעות נצפנו להם בחיק גדולת יעזאָפאָוויטש אשר נחשב בעיניהם לערום ובעל מזמות, לאיש תככים ומחבל און „ככל היהודים הארורים", — בכל זאת הנה למען קדושת המקום וכבוד חג האמונה הקתולית נשאו הפעם בשרם בשניהם ויבליגו על סערת רוחם, ובידעם נאמנה כי לא יארכו הימים וידם תמצא להגות מדרכם את „ההדיוט הקופץ בראש" הזה ולהשיבו אל שער האשפה אשר ממנו יצא למלוך, לקחו חבל בחגיגת הקדש בתמים ובשים-לב כראוי לרום ערכם ולגדל מעלתם, מבלי הפריע את סדר העבודה אף בתנועות פניהם.

אפס כי בעת אשר בבית התפלה נעשתה עבודת הקדש כחק וכמשפט, בסדר נכון ובמשטר ישר, שבתה לאט לאט המנוחה בעיר וקאם בה שאון סואן ברעש. כל הרחובות הנשענים לכתף רבע ישראל חזו כמרקחה, כי המונים המונים מדלת עם הארץ נועדו נקהלו יחד לקצות ביהודים ולעשות בהם פרעות — כמשפט הפרעות הנודעות לשם משכבר הימים אשר בראשיתן תפרוצנה פתאום לפתע ומוצאן מאיזה מקרה קל הערך, ובאחריתן תמטנה כפעם בפעם על ראש היהודים הוה ושואה, פיד ונכר. מקרה כזה קרה גם הפעם.

וזה הדבר: בליל מוצאי שבת הפיץ אחד העם בין בני עם הארץ שמועה בדויה מלבו, כי לעת מחר כמעט יראו בחוצות קריה פני יעזאָפאָוויטש בכוננו בלוית הכהנים את צעדיו אל בית התפלה, עד ארגיעה יתגרו היהודים כלי-נשק וכזאבים על טרפם יתנפלו על-מחנה הכהנים ואחרי אשר יכו אותם שוק על ירך יוציאו מידם את הבוגד בעמו ועל מקום עמדתו ישימו קץ לחייו. הדבר הזה די והותר היה להרתיח את לבות כל בני דלת העם כסיר מצולה וכרגע התלקחה בחבם אש קנאת דתם כאש תפת וויועדו יחד להראות את היהודים קשה ולחלק להם חבלים באפס למען אשר לא יתעברו על ענינים לא

להם. ולא קנאת דתם לבדה כי אם גם התקוה הנעימה אשר שעשעה את נפשם למצא שכר לפעולתם בשלל „הכופרים" או להגיה, למצער, ירדן יין הגן אל פיהם חנם אין כסף בבתי המרזח אשר ליהודים, כאשר זה דרכם וראשית מפעלם כפעם בפעם, — גם התקוה הזאת ואולי רק היא הולידה בקרבם את החפץ להתגרות ביהודים ולקדש עליהם מלחמה. אשר על כן הנה כמעט עלה השחר, התגודדו בחוצות קריה המונים המונים מעבדי עושי המלאכה אשר בעיר לכל מפלגותיהם וזקניהם בראשם, וכלם נחלצו חושים ויהיו מוזנים בפטישים ומקבות, בקרדומות וגרזנים ובכל הבא בידם וילכו ויתיצבו כמו נד על יד כל מבואי מגרש היהודים ויצורו עליו מכל עברים מבלי תת לכל איש לצאת ולבא אליו. היהודים אשר לא ידעו את פשר הדבר הזה פשטו ממשכנותיהם החוצה וישתוממו ויתמהו איש אל רעהו וזה את זה שואלים: משמר זה למה הוא? ואדם אין לפתח הרצבות השאלה הזאת.

בתחלה שררה דומית-השקט בין קהל הנאספים. בני עם הארץ מעבר מזה והיהודים מעבר מזה עמדו על מקומם מערכה מול מערכה כשני חשיפי עזים ויביטו האחד בפני השני באין מהם פוצה פה ומצפצף. אבל כמעט נשמע מעל ראש מגדלי בתי התפלה קול צלצלי הפעמונים, והנה עד ארגיעה קפצו חשוכי עם הארץ כמו בחזקת יד נעלמה ממקומם והמונים המונים יחפזון וירוצון הנה והנה כצבאים מודחים ותנועות גום העידו בהם כי כבר קצרה רוחם ועיניהם כלו מיחל לעת תחל המלאכה. לאט לאט החלו להעיף ביהודים מבטי-בוז וקלסה, להאריך לשון למולם, לשלות הזמורה אל אפם ולרוק לעמת פניהם, והיהודים הביטו לעבר פניהם בלעגי-שפה, כי היו שאננים מפחד ועתידות רעות לא חשו להם.

— יהודים — נשמע קול אחד מבני ההמון אשר עמד בראש המחנה — איה אפוא הפעם „השיינע - מורנו" שלכם? איננו! פֿערפֿאללען! הנהו מתגאל כעת בבשר-חזיר מבושל בציצית.

היהודים מלאו שחוק פיהם ולא ענו אותו דבר.

— שבת-טבא! — קרא השני בקול אדיר וחזק וימחא כפים ויפזז ויכרכר כאחד התישים, וכמעשהו עשו גם רבים מהעומדים על ידו.

מרגע לרגע הוסיפו החשכים להרעים את היהודים ולהכעיסם תמרורים וישלחו אל לבם חצי מהתלותיהם ולעג שפתיהם המשוחים ברעל ומרורות פתנים; אבל היהודים הבליגו על כעשם וישמרו מחסום למו פיהם ולא ענו לחורפיהם דבר בהשיבם אל לבם כי טובה הפעם הדומיה לשלומם ולמנוחת נפשם.

— יהודים! — שרק בקול גור-חזיר אחד

הנערים הקטנים אשר קפץ מתוך ההמון ויקפל כנף מעילו בכפו וימהר וירץ אל מחנה היהודים ובעופפו את זנב חצנו על פניהם היו דבריו אליהם: — החפצים אתם בתנוך אזן חזיר?

— אם תתן את בדל אזנך לנו, מה אפוא יותר לך? — קרא אליו אחד מהעומדים בראש מחנה היהודים.

הנער אשר הבין אל מה ירמזון המלים האחרונות נאץ ויתעבר ודמי עורקיו רתחו בקרבו כסיר נפוח ולא יכול למשול ברוחו ויקפולאת כפות ידיו ובחמה שפוכה התנפל על היהודים לנקום מהם נקמת כבודו המחלל. היהודים נסוגו אחור מפניו מפחד ותרדה, ומרך לבם ומבוכת נפשם אמצו את זרועות החשכים ויחזקו את ידיהם להחל במלאכה. בקול שאון והמולה עזה הבקיעו אל מחנה היהודים ויחלו להדוף אותם בצד ובכתף, להפילם על הארץ ולהמטיר על ראשם מהלומות אגרופיהם. ויהי כאשר היהודים הנמוגים מפחד הפכו להם ערף וינוסו לפניהם כמנוסת-חרב, וירדפו בני להקות היחפים אחריהם בעברה וכעס וכנחל שוטף פרצו לבא אל כל בתי המשתה אשר נשקפו לנגד עיניהם בדרכם ויעשו בהם שמות, והאדום אשר בא אל קרבם היה כשמן על שלהבת תשוקתם לפרוע פרעות בישראל, ותגדלנה המהומה והמהפכה מרגע לרגע; בני עם הארץ התאזרו עז ויחלקו חבלים באפס על ימין ועל שמאל, והיהודים חתו ויסוגו אחור ויקראו לעזרה בקול מר צורח. או אז השתערו החשכים על משכנות היהודים ויחלו להרסם אבן אבן, את זכוכיות החלונות נפצו לרסיסים, את דלתות הבתים הסיעו ממקומן ויאבדו וישברו בריחיהן ויעטו גם אל השלל ויבוזו את כל הונם ורכושם, אף ענו נשים ובתולות ברחוב העיר. לא ארכו הרגעים ועל ככר מגרש היהודים התגוללו מכים, מעונים, מחוצים ופצועים, ותבקע הארץ לקול יללת היהודים הסחופים והמטורפים ושועתם מן המצר אשר התבולל בקול ענות גבורת עדת החשכים השכורים אשר הגשו ויהמו כהמות הים לגליו. בבכי ובתחנונים התנפלו היהודים לרגלי פקיד המגרש ויחלו את פניו כי יהיה למגן ולסתרה לראשם מחמת מבקשי נפשם, אבל הפקיד הקשיח את לבו וישב את פניהם ריקם באמרו כי אין הפעם עתותיו בידו, וכי נחוץ לו ללכת אל בית התפלה „לעבודת הקדש", אז פנו היהודים בשאלתם אל שר העיר, ואם כי הוא לא הסתיר את פניו מהם ויבטיח אותם להשלים את חפצם, אבל בטרם אשר אסף לאספה את כל שומרי העיר ויחל לבצור את רוח העריצים ולהשיב להם כגמולם, כבר בצעו בני ההמון את כל אשר יזמו לעשות, עד

כיבעת אשר בבית התפלה על שם יואן הקדוש כבר הלכה עבודת הקדש הלוך וקרב אל קצה, נדמה נדמה פרור היהודים בווילנא למעי-מפלה ולשממת-עיר שרופת-אש, והיהודים ישבו על משואות בתיהם ויבכו הרבה בכה ויספקו בכפיהם על שרידי הונם ורכושם אשר היו לבז, למשסה ולכליון חרוץ.

בצאת המומר החרש מבית התפלה וישב במרכבתו צוה לרכבו להפוך את ידו אל פני „רחוב הגדול" ויסר אל ארמון הנסיך האָרקעוויטש אשר קבלהו בסבר פנים יפות ויראה לו אותות אהבה וידידות ויפנה לו בהיכלו משכן רחב-ידים ומערכת כליו עוטה הוד ותפארת, למען אשר לא יאלץ לשבת במגרש היהודים ולהיות בכל עת ובכל שעה צפוי אלי אסון נורא ואיום, כאשר חשבו יעזאָפָאָוויטש ואנשי-סודו בלבם — אף כי לא היה כל יסוד לפחדם זה.

כאשר נמצא יעזאָפָאָוויטש במסבת בני ביתו אשר באו במסרת ברית דת קתולית בשלי ובלי רעש וסופה בבית התפלה של רפאל הקדוש אשר במגרש שניפישאָק, נגש אל אשתו בפנים זועפים ועצובים ויאמר אליה בקול דממה דקה:

— הדבר כבר נעשה, ועין בעין אראה כי מאת ה' היתה זאת! עתה נהפכנו לאנשים אחרים: על כן — הימים הראשונים יפלו והחלופות לא תזכרנה עוד.

בכלותו לדבר כונן צעדיו אל חדר משכיתו ויסמוך את זרועותיו על השלחן ואת ראשו שם בין כפות ידיו ועד אשר רד היום ויאת לילה ישב בעינים עצומות על מקומו נאחז בסבך רעיונות מרעיונות שונים. רבות מחשבות היו בלבו ברגעים האלה...

זקני עדת ישרון אשר יצאו לקדם את פני ר' משה לאנדוי, לא מהרו להגיד לו כי לא בא אל המועד הנכון, וגם בלוותם אותו אל בית רב הקהלה ששם פנו לו מעון לשבת התאמצו בכל כחם לבלי לבא אתו בדברים על אדות הענין אשר נגע הפעם אל לב כלם, ורק אחרי אשר נח וינפש מעט מעמל הדרך גלו את אזניו מכל הנעשה לפני בואו. כשמוע הגאון את דבריהם קפץ ויתר מעל כסאו בפנים לבנים כשלג ויבקש להביא לו שכין ויקרע בו את אחד משולי אדרתו ממעל לאות אבל ומספד וישאל קסת הסופר, דיו וגליון, וישב אל השלחן ויחל לערוך מכתב וכבלותו לכתוב אותו שמהו במעטפה וחמר חותם עליה ויתנהו על יד הרב ויאמר אליו לאמר: — השתדל נא להמציא את האגרת הזאת לידי „אַחֵר" החדש, — הֲלֹא היא תאלתי ומְאֵרָתִי לבוגד הזה, ימח שמו וזכרו.

ועתה רבותי! — פנה בדבריו אל הנאספים — הבה נפרדה נא איש מעל רעהו בברכת-שלום, כי עוד ברגע זה שם אנכי פעמי לדרכי לקראָקא. אין עוד לפני כל מעשה וענין בעירכם וגם אין את נפשי לשאוף את הרוח אשר יבא גם אל אף המומר הזה אשר חלל שם ישראל ברבים. איה משרתי?

אבל עד ארגיעה התנפלו הרב וכל זקני העדה לפניו ובתפלה ותחנונים חלו את פניו ויפצירו בו אף השבע השביעו אותו לבלתי מהר עשות דרכו לביתו, כי לחרפה גדולה תחשב זאת לכל בני קהלת ישראל בווילנא, כי אם שפרה עליהם נחלתם לראות את הרב הגאון הנודע לשם ולתהלה, את ר' משה לאנדוי, בא בצל קורתם, לא ינוחו ולא ישקטו עד אשר שמעו מפיו אמרות תורת אל חי, לבד אשר יפחדו פחד פן יבלע לשלומו וליצורי גוו הרופפים אם יצא לעת שיבתו לענות בדרך כחו בטרם ינוח וינפש כנכון מעמל דרכו הרחוקה אשר בא ממנה זה מעט, ואז הלא יביאו עליהם קללה ולא יכפר להם עונם זה עד העולם, אשר על כן הנה בחפצם להיות נקים מה' ומישראל, שאלתם ובקשתם כי לא ישים את נפשו בכפו ולא ימהר לרוץ ארח, ויחזקו עצמותיהם ודברי בקשותיהם על ר' משה לאנדוי ויותר לשבת ביניהם עוד כימים אחדים.

ויהי ביום השלישי לשבת ר' משה לאנדוי בווילנא בשעה העשתי עשרה בלילה, בעת אשר ישב הגאון לבדו בחדרו הקטן והמיוחד אשר פנו לו במשכן הרב ויהגה באחד מספרי התלמוד הפתוח לפניו, והגה לאט לאט סבבה הדלת על צירה ועל המפתן הופיעה תמונה רמת הקומה ועבת הכרש והיא עטופה כלה באדרת גדולה וסרוחי-טבולים על ראשה, וראש מגבעתה השחורה והגבוהה העשוי מצמר אילים בטוב טעם ארץ איטליה וכנפיה הרחבות כסו את פניה עד פאת זקנה השחור כזפת. הרב אשר ישב על מקומו שקוע בלמודו לא התבונן רגעים אחדים בתמונה העומדת לפניו על המפתן, אך לפתע פתאום נשא את עיניו ויבט בה ויחרד וילפת.

— מי פה? — שאל הרב בקול חרד מעט.

רגעים אחדים לא פתחה התמונה את פיה ותדום, ואחרי כן צעדה שני צעדים בחדר ותסר את מגבעתה מעל ראשה ותפשל את שולי אדרתה לאחוריה על שכמה, ויפוזו פני מעילה העשוי מתכלת שני וצפוי אֵפֻדָּתוֹ, רקמת פתילי-כסף, ושפתיו המצומדות בכפתורי-זהב טהור, ובהעבירה את ידה הימנית בין שערות ראשה הארוכות והשחורות ואך זעיר שם זעיר שם זרקה שיבה בהן, קראה בקול עז.

— אנכי האיש אשר עשה לו הגאון הגדול רבי

משה לאנדוי מעשה אשר לא יעשה מעולם בין אנשים צדיקים יראי ה' כמוהו, כי שת עליו חטאת וישם עון בו ויארוהו ויקללהו קללה נמרצת מבלי שמוע בתחלה את אשר בפיו ומבלי הבן לרעו ולהגינו.

— אברהם ? ! — נתן הרב בקולו ויתפלץ וירגז תחתיו וכמעט החל לחרוק שן — מה אפוא הביאך כעת הלום ? הלא חבילתנו כבר נתפרדה, הרצבות אנודתנו פֻּתּחו, דרכינו ומשאות נפשנו שונות זו מזו מן הקצה אל הקצה ואנשים זרים אנחנו איש לרעהו, ומה לי ולך הפעם ? מה אפוא המריצה את השר הגדול השוכן במשכנות מבטחים ובהיכלי-חמד לבא אל בן אדם יושב כלוא במעון צר השם מחנק לנפש ?

— הדברים אשר ירתקו את התלמיד היושב בשפל אל מורו הנשגב הנעלה, הלא הם : רגשי הדרת הכבוד וגמול תודת-נצח, הם המה נחוני הפעם אליך.

— רואה אני בעליל כי לא הכתה תורתי כל שרש על תלמי לבבך וכל פרי לא שותה לך — בטאו שפתי הרב בכבדות ויאנח בשברון-מתנים — ועל כן תודתך אך למחסור ואינני שוה בה. מה טוב ומה נעים היה הפעם לנפשי לו יכלתי לחשוב כי לא היית תלמידי מעולם, אבל עתה לא כן הוא : עתה רע ומר לי מאד לראות כי שפוך שפכת על כבודי בוז וקיקלון כמים ותפרעני לשמצה לא רק בעיני בני דורי החיים אתי כיום הזה, כי עוד חללת את שמי וזכרי גם לדורות הבאים אשר עד העולם לא יכפרו לי את עונך אתה פעלת.

— אמור אמרתי כי הרב הגאון הנעלה רבי משה לאנדוי אשר צדק ומישרים מכון כסאו ואמת ואמונה אזור חלציו יפלס הדברים במאזני חכמתו ותבונתו ויבררם וילבנם דבר דבור על אפניו בשום-לב ושום שכל ואז הן יוציא צדקתי כנגה וכזהב מזקק שבעתים, והנה את אשר לא פללתי ראיתי ! ראיתי כי גם שר התורה הזה יחרוץ עלי משפטו הנמרץ בטרם יחדור עמוק אל כל הליכות הענין ותכונותיהן, ואם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי הקיר ? הלא גם השופטים היושבים על מדין בעלמא דקשוט לא ירשיעו את החוטא בטרם שמעם מפיו את דברי טענותיו ועצומותיו אף כי אין דבר נסתר מהם וכל מעשי אנוש ותחבולותיו ועשתונות-לבו נגלו כספר לפניהם.

— אל תבלע את הקדש ! — צעק הרב בשצף קצף — אל תתן את פיך לנאום נאם על העולם אשר כבר נכרתה אמונתך בו ?

— מדוע אפוא ולמה ? – שאלהו יעזאָפּאָוויטש וקולו הורם מעט — ראשית כל עליך לדעת כי גם תורת דת נצרת תורה את המחזיקים בה להאמין בהשארת הנפש, בענש ושכר ; וזאת שנית, כי תמורה למראה עין כאין וכאפס נחשבה : עברי יצאתי מבטן אמי, עברי הנני כיום הזה ועברי אהיה עד זבולא בתרייתא.

— מה זאת תבענה שפתיך ? — קרא הרב בקול גדול מבלי האמין למשמע אזניו — עוד עברי הנך ? המיר המרת את דתך לעיני השמש — ולבך ישאך לאמר כי יהודי אתה ? — ונאמן אתה לאלהי ישראל ? אין זאת כי אך החל תהתל בי או כי תאמר להשלות בשוא נפשי, ועל כן ידוע תדע כי הרשות בידך לחמוד לצון לך כנפשך שבעך אבל לגנוב את לבבי — לא תעצר כח לעולם.

— עדי בשחק כי לא לצון והתולים חמדתי לי אף לא עלתה מחשבת פגול על לבבי לסובבך בכחש — השיב לו יעזאָפּאָוויטש בשומו את ידו על חזהו — הואילה נא, מורי ורבי, והקשיבה לאמרי פי ואז תוכח לדעת כי אין בפי רמיה ואך אמת יהגה חכי.

— דבר, כי שומע אנכי.

בחלקת-שפתים ובדברי נגידים החל יעזאָפּאָוויטש לספר לאט לאט באזני הגאון את כל המוצאות אותו בימים האחרונים ואת כל הדברים, אחד מהם לא נעדר, אשר אָכפו עליו להוציא את פעלו למענהו. תוכן ספורו היה, כי לא טובת עצמו ובשרו היתה לנכח עיניו בצעדו את הצעד הזה כי אם רק תשוקתו העזה והנמרצה להועיל ולהיטיב לעמו ישראל, להמיש מעל צוארו כל אסון ופגע בהתרגשם לבא עליו ולהמציא לו חיי שלום ושלוה, השקט ובטחה, אחרי שנות נדודיו הרבות ומלחמתו הארוכה והכבדה בעד קיומו וחיותו.

— ובכן עשית את הדבר הזה אך למען היות גואל לישראל ?

— בשם ה' נשבעתי כי רק לזאת נשאתי את נפשי.

— מי הגיד לך, בן אדם תולעה, כי נועדת ותקדש להיות גואל לישראל ? אין חפץ לעם ישראל בגואלים ומושיעים, כי אך ה' אלהי אברהם יצחק ויעקב סלעו ומצודתו, מפלטו ומשגבו לעתות בצרה. האמנם כי הוכח יוכיח אותנו אף יראנו קשה על חטאתינו ועונות אבותינו, אבל לא יתן למוט רגלינו ומכל משמר ינצרנו כדברי הברית והשבועה אשר נשבע לנו כי האריך נאריך ימינו כימי השמים והארץ, כימי השמש והירח וכל כוכבי-מרום במרום. בבל, אשור, פרס, מדי, יון — כל העמים העתיקים האלה כבר נכחדו נשמדו כלה וימחו מעל פני האדמה וזכרם

כגללם לנצח אבד, ואנחנו הננו עומדים כסלע מוצק בלב ימים ועודנו חיים אנו כיום הזה גם נוסיף לחיות כל עוד ישמיעו כל יצורי-תבל תהלת אלהינו, וממזרח שמש עד מבואו, מצפון עד ים הדר כבודו ועזוז נפלאותיו יספרו. היודע אתה כי כדברי כן הוא?

— יודע אני כי כן הוא; תורתך עוד לא נשכחה מלבי.

— וזאת שנית: אמנם התנוססו בכל דור ודור כאבני-נזר גואלי ישראל אשר התמכרו לטובת עמם בכל לב ונפש וכל היקר והנשגב להם נתנו כפרו, אבל לא את האמונה אשר לא להם היא כי אם את חלבם ודמם, — שני קניני האדם מיום גוחו מבטן אמו עד בא חליפתו. בר-כוכבא ורבי עקיבא וכל אלה אשר לבשה נפשם עז להציל את ישראל מיד בני נכר, לא התמכרו אל מלכי רומא ולא נכנעו לפני רצונם, כי אם הערו למות נפשם על קדושת דעותיהם והגות לבם — הנה אך בדבר הזה הראו הגבורים האלה את אהבתם העצומה והעזה לעמם ולדתו, ולא בהעמיסם על שכמם משרות כבודות בממשלה ובהואילם ללכת אחרי כבוד מלכים וחמודות החיים. אבל מה לנו לשאול לדורות ראשונים שכבר היו לעולמים? הלא גם בימינו אלה לא אלמן ישראל, תודות לאל, מאנשים נשגבים ונעלים כמו אלה; עוד חי אתנו כיום הזה איש דגול מרבבות ישראל, איש רודה במשכיות התורה ושליט בכל בתי נכאתה, איש מלא חכמת ה' ורב-תושיה אשר לא יבוש לדבר בשער את חכמי כל עם ועם ומשכיליה, ושמו דון יצחק אברבנאל. הלקחה אזנך את שמע האדם הגדול הזה?

— כן בבאם אחר גרוש היהודים מליטא לשבת בעיר רומי, שמעתי שמה את העם מדברים על אודותיו.

— האיש הנעלה הזה היה בראשונה יועץ למלך פורטוגל ואחרי כן העלהו מלך שפאניה להיות לשר גנזי המלכות בארצו; אבל כאשר קצף מלך שפאניה לפני חמש עשרה שנה על היהודים קצף גדול ויתן חק ומשפט לגרשם כלה מן הארץ אם ימאנו להמיר את דת אבותם ואך לשוא התאמץ דון יצחק, לריק כלה כחו לעורר בלב המלך רגשי חנינה וחמלה על היהודים ולהטות את רוחו לקרוע את רוע הגזרה כי לא עשו ידיו תושיה, — בעת הזאת הסיר אברבנאל את משמרת כהנתו מעל שכמו ויעזוב את חצר המלכות, את היכלי התפארה ומשכיות החמדה וילבש בלי-גולה ויעל מן הארץ יחד את כל אחיו בני אמונתו, וכאשר שמעתי להשמעות אזנים הנהו יושב כעת במדינת וונעציה אשר תקע בה את יתדו. הנה

רק אלה המה היהודים הנאמנים אנשי השם אשר היו בינינו עד כה ולא יחדלו מקרבנו לעולמי-עד, אך אלה המה גואלי ישראל האמתים והנכונים! עתה הגע נא בעצמך: התדמה להם וכמוך כמוהם? אם תהיה לגואל ומושיע לאחיך בני עמך אם לא, אם תעלה בידך להפוך את לב המלך ושריו לטובה אליהם אם לא — הדבר הזה עודנו מוטל אצלי בספק גדול, יען כי לב מלכים ושרים רק ביד ה' לבדו, אבל כי לב הותל הטך להיות פחז כמים ולמכור כעשו הרשע את בכורתך לאחר בעד נזיד עדשים — ברור הוא אצלי כשמש בצהרים; ואם עוד לא עממו כל זיקי אש דת היהודות בקרבך ועוד נשאר בך האחד לפליטה כאשר אקוה — אחרי כי לא ישנו מערכי לב איש ולא יכחד עצמו בלילה אחד — חש אני לך עתידות כי גם בעולם הזה פקוד יפקיד עליך מוסר כליותיך את חטאתך, כל הימים תראה כאמלל בעיניך ורוחך יהגה אך נכאים, לבך לא ישכב בקרבך ולא תדע מנוח, יאוש נורא יהיה כעש לבשרך וכרקב לעצמותיך ובמסתרי בתי נפשך תהיה נע ונד כקין באות חרפה וקלון על מצח. אלה המה הדברים אשר חפצתי לדבר אליך הפעם, ועתה אל תוסיף עוד להפריע את מנוחתי ולך לך ממני.

הרב נשא מדברותיו בחום-לב ובהתרגשות הנפש ובדברו קיים מאמר חז"ל אשר אמרו: „אסור להסתכל בפני אדם רשע" ויסב מבטיו מפני יעזאָפָּאָוויטש ועל כן לא התבונן כי התנפל לפניו מלא קומתו ארצה ויורד ראשו על חזהו וארבות עיניו נהפכו לשני יבלי-מים. כאשר נשא הרב פתאום לפתע את עיניו וירא את מצב יעזאָפָּאָוויטש קרא אליו מבלי הביט בפניו גם הפעם.

— אל תכרע ואל תשתחוה לי, כי לא אל אני כי אם בשר ודם. לך לך למקומך! אין עוד בפי מלים אליך; לך לך!

— היתכן כי אתה, מורי ואלופי, תשלחני היום מעל פניך מבלי התרצות אלי בתפלה ובתחנונים ומבלי הרגיע את נפשי הנהלאה בדברי תנחומותיך? — שאלהו יעזאָפָּאָוויטש בקול עצב — הלא תלמידך הייתי וכאב את בנו יחידו אהבתני כל הימים. היתכן כי ימיר האדם את לבו וחושיו ביום אחד?

— אין לך הצדקה להטיף מלתך על לב האדם ורגשותיו, אשר אתה בעצמך לעוג לענת להם ותתקלס בם, — קרא הרב בהקריבו אליו את ספר התלמוד המונח על השלחן —. רגעי ספורים. גש הלאה! לא אוסיף עוד לדבר אליך מטוב ועד רע.

הרב העמיק הקר בספר הפתוח לפניו ויעזאָפָּאָוויטש נאנח אנחה כבדה שוברת חצי גוף ויצא בלאט כן

החדר. לבו אבד בקרבו ועשתונותיו נבוכו, עד כי תחת פנות על ימין בדרך היוצא ממגרש היהודים, כונן את צעדיו השמאלה ויעמק לרדת בשפלת הפרור ומבלי התיצב על עמדו אף רגע הלך ויתע בחשכת הליל ברחובות עקלקלים שונים מבלי חשוב מחשבות — איה הוא, מאיזה הוא בא ולאָן הנהו הולך הפעם. כשתי שעות שוטט יעזאָפּאָוויטש בחוצות המגרש בתמהון-לבב עד ראותו פתאום והנה עומדות רגליו על שפת נהר הוויליע. צנת האֵדים העולים בלילה מן היאור אשר עברה על פניו עודדה את רוחו מעט ותחלצהו ממבוכתו ויזכור את אשר קרהו זה מעט בחדר ר' משה לאנדוי ואת אחרית דבריו אתו ועצבת נוראה לחצה את לבבו, כי גדל כאֵבו מאד.

— ומדוע לא אשים הפעם קץ לחיי? — הופיע רעיון כברק בבתי נפשו —. הה, צדיק אתה, רב נשגב ונעלה! מבטיך החודרים כליות ולב נחתו עמוק עמוק בשפוני טמוני משכיות לבבי, ואין דבר נסתר מנגד עיניך. ידעתי גם ידעתי כי כעצב נבזה נפוץ וחדל-אישים הייתי בעיניך — בעיניך איש קדוש וטהור, איש נערץ ונשגב אשר עוד לא ראיתי עד כה על עפר משלך. ואמנם — הכי באמת לא דל ערכי ולא ירדתי פלאים? כי מה כפר מצאתי בפעל פעלתי? אם אמרתי להיות מגן ומחסה לאחי בני עמי, מי יודע אם לא תרפינה ידי מעשות תושיה? ואף כי אין חפץ עוד ליהודים בעזרתי, יען כי לא תוסיף עוד הממשלה להחרידם מרבצם ולגרשם מארצה בראותה בעליל לעינים כי כפעם בפעם בגזרה עליהם חובת גלות, עד ארגיעה תנחם על אשר עשתה כזאת וחיש-קל תמהר לקרא להם לשוב ולהאָחז בה אחרי הוכחה לדעת לא אחת ושתים כי בלעדיהם הבוק תבוק הארץ אף תכת שאיה. יודעת הממשלה באר היטב כי לולא היהודים שישבו בה, היו דבריה יגעים, דרכיה אבלות ושעריה שוממין. כל חורי המדינה ושועיה סגו יחדו נאלחו, נרפים הם נרפים, עושים כל ימיהם כחגים ומבלים עתותיהם בהוללות ותענוגי-בשרים ולענינים אחרים אין מהם דורש ומבקש; האכרים עבדיהם עובדים את אדמתם ובעמל כפם וזעת אפם יביאו אל בתי ארוניהם את כל חמודות החיים ומנעמיהם אשר המה מבקשים, וביתר הארץ למרבה העזובה והשממון אין קץ ואין נפרץ בה — לא חזון חרשת המעשה, לא מסחר וקנין, ולא יגיע-כפים ותשומת-יד, ואנשיה דלים ורשים ואיש את בשר רעהו יאכלו. האמנם כי ישלחו האשכנזים את ידם בכל הדברים האלה, אבל אימתי מלאכתם נעשית — רק בזמן שיושבים אנחנו בקרבם וחפצים הם להתחרות עמנו, והיה כמעט נעלה מן הארץ ושבו כרגע לטמון ידם בצלחתם ולשבת בעצלתים ובאפס מעשה ועבודה כשהיה. כל הדברים האלה גלוים וידועים לפני שרי המלכות ועל כן לא יוסיפו עוד לגעת ביהודים לרעה. ובנוגע לעצמי ולבשרי הלא תלוי אנכי בשערה וכפשע ביני ובין האבדון. לב רוזני הארץ לא טוב עלי וכל דבר-שטנה יעצר כח להמיט עלי הוה ושואה לא ארע שחרן. חסד המלך — עקשות ורוח-עועים הוא העתיד לחליפות וצבא בכל עת ובכל שעה, ובשָלי לא יבא בריב עם רוזני המדינה ואציליה. ואם כן הוא, איזה פרי שויתי לי במעבדי? האם לא גדל אפוא עד לשמים עוני ולא חטאתי חטאת לא אוכל כפרה גם בעולם הזה גם בעולם הבא? הה, אברהם יאָסעלעס! איה שכלך החרוץ ותבונתך השנונה? הנסרחה חכמתך ובינתך התבלעה?

— היש את נפשך אדוני, לשוט מעט על פני הנהר? — נשמע מאחורי יעזאָפּאָוויטש קול איש יושב בסירת דוגה אשר חתר לבא אל החוף אשר עמד עליו אברהם.

הלילה ההוא היה ליל בהיר בשחקים ורוח-חם חרישית, רוח צח שפיים משיב לב ונפש התנשא על פני חוץ. כמו בחזקת כח נעלם נמשך לב אברהם אחרי הקול הקורא אליו ויבא אל סירת הדוגה וישוטטו שניהם על פני היאר, ובהגיע תבת השיט אל המקום אשר על אחד מחפיו נמצא חצר המות אשר ליהודים, צוה יעזאָפּאָוויטש את מנהל האניה כי יעמיד אותה מלכת וירד ממנה ויבא אל החוף ויכונן אשוריו במסלה העולה אל חצר המות. ולא בא יעזאָפּאָוויטש אל חצר המות, כי אם לקח את מקומו על הספסל העומד על יד השער וישקע בנבכי תהום מחשבותיו, ואחרי שבתו כשתי שעות תפוש ברוב שרעפיו בקרבו קם ממקומו ויתעודד ויתאושש ויחליף כח וידבר לנפשו בקול גדול כמעט:

— כן יהי, ויעבור עלי מה!

וישב וירד בסירת הדוגה וישם דרכו אחרנית ויצא אל החוף הנשען לכתף הארמון התחתון אשר למלך וישלם לבעל האניה את משכרתו וישם פעמיו הביתה. השמש כבר יצאה על הארץ, ועל מגדלי הפעמונים אשר לבתי התפלה לבני עם הארץ החלו לצלצל לאות כי — הגיע זמן תפלה של שחרית.

ז

המלך ושר גנזי מלכותו.

באחד מימי ירח אב שנת רס"ז לאלף הששי, התהלך המלך זיגיסמונד מאז האיר הבקר בחדר משכיתו בצעדי-און אחת הנה ואחת הנה, ופניו הלבנים כשלג ועיניו השקועות בחוריהן הרטובים מלַחַ כשכבת החמר העידו בו כי בלילה העבר לא ידעה נפשו שלו ולא נתן תנומה לעפעפיו. ואמנם לא לשוא נדדה שנתו ולא על לא-דבר שבתה מנוחת לבו בלילה ההוא. קצר-רוח; איש נמהר ומבהל ובעל מזג חם ורותח עד מאד היה המלך מעודו וכל מקרה קל הערך הכה גלים בבתי נפשו וַירעש ויִרעד כל חושיו בו וירתיח את דמי עורקיו בקרבו כסיר נפוח, ומה גם הפעם אשר דאגות רבות ועצומות מלאו את כל חדרי לבבו ותעקנה עליו כעגלה המלאה לה עמיר. דברי הממלכה היו יגעים ומסכסכים ויתנהלו בכבדות ובעצלתים, על חליפות הענינים בינו ובין מלכי הארצות אשר מסביבותיו שכנה עננה הרת חזיזים גם רוח רעה, רוח עועים מפריא בין אחים, ובכל מקום אשר פנה הביטו אליו אך מבטי צפעונים, חמת עכשוב, לשון אפעה ועורבים מבשרי ימי עברות, ימי חשך ואפלה מנדח אשר לשמעם ולזכרם יתפלץ וירגז תחתיו גם כל איש קר-רוח וערל-לב, ואף כי זיגיסמונד הראשון אשר כל הימים קנא קנאה גדולה לנזרו וכסאו וישקוד עליהם בכל לב ונפש לכוננם ביד זרעו אחריו ולהנחילם הוד ותפארת ושם עולם אשר לא יכרת.

— הילני המלכה — דבר לנפשו רתת בצעדו בחדרו הנה והנה — הלא תראה לעין כמצניעה לכת וכאשה חסודה המבלה את כל עתותיה בצקון לחש ועבודת ה' ומבלעדי כהני האמונה הסובבים אותה דבר אין לה את כל איש, ובאמת אין אשת-מדנים כמוה בכל הארץ. ידעתי כי האשה ההומיה הזאת על שרשי רגלי תתחקה וכל צעדי תשמור ומכל דבר אשר תבצענה ידי ומכל אשר אחשוב לעשות לטובת ממלכתי, תחיש ולא תתמהמה לגלות את אזן המושל וואסילי, והוא ימצא חפץ בידיעותיה ודלה ידלה מהן עצה ותחבולה לערוך קרבות אתי. מרגלי-חרש יאפפוני גם יסובבוני מכל עבר ופנה ויפרשו מצודים וחרמים ליד מעגלי, ועין בעין אראה כי גם הכהן נאֻומאָוו אך לתור את ערות הארץ בא הפעם הלום ממאסקוי ואין בפיו נכונה באמרו כי שלוח הוא אל המלכה במלאכות המושל וואסילי לתת על ידה את אגרת התנחומים אשר ערך לה; נפשי יודעת מאד כי שם לו מטרה אחרת לנכח פניו בבואו, הלא היא: להעיר את לבב נסיכי ליטא ופולין לספח את שלשת הארצות האל אל שבט מלכות מאסקוי. הנה חברת אשר כזאת יושבת הפעם לצלעי!... ואם אמרתי להשלים את אדיר חפצה ולתתה לשוב לארצה ולמולדתה, הוה ושואה תעמודנה לי גם מזה והאסון יגדל על אחת שבע. על כן אפוא אין טוב לפני בלתי אם לשום עליה משמר כשהיה ולהביט עליה בשבע עינים לבל תמלא הות נפשה, וזאת אעשה לה: מהיום הזה והלאה לא אתן עוד לכהני האמונה ולכל שומרי משמרת הקדש לבא אליה ולראות את פניה, ואבדה כל עצה ממנה וחכמתה תסרח. מן היום אשר הבאתי את המלכה לשבת בארמוני, יתגודדו בחצר המלכות אנשים חֲשֻׁכִים המונים המונים מבלי נודע מי ומה המה ומה המה עושים פה, ועתה — איש מהם לא ישאר בקרבתה ולא תוסיף עוד לבא בדברים עמהם.

ומה רבה הרעה אשר האיש גלינסקי חושב עלי?! בן ישמעאל זה הרודף אחר הכבוד רם לבבו ודעתו זחה עליו וישכח את מעמדו ומצבו ויתנשא לאמר: לי, רק לי יאתה מלוכת נסיכות ליטא הגדולה! אכן קל ברגליו הוא, אילה שלוחה, ואנכי לא ידעתי! „אדוני המלך — היו דבריו אלי כפעם בפעם — עוד יבא היום אשר כמוך כמוני יך לבנו אותנו ונקוט בפנינו על פעל פעלנו, אבל ידנו תקצר מפדות ולא יהיה בנו כח להציל כי — הנעשה אין להשיב ואין צועקין לשעבר". לא נכחד ממני כי בדבריו אלה כון לתפוש אותי בלבי ולהעלות את שם מאסקוי אויבתי על זכרוני פן אחרד חרדה גדולה לשמע שם שונאתי בנפש זאת הנצבת כצר וכשטן בדרכי, אבל צפון משכל לבו ולא יבין כי המושל וואסילי השואף לחיל זרים יקרבנו כמו נגיד אך בשעת הנאתו, בעת אשר יהיה דרוש לו לחפץ נבליו וזממי תחבולותיו, וכמעט לא ימצא בו תועלת לעצמו ולבשרו, עד ארגיעה יסור חסדו מאתו אף יכניענו לו לעבד עולם או כי יעלה עליו הכורת ויכחיד זכרו מארץ החיים. פרצים תצאנה תודותי לזאברזשעזינסקי על אשר פקח את עיני על דרכי למועד הנכון, ועתה עומד אני על המשמר ועיני צופיות על כל מצעדי רגלי אויבי בנפש זה. אפס כי נטל עלי להביט בעינים פקוחות גם על הליכות התוגרמים אשר מאורתו ביניהם; מי יודע אם לא שכם אחד יהיו את אבירי מאסקוי לצאת חוצץ כלם למלחמה עלי? הה, מתי יבא הקץ לסלף בוגדים, למרד ומעל, ושלום שלום יהיה לי מסביב? —

גם דרכי הנסיך אָסטראָזשקי נפלאו ממני, לא אוכל להם. הלא למראה עינים יעפיל יתפרץ להושיט

ידו לנו ולתקע לו יתדו בינינו, ובכל זאת עוד טרם יסוג אחור ממקומו אף כמלא שעל וכמשמר נטוע עומד הוא על עמדו במאסקוי. רק אל אלהים יודע את אשר הורה והוגה לבו, כי כמוהו ככל אבירי מאסקוי ערום כנחש הוא ולא על נקלה יבין איש לרעו ולהגיגו ויבא אל חקר תהום מחשבותיו. ומה מאד נחוץ ודרוש לי הפעם האיש הזה להוציאהו המערכה מול גלינסקי? ילחמו להם איש באחיו ואנכי אשחק על משבתם מטוב-לב אף אחלק שלל, כי כאשר ברזל ברזל יָרֹע בן יהיו לרועץ ולמקל-חובלים האחד לרעהו ונוקשו ונלכדו ונשברו יחד, כי שניהם בשפלת נפשם ויצר לבם הרע יחד נשתוו, שניהם כאחד רעים וחטאים, שניהם נכונים למכור את עמם וכבודו לכל החפץ בהם וכל המרבה במחירם הרי זה מְשֻׁבח בעיניהם. ואמנם לא אעמוד עמו על המקח ועיני לא תחוס על כספי ושלם אשלם לאסטראָזשקי בעד עמלו ביד נדיבה, אחרי כי הרבה עמי פרות לטובת ארצי וממלכתי. יעבור עלי מה וביום המחרת אשלח אליו על ידי ציר מיוחד ספר גדול אשר יבאר לו את כל תנאי בשפת יתר וברב ענין, ומי יתן ונבא אל עמק השוה. אנכי נכון הנני לתת לו במשכרתו גם את כהנת שר גדודי הרכבים... הוי, מי שם? — נתן המלך בקולו ויך בכדור שיש על שלחן הסופרים העומד לפניו.

שומר הסף נראה על המפתן.

— יִקרא שר סופרי המלכות לבא הלום! — צוה עליו המלך במפגיע.

— הוד מלכות! — בטאו שפתי שומר הסף בקול דממה דקה — האדון שר הצבא מחכה זה כחצי שעה בחדר קבלת הפנים.

— יבא!

שר הצבא הופיע בחדר הדור בלבוש-חג וילקוט-סופרים עשוי מאטון אדמדם תחת אצילות ידיו ויקד וישתחו לפני המלך אפים ארצה, והמלך הושיט לו את ידו בשחוק נעימות וחן וישהרהו כבוד לשבת על הכסא העומד אצל שלחן הסופרים, וישב גם הוא על מקומו הנכון לפניו.

— ואתה, נסיך נעלה, עוד גם היום תאמר להאיץ בי כי אשים פעמי לקראקא? — החל המלך לדבר אליו בתופפו באצבעותיו על תבת אבק המרורים המוזהבת המונחת לפניו על השלחן.

— הוד מלכות! — ענה לו שר הצבא בפנים חשכים — לא אנכי המאיץ בך לכונן אשוריך לקראקא, כי אם דברי הממשלה ועניניה; אך הם המה המדברים מתוך גרוני השכם והערב ומלתם על לשוני. הזמן אשר יעדת לאספת ראשי העם כבר חלף עבר, ואם אמרנו לגבול אותה הפעם לעת אחרת, יצעקו אצילי הארץ חמס עלינו וסערתם חמה תצא.

— אבל מי כמוני יודע כי אין השעה הזאת כשרה לאספה ועצרה. על הגבול ישמע לעתים קרבות קול פרץ וקול צוחה, ובכל יום ויום עלינו להיות מוכנים ומזומנים לצאת למלחמה לקראת אנשי מאסקוי אשר יתפרצו לבא אל ארצנו ממזרח ולקראת עצרת הבוגדים תחת פקודת גלינסקי ההולכת ובאה אלינו מנגב. להשמעות אזנים שמעתי כי הבוגד הזה נחבא עתה באחד המקומות אשר בחבל ביעלאָוויעזש.

— הן את חיל הצבא לא נקח אתנו לקראקא. שר גדודי הרכבים יותר על מקומו ויגונן על הגבול גנון והציל מבלי תת לכל צר ואויב לבוא בארצנו. גם צבא הפרשים שב זה מעט מחבל מאזאָוויען והנסיכים והרוזנים מחיל המתנדבים בעם חונים איש על מחנהו ואיש על דגלו.

— אבל הן עוד לא בצרתי את קירות חומת העיר ולא הקמתי בחוניה, ואך זה החלי מעט לירות אבן פנתה.

— גם העיר קראקא לא ביום אחד נוסדה, כי אם לאט לאט.

— היתכן אולי לחשוך את דבר המסע לקראקא לשבועות אחדים, עד אשר אקבל ממאסקוי ידיעות ברורות ונכונות ואדע את אשר לפני לעשות?

— אדוני המלך! - היתה תשובת שר הצבא — כדבר הזה לא יתכן בכל אופן. זה כמה אשר הריץ שר החיצון מכתבי-קריאה אל כל קציני העם להופיע אל האספה ורבים מהצירים הקרואים אליה כבר עזבו את ביתם לבא לקראקא, ועל כן חשתי ולא התמהמהתי לכתוב עלי-גליון את משטר מסע המחנה לכל אֳפניו ואת רשימת שמות השרים הנלוים אליך בדרכך ואתכבד להתיצב הפעם לפני הוד מלכותך בשאלה כי תשים עינך בספר אשר הבאתי עמדי בזה.

בדברו את דבריו הוציא מילקוט הסופרים אשר לו גליונות אחדים ויתנם על יד המלך, אשר במרוצה ובחפזון שוטטו מבטיו על פניהם עד כלותו לקרא את הכתוב בהם, ויען ויאמר:

— אם אראה ואתן אל לבי כי כדברך כן הוא ודבר נסיעתי נחוץ, כי אז במתי-מספר אעשה את דרכי לקראקא למען אשר לא יארכו ימי המסע ולא אהיה בהוצאותי הרבות למשא על אוצר הממשלה אשר גם מבלעדי זה איננו מלא וגדוש. רק השרים היושבים ראשונה במלכותי ילווני אל מחוז חפצי, ושומרי הסף, שרי המשקים והאופים, שרי שלחני ונציבי ארות הסוסים אשר לי, — כל אלה יכבדו וישבו בביתם

ולא יהיו עלי כנטל החול וכמשא לעיפה, ומה גם כי בארמוני אשר בקראקא אמצאם למדי.

— דבריך, הוד מלכות, טובים ונכוחים — אמר שר הצבא — ואנכי אפקוד על עושי דברי לעשות כמצות אדוני המלך.

שר הצבא קפל את הגליונות וישימם בילקוט הסופרים אשר לו וישתחו ויפן ויצא מלפני המלך.

— האדון שר האוצרות עומד ומצפה בחדר קבלת הפנים — הודיע שומר הסף את המלך.

— יבא! — קרא המלך.

ויבא יעזאָפֿאָוויטש לפני המלך. על פי חזות פניו המאירים והצוהלים כמעט, נקל היה לשפוט מישרים כי יפיק רצון וחסד מאת המושל ובבאו לפניו בהיכלו לא יפול לבו עליו, לא יערוץ ולא יחת עוד כלמבראשונה. בפתחו את הדלת השתחוה אחת ושתים ויתיצב על מקום עמדתו וישא את עיניו אל המלך אשר הניע לו בראשו בנחת ויור לו באצבעו לשבת על הכסא אשר ישב עליו זה מעט שר הצבא.

— הגידה נא לי, יעזאָפֿאָוויטש — פנה אליו המלך בדברים ושחוק חן ונעם עבר על דל שפתיו — מה מעמד אוצרנו הפעם? היש בו כסף אם אין? הרק הוא כמצולה שאין בה דגים כשהיה ואין כל תקוה לנו לתקן את מצבו ההרוס?

— כדברך, הוד מלכות, לא כן הוא! — ענה אותו יעזאָפֿאָוויטש בקול עז — אנחנו כבר החלונו להשיב לאט לאט את חובותינו אשר עצמו מספר; אין זאת כי קופת הממשלה לא תכת שאיה כאשר תדמה בנפשך.

— את חובותינו אנחנו משלמים? — קרא המלך בקול ששון — האח, מה טוב ומה נעים הדבר הזה! מה מאד יגל כבודי אף תעלוזנה כליותי! אך זה הוא מפעל אשר תפארת הנהו להעושים אותו! לא כן באַנאָוויטינאוויטש שר האוצרות ההיה לפניך, אשר כל חכמתו וגבורתו היתה רק להעלות את מספר החובות למעלה ראש וכמעט התגאה במלאכתו זאת. בארה נא לי בשום שכל: מה היא הערמה אשר עמדה לך לתקן את אשר עות הוא ולקומם את הריסות גנזי מלכותי? נפשי גרסה לתאבה לדעת את כל ונוכחת.

— כל ערמה לא היתה בזה. ערב אערב הפעם את לבבי להעיר את אזן אדוני המלך כי ארץ מלכותו איננה עניה כל כך כאשר ישפטו רבים וכן שלמים על אודותיה.

— זה לי ראשונה לשמוע מפי איש דברים מרחיבי-לב ומשעשעי-נפש כאלה על דברת ארצי.

— ראשית כל נחוץ היה לעשות סדרים ישרים ומשטרים נכונים בגבית המסים והארנוניות ובבית יציקת המטבעת. מעֻות גדול נעשה בהנתן כל הדברים האלה על ידי פקידי המלכות אשר עשו מלאכתם רמיה ויתבקו ידיהם בעצלתים או כי בלבלו ויסכסכו את החשבונות וימלאום פרץ על פני פרץ ויצא העגל הזה.

— ואתה העברת את הסדרים האלה מן הארץ ותחליפם באחרים הטובים מהם?

— ככל אשר צויתני, הוד מלכות, כזאת שמרתי לעשות. את כל ענפי הכנסות המדינה נתתי בחכירה לאנשים שונים ועד ארגיעה שוה פעלי זה פרי טוב לאוצר הממשלה. במשך ירחים אחדים כבר נמצא באוצר די כסף להחל השיב את חובותיו מימים עברו, אחרי כי החלו הכנסותיו לבא אליו תמידות כסדרן.

— שמעתי דבריך ונזכרתי מעשה! — שסע אותו המלך בדברים — הכבר קבלת את אלפים שקל, הכסף אשר נתת במלוה לגנזי המלכות.

— ידע נא אדוני המלך כי לבד אשר הושב כספי לידי במלואו עוד נותרו באוצר הממשלה כחמש מאות שקלים, וכל הכסף הזה הנהו פרי מֶכֶס המלח בעיר קאָוונא ומכס הדונג בעיר סמאָלענסק, אשר שתי הכנסות אלה תלכנה הלוך ורב מיום ליום.

— אין זאת כי אם מעונן ומנחש אתה, ואנכי לא ידעתי! — קרא המלך בקול שמחה ויך לאט בכפו על שכם שר אוצרותיו.

— תחת פקודת אדוני המלך אשר בחכמה ינהג, הנקל הוא להיות גם לקוסם ומנחש — ענה לו יעזאָפֿאָוויטש אשר כבר שִׂכֵּל את לשונו לדבר בשפה המתהלכת בחצר המלכות —. ועתה ארהיב בנפשי עז לשאול את פי הוד מלכותך אם כשר וישר בעיניך לתת את הסכמתך הרוממה על ההצעה אשר אציע הפעם לפניך. כאשר אחזה לי, עבדך, יש ויש אתנו מוצא לכסף תועפות לו הואיל הואלת לתת בחכירה, בתור מבחן למשך שלש שנים, את מסי עיר מינסק ובית יציקת המטבעות אשר בחבל ליטא. רבים המה האנשים הקופצים על שני המכסים האלה ומרבים במחירם, וכלום הדבר חסר — רק החלטת אדוני המלך ומצותו עלי להוציא את דבר העצה הזאת לפעולת ידים.

— ככל העולה על רוחך עשה, כי רבה אמונתי בך — אמר המלך בהביטו בפני שר אוצרותיו במבטי אהבה וידידות —. אבל שמע נא את אשר אמר אליך: אחרי ימים שלשה אשים לקראקא פעמי ובלי תפונה אשב שמה כירחים אחדים ואולי עוד יותר. בכל העת אשר פני לא ילכו אתך, אל תוציא מבית גנזי המלכות אף אגורה אחת וכל כסף ההכנסות השונות ערוך ושמור יהיה בבית האוצר עדי שובי מדרכי, חפץ אני כי בבאי ווילנאה נכון יהיה לפני

בקופת הממשלה די מכסת הכסף הדרוש לי לבצר את חומת העיר ולחזק פרציה כי רבו . הדבר הזה יקח הפעם כליותי ולבבי וכל מעיני בו , אחרי כי יום מלחמתנו את בני מאסקוי לא יפגר לבא ולא ירחק חק ; אשורנו — ומקרוב .

— מוצא פיך , הוד מלכות , קדוש לי ולא אסור מדבריך ימין ושמאל — היה מענה יעזאָפאָוויטש בשומו את ידו על לבו — . ואם גם לא ישפיק הכסף הנמצא בגנזי המלך לצרך המבצרים ובדק חומת העיר , נכון הנני להשלים את החסרון מכיסי ומצרורי וכל אשר לי נתון הוא לאדוני המלך לעשות בו כטוב וכישר בעיניך .

— תשאות חן חן לך , יעזאָפאָוויטש ! — קרא המלך ולבו נהפך עליו — ; רואה אני בעליל כי כל תקותי בך לא היה לאכזב ואמנם הגדלת לעשות בכהנתך החדשה לטובת ארצי וממלכתי . ועל כן הנה בהפרדי היום מעליך , ואולי לימים כבירים , הגידה נא לי : היש לך אלי שאלה קטנה או גדולה הנוגעת לעצמך ולבשרך , ואעשנה ?

— יש ויש , אדוני המלך ,

— ומה שאלתך ?

— שאלתי ובקשתי כי בית הפקידות לנכסי הממלכה ימכר לי במחיר אשר ישית עלי את אחוזת השדה בנחלת וויידוניה אשר לכפר ראָקאַנטשיסקי בפלך ווילנא . . .

— איזה חפץ תמצא במקום תהו ובהו זה ? מה תעשה שמה ?

— חפץ אני להעתיק אליו את מושב בני ביתי .

— הלא נתתי לך למנחת בית-חומה רחב-ידים בנוי לתלפיות בווילנא .

— בני ביתי לא יוכלו לגור בווילנא כי אין שלום בעצמותיהם ומבנה גום רופף , ורק בשבתם על נאות שדי ובשאפם רוח טהור ובהיר , רוח צח שפיים , יש תקוה להם לשוב לאיתנם ולהחליף כח . כדבר הזה הגיד לי האדון מאגנעטיני , רופא הוד כבוד המלכה , יתן לה ה' עז ועצמה !

— לו יהי כדברך , ואנכי את חפצך אשלים ! — אמר המלך ויפטר את יעזאָפאָוויטש מפניו במבטי רצון וחסד ובשחוק חן ונעימות .

— יבא ראש הסופרים הלום ! — נתן המלך בקולו אל שומר הסף .

ראש סופרי המלכות בא .

— הבאו הרצים נושאי האגרות ?

— בשעה השלישית בלילה בא מאת הנסיך ראדזיווילל מכתב מבשר טוב ומשמיע ישועה : כי על יד גבול גליל ווילנא נפלו בידי חיל צבאותינו הבוגדים

גאַסטאָלד , פעדקא גם מארטין חרעפּטאָוויטש ועוד מורדים אחרים .

— יהי שם י"י מברך מעתה ועד עולם ! — קרא המלך במעל בפיו ובנשאו עיניו למרום — ; עתה כאשר סגר ה' את חברי הבוגד גלינסקי בידי , לא ירום עוד ראש אויבי זה עלי . יתאספו נא מחר כל שרי ועבדי על יד בית המשכיות אשר על שם קזימיר הקדוש לשפוך שמה שפך שיח-תודה לפני ה' , אף יגד לראש ההגמונים כי נכון יהיה לעבור מחר לפני התבה .

— ככל אשר תצוה , הוד מלכות , כן יהי ! — ענה ראש הסופרים וישתחו אפים ארצה .

— יאספו את כל המון המכתבים אשר החלפנו את המושל וואסילי לאספה אחת — הוסיף המלך לצות על ראש הסופרים במפגיע — , יבררו וילבנו את תכנם הכללי ונשען על יסוד תוכן זה יערכו אל המושל מכתב חדש בשאלה נמרצה כי יתעשת לתת לנו מענה נכון ונאמן : הלמלחמה הוא אם לשלום ?

— כדברך , אדוני המלך , כן יהי ! — ענהו הסופר גם הפעם .

המלך קם ממקום מושבו ויחל להתהלך בחדר משכיתו הנה והנה ויעבר ידו על מצחו כמו היה את נפשו להעלות דבר-מה על זכרונו .

— כן , כן הוא ! — זכר אחרי חשבו רגעים אחדים את הדבר אשר נשכח מלבו כמעט — שבה על הכסא וכתוב בדיו את הדברים אשר אקרא באזנך מפי .

הסופר לקח את מקומו על יד אחד השלחנות העומדים בפנות החדר אשר נמצא עליו קסת הסופרים ויקח עט וגליון ויחל למצות המלך . והמלך ישב על כסאו ויחשוב מעט , ואחרי כן פתח את פיהו וידבר אליו לאמר :

— כתוב בספר כדברים האלה : „יען שנהוג הוא בעולם כי האיש אשר לא מבני העליה מוצאו וכשרונותיו הנשגבים ומעשיו הרצוים והטובים ירימו את קרנו בכבוד וינשאוהו למעלה ראש , יוסיף אמץ לימים הבאים לעבוד את עבודת בעליו אשר הרימהו אל גרם המעלות בכל נפשו ומאדו ביתר שאת וביתר עז ויחתור בכל מאמצי כחו למלא אחרי פקודותיו ברוח אמונים ובלב תמים , על כן , הנה אנחנו זיגיסמונד הראשון מלך פולין , נסיך ליטא וכו' , וכו' וכו' , בהכירנו את חין ערך האיש הנכבד והנעלה , האיש התם והישר אברהם יעזאָפאָוויטש , אשר מיום החלו לשמש בכהונת שר גנזי המלכות התמכר אל משרתו זאת בכל לבו ונפשו ויריק שפעת טובה וברכה לארצנו ולממלכתנו ויהי לנו כמעין ישע ועזר בימי צרה וצוקה ,

עת השיגונו כמים בלהות, ובחפצנו לשלם לעבדנו הנאמן הזה כמשכֻּרתו וכעל כל תגמולוהי עלינו למען אשר יוסיף לימים יְצרו לעבוד משמרת הממשלה בצדק ובמשפט, בחריצות ידים וביתרון הכשר דעת, — על כן הואיל הואלנו לתת לו היום למנחה את אחוזת השדה בנחלת ווידוניה אשר לכפר ראקאנטשיסקי בפלך ווילנא, והיתה לו התעודה הזאת לעדה כי הנחלה הזאת נתונה היא מאתנו לאחוזת-עולם לו, לאשתו ולזרעו אחריו לדורותם" *).

פתשגן כתב התעודה הזאת שֻׁלחה עד ארגיעה ביד אחד מרצי המלך להביאנה ביתה יעזאָפאָוויטש אשר לא פלל מעודו לראות גם בחלום את מחשבת לבו יוצאת לפעולת אדם קל מהרה ובאופן יפה אף נעים כזה, וישמח שמחה גדולה על הדבר הזה אשר גדל ערכו בעיניו יתר הרבה מאשר דבר על אודותיו באזני המלך. כי אך לשון ערומים בחר לו יעזאָפאָוויטש בדברו אל המלך על דבר הנסבה אשר תמריצהו להעתיק את מושב בני ביתו לאחוזת ווידוניה ובפעם הזאת כחד כחד את האמת תחת שפתיו ויכחש לו. אפס כי לא יכול יעזאָפאָוויטש לבא אל מחוז חפצו בדרך אחרת, אחרי כי לו לקחה אזן המלך או אזן אחד האנשים בלעדיו, יהיה מי שיהיה, שמץ דבר על אדות רעיונותיו ומחשבות לבו הנכונים והאמתים כי אז, הנה לבד אשר נהדף כרגע ממשמרת כהנתו הנשגבה ויקר תפארת גדולתו על עפר נחת, עוד היו לו גם חייו תלואים מנגד. לא למען תקן את מצב שלום בני ביתו אשר באמת בריאי-אולם היו ומבנה גויתם איתן, מצא חפץ בנחלת-שדה זאת, כי אם מטרה אחרת היתה לנכח פניו, מטרה אשר בהגיגו בה רחפו עצמותיו כמקרח הנורא ואגלי יזע קר התגלגלו ממרום מצחו ולמרות עמלו ויגיעו הרב לא מצא די און בו לסגת אחור ממנה אף כמלא שעל. מפעל נורא ואיום, מפעל אשר המות לפניו יהלך ואחריו כל בני-תפתה ימשכו, יזם יעזאָפאָוויטש לעשות ולא ברצונו כי אם בחזקת יד גבור נערץ טמיר ונעלם, בכח נאדר ונשגב אשר אך לשוא התאבק עמו ויתאמץ להכניעהו תחתיו, לריק כלה יגיעו לגבר חילים עליו ולחנם קרא בעוזריו את רוחו הכביר והנאור, את רצונו הקשה כברזל ואת ברק שכלו החרוץ והשנון, כי לא עמדו לו במלחמתו. המפעל אשר אמר יעזאָפאָוויטש לעשות, היה פרי הפעולות העזות והנמרצות אשר פעלו עליו דברי כבושים המרים כלענה אשר הטיף ר' משה

*) כל הדברים האלה ככתבם וכלשונם כתובים בספר הזכרונות למלכי פולין.

לנרא באזניו ואשר אך לשוא חתר בכל עז להסיר הדברים האלה מלבו ולהסיח דעתו מהם, כי כחצי-רעל פלחו את כליותיו וכעלוקות לחכו וימצו מוח עצמותיו ודם לבבו.

— מארת איש האלהים רובצת עלי — קרא אליו קול ממעמקי לבבו, לב איש שומר אמונים ובעל רגש ודמיון עז —; נפשי יודעת מאד כי חותה אני גחלים על ראשי ושאול צעדי יתמכו בדרך אשר אנכי הולך עליה הפעם, אבל אם אמרתי לשוב על עקבי, תקצר ידי מעשות כזאת כי כשל כבר כח סבלי לעמוד על נפשי נגד גורלי המר והנמהר אשר ידחפני דחוף והשלך אל בור צלמות ואבדון. אין זאת כי כלה ונחרצה היא מאת ה', ועל כן אט ומעדנות אלכה לקראת הדבר אשר נטל עלי.

ולא גלה יעזאָפאָוויטש לאשתו ממחשבותיו עד-מה ויסתר את רעיונותיו ממנה בדעתו נאמנה כי למרת רוחה יהיו לה ותתאמץ להסב את לבו אחרנית מהם ולא תתן בידו לבצע את המפעל הזה אשר בידו להרגיז את שלום בני הבית ואולי גם להקריב לשחת נפשם. וכשהיא לעצמה הלא תצדק בדבריה ואך לשוא יעמול לדבר על לבה ולהוציא צדקת פעלו כנגה, כי אשה לא מלֻמדה היא ולא תדע בין ימינה לשמאלה וכל דבר-רוח וחפץ נעלה נשגבו מרוח מבינתה ולא תבא עד תכונתם. כל הדברים האלה ידע יעזאָפאָוויטש באר היטב ועל כן גמר בנפשו אמר לעשות במחשך מעשהו ולהכין בראשונה לאט לאט את כל הנחוץ והדרוש לחפצו ואחרי כן בהיות הכל מוכן והמפעל עומד לצאת למענהו, הנה כרעם-ברקים יהלום וימחץ פתאום לפתע את ראש אשתו בשמועה על אדות כל הנעשה ואז הן לא תמצא עוד ידה לשנות את פני הדבר כחפצה ותרף ממנו.

רק למיכל ולאייזיק אחיו אשר התמכרו אליו בכל לב ונפש גלה יעזאָפאָוויטש את סודו כי רבה אמונתו בם ונפשו דבקה לאהבה אותם, והם נתני לפעלו צדק ויתעוררו להיות לו לעזר ולהועיל במפעלו בכל אשר תמצא ידם. אף היו לו לכלי-חפץ למעשהו ויבאו ראשונה לגור באחוזת ווידוניה ולנצח שמה על מלאכת בנין בתי-משכנות לאברהם ולבני משפחתו ועל יתר העבודות הדרושות לצרך בית איש מקציני העם. אף ראו ונתון אל לבם לכלל את יפי ההיכל ברב פאר והדר, הוד ותפארת למען אשר לא תלחץ עצבת את לבבם ולא יהגו אך נכאים בשבתם במקום שמם מאין אדם אחרי אשר הסכן הסכינו לתשֻׁאות עיר גדולה, לשאון קריה והמונה. ולא חסה עין יעזאָפאָוויטש על המון כסף ההוצאות ויזל זהב מכיסו ככל הדרוש להתכונה הרבה, אחרי כי עוד משכבר

הימים הסכין לנחל את מעמד ביתו כאחד האצילים ומה גם עתה בהנשאו למעלה רמה ונשאה ויהי לאחד מהיושבים ראשונה במלכות, לבד אשר תועפות כסף הביאו לו מסחריו וקניניו הרבים אשר הוסיף לשלח בהם את ידו גם כיום בחברת שני אחיו אשר נתן להם חבל במערבו ועזבונו. ויעשו עשר גם המה ויעלו על פסגת ההצלחה, ואז נשכח עון אחיהם הבכור כמת מלבם וישלימו אתו ויאירו אליו את פניהם, וכזאת עשו עוד רבים וכן שלמים מיהודי ווילנא, יען כי גם בעלות יעזאָפאָוויטש על גרם המעלות ויהי לאחד מגדולי שרי המלכות, לא רם לבבו ולא חדל מבא בדברים את אחיו בני עמו מלפנים, ויט אליהם כנהר שלום וימשכם חסד וידידות וימן להם עבודה למצוא בה שכר רב ויוסף לפנות את לבו לעניני היהודים ולצרכיהם. וזאת הלא מודעת היא כי לאיש אשר ישוה לנו פרי טוב ויתן לנו על פינו, נראה פנים מאירות ובזמרות נריע לו.

למראה החסד ואותות הידידות אשר הראה לו המלך נהפך עליו לבו וכל חדריו מלאו על כל גדותיהם רגשי תודה וברכה להמושל ויפרצו ויעברו כנחל שוטף גם אל משכיות בתי נפשו עד אפס מקום ויכרע וירבץ תחתם ולא יכול מלט משאם ומרוב חושיו בו כבד עליו גורלו ומצבו ויהי כאמלל בעיניו. רבות מחשבות חשב ויועץ עם לבו במה ישיב תודתו למלך חסד זה על דבר שלטון שיצא מלפניו לטובת שאלתו, זמן כביר נמלך בכליותיו מה לעשות וכל הגיונותיו היו כצמח בל יעשה קמח וישארו מעל, כי במה יוכל העבד להתרצות אל אדוניו? עד כי עלתה בידו באחרונה להפליא עצה, להגדיל תושיה, ויחלץ נפשו ממבוכתה.

כימים אחדים אחרי עזוב המלך את ווילנא ויאחז דרכו לקראָקא, בא יעזאָפאָוויטש אל לשכת הנהגת עסקי גליל ווילנא ויושט אל היושב בראש כתב-נשתון וכתובים בו כדברים האלה לאמר: „אברהם יעזאָפאָוויטש, שר האוצרות בחבל ליטא, בחפצו להשיב תודה להוד מלכותו על כל שפעת הטוב והחסד אשר הפליא לעשות עמדו, נדב אותו לבו להוציא מאוצרו ככרי כסף טהור במחיר אלף נרות ולהביאם אל גנזי המלך, גם יקבל על עצמו בתורת חוב לפתח מככרי הכסף האלה מכסת אגורות בבית יציקת המטבעות אשר למלך" *).

— הגידה נא לי איזו מלה בשפתכם, שפת

*) עיין בספר: „Русско-Еврейскій Архивъ" מאת הפרופיסור ס. א. בערשאדסקי (חלק א' צד 79) הנדפס בסט' פעטערסבורג בשנה 1882.

העברים, תציג הוראת איש בעל שכל חרוץ ובינה ישרה? שאלהו ראש הלשכה ככלותו לקרא את כתב הנשתון אשר הושיט לו.

— חכם, — ענה יעזאָפאָוויטש.

— אם כן הוא, חכם גדול אתה יעזאָפאָוויטש מאין כמוך. הוא הוא הדבר אשר חפצתי להגיד לך. ואנכי אחיש ולא אתמהמה להודיע את דבר מעבדך זה את הוד אדוננו המלך.

ז

הרחק מאדם העיר.

ולא לשוא נשא יעזאָפאָוויטש את נפשו אל אחוזת ווירדוניה. מעלות הגיא השמם הזה אשר נמצא במקום נשכח מני רגל הרחק מדרך המלך גם מכל מסלול ומסלה לעוברים ושבים, הקבילו אל מחשבת לבו אשר דרשה להפצה התבודדות ושלות-השקט מסביב. על דבר גיא השממון הלז היתה שגורה בפי המון העם הגדה זו:

כשתים שלש שנים אחרי הוסד עיר ווילנא, בימי אָלגערד, קאסטוט, יעוונוטיה, מאָנטוויד ונארימונד בני געדימין, חשקה נפש הכהן הגדול המכהן פאר במקדש אליל פרקונס באחת מכהנות אלילת האהבה וילך וישלח את במתו באש, ויהי לעת חבערה כאשר קם שאון סואן ברעש והמבוכה גדלה עד מאד, ויתחמקו הכהן ואהובתו לצאת את פני העיר ויברחו וימלטו על נפשם. כימים אחדים היו נעים ונדים שניהם על ההרים והגבעות, על הרכסים והבקעות אשר מסביב לעיר, עד אשר הגיעו אל שדמה רחבת-ידים המוקפת מכל עבריה בחרש מצל ויובל-מים עובר בה בתוך ויחפרו בה מערה וישבו בתוכה ויכלכלו את נפשם בזרעוני שדה וירק-דשא ובבשר חיתו-יער. כמאת שנה ישבו שניהם במערה הזאת. ויהי כאשר מתה הכהנית ויעש לה הכהן כחק וכמשפט לעובדי עבודת האלילים מדור דור ויעל את גופתה על המוקד ואחרי כן התנפל גם הוא אל מדורת התפת ויהי לשרפה מאכלת אש. כעבור שנים רבות נהפכה השדמה הזאת ותהי לכפר קטן אשר נסב ובא מיד ליד ומרשות לרשות עד אשר מתו בעליו האחרונים ויהי לקנין אוצר המלכות, ומני אז והלאה רבה העזובה בכפר הזה, ויהי למקום תהו ובהו ולא נמצא לו כל דורש ומבקש לקנותו או לקחתו בחכירה וישכח כמת מלב ויאבד זכרו. הנה זאת היא הנחלה השוממה אשר אוה לו יעזאָפאָוויטש לשבת בה.

אחרי עבור שנים שלשה ירחים, כבר התנוסס

על פני הככר הזה בית-מרות בנוי לתלפיות מוקף בגדר-עץ גבוה עשוי מעשה שבכה, ויעזאָפאָוויטש היה מוכן ומזומן לבצע את הדבר אשר החליט בלבו לעשות.

באחד מימי ירח כסלו, יום קר וקרח, בשעה התשיעית בבקר, וחנה אשת יעזאָפאָוויטש אשה כבת עשרים ושבע שנה טובת מראה ויפת-תאר, ישבה בחדר משכיתה ותערוך בחפץ כפים את תלבשת בגדיה אשר עליה.

מן היום אשר באה חנה במסרת ברית דת נצרת, החלה לשום לבה אל מחלצותיה, אל טוב תאר פניה ואל נזמה וחליתה, בחשבה למשפט כי נטל עליה מעתה להתנוסס ביפיה כבת אצילים ביקרותיה כחק לאשת שר וגדול בממלכה, לאשת שר האוצרות, ותחדל מהיות צופיה הליכות ביתה ותטש כל דברי הבית ועניניו על יד המשרתים והמשרתות וכל שיחה והגיונה היה רק הרעיון לשות בהודה והדרה אל הנסיכות והרוזנות אשר לשמן ולזכרן תאות נפשה ובהן ראתה סמל החן והיופי, ואף כי גם בהמר יעזאָפאָוויטש ורעיתו את דת אבותם לא שִׁנו פני הדברים אשר בין אפרתי הארץ ותוריה וביניהם אף במעט, כי כאז כן עתה הוסיפו אצילי המדינה לקרב את „המומרים החדשים" אך בשמאל וימינם דחה דחתתם בכל עת-מצוא, בכל זאת ראתה חנה חובה לעצמה להיות בכל עת ובכל שעה הדורה בלבושה ולהתנוסס כאחת הנסיכות ביקרותיה ובגאון תפארתה, אם כי רק למען הראות בלכתה לשוח בחוצות קריה או בבואה אל בתי התפלה „לעבודת הקדש" כיודעת את גדל ערכה ומתימרת בו.

ואף גם זאת כי בעת אשר הנסיכים והרוזנים בהיות לבם חרד אל כבודם ורום ערכם סגרו את דלתות משכנותיהם לפני יעזאָפאָוויטש ואשתו, היו בכבודם ובעצמם מבאי בית המומרים האלה לעתים קרובות, לא מאהבה כי אם מאונס, כי נאלצו לעשות כזאת על פי דברים וענינים שונים אשר מבלעדי שר האוצרות החרוץ אשר היה רוח החיה באופניהם לא יכול כל איש למצוא את ידיו ורגליו בהם, והדבר הזה די והותר היה להמריץ ולהניע את לבב חנה, אשת פתיות זאת הרועה רוח והרודפת קדים להראות כפעם בפעם עוטה פאר והדר, אזורה בגאון תפארת ומערכת אוצר כל כלי חמדתה אשר עליה תכסה על צור מחצבתה אשר יופי ונעימות לא ידע וטוב-טעם כמו זר נחשב לו. אפס כי אחרי כל אלה נמצאו בין אצילי הארץ גם אלה אשר בהתבוננם אל הקופצת בראש זאת הבינו כי שואפת היא לשמוע בכל עת תהלתה ורוב גדולתה ובהיות זה דרכם, כדרך כל בני עם פולניה, לעטף שית למו חן ונעם, לא חסרו נפשה ממובה וישיתו בחלקות לה ויפזרו לה בפניה פאר וכבוד מלא חפנים וישימו במרום קנה, והיא כיונה פותה קצרת-בינה באו דבריהם כמים בקרבה וכשמן בעצמותיה ותאמין אמונת אמן כי נובעים המה מקרב ולב עמוק ועל כן התאמצה בכל כחה להוכיח קבל-עם עד כמה נאמנו דברי האצילים רמי היחש המספרים כבודה ופיהם מלאו תהלתם כל היום.

ועל כלם הטה אליה כנהר חסד וירבה לדבר אתה ידידות — אציל אחד צעיר לימים, אדמוני ויפה-תאר, אשר עבר בחיל צבא הפרשים ושמו יואן סוויענטיצקי. האיש הזה בקש וימצא נתיבות בית יעזאָפאָוויטש ולאט לאט משך אליו לבות כל בני הבית עד כי נחשב כאחד מהם, ואז החל לא בסתר ללטוש עין אהבה אל „רעית שר האוצרות העדינה" אשר מצאה, כנראה, חן בעיניו ותשב את לבבו שבי, ורעית שר האוצרות העדינה מצדה, הנה גם בהמצא בה כל המעלות היקרות שבנות ישראל מלדה ומבטן מצוינות בהן כתמת נפש ובר לבב, טהר המדות ואמונת-עולמים לבעלה, הביטה בכל זאת במבטי-חסד על הליכות הפולני הצעיר אתה ותקבל ברצון את הנעימות אשר השמיע כפעם בפעם באזניה, בבא מרך בלבבה כי אם תראה לו פנים זועפים ותתן לו כתף סוררת, תחשב בעיניו כאחת „היהודיות מן השוק", אשר השם הזה היה לה לבשת גם לחרפה ולשמעו וזכרו התנודדה ותתרק שן. ועוד גם זאת כי רכשה לה ענג ונחת בלי-מצרים לראות בעליל כי אשה יהודיה כמוה אשר עוד זה לא כביר לא שם כל איש לב אליה, ולא נמצא כל דורש ומבקש קרבתה, הנה עתה תמצא בה די אונים לפחת בקרב אציל, אפרתי מלדה ומהריון, רגשות חן ואהבה אשר לקחו כליותיו ולבבו ויפרצו ויעברו מבתי נפשו אל פתחי פיו.

— אין זאת כי לא מהחשֻבות אני — חשבה בלבה — גם לא מבנות דלת העם, אם כי מנע אברהם אישי ממני מעודו כל ארשת תהלה ושבח, רק אפרתי מבני עם הארץ יוכל לערוך אל נכון חין ערך אשה ומעלות נפשה.

ולמען הוסיף פאר ויופי על טוב תארה, הוסיפה מיום ליום להתיפות ולהתקשט, לבא בעדי-עדיים ולשקוד בלב חרד על מערכת מדי תלבשתה, ואף כי בעת האחרונה בלכת פני האציל סוויענטיצקי עמה תמיד.

והנה ביום הנזכר בבקר בהיות ידי חנה מלאות עבודה לשום עליה ברב פאר והדר את מחלצותיה היקרות, את עדיה וחליתה, בא אליה אברהם החדרה ובראותו את פעולת כפיה רעמו פניו מעט.

— הקל מהרה תכלי את מלאכתך? — שאל

אותה בהעמידו אמנם את פניו כמדבר את דבריו בקרת-רוח.

— מה תאמר נפשך? — שְׁאֵלָתוֹ מרי נתתו מבטיה עמוק עמוק בראי העומד לפניה על השלחן.

— דבר נחוץ יש לי אליך.

— דבר כי שומעת אנכי.

— חפץ אנכי לדבר אתך הפעם על אודות תמורה עצומה ונמרצה בחיינו, — אמר אברהם בקחתו לו כסא לשבת על יד ימין רעיתו.

— תמורה עצומה ונמרצה בחיינו? — שנתה חנה את דבריו בהעיפה בו מבטי פלא ותמהון — היהיה השנוי הזה לטובה או לרעה חלילה?

— פתרון שאלתך זאת תלוי במשפט אשר תחרצי את על הדבר הזה ובדמות אשר תערכי לו.

— ומה אפוא הדבר הזה?

— בקצור נמרץ אודיעך כי עזב נעזוב כלנו את העיר ונטע את אהל אפדננו בנחלת השדה אשר נתן לי המלך למנחה.

— הכעת, בימי הסתיו, עשה נעשה כזאת?

— כן, המפעל הזה לא ירחק חק; היום או מחר יצא לפעלת-כפים.

— מדוע אפוא ולמה נשאך לבבך לעשות כדבר הזה? הראית מימיך איש בורח מעיר מגורו בימי קור וקרה?

— גמרתי אמר לעשות כזאת למען אשר לא תבצר מאתנו לכלכל את מעשינו ועלילותינו כחפצנו וכעולה על רוחנו, לחיות על פי תורת אל עליון, לחיות — חיי יהודים נאמנים לדת אבותם.

— מה אפוא הבענה שפתיך?! — קראה חנה בקול עז ותקפוץ מעל כסא מושבה — לא אבין להגיגך ודבריך מליצה חידות המה לי; הבינני נא אל מה ירמזון מליך: „לחיות חיי יהודים"?

— דברי לא בשמים הם ולא כבד ממך לבא אל תכליתם. חפץ אני לחיות ככל בני ישראל על פי תורת משה ואמונה מורשה קהלת יעקב, לשמור את יום השבת וכל ימי חג ומקרא קדש מחללם, להבדיל בין טמא לטהור, בין איסור והיתר, ולהיות זהיר בשמירת דיני מאכלות טרפות וכשרות, תערובות בשר בחלב וכיוצא בזה.

— ההכית בשגעון ודעתך נטרפה עליך?

— כן. מן היום אשר הפרתי לעיני השמש ברית אמונת אבותינו, שבתה מנוחת נפשי ולבי כים נגרש השקט לא יוכל. בלילה תדד שנתי מעיני, עורקי לא ישכבון ומוכר-כליות נורא ואיום יגרם את עצמותי ומבקש אני את נפשי למות בכל עת ובכל שעה. כל אותות הגדולה והתפארת אשר יפזר לי המלך ביד נדיבה לא תקלנה על עקת רוחי אף במעט ועוד תדקורנה כמדקרות חרב את כליותי ולבבי ובכל רגע ורגע נכון אני להשליך את כל כבודי והדרי אחרי גוי ולהחיש מפלט לי אל ירכתי ארץ וקצוי-תבל.

חנה לחצה את כתפותיה ותדום.

— ואנכי — קראה אחרי דומית רגעים אחרים — רחקו כל הרגשות האלה מכליותי, ואחת היא לי להאמין באמונת היהודים או בדת נצרת.

— ולא נפלא הדבר הזה בעיני, אחרי כי אך אשה את ולא תדע מי הוא אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב ובמה כחו גדול.

— הלא גם בני עם הארץ יאמינו באל קונה שמים וארץ?

— ומי הגיד לך כי לא כן הוא? אמנם גם בני עם הארץ יראי ה' המה, גם המה יאמינו באל שוכן שחקים ובמותם תהיינה גם נפשותיהם צרורות בצרור חיי העולם הבא כאשר כן אמרו לנו גם חכמינו ז"ל. אבל בני עם הארץ מאמינים באלהים על פי שיטה אחרת המיוחדת להם לבדם, על פי טבעם והרוח אשר בקרבם, ועל כן הנה כשהם לעצמם ישרה פעולתם וטוב יעשו, אחרי כי נולדו באמונתם, נתגדלו באמונתם אף נתחנכו בה. חובה קדושה רובצת על האדם להחזיק במעוז אמונה אחת מיום גוחו מבטן אמו עד נשימתו האחרונה.

— ומדוע אפוא המרת את דתך אם כן הוא?

— הלא זה הוא עוני הגדול מנשוא אשר יכני לבי עליו עד רדתי קבר. השטן בא וערבב את דעתי וינסך עלי רוח עועים ואעש את אשר לא יעשה ועתה עלי לתקן את עותתי בצרור אותי רוח רעה בכנפיה, ואם לא אעשה כזאת טוב מותי מחיי. קללת הרב מקראקא וכל אחי היהודים הרובצת עלי תדריכני מנוחה ולא תתן דמי לי. מה יסכנו לי כבוד ביתי ומכמני זהבי אם היו עלי היו למשא ולבי בל עמהם?

— ברור לי כשמש כי אין גם משגע אחד בארץ אשר ישיאהו שגעונו לעשות כפעלך אתה.

— נהפוך הוא: ישנם רבים וכן שלמים בארץ אשר יעשו כמעשי. יש מדינה אחת בתבל ושפניה שמה. לפני חמש עשרה שנה יצא דבר חק ומשפט מטעם מלך המדינה ההיא כי כל איש יהודי אשר ימאן לבא במסרת ברית אמונת נצרת, אחת דתו להגרש מן הארץ. בעת הזאת עלה מספר היהודים היושבים בשפניה למעלה ראש וכלם חיו חיים טובים ומאשרים ויהיו שמחים בחלקם. ויהי בצאת דבר מלך שלטון, נמצאו רבים אשר לא נאותו לו ויעזבו את מקומות מושבותיהם וילכו ויאחזו בארצות אחרות, ואלה אשר כבד עליהם להפרד מעל חבל נחלתם ומעל המקום

אשר ראו בו חיים רבות בשנים, נשארו בארץ ויקבלו עליהם אמונת הנוצרים, אבל.... רק למראה עינים, כי במחשך ובמסתרים הוסיפו להיות יהודים רדים עם אלהי אבותם כשהיו. כזאת נעשה גם אנחנו הפעם.

— התבער ותכסל להאמין כי ינתן לך הרשיון להפיק את מאויי לבך?

— הלא על כן יש את נפשי לצאת את פני העיר ולהעתיק מושבנו אל מקום סתר אשר עין זר לא תשורנו שם ומבטי זולתנו לא יגיעו עדינו.

— הלא עברי ביתנו מבני עם הארץ המה כלם ומי יודע אם לא יכונו בלשון באזני המלך?

— המה אלה יותרו במשכננו אשר בעיר, אשר נבא לבקרהו לעתים קרובות ואולי גם יום יום, ובמעוננו באחוזת השדה ישבו אתנו עברים ושפחות מבני ישראל כאשר צוה אותנו אלהים.

— ומדוע לא תשים אל לבך כי העצבת הנוראה אשר תתקפני במקום צלמות זה תצעידני באביב ימי עלומי לירכתי בור? — קראה חנה ומעיניה פרץ נחל דמעות בהופיע רעיון כברק בחבה כי עתה יושם קץ לכל הכונים אשר עשו לה ולכל נזרי התפארה אשר ענדו לראשה מוקירי ערכה ומכבדי שמה, והרעיון הזה היה כחץ רעל ומרורות פתנים ללבבה.

— אך לשוא תפחדי פחד ומגורתך מאֶפע, חנה! — הטיף אישה דברי נחומים באזניה — דעי לך כי את רבי עתותיך תבלי לא באחוזת השדה כי אם בעיר, וגם בעת שבתך על נחלתנו לא תשבי בדד, כי נשי אחי התרועענה אליך בכל עת לחברה, כאשר הבטיחוני, ולא תדעי עצבת.

בעודם מדברים שניהם את דבריהם באו אחי אברהם הביתה. בעפעפים בוחנות הביטו אל פני אחיהם כמו שפתיהם ברור מללו: הכבר לקחה אזן חנה שמץ דבר על אודות התמורה העתידה לבא?

— יודעת היא את כל אשר עם לבבי — היו דברי אברהם אליהם בהבינו להגיגם ולמבטי עיניהם — אנכי כבר הודעתי אותה את כל אשר גמרתי בנפשי לעשות, ותחת השיב לי דברים כהויתן עשתה מספר כתנים ותעורר לויתן.

— הה, חנה! חנה! — החל מיכאל להוכיח את עונה על פניה — עוד לא מלאה שנה תמימה מיום מעלך מעל באלהי השמים וכבר שכחת כי אשה עבריה היית, אשה צנועה ויראת ה׳ אשר התברכו בך רבים וכן שלמים ותהי למופת בקרב אחינו בני ישראל. היאמן כי יספר? אמנם אשת שר האוצרות הנך כיום, אבל מה בכך? הלא בעת היותך אשת שר האוצרות נקל לך להיות אף בת ישראל נאמנת לאלהי אבותיך. צאי ולמדי אל דרכי אסתר-קה רעית המלך קזימיר ואלפי ארחותיה. הלא גם בשבתה בהיכלי מלך על מטות זהב וכסף, מלאה כחק וכמשפט אחרי כל חקי תורתנו ככל בנות ישראל, אף היתה זהירה בכל ערבי השבתות והדלקת הנרות כמצוה עלינו מפי חכמינו הקדושים, ובכל זאת לא הניאו אותה מעשיה אלה מהיות מלכת עם פולין ולשבת בכבוד על כסא המלוכה.

— מי יודע אם כן היה הדבר? — שאלה חנה אותו ותנע בראשה כמספקת.

— הדבו־ים האלה גלויים וידועים לכל — ענה לה אייזיק אחי אברהם השני — כאשר מתה אסתר קשרו עליה בני כל קהלות ישרון אשר במדינת פולניה מספד מר וישאו עליה קינים והגה והי כעל אשה צנועה וחסודה. ואת, ידידות נפשנו, חשת ולא התמהמהת למחות את שם אבינו היושבי בשמים מעל לוח לבבך ותשכחהו. עין בעין אראה כי לא היה לבך לב בת ישראל מעודך.

— המאתי היתה שומה לאברהם לקבל עליו דת נצרת? האנכי עוררתי את רוחו לעשות כדבר הזה? — קראה חנה בשצף קצף וארבות עיניה נהפכו לשני יבלי-מים.

— חלילה לנו לשאת עליך חטאת ולאמר כי כזאת עשית — השיב לה אייזיק. — אך יד השטן היתה במעל הזה. אבל עתה כאשר עמדה לנו זכות אבותינו, זכרם לברכה, ורוח אחרת עברה על אברהם ותסר אולתו ממנו וינחם על מעשהו זר מעשהו ויגמר אמר לעזוב דרך רשע ולהתיצב על אורחות ישר, חלילה לך לעמוד לו לשטנה על דרכו ולהניא אותו מהוציא את זממי לבבו לפעולת אדם; ונהפוך הוא: לו השכלת חכמת כי אז ששת אלי-גיל ותעלזנה כליותיך בקרבך לראות את אישך שב אל עמו ואל אלהיו ולדעת כי עוד תקוה נשקפה לך לזכות לחיי העולם הבא אשר כמעט אבד לך חלקך בו.

— יעשה לו אברהם מה שלבו חפץ ואנכי רחוק הדבר מלבי להתיצב כצר על יד מעגלו, אבל לששון אמר מהלל ולשמחה מה זה עשה, כי לבי ינבא לי עתידות לא טובות לכלנו.

— אל רחום וחנון לנו, אל טוב ומטיב, — קרא אברהם. — אנכי קדמתי לכסות את מעשנו במשאון מבלי הודע ממנו לאיש עד מה, ולו גם תקח אזן אחד מאחינו היהודים שמץ מנהו, סמוך לבי בטוח כי לא יכנו בשוט לשון אֶפעה ולא יסגירנו ביד מבקשי רעתנו, וכמעט נחוש חלילה בנפשנו, כי סכנה קרובה ורעה נגד פנינו ממקום אחר, — עד ארגיעה נחישה מפלט לנו ולא יודע מקומנו איו, וכבר בצעו ידי את כל ההכנות הדרושות לחפץ המסע הזה. אם באונס ובחזקת היד יאלצו בני עם הארץ אותנו לבגוד בדת

אבותינו ולהפר ברית-אחים, הלא יש לנו הצדקה לעשות דבר-מה לישועתנו ולרותתנו. כן היה נוהג עד כה וכזאת יהיה כל הימים. ה׳ אלהינו אל אחד הוא ויברא את עולמו לכל בני האדם אשר תחת השמים, ואם בחיל ובכח גם בנחת זרוע יאמרו בני עם הארץ למשכנו לחפצם, תושע לנו ערמתנו וחכמת לבנו היא הסמכנו לעמוד על נפשנו ולהשיב מלחמה שערה.

— כטוב בעיניך וככל העולה על רוחך עשה! — אמרה חנה בקול עצב — אנכי אך אשה קצרת-בינה הנני ודברים כאלה נשגבו מרוח מבינתי, לא אוכל להם. רק חובה אחת רובצת עלי: להיות חרדה לדברי אישי ולסור למשמעתו — ואעשנה.

— מה טוב ויפה הדבר הזה! — קראו האחים פה אחד.

למחרת היום הזה בלילה עזב אברהם יעזאָפּאָוויטש וכל בני ביתו עמו את העיר לבא אל נחלת ווירדוניה ואין איש רואה ויודע עד מה מכל הנעשה, כי השכיל אברהם לכלכל את דבריו במועצות ודעת ויעש מעשהו בשלי ובזהירות יתרה. עגלות-חרף אחדות, כלן רתומות לשני סוסים ומכסה עליהן מלמעלה, יצאו אשה אחרי רעותה משער חצר משכן יעזאָפּאָוויטש אשר בעיר ותאחונה אשוריהן כל אחת בדרך אחרת למען אשר לא תמשכנה עליהן עיני יושבי קריה ואף כי מבטי היהודים אשר הלכו כצל אחרי אברהם בכל אשר פנה. מן היום אשר המיר יעזאָפּאָוויטש את דתו התגודדו בכל עת לפני שער היכלו אשר בעיר המונים המונים מושבי קרנות ורועי-רוח, איש ואשה, זקן ונער מבני קטני העם אשר לא שבעה עינם לראות את פני „שר המלכות" ובני ביתו ותשוקתם הנבערה ללכת כפעם בפעם בעקבותיו ולשמור צעדיו לא ידעה כל מדה וקצב. אם אמנם כי לא נמצא כמעט בכל העיר ווילנא אף עברי אחד אשר לא ידע את הגביר המהלל והמפאר הזה פנים אל פנים עוד משכבר הימים, בכל זאת, הנה בעת אשר נספח הגביר הזה על בעלי ברית האמונה השלטת ויעל לשבת בסוד שרי המלכות, נהפך לפתע פתאום בעיניהם לאיש אחר, לפנים חדשות, לבריה משונה בעלת קרנים וכנפים אשר יראה לה וגבה לה, והיה כפעם בפעם כמעט הופיע יעזאָפּאָוויטש החוצה נהרו בו מבטיהם עמוק עמוק וירוצו לפני מרכבתו בשוקים וברחובות, ויהי להם אחרי כן מראה פניו ותנועות גוו לעת המסע לענין לענות בו ימים על שנה לשיחות בטלות ותפלות והשערות תלויות על בלימה, איש איש כשכלו החרוץ וכתבונתו השנונה וכיד דמיונו הטובה עליו. דעת לנבון נקל כי סדרו רכבי יעזאָפּאָוויטש את פעולת קשי המצח ועזי הפנים האלה אל חיקם שבעתים ובשוטים אשר בכפם שלמו להם שכר טרחם ומשאם ביד נדיבה, כי חלקו להם חבלים באפם על ימין ועל שמאל ויכו את הרצים לפני ארונם שוק על ירך מכה רבה מאד. אבל אך לשוא היה כל עמלם וידיהם לא עשו תושיה, כי הבוערים בעם לא לקחו מוסר ולא נגרע מעבודתם דבר.

— הה, אוי ואבוי לי! — נשמעה לפעמים צעקת אחד החשכים אשר גדל עליו הכאב עד מאד מרב המכות אשר הוכה בשוט הרכב באכזריות-חמה ויתגרד בקרחתו ובגבחתו, ובכל זאת הוסיף לרוץ בכח לפני מרכבת יעזאָפּאָוויטש ועין רואה העידתהו כי עושה הוא את פעלו זה על מנת לקבל פרס.

ויהי בליל התקדש חג חנכת הבית אשר בנה לו יעזאָפּאָוויטש בנחלת ווירדוניה ויקבצו ויבאו אליו אל אחותו כל בני משפחות אחיו למקטנם ועד גדולם, אחד מהם לא נעדר, ונשי אחי אברהם התנפלו על צוארי חנה ותחבקנה לה ותנשקנה לה מנשיקות פיהן ותקראנה בקול:

— עתה לנו את, חנה, כשהיית; אחותנו את, אחותנו את! בבאנו לאחר מאה ועשרים שנה למנוחת-עולמים לא לשוא נדרוש לשכנך בגן עדן, כי נמצאך באשר נבקשך ומקומך גם את יכירך שם.

לב חנה נהפך עליה ומעיה המו לשמע דברי השלום והאהבה אשר הטיפו נשי אחי בעלה האהובות לה באזניה, והכרת פניה ענתה בה כי כבר שבה סערת נפשה לדממה ותחל להביט על מעשי ידי אישה בפנים מאירות.

— רואה אני את כל הדברים האלה כבחלום — השיבה להן אמריה גם היא — יתן ה׳ וכל הנעשה יָדִד כחלום חזיון ליל ולא יתיצב לנו כל שטן וכל פגע רע בדרכנו דרך הקדש והכל על מקומו יבא בשלום כשהיה!

כל הנאספים התפללו תפלת הערב, ואברהם הסב את פניו אל הקיר וישפוך בפעם הזאת את צקון לחשו לפני שוכן שחקים בקול רם, בקול שיר וזמרה וכהקיר ביר מימיה הקרו עיניו פלגי דמעות רותחות, דמעות איש מבקש חמלה וחנינה ומנחם על פשעיו בלב נשבר ונדכא. כאשר כלתה התפלה ישבו כלם אל השלחן לאכול ארוחת הערב, ארוחה כשרה כדת וכהלכה, ותמשך סעודתם עד השעה השלישית אחרי חצות הלילה, ובזה תם סדר תשובת אברהם אל חיק היהודים ואל עדר אדני.

אם אמנם כי מבלעדי רב הקהלה לא ידע אף אחד מיהודי ווילנא מכל אשר עשה יעזאָפּאָוויטש, בכל זאת, הנה עד ארגיעה עשתה לה השמועה כנפים בכל בתי מגרש היהודים כי עזב עזב אברהם ובני ביתו את משכנם אשר בעיר. ויגעש וירעש הפרור ויהי

כמרקחה וכמשק גבים שקק בו מהמון השאלות אשר עלו על כל פה ולשון: על מה זה ועל מה זה? אנה הלך יעזאָפאָוויטש? אנה פנה שר המלכות? ויפרדו האחד מעל השני בדעותיהם, זה אמר בכה וזה אמר בכה, ולמרבה הטעמים והבאורים אין קץ, ועל כלם הצטין בשפעת פרושיו וסברותיו פייווקע סמאָליאַק, הלא הוא שקרן הקהל מימים ימימה. האיש הזה עמד לו הפעם כשרונו עד להפליא לבדות מלבו המון דברים מפיצים אור על פעל יעזאָפאָוויטש ובכל אחד מבתי התפלה אשר בא שמה, ברא חדשות ויבחר לו שפה אחרת ודברים אחרים.

— יודע אני את מקום אברהם יאָסעלעס, — היו דבריו באחד מבתי התפלה באזני עדת מורדפי-רקים ורועי-רוח אשר סביב שתו עליו.

— איה איפה הוא? — שאלוהו כל הנאספים בפערם פיהם לדבריו כאל מלקוש.

— בעיר רומי המעטירה.

— ומה מעשהו בעיר רומי?

— האפיפיור בכבודו ובעצמו קראהו לבא אליו, כי חפץ הוא להתוכח אתו על דבר מעלות הדת הקטולית על אמונתנו אנחנו ולשמוע מפיו לאיזו מהן יתן היתרון.

— לא אפונה כי נתון יתן היתרון לדת הקטולית.

— הדבר הזה עוד מוטל בספק — קרא פייווקע בקול עז — תנאי הותנה קודם למעשה כי כל דברי הוכוח ישקלו במאזני משפט וצדק, בפלס האמת והישר. שתים עשרה עגלות טעונות ספרי הגמרא לקח אתו אברהם יאָסעלעס לרומי.

שתים עשרה עגלות! קראו השומעים בקול פלא ותמהון.

— אנכי בעצמי ספרתין אחת לאחת למצוא חשבון — לא בוש פייווקע להפיח כזבים ולדבר שקר וכל אדם קל לא נראה על לחייו.

— אתם, רבותי, אינכם יודעים איפה נמצא אברהם יאָסעלעס כעת, — השמיע פייווקע בעוד שעה אחת באזני אספת אנשים בבית תפלה שני — וממני לא נסתר הדבר הזה.

— איה איפה הוא?

— הוא ברח וימלט על נפשו לקראקא.

— מדוע ולמה?

— יען כי פה היו עליו חייו למשא. מדי יום ביומו כחצות הלילה נקבצו באו עשרה אנשים מתים, כלם עטופים תכריכי-בד וטליתותיהם עליהם, ויתפללו במנין ויקראו את אברהם לעלות לתורה, וכאשר מאן ללכת לקול הקורא אליו, האריכו למולו את לשונותיהם, שלש פרסאות ארך הלשון האחת. כמעט הכה אברהם בשגעון מאימת מות אשר נפלה עליו ועל כן מהר להמלט לקראקא.

— ישמרנו ה׳ ממקרים כאלה! — קראו כל השומעים בקול וירקו בבוז וגעל נפש על הארץ.

— יהי חלקי עם אברהם יאָסעלעס! — פתח פייווקע בשקר פיו בבית התפלה השלישי.

— ולמה אתה מקנא בו?

— איך לא אקנא בו אם המצא ימצא כעת בירושלים עיר הקדש וישפוך שמה שיחו לפני כותל המערבי.

— מה ראה על ככה? — שאלוהו השומעים פה אחד.

— הוא ראה על ככה יען כי שלשה לילות רצופים הופיע אליו אליהו הנביא בחלום הלילה ויקרא אליו לאמר: „אברהם, אברהם! אם לא תהתך נדוד אל העיר ירושלים ולא תפיל שמה שבע ישנים רצופות תתנתך לפני כותל המערב לאלהי השמים כי יסלח ויכפר לך על עונך הגדול מנשוא, כי אז פצה תפצה האדמה אשר אתה עומד עליה את פיה ובלעה אותך ואת כל בני ביתך ואת כל אוצרות כספך וזהבך וירדתם חיים שאולה כקרח ועדתו".

אם כי ידעו יהודי ווילנא נאמנה כי כל הספורים הנבערים האלה אשר שמעו אזנם ממקור אכזב יהלכו, מפי שקרן הקהל, בכל זאת לא חדלו משנות את דברי שקריו ועוד שתו עליהם נוספות בנפך משלהם, איש איש כעשתות לבו וכפי כח דמיונו החזק אם רפה, וגם כאשר החל יעזאָפאָוויטש להראות כמעט יום יום נשא על מרכבתו בחוצות קריה, לא ירדו ספורי הבדים האלה מעל הפרק ועוד ימים רבים היו לשיחת יושבי קרנות וידברו בו אנשים ונשים, זקנים עם נערים. הנה כי כן ירדו לפעמים בני המון דלת העם בחפץ-לב פלאים בסכלותם ובאולתם ורוחם יהיה ברוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ.

רב קהלת ווילנא אשר חפץ להרנין את לב הרב מקראקא בבשורה הטובה והנעימה כי לא לריק כלה כחו במסעו לווילנא וכי פרי שות לו, חש ולא התמהמה להודיע אותו במגלת ספר את אשר עבר על יעזאָפאָוויטש בימים האחרונים.

— „יהי שם ה׳ מברך!" — קרא ר׳ משה לנדא בהגיע השמועה הזאת לאזניו — „כל המקים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, ובמקום שבעלי-תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

ולא היה קץ לששון לב הרב ולעליצות נפשו על הפעל אשר הוציא יעזאָפאָוויטש למענהו ובהקבץ אליו זקני עדת בני ישראל בקראקא לאספה, ספר להם את כל הדברים כמו, ויהי המפעל הזה בעיניהם כאצבע אלהים וכאות נאמן כי רחם ה׳ את בית יעקב,

ויהיו דבריהם פה אחד אל הרב כי יערוך אל הנחם על פשעיו מכתב-ידידות ובדברי נגידים יפיח בו רגשי עז ותעצמות ללכת בדרכו, דרך הקדש אשר בחר לו, בצעדי און ולעשות הטוב והישר בעיני אלהי ישראל, ויתן הגאון לדבריהם צדק ותישר עצתם בעיניו ולא פגר מהריץ ליעזאָפָאָוויטש אגרת רצון ושבע שמחות, אגרת רצון ואהבה, ויסר את קללתו מעל ראשו.

עיני יעזאָפָאָוויטש מלאו דמעות-גיל כאשר כלה לקרוא את מכתב מורו ורבו אשר יקר גם נכבד בעיניו עד מאד. כטל של תחיה וצרי-נחם היו דברי הגאון ללבו הפצוע וירוח לו. לאט לאט שבה נפשו למנוחתה, תקות נעימות עלו על תלמי לבבו כפרחי-חן ועתידותיו נגלה נגלו לנגד עיניו בשלל צבע רקמתים וירקרק חרוץ.

ח

שיבת המלך ווילנאה.

כשבעה ירחים ישב המלך בקראקא, ואחרי כן שב ווילנאה. לא החפץ לשבות ולהנפש ממלאכתו אשר עשה לטובת דברי ממשלתו או למצא שקט ושלוה אחרי תשואות החגים ונשפי החשק אשר נערכו שמה בהיכלו בסופה וסערה, ברב עם והמון חוגג, לא החפץ הזה כי אם דברים וענינים נכברים ונשגבים הרבה יתר מאלה אשר לקחו כליותיו ולבבו בשבתו בקראקא, הם המה המריצוהו ויבהילוהו לשוב אל עיר מלכותו אשר בליטא. כי הרוזנים ואצילי הארץ אשר נקהלו נוסדו יחד לקראקא להמתיק שמה סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, הרו חשש וילדו קש ותהיינה תוצאות רובי אספותיהם אפס ותהו, הבל ורעות-רוח, כי לא הלך לבם אחרי הדברים אשר נקבצו באו לענות בהם ויהי אדיר חפצם להתחרות איש את רעהו בלשון מדברת גדולות ובמתנת הדבר והמליצה אשר חלק להם ה'; לא כן הוא בווילנא, אשר בעת האחרונה צמחו בה חרשות העומדות ברומו של עולם הממשלה ותגענה אל לב המלך ביתר שאת וביתר עז. בימים אשר נפקד מקום המלך בליטא שֻׁנה המצב המדיני של החבל ההוא מן הקצה אל הקצה וילבשו פנים חדשות, כי תחת אשר עד כה היתה ערפל חתלתו וסתרו חשך, נגה עליו עתה אור יקרות; חליפות דבריה את מלכי הארצות הקרובים אליו התבררו והתלבנו למדי וכספר נגלו, ולא היה עוד דרוש

לחפץ זיגיסמונד לעשות את העולה על רוחו חרש ובארחות עקלקלות ותמצא ידו הפעם לכלכל מעשהו קבל-עם ולעיני השמש.

בימים האלה, והמורד מיכאל גלינסקי, נאזר בישע מושל מאסקוי, השתער הוא ואנשי סודו בחרב נוקמת על אויבו בנפש זאברזשעזינסקי על יד העיר גראדנא, ויצו לכרות את ראשו מעליו ויוציא להורג רבים מאנשי מצותו, ואחרי כן עבר הוא ואחיו וחיל המתנדבים אתם אל מחנה וואַסילי יואנאוויטש אשר שש עליו כמוצא שלל רב, ויחן על דגלו וילחם מלחמותיו. אבל בעת הזאת נמצאה גם עדת אנשים קושרי קשר על ממשלת מאָסקוי ובראשם הנסיך קאָנסטאנטין אסטראָזשקי אשר חדל מפסות על שתי הסעפים ולא יסף עוד לבחור לו לשון ערומים ולחמוד לצון לו בבאו בחליפות דברים את זיגמונד אשר בקש עזרתו, ויפל אל מחנהו ויעזור אחריו בכל אשר פנה. משני המורדים האלה, גלינסקי מעבר מזה ואָסטראָזשקי מעבר מזה אשר באילותם וכחם הכביר יחד נשתוו, היתה נסבה כי הושם קץ לחשך הפרוש למסך על הליכות הדברים אשר בין ממלכות ליטא ומאָסקוי, וירא כל העם עין בעין כי חרצבות אגודתן פֻּתחו ואשיות השלום מוט התמוטטו, ויבינו כל יודעי בינה לעתים כי תעבור מלחמה בארץ ופעמיה לא יאחרו, ואף כי המלך הצעיר בשאפו לתהלה, התאוה תאוה לצאת לקראת נשק בתקותו לנחל לו על שדה-קטל נזר גבורים ושם עולם אשר לא יכרת.

— מה מצב אוצרנו כעת? — שאל המלך את יעזאָפָאָוויטש שר גנזי מלכותו בהוכחו לדעת כי מלחמה קרובה לבא מיום ליום, היש בו כסף אם אין?

— יש ויש, ארוני המלך, כי באו המסים והארנוניות אל האוצר תמידים כסדרם ולא עבטו ארחותם.

— היכול נוכל כעת להקדיש מלחמה על אנשי חרמנו? הישפוק כספנו לצרכיה המרובים.

— אם ימי המלחמה הזאת לא ימשכו — חסר-כסף לא יבואנו, ועוד גם זאת, כי נטל עלינו לחתור בכל עזנו להסב את פני המלחמה משערי ארצנו לעבר מגבולנו והלאה, והיה אם כדבר הזה היה לא יהיה חלילה, כי אז כל מקורי הכנסותינו ידללו ויחרבו לבד אשר הבוק תבוק הארץ ויושביה יתרוששו ויבואו עד ככר לחם, בעריה השאר שמה ושאיה יכת שעריה.

— אם אגמור בלבי אמר לצאת למלחמה, כי אז לא אחכה עד אשר יתנפל האויב עלי כי אם

אנכי אנכי אשתער עליו לראשונה, לפתע פתאום אניח עליו מן המארב ואנתקהו מן הערים אל המסלות, כחק שמתי לי מימים ימימה.

— אם כן הוא, מרהיב אני בנפשי עז לתת ערבתי להוד מלכותך כי בכסף הכתבן הנמצא הפעם באוצרנו, השיג תשיג ידנו לכלכל את כל צרכי המלחמה ולו תמשך גם לשנה גם לשנתים, בלי כל עמל וטרח.

— הנכון חשבונך ותחקרהו כי כן הוא?

— חשבוני, ארוני המלך, כזהב טהור מוקק שבעתים ושכלה אין בו, כי כוננתיו גם ערכתיו על פי חשבונות הוצאות המלחמות משכבר הימים, אשר מצאתים נכתבים בפנקסים בבית ספרי הזכרונות.

— מי מטרי ועבדי ידמה לך אף ישוה לך, יעזאָפאָוויטש, בשאר רוחך וכשרונותיך הנשגבים — פזר המלך תהלה וכבוד לעבדו הנאמן והחרוץ ויבט בו בשחוק־חן ונעימות על שפתיו.

דברי יעזאָפאָוויטש הרגיעו את רוח המלך וירדו כשמן בעצמותיו, וימהר ויקדש עצרה ויקרא אליו את כל שרי ליטא ונסיכיה לאספה, וכלם נמנו וגמרו פה אחד לתת אות למלחמה, ויהי כן.

המלחמה החלה, אבל לא ארכו לה ימיה כי תגר המלך זיגיסמונד שארית כח, וילחם כגבור משכיל. קל מהרה הזעיק את כל צבאות חילו, וטרם תקח אזן האויב שמץ דבר מאשר עשה, כבר הקריב לבא אל שערי אָרשא. כראות מושל מאָסקוי את מחנה ליטא בא פתאום לפתע בארצו, וימהר וירק את גדודי חילו ויקומו ויתקעו להם את יתדם על תוף נהר דניעפר השמאלי. סטאַניסלאַוו קישקאַ, שר צבא זיגמונד, כמעט לכד את דראהאבוזש, אבל חאלמסקי ויעקב זאַכאַרעוויטש, שני שרי צבאות מאָסקוי הוציאו עד ארגיעה את בלעו מפיו ויגרשו אותו הלאה מדראהאבוזש מבלי הסב לו, אמנם, רעה קטנה או גדולה, אחרי כי על פי הליכות המלחמה הזאת הָראו מפקדי שני המחנות לדעת כי אם גם ימים על שנה יערכו קרבות לא תרום יד האחד על השני, כי במספר צבאם וגדל כחם יחד נשתוו, החליטו לכרות ברית שלום ביניהם ולא פגרו מהוציא את הדבר לפעלו. על פי דברי השלום הזה השיב שליט מאָסקוי לזיגיסמונד הַוּת אחדות בגליל סמאלענסק אשר קרע ואסילי מעליו, וזיגיסמונד הקים בספר על שם בני מאָסקוי את כל המקומות אשר לקח המושל יואן מידו בחרבו ובקשתו.

אם אמנם כי לא נשאה המלחמה הקטנה הזאת כל פרי להלוחמים ותהי כלא היתה, בכל זאת, הנה המלך מרוב שמחת לבו ועליצות נפש על הדר כבוד הגבורים אשר נחל לו — ברמיונו — כמעט יצא על שדה קרב, חש ולא התמהמה לשלח לווילנא רץ ממהר ועל ידו מגלה עפה מבשרת בדברי נגידים ובלשון מדברת גדולות כי הפליא לעשות חיל במלחמה, כי חשף זרוע עוז וישב נקם לצריו וימינו רעצה אויב, כי חיל צבא פולין לבשו עז ותעצמות וילחמו כגבורי אריות ויצטיינו באמץ לבם וברוחם העשוי לבלי-חת. בגלל הדבר הזה ועקב אשר לא הריקה המלחמה הזאת את אוצר הממשלה ולא נתנה את תושבי הארץ למשסה, גמרו כל השרים והנסיכים אמר פה אחד לקדם את פני המלך המנצח והנאזר בגבורה בבאו אל העיר בקול תרועה והמון חוגג ולעשות את היום הזה ליום משתה ושמחה, ליום ששון ויקר בכל פנות העם.

אחרי אשר נועדו נקהלו יחד כל רבי המלך אל חצר המלכות להמתיק סוד על אודות התכונה הדרושה לחפץ החג הזה, קמו כאיש אחד חברים כל זקני העיר, ראשי אגודות עושי המלאכה וכל נכבדי קריה למפלגותיהם להוציא לפעולת אדם את כל אשר החליטו המתיעצים לעשות. לאט לאט לבשה העיר פנים חדשות עוטות פאר והדר ותבא בעדי עדיים ותיף ביפיה ובתפארתה. ידי חרשי העצים, מושחים בששר וכל בעלי המלאכות מסוג זה היו מלאות עבודה יומם וליל, ותהפך כל העיר לבית חרשת המעשה אשר התבולל בו שריקת כלי המלאכה בקול הזמרות אשר הרימו הפועלים והעובדים אחרי הגיחם אל פיהם נהרי נחלי יין ושכר לשמחת לב בעלי בתי המרזח מבני ישראל אשר הוציאו את חביות יינם וצנצנות השתיה התוצה. עין תושבי העיר לא חסה על כספם ויזילו זהב מכיסם לשפוך רוח חן ונעם ולעטות הוד ויפעה על כל מראה עיני המלך בשובו מדרכו; ובאמונה וחפץ־כפים עשו את הדבר הזה, כי המלך זיגיסמונד הטוב והישר באדם משך אליו את לב כל אנשי ווילנא כבחבלי-קסם, וכלם למקטנם ועד גדולם, דבקת נפשם בו לאהבה ויהיו ממוקיריו וממעריצי שמו כל הימים. היכלי הנסיכים, משכנות עשירי העם גם מעונות העניים והאביונים, כלם היו מעלפים מרבדים יקרים ויריעות בוץ וארגמן, פתילי אטון בשלל צבע רקמתים ומקלעות ציצים ופרחים המרהיבים עין ביפעת חמרתם. בראשי הרחובות ההומיות מאדם רב הוכנו שערי נצחון כלילי-יופי, ושער הנצחון אשר העמד על יד מבוא וורניצקי התנוסס ביניהם

בתודו ותפארתו כאבן נזר, כי דרך הכבוא הזה היה המלך נכון לבא העירה.

ולא נחשלו יהודי-ווילנא אחרי בני עם הארץ ויעשו גם המה כמעשיהם, ויטהרו וינקו את פרורם מחלאתו ויכללו את תאר פני מבאיו הצרים והחשכים ובתיו, בתי-עץ, רעי המראה הבנויים בטעם מוזר ומשונה, בכל אשר מצאה ידם ולפי מעלת רגשי החן והיופי אשר חלק להם הטבע באיפת רזון זעומה. אבל כל כבודת התג אשר ערכו היהודים לכבוד קבלת פני מלכם נמצאה לפני שערי רודניצק, ששם תחת אפריון ורפידתו אטון אדמדם עמד הרב בראש כל זקני הקהלה וספר תורה בידיו, ויהי נכון לקדם את פני המלך בדברי שלום ואהבה ובקול קורא: „ברוך הבא!", ואחריו התעתד החזן עם מקהלת משורריו לפצות רנה ולתת קולם בשיר נעים זמרות ישראל: „ה' בעזך ישמח מלך", אשר על כן היו הרב וכל ראשי העדה לבושים בגדי-חג, מגבעות מעור שועלים על ראשיהם ומעילי-משי מרכסים בכפתורי-כסף על כתפותיהם; גם נשי היהודים עטו שמלות מכלול ותפארה ותלבשנה שני עם עדנים ותַּשְׁתֶּנָה עליהן עדין וחליתן, ספירים ככוכבים מזהירים התנוצצו מעל ראשיהן וענקים מעל צורוניהן.

מורה השעות השמיע את השעה העשירית בלילה. תושבי קריה כבדו את התג באורים, ובתי התפלה, ארמנות הנסיכים וכל הבנינים המפארים אשר בעיר הפיצו אור יקרות מלא זיו ומפיק נגה, ובהיות פני השמים קודרים בלילה ההוא, הגדיל האור שבעתים וירהיב עין רואה בחמדת מראהו ובקסם יפעתו. ברחובות הגדולות ובכל ראשי-הומיות אשר בעיר, שוטטו אנשי המשמר הרוכבים על סוסים אחת הנה ואחת הנה ולפידי-איש בידיהם, ולפני מבוא רודניצקי משני צדי שער הנצחון המבריק ומתנוצץ באור זרוע, עמדו בטורים טורים ארוכים גם רבועים — מעבר האחד: חורי הארץ, רוזניה ושועיה ושר הגליל ניקולי ראדזיווילל בראשם וכלם רוכבים על סוסי-ערב ועוטים מעילי-עליון מעלפים זהב וכסף וכל אבני-חפץ, ומעבר השני: ראשי אגדות כל עושי המלאכה וכל נכבדי הקריה למפלגותיהם ופקיד העיר בראשם. בכל רבע שעה בא אל שערי רודניצק רץ אחר רץ ובשורה מוצאת בפיהם כי מסע המלך ילך הלוך וקרב אל העיר; מרגע לרגע חכה העם לבא האורח הנעלה וכל אחד כשנות אלף היה בעיניו:

אולם כרבע שעה לפני קרב המלך אל שערי העיר, בעת אשר בלב מלא יראת הרוממות ובדומית-קדש כלו עיני כל הנאספים מיחל לרגע הנשגב והנעלה, קרה מקרה אשר לא חכה לו כל איש ואשר הפריע את תהלוכות הפגישה וסדריה. וזה הדבר: אחד הצירים רוכב על סוס דוהר בא מן העיר כנשא על כנפי-רוח וכמעט נפשו בו ויקפץ אל הנסיך ראדזיווילל שר הגליל וילחש לו דבר-מה באזניו. דברי הציר היו — כפי הנראה — נכבדים ונשגבים עד מאד, כי כמעט כלה לדבר, נתר כמעט ראדזיווילל מעל סוסו וירעש ויתגעש וישלוף את חרבו מתערה ויעופפנה על ראשו ויקרא אל הנסיכים בקול גדול ולא יסף, בקול מוזר ופרוע:

— הכה, אדוני הנסיכים, ולכו אחרי! — ובדברו דפק את סוסו בחזקת היד וידא כעל כרוב בדרך העולה העירה.

וימהרו הנסיכים ובדרבנות הנעלים אשר ברגליהם הריצו את סוסיהם האבירים והדוהרים ויגמאו ארץ וינשאו כסופה בעקבות ראדזיווילל ובשטף מרוצתם שלפו את חרבם מנדנה. ויעל עמוד אבק גדול מאחרי הרוכבים ויכס את עין כל הארץ.

אחרי רגעים אחדים הגיע מסע המחנה אל שערי-אסְתְּר (Острыя ворота), ויתן הציר אות ויתיצבו לפני בית התפלה על שם רוח הקדש אשר נבנה לפני שנים אחדות על ידי הילני המלכה היושבת אלמנה מאלכסנדר יאַגעללָא אישה. בחצר פנימה, לעמת עזרת בית התפלה עמדו שתי עגלות גדולות טעונות משא לעיפה, וכל אחת רתומה לארבעה סוסים. מסביב לעגלות התהלכו אחת הנה ואחת הנה אנשים אחדים אשר הכרת תלבשת בגדיהם המוזרים וזקניהם היורדים על פי מדותיהם ענתה בהם כי מבני עם הרוססים המה, ומתוך האנשים האלה נשקפו פה ושם פני כהני האמונה הפראַוואָסלאווית מכרבלים מעילים ארוכים, מגבעות רחבי-כנפים מרקמת-שער על ראשיהם ומטות גדולים בידיהם.

ראדזיווילל קפץ מעל סוסו ובקפיצה אחת עמדו רגליו במבוא בית התפלה, במקום אשר נמצא אחד הכהנים וצניף אשר עין תכלת לו על ראשו, ואחרי ראדזיווילל פרץ אל המבוא יורי אָסטיק, הלא הוא ראש הפקידים המפקדים על משמרת העיר, אשר בא זה מעט הלום מועף ביעף על סוס דוהר.

— איה הילני המלכה? — שאל ראדזיווילל את הכהן.

הכהן שם מחסום למו פיו ויבט בפני שר הגליל בעינים שחות לארץ.

— איה המלכה הילני? — שאלהו ראדזיווילל עוד הפעם בשצף קצף ויאחז בזקן הכהן ויפרפרנו.

בבית התפלה היא — ענהו הכהן ופניו חורו כסיד וימהר ויסר את צניפו מעל ראשו —, הוד מלכותה מתפללת עתה תפלת הדרך.

ראדזיווילל, אָסטיק ועוד נסיכים אחרים אחריהם השתערו על דלתות בית התפלה, וכמעט נגעו בהן יד נפתחו לרוחה.

נרות דונג אחדים דולקים לפני צלמי הקדושים, הפיצו בבית התפלה אור כהה. ראש בית הנזירים ושני כהנים עוזרים על ידו, עבר לפני התבה ויתפלל תפלת הדרך, והמלכה האלמנה הילני לבושה שמלת-ארח כרעה על ברכיה לפני שערי המלך ותקד ותשתחו ארצה ותשפוך צקון לחש. עבודת הקדש הלכה הלוך וקרוב אל קצה, והשר ראדזיווילל וכל הנסיכים עמדו על מקומם כמשמרים נטועים ויחכו בכליון עינים לכלות התפלה.

כאשר כלתה התפלה קמה המלכה מעל הארץ ותעמוד על רגליה ותפן שכמה ובראש מֻטה לארץ הלכה לאט לאט הלוך ונשת אל המבוא, והנה ראדזיווילל הולך לקראתה ויגש אליה ויגדור את הדרך בעדה.

— שרתי הכבודה — אמר אליה בדברים רכים משמן — שואל אני ממך לבלי צעד אף צעד אחד קדימה.

— נסיך! — השיבה לו אמריה בקצרה — לא בשביה אני, ואין לכל איש המשפט להניא אותי מלכת באשר חשקה נפשי.

— דבריך, הוד מלכות, כנים ונכוחים; אבל הלא מתעתדת את לשום לדרך פעמיך, ובא האות על זה כי שתי עגלות מיחלות לך לפני מבוא בית התפלה.

— גם הדבר הזה אך על פי יקום ואין לזר הצדקה להתערב בו ולהתיצב לי לשטנה על דרכי. נכספה גם כלתה נפשי לשוב לארצי ולמולדתי ולבית אבותי עירה מאָסקוי.

— אם כן הוא, אל נא תשיתי, הוד מלכות, עלי חטאת אם אנכי, עבדך הנאמן, אֻאלץ הפעם לשום עליך משמר מטעם אדוננו המלך ועל פי חקי ממשלתנו הרוממה.

— התגיש רגלי לנחשתים ובאונס ויד חמסים תטני להפצך? שמו שמים! — קראה המלכה בקפצה כצער ממקומה ותשלח ידה אל מצחה. על פניה הזועפים שכנה ענגה הרת רגז וקצף גם בוז ושאָט-נפש.

— עושה אני כדבר הזה על פי התקף והעז אשר נתנה לי משמרת כהנתי, כהנת שר הגליל, — ענה לה ראדזיווילל ויקד וישתחו לפניה, — אנכי ערבתי את מנוחת הארץ והעיר מעם המלך ומידי יבקשנה, והיה אם את, הוד מלכות, תעזבי פתאום לפתע את מקומך ותחבאי לברוח מן העיר, ירתיח הדבר הזה את לבות כל תושבי המדינה כסיר מצולה ויקום שאון סואן ברעש והבאתי עלי קללה. על כן באתי לקדם את פני הרעה ולהודיעך כי שום אשים עליך משמר.

— האנכי בת מלך מאָסקוי אורד בחזקת היד אל הצנוק והמהפכת? — שנתה המלכה את שאלתה ותהי כנדהמת מרוב שרעפיה בקרבה על אודות העול הנעשה לה.

— אנכי עצר אעצרך במשמר עד בא כבוד אדוננו המלך אשר נחכה לו מרגע לרגע, והיה כאשר יגזור אמר, כן יעשה לך.

המושל וואָסילי לא יכפר לכם עד העולם את האון הגדול הזה אשר אתם עושים לי הפעם ויריב את ריבי, ריב אלמנה, גם כל בני עם מאָסקוי לא ינוחו ולא ישקטו ויעמדו לימיני וינקמו את נקמתי מכל עושקי כח, כי עוד לא שכחו את בת מלכם אשר תהגה נכאים על אדמת נכר ונפשה כמהה לארץ מולדתה.

— מתכבד אני להודיע את הוד מלכותך כי זה מעט כרתנו את המושל וואסילי ברית-שלום אשר פרי-טוב שוה לו.

— לא נכחד הדבר הזה ממני; אנכי בעצמי נתתי ידים לכריתת ברית השלום הלז.

— פעלך זה יעיד על טוב לב הוד מלכותך ועל הרוח הנדיבה אשר תסמכך, כי על מה אפוא יערכו קרבות יחד שני עמים קרובים האחד אל רעהו במקום גם בבשר ודם-נוצרים ישפך כמים המגרים ארצה? ובנוגע לבני העם מאסקוי, — מה להם ולענין זה? מה להעברים הנכנעים האלה להתעבר על ריב לא להם, על ריב משפחות ארוניהם? אבל אם כה ואם כה, הוד מלכות, הלא בתוכנו את יושבת ועליך איפוא למלא פקודת מלכנו.

הכהנים עוד לא התפשטו את בגדי השרת מעליהם ויעמדו על דוכנם ובשום-לב הטו אזן קשבת לדברי המלכה את ראדזיווילל, אשר בהיות בית התפלה עשוי מעשה ספון גבוה, נשמעו לאזן שומעת בקול שאון והמולה. גם הנסיכים אשר באו את ראדזיווילל עמדו על מקום עמדתם מרחוק מבלי דבר דבר וישבחו איש איש בלבו את הדברים הנמרצים והמחכמים היוצאים מפי שר הגליל אשר חנר, כפי הנראה, שארית כחו להבליג על אש חמתו אשר בערה בו ולבלתי התגולל בשצף קצף על הילני המלכה אשר שנא אותה בלבבו תכלית שנאה ויהי עָרָהָ כל הימים, ואיבתו זאת לא נכחדה אמנם מאת המלכה ותדע כי אויבה בנפש הוא ומבקש רעתה. הליכות אלמנת אלכסנדר־יאַגעללאָ בחצר המלך זיגיסמונד הראשון היו חבושות בטמון וערפל חתלתן, אין איש יודע עד מה מכל מעשיה ואין בא לחקר סעפיה אשר כסתה עליהם במשאון, ויהי הדבר הזה

נסבה לנטות קו של חשד עליה ועל חבר כהני האמונה הפראוואסלאווית הסובבים אותה כי אך הם המה בעברת זדון תרמיתם היו כפעם בפעם מאורי זיקות השנאה בלבות שני העמים האלה הקרובים האחד אל השני בקרבת בשר, וכי רק הם המה שלחו מדנים בין אחים ובדברי נרגן ולשון תהפכות סכסכו איש ברעהו ויתנו חדשים לבקרים חרב בידם לשפוך האחד את דם השני כמים המוגרים במורד. שבתה בליטא היתה עליה כמשא לעיפה וכנטל החול, יען כי בהיותה נוצרת מעודה בלב תמים את הדת הפראוואסלאווית, זרה רוחה לכל דברי הארץ אשר ישבה בה האמונה הקטולית לכסא ותבט בשאט בנפש על כל מראה עיניה; וכן היתה גם היא כקוץ מונד בחצר המלך הצעיר לימים אשר נלאה נשוא טרחה ומשאה וכלכל לא יכול אותה. אבל ימים חלפו, ירחים נקפו וקיר הברזל אשר הבדיל ביניהם עמד תחתיו בעצם עזו ותקפו, והחפץ להשלים האחד את רעהו רחק מכליותם ולבבם.

ברגע זה נשמע ממרומי כל מגדלי בתי התפלה אשר בווילנא קול הפעמונים ברעם, ויצלצלו גם בפעמון אשר על מגדל בית התפלה לרוח הקדש.

— אות הוא כי המלך בא אל העיר — אמר ראדזיוויל אל המלכה —; עוד רגע וחפשה תנתן לך, שרתי הכבודה. אסטיק! — פנה בדברים אל ראש שומרי העיר — שוה רגליך כאילות ורוצה נא אל שערי רודניצק ואמור למלך כי מחכים אנחנו לו בבית התפלה, אשר שם רוח הקדש נקרא עליו.

כחץ מקשת עזב אסטיק את בית התפלה ויתעופף על סוסו קל המרוץ העירה.

אף בא המלך ושרי צבאותיו אתו אל שערי העיר. דעת לנבון נקל כי תהלוכות הפגישה ומשטריה לבשו הפעם פנים אחרות ולא נעשו כאשר התעתדו להעשות מראש. אחרי אשר נפקד מקום כל רבי המלך והנסיכים על יד שערי רודניצק, מלא שר העיר את פקודתם וימלא את מקומם תחתם כבא כח כל תושבי הקריה וינאם נאם ויברך את המלך בשלום ויצג לפניו את כל נכבדי העיר למפלגותיהם ואת כל בני קהלת ישרון אשר מלאו פיהם שירה ולשונם רנה ויתנו קולם בתפלת „ה' בעזך ישמח מלך", ויהי המנצח על כל מערכת החגיגה וכשטריה, אחד מהם לא נעדר. המלך ישב במרכבתו וירא ויתבונן בכל הנעשה ויקשב רב קשב ועין רואה העידתהו כי נבוכו עשתונותיו בקרבו אף נוספה בו רוח עצבת. הכרת פניו ששזפתם השמש בלכתו למסעיו ענתה בו כי היה חזון הפגישה הזאת לפלא בעיניו ולבו השתומם בקרבו עד מאד למראה כל ההוד וההדר, הכבוד והתפארת אשר שוו יושבי העיר עליה.

— איה השרים, איה הנסיך ראדזיוויל? — נשאל שר העיר מאת המלך אשר חפץ לדעת על מה זה ועל מה זה נפקד מקום מרום עם הארץ בזה.

— זה מעט אשר נמצאו פה כלם, אבל פתאום לפתע התעופפו כעל כנפי רוח העירה כי, כאשר אחזה לי, קרה שם מקרה בלתי טהור — היה מענה שר העיר.

— מקרה בלתי טהור קרה שם? — שנה המלך את דבריו בלב נפעם ונדהם — הנגלה קשר בעם? או כי התפרצה תבערה בעיר? קשט אמרי-אמת הגידה לי ואל תכחד ממני דבר. פתח פיך ויאירו דבריך, ואל תערוץ!

— אנכי אינני יודע מזה עד מה ועל כן לא אוכל להשלים את חפץ אדוני המלך — ענהו שר העיר וילחץ את כתפיו.

ט

לפני שערי רודניצק.

ברגע זה בא אסטיק כועף ביעף ויספר למלך בדברים מעטים את כל אשר קרה, ויצו המלך לרכבו להפוך את ידו אל בית התפלה על שם רוח הקדש. ויהי כי בא שמה ויקפוץ מעל מרכבתו וכפרץ מים כבירים התפרץ אל בית התפלה ויעף אל המלכה.

— אחות אהובה — קרא אל המלכה וינשק לה על ידה — מה ראית על ככה להעלות כדבר הזה על לבך? החפץ תחפצי להעשות עלינו חרפה וכלמת-עולם? התאמרי להמלט על נפשך כמהוך השביה? האם בשביה את?

— נפשי כמהה אל ביתי ונוי, אל ארץ מכורתי, אל מאסקווי — ענתה לו המלכה בלב תועה.

— האם בית מגורך אתנו בזה לא כבית אבותיך הוא? המדינת ליטא כמו זרה נחשבה לך, כי יושבת את עליה כעל תדודי חרש?

מאד ערגה נפשי אל אמי, אל וואסילי אשר לא ראיתי את פניו זה כמה.

— אם כן הוא למה אפוא חפצת לברוח מאתנו בהחבא כשבוית חרב מיד מבקשי נפשה ולא הגדת לנו ונשלחך בשמחה ובשירים בתף ובכנור, ברוב פאר והדר, כבוד ותפארת כנאוה לבת מלכים

כמוך ? מה יאמר לפעלך זה וואסילי אחיך אשר זה מעט הושטנו האחד להשני את ידו לשלום נצח ונפרד איש מעל רעהו כידידים נאמנים אשר ברית אהבתם לא תופר לעולמי־עד ? חבי נא כמעט קט עד אשר נשבות ונגפש מעט מעמל הדרך ונבוא חשבון פעולותינו ועלילותינו בימים האחרונים, ואז לא נחסום את הדרך לפניך בחזקת היד.

ולא חכה זיגמונד למענה פי הילני ויתן לה את ידו ויוצא אותה מבית התפלה ויעלו אל המרכבה, ויסעו שניהם הארמונה, וכל השרים הנלוים אל המלך עוברים בסך אחריהם.

בעצם היום הזה קרה בעיר עוד מקרה אחד רב הערך, אף כי נגע רק בחיי איש פרטי לבדו. וזה הדבר: בתוך ההמון הרב והעצום לאין מספר, בתוך אלפי האנשים, הנשים והטף מכל פנות העם אשר נקבצו באו לפני שערי רודניצק להתענג על תפארת פרשת הפגישה ולראות מלך ביפיו, נמצאה גם חנה אשת יעזאָפָאָוויטש שר האוצרות אשר התחברה אל להקת נשים אצילות ממַכָּרותיה ותעמודנה יחד ותבטנה בחזיון הנשגב והנעלה, ואישה לא עמד על ידה בעת ההיא, כי הכירנו מקומו בין רבי המלך ושריו על פי המשפט הנתון לו מטעם דבר מלך שלטון לקחת חלק גם הוא כפעם בפעם בין נגידי הסדרים בימי מועד ועצרת־עם. ויהי בעזוב שר הגליל ואחוזת הנסיכים אתו פתאום לפתע את שערי רודניצק ויתעופפו העירה, כאשר קם בין ההמון הרב שאון סואן ברעש גדול ותהי המבוכה גדולה עד מאד, הנה כמו בחזקת יד נעלמה נדחפה חנה מבלי־משים אחרנית מלהקת רעותיה ותתבולל ותתלכד בשטף המון נשים עבריות זקנות מבנות דלת העם אשר לחצו ותדחקנה אשה את אחותה ובצד ובכתף תהדפנה ולאט לאט גרפו ותסחבנה את חנה הלאה הלאה משערי רודניצק ומהנשים האצילות אשר נמצאה בחברתן. אם כי היתה חנה הדורה בלבושה כאחת מנסיכות פולין, הכירוה בכל זאת העבריות החשכות כרגע, ועד ארגיעה התלקחה אש קנאת דתן ונקמתן במשכיות לבבן ותחלנה להתעולל ולהתגרות בה, להרעימה ולהכעיסה תמרורים ולשפוך עליה בוז וקיקלון כמים.

הנה חנקה המומרת! תחולנה כל המכות הכתובות בתורה על ראשך! יאטר עליך שאול פיו! יבלעך בבור־מות ואפל יקחך! אל תמצאי מנוחה בקברך! יקלע ה׳ את נפשך בתוך כף הקלע! — קראו הנשים החשכות וסרות הטעם בגרון ותמחאנה כף ותשלחנה אצבעותיהן ואגרופיהן לעמתה ולא חשכו רוק מפניה.

ועל כלן הרבתה להתהולל ולהשתגע אשת־כסילות וסרת־טעם, אשה הומיה וסוררת אשר כנו אותה כל תושבי מגרש היהודים בשם „זלטקה־מקוה״. בשם הזה נקראה זה כעשר שנה, למן היום אשר קרה לה מקרה בלתי טהור רב הענין אשר הרתיח את כל עדת ישרון כסיר מצולה. וזה הדבר: באחד מימי השבת אחרי ארוחת הצהרים נתפשה בחדר מקוה המים אשר בבית מרחץ הקהל בהתלחשה את תמונת אדם, אשר על פי הזקן והפאות המסתירים את פניה העִיכָתָהָ עין רואה כי לא תמונת אשה היא ויסחבו את החוטאת ברעם וברעש גדול סחוב והשלך אל חדר הקהל, ושמה היתה משכרתה שלמה מעם שמשי העדה אשר בקנאתם את קנאת ה׳ צבאות לא חסו על עמל כפיהם וימטירו על ראשה מהלומות אגרופיהם לבלי־חמלה, ומן העת הזאת והלאה היתה למשל ולשנינה, ללעג ולקלס בפי כל תושבי העיר וזורה כמו דוה ויקראו לה בשם „מקוה״, ותהי דראון לכל בשר. האשה הנבלה הזאת התנפלה בשצף קצף על חנה העלובה אשר נדחה תושיה ממנה ותחל לקרוע את שמלותיה אשר עליה ולקחת מאתה בחזקת היד את צלב הפנינים אשר על צוארה. ולא ידעה חנה נפשה מרוב פחד וחרדה ועשתונותיה אברו בראותה כי אין מכל ההמון הרב הזה חולה עליה, ואין מי ינוד לה.

חושו לעזרתי, חושו! צרחה חנה בקול קורע־לב ומחריד־נפש ועיניה שוטטו מסביב לה אלי יקרה לפניה איש אשר יקום ככרוב הסוכך לראשה ויריב את ריבה. אבל את אשר בקשה לא מצאה, ובין כה וכה נדחפה לאט לאט מאת ההמון הרב הלאה הלאה אל טבור מגרש היהודים.

אבל לא ארכו הרגעים, והנה פתאום לפתע הופיע אליה מלאך מושיע בדמות איש צעיר לימים עובר בצבא החל אשר כמו צמח תחתיו בין רגע מן האדמה. כפריץ חיות התפרץ אל המון העבריות הזקנות ויעופף את חרבו עליהן מימינו ומשמאלו ויפץ את כל האספסף ויקח את חנה אשר חשבה להתעלף על זרועותיו וישאנה אל מקום שוקט ובטוח. מרוב מבוכתה ושאון לבה אשר המה כהמות ים לגליו לא הכירה חנה ברגע הראשון את גואלה ומציל נפשה אשר ידעתהו לא מתמול, כי המלאך הגואל הזה היה בחיר מכריה ומיודעיה משכבר הימים, מאהבה ומוקיר שמה ודיד נאמן לכל בני בית יעזאָפָאָוויטש, הלא הוא — יואן סוויענטיצקי.

— האותך יואן אדוני, תחזינה עיני הפעם? — קראה חנה בששון־נפש אשר לא יתאר גם בעט סופר מהיר אחרי אשר התעודדה כתמהון לבבה

ותשב רוחה אליה ותכר את מפלטה ומשגבה — הה, פרצים תצאנה לך תודותי, אדוני, לנצח לא אשכח את חסדך זה עמדי. אתה, אדוני, חלצת נפשי ממות, כי כמעט אשר שסעוני המכשפות האלה כשסע הגדי.

— בכל עת עמדי על יד שערי הודניצקי — החל הפולני הצעיר לספר לה את דבר המקרה אשר הביאהו הלום — הלכו מבטי עיני כצל אחריך בכל אשר פנית. אבל כמעט קם השאון ותגדל המהומה, ההחמקת פתאום מעיני ולא יספתי לראותך עוד ותבא דאגה בלבי פן קרך אסון, בשגם כי נפרץ חזון מקרים רעים בעת מבוכה, ואמהר ואשוה רגלי כאילות וארוץ לחפשך בכל הככר, ויהי בפנותי כה וכה וארא את המון העבריות הזקנות ואשמע את קול צעקותיהן ושאגותיהן הפרועות, ואחז את דרכי אליהן והנה — הראוני עיני כי לא לשוא פחד לבבי ומגורתי לא היתה מאָפע.

— חסד אלהים הוא! — קראה חנה בנשאה עיניה למרום.

ויעזבו שניהם את מקום עמדתם וילכו לדרכם. אם כי בעברם שניהם על פני משכן יעזאָפאָוויטש אשר בעיר כבר השמיע מורה השעות את השעה הראשונה אחרי חצות הלילה, בקשה חנה, בכל זאת, את גואלה כי יסור לביתה וינוח שם כרגעים אחדים מעמל הדרך, ויעש כן. בבאם הביתה לקחו את מקומם באולם המשכית, וחנה צותה את שפחותיה לקדם את פני האורח במאכל ובמשתה, והִנה מהרו למלא אחרי מצות גברתן ותגשנה לפני סוויענטיצקי על אגרטלי-כסף יין וזני-מרקחה במינים ממינים שונים. ויעזאָפאָוויטש עוד לא היה בביתו בעת ההיא.

— ה׳ אלהים הוא הוא אשר שלחך היום להציל משחת חיתי — אמרה חנה ותשפות באחד הגביעים יין-הגריה ותציגהו לפני האורח — לולא אתה שהיית לי, כבר קרעוני המכשפות האלה לגזרים ולא נשאר בי מתום: הנה כי כן בערה בהן אש חמתן, אף כי לא עשיתי להן מעודי כל רעה קטנה או גדולה.

— זה דרך בני המון העם ההולכים בחשך להיות בכל עת עזי-פנים וקשי-לב ואכזרים כיענים במדבר, יען כי על כן הלא אנשים חשכים המה אשר רק אחרי חושיהם הפרועים והמוזרים לבם הולך.

ויהי המה נדברים איש אל רעהו על אדות ראש קורות היום, על חג הפגישה אשר השבת מטהרו ועל נסבת הדבר הזה, ובמרוצת דבריהם נתגלגלה שיחתם עוד הפעם אל המקרה הבלתי טהור אשר קרה את חנה זה מעט, והנה פתאום לפתע ומבלי - משים העתקו מפי סוויענטיצקי המלים האלה:

— רואה אני הפעם בעליל כי לא הועילה לכם התמורה הזאת ברב או במעט ותהי כצמח-בל יעשה קמח: עוד כיום הזה נכתם עונכם לפני היהודים ולא יאבו סלוח לכם ושונאיכם בנפש המה כשהיו.

לב חנה השתומם בהוכה לשמע הדברים האלה ותבט בפני הדובר בה בעינים מפיצות תמהון-לב, והוא בא במבוכה גדולה ולבו תעה בקרבו, כי רק עתה נפקחו עיניו לראות את עותתו ואך ברגע זה השכיל להבין כי מבלי - חפץ הרעיד את מיתרי לבב האשה האהובה לו וישבת את מנוחת נפשה, ויצר לו עד מאד.

— כאשר אחוה לי לא בנתי לרעך, יואן אדוני — קראה חנה אליו וצבע פניה שָנה חליפות — אל מה ירמזון מליך? התמורה שדברת על אודותיה זה מעט, מה היא?

עשתונות האציל יואן נבוכו ויך לבו אותו על אשר לא נשמר בלשונו ובפחזותו עבר חק נתן לו להיות כמחריש ולבלתי העלות את הדבר הנורא הזה על דל שפתיו מעודו. כרגעים אחדים ישב על מקומו דומם כאבן ויחפש רוחו בקרבו ויועץ עם לבו איך לבאר לה את הדברים אשר הפליט פיו מבלי הזהר, ואחרי כן במצאו לפניו, כפי הנראה, את הנכון לו לעשות, תפף באצבעותיו על השלחן ויען ויאמר:

— את הנעשה אין להשיב ואם פעם יצאו הדברים מפי עלי להפיץ עליהם אור יקרות ולבארם בשום שכל, למען אשר תביני להגיגי ולא יהיה לך כמליצה חידות. אנכי כונתי בדברי את התמורה אשר נהיתה בימים האחרונים בחייכם, את שבתכם באחוזת ווידוניה.

— אלי, אלי! קראת חנה בקול מוזר ופרוע ותאחז בראשה ופניה כסיד חורו — גדול כים שברנו, נחלה מכתנו! נחפשו נבעו מצפונינו ועתה על המוקד יעלונו להיות לשרפה מאכלת אש! הה אבדנו כלנו אבדנו!

גם פני האציל סוויענטיצקי כשלג הלבינו בהוכחו עתה לדעת מה נורא הפחד אשר הביא פתאום לפתע בלב האשה היקרה והאהובה לו אשר למענה נכון היה לעבור במשברי אש ומים זידונים. כמתהולל וכמשתגע התנפל לרגלי חנה אשר חשבה להתעלף ויאחז בידיה הרועדות כמצנת קור וקרח ובקול בכי ותחנונים אמר אליה:

— חנה גברתי, למה תבכי ולמה ירע לבבך? אל תערצי ואל תחתי, כי לא תאנה כל רעה אליך. בכל הקדוש לי נשבעתי לך כי אין בלעדי יודע מסודך עד מה ובטותי ירד אתרי אלי קבר.

— אתה... איש... נתנ...רי הנך, — בטאו בכבדות שפתי חנה אשר שניה דא לדא נקשן וכל עוד רוחה בה.

— אבל בן הורי ארץ פולין אנכי. מעל ובגד, מלשינות ושטנה כמו זר נחשבו לי, תעב אתעבם ושקץ אשקצם. גם גרון שר הטבחים על במת-מטבח לא יצלח להוציא מפי סוד אחר אשר נודע לי בדרך מקרה. הה, חנה עדינה! אך לשוא תשתוחחי, לריק תהמי, כי לא יפול משערת ראשך ארצה. דעי לך, עדינה, כי בפחדך זה תשיאי עלי חרפה שוברת-לב, והיתכן כי עוד טרם תדעי את טבעי ותכונת נפשי? היתכן כי תחשביני לאיש אשר לא יבוש ופניו לא יחורו לעשות מעשה אשר לא יעשה?

סערת לבב חנה כמו החלה לשוב לאט לאט לדממה.

— הה, לו־ידעת מה יקרת ומה נכבדת לי — הוסיף האיש הצעיר לימים לדבר אליה בקול בכי — ; לו ידעת מה מאד יקרו לי כל בני ביתך אשר כבני משפחתי, כעצם מעצמי וכבשר מבשרי נחשבו לי, כי עתה היה לבבך סמוך ובטוח כי יומם וליל אהיה ככרוב הסוכך לראשכם ומכל משמר אנצרכם, והיה אם תקרב חלילה סכנה לבא אליכם אגלה את אזנכם על אודותיה בעוד מועד, אחרי כי רבים המה מכירי ומיודעי בין תושבי קריה לכל מפלגותיהם ויודע אני מכל אשר יהיה בעיר כפעם בפעם. ובכן בטחי בי כי כמעט תהיה חלילה רעה קטנה או גדולה נגד פניכם, יודע הדבר הזה אלי בראשונה ואנכי אחיש ולא אתמהמה להוליך את הקול אליכם למען תשכילו איך לכלכל מעשיכם במועצות ודעת. במשמרת כהנתי הקדושה הנני נשבע לך כי עשה אעשה כזאת.

— תשאות חן חן לך, סוויענטיצקי אדוני — אמרה אליו חנה אשר כבר התעודדה מעט מאימת המות אשר נפלה עליה — על כי הרגע הרגעת את רוחי ותשביח את שאון גלי לבבי. איש יקר ונכבד אתה ועל כן רבה אמונתי בך, ואמונתי זאת היא תרבני.

— ואמונתך בי עוד תרב שבעתים אחרי הגידי לך, שרתי היקרה, כי גורל אחד לשנינו ומצבי כמצבך. גם אנכי סוד נורא כמוס עמדי וחתום באוצרות לבבי, ואם תודע חלילה תעלומתי בקהל-עם תהי אחריתי כמוך, אחרית מרה כלענה.

— הדבר לאט יצוק גם בך? — שאלתהו חנה בתשוקה נמרצה.

— כן, דבר לאט עמי, דבר גדול ונורא. דע לך כי בסתר משכיות לבבי מחזיק אני בברית הדת הפראוואסלאווית המכֻנה בפי הקתולים בשם אמונת-שקר. הכנתי את רוח כהני דתנו, כמריה והגמוניה ועלילותיהם, ולא ישרו בעיני בהוכחי לדעת כי אך התחפש יתחפשו כנזירים וכקדושי-עליון ובאמת מעשיהם זר מעשיהם ומספר פשעיהם עולה על מספר פשעינו אנחנו, אשר בד קדש לא נלבש. לא כן חבר שומרי משמרת דת הפראוואסלאווית; האנשים האלה אם כי לא יתאמרו לקדושים אשר בארץ, אבל אנשי אמונים המה, ישרים ותמימים בלבותם, הצדק אזור מתנם והאמת למזח תמיד יחגרוה, כל עקבה ומרמה רחקו מכליותם, לא יגנבו איש את לב רעהו, לא יתהללו במתת שקר, ולא יתהדרו בתהו לעין רואה, ועל כן כבר אכבדם ביתר שאת, ולולא נפל פחד המוקד עלי כי עתה כבר באתי במסרת ברית דת הפראוואסלאווית לעיני השמש ולא נאלצתי עוד לעשות מעשי במחשך ובמסתרים, לחלף שמלותי ולהשתנות ולהתגנב בהחבא אל בית התפלה לעבודת ה׳ על פי אמונת הפראוואסלאווים אשר לפי טעמי ורוחי שכם אחד לה בהוד אלוה ובתמת קדש על עבודת ה׳ אשר יעבדו הקתולים בבתי תפלותיהם. הנה זה הוא סודי אשר היה סתום וחתום עד כה בבתי נפשי, ובבלעי היום פני הלוט הלוט עליו ואגד לך את כל לבי הלא תביני כי אם כה או כה אין לך לירוא מפני ומגורתך— מאפע.

נפש חנה כבר שבה למנוחתה ותרגע, וסוויענטיצקי ישב וישוחח אתה עוד כרגעים אחדים ואחרי כן נפרד מעליה וילך וישב למקומו.

הדלת סבבה על צירה ויעזאפאוויטש אשר נמצא עד כה עם יתר השרים בארמון המלך ויקח חלק במשתה אשר נערך שמה לכבוד חגיגת היום, בא הביתה. ותרא חנה ראשית לה לספר לו את כל הקורות אותה לפני שערי רודניצק.

— מה זאת תשמענה אזני?! — קרא יעזאפאוויטש בתמהון-לבב — האם ערבו היחפות האל את לבבן להתגולל עליך ולהכות בחרפה לחייך? אך זאת היא כפית-טובה מאין כמוה! המעטים המה החסדים והטובות אשר עשה אעשה עמדן כפעם בפעם? מי מכל היהודים ירבה לדאוג לשלומן ולטובתן כמוני? והכי זה הוא הגמול אשר הנה גומלות לי? לא, לא אכפר להן את חטאתן זאת עד העולם. מחר אשים כמרקחה את כל הקהלה ומנוחה אדריכנה ועל הדיינים היושבים כסאות למשפט אכביד את אכפי להעמיד את בנות-בליעל אלה לדין וליסרן כדוע מעלליהן למען אשר תקחנה מוסר ולא תזדנה עוד לעשות תועבות ושערוריות כאלה. הנך אומרת כי יד זלטקה-מקוה היתה בזה? הכן?

— כן, בת בליעל זאת התעללה ותתלוצץ בי ביתר עז. נפשי יודעת מאד כי לולא היא שקמה עלי כמטה זעם, לא קרני דבר. היא אך היא הסיתה את כל הזקנות הכסילות ותעורר את רוחן להתגפל עלי ולהתגרות בי ותהי להן למופת במעשיה.

— מחר תגרש המרשעת הזאת מן העיר, וידעה את תנואתי!

זמן רב פסחה חנה על שתי הסעפים אם לספר לאישה מכל אשר שמעה להשמעות אזנים מפי הארון סוויענטיצקי, אם לחדול. למרת רוח ולמגנת לב היה לה להפריע את מנוחת בעלה בדבר אשר כבר סר פחדו מעליה ויהי בעיניה כנגמר בכי-טוב, אבל כמו כן חשבה לה לחטאת לא תוכל כפרה או גם לדבר מסֻכן בפרטים שונים אם כחד תכחד מאישה את הדבר גדל הערך הזה אשר — יהיה איך שיהיה — הלא נחוץ ודרוש הוא לאברהם לדעתו כמו, למען אשר יתעשת לבקש תחבולות ולשית עצות בנפשו במה לקדם את פני הרעה בהתרגשה לבא חלילה. ויהי מוצא מחשבותיה אלה כי גמרה בלבה אמר לגלות לו את הדבר, ויעבור עליה מה.

— אברהם, — החלה לדבר אליו לאט לאט ובכבדות בהועצה עם לבה איך לכלכל את דבריה אליו במועצות ודעת, למען אשר לא ימחצו את ראשו כרעם-ברקים ולא יפילו עליו בלהות צלמות — אברהם, דבר נכבד ורב הערך יש לי להשמיע באזנך, אבל מתנה אני עמך תנאי קודם למעשה כי לא תערוץ ולא תחת ולבך אל ירך. נשבעתי אני לך בחיי ובחיי ילדינו כי אם בנחת ובמנוחה תשמע את דברי מהחל ועד כלה, תוכח בעצמך לדעת כי אין לנו בזה כל נסבה לפחד פחד ולרגז תחתינו.

פתח דבריה בפני עצמו כבר די והותר היה להחריד את יעזאָפאָוויטש ולהשבית את מנוחת נפשו, ועד ארגיעה ענתה בו הכרת פניו החשכים כי נוע ינוע לבו בקרבו כנוע עצי יער מפני רוח ולא ידע שלו.

— מה הוא הדבר אשר יש לך להגיד לי? — שאל אותה בהעמידו את פניו כשליו ושלאנן ברוחו.

— רואה אני בך אותות פחד וחרדה ועל כן אין טוב לי בלתי אם להיות כמחרשת ולבלתי ספר לך מטוב ועד רע.

— חנה, רב לך לענות את נפשי ולהציקני בדבריך, — אמר יעזאָפאָוויטש אליה —; אם את תשבי על מקומך בהשקט ובטחה ולא תדעי עצב, למה אפוא אחרד אנכי? האם אנשים זרים אנחנו? הלא כל הנוגע אלי נוגע גם אליך.

— דבריך, אברהם, כנים ונכוחים ואנכי לא שערתים בנפשי מראש, אבל זכר נא ואל תשכח את אשר יפצה פיך ברגע זה. הלא עיניך הרואות כי שוקטה ובוטחה אני וכל דאגה רחקה מכליותי, היה נא גם אתה שקט ושאנן כמוני.

ותחל חנה לספר לאישה לאט לאט, במתינות ובזהירות את כל הדברים אשר דברה את האציל סוויענטיצקי, ויעזאָפאָוויטש שמע את דבריה במנוחה ונחת ולא חת ולא זע, לא השמיע כל קול ענות ולא נתר ממקומו, אך צבע פניו שֻׁנה חליפות, וכאשר כלתה לספר כסו פניו בעננה הרת תוגה ועצבת. כרגעים אחדים היה דומם כאבן וראשו מֻטה לארץ, ואחרי כן פתח את פיהו ויאמר:

— האמנם כי כדברך כן הוא ובעת הזאת אין עוד כל אסון לנגד פנינו. האציל סוויענטיצקי מבני חורי הארץ הוא, איש יקר ונכבד, אוהב נאמן לכל בני ביתנו ודבק אחרינו בכל לב ונפש, ואם הוא הבטיחך להצפין את סודנו בחבו עד בא חליפתו, עלינו להאמין בו אמונת אמן כי מלא ימלא אחרי דבריו. אבל אם נודע פעם סודנו לאחד האנשים, מי זה לידנו יתקע כי לא יודע גם לשני ולשלישי והמה אלה לא יצטיינו בצדקתם ובישרת לבבם ובאהבתם את בני משפחתנו כהאציל סוויענטיצקי?

ותחרד גם חנה חרדה גדולה ותשקע במצולות מחשבות נוגות עד מאד.

— האם לא השמיעך איזו הדרך הגיע סודנו לאזניו? — שאל יעזאָפאָוויטש את רעיתו.

— הוא אמר לי כי נודע לו על פי מקרה.

— אם כן הוא, מי אפוא יערוב לנו ערבה כי גם לשני ולשלישי לא יודע סודנו על פי מקרה ואז הלא — אוי ואבוי לנו.

חנה התחלחלה מאד ותלפת וכל בדי עורה נעו ויזועו; ממעמקי לבבה התפרצה אנחה שוברת חצי גוף ותספוק בכפיה.

— ומה לנו לעשות הפעם? — שאלה את אישה בהביטה בפניו בעינים מפיצות תוגה ועצבת.

כרגעים אחדים לא דבר יעזאָפאָוויטש דבר, כי התחפש רוחו בקרבו ויחשוב מחשבות, ואחרי כן קרא אל רעיתו:

— אנכי אפוא זאת אעשה. מהיום והלאה יהיו מוכנים ומזומנים אצלי על הגבול כל הדברים הדרושים והנחוצים לנו למנוסתנו, והיה כמעט תחל לנשב רוח רעה נגד פנינו, עד ארגיעה נברח כצל מן הארץ ועקבותינו לא תודענה.

— אבל מי יודע אם לא יתחולל האסון על ראשנו פתאום לפתע, בעת אשר תקצר ידנו מפדות ולא יהיה בנו כח להציל נפשנו?

— לדבר הזה בל תדאג — ענה לה יעזאָפאָוויטש בלב סמוך ובטוח. — בכל עת אשר יקרנו האסון, תקח אזננו שמץ מנהו בעוד מועד, יען כי לבד אשר אנכי בעצמי תהיינה עיני פקוחות על דרכי אלה אשר עתותי בידיהם ועל כל הליכות עניניהם, גם עומדים לימיני אנשים רבים המחזיקים בבריתי, הדבקים בי בכל לב

ונפש והנבונים לעבור למעני במו אש ומים. לולא אנשים כאלה שהיו לי, כי אז, הנה בהיותי מזרע היהודים נבצרה ממני לבצר עמדתי על תועפות שיא גרם המעלות אשר הנני עומד עליו כיום הזה. אם אמנם כי יטה אלי המלך כנהר שלום וימשכני חסד אף יקרבני כמו נגיד, אבל בכל זאת הלא רק אדם הוא גם בן עם הארץ, ועל כן יסיתני לבי בשפק אם צלחה לי לכהן פאר במשמרת כהנתי עד היום הזה לו חסרתי ידידי ורעי הקשורים בי בעבותות אהבה חזקים ולולא עזרוני חסדיהם ועלילותיהם הנמרצות לשלומי ולטובתי.

ואנכי האמנתי כי נצב אתה על מקומך כסלע איתן בלב-ימים וכל הרוחות לא יזיזוך ממקומך! — אמרה חנה בקול עצב.

— כל איש אשר לא מאצילי הארץ הוא ואף כי איש אשר ממעי יהודה יצא, לא תכון עמדתו לימים רבים. אפס כי אנכי בעזרת ידידי ורעי מקומי נאמן לפני ומצבי איתן; ואת דעי לך כי נוסף על כל ידידי אלה יש לי עוד ידיד אחד העולה בחין ערכו ובגדל מעלתו על כלם והוא — באָננאַ המלכה הקשורה אלי בעבותות ענינים גדולים ונכבדים אשר יכבידו אכפם עליה למצא חפץ בי במדה אשר אמצא חפצי בה. המלכה טובת-שכל היא גם ערומה כנחש ואשת-תהפכות; דבריה יפעלו על המלך פעולות עזות ונמרצות, לבו כפלגי מים בידה וילך אחריה בכל אשר רוחה תניחנו. מרגלי-חרש לאין מספר יש לה בכל פנות תושבי-קריה וכפעם בפעם תדע לראשונה לא רק את כל הנעשה כי אם גם את כל העומד להעשות בעיר, ועל כן יודעת נפשי מאד כי אם אהיה צפוי חלילה אלי אסון, עד ארגיעה יודע הדבר לה והיא תמהר לגלות את אזני על אורותיו. ידעתי כי אין טוב לפניה לראותני בצרה גדולה וכל קרבן לא ישגב ממנה לתתו כפרי, אחרי כי בידי תפקיד את כל דבריה ועניניה הנוגעים אל נפשה ועל פי תכלכל את כל צפונותיה ומערכי לבבה.

עוד זמן רב נדברו יחד על אודות הדבר הזה ובעלותם על ערש יצועם לתת לעיניהם שנה, כבר שבה נפשם למנוחתה וסערת לבבם קמה לדממה. אברהם יעזאָפּאָוויטש אשר כשרונותיו הנעלים והנשגבים, תועפות שכלו השנון, ברק תבונתו החדה, תחבולותיו ומזמותיו במערכות החיים וחריצות כפיו, נתנו בידו מושכות הנהגת דברים גדולים ורבי הערך העומדים ברומו של עולם המדינה, ויהי אחד מן הגלגלים הגדולים במכונת הממשלה, — היה לבו סמוך ובטוח כי בכל עת ובכל שעה לא יכבד עליו לצאת למרחב מכל פגע רע אשר יתרגש לבא עליו, ואשתו אשר מבלי בקש חשבונות רבים האמינה אמונת אמן כי למרבה תבונת לב אישה אין קץ וכי בחכמתו הגדולה מלט ימלט את נפשם מכל צרה, הנה בראותה כי שוקט ובוטח הוא ולא זנחה משלום נפשו. התאוששה גם היא ודאגת לבבה כעוף התעופפה.

ויעזאָפּאָוויטש אשר לא חפץ לסלוח למחללי כבוד נות-ביתו בטרם ישאו את עונם ויושב להם גמולם בראשם, הלך ביום המחרת בבקר השכם אל רב קהלת ווילנא ויספר לו מהחל ועד כלה את כל הקורות לחנה אשתו לפני שערי רודניצק.

— רב תודות לך, ר' אברהם, על אשר שמת פניך אלי ולא כבשת בלבך כל כעס ומשטמה לכל בני עדתנו הקדושה בגלל חטא האחד מאתנו, אמר אליו הרב באמת ובתם-לב, כי מי כמוהו ידע את כל הטובות והחסדים אשר הפליא יעזאָפּאָוויטש לעשות לכל היהודים היושבים בליטא ואת כל המון פעולותיו העזות והנמרצות אשר פעל להרמת קרנם בכבוד ולהפרתת אשרם והצלחתם, ומי כמוהו ידע כי בחרף-נפש מלא אברהם כל הימים באמונה אחרי כל חקי דת ישראל ומשפטיה — יהיה נא לבך סמוך בטוח כי נקה לא אנקה את הפושעת וחמסה על קדקדה אוריד, ובשפטים אשר אעשה בה תהיה למופת לכל בני-מרי ולא יוסיפון לזיד עוד. כרגע אגש אל המלאכה, ואתה, ר' אברהם, הואילה נא להבטיח אותי כי מחה תמחה את זכר הדבר הזה מעל לוח לבבך וסרה תלונתך מעל עדת ה' אשר לא פשעה ולא חטאתה זה, וכאשר עשית עד עתה כן תוסיף גם לימים יוצרו לעמוד למליץ לנו לפני כסא הדר כבוד מלכנו, — ינשאהו אף ירוממהו ה' אלהינו למעלה למעלה! —

— מבטיח אני לך, רבי, לעשות כשאלתך זאת, — ענהו אברהם ויושט לו את ידו.

כרגע שלח הרב את שמשי העדה לקרא אליו את כל זקני הקהלה וחברי הבית דין ולהביא לפניהם את זלטקה-מקוה אשר בשלה התגלע הריב והיא נתנה ידים להשערוריה הנוראה.

לאט לאט נקבצו באו כל זקני העדה והדיינים אל בית הרב לאספה וזלטקה הובאה לפניהם אסורה בחבלים, כי מאנה לשמוע לקול שליחי הרב ותחרפם ותגדפם אף התקוממה נגדם ביד נטויה.

ויתנו לה הדיינים מליץ יושר מול מגיד פשעה ויחלו לחקור ולדרוש את פיה בדבר המזמתה אשר עשתה, והיא העיזה פניה ותען למשופטיה דברי נאצה וגדופים ותשלך עליהם שקוצים מרבה להכיל אף קללתם קללה נמרצת. ותתנפל בפה מלא חרפות גם על הטוען הנתון לה אשר מלא, בכל זאת, את פקודתו באמונה וכיד חכמת הדבר הטובה עליו.

ברגעים אחדים המתיקו השופטים סוד יחד ואחרי כן תרצו משפט החוטאת בפה אחד לאמר: סגן שמש בית התפלה אשר לשואבי המים יכנה עשר מכות על הלחי ואחרי כן תעמוד עד הערב אסורה בעבותים על עמוד הקלון אשר בחצר בתי התפלה והמשפט החרוץ הזה יכתב בפנקס הקהל להיות לה לתו מזכרת חרפת-עולם לא תמחה.

בעצם היום הזה יצא דבר המשפט הלז לפעולת כפים לעיני קהל עם רב ובני ההמון החשכים התענגו על המראה ובתאות-נפש התעללו ויתלוצצו בהחוטאת ויעפרו בעפר לעמתה וימטירו עליה מטרות חרפות וגדופים וירקו בפניה ויכעיסוה תמרורים, ותהי לבוז.

ו

המלכה, בן המלך והיהודי.

ימי ברית השלום אשר כרת זיגיסמונד הראשון עם המושל וואַסילי, לא ארכו. כעבור שנים אחדות אחרי כריתת ברית השלום הזה, התלקחה מלחמה בין שני המלכים האלה שנית, ובפעם הזאת התחולל הסער בשל המלכה האלמנה הילני.

וזה הדבר: המלכה אשר שבתה בווילנא היתה על אפה ועל חמתה ותכבד עליה כאבן מעמסה, כי שנאה את העיר הזאת וכל אשר בה תכלית שנאה, גמרה אמר להעתיק את מושבה אל אחוזתה. אבל אצילי ליטא מתחו עליה קו חשד כי יש את נפשה להמלט עוד הפעם עירה מאָסקוי, ויסכלו את עצתה וישימו עליה משמר ויובילוה בחזקת היד אל העיר הקטנה טראָקי וירחיקו מעליה את כל הקרובים אליה, את כל רואי פניה גם את עבדיה ושפחותיה. ויהי כאשר הגיע הדבר הזה אל אזני המושל וואַסילי, ותבער כאש חמתו וישלח רץ ממהר אל זיגיסמונד לשאול את פיו: מה ראה על ככה לעשות לאחותו את הרעה הגדולה הזאת? וימהר זיגיסמונד ויצו להשיב כרגע להילני את כל אשר לקח ממנה ולשלחנה בכבוד גדול ווילנאה. אבל מעשהו זה לא הרגיע עוד את לב וואַסילי אשר בקש וימצא עוד תואנות אחרות להפר את ברית שלומו עם ליטא. הנה כי כן החלה המלחמה.

ארוכה היתה המלחמה הפעם, וההצלחה עמדה לשני המחנות חליפות. בתחלה האירה פניה לחיל צבא ליטא ובהצות הנסיך אָסטראזשקי את צבאות הרוסים מעבר לנהר דניפר בין הערים דובראָוונא ואָרשא, עשתה ימינו חיל ויבריע את אויבו תחתיו וישב מן המערכה ונזר גבורים על ראשו. אבל כאשר כרת וואַסילי ברית שלום את מלך דניה ואת אַלבערט נציב חיל נסיכות בראַנדעבורג באשכנז, התאזר עז ותעצמות וכביר מצאה ידו לנגוף את גדודי צבאות ליטא כפעם בפעם ולהכותם מכה רבה מאד. אַלבערט הבראַנדעבורגי השתרע פתאום לפתע על חיל מחנה ליטא מצפון, שויסקי, גאָרבאַטי וקורבסקי, שלשת שרי צבאות מאָסקוי אלה השמו ויחריבו את כל הארץ עד עיר ווילנא, ועוד גדוד אחד תחת פקודת גאָדונאוו, יעלעצקי וואַסיעקין אשר חנה כדור על עיר פּאָלאָצק, שלח את כל מגרשיה ופרבריה באש וילכד את כל מבצריה ומצודותיה אשר מחוצה לה. לב זיגיסמונד תעה בקרבו ויאוש נורא מלא את כל בתי נפשו, וככל אשר הלך יאושו הלוך וחזק כן השיאהו רוחו הכביה להלחם את שונאיו עד כלותם. אבל בדעתו נאמנה כי אם יתיצב לו חסר-כסף לשטנה על דרכו לא תעשינה ידיו תושיה לעולם גם בכל אמץ לבו ורוח הגבורה אשר נוססה בו, קרא את יעזאָפּאָוויטש לבא אליו.

— מה מצב האוצר כעת? — שאלהו בקצור נמרץ.

— דל ורזה, — ענהו שר האוצרות.

— וכספים מן הצד יש אתנו?

— אין אתנו כל מאומה בלתי אם הוני ורכושי אשר נכון אני לתתו ביד הוד אדוני המלך לעשות בו כטוב וכישר בעיניך; אבל גם כספי לא ישפוק למלחמת זמן-רב.

— ומדוע לא נשים אפוא הפעם מסים חדשים על העם?

— קצרה ידנו הפעם לעשות כזאת: תושבי הארץ נפוצו לכל ארבע רוחות השמים וביערים יתחבאו, קניניהם, נחלותיהם ואחוזותיהם היו לבז ולמשסה, על הבקר והצאן פשט צר ידו ויאכל את כל טוב המדינה בכל פה.

— ובכן כבד לנו הפעם להלחם את אנשי מצותנו?

— כדברך, הוד מלכות, כן הוא. אזלת ידנו בעת הזאת לערוך קרבות את בעלי חרמנו ואפס עצור ועזוב.

כאשר נוכח המלך זיגיסמונד לדעת כי נלאתה ארצו הדלה נשא כבד המלחמה וכבר כשל כח סבלה, פנה בשאלה אל הקיסר מאַקסימיליאַן כי יעמיס עליו הטרח לעשות שלום בינו ובין וואַסילי, ויעתר לו הקיסר וישלח בשמו את אחד השלישים אשר הוא נשען עליו, את הבאַראָן געבערשטיין, להטות את לבו

אל דבר השלום. אבל דברי הציר לא עשו כל פרי ויהיו כצמח בל יעשה קמח, כי הכביד המושל וואַסילי את אוניו משמוע בקולו ויקשח את לבו ואש המלחמה התלקחה ביתר שאת וביתר עז, ורק אחרי אשר נגף חיל ליטא עוד הפעם לפני צבאות מאָסקוי ושרי הרוססים עטו הוד וגאון גבורים כשלמה, נאות המושל וואַסילי לכרות את המלך זיגיסמונד ברית שלום למשך חמש שנים.

ברית השלום הזה נתן להמלך זיגיסמונד את העת והיכלת להוציא לפעולת ידים את כל הדברים אשר הורה והוגה לבו בימים האחרונים. אחרי אשר כבר נואש מנחול לו עטרת גבורים על מרומי שדה קטל, לבשה את המלך החרוץ הזה רוח עז וגבורה לכונן את מצב ממלכתו מבית ולעשות בה תקונים טובים וסדרים ישרים לפי רוח העת החיה וטוב טעמה. אחד ממפעליו הכי נכבדים אשר פעל ועשה בעת הזאת הוא הדבר אשר צוה על סופריו לאסוף לאספה את כל פקודות המלכים אשר היו לפניו ולשית עליהם נוספות את החקים והמשפטים החדשים השוררים בארץ בימיו ולכתוב אותם כלם זכרון בספר, וקובץ החקים הזה הנקוב בשם „ספר משפטי ליטא" ואשר הטבע על ארני השכל הישר וההגיון הבריא, התפשט באחרית הימים בקרב העם ועד שנות הארבעים למאה שאנו עומדים בה היה לכל יושבי חבל ליטא לעינים להורות להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. לבד מעשהו זה גם קרב אל המלאכה לבצר את העיר ווילנא ולהקים לה מסביב עפל ובחן ולכלל את יפיה ברב פאר והדר; ויבן בה כמו רמים ארמנות-חמד והיכלי-תפארה ויסל בה מסלות לרחובות חדשים ויבא אליה מים בתעלות ובצנורות וכל הימים התאמץ ויתתור בכל עזו להוציא למענהו כל דבר טוב ויפה לצרך תושבי העיר. דעת לנבון נקל כי כל פעולותיו אלה דרשו לחפצן תועפות כסף וזהב אשר השיגם ידו בלי כל עמל וטרח, כי נמצא לו איש אשר דאג דאג לכל מחסוריו וימן לו למועד הנבון את כל הכסף הנחוץ למפעליו השונים, והאיש הזה הלא הוא אברהם יעזאָפאָוויטש שר האוצרות אשר חכמתו הגדולה היא סמכתהו להמציא כפעם בפעם מוצא לכסף הנדרש, ויהי לנס.

— דע לך, יעזאָפאָוויטש, — היו דברי המלך אליו כפעם בפעם — כי עשרים אלף שקלים נחוצים ודרושים כעת לחפצי: מפעל חדש אשר לא יחלתי לו עד כה, בא ונתגלגל עתה לידי.

— חפצך, הוד מלכות, יעשה — היתה תשובת שר האוצרות — בכל עת הסר כסף לא יעמוד לך לשטן על דרכך וככל אשר תדרוש, נכון לפניך תמיד.

יעזאָפאָוויטש בנהלו את עניני גנזי המלכות בחכמה ובתבונות כפים, הרים את קרן סחר המדינה למעלה ראש, הרחיב הגדיל גבולותיו, השגיא את יבול הארץ וצאצאיה והאדמה נתנה כחה ביד נדיבה ושפע ברכה, ופעולותיו אלה הרבו את הכנסות הממשלה מיום ליום מבלי היות למשא על העם ומבלי העיק עליו ברב או במעט. ונהפוך הוא: בימים האלה ראה העם חיים טובים ויהי שמח בחלקו ובנחלת שפרה עליו, ובא האות על זה כי לאט לאט נטשו הזניחו יושבי הארץ את אפני החיים הקדמונים ודרכיהם ויחדלו לחיות על פי משפטיהם ומנהגיהם עתיקי יומין ורוח עברה עליהם להוציא ישן מפני חדש ולשאת נפשם אל הליכות ההשכלה אשר חררה לבא אליהם מארצות המערב. יקר תפארת היכלי נסיכי ליטא, כבוד עשרם וחמודות חייהם המלאים גאון כל צבי, היו נשגבים ונעלים על כל נאם וניב שפתים. הסוחרים העשירים ובני העם וגם היהודים בתוכם התאמצו לדמות בעשרם, בכבוד ביתם ובהדרת חייהם אל רוזני הארץ ואציליה, וידם השיגה להפיק את תאות-לבם זאת. מעטי ההוד אשר לראש נשי היהודים ושמלות החג אשר להן היו מעלפות זהב וכתם אופיר, ספירים, פנינים וכל אבן יקרה ותתנוצצנה לעין רואה בברק נגהן ובקסם יפעתן. חג חתונה כי היה בעיר, נמשך לשבועות אחדים רצופים ויוחג ברב פאר והדר, יום יום כרו בעלי החגיגה כרה גדולה לכל עניי הקריה ואביוניה ובתיהם היו פתוחים לרוחה לפני כל איש נקשה ומצוק, והיה כל הרעב והצמא הסר אליהם, והאכילוהו והשקוהו כנפשו שבעו והפתגם הקדמוני המלא חסד ונדיבות: „כל דכפין ייתי ויכול" היה כחותם על לבם. בתי התפלה, בתי הצדקה והחסד צצו בעיר כעשב השדה ויעל מספרם למעלה ראש ותהלתם מלאה כל הארץ. עשירי בני ישראל לא רם לבבם באשרם ובנחלת שפרה עליהם ולא שכחו את עניי עמם, לא קפצו ידיהם מאחיהם האביון ולא הסתירו פניו ממנו, כי אם היו למעין צדקות ולמקור ברכה לבני דלת העם וישגבו לקודרים ישע, ומכי הזמן ומעניו לא מצאו כל נסבה להתאונן ולהרגן על אחיהם נטילי הכסף בסתר אהלם ויהי להפך, כי רחש להם לבבם תודות מאליפות על פעלם הטוב, וירעיפו גשם ברכות על ראשם ויהללום שבע ביום ויפזרו להם תהלה וכבוד מלא חפנים ושמם היה מהלל ונערץ בפיהם כל הימים. הרבנים וכל שומרי משמרת הקדש בישראל אשר דאגה הקהלה לכל מחסוריהם ויתענגו על רוב טובה, שקדו יומם וליל על דלתות התלמוד ונושאי כליו גם הפיצו מעינותיהם חוצה, ולא ארכו הימים ותהי העיר ווילנא למעין תורה ותושיה והמונים

חמונים מבני ישראל הכמהים והצמאים לדבר ה׳ נהרו אליה מכל קצוי ארץ לשתות מי הבאר חפרוה שרים במחוקק במשענותם, ויצא שמם עד למרחוק.

אבל יעזאָפאָוויטש נעלה על כלם באָשרו ובחבלים נפלו לו בנעימים וההצלחה האירה אליו פניה באור יקרות שבעתים. המלך אשר שבעה נפשו ענג לראות את יעזאָפאָוויטש מנצח על משמרתו בהשכל ודעת, בחפץ כפים וברוח-אמונים ואשר ידע נאמנה כי אך בעזרתו תמצא ידו לבצע מעט לעת את כל הדברים והתקונים הטובים אשר יתעשת לעשות לטובת ממלכתו, אהב את שר אוצרותיו אהבה רבה ויאר אליו פניו כל הימים ויט אליו כנהר שלום וימשכנו חסד וינחילנו כבוד וגדולה ביד נדיבה. לא ארכה העת ויהי אברהם לאחד מבעלי הנכסים ואחוזות השדה היותר גדולים אשר בארץ, כי ידע תמיד מכל נחלות השדה העומדות למכירה, וימהר ויקן אותן מידי בעליהן, וליתר תקף ועז קים המלך כפעם בפעם בכתב ידו את ספרי המקנה. ולא מצא עוד המלך די בכל אלה ויבאו רגעי-רצון אשר לא יכול לכלוא את רגשי התודה הסוערים בקרבו לשר אוצרותיו ויקרא אליו:

— חושב אני למשפט כי נפשך בטוב תלין ולא תדע חסר. הכן הוא, יעזאָפאָוויטש?

— לעון פלילי יחשב לי אם לא אשמח בחלקי ונפשי תלך בגדולות מכל החסדים אשר תעשה עמדי אתה, ארוני המלך.

— ואנכי יש את נפשי לעשות דבר־מה גם לטובת בני משפחתך, למען אשר ידעו וירגישו גם המה מה נתוץ ודרוש אתה לחפצי ולחפץ ממלכתי.

— הרגשות האלה לא זרו למו, אחרי כי חלק כחלק אחלק אתם כפעם בפעם את פרי כל החסדים והטובות אשר תפליא לעשות עמדי ושפע צדקת לבבך ורוחך הנדיבה אשר תסמכך יינקו גם המה.

— יהי לך אשר לך, ואנכי גמרתי אמר להשפיע עליהם טובתי בידי. הגד הגד לי כי יש לך שני אחים; הגידה נא לי מי מהם בעל כשרון ושאָר-רוח ביותר?

— מיכל.

— ולטובת אחיך זה עשה אעשה דבר-מה.

ויצא דבר מלך שלטון להעלות את מיכל יעזאָפאָוויטש למעלת „ראש וזקן״ לכל יהודי ליטא ורק לו לבדו נתן התקף והעז להתיצב לפני המלך כשתדלן וכמליץ בכל עניני היהודים, לעשות משפט בין איש לרעהו, לשום על בעלי הריב כסף-ענושים ולהתם בבית הסהר, הכל לפי חפצו ודעתו, ותהי המשרה על שכמו לגבות מאת היהודים את המסים והארנוניות המוטלים עליהם לפי החק ולהביאם אל גנזי המלכות, ולמען אשר לא יתקוממו היהודים להמרות את פיו, נתן לו המלך את הרשיון לקחת לו לעוזר את אחד הרבנים אשר יאמין בו העם וישמע בקולו *).

אבל עוד כל ימי הארץ — במקום האור שם גם החשך וגם על שמש שמי חיי יעזאָפאָוויטש בחיר ההצלחה עלתה עב קטנה ככף איש, ונפלאת היא כי הענגה הזאת היתה מולדת שפעת הטובה אשר השפיע עליו זיגיסמונד וכל אנשי ביתו ועל כלם אשת המלך. המלכה באָננאָ אשר הקריבתהו כמו נגיד ותשביעהו חסד ונדיבות כמים ומבלי בקש חשבונות רבים רבתה אמונתה בו ותעשהו לאיש סודה וגבר עמיתה ותפקידהו לצופה הליכות כל עניניה הפרטיים בבית ובחוץ, למפקח על כל מפעליה ומעבדיה, על חשבונות הוצאותיה והכנסותיה ותגל לו את כל שפוני טמוני לבבה ותתיעץ אתו על צפונותיה, על כל דברי הערמות והמזמות אשר חבלה כל הימים בסתר אהלה ואשר ראתה בהם חזות הכל ולכל בהם חיי רוחה. המלכה היתה אשה ערומה כנחש, אוהבת בצע ורודפת אחרי תאות המשרה והממשלה ובהיותה ילידת ארץ נכריה כלכל לא יכלה את בני פולין אשר כפרא״ם במדבר נחשבו בעיניה ותכלית שנאה שנאה את נסיכי הארץ ורוזניה אשר התהלכה אתם כל הימים בקרי ותבקש נסבות למרר את רוחם במעשיה בכל עת מצא.

— הנסיכים האלה אך חסרי-בינה המה כלם, פראים תפושי זהב וכסף! — כדברים האלה נתנה בקולה לעתים קרבות ותחרק שן וכשמחת בקציר שמחה עת עלתה בידה להכעיסם תמרורים ולהרותם רוש ולענה באופן יפה ונאות לחפצה, מבלי הקים בפעלה שאון סואן ברעש וזעקת חמס בקרב העם, אשר בידעה את מקומה ומצבה כאשת המלך, נשמרה מזה מאד.

דעת לנבון נקל כי לבד אשר קרבת יעזאָפאָוויטש אל המלכה הגלויה לעין כל לא הפיקה רצון מאת שרי המלכות ונסיכי הארץ, עוד היתה כקוץ מונד בעיניהם ותעלה עליו את חמתם עד להשחית ומה גם כי החליטו כלם פה אחד כי כל החיל הרב אשר תעשה המלכה במדיניה ומזמותיה אך בעזרת יעזאָפאָוויטש, הוא אשר ינחנה בעצותיו הטובות, בשכלו החרוץ ובתבונת לבו אשר אין חקר לה.

— לולא היהודי הערום הזה שהיה לה, כי עתה רפו ידיה מעשות תושיה, אחרי כי אם כה או כה הלא

---

*) עיין בספר Русско-Еврейскій Архивъ (חלק א׳, צד 83) מאת הפרופיסור ס׳ א׳ בערשאדסקי, הנדפס בפט׳ פעטערבורג בשנת 1882.

אך אשה קלת-דעת היא ואת מוצאי עירנו ומבאיה לא תדע ואת אנשיה לא תכיר. בכל אשר תפנה ילך אחריה כצל על יד ימינה חנוכל אברמקה אשר כל קהל היהודים סרים למשמעתו ובאשר יהיה רוחו ללכת שמה ילכו גם המה, והוא יורנה את הדרך תלך בו ואת המעשה אשר תעשה. איה אפוא המקום אשר לא יחררו אליו היהודים ומה הוא הדבר אשר לא יריחוהו באפם? ואנחנו מי יעמד לנו ובמי נאסור את מלחמותינו? הבעברי העולם אשר נדמו כבהמות נדמו או בהאצילים ערלי הלב אשר דעתם קצרה ומבלעדי יין הנגריי ושאמפאני לא ידעו כל מאומה? המה אלה המעט כי לא יצלחו לנו לעמוד בפני בעלי מרמה וכחש ואנשי-תככים, כי עוד יסכסכו באולתם את הדברים, יכשלו בלשונם וינקשו בשנונם ונוקשו ונשברו ונלכדו ועלינו יצא הקצף.

יעזאָ־אָוויטש אשר חפץ בכל לב ונפש להחזיק במעוז ברית שלומו וידידותו את נסיכי הארץ, לא שש על אותות הרעות והחבה אשר הראתה לו המלכה בכל עת ועל הכבוד והיקר אשר הנחילתהו ויהיו על אפו ועל חמתו, אבל הועיל לא יכול וידו קצרה לשנות פני הדבר אחרי כי בחרה בו המלכה לנאמן ביתה ולאיש סודה האחד וכמו בחזקת היד דרשה עזרתו בכל מפעליה ועניניה, ויירא יעזאָפּאָוויטש לשטות ולעבור מעליה ולהשיב פניה ריקם בפחדו פחד פן תבער כאש חמתה ובהיותה על פי טבעה ותכונת נפשה אשה רעה ומתנקמת, תרדפהו בלי-חשך על צוארו ותקום עליו לרועץ ולמקל-חובלים, ומה גם כי פעלה פעולות עזות ונמרצות על המלך הרך כקנה והפחז כמים ובחלקת שפתיה ולשון ערומים הטתהו לכל אשר חפצה וככל אשר צותה עליו כן עשה. ויהי כי השיב יעזאָפּאָוויטש אל לבו כי אך בחיקה יוטל גורלו לחסד אם לשבט, ויגברו עליו רגשי אהבת עצמו ויאָלץ לבחור בטוב ויוסף לכף כאגמון ראשו לפניה, למלא את שאלותיה בכל עת ולהיות לה לעבד נכנע. הנסיכים אשר לא התחקו על שרשי הדברים האלה או כי לא ידעו מהם עד מה, לקחו להם על כן הצדקה להתקצף ולהתרגז אל יעזאָפּאָוויטש ולשנוא אותו בלבם תכלית שנאה, ומקרה אין לברר וללבן את חליפות הדברים אשר ביניהם ולהפיץ אור יקרות עליהם.

אחר הדברים העומדים ברומו של עולם הממלכה בא ויאת, והוא הגדיל הרחיב את גבולות קיר הברזל אשר הפריד בין באָננא המלכה ובין נסיכי המדינה. וזה הדבר:

בן אחד ילדה המלכה להמלך זיגיסמונד ושמו זיגיסמונד-אויגוסט, ועל כן התעתד לרשת את מלוכת אביו ולשבת על כסאו אחריו. הנסיכים אשר ידעו נאמנה כי כל עתידות הממשלה תלויות אך בראשית הלמודים ובתכונת החנוך אשר יהנה יורש העצר מזיום באביב ימי עלומיו וכי רק הם המה יהיו הגלגלים המניעים את חושי המלך החדש בבאו למשול בארץ רבה ובהמון עם רב על פי חפצו ורצונו, ראו חובה לעצמם, החובה לאהבת ארץ מולדתם העצורה כאש בעצמותם, לשקוד בלב חרד על החנוך הזה לכל אָפניו, והמלך זיגיסמונד לא הניא אותם מעבודתם ועוד נתן לפעולתם צדק ויחשבה להם לצדקה.

— חובה קדושה רובצת על בני הנכון לשבת על כסא ממלכתי אחרי, — היו דברי המלך בכל פעם אשר התגלגלה השיחה לידי דבר זה - לרכוש לו לא רק את החכמות והמדעים הנחוצות ודרושות לדעת לכל אדם באשר הוא אדם, כי אם גם את תורת הנהגת הממשלה על פי שיטת שרי המלכות הלוקחים חבל בשלטון המדינה ועל כן יודעים המה איזו הנה המעלות והכשרונות אשר יבֻקשו מאת השליט העתיד למלא את מקומי ולרשת את פקודתי תחתי. בני בכורי לי הוא, אבל יורש העצר נתון נתון הוא להממשלה ולצרכיה ועליו לדעת מה חובתו לה ולעמו ויעשנה בלב תמים וברוח אמונים.

אבל המלכה באָננא לא כן עמדה. בהיות לבה הולך רק אחרי תועלתה הפרטית ותרדוף כל ימיה אחרי הות נפשה, לא בקשה חשבונות רבים ולא חשבה מחשבות בעצה על העתיד לבא ועל הדברים הנוגעים לצרכי העם ותוציא משפט כי לעת עתה — כל הזכיות על בנה יחידה לה הנה ואין לזר חלק אתה, ואף כי אהבה את בנה אהבה עזה כמות ויהי רוח אפה ונשמת חיה.

— בני זה, ראשית אוני וכחי, חלבי ודמי, לי לי הוא — דבר כפעם בפעם מתוך גרונה רוח אהבתה לפרי בטנה אשר עורה את עיניה מראות נכוחה —; בטרם אשר יגדל ועד אשר ציץ נזר המלכות על ראשו יציץ, בני הוא וחלילה לי לתתו על ידי אנשים זרים ולאָמנו על ברכיהם. מי כאם רחמניה תדע אף תחוש בנפשה את הטוב והמועיל לבר בטנה ולבר נדרה? ידי זרים תקצרנה לטפחו ולרבותו ולשמרו מכל משמר כמוני.

בגלל הדבר הזה הרחיקה את משאת נפשה מדברי חכמה ותושיה גם מלמודי עבודת הצבא ותשעשעהו והרנין את לבבו בשעשועי-ילדים ובתענוגות בני האדם, ויתפנק הנער ויתעדן בענג ורך. ונסיכי העם ושועיו היטב חרה להם לראות כי יורש העצר, תקות הממשלה הגדולה והעצומה ותוחלתה לימים יצרו יבלה עתותיו בחברת נשים וילדים בהוללות

ותעלולים אשר לא נאוו לכל נער גדול מבני העם ואף כי לבן מלך המתעתד לשבת על כסא מלוכה ולמשול באדם רב.

ויזעקו גם כל פנות העם חמס על הדבר הזה, כי נודע הדבר בין החיים, כי היה לב העם מר מאד על מעשה המלכה באנא, כי ידע העם את כל הנעשה בחצר המלוכה וכספר נגלו לפניהם כל הליכות הפרתמים והיושבים בחצר המלך זיגמונד. כשעות תמימות עמדו המון חובקי-ידים בעצלתים ורועי-רוח מסביב לגדר הברזל העשוי מעשה רשת אשר לארמון המלך ויביטו אל כל הנעשה בו פנימה.

— הביטו נא וראו את בן המלך בטושו כנשר על סוס קטן וכלבו אשר פתילי-משי מכתירים את קדקדו רץ אחריו וכשאול יפער פיו לבלע את זנב הסוס! — המו קוראים בקול גדול ולא יסף ובעזות-מצח המון רודפי הקדים אשר סביב שתו על השבכה מכל עבר ופנה כעדת דבורים על נחל דבש ונפת צופים.

אם אמנם כי לא לענג נפש היה להנסיכים לדרוש את עזרת יעזאָפּאָוויטש בדבר הזה, אחרי כי שטמוהו בלבם ולא יכלו דברו לשלום, אבל בהיות נפשם יודעת מאד כי בלעדיו תדח תושיה מהם ורוח ישא את כל עמלם, גמרו אמר לחלות את פניו כי יעמוד על יד ימינם ויחזיק במעוז וכאחד מהם יתאמץ לסכל את העצה אשר יעצה המלכה על חנוך בנה יורש העצר. בתחלה פנה בדברים אל יעזאָפּאָוויטש על אדות הענין הזה שר גליל ווילנא, הנסיך ראַדזיוויל, אשר היה איש רב העליליה ודבריו נשמעו בכל עת.

— בהיותך אחד משרי המלכות — אמר הנסיך אל יעזאָפּאָוויטש — לא יתכן המעשה אשר אתה עושה להקדיש עבודתך רק לטובת הדבר המפקד בידך ועליך החובה לפנות את לבך לכל דבר אשר באיזה אופן שיהיה יועיל או יזיק להממשלה ברב או במעט, והיה אם לא תעשה כזאת תנָתקנה מוסרות האחדות השוררת בההנהגה הכללית וכדי בזיון וקצף.

— נסיך נעלה! — ענהו יעזאָפּאָוויטש בשפל-רוח — אנכי לא אמנע את עמלי ויגיעי מכל ענין. הואילה נא לצוות עלי: כזאת וכזאת עשה, ואעשנה בנפש חפצה. מה יש לאדוני לצוות עלי היום?

— הדבר אשר הביאני אליך הפעם הוא — דאגתי לחנוך בן המלך אשר, כידוע לך, תחביאהו המלכה בסתר כנפיה ותרבץ ותדבר עליו כעיש על בניה ויד מחנך מצוין ואמן פדגוג לא עדה עליו עד כה, ואם ככה היא עושה כל הימים, מי יודע אם לא יהיה לעיר פרא לא למוד וכקוץ מכאיב להורו ולכל רואהו, והוא הלא נועד לרשת את כסא המלוכה ולהיות למלך עלינו.

— ובמה אפוא תמצא ידי להרים את המכשול הזה? אם עמל קציני העם ונסיכיו לא עשה כל פרי ויעל בתהו, הלא כמקרה הזה יקרני גם אני ומה בצע ביגיעי?

— אנחנו לא נדמינו אליך, יעזאָפּאָוויטש אדוני, ולך היתרון בדבר הזה. חליפות הדברים אשר בינינו ובין המלכה אינם יוצאים מן הלב וקרת-רוח חופפת עליהם. אנחנו מציעים את הצעתנו לפניה ערוכה לרוח המשרה אשר על שכמנו והיא גם היא תמנע את חפצנו ממנו בכח דבר מלכות אשר לה והועיל לא נוכל, כי אם אנחנו אומרים לחזק דבריה עליה ולהאיץ בה למלא את משאלותינו אנו, תכבד את לבבה ותוסיף להקשות את ערפה וריב גדול וחזק יתפרץ בינינו ויבלע וישחית את הדבר ביתר שאת וכל הבירה אשר הרבה עמלו בוניה בה תהרס אבן אבן ותפול למשאות. לא כן אתה אשר בין ידידי המלכה יחד כבודך וכאחד מנאמני ביתה נחשבת לה, חדשים לבקרים רבתה אמונתה בך, דבריך ימצאו מסלות בלבבה ועצתך תחשב בעיניה כעצת אוהב דורש טובה ואשרה ועל כן לא תאחר מעשות ככל אשר תאמר אליה.

— בתם רוחי ובישרת נפשי הנני אומר לך, נסיך רם ונעלה, כי יסיתני לבי בשפק אם ככל הדברים האלה כן הוא. האמנם כי תמשכני המלכה חסד ותקרבני בימין צדקה, אבל אינני יודע אם כה נעליתי בעיניה כי תחשבני לה לאוהב ודברי קדושים יהיו לה. אולם, יעבור עלי מה ואנכי אנסה את כחי התצלח מלאכותי זאת אם אין? מה אפוא תצוה עלי להגיד להמלכה?

— תהי נא עצתך לה אמונה כי תפקיד את חנוך בנה ביד הארון אָפּאַלינסקי, שר הארמון אשר בגנענזען. האיש הזה חכם גדול הוא, מלומד מאד נעלה, בעל נסיון ויודע תבל ואנשיה ידיעה ברורה ושלמה, והוא יחנך את בן המלך על פי תעודתו הנשגבה והנעלה הצפויה לו באחרית הימים. מורה ואמן פדגוג מצוין כאיש הזה לא ימצא בכל הארץ.

— הנני הנני לעשות כדבריך, נסיך נעלה! — ענהו יעזאָפּאָוויטש וינע לו בראשו בהדרת הכבוד. — בעוד ימים מעטים אתראה פנים אתה ואשמיע באזניה את הדברים אשר שמת בפי.

כעבור ימים אחדים אחרי הדברים האלה, באחד מימי הקיץ — יום צח ובהיר בשחקים — לפנות ערב, ישבה באַננא המלכה ורעותיה הנאמנות הקרובות אליה עוטרות אותה מסביב על יצוע דשא בגן המצל אשר בארמון המלך התחתון. על מרצפת רחבת-ידים

מכסה אבני־חצץ אשר לפני מצע עשב רטוב במים, טש בן המלך על סוס אָמוץ קטן כגבור חיל במלחמה בלוית אחד מחיל הרוכבים ושנים מצבא הרגלי, ואחרי סוסו רץ כלבו הקטן ומפיו יז קצף ויחרץ לשונו לכל עובר והֹלך ובכל רגע אחז בזנב הסוס ויסחבהו אחרנית.

— אמי! — קרא בן המלך — עוד מעט וינשך הכלב את זנב הסוס.

— אל תירא רע, זיגמונד יקירי! — ענתה לו המלכה — בטרם אשר ינשך הכלב את זנב הסוס, ישבר הסוס את שניו.

על יד המלכה, הרחק כשלשה צעדים ממקום מושבה, ישב גם יעזאָפּאָוויטש אשר נקרא לעתים קרובות מאת המלכה לבא ולהראות את פניה בלכתה ברגעי המרגעה והמנוחה לשוח בגן הארמון, וכיתר היושבים הביט גם הוא אל מעשה בן המלך ולעמל נפשו במלאכת הרוכבים.

— מה זיגמונד בני היום בעיניך, יעזאָפּאָוויטש? — שאלתהו המלכה — כאשר אחזה לי ישגשגו כשרונותיו אף יעלה למעלה למשכיל מיום ליום: עוד שנים אחדות תנקופנה, ויהיה לגבר כביר כח ורב חילים.

— כדברך כן הוא, — השיב לה יעזאָפּאָוויטש —; אבל הואילי נא, הוד מלכות, ותני לי בטובך להטיף באזנך מלים אחדות על אדות בנך היקר והנחמד לך.

— השמיעני את כל העולה על רוחך; ידעתי כי אך טוב תדבר ורע לא יעלה על דל שפתיך לעולם.

— אין כל שפק כי כל המעשים אשר יעשה בן המלך הפעם לעינינו יועילו הרבה לפתח את כחותיו בו, לאמץ ולהזק את מבנה גוו ועמודי שלומו, אבל למען אשר יכשר למלא את התעודה הנעלה והנשגבה אשר נועדה לו מאת אביר כל היצורים ואל ההוד והתפארת אשר נצפנו לו בחיק העתיד, נטל עליו להתפתח בעת הזאת כפי יכלתו גם ברוח ולנחול לו גם חכמות ומדעים, תורה ותושיה.

— הגם אתה בנביאים?! הגם אתה תטיף לחנוך בלשון מדברת גדולות כאשר כן יעשון תמיד הנסיכים אשר דבריהם על אודותיו יעירו בקרבי זועה וגעל נפש? — נתנה המלכה בקולה ותעקם שפתיה.

— את הדברים אשר ידברו הנסיכים אליך, הוד מלכות, אינני יודע; דברי אנכי יוצאים ממעמקי לבבי, לב עבד נאמן הסר למשמעתך, מלכה נעלה ורבת־חסד!

— גם אנכי כמוך יודעת נאמנה כי החנוך הוא היסוד המוסד אשר עליו יכונו עתידות בני. אבל זיגמונד הלא עודנו רך בשנים והנהו כמעט בטל ילדותו, ועוד ימצא לו עת למלא כרשו מעדני החכמה והתושיה, להלאות את מוהו וליגע את נפשו הענוגה.

— הנער בן שתים עשרה שנה הוא כיום, ואחרי כי בן מלך הוא נטל עליו להחל חיש מהר להנות מזיו חנוך יפה ונאות אל המטרה הנשגבה הדרושה לחפץ חייו ולשמוע בלמודים, כי מה רבו החכמות והמדעים אשר עליו לרכוש לו נוסף על כל הידיעות המיוחדות המתיחשות אל עבודת הצבא ותכסיסי־מלחמה הנחוצות ודרושות לו לדעתן על בורין בהיותו לאיש!

— אחת אשאלך והגידני: מי אפוא בארצנו האיש אשר אפקיד בידו את חנוך בני? הלא אין במקומנו לא חכמים ולא יודעי־בינה לעתים, לא מלַמדים ולא תופשי מדע ותושיה. אם אגמור אמר בלבי לגשת אל מלאכת החנוך, כי אז אין טוב לי בלתי אם לשלח את בני לאיטליה ארץ מולדתי המפארה אשר תהלת חכמיה וסופריה הרבים נשמעה עד למרחוק. ומה תתן ומה תוסיף לפרי בטני ארץ ציה ושממה, ארץ מלחה ותלאובות כפולניה? אם אמרתי לתת את בני על יד הנסיכים והשועים הלא למד ילמדו אותו אך לחקור ממסך ולשתות לשכרה, לבלות עתותיו בהוללות ומשתי־שמנים, במשחק הקלפים ולצוד ציד.

— אל תשיתי נא, הוד מלכות, עלי חטאת אם אחרי כל אלה ארהיב עז בנפשי להגיד לך כי עוד לא ספו תמו מורים ומחנכים מצוינים ונעלים ממדינתנו, ואת האחד מהם נכון אני להציג לפניך בתור מומחה לאותו דבר ביתר שאת וביתר עז.

— מי הוא איש הפלאות הזה? מי הוא זה ואי זה הוא?

— הארון אָפּאַלינסקי שר הארמון אשר בגנענזען.

— אל תכונת האיש הזה טרם באתי וכשרונותיו במלאכת החנוך לא נודעו לי, אף כי ראיתי את פניו לא לעתים רחוקות.

— האיש הזה נכבד הוא ונשוא־פנים, חכם גדול, ירא־שמים מלֻמד נפלא; בימי נעוריו שקד על דלתות בתי מדרש המדעים בעיר רומי, באָלאניה ופאריז, גם סופר מצוין הוא וכבר חבר ספרים הרבה; האיש הזה נועד להיות לראש ההגמונים בארצנו ואולי עוד יעלה למעלת משרה זאת בקרב הימים; הדבר הזה תלוי רק בו.

— דבריך אלה טובים ונכוחים ואולי באמת היה האיש אשר אתה מדבר על אודותיו הפעם טוב ויפה לחפץ החנוך הדרוש לבני, אבל יראה אני פן

תכון ידו את הנסיכים ואנכי אין את נפשי כי יפעלו הנסיכים על בני פעולה גדולה או קטנה.

— גם הנסיכים גם המורה לא ישפיעו שפע פעולתם על בן המלך. המורה ילמד אותו רק תורת שפת רומי ויתר דברי חכמה ותושיה, זולתי — אין דבר. ואף גם זאת כי רק פניך, הוד מלכות, ילכו עם הנער בכל עת ורק בחברתך יבלה את רבי עתותיו. המורה יסיף את נאם לקחו באזניו כשעות אחדות ביום ולא יותר.

— לו יהי כדברך, יעזאָפאָוויטש. אנכי לא אגרע אמנם את עיני מבני וגם בשעות הלמוד אשב על ידו בחדרו למען תמצא ידי להתחקות על שרשי רגליו ולספור כל צעדיו.

— פעולתך זאת, הוד מלכות, מכֻונת אל התכלית הנרצה באופן טוב ויפה שאין למעלה הימנו. גם לשאת עין אל חדר הלמוד אשר לבן המלך, לא יערבו הנסיכים את לבבם כי מי להם שם ומה להם שם? אחרי כל הדברים האלה אחשוב למשפט צדק כי לא תאחרי, הוד מלכות, להוציא את הפעל הנכבד והיקר הזה למענהו.

— אנכי אקרא את אָפאַלינסקי לבא אלי ואדבר עמו בשפת יתר וברב ענין, גם אתאמץ לבא אל תכונת האיש הזה והלך נפשו למען דעת אם אוכל להאמין בו ולשים בו מבטחי אם לא.

— טוב ויפה הדבר אשר דברת לעשות, הוד מלכות!

אולי באמת הצדק אתכם כי כבר הגיע התור לדאג בלב חרד לחנוך זיגמונד בני על פי העתידות הנעלות אשר נצפנו לו. נפשי בשאלתי כי יהיה בני מפאר ומהלל בתשבחות וינחל לו שם לכבוד ולתפארת, שם עולם אשר לא יכרת כהמלך קאזימיר הגדול אבי משפחתו.

— כל יושבי הארץ יתפללו לאל המושעות כי היה יהיה כחפצך, הוד מלכות, ויברכו את שם כבודך, כבוד אם נעלה ונשגבה לבן רם ונשא.

פני המלכה התאדמו מרגשי הששון והשמחה, הענג והנעימות אשר שטפו עברו אל כל בתי נפשה ומשפעת התקות הטובות המעלפות שלל צבע רקמתים אשר עלו כפרחי-חן על תלמי לבבה.

א

מפסגת ההצלחה אל עברי פי פחת.

שנות השקט ובטחה, שלוה ומנוחות שאננות, אשר ועשר היו השנים הבאות לאברהם יעזאָפאָוויטש ולבני משפחתו. הנסיכים הגאיונים כבר הסכינו לאט לאט עם „היהודי שעלה לגדולה" ויחדלו להביט עליו בעין רעה, ואף כי היו כל הליכותיו בהשכל ודעת, במועצות ותבונה; תאות הכבוד כמו זרה נחשבה לו, לא עשה לו ברק ולא לקח לו קרנים, לא עדה גאון וגבה ולא התהדר לעין רואה וידע לכל זמן ועת לכל חפץ ויכר את מקומו הנכון בתוך קהל רמי המעלה האלה. ובגלל אשר הוציא לפעולת ידים את הדבר אשר יעצו הנסיכים על חנוך יורש העצר, רחש לו לבם תודות מאליפות וברכות מרבבות בהיות נפשם יודעת מאד כי לולא משך ידו עמם בדבר הזה, כי עתה לא צלחה להם להטות את המלכה לחפצם בלתי אם באונס ובחזק יד אשר, בכל אופן, היו להם התחבולות האלה למרת רוח ולמגנת-לב ויעטו חרפה וקיקלון על כבודם, כבוד אדירי-עם ואלי גבורים אשר מורשת אבות הוא להם מימי דורות קדומים.

— אין טוב לנו — היו דברי הנסיכים — לענות הרבה בענין הנוגע ברב או במעט בהאשה האיטלקית הזאת הערומה כנחש גם חטר היא מגזע משפחת המלוכה לבית ספארצא הנודעה בערמתה, ואף כי מלכנו הרך כקנה כחמר ביד היוצר הוא בידי אשת מדינים זאת הרודפת כל ימיה אחרי כבוד משרה ושלטון ולמלא הות-נפשה תחפוץ. לו אמרנו להעיז פנינו ולשים לנו מצח נחושה ולהפר חקות החן והכבוד, הלא חללנו במעשנו זה כבוד האצילים אשר לנו ונשיא עלינו קלון, ועל כן טוב טוב אפוא כי יצא הדבר לפעלו בשלום בלי פרץ ובלי צוחה.

כחק וכמשפט, בסדר ישר ובמשטר נכון, במועצות ודעת נהל יעזאָפאָוויטש את משמרתו, משמרת שר האוצרות, ויערכה ויכוננה כמכונה אשר לא תעמוד מתת כחה למדי ויקדש לה את כל עתותיו ויהיו כל מעיניו בה יומם וליל מבלי הרף. גנזי המלכות נמצאו כל הימים במצב טוב ויפה, ובגלל הדבר הזה אהב המלך את שר אוצרותיו ויכבדהו ויוקירהו ויתן בידו לפעול עבודתו כחפצו וכרצונו, כטוב וכישר בעיניו.

— אנחנו לא נדע מכל הדברים האלה עד מה — היו דברי המלך כפעם בפעם אל רואי פניו אשר שננו לשונם דבר מר להבאיש את ריח שר האוצרות בעיניו באמרם כי יעבוד יעזאָפאָוויטש

עבודתו להממשלה כעולה על רוחו ומבלי בקש תורה מפי גדולים ממנו—; אנחנו יודעים בינה לעתים בדברי המלוכה, אנחנו עשר ידות לנו בתורת תכסיסי מלחמה, בכל חכמה ותושיה, במחשבת חושב וחרשת המעשה, אבל בעניני כסף ודברי מסחר וקנין לא גדלה ידיעתנו מידיעת תינוק של בית רבו. אבל לא כן הוא יעזאָפאָוויטש וכמוהו כן כל היהודים אשר נהירין להם שבילי הענינים האלה כשבילי עיר מגורם ומיום החלם לאור באור החיים גדלו על ברכיהם ויתמכרו אליהם בכל כליותם ולבבם. לא לחנם יפקידו רבים ממלכי איירָאפּא את עסקי אוצרותיהם בידי יהודים, ואמנם טוב טוב יעשו. בקצור אמר לכם, אדונים נכבדים, לאמר: בטרם היות יעזאָפאָוויטש לשר גנזי הממשלה שָלַח רזון באוצרנו ובכל עת היו דבריו יגעים מאד ועתה חסר כסף לא יעיק עוד עלינו, למצער איננו נאלצים הפעם ללות כסף לצרכינו וחובות לא ישתרגו עלינו. והדבר הזה בפני עצמו נכבד הנהו אף רב הערך.

— כן אתה דובר, הוד מלכות; הדבר הזה יקר ונכבד הוא עד מאד, — החליטו כדבריו בפה מלא רואי-פניו אשר מבשרם ידעו את צרת נפש הלוים ואת קשי יומם המר והנמהר, כי חובותיהם עצמו משערות ראשם ויהיו כלם עבדים לוים לאנשי מלוה ואך לשוא חתרו בכל כחם לפרוק את עלם מעל צוארם, כי לא יכולו, אף כי מספר אחוזות שדותיהם ונחלותיהם עלו למעלה ראש בכל מחוז ופלך. אוצרות הכסף והזהב אשר פזרו על תפארת גדולתם, על תענגות בני האדם, על מנעמי החיים וחמודותיהם, על הוללות ושכרה ועל רהבם עמל ואון, נעלו משכל אנוש ומרוח מבינתו. במדה אשר גדל הון האציל ורכושו, בה במדה רבו ויעצמו גם חובותיו להמלוים אשר נתנו להם כספם בנשך. המלוים האלה היו האשכנזים והיהודים היושבים בערי המדינה, ותקטן פעולת היהודים בעסק המלות מפעולת האשכנזים אשר בחפצם וברצונם הגדילו הרחיבו את גבולות זכיות מאַגדעבורג הנתונות להם ואשר לא ידען כל איש אל נכון לפרטיהן ודקדוקיהן ותהיינה כספר החתום. וזה הוא הדבר אשר יבאר לנו כמו מדוע אפוא ישנם בין בעלי המחוזות והנכסים מבני עם פולין מלדה ומבטן רבים וכן שלמים אשר שמות משפחתם מוצאם משפות עמים אחרים: אבות האנשים האלה היו אשכנזים יושבי-קרת אשר ברבות הימים יצאו לשכון בשדה ויהפכו ויהיו לבעלי נחלה ונכסים ויורישום גם לבניהם אחריהם לדורותם, כי בשבתם בעיר נתנו כספם בנשך והיה כל נחלה אשר נפלה פעם בידם לערבון לא שלחוה עוד לחפשי ויפרשו מצודתם עליהם ותהי להם לאחוזת-עולם. לא כן המלוים העברים אשר אם נתנה להם נחלת שדה בעבוט, לא נמצאה בידם יותר משנות דור אחד, כי נתנו היתרון לכסף מזומן עובר לסוחר על אחוזות שדה ונכסים, אם כי נתן הרשיון ליהודים על פי דבר מלך שלטון להתנחל בארץ ולרכוש להם נחלות-שדה בכל מקום הטוב בעיניהם. החפץ וההרגל אל חיי נדודים כבר הכו שרשיהם עמוק עמוק על תלמי לבב היהודים, והשרשים האלה הפרו רוש ולענה ופרי-כחש ויפעלו פעולתם לרעה על כל חליפות גורל חייהם בפולין בימים הבאים.

דעת לנבון נקל כי כהמלך זיגיסמונד כן ידע גם יעזאָפאָוויטש כי „נהירין ליהודים שבילי המסחר והקנין כשבילי עיר מגורם", ועל כן נתן על ידם בחכירה חלק גדול ממשא מלך ושרים, ממס הרְכֻלות הבאות מארצות נכריות, ממכס יין הדגן, המלח והדונג וממכס המעבר בגשרים, והדבר הזה מלא את חורי היהודים תועפות כסף וזהב וישפיע עליהם שפע עשר ואשר, ויקנאו בהם בני עם הארץ תושבי העיר לכל מפלגותיהם קנאה גדולה ומשטמה נוראה יוקדת כאש תפת התלקחה בלבבם אליהם ועל כלם גדלה עליהם חמת האשכנזים אשר התאזרו עז ויתאמצו בכל כחם להיות השליטים היחידים על כל ענין אשר בארץ. ימים רבים התלוננו האשכנזים בסתר אהלם על חבלים נפלו ליהודים בנעימים, אבל לאט לאט עלתה בידם להקים שאון סואן ברעש גדול וחזק ויעשו את כל העיר כמרקחה, ויזעקו כל בני הקריה חמס על מעשה יעזאָפאָוויטש ותהי המהומה גדולה עד מאד. מכל עבר ופנה הריצו אל שר האוצרות כתבי-פלסתר, מכתבי-עמל ואגרות נאצות וגדופים ערוכות בידי בני בלי-שם ויפילו עליו ועל כל היהודים אימים ובלהות-צלמות. עברי עושי המלאכה, כל פוחז וריק וכל בני האספסף החלו להתגרות ביהודים ברחוב העיר כאשר הסיתום הסוחרים האשכנזים, ויתפרצו דברי ריב ומצה בין שני המחנות גם מלחמת-אגרוף, ותהיינה ידי זקן העיר מלאות עבודה להשביח שאון גלי לב בעלי המדון ולמנוע את ידיהם מבא ברמים, גם מנוחת שר הגליל שבתה ולא ידע שלו, כי מאז הבקר ועד הערב נטל עליו להשקיט הלבבות, להרגיע הרוחות; להטות אזן קשבת לטענות בעלי הריב משני הצדדים ולעשות משפט בין איש לרעהו. רוח רעה, רוח שנאה ואיבה מפריא בין אחים עבר בין היהודים ובין בני עם הארץ תושבי הקריה וברית שלומם הופרה ותהי כלא היתה.

— ילכו היהודים הארורים לעזאזל! — נשמע קול העם ברעה בשוקים וברחובות —, כל תתנו ליהודים הנוכלים והערומים אף פרוטת נחשת! מה להם פה ומי להם פה? לא כירושלים ווילנא! ירחיקו

נדוד אל ארצם, ארץ „הקוגל" „והצימעס"! ארצנו ארץ קדש היא, הצלב חופף עליה כל היום. סורו מזה אתם שוכחי-אלוה, אתם אנשי דמים ומרמה!...

יעזאַפאָוויטש אשר בהיותו חכם-לב ובעל נסיון ידע מראש את התוצאות הרעות אשר תצרור סערת-עם זאת בכנפיה להיהודים, גמר אמר בנפשו לשום קץ לה פעם אחת כיד חריצות שכלו ואמץ לבו הטובה עליו, וימהר ויגל את אזן המלך מכל הנעשה בקרב ויספר לו את דברי תלונותיהם ויועץ עמו במה לעצור בעד הרעה הקרובה לבא, ואחרי כן הפר את דברי ברית השכירה אשר כרת את החוכרים העברים ויתן את אסף המסים והארנוניות על יד פקידי הממשלה.

— הדבר הזה אשר עשית, יעזאַפאָוויטש אהובי, לא ימצא חן בעיני, היו דברי המלך אליו בהמתיקו סוד אתו — ; ידעתי גם ידעתי כי לא טובה תהיה תבואתנו בהפקידנו את אסף המסים ביד שכירי הממשלה אשר אין אחריות עבודתם עליהם וערבון לא נקח מהם. גנזי המלכות יחלו ללכת הלוך ודל כשהיה.

— גם אנכי ידעתי כמוך, אדוני המלך, כי התחבולה הזאת לא תשוה לנו פרי טוב אם ברב או במעט, — ענה יעזאַפאָוויטש — אבל אין לנו כל עצה אחרת בלעדיה להניח את העם מועפו ולהשקיט המהומה. העם ידרוש מאתנו בחזקה כי נקריב לו קרבנות מקרב היהודים, ועלינו למלא אפוא את משאלות לבו ולהביא לו את הקרבנות אשר הוא מבקש, כי אם לא נעשה כזאת, סערתו חמה תצא והרעה תגדל על אחת שבע. והיה כאשר יוכח לדעת כי הקרבנות האלה לא הועילו לטובתו אף במעט, תשך חמתו ורוחו ישקוט וירגע, ואז נשיב את הסדרים הישנים אל מכונם הראשון והכל על מקומו יבא בשלום. אם לא נאות להם לפי שעה, לא תעשינה ידינו תושיה.

— עשה אפוא כטוב בעיניך, — נאות המלך באחרונה לעצת שר אוצרותיו, כי האמין בו אמונת אמן כל הימים מבלי בקש חשבונות רבים ויתן לו ידים להוציא כפעם בפעם לפעולת אדם את כל פקודותיו ואת כל אשר יזם בלבו לעשות.

בלי כל עמל וטרח עלתה ביד יעזאַפאָוויטש להתם חשבונותיו את החוכרים העברים ולהניח את דעתם, כי לא נסו לנגוש אותו ולהפגיע בו כי ישתמרו דברי ברית השכירה אשר בידם כחק וכמשפט גם לא בקשו מידו להשיב להם מאוצר הממשלה את נזקם, ואף תלונה חרישית לא התמלטה מפיהם על הדבר אשר עולל להם. באחד הימים אסף אותם יעזאַפאָוויטש אל ביתו ובתם רוח ויושר לבב קרא אליהם בפה מלא לאמר:

— ידע תדעו, רבותי, כי הדבר אשר אנכי עושה הפעם לא יכון לארך ימים כי אם לימי מספר ולא מרצוני הטוב אני מוציא אותו לפעולת ידים כי אם מאונס ומחזק ידי חליפות המקרים. הלא תדעו, רבותי, כי ידיד נאמן אני לכם ומבקש טובתכם?

— הננו יודעים, הננו יודעים כי כדבריך, ר' אברהם, כן הוא; איך אפוא לא נדע את הדבר הזה?

— הנני מוציא כעת את המפעל הזה למענהו אך למען המיש מעל צואריכם את האסון הנורא הנכון לצלעכם ולהניח לכם מעצבכם ומרגזכם.

— ר' אברהם! ישלם לך ה' כפעלך הטוב ויוסיף לך ולכל בני ביתך שנות חיים ושלום, שנות ברכה והצלחה!

— יהי נא לבבכם סמוך ובטוח כי התמורה הזאת לא תאריך ימיה, אחרי כי תוצאותיה הרעות תודענה בקהל-עם קל מהרה. בתם רוחי אני אומר לכם כי אין נפש המלך אל הדבר הזה ויתן את הסכמתו עליו אך מאשר כי נחוץ הוא עד מאד ואין לסור ממנו, אך מאשר כי חפץ הוא לקדם את פני הרעה הצפויה לכם ולכל אשר לכם, בעוד מועד, בעוד יש כח להציל וידנו לא קצרה מפדות.

— מלכנו צדיק וישר הוא, מלך חנון ורחום, יהי ה' אלהינו עמו ויעל!

— לא יארכו הימים ונשיב את כל הסדרים הראשונים על מכונם והכל ישוב להיות כשהיה. את דברי הברית והחכירה אשר בידכם נחדש בקדם בכל תקפם ועזם ואתם תצאו לפעלכם ולעבודתכם באין משבית ומפריע ומבלי מכלים דבר.

— מאמינים אנחנו בך, איש יקר ונעלה, ודבריך קדושים לנו. ידענו כי לא תחפוץ רעתנו ולבך טוב אלינו כל הימים ועל כן נסב את לבנו ליאש לעת עתה מברית השכירה אשר כרתנו עמך; נתאפק מעט מזער ונוחיל דומם לתשועת ה' כי נטל עלינו, למשפט לא נועידך ואל האלהים לא נקריבך, כי אם נט שכמנו לסבול בדומיה ושקט הלב ונחכה עד יעבר זעם, לא נמות ברעב בראש חוצות.

— תשאות חן חן לכם, רבותי! הנני מקריב לכם אלפי תודות בשמי ובשם מלכנו רב החסד. לכו לכם לשלום ואל תעצבו, כי אנכי מגן לכם.

פקידי הממשלה באו למלא את מקום החוכרים העברים ויקחו את פקודתם תחתם ויהיו המנצחים על מלאכת גבית המסים והארנוניות והמוציאים והמביאים את כל עניני הכנסות גנזי המדינה. אחרי אשר כמו מארת אלהים תחול מאז ומעולם על פעולות פקידי המלוכה לבל תשגנה את התכלית הרצויה ולא תשוונה כל פרי, רבצה הקללה הזאת גם על מעשי ידי פקידי

המלך זיגיסמונד המפקדים על אסף תרומת המסים. האמנם כי עשו הפקידים את מלאכתם בחפץ כפים ולא עדרו בעבודתם דבר ויגבו את המסים מאת העם תמידים כסדרם בעתם ובמועדם, אבל אל אוצר הממשלה לא הביאום במלואם כי אם באיפת רזון זעומה, אף כי הטביעו את הדבר הזה, כפי הנראה לעין, על אדני דתי הארץ ומשפטיה. עוד לא עברה חצי שנה למן היום אשר באו פקידי המלוכה לפקח על גבית המסים, והנה כבר נגלה נגלה לאט לאט את אשר עוללו האנשים האלה על פי חקי המדינה ודתיה לאוצר הממשלה, כי שלחו מגערת ורזון בכל ענפי הכנסותיו השונים, וידל ויורש מאד וירד פלאים, עד כי לא שפק לדי צרך הוצאת הממלכה ויהי הפרוץ מרובה על העומד. בימים ההם, וּלְמַלְאוֹת הממשלה טרם יהיה ארח בארץ, ועל כן הנה בהסתם צנורות הכנסות האוצר, לא עצרה כח למלט משא הוצאותיה ודבריה לעו עד מאד ותבא עד משבר. האנשים העובדים בבתי הפקודות השונים חדלו מקבל משכרת עבודתם, גם להיושבים בחצר המלכות ולרבי המלך לא נתן עוד בשכרם די מכלת ביתם ותזנת מטוב נפשם וידעו מחסור, וירגנו כלם ויתאוננו מר על הדבר הזה ותהום כל הקריה לקול שועתם ואנחתם מן המצר.

— ישובו החוכרים העברים אל מכונם! ישובו לסדרם ולעבודתם כקדם! — נשמעו מכל עבר ופנה קולות מקולות שונים יוצאים מפי אלה אשר נגע הדבר אל לבם והחק החדש קם עליהם לרועץ ולמקל חובלים.

ויאסוף אליו המלך את כל השרים היושבים ראשונה במלכותו, ויחדו המתיקו סוד ויועצו על צפונותיהם איך ובמה להרים את המכשול הזה מדרך הממשלה, ויגמרו כלם פה אחד להדוף את פקידי המלוכה הממונים על גבית המסים ממצבם ולחדש את משטרי החכירה וסדריה כקדם, ולמען אשר לא יוסיפו האשכנזים רעי העין השונאים את היהודים בנפש להסית בהם את ההמון בדברי מרמה ותהפכות ולחרש עליהם את הצרות החולפות, הפיץ שר הגליל בין אנשי העיר כתב כתוב מטעם המלך ושריו לאמר: האיש אשר ערב יערב את לבבו להפריע את מנוחת יושבי קריה, יושם עליו כסף ענושים או כי יובא אל בית האסורים, הכל לפי גדל עונו, וכל אשר ישיאנו זדון לבו הרע לפרוע פרעות ביהודים, ישולח מעבר לגבול הארץ. הדברים האלה פעלו על שומעיהם פעולה עזה ונמרצה ויביאו מרך בלבבם, ומהאשכנזים אין משמיע קולו ברמה ואין פוצה פה ומצפצף. להחוכרים העברים הושבו כל זכיותיהם אשר לקחו מהם ויצאו לפעלם ולעבודתם כבראשונה למרות

רוח האשכנזים אויביהם בנפש אשר בהוכחם לדעת כי נשתה גבורתם וימין העברים רוממה שמו בעפר פיהם ויאלמו דומיה.

פני יעזאֶפאָוויטש צהלו אף נהרו מששון לב ועליצות נפש בראותו בעליל כי יחילו דרכיו בכל עת וכל אשר עושה ה׳ מצליח בידו. כליותיו עלזו בקרבו בשומו אל לבו כי עבודתו אשר הוא עובד את הממשלה רבת-תועלת ותושיה היא והוד והדר תשוה עליו, כי המלך ימשכנו חסד ויקרבנו כמו נגיד, המלכה תחשבהו לנאמן ביתה ולאיש סודה וכל השרים והנסיכים ממכבדיו וחושבי-שמו המה, ובעצם העת הזאת לא יתרפהו לבבו ומוסר כליותיו לא יציקהו, אחרי כי במחשך ובמסתרים הלא יהודי הוא כביום הולדו, יהודי רד עם אלהי אבותיו ועם דתו נאמן, כי יפליא את חסדו לשאריו הקרובים אליו ממשפחתו ולכל אחיו בני אמונתו מלפנים אשר שבע ביום יהללוהו ויברכו את שמו בכל עת. הסוד הנורא, סוד ווילדוניה, שפון וטמון במו אפל וצלמות, אין איש יורע ממנו עד מה, גם אין שם על לב כי לעתים קרובות יעזוב תשואות קריה והמונה ומקומו יכירנו באחוזתו השוממה הרחק מאדם העיר, ושם במקום ציה זה, ערוך כל דבר לפי טעם אמונה מורשה, לפי רוח היהדות, שם תתענג נפשו ונפש בני ביתו על נעימות רגשי קדש ותשבע בצחצחות, שם ידרוך רוחו עז אף יעשה לו כנפים ויגביה עוף אל עולם האצילות ומחוז שדי יחזה, ומה גם בימי שבת שבתון ומקרא קדש עת ישפוך צקון לחשו לאלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב, עת תשתפך נפשו בשירי נעים זמרות ישראל וינצור חקי דת אבותיו כאחד משלומי אמוני העברים.

— לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות — הגה בלבו לא אחת ושתים — ואנכי, שר וגדול בממלכה הנני גם איש עברי אנכי ואת ה׳ אלהי השמים אני ירא; מה טוב חלקי בעולם הזה ומה נעים יהיה גורלי בעולם הבא! אלי, אלי על-מה הפלת לי חבלים אלה בנעימים ונחלת זה שפרה עלי? במה מצאתי חן בעיניך, אלי, כי הריקות עלי שפע טובך וחסדך שכם אחד על כל אחי בני עמי אשר חייהם מרים כלענה, עמל וכעס מנת מדתם ותלאות ומררות כל חלקם תחת השמש? הם המה יכרעו יקרסו כל ימיהם תחת נטל הגלות המר והנמהר אשר יעיק עליהם כעגלה המלאה לה עמיר, ועל גורלי אנכי לא ינוח שבטו וממני והלאה יעבור .... במה זכיתי לכל האשר הגדול הזה? אם אמרתי כי כגמול ידי השב תשיב לי, אלי, — במה טובים המה מפעלי ממפעלי ידי כל איש יהודי מן השוק? אין זאת כי אם אוכל אני הפעם פרי

מעללי אבותי אשר היו רדים עם אלהי ישראל ונאמנים עם קדושיו, אשר היו אנשי-אמונים ובעלי צדקה וחסד: כי פרסו לרעב לחמם ועניים מרודים הביאו בית, כי ראו ערום ויכסוהו, יחף — וינעילוהו, לְמֻכֵּי אלהים ומעניו הצמיחו ארוכה גם רפאות תעלה ויחיו כמעין ישע ופדות לכל אובד ונדח, לכל מצוק ומר נפש ומעשיהם אלה וכל פעולות צדקותיהם לחיי אמללים ונכאים לאין מספר, הלא הם כתובים וחרותים למזכרת עולם, למזכרת כבוד ויקר, על פנקס קהל עדת ישרון בעיר מולדתי בריסק. מתן שכר המעשים הטובים אשר יעשה האדם בחייו, שמור הוא גם לדור אחרון היוצא מחלציו, ואנכי אשא הפעם ברנה את אלמות הזרע הטוב אשר זרעו ידי אבותי הישרים והתמימים בלבותם, יהי זכרם ברוך! ...

אך — „לב אדם יחשב דרכו ומה' מצעדי גבר!“ גם יעזאָפָאָוויטש המאשר והצולח לא היה מרבה הפעם לשיש אלי-גיל ולהרנין את לבו בתקות נעימות, לו ידע כי על חוג שמי חייו הצחים והבהירים למראה עינים, יתקבצו ויתלקטו אחד אחד חזיזים ועבני עברה וזעם, אשר כמטט ישמיעו קול רעם בגלגל, עד ארגיעה פור יפוררו את כל מגדלי אָשרו וכל היכלי חמודותיו לרסיסים, יסיעו כעץ תקותיו ויקרקרו קירות שלומו ומנוחת נפשו לנצח. העננים הכבדים האלה החלו להתאסף לאט לאט על שמי חיי יעזאָפָאָוויטש בשל המקרה הזה:

לפני חצי שנה, כאשר יצא דבר מלך שלטון לתת את מלאכת גבית המסים על ידי פקידי המלוכה ויעזאָפָאָוויטש היה המפקיד את הפקידים האלה, איש איש על מקומו הנכון לפניו, בא אליו ביום בקר לא עבות אחד מבני האצילים, שנותיו כבן ארבעים וחמש, פניו אינם מאירים באור נעם וחן מרהיב-עין אבל רוח אמץ וכח לב שפוך עליהם ומפיקים דעת ושכל טוב. האיש הזה עטה בגדי חמודות ויהי הדור בלבושו עד מאד, זקנו מגלח ושפמו השחור משחור עשוי במוטב טעם ויד חרוצים, וחזות תארו וכל תנועות גוו ענו בו כי אלף בחייו אָרחות חכמה ויקן תחבולות בינה וכי ידע הוא תבל ואנשיה באר היטב.

— מה שם משפחתך? — שאלהו יעזאָפָאָוויטש.

— סטאַניסלאַוו אָשייקאָ, — ענה אותו האציל ויקד וישתחו לפניו ביראת הכבוד.

— מה הביאך אלי הפעם?

— להשמעות אזנים שמעתי כי אתה, ארוני שר האוצרות, תפקיד בימים האלה פקידים בכל ערי המדינה על גבית המסים, על כן ערב אערב את לבבי הפעם לשאול את פיך, שר גדול ונעלה, אם טוב וישר בעיני כבודך הרם לשים גם אותי לפקיד על אסף המס באחד המקומות.

— מה היתה מלאכתך עד כה?

— סוכן הייתי באחת מאחוזות השדה אשר לאיוואַן סאַפיעגא, שר גליל וויטעבסק.

— האתה נטשת את משמרת עבודתך זאת או כי עזבה משרתך אותך?

— אנכי השלכתי את כהנתי אחרי גוי יען כי לא הביאה לי כל פרי טוב. משכרתי היתה מעטה ולא הטריפתני לחם חקי והמלאכה מרובה, כי נחלת השדה הזאת גדולה היא גם רחבת-ידים ורבים צרכיה.

— ואנכי שמעתי את העם מעבירים כי הרוזן איוואן סאַפיעגא לא רע־עין הנהו כי אם טוב-לב.

— לא תחת פקודת הרוזן עמדתי כי אם תחת יד ראש משק ביתו, אשר בהיותו אשכנזי מלדה ומבטן היה זה דרכו דרך רשע לרדות את עבדיו עושי דבריו בפרך ולהתהלך אתם בקרי ומה גם את בני עם פולין הסרים למשמעתו אשר עוין הוא להם כל הימים.

— היש לך כתב-תעודה מגיד תהלתך כי מלאת אחרי משמרת עבודתך באמונה ובתם-לבב?

— יש ויש עמדי והנהו ערוך בכל ושמור אצלי, ואם טוב בעיניך ואתנהו על ידך.

ויושט האציל ליעזאָפָאָוויטש את תעודתו, אשר אם כי לא פורה לבעליה תהלה וכבוד מלא חפנים אבל גם שמץ דופי לא נתנה בו וכל ערות דבר לא החפיאה עליו ועל כן נחה דעת שר האוצרות ממנה.

— טוב הדבר! — אמר אליו יעזאָפָאָוויטש —, אבל דע לך כי עבודת הפקידים אשר על אסף המסים תדרוש לחפצה כשרונות מיוחדים, ידיעות מיוחדות ומערכת חשבונות על פי סדר אחר, אשר במשמרת קניני אנשים פרטים אין הליכות למו.

— תקותי תאמצני כי לא תבצר ממני עצה ותושיה לכלכל את כל הדברים הנחוצים והדרושים לחפץ משמרת כהנתי במועצות ודעת וידיעותי תעמודנה לי לעשות את עבודתי כדרוש וכנכון. אנכי יש לאל ידי לערוך חשבונות מחשבונות שונים בכל ענין ומקצוע, ואדוני שר האוצרות יוכח לדעת כי לא יפצה פי רמיה וכי כדברי כן הוא.

בחזות מראהו היפה, במתק שפתיו ובכל הליכותיו הנחמדים נשא חן וחסד בעיני יעזאָפָאָוויטש ויפקידהו לראש פקידי חצר המכס בעיר סמאלענסק אשר הצטין בשפעת הכנסותיו על כל בתי המכס אשר במדינה, כי בימים ההם היתה סמאלענסק עיר רבת מרכלת וסחרה עלה כפורחת ומטות כנפיו הגיעו מלא הארץ. לא ארכו הימים ובית המסים הזה היה לנס

ברשימותיו ובחשבונותיו הערוכים בטוב טעם וביתרון הכשר דעת ובהודעותיו על אודות הליכות עניניו אשר הפיץ כפעם בפעם אל פקידות גנזי המלכות בווילנא, ויתענג עליהם יעזאָפּאָוויטש עד מאד וישבע נעימות את פניהם, וכה לקחו את כליותיו ולבבו עד כי בכל חכמתו ודעתו לא התבונן כי תוכן מספר כסף ההכנסות ילך הלוך ותסור מעת לעת, ומי יודע אם לא זמן כביר או גם לנצח היה הדבר רב הערך הזה טמיר ונעלם ממנו, לולא הגיע לידו באחד הימים כתב-שטנה אשר פקח את עיניו לראות נכוחה. בכתב השטנה הזה הודיעהו איש פלוני אלמוני כי סטאַניסלאוו אָשייקאָ ימעול מעל בכסף הממשלה, כי יגנוב גם ישים בכליו את מחצית הכנסת המסים, כי עורך הוא חשבונות כפולים בספרים שונים, ומצפוניו אלה בנקל יגלו לעין רואה בכל עת, אם אך יתנפלו עליו פתאום לפתע ומבלי משים יעמידוהו למשפט ויבקשו ממנו חשבונות רבים.

כקרא יעזאָפּאָוויטש את דברי השטנה האלה חרה לו על העול הזה עד מות, עשתונותיו נבוכו גם כלמה כסתה פניו לראות כי עשה מדחה ובחירתו לא עלתה יפה ויכשל באדם שאינו הגון, ואך לשוא התברך בלבבו כל הימים כי יודע הוא לתכן את רוח בני האדם ולערוך ערך כל איש אל נכון הטוב הוא אם רע, הישר הוא אם אין. אש זעם ועברה נשקה בו ותהי בקרבו לנחל שלהבת ובחרונו גמר אמר לנקום נקמתו מאת הנוכל הזה המועל מעל בגנזי המלוכה אשר התחפש לאיש תם וישר ולכבשה תמה, וליסרהו מוסר אכזרי, מוסר קשה כשאול.

למטרה זאת ראה יעזאָפּאָוויטש ראשית לו לדרוש ולחקור באחוזת איוואַן סאַפיעגא על אודות תכונת נפש סטאַניסלאוו אָשייקאָ ועל הליכותיו ועלילותיו כל ימי שבתו שמה, ויודע לו כי נתפש האיש הזה בעון גנבה ובעד פשעו זה נוסר בשוטים ובמקל-חובלים ואחרי כן גרשהו אדוניו מן האחוזה, וכתב התעודה אשר בידו מזויף הוא. וימהר יעזאָפּאָוויטש וישלח את אחד מראשי מבקרי החשבונות אשר לעניני הממשלה סמאלענסקה, והוא לקח את כל ספרי העדות ופנקסי הכנסות המסים וההוצאות אשר מצא בחצר המכס שמה, ואת אָשייקאָ אסר באזיקים ויביאהו לווילנא ויושם בבית הסהר עד אשר יחרץ משפטו מאת השופטים ויפרש מה יעשה לו. לו ידע יעזאָפּאָוויטש כי זה האיש אָשייקאָ יכול יוכל להיות לו למטה זעם ולמקל-חובלים להכותו ראש אף קדקד, כי אז נשמר בנפשו מהקימהו לאויב לו, כי אז המתיק את דינו ולא עשה בו שפטים כחק וכמשפט. אבל יעזאָפּאָוויטש לא ידע גם לא עלה על לבו מעולם כי בטרם תמצא ידו לעשות לבעל תרמו רעה קטנה או גדולה, יש ביכלתו הוא להכחיד את זכרו וזכר כל בני ביתו מארץ החיים: הנה כי כן בטח לבו בכוכב אָשרו ויאמין אמונת אמן כי לא יסוף נגהו לנצח וקרנים מידו לו לדור דורים.

ויהי ביום השלישי, והנה הובאה אליו מבית הסהר אגרת קטנה כתובה בידי האַסיר אשר יתחנן לו בשפל־רוח ולב נדכה כי יקראהו לבא לפניו ממקום שבתו או כי הואיל יואיל בטובו לקחת עליו הטרח ולבא אליו, „אחרי כי יש לו לספר באזניו שמועה נכבדה ורבת הערך, אשר לא יוכל לגלות אותה לאיש אחר זולתו".

זמן רב פסח יעזאָפּאָוויטש על שתי הסעפים אם לשמוע בקול הקורא אם לא, היתכן לו לבא בדברים את איש שותה כמים עולה אם לא, עד כי תשוקתו העזה והנמרצה לדעת את אשר ידבר בו האַסיר גברה עליו באחרונה ויגמר אמר ללכת אליו ולשמוע מה בפיו.

— ארוני שר האוצרות! — החל האסיר לדבר אליו בלב דכא ובענות-רוח — לו הואלתי הפעם לחלות את פניך כי תעלים את משפטי ודיני מעיני השופטים ילא תצמית בבור חיי, כי עתה הלא ככסיל וכבער הייתי בעיניך, כי איככה אפוא אוכל ובקשתיך לעשות כדבר הזה? הן אנכי הפרתי ברית, פרצתי חק ועלי אפוא לשאת את עוני ולהוסר כדי רשעתי. אבל עצתי לך אמונה בכלל כי תחדל מבקש רעתי ותרף ממני יען כי – נשבעתי לך בה' כי טוב טוב יהיה שתעשה כזאת משתקום לרועץ לי ומנוחה תדריכני.

— מי לא יבין כי טוב הדבר הזה לפניך? — שאלהו יעזאָפּאָוויטש ושחוק קל עבר על דל שפתיו.

— לא רק לי לבדי צפון רוב טובה בעצתי זאת כי אם גם לרבים וכן שלמים מבלעדי אשר בקהלם יחד כבודך גם אתה, אדוני שר האוצרות.

ויפלאו הדברים האלה בעיני יעזאָפּאָוויטש ויעיף מבטי-תמהון בהאַסיר אשר לא נפלו פניו ומנוחה שאננה שכנה עליהם.

— אל מה ירמזון מליך אלה? — שאלהו יעזאָפּאָוויטש אשר חשב למשפט צדק כי יש את לבב הנבל הזה להערים ולהתחכם לו למען ימצא חפץ ויצא נקי בהשפטו כאשר קרו מקרים כאלה חדשים לבקרים.

— הדבר הזה לי לי הוא, — ענה אותו האסיר בשובה ונחת כבראשונה — אנכי זה דרכי כל הימים לבלתי דבר בשפת יתר וברוב ענין ואף כי כבד הדבר ממני. הנני אומר לך עוד הפעם בקצור נמרץ: עצתי לך אמונה כי תחדל מבקש רעתי ותרף ממני, בשגם

כי באלהים נשבעתי כי טוב יהיה שתעשה כזאת משתשיב את פני ריקם. ולו ידעת את הנסבה אשר המריצתני לשלוח יד באוצר הממשלה כי עתה לא קפצת באף רחמיך ממני ואולי גם נשאת את פני ותרצני.

יעזאָפאָוויטש העיף בהאַסיר מבטי פלא ותמהון וילחץ את כתפיו.

— אל נא תרמה אדוני שר האוצרות בנפשך כי גנב יצאתי מבטן אמי. אם נתתי את לבבי לעשות דבר אשר לא יעשה באחוזות השדה אשר לאיוואן סאַפיעגא, עשיתי כזאת אך מאשר כי העביד אותי בן משק ביתו בפרך ויתעמר בי כבמקנת כספו ויתאכזר אלי כיענים במדבר, ועל כן לא נחתי ולא שלותי עד אם מניתי את החסרון ואשב אלי את אשר לֻקח ממני לא בצדק ולא במשפט. ועל דבר עלילותי ומעבדי בסמאלענסק, ידע תדע כי תאוה עזה ונמרצה, תאוה יוקדת כאש תפת אשר לא יכלתי להבליג עליה ולהכניענה תחתי, היא היא שהכבידה אכפה עלי לעשות כזאת, הלא היא תאותי לאחת הנשים היפיפיות אשר זנה לבי אחריה עשר שנים רצופות, ובהיות את נפשי לבא אתה במסרת ברית הנשואין וכסף תועפות נדרש לחפצי זה, ואקחנו בכל אשר מצאה ידי.

— היתכן לעשות כדבר הזה? הלזה צדק יקרא?

— גם אני ידעתי כי לא יתכן לעשות כזאת, אבל לא על צדקת מפעלי אני מדבר הפעם; כל ישעי וחפצי אך להעיר את אינך כי אם עוני כעב ימחה וחפשה תנתן לי מבית כלאי, אז הכל על מקומו יבא בשלום, ומה גם כי נכון אני להשיב לגנזי המלך את אשר לקחתי ממנו. אולם אם כמשפט חוטא ופושע יעשה לי, אז יתחולל אסון גדול, אסון נורא ואיום אשר יהיה לפוקת לב רבים וכן שלמים.

— בארה נא לי דבריך אלה, ואדעם.

— הדבר הזה סודי הוא, רק אפס קצהו השמעתי באזניך ואת כל לבבי לא אגיד לך, כי כן דרוש לחפצי.

לב יעזאָפאָוויטש השתומם בקרבו עד מאד וכליותיו השתוננו וילחץ את כתפיו אחת ושתים כי לא ידע את מי הוא מדבר הפעם — את איש כסיל ובער, את איש מוזר בדרכיו או את איש ערום ובעל מזמות אשר השיאתהו עברת זדון תרמיתו לגנוב את לבבו ולהשלות את נפשו בספורי-בדים ובדברי שקר וכזב. ועל כלם הביאהו במבוכה גדולה רוח המנוחה והשלוה השפוך על פני מדברותיו ותנועות גוו, לא כדרך אצילי בני עם פולין אשר בעלי דם חם ורותח המה ועורקיהם לא ישכבון בקרבם. מבטי יעזאָפאָוויטש נחתו עמוק עמוק בפני האַסיר ולא ידע אי זו הדרך יחרור אל תכונתו והלך נפשו ויתבונן לחקר תעלמות לבבו. כרגעים אחדים ישב תפוש ברוב שרעפיו בקרבו ואחרי כן קם ממקומו ויעופף ידו ברוח כמתיאש ממחשבות לבו ויתעתד לצאת מן הבית.

— אדוני שר האוצרות! — קרא האסיר בהרימו את קולו ויושט ליעזאָפאָוויטש את ידיו — משכני נא חסדך וכתר לי זעיר, כי עוד לא כליתי לדבר את דברי אליך והענין הנכבד ורב הערך אשר בפי עוד טרם השמעתי באזנך. אם כבר הואלת בטובך לבא הפעם הלום אל נא יעבור אדוני מעל עבדך עד אם דברת דברי, אולי יש תקוה כי תשעה אל תפלת הערער ותבקש מועצות מה לעשות אחרת.

אף כי מאד לא נעמה ליעזאָפאָוויטש להשלים את חפץ האסיר, אבל כמו נכנע מפני קול מדבר אליו בסתר לבבו, צנח בלי-חמדה על כסא מושבו ויקשב רב קשב.

יב

הרשת.

— ר' אברהם! — קרא סטאַניסלאַוו אָשייקאָ פתאום לפתע בקול רם בשפת יהודית המדברת — היתכן כי אינך יודע את הכתוב בספרי הקדש לאמר: „ומבשרך לא תתעלם?"

כרעם ברקים כן הלמו ומחצו הדברים האלה את ראש יעזאָפאָוויטש, כי לא חכה להם, ולא האמין יעזאָפאָוויטש למשמע אזניו וכרגעים אחדים חש בנפשו כמו כסוהו הרים וגבעות נפלו עליו; פעם קפץ מעל כסא מושבו ופעם ישב על מקומו כבראשונה מבלי דעת מה לחשוב, מה לעשות ולאָן ישא עיניו אף יחיש מפלט לו. חורת-מות כסתה את פניו וידיו רעדו כמצנת קור וקרח.

— מי אתה? — שאלהו יעזאָפאָוויטש בקול נרעש ונפחד ויעיף בפני האסיר מבט בעתה וחרדה נוקב וחודר עד עמקו של לב וקרב.

— דע לך ר' אברהם, — הוסיף האסיר לדבר אליו בנחת בשפת יהודית המדברת — כי אנשים אחים אנחנו. גם אנכי ממעי יהודה יצאתי ואמיר את דתי.

עוד הפעם כונן יעזאָפאָוויטש מבט חודר כליות ולב אל פני האַסיר ורק עתה נדמה נדמה לו כמו זה החלו מעט לקרא מעל תוי פניו כי מורע היהודים הוא, ויתפלא ויוסף להתפלא על כי לא התבונן אל הדבר הזה עד כה.

— ובכן גם אתה מעם היהודים מוצאך? — שאלהו יעזאָפֿאָוויטש למען ענות חלקו גם הוא ויתאמץ להסתיר את מבוכתו מעיניו.

— כן. באחד הכפרים אשר מתחת לסלאָנים עיר הפלך נולדתי. אבי אשר היה שוחט העיר, חנך אותי על פי דרך הדור הישן ויתנני על יד אחד המלמדים למלא כרשי מעדני התלמוד ואנכי שקדתי על למודי בחשק נמרץ אף עשיתי חיל בלמודי. כאשר מלאו לי שלש עשרה שנה, מת עלי אבי ואותר יתום מאב ומאם, כי כשנתים ימים לפני מותו ירדה גם אמי אלי-קבר, ואהי כאניה בלב ים וכתרן בראש ההר, כי לא נמצא לנו כל קרוב וגואל ממשפחתנו; למצער לא שמעתי אנכי על אודותם מעודי כל שמץ דבר. כשבועות אחדים ידעתי מחסור וכפן ובשרי סמר מקור וקרת באהל האכרים הקטן והנוטה לנפול תחתיו אשר גרתי בו. מעט מעט מכרתי לבני הכפר את שרידי כלי הבית אשר קמו לי לירושה אחרי מות אבותי ובכסף אשר לקחתי מידם כלכלתי את נפשי בצר ובמצוק, עד כי ספו תמו כל החפצים מידי ואוצג ככלי-ריק, ואז תתעתדתי בכל יום ויום למות מות רעב.

— היתכן כי לא נמצא בקרבת מקומך גם איש יהודי אחד אשר נכמרו נחומיו על יתום אמלל ואובד כמוך? הלא היהודים רחמנים בני רחמנים הם מאז ומעולם, הלא חסד וצדקה ירדפו כל הימים, הלא מעוז לדל המה ומחסה לאביון ואף כי לאלמנה וליתום אשר בשעריהם.

— בכפר מושבנו ובסביבותיו לא ישב בלעדינו אף עברי אחד. פעמים אחדות בשבוע הלך אבי אל בית המטבחים אשר בעיר לשחוט ולטבוח טבח, וישב לפנות ערב הביתה. אנחנו תקענו את יתדנו במקום הזה, יען כי לא עלה לנו שמה מעוננו הצר אף באגורה אחת, גם עצי-בער למשק התנור נתן לנו חנם אין כסף. לו ישבנו בעיר, כי אז לא השפיק שכר עמל אבי למחית הנפשות אשר לו, ונתם כלנו לגוע.

— יפה אמרו החכמים הקדמונים: „אל תפרוש את עצמך מן הצבור”, — אמר יעזאָפֿאָוויטש, — מה יסכנו החיים מחוץ לחברת בני האדם?

— איש מוזר בדרכיו היה אבי כל הימים, — הוסיף האסיר לדבר — ויתרחק מתשאות קריה והמונה ומחברת כל בני האדם ומאת אחיו היהודים ביחוד. במות עלי אבי בימי ילדותי ואנכי נטוש ועזוב מה' ואדם, לא ידעתי לאן אפנה ואנה אשים פעמי לבקש לי מחסה מסערות החיים; נשאתי את עיני אל ההרים מאין יבא עזרי, אבל כלו כליותי בחיקי מיחל ותושיה נדחה ממני, עד אשר חמל עלי באחרונה אחד האכרים, איש עני אבל טוב-לב ורב-חסד ושמו אַנטאָן

אָשייקאָ, ויאספני אל ביתו. האיש הזה נתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וכל מחסורי עליו, גם למד אותי דעת כתב וספר ואחרי כן הביאני במסרת ברית דת נצרת ואנכי לא מצאתי די און בי להשיב את פניו בדבר היה, ויען כי חסר-בנים היה וילך ערירי לקח לי במשך הזמן גם לבן וישימני ליורש את כל אשר לו, ובמותו מכרתי את הנחלה הקטנה אשר נחלתי ממנו ואעזוב את הכפר ואלבש כלי-גולה ואצא לשוט בארץ ולבקש את אָשרי ברחבי תבל ומלאה. רבות סבלתי, רבות נשאתי בחיי, ימים אין מספר ראיתי עני בכל שבטי עברתו, כבר נסיתי לשלוח את ידי בכל מסחר וענין, בכל מלאכה ועבודה, כבר העפלתי עלות על מרומי פסגת ההצלחה גם השלכתי ממנה אל ירכתי בור צרה ויגון, וכה חלפו הלכו לי ימי בחליפות וצבא עד אשר הורדתי הפעם אל בית האסורים הזה ואת פושעים אמְנֶה.

האסיר שאף רוח וימח את אגלי היזע מעל מרום מצחו ויוסף לדבר:

— ר' אברהם! ספרתי הפעם באזניך את תולדות ימי חיי למען תדע כי לא זר אנכי לך וכי שוה אני אם הרבה אם מעט בעזרתך, ואף כי הנקל לך לעשות דבר-מה לטובתי. כן אדמה בנפשי כי לו תשיב אל לבבך כי כמעט מצב אחד לשנינו, כי אתה מומר ומומר הנני גם אני, — כי עתה, הנה אם לא למעני כי אז למענך ולמען בני ביתך, מצאת לך לחובה להפליא עצות ולבקש תחבולות איך ובמה לכבסני מעוני ולנקני מפשע רב, אחרי כי — האם למחזה מרנין-לב ומשעשע-נפש יהיה בעיניך לראות כי יהודי מומר יגלה קבל-עם כהגלות נגלות אחד הריקים, כגנב וכאיש מרמות? שא נא לי אם בתם רוחי ובישרת לבבי אמר לך בפה מלא כי גם אחרי כל הכבוד והיקר, הגדולה והתפארת אשר ינחילוך בכל אשר תפנה, הנה בדעתי את אָרחות תבל ואנשיה באר היטב, ברור לי כשמש בצהרים כי אָשיות אמונת בני עם הארץ בך הולכות ומתמוטטות מיום אל יום ובלבם ישנאוך תכלית שנאה, ועל כן סמוך לבי בטוח כי החלאה אשר תדבק בי תדבק גם בך ואם ידברו בי דופי יהיה גם שמך פרוע לשמצה, כי בעיני בני עם הארץ שנינו כיהודים ארורים יחד נשתוינו ואין לנו היתרון האחד על רעהו.

יעזאָפֿאָוויטש נתר ויקפוץ ממקומו כפריץ-חיות בעלות עשן באפו. דברי האסיר האחרונים העלו את חמתו עד להשחית וירעש ויתגעש מאד ולא יכול לסלוח לנפשו את הרעה אשר עשה לבא בדברים את הנוכל הזה. בכפות קפוצות התנפל על האסיר ומפיו יז קצף ויחרוק עליו בשניו ויקרא אליו בקול רעם ורעש גדול:

— איך העזת פניך, אתה אבי הנבלים, לדבר באזני דברי בלע כאלה? מי האיש אשר ירהיב עז בנפשו לשוות בן בליעל כמוך אלי? מי בכל הארץ ובכל הגוים לא ידע את אברהם יעוזאָפאָוויטש? יש חיץ מבדיל בין מומר למומר ולא כאחד כן גם השני. אם אתה ערום ובעל מזמות אשר כזה הנך, אז תראך גם ידי החזקה מי ומה אנכי, על במת המטבח אצינך, להורג אוציא אותך, איש פוחז וריק, עול ופושע!

— הסוף דבר השמעתני הפעם? — ערב האסיר עוד הפעם את לבבו לפנות אל יעוזאָפאָוויטש בדברים, והכרת פניו ענתה בו כי קר ברוחו הוא ומנוחת נפשו לא שבתה בקרבו.

— שים בעפר פיך! — נתן עליו יעוזאָפאָוויטש בקולו —. שמעו נא פקידי בית הסהר! — צוה בקול מושל בפתחו את דלת הלשכה — כרגע תאסרו את האסיר הזה באזיקים ובכבלי-ברזל, לאכלו תגישו לו רק לחם ומים ואל תתנו לכל איש לבא אליו, והיה אם לא תעשו כזאת, אז יהיה דמכם בראשכם וכום זעמי תעבור על כלכם, אי-נקי.

כנלותו את דבריו עזב כחץ מקשת את בית הכלא ויך לבו אותו מאד על אשר הציג כפות רגליו על מפתן הבית הזה.

ולא פגרו פקידי בית הסהר למלא מצות יעוזאָפאָוויטש, ברעתם נאמנה כי נורא האיש הזה על כל סביביו ואם ימרו את פיו, רעה נגד פניהם. האסיר לא התקומם נגדם ולא דבר אתם קשות כי אם במנוחת-רוח ובלב נכנע הגיש רגליו וידיו לנחשתים, וכאשר כלו הפקידים את מלאכתם ויצאו מאת פניו והוא נשאר בלשכה לבדו, החל לדבר לנפשו בקול רגז כדברים האלה:

— הוי לך מומר גאה וגבה-לב! אך משאות שוא ומדוחים תחז לך בהתברכך בלבבך כי בגדלך ובידך החזקה מאד נעלית, כי לא תאנה אליך כל רעה וכל נגע לא יקרב באהלך. עם כל זאת עוד טרם נודע מי מאתנו יוציא את השני להורג, האתה אם אנכי.... אם נזכה ונחיה, נשמע את דברי השירה אשר תשיר עת אגלה את סודך לאיש אשר ימצא חפץ בו. אתה לבך סמוך בטוח כי אין איש יודע ממנו עד מה, ואני ארע את הדבר דֻּבַּר על אָפניו. אף כלב לאָשייקאָ להרית בו, ועד ארגיעה אני מריח עקבות המקום אשר אפגע בו. זה כמה אשר התבוננתי אליך כי דבר-בליעל אשר כזה יצוק בך, ואז החלותי להתחקות על שרשי רגליך ולספור צעדיך עד כי נבעו לי כל מצפוני לבבך. לא לילה אחד רבצתי על יד חלונות משכנך אשר באחוזת ווײדוניה ובסתר הטיתי אזן קשבת אל כל אשר יְדֻבַּר בו ואת הדברים אשר שמעתי שמרתי בלבי בחשבי למשפט כי עוד תבא העת אשר אמצא חפץ בהם, ואמנם לא השליתי בשוא נפשי. כל מדע וכל חכמה אשר ירכש לו האדם, תצרור לו תועלת בכנפיה אם רב אם מעט ואף כי ידיעת מרמות אנשים נכבדים ונשואי-פנים ומסתרי בתי נפשם. מי יודע אם לא דש סאַפּעהאַ את בשרי בשוטים עד כי מַתַּי תחת ידו, לולא רמזתי לו לא אחת ושתים כי יודע אני את מעשי התעתועים אשר יעשה במסתרים עם כלתו אשת בנו. מה נאמנו דברי הפתגם הישן נושן השגור בפי היהודים כי „השמים והארץ נדברו יחד, כי כל דבר אשר יעשה האדם לא יעלם ולא יכחד“.

כרגעים אחדים העתקו מפיו מלין, ואחרי כן הוסיף לדבר:

— לי נאוה תהלה על כי הייתי שליט ברוחי לכלוא את רוח הקנאה והשנאה אשר יפעמני ואכלכל את דברי אתו בשובה ונחת, בהשכל ותבונה מבלי העיר בלבו עלי כל שמץ חשד כי יודע אני דבר-מה משפוני טמוני בתי נפשו וכי בחיקי יוטל גורלו וגורל כל בני ביתו לחיים אם למות. לו התמלט מפתחי-פי אף הגה אחד, לו גם הראיתיו בצבע פני, בקרוץ-עין או בתנופת אצבע כי עליו לירוא מפני ובידי עתותיו, כי עתה מי יודע אם לא עד ארגיעה מצא את חידתי ולא הבין לרעי, ואז הלא היו עיניו פקוחות על דרכו ויומם וליל עָמד על המשמר ויפליא עצות ויחבל מזמות איך ובמה להמיש את הרעה מעל צוארו. המעטות הנה התחבולות והדרכים אשר לפניו לחלץ את נפשו מן המצר? הלא עז בידו וגבורה בימינו, גם טוב-שכל הוא וחכם-לב מאין כמוהו. טוב טוב הוא כי יתחולל הסער על ראשו פתאום לפתע ומבלי משים, ואז ימצא את חפצו, כי בקש יבש ימוללהו ויהפכהו משרש. אז, כאשר יוכיחוהו עונו על פניו ומעשי ידיו יענו בו רשעתו לעיני השמש, הלא לא יהיה עוד בו כח להציל וידו תקצר מפדות גם יעביר המועד להחיש מפלט לו מחרב היונה המעופפת על פניו. הלא כה יהיו דברי כאש באזני השומעים לי: „הנה זאת היא אחוזת ווײדוניה וזה הוא שר האוצרות המחזיק במעוז הבלי אמונת היהודים!“ גם רצון המלך וחסדו לא יעמדו לו ביום פקודה, יען כי כבוד האמונה ורוח קדשה הוא גם כבוד המלכים והפצם ומכל שרי המדינה אשר אף כי יאהבו את שר האוצרות לא ימצא אף אחד שיהיה למליץ בעד הפושע הזה לבלתי עשות בו שפטים כדי רשעתו הנוראה ואין איש אמונים בארץ אשר יכסה על פשעיו. גם כל בני העם ידרשו לעשות נקמות בהאיש המפר חק וברית האמונה וכלם ידרשו כזאת מאת ראש כהני הגליל.

אשר לא ישוב מפני כל ואם הוא יגזור אמר — ויקם. גם על אביו יוצרו ומחוללו לא יחמול לו יראהו מתפרץ אל מקדש האמונה הקדושה לחלל את כבודה ולהשליך נזרה לארץ ....

האסיר כפף את ראשו לתקן את כבלי הברזל אשר על רגליו, כי החלו ללחוץ את עור בשרו ויגדל כאבו עד מאד, ויוסף לדבר אל נפשו :

— באמת, תעלוץ נפשי אף יגל כבודי כי כן קרה הדבר, כי השב השיב את פני ריקם ויתן לי בזה נסבה צודקת ללכת אחרי תאות לבי משכבר הימים ולהוציאה לפעולת ידים. הה, מעולם לא יכלתי לראות בקר רוח בשבת המומר הזה על מרומי פסגת האשר, ויהי הדבר הזה כקוץ מונד וכסלון ממאיר בעיני כל הימים. במה טוב הוא ממני? במה טוב הוא מכל המומרים אשר בארץ? הלא גם הוא יהודי הנהו מבטן ומלדה כמוני וככל המומרים, ועל-מה אפוא הורמה קרנו בכבוד ויעל לשבת בסוד שרי המלכות, מדוע אפוא יתענג על חמדות החיים ומנעמיהם, יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, לזה אפוא ילבש גאות כמדו, יגביה אפו עד רום שחק ועלינו יביט בעינים רמות ובגדל לבב, ואנחנו רבות נשא ונסבול, כל צרה וכל תלאה תסל עלינו אָרחות אידה וכל אָשרנו בתבל הוא, כי תחת ללקות למראה-עינים ארבעים מלקות בכל ערבי ימי הכפורים בבית הכנסת ברצועת השמש הדל והרזה, הנה עתה נכה בחרפה לחיינו ונתגאל ברוק פינו בחדר הודוי אשר בבית התפלה לבני עם הארץ. וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה כי עלי ועל כל המומרים אשר כמוני יביטו היהודים בעינים מפיצות בוז וקלסה ובשאָט בנפש, אף יקללונו קללה נמרצת ויחפצו רעתנו, ואותו יעריצו ויקדישו, גם ינטלוהו וינשאוהו על כפים .... העל זה לא יתחמץ לבי בקרבי וכליותי לא ישתוננו?! לא, כזאת היה לא תהיה! אנכי אנכי אשבית גאונו, אשפיל גאותו וקרן עזו אגדע. יעבור עלי מה, ואנכי אשיש אלי-גיל אף תעלוזנה כליותי בקרבי וכמאשר אהיה בעיני עת מצא תמצא ידי לנקום מאת הקופץ בראש הזה, מאת גבה הלב ורם העינים הזה, את נקמתי ונקמת כל המומרים אשר לא נופלים אנחנו כלנו ממנו. האת, מה נעימה הנקמה הזאת לגבר אשר כמוני! הנקמה הזאת נכבדה גם יקרה בעיני אף מכל חנינה אשר תנתן לי הפעם, ואנכי אבצע את מחשבתי אשר אני חושב עליה ביד חרוצים כנאוה לאיש אשר בן הוא לשוחט חרוץ ומהיר במלאכתו .... נהרי נחלי דם ישפכו כמים המגרים ארצה, ואנכי ארחץ בהם הליכי.

ויהי כעבור ימים אחרים באחד מימי ירח מערץ בשעה התשיעית בבקר, וראש הגמוני גליל ווילנא, והוא איש בא בימים ונשוא פנים, שער לחייו וזקנו מגלח כלו, ושערות ראשו עשויות במספרים, חוטמו הארוך והדק, המחקה בתבנית קו ישר והמתאים בחזות מראהו אל חוטמי כל כהני האמונה הקטולית, מתנשא ממעל לשפתיו הדקות מאד כשפתי אשה ולסנתרו החד, — ישב בחדר עקד הספרים המרוח אשר בארמונו הגדול ורחב הידים אשר ממול בית התפלה על שם יואַן הקדוש, והכרת פניו אשר אם כי שלח רזון בהם עוד יפים למראה היו והדרת-קדש חפפה עליהם, ענתה בו כי תפוש הוא ברוב שרעפיו בקרבו. לפניו על השלחן נמצא מכתב כתוב על ניר עב אשר צבעו כעין התכלת. את ידו האחת סמך על תבת אבק המרורים העבה העשויה מזהב טהור והמעלפת ספירים וכל אבן יקרה אשר נמצאה על השלחן, ובאצבעות ידו השניה תופף בהלך נפשו על פני המכתב, אשר כה היו דבריו לאמר :

„אָבי, קדוש ה'! אסיר אמלל אשר הורד אל בית האסורים לא בפשעו ולא בחטאתו כי אם על פי איזה משגה העומד להתברר במהרה, יש לו להשמיע באזני הוד קדושתך דבר נשגב ונעלה מאד, סוד גדול ונורא הנוגע אל הדר כבוד הכנסיה הקטולית היחידה והמיוחדה ועל כן גם אליך, אבי, אשר זה כעשרים שנה רצופות תכהן פאר בגליל ווילנא בכהנת ראש וראשון לכל דבר אשר בקדושת אמונתנו. והנה יען אשר אותי לא יתנו לבא אליך וחפץ הענין דורש כי עד שתהיה השעה כשרה לכך, לא תקח אזן פקידי הרשות שמץ מנהו וגם לא ידעו כי יש סוד אשר כזה במציאות כלל, אחרי כי אם לא נזהר בשמירתו ויתגלה בקהל עם בלא עת, אז ברור לי כשמש בצהרים, כי ימין השטן תעשה חיל ושונא המין האנושי ילבש עז ותעצמות, יריע אף יתגבר עלינו, — אי לזאת טוב אפוא אשר אתה, קדוש אלהים, הואיל תואיל בטובך לשלוח אלי אחד מאנשי סודך הנאמנים בבריתך, ואנכי אגיד לו את כל אשר ידעתי. כן נחוץ הוא מאד כי יתאמץ ציר אמונים זה לכסות במשאון לא לבד את ענין המלאכות אשר הביאהו אלי כי אם גם את דבר בואו אלי בכלל, והיה אם לא יעשה כזאת, בלע יבלע את הדבר הנשגב הזה וכל הבירה הגדולה תפול למשאות". לשכה מספר „שבעה עשר"

תוכן דברי המכתב הזה לקח הפעם כליות ההגמון ולבו וישב ויהפוך בהם אחת ושתים ויחשוב מחשבות רבות איך לכלכל את מעשהו במועצות ודעת לבלתי השחית את הדבר הזה אשר, כפי הנראה,

אמנם דבר נכבד ורב הערך הוא ואי זו הדרך להגיע אל האסיר ולהראות את פניו במו אפל וצלמות באין איש יודע מזה עד מה. ויך ההגמון בתבת אבק המרורים על השלחן העומד לפניו פעמים, וכרגע הופיע על מפתן החדר אחד מנזירי הכהנים השומרים משמרת ביתו מסח איש איש יומו.

— הפקיד בית הנזירים עוד לא בא? — שאלהו ההגמון.

— מחכה הוא באולם התפלה, — ענהו הנזיר.

— לך ושחר את פניו כי יבא אלי.

בעוד רגעים אחדים בא אל חדר עקר הספרים ראש בית הנזירים, והוא איש בא בימים רם הקומה ודל-בשר, צלב שחור אחוז בפתיל שחור יורד לו על חזהו ומצנפת קטנה ממטוה משי שחור על קדקדו. ויקוד האיש וישתחו ויגש אל ההגמון, והוא הורה לו באצבעו לשבת על הכסא הרך העומד ממולו, וימהר ויתן על ידו את המכתב.

ויחל ראש הנזירים לקרוא את הכתוב בו בשום-לב ובעיון נמרץ.

— מה משפטך, אתה הנזיר, על הדבר הזה? — שאלהו ההגמון כאשר קרא את המכתב עד תמו ויניחהו על השלחן במקומו הראשון.

— רואה אני בעליל, — השיב לו ראש הנזירים בקול חרד — כי נכבד הדבר הזה מאד ודורש זהירות יתרה ומעולה.

— ואולם מי יודע אם לא בערמה עשוי הדבר הזה בידי אחד האמללים וקשי היום אשר יקוה למצוא על ידו פרות ורוחה מבית כלאו.

— דע לך, קדוש ה', כי אנכי לא כן אדמה ולבבי לא כן יחשוב, — ענה אותו פקיד מקלט הנזירים בקול חרד כבתחלה — כי מי אפוא ירהיב בנפשו עז להשלות את הוד קדושתך בשוא ולסובבך בכחש, ומה בצע לאמלל זה בהגלות נגלות כי כל דבריו על אדני השקר והכזב הטבעו? אין זאת כי אם לא דבר ריק הוא, ועלינו אפוא להתחקות על שרשיו ולבא עד תכונתו.

— אם כן הוא, את מי אשלח ומי ילך לי אל האסיר מבלי אשר ימשוך עליו בלכתו כל שמץ חשד ומלאכותו לא תודע לאיש? הלא עינינו הרואות כי השכל ותבונה, גם מועצות ודעת דרושים ונחוצים לחפץ הענין הזה ולא ביד כל הבא לקראתי אוכל להפקידו פן יעשה מרחה וישחית את משלחתו והביא עלינו קללה.

— אם אתה, אבי קדוש אלהים, נחן תתן לי הרשיון, אז נכון אני ללכת במלאכות זאת, ותקותי תשעשעני כי לא אקלקל את הדבר ומלא אמלא את פקודתי ביד חרוצים.

— האתה תלך לי? — שאלהו ההגמון בקול פלא ותמהון — מי בכל עיר ווילנא לא ידע את פקיד בית הנזירים? הן דבר בואך אל בית האסורים יודע עד ארגיעה לכל תושבי הקריה, ואתה הלא תדע כי כבוד הענין הזה — הסתר דבר.

— לדבר הזה לא אדאג ולא אעצב — ענהו ראש הנזירים —, כי הלא יכול אוכל ללכת אל האסיר בשעות הלילה, גם להתחפש באפר ולשים מסכה על פני, ואף כי נקל לי יותר מכל הסרים למשמעתך לקחת את הפקודה הזאת בידי אחרי כי שר בית האסורים, אשר אנכי הייתי לו לאב ולכהן ביום טבילתו ובאו בברית דת קדשנו, הוא יעשה את כל אשר אצוהו, והיה כאשר אצוה עליו במפגיע כי ישמור מחסום למו פיו, — שום ישים נצרה על דל שפתיו ויהי כאלם לא יפתח פיו.

— אם כדברך כן הוא, קרא ההגמון בקול שמחה — כי אז בענג נפש ובמשוש לב אתן את הדבר בידיך האמונות ותקותי תאבר נץ כי תעשה כחכמתך ותשכיל לנהל את הדבר בזהירות הדרושה והנחוצה לו.

— יהיה נא לבך, קדוש ה', סמוך בטוח כי ארע לכלכל מעשי במחשך ובזהירות יתרה וגם עין איה לא תשורני. בכל אופן שיהיה, הנה אם לא אועיל, גם לא אזיק. את הדבר הזה אני עורב לך ערבה מבלי חת.

ויהי בעצם היום הזה, בשעה העשירית בלילה, וראש בית מקלט הנזירים השתנה ויתחפש בבגדי איש עני וישם שק על כתפיו ויקח בידו מקל עץ גדול ועב וילך ויתדפק על דלת משכן שר בית הסהר. בבאו אל הבית הסיר את צפוי זקנו מעליו לרגע, ויכר אותו השר עד ארגיעה, ויתלחשו יחד כרגעים אחדים.

— כדבריך, אבי כהן אל, כן יהי — קרא אליו השר —; כל אשר דברת אלי יעשה כחפצך במו אפל ובמסתרים כדרוש וכנכון. אנכי אנכי אצפה הליכות הענין הזה וידי תכון עמך לחתלו בערפלי עלטה וצלמות, ולא תודענה עקבותיו לאיש זולתנו.

כרגע שם השר פעמיו אל האולם אשר האסירים אסורים שם וירחק את אנשי המשמר. וינהג את ראש הנזירים דרך מבואים נסתרים ויביאהו אל הלשכה השבע עשרה אשר מנורת שמן הפיצה בה אור כהה וקפאון, ויעזוב את שניהם לבדם בחדר ויפן ויצא מאת פניהם.

— שלוח אני אליך במלאכות ההגמון לשמוע את הדברים אשר יש בפיך להודיע אותו — קרא ראש הנזירים בקחתו לו מקום לשבת על כסא העץ האחד העומד בחדר ממול המטה אשר ישב עליה האסיר.

— במה אדע כי במצות ההגמון באת אלי? — שאלהו האסיר אשר נבוכו עשתונותיו בקרבו בראותו את התלבשת המוזרה אשר ילבש המלאך.

— הנה לפניך הספר אשר הריצות אל ההגמון, — אמר ראש הנזירים בהוציאו משקו את המכתב הידוע:

— עתה רואה אני בעליל כי דבריך כנים ונכוחים. אם כן אפוא, הלא יכול אוכל להגיד לך את כל אשר עם לבבי. הכן?

— אהיה נא חשוב בעיניך כההגמון בכבודו ובעצמו וכל אשר בלבבך אמור, ואל תכחד ממני דבר. אל נא תראני שאני לבוש בגדי עניים, כי באמת לא עני הנני כי אם אחד מצירי ההגמון ומאנשי סודו.

— גם לבי יאמר לי כי כן הוא.

— מה אפוא הדבר אשר המריצך לפנות אל ההגמון במכתבך?

— הדבר הזה הוא חפצי לגלות את אזן ההגמון כי יש בקרבנו איש אחד המלעיב ומתעתע בקדש, האמונה הקטולית היחידה והמיוחדה, ואין עומד בפרץ להעידו למשפט ולפקוד עליו את עונו הגדול מנשוא.

— מי האיש המתלוצץ בקדשי ה'?

— אחד מרבי המלך הנודעים לשם ולתהלה, הוא הוא האיש הזה.

— מי הוא זה ואי זה הוא? מה שמו כי אדע?

— הלא הוא אברהם יעזאפאוויטש שר האוצרות.

— יעזאפאוויטש? — נתן פקיד בית הנזירים בקול עוז, כי השתומם לבו בתוכו לשמע הדברים האלה — במה הוא מחלל את הקדש? במה הוא מנבל צור ישועתנו?

— זה שנים רבות אשר הוא וכל בני ביתו מתחפשים למראה-עינים כנוצרים חרדים אל דתם וכיראי ה' ובשלי, בינם לבין עצמם, מחזיקים המה במעוז אמונת ישראל וימלאו בחפץ כפים אחרי כל חקי היהודים ומנהגיהם ועל דתנו אנחנו יניעו ראש בבוז וקלסה, גם לעג ילעגו לה בשאט בנפש.

— האמת נכון הדבר הזה או כי תכהו בשוט לשון אפעה על לא עול בכפו ותוציא עליו דבת שוא? — קרא בקול רעש גדול פקיד בית הנזירים אשר לא האמין למשמע אזניו — נפלא הוא מהאמין כי איש חכם ונבון כיעזאפאוויטש ימלאהו לבו לעשות את המעשה הנורא הזה ואף כי יודע הוא נאמנה כי כל עושהו, אחת דתו להיות לשרפה מאכלת אש או להתלות על העץ.

— היתכן כי ערבתי את לבבי להוציא דבה נוראה כזאת על איש תקיף ונאדר בכח כזה, על איש אשר ימשכנו מלכנו חסד וכמו נגיד יקרבנו כל הימים, לו דבר פי שוא ולא יכלתי לתת אותות ומופתים על דברי אלה? האם הכיתי בשגעון ורוח רעה תבעתני? האם יודע אינני כי אם לא אעידה לי עדים נאמנים על כל אשר דברתי על אודותיו, בן מות אנכי כמוהו היום?

— אין זאת כי אם עושה הוא כמעשה המרנים בארץ שפניה, — דבר ראש הנזירים לנפשו בקול דממה דקה — איך ובמה תוכיח אותנו לדעת כי קשט אמרי אמת יהגה חכך? פנה בדברים אל האסיר.

— בלי כל עמל וטרח אוכיח ואערכה לעיניכם את הדבר הזה, ענהו האסיר באמץ לב — יען כי יודע אני אותו דבר דבור על אפניו, בכל פרטיו ודקדוקיו. זה כמה אשר שמרתי דרכיו ועל שרשי רגליו התחקיתי, עד כי נגלה נגלה לי מקום מחבואו אשר בו שם קן להבלי היהדות ולתעתועיה ויחלל את כבוד אמונתנו ורוח קדשה.

— איה אפוא המקום הזה?

— את הדבר הזה לא אוכל להגיד לכל איש, ומה גם כי אם במו פי אורה לכם את הדרך תלכו בו למחוז חפצכם, לא תבאו אל המקום הנכון לעולם. על כן אפוא זאת עשו: בחרו מכם אנשים נאמנים ובטוחים ואנכי אלך בלויתם ואתפוש את הבליעל בעונו ובחבלי חטאתו יתמך. והיה אם לא נעשה כזאת אז בלע נבלע את הדבר ועמלנו יעלה בתהו: החיה תמלט על נפשה, והצידים ילבשו בשת ואבלים וחפויי ראש ישובו על עקבם לעמת שבאו.

פקיד הנזירים השח את ראשו לארץ ויאלם דומיה וישקע בנבכי תהום שרעפיו, ובהגיגו בהם נאנח בשברון מתנים ויתגרד במצחו אחת ושתים. ראש הנזירים כבד כבד את יעזאפאוויטש בלבו כל הימים וינד לו מאד, ואף כי נחשב תמיד בעיניו כבן נאמן להאמונה הקטולית, אבל חובת הדת וכבוד הכנסיה הנוצרית גברו על רגשי לבו אלה ויגמר אמר בנפשו לשקוד על מעשהו באמץ לב ובחפץ כפים ובלי חמלה, כאשר יאתה לראש נזירי כהני הדת הקטולית.

— חוב קדוש רובץ עלינו ליסר את החוטא הזה על אחת שבע ולעשות בו שפטים נוראים לאות לבני מרי — חשב בלבו — למען אשר לא ישיאו גם יתר המומרים את נפשם לחבל זאת התחבולה תועבת ה'.

הן לא מעט כעת מספר המומרים אשר בקרבנו, יען כי כל היהודים ועל כלם אלה אשר עשו עשר, תשאף נפשם כל הימים לרכוש למו שם אצילים וחורי ארץ ולשאת על שכמם משמרת כהונות נכבדות במלכות, ואם לא נחתור בכל עזנו לקדם פני הרעה, הלא תקום גם בקרבנו מפלגת פּרָנִים אשר תפרוש ידה על מושכות הנהגת הממשלה, ואז תהפך ארץ פולין לארץ ישראל, ואף כי האינקוויזיציה הקדושה לא יכירנה מקומה אצלנו. לא, כדבר הזה היה לא תהיה, וקץ יושם לו עד מהרה....

— את הפעל הזה לא נוציא למענהו בלי עמל נפש ויגיעת בשר, פנה בדברים אל האסיר, בקומו מעל הספסל ויתעתד ללכת — אבל אתה שמור לשונך ואל תדבר לכל איש מטוב ועד רע, חכה לפקודותינו אשר לא תאחרנה מבא. אנחנו נשית עצות בנפשנו איך ומה לעשות.... ואם נוכח לדעת כי קשט אמרי אמת השמעת באזנינו, אז מבטיח אני אותך, כי לו גם יגדל עונך מנשוא, תנתן לך תנינה עד ארגיעה ותשלח לחפשי מבית כלאך. הנני מבטיחך את הדבר הזה בשם רום הדרת כבוד ראש ההגמונים לכנסיה הנוצרית בעירנו.

פקיד בית הנזירים הפנה את שכמו ויעזוב את הלשכה ובלוית שר בית הסהר אשר חכה לו באולם יצא החוצה, וירחיב את צעדיו תחתיו וימהר ללכת אל ארמון ההגמון למען הודיע לו חיש קל את השמועה רבת הערך אשר תשים כמרקחה את כל שומרי משמרת הקדש, את כל פקידי הרשות ואת כל רבי המלוכה ולרגלה תקום בארץ שאון סואן ברעש ומהומה גדולה מאד.

— מה מאד ישתומם לב ההגמון בקרבו — דבר ראש הנזירים לנפשו בלכתו הלוך וטפוף ובנשאו את רגליו בעצלתים ובכבדות תחת אדרתו הארוכה והעבה ורעת הפנים אשר עקבות העני בשבט עברתו על פניה נודעו.

יג

הפח נשבר.

ואמנם כאשר חשב ראש בית הנזירים מראש, כן היה. כשמוע ההגמון את דבריו נדהמה נפעמה רוחו בו, לבו היה כים נגרש וכליותיו התגעשו בקרבו עד מאד. ויכבד גם ממנו להאמין כי איש חכם ונבון-דבר כיעזאָפאָוויטש ישליך את נפשו מנגד ועשה יעשה את השערוריה הנוראה הזאת. אבל האם בקדושיו לא יאמין ובדברי הנזיר הגדול מאחיו ישים תהלה? —

— מה אדיר כח אמונת השוא אשר יחזיקו היהודים במעוזה — קרא ההגמון בקול מוכיח — עד כי גם העברי אשר עשר ידות לו מאחיו בחכמה ותושיה לא ימצא די און בו לעמוד בפניה ולגבר עליה חילים. את כלם תמשוך אחריה בחבלי להטיה וקסמיה, מקסם שקר וכזב, וכלם יתעו אחריה כבהמה בבקעה באין מהם פוקח את עיניו לראות אור בהיר כי יהל. מארת אלהים זאת הרובצת עליהם עוד מימי דורות עולמים על כי המרו את פיו ולא אבו הלוך בדרכיו, הלא היא נכוחה למבין וגלויה למראה עינים בכל חזיונות הנביאים והחוזים אשר רוח ה׳ נוססה בם ומלתו על לשונם. גם משה רועה אבן ישראל קרא להם בשם בית המרי, עם רוגנים ומלינים, עם קשה ערף ועוד כל ימי הארץ עון עקבם יְסֻבם ויהיו זעומי ה׳ ואדם.

אף כי כל הימים היה לב ההגמון אך טוב על יעזאָפאָוויטש ומעודו לא בקש רעתו, יען כי לא לעתים רחוקות גמל לו יעזאָפאָוויטש חסד ויעזר אחריו בדברים שונים הנוגעים לטובתו; אבל בהיותו ראש כנסית האמונה השולטת בחבל הזה שלטת, מצא לו לחובה קדושה לכלכל את דבר המשפט ברוח עז ובחפץ כפים, להקשיח את לבו ולהכביד את אזנו משמוע לקול בכי ותחנונים ולעשות את מעשהו ביד חזקה, מבלי הבט אל המוצאות הנוראות והאיומות אשר יצרור בכנפיו לאיש אשר יקר גם נכבד בעיניו בכל עת ויהי ממוקיריו וחושבי שמו.

— הכר פנים במשפט לא טוב, ואף כי במקום שיש חלול כבוד אמונתנו הקדושה, היחידה והמיוחדה. עתה, רגשותי יאָלמו ידמו ולמערכי לבבי לא אטה אזן קשבת, ואך את אשר תשים קנאתי לדתי ולכנסיתה בפי, אותו אשמור לעשות, כן גמר בלבו אמר לעשות, ויגש אל המלאכה.

וימהר ויקרא אליו לאספה את כל שומרי משמרת הקדש וגדולי הכהנים מרואי פניו הנאמנים בבריתו וימתיק אתם סוד ויועץ אתם במה להחל מעשהו, ויחלטו כלם פה אחד לפנות ראשית כל לעזרה אל ראשי פקידי הרשות, אחרי כי בלעדיהם לא יוכלו לעשות חוזה את האסיר ולהטותו באשר יהיה רוחם, והוא הלא האחד היודע את כל דברי הסוד הזה דבר דבור על אָפניו.

למטרה זאת נסע ההגמון במרכבתו אל הנסיך ראדזיוויללי שר גליל ווילנא ויספר לו את כל דברי האסיר מהחל ועד כלה, ומה מאד השתומם לבו בתוכו

בקראו מעל פני הנסיך כי לא עוה ונמרצה היתה הפעולה אשר פעלו עליו פרטי המקרה הלז וכי שמע את דבריו בקרת-רוח ובמנוחת-נפש.

— היתכן כי בלבך, הנסיך, לא יעיר הדבר הזה כל פלא? — לא יכול ההגמון מהתאפק וישאלהו ויבט בו כמשתומם.

— לא ולא! — ענהו הנסיך בלב-שאנן —. המקרה הזה לא יפלא בעיני ברב או במעט, אחרי כי מראש נבא לי לבי כי בא יבא באחד הימים; היהודי ישאר יהודי לנצח לו גם יצלו את בשרו באש תפת וגיהנם. אנכי בראותי את אחד העברים עוזב דרך רשע כסל לו ובא במסרת ברית דתנו, לא אאמין מעודי כי עשה יעשה כזאת בלב תמים ובנפש חפצה; ידעתי נאמנה כי יקבלו עליהם היהודים את אמונתנו אך בחזקת ידי המקרה וחליפות עניניהם, אך למען מצוא חפץ ולהשיג את המטרה אשר ישאו אליה את נפשם, אבל לא בהכירם את חין ערך הכנסיה הנוצרית ובחפצם בתם רוח להחזיק במעוזה ולהיות מבניה הנאמנים.

דברי הנסיך האחרונים לא הפיקו, כנראה, רצון מאת ההגמון ויעיף בפני הדובר בו מבטי פלא ותמהון ויקרא אליו לאמר:

— היתכן כי אתה, הוד כבוד הנסיך, לא תאמין אמונת אמן ברוח הקדש הנאדרי בכח, ברוח ממרום המלא ברכת ה'? היתכן כי דת נצרת חסרת-אונים היא ואם לא יהיו איזה דברים מן הצד בעוזריה, לא תוכל לפלס לה נתיב אל לב האדם?

הנסיך בא במבוכה. צחוק קל עבר על דל שפתיו בלי-חמדה ויען ויאמר:

— אבי קדוש אלהים! לא ידעתי אם לפי יסודי דתנו הוא, יען כי לא כהן ולא קדוש אני כי אם איש חול וחכמתי בחקר דעת ה' ותורתו מעטה היא. אבל כקתולי נאמן לאמונתו ואדוק בה בכל לב ונפש הסכנתי עד כה לחשוב למשפט כי רק על הנוצרים מלדה ומבטן יערה רוח ממרום רוח מלא ברכת ה', אבל לא על המתהוללים באליליהם אשר על קהלם נמנו כל אלה אשר לא מבני הכנסיה הנוצרית המה. — ולמען שים קץ לשיחה הזאת אשר מאד לא נעמה לחכו, בקש הנסיך להסב את הדברים מענין לענין ויוסף לדבר: ובנוגע להענין אשר נתן לנו כעת לענות בו, נכון אני לעשות כרגע את כל אשר תצוה עלי. השעה הזאת שאנו עומדים בה שעת הכשר היא להחל בדבר החקירה והדרישה, אחרי כי המלך והמלכה לא יכירם כעת מקומם בווילנא. לו היו פה הפעם, כי אז חתרו בכל עוז ויחבלו תחבולות שונות להיות ככרוב הסוכך לראש ידיד לבבם זה ולנקהו מפשע רב, בשגם כי כמו בחבלי-קסם קשורה נפשם בו. אבל לא כן הוא עתה. עתה נוכל לעשות מעשנו באין אונס ובלי חוק יד כי אם כחק וכמשפט. כל משען ומשענה, כל עזר וסעד אשר לחפצך תדרשנו לבלע פני הלוט הלוט והמסכה הנסוכה על מעשי ידי יעוזאָפאָוויטש, מידי תבקשנו. האסיר נתון בידך גם בשעות היום גם בעתות הלילה ולך היכלת לפקוד עליו את כל העולה על רוחך והטוב והישר בעיניך. אנכי כבר נתתי פקודה נכונה ונמרצה לכונן את כל הדברים הדרושים והנחוצים לך למלאכתך על מכונם ואם תמצא חפץ גם בעזרת אנשים מצבא החיל, ימלא גם רצונך זה.

— ואמנם לא אדרוש ממך יותר מזה כל מאומה, — אמר ההגמון וישתחו ויצא מעם פניו.

שמחה גדולה שמח הנסיך ראַדזיוויל בסתר לבבו על המקרה הזה. כל הימים שמר עברתו ליעוזאָפאָוויטש ובעד כל כפר לא חפץ לסלות להיהודי הזה, אשר את אחיו בני עמו היושבים בערי אחוזותיו התהלך לעתים קרובות כאת בהמות שדי וכאת רמש לא מושל בו, על חטאתו אשר חטא בעלותו לשבת על גרם המעלות לא רחוק ממקום שכינת עוז בגבהי מרומים. בהיותו בן מרום עם הארץ מלדה ומבטן ולגאותו אין חקר, הנה למכשול-לב ולמפח-נפש היה לו ההכרח לשבת לפעמים בסוד שרי המלכות על יד היהודי הזה אשר שם לו מצח נחושה ויעיז את פניו להשמיע באזני הנאספים דברים והצעות אשר כפעם בפעם מצאו חן בעיני היושבים בסוד המועצה ויהללוהו על פניו ויאמרו פה אחד כי בחכמה ידבר ועצותיו ישרות ונכוחות הנה ורב טוב צפון בהן, ועל כן גדלה עליצות נפשו בכל עת לו עלתה בידו להגות את יעוזאָפאָוויטש מן המסלה ולהטביעו בים צרה וצוקה, ולולא היתה על פניו יראת שלטון המושל יחידי אשר נמצא בעת ההיא במדינת פולין בעצם תקפו ועזו, כי אז הסית את כל עם פולין למרוד במלך על כי יטה להיהודי הנבזה הזה כנהר שלום ויקרבנו כמו נגיד.

ההגמון אשר כלו עיניו מיחל לדעת דבר דבור על אָפניו מה עול נמצא ביעוזאָפאָוויטש, במה הוא מחלל את כבוד הכנסיה הנוצרית ואיך הוא מכלכל את מעשהו זר מעשהו, בא את האסיר בחליפות דברים על ידי אחד הנזירים הנאמנים בבריתו, אשר בפקודת שר הגליל נתנוהו לבא אל בית האסורים בכל עת ובכל שעה. אבל מלאכות ציר אמונים זה לא עשתה כל פרי ולא השיגה את התכלית הנרצה, כי נשמר האסיר בלשונו מאד ויגלה להנזיר רק טפח וטפחים כסה ממנו, וכפעם בפעם הוסיף להשמיעהו את דבריו הראשונים ובשפת יתר ורוב ענין לא דבר

עמו. וכה השגיא האסיר במחשבות לבו על חסן יעזאָפּאָוויטש, על עוזו כחו ורוב אָשרו, עד כי גם על הנזיר אשר בא אליו לבקרהו מטעם ההגמון, מתח קו של חשד כי הנהו אחד ממבקשי טובת יעזאָפּאָוויטש בסתר וכי בכל הדברים אשר ישמע מפיו ישתמש לעזרתו ולרוחתו. עם כל העמל אשר עמל הציר לא יכול להציל מפי האסיר כי אם רק את הדברים האלה:

— יבאו אלי עושי דברי ההגמון ביום השבעה ועשרים לירח מערץ בערב, מן המועד הזה, אל יקדימו ואל יאחרו, ואנכי אנהגם גם אביאם אל המקום הנכון. שם אוכיחם קשט אמרי פי על פניהם וידי תבצענה את מעבדי אשר יזמתי לעשות. הנה אלה המה הדברים אשר אוכל להגיד לך, ועתה הרף נא ממני ואל נא תשאלני עוד דבר מטוב עד רע, כי לא אענך.

לא על פי מקרה ומבלי כל טעם ונסבה יעד האסיר את עת התגלות הסוד ליום השבעה ועשרים לחדש מאָרץ, כי אם על פי עצת שאול ואבדון אשר הופיעה כברק בלבו. וזה הדבר: בליל השבעה ועשרים לירח מאָרץ חל בשנה זאת להיות הלילה הראשון של חג הפסח, ולא נכחד היה מאת האסיר כי כאשר עשה יעזאָפּאָוויטש בשנים החולפות כן יחג בבית אחוזתו אשר בווידוניה גם את הלילה הזה ברב פאר והדר יקר ותפארת לכל חקות הפסח ומשפטיו. אנכי — חשב אָשייקאָ בלבו — והאנשים אשר אקחם אתי לעדי-ראיה נפשוט פתאום לפתע על נחלת ווידוניה ונחשפה את מצפוני הפושע במקום הרשע ונתפשהו בעונו בעשותו המזמתה, ואז אך למותר יהיה לפקידים היושבים על מדין לבחון ולבדוק ולהתבונן לחקר דבר, להרבות בחקירות ודרישות ולכלכל את דבר המשפט הזה על פי הליכות דת ודין, אחרי כי העון הפלילי הלא יראה לעינים בכל עברת זדונו וגדל רשעתו, ולהביא עדות וראיות מרחוק הצריכות בברור ולבון — לא נמצא כל צרך. דברי האסיר ומחשבות לבו לא קלוטים מן האויר אף לא חסרי-הגיון היו כי אם ערוכים בשקול הדעת ומכֻונים אל התכלית הנרצה כמלא השערה. הנקמה רבת הכשרון היא להמציא חדשות ובכל עת תדע לחשב דרכיה ולכלכל מעשיה בחשבון ודעת.

רק יעזאָפּאָוויטש לבדו לא ידע אף לא התבונן כי התקדרו שמי חייו בעבים וממעל לו תשכון עננה הרת חזיזים הנכונה להכותו פתאום לפתע ראש אף קדקד ולהכחיד את זכרו מארץ החיים. כשני שבועות לפני הפסח שלח אחדים מאנשי סודו אל נחלתו אשר בווידוניה לכלל שמה את יפי חדרי משכנו ולשית עליהם מעטה הוד ונעם, הדר ותפארת לכבוד החג הנשגב הקרוב לבא. ותהיינה ידי האנשים האלה מלאות עבודה רבה יומם וליל לטהר את הבית ולנקותו, להציג בו כל דבר על מקומו הנכון לפניו ולהקבילם האחד אל השני בטוב טעם ודעת, וימשחו את אולמיו בששר ובצבעים שונים מרהיבים עין ביפעת חמדתם ויביאום בעדי עדיים וירפדום במרבדים יקרי הערך, עד כי נהפך המעון השמם הזה להיכל נסיכים. אחרי כן הובאו אל האחוזה עגלות טעונות כל מיני מאכל ומכלה, עגות מצות, מסך יין-שרף ויין הרקח וכל משקה אשר ישתה, — הכל מן המין היותר טוב ומובחר. נפלא הדבר כי, כמו הוערה על יעזאָפּאָוויטש רוח החפץ ממרום, התעתד לחג בשנה הזאת את חג הפסח בכל כבוד עשרו ותפארת גדולתו, בכל חמדה וענג ובגאון כל צבי אשר לא מצאו מקום בביתו מעולם. ולבעבור שית נוספות על הדרת תהלוכת החגיגה, ראה יעזאָפּאָוויטש ונתון אל לבו לקרא למטרה זאת גם לאחיו ולכל בני ביתם לבא אליו על ימי החג לווידוניה, למען אשר בקהל-עם ובהמון חוגג יספרו ביציאת מצרים וישמיעו תהלת ה' וזכר נפלאותיו אשר עשה לבני ישראל עמו על אדמת בני חם.

כשלשה ימים לפני הפסח כבר העמד בווידוניה כל דבר על מכונו והכל היה מוכן ומזומן לקדם את פני החג הנעלה הממשמש ובא. גם השלחנות כבר היו מכסות במפות לבנות כצמר צחר, ובסדר ומשטר יפה אף נעים הוצגו עליהם כלי גביש וזכוכית יקרה, כלי כסף וכלי זהב אשר כברקים הבריקו ויתנוצצו לעין רואה. גם ספרי „ההגדות", הדפסת אחד מדפוסי אמסטרדם הנודעים לתהלה, עם ציורים יפים ונחמדים למראה וכלם מכורכים בתכריך של משי עוטה צבע תכלת, נערכו אחד אחד לפני כל מערכת כלי-מאכל לבדה. כל הדברים האלה כבר צפו, כפי הנראה, בצפיתם מרגע לרגע אל בא בעל החג הנאדר בכבוד הזה, אל אורחיו הששים והעליזים ועמהם גם אל — ההוה והשאה אשר התעתדו לבא ולהפוך את משתה השמחה, משתה השמנים, לסעודת-אבלים, את מקום הששון והגיל למקום מספד ונהי ואת האנשים השמחים וטובי הלב לכבשים מובלים לטבח ולצאן הרגה; אבל ....

אבל, אם כי העננה הרת החזיזים הוסיפה לרדת מטה מטה ולהשתרע לאט לאט על פרבר ווידוניה השמם, הנה כוכב האשר אשר התנוצץ כל הימים על חוג שמי בעליו נשאר נאמן למשמרתו ועוד לא חשב לאסוף נגהו ויוסף להופיע ולהתנוסס בהדר גאונו כשהיה עד כה. אם עולת הקרבן אשר הקדשה להתבוסס בדמי לבבה ולזוב מדוקרה בידים מגאלות ונאלחות, לא ידעה עד מה מהאסון הנורא הנכון

לצלעה, הנה לקחה אזן איש אחר מן הצד שמץ דבר על אודותיו, והאיש הזה הלא הוא האציל יואַן סוויענטיצקי ידיד נפש כל בני בית יעזאָפּאָוויטש, אשר נודע לקוראינו במרוצת ספורנו זה. אי זה הדרך נגלה לו הדבר הזה — פלא הוא ויהי לפלא, ואולי מאשר כי נאמנו דברי הפתגם הקדמוני: „השמים והארץ נדברו יחד, כי כל מעשה אשר יעשה האדם לא יעלם ולא יכחד״. טוב מאד אפוא כי נודע לו הדבר, ואם כי בושש מעט להגיע אל אזניו, אבל את המועד הנכון עוד טרם העביר, עד כי היה לבו סמוך ובטוח כי עוד ימצא לו העת והיכלת להציל את כל נפשות בית יעזאָפּאָוויטש הנאהבות והנעימות לו מרדת שחת.

כמעט נודע לסוויענטיצקי כי סכנה איומה קרובה להתחולל על ראש ידידי לבבו אלה, והשמועה הרעה הזאת הגיעה לאזניו כשני ימים לפני חג הפסח, בא עד ארגיעה מועף ביעף כחץ מקשת אל משכן יעזאָפּאָוויטש ויאחז את אברהם בידו האחת ואת חנה בידו השניה ויקרא אליהם בקול גדול מלא יאוש נורא:

— בשם ה׳ אשביעכם כי תמהרו להמלט על נפשכם! החישו כרגע מפלט לכם מן המקום הזה! מהרו אל תעמדו! אסון נורא עומד מאחר כתלכם, רעה גדולה נגד פניכם! נבעו נחפשו מצפוניכם! אחד האסירים גלה את סודכם. בעוד יומים, בליל הראשון לחג הפסח, יתנפלו שומרי משמרת האמונה הקתולית פתאום לפתע על אחוזתכם אשר בוויידוניה. ההגמון ושר הגליל עומדים בראש המפעל הזה. הנה אלה המה הדברים הידועים לי.

זאת דבר האציל בקול נפסק לרגעים ולא יסף עוד, בראותו כי דבר לו את אנשים אשר אין רוח חיים באפם, את פסילים אלמים אשר לא ישמעו את קולו ולא יבינו לאמרי פיו. כי נשמטו אברהם ואשתו מידיו וקרסליהם מעדו ותתמוטטנה רגליהם ויפלו לארץ ויחשבו להתעלף וכל עוד נפשם בם. הוד פניהם נהפך למשחית, שניהם דא לדא נקשן, וידיהם ורגליהם נעו ויזועו כמצנת קור וקרח. ויחש סוויענטיצקי לתשועתם ולרוחתם ויתאמץ לעודדם ולהשיב רוחם אליהם ויזה עליהם מים חיים.

— אנא חוסו נא עליכם ועל בניכם — שוע האציל בקול מר ויספוק בכפיו — ואל תחתו ולבבכם בל יאבד בקרבכם מפחד. לא עת היא עתה לכם להיות נמוגים ונבוכים, כי אם עת לעשות. עוד לא קצרה ידכם מפדות ועוד יש בכם כח להציל ממות נפשכם. בחיי ראשי נשבעתי כי בכם בעזרתכם. יעזאָפּאָוויטש ארוני! הלא גבר חכם בעז אתה ולא נאוה לך להתיפח ולפרש כפיך כאשה מצרה בחבליה. קומה, התאוששה ואזור כגבר חלציך! ואנכי אורך את אשר לפניך לעשות הפעם.

וישח האציל ובשארית כח הרים את יעזאָפּאָוויטש מעל הארץ ויעמידהו על רגליו. אנחה כבדה שוברת חצי גוף התפרצה ממעמקי לב יעזאָפּאָוויטש אשר פקח את עיניו ויחל לאט לאט לשוב לאיתנו. ויהי כהתעודדו מעט ויעיף בפני סוויענטיצקי מבט מפיץ תמהון ושממון, מבט נוקב וחודר עד עמקו של לב וקרב, והכרת פניו ענתה בו כי רק ברגעים האלה הכיר את סוויענטיצקי.

— האתה הוא? — בטאו שפתיו בכבדות ובקול דממה דקה אשר לא נשמע כמעט לאזן —. הלא אתה הוא אדוני סוויענטיצקי... או כי שוגה אני ברואה?

— אנכי, אנכי הוא! — שאג האציל בכח באזני יעזאָפּאָוויטש אשר עוד היה לבבו סחרחר בקרבו ורוחו חבלה — אנכי סוויענטיצקי רעך הנאמן. בשם ה׳ אשביעך כי תתעודד מתמהון רוחך ולבך בל ירך. עת לעשות היא, וחלילה לך לאחר אף רגע.

יעזאָפּאָוויטש, כמו הקיצו זה מעט מתרדמה עזה, התעורר ויתאושש ויפער פיו ויגהק ויפהק ויפן כה וכה ויבט על כל סביביו ובראותו את אשתו שוכבת על הארץ כבול-עץ נמוגה מאימת המות אשר נפלה עליה, קרץ לסוויענטיצקי בעיניו ושניהם הרימו את חנה מעל רצפת הבית וישכיבוה על המטה, ואז פקחה את עיניה ויחל גם רוחה לשוב לאט לאט אליה, אבל לא דברה דבר גם לא השמיעה את קולה כי אם הביטה על כל אשר מסביב לה בעינים מפיצות תמהון ושממון והכרת פניה הלבנים כסיד ענתה בה כי עוד מסוכסכים כל חושיה בה ולא תדע נפשה.

— אם לא יתעני זכרוני, — החל יעזאָפּאָוויטש להעלות על לבו כמו זכרונות חלום נשכח מני לב — אדמה כי אתה, סוויענטיצקי ידידי, השמעת זה מעט באזני דבר-מה. כן, אמנם כן הוא! — זכר יעזאָפּאָוויטש את אשר שכח כמעט, — זה האיש אָשייקאָ אשר עמד לפנים תחת פקודתי ויסר למשמעתי הכני היום בשוט לשון אָפעה, ועל כן מתעתדים שומרי משמרת האמונה להתנפל עלי ולחפש את ביתי. הלא כה היו דבריך אלי?

— אם בעוד עת תבער מפרברך אשר בוויידוניה את כל הנמצא בתוכו הפעם ותשיב בו את הסדרים הישנים על מכונם, אז ישובו הכהנים המחפשים על עקבם בבשת פנים, במכשול-לב? ובמפח-נפש, — היתה תשובת סוויענטיצקי — המועד הנכון עוד לא עבר. בין-לילה אחד לא יבצר ממך לעשות את כל הדרוש לחפצך, אם אך לא תבלה את עתך לריק.

— כן, צדקת בדבריך. אם אפנה את משכני

אשר בווידוניה ואוציא ממנו את כל הדרו, הן לא יוכיחני עוני על פני ודבר לאט עמי לא יגלה לעין, ומשנאי ילבשו כלמות. נפלא פשר דבר זה ממני, לא אבין לו, אבל האמינה נא לי, סוויענטיצקי ידידי, כי רוחי ישקוט ינוח ועורקי ישכבון בקרבי ולא אירא רע. לבי יחוש לי עתידות טובות כי דברי השטנה הזאת לא יעשו כל פרי ולא יועילו להותי, וכי יום האחרון עוד לא בא.

— מורשי לבבך אלה לא יוליכוך שולל ולא ישלו בשוא נפשך, ואמנם כזה יהיה. אבל עליך למהר ולגשת אל המלאכה, כי עת לעשות היא והרגעים ספורים.

— כן, עת לעשות לי הפעם. אבל ראשית כל עלי לראות את פני אחי אשר בלעדם לא אוכל עשות כל מאומה, כי בעוזרי ותומכי ידי המה כל הימים.

— כרגע אביא את אחיך הלום, — קרא סוויענטיצקי אשר לא חכה למענה יעזאָפאָוויטש וכנשוא על כנפי-רוח עזב את הבית.

עוד לא עברו בעשרים רגעים, והנה מיכל ואייזיק אחי יעזאָפאָוויטש כבר נמצאו בבית אחיהם הגדול, אשר במלים מעטות ונכוחות למבין ספר להם את כל אשר קרהו ויערוך לפניהם את פרשת כל הדברים אשר יזם לעשות לישועתו ולרוחתו, ותיטב עצתו בעיניהם ויתנו לפעלו צדק.

— טוב הדבר! — קראו האחים — כל אשר תאמר אלינו, עשה נעשה כחפצך. ואתה, אברהם, אל תדאג ואל תעצב, יהיה לבך שוקט ובוטח והרגיע רוחך, כי לא תאנה אליך כל רעה.

בעצם הלילה הזה, בשעה העשירית, יצאו מחצר בית מיכל יעזאָפאָוויטש שתי עגלות, כל אחת רתומה לארבעה סוסים, והאחונה דרכן אל מחוץ לעיר דרך שערי רודניצק. כאשר הגיעו אל בית המלון הראשון העומד במרחק חמש כברות-ארץ מן העיר, נטו העגלות מדרך המלך ותסרנה השמאלה אל אחד המשעולים הצרים העוברים מבינות לכפרים, ואף כי המסלה הזאת לא ידועה היתה לכל, הנה בכל זאת התנשאו הסוסים בשטף מרוצתם כעל כנפי-רוח, יען כי היתה על פניהם יראת שוטי הרכבים אשר עשו את מלאכתם ברגש-לב ובחפץ כפים, עד כי עוד לא עברו שתי שעות והעגלות כבר באו אל תוך החצר רחבת הידים אשר לפרבר ווידוניה הנמצא בסתר אלוני חרש מצל עתיקי יומין אשר סככו עליו מכל עבריו בעבי גבי מגניהן.

ויקפצו מתוך העגלות מיכל ואייזיק אחי יעזאָפאָוויטש ואחריהם סוויענטיצקי וארבעה אנשים גבורי-חיל ממשרתי בית אברהם. ויסגרו את דלתות

השער בעדם על מסגר ויעלו אור בפנסים וילכו ויבאו אל הבית ועד ארגיעה נגשו אל המלאכה. ויחלו לפנות את החדרים ויוציאו מהם את כלי הזכוכית וכל כלי הבית אשר למותר נחשבו בעיניהם ויטענו אותם על העגלות, ויסירו את היריעות מעל החלונות, את התמונות התלויות על הקירות, את מראות הצובאות וכל עדי פאר ומכלול-יופי, ויהיו הדברים אשר לא מצאו בהם כל חפץ או כי כבדה עליהם המלאכה לטפל בהם, וישברום וינפצום לרסיסים ויקרעום לגזרים או כי השליכו אותם אל תוך הבאר העמוק מאד אשר נמצא בחצר פנימה, עד כי נצלו את כל הבית ויציגוהו ככלי ריק וישב להיות חסר תאר והדר כשהיה.

חמש שעות רצופות עמלו שבעת גבורי החיל מאין הפוגות, עד אשר הפכו את אולמי אחוזת ווידוניה העוטים הוד ותפארת כשלמה, לפרבר עזוב ונטוש, שמם ומחרב אשר, כמו שהעידתהו עין רואה, לא דרכה בו כף רגל בעליהם זה זמן כביר. ויהי כי הוציאו את כל כלי הבית למיניהם החוצה, ויעל אבק גדול ויכס את הרצפה ואת ספי החלונות, את המפתנים והאדנים ואת כל שרידי פשוטי כלי-עץ הנותרים, ותהיינה הפעם ערמות האבק והחלאה כדבר טוב ויפה בעתו. סוף דבר, עקבות העשר והכבוד, היופי והגאון אשר היו שפוכים עד כה על פני נוה שאנן זה, נמחו כליל ביד חרוצים ולא נודע מקומם איו. כאשר כלו את מלאכתם סגרו את דלתות החלונות והאולמים על מסגר ויחזקו ויאמצו בריחיהם ועוד בטרם נבקעו עפעפי שחר, כבר שבו בשלום העירה, בעת אשר בחוצותיה עוד השלך הס ואנשיה עוד נמו שנתם, שנת ישרים.

בלולה ההוא נדדה שנת יעזאָפאָוויטש כי יחל בעינים כלות לראות ולדעת אם הועילו הצירים במלאכותם ואת תוצאות יגיעם ועמלם הרב. ויהי כאשר שבו המלאכים מדרכם ויפל על צוארם חליפות ויעתר להם עתרת נשיקות אין קץ. ותהי השמחה גדולה עד מאד וישתו יין הגריה וישכרו יחד עד אשר עלה השחר. גם חנה התעודדה מאימת המות אשר נפלה עליה ותקרב לסוויענטיצקי מושיעם ומציל נפשם תודות מאליפות וברכות מרבבות אשר נעלו על כל ניב שפתים ונאם אנוש. בהחבא העיפה בו חנה גם מבטי חן ואהבה, אשר לו התבונן אליהם, השתפכה עליו נפשו מרב ענג ונחת, ולו התבונן אישה אליהם, כי עתה התגנבו רגשי קנאה בלבו. אבל בעת הזאת נדברו יחד איש אל רעהו על דבר פרטי המשלות אשר נתן פרי טוב ויעש תושיה, והשיחה הנעימה הזאת לקחה הפעם כליותם ולבבם, עד כי כזה כן זה לא ראו ולא ידעו מהנעשה סביבותם כל מאומה.

ליל השבעה ועשרים לירח מערץ ועמו הלילה הראשון של חג הפסח לבני ישראל, בא בא. הלילה ההוא היה ליל חשך ואפל, ורוח קר וקרח נשב על פני חוץ, אף כי זה כשבוע אשר נמס השלג והאביב כבר נתן אותותיו אותות כי קרוב הוא לבא. מורה השעות השמיע את השעה השמינית, והנה עגלה רתומה לשני סוסים קטנים ומכסה-בד מתוח עליה לגג, באה ותתיצב על יד מבוא בית האסורים. מן העגלה קפץ אחד מאנשי הצבא והוא עוטה אדר עליון וסרוחי-טבולים על ראשו, וירחיב את צעדיו תחתיו ויכונן אשוריו אל חצר בית הכלא, וכעבור עשרת רגעים יצא משם בלוית האסיר אָשייקאָ וישבו שניהם בעגלה ויפנו ויסעו לדרכם ומגמת פניהם אל ארמון ההגמון אשר ממול בית התפלה על שם יואן הקדוש.

בחצר ארמון ההגמון נמצאו כחמשה עשר איש מצידי ראדזיוויל וכלם מיוזנים בקני־קלע והחרבם על ירכם; איש איש מהם אחז במתג סוסו ויעל עשן ממקטרתו.

עוד לא עברו עשרת רגעים והנה יצא אל הצידים איש רם הקומה אשר שיבה זרקה בו והוא לבוש תלבשת-צידים ועל כתפיו מעיל עליון עשוי ממטוה צמר גמל כאשר ילבשו הספרדים. האיש הזה היה — ראש בית הנזירים. על ידו הלך גבן אחד עוטה אדרת עשויה ממטוה שער עור שועלים, מגבעת שער על ראשו וילקוט מעורות אילים מאָדמים תחת אצילות ידיו, וחרב קטנה כחרב ילדים אשר דמותה כדמות מאכלת-צידים התנועעה על ירכיו אנה ואנה בלי משטר וסדר. הגבן הזה אשר עבר עבודתו בבית הפקידות אשר לעניני הכנסיה, שֻׁלח עתה במלאכות ההגמון להיות בתור סופר ומזכיר לראש בית הנזירים בדרך אשר הוא הולך עליה לכתוב בספר את כל אשר תחזינה עיניהם, את כל פרטי המלאכות אחד מהם לא נעדר.

ראש הנזירים נגש אל העגלה ואחרי התלחשו כרגעים אחרים את אָשייקאָ היושב בה, קרא בקול מפקד צבא מלחמה אל הצידים:

— עלו על סוסיכם, נערים! שלשה מכם בטור האחד!

גם בערו ובעד הגבן הוכנו שני סוסים דוהרים ויעלו שניהם וישבו עליהם ואחרי עשותם שלש פעמים את אות הצלב על לבם, הוסיף ראש הנזירים לקרוא בקול מושל:

— עשו דרככם לאט לאט, ויהי ה' אלהינו עמנו ונעל! הלאה, נערים!

ויעברו ראש הנזירים ובן לויתו והעגלה אשר האסיר יושב בה לפני המחנה, והצירים יצאו אחריהם מן החצר לאט לאט, בסדר ובמישרים, ואך כהרחיקם ללכת מתחת לעיר דפקו את סוסיהם ויעשו דרכם בשטף עובר, עד כי עוד בטרם עברו שתי שעות וכבר נמצאו לפני שערי פרבר ווירדוניה. וירדו כלם גם ראש הנזירים וסופרו מעל סוסיהם ויצא גם אָשייקאָ מן העגלה ואנשי המשמר סובבים אותו, ויגשו כלם אל דלתות השערים הגבוהים אשר ספונם הגבוה מלמעלה נראה בדמות מגדל קטן מתחת לגדר.

כראות האנשים כי דלתות השער סגורות על מסגר החלו לדפוק עליו באגרופיהם וברגליהם ואחרי כן גם בכַּבֵּי קני הקלע אשר להם, — אבל פותח אין. אז החלו לצעוק בכח וירימו קול שאון סואן ברעש והמולה עזה ויוסיפו להכות על הדלתות בכבי קני הקלע ביתר עז ותעצמות, — ואין יוצא אליהם, אין קול ואין עונה ואין קשב. ויגשו לשבור הדלתות — ולא יכלו להן, כי מרותקות בחרשת ברזל היו וחשקיהן נחשת.

— מה פשר הדבר הזה? — שאל ראש הנזירים את אָשייקאָ אשר עמד על ידו בתוך מחנה אנשי המשמר הסובבים אותו, אשר לא גרעו כל העת את עיניהם ממנו.

— לא נפלא הדבר הזה מהבין, — ענהו אָשייקאָ — בני הבית חוגגים כעת את חג פסחם וממלאים כרשם במצותיהם המגאלות והמזהמות, ועל כן, הנה בחפצם להשתמר מכל מקרה ופגע רע שלא יבא, סגרו את דלתות משכנם בעדם ונעלו.

— מי בכם יעלה ויעבור את הגדר לבא אל המצר? — פנה ראש הנזירים בדברים אל הצידים.

ואמנם נמצאו בהם אנשים אחרים אשר נדב לבבם אותם לעשות כדבר הזה, ויכוננו כעין עמוד חי ויעלו האחד על גב רעהו והשלישי על גב השני והרביעי על גב השלישי וכה עברו איש איש את הגדר עד תמם. וימצאו בחצר שני סולמים ויקחום ויביאום ויעמידום לפני הגדר ויעלו עליהם ראש הנזירים והגבן ויעברו גם המה את הגדר ויבאו אל החצר.

וימהרו וילכו בצעדי און ויגיעו אל הפרבר ויביטו בעד חרכי דלתות החלון אל הבית והנה אין אור בו ובכל חדריו ימש חשך. ויגשו אל הדלתות והנה כל אחת מהן סגורה על מסגר מחוץ בשני מנעולים חזקים שונים למיניהם.

המחזה הזה הפליא מאד את לב כל הנאספים ועל כלם את אָשייקאָ אביר המלאכות. לבו תעה בקרבו, עשתונותיו נבוכו, פניו חורו כפני מת, כל ברי עורו נעו ויזועו, כל חושיו בו סֻכסכו ויחל לחוש לו עתידות לא טובות, עתידות איומות ונוראות. היתכן — הגה אָשייקאָ ברוחו הקשה — כי בור כריתי

לנפשי ואפול בשחת פעלתי ? האם שנה יעזאָפֿאָוויטש את ארחות חייו והליכות ביתו ? האם לא יוסיף עוד לחג את חג הפסח לבני ישראל כאשר עשה בשנים החולפות ? היתכן כי לא תמצא ידי הפעם לתת כל אות ומופת על הרבה אשר הוצאתי על יעזאָפֿאָוויטש וכדבת שוא ושקר, כדבר בדוי מלב תראה לעין רואה ? ידעתי גם ידעתי כי אם כזה יהיה אחת דתי להתלות על העץ או להקרע לארבעה גזרים ונפורו עצמותי לפי שאול. אחרי מי רדפתי, אחרי אחד היושבים ראשונה במלכות, אחרי אברהם יעזאָפֿאָוויטש שר גנזי הממשלה הרצוי והאהוב למלך, לנסיכי הארץ וחוריה ולכל בני המדינה ? הה, מדוע אפוא השיאני לבי לחבל את המזמה הזאת ? איך אפוא בא הרוח בנמלה קטנה כמוני לנקום נקמתי מאת הארי האביר ושגיא כח הזה ?... ברגעים האלה נכון היה אָשייקאָ לשום קץ לחייו, להתנפל במשברי אש או לקפוץ אל תוך הבאר אשר נשקף לנגד עיניו מאחת מפנות החצר, ואין כל שפק כי מהר להוציא את מחשבתו זאת לפעולת-ידים, לולא החל הרעיון להתגנב לאט לאט בלב ראש הנזירים כי דבר לאט יצוק במעשה אָשייקאָ וכי אך עברת זדון תרמיתו השיאתהו להשלות את נפש ההגמון ואנשי סודו במשאות שוא ומדוחים למען מצא חפץ, וימהר ויתן אות אל הצידים להקיף את האסיר מכל עבריו ולפקוח עיניהם על כל תנועות גוו ומצעדי רגליו .

— נפצו הדלתות ! אבדו ושברו בריחיהן ! — קרא בקול מושל ראש הנזירים אשר חפץ לראות בעליל ולהוכח לדעת ידיעה ברורה ושלמה אם צדקו מערכי לבבו על דבר פעולת אָשייקאָ אשר מרגע לרגע רבתה אמונתו בהם .

כל חמשה עשר הצידים גבורי החיל התאזרו עז ותעצמות ובכשיל וכילפות וביתדי המפץ אשר מצאו בחצר החלו לשבר את הדלתות, ואחרי עבדם את עבודתם בעמל-נפש ויגיעת-בשר הושיעה להם ימינם באחרונה להסיע את בריחיהן ממקומן ויבאו אל הבית , ומאד לא נעמה להם לראות כי חשך נורא מכסה את כל חדרי המשכן , ויעלו אור בפנסים אשר לקחו עמדם בדרכם וילכו ויתורו את כל האולמים והחדרים ויסבו עיניהם אל כל רוח ועפעפיהם בחנו את כל הבא בידם , ויבדקו ויחפשו בכל עבר ופנה , בכל עליות הבית ובפי כל התנורים אשר בו , אבל בכל אשר פנו לא מצאו כל דבר למתוח עליו קו של חשד , זולתי שממה ועזובה רבה גם אבק וחלאה מרבה להכיל אשר נערמו ערמות ערמות ויחשיכו את עין כל הבית . ויענו כותלי כל החדרים והאולמים רחבי הידים השוממים והעזובים מכל נפש חיה להד משק צעדי המבקרים והתרים מדי לכתם אחת הנה ואחת הנה לבדוק ולחפש בחורים ובסדקים .

— ואתה , ידידי , מה תאמר נפשך לכל הדברים האלה ? — שאל ראש הנזירים בפנותו אל אָשייקאָ אשר כמעט לא עצר כח לעמוד על רגליו ויבט על כל הנעשה סביביו בעינים מפיצות מבוכה ותמהון-לבב .

האסיר לא ענה דבר ויאלם דומיה והכרת פניו ענתה בו כי כבדה אזנו משמוע את כל אשר יְדֻבַּר אליו ; לבו חלל בקרבו ויהי לאבן והדִבּר לא היה בו גם לא ידע איה אפוא הוא , לפני מי הוא עומד ומה מעשהו במקום הזה .

— זורבאָוויטש אדוני , — פנה ראש הנזירים בדברים אל הגבן — הואילה נא בטובך לשבת באחת הפנות וכתוב זכרון בספר את פרשת כל המוצאות אותו בזה, דבר לא נעדר .

עוד לא עברה שעה תמימה , והגבן כבר כלה לכתוב את כל הדברים עלי-גליון , ועל החתום באו הוא וראש הנזירים בחתימת שמותיהם , וגם הצידים באו על החתום ויען כי לא ידעו כתוב הציגו ציוני הצלב מתחת לגליון .

— פנו וסעו לכם העירה ! — נתן ראש הנזירים בקולו , ובעוד רגעים אחדים שטו עפו כלם על סוסיהם בשטף עובר בדרך העולה אל העיר , והצידים עוטרים מסביב את העגלה אשר ישב בה אָשייקאָ .

יד

סוף דבר .

בכליון עינים יחל ההגמון בבית עקד הספרים אשר לו למוצא דבר המלאכות, ותקותו שעשעתהו כי כאשר דבר האסיר כן הוא וכי עוד מעט וישמיעוהו הצירים השבים מווידוניה דבר דבור על אָפניו איך נתפש שר גנזי המלך בעשותו המזמתה, בהללו את כבוד האמונה השלטת ובבלע את קדשה, ואז הלא יחרץ משפט-מות על יעזאָפֿאָוויטש להיות לאות לבני מרי , והמשפט הזה — כן חשב ההגמון בלבו — יענוד עטרת תפארת להכנסיה הקטולית ויוסיף לה לוית-חן גם יענה צדקתו בפניו לפני האב הקדוש ברומא כי ברגש-נפש ובחפץ-כפים הנהו עובד עבודתה ובלב חרד דואג הוא אל חפציה הנעלים והנשגבים . החפץ לשאת חן וחסד לפני האפיפיור היה לו הפעם כצורך נחוץ מאד , אחרי כי בימים האחרונים התאמץ

ויחתור בכל עזו לרכוש לו את כהונת הכהן הגדול בגניענזען אשר התעתד מיום ליום לעזוב את משמרתו, כי האיש כבן תשעים שנה הוא וזה כמה אשר הוכח במכאוב על משכבו, מאנה הרפא בכל צרי ורפאות-תעלה, עד כי כל הרופאים פה אחד אמרו נואש לחייו. ועל כן, הנה לבעבור השיג מטרתו זאת, דרוש ונחוץ היה לחפצו מאד להצטין באיזה דבר וענין נכבד מכל יתר האנשים העומדים על הפרק להבחר לפקודה זאת, למען אשר ינתן לו היתרון עליהם, ומה מאד פחד ורחב לבבו בראותו בעליל לעינים כי השלים המקרה את תאות נפשו באופן מאד יפה ויתן לו ידים להראות קבל-עם את חין ערכו ורוב גדלו ואת קנאתו הגדולה להאמונה הקטולית, בהעלותו בני בית-אב אחד ממחללי קדשה על המוקד להיות לשרפה מאכלת אש — מחזה אשר לא נראה עוד כמוהו בכל ארץ פולין למיום הוסדה. בשבתו הפעם בחדרו ארכה עליו העת עד מאד ויספור את הרגעים והשעות וכשנות-אלף נדמו בעיניו, ולא יכול לעלות על ערש יצועו לתת שנת לעפעפיו גם לא עצר כח לעשות כל מאומה. הנה כי כן גדלה סערת נפשו ושאון גלי לבבו מצפיתו בעינים כלות לראות ולדעת את קץ המפעל הנשגב והנעלה, המפעל הטוב והישר בעיני אלהים אשר התמכר אליו בכל נפשו ומאדו בהיות לבו חרד אל כבוד הכנסיה הנוצרית ואף כי אל טובת עצמו ובשרו, אל גורלו בחיים וחבל נחלתו עלי־אדמות, אשר לא הניאוהו חיי נזירותו וענותו מדאוג להם כל הימים. בכל עת לא כמו זרה נחשבה תאות הכבוד והמשרה לראשי כהני האמונה הקטולית אשר על כן מלא ספר תולדות הכנסיה הזאת בדברי מדנים ושטנות, עונות ופשעים מרבה להכיל. הפעמון השמיע את השעה השתים עשרה, וראש בית הנזירים בא אליו החדרה ויחרד ההגמון לקראתו ויקדם את פניו בשמחה גדולה וכמעט קט התנפל על צוארו ויחבקהו בזרועותיו, אבל מה מאד ערבה שמחתו וישבת ששונו בעת אשר הושיט ראש בית הנזירים לידו את ספר הזכרון אשר השמיעהו את ההפך מכל הדברים אשר חכה בכליון עינים לשמוע מפיו. וכה גדלו מרת רוחו, תוגת נפשו ויאושו על תוחלתו הנכזבה, עד כי נקל היה לעין רואה להכירם עד ארגיעה על פי חזות פניו אשר שָׁנה צבעם חליפות. מרוב מבוכתו ושממון לבו נעתקו מפיו מלין וידום כרגעים אחרים ויאחז את הגליון בידו ויבט בו כה וכה מבלי האמין למראה עיניו ומבלי דעת מה לעשות. אחרי כן התעודד מעט ויבלג על סערת רוחו ויפתח את פיו ויאמר:

— היתכן כי כן הוא? היתכן כי לא נמצא בו כל דבר אשר יוכיח עונו בפניו? היתכן כי חף מפשע הוא ואין עולתה בו?

— לא מצאנו בו אף שמץ מכל דברי הדופי והתהלה אשר דבר עליו הבליעל באזנינו, זולתי מקום עזוב ונטוש מכל נפש חיה, ערמות אבק וחלאה, רקבון ומי דלף טורד.

— האמנם נתעינו בשוא ונתן אמון בדברי שטנה ורכיל בדוים מלב איש מרמות ובעל מזמות למען מצוא חפץ?

— עין בעין אראה כי כן הוא. אך הערים הערים לנו הנוכל ויסובבנו בכחש. הדבר הזה כשחר נכון מוצאו.

— נפלא הדבר הזה מהבין גם... רע עלי המעשה מאד, יען כי כמעט תקח אזן יעזאָפּאָוויטש את דבר העון אשר אמרנו לחפא עליו, הלא לא נוכל להמלט מתגרת ידו ומעברתו כי קשתה. היהודים נוקמים ונוטרים המה כלם כנחשים אשר אין להם לחש וגם יעזאָפּאָוויטש קנא ונוקם הוא כמוהם, ואף כי יש לו הצדקה לגמול לנו את הרעה אשר עשינו לו.

— אבל הלא עוד לא עוללנו לו כל מאומה? ומה גם כי אין בלעדינו יודע מזה עד מה וכן יהיה המקרה בסוד כמוס וחתום במשכיות לבבנו לעולמים.

— והדבר אשר התנפלנו בעת הלילה על אחוזת שדהו ואשר חפשנו חפש מחופש בביתו בעת אשר נפקד בו מקומו, האם לא העטינו עליו בזה חרפה שוברת לב, ואף כי אחד מרבי המלך הוא העובד את עבודת הממשלה ברוח אמונים ובלב תמים ואשר יצרור לה רוב טובה בכנפיו? במה אפוא נכפרה את פניו?

ראש בית הנזירים בהוכחו לדעת כי דברי ההגמון צדקו מאד ועל אדני ההגיון הישר והבריא הטבעו, לא ענה אותו דבר ויהי כמחריש וישא עיניו אל ההגמון ויחכה לשמוע מפיו את עצתו הוא.

למחרת היום הזה השמיע ההגמון את אחרית דבר המלאכות באזני הנסיך ראדזיווילל, ויבא גם הוא במבוכה נוראה לשמע תוצאות הענין הזה ויצר לו מאד ויחר אפו, לא רק יען כי נבצרה ממנו להרות את היהודי רם הלב הזה רוש ולענה כמים, אבל גם מאשר כי התעוררה בלבו ברוב עז ותעצמות הרוח הנדיבה אשר את כל אציל פולאני מלדה ומבטן תסמוך, הרוח אשר תעב תתעב כל דברי רכיל ושטנה, כל מעשה תעתועים ומרמה, כל תחבולה ומזמה נשחתה ונאלחה אשר תרקם בסתר ובמחשך להפיל בה למשאות את האיש היושב לבטח את הנחרים והרוגנים בו ומחשבות הרעה אשר המה חושבים עליו, גם על לבו לא תעלינה. כמו אש

צרבת קדח מוסר כליותיו בעצמותיו ולא מצא כל מחילה וכפרה למדהה אשר עשה, ולו היה יעזאַפּאָוויטש לנגד עיניו הפעם, כי אז, הנה מבלי בקש חשבונות רבים, מהר ויבקש סליחתו וכל מנחה לא נשגבה ממנו כַּפרה.

— מה לנו אפוא לעשות הפעם למחות את זכר הדבר הזה לבל תודענה עקבותיו בקהל-עם? — שאלהו ההגמון אשר שבתה מנוחת נפשו בקרבו ולא ידע שלו.

— אין לנו כל דרך אחרת לחלץ את נפשנו ממבוכתה, בלתי אם להגות את המלשין מוציא הדבה מן המסלה ולשלחו לאחד המקומות הרחוקים מווילנא, ואנכי נכון הנני לצוות כרגע במפגיע על עושי דברי להוציא את הרעיון הזה לפעולת אדם. הסער יקום לאט לאט לדממה עד כי ישכח הדבר כמת מלב, ואף כי אין איש זולתנו יודע ממנו כל מאומה, ואנחנו הלא נדע עת לחשות ונשמרה למו פינו מחסום.

ההגמון נאות לדבריו בחשבו למשפט כי בין יבין הנסיך את אשר לפניו לעשות, ועשה יעשה גם יכול יוכל כיד בינתו השנונה ושכלו החרוץ הטובה עליו.

אפס כי אך למותר היה להנסיך להוציא את מחשבת לבו לפעולת ידים. למחרת היום ההוא הודיע שר בית האסורים את שר הגליל כי האסיר אשר ישב בלשכת השבע עשרה הוכה בשגעון. כרגע נתן שר הגליל צו להוציא את האסיר מבית הסהר ולהובילהו אל בית החולים, ובזה בא קץ להדבר מבלי פרץ וצוחה, בהשקט ובבטחה. ויעזאַפּאָוויטש אשר לא אחרו להודיע גם לו את כל הקורות להאסיר, מהר ויסר מעל הפרק את משפט אָשייקאָ הנאשם בעון מעילה בכסף גנזי המלכות, בחשבו למשפט צדק כי ייטב לנפשו ולבשרו במעשהו זה. הנה כי כן אבד הענין רב הערך הזה מתוך הקהל ותכס עליו צלמות. יעזאַפּאָוויטש התחפש כאיננו יודע עד מה מכל אשר נפל בביתו בווידוניה, והנסיך ראדזיווילל וההגמון האמינו שניהם אמונת אמן כי אמנם כן הוא.

בעת אשר נמצא ראש בית הנזירים והצידים באחוזת ווידוניה ויחפשו חפש מחופש בכל פנות הפרבר, ישבו להם יעזאַפּאָוויטש וחנה אשתו בחדר משכיתם; שניהם — פניהם עצובים וזועפים, אך תוגת האיש גדלה ביתר שאת וביתר עז. לא יראת מוצא החקירה והדרישה היתה על פניו, לא פחד ההגמון ומתי-סודו השבית את מנוחת נפשו ויהי בעוכרי רוחו הפעם, אחרי כי היה לבו סמוך בטוח כי לא תבואנו כל רעה לרגלי המקרה הזה ונגע לא יקרב באהליו. אבל מה מאד גדל כאבו בהעלותו על לבו

כי בליל התקדש חג נשגב ונאדר זה, בעת אשר כל יהודי עיר ווילנא יושבים איש איש במסבת בני משפחתו העליזים והשמחים בשמחת החג ומתעלסים יחד באהבה ותענוגים ומשעשעים את נפשם בזכרונות קדושים ונעימים, בזכרונות ימי דורות קדומים הנצבים וקימים לעולמי עולמים על דבר כל הנסים והנפלאות אשר עשה שוכן שחקים לישראל עמו בגאלו אותו מכף כל העריצים הקמים עליו להשמידו מתחת שמי ה' ויוציאהו מארץ מצרים לראות באור החפש והדרור, — בלילה הזה נטל עליו לשבת בדד וגלמוד בחדרו, זר לבני עם הארץ ונכרי גם לאחיו היהודים. הרעיון כי חיה יחיה בהלך נפשו חיי תהו ובהו לא על פי תכונתו וטבעו, כי הליכותיו ודבריו את בני האמונה השלטת מעבר מזה ואת בני אמונה מורשה קהלת יעקב מעבר מזה, תחסרנה כל רגש חם יוצא מקירות לב טהור, וכי בתחבולות איש מלא חנף ומרמה, איש צבוע מתחסד על שקר יהלוך נגד החיים וכנוד הקנה במים כן ינוד וינוע לכל פנה וצד, — הרעיון הזה השביעהו ממרורים ויוסף עליו יגון נורא אשר לא יתאר גם בעט סופר מהיר, אחרי כי תקצר נפש האדם לכלכל שתי רשויות בקרבה והפכים שונים לעפר ידכאוה, וכה ישב לו יעזאַפּאָוויטש בחדרו בלילה ההוא ורוחו רחפה על גלי עשתונות תוגה ועצב אין קץ ויהגה אך נכאים ויגהק ויפהק ולא ידע נפשו.

— כן יהי! — הפריע יעזאַפּאָוויטש באחרונה את דומיתו אשר כבדה עליו עד מאד —, רב לנו לשעשע על חור פתן ומאורת צפעונים. „לאו בכל עידנא מתרחיש ניסא!" אמרו חכמינו הראשונים זכרם לברכה. בפעם הזאת הופיע אלינו האיש הישר באדם סוויענטיצקי ידידנו כמלאך מושיע ויצל נפשנו מרדת שחת, אבל אנשים טובי-לבב ורבי-חסד כסוויענטיצקי מעט מזעיר המה עלי-חלד ונער יכתבם. לבי יאמר לי כי אך מה' יצא הדבר ואצבע אלהים היא אשר תורה אותנו כי נשמר לנפשותינו ונתרחק ממקום הסכנה.

— הלא תזכור כי עוד מראש לא בסתר דברתי אליך כי לא ישרה עצתך בעיני וכי לא אתן צדק לפעולתך — היו דברי חנה אל אישה —, אבל לשום לאל מלתך הן לא הסכנתי מעודי עד היום הזה. עתה רואה אני בעין כי אם גם לא ראה לבי הרבה חכמה ודעת כמוך, הטבתי ממך לראות את האותיות מראש וכאשר חשתי לי עתידות בקצר תבונתי, כן היה.

— האמנם — הוסיף יעזאַפּאָוויטש לדבר מבלי שים לב לדברי אשתו — כי יש לאל ידי לעזוב את הארץ הזאת ולטעת אהל אפדני באחת הערים אשר מעבר לגבול כמו בעיר אמסטרדם, אשר בעת הזאת

יגורו בה רבים מיהודי ספרד הנמצאים במצב הרע והמר אשר נמצא בו גם אנכי היום. אבל אנכי כבר זקנתי ושבתי, כחותי יעזבוני ואמץ לבי ילך הלוך ודל מיום ליום, ואם יאמר איש לשבת בארץ נכריה בעוד עז רוחו אין אתו, לא ימצא בה נתיבותיו ואחריתו עדי־אובד, זאת ועוד אחרת. הלא נפשנו יודעת מאד — למה לנו לכחד? — כי שני בנינו יאן וקאָנסטאנטין ומארינה בתנו לא נמשלו אלינו, כי כשרונות טובים לא נפלו להם לחבל בנעימים, כי השם אלוה חכמה ולא חלק להם בבינה וגם רוחם לא שגיא-כח הוא ולא כסלע איתן מצבו. והנה בשבתם פה על אדמת מולדתם, במקום אשר רבו מכריהם ומיודעיהם, אשר יש להם מהלכים בבתי ירידים ורעים מבני רמי המעלה, במקום אשר נחלת אביהם בידיהם תהיה, לא רחוק הדבר כי אם כה או כה יציבו להם יד בתבל, ויהיו בתבנית איש ובתפארת אדם לשבת בית. אבל בהמצאם על אדמת נכר, — ה׳ אלהים הוא יודע מה יגיע אליהם שם ומה תהי אחריתם, אשר על כן לא נשארה הפעם לפנינו כל דרך אחרת בלתי אם להסב עינינו ולהסיח דעתנו מארצות אחרות ולהותר על מקומנו תחתינו כשהיה. אם אמנם כי נטל עלינו הפעם לתת כתף סוררת להיהדות ולתורתה לנצח נצחים. אבל... ה׳ יראה ללבב.

— גם לבבי כן יחשוב וגם אנכי כמוך אדמה, — קראה חנה — כי אם כה או כה הלא ארץ מולדת לא אדמת נכר היא, למצער נרד אחרי מותנו אלי-קבר במנוחת נפש ושקט לב בדעתנו כי בנינו לא ידעו מחסור ולא ירעבו ללחם. האמנם כי לא בעלי כשרון המה ודעתם קצרה, אבל הלא בכל זאת יוצאי חלצינו המה, פרי דמנו וחלבנו, וגם במצאנו מנוחת-עולמים ברגבי עפרנו תשוח עלינו נפשנו ומעינו יהמו למצבם אם נעזבם לאנחות ובשפל המדרגה.

מורה השעות השמיע את השעה השלישית אחרי חצות הלילה, והנה סוויענטיצקי בא אליהם החדרה ויספר להם בשפת יתר וברוב ענין את תוצאות פעולת המחפשים באחוזתם בווידרוניה, אשר השגיח אליהם מרחוק ובהביטו בקנה-ראי ראה את כל אשר עשה, דבר לא נעדר, וחשכת הלילה היתה לו לסתרה לבל תשורהו עין רואה. יעזאָפאָוויטש ואשתו נפלו על צוארי מפלטם ומשגבם זה וינשקוהו מנשיקות פיהם ויחבקוהו בזרועותיהם ויקריבו לו תודות אין ספורות וברכות מרובבות על כל הטוב והחסד אשר הפליא לעשות עמהם, ואחרי כן ישבו אל השלחן לאכל לחם. לעת הארוחה גלה יעזאָפאָוויטש את אזן סוויענטיצקי על אודות הדבר אשר נמר בלבו לעשות.

— טוב טוב הדבר הזה אשר דברת לעשות, — הללהו סוויענטיצקי על פניו —. אם אמנם כי הפעם היתה אחרית שלום להדבר, עצת שונאיך הופרה וצורריך לבשו בשת. אבל מי יודע אם לא התגנבת בלב אחד האנשים איזה שמץ חשד עליך אשר יגדל לאט לאט וברבות הימים יקום עליך לרועץ ולמקל-חובלים? ידעתי גם ידעתי כי מן היום הזה והלאה יתחקו על שרשי רגליך, יספרו כל מצעדיך ובשבע עינים יביטו עליך. עין איה לכהנים הקטולים ומפניהם לא תשמר; שבתך וקומך, ארחך ורבעך יחקרו וידעו ויבינו לרעך גם בבאך להחבא חדר בחדר, ולעולם לא יסלחו לחטא אשר חטאת בהמלטך ממוקש טמנו לך ולא נפלת בעצומיהם ולא העלוך לקרבן עולה על המוקד למען מלא הות נפשם, ועל כן נוע ינועו כל מעשיך בכברה ויפרשו מצודים וחרמים ליד מעגלך בכל אשר תפנה. אי-לזאת טוב טוב אפוא כי תחתור בכל עוזך להתרחק מן האש, וחמת הרוגנים והנחרים בך לא תשיגך. ההגמון — איש איום ונורא הוא, גם קנוא ונוקם הנהו מאין כמהו, וקנאתו לדתו ולכנסתה כאש עצורה בעצמותיו.

כששת ירחים חלפו הלכו להם אחרי כל הדברים האלה. במשך העת הזאת ישב לו המלך זיגיסמונד בעיר קראקא כלילת היופי והמלאה תשואות רב ויקח חבל באספת ראשי העם וקציניו ויצא השדה לצוד ציד ויצא במחולות המחנים ויתעלם באהבים וישביע נפשו בצחצחות, בשמחות וגיל ובכל תענוגות בני האדם וישת לרויה מעסים כוס החיים וממנעמיה, עד כי יצאו מאפו ויהיו לו לזרא, ואז התעוררו בקרבו רגשי התשוקה הנמרצה כבשכבר הימים לשוב לפעלו ולעבודתו על שדמות עניני הממשלה, לשוב עירה ווילנאה השוקטה והבוטחה, אשר קרא לה המלך כל הימים בשם „חדר עבודתי". שיבת המלך לווילנא הרנינה את לב יעזאָפאָוויטש עד מאד, לא מאשר כי שמח לראות את מטיבו ואיש חסדו עומד על יד ימינו כקדם, אבל יען כי בימים האחרונים החל לפעמהו רוח החפץ להתפטר ממשמרתו ולחדול מעבוד את עבודתו לרבים. מקרי הירחים האחרונים, הרגז והנדודים אשר שבע כמים, רגשי המגור והפחד, החרדה והדאגה אשר מלאו את כל בתי נפשו, המה אלה לפתו ויטו בכח את עמודי שלומו החזקים והמוצקים מיום גוחו מבטן, המה אלה הרגיזו ויזעזעו את מבנה גוו האיתן ויקרקרו ויקלקלו את גלגלי מכונתו אשר מלאה תמיד את תפקידה למישרים ותתן כחה למרי, עד כי החל יעזאָפאָוויטש להרגיש בנפשו כי כחותיו ילכו הלוך וחסור מיום ליום וכי לא יארכו הימים ויהיו כלא היו, וצעדיו ירכתי-בור יתמכו. כסף האכל עזבהו, שנתו נדדה מעיניו

וכל רגש עז ושמחה כעוף התעופף ממשכיות לבו וכמו זר נחשבו לו. גם עצי אלונים לא יעצרו כח לעמוד בפני מהלומות גרזן חד, וגם יעזאָפאָוויטש ההזק והאמיץ בגבורים כרע קרס תחת המכות הנמרצות והנאמנות אשר הוכה בעת האחרונה, ואף כי לבד יד הפחד ואימת המות אשר הויה בו בעצם תקפה ועזה, גם יסרוהו כליותיו מוסר אכזרי קשה כשאול על הליכות חייו, חיי הרוח, אשר משנה פנים להם על פי רוח המושל העולה עליו.

ויהי כבא יעזאָפאָוויטש בפעם הראשונה לפני המלך בשובו מדרכו, ויגל את אזניו על אודות הדבר אשר גמר אמר בלבו לעשות, ויצר למלך מאד מאד על מעשה שר אוצרותיו האהוב והרצוי לו כל הימים.

— מה אפוא אעשה כעת בלעדיך? — שאלהו המלך בלב נפעם ונדהם —, איך אפוא תאמר לעזוב את משמרת כהונתך הפעם, בעת אשר רבות מחשבות בלבי לכונן וליסד בארצי בנינים ומבצרים חדשים ולתקן בה תקונים מועילים ויפים, בעת אשר לא יוכלו גנזי המלכות עמוד מבלי ידי מנהל חרוץ ואמן מהיר במלאכתו?

— הוד מלכות! — השיב לו יעזאָפאָוויטש בקול נמוך כקול חולה — אם אעבוד עבודתי כלאחר יד ולא בתכלית השלמות, הן לא אביא כל תועלת לגנזי המלכות, לבד אשר חלילה לי מעשות כזאת, אחרי כי לא הסכנתי מעודי להוציא מתחת ידי דבר שאיננו מתוקן ומלאכה בלתי שלמה; ואם אמרתי אעבדה את עבודתי כדרוש וכנאות, לא אמצא בי די אונים, יען כי כחותי אין אתי, גם שיבה זרקה בי וחש אני בנפשי כי חרוצים ימי עלי־אדמות.

— נכון אני להפקיד את אחד השרים להיות בעוזריך, ואם יש את נפשך אציג שני עוזרים לפקודתך.

— הסכן הסכנתי מעודי לעשות כל דבר לבדי, והעוזרים אשר תתן לי אך הפרע יפריעוני ממלאכתי ותבואתם רעה כי יהפכו את הסדרים ויקלקלו המשטרים ועמלי יעל בתהו ויאבד.

— ואולם, — הוסיף המלך לדבר אליו — אם חש אתה בנפשך כי כשל כח סבלך וחסר־אונים הנך, נכון אני לתת לך חפשה ממשמרתך עד העת אשר תבחר; ואתה תשים פעמיך למעיני הישועה אשר מחוץ לארצנו, שם תנוח תנפש מעמלך, תתעודד, תתאושש אף תחדש כנשר כחך והיה כשובך לאיתנך, שוב תשוב לפעלך ולעבודת גנזי ממשלתי כבקדם.

— הוד מלכות, מה יועילו לי מנוח ומרגוע אם מכונת מבנה גוי נהרס עד היסוד וחוליותיה התפרקו ולא תוסיף עוד תת כחה לי?

— הנני הנני לשלח אליך את רופא ביתי.

— אבל הן לא חולה אני ומעודי עד היום הזה לא ידעתי כל מרוה וכל מכאוב. אבל מצב הדבר כן הוא: המנורה לא תאריך עוד אשה, כי תם שמנה. מה יועיל לי אפוא רופא ביתך? מאין יקח שמן למנורתי? המן הגרן או מן היקב?

אנחה כבדה התפרצה ממעמקי לב המלך אשר לא גרע עיניו מפני אהוב נפשו הדלים והרזים.

— על יד מי אפוא אפקיד הפעם את גנזי המלוכה? — שאלהו המלך:

— על יד, שר האוצרות ההיה לפני, הלא הוא הארון באָגאָוויטינאָוויטש.

— הטרם תדע כי לא יצלח לכהונה זאת ועטרת שר גנזי הממשלה אינה הולמתו?

— אבל האיש הזה כבר למד את ידיו לעבודה זאת ומלומד בנסיון הוא; ואף גם זאת כי כל עוד אמצא די און בי, נכון אני להיות בעוזריו ולהנחותו בעצתי וימיני תסמכנו בכל אשר אוכל.

— התבטיחני על דברתך לעשות את הדבר הזה?

— הנני נשבע לך, הוד מלכות, בכל הקדוש לי לעמוד על יד ימינו עד נשימתי האחרונה.

— לו יהי כן ואת חפצך אשלים! — קרא המלך בקול חרד ועצב ולבו נהפך בקרבו ומעיו חמרמרו.

בהפרדם איש מעל רעהו לחץ המלך בחוקה וברגשי אהבה עזה את יד יעזאָפאָוויטש עבדו הנאמן והאהוב אשר ראה את פניו כעת בפעם האחרונה.

הנה כי כן ירד היהודי איש השם אברהם יעזאָפאָוויטש, „העלוי מבריסק", מעל במת עבודתו, לטובת הכלל אשר עשה בה חיל רבות בשנים, ובמשך העת הזאת היה כמעין ישע וברכה לעניני הממלכה וינחל רוב כבוד ויקר לו לעצמו ויענד עטרת תפארת גם לראש העם אשר מחלציו יצא ואשר נשאר נאמן לו ולזכרונותיו גם בעת אשר על פי חליפות העתים ומסבותיהן נפרד מעל דתו ותורתו.

לא ארכו הימים ויבא יעזאָפאָוויטש וכל בני ביתו אתו לגור בבריסק עיר מולדתם, — אם מאשר כי קוה כי שבתו תחת שמי עיר מולדתו תטיף נטפי עסים בכוס רגעי חייו האחרונים או כי נכספה נפשו למצוא אחרי מותו מנוחת־עולמים בשדה הקבורה אשר ינוחו בו הוריו. אבל גם על אדמת מולדתו לא רוח לו וגם היא לא השיבה את נפשו הנהלאה ברב או במעט, כי גם פה כשל כחו מיום ליום, לשד עצמותיו חרב ויבש וכשבלול תמס הלך משעה לשעה. לילה אחד עבר עליו ברגז ונדודים מרבה להכיל ולא שכב לב כי ראה בחלום מראות וחזיונות שונים אשר דובבו את

שפתיו ומנוחה הדריכוהו. כל הלילה הזה ראה בדמיונו תמונות מלאות נגה קדש ומפיקות זיו נהורא מעליא ידורון ידורון על פניו, ובראשן תמונת הגאון רבי משה לנרא, רב קראָקוי, מי שהיה מורו ומלמדו לפנים, ותמונת ר׳ יאָסעלע אביו המנוח, אשר ברמיזות מביעות סוד שיח ישני עפר ובקול דממה דקה אשר לא נשמע לאזן כמו משכוהו ללכת אחריהם לחביון מרחבי אין קץ. עור בשרו היה רטוב כלו ביזע ושניו דא לדא נקשן, ולאור הבקר כאשר הושב מעט רוחו אליו ועננו החשך אשר העיבו ויקדירו את זהר בינתו, נפוצו ויהי אור בבתי נפשו, הבין כי קצו, קץ כל בשר, קרוב לבא, ועל כן עליו למהר ולהשלים את חפצו האחרון בטרם ילך ואיננו.

וישלח לקרוא אליו את רעיו הנאמנים, הלא המה אלבערט גאַסטאָלד שר גליל טראקי ואת יועץ המלחמה יורי איליטש אשר ישבו בעת הזאת בעיר בריסק, ויקרא באזניהם מפיו את כל אשר יצוה לביתו לפני מותו, והמה כתבו את דבריו עלי גליון.

על פי דברי הצואה הזאת הנחיל יעזאָפּאָוויטש ליאַן בנו הבכור את שתי אחוזות השדה זשעראָסלאַווקה וגלאַדקאָוויטש, גם בית אחד בעיר ווילנא ועשרת אלפים שקלי זהב; לקאָנסטאנטין בנו השני הוריש את האחוזות נאָווי-דוואָר וגלינקאָושצינא, בית בווילנא ופרבר קטן במסבי עיר ווילנא גם שבעה ארגזים מלאים אגורות ליטא; לחנה אשתו כתב לתת אלף ארגזים מלאים אגורות, כל כלי הכסף והזהב אשר בביתו והכנסות אחוזות קאָנסטאנטין, ולמאַרינה בתו הנחיל לבד מהר ומתן כיד נסיכי הארץ גם הכנסות אחוזות השדה אשר ליאַן. למקימי דברי המת ולאפוטרופוס על עניני היתומים היו גאַסטאָלד ואיליטש, אשר זה האחרון נתן את יאדוויגה בתו-לאשה ליאַן בן יעזאָפּאָוויטש הבכור.

בני יעזאָפּאָוויטש לא עשו להם כל שם בחייהם, אחרי כי לא נחלו אף אחת ממעלות הרוח והנפש אשר נקבצו באו יחד באביהם חכם הלב ובעל הכשרון, אבל צאצאיהם יוצאי חלציהם אשר נקראו בשם משפחתם „אברַאמאָוויטש", נשאו משרות בבודות בממשלה, יש מהם אשר עבדו עבודתם בתוך פקידים בחיל הצבא ויש אשר עבדו לרשות, לא רק כל ימי עמוד ממלכת פולין על מכונה כי אם גם בעת אשר באו ליטא ופולין תחת שבט מלכות רוססיה.

עוד כיום הזה חיים בארץ רוססיה בני משפחת האצילים הקטולים לבית אברַאמאָוויטש ותמונת „נץ" מפותחה ברגלם וחותמתם, וכלם עובדים עבודת הממשלה הזאת ונושאים על שכמם כהונות ופקודות נכברות במקצעות שונים.

אלמנת יעזאָפּאָוויטש, חנה, או — כאשר החלה לקרוא את עצמה אחרי מות אישה — אַננא וואסיל-יעווגא, באה בפעם שנית במסרת ברית הנשואין את... האיש הנודע לקוראי ספורנו זה, הלא הוא האדון סוויענטיצקי, אשר לא אחת ושתים נראה פעולתו, פעולה עזה ונמרצה, על חיי המשפחה הזאת. ובכן לא לשוא חלה חולת האהבה, לא לחנם האדיב את נפשו ולא לריק הלך מר בחמת רוחו, והדבר אשר לקח כליותיו ולבבו בא בא באחרונה, אחרי כי גם חנה מצדה חמדתהו בלבה כל הימים ובחן ונעימות היו הליכותיה אתו בכל עת.

אחרי מות יעזאָפּאָוויטש לקחו מיכל ואייזיק אחיו בידם את כל עניני מסחריו וקניניו ויקבלו מבית אוצר הממשלה בחכירה מסים וארנוניות שונות, ולא ארכו הימים ויעלו מעלה מעלה על פסגת ההצלחה. השם הטוב אשר השאיר אחיהם המנוח אחריו בלבות בני עם פולין בדור הזה, השפיע עליהם שפעת טובה וברכה ויעזור אחריהם בכל אשר פנו ויפקדם לטובה לפני כל האנשים אשר היה להם דבר עמהם, ועל כן עשו חיל ויצליחו בכל דרכיהם ומשלח ידם, עד כי עלו במכמני זהבם על עשירי היהודים בליטא בעת הזאת ואין אף אחד מהם אשר מצאה ידו להתחרות אתם בכל דבר מסחר וקנין, וכמו להשית נוספות על אָשרם, הנה בעלות על לב המלך „זכר פעולת המנוח אברהם יעזאָפּאָוויטש שר אוצרות מלכותו בליטא וזקן קאָוונא וסאָלעצק, הרים בשנת 1525 לספה"נ את היהודי מיכל יעזאָפּאָוויטש למעלת אציל נכבד לדורותיו ודגלו עליו „ינשוף-ליל" 1).

ולא רם עליו לב מיכל בהכבוד הגדול הזה אשר הפיל לו המלך לחבל בנעימים, וגם בהקרא שמו בכנוי כבוד אציל פולאני, נשאר נאמן לאלהי אבותיו, לדתו ולתורתו כשהיה וישמור את חקותיה ומשפטיה מבלי נטות מהם אף כמלא השערה ויחנך גם את צאצאיו יוצאי חלציו על פי דרך היהדות ואמונה מורשה קהלת יעקב משנות דורות עולמים, כאשר יתנו על זה עדותם שמות בניו: אברהם, נחמיה ופכח.

חזון-יקר בלתי נפרץ הוא בעת הנאורה ורבת ההשכלה שאנו חיים בה. איש כי יעדה אות כבוד ויקר את חזהו ולא יבעט בצור מחצבתו ובזכרונותיו מימי קדם, — מי שמע כזאת ומי ראה כאלה בדור דעה שאנו עומדים בו?! אכן תמימי-דרך היו אבותינו הראשונים ולא התחכמו הרבה, ואולם... עד דור אחרון ינון שמם ויהי זכרם ברוך!...

---

1) Żyd ministrem Króla Zygmunta p. Józefa Wolff. Kraków 1885 f. 39.

קוֹדֶם „כָּל נִדְרֵי״.

בַּחוּץ לֹא יִקָּרְאוּ עוֹד תַּרְנְגֹלִים לְבָנִים
גַּם בַּבַּיִת יִבְכָּיוּן אָבוֹת וּבָנִים
עוֹפוֹת נִשְׁחֲטוּ לַאֲלָפִים וּרְבָבוֹת
וּבְנֵיהֶם, בְּנוֹתֵיהֶם, יְבָרְכוּ הָאָבוֹת
מֵאַלְפֵי לְבָבוֹת אַךְ תִּפְרוֹץ אֲנָחָה
דְּמִיָּה נוֹרָאָה בַּחֲצוֹת הָשְׁלָכָה.

נְעִימָה לִי אַנְחַתְכֶם אַחַי הַיְקָרִים
כְּמוֹ לְמוֹד תּוֹרַתְכֶם — שְׁרִיקַת עֲדָרִים
קָדְשׁוּ לִי מְאֹד דִּמְעוֹת עֵינֵיכֶם
כִּקְדֻשַּׁת הַצִּיצִת עַל כַּנְפֵי בִּגְדֵיכֶם
כִּי מִיּוֹם הִוָּלֶדְכֶם עַד שׁוּבְכֶם לִשְׁאוֹלָה
מָה הֵם חַיֵּיכֶם? הֵן דִּמְעָה אַחַת גְּדוֹלָה!..:

כָּל דִּמְעוֹת עַם וָעָם — אַךְ מַיִם מְלֵחִים
מִמְּקוֹר אַכְזָב תֵּצֶאנָה מִנֹּאדוֹת נְפוּחִים
וְדִמְעוֹת בָּנַיִךְ מֵעֹצֶר רָעָה יָשֹׁחוּ
מִמְּקוֹם קָדוֹשׁ וְטָהוֹר תָּמִיד יְהַלֵּכוּ
כִּי דִּמְעוֹתַיִךְ שׁוֹנוֹת מִדִּמְעוֹת כָּל עָם
אִם דִּמְעוֹתֵיהֶם מַיִם — דִּמְעוֹתַיִךְ — דָּם!...

שִׂים עַמִּי נָא רֶגַע דִּמְעָתְךָ בַּנֹּאד
וְגַם הוֹצִיאֶנָּה לֹא תַכִּירָהּ הָהּ עוֹד
מֶנָּה עוֹלָם אָפֵל יֵצֵא עַד אַרְגִּיעָה
כְּמַרְאֵה עֲנַן חשֶׁךְ בִּתְכֵלֶת הָרָקִיעַ
עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ תֹּפֶת בּוֹ שֵׁדִים יִדְּדוּן;
בְּבוֹר שָׂטָן יְנַגֵּן וּשְׂעִירִים יְרַקֵּדוּן. —

* * *

אַךְ הַסּוּ שַׂרְעַפַּי! תּוֹר „כָּל נִדְרֵי״ הִגִּיעַ
הַחַזָּן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת כְּבָר קוֹלוֹ הִשְׁמִיעַ:
וְנִסְלַח... וְנִסְלַח... כִּי לְכֻלָּנוּ בִּשְׁגָגָה
הַאָמְנָם שָׁגִינוּ כִּי שַׂמְנוּ לְחָגָּא?...
אָמְנָם שָׁגִינוּ וְרַבּוֹת חָטָאנוּ - -
כִּי שָׁוּוֹת נוֹלַדְנוּ וּכְפִירִים אֵין בָּנוּ!...

22. IV משה האשקעם.

הַגְּאֻלָּה וְהַתְּמוּרָה

מְגִלַּת אַנְטָנִינוּס וְרַבִּי

מאת שמואל ראפאלאוויץ מירושלים

יוֹם אַף יְיָ אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אַף בָּא בָּא נִשְׁבַּת יְהוּדָה מִגּוֹי וְיִשְׂרָאֵל מִמַּמְלָכָה: נָפְלָה נָפְלָה בְּתוּלַת יְהוּדָה בָּנֶיהָ גָּלוּ וְעָרֶיהָ נִצְּתוּ מֵאֵין יֹשֵׁב: אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ נִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וַיִּדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב וּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל הָשְׁפַּל עַד־עָפָר: צָרֵי יַעֲקֹב פָּשְׁטוּ כָּאַרְבֶּה עַל־הָאָרֶץ וַיַּכְחִידוּ כָּל־חֶלְקָה טוֹבָה בְּיִשְׂרָאֵל עָרְבָה שִׂמְחָה מִלֵּב נִשְׁבַּת הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְיָ: מַלְכֵי רוֹמִי פָּרְשׂוּ כַּנְפֵי מֶמְשַׁלְתָּם עַל־פְּנֵי אֶרֶץ רַבָּה וַתְּהִי עֵת צָרָה לְיַעֲקֹב וַיָּבֹאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וַיִּכְרְעוּ בְּלֹא־כֹחַ לִפְנֵי אוֹיֵב: הָהָר הַטּוֹב וְהַלְּבָנוֹן מְקוֹם מִשְׁכַּן אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נֶהְפַּךְ לְחָרְבוֹת שְׁמָמָה וַיְהִי לִמְעִי מַפָּלָה: כִּי־מָאַס יְיָ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־בָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם וַיִּתְּנֵם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וַיִּתְּשֵׁם מֵעַל אַדְמָתָם וַיַּשְׁלִיכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת: וְאַדְרִיָנוּס מֶלֶךְ־רוֹמִי הִכְבִּיד אֶת־עֻלּוֹ עַל־עַם יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם מַס וַיִּגְזוֹר עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת וַיֹּאמֶר לְהַשְׁכִּיחָם אֶת־תּוֹרָתָם וּלְהַעֲבִירָם עַל־דַּת אֲבוֹתָם: אָז קָמוּ בְּקֶרֶב עַם יְיָ אֲנָשִׁים חֲכָמִים תּוֹפְשֵׂי תוֹרָה וְתוּשִׁיָּה וַיִּהְיוּ כְּחוֹמָה בְצוּרָה לְתוֹרַת מְחוֹקְקֵנוּ וַיִּבְנוּ גָּדֵר וָחַיִץ מִסָּבִיב לָהּ לְמַעַן לֹא־יֶהֶרְסוּ לָבוֹא פְּנִימָה לַעֲשׂוֹת בָּהּ פָּרֶץ: לְמַעַן לֹא־יִדְעַךְ שְׁבִיב אֵשׁ דָּתֵנוּ וְלָתֶת לָנוּ שֵׁם וּשְׁאֵרִית בְּאֶרֶץ נוּדֵנוּ וּלְהַחֲיוֹתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל נָשִׂיא אָז בְּיִשְׂרָאֵל וְהָאִישׁ נִכְבָּד מְאֹד וּנְשׂוּא פָנִים וַיֶּאֱהָבוּהוּ כָּל־יֹדְעֵי שְׁמוֹ וַיְחַלְקוּ־לוֹ כָּבוֹד וִיקָר: גַּם! הַמֶּלֶךְ אַדְרִיָנוּס הִטָּה אֵלָיו חֶסֶד

וַיִּתֶּן־לוֹ מַהְלְכִים בַּחֲצֵרוֹ וַיַּבְדִּילוֹ מִכָּל־אֶחָיו לִהְיוֹת עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ לַנְחוֹתָם בְּדֶרֶךְ יְיָ וּלְהוֹרוֹתָם חֻקֵּי דָתָם וְתוֹרַת אֱלֹהֵיהֶם׃ אַךְ בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַף אַדְרִיָּנוּס מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּרְעָצֵם וַיְרוֹצְצֵם וַיֵּצֶר לָהֶם מְאֹד׃ וַיְהִי הַיּוֹם וּגְזֵרָה יָצְאָה מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי־תֵת לַיְּהוּדִים לָמוּל אֶת־בְּשַׂר עָרְלַת בְּנֵיהֶם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְהִוָּלְדָם׃ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יָזִיד לַעֲבוֹר עַל מִצְוַת הַמֶּלֶךְ אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית אוֹתוֹ וְאֶת הַבֵּן הַנִּמּוֹל׃ וּנְצִיבִים הָפְקְדוּ מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ בְּכָל־עָרֵי מוֹשַׁב הַיְּהוּדִים וְכָל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הוּשַׂם עָלָיו מִשְׁמָר לְבִלְתִּי יְבִיאוּהוּ הוֹרָיו בִּבְרִית אֱלֹהֵי אַבְרָהָם׃ וַתְּהִי עֵת צָרָה לְיַעֲקֹב וְרַבִּים מִן־הַיְּהוּדִים הַחֲרֵדִים לִדְבַר יְיָ אָסְפוּ אֶת־יַלְדֵיהֶם אֶל־הַמְּעָרוֹת וְאֶל־הַמְּחִלּוֹת וַיַּסְתִּירוּם מֵעֵין רֹאֶה וַיָּמֹלוּ אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם׃ וּצְעִירִים נִשְׁלְחוּ מֵאֵת הַנָּשִׂיא וְרָאשֵׁי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ רוֹמָה לְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו לְהַעֲבִיר אֶת־רֹעַ הַגְּזֵרָה וּלְתִתָּם לַעֲבוֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כְּנַפְשָׁם׃ אֲבָל הַצְּעִירִים שָׁבוּ רֵיקָם וּפְקֻדַּת הַמֶּלֶךְ חָזְקָה עַל־הַיְּהוּדִים לְמַלֹּאת אַחֲרֵי דְּבָרוֹ׃ וַיִּמַּס לֵב הָעָם וַיֵּצֶר לָהֶם מְאֹד וַיְקַדְּשׁוּ צוֹם וַיִּקְרְאוּ עֲצָרָה וַיָּשׁוּבוּ אֶל־ה׳ בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים׃

ב.

וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל הֶעֱבִיר קוֹל בִּירוּשָׁלַיִם וּבְכָל עָרֵי יְהוּדָה לֵאמֹר׃ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר שֶׁבֶר עַמּוֹ נָגַע עַד־לִבּוֹ יַעֲלֶה יְרוּשָׁלַיְמָה לִשְׁמֹעַ אֶת־דְּבַר הַנָּשִׂיא בְּבֵית הַתְּפִלָּה הָעוֹמֵד בִּמְרוֹם הָעִיר׃ וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִים מִכָּל־עָרֵיהֶם וַיַּעֲלוּ יְרוּשָׁלַיְמָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר־יָעַד לָהֶם הַנָּשִׂיא וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת מִפֶּה אֶל־פֶּה קָהָל גָּדוֹל מְאֹד׃ אָז קָם רַבָּן שִׁמְעוֹן מִמְּקוֹמוֹ וּבְבִרְכַּיִם כּוֹשְׁלוֹת עָלָה הַבָּמָתָה וַיִּתֵּן אֶת־קוֹלוֹ בִּבְכִי וַיַּעַן וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּנִי אַחַי וְעַמִּי עֵת צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הִיא לָנוּ כִּי קָמוּ עָלֵינוּ זָרִים וַיֹּאמְרוּ לְהַכְחִיד אֶת־שְׁמֵנוּ מִתַּחַת שְׁמֵי יְיָ׃ בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ חָרֵב עִירֵנוּ שְׂרוּפָה בָאֵשׁ אַדְמָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים וְאֵין־לְאֵל יָדֵנוּ לְהוֹשִׁיעַ׃ אֲהָהּ יְיָ הֲלָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ מִיּוֹם לְיוֹם תִּגְבַּר הָרָעָה כָּשַׁל כֹּחַ הַסַּבָּל וַתִּקְצַר נַפְשֵׁנוּ בְּעָנְיֵנוּ׃ כְּזָרִים נֶחְשַׁבְנוּ לְאֵם רַחֲמָנִיָּה כִּי־בְעָלוּנוּ אֲדוֹנִים זוּלָתֵנוּ וּבִמְקוֹם נִשְׁמְעוּ שִׁירֵי לְוִיֵּנוּ כֹּהֲנֵי־אָוֶן שָׁרִים לֵאלֹהֵי נֵכָר׃ כִּי שָׁכַחְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְצוּר מָעֻזֵּנוּ לֹא זָכַרְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה עָלֵינוּ כָּל־הַצָּרָה הַזֹּאת׃ וַתִּגְדַּל־עוֹד רָעָתָם וַיַּפְקִידוּ שׁוֹמְרִים עַל־עִיר אֱלֹהֵינוּ לְבִלְתִּי־תֵת לְאִישׁ יְהוּדִי קְרוֹב אֵלֶיהָ לִבְכּוֹת עַל־שִׁמְמוֹתֶיהָ לְנַשֵּׁק רִגְבֵי אַדְמָתָהּ לְחוֹנֵן עֲפָרָהּ וְלִרְצוֹת אֲבָנֶיהָ׃ וַתִּקְטַן־עוֹד זֹאת בְּעֵינֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ לְהַעֲבִירֵנוּ עַל־חֻקֵּי תוֹרָתֵנוּ וְלֹא־יִתְּנוּנוּ לַעֲשׂוֹת אוֹת בְּרִית־קֹדֶשׁ בִּבְשַׂר בָּנֵינוּ אֲשֶׁר חָק־הוּא לְיִשְׂרָאֵל מִימוֹת עוֹלָם׃ הַעַל־אֵלֶּה יִתְאַפַּק יְיָ וְלֹא־יָקוּם לְעֵזֶר לָנוּ לִנְקוֹם נִקְמָתֵנוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ מִיַּד אוֹיְבֵינוּ׃ הָבָה אַחַי נָקוּמָה וְנִתְחַזֵּק בְּעַד עַמֵּנוּ וּבְעַד כְּבוֹד תּוֹרָתֵנוּ הַמְּחֻלָּל בַּגּוֹיִם וְלֹא נִתֵּן לַזָּרִים לְהַפְרִיעֵנוּ מֵעֲבוֹד אֶת־אֱלֹהֵינוּ׃ עוּרוּ־נָא אַחַי בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְקַדְּשׁוּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר נִקְרָא עֲלֵיכֶם׃ הִנֵּה אִשְׁתִּי הַנְּשִׂיאָה הָרָה וְהָיָה אִם־בֵּן תֵּלֵד אָנֹכִי אָמוּל אוֹתוֹ נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־הָעָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם וְאִם־יִשְׁפְּטֵנִי הַמֶּלֶךְ אֶפְשׁוֹט אֶת־צַוָּארִי לַהוֹרֵג בְּשִׂמְחָה כִּי מִצְוַת אֱלֹהַי שָׁמַרְתִּי וְאֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ לֹא חִלַּלְתִּי׃ הִשָּׁבְעוּ נָא אַחַי כִּי מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ גַּם־אַתֶּם וְעֵד אֱלֹהִים בֵּינוֹתֵינוּ כִּי אַחֲרֵי מִצְוֹתָיו תְּמַלְּאוּ וְאֶת־שְׁבוּעַתְכֶם לֹא תָפֵרוּ׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת הַנָּשִׂיא לְדַבֵּר אֶת־דְּבָרָיו וַיַּעֲנוּ כָּל־הָעָם פֶּה אֶחָד וַיֹּאמְרוּ׃ אֲנַחְנוּ נִשָּׁבַע בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא נָסוּר מִדְּבָרָיו

וּפִקּוּדָיו אֲשֶׁר צִוָּנוּ בְּתוֹרָתוֹ וְלֹא נִשְׁמַע בְּקוֹל הַמַּדִּיחִים אֹתָנוּ מֵעַל חֻקֵּי תוֹרָתֵנוּ: וַיֵּרֶד הַנָּשִׂיא מֵעַל־הַבָּמָה וַיַּעַל אֶל־מְקוֹם אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ וַיּוֹצִיא מִשָּׁם סֵפֶר תּוֹרַת יְיָ וַיַּעַל עוֹד הַבָּמָתָה וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיֹּאמַר: זֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֹרַגְנוּ כָּל־הַיּוֹם וַנָּבוֹא לְמַעֲנָהּ בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם וּמִיּוֹם בָּחַר יְיָ בָּנוּ וַיִּתְּנָהּ לָנוּ לֹא נַחְנוּ וְלֹא שָׁקַטְנוּ וְקִנְאַת עַמִּים אֲכָלַתְנוּ תָּמִיד: עֵדָה הַתּוֹרָה הַזֹּאת כִּי גַם הַפַּעַם נִשְׁאַר בָּנִים נֶאֱמָנִים עִם יְיָ וְעִם תּוֹרָתוֹ וַיַּעַל כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ עֵדָה: עוֹד מִלָּתָם עַל־לְשׁוֹנָם וּמְבַשֵּׂר בָּא וַיִּגַּשׁ אֶל־הַנָּשִׂיא וַיֹּאמַר אִשְׁתְּךָ הַנְּשִׂיאָה יָלְדָה לְךָ בֵּן: וְעֵינֵי הַנָּשִׂיא אוֹרוּ לִשְׁמֹעַ הַבְּשׂוֹרָה הַזֹּאת כִּי בָחַר־בּוֹ יְיָ לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ נֶגֶד כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל: וַיַּרְא הָעָם וַיַּאֲמִינוּ כִּי שָׁלֵם לְבַב הַנָּשִׂיא עִם־הָאֱלֹהִים וְכִי נָכוֹן הוּא לְחָרֵף אֶת־נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ פְּרִי בִטְנוֹ בְּעַד עַמּוֹ וְתוֹרָתוֹ: וַיֵּלְכוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ שְׂמֵחִים וּמְלֵאֵי תִקְוָה כִּי־יִפְקוֹד יְיָ אֶת עַמּוֹ וְלֹא־יִתֵּן מוֹט לַצַּדִּיק וְיַהֲפוֹךְ לֵב־הַמַּלְכוּת עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה:

ג.

וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לָלֶדֶת בֶּן־הַנָּשִׂיא וְהָמוֹן רַב מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָהֲרוּ אֶל־בֵּית הַתְּפִלָּה וְעִמָּהֶם רַבִּים מִבְּנֵי הַנֵּכָר לִרְאוֹת בַּעֲבוּר הַנָּשִׂיא מִצְוַת הַמֶּלֶךְ וּנְצִיב הָעִיר הָלַךְ אַחֲרֵיהֶם: וַיְהִי כְּבוֹא הָעָם אֶל־בֵּית הַתְּפִלָּה וַיַּעַל הַנָּשִׂיא וַיֵּשֶׁב עַל־הַבָּמָה וַיַּשְׁכֵּב אֶת־בְּנוֹ עַל־חֵיקוֹ וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְעֵינֵי כָל־הָעָם רֹאִים: וַיְבָרֶךְ אֶת יְיָ אֲשֶׁר־כָּרַת בְּרִית אֶת־אַבְרָהָם וְכָל־הָעָם מָחֲאוּ כָף וּבְקוֹל תְּרוּעָה עָנוּ אַחֲרָיו אָמֵן: וַיַּעַשׂ הַנָּשִׂיא מִשְׁתֶּה לְכָל־הָעָם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיֵּיטִיבוּ לִבָּם וְגַם נְצִיב הָעִיר בָּא בֵּין הַקְּרוּאִים: וַיְהִי כִּכְלוֹת הַמִּשְׁתֶּה וַיִּגַּשׁ הַנָּשִׂיא אֶל־הַפָּקִיד וַיֹּאמַר: אֲדוֹנִי אָנֹכִי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּנִי יְיָ אֱלֹהַי וְנָכוֹן הִנְנִי לָבוֹא בָאֵשׁ וּבַמַּיִם לְמַעַן שְׁמוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר נִקְרָא עַל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: אֶת־מַלְכִּי אוֹקִיר וְאֶת־שְׁמוֹ אֲכַבֵּד אֲבָל מִצְוַת אֱלֹהַי יְקָרָה בְּעֵינַי וְאַחֲרֵי פִקּוּדָיו לֹא אֶשְׁנֶה: וְאַתָּה אֲדוֹנִי עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתָ וְקַיֵּם בִּי אֵת מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ: וַיַּעַן הַפָּקִיד וַיֹּאמַר חָלִילָה לִּי מִנְּגֹעַ בְּךָ לְרָעָה כִּי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ וּמִי שָׁלַח יָדוֹ בִּמְשִׁיחַ יְיָ וְנִקָּה: וְעַתָּה עֵצָתִי לְךָ אֱמוּנָה כִּי־נִהְיֶה נְכוֹנִים שְׁלָשְׁתֵּנוּ אֲנִי וְאַתָּה וְרַעְיָתְךָ הַנְּשִׂיאָה גַּם אֶת־הַבֵּן הַנִּמּוֹל תִּקְחוּ עִמָּכֶם וְנִסַּע רוֹמָה לְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיְיָ יִתֵּן אֶת־חִנְּךָ בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְחָמַל עַל פְּרִי בִטְנְךָ וְהֶעֱבִיר אֶת־חַטָּאתֶךָ: וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַנָּשִׂיא וַיּוֹדֶה לְהַפָּקִיד עַל־חַסְדּוֹ וַיַּעַד־לוֹ זְמַן לַעֲשׂוֹת דַּרְכָּם: וְהַשְּׁמוּעָה נָפוֹצָה בְּכָל־עָרֵי מוֹשַׁב הַיְּהוּדִים לֵאמֹר הַנָּשִׂיא וּבֵיתוֹ נוֹסְעִים רוֹמָה לְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיִּתְאַסֵּף הָעָם לִפְנֵי בֵּית הַנָּשִׂיא וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם רַבָּן שִׁמְעוֹן וַיִּפְתַּח אֶת־פִּיו וַיֹּאמַר: אַחַי בְּנֵי עַמִּי אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מְאוּמָה קַוּוּ לַיְיָ כִּי־הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ וְיִשְׁלַח־לָנוּ עֶזְרָתוֹ מִקֹּדֶשׁ: וְעַתָּה אַחַי הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הַעְתִּירוּ לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי־יַצְלִיחַ דְּרָכַי וְיָחוּס עַל־עַם עָנִי וְאֶבְיוֹן וְלֹא־יוֹסִיף לְעַנּוֹתֵנוּ עוֹד: יִשְׁמָרְךָ יְיָ וִיבָרֵךְ צֵאתְךָ וּבֹאֶךָ עָנָה אַחֲרָיו קוֹל הָעָם בְּרֵעוֹ וְהַנָּשִׂיא וּבֵיתוֹ נָסְעוּ לְדַרְכָּם:

ד.

וַיְהִי כְּבוֹא הַנָּשִׂיא רוֹמָה וַיָּבֹאוּ כָּל־רָאשֵׁי הָעִיר וְנִכְבַּדֶּיהָ לְבַקְּרוֹ וַיָּנוּדוּ לוֹ וַיְנַחֲמוּהוּ אַךְ מִכֻּלָּם נִסְתְּרָה עֵצָה לְמַלֵּט אֶת־נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ בְּנוֹ מֵהָרָעָה אֲשֶׁר־נִשְׁקְפָה לָהֶם: וְהַנְּשִׂיאָה יוֹשֶׁבֶת בַּחֲדַר מִשְׁכָּבָהּ וּבְנָהּ מֻשְׁכָּב עַל־זְרֹעוֹתֶיהָ וְהִיא יוֹצֶקֶת לַחַשׁ רַק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ: וְהַיֶּלֶד יָפֶה עַד מְאֹד פָּנָיו נָהֲרוּ וְעֵינָיו הַשְּׁחוֹרוֹת

הֵישִׁירוּ לְהַבִּיט בִּפְנֵי אִמּוֹ וְעֵינֶיהָ זָלְגוּ דִמְעָה מֵאֵין הֲפוּגוֹת: וַתַּעַן הַנְּשִׂיאָה וַתֹּאמַר מַה בְּרִי וּמַה בַּר־בִּטְנִי לָמָּה מֵרֶחֶם יָצָאתָ לִגְוֹעַ בְּלֹא עִתֶּךָ: אָמֹר אָמַרְתִּי יֶלֶד יֻלַּד־לִי בֵּן נִתַּן־לִי וְהָיָה לְנָשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל וְיָרַשׁ אֶת־כִּסֵּא אָבִיו אַחֲרֵי מוֹתוֹ: וְרָעִיתָ אֶת־עַמְּךָ בְּמַקֵּל נֹעַם וְהוֹרֵיתָ אֹתָם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּנוּ אֱלֹהֵינוּ: אֲבָל לֹא־כֵן אָמַר יְיָ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים לַעֲמוֹד לְמִשְׁפָּט לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְהֵעָנֵשׁ קָשָׁה בְּעָבְרֵנוּ עַל־מִצְוֹתָיו: צַדִּיק אַתָּה יְיָ כִּי פִיךָ מָרִינוּ אֲבָל הַיֶּלֶד הַזֶּה מַה־פִּשְׁעוֹ וּמַה־חַטָּאתוֹ כִּי יִסָּפֶה גַם־הוּא בַּעֲוֹנֵנוּ: אָנָּא יְיָ תִּיקַר־נָא נֶפֶשׁ הַבֵּן בְּעֵינֶיךָ וְהָסֵךְ עָלָיו בְּאֶבְרָתֶךָ וְהַטֵּה עָלָיו לֵב הַמֶּלֶךְ לְרַחֲמִים וְהַעֲבֵר מֵעָלָיו אֵת רוֹעַ הַגְּזֵרָה: פִּתְאוֹם בָּאָה עֵצָה בִּלְבַב הַנְּשִׂיאָה וַתִּקַּח אֶת בְּנָהּ וַתֵּצֵא וַתָּשֶׂם פָּנֶיהָ אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ: וַתִּשְׁלַח לְהַגִּיד לַמַּלְכָּה כִּי דָבָר לָהּ אֵלֶיהָ וַתִּשְׂמַח הַמַּלְכָּה לִקְרָאתָהּ כִּי אֲהֵבַתָּה מְאֹד: וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמַּלְכָּה אֶת־דְּבַר בֹּאָהּ וְאֶת־הָרָעָה הַנִּשְׁקָפָה לָהּ וַתִּתְחַלְחַל מְאֹד וַיִּכָּמְרוּ נִחוּמֶיהָ לְמַרְאֵה פְּנֵי הַיֶּלֶד וַתַּעַן וַתֹּאמַר: אָמְנָם אֲחוֹתִי גָּדֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ וְאָסוֹנֵךְ נוֹרָא מְאֹד אֲבָל הֲלֹא יָדַעַתְּ כִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ אֵין לַהֲשִׁיב: וְעַתָּה יוֹעֲצִי נָא עֵצָה בַּמֶּה אוּכַל לְהוֹשִׁיעֵךְ וּכְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֵלַי אֶעֱשֶׂה: וַתַּעַן הַנְּשִׂיאָה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינַיִךְ הַמַּלְכָּה וְאִם נָגַע שִׁבְרִי עַד לִבֵּךְ הִנֵּה בְּנֵךְ הַנּוֹלַד־לָךְ הוּא יִהְיֶה־לִּי לְמַלְאָךְ מוֹשִׁיעַ וְעַל יָדוֹ גְּאֻלָּתִי תָבוֹא: וַיִּישְׁרוּ דִּבְרֵי הַנְּשִׂיאָה בְּעֵינֵי הַמַּלְכָּה וַתָּבֶן לְשֵׂכֶל מִלֶּיהָ וַתְּמַהֵר וַתִּקַּח אֶת־בֶּן־הַנְּשִׂיאָה מֵעַל זְרֹעוֹתֶיהָ וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ עַל־מִטָּתָהּ וְאֶת בְּנָהּ הֶעָרֵל נָתְנָה עַל־יַד הַנְּשִׂיאָה: וַתִּכְרַע הַנְּשִׂיאָה עַל־בִּרְכֶּיהָ וַתּוֹדֶה לַמַּלְכָּה עַל־חַסְדָּהּ וַתָּשָׁב הַבַּיְתָה וּלְאִישָׁהּ לֹא הִגִּידָה מְאוּמָה: וַיְהִי בְּיוֹם הַמָּחֳרָת וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ

בַּחֲדַר הַמִּשְׁפָּט וַעֲבָדָיו עוֹמְדִים עַל־יְמִינוֹ וְהַנָּשִׂיא וְאִשְׁתּוֹ וּבְנָם הוּבְאוּ אֶל־בֵּית־הַמִּשְׁפָּט וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הַנָּשִׂיא הַאֱמֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר־שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר כִּי־עָבַרְתָּ עַל־מִצְוֹתַי וְאֶת־חֻקֵּי הֵפַרְתָּ וַתָּמָל אֶת־בִּנְךָ וַיַּעַן הַנָּשִׂיא וַיֹּאמֶר אֱמֶת: וַיִּחַר אַף הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ כִּי כָל־הַמַּמְרֶה אֶת פִּי אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית וְעַתָּה הִכּוֹן לִקְרַאת הַמָּוֶת אַתָּה וּבִנְךָ הַנּוֹלַד לָךְ: וַיַּעַן הַנָּשִׂיא וַיֹּאמֶר כְּבוֹדְךָ אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ יָקָר בְּעֵינַי וּבְעַד שְׁלוֹמְךָ וּשְׁלוֹם מַמְלַכְתְּךָ הִנְנוּ מִתְפַּלְּלִים תָּמִיד אֲנִי וְכָל־בְּנֵי עֲדָתִי: אֲבָל מִמִּצְוֹת אֱלֹהַי לֹא אָסוּרָה וְאֶת־חֻקּוֹתָיו תִּנְצוֹר נַפְשִׁי וְאַתָּה אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה: אָז נִגְּשָׁה הַנְּשִׂיאָה וַתַּנַּח אֶת בְּנָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּכְרַע עַל־בִּרְכֶּיהָ וַתֹּאמַר: יֵרֶא־נָא אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ וְיִוָּכַח הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה עָלֵינוּ עָשִׂינוּ וְאִם עַל־מִצְוֹתֶךָ עָבָרְנוּ וְאָז תַּחֲרוֹץ מִשְׁפָּטְךָ עָלֵינוּ: וַיִּקַּח אַחַד הַשָּׂרִים הָעוֹמְדִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיָּסַר אֶת־הַמַּעֲטָפָה אֲשֶׁר כִּסְּתָה אֶת־בְּשַׂר הַיֶּלֶד וְהִנֵּה הַיֶּלֶד עָרֵל: וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִכִּסְאוֹ וַיָּשֶׂם פָּנָיו אֶל־הַפָּקִיד אֲשֶׁר הֵבִיא אֶת־דִּבָּתוֹ רָעָה עַל־הַנָּשִׂיא וַיֹּאמַר: אֵיךְ נוֹעַזְתָּ לְהָעִיד עֵד שֶׁקֶר בָּאִישׁ הַזֶּה וּלְהוֹלִיךְ אֶת־מַלְכְּךָ שׁוֹלָל וְעַתָּה דָּמְךָ בְרֹאשֶׁךָ: וְהַפָּקִיד נִבְעַת מְאֹד וַיִּפּוֹל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמַר: חַי יְיָ וְחֵי אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי בְעֵינַי רָאִיתִי אֶת הַנָּשִׂיא בְּמָלוֹ אֵת עָרְלַת בְּנוֹ: אֲבָל אֱלֹהֵי הָעִבְרִים הֵתֵל בָּנוּ וַיַּהֲפֹךְ אֶת־בְּשַׂר הַיֶּלֶד לְמַעַן מַלֵּט מִשּׁוֹאָה נֶפֶשׁ בְּחִירָיו וְעַבְדְּךָ אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ נָקִי: וַיִּפָּלֵא הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לַנָּשִׂיא אֶת־יָדוֹ וַיָּאֶר אֵלָיו פָּנִים וַיֹּאמַר: רָאֹה אָנֹכִי כִּי אֱלֹהֵיכֶם הָיָה בְּעֶזְרְכֶם וַיְסַכֵּל אֶת־עֲצָתִי וּמִי בְּכֹל מַלְכֵי אֶרֶץ יִקְשֶׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם: וְעַתָּה שְׁאַל מִמֶּנִּי עַד־חֲצִי מַלְכוּתִי וְאֶתֶּן־לָךְ כִּי לֹא־אֶמְנַע מִמְּךָ דָבָר: וַיַּעַן הַנָּשִׂיא וַיֹּאמַר עִמִּי

בִּשְׁאֵלָתִי וְתוֹרָתִי בְּבַקָּשָׁתִי: אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַגְּזֵרָה וּלְהַנִּיחֵנוּ לַעֲבוֹד אֶת־אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר עִם־לְבָבֵנוּ: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ לְהַעֲבִיר קוֹל בָּאָרֶץ כִּי אִישׁ בַּל־יָעוֹז לְהַפְרִיעַ אֶת־הַיְּהוּדִים מֵעֲבוֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְכָל הַנֹּגֵעַ בָּהֶם כְּנוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ: וְהַנָּשִׂיא וְאִשְׁתּוֹ הַנְּשִׂיאָה נָפְלוּ לְרַגְלֵי הַמֶּלֶךְ וַיּוֹדוּ לוֹ עַל־חַסְדּוֹ וַיָּשׁוּבוּ לְבֵיתָם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב: וְהַנְּשִׂיאָה סִפְּרָה לְאִישָׁהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשְׂתָה וַיּוֹדוּ לַיְיָ עַל־הַגְּאֻלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: וְשֵׁם בֶּן־הַמַּלְכָּה אַנְטָנִינוּס וַיְהִי בִּהְיוֹתוֹ בִּזְרוֹעוֹת הַנְּשִׂיאָה וַיִּינַק מִשָּׁדֶיהָ: וּבַעֲלוֹתוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלֶכֶת רוֹמָא אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו עָשָׂה טוֹבוֹת עִם יִשְׂרָאֵל: וְרַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ הוּא בֶּן הַנְּשִׂיאָה לִמְּדוֹ תּוֹרַת יִשְׂרָאֵל וַיִּתְהַלֵּךְ עִמּוֹ כְּאָח וָרֵעַ וּבְאַחֲרִית יָמָיו בָּא אַנְטוֹנִינוּס בִּבְרִית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: בְּיָמָיו שָׁכַן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח עַל־אַדְמָתוֹ בְּאֵין מַחֲרִיד וּמַכְלִים דָּבָר וְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ חִבֵּר סֵפֶר הַמִּשְׁנָיוֹת וַיָּאֶר עֵינֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָכְמָתוֹ:

(הערה המו"ל) המגלה הזאת נשלחה אלינו מירושלים בשפת פרזית והמשכיל ה' אהרן מירסקי נ"י הלבישה מחלצות שפת המקרא בסגנון נעים ונחמד כאשר תחזינה עיני הקורא.

כהן מורה לצדקה

תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ
(מלאכי ב׳ ו׳ ז׳)

ביום כ״ב סיון תרמ״ז למלאת שנה אחרי מות הסופר הלאומי רבי דוד גארדאן נ״ע מת ויאסף אל עמיו החכם המליץ העברי איש חמודות ואדם ביקר רבי ז א ב ה כ ה ן ק א פ ל א ן בשנת הששים ואחת לימי חייו. במות אדם המעלה הזה נטל זיו המליצה העברית ובו אבדה שפתנו את אחד מטובי מליציה וכנסת ישראל אחד מבחירי בניה. רבי זאב קאפלאן היה ממשכילי הדור העבר ואחד מן שרידי הזמן אשר צדק ומישרים, יראת ה׳ ושכל טוב, אהבה לאומית לבני עמנו ואהבה טהורה לכל הנברא בצלם אלהים יחדו התלכדו בו ולא התפרדו. רבי זאב קאפלאן היה איש בעל חזון לב, בחזיונות לבו שגה כל ימי חייו. לבו היה פתוח אל צדק ומישרים נשגב ונעלה ויתעב את הצביעות וההתחסדות כפריצת גדר, הוללות וקלות ראש. לאמונה טהורה וצרופה גבר בארץ ואותה למד למאות תלמידים בשלשים וחמש שנה שהיה עומד ומשמש במקדש היהדות והאנושית בתור אמון פדגוג, אשר מעטים כמוהו בדורנו. רבי זאב קאפלאן בא לריגא בשנים הראשונות לשנות החמשים למספר הנהוג. ויפתח בית הספר לנערי בני ישראל, לשלשים תלמידים. עוד מעט והדרו נראה על פני פעלו, כי קהלת ישראל בריגא בחנתהו גם ראתה פעלו ותתן לו יד להרחיב גבול בית הספר ולהאדירו ובמותו היה מספר התלמידים שלש מאות, מלבד בית הספר לנערות, אשר ידי המנוח יסדוהו ובעמלו נקנה בית=אבנים בעל ארבע מכפלות בעבור שני בתי הספר אלה לחדרי התלמידים המוצאים ארוחתם ומשכנם בבית ספרם ולמעונות המורים והמשגיחים, עד כי היתה ריגא כמעט העיר האחת בכל מרחבי רוספיא אשר בתי ספרה העבריים היו למופת לבני עם הארץ. מלבד הנהגת בתי הספר עוד היתה המשרה על שכם החכם קאפלאן בתור סופר ומזכיר העדה, מנהיג ומיסד ביהכ״נ הגדול לנאורים וכל דברי הצבור היו נחתכים על פיו.

אמנם פעולת רבי זאב קאפלאן היתה רבה על כל סביביו ותתפשט על כל מחוזות הים הקדמוני מקום אשר בני עמנו נחתים שם. הוא היה מהיהודים הליטאים הראשונים אשר באו אל המחוזות האלה, מקום אשר יד החשמנים (באראנם) האשכנזים היתה בכל משלה ונשען על חקיהם מימי קדם, סגרו שער ארצם לפני היהודי הזר הבא להשתקע בגבולם, עד כי לא היה המשפט ליהודי ליטא לגור בריגא ומיטוי יותר משלשה ימים, ושוטרי העיר שטו ויחפשו בנרות ובחפשם איש יהודי הקריבו אותו לפני כס המשפט ויענישוהו קשה בענשי גוף וממון. כן היה הדבר נוהג עד שנת 1864. אולם בשנה ההיא בא הגענעראל גובערנער הגראף שובאַלאָוו לשכון כבוד בעיר ריגא ויבקר את כל ערי הפלך במדינת הים הקדמוני והעיר מיטוי בכללם; המנוח קאפלאן מצא את השעה ההיא לשעת רחמים ועת רצון ויושט ספר=זכרון (מעמאיר) להשר הנ״ל, ויהאר בשפת אמת ולשון למודים כיד בשרונו הטובה עליו, את כל הלחץ אשר החשמנים האשכנזים לוחצים את היהודים, ויותר מהדברים שכתב בספרו הואיל לבאר בשפתו הנמרצה שפה לנאמנים בהתיצבו לפני הגענעראל=גובערנער, עד כי נפש זה האחרון התפעלה מאד ויהי נרעש ונפעם לשמע האכזריות הנוראות הנעשות בהמחוז אשר בו הָפְקַד להיות לראש ולשלטון ויבטל את רוע הגזרה וליהודי ליטא נפתחו אז שערי מחוזות העיר.

בפרוץ הרעמים בארץ ומדת הדין היתה מתוחה על כנסת ישראל ומה״ע כרובם לא דנו דיננו למזור, בכל הארץ נשמע קול אחינו הנאנחים והנאנקים, אז התעורר אחינו הכהן המורה לצדקה המנוח קאפלאן ויערוך דברים בספר אל הסופר האדיר, אשר דבריו היו נשמעים לפני ולפנים, המנוח קאטקוב ורבות בא עמו בכתובים. דבריו היוצאים מן הלב נכנסו ללב איש המעלה הזה והזשורנאליסט האדיר הרים קולו בכח לעמוד לימין עם עני ואביון ויגער בשטן הנאוו. ווה. ויהם את צוררי ישראל בדבריו הנמרצים. הנה זאת קצות פעולת איש יהודי, אדם יקר וצנוע, אשר ממכון שבתו השגיח על כל הנעשה בקרב ישראל, איש מאנשי מעשה אשר קסת הסופרים היתה תמיד במתניו ובכל עת ובכל שעה היה מוכן ומזומן לתת את נפשו בעד שלום אמונתו ואומתו.

וכשם שהיה רבי זאב קאפלאן איש יהודי נאמן לאמונתו ונפשו וגוו מסורים לעבודת אומתו, היה איש חמודות אדם יקר וצנוע, מרבה להיטיב, איש אמת וגדל חסד, חכם לוקח נפשות, אוהב את המקום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. נפש בני הנעורים דבקה אחריו והוא הצית בקרבם אש האהבה לדת מורשה והאומה העלובה אשר ממנה יצאו, עד כי

במותו הלכו בני הנעורים אחרי מטתו הלוך ובכה ובאזניו שמע כותב הטורים האלה מרבים מתלמידי הפאליטעכניקום , כי אמרות טהורות היוצאות מלב טהור כרבי זאב קאפלאן מצאו מסלות בלבבם וידבקו לאהבה את עמם ותורת קדשם. כרקב בעצמותיו היו לו תעלולי המתבוללים המתנכרים לעמם . אחד החכמים מאוהביו ורעיו יספר לנו , כי פעם בצום החמישי בהיותו בדֻבלן אשר על שפת הים הקדמוני וקאפלאן יושב על הארץ , קורא ספר הקינות ועיניו זולגות דמעות , ויגש אליו אחד מהאבירים המתאמרים למשכילים ויאמר : הגם אתה בפנטיקים נמנית כי תבכה על חרבן ירושלים ? ויענהו הזק"ן אמנם כן עלי לבכות , כי לו לא חרבה ירושלים , אז הייתי לנושא משרה קטנה או גדולה , כי שפתי שפת עבר שגורה בפי והייתי מעתיק משפות אירופא לשפתנו הענוגה , אבל אתה המשכיל הנבער מדעת שפתנו , בור וריק מדעת התורה מה עשית אז , הלא כבני הגבעונים היית מחוטבי עצים ושואבי מים וע"כ שיש ושמח בחרבננו , אך אנכי אבכה לכבוד כי גלה ממנו . סגנונו בשפת עבר היה נעים ונחמד . הוא היה אחד מהשרידים אשר חרדו על טהרת השפה ומאד דאבה נפשו על ספרותנו אשר היתה לחומה פרוצה ויצא ממנה כל הדרה . הלא כה דבריו באחד ממכתביו לכותב הטורים האלה : „אוהב אני את עמי אהבה נצחת וחובב את שפתנו חבה בלי מצרים , אך אהבת שניהם לא תעור את עיני מראות ברע ולא תשנה את טעמי מהבין הוות . והנה מאז נסך ה' רוח עועים על הגוים והמשפחות ויחלו לקצות בנו מחוץ רבו ויעצמו גם בינינו בני בליעל המשחיתים כרם ה' צבאות ונותנים אותנו לשמצה בקמינו ומה יעשו סופרינו אשר קראו מבטן (?) לכלות פשע ולהתם חטאת ?... עיני עוללה לנפש עמי אשר אויביו יהותתו עליו , מחוץ ואוהביו משחיתים אותו בקרבו והוא ככבש אלוף אשר כל אוכליו לא יאשמו ... ולשפתנו היקרה היפה והמעונגה מה יעשו סופרינו ומכתבינו בימים האלה ? השביתו מטהרה , הסירו עדיה מעליה , פשטו מעליה בגדיה החמודות וילבישוה קרעים ובלויי סחבות , שנו פניה , השחיתו תארה חשוף חשפוה והשלך אותה החוצה ! ומה יעשה איש כמוני אשר יקרו לו רעיה מרחוק ונעמו לו אמרותיה מימי קדם ? ההוא ידבר וישמעוהו יקרא ויבינו קולו ?"... בכל זאת לא היה החכם הזק"ן הזה מבעלי קצה האחרון . בכל אהבתו את טהרת השפה ידע להשתמש בלשון חכמים תיטיב דעת ודברי המשנה והתלמוד היו שגורים על שפתיו . כמעט כל סופרי הדור וחכמיו עמדו עמו בברית האהבה והאחוה וברית אהבת עולם היתה כרותה בינו ובין מחותנו ראש משוררי עברית החכם יל"ג והחכם הדקטור הרב עהרליך נ"י , אלה השנים אשר הספידו כהלכה את החכם בפניו .

כמעט שנולד הרעיון היקר של חבת ציון וישוב אה"ק ויהי הזק"ן מן עשרה הראשונים אשר נתנו לבם ונפשם על הענין הקדוש הזה. כארבע שנים לפני פטירתו בא כותב הטורים האלה בכתובים עם החכם המופלא הזה , אז בעת ההתעוררות הכללית כאשר חג היובל לבחיר עמו הצדיק ר' משה מונטיפיורי ז"ל הלך וקרב , אז באתי במסרת ברית האהבה עם הנפטר היקר ומכתביו היקרים הראוים להגלות בקהל העירו בלבי רוח עז לעבוד עבודתי לציון כפי מסת כחותי הדלים והקלים . נפלא היה לראות את הפעולה הנמרצה והשקידה העצומה אשר שקד המנוח לטובת הענין הקדוש משאת נפשו . אוהבי הרעיון היו גם אהובי נפשו , ולכל אלה אשר חתרו חתירה מתחת להענין הקדוש הזה, אלה אשר בידיהם הרסו האחדות בין בעלי חבת ציון , לאלה היתה עברתו שמורה נצח ולא אבה סלוח להם וילך קודר בחמת לבבו בראותו העזובה הרבה והבקיעים אשר רבו בחומת בת ציון .

סופרים כר"ד גארדאן , סמאלענסקין והזק"ן היו נושאי הרעיון הלאומי בעצם טהרו ומרוחם האצילו על בני הנעורים בני דורם ובמות שלשת הרועים האלה מי מביא לנו תמורתם ? ועדת ישראל ברינא ידעה להוקיר את הכהן מורה לצדקה זה וכבוד גדול עשתה לו במותו . הרב הגאון הגדול רבי משה שפירא רע אהוב להמנוח הספידהו כהלכה ואחריו נשאו עליו קינים והגה הרב המליץ מהרא"א פומפיאנסקי , הרב החכם דקטור אברהם אבלי עהרליך , אחד מתלמידי בית מדרש החכמה , והאחרון הכביד דברי מחותנו המשורר החכם רבי יהודה ליב גארדאן נ"י , אשר לדבריו געה כל העם בבכיה . מות הזק"ן היה לאבל עם , כי היה אהוב למעלה ונחמד למטה . מעיניו הטהורות נשקפה נפש זכה וטהורה . שפתי כהן זה שמרו דעת ותורה בקשו מפיהו כל פנות העם , כתורני כמשכיל , כעשיר כרש .

המנחם ציון ינחם את בני משפחתו היקרים וכל יודעיו ומוקיריו , אבלי ציון המתאבלים עליו , ונשמתו תהא צרורה בצרור החיים עם נשמות כל צדיקי עמנו וגבורי לאומנו !

ווארשא בחדש אלול התרמ"ז

שאול פינחס ראבינאוויץ .

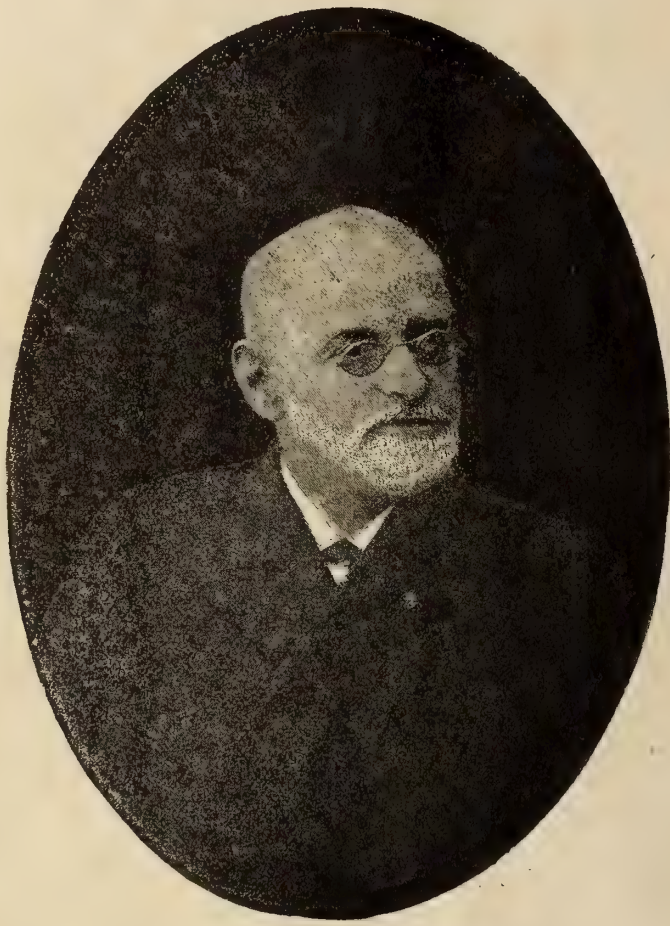
מות יהודה אשר גבר באחיו!

ביום כ"ט סיון שנה החולפת גוע ויאסף אל עמיו האיש אשר במותו לא הניח בין אלופי עמנו בארצנו כמותו. הרב הגביר האדיר והנאור רבי יהודה ליב בן משה ראזענטהאל נ"ע ובכתוב עמים Leon Rosenthal, במות האיש הגדול רב פעלים זה אבדה כנסת ישראל אשר ברוססיא את אחד מראשיה ומחזיקיה בעתים הרעות האלה. רבי יהודה בן משה נולד לאביו החכם המצוין בשנת תקע"ח בעיר מצער יאשינאווקא אשר במדינת ליטא וילמד ככל בני ישראל בני מדינתו ש"ס ופוסקים ממורים שהעמיד עליו אביו הנגיד כידו הטובה עליו, וירא ברכה בלמודו ויצא שמו לעלוי בישראל, ואז לקח אותו אחר כבוד להיות לאיש לבתו הגביר רבי שמואל יואל ניימארק מבריסק דליטא. שם יצק מים על ידי רבני העדה ויתרועע יחד את בני הגאון רבי יעקב מקארלין והם לקחו אותו להיות לעזר להם במסחרם ומסחר חותנו הגביר. לרגלי עסקי חותנו בפלך פאדאלסק־וואלין פגש החכם „ר' ליב בן משה" את האלוף והשוע האדיר רבי יוסף יוזל גינצבורג נ"ע ויקח אותו לס"ט פטרסבורג, למפקח על עסקיו ולסוכן על אוצרותיו. עוד בימי שבתו בפלך וואלין למד לדעת את בן־מנחם היהודי יליד רוססיא, את רי"ב לעווינזאהן בעהמ"ח „תעודה בישראל". החכם התלמודי הנפלא הצולל במים אדירים ומעלה מתהום התלמוד וספרות קדמונינו אבנים טובות ומרגליות להאיר בהן עיני יושבי חשך וצלמות. מרגעים הראשונים להתודעותו את החכם הפילוסוף העברי, גדר נדר גדול לאלהי ישראל, להקדיש חייו להפיץ השכלה טהורה נאמנה וצרופה בקרב אחיו, והמקום היה בעזרו להוציא לפעולת אדם את רובי מחשבותיו הטהורות, לחבר בימין עוזו את התורה והחכמה, „הדת והדעת". כי מדי בא לעיר הבירה ויהי לראש סוכני האדיר ואוהב עמו כמוהו הרי"ז גינצבורג וירא כי עת לעשות להיהדות הצרופה ברוססיא. בעת ההיא והשוע גינצבורג ראה שכל מה שרבי ליב בן משה עושה ה' מצליח בידו והברכה באה אל ביתו לרגליו, וישמע לעצתו ויפתח באנק גדול בשותפות ה' ראזענטהאל, וזה האחרון היה המוציא והמביא, עד שבמרוצת איזה שנים יצא שמו בעולם המסחר והקנין. ראש הבאָרזע וגדולי המסחר ואבירי הכסף היו משכימים לפתחו וישאלו בעצותיו כאשר ישאל איש בדברי האורים, עד כי בפעם אחת בראות הקיסר המנוח אלכסנדר השני נ"ע את איש קצר הקומה ר"ט יושב בבית התיאטרון וגדולי עיר הבירה העוברים על פניו דורשים בשלומו בכבוד וענות חן ויפנה בשאלתו: מי הוא זה היהודי הקטן? ותהי תשובת השר אדלער־בערג: „הוא ראזענטהאל השליט בהבאָרזע ועל פיו ישק מסחר רוססיא האדירה, הוד מלכות!"

בימי גדולתו לא פנה אל רהבים ולא רדף אחרי אותות כבוד מדומה וכרבות עשרו כן הרבה לגמול חסד עם אלפי אחיו, וביחוד לבני הנעורים השוקדים על דלתות בתי המדרש הגבוהים, ובכל גדולתו היה נאמן לאומתו ואמונתו. עסקיו הרבים לא לקחו את לבו כספר אחד או מאמר יקר במה"ע העבריים, השפה העבריה היתה שעשועיו ובחכמת ישראל שם כל מעיניו ועד זבולא בתרייתא לא זזה ידו מתוך התורה ודעת היהדות.

האיש הגדול הזה הציב לו עמוד־זכרון, עמוד־פאר בחייו ביסדו חברת מפיצי השכלה ברוססיא, החברה שהרבתה לעשות טובה להשכלת ישראל ותכמתו בסידור אחד ובמותו נשארה כספינה שאבדה קברניטה. ר' ליב ראזענטהאל היה יהודי ועברי מכף רגלו ועד קדקדו, והיהדות והיהודים היו שיחו והגיונו בשבתו בחדרו ובמסחרו, בחוג רעים אהובים, ובהתיצבו לפני סגני המלכות וגדוליה; ומי שלא ראה את הגביר המרומם האדון לעאן ראזענטהאל ולא שמע את דבריו בדברו על כנסת ישראל לא ראה אוהב עמו מימיו. העשירים האדירים העוברים דרך ברלין ופאריז מבקרים את בתי התיאטרות ומקומות טיול ושעשועים ולעאן ראזענטהאל דפק על דלתות תלמידי ישראל בני העניים שמהם תצא תורה, כאשר עשה כמה פעמים לכותב הטורים האלה ולרבים מחברי בני רו"פ המקשיבים לקח בחו"ל. הוא היה דורש שלומם, מתחקה על ארחותיהם וידבר אתם כאב רחום וחנון, ובהושיטו תמיכתו ביד נדיבה היה עומד ומשמש עליהם, עד כי הרואה מרחוק היה יכול לדמות שהוא המקבל ואלה הצעירים הם הנותנים. הוא היה רע אהוב לכל גדולי החכמים בחו"ל ושמו יצא לתהלה כמעט בכל מקום אשר דבר היהדות מגיע.

לו נאספו כל תלמידי החכמים, אשר בחסד לעאן ראזענטהאל עלו על גרם מעלת ההשכלה והעשר והיו לעדה גדולה, ואיה סופר איה מונה את כל הקהל הגדול של הסופרים והמשוררים, מחברי ספרים חדשים ומקיצים נרדמים, עורכי מה"ע, ומי ימנה כל האסורים שנפדו בחסדו, כל יושבי חשך וצלמות שראו אור החיים בהשתדלותו! מי יודע מספר כל

החכם ואוהב עמו השוע והגביר רבי יהודה בן משה המכונה **לעאן ראזענטהאל** נ"ע

נולד בשנת ה'א תקע'ב - נפטר בשנת ה"א תרמ"ז.

הכלות העניות שהכניס לחופה, כל הערומים שהלביש וכל קשה יום אשר היה לו למלאך מושיע!! עם זה היה גדול בתורה וסופר עברי בעל סגנון נפלא ושפה צחה והיה צנוע וענותן, עד כי גם לבתו היחידה העדינה והיקרה, אשת הפרופיססור בברלין ד"ר קארל בערנשטיין, הטוב והמטיב, לא הגיד מעולם יום לדתו למען לא תפזר כסף למתנות כמנהג ארץ אשכנז, ומרגלא בפומיה היה לאמר: „באתרא דליעול ירקא וכו'" ובמקום הפזור ללא תועלת אחלק הכסף ביעקב ואפיצו בישראל.

תולדות האיש גדל חסד ורב העליליה הזה אחוזות וקשורות בתולדות הכנסיה הישראלית והספר „תולדות חברת מרבי השכלה" הוא ספרו של אדם הגדול הזה ולא נותר לי כי אם לשיר קינת זקן המשוררים:

אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד מַר כַּתַּנִּים
אֶשָּׂא בְּכִי נְהִי וַאֲנָחָה,
עַל שׁוֹשַׁנָּה חֶמְדַּת גַּנִּים
כִּי נִקְטְפָה חָלְפָה הָלָכָה;
אֶחֱזוּ שַׁעַר הַשַּׁאֲנַנִּים
חֲמַת יְיָ נִתְּכָה,
הַבִּיטוּ. עֵמֶק הַשּׁוֹשַׁנִּים
אֵיךְ הָיָה לְעֵמֶק הַבָּכָא!!"
עַל גֶּבֶר בְּכָל הַזְּמַנִּים
מְעַטִּים כָּמוֹהוּ לִבְרָכָה;
עָלָיו יֹאמַר אָב לְבָנִים:
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁלּוֹ כָּכָה!

דור לדור יביע תהלתו, זכר רבי יהודה ליב ראזענטהאל לא יסוף מאחינו בארצנו ושמו ינון עד דור אחרון בספר תולדות ישראל. תנצב"ה

אברהם יהושע יפה

ר' מרדכי צבי מאנע

כפרח חמד שתול על פלגי מים ומרהיב ביפיו עין רואים ועבר פתאום רוח סעה ועקרו מני אדמת מטעו והפכהו משרש, כן באבוד ימי חיי המנוח הצעיר, בהחל כשרונותיו הנפלאים להתפתח ולהעלות נצה ולשמח אלהים ואנשים קטפהו פתאום המות בשנת העשרים ותשע לימי חייו! ר' מרדכי צבי מאנע נולד בשנת תרי"ט בעיר ראדאשקאוויץ (פלך ווילנא). אביו ר' משה מאנע מצא מחיתו מן המלמדות ויתפרנס בקושי ובלחץ, עד כי לא השיגה ידו לשום עין על בנו ולחנכו כראוי וילמדו בתוך יתר תלמידיו את התלמוד ונושאי כליו. בכשרונותיו הנפלאים ובשכלו החד והעמוק משך עליו הנער עיני רבים, כן הראה נפלאות בתארו בשרד עלי גליון תמונות וציורים שונים, אשר אף אם היו עדנה חסרי טוב טעם הצירים, בכל זאת הוכיחו למדי, כי רוח כביר וכשרון נפלא מתנוסס בקרבו. כמלאת לו שלש עשרה שנה שלחהו אביו לעיר מינסק להגות שם בתלמוד בבית הישיבה. שנים אחדות שקד שם הנער על למודו, אבל לרגלי העוני והלחץ אשר דכאהו עד עפר וימרר חיתו נאלץ לעזוב את שלחן למודו וישב אל עיר מגורי אבותיו. ע"פ עצת מיודעיו שלחהו אביו לווילנא אל בית הישיבה אשר שם, שם החלה אהבת ההשכלה לפעם בקרב לב הנער ויחל להגות במסתרים בכתבי הקדש ולקרוא בשפת רוסית. מחזה הטבע ביפיו לקח את לבבו ונפשו שבעה ענג אין קץ למראה התולדה וחמודותיה ויצא כפעם בפעם אל מחוץ לעיר לשוח בהרים ובעמקים. בעזר חבריו ומכיריו החל לבקר בלאט את בית הספר לציירים ויפליא את לב מורי בית הספר בכשרונותיו הנעלים וברוחו הכביר ויחישו לו עתידות גדולות. בעת ההיא החל הנער לנסות את כחו בשיר ומליצה ויערוך את רעיוני רוחו עלי גליון במכתביו אשר הריץ לרעיו. בשנת תר"מ עברה עליו מחלה עזה ותהי כרקב בעצמותיו ותלחך את לשדו מעט מעט ותשפתהו עד עפר. בשנה ההיא נסע לעיר הבירה להקשיב שם לקח בהאקאדעמיע לחכמי צירים; שם כתב את שיריו הנחמדים „הלילה", „הגיוני עצב"; אנשי חסד תמכו בידו בבקרו את האקאדעמיע ובשנה הראשונה לכניסתו זכה לאות כבוד מטבע של כסף. במשך ימי שבתו בעיר הבירה רכש לו ידיעה רחבה בשפת אשכנזית ויכתוב מאמרים ושירים בשפת קדשנו. בקיץ שנת תרמ"ד שב לביתו והרופאים צוו עליו לבל יסע עוד לעיר הבירה אם חייו יקרים לו; ע"פ עצת הרופאים בווארשא נסע לסלאוויטא וישב שם כל ימי הקיץ, אבל מצב בריאותו לא הוטב עד מה, וישב לווארשא וישב שם ירחי מספר ויכתוב שירים ומאמרים רבים, גם ציר תמונות אחדות בעד נדיבי עם. אח"כ שב לביתו וישב שם עד יומו האחרון. בשבת חוהמ"ס שב רוחו אל אל ויעזוב לאנחות את הוריו, יודעיו ומכיריו המתאבלים עליו וממאנים להתנחם על מותו. יהי זכרו ברוך ותנצב"ה.

רבי ליב (לעאפאלד) קאמפערט
חוזה חזיונות בת עמו

הסופר הזה הנודע למשגב בישראל ואדם נאסף אל עמו ביום כ"ט חשון להשנה החולפת בשנת הששים וארבע לימי חייו. הוא היה הראשון והיחיד בדורנו בין הסופרים צַיָרי-פלא הבוראים להם נפשות רבות החיות וקימות בשכונת היהודים, העולם הקטן של הגהעטטא בארץ מכורתו במדינת ביהם היה לו לעולם-מלא נעימות התמימות. בחרט אנוש וחכם בתכונת הנפש ובעל לב רגש הציג לפנינו קאמפערט את פרצוף פני אחיו בני עמו בתמונתם וצביונם, ואף כי שת עליהם הוד המליצה הנה כל יצוריו נושאים עליהם חותם האמת. צר לנו פה המקום לפרוט כל ספוריו הגדולים והקטנים, אשר כל אחד מהם הוא חזון-יקר גם בהספרות האשכנזית. שני סופרים-מספרים, כבירי הדעת וחכמי חרשים עמדו להאשכנזים בערטהאלד אויערבאך ולעאפאלד קאמפערט. אך בעוד שהראשון נתן לזרים חילו, וכל ספוריו המה לעלה ולקלס את חיי העם-האשכנזי בימים מקדם ובזמן הזה, בעוד אשר בערטהאלד אויערבאך עשה לו שם בספוריו „דארף-געשיכטען" וארחות חיי העם אשר ממנו יצא שרף מעופף האנטיסימיטיזם ועל העם הזה גאותו, היתה תהלת קאמפערט בהספרות הכללית בספוריו: „מרחוב היהודים", „היהודים בביהם", „פראנץ והעני", „האקדח". אמנם פעמים רבות התהלל גם המנוח באלילי ההתבוללות, אך זאת היתה רק כאשר נשען על בינתו וכאדם שגה במשפטו, אבל לבו היה ער תמיד לסגלת בית אבותיו ובתאר פני האיש „מנחם ווילנא" הראה לדעת כי יודע ומרגיש הוא בנפשו את חבת ציון בכל תקף עזה. מנחם ווילנא הוא החובב ציון האמתי, המעטים מאד בינינו גם היום ומה גם לפני ימי דור אחד בכתוב קאמפערט את ספורו הנפלא. בספורו „שתי החרבות" ו„זעעלענ-פאנגעריין" נתן ק. תורה שלמה לבני דורו, עד כמה עליהם להזהר לבל לתעות אחרי אור-מתעה כזכוי הזכיות, להת כפר בעדו מורשת אבות וסגלות לאומנו, וכי הנפרד מעמו הוא כאבר המדולדל ונטרד משני עולמות.

החכם קאמפערט נחל כבוד ותהלה בישראל ואדם, נתכבד באותות הכבוד מאת קיסר אויסטריא וכל גדולי וויען היו מבאי ביתו ומשכימים לפתחו ובקהל סופרי אשכנז גדול ונכבד שמו. ה' יחונן עפרו ונפשו תהא צרורה בצרור החיים עם נפשות סופרי עמנו וחכמיו משנות דור ודור.

שפ"ר

ר' גבריאל יהודה ליכטענפעלד ז"ל

הרב החכם הזה, אשר גוע ויאסף אל עמיו ביום הששה ועשרים לחדש אדר בשנת הששה ושבעים לימי חייו, היה אחד החכמים המצוינים יחידי הסגלה המעטים ששתלם הקב"ה בכל דור ודור. ראוי הוא האדם הגדול הזה, להיות תמונתו מחוקה על ספר דברי הימים לבני ישראל, ותולדותיו רשומות בכתב אמת לזכרון לדור אחרון, בתוך תולדות שאר גדולי ישראל אשר היו למופת לעמם.

אך למורת רוחנו שני הדברים האלה נפלאו ממנו. החכם הזה היה מצוין גם במדותיו מרבים, הוא היה מצניע לכת באמת ובתמים, ותכלית שנאה שנא את הרודפים אחר הכבוד, ויבז בלבו לאומרים לעשות למו זכר עולם בהשאירם תמונות פניהם לדור, ויהיו בעיניו כאנשים העושים להם נפשות בחייהם למען ינון שמם אחרי מותם. אך לשוא הפצירו בו בניו ומיודעיו לתתם לצייר להם דמות דיוקנו לזכרון כי שומע לא היה להם. כי יפלא הדבר בעיני הקורא, אגלה את אזניו כי לא אחד היה המנוח בדבר הזה, וחכמים רבים גדולים ונכבדים חשבו כמוהו. החכם הנשגב לעווריער, אשר עשה לו שם עולם, בגלותו עפ"י חשבונותיו העמוקים כוכב לכת חדש אשר לא שזפתו עין אדם לפניו, השיב ריקם את פני כל אוהביו אשר אמרו לצור תמונת פניו בחרט, וכל יגיעם ועמלם להטותו מדעתו עלו בתהו, ולולא יוצר פסל אשר חצב עוד בימי נעוריו את סמל תבניתו באבן, כי עתה לא נותרה ממנו כל תמונה אחרי מותו.

וכאשר אזלת ידנו מתת את תמונתו בספר, כן נפלא ממנו מלספר גם שמץ דבר מתולדות ימי חייו, כי המנוח אשר אהב להשתעשע עם אוהביו ולדבר אתם על כל הנעשה תחת השמש, לא הוציא מעולם מפיו אף הגה קל בענינים הנוגעים אליו, ולא דבר על נפשו גדולה או קטנה.

מפי אנשים אשר ידעוהו מימי נעוריו נודע לי, כי היה המנוח נצר מגזע משפחה מיוחסת בישראל (הרמ"א ז"ל), ובעודו בימי ילדותו שמש את גדולי הדור ויצא שמו לתהלה, ואחר אשר מלא כרשו בתלמוד ובספרות ישראל, שם אל המדעים פניו ויאמר לחכמה אחותי את ויעש גם בה חיל. לו חיה האיש הזה לפני מאתים שנה בטרם השתרע עץ הדעת ויעש בדים וישלח פארות ויהי „לעץ שהוא פוסה על פני כל החיים וכל מימי בראשית מתפלגים מתחתיו" עד כי קצרו עתה ימי בן חלוף מעלות גם עד מרום אחת מסעפותיו, כי אז בלי ספק בשם "Polyhistor„ או „החכם

הכולל" כנוהו, כי מלבד שפה קדש וספרי התלמוד שנתגדל על ברכיהם ידע אל נכון שפת רומית, אשכנזית, צרפתית ופולנית. מעשי ידי חכמיהם נגולו כספר לפניו, והיה בקי בכל מקצועותיהם, כי רוחו הכביר לא אמר הון בסגלו לו אחד מענפי הדעת, כי כל דבר אשר במדע יסודתו משכו אחריו ברב כח, והדברים אשר שם Terentius בפי Chremes לאמר Homo sum, humani nihil a me alienum puto (אדם הנני וכל אשר לאדם לא מוזר הוא לי) היו אור לנתיבתו. כן ידע המנוח תולדות דברי הימים וקורות החכמות והמדעים, חזיונות בחירי סופרי העמים ומבחר שיריהם ומליצותם, ורבים מהם ידע בעל פה. אך ביתר שאת לקחו את לבבו תורת המשפטים, הפילוסופיא וההנדסה. בדעת המשפטים מצא חית ידו ימים רבים ולו היה את לבבו לקבץ הון לו, כי עתה הנקל היה לו הדבר הזה. אולם החכם הזה, אשר בו נקבצו יחד שאר רוח ונפש נדיבה, הוקיר חכמה מפז וצדקה מכתם אופיר, וכטוב לו הרבה להגות בחכמה ובמדע, ולעשות טוב ולהעניק מכספו כל מבקש עזרתו. לעת זקנתו סר צלו מעליו, כי נשתנו סדרי המשפטים בארצנו, ותורה חדשה נתנה תחתיהם, והמנוח אשר שפת רוסיא מוזרה היתה לו, ועיניו החלו כהות לרגלי העבודה הקשה אשר עובד בהן ויעל עליהן דוק, היה יכול להתאונן בצדק ולאמר כי הימים הראשונים היו טובים מאלה, ובכל זאת לא שמעו איש מתרעם על מדותיו, ולבו היה שמח וטוב עליו כל הימים, כי רוחו הגביהה עוף ולא השפיקה בילדי חמר; וגם בעת אשר עולמו חשך בעדו, עוד קרנים היו מידו ומשכילי עם אשר באו לבקרו, להשתעשע בחברתו ולשמוע אמריו כי נעמו, כי היה האיש הזה כמעין המתגבר, נחל נובע מקור חכמה והיה מפיק מרגליות, ובידיעתו הרחבה בספרי עם ועם אשר היו שגורים וערוכים על שפתיו, במשפטיו הישרים על דבר כל חכמת בינה, באמרותיו החרוצות והמלאות חן ושכל טוב ידע למשוך אחריו את לב שומעיו. בשיחותיו היקרות עלו בלולים חכמי עם ועם משורריהם ומליציהם: יהודה הלוי ופינדאר, עמנואל ויובנלים, אלחריזי והיינע, לוצאטו ושיללער, וויזל ומיצקעוויץ נפגשו: שפינוצא ודמקריט, גבירול ואפלטון, מימון ולייבניץ יחד נצבו, היפלא אפוא כי הרגעים והשעות חלפו ויעופו בחברתו ואיש לא ידע ולא הרגיש? החכמה והמדע היו כל חלקו בחיים, וגם באחרית ימיו אחר אשר עלתה ביד הרופאים להעלות לו ארוכה ולהסיר הדוק מעל פניו, שב ויקדיש להם את נפשו כבתחלה, וישם בהם כל מעיניו וירב לקרוא ולעשות ספרים הרבה, ועד יום עלותו על המטה אשר לא ירד עוד ממנה לא מש עטו מידו.

המנוח הדפיס בחייו ספרו „ידיעות השעורים", הכולל בתוכו תורה שלמה בחכמת מדידת השטחים והגופים (Planimetrie & Stereometrie) וקבוצת ענינים שונים ויקרים בהנדסה, וספר „ספורים בשיר ושירים שונים" אשר חבר יחד עם המשורר יל"פ, והסופר והמבקר סמאלענסקין ז"ל אשר לא לפניו חנף יבוא ואשר מעטו מאד הסופרים אשר יצאו מלפניו צדיקים בהשפטם מלא פיו תהלת השירים האלה ויאמר עליהם כי אבן חן המה בספרות העברית. מלבד אלה כתב מאמרים שונים בהשחר (חקר דין ועוד) ובמכ"ע הפולני Izraelita (מאמרים ע"ד המהנדסים בישראל). מחברותיו: צפנת פענח, תוספת לערבון וכהן ללא אלהים, אשר בהם יצא לריב עם הרב החכם הרחו"ם נודעים בקהל עם, ובימים האלה יגמר בדפוס ספר על החשבון הפשוט (אריטהמעטיק) אשר לא זכה המחבר לראותו יוצא לאור בחייו, אבל יותר מאלה השאיר אחריו בכתובים וביד חתנו הנכבד ה' אייזענבערג נמצאו ספרים שלמים, יסודות המדידה ואקלידס בהוספת באורים וחדושים, חכמת האלגברא, המשולשים, המדידה המנתחת וחשבון הנשגב, מלבד מאמרים שונים גדולים וקטנים ושירים נכבדים בשפת עבר ופולניא.

אלה הם קצות הדברים אשר מצאה ידי להעלות על ספר על אורות החכם הנכבד הזה, אשר כעשרים שנה ידעתיו והוקרתיו; כרע וכאח אתו התהלכתי וכל דרכיו הסכנתי, ובאמת ובתמים אוכל לאמר כי היה האיש הזה מורם מעם בשאר רוחו ובתכונות נפשו היקרות. אחד ממשכילי הרבים באמת, טהר לב ונדיב רוח, אהוב למעלה ונחמד למטה, הוגה דעות נשגבות ומצניע לכת וענו, חותם תכנית חכמי הדור הישן ההולכים ומעטים בימינו לעינינו, ומי יביא לנו תמורתם? יבוא שלום ינוח על משכבו הולך נכחו, תנצב"ה.

דברי אחד מאוהביו, מכבדו בחייו ומכבדו במותו.

חיים יחיאל בארנשטיין

הרב ר׳ ישעיה מאיר שאפירא

אבדה גדולה אבדה עדת טשארטקאוו וכנסת ישראל כלה, אבדה שאינה חוזרת מהרה בדור יתום הזה, כי ביום א׳ י״ג טבת תרמ״ז גוע ויאסף אל עמיו מורה לצדקה הרב ר׳ ישעיה מאיר שאפירא ; הרב הגדול הזה היה מהרבנים היחידים בדורנו, אשר מלבד גדלו בתלמוד ונושאי כליו היה חכם מופלא בחכמת ישראל ודעת העולם וסופר מפואר בשפת עבר. ספריו היקרים עשו רושם גדול בעולם היהדות, בטוב טעמו ונעם הגיונו ידע לשום דרך בים התלמוד, בראשית התנועה לישוב ארץ ישראל היה הוא הרב האחד בגאליציה, אשר רכש נפשות להענין הקדוש ולכל בו היו חיי רוחו. עדים מכתביו הרבים אשר הריץ ללשכת ההנהגה ומזכרת משה, מכתבים הראוים להתפרסם בקהל רב כאמרות טהורות יוצאות מלב עברי אשר לבו לציון ותחית האומה כל שיחו והגיונו. הרב הזה מלבד גדלו בתורה וביראה (אשר ע״ז יעיד ספרו ספר זכרון), עוד עסק בצרכי צבור באמונה: יסד בעירו חברת „בקור חולים״; „יד-חרוצים״ אשר מטרתה להיות למגן ומשגב לבע״מ לעת תמוט רגלם; „בטחון־כסף״ להרים מכשול צורך הכסף מאנשי מעשה הבינונים; „ת״ת״ לתורה ולתעודה, וכעמוד ברזל הי׳ איתן לדעותיו הנשגבות למרות מורדי האור הקנאים החשכים אשר מררוהו ורבו בעד פעולותיו היקרות לטובת הכלל. עד יום מותו היה חבר לבית מועצות העיר ונפטר בשם טוב, לפני שמש ינון שמו!

ר׳ אליעזר ש״ץ דק״ק לאדז

שחל״ח יום ב׳ וארא תרמ״ז. הוא היה ירא אלהים באמת וכבד את ה׳ מגרונו רחים רבנן ומוקיר רבנן, הוא נריבות יעץ ועל נדיבות קם, כי היה מעשה למעשה הצדקה אשר כלכל כחמשים משפחות עניות כידוע לאנשי לאדז. והניח אחריו בנים גדולים בתורה וביראה, הרה״ג אב״ד בק״ק ראדום, מ״צ בעיר לאדז ועוד. זכרו לברכה!

הרב ר׳ אברהם שמואל דיסקין

אב״ד דק״ק ווילקאָווישק (פלך הוראדנא נפטר בשיבה טובה בליל מוצש״ק לסדר „ויגוע ויאסף אל עמיו, חבר ספר יקר ונפלא בשם „שם בנימין״ ועוד השאיר אחריו חבורים רבים בכ״י. הוא היה מן הרבנים המצוינים אשר התאחדו בם תורה וחכמה כאחד, כבן שבעים שנה היה במותו וכעשרים וארבע שנים נהל עדתו בצדק ובמישור. תנצב״ה!

לזכר עולם

יהיה האי גברא רבא הרב הגאון המפורסם מוהר״ר יהושע ראבינאוויץ אב״ד בעיר נעשוויז (פלך מינסק) בן הרב הגאון מוהר״ר אליהו קאלישער ז״ל, הנקרא בשם ר׳ אליהו ראגאלער.

הרב ר׳ יהושע הזה היה אחד מן המצוינים, במדותיו התרומיות ובתכונת נפשו התמימה בתורתו ובחכמתו. הוא היה איש אשר רוח בו שהיה יכול ללכת לרוח של כל אחד ואחד, ומרוב חכמתו נתמנה לרב בעודו באביב נעוריו בהיותו בן שמונה ועשרים שנה, ויכהן פאר במשמרת הרבנות בעיר קלעצק עשרים שנה, ואחר נתכבד לשבת על כס ההוראה בעיר נעשוויז וינהל שם עדתו בכבוד, ויעבוד בה עבודת הקדש גם כן עשרים שנה. — ובכל הארבעים שנה האלה לא פסק פומיה מגרסא ויעש לילות כימים לתורת ה׳ ועבודתו, ויהי בקי בבבלי וירושלמי וספרי הקבלה, וכל ארבעה ספרי השו״ע היו שגורים לו כמעט על פה.

את משמרת הרבנות לא לקח לו לעטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפר בה, כי אם מאשר הפצירו בו מאד, ויקחוהו אחר כבוד ויעמיסו עליו עבודת הקדש הזאת לנהל צאן מרעיתו אחרי כי הכירוהו לנאמן רוח משכיל בכל דרכיו ונוח לבריות. גם נוצרים האמינו בו באמונה שלמה כי כל משפטיו צדק ולא יעשה עול במשפט, ולא יפלה בין בן אמונתו ובין בני אמונה אחרת, ועל כן דין ודברים כי היה בין יהודי ונוצרי, לא קרה בכל ימי שבתו על כס ההוראה כי יגישו עצומותיהם לבתי המשפט ולערכאותיהם, וימסרו תמיד את דינם בידו ויצאו ממנו שבעי רצון. חזון לא נפרץ הוא בימים האלה, יהי זכרו ברוך. הוא היה אחד מבני עליה, תמים והצנע לכת ומעורב בדעת עם הבריות, ותורה עם דרך ארץ יחד היה מנת חלקו וגורלו בחיים.

רוחו שבה לאלהים חיים עש״ק כ״ב אדר שנת תרמ״ז בעיר נעשוויז בהיותו בן ששים ותשע שנים. תנצב״ה וה׳ יחונן עפרו אמן.

ש. יאנאם

הרב ר׳ שמואל בירנבוים

הרב הגאון הזה היה תלמיד מובהק של רשכבה״ג ר׳ עקיבא איגר ז״ל, ושמש בכהונת הרבנות בעיר דובנא, מלבד חריפותו ובקיאותו בשני התלמודים בבלי וירושלמי ופוסקים ראשונים ואחרונים היה גם בלשן גדול בלשונות: עברית, ארמית ואשכנזית. ויהי מצוין במדות טובות. ביתו היה פתוח לרוחה תמיד לכל איש מצוק ומר נפש ויהי משען לכל נענה וקשה יום.
נפטר ביום ו׳ ער״ח ניסן תרמ״ז. יהי זכרו ברוך!

ר׳ מרדכי ראבינאוויץ

הרשני אדוני המו״ל להודיע צערי לרבים, להסיך נסך דמעותי על הלקח ממני ביום ט׳ לחדש ניסן אבי היקר כבודי ותפארתי, הר״ר מרדכי בהרב ר׳ יוסף ראבינאוויץ ז״ל. כדאי וראוי האיש הנעלה הזה כי יסופר חסדו לדור ולהציב לו ציון לזכר עולם, כי אין חזון אנשים כאלה נפרץ בדור יתום זה. בני דור הישן — אבדו בו חותם תכנית יראת ה׳ טהורה, עובד את ה׳ באהבה עד אחרית נשימתו; תופשי התורה — מעוזם ומשגבם, דלים — מגנם וקרן ישעם; ומרדכי היהודי התמים והישר הזה, גדול היה ליהודים יושבי קאוונא, ושמו נודע לתהלה מקרוב ומרחוק לשם ולתפארת, כי כל ימיו היה גביר לאחיו, וממרום מצבו שכן תמיד את דכא ושפל רוח ויהי ביתו פתוח לרוחה לכל קשה יום ומר נפש. גם בהיותו קרבן עולה ויורד על מזבח הזמן, בערוב שמש הצלחתו באחרית ימיו, הקדיש כמעט מחצית הונו לבנות כמו רמים בית תפלה בחצרו, שיהיה בו מעון להופשי התורה המסתופפים בחצרות בית ה׳, ויחלק עמם לחמו בנפש נדיבה ובלב שמח, ורק לזה נשא נפשו הטהורה, וחדות ה׳ היתה מעוזו כל הימים.

עדת קאוונא ידעה להוקיר ערך האבדה הגדולה הזאת. כל אנשי העיר חרדו לשמועה על מות האורח הנכבד הזה, ויחלקו לו הכבוד האחרון, בנשאם אותו על כתף לבית מועד לכל חי, ורק בשביל כבוד ערב החג לא נספד כהלכה. הרב הגאון ר׳ יצחק אלחנן נ״י דבר רק דברים קצרים בבית תפלתו בעמדו מול ארונו, וכל העם התמוגג בדמעות.

בן שמונים שנה היה במותו; אבל למנות צדקותיו וחסדיו הרבים מעטים ודלים מספר ימיו, כי לגדולות נוצר האיש הנעלה הזה, ובקדושה ובטהרה השיב נפשו אל האלהים, יהי זכרו לברכה עד דור אחרון!

בנו המתאבל עליו יצחק ראבינאוויץ איש קאוונא.

הרב ר׳ אליהו אליעזר

מורה צדק בק״ק ווילנא גוע ויאסף אל עמיו יום ו׳ עש״ק כ״ח ניסן תרמ״ז. הרב ר׳ אליהו אליעזר היה מגבורי התורה בזמננו כאחד מגאוני זמננו ועוד בימי עלומיו ראהו הגאון הגדול רבי ישראל סאלאנטער ז״ל ויקחהו לחתן לו. להמנוח הנ״ל היתה התורה בירושה מאביו הגאון רבי יצחק שירווינט ז״ל מו״ץ בווילנא. ויותר שהיה רבי אליהו אליעזר שר התורה היה חכם גדול בהויות העולם ורבים שאלו לעצתו בדיני ממונות מקרוב ומרחוק, ה׳ יחונן עפרו! הרב הגביר ר׳ וואלף אייזענשטאדט אשר בביתו גר הרב הנ״ל, כאשר שמע סמות שכנו אחזהו השבץ וימת גם הוא מיתה פתאומית, ינוח בשלום על משכבו! — הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו!

רועי ישראל בעיר דינאבורג!

משנה שברון השברה בשנה הזאת עדת ישראל בדינאבורג, כי לקחו מעליה שני רועיה: הרה״ג אב״ד לחסידים פאר הדור והדרו ר׳ אברהם ליב האמלער ז״ל. הוא היה משרידי החסידים הראשונים תלמידי האדמו״ר מליבאוויטש נ״ע, ויותר מחמשים שנה שמש בכתר הרבנות בערי באברויסק, סמילעוויטש, האמעל ודינאבורג. היה איש תם וישר רודף שלום ואוהב האמת, חסיד ועניו, שונא בצע במלא מובן המלה הזאת. פזרון צדקותיו הרבות הוא למעלה מן הטבע, נפטר בשם טוב ביום ב׳ ער״ח סיון תרמ״ז, זכרו לברכה!

וביום ג׳ מנ״א נפטר הרה״ג עמוד התורה ובקי בכל חדרי התלמוד מו״ר ר׳ ראובן הלוי ז״ל, וישב על כסא הרבנות בערי איוויע ניעשוויז אמציסלאוו ודינאבורג. מלבד תורתו ויראתו נודע בבקיאותו הגדולה בתלמוד עד כי תמיד שאב את המקור הראשון והוא היה לו למאור עינים לענות לשואליו דבר, ומרגלא בפומיה: „כחא דהיתרא עדיף!״ תנצב״ה!

הרב ר׳ משה נחמיה כהנא

ביום ג׳ שמיני לירח סיון אבדה הבת ירושלים

אבדה שאינה חוזרת, כי לקח מעל ראשה הרב ר' משה נחמיה ב"ר משולם, שהיה עבד לעדת ישרון ועסק בלמוד „הישיבות בק"ק פיטראוויץ, חאסלאוויטץ ובעיר הקדש ירושלים תובב"א". הרב הזה העמיד תלמידים הרבה בהיותו כעשרים ושתים שנה ראש ישיבת „עץ-החיים" בעיה"ק. הוא המית את עצמו באהלה של תורה ומסר נפשו ליראה את ה' ולאהבה אותו כל הימים. בלמודו בחר דרך הפשט ודרך האמת והיה זך השכל מאד מאד. ובמותו צוה לבלי יספידוהו ולבלי יכתבו עליו שום תאר של כבוד — תהי נשמתו צרורה בצרור החיים עם כל הכתוב לחיים בירושלים!

ר' ראובן וועללער

המכונה נ"ר מעיר דינאבורג בן שמונה וחמשים שנה היה במותו. ונפטר יום ד' כ"א תמוז תרמ"ז. הרב החכם הזה היה מיחידי סגולה התורנים והמשכילים מבני דור העבר אשר בהם נקבצו באו יחדו כל המעלות שמנו חז"ל בתלמידי חכמים המעטים. הוא היה גבור בתורה, חכם לוקח נפשות בטוב טעמו ונעם לקחו. בעל השכלה נאמנה ואמונה ישרה. קרא ושנה הרבה ויפץ רובי תורותיו לראשונה בתור מורה בבתי אלופינו הנאמנים לה' ולישראל עמו ואחרי כן באו ממנו מאמרים גדולים במה"ע וביחוד במה"ע „המגיד" אשר עשו בעתם רושם גדול. הוא היה מצר בצרת ישראל ויהי משען ומנוס לכל נקשה וכושל בעמו ובעדתו. עדת דינאבורג וביחוד הגבירים האלופים לבית פריד-לאנד ידעו להוקיר חין ערך האיש הנעלה הזה. ובימי זקנתו היה סיפק בידו לעסוק בתורה וחכמה מתוך הרוחה. בדור יתום כזה אשר התורנים והמשכילים הולכים ומתמעטים, מות רבי ראובן וועללער היא אבדה שאינה חוזרת. ה' ינחם אבליו בני משפחתו וביחוד חתנו חובב ציון, ספרותנו ואומתנו רבי משה גראד נ"י וכל המתאבלים עליו ונשמתו תהא צרורה בצרור החיים!

ר' דוד משה מיצקון

המשורר היקר והמליץ המפואר הזה נולד בחדש סיון תקצ"ו. הוא היה איש טוב לב מטבעו, ענו ושפל רוח, איש אמת ואוהב ישראל באהבה נאמנה. ויותר שהיה בלשן בשפת עבר ודקדוקה עוד ידע שפות: רוסיה, אשכנז וצרפת. המשכיל החכם הזה נודע בקהל הסופרים והמשוררים ע"י ספרו „כנור דוד" וע"י שיריו ומאמריו היקרים במה"ע לב"י. נפטר בן חמשים ואחת שנה בליל ש"ק ב' מנחם אב תרמ"ז. תנצב"ה!

ר' שלמה ראזענצווייג ז"ל
ממעזריטש

נולד ביום ט"ו סיון תקפ"ד
וגוע ביום ב' כ' אלול תרמ"ו.

המנוח היקר ר' שלמה ראזענצווייג מעיר מעזריטש היה בן הרה"ג הנכבד בעמו ר' גדליהו ראזענצווייג ממעזריטש וחתן האיש הרם תורני ועשיר גדול ר' שאול ראבינאוויץ מעיר מיר ברוסלאנד נין ונכד לבעל פנים מאירות ז"ל.

בילדותו עוד הוכח על רגלו האחת — ולאחרונה מחלת הקבה אנושה ועצומה דבקה בו ובכל שנה ושנה נסע הוא ז"ל למעיני הישועה — ובשנה זו בנסעו מטעפליץ לעיר וויען להתיעץ בהרופאים תקפתהו מחלתו, ופתאום בא יומו בשנת שלש וששים לימי חייו לדאבון לב בניו ומשפחתו הרמה — ולכל בני עירו אשר כלמו נתנו כבוד ותהלה לשמו בעבור כשרון פעולותיו.

אנכי הכותב הייתי אמון אתו, ואוכל להגיד חבל על דאבדין, כי מלבד בקיאותו בתלמוד ופוסקים צמודים היו בו החכמה והמדעים, ואהב מאד שיחת חכמים ומשליהם שגורים היו על פיו. קבל תמיד כל אדם במצהלות פנים, והיה מבין למאד את תהלוכות בני אדם. בגופו, בממונו ובעצתו היה מעוז לדל ואצל תמיד מועד להטיב לכלמו. דבריו היו נעימים ומשפטו צדק בשכל חד. תנצב"ה והמנחם אבלי ציון ינחם את כלנו ובתוכם גם אותי הכותב בדמע.

י.

ר' יחיאל בריי"ל

הרב הח' הזה נודע בקהל הקוראים למו"ל את מ"ע „הלבנון". רבות פעל לטובת הישוב בארה"ק עד כי אותו בחר הנדיב הידוע לציר אמונים לקחת אכרים עברים מבני רוסיה ולהושיבם בהקולוניא „עקרון" בארץ אבותיו. החכם ברי"ל היה סופר יקר וסגנונו בעברית יוכל להיות למופת לכל הסופרים בעמנו. ויותר שהיה חכם וסופר היה בעל חפץ נמרץ וכביר כח לב להוציא למענהו את הרעיונות אשר הורה והוגה בימי חלדו. הוא הבין את רעיון הישוב בכל תקפו וגבורתו, אך בהיותו איש מר נפש וקשה יום ועם זה עומד על

דעתו, היה קשה עליו לדור בכפיפה אחת עם אנשים אשר לא כמחשבותיו מחשבותיהם, ובגלל זה משך עליו גם איבת רבים מגדולי עמנו ובכל יגיעתו לא הונח לו מעמלו ועצבו ורגזו. ימיו היו מעטים ורעים וימת בעוד לא הגיע לשנות זקנה. באחרית ימיו נסה להוציא בלונדון העיר מכ"ע בשפת יהודית אשכנזית בשם „השולמית", ובשבתו פעם אחת אל השלחן וידו אוחזות בעט סופר אחזהו השבץ וימת בן חמשים ואחת.

ינוח בשלום על משכבו!

הרב ר׳ יצחק מרגלית

בדמי ימיו נקטף מארץ החיים באחת ערי אמעריקא. המנוח היה אחד מיחידי סגלה, אשר התורה והחכמה בם יחד יקננו. מלבד דעתו הרחבה ובקיאותו הנפלאה בש"ס ופוסקים עוד היתה ידו רב לו בידיעת השפות וחכמות חיצוניות. בימי נעוריו נתגדל על ברכי אביו הרב הגדול המפורסם ר׳ אליהו מרגלית זצ"ל ויהי מופת לרבים בכשרונותיו הנפלאים, בשכלו החד והעמוק ובשקידתו וחריצותו בלמודים. בלי כל עזר מורה ופדגוג רכש לו ידיעה רחבה בשפות: רוסית, אשכנזית וצרפתית. בספריו היקרים „מעוז הים" ו„מעוז התלמוד" ו„ספורי ישרון" עשה לו שם בין חכמי זמננו, מלבד מאמריו המחקריים והספרותיים אשר נדפסו במה"ע העברים. — לפני שנים אחדות נקרא אחר כבוד, לכהן בתור רב בקהלת דרוזגעניק, אח"כ נסע לאמעריקא ונתמנה שם לרב באחת הקהלות. מטבעו היה בעל מזג רך ומדות ישרות, גם חונן מידי הטבע בלשון למודים ובשפת חלקות ובהטיפו את לקחו לפני בני עדתו משך את לבבם באמריו הנעימים ויהי אהוב ורצוי לכל יודעיו ומכיריו. המנוח לא ראה בטוב כל ימי חייו וימצא את חית ידו בלחץ ובדוחק, ובכל זאת לא הרפה כל ימיו מלשקוד על דלתות התורה והמדע ויקדיש את רובי עתותיו לחכמה ומחקר. ישלם ה׳ נחומים לאבליו, אשר בתוכם גם אני ש"ב המתאבל עליו

א. מירסקי

יקרא דשכבי

קווב ביום א׳ ב׳ דר"ח אלול הובילו לקבורות את האשה הכבודה הנודעה לשם, הגבירה המושלמת, נצר מגזע היחש מ׳ בערטהא אשת הרה"ג ר׳ זלמן בראדסקי ז"ל, בת הרב הגאון ר׳ שמואל בירנבוים זצ"ל, בת בתה של הגאון האמתי רשכבה"ג ר׳ עקיבא איגר זצ"ל, שהלכה לעולמה, ביום וא"ו בלילה, יום שהחמה לוקה, באה שמשה בעוד יומם כי היתה כבת ארבעים וחמש שנים, אחרי אשר הוכחה במכאוב על משכבה זה יותר משנה תמימה.

על מות האשה הדגולה מרבבה הנ"ל, יבכיון לא רק כל משפחתה, כי גם כל מכיריה ויודעי שמה ירדו עליה בבכי ומה גם העניים והאביונים, כי היתה אם ליתומים ולאלמנות, כפה פרשה לכל אובד ונקשה, היא קימה במלא מובן המלות דברי ר"י בירושלמי לאמר: „אשרי נותן אל דל אין כתיב כאן, כי אם אשרי משכיל אל דל", כי השכילה אל הדלים והאביונים לרומם מאשפתות, ולכן תספודנה עליה משפחות משפחות... משפחות הגונות כאלה, אשר ירדו מנכסיהן, ובשת פנים כסתן לבקש עזרה ולשקוד על דלתי הג׳ ולחזור על פתחיהם, לפניה שפכו שיחן, והאמצן בזרועותיה, ועל ידיה השיגו את מבוקשם בסתר, וזאת ידוע לכל. בכל עניני הצדקה הכללית והפרטית היא היתה מהראשונות. בשנת הרעמים, כאשר גולי רוססיא נסו לארצות אחרות בעברם דרך בראדי (והיא וב"ב היו אז שם), היא היתה להם למחסה עז ביום צרתם, כי מלבד צדקת פזורנה, עוד שמה את לבה להשכיל אליהם להיטיב מצבם ומעמדם, יומם לא נחה ולילה לא שקטה. ויפה אמר עליה ההוא ספדנא, כי בהאשה החרוצה והחשובה הזאת נתקימו כל התהלות והתשבחות שאמר שלמה בפ׳ „אשת-חיל" מהחל ועד כלה.

האשה הכ׳ הזאת נוסף על טובת לבבה ויקרת רוחה, היתה אשה מלומדת בשפות החיות לרוח הזמן, ובכ"ז הליכות ביתה היתה ע"פ הליכות אבותיה הגאונים זצ"ל, וכן חנכה את בניה ובנותיה. יתן ה׳ נחומים לכל המתאבלים עליה, וינחם את בניה ובנותיה ומשפחתה הרמה ולא יוסיפו לדאבה עוד. תנצב"ה וזכרה לא יסוף מזרעה וזרע זרעה עד עולם.

ציון לנפש יקרה

ביום ד׳ כ"ג סיון אספה רוחה אל האלהים במרחץ קארלסבאד המשכלת חיה (אמאליא) בת הרה"ג ר׳ חיים אפפנהיים אב"ד דק"ק טהארן — היא היתה אשת הרב ר׳ שמעון פרידמאנן רב דקהל לובליניץ ונצר מגזע גדולי ישראל (ה"ה ר׳ דוד אפפנהיים מפראג ור׳ ברוך פאפסעפורט מפארדא). היתה מלומדת מאד בלשונות שונות ובמדעים, אך יראתה ואהבתה את עמה ובתה קודמת לחכמתה. ובה קוננה מדות טובות ונעלות עד כי כל יודעיה ומכיריה נתנו כבוד לשמה — תנצב"ה.

ספר

אורות מאפל

קובץ

כולל בקרבו כתבי יד עתיקים משרי התורה בדורות עברו. כתבי העדה והרשות המפיצים אור על קורות הישוב בקהלות ישראל בכל תפוצותיו.

ומחזיק בקרבו:

גנזי ישראל בפאריז

מאת

ישראל איסר גאלדבלום.

א.

מאמר ריב התלמוד והפלוסופיא *)

שמעו נא מריבי החקים, ביסודי השכל מוצקים, מבהירים כבהרות השחקים; התלמוד ופלוסופיא, עמדו ברחוב קריה, לדין דין ביניהם ולהצדיק שופטיהם, נועדו אז יחדו שניהם, ויזדרזו עם רמחיהם, וימריקום מכל חלודיהם, ויבקשו דינים, משכילים ונבונים, לגלות מצפונם, כל ירחב מדינם; וילכו אל חכמי הרזים, היושבים תוך פרדס אגמים, בשכל מבחינים רז חוזים, עם ענינים סתומים, נמסרו מן חכמים, קדמוני המחקר, היודעים העיקר, רוזנים ומלכים, שם נאספו, לשמוע ריביהם נכספו, מתיקות דבריהם שאפו, יופיעום מאורו, כאור שבעת הנרות, נרות חן ושכל, ולהתנכל נכל, תוכחותם נחמדות מפנינים, יעלסו שומעיהם כרננים, גם המה כחצים שנונים, יפלחו הכליות, לשכל הן אחיות, רקמי זהב מלבושם, חיצונם עם פירושם.

ויען התלמוד הנעלה, חכמתי מכתם תסולה, בעבור כל חסד הוא גולה, לדעת חכמתי ולהקשיב דברתי, כי מלי נקיים, דברי אלהים חיים; אנכי מבצר האמונות, תלמידי לובשי השריונות, משכל עם סודות עליונות, במצות מדקדקים, כי כלם צדיקים, תוך ים השכל שטים, ומעיל בינה עוטים; ופלוסופיא כלה שקר, כי נבנית על מינות ופקר, כל אנוש מלבו הוא עוקר, דתו הראשונה, אם יעמיק בתבונה, הורסת הבנין, לית דין ולית דין, וליודעי יכבדו, ובדורשם יתעודדו, וליודעיה אויבים, צדיקים המובים, כי אריסטו עם כל סיעתו, גזר אמר עם רוע חכמתו, על כי האל יכלה השנחתו, עד גלגלי הלבנה, עם זה יבא טינא, תוך לב כל תלמידיו, כזה הן כל בַּדָּיו.

ופלוסופיא נתנה עליון, קולה תתהלל בהגיון, בטבע ובאלהות העליון, אשר הם שריה, מימי נעוריה, ותכון את לבה, מה ישיב את אויבה, תלמוד איך תתהלל בפתיות, לומדך לא יחסר לו עניות, וכל חלדו יתהלך בשפיות; חכמתי היא נערבת, בשכל חושבת, לא כשבירת קדרים, תועלת היצורים; כל רבניך לא יצליחו, את כל איש כל יומם יטריחו, לא ימנע מלהת יכריחו (?), עם נדוי גם שמתא, ורצועה ומלקותא, לומדיהם ההולכים, אחרי המלכים, חכמתי היא יחוד הבורא, ומציאותו את העולם אורה, טוב רוח קדשו איך יערה, על נפש השכלים ותבונת הגלגלים, וידיעת הסודות, בלשונות חמודות, אלה ירעת, איך לא הסתָ, ולגלות ערותך חפצת, ירעתי כי מוסר חסרת, מן המלך שלמה, כי מוסר נעמו, על כל מוסר ירום, כוסה קלון ערום.

כשמוע תלמוד זה, הרים ראש, ולנגרה התנשא על כברוש, לומדך נקרא מין או אפיקורוס, יען בזותו תורת אל, חק ומצות האל, כל לומדי ירא-חטא, גם עלי ישחט, לא אלך בגדולות ממני, אאמין בתמימות האל קוני, לא אחשוב שכל את דמיוני; חושביך בעליונים, אינו כי אם דמיונים, כל יום תוסיפי מר, המצות לא תשמר, שאלי נא פלוסופיא לכל, ההימן או דרדע או כלכל, אם המה ידעו חכמת הכל, והתורה חמדו, כי מתוכה עמדו, על סתרי החכמות, הנשואות הרמות.

ענתה פלוסופיא לעמתו, הלא אל כתב תוך תורתו, יצר לב האדם רע מנעורתו, כי אם אנוש בלא בין, חכמתו לא הבין, מאשר לא חשבתי, אני את נפשי הצלתי; אריסטו רבי אותי הורה, הרגו לאיש אשר אין לו תורה, אם זקן ממרא, פיהו המרה, האל ממנו ידרש, חיש ישקנו מי רוש, כל עובר פי חכם, ידביק חכה אל חכם, לך ושאל מה אני לרמון, הבינה אליו מני ארמון, משה איש האלהים בן מימון, המעמיק בחכמות, המשיב מלחמות, מכל הפתיים, תלמודיים עניים, הגד לי אם ימצא שמה, תוך בתרא ומציעא עם קמא, השגת הבורא

---

*) המאמר הנפלא הזה, העתקתיו מספר כת"י fond. hébr. no. 1005, הגנוז בהביבליותיקה הגדולה של מלכי צרפת בפאריז, לכבוד ידי"נ הרה"ח הגדול שזח"ה הי"ו. והוא צוני לפרסמו בדפוס בכנסת ישראל כי ברכה בו, וכבר הזכרתיו במאמרי הגדול „בינה בספרים כת"י", הנדפס בס"ע „המליץ" שה"ע [יריעות קמ"ו, קמ"ח, קנ"ג]. וצר לי מאד, כי לא נודע לנו מכמן מי יצא המאמר היקר הזה! וגם חזרתי על פתחי איזה חכמים פה לשאול את פיהם בדבר הזה — ואין קול ואין עונה. ולפי סגנון הלשון, אשער בנפשי כי יצאו הדברים מעטו של איזה חכם אחרון — וברוך היודע

יאפ"ז.

הרמה, אם עם מסכת מעילה, ישיגו העולה, כי מצוה עלינו, לדעת בוראנו.

התלמוד ענה בחכמתו: הפיקור ממך הוא תולדתו, כל גבר אשר שם בך מגמתו, הורידו לתולע, אמונים עלי תולע, ואשר ריחך יריחו, כדג המה יסריחו. תקון העולם הם חבורי, לא נמצאת בך חכמת חברי, כלל גם דג קיבא אכרי (?) כי אם רוב שכלם באו, בפרדס גם ראו, אבני שיש טהור, עם השפעת הזהור.

ענתה פלוסופיא הומיות, תלמוד אל נא תאמר כזביות, כי אמרותי הן האלהיות, ללב הנה נקשרות, כי כסדר נסדרות, ואשר אליך יגש, לא יצא מן המורגש; משכילים אמרו כי האמונה, על דרך ציורי מתוכנה, אין ליחד כי אם בתבונה, לומדיך הם יאמינו, בפה לא יבינו, לבם מבחן נשלם, כי מנהם יתעלם, כי כל הגדותיך גוזמות, (את) חיך פיהם קטה (?) מטעמות, בשבת ובברכות נרשמות, דורשיך כל שבתן, ידרשון כפשטן; אמנם לומדי ירחיקם, לשכל יעתיקם, ואם הלל ועקיבא ידעו, למציאות אל טרם הם לעו, עליו בטניהם שבעו, לא בגמר תעניות, כי אם חכמת שכליות, משנתם לא הכחיד, „לא במרכבה יחיד".

ענה תלמוד כגבור ורוזן, כל מלי הם קרובים לאזן מעמיק בי מצא חסון לא רוזן; אף כי חידותי גוזפות, תוכה הם מטעמות, כי דרכי האצילים, לדורכם במשלים, חכמי נדבקו במשלים, הצורה לזכר ממשילים, כי כן הוא דרך כל משכילים, לסתיר מן הפתאים, סודות האלהים, כי לא יסבול שכלם, למציאות העולם; אם תמיד תעייני מלמעלה, תרמי כי השיגי מעלה, תכף (?) ידעיך בורא הוא עלה, תשאלי מה לפנים, גם אחור מפנים; תבהלי רעיונך, ולסוף לא כרצונך, עם קדמות קיימת למציאותו, בלהי לא תשיג אמתתו, אמרת כי כן חייבה חכמתו, כל העולם הוא מקרה, אדם כעשב יפרה, תחליטי תושיות, אשר הן נכריות.

ענתה פלוסופיא ברמיה, תלמוד תשאל לבני עליה, אם בהלכות בית ועליה, זכו למאור העליון, ומעוז גם אפריון, את לומדי עם לאות (?), וביודעי המציאות, לשונך ארמי ומעורב, יודע פרושך נקרא „רב", לא פסק ממשפט נערב, מספריך יוציאו, עדי כי יביאו, אל ספרי התמים, משה ראש בשמים.

השיב תלמוד מלים הגונים, לא זכו להיותם עליונים, כי אם על יודעי ספרי הדינים, על כי המה הצעות לזכיכת הדעות, ואחר זה הזכות, נקרבו למלכות, מידי היתה זאת אל משה, לעשות זה במעשה, כי כל חבורו מִפִּמִּי ימשה, לא מן אותות עליונות, המלא שגעונות, כי אם מדברי פי, אשר אין בם דופי.

כאשר פלוסופיא השלימה, הבה קולה לאל הרימה, השקף נא אם אני תמימה, מכל דברי הבאי, יעידו בי אוהבי, אם המה מאמינים, כל דבר כרבנים? —

התלמוד, על זה סדר אמריו, בחרי אף ויקבץ חבריו, חכמים משכילים נבוריו, להשיב לה דבר, ומשפט להתגבר, נגד הפלוסופיא, ולהודיע דופיה, עלי שיר משיח בנעימה, יראת האל ראשית כל חכמה, את היא נתלית על בלימה, איכה לא תחרישי, מדבר נא תבושי, כי כמה מינים גדלת, ובהם התעללת, בי נכלל בקצרה כל דעתך, יחוד האל תכלית חכמתך, בברכות גלו את ערותך: לבניכם מהגיון, מנעו חסידי עליון, כי כלו חמודים, משיחת הילדים, חכמים יקשיבו, את מלי הקשיבו, כי כחם לאכל יעריבו, ביניהם משפטי יציבו, כי כלם נחמדים, בחן הן נצמדים, סוסרי לבותם, לא יגעל עוד חותם.

ובכלות שניהם טענתם, ויראו את יפי תפארתם, ויחלו כמטר משפטם, ממשכילים קדמונים, עם ראשי האיתנים, יודעי הפנימיות, מואסי הפתיות, שקדו השופטים על עיונם, איזה מנהם טוב לפני קונם, וישימו כחרב לשונם; ובארמונם בדדו, גם לשנתם נדדו, לעמוד על טענתם, לשפוט דין בינותם. — ויזכו השופטים לתלמוד, יען כי הוא נשען על עמוד, זאת התורה אדם כי ימות, בו ינחל החיים, מותמדים נצחיים; אם מת בפלוסופיא, נשאר ערום ועריה, על כן דמוהו בת המוסר, ליין עם לחם עם בשר, כן כל איש כי לחכמות כשר, והלומד בלתי זה, המצות הוא בוזה, על דברי תורה יאמר, זה מתוק וזה מר.

כשמיע הפלוסופיא דין זה, הלכה התרעמה על כל זה, אל חכם נביא עם כל חוזה, כי השופטים כרצונם, רחשו תוך רעיונם, המה מה יבינו, על זה דין ידינו, רחמו נא עלי השכלים, כי כן נפתלתי בין הפתאים, התקוטטתי עם התלמודיים, וראו טענותי, ונעימות מאמרותי, אם עולה תוך בפי, כי נתנו בי דופי.

הסכימו כלם עם הראשונים, ותשב אז עם בשת פנים, ותקח חציה השנונים, לירות פתאום עליהם, ויאספו עליהם, להשקיט אש ריביהם, לעשות שלום ביניהם.

התלמוד יתחילו תחלה, משבת עד מסכת כלה, ומסכת עוקצין עם חלה, אז פלוסופיא ילמוד, אם לא יחמוד (?), וישבעו, או על זה, לפני מזה בן מזה.

דחצתי (?) ואחקור דרכים, שכליים בלבב ערוכים, לשיר שירותי לפני מלכים, כי בהם יעירו לבם אולי יכתירו, את ראשי אופזים (?), או צוארי חרוזים. שמעתי ממרום שמועה, כי ריב זו מגן עדן השפעה, ובמדע האלהי הטבעה, מעלפת ספירים, טוריה מזהירים, ממנה כל חוזים, מצפוני הרזים, חכמים עליה הָנסרו, ולגלותה את העם הוזהרו, עם כתר חכמה אזי הוכתרו, כי איש אשר בו רוח, ידע איזה נצוח; הועלתם אז יכיר, ויבורך אם לא יוכיר. משכילי שכל הם יאשרוני, בזמירם ברמז יזכירוני, ולמלך על השיר יכתירוני, כי שירי הוקם על, ובעליונים יתעל, יתעל בחזיון, ובכתר העליון.

ב.

שער המשקלים *)

הרוצה לחבר חבור או מליצה או משקל, צריך להשמר בשבעה דרכים שנשקלו בזה המשקל אשר הוא לפניך. ואלה הם:

שבעה דרכים נמצאו בשיריהם
שומרים נתיב ניגון חרוזי דעת
בהם בנה בתים וצף בזהב שבא
דרך הנועת אות בלי נבלעת
עיין ופלם שיר במשקל נח ונע

---

*) גם המאמר היקר הזה העתקתי מכת"י פאריז no. 1005 עמוד ק"ח, ומצאתי כתוב עליו מלעיל בזה"ל: „מה שמצאתי בספר הישן (?) כתבתי וגם זה החבור (!!) שם מצאתיו ואכתוב"; והמעתיק לא קרא עליו שם המחבר וגם לא שם הספר, וכפי הנראה לא כהה בכלאכתו. אמנם ידי"נ הרה"ח הגדול רבי שניאור זק"ש הי"ו אמר לי: כי לפי סגנון המשורר אשר בסוף המאמר הזה, המסיים: „תם ונשלם ונחתם ע"י איש תם", נשמע מזה כי מחברו הוא חכם אחד בשם ר' יעקב, ע"ש הכתוב „ויעקב איש תם". ואני המביאו לביהד"פ, אוסיף לאמר עפ"י השערה: כי מחברו הוא הוא רבינו יעקב תם (ר"ת) הצרפתי, נכדו של רש"י ז"ל ומחבר ספר הדקדוק „הכרעה" ואשר שר גם שירים רבים; נולד במאת הי"א בערך ונפטר במדינת רימנו (ג' פרסאות מק"ק טריוויש) לשנת השבעים ואחד לימי חייו. חכמים הרבה כתבו את תולדותיו; ולקוראי עברית, הנני רק להזכיר פה כי יעיינו בספר כרם חמד" [חוברת ז'] בדברי שד"ל שם; ובמ"ע „השחר" [שנה

נגן בגן עדן כך נטבעת
הכן ודקדק לענות שיר קל וצח
שלם בגלגולו כמו טבעת
השיר מבקש מבעליו תענוג
כי דת מליצה עד חוזן מגעת
משקל להראות אל ימהר לבך
כי יש בתוספת חלום מגרעת.
הבוחנים שיריך שלשה הם והם
שירים חכמים ועשירי דעת.

* *
*

צריך תחלה לבנות המשקל בנתיב וביתר הניגון שלא להעדיף ושלא להחסיר, וצריך להשמר על דעת הבלעת האותיות שלא להתבלע מלך או משרת על חברו, וצריך לעשות לשון קל וצח, שלא ישים לשון פרס ומדי ויון ותובל ומשך ותירס. וצריך להיותו ג"כ מעונג ומפונק שישפע עליו כח הדברים; כי כמו חלומות כך היא המליצה, שפע משפיע לאדם מן השכל הפועל. וכמו שאמרו רז"ל: אין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה [ברכות דף ל' ופ' ע"פ — הוספת המעתיק והמביא לבה"ד].

וצריך שלא להראותו מיד עד שידקדקנו יפה, כי רבים נתרמו בזה (?). וצריך להיות כל בית ובית חרוז בפני עצמו; וצריך הרוצה להתעסק על החבור ועל המשקלים, לדעת תחלה כל הנקור על פה, והעבר והעתיד והעומד וההי"ן התמהין ושאר המלות

ראשונה, תרכ"ט ווינא] במאמר „ואלה תולדות רבנו יעקב תם", מאת הר' יעקב גרמיזה ממינסק; ובספר „תולדות ר"ת" מאת מהר"א ווייס, הנדפס בראשונה במ"ע „בית תלמוד" ופ"ב בחוברת מיוחדה. ואך למותר להעיר פה עוד ולבאר את דברי בעל המאמר הזה לפני הקוראים הנבונים, אשר למדו כבר זאת דרכי משוררי ספרד ומשקלי שיריהם מעל הספרים היקרים „דרכי נעם" לר"מ ן' חביב [רעדלהיים תקס"ו] ומס' „המחלך" לרמ"ק [שער השיר, האמבורג תקס"ה]; אשר שמה מבוארים משקלי השירים באופן היותר מובן וקל.

והנני לתוסיף עוד: כי בס' „שפתי ישנים" ואוצה"ס לבן־יעקב, מובא „ספר המשקל" על משקלי השירים והחרוזים, מאת הר"ר שם טוב ליאון ז"ל, ובכת"י אשר בביבליותיקה הגדולה במינכען № 128, הוא מיוחס לה"ר משה ן' שם טוב מליאון, ובכת"י אשר בהביבליותיקה הגדולה של מלכי צרפת בפאריז fond. héhr. Nr. 1232, דף ק', נמצא „פרק במשקלי השיר" (Métrique) מאת ר' סעדיה אבן דאנון ז"ל.

יאפ"ז

איך ינקד, אם במלך או משרת*), לידע כלם על פה שלא יטעה במחברתו לחבר חבור שקול או שבור; אבל צריך לידע בדקדוק וביושר, ואז יתחיל וישקול ויפלס לפי כח הפועל בו.

תם ונשלם ונחתם
על ידי איש תם.

אל הסופר הבה פדיון
יראה מהר שיבת ציון
לו ישעך צוה עליון,
אותו השב אל אפריון.

ג.

מאמר השלשול **)

(diarrhée)

מאת אֲבוּ וַלִיד אִבְּן רֻשְׁד הפלוסוף.

נֹכַח יַגִּיד הַהוֹד וּמַלְכּוּ תְּאָרֶךָ
תָּרַח בִּשְׁמִים ראֹשׁ וְרֵיחַ אִשָּׁה!
כִּי מַחֲנֶה יִפְגְּשֶׁךָ וּשְׁאֵלֶךָ
לֵאמֹר לְמִי? תַּעַן מְשָׁרַת משֶׁה.

זה חלקי מכל עמלי, הפליא לעשות עמי תומיך גורלי, הרים נסי. ומשגבי ומנוסי, מנת חלקי וכוסי, עשה לי את כל הכבוד הזה, העת נשאו אותי לדבר

---

*) נחוץ פה להעיר: כי המשוררים יקראו „יתד" לעבד ומלך יחד; ולמלך לבדו יקראו „תנועה", כמו „דְבָרִים".
יאפ"ז

**) המאמר הנפלא הזה, אשר שם לו בספרותנו הכתובה, נעתק מלשון ערבי ע"י הר"ר יעקב הקטן בפקודת רבו הרמב"ן ז"ל, ואני העתקתיו מכת"י פאריש בסימן החדש cod. 1173, ובסי' הישן fond. héb. 367, המכלכל בכ"י רק דף קכ"ו־רכ"ז. — והנה לא אדבר פה אודות הכ"י הזה בפרטות, רק אביא בזה מה שכתב אדות המאמר הנ"ל ביחוד הביבלוגרף הנשגב הרמש"ש נ"י, במה"ע היקר „ישרון" [חוברת ז' צד 82], במאמרו הנכבד הנקוב בשם „שני מכתבים למסיר ליאון. וז"ל שם בקצור מעט: „הנה בעל [המחבר ספר] „קורות בית־מדרש המדעים במונטפעלליער", הזכיר רופא אחד ששמו: „Jacob a Ratundo" ואין שום טעם ורמז להיותו יהודי! הגם שנמצא שם משפחה „עגולי". והנה ר' אליקום כרמולי [ז"ל], בעל [המחבר] „קורות הרופאים" בלשון צרפת [עמוד ע"ז] בדה לו כמה ענינים; ושם אמר שר' יעקב א ראטונדא הוא ר' יעקב הקטן מעתיק

עם נביא וחוזה, במכבדיו נכבדיו, יסוד יסודותיו ומצודות יסודיו. ויראני כפעם בפעם המלאך הגואל גלת גולת אריאל, בהיותי עצב לריב תוגות הזמן על מצבי, ומלאך ה' נגע בי, ויקרא כפעם בפעם אותי, ויעירני משנתי, ויאפפני אל ביתי; ושם שמעתי מדבר נגידות, חודות וחידות, ועל ראשו לעדות, נזר התעודות, מדבר בו נכבדות, המופת האמתי מופת הזמן, העומד לאות כצנצנת המן, המשביע בני תושיה דעת ומזמה בצחצחות, דובר מישרים שח

„ספר אונטידוטאריו"; ושנמצא מר' יעקב הקטן מאמר ע"ד „ההרקה" (purgation) לאבן רש"ד נעתק מלשון ערבי בעבור הרמב"ן, כמו שנמצא בהקדמת הכ"י פאריז Nr. 367 וכו', ומי שיש לו שום ידיעה בקורות הספרים ידע שמעתיק ספר מלשון לטיני במונטפעלליער אינו מעתיק ספר מלשון ערבי בעד הרמב"ן וכו'! — ועתה נבא ונקרא ברשימה החדשה של כ"י פאריז Nr. 1173 סימן י"א: „מאמר השלשול נעתק מלשון ערבי בצווי הרמב"ן" (sur le auspieces) ובסימני הסגירה הוסיף המרשים: [ר"ל: המחבר רשימת כת"י פאריש, והוא המומר ה' צאָטענברג] ע"י ר' יעקב הקטן? —

הכ"י דפאריש כולל רק הקדמה חרוזית של המעתיק ותשובה על תרעומות השלשול. [והיא בלי ספק התשובה הנמצאת בכ"י ליידען בלי הקדמת המעתיק]. הנך רואה: ששם המעתיק לא נזכר כלל בהקדמה עצמה! (sic!); הלא אם היה כתוב שם, לא היה מוסיף המרשים בסימני הסגירה ועם סימן השאלה (sic!). ומי יודע אם לא נתיחסה ההעתקה הזאת בראש המאמר או ברשימת הכ"י עצמו או בגליון אל ר' יעקב הקטן על ידי הכרמולי? (sic!). ע"כ דברי הרמש"ש במ"ע „ישרון" כרך שביעי, עמוד פ"ח, באמבערג תרל"א. —

והנה לא נתבע פה את עלבון השוכן עפר הח"ר אליקים דר. כרמולי ז"ל מאת הרמש"ש אשר פגע בכבודו בחנם, כי ידוע, ששנאה כבושה היתה בלבו על כרמולי נ"ע על אשר כנהו פ"א בשם הכבוד „קאטאלאָג פאבריקנט"; ועל אשר התלונן עליו בצדק: כי הוא יושב בברלין ומחבר רשימות ספרים מביבליותיקה של הבודלינה (וכן התרעם עליו מהרי"ל דוכעס במ"ע „המזרח"); ולא פעם ושתים שפך את דמו ואת דם ב"ג והררש"ז [יבדל לחיים] לחנם וללא דבר במ"ע „המזכיר" היו"ל על ידו. אמנם עתה, אחרי אשר „מאמר השלשול" הופיע לנגד עינינו בדפוס, ומצאנו כתוב בו (מאת המעתיק בעצמו) מפורש: „ואיך יקום יעקב כי קטן הוא", „ובכ"ז אמרתי אני יעקב הקטן לכתב לו", — הלא סרה כל ספק ספיקא מלבנו כי ידי הח' דר. כרמולי לא שלטו בו לרעה, כאשר יחשוד אותו בחנם הרמש"ש שיחי'; ומחברו הוא רבי יעקב הקטן תלמידו של הרמב"ן. והמחבר רשימת ספרי כת"י דפאריש, אשר הציג אצל שם המחבר „סימן השאלה", הטעם הוא, באשר לא ידע אל נכון אם המעתיק את המאמר הזה הוא ר"י הקטן, ולזאת הציג את סימן התמיה, לאות, כי עוד נפשו בספק תלין אם הוא הוא המעתיק. והרמש"ש שיחי', בגודל חכמתו ורחב לבו בקורות הספרים (ביבלוגרפיה), יושב מרחוק ומפלפל בספרים אדות כת"י דפאריש בלי ראיה; ולכן טעת במח"כ וגם הטעה את

צחות, הצח במבטא, הלשון המרוטה, החכם הגדול המעלה חכמתו ובינתו בכתם אופיר לא הסלה, רזי התעודה וצפון המזמה מגלה, הוא מורנו ורבנו נגיד הדור ומלכו; ואיך יקום יעקב כי קטן הוא לספר ערכו ומשלו מים עד ים, ויפן כה וכה, זה שמו אשר יקראו, עם קדושים נאמן הרב ר' משה י"א בן כבוד השוע הנכבד נ"י ר' נחמן, [הרמב"ן — המעתיק], הוא אשר צוני בהיותי עומד לפניו, בנעם פניני הגיוניו, להעתיק זה הספר אשר אל חכו יערב, מלשון הערב ללשון עבר, ואם זה אל זה לא יקרב, לשים לאגם מים בשרב. — ויהי כאשר כלה לדבר, חין דבריו ופנימי מאמריו, עשתונות הקיפוני, סבוני גם סבבוני, ורוחי נהיתה עלי, והאנחה החזיקה בכנף מעילי, ואשיב אל לבי, ואהים איכה אעבור על פי איש האלהים, וצויתי כאשר צויתי, ואיכה אקום לדבר ואני נהייתי ונחליתי, ובכל זאת אמרתי אני יעקב הקטן, לכתב לו כאשר תמצא ידי, ולחוות דעי בכל לבבי ובכל מאדי, וינער בי לבי, ועלי התמרמר, ויען ויאמר: האיש בלי לשון מלים יגבר? ואם נער אשר לא ידע דבר — נגידות מחבר? עבד חדל אישים ונבזה, יתאמץ לעשות כזה וכזה? ואם קלי רעיון, ימשול בהגיון, ושפל רוח יתן קולו עליון, ואומר לעשות ולנסות לפני איש נבון וחכם כמוהו, אשר לא נסה לא טובה כפעם בפעם, הזאת העצה זולתי אתה משליך ותשא נשא, הסכלת עשה, וזממת להשחית הבין ואמרת החכמה אגיע, מעתיק אריסתו ידע *).

ויהי כאשר הקל אותי לבי המוכיחי, ויפצר בי

אחרים, וחשד בכשרים. ולפלא בעיני כי לא שאל בזה את פי החו' ב"ג ז"ל (אשר אז היה עוד בחיים חייתו) כי יוציאנו ממבוכתו — והוא רחום יכפר עון!

ביגיעה רבה העתקתי את המאמר הנפלא הזה מכת"י פאריז! כי נכתב הוא בכתב משיטה הנהוג אצל חכמי בגדד, אשר כבד מאד לקרות אף תיבה אחת לאיש אשר איננו בקי ורגיל בקריאת כת"י הקדמונים ז"ל; וגם אנכי, אף כי שוקד אני במלאכה הזאת מדי יום ביומו, בכ"ז העתקתיו בכבדות מאד ובליתי בהעתקת המאמר איזה ימים, ויהי רצון, כי המאמר הזה יפיק רצון הקוראים הנבונים, וישמח לבי גם אני.

פאריז, י"א סיון ת'ז'מ'ר'.

ישראל איסר בן=משה גאלדבלום.

*) הלשון פה מגומגם ולא ירדתי לכונת המחבר; ואולי טעיתי בכאן בהעתקתי, כי האותיות בכ"י פורחות!

רוחי, ומאתי לבי גנוב גנב, וידבר עמי במיטב הגיוניו, וקסת הסופר במתניו, וכה דבר אלי: קום כתוב זאת זכרון על ספר, למשאות וארוחות תנת אמרי שפר, ונטה את ידך כאשר צוך מרבה המשרה כי בי בעזרך אל תירא; כי ביום הפרדו ממנו, אצל מרוחו עלינו, ויתלונן בצל אהליו, ויעבר מתוך מרך לב להיות מישרים דובר. ועתה אזר נא כגבר חלציך, וראה ועשה משל משליך. אחר הדברים האלה, שנסתי מתני, והסירותי מסוה הבשת מעל פני, כאשר הגדילה בי ידו החזקה עלי, ויאצל מן הרוח עלי; ואז התעוררתי ונדדתי שנת העצלה, ושמתי לוחות מצותו לפני, ואז עבר מנתי, רוח עתי המבעתי; ולקחתי עטי וקסתי, לכתב לו למלאות גם שאלתו ובקשתו, כי כן דבר המלך ודתו, ונר תאותו למשיחי ערכתי, לא עברתי ממצותיו ולא שכחתי; ולבי אשר עלי השתרר, למלאות שאלתו התעורר, ויבא לעזור אותי בתוך הבאים, כמלקט שבלים בעמק רפאים, מלקט מלשון הערב שבלי הרפואות, להשיב אל לשון הקדש אות באות.

ועתה אספר ספרות הספר והכונותיו, ואבא עד תכונותיו, כאשר בנה אותו החכם הרופא אבא אל וליד אבן רש"ד; אבאר רב תבונות, על דרך הנסיונות. ודבר בו על רוב מיני חלים מתחלפים, ועל אשר בנחלה המחלה גדופים, וספר בו לכל חולי וחלי ותרופתו, ומחץ מכתו; ומדבר על כל אחד ואחד בלשון רכה, ומקדים רפואה למכה. — ובראש הספר הזה, גם כן תמצאו התשובה שהשיב אבא אל וליד אבן רש"ד על תרעומות השלשול ששאלו אותו מלכי קדם; וכל הקורא אותו, גם יבא עד תכונתו, יכיר מעלתו.

ואני כאשר העתקתי אותו, לא כונתי בו להוציא גם שמי בארץ, כי גם למלאות מצות ארע בארץ (?) ועל זאת אני כורע אליו ומשתחוה להדום רגליו, כי גם ימצא אותי תועה במרבר, יקום אבו רש"ד בחכמה ובשכל גבר בי, לתקן מעותי, בשכלו הכבר, לא לזורות ולא להבר. ועוד אני מחלה פניו שלא יאשימני, ולכף זכות ידינני, כאשר ימצא בסוף הספר מעט דלוג במקומות, כי כן מצאתיו במדבר קדמות.

והאלהים אשר לא עזב חסדו ואמתו מאת אדני, יתן חן מליצתו לפניו, ולפני השוכנים מעמיו, לנחותי דרך האמת, לקיים ולהוציא מצותו לאור, ועליה לא יהיה מקטרגין ותולקין, כמו שאמרו רז"ל: „שלוחי מצוה אינן ניזוקין".

זאת התשובה שהשיב אבו וליד אבן רש"ד על „תרעומת השלשול".

יאריך השם שלומכם ויוציא א־כם בשלום מאלו התרעומות אשר זכרתם, היא תרעומת השלשול. והוא בלי ספק מלחות יוצאות כן המזג הטבעי, והן מן המרה השחורה או מעורבות עמה. ולפיכך הניעו אותן הליחות הרפואות החזקות חזקי הכריתה, ובזה יוסיף על זה חוזק, לפי שזה המין מן השלשול לא יתרפא אלא בכליון הליחה הפועלת לו כתקונה אם תתגבר התקון. — ולפיכך השרש הראשון ברפואתו הוא שישים הרופא עינו בשמירת הכח בכל דבר שישמור אותו הכח מן המאכלים והמשקים אשר לא יוסיפו החלי, כמו בשר הקורא וכבד התרנגלת ואודם הביצה. וכל שלשול בשנם הוא „שלשול" יחלש הכח העוצר והמעכל ויעיר הדוחה ויפתח הסלונות ומיילד חבורות בכל סלון מן האברים שילך עליו וירמס חצריו, לכן ראוי לרופא בזה המין מן השלשול שיעיין באלה הדברים שזכרנו, ויערב הרופא מן התרופות המחזיקות לעכול, והן התבלין אשר ריחם לא מר וריחם טוב מאד, בעבור שלא יוסיפו בהפסד הליחות, ואלו התבלין שאינן חוקין הן, כמו אל מסטכי ואל סובל ואל אדכר והורדים; ומן התרופות שבהן מעט עוצר החלושות, כמו ארנב אלכיל וחב אל רמאן והחבושים וקליפת בטנים העליונה ומן התרופות המחליקות החלושות הצומחות, כמו צמג של ערבי ואל נשא. —

ואם תגבר פעולת הכח הדוחק, ישים בהם י"ג רביעי, והוא המשנה והממעט לחות האבר; ואפשר שיעשה גם כן סוג חמישי, והוא המוצא השתן בעבור שהלך הליחה לזולת דרכה. וזה הוא ענין השלשול אשר יהיה מלחות חריפות יוצאות מן המזג הטבעי שהן בגוף כלו; אבל אם תהיה הליחה באבר אחד, כמו האסטומכה והכבד או הטחול, ראוי לו שיחזק זה האבר לבד רעם (?) העיון באלו הדברים ובאלו השרשים שזכרתי; והדבר המורה על הפסד זה האבר הוא הפסד פעולותיו שיהיה בו יותר מהפסד פעולות שאר אברי הגוף, ויורו גם כן על חולי האבר הזה המותרים היוצאים; כמו שיורה השלשול הנוטה לשחרות על חולי הטחול; והשלשול הדומה למים שנרחץ בהם הבשר מורה על חלי הכבד *). ויש עוד סוג שביעי, והוא המתקן לרעה הליחה הפועלת לשלשול. —

והרופא, כאשר ירכיב ויעשה תרופה מאלו השבעה סוגים, ישים תכונתם ברפואה ההיא כפי כח ההפסד אשר רוצה להסירו. והמשל בזה: כאשר נתחייב ועליו להסיר החבורות אשר באברים שנולדו מן הלחות אשר (תלכו) עליהם להרבות מן הדברים המחליקים ולשים המזונות גם כן מזה המין, והענינים המובים יותר אשר תוכל לעשות למין זה חלי הוא החלי המבשל באל-נשא, כי הוא מחליק ויבא בעד הליתה השחורה; ובמאכל שקורין לו אַל-חסו הלקות מן הנשא ואל פגדינגי טוב לזה החלי; והמאכל שקורין אל-עציר אל ארוז והסלת. גם לא יחלישו פועל הכ־ המעכל טובים לזה הענין, וגם יחליש אותו הכח

---

*) ליתר באור והרחבת הענין הזה, אביא פה את דברי הפרופיסור הופלאנד בספרו היקר „דרכי הרפואה", בהעתקת הח' מהר"י פאהנברג [זיטאָמיר 1869, עמוד 34—35]. וז"ל: הבקור בהחומר המורק מהמעיים ע"י הפנייה, מאד נצרך למען הכיר התחלואים כתחלואי הדקין עצמם, כן תחלואים שמושבם חוצה להם. הדבר המורה בו ענין תחלואי והוא בהשתנות איכות החומר המורק; שינוי עבותו (die Gedichtkeit), הריח, וגם השתנות בכח הדוחה. רבוי ההרקה (Diarrhoea), יורה או שאָצור בהדקין חומרים המגרים אותם בחוק, אשר יוכל לחשוב גם הות התולעים לאחד מהדברים המגרים; או שבשר כותלי הדקין המה בעצמם בטעמד גרוי, שסבת הגרוי הוא: או דלקת בם, מכה, או גרוי בעצבי הדקין, או מהעתקה ונשיאה; שחומר תחלואי הנעתק ממקור אחר ויהל על כותלי הדקין. או שהדקין סובלים על פי חקי הקורבה והשכנות; או מחלישות הנמצאת בהדקין ובכללות הגוף. הרקות ממראה ירוק או צהוב, יורו שהמ־ה נבדלת בכמות רב אל הדקין; הרקה בלתי צבועה, תורה שהמרה נבדלת כמות מועט. הרקה מועטת או עצירות (Constipatio Aevi), תקרה כשהמרה נבדלת כמות מועט אל חלל הדקין, לאשר היא המגרה הטבעיי להדקין; או שהדקין עצמם בלתי מתגרים ומתפעלים כראוי מחמת חלישותם או ממעמד כווציי שבהם, כן כשהשתיה היא בכמות מועט, או כשהמיצים הומשכו אל שאר חלקי הגוף ובפרט אל העור. הרקה תחלואית עם כאב ודקירה בבטן (Colica Tormina); הרקה עם דחיקות (Tenesmus), תורה שאצור בחלל הדקין חומריים מגריים וחדים; או שהגירוי של הדקין מצד עצמם התעלה, ממעמד כווציי או עצביי או דלקותי בם. דחיקות — הנה מקרים תדירים בחולי הטחורים או לשלשול דמיי (dysinderia), הרקה בלי דעת, despostio Alevi involuntaria תורה על מעמד העדר כח המעציר (כמו שיקרה באנשים זקנים — המעתיק) באברי פי טבעת (Sphinaturus inscio), ובמחלות הקדחת, הוא סימן רע הרקה בלי רצון שיקרה בעת השינה או בחלום הלילה; או מחמת שאכל החולה בערב מאכל נוזליי, הוא מקרה שאינגו נכבד, ואין לו הוראה תחלואית — עכ"ל.

המעתיק

זה המזון יניחהו. ושים רוב תרופתך לזה התרעומות במזונות, ויהיה השם בעזרך ומעט מקחת התרופות! והטוב מן הדברים אשר בם תערב אלו הרפואות שזכרנו עתה הוא מרכב תחבושים. ואיני יכול לבאר לך במקומי זה ברפואה אחת שתהיה כוללת וטובה לכל אלו הדברים, בעבור התחלפות חלי אחר מחלה אחר, ולפי שחולי אחד מהם מתחלף בהתחלפות הימים והזמנים. אבל אני אמשול לך משל מזאת התרופה אשר זכרתי אותה, והרופאים, ממנה יראו גם יעשו; אבל יוסיפו בו ויחסירו לפי מה שיראה לכם מן המקרים, והמשל הוא צמג אל ערבי ואל כתירה ונשא, חלק מכל אחד ואחד מצטכי וסנבל ואזכר ובסבסה ודאר צוץ, וורד ואדואב אלכל וקליפת הבטנים העליונה וגרגרי ההדס ובלח וטין גרעיני, חצי חלק מכל אחד, עוד וקרונפל וגניסון וזרע ראזיננגי ופאנכה וזענפראן, רובע חלק מכל אחד ואחד; וכתוש הסמים כלם במה שחבר ויערב אותם מן ערבוב (?) החבושים, ויקח ממנו בכל יום בשקל ד׳ פשו ו׳ פשו מן השקל הקדמון:

והתחבושת מבחוץ, הוא הטוב שיוכל לעשות לזאת התרעומות, כי לא יזיק לזה עשיית התרופות שהן חוקי העוצר וחזקי הדם, ומשיחת של... (?) היא תועיל יותר מכל דבר בזה, והדבר המחויב אצליו בזה ואצליו בזה הענין הוא העיון לשמירת הכח ולהסתיר זה השלשול בתרופות החזקות העוצרות להן; כי אלו הלחות אם ישארו בגוף החי ימיתוהו, והחבורה והיציאה בדם, אם יהיה בכאב, ראוי לך בזה שתשים כל עיונך והשגחתך אל הכאב, כי הוא מזיק עד מאד בעצם החבורה.

והדבר הטוב אשר תשקיט בו חבורות בני מעים, הוא חלב=העזים, מפני מהירות יקפיא אותו מפני שהוא ממעט בטנך המתילד בחבורה, ורפואת החבורות שארך זמנם באחריתם בהפך רפואתם בתחלת גויתם, כי החבורות שלהן מעט זמן תרפאם במה שיתקן אותם וימנעם מן התוספת והחבורה ארך זמנם תרפינה כמה שינקה אותה מן בטנך.

וזה שאמרתי ברפואות החבורה באחריתה קשה לחבורת המעים, ולפיכך יעשו להן הסמים החזקים; לפי שהסם לא יגיע למקום החבורה מאורך הדרך, אלא יוסר כחו מעליו, ועוד כי יתערב רטיבות המעים עמו ויחלש כח הסם, ולפיכך יעשו אותו מסמים חזקים וידיעת זה הזמן ר״ל (?) שהחבורה בהמיתה היא היציאה בכח מקום הדם, והוא שקורין לו בלשון ערבי „פורריט", וגם תרבה חולשת כח החולה, תן לו מה שישאל ויתאוה אם לא יזיק לו מאד; אבל אם לא יזיק ההזק אלא מעט, תן לו מה שישאל, וזו היא העצה הנכונה — והשם יהיה בעזרך!

נשלמה התשובה ת״ל.

ד.

כתב-מליצה לשלוחי פוזנא מאת הרב רבי משה זכות זצ״ל *).

אותיות נקנות במסירה ליד שמח במצות וגדול בתורה, כמהור״ר בנימין הכהן, נר״ו יזהיר כאורה בק״ק קאסאל יע״א.

הסיעני ויוכל רוח, שאה מצער בת רבים בקול שאת על כל השאת והשבר אשר שברו

---

*) המכתב היקר הזה, מיוחס להרב המקובל רבי משה זכותי נ״ע, אשר כתבו בשנת תל״ב להששי לכבוד תלמידו הר״ר בנימין הכהן נ״ע, שהיה רב ואב״ד בעיר כסאלה באיטליא, לטובת המשולחים מק״ק פוזנא (Posen), אשר סבבו אז בערי איטליא לאסוף כסף לטובת הקהלה בפוזנא, שנתרוששה ונתדלדלה מאד בשנים האלה ע״י הרפתקאות דעדו עליה בהאי שעתא. והוא מטמון יקר אשר הזמין ה׳ לידי בשבתי בקרתא יקירא הדא זה תרתין שנין, ויקר ונחוץ הוא מאד לתועלת חקרי קורות אחב״י במדינת פולניא בכלל ולדורשי קדמוניות העיר פוזנא בפרט; אשר מימים ימימה צרות רבות ורעות עברו על ראשי הקהלה העתיקה הזאת *), ולא פעם ושתים שפט ה׳ אותה באש ובמים (ע׳ צ״ד), בגזרות רעות ורדיפות איומות ע״י עלילת־שוא. וגם בימינו אלה — דור המאה הי״ט — בני קרח עוד לא מתו שמה; וזה כשנתים ימים נגרשו משם בשצף קצף בערך ק״ן משפחות מבנ״י מגולי רו״ס, אשר גרו בה זה איזה שנים ומצאו מחית ידם בכבוד, ונתחייבו חובת גלות ונאלצו לצאת משם ולבקש להם מנוח באשר ימצאו; וגם אני הכותב הייתי בתוך הגולים. —

והנה, אמצא נחוץ לפני, להעיר פה על דברי הרב הכותב ה׳מ׳ר׳מ׳ז במכתבו זה בסגנון לשונו: ולהוציא ממסגר אסורים כו׳ קהל מופלא המסוכנים מאד ולפדות משכנות ה׳ הממושכנים ביד שכנים רעים". באשר כי בשנת תל״ב להששי היתה אז קהלת פוזנא עמוסה בחובות הרבה, פסוק הוא בדניאל: ומקצת כלי הקדש מבית אלהים ופרכת העדות נתונים נתונים היו במשכנתא. בשנת תל״א ל״ב, תקנו אנשי קהלת פוזנא את ביהכנ״ס הישן אשר היה עומד ברחוב היהודים № 16, והיה נחוץ למו כסף הרבה לבדק הבית;

---

*) כפי הכתובה העתיקה אשר היתה על התריסן של ברזל שהיה תלוי בחלון ביהכנ״ס הישן, נראה, כי נתיסדו שמה מחנ״י עוד בשנת ת׳ש׳ס׳ד׳ לאלף החמישי וכנודע, כי הגאון מהר״מ מינץ נ״ע סידר בה „גט" עוד בשנת רל״ד לפ״ק.

אויבי ה' את לב מדינת פולוניא היא ק"ק פוזנא יע"א, רבת בני אמון ומלאה מצות כרמון ;

ובשביל כך נאלצה הקהלה לשלוח אנשים נכבדים למדינת אשכנז ובהימיאה לאסוף כסף מהמתנדבים בעם שבחו"ל. ומרוב ענים ומרודם, צוו ראשי העדה הזאת להפריע את העניים מהערים האחרות מבלי יסובבו עוד על פתחי הנדיבים ברבע העיר אשר היהודים היו נחתים שם [כת"י פנקס קהלת פוזנן", ח"א דף קל"ד—ל"ט, מ"ט; ספר „קורות היהודים בפוזנא" בל"א, מאת הד"ר מרגליות, ברעסלא 1865 עמוד 61]. ואח"כ בימי הבהלה, בשנת תצ"ו--ת"ק [1736 — 40], אחרי הומתו שמה על ק"ה שני הקדושים האחרונים ברציחת היעזואיטים הפולנים מסבת האשמה הנתעבה „עלילת דם" [ראה מאמרי „ע"ד שני הקדושים בעיר פוזנא", הנדפס במ"ע „היום" 30 № סן ה' כ"ג שבט תרמ"ז], היתה קהלת פוזנא עמוסה בחובות יותר מששים אלף גולדין; ובאספת הרבנים גאוני עולם מד' הארצות שהיתה אז ביריד לובלין ויעריסלוב, נמנו וגמרו לשלוח עוד הפעם אנשים מכובדים לאסוף כסף נדבות מנדיבי ישראל בחוץ לארץ, וימלאו את ידי הרב ר' זעליג דיין נ"ע ללכת בתור שד"ר למדינת פולניא הקטנה; ולמדינת איטליא בחרו אז להיות בתור „משולח" את הר' שלמה זלמן ור' משה בן יצחק, [„פנקס קהלת פוזנן", ח"ב דף קפ"ו, ק"צ, משנת תק"ב להששי; שו"ת „דברי דוד" סי' ל"ה; „קורות היהודים בפוזנא" לפירלים, עמוד 102].

והנה בנוגע לתולדות הרב הרמ"ז ז"ל, בעל המכתב הזה, הנני רק להעיר בקצרה: כי הר"ר משה זכות נ"ע נולד בעיר אמשטרדם, ויצק מים ע"י הרב הנודע ר' שאול הלוי מורטירה נ"ע; והוא היה נמנה שמה מראשי לומדי תורה בהתיסד הביהמ"ד „עץ חיים" באמשטרדם, מעיר מולדתו הלך אח"כ ללמוד תורה בבית אולפנא רבתי שהיתה אז בפוזנא *); ולמד שם בצוותא עם הגאון רבי יצחק פוזנר [נפטר בשנת תמ"ה], ובחפצו אח"כ ללכת ירושלימה, עזב את פולין הגדולה ונסע ארצה איטליא; ובעברו דרך עיר ווירונה עכבוהו שמה ראשי קהלת ווינציאה (Wenedig) ומנוהו לרב ואב"ד עליהם; ומשם נתקבל לרב בעיר ואם בישראל מנטובה. — הוא היה תלמיד מובהק של הלב ר' בנימין הלוי ז"ל אבי הרב הנודע ר' שלמה הלוי, שהיה גאב"ד באיזמיר [ע' „תולדות חכמי ירושלים" להר"ר פרומקין]; ותלמידיו בחכמת הסוד היו: ר' בנימין הכהן מריגיו (Reggio), אשר לכבודו ערך את המכתב הזה, ומהר"א רוויגו ז"ל. —

הר"מ זכותי, היה בקי בששה סדרי משנה בע"פ; וחבר הרבה ספרים בחכמת הנסתר, אשר מעוטם נדפסו אחר מותו בליוואָרנו, ויתרם גנוזים באוצרות ספרי מלכים, לשונו עט סופר מהיר בדרך הלצה וחרוזים עפ"י סגנון חז"ל, בלול מתלמוד ומדרשים. ונאסף אל עמו ביום השני לחג האסיף בשנת תג"ח לפ"ק — [„גור אריה" להר"ר גור אריה הלוי, מנטובה תפ"א; „גבול בנימין" להרב"ך תלמידו, אמשטרדם תפ"ז; „שם הגדולים" להיד"א, דף ס"ז, ווילנא תרי"ג].

פאריז, י"ד סיון תז"מ"ר.

יאפ"ז.

כאשר הכרתיה והוקרתיה וקרתי ממקורה מים חיים בשבתה על תלה, ועתה נתלו עליה תלאות תלי תלים והקופות צרות תכופות התקפוה, עד כי גדלו מאד סכנת הנפש והלחצים הלוחצים אותם, באשר עיניך, חביבי, תחזינה מצרים צרים רבים וכבדים מהכיל אשר יחילו רוח השומע.

הן לזאת, חרד לבי ויעתר ממקומו אל כל שרות הבריות נוחה הימנו בכל בני סודו ובעלי ברית שלומי; כמוך כמוהם יהיו עושים ומעשים מעשים אשר לא יעשו בם זמנים היו קודם לכן לשאר שלוחים ההולכים כפעם בפעם לקראת נכסים; כי משונה ביאה זו משאר הביאות הנמצאות, יען זה כרק כלל גדול לפרוק עול דרך ארץ פה לסטים אוכלי ישראל בחרב פיפיות, ולהוציא ממסגר אסורים בשפל ישבו — אסורים בכבלי עני, ולגואל נפשות גואלנו קהל מופלא המסוכנים מאד, ולפדות משכנות ה' הממושכנים ביד שכנים רעים.

הבט הידיד וראה! היש מצוה עוברת ומתאבדת אשר כזאת? לכן אמרתי, באהבתי אותך, להגיעך חלק רב ועצום בזכות הגדול הזה; החזק בו אל תרף! עמוד לימין כבוד מעלת שני השלוחים להצליחם בשליחותם, להוקירם ולהזכירם לשבח לפני הדרת יקרת הרבנים ושרי הועד יצ"ו, ולהשתדל בכל עוז, יתחזקו ויתאמצו להרבות נדבות רבות ומוספי מתנות בתוספת מרובה, כי השעה צריכה לכך.

מובטחני בחסדך, תפקח על עסק זה עיניך; ואת לבך תשים עד מקום שידך מגעת. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך בהרבות ערוכות והרוחות מוצלחות, חיים טובים ורב עוז ושלום!

ווינציאה, סדר „בריתי שלום" שנת ת'ב'ל' בצדק.

משה בכהר"ר מרדכי זכות זלה"ה.

---

*) וע"ז ר'מ'ז' בעל המכתב הזה בדבריו: כאשר הכרתיה והוקרתיה וקרתי ממקורה מים חיים".

ה.

שיר השלום *)

מאת ר' אליה חלפן הלוי ז"ל מפאריז.

ברצות ה' דרכי איש
גם אויביו ישלים אתו
[משלי ט"ז — ז']

1.

הנשא הגיון ושאו יחדו פתחי מחשבותי!
בנות המליצה באינה פתחנה רוח חן בשירותי!
נא מנעים זמירות, הלויני עדי רגע כנוריך
אש הקמיר תוקד בקרבי רוח השיר בכליותי
תנה הכנור לי או הנבל כנורי במיתריך.

*) השיר היקר הזה אשר שרו היהודים בבית תפלתם פה פאריש, ביום הושב החרב לנדן ביום א', ג' כסלו ת'ק'ס'ב' להששי, נדפס בתור כתב־יד בבית הדפוס של הקיסר בפאריש בשנת 1810 בתרגום צרפתית ואשכנזית ובהסכמת ראש חכמי האקדמיה, ה"ה החכם המלומד בלשונות הקדם Silvestre de Sacy, ונתחלק אח"כ לבנ"י פה פאריש ולא נתפשט חוצה לה כלל. החכמים כותבי תולדות חכמי ישראל וספרותו הללוהו מאד ובתוכם החכמים גראעץ וקרפיליש, וז"ל הח' קרפיליש [קורות ספרות העברית, ח"א צד 1085]: „נור צווייא דיכטער ראגען אויס דיעזעם פאָעטנקרייז הערפאָר, דיע מעהר אלס געוואָהנליכע בעדייטונג בעאנספריכען דירפען, דער וכו' אנדערע, איין דייטשער, דורך זיין טיעפרעליגיאָזעס עמפפינדען: אליהו הלוי אין פאריז, האט נור איין געדיכטעט, איינע הימנע אויף דען פריעדען געדיכטעט; אבער שאָן דיעזע איינע דיכטונג ערהעבט איהן איבער אללע צייטגענאָססען, מאן ווייסס ניכט וואס צומייסט אָן דיעזעם געדיכטע צו בעוואונדערן איסט!! דיע בילדערפראכט; דיע לעבהאַפטע הינרייססענדע אונד צו גלייך וואהרע שילדערונג דער וואונדערבארן טהאטען דער פראנצאָזישען רעוואָלוטיאָן; דיע קלאנגפאָללען פערזע אָדער דיע גלאנצפאָללע נייאהעבראָישע שפראכע וכו' עכ"ל.

והנה את תולדות ר' אליה חלפן הלוי, כבר כתבתי בספר [במח"ע „המליץ" משנת תרו"ם]: ופה הנני להעיר בקצרה: כי הלוי נולד בשנת תק"ך [1760] בעיר פיורדה (Furth) ונפטר ביום ה' נבימביר בשנת תקפ"ו [1826] בפאריז. הוא היה ש"ץ וסופר ומזכיר לעדת בנ"י בפאריז וגם מורה בשפת עבר. שני בניו היו: האחד המנגן הנודע ה' פראמענטהאל הלוי והשני לעאן הלוי המשורר ומחבר ספר „תולדות ישראל" בשפת צרפת, ובנו של לעאן, הוא החכם הנודע לודוויג הלוי, חבר להאקדמיה דפאריש, והוא הדפיס את תולדות אביו במ"ע לבנ"י "Univers Jsraélite„ XVIII p. 274.

2.

דברי אמת ידעתי נפשי כי שוררת פלאים
לא שערום אבותינו לא יאמינום דורות הבאים
הבלים כאלה — כה יאמרו — קראנו בהבלי יונים
עת לחמו בני האלהים את נפילים בעמק רפאים 1)
עת התקדשו אדם כאל ואלים הולידו בנים.

3.

השמרי בת שירי! השמרי מהכות הנבל
על דבר שקר; השמרי מערוב בשיריך שוא והבל
יפי הכזב אך רגע ייפך כצניף על מצח
פתאום כצל איננו. שושנה אחת בתבל
צומחת אמת שמה צבי פניה לעד ולנצח.

4.

בת עמי! אמרתי אשכחה כיום כל תוגה וצער
אמרתי כבא שמש השלום אזמר כצפור ביער
עת ראותה נגה האביב מנגד לה זורחת
אמרתי כחובל בכלות רעם סופה וסער
כן אשורר עת יחדלון הקולות ואש מתלקחת.

5.

הה, עת עברה! למה תלחציני שתות כום הרעל
גם עתה? מדוע אזכור עוד היום ימי המעל
במו בני עולה אכרו עמי וארצי בנחשתים,
ביום הולדך בת כנורי — למה כבת בליעל
אכסה פניך בצעיף הקדשה בפתח עינים?

6.

הוי, ימים רבים הולידו השמש והירח
ויושבי צרפת היו כצאן תמימה בבית המטבח

השיר היקר הזה, גנוז בהביבליותיקה הגדולה בפאריש, ועין לא ראתהו! וחכמים וסופרים משתוקקים מאד לראותו בדפוס, וזה כשנה הפציר בי „סופר אחד מעיר לעמברג ע"י מה"ע „העברי" להפיץ עליו אור הדפוס; ואמרתי לפרסמו ע"י „הכנסת". ואקוה כי הקוראים יתענגו עליו והיה זה שכרי!

פאריז, סוף ירח זיו ת'ר'ז'מ'ר'.

יאפ"ו.

1) ידוע ליודעי הפאבעל — המחבר

הרעש בראשה כתר מלכות כבה חצי מות
הפכה כמו רגע היכל הענג אל בית מרזח
ארץ הטובה כעדן גן אלהים אל חצר־מות.

7.

אם יש את נפשך הכר פתרות אלו ימי המרים
ראי! בליל הסתיו לכה בדד יחיד בין אבני קברים
עת השמים בלי נגה האחו מבלי צבע
בבכות השחל ביער בת היענה בהרים
נרקוב העץ ממעל פתחיך חללי טבע.

8.

כאשר יזעף הרקיע ויהמו כל גלי ימים
ושרצי המים נאנחים בסוף על חוף האגמים
ורוח צפון הולך ובוכה בין ראשי הבכאים
או קול עלה נדף כאשר ירדפך בחברת צמים
ויגיד כל רמש בעפר אל אזניך כמצעדי רפאים

9.

אם בין שערותה הלואת חרדת און ועין
נפשך נוע תנוע כשכרת מיין
ותפחד כל רגע מרבות ולעפות סביביה
כי בא יום מהפכת הבריאה אל אפס ואין
או אמור: „הנה סבת צרפת ימי עניה ומרודיה".

10.

מורשי! אם אגידה לאזניכם את כל אשר קרה
אל היפה בכל הממלכות משך ימי הצרה
הן דמעות תשפכו כנחל לבכם יומם כמים;
אך מה אזכור רעמים עברו אם היום יום קרה?
מה לי ולחשכת הליל והשמש בשמים?

11.

אבל אהה! מי המה כל אלה גבורי המלחמה
יבאו נגדי כנחל שוטף מקדם עד ימה?
שמעו אחי! שמעו קול התף קול מאסף המחנות
קול התותח ברוח כקול הרעם ביום החמה
בין חשך ענן וערפל יבריק ברק הסריונות

12.

שאו עיניכם שמה השמש בזבול נעכרת
מקדרות אפל ועיפה ילידי אש אבק ועופרת
וסודע אל רגל סודע רגע אל רגל רגע
נופל ארץ קר כאבן ושיש האדמה סוערת
תחת משאת החללים דם אדם כנחל נובע;

13.

נתקו מוסרות המות רתוקות בגי שחת!
שרי צלמות הלמו כל דלתי השאול מתחת
שברו יחדו בריחיה מסביב באו עלי תבל
ויגרשו מעל עבר פניה כל עדן ונחת
וישליכו תחתם יגון עצב בכי ואבל.

14.

מי זה האיש ראשו מזקן לבן כחבצלת?
עיניו נמקו כחריהן תארו כעלה נובלת? [2]
ואת זקנה במשענת מדוע תבכי במסתרים?
הה! בנכם הלך ואינו נשבר מטה התוחלת
עמוק עמוק בעפר כסתותיו ערשו בין קברים.

15.

בכי נערה טובת עין! בכי על מפלת דודיכי!
תספדי אשת נעורים, הה! ספדי בעל נעוריכי
יונק שד אמך! ילדך נפל בגי השבר
שאו קינה יחדו ואקונן עמכם גם אנכי
נקונן עד כי יאיר השחר בין אבן שאול וקבר.

16.

בשל מי הרעש הזה? מדוע ילחמו בשער?
למה רגשו לאמים כימים בימי סופה וסער?
עליך ארץ פרנקרייך העריצו סוד קשרו קשרים
אמרו לכו ונפלו עליה כציד על חיתו יער
נארבה לדמי יושביה בעיט ונשר על פגרים.

17.

אמרו אין מנהל לאלה הצאן אין להם אדונים

2) הלבשתי זכר בבגדי נקבה.

במסכנות אין מספוא ותבן בשדה אין זרעונים
הלחם בלי נשק וחרב גם אין סוס לרוכב
אפס הזהב סכור ואין כל כסף במטמונים
לקצין אין שמלה ובגד ואין משכב לשוכב .

18.

אצילי ארציהם ברחו והנשאר כילד שעשועים
רבי לבב המה יחרדו כשפני הסלעים
בראותם מנגד להם שריון כידון וחרב
בטח נבואה אל ארצם נקרעה לעשר קרעים
נשסעה כאשר ישסע גדי עזים מן זאבי ערב .

19.

הכלמו מושלי ארץ הכלמו עם גבוריכם !
התחבאו יחדו התחבאו ורגזו במבצריכם
תכפלו שומרי החומות תוסיפו חומותים
מחנות אלה געלתם באו עד פתח שעריכם
עם חפשי קרב ובא הולך ופוחז כמים .

20.

בלבבו אהבת ארצו ובידו חרב לוטשת
עז ונורא כאריה בטרף מהיר כחצי קשת
מצבו בשדה המערכה כמו גד ברזל וששיש
רוכביכם גם סוסיכם תמהו לא יוכלו גשת
ירעדו וישובו אחור כשה תמים בפגשו ליש .

21.

אין מעצור לרוחו ! כימים רועשים ביום סער וסגריר
כן הולך שוטף ויפץ מסוללה עד מבצר ועיר
כתנין בסנפיריו כן עובר כל נחל באין גשר
הרי שלג הנשאים בעיניו כחצץ ואבני גיר
עולה ויורד הולך ובא כאשר יעוף הנשר .

22.

ראשיכם עומדים מרעידים כשכור בהקיצו מחלום
מחנים האלה ומרכבותם מי הביאם עד הלם
החסרי חרבות נחנו ? האין גברים במחננו ?
רדו מרום כסאיכם מלכים רדו יחדו וענו שלום !
באו כרעו ברך אל האיש ההולך לפנינו .

23.

ראו גבור בגבורים מאין כמהו ברבבות
הרבו תכניע נגידים חכמתו תכניע לבבות
זבד־טוב 3) שמו מתן יקר מהאל בשמים
שלחהו ממרומים ארצה בימים ימי הקרבות
להיות אל ארצו לגואל היות ליושביה לעינים .

24.

כמעט אפל חשך ועיפה כסו פני ארצותינו
נחלי זעם כמעט דעכו כל רשפי תקותנו
חמס וריב מבית מבחוץ רצח וכידור
קדרו כענן לשמש כל מאורי הצלחותינו
אז בחצי הליל כוכב דרך מקדם ויהי אור

25.

זהרו כהשמש אחרי רעם בחצי השמים
הולך נגה ואור מתימן עד ארץ מצרים
נגה בחמתו על קדקד הארזים הנשאים
ניפריח בשביב אשו . אשו כששן על פלגי מים
זרע השלום גם כשרון ותם הגמילו דראים .

26.

הגדלת עשו בנפרט ! רבות בימינו פעלת
עמך וארצך מידי זרים באותות גאלת
באת באניות על אדמת נוף לעיני בת גלים 4)
ענפי המוסר וגעי הדעת שמה שתלת
נבעת זרעני החכמה על תלמי לב סכלים .

27.

שברת כל רתוקות העם הזה קראת דרור
אמרת עבדי עולם 5) בל יהיו שוב נגידי הדור
אספסף כי ימלך שרביטו אך ברזל ועופרת
מגביה הרשע עד מרומים והישר בבית הבור
החכמה כאמה נחשבת אולת לה גברת .

---

3) העתקת מלה במלה משם באנאפארט .
4) הנחתי שם זה על ענגלאנד , על כי היא מושלת עלי ימים .
5) מאמלוכן התנשאו מעבדות על כס הממשלה .
המחבר .

28.

בָּלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶם בְּמִדְבָּרוֹת בֵּין נְתִיבוֹת כְּפִיר וְשָׁחַל
אֶרֶץ אֲבָנֶיהָ אַבְנֵי אֵשׁ וַעֲפָרָהּ גָּפְרִית וְגֶחָל
בִּמְקוֹם אֵין צִיץ וָפֶרַח פִּרְחֵי אַל־מָוֶת אָרִיתְ
שָׁתִיתְ כּוֹס הַתְּהִלָּה בִּמְקוֹם אֵין נָהָר וָנָחַל,
בְּשַׁמּוֹת אֵין אָדָם שִׂמֵּךְ בֵּין גְּדוֹלֵי אֶרֶץ הָיִיתְ.

29.

צִיֵּךְ מְלֵאִים כְּלֵי מַשְׁחִית מְפִזְּרֵי אָסוֹן וְתַאֲנִיָּה
הוֹבִילוּ גַּם הֵמָּה חָכְמָה וָדַעַת הַשֵּׂכֶל וְתוּשִׁיָּה
הַיָּם רָאָה וַיִּשְׂמַח וַיִּכְרוֹת בְּרִית אֶת הָרוּחַ
גָּעַר בְּמִשְׁבָּרָיו וַיַּעַמְדוּ שַׁאֲנָן כְּשֶׂה דוּמִיָּה
עַד־יַעֲבוֹר יְדִיד הַחָכְמָה עַד־יַעֲבוֹר יְדִיד הַנִּצּוּחַ.

30.

וְעַל יֶקֶר רוּחַ כָּמוֹךְ רִשְׁעֵי אֶרֶץ הִמְתִּיקוּ סוֹד
אָמְרוּ עַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ שְׁמוֹ לֹא יִזָּכֵר עוֹד
הֵכִינוּ כְּלֵי מָוֶת מַפּוּחַ אֵשׁ גָּפְרִית וָמֶלַח
לְהַכּוֹת תִּפְאֶרֶת הַבְּרִיאָה אֶל אַרְצוֹ נֵזֶר וָהוֹד
טֶרֶם יָבֹא עִתּוֹ טֶרֶם יָבֹאוּ יְמֵי הַכֶּלַח

31.

הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה, הִבָּדְלוּ בְּנֵי שְׁאוֹל וָשַׁחַת!
הַרְחֵק מֵאָדָם, הַרְחֵק! תַּרְעֵלָה לְכָל יְלִידֵי תַחַת
שְׂאִי חֶרְפָּתֵךְ! בִּרְחִי בֵּין אִיִּים לֹא שְׁזָפָתַם עַיִן
בִּמְקוֹם אֵין נֹגַהּ בִּמְקוֹם אֵין סַהַר וְשֶׁמֶשׁ זוֹרַחַת
שָׁמָּה בְּכִי נֶצַח תִּבְכִּי עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּבִי לְאָיִן.

32.

אַךְ מָה אֶזְעֹם אָנֹכִי וֵאלֹהִים הֵפִיר מַחְשְׁבוֹתָם?
מָה אֶקּוֹב הָאֲרוּרִים הָאֵלֶּה וְהַמְּאֵרָה בְּלִבּוֹתָם?
אַל תִּירָא גִּבּוֹר! בְּעֶזְרְךָ אֵל הַצֶּדֶק וְהַשָּׁלוֹם
מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ תַּחְרִשׁוּ רָע יִתְנַכְּלוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם
יָשִׁישׁוּ וַיֹּאמְרוּ נָצַד וַיָּקִיצוּ וְהִנֵּה חֲלוֹם.

33.

בְּיוֹם אֵידְכֶם רֵעַי וּמְיֻדָּעַי דְּמָעוֹת אַל תִּשְׁפּוֹכוּ
וְאַף אִם אָפְסָה תוֹחֶלֶת גַּם אָז הוֹחִיל אַל תֶּחְשׁוֹכוּ
אַל תֹּאמְרוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ וְאַחֲרֵיכֶם יוֹם אַחֵר
אוֹפַנֵּי הַגּוֹרָל כְּאוֹפַן הַזְּמַן סָבִיב יְהַלֵּכוּ
כְּכָלוֹת קַדְרוּת הַלַּיִל יָהֵלּוּ כֹּכְבֵי הַשַּׁחַר.

34.

מִי מִלֵּל אֶל אֶרֶץ פְרַנְקְרַייךְ תּוֹרִישִׁי אַדְמַת זָרִים?
תַּנְחִילִי גּוֹיִם תַּרְחִיבִי גְּבוּלֵךְ מִכָּל עֲבָרִים?
לִבִּי בְּקִרְבִּי מִשְׁתָּאָה בְּזָכְרִי הַשָּׁנוֹת גּוֹרָלֵךְ
אֶמֶשׁ כְּשִׁפְחָה בָּאֲרָצוֹת נֶחְשַׁבְתְּ בְּעֵינֵי הָמוֹן וְשָׂרִים
הַיּוֹם כֶּתֶר הַבָּנוֹת שָׂרִים יִשְׁתַּחֲווּ מִמֵּלֵךְ.

35.

רְאוּ מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם בְּנַפְרְט! מוֹרָאוּ אַתֶּם הֲבִיאוֹתֶם
גִּילוּ יַחְדָּו נְפָשׁוֹת נִרְדָּמוֹת לְאֹשֶׁר וָגִיל הֲקִיצוֹתֶם
נְפַחְתֶּם רוּחַ גְּבוּרָה בְּלְבָבוֹת עֲיֵפִים וִיגֵעִים
אָמְנָם בְּרִיתֶנוּ אֶת הַחַיִּים מֵחָדָשׁ הֲקִימוֹתֶם
מִיַּרְכְּתֵי הַשַּׁחַת הֶעֱלִיתֶנוּ בֵּין שׁוֹכְנֵי רְקִיעִים

36.

אַשְׁרֵיכֶם כֻּלְּכֶם בְּנֵי חַיִל! נוֹשְׂאֵי צִנָּה וְסוֹחֵרָה!
חֵרַפְתֶּם יַחְדָּו נַפְשֵׁיכֶם לָמוּת מוֹת נֶפֶשׁ יְקָרָה
בְּנָקְמְכֶם אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם בֵּין חֲרָבוֹת דָּם אֵשׁ וָדֶבֶר
עַל עֲפַר קִבְרוֹתֵיכֶם יָצִיצוּ צִמְחֵי הַהַשְׁאָרָה
חֵן שֵׁם וּתְהִלָּה יִוָּלְדוּ עֵת יָמוּת הַגֶּבֶר

37.

פִּלְאֵי מַעֲשֵׂיכֶם יִכָּתְבוּ בְּסִפְרֵי טֶבַע וְחַיִּים
מְקוֹמְכֶם יִנָּכֵר בְּתֵבֵל כִּמְקוֹם כּוֹכָב תּוֹךְ שָׁמַיִם
זֶרֶם הַדּוֹרוֹת לֹא יִשְׁטוֹף זִכְרְכֶם מִן הָאָרֶץ
לְעוֹשֵׂי גְדוֹלוֹת כְּמוֹכֶם הַזְּמָן בְּלִי בְרִיחַ וּדְלָתַיִם
הָעֵת אַחֲרֵינוּ פּוֹתֵחַ שְׁעָרָיו אֶל גּוֹדְרֵי פָרֶץ.

38.

נַעֲרֵי בְּנֵי פְרַנְקְרַייךְ, הִקָּבְצוּ וּקְחוּ עִמָּכֶם תְּשׁוּרָה
לִקְטוּ פְּרָחִים וְשׁוֹשַׁנִּים עִנְדוּ נֵזֶר הַתִּפְאָרָה
עַל מִצְחֵי הַגִּבּוֹרִים גּוֹאֲלֵי אֶרֶץ מוֹלַדְתְּכֶם
יוֹם הַנָּקָם חָלַף עָבַר, הַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה
מְחִיר כִּבְרַת אֶרֶץ רֵעַי לֹא יִשָּׁפֵךְ עוֹד דִּמְכֶם.

39.

הָאַהֲבָה תִּתֵּן קוֹלָהּ מִבִּצְרֶיהָ פְּתוּחִים יַחַד

מַהֲרוּ בִּזְרוֹעוֹתֶיהָ רָווּ רוֹדִים אַל תִּפְחֲדוּ פַּחַד
הַקּוֹלוֹת חָדְלוּ הַשַּׁלְוָה מוֹשֶׁלֶת בְּתָלֶךְ
שִׁבְתּוּ עֵת עָבְרָה בְּמִסְפַּר שְׁנוֹתֵיכֶם אַל תֵּחַד
לְבַד יוֹם הֻלֶּדֶת הַנַּעַר יוֹם הַשָּׁלוֹם יִוָּלֵד ׃

40.

וְאַתֶּן חָכְמוֹת נִשְׂגָּבוֹת אֲחָיוֹת שַׁאֲנַנּוֹת הָאֻזְנָה !
הָסֵרְנָה הַצָּעִיף יָפְיְכֶן לְעֵינֵי כֹּל תִּגָּלֶינָה
תַּחַת מוֹשֵׁל חָכָם, תַּחַת יָדַיִם עֹשֵׂי פְּלָאִים
גַּם אַתֶּן בְּנוֹת הַשָּׁמַיִם פִּלְאֵי פְלָאוֹת תִּהְיֶינָה
רַב לָכֶם שֶׁבֶת בָּאֹפֶל צְאֶינָה מִבָּתֵּי כְלָאִים ׃

41.

עֲלֶינָה אֶל הָרֵי חָכְמָה נְוֵה הַצֶּדֶק מְקוֹם מְנוּחַתְכֶן
וַאֲצוּלֶנָה מִשָּׁם רוּחַ בַּעַת אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלַּתְכֶן
תְּנָּה לֵב לִמְנַגֵּן בִּינָה לְחוֹקֵר וּמַמְרִיץ מְזִמָּה
תִּפְתַּחְנָה שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לָנוּ כִּי שָׁם מְעֹנַתְכֶן
תִּגָּלֶינָה לְעֵין כֹּל רִבְבוֹת עוֹלָמִים תְּלוּיִם עַל בְּלִימָה ׃

42.

וְאַתְּ הַבְּכִירָה תַּחַת בְּנוֹת הַחָכְמָה עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה
עוּרִי שׁוֹסַיִךְ אֵינָנוּ תַּמּוּ יְמֵי הַמִּלְחָמָה
אִמְרִי לְאֹהֲבַיִךְ וּבָנַיִךְ הַמַּחֲרֵשָׁה וְהַצֶּמֶד
פִּתְחִי חַיִּים בַּחֲרוּצֵי הַסְּתָיו הַחַיֵּי שָׂדֶה וְקָמָה
שִׁפְכִי עֵדֶן בַּבִּקְעָה בְּאָתוּ רוּחַ חֵן וָחֶמֶד ׃

43.

אִמְרִי אֶל אִישׁ הַשָּׂדֶה אִכַּר הַחוֹרֵשׁ בִּבְקָרִים
עֲבוֹד בְּשִׂמְחָה אַדְמָתְךָ תִּרְבֶּה עֵדֶר עַל הָעֲדָרִים
תְּנוּבוֹת הִגְדַּלְתָּ בִּזְעַת אַפֶּיךָ לְךָ לְבַד תִּהְיֶינָה
גֶּפֶן וְכֶרֶם נִטְעֵי יְמִינְךָ לֹא יֹאכְלוּ שׁוּב זָרִים
תְּבוּאוֹת זָרַעְתָּ חֳמָרִים חֳמָרִים עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה ׃

44.

מְאוֹר הַיּוֹם מוֹשֵׁל הָרְגָעִים הַיָּמִים וְהַשָּׁנִים
אַתָּה תִשָּׂא בְּחֵיקְךָ אֲשֶׁר כָּל תְּנוּבָה וְכָל נִצָּנִים
אַתָּה תִשָּׂא בְּחֵיקְךָ שְׁנוֹת תֵּבֵל וּצְבָאֶיהָ
שְׁפָךְ נָא גַּחֲלֵי חַיִּים עַל צִיצִים וּדְגָנִים
בֹּא אֶל אִשְׁתְּךָ הָאֲדָמָה וְתֵלֵד כָּל תְּנוּבוֹתֶיהָ ׃

45.

אֱמוֹר אֶל בּוֹרַאֲךָ הָאֵל בּוֹרֵא עוֹלָמִים מֵאַיִן סְפוּרוֹת
וְיָרִיק עַל הַיָּפָה בָּאֲרָצוֹת בִּרְכַּת בְּחִיר הַמְּאוֹרוֹת
צַו אֶל יְפֵה־פִיָּה בַּכּוֹכָבִים אֲחוֹתְךָ הַיָּרֵחַ *)
שְׁאַל נָא מֵאַחְיוֹתֶיךָ כָּל אֵלֶּה בְּנוֹת הַמַּזָּרוֹת
לְהָנִיק מִשְּׁדֵיהֶן עָסִיס וָמֶתֶק לְכָל פְּרִי וְצוֹמֵחַ ׃

46.

גַּם אַתָּה זְמַן אַכְזָרִי חֲדַל נָא מִלְּחוֹץ בְּמַלְתְּעוֹתֶיךָ
כָּל צִמְחֵי הַטֶּבַע צַוֵּה אֶת בֶּן מֶשֶׁק בֵּיתֶךָ
הַמָּוֶת וְיַחְדֹּל מִקְּצוֹר בְּגַן מָחוֹחַ עַד שׁוֹשַׁנָּה
הַעַל קַרְדֻּמְּךָ עַל עֵץ יָבֵשׁ אַךְ אֶת בְּרִיתֶךָ
תִּכְרוֹת אֶת הָאַלּוֹנֵי חֶמֶד נֹשְׂאֵי פְּרִי בְרַעֲנָנָה ׃

47.

רְאֵה מוֹשְׁלֵנוּ זֶה בְּעוֹדֶנּוּ נַעַר אֱלֹהִים בְּחָרָהוּ
הֱיוֹת לָנוּ לְנָגִיד פְּרוֹשׂ כְּנָפֶיךָ נָא זְמַן, תְּשָׂאֵהוּ
עַל אֶבְרָתְךָ מֵחֵיק הַיּוֹם זֶה אֶל חֵיק יוֹם אַחַר
סְפוֹר יָמָיו אַךְ לֹא מִפְּעֻלּוֹתָיו פֶּן לְאִישׁ שֵׂיבָה תִּתְשַׁבְּרֵהוּ
כִּי רַק מִמִּסְפָּרָם עָשָׂה פְּלָאִים בַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר ׃

48.

חַדֵּשׁ קֶשֶׁר הַבְּרִית אֶת נְגִידִים הַמּוֹשְׁלִים הַפַּעַם
בְּיָדָם רֶסֶן הַצְלָחוֹתֵינוּ כֻּלָּם מְשִׁיבֵי טַעַם
נְעִים שִׁבְתָּם יַחַד כִּצְרוֹר הַמּוֹר כְּאֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר
הַחַיִּים לִהְיוֹת לָנוּ לְמַלָּחִים בְּיוֹם סוּפָה וָרַעַם
אַרְצֵנוּ צִי אַדִּיר כִּי תִשְׁתָּעֵר בָּם תִּמְצָא כֹּפֶר

49.

בּוֹרֵא כֻלָּנוּ ! אֲשֶׁר כָּל נוֹלָד וַאֲשֶׁר יִוָּלֵד !
אִם דִּבַּרְתִּי עַד הֲלֹם עִם הַזְּמַן הַמָּוֶת וְהַחֶלֶד
אִם דִּבַּרְתִּי עִם כָּל מְשָׁרְתֶיךָ וְאֵין לֵאלֹהַּ מִלָּה
הוֹאֵל סְלַח לְבַת כִּנּוֹרִי נָא אַל תַּשְׁלֵךְ אֶת הַיֶּלֶד
בְּרַעְתָּהּ כִּי כָל נִפְלְאוֹתָם נִפְלְאוֹתֶיךָ הֵמָּה סֶלָה ׃

---

*) גם היא בין הבנות תחשב בתתך לה השם לבנה.

לקוטים מפנקס המדינה של מדינת ליטא:

הלקוטים האחדים שהננו נותנים בזה לפני קוראי „הכנסת" הם דברים שיש בהם חפץ לקוראי הדורות, אשר יחפצו לדעת מה שנעשה בישראל בשלש מאות שנה האחרונות באותן המדינות, אשר בהם אוו רוב מנין ובנין כנסת ישראל למושב למו. הלקוטים האלה באו לידינו בחסד ידידנו הרב הגדול ומאיר עיני חכמי הדור בחקר קדמוניות הד"ר א. הרכבי נ"י, כי בטובו המציא לנו פנקס המדינה, המכיל בקרבו יותר מאלף תקנות והחלטות בתי דינים משנת שפ"ג לאלף הששי עד שנת תקכ"א.

על פי החומר היקר האצור בהפנקס הזה היה ראוי כלו להיות נקבע בדפוס, כאשר כן חפצו לעשות גם החכמים המשכילים לרבים המו"ל את מה"ע „המליץ". אחד מחכמי הדור העומדים לנס עמם בדורנו האחרון הרב הגדול הדורש טוב לעמו הדקטר יעללינעק נ"י באחד ממכתביו אלינו יעיר בצדק, כי אחת מתעודות ספרי השנה בארצנו היא להוציא לאור תעלומה ולהרבות בחמר היסתורי בארצנו, אשר כרובו הוא טמיר ונעלם מעיני החכמים קוראי הדורות אשר באירופא המערבית, אך מפני כמה טעמים שאין פה המקום לדבר עליהם בפרטות, עלינו לאמר שעוד לא הגיעה עת רצון להדפסת כל הספר, ואין הדור — דור תהפוכות בני־בלי־שם ראוי לכך, ע"כ בחרנו באלה התקנות, אשר כרובן יתנו לנו ציור ומושג נאמן מחיי אבותינו בינם לבין עצמם. השקפה קטנה על התקנות האחרות, אשר כאספקלריא מאירה המה על ארחות חיי אבותינו ומהם נלמד לדעת, כי על פי רוח היום אשר התהלך אז בהחברה הכללית במקומות מושבותיהם, היו בני ציון מצוינים במעלות הרוח וכבוד נפשם פנימה, חומה היו על כל נגש ונענה נגד בעלי זרוע ולוקחי להם קרנים בחזקה, החזיקו במעוז האחדות, היו כצופים על בית ישראל לכל נתעה מארחות חיים ישרים, טהרת המדות ודרכי הצניעות. התקנות האלה מדברות בשפה ברורה, כי הרבנות והפרנסות היו בעתים ההם באמת שני עמודי התוך אשר בית היהדות נשען עליהם וגם להתנוסס לבני בית יעקב בארצות הצפון, ולולי הרבנות והפרנסות, כי עתה כבר אבד זכרנו בימי מבוכה, כאשר עוד לא זרחה על המדינות האלה שמש צדקה והנהגה ישרה ממשלת רוססיא האדירה, עם ישראל היה אז עם לבדד ישכון ובין אזרחי הארץ לא התחשב, הממשלה שהיתה אז בארץ לא שמה לבה אל גורל היהודים בינם לבין עצמם וע"כ היתה החובה הקדושה מוטלת על רועי האמונה, מאשרי העם ומנהיגיו לעמוד בפרץ, לשום עין על תקון עולם הישוב, לפקח על טהרת המדות, התרחקות מאהבת המותרות והלוקסוס המכלה ממונן של ישראל מאז ועד הנה, הצניעות והזהירות להתהלך בצדק ובמישור עם אזרחי הארץ, להתרחק מהסגת גבול וירידה לחיי חברו.

לרגל מלאכתנו לא היה ספוק בידינו לתת לפני קוראינו רק מעט מהרבה מהחמר אשר המציא לנו החכם והחוקר הד"ר הרכבי נ"י, אך נקוה כי הקוראים המבינים יחזיקו לנו טובה גם בעבור המעט הזה, ואם יזכנו ה' לשוב ולדבר עם קוראי „הכנסת" בשנה הבאה נוסיף להוציא לאור תעלומה מהפנקס אשר כלו אומר כבוד לאבותינו נוחי נפש יושבי המחוזות צפונית מערבית רוססיא.

ווארשא בחדש תמוז התרמ"ז

שפ"ר

א.

לקוטים מפנקס המדינה מהועד בשנת שפ"ג

תקנה ל"ב

1 בחור אשר איננו בן שמנה עשר שנים שיתחתן בזיווג בלי ידיעת אביו או קרוביו אם אין לו אב אין במעשיו כלום:

תקנה ל"ג

2 ש"ח על בחור אשר יעשה בלי ידיעת אביו או אב"ד בצירוף הראש או קרוביו אין בו ממש, ואין לשום ב"ד להשתדל בו:

תקנה ל"ה

3 שכר סרסרות מסחורות — חצי זהב מכל צד מכל מאה ומאה זהו', ומקרקעות ומקומות ב"ה בכל קרקעות מכל מאה ומאה זהו' ארבעים ג"פ כמשפט שדכנות דכל הנדבר:

תיקון ל"ו

4 שדכנים שיעשו מום במשפחות וביחידים להבאיש ריח הבריות יעמידו ע"פ תיקון מדינת פולין ודתו:

תקנה ל"ט

5 אין לשום אדם לילך לווארשא על הועד בלי ידיעת ורשות ב"ד שלו ולקבל מהם כתב הרשאה, ואיש אשר ילך בשרירות לבו לווארשא בלי קבלת כתב הרשאה ענש יענש עונש הגוף ועונש ממון, וכל

קהילה ראשים ומנהיגים מחויבים לצאת נגדו בכל תוקף לבלתי תת לו ליסע לווארשא ולעכב עליו הדרך עד שיהי' התחלה בידו כתב הרשאה, ואיש אשר יבוא ואין בידו הרשאה ויגיעם איזה היזק בסיבה רעה ח"ו חטאו ישא ואין להשתדל בעדו.

תקנה מ"ב

6 מי שצריך לערך כסף אין להשיא את בתו עד שתהא בת ט"ו שנים בח"ת ובקנס כפי ראות הראשים גם בענש שהקהל והקרובים לא יתנו מאומה לעזור ולסייע, וכל מי שנצרך כנ"ל אין לעשות לבתו בגד של משי כתונת משי או זה בעונש הנ"ל, וגבאי כל עיר ועיר אל יתנו מאומה לעזור עד שיחקרו אם לא עבר תקנה הנ"ל:

תקנה מ"ג

7 איש כי יזיד לשלח בעולתה ידיו לפרוץ גדר בישראל לקדש אשה או בתולה שלא בפני עשרה ובחופה, האיש העושה הרע הזה וגם העדים אשר המציאו עצמם לעדות קידושין יהיו מוחרמים ומנודים בשני עולמות, וחטאתם לא יכופר:

תקנה נ"א

8 כל קהלה וקהלה יתנו עיניהם ולבם בחקירה ודרישה מופלגת לבל יהא חוזר וניעור איסור שחוק קארטין ומשחקי קוביא, וכל מי ששחוק כל עיקר הן בקהילות הן בסביבות ויעבור על דת תקנה זו יענשהו תיכף ומיד בסלוא דלא מבע דמא כהנה וכהנה בענש גוף ועונש ממון להרפו ולרדפו עד חרמה וכל ישראל נקיים:

תקנה נ"ג

9 לעמוד לעתות בצרה לאחינו בני גולה הנפוצים על אדמת קודש אשר בחר לו יה אוה למושב לו, עלה ונגמר לגבות בכל בתי הנסיות בכל ר"ח ור"ח איש ואיש אשר ידבנו לבו, ועוד לעשות נדבה בקול רם מדי שנה בשנה בר"ה או בויוה"כ ואת כסף הנדבה על כלל המדינה יביאו אותו ללובלין תמיד ביריד גראמניץ, ומשם יעלהו למקום חפצו ובכן ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, עוד נתוסף להם לעשות נדבה מדי שנה בשנה תמיד בחג הפסח, ור"מ של וועד אלול זה יתנו עיניהם ולבם ולהזהיר את כל הסביבות שתחת ידיהם בכל חומר לשמור מועדי החג ור"ה או יו"כ לקרוא לנדבה ולגבות ע"י ע"י בכל ר"ח כנ"ל ולשלוח אל ראש ב"ד שלו והם יביאו ויעלהו ללובלין דבר זה בגזירה וחק על ראש מדינה בקנס מאה זהובים אדומים על עניי א"י, מנהיגי ק"ק הוראדנא יזהירו ביותר לשלוח ממון א"י שכבר בידם ולמנות ממונים מיוחדים גם בסביבות באופן

שיעשו משפט כתי"ב כנ"ל בקנס הנ"ל על מנהיגי הוראדנא:

תקנה פ"ז

10 אודות קבצנים העולים משוט בארץ ומהתלך בה לארכה ולרחבה מארץ רחוקה הם באים ומתפשטים בארץ ליטא ורוסיא ודרכיהם דרך לא סלולה מטים עקלקלותם בדרכי חושך ואין נוגה להם במעשיהם החשוכים ומכבידים על המדינה לאכול מטובה ביתר שאת ועוז עוד זה מדבר וזה בא והנם למשא עד אשר לא יוכל מלט משא וביותר אנשים בלתי הגונים מתלבשים בטלית שאינו שלהם ובחלוקה דרבנן לדרוש ברבים ולהורות ולהבדיל ובקרבו ישים אורבו מלא מרמה ותוך שבע תועבות בלבו נהים כריסיה לא שוי' כמעשיהם רבים שהיו שנתפשטו בבתי הזונות ובתי משתאות ויתר חלולים רבים שאין הדעת סובל ואין להעלות על המספר, על זאת עלה ונגמר בחרם ושמתא ובקנס גדול ממון הערוך די מסת ידו שלא יתן כלום לשום קבצן בעולם זולת הפור לשלחו משם ולהלן, ואין להחזיקו בביתו יותר ממעת לעת, גם שלא ליתן לשום אדם לדרוש ברבים ואם יזיד מצחו לדרוש שלא ברשות יורידנהו בחרפה ובוז אם לא שיש בידו ספר אגרת מראש ב"ד: דהיינו יושבי סביבות ק"ק בריסק יתנו עיניהם דווקא אל איגרת ק"ק בריסק, יושבי סביבות ק"ק הוראדנא לאיגרת ק"ק הוראדנא, יושבי סביבות ק"ק פינסק לאיגרת ק"ק פינסק, אלה הם הגבולין והסביבות ק"ק בריסק: מעזריטש: ווארען: יאנווי: ראשי: למאז: בילא: בעשטף: וולאדווי: סלאווטיש: קאדנה: וויסאקי: אמסטיבאווי: קאברין: הכדעץ: פרוזנא: מאלטשא: סעלץ: טשערנוועציץ: קמניץ: שערשאווי: ראזנאי': סלאנימא: דווארץ: נאווארידאק: נעשוויז: סלוצק: מינצסק: מאהלבינ': אורשא: יושבי רוס: ואלה המה יושבי סביבות ק"ק הוראדנא: אמדור: מיסטעצקי: קוזניצא: נאווידבור: אסטרין: ראדין: לידא: ואלה המה גבול סביבות פינסק: קלעצק: לעכעוויץ: תאמשק: ברעהין: דובראווימש: וויסאצקי: טוראווה: יושבי ני"ז: ואם יש לאל ידיהם לפטור אותו ולשלחהו ע"י כפיות יד ישראל יגרשוהו אותו ע"י גוי ואין חטא ואשמה בדבר כי כבר הליצו בעדינו חכמינו ז"ל במתק לשונם באמרם בואו ונחזיק טובה לרמאים, זולת איש אשר לו גואלים וקרובים שם בארץ ליטא ורוסיא ידקדקו אחריו כל ראש בית דין וראש בית דין אם הם באמת קרובים שראוי לשקוד על דלתיהם שיש להם כח והיל לעמוד לעתות בצרה בעזר הגון וראוי שלא

לצאת שכרו בהפסרו אוי יתנו לו רשות לעבור ולהקדים פני קרובים ואם לא יסגרו הדלת בעדו לבלתי תת לו מדרך כף רגל בכל מדינות ליטא ורוסיא — וכל ראשי ב"ד מחויבים לשלוח תיקון זה להסביבות שלהם למען ידעו להזהר, ואיש אשר ידמה בנפשו לנהוג בו מדת רחמנויות לעבור על דברי תיקון זה נחשב לו לעון להענישו בעונש חרם ושמתא ועונש ממון זולת שאר עונשין ורדיפות:

וכל מעשה תוקף פנקס זה נעשה ונגמר היום ב' ט' אלול שפ"ג לפ"ק.

נאום מאיר בלא"א כ"מ יצחק זצ"ל
ונאום יוסף בן יעקב
ונאום שבתי בלא"א מוהר"ר שמואל איש מרגליות
ונאום יהודא ליב בהר"ר אהרן ז"ל
ונאום ניסן בלא"א יהודא זצ"ל
ונאום משה בן ה"ה הלל זצ"ל

תקנה צ"ג

11 בתולות עניות על ג' ראשי בתי דינים לצוות ולגדור דהיינו בק"ק בריסק עם הסביבות הנכנסים עמהם בסכום המדינה יתנו עיניהם ולבם על שתים עשרה בתולות שינשאו תוך כל שנה ושנה, הוראדנא עם הסביבות עשרה, פינצק עם הסביבות שמנה, וליתן לכל אחת ואחת שלשים זה' ואין להשיאה עד שתהי' ט"ו שנים כנ"ל (ובפנקס) והיותר בכירות בכל עיר ועיר א' תם במספר שמות על הכתב לעיני ראש ב"ד ולהטיל גורל אותן שיזכו בגורל יקחו חלק כנ"ל ואותן שלא יקחו בשנה זו יקחו לשנה אחרת בלא גורל, והסביבות עם ראשי הקהלות יעשו סדר ומצב מוצא הכסף מאין יבואו ויקחו המעות הנ"ל לבל יחסר המזג:

תקנה קכ"ה

12 אחרי ראינו גביות המדינה שבסביבות שאינם עולים כהוגן כי נעלמים ונסתרים מנגד עינינו ואין אתנו יודע עד מה, השגות יד כל א' ואחד יש שמרבים ליתן ויש מהם שאינם נותנים כי אם מעט מזעיר ועיר שם זעיר שם כפי מסת ידיהם וכל מאן דאלים גבר להקל על עצמו ולהחמיר על עוזבי כח ואין מידיהם מציל הלא אלהים יחקר זאת אף גם זאת לא נודע לנו מספר הישובים הרחוקים והקהילות הסמוכים ולהם חולקים לעזור את עצמם ולהמדינה אין בהם תועלת ויש מהם קרח מכאן ומכאן [ואין נושאים כלל בעול המדינה, הן כל אלה ראתה עיננו אזרנו כח והיל ואיש אל רעהו יאמר חזק ונתחזק לגדור] פרץ מרובה על העומד ויצא לנו בגזירה ותקן לשלוח שלוחים מיושבי לכת יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע אנשים חכמים ונבונים וידועים מכל קהלה ראש בית דין אחד ממנהיגים, ואלה שמות האנשים האלופים מו"ה יואל ב"ר אליעזר סג"ל מק"ק בריסק, והר"ר אליעזר בה' חיים מק"ק הוראדנא, וה"ר אהרן בהר"ר משה מק"ק פינסק, שלשה אלה ילכו משוט כל הארץ ומתהלך בה לארכה ולרחבה דרך כל ארץ ליטא ורוסיא וני"ו סביבות של כל הג' ראשי הקהילות ולהיות בעיניהם פקוחות על כל דרכי המדינה אם דל ואם עשיר ולעשות שם להם בכל מחוז ומחוז סכום ישר ואמת עם אשר תשיג יד כל א' ואחד העשיר ירבה והדל ימעיט, וכן לעשות בכל מקום סדר גביות גולגולת וסדר גביות פאווראטני ולצרף ישוב אל ישוב ולהקהלות הסמוכים להם הכל כאשר ע"פ דעת שלשה אלה מטיבי לכת, ולהרים מתוך החבורה שנים או שלשה עשירים שבהם שמידם יבוקש כל דמי גביה וגביה שתעלה בלי איחור, ולמסור ביד אותם שנים או שלשה עשירים שיבחרו מטה עוז זרוע עם גבורה, לגבות כל גביה דחופה ורדופה ולהיות בידם לגזור על משיגי יד שבהם להלוות איש איש די מסת ידו כדי לסלק חיש ומהר דמי הגביה ולגבות אח"כ על יד על יד וכדומה לזה כל מה שיראו ויבינו השלוחים בעין שכלם לתקן סדר הגביה מעשיהם קיימים כיתד במקום נאמן אשר לא תמוט, גם מי בעל דברים יגש אליהם למשפט כי עמהם מסרנו דבר משפט ומשפט שבין איש ובין רעהו ואיש לא יתיר הרצועה נגדם, אמנם אזהרה יתירה להשלוחים הנ"ל שלא יקבלו שוחד משום אדם לא מזומנים ולא שום דבר מלבד דמי פסק המשפטים אשר יעלו ויבאו לפניהם רשות להם ליקח כפי הראוי, ושכרם של השלוחים יהלוך לפניהם מתוך המדינה, ובכן צדק יהלך לפניהם לשפוט משרים ובכל אשר יפנו ישכילו, בכל מקום אשר יבואו יתנו להם מזונותיהם [ומזונות סוסיהם] ובכל עת שיקראו מועד וזמן אסיפה פק"ק בריסק יכינו ראשי המדינה דכאן בריסק יצ"ו מלון לראשי המדינות יצ"ו דק"ק הוראדני וק"ק פינסק לפי כבודם: וכל מעשה תוקף תקנות אלה מראשו ועד סופו יעמידו בתוקפם ובגבורתם שלשה שנים רצופים מהיום, ואין לשנות דבר עד כי יתאספו יחד [פנים בפנים] ר"ם של כל ג' קהלות ויסכימו פה אחד: תם ונשלם היום יום ה' אך טו"ב אלול שפ"ז לפ"ק:

נאום שלמה בלא"א מו"ה נתן כ"ץ זללה"ה:
ונאום ישכר בער ספרא דמתא ק"ק בריסק דליטא החותם בציווי כבוד האלוף הראש מו"ה מאיר וואל

יצ"ו החולה את ידו ד' ירפאהו א"ס : ונאום אליעזר בן הר"ר חיים זצ"ל : ונאום יהודא ליב בן לא"א הר"ר שלום : ונאום יעקב בן לא"א ע"ר ראובן זצ"ל, ונאום חיים בלא"א מוהר"ר יהודא לוי זצלה"ה :

יצא החשבון כפי המבואר למטה

תקנה קכ"ו

13 המדינה נשאר חייב לק"ק בריסק רכ"ב שאק מב"ג וחצי, ר' זלמן שתדלן נפרע עד פסח שפ"ח לפ"ק : אלו החובות שחייבים אל תוך המדינה : הוראדנא שאק : נעשוויז ט"ו שאק מן גלגולת שפ"ז מחמת הוספות לפי הפנקס שי"ג עוד משנת שפ"ז ג' שאק כ"ד נ' : קאפוליא נ"ח ב' ארומים : פאלאנהע ב' שאק לי"ג, עוד חוב ישן לפי הפנקס י"ז שאק מח"ג ומשנת שפ"ז ג' שאק כר"ג : פאלאצק נ"ח י' שאק ס"ג עוד משנת שפ"ו ושפ"ז ע"א שאק כר"ג עוד חוב ישן לפי הפנקס ט' שאק ט"ג : דווארץ עם זיטל נ"ח משנת שפ"ז ו' שאק : ליזער ח' לאזיק נ"ח י' שאק : נאווארידאק, המדינה נ"ח ליתמי כ"מ מרדכי ה"ד זצ"ל מק"ק הוראדנא י"ז שאק :

נאום שלמה בן לא"א מוהר"ר נתן כ"ץ זללה"ה : ונאום ישכר בער ספרא דמתא בריסק דליטא חותם בציווי האלוף הראש מו"ה מאיר וואל יצ"ו החולה את ידו ד' ירפאהו : ונאום יהודא ליב בן לא"א הר"ר שלום : ונאום יעקב בן לא"א ע"ר ראובן זצ"ל : ונאום חיים בן מו"ה לוי זלה"ה וועד שפ"ח לפ"ק :

ב.

תקנות מועד שנת שפ"ח.

תקנה קכ"ז

14 בעצם היום הזה יום ה' כ"ה אב שפ"ח לפ"ק, נוסדו יחד להיות עיניהם פקוחות על כל דרכי התקנות הראשונות כאשר המה בכתובים למעלה מראש הפנקס ראינו להוסיף עוד מה שראוי להיות או לשנות לפי שעה כי לא כל העיתים שוות, עכ"פ כל הכתוב למעלה הבלתי סותר לתקנות העתידות לצאת ולבא בפנקס זה יעמדו הכל בתוקפו כיתר במקום נאמן אשר לא תמוט :

תקנה קכ"ח

15 אורות המבואר למעלה בסימן 12 בכל שנה ושנה שלשים בתולות במדינה שהגיעו לכלל ט"ו שנים ה"ה ק"ק בריסק עם הסביבות הנלוים אליהם ונכנסים בסכום ק"ק בריסק שנים עשר בתולות : הוראדנא עם הסביבות עשרה : פינצק עם הסביבות שמונה, וליתן לכל אחת ואחת עשרים וחמשה זהו' ולפי עלה ונגמר ממון זה יגבו להם כל קהילה ראש ב"ד עם הסביבות השייכים לו בפני עצמם סכומות המדינה כדי לצורך ממון הנ"ל המוטל עליהם : ובתולות העניות מתוך הסביבות אשר תבא לקבל עזר חמשה ועשרים זהו' הנ"ל אין ליתן להם כלום עד שיהא בידיהם כח והרשאה וראי' ממנהיגי הקהל ועזר שהיתה משרתת אצל בעל הבית הרר בתוך קהל ועדה משך שלשה שנים מיום שהיתה בת י"ב שנים שראויה לשמירות צרכי הבית ושהיא בת ט"ו שנים שכר הנערה אשר תכנס לשירות לפניה יהלוך סך עשרה זהו' לשנה והשכר יתן לגבאי העיר ולא ליד אביה ואם תרצה לעשות לה בגד שבת משכר שלה אל תעשה מאומה בלי ידיעת ורצון גבאי העיר כל הבתולות שכבר הגיעו לפרקן להיות בת ט"ו שנים אשר הבאנה מהיום עד חנוכה שפ"ט לקבל עזר כ"ה זהובים ותהי' בת ט"ו שנים אותם בתולות אינם בכלל תיקון שירות ג' שנים הנ"ל רק יתנו להם בכלל תקנה הקדומה המבואר למעלה בפנקס, ומעמד תיקון זה יתנו ראשי המדינות יצ"ו להכריז בקהלה ובסביבות בכל בתי כנסיות למען ידעו להזהיר וראשי המדינה יצ"ו יהיו עיניהם פקוחות לעמוד על משמרת קיום תיקון זה בכל תוקף ועוז, ובהתאסף ראשי עם יחד במדינתנו ליטא מחוייבים ראשי המדינות של כל כרך וכרך להביא עמהם כתוב וחתום מן האב"ד שלהם מספר הבתולות שהשיאו לפי התקנה בזמן שבין וועד לוועד, וכל הבתולות שיבאו לקבל עזר כ"ה זהו' הנ"ל תביא כתוב וחתום שהיא בת ט"ו שנים, וכל הבתולות אשר לא תעלה בידה שירות אזי יטילו שירות שלה על איש שסכומו מעלה ראש על כל יושבי הקהל ההוא, ובאופן שיהי' לאיש ההוא בית מיוחד בפני עצמו ואם תהי' עוד נערה מוכנת לשירות ע"פ התקנה יטילו אותה על מי שסכומו אחריו ויש לו בית מיוחד כנ"ל וכן תמיד להטיל שירות הנערה על האנשים היותר גדולים בסכום ויש להם בית מיוחד :

תקנה קמ"ב

16 בכל הקהלות יתעוררו למנות מטונים מיוחדים אשר יתנו עיניהם ולבם על המדות והמשקלות :

תקנה קמ"ג

17 אורחים המוכרים דבר אכילה שיש בהם חשש איסור אין להם למכור מאומה עד עלות בידו כתב התרה מהאב"ד אשר שם :

תקנה קמ"ד

18 אונו וחקרו ותקנו בעלי אסופות אצילי בני ישראל המה, כאשר אויבינו הקמים עלינו ועומדים לשטן לנו לקוץ מכאיב ומחשבותיהם ושיניהם קהות על משרתות שאינן יהודיות בבית ישראל, ועתה לבטל הכל אין הצבור יכולין לעמוד בו, ע"כ ראינו למעט בשירות במה דאפשר יצא לנו לאור לתקן הגזרה וחוק כיתד במקום נאמן אשר לא תמוט בכל גבולי ערי ישראל עד מקום שידנו מגעת ושולטת בהם חוק ולא יעבור שלא להחזיק בחדר א' שקורין שטוב יותר ממשרתת אחת אף שידור בשטוב אחד ב' או ג' או ד' בעלי-בתים אין להם להחזיק בין כולם יותר ממשרתת אחת בעונש גוף ובעונש ממון די מסת ידו כאשר ישיתו עליו ראשי מדינות יצ"ו שבכל כרך וכרך, וכל יתר הקהלות אשר אין שם ר"ם כאשר ישית עליו ראשי כל עיר ועיר, לבד השכורות מכבר יחזיקום עד כלות שנת השכירות שלהם ועכ"פ לא יהי' זמן השכירות יותר משנה וכל הנ"ל בעונש חרם בלי שום ערמה, וראשי המדינות יהיו עיניהם פקוחות על כל יושבי הסביבות שתחת ממשלתם לורזם שיעמדו על מעמד תיקון זה, ואיזה מן הקהלות אשר הראשים יעלימו עיניהם וירפו ידיהם שלא לעמוד על מעמד תיקון זה הנ"ל יקבל עונש נגלה ותוכחת מגולה מיד ר"ם שהם יושבים תחת ידיהם עונש גוף ועונש ממון, ואין בכלל התקנה הנ"ל מחזיקי אורנדא המוכרחים למשרתים רבים כאשר עסקיו עסקי אורנדא רבים, הרשות לו להחזיק משרתות נכריות רבות די צורך עבודתו ולא יותר:

תקנה קמ"ו

19 כל איש אשר סכומו יותר מד' גדולים (?) אסור לו להחזיק משרתת אינה יהודית בלי ידיעת ורצון ר"ם שלו או ראשי הקהלה, וכ"ש מקבל קצבה שעומדים באיסור זה שלא להחזיק משרתת כל עיקר, גם משמר תיקון זה ביד ר"ם בכל אופן הנזכר, ור"מ יצ"ו אם לא יזרזו לעשות משפט כהוב הנ"ל זה יתנו קנס אל תוך המדינה כל א' עשרה זהובים אדומים בלי הנחה:

תקנה קמ"ז

20 ארבעה שבועות או שלשה קודם הסומקש יתעוררו הראשים ור"ם של כל כרך וכרך לכתוב ולזרז האנשים העומדים סמוך לקובץ הסומקש שם על המשמר שלא יעלו ח"ו דבר חרש ולתקן כל מה דאפשר לתקן ושלוחי הוועד שיצאו לכבד אותם באיזה מתנה ולבקש מהם שיעמדו לאוהבים לנו על הוועד:

תקנה קע"ט

21 תיקוני בגדים!—ראשית התיקון שלא ליתן לשום חתן אם דל ואם עשיר כתונת של קני' ולא פאטשילה ולא כובע של פשתן שהיו רגילים לשעבר לעשות לחתן עכשיו יעשה הכל חתיכה דאיסורא שלא לעשות ואפילו אותם שכבר עשו ומוכנים לא יתנו אותם להחתן כל עיקר:

תקנה ק"פ

22 בגדי סאמיט לא יעלה על נפש אדם מישראל הן איש והן אשה אם דל ואם עשיר הן בגד עליון הן בגד תחתון ואפילו קאסניק הן חדשים הן ישנים שכבר עשו:

תקנה קפ"א

23 שלעק שעל הצעיף אשה שיש לה כבר רשות להתקשט בה בג' רגלים ולא יותר ואשר אין לה כבר לא תעשה לה מחדש בשום אופן:

תקנה קפ"ב

24 אין לילך בשום בגד או צעיפים או בגדי לבן המרוצפים במרגליות בשום אופן מלבד בערטיל של מרגליות ותכשיטי הבתולות מותר לילך בו:

תקנה קפ"ג

25 דומשק ואטלס אוים טול למי שיש לו כבר רשות לילך בו בג' רגלים ובחתונה פסולי עדות אמנם לא לעשות אוים הול דומשק ואטלס מכאן ולהבא בשום אופן הן איש הן אשה אם דל ואם עשיר:

תקנה קפ"ד

26 דומשק ואטלס אן צו הנדיק אסור לעשות מכאן ולהבא זולת איש אשר סכום שלו משני אלפים זהובים ויותר רשות לו לעשות דומשק ואטלס אן צו הנדיק:

תקנה קפ"ה

27 מי שמשיא את בתו ויצרך לקרוביו ומכ"ש מי שמקבל עזר מהצדקה לא יעשה לבתו שום בגד משי:

תקנה קפ"ו

28 בגדי לבן שמפזרים הנשים ממון הרבה בעשיות קרונין שפיצין היותר קרובים לתיקון הכתונת עשויה שאין לעשות ככתונת קרונין רחבים יותר משני אצבעות ואפילו אותן שיש להן כבר לא תלבש כל עיקר:

תקנה קפ"ז

29 כל תיקוני בגדים הנ"ל מי שיעבור על דת תיקון אחת מהדברים הנ"ל יוקנס בקנס גדול:

תקנה קפ״ח

30 כל הקנס הנ״ל יפול לצדקה ועל גבאי העיר להוציא בזרוע רמה כשאר כל צדקה המוטל על גבאי העיר :

תקנה קפ״ט

31 תופסי תורה הלומדים בהתמדה לא ימושו מתוך האוהל ואינם עוסקים בסחורה יש להקל עליהם במסים ולא להחמיר :

תקנה ק״צ

32 בעלי בתים האוכלים על שולחן אביו או חמיו אין להוסיף על סכום שלהם מחמת זה רק יתן כשאר תושבי העיר :

תקנה קצ״א

33 בקהלות יעשו כל קהלה בפני עצמו תיקון נכון שלא לגלות מועצות וסודי הקהל ושלא להרגיל עסקי הקהל בין יושבי הקהלות ולעשות עונשים גדולים על זאת :

תקנה קצ״ב

34 עלה ונגמר מקום הוועד יהי׳ תמיד בק״ק פרוזנא ויתאספו ראשי עם מדינתנו ליטא עם עטרת ראשיהם הגאונים אב״ד של הג׳ קהלות תמיד בסוף שני שנים מהוועד שלפניו להיות עיניהם פקוחות על כל דרכי המדינה וליסד ולתקן ולעשות סייג וגדר לגדור פרצות הדור כיד ד׳ הטובה עליהם, ובידם להוסיף או לגרוע לשנות תקנות ראשונות ככל חפץ נפשם ע״פ הסכמות כולם כאיש אחד כפי המבואר לקמן, בתוך שני שנים אם יסכימו שני קהלות להתאסף יחד תוך הב׳ שנים מחויבת הקהלה הג׳ לבא אחריהם, ואם יסכימו הב׳ קהלות לבא עמהם לוועד תוך ב׳ שנים וגם הגאונים ראשי בתי דינים לתת עיניהם ולבם על תיקוני המדינה חדשים וגם ישנים כנ״ל מחוייב׳ להביא גם הגאונים הנ״ל, ואם שהגאון מהרמ״ש אבדק״ק בריסק יצ״ו יתן דעתו נכונה בשנה זו לצורך שעה לאמר שהשעה צריכה לכך שיבואו גם הגאונים אב״ד של הג׳ קהלות ראשי ב״ד אל הוועד תוך הב׳ שנים מחוייבים הקהלות לבא עמהם גם הגאונים אב״ד שלהם אל הוועד לעשות כרת ימי הוועד בתיקונים וסייגים ואף שלא יסכימו שום א׳ מהג׳ קהלות על ביאת הגאונים הנ״ל אל הוועד דבריהם בטלים נגד דברי הגאון מוהרמ״ש יצ״ו אבדק״ק בריסק יצ״ו ואין להם אלא ליסע ולא לעמוד חוץ :

ג.

תקנות מועד שצ״ד

תקנה רפ״ח

35 בעצם היום יום א׳ כ״ט סיון שצ״ד לפ״ק נתוועדו יחד פה ק״ק סעלץ לעיין ולפקח בדבר המכסים בכן אודות המבואר בפנקס וועד שצ״א בסימן — אחרי כלות שני חזקה חזקת מוכסים דמדינת ליטא שביד הקצין כמר משה ובניו הנ״ל, אין ביד אלופי ראשי המדינה ואפילו בצירוף הגאונים הרבנים להשכיר חזקת מוכסים הן שניהם הן מכס ישן הן מכס חדש לבד דחדר ראשי הקהלות ופריקאמארקיש לשום אדם אחר בעולם כ״א לאחד מתושבי הקהלה אשר יוסיף ויעלה בדמי דמי חזקת התקנה זו עומדת בתוקפה ובגבורתה, אך ורק נתפשרו עם כמ׳ משה ובניו הנ״ל עתה ג׳ ראשי הקהלות אודות זה לצורך שעה לפי ראות עיניהם : נאום יוסף יואל ב״ר אליעזר סג״ל זצ״ל : ונאום יקותיאל זלמן זיסקינד (בפ״ם זיסע) בלא״א מו״ה דוד גרשון הלוי ז״ל : ונאום בנימין במוהר״ש : ונאום ישראל ב״ר שמחה שליט : ונאום נתן זעליג בלא״א יעקב זכרונו לברכה לעוה״ב מארפטשיק : ונאום יצחק [המכונה זעליג] במוהר״ר יוסף זצ״ל :

תקנה רפ״ט

36 ע״ד טענות והרועות אלופי מנהיגי ק״ק ווילנא שטענו נגד יושבי מדינת ליטא הבאים לסחור את העיר ווילנא ומרבים במשא ומתן ומקפחים מחיות בני העיר, בכן ע״פ דת תורתנו הקדושה יצאו דברינו לפס״ד שהרשות נתונה לכל יושבי מדינות ליטא לישא וליתן בווילנא עולמית ואין ליושבי ק״ק ווילנא למחות ולעכב על ידיהם, אך ורק לפנים משורת הדין מצד החסד כדי ליתן מחי׳ ושארית גם להקהלה ראינו למצוא דרך ומעמד נכון על כל אופן המבואר למטה, הלא המה אורח שיביא סחורות לווילנא אין למכור סחורותיו על יד על יד כ״א באופן המבואר למטה, דהיינו באם יביאו י״ש עגלה אחת אין לו למכור פחות ממאה קווארט בפעם א׳, ואם יביאו יותר מעגלה אין לו למכור פחות מעגלה בפעם א׳ ואם יביאו פחות ממאה קווארט ימכור הכל בפעם א׳, ואם יהי׳ דבש אין לו למכור פחות מששה מיידנציש בפעם אחת ואם יביא פחות מששה מיידניציש ימכור הכל בפעם א׳, בגדי פשתן אין לו למכור פחות ממאה אמות בפעם א׳ ואם יבוא פחות ממאה אמות ימכור הכל בפעם א׳, דבר הנמסר במשקל אין לו למכור פחות מאבן אחד ואם יביא פחות מאבן ימכור הכל בפעם א׳, אך ורק

מיני בשמים רשות למכור על משקל לטרא. המביאים כלי זכוכית יתנהגו ע"פ פסק הקדום שבידם, וכל שאר מיני סחורות אין לו למכור פחות מעשרים שאקלי' ואם יביא פחות מעשרים שאקלי' ימכור הכל בפעם א', ומשך זמן עשרה ימים מיום הובאת הסחורה לווילנא הרשות למכור לאשר ישר בעיניו ליהודים או לגוים, ומכלות עשרה ימים ואילך משך זמן שני שבועות אין לו למכור לשום גוי כל עיקר, ואחר כלות שני שבועות הרשות למכור בין ליהודים בין לערלים משך זמן עשרה ימים מכלות שני שבועות וכן יתנהגו תמיד חוזר חלילה כל משך זמן היות בווילנא, ואין לו למכור בהקפה כי אם על שנים עשר שבועות ולא פחות והרשות לכל יושבי מדינת ליטא לקנות סחורותיו מגוים בשוקים ורחובות כחפץ נפשם להוליך חוץ לעיר ווילנא, אמנם אינם רשאים לחזור ולמכרם בווילנא, גם אין לו להתעסק בשום עסק משא ומתן אחר שהוא דרך משא ומתן הרגיל בתוך העיר ווילנא ב"א למכור סחורותיו בווילנא שמביא ממקומות אחרים ובאופן הנ"ל ולקנות סחורות בווילנא בשוקים וברחובות ולהוליך חוץ לעיר ווילנא, ואין לשום אורח להעמיד איש זר שאינו מיושבי ווילנא להיות לו פאקטור להתערב בווילנא דרך פאקטור ולשלח לידו סחורותיו גם את זאת מצאנו כל אורח שימכור סחורותיו בווילנא או יקנה סחורותיו בווילנא יתן לתוך הקהל דק"ק ווילנא חוק קצוב הנרשם למטה דהיינו מרבש וי"ש וכשות ועורות זה יתן מכל שאקלי' שני פשיטים כפי המספר השאק שבדמי הסחורה, ושאר מיני סחורות יתן שלשה פשיטים מכל שאקלי' כפי מספר השאקלים שבדמי הסחורה וכן באם לא יביא שום סחורה לווילנא ויקנה סחורות בווילנא יתן ג"כ מכל שאקלי' שלשה פשיטים כפי מספר השאקלי' שבדמי הסחורה שיקנה, ואם ימכור סחורותיו בווילנא ויחזור ויקנה סחורות אחרות בווילנא יתן חק המכס מסך היותר גדול, ועכ"פ אין לשום אורח לישא וליתן בווילנא שום משא ומתן בעולם עם שום שאר אורח בעולם הן יהודים הן גוים ככל אופן המבואר בכתב זה יהי' לכל יושבי סביבות וישובים דמדינת ליטא ולא לשלשה ראשי הקהלות, אך ורק לשלשה עניינים הנ"ל דהיינו לענין משא ומתן אורח עם אורח כנ"ל, ומשא ומתן של אורחים בתוך עיר ווילנא לקנות סחורותיו בווילנא ולחזור ולמוכרם בווילנא ושאר משא ומתן בתוך העיר ווילנא בנ"ל ולענין נתינת המכס כנ"ל לג' עניינים האלה יהיו יושבי שני קהלות ק"ק הוראדנא ופינצק שוים ליושבי סביבות וישובים דמדינת ליטא, אמנם שאר עניינים פרטיים המבוארים בכתב הלז לא יהיו אסורים על יושבי ק"ק הוראדנא, וק"ק פינצק, ויושבי ק"ק בריסק יעמוד ויקום לפי תיקון המדינה כנהוג מקדמת דנא, וכל אופן מעמד הנ"ל שמצד החסד כנ"ל נעשה על משך עשרה שנים רצופים מהיום, אך ורק באם יחזרו ויבאו מנהיגי ק"ק ווילנא תוך זמן הנ"ל מתי שירצו ויציעו דבריהם בפני וועד המדינה ליטא שאינם יכולין לעמוד על המעמד הנ"ל המבואר בכתב הלז אזי יעמוד ויקום הדבר לפי ראות עיני וועד המדינה יצ"ו איך ומה לעשות מצד החסד והרשות נתונה ביד ק"ק ווילנא להטיל חרם בבהכ"נ דק"ק ווילנא על נתינות מכס הנ"ל לסלק באמת ובאמונה, ובידם בצירוף אב"ד שלהם להעניש ולקנוס כפי ראות עיניהם, את מי שיעבור על נתינת המכס או על א' משאר דברים פרטים כנ"ל, אך באם יהי' לאיזה אורח איזה טענה בענין הקנס הרשות בידו להתרות במנהיגים שיעמדו עמו לדין בק"ק בריסק וישליש משכון על הקנס ההוא ועוד משכון על ט"ו שאקלי' לתשלומי הוצאותיהם באם יזכו בדין וההתראות יהיו במקום פתקא דאזמנתא שיצייתו לו דין בק"ק בריסק תוך שלשים יום מיום התראתו יד"ת לכל תוקף ועוז מעשה המדינה יצ"ו יום א' טוב לחודש אלול שצ"ד לפ"ק סעלץ:

ד.

תקנות המדינה מועד שצ"ז

תקנה ש"ט

37 אודות תיקוני בגדים ומלבושים אשר כבר נתייסדו מאז וועד אב שפ"ח לפ"ק ואין משגיחין בהם, עלה ונגמר כל המבואר למעלה כן יקום וועד החמירו ביותר כמבואר למעלה תיקון בגד סאמט הוסיפו לאסור איסור גמור גם כן מלבושים טביטש ומלבוש גילדין שטיק, ואסרו לעשות ארביל אוף נעשניטין או ביליינגט פאס — מן זהב או כסף, גם אין לעשות שטריימיל של שיבול לאורך:

תקנה ש"י

38 סלעק של הצניף שאשה שיש לה כבר רשות לה להתקשט בג' רגלים ולא יותר, ואונטר פירין ופסול עדות מחמת קורבה לחתן או לכלה ואשר אין לה כבר אין לה לעשות מחדש בשום אופן ואפילו זיוף:

תקנה שי"א

39 אשה שיש לה כבר אין לה לעשות על השלעק גיהענג עם מרגליות או אבנים טובות ואפילו

רובינדלאך וכיוצא בזה הכל אסור איסור גמור :

תקנה שי"ב

40 סטראקש כסף או זהב ואפילו זיוף אסור לעשות על בגד עליון ואפילו אשה שיש לה כבר מחוייבת להסיר אותו מעל הבגדים :

תקנה שט"ו

41 ביו"ט אין לשום אדם הן איש הן אשה להקביל פני קרוביו ואוהביו בשויביל של מרדר כי אם לילך תחלה לביתו אחר יציאה מבית הכנסת ללבוש מלבוש אחר :

תקנה שט"ז

42 גילדין שטיק גרעט זילבער שטיק אסור איסור גמור להתלבש ולהתקשט בהם משך זמן שתי שנים רצופים מהיום זולת כלה ביום החופה ובשבת של חתונתה וכן שני שושבינין ביום השבת של החתונה רשות להם להתקשט בהם :

תקנה שי"ז

43 אשה בתוך שנה ראשונה אחר החתונה רשות לה להתקשט ולהתלבש בהם בג' רגלים :

תקנה שי"ח

44 אין להנשים להתקשט כלל בשלשלאות זהב ולא בטבעות זהב ולא מרגליות בצוארה :

תקנה שכ"ז

45 על דבר הסעודות שמרבין בהוצאות הסעודה שלא לצורך, כל קהלה וישוב שיש להם רב מחויבים להתאסף יחד המנהיגים והרב לפקח על מספר הקרואים לסעודה שראוי להזמין לסעודה לכל א' לפי עשרו ולפי הזמן, ואין לשום אדם לבא על הסעודה שלא הזמינו על ידי השמש ובישוב שאין להם רב ב"ד הסמוך יעשה להם תיקון :

תקנה שמ"ג

46 כל התקנות המבוארים בפנקס זה מראש הפנקס ועד סופו יעמדו בתוקפם ובגבורתם שלא יפלו שום דבר ארצה, ואיזה תקנות הסותרות זו את זו ילכו אחרי האחרון : ד"ה למעשה המדינה לכל תוקף ועוז מעשה המדינה יום ו' ט"ו אלול שצ"ז לפ"ק פק"ק סעליץ : נאום אברהם בלא"א מאיר הלוי עפשטיין : ונאום יצחק הנקרא אייזיק בן לא"א אברהם זצללה"ה ונאום נחמן בלא"א יעקב סג"ל, ונאום שמואל בלא"א משה ז"ל הכ"ם ונאום ישראל ב"ר שמחה שליטא : ונאום קיים המכונה קדיש בן לא"א אלכסנדר ז"ל : ונאום אליעזר במו"ה פנחס זצ"ל : ונאום ניסן בן לא"א יהודא ז"ל : ונאום נתן זעליג בן לא"א יעקב זללה"ה מארפטשאק : ונאום הצעיר מאיר בלא"א פסח ז"ל :

ה.

תקנות המדינה מועד שצ"ט

תקנה שמ"ח

47 אודות בקשת עניי חברון תוב"ב, עלה ונגמר תמיד כשיעשו נדבה לעניי ארץ ישראל יכריז השמש שהנדבה יהיה גם כן לעניי חברון תוב"ב למען שכל אחד ואחד יוסיף מנדבת לבו וכפי שיעשו מנהיגי פולין מעמד החלוקים בין עניי א"י ובין חברון נצא גם אנחנו בעקבותיהם :

תקנה שמ"ט

48 אודות עסק ביש דק"ק בריסק איין גלייף שיוציא בהשתדלות עד מקום שידם מגעת וכל הוצאות שהי' להם יקובל להם בחשבון המדינה, נעשה ונגמר יום א' טוב אלול שצ"ז לפ"ק : נאום שמואל בן לא"א מו"ה דוד גרשון סג"ל ז"ל : ונאום יונה בלא"א משה ז"ל הכ"ם ונאום ישראל ב"ר שמחה שליט :

תקנה שנ"א

49 על אודות נערי ישראל עם ה' אל ומארצם יצאו העולים ובאים ממרחקים ערומים בלי לבוש והולכי יחף אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם מושלכים על פני חוצות ואין מאסף אותם הביתה ואין להם על מי להשען כי אם על אביהם שבשמים ועל רחמי בני ישראל רחמנים בני רחמנים עלה ונגמר לקבל שבעה וחמשים נערים אל תוך מדינתנו לחסות תחת צל כנפינו לחלקם לקהילות ולסביבות אשר להם רב להאכילם להלבישם ולהנעילם נערים אשר נתן אלהים חכמה בלבם שיהיה למודם עולה יפה ימסרו אותם להתלמוד תורה לבית הספר, ונערים אשר אין השגת שכלם לתלמוד תורה ימסרו אותם לשירות או ללמוד מלאכות איזה אומנות באופן שישגיחו עליהם שאל יפנו לבם לבטלה, וסביבות אשר אין להם רב יסייעו לזה הקהילות הסמוכות אליהם, וכך יחלוקו לק"ק בריסק עם כל הקהלות וישובים הסרים למשמעתם חמשה ושלשים נערים, לק"ק הוראדנא עם הסביבות שלהם עשרה נערים, לק"ק פינצק עם הסביבות שלהם י"ב נערים :

תקנה שנ"ב

50 אודות שעינינו רואות לימוד הבחורים ונערים שלימודם אינם מצליחים בידם שאינם עולים יפה לשום תועלת כ"א לשכחה ע"כ על הרבנים מוטל לפקח על זה שיזהירו את התלמידים בחורים ונערים על החזרה שיחזירו תמיד על לימודם מתחילה ועד סוף והרב ישגיח על זה לבדוק הבחורים בתוך הזמן ובסוף הזמן מה שלמדו מהתחלת הזמן ומכ"ש

המלמדים שישגיחו ביותר על התורה הנ"ל כנ"ל ועי"כ לא יחזרו הקונטריסין :

תקנה שנ"ג

51 גם כאשר ראינו קצת מלמדים מחניפים לאבי הילד וממהרים להתחיל ללמוד עמו משניות בטרם ידע הנער המקרא על מכונו, גם מתחילין ללמוד גמרא טרם ידע ויבין המשנה, ע"כ עלה ונגמר אפי' כשיתחיל ללמוד עמו משניות לא ימוש מקרא מפיו ויעשה לו קביעות למקרא בכל יום, וכן אחר שיתחיל ללמוד עמו גמרא יקבע לו עכ"פ יום אחד בכל שבוע למקרא באופן שלא ימוש המקרא מפיו עד שישיג לכל העיון מעצמו :

תקנה שנ"ד

52 מאחר שראינו ביטול תורה מחמת ששולחין הנערים על הישובים בין הזמנים, עלה ונגמר שלא ישלחו את הנערים על הישובים כ"א בימות החורף מר"ח ניסן ואילך ובימות הקיץ מחצי אלול ואילך והסביבות יספיקו מזון הנערים מט"ו שבט עד ר"ח ניסן ומט"ו אב עד חצי אלול וגבאי קופה לא יתנו הספקה לבחורים כי אם כשיקבלו עליהם ללמוד עם הנערים כנ"ל, גבאי קופה ישאלו את הנערים לבודקם על למודם משך בין הזמנים כנהוג ובזמן ובמקום שאין קופה קבועה ימנה הקהל עם האב בד' אנשים ע"ז :

תקנה שנ"ה

53 אין לשום קהל למעט בקבלת בחורים ונערים כנהוג בקהלתם, והאב"ד יצ"ו עם מנהיגים או עם מנהיגי קופה יפקחו (עיניהם על משמר קיום התיקון ההוא) על זה :

תקנה שנ"ו

54 איסור יחוד ודירת אנשים בעיירות וכפרים יעמוד ויקום על פי המבואר בפנקס סי' קל"ב וכל קהלה רב"ד הסמוך ישגיחו על משמר קיום תיקון ההוא :

תקנה ש"פ

55 מאחר אשר צורך שעה הוא לירד ברינא ודיינא ביריד גראמניץ עם מנהיגים דפולין מחמת כמה חלוקים שבין פולין וליטא, ע"כ כל קהלה ראש ב"ד ישלחו לק"ק לובלין ביריד הנ"ל ר"מ א' לעמוד על המשמר המשפטים, גם ישלחו ריסטר ההוצאה שיוציאו בעסק המדינה מהיום ועד יריד הנ"ל, ושם בק"ק לובלין יתאספו יחד להעלות בחשבון כל הוצאות המדינה, ואיזה הוצאה שלא יעלו בחשבון ביריד הנ"ל שוב לא יתקבל עוד בחשבון כלל, וכן באם יהי' מן הצורך לבא לק"ק לובלין גם ביריד הנ"ל מחמת עסקים שיהי' בין פולין וליטא ויודיעו הקהל דק"ק בריסק לק"ק הוראדנא ולק"ק פינצק שהוא צורך שעה ואז ישלחו כל קהלה ראש ב"ד ר"מ ללובלין לעמוד על המשמר דעסקים ההם, גם ישלחו ריסטר הוצאות שיוציאו בעסק המדינה ביריד גראמניץ ת' עד יריד גראמניץ תא"ל, ואיזה הוצאה שלא יעלה לחשבון ביריד הנ"ל, שוב לא יתקבל בחשבון כלל, כיוצא בזה תמיד בכל ועד ווארשא שיהי' לטובת כלל ישראל קודם ישיבת האלופים המנהיגים מועד ווארשא, יתאספו יחד המנהיגים להעלות בחשבון כל הוצאות וועד ואיזה הוצאות שלא יעלה בחשבון שם בווארשא שוב לא יתקבל בחשבון כלל :

תקנה שפ"ז

56 עלה ונגמר ביום ג' שאחר שבת נחמו תא"ל יתועדו האלופים ראשי המדינה בצירוף הגאונים הרבנים יצ"ו ואין להרם ולבטל זמן המוגבל הנ"ל עד שיתאספו יחד ראשי המדינה והרבנים ויסכימו כולם יחד לדעה אחת ולבטל זמן הנ"ל : עלה ונגמר לגבות עשרה סכומים דהיינו חמשה סכומים קודם ר"ח טבת ת' וחמשה סכומים קודם ר"ח ניסן ת' לפ"ק :
נאום אברהם הק' במהור"ר בנימין אהרן זללה"ה :
ונאום יצחק נקרא אייזיק בלא"א הר"ר אברהם זלה"ה :
ונאום הק' נפתלי בלא"א הגאון מוהר"ר יצחק זצ"ל :
ונאום נחמן בן האלוף החסיד מוהר"ר שלמה כ"ץ ז"ל : ונאום בנימין בייניש לבית קאצינאלבויגין : ונאום יוסף יוזל איש צבי : ונאום בנימין במהור"ש זצ"ל : ונאום שמואל הילמאן בלא"א צבי הירש כ"ץ זללה"ה : ונאום יצחק המכונה זעליג בהר"ר יוסף ז"ל : ונאום נתן זעליג בלא"א יעקב ז"ל מארפטשיק : ונאום ישעיה בלא"א החסיד יעקב יצ"ו :

תקנה שפ"ח

57 חובות שחייבים לתוך המדינה : ווילנא תקל"א זהו' וחצי : נאווארידאק מאה זהו' פ' : סלאנימא כ"ה זהו' : פאלאנקי נ"ה זהו' : פייביש מקראשין צ"ה זהו' מזה הנחה חי"ז סכומים לר"ז : פלאצק מאה ושמונים זהו' : סמארגאן מאה ושבעים וששה זהו' : ביליצא נ"ב זהו' וחצי : דווארעץ ווזטיל י"ב זהו' וחצי : טימקאוויץ שלשה שאקלי' : ר' בער מקאווני כ"א זהו' : ר' יוסף שימלש מבריסק מחמת חו"ל אלף רנ"ה זהו' : ס"ה שני אלפים תק"ן זהו' :

תקנה ג"א

58 אל בחורי בני ישראל בני קהלות עדת מי מנה, קריה נאמנה, בחכמה בדעת ובתבונה, הם העומדים על הפקודים, אל דבר ה' חרדים, הלא המה האלופים המכובדים, ראשי מנהיגים בעדה

הקדושה, נוחלי מורשה, ק"ק בריסק יצ"ו:
הנה אהו', עתה באנו להודיע למכ"ת דברי קושט ואמת, אשר שמענו שמועה וקול שאון עלתה באזנינו אשר יש תקנה בק"ק שלכם אשר כל יחיד שיש לו דין עם הרבים יצ"ו אשר נראה בעינינו שנעשה לו שלא כדת, גדרתם בעדו ונעלתם הדלת בפניו שלא יביא דבריו בקובלנא לפני ראשי ומנהיגי המדינה יצ"ו, אשר תקנה זו יצא מכלל פנקס המדינה אשר שם יבואר באר היטב בסימן י"ב וקי"ג שהרשות בידו לדון עמהם בפני מנהיגי המדינה יצ"ו ובלבד שיניחו תחלה לידם שלשים שאקלי', מלבד אשר אנחנו ח"ם בעצה א' בלב א' אין רצוננו לשמוע לקול דברי התקנה הנ"ל כלל כי סותרת ומבטלת ועוקרת שותפות המדינה משרשה, בכן יד גזרתנו נטייה בגזרת נח"ש וקנס שני מאות זהו' הגריים אשר לא תתנהגו בתקנה הנ"ל, ולא תמחו בשום יחיד או יחידים אשר יניחו שלשים שאקלי' וירצה לילך בקובלנא לפנינו, והתקנה בטלה מעיקרא עד עת בוא דבריכם לפני מנהיגי המדינה יצ"ו ביום הועד הקבוע בחודש אלול אי"ה לידע ולהודיע זכות שלכם מי ומי ממנהיגי כל הג' קהלות אשר היו מנהיגי המדינה בעת ההיא נתנו לכם רשות על התקנה הנ"ל אשר היא נגד תקנת פנקס המדינה אשר הסכימו עליו קמאי דקמאי בצירוף מנהיגי המדינה יצ"ו ודקהלתכם יצ"ו ובצירוף כל גאוני ג' קהלות יצ"ו, ואז כשיראה בעיני מנהיגי המדינה בצירוף הגאונים יצ"ו אשר דבריכם נכונים אז תחזיקו ידי התקנה להתנהג בה מכאן ולהבא ולא לעבור כלל בקנס הנ"ל מחזיקי ידי התקנה הנ"ל לשלם מכיסם, ובכלל גזרתנו גזרת נח"ש הנ"ל ובקנס כפלים מסך הנ"ל אשר לא תשלחו יד בשום עונש בעולם קטן וגדול באיזה יחיד או יחידים אשר הציעו דבריהם פה מכל הדברים בעולם לעונשם בשום עונש בעולם, כי אם ע"פ מאמרינו והרמנא דידן יצאו דבריהם לפנינו והגישו עצמותיהם אלינו, לכן השמרו והזהרו שלא ילכדו השולחים יד בהם במצודת רעה חלילה ולשומען יונעם ועליהם תבא ברכת טוב, ודי אזהרה בזה לחכמים ומבינים מדעתם במכ"ת: עוד מצאנו שכל קהלות דהיינו הג' קהלות ההוא, שלא יעשה שום קשר ואגודה אחת וקנוניא בין קרואי העדה היושבים בהקהל יצ"ו, הן רבים כאחד הן מתי מספר רק כל אחד יאמר דעתו לשם שמים ולא לתועלת חבירו או להקניט את חבירו או כיוצא בזה ודבר זה מוטל על פה"ח אשר אז בעת נתוץ לעונשו בקנס עשרה אדומים עליו, ותקנה זו תקנה קדומה היא שסמכנוה עליו להוציאה לאורה שלא ירבה מחלוקת בישראל, וכן המקום ית' יטע ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות ויתן לכם לב א' ושפה אחת כחפץ נפשכם ונפש דורש שלומכם החותמים על הירידה היום יום א' ז"ך אדר שני שצ"ו לפ"ק: נאום יושע בלא"א מוהר"ר יוסף הגר לע"ע בק"ק הוראדנא: ונאום יצחק הנקרא אייזיק בלא"א הר"ר אברהם: ונאום אליעזר במהר"ר פסח ז"ל: ונאום משה בהר"ר הילל ז"ל: ונאום קיים המכונה קדיש בן לא"א אלכסנדר: ונאום משה בלא"א מוהר"ר יעקב מגזע צבי: כל הנ"ל הועתק בק"ק סעלץ בועד המדינה שצ"ט לפ"ק:

כנסת ישראל

ספר שנתי לתורה ולתעודה

החלק השמושי

כולל בתוכו השקפות דברי ימי השנה במרחבי תבל ובמשכנות יעקב קורא הדורות
ידיעת הסטאטיסטיקא הכללית והעברית, מאמרים בכלכלת המרינה ודרכי המסחר
עם לוח השנה והידיעות הנספחות אליו.

חלק שני

שנה שניה, ה׳ תרמ״ח

הצופה ומביט

על דברי ימי השנה בדברי המדינות. כלכלת העם ועניני החברה.

א) במרחבי תבל

„לקוי המאורות" שתי המלות האלה מטביעות חותמן על השנה החולפת ומביעות בשפה ברורה לא לבד את דבר מחזות הטבע בשמים ממעל כי אם גם את כל המעשים שנעשו מראשית השנה עד אחריתה בארץ מתחת. סופרי הטבע יספרו, כי בעת התקדרות מלכת השמים, תלבש קדרות הבריאה כלה, כל ברואי מטה יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, פרחי הוד ושושני חמד יסגרו גביעותיהם ויכופו ראשיהם, עלי עצי רענן ישפלו, פני האדם יקבצו פארור, כל עוף כנף יחרד אל קנהו ובנות השיר תאלמנה ורק בהמות השדה ישמיעו קולם, קול חמור נוער ושור גועה. והיה רק זועה בין כל החיים המהלכים תחת השמש.

הנה כן תורת לקוי המאור הגדול הזורע אורו לארץ ולדרים עליה והמשפיע חיים לכל חי, הלקוי אשר מספר רגעים מנו לו, ומה מאד תגדל חרדת החיים בשעה שמאורות הדעה לוקים, לקוי־חמה אשר כימי דורות אחדים ימיו, ואשר אך ראשיתו יראו בני דור הולך ואחריתו מי ישורנה... יודעי בינה לעתים יספרו לדור, כי בשעה שמאורות הדעת לוקים תאלמנה גם כן כל בנות השיר, האמת נעדרת. עין בעין רואים באי עולם את גלגל העת החוזר אחרנית, החשך המכסה ארץ וערפל לאומים..... אף אמנם לא כל המקומות שוים, בארצות אחדות יהיה הלקוי כללי ובאחרות רק חלקי, בארץ אחת ימשך שנות מספר ובארץ אחרת יהיו כימי העץ ימיו.

„לקוי המאורות" כלו נראה בבירת אשכנז בעיר החכמה ברלין, המלאה לה אור והשכלה, ומארץ הוגי דעות, יצא חושב רע על כל עקרי האנושית שנחלו להם בני אירופא במאה שנה האחרונות, מנסיך הברזל פטיש כל הארץ היתה שומה לחדש עלינו ימי שלטון האדם באדם לרע לו, להרים על נס ההנהגה המדינית דגל קנאת־עם ותחרות לאומים, דגל נצחון כח הזרוע על הצדק והמישרים, החשך על האור, לאסוף השלום מן הארץ ולהפוך כחמר חותם סדרי החברה ודרכי ישובו של עולם.

שלשה המה אותות לקוי־המאורות בשנה החולפת, ההו אשר התוה הזמן על עלילות העת, הרת מקרים אדירי העליליה מתרגשים לבא בשנה הבאה: שרור המערכה בין מצוקי אירופא, התגברות שיטת צרות עין קנאה ותחרות לאומית בכלכלת המדינה, והאחרון הכי נכבד, השמעת קול ברמה מאת אבי האמונה הקטולית ברומא, אשר מצודתו פרוסה על תבל ויושביה והכרעת דעתו בעניני המדינה פנימה גם בהממלכות אשר דבריו אינם נשמעים כדברי כהן האמונה. שלשת האותות האלה הם הציר אשר עליו יסבו כל דברי ימי השנה ומהם תוצאות אל מעשי ימי השנה הבאה.

עננה הרת חזיזים ורעמים שכנה על פני שמי אירופא למועד צאת שנת תרמ"ז ותחלת שנת האזרחים 1887. כל הרואים בעבים נבאו סער מתחולל קרוב לבא. כל הממלכות האדירות באירופא המערבית קראו קריאי־מועד מלאכי גוי לקיים בידיהן הערכת הפרנסה וההוצאה (בודזשעט) של הממלכה במדה מרובה כראוי לשנת מלחמה, מבצרי הגבולים נתבצרו, בכל בתי הנשק רבתה התכונה, בתי המכלת נתמלאו בר לכלכלת הצבא, לכל אנשי החיל נתחלקו כלי משחית מעשי ידי חכמי חרשים, כלי משחית דרושים לחפציהם לטבוח טבח בהמון, כל קשת דרוכה וכל חרב הוחדה והכל היה מוכן ליום עברות, יום ההנגשות האיתנים ומלחמת מצוקי ארץ איש באחיו. אך היום ההוא הרחיק חק וחרב לא עבר בארץ, אך גם את השלום אסף הזמן מעמי הארץ, אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו והדממה כרגע היא כדממה לפני הסער, השאלות הדורשות פתרונן בחזקה באו עד משבר ואין שלום אמת לעמי הארצות בשנה היוצאת והבאה.

שאלות המזרח והמערב: דברי בולגריא וכל הסלאווים הדרומיים אשר נושע בישע ימין רוססיא האדירה וסכסוכי צרפת ואשכנז עומדות על הפרק זה כמה וכשנת תרמ"ז כן השנה החולפת סופה נעוץ בתחלתה. בצאת הנסיך בטנברג מבולגאריא, בדעתו כי לא יכון כסאו בארץ בולגאריא אם שבתו עליו הוא למרות כבוד רוססיא האדירה, קבע במקומו הנהגה (רעגענט־שאפט) מחבר אנשים אשר האציל מרוחו עליהם. ההנהגה עשתה את שלה, השיבה המנוחה בהארץ ההפוכה כמו רגע, השביחה שאון המתקוממים הנוהים אחרי ממשלת עם אחר בבולגאריא, אך בצאתה בעקבות הנסיך בטנברג היו כל פעולותיה נכונות להרחיב הפרץ בין העם הבולגארי ורוססיא האדירה, אשר ברמי רבבות בניה שברה מטות עולם ותתן להם כבוד לאום־חפשי ועומד ברשות עצמו. ראתה זאת ממשלתנו ותתעבר על תופשי הממשלה בבולגאריא ותשלח את הגענעראל קויולבארס בתור ציר מיוחס להחזירם למוטב ולחזק ידי הנאמנים בבריתם את רוססיא. כחדש ימים עשה הציר הנאמן לשולחיו בארץ הזאת, הקהיל קהלות ברבים ויתאמץ בכל עז להוכיח

לבני בולגאריא את משוגתם, ולפקוח עיניהם על כל הטובה הצפונה להם בבריתם את הממלכה האדירה, אשר מידה להם כל הטוב והאשר המדיני. תופשי הממשלה כרובם המה אנשים אשר לבם מלא מדעות בני אירופא המערבית ובמדה הזאת אשר לבם נוהה אחרי בריטניא ואויסטריא רוחם זרה לרוססיא מעוז בולגאריא ומשגבה לעתות בצרה. ראתה זאת ממשלתנו והנתק מוסרות המו"מ בינה ובין הנסיכות הקטנה וביום אחד יצאו כל מלאכי ממשלתנו מערי בולגאריא. בצאת המלאכים הודיעה ממשלתנו האדירה גלוי לבל מצוקי אירופא, כי רואה היא את המעשים בבולגאריא לגזל משפט ותופשי הממשלה לרודים בארץ בחזקת הזרוע, כי הכנסת הגדולה אשר קראו המושלים לבחור נסיך היא כנסיה שאינה על פי תורת המדינה וכל מעשיה בטלים ומבוטלים בעיני רוססיא. אך תופשי הממשלה, בהיותם נשענים על התקף והעז אשר נתן למו מאת המשוח שעבר ובהיותם נשמעות לעצות אויסטריא ובריטניא עשו את שלהם, קראו אנשי כנסת הגדולה לבחור נסיך, אחרי אשר לא חפצו בהאלוף אשר חפצה רוססיא האדירה להרכיב לראשם, עוד הפעם נסו הבולגארים אשר לבם נאמן עם פודיהם ומציליהם הרוססים, להתקומם נגד הממשלה הנוכחית, אך הרעגענטים השביחו שאון המורדים ביד חזקה ויגירום לפי חרב ורבים נלו מן הארץ. קריאת הנסיך פרדיננד לבית קאבורג להיות נסיך הארץ, מאונו לקבל הכבוד הזה, התרצותו ונסיעתו ובואו לבולגאריא, מחאת רוססיא, נגד המעשה הזה המפר את הברית הברלינית, המבוכה השוררת עד היום בהארץ הזאת, כל אלה הדברים הנעשים ברגע כתבנו הטורים האלה. למען דעת עד היכן מגעת התהפכות גרמניא בתחבולותיה נראה ממעשיה בדבר סכסוכי בולגאריא. בכל עתותי המבוכה היתה מחזקת ידי אויסטריא להחזיק מעמד נגד רוססיא, ומכיון שנתבשלו המעשים כל צרכם והענין הלך הלוך וקרוב לידי פתרונו האחרון ע"י בוא הפרינץ קולבורג קבל ביסמארק פנים חדשות, פנים מסבירות לרוססיא ובין לילה נתהפכה האיבה לאהבה. להשיטה הזאת גדולים חקרי לב ויסודתה בשדוד מערכת הממשלות האדירות באירופא ושנוי היחס ביניהם מכפי שהיה עד היום בשנות המאה האחרונות.

אהבת עולם שררה מאז ומעולם בין הממלכות רוססיא ופרוססיא וזה כמאה וחמשים שנה מימי הקיסרית הרוססית אלישבע, אשר לא נשאו שני העמים האדירים האלה חרב איש על רעהו. ברחמי רוססיא על פרוססיא בשנת 1806 לא נכחדה זאת האחרונה מהיות גוי, מלכי רוססיא הם שעמדו להמלכים מבית האהענצאללערן לפרוס מצודתם על כל נאות אשכנז והתכוננות קיסרית אשכנז ונצחונות פרוססיא בשנת 1870=1871 היו רק בישע ימין רוססיא האדירה ובדבר פי הקיסר המנוח אלכסנדר השני נ"ע, אשר היה חומה על גבולות אשכנז ויעצור בעד אויסטריא אשר שאפה אז לעשות נקמות בפרוססיא ולהיות בעצה אחת עם צרפת, ומה עשתה ממשלת אשכנז האדירה היושבת בלב אירופא ושוברת חקה על כל גוי ואדם יחד? האם החזיקה טובה למחזיקיה? האם שמרה גם היא את הברית והחסד לרוססיא בעלת בריתה? זאת נראה מדברי ימי מלחמת רוססיא ותוגרמה בשנות 1877—1878, אשר אחרי כל נצחונות רוססיא ואחרי הגיעה עד שערי קונסטנטינופול היה אליה דבר כל איתני אירופא לאמר: עד פה תבא, וביסמארק הצליח בהמון תחבולותיו לקים דברי הברית הברלינית, אשר מדדה לרוססיא את מדת נצחונה הגדולה באיפת רזון זעומה בעוד אשר לאויסטריא לנחלה שני מחוזות גדולים ורוססיא האדירה לא לבד, שמעברות הים השחור נשארו נעולים בפניה, לא הרחיבה גבולות ממשלתה רק כפסת ארץ קטנה בבסרביא וארמיניא, זאת היא הברית הברלינית וזה וזה פריה לרוססיא בעד כל הקרבנות שהביאה בכדי לשבור מוטות עול תוגרמה מעל שבטי הסלאוים הקרובים לה בקרבת אמונה ומשפחה אמנם יצאו מעבדות לחרות מדינית, אך גם שמה תקעו שונאי רוססיא את יתדם, אויסטריא היתה השלטת לבדה בכל עסקי סרביא ובריטניא רקמה בסתר ע"י הנסיך בטנברג בבולגאריא, וחפצה האדיר של רוססיא האדירה לשית ידה על מבואות ים השחור בהים התיכון, לפלס נתיבה לחפצה על קרן הזהב והדארדאנעלים, חפצה זה עודנו ממנה והלאה. ובכל המעשים האלה היו ידי אשכנז באמצע, ביסמארק השכיל לעשות מלאכתו על ידי אחרים, אהבת רוססיא היתה שגורה בפיו וקסמי הדיפלומטיא בידו לסכל כל מועצותיה. גם בשנה העברה כאשר נהדף בטנברג מכסאו נראה כרגע כי ממלכת אשכנז תעמוד לימין רוססיא, מה"ע המדברים בשמה לא חשכו פיהם מדברי תרודים על המשוח שעבר. אך כאשר הגיעה עת לעשות ורוססיא חפצה לבצע את מעשיה בבולגאריא סרה ממנה ותהי לא לה כי אם לצריה. כל המעשים האלה הביאו הדעת בלב גדולי רוססיא וביחוד בלבות המצוינים באהבת עמם וקנאתם להאחדות בין כל שבטי הסלאווים, אשר יהיו לעם אחד תחת שבט מישור רוססיא האדירה, כי אך טוב לפניה להדרש לחפץ צרפת הדורשת אהבתה וחפצה קרבתה, כי שגיאה גדולה יצאה מאת השליטים בעולם הדיפלומטיא הרוססית בשנת 1870 לתת לאשכנז להבנות מחרבנה של צרפת, להרחיב את גבולה ולתתלה העז והתעצומה להיות המושלת לבדה באירופא.

יודעי בינה לעתים מגדולי הרוססים והסופר קטקוב שהלך לעולמו בראש כלם הכירו וידעו כי האשכנזים המה עם לא ידעו שבעה, כי כל ישעם וחפצם מאז ועד הנה להרכיב עצמם אלופים לראשי הסלאווים. כי אם תהרחב ותתגדל אשכנז כבמדה ההיא אשר התגדלה ותתנשא לכל לראש בעשר שנים האחרונות אז עתידה אשכנז שתתפשט בכל אירופא וידה תנחת על מחוזות מערב רוססיא ומזרח צרפת, הדעת הזאת קרבה רחוקים צרפת ורוססיא בזרוע המקרים, התועלת הכפולה לשתי הממלכות בהיותן שתיהן בעצה אחת בעניני המדינה עוררה את דעת הקהל בשתי הממלכות, ההתקרבות הולכת הלוך וגדול מיום ליום והתן אותותיה במות הסופר קאטקוב וגדולי הצרפתים מהמקנאים לכבוד עמם וארצם קנאה גדולה חרדו מים אל קרית מלך מאסקוי לספוד להסופר הלאומי הזה.

מההתקרבות הזאת נחת גם איל הברזל, ברית צרפת ורוססיא הוא חזון לב ומשאת נפש טובי האזרחים בשתי הממלכות האלה ומחתת האשכנזים, היודעים כי ביום שהברית הזאת תקום ותהיה, היום ההוא הוא גם יום נקם ושלם לאשכנז מצרפת אויבתה. הדבר הזה נראה בעליל בראשית שנת האזרחים, כאשר דרש ביסמארק מאת הפרלמנט האשכנזי לקים בידו הערכת הצבא (קריעגסבודושעט) על שבע שנים, וכאשר הפרלמנט לא נהעשת הפעם לחפצו התיר אגודתו ולמען יבחר לו העם קריאי מועד אנשים כלבבו, צוה לסופרי מה"ע המקבלים השפעתם מבית גנזיו לתקוע בשופר מלחמה, הירחים הראשונים לשנת האזרחים היו ימי מלחמה בשלום, אבדה האמונה בעולם המסחר, הבאֶרזע חרדה תחתיה, שטרי הממלכות ירדו פלאים, בתי מסחר גדולים נתרוששו ונתמוטטו, וכל זה בכדי להגדיל הפחד ולהרבות המבוכה באשכנז בתקופת הבחירה. מרגלי חרש עשו את דברם ויעברו חק הפרו ברית-עמים ויעיזו להתפרץ אל גבול צרפת ולשום על אדמת הארץ הזאת במאסר את אחד מנושאי משרה וכל זה בכדי לגרות מדון ולהעלות חרון אף בעולם, עד כי כל אירופא מקצה חרדה תחתיה בעת הבחירות באשכנז. כמעט עברה תקופת הבחירה וביסמארק השיג כל חפצו, רוב קריאי-עם החדשים המה אלה המשעבדים לארונם זה ולא יעיזו למרות עיני כבודו והנה שבה המנוחה המדומה לאירופא. הנה כן היה השלום הכללי כחמר בידי היוצר, בחיק חולש על גוים הוטל גורל עמי תבל כלם, ומנסיך הברזל יצא כל משפטם לשבט או לחסד.

עד היכן מגעת פעולת המעשים באשכנז והשפעתם על רוח היום בהאנושית כלה, נראה מהשנוי העצום שאנו רואים היום במערכת השלטון אשר להממשלה הקטולית, במות האפיפיור פיוס התשיעי אחרי בא צבאות איטליא בשערי עיר-הערים רומא שפטו כל יודעי בינה לעתים כי כבה נרו של ממלכת כהנים בארץ, כי כח האמונה הקטולית תלך הלוך ודל, האפיפיור שמלך אחריו, לעא חי"ג, בקש לו מקום מקלט בצל בריטניא בת בלי-אמון בו, אולם כמעט שראה ביסמארק באצטגנינות שלו, שלהשגת חפצו ומטרתו, להצר צעדי החרות המדינית בגרמניא תהיה נחוצה לו עזרת הכהנים המושלים ברוח האשכנזים הדרומים והנה החל לבקש קרבת האב הקדוש. ראשית מפעלו היה לעשות את האב הקדוש לשופט בין גרמניא וספרד בדבר הסכסוכים שהיו ביניהם ע"ד איי קאראלינא; את חקי מאי משנת 1872 השמים גבול וקצב לשלטון הכהנים ברוח העם כמעט העביר מן הארץ או הקיפם בגדרים וסיגים עד אשר היו כלא היו; ובהגיע עתות הבחירה להפרלמנט ראינו מחזה לא שערוה כל יודעי העתים, האפיפיור גוזר גזרה על בניו המקשיבים לקולו בכל עניני דת ואמונה למלא רצון הנסיך ביסמארק בן-לא אמון בהאפיפיור ובקדושת הדת הקטולית. נוטרי האמונה הקטולית באשכנז שחביבה עליהם גם החרות המדינית, רגנו בסתר אהלם על הכהן הגדול, היוצא מגדרו להתערב בדברים שבינם לבין מלכם וארונם, דברים שאין להם כל יחס וקשר עם תקון העולם במלכות שדי, אבל המאמינים האלה נאלצו לשום יד לפה. כה היה האפיפיור לנושא כליו של הנסיך ביסמארק וכלי חפץ בידו להפיק זממו. הדבר הזה נתן ביסמארק לאבי האמונה הקטולית להתערב בדברים שבין עם מרעיתו לבין הממשלה, אף אם העומדים בראשה המה בני-בלי-אמון בו ובקדושתו. גם בריטניא ברצותה להשביח שאון קמיה באירלאנד פנתה אל לעא השלשה עשר, כי יצוה על האירלאנדים בנים מקשיבים לקולו לשבות מריב ולהשלים עם שרי הממשלה. לרגלי כל המעשים האלה זחה דעת האפיפיור עליו, הכהן הגדול ברומא וכל צבא כהניו עושי דברו בכל אפסי ארץ רואים עתה שהשעה משחקת להם, עד כי כאשר התגברה השאלה בין צרפת ואשכנז בתפיסת שנאֶבעלע, נושא משרה בצרפת ע"י מרגלי אשכנז וסכנת מלחמה קרובה היתה רובצת לפתח אירופא היה דבר אחדים מגדולי הדיפלומטים כי עד האפיפיור יבא דבר שתי הממלכות האדירות האלה. האפיפיור רואה באיצטגנינותו את צל המעלות הולך אחרנית, את ימי הבינים מתחדשים על אירופא ויאמר כי בא עת להשמיע קולו ברמה לדרוש בחזקה כי תשיב לו ממשלת איטליא את המשרה המדינית ומלכותו בארץ מתחת. גם הפעם ראינו כי ביסמארק ישית לו בחלקות, מראה לו פנים מסבירות ורבים

יאמרו כי יש ידים לחפצו ותקותו לא תשאר מעל. החפץ הזה לבדו מטביע חותמו עלה עת, חותם ההליכה לאחור ולא לפנים בצאת המאה הי"ט אשר רבים אמרו כי בצלה יחיו כל עם כושל ונקשה ואורה זרוע על כל קשה־יום ורצוץ משפט.

בצאת השנה החולפת התעוררה השאלה המזרחית ביתר שאת. תוגרמה נאותה לחפץ רוססיא לשלח נציבה בבולגאריא אחד משרי צבאות רוססיא שהיה מלפנים שר־מלחמה בבולגאריא. בעוד אשר זאת האחרונה היתה באמנה את רוססיא. שר צבא רוססיא יהיה העוצר בעם וציר שלות מתוגרמה יעבור לפניו לסללו הדרך ולהביאהו אל מקום תעודתו. ביסמארק קבל עליו עוד הפעם להיות סרסור בין בעלי הריב ואין ספק כי בפעם הזאת לא תעלה בידו לקרב רחוקים ואירופא תחָלק לשתי מערכות נצבות כצר אשה מול רעותה. הנה כן הננו רואים את המקרים מתרגשים ובאים, מקרים מרעישים ארצות ויושביהן, כי אסף הזמן את שלומו מעמי הארץ וממשלותיהם; יד ממלכת אשכנז היושבת בלב אירופא היוה בכל סכסוכי המדינות, היא הביאה האנדרלמוסיא לעולם, ממנה יצא החק ללמד אצבעות כל ילידי הארץ וידיהם למלחמה, לשפוך רוח משחית על כל בחור מעם. חובת הצבא הכללית מאשכנז יצאה וממנה היתה שומה על כל הממלכות שכנותיה לצאת בעקבותיה לבל תתנשא עליהן לראש. היא פטיש כל הארץ, אשר תבלע ארצות וחיל גוים רבים ולא תדע שבעה, כי כל בניה למודי מלחמה וכלם יודעים לתפוש קני רובה וכלי משחית לטבוח טבח אדם רב, ממנה ראו וכן עשו כל הממשלות האדירות. חמש מאות רבוא איש עומדים נשענים על כלי נשקם ומחכים ליום עברות והרג רב וכארבעת אלפים רבוא בני איירופא מכלכלים את ההמון הרב והעצום הזה. אירופא כלה חמושה מכף רגלה ועד קדקדה ערוכה בכל ושמורה ליום הרגה. חכמי חרשים אשר בקרבה חושבים מחשבות גדולות לתקן עולם חדש בכלי משחית לחבל חדשים ומה זה יפלא אם החברה האנושית לא תוכל מלט משאה, תכרע תרבץ תחתיה ורוב בניה ישאפו ליום תצא החרב מנדנה, ליום אשר תתחולל הסערה ורעם כלי תותח ישמיעו בקולם לאמר למי הארץ, אי אז ישובו העבים אחרי הגשם, שמי אירופא יטהרו, אלפי אלפים בניה יתנצלו את נשקם, השלום ישוב אל נוהו וחברת מין האנושי תדע שלום בעצמיה ולא תוסיף לדאבה עוד.

אמנם כל זה היא תפלה זכה יוצאת מלב התמימים אשר האמונה בצדק ומישרים כימי עולם ושנים קדמוניות עוד לא אבדה מלבם, אבל מראה המעשים בימינו לנגד עינינו ובימינו לא ינחמנו, באשר אסף הזמן את שלומו ממצוקי ארץ ואיתניה, כן תמאן הרפא גם המחלה הסוציאלית האוכלת בכל פה את החברה האירופאית; כלכלת חמשה מיללאנים אנשי צבא השוכנים בלב אירופא, מבחר בניה האוכלים ואינם עושים עותו דרכי הכלכלה ויזועו כל שומרי הסדרים הישרים, מחריבי עולמות על מנת לתקנם לפי רוח דמיונם האנארכיסטים והסאציאליסטים וכל מיני לסטים הרימו ראשם עוד ביתר שאת. בלגיה היתה שנית גיא החזיון אל פעולתם ואמעריקא, בריטאניא, אויסטריא והולאנדיא לא נקו מחמס ידיהם. המלחמה העקונומית בין הרכוש והעבודה תתלקח מיום ליום בחמה שפוכה ושצף קצף. ברבות הטובה לא רבו אוכליה, בהמלאכה וחרשת המעשה אשר רבו בארצות המערב לא שמן חלק העם בכללו, כי אם אחדים מאילי הכסף התנשאו לכל לראש על כן התעותו דרכי החיים והזמן נסך רוח עועים על כל בני המפלגות השונות, זאת תורת העת וזה דרך הרוח המתהלך היום בין כל עמי הארצות. הצרכים מתרבים, הפרנסה מתמעטת, האשר הכללי שוקע ויורד במדה הזאת אשר הרכוש של יחידים עולה למעלה ראש, והתאוה הבהמית הממעטת דמות האדם הולכת ומתגברת, העניות המעבירת את האדם על דעתו ודעת קונו מתרבתת, רוח קטב המאטעריאליזם, השולל ממנו כבוד נפש משכלת, הכחיד מקרב רבים מבני העם, כל חזון לב והגיון נעלה וכבוד החברה האנושית ירד פלאים מיום אל יום.

המראה המעציב הזה נראה בעצם תמו בדרכי כלכלת העם, מאות בשנים עברו לבני האדם, אשר אם לא בפועל כפים הנה בדבר שפתים היו הדברים: משפט אחד לגר ולאזרח, אהבת הגר והחמלה על כל כושל וקשה יום. תחת הדברים האלה בא נסיך הברזל ויכתוב חרות על דגלו באש שחורה על גבי אדומה: קנאת עם, תחרות לאום וצרות עין, בין משפחות האדמה. שיטת תרומת מכס מכל יבול האדמה ועצי השדה, עוררה את הממלכות שכנות גרמניה למוד לה כמדתה ולהטיל מסים כבדים על תוצאות בתי מלאכתה, הגלות החל אשר הגלה ביסמארק שלשים אלף משפחות עבדי רוססיא האדירה מגבולות אשכנז בעוד אשר זה, משוש דרכו כי יתאמצו האשכנזים לתקוע יתד בארצות שכניהם, לשבוע מחלב ארצות מגוריהם, לתור אחרי כל מרעה טוב ושמן בשרה אחר, כל זה עוררה את ממשלתנו האדירה לשום בריח ודלתים בעד החפץ הזה ותוציא לאור חקי חדש מארץ משנה זאת, חקים השמים גבול לבני הנכר המתאחזים במדינת פולין ומחוזות מערב הממלכה, תוכן החקים האלה גלוי וידוע לכל קוראי המה"ע

היומיים ולא נמצא לנכון לפרטם במקום הזה, אך כל עין רואה תעידם כי נחוצים היו לשעתם לבל תעלה יד הגרים האשכנזים על יד היציבים אשר בארץ.

הנה כי כן עינינו הרואות שלשת האותות אשר התוו תו על עלילות השנה החולפת: שדוד מערכות הממשלות האדירות, ע"י הדבר אשר האהבה הישנה בין רוססיא ופרוססיא נשבתה מטהרה, הברית השלישיה בין שלשת הקיסריות המזרחיות באירופא כלתה כעשן, צרפת ורוססיא הרחוקות נתקררו בזרוע המעשים ובדעת התועלת הגלויה לשני העמים מהתקרבותם; האפיפיור שב אל כבודו הראשון ומשמיע קולו ברמה בסוד אדירי עולם ומצוקי ארץ; ובהליכות כלכלת המדינה וישובו של עולם הננו רואים תגברת הקנאה והתחרות, הקמת קיר ברזל בין עם לעם ומדינה למדינה; לתורת חיים ואהבת חסד, להתורה אשר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה אהבה ואחוה בין כל משפחות האדמה, להתורה הזאת אין מקום באירופא, אשר רוח ביסמארק תניחה ואל כל אשר יחפוץ יטנה.

ב) במשכנות יעקב

הדברים שאמרנו בהשקפתנו בשנה העברה נתקימו לדאבון נפשנו רק במקצתם. אז אמרנו כי שנת תרמ"ו היתה שנת השביתה והלאות, כן לבני־שם אחרי ההתעוררות הכבירה משנים הקודמות וכן היתה שבת שבתון במחנה בני בלי שם, על פי החק השורר בכל פעולות הטבע והחיים, שכל תנועה כבירת כח במדת התפשטותה והתרחבותה על פני כל הארץ, תאבד את כחה, עצמה וגבורתה בעצם תמה Inten sivitäth וחק הוא לכל תנועה שתבא האקציה בעקבותיה, אף שהרעיון מוליד התנועה ישבת מכל וכל והוא שוקע ועולה שנית כפי מצב החברה וגלגולי המסבות והמאורעות.

לדאבון נפשנו עלינו להודות, כי השביתה והעיפות הזאת נמשכה גם בשנה החולפת במחנה בני שם, אך במחנה מנדינו ורודפינו האנטיסימיטים באה הקץ להנפישה הזאת ופעולותיהם הרעות נראו ברוב ארצות אירופא; ישראל סבא עודנו הוזה שוכב, ישן אף על פי ששנתו לא ערבה לו, ולא יניד אצבע לתקומתו לתחיתו בעוד אשר משנאיו יערימו סוד, שעיר אל רעהו יקרא וברית עמים כרותה בין סובארין ויעלענסקי, שאָנערער ודריומאן, איסטאצצי וקראמער. כל אלה בני העניים השונאים איש את רעהו תכלית שנאה, אך השנאה הגדולה שבגדולות, שנאת־עולם לעם עברתם היא תאחדם ותאגדם, הנה כן הננו רואים בעינינו מחזה מול מחזה, מחזה האחרות בין בני־בלי־שם העודרים כלם בלא לב ולב רק למטרה אחת להכחיד ישראל מגוי לבל תהיה לו תקומה בקרב ארצות אירופא, ומעבר מזה מחזה ישראל שוכן לאהליו, איש איש עומד על פתח ביתו, מחזה העם המפוזר והמפורד אשר כמספר אישיו היו דעותיו, אין סדר ואין אחדות בפעולותיו ומיום ליום עוד תרב העזובה ותגדל המבוכה.

בארץ אשכנז לא נעשו כל שנוים לטובה בחיי היהודים פנימה. הן אמנם עקבות התעוררות נראו בבא רבני היהודים האורתודוכסים בברית לכונן חברה יהודית המחזקת בברית היהדות המקובלת, אבל אחינו האורתודוכסים באשכנז שמים כל מעינם, אך במצות המעשיות, רחוקים הם מכל פעולה רוחנית אשר קסמים בידה למשוך אחריה אדם רב. ההתנגדות אל הרפורם מסכה עליהם רוח קנאה, עד כי רבים מהם שכחו את מטרתם העיקרית, לעשות את היהדות המקובלת, גם רצויה ומקובלת לבני דור, שכחו, כי המכשלה הגדולה של שאיפת שנוים בדת יצאה באשכנז מהכחשת לאומיות ישראל והנם עוסקים רק בקיום המצות המעשיות. זה האיש הגדול רבי רפאל שמשון הירש אשר שרה עם גבור בתורה כגייגער ויוכל לו, הנהו מהמתנגדים היותר גדול לרעיון ישוב אה"ק — גם לא כל האורתודוכסים באו בברית ההיא ועמודי היהדות המקובלת באשכנז הצפונית, החכמים מורי בית המדרש של הג' ר"ע הילדעסהיימער לא התחברו אל האגודה הזאת; בכל זאת אין לכחד, כי באה הדעת בלב אחינו אשכנז לראות כי ערומים הם מהכרת היהדות האמתית. באספת הרבנים שהיתה בברעסלוי הגיד הראש והראשון שבין הרבנים הנוטים לרפורם הד"ר ראהמער, כי סכנה גדולה מרחפת על היהדות באשכנז וכי אם לא יחישו לעזרתה אז עתידה תורה שתשתכח מן כל בני דור הולך ובא; גם האספה הזאת לא הביאה כל פעולה בעקבותיה. אחדים מהרבנים הציעו הצעות שונות, כמו דרשות וקביעות עבודת אלהים בשבת אחר חצות, כל אלה דברים קלים בערכם ובפעולתם. המכשלה הגדולה באשכנז ורוב ארצות אירופא, ואשר בקרבה צרורה הסכנה היותר גדולה לקיום היהדות בזמננו היא שכחת שפת עבר מבני עמנו. כל תחבולותיהם ישא רוח וכל מעשיהם מאפע, כל עוד אשר לא ילמדו את בניהם לדעת את היהדות ממקורה הראשון, כל עוד אשר שפת המקרא בטהרתה ושפת חכמים בלשון המשנה במיטב הגיונה תהיינה זרות להנער העברי, לא תמצא היהדות קן בלבבו, וכל הסלסולים והכרכורים ליפותה ולנאותה, לכחלה ולפרכסה הם ללא יועיל.

בשנה הזאת מצאו היהודים מקום לגבות חובם מהנסיך ביסמארק בהגיע תור הבחירות. אז היה דבר

שני גדולי עמנו באשכנז הד"ר גאָלדשמידט והפּרופיססור לאַצאַרוס, כי ימשכו היהודים בעלי ברית ההולכים קדימה את ידיהם מהם ויעזרו אחרי הממשלה לבחור אנשים כלבבם. לתהלת אחינו באשכנז עלינו להזכיר במקום הזה, כי לא נשמעו הפעם לגדוליהם ולא סתרו עם נסיך הברזל בדעותיהם, והפּרופיססור לאַצאַרוס שהיה עד כה מרוצה לעם אבד חנו בעיני טובי עמנו, על כי דרש מיהודי ברלין לבחור אנטיסימיטי להפרלמנט בכדי לעשות בחלקות לנסיך הברזל. זאת תורת בעלי בטול הלאומיות הישראלית, או בטול טובת ישראל בכלל בשביל מציאת חן בעיני אילי הארץ. הדבר האחד שבו נתקדש שם ישראל באשכנז, הוא הדבר שהרבנים החרדים סכלו עצת בעלי חברת „צער בעלי חיים" אשר חפצו ליצור עמל על חק חדש האוסרת השחיטה על פי דת ישראל. ההצעה הזאת הושבה אחור מהפרלמנט וכמעט רוב בני הכתות המדיניות ענו כלם פה אחד, כי חרפה היא לבני עם נאור כאשכנז לשום במועקה את בני ישראל התמימים שלא יחפצו להתגאל בבשר טרפה. בסוף השנה נתרבתה הקטגוריא על עם ישראל, כי ע"י הרוח הרעה אשר שלח הזמן בין שני העמים הגדולים אשכנז וצרפת, מחפשים מה"ע אשר לאשכנז לדבר תועה על בני עלזאס הנוהים אחרי צרפת ומה"ע הדוברים בשם הממשלה כ„קאָלנישע ציייטונג" „פאסט" קרייצצייטונג ועוד מחפשים עונות לשנוא את היהודים בעלזאס, כי המה ע"י חברת „כל ישראל חברים" עומדים בקשר עם אחיהם בצרפת, דברים כאלה הוסיפו עוד יותר החפץ של היהודים הגרמנים, לכונן להם „חברת כי"ח" להם לבדם כמו באויסטריא, אך מחשבתם זאת לא תקום כי רובי אחינו באשכנז יודעים ומבינים, כי אחת היא חברת כי"ח לכל בני ישראל עם אחד בארץ ועצת המתפרדים והד"ר ראַהמער הנ"ל בראשם לא תקום ולא תהיה.

כבשנה העברה ראינו גם בשנה החולפת עתה אור וחשך משתמשים בערבוביא בממלכות אויסטריא ואונגאריא: מהבחירות שהיו באונגאריא בהעת האחרונה יצאו האנטיסימיטים וידם על ראשם, מספרם נצער, אך המה יסלו ארחות אירם גם בלי עזרת הפארלאמענט. בהבחירות האלה נראה לראשונה, כי גם יד כהני הדת הקטולית באונגאריא תכון עם שונאי ישראל; גם מחתת הפּרעות לא נקו אחינו יושבי הארץ ההיא ועיר אחת עלתה כליל באש השמימה והאנטיסימיטים היו המבעירים את הבערה. השנאה לישראל מבצבצת ועולה בגאליציה מכל עיר וכפר ואותות השנאה הזאת נראו ביותר בשנה הזאת ע"י חברות ואגודות מיוחדות לבתי מסחר ומקח וממכר, בכדי לקפח פרנסת היהודים, למען קחת מידם את המסחר תשומת ידם במדינה הזאת. כל המראות האלה מוכיחים לדעת את יושר משפטנו, כי זכוי הזכיות ליהודי אויסטריא קם ויהי רק בדבר מלך שלטון, ושבתם בין עמי הממלכה הזאת היא ישיבה אל עקרבים, ורק התחרות העמים האלה והתגרות משפחה במשפחה תעורר לב רבים מהעומדים בפמליא של מעלה לשית להיהודים בחלקות, למען יהיו זרוע להלאום או המפלגה, השואפים להתנשא לכל לראש כל לאומי הממלכה בת קהל גוים זאת.

בצרפת ובריטניא, באיטליא ואמעריקא, בהארצות אשר משם יצאו עמנו מאפלת השפלות לאור חיי אזרח, לא יעשו כל חדשות הראויות להכתב בספר זכרון לקורות עם ישראל ביחס פעולת עם הארץ עליהם. עולם המדיני והישוב כמנהגו נוהג, אחינו המצוינים במעלות רוחם והכשר דעתם זוכים לעלות במעלות האזרחים ולא נכר נוצרי לפני יהודי. חבה יתרה נודעת ליהודי בריטניה ביום חגיגת היובל למלאת חמשים שנה מיום שבת המלכה וויקטוריא על כסא מלכות בכפה, מלכות בריטניא המחבקת זרועות עולם חדרי תימן וירכתי צפון. חסדי המלכה הזאת, אשר ממזרח שמש עד מבואה מהולל שמה בפי כל גויה ולאומיה הסרים למשמעתה, אל עם עולם כבר נודעו לנו למדי וביום שמחת לבה מצאו אחינו יהודי בריטניא מקום להביע לה תודתם על חסדה ואמתה בימי יובל שנה. בימי המלכה הזאת נפלו כל החצים והגדרים שהיו מבדילים בין ישראל לבני עם הארץ, עד כי בשנה האחרונה העלתה את היהודי נתנאל רוטהשילד גם למעלת לורד. ואשר ישמח יותר לבבנו הוא, כי יהודי בריטניא רכשו להם זכותי אזרח בלי כל ויתור מצדם מחקי דתם ותורתם הנצחית, וגם דקדוקי מצות אינם מונעים את היהודי מכבוד אזרחים ומעלת רבי המדינה, היהדות אינה למפגע להיהודי בהארצות הנאורות.

מן המחזות אשר כצרי תעלה המה לפצעינו האנושים הוא גם קבלת פני הציר למלך זאנזיבאר באפריקא, הד"ר גריגארי די ארבעלא בחצרות מלכי איטליא ובלגיה, איש יהודי בתור ציר נאמן ממלך ארץ רבה למלכי איירופא ראתה עיננו הפעם הראשונה והאיש היהודי הזה הוא יליד ארצנו יליד העיר פולטאווא ועליו גאותנו — אנחנו יהודי רוסיא — האיש הזה כאיש יהודי יליד רוססיא לבו לציון ולמרות גדולתו בחר לשבת בהר ציון ולעבוד אדמת הקדש, למשמע אזן שמחה נפשנו!

בשומנו עין אל ארצות אירופא מזרחה תחשך עינינו לראות גורל אחינו הולך ורע ואין לך שעה שאין קללתה מרובה מחברתה, מלבד בולגריה וסרביה ותוגרמה מקום שם הונח לכנסת ישראל זה שנות מספר.

עוד הדינים מתיחים והצרות מתגברות בארץ רומניה, הארץ אשר כבר היתה למשל בפי כל בעלי בינה לעתים ברדיפתה את היהודים „הזרים". מקרה אחר כביר התוצאות לאחינו יושבי הארץ ההיא מראה לנו לדעת עד כמה קטן יעקב בלאומים ובמה נחשב הוא גם בעיני אילי הארץ באויסטריא. ברומניה נמצאים כחמשים אלף נפשות עבדי ממלכת אויסטריא וחוסים בצלה מימי קדם קדמתה, אף כי אבות אבותיהם נולדו על אדמת רומניה, עתה בהגיע תור התחדשות ברית המסחר בין אויסטריא ורומניה, עמדו שרי הממלכה האחרונים על דעתם, כי לא יתעשתו לחפץ שרי אויסטריא, עד אם תסיר הממלכה הזאת את צלה גם מעל עבדיה, אשר זה לא כביר יצאו מאוסטריא לגור ברומניה. כשבועות אחדים נמשך המו"מ ולב אלפי ורבבות משפחות נמוג מפחד היום הבא. היום בא ואויסטריא הממלכה האדירה נחתה מפני רומניה הצעירה, כרתה עמה ברית מסחר ואהבה ועשרות אלפים משפחות אחב"י הנם עתה כרמש לא מושל בו. אויסטריא לא תהיה עוד למעוז למו, בקהל אזרחי רומניה לא יבא איש יהודי על כן המה ומשפחותיהם וחייהם הם כהפקר וקרקע עולם ודמם — כדם הצבי והאיל; הדם הזה כפי הנראה חביב מאד על הממשלה הרומנית ועל כן שלח המיניסטער בראטיאנא צירקולאר למושלי המחוזות להודיע, כי האנשים האלה אף כי „זרים" הם וחייהם אינם חיים, החובה עליהם עתה אחרי שיצאו משעבוד אויסטריא להרים מקרבם אנשים לצבא רומניה. בעתות כאלה אין להתפלא אם רעיון ישוב אה"ק חזר ונעור ביניהם, ואחינו סופרי שפת עבר ביאססי החכמים הד"ר ליפא וה' מ. ברוינשטיין המה הראשונים לעורר לב בני עמם אל המפעל הגדול אשר כבר עבדו בו בשנת תרמ"ב.

הם הם הדברים שאמרנו, כי השביתה בשנה העברה במחנה שונאי-בני-שם הַשְׁבָּתָה. שונאינו מנדינו שוקדים על עבודתם, אך על שאלתנו מה פעל ישראל? לא נמצא, לדאבון נפשנו, תשובה משיבה נפש. התכוננות מראות הצובאות או בית שכיות דברים עתיקים מקורות ישראל בארץ בריטניא, דרשות הפרופיססור גראֶטץ שם, ובכלל זה גם יסוד בית מדרש הרבנים באיטליא, כל אלה המה דברים הנכבדים כשהם בפני עצמם, אך אין רשומם ניכר בדברי ימי השנה. המאורעות האלה נכבדות רק לשעתן ובמקומן, במו כן אין תקוה להיהדות מאספות רבני חו"ל וטכום עצה בדבר התחזקות רגש הדת. החברות האחדות לחקירת חכמת ישראל כהחברה Le Societe des études Juives וחברת „מקיצי נרדמים", גם שתי החברות בארצנו „להרבות השכלה" ו„להרבות עבודת האדמה ויגיע כפים", אמנם שומרות תפקידן, אך אותות חיים חדשים לא נראה גם בהן. העבודה הרבה העמוסה היום על החברה הראשית „כל ישראל חברים" בפאריז ואחותה הצעירה בוויען רבה מאד. הן תעבודנה ותעורורנה בלי לב ולב, הראשונה עליה לפרנס רבים מבחורי ישראל יוצאי ארצנו הנורדיכ למרחוק להשקיט צמאונם לדעת, ואשר נבצרה מאהם לעשות כזאת בארצנו, והשניה תפעול רב חסד ליהודי ארץ מאפליה בגאליציה ביסוד בתי ספר וחדרים מרכזיים ללמד לבני ישראל תורה שלמה ודרך ארץ על פי רוח היהדות המקובלת וההיסתורית.

בדברינו המעטים האלה כלתה גם השקפתנו על חיי אחינו בארצות המזרח והמערב וכן כמעט התמו דברי חיינו בימי שנה אחת. הנה כן שנה יוצאת ושנה באה וכנסת ישראל עוד על עמדה תעמוד, מצפה לנחמה ולאור שמש צדקה אשר תופיע לה ולכל באי עולם.

על המעשים בארצנו לא נרבה דברים. רוב קוראינו הם גם קוראי מה"ע דבר יום ביומו אם בשפת עבר או בשפות המדינה והממשלה ולא יבצר מהם לדעת תוכן החקים שנתחדשו בכל ימות השנה. מכלם הכי נכבדים: גמר העבודה להועד ע"ד היהודים במושב הגראף פאַהלען, אשר כבר מסר ספר הזכרון וכל החלטותיו לשר הפנים; החקים ע"ד היהודים ילידי חוץ, ביחוד בהערים הגדולות הקרובות אל הגבול וערי החוף והכי נכבדים מהם, החקים בדבר החנוך בבתי ספר הכוללים הגבוהים והאמצעים, החקים העתידים לברוא תקופה חדשה בדברי ימי עמנו בארצנו. הננו עומדים עתה על פרשת דרכים... צעירינו עומדים על מעבר החיים וה' אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, יתן עז ועצמה לעמוד בנסיון, להיות אמונים לעמם ודת קדשם ואמונים לארץ מכורתם וממשלתנו הרוממה, אשר תכיר ותדע כי נאמן ישראל לאביו שבשמים ולמלכו אשר בארץ, וה' יתן גם רחמנות בלבה להשיב לנו ששון ישעה, וזכות אזרח תפרח לשושנה במהרה בימינו.

שפ"ר

תשלום לספר קורא הדורות מכנסת ישראל לשנת תרמ"ז

כולל בתוכו

תוכן עלילות התקופה האחרונה מראשית המאה הנוכחית ומספר הנהוג עד שנת ה"א תר"ל (1870).

לב"ע

ה' תקנ"ט 1799 כבישת ארץ מצרים לפני בונופרטע גבור הצרפתים. בונופרטע מעביר קול בכל ארצות הקדם לקרוא ליהודי אזיא ואפריקא להתאסף תחת דגלו ומבטיח להביאם לארץ הקדושה ולהשיב מלכות ישראל על כנה. השר הרב ר' חיים פרחי בעכו מתקומם נגד בונופרטע. יהודי ירושלים מתבצרים ומכינים עצמם למלחמה נגד נאפוליון. המלחמה בעמק יזרעאל. היהודים הורמו בפעם הראשונה לפקידי המדינה באירופא בהולנדיא. המרפים יצחק עטיאס באמשטרדם ורעיו: מודיסקו ומשה אשר היו לנושאי משרה ראשונים בין יהודי אירופא. שיבת היהודים לעיר קאָלן אחרי הגירוש משם במאה השלישית לאלף הששי. דוד פרידלענדער ורעיו עורכים אגרת פתוחה אל ההגמון הפרוטסטנטי טעללער לקבלם בחיק הברית החדשה בלי קבלת עקרי אמונת השלוש, ובשכר זה יזכו לשווי הזכיות בכל אזרחי המדינה. ההגמון דוחה בקשתם. המרת הדת מתרבתת בין יהודי ברלין. התקרבות היהודים לגדולי הנוצרים. צמיחת הריפורמציון, רבי צבי מברלין ובנו רבי שאול בעל הספר „בשמים ראש". התפשטות החסידות בפולין, רוססיא וגאליציא. פעולת רבי זלמן מלאדי ראש בעלי החב"ד אחרי צאתו מבית כלאו בפטרסבורג.

ה' תק"ס 1800 הפילוסוף פיכטע מוציא לאור מאמריו הראשונים נגד היהודים והיהדות. הוא אבי האנטיסימיטיזם באשכנז. ספרי גאָטהע ופעולתם על היהדות והיהודים.

ה' תקס"א 1801 ה' הערץ בעער יליד עלזאסס בצרפת עורך קול קורא אל כל ממלכות אירופא לשום קץ לתלאות עם ישראל בתתם להם תורת האדם. ממשלת רוססיא אחרי הביאה תחת שבטה את המחוזות המערבית ורוססיא הלבנה שהיו עד העת ההיא לנחלת פולין מתעוררת לסדר עניני היהודים. הממשלה שולחת את הסופר הסינטור דערזשאווין אל פלכי ווילנא ורוססיא הלבנה להתחקות אחרי מעשי היהודים ויחוסם אל יתר תושבי הארץ. הוציאה פקודה לכל מדפיסי לוחות השנה ליהודים כי ירשמו שמה גם חדשי הנוצרים וימי חגיהם.

לב"ע

ה' תקס"ב 1802 הסופר דערזשאווין שב ממסעו ברוססיא הלבנה ויכתוב שטנה נגד היהודים. ויציע לגרשם מהכפרים. לאסור להם קנית קרקעות והעסק באיזה מלאכות ומשלח יד. הממשלה הושיבה ועד־מיוחד לפקח על עניני היהודים שבאו תחת שבט ממשלת רוססיא ביחד עם הפלכים במחוזות המערב אשר כבשה רוססיא. ראשי הועד־הראשון בממשלת רוססיא לפקח על עניני היהודים היו היושבים ראשונה במלכות: צארטא־ריזסקי ונאוואסילצאוו. השר ספעראנסקי מושך חסד ליהודים ומתקרב להיהודים האחרים שישבו אז בפטרסבורג. הועד החליט לשמוע דעת היהודים ע"ד מצבם מאת קריאי מועד וזקני הקהלות. חרות היהודים בצרפת מתפשטת גם על המדינות בנגב אשכנז בכל מקום אשר דבר הצרפתים מגיע. ר' אלי' חלפן משורר עברי חבר „שיר השלום" לכבוד היועץ הראשון בונופארטע. היהודים בנגב אשכנז מגישים בקשה אל ועד הנסיכים לקיסריות אשכנז להקל עול סבלם מעט, לתת להם לשבת בערים בטוב להם ולבטל החוקים המעיקים עליהם וביחוד מס הגלגלת, אשר הושם על כל היהודים הנוסעים מהגמוניא להגמוניא, ואשר הסיר כבוד אדם מעליהם ויבזה צלמם, בקשתם שבה ריקם. שני אלופי ישראל וואלף ברײדענבאך וישראל יאקאבזאהן מתעוררים לבטל גזרת המס על נוסעי בני ישראל. ציר צרפת בפראנקפורט עורך כתב מחאה נגד פקידי הממשלות באשכנז המרימים מס־גלגלת מהיהודים אזרחי צרפת העוברים דרך ארצם.

ה' תקס"ג 1803 הצוררים פאאלצאוו וגראטענויער באשכנז מדפיסים כתבי פלסתר כנגד היהודים, המה היו האנטיסמיטים הראשונים בין יודעי דת ודין באשכנז. המליץ יוסף טראפלאוויץ. ר' שלמה פאפנהיים החל להוציא חבוריו היקרים. שלום הכהן בא מפולין לאשכנז וינסה לחדש את המאספים ולעורר התשוקה לשפת עבר בין יהודי אשכנז. רבי מיכאל בעער עורך דין הראשון בצרפת. יסוד ישיבת עץ החיים בוואָלאָזין. ראשית פעולת הגאון רבי חיים ויתר תלמידי הגר"א מווילנא.

לב"ע

ה' תקס"ד 1804 הועד שהושיב אלכסנדר הראשון קיסר רוססיא לסדר עניני היהודים כלה מלאכתו ותוצאותיו היו החקים האלה: א) נפתחו שערי בתי הספר הגבוהים והנאורים לפני היהודים. ב) נתנה אזהרה למורי בתי ספר הכוללים לבל ינסו להסיר לב תלמידיהם היהודים מאמונתם. ג) לזכות את היהודים גומרי חק למורם בתארי הכבוד דקטור ומגיסטער כיתר בני עם הארץ. ד) נאסר על היהודים המסחר במשקאות חריפים בכפרים. ה) יצאה לאור אספת חקים שונים וגדרים מיוחדים ע"ד היהודים בעלי המלאכה, עובדי האדמה וכו'. ו) הושם חק וגבול לפעולת הרבנים ופרנסי הקהלות. כל מערכת החקים האלה הוציאה הממשלה בקובץ מיוחד ותקרא לו בשם Уложеніе о евреяхъ.

ה' תקס"ה 1805 נתבטל ברוססיא החק משנת 1796 המחייב יהודי הארץ לשלם תשלומי הפאָסט פי שנים מיתר תושבי הארץ. נאסר על יהודי רוססיא להכור בתי מלון ובתי משקה. אחוזות אדמה ועשית מסחר וקנין עם האכרים. יצא לאור הסה"ע הראשון המיועד לעניני היהודים בשם „שולמית" מאת דוד פראנקל.

ה' תקס"ו 1806 התעוררות שנאת היהודים במחוזות המזרח בצרפת. התאוננות האשכנזים תושבי שטראססבורג רע על היהודים באזני הקיסר נאפוליון בשובו ממלחמתו נגד פרוססיא. המשפחות בעער, ראטיסבאָנן ופיקארד בשטראסבורג. התגברות הקטגוריא על היהודים בעלזאסס. עלילות הצורר הסופר הצרפתי באָנאַל, ר' משה פיינאדא מבארדיי מוציא לאור תשובותיו נגד הסופר הזה. הגראף מאָלע מציע לפני סוד מועצת-הממלכה לקחת מהיהודים את זכות אזרחי צרפת. בית מועצת הממלכה דחה הצעתו. ישיבת ועד הממלכה ביום 7 מאי, נאפליון מחליט לשמוע מה בפי היהודים ומוציא כתב הדת לקרוא נבחרי הקהלות מראשי היהודים ומלומדיהם. ישיבה ראשונה לאספת נבחרי היהודים בבית מועצת העיר פאריז ביום 23 יוני. רבי דוד זינצהיים בעל יד דוד ואברהם פורטדא. הקיסר נאפוליון מביע תודתו להנבחרים על פעולתם וביום 18 סעפטעמבער יצאה הדת לקבוע סנהדרין עם נשיא ואב בית דין לדון על כל עניני היהודים בצרפת והסדיגות הסרות למשמעתה.

לב"ע

ה' תקס"ז 1807 ממשלת רוססיא הוציאה פקודה, כי יהודי הפלכים וואָלין ופאָדאָליען יעזבו את הכפרים במשך שלש שנים ויתישבו בערי הגליל והמחוז. ישיבת נבחרי היהודים בצרפת ביום כ"ד תשרי — 6 אקטאבער, שלחו קול קורא אל כל קהלות ישראל להודיע גלוי לכל נפוצות יהודה כי נוסד מחדש הסנהדרין בישראל. פתיחת הסנהדרין ביום ח' חשון.

ה' תקס"ח 1808 ממשלת רוססיא מוציאה פקודה, כי כל היהודים יבחרו להם שם משפחה ולהביא שמותיהם בספר ספורות העם. אחרי התאחדות נפת ביאליסטאק אל רוססיא בשלום טילזיט יצאה הפקודה כי היהודים שם יבחרו מקרבם יועצים (ראיטהמאַננער) וזקנים על שלש שנים. המלך יורם אחי נאפוליון נותן שווי הזכיות להיהודים יושבי ממלכת וועסטפאלען. על פי השתדלות האלוף ר' ישראל יאקאָבזאָהן. יאקאבזאָהן מתאמץ לעשות תקונים לרוח הזמן בעבודת אלהים, הדרשות הראשונות בשפת אשכנז מאת מטיפים. רוח הריפורם מעוררת פרוד הדעות בין יהודי אשכנז.

ה' תקס"ט 1809 ממשלת רוססיא קובעת שנית ועד לפקח על עניני היהודים, אשר רשו ורעבו, ע"י האיסור לשבת בכפרים, הועד מחליט שאין למצוא תקנה להיהודים הרעבים ללחם, כי אם בהתרת האיסורים מכבר, למען יוכלו להתישב שנית בהכפרים ולעסוק במשלח ידם כאשר עד הנה. נאסרה על היהודים הישיבה בעיר זיבקאָוו פלך טשערניגוב. היהודים השיגו שווי הזכיות בממלכות אשכנז: פרוססיא, באדען מעקלענבורג ועיר החפשה פראַנקפורט ע"נ מאין.

ממשלת רוססיא אוסרת על יהודי ארצה לבא בקשר ויחס עם הסנהדרין בצרפת. ממשלת רוססיא החליטה, כי יהודי קיוב מביאים תועלת ליתר התושבים והשב אחור את גזרת הגרוש מן העיר הזאת.

ה' תק"ע 1811 נאסר על היהודים להתישב באיזה ערים במחוז רוססיא החדשה. נקרא דרור מעבודת הצבא לכל היהודים הממירים דתם. בהפלכים שנחשבו מלפנים לפולין הותר לשופטי השלום לקבל עדות היהודים בכל דו"ד שבין נוצרים לנוצרים. ראשית מלחמת שנת 1812, היהודים ברוססיא המערבית מראים חבה יתרה לחיל רוססיא הנסוג אחור לפני הארץ. שרי צבאות רוססיא משבחים את היהודים על אמונת רוחם למלכם וארצם.

לב"ע

ה' תקע"ד 1814 החל לצאת המ"ע ידידיה מאת היינעמאַנן. ממשלת רוססיא קבעה ועד מיוחד בשם „חברת הנוצרים־היהודים", לשום עין לטובה על היהודים הבאים להחסות בצל ברית החדשה ולתת להם אחוזות נחלה מקרקעות הממשלה בפלכי רוססיא צפונית־ודרומית־מערבית גם זכות אזרחי הארץ תנתן להם לשבת בטוב להם . בחברי הועד נמצאו רבי המלוכה וגדולי שריה .

ה' תקע"ה 1815 נוסד לראשונה הדפרטמנט לעניני האמונות הזרות עם מחלקה מיוחדת לעניני היהודים . הממשלה חלקה את כל תושבי פלך בסרביא לתשע מחלקות במעלות האזרחים . היהודים נכנסו בכלל בני המחלקה הגרועה מכלם . בני עם הארץ מתמרמרים על היהודים בפראַנקפורט ע"נ מיין ודורש בחזקה מאת הממשלה לבטל את חקי החרות אשר נתן להיהודים בהיות ממשלת צרפת בארץ . התעוררות השנאה לישראל באשכנז . ישיבת הקונגרס הוויני . עדת ישראל בפראַנקפורט שולחת ציריה לוויען לבקש מלפני השרים שלא לגרוע זכותי היהודים . משפחת רוטהשילד תחל לעלות כפורחת ועשרה פרץ בארץ . הגבירה האנני רוטהשילד וחמשת בניה, בני אבי המשפחה מאיר, השתדלו להטות לב שרי הארץ לטוב על היהודים . הארדענבערג ומעטטערניך עומדים לימין היהודים . ועד הקונגרס בוויען מודיע גלוי לכל ממשלות אירופא, כי מגויה וגמורה בסודו לתת לכל היהודים כל זכותי אזרח בהארצות שהיו עד היום תחת ממשלת צרפת .

ה' תקע"ז 1817 ועד יודעי דת ודין ממורי האוניווערסיטאֶט בברלין חורצים משפט היהודים יושבי פראַנקפורט לשלול מהם כל משפט אזרח אשר נתן להם בימי ממשלת הצרפתים ודינם יהיה כעבדים נגד בני עם הארץ . חנה אַראַמס ילידת באָסטאָן באַמעריקא מוציאה לאור ספר תולדות ישראל מן חורבן בית שני עד התקופה החדשה . האלוף ישראל יאקאבסאָהן הראשון למתקנים (ריפורמר) באשכנז, בא מקאססעל לברלין ליסד בעזרת הבאַנקיר יעקב בעער (אביו של חכם הזמרה הנודע מאיר־בעער) בית תפלה עם דרשות בשפת אשכנז ואיזה שנוים בנוסח התפלה עם מקהלת משוררים ועוגב . התעוררות התנועה בין החרדים נגד המתקנים . המטיפים הראשונים יעקב אויערבאך . עדוארד קליי עם ל. גינסבערג. ממשלת פרוססיא סוגרת את ביהכ"נ להריפורמים בברלין . קליי נוסע מברלין להאמבורג ליסד שם היכל־לתפלה עפ"י הסדרים החדשים . המחלוקת בעדת ישראל בהאמבורג . י. ברעסלוי וז. פראַנקעל (מחבר הס' כתובים אחרונים) מחברים סדר תפלה בשפת עבר .

ה' תקע"ח 1818 אליעזר ליבערמאנן ציר הריפורמים בהאמ־בורג נוסע לערי אויסטריא לעשות נפשות להיהדות החדשה . אהרן חארין . משה קוניץ מארץ הגר, שם טוב סמון ויעקב חיים ריקאנאטי מאיטליא מסכימים להתקונים בבית התפלה המכונה בשם היכל . התמרמרות הכתות . הרבנים החרדים מוציאים לאור את קריאתם הנודעת בשם „ואלה דברי הברית". רבי מרדכי בנעט בניקלסבורג, ר' יעקב מליסא, רבי עקיבא איגר בפאזען, רבי משה סופר בפרעסבורג וראשי הקונסיסטוריום בצרפת מתעוררים על הריפורמים . סוד המלכים (קונגרס) בעיר אַאכען מקבל ספר זכרון מאת הבריטני לואיס וואי והקיסר אלכסנדר הראשון מבטיח להטיב מצב היהודים בממלכתו כאשר שם לואיס בספרו זה . לואיס וואי הוא הראשון למעוררי הרעיון ע"ד לאומיות ישראל . ליבערמאן מטיל סערה בין יהודי אויסטריא . מוציא לאור ספרו אור נוגה ולאחרונה המיר דתו . הושבת משפחות רבות במאסר בעיר וועליז . ראשית ימי המשפט ע"ד עלילת הדם . רבי מרדכי יאסט החל לכתוב את ספרו „קורות היהודים" .

ה' תקע"ט 1819 הפרעות הראשונות אשר נודעו אחרי כן בשם „קראוואַ'ען" או „פאגראמיים" נגד היהודים במאה הי"ט :— ארץ אשכנז גיא החזיון להפרעות האלה . בווירצבורג אשר בבייערן מתנפלים האזרחים על היהודים בוזים רכושם וממיתים בהם רבים . היהודים גורשו מן העיר ויפשטו באהלים על פני השדה . התפשטות הפרעות בערי באמבערג ופראנקפורט ע"נ מאין . הפרעות בקארלס־רוהע ובהיידעלבורג אשר במדינת באדען . ההמון עושה שערוריות בהיידעלבורג ותלמידי האוניווערסיטאֶט המפואר אשר שם עומדים לימין היהודים ומגינים עליהם גם נגד שוטרי הפאליצי אשר שתו ידם עם ההמון לקצות בהיהודים . הפרעות בקאָ־פענהאגען אשר בדאָנעמאַרק . בהערים

לב"ע

חקטנות באשכנז באו בעלי הפרעות בבתי מקדש מעט ויחללו כל קדש ויקרעו ספרי התורה לגזרים. הונדט־ראדאווסקי מוציא את ספרו „יודענשפיעגעל" להסית העם ביהודים. ראשית פעולת שני הסופרים אשר ממקור ישראל יצאו הײנע ובארנע. לורד בייראן הסופר האנגלי המהולל מוציא לאור שיריו הנפלאים על גורל האומה הישראלית ומספר לדור את תלאות ישראל בארצות פזוריו. יוליוס פוכס סופר אשכנז מהפך בזכות היהודים בספריו. דברי ריבות בין הריפורמר והחרדים. דוד קארא וליב מיזיס. אהרן חארין ורבני איטליא חוזרים מדבריהם ומבטלים הסכמתם על התקונים בסדרי התפלה. ראשית פעולת הגאון רבי צבי חיות. והרב החכם ר' שלמה ליב ראפאפארט (שי"ר).

ה' תקפ"א 1821 גרוש היהודים מהכפרים אשר בפלך פולטאווא. החכם רבי יצחק ברנייס ישב על כסא הרבנות בהאמבורג ויצא למלחמת סופרים נגד הריפורמר. רבי יצחק מאנ־הײמער בוויען משתדל לעשות שלום בין המפלגות השונות. יסוד החברה „קולטור־פעראיין" על ידי הײנע, גאנס, ורבי יו"ט ליפמאן צונץ ז"ל להוציא מלב עמי הארץ שנאתם הכבושה ליהודים ולדבר על לב צעירי הדור מב"י לבל יזנחו את אומתם ואמונתם. רבי שלמה לעווינזאהן המליץ הנפלא רב את ריב התלמוד נגד הריפורמר. פעולות בן־זאב לתקומת השפה העבריה בוויען. מות ר' שלמה לעווינזאהן בשנת ל"ג לימי חייו.

ה' תקפ"ב 1822 הקיסר אלכסנדר הראשון מוציא כתב הדת לבטל את „הקהל".

ה' תקפ"ד 1824 פטר בעער מוציא לאור ספרי תולדות היהודים. ממשלת רוססיא מביאה במספר את היהודים העוסקים בעבודת האדמה בכל פלכי המדינה. נאסר על יהודי חו"ל לקבוע משכנם בארץ רוססיא. הפרחת הישיבות בפוזנא ופרעסבורג. ראשית ימי המשפט הגדול ע"ד עלילת הדם בעיר וועליזש אשר בפלך וויטעבסק.

ה' תקפ"ה 1825 עלית הקיסר ניקולי הראשון על כסא מלכות רוססיה. לעאָן הלוי מוציא לאור ספר תולדות היהודים בשפת צרפת. נאסרה הישיבה ליהודים בפלך אסטראכאן ונפות הקאווקאז. נאסר על בעלי האחוזות לתת שרותיהם בחכירה ליהודים.

ה' תקפ"ו 1826 מנוי מבקרים מטעם הרשות לספרי

לב"ע

ישראל בארץ רוססיא; משיחת הקיסר ניקולי במאסקוי. נתבטל מס הגלגלת אשר על ידו נפטרו היהודים להרים אנשים לצבא. יצא כתב הדת כי היהודים יעבדו בצבא כיתר האזרחים. הושם על שכם „הקהל" האחריות בעד העמדת אנשים לצבא ורק החפצים להתפטר יקנו תעודות־חפש. גרוש היהודים מקיוב. יציאת היהודים מהכפרים אל ערי הגליל בכל פלך גראדנא.

ה' תקפ"ט 1829 מות הגאון רבי מרדכי בנעט. נאסר על היהודים ברוססיא לשאת משמרת פקודה במערכות הממשלה. על יהודי ממלכת פולין מלפנים נאסר להתישב ברוססיא. יסוד בית מדרש הרבנים בעיר פאדואה אשר באיטליא העליונה. הממשלה ברוססיא מפרסמת רשימה כוללת כל החקים והמועדים ליהודים שאסור בהם עשית מלאכה כדי לתת הנחה לאנשי הצבא מבני ישראל. גרוש היהודים מסעוואסטאפאל וניקולייוב והכפרים אשר בפלך קיוב. הצורר פיאריני יליד איטליא ותושב ווארשא מוציא לאור ספרו מלא נאצות נגד התלמוד והיהודים.

ה' תק"צ 1830 המהפכה בצרפת. ממשלת המלך לואי פהיליפפ בצרפת מכרת לטובה את היהודים ונותנת להם חקי אזרח בכל הממלכה ודת ישראל היתה ככל האמונות המתהלכות בארץ, ומשרתיה הרבנים והחזנים וכו' החלו לקבל פרס מגנזי הממלכה.

ה' תקצ"א 1831 המרידה הגדולה בפולניא. שרי הממשלה הזמנית בווארשא משיבים אחור בקשת היהודים להעמיד לגיון לצבא הנלחמים בעד ארצם. וכל התאמצות השר ואוהב ישראל הגראף אסטראווסקי לאסוף יהודים בחיל הגארדע עלתה בתהו; לע־עוועל אחד השרים והמלומדים מבני עם פולניא מתנגד לחפץ היהודים כי יתנו להם תורת אזרח במדינה; השר בעניאווסקי מוכיח אותו על פניו. לעלעוועל מחליף שיטתו והשקפתו על שאלת היהודים אחרי תום המרידה וצאתו בגולה. אחרית משפט עלילת הדם בוועליזש וצאת הנתפסים לחרות.

ה' תקצ"ב 1832 מות הגאון רבי יעקב מליסא. ראשית פעולת החכם גבריאל ריעססער נכד הגאון רבי רפאל האמבורגער. ריעססער מכה בשבט פיו ומוכיח בספריו ומאמריו את אחינו המתרחקים מעל גבול ישראל ואשר שם יהודי היה להם לחרפה. החכ

לב״ע

שטיינהיים מוציא לאור ספריו היקרים . ראשית פעולת החכם הגדול רבי יוסף סאלוואדאר בצרפת . התעוררות ההשכלה בגאליציה : ר׳ נחמן קראכמאל, רבי שלמה יהודה ליב ראפאפורט (שי״ר), ר״י ערטער. רבי יוסף פערל מיסד בית ספר בטארנאָ־פאָל . יצא לאור הספר הגדול של החכם צונץ : דיע גאָטטעסדיענסטליכֿע פאָר־טראֶגע, אשר שם כבוד ותהלה על ישראל ואמונתו . החכם שמואל דוד לוצאטטא היה למורה בבית מדרש הרבנים בפאדואה .

ה׳ תקצ״ד 1833 מות הגאון ר׳ יעקב טליסא בעל חוות דעת ונתיבות המשפט : ירידת כבוד התורה והרבנות הישנה באשכנז . צאת לאור הספר העתי „כרם חמד״ על ידי ר׳ שמואל ליב גאלדבערג מטארנאָפאָל .

ה׳ תקצ״ה 1834 צאת לאור מה״ע „איזראַעליטישע פרעדיגט אונד שול־מאַגאַזין״ (36—1834) .

ה׳ תקצ״ו 1835 מות הגאון רבי אברהם אבלי מווילנא . ראשית פעולת הגאונים : רבי צבי הירש קאַלישער ורבי אליהו גוטמאכער לטובת הרעיון של ישוב ארץ ישראל . צאת לאור מה״ע „וויססענשאַפטליכֿע צייטשריפט״ מאת אברהם גייגער (47—1835) . נאסרה על היהודים הישיבה בפלך אסטראַכֿאַן אשר ברוססיא .

ה׳ תקצ״ז 1836 הצדיק ר׳ משה מונטיפיורי עלה בפעם הראשונה לארץ הקדושה . יצאה פקודה מאת ממשלת רוססיא שלא לכונן בתי דפוס לספרי עברית מלבד בתי הדפוס בווילנא, ווארשא, ופלך קיוב . הפרופיססור דעליטש מוציא לאור ספרו הראשון „קורות השיר והמליצה בשפת עבר״ . הרב רבי שמשון הירש מוציא לאור מכתביו הנודעים בשם „תשעה עשר מכתבים״ מאת „בן עוזיאל תלמידו של יצחק בערנאיס״ . היהדות האורתודוכסית באשכנזית מתעוררת לראשונה להשיב מלחמה שערה נגד המתקנים ברוח משפט .

ה׳ תקצ״ח 1837 צאת לאור המה״ע „צייטונג דעס יודענ־טהומס״ על ידי ל. פהיליפפזאָהן הרב בעיר באנן משנת 1837 עד היום הזה . הוא המה״ע השבועי הראשון לספרי עתים בישראל . הנוצרי מארטינעט מוציא לאור ספר „קהלת״ [חרעסטאמאטיע] עברית בשם „תפארת ישראל״ . תגברת היאוש בין יהודי אשכנז . המלך פריעדריך ווילהעלם השלושי מוציא פקודה לאסור על היהודים להקרא בשם „אשכנזים בני דת משה״ ושלא יקראו בשמות הנוצרים , בכדי להשפילם ולאלצם כי יעזבו את דתי אבותיהם .

ה׳ תקצ״ט 1838 מות הגאון רבי עקיבא איגר . בטול ישיבת פוזנא . נאסר על יהודי ווילנא לגור ברחובות אחדים על פי כתב־דת ישן נושן . ממשלת רוססיא נתנה פקודה לתת משמרות המדינה בכל פלכי רוססיא החדשה ונפת בעסאראביא לאלה היהודים הגומרים חק למודם בבתי מדרש הגבוהים . הותרה ליהודי חו״ל ההתעכבות ברוססיא לפי שעה . יצאה פקודה לתת אות הכבוד „אזרח נכבד״ ליהודים המצטיינים בחכמות וחרשת המעשה . נתבטל ברוססיא החק האוסר ליהודי הפלכים וויטעבסק ומאהילוב לקנות ולחכור שדות מנוצרים . יצאה פקודה להטיל כסף ענושים על אדוני הנכסים ברוססיא הפנימית על תתם את אדמתם בחכירה ליהודים .

ה׳ ת״ר ה׳ תר״א 1840 **גזרת דמשק ושנת פקודה לכנסת ישראל**. עלילת הדם בדמשק ביום כ״ה אדר ת״ר (5 פעברואר) . הכומר טהאמאס נתעלם מן העין אחרי התעשקו עם מושלמני אחד . היהודים נתפסים בעון העלמתו . אחד מהנתפסים נדון ביסורים קשים ויאשים את ראשי העדה וזקניה . אכזריות שעריף פחה והקונסיל הצרפתי ראטטי־מענטאן . היהודים הקרובים למלכות ראשי המשפחות פרחי ופיקסאטטא נתנים במשמר . אחרים מהנרונים נופחים נפשם ע״י הענויים הקשים . אחד מהנתפשים (אבולאפהיא) ממיר דתו . הרבנים נתנים במאסר . ראטטי־מענטאן מעתיק מצרפתית לערבית כתבי שטנה על היהודים לחזק האסונה בעלילת הדם בין ההמון . נגמר דין הנתפשים למיתה ושעריף פחה השיג ע״ז רשיון מטחמוד עלי, הכדיב ממצרים , נגיד דמשק בעת ההיא .

עלילות הדם הולכות ומתרבות : על האי רהאדוס אשר לתוגרמה נמצא תלוי על עץ נער יוני ושתי נשים העירו כי אחד היהודים עשה הרצח הזה . היהודי נתפש ונענה ביסורים קשים . התפרצו פרעות נוראות נגד היהודים בכל ערי המזרח . היונים החליטו כי היהודים שלחו גופת הנער המומת אל הרב הכולל בקונסטנ־טינופול . המהומות הולכות וגדולות . סערה מתחוללת על ראש האומה הישראלית גם באיירופא . עלילת הדם בפרוססיא .

לב"ע

בירור העלילה וצאת משפט היהודים כאור . התעוררות רבי יצחק כרמיה ועמידתו לפני המיניסטער טהיערס (ביום 7 אפריל) . האספה רבה הראשונה ליהודי לונדון במושב השר ר' נתנאל ראטהשילד, ר' משה מונטיפיורי, סאלאמאן וגאלדשמידט (ביום 21 אפריל) . כרמיה מתיצב לפני המלך לואי פהיליפפ בפאריז וראשי עדת ישראל בלונדון לפני המיניסטער לורד פאלמערסטאן ביום אחד הוא יום 1 מאיי . השר נתנאל ראטהשילד ועוד אחדים מאלופי לונדון נוסעים לקונסטנטינופול להמליץ עבור יהודי רהאדוס . השלטון עבד־אל מדושיד מקבלם ברחמים וברצון . צדקת יהודי רהאדוס כאור יצאה . הנאשמים יצאו מבית כלאם והפחה נציב האי הוסר ממשמרתו . ראשי עדת ישראל בלונדון מעבירים קול במה"ע , כי נכונים הם לשקול אלף ליטרות שטערלינג אל האיש אשר יגלה עקבות הרצח של הכומר טהאמאס . ויכוח כרמיה והשר טהיערס בבית נבחרי העם הצרפתי (2 יוני) . הצרפתים הנוצרים נותנים תוקף לדברי כרמיה ומתנפלים על עלילות טהיערס ותחבולותיו . אספת ראשי ישראל בלונדון בבית הכנסת הגדולה (15 יולי) . ישיבת הפרלמענט הבריטני ודברים טובים ונחומים יוצאים מפי השר פאלמערסטאן . התעוררות כללית לטובת עם ישראל (יום 22 יולי) . האספה השניה בביהכ"נ הגדול במושב הרב רבי שלמה הירשעל ושבועתו הגדולה, כי חפה כנסת ישראל מהעלילה המתעבה הזאת. המיטטינג הגדול מגדולי בריטניא בבית המענשענהויז . השר כרמיה אשר בא מפאריז ללונדון ומונטיפיורי ורעיתו היהודית ומליצו הלוי נבחרו להיות צירי ישראל וישבו באניה לרדת מצרימה . המלכה וויקטוריא נותנת את אניתה להצירים לעבור דרך תעלת לאמאנש לאות אהבה ורצון . צירי ישראל מתיצבים לפני מחמד עלי (28 אויגוסט). הנתפשים יוצאים לחפשי . כרמיה עושה תקונים גדולים בקהלות ישראל במצרים ומונטיפיורי נוסע לקונסטנטינופול . השלטון מוציא פירמאן (כתב הדת), כי עלילת הדם בשקר יסודה, ויעיד בכל תושבי ממלכתו כי לא יעיזו עוד להפריע מנוחת היהודים. שיבת צירי היהודים לאיירופא . קבלת פניהם בכבוד והמון חוגג בכל הערים אשר עברו דרך שם . המלך לואי פהיליפפ מברך את כרמיה על הצלחתו במלאכותו. — המלכה וויקטוריא מקבלת בכבוד את השר מונטיפיורי ולאות הכרת כבוד הרימתהו למעלת אציל (באראנעט) ותתן לו אות הדגל בתמונת אריה וצבי נושאים „ירושלים" . המתקנים חזרו להתעורר בעדת האמבורג . יצאה הפקודה בדבר יסוד בתי ספר ליהודים ברוססיא . ראשית פעולת המיניסטער הגראף אובאראוו להשכלת היהודים ברוססיא . מות הגאון בעל חתם סופר . התעוררות ע"י החכם הגדול יוליוס פירסט . התעוררות הרפורם ברוב אונים באשכנז . המחלוקת החדשה בחוק העדה בהאמבורג . ריב בין גבריאל ריעססער והחכם ברנייס ע"ד הנוסח החדש בסדור התפלה . צאת לאור הספר העתי אָריענט . פעולות גייגער והאלדהיים עם אהרן כארין . הגאון רבי צבי חיות מוציא לאור ספר „מבוא התלמוד" וביחד עם הג' שי"ר מתעורר לפעול נגד המתקנים . צמיחת הרפורם בעיר פראנקפורט ע"נ מאין . ראשית צמיחת ההשכלה ברוססיא . פעולת רמ"א גינצבורג ואד"ם הכהן לעבענזאָהן . צאת לאור הספר העתי „פרחי צפון" ע"י רש"י פין בווילנא . התיסדות חברות „דורשי אור ותושיה" בווילנא, אדעססא, ברדיטשוב ובריסק ויתר ערי רוססיא . צאת לאור ספר העתי בשפת עברית ע"י קרייצענאך ויאסט .

1842 — ה' תר"ב ה' תר"ג

הגראף אובאראוו בא בכתובים עם חכמי היהודים מחו"ל , הדר' פהיליפפזאָהן והדר' יאסט, לדון עמם על האמצעים הנאותים להרמת רוח ישראל ברוססיא והפצת השכלה בין העברים . הדר' ליליענטהאל היה לרב בריגא . הממשלה מוציאה פקודה לאסוף אנ"ח יהודים גם קטנים פחותים מבני י"ח ולגדלם בתור בני אנשי חיל (קאַנטאָניסטען) . הושת על היהודים להרים אנשים לצבא עשרה לאלף או ביחד עם יתר בני עם הארץ בעת הרמתם אנשים לצבא במזרח הממלכה восточ. полоса ובמערבה запад. полоса . מות הח' קרייצענאך ושביתת מה"ע „ציון" . יסוד החברה „אוהבי התקונים בדת" [פעראיין דער רעפארמפריינדע] (אקטאבער 1842) בעיר פראנקפורט . יסודות הרפורם ההוא : ביטול מצות הזכרון והכחשה בגאולה העתידה .

1843 — ה' תר"ד ה' תר"ה

רוח הרפורם הולך ומתחזק . האלדהיים

בא ממעקלענבורג לברלין. הכנה לאספת
הרבנים בברוינשוויג. רוח החדשות
מתגברת ביותר בלב הפרנסים באשכנז.
מעללי האיש שטערן בבערלין.
הממשלה ברוססיא מוציאה דת להוציא
את היהודים השוכנים בקרבת הגבולים על
יד הממלכות פרוססיא ואויסטריא במרחק
חמשים וויארסט מכל גבול. התחדשות
האיסור ביתר תקף ועז על חכירת קרקעות,
בתי מלון ובתי משקה על ידי היהודים.
נפתחו בתי ספר פרטיים ליהודים באודיססא
(רבי בצלאל שטערן), ווילנא וברדיטשוב.
התעוררות כללית לטובת יהודי רוססיא.
ה' תר"ו אספת הרבנים בברוינשוויג. האלדהיים
מבאר שם עקרי אמונתו החדשה, שהיא
הבדלת כל החקים הנושאים עליהם חותם
הלאומי מתורת ישראל, החקים האלה הם:
השבת, מאכלות אסורות, מילה ושפת
עבר. התיסדות העדה הריפורמית בברלין.
ההתעוררות נגד החקים המעיקים לישראל
הולכת וגדלה. הקיסר המנוח ניקאליי בא
ללונדון ואפרתי בריטניא וגדולים מגישים
לו מכתב בקשה להטיב מצב היהודים
בארצו. התודעות השר מונטיפיורי בפעם
הראשונה אל הקיסר הנ"ל. יצא כתב
הדת שיהודי רוססיא מחויבים להחליף את
בגדיהם וללבוש בגדיהם כבני עם הארץ
ה' תר"ז 1847 והעוברים יענשו בעונשים חמורים.
אספת הרבנים הריפורמים בעיר ברונשוויג.
רבי זכריה פראנקל והה' שי"ר מתנגדים
למעשי האספה. ראשית פעולת החכם
והצדיק רבי מיכאל זכס. ממשלת רוססיא
חדשה את הפקודה בדבר יציאת היהודים
מכל ערי וכפרי הגבול. תנועה רבה
והתעוררות נמרצה. אספת הרבנים הריפורמים
בפ"פ ע"נ מאין. האספה לא הכחישה בגלוי
את יסודי הדת. ראש המדברים עליה היה
אברהם גייגער. הרבנים המחזיקים מוציאים
לאור קול קורא בשם „אל שלומי אמוני
ישראל”. התיסדות המה"ע „שומר ציון
הנאמן”. ראשית פעולת החכם רפאל
שמשון הירש נגד הריפורם. שבעים ושבעה
ה' תר"ח 1848 רבנים עורכים כתב מחאה נגד הריפורמים.
החכם מיכאל זכס משים לאל פעולת
האלדהיים בברלין. מוציא לאור העתקתו
את ספר תהלים. ממשלת רוססיא פוטרת
מעבודת הצבא את היהודים הקולוניסתים
המצטינים בחריצותם בעבודת האדמה.
פעולת החכם ליליענטהאל בעברו בפקודת

המיניסטער אבאראוו לבקר הכרכים המרובים
באוכלוסים מב"י ולדבר על לבם כי יסכימו
להצעת המיניסטער, בדבר פתיחת בתי
הספר והתכוננות בתי מדרש הרבנים.
ממשלת רוססיא משחרת את פני כרמיה
ומונטיפיורי לבא לרוססיא לראות בעיניהם
מצב היהודים בני אמונתם. בכל ערי ישראל
מעריכים ראשי העדה מכתבים למונטיפיורי.
קריאת סוד ועד הרבנים לפ"ב: רבי בצלאל
שטערן, הרב ר' יצחק מוואלאזין, הרב
רבי מנחם מליבאוויטש רבן של החסידים
בעלי החב"ד עם הר"ר ליליענטהאל וה'
ל. מאנדעלשטאמם. נסיעת ליליענטהאל
וימי היותו בווילנא ומינסק. חלוקת
הדעות. קול קורא מאת חברת „דורשי
האור והתושיה” בבריסק. נסיעת השר
מונטיפיורי לפעטרסבורג, עמידתו לפני הוד
הקיסר ניקאלי הראשון. ימי שבתו בווילנא.
התאספות כל גדולי ישראל אשר במחוזות
המערבים להעיר הזאת. המתקת סוד
כללית. התקבלותו בכבוד גדול מאת שר
הפלך ורבי המדינה. ימי שבתו בווארשא.
בקרו בבית ספר הרבנים שם. ההתעוררות
לישוב אה"ק מתגברת. יסוד החברה
הראשונה לישא"י בעיר פראנקפורט.
נתבטלה לפי שעה הגזרה מגרוש היהודים
היושבים סמוך לגבולות הארץ ברוססיא.
פתיחת בתי מדרש הרבנים בווילנא וזיטאָ-
מיר. יסוד בתי ספר ממחלקה ראשונה
ושניה בכל ערי הפלך ורבים מערי הגליל
ברוססיא. לליליענטהאל נתמנה ליהודי
מלומד על יד המיניסטעריום להשכלת
העם. הוקבע ועד הרבנים להתאסף לעתים
מזומנים עם ועד מיוחד משרים נוצרים
בשם Еврейскій комитетъ לפקח על
כל עניני היהודים, לבקר את מעשי
הרבנים. חניכי בתי מדרש הרבנים נפטרו
מעבודת הצבא. הוטל ענש על כל עדה
אשר לא תמציא אנשים לצבא לשלם כסף
ענושים אלפים רו"כ לאיש צבא. הוקבע
מס מיוחד על אלה היהודים אשר יחפצו
לשאת צניף (יארמאלקא) על ראשם.
נאסר על נשי ישראל לשום מכסה
על פדחתן לכסות שערן ולשאת
פאה נכרית. הממשלה נותנת הרשיון
ליהודים לבחור מקרבה נוטריונים לבל
יצטרכו לפנות אל נוטריונים נוצרים.
הממשלה ממלאת ידי דר' ליליענטהאל
לקרוא אל רוסיא רבנים וחכמים מחו"ל

לב׳,

להיות מורים בבתי מדרש לרבנים ובה"ס לב"י. הפקודה הזאת נתבטלה ע"י המרידות אשר פרצו בארץ אשכנז בשנת תר"ח ושערי רוססיא סוגרו לפני יהודי חו"ל. הדר׳ ליליענטהאל עזב לפתע פתאום את פטרסבורג וירד באניה לבא אמעריקא. הפרחת חכמת ישראל בשפת אשכנז. ספרי זכס וצונץ. תחית הספרות הספרדית לבני ישראל ע"י החכמים הנ"ל. חקירת התלמוד בדרך הגיוני. „ספרי פֿראנקל": דער געריכטליכע בעווייז. דרכי המשנה ומבוא ירושלמי. שנת הפקודה תר"ח, חרות גמורה לכל יהודי אויסטריא, גרמניא וכל ארצות המערב. יהודי יושב בראש הפרלמנט האשכנזי. ריעססע ופֿייט ראשי המדברים בהפרלמנט האשכנזי בפֿראנקפֿורט. הרב ר׳ דוב בערוש מייזלש נבחר לציר העם בעיר קראקא, וישב על כסא הנבחרים ביחד עם ה"ר נח מאנהיימער.

ה׳ תר"ט ה׳ תרי"א 1849—51 הנסיגה לאחור (ריאקציא), בכל אירופא מראה פעולתה על היהודים: חקי החרות באויסטריא מתבטלים. בביהם וגאליציא לא הורשה להיהודים לקנות נכסים שיש להם אחריות. הגבלות ואיסורים בחיי המשפחה אצל היהודים (מאטריקעל) בביהם שבו לקדמותם. הממשלה ברוססיא הוציאה חק כי הרשות לכל קהלה לתת כפר נפש המחויב לצבא גם את בן עיר אחרת אם בידו מכתב תעודה. הפקודה הזאת נודעת בשם „פאאימניקי". פקודת הממשלה לנהל ספרי היחש לנולדים ונפטרים (מאטריקעל). החכם גרעץ מוציא לאור ספריו הראשונים ע"ד „דברי היהודים". יסוד האגודה להרחבת דעת היהדות בלייפציג. הפרחת שפת עבר בין יהודי רוססיא. ראשית פעולת החכמים: פֿין, קאצענעללענבאגען והסופרים יוסף ראבינאוויץ ברוססית ומאפו ושולמאנן בעברית. נאסר להיהודים לשבת ברחובות אחדים בעיר זיטאמיר.

ה׳ תרי"ד 1854 ימי מלחמת קרים ופעולתה על יהודי רוססיא. הפקודה כי היהודים יתנו אנשים לצבא עשרה לאלף נפשות התחדשה. האקציז נתן לחם לאלפי משפחות היהודים. ביחוד נהנו ממנו המשכילים, יצא החק כי אין הרשות לבחור לה רב רק מאלה אשר יגמרו חק למודם בבתי מדרש לרבנים או באחד מבתי ספר הגבוהים והאמצעים. נאסר על היהודים לקנות אדמה בפלכי טשערניגוב ופאלטאווא. נקרא דרור מעבודת הצבא לקולוניות אחדות מושב ב"י בפלך יעקאטעריגאסלאוו. עלילת הדם בעיר סאראטאוו וגמר דין הנדונים לעבודת פרך בסיביריא.

לב"ע

ה׳ תרט"ו ה׳ תרי"ח 1855—8 החל לצאת לאור מה"ע יורישעס פֿאלקסבלאטט ע"י פֿהיליפפזאהן. משיחת הקיסר המנוח אלכסנדר השני נ"ע וראשית ההנחות השונות ליהודי רוססיא. נתן הרשיון ליהודים לשבת בכפרים בכל הפלכים מקום תחום המותר ליהודים לשבת שם (черта осѣд.). רבי יוסף גינצבורג מכניס סך נכון לאוצר הממשלה אשר הפירות תהיה לפרס קבוע להיהודים המצטינים בעבודת האדמה. והקיסר הודה לו על פעלו. אחרי שלום פאריז נקרא דרור מעבודת הצבא על משך שנים אחדות. הנחות ליהודים מהמסים השונים. השר מונטיפורי עלה לאה"ק וישתדל לפני ממשלת תוגרמה, כי יוכלו היהודים לעבוד את האדמה באין מפריע. הקיסר אלכסנדר מצוה לשלוח שלש מאות רו"ב מגנזי הממשלה לתמוך ידי העניים העברים ילידי פולין הגרים באה"ק. פעולת החכמים דערענבורג, מונק, אלבערט קאהן ז. קאהן. צאת לאור מה"ע המגיד ע"י א. ל. זילבערמאנן ואהרי כן ע"י דוד גארדאן. העתקת המשנה ללשון צרפת. פרעות נגד היהודים בטוגים, ממשלות אירופא הטילו על הבייא לדחות את הפקידים משאתם וכדברם כן עשה. נהבטל בבריטניא החקה מחיב את חבר הפרלמנט להשבע שבועה בנוסחא נוצרית, ואשר ע"כ לא יכלו גם היהודים שנבחרו מאת העם לשבת בהפרלמנט. ליאנעל רוטהשילד היהודי הראשון בהפרלמנט האנגלי.

ה׳ תרכ"ב 1862 יסוד חברת **כל ישראל חברים** עם סניפיה וסעיפיה ע"י רבי יצחק כרמיה בפאריז.

הארץ ומלואה תבל ויושבי בה.

ממלכת אויסטריא.

תכיל בקרבה כעשרים ממלכות: אויסטריא השפלה, אויסטריא הגבוהה, זאלצבורג, שטייערמארק, קאַרנטהען, קראַין, גאָרץ, גראדיסקא, איסטריען, טריעסט וסביבותיה, טיראל, פאראַרלבערג, באֶהמען, מאֶהרען, שלעזיא האויסטרית, גאליציען, בוקאווינא, דאלמאטיען ועוד.

מדינת אונגארן תכיל ארבע ממלכות, והן: אונגארן, זיעבענבירגען, פיאומען וסביבותיה, קראָאַטיען וסלאוואניא.

שטח כל ארצות אויסטריא-אונגארן ביחד הוא 674,358 קילאמעטרים מרובעים (הקילאמעטר הוא 244,90 רגל ע"פ מרת ארצנו). מספר כל התושבים באויסטריא ואונגאריא לפי הספרות של שנת 84/85 הוא 40,495,396. נמצא תושבים על כל קילאמעטר מרובע 60/5.

ע"פ הברית הברלינית נספחו ארצות באסניען והערצעגאווינא בשנת 78 אל ממלכת אויסטריא אונגארן. שטחן 52,048 קילאמעטר מרובעים; מספר תושביהן 1,361,290. (בתוך המספר הזה נכללו 25,199 איש מחיל צבא אויסט'-אונג' החונה שמה).

מספר היהודים בארצות אויסטריא-אונגארן, עולה לסך 1,719,136 נפש אדם. ואם נערוך את מספר היהודים ביחס אל יתר תושבי הארץ נמצא כי במדינת אויסטריא עולה יהודי אחד נגד 25 תושבים ובמדינת אונגארן 1 יהודי נגד 27 תושבים.

מספר הנולדים יתר על מספר המתים אצל היהודים בסך 30,8% ואצל עם הארץ בסך 28,6%

שמות הארצות	פרסאות געאגראפיות	תושבים בכלל	ערי-המחוז	ערים קטנות	כפרים	קאטולים	עוואנגעלים	נוצרים אחרים	עברים
אויסטריא השפלה	360,16	2,437,069	35	240	4,312	1,930,158	20,140	20,713	466,058
" הגבוהה	217,95	765,454	14	97	6,011	747,413	14,882	103	3,056
זאַלצבורג . . .	130,18	166,040	3	21	734	165,132	193	225	490
שטייערמאַרק . .	407,94	1,233,287	20	94	3,506	1,224,923	6,112	135	2,117
קאָרנטהען . . .	188,46	352,070	11	25	2,747	330,645	20,679	202	544
קראַין	181,47	488,413	14	17	3,174	487,046	,366	605	396
גאָרץ, גראדיסקא) אויסטריען-טריעסט)	145,13	659,340	30	14	947	647,880	1,458	1,872	8,130
טיראל ופאראַרלבערג	522,87	912,549	22	28	1,427	910,891	415	201	1,042
באֶהמען	943,93	5,666,212	318	237	12,105	5,301,353	190,936	1,065	172,858
מאֶהרען	403,87	2,178,272	90	181	3,029	1,984,622	101,865	610	91,175
שלעזיען	93,52	577,593	27	5	662	496,847	67,917	249	12,580
גאליציען וקראקוי .	1422,56	6,168,814	95	193	5,986	5,152,054	128,100	1,068	887,592
בוקאווינא . . .	189,57	603,336	3	4	276	62,833	11,743	456,342	72,418
דאַלמאטיען. . .	232,41	496,079	15	32	868	408,144	111	87,144	680
סך הכל	5440,02	22,704,528	697	1188	45,784	19,849,941	564,917	570,534	1,719,136

המספרים האלה יראו לנו, שבאויסטריא השפלה מספר הקאטולים ארבע פעמים יותר ממספר שאר התושבים. באויסטריא הגבוהה בערך 40 פעמים יותר. בזאלצבורג 160 פעמים יותר, בשטייערמארק בערך 112 פעמים; וכן הלאה. — בכל ארצות אויסטריא אונגארן מספר הקאטולים רב על מספר יתר התושבים שש פעמים. המעטים בכל התושבים הם העוואנגעלים.

מספר אנשי חיל אויסטריא בעת השלום הוא 811,940, ובעתותי המלחמה 1,077,104.

ערי הממלכה אשר מספר תושביהן עולה ליותר מחמשים אלף הן שבע במספר: וויען (726,000 תושבים. פראג (177,000 תושבים), טריעסט 133,000 תושבים), לעמבערג (110,000 תושבים):

גראַץ (98,000 תושבים), ברינן (83,000 תושבים), קראקוי (66,000 תושבים).

הערים עם מספר תושבים יותר מעשרים אלף איש הם 38 במספר.

הערים במדינת אונגארן, אשר ימצאו בקרבם יותר מחמשים אלף תושבים המה שש במספר: בוראפעסט (430,000 תושבים). סעגעדין (74,000 תושבים). מאר, טהערעזיאָפאל (62,000 תושבים), דעברעטשין (53,000 תושבים). האדמעצעוו-וואזארהעללי (51,000 תושבים), פרעססבורג (51,000 תושבים):

ערים עם יותר מעשרים אלף איש הם 25 במספר.

הסחורות, אשר תצאנה משתי המדינות האלה אל ממלכות אחרות הם: תבואות השדה, פירות, קמח, יינות שונים, צמר, מקנה, שכר, כלי זכוכית, כלי ברזל, עורות, מלח, כסף חי, עצי-בנין, ניר, קנה-דבש.

ספורות היהודים באויסטריא-אונגאריא.

מצב העקונומי של היהודים בארצות אויסטריא-אונגארן שונה הוא לפי המקום, אשר שם הם יושבים: בבאָהמען כן באויסטריא השפלה רוב היהודים שוקטים על שמריהם ופרנסתם הם מוצאים בכבוד ובשופי, רוב מעשיהם הם המסחר וחרשת המעשה. שליש היהודים תושבי אויסטריא-אונגארן חוסים בצל הכסף, סוחרים את הארץ וחיים חיי שלוה ולא ידעו מחסור, ושני שלישים אמנם אינם עשירים, אבל רובם מוצאים את פרנסתם במשלח ידם. חלק רב מהיהודים תושבי גאליציען עוסקים בעבודת האדמה, והמעט מהם עוסקים במסחר ונותנים כספם בנשך. מן העת שנתנו ליהודים שווי זכיות באוסטריא-אונגארן רבים מהם נושאי משרה בבתי פקידות הממשלה. רבים גמרו חק למודם בבתי מדרש החכמות בתור רופאים, עורכי דין ורבים עשו להם יד ושם על שדה הספרות.

אף אם מצב היהודים באויסטריא, בכלל טוב הוא מאד. אולם רבים הם בני העניים אשר מצבם ברע מאד, גרים במעונות צרים וחיים חיי לחץ ועוני. בערים רבות ישנם כמה חברות גומלי חסד ותומכים בידי עניי עמם.

בארץ אויסטריא ישנן 665 קהלות ישראל, ובאונגארן בערך 400 קהלות. החברות המיוחדות אשר ליהודים באויסטריא-אונגארן רבות הן מאשר לעם הארץ, עוד בשנת 1869 נמצאו בעיר וויען לבדה:

8 חברות תומכות עניים; הכסף הנמצא באוצרם עולה לסך . . . . . 154,353 פלרין
1 חברה בקור חולים; הכסף הנמצא באוצרם עולה לסך . . . 105,492 „
8 חברות לחנוך נערים ונערות; הכסף הנמצא באוצרם עולה לסך . . 409,769 „
2 חברות לתמיכת חכמת ישראל; הכסף הנמצא באוצרם עולה לסך . 25,900 „
19 חברות בס"ה . . . . . 695,514 „

בעיר פראג נמצא שש עשרה חברות עבריות ובלעמבערג עשרים וארבע.

החברות העבריות בארצות אויסטריא-אונגארן מתחלקות לשלש מחלקות: למחלקה הראשונה תחשבנה החברות, אשר סעיפיהן פרושות על פני רוב ערי המדינה. החברה הגדולה והכבודה ביותר באויסטריא-אונגארן היא חברת „כל ישראל חברים" בוויען 1), הדומה בתכונתה לחברת: „כל ישראל חברים" בפאריז. עוד בשנת 1885 עלה סכום הכסף הנמצא באוצר החברה לסך 310,000 פל. עיקר פעולת החברה הזאת הוא לפקח על מצב היהודים באוסטריא-אונגארן, לתמוך בידי עובדי האדמה מבנ"י בגאליציען, לתת משען כסף להצעירים המבקרים את בתי הספר אשר להממשלה, וכדומה. להמחלקה הזאת יש לחשב גם את החברה Palästina Colonisationsverein אשר בוויען, העומדת בקשר אמיץ עם החברה הכללית הנקראת ע"ש מונטיפיורי „Montefiore verband".

להמחלקה השניה תחשבנה החברות, אשר מחוז פעולתן מגבל במקום אחד, והם הרוב: כמו חברת „מחזיקי הדת" (מה"ע „צייטונג פיר דאס וואהרע יודענטהום"), „שומר ישראל" (מה"ע „איזראַעליט"), „אגודת אחים" (מה"ע „המזכיר") — ועוד; — להמחלקה השלישית תחשבנה החברות הנוסדות למעשי הצדקה, למקרא ספרים וכדומה. חברות כאלה נמצאות בעת כמעט בכל קהלות ישראל באויסטריא.

בכלל נחלקים יהודי אויסטריא-אונגארן לאשכנזים וספרדים.

הפושעים (פערברעכער) מבנ"י מעטים הם מאד ביחוסם אל עם הארץ: בעוד אשר אצל עם

1) לתולדות החברה היקרה נקדיש מאמר גדול בהכנסת הבאה ואשר רק מסבה בלתי תלויה בנו לא בא בהכנסת שנה זאת.

הארץ נמצא פושע אחד נגד 854 תושבים, אצל היהודים — פושע אחד נגד 1865 יהודים.

היהודים תושבי אויסטריא-אונגארן משתדלים לקחת נשים לבניהם ולתת את בנותיהם לאנשים בעודם צעירים לימים, ואבות הכלה המה ינהלו את בתם וחתנם בלחם וישפיקו להם כל צרכיהם משך שנים אחדות, ומעט מעט ירגילום לאיזו עבודה ומשלח יד ואז יעזבום לנפשם. המנהג הזה להשיא את בניהם ובנותיהם באביב ימי עלומם נוהג בכל תפוצות ישראל באויסטריא. ועל כן רוב אחינו הגרים בארצות האלה הם בריאים בגופם ביותר ורוב המחלות המתרגשות ובאות אצל בני הנעורים בארצות אחרות אינן ידועות שם. כן מספר המחזורים על הפתחים אצל אחינו מעטים הם ביחוסם אל עם הארץ, ובעוד אשר אצל היהודים נמצאו 87.3% ילידי בית וסך 12.7% ילידי חוץ, אצל עם הארץ 85.3% ילידי בית וסך 14.7% ילידי חוץ.

מצבם המוסרי: לפי הספרות של שנת 1873 נמצאו באויסטריא-אונגארן 441 בתי ספר מיוחדים לעברים (מהם 199 למתחילים, 242 לנערים), 565 מורים עברים, 27.351 תלמידים; 1069 בתי תפלה, 243 רבני הקהלות:

שמות הארצות	בתי ספר לעברים	מורים עברים	תלמידים	בתי תפלה	רבנים
אוסטריא השפלה	11	16	1396	37	9
אויסטריא הגבוהה	2	2	63	2	1
שטייערמארק	1	—	91	1	—
קיסטענלאנד	2	6	218	6	2
טיראל	1	2	30	3	—
באָהמען	250	238	7459	345	66
מאָהרען	55	100	4306	67	38
שלעזיען	12	10	448	12	3
גאליציען	103	178	1,961	567	118
בוקאווינא	2	11	1356	27	6
דאלמאטיען	2	2	23	2	—
	441	565	27351	1069	243

בתי הספר האלה נחלקים לשלש מדרגות: א) בתי ספר למתחילים, אשר יחזיקום קהלות היהודים על חשבונן ואותם יבקרו רוב בני הערים; — בערים אחדות בגאליציען ישנם בתי ספר מיוחדים, אשר ישלחו שמה האורתודוכסים את בניהם לקחת לקח, אחרי הצהרים. — ב) בתי ספר לדת ישראל (רעליגיאָנסשולען); את הבתים האלה יחזיקו לרוב אנשים פרטים, המקבלים עזר ותמיכה מאת חברת „כל ישראל חברים" הוויענית. — ג) בתי ספר לחכמת ישראל (האָהערע רעליגיאָנסשולען); הם נשענים לרוב אל בתי התפלה ובם יחנכו האורתודוכסים את בניהם וילמדום תורת ישראל והוראה.

מספר היהודים המבקרים את בתי הספר הגבוהים אשר להממשלה ויחוסם אל עם הארץ לפי הספרות של שנת 1879/80 הוא כזה:

בהאוניווערזיטעט צערנאָוויץ	26.0%	נגד יתר התלמידים
„ בוויען	25.0%	„
„ בפראג	13.1%	„
„ בלעמבערג	13.0%	„
„ בקראקוי	8.0%	„

(בשנת 1880/81 בקרו	בהגימנאזיען בכל מדינת אויסטריא	49,512,	מהם עברים	7,175	והם 14.5%
) „ „	בהרעאלשולען „ „	16,813	„	2,387	„ 14.2%
) „ „	בערג-אקאדעמיען „	180	„	9	„ 5.0%
)[2] „ „	האנדעלס אקארעמיען „	1121	„	524	„ 46.74%
) „ „	קונסטפאכשולען „	431	„	43	„ 10.0%
„ „	בתי ספר למורים „	7,627	„	161	„ 2.1%
„ „	„ למורות „	340	„	292	„ 8.57%
„ „	טעכנישע האכשולען (בקיץ) „	3,063	„	554	„ 18.1%
„ „	„ „ (בהורף) „	2,083	„	511	„ 18.2%
„ „	אוניווערזיטעט (בהורף) „	10,201	„	1,638	„ 18.0%
„ „	„ (בקיץ) „	9,352	„	1,436	„ 17.3%

1) ב"ס אמצעיים. 2) ב"ס גבוהים.

המספרים האלה יראו בעליל, כי מספר היהודים המבקרים את בתי הספר ביחוסם אל התלמידים מעם הארץ רב יתר ממספרם ביחוסם אל מספר תושבי המדינה.

כמעט אצל כל חברה מאחב"י באויסטריא נמצאים בתים למקרא ספרים (ביבליאטהעקען) בלשונות שונות. — מ"ע עברים יוצאים לאור באויסטריא אונגארן שלשים ושנים בשש לשונות. מהם 8 בלשון עבר. 10 בלשון אשכנז. 7 יהודית־אשכנזית. 3 בשפת הגר. 2 פולנית. 2 בלשון ספרד. — כמעט כל נערי בנ"י באוסטריא-אונגארן יודעים קרוא וכתוב בשפת המדינה, כי אך יעתק הנער משדי אמו ויחל לצפצף בפיו ישלחהו אביו אל בית הספר או ישכור לו מורה לביתו ללמדו לשון וספר, וכן יעשו גם האורתוקסים האדוקים ביותר.

רוב היהודים תושבי אויסטריא קשורים בדת אבותיהם בכל לבם ונפשם ולוחמים בחרף נפש עם אחיהם ההולכים קדימה ושואפים לחדשות (רעפֿאָמירטע). האורתודוקסים נבדלים במלבושיהם ובשפתם מעם הארץ: לובשים בגדים ארוכים ביותר ומדברים בשפת אשכנזית נשחתה מעורבת עם הרבה מלים לועזיות. המתקנים דומים במלבושיהם ובשפתם לעם הארץ, מדברים בלשון אשכנז צחה, אף במקומות אשר השפה הזאת איננה שפת המדינה. הם ישתדלו בכל כחם ואונם להתערב בין שכניהם בני עם הארץ ולהתבולל בהם וזאת היא לפי דעתם תקומת האומה הישראלית ותהיתה. אמנם מספר האנשים האלה מעט מאד בארצות אויסטריא-אונגארן ונער יכתבם ובטלים הם לגבי אחיהם האורתודוקסים הרבים מהם והמוקירים את עמם וצור מחצבתם, היודעים את ערכם ומשתדלים להראות קבל עם, כי ישראל עם לבדד הוא, עם עולם, המצוין במדותיו והליכותיו בקדש, עם אשר בו בעזרתו ומאתו תבוא תשועתו! —

אנגליה.

ממלכת אנגליה תכיל בקרבה יותר מחמשת אלפים איים, רבם בלתי נושבים. שטח כל הארצות והאיים העומדים תחת חכות ממשלת אנגליה הוא 22.699.936 קילאמעטרים מרבעים ומספר תושביהם ביחד הוא 311.504,690; האיים והארצות האלה מפוזרים בכל חמשת חלקי התבל. רוב התושבים — בחלק אזיען והמעט מכלם בחלק אפֿריקא; ממלכת אנגליה לבדה, מלבד הקאלאניען והמדינות השייכות לה, תכיל בקרבה המש ממלכות מיוחדות: ענגלאנד-וואלעס (27.499.041 תושבים), שאטטלאנד (3.907.736) אירלאנד (4.918.338 תושבים). מאַן וקאַנאַלאינזעלן (260 141 תושבים), זאָלד ומאַטר. (215.374 תושבים); — מספר היהודים במדינת אנגליה הוא 110.000 נפש אדם; מהם 41.700 בעיר הבירה לאנדאן, 68.300 בערי המדינה.

ואלה המה הממלכות וחבלי האדמה אשר לקחה ממשלת אנגליה מעט מעט ותספחם אל ממלכתה:

באירופא:	328	קילאמעטרים	מרובעים עם	177,834	תושבים
באזיען:	4,246,649	„	„	261,963,255	„
באמעריקא:	8,704,148	„	„	6,261,082	„
באפריקא:	1,218,242	„	„	2,876,139	„
באויסטראליען:	8,215,618	„	„	3,544,631	„

מספר אנשי חיל אנגליה המלומדים לקרב הוא 778,354. שוטרים נמצאים בכל ממלכת אנגליה 190.000. מספר אניות המלחמה 520; כלי תותח (קאנאנען) 3127; אניות-מסחר 24.654; — הסחורות המובאות לאנגליה ממדינות אחרות עולות בשנה לסך 8.102.000.000 מארק, והסחורות היוצאות משם עולות בשנה לסך 5.980.000.000 מארק.

מסלות הברזל בארצות אנגליה משתרעות לארך 30.514 קילאמעטרים מרבעים, והטעלעגראף משתרע לארך 45.313 קילאמעטרים מרבעים; התעלות (קאנאֶלען משתרעות במרחק 4580 קילאמעטרים מרבעים, ונהרות במרחק 3190 קילאמעטרים.

הסחורות אשר תוציא ממלכת אנגליה אל יתר הארצות הן: בגדי צמר, כלי זכוכית, מתכות

שונות, חוטים, ארג ומשי, ניר, פתוחי-עץ, מכונות שונות, ברזל, ברזל-עשת (שטאהל), עופרת, מלח, נחלים, שֵׁכָר, דגים מלוחים; — הקאלאניען באזיען תמכרנה חטים, קאַפֿפֿעע, טהעע, עורות, שמנים, בשמים, עלי הטאבאק, צמר ומשי, יינות, אבנים יקרות ועוד.

הערים במדינת אנגליה אשר יכילו בקרבם יותר מחמשים אלף תושבים הם שלשים ושמונה במספר: לאנדאן (4.084.000 תושבים). ליווערפאָאָל (560.000), גלאסגאָף (514.000), בירמינגהאַם (409.000) מאנשעסטער (524.000), לעעדס (316.000), זהעפֿפֿיעלד (290.000), דובלין (350.000) עדינבורג (232.000), בעלפֿאַסט (208.000), בריסטאָל 210.000), נאטטינגהאַם (194.000), בראַדפֿאָרד (200.000), הולל (159.000), שטאקע אָפּאָן טרענט (Stoke upon Trent) (152.000), נעוו-קאַסטל (148.000), דונדעע (142,000), פאָרטסמוטה (130.000), לייצעסטער (126.000), זונדערלאנד (119.000), אָלדהאַם (116.000), בריגהטאָן (110.000), באלטאָן (107.000), אבערדעען (105.000), בלאַקבורן (106.000), פרעסטאָן (98.000), נאָרוויש (89.000), בירקענהעעד (87.00), קארדיף (87.000), הודערספֿיעלד (83.000), דערדי (84.000), קאָרק (80.000), וואלפֿערהאמפטאָן (70.000), פלימאטה, (74.000) האליפֿאַקס 75.000) גרעענאק 69,000), ראשדאלע (69,000). סוואמזען (66.000) סאטהאמפטאָן (60,000); — (כל אלה המספרים הם על פי ספירת שנת 1885).

בדברי ספרות היהודים בבריטניה כבר הבאנו בארוכה בהכנסת בשנה העברה, ונוסיף בזה רק פרטים אחדים, אשר לא הבאנום שם:

בארץ אנגליה נמצאים יהודים רבים, אשר עשו להם שם עולם בעשרם ובסחרם: רבים מבתי התרושת הידועים לתהלה על פני תבל המה בידי היהודים; ע"פ רוב יתאמצו היהודים להתישב בערים הגדולות, באשר שם ימצאו מקום לפניהם לערוב את מערבם ולסחור את הארץ כיד חריצותם הטובה עליהם.

במצב ההשכלה עולים היהודים באנגליה שכם אחד על אחיהם ביתר הארצות. אולם בזה יבדלו יהודי אנגליה מיתר אחיהם, כי גם בהיותם אנשים מלומדים ושוחרי השכלה בכל לבם ונפשם ונהנים מטוב המדינה כיתר עם הארץ באין כל פדות והבדל, בכ"ז רחוקים המה מרעיון ההתבוללות ולא יבושו בעמם וצור מחצבתם, לבם חזק מצור ולא יחתו מקול משטין ומחרף את מערכות דתם ואמונתם.

בארץ בריטאניא יוצאים לאור מ"ע עברים רבים בשפת המדינה. מהם הכי נכבדים וידועים לתהלה מכ"ע Jewish Chronicle, כלי מבטאם של חברת המתקנים (רעפארמפארטיי). מכה"ע Jewish Worlod המשתדל להפיץ את רעיון יא"י בין יהודי בריטניא. רבים מעם הארץ יחזיקו בידי אחינו חובבי ציון באנגליה וייסדו בקרבם חברת ישוב א"י.

קדרות מַלְכֶּת השמים

ביום 7 אגוסט (לוח הישן) 1887

שמים לרום נשגבים ונערצים הם לבני האדם מעולם, כסיליהם ומאורותיהם נכבדים ומפליאים עיני בני תמותה הודם מאז! ומה יחרדו לבותם אם בארזי אל אלה אשר נטע ה' תלפות התמורה השלטת בדרי גיא ופקודת שוכני שפל יפקד גם עליהם, למנוע מהם אורם או לשנות עינם לדם ולחשיך משחור תארם. אם השמש תחשך בצאתו או בצהרים והירח יהפך לדם, אות הוא כהר פרצים המתפרץ ממוקדי שאול באש ותמרות עשן (לאווא), ומופתים בשמים ובארץ כי כעמק בגבעון ירגז ה' והרבו המלאה דם על מלכי האדמה באדמה תרד, ואם שלום אמת תשתרר בארץ עתה, הלא גלה סודו הצפון בחיק העתיד לעבדיו הנביאים לחזות ולא עתה ולשור ולא קרוב.

על כן היתה קדרות המאורות ענין נעלה לכל העמים הנאורים מימי קדם לענות בה. כהודים כסינים כהכשדים וכמצרים רשמו הלקויים לשמש ולירח בכתב אמת בחרושת אבן, מתי נקרו ויבואו; ואשר הלכו קדימה בחקרי הטבע שתו חק לתוכניהם לחזות להם מחזות הנפלאות האל מראש. — מהכשדים (כלדיים או הבבלים) נודע בימי אלכסנדר הגדול רשימת קדרות המאורות (בין יתר מראות השמים ומחזות הכוכבים) עוד מן 1913 שנה לאחור. כי הנה אריסטוטלוס בקש מאת נכד אחיו תלמידו קאלליסטהענעס, בלכתו למסעיו עם אלכסנדר בבלה, לחקור שמה היטב אחרי השקפות תוכני הכשדים הוברי השמים מעולם; הציר הנאמן לשולחו דרש וימצאם חרותים בלוחות אבן, ויביאם שי למורהו, אשר שש עליהם כמלבו במצאו שלל רב, אולם התוכן הגדול בטלמיוס האלכסנדרוני (חי 130 לספה"נ) לא מצא במו מועיל לחשבונותיו. רק בהלקויים הרשומים משנת 747 לפני סה"נ, והוא מימי נבונאסר והלאה, יען מדת השנה לא נחקרה עד כה אל נכון, ולכן א"א להשתמש בזמני הלקויים הבאים לפניו למורשה מימי קדם. לפי דברי הסופר הקדמון דיאָדאָרוס ידעו הכשדים מתקופת הלקוים במשך 18 שנה 11 יום (אשר לפי החשבון היותר מדויק הוא 6585 יום $6^1/_2$ שעות, והוא 18 שנה 10 או 11 יום, לפי היות 5 או 4 שנות עבור במשך השנים האלה) אשר בה יבואו 70 לקויים, 41 לשמש עם 29 לירח, וככה יסובו על סדרם בזמניהם; גם ידעו שאין התקופה הזאת מספקת, לדעת על פיה במקום מיוחד על הארץ, אם יקרה בו מחזה הלקוי ואם לא. — גם ההודים הקדמונים ידעו לחשוב הלקוים מראש, והציבו דרכי החשבונות האלה בין יתר חשבונות התכונה בחרוזים. — גם במצרים ידעו להגיד מצב כוכבי השמים מראש, אבל מקדרות המאורות לא נמצא זכר למו.

מי יספר הבלי הגוים הקדמונים אשר באימים יתהוללו וזר מעשיהם בבוא יום המר והנמהר הזה, יום קדרות המאורות! בארץ כינא, תחוש הממשלה עתידות לה, וימים אחדים לפני יום קדרות השמש תשמיע בכל אפסי ארצה הגדולה והרחבה, ממקרה הגדול והנורא הזה העתיד לבא. המלך ורביו יקראו צום וילבשו שק לפני בוא יום החרוץ; ברגע אשר תחל הקדרות יכה המלך על „תוף הרעם", ושרי המלך יורו בחצים אל מול רקיע השמים, לעמוד לימין מלכת השמים משוטני נפשה, ולמלטה מיד השרף המעופף בשמים (אולי משגה הוא בידם מהלצת התוכנים, כי הלקויים אינם רק בעת מעמד המאורות בראש התלי, הנקרא גם תנין (דראכֶע), או בזנבו, ובהיות השמש עומדת בראש התנין, יחשוב לבלעה כשאול חיים); קול הקריה הומה משאון תפים וצלצלי שמע אשר ישמיע העם. תוכני המלך יתבוננו על מהלך הלקוי מאד ויושיטוהו בכתב אל יד המלך.

בשנת 584 לפני סה"נ, בהצות Allyathes מלך לוד עם כורש המדי, בהיותם בשדה קטל, והנה פתאום לבשה השמש קדרות! הלוחמים נבהלו עד מאד, מזעם אל מרום, ויטצאו עון ודם בידיהם, ויקראו שלום. לזכר הדבר הגדול הזה נחרת מהלך הלקוי בסלע המחלוקת אשר היתה שם על פני השדה, עדנה אצל הכפר באַגהאסקאַי אשר בהררי צפונית מערבית בארץ קפודקיא (Kappadocin) עד היום.

אפס הנסבה האמתית לקדרות המאורות לא ידעו אז כל עמי הארץ, וכלם האמינו כי זעם ה' את יושבי הארץ וידעך אורם מנהם. ואנאקסיגארוס אשר נסה לגלות האמת לעיני ההמון (450 לפני סה"נ) כמעט עלה על המוקד ככופר באלהים, לולא השתדלות מורהו להצילו. פלוטארך יאמר, כי אטהען (אתונא) היתה הראשונה אשר לא חתה מלקוי המאורות (413 לפני סה"נ), יען כי חכמיה השכילוה בינה, לדעת כי רק מסך פרש ויתיצב לפני קרני האור לשום מאפל לעינינו. אמנם אנחנו עם בנ"י ידענו, כי הקדימה נביאנו (ירמיה י' ב'), ובדרכו נלך בטח, ולא נכשל בדברי המאסף זכרונות חכמי התלמוד, חכמתם, דרשותיהם, ספוריהם ושיחותיהם, אשר לא נמנע, ככל מאסף משכיל נאמן, מהביא גם דעות יחידות טפלות (השגת הראב"ד ה' תשובה) אשר לא באמת יסודן (סוכה כ"ט א').

הקדרות בצבא המרום נחלקת לשלשה מינים: לקויי השמש, לקויי הירח ולקויי הכוכבים. המין האחרון. והוא אשר יעלם אחד מכוכבי האור פתאם מאחרי הירח או מאחרי כוכב לכת הבא ועמד מתחתיו מול הארץ, אין לנו עסק בו בזה, לפי אשר אליהם ערכנו מאמרנו זה.

לקויי השמש אפשר על שלשה פנים: לקוי חלקי (פארטיעלע), לקוי עגילי (רינגפֿאָרמיגע) ולקוי כללי (טאָטאלע זאָננענפֿינסטערניס). הלקוי החלקי הוא, שלא תעלם השמש רק במקצתה, גם בהיות הלקוי בתכלית גדלו; הלקוי העגילי הוא, שבאמצע זמן הלקוי יאפל אמצע השמש, ורק עגיל אור ממנה ישאר; והלקוי הכללי הוא שתאפיל השמש כלה. אולם בלקויי הירח אפשר רק שני פנים: לקוי חלקי ולקוי כללי, אבל לקוי עגילי לא נמצא בו.

לקויי השמש אינם שוים לכל רואי השמש, כי גם בלקוי העגילי והכללי, ימצאו תמיד מקומות על הארץ, שאינו נראה שם רק לקוי חלקי ומקומות שלא נראה מהם כל לקוי בעת ההיא. אפס לקויי הירח נשקפים בעינם לכל רואיו גם יחד.

לקוי השמש א"א רק ברגע המולד האמתי (בתחלת החדש), והוא נקרא כפי התוכנים „רגע הקבוץ"; ולקוי הירח א"א כ"א בעת מלוא הירח (באמצע החדש) „רגע הנגוד". ושגגה יצאה מהמחבר תד"א (אליהו זוטא פט"ז) באמרו „ואם לקתה החמה בחצי חדש".—

לקוי השמש בא מפאת מעבר הירח במסלולו לפני השמש; ולפי שהירח בעצמו גוף אפל ועכור ככדור ארצנו, ע"כ יכסה מעינינו אז את אור השמש, מקצתו או כלו. ולקוי הירח הוא מפאת שבא הירח מעבר הצל אשר לארץ ונכנס לתוכו מקצתו או כלו.

גודל השמש והירח משתנה לעינינו, ולפי קרובם אלינו בשפל מסלוליהם או התרחקם מאתנו ברום מסלוליהם תגדל מדתם או תקטן. קוטר (עובי הכדור כלו) הבינוני של הירח הוא לעינינו כמו $31^1/_2$ מינוט בקשת העגול, ושל השמש 32; ואם בשעור מדתם זו יעמד הירח בזבול השמש, אז לא יכסנה כלה, ויהיה לקוי עגילי. אך בהיות השמש ברום מסלולה, שאז יקצר קוטרו לעינינו עד $31^1/_2$ מינוט, והירח ימצא אז בשפל מסלולו, שאז יגדל קוטרו לעינינו עד 34 מינוט, יכסנה אז בבואו מתחתיה כלה, או בלשון אחרת, יגיע צל רחב של הירח על פני הארץ, ולכל יושבי הגליל הזה, גליל הצל, יראה לקוי שמש כללי. — והנה קוטר הירח באמת הוא בכדי רביעית מקוטר הארץ, וא"כ גם אורך צלו הוא $^1/_4$ מאורך צל הארץ; ולהיות קוטר השמש באמת גדול יותר ממאה פעם בקוטר הארץ, לכן יהיה צל הארץ הולך ומתקצר כמגבעה, וחוד הצל ההוא ירחק מן הארץ בכדי חלק אחד ממאה במרחק השמש מן הארץ, שהוא 20 מילליאָן פרסה, ומרחק הבינוני של הירח מן הארץ הוא בכדי 50 אלף פרסה, שהוא בחלק רביעי מאורך צל הארץ, ועובי מגבעת הצל במקום ההוא, הוא בכדי $^3/_4$ מקוטר הארץ, או שלש פעמים בגודל גוף כדור הירח, ע"כ יהיה בו די לכסות את הירח גם כלו, ולהיות לקוי ירח כללי. אפס בלקוי השמש, שצל הירח הבינוני הוא רק $^1/_4$ מאורך צל הארץ, שהוא בכדי מרחק הירח מאתנו, לכן יגיע רק חוד הצל או מקצת מעביו בהיותו בשפל מסלולו, או גם לא יגיע כלל על הארץ, בהיותו ברום מסלולו, לכן יהיה לפעמים לקוי שמש כללי ולפעמים עגילי, משא"כ בלקוי הירח שא"א להיות עגילי, כי תמיד עובר הירח בשפל צל הארץ.

אם היו מסלולי הירח והארץ מונחים במשור אחד, היו שני לקויים בכל חדש, אחד לשמש בראשיתו ואחד לירח באמצעו; אולם באמת נטוי מסלול הירח ממסלול הארץ בכדי $5^1/_{10}$ מעלות,

או בכדי 4600 פרסה, ולכן יקרה אשר צל הירח עובר הלאה מכדור הארץ מצפונה או מדרומה, כי חצי קוטר הארץ איננו רק 856 פרסה, וא"א להיות לקוי כ"א בהיות מקום הקבוץ או הנגוד קרוב אל מקום חתוך מסלוליהם הנקראים ראש התלי וזנבו (והמקום הקרוב הזה נק' גבול הלקוי); וזה יקרה בכלל פעמים בשנה, וכזאת היתה גם בשנה זו לשמש ביום 10 פעברואר לקוי עגילי וביום 7 אגוסט אשר לפנינו לקוי כללי.

לפי החשבון המדויק לא יארך לקוי כללי לירח יותר מן 4 שעות 38 מינוט ולקוי כולל לשמש — יותר מן 7 מינוט.

לאשר מהלך הירח במסלולו מהיר ממהלך הארץ במסלולה יותר מכדי 12 פעם כמהו, לכן כשתעמוד הארץ קרוב אל ראש התלי ברגע הקבוץ בגבול הלקוי, ויהיה לקוי שמש, ובעוד שתעבור את נקודת התלי לעמוד בעבר השני בגבול הלקוי, ירוץ הירח ממול נקודת זנב התלי ברגע הנגוד, אז יהיה גם לקוי ירח בחדש זה. בשנה זו קרה כזאת שתי פעמים, בי"ד לחדש שבט היה לקוי ירח חלקי ובכ"ח בו לקוי שמש עגילי, בי"ג אב היה לקוי ירח חלקי ובכ"ט בו יהיה לקוי שמש כללי.

מחזה לקוי הירח שהיה בי"ג אב השתרע על רוב פני הארץ כלה! מאוסטראליען, מאזיא המערבית, מאפריקא, מאייראפא ומים האטלאנטי ראוהו, וכלם ראו תחלת הלקוי, אמצעו וסופו ברגע אחד, רק בשעות שונות לפי מקומות מושבותיהם. ולכן היה לקוי הירח מאז נבחר לאמצעי, אשר על פיו נקצוב מצב המקומות על הארץ זה אל זה. אך לאשר עתותי לקוי הירח אינן נגבלות היטב בשעוריהן, ולכן גם קצב המקומות על פיהן לתוכנים הראשונים אינו מדויק כהלכתו, והאחרונים מצאו דרכים אחרים רבים היותר מצומצמים, שאין פה המקום להזכירם, ואף כי לבארם, ואחד מהם הוא לקוי השמש, עם היותו בלתי נראה ליושבים שונים בשעור אחד.

מחזה לקוי השמש מסומן היטב במציו וגבוליו על אופן נעלה: מצוין מאד ברגע מגע הראשון שפת הירח בשפת השמש ממערב מבחוץ (ראשית הלקוי) ומבפנים (בלקוי עגילי), ובמגע המורחי מבפנים ומחוץ (סוף הלקוי); או בלקוי כללי; מגע חיצוני המערבי, מגע פנימי המזרחי (והוא רגע הכבות קרן אור השמש האחרון), מגע פנימי המערבי (והוא רגע הגלות שוב קרן אור הראשון) ומגע חיצוני המזרחי. ביחוד נאוה המראה ברגע מגע פנימי המזרחי בלקוי כללי. כי הנה עגולת שפת הירח איננה חלק, והרים רבים המתנשאים בפסגתם על שפתו יבתרו במקומות רבים את קו אור השמש העוטר את הירח האפל, ויראה לפנינו כחרוזות פניני אור, מראה נהדר מאין כמהו, וראוי לכל איש השש על מחזות הטבע לשמור עת בואו. —

בלקוי הירח הכללי יקרה שהירח יהפך לדם. סבת המחזה הזה הוא אויר הארץ. כשם שקרני השמש בבואה יום יום וביאו לנו את אדם הנשף זמן מה אחרי הסתרה מתחת לאופקנו, כן יאדימו את פני הירח האפל כלו. משא"כ בלקוי חלקי, יכהה נגה הירח הבלתי לקוי את אור האדום החלש ממנו. שפת צל הארץ איננה מגבלת היטב, אם מפאת שבירת קרני האור באויר הארץ ואם מפאת חצאי הצל ההולך ואפל לאטו עד בואו אל עצם הצל; לכן טוב יותר להשקיף בעינים בלתי חמושות בכלי המצפה, יען כי הזכוכית המלוטשת תראה לנו תערובות חצי הצל באור, ורק הרים העגילים למאות הנלחצים זה אחר זה נראה על ידם, וביניהם מקומות אפלים למכביר, אשר ימים יקראו, ועל ידם נכיר יותר את תכונת הירח.

בלקוי השמש העתיד לבוא ביום 7 אגוסט (ער"ח אלול), נראה מראה נאוה מאד. הלקוי הזה הוא כללי, כי הירח יעמוד אז קרוב לשפל מסלולו (אשר יבא שמה בעוד 45 שעה), וצלו יגיע אל הארץ ויכסה שטח גדול ממנה. רוחב הצל במקום פגישתו את הארץ הוא עגול אשר קוטרו 22 פרסה, אך לאשר הארץ דחוקה בציריה תהיה תמונת הצל בתכנית עלליפסע, אשר ארכו מצפון לדרום עולה עד 24 פרסה, ובבואו לזיביריען ששם דחוקה הארץ יותר, יארך עוד; ורק בגליל הצל העלליפסי הזה, ההולך ועובר על פני הארץ ממערב למזרח, נראתה קדרות השמש כללית, אבל משני צדדי חגורת האופל הזאת, יראה הלקוי רק חלקי.

תנועת הירח סביב הארץ היא ממערב למזרח — ומה שלפי ראות העין ילך הירח ממזרח למערב, הוא כבכל צבא השמים מפאת סבוב הארץ היומי על קוטרה ממערב למזרח — ומהירותו 970 מעטער בזעקונדא, אם נדמה את הארץ שוקטת, בעת קרובו אל הארץ תגדל מהירותו בכדי חלק עשירי. אולם מהירות צלו על הארץ היא מחישה יותר הרבה, וביחוד במקומות העומדים נטוים ממול יושר קרני השמש. ובכלל יהיה משך זמן מהלך הלקוי על הארץ 2 שעות 42 מינוט באורך 1800 פרסה, ובלתי שוה במהירתו.

דרך מהלך הקדרות הוא ישר, אבל על המפה יראה עקום. חגורת המאפל הכללי מתחלת מנגב מערבה להרי השרף (הארץ געבירגע) בנארדהויזען אשר בנפת ערפורט בארץ פרייסען ברגע צאת השמש ועוברת אל מול צפונה מזרחה דרך צפון אשכנז אל קדמת פרייסען, ובאה רוסיאה ועברה ווילנא, וויטעבסק, טוועד, קלין, פערם ויצאה על יד טאבאלסק אל מערב זיבירען מקצת הצפוני, ומשם תסוב הנגבה ותארה טאמסק, קראסנאיארסק ואירקוצק, ונסבה יאור בייקאל ובאה ארצה מאנגאליי, מאנדשוריי, ויצאה דרך אמצע האי הגדול ניפפאן אשר ליאפאן, והיו תוצאותיה באורך 35 מעלות קדמה לאי הזה ברוחב 24 מעלות צפוני, ממערב לאיי זאנדואיטש (זאנדוויך) בים השוקט לעת בוא השמש, ששם תהיה שקיעת השמש כמו 2 שעות 42 מינוט אחרי עלות השמש בנארדהויזען, ובכן תם הלקוי.

בכל לקוי שמש כללי תקדם להיות קדרות הנשף (דאממערונג פינסטערניס), הנראית ממערב לגבול הלקוי הכללי על הארץ. וזה דבר קדרות הנשף: כי הנה לפני צאת השמש במקום ההוא בתבנית מגל אור ההולך וגדול, יכבה הירח בצלו, בטרם יגע בארץ עצמה, אותן קרני השמש המזהירים את האויר ועושים את הנשף למקום ההוא, ולכן יחשך פתאם הנשף ההולך ואור, או כי תבקע אילת השחר קדמה ע"י אזורי אפל. המחזה הזה יקר מאד ליודעי בינה להתבונן בו.

כבר אמרנו, אשר משני עברי חבל הקדרות הכללית יראה הלקוי חלקי. והבאים חשבון יקצבו המקומות שמהם יראה הלקוי כשהוא בתכלית גדלו בחלק 1, 2, 3 וכו' מחלקי מאה בקוטר השמש. מובן מעצמו, שכל אשר ירחק המקום מחבל הכללית תאפיל לו השמש פחות הרבה. הלקוי הזה שלפנינו יראה ללקוי חלקי כמעט באירופא כלה — זולת חבל הכללית — באזיען ובחלק קטן מאפריקא ומאמעריקא הצפונית; באפריקא יראה בטונים וטריפאלים ובמצרים הנגבה עד רוחב 20 מעלות צפונה; באמעריקא הצפונית תראה בחלק צפוני מערבי ממנה, אשר לרוסיא התחשבה מלפנים. אולם באירלאנד, מערב צרפת, שפאניאן ופארטוגאל, בנגב ערב, קדמת הודו, חלק גדול מהודו המערבית ואיי זונדו לא יראה כל לקוי ביום ההוא. — בפעטערס־בורג תלקה השמש בכדי $^{9}/_{10}$ מקוטרו מצפון, ובריגא בכדי $^{23}/_{24}$ מנגב, ובסימפערפאל $^{7}/_{10}$ מנגב:

לפי שמהלך הצל הוא ממערב למזרח, לכן יקדם הלקוי ליושבי מערב מליושבי מזרח, אך לא לפי מהירות מהלך הצל לבד אחר הלקוי לבא קדמה, כ"א גם לפי שעות המקומות. כי מודעת זאת אשר ברגע אחד יהיה ליושבי מערב חצות היום וליושבים קדמה יהיה אז שעה 1, 2, 3 וכו' אחר הצהרים. ובכן יתאחר הלקוי להמזרחים ע"פ שתי הנסבות גם יחד. בפ"ב יהיה הלקוי בתכלית גדלו בשעה 6, 23 מינוט בבוקר ובמאסקווא בערך שעה 7, בקאזאן בחצי שעה 9, ובאירקוצק בצהרים.

במקומות היושבים על אמצע חגורת האופל הכללי יארך הלקוי יותר מבמקומות היושבים מקו התיכון ולצדדים. במאסקווא מצפון העיר כמו בגדר פעטראווו יראה הלקוי כללי ובנגב העיר יראה רק חלקי. לעיר כזאת העומדת על הגבול יקצר זמן הלקוי הכללי עד מאד. והחפץ להתענג על המחזה היקר הזה, צריך לשנן חושיו ולאסוף רוחו אליו להתבונן בזמן קצר על כל הנעשה אז בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.

עם היות שחבל הארץ הרואה את הקדרות הכללית בפעם הזאת מכילה 48 אלף פרסה מרובעת, אבל מה הוא מול שטח הארץ כלה. לכן יקר המחזה הזה לבני האדם. קדרות הכללית שאחריה ביום 28 יולי 1896 תראה כוללת רק בצפון איירופא בנארדקאפ ולאפפלאנד וברוסיה היותר צפונית. ומעטים המה האנשים החיים אתנו באירופא אשר ראו מימיהם לקוי שמש כללי; ואם מרבית בני האדם ידמו בנפשותם, כי המחזה הזה לא שונה הוא הרבה מלקוי שמש חלקי אשר חזו בו רבות פעמים, משגה גדול הוא אתם.

בקדרות השמש הכללית יגלה לעיני האדם על משך מינוטים אחדים עולם חדש במרומי הרקיע, עולם הנעלם ממנו עד כה מבלתי דעת אותו עד מה, הלא הוא מעטה האור אשר לשמש או „הנזר" (קאראנא) — ע' ספרנו „השמש" (ווילנא תרל"ח) — ולאשר אורו הלש מול זיו השמש העצום, לכן לא יראה בלקוי חלקי, ואף אם ישאר נגלה מן השמש קשת אור דקה מאד, תכהה את נגה הנזר. בנזר הזה נגלה לנו איתן ריב מוסדות

השמים בתעצומות ועוז, עלילות מרהיבות עין בוחנת ומפליאות כל לב מבין. ומתוצאות ריבותיהן המוגשות לפני כס ההכמה, נשמע משפטה וגורל השמש ילדתן באחרית הימים, ועמה גם ימי צבא הארץ ומדתם מה היא ואחרית כל היקום אשר עליה (ע' ספרנו השמש). — ולכן לא יחוסו כל ממלכות תבל הנאורות על כסף וזהב, וחכמים לא יחושו על תלאות הדרך, לעבור ארץ רבה לקצות השמים עם קסמי כליהם הערוכים לזה, להתבונן על המראה הגדול, מבלי פנות אל התפונה, פן ייגעו בדי ריק, בשום שחק ענן לבושו וערפל חתלתו, כי שמא דסוכלתנו עדיף מברי דמוגא.

הן מחזה נשגב ונעים כמוהו הדגול בין פלאי בראשית, אשר ישקיף האדם בימי חלדו, אדם חזה בו ישמרנו חרות על לוח לבו וכל ימי צבאו לא ינשנו, בהקדיר בעצם יום בהיר פתע השמים ממעל, ואור השמש יכהה, אז גם בלא חפץ תשעינה עיני רואים למרום, להביט בו מה זה נהיה שמה! והנה לנוכח השמש יראה לוח עגול אפל ההולך לאטו להסך בעד השמש, ולאחרונה ידעך אור השמש כלו, ותחתיו יגיה נזר מסביבה בקרנים מידו לו; שמה חביון עז גבעות מוקדי עולם ואש מתלקחת, ומסביבה כוכבי אור זרועים במרחבי שמי יה! — אצילי עם בואו! שורו בבמת יצחק אל כביר, נהרו מכל אפסים לחזות מחזה שדי, הביאו אבות את בניכם ומורים את חניכיכם אל מקום הקדרות הכללית להביט בפלאי תבל, למען יחרצו כל הימים, לדרוש מעל ספר ה' זה הקדוש, וללמדם שפת הטבע אשר ברור ימלל גבורות ה', ולהתבונן באותותיו המצהירות ומאירות עיניהם לנצח, כי טובה תורת ה' הטהורה החרותה על יריעות השמים מאלפי אלופים ומורים.

למען יוכל כל איש להשקיף במחזה הקדרות, טוב שיכין לו זכוכית מעושנת על אור הנר, ויזהר במדרגת העשון לבל יכהה יותר מן הצריך ולבל יבואו בו חריצים או נקודות אשר יעברו בם קרני השמש המעורות את העין. וטוב מאד לחוס על העין מקודם, לבלתי השקיף על אור בהיר. האמנם טוב יותר לקחת מבית אמן הראיה (אָפטיקער) זכוכית מאפלת התכונית (אסטראָנ' בלענדגלאז) אם המעצרות (נייטראלע גלאָזער) או המרכבות מזכוכית אדומה וירוקה, אבל יקרות הן במחירן. הזכוכיות ההן טוב לקבען בקנה המצפה (אָפּערנגלאז אָדער פּערנראָהר), באופן שיוכל להסירן משם על נקלה לעת הצורך ברגע בוא הקדרות הכללית;

השקפת הקדרות כיצד? היושבים כין סוואלק, קאוונא, גראָדנאָ, ווילנא ישכימו לצאת אל קרן העיר צפונה מזרחה בשעה $5^1/_2$ — 6 (זמן תחלת קדרות הכללית שמה); יושבי וויטעבסק, רזעוו — בשעה $6^1/_2$; יושבי טווער, קלין, קאָרצעוו ישכימו מן $6^1/_2$ עד 7 וכן הלאה, לשמור עת בואה.

כמינוט אחד לפני תחלת הכללית ילבשו השמים קדרות, בהמתח עליהם אזור אפל מקצה צפון מזרחי עד דרום מערבי. ראשית מראהו אמוץ (גרוי) והולך ומשחיר, והוא צל הירח הפוגש תחלה את חלקי האויר העליונים, ובעוד מינוט אחר יגע בארץ עצמה.

להיושבים על שפת הצפונית מאזור הקדרות הכללית, ישאר עוד הרקיע בהיר ממול נוכח הקדקד לעמת קרן צפונית מערבית, ולהיושבים בשפת הדרומית יהיה כזאת לעמת קרן דרומית מזרחית; והקדרות עצמה תחלש לשניהם כאשר היא ליושבים קרוב לאמצע האזור.

מראה פני נפת הארץ ברגע בוא הקדרות, בהכבות אור השמש האחרון נשגב בהודו ותפארתו עד מאד. כפי הרגיל יהפך אור היום למראה אמוץ צהוב, ולפיהו יהפך מראה כל היקום באור פלא, פני האדם כפני המת, כמראה אשר נראה, בהבעיר להב שפיריטוס מעורב במלח תוך חדר אפל. השושנה תסגר פיזה ותכניף נצתה ועליה ישפלו; בעלי הכנף יחרדו לקניהם, ולא ימושו משם עד יעבר זעם; הן גם לב האדם ילפת אז ומהתה תאחזנו, והיא הולידה בו הזיותיו בימי קדם קדמתה.

בהגלות הנזר תתענג העין לראות לבנת זיוו ההולך בקרנים ארוכות הנטועות על עגולת הירח האפל מסביבו, ומתמעט בנגהו עד כי נעלמות מכל. עין חודרת תוכל לראותן עד כדי חמשה פעמים מאורך קוטר השמש. אולם באמת הוא משתרע יותר הרבה, ובלבנו יעלה שפק, אם לא ירחיב שוליו עד למהלאה למסלולי כל כוכבי הלכת, ובהיותו חמר אוירי, אפשר הוא שהוא הוא גם אויר ארצנו כאויר כל כוכבי הלכת המתעבה על פי כח המושך מסביבותיהם.

מתחתית הנזר ישאו גבעות אש (פראָטובעראנצען) את ראשן ממראה אדום, והן קטנות מאד לא תוכל עין ערומה לראותן כי אם ע"י קנה המצפה המגדיל 10 עד 20 פעם לפחות. חמר הגבעות הוא יסוד מימי המתפרץ בעוז מקרב השמש, ושיאם ירום לפעמים עד רום מאתים אלף פרסה, ומהירות התנשאם מגעת עד שש פרסאות לזעקונדע. הן כדור השמש הלוהט מכוסה כלו בגלי עוז ומשברים עצומים המגורשים שמה בלי חשך. ממנו תתנשאנה הגבעות ישר למעלה כתמר, אך ברום שמיהם ירוצצו, כמו יכופו מרוח סועה וסער המתחולל שמה, ואז ישברו וירדו מטה אל דכיי השמש, ויכתמו את פני השמש בכתמים אפלים הנגלים לעיני החוזים, משם יתמו עוד ויסובו בתהפוכות מחוליהם הלילה.

מאמצע הבל הקדרות הכללית יראו הכוכבים ברקיע. הכוכב היותר מאיר במזל אריה הוא רעגולוס יראה ממזרח השמש, כי עולה הוא אחריה בכדי 12 מינוט; קאסטאָר ופאָללוקס ימציאו עומדים על יד מאדים, קאפעללא וקאססיאָפעיא ימצאו לנוכח הקדקד, אולם זיריוס ועוד כוכבי אור רבים הקרובים אל אופק הדרומי לא יראו, מפאת אור יומם הבוקע מעבר ההוא.

טרם כלות הקדרות מינוט אחד, יחלו השמים להטהר ואזור בהיר ימתח על פני הרקיע; בתחלה יאורו חלקי האויר העליונים והאור הולך ויורד עד למטה לארץ. ברגע אשר יגע האור לעינינו שוכני מטה, הוא קץ הפלאות, ויחדו יסופו יתמו ואינם.

מה זאת? שאלת תם היא, ומי יתן והיו בני האדם תמימים עם ה' אלהיהם אביר הטבע, ולשאול תמיד על מראות אלהים: מה זאת! והחכמה תענם: וידעת היום והשבות אל לבבך כו'!

יוסף יהודא ליב זאכניץ

הַצַּעֲצֻעִים*)

או

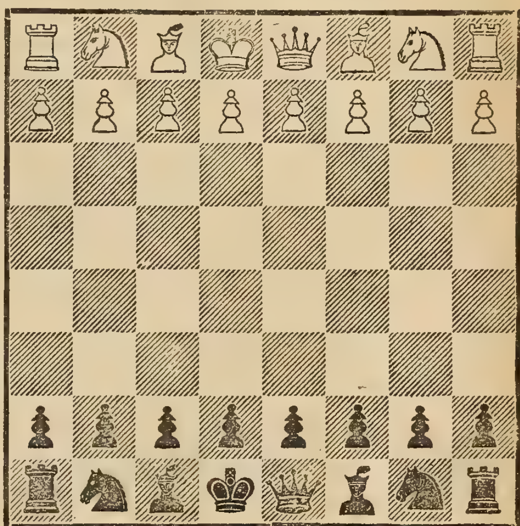
טלוליה דנרדשיר

והוא משחק

השח־מט

מאת

יהושע רייצעסזאהן

א) ידוע הוא כי שמות **) דומינא ושחמט הם בלעז Schachmatt, Dommen רק אני בחמלי על שפתנו העניה ראיתי כל כמה שאפשר להעשיר אותה עכ"ם ע"י איזו בטואים שבמשחק זה שנוכל להלוך בהם נגד החיים, ואעפ"י שבעצם וראשונה הם זרים, מכל מקום תקנתי כל אלה שישאו פנים לכאן ולכאן. וכתבתי במקום דאממע את השם דומינא שהוא לשון ממשלה (מ"ר אסתר פסוק, מהר קח) ובמקום שאהח שכונתו „המלך! ר"ל שיהיה נשמר ממוקש, יוכל להיות כונתו של העברי בקראו שח! מל' ושח רום אנשים (ישעי' ב' י"א) ואף שכונת הראשון הוא על שם העצם, וכונת השני ע"ש התאר, מכל מקום לתכלית הדבר אין בכך כלום. וכן תחת השם מאטט כתבתי מט! כמו מטו ממלכות (תהלים מ"ו ז').

---

*) מפני שהכנסת לישראל הוא ספר־עם ראינו כי טוב לעשותו שוה לכל נפש דורש שעשועים בדברים המרחיבים דעתו של אדם, ע"כ שמנו מקום למאמר הזה שכרינו בידי גבר חכם בעז, ואם יפיק המאמר הזה רצון הקוראים נוסיף לתת עוד איזה פרקים בשחוק הזה בשנה הבאה אי"ה המו"ל.

**) המחבר הנכבד שלח לנו דרכי שני המשחקים: דומינא ושח"מט, אך מפני שהשחוק הראשון הוא רק לבלות עת מבלי לתת לנפש המשכלת ענין עיוני לענות בו, השמטנו את תורת השחוק הראשון. המו"ל.

וכן עשיתי לכל כלי המשחק שהם בלעז: טאפפעל— קייזער (או קאֶניג) — דאממע — לויפער ספרינגער (או פפערד) — ראַך—בויער—הזכרתי אני ג"כ שמות כל אלה רק בתמונות עבריות למשל: טאפפעל טבלא (עירובין נ"ג), קייזער קיסר (סנהדרין צ"ח), דאממע דומינא (כנ"ל), לויפער לופר (במד"ר פ' יוד), שפרינגער סוס (כמשמעו), ראַך רךְ (ב"ב ד'), בויער בור (אבות ב' ה'), וכאשר כל אלה השמות באו בכל הענינים והציורים רק בראשי תבות קדלרבס... יוכל המשחק העברי לקרוא אותם בכל לשון שירצה.

טכסיסי מלחמה

שְׁנֵי גְדוּדִים עַל־פְּנֵי שָׂדֶה קֶטֶל יָגוּדוּ
אֶחָד בָּא מִפָּרַס וְאֶחָד מֵהֹדוּ,
עֲבָדִים אַף סְגָנִים נַפְשָׁם לֹא חָשָׂכוּ
מֶלֶךְ הֹדוּ, וְהַמַּלְכָּה שָׁם הָלָכוּ.
לִימִין הַגְּבִירָה בָּא הַמֶּלֶךְ בְּחָזָק
וְעַל יְדֵיהֶם נְכוֹנִים „רָצִים" לָרוּץ כְּבָזָק.
אֶצְלָם „רוֹכְבֵי סוּסִים" הוֹדָם בַּמִּלְחָמָה
וְשֶׁנְהַבִּים בִּקְצֵה הַמַּעֲרָכָה שָׁמָּה.
עַל גַּבֵּיהֶם כְּמוֹ מִגְדָּלִים נוֹסָדוּ
מָכוֹן לָשֶׁבֶת „לְהָרַכִּים" נוֹעָדוּ.
וְלִפְנֵיהֶם „בְּחֵיל רַגְלִים" נִשְׁלְמָה מַעֲרָכָה
גַּם שָׂרֵי פָּרַס וְחֵילָם עָרְכוּ כָּכָה.
וְצוֹבְאִים זֶה כְּמוֹ זֶה מֵרָחוֹק הֵבִיאוּ
אֲשֶׁר בְּהַשְׂכֵּל אַנְשֵׁי חַיִל יַצְבִּיאוּ.
מֶלֶךְ פָּרַס, בְּכוּשׁ גִּבּוֹר מַשְׂכִּיל בְּתָר
וְהוֹדוּ, קָרָא לְגַרְמַנִּי בְּאוֹיְבוֹ יִתְיַתֵּר
וַיַּעַל גּוֹרָלוֹ, בְּרֵאשִׁית לָלֶכֶת
וְכֹה אָמַר בְּלֶכְתּוֹ לִפְנֵי הַמַּעֲרֶכֶת.

א) גרמני

(מן e-2 עד e-4)

לְבַעֲבוּר הַמַּתָּנָה אוּכַל אֶפְתָּחָה
„עֶבֶד הַמֶּלֶךְ" שְׁנֵי צְעָדִים אֶשְׁלָחָה
כִּי אָז אֶתֵּן מַהְלְכִים לִסְגָנִים שְׁנַיִם
הַגְּבִירָה וְהָרָץ יַעַקְשׁוּ אָז דְּרָכַיִם.

ב) כושי

(מן e-7 עד e-5)

דֶּרֶךְ טוֹבָה מִמֶּנָּה, לֹא רָאִיתִי
עַל כֵּן דֶּרֶךְ כָּמוֹ, גַּם אֲנִי עָשִׂיתִי
בּוֹזֶה, אוֹמֵר לַכֹּל, כִּי הוּא סָכָל
וְאָז גַּם בְּרֹב כֹּחוֹ אֶת אוֹיְבוֹ לֹא יוּכָל.

ג) גרמני
(מן f-1 עד c-4)

רָץ יוֹצֵא מִימִין מַלְכּוֹ בְּדַרְכּוֹ .עִקֵּשׁ
אֶת נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו עוֹד אֵינֶנּוּ מְבַקֵּשׁ
נוֹתֵן ־עַתָּה בַּמִּלְחָמָה מִשְׁלַחַת
וְצוֹעֵד צְעָדִים שְׁלֹשָׁה בְּשָׁלוֹם וּבְנַחַת .

ד) כושי
(מן g-8 עד f-6)

סוּס דּוֹהֵר אֵימִין לְאוֹרֵב אַצִּיגֶנּוּ
לְעַבְדְּךָ ־יַבִּיט בְּאַף בְּעֵינָיו יְקַנְאֶנּוּ ,
וְאֶת סוּסִי אִם אָז ־עַל מְקוֹם זֶה אֲבִיאֶנָּה
אָז בְּתַעֲצוּמוֹת ־עַל אוֹיְבִי אָרִיעָה .

ה) גרמני
(מן g-1 עד f-3)

גַּם ־עַבְדְּךָ יְהִי נָא זֹאת הַפַּעַם נִזְהָר
כִּי פֹּה מִימִינִי הַסּוּס ־יִשְׂמְאִיל וְיִדְהָר
וְכַאֲשֶׁר רָע לְעַבְדִּי תַּעֲשֶׂה (יִרְאֶה יְחַכֶּה)
אָז הוּא מְהֵרָה אֶת עַבְדְּךָ אַרְצָה יַכֶּה .

ו) כושי
(מן b-8 עד c-6)

אַךְ ־לַשָּׁוְא .עֹמְדִי בְּרָעָה תִּתְגָּרֶה
מִדַּהֲרוֹת אַבִּירֶךָ אֵינֶנִּי יָרֵא
בִּגְבוּרַת הַסּוּס אֲשֶׁר לִימִינִי אֶחְפּוֹץ
מוּל שׂוֹנְאוֹ ־יַשְׂמְאִיל וְעָלָיו בְּחֵמָה יִקְפּוֹץ .

ז) גרמני
(מן f-3 עד g-5)

סוּסִי ־יְמִין יוֹסִיף לְסוּסְךָ לָגֶשֶׁת
לְמַעַן לְלָכְדֵנִי לֹא תִפְרוֹשׂ לִי רֶשֶׁת
כִּי אִם תָּעוֹז ־עַתָּה לִפְגּוֹעַ בְּעַבְדִּי
אָז יִהְיֶה אַבִּירִי זֶה מָגֵן בַּעֲדִי .

ח) כושי
(מן d-7 עד d-5)

לְבַעֲבוּר יְהִי לְשָׂטָן לִפְגָנִים הַשְּׁנַיִם
יִצְעַד נָא עֶבֶד הַגְּבִירָה פַּעֲמַיִם
וְכִי סוּסְךָ נָקָם יִקַּח , שָׁוְא תִּתְפָּאֵר .
כְּבָעֵר הַגָּלָל ־עַבְדִּי אַחֲרָיו יְבָעֵר

ט) גרמני
(מן e-4 עד d-3)

לַבֶּהָלָה .עִם ־עַבְדְּךָ עֲלִילוֹת תְּעוֹלֵל
־עָלָיו יָעוֹז ־עַבְדִּי וְאֶת חִצָּיו יְמוֹלֵל
גַּם .יִשָּׁמֵר הַסּוּס אֲשֶׁר לִימִינֶךָ
פֶּן ־יַשְׁמִידֶנּוּ מִן ־קֶרֶב מַחֲנֶךָ

י) כושי
(מן f-6 עד d-5)

הַפַּעַם אוֹתוֹ אֶת גְּבוּרָתִי אוֹרִיעָה
כִּי בְּסוּס דּוֹהֵר מִשְּׂמֹאלִי בּוֹ אַפְגִּיעָה
וּגְבוּרֵי כָּעֵת אָמְנָם הִתְאַחָדוּ
לֹא יוֹסִיפוּ עוֹד לִרְגּוֹז לֹא יִפְחָדוּ

יא) גרמני
(מן g-5 עד f-7)

סוּסִי יִגּוֹף ־עַבְדְּךָ לִפְנֵי גְבוּלֶךָ
יֶאֱרוֹב שָׁם ־עַל שְׁלֹשָׁה מִבְּנֵי חֵילֶךָ
אוֹ לְהָרְגוֹ , מַלְכְּךָ מִמְּקוֹמוֹ אֲנִיעָה
. רִבְצוֹ אֲשַׁדֵּד , וּתְהִי זֹאת לִי לִישׁוּעָה .

יב) כושי
(מן e-8 עד f-7)

שְׁלֹשֶׁת דְּרָכָיו רוֹאֶה אֲנִי סָלְאוּ וָעַם .
־עַל כֵּן יָעַצְתִּי אָמְנָם זֹאת הַפַּעַם ,
אֶת מַלְכִּי אַטְרִיחַ נָא מִמְּעוֹנָתוֹ
וּכְרֶגַע יָשִׁיב הוּא לוֹ אֶת חֶרְפָּתוֹ .

יג) גרמני
(מן d-1 עד f-7)

צְעָדִים שְׁנַיִם לְיָמִין , יָצְאָה הַגְּבֶרֶת
וְעֵינֶיהָ לוֹטֶשֶׁת ־עַל נֹשֵׂא הָעֲטֶרֶת
לַשָּׁוְא מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי וְרֹאשׁוֹ נִמְשַׁת
גַּאֲוָתוֹ שְׁפֵלָה נִגְדָּהּ , גְּאוֹנוֹ שַׁח .

יד) כושי
(מן f-7 עד e-6)

מְמוֹקְשֵׁי מָוֶת הֲלֹא יָסוּר הַמֶּלֶךְ
לִימִינוֹ הוּא ־יְעַקֵּשׁ לוֹ דֶּרֶךְ וְיֵלֶךְ
לְבַעֲבוּר הֱיוֹת לַסּוּס דּוֹהֵר לְמַחֲסֶה וּלְמָגֵן
כַּאֲשֶׁר הָרָץ הַלָּבָן ־עָלָיו ־יָגֵן .

טו) גרמני
(מן b-1 עד c-3)

משמאלי הסוס שוטף למלחמה
על סוסך יתמרמר באף ובנקמה
וכאשר אחרי הכותו ישוב אחור
יבלע מן הרץ "למלך" השחור.

טז) כושי
(מן c-6 עד b-4)

הטרם תבע כי לי סוסים מזֻינים
למשמר למלכי שניהם גם הם מוכנים,
אחד מהם אט, לימין אפניעהו
ויעמוד ליד הרץ לגונן על רעהו.

יז) גרמני
(מן f-3 עד e-4)

לא אכחד ממך כי הטבת לכת
כי בזה החסת לי המערכת
ואני את גברתי לשמאלי אעקש
בצעד אחד לקרוב לאויביה תבקש.

יח) כושי
(מן c-7 עד c-6)

עבר הרץ הימני יצעד אחת.
זומם גם הוא נפש אויביו לקחת
כל חילי ידרוך עז דרכיו יחילו,
יכה איש אישו, והמלך יצילו.

יט) גרמני
(מן a-2 עד a-3)

הרך השמאלי את עברו יסיע
אבל רק צעד אחד אותו יניע.
וטרם יחל להחריד את כל מחנך
יברית בראשית הסוס מימינך.

כ) כושי
(מן b-4 עד a-6)

על יד ימיני בחרתי לי את מנוסי
אצל עבר הרך אציג את סוסי.
ולפלטה תהיה המחנה הנשארה
לא תבואנה שואה לא תבע צרה.

כא) גרמני
(מן d-2 עד d-4)

עבר הגבירה יכפיל צעדיו
וירגיז במחנה הכושי אחד עבדיו.
ואם לנקום במרגיזו יעז זה מצחו
אז אוי אוי למלך כי אבד נצחו.

כב) כושי
(מן d-8 עד d-6)

עם בן חילי רעתך עוד לא תגל
כי לימין המלך נצבה השגל
הממך עתה אירא ? האין כי עזרתי ?
הלא ראפי גבורים, עליני גאותי.

כג) גרמני
(מן c-1 עד f-4)

הרץ השמאלי הן אל גברתו יקרב
יעמוד לימינה להיות לעזרה ביום קרב
ידעתי כי על מתנך נפשך חולה
ראותך עבר המלך ברעה גרולה.

כד) כושי
(מן a-6 עד c-7)

לא יפול לבי אם בעסך תרב,
כי אף עבר עבדים תאכל החרב
סוס ימיני למגן לרעו על הבאתי
לבל יפול אחד השרים יראתי.

כה) גרמני
(מן f-4 עד e-5)

שוא תשמח ותביט יחדו שבת אחים.
פתע יקצו מועזיך, לוכדים בפחים
הרץ מן ימיני יך עבדך ראשונה
ועוד תראה את אשר יקרך באחרונה.

כו) כושי
(מן d-6 עד d-7)

אלי חרב צפויה האשה הכושית
הן כל זאת ראיתי אמנם מבראשית
לכן אחרנית צעד אחד תלך
יען לא תוכל בעזוב את המלך.

כז) גרמני

(מן e-5 עד c-7)

לִשְׂמֹאלוֹ יְעַקֵּשׁ הָרָץ וְסוּסְךָ יְמוֹתֵת
וְהַמֶּלֶךְ שַׁח כִּי גְבִרְתִּי עָלָיו תְּהוֹתֵת.
לְעַקֵּשׁ לְיָמִין וְרָךְ לְהַחֲרִיד, הָרָץ מֵאֵן
כִּי בְיוֹם קְרָב סוּס מֵאֱנוֹשׁ יוֹקִיר כָּל סוֹאֵן.

כח) כושי

(מן e-6 עד f-7)

מִמּוֹקְשֵׁי מָוֶת יָסוּר הַמָּשִׁים
בְּיָדְעוֹ, אֲשֶׁר לֹא עֵת מִלְחָמָה לְהָרִיחַ
בִּרְכּוֹ יְעַקֵּשׁ לוֹ, בְּצַעַד אֶחָד יָרִים פַּעַם
אֶל יְמִין עֶבֶד יִגַּשׁ, עַד יַעֲבֹר זָעַם.

כט) גרמני

(מן c-3 עד b-5)

אַט מִשְּׂמֹאל סוּסִי, מוּל עַבְדְּךָ אַבְרִיכָה
אֲנַסֶּה נָא וְנַפְשׁוֹ כְּנֶגֶד אַשְׁלִיכָה
כִּי לִי עֲבָדִים שִׁבְעָה וּלְךָ רַק חֲמִשָּׁה
עַל כֵּן גַּם אַחֲרֵי נָפְלוֹ לֹא אוֹבִישָׁה.

ל) כושי

(מן c-6 עד b-5)

אָמְנָה תָּפֵק מֶנִּי רָצוֹן וָחֵשֶׁק
עַבְדִּי יָעוֹז וְסוּסְךָ יִרְצַח בַּנֶּשֶׁק
אֶרְאֶה נֶפֶשׁ מִי עוֹד לָקַחַת תְּזוֹמֵם
כִּי עַל כֵּן כֹּה תִּנָּשֵׂא כֹּה תִּרוֹמֵם.

לא) גרמני

(מן c-4 עד d-5)

הָרָץ בְּעָמְדוֹ אֵצֶל עַבְדְּךָ הַמַּכֶּה
לְסוּסְךָ רֶגַע אֶחָד לֹא יוּכַל לְחַכֶּה
אוֹתוֹ יַשְׁמִיד וְיִשְׁרוֹק לְמַלְכְּךָ מִמְּקוֹמוֹ
וְיִקְרָא בְקוֹל, הַמֶּלֶךְ שַׁח כִּי בָא יוֹמוֹ.

לב) כושי

(מן f-7 עד f-6)

הַמֶּלֶךְ נָס מְנוּסַת חֶרֶב וָקֶטֶל
בִּרְאוֹתוֹ אוֹיְבוֹ עָלָיו נִשְׁקוֹ יָטֶל
נִשְׁאַר מִימִין עַבְדּוֹ אֶת בִּרְכָּהוּ
אַף לֹא עֲנָבוֹ כֻּלּוֹ אֶפֶס קְצָהוּ.

לג) גרמני

(מן c-7 עד e-5)

רָץ שֵׁנִי אֲשֶׁר חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר כָּל דַּרְכּוֹ
גַּז חִישׁ וְעָמַד אֵצֶל רֵעוֹ זֶה כְּעֶרְכּוֹ
וְאָמַר גַּם הוּא לְמַלְכְּךָ כִּי שַׁח הִגִּידוּ
יַרְעִישֻׁהוּ, מִמְּנוּחָה יַדְרִיכֵהוּ.

לד) כושי

(מן f-6 עד g-5)

מַלְכִּי רוֹאֶה אוֹיְבוֹ בְּנַפְשׁוֹ מִתְנַקֵּשׁ
יוֹרֵד הוּא מִן מְקוֹמוֹ וְדַרְכּוֹ יְעַקֵּשׁ
מוּל עַבְדּוֹ יַעֲמֹד מֶחֱזֶה מוּל מֶחֱזֶה
כִּי מִתְחַזְּקָה לִבְנָה נַפְשׁוֹ רְגָזָה.

לה) גרמני

(מן e-4 עד f-4)

לְבַעֲבוּר יִמְצָא מַלְכְּךָ הַפַּעַם קֶבֶר
טַלְטַלְתִּי הַגְּבִירָה טַלְטֵלָה גָבֶר
צַעַר אֶחָד צְעָדָה בְּקַרְנוֹ נָגָעָה
וְאָמְרָה לוֹ, אַתָּה שַׁח הִנְּךָ בְּרָעָה

לו) כושי

(מן g-5 עד h-5)

בִּרְאוֹת מַלְכִּי כִּי שֻׁדַּד כַּנּוֹ כָּל זְבוּל
סָר אֶל שָׂדֶה לָבָן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל
בְּקַרְנוֹ לֹא תִגַּע עוֹד זֹאת הַשַּׁלֶּטֶת
כִּי אָז מֵרָעָה אֵינֶנָּה נִמְלֶטֶת.

לז) גרמני

(מן g-2 עד g-4)

הָעֶבֶד אֲשֶׁר בְּתוֹךְ לְקַרְנוֹ אוֹרִיד
שְׁנֵי צְעָדִים יִצְעַד בָּרֶגֶל וְאוֹתוֹ יַחֲרִיד
לָמָּה שָׁוְא אֶגַּע לְמַעֲנוֹ זֹאת הַיָּפָה
הֲלֹא גַּם מוּל עַבְדִּי הוּא שַׁח וְרוּחוֹ רָפָה.

לח) כושי

(מן h-5 עד h-4)

אִם אֶקְרָא לְעֶזְרָה אֶת גְּבִרְתִּי הַכּוּשִׁית
וְהִיא בְּאַבְּדָהּ אֶת עַבְדְּךָ לִי בְּיֶשַׁע תָּשִׁית
אָז עִם רָץ שְׂמֹאלְךָ פֶּן גְּבִרְתִּי תֹּאבִידָהּ
לָבָן לִימִין אוֹיְבֵי מַלְכִּי אוֹרִידָהּ.

לט) גרמני

(מן f-4 עד g-3)

בנועם צעדה צעד אחד השגל
כאחד הקוצרים תפשה בידה מגל
בין עבריך קרן מלכך עומדת
והנך שח אמרה לו רגלך מועדת.

מ) כושי

(מן h-4 עד g-5)

מלכי יבוא לפני אויבו העבר
יצא מחשך וימצא בחשך זבד
אולי אוכל משם לחילו אביאנו
וכבראשונה על רגליו אכוננו.

מא) גרמני

(מן h-2 עד h-4)

מן דרך הימיני העבר יעופף
על המלך הכושי חרבו ינופף
צעדים שנים הוא יצעד בכעס ויתרון
שח המלך יקרא בקול ירעם בגרון.

מב) כושי

(מן g-5 עד g-6)

בראות המלך כל שביל מלא רצח
נס אל עבדיו מפני אלה קשי מצח
עוד יתחזק לדנים יגון ואנחה
בבין צבאותיו הוא מחכה למצוא הרוחה

מג) גרמני

(מן h-4 עד h-5)

בקצה הגבול עבדי עוד יוסיף לעלות
לא יחננו כי בלבבו להשמיד לכלות
אל קרן השליט אויבו זה ילך
וכשופר ירים קולו שח המלך.

מד) כושי

(מן g-6 עד h-6)

השבתי דרכיו איזו לו אבחרה
ואראה לשמאלו דרך לו ישרה
כי בדרך אשר לפניו אם אביאנו
היפה־פיה מקצה גבול תחרידנו.

מה) גרמני

(מן g-4 עד g-5)

עוד נגע אחד עליך אביאה
מאת פני גברתי את עבדי אוציאה
יראך כי שוא מלכך בסתר נשמט
והוא בכל מטים להרג, הפעם מט.

שנבי מלחמה

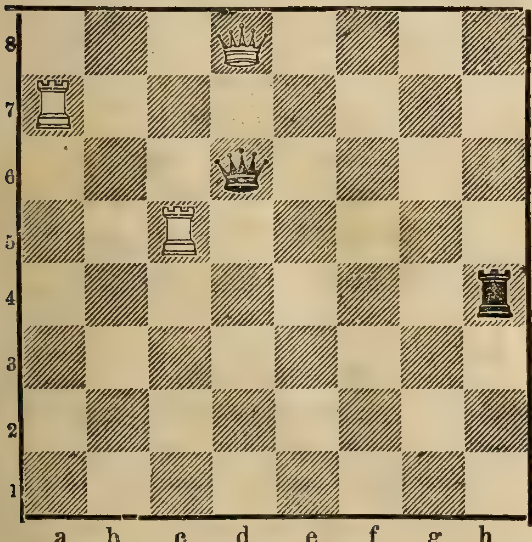
הה! אבד הגדוד האויב כלהו
מלך פרס מט, חילו שאף צמים
הכושי נכלם על כל אשר קרהו
יקבוהו לאמים יזעמוהו עמים
ויתגנב ויפלט העירתה
לאחיו הכושים אל ארץ עיפתה
והגרמנים מיין התרוננו
מול צובאם זמרה נשאו תף נתנו
בתוך מקהלים ברכוהו ואת שמו הודו
בתתם תהלה גם לו גם למלך הודו.

* *
*

חמש שאלות והתרתם

עפ"י את בש

קח נא את הטבלא וערכה עליה את המערכת באופן שימצא המלך הגרמני על d8 והמלך הכושי קבילהו (אפזאזיציאן) על d6, להגרמני נמצא ראך על a7 שיוכל לבטל את הקבלתו של הכושי כי בבואו אל a6 יוכרח המלך הכושי לבוא אל השורה החמישית; והנה להכושי נמצא ראך על h4 אשר בעופו כמועף אחר יתן מוט להמלך הגרמני, אבל לך לדעת כי עוד יש ראך להגרמני על c5 שעומד להכבש (en prise) לכן תהיה המערכת כזאת:

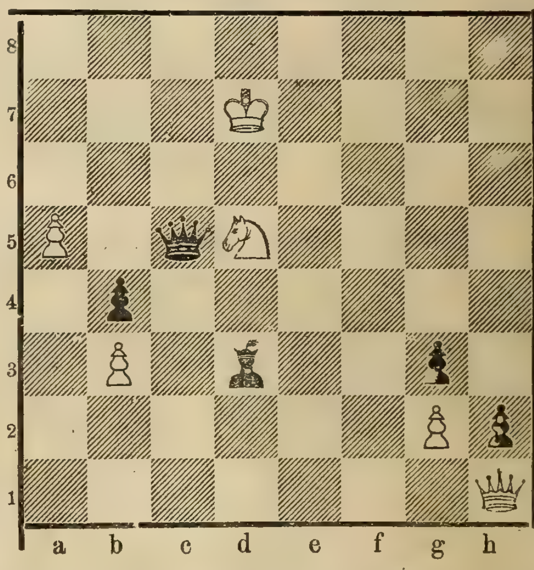
הפעם הזאת אתה עומד ומפלס מעגל כל אלה וכתחבולות תתהפך, בין כך וכך תשמע פתאום דבר מאחריך — „הגרמני מתחיל ומנצח" מאי קמשמע לן? תשאל אותו בלשון חכמים כי איך יעמוד המלך הכושי עם ראָך אחד נגד הגרמני שיש לו שני ראָכין בתומכי נפשו? וכרגע תעיף עינך על הגרמני ותראה והנו בסכנה גדולה, ותשוב תחקור איך למלט ממות נפשו, ותאמר לתת כפרו את הראָך c5 ; כלומר הראָך הגרמני יבוא מן a7 אל a6 ויקרא שח, אז יסור המלך הכושי ויכבוש את הראָך c5 ! ; אבל אין עוד הנצחון ביד הגרמני כל עוד שהרך הכושי h4 נצב על ימינו כצר, לכן על הגרמני להתבונן איך להכריתו, אבל לעולם לא יתגבר ראָך של האחד על ראָך של השני רק באופן שזה השני חוסה במלכו, שכשתבוא איזו סבה להכריח את המלך להסיר ממנו את מחסהו, אז ילכד כרגע, ואם אמנם נקל היה להגרמני לכבוש את הראָך הכושי אילו היה עומד (לא על h4 רק) על h5 שאז היה מביא הגרמני בנסיעה (ב) את הראָך שלו אל a5 , ולהבריח את המלך הכושי לבעבור יכבוש את הרך, אבל סוף סוף הלא הרך הכושי נמצא באמת על h4 . . . אם כן יתנכל הגרמני על הרך הזה למשכו בערמה אל h5 ולא יבצע את מעשהו רק על ידי הרך העומד על c5 ההוא, אשר הגרמני חשב בראשונה להסגירו ביד הכושי, וכה יעשה

גרמני	כושי
א) ר c5 . . . h5	א) ר h4 . : . h5
ב) ר a7 . . . a6	ב) ק d6 . . . c5
ג) ר a6 . . . a5	ג) ק נס ונמלט

והנה הסיר המלך הכושי את מחסהו מעל הרך א"כ כובשו הגרמני ומנצח .

א.

הגרמני מתחיל ומנצח בנסיעה (ב)

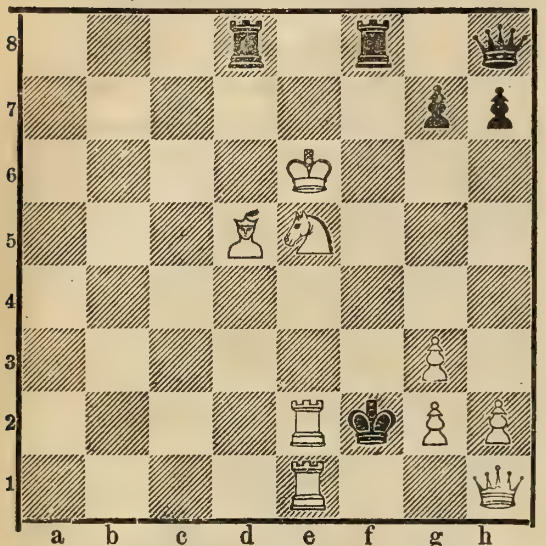

* משמת צרגיטם תא חפחף תך h6 צכפוג צלפכם מגת וט מבלק ששפת צרגיטמא תך d5 כדגפת בס, מיכן תך c4 תע מקכר צחפח תך a4 פין, רתי מיכן צכפוג תך h5 אשפת צרגיטמא תך d5 פין .

הנה בדוגמא (א) זו לא יוכל לנצח רק הגרמני המתחיל .

ב.

מי שיתחיל ינצח בנסיעה (ב)

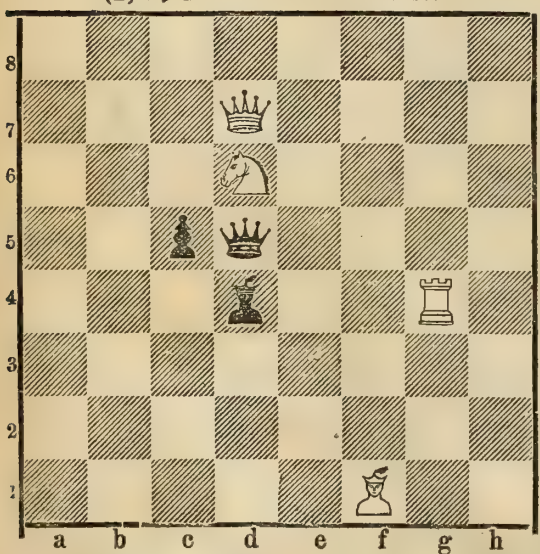

פה תבוא דוגמא של דו פרצופין שהן נושאין פנים לכאן ולכאן, ר"ל אם יהיה הגרמני המתחיל יהי הנצחון בידו בנסיעה (ב) ואם הכושי יתחיל יהי בידו הנצחון בנסיעה (ב) .

והנה לפום ריהטא יוכל תיכף הגרמני המתחיל כאא כצלפכם יפן קספר, צממטף צפת מפהמת תא צרגיטמא תך g8 פתס"ל תא צחפח תך f7 פין תיטי תך אכלסטת בצלכמבא תרגשא כף יט f2, ת"ל לץ אזבץ אפהמת תא צחפח צרגיטס e5 תך g6 . צזשק צלפכם h7 לפשב תא צחפח פאשפת צרגיטמא יט e6 חך h3 פין . עתה יהי נא הכושי המתחיל פאהת צלפכמא תך f1 פמשפת צגל צרגיטם פמלשבטץ, פמיצג צגל צלפכם יט f5 פמלשבטץ פין .

ג.

הגרמני מתחיל ומנצח בנסיעה (ב)

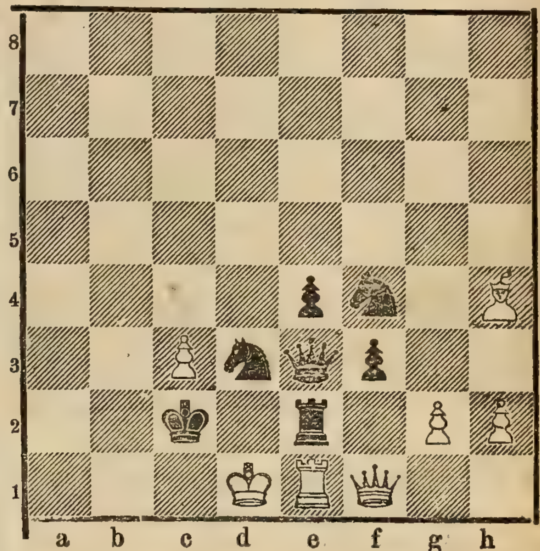

הגרמני מתחיל משמת צרגיפם תא צחפח תך c4 צכפוג צלהבם

יטמס תא ידפיק פצתפת זפיק שסעדאף לס צגל g4 מרט זכמף יט סיא ציכל צלפבם, פמשפת צכפוג צרגיטם יט f1 תך g2 פין ציכל.

ד.

כל המתחיל ינצח בנסיעה (ב)

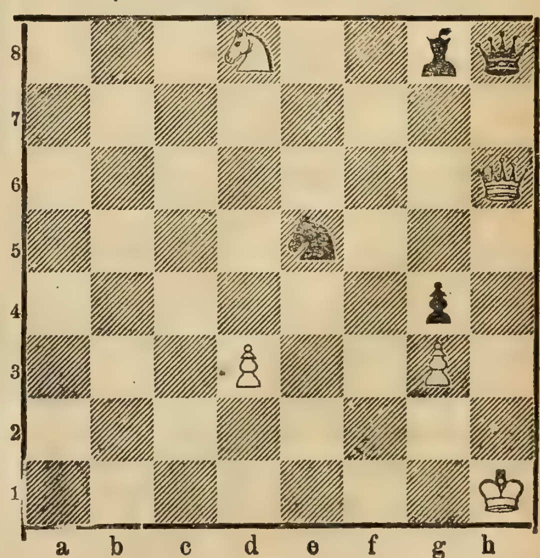

בראשונה יתחיל הגרמני ויהי הנצחון בידו, כמו שתראה בדוגמא (ד) זו מבכסתא צכפוג h4 תך f2 ... פמשפת צחפח d3 בך צלפבם פמלשב צף פאתה צרגיטמא יט d1 תך d4 פין.

עתה יתחיל הכושי להסיע בראשונה פזשקף f3 לפשבתא צזשק צרגיטם g2 ציכל צרגיטם יבאין פצפכל כף תך g1 פנשפת צחפח תך h3 פין.

ה.

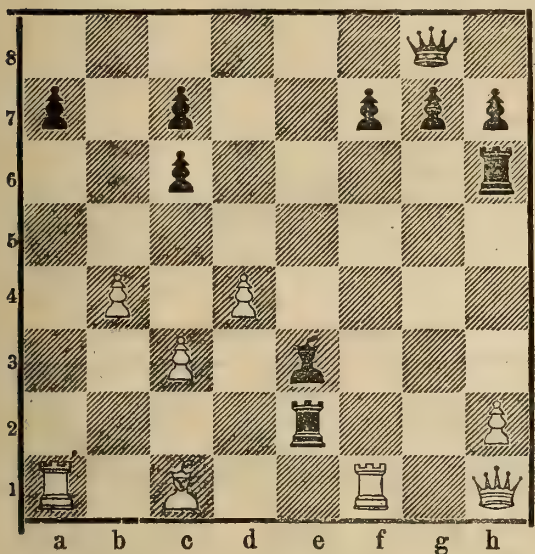
הגרמני מתחיל ומנצח בנסיעה (ב)

בשאלה זו כפי הדוגמא (ה) יהיה הגרמני המתחיל והמנצח, משמט צרגיטם כלכפת תא צכפוג צלפבם g8 בכת מעפעיידפיף לקם בכת מיהת יכלף מקמי כף כמ׳׳ח, תף תומכף לבמפלך צכפוג כעפע יבי מטמם זל״ו תא ידפיף שסעדא חלפץ כיכל צלפבם, כלט עתא מזבץ מחמז תא—צרגיטמא תך a8 צלפבם ישמת תא צכפוג תך d5 תע משפת צחפח צרגיט תך f7 פצטץ בסרכפם לופך פין ציכל; פתי כת מזעפש צכפוג תא יכלף פכת מהת יט g8 גר צחפח צבספג משפת יט e5 תך f7 תע מלשבטף צחפח d8 פין ציכל.

הוגעתיך קורא נכבד עד כה עם שפת לא ידעת וכל זאת לטובתך למען ענותך לבעבור נסותך עד שתוכל להתיר את אלה השאלות אף בלי קריאתך את הפתרונים ה א ת "ב ש י ם ועתה לא אוסיף להלאותך עוד רק אביא שני משחקים, אחד „שחוק חכמים" ואחד „שחוק כסילים" ואחר אחדל.

ו.

המשחק הזה כפי דוגמא (ו) הוא המשחק של החכם הידוע ה' פויעלזאָהן שהיה מטכס על הגרמנים ובנסיעה שנית הוא מוציא את הסוס 61 ומביאהו בקרב המחנה, ואחריו נוסע ה"ה מארפהע על הכושים. ובנסיעת (ה) עשו שניהם ה ר כ י כ ה כלומר הסיעו את המלך שתי פסיעות ויגוננוהו עם ה ר ך (אופן התחבולה הזאת כתבתי די באר בספרי הגדול „הצעצועים" עודנו בכתב. ונקראה בשם (Rochade). ואחר אשר נסעו עשרים ושמונה נסיעות התבוננו שניהם כי עוד ינסיעות שתים יהיה הנצחון ביד הכושי. ויעזבו את הטבלא כמו שהיא בדוגמא (ו) זו, ועליך לגמור הדבר.

*

* *

ג ר מ נ י	כ ו ש י
א) ב e2 . . . . e4	א) ב e7 . . . . e5
ב) ס b1 . . . . c3	ב) ס b8 . . . . c6
ג) ס g1 . . . . f3	ג) ל f8 . . . . c5
ד) ל f1 . . . . b5	ד) ס g8 . . . . f6
ה) ר כ י כ ה	ה) ר כ י כ ה . . . .
ו) ס f3 כובש. . . e5	ו) ר f8 . . . . e8

הכושי איננו כובש עם סוסו c6 את הסוס הלבן e5 מפני

משחק שח־מט

אשר יבוא העבד הבור מן d2 אל d4 ולא ימלט אז אחד משני הסגנים מידו.

ז) ס e5 כובש ס׳ . . c6	ז) ב d7 כובש . . c6
ח) ל b5 . . . . c4	ח) ב b7 . . . . b5
ט) ל c4 . . . . e2	ט) ס f6 כובש . . e4
י) ס c3 . . . . e4	י) ר e8 כובש ס׳. . e4
יא) ל e2 . . . . f3	יא) ר e4 . . . . e6
יב) ב c2 . . . . c3	

הנה אחר הנסיעה הזאת של הגרמני היה הכושי חושש שמא יוציא זה בנסיעה שאחריה את d2 אל d4 אשר בזאת ייטיב לו את מצבו ע"כ נסע הכושי

. . . .	יב) ד d8 . . . . d3
יג) ב b2 . . . . b4	יג) ל c5 . . . . b6
יד) ב a2 . . . . a4	יד) ב b5 כובש . . a4
טו) ד d1 כובשת . a4	טו) ל c8 . . . . d7
טז) ר a1 . . . . a2	טז) ר a8 . . . . e8
יז) ד a4 . . . . a6	יז) ד d3 כובשת ל . f3
יח) ב g2 כובש ד׳ . f3	יח) ר e6 . . . . g6
יט) ק g1 . . . . h1	יט) ל d7 . . . . h3
כ) ר f1 . . . . d1	כ) ל h3 . . . . g2
כא) ק h1 . . . . g1	כא) ל g2 כובש . . f3
כב) ק g1 . . . . f1	כב) ל f3 . . . . g2
כג) ק f1 . . . . g1	כג) ל g2 . . . . h3
כד) ק g1 . . . . h1	כד) ל b6 כובש . . f2
כה) ד a6 . . . . f1	כה) ל h3 כובש ד׳ . f1
כו) ר d1 כובש ל . f1	כו) ר e8 . . . . e2
כז) ר a2 . . . . a1	כז) ר g6 . . . . h6
כח) ב d2 . . . . d4	כח) ל f2 . . . . e3

גרמני

מַה תַּעֲשֶׂה בַּאֲבוּד לְךָ פִּתְאוֹם הַלּוֹפֶר *)
כִּי אוֹיְבוֹ כְּעֶרְכּוֹ לֹא יִקַּח כָּל כֹּפֶר
אוֹתוֹ יִגּוֹף, וְאַחֲרֵי זֹאת כְּגִבּוֹר יֵצֵא
לִרְדֹּף הָרֶךְ, אֲשֶׁר עַל דַּרְכּוֹ בְּקָצֶה.

כושי

רַךְ הַנִּרְדָּף אֶת מַלְכָּהּ חָשַׁךְ יִרְדּוֹף
כִּי לְרַגְלָיו אֶת הָעֶבֶד בְּאֵיבָה יַהֲדוֹף
הַהוּא.. אֲשֶׁר הַשַּׁלִּיט שָׂם בּוֹ מַחְסֵהוּ
אָז יָמוּת לֵב מַלְכָּהּ דְּאָגָה תְּשַׁחֵהוּ.

גרמני

אִם לְמַלְכִּי אֵין מָנוֹס רַק מָקוֹם אֶחָד
בְּכָל זֹאת עוֹדוֹ חַי, קִימוֹ עוֹד לֹא נִכְחָד
כִּי יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לְךָ, לוֹ נוֹתְרוּ שָׂרִים
כֻּלָּם מְזֻיָּנִים לְבַלַּע לְהַשְׁמִיד צָרִים.

*) לופר היא מלה תלמודית.

כושי

לֹא יוֹעִילוּ כָּל אֵלֶּה לוֹ בְּיוֹם עֶבְרָה
וְעוֹד לֹא יָשׁוּב מִמְּקוֹם בּוֹ רַגְלוֹ עָבְרָה
כִּי הָרַךְ הַשֵּׁנִי לְאָחִיו יִצָּמֵד
וְאָז יִלָּכֵד הַמֶּלֶךְ אָז יִשָּׁמֵד.

באחד מן כפרי הארדון Jazorski יאזורסקי נמצא כפר אחד Milon מילאָן ששם אוה זה הארדון למושב לו, אל הכפר הזה בא איש יהודי ושמו זכריה בן הקצב, שהיה רגיל להראות לפני הארדון בעתים מזומנים לעמוד על שכרו בעד הבשר שהיה ממציא תמיד שמה למכולת ביתו, ויהי בנשף בערב יום, הארדון היה שורר בביתו ונורא על סביביו, הלמפדין דלקו ונהרו בארמונו, מסביב לשלחנות ישבו שרים ושרות ויגאמו נאם. אצל שלחן אחד ישב הארדון עם איש אשר כגילו וישכסו ביניהם את טכסיסי השחמט. זה עני מצדד את עצמו הפתחה ומחכה את השעה שתהיה מוכשרת להגיש אז לפני הארדון את עצומותיו על דבר שכר הבשר ועיניו לנכח הביטו על מעשה השרים איכה בבלי דעת הם הטכם מטכסים, ובהיותו קצר רוח לא יכול להתאפק ויוציא לפעמים שחוק מעלה אף.

„זכריה דיא יהוד!" קרא עליו השר בגאוה ובגודל לבב „היודע ומבין אתה מה מהמשחק הזה?"

„מעט מהרבה זוכר אני עוד ממנו" ענה זכריה „כי זה רבות בשנים שחדלתי מלעסוק בו".

לא! לא! קרא הארדון, בל תדחה אותי עם דברי הבל, ואתה לך המסדרונה התפשט שם את האדרת והכובע, והניחם באחת הזויות וסורה פה ושב לנגדי וננסה דבר; אבל דבר אחד אני דובר באזניך ובאזני כל אלה הנכבדים, כי מי שיהיה המנוצח (או אפילו המנצח רק על ידי תוך ומרמה) במשחק זה, ההוא יהיה סופג את החמשים כלומר חמשים שבטים לחים.

בקול תרועת שמחה הריעו כל הנכבדים אשר לצון חמדו להם, ויתנו את קולם בשחוק וישחק זכריה גם הוא, ובלא חמדה קרב אל מכון שבתו.

„הנה ערכתי את המערכת על השבלא" אמר הארדון „קח לך אתה את הפספסין הלבנים והסיע בראשונה, ואני אסיע אחריך עם השחורים, וראית כי חומל אנכי עליך וידעת כי חנון אני. החל נא לנסות דבר

זכריה	הארדון
א) ס b1 . . . c3	א) ב e7 . . . e5

„אמנם אחי ורעי היקרים!" אמר הארדון „הביטו נא וראו איך היהודי הזה ערום יערים וצודה הוא אל נפשי, (כן כן רואים אנחנו ענו כל רעיו בשחוק ושמחת חנף) הן אני הייתי בסוד משחקים גם בפריז גם בלונדון ולא ראיתי עוד כי יעוז אחד מהלוחמים לשלוח בנסיעה הראשונה את סוסו במחנה, הלא אני הלכתי פה בדרך המלך: הוצאתי מלפני המלך את עבדו ואצעידהו צעדים שנים, הבה ונראה איך תסע הלאה.

ב) ס g1 . f3.

הנה הוספתי ללכת

עם הסוס, אכן חלילה לי ארוני! מעשות כל שקר ורמיה, אני יראתי פן לא יעצרו עבדי כח נגד עבדיך אם כן הבאתי לי במלחמה את הסגנים חזקי מתנים ואמיצי כח, אולם עתה אשלח גם את ההדיוטים, וגם עבדי יכונו כמו עבדיך.

זכריה	הארדון
ג) ב d2 . . . d4	ב) ב d7 . . . d6
ד) ב d4 . . . d5	ג) ס b8 . . . c6
	ד) ס c6 . . . e7

אולם עבדך לא יאריך ימים על עמדתו זו, כי מה תעשה בהוציאי אליו את עבדי אל c6, גם ראה כי סוסך אשר מהרת לשלחו במחנה ראשונה עומד עתה לשטן לך כי עבדך c2 לא יוכל לעלות לרעו לגוננהו.

ה) ב e2 . . . e4	ה) ב f7 . . . f5

אשובה ואשלחה עוד
מי מהסגנים אל תוך המחנה ובחרתי אמנם באחד הרצים

ו) ל c1 . . . . g5	ו) ב h7 . . . . h6

הבאת זכריה! את הלופר במתנה לרע לו כי הוא יכבוש, ותיכף יכבש, ואם תשיבהו אל מקומו, מה פעל ועשה במתנה?

זכריה	האדון
ז) ל g5 . . . h4	ז) ב g7 . . . g5

עתה ידעתי זכריה, כי הנך ברעתך והלופר יאבד כרגע.
ואני אטה הפעם את חסדי לך, ואתן לך להתחרט על נסיעתך זו, כי מושך חסד אני תמיד אל לוחמי.

זכריה	האדון
ח) ס f3 כובש . c5	ח) ב d6 כובש . e5

יהיה אשר יהיה —
ואני את חוק משחקים לא אחליף מנסיעתי לא אתחרט.

ט) ד d1 . . . h5	ט) ק e8 . . . d7

לא במהרה לא בקרוב יפול מלכי בידך, ואתה יהודי! אל יגבה כה לבך אתה מאסת את חסדי (בנסיעה ז') אבל עוד תשוב תבקשנו ואז מושך חסד לך לא אהיה.

זכריה	האדון
י) ל h4 כובש . g5	י) ל f8 . . . . g7
יא) ל f1 . . . . b5	יא) ק d7 . . . . d6
יב) ל g5 . . . . e3	יב) ב f5 . . . . f4
יג) ל e3 כובש . . f4	יג) ב e5 כובש ל . f4

אֵי! אֵי! יהודי אוילי! הרואה אתה איך ברוב אולתך האבדת את הלופר.

זכריה	האדון
יד) ב e4 . . . . e5	יד) ק d6 . . . . c5

ראה זכריה! כי אני נהגתי לי הפעם בדעת כי את העבד לא כבשתי כעת עם הלופר g7 יען מה? יען כי תביא את סוסך c3 אל e4 לקרוא שח המלך! שאז אין עצה לטלט את נפשו רק בכבשו את העבד d5 אז יתיצב הרך שלך על d1 להבעית את המלך, ויכבוש את המלכה.

זכריה

טו) ס c3 . . . a4

אמנם אדוני! סוף סוף
לא ימלט המלך הכושי מן בעתה אחרי אשר הוצאתי עתה את הסוף ותיכף אוציא את המלכה ותרדפנו פעם ושתים ושלש ונראה אחרית דבר.

זכריה	האדון
	טו) ק c5 כובש ל . b5
טז) ד h5 . . . . e2	טז) ק b5 כובש ס . a4

עתה אל תעלה על דעתך כי אניח את הנצחון ביד איש די יהוד... הן מעולם לא נצחני אדם שחכם יותר ממתחכם כמוך.

יז) ד e2 . . . . c4	יז) ק a4 . . . . a5
יח) ב b2 . . . . b4	יח) ק a5 . . . . a4
יט) ד c4 . . . . b3	יט) ק a4 . . . . b5

ואני אחת אמרתי רק ארדוף אשיג כל עוד שהדרך טובה היא לי והיא תצלח.

כ) ב a2 . . . . a4	כ) ק b5 . . . . b6
כא) ב a4 . . . . a5	כא) ק b6 . . . . b5
כב) ב c2 . . . . c4	כב) ק b5 . . . . a6
כג) ב b4 . . . . b5	

והנה אדון נכבד! יצאו מלפניך שגגות בה וכה ועל ידיהן יותן מוט לכושי.

אֵי! יהודי חדל אישים, אתה בנכליך סבות את לבי, אתה באת להשיג את הנצחון רק במרמה הלא מתחלה תנאי היה דברינו כי כל עושה רמיה הוא סופג את החמשים הלא עדים כל אחי ורעי. „עדים! עדים!" ענו ואמרו כל השרים הפולאָנים וכף מחאו. הן היהודי החל משחקו בערמה ויוציא את שני סוסיו בראשונה וכן לא יעשה.

וישקף האדון ממכון שבתו אל מש־תיו עושי רצונו וישרוק עליהם ממקומו, ויגד להם כי נכונו שבטים ליהודי בחצר הסוסים וימסור אותו בידם ויצום על ככה.

היהודי הנדכה בכה ויתחנן ואין מקשיב, הוא הובא בחצר הסוסים ושם דבקה לארץ בטנו, ובשבט אנשים דשו את בשרו, ויקם ויצא ויפן וילך, וישא בעלטה את נצחונו ואת שכרו יחדו. האדון ידע בנפשו, כי אך בחנף ובשקר הנחילוהו אוהביו את הכבוד והתפארת, וכי אך במרמה התנכלו על היהודי לענות בו סרה, ע"כ זדון גאותו נגד היהודי ומוסר כלמתו נגד אוהביו השרים, התגברו עליו וימררו את חייהו. ויהי ממחרת וישכם האדון בבוקר ויקח קנה רובה בידו, וילך ויערוב תחת אחד השיחים אשר בשדה ויתנכל להמית את היהודי אשר נכון הוא לבוקר לשוב העירה, ויוציא האדון את כלי זעמו וימותתהו, ואחרי כן השיב את כלי המות גם אל לבו, אז נמצאו שניהם מתבוססים ברמיהם. זה חלק אדם רשע הרודף אחר הכבוד וזו נחלת אנוש אָנוש המתחדר לפני שרים ועומד בפני גדולים.

בן ששים

לא בסבא טעמא יאמר לימים צעיר
יבוזה צלמי זקנים בלי חמלה וחנינה,
„תרח" קורא לשב „צפיר ושעיר"
כמו השו אלוה חכמה ובינה.
שערות ראשי לולא הלבינו
כי זקנתי לא ידעו.
כל הנערים אז הבינו
כי חבר טוב להם מצאו.
היודע התענג על מחמדי חלד
אשר העניק לנו הטבע
כי אין פרדות בין שב וילד,
עוד יתר שאת לי על אחת שבע,
עוד טעמי בי לא נמר ריחי
איתן אָני, לא נס לחי
רק נגע אחד לעמל אָון
כי השער הפך לבן.

על סופרי ישראל

לשמחת נפשנו ישראל כל ימיו
יכבד סופריו, יחון חכמיו
בעבור עמלם אשר כותבים הוגים
וכל ימיהם ברעב נמוגים. —
לכל חכם בקדש ישרת
יתנו שם עולם, שם לא יכרת,
לעם מקצה במותו ספוד
ישוו על קברו הדר והוד,
יקימו לשמו לזכרו מצבת
ינודו למשפחתו הנותרה לעצבת
ירוחם בהם יתום, תוחן אלמנה
אשריכן נשי סופרים! שמחתכן מי מנה?

ש. יאנאם

חוקי הוועכסיל

יכלכל בתוכו משפטי הוועכסיל והחשבונות המסתעפים ממנו .

מאת

יהודה הלוי לעוויק .

מורה הבוכהאלטונג ע"י חליפות מכתבים בשלש שפות: רוססית, זשארגאָנית ועברית .

כראותנו את דרכי המסחר היום וצעדיו אשר צעד בצעדי און בימינו אלה, ובהביטנו לימי קדם ולשנות דור ודור ונבין אל חקר התפתחותו והשתלמותו, נשתומם על המראה בעליתו למדרגה גבוהה כזאת! והאיש אשר דברי ימי ההשכלה כלה לוקחים את לבו, ימצא נעם לנפשו גם בדברי ימי התפתחות המסחר ומשטרו אשר שם בארץ ויתענג עליהם. — ואם נשאל את עצמנו: „מה היא הנסבה אשר בעבורה עלה המסחר במעלות גבוהות בימים האלה וילבש צורה איירופית?" — הלא נשיב כהלכה — „הוועכסיל!" — הוא העמוד החזק אשר כל בית המסחר נשען עליו; הוא — המכונה (לאָקאָמאָטיווע) המניעה את כל אופני המסחר הרבים והגדולים ולרגלו פרץ המסחר בארץ ועלה למדרגתו הנכונה, והוא היה באמנה את הסוחרים להקל מעליהם את מקרי העסקים השונים המשתרעים בארץ לארכה ולרחבה; כי תחת אשר מלפנים היה עולם המסחר עומד רק על כסף מזומן אשר נאלצו הסוחרים לשלם בעד ערבתם וימים רבים נאנחו תחת עול הברזל הזה אשר מפניו חבל שמן המסחר, הנה הוקל כיום עלם הקשה בעזרת „הוועכסיל" אשר על פיו יתחייב איש לשלם לזולתו, ובלעדו לא היתה לאל יד הסוחר לעשות מעשהו כחפצו והמסחר היה מתנהג בכבדות, וגם העשיר אשר לו הון עתק וכסף הרבה מאד לא ימצא תמיד בידו די כסף לכלכלת מסחרו הגדול ע"פ חפצו אם לא ילוה כסף בשטר (וועכסיל), ובפרט בעת שהמוכר והקונה רחוקים זה מזה ואין ביכלתם לתת הסחורה והמחיר מיד ליד כי אם באמצעות בית הדואר או מסלת הברזל, אשר ע"פ רוב אין הדבר שוה בנזק העת, הטורח ושכר המשלוח; — כי אם נצייר בדעתנו שתי מדינות רחוקות מאד זו מזו אשר שיח ושיג להן בתוצאותיהן (ערצייגניססע) המובאות מזו לזו, ורוכלים רבים עוברים ושבים מזו לזו לערוב מערבם, הנה לא נוכל לשער בנפשנו את ערך ההוצאות הרבות אשר יסוב המסחר אם מחיר הסחורה ישולח כל פעם בכסף מזומן, ואין קצה לערך ההון הרב אשר ילין תמיד באמתחתו הסוחר מדי התמהמה בדרך! וע"כ עלינו לשבח להמצאת הוועכסיל אשר הגה ממסלת המסחר כל תקלה וכל פגע רע ותאבד כל זכר להנזק הרב ההוה בלעדו בעולם המסחר. סוף דבר — הוועכסיל הוא חזון יקר מאד בעולם העשיה! הוא—נשמת המסחר וכל חיי רוחו; הוא מאגד ומקשר ארצות רחוקות להביאן במסורת ברית המסחר ואת תובותיהן ותביעותיהן להביא לידי גוביינא, והוא גם הוא עושה נפלאות גדולות לבדו במחקרי העסקים השונים, ודברים רבים ונכבדים העומדים ברומו של עולם המסחר תלוים בו!! —

אולם טרם בואנו לבאר ע"י משלים את המקרים השונים המוציאים את הוועכסלין לעולם המסחר ואת התועלת הנכונה אשר יביאו בכנפיהם בפלסם נתיבות המסחר בין הסוחרים, הננו לתת ראשונה מושג נכון בתכונת הוועכסיל ומשפטו. —

§ 1 הוועכסיל בכלל.

הוא כתב התחייבות אשר יתחייב איש אחד לשלם לרעהו הנזכר בהוועכסיל איזה סך ידוע במקום מיוחד ובזמן מיוחד. אם המציג את הוועכסיל יתחייב לשלם בעצמו את הסך הנזכר בהוועכסיל נקרא וועכסיל פשוט (אייגענער וועכסיל, זאָלאָ־וועכסיל, אונפּאֶרמליבער, טראָקקענער וועכסיל), ואם ישולם הוועכסיל באמצעות איש שלישי הנזכר ג"כ בהוועכסיל נקרא וועכסיל נמשך (געצאָגענער, טראססירטער, פּאֶרמליבער־וועכסיל, טראַטטע).

לפי הגדרים (דעפיניציאָנען) האלה יצא לנו כי ישנם שני מיני וועכסיל: א) וועכסיל פשוט (זאָלאַ־וועכסיל), ב) וועכסיל נמשך (געצאָגענער וועכסיל או טראַטטע). — ראשית המצאת הוועכסלין בעולם המסחר היתה למטרת הוועכסלין הנמשכים; ואולם אחריהם התקינו חכמי המסחר גם את הוועכסלין הפשוטים הדומים בתכונתם לשטרי חוב. ואנחנו נתחיל לבאר ראשונה את תהלוכות הוועכסלין הנמשכים באופן מאד נעלה.

§ 2 וועכסיל נמשך.

כיצד? — סוחר אחד בס"ט פעטערסבורג מכונה בשם ברוין נושה בפירמא אחת במאסקווא מכונה בשם וואגנער עט קאָמפּ' סך אלף רו"כ לזמן פרעון אחרי כלות חודש אחד; ובכדי שיוכל ה' ברוין לגבות את נשיו בזמן מוקדם, מצא את לבבו למשוך אותו על בעלי חובו ה' וואגנער עט קאָמפּ'. — לזאת הלך ה' ברוין לסוחר אחד הגר ג"כ בס"ט פעטערסבורג ומכונה בשם פּאֶרשטער והציע לפניו שישלם לו את מחיר הוועכסיל, והוא — ה' ברוין — יתן לו אנווייזונג לה' וואגנער עט קאָמפּ' על הסך הנ"ל. ה' פּאֶרשטער— אחרי שה' היינעץ במאָסקווא נושה בו סך כזה — נדרש לבקשת ה' ברוין, בכדי שע"י הוועכסיל הזה יוכל לפטור את חובו לבעל משה ידו ה' היינעץ. ואחרי אשר ה' ברוין וה' פּאֶרשטער השתוו ג"כ ע"ד המחיר (קורז) של הוועכסיל (יען כי לפי מעמד ומצב הוועכסלין, אם רבים או מעטים המה הדורשים אחרי הוועכסלין ממאָסקווא, רצה ה' פּאֶרשטער לנכות מסך הוועכסיל, לפי מחיר הצינזען העולה בעד חודש אחד), הציג (אויסגעשטעלט) ה' ברוין ביום 10 מאי וועכסיל לאָרדרע ה' פּאֶרשטער וקבל ממנו את סך הוועכסיל בכסף מזומן אחר נכיון מחיר הצינזען בעד חודש אחד ומסר לו את הוועכסיל *). —

נוסח לוועכסיל נמשך (טראַטטע) № 1

(אופן פריעת החוב של ה' פּאֶרשטער לבעל משה ידו במאָסקווא יבואר בסמוך ע"י נוסח הוועכסיל נומר 2).

ועתה אם נתבונן על תוכן הוועכסיל נומר 1 ומשפטו, נראה כי תבניתו היא כתבנית פקודה ערוכה (מכתב־גלוי או אגרת־חליפים) אשר על פיה צוה ה' ברוין את בעלי חובו ה' וואגנער עט קאָמפּ' לשלם את הסך אלף כסף לה' פּאֶרשטער או לבאי כחו (אָרדרע), ולכתוב את הסך הזה בחשבונו. ועוד העיר ה' ברוין כי הוא קבל את הסך הנ"ל מה' פּאֶרשטער ומעיד לו עדות נאמנה את ההודעה (בעריכט) אשר יודיע לה' וואגנער עט קאָמפּ' במכתב מיוחד.

נערך נא עתה מערכה מול מערכה, את המשל הזה שהבאנו כול הגדרים (דעפיניציאָנען) אשר אמרנו למעלה, ונמצא בהוועכסיל את שלשת האנשים אשר הזכרנו, והם: א) את הטראַססאַנט ה' ברוין אשר התחייב את עצמו ע"פ חוקי הוועכסיל לשלם ליום הכסא (בכלות חודש אחד אחר יום 10 מאי, והוא ביום 10 יוני) את הסך אלף רו"כ הנזכר בהוועכסיל להרעמיטענט, ב) ה' פּאֶרשטער, ע"י ג) הבעצאָגענער (טראַססאַט) ה' וואגנער עט קאָמפּ'.

נשאיר נא עתה את הוועכסיל בידי הרעמיטענט ה' פּאֶרשטער אשר קנה אותו מאת הטראַססאַנט ה' ברוין ונוסיף ללכת הלאה במחקרי קורות הוועכסיל הנתון ונראה איך שולם ביום הפרעון, והוא יום 10 יוני, ע"י הטראַססאַט ה' וואגנער עט קאָמפּ' ועל איזה אופן מלא את תעודתו האחרונה.

ה' פּאֶרשטער יעד את שלום הוועכסיל לבעל משה ידו ה' היינעץ במאָסקווא, ואיננו רוצה לקבל בעצמו את הכסף במאָסקווא אצל ה' וואגנער עט קאָמפּ', ע"כ שולח ה' פּאֶרשטער (רעמיטירט) את הוועכסיל למאָסקווא וכותב עליו את שמו מעבר השני לרוחב הוועכסיל, ובזה הוא נותן צו לה' וואגנער עט קאָמפּ' כי ישלמו את הכסף לה' היינעץ או לבאי כחו (אָרדרע). הצו הזה נקרא בשם מסירת הוועכסיל (אינדאָססאַמענט או זשיראָ), וה' פּאֶר־

---

*) הערה. נוסחאות הוועכסלין וכל הפּאֶרמולאַרים בשפת רוססיא ואשכנז יבואו להלן בסוף המאמר מקבילים הנומערין מול הוועכסלין בשפת אשכנז.

שטער הנקרא עד היום בשם רעמיטענט יכונה עתה בשם אינדאָססאַנט או זשיראַנט; (נוסח האינדאָססאַציאָן יבואר להלן); ה' היינטץ — המחזיק עתה את הוועכסיל—נקרא בשם אינדאָססאַנט או אינדאָססאַטאָר, והוא קורא להאינדאָססאַנט שלו (ר"ל להאיש אשר מסר לו את הוועכסיל) גם בשם סעדענט. ה' היינטץ המחזיק עתה את הוועכסיל רוצה לדעת בברור גמור אם הטראססאט ה' וואַגנער עט קאָמפ' ישלמו את סך הוועכסיל ביום הפרעון, ע"כ דורש הוא מאתם לאשר ולקיים בחתימת ידם את שלום הוועכסיל, והם אחרי אשר נאותו לזה יכתבו על עבר פני הוועכסיל לרחבו את המלה „נתקבל" אַנגענאָממען, או акцептуемъ) וחותמים את שמם, ובזה הם מחייבים את עצמם לשלם את סך הוועכסיל. הקיום הזה אשר יכתבו ה' וואַגנער עט קאָמפ' נקרא בשם אַקסעפּטאַציאָן, והטראַססאַט ה' וואגנער עט קאָמפ' נקראים בשם אַקסעפּטאַנטען, ורק עתה אחרי כתבם את ידם על הוועכסיל נעשו מחויבים לשלם עליו.

וזאת תבנית האַקסעפּטאַציאָן № 2

(מנהג הסוחרים הוא לכתוב את האקסעפּטאציאן בדיו אדום על הכתב השחור על הוועכסיל).

נניח היות כי ה' היינטץ נצרך עתה לכסף וע"כ מכר את הוועכסיל ביום 16 מאי לסוחר אחד המכונה בשם ריכאַרד שטאַרקע, או (יען כי הוועכסלין משתלמים בשוק השטרות) נכה אותו ה' היינטץ אצל ה' שטאַרקע (ער האט איהן דיסקאָנטירט). ר"ל ה' שטאַרקע שלם לה' היינטץ את מחיר הוועכסיל אחר נכיון הרבית לפי ערך הכסף והזמן הנשאר עד זמן התשלומין. ה' היינטץ אשר מסר את הוועכסיל לה' שטאַרקע מחויב לעשות עליו זשירא מעבר השני, וה' שטאַרקע שהוא האינדאָססאַט האחרון אחרי אשר יגבה את הכסף ביום הפרעון (10 יוני) מאת ה' וואַגנער עט קאָמפ' מחויב הוא לתת להם שובר (קבלה) על הוועכסיל שקבל מידם את החוב בשלמות. אולם אם ה' שטאַרקע לא קבל את הכסף מאת ה' וואַגנער עט קאָמפ' (הטראַססאַטען) אז לו משפט התביעה לתבוע את התשלומים מאת אחד האינדאָססאַנטען) הקודמים לו (היינטץ, פֿאָרשטער או ברוין), כי מהם יבוקש החוב להיותם אחראין וערבאין בדבר, ע"פ התקשרות ידועה אשר נדבר ממנה להלן.

נשקיפה נא עתה בהשקפה כללית על מוצא הוועכסיל הנתון לפנינו ועל הליכותיו, ונראה כי הוועכסיל הזה מלא בשלמות את חובת התנאים האמורים במבוא הענין, וכי לא רק ביחס החוב בעצמו יוכל לעשות פשרה פשוטה בין שני אנשים זרים הגרים במקומות שונים, כי אם גם בין שני שותפים בעסק אחד יוכל להיות הוועכסיל למקור נאמן וליסוד מוסד תחת הקאפּיטאל שלהם אשר רק אחר זמן יוכלו למשול בו. — ה' ברוין וה' היינטץ קבלו את התשלומים בעד תביעתם, ה' פֿאָרשטער וה וואַגנער עט קאָמפ' שלמו את נשייהם וה' שטאַרקע הבטיח את מעותיו על ידי קניית הוועכסיל ועוד יתרה עשה כי הניחם ברבית על זמן קצר!!—

§ 3 וועכסיל פשוט.

כיצד?—סוחר אחד בפֿראַנקפֿורט דמיין מכונה בשם פֿרידריך זאָממער קנה מאת סוחר אחד הגר ג"כ בפֿפ"מ ומכונה בשם העניריך וואַגנער ביום 1 מאי סחורה במחיר 465 פֿלאָרין, לשלם בכלות שלשה חדשים, ובכדי שיוכל ה' וואַגנער לבטוח יותר על קבלת נשיו ביום הפרעון, צוה את ה' זאָממער שיתן לו וועכסיל על עצמו ולהתחייב על ידו לשלם את הכסף למועד המוגבל. וכן עשה. וזה הוא נוסח הוועכסיל:

נוסח לוועכסיל פשוט .3 №

ההבדל בין וועכסיל זה ובין הוועכסיל נומר 1, 2, נראה מעצמו, והוא כי בוועכסיל זה נזכרים רק שני אנשים: האויס־שטעלער ה' זאממער והרעמיטענט ה' וואַגנער. הראשון הבטיח את השני כי בכלות שלשה חדשים מיום הצגת הוועכסיל (והוא ביום 1 אגוסט) ישלם לו או לבאי כחו את הסך 465 גולדען (פֿלאָרין) ומודה כי קבל את הסך הזה לא בכסף מזומן כי אם בסחורה; ועיקר ההבדל הוא כי פה הבטיח האויסשטעלער לשלם בעצמו את הסך הנזכר, תחת אשר בוועכסיל נמשך הוא מחייב את עצמו לשלם על ידי איש שלישי (ומובן כי ישלם במקום אחר): הזאָלאַ־וועכסיל דומה כמעט אל השטר חוב הרגיל, רק שה' וואַגנער—אשר לאָרדרע שלו כתוב הוועכסיל—יכול למכור אותו כוועכסיל נמשך, ואת הכסף אשר עליו לקבל רק בכלות ג' חדשים יוכל לקבל בכל עת ובכל שעה שירצה. באופן כזה בהכרח כי גם על הזאלא־וועכסיל, כמו על וועכסיל נמשך, יכתבו זשירא. הזאָלאַ־וועכסיל איננו דרוש להיות מאושר ומקוים ע"י אַקסעפּטאַציאָן, יען כי חיוב שלומו כבר נזכר בו, אך אם יוצג הוועכסיל על זמן ידוע אחרי הראותו (נאך זיכט) אל האיש אשר עליו הוצג, אז בהכרח כי יראה למען הקבלה, ותחת רשימת יום כתיבת הוועכסיל יאושר ויקוים ע"י האויסשטעלער, רק יום הפרעון לא יועד בו, כמו שיתבאר להלן.

§ 4 מי הם הרשאים להתחייב את עצמן בוועכסיל?

כל איש אזרחי יכול להתחייב א"ע בוועכסיל, לבד מאלו: א) העומד על משמרת כהונה מאיזה אמונה שתהיה, ב) אברים שאין להם נכסים דלא ניידי (איממאביליען), וגם תעודה על מסחר אין להם, ג) אנשי חיל פשוטים העובדים בצבא; גם אשה ברשות בעלה, ובתולה סמוכה על שלחן אביה אפילו שנתבגרה (מינדיג), אם לא באו בעצמן במסורת ברית המסחר, לא תוכלנה לבוא בהתקשרות וועכסלין, כ"א ברשות הבעל והאב. וועכסלין כאלו שנתנו לא כפי החוק אין להם משפטי הוועכסיל (וועכסיל רעכט) אבל יחשבו כחוב פשוט. איש שלא נתבגר (מינדיג) אבל בעת נתינת הוועכסיל אמר על עצמו כי כבר בא בשנים, מחויב לשלם ככי החוק.

§ 5 הערות כוללות לכתיבת הוועכסלין.

הוועכסיל יכתב על נייר תחתום בחותם המלכה (גע־שטעמפעלט, הערבאָווע) בלי כל שגיאות ותקונים. ואולם אם השגיאה או התקון לא נפלו בזמן הפרעון או בסך הוועכסיל, אז הרשות לתקן את מקום השגיאה רק באופן כי תכף אצל חתימת הכותב את הוועכסיל יבארו את פרשת דבר השגיאה ויעידו עליה את חתימת הנאטאריום. בלעדי זאת בהכרח כי גם הוועכסלין הנתונים מאת אנשים בלתי מלומדים (אונגעלעהרטע) יהיו מאושרים ומקוימים מאת הנאטאריום. – בכדי להנצל מזיוף שטרות התקינו חכמי המסחר להשגיח בעת כתיבת הוועכסיל כי לא יניחו מקום רחב בין השיטין והמרחק יהיה שוה בין כל השורות, וגם את המלות לא ירחיקו זמ"ז יותר מראי.

§ 6 עניני הוועכסיל העקריים.

הענינים העקרים אשר יכלכל בתוכו וועכסיל נמשך הם אלו:

א) הזמן אשר בו הוצג הוועכסיל, והמקום אשר הוצג שם.
ב) לרשום בו כי הוא וועכסיל, או אם הוועכסיל נכתב בשפה זרה לרשום בו בשפה ההיא כי הוא וועכסיל.
ג) סך הכסף אשר יש לשלם (שתי פעמים, אחת בציפֿפֿערן והשנית מפורש במלים).
ד) שם האיש או הפֿירמא אשר לו או לבאי כחו (אָרדרע) ישולם הכסף (והוא הרעמיטענט).
ה) זמן שילום הוועכסיל (צאַהלונגס־טערמין);
ו) חתימת הטראססאנט בשמו או בפֿירמא שלו.
ז) שם האיש או הפֿירמא אשר עליה הוצג הוועכסיל (והוא הטראססאט).
ח) המקום אשר שם ישולם הוועכסיל.

הענינים העקריים אשר יכלכל בתוכו הזאָלאַ־וועכסיל הם אלו:

א) המקום אשר שם הוצג הוועכסיל, והזמן אשר הוצג בו.
ב) לרשום בו כי הוא וועכסיל, כמו בוועכסיל נמשך.
ג) סך הכסף אשר יש לשלם (ג"כ שתי פעמים).
ד) שם האיש או הפֿירמא אשר האויסשטעלער רוצה לשלם לו או לבאי כחו את סך הוועכסיל.
ה) זמן שלום הוועכסיל (טערמין).
ו) חתימת יד האויסשטעלער, בשמו או בפֿירמא שלו.

לפי הענינים העקריים האלה יכתב למשל הוועכסיל נומר 1 ע"פ נוסח זה :

מנהג הסוחרים הוא לכתוב בהוועכסיל באיזה אופן קבל האויסשטעלער מיד הרעמיטענט את ערך הכסף הנזכר בהוועכסיל: אם במזומן או בסחורה . הדבר הזה נחוץ מאד , יען כי לפי חוקי איזו מדינות אייראפא נחשב הענין הזה לאחר מהענינים העקריים בהוועכסיל , והוועכסיל בחקו חוג על פני עולם המסחר יש לו על הרוב משא ומתן עם מדינות שונות ויכול איפוא לפגוש בדרך סבובו איזו מקרים קשים ונכבדים .

הוראת המלות : „und stellen ihn auf Rechnung laut Bericht" מובנת מאליהן . על הרוב תבואנה המלות האלה באופן אם הוועכסיל איננו נמשך על חשבון עצמי כי אם על חשבון זרים , ולכן מוסיפים את המלה „Rechnung" לפני ראשי תיבות שם האיש או הפירמא אשר על חשבונה הוצג הוועכסיל . טראַטטע כזאת נקראת בשם „קאָממיססיאָנס־טראַטטע", וזה הוא הנוסח שלה :

נוסח לקאָממיססיאָנס=טראַטטע עם אָרדרע עצמית № 4

אם נתבונן בנוסח הוועכסיל הזה , נראה כי ה' פישער באמשטרדם הציג (טראַססירט) בעד תביעה אחת שיש לו על ה' צעזאר בלייפציג וועכסיל בתורת קאָמיססיאָן על ה' וועגדלער בהאמבורג , ואולם אין לצורת הטראַטטע הזאת כל פעולה על משפט ההתחייבות מאת ה' פישער , ורק אז יוכל להיות ערבאי ואחראי בעד שילום הטראַטטע , לו משך אותה על חשבונו . ראשי התיבות „L. C." מורים רק כי ה' וועגדלער יצטרך להעמיס את שילום הוועכסיל לא על האויסשטעלער ה' פישער כי אם על ה' צעזאר .

וזה הוא נוסח הקאָממיססיאָנס=טראַטטע השייכה לנומר 4. № 5

על הרוב כותבים במקום המלות „laut Bericht" גם את המלות „laut oder ohne Bericht" או גם „ohne Bericht" . באופן הראשון רוצים להודיע את הבעצאָגענער (טראַססאַט) ע"ד הטראַטטע רק באופן אם במשך הזמן יש לכתוב לו גם על דבר ענין אחר ; ובאופן האחרון ישלם הבעצאָגענער את הוועכסיל בלי כל ידיעה קרומה . בעסקים קלי הערך שנושאים ונותנים בסכומים קטנים מונעים על הרוב מכתיבת ההודעה (בעריכט) הנקראת „אַדוויז" (Avis) . על דבר השמטת מלת „Ordre", ורשימת המלות „Prima"-Wechsel" ידובר במרוצת דברינו במקום הראוי . אם יחסר בהוועכסיל אחד מענינים העקריים המנויים למעלה אז לא תצומצם ההתחייבות עליו בשלימות ; למשל אם יחסר בהוועכסיל רק המקום או הזמן של כתיבת הוועכסיל אז ירפה כחו ; וכמו כן אם יאושר ויקוים הוועכסיל ע"י האַקסעפטאַציאָן בעת אשר לא נחתם עוד בחתימת יד האויסשטעלער (שהוא מן הענינים העקריים) ג"כ לא יוכל למלא תעודתו בשלימות .

§ 7 זמני התשלומים .

זמני התשלומים יוכלו להיות על אופנים שונים :

א) ביום אחד לחודש פלוני , למשל ביום 14 יאנואר . וועכסיל כזה משתלם , ביום 14 יאנואר .

ב) a vista (אויף זיכט) , היינו לשלם את הוועכסיל תיכף אחרי הראותו אל האיש אשר עליו הוצג , או נאך זיכט , היינו לשלם בזמן מיוחד אחרי הראותו . אם הוצג הוועכסיל בזמן פרעון „אויף זיכט" יהיה זמן השילום תיכף בעת הראותו ; ואם הוצג על זמן מיוחד אחרי הראותו , אז נחשב הזמן ההוא מיום האַקסעפטאַציאָן כמו שהוא בוועכסיל נמשך הכתוב על זמן קצוב ונחשב מיום כתיבת הוועכסיל .

ג) בזמן מיוחד אחרי הצגת הוועכסיל , למשל אם הוצג הוועכסיל ביום 15 מאי 1887 לזמ"פ שלשה חדשים , אז יחול יום התשלומים ביום 15 אגוסט ש"ז ; ולו יוצג הוועכסיל לזמ"פ ארבעה עשר יום או שלשה שבועות , כי אז חל יום השילום ביום 29 מאי או 5 יוני . כל וועכסיל אשר יוצג דרך משל ביום 28, 29, 30, 31, דעצעמבער 1887 לזמ"פ שני חדשים , יחול יום השילום שלו בסוף חודש פעברואר , והוא ביום 28 פעברואר 1888 , ואם היא שנה מעוברת (כמו שנת 1888 שהיא באמת שנה מעוברת) שאז חורש פעברואר שלהם הוא מן 29 ימים , אז יחול יום השילום ביום 29 פעברואר . אם יבוטא בהוועכסיל חצי חודש , אז יחשב לחמשה עשר יום ; ואם יוצג איזה וועכסיל על חורש אחד או כמה חדשים וחצי חודש , אז יספרו הט"ו יום באחרונה , למשל אם יום הצגת הוועכסיל הוא 25 יוני 1887 לזמ"פ $2^1/_2$ חדשים , יחול יום השילום ביום (25 אגוסט — 15 ימים) 9 סעפטעמבער . ולו חשבנו לראשונה את הט"ו יום כי אז טעינו בחשבון ביום אחד , יען כי אז היה חל יום השילום ביום 10 סעפטעמבער , ולפעמים יצא ההבדל גם בב' או בג' ימים .

ד) ביום השוק (מעססע אָדער מאַרק?) ; יום השילום נחשב פה לפי חוקים מיוחדים מיומי השוק לעריהם . בהערים אשר יומי השוק נמשכים לכמה ימים , יהיה היום לפני כלות ימי השוק יום האחרון להשילום , וטערמין כזה נהוג לרוב בארצנו רוס-לאנד ; אבל אם יום השוק הוא רק יום אחד , אז יהיה יום השילום ביום השוק בעצמו .

ה) a uso נאך געברויך , היינו כפי מנהג המקום לשלם , ברוססלאנד הוא חמשה עשר יום אחרי האַקסעפטאציאן , בצרפת שלשים יום מעת אשר הוצג הוועכסיל , בפאלען אשכנז ועסטרייך אין מקום לוועכסיל כזה .

ו) Medio או Ultimo היינו בראשית החודש או בסוף החודש , באופן הראשון יום האחרון להשילום הוא יום החמשה עשר להחודש , ובאופן האחרון הוא יום האחרון להחודש .

ישנם מקומות אשר ינתן להאיש אשר עליו לשלם את הוועכסיל הרחבת זמן אחרי הטערמין ונקרא ימי דרור (גראַציע , רעספעקטטאגע) ; בפאָלען רק יום אחד אחר הטערמין ואם הוא יום חגיהם ישלם אחר החג ; ברוססלאנד עשרה ימים וכל הוועכסלין מלבד אם הוועכסיל הוצג א וויסטא אז ינתן הרחבת זמן רק שלשה ימים , מבלי לנכות ימי החג וימי גנוסיא (גאלא טאגע) , בצרפת באשכנז ובעסטרייך לא ינתן הרחבת זמן כלל . בענגלאנד הרחבת הזמן הוא שלשה ימים . בהאָללאנד בעלגיען ואיטאליען רק יום אחד . ברוססלאנד וענגלאנד אם יום האחרון מהרחבת הזמן הוא יום חג או יום גנוסיא עליו לשלם יום אחד מקודם .

§ 8 האָרדרע (Ordre) מה היא ?

במקום המלות האלה „zahlen Sie an die Ordre der Herrn N." כותבים ג"כ : „zahlen Sie an die verordnung" (ע"פ פקודת) , או „an den Auftrag" (ע"פ מצות) , או גם „des Herrn N." „an den Willen" (ע"פ רצון) . אם יוצג איזה וועכסיל רק על שם הרעמיטענט לבדו (בלי תוספת המלה „Ordre" או הדומה לה) , בכל זאת ע"פ חוקי הוועכסיל כאשכנז יוכל הרעמיטענט למסור את הוועכסיל לאחר (אינדאָססירען) . אבל אם יאבה האויסשטעלער לעצור בעד הרעמיטענט מבלי שיוכל למסור את הוועכסיל לאחר , אז מן הנחוץ כי יכתוב בהוועכסיל את המלות „zahlen Sie an Herrn N. nicht an seine Ordre" או במלות אחרות הדומות לרעיון זה .

האויסשטעלער יוכל להציג את הוועכסיל לאָרדרע עצמית an die Ordre von mir selbst ; הדבר הזה יקרה רק בעת אשר האויסשטעלער איננו יודע עוד ליעד רעמיטענט מיוחד אשר יקבל את הוועכסיל . באופן כזה יהיה האויסשטעלער גם רעמיטענט בעצמו . אם הוצג הוועכסיל לאָרדרע עצמית אז כותבים בסוף הוועכסיל „Werth in mir selbst" . לאָרדרע עצמית משיגים רק וועכסלין נמשכים ולא זאָלא־וועכסלין .

§ 9 זאָלאַ-וועכסיל, פרימאַ-וועכסיל, וועכסיל-דובליקאַט .

הזאָלא־וועכסיל הוא וועכסיל פשוט (אייגענער וועכסיל) , הפרימאַ־וועכסיל הוא וועכסיל ראשון , הסעקונדאַ וועכסיל הוא וועכסיל שני , הטערציא־וועכסיל הוא וועכסיל שלישי ; מין הוועכסלין האחרון יקרה לעתים רחוקות , ועוד יותר רחוק הוא שיקרה מין הוועכסלין הנודע בשם קוואַרטע־וועכסיל (וועכסיל רביעי) . הזאָלא־וועכסיל הוא וועכסיל העומד תמיד בפני עצמו ; הפרימא־וועכסיל יכול ג"כ לעמוד בפני עצמו , אבל משתלח ג"כ בלוית הסעקונדא , או הסעקונדא והטערציא וועכסיל , עד אשר שני או שלשה עקסעמפלארען ישתוו אז רק לוועכסיל אחד , ר"ל יחשבו כוועכסיל אחד . אם בדעת האויסשטעלער להשיג רק וועכסיל אחד על הסך הנכתב בו , אז יהיה הדבר שוה אם ירשום

עליו את המלה וועכסיל או זאָלא־וועכסיל ; וכל וועכסיל כזה לא יוכל בשום אופן להשתלח (גנעפּאָלגע האבען) עם סעקונדא או טערציא־וועכסיל, יען כי כל עקסעמפלאר מיוחד הוא וועכסיל המתקיים בפני עצמו. תוצאות הוועכסלין האלה הוא ברצון הרעמיטענט, כי הקונה את הוועכסיל הנמשך יכול לדרוש כי ינתן לו הוועכסיל בכמה עקסעמפלארין, כמו ראשון, שני, שלישי וכו׳. באופן כזה יעשה ע״פ רוב אם שלוח הוועכסיל אל הרעמיטענט איננו בדרך בטוח כמו מעבר לים או בשעת מלחמה וכדומה, ישלחו העקזעמפלארען אל הרעמיטענט בזמנים ובדרכים שונים, ואז אף אם יאבד אחד בדרך יגיע השני אל ידו. מלבד זה הוא לתועלת גדולה גם להרעמיטענט כי יוכל בעת אחת לשלוח עקזעמפּלאר אחד אל האקסעפטאציאן והשני למכור לאיש אחר (זשירירען), ובגלל הדבר הזה יש תמיד הצדקה להרעמיטענט לדרוש עקזעמפלארען אחדים מיד האויסשטעלער וכל העקזעמפלארען יכלכלו רק חוב אחד. ולכן נחוץ מאד כי העקזעמפלארען ישאו בד בבד בתכנם ובחתימתם, רק בכל אחד דרוש לכתוב מה הוא, אם פרימא או סעקונדא או טערציא, וכאשר ישלם פתשגן כתב אחד (דובליקאַט) אז יאבדו האחרים את ערכם ושוים.

בכדי להשתמר משילום וועכסיל אחד שני פעמים נוהגים לכתוב על העקזעמפלאר השני „Prima unbezahlt" על השלישי— „Prima und Secunda unbezahlt" וכן להלאה.

ובכדי להבין יותר את ענין העקסעמפלארען נתבונן בהוועכסלין נומר 4, 5. ה׳ פישער באמשטרדם משך וועכסיל על ה׳ ווענדלער בסך 1864 מארק־באנקא (B. &) עם 8 שיללינג, לזמן פרעון ב׳ חדשים לאָרע עצמית בעד השבון איש אחר בשני עקסעמפלארען: פרימאָ וסעקונדא. הנה קודם כל מוטל עליו לדעת בברור גמור כי הוועכסיל ישולם גם ע״י ווענדלער, וע״כ הוא שולח את הפרימא לסוחר אחד ה׳ שענק בהאמבורג ופוקד עליו כי הוא יאשר ויקיים את הוועכסיל (אקסעפטירען) ע״י ה׳ ווענדלער, ולא ישיב לו חזרה את הפרימאָ כי אם יניחנה אצלו למשמרת עד פקודת האינדאָססאציאָן הנכונה של הסעקונדא. בעת שילוח את הפרימא כותב ה׳ פישער על הסעקונדא את המלות: „Prima zur Annahme bei Rudolf Schenk" כנראה על תבנית הוועכסיל נומ׳ 5, ועם הערה זאת נמכרה הסעקונדא. הקונה את הוועכסיל נעשה ג״כ ע״י חזקת הסעקונדא אדון הפרימא המאושרת והמקוימת (אקסעפטירט) מאת ה׳ ווענדלער. יען כי יכול הוא בכל עת להוציא את הפרימא מידי השומר ה׳ שענק. אחרי אשר הסעקונדא עשתה לה מהלכים בין סוחרים רבים (כל אחד מהם אשר קנה אותה נעשה ג״כ בכל פעם אדון הפרימאָ המונחת בהאמבורג) תבוא לאחרונה להאמבורג לקנין בידי ה׳ היטטעל, המזמין את עצמו עתה עם הסעקונדא לפני ה׳ שענק להוציא ממנו את הפרימא האָקסעפטירטע. ובראות ה׳ שענק על הסעקונדא כי ה׳ היטטעל הוא באמת אדון הוועכסיל, מוסר הוא לו את הפרימאָ המאושרת ומוחק על הסעקונדא את המלות: "Prima zur Annahme bei Herrn Rudolfh Schenk" כנראה על הוועכסיל (שם) ומוסיף תחתיהן את הערת המלות: „die acceptirte Prima ausgeliefert den 7 März an Herrn August Huttel" ובכן נמצאים עתה שני הוועכסלין (הפרימאָ והסעקונדא) כאחד בידי איש אחד. ביום 22 מאַרץ מסר (אינדאָססירט) ה׳ היטטעל את הסעקונדא לה׳ חיים עט שוואַרץ בכדי לשלם להם בזה בעד הסחורה אשר קנה מהם, וע״פ דרך הטבע מחויב הוא למסור להם יחד עם הסעקונדא גם את הפריטא המאושרת. ה׳ חיים עט שוואַרץ מראים עתה את שני העקסעמפלאַרען ביום השילום (והוא יום 1 אפריל) לה׳ ווענדלער, אחרי שכותבים על הסעקונדא את המלות: „in Banco an Heim et Schwarz" הבאות בתור שובר (קבלה) על הוועכסיל לפי הסדרים והתקנות המתקיימים בהאמבורג.

בזה הננו לבאר עוד את התועלת הגדולה הבאה ע״י שמוש שני עקסעמפ׳. האויסשטעללער ה׳ פישער יכול ג״כ לדרוש כי ישיבו לו את הפרימא אחרי האקסעפטאציאן והוא ימסרנה הלאה (וויטער אינדאָססירען), עד אשר אז תהיה הסעקונדא אך למותר, ורק אחרי אשר יגיע לידו הוועכסיל מהאמבורג יוכל לסבב את המכירה, תחת אשר בשימוש הדובליקאַט (הסעקונדא) יוכל למכור אותה בכל עת שירצה; אבל עיקר הדבר הוא כמו שאמרנו למעלה, והוא כי לא יאבד הוועכסיל בדרכו.

אם יהיה לאיש רק עקסעמפלאר אחד של איזה וועכסיל ולא יוכל להמציא לו עקסעמפלאר שני מאת האויסשטעללער, אז יוכל להמציא לעצמו עקזעמפלאר שני על ידי העתקה מיוחדה (קאָפיע) אשר יעתיק מהוועכסיל. על ידי התחבולה הזאת יוכל להמציא לו דובליקאַט, גם מוועכסיל פשוט או מזאָלא־וועכסיל, ובכדי לבאר יותר את שמוש הוועכסיל־קאָפיע, נתבונן בשני הוועכסלין הכתובים פה לפנינו:

№ 6. סעקונדא־וועכסיל

№ 7. קאָפיע של הסעקונדא (כדובליקאַט)

נניח כי ה׳ שליק עט קאָמפ׳ בניו־יארק צריכים לעשות רימעססא על ה׳ וועסט בפראנקפורט דמיין, וע״כ קנו מאת ה׳ ארינאָלד עט שאַלל בניו־יארק וועכסיל בסך 1500 לואיסדאָר טהאלער לזמן פרעון ששים יום אָ וויסטאַ על ה׳ סאלאמאן בברעמען, בפרימא ובסעקונדא, ושלחו את שתיהן ביום 6 אגוסט לה׳ וועסט בפר״מ, רק בהזדמנות שונות; ובמקרה קבל ה׳ וועסט את הסעקונדא לראשונה ומבלי הכות על הפרימא מכר אותה תכף לה׳ לעאונער עט קאמפ׳ הגרים ג״כ בפר״מ. האחרונים האלו העתיקו מן הוועכסיל העתקה (קאָפיע) מדויקת ושלחו את גוף הוועכסיל (אָריגינאַל) לה׳ דעליאוס בברעמען וצוו אותו לאשר ולקיים אותו באָקסעפטאַציאָן ולהניחו אצלו למשמרת עד בוא האינדאססאציאן הנכונה של הקאפיע, על הקאפיע הזאת המשמשת עתה בתור דובליקאַט יעוררו כי פתשגן הכתב (אריגינאַל) נמצא בידי ה׳ דעליאוס, ואח״ז ימסרו אותו הלאה לה׳ אָסוואַלד בלייפציג, ויש לו דין הסעקונדא־וועכסיל נומר 5 הנזכר במשל שלפני זה. ואם הפרימא הנשלחה מניו־יארק בדרך אחרת באה אח״ז ג״כ לידי ה׳ וועסט, אז לא יוכל להשתמש בה, יען כי הקאפיע מלאה כבר את תעודתה.

§ 10 האַקסעפטאַציאָן.

בסי׳ 3 § כבר יצאנו על הכלל כלו לבאר את ענין האַקסעפטאַציאָן, ועתה נדבר עוד דברים אחדים על אודותיה. האַקסעפטאַציאָן בהכרח שתהיה כתובה על הוועכסיל בעצמו; כל אקסעפטאציאן הנתונה במכתב או על גליון מיוחד אין לה כח הוועכסיל הנכון. האקסעפטאציאן תוכל להיות על שני אופנים: א) תמידית, ב) ע״י מתוך. האקסעפטאציאן התמידית מאושרת ומקוימת רק בחתימת הטראַססאַט וברשימת המלות: „אנגענאמען" או „אַקסעפטירט". המלה הזאת וחתימת הטראססאט נוהגים לכתוב או בסוף הוועכסיל מתחת להחתימה או לרוחב הוועכסיל על עבר פני הכתב; להמלה „אנגענאממען" אשר אמנם יש לה דין התחייבות ע״פ משפטי הוועכסיל (וועכסיל רעכט) נוהגים להוסיף גם מפורש במלים את סך הוועכסיל בכדי להנצל מזיוף השטר.

על הוועכסלין המשתלמים a vista (אויף זיכט או נאך זיכט), מחויבים להוסיף אל המלה „אנגענאממען" גם את יום האקסעפטאציאן.

הוועכסיל הנמשך יראה לפני הטראַססאט במשך כ״ד שעות או לכל הפחות ביום השני לבואו אל מקום מגורת הטראססאט, מלבד אם יום הראותו הוא יום חג או יום גנוסיא, כאמור לעיל.

הטראססאט מצדו אחרי ראותו את הוועכסיל מחויב במשך כ״ד שעות להודיע אם יקבל את הוועכסיל או לא. האקסעפטאציאָן תוכל להיות גם על העקזעמפלאר השני או השלישי אם הם הושמו למראה עיניו לפני העקזעמפלאר הראשון.

המקבל את הוועכסיל, ר״ל האקסעפטאַנט לא יוכל בשום אופן להפר את האַקסעפטאַציאָן שלו, רק באופן אם יגלה זיוף המראה את הוועכסיל ויוכח בעדות נאמנה.

האַקסעפטאַציאָן ע״י מתוך (עהרענאננאַהמע, אקסעפטאַציאָן פער אינטערווענציאן, פער אָנאָר) תוכל להיות באופן כזה, אם הטראססאט מונע את עצמו מלקבל את הוועכסיל לתשלומים אז ממנה הטראססאנט או אחד האינדאָססענטען בעת הצורך איזה איש אחר ובמניעת הטראססאט מוסרים לו לקבל את הוועכסיל ולשלם עליו בתורת חסד או לכבוד הטראססאנט. באופן כזה בהכרח כי המתוך יכתוב על הוועכסיל לכבוד מי או על חשבון מי עשה את האַקסעפטאַציאָן.

§ 11 פרעזענטאַציאָן לאַקסעפטאַציאָן.

המחזיק את הוועכסיל יכול לדרוש את האקסעפטאציאן

באת הבעצאָגער גם אם הוועכסיל בא לידו בלי אינדראָססאַציאָן כמו שנראה על הוועכסלין נומר 4, 6 שהאקסעפטאציאן באת לא ע״י אדוני הוועכסיל כי אם ע״י סוחרים אוהבים. אדון הוועכסיל ימצא לו תמיד תועלת הנאה בזה שיאשר ויקיים תכף את הוועכסיל ע״י האקסעפטאנט, ורק באופן כזה הוא מחויב להראות את הוועכסיל (פרעזענטירען) לפני הבעצאָגער רק אם זמן הפרעון של הוועכסיל תולה בהאקסעפטאַציאָן, ר״ל אם כתוב על זמן מיועד אחרי הראותו (נאַך זיכט). ואם בוועכסיל כזה לא נכתב זמן הראות (פרעזענטאַטיאָנספריכט) כזה, אז לא יאוחר ממשך שתי שנים מיום כתיבת הוועכסיל (אויסשטעללונג) יראה למען האקסעפטאַציאָן ובאפס התשלומין יעשו עליו מחאה (פראָטעסט). יום המחאה חל באופן כזה ביום הראות הוועכסיל (פרעזענטאַציאָנסטאַג), למשל אם הוצג הוועכסיל ביום 5 מאֶרץ 1887 לזמן פרעון 14 ימים אַ ויסטאַ, אז חל זמן הפרעזענטאַציאָן ביום 5 מאֶרץ הנ״ל, ואם יאושר ויקויים הוועכסיל ביום הנ״ל אז יחול יום המחאה ביום 19 מאֶרץ, וזולת זה יאבד המחזיק את הוועכסיל את משפט תביעתו מול האנשים הקודמים לו.

§ 12 מסירת הוועכסיל (אינדראָססאַמענט).

בסי׳ 3 § בארנו כבר את ענין האינדראססאַציאן בדרך כלל ע״פ תבנית הוועכסיל נומר 2, ועתה נדבר מזה עוד דברים אחרים. האינדראָססאַמענט יכולה להיות: שלמה ובלתי שלמה; האינדראססאציאן השלמה היא שהוועכסיל נמסר לקנין גמור להאינדאָססאַט וכל החוקים והמשפטים של הוועכסיל מסורים ונתונים לו, והאינדראססאציאן הבלתי שלמה היא שהוועכסיל איננו נמסר לקנין גמור להאינדראָססאַט רק נותנים לו כח הרשאה לקבל את הכסף. האינדראססאמענט תכתב לעולם על עבר השני של הוועכסיל לרחבו, ואם אין עוד מקום על הוועכסיל לכתוב את הזשירֶאנטען אז ידבק אליו פסת נייר ויקרא „Allonge" והשורה הראשונה מהזשירא תהי על הוועכסיל והיתר על הנייר הדבוק, ומעבר השני להאללאָנזשע יכתב תוכן הוועכסיל בקצרה:

האינדראססאמענט יכלכל בתוכו ענינים אלה:

א) שם המקבל את הוועכסיל או למי מבאי כחו ישולם הוועכסיל; הנוסח של הכתובת הזאת הוא: „fur mich an Herrn או "an die Ordre des Herrn.

ב) לרשום כי התשלומים נתקבלו או הובאו בחשבון, ואם יוכיח המוסר את הוועכסיל (האינדראססאנט) לנחוץ, לרשום גם ממי נתקבל התשלום.

ג) מקום, יום, חודש ושנת האינדראססאציאן.

לפעמים נוהגים — בהסכם כל המתערבים בהוועכסיל ועל אחריותם — לכתוב רק את שם המוסר את הוועכסיל וכנוי שם משפחתו; זשירא כזאת נקראת בשם זשירא ח ש ו פ ה (בלאנקאָזשירא).

כן נוהגים לכתוב בהזשירא את המלות „ohne Obligo" או „ohne Gewährleistung" (ופתרונם „בלי אחריות"), ואז יצא האינדראססאנט חפשי מערבותו בשילום הוועכסיל.

תבניות האינדראָססאַציאָנען על הוועכסלין:

№ 2 לוועכסיל

Вмѣсто меня заплатите приказу Емиля Гейнца. Платежъ поставленъ въ счетъ.

С. Петербургъ, Мая 11 д. 1887.

Альбертъ Ферштеръ.

Für mich an die Ordre des Herrn Emil Heintz, Werth in Rechnung.

St. Petersburg d. 11 Mai 1887.

Albert Förster.

Вмѣсто меня заплатите приказу Рицарда Штарке. Платежъ получепъ наличными.

Москва, Мая 16 д. 1887.

Емиль Гейнцъ.

Für mich an die Verordnung des Herrn Richard Starke, Werth baar empfangen.

Moskau, d. 16 Mai 1887.

Emil Heintz.

По сему векселю платежъ получепъ сполна. Іюня 10 д. 1887.

Рицардъ Штарке.

Empfangen.

Richard Starke.

№ 5 לוועכסיל

Вмѣсто меня заплатите приказу Эдуарда Тейхлера. Валюта въ счетъ.

Амстердамъ 5 Февраля 1887.

Рицардъ Фишеръ.

Für mich an die Verordnung des Herrn Eduard Teichler, Werth in Rechnung.

Amsterdam, d. 5 Februar 1887.

Richard Fischer.

Вмѣсто меня заплатите приказу Альфреда Бареа.

Волюта получена отъ Леймана и К°.

Франкфуртъ на Майнѣ 12 Февраля 1887.

Эдуардъ Тейхлеръ.

Für mich an die Ordre des Herrn Alfred Barth, Werth empfangen von Herren Lehman & Comp.

Frankfurt a. M. 12 Februar 1887.

Eduard Feichler.

Вмѣсто меня заплатите приказу Поле и К°. Валюта въ счетѣ А. Ф.

Майнцъ 14 Февраля 1887.

Альфредъ Бареъ.

Für mich an den Auftrag der Herren Pohle & Comp., Werth in Rechnung A. F.

Mainz, d. 14 Februar 1887.

Alfred Barth.

Алонжъ ко второму векслю въ тысячу восемьсотъ шестьдесятъ четыре марки восемь шиллинговъ Банка, трассированному отъ Рихарда Фишера въ Амстердамѣ, 1-го Февраля 1887 г., на два мѣсяца сроку, по собственному приказу, на Ц. Г. Вендлера въ Гамбургѣ.

№ 6 לוועכסיל

Вмѣсто насъ заплатите приказу Карла Веста. Платежъ полученъ.

Нью-Іоркъ, 6-го Августа 1886.

Шликкъ и Ко.

Für uns an die Ordre des Herrn Carl West, Werth empfangen.

New-Iork, d. 6 August 1886.

Schlick & Comp.

Вмѣсто меня заплатите приказу Леунера и К°. Валюта получена.

Франкфуртъ на Майнѣ, 10 Августа 1886.

Карлъ Вестъ.

Für mich an die Ordre des Herrn George Leuner & Comp. Werth verstanden.

Frankfurt a. M. d. 10 August 1886.

Carl West.

№ 7 לוועכסיל

Вмѣсто насъ заплатите приказу Карла Веста. Платежъ полученъ.

Нью-Іоркъ, 6-го Августа 1886.

Шликкъ и К°.

Für uns an die Ordre des Herrn Carl West. Werth epfangen.

New-Iork, d. 6 August 1886.

Schlick & Comp.

Вмѣсто меня заплатите приказу Леунера и К°. Валюта получена. Франкфуртъ на Майнѣ, 10-го Августа 1886.

Карлъ Вестъ.

Für mich an die Ordre des Herrn George Leuner & Comp. Werth verstanden.

Вмѣсто насъ заплатите приказу Франца Цандера. Валюта получена наличными.

Кельнъ на Рейнѣ 7 Марта 1887.

Поле и К°.

Für uns an die Ordre des Herrn Franz Zander, Werth baar empfangen.

Cöln A. R., d. 7 März 1887.

Pohle & Comp.

Безъ оборота на меня заплатите Августу Гителю, или его приказу.

*)――――――――

Кельнъ на Рейнѣ, 7 Марта 1887.

Францъ Цандеръ.

Für mich an die Ordre des Herrn August Hüttel, ohne Gewährleistung.

*)――――――――

Cöln a. R., d. 7 März 1887.

Franz Zander.

Приказъ Геймъ и Шварцъ. Валюта получена товарами.

Гамбургъ 22 Марта 1887.

Августъ Гитель.

Въ Банкѣ. Геймъ и Шварцъ.

Ordre des Herrn Heim & Schwarz, Werth in Waaren.

Hamburg, d. 22 März 1887.

August Hüttel.

Въ банкѣ. Геймъ и Шварцъ.

In Banco an Heim & Schwarz.

תוכן האללאָנזשע:

Alonge zu einem Secunda-Wechsel von Tausend acht Hundert vier und sechzig Mark acht Schillinge Banco, gezogen von Richard Fischer in Amsterdam, den 1 Februar 1887, zwei Monate dato, an eigene Ordre, auf C. G. Wendler in Hamburg.

התוכן הזה יכתב לאורך פני האללאָנזשע מעבר השני; או בשפת רוססיא כזה:

*) הקו הזה מורה על דביקת האלאָנזשע.

orge Leuner & Comp. Werth verstanden.
Frankfurt a. M., d. 10 August 1886.
Carl West.

ДО СИХЪ ПОРЪ КОПІЯ.

Вмѣств насъ заплатите приказу Ф. Освальда, Валюта въ счетѣ.
Франкфуртъ на Майнѣ, 26 Августа 1886.
Леуперъ и К°.

BIS HIERHER COPIE.

Für uns an die Verordnung des Herrn F. Oswald, Werth in Rechnung.
Frankfurt a. M., d. 26 August 1886.
George Leuner & Comp.

Вмѣсто меня заплатите Меіеру или его приказу. Волюта въ счетѣ.
Лейпцигъ, 31-го Августа 1886.
Ф. Освальдъ.

Für mich an Herrn Leopold Meyer oder Ordre, Werth in Rechnung.
Leipzig, den 31 August 1886.

По сему векслю платежъ полученъ чрезъ С. Вайнтрауба со врученіемъ акцептованнаго оригинала.
Леопольдъ Меіеръ.

Empfangen durch Herrn S. Weintraub mit Auslieferung des acceptirten Originals. Leopold Meyer.

אלה הם דרכי מסירת הוועכסיל (אינדאָססאַציאָן) ונוסחאותיהם ותבניותיהם על פי חוקי הסוחרים הנאורים בארץ, ועתה נדבר על דבר הַמְּתַוְּכוֹת (אינטערווענציאָן) הבאות לפעמים בהוועכסלין.

§ 13 האינטערווענציאָן.

כיצד? — יען כי האויסשטעללער והאינדאָססאַנטען ערבאין ואחראין תמיד בשילום הוועכסיל, ולא בכל פעם חוקה היא כי הבעצאגענער יאשר ויקיים את הוועכסיל בחתימת ידו (אקסעפטירען) וישלם עליו את הכסף, ע"כ בהכרח כי תרשם על הוועכסיל עוד רשימה אחת (אדרעססע) מן האויסשטעללער או האינדאָססאַנטען אשר לפיה יראה הוועכסיל להאקסעפטאַציאָן באופן אם יקרה כי הבעצאגענער ימאן לשלם עליו. רשימות כאלה הנמצאות לפעמים במספר רב על הוועכסיל נקראות בשם „רשימות הכרחיות" (נאָטהאַדרעססען). האַקסעפטאַציאָן או השילום העושה איש אחר בתור חסר להאויסשטעללער או לאחד מן האינדראָססאַנטען, אם האקסעפטאַציאן הנכונה או השילום הנכון ימנע מאת האויסשטעללער או האינדראָססאַנטען, נקרא בשם „אַקסעפטאַציאן של כבוד או שילום של כבוד (עהרענאַננאַהמע אדער עהרענצאַהלונג), אקסעפטאציאָן או שילום ע"י מתוך (אַננאַהמע אדער צאַהלונג פער אינטערווענציאָן). לפעמים יקרה כי הבעצאגענער ישלם או יאשר ויקיים את הוועכסיל (אקסעפטירט) ע"י מתוך אם הוא רוצה לשלם לא בעד האויסשטעללער כי אם בעד אחד מן האינדראָססאנטען. האיש הכותב את האקסעפטאציאן לכבוד האויסשטעללער או האינדראססאנטען, נקרא מתוך (אינטערוועניענט, האָנאָראַנט או עהרענאַננעהמער, עהרענאַקסעפטאַנט, עהרענצאַהלער) והאיש אשר בעבורו ולכבודו נעשתה האקסעפטאציאָן נקרא האָנאָראַט.

א) אם נמצאות על איזה וועכסיל איזו רשימות הכרחיות (נאָטהע־אדרעססען) אז אם ימאן הבעצאָגענער לאשר ולקיים את שלום הוועכסיל בהכרח כי יראה להאקסעפטאציאן לכל אחד מן הנאָטהאַדרעססאַנטען ויעשו עליו מחאה (פראָטעסט). הראשון לעהרענאננאַהמע יהיה האיש אשר ע"י שילומו יצא רוב המתחייבים לשלם חפשי מערבוחם. והנה על כל וועכסיל יהיה המתחייב הראשון האויסשטעללער והאינדאססאנט הראשון שאחריו, ע"כ יהיה האויסשטעללער הראשון לעהרענאנגאהמע לפני כל הבאים אחריו; ונבאר את הענין במשל ע"פ הוועכסלין נו' 6, 7.

מהעאָדאָר סאלאמאן מאן לאשר ולקיים את שילום הוועכסיל, ע"כ יראה הוועכסיל לפני הנאָטהאַדרעססע O. וויינטרויט אשר אשר וקיים את השילום בעד קארל וועסט בפר"מ, כנראה על הוועכסיל. לו היה ה' וויינטרויט אשר וקיים את שילום הוועכסיל בעד האויסשטעללער, כי אז כתב: „angenommen zu Ehren der Unterschrift der Herren Arnold et Schall" או בשפת רוסיא כזה: „принятъ въ честь подписи Господъ Арнальда и Шала". בעת האקסעפטאציאָן דורש ה' וויינטרויט להמציא לו את המחאה (פראָטעסט) מאת המהזיק את הוועכסיל למען שלם את ההוצאות ושולח אותה להאָנאָראַט שלו ה' וועסט כי ישלם לו בעד ההוצאות. עם הפראטעסט הזה יכול ה' וויינטרויט לדרוש בטחון, ר"ל עלישות (דעפוזיטום), מאת ההאָנראַט שלו ה' וועסט, ובטחון כזה יכול גם כן ה' וועסט—המחזיק את הפראָטעסט—לדרוש מאת האנשים הקודמים לו.

ב) נמשוך עתה הלאה את המשל הנתון, הנה יצטרך העהרענאַקצעפטאַנט ה' ווינטרויט באיבוד הוועכסיל לשלם את הכסף; ובכדי שיוכל לבטוח את משפטיו מול ההאנאראט שלו והאנשים ההולכים לפניו, יצטרך ה' וויינטרויט ביחד עם הוועכסיל להמציא לו מאת הבעצאגענער פראטעסט אחד על העדר השילום אשר בו יזכר גם האינטערווענטיאן, וע"י זה ישיג מול ה' וועסט והאנשים הקודמים לו ה' שליקק עט קאמפ', וה' ארנאָלד עט שאַלל טענה נכונה ע"פ חוקי הוועכסיל ופחחון־פה על סך הוועכסיל, על תשלום כל הוצאותיו וגם $^1/_3$% פראוויזיאן. ולפיכך יכתוב ג"כ חשבון הנקרא רעטאָור רעכנונג (Retourrechnung) לפי הנוסח אשר יבוא בסמוך, ועל פי החשבון הזה ישה חזרה את כל הוצאותיו ונשיהו.

§ 14 דאָמיציל-וועכסיל.

דאמיציל־וועכסיל נקרא, אם האקסעפטאַנט גר בעיר קטנה אשר היא איננה מקום למסחר הוועכסיל ועי"ז תכבד מכירת הטראטטע על הקונה אותה, ידרוש האויכשטעללער את האקסעפטאנט כי ייעד בהאקסעפט שלו מקום השילום בקאנטאר אחד באחת הערים הגדולות אשר ישלם בעדו לזמן הקצוב; אם האויסשטעללער של זאלא־וועכסיל יעד מקום השילום מאחד מקומותיו, אז נקרא הוועכסיל בשם דאמיציל־זאלא־וועכסיל.

הזאלא־וועכסיל הנמשך דומה להדאמיציל־זאלא־וועכסיל ורק בתבניתם יבדלו זה מזה, הדאמיציל־זאלא־וועכסיל הוא התחייבות השילום כנוסח הוועכסיל נומר 3, רק שבמקום המלות: „zahlbar bei Herren N. et Comp. in N." יכתב „zahlbar in Frankfurt a. M." וכמו זאָלאַ־וועכסיל נמשך בהכרח כי יכתב בנוסח הטראַטטע: „Drei Monate dato zahlen Sie gegen diesen Sola-Wechsel etc." ואח"ז מתחת בשמאל: „Herrn Fr. Sommer, zahlbar bei Herren N. et Comp. in Augsburg".

הרשימה (אדרעססע) של האיש ההוא אשר ממנו ידרשו את השילום נקרא בשם דאמיציל, את המשלם בעצמו—בשם דאמיציליאט, ואת האיש הנותן את הצו על דבר השילום נקרא דאמיציליאנט. המטרה הנכונה המביאה לידי הוצאת הדאמיציל-וועכסיל היא בכדי שע"ז יוכלו בנקל למכור את הוועכסיל ושיהיה משתלם בטקים-מסחר (האנדעלספלאטץ, וועכסיל-פלאטץ) היותר גדול. למשל וועכסלין על בערלין נקל יותר להוציא מוועכסלין על פראנקפורט דאדר, וע"כ צוה ה' קרויזע בפד"א לרשום את מקום שלומו בברלין כנראה מהוועכסיל שלפנינו:

№ 8. נוסח הדאָמיציל-וועכסיל

ואלה הם נוסחאות האינדאָססאַמענטין הנעשים עליו:

Вмѣсто меня заплатите приказу Ц. Ф. Шваннѣ, Валюта въ счетѣ.

Магдебургъ, 20 Іюля 1886.

Г. Давигнонъ.

Für mich an die Ordre des Herrn C. F. Schwann, Werth in Rechnung.

Magdeburg, d. 20 Juli 1886.

G. Davignen.

Ц. Ф. Шваннъ.

Вмѣсто меня заплатите приказу Траутоттъ Ленца.

Потсдамъ, 31-го Іюля 1886.

Цезаръ Магнусъ.

C. F. Schwann.

Für mich an die Verordnung des Herrn Traugott Lenz.

Potsdam, d. 31 Juli 1886

Cäsar Magnus.

По сему векселю платежъ полученъ.

Берлинъ, 5-го Августа 1886.

Траутоттъ Ленцъ.

Empfangen.

Berlin, d. 5 August 1886.

Traugott Lenz.

§ 15 דיני המחאה (פראָטעסט).

המחאה הוא תעידת הנאטאריוס המעידה כי הבעצאגענער מונע את עצמו מלאשר ולקיים את הוועכסיל או משילום החוב עליו.

התעודה הזאת (אקט) מכלכלת בתוכה ענינים אלה:

א) תוכן הוועכסיל מלה במלה; ב) האקסעפטאציאן שלו; ג) האינדאססאמענטען הרשומים עליו; ד) מציאת או הערר המשלם על הוועכסיל בעת שדרשו ממנו את השילום; ה) הסבה אשר בעבורה נמנע הבעצאגענער מלשלם; ו) רשימת קבלת כסף חצי-הפראצענט; ז) חתימת יד וחותם הנאָטאריוס.

כל וועכסיל שנעשה עליו מחאה מחויב הפרעזענטאַנט להגיש אותו שנית לפני המשלם ביום הפרעון, ואם המשלם ישלם עליו מחויב הפרעזענטאַנט לקבל את השילום, אבל אם המשלם ימנע את עצמו מלשלם, יעשה עליו הפרעזענטאַנט מחאה על מניעת השילום.

המחאה תשולח למקום מגורת האיש ההוא אשר בדעת המחזיק את הוועכסיל לדרוש ממנו את השילום, ומראה לפניו ביחד עם הוועכסיל, אבל לא תמסר לידו בטרם שיקבל ממנו המחזיק את הוועכסיל את התשלומים.

אם המחאה עם הוועכסיל מסורים ליד המחזיק אותם רק למען קבל את התשלומים על פיהם, אז מחויב הוא להשיב אותם חזרה ליד בעליהם; כי זולת זה מחויב המחזיק את הוועכסיל לתת שכר ההפסד היוצא מזה לבעל הוועכסיל. אבל אם הוועכסיל הוא קנין המחזיק אותו, אז ע"י המגרעת הזאת יאבד את זכותו מלדרוש את הכסף ע"פ חוקי הוועכסיל מאת האינדאָססאַנטען ומאת הנותן את הוועכסיל, ולא יכול לדרוש את התשלומים באופן אחר כי אם בדרך המשפט הרגיל ובלי תשלום שכר ההפסד היוצא ע"י האיחור הזה.

§ 16 תביעת הוצאות (רעגרעסס), רעטאָוררעכנונג ורעטראַטטע,

המחזיק את הוועכסיל אשר הגיע מועד שילומו וראוי הוא לעשות עליו מחאה, יכול לדרוש מאת האנשים הקודמים לו (האינדאָססאַנטען והאויסשטעללער) איזו הוצאות ופראוויזיאָן $1/_3\%$ על סך הוועכסיל, ויש לו פתחון פה ע"ז, ולפיכך יש בידו לתבוע את נשיו באיזה מקום של אחד האנשים הקודמים לו (זיינען רעגרעסס נעהמען) מבלי שיביט על מערכת החותמים (רייהענפאָלגע).

ע"פ המשפט הזה ישוב הוועכסיל בדרך אשר הלך בו קדימה לעשות את דרכו אחורנית, עד אשר המחזיק את הוועכסיל יפנה אל הסעדענט (אינדאָססאַנט) שלו, והאחרון הזה יפנה אל האינדאססאנט הקודם לו שהוא הסעדענט שלו, עד אשר הוועכסיל בלכתו מאינדאססאנט לאינדאססאנט ישוב לאחרונה אל האויס-שטעללער.

כל אינדאססאנט מאלה יש לו פתחון פה לתבוע $1/_3\%$ פראָוויזיאָן, עד אשר באופן כזה יחויב האויסשטעללער, מלבד המחאה והוצאותיה, לשלם כל כך פעמים $1/_3\%$ פראָוויזיאָן כמספר האינדאססאנטען הנמצאים על הוועכסיל. ההוצאות האלה ימעטו לפניו רק אז אם אינדאָססאַמענטען רבים יעברו על פני הוועכסיל או אם מצא לו או לאחד מהאינדאססאנטען הראשונים איזה מתוך (אינטערווענציאָן).

הלוקח את הרעגרעסס מחויב לעשות חשבון הנקרא „רעטאָוררעכנונג", וזאת תבניתו:

Retourrechnung

zu dem Wechsel, Form. 6 und 7, welcher von S. Weintraut in Bremen zu Ehren des Giro von Carl West in Frankfurt a. M. bezahlt wurde, wie aus dem Accepte und der Quittung zu ersehen ist.

Betourrechnung über einen Wechsel von Tausend fünf Hundert Thaler Louisdor gezogen von Arnold & Scholl in New-York den 5 August 1886 auf Theodor Salomon in Bremen, 60 Tage nach Sicht

(Accept von 28 August 1886) an die Ordre von Schlick & Comp. in New-York, indossirt an Carl West in Frankfurt a. M. an George Leuner & Comp. ebendaselbst, an F. Oswald in Leipzig und von diesem an Leopold Meyer in Bremen, protestirt Mangels Annahme und Mangels Zahlung, wobei ich zu Ehren des Giro von Herrn Carl West in Frankfurt a. M. intervenirt doin:

Capital	Ld'or. R.	1500.—Grt.
Doppelte Proteste	„	3. 36 „
Provision ⅓% . .	„	5.— „
Courtage 1‰ . .	„	1. 36 „
Briefports und Stemp.	„	1. 12 „
	Ld'or. RC	1511.12 Grt

á 50¾ im 24½ ŁE.-Fuss ŁE. 2977.40 Xr.

Wofür ich mich in meiner Ritratte auf Herrn Carl West in Frankfurt a. M,, Ordre F. Hey, auf Licht erhole.

Bremen, den 28 October 1886.

S. Weintraut.

את הסך היוצא מן החשבון הזה יכול הלוקח את הרע־גרעסס, או התובע, לדרוש בכסף מזומן או בוועכסיל חוזר (ריק־וועכסיל, ריטראַטטע), או אם יש לו חשבון קבוע (לויפֿענדערי־רעכֿנונג) עם הנתבע יכול התובע לשעבד אותו בדרך פשוט מאד בעבור הסך הנ"ל, או לדרוש ממנו רימעססע.

אם לא נמצא מתוך להוועכסיל הזה אז יהיה נוסח החשבון ג"כ כנ"ל, רק שהמלות: „wobei ich zu Ehzen-intervenirt bin" לא יכתבו בו.

§ 17 אַנווייזונג מה היא?

על הרוב ישתמשו הסוחרים עם הוועכסלין גם במיני אַנוויי־זונגען, וביחוד בססחרים קטנים, אשר על ידיהם יעשו פשרה בהשואת החובות והתביעות שיש מזה לזה. האנווייזונג היא תביעה בכתב מאיש אחד על איש אחר הנזכר בה, לשלם סך ידוע בזמן מיוחד. האויסשטעללער נקרא אַססיגנאַנט, המשלם נקרא אַססיגנאַט והמקבל נקרא אַססיגנאַטאָר.

№ 9, נוסח האַנווייזונג

ואלה הם האינדאססאמענטען אשר עליו:

Вмѣсто меня заплатите приказу Баймана и К°. Валюта получена наличными.

Берлинъ, 15 Сентября 1886.

Ф. Зеелигъ.

Für mich an die Ordre der Herrn Baumann & Comp., Werth baar empfangen.

Berlin, d. 15 September 1886.

F. Seelig.

Вмѣсто насъ заплатите приказу Ніерица и К°. Волюта въ счетъ.

Берлинъ 23 Сентября 1886.

Байманъ и К°.

Für uns an die Verordnung des Herrn Nieritz & Comp., Werth in Rechnung.

Berlin, d. 23 September 1886.

Baumann & Comp.

Платежъ получилъ
по довѣренности Ніерица и К°.
Г. Гольберъ.

Empfangen
pr. pa. Nieritz & Comp.
H. Golberg.

אחרי שבארנו את חוקי הוועכסיל ומשפטיו לכל פרטיו ודקדוקיו הננו להביא פה את נוסחאות הוועכסלין גם בשפת רוסיא בכדי שיהיה המאמר הזה דבר השוה לכל נפש:

№ 1 וועכסיל נמשך

С.-Петербургъ, Мая 10-го дня 1887 года.

Вексель на 1000 руб. сер.

Въ одинъ мѣсяцъ, считая отъ вышеписаннаго числа, извольте заплатить по сему моему первому векселю С.-Петербургскому 1-ой гильдіи купцу Альберту Ферштеру, или его приказу, тысячу рублей серебромъ, которые я отъ него получилъ и поставьте оные въ счетъ по моему увѣдомительному письму.

Г-мъ Вагнеръ и К°.
въ Москвѣ. Антонъ Браунъ.

Первый

נוסח הוועכסיל נר' 2 נכתב ג"כ כנ"ל, רק שבמקום המלה „Angenommen" כותבים המלה „принятъ" או „Акцептуемъ".

№ 3. וועכסיל פשוט

Франкфуртъ па Майнѣ, Мая 1-го д. 1887.

Вексель на Fl. 465, въ Fl. 24½.

Въ три мѣсяца, считая отъ вышеписаннаго числа, по сему моему векселю повиненъ я заплатить Генриху Вагнеру, или кому онъ прикажетъ, четыреста шестьдесятъ пять Австро-Венгерскихъ гульденовъ, въ 24½, которые я отъ него сего числа товарами получилъ.

Фридрихъ Зоммеръ.

№ 4, קאָממיססיאָנס-טראַטטע

Амстердамъ, Февраля 1-го дня 1887 года.
Вексель на 1864 Марк. 8 шиллинг. Банка.

Въ два мѣсяца, считая отъ вышеписаннаго числа, извольте заплатить, по сему моему первому векселю, по собственному моему приказу, тысячу восемьсотъ шестьдесятъ четыре марки восемь шиллинговъ банка. Валюта на меня, и поставьте оные въ счетъ Л. Ц. по моему увѣдомительному письму.

Г-ну С. Г. Вендлеру.
въ Гамбургѣ. Рихардъ Фишеръ.

Первый.

במקום האַקסעפּטאַציאָן האשכנזית יכתבו בשפת רוסיא: „Акцептую на тысячу восемьсотъ шестьдесятъ четыре марки восемъ шиллинговъ банка" וחתימת ה' ווענדלער.

הוועכסיל נו' 5 נכתב כנוסח הוועכסיל נו' 4, רק שבמקום המלות: „Secunda-Wechsel (Prima unbezahlt)" כותבים: „второму векселю (если по первому не заплачено)" ומתחת הוועכסיל במקום המלה „Secunda" כותבים „Второй" ומוסיפים את השורות האלה:

Первый акцептъ врученъ 7-го Марта Г-ну Августу Гиттелю.

№ 6 וועכסיל

Нью-Іоркъ, Августа 5-го дня 1886.
Вексель на Ld'or 1500.

Въ шестьдесятъ дней по предявленію извольте заплатить по сему моему второму векслю (если по первому не заплачено) Г-мъ Шликкъ и К°, или ихъ приказу, тысячу пять сотъ Луидоровъ, которые я отъ нихъ получилъ и поставьте оные въ счетъ по моему увѣдомительному письму.

Г-ну Ѳедору Саломону
въ Бременѣ.
Въ случаѣ нужды у Г-на С.
Вайнтраута Арнольдъ и Шаллъ.
за К. В.

Второй.

במקום האַקסעפּטאַציאָן כותבים: „Принять въ счетъ надписи Г-на Карла Веста въ Франкфуртѣ на Майнѣ. Бременъ 28 Августа 1886 г. С. Вайнтраутъ". ההעתקה (קאָפּיע) נו' 7 כותבים ג"כ כנוסח הוועכסיל הזה ומוסיפים מן הצד: „Копія до надписи Г-на Георга Леунера и К°." ומתחת הוועכסיל מוסיפים את השורות:

Акцептованной оригиналъ врученъ 2-го Сентября, Г-ну Леопольду Меіеру.

№ 8 דאָמיציל-וועכסיל

Магдебургъ, Іюля 15-го дня 1886 года.
Вексель на B*M*. 250.

Въ три недѣли сроку, извольте заплатить по сему моему первому векселю Г. Давигному, или кому онъ прикажетъ, двѣсти пятьдесятъ марекъ банка. Валюта получена, и поставьте оные въ счетъ по моему увѣдомительному письму.

Г-ну Антону Крамеру.
въ Франкфуртѣ на Одерѣ,
платить въ Берлинѣ.
Шмендлеръ и К°

Принять на двѣсти пятьдесятъ Маркъ банка къ платежу по димисилированію Г. Ней и Франкѣ. Антонъ Краузе.

Первой

№ 9 אנווייזונג

Берлинъ, Сентября 15 дня 1886 г.
Вексель на B*M*. 180.—

Въ одинъ мѣсяцъ съ сего числа извольте заплатить по сему моему переводному письму Г-ну Ф. Зеелигу, или его приказу, сто восемьдесятъ Марокъ банка. Валюта въ счетѣ и поставьте оные въ

сче въ по моему увѣдомительному письму, или безъ онаго.

Г-ну Альберту Галлеру

въ Лейпцигѣ. Крангоъ Фельднеръ.

18 § השפעקולאציע.

רובי בתי הבערזע אחוזים ושלובים יחד בעסקיהם אף אם הם רחוקים זה מזה, וגם אם במדינות שונות, ולכן בעלות מחיר מין שטרות או ברדתו באיזה בערזע ע"י איזה סבה במקום ההוא, יראו עקבות פעולתה גם בשאר בתי הבערזע הרחוקים. הדבר הזה יצא לפעלו ע"פ רוב לא בעצם היום ההוא כי אם למחרתו, כי הידיעות תבואנה ע"פ רוב ע"י הטעלעגראף אחרי הצהרים ובתי הבערזע כבר סגורים. אולם ישנם סוחרים כאלה המקבלים ידיעות ע"ד מצב המחיר בבתי בערזע שונים בכל שעה, והדבר יודע לפעמים בין הסוחרים גם בעצם היום ההוא בבוקר כשהבערזע עודנה מלאה סוחרים (לכן באמשטרדם הבערזע בלילה — אחרי אשר ידעו ידיעות מכל הבערזין). אכן ע"פ רוב יכחדו הסוחרים את הידיעות ההן תחת לשונם ולא יודיעו לאחר את אשר ידעו הם, וירויחו עי"ז במכרם ביוקר שטרות שירד מחירם, או בקנותם בזול את השטרות שעלה מחירם. השפעקולאציע הזאת תקרא בשם:

19 § ארביטראזש (arbitrage).

הארביטראזש היא ידיעה המלמדת אותנו לבחור את הדרך הטוב והמועיל לשלם או לקבל בכסף, ר"ל שנדע לבחור את הדרך ההוא אשר אם נשלם בו איזה סך ידוע לפי המחיר המקומי נפסיד מעט, או אם נקבל בו איזה סך ידוע נרויח הרבה. הדרך הזה יכול להיות בשלשה אופנים: א) לפי ערך מדרגת הקורזען, ב) ע"פ חשבון הפראצענט (%) ממאה, ג) לפי ערך הקרן. ועלינו להעיר בזה כי הרעמיטענט נעשה קונה והטראססאנט — מוכר, ולפיכך משתדל הקונה תמיד לשלם פחות מכפי שאפשר להיות והמוכר משתדל לקבל יותר בכל מה שאפשר; ונבאר הענין במשלים ע"פ שלשת האופנים שאמרנו:

א) סוחר אחד במאסקווא מכונה בשם אבראמואהן נשאר חייב לסוחר אחד בפאריז מכונה בשם בערענפעלד בעד סחורה שקנה ממנו סך 4500 פראנק, ורצוננו לדעת באיזה אופן יותר טוב לפניו לשלם את נשיו: אם יקנה וועכסיל במישור על פאריז לפי הקורז 354 סאנטים בעד 1 רו"כ, או יקנה וועכסיל במאסקווא על ברלין וישלח אותו לפאריז אל ה' בערענפעלד אשר ימכור אותו לפי הקורז הפאריזי על ברלין; הקורז בפעטערסבורג על ברלין הוא 273 ובפאריז 124?

אם נרצה להשוות את הקורזען, נצטרך לחקור איזה מהם טוב ומועיל, הישר או הבלתי-ישר; ובכן נעשה את החשבון בערך משולבות (קעטטען-רעכנונג) כזה:

דרך ברלין

פראנק X = רו"כ 1
רו"כ 100 = R⁄⁄. 273
R⁄⁄. 100 = fr. 124
} X = סאנטים 339.

(מצב המשולבות יקום מהשתוות מכפרים, שכל שורה תחתונה תתחיל בשמאל עם המין שנגמר בשורה העליונה ממנה בימין. השאלה נתחיל להשיג בשמאל מסומנת ע"י האות X ונחבר אותה עם סי' ההשתוות = לימין, ולימין ההשתוות נציג את המספר שיש לנו להשוות עם השאלה. ותחתיהם בשורה השניה נתחיל בשמאל עם המין אשר גמרנו למעלה בימין, ונחבר גם אותה בסימן השתוות לימין, ולימינה נציג מספר אחר שיש לנו להשוות. ועי"ז הסדר נסדר את כל המספרים עד תמם לימין עם מספר הנקוב בשם השאלה הראשונה שנכתב למעלה בשמאל. ובכן יהיה המצב נצב כמו נגד עפ"י ב' עמודים. נכפול את כל המספרים מעמוד תימני זה בזה והמכפלה תהיה לנו למחולק; ואח"כ נכפול את עמוד השמאלי והמכפלה תהיה לנו למחלק, נחלק את המחולק ע"י המחלק והמנת היוצא נקוב בשם השאלה).

נמצא כי אם נשלח את הוועכסיל ישר לפאריז (רעמיטירען) יעלה 1 רו"כ 354 סאנטים, ואם נשלחהו דרך ברלין יעלה רק 339 סאנטים, ולפיכך יותר טוב לשלחו ישר.

אבל אם נרצה להשוות ע"פ הפראצענטין אז נציג לערך את המספר 100, כזה:

דרך ברלין

רובל X = רו"כ 100
רו"כ 1 = cs. 354
cs. 100 = fr. 1
fr. 124 = R⁄⁄. 100
R⁄⁄. 273 = רו"כ 100
} X = רו"כ 104,57

ולפ"ז יתנו בעד 100 רו"כ דרך ברלין 104,57 רו"כ, ר"ל בקנית וועכסיל על פאריז נרויח 4,57% (בקרוב 4½%) לעמת הוועכסיל הברליני.

ואם נרצה עוד להשוות את ערך הקרן בעצמו נמצא:

דרך ברלין

רו"כ X = fr. 4500
fr. 124 = R⁄⁄. 100
R⁄⁄. 273 = רו"כ 100
} X = רו"כ 1329,32

ישר על פאריז

רו"כ X = fr. 4500
fr. 1 = cs. 100
cs. 354 = רו"כ 1
} X = רו"כ 1271,18

ונראה מזה כי בשלחנו את הוועכסיל בישר נרויח 58,13 רו"כ לעמת השלוח דרך ברלין, וזה מבואר.

ב) פעטערבורג מחויב לשלם בלאנדאן 1000 Ł (פפונד שטערלינג) ויכול לשלם את הסך ביושר לפי הקורז 37½ (פענס בעד 1 רו"כ), דרך האמבורג לפי הקורז 13½ (רייכסמארק בעד 1) ודרך פאריז לפי הקורז 25½ (fr. בעד 1 Ł). מעתה אם בפעטערבורג יהיה הקורז על האמבורג 34 (שילינג (.s) בעד 1 רו"כ) ועל פאריז 405 (סאנטים (.cs) בעד 1 רו"כ), כיצד טוב לפנינו לשלם את החוב.

נעשה כמו שהראנו בשעבר ונמצא כי בשילוח הוועכסיל דרך פאריז נרויח בהקורז 21/34, בהפראצענטין 1 67/108% ובהקאפיטאל 103,70 רו"כ, כזה:

השתוות הקורזען:

דרך פאריז

d. X = R° 1
R° 100 = fr. 405
fr. 25½ = Ł 1
Ł 1 = d 240
} X = 38/2/17

דרך האמבורג

(פענס) d X = (רו"כ) R° 1
R° 1 = s. 34
s. 16 = B⁄⁄. 1
B⁄⁄. 13½ = Ł 1
Ł 1 = d 240
} X = 37 7/9 d.

השתוות הפראצענטען.

דרך פאריז

R° X = 100 R°
R° 1 = d $37\frac{1}{2}$
d 240 = Ł 1
Ł 1 = fr. $25\frac{1}{2}$
fr. 4,05 = R° 1
X = $99\frac{9}{34}$

דרך האמבורג

R° X = 100 R°
R° 1 = d $37\frac{1}{2}$
d. 240 = Ł 1
Ł 1 = Bℳ. $13\frac{1}{2}$
Bℳ. 1 = s. 16
s. 34 = R° 1
X $99\frac{9}{34}$ R°

השתוות הקאפיטאלען.

פאריז

R° X = Ł 100
Ł 1 = fr. $25\frac{1}{2}$
fr. 405 = R° 100
X = R° 6296,30

האמבורג

R° X = Ł 1000
L 1 = Bℳ. $13\frac{1}{2}$
Bℳ. 1 = s. 16
s. 34 = R° 1
X = 6352,94 R°

ישר

R° X = Ł 1000
Ł 1 = d. 240
d. $37\frac{1}{2}$ = R° 1
X = R° 6400

ג) פעטערבורג נושה בפאריז סך 4025 . fr ורוצה לדעת באיזה אופן יועיל לו יותר אם להציג וועכסיל ישר על פאריז לפי הקורז $402\frac{1}{2}$ (סאנטים בעד 1 רו"כ) , או למכור את תביעתו בהאמבורג לפי הקורז $188\frac{3}{4}$ (פראנק (fr) בעד 100 רייכסמארק (Al) , או באמסטרדם לפי הקורז 56,625 (גולדען (R&) בעד (fr. 120 , או בלאנדאן לפי הקורז 25,60 (.fr בעד 1 Ł) , אם בפעטערבורג יהיה הקורז על האמבורג $33\frac{7}{8}$, על אמסטרדם 190 ועל לאנדאן 37 ?

נעשה מעשה החשבון בשלשת האופנים כמו שהראנו לטעלה ונמצא כי יותר טוב להציג הוועכסיל דרך לאנדאן, כזה :

השתוות הקורזען.

לאנדאן

cs. X = רו"כ 1
רו"כ 1 = d. 37
d. 240 = Ł 1
Ł 1 = fr. 25,60
fr. 1 = cs 100
X = cs. $394\frac{2}{3}$

אמשטרדם

cs. X = רו"כ 1
רו"כ 1 = Cfl. 1,90
Cfl. 56,625 = fr. 120
fr. 1 = cs. 100
X = cs. 402,65

האמבורג

cs. X = רו"כ 1
רו"כ 1 = s. $33\frac{7}{8}$
s. 16 = Bℳ. 1
Bℳ. 100 = fr. $188\frac{3}{4}$
fr. 1 = cs. 100
X = cs. 339,62

השתוות הפראצענטען.

לאנדאן

X = רו"כ 100
רו"כ 100 = fr. $402\frac{1}{2}$
fr. 25,60 = L 1
Ł 1 = d 240
d 27 = רו"כ 1
X = 101,98

אמשטרדם

X = רו"כ 100
רו"כ 100 = fr. $402\frac{1}{2}$
fr. 120 = Cfl. 56,625
Cfl. 190 = רו"כ 100
X = 99,96

האמבורג

X = רו"כ 100
רו"כ 100 = fr. $402\frac{1}{2}$
fr. $188\frac{3}{4}$ = Bℳ. 100
Bℳ. 1 = s 16
s $33\frac{7}{8}$ = רו"כ 1
X = 100,72

השתוות הקאפיטאלען.

לאנדאן

רו"כ X = fr. 4025
fr. 25,60 = Ł 1
Ł 1 = d 240
d 37 = רו"כ 1
X = רו"כ 1019,85

אמשטרדם

רו"כ X = fr. 4025
fr. 120 = Cfl. 56,625
Cfl. 190 = רו"כ 100
X = רו"כ 999,63

האמבורג

רו"כ X = fr. 4025
fr. $188\frac{3}{4}$ = Bℳ. 100
Bℳ. 1 = s. 16
s $33\frac{7}{8}$ = רו"כ 1
X = רו"כ 1007,23

ישר

רו"כ X = fr. 4025
fr. $402\frac{1}{2}$ = רו"כ 100
X = רו"כ 1000

פעטערסבורג משוה את הקורזען שלו עם הקורזען באמשטרדם ומוצא את ערכם זה לזה כזה :

הקורז:	בפעטערבורג:	באמשטרדם:
על האמבורג	s $34\frac{1}{2}$ בעד 1 רו"כ	Bℳ. 40 בעד Cfl. 36
" לאנדאן	" 1 " d 38	Ł 1 " " 12,2
" פאריז	" 1 " cs 405	fr. 120 " " 57
" וויען	" 1 " xr. 158	Cℳ. 30 fl " " $36\frac{1}{2}$
" בערלין	" 100 " Bℳ. 321	Bℳ. 420 " " 250
" אמשטרדם	" 1 " Cts 190	

ועתה חפץ הוא לדעת באיזה דרך טוב לו להציג את הוועכסיל אשר הוא נושה עליו כסף, ולכן מעריך הוא את הקורזען בזה :

האמבורג	לאנדאן	פאריז
X = Cfl. 1	X = Cfl. 1	X = Cfl. 1
36 = Bℳ. 40	12,2 = Ł 1	57 = fr. 120
1 = s 16	1 = d 240	1 = cs 100
$34\frac{1}{2}$ = רו"ב 1	38 = רו"ב 1	405 = רו"ב 1
X = קאפ' 51,53	X = קאפ' 51,77	X = קאפ' 51,98

וויען	ברלין	אמשטרדם (ישר)
X = Cfl. 1	X = Cfl. 1	X = Cfl. 1
$36\frac{1}{2}$ = 30 fl. Cℳ.	250 = Bℳ. 420	190 = רו"ב 100
158 = רו"ב 100	321 = רו"ב 100	X = קאפ' 52,63
X = קאפ' 52	X = קאפ' 52,34	

מכל המערכות האלה נראה בעליל כי אם היה ס"ט פעטערסבורג נשאר חייב לאמשטרדם איזה סך ידוע כי אז שלח את נשיו בוועכסיל על האמבורג ; אבל אם היה פעטערבורג נושה באמשטרדם כי אז העיר וועכסיל (טראסירט) בישר על אמשטרדם.

מלבד זאת נוכל לדעת בזה איזו וועכסיל באמשטרדם נמכרים או נקנים בזול ואיזו ביוקר מבס"ט פעטערסבורג, ולפ"ז נחשוב מערכות אלה :

פאריז :	וויען :	ברלין :
X = רו"ב 1	X = רו"ב 100	X = רו"ב 100
1 = cts 190	100 = Cfl. 190	100 = Cfl. 190
100 = Cfl. 1	$36\frac{1}{2}$ = fl. 30	250 = Bℳ. 420
57 = fr. 120	X = fl. $156\frac{12}{73}$	X = Bℳ. $319\frac{1}{5}$
1 = cs 100		
X = cs 400		

האמבורג :	לאנדאן :
X = רו"ב 1	X = רו"ב 1
1 = cts 190	1 = cts 190
100 = Cfl. 1	100 = Cfl. 1
36 = Bℳ. 40	12,2 = Ł 1
1 = s 16	1 = d 240
X = s $33\frac{7}{9}$	X = d $37\frac{23}{61}$

נשוה היות את הקורזען הבלתי־ישרים האלה עם הקורזען הישרים, נמצא כי באמשטרדם עולה הקורז על כל חמשת המקומות יותר מבפעטערסבורג.

בעסקי הוועכסלין יקרה לפעמים כי המציג את הוועכסיל או הטראססאנט ירויח מאומה בערך הזמן או ע"י דיסקאנטא, הריוח הזה כיצד ? — הטראססאנט מציג את הוועכסיל (לא באופן שיקבל תכף את הכסף) — בעת שמצב ומעמד הקורזען הוא טוב — על שנים או שלשה חדשים ונותן צו להמשלם על הוועכסיל או להטראססאט כי בשלמו את הטראטטע יעשה עליו חזרה טראטטע (ר"ל על הטראססאנט) על שנים או שלשה חדשים, אשר עי"ז ירויח הטראססאנט מד' עד ו' חדשים והסך אשר יקבל בעד הטראטטע הזאת יוכל לתת שוב ברבית על משך הזמן הנ"ל.

העסק הזה נקרא „ראמבורס" (Rembours). אבל אם הטראססאנט מוכר את הטראטטע שלו במשך ב' או ג' שבועות אחרי השגתה, אז אם כל וועכסיל הולך ב' חדשים יוכל להרויח עי"ז הרעמבורס הזה ג' חדשים ויותר, אשר לפי הדיסקאנטא 6% יעלה הריוח $1\frac{1}{2}$%.

בעסקי הוועכסלין מעריכים ג"כ את ההוצאות הנופלות בעת המכירה (פראוויזיאן) וקורטאזש, אם העסקים נעשים באמצעות איזה מקומות, ר"ל לא ביושר.

ההוצאות האלה הן שכר הקאררעספאנדענט העושה את מכירת הוועכסיל ושכר סרסור (קורטאזש), ונחשבות מן $\frac{1}{2}$ עד 1% מסך הוועכסיל ונגרעים מסך המכירה, ונבאר את הענין במשל :

פעטערסבורג השיג וועכסיל על לאנדאן בסך L 2000 דרך אמשטרדם לזמן פרעון שני חדשים ע"פ הקורז $12\frac{1}{2}$, גם 192 עם רעטבורס ? נחשוב כזה :

X = Ł 2000	
1 = Cfl $12\frac{1}{2}$	
100 רו"ב = 192, ומזה 13020,83 רו"ב = X	
נגרע מזה הוצאות המכירה באמשטרדם	$\frac{3}{4}$% = 97,66 "
	12923,17 רו"ב
נוסיף לזה הטבת הקאפיטאל בעד ג' חדשים לפי 6% או $1\frac{1}{2}$% בעד ג' חדשים	= 193,84 רו"ב
פדיון הנקי	= 13117,01 רו"ב

את החשבון הזה נוכל להוציא בנקל ע"פ חשבון המשולבות כזה :

X	=	Ł	2000
1	=	Cfl.	$12\frac{1}{2}$
192	=	רו"ב	100
100	=	רו"ב	$99\frac{1}{4}$ (בעת מכירת הטראטטע)
100	=	רו"ב	$101\frac{1}{2}$ (בעת הטבת הקאפיטאל)
X כנ"ל.	=	רו"ב	13117,01

הסך הזה יהיה רק אז נקי אם אחרי שני הדשים יהיה מצב הקורזען טוב בעד פעטערבורג כמו שהראנו למעלה, או אם בית המסחר בלאנדאן יוכל להמציא לו תועלת בקורזען יותר טובים מבמקומות אחרים. ועי"ז יוכל פעטערבורג ליסד את השפעקו־לאציע שלו.

ואולם מבלי שנביט על תנועת הקורזען נמצאים סמנים רבים ואותות ומופתים אשר לפיהם יוכל הסוחר המנוסה והמלומד להכיר מראש את מצב הקורזען והמשכם האמתי, ועל הרוב נוסדו ע"ז כל השפעקולאציעס של הבאנקייען ועסקי הכספים של בתי המסחר הגדולים.

כל המשלים האלה הם חזון יקר מאד בעולם המסחר. מכל המשלים שהראנו למעלה נראה בעליל כמה יוכל הסוחר להשתכר בוועכסיל אחד אם ידע לכלכל דבר מסחרו במשפט ; כדבר הזה יהיה גם בחשבונות המסחר בעסקי שטרי הפרעמיע.

מכל האמור עד כה נוציא משפט ישר כי החשבונות המסתעפים מעסקי הוועכסלין נחשבים ונעשים בשני אופנים : א) חשבונות פשוטים או ישרים, ב) חשבונות מורכבים או בלתי ישרים. החשבונות הישרים מורים להעתיק את הוועכסלין ממקום למקום בלי כל אמצעות, והבלתי ישרים — אם מחיר הוועכסלין נקצב בין שני מקומות שאינם ביחס ישר, בערך למקום שלישי, ונבאר בזה עוד שני משלים :

א) כמה רו"ב נקבל בעד Bℳ. 5357. 2s על האמבורג ישר אם הקורז הוא s. $34\frac{1}{2}$?

רו"ב X = Bℳ. $5357\frac{1}{8}$	X = 2484,46 (רוב"ם)
Bℳ. 1 = s 16	
s $34\frac{1}{2}$ = רו"ב 1	

ב) כמה עולה בפעטערסבורג מחיר L 200 על לאנדאן דרך האמבורג לפי הקורזען 35 גם $13\frac{5}{8}$?

רו"כ × = Ł 2000
Ł 1 = Bℳ. $13^5/_8$
Bℳ. 1 = s 16
s 35 = רו"כ 1

} × = רו"כ 12457,14

או אם ננכה ½ % קאָממיססיאָן עבור הקאָררעספאָנדענט בהאמבורג יעלה 86, 12394 רו"כ .

כהתימי לכתוב את מאטרי זה אמרתי כי לא למותר יחשב להראות פה נוסח הוועכסיל גם בשפת צרפת ועגגלאנד למען יצא המאמר שלם בכל עניניו ומקובל לרצון לפני כל הסוחרים ללאומותיהם , וזאת תבניתם :

בשפת צרפת:

Moscou le 26 Août 1886.
Moskau, den 26 August 1886.

Pour Frs 3000.
Für Frs 3000.

A trois mois de date payez
In drei Monate nach dato zahlen Sie
par cette seconde de change
gegen diesen Secunda Wechsel
(la première ne l'étant) a l'ordre de
(Prima un bezahlt) an die Ordre des
M-r D'Aville la Somme de trois
Herrn D'Aville die Summe von drei
mille Francs, valeur reçue en
Tausend Franc, Werth empfangen in
marchandises, que passerez suivant
Waaren welche übergehen laut
l'avis de K. N. Popov.
Bericht von K. N. Popov.

A. M-r Pelletier a Paris.
An Herrn Pelletier in Paris.

Seconde.

בשפת ענגלאנד:

Manchester, of 9 Mai 1887.
Manschester, den 9 Mai 1887.

Exch^e for Ł 200.
Wechsel für Ł 200.

Three months at date pay this
Drei Monate nach dato zahlen Sie
my First of Exchange to the
meinem Prima Wechsel an die
order of Mr Brown two hundred
Ordre des Herrn Brown zwei Hundert
pounds as per advice of Coradini.
Pfund Sterling laut Bericht auf Coradini.
To M-r Moor in London.
Herrn Moor in London.

First (Prima).

אלה הם דרכי המסחר עם הוועכסלין וכל חוקותיו לכל פרטיו ומשפטיו .

I. Lewik.

שדה־לבן (פ׳ קיוב) בירח סיון התרמ"ז .

נוסח לוועכסל נמשך (טראטטע) № 1

P R I M A

St. Petersburg den 10 Mai 1887. Für R. S. 1000.

Einen Monat dato zahlen Sie gegen diesen Prima Wechsel an die Ordre des Herrn Albert Förster die Summe von Rubel Silber Tausend den werth empfangen, und stellen ihn auf Rechnung laut Bericht.

Herrn Wagner & Comp. in Moskau

ANTON BRAUN.

№ 2 וזאת תבנית האקסעפטאציאן *)

Angenamen Wagner & Comp.

St. Petersburg den 10 Mai 1887. Für R· S. 1000.

Einen Monat dato zahlen Sie gegen diesen Prima Wechsel an die Ordre des Herrn Alber Förster die summe von Rubel Silber Tausend, den werth empfangen und stellen ihn auf Recht laut Bericht.

Herrn Wagner & Comp. in Moskau.

ANTON BRAUN.

*) מנהג הסוחרים הוא לכתוב את האקסעפטאציאן בדיו אדום לרוחב השירות.

№ 3 נוסח לוועכסיל פשוט

Frankfurt a M. den 1 Mai 1887. Per fl. 465 im 24½ Fl. Fl.-Fuss.

Drei Monate dato zahle ich gegen diesen meinen Sola-Wechsel an die Ordre des Herrn Heinrich Wagner die summe von Virhundert fünf und sechzig Gulden im 24½ Fl.-Fuss, den Werth in Waaren empfangen.

Auf mich selbst zahlbar in Frankfurt a. M.

FRIEDRICH SOMMER.

№ 4 נוסח לקאממיססיאנס־טראטטע עם ארדרע עצמית

Amstardam den 1 Febrnar 1887. Per Bc/. 1864.8.

Zwei Monate nach heute zahlen Sie gegen diesen Prima-Wechsel an die Ordre von mir selbst die Summe von Tausend acht Hundert vier und sechzig Mark, acht Schillinge Banco; den Werth in mir selbst, und stellen ihn auf Rechnung L. C.*) laut Bericht.

Herrn C. S. Wendler in Hamburg. RICHARD FISCHER.

**) Angenemmen für Tausend acht Hundert vier und sechzig Mark 8 Schilunge Bances.
C. S. Wendler.

*) (L. Cäsar in Leipzig.)

**) המלות האלו יכתבו בדיו אדום לרוחב השורות.

וזה הוא נוסח הקאממיססיאנס־טראטטע השייכה לנומר 4. № 5

Amsterdam, den 1 Februar 1887. Per B$\mathscr{M}$. 1864. 8.

Zwei Monate nach heute zahlen Sie gegen diesen Secunda-Wechse' (Prima unbezahlt), an die Ordre von mir selbst, die Summe von Tausend acht Hundert vier und sechzig Mark acht Schillinge Banco; den Werth in mir selbst, ihn auf Rechnung L. C. laut Bericht. Herrn C. G. Wendler.

Hamburg. RICHARD FICHER.

Secunda.

Die acceptirte Prima ausgeliefert d. 7 März an Herrn August Hitte.

סעקונדא־וועכסיל № 6

New-Iork, den 5 August 1886. Per Ld'or R$\mathscr{M}$. 1500.

Sechzig tage nach Sicht zahten Sie gegen diesen Secunda-Wechsel (Prima nicht), an die Ordre der Herren Schlick & Comp., die Summe von Tausend fünf Hundert Thaler Lonisd'or; den Werth empfangen, und stellen ihn auf Rechnung, laut Bericht. Herrn Theodor Salomon in Bremen.

Nöthigenfalls bei Herrn S. Weintraut

r. C. W. ARNOLD & SCHALL

Secunda.

*) Angenemen zu Ehren des Girs von Herrn Carl West in Frankfurt a. M.
Bremen, den 28 August 1886. S. Weintraut.

*) המלות האלו יכתבו בדיו אדום לרוחב השורות :

קאפיע של הסעקונדא (כדובליקאט) № 7

Copie bisan das Giro von George Leuner & Comp.

New-Iork, den 5 August 1886. Per Ld'or R$\mathscr{M}$. 1500.

Sechzig Tage nach Sicht zahlen Sie gegen diesen Secunda-Wechsel (Prima nicht), an die Ordre der Herren Schlick & Comp., die Summe von Tausend fünf Hundert Thaler Lonisd'or, den Werth empfangen, und stellen ihn auf Rechnung, laut Bericht.

Herrn Theodor Salomon in Bremen.

Nöthigenfalls bei Herrn S. Weintraut pr. C. W. ARNOLD & SCHOLL.

Secunda.

Das acceptirte Original ausgeliefert den 2 September an Herrn Leopold Meyer.

נוסח הדאמיציל־וועכסיל № 8

Magdenburg, den 15 Juli 1886. Per Bco. 250.

Drei Wochen dato zahlen Sie gegen diesen Prima-Wechsel an die Ordre des Herrn S. Pavignon, die Summe von Zwei Hundert fünfzig Mark Banco, den Werth verstanden, und stellen ihn auf Rechnung, laut Bericht.

Herrn Anton Kramer
in Frankfurt a. d. O
zohlbar in Berlin
Prima.

SCHMENDLER & Comp

*) Angenomen für Zwei hundert fünfzig Mark Banco, zahlbar im Domicil des Herren Ney & Franke. Anton Krause.

נוסח האנווייזונג № 9

Berlin, den 15 September 1886. Für Bco. 180.

Anweisung.

Einen Monat dato zahlen Sie gegen diese Anweisung, an die Ordre des Herrn F. Seelig, Hundert achtzig Mark Banco, den Werth in Rechnung und stellen ihn auf Rechnnng laut oder ohne Bericht.

Herrn Albert Haller iu Leipzig. CRANGOTT FELDNER.

לוח

לשנת התרמ״ח לב״ע

היא שנת חמשת אלפים שש מאות וארבעים ושמונה לבריאת עולם,
שנה חמישית למחזור רצ״ח ללבנה ושנת העשרים למחזור ר״ב לחמה,
שנה הששית לשמטה לדעת הגאונים ז״ל ולמנהג תושבי א״י.

קביעות שנה זו בח״ג ופשוטה, ימיה שנ״ג ושבתותיה חמשים.

בלוח זה ימצא הקורא: ימי השבוע והחדש, שבתות השנה ופרשיותיהן, המועדים והצומות, המולדות והתקופות, שאלת המטר והספירה, סוק״ל לכל חדש, שקיעת החמה לכל ערבי ומוצאי שבת ליושבים ברוחב ווארשא 52° 13′, לקויי חמה לבנה, ועוד דברי חפץ. גם ימצא לוח הקראים, לוח הנוצרים לרוסים ולרומאים (מנהג פולין וחו״ל) ולוח המחמדנים; השואת מניניהם עם מניננו, חגיהם וחגי בית מלכנו יר״ה.

ימי השבת והמועדים לכל עם ועם הצגנו באותיות גדולות למען יכירום רואיהם. המועדים המצוינים בכוכב *. הם גדולים ואסורים במלאכה; המצוינים [] הם לקראים והמצוינים () הם חגי הממשלה.

עם לוח העתים או ציון לזכרון קורות ישראל על פי חדשי השנה*)

השקיעות הנצבות בלוח הן ברגע בוא שפת השמש העליונה מתחת לאופק לעין הרואה, כי היא השקיעה האמורה בתורה לפי קבלת חז״ל, ולקחנו בזה חצי קוטר השמש הנראה הבינוני ″52 ′15, ושבירת קרני האור באופק הבינונית ″54 ′34 העולה ביחד אל 3 מינוטין 23 זעקונדע, וכאשר נגרע שעור זה מזמן השקיעה המוצגה פה, תצא לנו שקיעת מרכז השמש לתוכנים באופק ווארשא, אשר רחבה ′13 °52 וארכה מגרעענוויך (גריהניטש) $1^h\ 24^m\ 17^s$ למזרח.

פרטי הלקויים:

1) **לקוי לבנה כולל** בליל מוש״ק ט״ז שבט, נראה במערב אזיא, באיירָאפא, באַפריקא ובאַמעריקא הדרומית ובמזרח אַמעריקא הצפונית.

ראשית הלקוי	6	מינוט על שעה 11	בערב
ראשית לקוי הכולל	$7^1/_2$ „	„ 12	„
סוף לקוי הכולל	$45^1/_2$ „	„ 2	„
סוף הלקוי	46 „	„ 3	בבוקר.

2) **לקוי חמה חלקי** (בתכלית גדלו עד חציה) 15 מינוט על שעה 2 בליל מוש״ק א׳ דר״ח אדר, ונראה בגלילות ציר הדרומי.

3) **לקוי חמה חלקי** (בתכלית גדלו עד חציה) 7 מינוט על שעה 9 בבוקר יום ב׳ ר״ח אב, ונראה בדרום ים הודו.

4) **לקוי לבנה כולל** נראה במערב איירָאפא, באַפריקא ויםהאנטלאנטי ביום ב׳ ט״ו אב.

ראשית הלקוי	$31^1/_2$	מינוט על שעה 6	בבוקר
ראשית לקוי הכולל	$30^1/_2$ „	„ 7	„
סוף לקוי הכולל	12 „	„ 9	„
סוף הלקוי	11 „	„ 10	„

5) **לקוי חמה חלקי** (בתכלית גדלו עד חמשיתה) נראה בצפון איירָאפא ובים הקרח הצפוני, 42 מינוט על שעה 8 ביום ג׳ לערב א׳ דר״ח אלול.

*) ציוני העתים לקוחים מתלוח של בן־יהודה בירושלים עם שנויים, הוספות ותקונים.

תרמ״ח

מזל מאזנים

תשרי (ל׳ יום) — מולדו א׳ תתנ״ו .

והוא 47 דקה (מינוט) 10 חלקים על שעה 7 מוש״ק כ״ט אלול תרמ״ז .

סוק״ל כל ליל ערב סוכות י״ד בו . התקופה נופלת בליל ו׳ שעה 9 בערב , י״ט בו .

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי החדש	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו״ל) 1887	ימי החדש	ימי החדש	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח׳ ושבתם יום ו׳ בשבוע	שקיעת החמה כאופק ווארשא
									שעה מי׳ זקו׳
ב	א	א׳ דר״ה (תשליך) [ר״ה השנה]	*א	7	Wrzesień Septemb. Сентябрь	19	1	מאהארערעם (30 יום) ר״ה למחמדנים .	
ג	ב	ב׳ דראש השנה	ב	8	Рожд. Пр. Б.	20	2		
ד	ג	צום גדליה	ג	9	III Quatem, Mateusz.	21	3		
ה	ד		ד	10		22	4		
ו	ה	התקופה האמתית בשעה 9 בבוקר	ה	11		23	5		6 2 45
ז	ו	וילך (שבת שובה)	ו	12		24	6		6 0 44
א	ז		ז	13		25	7		
ב	ח		ח	14	Возд. чес. кр.	26	8		
ג	ט	ערב יו״כ א״א מ״ל ולמנצח	ט	15		27	9		5 54 42
ד	י	יום כפור [יו״כ]	*י	16		28	10	צום האשורא , להריגת הוסיין .	5 52 41
ה	יא		יא	17	Michała	29	11		
ו	יב		יב	18	Erntefest (Luth.)	30	12		5 48 41
ז	יג	האזינו	יג	19	Październ., Oktob.	1	13		5 46 40
א	יד	ערב סוכות	יד	20	Aniołów	2	14		
ב	טו	א׳ דסוכות (למען אמתך) [סוכות]	*טו	21		3	15		
ג	טז	ב׳ דסוכות (אבן שתיה)	טז	22		4	16	ירושלים נבחרת לקיבלא	
ד	יז	א׳ דחוה״מ (אערוך שועי)	יז	23		5	17		
ה	יח	ב׳ דחוה״מ (אום אני חומה)	יח	24		6	18		
ו	יט	ג׳ דחוה״מ (אל למושעות)	יט	25		7	19		5 34 36
ז	כ	שחוה״מ קהלת (אום נצור׳) [כרכה]	כ	26	ап. Іоан. Б.	8	20		5 32 36
א	כא	הושענא רבה	כא	27		9	21		
ב	כב	שמ״ע (משיב הרוח) [שמ״ע]	*כב	28		10	22		
ג	כג	שמחת תורה (ברכה)	כג	29		11	23		
ד	כד	אסרו חג [צום גדליה]	כד	30		12	24		
ה	כה		כה	1	Октяб. пок. пр. Б.	13	25		
ו	כו		כו	2		14	26		5 20 34
ז	כז	בראשית מבה״ח (ברכי נפשי)	כז	3		15	27		5 18 34
א	כח		כח	4		16	28		
ב	כט	ערב ראש חדש	כט	5	Jadwigi	17	29		
ג	ל	א׳ דר״ח מרחשון [ר״ח חשון]	א	6	Lukasz	18	30		

לוח העתים י׳ תשרי ה״א קנ״ה, גזרת סגרוס האחרון על יסודי צרפת . י״א — ה״א תקנ״א, מלך צרפת אסר וקיים חקת קהל גוי לזכות את ישראל בזכות אזרח . י״ט—ה״א תקנ״ח, מת הגר״א מווילנא ז״ל. כ״ג—ג״א תתכ״ט, נפילת בטיר במלא בידי טיטוס . כ״ז—ג״א תקל״א, הבדלת נשים נכריות ע״י עזרא ונחמיה . כ״ח—מות שמעון הצדיק .

תרמ"ח

מולו עקרב

חשון (כ"ט יום) — מולדו ב׳ י"נ תקס"ט.

והוא 31 דקה 11 חלקים על שעה 8 בבוקר יום ב׳ ער"ח.

סוק"ל 53 מינוט על שעה 2 ליל ג׳ י"ד בו.

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי החדש	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1887	ימי החדש	ימי החדש	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים לסח׳ ושבתם יום ו׳ בשבוע	בקיעת החמה בהופק והשבתה / זקונ׳ מ׳ סעה
ד	א	ב׳ דראש חדש	ב	7	Reformation. Октяб.	19	1	סאפאר (29 יום)	
ה	ב		ג	8		20	2		
ו	ג		ד	9		21	3		5 6 42
ז	ד	נח מברכין בה"ב	ה	10		22	4		5 4 44
א	ה		ו	11		23	5		
ב	ו	תענית שני קמא	ז	12	Rafała	24	6		
ג	ז		ח	13		25	7		
ד	ח		ט	14		26	8		
ה	ט	תענית חמישי	י	15		27	9		
ו	י		יא	16	Szymon i Iudy	28	10		4 53 8
ז	יא	לך לך	יב	17		29	11		4 51 14
א	יב		יג	18		30	12		
ב	יג	תענית שני בתרא	יד	19		31	13		
ג	יד		טו	20	Listopad, Novem.	1	14		
ד	טו		טז	21	Wszystk. Świąt	2	15		
ה	טז		יז	22	Каз. ик. Б.	3	16		
ו	יז		יח	23		4	17		4 40 2
ז	יח	וירא	יט	24		5	18		4 38 14
א	יט		כ	25		6	19		
ב	כ		כא	26		7	20		
ג	כא		כב	27		8	21		
ד	כב		כג	28		9	22		
ה	כג		כד	29		10	23		
ו	כד		כה	30	Marcini	11	24		4 27 38
ז	כה	חיי שרה מברכין החדש	כו	31		12	25		4 25 56
א	כו		כז	1	Ноябрь	13	26		
ב	כז		כח	2		14	27		
ג	כח		כט	3		15	28		
ד	כט	ערב ראש חדש	ל	4		16	29	יום תרועה, חג העולטים	

לוח העתים א׳ חשון ה"א ת"ר, בא מונטיפיורי לאלכסנדריא להשתדל לפני הסולטאן ע"ד עלילת דם. ב׳ — ד"א תתקל"ה, כבוש ירושלים מאת נוסעי הצלב ע"י צלאח-דין. ז׳ — ה"א רמ"ד, תרקווימדא ציוה ליסד האינקוויזיציא בספרד. י׳ — ה"א ת"ר, כתב הדת מהסולטאן תוגרמה, כי עלילת דם שקר והיהודים שוים לכל האזרחים. י"ד — ה"א תרכ"ח, פרעות נגד יהודים בגאלאץ ברומניא. כ"ה — ה"א נ"ב, גורש גרוש על יהודי אנגליה.

תרמ״ח

מזל קשת

כסלו (כ״ט יום) — מולדו ד׳ ב׳ רפ״ב .

והוא 15 דקה 12 חלק על שעה 9 בערב יום ד׳ ער״ח .

סוק״ל : כל ליל ד׳ י״ד בו .

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי החדש	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו״ל) 1887	ימי החדש	ימי החדש	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח׳ ושבתם יום ו׳ בשבוע	שקיעת החמה באופק ווארשא (שעה מ׳ סקונ׳)
ה	א	ראש חדש [ר״ח]	א	5	Ноябрь	17	1	רבי על אועל (30 יום)	
ו	ב		ב	6		18	2		4 16 12
ז	ג	תולדות	ג	7		19	3		4 14 41
א	ד		ד	8		20	4		
ב	ה		ה	9	Ofiarowanie N. P. M.	21	5		
ג	ו		ו	10		22	6		
ד	ז		ז	11		23	7		
ה	ח		ח	12		24	8	מעדינא נבחרה לקרית סלך	
ו	ט		ט	13	Kaharz P. M.	25	9		4 6 9
ז	י	ויצא	י	14	(Рожд. Е И.В.И-ча)	26	10		4 3 30
א	יא		יא	15	1 Adventu	27	11	ליל קדוש	
ב	יב		יב	16		28	12	לדת מהטר	
ג	יג		יג	17		29	13		
ד	יד		יד	18	Andrzeja	30	14		
ה	טו		טו	19	Grudzień, Decem.	1	15		
ו	טז		טז	20		2	16		3 57 52
ז	יז	וישלח	יז	21	Вв. вохр. п. Б.	3	17		3 56 51
א	יח		יח	22		4	18		
ב	יט	מתחילין לומר טו״ם .	יט	23		5	19		
ג	כ		כ	24	Mikołaja B.	6	20		
ד	כא		כא	25		7	21		
ה	כב		כב	26	Niepokalonie Poczen P. M.	8	22		
ו	כג		כג	27		9	23	מות מחמד	3 51 44
ז	כד	וישב סבה״ח	כד	28		10	24		3 51 4
א	כה	א׳ דחנוכה	כה	29		11	25		
ב	כו		כו	30		12	26		
ג	כז		כז	1	Декабрь	13	27		
ד	כח		כח	2	IV Quatember	14	28		
ה	כט	ערב ראש חדש	כט	3		15	29		

לוח העתים א׳ כסלו — ה״א שנ״ה, גזרת מיכאל מושל וואלאכיי לגרש את כל יהודי ארצו . **ו׳** — ג״א תרפ״ו, מות אלכסנדר יגאי אויב ספרושים וזודפם . **ז׳** — ג״א תקצ״ג, שרפת ירושלים והמקדש ע״י אנטיוכוס עפפיאנוס, התקוממות המכבים. **כ״א** — ג״א תרנ״א, לכידת המרון על ידי סורקנום החשמונאי, הריסת מקדש הכותים על הר גריזים . **כ״ה** — ג״א תקצ״ה, נס חנוכה, נצחון המכבים על חיל הכותים .

מזלו גדי

טבת (כ"ט יום) — טולדו ה׳ י"ד תתרע"ה.

והוא 59 דקה 13 חלק של שעה 9 בבוקר יום ה׳ ער"ח.

סוק"ל 21 מינוט על שעה 4 ליל ו׳ ט"ו בו. התקופה נופלת בחצי שעה 4 בבוקר כ"ב בו.

שקיעת החמה כלופק ווהרשה	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח׳ ושבתם יום ו׳ בשבוע	ימי ישמעאלים	ימי חדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1887	ימי רוסים	ימי קראים	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי החדש	ימי השבוע
זקונ׳ מ׳ שעה									
3 48 9		30	16	Grudzień Декаб.	4	א	ראש חדש [ר"ח]	א	ו
3 47 51	רבי על אחיר (29 יום)	1	17		5	ב	מקץ שבת חנוכה	ב	ז
		2	18	(Huk. ryd.)	6	ג	זאת חנוכה	ג	א
		3	19		7	ד		ד	ב
		4	20		8	ה		ה	ג
		5	21		9	ו		ו	ד
		6	22		10	ז	התקופה האמתית בשעה 3 בבוקר	ז	ה
3 47 19		7	23		11	ח		ח	ו
3 47 42		8	24		12	ט	וינש	ט	ז
		9	25	Narodz. Chr.	13	י		י	א
		10	26	Szczepana	14	יא		יא	ב
		11	27	Jana Ewang.	15	יב		יב	ג
		12	28		16	יג		יג	ד
		13	29		17	יד		יד	ה
3 49 20		14	30		18	טו		טו	ו
3 49 51		15	31		19	טז	ויחי	טז	ז
		16	1	Styczeń, Januar	20	יז		יז	א
		17	2	Nowy Rok	21	יח		יח	ב
		18	3		22	יט		יט	ג
		19	4		23	כ		כ	ד
		20	5		24	כא		כא	ה
3 54 3		21	6	Trzech Króli Рожд.	25	כב		כב	ו
3 54 55		22	7	Хр. Соб. пр. Б.	26	כג	שמות מברכין החדש	כג	ז
		23	8		27	כד		כד	א
		24	9		28	כה		כה	ב
		25	10		29	כו		כו	ג
		26	11		30	כז		כז	ד
		27	12		31	כח		כח	ה
4 1 11		28	13	Январь 1888 преоб.	1	כט	ערב ראש חדש	כט	ו

לוח העתים א׳ טבת — ה׳ אלפים ת"ר, התוועדות אנשי כנסת הגדולה בפעם הראשונה. י׳ —, ירושלים עלה במצור על ידי נבוכדנצר. י"א — ה"א תכ"ט, גרוש היהודים מווינא ואוסטריא ע"י הקיסר ליאפאלדוס. י"ב — ה"א תק"ה, נתחתם גזרת הגרוש יהודי ממלכת אוסטריא ע"י מריא טרזיאה. י"ט — ד"א תתכ"ד, נהרג רבי יוסף הנגיד בנו של ר׳ שמואל הנגיד. כ"ב — ה"א רנ"ז, גרוש היהודים מפורטוגאליא. כ"ד — ה"א תקצ"ז, רעש הארץ בצפת וטבריא.

תרמ"ח

מזלו דלי

שבט (ל' יום) — מולדו ז' ג' תשפ"ח.

והוא 43 דקה 14 חלק על שעה 10 בליל שבת א' בו.

סוק"ל: כל ליל ו' י"ד בו, (לפי שאין מקדשין הלבנה בשבת ויו"ט).

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי קראים	ימי רוסים	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (תו"ל) 1888	ימי רומים	ימי ישמעאלים	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח' ושבתם יום ו' בשבוע	שקיעת החמה כאופק ווארשא
									זקונ' מ' שעה
ז	א	וארא. ראש חדש	ל	2	Styczeń Январь	14	29		4 2 23
א	ב	[ר"ח]	א	3		15	1	רשעמא על אוועל (30 יום)	
ב	ג		ב	4		16	2		
ג	ד		ג	5		17	3		
ד	ה		ד	6	Богоявл.	18	4		
ה	ו		ה	7	Соб. Іо. пр.	19	5		
ו	ז		ו	8		20	6		4 10 21
ז	ח	בא	ז	9		21	7		4 11 49
א	ט		ח	10		22	8	לדת עלי	
ב	י		ט	11		23	9		
ג	יא		י	12		24	10		
ד	יב		יא	13		25	11		
ה	יג		יב	14		26	12		
ו	יד		יג	15		27	13		4 21 10
ז	טו	בשלח, ש' שירה ור"ה לאילנות	יד	16		28	14		4 22 49
א	טז	לקוי לבנה כולל בליל מוש"ק ט"ז בו.	טו	17		29	15	מות עלי	
ב	יז		טז	18		30	16		
ג	יח		יז	19		31	17		
ד	יט		יח	20	Luty, Februar Aschr.	1	18		
ה	כ		יט	21	Oczysz. N.P.M. Grom.	2	19		
ו	כא		כ	22		3	20	כבוש קאָנשטאַנטינא 1455 לפה"נ.	4 33 11
ז	כב	יתרו	כא	23		4	21		4 34 59
א	כג		כב	24		5	22		
ב	כד		כג	25		6	23		
ג	כה		כד	26	(Рожд. Е. И. В.)	7	24		
ד	כו		כה	27		8	25		
ה	כז		כו	28		9	26		
ו	כח		כז	29		10	27		4 46 7
ז	כט	משפטים מבה"ח, פ' שקלים	כח	30	соб. тр. свят.	11	28		4 48 0
א	ל	א' דראש חדש	כט	31		12	29		

לוח העתים א' שבט — כתל משה כאר משנה התורה. ב' — ג"א תשנ"ז, מות הורדוס. ג' — ה"א רנ"ב, נפילת העיר גרנדה בידי המלך פערדינאנד ואשתו איזבל וגזרת הגרוש מספרד. ה' — ה"א ת"ק, קארלוס מלך ספרד קרא ליהודים לשוב לספרד. י"ב — ה"א תק"ב, נתנה זכות אזרח ליהודים הספרדים יושבי באיאנע ובארדא בנגב צרפת. כ"ח — ה"א תר"ם, מות הסר האדיק יצחק כרמיס.

תרמ"ה

מולד דגים

אדר (כ"ט יום) — מולדו א׳ ט"ז תק"א.

והוא 27 דקה 15 חלק על שעה 11 בחצות יום ל׳ שבט.

סוק"ל: 49 דקה על שעה 5 בבוקר יום ב׳ ט"ו בו.

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי קראים	ימי יונים	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1888	ימי רומים	ימי מחמדים	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח׳ ושבתם יום ו׳ בשבוע	שקיעת החמה בחוסק ווארשא זקו׳ מ׳ שעה
ב	א	ב׳ דראש חדש [ר"ח]	א	1	Февраль	13	30		
ג	ב		ב	2	Срѣт. Госп.	14	1	דשמא על אחיר (29 יום) גבריאל נראה אל הנביא	
ד	ג		ג	3	Popielic	15	2		
ה	ד		ד	4		16	3		
ו	ה		ה	5		17	4		4 49 40
ז	ו	תרומה הפסקה	ו	6		18	5		5 1 36
א	ז		ז	7	1 Postu	19	6		
ב	ח		ח	8		20	7		
ג	ט		ט	9		21	8		
ד	י		י	10	1 Quatember	22	9	לדת אבובכר	
ה	יא	תענית אסתר מוקדם	יא	11		23	10		
ו	יב		יב	12		24	11		5 13 33
ז	יג	תצוה פרשת זכור	יג	13		25	12		5 15 34
א	יד	פורים	יד	14	2 Postu schucha	26	13		
ב	טו	שושן פורים	טו	15		27	14		
ג	טז		טז	16		28	15		
ד	יז		יז	17		29	16		
ה	יח		יח	18	Marzec, März	1	17		
ו	יט		יט	19		2	18		5 27 42
ז	כ	תשא פרשת פרה	כ	20		3	19		5 29 44
א	כא		כא	21	3 Postu glucha, Kazimirza	4	20	לדת פאטימא בת מחמד	
ב	כב		כב	22		5	21		
ג	כג		כג	23		6	22		
ד	כד		כד	24		7	23		
ה	כה		כה	25		8	24		
ו	כו		כו	26	(рожд. Е.В. И-ръ)	9	25		5 41 58
ז	כז	ויקהל פקודי מבה"ח פ׳ החדש	כז	27		10	26		5 44 1
א	כח		כח	28	4 Postu srodop.	11	27		
ב	כט	ערב ראש חדש	כט	29	начало масля.	12	28		

לוח העתים א׳ אדר — ה"א תקס"ז, ישיבה ראשונה של הסנהדרין שקבע נפוליון הראשון בפריז. ד׳ — ה"א תתכ"ח, אספסיאנוס בא בשערי העיר גדרה. ט׳ —, ישיבת חכמים בעליית בן חזקיה בן גוריון, י"ח גזרות. י"ב — ה"א תרמ"ז, סולטן תוגרמה נתן כתב הדת „חט הומאיונ" להטיב גורל היהודים שבכל ממלכתו. י"ד — ה"א שכ"ד, האפיפיור פיוס הרביעי הוציא כתב הדת לטובת היהודים. כ׳ — ה"א של"ז, סטיפאן בטורי מלך פולניה נתן כתב הדת לטובת היהודים. כ"ג — ה"א פ"ח, הרג רב ביהודי נאווארה. כ"ד — ד"א תתק"ז, עלילת דם וטבח גדול ליהודי ווירצבורג בבאייערן. כ"ה — ה"א קנ"א, פרעות נגד היהודים בשיביליא אשר בספרד. כ"ט — ה"א תקס"ז, ישיבה אחרונה של הסנהדרין שקבע נאפוליון בפריז.

תרמ"ה

מזלו טלה

ניסן (ל' יום) — מולדו ג' ה' רי"ד.

והוא 11 דקה 16 חלק על שעה 12 בחצות ליל ג' א' בו .

סוק"ל: כל ליל ב' י"ד בו. התקופה נופלת בחצי יום ו' כ"ה בו .

ימי השבוע	ימי החדש	ימי הספירה	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי החדש	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (תר"ל) 1888	ימי החדש	ימי המחמדנים	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח' ושבתם יום ו' בשבוע	שקיעת החמה בלופק וולרשה
										זקוני מ' שעה
ג	א		ראש חדש	ל	1	Мартъ	13	29		
ד	ב		[ר"ח]	א	2	(восш. на прест.)	14	1	רעדשעב (30 יום), בנין תיבת נח .	
ה	ג			ב	3		15	2		
ו	ד			ג	4		16	3		5 56 7
ז	ה		ויקרא	ד	5		17	4	ליל הרזים .	5 58 19
א	ו			ה	6	5 Postu Biala	18	5		
ב	ז			ו	7	Josefa Oblub. велик. поста	19	6		
ג	ח		התקופה האמתית בשעה 4 בבוקר	ז	8		20	7		
ד	ט			ח	9		21	8		
ה	י			ט	10		22	9		
ו	יא			י	11		23	10		6 10 34
ז	יב		צו, שבת הגדול	יא	12		24	11		6 12 37
א	יג			יב	13	Zwiastowanie N.P.M., 6 Postu Kwiat.	25	12		
ב	יד		ערב פסח	יג	14		26	13		
ג	טו		א' דפסח	יד	15		27	14		
ד	טז	א	ב' דפסח ספירה [א' דפסח]	טו	16		28	15		
ה	יז	ב		טז	17	п. Алексей	29	16		
ו	יח	ג		יז	18		30	17		6 24 46
ז	יט	ד	שבת חוה"מ, שה"ש	יח	19		31	18		6 26 47
א	כ	ה	[א' לספירה]	יט	20	Kwiecień, April, Wielkanoc Wielkanocny.	1	19		
ב	כא	ו	שביעי של פסח	כ	21		2	20		
ג	כב	ז	אחרון ש"פ [שביעי עצרת]	כא	22		3	21		
ד	כג	ח		כב	23		4	22		
ה	כד	ט		כג	24		5	23		
ו	כה	י		כד	25	Благов. пр. Б-цы	6	24		6 38 49
ז	כו	יא	שמיני מבה"ח פ"א [תזמ"ל]	כה	26		7	25		6 40 49
א	כז	יב		כו	27	Przewodna	8	26		
ב	כח	יג		כז	28		9	27		
ג	כט	יד	ערב ראש חדש	כח	29		10	28	מחמד קבל הנבואה	
ד	ל	טו	א' דראש חדש	כט	30		11	29	ליל עליתו למרום .	

לוח העתים א' ניסן, יסד המעלה מבבל ע"י עזרא. ג' — ה"א רנ"ב, המלך פערדינאנד חתם גזרת הגרוש מספרד. ה' — ה"א תתכ"ח טיטוס בא בחומה השניה של ירושלים. י' — ה"א תתק"ב, טבח גדול ליהודים על ידי נוסעי הצלב בעיר יארק בבריטניא. י"א — ה"א תק"י, פרידריך הראשון מלך פרוססיא הוציא גזרות קשות על יהודי ארצו. י"ב — ג"א תנ"ב נסיעת עולי הגולה ועזרא בראשם מנהר אהוה אל ירושלים. י"ג — ה"א של"ה, מות ר"י קארו בעל בית יוסף. י"ד — ד"א תתקצ"א, מולד הרמב"ם. כ"ב — ה"א קמ"ט, הרג רב ביסודי פרלג בכיהס. כ"ח — ה"א תרמ"א, פרעות נגד היהודים ביעליסאוועט גראד.

אייר (כ"ט יום) — מולדו ד' י"ז תתר"ז.

מזלו שור

תרמ"ח

והוא 55 דקה 17 חלק על שעה 12 בחצות יום ד' ל' ניסן .

סזק"ל : כל ליל ה' ט"ו בו .

ימי השבוע	ימי החדש	ימי העומר	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי הקראים?	ימי החדש?	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1888	ימי החדש	ימי החדש	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח' ושבתם יום ו' בשבוע	שקיעת החמה באופק ווארשא
										זקונ' מ' שעה
ה	א	טז	ב' דראש חדש	ל	31	April	12	30		
ו	ב	יז	[כ"ח]	א	1	Апрѣль	13	1	שאבאן (29 יום)	6 52 39
ז	ג	יח	תזמ"צ פ"ב מב' בה"ב [אחרי]	ב	2		14	2		6 54 36
א	ד	יט		ג	3		15	3	לדת הוסיין	
ב	ה	כ		ד	4		16	4		
ג	ו	כא		ה	5		17	5		
ד	ז	כב		ו	6		18	6		
ה	ח	כג		ז	7		19	7		
ו	ט	כד		ח	8		20	8		7 6 10
ז	י	כה	אח"ק פרק ג' [קדושים]	ט	9		21	9		7 8 4
א	יא	כו		י	10		22	10		
ב	יב	כז		יא	11		23	11		
ג	יג	כח		יב	12		24	12		
ד	יד	כט		יג	13		25	13		
ה	טו	ל		יד	14		26	14		
ו	טז	לא		טו	15		27	15	ליל המסה הקאראן בא משמים והמלאכים כותבים	7 19 16
ז	יז	לב	אמור , פ"ד	טז	16		28	16	כל מעשי בני אדם בספר הגדול של העולם .	7 21 4
א	יח	לג	ל"ג בעומר	יז	17		29	17	טעקקא נבחרה לקאאבא .	
ב	יט	לד		יח	18		30	18		
ג	כ	לה		יט	19	Mai	1	19		
ד	כא	לו		כ	20		2	20		
ה	כב	לז		כא	21		3	21		
ו	כג	לח		כב	22		4	22		7 31 32
ז	כד	לט	בה"ב , פ"ה ומבה"ח	כג	23		5	23		7 33 25
א	כה	מ		כד	24	Пасха	6	24		
ב	כו	מא		כה	25		7	25		
ג	כז	מב		כו	26	Stanisława	8	26		
ד	כח	מג		כז	27		9	27		
ה	כט	מד	ערב ראש חדש	כח	28	Wniebowstąp.	10	28		

לוח העתים ח' אייר, גזרת תתנ"ו ע"י נושאי הצלב בדרום אשכנז . ט' — ה"א תרמ"א , הפרעות בקיוב . ט"ו — ב"א תמ"ח , לדת המן . ט"ז — ג"א תתצ"ד , אפלורוס נציב רומא מתנפל על ירושלים ועושה טבח רב בתושביה . כ"א — ג"א תתכ"ח , טיטוס לכד העיר החדשה של ירושלים . כ"ג — ג"א תרי"ט , כניסת מצודת אקרה אצל ירושלים על ידי שמעון החשמונאי . כ"ט — ב"א תתקכ"ה , יום מות שמואל הנביא .

סיון (ל' יום) — מולדו ו' ו' תש"ך.

והוא 40 דקה על שעה 1 ליל ו' א' בו ,

סוק"ל: כל ליל ו' ט"ו בו.

מזל תאומים

תרמ"ח

ימי השבוע	ימי החדש	ימי הספירה	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי הקראים	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1888	ימי החדש	ימי הישמעאלים	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח' ושבתם יום ו' בשבוע	בקיעת החמה כאופק ווארשא זקונ' מ' שעה
ו	א	מה	ראש חדש	כט	29	Mai	11	29		7 43 19
ז	ב	מו	במדבר פ"ו [כ"ח]	א	30		12	1	ראמאדאן (30 יום). בחדש זה מתענין בכל יום .	7 44 54
א	ג	מז	שלשת ימי הגבלה	ב	1	Май	13	2		
ב	ד	מח		ג	2		14	3	אברהם קבל ספר מן השמי'	
ג	ה	מט	ערב שבועות	ד	3		15	4	הקאָראן נשלח לבאי עולם.	
ד	ו		א' דשבועות	ה	4		16	5		
ה	ז		ב' דשבועות	ו	5		17	6		
ו	ח			ז	6	(рожд. посл.)	18	7	תורת משה ירדה משמים	7 53 51
ז	ט		נשא פרק א'	ח	7		19	8		7 54 54
א	י		[חג השבועות]	ט	8	Żelone Świąt., an. Pfingsten)(Іоан.Боч.	20	9		
ב	יא			י	9	Ник. чуд.	21	10		
ג	יב			יא	10		22	11		
ד	יג			יב	11		23	12		
ה	יד			יג	12		24	13		
ו	טו			יד	13		25	14		8 2 52
ז	טז		בהעלותך פרק ב'	טו	14		26	15		8 4 9
א	יז			טז	15	(Коронов.)	27	16		
ב	יח			יז	16		28	17		
ג	יט			יח	17		29	18	האונגלוים נשלח לעולם	
ד	כ			יט	18	преполов.	30	19		
ה	כא			כ	19	Boże Ciało	31	20		
ו	כב			כא	20	Czerwiec, Juni	1	21		8 10 23
ז	כג		שלח, מבה"ח, פרק ג'	כב	21		2	22		8 11 16
א	כד			כג	22		3	23		
ב	כה			כד	23		4	24		
ג	כו			כה	24		5	25		
ד	כז			כו	25		6	26		
ה	כח			כז	26		7	27	ליל הגבורות הנביא חזה חזיונו הראשון, מופת	
ו	כט		ערב ראש חדש	כח	27		8	28	בקיעת הירח .	8 15 44
ז	ל		קרח, א' דר"ח, פ"ד	כט	28		9	29	אבל נפלם אצל ווין (1683 לסה"נ) .	8 16 20

לוח העתים ג' סיון — ד' אלפים תתקס"ו, רעש בא"ץ ישראל. **י"א** — ה"א שי"ח, פערדינאנד קיסר אשכנז אסר זכיות היהודים בממלכתו . **י"ב** — ג"א תתכ"ח, הקנאים תחת פקודת גבורס שמעון מגרשים את הרומיים מעל חומת ירושלים . **י"ג** — ה"א תקס"ו, פקודת נאפוליון הראשון לקרוא ראשי היהודים בארצו לסנהדרין . **ט"ו** — מלחמת יוחנן הורקנוס עם היונים על יד בית שאן . **כ'** סיון — ה"א ת"ח ות"ט, מבוסת היהודים בפולניא ע"י ראש הקוזקים באגדאן חמיעלניצקי . **כ"א** — ה"א תרכ"א, היסיכה הראשונה של חברת כל ישראל חברים . **כ"ז** — ה"א תרצ"ז, מבוסת היהודים בבוקארעשט .

תמוז (כ"ט יום) — מולדו ו׳ י"ט תל"ג.

תרמ"ח

מזל סרטן

והוא 24 רקה 1 חלק על שעה 2 אחר חצות יום השבת ל׳ סיון.

סוק"ל: כל ליל א׳ ט"ו בו. התקופה נופלת בחצי שעה 8 אחר חצות יום ו׳ כ"ז בו.

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי הקראים	ימי רוסים	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1888	ימי אחרים	ימי ישמעאלים	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח׳ ושבתם יום ו׳ בשבוע	שקיעת החמה בלופק ואדעסה
									זקוף׳ מ׳ שעה
א	א	ב׳ דראש חדש	ל	29	Juni	10	30		
ב	ב	[ר"ח]	א	30		11	1	שעואל (29 יום), ביירא‎ם הגדול. החג היותר גדול.	
ג	ג		ב	31		12	2		
ד	ד		ג	1	Іюнь	13	3		
ה	ה		ד	2	вознесеніе	14	4		
ו	ו		ה	3		15	5		8 48 49
ז	ז	חקת, פ"ה	ו	4		16	6		8 19 3
א	ח		ז	5		17	7	מות האמוא הקדוש	
ב	ט		ח	6		18	8		
ג	י	[צום ט׳ בתמוז לזכר מגוסת המלך לדקיהו ותילו מירושלים מפני נבוכדנאצר]	ט	7		19	9		
ד	יא		י	8		20	10		
ה	יב	התקופה ∴ מתית בחצות ליל ה׳	יא	9		21	11		
ו	יג		יב	10		22	12		8 19 26
ז	יד	בלק, פ"ו	יג	11	Fronleichnam	23	13		8 19 18
א	טו		יד	12	Narod. ś. Jana,	24	14		
ב	טז		טו	13	пятидесятница	25	15		
ג	יז	תענית	טז	14		26	16	מלחמת אָהוד	
ד	יח		יז	15		27	17		
ה	יט		יח	16		28	18		
ו	כ		יט	17	Piotr i Pawła	29	19		8 17 34
ז	כא	פינחס, פ"א	כ	18		30	20		8 17 6
א	כב		כא	19	Lipiec, Juli	1	21		
ב	כג		כב	20	Nawiedz. P. M.	2	22		
ג	כד		כג	21		3	23		
ד	כה		כד	22		4	24		
ה	כו		כה	23		5	25		
ו	כז		כו	24	рожд. Іоанна	6	26		8 13 20
ז	כח	מטו"מ, מבה"ח, פ"ב	כז	25		7	27		8 12 32
א	כט	ערב ראש חדש	כח	26		8	28		

לוח העתים א׳ תמוז — ג"א תתכ"ח, נפילת מגדל אנטוניא בידי טיטוס. ב׳ — ה"א ז׳, הפילוסוף אינהלענן סבליטי מכריז בכתב גלוי את עלילת סדם. ג׳ — ג"א תתכ"ח, כניסת מצודת ציון ע"י הרומאים. ד׳ — ד"א תתנ"ו, התנפלות נושאי הצלב על יהודי אלדנסרד. ז׳ — ה"א תתנ"ו, התנפלות נוסעי הצלב על יהודי קולוניא. י"ג — ה"א תרכ"ח, נתנה זכות אזרחים לכל היהודים יושבי קיסרית אבכנז החדשה. כ"ג — כניסת ירושלים ע"י נוסעי הצלב תחת שר צבאם זיעגפריד הרג רב ביהודים. כ"ז — ג"א תתכ"ח, הקנאים מתגברים על הרומאים. מחיל טיטוס נפל רב.

תרמ"ח

מזלו אריה

אב (ל' יום) — מולדו ב' ח' קמ"ו.

גהוא 8 דקים 2 חלקים על שעה 3 בבוקר יום ב' א' בו.

סוק"ל: כל ליל ב' ט"ו בו.

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי החדש	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1888	ימי החדש	ימי החדש	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח' ושבתם יום ו' בשבוע	שקיעת החמה באופק ווארשא
									זקונ' מ' שעה
ב	א	ר"ח לקוי חמה חלקי' ואינו נראה לנו	כט	27	Іюнь	9	29		
ג	ב	[ר"ח]	א	28		10	1	דשו"ל"קאדא (30 יום) משה הגיד לעמו כי יצום מ' יום.	
ד	ג		ב	29	Anf. d. Hund. оп. Пет. и Павлъ	11	2		
ה	ד		ג	30		12	3		
ו	ה		ד	1	Іюль	13	4	ישני השב' שבו אל מערתם	8 6 57
ז	ו	דברים, חזון, פ"ג	ה	2		14	5	אברהם בנה את הקאאבא	8 5 52
א	ז		ו	3		15	6		
ב	ח		ז	4	Szkaplernej P. M.	16	7	משה העביר את היאור (ניל).	
ג	ט	תשעה באב	ח	5		17	8		
ד	י		ט	6		18	9		
ה	יא		י	7		19	10		
ו	יב		יא	8	Каз. ик. Б. М.	20	11		7 58 42
ז	יג	ואתחנן, נחמו, פ"ד	יב	9		21	12		7 57 24
א	יד		יג	10	Maria Magdelena	22	13		
ב	טו	חמשה עשר, לקוי לבנה כולל ונראה במערב אייראפא.	יד	11		23	14		
ג	טז		טו	12		24	15		
ד	יז		טז	13		25	16		
ה	יח		יז	14		26	17		
ו	יט		יח	15		27	18		7 48 57
ז	כ	עקב, פ"ה	יט	16		28	19		7 47 30
א	כא		כ	17		29	20		
ב	כב		כא	18		30	21		
ג	כג		כב	19		31	22		
ד	כד		כג	20	Sierpień, August пр. Иліи	1	23		
ה	כה		כד	21		2	24		
ו	כו		כה	22	(Марія Маг.)	3	25		7 38 0
ז	כז	ראה, פ"ו, טבה"ח	כו	23		4	26		7 36 20
א	כח		כז	24		5	27		
ב	כט	ערב ראש חדש	כח	25	Chr. Verklärung	6	28		
ג	ל	א' דר"ח, לקוי חמה חלקי נראה בצפון אייראפא.	כט	26		7	29		

לוח העתים א' אב — ב"א תפ"ח, מות אהרן הכהן, עזרא ועולי הגולה באו ירושלימה. ב' — ג"א תתכ"ח, טיטוס העמיד אילי הברזל לנגח חומות ירושלים. ה' — ה"א של"ג, מות המקובל האר"י. תשעה באב — יום מוכן לפורעניות לעם היהודים — ה"א רנ"ב, גרוש היהודים כלם מספרד. י"ד — ה"א תק"ם, אספת ראשי קהלות ישראל בצרפת במצות נאפאלעאן בונאפארטע. ט"ו — נתנו הרוגי ביתר לקבורה. כ' — ג"א תתכ"ז, הרומאים החלו לצפון סוללות על ירושלים. כ"ב — ה"א קנ"ה, פרעות נגד היהודים במדינות קטלוניא וארגוניא אשר בספרד. כ"ט — ה"א תקע"ט, הסר היסודי פלחי הומת ע"י פתח עכו בהה"ק.

תרמ"ח

אלול (כ"ט יום) — מולדו ג' כ' תתקל"ט.

והוא 52 דקה 3 חלקים על שעה 3 אחר חצות יום ג' א' דר"ח.

סוק"ל: כל ליל ד' פ"ו בו.

מזלו בתולה

ימי השבוע	ימי החדש	לוח העברים לרבנים ולקראים	ימי קראים	ימי החדש	לוח הנוצרים ליונים רוסים ולרומים (חו"ל) 1888	ימי החדש	ימי מחמדים	ימי 13 14 15 בכל חדש הם ימים המאושרים למח' ושבתם יום ו' בשבוע	בקיעת החמה באופק ווארשא זקוני מ' שעה
ד	א	ב' דראש חדש	ל	27	August Іюль	8	30		
ה	ב	[ב"ח]	א	28		9	1	רשו-ל-יהעדשע (29 יום)	
ו	ג		ב	29		10	2		7 26 4
ז	ד	שופטים, פ"א	ג	30	Ende d. Hundstag	11	3		7 24 18
א	ה		ד	31		12	4		
ב	ו		ה	1	Августъ Пр. дер.	13	5		
ג	ז		ו	2	кр. Госп.	14	6		
ד	ח		ז	3	Wniebowzięcie	15	7		
ה	ט		ח	4	N. P. M.	16	8	הנביא שמע קול ה' בפעם הראשונה	
ו	י		ט	5		17	9		7 13 28
ז	יא	תצא, פ"ב	י	6	преобр. Госп.	18	10	יום הקרבן, בייראם הקטן	7 11 38
א	יב		יא	7		19	11		
ב	יג		יב	8		20	12		
ג	יד		יג	9		21	13		
ד	טו		יד	10		22	14		
ה	טז		טו	11		23	15		
ו	יז		טז	12		24	16		7 0 22
ז	יח	תבא, פ"ג וד'	יז	13		25	17		6 58 28
א	יט		יח	14		26	18	חג היאור לפרסים	
ב	כ		יט	15	усп. пр. Б-цы	27	19		
ג	כא		כ	16	пер. нерук. обр.	28	20		
ד	כב		כא	17	Joh. Enthauptung	29	21		
ה	כג		כב	18		30	22	חג השלום	
ו	כד		כג	19		31	23		6 46 54
ז	כה	נצבים וילך, פ"ה ופ"ו	כד	20	Wrzesień, Sept.	1	24		6 44 57
א	כו	א' דסליחות	כה	21		2	25	תשובת טבעת עלי לעני.	
ב	כז		כו	22		3	26		
ג	כח		כז	23		4	27		
ד	כט	ערב ראש השנה תרמ"ט	כח	24		5	28		6 37 7

לוח העתים א' אלול — החלת דבר ה' לחגי על בנין בית שני. ג' — ד"א תתק"נ, הרג רב ביהודי לונדון ביום משיחת המלך ריכארד לב הארי. י' — ג"א תתב"ז, היהודים התגברו על הרומאים הצרים את ירושלים. ח' — טיטוס התגבר על הקנאים, יוחנן מגוש חלב ושמעון בר גיורא. י"ב — ה"א תפ"ט, נולד ר' משה בן מנחם. כ"ד — ראשית בנין בית שני על ידי זרבבל ויהושע בן יהוצדק. כ"ח — נתן עם היהודים המלוכה למורשה לבית החשמונאים. כ"ט — ה"א תקנ"א, קאנווענט צרפת החליט לתת תורת אזרחי הארץ ליהודים.

מודעות

עד אות נ' הנדפס מכבר בווינעציא על ניר פשוט ורענאל ובגליונות גדולות מהודרות מאד . ועוד זאת אודיע לאלה אשר נמצא ת"י הפ"י ויחסר להם אות נ' אזי להודיעני ואם ימצא איזו מספר שיצטרכו לאות נ' אקוה להדפיסם אי"ה עם הוספות שלי קודם שאר האותיות, ולאלה אשר נמצא ת"י פ"י מאות נ' הנדפס ע"י החברה מק"נ ובדעתם למכרו יודיעוני ואשיב להם כפי המחיר אשר ישיתו עלי במ"מ או בחילוף שאר ספרים . כמו כן נמצא אתי שו"ת ועוד ספרים רבים יקרי ערך ישנים וחדשים אשר השגתים בחילוף הספרים הנ"ל, וכל החפץ לקנות או לעשות אתי מסחר יפנה אלי על האדרעססע דלמטה ואענה לכל שואל ודורש בלי איחור באר היטב (רק ישלחו מארק או קארטע כפולה על תשובה), ואקוה כי הסוחרים יפיקו ממני רצון ולמ"ס אתן ראבאט כנהוג . ממני יואל זעליג זאלקינד אב"ד דק"ק ריינראד .

Herrn Rabbiner Joel Salkünd,
in Raigrod Lomz. Gouw. Russisch-Polen.

„האור"

מכתב חדשי אשר יצא לאור על ידי דוד ישעיהו זילבערבוש. לבוב התרמ"ב — התרמ"ג . ממ"ח הזה לא הופיעו בלתי אם שמונה חוברות בתבנית „השחר" „והבוקר אור" . והנה אף אם לא הוציא שנתו (מטעמים הידועים ליודעי עמל מו"ל מ"ע בשפת עבר), בכל זאת רבים המה המאמרים והספורים והשירים וכן גם ספרים שלמים אשר באו בו. הנה ארבעה מאמרים גדולים מאת המו"ל א) סער מתחולל , ב) עת לעורר ישנים, ג) הרוקדים כנגד הלבנה, ד) שאלת היהודים , מלבד מאמרים קטנים הכתובים בטוב טעם ודעת; הנה שלשה ספורים א) מוציא אסירים מאת המו"ל, ב) גל־עד מאת איו"ב ממינסק, ג) הצפור בפח מאת מ' זייפערט; הנה שלשה ספרים שלמים, א) המסע בארץ הקדם, מאת אפרים דיינארד, ב) מבוא לפרשת בלעם מאת דוד כהנא, ג) אורות מאפל, חליפות המכתבים בין החכם אב"ג ובין החכם משה ארענשטיין על דבר הקורות לאיש ידוע.... הנה רבים המה השירים מאת אב"ג, דאליצקי ועוד ועוד . ומלבד כל אלה אשר קראנו בשמם ישנם גם מאמרים רבים מושכליים וספרותים אשר ערכם גדול וכל רואה יראה כי ברכה צפונה באלה שמונה החוברות. אולם הנה זה המ"ע כבר אסף נגהו ומעטים המה העקסמפלארים הנמצאים עוד ביד המו"ל על כן התעוררנו לבקשהו כי ישלח אלינו את אלה המעטים לזכות בהם את קוני הכנסת אשר ימצאו חפץ בהם . ועל כן קצבנו להם מחיר מצער :

בעד כל שמונה החוברות תחת ב' רו"כ וחצי במחירם הראשון — רק תשעים קאפ' (לחותמי הכנסת) הדורשים את „האור" יפנו אלינו העורך והמו"ל את סה"ש „כנסת ישראל" עפ"י האדרעססע הנודעת להקוראים .

למען דעת

כל אלה מארצנו ומחו"ל החפצים בספרי מר אבי הגאון מו"ר יצחק יעקב ריינעס הי"ו האבד"ק לידא — כי אלה הם הספרים שישנם אצלנו להמכר וזה תוכנם בקצרה ומחירם: א) „אורים גדולים" בהלכה וביחוד בחלק המשפטים; כולל ענינים נשגבים בעולם ההלכה, מפיץ אור על ענינים סתומים וסוגיות חמורות ותמוהות; ויצלח להורות דרך העיון והנתוח כל הלכה למחלקותיה; ובו תשעה פרקים ושערים, המצטינים מאד בנוגע לנתוח ההלכות, והם: א) שער הלמודים; ב) שער השרשים; ג) שער ההנחות; ד) שער ההצעות; ה) שער הכללים; ו) שער הגדרים; ז) שער היסודות; ח) שער העקרים; ט) שער החקירות. מחיר הספר הזה עם המשלוח 2 רו"כ עם 25 קאפ' — ב) „שערי אורה" ספר הכולל מאמרים על כמה מאחז"ל זרים ותמוהים, וביחוד מאמרים חמים ונלהבים בנוגע לתוצאות פעולות קורות עם ישראל בימי נדודו וגלותו . מחירו עה"מ: 60 קאפ'. — ג) „חותם תכנית" חלק ראשון (החלק השני, שכמעט אינו שייך להראשון, כבר אָפס ונשאר סך קטן ומחירו: 1 רו"כ הקונים את כל הספרים הללו בבת־אחת ישלחו רק 3 רו"כ וישיגו את הספרים תו"מ. המחיר הוא כן גם בחו"ל לפי ערך כספם. למו"ס ינתן ראבאט הגון וטוב, המוסי"ם החפצים לקנות ספרי מר אבי נ"י יפנו אליו עפ"י האדרעססע.

г. Дух. Раввину И. Я. Рейнесу г. Лида.
(Виленской губ.)
Herr. Rabiner I. I. Reines in Lida,
Gour. Wilna (Russland).
משה ריינעס

יצא לאור מחברת „הזכרת נשמות" בהעתקה לשפת רוסיה עם כל התפלות והבקשות נדפסה בסט' פ"ב להשיגה בבית מסחר הספרים של ה' צבי הכהן שערשעווסקי בעיר ראסטאוו על נהר דן כפי האדרעססע הזאת:

въ Еврейск. Книжн. торговлю г. Г. А. Шершевскаго въ Ростовѣ на Дону.

מודעות

„הודעה לקוני ספרים חדשים וישנים"

בבית מסחר הספרים הגדול שלי בעיר באברויסק נמצאו להמכר בכל עת כל מיני ספרים חדשים וישנים מכל הדפוסים שס״ן, מפרשים, ספרי יראים, דרוש, מחקר, והשכלה, ספרי רומיל גם ספרי רוסיא. כן יוכל כל איש להשיג תמיד אצלי ספרים ישנים, יקרי המציאות, גם נמצאים אתי כל המינים הנדרשים למסחר הזה והוא: ארבע כנפות, ציצית, מזוזות, ורצועות, במחיר הזול מאד ובהניח לסוחרים מקום להרויח. כן הנני שולח את הספרים ע״י נאכנאהמע אם ישלחו לי ד״ק.

מנחם מענדיל גינזבורג

אדרעס אלי:

Книгопродавцу М. Гинзбургу,

Въ г. Бобруйскъ.

תורת הבוכהאלטונג וידיעות המסחר!

זה לנו שבעה ירחים מיום אשר עלה במחשבתנו הרעיון להקים שטה חדשה בתורת הבוכהאלטונג. חשבנו וקיימנו! בעת הזאת עשתה שטתנו את דרכה אל כל קצוי ארץ, התפשטה בכל ארצות פזורינו, באה אל רובי בתי המסחר בישראל ותהי לשטה חביבה ונחמדה לרוב סוחרי עמנו ומקובלת ומרוצה לכל חכמי המסחר ומנהליו הנאמנים. מהמכתבים הרבים הבאים אלינו והמון הברכות מאת תלמידינו הרבים, שגמרו חק למודם על ידינו, ומאת עורכי ספרים בקיאים ומומחים בבתי המדרש לסוחרים, הננו רואים כי שטתנו מצאה לה מסלות בלבות כנעני הארץ ומשכילי המסחר באמת ובתמים. כל עין ראה את למודנו הנעלה ע״י חליפות מכתבים ותעידהו, כי דרך למודנו היה דרוש לחפצו להביא בינת הסדרים הישרים בהנהגת ספרי מסחר בלב בני עמנו.

בגשתנו אל העבודה הזאת, היו לנו לעינים כל הנסיונות בדרכי המסחר אשר קנינו לרגל שנות עבודתנו הרבות בעסקים גדולים ונכבדים. הנסיונות האלה יקרים מפז, וע״י נוכל להרבות כבוד המסחר ולהביאו לידי השלמות האפשרות.

סדר למודנו הוא על דרך העיוני והמעשה (טהעאָריש אונד פראַקטיש) באופן מאד נעלה. אנחנו השגנו למשל בית מסחר אחד המתפרד לענפים שונים כמו: אן־גרא דעטאיל־געשעפט, וועכסיל־געשעפט, פאפיר געשעפט, באנקיי געשעפט קאמימסססיאנס געשעפט, עקספעדיציאנס־געשעפט, מסחרים עם חוץ לארץ, וכדומה עסקים שונים. גם הקדשנו פרקים אחדים לחשבונות המסחר, כמו: פראצענט רעכנונג, צינזען רעכנונג, קורזען רעכנונג, קאנטא קאררענט, וועכסיל רעכנונג. ארביטראזש וכדומה ענינים שונים הנחוצים לכל סוחר לדעתם.

כל החפץ לדעת סדר למודנו בפרטיות ודרכי התשלומין ישלח לנו פאָסט מארקע מן 7 קאפ׳ ויקבל מאתנו פראספעקט ומכתבים למבחן באיזה שפה שירצה: בשפת רוססיא, זשארגאן או שפת עבר, והדורש מכתבים למבחן בשלשת השפות ישלח פאסט־מארקען על 10 קאפ׳.

דוב הלוי לעוויק ובניו.

שרהילבן (פ. קיוב) 26 יולי.

האדרעססא אלי:

Ю. Б. Левику, Бѣлая-Церковь
(Кіевской губ.).

או

Juda Lewik, Bielaja-Zerkow
(Gouw Kiew).

עצה טובה

אלה ההורים הרוצים לחנך את בנותיהם בדרכי היהדות הישנה וההשכלה החדשה אשמיעם עצה טובה: למסרן תחת פקודת האשה החשובה אלמנתו של הרב ד״ר יאַפֿפֿע בבערלין, הרואגת על כל חניכותיה כאם רחמניה ממש, ומסתפקת עצמה בהרוחה פורתא. בבטחוני להביא עלי ברכת שומעי עצתי הטובה הנני החותם בשם האמת.

אברהם יהושע יפה

כתובתה של האשה העדינה היא

Frau Dr. Jaffe in Berlin,
N. Koiserst 10.

מודעות

להודיע להבוחרים בשירי זמרה, שהוצאתי לאור מחברת נגינות (נאטענהעפט) מכונה בשם: „קול יהודה" תכיל שנים עשר פרקי הזמרה, ששה מהם נגונים הנהוגים לחתונה כָּלָה משתתכם הכלה עד פרידת המחותנים, וששה הם שירי עם, מחירה לכנור או לפיאנע 25—1. ספרי „מנצח בנגינות" המלמד לזמר ולנגן בכנור ע"פ נאטען, מחירו 1 רו"כ וחלקו השני „זמרת יה" שמו המכלכל טעאריא והארמאניא ופסוקי דזמרה מחזנים מהַלְלִים 1 רו"כ ונאטען „כל נדרי" מחירם 50 ולהקונה קאמפלעט שלם מחירם יחד 3 (4 פלאר.). כן יש ת"י פאלענעז לכנור במחיר 40 ק' ומחברת נגינות „שירי צונזער" מחירם 10—1 עם הפאסט.

האדרעססא אלי:

Г. Е. Голомбъ Вильно.

H. E. Golomb, Wilno (Russie).

מודעה

יצא לאור מהדורא שניה „תלמוד תורה" או ס' תולדות ישראל החדש" להורות בלשון רוססית לצעירי בני עמנו תורת אלהים, תולדות ישראל ושפת קדש (עם הוספה מכלכלת הערות בל"ר מחקי השפה) מאת ל. י. קלאצקא. מקֻים מטעם הממשלה לכל בתי ספר לבני ישראל. מחיר כל עקז' עם ההוספה 45 ק', בלי ההוספה 40 ק', לבתי ספר ולמו"ס הנחה עד 25%.

Л. И. Клячко, Одессу.

מודעה רבה

הנני להשיב לשואלי בכל ספראווקעס הדרושים אליו; כן לעמוד לימין צדקו בכל מקומות המשפטים דפה.

אדרעססא:

С. Петербургъ, Самуилъ Мееровичъ Гинцбургъ.

קאמיססיאנער בחארקאוו

מסחורות שונות בכלל **ומחלבים ועורות** בפרט. האדרעססע למכתבים וטעלעגראממען בשמי:

АЙЗИКЪ ЛИФШИЦЪ, ХАРКОВЪ.

הודעה גלויה!

מאת העורך והמו"ל ספר השנתי

„כנסת ישראל"

כל איש אשר ידרוש את הכנסת לשנת תרמ"ז ותרמ"ח יואיל לפנות על פי האדרעססע הרשומה למטה. אין פה מקום לבאר את איכות ומהות שני הספרים הגדולים האלה, המלאים דבר מכל טוב הספרות העברית. מחיר הכנסת לשנת תרמ"ז (בלי התשורה) 1 רו"כ 25 קאפ' והכנסת לשנת תרמ"ח (בלי התשורות) 1.50 עם המשלוח 500 וויאָרסט בריחוק מקום מווארשא. החפצים בהספרים האלה במקומות רחוקים ביותר יוסיפו 20 קאפ' בעד המשלוח, והיושבים במקומות רחוקים מווארשא יותר מאלף וויאָרסט יוסיפו 30 קאפ' על המחיר הנקוב למעלה. למו"ס תעשה הנחה גדולה, קוני שני הספרים ביחד ישלמו 2.50 עם ההוספה בעד המשלוח למקומות רחוקים כאמור למעלה: ע"ד „הכנסת" הבאה אשר תופיע בעוד ששה חדשים נודיע בהודעה מיוחדת.

האדרעססע אלינו:

Redaction d. Jahrb. ,,Kneseth Israel" I. Hurwitz Dzielna 3 Warschau.

Въ Редакцію Сборника ,,Кнесетъ Исроелъ" О. ГУРВИЦУ.

Дзѣльная № 3, Варшава.

Выпускъ Второй

КНЕСЕСЪ ИСРОЕЛЪ

ЕВРЕЙСКІЙ

НАУЧНО - ИСТОРИНО - ЛИТЕРАТУРНЫЙ и ОБЩЕСТВЕННО - ПРОМЫШЛЕННЫЙ

ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЙ СБОРНИКЪ

ВАРШАВА

1887/8
5648

KNESES ISRAEL

HEBRÄISCHES ILLUSTRIRTES JAHRBUCH

Für LITERATUR, WISSENSCHAFT und GESCHICHTE des JUDENTHUMS

WARSCHAU

1887/8
5648

Zweite Edition